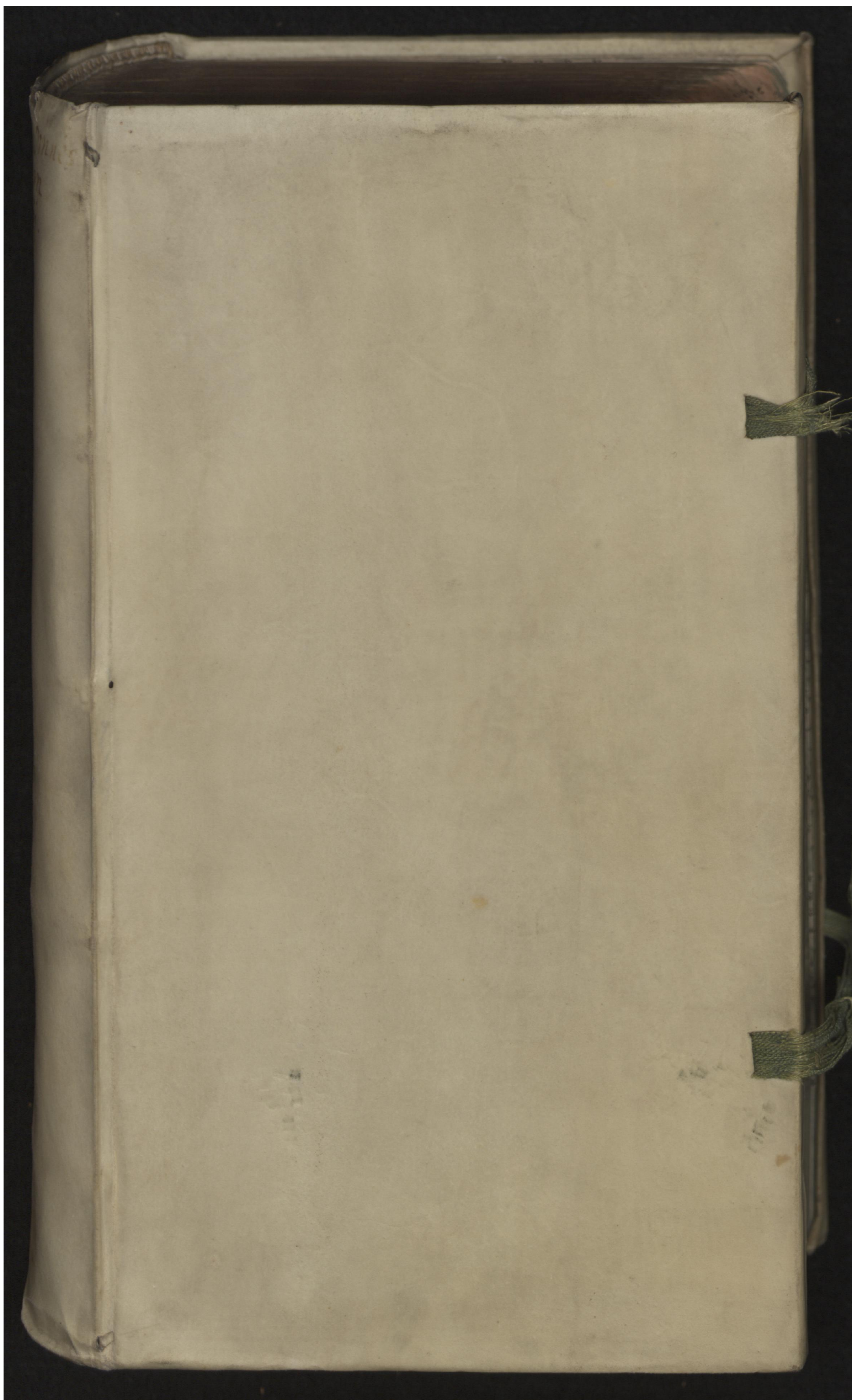
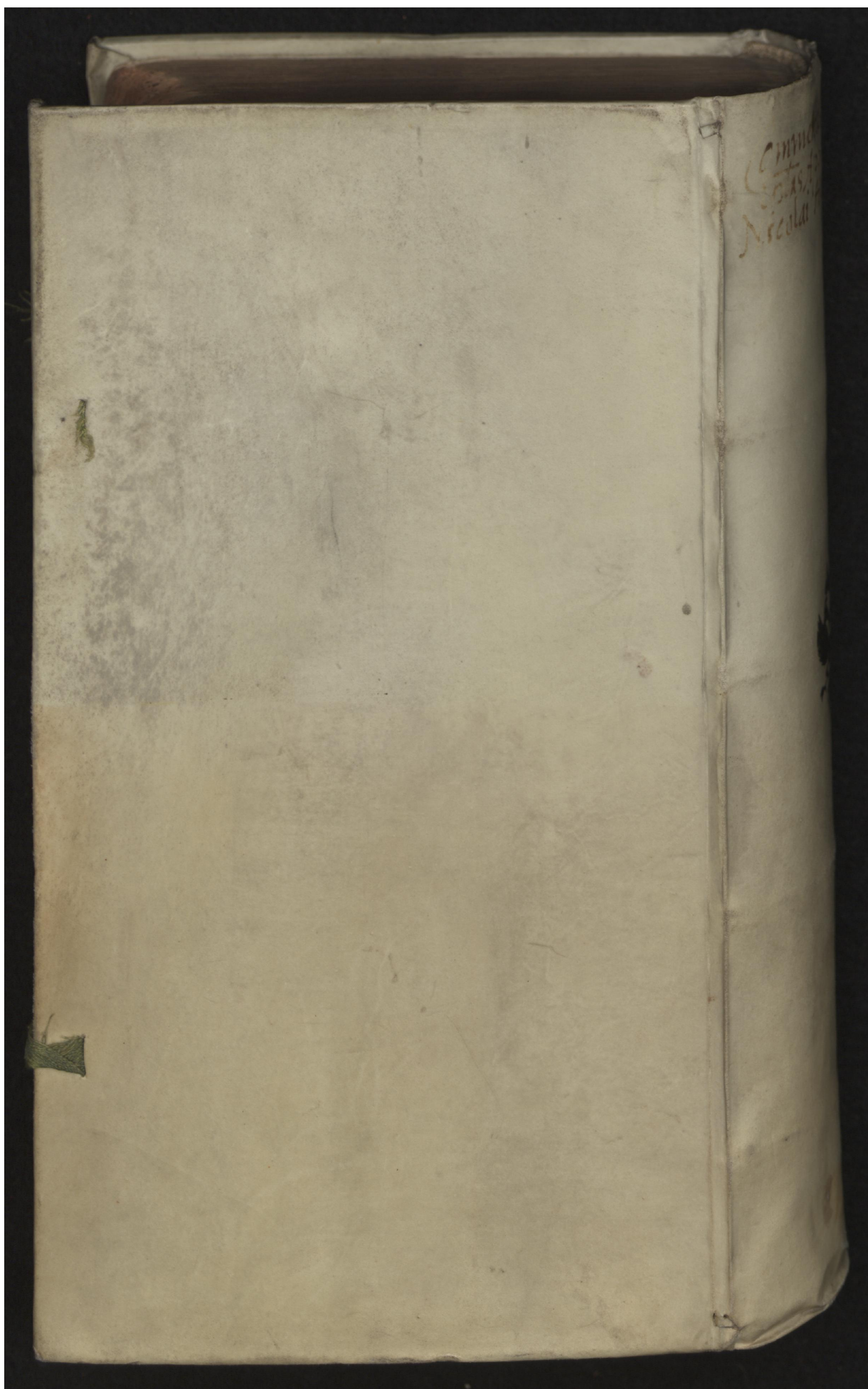
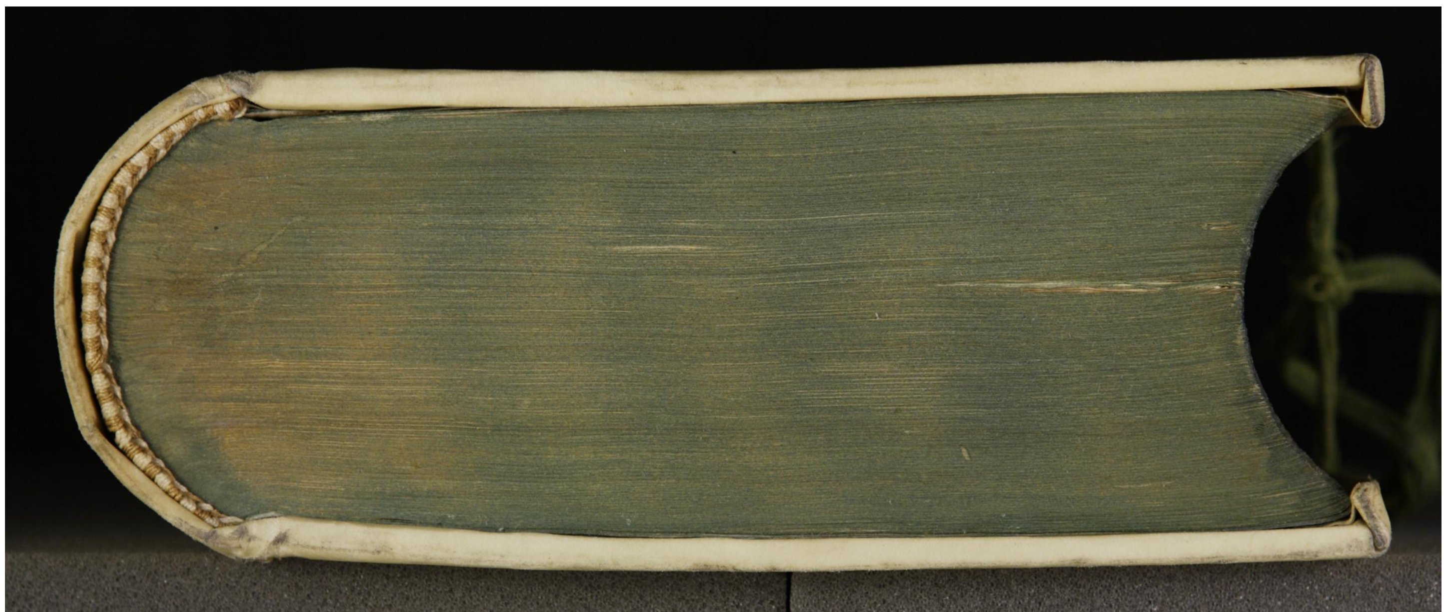

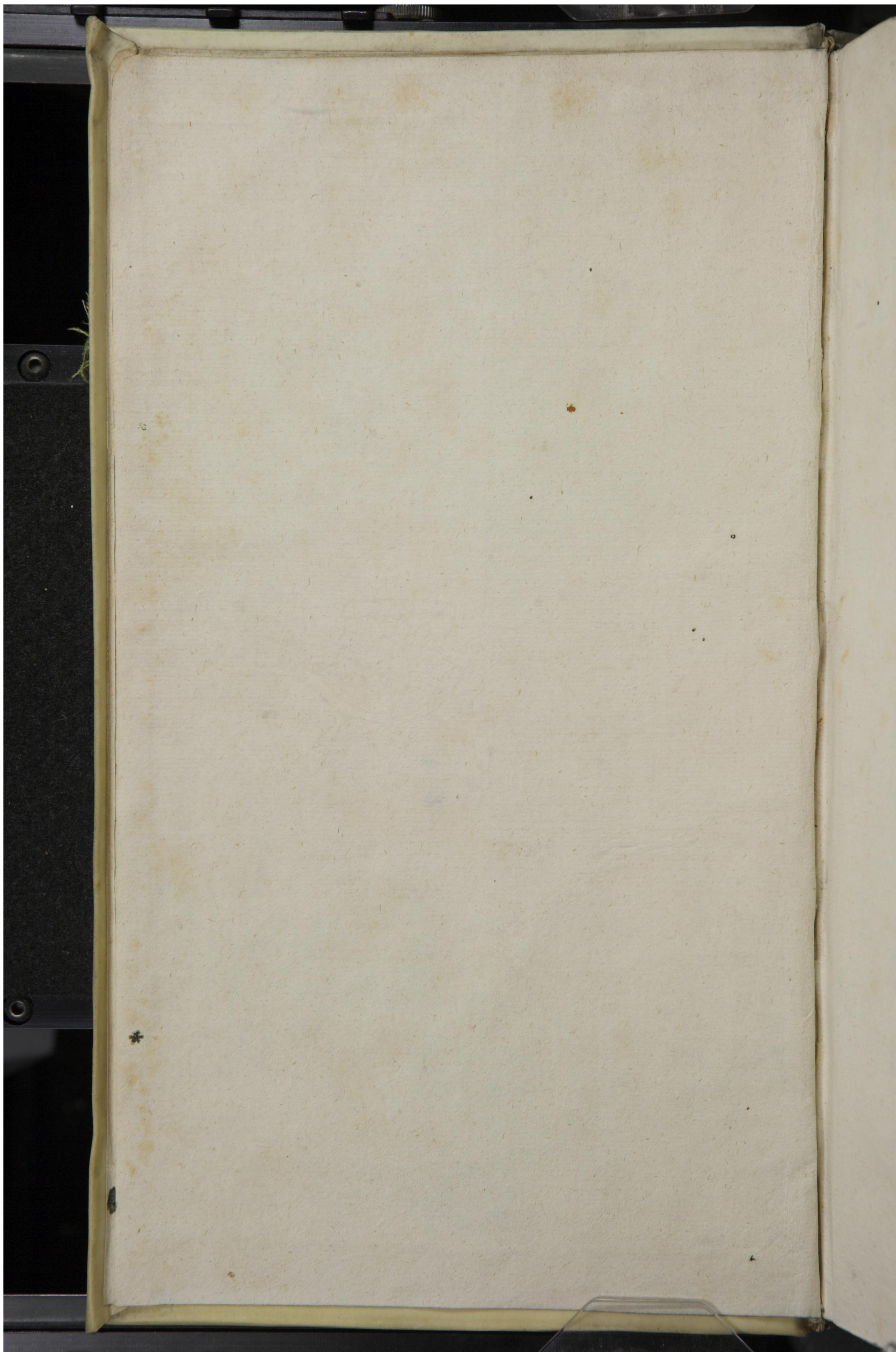

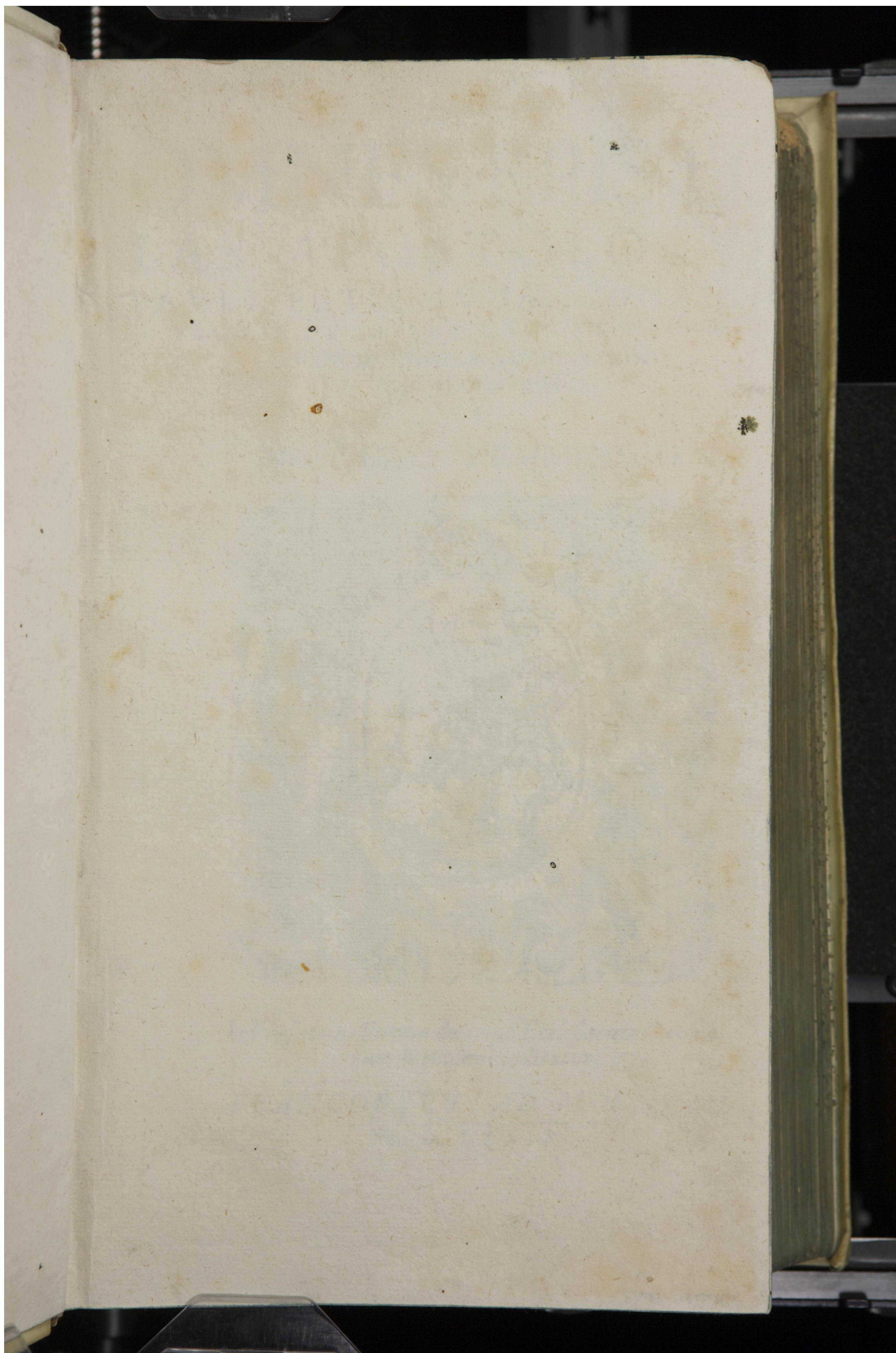

BIBLIOTHECA REGIA
HAFNIENSIS

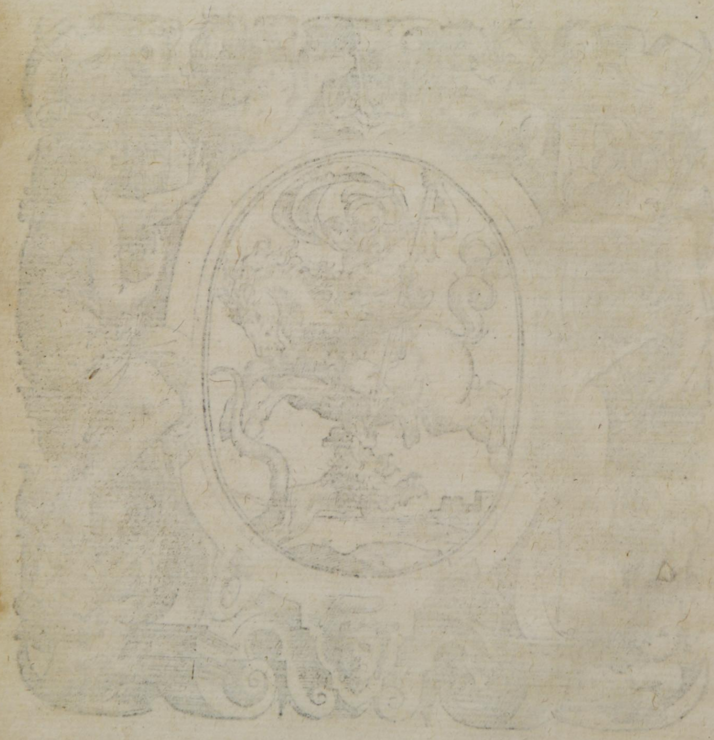

COMMENTARIA
IN
OMNES EPISTO-
LAS APOSTOLORVM
PAVLI, PETRI, IVDAE, IOHANNI-
IACOBI, ET IN EAM QVAE AD HEBRAEOS
inscribitur: scripta, recognita, emenda-
ta, & alicubi aucta
à
NICOLAO HEMMINGIO.

*In Præfatione summa doctrinæ Ecclesiarum Danica-
rum breuissimè indicatur.*

FRANCOFVRTI AD MOENVM,
M. D. LXXIX.

SERENISSIMO, IL-
LVSTRISSIMO AC POTENTIS-
SIMO PRINCIPI ET DOMINO,

D. FRIDERICO, EIVS
NOMINIS SECVNDO, DANIAE,
NORVEGIAE, SLAVORVM ET GOTTORVM REGI,
10 Duci Slesuigæ, Holsatiæ, Stormariæ, & Ditmarsiæ,
Comiti Oldenburgensi & Delmenhorstensi,
&c. Domino suo clementis-
simo.

VM regius Propheta Dauid, Serenissime Rex, de Ecclesia Dei (cuius ipse ciuis erat) ita canit: Propter domum Domini Dei nostri quæram bona tibi, si-
20 gnificat piorum Regum & Principum (qui potentia, autoritate & opibus valent) studia omnia consiliaque eò referenda esse, vt gloriam Dei propagare, ac domo Domini, hoc est, Ecclesiæ Dei bona quærere & prodesse studeant. Nam cum homines ideo primum creati sint, & postea redemti, vt sint templum Dei, & in humana societate Deum celebrent, par est profecto, vt illi qui in humana societate inter alios in eminentiori loco constituti sunt, Rectores & Gubernatores, studio promouendæ
30 gloriæ Dei, fouendæ & ornandę Ecclesiæ singulari teneantur. Est siquidem hic præcipuus finis omnis eminentiæ in mundo, vt sicut dignitatis gradu similitudinem quandam Dei referunt Principes, ita similitudinis huius cogitatione accendantur ad reparandam & poliendam in humana societate viuam Dei imaginē, quæ in iusticia & sanctimonia vera posita est. Hunc finem politici magistratus Paulus agnoscit, cum iubeat fieri preces pro Regibus & alijs in eminentia constitutis. ita enim ait: Adhortor ante omnia, vt fiant deprecationes, orationes, postulationes & gratiarum
40 actiones pro omnibus hominibus, pro Regibus & omnibus in eminentia constitutis, vt tranquillam & quietam

itam degamus in omni pietate & grauitate. Hic Paulus fines plures politici magistratus facit, inter quos summus est pietatis propagatio & conseruatio, cui reliqui destinantur. Nam & tranquilla vita, videlicet cum ab externis hostibus non turbatur humana societas, & quieta, cum singuli sua officia fideliter in communem vtilitatem sine πολυπραγμοσύνης vicio faciunt, & grauitas morum, seu honestas pietati alendæ & fouendæ ancillātur: quæ pietas vt propositam habet gloriam Dei: ita omnia sua studia & consilia refert ad eandem propagandam & illustrandam inter homines. Verum cum legimus multos Reges olim abiecisse, & audimus hodie non parum multos abijcere curam Ecclesiæ, tanquam ad se minime pertinentem, non sunt piorum Principū animi prauis gubernatorum exemplis, quæ sunt (proh dolor) pene infinita, perturbandi, sed hæc ordine cogitent pij Principes. Primùm, quod Deus sæpe permittat impios regnare vt grassantia hominum peccata tyrannide & impietate gubernatorum puniat, non vt subditos prorsus abijciat, sed vt suo iusto iudicio misericordiæ locum paret, hoc est, vt homines castigati quasi virga Dei ad gratiam ipsius in vera pœnitentia confugiant. Secundò cogitent furores diabolorum incitantium Principes ad multa scelera quibus deformatur Ecclesia. Nouerunt enim subditos gubernatorum exemplis inuitari ad peccandum, vt & Poëta ait: Regis ad exemplum totus componitur orbis. Tales ergo pleriq; sunt subditi, qualis est qui illis præest. Tertiò, cogitent hanc confusionem admonitionem esse de duabus rebus, videlicet de confuso ordine à Principe creaturarum homine, qui per peccatum suum omnem ἀταξίαν & confusionem in mundum inuexit, & de pœnis æternis quæ presentem confusionem excipient in omnibus ijs, qui per veram pœnitentiam ad Deum non conuertuntur. Quartò, cogitent multo laudabilius esse paucos pios imitari, quā multos malos, vnum Theodosium, quam multos Nerones. Procul proinde absit à piorum Principum animis tyrannica illa vox, quæ Atreo tribuitur, vt est apud Senecam: Sanctitas, pietas, fides priuata bona sunt, qua iuuat eant Reges. Non enim sanctitas, pietas, fides, priuata tantum bona sunt, sed sunt communia omnibus pijs, vt veræ notæ filiorū Dei, quibus à mancipijs Satanæ (quæ reseruantur æternis pœnis) distinguuntur.

Dauid, Ezechias, Iosias non proposuêre sibi imitandos

Reges

Reges impios, quales tunc temporis omnes fuerunt in orbe terrarum, adeo vt Poëta diceret: Regia res ſcelus eſt. Quare? quia Deum magiſtrum, quàm diabolum maluerunt. Fridericus & Iohannes Fridericus duces Saxoniæ non ſecuti ſunt exempla plerorumq; Principum, eorumque potentiſſimorum, qui adorabant Babylonicam meretricem, ſed Deum ducem ſecuti ſunt, ac ipſius gloriam vanitati huius mundi ſapienter præpoſuerunt, nec reuocati à pio curſu ſunt vaniſsimis prophanorum hominum argumentis, inter quæ hæc ſunt præcipua: Turpe eſt diſcedere à maiorum inſtitutis: Pulcrum & laudabile eſt paternis veſtigijs inſiſtere: Inconſtantium hominum eſt à recepta & multos annos approbata religione deſciſcere, & nouam religionem quam patres eorum ignorauerunt amplecti: Inciuile & crudele eſt, ordinem bene conſtitutum perturbare, præſertim cum omnes mutationes ſint mortiferæ, &c. Quid ergo fecerunt? in mentem reuocarunt dictum Dauidis: Lucerna pedibus meis verbum tuum: & dictum Chriſti: Oues meæ vocem meam audiunt: & præmonitionem Danielis de Mahometico & Antichriſtiano regno: ex quo factum eſt, quod potius voluerint ſe adiungere paucis bonis quam multis malis. Potius Deo adhærere fide, ac in eum ſpem ponere, quam multis principibus impijs ſe adiungere, in quibus non eſt ſalus. Fateor quidem, turpe eſſe à maiorum inſtitutis diſcedere, modo pia, honeſta & laudabilia fuerint. Nam ſi ſint impia turpia & ſcelerata, impium, turpe & ſceleratum eſt, in illis conſeneſcere propter maiorum autoritatem. Veſtigijs paternis inſiſtendum puto, modo in pietatis & honeſtatis ſtudio figantur, ſecus ſi in perniciem tendunt, & in interitum certum. Non eſt inconſtantiæ aſcribendum, ſi quis à religione veteri modo vitioſa fuerit deſciſcat, qualis eſt Antichriſti. Neque noua religio iudicanda eſt, quæ ad multos annos oppreſſa delituit, & poſtea rurſus bonitate Dei emerſit abſterſis ſordibus pontificijs. Inciuile & crudele eſt, ordinem conſtitutum perturbare, modo iſte ordo non fuerit potius confuſio longa conſuetudine firmata, quàm verus & legitimus ordo. Neque verum eſt oratoris dictum: Omnes mutationes ſunt mortiferæ. Nam mutatio ab errore ad veritatem, ab impietate ad pietatem, à Satana ad Deum, ab interitu ad vitam, ſalutaris eſt. Hæc ergo cum vanitatis & cœcæ rationis ſint

his ſint argumenta, merito contemnit fides, quæ non ſenſuum aut rationis tenebras, ſed lumen verbi Dei ſequendum ducit. Horum ſanctorum Regum & Principum exemplum ſecutus eſt (vt de domeſticis dicamus) D. Fridericus Rex Daniæ eius nominis Primus, auus tuus, Rex ſereniſſime, paternus. Hic enim inter omnes Reges Europæ primus fuit, qui puram Euangelij doctrinam à beato Martino Vuitebergæ propoſitam, & à Pontificijs erroribus vindicatam & repurgatam, amplexus eſt, qui vt exemplo multos in hoc regno ad pietatem inuitauit: ita autoritate ſua 10 regia eos defendit, qui puræ religionis ſemina in his regnis primi iecerunt. Quod autem plene non reformauerit Eccleſias & aboleuerit idola & inſignia Antichriſti, non in cauſſa fuit ipſius voluntas, ſed potentia illorum, qui tum partes Antichriſti per ignorantiam tutati ſunt. Vt enim Paulus per ignorantiam impedimento fuit curſui Euangelij: ita etiam in hoc regno multi potentes non ex malitia, ſed ex ignorantia curſum Euangelij ad tempus intercluſerunt. Friderico patri & in regno & in pietate, ſucceſsit filius D. Chriſtianus eius nominis tertius pater tuus, ô Rex, 20 perpetua memoria digniſſimus. Hic exemplo optimi patris non peſſimos quoſque propter multitudinem & externum ſplendorem, ſed optimos imitandos ſibi propoſuit. Nam diademate regio à ſenatu regni huius ſapientiſſimo ornatus, omnium primum de domo Domini cogitauit: & quia ſciuit ſe Principem & Regem creatum eſſe non propter delicias & vanam mundi gloriam, ſed propter Eccleſiam Dei fouendam & gloriam Dei propagandam inter homines, prima & præcipua eius cura fuit, vt miniſterium Euangelij inſtitueretur & confirmaretur tale, vt in eo Apo- 30 ſtolica ſimplicitas cerneretur. Vocauit Vuiteberga in hunc vſum optimum & doctiſſimum virum Doctorem Iohannem Pomeranum piæ memoriæ, per quem adiunctis ei quibuſdam pijs & ſapientibus viris huius regni incolis, Academiam Hafnienſem à Chriſtierno rege Daniæ eius nominis primo, anno Domini 1475. erectam, & à Sixto Romano Pontifice omnibus priuilegijs, quæ & tum habuit, & poſtea habitura erat Academia Bononienſis, donatam, (ἀλλ' οὐκ ἄνευ ἀντιδώρου) ſed iam iniuria temporum penè collapſam, additis ſtipendijs, inſtaurauit, & quaſi nouam erexit. Scho- 40 læ ita inſtauratæ, vt ſummum conſeruatorem præfecit, vi-

rum

rum Nobilem, ſapientem & pium D. Iohannem Frijs, Regiæ Maieſtatis Cancellarium prudentiſſimum, optimè de patria ſua, ſcholis & Eccleſia Chriſti meritum. Hic D. Iohannes Frijs cum ante annum in morbum incidiſſet,& fruſtra tentata eſſent remedia, circumſtantibus cognatis & amicis tanto patrono ſe deſtitui lugentibus, ait: Diſcedite à me vos mortui, ego ſum inter viuos. Quę vox victricis fidei in agone mortis certiſſimum teſtimonium erat. Et paulo poſt in vera inuocatione Dei in manus Domini, poſtquam expleuiſſet ætatis ſuæ annos 77. animam tradidit.

Porro Academia erecta, ordinauit quoque ſanctiſſimus Rex ſeptem Superintendentes in regno Daniæ, & quatuor in Noruegia, qui Eccleſijs reformatis præeſſent, cauerentq; ne quid de fermento Papiſtico remaneret, neue aliunde inueheretur. Et quia ſanctiſſimus Rex voluit poſteritati conſultum, curauit, vt paſtoribus iuſtis ſtipendijs proſpiceretur. Vtque non deſiderarentur, qui olim in miniſterium eſſent ſucceſſuri, ſcholas triuiales reformauit, addita liberali eleemoſyna in diſcentium ſubleuamen. Hoc patris tui exemplum ſereniſſime Rex, non ſolùm piè imitatus es, verumetiam multum ſuperaſti. Nam non ſolùm quæ pater tuus piè ordinauit literis confirmaſti (quod pietatis erga patrem teſtimonium fuit) verumetiam ſtipendia diſcentium auxiſti multum. Nam hîc in Academia centum ſcholaſticos liberali alis eleemoſyna, quæ ſingulis annis excedit quatuor dalerorum millia, ſplendida in diſcentium vſum domo in area collegij extructa. Profeſſorum quoq; ſtipendia multo ampliora feciſti, quam fuere. Præterea Roſchildiæ magnum numerum pauperum ſcholaſticorum liberali menſa ſuſtentas: quæ res oſtendit, & quo ſis animo erga domum Dei, hoc eſt, Eccleſiam, & quàm cupias Eccleſiam bene conſtitutã poſteris tradere. Porro quia ſcis Eccleſiam Dei his quatuor rebus, ſincera doctrina, pio ſacramentorũ vſu, grauitate ceremoniarum, & honeſtate diſciplinæ erigi, fulciri & conſeruari, omnes conatus tuos eò dirigis, vt illa ſalua & impolluta maneant, qua in re te vere regem & nutricium Eccleſiæ oſtendis.

Cæterum vt alijs quoque conſtet, qualis ſit in hoc regno Eccleſiarum conſtitutio, breuiter exponam Eccleſiarum noſtrarum doctrinam de iſtis quatuor, quibus Eccleſiam Dei erigi, fulciri & conſeruari diximus.

Doctrinam Legis & Euangelij puram & ſinceram noſtræ Eccleſiæ profitentur. Et quoniam Deus autor eſt huius doctrinæ, omnium diligentiſſime traditur in noſtris Eccleſijs vera Dei noticia: quam conſtanter retinemus & defendimus prout traditur in ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis, & breuiter concepta eſt in ſymbolis Apoſtolico, Niceno, Athanaſiano, Ambroſiano, & deteſtamur omnes veterum & recentium opiniones cum ſcriptis ſacris & ſymbolis pugnantes. De lege Dei noſtræ Eccleſiæ docent, quod puram, perpetuam, perfectam & ſpiritualem obœdientiam 10 requirit: ex quo ſequitur, neminem legi Dei ſatisfacere poſſe, aut iuſtum fieri ex operibus legis. Deinde docent triplicem vſum eſſe legis diuinæ, videlicet, externum, internum & ſpiritualem: quos in hunc modum diſcernunt.

Externus qui pædagogicus eſt, pertinet ad externum hominem, cuius mores diſciplina legis coërceri debent, propter multas cauſſas, quæ diligenter explicantur in noſtris Eccleſijs.

Internus vſus ſpectat ad internum hominem, quem ſiſtit lex coram tribunali Dei, accuſat tranſgreſsionis, propo- 20 nit iudicium Dei, inculcat ſententiam iudicis Dei damnatoriam, idque in eum finem, vt homo agnito morbo quærat medicum, agnito debito expetat gratiam, agnita ira Dei imploret eiuſdem miſericordiam, breuiter vt agnito peccato confugiat ad propitiatorem Ieſum Chriſtum. Hic ergo vſus legis operatur in corde hominis contritionem, quam primam pœnitentiæ partem faciunt. Eſt autem hæc contritio dolor cordis ex agnitione peccati, ex ſenſu iuſtæ iræ Dei, & ex merito damnationis noſtri conceptus, & propriç cõſcientiæ teſtimonio confirmatus, vt videre eſt Actorum 30 2. vbi contritio hæc compunctio cordis dicitur.

Spiritualis vſus legis pertinet ad hominem ſpiritualem, hoc eſt, ad hominem iuſtificatum fide, & renatum per ſpiritum ſanctum. Huic enim lex vt certa viuendi norma proponenda eſt. Et tametſi ne renatus quidem poteſt legem præſtare: tamen obœdientia renati placet, quia is non eſt ſub lege, ſed ſub gratia. Nam legem implere poſt hominis lapſum in hac vita ſolius Chriſti eſt proprium.

De Euangelio docent Eccleſiæ noſtræ, quod ſit vniuerſalis prædicatio pœnitentiæ, ſeu cõuerſionis & remiſſionis 40 peccatorum in nomine Chriſti. Ita enim Chriſtus ipſe ait:

Ita

Ita scriptum est, & ita oportuit Christum pati & resurgere à mortuis, & prædicari in nomine eius pœnitentiam (id est conuersionem) & remissionem peccatorum in omnes gentes, (hoc est omnibus gentibus.) Tria ergo facit Euangelium. Primùm monstrat beneficium Christi, videlicet, remissionem peccatorum. Secundò, ostendit modum applicationis, videlicet, quod hæc remissio peccatorum ijs qui conuertuntur ad prædicationem Euangelij contingat. Hęc autem conuersio fit per fidem in Iesum Christum, quam fi-
10 dem secundam pœnitentiæ partem faciunt, eamq; definiunt esse firmam noticiam & fiduciam promissæ misericordiæ propter Christum. Et quia cum fide remissionis peccatorum iusticia, regeneratio, salus & vita æterna coniuncta sunt, tribuuntur hæc quatuor fidei in scriptura, Rom. 3. fide iustificamur. Item, arbitramur hominem iustificari fide absque operibus legis. Iohan. 1. Dedit potestatem filios Dei fieri ijs qui credunt in nomen eius. Ephes. 2. Fide saluati estis. Iohan. 5. Omnis qui credit habebit vitam æternam. Sed omitto testimonia, quæ passim sunt obuia. Tertiò, gra-
20 tiam vniuersalem prædicat Euangelium, iuxta hanc asseuerationem Christi, Lucæ vltimo: Oportet prædicari in nomine meo pœnitentiam & remissionem peccatorum omnibus gentibus. Hæc enim asseueratio manifeste indicat gratiam esse vniuersalem. Atque ideo nostræ Ecclesiæ non recipiunt dogma illorum, qui nescio quas Parcarum tabulas cum Zenonis familia fingunt, docentq; Deum ab æterno quosdam destinasse æternæ vitæ, quosdam vero æternis supplicijs, idque absolute, absque omni conditione fidei & obœdientiæ, atque ita tacite partem Euangelij abo-
30 lent. Nos autem isti opinioni Stoicæ opponimus vniuersale mandatum Dei, quo omnes iubentur audire Euangelium & credere: vniuersalem promissionem gratiæ, quæ omnibus promiscue offertur: vniuersale λύτρον agni tollentis peccatum mundi: & vniuersalem obsignationem gratiæ per baptismum & sacram Christi cœnam. De hac re copiosissime docent Ecclesiæ nostræ, gratiam vniuersalem esse affirmantes cum Prophetis & Apostolis. Neque aliud vult Paulus Rom. 9. 10. 11. capitibus, quam docere gratiam vniuersalem esse, contra Iudæos, qui sua culpa exciderant gratia, eo
40 quod fide iam accipere noluerint opinione propriæ iusticiæ obcœcati. Si ergo consilium Dei creantis hominem, si

bene-

beneficium Mediatoris passi pro mundo attendimus, gratia vere vniuersalis est. Verum si hominum maliciam & infidelitatem consideramus, gratia particularis fit hominum vicio, qui oblatam in Christo gratiam respuunt.

De noua obœdientia (quam tertiam pœnitentiæ partem faciunt) hæc est nostrarum Ecclesiarum ex verbo Dei cōcepta sententia. Cum fide remissionis peccatorum non solum coniuncta est iustificatio, id est, imputatio iusticiæ Christi. Nam credenti imputatur Christi obœdientia, vt ea iustus censeatur coram Deo, iuxta illud Pauli: finis legis est 10 Christus in iusticiam omni credenti: verumetiam sanctificatio, cuius effectus est noua obœdientia, seu bona opera interna & externa diuinitus mandata: quæ opera cultum Dei esse definimus, cum fiunt iuxta voluntatem Dei, hoc est, ex fide in gloriam Dei. Hunc cultum dicimus esse fructum regenerationis seu sanctificationis seu iusticiæ fidei seu spiritus, ita enim Petrus & Paulus loquuntur. Et tametsi bona opera presertim interna non possunt separari à fide fiduciæ, tamen fides ijs natura prior est, quemadmodū & regeneratione natura prior est fides etsi nō tempore. Horum 20 operum necessitatem multiplicem esse docemus in nostris Ecclesijs, hoc semper cauentes, ne tantillum dignitatis aut meriti ijs tribuatur in negotio iustificationis & saluationis.

Præterea quia disputatur à multis de viribus hominum, & voluntate, nos distinguimus inter non renatos & renatos. Non renatis adimimus, cum Paulo Rom. 3. iudicium, voluntatem & vires benefaciendi (hoc est præstandi Deo verum cultum) Etsi autem fatemur voluntatem non coacte sed libere alia præ alijs eligere: tamen dicimus eam seruam esse in non renatis, non quod coacte sed quod sponte 30 seruiat peccato. At in renatis, quia docta & reformata spiritu Dei est voluntas, libere renunciat dominio peccati, & subijcit se Deo, eique seruit. Et quemadmodum non vult voluntas aliquid vere boni, non docta & mota à Deo: ita docta & mota à Deo, potest assentiri & non assentiri, alioqui Stephanus non recte obiecisset Iudæis, quod sæpius restitissent Spiritui sancto, neq; Esaias & Paulus recte dicerēt Deum expandisse manus ad populum contumacem & cōtradicentem: neq; opus esset ministerio verbi, quo homines inuitantur ad fidem & obœdientiam: & confirmarentur 40 Stoicæ opiniones de Parcarum tabulis.

Sacramen-

Sacramenta (quæ ſunt altera pars miniſterij Eccleſiæ) definimus cum Auguſtino, eſſe ſigna gratiæ, vt quæ teſtētur de fauore Dei erga eos qui illis rite vtuntur. In his concurrunt verbum inſtituentis Dei, res promiſſa, ſignum externum, & fides, ſine qua ſacramenta cedunt vtentibus in iudicium. Hæc omnia complectitur Auguſtinus cum ait: Accedit verbum ad elementum, & fit ſacramentum. Verbum ſcilicet Dei inſtituentis, promittentis, & requirentis fidem promiſſionis, & elementum, quo res promiſſa ſignatur. Sunt ergo quatuor in quolibet ſacramento, videlicet Verbum ſeu mandatum Dei: Signum externum (in hoc ſpectanda eſt analogia ad rem ſignatam. Nam ſi ſacramenta vt ait Auguſtinus, comparationem nō haberent earum rerum, quarum ſunt ſacramenta, non eſſent ſacramenta. Qua de cauſſa à quibuſdam patribus iſta externa ſigna ſymbola dicuntur. Sunt enim ſymbola proprie non quælibet ſigna, ſed ea quæ comparationem quandam habent cum rebus ſignatis, vt ex etymo conſtat) Res promiſſa, & Fides promiſſioni reſpondens. Fide enim res ſacramenti accipitur, retinetur, poſſidetur. Agnoſcimus autem duo tantum ſacramenta noui teſtamenti Eccleſiæ communia, videlicet Baptiſmum & Cœnam dominicam.

Baptiſmum (primum ſignum gratiæ in nouo teſtamento) definimus ex verbis Marci dicētis, fuit in deſerto Iohannes baptiſans & prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum, eſſe teſtimonium diuinum, quod pœnitentibus (hoc eſt, conuertentibus ſe ad Deum per fidem) remittuntur peccata. Cum peccatorum remiſſione coniuncta ſunt iuſticia, reconciliatio, ſanctificatio, ſalus & vita æterna. Analogia ſigni ad rem hæc eſt. Vt enim aqua abluitur corpus à ſordibus: ita conſcientia hominis à mortuis peccatis ſanguine Chriſti purgatur & regeneratur per Spiritum ſanctum. Habet enim aqua comparationem & ad ſanguinem Chriſti, & ad ſpiritum regenerationis. De vſu docent noſtri copioſe ex ſcripturis, damnantes Anabaptiſtas, qui ſæpius iterant baptiſmum, hoc eſt, quoslibet ſæpius baptiſant.

Cœnam Domini (alterum ſignum gratiæ in nouo teſtamento) in qua panis & vinum ſymbola corporis & ſanguinis Domini diſtribuuntur, docemus eſſe ſacramentum corporis & ſanguinis Domini, atque adeo noſtræ per victimam

mam Chriſti redemtionis ab ipſo Chriſto iam morituro pro peccatis noſtris inſtitutum & commendatum Eccleſiæ vſque dum venerit ad iudicium,idq́; ideo vt ſit perpetua recordatio Chriſti tradentis ſuum corpus & effundentis ſuum ſanguinem pro nobis, vt ſit obſignatio noui fœderis de gratia & remiſſione peccatorum propter meritum Chriſti,vtq; ſit teſtimonium copulationis noſtri cum capite noſtro Chriſto, cuius corpore & ſanguine vere paſcimur,modo vere ſimus quod dicimur, hoc eſt Chriſtiani.

Reijcimus & damnamus dogma transſubſtantiationis, 10 ex eo natum, quòd Thomas Papiſtarum coriphæus, non recte intellexerit, iuxta Eccleſiæ omnium temporum loquẽdi modum, ſacramentalem prædicationem eſſe,in qua res quæ promittitur & offertur,attribuatur ſigno, vt ſacramenti finis & vſus cogitetur, & vnio ſacramentalis intelligatur, qua res, quæ fide accipitur ſub ſigno viſibili, quod ſenſu percipitur, repræſentatur. Hanc ſacramentalem prædicationem (vt veteris teſtamenti teſtimonia prætereã) à Chriſto diſcere Thomas potuiſſet, qui calicem nouum teſtamentum vocat, & à Paulo, qui circumciſionem σφραγίδα 20 iuſtitiæ fidei, baptiſmum lauacrum regenerationis, & panem benedictionis κοινωνίαν corporis Domini appellat. Taceo Auguſtinum, Theodoretum, & alios multos, qui clariſſimis verbis idem teſtantur,quorum teſtimonia omitto, quia res luce clarior eſt. Quid quæſo dulcius cogitari poteſt: quàm ſacram Chriſti cœnam eſſe teſtimonium Dei, quòd fidelis anima iungatur capiti ſuo Chriſto firmiſſimo fœdere,quòd paſcatur pane vitæ,qui eſt Ieſus Chriſtus, qui dedit corpus ſuum pro nobis, & effudit ſanguinem pro multis in remiſſionem peccatorum, hoc eſt, in teſtimoni- 30 um, quòd Deus remittat omnibus credentibus peccata, & recipiat eos in gratiam propter merita filij. hoc enim eſt illud nouum teſtamentum, cuius ipſe Dominus meminit in ſacramenti huius inſtitutione. Sed quid hìc facit Satanas? vt hanc dulciſſimam conſolationem obruat, excitat quos iudicat ſibi idonea eſſe inſtrumenta ad obruendam veritatem Dei, vt homines occupati inanibus ſpeculationibus, fruſtrentur vero teſtamenti Chriſti fructu. Prudenter proinde faciunt miniſtri Euangelij in hoc regno, qui ſunt contenti ſimplicitate verborum Chriſti & Pauli, nec 40 mouent alijs litem, ſed verum vſum cœnæ ſumma cum di-

ligentia

ligentia auditoribus suis inculcant. Rogo fratres omnes, si qui forte hęc lecturi sint, vt non iudicent de hac nostrarum Ecclesiarum sententia ex anticipatis opinionibus, sed verbum Dei vt regulam, & Ecclesiæ vocem vt regulæ testimonium audiant, studeantque ne tantæ salutis quæ hoc obsignaculo nobis obsignatur veritatem nimium altercando amittant. Oro te fili Dei, qui ipsa es veritas, vt nos doceas, vt in veritate tua nos dirigas, vt nos tibi iungas, quò te & in hoc mundo, & in omnem æternitatem cum omnibus electis celebremus beati, Amen.

Missam papisticam non iudicant nostri cœnam esse Domini, sed cœnæ Dominicæ sacrilegam prophanationem, quam vnà cum traditionibus humanis pugnantibus cum verbo Dei (qualis est inuocatio sanctorum, adoratio idolorum, aqua lustralis, purgatorium, rosaria, monachismus, impurus cœlibatus, interdictio coniugij sacerdotum, stata ieiunia, cum opinione meriti) execrantur.

Ceremoniæ sequuntur, quas diximus tertium locum obtinere in Ecclesiæ ministerio. In his spectatur iuxta Pauli doctrinam ordo & decor, non quilibet, sed qui faciunt ad ædificationem non ad destructionem. Hic damus aliquid consuetudini, retinentes quosdam veteres ritus adiaphoros sine superstitione, quemadmodum Vuitebergæ quoque faciunt. Nam vt doctrinam eandem, ita quoque ceremonias similes cum Vuitebergēsi Ecclesia retinemus, nullo modo damnantes eos, qui in quibusdam reformatis Ecclesijs diuersas à nobis habent ceremonias. Nam fundamento saluo, piorum est, non morosè litigare de humanis ceremonijs, præsertim si pro cultu non habeantur & defendantur. Norunt enim licitum esse mutare ceremonias pro temporum & locorum ratione, modo non perturbetur Ecclesiæ incolumitas, hoc est, donec non offendantur infirmi, quorum ratio habenda est.

Disciplina, quæ quartum locum occupat in Ecclesiæ fulcimento, talis à nostris recepta est, quæ ex potestate clauium dependet, & ex ea concludi potest. Hanc nimium laxatam esse omnes dolemus, & optaremus aliquando seueriorem disciplinam nō solùm nostris, sed etiā alijs penè omnibus Ecclesijs restitui. Sed metuendum est ne grex epicureorum, & multitudo peccantium tantum bonum impediat in multorum exitium.

Quantum autem ad priora illa, videlicet doctrinæ ſinceritatem, rectum vſum ſacramentorum, & grauitatem ceremoniarum conſeruandam attinet, facis, ſereniſsime Rex, piè & fideliter officium tuum, vt nihil in te deſiderari poſsit. Nam vt ceremoniæ præſcriptam ordinationem Eccleſiaſticam vt regulam ſequuntur, & ſacramenta ex traditione Chriſti dependent: ita doctrina Legis & Euangelij ex Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis petitur. Et quia variæ ſunt ſectæ, quæ omnes ferè ſe referunt ad Prophetica & Apoſtolica ſcripta, adiungimus nos ijs qui ſymbola Nicenum, Athanaſianum, Apoſtolicum, & Cõfeſsionem Auguſtanam & Corpus doctrinæ incorrupte amplectuntur. Hæc enim tanquam regulas ſinceræ doctrinæ, Rex ſereniſsime, piè defendis, vt & in ſcholis & in Eccleſijs vox Dei incorrupta maneat, & incorrupta ad poſteritatẽ, quaſi per manus veniat. Vt autem hoc tuum ſtudium pro mea tenuitate iuuarem, ſereniſsime Rex, ſcripſi ſuperioribus annis Commẽtaria in omnes Apoſtolicas epiſtolas, quæ ad noſtras manus peruenere, & ea ſeorſim edidi, dicata alia alijs amicis & patronis, & nunc eadem recognita, emendata, aucta ac veluti noua in vnum volumen congeſta ſub auſpicijs tui nominis in lucem prodire volui, cùm vt extet meum teſtimonium de tua pietate, de amore illuſtrandi gloriam Dei, & de ſtudio tradendi doctrinam Euangelij poſteritati incorruptam, tùm vt meam obſeruantiam erga R. M. T. declarem.

Precor itaque, ſereniſsime Rex, vt pro tua ſolita clementia hoc meum qualecunque ſtudium ſereno vultu ſuſcipias, boniq; conſulas. Ego viciſsim, id quod alioqui debeo, te Deo, in cuius manu corda ſunt regum, aſsiduis precibus commendabo, rogaboq; eum vt te ſpiritu ſapientiæ & timoris ſui donet, faciatque vt tota tua gubernatio cedat in gloriam Dei, ædificationem Eccleſiæ & ornamentum regni: in quo te Deus conſtituit Regem & Paſtorem: vt tandem in æterna vita fruaris conſuetudine ſanctiſsimorum regum, Dauidis, Ioſiæ, Ezechiæ, Aui tui Friderici primi, patris tui Chriſtiani Tertij & aliorum, qui pietatem erga Deum, iuſticiam & clementiam anteferebant vanitati & pompæ huius mundi. Recte enim putabant mandatum Dei ad ſe pertinere quod eſt Pſalmo ſecundo hiſce verbis: Et nunc Reges prudenter agite, erudimini iudices terræ, ſeruitę Domino in timore, & exultate ei cum tremore, oſculamini filium

lium &c. Vale Rex clementiſsime integer animo, corpore & ſpiritu. Deus Rex regum & Dominus dominorum te tuumque regnum cum ſubditis omnibus ſua bonitate cingat, & ſanctis ſuis angelis tueatur, vt piè & ſanctè transacto curſu huius vitæ, conſcientia piè & ſanctè præſtiti officij delecteris. Hafniæ Calendis Ianuarij Anno 1571.

Sereniſſ. R. T. M.
deditiſſ.

Nicolaus
Hemmingius.

10

NE obtruderemus lectori vacuas pagellas, placuit aſſcribere inſignẽ locum B. Philippi Melanchthonis de autoritate Verbi & Eccleſiæ, deq; Verbi interpretatione. Nimirũ, quòd in Eccleſia ſolum verbum Dei debeat eſſe Norma iudicij: Eccleſiã verò ipſam audiendam eſſe tanquam teſtem & doctricẽ, non quòd Fides niti debeat huius vel teſtimonio vel interpretatione, ſed ſolo Verbo, dictis videlicet ipſius Filij Dei, Prophetarum & Apoſtolorum. Verbum autem, quo nititur Fides, iubet Salomon eſſe purgatum, hoc eſt, vt Paulus præcipit, habitare debet in nobis opulenter cum omni ſapientia, quo nimirũ excluditur vtrumq; extremum, Ignauia & Sophiſtica, & commendatur diligentia religioſaq; conſideratio, quam Epiphanius nominat θεωρίαν καὶ αἴσθησιν, quarũ hæc declarat propriam verborũ ſignificationem, illa confert inter ſe membra, definit, diuidit & ratiocinatur. Vtrobiq; autẽ attendendum eſt lectioni, vt res cum iudicio diſcernantur, & pro natura rerum, quæ in quoque loco ſcribuntur, vocabula accipiantur. Ex quo iam oritur duplex genus interpretationis, vnum κατὰ τὸ ῥητὸν, alterum κατὰ διάνοιαν. Atque ῥητὸν quidem anteferatur omnibus omnium hominum interpretationibus & ſententijs, vbi in verbis nulla eſt obſcuritas & ambiguitas, vt in lege Morali, in promiſſione Gratiæ, & in articulis Fidei. Vbi vero vel eſt obſcuritas, vel ambiguitas, vt in multis alijs doctrinæ Chriſtianæ partibus, cum per ῥητὸν aut labefactatur fundamẽtum Fidei, aut impugnatur legis aliqua doctrina, aut euertitur articulus Fidei, tum neceſſariò confugiendum eſt ad διάνοιαν, ne analogia Fidei turbetur. Neceſſe eſt enim omnem interpretationem congruere ad analogiam Fidei. neque exiſtimetur, Verbum ἀνοήτως intellectum, eſſe verbum Dei. cum veritas conſiſtat non in ſono, ſed in vera verborũ ſententia. Vnde recte monuit Cyrillus, Intentionem potius eſſe ſpectandam, quàm vrgenda verba contra dicẽtis mentem. Ita igitur B. Philippus in Reſponſione ad criminationes Staphyli & Auij. Tom. 4. Pag. 814.

SAEpe teſtati ſumus, nos amplecti Prophetica & Apoſtolica ſcripta, & Symbola, & non dubitare nos, congruere cum eis Confeſſionem noſtram, noſq; & eſſe Dei beneficio, & Deo iuuante manſuros eſſe veræ Eccleſiæ Dei ciues.

Et quia multum de conſenſu Eccleſiæ diſputatis, ſæpe ego quidem addidi, nos conſtanter retinere veteris & purioris Eccleſiæ conſenſum, quem ſi vos ſequi velletis, multa idola veſtra mox ruerent.

Num prima Eccleſia ad ſtatuas aduoluebatur, & homines mortuos inuocabat? Num venales Miſſas habebat? Num prohibebat coniugiũ? Num adorabat panem, vt vos in circumgeſtatione, ſeu Perſica pompa facitis? Num vetuſtas docuit poſſe homines ſatisfacere Legi Dei, & iuſtos eſſe hac legis impletione, & tamen ſemper dubitandum eſſe, an Deo placeant? Num vetuſtas docuit de remiſſione peccatorum dubitandum eſſe, vt vos in Synodo Tridentina decreuiſtis, falſo detortis verbis Salomonis ad Ethnicam imaginationem, Neſcit homo an amore vel odio dignus ſit? Num in illa antiquitate Romani Epiſcopi interficiebant pios recte ſentientes? Num faces erant bellorum inter Reges?

Denique nota eſt nobis antiquitas, nec ab ea diſſentimus. Et cum ſcriptum ſit, Oues meæ vocem meam audiunt, affirmamus nos veræ Eccleſiæ Dei ciues eſſe, & Eccleſias noſtras non ex illa Heſiodi pyxide ſumſiſſe doctrinam, ſed ex ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis, & ſymbolis, & veteri conſenſu purioris Eccleſiæ: eaſque eſſe, vt Apum alueolos, in quos & fuci multi irrumpunt, & ſunt inſidiatores, ſtelliones, & crabrones, quales experimur multos. Et tamen extat doctrina, quæ in noſtris Eccleſijs traditur, quam veram eſſe iudicari poteſt ex ipſis ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis, & Symbolis.

Hic vociferantur Staphylus & Auius, ambigua eſſe ſcripta Prophetica & Apoſtolica, Sed ſumendam eſſe interpretationem ex perpetuo conſenſu, vt nominat. Semper adiungimus ſymbola, quærimus etiã teſtimonia veteris Eccleſiæ purioris, vt ſæpe ſcripſimus, audiendam eſſe Eccleſiam, tanquam doctricem, ſed fidem niti verbo Dei. Grata ſunt nobis teſtimonia Gregorij Neocæſarienſis, Ire-

ſis, Irenæi, & ſymboli Niceni de filio Dei, ſed fides nititur dictis ipſius filij Dei, Prophetarum & Apoſtolorum.

Quod autem de ambiguitate Prophetici & Apoſtolici ſermonis vociferantur aduerſarij, primum hoc negare non poſſunt, vbi τὸ ῥητὸν nihil habet obſcuritatis aut ambiguitatis, ibi neceſſario anteferendum eſſe Synodorum & omnium hominum ſententijs, vt nihil eſt obſcuritatis aut ambiguitatis in dicto: Dominum Deum tuum adorabis & ipſi ſoli ſeruies. Ergo impietas eſt dicere, Maria, tu nos in hora mortis ſuſcipe.

Grauiter dictum eſt ab Epiphanio: τὰ θεῖα ῥήματα οὐ πάντα δεῖται ἀλληγορίας, ἀλλὰ ὡς ἔχει. θεωρίας δὲ δεῖται καὶ αἰσθήσεως, εἰς τὸ εἰδέναι ἑκάστης ὑποθέσεως δύναμιν. Non omnes ſermones diuini indigent allegoria, ſed natiua ſententia retinenda eſt. Speculatione autem indigent & ſenſu, vt quælibet materia recte intelligatur. Nihil dubium eſt in Lege Morali, & in promiſsione gratiæ, & in Articulis fidei retinendam eſſe natiuam ſignificationem ſermonis. Non quærantur in his dictis aliæ ſententiæ: In principio creauit Deus cœlum & terram: Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & proximum ſicut te ipſum, Non occides, Non mœchaberis. Quas hic alias ſignificationes vocum quæris extra communem ſermonis conſuetudinem? Sed ſpeculatione opus eſt inquit Epiphanius, id eſt, collatione membrorum, definitionibus, diuiſionibus, ratiocinatione. Sciri neceſſe eſt in præcepto, Non occides, dici de cæde non mandata à Deo, & excipi Magiſtratus officium. Eſt & ſenſu opus, id eſt, Experientia, quæ declarat verborum ſignificationem, quid ſit vita, quid mors.

Hæc copioſe declarari poſſent. Nec dubium eſt, τὸ ῥητὸν, vbi nulla eſt obſcuritas & ambiguitas, anteferendum eſſe omnibus omnium hominum decretis. Sed Pontificij ſæpe τὸ ῥητὸν corruperunt. Cum Paulus dicit, Iuſtificamur gratis ſine operibus Legis, falſam interpretationem additis, videlicet, ſine ceremonijs & forenſibus operibus. Deinde affingitis homines iuſtos eſſe, propter opera moralia, Et veram ac neceſſariam conſolationem deletis, quæ dicit, credentes gratis recipi propter Mediatorem, non propter opera moralia. Affingitis etiam, ſemper in dubitatione manendum eſſe. Hæc pugnant non ſolum cum perpetua oratione Pauli, ſed etiam cum Prophetarum concionibus, quarum conſenſum eſſe oſtendunt hæc dicta: Non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens. Talem collationem ſine Sophiſtica nominat Epiphanius θεωρίαν. Nec propterea fit ambigua oratio Prophetica & Apoſtolica, etiamſi interpretes alij alias imaginationes addunt, ſed ſi fontes ſine Sophiſtica conſiderentur, quæ ſit ſententia natiua recte intelligi poteſt. Protulit filius Dei promiſsionem gratiæ ex ſinu æterni Patris. & pater inquit, Hunc audite, & iubet te ipſi credere. Et Petrus inquit: Omnes Prophetæ teſtimonium ei perhibent, accipere remiſsionem peccatorum per nomen eius omnes qui credunt in eum. Paulus expreſſe inquit: Ideo ex fide gratis, vt ſit firma promiſſio. Iubet promiſſionem fide accipi. Vos contra ſemper in dubitatione manendum eſſe dicitis, vt dicunt Ethnici. Ab hac veſtra imaginatione cum diſſentiant perpetua oratio Pauli, & plurima Prophetarum dicta, quid ſtatuendum ſit, lector pius intelligit. Cum in Pſalmo Dauid inquit, Suſtinuit anima mea in verbo eius, ſperauit anima mea in Domino, num à verbo retrahes precantem, & dices, Cur ambigua voce te conſolaris, vt, Crœſus audiens, Halym tranſiens magnum regnum euertes. Alibi dicit Pſalmus, Lucerna pedibus meis, Verbũ tuum. Et multa ſunt ſimilia dicta, quæ iubent, Normam eſſe iudicij ſcripta Prophetica & Apoſtolica, quibus addimus ſymbola quæ non aliud genus doctrinæ continent, ſed contra præſtigiatores tradita ſunt, qui peregrinas interpretationes Prophetico & Apoſtolico ſermoni affingebant, vt fecerunt, & faciunt Pontificij. In Prouerbijs capit. x x x. Omnis ſermo Dei purgatus igne, clypeus eſt confidentibus propter ipſum.

Non addas verbis Dei, ne arguaris & fias mendax. Iubet ſermonem Dei nobis clypeum eſſe, & fidem affirmat niti ſermone diuino. Hæc fruſtra dicuntur, ſi ſermo diuinus eſt ambiguus. Fruſtra etiam dicitur, Nihil addas. Diſerte autem inquit Salomon, purgatum eſſe, vt metalla purgantur, id eſt, puritatem retinendam eſſe, nec miſcendas eſſe imaginationes humanas. Ac ſimiles ſententiæ multæ in ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis traditæ ſunt.

Nec in re manifeſta diſputatione longiore opus eſt. Vbi τὸ ῥητὸν manifeſtum eſt & ſine obſcuritate & ambiguitate, contrarium docere aut ſentire impietas eſt, & cum manifeſtum ſit τὸ ῥητὸν, Non mœchaberis, tetra confuſio eſt Lex Laconica, quæ concedit paciſci de aliena coniuge cum marito. Non dubium eſt illos, qui ſcientes manifeſto ſermoni diuino aduerſantur, hoſtes eſſe veræ Eccleſiæ Dei. Id faciunt Pontificij & petulanter & impudenter. Nam in controuerſijs omnibus de quibus loquitur Confeſſio noſtra, ſententiæ noſtræ ſunt perpetua vox Prophetarum & Apoſtolorum, addo & ſcriptorum veteris Eccleſiæ puriorum, de peccato, de pœnitentia, de gratuita remiſſione peccatorum, & reconciliatione fide accipienda, de donatione Spiritus ſancti, de noua obœdientia, de collectione Eccleſiæ per filium Dei, de miniſterio Euangelij, & præſentia filij Dei in Eccleſia, de Sacramentis, de veris cultibus à Deo præceptis, de vera inuocatione, de vſu & abuſu rituum humanorum, de libertate Chriſtiana, de diſcrimine Eccleſiæ & Imperiorum, de dignitate ordinis policiti. In his materijs omnibus quid dicimus, quod non ſit expreſſe dictum & ſæpe repetitum in ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis perpetuo conſenſu? Nullæ ſunt ibi monſtroſæ, nullæ ſeditioſæ opiniones, nulla affectata obſcuritas aut ambiguitas. Memini ante triginta annos ſcribere & dicere quoſdam, Quem fugiam habeo, quem ſequar non habeo, Cum ſignificarent ſe videre idola Pontificia fugienda eſſe, ſed adhuc dubitarent, an ſe noſtris Eccleſijs adiungerent. Hanc dubitationem tollit vox æterni patris, qui de filio dicit, Hunc audite. Hunc nos doctorem & ducem ſequi oportet, & ad huius Eccleſiam nos adiungamus. Sit nobis NORMA iudicij in tantis generis humani confuſionibus, ipſius SERMO, nec admittamus præſtigias, quibus prophani homines perſpicua dicta in peregrinas ſententias transformare conantur. Deinde & in hoc cœtu ſimus & maneamus, quem certo ſcimus vocem diuinam ſonare, nec ſimus ſocij eorum qui manifeſte ei aduerſantur, & vt eam deleant, horrendam ſæuiciam exercent. Hæc ad nos ipſos confirmandos dixi, & in hac cogitatione petamus & expectemus à filio Dei huius ſuæ cymbæ conſeruationem.

SPLENDORE GENERIS VIRTVTE AC PIETATE CLARISSIMO VIRO DOMINO HERMOLAO TROLLE EQVITI AVRATO, AC SENATORI REGNI DANIÆ SAPIENTISSIMO, DOMINO DE HERLVFFHOLM, SVO DOMINO AC PATRONO, GRATIAM ET PACEM PRECATVR

10

NICOLAVS HEMMINGIVS.

ECCLESIA FILII DEI IN HOC MVNDO ROSAE inter ſpinas enatæ haud ineptè comparatur. Nam vt ſpinæ circumquaq; Roſam cingentes eam premunt & pungunt, vnde tamen illa fragrantior redditur: Ita Eccleſia vndique preſſa duris, latius odorem ſpirat, ac ſuam fragrantiam veluti exhalando emittit efficacius: atq; nouis ſubinde acceſ-
20 ſionib. augeſcit magis: id quod Eccleſiæ historia legentibus ob oculos ponit, & omnium ſanctorum teſtatur experientia. Spinæ autem quæ hanc roſam cingentes premunt & pungunt, ſunt tribuli ac zizania hæreſeon, tyrannidis, hypocriſis, flagitiorum, & variorum ſcandalorum in doctrina & moribus, vt interim taceam nothos, ſilueſtres & aridos ſurculos, qui non leue damnum veræ ac germanæ Roſæ inferunt. Has ſpinas Sathan Chriſti hoſtis ἄσπονδος ſpargit & ſeminat, vt Roſam, quam Chriſtus ſua manu plantauit, premat, ſuffocet, planeque in nihilum redigat: aut, ſi id non poteſt, vt hoc ſaltem efficiat, ne latè ſuos ſpargat flores ac ſurculos emittat. Hoc ſtudium omnibus temporibus Sathanæ fuiſſe, manifeſtum eſt. Quid non tentauit iacto primo huius Roſæ ſemine in Paradyſo? quid non machinatus eſt, vt ſe-
30 men huius Roſulæ, hoc eſt, primam promiſsionem protoplaſtis noſtris factam ſuffocaret? an non fratrem aduerſus fratrem armauit? an non impulit degenerem ſurculum Cain, vt Abelem fratrem occideret? idque non aliam ob cauſam, vt Iohannes teſtatur, quàm quod opera Abel fuerunt bona, & contrà opera Cain fuerunt mala? nunquid hoc parricidio ſuffocata eſt roſa Chriſti? nullo modo. Nam ex ſanguine Abel, tanquam ex ſemine quodam precioſiſsimo, plures enati ſunt ſurculi. Seth enim frater Abel ſurculi perpetuo in æterna vita virentis, & multi ab eo nati tanquam plantulæ nouæ ſuppullularunt: quas etſi Sathan ſuis ſubinde ſpinis punxit, vltra tamen mille & quingentos annos, hoc eſt, vſque ad diluuium (in quo collectis prius ger-
40 manis ſurculis in arcam Noë iuſti, ſpinas ſuffocatas Dominus perdidit) conſeruata eſt Roſa. Quid? an hic fatigatus Sathan quieſcit? nequaquam. Nam mox poſt diluuium nouas ſpinas ſeminat. Cham enim filium Noë ad ſe pertrahit, vt transfuga factus Sem fratrem perſequatur: qui tamen perſecutione nequaquam fractus, conſtanter retinuit primam promiſsionem, atque ſemen huius Roſæ vſque ad tempora Abrahami quam latiſsime ſparſit. Etſi autem interea Sathan ſuis venenatis ſpinis maximam orbis partem oppleuerat, nihilominus tamen Roſa hæc ſuas vires retinuit, ac multos ſua fragrantia exhilarauit. Nam CHRISTVS hortulanus Abrahamum de Hur Chaldæorum euocatum pulcherrimum huius Roſæ ſurculum in terra Chanaan
50 plantauit, tametſi nec illic Roſa à ſpinis Sathanæ immunis erat. Nam ibi, nunc fame, nunc peregrinatione, nunc alijs modis tentatus Abraham, in-

fracto tamen animo expectauit consolationem. Vnde factum quoq; est, quod Rosa hæc preciosa, maiora indies incrementa ceperit. Ismaël quidem surculus aridus Isaacum fratrem, qui fuit in hac Rosa tenerrimus surculus, persecutus est, sed frustra. Nam eo magis creuit & gloriosior est facta Rosa. Postquam enim vidit Isaac enatam de se nouam plantulam, nempe Iacob, qui, tametsi nothi & aridi surculi, hoc est, Esau & Laban, vt alios taceam, eum grauiter presserunt, in radice mansit fœcundus surculus. Ab hoc enim duodecim alij prodiere surculi. Etsi autem omnes isti surculi non manserunt in radice. Nam quidam exaruerunt, & in nothos & adulterinos degenerauerunt: In magnum tamen numerum indies propagati sunt. Inter quos vnus tenerrimus, nempe Ioseph in Aegyptum florentissimum regnum est translatus, vt ibi fructificaret, ac sua suauiolentia totum Aegypti regnum oppleret: id quod non sine magnis certaminibus præstitit. Quid enim non mali sanctus hic surculus in Aegypto pertulit, priusquam in tantam Rosam excreuit? Nam primùm vrtica fœtida & ardens illum vrere tentat, hoc est, turpissima fœmina eum ad adulterium solicitat: vt ista ratione arescat, & de natiua excindatur Rosa. Sed frustra hoc conatur Sathan. Ioseph enim manu hortulani conseruatur illæsus. Verum cum hac via se frustra adortum esse sanctum virum cernit Sathan, alia eum aggreditur, ac spina tyrannidis ipsum omnino suffocare statuit. Conijcitur itaque opera Sathanæ castissimus hic surculus Ioseph in carcerem, ac ibi inter spinas sceleratorum hominum & in fœtoribus pessimis præter omnem suam culpam iacet & premitur. Sed quid hîc Iosepho castissimo Rosæ surculo contigit? idem plane quod magni authores de naturali Rosa scribunt. Vt enim naturalis Rosa iuxta cœpe vel allium sata fragrantior redditur: (Nam fœtor cœpe vel allij ad suaueolentiam Rosæ conferre dicitur) Ita Ioseph iniusta impudicæ fœminæ querela, obtrectationibus, iniurijs, fœtore carceris creuit, longeq; illustrior ac potentior euasit. Nam è carcere eductus Ioseph, secundus à Pharaone in regno Aegypti post interpretationē somniorum regis factus est, huius industria postea per totam Aegyptum infiniti surculi plantati & dispersi, adeo quod ipsa Aegyptus facta sit veluti quædam Paradysus Domini. Nam hic fragrantissimus surculus Ioseph ad se radicē, nempe Iacob patrem, cum tota sua familia attraxit, qui ad aliquot annos in Aegypto nouos subinde surculos emiserunt, & in regno Aegypti suauissime spirarunt. At quid interim Sathan? num stertit? num abijcit arma? nihil minus. Nam postquam Iacob, Ioseph, atque alij plurimi surculi in Paradysum cœlestem translati sunt, spinam quandam prægrandem plantat Sathan in Aegypto: quæ spina non parum pressit ac punxit surculos, qui in Aegypto remanserunt, qui tamen quotidie sub oneribus & æstu creuerunt magis, & in medijs fœtoribus & laboribus multiplicati sunt. Spina autem illa prægrandis fuit alius Pharao, qui non nouit Ioseph. Hic enim cum suis aulicis surculos Domini supra modum premere & pungere cœpit. Quare hortulanus iratus ingratis Aegypti incolis, suos surculos in alium transplantauit hortum, ac populum Israëliticum transtulit per mare rubrum: in quo spinam illam prægrandem, hoc est, Pharaonem & eius Satellites oppressit. Deinde quia multi ex his surculis Ioseph paulatim degenerare cœperunt, in deserto quadraginta annis totus castigatus est populus, Vbi tamen noui ex illis enati surculi, translati sunt postea in terram Chanaan, vbi rursus inciderunt in spinas non paucas, quo enim magis Rosa hæc crescit, eo spinæ iuxta nascuntur asperiores: quibus iterum misere lacerata, non tamen prorsus emarcuit. Nam subinde Hortulanus missis seruis, spinas, quantum fieri potuit, euulsit: ne penitus Rosa arescere& suffocata spinis & periret. Quid contra hos Dei seruos & custodes huius

Rosæ,

Rosæ, hoc est, sanctos iudices, Reges & Prophetas machinatur Sathan? alios ad se prorsus allicit, vt sibi dent nomina, vt ex Regibus plerosque: alios grauiter vulnerat, vt Dauidem, Ezechiam, &c. Deinde semina zizaniorum mittit in agrum Rosarum, donec primùm decem tribus transferantur in Babylonem, & postea reliquus populus in captiuitatem abducatur, incenso templo & sancta ciuitate Ierusalem. An hîc Rosa Domini omnino emarcuit? An hic omnino disperijt? Nullo modo. Nam isto peregrinationis labore, & Regum Chaldæorum tyrannide fatigata quidem est Ecclesia, attamen magis lucet ac illustrior efficitur, quàm vnquam antea in terra Palæ-
10 stina fuit. Etsi enim graui premuntur seruitute corporis apud Babylonios, tamen animis piorum non defuit spiritualis libertas. Excitat enim DEVS Prophetas, qui veluti diuini quidam Agricolæ Rosam hanc doctrina & consolationibus erexerunt, vt seruitute Babylonica minime frangeretur, sed vt potius inuicta manens, duris quibus premebatur, gauderet. Hoc cum ægre ferret Sathan, regem Babylonicum impellit, vt impium edictum de adoranda statua proponat, videlicet, vt omnes in certum locum campi collecti, clangente buccina, se coram statua regis incuruarent: additis minis, vt qui hoc facere recusarent, viui in ardentem caminum ad hoc paratum conijcerentur. Quid hic facerent pij? Multi sane surculi huius camini ardore ex-
20 aruerunt, adeo vt Rosa Domini omnino iam perire videretur. Non enim dubiũ est, plurimos isto impio edicto pertractos esse in andriolatriã, in qua & perierunt. An non hic palmam videtur obtinere Sathan? habet regem socium, summum orbis terrarum Monarcham: habet consiliarios regis parastatas: habet regios subditos sibi obnoxios: habet hospites Iudæos plerosque sub suo imperio captiuos. Actum igitur planè videtur de Rosa Domini. Verùm euentum specta. Clangitur buccina, incuruantur omnes coram idolo regio, exceptis tribus viris qui impio edicto parere recusarunt. Hos cum rex ira percitus curasset in paratum incendium mitti, ecce hortulanus ipse filius Dei in caminum ignis simul descendit, & astans his tribus viris cohibet
30 flammas, ne innocentes enecare posint. Hoc stupendo miraculo perterritus rex Babylonius, reuocat viros illos illæsos, ac Deum ipsorũ verum Deum agnoscit & prædicat. idq; non solus, sed cum tota sua aula & subditis. Atque ita rex qui antea spina fuit pessima, fit surculus Rosæ præclarus. Vide quomodo Rosa CHRISTI non solum inter tribulos, non inter fœtores tantum, verumetiam inter medias flammas fragrat floretq;. Hic Sathan sua spe frustratus, an quiescit? immo magis furit, tanquam leo ereptis catulis, fortiusq; incumbit, vt perdat hanc Rosam: quod vt faciat facilius, nobilissimum Rosæ surculum aggreditur, Danielem sanctissimum virum, ac suis artibus efficit tãdem, vt propter prostratum idolum Beel in specum leonum deuorandus
40 conijciatur. Sed quid fit? contra omnem expectationem Sathanæ potenti Dei manu defenditur Daniel, & alitur diuinitus septem dies in specu, & deinde incolumis è specu prodit: Vnde factum est, vt magis suos flores Rosa hæc emitteret, & plures in regno Babylonico surculos faceret. Verùm Sathan rursus furibundus nouas molitur insidias. Quendam enim nobilem virum Aman nomine excitat, qui Regi facile persuadet, non sine periculo tot hospites eosq; captiuos in suo vagari regno, & impetrat literas Regis Babylonici ad omnes regios præfectos, vt statim acceptis literis surculos huius Rosæ omnes excinderent, vt isto pacto tandem Rosa extirparetur tota, & periret radix. Sed hîc iuxta Prouerbium, malum consilium consultori pessi-
50 mum fuit. Nam Aman, vt antea in summo Regis fauore fuit, & consilio suo perdendos Iudæos esse Regi persuasit, in patibulum suspensus infami morte

perijt,& præmium suis dignum factis accepit.Post huius Tyranni & Ecclesię hostis interitum,rursus Rosa Domini erexit se magis magisq;, adeo quod etiam Regum maximorum patrocinio tranquilla in exilio suo fuerit. Inter hos Reges Cyrus Persicus Rosæ insitus,mandatum dedit,vt Iudæi in suam redirent terram,templum ac ciuitatem Ierusalem iterum ædificaturi: quod mandatum, etsi aliquandiu absente Cyro impeditum fuit astu Sathanæ, tempore tamen Longimani rursus edictum proclamatum est, vt populus libet rediret, & vrbem ciuitatemque ædificaret.Hoc tempore Rosa Domini, in magnis ærumnis, floruit. Nam gaudet patientia duris. Quadringentis etenim & nonaginta annis vsq; ad Christum ducem, verum Rosæ Dominũ, 10 varijs ijsq; venenatissimis spinis Rosam hanc præfocare conatus est Sathan, foris bello,intus hæreticorum parastrophis, donec in summas angustias iterum redacta sit,ab omni parte eam prementibus spinis, adeo, vt paucissimi germani surculi, adueniente Messia, superfuerint, vt Zacharias, Simeon, Anna Prophetissa, Ioseph, cum suis familijs. Hic rursus Sathan haud immerito triumphare videtur.Nam & reges peregrini & impij dominabantur in populo Dei, & summa autoritas penes hæreticos, qui tum temporis cathedram Mosis occupabant, fuit. Venit itaque Dominus Rosæ, tempore olim à patriarcha Iacob, & postea à Daniele prædicto, ac Rosam suam prostratam fere & conculcatam,doctrina erigit & fulcit consolationibus: quod 20 cum cerneret inimicus,extrema tentat,& primum aduersus CHRISTVM sacerdotes summos & sectarios sophistica armat. Deinde senatores impellit,vt manus inijcere CHRISTO cogitent.Postea Pilatum toparcham nomine Romani Imperatoris, & Herodem tetrarcham sibi adiungit,denique totum populum in eam sententiam abducit, vt CHRISTVM cruci affixũ interimant: quod & factum est. Ex quo rursus in manu Sathanæ victoria sita fuisse videbatur. Verum & hic sua frustratur spe Sathan. Nam tertio die resurgens DOMINVS surculos prostratos erigit, fractos consolidat, ac Rosam suam sepimento munit firmissimo, quam die Pentecostes aqua salutari rigatam suo sancto Spiritu fœcundat. Emittit enim agricolas in vniuersum 30 orbem, qui huius Rosæ semina late per orbem disseminent: ac interea spinas surculosq; degeneres igni comburit. Nam Iudæos ingratos,qui radicibus spinarum quàm sanctæ huic Rosæ inseri maluerunt, magna strage per Vespasianum affecit, ac tandem perpetua vastatione politiam Mosaicam, iuxta prædictionem Danielis, deleuit. Hæc cum in Palæstina aguntur, duodecim Apostoli, & Paulus semina Rosæ cœlestis in multis locis spargunt faciuntque breui admodum tempore, vt Rosa totam fere terram suis surculis & floribus impleat.Verum ne sic quidem Sathan toties profligatus & victus quiescit, immo potius furibundus magis & ira æstuans fremit, spinas seminat, tribulos & zizania tyrannidis, hæreseos & hypocriscos iacit, 40 quibus ad extirpandam hanc Rosam, iam plus quam vnquam antea florentem abutitur. Sed tamen victrix mansit rosa, noua subinde viriditate pullulans & surculos è sanguine martyrum producens. Hæc cum cerneret Sathan, & postquam Rosam sexcentis fere annis à triumpho Christi, tyrannide, hæresi & sophistica oppugnasset, noua strategemata excogitat, statuitque regnum Antichristi stabilire. Excitat igitur Phocam tyrannum & parricidam, qui Romano Põtifici primatum & imperium super omnes alios Episcopos concessit. Quę res Sathanæ non omnino infeliciter cessit. Nam Papa, hoc est, Antichristus, non vt apertus hostis Rosæ, sed vt amicus & custos, fraudulenter Rosam inuadit, ac vt olim Iudas Dominum: ita ipse osculo 50 Ecclesiam prodit. Nam cum mentitur se seruum seruorum Dei, qui re vera

est

est seruus Sathanæ, præterquam quod sibi ius vendicat in Rosam Domini, innumeros lupos ouili pelle tectos emittit, qui grassantur in Rosam, flores & surculos vastant: hoc est, infinita monachorum agmina aduersus hanc Rosam armat superstitione varia, & præcipue missatico idolo, vt tanquam veneno quodam Sathanico Rosam inficiant, vt ita infecta tandem sponte concidat. Deinde & aliud regnum Sathan instituit, nempe Mahumeticum, quod aperte CHRISTVM blasphemat, Rosam premit, surculos euellit. Atque ita Papa Antichristus, simulatus Rosæ amicus, & rex Mahumeticus hostis professus, CHRISTI Ecclesiam inuadunt, vt hic aperto marte, 10 ille subdolis artibus Rosam hanc nobilem destruat. Hoc stratagema, etsi non omnino infeliciter cessisse videtur Sathanæ, vltra 900. annos: tamen Rosam hanc cœlestem penitus extirpare non potuit, semper enim manet radix, etsi in ea pauci interdum germani surculi inueniuntur. Cæterum cum iam in immensum cresceret Antichristi imperium, adeo vt spinæ sua amplitudine surculos Rosæ tegere viderentur, Dominus rursus emittit seruum industrium Martinum Lutherum, qui ante annos quadraginta Antichristi technas & insidias mundo reuelare cœpit. Huic mox plurimos fideles seruos, inprimis vero Philippum Melanchthonem adiunxit, effecitque vt Rosa hæc plures spiras & surculos per totam Europam emitteret, adeo vt 20 à temporibus Apostolorum vix fragrantior fuerit hæc Rosa, quàm nunc est. spirat enim odorem suum per Germaniam, Daniam, Angliam, Noruegiam, Scotiam & insulas multas procul sitas, & iam pullulare incipit in Polonia, Bohemia, & in florentißimo regno Galliæ, in quo regno magis suas vires intendit Sathan, vt subruat surculos Rosæ illic pullulantes, quam vsquam alibi. Nam non ignorat actum esse cum suo fidelissimo seruo Papa, si semen Rosæ huius radices in regno Galliæ nobilissimo egerit.

Hæc clarissime vir admonere volui, proposita pulcherrima imagine de fortuna Ecclesiæ in hoc mundo, idque ideo: primum vt cogitetur dictum Domini: Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam. Vtut enim fu-30 rit Sathan, nunquam hanc Rosam penitus extirpabit. Deinde vt consolemur nos præsentia CHRISTI in Ecclesia, & promissione permansuræ Ecclesiæ in mundo vsque ad iudicium, ne frangamur tot scandalis doctrinæ & morum, quæ hodie multos non pessimos grauissime vulnerant, & ne abijciamus confessionem, & transfugiamus ad castra hostium, sicuti multi omnibus temporibus fecerunt, & hodie non pauci fracti persecutionibus & scandalis, faciunt. Postremo, vt de vera conseruandæ Ecclesiæ ratione admoneamur: quæ ratio in omnibus Ecclesiæ historijs vna & eadem esse deprehenditur, videlicet puritas doctrinæ, cui ancillatur sancta morum disciplina. Hæc enim doctrinæ puritas fons est ille salutaris, vnde rigatur Rosa 40 Domini, ne inter tot spinas tyrannidis, hypocriseos, sophistices & scandalorum suffocetur & emarcescat. Hæc doctrinæ puritas aliunde petenda non est, quam ex fontibus Saluatoris, hoc est, scriptis Propheticis & Apostolicis: inter quæ non infimum locum obtinent Epistolæ Paulinæ, & præcipue ea, quam ad Romanos scripsit. Hæc enim præcipua sinceræ doctrinæ capita monstrat & explicat: quare eam singulari diligentia ab omnibus pijs legendam & cognoscendam esse iudico. Verum vt commodius à simplicioribus & tyronibus S. Theologiæ minus exercitatis intelligi poßit, Commentarium qualemcunque in eam publicare volui, sperans bonos & pios viros 50 consilium meum haud improbaturos. Etsi autem noui quorundam iudicia nobis aduersari: tamen non volui propter paucos sinistre iudicantes, multos bonos, qui hanc meam opellam expetunt, defraudare. Cæterum

quia, Vir Clarisſime, omnibus literatis hominibus patronus es conſtans, & in me multa beneficia priuatim contuliſti, volui hunc Commentarium ſub tuo nomine prodire in lucem: vt te patrono ſit acceptior multis, vtque extet aliquod meæ erga te gratitudinis teſtimonium. Etſi autem vilius forte videtur hoc munus, quàm vt tanto viro offeratur: tamen cum animum tuum noui candidum, & ſincerum, non dubito quin potius animum donantis, quàm doni præſtantiam ſpectes, idque exemplo Chriſti (in quo ſolo pie gloriari ſoles) qui pluris fecit mulierculæ pauperis minuta æra miſſa in gazophylacium, quam ſplendidas diuitum donationes. Hic enim rebus precium non ex quantitate earum, ſed affectu donantium imponere ſolet, iuxta vetus dictum, χαρίτων θυμὸς ἄριστος. Rogo igitur amanter, vt & tu hoc literarium opuſculum eo accipias animo, quo à me offertur. Vale vna cum vxore tua caſtisſima D. Brigitta filia nobilisſimi viri D. Magni Gœie, Domini de Krenkerup felicisſimæ memoriæ, qui primus in hoc regno reuocatæ puræ doctrinæ autor fuit, ſed prius ſcriptis frequentibus ad ipſum à beato Luthero miſsis rectè inſtructus. Huius etiam patrocinio primi præcones reuocati Euangelij in his regnis ſecuri fuerunt: donec Deus ſanctiſs. regem Chriſtianum tertium, fidelisſimum Eccleſiæ Dei nutricium, & defenſorem excitauit, qui in hoc regno ſcholas reformauit, conſtituit Eccleſiarum fideles miniſtros, ordinauit ſtipendia docentium & diſcentium religionem & alias artes: cuius veſtigijs inſiſtit filius Fridericus II. Rex noſter clementisſimus, cui toto pectore cum omnibus pijs opto ſalutarem gubernationem, vt quietam & tranquillam vitam agamus in hoc mundo, in omni pietate & caſtitate. Iterum vale corpore, animo & ſpiritu integer, patrone optime. Hafnia. Anno Domini M. D. LXII. Menſe Decemb

ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

VT ARGVMENTVM SEV GENERALIS PERIOCHA HVIVS nobilis Epiſtolæ ad Romanos ſcriptæ, explicatius ab auditoribus intelligatur, quatuor nobis ordine explicanda ſunt. PRIMVM, quis ſit huius epiſtolæ autor. SECVNDVM, quæ fuerit ipſi ſcribendi occaſio. TERTIVM, quæ principalis quæſtio ſeu quis ſtatus. QVARTVM, quis tractationis ordo ſeu œconomia totius Epiſtolæ, & methodus.

DE PRIMO.

CVM de authore huius Epiſtolæ Diuo Paulo nunquam dubitauerit Eccleſia, fruſtra ea quæſtio agitatur. Verum quis & quantus hic Paulus fuerit, operæprecium eſt indicare, vt quo in loco habenda ſint ipſius ſcripta intelligamus.

SCIENDVM eſt itaq; primum, vocationum ad miniſterium Eccleſiæ magnam eſſe diuerſitatem. Nam eſt & vocatio peculiaris, quæ immediata dicitur, & communis, quæ mediata appellatur. Inter hæc genera vocationum maxima ſane eſt differentia. Nam peculiaris illa duas habet notas, quibus à communi diſtinguitur. Harum PRIOR eſt, quod ſit vniuerſalis, Matth. 28. Mar. 16. POSTERIOR, quod habeat teſtimonium, nihil erroris ſuæ doctrinæ admiſtum eſſe. Huius teſtimonij partes ſunt quatuor: PRIMA, Immediata vocatio. SECVNDA, immediata inſtructio. TERTIA, Viſibilis donatio Spiritus ſancti (loquor enim de miniſterio noui Teſtamenti.) QVARTA, virtus edendorum miraculorum, quibus Deus veritatem doctrinæ Apoſtolicæ confirmauit & obſignauit.

VOCATIO COMMVNIS nec eſt vniuerſalis, ſed eſt alligata vel certæ nationi, vt Epiſcoporum apud nos, vel certæ prouinciæ, vt præpoſitorum, qui Græcis προεστῶτες dicuntur, vel certæ ciuitati aut pago, vt parochorum & eorum, qui ſunt illis additi συνεργοὶ ſeu σύμμυσαι, nec habet communis vocatio & mediata infallibile teſtimonium de immota veritate, ſeu quod nihil habeat erroris admiſtum, ſicuti prior illa habet.

PORRO Pauli vocationem priori generi ſubijci, ex eo manifeſtum eſt, quod non ſolum ſit Apoſtolus, vniuerſalis Eccleſiæ doctor, vt ipſius profectiones ad varias gentes, acta Apoſtolica, & Epiſtolarum eiuſdem inſcriptiones teſtantur, verumetiam quod ſit immediate ab ipſo CHRISTO ad miniſterium Euangelij vocatus, quod diuinitus ſit inſtitutus, quod viſibili Spiritus ſancti dono ſit inauguratus miniſterio, quod denique varijs miraculis ſuam vocationem & doctrinam confirmarit.

IMMEDIATA vocatio Pauli & vniuerſalis, confirmatur Actor. 9. vbi Lucas narrat, lucem de cœlo circumfulſiſſe Paulum, cùm adhuc ſpiraret minas aduerſus Eccleſiam Chriſti, & cadentem in terram audiſſe vocem dicentem ſibi: Saule, Saule cur me perſequeris? qui dixit: Quis es Domine? & ille: Ego ſum IESVS quem tu perſequeris, durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare. Et tremens ac ſtupens dixit: DOMINE quid vis me facere? Et Dominus ad eum. Surge & ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi quid te oporteat facere. Et paulo pòſt Dominus ad Ananiam dubitantem de Pauli conuerſione, Vide, inquit, quoniam vas electionis eſt mihi, vt portet nomen meum coram gentibus & regibus & filijs Iſraël. Hinc illa Pauli gloriatio de ſua vocatione ad Gal. 1. Paulus Apoſtolus non ab hominibus, neque per hominem, ſed per IESVM CHRISTVM & Deum Patrem. Proinde vocatio Pauli & immediata & vniuerſalis eſt.

DEINDE Paulum diuinitus inſtructum eſſe de Euangelio, primum teſtatur Ananias dicens ad Paulum: DEVS patrum noſtrorum præordinauit te, vt cognoſceres voluntatem eius, & videres iuſtum illum, & audires vocem ex ore eius. Idem Epiſtola ad Galatas oſtendit, vbi in hunc modum ſcribit de ſeipſo Apoſtolus, contra aduerſarios autoritatem Apoſtolatus ſibi vendicans: Notum vobis facio fratres Euangelium, quod Euangeliſatum eſt à me, quod non eſt ſecundum hominem. Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici: Sed per reuelationem IESV CHRISTI.

HVC etiam pertinet raptus Pauli in tertium cœlum, vbi non solum ab ipso Domino Euangelium didicit, verumetiam vidit arcana, quæ reuelare hominibus fas esse negat.

AD hæc, vt Apostolus Paulus in itinere Damascum versus, visibiliter donatus est Spiritu sancto, & per eum nouo inauguratus est ministerio. Actor.9. Ita eundem Spiritum postea alijs impetrat, & impositione manuum confert. Ita enim Lucas narrat Actor.19. Cum Paulus imposuisset quibusdam discipulis manus, venit Spiritus sanctus super eos, & loquebantur linguis & prophetabant. Hæc eò pertinent, vt Deus isto pacto & Apostolatum Pauli, & doctrinæ ipsius infallibilem veritatem consignet.

POSTREMO. De miraculis à Paulo editis, ipse in hunc modum testatur posterioris ad Corinth.12. Signa Apostoli peracta sunt in vobis, in tolerantia, in signis, in prodigijs. Et ad Rom.15. Non audebo loqui quicquam eorum, quæ non operatus est Christus per me, in obœdientiam gentium, sermone & opere in potentia Spiritus Dei. Huius rei & Lucas meminit, qui virtutes per Paulum editas testatur, adeo vt etiam super languidos deferrentur à corpore ipsius sudaria, & recederent ab eis languores, & spiritus nequam egrederentur. Actorum 19. Adolescentem mortuum excitat, Actorum 20.

HIS & similibus miraculis Deus obsignauit Apostolatum & doctrinã Pauli. His testimonijs accedit zelus Pauli in propaganda Euangelij doctrina, pericula plurima, quæ passus est terra & mari, & sanguis tandem, quo suam doctrinam confirmauit.

HAEC ideo copiosius à me dicta sunt, vt pateat qualis quantusque sit hic Vir, quanta sit illius autoritas: quàm certa & indubitata sit eius doctrina: quanta denique reuerentia deceat docentes & discentes in hanc thesaurorum cœlestium apothecam ingredi. Non enim secus accipienda sunt quæ hinc promit DEI Spiritus per CHRISTI electum organum, per gentium Apostolum: atq; vox cœlestis, quam ipse cœlestis Pater de cœlo sonuit. Quapropter omnia quæ in hac Epistola, atq; adeo in alijs Pauli scriptis continentur, eius autoritatis esse sciamus, vt quemadmodum in dogmatibus extruendis & confirmandis: ita in erroribus refutandis valeant non minus, quàm Mosis & Prophetarum, adeoq; Christi ipsius testimonia. Huius rei vel ipsum Apostoli nomen nos admonere poterit. Nam cum Apostolus Christi dicatur Paulus, hæc quatuor simul cogitanda sunt, QVOD nobiscum loquatur vice Christi, QVOD afferat doctrinam cœlestem, QVOD nihil erroris sit doctrinæ ipsius admistum, & QVOD non secus atque voci cœlesti sit Paulo credendum.

NEC est quod quispiam obijciat Petri errorem, qui non minus Apostolus fuit quàm Paulus, & tamen eum errasse Paulus ostendit ad Galat.2. Nam iste error vitæ fuit, non doctrinæ.

DE Apostolatu Pauli hactenus. De persona autem hoc quoque sciendum est, quod fuerit natura vehementior, quò accesit solertia quædam singularis, & heroicus zelus propagandi Euangelij & reprimendi errores. Quod ideo obseruandum est, quia inde disputationum aculei, anticipationes crebræ, & redargutiones acutæ, facilius intelliguntur. Nam qui paulò vehementiores sunt, haud raro medium disputationis cursum interrumpunt, nunc inuehentes in aduersarios, nunc anteuertentes quæ ab alijs obijci posse videbantur. Vnde sæpe oratio turbatior ac intricatior redditur. Verum admoniti nec huiusmodi interiectionibus offenduntur, nec quo minus Apostolum intelligant, impediuntur.

DE SECVNDO.

OCCASIO huius Epistolæ hæc fuit. Paulus intelligens statum Ecclesiæ Romanæ turbulentissimum fuisse, vt gentium Doctor & Apostolus istud malum auertere conatur. Romani audiuerant doctrinam Euangelij, & fidem in Christum receperant: Sed hanc quidam rursus abijciendam suadebant, Quidam eam inficere & peruertere, partim errore, partim malicia conabantur. Fuerunt autem tum temporis Romæ & alibi tria doctorum genera, qui vt veræ doctrinæ, ita Paulo quoque Apostolo aduersabantur. Nam quidam ex Iudæis non conuersi, totum Euangelium repudiarunt. Quidam conuersi, Legem & Euangelium confuderunt, & gentium vocationem ad Euangelium

Euangelium oppugnarunt, falso putantes Mesiæ beneficia ad Iudaicum solummodo populum pertinere, in qua opinione olim fuisse Petrum, acta testantur Apostolica. Quidam ex Ethnicis & Philosophis Christiani facti, vt Philosophiam addendam Euangelio putarunt: ita insultarunt Iudæis tanquam abiectis, seque illis arroganter prætulerunt. Atque ita hi omnes purum Euangelij fontem, vnde aqua salutis haurienda erat, humanis turbauerunt opinionibus. His itaq; malis vt occurrat Apostolus, hanc scribit Epistolam didascalicam.

CAETERVM quia hæc tria Doctorum genera sciuit Paulus ex singulis fere verbis quę scriberet Romanis, aliquam absurditatem & calumniandi ansam quęrere, quo doctrinam Pauli redderent inuisam Romanis. Ideo disputationem suam ita instituit, vt semper eorum anticipet obiectiones. Vnde factum est, quod hæc Epistola tot amplificationibus & anticipationibus sit referta, quibus legitimus docendi ordo non parum turbari videtur. Habuit præterea Apostolus rationem infirmitatis piorum, cui, quoties animaduertit eos offendi, medetur, idq; nunc digreßionis, nunc occupationis schemate. Qui hęc diligenter animaduerterit, multo facilius hanc nobilem Epistolam intelliget, quàm qui omnium veterum Cõmentarios in hanc Epistolam scriptos peruoluerit. Quare hæc fusius admonenda duxi.

DE TERTIO.

SCOPVS præcipuus Paulo est in hac Epistola, vt veram & immotam de Christi Mediatoris beneficijs doctrinam proponat Ecclesiæ, eamq; confirmet: hoc est, vt doceat ex Dei sententia & æterno decreto, sine lege absque Philosophia, beneficiorum Christi, hoc est, iustificationis & salutis fieri participes, quotquot in Christum crediderint, idque nulla habita vel personarum vel nationum ratione. Est enim promißio Gratiæ vniuersalis, qua offeruntur beneficia Christi omnibus absque discrimine, sed fide accipienda & poßidenda. Concluditur itaque status principalis huius Epistolæ hoc syllogismo: *Ea est iustificationis & salutis consequendæ ratio sola & vnica, quam Deus præscribit & approbat iuxta æternum suum decretum. Dominus autem omnem qui credit, absque operibus & sine respectu personarum & nationum, gratiæ & salutis participem fore & iustificari pronunciat, idque iuxta æternum suum decretum de reparatione humani generis. Proinde fide absque operibus, & sine personarum & nationum respectu, iustificatio & salus contingit.* HVIVS syllogismi minor est *κεινόμενον*. Nam vt maior absque omni exceptione ab omnibus recipitur: ita minor controuersa erat, cum à Iudæis plerisque, tum à gentibus. Minorem itaque inde à medio primi capitis vsque ad finem vndecimi, firmißimis demonstrationibus ex veris principijs petitis probat. Nam cum eius partes sint plures, instituit Apostolus analysin, & eius partes seorsim persequitur: quæ tametsi sint plures, duæ tamen sunt præcipuæ, quibus reliquæ continentur.

PRIMA, Hominem credentem sola fide salutis fieri participem, seu quod idem est, hominem non iustificari operibus, sed fide absq; operibus.

SECVNDA, Hoc gratuitæ salutis beneficium, non pertinere ad peculiarem aliquem populum, ita vt reliquæ nationes excludantur: Sed promiscue ad omnes homines, qui fide promißionem salutis gratuitæ amplectuntur, nullo habito personarum aut nationum discrimine, pertinere.

Ex prima parte duæ emergunt quæstiones. VNA, Vtrum homo iustificari poßit ex operibus nec ne? cuius negatiuam thesin Paulus confirmat à medio primi capitis vsq; ad medium tertij.

ALTERA, Num homo iustificetur sola fide nec ne? cuius affirmatiuam thesin exponit in tertio, & confirmat, declarat, illustrat, anticipatis obiectionibus à principio quarti vsq; ad finem octaui.

Ex secunda minoris parte, plures quæstiones emergunt. Sed præcipua est. Num salutis promißio pertineat etiam ad gentes, Quod dum firmis rationibus conuincit, tractantur & vicinæ quæstiones: Quisnam sit verus Israël? Sintne Iudæi reiecti? Quænam sit

nam sit reiectionis causa? Hæ quæstiones tribus capitibus, nono, decimo & vndecimo explicantur, in reliquis quinq; capitibus de officijs Christianorum differitur. Atque hæc pars huic quæstioni subijcitur: Num Christi beneficiorum particeps & fide iustificatus, debeat porro vitam sanctam & inculpatam sine offendiculo viuere. Hæc de scopo, statu, & principalibus quæstionibus huius Epistolæ, Vnde ex quæstionum principalium numero, tres partes huius Epistolæ esse deprehenduntur, quarum prima & secunda didascalicæ sunt, postrema parænetica.

DE QVARTO.

10

DE ordine epistolari, qui epigrapha, salutatione, tractatione & clausula valedictionis absoluitur, non opus est admonere. Nam hic vel pueris notissimus est, quare de tractationis ordine tantum hoc loco dicturus sum.

EXORDIVM itaque, quod est tractationis principium, ex proprijs locis beneuolentiæ, attentionis, docilitatis, & partibus, quæ sunt expositio, ratio, redditio, comprobatio, constat. ita vt iuxta Rhetorum præcepta finis exordij, qui comprobatio dicitur, sit primæ partis tractationis propositio, de vera iustificandi ratione, quam mox vnico argumento confirmat. DEINDE, priusquam accedit ad propositionis iustam confirmationem, duo præiudicia quæ causæ obstabant, diluit. Nam & hoc præcipiunt Rhetores, cum alia quàm nostra sententia persuasa est auditoribus, vt eam antequam ad nostræ sententiæ assertionem descendatur, diluamus. Donec enim contraria sententia animos auditorum occupat, frustra conamur, quod ipsi sentimus alijs persuadere. 20

PRAEIVDICIA autem hæc sunt. PRIMVM, Pseudoapostoli, qui ex gentibus erant conuersi, partim legem naturæ vrgebant, partim prætendebant ignorantiam. SECVNDVM, Pseudoapostoli, qui erant ex Iudæis conuersi, legis vrgebant opera, & potiorem iusticiæ partem operibus legis asscribebant. Hæc præiudicia euertit Apostolus, antequam iustam suæ caussæ confirmationem aggreditur, idq; facit hac demonstratione: *Quicunque iustificantur operibus legis, factores sunt legis. Nulli sunt factores legis. Nulli ergo operibus legis iustificantur.* 30

MAIOREM, quia recipiebatur ab aduersarijs, leuiter tantum attingit. Minorem verò, quæ est *κειμένον*, ab isto loco primi capitis: Reuelatur ira Dei. ad illum: Nunc autem iusticia Dei, argumentis ab experientia vniuersali, iudicio Dei iusto, naturæ conditione, & pronunciatis scripturæ confirmat. His præiudicijs amotis, Apostolus caussam aggreditur, ac primùm iustificationis expositionem texit, in qua circumstantias omnes prosequitur, quod fieri in plenis expositionibus præcipiunt Rhetores.

EXPOSITIONE absoluta, infert rem vniuersam de qua agit, in vnius propositionis formam contractam, hoc modo: Arbitramur igitur iustificari hominē per fidem sine operibus. Mox admonet, hanc iustificationis gratiam promiscue ad omnes pertinere, & stabilire legem, tantum abesse, vt eam aboleat iustificatio fidei. 40

DEINDE in QVARTO capite, occupationis schemate ingreditur propositionis confirmationem, proponitq; Abrahæ exemplum, cum suis circumstantijs, vnde & vera iustificationis ratio & fidei definitio colligitur.

MOX in QVINTO, vt vis & ratio iustificationis clarius cognoscatur, eius effectus attingit, cui collationem causarum damnationis & iustificationis subijcit, vt cui acceptum feratur iustificationis beneficium, innotescat.

DEINDE vicinam quæstionem, idq; per occupationem, aggreditur in SEXTO capite, ne quis audiens ex operibus non esse iusticiam, vitæ licentiam ex iustificationis doctrina colligat, symbolo Baptismi Christianorum officium esse, sanctificationi studere, ostendit. Huc additur exhortatio, vt Christiani excusso peccati iugo, iusticiæ seruiant. 50

IN SEPTIMO necessariam doctrinam addit Apostolus de lege Dei, in qua explicatur natura, finis & effectus legis, ostenditur quomodo ab illa liberati sint credentes. Nam homines non stupidi audientes sine legis operibus credentes coram

DEO

DEO iustos reputari, cogitant: Quid ergo lex vult? cur lata est?

ET quoniam videbat Apostolus adhuc maximè concuti fidelium animos duabus veluti machinis, comminatione maledictionis, & crucis acerbitate, quæ veluti suo quodam suffragio sententiam legis damnatoriam confirmare videtur, contra has machinas consolatur Apostolus credentes in octauo capite, ostendens, nec maledictionem legis nocere posse credentibus, nec vllam in mundo afflictionem tantam esse, vt queat nos separare à dilectione DEI, gratuito nos iustificantis & in suam fidem recipientis.

HACTENVS de tractatione primæ partis & vicinarum quæstionum, vnde prior pars iudicationis eius Syllogismi, quo claudi dixi statum principalem huius epistolæ, confirmata est: Sequitur SECVNDA pars, in qua ostenditur promiscue pertinere ad omnes beneficium Christi iustificantis credentes, & confirmatur secundum iudicationis membrum, quæ omnia ad illud pertinent, quod in tertio attigit: An Iudæorum Deus tantum? An non & gentium? certe & gentium. Huius partis œconomia admodum prudenter instituta est, quod qui non animaduertunt, in multas stoicas absurditates præcipitantur. PRIMVM sibi viam sternit nouo exordiolo, in quo primum suam beneuolentiam ostendit erga Iudæos. DEINDE, quia persuasum erat Iudæis, promissum Messiam pertinere ad Israëlitas omnes, Apostolus contrariam propositionem potius ex verbis suis cogitandam relinquit, quam exprimit, videlicet quod non omnes Israëlitæ sint filij promissionis, quam propositionem hoc syllogismo claudit: *Tantum veri Isralitæ sunt filij promissionis. Plurimi ex carne Abrahæ nati non sunt veri Israelitæ.* Ergo,
Plurimi ex carne Abrahæ nati non sunt filij promissionis.

HVIVS suæ propositionis fundamentum subijcit, videlicet, quod Dei consilium fuerit & sit, vt ex mera misericordia homines per Christum salutem consequantur. Ex quo infert (prius asserta potentia Dei, qua is potest suos opprimere hostes) gentes quidem receptas esse, qui fide Christum receperunt, quæ propterea dicuntur filij promissionis. Credunt enim promissioni, sicut eorum pater Abraham fecit. Iudæos vero reiectos, eo quod iusticia operum tumidi, & fiducia carnis Abrahæ inflati, in Christum lapidem offensionis impegerint, ac propterea nec filij promissionis, nec verum Abrahæ semen existunt.

HVIVS rei causas latius expositurus in DECIMO, Primum fauorabili exordiolo Iudæos offensos superiori oratione mitigat, quibus tribuit quidem zelum Dei, sed non secundum scientiam. Deinde doctrinam fidei & iusticiæ per collationem repetit & inculcat, admonens, nullum qui crediderit à iusticia fidei excludi, nec esse discrimen Iudæi & Græci, propterea quod Deus sit diues in omnes. Atque hæc sententia principalis est propositio huius partis. Huc addit gradationem, vt vnde oriatur iusticia fidei doceat, & scripturis conuincit, Iudæos propria culpa excidisse gratia.

PORRO in VNDECIMO, ne desperent Iudæi, quasi prorsus essent reiecti, eos consolatur, & firmis rationibus ostendit, non esse penitus reiectum Iudaicum populum, nec Dei promissiones fore irritas ijs, qui eas fide amplectuntur. Posthæc conuertit orationem ad gentes, monens eas ne efferantur animo aduersus Iudæos, quasi digni essent tanta gratia præ Iudæis. Tandem hanc secundam partem in summam contrahit quæ est, Quod gratia Dei exposita sit omnibus qui credunt, nullo nec personarum nec nationum habito discrimine. Huic sententiæ subiungit exclamationem, in qua admiratur consilium Dei, & inexhaustam misericordiam volentis gentes idolatras, suæ gratiæ fore participes, quod sanè mysterium aliquandiu latuisse Petrum, acta docent Apostolica. Atque hæc est tractatio secundæ partis minoris propositionis in principali syllogismo huius Epistolæ, videlicet, quod à gratia iustificationis nemo excludatur propter vllam vel personæ vel nationis conditionem, modo firma fiducia in gratuitam promissionem recumbat.

TERTIAM partem Epistolæ aggreditur Apostolus in capite DVODECIMO, vt autem superiores partes argumentatione, ita hanc maxima parte expositione tractat Apostolus. Hanc partem orditur ab officijs, inter quæ primum locum occupat verus Dei cultus, cui congeries officiorum additur.

DEIN-

DEINDE in DECIMOTERTIO de obœdientia erga Magiſtratum & eius officio agit, vbi in theſin fertur, & plurimas paræneſes ex caritatis lege extruit.

POST hæc quia ſimultatem animaduertit inter Iudæos & gentes, propter ciborum & temporum diſcrimina, huic malo in DECIMO QVARTO medetur: commendans vtriuſque caritatis regulam, quam in tota vita ſequi conuenit. Monet igitur infirmitatem fratrum ferendam eſſe, repetens breuiter & oſtendens vocationem gentiũ ad Euangelium eſſe factam Dei conſilio. Ad hæc properans ad finem, libertatem orationis excuſat, ſuam in miniſterio fidem & beneuolentiam erga Romanos indicat, Cur hactenus non venerit ad Romanos oſtendit, Petit pro ſe preces Romanorum.

POSTREMO, Salutationes cumulat, & interiecta vtili admonitione de cauendis diſsidiorum authoribus, Epiſtolam fauſta imprecatione gratiæ & gratiarum actione claudit. 10

HÆC de tractationis ordine & methodo copioſius admonenda duxi, quo totius orationis œconomia perſpecta, partium enarratio facilius ab auditorib. percipiatur.

PORRO in ſingulorum capitum enarratione hunc ſequi ordinem conſtitui: PRIMO loco caput propoſitum in ſummam contraham, quo ſummatim comprehendi poſſit, quod fuſiore Apoſtoli oratione explicatur. DEINDE, eiuſdem partes & ordinem indicabo, quo materiæ membra conſpiciantur. TVM exegeſin, quo genus ſermonis & phraſes intelligantur, adijciam, vnà cum obſeruatione locorum communium, & accõmodatione doctrinæ, ad iudicium firmandum, & mores formandos. Ad hæc enim duo vniuerſa ſcriptura referenda eſt. 20

CAPVT I.

Summa Capitis primi.

Vindicata Apoſtolatus ſui autoritate, ac ſimul monſtrata Euangelij dignitate, fauſta precatus Romanis, beneuolentiam & attentionem exordio captat Apoſtolus, ſuum erga Romanos animum declarans, nimirum quod ipſis quoque Euangelium, quod fidei iuſticiam prædicat, annunciare ſit promtus, mox vniuerſum mundum peccati & iniuſticiæ arguens. 30

Ordo Capitis primi.

PARTES *capitis huius aptiſsimo ordine cohærentes, ſunt quatuor.* PRIMA, *Epigrapha.* SECVNDA, *Salutatio.* TERTIA, *Exordium, in quo captata beneuolentia & attentione, principalem colligit propoſitionem de fidei iuſticia.* QVARTA, *Demonſtratio, qua mundum vniuerſum peccato obnoxium eſſe demonſtrat. Hæc propoſitione & copioſa confirmatione abſoluitur, eſtque vt in vniuerſali periocha dictum eſt, præiudiciorum, quæ cauſſa Apoſtoli nocere videbantur, refutatio.*

EXEGESIS PRIMI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM. 40

PAVLVS ſeruus IESV CHRISTI, vocatus Apoſtolus, ſegregatus in Euangelium Dei, quod antea promiſerat per Prophetas ſuos, in ſcripturis ſanctis, de Filio ſuo (qui natus eſt ex ſemine Dauid ſecundum carnem, qui declaratus eſt Filius Dei in potentia ſecundum ſpiritum ſanctificationis ex reſurrectione mortuorum) IESV CHRISTO Domino noſtro, per quem accepimus gratiam & Apo

Hæc PRIMA pars capitis eſt, nempe epigrapha, in qua ſunt duo obſeruanda, nempe partes epigraphæ & amplificationes. Partes indicant, quis quibus ſcribat, videlicet Paulus Romanis, Apoſtolus Chriſti gentibus. 50

Verum hoc loco tituli quibus cum ſcriptor ipſe, tum illi quibus ſcribitur, ornantur, ſunt perpendendi.

Scriptor ipſe Paulus, ſeruum ſe Chriſti fatetur, eumque minime vulgarem, Sed Apoſtolum diuinitus vocatum

ſtola-

ſtolatum, in obœdientiam fidei in omnibus gentibus ſuper nomine ipſius, in quibus eſtis & vos vocati IESV CHRISTI, omnibus qui eſtis Romæ dilectis Dei, vocatis ſanctis.

catum ac ſegregatum in Euãgelium Dei. Cum autem ſe ſeruum Chriſti fatetur, religionis profeſsio eſt, qua ſe diſſentire à prophanis Ethnicis & incredulis Iudæis, & amplecti Euangelium Chriſti aperte agnoſcit. Vnde nos admonemur confeſsionis ac publicę proteſtationis religionis quam amplectimur, nec debemus pacis aut alicuius vtilitatis externę gratia, vel colludere cum hoſtibus, vel noſtram fidem diſsimulare. DEINDE, ſe Apoſtolum ſcribit, vnde nos excitabimur in amorem & admirationem cœleſtis doctrinæ, quam affert, de qua re ſupra in argumento admonui. Cum autem addit ſe vocatum, Græcè κλητὸν, id eſt, eum qui vocatione diuina conſtitutus ſit Apoſtolus, cum Pſeudoapoſtolos ipſum calumniantes, quaſi inferior eſſet cæteris apoſtolis, perſtringit, tum miniſtris Euangelij ſe exemplũ ſtatuit, vt tantam atq; adeo auguſtam vocationem non attingant, niſi ad eam legitime vocentur. Quod ſequitur: Segregatus in Euangelium Dei: interpretatio eſt Apoſtolici muneris, quod eſt Euangelium Dei annunciare. Segregatus, id eſt, qui ante fuit inter Phariſæos & hoſtes Chriſti, iam de eo numero exemtus, deſtinatur Euangelio Chriſti prædicando.

Videmus qualis fuerit Paulus, cuius ſucceſſores illi tandem recte dici merentur, qui vt Paulus legitime ad prędicandum Euangelium Dei vocati, munus ſuum ſincere obeunt. Nam qui Euangelium Dei vel peruertunt, vel eius loco obtrudunt hominibus humanas traditiones de ſucceſsione in Pauli locum, fruſtra gloriantur: in quorum numero eſt Romanus Antichriſtus, cum ſuis raſis & vnctis Epicuris. Hic, quæ eſt eius impudentia, non veretur gloriari, ſe Pauli & Petri ſucceſſorẽ eſſe, cum tamen res ipſa teſtetur, eum Iudæ proditori potius ſucceſsiſſe, qui oſculo filiũ Dei prodidit. Hactenus de priori parte Epigraphæ, ſequitur poſterior.

Omnibus qui Romæ eſtis, dilectis Dei, vocatis ſanctis.

Hic primum obſeruandum eſt, quod Romanis quos inter gentes numerat, ſcribat Apoſtolus, vnde hæ quatuor hypotheſes colligantur. PRIMA, Vocationem gentium ad Euangelium decreto diuino fieri. SECVNDA, Doctrinam quæ in hac Epiſtola Romanis proponitur, eſſe nobis cum illis cõmunem. Nam & nos de gentibus ſumus. TERTIA, Vocationem ad Euangelium eſſe gratuitam. Nullum enim meritum niſi mortis afferre poterant prophanæ gentes. QVARTA, Vocationem ad ſalutem eſſe vniuerſalem, nullo vel perſonarum vel nationum habito reſpectu. Sequitur deſcriptio Romanorum quibus ſcribit Apoſtolus, ita enim habet textus:

Dilectis Dei, vocatis ſanctis.

Hic obſeruemus tres vocationis noſtræ cauſas, EFFICIENTEM, quæ eſt gratuita dilectio Dei, qua nos pater cœleſtis in filio caros habet. FORMALEM, quæ eſt vocalis Euangelij prædicatio certiſsimum dilectionis paternæ teſtimonium, Et FINALEM, quæ eſt ſanctitas, quæ ſegregatione ab impuro mundo, purificatione cordis ex fide profecta & ſanctimonia vitæ, pijsq; exercitijs conſtat. Hæ tres cauſſæ quotieſcunque vel nobis vel alijs prædicatur Euangelium, vel cum nos ipſi legimus aut cogitamus Euangelium, veniant nobis in mentem, cogitemus vocem Euangelij teſtimonium dilectionis Dei erga nos eſſe, cogitemus Deũ velle nos vocali prædicationi obœdire, cogitemus quod hæc adeo auguſta vocatio requirat ſanctitatẽ, quæ & fructus & finis vocationis noſtræ exiſtit. Hactenus de partibus epigraphæ. Nunc amplificatiões interiectas videamus. PRIMA eſt cõmendatio Euangelij, in quam dilapſus eſt hac occaſione: Dixit ſe ſegregatũ in Euangelium Dei, huc iam apponit amplificando: Quod ipſe ante promiſerat per Prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis. Verum, vt ſtudioſi locos cõmendationis Euangelij in promtu habeant, quos ſparſim Apoſtolus attingit, in vnum breuiter colligam, hoc modo. Primus ſumitur ab autoritate diuina. Habet enim Euangelium Deum ipſum autorem. Secundus ab antiquitate. Non enim hodie aut nudiuſtertius eſt notũ. Sed iam olim à Deo promiſſum, Geneſ.3. Tertius, à Prophetarum teſtimonijs, qui Prophetæ acti Spiritu Dei locuti ſunt. Nemo rem vilem, inquit Ambroſius, magnis præcurſoribus nunciat. Quartus, ab obiecto. Eſt enim Euangelium doctrina de filio Dei Domino noſtro IESV CHRISTO. Quintus, à fructu, nempe quod Euangelium ſit organum annunciandæ gratiæ DEI & ſalutis, quæ offertur prædicatione Euangelij in filium Dei, credentibus. Sextus, ab amplitudine,

nimirum quod Euangelium nõ tantum Iudaico populo, ſed etiam omnibus gentibus ſit deſtinatum. SED quæ fuit amplificationis huius cauſa? Iudæi calumniabantur & reijciebant Euangelium tanquam doctrinam recens natam, ignotam Prophetis & Patriarchis. Horum criminationi opponit autoritatem Prophetarũ, per quos ipſe Deus iam olim prænunciauerat Euangelium de ſuo filio. Si modum quæris, quo Deus per Prophetas ſuos antè promiſerat hoc de filio ſuo Euangeliũ. Reſpondeo, Quod id fecit & ſignis & verbis. Signorum ſunt alia ſacrificia, alia ſacramenta, alia typi. Verbis Prophetæ concionantur nunc de perſona filij Dei, nunc de officio, regno & ſacerdotio, nunc de aduentu & tempore aduentus, nunc de factis ex quibus agnoſci deberet adueniens Meſsias, nunc de beneficijs Meſsiæ erga homines. SECVNDA amplificatio proſopographia eſt, & manat ex prima. Facta enim mentione obiecti Euangelij, qui eſt Ieſus Chriſtus, in perſonæ Chriſti deſcriptionem excurrit, quæ ſint eius naturæ, quæ gloria, quodq; officium oſtendens. Qui natus eſt, inquit, ex ſemine Dauid ſecundum carnem. Hic humanitas vera Chriſti aſſeritur, in qua aſſertione mentionem Dauidis facit, propter promiſsionem Dauidi factã. Promiſit enim Deus, vt Chriſtus de ſemine, hoc eſt, poſteritate Dauidis naſceretur. Hæc promiſsio primum facta eſt Dauidi, 2. Samuelis 7. vbi promittitur filio Dauid ſolium regni perpetuum, & thronus firmus vſque in ſeculum. Deinde, hæc promiſsio ſæpius inculcatur, vt Pſalmo 72. Deus iudicia tua regi da, & iuſticiam tuam filio regis. Et paulò poſt, verſu quinto: Timebunt eum dum ſol & luna ſplendebunt, hoc eſt, perpetuo. Pſalmo 89. In ſeculum cuſtodiam ei miſericordiam meam, & pactum meum firmum erit ei & ponam in ſeculum ſemen eius, & thronum ipſius ſicut dies cœli. Huc Pſalmus 110. Dixit Dominus Domino meo, pertinet. Item, Pſalmus 131. Memento Domine Dauid. In hoc Pſalmo expreſſe dicitur: De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam. Ex his ſcripturæ locis tritum erat apud Iudæos, quod Meſsias eſſet naſciturus de ſemine Dauidis. Hinc cæci apud Matthæum: Miſerere mei Domine fili Dauid. Atque hæc cauſa eſt, cur Matthæus capite 1. & Luc. cap. 3. adeo diligenter genealogiam Chriſti recenſeant.

Qui declaratus eſt filius Dei.

Id eſt, certis & infallibilibus teſtimonijs & operibus diuinis ab eo editis comprobatum eſt, quod re vera ſit filius Dei. Huc illud elogium 1. Timoth. 3. Deus manifeſtatus eſt in carne, iuſtificatus eſt in ſpiritu &c. Sed quomodo hæc declaratio eſt facta?

In potentia ſecundum ſpiritum ſanctificationis ex reſurrectione mortuorum.

Per potentiam intelligit miracula diuina, quibus IESVS ſe verum eſſe Deũ comprobauit, dum in his terris viſibilis inter homines verſaretur cæcis viſum reddidit, claudis vt ambularent, leproſos ſanauit, mortuos excitauit. Huc illud ad Iudæos: Si mihi nõ creditis, operibus meis credite.

Secundum ſpiritum ſanctificationis ex reſurrectione mortuorum.

Hoc eſt, Declaratus filius Dei ex eo, quod poſt reſurrectionẽ ſuam ex mortuis dederit die Pentecoſtes ſuis diſcipulis Spiritum ſanctum, quæ Spiritus donatio aperte teſtatur de omnipotentia Chriſti, & diuina eius natura. Habemus ergo hic tria, quæ IESVM Nazarenum filium DEI eſſe conuincunt. PRIMVM, eſt miraculorum varietas, quæ edidit cum adhuc viſibilis verſaretur inter Iudæos. Secundum eſt, quod ſua virtute reſurrexerit à mortuis. Tertium, Quod reſuſcitatus à mortuis, diſcipulis ſuis dederit Spiritum ſanctum, idque viſibiliter. Actor. 2. Extrema potiſsimum Apoſtolus vrget, vt quæ in omnium oculos incurrebant. Capita teſtimoniorum de vtraque natura Chriſti complecti hoc diſticho poterimus: *Dictum, cultus, opus, confeßio, munera, quinque hæc, Quæ ſint naturæ* CHRISTI *nos rite docebunt.* Ex hoc præterea loco licebit colligere QVATVOR, quæ pios de Chriſto ſcire omnino neceſſarium eſt. Horum Primum eſt, quod noſter Meſsias ſit verus Deus. Secundum, quod ſit verus homo. Tertium, quod non ſint duæ perſonæ vt duæ naturæ, Sed vna perſona in duabus naturis diuina & humana ſubſiſtens. Quartum, quod ſit ſanctificator, & victor mortis, hoc eſt, Sacerdos & Rex, qui populum ſuum liberat à peccatis eius. Hæc quatuor ſimul fides intuebitur, ne vllis Sathanæ inſidijs ſuccumbat. TERTIA amplificatio ex ſecunda naſcitur, hanc ideo appoſuit, vt ſuum Apoſtolatum aduerſus aduerſarios ſuos Pſeudoapoſtolos tueretur ac defenderet. Vt ergo illi extenuarunt Pauli Apoſtolatum: ita ipſe Paulus contra aſſerit, ſe Chriſti gratia factum eſſe Apoſtolum, idque in obœdientiam fidei inter gentes ſuper nomine CHRISTI, hoc eſt, vt prædicet Paulus gentibus

gentibus Euangelium, & gentes prædicato Euangelio obœdiant, credantque in nomen Christi. Cum autem dicit, Super nomine eius, materiam Euangelij exprimit, quæ est nomen Christi. Significat autem nomen relationem ad prædicationem Euangelij. Talem siquidē Christum credamus oportet, qualis nominatur, hoc est, prædicatur nobis in Euangelio. Cum autem dixisset, in omnibus gentibus, addit hypothesin, inquiens:

Inter quas estis & vos vocati IESV CHRISTI.

Id est, qui Euangelio IESV CHRISTI obtemperatis. Nam qui de Dei filio recte sentiunt, hi vocati & sancti dicuntur, vt inquit Ambrosius. Deinde cum dicit: In obœdientiam fidei in omnibus gentibus, inter quas estis & vos, rationem reddit cur Romanis scribat, quæ ratio hoc syllogismo clauditur. Ego Paulus à Christo designatus sum Apostolus, vt Euangelium inter gentes prędicem. Quare cum vos sitis ex gentibus, Apostolatus meus requirit, vt vobis etiam Euangelium prædicem.

Gratia vobis & pax à Deo patre & Domino nostro IESV CHRISTO.

Mos est scribentibus ad amicos antiquissimus & humanissimus, à salutatione incipere. Verum hoc est discrimen inter salutationes ciuiles & Apostolicas: Illæ quidem sunt φιλικαὶ, testantes de beneuolentia erga eum cui scribitur, vt τὸ χαίρειν, τὸ εὖ πράττειν, τὸ ὑγιαίνειν apud Græcos. Et apud Latinos, Salutem, salutem dicit, iubet saluere. Hæ verò sunt non solum φιλικαὶ, sed etiam religiosæ, summam beneficiorum Euangelij continentes. Nam gratia est hoc loco fauor Dei & beneuolentia, qua Deus pater in Christo nos complectitur, recipit nos, & nobis remittit peccata. PAX effectus gratiæ, videlicet gaudium Spiritus sancti, tranquillitas conscientiæ, breuiter omnia prospera adeoq; salus ipsa. Vt hæc gratia & hæc pax Romanis multiplicetur optat Apostolus, idque à Deo patre nostro & à Domino IESV CHRISTO. Vt Gratiæ & Pacis vocabula fidem requirunt: ita Patris & Domini voces nos adoptionis & obœdientiæ admonebunt, quæ omnia vni Iesu Christo accepta ferri debent. Habemus ergo in hac salutatione tria. Primum, summam doctrinæ Euangelij, quæ gratiæ & pacis nomine signatur. Secundum, confutationem Pseudoapostolorum, qui ex operibus salutem quærunt. Tertium, Admonitionem de officio nostro, hoc est, de fide & obœdientia erga Deum. In Epistolis ad Timotheum & Titum, inter Gratiam & Pacem interponit Apostolus Misericordiam, quæ prima origo nostræ salutis est. Ita ergo ordinandæ sunt caussæ salutis. MISERICORDIA, qua afficitur Pater cœlestis intuens in miseriam generis humani. GRATIA, qua donatur Filius, vt sit victima & λύτρον pro peccato. PAX, quæ est reconciliatio fide accipienda ad prædicationem Euangelij. Hanc pacem comitantur fructus vberrimi & suauissimi, cum in hac vita tum in futura.

EXORDIVM.

Hoc Exordium iuxta normas Rhetorum formatum est. Præcipiunt autem Rhetores, vt exordium iustum, plenum & perfectum, quatuor ex partibus, Expositione (quæ & propositio exordij dicitur) Ratione, Redditione & Comprobatione componatur. Has partes ita institui oportet, vt non solum loci exordij, qui sunt beneuolentia, attentio & docilitas aspergantur prudenter. Verumetiam vt oratio sponte in ipsam propositionem, quæ exordij finis esse debet, feratur. Has leges Paulum in hoc suo seruasse exordio in explanatione patebit.

Primum quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum, super omnibus vobis, quod fides vestra annunciatur in toto mundo.

Expositio exordij est, per quam à suo studio erga Romanos beneuolentiam captat. Est enim certissimū indicium beneuoli animi, ob alicuius felicitatem & commoda, Deo gratias agere. Cum itaque Paulus testatur, se Deo gratias agere, quod fides, hoc est, religio seu professio fidei Romanorum annunciatur in toto mundo, id est, passim per omnes Ecclesias, se Romanis optime velle, & salutē eorum ex animo cupere significat. Quod autem dicit, Deo meo, per pronomen, MEO, non excludit alios, quasi ipsi Deum eundem non haberent, Sed quod est commune, sibi per fidem applicat. Est igitur hæc adiectio, MEO, fiduciæ argumentū, non exclusionis indicium. Deinde in verbo καταγγέλλεται est empha-

sis, qua significatur, nec addendum nec detrahendum esse quicquam Euangelio prædicato Romanis. Angeli enim, id est, nuncij munus est, ea tantum quæ sibi commissa sunt, narrare. Quare & sacerdotes Angeli dicuntur, id est, nuncij, quia non sua, sed eius qui ipsos misit, nunciant. Porrò hæc expositio quatuor nobis suppeditat hypotheses. Primam, omnia bona ad Deum autorem referenda esse, & præsertim annunciationem Euangelij. Secundam, Oportere eos qui beneficia Dei sentiunt, datorem & agnoscere & celebrare. Tertiam, Omnia bona per Christum hominibus dari, atque ideo per eundem gratias Deo agendas esse. Quartam, Ministrorum verbi Dei esse, atque adeo omnium piorum, congratulari ijs, quibus Deus suum de filio Euangelium patefacit, idque non sine gratitudine mentis & beneficij prædicatione. 10

Testis enim mihi est Deus (cui seruio in spiritu meo) in Euangelio filij ipsius, quod indesinenter mentionem vestri faciam, semper in precibus meis rogans, vt (si aliquo modo tandem prosperum iter nactus fuero per voluntatem Dei) veniam ad vos.

Secunda pars exordij, quæ est expositionis ratio, à signo certissimo sumta, vnde expositio concluditur hoc modo. Paulus semper mentionem facit Romanorum in suis precibus, cupitq; vt sibi prosperum ad illos iter contingat, &c. Ergo procul dubio Paulus gaudet atq; Deo gratias agit, ob Romanorum fidem ac religionē. 20
Verum vt rationi huic, quæ per se non magis firma videbatur quam expositio, fidem adhibeant Romani, iureiurando eam fulsit Apostolus, inquiens: Testis mihi est Deus, ac si dicat, Deum qui solus corda scrutatur & nouit omnia, vindicem cupio, si hæc ita non sunt vt dico. Verum ne quis iusiurandum hoc leuitati asscribat, apponit argumentum constantiæ, & inquit: Cui seruio in spiritu meo (id est, promtißimo animo, & colo spirituali cultu) in Euangelio filij ipsius, Nam diligentia mea & labor indefessus in vocatione ad prædicandum Euangelium satis me à leuitate vindicat. Quod additur in ratione: Si quo modo tandem prosperum iter nactus &c. Argumētum est admodum expetentis occasionem proficiscendi ad Romanos, quare rursus suam erga ipsos testatur beneuolentiam.

Porrò ex hac ratione aliquot vtiles admonitiones extruamus. Primam, iuramentum aliquod licitum contra veterum quorundam errorem, & Anabaptistarum insaniam. Secundam, iurantibus fidem habendam esse, modo Deum timere eos vitæ ratio attestetur, alias minime. Tertiam, cultum Dei spiritualem esse, docere & discere Euangelium, modo fides præluceat. Quartam, officium ministrorum verbi Dei esse, non solum Ecclesiam docere & verbo Dei pascere, verumetiam pro Ecclesia orare. Quintam, Stoicam neceßitatē euerti. Nam si felix in rebus successus precibus impetrari potest, profecto non omnia eueniunt ineuitabili neceßitate. Sextam, rerum prosperum successum à Deo esse, quæ res nos timoris Dei & seriæ inuocationis admonebit. 30

Desidero enim videre vos, vt aliquod impertiar vobis donum spirituale ad vos stabiliendos, hoc est, vt communem exhortationem percipiam apud vos, per mutuā fidem vestram simul & meam.

Redditio rationis est, tertia exordij pars à caussa finali sumta. Paulus expetit impertiri Romanis aliquod donum spirituale ad eos stabiliendos. Ergo Paulus cupit venire ad Romanos. At ne quis ex aduersarijs Pauli hoc dictum arrogantius interpretaretur, metriasmo vtitur, ac exponit, quod illa spiritualis doni collatio, non sit aliud quam vt Paulus & Romani se mutuo exhortentur, idque per communem fidem, quo animi vtrinque confirmatiores reddantur. Ac si dicat, Donum illud spirituale, quo vos cupio stabiliri, huiusmodi est, vt ego vos mea fide exhorter, & vos me vestra fide vicißim exhortemini, vt ita mutua fide confirmati, proficiamus in vera & sincera Christi religione. 40

Ex hac pericopa aliquot colligamus hypotheses, harum sit Prima, doctoris præsentis vox multo efficacior est ad docendum & confirmandum, quam lectio scripti absentis. Vnde monemur, vt auide audiamus docentes in Ecclesia, nec putemus cum nauseantibus, ad verbum Dei sufficere nobis domesticam lectionem & meditationem priuatam. Habet, inquit Hieronymus, nescio quid latentis energiæ viua vox, & in aures discipuli de autoris ore transfusa, fortius sonat. Secunda, commendantur hîc officia mutua doctorum & auditorum, videlicet vt se mutuis exhortationibus confirment & stabiliant in fide & pietate. Nam mutua exhortatio, est fidei communis fulcrum ac stabilimentum quoddā. 50

Tertia,

Tertia, Quanta ſit externi miniſterij verbi dignitas ex eo colligitur, quod ſit inſtrumentũ, quo Chriſtus offert & confert hominibus ſua ſpiritualia dona, quæ ideo miniſtri impertiri dicuntur, quia ſpirit⁹ Chriſti organa ſunt, per quæ illa hominibus diſtribuuntur. Quarta, Confutantur hîc Enthuſiaſtæ, quales ſunt Anabaptiſtæ, Stenchfeldius & ſimiles, qui externo miniſterio & vocali verbo ſuam detrahunt efficaciam. Quinta, Exemplo Pauli deprimitur hic faſtus & arrogantia eorum, qui velut ex alto deſpiciunt eos, qui minoribus donis præditi eſſe videntur, & parum ſe docere putant, vt ab alijs aliquid diſcere videantur. Cùm tamen Paulus tantus Apoſtolus, fateatur ſe vel à neophytis Romanis confirmari & fulciri poſſe. Intuentes igitur Pauli exemplum, diſcamus quicquid nobis donorum collatum eſt, conferre ad commune Eccleſiæ Chriſti ædificium, vt ita mutuis officijs inter nos coaleſcamus.

Nolo autem vos ignorare fratres, quod ſæpe propoſui venire ad vos (& impeditus ſum vſque adhuc) vt fructum aliquem haberem etiam in vobis, quemadmodum & in reliquis gentibus.

Comprobatio hæc eſt & præſumtio. Vt enim redditionis cauſſam ponit, & rem totam manifeſtius tangit, vnde in propoſitionem principalem dilabitur: ita anteuertit obiectionem eorum, qui ipſius aduentum anxie expectarunt, idque per translationem cauſſæ. Ego quidem, inquit, propoſui ad vos venire, ſed prohibitus fui. Impedimentum autem hoc, videtur fuiſſe arduum certamen, quod habuit cum Pſeudoapoſtolis, quorum ora obſtruenda erant, ne ſemen verbi cœleſtis quod iecerat ipſe in varijs locis, ſpinis Iudaicis ſuffocaretur. Addit finem aduentus: vt, inquit, fructum aliquem haberem in vobis. Hic fructus abſq; dubio fuit propagatio Euangelij & confirmatio Romanorum in ſana doctrina, ne Iudaicis corruptelis locum darent. Exemplum hoc Pauli ſinceri miniſtri Dei imitentur, quo nouis quotidie acceſsionibus augeatur Eccleſia, & ſeruetur doctrinæ puritas.

Et Græcis & barbaris, cùm ſapientibus tum inſipientibus debitor ſum, itaq; promtus ſum ego, vobis quoque qui Romæ eſtis, euangelizare.

Dixit ſe fructum quærere in Romanis, quemadmodum & in reliquis gentibus, iam idem enthymemate concludit, ſumta ratione ab Apoſtolatus proprietate. Eſt ergo hic ſenſus: Ex Apoſtolico munere à Domino mihi impoſito, teneor quibuſuis hominibus Chriſtum annunciare, itaq; promtus ſum etiam vobis Romanis euangelizare. Diſtributionis prima antitheſis ad nationes referenda eſt. Barbarorum appellatione intelliguntur omnes qui non ſunt Græci. Huc illud pertinet: Ite in mundum vniuerſum, &c. Altera diſtributionis antitheſis, qualitatem perſonarum quæ ſunt in nationibus, reſpicit, quorum alij ſunt ſapientes, alij rudes. Hinc Primum colligamus prædicationem Euangelij, qua homines promiſcue vocantur ad gratuitam ſalutem, eſſe vniuerſalem. Communis enim, inquit Chryſoſtomus, prædicatio propoſita eſt omnibus, non dignitatis nouit diſcrimen, non gentis eminentiam, neq; aliud quicquam huiuſmodi. Deinde Euangelium eſſe diſtinctum doctrinæ genus à Philoſophia. Eſt enim ignotum ſapientibus mundi. Tertio, requiri à miniſtris Euangelij ſingularem animi promtitudinem in prædicando Euangelio.

Non enim pudet me Euangelij Chriſti.

Dixit ſe promtum ad Euangelizandum Romanis, nunc eius rei cauſſam affert, & ſimul obiectioni quorundam occurrit. Cauſſa promtitudinis ſic applicabitur: Euangelium eſt glorioſum & honorificum. Igitur, Ego promtus ſum ad prædicandum omnibus Euangelium. Obiectioni eorum reſpondet qui pro ludibrio habuerunt Euangelium, quaſi nulla ex parte reſponderet ſplendori Romani imperij, inter hos fuit Nero & alij multi Romæ. Atque ideo vtitur contrario per negationem, quaſi dicat: Sunt quos pudet Euangelij, Sed ego illud glorioſum & honorificum duco, tantum abeſt vt me eius pudeat. Monentur proinde hîc miniſtri verbi, vt hominum iudicia, qui de miniſterio Euangelij parum ſincere ſentiunt, fortiter contemnant.

Nam potentia Dei eſt in ſalutem omni credenti, Iudæo primum ac Græco.

Ætiologia eſt gloriæ Euangelij, & ratio præſumtionis. Vere glorioſum & minime erubeſcendum eſt organum,

per quod Deus efficax est ad dandam salutem omni credenti. Euangeliũ est tale organum. Proinde Euangelium nequaquam erubescendum, sed gloriosum potius habendũ est. Potentia Dei hîc nihil aliud est, quam instrumentũ, quo Deus exerit suam virtutẽ in saluandis ijs, qui Euangelio obtemperant, ne ipsos peccatum, mors, diabolus, infernus in dãnatione detineant: Sed vt in eis gratia, remissio peccatorum, iusticia, vita & salus locũ habeant. Huc illud Pauli pertinet: Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnũ filij sui dilecti, in quo habemus redemtionem per sanguinem eius, remissionem peccatorum. Distributiuncula quæ subiungitur generi, opponitur imaginationi Iudæorum, qui gentes à gratia Euangelij excludendas putarunt. Græcus hîc synechochicè ponitur, pro omni eo qui non est Iudęus, idq; ideo, quia maxima pars Orientis tum Gręcè loquebatur. Quod autem dicit: primum Iudæo tum etiam Græco, non dignitatis est, sed dispensationis, quia ex Iudæa prodijt primum salutis verbum, quod est Euangelium, iuxta vaticinium Esaiæ: De Zion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem. Porrò hæc breuis sententia multas hypotheses continet, harum Prima est, quod Deus sit autor Euangelij. Secunda, Quod Euangelium sit instrumentum per quod Deus vult efficax in auditoribus esse. Tertia, Quod hoc instrumentum, hoc est, prædicatio Euangelij destinetur saluti hominum. Quarta, Quod prædicatio Euangelij sit vniuersalis. Quinta, Quod beneficia quæ offeruntur per Euangelium, fide accipiantur & possideantur. Sexta, Quod sine prædicatione Euangelij homines hęreant in damnatione. Septima, Quod salus hominis non pendeat ex operibus aut meritis humanis, sed sit gratuitum Dei donum. Octaua, Quod Euangelium sit aliud doctrinæ genus quam Lex. Nam Lex peccatum ostendit, Euangeliũ gratiam: Lex morbum, Euangelium remedium indicat: Lex mortis ministerium est, Euangelium vitę & pacis: Lex virtus damnationis est, Euangelium virtus salutis: Lex ad pœnam peccatores vocat, Euangelium eosdem ad pœnitentiam inuitat, vt sit locus gratiæ. Hæc omnia ex antithesi salutis & damnationis, & eorum quæ ad ea pertinent, intelligi possunt.

Iusticia enim Dei in eo reuelatur, ex fide in fidem.

Encomium Euangelij, quod sit potentia Dei in salutem omni credenti, confirmat argumento ab effectu suo. Euangelium patefacit & proponit iusticiam fidei, quæ Deo probatur. Ergo Euangeliũ affert salutem omni credenti. Consequentia à consequentibus contrariorum pendet. Iusticia legis caussa est perditionis & damnationis. Ergo iusticia quam offert Euangelium est caussa salutis. Proinde Euangeliũ rectè dicitur potẽtia Dei in salutem omni credenti. Vocatur autem iusticia Dei hoc loco, non qua ipse iustus est in se, vel qua ipse iustos punit & insontes tuetur, sed quæ ipsi probatur, placet, seu accepta est, & cuius ipse autor existit. Quod autem hæc Dei iusticia non sit essentialis Dei iusticia, sicut Osiander docet: Sed potius ea iusticia, qua Deus noster IESVS CHRISTVS suo Patri obœdiens fuit vsque ad mortem assumta humana natura, patet ex ea collatione quæ est ad Romanos 5. his verbis: Sicut inobœdienria vnius hominis peccatores constituti sunt multi, sic etiam per vnius obœdientiam iusti constituentur multi. Ergo iusticia quæ patefit per Euangelium, est obœdientia Christi imputata credenti. Hæc explicatio firma & immota est. Deinde verbum Reuelandi significat hanc Dei iustiçiam absconditam esse, donec reueletur hominibus per Euangelium. Si ergo reuelatur per Euangelij prædicationem, sequitur, quod omnino sit tecta, occulta & incognita, vbi vox Euangelij non sonat, qua de causa Euangelium dicitur mysterium absconditum. Sequitur & hoc, quod hæc Dei iusticia nec sit philosophica nec legalis. Nam vtraque nota est sine Euangelio. Sed quomodo contingit hominĩ hæc iusticia Dei, quæ reuelatur in Euangelio? Ex fide in fidem. Hoc est, ex fide perpetuo crescente, & subinde vires maiores acquirente. Hanc esse Hebraicæ phrasis veram enarrationem, Primum ex similibus locutionibus scripturæ manifestum est, Psal. 84. De victoria in victoriam ibunt, hoc est, subinde maiores victorias consequentur. Ieremiæ 9. De malitia in malitiam exierunt, hoc est, paulatim peiores facti sunt. 2. Corinth. 3. Transformemur ex gloria in gloriam, hoc est, ex minori gloria in maiorem. Deinde hanc interpretationem confirmat Clemens Alexandrinus Stromateon 5. pag. 225. in Florentino exemplari. Videtur, inquit, Paulus geminam fidem facere, cum tamen vnam tantum statuat, quæ augmentũ & perfectionẽ recipit. Non est ergo distinctio rei in repetitione vocis fidei per antanaclasin, vt Ambrosius vult, cui priori loco fides pro fide Dei, id est, promissione gratiæ, posteriori pro fide hominis accipitur. Sed est distinctio modi tantũ vnius & eiusdem fidei. Hac loquendi forma singulari consilio vsus est Apostolus. Aduersarij ipsius Pseudoapostoli ex Iudæis conuersi, partim vrgebant iusticiam operum, partim fabricarunt iu-

ſticiam ex fide & operibus,ſeu ex fide in opera, vt ex fide inciperet iuſticia, quæ poſtea abſolueretur operibus, quaſi opera eſſent fidei perfectio, quemadmodum etiam nugantur Papiſtæ. Contra hos Paulus dicit, iuſticiam Dei reuelari ex fide in fidem,non ex fide in opera,quaſi hæc iuſticia initium ſumeret à fide, & conſummaretur operibus. Vult ergo Paulus, quod hæc fidei iuſticia,ſola fide abſque operibus recipiatur & poſsideatur, quemadmodum ipſe ſe interpretatur infra cap.3. vbi hanc propoſitionem copioſius confirmandam repetit. Diligenter itaque obſeruetur hæc ſententia, quia continet ſum̃am Euangelij, quæ eſt prædicatio iuſticiæ Dei,quæ fide apprehenditur. Deinde hic breuis aphoriſmus refutat omnes errores de iuſticia, qua conſiſtimus coram Deo,alio modo quærenda quam per ſolam fidem. Porrò quantum ad ordinem attinet,ſciendum eſt quod hæc ſententia: Iuſticia Dei in Euangelio reuelatur ex fide in fidem,ſit finis comprobationis exordij,& propoſitio principalis, ſeu ſtatus huius Epiſtolæ,ad quam propoſitionem paulatim & veluti per gradus,iuxta Rhetorum præſcriptum,vt ſupra admonui,deſcendit Apoſtolus.

Quemadmodum ſcriptum eſt: Iuſtus ex fide viuet.

Ratio propoſitionis eſt. Vt autem hæc ratio recte intelligatur, retexenda eſt propoſitio in duas quæſtiones, quarum Vna eſt: Num iuſticia ſit ex fide. Altera, Num iuſticia quæ eſt ex fide,Dei iuſticia ſit,hoc eſt, Deo accepta. Prioris theſin affirmatiuam concludit à coniugatis, hoc modo: Qui iuſtus eſt,ex fide iuſtus eſt, Igitur iuſticia ex fide eſt. Poſterioris autẽ theſin affirmatiuã à cõiunctis colligit,hoc pacto: Iuſtus ex fide viuet, Ergo, Iuſtus ex fide acceptus eſt Deo. Atque adeo iuſticia ex fide,Dei eſt iuſticia,vt quæ Deo probatur,illique accepta eſt. Conſequentia manifeſta eſt. Nam habere promiſsionem vitæ & Deo probari & acceptum eſſe, ſunt natura coniuncta. Deus enim nequaquam promitteret vitam & benedictionem ſibi diſplicentibus. Hæc eſt rectiſsima huius rationis accommodatio ad probandum id quod propoſitum erat. Quærebatur enim, Num ex fide ſit iuſticia, Non, an qui iuſtus eſt viuat? Nam lex ipſa ait: Qui fecerit ea, viuet in eis. Quod autem in dicto Prophetæ: Iuſtus ex fide viuet, determinatio Ex fide,principaliter ad ſubiectum Iuſtus pertineat, non ſolum ex eo patet,quod ita requirat argumenti Paulini neceſsitas, Verumetiã ex eo conuincitur, quod verba Prophetæ contineant promiſsionem,in qua iuſtis ex fide promittitur liberatio, quæ vitæ nomine apud Prophetam deſignatur. In Prophetæ ergo dicto duo tribuuntur fidei, nempe iuſticia principaliter,& vita quę ex fide manat. Eſt enim fides velut anima noui hominis,quæ vitæ actiones edit per nouum ſpiritum,qui eſt Chriſti. Porrò Prophetæ dictum non vnum tantum vſum habet. Primum enim confirmat,veluti hîc Paulus oſtendit, quòd iuſticia quæ Deo placet,ſit ex fide. Deinde,confutat operum iuſticiam,hoc eſt, quod iuſticia non ſit ex operibus,vt ad Galat.3. vbi ita colligit Apoſtolus. Quod autem per Legem nullus iuſtificatur apud Deum, manifeſtum eſt quia iuſtus ex fide viuet. Lex autem non eſt ex fide, Sed qui fecerit ea homo viuet in eis, Hoc eſt, Lex non ſpêctat fidem in iuſticia,ſed opera, Seu, Lex non pronunciat iuſtos qui crediderint,ſed qui fecerint. Sunt itaq; cõtrariæ viæ Lex & fides. Lex enim in nobis quærit quod nunquam in nobis inueniet, ideoque occidit. Fides offert quod nobis deeſt,vt nobis imputetur quod in ſolo Chriſto eſt. Ideoq; hoc reſpectu fides iuſtificat & viuificat. Tertio, Hoc dictum Propheticum conſolatur pios,qui in hac vita ſub cruce & ærumnis varijs gemunt, & in hunc vſum dictatur Prophetæ ab ipſo Deo. Hinc ad Hebræos 10. Tolerantia (inquit) opus habetis, vt voluntatem Dei faciendo feratis promiſsionem, adhuc enim tantillum, tantillum inquã,& qui venturus eſt veniet neq; tardabit,iuſtus autem ex fide victurus eſt. Atque ita vna γνώμη multis rebus ſeruit,quod eſt diligenter obſeruandum.

Reuelatur enim ira Dei de cœlo aduerſus omnem impietatem & iniuſticiam hominum, qui veritatem Dei in iniuſticia detinent.

Ratio propoſitionis eſt à cõtrario ſumta. Paulus.n. duas vias ad conſequendam iuſticiam indicat, Legem & Fidem: quarũ illam impoſsibilem, hanc vero expeditã & facilem docet. Propoſuit iuſticiã eſſe ex fide,id quod Prophetæ teſtimonio confirmauit. Nunc idẽ aſtruit hoc dilem̃ate: Omnis qui iuſtificatur,aut fide aut lege iuſtificatur, Sed nemo lege iuſtificatur, Proinde iuſticia eſt ex fide. Minorẽ probat ꝓnunciãs omnes homines & impios & iniuſtos eſſe. Certũ eſt.n. impios aduerſus Deũ,& iniuſtos contra homines non iuſtificari lege,ſed potius cõdemnari à lege. Poteſt & hæc ratio hoc pacto colligi: Nulli impij & iniuſti iuſtificari poſſũt niſi ex fide (hoc eſt, Nulli impij & iniuſti iuſtificari poſſũt propria iuſticia,

ſed aliena, nempe Chriſti, quæ fide recipitur, eos iuſtificari oportet.) Omnes homines in ſe ſunt impij & iniuſti. Igitur, Nulli homines poſſunt propria iuſticia iuſtificari. Quare opus habent aliena, cuius credentes fiunt participes. Proinde nulla alia iuſticia hominis poteſt eſſe plena & ſolida quàm fidei. Sola minor loco totius argumenti ponitur, quæ quia eſt κεινόμενον, fulcitur vtrinq; à principio & à fine. A principio enim per ſignũ, à fine per effectũ cõfirmatur. Signũ eſt: Deus iraſcitur omnib9 hominibus non iuſtificatis fide. Ergo omnes homines fide deſtituti ſunt impij & iniuſti. Effectus eſt, Omnes homines fide nõ iuſtificati detinent veritatẽ in iniuſticia. Proinde omnes homines in ſe ſunt impij & iniuſti. Hactenus argumentũ Apoſtoli explicauimus, iã vocabula & phraſes videamus. Vt impietas violatio eſt primæ tabulæ: ita iniuſticia (etſi poſtea vtrunq; complectitur) ſecundæ tabulæ eſt tranſgreſsio. Reuelari iram Dei de cœlo, eſt Deum teſtari pœnis quibus puniuntur homines, Omnes homines in ſe impios & iniuſtos eſſe. Cum enim iuſtum ſit Dei iudiciũ, nemo profecto innocens eſt, qui vlla diuinitus caſtigatur pœna. Proinde cum cõſtat omnes homines morti & alijs calamitatibus obnoxios eſſe, certo certius cõuincit hoc Dei iudicium, omnes homines eſſe peccatores & reos coram tribunali Dei, ideoq; non poſſe ſuis viribus aut operibus iuſtificari. Ponitur hic vocabulum iræ pro vltione ſeu pœna, vſitata Hebræis metonymia. DETINERE veritatem in iniuſticia eſt, quicquid lucis in hominibus relictum eſt de pietate erga Deum, & iuſticia erga homines, iniuſte obruere per impietatem & iniuſticiam, adeo vt nec Deo cultum præſtent homines, nec hominibus quod ipſis debent, reddant. Cæterum obſeruandum eſt, quod quemadmodum præſens pericopa continet rationem à contrario ſumtam, vt iam dictum eſt, ita ad ea quę ſequuntur relata, noua eſt propoſitio, videlicet confutationis præiudiciorum Pſeudoapoſtolorum, qui iuſticiam quæ eſt ex ſola fide impugnarunt. Atque ita hîc incipit QVARTA pars huius capitis, qua vniuerſus mundus reus peragitur coram Dei iudicio, idq; in eum finẽ, vt agnito peccato & iuſta noſtri damnatione iuxta vocem Euangelij agamus pœnitentiam, & iuſtificemur aliena fide, nempe Chriſti, quæ omnibus credentibus imputatur. Iam ex præſenti loco aliquot colligamus hypotheſes. PRIMVM itaque hîc probatur, quod Deus non velit peccatum, Nam iraſcitur peccato. Nemo enim offenditur ea re quam probat. Huc illud Pſalmi 5. Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es, neq; habitabit iuxta te malignus, neque permanebunt iniuſti ante oculos tuos, odiſti omnes qui operantur iniquitatem. Deinde hîc docemur, omnes calamitates, quibus obnoxium eſt genus humanũ, eſſe teſtimonia iræ Dei ob peccatum. Præterea hîc docemur, omnes homines in ſe eſſe impios & iniuſtos, vt qui detinent, iniuſte reprimunt & cohibent ſponte veluti erumpentẽ veritatem Dei. Ad hæc impietatem & iniuſticiam hominum, eſſe veritatis Dei repudium, quo ſcelere nullum maius cogitari poteſt. Poſtremò, reliquias legis naturæ quæ in homine remanent, hîc dici veritatem, ſicut infra δικαίωμα Dei, quod ſane encomium legis naturæ maximum eſt. Huic veritati Dei cum impietas & iniuſticia ab Apoſtolo opponuntur, facile eſt intelligere duas hîc ſtatui partes legis naturę ſeu veritatis, videlicet pietatem erga Deum & iuſticiam, qua & nobis & alijs reddimus quæ debemus. Hæ quinq; hypotheſes in hac breui pericopa continentur, ex quibus aliæ plurimæ tanquam ex primis quibuſdam axiomatis extrui poſſunt, quas breuitatis cauſa omitto.

Propterea quod id, quod de Deo cognoſci poteſt, manifeſtum eſt in illis. Deus enim illis manifeſtauit, Siquidem inuiſibilia ipſius, ex creatione mundi, dum per opera intelliguntur, conſpiciuntur: æterna ſcilicet eius tum potentia, tum diuinitas, in hoc vt ſint inexcuſabiles.

Ætiologia eſt, Dixit iram Dei palàm eſſe è cœlo aduerſus impietatem & iniuſticiam hominum, huius propoſitionis rationem attexit, videlicet, quod homines detineant veritatem Dei in iniuſticia. Nunc Ætiologiam addit per occupationem, ne quis ignorantiam prætexere poſsit. & eſt ſenſus: Homines naturaliter habent noticiam Dei. Ergo cum Deum iuxta hanc noticiam non colunt, detinent veritatem Dei in iniuſticia. Quare iniuſti ſunt, & merito iræ Dei ſubiacent. Hæc eſt ſententia huius loci, quantum ad argumenti ſummam attinet. Verum ſi hanc Ætiologiam retexis, plura in ea obſeruanda occurrunt. Primum enim hîc exponitur, quænam ſit prima pars veritatis Dei, quam dixit homines detinere & cohibere per iniuſticiam, nempe noticia Dei tanta, quantam per naturam habere poſſunt. Deinde, quod hanc de ſe noticiam ipſe Deus hominibus patefecit, idque per res creatas. Præterea, quod res creatæ nos introducant in cognitionem æternitatis, potẽtiæ & diuinitatis opificis. Poſtremo additur finis patefactionis

diuinæ,

diuinæ, non essentialis, qui est Deum agnoscere conditorem, & agnitum colere, sed accidentalis, qui videlicet ex hominum culpa accidit, non ex natura rerum creatarum, videlicet vt homines sint inexcusabiles, vt qui nihil prætendere possunt in iudicio Dei, quin iure sint damnabiles, qui Deum agnitum non coluerunt. Nam cum ex perpetuitate creaturarum cõditor intelligitur æternus, ex magnitudine omnipotens, ex ordine & dispositione sapiens, ex gubernatione & rerum vsu optimus, merito damnantur, qui ei laudem æternitatis, omnipotentiæ, sapientiæ & bonitatis non tribuunt, & iuxta hæc debitum cultũ non præstant. Plura de hac pericopa legant studiosi in Enchiridio in primo loco primæ clasis.

10 Propterea quod cum Deum cognouerint, non ipsi tanquam Deo gloriam dederunt aut grati fuerunt.

Dixit Deum se patefecisse per res creatas, vt homines ipsum non colentes, sint inexcusabiles, iam cur sint inexcusabiles rationem reddit, argumento à necessaria connexione caussæ & effectus sumto: Homines Deum cognitum non glorificauerunt, nec ei debitam gratitudinem exhibuerunt. Igitur homines (gentes potissimum intelligit) sunt inexcusabiles. Nam à cognitione Dei non debet eius celebratio & gratitudo erga ipsum separari. Tanquã, hoc loco, non est improprietatis nota, sed solidæ approbationis, vt Iohannis primo: Vidimus gloriam eius gloriam tanquam vnigeniti.

20 Sed vani facti sunt in ratiocinationibus suis, & obtenebratum est desipiens cor eorum, cum se profiterentur sapientes esse, stulti facti sunt.

Vnde prouenerit, quod Deum agnitum non tanquam Deum glorificauerint, & gratæ fuerint gentes exponit, ac si diceret: Gentes quidem principia vera de Deo & eius cultu habent. Verum cum ventum fuerit ad praxin, ibi à suis principijs aberrant, adeo vt & à vero Deo & ab eius vera colendi ratione per suas ratiocinationes abducantur. Nam cum dicit eos vanos esse factos per suas ratiocinationes, significat eos ratiocinando aberrasse. Huius rei causam facit tenebras cordis (id est mẽtis, seu τῆς διανοίας) desipientis, id est, minime ad comprehendum id quod quærebatur apti. vnde & factum est, quod cum se sapientes 30 profiterentur, eorum stulticia sic deprehensa. Hoc quam verum sit, docet superstitio omnium gentium. Socrates, Plato, Aristoteles, & alij sapiẽtes, immo etiam maxime barbari testantur principia hæc, Quòd Deus sit, & quòd Deus sit colẽdus, & opifex rerum sit summe sapiens, & summe bonus, tenuerunt. Sed postea suis stultis ratiocinationibus eò deuenerunt, vt animalia, astra & idola loco veri Dei superstitiosis & prodigiosis cultib⁹ coluerint, omisso vero Deo. Nam ex communibus noticijs inter ratiocinandum deficientes in teterrimam idolomaniam prolapsi sunt. Istorum ergo lapsu & cæcitate admoniti, nihil tribuamus rationi extra verbum Dei in negocijs salutis: Sed potius cum Dauide dicamus: Lucerna pedibus meis verbum tuum. Sit ergo nobis suspectum quicquid non habet facem clari verbi Dei prætensam, præsertim cum negocia religionis aguntur.

40 Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, similitudine imaginis corruptibilis hominis & volucrum, quadrupedum & serpentum.

Vanitatem & stulticiam hominum ratiocinantium de Deo & eius cultu describit, quæ est crassa illa & prodigiosa idololatria, in quam totus terrarum orbis prolapsus erat. Neque alia occasio inuentorum idolorum & imaginum fuit, quàm falsa opinio, quòd homines putarunt prostratos se coram idolis seu imaginibus verum Deum colere. neq; tamen existimandum est, quod autores imaginum adeo crassi fuerint, quod ligna & lapides Deos existimarint: sed istis adminiculis se excitari dixerunt ad verum Deum colẽdum. atq; ideo 50 oraturi se coram illis prostrauerunt: quem ritum colendi Deum hîc Spiritus sanctus damnat. vnde prudens & pius Christi discipulus facile intelligere poterit, quo in loco habendę sint istæ Ethnicæ & Diabolicæ abominationes, quas in contumeliam Euangelij Christi quidam hodie tuentur, adeo vt earum causa persequantur ministros Euangelij.

Quapropter tradidit illos Deus in concupiscentias etiam cordium eorum, & immundiciem, vt ignominia afficerent corpora sua inter se.

Pœna idololatriæ describitur, quæ est desertio: qua Deus deserit idololatras, & sinit vt ferantur in omnem turpitudinem, prout rapiuntur à turpibus affectibus. Vocabulum

lum Tradendi, permiſsionem ſignificat & non efficacem impulſionem: id quod ipſe textus conuincit. Nam Deus dicitur tradidiſſe gentes in concupiſcentias cordium eorum. Proinde concupiſcentiæ iſtæ, quas dicit fuiſſe cordium eorum, non ſunt à Deo illis traditæ, ſed cum antea in cordibus latuiſſent, Deus permiſit vt iſti pro cæco ſuo impetu ferrentur in immundiciem, hoc eſt, vt impuri forent & immundi. Obſeruetur itaque hic locus, quo docemur quod Deus ſuam manũ amoueat ab idololatris, quo facto, ruunt in omne genus turpitudinis.

Qui commutauerunt veritatem Dei mendacio, & coluerunt & venerati ſunt creaturam potius quam creatorem, qui eſt laudandus in ſæcula, Amen.

Amplificatio eſt ſceleris idololatrarum à comparatis ſumta. Gentes mendacium, hoc eſt, cultum idolorum prætulerunt veritati, hoc eſt, luci naturali de Deo & eius cultu. Deinde creaturam prætulerunt creatori, illam colentes, hunc contemnentes: qui tamen ſolus laudandus exiſtit.

Propterea tradidit eos Deus in affectus ignominioſos. Nam & fœminæ illorum mutauerunt naturalem vſum in eum qui eſt præter naturam. Similiter & maſculi relicto naturali vſu fœminæ, exarſerunt per appetentiam ſui alius in alium, maſculi in maſculos fœditatem perpetrantes, & præmium (quod oportuit) erroris ſui, in ſeſe recipientes.

Supra dixit, Deum tradidiſſe gentes in concupiſcentiam cordium eorum & immundiciem, hîc eaſdem concupiſcentias definit eſſe ignominioſos affectus, quibus ſe mutuo contaminauerunt homines ignominioſiſsimè. Hic locus Primum docet, quòd homines deſerti à Deo, plus quam beſtiæ rationis expertes, impuras impuri Dæmonis ſuggeſtiones ſequantur. Qui enim non ducuntur ſpiritu Dei, impuro Dæmonis ſpiritu eos agi neceſſe eſt. Hinc Chryſoſtomus: Cum Deus homines reliquerit, omnia ſurſum & deorſum feruntur. Deinde analogia peccati & ſupplicij hîc obſeruetur. Gentes ſpirituale adulterium commiſerunt, & ſua corpora ignominioſe idolis proſtituerunt. Proinde iuſto Dei iudicio permittuntur gentes in hanc fœditatem ruere, à qua vel beſtiæ nonnullæ abhorrent, adeo vt ſupplicij qualitas ſceleris turpitudini reſpondeat. Huc illud Sapientiæ 11. Per quæ peccat quis, per ea cruciatur. Monemur proinde nos timoris Dei, ne proprijs cupiditatibus laxantes frena, permittamur in horrendiſsima ſcelera ruere. Vocabulum Tradendi accipitur vt ſupra, non pro efficaci impulſione, ſed pro permiſsione, id quod vel ipſe textus, vt ſupra admonui, conuincit.

Et quemadmodum non probauerunt Deum habere in cognitione, (ita) tradidit eos Deus in reprobam mentem, vt facerent quæ non decent.

Dixit gentes præmium quod oportuit erroris ſui in ſe recepiſſe: Nũc id confirmat argumẽto à iuſticia Dei ſumto. Eſtque ſenſus: Homines non probauerunt Deum habere in cognitione, hoc eſt, hominibus non placuit Deum agnoſcere iuxta noticiam illis naturaliter inſitam. Ergo iuſta Dei permiſsione factum eſt, vt iudicium Dei naturale de colenda virtute & iuſticia inter homines corruperint, adeo vt omnis iudicij quodammodo expertes eſſe videantur. Eſt enim mens ἀδόκιμος, quæ nihil recte probat, & quæ quod exploratum eſt, minime comprobat, ſed peruerſe ſcelera pro virtutibus amplectitur, adeo mens peruerſa eſt, & conſcientia contaminata. Quod hic ſit ſenſus verborum Pauli oſtendit fructus reprobæ mentis, qui eſt, ea facere quæ non decent. Obſeruetur hoc loco quod malarum concupiſcentiarum origo ſit mens ipſa, & non carnis ſubſtantia, quemadmodum quidam hæretici exiſtimarunt. Poſtquam enim mens facta eſt reproba, omnia ſecum trahit. Hæc horrenda pœna contemtus Dei, nos timoris Dei admoneat, ne cum maxima parte mundi reprobæ tradamur menti, & efficiamur, vt Paulus loquitur, ἀπηλγηκότες, id eſt, dedolentes conſcientia cauterio inuſta.

Oppleti omni iniuſticia.

Effectum reprobæ mentis dixit, facere quæ non conueniunt, ſeu vt Paulus habet, facere τὰ μὴ καθήκοντα, hoc eſt, quæ officio cuiuſque aduerſentur. Eſt enim καθῆκον officium quod cuique pro ſuæ perſonæ conditione conuenit. Huius officij violati

genus facit iniusticiam, cui mox subiungit congeriem seu enumerationẽ specierum. Oppleti, inquit, omni iniusticia. Iniusticia, hoc loco, vt ex membris enumeratis patet, violatio est vtriusq; tabulæ, qua fit, vt nec Deo nec nobis nec proximo reddamus τὰ καθήκοντα, hoc est, quæ debemus naturali iure. Ex antithesi colligitur, quod iusticia vniuersalis sit, qua Deo, nobis ipsis & hominibus alijs ea, ad quæ natura obligamur, reddimus. hoc est, pietas erga Deum, sanctimonia vitæ seu puritas, & caritas proximi, qua ei τὰ καθήκοντα reddimus.

Scortatione. In enumeratione specierum iniusticiæ primo loco ponit eam speciem, qua homo sibi ipsi iniustus est, non reddens corpori suo debitum honorem, sed illud fœde contaminans & exponens omni immundiciæ. Scortationis voce synecdochicôs omnem illicitam Venerem intelligit. Quanta sit huius vitij grauitas lege 1. Corinth. 6.

Prauitate. Πονηρία Græcè, quæ proprie est studium malefaciendi, & magis ad actũ refertur quàm ad habitum.

Auaricia. Latius patet vox πλεονεξία, quàm Latinè auaricia. Nam præter auariciam complectitur fraudulentas & astutas artes, præcipuum in quauis re quærendi, siue in laboribus, siue in lucris, siue in honoribus. Vnde πλεονεκτικοὶ dicuntur qui hoc vitio laborant.

Malicia. Hæc animi habitus est, virtuti cõtrarius.

Pleni inuidia, cæde, contentione, dolo. Fructus hi sunt maliciæ animi, ex malicia oritur inuidia, hæc cædem parit & dolũ, qui est cõtentionis origo.

Peruersitate. Κακοήθεια Græcè est vitium multis innatum, quo fit vt omnia in deteriorem partem accipiant, hoc est studium calumniandi & deprauandi rectè facta, & opponitur candori.

Susurrones. Hi sunt qui clanculum aliorum vitam rodunt, & semina discordiarum inter homines spargunt.

Obtrectatores. Verbo græco significantur omnes, qui maledicendi laborant morbo, & linguam effrenem in absentes stringunt.

Dei osores. Hoc est: Palam in Deum blasphemi, qualis Senacherib fuit, & multi omnibus temporibus.

Contumeliosi. Græcè ὑβρισταὶ, qui alijs violenter iniuriam inferunt.

Superbi, gloriosi. Hæ duæ voces apud Græcos ita distinguuntur, vt ὑπερήφανος sit, qui de donis suis quæ habet gloriatur, & propter ea vult alijs videri superior & melior. ἀλάζων vero, qui falsò gloriatur & iactat se ea habere, quæ nõ habet, qualis Thraso Terentianus fuit.

Inuentores malorum. Hoc est, astuti ad inuenienda noua aucupia, quales sunt adulatores principum, qui immodicas expilationes excogitant, & noua grauamina publicæ vtilitatis prætextu subditis imponunt.

Parentibus immorigeri. Hoc est, superioribus nec debitam reuerentiam nec gratitudinem referentes, sed potius aduersus eos contumaces.

Intelligentiæ expertes. Hoc est, insipientes vel minime ad comprehendendum apti, vt supra ἀσύνετος καρδία dicitur cor imprudenter ratiocinans seu minime aptum ad comprehendendum aliquid.

Fœdifragi. Etsi συνθήκη generaliter pro quolibet

bet pacto accipitur, proprijssime tamen est pactum quo lites componuntur, & offensi in gratiam redeunt, vnde ἀσύνθετοι dicuntur, qui pacta violant, & furiose vlciscendi libidine inflammantur.

Caritatis expertes. Hoc est, qui vacui naturalibus storgis, quibus se mutuo complecti maritus & vxor, parentes & liberi atque amici deberent, instar bestiarum se inuicem petunt.

Implacabiles. Hoc est, qui nec legibus nec pactis, sed affectibus se regi permittunt.

Immisericordes. Hoc est, qui non solum in afflictos nulla tanguntur misericordia, verũ etiam sunt in illos crudeles, afflictis addentes afflictionem.

Qui cũ ius Dei nouerint, (nempe, quod qui talia faciunt, digni sunt morte) non solũ ea faciunt, verumetiam assentiuntur ijs qui talia faciunt.

Exaggeratio est grauissima flagitiorum, quorum Paulus gentes reas peragit, quæ hoc syllogismo concluditur, Qui norunt ius Dei, & non solum ipsi contra faciunt, sed etiam contra facientibus assentiuntut, vere sunt iniusti, iure damnabiles, & morte digni. Gentes norunt ius Dei, & non solum ipsæ contra faciunt, verumetiam contra facientibus assentiuntur. Proinde, Gentes verè impiæ sunt iure damnabiles, & morte dignæ. Quid autẽ hîc assentiri significet, ex Grȩco petendum est. Dicuntur autem συνευδοκοῦντες, qui apud se & in suo animo cõprobant, quo afficiuntur & veluti titillantur. Significat ergo Paulus gentes, quȩ non externam illam turpitudinem perpetrarunt de qua locutus est, ijsdem tamen inclinationibus fuisse obnoxias. Quapropter merito coram tribunali Dei reas esse eorundem flagitiorum. Ex hac pericopa tria colligamus. Primum, noticiam naturalẽ de honestis actionibus & contrarijs insitam esse hominibus diuinitus, quod significat Paulus dum legem naturæ seu ius gentium δικαίωμα τοῦ θεοῦ appellat. Secundum, iudicium cõscientiæ approbantis honeste facta & damnantis contraria, esse iudicium diuinum. Tertium, Hominum horrendã deprauationem, qua non solum ruunt in ea, quæ norunt à Deo prohibita esse, verumetiam exemplo delectantur peccantiũ, esse maximam & præcipuam caussam ac veluti pabulum grassantium scelerum.

CAPVT II.

Summa Capitis secundi.

Vt reos peragit Apostolus eos qui alios iudicant & reprehendunt, ita iudicium Dei, quod Deus ipse absq; personarum acceptione exercet, in omnes iustum esse declarat. & sicuti gentes frustra confugêre ad ignorantiæ prætextum, Ita Iudæos, vtut magnificè de lege & circumcisione gloriantur, reos esse firmis conuincit demonstrationibus.

Ordo & partes Capitis secundi.

Quatuor sunt huius capitis partes eundem scopũ spectantes: nimirum, quod totum genus humanum reum sit coram Deo. Harum Prima est, illatio ex principio in fine primi posito: videlicet quod noscentes ius Dei, & nihilominus contra facientes sint inexcusabiles. horum cum sit duplex genus, Alij enim aperte legem violant flagitiosa vita, Alij foris quidem speciosi sunt & reprehendunt alios, cum tamen illorum affectus sunt impuri: contra primum genus egit in fine primi capitis, aduersus alterum in principio huius secundi acturus. Secunda pars continet argumentum à iusto Dei iudicio sumtum, qui reddit vnicuique iuxta opera sua. Tertia pars deprimit Iudæorum supercilium: qui et si legis erant transgressores, de lege tamen non parum gloriabantur. Quarta πρόληψιν habet, qua gloriationem de circumcisione amouet, ostendens non externum Iudæum, sed internum laudem habere apud Deum.

EXEGE-

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVAPROPTER inexcuſabilis es ô homo quiſquis es qui iudicas.

Dixit duo genera hominum ex vno principio damnari. Principium hoc eſt: Noſcentes ius Dei nihilominus contra facientes ſunt inexcuſabiles. Primum genus hominum eorum eſt, qui non ſolum manifeſtis flagitijs ſe polluunt, verumetiam aſſentiuntur peccantibus. Alterum genus eſt eorum, qui externe iuſti apparent, & flagitioſos damnant, cum tamen mentem ſceleratam gerunt. Ex principio itaque propoſito aduerſus hoc ſecundum genus ſic colligit: Qui nouit ius Dei, & nihilominus contra facit, eſt inexcuſabilis. Tu homo quiſquis iudicas, id eſt, reprehendis & damnas alios tanquam legis diuinæ præuaricatores, noſti ius Dei & contra facis. Proinde es inexcuſabilis quiſquis alios iudicas. Obſeruetur hoc loco quod non ſolum rei ſint coram Deo qui flagitijs externis polluti ſunt, verumetiã hypocritæ, qui externam ſimulant ſanctitatem, cum interim fide, qua ſola corda purificantur, vacui ſint.

Nam hoc ipſo quod iudicas alterum, teipſum condemnas, eadem enim facis qui iudicas.

Propoſitionem quã intulit ex principio poſito, nouis rationibus confirmat, & ſumitur prima ratio à cauſſa ad effectũ, quæ hoc pacto colligitur: Qui iudicando alium, ſeipſum condemnat, eſt inexcuſabilis, Tu quiſquis alios iudicas, iudicando alios teipſum condemnas. Igitur quiſquis iudicas, es inexcuſabilis. Minor confirmatur. Quia eadem ipſe facis qui alios iudicas. Iam autem cum nemo non videt eum qui damnat in alijs quod ipſe perpetrat, ſeipſum condemnare: ſequitur quod hypocritæ, quorum mens & conſcientia polluta eſt, ſeipſos condemnant, ſententiam damnationis ferentes aduerſus eos, qui externis ſceleribus ſunt polluti. Hæc cum ad conſcientias hominũ pertinent, coram tribunali Dei non tollunt iudicia ciuilia, in quibus condemnantur flagitioſi & legum ciuilium transgreſſores.

Nouimus vero quod iudicium Dei eſt ſecundum veritatem in eos qui talia agunt.

Quia probatio minoris proximæ rationis (quæ eſt, eadem enim facis qui iudicas) poterat ab hypocritis negari, cum eorum vita externa ſit irreprehenſibilis, prouocat Apoſtolus ab externa larua ad iudicium Dei: quod ſane cum verum ſit & iuſtum, non poteſt fallere. Hinc ergo in hunc modum colligit: Iudicium Dei tantum exercetur in reos. Eſt enim iuſtus iudex. Iudicium Dei exercetur in hypocritas. Igitur hypocritæ ſunt rei, id eſt, ea faciunt motibus cordis quæ damnant in alijs. Maior cum aſſeueratione ponitur tanquã ab omnibus confeſſa. Nam ſi illa vera non eſſet, ſequeretur maxima abſurditas, videlicet quod Deus eſſet iniquus & iniuſtus iudex.

Putas autem ô homo, qui iudicas eos qui talia agunt, & facis eadem, quod tu effugies iudicium Dei?

Procatalepſis eſt. Nam cum hypocritæ ex proximo argumento poterãt contra Paulum excipere hoc modo: Tu Paule dicis iudicium Dei exerceri in eos qui talia agunt, at in nos non exercetur iudicium Dei, Quare vel tuo proprio teſtimonio rei non ſumus. Paulus anticipans hanc obiectionem, aſſerit iudicium Dei manere ratum, etiamſi ad tempus differatur. Hic proinde locus nos admoneat timoris Dei, ne propter dilatas pœnas accerſamus nobis maiorem condemnationem. Hic locum habet illud Valerij Maximi: Lento quidem gradu ad vindictam ſui diuina ꝓcedit ira, ſed tarditatem grauitate ſupplicij compenſat.

An diuitias benignitatis illius ac tolerantiæ lenitatiſque contemnis, ignorans quod benignitas Dei te ad pœnitentiam inuitat.

Translatio cauſſæ eſt, ac ſi diceret: Tu putas ô hypocrita, quod tua innocẽtia cauſſa ſit, quod aduerſus te Deus ſuũ iudicium non exerceat, ſed erras. Nam benignitas Dei inuitantis te ad pœnitentiam differt iudicium, vt tibi pœnitentiæ locum relinquat. Obſeruandus hic locus inprimis eſt, quod dilatio pœnæ ſit inuitatio ad pœnitentiam, quæ habet cauſſam benignitatem Dei erga homines.

Sed iuxta duriciem tuam & cor pœnitere neſcium theſaurizas tibiipſi iram in diem iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei.

Ne quis lenitate Dei abutatur ad peccandum, addit comminationem de futuris pœnis, niſi anteuertantur pœnitentia. Obſerua hoc loco ex dilatione pœnitentiæ cor obdureſcere, vt tandem cor neſciat pœnitere, vnde cumulantur peccata tanquam theſaurus peſsimus, quo veluti comparantur æternæ pœnæ. Imitemur itaque exemplum diui Hieronymi, qui hac cogitatione ſe in timore Dei continebat. Siue, inquit, comedam, ſiue bibam, ſiue aliquid aliud faciam, ſemper vox illa videtur ſonare in auribus meis: Surgite mortui & venite ad iudicium. Obſeruetur & hoc, quod duratio cordis non à Deo ſit, ſed ab homine ipſo, quę creſcit peccandi conſuetudine: Auferam (inquit Dominus) cor lapideum, & dabo vobis cor carneum.

Qui reddet vnicuique ſecundum opera ipſius.

Quia Apoſtolus prouocauit ad iudicium Dei, exponit qualiſnam feretur ſententia quando ſiſtemur coram iuſti iudicis tribunali. tunc, inquit, iuſtiſsimus iudex abſq; perſonarum acceptione reddet vnicuique ſecundum opera ipſius. Pontificij hunc locum torquent aduerſus gratuitam fidei iuſtificationē, hoc modo: Paulus dicit: Deus in extremo iudicio reddet vnicuiq; iuxta opera ſua. Igitur, Operibus iuſtificamur. Sed falluntur, facientes ex non cauſſa cauſſam. Exiſtimant enim Paulum hoc loco opera, cauſſas ac merita ſeu formale, vt ipſi loquuntur, iuſtificationis ſtatuere. Verum illi facile refutantur, Primum enim iſta Sophiſtarum interpretatio pugnat cum præſentis loci ſcopo & periſtaſi. Tota enim hæc diſputatio ſuſcepta eſt, vt conuincat omnes homines reos eſſe peccati, quo iuſticiam, quæ eſt ex fide, ſciamus vnicam eſſe, qua conſiſtere coram Deo poſsimus. Deinde vim vocabulorum quibus Paulus vtitur, non recte conſiderant. Paulus enim dicit ἀποδώσει, non ἀντιδώσει. Vt autem ἀποδοῦναι ſignificat abunde reddere. ἀπὸ enim in compoſitione ſæpe epitaſin ſignificationis eius vocis, cui additur, ſignificat: ita ἀντιδοῦναι ſignificat condignam mercedem operibus reddere. Deinde ſecundum opera non ſignificat pro dignitate operum vel iuxta operum merita, ſed iuxta qualitatem operum, quæ ſi bona ſunt teſtantur de fide, ſin mala diffidentię & impœnitentis cordis ſunt indicia, Quare cum Deus dicitur redditurus eſſe cuique ſecundum opera, ſignificatur, quod Deus redditurus ſit iuxta opera, quatenus ſunt teſtimonia vel fidei vel diffidentiæ, non quatenus ſunt vel merita vel cauſſa vel formale iuſtificationis. Præterea iuſticiarij vel hoc dilemmate refutari poſſunt. Propoſitio, Homines iuſtificantur operibus, vel de non regeneratis, vel de regeneratis intelligenda eſt. De non regeneratis ſcriptum eſt: Quod ira Dei de cœlo aduerſus eos reueletur. Item qui nō credit in filiū, manet ira Dei ſuper eum. Item, impoſsibile eſt placere Deo ſine fide. De regeneratis autem hoc conſtat, quod ipſis vita æterna contingat ex ſolo dono Dei. Ita enim Paulus ait: Donum Dei vita æterna per Ieſum Chriſtum. Idem teſtatur legem fidei excludere gloriationem, & pronunciat de Abrahamo (cuius exemplo omnes alij iuſtificantur) quod non habeat de quo glorietur coram Deo. Firmum itaque hoc principium teneamus, quod ſolus Chriſtus noſtra ſit iuſticia coram Deo, cuius ſpiritu donati ſanctificamur: quæ ſanctificatio cum innouatio vitæ ſit, teſtimonium erit fidei noſtrę in extremo die, iuxta quod teſtimonium ſententiam feret iuſtus iudex.

Iis quidem qui perſeuerantes in benefaciendo gloriam & honorem & immortalitatem quærunt, vitam æternam: Contentioſis vero & inobœdientibus quidem veritati, obœdientibus vero iniuſticiæ, indignatio & ira.

Diſtributio eſt generis propoſiti. Dixit Deum redditurum eſſe vnicuique iuxta ſua facta: nunc duobus generibus hominum, hoc eſt, bonis & malis ſententiam generalem accōmodat. Bonis, inquit, reddet Dominus vitam æternam, malis indignatio & ira (quibus ſupplicia æterna ſignificantur) reddetur. In vtroque membro operum cauſſas ponit. in bonis ſtudium quærendi gloriam & honorem & immortalitatem: quæ quia quæri nequeunt ſine fide in Chriſtum, aperte ſignificat Apoſtolus, ſe loqui de operibus quæ fidei fructus ſunt & teſtimonia. In malis ponit contentionem, quæ facit vt perpetuo hæſitent & veritati ſe opponant & iniuſticiæ, hoc eſt, ſenſui carnis ſe accommodent. Atque ita aperte cauſſas malorum operum contentionem & diffidentiam facit. Hinc rurſus manifeſtum eſt, quod

Deus

Deus iudicaturus ſit ſecundum opera, quatenus ſunt vel fidei vel diffidentiæ teſtimonia. hinc, vt ait Chryſoſtomus, diſcas, quod lapſus ſit προαιρέσεως nulla neceſsitatis culpa.

Afflictio & anxietas aduerſus omnem animam perpetrantis malum cum Iudæi inprimis tum & Græci. Gloria vero & honor & pax omni operanti bonum, tum Iudæo inprimis tum & Græco.

Repetitio diſtributionis per exaggerationem, ac ſi dicat: Quæ dico de retributione bonorum & malorum operum, ad omnes homines ita pertinere pronuncio, vt ne vnum quidem excipi velim de toto humano genere, quin huic Dei iuſtiſsimo ſubijciatur iudicio. Hæc eò pertinent, vt ſeriò cogitemus de æqualitate, quam ſeruabit iuſtiſsimus iudex, deque futuro iudicio, quod nemo euadere poterit. Deinde, vt agamus peccatorum pœnitentiam, & pœnitentia dignos fructus edamus, ſecundum quos pronunciabit iuſtus iudex: niſi malimus cum hoſtibus Chriſti æternum perire. Hîc rurſus reuocemus in memoriam principium illud, quod vita æterna ſit donum Dei per IESVM CHRISTVM Dominum noſtrum. Præterea teneatur hæc regula: Quod Deus det præmia non propter dignitatem operum ex debito, ſed propter ſuam paternam promiſsionem ex gratia, neq; enim vlla proportio eſſe poteſt bonorum operum & vitæ æternæ. Quare falluntur qui hoc Pauli dictum torquent contra gratuitam iuſtificationem & ſalutem. Falluntur & illi, qui fidē iactant ſine vera reſipiſcentia, quæ eſt mutatio prioris & meditatio nouæ per mortificationem & viuificationem.

Non enim eſt perſonarum acceptio apud Deum.

Ratio iuſticiæ diuinæ in iudicando, ſumta ab officio iuſti iudicis, apud quem non eſt προσωποληψία. Eſt autem προσωποληψία talis perſonarum reſpectus, quo iudex magis vni quàm alteri fauet, non ob cauſſæ, ſed perſonæ diſcrimen. Hæc enim duo offeruntur iudici, perſona & cauſſa. Iuſtus iudex perſonam non reſpiciens, cauſſam examinat, & iuxta eius qualitatem iudicat de homine. Contra, iniuſtus iudex cauſſam non reſpiciens, perſonam intuetur, & prout erga eam affectus eſt, de homine iudicat. Argumentum Apoſtoli hac forma concludi poteſt: Omnis iudex qui non eſt perſonarum acceptor, reddit vnicuique ſecundum facta ſua. Deus iudex non eſt perſonarum acceptor. Ergo Deus reddit vnicuique ſecundum facta ſua.

Quicunque enim ſine lege peccauerunt, ſine lege etiam peribunt, & quicunque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.

Quod apud Deum non ſit acceptio perſonarum probat ab euentu iudicij, in quo Deus reddet omnibus peccatoribus iuxta ſua facta, interitum & damnationem. Hoc eſt, Deus ſine diſcrimine puniet omnes peccatores, ſiue ſunt gentes, quæ ſcriptam legem non habent, ſiue ſunt Iudæi, qui legem à Deo acceperunt. Proinde apud Deum non eſt acceptio perſonarum.

Non enim auditores legis iuſti apud Deum, ſed factores legis iuſtificabuntur.

Ætiologia eſt poſterioris partis diſtributionis à remotione non cauſſæ & aſsignatione veræ cauſſæ iuſticiæ, iuxta quam iuſtus iudex feret ſententiam. Audire, inquit, legem, non eſt iuſticia, ſed pręſtare factis legem, eſt iuſtitia. Quare non qui audiunt legem, ſed qui legem præſtant, iuſtificantur. Hunc Pauli locum Papiſtæ torquent, & eius præſidio euertere conantur gratuitam iuſtificationem, quam prædicat Euangelium. Horum opinionem Primum refutat loci præſentis periſtaſis. Nam cum Paulus in hac longa contentione hunc vnicum ſcopum habeat, vt oſtendat neminem operibus iuſtificari poſſe, perperam faciunt qui verba Pauli in alienam torquent ſententiam, ex diametro pugnantē cum mente Pauli & diſputationis ſerie. Deinde deberent Papiſtæ animaduertere, quod Paulus hîc non quenquam facere legem pronunciet, ſed ſub conditione loquatur implicita. Veriſsimum quidē eſt factores legis iuſtificari, ſi tales vlli inueniuntur. Scriptum eſt enim: Qui fecerit ea homo viuet in eis. Quod autem ſub tali conditione loquatur Apoſtolus, conuincitur etiam ex cōcluſione huius contentionis, quæ concluſio eſt in tertio capite his verbis: Ex operibus ergo legis non iuſtificabitur omnis caro coram Deo. Præterea tenendum eſt diſcrimen duplicis

iustificationis, quod Paulus in quarto huius epistolæ tradidit. Est enim Quædam iustificatio debita, vt quæ sequitur obœdientiam legis vt debitum, Quædam est gratuita, vt quæ ex gratia imputatur credenti. Iam quoniam illam quæ ex debito est, de qua hoc loco disserit Apostolus, nemo mortalium habet: Euangelium proponit iustificationem gratuitam, de qua in fine tertij capitis, & in quarto & in quinto agitur. Nos igitur iuxta Pauli mentem sic ratiocinemur ex præsenti loco: Soli factores legis iustificantur coram Deo ex debito. Sed nulli sunt factores legis. Igitur, Nulli ex debito iustificari possunt. Est proinde opus alia iustificatione, nempe gratuita, quæ fide accipitur. Ad hoc enim argumentum tota præsens disputatio pertinet. Cæterum quia cum gentes tum Iudæi habebant, quod contra obijcerent, Paulus prudenter cogitans, anteuertit vtrorumque obiectiones, 10 easque diluit. Ac primum quod gentes nihil habeant quod iure prætendant, ostendit hisce verbis:

Nam cum gentes quæ legem non habent, natura quæ legis sunt faciant, isti legem non habentes, sibijpsis sunt lex.

Anteuertit obiectionem gentium, quæ ex eo excusationem petere poterant, quod vt Iudæi non haberent legem sibi diuinitus impositam. Verum harum excusationem tribus refellit argumentis, quorũ Primum ab effectibus, Medium, à signo, Postremum à conscientiæ iudicio sumtum est. Primum huiusmodi est: Gentes quæ legis sunt, natura (hoc est, naturali instinctu & intelligentia) faciunt. Ergo gen- 20 tes legem habent, etsi non scriptam, impressam tamen mentibus diuinitus. Quare ipsis vice legis naturalis intelligentia esse debet. Sed quid est, quod dicit gentes legem non habentes quæ legis sunt facere? Apostolus hîc non loquitur de plena obœdientia erga legem, sed tantum de operibus quibusdam externis, quæ in oculos hominum incurrunt, & tantum ad externam disciplinam pertinent, quæ aliunde proficisci non potuerunt, quàm à naturali legis intelligentia.

Vt qui ostendant opus legis scriptum in cordibus suis.

Secundum argumentum quod dixi à signo sumtum. Gentes manifeste 30 ostendunt opus legis scriptum esse in cordibus suis. Igitur frustra prætendunt ignorantiam. Sed quodnam est opus istud legis, & qualisnam illa operis ostensio? Opus legis est agnitum Deum colere, & iusticiam inter homines non violare. Hoc legis opus in suis cordibus scriptum ostendunt gentes, quando religiones instituunt, & quando puniunt iniusticiam, quæ sanè facta euidenter indicant, hominibus naturaliter impressam noticiam quandam esse, de Deo colendo, & naturalem quendam affectum de iusticia inter homines seruanda.

Simul attestante illorum conscientia & cogitationibus inter se accusantibus aut etiam excusantibus.

Tertium argumentum à iudicio conscientiæ cuiusque petitum: quod 40 sanè iudicium cum Dei sit, infallibile est & immotum. Conscientia in gentibus vt facta iuxta legem approbat: ita contra legem perpetrata accusat. Igitur gentes noticiam legis naturaliter sibi impressam habent. Hic obseruemus Primum, quod conscientia cuiusque præbeat testimonium legi diuinæ mentibus hominum diuinitus impressę. Deinde, quænam sit vera ratio conscientiæ indicatur. Definitur enim hîc conscientia, quod sit cogitatio seu iudicium mentis damnans aut accusans nos. Conscientia enim est motus cordis cum scientia facti naturaliter coniunctus. Ab hac copula, videlicet motus cordis & scientiæ facti, conscientiæ nomen factum est. Verum quia vt facta sunt duplicia, bona videlicet ac mala, seu congruentia cum lege & pugnantia cum lege: ita motus cor- 50 dis sunt duplices, nempe lætitia quæ comitatur recte facta, & tristicia quæ ex male factis nascitur: fit vt alia dicatur conscientia bona, alia mala. Vt bona quidem sit iucundus motus cordis coniunctus cum scientia recti facti, mala verò sit motus cordis crucians seu tristis, cum scientia praui facti coniunctus.

In die quando iudicabit Dominus occulta hominum (secundum Euangelium meum) per Iesum Christum.

Dixit fore, vt qui lege peccarunt, per legem damnentur, iam circumstantiam temporis addit propter hypocritas, qui secure viuentes contemnunt

temnunt iudicium, & occultam cordis impuritatem tegunt hypocrisi: quæ impuritas patefiet omnium creaturarum conspectui, quando Dominus iudex mortuorum & viuorũ ad iudicandum venerit. Cum autem dicit: Secundum Euangelium meum, significat partem Euangelicæ prædicationis esse, sicuti & symbolum nostrum testatur, prædicare Christum esse iudicem viuorum & mortuorum. Suum hoc Euangelium vocat Apostolus, non quod eius autor sit, sed quod sit præco & Apostolus ad prædicandum Euangelium diuinitus vocatus.

Ecce tu cognominaris Iudæus.

Dilutio seu refutatio secundi præiudicij est, quod caussæ suæ aduersari animaduertit Apostolus. Ingreditur autem huius præiudicij refutationem concesśionis schemate, enumerans ea quibus maximè confidebant Iudæi. Deinde ostendit aperte eos nihilo meliores esse factos. Summa autem huc redit: Iudæi vtut de lege glorientur, non tamen sunt iusti lege. Sed sunt & isti peccatores ac rei, non minus quàm gentes. Particula (ECCE) Iudæos placide indormientes legi, excitat, vt apertum & proximum periculum cernant.

Cognominaris Iudæus.

Hoc est, Ex eo superbis quod sis in populo Dei peculiari, & veluti domesticus Dei: quod sane magnum esse non inficior, modo te tali familia dignum præstiteris. Obserua quod non titulus, sed fides pium ab impio discernat.

Et acquiescis in lege.

Hoc est, Delectaris in eo, quod Deus tibi legem dederit, idq́; in contemtum gentium facis, Deuteron. 4. dicitur: Quæ est gens cui sunt leges, vt est gens ista. Et Psal. 147. Annunciauit verbum suum Iacob, iusticias & iudicia sua Israel, non fecit taliter omni nationi.

Et gloriaris in Deo.

Hoc est, Deum tuum esse prædicas, idq́ue vanæ ostentationis causa, sine viua in ipsum fiducia.

Et nosti eius voluntatem.

Quæ scilicet in lege ipsius cernitur.

Et probas eximia, institutus ex lege.

Hoc est, lege Dei edoctus iudicium habes de discrimine eorum quę excellunt, & quæ minus excellunt. Hîc enim probandi verbum non ad approbationem, sed tantum ad iudicium refertur. Nam duplex est vsus verbi δοκιμάζειν. Aliâs enim significat explorare rem aliquam, aliâs rem exploratam approbare, illud iudicij, hoc proæreseos est. Vox κατηχούμενος satis nota est, & dicitur à κατηχεῖν, quod est voce doctrinam aliquam tradere.

Confidisq́ue te ducem esse cæcorum, lucem eorum qui sunt in tenebris, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem informationem cognitionis & veritatis in lege.

Exaggerat ea quæ dixerat, vt magis supercilium Iudæorum deprimat, eandem sententiam alijs atque alijs figuris repetens. Per formam seu informationem, intelligit rationem methodicam instruendi alios in cognitione legis, quam & Timotheo suo commendat Apostolus. Nam in docendo qui certam rationem non tenet, non tam docere quàm dedocere censendus est.

Qui igitur doces alium, te ipsum non doces? Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mœchandum, mœcharis? Qui abominaris idola, sacrilegium committis? Qui in lege gloriaris, per transgresśionem Deum inhonoras?

Retorquet in Iudæos illud ipsum, de quo maxime gloriari solebant, hoc argumento? Quicunque legem habent, eamq́ue docent alios, ipsi tamen eandem non præstant, iniusti sunt, & frustra legem prætendunt. Iudæi legem habent, eamq́ue docent alios, ipsi tamen eandem non præstant. Igitur, Iudæi sunt iniusti, & frustra legem prætendunt. Sola minor ponitur, idq́ue interrogatiuè, vt acrior sit oratio, & magis hypocritas pungat. Minori subijcit

probationem duplicem. Primum asserit eos violare secundam tabulam furto & adulterio. Deinde primam sacrilegio & contumelia, qua læditur honor & gloria Dei. Cum Iudæos reos peragit furti, adulterij, sacrilegij ac contumeliæ, non externa respicit facta præcipue, sed magis internam cordis impuritatem, vnde externa facta vt effectus impuri cordis proueniunt.

Nam nomen Dei propter vos blasphematur inter gentes, sicuti scriptum est.

Quod in extremo loco in probatione minoris posuit, non recipiebatur à Iudæis. Igitur adiungit confirmationem ex capite 52. Esaiæ, & 36. Ezechielis. Esaias enim ait: Iugiter toto die nomen meum blasphematur. Et Ezechiel: Nomen meum sanctum polluistis in gentibus ad quas intrastis. Quid autem sit blasphemare nomen Dei, ex antithesi sic collige: Sanctificat nomen Dei qui pie de Deo loquitur & sentit, qui vero cultu Deum colit, qui sanctimonia vitæ alios ad pietatem inuitat. Proinde is dicitur blasphemare nomen Dei, qui vel impie de Deo loquitur & sentit, vel superstitiosis cultibus Deum colit, vel vitæ impuritate alios à confessione auocat. Vocabulum blasphemiæ Græcum est, & dicitur à βλάπτω noceo, & φήμη fama. Est ergo blasphemia omne id, quo nomen & fama Dei læditur inter homines, cuius tria genera posuit, videlicet, Erroneam doctrinam, Superstitiosum cultum, & Impuram vitam. Obseruetur hoc loco diligentissime, quòd spiritus Dei in Paulo pronunciet blasphemiam & contumeliam Dei esse, si quis sibi locum vendicat in populo & familia Dei sancta, qui scelestam degit vitam.

Nam circumcisio quidem prodest, si legem seruaueris, Quod si transgressor legis fueris, circumcisio tua in præputium versa est.

Anticipat obiectionem Iudæorum, qui meritis nitebantur externorum cultuum, & præcipuè circumcisionis. Nam aduersus exæquationem Iudæorum & gentium ita ratiocinabantur Iudæi: Si nihil est discriminis inter Iudæum circumcisum, & gentilem incircumcisum, inutiliter profecto videtur à Domino Iudaico populo circumcisio commendata. Quod sane cum absurdum sit, non est affirmanda Iudæorum & gentium exæquatio. Paulus respondet primum per concessionem, cui mox subiungit correctionem. Circumcisio, inquiens, prodest quidem, si legem seruaris. Hæc concessio est. Sequitur correctio. Quod si transgressor fueris legis, circumcisio tua pro præputio reputabitur. Cæterum hic duæ quæstiones excutiendæ sunt: Vna, cur dicat Paulus circumcisionem vtilem esse, cum aliàs manifeste contradicat. Altera, cur requirat obseruationem legis, vt circumcisio prosit, cum constet, legi neminem posse satisfacere. Ad Priorem quæstionem ita respondendum est: Circumcisio suo tempore profuit, non vt cultus per se, sed vt testimonium & signaculum externum fauoris Dei, symbolum vitæ & tessera quædã professionis. Loquitur igitur Paulus de circumcisionis natura, qualis erat antequam est per Christi mortem abolita. Ad posteriorem quæstionem dico, quod lex circumcisionis peculiaris, quæ circumcisis data fuit, de qua hic loquitur Paulus. Hæc requirebat fidem promissionis, videlicet quod Deus in semine Abrahæ, hoc est, in Christo velit benedicere eis, qui in semen Abrahæ fiduciam collocant. Requirebat præterea ex fide obœdientiam, quæ tametsi perfecta non erat, placuit tamen propter fidem in promissum Abrahæ semen. Hæc interpretatio sumta est ex 17. & 22. cap. Genes. Hinc vniuersalem doctrinam petamus de Sacramentis nostris, de quibus frustra gloriantur qui legem eorum non seruant. Baptismus quidẽ prodest, prodest & sacra Cœna, Sed si legem baptismi, si legem Cœnæ seruaueris, hoc est, Si credideris in Christum, si pœnitentiam seriam egeris, si Deo ex fide obœdientiam præstiteris. At si transgressor fueris legis Baptismi, si violaueris legem Cœnæ, vt baptismus tuus fit tibi immundicia, ita cœna tua profana tibi redditur. Ruit igitur opinio eorum, qui vsu Sacramentorum se iustificari putant, & meliores esse alijs, nisi viua in Christum fiducia accedat.

Ergo si præputium iusticias legis custodiat, nonne præputium ipsius pro circumcisione reputabitur? & iudicabit quod est ex natura præputium, si legem seruauerit te qui per literam & circumcisionem transgressor es legis.

Ex ratione posita infert exæquationem Iudæorum & gentiũ, & prærogatiuam externi signi tollit. Quia autem phrasis Hebraica paulò est obscurior, hanc pericopam periphrasticôs reddam, hoc modo: Si gentilis legem circumcisionis, quæ

eſt promiſsioni gratuitæ credere, & ex fide Deo obœdire, fecerit, cenſebitur in populo Dei circumciſus, & damnabit ſuo honeſto exemplo ac vitæ innocentia Iudæum, qui de externa legis ceremonia gloriatur, ſine viua fide & obœdientia erga Deum. Hic ſenſus eſt huius pericopæ. Nunc vocabula quædam explicemus. Antanaclaſis eſt in voce Præputij, ter repetita. Nam extremis locis metonymicôs pro ſubiecto ſumitur, hoc eſt, pro homine habente præputium, medio loco proprie accipitur, & carnis opponitur circumciſioni. Deinde cum dicit, per literam & circumciſionem, hendiadis eſt, vocat enim literam & circumciſionem literalem, & externam circumciſionem, ſine vera hominis conuerſione.

Non enim qui eſt in aperto Iudæus, is Iudæus eſt, nec quæ in aperto eſt circumciſio in carne, ea eſt circumciſio, ſed qui eſt in occulto Iudæus, & circumciſio cordis in ſpiritu non litera, cuius laus non ex hominibus eſt, ſed ex Deo.

Ratio exæquationis Iudæorum & gentium à differentia veri & falſi, ſeu externi & occulti Iudæi, ſimiliter à differentia carnalis ſeu literalis & ſpiritualis circumciſionis, quæ & cordis dicitur. Senſus autem huius loci eſt: Qui tantum profeſsione externa & nuncupatione eſt Iudæus, non coram Dei iudicio cenſetur Iudæus, ſed is ſolus quacunque tandem de ſtirpe fuerit, qui & fidem promiſsionis habet, & Deum ex fide vera obœdientia colit. Eadem eſt ratio literalis & ſpiritualis circumciſionis. Literalis, quæ & carnis dicitur, eſt ea ſolummodo quæ fit in corpore, Spiritualis vero, quæ & cordis dicitur, eſt quæ in fide purificante corda & amputante veterem hominem conſiſtit. Non eſt igitur verus Iudæus qui eſt litera tantum Iudæus, non eſt circumciſio vera, quæ eſt litera tantum circumciſio. Sed vt verus Iudæus eſt qui eſt ſpiritu Indæus: ita vera circumciſio eſt quæ ſpiritu fit. Vt litera hoc loco ſignificat, quicquid foris apparet ſine vera animi pietate: ita ſpiritus ſignificat motũ Spiritus ſancti in corde, & puram religionem, quæ eſt fides cum vero Dei timore coniuncta. Quod autem dicitur: Cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt, opponitur peruerſo Iudæorum iudicio, qui externa circumciſione tumebant, cum interim de vera cordis circumciſione nihil erant ſoliciti. Quæ hîc à Paulo de Iudæo & circumciſione diſputantur, rectiſsime multis hodie accõmodari poſſunt, qui de Sacramentis ac Chriſtiano titulo ſine animi pietate Thraſonicè gloriantur. Iis enim rectè obijci poteſt: non qui eſt in aperto Chriſtianus, is Chriſtianus eſt: nec qui eſt in aperto tantum baptiſmus, is baptiſmus eſt, ſed qui eſt in occulto Chriſtianus is Chriſtianus eſt, & baptiſmus cordis, quo conſcientiæ mũdantur ab operibus mortuis, verè eſt baptiſmus. Hæc nihil detrahunt dignitati Sacramentorum, nec veteris nec noui Teſtamenti, quemadmodum in quarto copioſius explicabitur.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Euerſa prærogatiua Iudæorum, exæquat Iudæos & gentes ex eo, quod omnes ſint ſub peccato: qua exæquatione confirmata, Propheticis teſtimonijs colligit concluſionem refutatoriam præiudiciorum, videlicet quod nemo nec Iudæus nec gentilis operibus legis iuſtificetur coram Deo. Deinde infert expoſitionem gratuitæ iuſtificationis quæ ex fide eſt, quam contractam in vnius propoſitionis ſummam, ad omnes homines Iudæos & gentes promiſcue pertinere contendit.

Ordo & partes Capitis tertij.

Partes huius capitis ſex conſtitui poſſunt, quarum Prima eſt conceſsio prærogatiuæ Iudæorum, quantum ſcilicet ad dona gratuita attinet. Secunda, eſt correctio in qua exæquat Iudæos & gentes, quantum ad merita attinet. Vtroſq; enim ſub peccato eſſe pronunciat. Tertia, eſt confirmatio ſecundæ per dicta Prophetica, ex quibus tota ſuperior diſputatio de reatu totius generis humani concluditur. Quarta, eſt expoſitio gratuitæ iuſtificationis circumſtantijs cauſarum & effectuũ illuſtrata. Quinta, collectio eſt expoſitionis in vnam propoſitionẽ, vnde infertur omnis gloriationis euerſio. Sexta, eſt oſtenſio amplitudinis gratuitæ iuſtificationis, videlicet quod promiſcuè pertineat ad omnes qui eam fide apprehendere non recuſant. Et

ne quis existimaret hac doctrina legem aboleri, pronunciat fide legem stabiliri.

EXEGESIS TERTII CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVID igitur habet in quo præcellat Iudæus? aut quæ vtilitas circumcisionis? Multum per omnem modum.

Hæc obiectio ex eo orta est, quod dixerat Apostolus in fine secundi capitis, Iudæos nihilo meliores gentibus esse propter externum titulum & circumcisionem carnis: quod quia Iudæi intolerabile iudicabant, confert duplicem sententiam, videlicet quod Iudæi præstent gentibus, & quod non præstent. Præstare quidem eos, si dona gratuita respicias. Non verò præstare, si merita salutis spectes, affirmat. Vt enim vtrique simul rei sunt, ita neutri habent merita quibus niti possunt coram tribunali Dei.

Nam primum quidem quia concredita sunt illis oracula Dei.

Ratio responsionis, qua dixit præcellere Iudæos, sumta à beneficijs Dei erga ipsos: Iudæis concredita sunt oracula Dei, & non gentibus. Igitur Iudæi præcellunt gentibus. Græci distinguunt inter λόγια & χρησμούς. λόγια vocant oracula quæ à Deo dicuntur familiari sermone, seu vt Græci loquuntur, καταλογάδην, id est, oratione soluta. χρησμοὺς autem appellant oracula versibus edita, quos furentes vates fundebant, quales sunt Apollinis. Intelligit igitur Paulus per oracula Dei, leges Dei, & promisiones Adamo primum, deinde sequentibus patribus Abraham, Isaac, Iacob, & multis alijs factas. Hoc loco obserua collationem Iudæorum & Christianorum. Nam vt Iudæis prærogatiua qua tumebant aduersus gentes, ipsis inutilis erat sine vera animi pietate, ita & Christianis hodie inutilis est prærogatiua, qua gloriantur se præstare Turcis, nisi vitã & mores iuxta professionem exprimere conantur.

Quid enim si quidam illorum fuerunt increduli, num incredulitas eorum fidem Dei faciet irritam? Absit.

Obiectio hæc nascitur ex proximo responso. Neque est quorumuis, sed infirmorum & titubantium de promisionibus Dei ob incredulorum multitudinem & ingratorum. Sensus autem obiectionis hic est: Plurimi Iudæorum fuerunt ingrati & increduli. Ergo fides Dei facta est irrita. id est, non compleuit promisionem factam patribus. Sed Paulus consequentiam negat abominationis particula, Absit. ac si dicat: Indignum hoc est cogitatu. Nequaquam enim promisiones Dei propter hominum ingratitudinẽ irritæ fiunt. Nam nullo modo ob multos malos paucos bonos abiicit. Neque enim promisiones editæ sunt alio consilio, quàm vt earum tantum participes fiant, qui eas fide receperint, alij comminationibus subiacent.

Sit autem Deus verax, omnis autem homo mendax.

Confirmat responsum datum argumento sumto à Dei proprietate: Qui verax est, præstat promissa. Deus est verax, Igitur Promissa præstat. Sola minor ponitur amplificata antithesi Rhetorico more, ac si dicat: Longe aliter iudicandum est de Deo quàm de homine. Nam homo qui temere sæpe promittit, sæpe etiam non stat promisis. Sed Deus nihil promittit temere, & quicquid promittit, præstare absq; omni dubio decreuit. Nam ipsa veritas est. Vt ergo prior huius antitheseos pars commendat nobis fidem Dei, hoc est, constantiam Dei & veritatem, cum in promisionibus tum in minis. Vnde consolatio nobis petenda est, si promisionibus fide adhæreamus, & iudicium est timendum, si à promisionibus recedamus per incredulitatem: Ita posterior, hominis ingenium nobis depingit, quale sit sua natura, vt quod & mentiri & fallere & falli posit. Neq; tamen hoc ita accipiendum est, quasi nullus homo verax inueniatur, sed de eo quod fieri potest, loquitur Apostolus, vt longe aliud de Deo, qui immutabilis est, statuamus.

Quemadmodum scriptum est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.

Ætiologia est responsi à testimonio scripturæ, & exemplo Dauidis sumta: Dauid peccauit, sed nihilominus

ominus Deus præſtat illi quod promiſerat, Promiſit autẽ ſe ſeruaturum promiſsiones ijs, qui eas fide amplectuntur, idque vt iuſtificetur in ſermonibus ſuis, hoc eſt, vt ipſius ſingularis bonitas & fides in promiſsis præſtandis appareat. Nam de hac iuſticiæ forma hoc loco agitur. & vincat cum iudicatur, hoc eſt, quando fit de eo iudicium collatis promiſsionibus & euentibus, verax deprehendatur.

Quod ſi iniuſticia noſtra Dei iuſticiam commendat, quid dicemus, num iniquus eſt Deus qui infert iram? ſecundum hominem dico, Abſit.

Hæc obiectio oritur ex reſponſo dato ad præcedentem obiectionem. Si Deus glorificatur, & iuſtus ex eo declaratur, quod promiſſa ſeruet peccatoribus, profecto videtur iniuſtus qui punit peccatores. Quis enim iuſte iraſcitur ijs per quos & glorificatur & agnoſcitur iuſtus eſſe? Paulus particula abominationis conſequentiam reijcit. argumentum tamen non directe ſoluit, ſed tantum per inſtantiam. Solui autem directe poteſt hoc modo: Si dicatur paralogiſmum committi ſecundum non cauſſam vt cauſſam. Non enim cauſſa glorificationis & declarationis iuſticiæ Dei eſt peccatum noſtrum, ſed Dei potius veritas, qui promiſſa ſeruat reſipiſcentibus. Deinde non recipit Dauidem Dominus, quia peccauit, ſed quia reſipuit. Ira pro pœna hîc ponitur idiotiſmo Hebraico. Secundum hominem dico, id eſt, iuxta carnis ſenſum & humanam ſapientiam, non iuxta meam ſententiam.

Alioquin quomodo iudex erit Deus mundi.

Hæc inſtantia oppoſita obiectioni præcedenti, ſumta à contrariorum conſequentibus. Deus erit iudex mũdi. Igitur, Deus iniuſtus non eſt. Nam iuſticia mundum componere, & ea quæ inordinata ſunt in optimum ordinem reducere, atque ſimul iniuſtum eſſe, nequaquam vnà ſtare poſſunt. Quare cum Deus mundum iudicabit, iuſtus eſt, & nequaquam iniuſtus. Reſpicit autem Paulus ad locum qui eſt Geneſ. 19. Nunquid qui iudicat vniuerſam terram, non faciet iudicium? Iudicare ſeu iudicem eſſe, eſt propriè iure & iuſticia res componere, quare qui iniquum iudicat, non propriè, ſed catachriſticôs iudex dici poteſt.

Si enim veritas Dei per meum mendacium abundabit in gloriam ipſius. Quid ego adhuc tanquam peccator iudicor? Ac non potius (quemadmodum de nobis malè loquuntur, & ſicuti quidam aiunt nos dicere) faciamus mala vt veniant bona? Quorum damnatio iuſta eſt.

Duo abſurda colligunt aduerſarij Pauli ex reſponſione proxima. Primum, ſi veritas, hoc eſt, cõſtans promiſsio Dei fit illuſtrior per meũ mendacium, id eſt, per meum peccatum, non debeo propter peccatum accuſari, puniri aut damnari. Nihil enim quod gloriam Dei illuſtrat, merito damnabitur. Alterum, ſi veritas Dei per peccatum fit illuſtrior, peccandum eſt multum, quo magis gloria Dei deprædicetur. Nam ſi ex malo bonum eueniet, malefacere prodeſt, quo cumulatiora bona reddantur. Verum Paulus exutheniſmo hanc obiectionem tollit, & affirmat eos, qui hoc obijciunt, iuſte damnari. At Dialecticè dixeris recte committi fallaciam ſecundum non cauſſam vt cauſſam. Nam peccatum per ſe nequaquam cauſſa eſt, quod illuſtrior reddatur gloria Dei, neque mala per ſe cauſſæ ſunt bonorum, ſed per occaſionem tantum.

Quid ergo, præcellimus? Nequaquam.

Redit ad quæſtionem in principio capitis poſitam, & negat Iudæos præſtare gentibus, quantum quidem ad iuſticiam & meritum attinet, cuius reſponſionis plurimas ex ſcriptura rationes ſubijcit.

Nam antea cauſis redditis, oſtendimus & Iudæos & Græcos omnes ſub peccato eſſe.

Confirmat reſponſionem datam ſuperius de exæquatione Iudæorum & gentium, & ſimul repetit propoſitionem, videlicet, Quod omnes homines ſint ſub peccato, & rei coram Deo: idque ideo facit, vt nouam confirmationem petitam ex ſcripturæ teſtimonijs ingrediatur.

Quemadmodum ſcriptum eſt: Non eſt

Ratio propoſitionis repetitæ à pronun-

iustus, ne vnus quidem, non est qui intelligat, non est qui exquirat Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.

pronunciatis scripturæ per locum à contrario. Nulli sunt iusti. Ergo omnes sunt peccatores. Antecedens probatur per remotionem caussarum iusticiæ: quæ sunt rectum iudicium, voluntas & conatus siue præstandi facultas. Nam hæc tria ad iustas actiones requiruntur. Cum enim dicit: Non est intelligens, regula iusticiæ tollitur, quæ est rectum iudicium. Cum additur: Non est requirens Deum, negatur voluntas. Cum subiungitur: Omnes declinauerunt (scilicet à recta iusticiæ via) & inutiles facti sunt, videlicet quod non sit qui faciat bonitatem, (scilicet iuxta sententiam legis) & ne vnus quidem, conatus seu præstandi facultas adimitur. Loquitur autem hic Paulus de homine qualis sit per naturam, non per gratiam. Deinde loquitur non de iusticia fidei sed operum. Dauid enim cum hæc diceret, absque omni dubio iustus fide fuit, etsi legis operibus non fuit iustus. Obseruetur hoc loco validissimum argumentum aduersus assertores liberi arbitrij, quod ad iusticiam spiritualem attinet. Quatenus enim homo sibi relinquitur extra gratiam, nullum ei prorsus in actionibus salutis liberum relinquitur arbitrium. Quare monemur nostræ corruptionis, vt agnita naturali infirmitate, confugiamus ad verbum, quo formetur iudicium nostrum, petamus Spiritum sanctum, vt & voluntatem flectat, & vires præstandi quæ ipsi grata sunt, suppeditet.

Sepulcrum apertum guttur eorum, linguis suis dolose agebant.

Alio testimonio ex Psalmo 5. desumto, propositionem cõfirmat. Expressit autem Apostolus sententiam Prophetæ ad verbum, nisi quod pro dolose agebant, ex Hebræo vertendum erat partientur vel blandientur, sed Paulus secutus septuaginta interpretes, genus pro specie posuit. Blandiciæ enim dolis & fraudibus destinantur. Sensus autẽ Psalmi hac comparatione absoluitur. Quemadmodum ex cadauere putrido, aperto sepulcro fœtores pestilentes exhalant: ita ex corde impiorum per guttur, quasi per apertum ostium mala proficiscuntur.

Venenum aspidum sub labijs eorum.

Hoc testimonium ex Psalmo 140. desumtum est, cuius sensus est: ita impiorum perniciosa & lethifera est oratio, vt veneno aspidum oblita labra videantur. Afflatur enim exitiũ & mors p̃ impiorũ mẽdacia, maledicta, calumnias, obtrectationes, &c.

Quorum os maledictione & amaritudine plenum.

Hoc testimonium ex Psalmo 10. est desumtum, quo id quod figuratè dixit, ex Psal. 140. sine figura dicit.

Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, contritio & calamitas in vijs eorum, & viam pacis non nouerunt.

Hoc Esaiæ testimonium est ex cap. 49. quo testimonio impiorum studium describitur. Græcus habet ὀξεῖς, id est, acuti, vt sit metalepsis. Nam per acutum penetrabile, per hoc velox intelligitur.

Non est timor ante oculos eorum.

Hoc admodum apposite ex Psalmo 36. adiungitur, vt impietatis fons monstretur, qui est carere timore Dei. Iam in summam contrahamus descriptionem, in qua Paulus deprauatæ naturæ imaginem proponit. Primum, adimitur homini iusticia. Secundo, intelligentia. Tertio, tribuitur homini deprauata voluntas. Quarto, omnes eadem turpitudine inuoluuntur. Quinto, metaphoricis picturis ostenditur, quibus potissimum vitijs laborent homines nondum renati. Sexto, adimitur homini fons omnis virtutis timor Dei. Tametsi autem in singulis hominibus hæc flagitia non emergunt, hydra tamen ista in singulorum pectoribus, quæ nondum sunt fide purgata, latet.

Scimus autem, quod quæcunque lex dicit, ijs qui in lege sunt, dicat.

Anthypophora occurrit exceptioni Iudæorum, qui adducta testimonia Prophetica in gentes torserunt, quasi ad se non pertinerent. Verum istam hypocriticam exceptionem euertit hoc modo: Lex quæ dicit, ijs dicit quibus est lata. Est autem Iudæis lata. Proinde Quæ dicit lex, Iudæis

dæis dicit. Prophetica ergo testimonia adducta, non solum ad gentes, verumetiam ad Iudæos redarguendos pertinent. Lex hoc loco generaliter accipitur pro doctrina Mosis & Prophetarum. In lege esse dicuntur, quibus lex lata est.

Vt omne os obstruatur, & obnoxius fiat totus mundus Deo.

Finis cur vniuersum genus humanum reum peccati peragat scriptura, videlicet vt mundus reus esse comperiatur, vt qui nihil poßit prætendere, quin iure sit damnabilis. Obstruere os, metonymicè est ita reum aliquem rationibus & testimonijs conuincere, vt ne verbum quidem habeat quod contradicat, & excusationem iustam se habere nullam fateatur.

Propterea ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram Deo.

Conclusio refutationis præiudiciorum, & repetitio propositionis vniuersalis, quæ est: Nullus homo iustificabitur ex operibus legis corā Deo, cuius propositionis ratio est, quod opera legis à nullo mortalium perfecte præstentur, quemadmodū copiose hactenus in refutatione præiudiciorum demonstratum est. Opera legis sunt, quæ lex siue scripta siue non scripta præcipit & requirit ab omni homine: quæ si præstarentur, verè iustificarent. Nam sunt ipsißima iusticiæ norma. Qui hæc interpretantur de ceremonijs nihil afferunt. Nam Paulus in hac tota confutatione de pietate erga Deum & iusticia inter homines locutus est. Nemo ergo iustificatur operibus vllis, hoc est, nemo est qui operum perfectione & integritate ita satisfacit legi, vt ob opera sua merito cēseatur iustus coram Deo. Hæc sententia est verborum Pauli. Verum cum Iacobus dicit: Hominem iustificari operibus, sentit hominem non fieri, sed declarari iustum per opera, quod verißimum est, iuxta illud: Qui facit iusticiam, iustus est. Item, Arbor bona facit bonum fructum. Vt ergo fructus bonitatem arboris indicat: ita opera bona fidei iusticiam ostendunt.

Per legem enim agnitio peccati.

Ratio propositionis à contrario effectu. Per legem est agnitio peccati. Igitur per legem non est iusticia. Obseruetur hic vsus legis diuinæ, qui est reuelare peccatum, & cum peccato iram Dei & damnationem meritam. Verum ne legis damnatoriæ sententiæ obnoxij pereamus, succurrit Euangelium: quod hortatur nos ad pœnitentiam seu conuersionem, proponit iusticiam gratuitam, de qua plenißima disputatio sequitur.

Nunc vero absq; lege iusticia Dei manifestata est.

Apostolus refutatis præiudicijs, quæ suæ caussæ, hoc est, gratuitæ iustificationi obstare videbantur, & collecta conclusione: Quod omnes homines sint rei, nec poßint ex operibus legis iustificari, principalem propositionē de iusticia fidei (quam in fine exordij attigit) aggreditur, ac Primum iusta expositione docet, qualis sit iusticia fidei. Deinde eandem in propositionem colligit, ac eam methodo confirmatoria munit. Quoniam autem instituta expositio multas circumstantias, quas Rhetores elementa expositionis appellant, continet: eas, priusquam ad textus enarrationem accedam, nudè & breuiter recensebo, quo distinctius mysterium iustificationis gratuitæ intelligi poßit: quod prorsus rationi humanæ occultum manet, donec face verbi cœlestis prætensa, Spiritus sancti gratia mens nostra illuminetur, quod cum fit, hæc disputatio de gratuita iustificatione suauißima & facilima redditur. Prima igitur circumstantia distinctionis est, qua iusticia legis à iusticia fidei separatur. Iusticia legis est ex lege, iusticia fidei est absque lege. Secunda circumstantia est caussæ, videlicet quod iusticia fidei dicatur Dei iusticia, vt quæ Deo probetur, & quæ Deum autorem habeat. Tertia circumstantia est comprobationis. Asserit enim Paulus, fidei iusticiam habere testimonium Mosis & Prophetarum. Quarta circumstantia est instrumenti, quo homini hæc Dei iusticia applicatur, Eam enim fide obtineri affirmat. Quinta circumstantia vniuersalis beneficij est. Affirmat enim Apostolus, ad hanc Dei iusticiam omnes credentes sine discrimine admitti. Sexta circumstantia, est exæquationis omnium hominum, quo ad meritum attinet, videlicet quod omnibus sit meritum mortis & damnationis, atque ideo non esse caussam, cur vnus alij in gratiæ perceptione præferatur. Septima circumstantia, est exclusionis omnis meriti humani, adeo quod omnes destituantur gloria Dei. Octaua circumstantia, est caussæ principalis efficientis, quæ est gratia & fauor Dei. Nona circumstantia, est formæ iusti-

ciæ fidei, quæ est ἀπολύτρωσις per Iesum Christum, quæ fide possidetur. Decima circumstantia est materiæ. Est enim huius iusticiæ materia sanguis Christi, hoc est, victima cum tota obœdientia cum crucis tum legis. Vndecima circumstantia est temporis duplicis, hoc est, & eius quod præcessit aduentum Christi in carnem, & eius quod postea secutum est, & sequetur vsque ad consummationem sæculi. Nam vt homines ante Christum exhibitum quotquot crediderunt, hac fidei iusticia placuerunt Deo: ita post Christum exhibitum eadem fidei iusticia Deo probatur. Duodecima circumstantia & vltima, est finis duplicis huius iusticiæ, Prioris quidem, vt soli Deo tribuatur laus iusticiæ, Posterioris verò, vt omne humanum meritum conticescat, & omnis gloriatio humana excludatur. Has circumstantias omnes continet hęc Pauli expositio, quibus rite perpensis à pijs lectoribus, gratuitæ iustificationis doctrina facilius intelligi & iudicari poterit, quarum singulas in textus enarratione fusius explicabimus. 10

Nunc autem absq; lege iusticia Dei manifestata est.

Hisce verbis prima & secunda circumstantia exprimitur. Prima, quod iusticia legis sit diuersa à iusticia fidei, id quod differentia hac significatur, Absque lege. ita enim colligit Apostolus: Postquam ex lege non est iusticia, proponitur in Euangelio alia iusticia, quæ ex lege non est. Teneatur ergo omnium primum hæc differentia inter iusticiam legalem & iusticiam Euangelicam, quod illa ex lege sit, hæc absque lege. Vnde hæc certissima doctrina sequitur: quod lex seu legis opera, neque sint principium, neque caussa, neque pars, neque forma, neque consummatio iusticiæ Euangelicæ, qua credentes iustificati consistunt corã Deo. Secunda circumstantia hîc expressa est, quod Euangelica iusticia sit iusticia Dei, vt quæ Deo accepta sit & probetur, Deumq; autorem habeat non hominem. Hoc Paulus ad Philippenses 3. hisce verbis declarat: Non habens meam iusticiam quę ex lege est, sed illam quæ ex fide Iesu Christi, quæ est Dei iusticia in fide. Quod autem Osiander interpretatur hîc Dei iusticiam, qua Deus ipse essentialiter est iustus, refellitur in hac ipsa expositione in nona circumstantia, vbi Paulus formam huius iusticiæ facit ἀπολύτρωσιν, quæ est in Christo Iesu, & infra vbi apertissime dicit, nos iustos fieri imputatione obœdientiæ Christi. Cum autem audimus Dei iustitiam nobis promitti, duo obseruemus. Vnum, quantum decus sit, quantaque dignitas iusticiæ fidei, quæ ab ipso Deo proficiscitur autore. Alterum, quod illam facile consequi valeamus, cum à Deo gratis conferatur, cui omnia sunt possibilia. Iam particulas, quibus Paulus annectit hanc expositionem conclusioni proximæ, videamus, ita enim ait: Nunc autem absq; lege, ac si dicat: Cum iam palam est, omnes homines esse peccatores & iniustos, atque adeo nullam homini contingere ex lege iusticiam, sequitur aliam quærendam esse iusticiam, ijs qui nolunt in suis peccatis perire, atque hanc Dei esse debere hac ratione manifestum euadit: Quisquis iustificatur, aut propria iusticia, aut Dei iusticia iustificetur oportet. Nam alias iusticiæ formas verbum Dei non agnoscit. Sed iam ostensum est, neminem iustificari ex operibus. Proinde necesse est, vt quicunque iustificabitur, Dei iusticia opus habeat, qua sibi imputata, iustus coram Deo censeatur. Manifestari, hoc loco est rationibus & testimonijs scripturæ ostendi, sicut ipse Apostolus se interpretatur verbis sequentibus. 20 30 40

Testimonium habens à lege & Prophetis.

Tertia circumstantia expositionis Paulinæ de gratuita iusticia, videlicet quod sit comprobata testimonio legis & Prophetarum. Est autem hæc circumstantia addita propter eos, qui doctrinam iustificationis gratuitæ tanquam nouam aspernabantur: quorum obiectioně anticipat Paulus, ne absentis doctrina in calumniam ab hostibus raperetur. Admoneamur igitur exemplo Pauli, ne quicquam in Ecclesia doceamus, nisi quod testimonio Prophetico & Apostolico comprobare poterimus. Admoneamur quoque, quod doctrina iusticiæ gratuitæ non sit recens nata, sed quod fuerit perpetua Ecclesiæ doctrina omnibus temporibus. Obseruetur ἀντανάκλασις in vocabulo legis. Nam cum dicitur, sine lege, opera legis intelliguntur, cum rursus dicitur: Testimonium habens à lege, legis nomen opponitur Prophetis, & ipsum Mosen seu penteteucon complectitur, cuius vniuersa doctrina ad quatuor capita reuocari potest, quæ sunt historia, regula vitæ, promissiones & comminationes legales, & fœdus gratiæ cum suis Sacramentis, in quo fœdere huius gratuitæ iusticiæ promissio continetur. Habet autem Moses de hac gratuita iusticia tria testimoniorum genera: Primum, Aperta dicta, quale est hoc, Semen mulieris conteret caput serpentis. Item, Benedi- 50

centur

centur in ſemine tuo omnes gentes. Deinde, typos, quibus adumbratur hoc Dei donum, vt ſacrificia patrum, quæ fuerunt aſpectabiles quædã conciones de materia huius iuſticiæ, videlicet Chriſti victima. Tertio, exempla vt Abel, Enoch, Noë, Abraham, &c. de quo ſcriptum eſt: Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt illi ad iuſticiam. plura de teſtimonijs legis & Prophetarum in quarto dicentur.

Iuſticia autem Dei per fidem IESV CHRISTI.

Hæc eſt quarta expoſitionis circumſtantia, de inſtrumento quo apprehenditur gratuita iuſticia. Eſt aũt inſtrumentum apprehendens ſeu recipiens fides IESV CHRISTI, hoc eſt, fiducia promiſsionis quæ nititur merito Chriſti. Obſeruetur proinde hîc diſcrimen inter illud quod nos iuſtificat, & inter inſtrumentum, quo apprehendimus iuſticiam. Illud quod nos iuſtificat eſt iuſticia Dei IESVS CHRISTVS, qui nobis natus eſt à Deo iuſticia. huius enim iuſticia, quæ & Dei dicitur, credenti imputatur. Inſtrumentum autem quo hanc iuſticiam apprehendimus eſt fides, hoc eſt, fiducia promiſſæ miſericordiæ ſeu promiſſæ iuſticiæ. Fides itaque proprie loquendo neque eſt principium, neque materia, neque forma iuſticiæ gratuitæ, ſed tantum inſtrumentum ac veluti manus quędam qua iuſticia hæc gratuita per verbum oblata accipitur.

In omnes & ſuper omnes qui credunt.

Hæc quinta circũſtantia beneficium gratuitę iuſticię vniuerſale eſſe docet. Nemo enim à gratuita iuſticia excluditur, qui eam fide amplecti non recuſat. Offertur quidem omnibus promiſcue fide accipienda, ſed fide vacui, ſua culpa & ingratitudine pereunt, iuxta illud: Qui non credit in filium, ira Dei manet ſuper. Conſolabitur erga nos hæc ſexta circumſtantia contra tentationem particularitatis.

Non enim eſt diſtinctio. Omnes enim peccauerunt & deſtituuntur gloria Dei.

Hæc ſeptima circumſtantia rationem continet quintę. Dixit iuſticiam Dei extendere ſe in omnes & ſuper omnes qui credunt, quo dicto excludit non credentes: cuius excluſionis ratio eſt exæquatio omnium hominum, quo ad meritum mortis, quod eſt peccatum. Nam omnes peccauerũt & rei ſunt, nec eſt quiſquam qui ſuis viribus aſſequi poterit metam propoſitam, immortalitatis gloriam: ſed omnes veneno peccati infecti, in ipſo curſu deficiunt. Hæc interpretatio ſumta eſt à propria ſignificatione græcæ vocis qua hîc Paulus vtitur.

Iuſtificantur autem gratis ipſius gratia.

Septima & octaua circumſtantiæ, quæ ſunt meriti excluſio à parte noſtra & cauſſa iuſtificationis in Deo. Cum gratis nos iuſtificari dicit, meritum excludit, non CHRISTI, ſed noſtrum. Semper enim hæc paricula, Gratis, noſtro opponitur merito, non Chriſti. Græca vox δωρεὰν, accuſatiuus eſt, & ſubintelligitur κατὰ, vt ſit ſenſus: Iuſtificamur dono gratuito ſine omni noſtro merito, cauſſa in Deo ſequitur, cum ait, Ipſius gratia. Vt autem vox, Gratia, ſolum fauorem Dei & miſericordiam iuſticiæ cauſſam facit: ita omne humanum meritum excludit. Nam vt vere Auguſtinus ait: Gratia eſt nullo modo, quæ non gratuita omni modo. Quod enim eſt ex gratia, donũ, quod ex operibus, eſt debitum. Obſeruetur hîc prima & principalis iuſtificationis noſtræ cauſſa, gratia Dei: quæ gratia eſt vltronea beneuolentia & εὐδοκία Dei. Vnde pie admodum hoc loco Ambroſius, Iuſtificati, inquit, ſunt, quia nihil operantes, neq; vicem reddentes, ſola fide dono Dei iuſtificati ſunt. Baſilius Magnus in oratione de humilitate, in qua homini adimit omnem gloriandi materiam, dicit, quod nulli gloriari poſsint de iuſticia μόνῃ πίστει δικαιούμενοι, & Chryſoſtomus non minus eleganter in hunc ipſum locũ: Non homo eſt, qui operatur hoc vt defatigetur: Sed Deus qui omnia poteſt. Hinc patet, quod ſanctis patribus hæ orationes: hominem iuſtificari gratis, & hominem ſola fide iuſtificari, æquipolleant. Præterea obſeruetur etiam refutatio illuſtris omnium hominum, qui vlla opera, ſiue præcedant fidem, ſiue ſequantur, inter cauſſas iuſtificationis ponunt.

Per redemtionem quæ eſt in CHRISTO IESV.

Nona circumſtantia, quæ eſt forma iuſtificationis gratuitæ, nempe redemtio per IESVM CHRISTVM, quæ conſiſtit in abſolutione à peccato, in imputatione iuſticiæ Chriſti, & acce-

ptatione credentis ad vitã æternam. Vox Gręca ἀπολύτρωσις significat proprie redemtionem captiui, persoluto pro eus capite precio. Quare per redemtionem tota obœdientia Christi intelligenda est crucis & legis. Vnde redemerit nos Christus explicat Paulus ad Galatas; CHRISTVS redemit nos à maledictione legis, factus pro nobis maledictum. Patri igitur precium soluit, quod iusticia Dei requirebat, à potestate Diaboli nos eripuit, tanquam è lictoris manu, qui hominem tantisper reum mortis detinet, donec iussu magistratus iubetur eum dimittere, soluto non lictori, sed ei qui læsus erat, precio.

Quem proposuit Deus propitiatorium in sanguine eius.

Exponit quomodo per CHRISTVM parta sit redemtio, nimirum quod suo sanguine emundauerit nos à peccatis, atque hæc est decima circumstantia præsentis expositionis, in qua notatur materia iustificationis, videlicet sanguis CHRISTI, hoc est, victima atque adeo tota obœdientia Christi, quæ nobis fit meritoria ad salutem, quando eam fide apprehendimus, tum enim filius Dei peccata nostra tegens suo sanguine placat offensum patrem. Hæc est summa sententiæ Paulinæ, quæ vt nobis magis dulcescat, analysi quadam retexenda est. Primo itaque loco ait, Deum proposuisse Christum propitiatorium: quibus verbis typum veteris propitiatorij, de quo Exodi 25. CHRISTO dulcissime accommodat. Primum mandat Deus, vt Moses faciat propitiatorium ex auro mundo, hoc est, laminam auream. Deinde eius vsum ostendit, dum inquit: Pones propitiatorium super arcam superne, & in arca pones testimonium quod dabo tibi. Hunc typum Iohannes primo primæ, & in 4. primæ explicat, quod & Paulus hoc loco facit: Quemadmodũ enim operculo illo seu propitiatorio tegebatur lex in arca, ita Christus in Ecclesia tegit, abscondit & expiat peccata nostra, vt lex amplius non accuset nec damnet eos, quorum peccata expiat sanguis Christi. Illi enim Deum patrem propitium & placatum propter hoc propitiatorium habent. Admonet igitur appellatio propitiatorij nos de duabus rebus, nempe de ira Dei, & de remedio aduersus iram Dei in propitiatore IESV CHRISTO. Deinde verbum, Proposuit, significat quod Christus Deus & homo sit ordinatus & constitutus à Deo Pontifex. Sicuti enim Mosis propitiatorium ordinatione & mandato Dei arcæ impositum erat, ita hic noster Dominus IESVS CHRISTVS sacerdos Ecclesiæ à Deo constitutus est, idque in æternum, secundum ordinem Melchizedech, vt Dauid & Epistola ad Hebræos testantur. Præterea hîc fit mentio sacrificij huius sacerdotis & simul fœderis quod sanguine ipsius sancitum est: Meminit autem sanguinis Apostolus, vt ad typum respiciamus. In veteri enim populo nulla fiebat remissio sine sanguine, & sanguine populus in cõfirmationem fœderis aspergebatur: ita hunc typum accommodat Apostolus ad Christum, qui suo sanguine intrat in sancta sanctorũ redemtione æterna inuenta, quemadmodũ fuse & luculenter hic typus in Epistola ad Hebræos explicatur. Ad hæc applicationis meminit Apostolus, cum inquit: Per fidem. Nam applicatio sacrificij Christi, ac aspersio sanguinis huius noui fœderis super nos fit, quando in hunc propitiatorem credimus, qui offert pro nobis sua merita, persoluit pœnam, & applicat sua merita omnibus credentibus. Huc illud Iohan. 17. Ego me pro eis sanctifico. Ex his veluti elementis definitio sacerdotis Christi huiusmodi extrui potest: CHRISTVS est sacerdos à Deo constitutus, vt sua victima propitium nobis reddat patrem, ac sanguine suo tegat & aboleat reatum omnium, qui ad ipsum firma fiducia confugiunt, ac tandem eos vita æterna & immortalitatis gloria donet. Non inutile videtur hoc loco distinguere quasdam appellationes, quibus etsi eadem res significatur, rationis tamen aliqua est distinctio. Appellationes autem hæ sunt: Sacerdos, Mediator, Propitiator, Redemtor, quæ appellationes gradibus quibusdam Christi officium & merita nobis ob oculos ponunt. Sacerdotis appellatio generalis est, quæ significat quod Chistus sit constitutus in ijs quæ ad Deum pertinent, vt ex epistola ad Hebræos patet: Nam illud commune veterum sacerdotum officium fuit. Mediatoris appellatio propriam sacerdotis Christi notam indicat, quæ est vt se inter Deum offensum, & homines qui offenderunt, interponat, vt qui consors sit vtriusque partis. Deo enim vera diuinitate, hominibus vera humanitate coniunctus est. Propitiator dicitur ab effectu sacrificij sacerdotis. Nam Deum iratum placat, ipsum nobis cõciliat, factus propitiatio pro peccatis nostris. Postremo Redemtor dicitur ob fructum, qui ad nos homines venit, ex eo quod Deus placatus sit. Per CHRISTI enim sacrificium placato patre manumittimur à iure peccati, liberamur à morte & damnatione, & tandem donabimur æterna vita, idque nullis alijs meritis, quam vnici nostri Sacerdotis, Mediatoris, Propitiatoris & Redemtoris beneficio.

Ad declarandam iuſticiam per remiſ-ſionem peccatorum prius factorum, quæ Deus tolerauit: ad declarandam iuſticiam ſuam in præſenti tempore.

Vndecima circumſtantia de efficacia victimæ Chriſti, eam enim non ſolum efficacem eſſe dicit ad peccata eorum, quæ poſt Chriſtum exhibitum fuerunt delenda: verumetiam ad delenda peccata prius facta, hoc eſt, eorum hominum qui fuerunt ante Chriſtum exhibitum. Atque hoc eſt, quod in Apocalypſi dicitur: Agnus occiſus eſt ab initio mundi. Etſi autem hoc in typo, id eſt, in ſacrificijs factum eſt: Virtus tamen eius infinita eſt, qui finito eſt paſſus tempore. Peræque enim patres qui fuerunt in teſtamento veteri, & eos 10 qui in Chriſtum exhibitum credunt, idem Chriſti ſanguis à peccato mundat. Vocat itaque hoc loco peccata præterita ſeu prius facta, peccata omnium patrum, qui fuerunt ante Chriſtum exhibitum, quæ Deus tolerauit, id eſt, remiſit propter Chriſti victimam. Eſt proinde Monachorum inſomnium de lymbo patrum deteſtandum, vt contumelioſum in ſanguinem CHRISTI, & verè ſtatuendum æquè ſaluatum eſſe Abelem atque Cornelium.

In hoc vt ſit ipſe iuſtus, iuſtificans eum qui eſt ex fide IESV CHRISTI.

Duodecima circumſtantia, vt Deo ſoli tribuatur iuſticiæ laus, qui ſolus iuſtificat, id eſt, abſoluit à reatu im- 20 putata Chriſti iuſticia, eum qui credit in Chriſtum propitiatorem. Hîc obſerua vnde, per quem, & quomodo contingat iuſticia homini, qua homo acceptus eſt coram Deo, videlicet iuſticia Chriſti à Deo patre imputata credenti.

Vbi igitur gloriatio? Excluſa eſt. Per quam legem? operum? non. Sed per legem fidei.

Duas concluſiones ex ſuperioribus colligit. Vnam, neminem poſſe gloriari coram Deo ob iuſticiam operum. Alteram, iuſticiam eſſe ex fide ſine operibus. Priorem interrogationis ſchemate infert: Vbi, inquiens, eſt gloriatio? Excluſa eſt. Hac ſubiectione veluti parta victoria inſultat aduerſus eos, qui de legis iuſticia 30 gloriabantur, & præ ſe gentes contemnebant. Infert enim ex dictis: omnem gloriationem carnis excluſam eſſe, vt ſtatuatur iuſticia fidei: quæ fides non de ſuo gloriatur merito, ſed alienum prædicat beneficium. Figurata hæc locutio perinde valet ac ſi dixiſſet ſimpliciter: Nemo poteſt gloriari coram Deo, propterea quod nemo iuſtificatur operibus legis. Nam cum gloria ſit decus virtutis ſeu factorum præclare geſtorum, gloriatio hoc loco eſt fiducia meriti & operum. Facit hîc Paulus duplicem legē, vt illuſtrior ſit antitheſis, Vnam operum, quam decalogus docet. Alteram fidei, quam Euangelium docet. Neque enim hîc aliud lex operum eſt, quam opera, neque lex fidei aliud quàm fides. Hic ergo obſeruetur vnum ex præcipuis axiomatis doctrinæ Eccleſiæ, videlicet quod omnis meritorum fiducia in iuſtificatione hominis coram Deo excluſa ſit.
40

Arbitramur igitur fide iuſtificari hominem abſque operibus legis.

Secunda concluſio ex ſuperioribus collecta, quæ & principalis propoſitio eſt, & ſtatus primæ partis Epiſtolæ. Hanc propoſitionem antea in primo attigit, & deinde in hoc tertio longa expoſitione tractauit. Nunc verò ipſam colligit & validius infert, poſtquam declarauit, & firmiſ-mis rationibus conuicit, neminem ex operibus legis iuſtificari poſſe. Hæc enim vis verbi Græci eſt, quo in collectione Paulus vtitur. Λογιζόμεθα, inquit, hoc eſt, colligimus & ſubductis rationibus concludimus, ac ſi dicat: Cum verbum Dei tantum duplicem iuſticiam proponit homini, nempe legis & fidei, hominis & Dei: quarū altera hominem pec- 50 catorem iuſtificari neceſſe ſit, Et iam immotis rationibus demonſtratum eſt, neminem poſſe legis ſeu propria iuſticia iuſtificari coram Deo: Sequitur, omnes qui iuſtificantur, fidei iuſticia, quæ eſt Dei iuſtificari. Atque hæc ſententia ſimpliciſsima eſt huius concluſionis, quæ vt nobis magis dulceſcat, aliquot colligam ex ea hypotheſes, quibus illuſtrior hæc de iuſtificatione doctrina fiat. Harum prima ſit, de qua aliquoties ſupra dictum eſt, quod alia ſit legis, alia fidei iuſticia, quarum illa ex operibus, hæc ſine operibus contingat. Cum enim hominem dicit iuſtificari abſque operibus, manifeſte diſcrimen facit inter legis & fidei iuſticiam: Vnde & nos diſcamus non confundere operum iuſticiam cum iuſticia fidei. Secunda hypotheſis, quam hæc concluſio nobis ſuppeditat, eſt quod Chriſtiana iuſticia non partim operibus, partim fide nitatur, ſed quod ſit fidei tantum. Cum enim di-

cit: abſq; operibus, manifeſte docet Apoſtolus iuſticiam Euangelij ex fide & operibus, tanquam ex partibus eam conſtituentibus, minime conſtare. Hac ergo hypotheſi aperte refutantur pontificij, qui iuſticiam Chriſtianam ex fide & operibus componunt. Tertia hypotheſis, quod omne meritum humanum ab hac Euangelij iuſticia excludatut. Meritum enim aliunde prouenire non poteſt quàm ex operibus, quæ cum excluduntur ab hac iuſticia, manifeſtum eſt meritũ excludi. Non enim fieri poteſt, vt ſit effectus ſine cauſſa. Quarta hypotheſis, quod iuſticia Euangelij ſit ex fide, hoc eſt, fiducia Mediatoris. Hæc hypotheſis teſtatur hanc fidei iuſticiam non eſſe qualitatem in nobis, ſed donum Dei, nempe imputationem iuſticiæ Chr ſti, quæ fide accipitur. Quinta, Quod hæc fidei iuſticia omnibus promiſcue offeratur. Cum enim dicit ἄνθρωπον, indefinitè ſine aliquo articulo neminem excludi ab hac iuſticia, qui eam fide amplecti non recuſat, ſignificat. Sexta, Quod hominem iuſtificari fide ſit eum abſolui à peccato, donari iuſticia Chriſti, & acceptari ad vitam æternam gratis propter Chriſtum. Nam cum dicit hominem iuſtificari abſque operibus legis, clare docet, iuſtificari non ſignificare iuſtum ex iniuſto fieri per ſuam iuſticiã, quę ſanè eſſe nequit ſine operibus legis. Cum ergo id fide tantum fieri dicat Apoſtolus, Chriſti iuſticiã proponit, quam in conuerſione fides apprehendit. Hæc hypotheſis latius in quarto, quinto, decimo capitibus huius Epiſtolæ explicatur, ſimiliter in Epiſtolis ad Galatas & Epheſios. Septima hypotheſis eſt confutatio erroris eorum, qui per opera legis tantum ceremonias Moſaicas intelligunt, cum præſentem concluſionẽ Apoſtolus ex ſuperioribus colligat, in quibus homines ita reos peregit, quod ne vnus quidem ſit, qui ex operibus legis iuſtificari poſsit. Nam cum dicit λογιζόμεθα, non ſignificat opinionem incertam, ſed perſuaſionem firmam, quæ quaſi rationibus ſubductis & explicatis, deducta eſt.

An Iudæorum Deus tantum? an non & gentium? certe & gentium. Quandoqnidem vnus eſt Deus, qui iuſtificat circumciſionem ex fide, & præputium per fidem.

Prolepſis eſt. Nam anticipat obiectionem Iudæorum, qui ſibi ſolis hanc vendicarunt gloriam, quaſi Deus ſolos Iudæos reſpiceret, eoſque tantum ſuos agnoſceret, atque ideo pertinere ad ſe ſolos gratuitæ iuſtificationis beneficium, gloriabantur. Verum hanc inanem fiduciam adimit Apoſtolus Iudæis, oſtendens nullum diſcrimen eſſe, nec in Deo, qui vnus eſt tantum, nec in hominibus, qui eiuſdem Dei ſunt populus. Quare gratuitæ iuſtificationis beneficium non minus ad gentes quàm ad Iudæos pertinere concludit. Atq; hoc eſt quod ſupra in expoſitione quoque in quinta circumſtantia attigit, vbi aſſerit Apoſtolus, iuſticiam Dei per fidem IESV CHRISTI extendere ſe in omnes & ſuper omnes qui credunt. Hoc ipſum iuſta diſputatione proſequitur in 9. 10. & 11. capitibus. Nam iſtorum capitum ſcopus eſt, vt doceatur beneficium Chriſti vniuerſale eſſe. Porro metonymia qua circumciſio pro Iudæis, & præputium pro gentibus ponitur, vſitata eſt Hebræis, qui ſæpiſsime nomen ſigni ad rem ſignatam, nunc præſentem cum ſigno, nunc tantum ſigno repræſentatam transferunt. Obſeruetur hoc loco diligenter hæc Pauli diſtributio, qua & occurrit tentationi particularitatis, & admonet nos fidei, qua promiſcue omnibus oblatum beneficium accipitur & poſsidetur.

Legem igitur inanem facimus per fidem? Abſit. Sed legem ſtabilimus.

Obiectionis huius hic eſt ſenſus. Si fidei doctrina veram iuſtificãdi rationem & vnicam continet, videtur irrita lex, quæ operum iuſticiam requirit, & promittit vitam omnibus obſeruántibus eam. Paulus hanc conſecutionem negat, & aſſerit legem ſtabiliri per fidem. Sed huius aſſertionis hic nullam cauſſam reddit, ne confirmationem nimium à propoſitione diuellat. Verum in decimo capite hanc rationem reddit, quia Chriſtus eſt finis legis (id eſt, quod lex quaſi extremum requirit) in iuſticiam omni credenti. Hoc autem vt intelligatur clarius, ſciendũ eſt quod finis legis, & quaſi vltima eius voluntas ſit, iuſtificare eos, qui ipſam obſeruant, quo iuſtificati vitam ingrediantur, iuxta illud: Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata. Verum quo minus aſſequatur lex quod quærit, non impedit legis vlla qualitas, ſed communis naturæ humanæ corruptio, & carnis noſtræ vitioſitas. Quomodo igitur ſtabilitur lex? Vitioſitati carnis noſtræ & communi corruptioni ita medetur Chriſtus, vt eius iuſticia nobis imputata per fidem, finem legis conſequamur, propterea quod Chriſtus pro nobis legem impleuit, factus ſit nobis iuſticia, 1. Corinth. 1. Hanc eſſe ſententiam Pauli loci periſtaſis oſtendit, & teſtimonium Chryſoſtomi, cuius verba hæc ſunt: Quodnam igitur legis opus eſt? & cuius cauſſa omnia agit? Vt hominem faciat iuſtum. Sed illa quidem hoc

non

non potuit. Omnes enim (ait) peccauerunt: fides vero veniens ipsum perfecit. Nam cum aliquis credit, simul iustus est. Igitur fides legis voluntatem statuit, & propter quod omnia lex egit, hoc fides in finem perduxit. Non igitur legem irritam facit fides, sed stabilem reddit. Et Theodulus Syriæ Episcopus: Ecqua ratione fides stabilit legem, quia lex salutem impartire volens, non potest hoc præstare. fides autem saluat & æternum beat. breuiter lex stabilitur per fidem, quia id quod requirit lex obtinetur per fidem nempe iusticia.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Vt exemplo Abrahæ alijsq́; testimonijs iusticiam ex fide esse docet, ita & filios Abrahæ describit, & fidei naturam seu indolem in Abrahamico exemplo depingit.

Ordo & partes Capitis quarti.

Hoc caput duabus absoluitur partibus, Argumentatione & Expositione. Argumentatione quidem confirmatur iusticia fidei, Expositione vero filij Abrahæ depinguntur & vis fidei ostenditur.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVID ergo dicemus patrem nostrum inuenisse secundum carnem?

Cõfirmationem orditur ab exemplo Abrahæ per procatalepsin. Nam Iudæi qui impense Abrahami nomine intumescebãt, opposuerunt Paulo Abrahamum, quem falso arbitrabantur operibus legis iustificatum. Verum istud exemplum ἀντιστροφῇ Rhetorica Paulus retorquet in ipsos, & inde primam & præcipuam suæ propositionis (contra eorum expectationem) confirmationem depromit. Quid, inquit, dicemus patrem nostrum Abrahamum inuenisse & adeptum esse secundum carnem? hoc est, ex operibus, quasi dicat: nihil prorsus ex operibus, Sed inuenit prætensa face promissionis diuinæ, & accepit iusticiam manu fidei, non possedit per opera. Vocat autem hic Apostolus, secundum carnem, iusticiam operum, quam quidem per ipsam carnem & vires carnis operamur. Quod autem qnidam, Secundum carnem, referunt ad Patrem, non congruit huic loco, Nam Paulus seipsum interpretatur, inquiens:

Si enim Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quo glorietur, At non apud Deum.

Ratio est subauditæ inficiationis, Quærit quid inuenerit Abraham secundum carnem? subintelligitur inficiatio, videlicet, quod nihil inuenerit secundum carnem, seu quod non fuerit iustificatus ex operibus. Huius inficiationis confirmationem petitã remotione effectus ad remotionem caussæ, per argumenti modum à destructo consequente. Si, inquit, Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriationem. Sed non habet gloriationem apud Deum. Proinde non est apud Deum operibus iustificatus. Verum cum iam Abraham iustus à Deo pronunciatur, & operum iusticia coram Deo destituitur, sequitur ipsum fide iustificatum esse. Cum tantum has duas iusticiæ formas, legis videlicet & fidei, verbum Dei agnoscat. Sed quomodo hoc argumentum particulare, pronunciatum vniuersale confirmare poterit? Ad hoc ita respondendum est, quod firmissima sit consecutio: Abraham est iustificatus fide absque operibus. Ergo quotquot iustificantur, iustificari fide absque operibus necesse est. Argumentum quidem videtur infirmum, vt quod ex particulari concludat vniuersale contra Dialecticorum leges. Verum consecutionis ratio pendet à caussæ constantia & æqualitate. Deus enim qui iustificauit Abrahamum credentem, cum non sit personarum acceptor, æqualis est omnibus. Proinde omnes credentes iustificabit nõ secus quàm Abrahamũ iustificauit. Perinde igitur valet argumentum Pauli, ac si dixisset: Eadem est ratio iustificandi in omnibus. Sed Abraham est iustificatus absq; operibus. Igitur & reliqui absque operibus iustificabuntur.

Quid enim dicit ſcriptura : Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt ei in iuſticiam.

Secundum argumentū à teſtimonio ſcripturæ & exēplo probato ſumtum. Vt autem primo concludebatur iuſticiam nō eſſe ex operibus: ita hoc ſecundo iuſticiam eſſe ex fide colligitur. Argumentum hoc ideo valet, quia exemplo approbato in ſubiecto approbatur res in genere, ex quo fit quod cōcinne ab exemplo per locum coniugatorum concludatur hoc modo:

Abraham credens Deo eſt iuſtus reputatus apud Deū. Ergo iuſticia qua Abraham Deo approbatus eſt, ex fide prouenit. Hæc hypotheſis ad theſin transferenda eſt hoc modo: Quemadmodum Abraham iuſtificatus eſt, ita & alij iuſtificabuntur. Sed Abrahæ credenti fides imputata eſt ad iuſticiam. Ergo & alijs credentibus fides imputatur ad iuſticiam. Eſt enim eadem iuſtificationis ratio, & Deus eſt æqualis omnibus, iuxta normam ſuæ iuſticiæ & miſericordiæ. Porro ad clariorem huius argumenti explicationem obſeruandum inprimis eſt, cur fides dicatur imputari in iuſticiam, & quid ſit imputari in iuſticiam. Cum itaque dicatur fides imputari in iuſticiam, ſeu reputari pro iuſticia, nequaquā ita accipiendum eſt, quaſi fides ipſa, qua Euangelio creditur, in ſe reputetur ita pro iuſticia, vt ea tanquam qualitate aut actione ſeu habitu aliquis ſit iuſtus corā Deo. Verum ita intelligi oportet, quod fides reputetur pro iuſticia, quatenus illa apprehendit iuſticiam Chriſti, & eam vt ſuam ſibi à Deo imputatam amplectitur. hoc etiam imputandi verbo confirmatur, quod ab Arithmetica ſumtum eſt. Quemadmodum enim calculus nō æſtimatur ex materia, nec per ſe quicquam valet, ſed reſpectu lineæ in qua ponitur, æſtimationem capit: ita fides per ſe non habetur pro iuſticia, ſed reſpectu Dei, qui credenti filij ſui iuſticiam aſsignat quaſi eius propria eſſet. Non eſt ergo imputare, attribuere quod ex debito dandum eſt, ſed eſt gratuito dare & aſsignare, quemadmodum Paulus ipſe ſe declarat, cum inquit: Operanti merces non imputatur ſecundum gratiam, &c. Deinde in quinto definitur illa iuſticia, quę nobis imputatur eſſe obœdientia Chriſti. Sicuti ergo Plinius loquitur, cum ait: Culpam noſtram illi imputamus, id eſt, aſſcribimus illi culpam noſtram, ita hîc, cum Deus dicitur nobis imputare iuſticiam, intelligendum eſt non de noſtra quam habemus ipſi, ſed de ea quæ nobis à Deo aſſcribitur. Habemus quæ ſit vis & quis ſit ſenſus argumenti Paulini: Nunc autem, quia duabus calumnijs hoc pulcherrimum argumentū eludi ſolet, illis occurrendum eſt. Prior calumnia eſt Iudæorum, Papiſtarum poſterior. Iudæi accuſant Paulum malæ fidei, quod hoc teſtimonio ex 15. capite Geneſeos deſumto conetur probare iuſticiam ex fide eſſe. Dicunt enim iſtum locum perperam torqueri ad Chriſtum & vitam æternam, qui de terrena promiſsione, & multiplicatione ſeminis ſuper terram cōcionatur. Sed inuidi iſti falluntur committendo fallaciā compoſitionis & diuiſionis. Malè enim ſeparant præcedentia à ſequentibus, non obſeruantes plenam hiſtoriā, nec principale membrum hiſtoriæ, videlicet promiſsionem Dei, qua Deus Abraham in ſuam tutelam recipit, promittit ſalutem & benedictionē per ſemen promiſſum. Non ergo Abraham in promiſsionem multiplicandi ſeminis ſui ſuper terrā tantum reſpexit, vt Iudæi cauillantur, ſed eam includit in illa priori tanquam partem in toto. Quare cum Abraham credendo oblatam gratiam amplectitur, perſpicuum euadit, calumniam Iudaicam vt ſycophanticā deteſtandam eſſe. Prouenit enim partim ex inuidia, partim ex ignorantia promiſsionis principalis, in qua aliæ continentur. Poſterior calumnia eſt Papiſtarum & iuſticiariorum, qui Iacobum cum Paulo cōmittunt, vt iuſticiam componant ex fide & operibus ſimul. Proferunt autem ex Iacobo hæc verba: Si autem ſcire vis ô homo inanis, quod fides abſque operibus mortua eſt? Abraham pater noſter nonne ex operibus iuſtificatus eſt? offerens filium ſuum ad altare. Vides quod fides cooperata fuerit operibus eius, & ex operibus pfecta fuerit, & impleta eſt ſcriptura, dicens: Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt illi ad iuſticiam, & amicus Dei appellatus eſt. Videtis igitur quod ex operibus iuſtificatur homo, & non ex fide tantum. Hoc teſtimonium Iacobi Papiſtæ opponunt Paulo, & toti Euangelio, & audacter reijciunt λύτρον perſolutum pro genere humano. Verum ne videantur contra Paulum iſta dicere, interpretantur Paulum de operibus ceremonialibus, Sed quàm fœdè hallucinentur paucis oſtendam. Primum omnium obſeruandus eſt ſcopus Iacobi, qui non diſputat de iuſtificationis cauſſa, cum ſtatus quæſtionis apud ipſum ſit, quo in loco habenda ſit fidei profeſsio & iactatio ſine operibus bonis. Quare hanc propoſitionem ſtatuit: Fides abſque operibus eſt mortua, hoc eſt, iactatio ſeu gloriatio de fide, cui non adiuncta ſunt bona opera, vana & inanis eſt. Hanc eſſe ſententiam propoſitionis oſtendit compellatio. Vis autem ſcire homo κενὲ, inanis & vacue, qui nulla viua fide præditus es. Hanc propoſitionem confirmat exemplo Abrahæ deſumto ex 22. cap. Geneſ. vbi manifeſte

loquitur

loquitur scriptura non de iusticia gratuita, quæ credenti Abrahæ imputata est, Sed de declaratione iusticiæ à suo proprio effectu, quæ in hominum oculos incurrit. Nam iusticiam gratuitam quindecim annis ante natum Isaac obtinuerat fide. Cum igitur Papistę quocunque se vertant non possunt efficere contra naturæ ordinem, vt sua caussa prior sit effectus, frustra ex hoc loco contendunt, iusticiam qua iustificamur coram Deo in operibus consistere. Verum quo omnis tollatur ambiguitas, placet exactius locum Genes. quem Iacobus adducit, examinare. Sunt autem hæc Mosis verba: Vocauit Angelus DOMINI Abraham secundo de cœlo, Per memetipsum iuraui dicit DOMINVS, quia fecisti hanc rem, & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas, & veluti arenam, quæ est in littore maris, possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur omnes gentes terræ in semine tuo, quia obœdisti voci meæ. Hoc testimonio confirmat Iacobus propositionem suam, ex quo firmissime colligam, quid iustificare Iacobo significare possit. Prædicatur Abraham ob obœdientiam suam, quod paratus fuerit offerre filium, fit promissio seminis, & posteritatis numerosæ, neque aliud habet iste locus in Genesi. Cum itaque Iacobus confirmat Abrahamum iustificatum operibus, profecto aliud intelligere non potuit, quàm Abrahamum fuisse iustificatum, hoc est, prædicatum, ornatum, & amplissima promissione remuneratum propter obœdientiam suam ex fide præstitam. Quod autem ab exemplo proposito infert Iacobus: Vides quod fides cooperata sit operibus illius, & ex operibus consummata est fides illius. Nihil aliud vult quàm significare opera necessario fidem comitari, atque fidem consumari operibus, id est, manifestari hominibus seu demonstrari apud homines per obœdientiam erga Deum, atque ideo fidem sine operibus esse inane spectrum, quod nequaquam meretur fidei appellationem. Quod autem addit, impletam esse scripturam quæ dicit: Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam, & amicus Dei appellatus est, Nihil aliud significat, quàm declaratam esse iusticiam fidei per obœdientiam operum. Impleri enim dicuntur idiotismo Hebraico, quæ plenius exhibentur & ostenduntur & palam fiunt. Hinc tandem concludit Iacobus: Videtis quod ex operibus iustificatur homo, hoc est, ex fructu cognoscitur & approbatur iustus, & non ex fide tantum, hoc est, nuda & inani cognitione Dei. His ita explicatis iuxta analogiã fidei ex scopi consideratione & testimonijs ex Genesi adducti vero sensu, breuiter colligam firmam paralogismi Papistici solutionem. Cum ergo obijciunt contra gratuitam iustificationem: Fides absque operibus est mortua. Ergo homo non iustificatur fide coram Deo absq; operibus. Respondeo duplicem paralogismum committi, & vtrunque æquiuocationis esse. Primum enim fides in doctrina Pauli de iustificatione non significat tantum noticiam & assensum, sed proprie fiduciam in Deũ, quod verè velit nobis præstare quod promittit per Euangeliũ: id quod ex descriptione fidei, quæ sequitur in fine huius capitis, plenius constabit: Sed in Iacobo significat noticiam tantum historiæ & assensum, id quod quatuor rationibus ex Iacobo desumtis, ostendam, quarum prima sumitur ex his verbis: Si fidem, inquit, quis dicat se habere, opera autẽ non habeat. Quid aliud quęso hoc loco potest Iacobus intelligere per fidem, quàm inanem professionem & iactationem fidei. Vera enim fides & iustificans est, qua viuit iustus, & est efficax ad operandum. Secunda, Diaboli, inquit, credunt, & contremiscunt. Quid iam certius est quàm Diabolos nullam misericordiæ Dei fiduciam habere. Non enim habent promissionem. Quare nequaquam veram fidem habere possunt, sed historiam tantum, vnde contremiscunt, exhorrentes iustum Dei iudicium. Tertia, Iacobus fidem, de qua agit, vocat mortuam, eamque confert corpori exanimi. Sed fides Paulo est, qua credentes viuunt in fide filij Dei, Galat. 2. Quarta, Tu, inquit Iacobus, credis quod sit Deus. Ita sane credere est tantum historię noticiam habere, qua homines minime iustificari & nos testamur. Cur, inquies, Iacobus ita vtitur voce fidei? Respondeo. Loquitur ex hypothesi hypocritarum, qui suam inanem de fide iactantiam fidei nomine ornarunt. Alter paralogismus committitur in voce iustificandi. Paulus enim de iustificatione imputationis, Iacobus autem de iustificatione declarationis loquitur: ex quo clare apparet, Paulum & Iacobum non inter se pugnare, & friuolum esse commentum Papistarum, qui in Paulo per opera tantum ceremonias intelligunt. Verum Papistæ hac solutione non contenti, vt hostes gratuitæ iustificationis, similem loquendi figurã ex quarto Mosis libro ꝓferunt, vbi opera imputari in iusticiam asseruntur. Scriptum est enim de Phinea, quod zelo quodã heroico occiderit scortatorem & scortum, quod factum Dauid Psalm. 105. affirmat Phiniæ fuisse imputatum ad iusticiam. Hæc Dauidis verba torquent Pontificij contra gratuitã iustificationem: Sed qua fide id faciant facile est iudicare. Non possunt sane Sophistæ isti inficiari, quin ad legis iusticiam requiratur plena legis obœdientia. Sed in Phinea non videmus nisi

particulare factum ex zelo peculiari profectum: quod ſane plenam legis obœdientiā fuiſſe
nemo dixerit, niſi qui partem & totum confuderit. Quid ergo dicendum, clara ſunt Daui-
dis verba, qui affirmat hunc zelum Phiniæ fuiſſe imputatum ad iuſticiam? Si qualitatem
facti Phiniæ reſpicimus, ex eo non eſt iuſtificatus Phinies, at ſi qualitatem perſonæ, cuius
erat hoc factum, attendimus, conſtat ex hiſtoria, quod Phinies fuerit iuſtus fide antea. Ex
fide enim exarſit hic zelus in ſancto viro, ad impediendā turpitudinem in populo Dei, ne
nomen Dei propter illam male audiret inter gentes. Opus igitur ab eo factū, imputatum
eſt ei ad iuſticiam, hoc eſt, habitum eſt iuſtum ac Deo placuit, quia ex fide profectum à iu-
ſta perſona editum eſt in gloriam Dei. Ad hunc modum iudicandum eſt de aliorum ſancto
rum operibus ex fide factis. Multum enim refert attendere quæ ſit perſona quæ facit opus,
quidque opus per ſe valeat, & quo in loco cenſeatur poſt ſtabilitam fidei iuſticiam. Porrò
regulæ quarum obſeruatio prodeſt ad refutandas Papiſtarum argutias, alibi expoſitæ ſunt
& declaratæ. His ita breuiter annotatis, ad exemplum Abrahæ redeamus, ex quo omnia
ferè, quæ in hoc capite ſequuntur, extructa ſunt. Paulus vt artifex duo conſiderat & exa-
minat in exemplo propoſito, videlicet factum in ſe, & circumſtantias perſonæ & facti: vn-
de, vt ad ſummam omnia reuocem, tria docemur: Primum, quænam ſit vera iuſtificandi
ratio. Deinde, quænam ſit veræ fidei indoles. Poſtremo, qualis vita credentis perſonæ eſ-
ſe debeat. Etſi autem his tribus capitibus reliqua omnia continentur: tamen factum & cir-
cumſtantias perſonæ diſtinctius examinabimus, vt non ſolum habeamus vitæ ſpeculū in
ſancto Abrahamo patre noſtro, Verumetiam vt obſeruatio ſtudioſis ſeruiat in aliorum ex-
emplorum tractatione & accommodatione ad vſum. Factum itaque Abrahę in ſe docet ſi-
cut antea etiam dictum eſt, quod iuſticia vera, qua Deo probamur, ſit ex fide, qua gratui-
tæ promiſsioni credimus. Nam vt Abraham iuſtificatus, ita & alios iuſtificari eſt neceſſe.
Non enim poteſt diuerſa eſſe iuſtificationis ratio, cum Deus æqualis ſit omnibus. Circum-
ſtantiæ iuſtificati Abrahæ de pluribus & grauiſsimis rebus nos admonent, quarū præcipu-
as recitabo. Prima eſt profeſsionis vitæ Abrahæ ante iuſtificationem, quæ teſtatur Abraha-
mum nullis ſuis meritis aut præparantibus ſuis operibus, ſed ſola miſericordia Dei receptū
eſſe in gratiam. Quare & Paulus omnem ipſi materiā gloriandi ademit. Quid enim quæſo
potuit idololatra mereri? Quæ potuit merita cōgrui habere quibus Deus moueretur ad cō-
ferendā ipſi gratiam? Cōfutat igitur hæc circumſtantia dogma de operibus præparantibus
& meritis congrui. Secunda circumſtantia eſt temporis, quo Abraham eſt fide iuſtificatus.
Hæc docet quod circumciſio non neceſſario requiratur ad iuſtificationem. Eſt enim Abra-
ham antea iuſtificatus quàm circumciſus, quod minime verum eſſet, ſi circumciſio iuſtifi-
cationis aut cauſſa aut meritum aut pars aut conſummatio fuiſſet. Tertia circumſtantia eſt
etiam temporis, quæ docet iuſticiam, quæ ex fide eſt, promiſcue ad omnes pertinere. Nam
Abraham fide iuſtificatus eſt, antequam vllis notis externis diſcreti ſint homines. Ex hac
circumſtantia, Prophetæ haud dubie conciones ſuas de vocatione gentium extruxerunt.
Quarta circumſtantia ſimiliter eſt temporis, quæ docet ritus Moſaicos non requiri ad iuſti-
ficationem. Vt enim ſine illis Abraham eſt iuſtificatus, ita qui eius exemplo iuſtificabūtur,
eos non requirant ad iuſticiæ vel cauſſam vel complementum. Quinta circumſtantia eti-
am eſt temporis, quæ docet ſine lege morali & operibus in decalogo præceptis contingere
iuſticiam gratuitam. Nam cum Abrahæ exemplo iuſtificamur, qui fuit iuſtificatus annis
multis, hoc eſt, 430. ante legem moralem diuinitus commendatam populo Iſraelitico, fieri
non poteſt, vt ex lege morali ſit iuſticia. Verum ſi quis obijciat legem moralem perpetuam
eſſe, ideoque ea non caruiſſe Abrahamum. Reſponſio facilis eſt: Nulla merces debetur o-
peribus niſi ex pacto Dei. Non enim exiſtimandum eſt opera hominum intrinſeca aliqua
dignitate meritoria eſſe, ſed acceptatione Dei & ratione pacti interpoſiti. Quare im̄ota eſt
hæc ratio: Abraham iuſtificatus eſt fide promiſsionis ante editum pactum de operibus, vi-
delicet, Qui fecerit ea homo, viuet in eis. Proinde fide & non obœdientra legis moralis eſt
iuſtificatus Abraham. Sexta circumſtantia eſt fidei Abrahæ, quæ non eſt fortuita opinio
aut inanis perſuaſio, ſed certa πληροφορία, quæ nullis rationis argumentis cedit, immo con-
tra omnem rationem aſſurgit, conſtantia promittentis Dei firmiſsime nitens. Septima
circumſtantia eſt adiunctorum fidei Abrahamicæ: quæ docent Abrahami fidem non fuiſſe
vacuam bonis operibus, ſed adiunctam habuiſſe obœdientiam erga Deum. Etſi enim ſola
fides apprehendit gratuitum beneficium: tamen ſuis naturalibus proprietatibus non eſt
ſpolianda fides, quemadmodum in Abrahamo videmus, qui & gloriā Deo tribuit verita-
is, & ei obœdiuit, paratus ad mactandum filium vnicum. Vnde diſcat pius, nihil ſibi cari-
us eſſe debere obœdientia erga Deum, & ſtudio bonorum operum. atque ideo Paulus di-
cit, Chriſtum eripuiſſe nos à præſenti ſæculo malo, & addit finem, Vt ſimus zelotæ bono-
rum ope-

rum operum. Proinde Abrahami obœdientia nobis imitanda eſt, modo iure de patre noſtro Abrahamo gloriari voluerimus. Octaua circumſtantia, eſt vitæ œconomicæ in Abrahamo. Vocatus enim diuinitus Abraham, non abiecit curam familiæ, ſed magis induſtrium ſe præbuit cum domi tum foris: quæ res docet, œconomicã adminiſtrationem, diuitiarum iuſtum acquirendarum modum, contractus & legitima bella non impedire quo minus placeamus Deo, modo in earum rerum vſu veſtigijs patris noſtri Abrahami inſtiterimus. Nona circumſtantia, eſt fortunarum Abrahæ, quæ impij dogmatis Monachorum, qui perfectionem Chriſtianã in mendicitate collocant, eſt refutatio. Nam cum Abraham teſtimonio Dei perfectus eſt pronũciatus, etſi facultates haud mediocres habuerit, Sequitur perfectionem Chriſtianam nequaquam in poſſeſsionum abdicatione ſitam eſſe. immo hoc Abrahæ exemplum clare docet, in quo vera Chriſtianaq; perfectio ſita eſt. Nam cum voci Dei obtemperat, paratus ad mactandum filium vnigenitũ, ſatis docet, eam demum perfectionem eſſe Chriſtianã, cum quis credens Deo, omnia obœdientiæ erga ipſum poſtponit, quemadmodum Abraham fecit. Decima circumſtantia, eſt perſecutionis Abrahæ, quæ docet Eccleſiam cruci ſubiectam, vt exerceatur fides & inuocatio. Vndecima circumſtantia, eſt inuictæ fiduciæ Abrahami aduerſus varia ſcandalorum genera. Hic enim doloribus, hoſtium multitudine, & paucitate piorum non eſt fractus, ſed ſe fiducia liberationis glorioſæ in medijs ærumnis ſuſtentauit. Duodecima circumſtantia, eſt communis ſortis piorum, videlicet quod tametſi amicus Dei prædicetur: tamen communi ſorti hominum, videlicet morti ſubiectus erat: qui quidem non mortis aſpectum timuit, ſed gloriæ cœleſtis meditatione in media morte ſe erexit, ac animã ſanctam ſpe immortalitatis Deo commendauit. Hæc de circumſtantijs perſonæ Abrahæ adijcere placuit, vt nobis conſtet, qua ratione Abraham dicatur credentium pater, nimirum vt fidem & obœdientiam huius ſancti Patriarchæ Chriſtiani exprimant.

Operanti autem merces non imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum. Verum non operanti, ſed credenti in eum qui iuſtificat impium, imputatur fides eius in iuſticiam.

Tertium argumentum ſumtum à differentijs ſeu contrarijs definitionibus mercedis operum & iuſticiæ fidei. Ponit autem hîc Paulus duas propoſitiones, quæ cum propoſitioni probandæ accommodantur, hic conficitur ſyllogiſmus: Imputatio gratuita non eſt operantis merces. Iuſticia credentis eſt imputatio gratuita. Ergo, Iuſticia credentis non eſt merces operantis. Maior probatur per contrarium. Merces operanti, id eſt, ei qui aliquid operibus promeretur, datur ex debito. Igitur non eſt gratuita imputatio. Probatio hæc per conceſsionem Rhetoricam intelligenda eſt. Nequaquam enim Paulus ſentit, quod quiſquam ex debito fiat iuſtus reuera, ſed quæ ſit natura rerum indicat. Minor teſtimonio Moſis, Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſticiam, nititur. Ex concluſione infertur propoſitio probanda, nempe quod iuſticia ſit ex fide. Cõſequentia ex ſuperioribus manifeſta eſt. vbi propoſuit Apoſtolus, iuſticiã aut ex fide aut ex operibus eſſe. Cum itaq; ex operibus non ſit, ſequitur eam ex fide eſſe. Hæc vis eſt argumenti Paulini. Verum nos plures colligamus hypotheſes ex verbis Apoſtoli. Harum prima ſit, de qua hîc potiſsimum agitur, quod iuſticia, qua iuſtificatur homo coram Deo, ſit imputatio iuſticiæ, quæ fide accipitur. Secunda, Quod imputare ſit aliquid ex gratia conferre, non ex debito tribuere. Imputare enim ex gratia, & ex debito tribuere, ex diametro pugnant. Tertia, quod merces propriè ſit, quod debebatur ex merito, hoc eſt, debiti ſolutio. Etſi pro genere, idque frequentiſsime συνεκδοχικῶς capitur, hoc eſt, pro quauis compenſatione. Hoc genus, compenſatio, quia duas habet formas, ſit vt merces nunc pro debita, nunc pro indebita compenſatione accipiatur. Cum dicitur, merces datur operanti, ſignificatur debita compenſatio, idque intelligendum eſt & de bono & de malo opere. At alibi dicitur, Merces veſtra copioſa eſt in cœlis, ſignificatur compenſatio indebita, & gratis propter promiſsionem collata. Quarta, Quod gratia & debitum apud Paulum ita opponantur, vt de eodem dici non poſsint. Habent enim cauſſas immediatè contrarias. Quinta, Quod vt duplex iuſticia eſt operũ & fidei: ita illa debita, hæc gratuita appelletur. Hæc diſtinctio non habet hunc ſenſum, quod aliquis poſsit cõſequi iuſticiam illam ex debito, ſed rerum differentias facit, vt ſupra admonui, vt fidei iuſticia intelligatur diuerſa eſſe à legis iuſticia. Habent enim hæ iuſticiæ formæ differentias ſpecificas. Sexta, Quod impium iuſtificare ſit remiſsis peccatis illum iuſtũ facere per imputationem alienæ iuſticiæ, nempe Chriſti. An nõ ſcriptura clamat: Qui condemnat iuſtum, & iuſtificat impium, vterque abominatio eſt coram Deo? Hoc igitur quomodo Deo conueniet?

ueniet? An is facit quod in alijs abominatur? Nullo modo. Aliud enim Paulo aliud Prophetæ ſignificat iuſtificandi verbum. Nam apud Prophetam iuſtificare eſt, ſententia iudiciaria nocentem abſoluere, ne pœnas debitas luat, & nihil præterea. Verum apud Paulum, iuſtificari nō ſolum eſt abſoluere reum, ne ſui reatus cauſſa pœnas luat, verumetiam ſignificat ex iniuſto iuſtum facere, imputatione iuſticiæ Chriſti. Septima, hac oratione: Qui iuſtificat impium, ſignificatur & qualis homo ſit ante iuſticiæ imputationē, nempe impius, & quod nulla merita congrui præcedant iuſtificationem, ſed vt à parte hominis mera præcedat impietas, ita à parte Dei ſola paterna beneuolentia in filio. Octaua, Euertitur hîc dogma eorum, qui clamant, opera neceſſaria ad ſalutem, quæ ſalus, cum à iuſtificatione ſeparari nequit, non habet alias cauſſas aut merita, quàm ipſa iuſtificatio. Hoc tamen fatendum eſt, quod opera neceſſario requirantur in iuſtificatis, vt iter intermediū, non vt cauſſæ aut merita. Nona, Cum hîc non operans & operans opponuntur, ſciendum eſt, quod vt operans dicatur hoc loco, is qui ſuis operibus meretur iuſticiam: ita non operans dicatur, qui operibus ſuis non meretur iuſticiam, ſed qui in gratuitam Dei bonitatem recumbit fide, quo iuſtus fiat. Cuius rei pulcherrimū exemplum proponitur in Paulo ipſo ad Philippenſes tertio, qui de ſeipſo ſcribit hoc modo: Omnia vt detrimentum reputo propter excellentem cognitionē Chriſti Ieſu Domini mei, propter quem omniū iacturam paſſus ſum, & omnia reputo vt reiectamenta, vt Chriſto lucrifaciam & inueniar in eo nō habens meam iuſticiam, quæ eſt ex lege, ſed eam quæ eſt per fidem IESV CHRISTI. Hic Apoſtolus non ſpoliat ſeipſum operibus bonis, ſed fiduciam operum abijcit, quo locus ſit iuſticiæ Dei, quæ fide in IESVM CHRISTVM accipitur & poſsidetur.

Quemadmodum & Dauid finit beatitudinem hominis, cui Deus imputat iuſticiam abſque operibus. Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorū tecta ſunt peccata, Beatus vir cui non imputauerit Dominus peccatum.

Quartum argumentum ab autoritate Dauidis & definitione iuſtificationis ſumtum, cuius maior tantum ponitur cum ſua probatione à coniugatis deſumta, hoc modo: Beatitudo hominis eſt imputatio iuſticiæ abſque operibus. Iuſtificatio eſt beatitudo hominis. Proinde, Iuſtificatio eſt imputatio iuſticiæ abſque operibus. Probatur maior hoc pacto: Beatus eſt, cui eſt remiſſum, tectum, & non imputatum peccatum. Ergo, Beatitudo eſt remiſsio, rectio & non imputatio peccati. At cui non imputatur peccatum, ſed eſt remiſſum, illi verè iuſticiæ imputatio imputatur ex gratia. Proinde, Beatitudo eſt imputatio iuſticiæ abſque operibus. Porrò Pſalmus Dauidicus, vnde ſumtum eſt hoc teſtimonium, didaſcalicus eſt. in quo & expoſitione & exemplo docetur, quænam ſit vera iuſtificandi ratio. Sunt autem huius Pſalmi partes plures. In principio enim definit, quęnam ſit vera coram Deo beatitudo. Deinde oſtendit, cuinam remittatur peccatum, nempe illi ſoli, qui ſine dolo peccatum agnoſcit, & confugit ad miſericordiā. Tertio loco vniuerſalis doctrina additur, nempe quod omnes teneantur peccati reatu, ideoq; debere peccatorum veniam petere etiam ſanctos. Quarto oſtendit, quod conſecuti remiſsionem peccatorum, obœdientiā debeant Deo præſtare iuſtificati. Quinto, Quia Eccleſia cruce premitur, finis crucis piorum aſsignatur, nimirum vt veluti camo & freno coerceantur, ne in peccata ruant, & peccatis inuoluti pereant. Sexto loco pœna impiorum indicatur. Septimo, effectus veræ beatitudinis ſignificatur eſſe gaudium ſpiritus, quo in Domino lętantur & exultant iuſti. Poſtquam œconomiam Pſalmi oſtendimus, paulo altius verba Dauidis, quæ ex hoc Pſalmo deſumſit Paulus, perpendamus & examinemus. Primo ergo loco meminit remiſsionis peccatorū: Vnde docemur, quod nemo pro peccato ſatisfacere Deo poſsit. Nemo enim debitum remittit quod ſoluitur. Huius remiſsionis pulcherrima imago propoſita eſt Matt. 18. in debitore 10000. talentorum. Secundo decemur hoc loco voce remiſsionis, quod Deus nō amplius iraſcatur homini, cui peccatum remiſit. Vt enim pater filium prodigū Lucæ 15. ſumma beneuolentia complexus, poſtquam confugienti ad ſe remiſerat peccatum: ita Deus Dauidem, remiſſo peccato, ſummo fauore proſecutus eſt. Verum quid vberioris doctrinæ cōtineat vox Remiſsionis, vide in Catechiſmo noſtro. Deinde Pſalmus definit aliquo modo remiſsionem peccati, cum inquit: Et quorum tecta ſunt peccata. hoc peccati tegumentum de duabus maximis rebus nos admonet. Primum, quod non ita tollatur peccatum, quin vitium remaneat in natura, donec in hac mortali vita ſumus. Quod enim tegitur, nō prorſus tollitur, ſed abſconditur tantum. Verum ſciendum eſt, in peccato duo eſſe, formale videlicet, ipſe reatus: qui remittitur & tollitur ſimul: & materiale, quod tegitur & non impu-

imputatur. Deinde monemur hoc loco, vt qualénam sit illud vmbraculum peccatum tegens, cogitemus. Est enim hoc vmbraculum nihil aliud quàm Christus Dominus cum sua victima expiatrice: cuius vmbraculi seu tegumenti symbolum fuit olim vestitus Adæ, Genes. 3. Nam cum Adam à Deo pellibus vestitus scribitur, figura signatur, quod etsi peccatum manet in homine: tamen Christi vmbraculo tegatur, ne imputetur credenti. Et hoc vmbraculum etiam figuratum fuit in aurea lamina (quæ dicebatur propitiatoriũ) qua tegebatur lex ipsa cum sua maledictione in arca testamenti, hoc est, Christi victima tegit peccatum, ne sententiæ legis obnoxij damnemur. Præterea in Psalmi verbis adductis ab Apostolo additur: Beatus homo cui non imputauerit Dominus iniquitatẽ, quo dicto significatur, quod Dominus peccatum remissum & tectum nequaquam punire velit, præsertim ęternis pœnis. Quod autem Dauidem corporalibus pœnis punierit post remissum peccatũ, non fuit iudiciaria pœna, sed paterna disciplina, qua clementissimus pater filium in officio continuit. Discrimẽ iniquitatis & peccati ex Græcis appellationibus hoc statui debet: Iniquitas est, quicquid cum lege Dei pugnat, Græcè enim ἀνομία dicitur. Peccatũ verò proprie errata & commissionis delicta notat, Græcè ἁμαρτία.

Beatitudo ergo hæc ad circumcisionem an etiã ad præputium? Dicimus enim quod imputata sit Abrahę fides in iusticiam. quomodo ergo imputata est? In circumcisione an in pręputio? Non in circumcisione, sed in præputio.

Quia dixerat beatos, quibus imputatur per fidem iusticia, commode quęstionem mouet de circumstantia, ad quosnam pertineat ista beatitudo, an ad solos circũcisos Iudæos, an etiã ad non circumcisos, hoc est, ad gẽtes. Ponitur autem hîc cicumcisio & præputiũ metonymicè pro subiectis, hoc est, pro Iudæis & gentibus, vt supra in tertio capite. Ad quæstionem autem respondet Apostolus, videlicet quod ista beatitudo, quæ imputatur credentibus, pertineat promiscuè ad omnes cum Iudæos tum gentes, quicunque eam fide recipiuut. Est enim gratia hæc vniuersalis. Verum quia potissimum in quæstione versabatur, an illa gratia beatitudinis ptineret ad gentes etiam, hoc syllogismo Apostolus concludit eam ad gentes quoque pertinere. Abraham credens reputatus est iustus. Abraham credens fuit incircumcisus. Ergo, Incircumcisi modo crediderint reputantur iusti. Pertinet igitur hæc beatitudo etiam ad gentes. Maior & minor expresse ponuntur. Verum vt oratio fieret acrior, & validius inferret conclusionem, vsus est Apostolus subiectionis schemate.

Et signum accepit circumcisionis signaculum iusticiæ fidei, quæ fuerat in præputio.

Occupatio necessaria est, qua anteuertit eos, qui ex dictis inferre poterant, circumcisionem vel plane inutilem esse, vel esse complementum iusticiæ antea per fidem inchoatæ. Hanc obiectionem diluit Apostolus, monstrato vero circumcisionis vsu hoc modo: Circumcisio est sigillum quo obsignatur iusticia fidei. Ergo circumcisio nec est inutilis, quia est obsignatio iusticiæ per fidem acquisitæ, nec est complementum iusticiæ, quia aliud est res, aliud rei obsignatio. Porrò quia hic locus admonet nos de vsu Sacramentorum, volo, idque breuissime, rationem Sacramentorum in genere excutere. Principio itaq; quo pacto Deus suam Ecclesiam inde vsque ab edita prima promissione seminis, rexerit & administrauerit, operæprecium est obseruare. Ea enim obseruatio, & quæ sint ministerij partes, & quomodo inter se consentiant, clarissime manifestabit. Semper inde à mundi exordio hunc morẽ seruauit Deus, quod promissionibus suis vel recens propositis, vel solenniter repetitis, adiecerit externa signa, tanquam aspectabiles suarum promissionum conciones, quæ signa ob res sacras quas significant, à Latinis Sacramenta dicta sunt, à Græcis μυστήρια appellata, eò quod sub rebus aspectabilibus res arcanæ & spirituales continentur. Atque hac de caussa Augustinus verissime dicit: Sacramentum esse visibile verbum. Nam quod Dominus verbo offert, id sacramento tanquam visibili testimonio obsignat. Vtrumq;, hoc est, & verbum & sacramentum fidem requirit, quia vtrumque est promissionis alicuius concio. Ex his facile intelligi potest ad substantiam cuiusque sacramenti hæc ordine requiri. Primum mandatũ Dei & institutionem. Deinde externum signum, idque non simplex, sed symbolicum. Tum promissionem gratiæ. Postremo fidem promissionis. Hæc quatuor Paulus hîc coniungit, cum ait: Et signum accepit circumcisionis, signaculum iusticiæ fidei. Cum dicitur Abraham accepisse, notatur mandatum & institutio diuina, de quibus Genes. 17. Cum nominatur circumcisio, externum proponitur

ponitur

ponitur signum. Cum subiungitur signaculum iusticiæ, significatur illud externũ signum promißionis gratuitę iusticię esse obsignationem quandam. Cum postremo loco additur, fidei, indicatur promissam iusticiam fide accipiendam esse. Quatuor ergo ad rationem cuiusque sacramenti concurrunt, Mandatum seu institutio diuina, Signum analogicum seu symbolicum, Promißionis verbum, & Fides promißionis. Nec aliud vult illud breue Augustini dictum in 15. caput Iohan. Accedit verbum ad elementum & fit sacramentum. Verbum intelligit instituentis Dei & promittentis: quod verbum requirit fidem & obœdientiam, elementum est res externa incurrens in sensus. His ita constitutis ex dictis extruamus definitionem Sacramenti generalem, hoc modo: Sacramentum est visibile signum mandatum & institutum à Deo, quo vt Deus hominibus suam gratiam testatur & obsignat: ita homines vicißim suam in Deum fidem profitentur, eamq; vsu Sacramenti confirmant. Hinc etiam apparet quis sit principalis finis sacramentorũ. videlicet obsignare promissam gratiam, quæ fide accipitur & poßidetur. Quod autem supra dictum est, signum externum oportere esse analogicum seu symbolicum, diligenter est obseruandum. Dicitur autem analogicum seu symbolicum propter finem. Debet enim hoc signum esse velut aspectabile verbum, hoc est, quod doctrinam similitudine aliqua subijcit sensibus, atque ideo rectißime symbolum dicitur, id est, signum quod cõparatione (quam habet res visibilis ad rem promissam & oblatam in sacramento) docet. Hinc Augustinus: Si sacramenta comparationem ad eam rem quam significant non haberent, sacramenta non essent. Circumcisio externa symbolo docuit hoc modo: Vt genitalis membri præputium præscindebatur in circumcisione: ita figurabatur veterem naturam in regeneratione abscindendam esse. In baptismo analogia seu symbolica ratio est inter aquam & sanguinem Christi in effectibus. Vt enim aqua abluit sordes corporis: ita eius aspersione significatur sanguinis Domini virtus, quo homines emundantur à suis peccatis. In Cœna est analogia euidens inter panem & corpus, & inter vinum & sanguinem. Sicuti enim pane nutriũtur corpora nostra, & vino reficiũtur: ita corpore & sanguine Domini in Cœna, modo fides aßit, spiritualiter pascimur. Hæc sint in genere de Sacramentis dicta, plura petantur ex alijs scriptis.

Vt esset pater omnium credentium in præputio, quo ipsis etiam imputetur in iusticiam.

Hic finis est cur Abrahamo imputata sit fides in iusticiam, cum adhuc esset incircumcisus, nimirum vt esset pater & typus gentium, quæ circũcisæ non sunt. Nam cum gentes credunt promißionibus Dei de gratuita misericordia, Abrahamum imitantur, quare eius filij imitatione sunt. Quare cum credunt vt Abraham, imputatur fides ipsis ad iusticiam, quemadmodum Abrahamo credenti fides ad iusticiam imputata est. His monemur, vt Abrahamum nobis proponamus fidei & vitæ exemplum. Vnde Augustinus: Si filij Abrahæ estis, factis probate, non verbis.

Et pater circumcisionis non ijs qui sunt ex circumcisione tantum, sed etiam ijs qui insistunt vestigijs fidei patris nostri Abrahæ, cum adhuc esset in præputio.

Reddit caussam cur Abraham iustificatus acceperit circumcisionem, nimirum vt circumcisorum etiam pater haberetur, præsertim eorum qui insistunt vestigijs fidei Abrahæ. Habet ergo Abraham duplices filios, videlicet carnales, iuxta originem carnis, & spirituales, iuxta cordis fidem, vt loquitur Augustinus. ad hos pertinet promißio, ad illos minime. Spirituales filios Abrahæ definit ipse Apostolus, esse omnes homines, cum ex Iudæis oriundos, tum ex ipsis gentibus, quicunque insistunt vestigijs fidei Abrahæ, hoc est, qui recto ordine incedunt iuxta exemplum Abrahæ, & fidem promißionibus Dei habent, sicuti Abraham habuit. Hæc vis est græcanicæ vocis στοιχοῦσι. Nam στοιχεῖν, ordine procedere, & veluti in versus rectos porrigi significat.

Non enim per legem promißio Abrahæ aut semini facta est, vt esset hæres mundi, sed per iusticiam fidei.

Sextum argumentum à caußis iustificationis sumtum est, idque per collationem. Formari autem potest argumentum hoc modo: Illud iustificat per quod facta est promißio Abrahamo. Promißio autem Abrahamo facta est non per legem, sed per iusticiam fidei. hoc est, promißio iusticiæ facta est non operanti, sed credenti. Igitur non lege, sed fide obtinetur iusticia. Sola minor ponitur loco totius argumenti. Verum

ti. Verum quia minor hæc eſt κρινόμενον, atq; adeo συνέχον totius huius diſputationis de iuſtificatione, ſubijcitur probatio partium eius, quæ ſunt duæ, Vna, per legem non eſt facta promiſsio. Altera, per iuſticiam fidei eſt facta credēti. Harum partiū probationes gignunt noua argumenta, quæ ſi accommodantur propoſitioni, eam per ſe confirmant. Sed quid eſt, quod dicit Abrahamum per fidem factum hæredem mundi? An vnquam Abraham mundi hæres factus poſſedit terram, an tantum terrena bona per fidem obtinuit Abrahā? Reſpondeo ſynecdochen eſſe. Hæres enim mundi ponitur pro hærede terræ Canaan, quæ erat hæreditatis æternæ vitæ externus typus, ac veluti ſacramentum quoddam. Nam Abraham nullo pacto acquieuit in iſtis terrenis & momentaneis bonis, ſed ſemper ad principalem promiſsionem reſpexit. Eſt & concinna eorum interpretatio, qui Mundum accipiunt pro hominibus, qui in mundo ſunt. Atque ita ſenſus erit: Abraham hæres eſt mundi, id eſt, pater eſt multarum gentium.

Si enim ij qui ſunt ex lege, hæredes ſunt, inanis facta eſt fides, irrita facta eſt promiſsio. Lex enim iram operatur.

Septimum argumentum à deſtructione conſequentis, ſeu ab abſurdo, quod formabitur hoc modo: Si ij qui ſunt ex lege (hoc eſt, ſi illi qui operibus legis nituntur, vt per ea conſequantur iuſticiam) ſunt hæredes, ſcilicet vitæ æternæ, inanis eſt fides, & irrita facta eſt promiſsio. hoc eſt, fruſtra creditur promiſsioni gratuitæ iuſticiæ, ſeu vt Chryſoſtomus interpretatur, non opus erit gratuita ſalute. Sed nec fides eſt inanis, nec promiſsio irrita, hoc eſt, iuſticia & hæreditas contingit credenti promiſsioni gratuitæ iuſticiæ. Ergo ex lege, hoc eſt, propter opera legis non contingit hæreditas. Maior probatur à contrario effectu legis. Lex, inquit, iram operatur, hoc eſt, quia nemo legi ſatisfacit, lex ſubijcit omnes iræ Dei & damnationi, ſicuti oſtenſum eſt in tribus primis capitibus. Ergo lex non facit hæredes, quod eſt gratiæ opus. Vbi enim eſt ira, ibi gratia non eſt, quæ gratia eſt promiſsionis & hæreditatis cauſſa. Sublata itaque promiſsione, tollitur & fides. Nam fides ex promiſsione pendet. Duo hoc loco de fide diligenter obſeruemus: Vnum, quod fides non ſit tantum noticia hiſtoriæ & aſſenſus, ſed etiam fiducia promiſsionis, eaque firma. Alterum, quod fides habeat ſe correlatiue ad promiſsionem Dei, ita vt ſublata promiſsione, fides eſſe nequeat.

Siquidem vbi non eſt lex, ibi nec tranſgreſsio eſt. Propterea ex fide (eſt hæreditas) vt ſit ſecundum gratiam, quo firma ſit promiſsio omni ſemini.

Octauum argumentum, quo vt poſterior pars ſuperioris argumenti, quæ eſt per fidem facta promiſsio, confirmatur: ita eodem ipſa principalis propoſitio concluditur. Quare hîc ordinem probandi ſpectantes octauum argumentū conſtituamus, à connexione cauſſarum & effectuum ſumtum, quod in Soriten concludi poteſt hoc modo: Vbi non eſt lex, ibi nec tranſgreſsio. Vbi non eſt tranſgreſsio, ibi fides. Vbi fides, ibi gratia. Vbi gratia, ibi quoq; firma promiſsio. Proinde. Vbi nō eſt lex, ſed fides, ibi firma promiſsio. Nam ſi ex lege penderet hæreditas, promiſsio omnino irrita eſſet propter iuſtam irā iudicis punientis peccatū, & damnantis reos. Poterit etiam commodiſsime & hoc pacto formari argumentum. Quicquid debet eſſe firmum, eſt ex gratia per fidem. Hæreditas promiſſa debet eſſe firma. Ergo promiſſa hæreditas eſt ex gratia per fidem. Probatur maior: Vbi eſt fides? vbi lex non eſt, ſcilicet accuſans & damnans, hac ſublata, nulla eſt peccati imputatio, ſed gratia ibi regnat: ex qua firmitas promiſsionis dependet, quæ fide accipitur. Poterit quoque concinne hoc modo formari argumentum. Vbi non lex, neque tranſgreſsio. In promiſsione non eſt lex. Ergo, In promiſsione non eſt legis tranſgreſsio. Et per conſequens firma eſt promiſsio, quæ ſi penderet ex conditione legis, omnino irrita eſſet.

Non ſolum ei quod eſt ex lege, ſed etiam ei quod eſt ex fide Abrahæ.

Dixit promiſsionem eſſe firmam omni ſemini, id eſt, omnibus credentibus: Nunc ſeminis diſtributionem addit. Semen ex lege vocantur Iudæi credentes, qui orti ab Abrahamo, lege circumciſionis ab alijs hominibus erant diſtincti. Semen ex fide vocātur gentes credentes. Supra opponuntur eſſe ex lege & eſſe ex fide ſimpliciter. Nam ibi eſſe ex lege dicūtur, qui ex lege quęrunt iuſticiam, & ex fide, qui ex gratia ſine lege gratuitam iuſticiam accipiunt. Verum hîc opponuntur eſſe ex lege & eſſe ex fide, κατά τι, hoc eſt, quatenus fidei adiuncta eſt, aut non eſt adiuncta circumciſio. Nam totum ſemen ſupra vocauit, Omnes credentes: quod

hîc in duas has formas distribuit, vt aliud sit ex lege, aliud ex fide Abraham.

Qui est pater omnium nostrum, quemadmodum scriptum est (patrem multarum gentium constitui te) coram eo cui credidit, qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tanquam sint.

Ratio distributionis à relatiue oppositis. Si enim Abraham pater est noster, nos certè eius semen, hoc est, filij sumus. Esse autem Abrahamum patrem nostrum, testimonio scripturæ Genesis decimoseptimo probatur, vbi promittit Dominus quod Abram sit futurus pater, non vnius tantum populi, sed multarum gentium. Antea quidem dictus est Abram, hoc est, pater excelsus, Verum vt nomen admoneret ipsum perpetuo promissionis diuinæ de multitudine gentium, quarum pater esset futurus Abraham, mutat Dominus nomen, qui vt antea dicebatur Abram, pater excelsus, iam dicatur & sit Abraham, quasi Abram hamon, hoc est, pater excelsus multitudine, scilicet seminis, seu pater magnæ multitudinis. Fuit ergo hoc nouũ nomen Abrahamo, veluti μνημόσυνον perpetuum huius magnificæ promissionis. Ex hoc tempore cœperunt infantibus nomina dare in circumcisione, hoc est, octauo à natiuitate die, vt nomen tum inditũ esset illis initi cum Deo fœderis testimonium. Hoc exemplũ postea imitati sunt Christiani, qui in Baptismo, qui successit circũcisioni, nomina suis infantibus imponunt, in testimoniũ suscepti Baptismi. Merito proinde nostra nomina deberent nos admonere & fœderis quod cum Deo iniuimus, & abiurationis qua renunciauimus Sathanæ & eius operibus, accepta candida veste in signum ablutionis peccatorum, & candidæ, hoc est, nouæ vitæ in posterum agendæ. Sed hîc oritur quęstio: Genesis videtur polliceri carnale semen, quod & euentus confirmare videtur. Ex Ismaele enim, qui natus est Abrahamo ex Hagar ancilla, prodierunt duodecim potentissimæ & nobilissimæ familiæ. Ex nepote Abrahę Iacob prodiêrunt duodecim tribus Israel, Ex nepote Esau prodiêre Idumæi, Ex Chetura multi populi nati sunt, vt habetur Genes. 25. Hanc quæstionem diluit Paulus, cum dicit, Abrahamum patrem nostrum corã Deo cui credidit: quo dicto primũ discernit inter filios Abrahæ spirituales & carnales. Deinde modũ propagationis ostendit. Vt enim carnales filij iuxta originẽ carnis ab Abrahamo descendunt, ita spirituales, qui filij corã Deo dicuntur, sunt qui non naturæ propagatione, sed fidei imitatione nascuntur filij. Quare omnes, qui Abrahæ fidem imitantur, eius filij rectè dicuntur, idq; coram Deo, vt hîc Paulus loquitur. Sed quid sibi vult adiecta amplificatiuncula: Qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tanquam sint? Hæc amplificatio ideo adiecta est, vt Paulus doceat potentiam Dei fundamentum esse complendarum promissionum, atq; adeo totum salutis beneficium soli bonitati Dei asscribendum esse. Sicuti enim Ahraham effœtum, & Saram natura & ætate sterilem fœcundos reddidit: ita & alios sua dignatur gratia, dum vocat ex gratia. Cum itaque dicit: Qui viuificat mortuos, & vocat ea, quæ non sunt tanquam sint, periphrasis est omnium hominum, qui cum steriles sunt in se, eos tamen sua gratia fœcundat. Obseruemus itaque in omnibus promissionibus Dei ad diuinam potentiam respiciendum esse, qua potest Dominus omnia quæ vult, & vult omnia quæ suo verbo promittit, quantumuis absurda sensui carnis videantur,

Qui præter spem sub spe credidit, vt fieret pater multarum gentium.

Confirmatæ propositioni subiungit Apostolus expositionem paradigmaticam, in qua fidei naturam in illustri exemplo tanquam in tabula proponit. Postquam enim tantum fidei tribuit, quod ea sola iusticiam Dei apprehendat. qua ornati, sententiæ legis damnatoriæ non amplius sumus obnoxij, sed potius iusti effecti imputatione diuina, æternæ vitæ hæredes inscribimur, merito quæri potest, quęnã sit ratio fidei: (Nam vocabuli huius vis ampla est,) & quęnam sit illa iusticia, qua iusti reputamur. Paulus itaque veluti analysin propositionis instituens, singulas eius partes seorsum tractat, ne dubia sentẽtia vocũ fluctuent lectores. Proponit autem Apostolus exemplum idem, quo propositionem potissimũ confirmauit. Vnde per locum à coniugatis, quæ sit vera fidei iustificantis ratio, ostenditur. Est enim hoc Dialecticorum præceptum, vt cum quæritur de abstracti definitione, eius concretum in illustri exemplo adhibeatur in consilium, vt ex concreti huiusmodi actionibus & officijs perspiciamus, & eruamus, quæ sit abstracti propositi ratio. Sic, quid prudentia ex prudentis persona, actionibus & officijs eruit Aristoteles libro 6. Ethicorum, cum ita ait: Prudentiã ita demum intelligemus, si quales prudentes dicantur, considerauimus. Est autẽ prudentis

dentis officium, habere facultatẽ rectè deliberandi de ijs, quæ non ex parte vt sanitatem aut robur efficientia: sed in genere sibi vtilia bonaque sunt, & spectant ad vniuersam vitam. Hinc Aristoteles per locum coniugatorum hanc prudentiæ definitionẽ extruxit. Prudentia est habitus verus cum ratione coniunctus & idoneus ad ea, quæ prosunt humanæ vitæ, gerenda. Neque alia ratio est exemplorum. Nam illa concretorum loco ponuntur, & magis incurrunt in oculos. Hac Dialecticorũ norma seruata, si quæritur quid sit sanctitas, quid pietas, quid perfectio Christiana, quid patientia & alia huiusmodi, facile est respondere propositis concretis, hoc est, harum rerum illustribus exemplis. Hanc regulam & Paulus secutus, fidei rationem explicandam aggreditur hoc modo: Qui præter spem super spe credidit. Pauca quidem sunt hæc verba, sed totam fidei naturam summatim exprimunt. Abraham, inquit, vbi nulla rationi & carnis sensui affulsit spes, nixus tamen promißionibus Dei credidit. Est ergo fides fiducia promißionum diuinarum contra omnẽ carnis sensum & expectationem. In voce, spei, antanaclasis figura est, priore enim loco obiecta spei, quib. mouetur ratio, notat. Posteriore vero promißionẽ diuinã significat. Nam super spe credere, est veluti super fundamento rei speratæ fidem ædificare. Obseruandus proinde est hic locus inprimis, qui docet apertißime, quod fides sit certa fiducia rerum speratarũ propter promißionem Dei, etiamsi tota rerum natura repugnare videatur. Refutantur igitur Papistæ, qui dicunt fidem, de qua Paulus loquitur, esse tantum historiæ noticiam & assensum, qualis est in Diabolis & in impijs, qui articulos fidei norunt & profitẽtur voce. Quod autem dicitur: vt fieret pater multarum gentium, pars est quædam benedictionis, quæ facta est Abrahamo, & in se includit synecdochicôs totum salutis beneficium.

Secundum id quod dictum ei fuerat: Sic erit semen tuum.

Rationem seu naturam fidei generatim in illustri exemplo proposuit: Nunc, vt fiat fidei ratio illustrior, particulatim id facit. Nam quæ generatim dicuntur obscurius, explicata particulatim illustriora redduntur. Enumerat autem sex fidei siue partes seu conditiones, ac primo loco eius proprium obiectum ponit, quod ipsa intuetur, vnde & nomen habet suum, hoc autẽ obiectum est ipsa Dei promißio. Sic erit semen tuum, in qua principalis promißio inclusa est de semine, qui est Christus. Hinc ergo conficitur quod promißio sit fidei correlatiuum. Est itaque fides cognitæ promißionis fides. tolle promißionem, fides sublata est. Et contra, vbi nulla promißio, nulla fides. Hinc etiam sequitur, differentias fidei pendere ex promißionum varietate. Est promißio legalis, cum cõditione impoßibili, si nos ipsos respicimus: Qui fecerit ea homo, viuet in eis. Huic promißioni legali fides legalis respondet, quam & Decalogus requirit. Est promißio gratuitæ iusticiæ, cui fides Euangelica ancillatur. Est fides remunerationis obœdientiæ à sanctis præstitæ, quam fides remunerationis intuetur, sed semper extra iustificationis negociũ. Sic Moses dicitur respexisse ad remunerationem. Qui ergo dicunt fidem iustificantem esse opus exactum lege Dei, vt caritas & alia officia, modos fidei non rectè discernunt. Porrò si fidei differentias ab ipsis subiectis in quibus est petamus, alia fides DEI est, alia hominum, alia Diabolorum. Fides DEI est vel ipsa Dei promißio, vel veritas & constantia dictorumque factorumque in Deo. Fides hominum alia est Christianorum propria, alia hypocritarum, alia communis Christianis & hypocritis. Diabolorum fides est, cum noticia promißionum & comminationum diuinarum tremor quidam propter impendens iudicium.

Ac fide minime debilitatus non considerauit suum ipsius corpus iam demortuum, cum centum circiter natus esset annos, nec emortuam vuluam Saræ.

Secunda descriptionis fidei pars. Quemadmodum Abraham exclusit omnes rationis & carnis obiectiones, dum facta est ei promißio seminis: ita vera fides omnem carnis sensum, dum intuetur promißiones Dei, secludit. Primum etenim ratio in Abrahamo statuit impoßibile esse, vt effœtus senex fieret pater. Deinde obiecit ratio præclusionẽ Saræ, eamque duplicem. Nam & natura erat sterilis, & tempore iam grandior, quàm vt concipere, vel aluum gestare potuerit. His rationis argumentis non succumbit Abrahã, immo potius inuictus factus, constantißime in fide promißionis perstitit. Atq; hoc est quod dicit, minime debilitatus, id est, fortißimus factus. Est enim Liptote vsitata Hebræis, qui contrarium eius quod negant, fortißime asseuerant. Hac ergo oratione exponit quid sit quod supra dixit: Præter spem sub spe credidit. Docet & hic locus, quod fides non sit tantum noticia & assensus, sed etiam firma fiducia, quæ nullis rationis argumentis succumbit.

Aduerſus promiſsionem autem Dei nō diſceptauit infidelitate.

Tertia pars deſcriptionis fidei. Quemadmodum Abraham non hæſitauit de promiſsione diuina ob incredulitatem, ita fides vero verbo promiſsionis acquieſcit, & pendet tota ex promiſsione Dei, omnem dubitationem excludens. Obſeruetur hoc loco confutatio dogmatis Papiſtici de dubitatione, quam illi cum fide coniungunt. Sed Paulus eandem à fide prorſus alienam eſſe teſtatur. Vbi enim ſunt diſceptationes, quibus moti, nunc in hanc, nunc in illam partem ferimur, ibi vera & firma fiducia eſſe nequit.

Sed robuſtus factus eſt fide.

Quarta fidei conditio, videlicet, quod fides veluti collectis viribus luctetur aduerſus incredulitatem, & dubitationem vincat. Eſt ergo in ſanctis lucta carnis & ſpiritus, & ſpiritus collectis viribus opponit ſe carni. Probat itaque & hoc dictum, quod fides non ſit tantum noticia hiſtoriæ, ſed etiam firma promiſsionis fiducia. 10

Tribuens gloriam Deo.

Quinta fidei conditio eſt: Quod fides Deo verum cultum tribuat, qui ſine fide præſtari nequit. Obſeruetur hæc fidei proprietas, quæ ſibi nullam, ſed Deo omnem tribuit gloriam.

Et plene perſuaſus, quod quicquid promiſit, poſſet etiam præſtare.

SEXTA fidei conditio, quod fidei ea conſtantia & certitudo eſſe debeat, vt nullo pacto patiatur ſe auelli à promiſsionibus diuinis, ſed ſemper incrementa ſumat, certiſsima fiducia ſibi perſuadens, quod qui promiſit, & poſsit & velit promiſſa præſtare. 20

Ideo & imputatum eſt illi in iuſticiam.

Expoſuit qualis fuerit fides Abrahæ. Nunc quid ea fides ei profuerit, adiungit, ac pronunciat eam fuiſſe Abrahamo imputatam ad iuſticiam, hoc eſt, quod Abrahā fide apprehenderit Chriſti iuſticiam, qua illi imputata, iuſtus & acceptus fuit Deo. Hactenus Apoſtolus propoſuit in illuſtri exemplo veram fidei indolem, nunc per locum à coniugatis definitionē fidei abſolutam extruamus hoc modo: Fides eſt noticia & firma fiducia diuinarum promiſsionū, excludens carnis ſenſum, ac rationis argutias pugnantes cum verbo promiſsionis diuinæ, atque adeo omnem hæſitationem, acquieſcens in verbo promiſsionis diuinæ, ſua conſtantia omnem incredulitatem vincens, quæ cum verè Deo gloriam tribuat, pleniſsima fiducia promiſſa Dei expectat. Hæc fidei iuſtificantis ratio eſt, quæ breuius in hanc ſummam cogi poteſt: Fides eſt noticia aſſenſus, expetitio & certa fiducia promiſſæ ſalutis propter Chriſtum. Huc adijciam memorabile dictū Bernardi de fide: Tranſgreditur, inquit, fides rationis fines, humanæ naturæ vſum, experientiæ terminos. 30

Non ſcriptum eſt autem propter illum tantum, quod imputatū ſit illi. Sed etiam propter nos quibus imputabitur credentibus in eum, qui excitauit Dominum noſtrum IESVM à mortuis, qui traditus fuit propter peccata noſtra, & excitatus eſt propter iuſtificationem noſtri.

Tranſlatio hypotheſis ad theſin, 40 ſeu accommodatio exempli Abrahami ad credentes. Hanc accommodationem amplificat Apoſtolus ab obiecto fidei, & ſimul quæ ſit materia noſtræ iuſticiæ exponit, ſed breuius: quia hoc in quinto capite proſequitur latius. Obſeruetur hic catholica doctrina de beneficijs Chriſti, qui morte quidem ſua, hoc eſt, obœdientia tota crucis expiauit peccatum. Eſt enim victima, λυτρον & σώτρον, quo homines à iure peccati abſoluti & redemti æterna donantur ſalute, 50 reſurrectione vero iuſticiam nobis parauit. Nam niſi reſurrexiſſet Dominus, victima ipſius nequaquam fuiſſet ſatis nobis à iure peccati redimendis. Nam tum non victor mortis, ſed ſuperatus à morte fuiſſet. Hoc loco obſeruemus ſynecdochen vſitatam in ſcripturis, qua parti ſæpe tribuitur quod eſt totius. Hic tribuit reſurrectioni Chriſti iuſtificationem noſtri, in quinto eandem ſanguini Chriſti, hoc eſt, victimæ Chriſti aſcribit. Hinc docemur beneficium ſalutis cum toti obœdientiæ Chriſti, tum ſingulis eius partibus tribuere. Rectè proinde dicitur: Chriſtus natus, circumciſus, oblatus in templo, paſſus, excitatus à mortuis propter noſtra peccata. Et rurſus ſingulis actionibus Chriſti idem effectus tribui poteſt,

poteſt, vt Chriſtus ſua natiuitate nos redemit, & ſic de alijs. Pendet ergo ſalus noſtra tota, non ex noſtris, ſed ex Chriſti meritis: quorum verè participes ſumus, quando Chriſtum fide induimus, tunc enim fit nobis & vmbraculum quo tegitur peccatum noſtrum, & iuſticia qua placemus Deo dilecti in dilecto.

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Fructus iuſtificationis enumerando amplificat Apoſtolus charitatem Dei erga homines. & vt doceat quæ ſit materia iuſticiæ, de qua hactenus diſputauit, inſtituit collationem Adæ & Chriſti, oſtendens, quod vt Adæ lapſus fuerit nobis iniuſticiæ, mortis & damnationis cauſſa, ita Chriſti obœdientia ſit nobis iuſticiæ, vitæ ac ſalutis materia.

Ordo & partes Capitis quinti.

Abſoluta confirmatione iuſtificationis ex fide, commode Apoſtolus in principio huius capitis, quæ beneficia cum iuſtificatione coniuncta ſunt enumerat. vt ſunt, pax cum Deo per Chriſtum, acceſſus ad Deum, ſpes gloriæ Dei, conſolatio ſub cruce, & gloriatio in Deo. Horum omnium cauſſam principalem interponit, caritatem Dei erga homines, quam caritatem à ſignis & comparatis amplificat. Deinde tertio loco, vt doceat quænam ſit illa iuſticia Dei, qua iuſtificatur qui credit, monſtrat, Quod vt ab Adam peccatum, mors & damnatio, ita à Chriſto proficiſcatur iuſticia, vita & ſalus.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

IVSTIFICATI igitur ex fide, pacem habemus apud Deum, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

Hunc PRIMVM effectum iuſtificationis infert ex fine quarti capitis: ibi enim ratio ponitur, cur iuſtificati ex fide, habeant pacem cum Deo. videlicet quod eorum peccatum ſit expiatum morte Chriſti. Fecit enim peccatũ Deum nobis inimicum & hoſtem. Quare eo ſublato, inimicitia quoq; tollitur, & pax ſtabilitur: quæ pax fundatur in voluntate Dei, charos nos habentis in filio expiatore peccati, & terminat in fide noſtra recipiente oblatam gratiam. Porrò hæc breuis ſententia continet & vberrimã doctrinam, & conſolationẽ dulciſsimam. Doctrinæ partes ſunt plures. PRIMA, Quod iuſticia ſit ex fide. SECVNDA, Quod iuſtificatio ſit reconciliatio noſtri cum Deo. TERTIA, Quod hæc reconciliatio ſit facta per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum Mediatorem, cuius victimæ merito abſoluti à reatu, donamur iuſticia ipſius, & acceptamur ad vitam æternam gratis, propter Chriſtum. QVARTA, Quod ſine fide rei ſimus coram Deo, hoſtes Dei, & ſubiecti damnationi, vt qui adhuc ſub ira Dei detinemur captiui. QVINTA, Refellitur falſiſsimũ dogma eorum, qui fingunt homines meritis congrui ante gratiã præparari ad iuſtificationem. Quid enim quæſo mereri poteſt iniuſtus, reus, damnatus, ſub ira Dei conſtitutus? Talis eſt omnis, qui non eſt iuſtificatus ex fide. Conſolationis ſumma eſt, quod credentes ſciant ſe habere Deum propitium, ſciant ſe acceptos eſſe fide, etſi adhuc ſentiunt peccatum. Non enim ſua merita, ſed Chriſtum Mediatorem intuentur. Contra autem nunquam poſſunt tranquillo eſſe animo, qui opera & merita ſpectant, & ea tanquam mediatores inter ſe & Deum collocant, quod ſane omnes illi faciũt, qui ſuis operibus iuſtificari volunt.

Per quem etiam fide habuimus acceſſum in gratiam hanc, in qua ſtetimus.

SECVNDVS effectus fidei primo neceſſario coniunctus, nempe acceſſus in gratiam Dei. Hic acceſſus non pedibus corporis, ſed fiducia fit Mediatoris, dum ex fide Mediatoris Deum inuocamus. Gratia fauor Dei eſt: cuius fundamentum eſt gratuita beneuolentia in Deo, qui nos in Chriſto charos habuit. Terminus eſt perſona placens fide. Atque ita hoc loco vox gratiæ omnino accipienda eſt. Interdum gratiæ vox per metonymiam pro effectibus fauoris

Dei ſumitur, idque tripliciter. AVT enim accipitur pro imputatione iuſticiæ, vt infra, vbi gratiam & donum coniungit. AVT pro infuſis donis, vt ſunt fides, gaudium ſpiritus, pax, tranquillitas conſcientiæ, &c. AVT pro donis vt hanc vitam potiſsimum ſpectantibus, qualia ſunt animæ & corporis dotes variæ & multiplices. Cum his etiam conuenit Auguſtini diſtinctio, qui duplicem gratiam facit: quarum vna gratia gratis dans, altera gratia gratis data appellatur. Gratia gratis dans, eſt ipſe fauor Dei, ſeu Deus ipſe. Gratia gratis data eſt, quicquid ex fauore Dei nobis datur. vt illa ſit cauſſa, hæc effectus. Opponitur autem gratia merito, vt infra cap. 10. & debito, vt ſupra cap. 4. Merito quidem, quia nulla in nobis ſunt merita fauoris Dei. Debito verò, quia Deus ex ſola gratia in nos liberalis eſt, non expectans vllam noſtram compenſationem. Rectè igitur Auguſtinus: Gratia eſt, inquit, nullo modo, quæ non eſt gratuita omni modo. Dicitur enim gratia, vt idem teſtatur, quia gratis datur. Gratis autem datur, quia merita non præceſſerunt, ſed beneficia Dei te præuenerunt. Eiuſdem Auguſtini eſt & hæc diſtinctio, vt ſit gratia Vna operans, Altera cooperans. Illa præparat hominis voluntatem vt velit, hæc adiuuat ne fruſtra velit. Sed hæc diſtinctio eſt gratiæ gratis dantis, eſtq; non formæ, ſed modi diſtinctio. Hæc de Gratiæ vocabulo admonere hoc loco volui, vt ſtudioſi in lectione ſcripturæ ſignificata huius vocis rectè applicent. Iam quæ potiſsimum hîc obſeruanda ſunt, annotabimus. PRIMO itaque loco obſeruetur effectus fidei, qui eſt non ſolum acceſſus ad Deum, verumetiã perſeuerantia in gratia. quæ ſignificatur ſtandi vocabulo, vt fides ſit perſeuerans in gratiæ fiducia. SECVNDO loco obſeruetur teſtimonium, quod fides ſignificet non tantum noticiam hiſtoriæ, & aſſenſionem, ſed etiam fiduciam. Nam per hiſtoriæ noticiam, & nudã aſſenſionem nemini patet acceſſus ad Deum. Vnde ad Epheſios 3. per quem habemus audaciam & acceſſum in fiducia per fidem ipſius. Obſeruetur PRÆTEREA maxima credentium conſolatio, quæ ex hoc loco peti poteſt. Credentes enim non in ſe, non in vllis ſuis meritis & dignitate, ſed in ſolo CHRISTO habent fiduciam accedendi ad Deum, obtinendi gratiam, & in diuino fauore perſeuerandi. Huc pertinet illud Auguſtini: Totius fiduciæ certitudo in precioſo ſanguine Ieſu Chriſti. PRÆTEREA confutatur hoc Pauli dicto peſtilentiſsimus Papiſtarum error, qui iubent quærere alios mediatores & patronos, quàm vnicum IESVM CHRISTVM, Dicunt præſumtionem eſſe ſine patrono accedere ad Deum: quare vt contumelia afficiunt Chriſtum Mediatorem, & ſtabiliunt idololatriam: ita ſumma conſolatione ſpoliant homines, eos auocantes à vero Mediatore, ad inuocationem Sanctorum, quod eſt Antichriſti proprium.

Et gloriamur ſuper ſpe gloriæ Dei.

TERTIVS effectus fidei, gloriatio ſancta, quæ eſt cum pij non ſolum æquo animo & moderato ſunt: ſed etiam cum magna lætitia perfuſi, placent ſibi de hæreditate cœleſti, quæ ipſos manet. Hæc gloriatio nititur ſpe certiſsima: quæ eſt conſtans & firma expectatio promiſſæ hæreditatis: quæ hæreditas hîc gloriæ voce ſignificatur: quam Deus olim iuxta ſuam promiſsionem pijs donabit. Accipitur enim hîc gloria Dei actiue. Hanc gloriam etiam iuſtificationi ſubiungit Apoſtolus, infra cap. 8. Quos, inquit, iuſtificauit, hos & glorificauit. Eſt proinde iuſtificationi proximus gradus gloria hæc ſeu gloriatio, qua reſuſcitatis corporibus glorificabimur. Hic Pauli locus aperte pugnat cũ dubitatione Papiſtica. Qui enim fieri poteſt, vt is glorietur ſuper ſpe gloriæ Dei, qui dubitat an ſit in gratia, nec ne. Porro quod in tertio capite dictum eſt, gloriationem excluſam eſſe, non cum hoc loco pugnat. Illic enim gloriationis fundamentum eſt meritum humanum ſeu opus, hîc verò fiducia in Deum: quæ nititur conſtantia promiſsionis diuinæ. & hæc eſt gloriatio in Domino, de qua Paulus 1. Corinth. 1.

Non ſolum autem hoc, ſed etiam gloriamur in afflictionibus.

QVARTVS effectus fidei, gloriatio in præſentibus ærumnis, quæ ſane gloriatio magnum eſt paradoxum ſenſui carnis & ſapientię humanæ. Vis verę & viuę fidei tanta eſt, quod in media morte animum erigat, conſoletur, atque inuictum infractumq; reddat. Dominus in Euangelio iubet, vt ſui diſcipuli gaudeant, quando ab ingrato mundo affliguntur: id quod etiam fecerunt flagellati à principibus ſacerdotum, vt teſtantur acta Apoſtolica. Verum hæc gloriatio ſuper afflictione non ex eo prouenit, quaſi afflictio per ſe eſſet expetenda vt bona, Sed gloriationis huius cauſſæ, ex quibus æſtimabitur, aliunde proueniunt. PRIMVM enim pij, ſub cruce conſtituti, intuentur Chriſtum, qui pependit in cruce, cui cum ſe conformes fieri per crucem animaduertunt, ex illa conformitatis cogitatione non parũ conſo-

lationis

lationis capiunt. DEINDE Christum glorificatum intuentur, vnde spem concipiunt de futura glorificatione sibi promissa, quæ suo tempore reuelabitur. PRÆTEREA, patris clementissimi voluntatem considerant sancti, qui castigat filios suos paterno animo, non vt perdat, sed vt cruce veluti excoctos puriores reddat. Proinde non gloriantur pij de cruce, ac si suo genere esset bonum, sed propter euentum. Verum quia caro & sanguis longe aliter de cruce iudicant, addit huius dicti, Gloriamur in afflictionibus, confirmationem.

Scientes quod afflictio tolerantiam operatur, Tolerantia probationem, Probatio 10 spem, Spes non confundit.

Dixit iustificatos gloriari in afflictionibus: Nunc eius paradoxi rationem subijcit ab vsu crucis. Vtitur autem Apostolus Rhetorica gradatione caussarum & effectuum: quæ quoniã nuda proponitur, non indiget quo ad formam attinet nostra explicatione, nisi quod liptote fit in postrema ꝓpositione: Spes non confundit, hoc est, spes gloriam affert. Iam connecte subiectum primæ propositionis cum prædicato postremæ, & concluditur hoc modo: Ergo afflictio est gloriosa. Atque ita sententia fit magis perspicua mutata Rhetorica gradatione in Soriten Dialecticum. Iam materiam excutiamus. Quid sit afflictio notum est. Tolerantia est, qua patienter afflictio suffertur. Probatio est, qua multa tolerando probati facti sumus. Spes est fiducia probatione firmata, qua pius expectat promissam immortalitatem. Hæc est rerum harum non naturalis conse-20 cutio, sed supernaturalis. siquidem in solis renatis locum habet. Nam cum pij cernunt bonam Dei voluntatem & præsentiam in aduersis, augetur in illis patientia. Huius occasio est afflictio. vbi enim non est afflictio, ibi nec patientia locum habet. Contra in prophanis & epicureis hominibus afflictio fremitum aduersus Deum, impatientiam, ac tandem desperationem ac mortem parit, tantum abest, vt patientiam operetur. Huius diuersitatis ratio hæc est. In pijs prælucet cum fide doctrina de caussis, quare Deus velit Ecclesiam subiectam esse cruci: quarũ cogitatione spiritus in renatis se erigit aduersus crucem. Hæ caussæ epicureis & impijs sunt ignotæ, qui tantum quæ carnis sunt, sapiunt. Verum hîc aliquis merito obiecerit Abrahamum, Dauidem, atque multos alios pios non raro gemuisse sub cruce, atque ardenter precatos fuisse mitigationem. Respondeo. Duplex effectus crucis est 30 in pijs, secundum duplicia principia. Nam si externum hominem respicis, hic tristatur, dolet quoties cruce premitur, vt in Dauide & Iob videmus. Contra, si internum intueris hominem, hic exhilaratur & exultat sub cruce. Caro enim infirma est, inquit DOMINVS, spiritus autem promtus. Item, Tristis est anima mea vsque ad mortem. In Iob videmus luctam carnis & spiritus sub cruce. Secundum carnẽ tristatur adeo, vt maledicat diei in quo natus est. Secundum spiritum autem exultat in redemtore & cogitatione futuræ immortalitatis. Scio, inquit, quod Redẽtor meus viuat, & quod in extremo die resurrecturus sim, &c. Quod ergo per se pœna peccati est, & suo genere malum, hoc pijs fit bonum & salutare, iuxta illud: Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Porrò patientiæ seu tolerantiæ effectus est probatio, qua aliquis exploratus & probatus declaratur. Passiue enim 40 vox probationis accipi debet. Nam græcè est δοκιμὴ, quę est effectus patientiæ. Verum cum Iacobus contrario modo videtur loqui, cum ait: Probatio fidei vestræ operatur patientiam, non intelligendum est de probatione passiua, sed actiua. Nam Græcè est τὸ δοκίμιον, hoc est quod probat & explorat. Nam loquitur de tentatione quæ probat & explorat fidem, vt ignis aurum, Vnde nascitur patientia, ex qua δοκιμὴ, qua sentitur fides non simulata, sed vera potius ac viua, atque ideo spem operari ab Apostolo dicitur. Nam vt fides est fiducia præsentis gratiæ: ita spes est fiducia futuræ gloriæ.

Quia caritas Dei effusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est 50 nobis.

Ratio certitudinis spei iustificatorum à caussa infallibili sumta, videlicet à caritate Dei erga iustificatos. Concluditur autem hæc ratio aptissimè hoc syllogismo: Qui diliguntur à Deo, non sua frustrantur spe. Iustificati fide diliguntur à Deo. Igitur, Sua non frustrantur spe. Maior per se euidens est. Nemo enim qui diligit alium sincerè, fallit amicum, qui de se bona sperat, præsertim vbi accessit constans & voluntaria promissio. Minor probatur arrhabone spiritus. Is enim reddit iustificatorũ cordibus testimonium dilectionis Dei erga ipsos, iuxta illud 2. Corinth. 1. Dedit arrhabonem spiritus in cordibus nostris. Atque hæc est argumenti sententia. Caritas Dei hîc accipi actiuè debet. Nam de ea loquitur caritate Apostolus, qua Deus pater in filio nos prosequitur. Hæc effusa est, inquit, per Spiritum sanctum in cordibus nostris. hoc est, Spiritus sanctus

ctus inexhaustam bonitatem Dei nostris obsignat cordibus, quando in eis accedit fidem, inuocationem, lætitiã cordis, patientiam, & alios motus congruentes cum voluntate Dei. Hæ Spiritus sancti flāmulæ certissima sunt indicia præsentis Spiritus sancti, qui datus est, vt sit testimonium dilectionis Dei erga nos. Obseruetur ergo hoc loco testimoniũ præsentiæ Spiritus Dei in homine, ab euidẽtissimo signo, quod est effectus ipsius Spiritus in homine: qui effectus carnis spiritui ex diametro aduersatur, & potissimum in eo situs est, quod homo retineat fidem & bonã conscientiam. DEINDE, quod hæc Spiritus præsentia sit testimoniũ caritatis Dei paternæ erga nos. TVM, quod hinc, hoc est, ex testimonio caritatis Dei spes nostra confirmari & excitari debeat, vt iam firmissimi & certissimi simus de promissa hæreditate cœlesti. PRÆTEREA admonemur hoc loco humilitatis & sanctitatis, ne vel superbia vel impuritate expellamus castissimũ hunc Spiritum, & excidamus gratia præsenti, & gloria futura. Papistæ hunc locum perperam interpretantur de caritate qua nos Deum diligimus, ac si nostra dilectio caussa spei esset. Quorũ errorem refutat & argumenti series, & Paulus ipse se clarè interpretatur, cum ait: Commendat autem suam caritatem erga nos Deus &c. Præterea si hoc Apostoli dictũ intelligendum esset de dilectione nostra, ac si illa fundamentum esset spei, omnium hominum conscientiæ cogerentur contrariũ fateri, videlicet quod potius desperationis caussa esset dilectio nostra quàm spei: Cum constat nostram dilectionem perquam exiguam esse & immundam, & quæ cõtaminatur alijs impuris affectibus. Quid præterea consolationis haberet hoc argumentũ: Nos diligimus Deum, Ergo non frustrabimur spe, Præsertim cum dilectio sit opus legis, quod habet annexam conditionem implicitam, sed impossibilem. Tum enim redditur ꝓmissio legalis, vbi legi satisfactum fuerit.

CHRISTVS enim cum adhuc essemus infirmi, suo tempore pro impijs mortuus est.

Ætiologia est ab affectu caritatis Dei. Nam affectus ex actionibus cognoscitur: Christus mortuus est pro infirmis & impijs, vt eos à morte æterna liberaret. Ergo, Maxima est Dei caritas erga nos, qua vnicum suum filium dedit, vt solueret λύτρον pro nobis. Huc illa sententia Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret. Quod autem addit, κατὰ καιρὸν, secundum tempus, seu vt nos vertimus, suo tempore, Significat tempus illud opportunum, quo pater apud se constituerat filium in mundum mittere, vt fieret victima pro mundo. Huc illud ad Galat. 4. Quando venit plenitudo temporis, emisit Deus filiũ suum natum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret. Pertinet & huc Prophetia Iacobi Patriarchæ, & Danielis de tempore aduentus Christi. Porrò quod Apostolus dicit: Cũ adhuc essemus infirmi seu inualidi, destituti omnibus viribus (nam hæc vis est Græcæ vocis ἀσθενῶν) relationem habet duplicis temporis, videlicet ante conuersionem & post conuersionem. Ante conuersionem omnes homines sunt & ἀσθενεῖς & ἀσεβεῖς. ἀσθενεῖς quidem, hoc est, omnibus viribus destituti & minime apti ad intelligenda & capienda quæ Dei sunt. Nã vt alibi dicit Apostolus ψυχικὸς homo non capit ea quæ sunt Spiritus Dei, cuius ratio redditur ad Ephes. 4. vbi tribuit τῷ νῷ, hoc est, principi animæ parti ματαιότητα, vanitatem, τῇ διανοίᾳ, tenebras siue caliginem. Quare necesse est in non renatis ignorantiam rerum diuinarum esse. Deinde tertio loco tribuit cordi, hoc est, voluntati & affectibus πώρωσιν, hoc est, obdurationem, hoc est, summã contumaciam qua aduersus Deũ ruunt homines indulgentes suis prauis affectibus. ἀσεβεῖς vero, id est, sine cultu, scilicet Dei. Non enim Deum coluerunt, sed multiplici idolomania se contaminauerunt. Hæc duo epitheta hominibus ante conuersionem tribuit Apostolus, vt inde illustrior appareat caritas Dei erga nos, qui pro talibus filium suum in mortem tradere voluit. DEINDE significat Apostolus, quod in cõuersione donentur homines nouis viribus, vt iam conuersi, etsi legi plenam obœdientiam præstare non possint: tamen possint aliqua Deo grata facere. Nam & donantur noua luce, & adiuuãtur à Spiritu sancto, vt Deũ veris cultibus iam colere incipiant. Sed quomodo hæc simul Deo conueniunt, vt & intime amet homines, & tamen eosdem vt hostes persequatur nondum conuersos? Duo in homine intuetur Deus. VNVM, quod ab ipso est: ALTERVM, quod ab homine & à Diabolo. Amat quidem nos, quia eius sumus creatura ad ipsius imaginem conditi: Persequitur verò vt hostes, idque propter peccatum. Amor ex misericordia est, persecutio ex iusticia. Misericordia vult homines saluare Deus, iusticia vult eosdem punire. At sapientia Dei fecit & misericordiæ & iusticiæ locum. Misericordiæ quidem, dum perditorum hominum miseria afficitur Deus, & ad iuuandum mouetur. Iusticiæ verò dum filium mittit, qui nostra caussa in se recepta satisfacit iusticiæ Dei, vt omnis qui

nis qui credit in hunc filium, non moriatur, sed viuat vita æterna, in alios autem exerceatur iudicium iustum absque misericordia.

Enimuero vix pro iusto quisquam moriatur. Nam pro bono forsitan aliquis mori sustinet.

Amplificat Dei erga nos caritatem duplici collatione. PRIOR est, vix pro iusto quopiam homine quisquã velit mortem subire, At Deus filium suum dedit, qui pro nobis non modo non iustis, sed etiam sceleratissimis moreretur. POSTERIOR, eius caussa, à quo quisquam beneficium acceperit, forsan sustineat mori, At Deus, cum non modo nullis à nobis beneficijs esset affectus, sed etiã nos sibi infensissimos hostes esse non ignoraret: tamen filium vnigenitum in mortem pro nobis tradidit. Quare necesse est ardentissimam dilectionem esse, qua nos est prosecutus. Hæc videtur simplicissima huius loci sententia. Nam vt infirmo opponit iustum, ita impio bonum & alijs commodũ. Nec mutatio numeri quenquam offendet, quæ est frequentissima apud Hebręos, qui sæpe numerum singularem collectiue accipiunt. Quidam interpretes bonũ & iustum accipiunt in neutro genere, vt pro iusto mori, sit pro re iusta mori, hoc est, cum quis legibus mortem debet & pro bono, hoc est, pro re bona, vt si quis mortem oppeteret volens pro patria aut liberis, Sed peristasis loci facit, vt priorem interpretationem præferam, quæ & autoritate veterum, Chrysostomi, Athanasij, Ambrosij, Selæ & aliorum nititur.

Commendat autem suam caritatem erga nos Deus, Quod cum adhuc essemus peccatores, CHRISTVS pro nobis mortuus sit.

Accõmodatio est collationis propositæ, cuius hæc vis est, Si quis sustineret mori pro iustis & bonis, certè maximam suam erga ipsos declararet dilectionem. At nunc Christus filius Dei mortuus est pro nobis non iustis, sed iniustis, non bonis, sed malis, Nihil enim commodi aut vtilitatis à nobis expectauit. Ergo necesse est immensam & ineffabilem caritatem Dei fuisse, qua motus, filium suum vnigenitum pro nobis dederit. Hæc Pauli concio de caritate Dei erga nos, diligenter obseruetur. Continet enim & doctrinam vtilissimam, & consolationem vberrimam, & confutationem iusticiariorum validissimam. DOCTRINA est, quod Christi mors impietatis hominum expiandæ gratia sit facta: quodq; ea sola salutis meritoria sit. CONSOLATIO hîc proponitur contra iram Dei summa, videlicet quod filius Dei adeo homines dilexerit, vt in se deriuarit iram patris, ne humanum genus conditum ad imaginem Dei, æternum periret. CONFVTATIO est erroris Pharisaici omnium temporum, quo putatur quod alijs medijs liberentur homines à peccato & morte, quam sola filij Dei victima.

Multo igitur magis iustificati nunc in sanguine eius seruabimur per ipsum ab ira.

Illatio à minori ad maius. Confert autem homines eosdem pro duplici eorum statu. Aut enim adhuc peccatores sunt, hoc est, rei æternæ mortis propter peccatum, aut sunt iustificati fide. Iam Deus dilexit nos peccatores. Igitur, Multo magis iustificatos diligit. Si diligit, certè non damnabit. Neque enim damnare potest quos à reatu absoluit. Est enim reatus damnationis caussa. In voce Iræ, est metalepsis. Nam ex ira damnatio intelligitur. Obseruetur igitur hîc rursus beneficium reparationis totum vni CHRISTO ascribendum esse. Nam hic Apostolus disertè iustificationem & glorificationem, quæ est liberatio ab ira & damnatione, adeoque integra salutis possesio vni Christo tribuitur.

Nam si cum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo per mortem filij ipsius. Multo igitur magis seruabimur per vitam ipsius.

De mortis Christi efficacia per collationem effectuum dixit: Efficax fuit mors CHRISTI ad abolendum peccatum eorum, qui adhuc erant inimici Dei. Proinde multo magis est efficax ad abolendam iram Dei aduersus eos, qui iam non sunt peccatores amplius, Sed iustificati, hoc est, absoluti à peccato. Nunc autem addit argumentum ab efficacia vitæ Christi, idque per collationem virtutis, mortis & vitæ Christi. Mors caussa est reconciliationis. Vita caussa est salutis seu acceptationis ad vitam æternam. Concludit autem hoc modo à minori ad maius: Mors Christi fuit efficax ad reconciliandos nos Deo. Multo igitur magis vita Christi, hoc est, re-

ſurrectio Chriſti efficax erit ad communicandam reconciliatis vitam æternam, quæ vita æterna reconciliationis & iuſtificationis finis eſt. Obſeruentur ergo diſtincta Mediatoris beneficia, qui vt morte ſua expiat peccatum, & reconciliat nos Deo: ita vita ſua, hoc eſt, reſurrectione iuſtificat, ac in integram ſalutis poſſeſsionem nos introducit. Quid hinc ſequitur? Id quod confirmandum propoſuit Apoſtolus: Videlicet ſpem iuſtificatorum non fore irritam, vt quæ nititur firmiſsimis fundamentis caritate Dei patris, obſignatione Spiritus ſancti, morte & vita filij, Siquidem morte expiatum eſt peccatum, vita autem parta eſt iuſticia & ſalus.

Neque id ſolum, ſed etiam gloriamur in Deo per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM.

Hic QVINTVS iuſtificationis 10 ſeu fidei effectus eſt, gloriari in Deo: quæ gloriatio eſt ſpiritualis quædam παῤῥησία, qua non ſolum gloriamur ſuper ſpe gloriæ Dei, Sed etiam in ipſo fundamento ſpei, hoc eſt, in ipſo Deo, videlicet quod ſit noſter Deus, qui nos tuetur & defendit. Hinc conſolatio petenda eſt in omnibus aduerſis. Si enim Deus pro nobis, quis contra nos? Si Deus iuſtificat, quis eſt qui condemnat. Verum vt abducat Apoſtolus nos à cogitatione ſiue dignitatis ſiue indignitatis noſtræ, cauſſam huius gloriationis non in nobis, ſed extra nos ponit, cum inquit: Per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM.

Per quem nunc reconciliationem aſſecuti ſumus.

Aliquoties dixerat Apoſtolus nos 20 reconciliatos eſſe Deo per Chriſtum, iam ideo idem repetit, vt paret ſibi viam ad declarandam eam iuſtificationis partem, quam in propoſitione attigit, quæ eſt iuſticiæ Chriſti imputatio. Hactenus enim partim in genere de iuſtificatione diſſeruit, partim de prima eius parte, videlicet de expiatione peccati, ſeu abſolutione à peccato, quæ eſt remiſsio peccatorum, partim etiam de acceptatione reconciliatorum ad vitam æternam, idque gratis propter Chriſtum. Verum quia & remiſsio peccatorum, & acceptatio perſonę nititur Chriſto fundamento & autore, cuius iuſticia credentibus imputatur, vt appareant iuſti coram Deo, iam de ea iuſticia diſputationē aggreditur. Nam cum merito quæri poſſet, quęnam ſit illa Dei iuſticia de qua hactenus toties dictum eſt, & cum ea Chriſti propria 30 eſſe definitur, adhuc quæri poſſet, quomodo vnius iuſticia multis ſufficere poſsit & imputari. Eā ergo iuſticiam explicandam nunc aggreditur, & modum imputationis vſq; ad capitis huius finem oſtendit, idq; pulcherrime per collationem cauſſarum & effectuū. Confert enim inter ſe peccatum & iuſticiam, Chriſtum & Adam, mortem & vitam, legē & gratiā, ex quorum collatione non ſolum modus iuſtificationis noſtri apertè concluditur, Verumetiam alij multi loci, ijque in ſcriptura præcipui offeruntur: quorū notitia admodum vtilis eſt, ad declarationem myſterij ſalutis & reparationis noſtræ apud Deum. Hæc ergo pars inprimis cognoſcenda & obſeruanda eſt: non ſolum quia continet pręcipua doctrinę cœleſtis capita, Verumetiam quia valide refutat Oſiandricum errorem, & aliorum veterum & recentium ſcriptorum, qui à vera noſtræ iuſtificationis materia aberrarunt. 40

Propterea ſicut per vnum hominem peccatum in mundum introijt, ac per peccatū mors: Et ſic in omnes homines mors peruaſit, quatenus omnes peccauerunt. Vſque ad legem enim peccatum erat in mundo. At peccatum non imputatur quando non eſt lex. Sed regnauit mors ab Adam vſque ad Moſen, etiam in eos, qui non peccauerunt, iuxta ſimilitudinem tranſgreſſionis Adæ, qui eſt typus eius, qui erat futurus.

Quoniam dixit Apoſtolus reconciliationem factam eſſe per Chriſtum, Nunc modum oſtendit, quomodo id fieri potuerit. Videtur enim parum cōuenire, aſſerere vnius Chriſti factum multis imputari poſſe. Hoc autem vt explicet Apoſtolus, collationem facit cauſarum & effectuum. Confert enim Adam & Chriſtum, & oſtendit quid vterque fecerit. Con- 50 fert autem eos tum in re ſimili, tum in contraria. Similes enim ſunt in eo, quod vterque quod eſt ſuum, cum ſuis communicat. Rurſus in eo plane diſsimiles ſunt, quod Adam peccatum in ſuos natura deriuat in mortem, Chriſtus vero ſuam iuſticiam cum ſuis per gratiā communicat in vitam. Non eſt ergo mirum vnius Chriſti iuſticiam imputari multis in vitā, cum vnius Adæ lapſus imputatus ſit multis in mortē.

Atque

Atq; hæc eſt argumenti præſentis ſumma. Verum vt textum Paulinum plenius intelligamus, PRIMVM collationem ipſam verbis Pauli proponam, & ἀπόδοσιν collationis adiungam integre, quam attigit tantum Apoſtolus. DEINDE verba textus ordine explicabo. Eſt autem hæc collatio: Quemadmodum per vnum (Adamum) peccatum, (hoc eſt reatus) in mundum intrauit, & per peccatum mors (hoc eſt, corruptio & damnatio) & ſic in omnes homines (ab illo vno Adamo per naturalem propagatos generationem) mors peruaſit, etiam in eos qui non peccauerant ſimili tranſgreſsione cum Adam: Ita per vnum Chriſtum iuſticia in mundum intrauit, & per iuſticiã vita, & ſic in omnes homines (à Chriſto per regenerationis gratiam propagatos) vita peruaſit etiam in eos, qui non fuerunt iuſti ſimili obœdientia cum Chriſto. Hæc integra eſt collatio. Sed Paulus pro apodoſi poſuit hæc verba: Qui eſt typus eius, qui erat futurus, hoc eſt, Chriſti. Typus autem ad propagandi ſimilitudinem, non ad res ipſas propagatas pertinet. In eo enim, vt Ambroſius ait tantum forma Adæ Chriſtus, qui quod vnus peccauit, vnus emendauit. Iam verba textus particulatim excutiamus: Quemadmodum, inquit, per vnum hominem peccatũ in mundum intrauit, & per peccatum mors. Per vnum hominem intelligit primum hominẽ, videlicet Adam, qui fuit veluti maſſa, vnde cæteri homines ſunt deſumti. Per hunc, inquit, peccatum intrauit in mundum. Peccatum originis ſentit. Sunt autem duo in peccato originis conſideranda, Reatus ſcilicet & Corruptio: quæ duo, etſi non poſſunt ſeparari, tamẽ accurate diſtingui debent. Sicut enim Adam, admiſſo peccato, primum reus factus eſt iræ Dei. Deinde, quia reus erat, pœnam peccati, id eſt, corruptionem illam tum animi tum corporis ſubijt. Atque hoc eſt quod Paulus dicit: Et per peccatum mors. Sic quoque in poſteros naturam tranſmiſit tum ream inprimis, tum corruptam. De reatus igitur propagatione proprie agit hoc loco Apoſtolus, cui opponitur imputatio iuſticiæ Chriſti. Nam cum Chriſtus morte ſua reatum eluit, ſimul fideles iuſticia imputata induit. Quod autem ad corruptionẽ attinet, ea diuerſum habet remedium, nempe ſanctificationem humanæ naturæ in Chriſto, de qua in octauo agitur. Porrò obſeruandum eſt hoc loco, Adam conſiderari dupliciter. PRIMVM ſimpliciter ſine reſpectu ad poſteros: qua ratione nullus eſt reus ipſius delicto. DEINDE relatiuè, quatenus eſt prima radix naturæ humanæ, in quo totum humanum genus quoddamodo fuiſſe manifeſtũ eſt, atq; hac ratione reatus Adæ cum ſua pœna, quæ eſt corruptio, deriuatus eſt in omnem eius poſteritatem. Quapropter vt leproſi parentes generant leproſos liberos, qui liberi & lepra parentum & propria ſunt cõtaminati: ita Adam reus & corruptus, generat ream & corruptam poſteritatem. atque id eſt, quod Paulus ait: Sic in omnes homines mors peruaſit, ſcilicet cũ reatu. Cauſſam apponit: in quo, ſcilicet Adamo, Omnes peccauerunt, hoc eſt, rei fuerunt imputato poſteritati reatu patris, cum quo coniuncta eſt & pœna, ſcilicet corruptio. Complectitur itaq; vtrunque peccatum originis, reatum & corruptionem. Nam vtrunque propagatur ab Adam in poſteros: Sed alterum cauſſæ, alterum effectus rationem habet.

Vſque enim ad legem peccatum erat in mundo.

Quid hoc ſibi vult? Abſurdum videri poterat homines condemnari, vt reos ante datam legem. Si enim peccatum eſt legis tranſgreſsio, neceſſe eſt legem eſſe ante peccatum. Hanc obiectionem anteuertit Apoſtolus prolepſi Rhetorica, & aſſerit peccatum omnino fuiſſe in mundo ante legem, contra eos, qui ab Adamo non voluerunt propagari peccatum: Sed tum demum incœpiſſe, quando lex data, ab hominibus eſt violata. Sed effectus peccati oſtendit, peccatum etiam fuiſſe ante legem datam in monte Synai. Nam fuit alia lex data Adamo in Paradyſo, quam nos omnes in Adamo tranſgreſsi ſumus, ſicuti docet pœna, quæ peccatum eſt conſecuta.

At peccatum non imputatur, quando non eſt lex.

Hæc etiam aduerſariorum obiectio eſt: quæ ex eo prouenit, quod primam legem, quam tranſgreſsi ſumus in Adamo, non attendant. Eſt autem hæc obiectio: Peccatum eſt legis tranſgreſsio, Ergo, Quando lex non eſt, neque peccatum eſſe poteſt. Nam accidens non cadit niſi in ſubiectum. Sed Paulus dat inſtantiam hoc modo: Mors regnauit ab Adam vſque ad Moſen, Ergo, Neceſſe eſt fuiſſe peccatum ante Moſen. Nam mors ſequitur peccatum vt iuſta pœna. Sumitur autem hæc reſponſio à iuſticia iudicis Dei. Deus puniuit peccatum morte ante datam legem. Ergo, Reus fuit homo ante datam legem per Moſen. Cuius ergo legis fuit reus? Primum eiuſdem, quam Adam tranſgreſſus eſt. Deinde legis non

ſcriptæ

ſcriptæ in libris, ſed inſculptæ in natura, de qua ſupra capite ſecundo.

Etiam in eos qui non peccauerunt, iuxta ſimilitudinem tranſgreſsionis Adæ. Hæc verba coniungi debent cum principio huius pericopæ, hoc modo. Propterea ſicut per vnum hominem peccatum in mundum intrauit, & per peccatũ mors, & ſic in omnes homines mors peruaſit, etiam in eos qui non peccauerunt, iuxta ſimilitudinem tranſgreſsionis Adæ. Hoc eſt, Etſi non omnes peccauerunt guſtu pomi vetiti, ſicut Adam fecit: tamen qui ab eo tanquam à vicioſa radice ſunt propagati, peccatores ſunt & ipſi & damnati. Ex hac deſcriptione Apoſtolica concludamus definitionem peccati originis, hoc modo: Peccatum originis eſt, cum reatus, quo naſcentes rei ſunt ob peccatum Adæ, tum corruptio humanæ naturæ propagata ab Adamo, obnoxia morti & damnationi, niſi fiat remiſsio. 10

Sed non ſicuti delictum, ita & donum. Hæc propoſitio eſt diſsimilitudinis inter Adamum & Chriſtum. Dixit Chriſti typum fuiſſe Adamum. At ne quis eandem rationẽ in typo & antitypo ſtatueret, dicit Apoſtolus maximam diſsimilitudinem factorũ Adæ & Chriſti eſſe. Ab illo enim delictum, ab hoc donum, hoc eſt, iuſticia quæ nobis imputatur.

Nam ſi vnius delicto multi mortui ſunt, Multo magis gratia Dei & donum per gratiam, quæ eſt vnius hominis IESV CHRISTI, in multos abundauit. Ratio & declaratio diſsimilitudinis inter delictum & donũ. Si lapſus Adæ ceſsit τοῖς πολλοῖς, id eſt, multis illis, hoc eſt, toti poſteritati Adæ in mortem, Multo magis gratia Dei & donum per gratiam, quæ eſt vnius IESV CHRISTI, cedet multis in vitam. Hæc argumenti propoſitio eſt. Aſſumtio eſt: Sed lapſus Adæ ceſsit toti poſteritati ipſius in mortem. Hinc ſequitur concluſio: Igitur, Multo magis gratia Dei, & donum per gratiam, cedet multis in vitam. Gratiam opponit Apoſtolus iræ Dei vt donum reatui. Eſt enim GRATIA fauor Dei, quo cœleſtis pater nos complectitur in filio. DONVM autem eſt ipſa obœdientia CHRISTI, qua nobis imputata, abſoluimur à reatu. Differunt ergo Gratia & Donum, vt cauſſa & effectus. Gratia enim doni cauſſa eſt. Quidam per gratiã intelligunt remiſsionem peccatorum, & per donum ſanctificationem & nouitatem. Sed horum ſententiam refutat nõ ſolum ſeries argumenti, verumetiam Apoſtolus ipſe ſatis indicat, quid per donum velit ſignificare. Nam vt paulò antea delictum oppoſuit dono, ita poſtea ait: Qui acceperunt abundantiam gratiæ & doni iuſticiæ. Porrò hæc iuſticia CHRISTI nunc ab Apoſtolo dicitur χάρισμα, nunc δώρημα, nunc δωρεὰ, quæ tria Latinus interpres vna Latina voce reddidit, nempe DONI. Sed diſcrimen hoc eſt: Δωρεὰ genus eſt ad χάρισμα & δώρημα. Χάρισμα autem dicitur, reſpectu Dei nobis iuſticiam imputans. Δώρημα, reſpectu noſtri, qui ea iuſticia donati ſumus. Proinde χάρισμα ipſius δωρήματος cauſſa eſt, quod δώρημα paulo infra δικαίωμα vocatur, quia donum illud, quod eſt obœdientia Chriſti, nos iuſtos efficit. 20 30 40

Et non ſicut per vnum qui peccauit, donum. Secundæ differentiæ inter delictum & donum propoſitio. Oratio autem hæc deficiens ita completur: Et non ſicut delictum per vnum qui peccauit, ita donum, per vnũ qui iuſtus fuit ſe habet. Senſus proinde eſt huius propoſitionis: Non eſt eadem ratio delicti, quod per vnum peccatorem in alios permanauit, & doni quod per vnum iuſtum ad alios peruenit. Hæc differentia ideo obſeruanda eſt, ne quis ex eo, quod dixerat, Adam typum eſſe Chriſti, inferret hanc ſimilitudinem propagationis delicti & doni. Quemadmodum Adam vno peccato originali coniecit mundum in mortem & damnationẽ: ita Chriſtus ab vno illo peccato Adami, hoc eſt, originali, ſua iuſticia homines liberat. Verum huic obiectioni occurrit Paulus, ſtatuens diſcrimen in typo & antitypo. Adam per vnum peccatum damnauit mundum, Sed Chriſtus ex gratia per ſuam iuſticiam à multis delictis mundum liberat, hoc eſt, non ſolum ab originali, verumetiam ab omnibus alijs credentes abſoluit. Obſeruetur igitur contra Monachorum ſomnia hæc inſignis ſententia, quam verba Pauli offerunt. Non quemadmodum vnus Adam peccans vno peccato coniecit mundum in damnationem: ita Chriſtus ab vno tantum peccato liberat, ſed à pluribus. 50

Nam

Nam iudicium quidem ex vno in condemnationem, At donum ex multis delictis in iustificationem.

Ratio propositionis, continens discrimen inter reatus propagationem, & doni. Completur & hæc oratio hoc modo: Nam iudicium quidem ex vno delicto introijt in condemnationem, at donum ex multis delictis, hoc est, post multa delicta venit in iustificationem, quæ est absolutio & liberatio à reatu. Hîc primum obseruemus iudicium hoc loco significare reatum. Nam ex reatu oritur condemnatio. Præterea quod per donum Apostolus intelligat iusticiam Christi, qua nobis imputata, nō amplius rei coram Deo, sed iusti apparemus. Adhæc, quod iustificatio hominis sit imputatio iusticiæ Christi, & absolutio à reatu & damnatione, quæ damnatio ob reatum contingit. Nam Apostolus iustificationem opponit κατακρίματι, hoc est, condemnationi: quæ antithesis satis ostendit, quid Paulus per iustificationem intelligat.

Nam si vnius delicto mors regnauit per vnum, Multo magis ij qui abundantiam gratiæ & doni iusticiæ accipiunt in vita, regnabunt per vnum IESVM CHRISTVM.

Ætiologia est sumta à virtute caussarum efficientium, per collationem minoris & maioris. Si tanta fuit delicti & reatus Adami vis, vt in totam eius posteritatem dimanarit in condemnationem, Multo profecto maior erit vis gratiæ & iusticiæ CHRISTI, vt qui eius reddantur participes per fidem, vitam viuant æternam. Obseruetur hîc Hebraismus, quo abundantia gratiæ ponitur, pro abundante gratia, quæ opponitur iræ Dei: & abundantia doni iusticiæ pro abundante & donata, hoc est, imputata Christi iusticia. Rursus hîc gratia & donum, vt caussa & effectus se habent, & aperte donum definitur iusticia, quæ donatur ex gratia, hoc est, gratis imputatur.

Itaque quemadmodum per vnius delictum (iudicium venit) in omnes homines in condemnationem, Sic etiam per vnius iustificationem (donum abundauit) in omnes homines in iusticiam vitæ.

Conclusio est dissimilitudinis inter Adamum & Christum, quantum ad effecta contraria attinet. Erasmus in priori membro ex suo: propagatum est malum. in posteriori, propagatum est bonum adiecit, deprauata sententia Apostoli. Nam si admiserimus propagari bonum in iustificationem: sophistæ intrudent nobis suam inhærentem qualitatem, qua homines iustos fieri fingunt. Rectius ergo complebitur sententia, si id quod deest restituimus ex versu, qui paulo ante præcessit: Nam iudiciū quidem ex vno in condemnationem at donum ex multis in iustificationem. Ex hoc versu subiecta, iudiciū & donum sumamus. Deinde verbum quod respondebit priori subiecto, sumatur ex versu, Sicut per vnum hominem peccatum in mundum intrauit, Quod posteriori respondebit, petatur ex illo dicto: Gratia & donum in multos abundauit. Hanc interpretationē facile approbabit is, qui accuratius totam hanc disputationem contemplatur. Vocabulum iustificationis bis positum. vt apud Græcos variat paraschematismo, ita etiam hoc loco variat modo significandi. Nam PRIORI loco iustificatio Græcè δικαίωμα, ipsam iustificationis nostræ materiam declarat, hoc est, iustificationē, qua ipse Christus iustus est sua obœdientia. Opponitur enim delicto Adæ & nostro. POSTERIORI loco, iustificatio Græcè δικαίωσις, significat iustificationem, qua nos à damnatoria legis sententia absoluimur. Opponitur enim condemnationi communi. Differt ergo iustificatio priori loco posita, à iustificatione quæ posteriori loco ponitur, vt caussa à suo effectu. Hanc interpretationem germanam esse, antithesium collatio facile conuincit. Quod autē addit Apostolus: Vitæ, notat finem iustificationis esse vitam æternam, quam in 8. cap. vocat glorificationē. Hoc etiam ex antithesi finium patet. Nam vt condemnationis finis est mors æterna, ita iustificationis finis est vita æterna. Docet præterea hæc antithesis, quid apud Paulum significet iustificationis vox. Nā cum opponitur condemnationi, quid quæso aliud significare potest, quam absolutionem à reatu, quæ fit cum Christi iusticia nobis imputatur?

Sicut enim per inobœdientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi: Ita obœdientia vnius, iusti constituentur multi.

Comprobatio conclusionis est per collationem caussarum in contrarijs effectibus. Caussæ sunt Adam peccans, & CHRISTVS iustus: Effecta sunt, peccato Adæ multi sunt consti-

constituti peccatores, iusticia Christi multi cõstituti sunt iusti. Obseruemus hoc loco PRIMVM definitionem vtriusque, hoc est, & delicti Adæ & iusticiæ Christi. Vt enim delictum Adæ definitur inobœdientia esse erga Deum: ita iusticia Christi definitur obœdientia, qua ipse Christus non solum satisfecit legi, verumetiam obœdiens fuit vsque ad mortẽ crucis. DEINDE quod, quemadmodum vnus Adam suo peccato nos reos fecit: ita vnus Christus sua obœdientia nobis imputata, nos iustos coram Deo constituit. Hinc ergo patet, quod quemadmodum reatus est ordinatio peccati Adæ ad damnationẽ: ita iustificatio est ordinatio iusticiæ Christi ad acceptationẽ nostri. Notetur igitur diligenter discrimen inter caussam reatus, & caussam iustificationis. Caussa reatus & in Adam & in nobis est: Sed iustificationis caussa in solo Christo existit, per quem etiam sanctificamur, vt incoetur in nobis noua obœdientia. POSTREMO, obseruemus hîc solidam refutationem erroris Osiandri, qui contendit homines iustificari essentiali Dei iusticia, propterea quod supra Apostolus distinguat inter iusticiam Dei & hominum. Sed Paulus hîc apertissimę illam Dei iusticiam definit obœdientiam Christi, qua multi constituentur iusti: quæ Christi obœdientia ideo Dei iusticia dicitur, quia & Deum autorem habet, & summe Deo probatur.

Cæterum lex præterea introijt, vt abundaret delictum.

Quia aduersarij Pauli ex singulis pene verbis eius calumniandi occasionem quærebant, Paulus prudenter anticipat, quæ obijci possunt ab aduersarijs. Disputauit hactenus Apostolus, gratia Dei & obœdientia Christi iustificari homines. Hanc doctrinam expugnare contenderunt aduersarij hoc modo: Si Christi obœdiẽtia ex sola gratia Dei iustificantur homines, profecto frustra per Mosen lex lata est. Quid enim aliud est lex, quàm iusticiæ regula? Paulus respõdet, & tribuit legi effectum, opinioni aduersariorum prorsus contrarium. Aduersarij putabant legem esse latam quæ tolleret peccatum, & iustos faceret homines. Sed Paulus cõtra contendit, legem accessisse ad morbum naturalem, & eum magis auxisse in humana natura, & damnasse. Hic quæstio oritur difficilis: Cum nullus bonus magistratus fert legem, vt malum in sua repub. augeatur, immo potius vt minuatur & tollatur: Quomodo quæso optimo Deo conueniet, vt ferat legem in hunc finem, vt peccatũ abundet magis & augeatur? Ad hanc quæstionem alij aliud respondent. Quidam dictum Pauli ad incrementum noticiæ & peruicacię referunt. Ad noticiæ quidẽ incrementũ, quia vox legis ponit homini voluntatem Dei ante oculos, quam qui violat, scit se magis reum esse, quam si nulla extaret lex diuinitus lata, atq; ideo supra dictum est: Per legem est agnitio peccati. Ad peruicaciæ verò incrementũ, quia ex lege data scit maiestatem diuinam contemni præuaricatione legis, magis apparet delinquentis præuaricatio & contumacia, nam suam voluntatem diuinæ anteponit. Hæc etsi vera sunt: tamen huic loco minime quadrare videntur. Nam gratiam & legem committit Apostolus quantum ad contraria effecta attinet. Vt enim gratia peccatum minuit & tollit: ita lex lata idem auget & abundare facit, vt dicit Apostolus, aperte legem accessisse, vt abundaret delictum. Quid ergo ad obiectionem dicendum est? Si præsentem locum cõferamus cum nonnullis dictis, quæ sunt in septimo: nulla amplius relinquetur dubitatio. In septimo enim ita habetur: Cũ essemus in carne, affectiones peccatorum per legem existentes, vigebant in membris meis ad fructificandum morti. Item: Peccatum occasione sumta genuit in me omnem concupiscentiam. Item: Peccatum occasione sumta seduxit me. Item: Ergo quod bonum est, mihi factum est mors? (id est mortiferum?) Absit, immo peccatum. Ex horum locorum collatione discimus, legem per se non augere peccatum in natura, sed per occasionem. Nam peccatũ sumta occasione à lege crescit magis magisq; , ac veluti exæstuat. Lex bona ab optimo Deo lata est, vt quid iustum & iniustum sit edoceat: atque vt facientes eam, viuant in ea. Quod autem alius iam sit euentus legis, id hominum culpa fit, non vllo legis vitio. At hanc interpretationem non videntur admittere verba Apostoli: Dicit enim diserte: Lex introijt vt abundaret peccatum, hic rem & finem rei coniungit. Respondeo, vsitatam in scripturis phrasin esse, qua caussę agendi propter aliud, effectus tribuitur, qui habet aliam propriam caussam, idque propter euentum. Supra in primo capite dictum est: Deum æternam suam potentiam & diuinitatem patefecisse hominibus, vt sint inexcusabiles, qui sane finis non est proprius patefactionis diuinæ maiestatis, sed accessorius, idque propter euentum. Oseæ 8. Aurum suum & argentum fecerunt sibi idola, vt interirent. Hic sane euentus non sequitur consilium fabricantium idola, sed aliam caussam, videlicet peccatum Israelis. Sed huius phrasis exempla videbimus plura in 9. cap. Hic ergo finis legis ex euentu eius in hominibus, & non ex natura legis accipiendus est, quemadmodum rursus ostendetur in septimo.

Vbi

Vbi autem abundauit peccatum, superabundauit gratia.

Dixit peccatum abundare per legem, iam peccato abundanti opponit victricem gratiam. Nunquam enim ita abundare peccatum potest, quin gratia, qua Deus nobis remittit peccatum, & imputat iusticiam filij, sit multo abundantior. adeo vt gratia à peccato superari nequeat: sed semper peccatum vincat in ijs, qui confugiunt ad gratiam. Hic locus insignis est, qui vt clypeus tentationi quæ oritur ex cogitatione magnitudinis peccati opponendus est. Huiusmodi tentatio in Cain fuit, cum diceret: Maius est peccatum meũ quàm propitiatio, & in Iuda, qui peccati mole oppressus desperauit. At Paulus persecutor Ecclesiæ, se cogitatione huius superabundantis gratiæ consolatus est. Sic Dauid, Manasses, Magdalena, atq; adeo omnes sancti omnibus ætatibus, se cogitatione misericordiæ Dei erexerunt contra desperationem. atq; hinc est quod Dauid dicat, misericordiam Dei omnia opera Dei superare. Opponamus ergo & nos hoc insigne dictũ cogitationi de ira Dei & magnitudine peccati, & sciamus, vt Ioannes ait: ad hoc apparuisse filium Dei, vt destruat opera Diaboli. Hac consolatione in hora mortis nulla gratior, nulla firmior, nulla deniq; dulcior esse potest. Verum caueat vnusquisque, ne hoc Paulino dicto abutatur, & diuturna impœnitẽtia prouocet iram Dei. Hoc enim ideo à Paulo dictum est, non vt gratiæ magnitudine ad licentiã peccandi abutamur, sed vt lapsi non despondeamus animum propter peccati magnitudinem, & vt agamus pœnitentiã maturè, gratias agentes Deo, qui tanto fauore nos complectitur in filio, quod velit omnia nostra peccata sanguine filij sui abluere, modo seriã egerimus pœnitentiam. Porrò sciendum est, gratiam supra peccatum abundare quatuor modis, videlicet, Imputatione, Dignitate, Donatione, & Consummatione. PRIMVM enim remissis peccatis imputatur credentibus iusticia Christi, qua perfectè iusti in conspectu Dei & angelorum habentur. DEINDE dignatur Deus credentes filiorum honore & titulo. Dedit enim hunc honorem Deus hominibus, vt filij eius sint, quotquot credunt in nomen eius. PRÆTEREA, donat Deus credentibus suum Spiritum sanctum, quo aguntur, hoc est, qui eos consolatur, viuificat, sanctificat, adiuuat, eisque obsignat promissam hæreditatem. POSTREMO, sua gratia excitabit Deus corpora nostra, & ea reddet conformia glorioso corpori filij ipsius Domini nostri IESV CHRISTI, atque ita in omni æternitate gestabimus imaginem Dei, & Deus erit omnia in omnibus.

Vt quemadmodum regnauit peccatum in mortem: Sic & gratia regnet per iusticiam in vitam æternam, per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM.

Dulcissimus finis victricis gratiæ attexitur per collationem regni peccati & regni gratiæ. Regnum peccati cedit in mortem & damnationem, Regnum gratiæ finem habet vitam æternam, idque per victorem mortis Dominum nostrum IESVM CHRISTVM. Obseruandus est hic locus inprimis. monstrat enim discrimẽ inter duo diuersissima regna: quorum vnum est peccati, alterum gratiæ. Illud administratur per inobœdientiam in mortem, hoc per iusticiam in vitam æternam. Vbicunque autem fides in Mediatorem non est, ibi regnat peccatum in mortem. Contra vbi fides est, ibi est regnum gratiæ in vitam. Credenti enim remissa sunt peccata, & imputata est iusticia CHRISTI: per quem habemus pacem cum Deo. Monemur proinde hic, vt fidem retineamus, vt non sinamus peccatum in nobis regnare, vt excitemus spiritum veræ pœnitentiæ fructibus, inuocatione, lectione & meditatione verbi, patientia & alijs virtutibus, quo tandem ad optatam metam perueniamus, per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM.

CAPVT VI.

Summa sexti Capitis.

Quemadmodum docet iustificatorum munus esse, peccato renunciato sanctitati & nouæ vitæ studere: ita hortatur vt hoc suum officium iugo peccati excusso gnauiter præstent.

Ordo & partes Capitis sexti.

Postquam Apostolus demonstrauit iusticiam esse ex fide, eamq; iusticiam non esse in nobis qualitatem vllam,

tem vllam, sed obœdientiam Christi credentibus imputatam: vicinam quæstionem de sanctificatione aggreditur. Est enim sanctificatio comes iustificationis. Auspicatur autem hanc partem ab obiectione aduersariorum, qui cum studerent iustificationis doctrinam calumnijs proscindere, ex eo quod dixerat Apostolus: Gratiam superabundare, vbi peccatum abundat, inferebant, licenter peccandum esse. Verum huic obiectioni opponit contrariam sententiam, videlicet, Quod nequaquam sit propterea peccandum. Hac sententia iusta confirmatione munita, ex doctrina exhortationem more Prophetico & Apostolico extruit. Atque ita huius capitis partes sunt duæ, quarum PRIOR *docet,* POSTERIOR *exhortatur.*

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVID igitur dicemus? Manebimus in peccato vt gratia abundet?

Hæc aduersariorum obiectio: Si abundante peccato gratia magis abundat (quæ sane gratia res dulcissima & optima est) profecto peccatis indulgendum esse videtur. Sed cum hoc sit extremè absurdum, docere manendum esse in peccatis, quæ Deus & vetat & punit, Sequitur Paulinum paradoxum, esse minime ferendum, quo docetur, superabundare gratiam vbi abundat peccatum. Verum Paulus respõdet per instantiam. Opponit enim fortius argumẽtum sumtum à conditione iustificatorum. Realis autem solutio hæc est. Vbi abundat peccatum, ibi superabundat gratia. Ergo peccandum est, vt gratia magis abundet. Neganda est consequentia. Nam est fallacia secundum non caussam vt caussam. Distinguendum est enim inter caussam rei alicuius & occasionem. Peccatum abundans per se caussa est maioris iræ & damnationis, per occasionem vero superabundãtis gratiæ. Manasses cumulans peccata, thesaurisauit sibi iram, donec iusto iudicio Dei sit abductus in captiuitatem, vbi in carcere flectit genua cordis, & precatur veniam. Hic peccatũ Manassis per se fuit caussa irę, quia Deum grauissime offendit, sed occasio fuit superabundãtis gratiæ. Nã illa omnia peccata Manassis, quæ fassus est excedere numerum arenæ maris, & omnes sanctorum cędes, quibus impleuit Hierusalem, victrix gratia superauit. Hinc ergo patet quanta fuerit malitia aduersariorum Pauli, qui huiusmodi sophistica doctrinam Pauli inuisam reddere Romanis conabantur.

Absit.

Hæc responsio abominantis est malitiam aduersariorum, & includit contrariam opinioni aduersariorum sententiam, ac si dicat: Nequaquam inde peccandi licentia petenda est, quod abundante peccato superabundet gratia, sed potius cogitanda est bonitas Dei, & meditanda est pia & sancta vita, ne iram Dei aduersum nos prouocantes, gratia rursus excidamus. Ex hoc ergo responso colligenda est hæc propositio: Iustificati fide, nouæ vitæ seu sanctitati studere debent. Obseruemus proinde hoc loco catholicam doctrinam, videlicet, quod iustificationis comes esse debeat sanctificatio, quæ est regenerationis forma, cuius fructus est exterior & interior obœdientia erga Deum. Hoc confirmatur 1. Corinth. 1. Factus est nobis sapientia, iustificatio, sanctificatio, redemtio.

Qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo?

Ratio propositionis à priuatiuè oppositis, quæ non possunt simul eidem subiecto tribui. Qui enim viuit, mortuus non est, & qui mortuus est, nequaquam viuit. Hinc talis conficitur syllogismus. Mortui peccato non viuunt peccato. Iustificati fide sunt mortui peccato. Iustificati fide igitur non viuunt peccato. Minor & conclusio in vnius veluti propositionis formã redactæ, interrogationis schemate ideo efferuntur, vt & vehementior sit oratio, & fortior illatio, vt eius veritati nemo facile se opposuerit. Sed quid est mors peccati, & quid vita peccati? Vt vita peccati in eo consistit, quod homo peccati concupiscentijs indulgens peccato obtemperat, illique imperium committit: ita mors peccati in vera pœnitentia est sita, quæ pœnitentia semper cum iustificatione coniuncta est. Nam in conuersione iustificatur homo vt moriatur peccato, & viuat iusticiæ, atq; huius rei caussa Euangelium nos ad pœnitentiam, hoc est, conuersionem inuitat. Obseruetur itaque hîc necessaria doctrina, quod vbi viuat fides, ibi necesse sit mori peccatum per veram & salutarem pœnitentiam.

An ignoratis, quod quicunque baptiſati ſumus in CHRISTVM IESVM, in mortē ipſius baptiſati ſumus. Sepulti igitur ſumus vna cum ipſo per baptiſma in mortem, vt quemadmodū excitatus eſt CHRISTVS ex mortuis per gloriam patris: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus,

Probatio minoris eſt, videlicet, ꝙ iuſtificati fide, ſint mortui peccato. Sumitur autem hęc probatio ab analogia ſeu ſymbolo baptiſmi. Quicunque baptiſati ſumus, in IESVM CHRISTVM ſumus baptiſati, Ergo quicunque baptiſati ſumus, in mortem, ſepulturam & reſurrectionem Chriſti baptiſati ſumus. Eſt autem in Chriſtum baptiſari, in eum finem baptiſari, vt coaleſcentes Chriſto vnum ſimus cum illo, vim mortis, ſepulturæ & reſurrectionis ipſius percipientes. quo virtute mortis Chriſti moriamur peccato, virtute ſepulturæ corrumpatur peccatum, & virtute reſurrectionis nouam cum Chriſto incoemus vitam. Porrò hoc loco miſere Anabaptiſtæ abutuntur, ad ſtabiliendum ſuum errorem de vſu ſacramentorum. Hinc enim probare conantur ſacramenta noui teſtamenti tantum eſſe ſymbola quædam vitæ ac morum Chriſtianorum, ac veluti quaſdam imagines rerum gerendarum. Verum quam miſere fallantur iſti, periſtaſis huius loci ſatis indicat. Nam hoc omnium PRIMVM certiſsime nobis conſtat, quod Paulus hoc loco probare contendat, fideles mortuos eſſe peccato, & debere nouam vitam viuere, propterea quod ſint in CHRISTVM IESVM baptiſati. Hoc vt totum & minime dubiū ſumit. DEINDE, ex hoc toto infert partes totius hoc ſenſu: In Chriſtum Ieſum baptiſati ſumus. Ergo in Chriſtum mortuum & in eundem ſepultum atq; excitatum, baptiſati ſumus. Hic ſane quilibet videre poteſt, quod non ſolū proponat Apoſtolus mortis, ſepulturæ & reſurrectionis Chriſti qualemcunque imitationem, qua nos in hoc incūbere deberemus, vt quemadmodū Chriſtus pro peccatis noſtris mortuus eſt, & reſurrexit propter iuſtificationē noſtri: ita & nos illum ſtudeam⁹ imitari. Verumetiā & id multo magis Apoſtolus mōſtrat nobis, propoſito ſymbolo baptiſmi. vim mortis, peccati & vitę nouę in virtute mortis & reſurrectionis Chriſti ſitam eſſe. Niſi enim prius in nobis extincta ſit peccati ingeniti virtus, & vis noua acceſſerit, quæ nobis vitam nouam pariat, fruſtra proponitur imitationis exemplum. Hanc ergo vim conferri nobis per mortem, ſepulturā & reſurrectionem Chriſti docet Apoſtolus, propoſito baptiſmo, qui huius rei efficax ſymbolū exiſtit. Qui enim fieri poteſt, vt Deus ſuis non ſtet promiſsis. Promiſit autem quod ſacramentorum notis figurat. Proinde vis illa efficax, qua in nobis perimitur peccatum, & crucifigitur vetus homo, ad nos emanat ex virtute mortis CHRISTI, qua moriens peccata noſtra nobis quoque domuit, peremit, & crucifixit peccatum & veterem hominem, vt in nobis iuſtificatis modo, priſtinas ſuas vires exercere non poſsit regnando & dānando vt antea. PRAETEREA, vt virtute mortis Chriſti indies magis magiſq; cōtunditur in credentibus corpus peccati, & virtute ſepulturæ corrumpitur paulatim & extinguitur, donec totū aboleatur: ita virtute reſurrectionis Chriſti excitatur in credentibus ſpiritus nouus, & vis ſuppeditatur noua, qua iuſticiæ ſtudere incipimus. Sunt ergo in iuſtificatis fide, mortis, ſepulturæ & reſurrectionis Chriſti effecta, quæ nobis baptiſmus figurat & conſignat. hæc nobis communicantur per eam, quam habemus cum Chriſto ſpititualem cōmunionem, cuius efficax ſymbolum eſt ſacrum baptiſma. Ex his quæ hactenus ex Paulo diximus, non ſolum confutationem dogmatis Anabaptiſtici cōcludimus, verumetiam mortem, ſepulturam & reſurrectionem Chriſti eſſe in nobis & donū & virtutem & exemplum. Donum quidem, quo iuſtificamur, Virtutem vero, qua mortificatur in nobis vetus homo, & excitatur nouus. Deniq; exemplum pœnitentiæ, atq; adeo totius vitæ, iuxta voluntatem Dei formandæ.

Nam ſi inſititij ſumus facti illi per ſimilitudinem mortis eius, certe etiam reſurrectionis erimus.

Hoc ad probationem conſequentiæ proximi argumenti refero. Dixerat nos mortuos eſſe peccato per mortem Chriſti, id eſt, per virtutē mortis Chriſti. Ergo etiā oportere nos reſurgere cum Chriſto in nouitatē vitæ. Hoc cōfirmat pulcerrima ſimilitudine. Nos coaluimus cū Chriſto ſimilitudine mortis, hoc eſt, virtute mortis Chriſti in nos manante morimur peccato, vt & ipſe mortuus eſt. Proinde etiā reſurrectioni eius inſerimur, vt quemadmodū ipſe excitatus eſt ex mortuis, & vitā nouam viuit: ita & nos excitati nouam vitā viuamus. Similitudo ergo hoc loco non ſignificat imitationē, ſed conformationē, virtute ab ipſo Chriſto in nos deriuata Hęc ſimilitudo ſeu cōformatio in ipſo baptiſmo conſpicitur, quemadmodū ex ſuperioribus patet. Hoc ergo vult Apoſtolus:

ſtolus: Nos ſumus ſurculi inſiti corpori Chriſti. Igitur ferre fructũ nos oportet. Sed quomodo fit hæc inſitio? Spiritualiter fit, cum in Chriſtũ credimus, quæ inſitio figuratur & obſignatur baptiſmo. Porrò quæ Ambroſius annotauit in hunc locum, pulchre mẽtem Apoſtoli explicant. Nos, inquit, baptiſati conſepulti ſumus Chriſto, vt de cætero hanc vitam conſequamur, in qua Chriſtus reſurrexit. Baptiſmus itaq; reſurrectionis pignus eſt & imago, vt iam in noua illa vita manentes non peccemus. qui enim moritur iam non peccat. Mors enim finis peccati eſt. Nam ideo per aquam celebratur baptiſmus, vt ſicut aqua ſordes corporis abluit: ita & nos per baptiſmum ab omni peccato ſpiritualiter purgatos & innouatos credamus, vt quod incorporale eſt, inuiſibiliter abluatur. Hæc Ambroſius.

10

Hoc ſcientes, quod vetus noſter homo cum eo crucifixus eſt, vt aboleatur corpus peccati, vt non amplius nos ſeruiamus peccato.

Quæ ſit vis mortis Chriſti in iuſtificatis exponit, videlicet quod eius virtute crucifigatur vet⁹ homo in nobis, hoc eſt, vt morificetur peccatum, & paulatim vitioſitas naturæ corrigatur, vt aboleatur & eneruetur corpus peccati, hoc eſt, caro in qua peccatum ipſum hæret, idque in eum finem, vt non amplius ſeruiamus peccato. In hac pericopa multa ſunt obſeruanda, ac PRIMVM diſcrimen inter veterem & nouum hominem Sciendum eſt ergo quod vetus & nouus homo metonymia Hebraica dicuntur. Nam ſubſtantia ſeu ſubiecti appellatio pro adiuncto ponitur, & epitheta vetus & nouus, diuerſa ſtudia & affectiones indicant. DEINDE vetus homo & nouus conſiderantur dupliciter. ALIAS enim inter ſe opponuntur in diuerſis ſubiectis, qua ratione vetus homo dicitur, qui eſt expers fidei & nondum renatus. Contra nouus qui credit & renatus eſt. Vetus quidem, quia detinetur in ſuæ originis vetuſtate, & vitioſitate, referens indolem primi & veteris Adami: Nouus verò qui ſpiritu Chriſti renouatus & regeneratus eſt, referens imaginem ſecundi Adami, hoc eſt, Chriſti. ALIAS, vetus homo & nouus opponuntur in iiſdem ſubiectis. Vt enim primo modo nouus dicitur propter fidem, ita ſecundo modo dicitur nouus, propter nouæ arboris nouos fructus, hoc eſt, propter nouam obœdientiam & vitã, quæ ſequitur fidei iuſtificationem. Contra, quod in iuſtificatis ſpiritui ſe opponit, vetus homo dicitur: quem vt Paulus interdum carnis voce deſignat, ita nouum ſpiritus appellatione notat, idque duplici metonymia. PRIMVM enim ſpiritus & carnis vocabula non pro ſubſtantiis, ſed pro qualitatibus, quę in ſubſtantiis ſunt, accipiuntur. DEINDE cauſſa pro effectu ponitur. Vt enim caro carnis opera: ita ſpiritus motus à Spiritu ſancto excitatos ſignificat.

20

30

DEINDE & hoc loco obſeruandum eſt, quod vetus noſter homo duplici modo dicatur crucifixus eſſe cum Chriſto. PRIMVS enim modus pertinet ad gratuitã pro peccatis noſtris ſatisfactionem. Chriſtus enim peccata noſtra per crucem expiauit. Hucillud Apoſtoli: Chriſtus mortuus eſt propter peccata noſtra, ſcilicet expianda. Nam ipſius mors peccatorum noſtrorum ſatisfactio eſt, quæ ſatisfactio nobis credentibus imputatur. SECVNDVS modus pertinet ad regenerationem, de qua hoc loco agitur. Virtute enim crucis Chriſti crucifigitur in nobis peccatum: quę crucifixio intra nos ſentitur in vera pœnitentia. Vocatur autem hæc crucifixio in genere mortificatio, quæ eſt regenerationis ſeu ſanctificationis principium, Sicut Viuificatio finis eſt & conſũmatio, quæ proficiſcitur, vt ſupra dictum eſt, ex virtute reſurrectionis CHRISTI. PRÆTERBA obſeruandum eſt hîc diſcrimen inter veterem hominem & corpus peccati. Vetus homo, vt ſupra dictum eſt, peccatum ipſum notat. Corpus peccati omnes hominis partes ſignificat, in quibus vis peccati ſe exerit. Hoc corpus peccati virtute crucis Chriſti paulatim eneruatur, vt homo renatus non ſeruiat peccato, hoc eſt, non faciat quę imperat peccatum, ſed eius concupiſcentiis reluctetur ſpiritu. POSTREMO obſeruandum eſt, quid Paulo ſit abolere peccatum, videlicet ita eius impetum cohibere, vt ei non ſeruias, hoc eſt, non facias deſideria eius: quod cum fit, vetus homo cum Chriſto crucifixus eſſe cognoſcitur.

40

50

Qui enim mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato.

Dixit Apoſtolus veterem hominem crucifixum eſſe & mortuũ peccato, ex quo concluſit, non ſeruiendum eſſe peccato. Iam eam conſecutionem confirmat à conditione ſeruorum, qui ſuis dominis obnoxii ſunt, donec viuunt, à quorũ tandem poteſtate per mortem liberantur. Argumentatur autem hoc modo. Qui mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato. Vetus noſter homo mortuus eſt, quia eſt cum Chriſto crucifixus. Igitur, Vetus noſter homo iuſtificatus eſt

tus est à peccato. Proinde, non amplius debet seruire peccato. In verbo iustificandi metalepsis est. Nam hîc iustificari est exemtum esse à iure peccati, vt non amplius peccato sis obnoxius, vt eius imperata facias. Non ergo loquitur hîc Apostolus de expiatione peccati per mortem Christi. Sed de effectu mortis Christi, quæ facit, vt à peccati actionibus abstineamus.

Quod si mortui sumus cũ CHRISTO credimus etiam quod viuemus cum eo.

Duo sunt propositionis probandæ mẽbra, sicuti supra dictũ est, VNVM, quod non sit peccandũ, ALTERVM, quod sit ambulandum in nouitate vitæ, prius potissimum hactenus probauit, videlicet quod non sit peccandũ, Nunc posterius, videlicet, quod oporteat ambulare in nouitate vitæ confirmat. Sumitur autem hoc argumentum, vt superiora, ab efficacia communionis nostræ cum Christo, & ponitur propositio loco totius argumenti. Si mortui sumus cum Christo, viuemus etiam cum eo. Iustificati fide, mortui sumus cum Christo. Igitur etiam viuemus cum eo, cum in hac vita per nouam obœdientiam, tum in æterna vita per resurrectionis gloriam.

Scientes, quod CHRISTVS excitatus ex mortuis, non amplius moritur, mors illi vltra non dominabitur, Quod autẽ mortuus est, peccato mortuus est semel, Quod autem viuit, Deo viuit. Sic & vos reputate, vosipsos tum mortuos esse peccato, tum vero viuere Deo in CHRISTO IESV Domino nostro.

Hactenus argumentis sumtis à virtute communionis nostri cum Christo, probauit iustificatos mortuos esse peccato, & viuere debere iusticiæ, nunc ab exemplo ratiocinatur. Est autem hic duplex Enthymema, VNVM ab exemplo mortis: Christus semel mortuus est. Ergo nos mortui peccato, non debemus rursus peccato viuere. ALTERVM, ab exemplo resurrectionis. CHRISTVS resurgens perpetuam vitam viuit, Igitur & nos perpetuo nouitati vitæ studebimus. Summa ergo huc redit: Vt exemplo Christi mori debemus peccato, vt ei non obtemperemus: ita eodem exemplo viuere debemus Deo, vt quæ grata sunt illi faciamus. Verum hîc dissimilitudo obseruanda est. CHRISTVS mortuus est corpore naturæ, & mortuus est peccato expiando. Nos autem fide iustificati morimur corpore peccati, & morimur peccato non expiando, sed destruendo peccata in carne nostra: quod peccatum plene abolere nequit, donec in hoc mortali moramur corpore. Nam nostra sanctificatio à Christi virtute promanans, nunquam hic in nobis perficitur, cum ab ipsa morte pendeat nostræ sanctificationis consummatio.

Ne regnet igitur peccatum in mortali vestro corpore, vt obœdiatis illi in cupiditatibus huius, neque sistite membra vestra arma iniusticiæ peccato.

Hanc exhortationem commode subijcit Apostolus doctrinæ, vt intelligatur quodnam sit iustificatorum officium, qui sunt cum Christo crucifixi & excitati, nimirum vt tyrannidi peccati se opponant, ne imperium habeat in ipsorum corpore. Confert autem hîc peccatum originale violento tyranno, qui sibi imperium vsurpat in hominem, cum homo cupiditatibus corporis indulgens, membra sua sistit veluti in conspectu huius tyranni, vt præsto sint ad accipienda mandata, & perficienda quæ imperantur. Facit autem hîc Apostolus quatuor peccatorum gradus, quibus regnum peccati perficitur. PRIMVS est ipsum peccatum, quod originale vocamus, quod hîc ἡ ἁμαρτία dicitur, articulus enim certum peccati genus ab Apostolo significari indicat. SECVNDVS, est vis malæ concupiscentiæ, quæ est natiuæ corruptionis proximus effectus. TERTIVS, est consensus seu obœdientia, qua voluntas se peccato subijcit. QVARTVS, est membrorum corporis promtitudo, ad satisfaciendum cupiditatibus corporis. Subiectum horum omnium facit Apostolus corpus hoc mortale, quod circumferimus. cui ideo tribuit concupiscentias, quia animus per concupiscentias corpus cõmouet, ac vicissim corpus animum solicitat. Hinc iam colligamus regnum peccati esse, cũ concupiscentiæ corporis imperio peccati obœdiunt, ac membra corporis imperata pficiunt. Vt ergo peccatum regnans dicitur, cuius imperio per concupiscentias corporis ac membrorum interiorum & exteriorum satisfit: ita peccatum non regnans, sed domitũ & subiugatum dicitur, & crucifixum, quando renati opponunt se cupiditatibus, & coercent

membra, ne, quæ imperat peccatum, perficiant. Docemur præterea hoc loco, quod renati posſint per gratiam regenerarionis ita reluctari peccato, vt in ipſis non regnet. Tametſi enim omni ex parte motus ſuborientes coercere non poſſunt: tamen corpus & eius membra ita in poteſtate habent, vt ea continere poſſint, ne ſint arma peccato ad perpetrandam iniuſticiam, hoc eſt, ad id faciendum, quod non decet.

Sed ſiſtite vos Deo vt ex mortuis viuentes, & membra veſtra arma iuſticiæ Dei.

Exhortationis alterũ membrum. Vt enim prius membrum eſt, ne nos obœdiamus peccato, ad facienda ea quæ ſunt iniuſta: ita poſterius eſt, vt obœdiamus Deo, & ſiſtamus membra noſtra arma iuſticiæ, vt ea quæ iuſta ſunt, faciamus, idque ideo, quia ex mortuis viui facti ſumus, virtute reſuſcitati Chriſti. Sciant ergo renati ſui muneris eſſe, vt perpetuo ſe ſiſtant in Dei conſpectu, & ſemper præſto ſint, ad facienda quæ imperat. 10

Peccatum enim vobis non dominabitur.

Prolepſis eſt. Nam anteuertit obiectionem illorum, qui conqueri poterant de peccati tyrannide quam ſentiunt in ſe renati, ac promiſsione erigit eos, ne animũ in lucta ſpiritus aduerſus carnem deſpondeant. ac ſi dicat: Scio quanta ſi vis peccati, ſed maior eſt vis gratiæ, qua donati ſunt renati. Quare nequaquam futurum eſt, vt eos peccatum rurſus ſuo iugo ſubijciat, modo vt ſtrenui milites iuſticię peccato ſe oppoſuerint ſpiritualibus armis, quibus Chriſtianos munitos eſſe oportet. Pertinet itaque hæc promiſsio nõ ad quoſuis, ſed tantum ad eos, de quibus hîc agitur, hoc eſt, ad iuſtificatos fide. Memorabilis itaque doctrina hîc obſeruetur de viribus iuſtificatorum, qui ita poſſunt peccato reſiſtere, ne in ijs regnũ habeat. Verùm interea ſciendum eſt, quod iſtud poſſe non ſit naturæ, ſed gratiæ adiuuantis reformatam voluntatem, & Spiritus Chriſti, quo fideles aguntur. 20

Non enim eſtis ſub lege, ſed ſub gratia.

Ratio promiſsionis à conditione iuſtificatorum. Iuſtificati non ſunt ſub lege damnante. Ergo peccatũ non dominabitur iuſtificatis. Eſt enim dominium peccati, quod qui peccatum faciant, ſint ſub legis maledictione, & ira Dei. Verùm cum iuſtificati ſint ſub gratia, qua teguntur peccata per vmbraculum Chriſti, & donamur Spiritu ſancto, per quem ſanctificamur, legis damnatorię ſententiæ nõ amplius ſunt ſubiecti. Obſeruetur hîc & inſignis doctrina, & vtilis conſolatio. Doctrina quidem, quod qui ſunt ſub gratia, & habent remiſsionem peccatorum, liberi ſint à iure legis, quantum ſanè ad eius damnatoriam ſententiam attinet. Conſolatio verò quòd iuſtificati fide, etſi habent peccatum, quod lege Dei damnatur, hoc tamen illis non imputetur ad damnationem, propter gratiam cuius ſunt participes. 30

Quid igitur? peccabimus quod non ſimus ſub lege, ſed ſub gratia?

Hæc obiectio eſt male torquentium proximè præcedentem ſententiam, & ex ea concludentium abſurditatem, vt doctrinam Pauli cauillationibus hoſtiũ obijciant. Sic ergo ex verbis Pauli inferunt: Nos non ſumus ſub lege. Ergo liberum eſt peccare. Quia peccatum nõ amplius eſt peccatum. Nam peccati ratio ex lege pendet. Vbi ergo non eſt lex, ibi neque peccatum. Proinde licebit ex arbitrio quiduis audere. Atque ita aduerſarijs Pauli non eſſe ſub lege ſignificat, homines exemtos eſſe ab omni lege, vt iam amplius nullam legi obœdientiã debeant, quemadmodum hodie Libertini, & olim Carpocratiani impie docuerunt, ſtatuentes libertatem Chriſtianam in licentia quiduis audendi & faciendi eſſe poſitam. 40

Abſit.

Hæc reſponſio, μὴ γένοιτο, familiaris Paulo eſt, quoties craſſa & abſurda, perperam vel ab aduerſarijs vel ab infirmis obiecta, confutat, ac ſi dicat, monſtri ſimile eſſe quod obijcitur, vt hoc loco, cum aduerſarius obijcit: Nos non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia. Igitur quiduis audere licebit. Paulus reſpondet, Abſit, quaſi diceret, minime ſequi propterea peccandum eſſe, quia ſumus ſub gratia, & non ſub lege. immo contrarium potius inde colligi oportet, hoc modo: Nos ſumus ſub gratia, Ergo non eſt peccandum, Quia gratia & peccatum abolet, & nouam obœdientiam in renatis incoat. Verum ad antecedens ita reſpondendum erit: Iuſtificati non ſunt ſub lege, hoc dictum non eſt intelligendum 50

dum simpliciter, sed secundum quid, Non enim sunt iustificati sub lege, scilicet accusante & damnante, sed manent sub lege docente, & normam iusticiæ præscribente.

An nescitis, quod cui sistitis vosipsos seruos ad obœdiendum, eius serui estis, cui obœditis, vel peccati ad mortem, vel obœdientiæ ad iusticiam.

Hæc ratio sumitur à iure gentium: Quilibet eius seruus est, cui se sistit ad obœdiendũ. Hæc propositio est principium, ex quo has duas hypotheses infert: Ergo qui se sistit peccato ad obœdiendum illi, est seruus peccati, Et qui se sistit Deo ab obœdiendum illi, seruus est eius. Requirebat plena antithesis, vt in secunda hypothesi diceretur: Siue iusticiæ vel Dei in vitam. Verum loco iusticiæ siue Dei ponit obœdientiam, vt quid per iusticiam intelligat, explicet, videlicet obœdientiam erga Deum, quæ iustificationis finis est. Deinde pro eo quod diceret, in vitam, ideo ponit in iusticiam, quia iusticia vitæ, hoc est, viuificationis est comes & monstratrix.

Gratia autem sit Deo, quod fuistis quidem peccati serui, sed ex animo obœdistis formæ doctrinæ, in quam estis traditi, verum liberati à peccato, serui estis iusticiæ.

Hæc subsumtio est, sed ornata amplificatione. Simpliciter dixisset: At vos serui estis iusticiæ siue Dei. Verum quia magnum beneficium est, è seruo peccati seruum Dei fieri, orditur subsumtionem à gratiarum actione, qua gratias agit Deo, vt monstret autorem tanti beneficij, & excitet iustificatos ad gratitudinem. DEINDE admonet prioris status, in quo fuerunt ante iustificationem adeptam, tum enim fuerunt miserrima peccati mancipia. hoc autem ideo facit, vt magis ad obœdiendum Deo, cuius iam serui facti sunt, excitet. TERTIO, caussam mutati status indicat, cum dicit eos obtemperasse formæ doctrinæ, in quam traditi sunt per prædicationem Euangelij. Hic PRIMVM ex antithesi obseruetur, quod omnes qui non obœdiunt Euangelio, sint serui peccati in mortem. DEINDE, quod Euangelium sit veluti typus, hoc est, forma qua noui homines finguntur & formantur, vt referant figurã doctrinæ. PRÆTEREA, quod vt verbum, cum quo Spiritus sanctus coniungitur, ab vna parte necessarium est, ita voluntas nostra, qua obœdimus verbo, à parte nostri requiritur, vt iusticiæ seruire posimus. Non ergo conuersi se habent vt saxa, vt inuiti, & quasi violenter trahantur in obsequium iusticiæ.

Humanum dico, propter infirmitatem carnis vestræ.

Antequam infert conclusionem, per prolepsin interponit excusationem, cur videlicet de rebus cœlestibus agens, vtatur ciuili exemplo, ac dicit se id facere propter infirmitatem carnis eorum. Humana enim tanta est infirmitas, vt sine comparatione rerum humanarum, in diuinarum cognitionem peruenire nequeat. Atque hac de caussa Prophetæ, Apostoli, ac præcipuè Dominus ipse toties parabolis è rebus incurrentibus in sensus, vtitur.

Quemadmodũ enim exhibuistis membra vestra serua impuritati & iniquitati ad nequitiam: Sic nunc sistite membra vestra serua iusticiæ ad sanctificationem.

Hæc conclusio argumenti est, similiter collatione amplificata, neque offendere debet quenquam particula γάρ, enim. Nam & illa interdum illationibus deseruit. Obseruetur hîc antithesis duplex, PRIOR, qua iusticia opponitur cum impuritati tum iniquitati. POSTERIOR, qua sanctificatio seu sanctimonia opponitur iniquitati. Prior docet, quid per iusticiam intelligat Apostolus, nempe mundiciem cordis, quæ fit per fidem (hæc enim mundicies aduersatur impuritati cordis) & obœdientiam erga legem, quæ ἀνομία, hoc est, quicquid legi Dei aduersatur, opponitur. Ergo iusticia incoata in iustificatis, est mundicies cordis per fidem, & obœdientia erga Deum, quanta in hac infirmitate præstari potest. Posterior docet, quid sanctimoniæ vox significet, videlicet studium innocentiæ & obœdientiæ erga Deum (nam aduersatur iniquitatis studio) vt simus sancti. Hinc proinde colligitur, iustificatorum officium esse, perpetuo sanctimoniæ studere, quæ in iusticia sita est, quæ iusticia constat mundicie cordis, & incoata obœdientia erga Deum.

Cum

Cum enim serui essetis peccati, liberi eratis iusticiæ.

Conclusioni suo more comprobationem addit Apostolus, idque per locum à contrarijs. Vis autem argumenti hæc est: Quando serui eratis peccati (scilicet ante iustificationem) liberi eratis iusticiæ, hoc est, iusticiæ non stitistis membra vestra ad obœdiendum illi. Nullum enim in vos imperium iusticia habuit. Igitur cum nunc serui estis iusticiæ, liberi estis peccato, scilicet vt non sistatis vos peccato, ad obœdientiam illi. Nam nullum in vos imperium habet peccatum. atque ita Apostolus per prosopopœiam peccatum & iusticiam duos dominos, penes quos ius imperandi est, facit: quorum illi quidem non iustificati, huic vero iustificati, se sistant seruos.

Quem igitur fructum habebatis tunc, ob quæ nunc erubescitis?

Hæc quæstio duo argumenta continet, VNVM à fructu, ALTERVM à turpitudine peccati sumtum. Fructus peccati est pessimus, & peccatum ipsum turpe. Igitur fide iustificati, qui peccato renunciarunt, amplius peccato seruire non debent. Aduerbia tunc & nunc relationem duplicis status notant: PRIORIS quidem, ante iustificationem, POSTERIORIS vero, post acceptam iustificationem. Obserua quod iustificatos pudere oporteat prioris status: in quo turpissimo domino, videlicet peccato, se stiterunt seruos.

Nam finis illorum mors.

Probat fructum peccati pessimum esse, videlicet mortem, eamque æternam.

Nunc vero liberati à peccato, serui vero facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam.

Antithesis est eius quod paulo antea dixit: Cum enim serui essetis peccato, &c. Hinc huiusmodi argumentum concluditur: Illa seruitus merito est præferenda, cuius fructus est sanctificatio, & finis vita æterna: Seruitutis iusticiæ fructus in hac vita est sanctificatio, & finis vita æterna. Igitur seruitus iusticię præferenda est seruituti peccati, quæ seruitus peccati in hac vita fructum habet impuritatem, & finem mortem æternam. Vita æterna dicitur finis seruitutis iusticiæ. non quod iusticia nostra illam mereamur, sed quia est iter intermedium in iustificatis.

Nam stipendia peccati mors: donum autem Dei est vita æterna, per CHRISTVM IESVM Dominum nostrum.

Probat finem seruitutis iusticiæ esse vitam æternam à contrarijs. Finis peccati est mors æterna. Ergo, Finis iusticiæ est vita æterna. Ne autem quis hanc vitam ex merito pendere inferat, anteuertit Apostolus, & eam pronunciat esse donum Dei per IESVM CHRISTVM. Obseruetur metaphora in voce Obsonia, Significat autem obsonium regium comeatum, & dona quę ex lege dignitatibus tribuebantur. Cum ergo peccatum sit violentus tyrannus, suis militibus tribuit digna obsonia, mortem, infernum, perpetuum cruciatum.

CAPVT VII.

Summa Capitis septimi.

Iustificatos fide ideo non esse sub lege docet, propterea quod & lex ipsis sit mortua, & ipsi legi sint mortui, idq́ ideo, vt se Christo iungant tanquam nouo marito, cui parere debent. Deinde legis officium esse, ostendere peccatum, indicat. vnde delabitur ad dissidium legis, & corruptæ naturæ in iustificatis, describendum.

Ordo & partes Capitis septimi.

Tres partes præcipuæ sunt huius capitis, quarum PRIMA *est de libertate nostri à iure legis, cuius libertatis finis est, vt seruiamus liberatori. Huius partis occasio hæc est. Dixerat in sexto, vt doceret*

peccatum

peccatum non dominari iuſtificatis, iuſtificatos non eſſe ſub lege. Hîc autem ſublati dominij cauſſam reddit: quam & illuſtrat propoſita ſimilitudine à coniugio ſumta. SECVNDA *pars huius capitis eſt quæſtio de vſu legis.* TERTIA *pars eſt deſcriptio diſsidij legis diuinæ & corruptæ naturæ, & certaminis ſpiritus & carnis in regeneratis. Ante concluſionem huius partis in parentheſi pulcherrimum huius certaminis paradigma proponitur. Paulus enim ex lege diuina maculas ſuas agnoſcens, terretur conſpectu peccati: & tamẽ ex Euangelio concepta fiducia gratias agit Deo. Poſt parentheſin ſequitur concluſio tertiæ partis.*

EXEGESIS SEPTIMI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

AN ignoratis fratres (ſcientibus enim legem loquor) quod lex dominetur homini quoad vixerit.

Cõpellatione & apoſtropha facit Romanos attentos ad ea, quæ dicturus eſt de liberatione à iure legis. In ſexto dixit: Iuſtificatos fide non eſſe ſub lege. Verum quia hoc dicere multis videbatur abſurdum, ideo hoc loco, quod illic breuiter attigit, iuſta confirmatione munit. quæſtio ergo eſt, Num iuſtificati fide ſint ſub lege nec ne? Ad huius quæſtionis negatiuam theſin probandam, hoc principium verſatis in lege notiſsimum: Lex dominatur homini quoad vixerit, aſſumit. Verum in hoc principio dubium eſt, quodnam ſit ſubiectum verbi vixerit. Oratio enim ambigua eſt. Poteſt enim & lex & homo pro ſubiecto ſumi. Lyranus interpretatur quoad vixerit, ſcilicet, lex. Chryſoſtomus, quoad vixerit, ſcilicet, homo: quem plerique ſunt ſecuti. Comparatio quæ proxime ſubiungitur, videtur cõfirmare ſententiam Lyrani. Concluſio vero & declaratio quę eam ſequitur, Chryſoſtomo patrocinatur. Quid ergo dicendum? Contextus & ſeries argumentorũ Pauli omnino cõuincit, quod Apoſtoli ſententia ſit, legẽ dominari homini quoad alteruter vixerit ſiue lex ſiue homo. Nã ſi lex alia qua abrogatur, nõ amplius obligat, & ſi homo moritur, legis imperatis non amplius tenetur. Præterea hîc etiã quæri poteſt, de qua lege hîc loquatur Apoſtolus. Sed hanc quæſtionẽ ſoluunt ſequentia. Nam ex Decalogo adducit teſtimonium. Verum ſciendum eſt hoc non ad doctrinã legis, ſed ad damnatoriam legis ſententiam referendã eſſe. Nam doctrina nunquam moritur, immo in iuſtificatis eſt multo efficacior lex, quam in alijs, quantũ quidem ad doctrinã attinet, & obœdientiam.

Nam viro ſubiecta mulier viuenti viro alligata eſt per legem, quod ſi mortuus fuerit vir, liberata eſt à lege viri. Proinde viuente viro adultera vocabitur, ſi fiat alterius viri. Sin autem mortuus fuerit vir, liberata eſt à lege illa, vt non ſit adultera, ſi iuncta fuerit alteri viro.

Declarat principium propoſita ſimilitudine à coniugio ſumta. Similitudinis autem partes ſunt duæ, quarum PRIOR hæc eſt: Eadem eſt ratio legis ad hominem iuſtificatum, quæ eſt mariti mortui ad vxorem. Sed maritus mortuus nõ dominatur amplius vxori ſuperſtiti. Ergo nec lex mortua homini iuſtificato dominabitur. Minor antitheſi amplificata eſt. Valet autem hæc comparatio. quia eadem eſt ratio legis & mariti. vterq; enim ius ſeu dominium habet donec viuit. POSTERIOR ſimilitudinis pars, iuſtificatos debere Chriſto obœdientiam, concludit. Concluditur autem ſimpliciſsime hoc modo: Eadem eſt ratio iuſtificati hominis ad Chriſtum, quæ eſt mulieris ad ſecundum maritum, priore mortuo. Sed mulier ſecundo marito ſubiecta eſſe debet per obœdientiam, nam illi iam lege coniugali deuincta eſt. Ergo homo iuſtificatus fide, vt liber eſt ab imperio legis damnantis, ita Chriſto tanquam nouo ſponſo obœdire debet. HIC ergo locus apertiſsime confutat eos, qui negant nouam obœdientiam neceſſariam eſſe in conuerſis, qui enim hoc faciunt, perinde faciunt, ac ſi quis ſuaderet ne mulier nupta ſecundo marito obœdiret. quod ſane nihil eſſet aliud, quàm diuortio operam dare. Obſeruetur PRÆTEREA hoc loco, ad quoſnam pertineat abrogatio legis, quo ad eius damnatoriam ſententiam attinet, nimirum ad iuſtificatos fide. DEINDE obſeruetur, quod Eccleſia ſit Chriſti ſponſa, cui per ſpiritum parere debet proles, hoc eſt, omnis generis virtutes, quales recenſentur ad Galat. 5. & alibi. Et dicuntur fructus ſpiritus, quia ſpiritu Chriſti acti homines fructificant bona opera. Vt ergo hæc ſimilitudo amorẽ Chriſti ſponſi erga nos teſtatur: ita nos viciſsim admonebit cum caritatis erga ipſum: tum officij erga nos mutui. PORRO quod quidam ex hoc Pauli loco catholicam doctrinam de coniugij vinculo ſumendã putant, ineptius eſt, quàm vt refutatione indigeat. Nam Apoſtolus hoc loco non inſtituit diſputationem

ſputationem de matrimonio, aut de diuortij cauſsis: ſed tantum è re coniugali ſimilitudinem ſuo propoſito accommodam petit, ac loquitur ſolummodo de ordinaria via in bene conſtituto matrimonio, iuxta quam non fit coniugum à ſe inuicem ſeparatio. Non autem loquitur de vicijs propter quæ diuortia fieri poſſunt legibus diuinis & humanis. Nam hoc ad propoſitum non feciſſet quicquam. Non enim liberamur à lege per diuortium, ſed per mortem.

Itaque fratres mei & vos mortificati eſtis legi per corpus CHRISTI, vt ſitis alterius, qui ex mortuis reſurrexit, vt fructificemus Deo.

Res hîc exprimitur, cui explanandæ ac probandæ ſeruit ſimilitudo adducta de muliere, in qua re tria ſunt, Homo, Peccatũ, Lex. ſicuti tria ſunt in propoſita ſimilitudine, Mulier, Maritus, Lex. Vt ergo mulier, viuente marito, ſub lege mariti eſt, & mortuo marito libera eſt à lege mariti: ita homo viuente in ſe peccato eſt ſub lege, quæ virtus peccati eſt, ſed mortuo peccato ſub lege damnante, nõ amplius eſt homo. Præterea vt mulier libera à lege prioris mariti, & nupta alteri poſteriori obœdire debet: ita homo iuſtificatus fide liber à lege accuſante & damnante, debet obœdire Chriſto, vt nouo marito, eiq; liberos parere, ſcilicet fructus ſpiritus. Hactenus ſententiam Apoſtoli explicauimus, iam verba altius expendamus. PRIMVM ergo dicit: Et vos mortificati eſtis legi. Hîc conſequens ponitur pro antecedente quod eſt: Et vos mortui eſtis peccato, hoc eſt, & vobis peccatum mortuum eſt, Eſt enim hypallage. Hinc ſequitur, vos nõ eſtis ſub lege, quatenus lex virtus eſt peccati & damnat. Deinde cauſſa redditur mortui peccati ſiue legis, quatenus eſt virtus peccati. Per corpus Chriſti, hoc eſt, per victimam Chriſti, & per communionem, quam iuſtificati habent cum corpore Chriſti. Nam vt ſupra dictum eſt: Vetus noſter homo cum Chriſto crucifixus eſt. PRÆTEREA additur finis mortui peccati: Vt ſitis alterius qui ex mortuis exuſcitatus eſt, hoc eſt, Chriſti noui ſponſi, videlicet, vt fructificemus Deo. Quod autẽ tranſit Apoſtolus à ſecunda perſona ad primam, idiotiſmus Hebraicus eſt. SVMMA ergo collationis huc redit: Quod peccato in nobis mortuo non ſimus ſub lege damnante, ſed ſub gratia Chriſti noui ſponſi, cui liberos parere debemus, fructus ſpiritus, vt dictum eſt.

Quando enim eramus in carne, affectiones peccatorum per legem exiſtentes operabãtur in membris ad fructificandum morti.

Dixit finem liberationis à lege eſſe, vt adhæreamus Chriſto ad fructum ferendum Deo. Verum quia aduerſarij poterant obijcere, homines ſub lege conſtitutos, poſſe Deo fructificare viuendo iuxta legis præſcriptum, occurrit Apoſtolus iſti obiectioni, ac tribuit legi contrarium effectum. Lex, inquit, facit, vt mali affectus incendãtur & inflammentur magis in nobis. Igitur, per legem nemo poteſt fructificare Deo. At ne quis hanc ſterilitatem legi aſſcriberet, Apoſtolus cauſſam huius rei à conditione ſtatus hominis petit. Quando enim eramus in carne, hoc eſt, quando ſoli naturæ corruptæ relicti deſtituebamur ſingulari ſpiritus gratia, tum affectiones peccatorum per legem irritatæ vigebant magis magiſq; in membris noſtris; idq; non vicio legis, ſed corruptæ naturæ, qua nitimur in vetitum ſemper, cupimuſq; negata. Hinc Auguſtinus: Vbi non eſt gratia liberatoris, auget peccandi deſiderium prohibitio peccatorum. Porrò παθήματα peccatorum vocat Apoſtolus ὁρμὰς ſeu motus ad peccandum ſolicitantes, qui ſunt tanquam aculeus peccati, per quem peccatum gignit in nobis carnis opera veluti partus, quorũ catalogus Galat. 5. recitatur. Iam reliquum eſt, vt hypotheſes nonnullas ex Pauli verbis cõcludamus. PRIMA, Nemo naturæ viribus legi Dei plenam obœdientiam poteſt præſtare. SECVNDA, Lex in non renatis excitat & irritat malos affectus, idq; vitio carnis. TERTIA, Liberum arbitrium eneruatum eſt ita, vt nemo Deo debitam obœdientiam præſtare poſsit ſibi relictus. QVARTA, Opera hominis non iuſtificati, omnia ſunt peccata, vt quæ morti fructificant. QVINTA, Membra hominis non regenerati, atque adeo omnes vires, obſequium malis affectibus præſtant. Porrò confutationem Manichæorum, qui his Pauli verbis abuſi, dixerunt legem à Deo datam non eſſe, vide in Auguſtino ſermone 4. de verbis Apoſtoli.

Nunc autem liberi ſumus à lege, mortui ei ſub qua detinebamur, vt ſeruiamus in nouitate ſpiritus, ac non in vetuſtate literę.

Hæc antitheſis quatuor habet. PRIMVM, manumiſsionem à lege, quæ opponitur ſeruituti legis. DEINDE cauſſam manumiſsionis, mor-

tem

tem peccati, quod crucifixum est cum Christo, ex quo fit vt non amplius detineamur sub imperio legis damnantis. Nam per mortem peccati vinculum legis ruptum est. Hæc mors opponitur vitæ peccati, qua ipsum viget in membris nostris. PRÆTEREA, finē manumissionis à lege, videlicet, vt seruiamus Deo. Hæc seruitus opponitur seruituti mortis, qua illi fructificamus. POSTREMO, modum seruitutis, quem per collationē amplificat, dicens: Non in vetustate literæ, sed in nouitate spiritus. Hîc vetustati nouitas, & literæ spiritus opponitur. Vt vetustas significat priorem cōditionem sub primo marito, nempe peccato: ita nouitas significat posteriorem conditionem sub secundo marito, nempe Christo. Illa vetustatis nomine significatur, cum quia prior est, tum quia abolebitur. Hæc nouitatis voce indicatur, quia noui hominis est, & perpetuis incrementis augebitur, & nunquā abolebitur. Deinde vt literæ appellatione legem respectu veteris conditionis vocat, quia scilicet apud homines nō renatos est veluti muta ac litera mortua, quod ad eius obseruationem attinet. hæc, quod ab ea peccatum arripiat occasionem nos interimendi, dicitur occidere. Huc illud Augustini: Doctrina illa, qua mandatum accepimus, continenter recteq; viuendi, litera est occidens, nisi asit viuificans spiritus: Ita spiritus vocabulo significatur gratia spiritus Christi, qua & nostra voluntas per Spiritum sanctum reformatur, & motus noui excitantur, ac vires nouæ suppeditantur, quibus incoamus Deo seruire, & parere Christo nouo sponso liberos, qui sunt fructus spiritus. Hic ideo dicitur viuificare, quia eo excitamur ad viuendam nouam vitam. Hanc esse genuinam interpretationem literæ & spiritus, ipse contextus & argumēti series euincit. Quare qui per literam sensum literalem aut ceremonias, & per spiritum sensum allegoricum intelligunt, nec cœlum nec terram attingunt, immo sacrum Dei verbum calumnijs hostium exponunt. Iam quę sint obseruandæ doctrinæ videamus. PRIMA, quod vt nihil boni poterimus agere, priusquam Christo coniungamur spiritu, per fidem manumissi à maledictione legis: ita soluti à vinculo legis, donamur Spiritu sancto, qui reformat mentes & voluntates nostras, vt & intelligamus quid fieri oporteat, & velimus præstare quod intelligimus. SECVNDA, Quod finis iustificationis & manumissionis à lege, sit Deo obœdire per nouam obœdientiam. TERTIA, Quod confutentur hac Pauli assertione, qui mentiuntur per prædicationem Euangelij laxari frena cupiditatibus, vt iam quodlibet liceat, quasi libertas Christiana esset, omnem erga Deum obœdientiam abijcere, & licentia quiduis audendi, sicuti olim per Carpocratianos, & hodie per Libertinos Diabolus suum virus euomit in contumeliam Euangelij Christi, & in certam multorum perniciem.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quid igitur dicemus? Lex peccatum est? Absit.

Quia dixerat Apostolus affectus peccatorum per legem existere, & animaduertit aduersarios hoc detorsuros in malam consequentiam, occupatione quadam eos anteuertit. Poterant enim ex dictis Apostoli ita obijcere. Quicquid operatur malum & morti fructificat, id quodq; malum & peccatum esse necesse est. Sed lex operatur malum, vt quæ gignit & fouet in nobis peccatum. Nam vt tu Paule dicis: Affectiones peccatorum sunt per legem ad fructificandum morti: Igitur lex est malū, siue peccatum. Hoc cum maxime sit absurdum de lege Dei dicere, male affirmas affectus peccatorum existere per legem. Hæc aduersariorū obiectio est, sed maior est distinguenda, quæ quidem vera est intellecta de eo quod per occasionem operatur malum. Non enim omnis occasio mali est mala. Neq; sequitur qualitas rei qualitatem occasionis. Hæc summa est responsionis Pauli. Sed primum opponit contrariam sententiam per abominationis notam, μὴ γένοιτο, hoc est, ne fiat, siue absit, quasi diceret, nequaquam sequitur propterea legem esse peccatum aut rem malam, atque hac occasione Apostolus ingreditur fusiorem de lege disputationem.

Immo peccatum non cognoui nisi per legem.

Refellit aduersariorum obiectionē argumento à contrarijs opposito, quasi diceret, Immo tantum abest vt lex sit peccatum, hoc est, vt peccatum gignat ac foueat, vt cōtra nihil æque aduersetur peccato. ea enim vna est, quæ illud alioqui latens prodit ac detegit. Quod si inde peccatum irritetur, ac in rabiē feratur, multoq; magis sæuiat quàm antea, quorsum hoc legi imputetur, quæ hostis insidias detegit? Non ergo peccatum est lex, sed index peccati, vt ait Ambrosius. Atq; ideo Paulus non dicit: Peccatum non erat nisi per legem. Sed peccatum non

 noui

noui nisi per legem: Significans legem indicatricem esse peccati. Transfert autem Apostolus orationem in se, vt in paradigmate res ostendi clarius, & veluti pingi videatur. Si quæritur, quomodo noscamus peccatum per legem? sciendum est, id fieri hoc modo, dum homo sua facta legi, vt normæ vitæ accommodat, videt vbi legem transgressus est, & vbi non. Vbi enim vita cum regula non congruit, peccatum commissum est. Contra, vbi vita cum regula concordat, nulla culpa deprehenditur. Hinc legis huiusmodi definitio colligi potest: Lex est regula faciendorum & vitandorum: quorum illa dum fiunt probat, hæc dum committuntur, accusat & damnat. Obseruetur præterea hic vsus legis vnus, qui est ostendere peccatum, de quo etiam supra attigit, vbi ait: Per legem est agnitio peccati.

10

Concupiscentiam non nossem, nisi lex dixisset: Non concupisces.

Dixit se non nouisse peccatum, nisi per legem. id iam proposito omnis peccati fonte probat. Concupiscentia proditur per legem, vt vetita & damnata à Deo. Igitur peccatum innotescit per legem. Hîc nudam concupiscentiam, in qua natiua illa labes veluti sedem posuit, intelligere oportet. Nam prauæ cupiditates, quæ ab isto impuro fonte oriuntur, à lege naturæ acriter damnantur. Vnde Plato ἐπιθυμίαν πολυκέφαλον vocat, vt quæ plurimorum malorum caussa existit, quam coercendam esse monet φόβῳ καὶ νόμῳ καὶ ἀληθεῖ λόγῳ, hoc est, metu, lege, & vera ratione. Porrò hic locus obseruetur diligenter, quo refutantur qui Paulum putant tantum de operibus ceremonialibus disputare in hac Epistola, & non de lege morali. 20 Nam hic Apostolus adducit testimonium de vetita concupiscentia, quæ lege morali prohibetur, quare manifeste & fallunt & falluntur Sophistæ.

Sed peccatum occasione sumta, operatum est per mandatum in me omnem concupiscentiam.

Translatio est culpæ à lege in peccatum originale. Nam ex eo quod dixerat Apostolus: Affectiones peccatorum existere per legem, inferebant aduersarij legem esse peccatum, hoc est, peccatum gignere & fouere. id iam Apostolus diluit & affirmat id fieri non natura legis, sed vitio carnis & peccati in carne habitãtis: quod peccatum occasione sumta magis 30 irritatur per mandatum legis, & inflammatur concupiscentia. Signum, Omnis, non hic notat distributionem eius, cui additur, sed vim potius & vehementiam, ac si dicat: Concupiscentia ipsa magis vim suam declarauit, & importunius me inuasit per mandatum. Etsi autem eadem concupiscentia est in homine ante legis noticiam, quæ post legem est, tamẽ modo quodam differt hæc ab illa.

Sine enim lege peccatum mortuum est.

Ratio à contrarijs. Sine lege, id est, cum ignoratur Dei voluntas ex lege. Peccatum mortuum est, hoc est, ignoratur, non apparet, non ita vim suam per concupiscentiam explicat. Hoc significari per mortem peccati manifestum est ex antithesi. Nam 40 vt peccatum per legem cognoscitur, operatur & apparet magis: ita sine lege non cognoscitur, non operatur, hoc est, non exerit vim suam, & non apparet. Atque hoc est quod dicit Apostolus: Peccatum mortuum esse. Deinde & hoc obseruetur, quod hoc Pauli dictum non simpliciter, sed comparatè sit intelligendum.

Ego aliquando viuebam sine lege, Sed veniente mandato peccatum reuixit, & ego mortuus sum. Et inuentum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, ad mortem facere. Nam peccatum occasione sumta per mandatum, decepit me, & per ipsum occidit.

Thesin proximam ad hypothesin accommodat. Quod enim generatim dixit Apostolus, id nunc suo probat exemplo. Nam tum demum doctrina generalis perfectius cognoscitur, cum exemplis illustribus declaratur. 50 Sensus verborum Pauli non melius percipietur, quàm ex contrariorum collatione. Quare hanc pericopam in quinque membra retextam proponam, ex antithesium comparatione declarabo, & ex singulis membris vniuersales doctrinas extruam. PRIMVM membrũ cõtinetur his verbis: Ego autem viuebam aliquando sine lege. hoc est, Ego viuebam aliquando sine peccati sensu securus omnino, non vim peccati per legẽ intellexi, nec mea conscientia peccati stimulis est exagitata. Hinc sumatur hæc generalis doctrina traducta ab hypothesi ad thesin:

thesin: Quamdiu homo legem Dei non attẽdit, nec eam accommodat tanquam regulam iusti & iniusti, æqui & iniqui ad sua facta, non sentit peccati vim ad mortem inferendam, sed viuit secure sine morsu conscientiæ ac hypocritam agit. Est enim hæc thesis intelligẽda de ijs, qui quantum ad externam conuersationem attinet, inculpatè viuunt, vt Paulus fecit cum viueret sine lege, quemadmodum ipse de se testatur ad Philip.3. Sequitur SECVNDVM membrum: Sed veniente mandato, peccatum reuixit, hoc est, postquã vim legis sensi, factis meis ad normam legis examinatis, me transgressorem legis deprehendi, ac reum coram tribunali Dei. Nam peccatum quod antea latebat vt mortuũ, iam per legem agnitum in cõscientia mea reuixit, & affectiones peccatorũ magis vigebant in membris meis. Hinc generalis doctrina concluditur, videlicet, quod lex, vbi homo cœperit suã vitam ad eius normam exigere, peccatum, antea veluti mortuũ delitescens, excitet & prodat in conscientia hominis affectus peccatorum, qui anteà minus apparebant. TERTIVM membrũ est hoc: Ego autem mortuus sum, hoc est, me mortuũ esse cognoui, & me dignum morte & damnatione intellexi. Nam mortem & damnationẽ comminatur lex omnibus, qui perpetuam obœdientiam puram & perfectam, iuxta legis prẹscriptum, Deo non præstãt. Generalis doctrina, quæ hinc concluditur, hæc est: Ex agnitione peccati per legem homines in agnitionem iræ Dei & commeritæ damnationis veniunt, cuius finis est, vt peccatores Christum propitiatorem quærant. Sequitur QVARTVM membrum. Et repertum est mihi mandatũ, quod erat ad vitã, ad mortem facere: hoc est: deprehẽdi quod mandatum quod institutum erat ad vitam consequendam si quis ei obœdiret, cedere mihi in mortem, propter eius trãsgreßionẽ. Vt enim obœdientibus vita promittitur, ita præuaricantibus mors peccati stipendium est proposita. Hinc ergo generalis admonitio extruitur de promißionibus & comminationibus legalibus, videlicet, vitẹ & mortis, iuxta sententiam legis. POSTREMVM membrum restat: Nam peccatum occasione sumta decepit me per mandatum, ac ipsum occidit me. Hic transfertur culpa à lege in peccatum vt supra, ac si dicat Apostolus. Quod mortuus sim legis ministerio, nequaquam vitiũ & culpa legis est, sed peccati potius, hoc est, innatæ corruptionis. Hoc, inquit, peccatum, per mandatum decepit me, hoc est, vt latro quispiam me à via abduxit peccatum, quando magis irritabatur per legem. Nam ἐξαπατᾶν proprie est à via recta aliquem fraudulenter abducere, vt in eum securius grassari posit, donec ipsum occiderit & spoliauerit, ideo sequitur: Et per illud, scilicet, mandatũ. Occidit me, scilicet peccatum. Nã peccati merces est mors. Doctrina generalis hinc petitur, non esse culpã legis reuelantis malũ, quod ex agnitione peccati per legẽ reddamur deteriores, sed esse vitium peccati inhabitãtis in carne nostra, quod magis æstuat & inflammatur, quando accedit vox legis prohibentis & damnantis peccatũ. Habemus ergo pulcerrime in hoc paradigmate depictum, quis sit vsus legis in nondũ renatis. qualis Paulus fuit aliquando. indicat lex viam vitæ & mortis, cũ cõditione obœdientiæ & præuaricationis: ostendit & reuelat peccatum: mortis sententiã pronunciat in legis transgressores: affectus præterea peccatorum irritat, sed vitio carnis. Si quis horum effectuũ legis μετάνοια & salutaris conuersio dici poterit, recte faciunt illi, qui prẹdicationem pœnitentiæ, hoc est, μετανοίας subijciunt legi. Sed cum prædicatio pœnitẽtiæ salutaris pugnet ex diametro cum istis legis diuinæ proprietatibus, Sequitur eam ad legem minime referẽdam esse.

Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum & bonum.

Conclusio est confutatæ obiectionis aduersariorum à vero vsu legis, qui bonus est. Aduersarij quidem obiecerunt, Igitur lex peccatum est. Sed Paulus concludit: Igitur lex sancta est. Sanctum enim opponit peccato. Deinde mandatum concludit esse sanctum, iustũ & bonum. Sanctum quidem, quia omni vitio caret. Iustum, quia quæ iusta sunt requirit. Bonum vero, quia promittit vitam obtemperantibus.

Quod igitur bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum.

Etsi planißime respondit Apostolus ad proximam obiectionem, qua lex Dei vt mali caussa accusata est, & culpam à lege in vitium carnis transtulit: tamen ex refutationis conclusione & effectu legis accidentario, videlicet quod viuente lege dixerit Apostolus peccatum reuixisse in se atque adeo se mortuum esse, formant aduersarij hanc obiectionem, in qua absurda connectunt hoc modo: Tu Paule concludis legẽ bonam esse, & tamen eius aduentu dicis te mortuum esse factum. Ergo lex bona, homini mortifera est, atq; adeo mortis culpam sustinet. Hæc obiectio videtur niti hoc immoto principio: Quod bonum est, nemini mortiferũ esse

 potest.

poteſt. Sunt enim hæc repugnantia, Bonum eſſe, & mortiferum eſſe. Si ergo lex bona eſt, non eſt mortifera, Si mortifera, non eſt bona. Sed Paulus conſecutionem negat, & vtitur cum inficiatione translatione. Culpam enim à lege in peccatum transfert, pronuncians non legem quæ bona, ſed peccatum quod malum eſt, in mortem ſibi ceſsiſſe. Eſt ergo in obiectione aduerſariorum fallacia non cauſſæ vt cauſſæ. Lex enim cauſſa mortis eſt per accidens, ſeu per occaſionem, vt loquitur Apoſtolus, peccatum vero per ſe.

Vt appareat peccatum per bonum, operatur mihi mortem, quo fiat excellenter peccans peccatum per mandatum.

Senſus eſt. Lex facit vt appareat peccatum, quod antea veluti mortuum delituit. Hoc peccatum iam per legem detectum operatur mihi mortem, dum me mortis reum oſtendit, idq́ue in eum finem, vt peccatum fiat excellenter peccans per mandatum, hoc eſt, vt appareat clariſsime & certiſsime, conſtetq́; quantus ſit peccati reatus, & quam criminoſum ſit ipſum peccatum, quod lex ipſa ſtatuit ob oculos. Obſeruetur proinde hic vſus legis, quæ ideo reuelat peccatum, vt eius turpitudo, magnitudo & reatus appareat, quo peccati grauitate territi, & fulmine legis proſtrati, quæramus propitiatorem, ne ira Dei & damnatione æterna obruamur.

TERTIA PARS.

Scimus enim quod lex ſpiritualis eſt, at ego carnalis ſum.

Quę ſit vis legis in hominibus non regeneratis, hactenus in illuſtri exemplo oſtendit, nunc repugnantiam legis & peccati inhabitantis oſtenſurus in regeneratis, collationē proponit legis & hominis: quarum conditio cum ſit diuerſiſsima, fieri non poteſt, vt conſentiant. Nam quorum naturę ſunt contrariæ, eorū effecta repugnare ſibi inuicem neceſſe eſt. Lex proinde cum ſit ſpiritualis, & homo carnalis, fieri non poteſt vt eadem velint, & in eadem ferantur, ſed vt illa ſpiritualia ſuadet, cœleſtia & integra requirit, ita hic in carnalia, terrena & corrupta toto fertur impetu. Cum ergo iam homo donatur ſpiritu Dei, neceſſe eſt magnā luctā oriri. Nam cum ſpiritus ſpirituali lege delectatur, & caro originis corruptionē ſapit, quid aliud expectandum eſt, quam vt caro & ſpiritus acerrime inter ſe in regeneratis dimicent? Spiritus enim homini ſuadet, vt ſibi obtemperet, & Deo ſua membra ſiſtat ad obœdiendū: caro contra ſuadet, vt ſpiritus imperium homo excutiat, & ſiſtat ſua membra iniuſticiæ. Spiritus vult vt homo ſe Deo ſubijciat in vera ſanctitate, caro ſuadet vt ſerpenti & carnali voluptati auſcultet. Si itaq; illi obtemperat homo, teſtimonium habet ſpiritus Dei. ſi autem huic ſciens & volens auſcultat, adhuc totus carnalis eſt, & extra Chriſti regnum. Sed ſemper excipiēdi ſunt ignorantiæ & infirmitatis lapſus, quibus ſancti obnoxij ſunt, donec hoc mortale corpus circumferunt. Ea enim eſt carnis noſtræ ad malum procliuitas, vt niſi freno ſpiritus perpetuo coerceatur, ex vno in aliud malū præceps feratur. quantumuis enim magna adhibetur diligentia: tamen ea eſt peccati inhabitantis vis, vt nemo ſine peccatis infirmitatis, ignorantiæ & ſuborientium concupiſcentiarum viuere poſsit, quæ omnia repugnantibus ſpiritu, condonantur.

Venditus ſub peccatum.

Hæc ratio eſt cur ſe carnalem vocat Apoſtolus ſumta à cauſſa. Venditus ſum, inquit, ſub peccatum, hoc eſt, ſub imperio peccati captiuus teneor. Sumta eſt autem hæc metaphora à captiuis, qui vendebantur à victoribus, vt eſſent perpetui ſerui, niſi forte veniret quiſpiam potentior & fortior, qui eos à ſeruitute eriperet. Significat autem hîc venditum eſſe ſub peccato, eſſe ita peccato obnoxium, vt aliud fieri non poſsit quin ſæpiſsime eius tyrannide prematur. Hinc proinde locus ponit nobis ob oculos vim peccati originis, quod etiā renatis faceſsit negociū. Vnde ſatis apparet, quod nō ſit tantum alieni delicti imputatio, verumetiam horrenda quædam deprauatio in natura humana, vnde in mente dubitatio de Deo de promiſsionibus & cōminationibus: in voluntate diffidētia: in corde inordinati affectus etiam in ſanctis ſuboriuntur, contra quę mala pij perpetuā ſuſtinent luctam. Nam ſi Paulus, qui nō tantum primitias ſpiritus, ſed etiam decimas acceperat, hanc experitur pugnam, Quid ſentiendum eſt de alijs? Monebimur proinde hoc loco, vt cautè ambulemus coram Deo noſtro, & exuſcitemus ſpiritum aduerſus carnem perpetuis fidei & inuocationis exercitijs, ne ſpiritus ipſe extinguatur, ac ita naufragio circa fidē facto, ſalute excidamus. Huc pertinēt exhortationes Apoſtolicæ & Propheticæ, quibus ad ſtudium

ſtudiũ ſanctitatis excitamur. Quare diligenter cogitemus cauſſas lapſuum in ſanctis, quæ ſunt præcipuè peccatum inhabitans, inſidiæ Sathanæ, mala mundi conſuetudo, (quæ nequitiæ) vt quidam ait (pabulum eſt) & indulgentia eorum, qui legibus & diſciplina mores hominum coercere & gubernare deberent. His cauſsis opponamus ſpiritum Dei, crucem Chriſti, dignitatem filiorum Dei, exempla ſanctorum, peccati & periculi magnitudinem, & victoriæ coronam. Sæpe enim multi, dum contra conſcientiam peccant, eò impelluntur à Sathana, iuſto Dei iudicio, vt nunquã reſipiſcant, ſed ruant in æternã mortem.

Quod enim operor non noui.

Se venditum eſſe ſub peccatum, probat ab effectu peccati, & ponitur minor loco totius argumenti, quod hoc pacto complebitur. Quicunq; operatur quod improbat, alieno impellitur imperio. Ego Paulus operor, quod nõ noui, hoc eſt, quod improbo. Igitur, Ego Paulus alieno imperio, nempe peccati, impellor. Proinde captiuus peccati ſum, ita vt non poſsim penitus à cupiditatibus liberari. PRIMVM hoc loco diſcernendum eſt inter ſpiritus impulſum & carnis ferociam. Hæc facit vt Paulus quod malum eſt operetur, ille autem improbat carnis opera. Huiuſmodi pugna non eſt niſi in renatis. Nam illi ſoli ſpiritum habent qui aduerſatur carni. Quod autem de Medea dicitur: Video meliora proboq;, deteriora ſequor: totum carnis eſt, hoc eſt, animalis hominis non ſpiritus. Ratio enim prauos affectus, præſertim cum in actus erumpant, improbat. Sciendum eſt ergo quod Paulus hîc nõ loquatur de externis actionibus, quas locomotiua regit, nec de voluntarijs delictis vaſtantibus conſcientiam: quod facile conſtabit, ſi Pauli vitam ante conuerſionem primum, & deinde poſt conuerſionem examinemus. Ante conuerſionem teſtatur ipſe Philippenſibus ſcribens, Quod vixerit ſecundum legem irrepehenſibilis, quantũ quidem ad iudicium humanum, & iuſticiam literalem attinet. Poſt conuerſionem ſub miniſterio ſui Apoſtolatus Paulum bona conſcientia vixiſſe conſtat, ita enim de ſeipſo ait: Hæc eſt gloriatio noſtra, teſtimonimum conſcientiæ noſtræ. Item: Eſtote imitatores mei, ſicuti & ego Chriſti. Hinc manifeſtum eſt, quod Apoſtolus non loquatur de voluntarijs delictis aut externis actionib. patentibus oculis hominũ, ſed tantũ de arcanis motibus, qui ſubinde ſuboriuntur in ſanctis, idq; vitio carnis, & importunitate peccati inhabitantis, vt Apoſtolus ſeipſum paulo poſt interpretatur. Huiuſmodi arcani motus ſunt ſuborientes diſputationes de ꝓmiſsionibus & minis Dei, de prouidentia, itẽ impatientia ſub cruce, & alię cupiditatũ flãmulæ: quas tamen ſpiritus reprimit, cum primũ ſuboriuntur. Vnde exiſtit in homine renato ꝑpetua lucta ſpiritus & carnis. Sed quid dicemus ad dictũ Domini? Qui facit peccatũ, ſeruus eſt peccati. Aliud eſt facere peccatũ, quam affectibus peccatorũ ſubinde turbari. Facere peccatũ dicitur, qui vacuus ſpiritu Dei tradit ſe malis affectibus, iiſq; obtemperat ad facienda deſideria peccati, ſeu vt breuius dicam, is facit peccatum, in quo regnat peccatum, iuxta impetũ cupiditatum corporis, & qui talis eſt, vere ſeruus peccati eſt. Verum qui peccati incendia mox extinguit ſpiritu Dei, non eſt peccati ſeruus, ſed iuſticiæ, quemadmodum in ſexto capite dictum eſt. Obſeruetur proinde hoc loco, quod ſancti in hac vita nunquã ita poſsint peccati maculas abſtergere, quin ſemper aliquid reſtet eluendum per Chriſti ſanguinem.

Non enim quod volo hoc ago, ſed quod odi hoc facio.

Aſſumitur hæc propoſitio ad probandam minorem proximi argumenti verbis Pauli expreſſam. Sumitur autem hæc probatio à repugnantibus. Repugnant enim approbare & odiſſe, & ponitur ſola aſſumtio, amplificata antitheſi, ſed complebitur argumentum hoc modo: Quicunque odit quod operatur, improbat ſuum opus. Ego Paulus odi quod facio. Igitur, Improbo meũ opus, ſeu quod idem eſt, quod operor nõ noui. Verba enim cognitionis interdũ per metalepſin ponũtur pro affectibus, qui cognitionẽ ſequuntur, vt in Pſalmo primo: Dominus nouit viã iuſtorum, hoc eſt, approbat illorũ vitam & ſtudium. Iam verba textus altius expendamus. Non quod volo, ſcilicet, ſpiritu, hoc eſt, iuxta voluntatem reformatam ſpiritu Dei, Hoc ago, ſcilicet, ex toto corde, tota anima, totis viribus, iuxta legis ſcilicet præſcriptum. Sed quod odi, ſcilicet, ſpiritu, hoc ago, ſcilicet vitioſitate carnis, dum concupiſcentiæ incendia ſentio. Sciendum & hîc eſt, quod verba ago, facio, operor, non ad externa delicta, & ad externos mores referenda ſint, ſed tantũ ad motus quos excitat ſubinde peccatum originis, quibus ſuborientibus, ſpiritus mox ſe opponit. Nam hîc tantum deſcribitur lucta ſpiritus & carnis in corrupta natura, & nõ fit collatio voluntatis & externorum morum, ſicuti quidam inſulſe exiſtimarunt. Vtitur autem Apoſtolus verbis agendi &

di & faciendi, vt effrenem corruptæ naturæ concupiſcentiam, actu peccatum eſſe oſtendat, & ſua natura mereri mortem & damnationem, quam tamen Deus dignatur venia in conuerſis. Admoneamur ergo hîc de inſidijs peccati originis, vt ſemper ſimus in armis, & pugnemus contra eius praua deſideria robore ſpiritus & precatione, obtẽperantes Apoſtolo, qui ad Galatas quinto ait: Spiritu ambulate, & concupiſcentias carnis ne perfeceritis.

Si autem quod non volo hoc facio, conſentio legi Dei quod bona ſit.

Colligit ex dictis defenſionem legis. Lex diuina ea requirit, quę voluntas reformata ſpiritu Dei approbat. Ergo lex diuina bona eſt. Conſtat enim ea mandata optima eſſe, quæ maxime congruunt cum ſpiritu Dei, & cum voluntate hominis, ſpiritu Dei renouata & reformata. 10

Nunc autem ego non amplius operor illud, ſed habitans in me peccatum.

Dixit paulò antea Apoſtolus: Non quod volo hoc ago, ſed quod odi hoc facio, Iam eius diſsidij in vno eodẽq; homine rationem infert, oſtendens aliam eſſe voluntatem ſpiritus, alium eſſe impetũ carnis ſeu inhabitantis peccati. Ego, inquit, ſecundum ſpiritum ſeu interiorem hominem ſeu voluntatem reformatam non operor ſcilicet quod odi, Sed inhabitans peccatum, quod in me gignit omnem concupiſcentiam. Peccatum enim originis, quod perpetuo circumfert homo etiã renatus ſpiritu Dei, ſubinde excitat praua deſideria, quibus renatus reſiſtit. Obſeruetur igitur, quod ſancti in hac vita nunquam poſsint ita mali fontem occludere, quin ſubinde ex eo peſtilentes riuuli profluant. Non enim peccatum deſerit ſuum domicilium, donec hoc mortale corpus circumferimus. Atq; ea de cauſſa dicitur, peccatum originis habitare in homine, vt quod perpetuam ſedem in carne ſibi delegerit. Obſeruandum tamen eſt, aliter in renatis quam in profanis peccatum originis habitare. In his enim regnat iuxta cupiditates corporis: in illis autem ſpiritu Dei domatur & quotieſcunq; inſurgit per ſuas concupiſcentias, proſternitur. Atq; hinc eſt, quod in profanis mortale ſit, in renatis autem veniale, non quidem ſua natura, ſed ex gratia. 20

Noui enim quod nõ habitat in me (hoc eſt, in carne mea) bonum.

Ratio eſt inhabitantis peccati ab eius effectu. Nihil boni in carne mea habitat. Igitur, Illic cauſſam mali eſſe neceſſe eſt. Et huius cauſſa nulla eſt alia, quam inhabitans in carne peccatum. Eſt autem caro hoc loco totus homo cum omnibus ſuis facultatibus & viribus, extra regenerationis gratiam. 30

Velle adiacet mihi, vt autem perficiam bonum, non reperio.

Ætiologia eſt. Confirmat enim rationem proxime præcedentem ab effectu. Bonum quod volo iuxta ſpiritum non poſſum perficere, propter carnem. Igitur in carne non habitat bonum. Verbum perficiendi ſignificat regeneratos aliquo vſq; progredi, ſed tamen longe abeſſe à meta. Ex hoc Pauli dicto duo colligamus: VNVM, quod peccatum originis remaneat in ſanctis, ac in illis efficax ſit, etſi ſpiritꝰ imperio reprimatur. ALTERVM, quod ſancti in hac vita nunquam poſsint, etſi maximè velint, Deo plenam præſtare obœdientiam. 40

Non enim quod volo facio bonum: Sed quod non volo malum hoc ago.

Ratio eſt proximę ſententię ab experientia Apoſtoli ſumta. Quicunq; quod vult bonum non facit, Sed malum quod non vult, agit, facultatem voluntatis habet, ſed perficiendi virtute deſtituitur. Apoſtolus regeneratus ſeu conuerſus, bonum quod vult, non facit, ſed malum quod non vult, agit. Igitur Apoſtolus habet quidem volendi facultatem, ſed perficiendi non item. Hinc ſumatur generalis doctrina de renatis, videlicet, quod illorum quidem voluntas ex gratia promta ſit ad obœdiendũ Deo, ſed conatus imbecillitate carnis & naturę prauitate interturbetur. Porrò qui ex hoc loco liberum arbitrium in corrupta natura concludunt, toto cœlo errant. Nam Paulus hîc loquitur de ſe iuſtificato, & de voluntate quã habet ex gratia renouationis per Spiritum ſanctum. 50

Si enim quod non volo ego hoc facio,

Translatio culpæ eſt in peccatum

non

non amplius ego operor illud, ſed habitans in me peccatum.

hæreditarium. Hoc argumentum ita concluditur: Si quod non volo hoc facio, nō amplius ego operor illud. Sed quod non volo hoc facio. Ergo, Ego amplius non operor illud. Si ego id non facio, neceſſe eſt alium eſſe qui hoc agit. Is enim alius inueniri non poteſt, quam morbus hæreditarius. Hinc rurſus obſeruetur lucta carnis & ſpiritus, Et diſcrimen noui & veteris hominis. Nouus eſt, qui vult, Vetus eſt qui aduerſatur in vno eodeq; homine. Nouꝰ homo eſt, quicquid ex regenerationis gratia homo habet: Vetus eſt qualitas totius hominis non regenerati, quæ aduerſatur Deo. Non ergo hîc fit collatio voluntatis & effectuū in quolibet homine, 10 ſed ſpiritus & gratiæ in renatis.

Reperio igitur legem volenti mihi facere bonum, quod malum mihi adiacet.

Hactenus multis oſtendit ex carne peccatū eſſe, quod lex Dei profert in lucem. Nunc idem concludit hoc modo: Inuenio mihi volenti facere bonum, legem eſſe quæ doceat quod malum mihi adiunctum ſit. Nam dum facta mea ad normam legis reuoco, video defectum, quem mihi lex monſtrat, cum ait: Non concupiſces. Cum hic ſit ſimpliciſsimus ſenſus huius loci, congruens cum tota diſputationis ſerie, aliorum interpretationes omitto.

20 Condelector enim legi Dei ſecūdum interiorem hominem, ſed video aliam legem in membris meis rebellantem legi mentis meę, & captiuantem me legi peccati, quę eſt in membris meis.

Comprobatio eſt concluſionis & declaratio partium eius. Nam quod velit bonum agere ex eo comprobat, quod condelectetur legi Dei, quod ſane promtiſsimæ voluntatis indicium eſt. Quod autem malum ſibi adiunctum ſit, ab effectu oſtendit, cum inquit: Sed video aliam legem in membris meis, hoc eſt, vim ad peccandum ſeu impetum inhabitantis peccati, huic legi duo tribuit, VNVM, quod rebellando aduerſetur legi mentis ſuæ, id eſt, pio & ſancto propoſito, quo ſe ad normam legis diuinæ conatur componere. 30 ALTERVM, quod captiuet ſe legi peccati, quæ eſt in membris, hoc eſt, ita ſe captiuum teneat, vt peccati iugum prorſus excutere nequeat. Obſeruandū hoc loco quod & Ambroſius admonet, quadruplicem legē hîc à Paulo proponi, quod eò ſpectat, vt expreſsius in renatis delineet carnis & ſpiritus cōflictum, oſtendatq; veteris & noui hominis diſcrimen. PRIMA lex Dei eſt, quæ eſt rectiſsima iuſticia norma, iuxta quam interior homo viuere expetit. SECVNDA lex mentis eſt, hoc eſt, noui hominis per gratiam regenerati ſpiritus. TERTIA eſt lex membrorum, quæ vt ex textu colligitur, eſt impetus ad peccandum. QVARTA eſt lex peccati, hoc eſt, ipſum peccatum originis & naturæ humanæ vitioſitas, hæc à tertia differt, vt cauſſa à ſuo effectu. Nam vt hæc quarta lex eſt ipſa naturę prauitas, ita tertia complectitur concupiſcentias prauas inde pullulantes. Hæ quatuor leges ſunt in re- 40 generatis. ſed lege mentis, quæ eſt bona voluntas, ſanctum propoſitum, bona inclinatio, propenſio & impetus per regenerationis gratiam excitatus in cordibus piorum, ad obœdientiam Deo præſtandam carent non renati. Quare nec pugnam ſpiritus & carnis ſentiunt. Obſeruetur proinde hîc clariſsima doctrina de peccato originis, ac eius malis concupiſcentijs. PRIMVM enim confertur militi ferociter oppugnanti aduerſarium ſuum, & in hoc incumbenti, vt ipſum capiat, proſternat & opprimat. DEINDE confertur victori, qui victum aduerſarium vincire & captiuare conatur, vt ipſum perpetuæ mancipet ſeruituti. Quam autem hoc verum ſit, oſtendunt plurimi ſanctorum lapſus, vt Dauidis & aliorum. Verum ſpiritus rurſus ſe erigit, concepta fiducia, atq; hoſtem ſpiritualibus armis profligit.

50 Miſer ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratias ago Deo per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM.

Exclamatio eſt parentheſi includenda, qua ſerio ſuſpirans, deplorat ſuam ſub peccato captiuitatem, à qua ſe non liberari, donec hoc mortale corpus circumferat, ingemiſcit. Verum in hoc ipſo ſuſpirio fides mox adeſt, qua ſe rurſus erigit Apoſtolus, vnde erumpit in gratiarum actionem cogitans de liberatore, ac ait: Gratias ago Deo per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM. Hic Paulus agnoſcit Deum Patrem autorem eſſe liberationis à morte & damnatione, quam lex minatur tranſgreſſoribus, Agnoſcit & Chriſtum Mediatorem, cuius mors pro peccatis noſtris eſt ſatisfactio.

Igitur ipse ego mente quidem seruio legi Dei, carne vero legi peccati.

Comprobationis conclusio est. Condelector legi Dei secundum interiorem hominem, etsi legi peccati captiuus sum secundum carnem. Igitur ego ipse Paulus mente quidem, scilicet reformata manu Dei, seruio legi Dei, hoc est, me legi Dei subijcio, & ad eius normam vitam meam componere studeo, Sed carne seruio legi peccati, hoc est, peccato ipsi non quidem volens, sed sub eius tyrannide captiuus. Non enim ita possum carnem spiritus imperio subijcere, quin subinde praui motus suboriantur, quos gignit peccatum in carne mea. SVMMA eorum, quæ in hoc capite de vsu legis disputata sunt, huc redit: Quod alius sit vsus legis in non renatis, alius in renatis. Non renatis reuelat lex peccatum, quod cum fit, affectiones peccatorum magis irritantur, idq́; non culpa legis, sed vitio carnis. DEINDE, homo agnito suo malo, se morte dignum agnoscit, dum mandatum, cui addita est conditio vitę & mortis, intuetur. Verum renatis lex norma vitæ est, cui renatus se conformare conatur secundum spiritum, sed carnis viciositate impeditus, quod lex requirit præstare ad plenum, minime potest.

CAPVT VIII.

Summa Capitis octaui.

Quemadmodum eos, qui in Christo sunt per fidem, & non secundum carnis imperium ambulant, à damnatione legis liberos esse pronunciat, contraq́; contendit, ambulantes iuxta carnis imperium, mortis sententiæ adhuc subesse: Ita afflictiones præsentis vitæ bonum habituras exitum promittit, præsertim cum tanta sit Dei dilectio erga nos in CHRISTO IESV, *vt ab ea nihil nos separare queat.*

Ordo & partes Capitis octaui.

Sapientia Apostoli in dispositione huius Epistolæ admiratione inprimis digna est. Omnia enim ita prudenter ordinat, vt nec quicquam omittat, quod scire in caussa proposita necessarium est, nec quicquam addat, quod offendere potest, modo omnia prudenter considerentur, & alia alijs conferantur. Semper enim à quibus vel ratio offenditur, vel infirmi fidelium animi percelluntur, occupationibus anteuertit & diluit, Sicut & in hoc capite facit. Postquam enim in disputatione superioris capitis de lege & peccato dixerat, peccatum habitare in regeneratis, quod sua natura & iuxta legis sententiam mortem & damnationem meretur, ne quis hinc occasionē desperationis sumeret, in PRINCIPIO *huius capitis eam obiectionem anticipat, docens nullam cōdemnationem ijs metuendam esse qui sunt in Christo Iesu, & non ambulant secundum carnis, sed spiritus imperium. Huic doctrinæ adijcit exhortationem, vt nos spiritui & non carni præbeamus obsequium.* DEINDE, *Quia in proximo capite Apostolus conquestus est de sua miseria in hoc mortali corpore, quæ illi cum omnibus pijs communis est, consolationem aduersus crucis scandalum instituit, eamq́; plurimis munit argumentis. Tres itaq́; sunt huius capitis partes.* PRIMA *doctrina & consolatio contra damnatoriam legis sententiam. Docet enim quod nulla sit fidelibus condemnatio metuenda, modo secundum spiritum ambulent.* SECVNDA *est exhortatio ad pietatis studium, quæ sane exhortatio ex ipsa doctrina petitur.* TERTIA *consolatio est, qua Apostolus animat pios aduersus tentationem, quæ ex crucis scandalo oriri poterat. Nam cum crux videtur legis damnatoriam sententiam confirmare, necesse est vt pij rectè de crucis caussis doceantur.*

EXEGESIS OCTAVI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DE PRIMA PARTE.

NVLLA igitur nunc est condemnatio ijs, qui sunt in CHRISTO IESV,

Propositio PRIMA huius capitis didactica simul & consolatoria.

IESV, & non ſecundum carnem ambulant, ſed ſecundum ſpiritum.

Opponitur autem hęc propoſitio obiectioni eorum, qui peccati vim in carne ſua ſentientes, ſic ratiocinabantur. Si peccatum eſt reliquum in credentibus, Eſt & condemnatio reliqua. Nam certum eſt legem minari tranſgreſſoribus ſuis condemnationem. Paulus conſecutionem hanc negat, affirmans nullam eſſe metuendam condemnationem ijs, qui ſunt in CHRISTO IESV, qui eſt vmbraculum, quo teguntur peccata, immo victima, cuius virtute reatus peccati ſublatus eſt. Verum ne quis inani ſpectro ſe fallat, certam notam apponit eorum, qui ſunt in Chriſto Ieſu. Sumitur autem hæc nota à conſequentibus & neceſſarijs ſignis fidei, ſeu ſpiritus Chriſti, quo donati ſunt iuſtificati. Qui, inquit, non ſecundum carnem ambulant, ſed ſecundum ſpiritum. Secundum carnem ambulant, qui contemto iudicio Dei, indulgent prauis cupiditatibus, & ſinunt in ſe regnare peccatum. Contra, ſecundum ſpiritum ambulant, qui carnis imperium excutiunt, & ſpiritu facta carnis domant, perpetuamque luctam ſuſtinent aduerſus carnem, atq; eius prauas cupiditates. Porrò hæc propoſitio tria continet diligenter obſeruanda. Horum PRIMVM eſt doctrina conſolatoria, videlicet, quod fidelibus ſit ſublata legis damnatoria ſententia. SECVNDVM eſt nota fidelium infallibilis, quæ eſt non carni, ſed ſpiritui obſequium præſtare. Hæc nota 1. Ioan. 1. his verbis etiam indicatur: Si dixerimus quod ſocietatem habeamus cum ipſo, & in tenebris ambulamus, mentimur & non facimus veritatem, At ſi in lumine ambulemus, ſicut ipſe eſt in lumine, ſocietatē habemus inuicem, & ſanguis IESV CHRISTI filij eius purgat nos ab omni peccato. TERTIVM eſt diſcrimen hominum, quorum alij habenas laxantes carni feruntur quocunque impetus impellit, alij ſpiritu premunt, ac veluti lupatis iniectis retinent ac refrenant carnem, quibus nihil moleſtius eſt quàm carnis & peccati maculis inuolui. Illi adhuc ſunt ſub lege, hi vero ſub gratia. Quare vt illis mors & damnatio iuſta eſt propoſita: ita his ſalus eſt in CHRISTO IESV Domino noſtro. His itaque admoniti reſipiſcamus, ac ſpiritus imperio nos committamus,

Nam lex ſpiritus vitæ in CHRISTO IESV, liberauit me à lege peccati & mortis.

Ratio propoſitionis à cauſſa ſumta. Cauſſam autem hanc accommodat illuſtri exemplo, vt vniuerſalis doctrina in eo veluti pingi videatur. Quæſtio eſt: Num vlla condemnatio ſit fidelibus, qui adhuc ſentiunt in ſe vim peccati, & qui adhuc gemunt ſub peccati onere. Reſponſum eſt: Nullā condemnationem eſſe ijs qui ſunt in Chriſto Ieſu. Huius reſponſi ratio hîc à cauſſa petitur, quæ eſt ſanctificatio Chriſti nobis credētibus imputata. Vt enim duo ſunt in peccato, Corruptio ſeu Vitioſitas & Reatus: ita duo ſunt in Chriſto remedia, Iuſticia & Sanctificatio. hæc opponitur corruptioni & vitioſitati noſtræ, illa reatui. Non ergo reliquiæ peccati condemnant fideles, quia ſanctificatio & puritas Chriſti, nobis imputata, nos liberat à lege peccati & mortis, ne videlicet peccato nobis imputato, mortis ſententiæ ſimus obnoxij. Hæc ſimpliciſsima eſt huius loci interpretatio, iam verba Apoſtoli expendamus: Per legem ſpiritus vitæ Ambroſius intelligit fidem ipſam, quæ ſane interpretatio non conuenit. Nam hoc ipſum quæritur, Num fidelibus ſit ſublata condemnatio. alij per legē ſpiritus vitæ intelligunt regenerationis gratiā in nobis incoatā, cui profecto nequaquā competit, vt dicatur nos liberare à lege peccati & mortis. Nā hęc incoata gratia potius eſt teſtis noſtræ liberationis, ob quā cauſam Chryſoſtomus intelligit per legem ſpiritus vitæ, ipſam Spiritus ſancti perſonā, quam interpretationem ipſa diſtinctio ſatis conuellit. Quid ergo dicendum? Duo ſunt in verbis Pauli, vt taceam de ſcopo diſputationis & ætiologia quæ ſequitur, quæ meā interpretationē, quam poſui, confirmant. VNVM, quod legem illam ſpiritus vitæ, de qua hic loquitur Apoſtolus, in Chriſto Ieſu eſſe pronunciat, & non in nobis, Lex, inquit, ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu, id eſt, quæ eſt in Chriſto. ALTERVM, quod hæc lex ſpiritus vitæ, quæ eſt in Chriſto Ieſu, opponatur legi peccati & mortis, quæ eſt in nobis. Iam autem cum hîc lex peccati & mortis abſq; omni dubio ſit tyrannis peccati in vitioſa noſtra carne, quæ fructificat morti, vt in ſexto dictum eſt, quis non videt legem ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu, vim quādam eſſe in Chriſto Ieſu, quæ tyrannidem peccati & carnis corruptionē ſuperat? Hæc vis nulla alia eſt, quam Chriſti ſanctificatio perfecta, quæ nobis imputata, facit nos liberos, ne peccati labes, quæ adhuc reliqua eſt in carne, nos condemnet. Potentior eſt enim hæc Chriſti virtus peccati vitio & mortis imperio.

Quod enim per legem fieri non potuit,

Ætiologia eſt, cuius hæc eſt ſumeo quod

eo quod debilitabatur per carnem Deus (præſtitit) dum proprium filium miſit in ſimilitudine carnis peccati, & pro peccato damnauit peccatum in carne, vt ius legis impleatur in nobis, qui non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulamus.

ma: Chriſtus factus eſt hoſtia pro peccato, vt ipſius innocentia nobis imputetur. Igitur nulla nobis metuenda eſt damnatio, nec peccatum nec mors quicquam in nos iuris habet. etiamſi in carne noſtra manent reliquiæ peccati, quæ teguntur Chriſti puritate. Porrò quoniam hæc ætiologia copioſe amplificatur, eam in quatuor membra diſtinctam conſideremus. PRIMVM membrum occupationem habet. Nam anticipat quæſtionē de iuſticia legali, & diſerte aſſeuerat inefficacem eſſe legem ad iuſticiam obtinendam. At ne quis hoc infirmitati legis aſcriberet, transfert culpam in carnem, hoc eſt, humanę naturæ corruptionem. Nam lex per ſe quidē eſt certiſsima ac rectiſsima iuſticiæ norma. Sed ea eſt infirmitas carnis noſtræ, vt legem præſtare nequeamus, vnde fit, quod nec iuſticiam ex lege conſequamur. Hîc ergo teſtimonium obſeruetur, quod nemo mortalium poſsit ex lege iuſtificari, propterea quod nemo obœdientiam, quam requirit lex, præſtare poteſt. Lex indicat quidem quid faciendum ſit, ſed non præſtat vires. Lex indicat quidem morbum, ſed non ſanat. SECVNDVM membrum modum indicat, per quem ſumus à maledictione legis, atq; adeo à iure peccati & mortis liberati. Deus, inquit, præſtitit quod lex non potuit, dum miſit filiū ſuum in ſimilitudine carnis peccati, hoc eſt, dum miſit filium ſuum qui aſſumſit carnē, hoc eſt, humanam naturam ſimilem noſtræ, excepto peccato. Et pro peccato, hoc eſt, propter peccatum, hoc eſt, victimam Chriſti, (Peccatum autem ideo dicitur victima Chriſti, quia reatum peccati in ſe recepit Chriſtus, & ſua victima pro eo ſatisfecit.) Damnauit, id eſt, interfecit, aboleuit. In carne, id eſt, in humana natura. Peccatum, hoc eſt, ius peccati. Obſeruetur hoc loco prēclarum teſtimonium de aduentu CHRISTI in mundum, & cur aſſumſerit humanam naturam, videlicet, vt fieret victima pro peccato, ſeu vt Epiſtola ad Hebræos loquitur, vt haberet quod offerret. TERTIVM membrum finem victimæ Chriſti continet, qui eſt vt ius legis impleatur in nobis, hoc eſt, vt obœdientia, qua Chriſtus legi ſatisfecit, nobis imputata, à iure legis ſimus exemti, ne videlicet nos amplius condemnet lex tanquam reos & peccatores. Eſt enim legis voluntati ſatisfactum per mortem Chriſti. QVARTVM membrum repetit ea quæ ſupra poſuit de diſcrimine hominum, quorum alij ſecundum carnem, alij ſecundum ſpiritum ambulant. Hoc membrum ideo adiecit Apoſtolus, ne quis putet licentiam carni concedi, propterea quod à iure legis ſimus exemti. Eſt enim magnum diſcrimen inter ius legis damnatoriū, & regulā vitæ, quæ in lege traditur. ab illo liberi ſumus, modo in CHRISTVM credimus, & ſpiritu Chriſti ducimur: iuxta hanc autem vitam conformare, quantum quidē in hac infirmitate fieri poteſt, oportet.

Nam qui ſecundum carnem ſunt quæ carnis ſunt ſapiunt, qui vero ſecundum ſpiritum, quæ ſunt ſpiritus.

Cur ſupra in propoſitione adiecerit: Qui non ſecundum carnem ambulant, ſed ſecundum ſpiritum, & idem inculcauerit rurſus in proxima ætiologia, iam iuſta confirmatione oſtendit. Fundamentum autem huius rationis hoc eſt: duplex eſt vita, carnalis vna, altera ſpiritualis. Illa veteris hominis, hæc noui eſt. Qui illam viuit ſub lege eſt, qui vero hanc, ſub gratia. Vtraq; ex ſuo ingenio cognoſcitur, & ex proprijs fructibus deprehenditur. Qui ergo ſecundum carnem ſint, hoc eſt, in quibus corrupta natura dominatur, ea quæ carnis ſunt, ſapiunt, hoc eſt, iudicant, cogitant, meditantur, ſentiunt, curant &c. quæ ſunt carnis, id eſt, toti ad carnis imperium feruntur, quare adhuc carnalis illorum vita eſt. Nam regenerationis gratia in nouam creaturam nondū ſunt renouati. Quare non mirum eſt, eos qui tales ſunt, adhuc ſub legis damnatione manere. Contra verò qui ſecundum ſpiritum ſunt, hoc eſt, in quibus nouus homo dominatur, & qui Chriſti ſpiritu ducuntur, hi quæ ſunt ſpiritus ſapiunt, hoc eſt, iudicant, cogitant, meditantur, curant, ſentiunt quæ ſunt ſpiritus, hoc eſt, ſpiritus imperio ſe regi ſinunt, & ſe carni toto impetu opponunt, gementes ſub acerrima lucta ſpiritus & carnis. Quare huiuſmodi nō amplius ſunt ſub damnatione legis, ſed ſub gratia, quæ reliquias peccati tegit, vmbraculo Chriſto. PORRO quia hæc ratio firmamentum eſt præſentis confirmationis, eam Apoſtolus ſibi probandā proponit, vt ea ſolide confirmata, nihil amplius dubij de quæſtione propoſita relinquatur. Continet autem hæc ratio duas hypotheſes cum ſuis rationibus: Ambulātes ſecundum carnem ſunt ſub maledictione. Hæc eſt PRIOR hypotheſis. Ratio huius eſt: Quia quæ carnis ſunt ſapiunt.

piunt. Hypotheſis POSTERIOR eſt: Ambulantes ſecundum ſpiritum non ſunt ſub damnatione. Ratio huius eſt: Quia quæ ſpiritus ſunt ſapiunt. Cæterum vt veritas harum hypotheſium conſtet, eas longiori circuitu confirmat Apoſtolus, & quoniam progreſsio huius argumentationis eſt à cauſsis ad effecta, texit Apoſtolus duos Soritas cõtinentes principalis ſyllogiſmi proſyllogiſmos quoſdam, ſic enim Ariſtoteles partes Soritarũ appellat. Neque id facit ſimpliciter, ſed vt Ariſtoteles loquitur ὑπαλλήλως, hoc eſt, ita vt partes vnius partibus alterius ex aduerſo κατ' ἀντίθεσιν reſpondeant, vt contraria effecta carnis & ſpiritus apertius conſpiciantur. Vt autem vterque Sorites nude conſpiciatur, alterum ab altero ſeiungam, & deinde in textus explicatione membrorum antitheſin oſtendam.

PRIMVS SORITES.

1. Verſantes ſecundum carnem carnalia ſapiunt. 2. Carnalia ſapientes quæ ſunt mortis ſapiunt. 3. Sapientes quæ ſunt mortis, inimici ſunt Dei. 4. Inimici Dei Deo diſplicent. 5. Diſplicentes Deo ſunt ſub maledictione. Hinc à primo ad vltimum concluditur. Igitur, Verſantes ſecundum carnem ſunt ſub maledictione.

SECVNDVS SORITES.

1. Verſantes ſecundum ſpiritum, quæ ſpiritus ſunt ſapiunt. 2. Sapientes quæ ſunt ſpiritus, quæ vitæ & pacis ſunt ſapiunt. 3. Sapiẽtes quæ ſunt vitæ & pacis, amici Dei ſunt. 4. Amici Dei Deo placent. 5. Placentes Deo liberi ſunt à damnatione legis. Hinc rurſus concluditur à primo ad vltimum. Igitur, Verſantes ſecundum ſpiritum liberi ſunt à damnatione legis. In hoc poſteriori Sorita quædam adieci, quæ non expreſſe ponuntur in textu, Sed ex antitheſi tamen facile intelliguntur. nunc partes vtriuſque Soritæ in textu declarabimus.

Nam qui ſecundum carnem ſunt, quæ carnis ſunt ſapiunt.

Hæc PRIMA pars antecedentis eſt primi Soritæ, & minor primi proſyllogiſmi. Secundum carnem eſſe dicuntur, non qui interdum carnis imbecillitate labuntur, ſed qui ſe totos carnis imperio tradiderunt, ſeu vt Paulus locutus eſt: In quibus peccatum regnat iuxta concupiſcentias corporis.

Qui vero ſecundum ſpiritum ſunt, ea quæ ſunt ſpiritus.

Hæc PRIMA pars antecedentis eſt ſecundi Soritæ, & minor primi proſyllogiſmi. Sapere ſecundum ſpiritum dicuntur, qui luctantes cum carne ſpiritus imperio cupiunt ſubeſſe, & quæ ſpiritus ſunt cogitant & faciunt.

Intelligentia enim carnis mors eſt.

SECVNDA pars antecedentis primi Soritæ, & minor ſecundi proſyllogiſmi. Sed mutatio abſtracti in concretum nonnihil obſcuram reddidit collectionẽ. Quare ita retexenda eſt oratio: Qui ſapiunt ſecundum carnem, quæ mortis ſunt ſapiunt. Verum Apoſtolus ideo abſtracto vſus eſt, vt oſtendat totum φρόνημα carnis, hoc eſt, omnem ſapientiam, omnia cogitata, omnia conſilia, omnes deliberationes, omnem prudentiam, breuiter λόγον καὶ ὁρμὴν omnium hominum non regeneratorum, ſi modo negocium ſalutis ſpectes, non niſi ad mortem facere. Vocabulum enim φρόνημα, genus eſt complectens omnes animi actiones & affectus. Quare potius intelligẽtiam poſui ſupremam animi actionem, quam prudentiam vel ſenſum. Nam ſi conſtiterit intelligentiam hominis, quæ vt pars ſub voce Græca continetur, in rebus ſalutis non niſi ad mortem tendere, facile de inferioribus facultatibus idem concedetur. Auguſtinus ſapientiæ voce vſus eſt.

At intelligentia ſpiritus vita & pax.

SECVNDA pars antecedentis ſecundi Soritæ, & aſſumtio ſecũdi proſyllogiſmi. Mutetur & hic abſtractum in concretum hoc modo: At qui ſapiunt ſecundum ſpiritum, quæ vitæ & pacis ſunt ſapiunt. Nam contraria ſunt carnis & ſpiritus ſtudia, Si igitur caro in ea fertur quæ ſunt mortis, ſequitur ſpiritum vitam & pacẽ ſectari. Habemus hactenus materiam duorum proſyllogiſmorum, quorum vnus eſt prioris, alter poſterioris Soritæ. Proſyllogiſmum prioris Soritæ ita concludemus, ſi ex prædicatis primæ & ſecundæ

partis

partis prioris Soritæ maiorem fecerimus hoc modo: Qui carnalia ſapiunt, quæ mortis ſunt ſapiunt. Aſſumtio eſt prima pars antecedentis: Qui ſecundum carnẽ ſunt, quæ carnis ſunt ſapiunt. Hinc ſequitur concluſio: Ergo qui ſecundum carnem ſunt, quæ mortis ſunt ſapiunt. Formabitur etiam primus proſyllogiſmus ſecundi Soritæ ad eundẽ modum: Sapientes quæ ſunt ſpiritus, quæ vitæ & pacis ſunt ſapiunt. Qui vero ſecundum ſpiritum ſunt, ea quæ ſunt ſpiritus ſapiunt. Ergo, Qui ſecundum ſpiritũ ſunt, quæ vitę & pacis ſunt ſapiunt.

Propterea quod intelligentia carnis inimicitia eſt aduerſus Deum.

TERTIA pars antecedentis primi Soritæ, & aſſumptio tertij proſyllogiſmi, cuius prædicatum ſi attribuatur prædicato ſecundæ partis, fiet maior tertij proſyllogiſmi, hoc modo: Quicunque quę mortis ſunt ſapiunt, inimici ſunt Dei. Aſſumtio vt antea eſt aſsignata: Qui ſapiunt ſecundum carnem, quæ mortis ſunt ſapiunt. Igitur, Qui ſapiunt ſecundum carnem, inimici ſunt Dei. Verum hîc obſeruandum eſt, quod nonnihil à lege Soritæ deflexerit Apoſtolus. Nam pro eo quod dicendũ fuiſſet: Intelligentia mortis inimicitia eſt aduerſus Deum, hoc eſt, qui ſapiunt quę mortis ſunt, inimici ſunt Deo, ſubſtituit hanc propoſitionem, propterea quod intelligentia carnis inimicitia eſt aduerſus Deum, ac ita probat intelligentiã carnis ad mortem tendere, atq; concludit hoc modo: Inimicitia aduerſus Deum mortẽ affert, Intelligentia carnis inimicitia eſt aduerſus Deum, Igitur mortem affert. Verum, quia idem eſt ſapere quæ carnis ſunt, & quæ ſunt mortis, quia carnis φρόνημα tendit ad mortem, tertiam partem hîc conſtituo antecedẽtis primi Soritæ, cui cum ex antitheſios lege oppoſueris hanc: Sapientes quæ ſunt vitæ & pacis, ſunc inimici Deo. Habes tertiam partem antecedentis poſterioris Soritæ, cuius prædicatum cum attribuitur prædicato ſecundæ partis, fit maior ſecundi proſyllogiſmi hoc modo: Qui ſapiunt quæ ſunt vitæ & pacis, amici ſunt Deo. Aſſumtio vt antea eſt ſignata, Qui ſapiunt ſecundum ſpiritum, quæ vitæ & pacis ſunt ſapiunt. Proinde qui ſapiunt quæ ſunt ſpiritus, amici ſunt Deo.

Legi enim Dei non ſubijcitur, neque enim poteſt.

Ratio eſt proximæ ſententiæ, videlicet quod intelligentia carnis ſit inimicitia aduerſus Deum. Hoc loco conſuetudo ſcripturæ obſeruanda eſt, qua contrarium cum negatione pro contrario ponitur. Cum ergo dicit: Intelligentia carnis non ſubijcitur legi Dei. Senſus eſt: Intelligentia carnis aduerſatur legi Dei. Nam vt ſupra dictum eſt: Affectiones peccatorum in carne exiſtunt per legem. Quare non mirum eſt intelligentiam carnis inimicitiã eſſe aduerſus Deum. Fieri enim aliter non poteſt, quàm vt hoſtis ſit legiſlatoris, quicunque eius legem auerſatur. PORRO hîc obſerua duo quæ tribuuntur carni. PRIMVM, praua voluntas, qua fit vt caro aduerſetur legi Dei. DEINDE impotentia, qua fit vt caro legi Dei ſubeſſe non poſsit. Caro proinde, hoc eſt, homo quatenus carnalis eſt, nec vult nec poteſt ſe legi Dei ſubijcere. Huic rationi ex antitheſi opponitur alia de ſpiritu, videlicet, quod ſpiritus ſe legi Dei ſubijciat. Quare & intelligentia ſpiritus amicitia eſt cum Deo. Nam ita complere membra comparationis oportet, vt plena conſpiciatur collatio. Quod autem ſpiritus ſe legi Dei ſubijciat, ad voluntatem & conatum ſpiritus referendum eſt, & non ad impletionem legis, quemadmodum ex ſuperiori capite manifeſtum eſt.

Cæterum qui in carne ſunt, Deo placere non poſſunt.

QVARTA pars antecedentis primi Soritæ, & aſſumtio quarti proſyllogiſmi, cuius prædicatum cum attribuitur prædicato tertiæ partis, fit maior tertij proſyllogiſmi, hoc modo: Inimici Dei Deo diſplicent, Aſſumtio ſupra ſignatur, Qui ſapiunt quæ ſunt mortis, inimici ſunt Dei, Igitur Deo diſplicent. Hîc rurſus ponitur oratio æquipollens. Nam pro eo quod dicẽdum fuiſſet. Inimici Dei Deo diſplicent, ponit, Qui in carne ſunt Deo placere nõ poſſunt. Huc iam per antitheſin adde: Amici Dei Deo placent, ſeu quod idẽ eſt: Qui ſunt in ſpiritu Deo placent. Hinc tertius proſyllogiſmus ſecundi Soritæ concluditur: Amici Dei Deo placent, Qui ſapiunt quæ ſunt vitæ & pacis, amici ſunt Dei, Ergo Deo placent. Hinc iam ſequuntur duæ concluſiones, videlicet quod placentes Deo ſint extra damnationem: &, diſplicentes Deo ſint ſub maledictione. Hæ duæ concluſiones ſunt poſtremæ partes in antecedentibus Soritarum, ex quibus duo fiunt proſyllogiſmi, videlicet quartus primi, & quartus ſecundi Soritæ, hoc modo: Diſplicentes Deo ſunt ſub condemnatione. Inimici Dei diſplicent Deo. Igitur, Inimici Dei ſunt ſub condemnatione. Iam coniunge primum ſubiectum cum

cum postremo prædicato, habebis conclusionem primi Soritæ, quæ est: Versantes secundũ carnẽ sunt sub cõdemnatione. Syllogismus ergo principalis erit: Quicunq; displicent Deo sunt sub condemnatione. Versantes secundum carnem displicent Deo. Igitur versantes secundum carnem, sunt sub condemnatione. Et hæc est vna pars propositionis principalis probandæ. Quartus secundi. Placentes Deo sunt extra damnationem. Amici Dei placent Deo. Igitur, Amici Dei sunt extra damnationem. HIC rursus primum subiectum cum extremo prædicato coniunge, & habebis conclusionem secundi Soritæ quæ est: Ergo, Versantes secundum spiritum, sunt extra damnationem. Syllogismus ergo principalis erit huiusmodi. Quicunq; placent Deo, sunt extra damnationem. Versantes secundum spiritum placent Deo. Ergo, Versantes secundum spiritum sunt extra damnationem. Et hæc est altera pars propositionis principalis probandæ.

Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, siquidem spiritus Christi habitat in vobis.

QVÆ hactenus in genere disseruit, iam ad hypothesin accommodat, & colligit conclusionem hoc modo: Qui in carne sunt, sub condemnatione sunt, Qui vero in spiritu sunt, liberi sunt à condemnatione. Sed vos non estis in carne, sed in spiritu. Igitur, Non estis sub condemnatione, sed à condemnatione liberi. ALTERAM partem minoris probat: Siquidem spiritus Christi habitat in vobis, id quod ex eius motibus cognoscitur & fructu. Est autem eius fructus condelectari legi Dei, opponere se carni, congemiscere sub peccati mole, breuiter nihil magis expetere, quam iusticiæ seruire in gloriam Dei, quemadmodum ex superioribus manifestum est.

Si quis spiritum CHRISTI non habet, non est eius.

MINOREM proximi argumenti antithesi illustrat. Qui spiritum Christi non habet, hic non est eius. hoc est, non est vitæ Christi particeps. ex quo sequitur, quod nec Christi membrum sit. Qui enim Christi membrum est, consors est eiusdem spiritus cum Christo: vnde noua vita existit. At si dicas: Cum omnes homines peccant, & sæpissime labuntur, quomodo sciri potest, num quis spiritum Christi habeat, præsertim cum ratio ipsa in philosophis aduersetur peccato, quemadmodum & Seneca dicit: Si scirem homines ignoraturos, & Deos ignoscituros: tamen propter peccati turpitudinem peccare non vellem. Respondeo, Philosophi aliquousq; ratione progressi sunt, sed conuersi ad Deum præsentiam spiritus ex ardentibus motibus quibus insurgunt aduersus peccati fontem, cognoscunt, & ex precandi affectu, & alijs occultis efficacijs, & præcipue ex effectibus, de quib. in sequentibus differit Apostolus.

At si CHRISTVS in vobis, corpus quidem mortuum est propter peccatum, Spiritus vero vita propter iusticiam.

VNDE cognosci possit præsentia spiritus Christi in fidelibus, exponit, nempe ex duabus rebus: nimirũ Mortificatione & Viuificatione: quæ sunt efficaciæ spiritus Christi habitantis in iustificatis. Corpus, inquit, mortuum est, propter peccatum, hoc est, caro mortua est, quia eius praui affectus in conuersis mactantur, & veluti trucidantur. Vt enim affectus peccatorum in non conuersis per legem irritantur, ita in conuersione ad Deum per Christi mortem iugulantur. Corpus hoc loco significat massam illam ex carne, neruis & ossibus compactam, sed pro adiuncto ponitur, ac idem significat quod caro, quatenus opponitur spiritui, hoc est, vim peccati & innatam prauitatem, quemadmodum ipsa antithesis ostendit. Nam opponitur spiritui, qui est efficacia spiritus Dei in regeneratis. DEINDE obseruandum est vocabulum peccati per metonymiam accipi & significare hostiam pro peccato, videlicet, ipsam mortem Domini, quæ hostia Christi est, & expiatio peccati, & virtus mortificandæ carnis in ijs qui conuertuntur, quæ sane mortificatio prior pars est sanctificationis seu regenerationis. Spiritus vero vita propter iusticiam, hoc est, nouus homo viuit propter iusticiam, scilicet Christi. Nam Christi iusticia & imputatur nobis, vt ea simus iusti in cõspectu Dei, & est virtus qua viuificatur spiritus in nobis. Hæc ergo effecta præsentiã Christi in nobis ostendunt. Si itaque cupis scire in carne ne sis, an in spiritu, ex vtriusq; effectis hoc cognoscas.

Si autem spiritus eius, qui excitauit IESVM ex mortuis, habitat in vobis, is

Declaratio proximæ sententiæ à diuini spiritus virtute, qui spiritus

qui excitauit Christum ex mortuis, viuificabit etiã mortalia vestra corpora per habitantem eius spiritum in vobis.

sicuti in capite nostro Christo se exeruit, ita etiam in nobis, qui eius membra sumus exeret. Sicut ergo Deus spiritu suo Christum excitauit ex mortuis: ita etiam nostra corpora mortificata virtute mortis Christi, viuificabit per eundem spiritum. PORRO hæc pericopa multiplicem doctrinam continet. PRIMVM enim clare nominantur & discernuntur tres personæ diuinitatis. Pater qui excitauit Christum ex mortuis. Filius excitatus. & Spiritus sanctus viuificans. DEINDE, quod idem spiritus sit & patris & filij, & ab vtroque mittatur in corda fidelium, vt ea viuificet. TERTIO, quod opus redemtionis sit totius Trinitatis, sed seruata cuiusq; personæ proprietate. Pater viuificat & saluat, sed per filium vt Mediatorem, per spiritum vt per Sanctificatorem. QVARTO, quod resurrectio Christi sit & incoatio & testimonium futurę glorię fidelium. QVINTO, obseruetur quanta sit dignitas conuersorum, in quibus spiritus habitat, vnde admoneantur, vt quemadmodum sunt viua Dei templa: ita Deum in se habitantem veris cultibus colant, per omnem vitã incendant thymiama mane & vesperi, offerant vitulos labiorum suorum, & se mactent Deo in hostiam rationalem: & contra cogitent horribile malum esse, hoc Spiritus sancti templum conscientia peccati contaminare.

Igitur fratres debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus.

Exhortatione accõmodat doctrinam ad vsum auditorum: quod quidem facit Apostolus more Prophetico & Apostolico, quem morem vt sequantur omnes pij verbi ministri, requirit plena docendi ratio, quæ constat methodo & motu. Methodus rem docet. Motus doctrinam accõmodat. idq; nunc exhortando, interdum obiurgando, nonnunquã consolando, sæpe com minando, &c. Hic autem exhortando & cõminando doctrinã accommodat. Propositionis huius exhortatoriæ duæ sunt partes, quarum VNA expresse ponitur. ALTERA ex antithesi & confirmatione intelligitur. Complebitur autem propositio hoc modo: Igitur fratres debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus, sed spiritui, vt secundũ spiritum viuamus. Illationis particula notatur necessitas consequentię doctrinæ ad debitã obœdientiam erga doctrinam. Etenim doctrinæ finis est, vt ei obœdiatur. DEINDE obseruetur hoc loco necessitas debiti, aduersus eos, qui bonorum operum in fidelibus necessitatẽ negant. Qui enim debet, necessitate debiti obligatur, cuius necessitatis ratio sequitur.

Nam si secundum carnem vixeritis, futurum est, vt moriamini.

Ratio PRIMÆ partis propositionis à necessitate vitandi pœnam, quæ est mors æterna. Qui secundum carnem vixerint, futurum est vt moriantur. Ergo iustificati caueant, ne rursus carnis illecebris decepti, excusso spiritu se carni tradãt. Notetur ergo, quod iustificati possint relabi in priores sordes, & abijcere fidem, & in æternum perire. DEINDE obseruetur, fidem & malam conscientiam non posse simul consistere. Qui enim vere credit, filius Dei est, & habet arrabonem vitæ æternæ. At qui malam habet conscientiam, hoc est, qui viuit secundum carnẽ, manet sub damnatione legis, vt mancipium Sathanæ. Proinde fieri non potest, vt qui carni indulget, veram fidem habeat.

Sed si spiritu actiones corporis mortificetis, viuetis.

Ratio SECVNDÆ partis exhortationis à consequentibus. Qui secundum spiritum vixerit, viuet, idq́ue ex gratia, non ex merito suo. Nam Christum vitam in se retinet, qui fons & autor vitæ est. hoc igitur amisso, per obsequium carni præstitum, amittitur & vita. Nam qui secunduum carnem ambulat, damnatoriæ legis sententiæ, hoc est, morti subiacet. Præsens verbum mortificetis, significat vigere luctam carnis & spiritus in sanctis, donec in hoc sunt mortali corpore.

Quicunque enim spiritu Dei ducuntur, hi sunt filij Dei.

Ætiologia est, continens firmissimum principium rationis proximæ. Quicunq; spiritu Dei ducuntur, sunt filij Dei. Qui spiritu mortificant actiones corporis, ducuntur spiritu Dei. Igitur, Qui spiritu mortificant actiones corporis sunt filij Dei. Filij autem Dei viuent, Igitur, qui spiritu actiones

actiones corporis mortificant, viuent. OBSERVETVR certiſsimum indicium præſentis ſpiritus Dei in conuerſis, videlicet eius victoria aduerſus carnem. qui tamẽ ſpiritus non ita triumphum agit, quin perpetuam luctam ſuſtineat aduerſus carnem rebellantem. Admonemur ergo ſingularis ardoris in hac ſpirituali pugna, ne ſuccumbamus victi à carne.

Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis, rurſus in timorem, Sed accepiſtis ſpiritum adoptionis, in quo clamamus abba pater.

Qualis ſit ductus ſpiritus Dei declarat, vnde ab effectu oſtendit, quinam ſint filij Dei. Diſcernit autem hic Apoſtolus inter ſpiritum ſeruitutis & ſpiritum adoptionis. Spiritus adoptionis eſt, qui alit fiduciam adoptionis in nobis: qua Deum vt patrem noſtrum inuocamus. Hæc enim duo, fiducia adoptionis & inuocatio, ſpiritus Dei præſentiã euidenter declarant. Nam ſpiritus Dei PRIMVM perſuadet cordibus noſtris, quod ſimus adoptati in filios à Deo patre per IESVM CHRISTVM. DEINDE idem ſpiritus fideles excitat ad inuocandum, qui inuocationis cultus immediate à fide proficiſcitur. Sed quid eſt quod dicit: Non rurſus accepiſtis ſpiritum? Spiritus accipitur ad prædicationẽ Euangelij. Nam dicitur accipi ſpiritus, quando in homine eſt efficax quouis modo, cum accipitur ad prædicationẽ legis, ſpiritus ſeruitutis dicitur. Hic ſpiritus qui à prædicatione legis viã quidem ſalutis proponit, ſed cum conditione durißima, planeque impoſsibili, nihil niſi timorem in animis noſtris efficere poteſt. vnde fit, vt quaſi ſerui iram Domini magna cum anxietate, pauidaq; conſcientia ſentientes, crucem imminentem perhorreſcamus. Atq; hinc eſt, quod Spiritus ſanctus ab hoc effectu dicatur ſpiritus ſeruitutis in timorem, vt qui in ſeruilem cõditionem nos redigat. Contra vero, quia idem Spiritus ſanctus gratuita adoptione ſalutem in animis credentiũ obſignat, & à legis maledictione liberat, ſpiritus adoptionis à Paulo dicitur. Hic nobis perſuadet, vt non amplius ſimus ſub metu, ſed vt fiducia adoptionis patrem Deum inuocemus. Quod autem Paulus Syriaca voce vſus ſit Abba, videtur eò pertinere, vt magis hac voce mutuam ſtorgam inter patrem & filios exprimat. Nam nomẽ Syriacum Abba, videtur à dilectione ſumtum. Nam Abah, vnde deductum apparet, diligere ſignificat. Græca autem appellatio interiecta eſt, interpretãdi cauſſa, & ponitur caſus primus pro vocatiuo.

Ipſe ſpiritus teſtatur cum ſpiritu noſtro, quod ſimus filij Dei.

Producit Apoſtolus duos teſtes noſtræ in Chriſto adoptionis, qui ſunt, ſpiritus Dei, & ſpiritus noſter ab eo certior factus. Spiritus noſter eſt ardens affectus à Spiritu ſancto excitatus in corde fidelium. Huc illud Pauli 2. Corinth. primo: Is qui confirmat nos vobiſcum in CHRISTO, & qui vnxit nos Deus eſt, qui etiã obſignauit nos, deditq; arrabonem ſpiritus in cordibus noſtris. Hoc arrabone, quo dato confirmatur fideiuſsio, ſpiritus fidelium confirmatus, certiſsime ſibi perſuadet, quod à Deo ſit adoptatus, vt in Chriſto iam vere ſit filius. Cum ergo conſentiunt hi duo teſtes, de adoptionis gratia non amplius fidelis dubitare debet, ſed per patientiam expectare promiſſam hæreditatem, de qua ſequitur:

Si filij & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes vero Chriſti.

Attexit argumentum à iure naturæ: quo iure filij ſuccedunt in bona parentum. Poſtquam autem oſtendit, fideles eſſe filios Dei, ex filiorum iure infert hoc argumentum. Si fideles ſunt filij Dei, ſunt etiam hæredes Dei. Sed ſunt filij. Ergo & hæredes. Iam quia Chriſtus eſt Dei filius, erit & ipſe hæres. Proinde fideles & Chriſtus ſunt Dei cohæredes. Quid an non hæredes dicuntur, qui in bona parentum ſuccedunt, ſed prius demortuis parentibus? Quomodo ergo hæredes Dei dici poſſunt fideles, cum Deus nunquam moriatur? Vſitata eſt Hebræis figura, qua ſpeciei nomẽ pro genere ponitur, vt cum merces accipitur pro quauis compenſatione. Hæredes ſunt quidem proprie qui ſuccedunt in mortuorum parentum bona, ſed hîc generalius accipitur. Nam ea voce tantum ſignificantur, qui bonorum patris cœleſtis ſunt participes, atq; ideo ſcriptura voce hæreditatis vtitur, vt ſciamus poſſeſsionem cœleſtem nobis gratis donari, & non contingere ex noſtro merito, ex emtione aut alio huiuſmodi titulo. Dicitur ergo hîc κληρονόμος, qui bonis ſibi gratis conceſsis fruitur: & hæreditas, quicquid alicui gratis cedit in poſſeſsionem.

Si modo ſimul cum eo patimur, vt etiam cum eo glorificemur.

A conditione filij naturalis colligit conditionem eorum, qui in filios adoptati sunt, hoc modo: Filius Dei naturalis primū passus est, ac deinde glorificatus adijt hæreditatem paternam. Igitur si fideles sunt cohæredes Christi, per crucem hæreditatē cum Christo adibunt. Verum hoc argumentum singulari prudentia attexit Paulus. Nam hoc argumento occurrit obiectioni infirmorum, qui contra magnificas promissiones sibi factas, poterant obijcere hoc modo: Ecce nos obijcimur omnis generis calamitatibus, quis ergo nos pro filijs Dei agnoscet? Quis putabit nos Deo curæ esse? Hanc obiectionem inuersionis schemate excipit Apostolus, proposito exemplo filij Dei Domini nostri IESV CHRISTI, ac si dicat: Quod patiantur fideles, hoc habent commune cum filio Dei. Est enim passio transitus ad glorificationem. Verum caussæ passionū sunt diuersæ, Christus enim non pro suo, sed pro nostro peccato expiando passus est, Nos vero patimur, non vt expiemus peccatum nostrum aut alienum, Sed vt peccatum in nobis mortificetur, & corpus peccati crucifigatur. Porrò ex hoc argumento colligenda est propositio tertiæ partis huius capitis, videlicet, quod fideles non debeant varijs huius vitę ærumnis frangi, sed crucem patienter ferre, donec cum Christo glorificentur.

CONFIRMATIO TERTIAE PROPOSITIONIS.

Statuo enim, quod non dignæ sint passiones presentis temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur nobis.

PRIMVM argumentum à collatione præsentium ærumnarum cum futura gloria sumtum. MALVM breui finiendum, quod nunquam finienda gloria sequitur, æquiore est animo ferendum. Passiones præsentis vitæ sunt huiusmodi. Igitur, Patienter ferendæ sunt. VOCAT autem Apostolus παθήματα ea quæ in hac vita patimur, vt sunt omnis generis calamitates, de quibus dicitur τὰ παθήματα μαθήματά ἐστι. Gloria nobis reuelanda, est æterna beatitudo, & fruitio Dei in omni æternitate. In hanc itaque gloriam intueamur, quoties cruce aliqua premimur, ac retineamus fidem & bonam conscientiam, ne spe huius gloriæ excidamus.

Nam solicita creaturæ expectatio, reuelationem filiorum Dei expectat.

SECVNDVM argumentum ab exemplo totius creaturæ sumtum. Tota rerum natura abusibus impiorum subiecta est, & contaminatur sceleratorum hominum veluti contactu, expectat tamen liberationem, quando filij Dei liberabuntur. Igitur & nos fortiter feramus præsentes calamitates, spe futuræ liberationis. Vocabulum ἀποκαραδοκία, quo Paulus vtitur, significat gestum cupidissime aliquid expectantis, quasi porrecto capite & oculis in rem intentis, venturum aliquid eminus prospicientis.

Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit eam sub spe.

Amplificat secundum argumentum: Creatura, inquit, subiecta est vanitati, hoc est, corruptioni & abusibus hominum, at spe futuræ liberationis se sustentat. Igitur & nos eius exemplo bene speremus. QVOD autem Apostolus tribuit toti creaturæ affectus, prosopopœia est, qua exprimit Apostolus iniuriam, qua creatura afficitur.

Quoniam ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem glorię filiorum Dei.

Hoc est, quando liberabuntur filij Dei, & donabuntur gloria æterna, tum simul liberabitur creatura à seruitute corruptionis, qua scilicet corrumpitur. Poterit quoque ὅτι εἰδικῶς reddi, vt sit expositio modi quo fit creaturæ liberatio, vt non amplius impiorum abusibus sit exposita.

Nouimus enim quod tota creatura congemiscit, & vna parturit vsq; in hunc diem.

Repetitio est eiusdem sententiæ, nisi quod pulcerrima similitudine exponat afflictionis creaturæ magnitudinem, & desiderium emergēdi ex præsentibus malis, & simul indicet futurum euentum.

Quemad-

Quemadmodum enim dum parturit mulier, grauissimos habet dolores, sed, edito infante in lucem, lætatur, ac dolorum quos passa est, obliuiscitur: ita creatura præsentibus abusibus pressa gemit, & veluti parturit. Consimiliter Ecclesia varijs ærumnis huius vitæ exposita gemit, ac veluti parturit, donec aduentu filij Dei liberabitur. atq; tunc propter gloriæ reuelandæ magnitudinem, omnium afflictionum quæ passa est in hac vita, obliuiscetur.

Non solum autem hoc, sed & ipsi primitias spiritus habentes, & nosipsi in nobisipsis gemimus adoptionem expectantes, redemtionem corporis nostri.

10

TERTIVM argumentum ab exemplo Apostolorum sumtum. Nos qui primitias, hoc est, excellentia dona habemus, affligimur, & sub cruce expectamus liberationem. Igitur & vos nobiscum præsentes ærumnas fortiter ferte, & nolite huius vitæ incommodis fracti abijcere confessionem. Spiritus primitias habere, phrasi Hebraica, est excellentia dona habere, & inter primos numerari. Est autem hæc phrasis sumta à primitijs frugum, quæ Deo offerebantur. Vt ergo istæ primitiæ primæ & electiores erant vtpote Deo offerendæ, ita translatitiè primitiæ notant excellentiora dona, quibus Apostoli vt primi, eos qui sibi in ministerio Ecclesiæ succederent, excelluerunt. Hanc interpretatiouem confirmat Apostolus, cum addit: Et nosipsi, scilicet Apostoli, in nobis, id est, intimo corde, Gemimus expectantes adoptionem quæ est redemtio corporis, quod in hoc mundo varijs est obiectum calamitatibus. Hæc autem corporis redemtio fiet per resurrectionem mortuorum: Tum enim deposita mortalitate, induemus immortalitatem, 1. Corinth. 15. & 2. Corinth. 5.

20

Spe enim saluati sumus. Spes autem si cernatur, non est spes. Quod enim quis cernit cur speret? Si vero quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.

QVARTVM argumentum à salutis partæ ratione sumtum. Spe sumus saluati. Igitur salus patienter expectanda est. Consecutionem probat à definitione spei & repugnantibus. Definitio est, quod spes sit absentium & non præsentium & apparentium rerum. Repugnantia ergo sunt, aliquid præsens esse viderique & idem sperari. Hinc infert hypotheticum argumentum: Si quod non videmus speramus, certè per patientiam id expectamus. Sed non videmus quod speramus. Igitur per patientiam id expectamus. Hinc illud ad Galat. 5. Nos spiritu ex fide spem iusticiæ expectamus. Porrò Paulus accipit metonymicôs spem pro re sperata, & notetur definitio spei, quod sit certa salutis & aliorum quę Deus sua voce promisit per patientiam expectatio seu fiducia.

30

Itidem autem & spiritus subleuat infirmitates nostras. Quod enim oremus quemadmodum oportet non nouimus, sed ipse spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

40

QVINTVM argumentum à præsenti Spiritus sancti auxilio. Spiritus sanctus adest nobis, & subleuat infirmitates nostras, ne scilicet fracti imbecillitate carnis, succumbamus. Igitur cum talem habeamus παραστάτην, patienter expectemus liberationem. Antecedens probatur ex eo, Quod Spiritus sanctus sanctos motus excitet, & efficiat, vt cum magnis gemitibus oremus Deum. Nam quod dicit: Spiritus postulat, Hebraismus est. Nam postulat ponitur pro verbo coniugationis Hiphil, hoc est, postulare facit. Hanc efficaciam spiritus, soli intelligunt verè pij, qui in suis ardentibus precibus sentiunt consolationem, ac velúti responsum diuinitus ad sua postulata accipiunt. PORRO obseruandum est discrimẽ inter Christi interpellationem pro nobis, & Spiritus sancti. Scriptura dicit, Christum esse vnicum intercessorem inter Deum & homines. Hîc autem Paulus videtur ei adiungere Spiritum sanctũ. Sed discrimen facit ordo & modus. ORDO, quod Christus interpellet ante sublatam iram Dei, Spiritus sanctus autem post iram Dei placatam. MODVS, filius est interpellator, quia est redemtor qui persoluit precium, vt satisfieret iusticiæ Dei, & placaretur ira Dei, & iam apparet vultui Dei, vt interpellet pro nobis. Sed Spiritus sanctus est interpellator, quatenus nos ad inuocandum mouet. Accepistis, inquit Apostolus, spiritum, quo clamamus Abba pater.

50

Qui autem scrutatur corda, nouit quis

Piorum gemitus à Spiritu sancto sit sen-

sit sensus spiritus, Quia secundum Deum interpellat pro sanctis.

excitari probat, qui scrutatur corda, periphrasis Dei est, qui in Actis dicitur καρδιογνώστης. Hic Deus scrutator cordium, nouit & facit sanctos scire, quodnam sit φρόνημα spiritus, id est, quæ preces, quæue suspiria à spiritus sui afflatu proficiscantur. Est enim sensus spiritus, quem spiritus sanctus in cordibus piorum inter orandum ciet, Quia secundum Deum postulat pro sanctis. hoc est, facit vt ea à Deo precentur, quæ & Deo grata sunt, & ipsi salutaria.

Scimus autem quod diligentibus Deum omnia cooperantur ad bonum, ijs qui iuxta propositum vocati sunt.

SEXTVM argumentum ab euentu sumtum. Filijs Dei omnia in bonum cedunt. Igitur præsentium ærumnarum molestiam tádem sequetur lætus exitus. Quare patienter est expectanda liberatio. Iuxta propositum vocati dicuntur, qui iuxta consilium Dei sunt vocati. Hoc propositum, hoc consilium, hæc εὐδοκία seu beneplacitum Dei fuit semper & est, quod ex mera sua bonitate intercedente filio, saluare velit omnes qui ad se per fidem confugerint, & contra damnare omnes incredulos. Non est enim προσωποληψία apud Deum, Qui credit in filium, habet vitam æternam: qui vero non credit, manet sub legis damnatione.

Nam quos præsciuit eosdem & prædestinauit, conformes fieri imagini filij sui, vt sit ipse primogenitus inter multos fratres.

SEPTIMVM argumentum à conformitate filiorum Dei inter sese, cum in aduersis, tum in prosperis. Proponit autem exemplum filij Dei naturalis, vt ex illo de filijs adoptiuis iudicium fiat. Cum autem sic statutum est apud Deum, vt omnes quos adoptat in filios, sint conformes imagini filij sui, atque hic filius naturalis non solum calamitatibus varijs in hoc mundo expositus erat, verũ etiam post afflictiones consecutus est gloriam, fieri non potest quin & fideles omnes per crucem adeant gloriá sibi paratá, Quare patienter ferenda est crux, & expectanda gloriosa liberatio. Sed quid est quod dicit: Vt ipse sit primogenitus inter multos fratres? Alludit ad legem, in qua primogeniti alijs fratribus proponebantur, quasi exemplaria vitæ morumq;. Quare cum hic naturalis Dei filius & primogenitus per crucẽ intrarit in gloriam, reliqui fratres ipsius exemplum sequi debent. De præscientia Dei & prædestinatione alio loco dicetur commodius, hic satis est, argumẽtum Apostoli accommodasse propositioni.

Quos autem prædestinauit, eos & vocauit, & quos vocauit, hos etiam iustificauit, quos autem iustificauit, eos etiam glorificauit.

OCTAVVM argumentum ab ordinatione Dei, quam seruat in glorificandis suis electis. Hic obseruetur gradus actionum Dei, in reparationis generis humani mysterio. Numerantur autẽ ab Apostolo nostro quinque gradus, qui sunt: Præscientia, Prædestinatio seu Electio, Vocatio, Iustificatio & Glorificatio. PRÆSCIENTIA præsciuit Deus ab æterno omnia futura. Neque tamen hæc Dei præscientia ad temporis decursum, sed ad æternitatem referenda est. Non enim Deus res vt absentes videt, sed vt præsentes in suo æterno intuetur. Non ergo propterea erit aliquid, quia Deus scit illud futurum, sed quia futurum est, scitur à Deo. Nam res non pendet à scientia, sed scientia à re. Hæc scire de præscientia Dei prodest, ne profana de ea cogitatio nos à verbo reuelato abstrahat. PRÆDESTINATIONE ordinat & disponit Deus apud sese quod est facturus. VOCATIONE inuitat quos præsciuit & prædestinauit. IVSTIFICATIONE præscitos, prædestinatos & vocatos à reatu absoluit, & in filio vnigenito caros habet. GLORIFICATIONE iustificatos donat æternæ vitæ possessione, quę est fructus vltimus & meta prædestinationis, de qua in nono capite plura dicenda sunt. Hîc autem obseruetur, quænam sit vera Christi Ecclesia, videlicet cœtus hominum qui vocantur per Euangelium, & credunt Euangelio. Est præterea hoc Pauli dictum non solum Anabaptistis opponendum, verumetiam Thamero, Stenchfeldio, & alijs qui vocali verbo suam efficaciam detrahunt, quales reuera sunt omnes qui stoicam prædestinationem & fatalem rerum omnium necessitatem Ecclesiæ conantur obtrudere.

Quid igitur dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos?

NONVM argumentum à defensione & patrocinio Dei sumtum, & illatum ab octauo. Est autem hypotheticum argumentum, cuius sola propositio ponitur, assumtio & cõclusio à superioribus pendent. Complebitur itaque argumentum hoc modo: Si Deus à nostra stat parte, nulla res aduersus nos præualebit. Atqui Deus à nostra stat parte, vt ex octauo argumento patet. Nulla igitur res aduersus nos præualebit. Proinde, Neque præsentibus ærumnis frangamur. Huc illud Psalmi: Tecum sum in afflictione, inuoca me, & liberabo te, & glorificabis me.

Qui sane filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, Quomodo etiam cum illo non omnia nobis donaret?

Minoris probatio est, ab infallibili signo, quod demonstrationem immotam parit. Deus dedit nobis filium suum, quo nihil neque carius neque preciosius habet: Multo magis dabit alia quæ nobis ad salutem necessaria nouit, Cur ergo cruce frangimur, cum certa nobis salus constet?

Quis intentabit crimina aduersus electos Dei?

DECIMVM argumentum ab effectu electionis diuinæ. Estque simul prolepsis, qua anteuertit obiectionem infirmorum, qui tentantur cogitatione peccatorum suorum, & accusantur cum à lege Dei, tum à propria conscientia. Est autem argumentum eiusmodi: Electis frustra intentantur crimina. Fideles sunt electi. Igitur, Frustra illis intentantur crimina, Proinde, Consolentur se fideles hac fiducia, ne frangantur animis in præsentibus ærumnis.

Deus est qui iustificat, quis est qui condemnat?

Anticipatio est. Poterant enim infirmi respondere ad proximam interrogationem, legem esse & propriam conscientiam quæ accusant. Verum huic obiectioni occurrit fortissimo argumento à repugnantibus petito. Fideles sunt à Deo iustificati, & à condemnatione absoluti. Igitur frustra lex & conscientia eos accusant. Diligenter obseruetur hoc loco antithesis, qua verbum iustificandi, verbo condemnandi opponitur. Hæc enim antithesis apertissime docet, iustificationẽ in hac disputatione Paulo significare absolutionẽ à reatu, & acceptationem credentis apud Deum ad vitam æternam. si enim iustificatur, non condemnatur, Sequitur iustificatum à reatu absolutum esse.

CHRISTVS est qui mortuus est, immo vero qui etiam excitatus est, qui etiam est ad dexteram Dei patris, qui & intercedit pro nobis.

VNDECIMVM argumentum, ab efficacia Mortis, Resurrectionis, Regni, & Pontificatus Christi sumtum. Hæc enim quatuor coniungit Apostolus. MORS Christi opponenda est peccatis. Nam propter peccata nostra mortuus est, ad Rom. 4. RESVRRECTIO condemnationi opponatur, Surrexit enim propter iustificationem nostri, quæ est à condemnatione absolutio. REGNVM gloriosum opponendum est præsentis vitæ miserijs, à quibus nos suo tempore transferet in suam gloriã. INTERCESSIO seu pontificatus opponi debet infirmitati nostræ. Cum ergo huiusmodi portum certo speremus, fortiter & patienter huius vitæ ærumnas finiendas feramus.

Quis nos separabit à caritate Christi?

DVODECIMVM argumentum, à constantia caritatis Christi erga fideles sumtum. Hæc enim caritas tanta est, vt nihil eã immutare possit. Proinde sub cruce simus bono animo. Non enim fraudabimur promissa gloria, cũ adeo nos Christus diligat.

Tribulatio aut angustia, aut persecutio, aut fames, aut nuditas, aut periculum, aut gladius? (quemadmodum scriptum est, tua caussa morti tradimur tota die, reputati sumus veluti oues mactationis)

Enumerat ea quibus maximè tum temporis animi fidelium concutiebantur, & vt sciant fideles, non esse insolens quod filij Dei affligantur in hac vita, addit testimonium ex Psalmo 43. in quo conqueritur Ecclesia.

Sed in his omnibus superamus per eum, qui dilexit nos.

quod tam varijs casibus propter confessionem Christi sit exposita. Verum vt semper Deus suæ Ecclesiæ adest, ita promittit fore, vt per Christum, qui diligit nos, euadamus superiores. Hæc ergo Pauli sententia & perpetua Ecclesiæ imago opponatur iudicio carnis & rationis humanæ. Ratio colligit Deum irasci nobis, propterea quod asſiduè simus sub cruce, Sed spiritus fidelium intuetur perpetuam imaginem Ecclesiæ, atque adeo ipsum Christum, vnde colligunt pij, & se Deo curæ esse, & fore aliquando, vt omnis huius vitæ calamitas sit lætum habitura exitum.

Persuasus sum enim, quod neque mors, neq; vita, neque angeli, neque principatus, neque potestates, neque præsentia, neq; futura, neque altitudo, neq; profunditas, neque vlla creatura alia poterit nos separare à dilectione Dei, quæ est in CHRISTO IESV Domino nostro.

10 Ratio enumerationis à certisſima fiducia, qua fideles statuant, nullam creaturam tantum valere, vt eos à dilectione Dei separet. Nam hæc dilectio in Christo fundata est, in quo caros habet pater nos, qui in ipso manemus per fidem. Enumerationis huius membra nihil habent obscuri, modo obseruemus vsitatam enallagen, qua abstracta pro concretis ponuntur. Principatus enim pro principibus, potestates pro 20 ijs qui potestate præditi sunt, altitudo pro rebus altis & sublimibus, profunditas pro rebus profundis accipitur. Summa sententiæ huc redit: Nihil neque in cœlo, neque in terra, neq; in mari, neque in inferno est, quod dilectionem Dei erga nos obscurare potest. Quare fideles in medijs ærumnis huius vitæ se solētur cogitatione dilectionis Dei, quę est in CHRISTO IESV Domino nostro. Est & hic locus obseruandus propter Angelos, quos inter creaturas hîc numerat Apostolus.

CAPVT IX.

SECVNDA PARS EPISTOLAE. 30

IN vniuersali periocha huius Epistolæ dixi, statum principalem hoc concludi syllogismo: Ea sola & vnica consequendæ iustificationis & salutis ratio est, quam ipse Dominus suo verbo & præscribit & approbat. NVNC autem omnem qui credit absque omni personarum & nationum respectu iustificat, & salutis fieri participem pronunciat. PROINDE omnis qui credit, nullo habito personæ aut nationis respectu iustificatur gratis, & salutem consequitur. VERVM quia minor huius syllogismi quæ est κεινόμενον, duas habet partes, quarum PRIOR est, quod homo fide iustificatur absq; operibus. POSTERIOR, quod hoc iustificationis beneficiũ promiscue pertineat ad omnes qui oblatũ beneficium fide recipere non recusant, nulla habita aut nationum aut personarum ratione: Deus enim 40 diues est in omnes, & non est tantum Iudæorum, sed & gentium Deus, nec est vlla personarum acceptio coram Deo, instituit Apostolus iustam vtriusq; partis cõfirmationem. Vt enim priorem partem hactenus confirmauit, solutis etiam incidentibus quæstionibus: ita posteriorem in sequentibus tribus capitibus grauisſima cõtentione colligit, idq; adhibita singularis prudentiæ methodo, de qua nonnulla in vniuersali periocha diximus. Iam constat ad quem scopũ collimat sequens disputatio, quæ tribus sequentibus capitibus absoluitur. Cæterum quia sunt magni nominis viri, qui ex hac disputatione quandam stoicã prędestinationem fabricant, nõ obseruato vero huius disputationis statu, quem ex fine tertij capitis, & ex alijs locis obseruasse debuissent: Sciendum est, quod alia electio & prædestinatio cogitanda non sit, quam ea sola, quæ in filio Dei Domino nostro IESV CHRISTO 50 reuelata est & proposita. Hæc enim cum habeat testimonium Domini, & testimoniũ Domini sit verax, nequaquã sinamus nos ab ea auelli vllis Stoicorum catastrophis, sed firmiter retineamus hoc Dei propositum, Quod vt in filio nos elegit, ita in eodem nos caros habeat, ac propter eundem nos saluet adoptatos per fidem in ipsum. PORRO sunt duo genera hominum, qui cum audiunt nostram saluté in Dei electione & proposito fundatam esse, non recte intellecto electionis mysterio, horrendè impingunt. QVIDAM enim carnalis cuiusdam securitatis ansam hinc capientes in quæuis scelera licétiose ruunt, sibi quidem ipsis in certam perniciem, alijs verò in graue scandalum. QVIDAM in contrarium malum ruentes, stoicam quandam prædestinationem contra verbum Dei, & vniuersalem gratiæ

gratiæ promiſsionem ſomniantes, in deſperationis baratrum immerguntur. Illos ſecuros, hos deſperabundos voco. Verum ne nos in iſtas carybdes incidamus ſummopere cauendum eſt. Caueri autem poteſt hoc pacto. PRIMVM, ſi occaſionem huius diſputationis diligenter expenderimus. DEINDE, ſi eiuſdem finem & ſcopum intentè aſpexerimus. OCCASIO itaque diſputationis huius hæc eſt. Apoſtolus diſputauit, fide in Chriſtum iuſticiá quæ coram Deo valet, obtineri. Qua diſputatione non parum offenſi Iudæi, inferebant ex Pauli dictis hoc, vt iudicabant, abſurdum. Si fide iuſtificatur homo, & Chriſtus ad credentes tantum pertinet, profecto reiectum eſt ſemen Abrahæ, quia paucisſimi ex ſemine Abrahæ Chriſtum recipiunt. Verum vt hanc obiectionē diluat Apoſtolus, inſtituit diſputationem de electione, in qua firmis rationibus docet, promiſsiones Dei manere ratas & firmas, cum de Chriſto, tum de eius Eccleſia colligenda, promiſcue ex omnibus qui Chriſtum fide receperint, ſiue ſint ex Iudæis ſiue ex gentibus, vt tollatur omnis προσωποληψία, omnis reſpectus perſonarum & nationū, vt vera & immota maneant hæc dicta: Deus vult omnes homines ſaluos fieri, Deus non eſt προσωπολήπτης. Deus non vult vllos perire, Sed omnes ad pœnitentiam recipere. Omnis qui credit in filium, habet vitam æternam. CÆTERVM finis diſputationis eſt, vt omnis caro conticeſcat, Vt omnis carnis fiducia & prærogatiua cōfundatur, Vt omne meritum eneruetur, Vt ſoli Deo gloria tribuatur, Vt Deus verè φιλάνθρωπος, Vt vere diues in omnes & ſuper omnes qui credunt, inueniatur, Vt non ſolum Iudæorum, verumetiam gentium Deus prædicetur. HÆC præfari volui, ne in noſtram ruinā myſterio electionis, de quo in his capitibus agit Apoſtolus, abutamur. Reſtat vt genus cauſſæ & ſtatum præſentis diſputationis horum trium capitum indicemus, quo ad illum omnia dirigamus argumēta, nec ſinamus nobis eripi vlla ſophiſtica verum huius diſputationis ſcopum. Genus itaq; cauſſæ iudiciale eſt, & ſtatus coniecturalis qui hoc ſyllogiſmo concluditur. Filij promiſsionis & non carnis hæreditatem cœleſtem conſequentur. Vt vere credentes, ſiue ex Iudæis ſiue ex gentibus ortum habeant, ſunt filij promiſsionis: Ita qui non credunt, ex quibuſcunque parentibus ortum ducant, ſunt filij carnis. IGITVR, Vt illi promiſſam hæreditatem vere conſequuntur, ita hi ſua culpa pereunt. HVC pertinet dictum quod ex Iohele adducit Apoſtolus: Omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit. In quo dicto fides à ſuo proprio effectu ſignificatur.

Summa Capitis noni.

Vt veros Iſraëlitas à falſis diſtinguit: ita conſilium Dei eſſe docet Apoſtolus, vt homines per Chriſtum ſalutem conſequantur. Hunc Chriſtum quia gentes recipiunt, Dei populus cenſentur, Contra Iudæi, qui hunc Chriſtum non recipiunt, fiducia carnis tumentes, reijciuntur.

Ordo & partes Capitis noni.

PRIMO *loco animum ſuum erga ſuos contribules exordiolo declarat Apoſtolus.* DEINDE, *ab exordio concluditur propoſitio, quam inſinuat tantum.* TVM *diſcrimen filiorum Abrahæ faciens, alios promiſsionis, alios carnis pronunciat eſſe filios.* ADHAEC *tres obiectiones ponit & diluit, de quibus in exegeſi dicetur. Erunt igitur quatuor partes huius capitis: Exordium, Propoſitio, Confirmatio & Confutatio.*

EXEGESIS NONI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

EXORDIVM.

VERITATEM dico in Chriſto Ieſu, non mentior, teſtimonium mihi perhibente conſcientia mea in Spiritu ſancto, quod triſticia mihi ſit magna, & continuus dolor cordi meo.

Expoſitio exordij, qua ſuum animum erga Iudæos exponit Apoſtolus. Vt autem tollat omnem ſuſpicionem odij, orditur à iureiurando. Non enim ignorauit Apoſtolus, eſſe nonnullos qui ipſum odio ſuæ gentis Chriſtum prędicare calumniarentur. Quare vt hanc calumniam euertat, pluribus ſignis ſuum affectum erga ſuos contribules ſignificat. PRIMVM enim inquit: Veritatem dico. Quod dictum opponit calumniæ aduerſariorum,

uersariorum, acsi diceret: Sunt qui calumniantur me odio meæ gentis Christum prædicare, sed ego verè summo eorum studio teneor. Vt autem huic asseuerationi pondus addat, subiungit: per Christum, quem verborum suorum testem inuocat, & affectus erga Iudaicam gentem. ADHÆC, vt vehementior sit asseueratio, eam amplificat à contrario negato. Non, inquit, mentior. DEINDE prouocat ad testimonium conscientiæ suæ, quod magnam habeat tristitiam & continuum dolorem in corde suo, propterea quod gens Iudaica sua propria culpa reluctetur Christo, ac eius salutare Euangelium cōtemnat. HINC discant ministri Euangelij, quomodo eos affectos esse oporteat erga auditores suos etiam male meritos. DEINDE obseruetur contra Anabaptistas, exemplo Apostoli iurisiurandi religionem confirmari. 10

Optabam enim ipse ego anathema esse à Christo pro fratribus meis, cognatis meis, secundum carnem qui sunt Israelitæ.

Ratio affectus & studij Pauli erga suos cognatos & Israelitas. Quicunque suo periculo & interitu aliorum salutem optat redimere, eum summa caritate eos prosequi necesse est. Paulus optabat anathema fieri à Christo, vt Iudæi reciperentur. Ergo necesse est ineffabilem amorem fuisse Pauli, quo suos prosecutus est Israelitas. ETSI autem in singulis verbis huius pericopæ nulla est ambiguitas: verborum tamen coniunctorum alij alium sensum faciunt, quod sane vsu venire solet in rebus obscuris. Vocabulo anathematis ter vsus est Paulus. nec dubiū est quin septuaginta duos imitetur interpretes, qui anathema vsurpant, pro eo quod Hebræi dicunt Cherem, à Charam, quod significat deuouere & excommunicare ab vsu cōmuni, seu è medio sine vlla commiseratione tollere. Hæc Forsteri est interpretatio. Chrysostomus autem hoc modo: Quid est anathema? Audi ipsum dicentē: Si quis nō amat Dominum nostrum IESVM CHRISTVM sit ἀνάθεμα. τοῦτ' ἐστι κεχωρίσθω πάντως: ἀλλότριος ἔσω πάντως, hoc est, separetur omnino, alienus sit omnino, atq; ita vocabulum in genere significat seiunctionem & separationē quandā, metaphora sumta à sacrificijs, quæ cum dicata essent Deo, separabantur & seiungebantur ab vsibus humanis. Hoc postea in duo diuiditur genera, vt sit anathema separatum ab vsibus hominū, vt quod Deo dicatum sit, & anathema separatum & seiunctum à Deo, vt quod à Deo reiectū & maledictum sit. 30 Vt enim ea quæ Deo offeruntur & dicantur, attrectare audet nemo. Sic eum qui à Deo separatus est ratione quadam nullus cōueniet, aut cum eo versabitur. Nam sacris oblationibus honoris gratia tanquam Deo dicatis, appropinquare nulli hominum audent. Ab hoc vero qui maledictioni fuerit obnoxius, nō secus ac à profano, & ab ipsa diuinitate alieno, secesserunt omnes. Hactenus Chrysostomus, cuius interpretatio probatur forma orationis Paulinæ. Optabam, inquit, esse anathema à Christo. Præpositio A, manifeste separationem notat. proinde anathema à Christo, significat separatum & seiunctum à Christo. Qualis est hic affectus in Apostolo? Num ob caritatem fratrū & cognatorum, vt illi saluarentur, ipse cupit alienus esse à Christo? Num caritate Christi non vult habere Christum? Quid quæso absurdius dici potest: Christus dicit: Si quis venit ad me, nec odit patrē suum 40 nec matrem, & vxorem & liberos & fratres & sorores, amplius autem etiam animam suā, non potest meus esse discipulus? Quid ergo dicemus de hoc Pauli affectu? Hoc primum teneamus principium, quod nihil voluerit absurdi, nihil impij, nihil contra salutem animæ suæ, nihil contra dilectionem Christi, nihil contra amorem suæ gentis, spiritu enim Christi agebatur Paulus. Hoc stabilito principio, necesse est hanc separationem à Christo non intelligendam esse de interna separatione à Christo & æterna: Sed de externa tantū & temporali, qua cupit perire in carne, vt saluentur alij in spiritu, Cupit suum sanguinē fundere, vt saluentur multorum animę. Hieronymus hoc Pauli dictum refert ad tempus præteritū, ac ita exponit: Optabam aliquando cum persequerer Christum, iam non optarem. Sciebam enim quod ipsorum essent hæc omnia. Sed postquam cognoui veritatem, dereliqui eos quos totaliter diligebam, & ipsi non conuertuntur. Hæc Hieronymus. Et profecto ex 50 Epistola ad Galatas manifestum est, quod Paulus magis sæuierit in Christum & Christianos ante conuersionem zelo suæ gentis, quam iudicio. Verum ego priorem interpretationem præfero, etsi posteriorem verba Apostoli recipere possunt, alias multorum interpretationes omitto, quæ pugnant cum principio à nobis posito.

Quorum est adoptio, & gloria, & testamenta & legislatio & cultus & promissiones, quorum sunt patres.

Enumerat prærogatiuas Iudæorum, quarum PRIMA est adoptio: Dominus enim Israelitas gratuito in filios adoptauit. HVC addit gloriam. Est

am. Est enim gloriosa inprimis adoptio in filios Dei, qua cæteris gentibus omnib. antecellebant. Testamenta Græcè διαθῆκαι, sunt fœdera & pacta, hoc est, tabulæ fœderis. Estq; hoc intelligendum de lege morali, vt νομοθεσία, legislatio ad iudicialem, & λατρεία, cultus ad ceremonialem legẽ refertur. Sequuntur promissiones quæ sunt de gratuita misericordia propter Christum, diuina oracula, qualia sunt: Semen mulieris conteret caput serpentis. Item, In semine tuo benedicentur omnes gentes. Obseruetur hîc assignatio capitum principaliũ doctrinę cœlestis, quæ sunt lex moralis, lex iudicialis, lex ceremonialis & promissio seu fœdus gratiæ, quæ omnia communi nomine Thora dicuntur, hoc est, doctrinæ. Septuaginta vertunt νόμον, quos secuti Latini, legem verterunt.

Ex quibus est CHRISTVS quo ad carnem, qui est supra omnia Deus benedictus in sæcula, Amen.

Hæc maxima Iudaicæ gentis prærogatiua est, quod ab illis natus sit Christus. Sed hanc non esse salutarem per se ipse Christus testis est, qui nunciantibus matrem eius & fratres stare pro foribus, respondet, eos, qui verbum suum audiunt, esse matrem, fratres &c. vt stet illud Psalmi immotum: Beneplacitum est Domino super timentes eum, & in eis qui sperant super misericordia eius. Porrò quia Dei opera sunt ἀμεταμέλητα, hoc est, quorum Deum non pœnitet, non est dubium, quin Deus voluerit istius gentis salutem, apud quam tot salutis oblatæ testimonia reliquit. Cum ergo iuxta Psalmum: Annunciat verbum suum Iacob, iusticias & iudicia sua Israel: non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit ijs', Non est dubiũ quin Iudaicæ gentis salutem verè voluerit Dominus. Quare quod perierint, ipsorum diffidentiæ asscribendũ est, non arcano Dei consilio, aut fatali necessitati. Obseruandum est hoc loco, quod Paulus hîc quatuor de Christo affirmet. PRIMVM enim pronunciat ipsum verum hominem esse, vt qui natus sit ex maioribus gentis Israeliticæ. DEINDE Christum Deum asserit. At ne quis tropicè ab Apostolo dictum putet, addit veram notam veræ diuinitatis, cum inquit, Qui est supra omnia Deus. TERTIO, cum dicit Christus, & non Christi in plurali, vnionem hypostaticam manifestissime docet. QVARTO, cum addit: Qui est benedictus, respicit ad promissiones de CHRISTO, in quo essent omnes nationes terræ benedicendæ. Nam ab eo solo omnis benedictio & salus existit. Habemus ergo hîc quatuor de Christo: Humanam naturam, diuinam naturam, vnionem personalem, & officium, quod est benedictionem & salutem conferre credentibus. HACTENVS exordium, ex quo colligenda est secunda pars capitis, nempe ipsa propositio, idq; per insinuationẽ quam vocant. Nam ex querela sua propositionem lectori cogitandam reliquit hanc nimirum: Quod maxima Iudaicæ gentis pars à Deo sit reiecta. Cuius propositionis vera & sola ratio est, quam infra sæpe inculcat: Diffidentia & propriæ iusticiæ stabilitio.

Non autem quasi exciderit sermo Dei.

Obiectionem aduersariorum anticipat. Obiectio autem huiusmodi est: Si populus Israeliticus est reiectus, sermo Dei excidit, hoc est, promissio Dei & fœdus Dei cum semine Abrahæ initum, est factum irritum. Verum Paulus consecutionem negat, & distinctione vtitur, qua veros Israelitas à falsis distinguit, affirmatq; promissiones Dei manere ratas semini Israelis, cui facta est promissio.

Non enim omnes qui ex Israël sunt, hi sunt Israël, neque quia semen Abrahæ omnes filij.

Hæc distinctio est filiorum Abrahę seu Israelis. Nam ijdem & ab auo & à nepote nomen habent. Sensus autem est: Multi quidem sunt nati ex Israele, qui sane omnes, si carnem spectas, ex Iacobo, qui & Israel dictus est, ducunt originem. Verum si promissionem respicis, alij reputantur pro filijs, alij minime. Vocabulum Israelis bis positum, priori loco ipsam personam Iacob notat, posteriori gentem ab eo ortam, declarat vsitata Hebræis metonymia.

Sed in Isaac vocabitur tibi semen.

Ratio distinctionis à pronunciato scripturæ Genes. 21. Abraham habuit duos filios, vnum ex Agar ancilla, alterum ex Sara vxore, ille Ismael, hic Isaac dictus est. Ismael autem non est reputatus pro semine, sed Isaac. Hinc Paulus euertit vniuersale pronunciatum, obiecto contrario exemplo. Illi obiecerunt: Nati ex Abrahæ semine, sunt semen Abrahę. Paulus respondet hac sententia: Ismael non reputatur pro semine. Ismael est natus

natus ex Abraham. Ergo nō omnes nati ex Abraham, reputantur pro semine. Sed in Isaac vocabitur tibi semen, hoc est, filius Isaac, Iacob & nepotes eius censebuntur filij ac nepotes tui, non autem illi qui ex Ismaele nascentur. Sed quid hæc sibi volunt? Hoc typo olim præfigurabat Dominus, quod essent nasci turi filij Abrahæ, quorum alij vestigijs patris insisterent, & haberentur pro filijs, Alij autem degenerarent, & non haberentur pro filijs, præsertim coram Deo. Hoc ipsum indicat Dominus apud Ioannem, vbi destinguit carnis filios à filijs imitationis, fidei, & operum Abrahę: qui infra filij promissionis dicuntur: ita enim ait Dominus: Si filij Abrahæ essetis, faceretis vtiq; opera Abrahæ, nunc autem quæritis me interficere, quod Abraham non fecit.

10

Hoc est, non qui filij carnis, hi sunt filij Dei, sed filij promissionis reputantur in semen.

Exegesis est & typi declaratio, quæ concluditur hoc modo: Non filij carnis, sed filij promissionis sunt popul⁹ Dei. Multi autem ex Iudæis sunt filij carnis tantū, & multi ex gentibus sunt filij ꝓmissionis. Proinde, Vt multi ex Iudęis nō sunt populus Dei: ita multi ex gentibus in semen reputantur. Qui aūt sint filij ꝓmissionis supra docuit Paulus in 4. his verbis: Et signū accepit circumcisionis signaculū iusticiæ fidei quæ fuerat in præputio, vt esset pater omniū credentium in præputio, quo ipsis etiā imputetur in iusticiā, & pater circumcisionis non ijs qui sunt ex circumcisione tantum, sed etiā qui in sistunt vestigijs fidei patris nostri Abrahæ, cū adhuc esset in præputio. Hîc apertissime definiuntur filij ꝓmissionis esse, qui credūt & insistunt vestigijs fidei Abrahę, vndecunq; sunt oriundi, siue ex Iudæis siue ex gentibus, siue nati sunt ex Abrahamo secundum carnē, siue non. Atque ita diserte Paulus ad Galat. 3. definit filios Abrahæ, cum inquit: Nostis igitur, quod qui ex fide sunt, ij sunt filij Abrahæ. Et paulo post: Itaq; qui ex fide sunt, benedicūtur cum fideli Abraham. Huc pertinet Iohannis dictum: Dedit potestatem vt filij Dei fierent, quotquot credunt in nomen eius. Item, Qui non ex sanguinibus, sed ex Deo nati sunt, scilicet per promissionis fidem, rectè proinde Augustinus ait: facti sumus filij Abrahæ imitādo fidem, non nascendo per carnem. Sicut enim illi degenerando exhæreditati: Sic nos imitando adoptati. FILII carnis dicuntur in genere quidem omnes, qui ortum ducunt à semine Abrahæ. In specie vero, vt hîc, qui neglecta fide Abrahæ, sanguinis quidem ratione sunt filij, sed carne, hoc est, externa ceremoniarum seruitute nituntur, ideoq; non sunt filij hæredes, sed vt serui abdicātur Horum typus fuit Ismael ex Agar natus, quæ Agar montem Syna figurat, vbi leges & ceremoniæ sunt promulgatæ. Atq; ita hunc typum explicat Apostolus ad Galat. 4. qui in tertio sub alia verborum forma locutus, rem eandem proponit, & distinguit posteros Abrahæ in eos qui ex fide sunt, & in eos qui sunt ex operibus legis. His obseruatis, planissimus erit huius loci sensus, videlicet, quod verus Israel habeatur quisquis credit promissioni, non habita aut carnalis propagationis aut gentis, aut ceremoniarum ratione. Quemadmodū enim Deus non omnes Abrahæ filios voluit censeri in semine, sed Isaac tantum: ita nunc quoque, tametsi numerosus est Israelitarum populus: tamen illi soli veri Israelitæ censentur, qui promissionis fidem habent, atque ita pręsens argumentum à typo ad antitypon descendit. Sed quid de Ismaele censendum? Ex hoc loco nemo probauerit Ismaelem damnatum esse, tantum enim neglectum & præteritū docet hic locus, ne haberetur hæres Abrahæ, & ne ab eius semine nasceretur Messias, sed Isaac solus hæres constituitur, vt constaret certa Christi genealogia. Quis diceret vndecim tribus dānatas, quod sint neglectę & pręteritę pręe tribu Iuda, cui promissum erat, vt ex ea nasceretur Christus.

20

30

40

Promissionis enim sermo hic est: In tempore isto veniam, & erit Saræ filius.

Hoc promissionis verbum habetur Genes. 18. in quo verbo tria sunt obseruanda, Historia, Finis, typus. HISTORIA est. Quod Abrahamo seni promissus sit filius ex vxore Sarah, quæ & natura & ætate sterilis fuit. qui filius, excluso Ismaele nato ex Agar, hæres Abrahę futurus esset, atque ideo filius haberetur Abrahæ. Etsi autem Ismael ex semine Abrahæ est natus, non tamen habetur pro filio, propterea quod hæreditate excluditur. FINIS fuit, vt certo constaret ex qua linea descendente ab Abraham nasceretur promissus Messias. TYPVS hic est, quod vt Abraham plures habuit filios, sed non omnes facti sunt hæredes, ideoque nec pro filijs reputati sunt: ita multi propagati quidem sunt ex sanctis parentibus, sed non omnes sunt promissionis hæredes, sed tantum illi, qui sanctorum patrum vestigijs insistunt viua fiducia cum patribus in Christum recumbentes. Atque hæc ideo olim typicè figurata sunt, vt

50

cum

cum fierent contumaçes & increduli Iudæi, reuocati ad typum coarguerentur. Quare Apoſtolus noſter pulcerrime typum antitypo accommodat.

Non ſolum autem, ſed & Rebecca ex vno ſemen habens Iſaac patre noſtro.

Ne exciperent Iudæi contra, ac dicerent iſta violenter à Paulo torqueri, cum maxima ſit diſsimilitudo inter filium ex ſerua natū, & filium ex vxore libera procreatum. Paulus proponit alium typum, quo priorem confirmat, contra quem non poſſunt Iudæi excipere. Vnus Iſaac fuit pater, vna Rebecca fuit mater, ſimul ambo concepti ſunt Eſau & Iacob, attamen Iacob præfertur Eſau, atq; reputabatur in ſemen, vt ab eius poſteritate olim naſceretur Meſsias, ac interea Eſau præteritus eſt, vt non ex ſemine ipſius naſceretur Meſsias. Hinc concluditur, non omnes natos ex ſanctis patribus eſſe eiuſdem dignitatis & loci. Iacobum delegit Deus, vt ex eo naſceretur Chriſtus. Eſau autem præterijt nō moratus quod fuerit peræquè natus ex ſanctis parentibus, ſicut Iacob. Hæc eò pertinent, vt veluti duas familias patriarchæ Iacob conſideremus, in quarum vna ſunt nati ex ſemine carnali tantum, in altera verò, qui ſunt ex ſpiritu & fide promiſsionis. Oratio Paulina Ecliptica implebitur hoc modo: Non ſolum autem (ſcilicet Abraham expertus eſt in ſuis filijs, non omnes reputari pro ſemine qui ab eo nati ſunt ſecundum carnem) verumetiam Rebecca (ſcilicet experta eſt in ſuis filijs.) Huc iam aptiſsime ſubiungitur ratio Pauli.

Nondum enim natis pueris, cum neque boni quippiam feciſſent, aut mali (vt ſecundum electionem Dei propoſitum maneret) non ex operibus, ſed ex vocante dictum eſt illi: Maior ſeruiet minori.

Hoc teſtimonio idem probatur quod ſupra, & propoſitum & probatum eſt: nimirum quod non omnes nati ex ſanctis parentibus ſint æqualis ſortis, & ne exciperent Iudæi contra, ac dicerent, id ideo factum eſſe, quia Eſau erat malus, Iacob vero bonus. Apoſtolus anteuertit & dicit, Deum antea propoſuiſſe vtrum ex iſtis duobus eligeret, vtrum alteri præferret, idque in re certa, quemadmodum clare indicat hiſtoria. Maior, inquit, ſcilicet Eſau primogenitus, Seruiet minori, ſcilicet Iacobo, quod ſanè nunquam cōpletum eſt in perſonis eorum. Nam Iacob reuerſus à Laban ſocero cum vxore, familia & armentis, proſternit ſe coram Eſau fratre ſuo, ac Dominum eum appellat, Geneſ. 23, Verum iuxta prophetiam completum eſt. Duæ, inquit, gentes ſunt in vtero tuo, hoc eſt, duo populi ex tuis filijs naſcentur, Iſraeliticus quidem à Iacob, Idumæus verò ab Eſau, horum maior, hoc eſt, populus natus ex primogenito Eſau, ſeruiet minori, hoc eſt, populo nato ex Iacob, hoc eſt, Iſraelitico. Hæc prophetia completa eſt tempore Dauidis, tum enim Idumæus Iſraeli ſeruit, 2. Samuel 8. Quid ex his conſequitur? Typo antitypon reſpondere. Quemadmodum enim Eſau fretus prærogatiua carnali præteritus eſt & neglectus in re certa, & Iacob ſola gratia fretus dominus eſt factus Eſau: ita hodie Iudæi carnis prærogatiua tumentes, & externis cultibus nitentes non ſunt populus Dei, ſed omnes illi qui cum Iacobo ex gratia vocantis pendent, & non ex merito operum.

Sicut ſcriptum eſt: Iacob dilexi, Eſau vero odio habui.

Alia probatio eiuſdem ex Malachia deſumta, quæ hoc modo concludi poteſt: Eſau non eſt reputatus pro ſemine coram Deo, Eſau fuit filius Iſaac. Igitur quidam filij Iſaac non reputantur pro ſemine coram Deo. Et rurſus, Iacob reputatus eſt pro ſemine coram Deo. Iacob fuit filius Iſaac. Igitur non totum ſemen Abrahæ eſt reiectū. Vtriuſq; argumenti maior probatur Prophetæ teſtimonio. Cæterum ne hoc teſtimonio abutamur contra ſcopum præſentis diſputationis, PRIMVM tropum, qui eſt in verbis Prophetæ, excutiamus. DEINDE typū propoſitum videamus, atq; accommodemus propoſitioni, quam Paulus probādam ſuſcepit. PROPHETA dicit, Deum odio habuiſſe Eſau. Hîc meritò quæritur, quid ſibi odij vocabulum velit, præſertim cum ſcriptura dicat: Miſereris omnium Domine, & nihil odiſti eorum quæ feciſti. Fieri ergo non poteſt, vt odij vocabulum affectum in Deo notet, quo ipſe Dominus Eſau auerſetur. Proinde neceſſe eſt iſtam vocem figuratè accipi, vt in Euangelio, cum dicitur: Qui non odit patrem & matrem, &c. non poteſt meus eſſe diſcipulus. Hîc cum palam eſt, quod Chriſtus non velit vt filij parentes affectu odij proſequantur, figuratè vocabulum odij accipi neceſſe eſt. Eſt itaque figura metalepſis, qua vox à propria ſignificatione trāsfertur propter conſecutionem quandam ad id, quod eſt poſterius, hoc eſt, ad

I id, quod

id, quod in hominibus odium sequi solet. Homines enim qui alios oderunt, eos negligunt & prætereunt. Hac igitur ratione dicitur Deus odio habuisse Esau, non quod ex animo oderit, aut reiecerit eum tanquam damnatum, sed quod in externis commodis eum neglexerit, ita vt semen Israel non diceretur, nec ex eius semine promissus nasceretur Messias, sed ex Iacobi semine. Deinde quod non Esau, sed Iacob terram promissam semini acciperet possidendam. Cæterum si Malachiæ scopum considerauerimus, habent hæc verba exprobrationé. Nam hoc ideo dicit Deus, vt ostendat se longe maiora beneficia exhibuisse Israelitico populo, quàm Idumitis aut alijs gentibus, & tamen illi ingrati, pientissimum patrem & beneficum Dominum non agnouerunt. Cum ergo dicit: Esau odio habui, comparate intelligendum est. TYPVS præterea est hic considerandus, quo externæ res transferuntur ad significandas res spirituales. Quemadmodum enim Deus olim multis typis & figuris adumbrauit statum Ecclesiæ Christi sub nouo testamento: ita hic Esau & Iacob quasi imaginem quandam proponit Deus, vt in ea conspiciatur & reiectio & assumtio eorum, qui ab Abrahamo descendunt. Nam ex hoc typo concluditur propositio distinctionis filiorum carnis & filiorum promissionis. Neq; tamen hic typus eò pertinet, vt sententiam damnatoriam feramus aduersus Esau & eius posteros, quasi ad vitam æternam non essent electi. Non enim propterea damnauit Esau Deus, quia voluit illum typum esse externum rerum futurarum olim in Ecclesia.

Quid igitur dicemus? Num iniusticia est apud Deum? Absit.

Anticipat obiectionem aduersariorum, eamque diluit. Nam eo quod dixerat Apostolus Deum dilexisse Iacob, & odio habuisse Esau, idque antequam in hanc lucem ederentur, apparet quod Deus alios reijciat sine demerito, assumat autem alios sine merito: quod sane est æqualibus inæqualia tribuere. Quapropter iniustus videtur Deus, qui æqualitatem non seruat. Vt enim iusticiæ proprium est æqualitaté seruare: ita iniusticiæ est hanc violare. Hanc obiectionem Paulus suo more excipit exutenismo, eamque veluti indignam reijcit, Deinde reiectionis caussam subijcit hoc modo:

Mosi enim dicit: Miserebor cuiuscunque misereor, & miserabor quemcunque miseror.

Inficiationis ratio est à repugnantibus sumta. Sensus autem hic est: Iniustus est qui non reddit quod debet. Deus autem ex misericordia recipit quoscunque recipit. Quare iniustus dici non potest. Nam cum nihil cuiquam debeat, liberum est ipsi dare cui vult. Esau quidem multas dedit diuitias, & copiosam familiam, sed terram Canaan noluit illi dare. Esau dedit copiosum semen, nam ex eius semine multi præclari duces orti sunt. Sed non voluit Deus vt Messias ex ipsius posteritate nasceretur. Non est ergo mirum, quod multos ex Iudæis reijciat Dominus. Nam vult suam misericordiá solis credentibus accommodari. Textus Hebraicus clarior est, in quo PRIMO loco effectus ponitur, scilicet in gratiam recipere homines absq; omni hominum merito. SECVNDO loco ponitur caussa: Viscera misericordiæ Dei. Nam verbum quo vtitur Moses, dicitur à nomine Rechem, quod Zacharias expressit in suo Cantico, cum ita inquit: Ad dandá scientiam salutis populo eius, in remissione peccatorum eorum, per viscera misericordiæ Dei. Ex hoc ergo Mosis testimonio nihil aliud concludi potest, quam salutem atque alia beneficia, quæ nobis largitur Deus, ex sola eius bonitate & misericordia pendere.

Non est igitur volentis neque currentis, sed miserentis Dei.

Infert ex dicto Mosis cóclusionem caussæ beneficiorum Dei, & est sensus: Deus benefacit hominibus, non propter ipsorú merita, sed propter suam misericordiam. Non ergo debuit Esau quicquam. Quare non est iniustus Deus, quod Esau prætérito, voluerit Iacob censeri semen Isaac. Esau quidem voluit & cucurrit vt acciperet benedictioné, quæ iam decreta erat & annunciata Iacobo. Sed Dominus ex misericordia Iacobo benedici voluit, vt exemplo isto ostenderet, se ex gratia benefacere, & non ob merita. Per voluntatem itaque & cursum intelligit Apostolus humanum opus seu meritum, quod sane nullú locum habet inter caussas salutis nostræ, quæ est gratuita. Quid? an non velle & currere debemus? Immo vero vtrunq; oportet, & velle & currere, sed secundum verbum. Cum enim Dominus dicit: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo vos, requirit sane & voluntatem & cursum.

cursum. Etsi suum opus esse pronunciat reficere, hoc est, onus tollere & salutem conferre. Ismael & Esau voluerunt & cucurrerunt, sed nō iuxta verbum, ideo eorum cursus nihil iuuit. Sic hodie Turci, Monachi, Iusticiarij volunt & currunt, sed eorum voluntas & cursus non regitur verbo Dei, sed carne nititur, & non gratia stabilitur. Hanc interpretationem & præcedentia confirmant, & ratio, quæ mox sequitur, comprobat. Non ergo negatur, iuxta verbum volentibus & currentibus, brauium. Deus enim cum currentibus legitime præmia proponit, vult vt & velimus præmia, & curramus in stadio, donec ad metam veniamus. Qui enim fieri potest, vt præmia obtineamus, nisi & velimus & strenue curramus. Nam oportet vt vterq; & ἀγωνοθέτης & cursor faciant suum officium. Non igitur Paulus hoc vult, vt nihil intersit siue velis siue nolis, siue curras siue non curras, modo recte id fiat, Sed tantū affirmat, nō meritū voluntatis aut cursus nostri caussam esse eius, quod premium propositum sit, sed tantū misericordiam. Vt igitur misericordia mera Dominus voluit Iacob hæredem terræ Chanaan esse, & non Esau: ita eadem misericordia saluat omnes credentes, siue ex gentibus siue ex Iudæis originem ducunt. Hîc proinde obseruetur catholica doctrina de caussa salutis nostræ, videlicet quod ex sola misericordia Dei, & non ex vllo humano merito pendeat salus.

Dicit enim scriptura Pharaon: In hoc ipsum excitaui te, vt ostenderem in te potentiam meam, & vt annunciaretur nomen meum in vniuersa terra.

Vt supra typis & exemplis declarauit, Deum mera misericordia recipere quos recipit: ita hîc illustre proponit exemplum, videlicet Pharaonis olim in Ægypto regis potentissimi, quo exemplo ostendit Apostolus, quod idem Deus, qui recipit confugientes ad se mera misericordia, suo iusto iudicio reijciat improbos, adeo vt ipsorū voluntas peruersa, & cursus male susceptus nihil Deum impediat, quo minus faciat quod vult. Nam vt Pharao nitens contra Deum, sua voluntate & cursu recusauit Deo obœdire: quā ob caussam potenti Dei manu prostratus, in mari rubro perijt: ita omnes improbi, quantumcunq; nituntur aduersus Deū, olim iusto Dei iudicio pœnas luent. Non enim impediet manū Dei illorum voluntas pessima, nec cursus quo se illi Deo opponunt. Huius rei fines adijciuntur duo, VNVS, vt ostendatur potentia Dei punientis reprobos. ALTER, vt prædicetur nomen Dei in vniuersa terra, videlicet quod sit vltor scelerum eorum, qui contra se sunt contumaces, & misericors in eos, qui obœdiunt voci suæ. Nam vt tyrannum Pharaonem recusantem obœdire voci suæ, deiecit Deus in mari rubro: Ita Mosen & populum Israeliticum obœdientem suæ voci eduxit ex Ægypto per medium maris rubri. Obseruetur diligenter hic locus, qui docet tyrannos & impios reseruari ad commeritas pœnas, quas Deus infliget suo tempore, vnde nos excitari debemus ad timendum DEVM, ne nostris sceleribus colligamus nobis iram in die iræ. Porrò verbum Excitandi, nequaquam significat actionem efficacem, ac si Deus violenter Pharaonem aduersus se & suum populum impulisset, Sed vt veteres interpretantur, notat permissionē qua permisit Deus, vt excitaretur Pharao suis malis affectibus aduersus populū Dei. Sunt qui verbum excitandi aliter interpretantur, & illud referunt ad voluntatem Dei efficacē, ordine omnia antecedentem. Sed illi refutantur Hebræa voce, quæ significat, feci te stare & manere, cum alios multos in tuo regno prosternerē, hoc est, non statim exterminaui tē ob tuum peccatū. Septuaginta interpretes in passiua voce reddiderunt: διετηρήθης ἕως τοῦ νῦν, hoc est, conseruatus es hucusq;. Hanc interpretationē confirmat etiam Chrysostomus, qui vtitur voce ἐτηρεῖτο, hoc est, conseruabatur Pharao. Deus enim sæpe tyrannis parcit, cum vt eis pœnitentiæ locum concedat, eosq; tandem, nisi egerint pœnitentiam, in exemplum aliorum puniat, tum vt sint veluti ferula quædam, qua Dominus suos castigat, atque in officio retinet.

Itaque cuius vult miseretur, & quem vult indurat.

Hæc oratio quia conclusio est, necesse est vt non pugnet cum propositione solutionis quæstionis propositæ. Propositio solutionis fuit hæc: Quod Deus non sit iniustus, propterea quod Iacob dilexerit, hoc est, prætulerit fratri in re certa, & Esau odio habuerit, hoc est, neglexerit & præterierit, ita vt nō haberetur hæres Isaac coram Deo, nec ex eius posteritate nasceretur Messias. Ratio propositionis fuit, Quod qui ex misericordia facit, & ex iusto iudicio non sit iniustus dicendus. Huc addit exemplum cum misericordiæ tum iudicij. Populū Israeliticū, suæ voci obtemperantem, ex mera misericordia eduxit ex Ægypto, Pharaonem autem contu-

macem & rebellem, iusto suo iudicio deiecit in mari rubro. His nunc subijcitur conclusio: Igitur, Cuius vult miseretur, & quem vult indurat. Cuius sensus alius esse non potest, quam quod Deus mera misericordia recipiat quos vult, hoc est, credentes & obœdiētes voci suæ & iusto iudicio reprobos abijciat, ac sinat contemtores verbi sui, qui post multas admonitiones & plagas interdum manent contumaces & rebelles, magis magisq; indurari. Porrò ne quis hoc testimonio contra Apostoli mentē abutatur, duo sunt nobis excutienda, nempe, quid sibi velit indurandi verbum, & quos Deus indurare, & quorum misereri velit ac soleat. Quantum itaq; ad indurandi verbum attinet, eius significandi modus certa nobis methodo est inquirendus. Significatio etenim verbi cuiusq; aut ex ipsa voce, aut ex sententia, iuxta peristasin, petenda est. Iam etsi ex verbo significatio in genere nota est: tamen modus significandi cognosci nequit. Nam illum nō esse vnum & eundem, ex eo manifestum est, quod Exodi 8. bis & Exodi 9. semel dicatur, Pharao suum cor indurasse, & rursus capite 9. dicatur Deus cor Pharaonis indurasse. & in eodem capite repetatur passiuè: cor Pharaonis induratum esse. Etsi aūt omnia hęc testimonia indurationē et aggrauationē cordis Pharaonis indicant: tamen collatio manifeste conuincit eodē modo ista dici nō posse. Nā si idē significandi modus vbiq; in hisce notatis locis seruaretur, duplex sequeretur cōtradictionis implicatio, nimirū quod Deus induraret cor Pharaonis, & nō induraret. Et Pharao induraret cor suum, & non induraret. Cum ergo ex contradictionis lege hæc cōsecutio est necessaria: Si Deus indurauit cor Pharaonis, Pharao nō indurauit: Et, si Pharao indurauit, Deus non indurauit. Sed iam scriptura vtrumq; habet, quod & Deus indurarit cor Pharaonis, & Pharao indurarit cor suū. Necesse est igitur non eundem manere modū significandi vtrobiq;. Quare contradictionis ratio cogit fateri modū significādi verbi indurandi variū esse, qui ex verbis ipsis sciri nequit. Nam si quis ex verbis contendit, hominē à Deo indurari, quia scriptum est: Deus indurauit cor Pharaonis, alius rursus ex verbis cōtendere potest, Hominem à seipso indurari, quia scriptum est: Et indurauit Pharao cor suum. Quid ergo hîc faciendum, cum constet quidem de significatione verbi in genere. Sed modum significandi esse varium ostendat collatio testimoniorum? Ad sententiā confugiendū est, quam ex scripturis hac via eruere debemus. Omnes homines ab Adam iuxta communem naturę legem propagati, habent cor durum, id quod non solum lapsus communis conuincit, verumetiam clara spiritus Dei oracula testantur, Ierem. 17. ita scriptum est: Prauum est cor hominis supra omnia & præfractum. Ezech. 36. Auferam cor lapideum, id est, durum seu induratum de carne vestra. Iam si Pharaonis cor, vt aliorum omnium, communi naturæ prauitate erat prauum, præfractum, lapideum, non magis poterat à Deo indurare quàm lapis, nisi prius fuisset mollitum quod non fuit. Ex quo sequitur: efficacē indurationis caussam Deo non esse asscribendam, quare alius huius verbi significandi modus necessario statuendus est. Sunt qui volunt permissionem indurationis significari hoc verbo, quorum sententia etsi ꝓbatur multis, & est vera recte intellecta: tamē à Grammaticis impugnatur, qui permissionem significari verbis Hiphil, & non verbis Piel, quę augent significationem actionis verborum Paal, & semper efficacem actionem notant. Sed hisce quid respondebimus? PRIMVM manifestum est ex ijs quæ diximus, Deo non asscribendam esse efficacem indurationis caussam. DEINDE, si concedimus Grammaticis verba Piel significare efficacem actionem, illi vicissim cogentur nobis concedere, quod verba sæpe, sicuti & nomina, pro contrarijs negatis ponantur, id quod in omnibus linguis vsitatissimum est, vt Iob. 24. dicitur, nocere viduis, qui eis non prodest. Et in Euangelio dicitur odisse, qui non approbat & complectitur, & amare vitam suam, qui eam periculis pro Euangelio nō exponit. Quare si hîc verbum indurandi, vbi Deo tribuitur, explicemus per contrarium negatum, nihil inusitate facimus, & pulcre consentiet & stabit scriptura, nec vlla Grammaticorum legibus vis fiet. Cum itaq; duro molle contrarium est, & verbū indurandi verbo molliendi aduersatur, dicamus indurandi verbum pro contrario negato, hoc est, pro non mollire positum esse, idq; in ea propositione, qua Deus dicitur cor Pharaonis indurasse. Vt cum dicit scriptura, Deus indurauit cor Pharaonis, sensus sit: Deus non molliuit cor Pharaonis. Et cum rursus dicitur: Pharao indurauit cor suum, hunc habeat sensum: quod Pharao sciens & volens indurauerit, hoc est, retinuerit cor durum & pertinax, neq; se molliri voluerit, sed magis magisq; obfirmauerit cor suum, ne populū Dei dimittetet, tametsi miraculis conuictus confessus fuerit se peccasse. Cum enim videret pluuiam, grandinē & tonitrua cessasse, auxit peccatum, & aggrauatum est cor eius: spreto Dei mandato de dimittendo populo, & contemtis iræ diuinæ testimonijs. HÆC vocis interpretatio neq; à verbis neq; à sententia discrepat, immo vt ostensum iam satis est peristasi loci, vnde hoc testimonium desumtum est, cōfirmatur, & est analoga primi religionis nostræ axiomatis. CÆTERVM

TERVM, etsi certa ratione ac via inquisiuimus huius loci sententiam: operæprecium tamen videtur, Ecclesiæ vocem audire, ac pauca patrum testimonia huc ascribere, vt inde magis adhuc confirmentur animi nostri, de loci huius sententia. OECHVMENIVS, Eum qui durus est & inobœdiens, durum & incredulum esse concedit. NAZIANZENVS, Quod Ægyptius tyrannus à Deo induratus est, non sic accipiendum est, quasi Deus diuina sua voluntate pugnantiã & renisum menti tyranni impresserit: Verũ quod voluntas alioqui propensior ad malitiam non acceperit verbũ molliens istum, quo Dei sententiæ aduersabatur, renisum. BASILIVS, Indurauit Deus Pharaonem longanimitate pœnæq; dilatione. ATHANASIVS, Tunc Deus mortalium corda obdurat, cum illos pro sua magnitudine tolerat diu, cuius deinceps ob tolerantiam redduntur ijdem obstinatiores ad malum, nec aliter se Deus habet quam herus aliquis, qui seruum nactus sit improbum, quem, vbi humaniter & clementer vtatur, facit deteriorem, quod quidem non eo fit, quod dominus seruũ malignitate indurauerit, sed quia seruus Domini placabilitate fit ad augendã improbitatem, & iniquitatẽ abusus, vt qui herilẽ huiusmodi in se benignitatem contemserit. CHRYSOSTOMVS hanc ipsam interpretationem ad verbum fere habet. AVGVSTINVS in libro de voluntate Dei, in hæc verba (quem vult indurat) ita ait: Sed non ita intelligendum est, quasi Deus in homine ipsam, quæ non esset, duriciem cordis operetur. Quid enim aliud est duricia, quam Dei obuiare mandatis? Vnde illud beatus Stephanus dicebat ad populum: Dura ceruice & incircumcisi corde & auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis. AMBROSIVS vt hunc scopum declinet, dicit hæc verba: Cuius vult miseretur, & quem vult indurat, ex persona contradicentis dici, quasi esset illatio aduersarij absurda, ex verbis Pauli colligentis. Etsi autẽ hanc interpretationem Ambrosij non recipio: tamen manifeste colligitur ex verbis Ambrosij, quod Stoicam opinionem de efficaci induratione improbauerit. Hæc patrum testimonia, & hęc vox Ecclesiæ nostram interpretationem muniunt, quam eorum autoritati oppono, qui hodie excusare Pharaonem nituntur, & accusare Deum, quasi indurationis adeoq; peccati autorem. QVANTVM autem ad id attinet, quod posterius obseruandum dixi de ijs videlicet, quos Deus ita indurare soleat, & quorum misereri velit, explicatio petenda est, non ex imaginationibus Stoicis, sed ex promisionibus & cõminationibus Dei, ex Propheticis & Apostolicis concionibus. Hæc enim omnia docent, Deum solere indurare eos, qui se oderunt, qui sibi sæpe admonenti & vocanti obœdire recusant, qui verbum Dei ingrati repudiant, qui Euangelij gratiam aspernantur. Vnde patet, quod indurationis caussa non sit Deus ipse, sed hominis antegressa voluntas & rebellio, quemadmodũ Paulus infra ex Prophetæ verbis docet: Tota die expandi manus meas ad populum contumacem & contradicentem. Huc accedit querela Domini, Matth. 23. Quoties volui congregare te & noluisti. Et Stephanus in Actis, Duri ceruice, & incircumcisi corde & auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis, sicuti & patres vestri. Contra miseretur omnium Dominus qui ad se confugiunt, & credunt in filium, adeo quod ipsos filiorum titulo ornet, ac hæredes beatæ immortalitatis cõstituat. Vult enim omnes saluos fieri, qui salutem oblatam fide accipiunt. Vtraque hæc Dei voluntas, cum in malos perdendos, tum erga pios seruandos in Psalmo indicatur his verbis: Fideles custodit Dominus, & retribuet abundanter facienti superbiã. Vnde hanc exhortationem infert: Viriliter agite & confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino. Et rursus in alio Psalmo: Custodit Dominus omnes diligẽtes se, & omnes impios disperdet. Et rursus in alio Psalmo: Multæ plagæ sunt impio, sperantem autem in Dominum misericordia circumdabit. Hinc consolationem & exhortationem extruit: Lætamini in Domino, & exultate iusti, & gloriamini omnes recti corde.

Dicis igitur mihi: Quid adhuc conqueritur? Voluntati enim eius quis resistit?

Est & hæc aduersariorum obiectio illata ex præcedentibus verbis de Pharaone, & generali doctrina inde conclusa, videlicet, Cuius vult miseretur, & quem vult indurat. Sensus obiectionis hic est: Deus quem vult indurat. Igitur, Deus non iuste conqueritur de eo qui induratur, nec ipsum iuste punit. CONSECVTIO est firma, Quia nemo voluntati Dei resistere potest. Principium quo nititur hæc obiectio hoc est: Nemo iuste accusat in alio quod ipse facit. Sed ad principium respondendum est per distinctionem: Nemo iuste accusat in alio quod ipse facit, scilicet efficaci voluntate, aliter iudicandũ est de eo, qui aliquid dicitur facere quando vel permittit aliquid fieri, vel non violenter prohibet. Deus igitur cum indurat permittendo, & non molliendo nec prohibendo, iuste & accusat & punit induratum. Nam caussa effectrix indurationis non in ipso Deo, sed in homine est. Verũ Paulus ad hanc obiectionem

reſpondet dupliciter, PRIMVM, per obiurgationem, DEINDE, redditis cauſsis proprijs, cum reiectionis tum aſſumtionis.

Atqui ô homo tu quis es qui ex aduerſo reſpondes Deo?

Hæc prior reſponſio eſt, qua contumaciā aduerſarij importunius reſponſantis retundit, quaſi diceret: Tu puluis & cinis cum ſis, cur diſceptas cum tanta maieſtate? Cur ex aduerſo Deo reſpondes, quaſi ipſius facta ad examen reuocaturus. Audis quod ipſe Iſmaelem præterierit, & Iſaac elegerit: Audis quod Iacob dilexerit & Eſau odio habuerit: Breuiter audis, quod cuius vult miſereatur, & quem vult induret. Cum hæc audis obſtupeſcis, immo Deum quaſi ad tribunal vocas, vt tibi ſuorum factorum cauſſas reddat, & tamen non miraris, nec culpas, quod ex eadem maſſa figulus diuerſa vaſa faciat. HINC proinde ſumamus catholicam doctrinam, qua docemur, nō diſceptandum eſſe de verbis & factis Dei, ſed ea potius ſumma cum reuerentia ſuſpicienda. Huc illud Chryſoſtomi: δεῖ γὰρ πείθεσθαι τοῖς ὑπὸ τοῦ θεοῦ λεγομένοις, οὐ περιεργάζεσθαι κἂν τὸν λόγον αὐτῶν ἀγνοῶμεν. Hoc eſt, Oportet enim credere ijs quæ à Deo dicuntur, & non curioſe inquirere, etſi rationem eorū ignoremus. Hoc tamen ita accipiendū eſt, ne noſtra oſcitantia & inertia ita adhæreamus dictis, vt nullam patiamur collationem ſeu θεωρίαν, ſine qua ſcriptura nequaquam intelligi poteſt. Nam vt ad cognitionem requiritur θεωρία: ita ad vſum αἴσθησις eſt neceſſaria.

Num dicet plaſma ei qui finxit ſe: Cur me feciſti ſic? An non habet poteſtatem figulus luti, ex eadem maſſa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in ignominiam?

Confirmatio obiurgationis à comparatis. Confert autem Deum figulo: maſſam humanæ naturæ luto: & hominem quemlibet vaſi ex luto factū. Priuſquam autem hanc comparationem exponam, regulam Chryſoſtomi de huiuſmodi ſimilitudinibus ſtudioſis commendatam eſſe volo, qui ita ait: τὰ ὑποδείγματα οὐ πάντα καθόλου δεῖ λαμβάνειν, ἀλλ' εἰς ὅπερ παρείληπται, τὸ λοιπὸν ἅπαν ἐᾶν. Hoc eſt, Non oportet ſimilitudines ita accipere, vt in omnibus partibus rerum, quæ conferuntur, fiat comparatio, ſed tantum ſpectandum eſt cuius gratia adductę ſunt, reliquis omnibus omiſsis. Iam comparationis partes videamus. Supra dixerat Apoſtolus: Iacobum & Eſau ab ijſdem natos eſſe parentibus, & veluti de eadem ſeminis maſſa ſumtos, ſed vnum à Deo electum eſſe, vt illuſtrior haberetur in populo Dei, alium vero neglectum, vt in obſcuriori haberetur loco, in hoc facto Deum culpari non debere oſtenditur PRIMVM hac comparatione: Figulus ex eadem maſſa aliud vas in honorem facit, aliud in ignominiā, & tamen à nemine culpatur vt iniuſtus. Cur ergo accuſatur Deus, qui ex eodem ſemine Abrahæ, alium nempe Iſaac voluit hæredem cenſeri, alium ſcilicet Iſmaelem hæreditate Abrahæ excludi? Et rurſus ex ſemine vno natis duobus ſcilicet Eſau & Iacob, quorū hunc dilexit, & voluit in illuſtriori loco in Eccleſia eſſe, illum vero odio habuit, hoc eſt, præterijt, nec voluit in tam illuſtri loco eſſe, quemadmodum ſupra copioſe explicatum eſt. DEINDE dictum eſt, Deum Pharaonem proſtrauiſſe in mari rubro, & eduxiſſe Moſen cum Iſraelitis per medium maris. Hoc Dei admirandum factum nequaquam accuſandum eſſe, declaratur etiam præſenti ſimilitudine hoc modo: Figulus vaſa integra ſeruat, ſiue ad honeſtos, ſiue ad inhoneſtos vſus ſint facta, at in camino fracta cōminuit ac abijcit, & tamen nemo accuſat vt iniuſtum. Cur ergo idem non licebit Deo? Cur non licebit illi contumacem & rebellem Pharaonem punire & abijcere, & obœdientem Moſen ſeruare? hoc eſt, Cur non licebit Deo alios homines, qui ſuo verbo non obœdiunt reijcere, & alios, videlicet qui ſuo verbo obœdiunt, ex miſericordia recipere? Hæc ratio eſt adductæ ſimilitudinis, conueniens non ſolū argumento quod tractat Apoſtolus, verumetiam loco Ieremiæ vnde Paulus hanc comparationem mutuatur. Ieremiæ cap. 18. Deus per os Prophetæ exemplo figuli oſtendit, in manu ſua eſſe cōtemtores verbi ſui poſſe perdere, & reſipiſcentes poſſe ſaluare. Quid quæſo aliud hîc facit Paulus exemplo Pharaonis & populi Iſraelitici propoſito? Senſus ergo Prophetæ, vt & Pauli, eſt: Deus habet homines in ſua manu ſicut figulus ſuum lutum, Si quis vitam ſuā corrigere & Deo obœdire non vult, eum Deus perdit, ſicut figulus perdit vas, quod ſæpius refictum, vicioſum tamen manet: & contra, Si quis voci Dei obtemperat, & vitam corrigit, hunc Deus ſeruat, ſicuti figulus ſeruat vas non vicioſum & infractum. PRÆTEREA, vt figulus vas quod ſæpe refinxit, & nihilominus de camino ſemper prodit vicioſum iratus abijcit: ita Deus quos ſæpe inuitauit ad pœnitentiam, & voluit ſuo verbo refingere, ſed emendari nolunt vt Pharao,

perdit

perdit & abijcit. ADHÆC, vt figulus nullum vas facit vt perdat, sed tantum perdit ea quæ bona non sunt, cum tamen consiliū fingentis fuit vt bona fierent. Non enim dubium esse potest, quin bonus artifex omnia quæ facit, bona esse velit: Sic Deus nullum hominē creauit, vt perderet, sed tantum perdit eos qui resipiscere nolunt, cum tamen consilium creantis fuerit, vt boni fierent. Neque enim dubitandum est, Deum velle omnes bonos esse, cum sit ipse optimus, & eundem velle omnes saluare, cum sit ipse felicissimus. PRÆTEREA, quemadmodum figulus ex eodem luto vasa facit, at non omnia ad eundem vsum, sed alia quidem ad vsum mensæ, & rerum honestarum, alia vero ad vsum culinæ, aut aliarū rerum parum honestarum: Sic Deus alios homines condidit vt sint in Christi corpore, tanquam oculi, quosdam vt aures aut manus, alios vero vt sint quasi pedes, & minus illustres partes quales sunt illi, quibus pauciores dotes contulit Deus. Atqui hoc est quod Paulus dicit: Aliud vas factum in ignominiam, id est, in vsum non tam honestum, vt ignominia pro cōtrario negato per liptotem accipiatur. Discernendum itaq; diligenter est aliud esse frangi, aliud in ignominiam, id est, parum honestum vsum, esse factum. Quodlibet enim vas, si malū est, frangitur, siue ad honestos vsus, siue inhonestos sit factum, quod clarissime ostenditur Ieremiæ 22. vbi ita ait Dominus: Si fuerit Iechonias filius Ioachim regis Iuda annulus signatorius in manu mea dextera, inde euellam te, tradamq; te in manus quærētium animam tuam. Rursus, quodlibet vas si bonum est seruatur, etiamsi ad vsus parum honestos factum sit. Verum in malo & vicioso ostendit figulus potestatem suam id frangendo, sicuti ipse Paulus, vt paulò post sequitur, ostendit. PORRO, quoniam quæ apparent sunt veluti quædam symbola rerum spiritualium, sumamus similitudinē à magistratu ciuili, qui quædam imago Dei in scriptura prædicatur. Magistratus pius absque omni dubio omnes suos subditos amore prosequitur, omnes cupit esse bonos & pios, vt ipse est pius & bonus, Verum si quis petulanter & contumaciter suas leges contemserit, hunc punit, Et contra obseruantem leges suas, honore afficit & tuetur: Sic Deus non vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Verum si quis hanc Dei voluntatē spreuerit vt Pharao, hunc Deus potenter prosternit, & contra, obœdientem suæ voci tuetur & saluat. HÆC tam copiose à nobis dicta sunt in hunc locum, ne quis putet Apostolum contra scopum disputationis suæ patrocinari stoicæ necessitati.

Si vero volens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, tulit magna cum patientia vasa iræ, apparata ad interitum. Et vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam, Quis potest conqueri?

Similitudinem pręsentem accommodat, cuius hæc est summa: DEVS dum perdit iræ vasa, ostendit suam potentiam, dum contra saluat vasa misericordiæ, hoc est, credentes & obœdientes suo verbo, ostendit suam gloriam. Vt cum Pharaonem vas iræ deiecit in mari, suam potentiam declarauit. & contra, cum Mosen vas misericordiæ eduxit per mare rubrum, ostendit suam gloriam. Porrò duo sunt in hac pericopa, quæ in speciem videntur confirmare eorum sententiam, qui affirmant Deum violenter & indurare & saluare. DICIT enim vasa iræ apparata fuisse ad interitū, quod videtur hunc habere sensum, quod Deus illa parauerit vt perderet. DEINDE addit, Deum præparasse vasa misericordiæ ad gloriam, vnde concludi videtur, quod non solum sanatio, verumetiam induratio sit effectiue à Deo. Sed hanc expositionē ipse textus clarissime refutat, cum Deum ipsum dicit ostendisse irā, & tulisse vasa iræ magna cum patientia. Vtrumque pugnat cum stoica interpretatione. ostendit etenim Dominus iram suā in vasa iræ. At nemo irascitur ob factum, cuius ipse est autor. Irascitur autem Deus Pharaoni indurato. Proinde fieri non potest, vt Deus sit indurationis Pharaonis caussa efficax. Quare Pharao non est apparatus à Deo, vt fieret vas ad interitum. Deinde additur in textu, Quod Deus magna cum patientia tulerit vasa iræ. Si tulit, certe dolet ei res, Si dolet, profecto non placet. Quare & hinc sequitur, Deum non effectiue parasse vasa, vt vasa iræ essent, quod nec Apostolus dicit, sed præparasse vasa iræ ad interitum. Vt autem hoc intelligatur apertius, notanda est phrasis frequens in scriptura, qua tribuitur caussæ agēti propter aliud euentus, qui aliam propriam caussam habet, idq; propter euentum, quemadmodū sequentia testimonia apertissimè conuincunt. Ose. 8. Aurum suum & argentum suū fecerunt sibi idola, vt interirent. Consilium fabricantium idola nequaquam fuit, vt colentes idola interirent, sed potius vt Deum isto pacto placarent, & saluarētur, verum propter euentum ita loquitur Propheta. Mich. 6. Ambulasti in voluptatibus eorum, vt darem te in perditionem. 4.

Reg. 21. Manaſſes dicitur traduxiſſe filios ſuos per ignem, vt faceret malũ coram Domino, & irritaret eum. Hac phraſi etiam dicitur Deus creaſſe impium ad diem malum. nequaquam enim hominem ipſum creauit ad diem malum, hoc eſt, vt interiret, ſi conſilium creantis Dei ſpectes: ſed dicitur propter euentum, qui habet aliam cauſſam, eamq; propriam, nempe impietatem hominis. 1. Corinth. 1. dicitur: Videte fratres vocationẽ veſtram, non multi ſapientes ſecundum carnem, nõ multi potentes, non multi nobiles, ſed ſtulta mundi elegit Deus. Hic Apoſtolus vtitur quidem eligẽdi verbo, ſed quod illud ad euentum ſit referendum, & non ad conſilium Dei creantis & reformantis hominẽ, ſatis indicat. Nam illa impedimenta enumerat, quæ homines auocare ſolent, quo minus hanc cœleſtem vocationem curent, vt ſunt ſapientia carnalis, potentia & nobilitas. His enim rebus ineſcati homines cõtemnunt Euangelium. Hoc ipſum Dominus teſtatur propoſita parabola Lucæ 14. vbi dicit: Multos vocatos quidem fuiſſe ad cœnam illam magnam, ſed alium aliam cauſſam prætexuiſſe, quo minus venire vellet, vnus villam, alter quinq; iuga boũ emerat, tertius vxorem duxerat, atq; ita à cœna illa magna apparata multis, excluduntur, non deſtinatione Dei vocantis omnes, ſed propria culpa. Quomodo autem dictum Chriſti intelligendum ſit: Multi ſunt vocati, pauci vero electi, periſtaſis loci ſatis indicat, Matth. 20. & 22. Illud enim dictum cõtinet duo, nempe bonitatis Dei ſeu miſericordiæ magnitudinem, qui omnes vult ſaluos fieri, atq; ideo eos vocat per Euangelium, & turpiſsimã hominum ingratitudinem, qui tantam vocationem contemnunt.

Quos etiam vocauit, nimirum nos non ſolum ex Iudæis, verumetiam ex gentibus.

Definit vaſa miſericordiæ eſſe vocatos, hoc eſt, eos qui ad prædicationem Euangelij conuertuntur. Relatiuum diſcrepat ab antecedente in genere, nam Apoſtolus rationem ſententiæ habuit, qui per vaſa homines intelligit. Obſeruentur ergo duo, VNVM de vaſis miſericordiæ, videlicet quod hoc nomine dicantur vocati, hoc eſt, credentes Euangelio. ALTERVM, quod Eccleſia conſtet promiſcue ex omnibus hominibus Iudæis & gentibus, qui Euangelium recipiunt. Hic enim non nationis, ſed fidei habetur ratio.

Vt etiam in Oſea dicitur: Vocabo populum, qui meus non erat, populum meum, & eam quæ dilecta non erat, dilectam. Et erit in loco vbi dictum fuerat eis: Non populus meus vos, illic vocabuntur filij Dei viuentis.

PRIOR pars huius teſtimonij ſumta eſt ex 2. Oſeæ, POSTERIOR ex primo. Probat autem hoc teſtimonio Apoſtolus alterum diſtributionis membrum, videlicet quod ex gentibus etiam Eccleſia ſit colligẽda. Nam cum Oſeas viueret, gentes non habebantur pro populo Dei, ſed ſoli Iudæi. Nam paucisſimis ex gẽtibus innotuerat fœdus de Meſsia. Quare cum dicit fore, vt ijs, qui tum non habebantur pro populo, aliquando dicatur: populus meus vos, & filij Dei viuentis vocentur, ſatis manifeſte vocationem gentium vaticinatur: quemadmodum & exemplo filij fornicariæ, qui dicebatur Loami, figurabat. Hinc ergo efficitur quod propoſuit Apoſtolus, videlicet, quoſdam pro ſemine habendos, qui eſſent promiſsionis & nõ carnis filij. Porrò epitheton viuentis, quod Deo tribuitur, PRIMVM additur, vt diſtinguat verum Deum à dijs gentium, quos coluerunt gentes ante conuerſionem, & Iudæi etiam relicta Prophetica doctrina exemplo gentium. DEINDE, vt ſignificet efficaciam, virtutem & operationem Dei in Eccleſia. POSTREMO, vt oſtendat quonam nos vocet Deus ſuo verbo, nempe ad æternam beatamque vitam.

Eſaias autem clamat ſuper Iſraël: Si fuerit numerus filiorum Iſrael vt arena maris, reliquiæ ſaluabuntur.

Ex capite 10. Eſaiæ ſumto teſtimonio probat Apoſtolus, quod antea probandum propoſuit, videlicet non omnes qui ſunt ex carnali Iſraelis ſemine eſſe veros Iſraelitas. Nã veri Iſraelitæ omnes ſunt promiſsionis filij. Sed pleriq; ex ſemine carnali Iſraelis damnabuntur. Quare ſequitur pleroſq; eorũ non eſſe veros Iſraelitas. Cur autem damnentur pleriq; Iudæorũ, in initio capitis indicatur, vbi obiurgat eos, quod fuerint impij, iniuſti, & omni iniuriæ proximi intenti, atq; ideo minatur eis Dominus & captiuitatem corporum, & animorũ interitum: excipit tamẽ illos paucos, qui ſe ad Dominum in vera pœnitentia conuertunt. Similitudo arenæ maris, vt multitudinẽ impiorũ Iudæorum

dæorum notat:ita Dei iuſtiſsimam iram indicat, qua contumaces & rebelles Iudæos perdet. Monet igitur hic locus, ne multitudinem peccantiũ imitemur, ſed potius illos paucos, qui vera pœnitentia ſe ad Dominum conuertunt. Deus enim non multitudinis, ſed fidei & infidelitatis in ſaluandis & perdendis hominibus ratioñe habet. Nam omnes viæ Domini iudicium, iuſticia & miſericordia. Hebræus textus & ſeptuaginta habent: Si fuerit populus tuus Iſrael vt arena maris, pro quo Apoſtolus habet: Si fuerit numerus filiorum Iſrael. Hoc annotandum putaui, quia hinc apparet, tempore Apoſtoli extitiſſe aliam Græcam verſionem quàm ſeptuaginta interpretum, quam & vetus interpres ſecutus eſſe videtur.

Verbum enim conſumans & abbreuians in iuſticia, quia verbum abbreuiatum faciet Dominus in terra.

Ratio Prophetæ, cur reliquiæ filiorum Iſrael ſaluabuntur, ſumta à iuſto Dei iudicio. Nam ingentem multitudinem, ob ſua ſcelera & impœnitẽs cor perdet. Hæc ſententia eſt verborum Prophetæ, quemadmodum circumſtantiæ cum apud Prophetam, tum apud Apoſtolum ſatis oſtendunt. Textus Græcus obſcurior eſt propter triplicem Hebraiſmum. PRIMVM enim verbum pro re, & res pro populo Iſraelitico ponitur. DEINDE participia pro verbis ponuntur, conſumans pro conſumat, & abbreuians pro abbreuiat. PRÆTEREA præſentia pro futuris ponuntur. Senſus ergo eſt: Dominus populum conſumabit & abbreuiabit iuſte, hoc eſt, ex magna multitudine exiguam ſummam ſaluabit, reliquis iuſte perditis. Hebraicus textus ita habet ad verbum redditus: Conſumtio conciſa inundat in iuſticia, quoniam conſumtionem, eamq; deciſam Dominus Deus Sebaoth facit in medio orbis terræ. Bis eandem ſententiam repetit, vt maiorem terrorem contumacibus Iſraelitis incutiat. Eſt autem hic ſenſus: Deus decreuit, idq; iuſto iudicio, ſumere pœnas de Iſraele, & illum conſumere & perdere ob eius ſcelera.

Et quemadmodum prædixit Eſaias: Niſi Dominus Sebaoth reliquiſſet nobis ſemen, ſicuti Sodoma facti fuiſſemus, & ſicut Gomorra fuiſſemus.

Idem probat teſtimonio ſumto ex primo capite eiuſdem Prophetæ, in quo teſtimonio antegreſſa cauſſa obſeruanda eſt, quæ fuit maxima populi contumacia aduerſus Deum, de qua Dominus conqueritur hoc modo: Audite cœli & auribus percipe terra, filios enutriui & exaltaui, ipſi autem conſpirauerunt aduerſus me. Agnouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe dominorum ſuorum: Iſrael autem me non agnouit, & populus meus nõ intellexit. Deinde poſt multas cõminationes ſubijcit verba, quæ hîc ab Apoſtolo adducuntur. Hinc duo concluduntur, VNVM, quod non omnes qui nati ſunt ex Iſrael ſunt veri Iſraelitæ, id quod ꝓbandum ſumſit Apoſtolus. ALTERVM, Quod nõ ex deſtinatione Dei ſint degeneres facti Iſraelitę, ſed ex propria malicia, quia Deum contemſerunt, ac eius vocem audire recuſarunt.

Quid igitur dicemus? Gentes quæ non ſectabantur iuſticiam, apprehenderunt iuſticiam, iuſticiam inquam, quæ eſt ex fide: Iſraël autem ſectans legem iuſticiæ, ad legem iuſticiæ non peruenit.

Poſtquam typis, ſimilibus, exemplis & ſcripturæ teſtimonijs oſtendit, non omnes eſſe Iſraelitas, qui ex ſemine Iacob ducunt originem, ſed ꝓmiſcue omnes qui promiſsioni credunt, abſq; reſpectu carnalis originis, cenſeri coram Deo pro ſemine, apertè cauſſas ponit cum reiectorum Iſraelitarum, tum aſſumtarum gẽtium. Sententiæ autem ſumma huc redit: Iſraelitæ pleriq; pereunt, quia excæcati perſuaſione iuſticiæ legis, iuſticiam fidei aſpernantur. At pleræq; gentes aſſumuntur, quia deſperantes de legis iuſticia, ad fidei iuſticiam confugiunt. Obſeruetur igitur hoc loco vniuerſale & immotum Dei decretum, quo Deus certiſsime decreuit, omnes credentes ſaluare, ijs omnibus reiectis qui aliunde quærunt ſalutem, quam à ſolo Chriſto, quales ſunt omnes Phariſæi omniũ temporum. Neque tamen hæc ita accipienda ſunt, ac ſi Deus bona opera, quæ lex requirit, non velit. Nam ideo & cteauit hominem, & poſtea lapſum redemit, vt in bonis operibus ambularet, ſed tantum damnat peruerſam operum perſuaſionem, qua homines ſe fingunt coram Deo operibus ſuis iuſtificari.

Propter quid? Quia non ex fide, ſed ex operibus legis.

Quęrit rurſus, cur Iſrael ad legem iuſticiæ non peruenerit, vt eius veram & vnicam

& vnicam caussam doceat. Est autem hæc vnica caussa, non consilium Dei creantis Israelitas, non decretum Dei donantis Israelitis tam eximia dona, adeo quod non fecerit taliter omni nationi, nec voluntas promittentis eisdem Meßiã, ac cũ illo veram salutẽ: Sed quod non ex fide quæsiuerit iusticiam Dei, sed ex operibus legis propriam, quod sane nihil aliud est, quàm sacerdotium Christi reijcere, ac sanguinem Domini impuris pedibus cõculcare.

Impegerunt enim in lapidem offensionis, quemadmodum scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali, & omnis qui credit in ipsum, non pudefiet.

Ætiologia est ex Prophetæ Esaiæ testimonio sumta, cuius hic est sensus: Quod Iudæi non sint consecuti iusticiam fidei, caussa alia non est, quam quod obiectum fidei Christum spreuerint. Offendebantur enim in persona Christi, quem non agnouerunt iustificatorem. Hic Christus lapis quidẽ offensionis appellatur, ea phrasi, qua Euangelium odor mortis ad mortem dicitur, hoc est, vicio hominum, qui sibi à Christi persona, aut à doctrina, aut ab Ecclesiæ forma, aut ab alijs quibuscunq; rebus scandalum sumunt. Porrò testimonium Prophetæ inprimis obseruandum est, in quo quinq; hypotheses cõtinentur. PRIMA, quod extra Christum non sit salus. SECVNDA, quod Iudæi reiecti sint, quia in persona Christi offendebantur. TERTIA, quod beneficium salutis sit vniuersale. QVARTA, quod hoc salutis beneficium solis credentibus applicetur. QVINTA, quod Christus sit verus Deus. Nam solus promittitur in illum credentibus.

CAPVT X.

Summa Capitis decimi.

Sicut Iudæi propriam iusticiam statuentes, Iusticiæ Dei non sunt subiecti: ita promiscue omnes qui credunt Euangelio iustificantur fide, & vt hi soli ex gratia saluantur, ita illi suapte culpa pereunt.

Ordo & partes Capitis decimi.

Postquam in superiori capite satis refutauit Apostolus Iudæos, qui putarunt se gentibus, quantum ad salutis beneficium attinet, præferendos esse, propterea quod è sanctis patribus originem ducerent: Hîc rursus ingreditur disputationem aduersus eosdem, & detrahit eis, cui potißimũ nitebantur, videlicet operum iusticiam, fusiusq; de caußis reiectionis Iudæorum, & assumtionis gentium disputat. Ac PRIMVM *quidem exordiolo beneuolentiam captans, caussas reddit, cur Iudæi non sint fidei iusticiam assecuti.* HVC *addit necessariam iusticiæ legis & iusticiæ fidei collationem, vt constet exactum discrimen.* HINC *descendit ad describendam fidem, & ostendit vnde sit, quodnam sit eius obiectum, quis fructus, & quod omnibus offeratur gratia, propterea quod non sit distinctio Iudæi & Græci, quemadmodum supra in primo & tertio attigit.* POSTREMO *loco, vt fortius suos Iudæos premat, oracula Prophetarum de illorum vsitata contumacia adducit.*

EXEGESIS DECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FRATRES, propensio quidem cordis & deprecatio, quæ est ad Deum pro Israël, est in salutem.

Exordiolo aditum sibi facit Apostolus ad sequentem disputationem, contra iusticiam operum, & pro iusticia fidei, idq; ideo, vt tollat omnem odij suspicionem. Duo autem facit in hoc exordiolo. PRIMVM testatur de promtitudine animi sui erga Iudæos. Est autem hîc εὐδοκία magnũ desiderium, vt interpretatur Chrysostomus, non ex virtute aut meritis illorum ortum, sed ex misericordia potius erga eos quos videt in certum interitum præcipitari. DEINDE dicit, se pro ipsis deprecari apud Deum. Prius admonet nos & affectus & officij erga eos, qui nondum sunt edocti Euangelium

gelium. Poſterius clarè oſtendit, Iudæos non ita reiectos fuiſſe, quin in gratiam poſsint recipi, modo agerent pœnitentiam. Stultum enim fuiſſet orare pro eis, quibus certa decreta eſſet damnatio. Apertè igitur Paulus teſtatur, ſe non iudicaſſe, Iudæos decreto Dei fuiſſe ita abiectos, quin aditus pateret ad gratiam, ſi reſipiſcerent. Quare hæc deprecatio Pauli Stoicam prædeſtinationem euertit.

Teſtor enim illis, quod zelum Dei habent, ſed non ſecundum ſcientiam.

Hæc ratio non eius orationis eſt quæ præcedit, ſed obiectionis quæ in hac cauſſa locum habere videtur. Poterant enim ita obiicere ſiue Iudæi ipſi, ſiue alij eorum vicem dolentes: Iudaicus populus magno zelo gloriæ Dei ardet, magno ſtudio pietatis facit quod facit. Non igitur veriſimile eſt eum à Deo reiectum eſſe. At Apoſtolus reſpondet per conceſsionem & correctionem. Fateor, inquit, quod zelum Dei habeant mei contribules, ſed non ſecundum ſcientiam. Quare ipſis nihil prodeſt iſte zelus. Singulari quidem zelo operā dant propagandæ gloriæ Dei. Sed regula zeli iſtius erronea eſt. Continet igitur hic locus inſignem doctrinam, qua docemur, erroneum zelum & intentionem bonam extra verbum inutilem, immo pernicioſam eſſe. Quicunq; autem aliquid facit bono zelo & intētione, ſed errante, quadrupliciter peccat. PRIMVM enim defectione delinquit. Nam à verbo Dei deficiens, ſuum admiratur zelum. DEINDE temeritatis reus peragitur, quia temere id tentat & ſtulte, de quo nullum præceptum habet. TERTIO, peccat ſuperbia, Nam opinione ſapientiæ ſuæ ſuperbè deligit ſibi cultus in contumeliam Dei. QVARTO, plurimis alijs exemplo defectionis, temeritatis & ſuperbiæ nocet. Hinc facile eſt iudicare de illis, qui ſuas bonas intentiones pro cultu obtrudunt Eccleſiæ. CÆTERVM notatur hîc duplex zelus Dei quorum VNVS eſt ſecundū ſcientiam, ALTER præter ſcientiā. Ille regulam certam & infallibilem ſequitur, Hic errorē pro veritate amplectitur, in ſuā ipſius perniciem. Admoneamur ergo hinc diligentiæ in cognoſcenda veritate, ne cum Iudæis erroneo zelo feramur contra Deū.

Ignorantes enim Dei iuſticiam, & propriam quærentes ſtatuere, iuſticiæ Dei non fuerunt ſubiecti.

Ratio eſt erronei zeli Iudæorum, videlicet, ignorantia iuſticiæ Dei, & propriæ iuſticiæ ſtabilitio. Illa habet cauſſam antegreſſam ignorantiā Chriſti, hæc legis externa opera, ſeu legis literalem iuſticiam. Quænam ſit iuſticia Dei, in primo & in tertio declaratum eſt, videlicet ea ſola quæ probatur Deo, quæ eſt obœdientia Chriſti, cum crucis tum legis. Hæc ideo fidei dicitur, quia porrecta prædicatione Euangelij veluti manu Dei, apprehenditur fide veluti manu hominis, quam fidē Spiritus ſanctus ad prædicationem Euangelij operatur in cordibus hominum non reluctātibus. Vt autem crucis obœdientia eſt peccati expiatio: ita obœdientia legis in Chriſto eſt credentis iuſticia, vt credens perſona iam placeat Deo, & accepta ſit. Legis iuſticia, quę & hominis dicitur, eſt, quę parari putatur ab homine per obœdientiam erga legem Dei. Verum quia hanc iuſticiam nemo operando aſſequi poteſt, grauis caſus illis omnibus accidit, qui per eā iuſtificari contendunt. Nam & Dei iuſticia excidunt, & grauius in peccatorum baratrū immerguntur, vt nullis humanis viribus inde eluctari queant. Diligenter igitur obſeruetur conſecutio Apoſtolica: Quicunque propriam iuſticiam ſtatuunt, non ſunt ſubiecti iuſticiæ fidei. Hanc doctrinam pulcerrimo ſuijpſius paradigmate confirmat Apoſtolus ad Philip. 3. Hinc ergo qualiſnam ſit doctrina Phariſaica & Papiſtica apparet, qui Chriſtianam iuſticiam ex fide & operibus, tanquam ex cauſsis ſeu partibus eſſentialibus conſtare contendunt, quam copulam in iuſtificando impoſsibilem eſſe hîc clare pronunciat Apoſtolus. Etſi autem obœdientia debita Deo, neceſſario cum fide coniuncta eſt: tamen vt cauſſa iuſticiæ non eſt ſtatuenda. Nam obœdientia Chriſti ſola eſt iuſticia credētis, cuius pars hominis iuſticia nullo modo dici poteſt. PORRO hîc quęſtio oritur de ignorantia, vtrum excuſet nec ne. Paulus aperte hoc loco teſtatur, eā minime excuſare. Nam aberrantes à vera iuſticia, per ignorantiam puniri affirmat. Diſtinctiones ignorantiæ, quas cum Theologi, tum Iuriſconſulti tradunt omitto, & hoc tantum de ignorantia ſcire hoc loco neceſſarium eſt, quod tradit Auguſtinus hiſce verbis: In ijs qui intelligere noluerunt, ipſa ignorantia peccatū eſt, in ijs vero qui non potuerunt, pœna peccati: ita ignorantia noſtri & Dei, antequam verbū audiuimus, pœna peccati fuit, iuſto Dei iudicio damnabilis. At poſtquā acceſsit verbum, non ſolum pœna eſt peccati ignorantia, verumetiam grauiſsimum peccatum. Nam, vt inquit Bernardus, qui neſciunt vel ſciendi incuria, vel diſcendi deſidia, vel verecundia inquirendi, nullam excuſationem habent.

Finis

Finis enim legis eſt Chriſtus, in iuſticiam omni credenti.

Ætiologia eſt, cum à fine & ſcopo legis, tum à CHRISTI officio ſumta. Hanc Ætiologiam ita inſtituit, vt ſimul anticipet eorum obiectionem, qui ex verbis Apoſtoli, & conſilio latæ legis poterant obijcere, fruſtra toties in ſcripturis commendari iuſticiã legis, ſi nemo eã ſuis viribus aſſequi valeat. PRIMVM itaq; Paulus clare affirmat finem, hoc eſt, extremam voluntatem, adeoq; legis ſcopum eſſe iuſticiã, videlicet vt eos iuſtificet, qui eam obſeruant, quo autem minus id aſſequatur lex, non impedit, aut vlla eius impotentia, aut imperfectio, ſed noſtræ carnis vicium, quo impedimur, vt non poſsimus hunc legis finem noſtris aſſequi viribus. Quare lex nos relinquit ſub maledictione & morte. Non enim aliã ſalutis viam nouit lex, quam per ſui impletionem, quæ eſt iuſticia, adeoq; finis & ſcopus legis. Iam vt ab hac maledictione, & legis damnatoria ſententia liberaremur, venit Chriſtus, & legi ſatisfecit, non pro ſe, ſed pro nobis, atq; ita noſtro defectui medetur. Nam eius iuſticia nobis gratis imputata, finem legis conſequimur. Nam cum ipſe Chriſtus pro nobis peccatoribus apud Patrem intercedit, virtute victimæ expiat peccatum, & expiatos ſua donat iuſticia, vt nõ amplius peccatores & iniuſti appareant, ſed à peccato immunes & iuſti, non ſua, ſed Chriſti iuſticia. Qui Chriſtus, quoniam pro nobis legem impleuit, factus eſt nobis iuſticia, quæ eſt finis legis. Quare lex non habet amplius ius in nos damnatorium. Eſt enim aſſecuta quod voluit. Quomodo autem huius Chriſti iuſticiæ reddamur participes, vt finem legis conſequamur, exprimit Paulus, cũ inquit: Omni credenti, in quo dicto & vniuerſalis particula, & fidei proprietas obſeruetur. Vt enim omnibus offertur hæc Chriſti iuſticia: ita ſola fide accipitur & poſsidetur. OBSERVETVR itaq; hoc loco definitio iuſticiæ fidei, cuius quidem materia eſt impletio legis, non in nobis, ſed pro nobis à Chriſto facta, Forma verò eſt imputatio eiuſdem, quæ fit omni credenti. Nam omnis qui credit, habet iuſticiã legis per imputationem, qua Chriſtus credenti ſuam iuſticiam imputat & communicat.

Moſes enim deſcribit iuſticiam, quæ eſt ex lege: Quod qui fecerit ea homo, viuet in eis.

Vt conſtet apertius quæ ſit fidei iuſticia, collationem adhibet, qua confert legis & fidei iuſticiam inter ſe: idque in cauſsis contrarijs, & ſubiectis diuerſis. Legis enim iuſticiam ex operibus eſſe: Fidei verò gratuitam pronunciat. Illam in homine faciente legem: hanc in ſolo Chriſto eſſe, ſed imputari credentibus. Hæc ſumma collationis eſt. PORRO cum hoc primum collationis membrum definiat, iuſticiam legis eſſe facere legem (Nam ex lege iuſtum eſſe, & in lege viuere, natura coniuncta ſunt) & conſtet neminem legem facere, quemadmodum diſputatum copioſius eſt, ſupra in capite 1. 2. & 3. Sequitur ex lege neminem iuſtificari poſſe. Lex enim non iuſtificat quenquam, niſi qui plenam obœdientiam præſtiterit. Obſeruetur ergo hoc loco definitio iuſticię legalis, & quod ea ſit impoſsibilis, quantum ad humanas vires attinet.

Quæ autem ex fide eſt iuſticia, ſic dicit: Ne dixeris in corde tuo, Quis aſcendet in cœlum? hoc eſt Chriſtum deducere, aut, quis deſcendet in abyſſum? hoc eſt Chriſtum ex mortuis reducere.

Hæc prior pars deſcriptionis iuſticiæ fidei per abnegationem eſt. Nam his verbis docet Apoſtolus, quid non ſit iuſticia fidei, ac ſi quis definiret iuſticiam moralẽ eſſe habitum non lædendi alios, non aliena rapiendi &c. Ad eundem modum iuſticia fidei eſt, quæ non dubitat, an Chriſtus venerit nec ne, ſeu deſcenderit de cœlo, & aſſumſerit humanam naturam, non quærit, an Chriſtus excitatus ſit ex mortuis. Senſus itaq; verborũ Pauli hic eſt: Quis aſcendet in cœlum, videlicet vt Chriſtum deducat? hoc eſt, fides, qua iuſtificatur homo non dubitat de Chriſti in mundum aduentu, non expectat adhuc cum incredulis Iudæis Chriſtum venturum de cœlo, vt carnem induat. Quis deſcendet in abyſſum, ſcilicet vt Chriſtum inde deducat? hoc eſt, fidelis anima non dubitat, an Chriſtus ſit mortuus, & tertia die reſurrexerit à morte. Hæc Apoſtolus opponit cogitationibus Iudæorum incredulorum, qui dum iuſticiam ex lege quærunt, varijs concutiuntur cogitationibus. Nam cum lex promittit cœlũ ſub conditione impoſsibili, & minatur infernum tranſgreſſoribus, fieri non poteſt quin vacillent, & varijs fluctuent cogitationibus, vt nunc inferni metu perturbentur, nunc cœli perexigua ſpe fulciantur. Contra autem fides, quæ verè ſtatuit Chriſtum de cœlo veniſſe, & pœnas luiſſe non ſibi, ſed nobis debitas, nullo inferni metu tenetur. Nam in Chriſto ſalutem, adeoque cœlum ipſum poſsidet.

Sed quid dicit? Prope te verbum eſt, in ore tuo & in corde tuo, hoc eſt verbum fidei quod prædicamus.

Quemadmodum ſupra negatiue inquiſiuit fidei rationem, vt eam diſtingueret à dubitatione: ita hic idem facit affirmatiue, & definit fidem veram eſſe, quæ ſtatuit verbum Euangelij quod prędicatur de Chriſto, verum eſſe & nõ procul poſitum, hoc eſt, minime dubium ſeu ambiguum, ſicuti ea ſolẽt eſſe, quæ de rebus procul remotis narrantur. Hinc patet quod fides ſit firma aſſenſio Euangelij, & fiducia in Chriſtũ, quem Euangelium prædicat, quemadmodũ Paulus apertius indicat, hæc ſubiungens:

Si confeſſus fueris ore tuo Dominum IESVM, & credideris in corde tuo, quod Deus eum excitarit ex mortuis, ſaluus eris.

Exponit quodnam ſit illud verbũ fidei, quod prope eſſe dixit, videlicet: Si confeſſus fueris &c. hoc eſt: Si ex corde agnoueris IESVM eſſe tuum Dominum, & promiſſum Meſſiam, & credideris eundem à Iudæis crucis patibulo affixũ, mortuum & ſepultum, reſuſcitatum eſſe ex mortuis, ſaluus eris, proinde & iuſtus. Nemo enim ſalutẽ adipiſcitur, niſi qui prius iuſtus fuerit. Obſerua hîc duo tribui fidei, nempe iuſticiam & ſalutẽ, contra eos, qui fidei initium iuſticiæ tribuunt, operibus vero conſummationem iuſticiæ. PRÆTEREA obſeruetur phraſis Paulina: Si credideris in corde tuo, quæ duo docet, VNVM, quod fides non ſit tantum noticia, ſed etiã fiducia. Nam vt noticia eſt in mente, ita fiducia in corde. Quare ex hoc loco confirmemur, quod fides non tantum ſignificet noticiam hiſtoriæ, ſed etiam firmam fiduciam, qua credens in Chriſti merita recumbit. ALTERVM, quod promiſſa ſalus habeat cõditionem fidei annexam, Si, inquit credideris. Proinde, quiſquis non crediderit, non ſaluabitur. Conueniunt quidem in hoc Lex & Euangelium, quod vtraque doctrina habeat conditionem annexam, ſed in modo conditionis maximum eſt diſcrimen. LEX enim habet conditionem impletæ legis, quæ eſt omnino impoſsibilis, ſi nos ipſos intueamur. EVANGELIVM vero habet conditionem fidei, quæ poſsibilis eſt. Concipitur autem fides ad prædicationem Euangelij, in qua Spiritus ſanctus efficax eſt. CÆTERVM, quod priori loco ponat confeſsionẽ oris, & poſteriori fiduciam cordis, ideo facit, quia arbor non poteſt melius probari, quam ex ſuis fructibus. Nam tempore quo ſcripſit hanc Epiſtolam Paulus, non ſine maximis perſecutionibus, contumelijs & ſupplicijs potuit quiſquam Chriſti fidem profiteri. Quare fidei certiſsimum indicium tum temporis fuit externa profeſsio.

Corde enim creditur ad iuſticiam, ore autem fit confeſsio ad ſalutem.

Definitionis iuſticiæ, quæ eſt ex fide, ratio à decreto Dei ſumta. Eſt enim hoc decretum Dei & ordinaria diſpenſatio, quod velit eos, quos fide iuſtificauit, per confeſsionẽ & piam vitã inducere in æternæ vitæ poſſeſsionem. Neq; ex hoc Pauli dicto rectè concluditur, confeſsionem ſalutis cauſſam eſſe, ſed potius veram & infallibilem iuſtificantis fidei notam. Fieri enim non poteſt, quin fides vera comitem habeat confeſsionem. Quare qui gloriantur de fide ſine confeſsione, alijsq; pietatis exercitijs, vmbram inanem ſectantur, viua Chriſti fiducia vacui.

Dicit enim ſcriptura: Omnis qui credit in eum, non pudefiet.

Confirmat quod dixit Eſaiæ teſtimonio, quod teſtimonium duo continet, PRIMVM, finem fidei eſſe ſalutem. Ita enim malo cum Petro dicere, quam dicere ſalutem vel affectum vel fructum fidei eſſe. DEINDE iuſticiam fidei eſſe vniuerſalem, hoc eſt, omnibus offerri qui in Chriſtum credere non recuſarint. Obſerua & hîc propheticam phraſin, qua non pudefieri pro ſaluari ponitur. Eſt enim metonymia ſeu metalepſis, qua conſequens pro antecedenti ponitur. Vt enim qui aliquid expectat, & non conſequitur, pudefit: ita qui cõſequitur quod expectauit, nequaquã pudefit, ſed lætus expectato fruitur bono. Hoc opponi debet & carnali noſtræ diffidentiæ, & fidei imbecillitati. Fieri enim nõ poteſt, vt ſua ſpe fruſtretur, qui Deo promittenti credit. Promiſit autem omni credenti ſalutem, certiſsime igitur illam præſtabit, etiamſi omnes creaturæ, atque omnia mala aliud comminari videantur.

Non eſt enim diſtinctio Iudæique & Græci. Idem enim Dominus omnium,

Ad confirmandam declarandamq; vniuerſalem gratiæ promiſsionem, &

diues in omnes qui inuocant eum. Nam omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

distinctionem tollit & argumentum à DEI potentia, veritate & bonitate sumtum: qui omnes se inuocantes sal uare constituit, adhibet. Distinctio tollitur cum inquit: Non est distinctio Iudæi & Græci, quasi diceret. Deus non est προσωπολήπτης, sed est omnibus æqualis, secundum normam suæ iusticiæ. Non recipit Iudæum, quia Iudæus est, nec abijcit Græcum, hoc est, quemuis gentilem, (per Græcos enim omnes, qui nō sunt Iudæi, intelligit) quia gentilis est, sed æqualis est Iudæo & Græco. At quare est æqualis omnibus? Quia ille ipse est vnus & idem omniū Dominus, atq; ideo in populo suo reputat quemuis, qui sibi parere non recusauerit, reliquos iusto olim affecturus supplicio. HÆC si conferantur cum ijs quæ in fine tertij capitis dicta sunt (ibi enim Apostolus ita ait: Deus non est Iudæorum Deus tantū, sed & gentium) facile intelligetur scopus præsentis disputationis, quem hæc pericopa continet, ad quem cum omnia referri necesse est, nemo non videt Stoicis imaginationibus nullum relinqui locum, immo potius hanc cōstantem & immotam veritatem Dei esse, quæ hîc proponitur & confirmatur Iohelis testimonio, videlicet quod omnis absq; discrimine nationis & personarum, qui inuocauerit nomen Domini, saluus sit futurus. Porrò in Iohelis dicto hæc quatuor obseruentur, PRIMVM, particula vniuersalis, quæ non patitur vllas stoicas exceptiones. DEINDE, vera nota fidei, atq; adeo filiorum Dei, quæ est inuocatio. TERTIO, finis fidei & inuocationis, videlicet vita & salus æterna. QVARTO, contrarius sensus, videlicet, quod quisquis non inuocauerit nomen Domini, nec saluetur nec fidem habeat.

Quomodo igitur inuocabunt in quem non crediderunt? Quomodo autem credent quem non audiuerunt? Quomodo audient absque prædicante? Quomodo autem prædicabunt nisi missi fuerint?

Prolepsis admodum hoc loco necessaria, qua anteuertit hominum curiositatem, quam vt contundat Apostolus primum gradatione, quæ videtur pro aduersarijs facere, vtitur, Sed mox infert calumniæ refutationem. Gradatio autem hæc est: Tu Paule dicis quidem nullam distinctionem esse, sed omnē qui inuocauerit nomen Domini, saluum fore. Sed vide: Nonne inuocatio ex fide? ita est. Nonne fides ex noticia? omnino. Nonne notica contingit per prædicationē? sic sane est. Nonne prædicatio requirit qui mittantur? fateor hoc quoq;. Ergo qui non audiuerunt, iuste ignorantiā prætendere possunt. adeoq; iuste possunt cōqueri maiorem curam aliorum fuisse Deo. Videtur itaq; magna esse distinctio, cum Deus alijs mittat prædicatores, alijs non item. Sed Pauli responsum videbimus, vbi prius præsentis gradationis propositiones declarauerimus, quæ sunt quatuor. PRIMA, Quomodo inuocabunt in quem non crediderunt? HÆC propositio quatuor suppeditat hypotheses. PRIMAM, Quod solus is sit inuocandus in quem est credendum. quare vt solius Dei inuocatio hîc stabilitur, in quem solum credere licet: ita omnis creaturarū inuocatio, vt sacrilega & blasphema in Deū, conuincitur. SECVNDAM, Quod vera inuocatio fieri non posit sine fide. ex qua sequitur, quod nec Iudęi, nec Turcę, nec aliæ gentes & profani homines qui Euangelium ignorāt, Deum inuocant. Nam vt fide, ita & Mediatore carent. TERTIAM, quod inter precandum cogitatio diuinarum promissionum requiratur necessario. Nam fides sine promissionibus esse non potest. Habent enim fides & promissio se correlatiue. QVARTAM, quod inuocatio niti debeat mādato Dei. Fides enim nihil aggreditur de quo mandatū non habet. hoc enim impellitur, vt promissione erigatur, SECVNDA propositio est: Quomodo credent quem non audiuerunt? HÆC propositio quatuor docet. PRIMVM, quod fides supra humanam rationem emineat. Nam si fides concipitur ex prędicatione, manifestum est, quod ratio per se, quæ fidei sunt, non capiat. ALTERVM, quod vox ministrorum verbi sit ipsissima Dei vox, modo ipsi à Prophetica & Apostolica doctrina non discedant. Qui vos (inquit Christus) audit, me audit. TERTIVM, quod auditores verbi eos, qui verbum Dei docent, debeant ea reuerentia audire, qua legatos Dei, immo ipsum Deum audire decet, 2. Corinth. 5. QVARTVM, quod ministri verbi, qui falsa docent, arguant Deum mendacij, & ferant testimonium aduersus Deum, id quod ipsis in horrendū interitum cedet. TERTIA propositio, Quomodo audient sine prædicante? HÆC propositio vt docet salutarem Dei noticiam esse ex prædicatione verbi: ita refutat Enthusiastas, qui vocalem prædicationem reijciunt, iactantes se numine afflatos, & expectant reuelationes, vt Stenchfeldius, Anabaptistæ, & illi qui Socratem, Platonem, Scipionem, Aristidem ignorantes Euangelium Chri-

um Christi, inter sanctos numerant, repudiata voce Christi, dicentis: Qui non credit in filium, ira Dei manet super eum: QVARTA propositio, quomodo prædicabunt nisi mittantur? HÆC propositio rursus commendat nobis ministerium verbi, & inuitat ad gratitudinem erga eum, qui dat Ecclesiæ pios & doctos verbi ministros.

Quemadmodum scriptum est: Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.

Probat propositionem quartam Esaiæ testimonio. Etsi autem Apostolus eò adducit hoc dictum Prophetæ, missionem ad prædicandum esse necessariam: tamen multo plura continet, quæ breuiter attingam. PRIMVM enim admiratur Propheta legatos Dei, quorum pedes speciosos dicit, hoc est, amabiles, propterea quod sua legatione exponant, quam dulcis & amabilis sit storga & clemētia benignissimi patris erga eos, qui horum legatorum vocē amanter & benigne audiunt, atq; ipsi obœdiunt. Hinc rursus æstimāda est dignitas ministerij verbi. Hinc Euangelij maiestas, dignitas & vtilitas intelligitur. Annūciat enim dulcissimam pacē, annunciat & alia bona cum hac pace coniuncta. Sed quænam illa pax est quam annunciat Euangelium? Est pax inter Deum & homines. Deus enim offert hominibus suā gratiam, quam cum fide amplectuntur, initur hæc pax. Est ergo hæc pax mutuus consensus Dei & hominis. Dei quidem recipientis hominem resipiscentem in gratiā propter Mediatorem. Hominis vero oblatā gratiam recipientis, ac se Deo in posterum approbantis in vera sanctificatione. Cum hac pace coniuncta sunt bona, atq; ideo addit Propheta: Euangelizantium bona, hoc est, omnia prospera: purgationem à peccatis, iustificationem, sanctificationem, bonam conscientiā, aditum ad clementissimum patrem, gaudium spiritus, plenam liberationem per resurrectionem à mortuis, adeoq; vitam æternam victis & superatis omnibus aduersarijs nostris, carne, mundo, Sathana & nouissima hostium morte. Quanta autem sint hæc bona, ex comparatione malorū, quibus inuoluimur propter peccatū, vtcunq; intelligi quidem, sed nullis verbis humanis explicari satis potest. Hactenus de verbis quæ Paulus ex Propheta adduxit, sed in concione Prophetæ duo adijciuntur. PRIMVM enim inquit, Publicantium salutem, salutis nomine cum pax tum cætera bona intelliguntur. DEINDE subiungitur concionis forma. Dicite, inquit, Sioni, regnat Deus, quæ sententia duo continet, VNVM, quid sit præcipue spectādum in prædicatione Euangelij, nempe vt erigatur regnum Christi, quod tum demum fit, quando renunciato Sathana, nomina Christo damus, atque ei ex fide obtemperamus. ALTERVM, quam miseri simus extra Christi regnum, Qui enim regno Christi exclusus est, sub regno & tyrannide Sathanæ captiuus iacet. Hinc admonemur, vt magnifaciamus ministerium verbi, sine quo extreme miseri sumus.

Sed non omnes obtemperarunt Euangelio.

Anticipatio est per querelam. Nam cum ex dictis Iudæi inferre poterant: Si fides nullibi est nisi vbi est verbum, videtur fides esse vbicunque verbum sonat. Sed populus Iudaicus verbum habet. Quare ergo non fidem habet? Apostolus respondet breuissime: Quia non omnes qui verbum audiunt, verbo credunt.

Esaias enim dicit: Domine, quis credit auditui nostro?

Querela Prophetæ probat non omnes qui audiunt Euangelium, Euangelio credere. Hæc querimonia est Prophetæ cupientis Christum innotescere omnibus, & cōquerentis de ingratitudine plerorumque, qui Christi vocem contemnunt. Hinc monemur & nos qui Christum docemus, vt ingemiscamus, & conqueramur cum Propheta, si parum fructuosus noster labor videatur. Obseruetur quoque quam apposite hoc Prohetæ testimonium summæ caussæ conueniat. Nam apertissime significat hanc vnam & solam caussam esse reiectionis Iudæorum, quod verbis Prophetarum non crediderint. Et contra, vnam & solam caussam esse salutis gratuitam in Christo misericordiam, quæ omnibus credentibus applicatur. Vocabulum auditus accipitur dupliciter, videlicet actiue & passiue. Cum actiue capitur, facultas audiendi est: cum passiue, est verbum quod auditur. Et per metalepsin noticia, ex audito verbo concepta.

Igitur fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei.

Gradationis conclusio, videlicet quod fides fit ex noticia verbi Dei. Auditus hîc pro noticia eius quod auditur capitur, quæ noticia fit per prędicationem verbi, contra Enthusiastarum deliria, qui nihil vocali concioni tribuunt.

Sed dico: Numquid non audiuerunt?

Rursus anticipat obiectionem, ne quis se excuset quasi verbum non audierit, & ostendit eorum culpam esse, qui non audiuerunt, & non culpam Dei, qui in orbem terrarum misit suos legatos, vt verbum suum annunciarent, atque ideo subijcitur:

Quinimo in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis verba eorum.

Hæc obiectionis dilutio est, qua ignorátiæ prætextus adimitur Iudæis, & concluditur hoc modo: Vox prædicantium verbum per totum mundum insonuit: Igitur Iudæi falso prætendunt ignorantiam. Ignorantia siquidem affectata, ignorantem nequaquam excusat. Testimonium ex Psalmo 19. parum videtur in speciem præsenti caussæ conuenire, Nam in eo Psalmo loquitur Dauid de duplici modo gloriæ Dei, quorum VNVS fit per cœlos & miranda Dei opera, quæ in cœlis conspiciuntur, ad quem modum pertinent hæc Dauidis verba: In omnem terram exiuit sonus eorum, scilicet cœlorum, hoc est, miranda machina cœlorum vbique per orbem testatur de gloria Dei opificis. ALTER modus fit per verbum, de quo ita incipit: Lex Domini immaculata &c. Respondeo, Paulum rectè tribuere antitypo quæ typo conueniunt. Nam sonus cœlorum typus fuit vocis Apostolorum sonituræ per orbem terrarum. Sicuti visibilis hic Sol typus est Christi, qui suæ virtutis radios spargit per orbē terrarum, idque multo potentius & efficacius quam hic Sol aspectabilis. Quod autem Dauid respexerit ad hoc antitypon, ostendunt ea quæ sequuntur: Et in fines orbis verba eorum. Nam verba improprie tribuuntur rebus inanimatis.

Sed dico, nunquid non cognouit Israël?

Quoniã offendebantur Iudęi quod gentes per Euangelium vocarentur. Putabant enim Iudæi ad se solos pertinere Messiam cum suis beneficijs, ideo Prophetarum testimonia adducit Apostolus, vt ostendat vtrumq; olim fuisse prædictũ à sanctis Dei Prophetis, hoc est, & gentes inuitandas esse ad gratiam Euangelij, & Iudæos plerosque ob suam ingratitudinem reijciendos.

Primus Moses dicit: Ego ad æmulationem prouocabo vos in eo qui non est populus, & in gente stulta irritabo vos.

Hoc est: Ero gentibus adeo clemens & misericors, vt vos eis inuideatis. Prouocabo enim vos exemplo gentium. Nam cum gentes amplexæ fuerint Euangelium, vos zelo quodam gentibus hanc felicitatem inuidebitis, & ita offendemini, vt etiam Euangelium reijciatis, quo reiecto & vos peribitis. Notetur & hîc phrasis scripturæ, qua euentus tribuitur agenti propter aliud. Non enim consilium Dei fuit, vt Iudæos prouocaret ad defectionem à misericordia, quam gētibus esset exhibiturus, sed quia talis euentus secutus est, qui habuit veram caussam, inuidiam & malitiam Iudæorum.

Esaias autem audet & dicit: Inuentus sum non quærentibus me, conspicuus factus sum his, qui me non interrogabant.

Esaiæ testimonio probat gentes vocandas ad gratiam Euangelij, in quo testimonio tria notentur. PRIMVM, beneficium Euangelij vniuersale esse. SECVNDVM, gratiam Euangelij non pendere ex prærogatiua hominum. TERTIVM, non operibus & meritis hominum Deum prouocari ad exhibendam gratiam. Non quærentes Deum & non interrogantes de Deo, periphrasis gentium est, quæ docet, qualesnam sint homines antequam ipsos Dominus sua misericordia præueniat.

De Israël autem dicit: Quotidie expandi manus meas ad populum contumacem & contradicentem.

Eodem pertinet & hoc Esaiæ dictum, quo vt storgam Dei erga Iudæos notat: ita summam eorum ingratitudinem indicat. Expansio manuum Dei symbolum est cum cumulantis beneficia in homines, tum allicientis eos ad se per prædicationem Euangelij ne pereant. Obseruetur hîc rursus vera caussa & vnica reie-

ctionis

ctionis Iudæorum nempe contumacia & superba rebellio, qua Iudæi se Deo opposuerunt, & contradictio, qua Prophetis Dei, adeoq; Deo ipsi aduersati sunt. Quod autem Deus arcano consilio non destinarit hunc populum certæ damnationi, manifestũ est. Nam dicitur Deus expandisse manus suas ad illum, vt eum alliceret ad Euangelij gratiã, quod sane nequaquam fecisset, si eum ad certum condidisset interitum. Opponamus igitur hoc perspicuum dictum Stoicis de prædestinatione imaginationibus.

CAPVT XI.

Summa Capitis vndecimi.

Vt Iudæos non esse omnino reiectos, sed saluari omnes qui ex illis crediderint, ostendit: ita gentes & docet & monet: Docet quidem quod Iudæi sint lapsi in ipsarum commodum, Monet vero ne gentes superbe abutantur gratuito Dei beneficio in Iudæorum contemtum.

Ordo & partes Capitis vndecimi.

PRIMO *loco diluit Apostolus obiectionem, quæ nasci poterat ex fine capitis decimi, vbi adhibitis Esaiæ testimonijs, gentes quidem assumtas, Iudæos verò reiectos concludit.* DEINDE, *vt retundat omniũ hominum arrogantiam, & præcipue Iudæorum, electionem docet esse gratuitam, atq; eos qui quærunt ex operibus iustitiam magis, excæcari ostendit.* POSTHÆC *ad gentes se conuertit, quas docet & grauiter monet, ne diuino beneficio abutantur.* POSTREMO *hanc totam disputationem exclamatione claudit. Sunt proinde quatuor huius capitis partes.* PRIMA *est huius propositionis (Non omnes Iudæi sunt reiecti) confirmatio.* SECVNDA *est comprobatio gratuitæ electionis.* TERTIA *est Apostrophe ad gentes, partim didactica, partim protreptica.* QVARTA *ephiphonema est, qua præsens clauditur disputatio.*

EXEGESIS VNDECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DICO igitur: Num repulit Deus populum suum? Absit.

Obiectio hæc nascitur ex fine præcedentis capitis, vbi Propheticis testimonijs ostendit Apostolus, gentes quidem receptas, Iudæos verò reiectos esse, vnde videtur sequi: Deum suum peculiarem populum repulisse, atq; adeo suam promissionẽ irritam fecisse. Verum Paulus, vt in principio noni, soluit obiectionem distinctione, Sed PRIMVM auersantis particula reijcit quod obijcitur. DEINDE ostendit se vniuersaliter non locutum esse de omnibus Iudæis, sed tantum de ijs, qui rebelles esse perseuerant.

Etenim ego Israëlita sum ex semine Abrahæ, tribu Beniamin.

Ratio inficiationis à suo exemplo petita, quæ concluditur hoc modo: Ego Paulus non sum reiectus. Ego Paulus sum Israelita. Igitur, Israelitæ non sunt reiecti. SOLA minor ponitur, Maior autem & conclusio ex propositione refutanda & ratione posita colliguntur. Obserua Apostolum iuxta artificum præceptum particulare axioma verum opponere vniuersali refutando. Neq; est vlla potentior ratio refellendi vniuersalia dicta, quam per eiusdem generis particularia pugnantia, cum eorum veritas demonstratur. HIC locus cum Papistico pugnat dogmate, qui dicunt, præsumtionem esse, si quis certo se in gratia esse statuat. Quare exemplo Pauli vnusquisq; suam certificet conscientiam, viua in Christum fiducia, ac debita obœdientia,

Non reiecit Deus populum suum quem præsciuit.

Respõsionis asseueratio per distinctionem. Non repulit Deus populũ suũ quem præcognouit. Præcognouit autem in Christũ credituros saluandos, & contumaces hostes Christi ob suam ipsorum culpam

culpam abijciendos decreuit. Huc pertinet illa distinctio, quā supra in 9. Apostolus tradidit, videlicet quod semen Abrahæ distinguatur in filios carnis, & in filios promissionis, illi quidem non reputantur in semen, hi autem sunt semen coram Deo: non quidē propter vllam carnis prerogatiuam, sed propter imitationem fidei: vnde est quod non minus gentes, quam Iudæi credentes, Æbrahæ semen dici possint.

An nescitis in Helia quid dicat scriptura? Quod intercedit apud Deum pro Israël dicens: Domine, Prophetas tuos occiderunt, & altaria tua subuerterunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Quid dicit ei oraculum? Reliqui mihi septem millia, qui non curuarunt genua Baal. Sic igitur & hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ factæ sunt.

Distinctionem probat Apostolus scripturæ testimonio, & collatione temporis Heliæ cum tempore suo. Distinguit autem populū Iudaicum 10 in duos ordines. in quorum VNO fuerunt plurimi, & qui in speciem apparebant præcipui in regno Israelitico, quorum tamen studium præcipuum fuit Prophetas Dei persequi & occidere, adeoq; pietatis prætextu, religionem veram & verbum Dei quod sonabat Helias, funditus euertere. In ALTERO erant pauci obscuri & contemti, qui publicè non profitebantur, vnde & Helias conqueritur se solum relictū 20 esse, Hi tamen non curuarunt genu imagini Baal ad imperium impiæ fœminæ Iesabelis, hoc est, fuerunt vnius Dei veri cultores. Hi secundum electionem, qua Deus gratuito saluat credentes, saluati sunt. Etsi erant illi, si reliquam multitudinem spectes, admodū pauci: Ad eundem modum nunc fit, plurimi adeoq; præcipua pars impij sunt, & sua pereunt culpa. Contra paucissimi, qui respectu turbæ vix reputantur nimia quædam portio tanti cœtus, in verbo promissionis gratuitæ acquiescunt & saluantur. PORRO querela Prophetæ, se solum relictum esse conquerentis, clare ostendit, qualisnam fuerit in media ætate mundi facies Ecclesiæ. Satis enim ostenditur, quod tū tēporis Ecclesia Dei cū tyrannide potentum, tum superstitione idololatrarum fuerit oppressa, adeo vt nullus ferè fuerit qui publice veram religionem profiteretur. Hæc res & nos, qui in extremam fere Ecclesiæ senectam incidimus, consoletur aduersus scandalum paucitatis & crucis, & ex responso Domini, qui testatur septem millia relicta esse, qui nō curuarunt genua Baal, sciamus multo plures esse veros Dei cultores, quā externe apparet in ijs locis, vbi tyranni & hypocritæ veram doctrinam persequūtur. Baal proprie significat eum, in cuius potestate aliquis est, vt mancipium in potestate Domini, vxor in potestate mariti, discipulus in potestate magistri, res possessa in potestate possessoris. Hinc transfertur ad idolum, cui scilicet idololatrę sese totos mancipant, ex quod manifestū est, quod quicunq; beatā virginem aduocatā & dominam aut alios sanctos vt patronos implorant, sīn idololatrę: & quod nemo coram idolis & imaginibus eorum se incuruare possit, sine sacrilega idololatria.

At si ex gratia, non amplius ex operibus, alioquin gratia non amplius gratia. Si autem ex operibus, non amplius ex gratia. Alioquin opus non amplius est opus.

Anticipat Iudæorū obiectionem, & eorum arrogantiam retundit, qui electionem pendere ex operibus, falso opinati sunt: quem errorem per collationem contrariorum effectuum, operum & gratiæ refellit. Ponuntur autem hîc duæ propositiones loco duorum syllogismorum, quorum PRIOR à positione antecedentis ad positionem consequentis concluditur hoc modo: Si gratuita est electio, non pendet ex operibus. At electio, adeoq; salus ipsa est gratuita. Ergo, Nequaquam ex operibus pendet. PROPOSITIONI probationem subiungit. Alioquin inquit, gratia non est gratia. Nam quod ex gratia datur, merum donum est, Contra quod operibus rependitur, debitum est omnino. Cum itaq; debitum & donum ita repugnāt, vt neutrum de altero recte dici possit, fieri nequaquam potest, vt idem sit donum & debitum. Hoc argumentū ad Romanos 4. hisce effertur verbis: Operanti merces non imputatur secundum gratiam, sed secūdum debitum. At non operanti, credenti vero in eum qui iustificat impium, imputatur fides eius in iustitiam. Quod igitur redditur operanti, merces est, & quod ex gratia tribuitur, merum est donum. POSTERIOR syllogismus à destructione antecedentis concluditur hoc modo: Si ex operibus est electio, iam non ex gratia. Sed electio non est ex operibus. Igitur,

Est

Eſt ex gratia. PROPOSITIO probatur hoc modo, Alioquin opus non eſt opus. Vt enim præmium operis eſt, ita donum gratiæ. Hîc locum habet regula illa Dialecticorum: Quorum ſubiecta ſunt contraria, illa quoq; ſunt contraria. Cum igitur gratia & opus ſunt contraria, erunt etiam donum & meritum contraria. Quare rectiſsime de gratia Auguſtinus loquitur, cum ait: Gratia eſt nullo modo quę non eſt gratuita omni modo. Et Ambroſius, Ingratus eſt miſericordiæ Dei, qui vult eſſe ſub lege. Obſeruetur hoc loco refutatio erroris Papiſtarum, qui iuſticiam, qua iuſtificamur coram Deo & ſaluamur, componunt ex fide & operibus ſimul. Nam cum fides ex ſola gratia dependet, non eſt quod quis ei meritum operum, tanquam συναίτιον adiungat.

10 Quid igitur quod quærit Iſraël hoc non eſt conſecutus, ſed electio eſt conſecuta, reliqui autem excæcati ſunt?

Concludit reſponſionem ad quæſtionem propoſitam, cuius concluſionis hic ſenſus eſt: Iſrael quærit iuſticiam & ſalutem, ſed præpoſterè, nempe per ſua merita & opera, Ideo iuſticiam & ſalutem non eſt conſecutus, ſed electio, hoc eſt, electi, nimirum qui ex gratia per fidem quęrunt ſalutem, hi ſalutem conſecuti ſunt, reliqui autem propriæ iuſticiæ opinione ſunt excæcati. Electi autem dicuntur, quicunq; fidem promiſsionis habent. Nam Deus ante conditum mundum ſtatuit in filio ſaluos facere credentes citra omnem perſonarum acceptionem. Hoc decretum diuulgatum eſt orbi 20 terrarũ voce Apoſtolorũ, idq; ex mandato filij ita Dei ſuis diſcipulis mandantis: Ite in mundum vniuerſum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.

Quemadmodum ſcriptum eſt: Dedit eis Deus ſpiritum compunctionis, oculos vt non videant, & aures vt non audiant, vſq; in præſentem diem.

Hoc Eſaiæ teſtimonio comprobat Apoſtolus alterum cõcluſionis membrum de reiectione contumacium Iudæorum. Verum ne hoc teſtimonium ſinamus torqueri in alienum ſenſum, tria nobis obſeruanda ſunt. PRIMVM, in quem finem adducatur ab Apoſtolo hoc Eſaiæ teſtimonium. DEINDE, Quid agat Propheta in eo loco, vnde hoc teſtimonium deſum- 30 tum eſt. PRÆTEREA phraſis eſt cognoſcenda. Adducitur autem hoc teſtimonium, vt eo oſtendat Apoſtolus, pleroſq; Iudæorum contumaces eſſe, ac ſpreta fidei iuſticia, ſectari iuſticiam operum, à qua tamen procul abſunt. Hoc Apoſtolum velle & nihil aliud, ſatis diſputationis ſeries oſtendit. Huc etiam congruit Prophetæ conſilium, qui in eo loco pœnas impietatis gentis Iudaicæ deſcribit. Hæc enim gens, quia noluit Prophetas Dei audire, vt cõuerteretur ad Dominum, deſertione diuini auxilij punitur, ex quo fit, vt magis magiſq; ad verbum Domini obdureſcat. Cum hac etiam interpretatione cõuenit & phraſis linguę, qua dare, non aufferre, ſed iuſto Dei iudicio permittere accipitur, idq; propter contumaciam antegreſſam. SPIRITVS compunctionis eſt ſpiritus pungens & mordens, eo quod exacerbatus ſit voce Prophetarũ, ac odio doctrinæ. Significatur ergo hac locutione, quod 40 pleriq; Iudæorũ extremè contemſerint verbum Dei, cuius contemtus iuſtiſsima pœna eſt cæcitas animorum, quæ ſymbolo oculorum non videntium, & aurium non audientium ſignificatur. HOC ergo Prophetæ dictum admoneat nos timoris Dei & reuerentiæ erga verbum, ne & nos ob contumaciã noſtram ſimiliter puniamur. Exempla huius rei horrenda in Mahometiſtis & Papiſtis videre licet, vt interim taceã de multis qui Papatui renunciarunt, ſed interim totos ſe carni tanquam mancipia tradiderunt: vnde factum eſt, quod Euãgeliũ Dei apud externos male audiat, ac ſi omni turpitudini et tyrãnidi habenas laxaret.

Et Dauid dicit: Fiat menſa eorum in laqueum, & in captionem, & in ſcandalum, & 50 in retributionẽ illis. obſcurentur oculi eorum, vt non videant, & dorſum eorum ſemper incurua.

Dauidis quoq; teſtimonio eãdem concluſionem comprobat, & oſtendit contemtum verbi Dei in populo Iudaico cæcitate puniri, & prorſus idem ſenſus eſt huius Dauidis dicti, qui eſt teſtimonij Eſaiæ, ſed tantum obſcuritas eſt in phraſi, quam ita explico, Menſa eorũ fiat in laqueum, hoc eſt, miniſterium verbi per malas & erroneas opiniones corrumpatur, hoc eſt, quod ad Theſſalonicenſes ſcribitur, de ſpiritu erroris, quo Apoſtolos prædicit donandos, qui veritati nolunt obedire. Nam per laqueum corrupta doctrina intelligitur. Nam ea animę hominũ non ſecus capiuntur, quam aues laqueis aucupum. Idẽ ſignificatur captionis & ſcandali vocabulis, metaphora ſumta à feris, quæ decipulis capiuntur.

piuntur. Caussam expresse addit, cum inquit: In retributionem ipsis, hoc est, vt ipsis eo pacto reddatur commerita pœna. Huc dorsi incuruatio pertinet, quæ significat contumaces deprimendos oneribus malæ cõscientiæ, ne sursum aspiciant, metaphora sumta à gestantibus onera, qui dum incuruantur, sub pondere sursum aspicere nequeunt. Hinc itaq; concluditur, quod excæcatio & obduratio sit contemti verbi iustissima pœna, vnde monemur timoris Dei & reuerentiæ erga ministerium, ne nos contumaces effecti simili aliquando puniamur pœna.

Dico igitur, Num impegerunt vt caderent? Absit.

Repetitio quæstionis est, ad quam negatiue respondet, vt supra. Repetit autem quæstionem, vt eam nouo argumento corroboret.

Sed eorum lapsu salus contigit gentibus, vt ipsi ad æmulationem prouocentur.

Ratio inficiationis. Sic abijciuntur Iudæi contumaces, vt vel ipsa æmulatione tandem prouocentur ad gratiam, & resipiscant, vbi viderint tantam gratiam gentibus contigisse. Obseruetur hîc, quod lapsus Iudæorum non fuerit per se caussa salutis gentium, sed tantum per occasionem, alioqui res mala boni caussa videretur. Sic dicuntur mali mores bonarum legum caussæ esse, scilicet non effectiuè, sed occasione tantum.

Si vero eorum lapsus diuitiæ sunt mundi: & diminutio eorum diuitiæ gentium, quanto magis incolumitas eorum?

Anticipat obiectionem. Si lapsus Iudæorum fuit gentibus salutaris, sequitur quod salus Iudæorum sit gentibus perniciosa. hoc est, Si stetissent Iudæi, gentes non fuissent salutem consecutæ. Sed Paulus argumentum hoc inuertit, per locum à minori ad maius, hoc modo: Si lapsus Iudæorum fuit salutaris gentibus: Multo magis incolumitas Iudæorum fuisset gentibus salutaris. Non gentes fuissent Iudæorum exemplo prouocatæ, vt Euangelium reciperent.

Vobis enim dico gentibus, quatenus certe ego gentium sum Apostolus, ministerium meum illustro, si quo modo ad æmulationem prouocem carnem meam, & aliquos ex ea saluos faciam.

Apostrophe ad gentes, quæ continet secundam responsionis datæ rationem, à suo facto desumtam, cuius hic sensus est: Ego gentium Apostolus maiori sedulitate & industria propagare studeo Euangelium inter gẽtes, vt prouocem carnem meam, hoc est, consanguineos Iudæos ad æmulationem, quo gentium exemplo excitentur ad amplectendũ Euangelium. Est autem illustrare ministerium nihil aliud, quàm illud illustre reddere & exornare, quod fit summa in officio sedulitate, ac pia sanctaq; vita tanto munere digna. Hoc Pauli exemplum intueantur omnes verbi ministri, ac studeant pro viribus singuli exornare ministerium quod nacti sunt, qui autẽ contra faciunt, cogitent quanto scelere se inuoluant, & quantas pœnas sibi accersant. Quod autem addit Apostolus: Vt aliquos ex eis saluos faciam, duo continet, PRIMVM enim euertit stoicam de prædestinatione doctrinam. Huc enim totus incumbit Apostolus, vt suos consanguineos Iudæos per prædicationem Euangelij cõuertat. Quare nequaquam statuit fatali quadam necessitate decretam esse ipsis certã damnationem. DEINDE dignitatem ministerij extollit, cum ministri Euangelij saluare recipientes Euangeliũ dicantur. Huc illud ad Timotheum: Attende tibi ipsi & doctrinæ, persiste in illis. Hoc enim faciens, & teipsum saluum facies, & eos qui audierint. Saluos igitur faciunt ministri Euangelij eos, qui se audiunt, non vt autores salutis, sed vt ministri, qui salutem hominibus annunciant.

Nam si reiectio eorum est reconciliatio mundi, quid receptio, nisi vita ex mortuis?

Repetitio proximę anticipationis, quæ eo pertinet, vt consoletur gentes, ne suam salutem impediri existimẽt, si Iudæi in gratiam recipiantur. Rursus hîc sciendum est, reconciliationem Iudæorum esse quidem reconciliationem mundi, sed non effectiue & per se, sed per occasionem tantum. Vita ex mortuis hoc loco est, qua de regno mortis transferuntur homines in regnũ Christi, quod fit quando Euangeliũ Christi fide recipiunt.

Quod

Quod si primitiæ sunt sanctæ, etiam massa.

Tertia ratio allegorica est, quæ nititur promissionibus patribus factis. Nam illæ promissiones pertinent pariter & ad stirpem & ad posteros. Stirpis autem nomine patriarchæ Abraham, Isaac, Iacob intelligendi sunt, qui hic primitię dicuntur. Massæ seu aspersionis nomine posteri patriarcharum significantur. Etsi autem clarum est per primitias intelligi patriarchas, vt dictum est, & per massam eorum posteritatem: tamen ratio appellationis non eadem ab omnibus statuitur. Quare omissis cæteris opinionibus, eam amplector quæ est Leuitici cap. 23. vbi ita loquitur Dominus: Ex habitationibus vestris adducetis panes ventillationis duos, qui facti sunt ex duabus decimis similæ, quique cum fermento cocti sunt pro primitijs Domino. Ad horum panum primitias respicit Apostolus, quorum oblatione tota massa Israelitis sanctificabatur, quod scilicet tum demum possent in reliquum annum suas fruges pinsere & coquere bona conscientia, persolutis primæ illius massæ primitijs.

Et si radix sancta, etiam rami.

Eiusdem rationis repetitio licet alia sit allegoria. Radix, inquit, est sancta, hoc est, patres sunt sancti, non quidem natura, sed promissione, cui fidē adhibuerunt. Igitur etiam rami, id est, patrum posteri sunt sancti. Nam ad hoc etiam promissio hæc pertinet: Ero Deus tuus, & seminis tui post te in sempiternum. HIC oritur quæstio, Num orti ex sanctis parentibus sint sancti? PRIMVM respondeo, discernendum esse inter naturam & promissionem. Natura omnes nascimur rei & peccatores, qualescunq; tandem habuerimus progenitores. At qui nati sunt ex sanctis parentibus, promissionis huius: Ero Deus tuus & seminis tui post te in sempiternum, sunt participes. Sed hæc promissio videtur tantum pertinere ad Abraham & eius posteros? Respondeo, Paulus ad Galatas 3. definit filios Abrahæ, qui sunt participes promissionis factæ Abrahæ, quales sunt omnes qui promissioni gratuitæ fidem adhibent. ita enim ait: Qui ex fide sunt, benedicuntur cū fideli Abrahamo. hoc est, eadem benedictio pertinet ad fideles, quæ facta est olim Abrahamo. Vt igitur Deus obsignauit hanc suā promissionē infantibus, ortū ducentibus ab Abrahamo visibili sacramento, videlicet circumcisione: ita infantibus Christianorum gratiam promissionis baptismo obsignat. cuius promissionis si non essent participes, obsignari illis nequaquam posset. Quod ergo Ecclesia offert suos infantes ad baptisandū, ideo hoc facit, quia promissione diuina nititur. Hinc & illud sequitur, quod Christianorū infantes discedentes sine baptismo, præuenti subitanea morte, non propterea vt prophani abijciendi sint. Nam salutem ex promissionis efficacia non minus obtinent, quàm Iudæorum infantes, qui morte præuenti ante octauum diem non fuerunt circumcisi. PORRO si de adultis quæris, dico quod in ipsis requirat Deus fidem promissionis, quam qui nō habent, promissione excidunt. qua de caussa ab Apostolo defracti rami dicuntur. Neque tamen sequitur, salutem infantum parentum dignitate niti, sed promissione potius, cuius communicandæ occasionem esse parentum fidem testatur promissionis verbum: Ero Deus tuus & seminis tui. Alias quæstiones intricatas, quæ hîc agitari possent, omitto.

Quod si ex ramis quidam defracti sunt, tu vero cum esses oleaster, insitus es pro ipsis, & particeps factus es radicis, & pinguedinis oleæ, ne glorieris aduersus ramos.

Rursus gentes admonet, ne ex eo superbiant, quod sint vocatæ ad Euangelij gratiam, reiectis contumacibus Iudæis. Sensus verborum hic est: Si quidam ex Iudæis propter incredulitatem suam sunt abiecti & abscissi de populo Dei, & tu gentilis, qui eras extra familiam Dei, iam in populo censeris, & promissionis illis factæ per fidem es particeps, caue ne superbe contemnas Iudæos, & arrogantius exprobres illis suum infortunium, qui olim quidem rami fuerunt, nunc autem ob suam contumaciam sunt defracti. id est, exciderunt promissione patribus facta. Non igitur Iudæi fatali necessitate reiecti sunt, sed propter suam contumaciam, qui noluerunt in radice & eius pinguedine manere.

Quod si glorieris, tu non radicem portas, sed radix te.

Ratio ab absurdo. Nam gentilem gloriari aduersus Iudæum, perinde est ac si rami arboris gloriarentur aduersus radicem, sine qua prorsus arent, & sunt infœcundi. Vt enim à radice venit succus in ramos, vnde florescunt: ita promissio patribus facta, ad eorum quoq; natos pertinet, cuius promissionis gentes factæ sunt participes ex gratia.

Dices

Dices ergo: Defracti sunt rami, vt ego insererer.

Obiectio gentium conuersarum per prædicationem Euangelij. Rami defracti sunt, vt oleastri insererentur, hoc est, Iudæi sunt reiecti, vt assumerentur gentiles.

Bene, propter incredulitatem defracti sunt, tu vero fide stetisti.

Concessio est & translatio caussæ. Sūt, fateor, defracti rami, sed propter incredulitatem, tu stas, quia credidisti gratuitæ promissioni. Non ergo res dependet ex tua dignitate, sed ex gratia, cuius per fidem factus es particeps. Non est itaque quod de merito tuo aduersus Iudæos glorieris. 10 Hic rursus caussæ reiectionis Iudæorum, & assumtionis gentium notentur.

Ne efferaris animo, sed time.

Infert exhortationem ex doctrina, & proxima comminatione, idq; more Prophetico & Apostolico. Sunt autem duo in hac propositione. PRIMVM enim requirit humilitatem, quę facit vt nos ipsos intuentes, alios non contemnamus, sed potius vt membra foueamus, atque erratis mutuis condonemus. ALTERVM est, quod requirit timor, qui admonebit nos, & nostræ fragilitatis, & singularis studij retinendæ ac fouendæ fidei, ne ea amissa, in priorem condemnationem recidamus. Huc & illud Apostoli pertinet: Qui stat, videat ne cadat. 20

Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit: Vide ne qua fiat, ne & tibi non parcat.

Ratio propositionis à maiori ad minus. Si Deus populo suo peculiari ob contumaciam aduersus se non pepercit: Multo minus parcet gentibus, si contumaces & superbæ esse cœperint.

Vide igitur lenitatem & seueritatem Dei.

Excitat gentes, vt cogitent de caussis cum reiectionis Iudæorum, tum assumtionis gentium, vt hoc pacto 30 gentes ad timorem Dei inuitet, atq; illis verā humilitatem cōmendet. Summa huc redit, vt in hoc mysterio iudicij & misericordiæ Dei duo spectemus, nempe lenitatē seu benignitatem, qua ex misericordia credentes assumit, & seueritatem qua iuste cōtumaces abijcit.

In eos quidem qui ceciderunt, seueritatem, in te vero lenitatem, si permanseris in lenitate.

Distributionis huius hic est sensus: Deus seuere iudicabit contumaces, & gratiose saluabit omnes, qui in lenitate (scilicet Dei) permanserint, quod quidem illi faciunt, qui retinent fidem & bonam conscientiam. Nam vt Dominus mitis & benignus est fidelibus, ita seuerus iudex erit contumacibus & inobœdientibus. 40 Obseruetur hoc loco diligenter adiecta conditio: Si permanseris in lenitate, quæ conditio satis docet, quod qui in gratia iam est, possit sua culpa & suopte vicio gratia excidere & perire. Hæc sane doctrina nequaquam stare potest cum stoica illa, quam quidam defendunt, prædestinatione.

Alioqui & tu excideris, & illi si non permanserint, in incredulitate inserentur. Potest enim Deus illos rursus inserere.

Comminationis repetitio: in qua obseruetur excisionis caussa, quæ est defectio à lenitate, quæ fit abiectione fidei. Nam qui fidem abijcit, ex olea, in quam per fidem insitus fuit, excidi dicitur. Rursus, qui post defectionē à fide, & excisionem ex olea denuo credit, dicitur rursus in oleam inseri per gratiam. Hic locus manifeste 50 euertit imaginationem de prædestinatione stoicā. Hic enim aperte dicitur, quod & homo possit inseri in oleam per fidem, & idem rursus eximi per incredulitatem. Non igitur alio respiciendum est in hoc mysterio, quam ad iudicium Dei, quo iuste abijcit contumaces, & ad misericordiam eiusdem, qui rursus in oleam inserit agentes pœnitentiam. Huius rei ratio à potentia Dei sumitur. Potest enim, inquit, Deus rursus eos inserere. Hæc ratio tria docet: PRIMVM, quod homo excidens gratia, non possit ad eam redire, nisi virtute Dei. SECVNDVM, quod lapsis non sit neganda venia, & intercludenda salutis via. TERTIVM, quod nō plus possit homo in rebus salutis sine fide, quàm ramus defractus virere priusquam

usquam in arborem hortulani manu fuerit insitus. Neque tamen debet hæc similitudo ad omnes proprietates & accidentia rami & hominis referri.

Si igitur tu ex oleastro, quæ tibi natiua erat, exsectus es, & præter naturam insitus es in veram oleam, Multo magis hi, qui sunt secundum naturam propriæ oleæ inserentur.

Conclusio comminationis, argumento sumto à minori ad maius, cuius hic sensus est: Si gentes quæ non erant populus, vtpote quibus non est facta peculiaris promissio, ex sola gratia, absq; omni merito, receptæ sunt, Multo magis Iudæi, quibus facta est promissio peculiaris, recipientur, modo promissionē fide amplexæ fuerint. Vt præter naturam est aliquid esse absq; omni merito, cum subito & repente fit præter expectationem: Ita secundū naturam est, quod ex peculiari promissione diutissime durante olim patribus facta contingit, ea loquendi ratione, qua vsitata & diuturna secundum naturam dici possunt, & contra, quæ inusitata & præter expectationem contingentia, præter naturā. Alioqui non est magis præter aut secundum naturam recipi Iudæum quam gentilem. Nam nō est distinctio. Omnes enim ab eodem Deo creati. Omnes ab eodē patre Adamo nati. Omnes in eodem Adamo lapsi. ac, Omnibus cum eodem Adamo facta est prima promissio.

Nolo autem vos ignorare fratres, mysterium hoc (vt ne apud vosmetipsos superbiatis) quod cæcitas ex parte Israëli contigit, donec plenitudo gentium ingrediatur, atque ita vniuersus Israël saluabitur.

Quod hactenus figuratè dixerat Apostolus, nunc tandem conclusurus aperte enunciat, ac primo loco finem totius huius disputationis ponit, videlicet ne superbiamus, hoc est, vt humiliemur, ac timeamus Deum, vnde fiet, vt fidem quoque ad finem retineamus. Vocat autem consilium Dei de reiectione Iudæorum, & assumtione gentium mysterium, propterea quod caro per se illud cōsilium non intelligat, vt apparet in Iudęis, qui non intellecto hoc arcano Dei consilio, putabant Messiæ beneficia ad se solos pertinere: hoc nitentes fundamento, quod essent nati ex semine Abrahæ, cui facta erat promissio cum suo semine in sempiternum duratura. Non autem intellexerunt nec iustam Dei iram in contumaces, nec inexhaustam eius misericordiam in eos, qui ad misericordiam per fidem confugiunt. Quantum autem ad cæcitatem, cuius hîc meminit, attinet, satis supra dictum est. Nam ostensum est, quod habuerit hæc cæcitas caussam antegressam contemtum Dei, & cōtumaciam aduersus ipsum, vt clarissime docetur superiori capite. Plenitudinem gentium vocat, magnum illum ex gentibus numerum, qui per Euangelium conuertetur. Quod autem addit: Sic totus Israel saluabitur, ab alijs aliter exponitur. Sunt qui hoc dictum de Iudæis nouissimo tempore ante iudicium conuertendis intelligunt, & magnam multitudinem eorum totum Israelem hyperbolicè dici autumant. Alij Israelē totum, Ecclesiam catholicam ex Iudæis & gentibus congregandam interpretantur, vt supra ostensum est. Nam illi soli habentur filij Israelis, adeoq; veri Israelitæ, qui insistunt vestigijs Israelis, & in promissionis verbo acquiescunt. Hæc sententia verior esse videtur, & confirmatur tota huius disputationis serie. Verum quia sunt qui superiorem interpretationem malunt, totum hoc de conuertendis Iudæis mysterium Deo committamus. ac nos interea in timore Dei retineamus fiduciam, adhærentes ipsius verbo in vera humilitate.

Sicut scriptum est: Veniet ex Zion liberator, & auertet impietatem à Iacob, & hoc illis à me fœdus, cum abstulero peccata eorum.

Probat Esaiæ testimonio totum Israelem conuertendum, & simul definit verum Israelem. Paulus secutus versionem Græcam, in verbis nonnihil discrepat ab Hebraica veritate, quæ sic ad verbū habet: Veniet Zioni Redemtor, & ijs qui redierint ab iniquitate in Iacob. Proinde resipiscentes in Iacob verus Israel sunt, adeoq; totus Israel reputantur. alij qui non conuertuntur apud Deum tanquā non populus, immo veluti reiectamenta habentur. De fœdere autem, cuius meminit, hoc tenendum est, quod eius sit duplex conditio: VNA, à parte Dei, quæ hîc à Paulo exprimitur: Cum abstulero peccata eorum. ALTERA, à parte hominis, videlicet, cum homo fide in promissionem fœderis recumbit, atq; hoc Esaias addit cap. 59. Et ego cum illis hoc meum fœdus sancio, dicit Dominus, Spiritus meus qui super te est, & verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent ex ore tuo, neque ex ore seminis tui,

nis tui, ab hoc tempore vſque in æternum. Cum Deus hîc requirit conſeruationem verbi, requirit vtique & verbi fidem, qua promiſsio nobis applicatur. Diligenter hîc obſeruetur ordo diuinitus in miniſterio Euangelij inſtitutus. Spiritus Dei, & verbum Dei coniunguntur non ſecus atque in pane vis panis & ipſe panis, hæc vna nutriunt, neutrum ſine altero efficax eſt. Tolle ſpiritum à verbo, & remanet mortua litera, Tolle verbum à ſpiritu, non amplius remanet ſpiritus Dei, ſed Sathanæ potius.

Itaque quoad Euangelium inimici propter vos, quoad electionem autem dilecti propter patres.

Concluſio quæſtionis eſt, huius videlicet: Num impegerunt vt caderent. ad quam quæſtionem reſpondet Apoſtolus negatiuè, particula abominationis Abſit, addens finem lapſus, ſed accidentalem. Sed eorum lapſu, inquit, ſalus contigit gentibus, hoc ipſum hîc repetit in concluſione. Quod autem dicit Apoſtolus, Iudæos inimicos factos eſſe propter gentes, ad euentum referendum eſt, non ad cauſſam efficacem. Vocatio enim gentium fuit quidem occaſio obdurationis Iudæorũ, ſed non cauſſa efficax. Quare inimici ſunt quoad Euangeliũ quod ſpreuerunt, Verum quoad electionem, dilecti ſunt propter patres, id eſt, propter promiſsionem patribus factam. ita enim ſonat promiſsio: Ero Deus tuus & ſeminis tui poſt te in ſempiternum. In hac promiſsione ſi manſiſſent poſteri Abrahæ, electionis gratia nequaquam excidiſſent. Fuerunt ergo Iudęi electi, ſed ſua culpa electione exciderunt, qui ſi reſipuerint aſſumentur rurſus. ex quo patet, falſiſsimum eſſe dogma ſtoicum de electione fatali, quæ excludit conditionem fidei.

Nam dona & vocatio Dei eiuſmodi ſunt, vt eorum ipſum pœnitere non poſſit.

Comprobatio eſt proximæ concluſionis à conſtantia Dei ſumta. Sunt enim promiſsiones Dei firmæ & irreuocabiles ſeruata cõditione ex parte hominum, quam pactio requirit. Cum ergo Deus elegit patres, & promiſit illis & illorum poſteris benedictionem, fieri nõ poteſt vt hæc promiſsio irrita reddatur, ac reuocetur à Deo. Deus enim conſtans eſt qui promiſit. Obſeruetur hoc loco ſingularis γνώμη: Dona & vocatio Dei ſunt ἀμεταμέλητα, id eſt, non pœnitenda, hoc eſt, in Deum non cadit diſplicentia facti, poſtquam aliquem ex ſua bonitate inuitatum prædicatione Euangelij recepit in gratiam. Hinc Paulus ſæpe conſolationes petit, qualis inter multas hæc eſt: Qui cœpit in vobis bonum opus, perficiet. Quare? Quia dona & vocatio Dei ſunt ἀμεταμέλητα. Sic & nos concludamus, quos hodie inuitat Dominus per ſuum Euangelium. Deus dedit nobis Euangelium, Obſignat nobis ſuam gratiam per baptiſmum, Confirmat eandem ſacra cœna. Quare non dubitandum eſt de eius erga nos fauore, modo nos in fide perſtiterimus. Hanc enim conditionem requirit vocatio Euangelica.

Sicut enim & vos quondam non paruiſtis Deo. Nunc autem miſericordiam eſtis conſecuti per horum contumaciam: Sic & iſti nunc non paruerunt vt per veſtram miſericordiam, & iſti miſericordiam conſequantur.

Ratio comprobationis per collationem, qua probat fieri poſſe, vt Iudæi aliquando conuertantur. Vos aliquando occaſione incredulitatis Iudæorum cœpiſtis credere. Ergo & illi ex eo occaſionem nacti, quod videât apud vos prædicari miſericordiam Dei, potuerunt reſipiſcere. Hic obſeruetur zelus bonus, quo quis ad æmulationem boni excitatur aliorum exemplo. Vnde monemur & nos, vt talis ſit doctrina noſtra & vita, vt alijs æmulationis occaſio eſſe poſsit, ad res bonas & Deo placentes. Contra qui zeli mali occaſionem dederit, pœnas proditionis meretur. Obſcuritatem quæ eſt in græco textu ſuſtuli per trãſpoſitionem particulæ, Vt, Nam ſi legeris in accommodatione: Sic & iſti nunc non paruerunt veſtra miſericordia, vt & ipſi miſericordiam conſequantur, ſententia quam requirit antitheſis euertitur. Opponit enim Apoſtolus miſericordiam gentibus exhibitam contumaciæ Iudæorum. Quare ſi Vt particulam præpoſueris, vt ego verti, conſtabit antitheſis, & plena erit ſententia, congruens cum illa: Si eorum lapſus diuitiæ ſunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentiũ, quanto magis plenitudo ipſorum.

Concluſit enim Deus omnes in incredulitatem, vt omnium miſereatur.

Ratio generalis ab exæquatione omnium hominum cùm Iudæorum tum

tum gentium, & ab æquitate Dei, qua est æqualis omnibus absque personarum respectu. PRIMVM dicit: Omnes esse peccatores, quare non est quod putemus alios alijs ob suam dignitaté præferendos esse. DEINDE affirmat Deum misericordem esse in omnes. Quare & Iudæis nunc contumacibus aliquando resipiscentibus contingere potest misericordia. Nam cum omnes pariter sunt rei, & omnibus æqualiter offertur gratia, quis intercludet Iudæis misericordiæ viam? Non est ergo quod glorietur gentilis contra Iudæum. Nam vtriq; peccatores sunt: Nec est quod Iudæus desperet, quod multis peccatis sit implicitus. Nam Deus conclusit omnes sub incredulitate, vt omnium misereatur. Sed quomodo, inquies, conclusit Deus omnes sub incredulitate? Vt iudex ferens sententiam iustam, non vt incredulitatis effector. Hic multa obseruatione digna occurrũt. PRIMVM enim hic locus aperte indicat, quod non sit personarum acceptio apud Deum. Nam vt omnes sine discrimine rei sunt, ita in omnes sine discrimine Deus est misericors, sed seruata Euangelij cõditione. DEINDE obseruetur testimonium de peccato, cuius rei pronunciantur omnes homines naturaliter propagati. AD HÆC confutantur hoc Pauli dicto iusticiarij, qui putãt homines suis operibus corã Deo iustificari, & consistere posse in iudicio Dei. PRÆTEREA docet hic locus, quod summum peccatum sit incredulitas, quæ inobœdientiæ erga Deum est mater, vt fides in illum omnium virtutum radix existit. POSTREMO, obseruetur dulcissima consolatio, quod Deus non ideo hominem peccati reum peragat, vt eum damnet, sed vt misericordiæ sit locus, modo peccator ad prædicationem Euangelij resipiscat.

O profunditas.

Disputationem de vocatione gentium & reiectione Iudæorum, exclamatione, quæ continet admirationem & collaudationem seu gratiarum actioné, claudit. Pertinet autem hæc exclamatio eò, vt compescat humanam stulticiam, quæ omnes omnium actionum Dei caussas, sacrilege scrutatur. Nos ergo intra limites verbi cõtineamus, stultæq; rationis iudicium in negocijs fidei cõtemnamus, in fide & timore Dei ambulantes, agentesq; perpetuo gratias Deo, qui nos vasa misericordiæ esse voluit, & non abiecit, sicuti magnam mundi partem propter suam in Deum contumaciam abiecerat.

O profunditas diuitiarum, & sapientiæ, & cognitionis Dei.

Cum admiratione exclamat & extollit diuitias cum sapientiæ tum cognitionis Dei: qui ex misericordia quidem assumsit gentes in gratiã, iusto vero iudicio contumaces Iudæos abiecit. Iudæi arbitrabantur gentes ob suam idolomaniam ita abiectas esse, vt nulla vnquã ipsis salutis via pateret. Non enim tenebant hanc de Deo cognitioné, quod adeo propitius sit, quod etiam gentes idololatras in gratiã recipere velit. Huic Iudæorum iudicio de gẽtibus opponit Apostolus inexhaustas misericordiæ Dei diuitias. Notat aũt vox diuitiarum, gratiæ Dei magnitudinem, qua Deus homines peccatores inuitat ad gratiam per Euangelij prædicationem. Nos ergo quoties tentamur peccati nostri magnitudine, opponamus huic tentationi bonitatem Dei, qua omnes ad se confugientes recipit, & filiorum loco habet. Præterea diuitias sapientiæ opponit iudicio humano de consilio Dei. Iudæi iudicabant Dei consilium esse, vt tantum nati ex semine Abrahæ, hæredes fierent promissionis, ac ita se sapientiam Dei exhausisse, nec quicquam se latere de consilio Dei opinabantur. Sed Paulus profundiores sapientiæ Dei diuitias esse affirmat, quam vt eas puluis & cinis assequatur. Hinc ergo monemur, vt nullam sapientiam in rebus salutis nostræ, præter eam quæ verbo Dei nobis commendata est, spectemus. Frenum proinde inijciamus nostris cogitationibus, qui Dei sapientiam, quæ verbo Dei nobis reuelata non est, scrutari præsumimus. Ad hæc diuitias cognitionis, qua Deus nouit omnia antequam fiant, opponit Apostolus iudicio & imaginationi gentium, qui cum viderent Iudæos ob suam contumaciam abijci, existimarunt eos ita in finem vsque abijciendos, vt nulla ad gratiam via ipsis vnquam pateret. Hinc monemur, vt non scrutemur quæ nobis occulta esse voluit Dominus, sed tantum in voluntate Dei verbo reuelata acquiescamus. Atque ita Apostolus cogitationibus hominum vanis & stultis de vocatione gentium, reiectione Iudæorum, & eorundem rursus assumtione opponit hæc tria, Inexhaustam gratiam Dei, Infinitam sapientiam, & inenarrabilem rerum futurarum in Deo cognitionem.

Quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & inperuestigabiles viæ eius.

Hæc admiratio iudiciorum & viarum Domini eo pertinet, vt retundatur

datur humana superbia, vtque nihil de Deo inquirere audeamus, nisi quod per scripturas nobis reuelatum est. Scrutator enim maiestatis, vt inquit Salomon, opprimetur à gloria. Sunt qui hoc loco iudicia interpretantur, quibus Deus iustißime punit & abijcit contumaces, Vias autem Dei, quicquid agit & facit, nisi mauis iudicia & vias idem significare, videlicet morem Dei in agendo, suæ bonitati, iusticiæ & misericordiæ conuenientem, humanis cogitationibus sine verbo nequaquam perceptibilem.

Quis enim nouit mentem Domini, aut quis consiliarius eius fuit? Ratio proximi dicti de inscrutabilibus consilijs Dei & inperuestigabilibus vijs eiusdem, sumta à remotione caussæ. Deus non communicat sua consilia cum hominibus. Ergo non mirum est eius consilia esse inscrutabilia, & eius vias imperuestigabiles. Hæc non ad euertendam fidem nostram refereda sunt, ac si ignoraremus mentem Domini de nostra salute, in eum enim finem nequaquam dicuntur. Nam Paulus 1. Corinth. 2. ait, Nos spiritum qui ex Deo est habemus, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Et paulò post: Quis nouit mentem Domini, aut quis instruxit eum? Nos autem Christi mentem habemus. Hæc Christi mens multis verbis indicatur & in vniuersali mandato: Ite in mundum vniuersum, & proclamate Euangelium omni creaturæ, qui crediderit & baptisatus fuerit, saluus erit, satis euidenter continetur.

Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Hac ratione interrogationis schemate figurata validißime retunditur cum opinio meriti, tum prærogatiua nationis. Vtraque Iudæi supra modum tumebant. Nam & propter obseruantiam legis, & propter originis suæ dignitatem putabant, Deum sibi debitorem esse, atque ideo magnam sibi iniuriam fieri existimarunt, si se abiectis reciperentur idololatræ gentes. Verum contra eos Apostolus Dei iusticiam defendit hac ratione: Deus nemini est obstrictus ob accepta beneficia. Igitur Nemo iuste conqueri potest aduersus ipsum de iniuria sibi facta. Si ergo Iudæus contumax abijcitur, & gentilis verbo Dei obœdiens assumitur, Ille quidem iudicium agnoscat iustum: hic vero misericordiam Dei erga se deprædicet. Hic proinde locus omnia humana merita euertit, & omnem gloriationem carnis tollit, idque ideo, vt in sola bonitate Dei acquiescamus.

Nam ex eo, & per eum, & in ipsum sunt omnia. Ætiologia quæ declarat, cur Deus nemini quicquam debeat. A quocunque sunt omnia, & per quemcunque administrantur omnia, & ad quemcunque tanquam ad proprium & vltimum finem omnia ordinantur, is sane nemini quicquam debere conuincitur, immo omnes creaturæ quicquid habent, illi debent. A Deo autem sunt omnia, per Deum omnia administrantur, ad Dei gloriam illustrandam omnia merito referri debent. Igitur Deus nemini quicquam debet. Conticescant itaque humana merita. Porrò hoc dictum Pauli cum ad creationem, tum ad reparationem omnium referendum est.

Ipsi gloria in secula, AMEN. Clausula continens gratiarum actionem seu δοξολογίαν, in qua antithesis diligenter cogitanda est. Nam Paulus hanc δοξολογίαν opponit gloriationi humanæ. immo ea destruit omnem hominum gloriationem, vt merito cum Daniele fateri cogantur: Tibi Domine iusticia, nobis autem confusio faciei. Debetur enim soli Deo bonitatis, misericordiæ & iusticiæ gloria. Quare nos, quos ad æternam suam vocauit gloriam, ipsum ex fide glorificemus, ac in eius sincero cultu persistamus in finem vsque: quo cum omnibus sanctis gloriosa donemur immortalitate, ac ita cum illo viuamus beati in omni æternitate, vbi filio Dei Domino nostro IESV CHRISTO conformes erimus.

CAPVT XII.

DE TERTIA PARTE HVIVS EPISTOLAE.

In vniuersali huius Epistolæ periocha, etiam Argumentum sequentium capitum attigimus, & osten-

& ostendimus quod Apostolus more Prophetico & Apostolico, post doctrinam parænefes ad vitam professione Christiana dignam instituat. Ea enim ratione doctrinam auditoribus accommodandam esse Prophetarum, Christi, Apostolorum, & aliorum piorum doctorum exempla tradunt. Quoniam autem vitæ institutio ac morum doctrina triplex est, videlicet Ethica, Politica, & Ceremonialis, Paulus ordine de hoc triplici morum genere disserit. AC PRIMVM ethica præcepta de singulorum moribus in duodecimo capite colligit. DEINDE in decimotertio politicos mores format: TVM de ceremonijs & adiaphoris in decimoquarto agit. etsi subinde varia colligit, adeo vt parum videatur solicitus fuisse de ordine, vt in parænesibus fieri vsitatum est. Postrema duo capita partim generalibus præceptis, partim familiaribus quibusdam, item salutationibus, cum graui admonitione, vt dissidiorum videntur autores, absoluuntur.

10

Summa Capitis duodecimi.

Ad verum cultum Deo præstandum iustificatos hortatur, plurima de priuatis moribus præcepta, quæ omnia ex dilectione Dei & proximi, tanquam ex suis proprijs fontibus manant, coaceruans.

Ordo & partes Capitis duodecimi.

20 *IN PRINCIPIO capitis hortatur iustificatos ad offerenda Deo sacrificia idq; propriorum corporum, & simul eadem sacrificia definit, & in quibus rebus collocantur, explicat. DEINDE de eorundem sacrificiorum effectibus acturus, vt πολυπραγμοσύνην vitemus, manentes intra nostræ vocationis terminos, donaq; diuinitus collata, ad eiusdem mystici corporis incolumitatem referentes, admonet. TVM subiungit variorum officiorum catalogum, atq; addit plurima priuatæ vitæ instituta, quæ sub communi dilectionis præcepto continentur.*

EXEGESIS DVODECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

30

ADHORTOR igitur vos fratres, per miserationes Dei.

Parænefes orditur à grauissima obtestatione. Obtestatur enim Romanos, immo nos omnes qui Euangelio credimus, per miserationes Dei, significans cogitationem misericordiæ DEI debere nobis esse stimulum ad vitam Deo placentem transigendam. Vt enim nos Deus sua misericordia in filio complexus est: ita vicissim officium nostrum est, vt grati erga Deum simus, vitam nostrā ad normam voluntatis ipsius, quantum quidem id fieri potest in hac infirmitate, instituentes. Huc illationis particula, Igitur, pertinet, ac si dicat Apostolus: Cum vos fratres iam ex gratia Dei tantam consecuti estis salutem à Deo, decet vt grati sitis erga adeo 40 clementem patrem, qui nostri caussa vnicum dedit filium qui & peccatum aboleret, & suo spiritu vos sanctificaret. Hæc exhortationis ratio copiosius inculcatur Philippensibus, vbi Apostolus hoc modo loquitur: Si qua igitur consolatio est in Christo, si quod solatium dilectionis, si qua communio spiritus, si quæ viscera & miserationes, implete gaudium meum, &c. Cum itaq; ea de caussa filius Dei redemit nos, vt deleat peccatum & mortem, & nos viuificet, ac sibi assimilet, & æternam iusticiā in nobis restituat, nequaquam decet vt carnis illecebris, affectuum incendijs, dissidiorum furoribus, atq; alijs vicijs pietati aduersantib. indulgeamus: Sed vt potius piè, iustè & sobriè in præsenti vita viuamus, quo magis magisq; corpus peccati destruatur, & nouus homo per Spiritum Christi excitetur. Ad hunc ergo fi- 50 nem omnia sequentia præcepta pertinent, vt digne tam augusta & sancta vocatione ambulemus. Hoc illud ad Ephes. 4. Adhortor vos, vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis.

Vt sistatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, placentem Deo, rationalem cultum vestrum.

Propositio parænetica, cuius hæc est cōstructio quam monstrant Græci articuli: Vt sistatis rationalem vestrum cultum, videlicet corpora vestra hostiā viuam, sanctam & placentem Deo. Vt autem hęc propositio rectius percipiatur, PRIMVM tenendum, quemnam cultum vocet Apostolus rationalé. DEINDE, quæ qualisq; sit

lisq; fit corporum nostrorum sistio seu oblatio. TVM, oblationis huius descriptio & encomium. CVLTVS itaq; ad voluntatem Dei exactus & præstitus, solus rationalis à Paulo vocatur hac de caussa, quod vbi sapere plus quam oportet homines cœperint, à ratione viaque aberrent. Debet itaq; omnis cultus Dei fieri iuxta rationem, sed verbo Dei & spiritu Christi edoctam, reformatam, illuminatam, alioqui ratio sibi relicta nequaquã intelligit, quis sit verus colẽdi Deum modus. Cum igitur Paulus requirit rationalem cultũ, damnat omnes cultus stulte ab hominibus excogitatos. Sicut & ipse Domin⁹ Esaiæ 19. & Matth. 15. facit, cum inquit: Frustra me colunt docentes doctrinas mandata hominum. CORPORVM nostrorum oblatio est, ipsa malorum affectuum mortificatio & occisio, quæ in vera pœnitentia sita est. Alludit autem Apostolus ad veterem sacrificandi ritum, quo sisti oportebat victimam ad aram, atq; ideo corporum meminit, etsi totum hominẽ synecdochicôs hoc nomine comprehendit. Verum vt corpora sacrificiorum veterum cremabantur, & fumus de sacrificijs sursum ascendebat: ita significatur isto symbolo, vt nostros affectus mortificantes, spiritum sursum ad Deum leuemus. DESCRIPTIO & encomium huius oblationis est, quod prædicetur viua, sancta, & accepta. VIVA quidem est, propter fidem & Spiritum sanctũ, quo donati sunt credentes. Nam vt membra veteris hominis mortificantur, ita nouus homo spiritu Dei excitatur magis magisq;, atq; viuit. HOC proinde epitheto præfertur sacrificium nostrum mortuis animalium corporibus, quæ sub lege offerri solita erant. SANCTA præterea dicitur, quia à prophanis vsibus segregata, sanguineq; Christi mundata, dicatur Deo. ACCEPTA Deo seu bene placens Deo dicitur, propter fidem offerentis. ex quo sequitur, & in omni hostia requiri fidem, & nullam Deo gratam esse, nisi fides Mediatoris præluceat, quæ verbo Dei nititur. Hinc cocluditur: frustra gloriari Papistas de suo ficto & insulso sacrificio, cum & verbo Dei destituatur, & sale fidei & spiritualis prudentiæ careat. PRÆTEREA hic locus apertè testatur, quod omnes Christiani sint coram Deo sacerdotes. Nam si tantum sacerdotum est offerre Deo hostias, easque Deo placentes, & mandatur omnibus Christianis hoc munus, quis non videt Christianos sacerdotali dignitate eminere? Huc illud 1. Pet. 2. Et ipsi tanquam viui lapides ædificamini domus spiritualis sacerdotium sanctum, ad offerendas spirituales hostias, bene acceptas Deo per IESVM CHRISTVM.

Et ne accommodetis vos seculo huic, sed transformemini nouitate mentis vestræ, vt probetis quæ sit voluntas Dei bona, & placens, & perfecta.

Expositio est. Nam in quibus rebus consistat oblatio nostri declarat. Ponit autem huius oblationis tres partes, quarum PRIMA est, ne accommodemus nos huic seculo, seu potius ne configuremur præsenti seculo, quantum quidem ad mortua eius opera pertinet, sed potius vt carnis corruptæ & peccati imperio renunciemus. SECVNDA, vt transformemur nouitate mentis nostræ, hoc est, vt mente renouata spiritu Dei nouos affectus congruentes cum lege Dei induamus. TERTIA, vt probemus quæ sit voluntas Dei, hoc est vt studium nostrum sit & propositum conforme voluntati Dei bonæ, placidæ & perfectæ. ita vt nostrum propositum semper se subijciat voluntati Dei. Pertinent igitur epitheta voluntatis Dei eò, vt doceamur qualisnam conformitas nostrarum voluntatum cum Dei voluntate esse debeat. OBSERVETVR hîc definitio oblationis nostri cum suis partibus, atq; adeo nouæ regenerationis: vnde fructus reliqui pietatis tanquam ex fonte manant.

Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omni versanti inter vos, ne sapiat præterquam quod oportet sapere, sed sapiat quo modestus sit, quemadmodũ vnicuique partitus est Deus mensuram fidei.

Subijcit quasdam formulas seu exempla mortificandorum affectuum, ac primum πολυπραγμοσύνην impugnans, requirit, vt nemo extra suam vocationem quicquam temere tentet, aut arroganter in alienum officiũ irrumpat, sed maneat quietus intra suæ vocationis terminos, nec arroget sibi dona quæ non habet, sed agnoscat etiam dona Dei in alijs. PROPONIT autem Apostolus huius præcepti & certum finem & iustum modum. FINIS est, vt vnusquisq; sit modestus, ita vt in omni actione & tota vita modestia quædam & grauitas reluceat. MODVS, quilibet sapiat iuxta mensuram fidei, hoc est, iuxta donum gratiæ, quod Deus cuilibet credenti donauerat. QVÆDAM exemplaria Græca habent μέτρον χάριτος, hoc est, mensuram gratiæ, id est, doni gratuito collati.

Quemad-

Quemadmodum enim in vno corpore membra multa habemus, membra vero omnia non eandem habent actionem: Sic multi vnũ ſumus corpus in Chriſto, mẽbra mutuo alter alterius, Habentes aũt dona ſecundum gratiam datam nobis differentia.

Similitudine hac pulcerrima declarat, quam deceat ſingulos Chriſtianos, qui eiuſdem corporis Chriſti myſtici membra ſunt, conſiderare, quid ſibi pro menſura fidei ſeu gratiæ & vocationis conueniat: atque ideo vt locum & officium ſuum ſinguli tueãtur, & ad incolumitatem totius corporis conſeruandam referant, ſeruato cuiuſq; membri ordine & dignitate. SIMILITVDO autem præſens hoc modo concludenda eſt: Eiuſdem corporis membra, ſeruato cuiuſq; officio & ordine, debent ſibi mutuo ſeruire, quo totum corpus conſeruari poſſit incolume. CHRISTIANI ſunt membra eiuſdem corporis myſtici, quod eſt Eccleſia, cuius vnicum caput eſt Chriſtus Dominus. Igitur, Chriſtiani ſeruato cuiuſque officio & ordine, debent ſibi inuicem ſeruire, quo Eccleſiæ corpus incolume ſeruari poſsit. CÆTERVM huius loci dignitas meretur, vt ipſum alijs ſcripturæ locis fuſius declaremus. Ad Cor. 12. & ad Epheſ. 4. hac eadem ſimilitudine Apoſtolus vtitur in eodem argumento, ex quibus locis aliquot colligemus hypotheſes, quæ hanc Pauli ſimilitudinem illuſtriorem reddent. PRIMA eſt, de nexu & coagmentatione membrorum inter ſeſe: de quo nexu & coagmentatione ad Epheſios ita ſcribit Apoſtolus: Vnum corpus, vnus ſpiritus, ſcilicet quo in vnũ corpus coniungimur & coagmentamur. Ad Corinthios vero ita: Etenim per vnum ſpiritũ nos omnes in vnũ corpus baptiſati ſumus, ſiue Iudęi ſiue Græci, ſiue ſerui ſiue liberi, & omnes vnã potionẽ potauimus in vnum ſpiritum. Hîc Paulus Spiritũ ſanctũ autorem facit, quod cum Chriſto vnum corpus fiamus myſticum. atq; adeo quod in vnius Chriſti corpus coaleſcamus. Huius coagmentationis efficacia ſymbola ſunt fidelibus, Baptiſmus & Cœna Domini: Quicunq; enim baptiſati ſumus, Chriſtũ induimus. Nã vt in baptiſmo ſpiritu regeneramur: ita in cœna dicimur Domino incorporari. Nã cum dicit Apoſtolus, omnes eandẽ potionem potaſſe in vnũ ſpiritum, declarat vno viuifico ſanguinis Domini potu participes nos fieri ſpiritus Chriſti, qui per omnia mẽbra permeans, ſingula viuificat, redditq; ſuis functionibus idonea. Ex his colligamus coagmentationis noſtri inter nos in eodẽ corpore myſtico cauſſas eſſe, Spiritũ Chriſti, Baptiſmum, & Cœnã Domini, per quæ Chriſto primum capiti cõiungimur. Deinde inter nos ſpiritu coagmentamur & coaleſcimus, modo alioqui verè ſumus quod audimus, hoc eſt, Chriſtiani. Hanc coniunctionem locorũ diſtantia & corporum nequaquam impedit, quia myſtica & ſpiritualis eſt. DEINDE ex Pauli verbis colligitur & hæc hypotheſis, quod vita membrorum ſit idẽ ſpiritus, qui diſtribuit ſingulis prout vult. TERTIO, quod diſtincta ſint & eſſe debeant officia & gradus in Eccleſia, ſicuti membrorum diuerſorum in eodem corpore. Hinc eſt quod alios cõſtituat in Eccleſia Apoſtolos, alios Prophetas, alios Paſtores, alios Doctores, &c. Huc dona ſanationum, gubernatores, genera linguarum, & alia quæ Apoſtolus ad Corinth. enumerat, pertinent. QVARTO, Hæc ſimilitudo monet, vt ſingula membra ſtrenue ſuum faciant officium, quæque ſuo loco iuxta donum gratiæ. QVINTO monet hæc ſimilitudo, vt membrorum diuerſitas non ſit occaſio diſsidiorum & odiorum, ſed potius vinculum neceſsitudinis & ſanctæ concordiæ. SEXTO monet hæc ſimilitudo, vt ad totius corporis commodum, conſeruationẽ & vſum ſuas functiones membra conferant. Etſi enim aliud manus, aliud pedis, aliud oculorum, aliud aurium eſt officium, ad eiuſdem tamen corporis incolumitatem omnia referenda ſunt. SEPTIMO monet hæc ſimilitudo, vt mutuis afficiamur & commodis & incommodis. Hinc Paulus: itaq; ſi patitur vnum membrum, ſimul dolent omnia membra, ſiue honore afficitur vnum membrum, cõgratulantur omnia membra. POSTREMO monet hæc ſimilitudo, vt glorioſum huius Chriſti corporis membra eſſe qualiacunq; putemus, cogitemusq; communia corporis bona eo pertinere, vt concordiam & amicitiã inter nos alamus. Hinc Paulus, Vnum eſt corpus, vnus eſt ſpiritus, ſicut & vocati eſtis in vnam ſpem vocationis veſtræ, vnus Dominus, vna fides, vnum baptiſma, vnus Deus & Pater omnium, qui eſt ſuper omnia (in totam Eccleſiã ſummum tenens imperium) & per omnia (prouidentia ſua omnia Eccleſiæ membra late per orbem diſperſa complectens) & in omnibus vobis (nos in Chriſto coniungens.)

Siue prophetiam, iuxta anologiam fidei.

Diſtributio eſt donorum quibus membra myſtici corporis Chriſti donata ſunt in mutuam ædificationem: ac primo loco ponit Eccleſiaſticas functiones, nempe prophetiã & diaconiam, quæ ſum-

mum locum in Ecclesia obtinent. Defectus orationis ex superioribus hoc modo resarcietur: Siue prophetiam (scilicet quis habeat) iuxta analogiā fidei (scilicet ea vtatur seu eam habeat.) Est autem prophetia donum vel præuidendi futura, vel interpretandi scripturā. Neque dubium est quin hoc posteriori significato prophetiæ vocabulum hic à Paulo accipiatur, quod indicat modus prophetiæ quem subiungit: iuxta analogiam fidei. Vult autem Apostolus prophetiam fieri iuxta analogiam fidei, hoc est, consentire cum fidei seu religionis Christianæ primis axiomatis, quæ axiomata in articulos symboli Apostolici breuiter congesta sunt. Hic monentur Doctores, vt non discedant à pacto Dei cum Leuitis inito, quod est annunciare verbum ex ore Dei, cauereque ne humanas doctrinas in locum verbi Dei substituant, & auditoribus obtrudant. 10

Siue ministerium, in ministrando, siue qui docet, in doctrina.

Hisce verbis nihil aliud vult Paulus, quàm vt singuli sui officij finem spectent. Qui ergo Diaconum bonorum Ecclesiæ agit, sit sedulus in eo officio: & qui prouinciam docendi suscepit, hunc sibi proponat finem, vt totum se illi rei accommodet.

Siue qui exhortatur, in exhortatione.

Tanta est hominum oscitantia, etiam in negocio propriæ salutis, vt nisi stimulis exhortationum & obiurgationum instigentur, doctrina maneat inefficax. 20 Admoneantur igitur hoc loco verbi præcones, vt non solum cogitent officium suum esse, quæ recta sunt docere, verumetiam vt doctrinam auditoribus accommodent. quod fit, dum Christi, Prophetarum & Apostolorum exemplo, ea quæ docuerunt exhortando veluti instillent, & varios affectuum motus excitent.

Qui distribuit, in simplicitate.

Hoc ad Diaconos pertinet, quorum officium est eleemosynas Ecclesiæ distribuere egentibus, idque in simplicitate, hoc est, sine corruptione affectuum, siue personarum respectu.

30

Qui præest, cum diligentia.

Hoc membrum pertinere videtur ad eum ordinem presbyterorum, qui externā Ecclesiæ politiam regebant, ac disciplinæ custodes erant, de quib. 1. ad Timoth. 5.

Qui miseretur, cum hilaritate.

Eum intelligit hoc loco Apostolus, qui curandis pauperibus erat destinatus, vt ferè tum temporis viduæ. Quod autē hoc latius non accipio, in caussa est, quod Paulus adhuc agat de functionibus Ecclesiasticis, quarum aliquot genera hic recensuit. Quod autem requirat hilaritatem in hoc officij genere, ideo fit, quia huiusmodi officia sæpe magnas molestias habent, cum propter importunitatē eorum, qui iuuari cupiunt, tum 40 propter alias caussas. Requirit ergo Apostolus, vt qui huiusmodi muneri præfecti sunt, ita animos componant suos, vt semper officiū cum quadam animi hilaritate facere videâtur.

Dilectio sit minime simulata.

Hactenus de functionibus Ecclesiasticis: nunc de communibus officijs acturus auspicatur à dilectione, à qua reliqua omnia officia manant. Dilectionem itaque tanquam caput seu fontem communium officiorum primo loco requirit, hanc non vult esse fucatam, sed sinceram à pio corde profectam.

Sitis auersantes malum, adhærentes bono.

Dilectionis effecta sunt, maliciosum studium excludere, & officiosam benignitatē complecti, quoties cum 50 proximo agendum est. Vult igitur Apostolus, vt nemini noceamus, sed potius vt omnes, quantum quidem in nobis est, candide & benigne iuuemus.

Fraterna caritate ad vos mutuo amandos propensi.

Vnde dilectio, erga quos exerceri, & qualis esse debeat, explicat. PRIMVM enim venire nobis in mentē debet, quod nos omnes simus in Christo fratres, quod Deus pater caros nos habe-

atin

at in filio: DEINDE, quod velit vt hanc caritatem erga nos mutuo exerceamus: TVM, vt non secus atque pueri & parentes se mutua storga complectuntur, nos inuicem complectamur.

Honore alij alios præuenientes. Hoc quoque dilectionis est ingenium, quod dona Dei in alijs libeter agnoscat ac veneretur. Sunt autem tres caussæ præcipuè, cur Christianos se inuicem honorare deceat. PRIMA est imago Dei, ad quam homo conditus est primum, & iam in Christiano reparatur indies. SECVNDA, donorum consideratio. Nam ob dona, quibus Deus ornauit Ecclesiam, oportet, vt ea agnoscentes, reuerenter eos complectamur, qui huiusmodi donis ornati sunt. TERTIA, vocationis ratio & eminetia. Hinc fit, quod parentes honorare vox legis præcipiat, quo mandato synecdochicôs continentur omnes, qui in aliquo dignitatis gradu constituti sunt. Porrò honor est duplex: Externus & Internus. EXTERNVS, est externa quædam honoris & reuerentiæ exhibitio, quæ fit gestu corporis, & alijs externis officijs, pro consuetudine ac more Reipub. in qua viuitur. INTERNVS, est interna animi affectio, qua eos sincere cōplectimur ac honoramus, in quibus vel dona Dei excellētia animaduertimus, vel quos Deus in eminentiori dignitatis cōstituit gradu.

Studio non pigri. Hoc est, alij pro alijs soliciti estote, ac mutuo alter alterius onera subleuate, seu quilibet magno cum studio in suo progrediatur officio. Nam non progredi, inquit Bernardus, est regredi.

Tempori seruientes. Hoc est, occasiones nolite negligere, sed quæuis potius capteturoccasio ad benefaciēdum, & ad officia mutua præstanda. Quædā exemplaria Græca habent, κυρίῳ δουλεύοντες, hoc est, Domino seruientes, Si hanc lectionem sequamur, hic erit sensus, quod in omni officio caritatis, quod proximo præstandum est, debeamus ad Dominum respicere, qui sibi nostris officijs cultum præstari sentit. Huc illud ad Hebræos: Beneficentiæ & communionis nolite obliuisci, huiusmodi enim sacrificijs placetur Deo.

Spe gaudentes. Quia vt plurimum pij premuntur in hoc mundo cruce, opponit cruci fiduciam certæ liberationis: fiducia facit vt in medijs ærumnis bono simus animo. huc illud Christi dictum: Gaudete, quia merces vestra copiosa est in cœlis.

In tribulationibus patientes. Effectus est superioris præcepti. Nihil enim magis patientiam operatur, quam spes læti exitus. Est etenim hæc vna Christianorum fortitudo, malis non succumbere.

Spiritu feruentes. Hoc est, indies magis magisq; spiritum excitantes, vt sit ardentior in pugna aduersus cupiditates carnis: & feruentior in omnibus pietatis exercitijs, in inuocatione, in caritate atque alijs motibus congruentibus cum lege & voluntate Dei.

In oratione perseuerantes. Ac si dicat: Etiamsi mox non videbimini impetrare quod petitis, nolite tamen diffidentia à petendo desistere, sed exemplum potius mulieris Lucæ 11. imitamini.

Necessitatibus sanctorum communicantes. Requirit liberalitatem erga indigentes fratres.

Hospitalitatem sectantes. Species quædam est superioris præcepti. Hospitalitas magna virtus est, quam nobis plurima sanctorum exempla commēdant, vt Abrahami, Loth & aliorū. Verum ne quis excipiat dicatq; se paupertate impediri, quo minus illud officium hospitibus præstare posit, Paulus potisimum affectum requirit, si vna cum affectu externum opus

præstari non poſsit. Nam φιλοξενία propriè affectus eſt, quo amanter complectimur hoſpites, eos conſolamur, ac noſtris conſilijs recreamus. Hoſpites enim & exules pauperiores, non ſolum opus habent corporum refectione, verumetiam animorum conſolatione, ne exilio fracti, confeſsionem abijciant.

Benedicite ijs qui vos perſequuntur, benedicite & non malum imprecemini.

Benedicere phraſi Hebraica eſt bene precari, & beneficia in aliquem conferre. Vult ergo Apoſtolus, vt ijs, qui nos perſequunrur, precemur ſaniorem mentem, vt & ipſi tandem ad Deum conuertantur. Eſt autem hoc loco diſcernendum inter hoſtes Dei, & noſtros priuatos inimicos. Hoſtibus Dei optare quidem oportet conuerſionem ad Deum, vt ex hoſtibus amici, immo filij fiant. Verum ſi conuerti recuſauerint, cum Dauide ipſis confuſionem precabimur, ac iudicium Dei contra ipſos non tacebimus. Hoc etiam Chriſti facto confirmatur, qui & Herodem vulpem, & Phariſæos parietes dealbatos appellauit. & Paulus ad Galatas ait: Si quis aliud Euangelium docuerit, ſit anathema. Porrò geminatio eò pertinet, vt ſciamus hoc officium ſerio à nobis requiri.

Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus.

Qualis συμπάθεια Chriſtianorum eſſe debeat, hac docetur hypotheſi. Vt enim mēbra mutuis bonis & malis afficiuntur: ita membra corporis Chriſti myſtici erga ſe mutuo affecta eſſe debent, vt rebus aliorum proſperis congratulemur, & contra, aduerſis triſtemur.

Mutuo alij in alios ſenſu affecti.

Hoc eſt, ſitis concordes & vnanimes inter vos.

Non arroganter de vobis ſentientes.

Hoc eſt, Etiamſi quis inter vos maioribus videatur donis excellere, non propterea alios ſuperbe, tanquam ex alto deſpiciat, neque ſibi aſſcribat quod Dei eſt. Quid habes, inquit Apoſtolus, quod non accepiſti? Vult ergo Apoſtolus omnem ambitionem & arrogantiam à Chriſtianis pectoribus exulare. Nihil enim magis ſcindit concordiam atque ambitio. Huc illud: Inter ſuperbos ſemper iurgia.

Sed humilibus vos accommodantes.

Antitheſis eſt ſuperioris præcepti. Requirit enim veram humilitatem, quæ oritur ex vera noſtri cognitione.

Ne ſitis prudentes apud voſmetipſos.

Hoc eſt, ne veſtro iudicio ſapiatis nimium, ac ſi nō indigeretis aliorum conſilijs, hoc præceptum habetur Prouerb. 3. Ne ſis ſapiens in oculis tuis. Eſt autem fons arrogantiæ, ſuæ ſolertiæ ac iudicio plus ſatis tribuere, ac propriæ prudentiæ opinione turgere. Verum cum ideo rationem & ſermonem Deus hominibus tribuit, vt alij aliorum iudicia & conſilia audiant, verè prudentis eſt iſta media amplecti, atque aliorum iudicia & ſententias audire.

Nemini malum pro malo rependentes.

Hîc nō loquitur de vindicta. nam de ea paulò poſt acturus eſt, Sed monet ne par pari referamus, ſi quod officium aliquando nobis denegatum fuit. hîc nō vult Apoſtolus, vt par pari referamus, ſed potius vt perinde faciamus, ac ſi aliorum beneficijs prouocati eſſemus. Qui ergo aliquando tibi mutuum negauit, illi ipſi indigenti opem feres, immemor olim tibi negati officij.

Præuidentes bona cum omnibus hominibus.

Iubet vt inprimis attenti & ſoliciti ſimus, vt vita noſtra bene & honeſtè inſtituatur, ne quis habeat quod in nobis merito culpari poſsit, hoc eſt, vt Paulus alibi loquitur, vt ſimus ἀπρόσκοποι, & vt Chriſtus ait, Lux noſtra luceat coram hominibus, vt glorificetur pater noſter cœleſtis. Breuiter, vult nos eſſe typos aliorum in fide & in conuerſione.

Si fieri poteſt, quantum eſt in vobis,

Requirit Apoſtolus vt pacificè cū cum

cum omnibus hominibus pacē habentes. alijs hominibus viuamus, quantum quidem in nobis est. Nam cum in hac mundi malicia plena inter homines pax non est speranda, monet vt demus operam, ne per nos stet, quo minus pacificè viuatur.

Non vosmetipsos vlciscentes dilecti, sed date locum iræ, Scriptum est enim, Mihi vindicta, & ego rependam, dicit Dominus.

10

Vindictā prohibet, sed priuatam, id quod antithesis ostendit, Sed date locum iræ, id est, pœnæ Dei vindicantis, nunc per ordinarium magistratum, nunc sine magistratus opera. Hanc esse sententiam huius hypothesios, ostendit subiecta probatio. Mihi vindicta, mihi scilicet ordinanti pœnas per magistratum, aut alioqui punienti per me, quos magistratus non punit. Obseruetur hîc, quod Deus nobis adimat ius vindicandi, ac sibi soli illud attribuat, significans vindictam ad suam pertinere gloriam. Quare qui proprias iniurias vlciscuntur, quantum in se est, gloriam Dei lædunt.

Si igitur esurit inimicus tuus, ciba eum, si sitit, da ei potum.

Dixit non reddendum malum pro malo, nec vindictam quærendam esse, cuius rei certissimum argumētum

20

affert, quod est benefacere inimico, cibando eum si esurit, & dando potum eidem si sitit: quod profecto vt rarissimum, ita sanctissimum est victoriæ genus. Porrò hanc hypothesin sumsit Apostolus ex 25. capite Prouerbiorum, cum sequenti ratione.

Hoc enim si feceris, carbones ignis coaceruabis in caput eius.

Ratio à fructu beneficij inimico præstiti. Hoc Salomonis ænigmate significatur animus inimici vri beneficijs acceptis, vt frangatur vel in hanc vel in illam partem. hoc est, vt aut emolliatur, & ex hoste fiat amicus, aut vratur & æstuet testimonio propriæ conscientiæ, quod sane pars quædam est diuinæ vindictæ.

30

Ne vincaris à malo, sed vince in bono malum.

Hoc est, bonitate & innocenti vincere tuos hostes conare: quod sane victoriæ gen⁹ Christiano milite dignissimum est. *Nobile vincendi genus est patientia, vincit Qui patitur, si vis vincere, disce pati.*

CAPVT XIII.

40

Summa Capitis decimitertij.

Quilibet suo magistratui subiectus sit, reddat singulis debita, diligat proximum, ac vitam inculpatam viuat.

Ordo & partes Capitis decimitertij.

Superiori capite de officijs Ecclesiasticis & moribus priuatorum egit. hic autem politicam vitam instituit. Ac PRIMVM *de magistratus ac subditorum analogo agit officio: vnde ad communia descendens, docet quid singulis hominibus præstandum sit, idq; ex caritatis lege.* TVM *ad vitæ innocentiam, & morum puritatem hortatur. Tres igitur huius capitis erunt principales partes, quarum* PRIMA *exhortationem ad præstandam obœdientiam proprio magistratui habet, vbi & officium magistratus perspicue traditur.* SECVNDA, *exhortatio est ad dilectionem erga omnes:* TERTIA, *continet exhortationem ad mores priuatos formandos, nimirum vt quilibet apud se innocentiæ & puritati vitæ studeat.*

50

EXEGESIS DECIMITERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

OMNIS

OMNIS anima potestatibus supereminentibus subiecta esto.

PROPOSITIO primæ partis huius capitis, præcipiens obœdientiam erga magistratum ciuilem, cuius sensus est: Quilibet homo suo magistratui subiectus esto. PORRO in hac propositione quatuor spectandæ sunt circumstantiæ. PRIMA, quisnam obligetur hoc præcepto. SECVNDA, quid præcipiat, nempe subiectionem. TERTIA, cuinam illa subiectio debeatur. QVARTA, caussa subiectionis. PRIMA indicatur hisce verbis: Omnis anima. Etsi autem anima synecdochicôs pro homine accipitur, hîc tamen non caret emphasi tropus. Vult enim Apostolus omnem hominem cuiusq; fuerit conditionis & status obligatum esse hac lege. Vnde Chrysostomus hunc locum explanans ait: Quod hæc omnibus præcipiantur, non solum secularibus, sed etiam sacerdotibꝰ & Monachis, declarat exordium cum dicat: Omnis anima, siue Apostolus, siue Euangelista, siue Propheta, siue quisquis fueris. Neq; enim subiectio pietatem euertit. Hæc ergo circumstantia ex diametro pugnat cum immunitate, quam sibi sacrilege arripiunt Papistæ. Papa enim hoc Pauli præceptum impiè inuertit. Nam cum ille iubetur voce Apostoli vt magistratui ciuili sit subiectus, is contra, se supra omnem magistratum extollit, se Christi vicarium in terris mendaciter appellitans. SECVNDA circumstantia, est de subiectione quæ magistratui debetur, quæ duo potissimum continet, reuerentiam & obœdientiam non pugnantem cum lege Dei. TERTIA circumstantia est, quod hæc subiectio debeatur potestati, hoc est, magistratui, qui in nos ius & dominium habet. Nam ἐξουσία potestas est autoritate & iure prædita. QVARTA circumstantia, caussam subiectionis indicat, quæ caussa voce ὑπερεχούσαις significatur, Quilibet enim ideo magistratui subijci debet, quia magistratus in superiori gradu collocatus est. Significatur ergo hîc relatio mutua superioris & inferioris. Vnde & hoc consequitur, quod non alieno, sed nostro magistratui debeamus subiectionem.

Non enim est potestas, nisi à Deo.

Ratio propositionis à caussa efficiente sumta. Deus constituit potestatem. Igitur potestati subiectum esse oportet. Hîc distinguendum est inter Rem & personas. RES videlicet potestas ipsa, hoc est, magistratus est, qui Deum autorem habet. Verum PERSONÆ rem hanc haud raro suo vicio contaminant, vt Achab, Nero, Iulianus, & multi alij, quibus Elias, Esaias, Elizæus & Paulus nequaquam obtemperare debuerunt in ijs, quæ impie cõtra Deum præceperunt, sed in externis rebus & politicis officijs obœdientiam præstiterunt.

Quæ enim sunt potestates, à Deo ordinatæ sunt.

Expolitio est. Modum enim quo Magistratus à Deo est, declarat: nimirum quod sit diuina quędam ordinatio, & simul respondet obiectioni illorum, qui opinabantur magistratum tanquam malum pœnæ à Deo esse, & non esse ordinationem Deo placentem. PORRO cum dicat Apostolus potestatem ordinationem Dei esse, tria docet. PRIMVM, quod ius ipsum magistratus à Deo sit. DEINDE, quod huius potestatis distributio & διαταξία Deo quoque sit asscribenda, vt sciamus etiam extremis & infimis ordinibus parendum esse. TVM, quod quæ iuri & potestati connexa sunt, à Deo quoq; autore proficiscantur, vt sunt omnia vincula humanæ societatis, leges, instituta, disciplina, consuetudines prudentum autoritate approbatæ, iudicia, contractus, artificia, studia, breuiter omnia quæ faciunt ad conseruandos & orandos status à Deo approbatos & ordinatos. Hæc omnia rectè ad Deum autorem retuleris, donec à lege naturæ seu Decalogi dissentire non deprehendantur: quod cum fit, non Dei ordinationi, sed malitiæ & diabolorum & hominum asscribenda sunt. Quare fugienda sunt, vt quæ turbant & contaminant ordinationem diuinam.

Itaq; quisquis resistit potestati, Dei ordinationi resistit.

Illatio SECVNDI argumenti à parte definionis positæ sumti. Magistratus est ordinatio Dei. Ego qui magistratui resistit, Dei ordinationi resistit. Sed cum hoc nemini liceat facere, Sequitur magistratui parendum esse.

Qui autem resistunt, sibijpsis iudicium accipient.

TERTIVM argumentum à necessiate vitandæ pœnæ sumtum, & loco totius argumenti sola propositio ponitur

ponitur. Qui resistunt magistratui, sibijpsis iudicium accipient, hoc est, accersent sibi pœnas. Est enim metalepsis: Sed quilibet cauere debet, ne sibi pœnas accersat. Nemo igitur debet magistratui resistere, sed parere potius, quo pœnam vitet. Iudicium hoc loco significare pœnam, quæ sententia magistratus reo infertur, ea quæ mox sequuntur docebunt.

Principes enim non sunt terrori bonis operibus, sed malis.

Propositionis proximi argumenti probatio est. Principes puniunt male agentes. Ergo, Qui illis resistit, iudicium, hoc est, pœnam sibi accersit.

Vis autem non timere potestatem, quod bonum est facito, & habebis laudem ab ea.

QVARTVM argumentum ab vtili sumtum. Bene agentes laudem ferunt à magistratu, tantum abest, vt magistratus bene agentibus sit terrori, Quare magistratui bene agendo obtemperandum est. Loquitur autem hic de natiuo magistratus officio: à quo tametsi homines in magistratu constituit sæpe aberrant: tamen illis obœdientia in rebus licitis est deferenda. ex quo fiet, vt ex ea parte non sint bene agentibus terrori, Vnde Nazianzenus: φοβῶν γὰρ ἔξω πᾶς ὁ τῶν νόμων φύλαξ. At si pietatis nomine te persequitur magistratus, ne timeas magistratum, nec cedas illi, sed Deo potius obtempera, exemplo sanctorum Prophetarum patienter ferendo crucem, & expectando gloriosam liberationem.

Dei enim minister est tibi in bonum.

Ratio, cur rectè faciens non debeat timere magistratum, sed potius expectet laudem à magistratu, sumta à fine magistratus. Magistratus est minister Dei obœdienti in bonum. Ergo qui obtemperat, non metuere magistratum, sed præmium potius ab eo expectare debet.

Si vero male feceris time, Non enim frustra gladium gestat.

QVINTVM argumentum à pœna, in quam incurrit qui magistratui non obtemperat. Magistratus punit non obtemperantes. Ergo, vt pœnam euadas illi obtempera. Antecedens probat à destinatis. Magistratus gestat gladium. Ergo eum stringet in contumaces & rebelles.

Dei enim minister est, vindex in iram aduersus eum qui male agit.

A fine magistratus seu proprio probat, magistratum timori esse malè agentibus, atque in eum finem gestare gladium sibi à Deo traditum. His Pauli verbis stabilitur magistratus autoritas, nimirum quod sit diuina. Magistrat⁹ enim vice Dei fungitur, cum in prẹmijs dandis obœdiētibus, tum in pœnis infligendis contumacibus.

Itaque necesse est subijci, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.

Conclusio est proximi argumenti, cui attexit SEXTVM argumentum à necessitate obœdientiæ. Peccatum, quo conscientia fit rea & vastatur, cauendum est. Talis est contumacia aduersus magistratum. Igitur cauenda, & magistratui obtemperandum est. HIC obserua, quod obœdientia erga magistratum non sit res media & adiaphora, sed huiusmodi, vt etiam hominis conscientiam obliget. Quare qui conscientiam suam illæsam seruare cupit, non detrectet magistratus imperium, modo cum obœdientia, quæ Deo debetur, stare possit.

Propter hoc enim & vectigalia soluite, Dei enim ministri sunt, in hoc ipsum incumbentes.

Hactenus iusta cōfirmatione probatum est, quod magistratui subiectū esse oporteat omnem hominem: Nūc autem eidem vectigalia esse soluenda, duplici argumento probat, PRIMVM, à caussa efficiente sumitur. Principes sunt λειτουργοὶ Dei, hoc est, publici ministri Dei, qui à Deo ipso Rebuspublicis præfecti sunt, vt publica negocia tractent, & ea quæ ad incolumitatem reipublicæ faciunt, agant. Igitur vectigalia sunt illis pendenda. ALTERVM à fine magistratus sumitur: Magistratus magnum

pondus

pondus ſuſtinet, cum oppugnando malos, tum defendendo bonos, Itaque vectigalia illis ſolui debent. IN hoc ipſum, hoc eſt, vt malos oppugnent & bonos tueantur, προσκαρτεροῦντες, in hoc incumbentes, inuicta ſcilicet quadam & diuina fortitudine, vt Deo fidem ſuam in officio ſibi commiſſam approbent.

Reddite igitur omnibus debita, cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

Illatio generis, quod mox in certas ſpecies diuidit. Reddite omnibus debita, hoc eſt, cuiq; quod ipſi debetur. Et loquitur hîc de ijs debitis, quæ ciuili obligatione debentur. Ponit autem hîc quatuor ſpecies eorum quæ poteſtatibus debentur, quæ ſunt Tributũ, Vectigal, Timor, Honor. quorum duo prima, tributum & vectigal hoc modo differunt. Tributum Græcè φόρος eſt, quod viritim imponitur, & pro cenſus ratione penditur. Vectigal verò Græcè τέλος vt ſunt portoria, & quæ pro inuectis aut exportatis mercibus perſoluuntur. Præterea, vt timor Hebræorum more pro obœdientia ex animo proficiſcente capitur: ita honor pro reuerentia ſincera & voluntaria, quæ magiſtratui debetur, accipitur.

Nemini quicquam debeatis, niſi hoc vt alij alios diligatis.

In prima huius capitis parte officium Chriſtianorum erga magiſtratum docuit, quod ſub quarto præcepto continetur. Hîc tranſit ex hypotheſi ad genus, qualenam ſit Chriſtianorum officium erga omnes oſtendens, ſimul ad illud ipſum exhortans. Principio autem duplicis debiti meminit, quorum VNVM ſoluere, vt nihil debeant, Chriſtianorũ eſt. ALTERVM, perpetuo quidem ſoluere ſtudebunt, quod tamen nunquam perſoluent ita, quin debitores adhuc maneant. PRIVS illud debetur ciuili obligatione. Eſt autem ciuilis obligatio, quando ciuilibus legibus aliquis ad ſoluendum obſtrictus eſt ita, vt magiſtratus cogere poſsit & punire legibus non ſoluentem. Cum ergo Paulus dicit: Nihil cuiquam debeatis, vult nos ſeruare leges contractuũ, & non defraudare alios in ciuilibus officijs. Cum autem hoc debitum Paulus vult nos ſoluere, ſatis ſignificat rerum diſtinctiones iuris diuini eſſe, quemadmodum & ſeptimum præceptum, non furtum facies, manifeſte docet. POSTERIVS debetur obligatione naturali. Eſt autem obligatio naturalis, qua natura obligati ſumus ordine diuino, ad perpetuam dilectionem. Hac obligatione debemus multa officia non debita ciuili obligatione. Cum ergo Paulus dicit: Niſi hoc, vt vos mutuo diligatis, ſignificat perpetuam obligationem eſſe, qua nos Deus & natura obligat, ad officia alijs præſtanda. Huius obligationis cauſſa eſt, quod creatura perpetuo debeat obœdientiam creatori. Et eſt obſeruandum, quod Paulus exhortaturus ad communia officia caput ſummum Decalogi de dilectione proponat, ex qua reliqua officia omnia manant.

Nam qui diligit alterum, legem impleuit.

Probat omnia officia alijs debita in dilectione includi. Loquitur autem hîc de officijs erga proximos in hac vita, ſicuti & ipſa propoſitio & enumeratio mox ſequens oſtendit. Quare perperam hunc locum Papiſtæ contra totam ſuperiorem doctrinam, de gratuita iuſtificatione torquent. Neq; enim Paulus dicit quenquam hanc legem præſtitiſſe, ſed tanquam caput officiorum mutuorum dilectionem ſtatuit, & ſub conditione loquitur. Quare legis vocabulum hoc loco ad ſecundam ſolummodo tabulam reſtringendum eſt.

Siquidem illud: non mœchaberis, non occides, non furaberis, non dices falſum teſtimonium, non concupiſces. Et ſi quod aliud eſt mandatum, in hoc ſermone ſummatim comprehenditur, Diliges proximum tuum ſicut teipſum.

Ætiologia per enumerationem partium legis, & poſſunt ſingulæ partes enthymematicè concludi per locũ à repugnantibus, hoc pacto: Qui diligit proximum, non mœchatur. Repugnat enim dilectioni, alterius thorum maculare, alterius caſtitatem violare, & conſcientiam vaſtare. Qui diligit proximum non occidit. Proficiſcitur enim occiſio proximi ex odio aduerſus illum, quod manifeſte & ex diametro cum dilectione pugnat. Qui diligit proximũ non furatur. Quia proximum damno & dolore afficere caritati repugnat. Qui diligit proximũ, nequaquam dicit contra ipſum falſum teſtimonium, quia illud ſimiliter ex odio proficiſcitur, &

tendit in alterius perniciem. Qui diligit proximum, non concupiſcit ſcilicet res proximi. Nam qui proximũ amat, potius res ipſius augeri quàm diminui cupit. Huic enumerationi, vt artifex, genus ſubijcit. Et ſi quod aliud eſt mandatum, in hoc ſermone ſummatim comprehenditur, Græcè ἀνακεφαλεοῦται, hoc eſt, in ſummam & compendium redigitur. PORRO in dicto legis: Dilige proximum ſicut teipſum, quatuor ſunt: Mandatum, dilectionis affectus, obiectum & modus dilectionis per comparationem.

Caritas proximo malum non operatur.

Partes poſitas in dilectione inclu-di ſumto argumento à negato genere comprobat: Caritas proximo non operatur malum. Ergo nec mœchatur, nec occidit, nec furatur, nec falſum teſtatur, nec concupiſcit. Hæc enim omnia mala ſunt, & dum perpetrantur proximus læditur.

Conſummatio itaq; legis eſt caritas.

Concluſio eſt ex proxima enumeratione collecta, nec aliud vult hæc concluſio, quàm in dilectione legem de mutuis officijs incluſam eſſe. Quare monemur, vt in omnib. officijs in hac vita dilectioné ex fide tanquã regulam intueamur ac ſequamur.

Idque perſpecta opportunitate, quod hora iam ſit nos à ſomno expergiſci.

Exhortationem ad vitæ innocentiam attexit, ſumta ratione à temporis circumſtantia. Facit autem collationem duplicis temporis, nimirum præteriti, quo viximus in ignoratione Chriſti, & pręſentis, quo nobis lux Euangelij affulſit. illud nocti, propter denſas ignorantię noſtrę tenebras, hoc diei, propter ſcientiam ſalutis, nobis per Euangelij prædicationem patefactam, comparans. Vult igitur vt induſtrios homines imitemur. Nam vt illi tranſacta per ſomnum nocte, mox ſole orto ad labores, relicto ſomno ſurgunt: ita nos, orta nobis luce Euangelij, errore relicto, ardentes eſſe debemus in ſalutis noſtræ negocio.

Nunc enim propius nos eſt ſalus, quam cum credidimus.

Ratio à tẽporis collatione. Olim, nondum exhibito Chriſto, remotius à nobis videbatur ſalus eſſe, At nunc illo exhibito & prædicato per Euangelium, propius nos eſt ſalus. Quare noſtrum erit, ne hanc occaſionem negligamus.

Nox præterijt, dies autem aduenit.

Allegoricè idem repetit, quod paulò antea dixit. Eſt autem ſenſus: Tenebræ ignorantiæ per allatam Euangelij lucem diſparuerunt, & cœpit ſcientiæ ſalutis lux fulgere. Quare æquum eſt, vt relictis tenebris in luce ambulemus. Confert autem Apoſtolus hoc loco tempus quo vixerunt Romani in gentiliſmo ante Chriſtum exhibitum, cum tempore prædicati apud ipſos Euangelij, iam Chriſto exhibito.

Abijciamus igitur opera tenebrarum, & induamur arma lucis.

Concluſio eſt: Nox præterijt: Ergo opera noctis abijciamus. Dies aduenit: Proinde opera lucis ſectemur, faciamusq́ue ea, quæ lucis requirit conditio. Vt autem opera tenebrarum vocat eam vitam, quam agere ſolent qui lucis conſpectum fugiunt: ita arma lucis vocat opera fidei, & quæ decent lucem Euangelij.

Tanquam in die compoſite ambulemus.

Vt modeſti homines interdiu cauent, ne quid indecorum appareat in habitu & cultu corporis: ita eorum eſt, quibus lux Euangelij eſt orta, honeſte ac decenter viuere.

Non in comeſſationibus & ebrietatibus, non in cubilibus ac laſciuijs, non in lite & inuidia.

Quædam tenebrarum opera, exempli gratia, quæ vult nos fugere Apoſtolus, enumerat. Per comeſſationes conuiuia laſciua & immoderata intelligit. κῶμος enim veteribus Deus nocturnorum conuiuiorum & voluptariæ vitæ habebatur, vnde & comeſſatio nomen habet apud Latinos. Per cubilia intelligit vagos concubitus,

cubitus, & veneream vitam, qualis ebriosorum esse solet. Lasciuiæ Græcè ἀσελγείαι, improbitatem & contumeliam per petulantiam admissam notant, vnde lis & inuidia sequitur.

Sed induamini Dominum IESVM CHRISTVM, & carnis curam ne faciatis ad concupiscentias.

Vt opera tenebrarum deponenda, & noctem fugiendam esse docuit: ita hîc arma & indumenta lucis requirit, ac iubet vt induamus Christum Dominum, vt illo vestiti, composite in luce Euangelij ambulemus. Vestimur autem Christo dupliciter: PRIMVM ipsius merito seu obœdientia, qua meruit nobis remissionem peccatorum, vt peccata nostra non amplius appareant coram Deo, sed sint tecta & abolita Christi sanguine. SECVNDO, efficaci præsentia, qua nos regit, consolatur, sanctificat. Cum igitur iubet Paulus, vt Christum induamus, vult vt fide illum apprehensum imitemur, in vera innocentia & sanctitate.

CAPVT XIIII.

Summa Capitis decimiquarti.

In rebus indifferentibus nemo alium offendat, sed vnusquisque bona conscientia agat, quicquid facit, vitetq́ scandalum.

Ordo & partes Capitis decimiquarti.

Vt hoc caput facilius intelligatur, proderit obseruare, qualisnam tempore Apostoli Ecclesiæ status fuerit. Multi ex Iudæis, qui Romæ morabantur, Euangelij doctrinam receperant: multi quoque ex gentibus ad fidem erant conuersi. illi quidem, assueti ritibus Mosaicis, non satis intellexerunt Christianam libertatem, quare ritus quosdam de cibis, & festis diebus obseruantes, spreuerunt eos qui hos ritus non seruarunt, tanquam legis diuinæ transgressores: Hi, quia nihil habebant agendum cum ceremonijs Mosaicis, sua sunt vsi libertate, nulla aut perexigua infirmorum ratione habita. Vtrosque igitur Paulus in hoc capite corrigit. ac PRIMVM *tradit generalem, de assumendis infirmis fratribus, regulam.* DEINDE *generali regulæ certos casus de cibis & ferijs subijcit: de quibus tum temporis maxime ab vtrisque disceptabatur.* HVC *regulas quasdam cum suis rationibus addit, monetq́, vt nec scandalo sint alicui, nec quicquam ipsi agant, nisi prælucente fide, propterea quod, quicquid non fit ex fide, sit peccatum.* PORRO *doctrina hæc nobis quoque inprimis vtilis est. Nam non paucas continet regulas, quæ nos regere, in rebus externis & adiaphoris, ne in earum vsu alijs simus offendiculo, debent.*

EXEGESIS DECIMIQVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAETERVM eum qui fide est infirmus assumite, non ad dijudicationes disceptationum.

Propositio generalem regulam seu doctrinam de subleuãdis infirmis in fide (hoc est, in Euangelij doctrina de Christiana libertate, quæ quia credenda est, fides metonymicôs dicitur) continens. Est ergo sensus: Infirmum in fide assumite vobis, & eum erigite, cauentes ne ex vestris disceptationibus labefactetur ipsius conscientia: neue magis dubius ex vestris ambiguis disceptationib. efficiatur, quam fuit. Doctrina hæc inprimis memorabilis est. Docet enim, ne quenquã mediæ & indifferentis rei caussa cõtemnamus aut fugiamus: sed vt potius eius consortium expetamus, quo per nos tandẽ edoctus, firmior in fide euadat. DEINDE hic locus inanes disputationes & λογομαχίας, quales sunt omnes quæ nihil ad ædificationem faciunt, vitandas esse monet.

Alius quidem credit vescendum esse quibusuis, alius autem infirmus edit olera.

Exemplum addit quo generalem regulam accommodat certis casibus, vt vocant, seu speciebus. Gentilis conuersus

cõuerſus ad fidem, ſtatuit licere veſci quibuslibet: Iudæus vero non rectius edoctus, putat diſcrimina ciborum, iuxta legem Moſaicam, ſeruanda eſſe: ideoq; potius veſcitur oleribus, quàm cibis in lege vetitis. Obſeruanda eſt autem hoc loco duplex infirmitas, Mentis vna, altera Voluntatis. MENTIS infirmitas eſt iudicij, videlicet cum aliquis nõ ſatis edoctus de re dubitat, licita ſit nec ne. VOLVNTATIS autẽ infirmitas eſt, quando aliquis quod verum eſt certo nouit, non tamen idipſum propter paruitatem animi confiteri audet. Illa quidem caritate toleranda eſt, hæc vero monitione tolli debet. OBSERVETVR præterea hîc, quod infirmitas ſit, in cibis delectum Iudaicum facere.

10 Qui edit, non edentem ne ſpernat, & qui non edit, edentem non condemnet.

Duas regulas tradit: VNAM ei qui libertatem Chriſtianam edoctus, veſcitur quibuslibet ſine diſcrimine, videlicet vt imbecillem fide non habeat pro nihilo, nec cõdemnet tanquam à Chriſti regno alienum. ALTERAM imbellici fide, videlicet ne ipſe vtentem libertate condemnet, tanquam legis diuinæ tranſgreſſorem. Doctrina obſeruetur catholica, quod verè piorum ſit, vt omni faſtu depoſito, alter alterius infirmitati medeatur. Nam caritas poſcit, vt prudenter & amicè pij ſe mutuo admoneant, & alter alterius onera portet.

Deus enim illum aſſumſit.

Ratio primæ regulæ. Non eſt pro nihilo habendus & ſpernẽdus quem 20 Dominus aſſumſit. At eum qui non veſcitur, non ſatis edoctus in Chriſtiana libertate, de abolito ciborum delectu per CHRISTI aduentum, Dominus aſſumſit, Nequaquam igitur pro nihilo habendus eſt ab eo, qui veſcitur. Hic locus ſummam conſolationem continet, nimirum quod illi, qui initia habent timoris & fidei, non reijciantur à Domino, propterea quod omnia myſteria religionis exactè nõ teneant, Dominus enim eos aſſumſit, & ſuo fauore complectitur. Hæc tamen ita intelligi debent, vt non augeant torporem in nobis. Nã Chriſtianus animus perpetuo magis magisq; in ſchola Chriſti proficere cõtendet.

30 Tu quis es, qui condemnas alienum famulum? proprio domino ſtat aut cadit, ſtabilietur autem. Poteſt enim Deus eum ſtabilire.

Ratio ſecundæ regulæ, à iure gentium ſumta. Nemo debet ſibi ius ſumere in alienum ſeruum, Qui non edit, alienus ſeruus eſt. Nõ debes igitur ipſum damnare. Nam ſi lapſus eſt, poteſt à ſuo domino erigi, cui ſoli in lucrum & damnum cedit incolumitas & lapſus ſerui. Rurſus hoc loco docemur, ne imbecilliores & rudiores, tanquam deſperata eorum ſalute, condemnemus, Sunt enim Dei ſerui, quos Dominus ſuo tempore ſtabiliet.

Alius quidem æſtimat diem præ die, alius autem peræq; æſtimat quemuis diem.

Aliud exemplum ſeu alium caſum ponit, nempe de dierum obſeruatione, cui ſuperior regula generalis ac-40 commodanda eſt. Iudæus fide infirmus æſtimat diem præ die, ex legis Moſaicæ præſcripto. Gentilis vero conuerſus, peræque æſtimat omnem diem. Didicit enim aduentu Chriſti ceremonias Moſaicas ſublatas eſſe. Hîc duo obſeruanda ſunt, PRIMVM, Quod propter ferias, aut alias res indifferentes Eccleſiæ vnitas non ſit ſcindenda. immo aliquid ad tempus fratrum infirmitati largiendũ eſt: Secus de obſtinatis & pertinacibus iudicãdum eſt. DEINDE, diſcrimen inter obſeruationem dierum Iudaicam & Chriſtianam tenendum. Illa religionis cauſſa ſuſcipiebatur, & putabatur per ſe cultus Dei eſſe, & neceſſaria propter præceptum: Noſtra tantum eſt diſciplinæ, & libera iudicatur. Neque enim eam violans, extra caſum ſcandali, & citra diſciplinæ contemtum, peccat.

50 Vnuſquiſque in proprio ſenſu plene certus ſit.

Regulam neceſſariam, in omnibus actionibus ſeruandam, tradit. Vnuſquiſque ſit plene certus in ſuo ſenſu, hoc eſt, nihil agat contra conſcientiam, nihil faciat de quo dubitat, ſitne licitum nec ne. Nemo igitur veſcatur, niſi intelligat licitum eſſe: nemo peræq; quemuis diem æſtimet, niſi plene nouerit diſcrimina dierum Moſaica ſublata eſſe. VETVS interpres dum vertit: Vnuſquiſq; in ſuo ſenſu abundet, hoc eſt, vt interpretantur: Suam ſequatur mentem, ſiue vt Ambroſius explicat, Suo remittatur conſilio, ſententiam Apoſtoli non ſolum corrupit, ſed etiam impiam proſus ac minime Chriſtianã ſubſtituit. Nam Deuteron. 14. aperte prohibet

hibet Dominus, ne quis quod sibi visum est, pro sua bona, vt vocant, intentione faciat: Non facietis, inquit, singuli quod sibi rectum videtur.

Qui curat diem, Domino curat. Et qui non curat diem, Domino non curat. Qui edit, Domino edit, gratias enim agit Deo, Et qui non edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.

Exempla regulæ generalis, qua præcipitur, vt nemo quicquam tentet contra conscientiam. Qui curat, inquit, diem, hoc est, qui diem præ die æstimat, iuxta legis Mosaicæ præscriptum, Domino curat, hoc est, ideo hoc facit, ne Dominus offendatur, qui discrimina dierum in sua lege præceperat, neque 10 enim didicit adhuc libertatem Christianam, de sublato dierum discrimine. Quare laudãdus est potius quàm vituperandus, quod non audeat aliquid facere nondum confirmata conscientia. Et qui non curat diem, id est, qui peræq; æstimat quemuis diẽ, Domino non curat, id est, ideo hoc facit, quia scit DOMINO hoc placere. Est enim plene institutus in Christiana libertate, vnde haud ignorat, abolita esse Mosaica dierũ discrimina. Quare plene certus in sua conscientia, perinde æstimat quemuis diem. EXEMPLVM de cibo, eodem explicandum est modo: Qui edit, id est, qui sublatum Iudaicum ciborum delectum statuit, & fisus Christiana libertate, quibuslibet vescitur. Qui non edit, id est, qui adhuc fide infirmus, delectum Mosaicũ obseruat in cibis, atq; ideo non vescitur quibuslibet, sed tantum concessis in lege Mosi. Vterque in DOMINO facit, id est, bona conscientia id facit. 20 Ille quidem Deum laudat, qui sibi ius fecit vescendi quibuslibet. Hic similiter Deũ laudat, dum abstinet ab eo, quo putat Deum offendi. PORRO ne quis hæc Pauli verba ad ἐθελοθρησκείας transferat, PRIMVM obseruemus Paulum hic loqui de infirmis, qui nondum plene Christianam libertatem didicerunt, & non de præfractis, qui contumaciter se opponunt veritati, quales sunt hodie plerique Papistæ. DEINDE obseruandum est, Paulum hic loqui de solis illis rebus & actionibus, quæ suapte natura sunt mediæ & indifferentes. Quare verbis Pauli nequaquã putabimus nobis prohiberi iniuste & impie facta fratrum reprehendere aut corrigere, quasi illorum salus nihil ad nos pertineret. Nec Paulus reprehendit, si quis fratrem iuxta caritatis regulam ex errore reuocare studeat, sed leuitatẽ condemnandi alios, propter vsum rerum indifferentium, reprehendit Apostolus. 30

Nullus enim nostrum sibijpsi viuit, & nullus sibijpsi moritur.

Pulcerrime probat à toto partem, quod in omnibus actionibus nostris ad Domini voluntatẽ debeamus respicere. Ad arbitrium Domini, & non nostrum & viuere & mori nos oportet. Ergo omnia quæ agimus ad voluntatem Domini sunt exigenda. Vt autem sibi viuere is dicitur, qui se vnum respicit, vt ex suo arbitrio & voluntate viuat, ita Domino viuit, qui Domini voluntatem vitæ regulam agnoscit, Atque ideo ita vitam instituit, vt Domino reddendam sibi rationem esse cogitet.

40

Nam siue viuimus, Domino viuimus, siue morimur, Domino morimur. Siue igitur viuamus siue moriamur Domini sumus.

Ætiologia est à iure naturæ sumta. Nos ad Dominum pertinemus, eiusque peculium sumus. Ergo vitæ & mortis in nos potestatem habet. Proinde nullus sibi debet vsurpare ius damnare alios, vbi non constat de sententia Domini.

In hoc enim CHRISTVS & mortuus est & resurrexit & reuixit, vt mortuis & viuentibus dominetur.

Ætiologiæ comprobatio à caussa seu merito. Christus sua morte & resurrectione in suum peculium nos recepit. Igitur ipsius sumus, ipseque nobis merito dominatur. Si itaq; omnia in illum tendunt, nemo profecto debet vel propter cibum, vel propter dierum obseruationem, aut vllam aliam rem mediam alium iudicare, sed Domino soli permittere iudicium. Verum hic rursus obseruandum est, de quo iam admonui, videlicet quod Paulus hic loquatur de infirmis in fide, & de vsu & abstinentia rerũ mediarum. Nam longe aliter se res habet in actionibus præceptis & prohibitis. ibi enim iudicare, est iudicium Domini pronunciare, iuxta sententiam verbo Dei pręscriptam. Veruntamen pronunciaturus contineat se intra iustos terminos, qui sunt, vt ex amore iusticiæ & timore Dei procedat pronunciatio, & tendat in bonum finem, quantũ in nobis est. 50

Tu vero

Tu vero cur iudicas fratrem tuum? aut etiam, cur pro nihilo habes fratrem tuum?

Apostropha obiurgatoria ad vtrunque, hoc est, ad Iudæū fide infirmum, & ad gentilem fide confirmatum. Est autem hic verborū sensus: Tu qui discernis cibos, & diem diei præfers ex Mosis præscripto, cur condemnas fratrem tuum, qui hoc non facit? & cui illa lex lata non fuit? Et tu qui libertate Euangelica vsus, nec cibos nec dies discernis, cur infirmum fratrem pro nihilo habes, ac si vita & salus in vsu rerum indifferentium sita esset? Monemur rursus hoc loco, vt ita temperemus adiaphororum vsum, ne legem caritatis violemus, & storgæ fraternæ obliuiscamur. Habet enim vim argumenti in se fratris appellatio, quasi diceret, admodum absur-
10 dum esse & crudele, si frater fratrem pro nihilo habeat, aut condemnet.

Omnes enim sistemur apud tribunal CHRISTI.

Ratio obiurgationis à diuersis. CHRISTVS est noster iudex, Ergo alter alterum iudicare non debet. Sed hoc cum exceptione supra annotata accipiendum est. Neq; hoc dictum patrocinatur Anabaptistis, qui iudicia & leges tollere conantur. Nam qui in officio sunt, debent ex sententia Dei pro vocationis suæ ratione iudicare.

20 Scriptum est enim: Viuo ego, dicit Dominus, quoniam mihi sese flectet omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.

Confirmatio rationis à testimonio Esaiæ cap. 45. & à signo eminentiæ Christi. Omne genu flectet se ad tribunal Christi, & omnis lingua confitebitur Deo. Igitur Christus omniū iudex est, qui & Dominus & Deus vniuersorum est. Genuflexio coram Christo duplex est: Subiectionis tantum, Subiectionis & cultus simul: Illa inferi quoq; agnoscunt Christū victorem & triumphatorem, & in extremo iudicio vt victi se coram illo prosternent: Hac electi Christum saluatorem venerantur & perpetuo genua cordium suorum illi flectunt.

30 Itaq; vnusquisq; nostrum de se ipso rationem reddet Deo, Ne amplius igitur nos inuicem iudicemus.

Conclusio est disputationis de non iudicando aut contemnendo alios propter vsum aut abstinentiam rerū sua natura indifferentium.

Sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri aut scandalum.

Hæc secunda capitis huius propositio est, de cauēdo scandalo & offendiculo, quæ regulam continet, quatenus Christianis sua libertate in rebus medijs vti liceat. Licet autem ea liberate vti, modo fratribus nostris non simus offendiculo aut scandalo. Distinguuntur autem offendiculum & scandalum hoc modo: Offendiculum de eo recte dicitur, qui ita impingit vt tamen non
40 concidat. hoc de eo qui prorsus concidit, Verum hoc discrimen sæpe confunditur.

Noui & persuasum habeo per Dominum IESVM, nihil esse commune per se, nisi ei qui existimat aliquid esse commune, ei commune est.

Prolepsis est, qua anteuertit obiectionem illorum qui docti Christianam libertatem, ex ea rerum externarum vsum semper licitum esse concluserunt, ac simul regulam Euangelicam statuit. Quod nullum cibi genus sit commune, hoc est, impurum & illicitum per se & sua natura, Sed per accidens fieri potest, vt aliquis cibus impurus & communis dicatur, idq; ratione eius, qui dubitante conscientia vescitur.

50

Verum si propter escam frater tuus contristatur, iam non secundum caritatem ambulas.

PRIMA ratio propositionis sumta à lege caritatis. Nemo debet contra caritatem proximi facere quicquam. Igitur nemo cibo suo conscientiam fratris infirmi vulnerare debet. Obseruetur igitur hoc loco, quod caritas Christiana regula esse debeat vsus rerum mediarum.

Ne esca tua illum perdas, pro quo Christus mortuus est.

SECVNDA ratio à periculo fratris, qui offenditur & grauitate ſcandali. Frater infirmus offenſus tuo exemplo, poterit fidem amittere, atq; adeo toti religioni renunciare, gratia excidere, in perpetuum animæ ſuæ exitium. Ergo magnopere cauendum eſt, ne tu abuſu rerum mediarū tantū ſcelus committas, quo fratrem perdas, pro quo Chriſtus mortuus eſt. Obſeruetur hoc loco quam graue peccatum ſit, infirmo fratri occaſionem ſcandali præbere.

Ne veſtrum igitur bonum blaſphemetur

TERTIA ratio à dignitate Euangelij ſumta. Cauendum eſt ne malè audiat Euangelium propter vſum rerum indifferentium. Nam cum homines audiūt offenſiones oriri inter vos propter ciborum delectum, ſumunt inde occaſionē malè loquendi de toto Euangelio, ac eius profeſsione. Proinde ſummo ſtudio cauere oportet, ne contentionum cauſſam præbeamus abuſu rerum mediarum. Vocat autem hîc Euangelium bonum, eò quod annunciet bona & ſalutaria omnibus Euangelium recipientibus. 10

Non enim eſt regnum Dei eſca & potus, ſed iuſticia & pax & gaudium in Spiritu ſancto.

QVARTA ratio à collatione rerum neceſſariarum & non neceſſariarum. Regnum Dei non eſt poſitum in cibo aut potu aut alijs rebus externis ſeu indifferentibus. Igitur nemo alterum offendat propter cibum aut potum: Sed eſt poſitum in iuſticia, pace & gaudio ſpirituali. Ergo propter diſcrimina rerum mediarū nemo vel damnandus vel offendendus. Iuſticia, pax & gaudium ſpiritus hoc loco ad qualitatem eorum propriam, qui in regno Chriſti ſunt, referantur. Qui enim Chriſto verè dederunt nomina, & in catalogum ciuium regni eius aſſcripti ſunt, iuſticiæ & paci ſtudent, ſpirituali quodam gaudio in Chriſto exultantes, tantū abeſt vt diſcordias foueant propter res medias. Docet ergo nos hic locus, qualenam ſtudium vere piorum in hac vita eſſe debeat. 20

Nam qui per hęc ſeruit Chriſto, gratus eſt Deo, & acceptus hominibus.

Probat regnum Dei, hoc eſt, cultum qui in regno Dei requiritur eſſe iuſticiam, pacem & gaudium ſpiritus, idq; ab effectu. Regnum Dei ſeu cultus regni Dei eſt quo Chriſto ſeruimus, Deo accepti ſumus, & hominibus probamur. Iuſticia, pax & gaudium ſpiritus ſunt huiuſmodi. Igitur in his cultus Dei poſitus eſt. Quare hæc ſectanda ſunt magno ſtudio & alacritate, & contraria totis viribus cauenda. 30

Proinde quæ ad pacem ſunt ſectemur, & quæ ad mutuam ædificationem faciunt.

QVINTA ratio, à proprio Chriſtianorum ſtudio, ad tollendum cōtrarium effectum. Quæ ad pacem & ędificationem mutuam faciunt ſunt ſectanda. Ergo nemo alteri ſit ſcandalo, propter vſum rerum mediarum & indifferentium. 40

Ne propter cibum diſſoluas opus Dei.

SEXTA ratio à grauitate ſcandali. Non eſt deſtruendum opus Dei. Qui ſcandalo eſt fratri infirmo, deſtruit opus Dei. Nemo igitur debet alteri ſcandali cauſſam præbere. Vocat autē hîc opus Dei ſalutem hominis, quā iam Deus in homine incoauerat per ſpiritum & fidem. Hanc deſtruit, qui ſuo ſcandalo facit, vt infirmus fide excidat, atque per id in damnationē priorem relabatur. Quantum autem hæc pugnant cum ſtoica quorundam neceſsitate, nemo non videt. Si enim opus ſalutis, quod Deus in homine inceperat, poteſt ſcandalo dato deſtrui, ita vt homo pereat, pro quo, vt ſupra dictum eſt Chriſtus eſt mortuus, profecto ſalus & perditio non ex fatali neceſsitate dependet. 50

Omnia quidem pura, ſed malum eſt homini qui edit cum offendiculo.

Obiectio cum dilutione. Edoctus de libertate Chriſtiana, in rebus medijs ita colligit: Omnis cibus eſt purus. Ergo nullus cibus eſt communis, id eſt, illicitus habendus. Reſpondet Apoſtolus per diſtinctionem: Omnis cibus eſt purus per ſe, ſed abuſu fit impurus, videlicet cùm tuo eſu offenditur proximus infirmus. Obſeruetur hîc regula de vſu Chriſtianæ libertatis in rebus medijs.

Bonum est non vesci carnibus, nec bibere vinum, neque quicquam in quo frater tuus impingit aut offenditur, aut infirmatur.

Declaratio dilutionis per exempla rerũ mediarum, vnde hæc regula colligitur: Vsus Christianæ libertatis in rebus medijs tantisper liber est, donec ex eo nulla fratrum infirmorũ offensio oriatur, quod cum fit, vsus ille peccato non caret, quemadmodum aliquoties Apostolus supra ostendit.

10 Tu fidem habes, apud temetipsum habe coram Deo.

Anticipat obiectionẽ eius qui posset fidem obijcere, qua creditur plene discrimina ciborũ sublata esse (de hac enim fide hoc loco agit Paulus, quod ideo admonendũ duxi, ne quis hoc Apostoli dictum suo torpori obtendat, & pusillanimitati, quasi fidei cõfessio non necessario requiratur) Sed Paulus respondet, apud temetipsum habe coram Deo, id est, Sis contentus ttanquillitate conscientiæ in vsu rerum mediarum coram Deo, & noli quenquam infirmum abusu tuæ libertatis offendere

Beatus qui non iudicat seipsum in eo quod probat.

Ratio dilutionis, cuius sensus est: Beatus est qui cum rem aliquã nouit licitã esse per se, non tamen quicquam 20 agit in offendiculũ infirmorum. Nam qui hoc facit, cõscientiam suam vulnerat, propterea quod sciens & volens legem caritatis violauit. Atq; ita hic firmis in fide traditur regula qua monentur, vt vsu rerum mediarum non accersant sibi iudicium.

Qui vero dijudicat (id est, ambigit) Si ederit condemnatus est, quia non (edit) ex fide. Quicquid enim non est ex fide, peccatum est.

Regulam infirmis præscribit, ne quid agant dubitante conscientia. Est autem integer syllogismus, cuius par tes transpositæ sunt. Conclusio enim vt propositio confirmanda præcedit, minor sequitur. Postremo loco ponitur maior. Dialecticè ergo hoc modo transponuntur 30 partes: Quicquid non est ex fide, est peccatum. Vesci cum dubitatione non est ex fide. Ergo Vesci cum dubitatione est peccatum. Quisquis igitur hoc facit condemnatus est. PORRO ex fide aliquid facere, est ex certitudine verbo Dei comprobata facere. Hic vtilissima Pauli regula obseruetur, videlicet, quod nulla actio probanda sit, nisi fide verbi Dei nitatur: Clara est enim vox Apostoli: Quicquid non fit ex fide est peccatum. Idem alibi: Impossibile est placere Deo sine fide. Poinde hoc dicto Apostolico, tanquam fulmine cœlesti, prosternitur totus fere Papatus, & omnes Monachorum, adeoq; omnium hominum ἐθελοθρησκεῖαι euertuntur, & quicquid curiositate hominum in Ecclesiam cultus gratia inuectum est, hoc dicto damnatur.

40

CAPVT XV.

Summa Capitis decimiquinti.

Quemadmodum mutuas infirmitates ferendas monet: ita hortatur vt totam vitam nostram sic componamus, vt ad mutuam ædificationem, & gloriam Dei omnia cedant.

50

Ordo & partes Capitis decimiquinti.

PRINCIPIVM *capitis huius cohæret cum superiori, de mutuis infirmitatibus ferendis, disputatione: Hic enim propositionem repetens, ei aliquot subiungit rationes, & Christi exemplum proponit, vsumq; totius scripturæ oculis subijcit.* HVC *addit votum & exhortationem ad concordiam, quo plurima scripturæ testimonia adducit, vt ostendat Iudæos & gentes cõcordibus animis gloriã Dei deprædicare debere.* POST HÆC *clausurus epistolam multa congerit, quemadmodũ in perorationibus fieri solet, libertatem scriptionis excusat, suam in ministerio verbi fidem, & amorem in Romanos testatur, caussam qua hactenus impeditus ad eos non venerit, exponit.* POSTREMO, *preces eorum pro se petit, addito voto pro Romanis.*

EXEGESIS CAPITIS DECIMIQVINTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DEBEMVS autem nos, qui firmi sumus, imbecillitates infirmorũ portare, & non placere nobisipsis.

Propositio est quæ ex superiori disputatione facile intelligi potest. Habet autem hęc propositio duas partes, quarum PRIOR est, vt infirmorum infirmitates toleremus in rebus medijs, & eas sanemus quantum in nobis est, non vult vt abijciamus infirmos, quod non satis videantur nobis edocti esse de Christiana libertate in rebus adiaphoris. Hîc obseruandum est quod annotauit Chrysostomus: Apostolum non dicere χαριζόμεθα, sed ὀφείλομεν, id est, debemus, vt intelligamus non esse liberum ferre infirmitates fratrum, & non ferre, sed esse debitum officium, quod & pietas erga Deum, & caritas erga proximum perpetuo requirit. POSTERIOR, ne quis nostrum sibi placeat & indulgeat, hoc est, ne quis cæteris contemtis sui solius rationem habeat, neue id vnum spectet, vt animo suo morem gerat, id quod tum temporis fecêre non pauci, qui nulla habita fratrum ratione, cum offendiculo abusi sunt Christiana libertate, contra pietatis & caritatis regulam. Verum quousque hæc συγκατάβασις se extendere debeat, sequens Pauli regula docet.

Vnusquisq; nostrum proximo placeat, in bonum, ad ædificationem,

Regulam tradit Apostolus, qua præscribit, quatenus proximo placere oporteat ferendo eius imbecillitates, ac PRIMVM in bonum vult nos illi placere. DEINDE, ne quis hoc interpretetur angustius, addit: in ædificationem. Nam si in malum ei placeremus, violaremus & pietatis & caritatis regulam. Et si in bonum simpliciter, posset perfectus dicere: Vsus mea libertate, conor infirmũ ad bonum perducere, vnde tamen ille grauius impingeret. Quare addit: ad ædificationẽ. PORRO quia sæpius ædificationis fit mentio in scripturis, hîc rationẽ appellationis explicare visum est. Fideles in scripturis templũ Dei dicũtur, in quo Deus per suum Spiritum sanctũ residet, cuius fundamentum Christus, & sancti ipsi viui lapides, qui extruuntur super fundamento Christo, vt sint quædam spiritualis Hierusalem, in quo domestici Dei habitent. Hæc ædificatio duobus fit modis: nempe pia doctrina, & sancta vita. DOCTRINA efficitur, vt Christo adiungatur, qui antea Christi non erat, quod fit, quando ex verbo per Spiritum sanctum fidem in Christum cõcipit. SANCTA vita fit, vt Christo iam adiunctus, magis magisq; ei coalescat, & spiritus eius virtute adolescat. Contrà, ædificium hoc Dei erronea doctrina & scelerati mores demoliuntur, quo latrocinio nullum maius malum cogitari potest. Memores igitur simus huius regulæ Pauli, vt simus non destructores templi Dei, sed constructores potius cum doctrina tum vita.

Etenim Christus non sibijpsi placuit.

Ratio ab exemplo Christi, cuius omnis actio, vt pie dicitur, nostra est instructio. Hic quia non suam quærebat securitatem, sed alijs placuit ad ædificationem, & eorum patienter tulit infirmitates, debemus certe & nos, si modo germani eius discipuli esse velimus, non nobis, sed alijs placere ad ædificationem, & ferre aliorum infirmitates. Discite, inquit, à me, quia mitis sum & humilis corde. Item, Exemplũ dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, & vos faciatis alij alijs. Item, Præceptum nouum do vobis, vt diligatis vos inuicem, quemadmodum ego dilexi vos.

Sed sicut scriptum est: Conuitia conuitiantium tibi, ceciderunt in me.

Confirmatio exempli ex Psalmo 69. petita, in quo Psalmo Christus orat constantiam in ferenda cruce, vt pij habeãt bonæ spei exemplum de salute & liberatione promissa. In nono huius Psalmi versu causam suæ persecutionis testatur fuisse zelum pro domo Dei, & vero ipsius cultu, quamobrẽ conuicia & opprobria in se cecidisse ait, quæ ipsi fiebant patri à Iudæis templum Dei profanantibus, vt ita Ecclesiam Dei ædificaret. ex quo patet, Christum non sibi placuisse, sed Deo & electis, alioqui tanta opprobria nequaquam sponte sustinuisset.

Quæcunque enim præscripta sunt, in nostram doctrinam præscripta sunt, vt per

Probat exemplum Christi ad nos erudiendos propositum esse, idq; ab patientiam

patientiam & cõsolationem scripturarum spem habeamus.

vsu seu finibus vniuersæ scripturæ. Nã tota scriptura, atque adeo omnia exempla in eo proposita, ad nos informandos pertinent. PRIMVM enim docet nos scriptura rectè sentire, rectè credere, & iuste agere. DEINDE, quia certamina pijs sunt in hoc mundo intus & foris, scriptura propositis exemplis sanctorum Regum, Prophetarum & Martyrum patientiam nobis commendat, vt presʃi cruce non frangamur animis, sed spe potius gloriosæ liberationis nos erigamus, consolemur, intuentes in exempla eorum qui olim varijs ærumnis vexati, tandem gloriosè liberati sunt. Huius generis exempla nõ pauca recitat Epistola ad Hebræos cap 11.

10

Deus autem patientiæ & consolationis, det vobis, vt eodem animo inter vos mutuo affecti sitis, secundum IESVM CHRISTVM.

Votum addit Apostolus, vt intelligamus ista quæ requirit nõ esse simpliciter humanarũ virium, sed à Deo autore proficisci. Is enim sicuti facit vt patientes simus, ita consolatur nos per suum spiritum, efficitq; vt eodem animo inter nos simus affecti, sed secundum Iesum Christum, hoc est, iuxta voluntatem Iesu Christi, & in ijs quæ probantur Iesu Christo, seu sicuti Iesus Christus erga nos affectus est. Hic igitur, quemadmodum monemur, vt ardentibus precibus à Deo per Christum petamus patientiam, consolationem, concordiam, at-

20 que adeo omnia salutaria: ita clare docemur, nihil nos posse in rebus salutis nostræ, nisi ab illo iuuemur, sicuti ipse Dominus apud Ioannem ait: Sine me nihil potestis facere.

Vt concorditer vno ore glorificetis Deum & patrem Domini nostri Iesu Christi.

Finem exprimit Apostolus, quo nostra mutua concordia referri debeat, nimirum eò, vt simul concordibus animis Deum autorem omnis boni patrem Domini nostri IESV CHRISTI glorificemus. Obseruetur hoc loco scopus totius vitæ nostræ, atque adeo omnium actionum nostrarum, modo velimus veri esse discipuli Christi.

30

Itaq; assumite vos inuicem, sicut Christus assumsit nos in gloriam Dei.

Conclusio generalis omnium eorum quæ disputata sunt ab Apostolo, à principio decimiquarti capitis hucusque, quæ vult, vt feramus infirmos fratres, & quemadmodum fieri consueuit in contentione præcipua argumenta repetit, videlicet ab exemplo filij Dei, & à principali fine, qui est Deum glorificare. Deinde partem huius conclusionis tanquam nouam quandam propositionem sibi confirmandam proponit, nimirum quod Christus cum Iudæos tum gentes assumserit in gloriam Dei, hoc est, elegerit, & per Euangelium vocauerit, vt vna Deum glorificent, mente, profesʃione & vita.

40

Dico autem IESVM CHRISTVM fuisse ministrum circumcisionis, pro veritate Dei, vt confirmaret promisʃiones patrum.

Probatio quod Christus Iudæos assumserit in gloriam patris. Nam illorum minister fuit. hoc est, datus illis est vt sit doctor & saluator eorũ, vt compleret ea quæ patribus olim erãt promissa. hoc est, vt fieret victima pro genere humano in salutem omniũ credentium, cum Iudæorum tum gentium.

Et (dico) vt gentes pro misericordia glorificent Deum.

Probat gentes quoq; assumtas esse in gloriam Dei, Verum quia hoc Iudæis non satis erat persuasum, & non

50 pauci ex gentibus hærebant in dubio, ideo Apostolus hanc partem claris scripturæ testimonijs confirmat, docetque gentes assumendas fuisse in gloriam Dei.

Sicut scriptum est: Propterea confitebor tibi inter gentes, & nomini tuo psallam.

Hoc testimonium desumtum est ex 17. Psalmo Dauidis, qui de secundi Regum 22. capite in Psalterium translatus est. Est autem is Psalmus historicè de Dauide & eius hostibus, mysticè verò de Christo & Ecclesia eiusq; hostibus intelligendus, cuius argumentum est, quod sit ἐπινίκιον & gratiarum actio super victoria, &

parta

parta Ecclesiæ salute. Ab Apostolo autem adductus est hic Psalmus, vt probet gentes debere Deum glorificare. Et vtitur huiusmodi argumento: Christus aperte profitebitur, & celebrabit nomen Dei inter gentes per prædicationem Euangelij. Ergo gentes participes factæ beneficiorum Christi, Deum celebrare debent.

Et rursus dicit: Gaudete gentes cum populo eius.

Hoc testimonium sumtum est ex Psalmo Mosis Deuteron. 32. quo confirmat & gentiles & Iudæos assumendos fuisse. Nam gaudium, cuius meminit, fructus est prædicati Euangelij.

10

Et rursus: Laudate Dominum omnes gentes, & collaudate eum omnes populi.

Hoc testimonium ex Psalmo 117. desumtum, similiter confirmat & gentes & Iudæos assumendos fuisse in gloriam Dei.

Et rursus Esaias dicit: Erit radix Iesse, & qui exurget ad imperandum gentibus, in ipso gentes sperabunt.

Hoc testimonium depromtum est ex 11. capite Esaiæ, & continet vaticinium de regno Christi inter gentes, qui Christus ex Dauidica prosapia erat oriundus, quantum quidem ad humanam naturam attinet. Confert autem Propheta Iesse patrem Dauidis radici, Christum vero surculo, qui ex ea radice erat oriundus ad imperandum gentibus, quæ cum in Christum sperabunt participes beneficiorum Christi, Deum vnà cum ipsis Iudæis conuersis glorificabunt. 20

Deus autem spei impleat vos omni gaudio & pace in credendo, vt abundetis vos in spe, in patientia Spiritus sancti.

Votum hoc eò pertinet, vt Iudæos & gentes ad mutuam dilectionem, gaudium spirituale, pacem, hoc est, concordiam excitet. Obseruentur hîc duo effecta fidei, Vnum internum, alterum externum. INTERNVM est gaudium spirituale. Signum, Omne, non hîc distributiuè, sed completiuè accipitur. EXTERNVM, 30 est mutua concordia inter homines, quæ facit, vt alij aliorum infirmitates patienter ferant. Obseruetur præterea, quod hæc non proficiscantur ex vi liberi arbitrij, sed sunt dona Dei, & crescunt in pijs ex gratia Dei per virtutem Spiritus sancti.

Persuasum autem habeo fratres mei, & ipse de vobis quod ipsi per vos pleni sitis bonitate, impleti omni cognitione, & qui possitis vos mutuo monere.

Abrumpit exhortationem significatione suæ de ipsis persuasionis, nimirum quod ipsi & satis docti & alacres sint ad se inuicem exhortandos, ad omnia pia officia. Obseruetur hîc caussarum & effectuum ordor. Omnis, hoc est, plena cognitio Christi parit bonitatē, hoc 40 est, caritatem, quemadmodum & vetus interpres reddit: Hæc cum cognitione coniuncta efficit, vt alij alios admoneant, & ad pietatis officia exhortentur. Propria itaque Christianorum nota est, ex vera Dei noticia & viuifica fide se mutuo admonere & ædificare, cum doctrina tum vita.

Fratres, cæterum audacius scripsi vobis ex aliqua parte, veluti commonefaciens vos propter gratiam quæ data est mihi à Deo, vt sim minister IESV CHRISTI apud gentes.

Peroratio est, in qua plurima, vt fieri solet, congerit, ac primum excusat quod liberius scripserit, sumta ratione ab officio sibi commisso & dono. Deus, inquit, mihi contulit 50 gratiā commonefaciendi vos ac prædicandi Euangelium inter gentes, Ergo & vos commonefaciendos duxi.

Sacrificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium accepta & sanctificata per Spiritum sanctum.

Extollit ministerium suum Apostolus à fine seu vsu. Dum doceo Euangelium Christi inter gentes, ipsæ gentes mactantur gladio Euangelij, cum videlicet ad eius prædicationem agunt pœnitentiam, id est, cōuertuntur, & simul offeruntur Deo sanctificati per Spiritum sanctū, qui fidem in hominum operatur cordibus,

&eos

& eos regenerat in nouos homines, vt porro sanctitati & innocentiæ studeant. PRIMVM hîc obseruemus, quod ministri Euangelij sint sacerdotes, vt qui spirituali gladio homines mactant, & Deo offerunt; Vnde quanta sit dignitas ministerij patet. SECVNDO, modus oblationis obseruetur, nimirum quod tum demum dicantur homines offerri Deo, quando ad Euangelij prædicationem conuertuntur, & sanctificantur per Spiritum sanctum. TERTIO, quod Christi Euangelium sincere prædicare, & prædicato credere, sit cultus Deo gratissimus.

Habeo igitur gloriationem in IESV CHRISTO, in ijs quæ ad Deum (pertinent.)

Vt Romani sibi persuadeant de veritate doctrinæ suæ, addit hoc Apostolus confirmationis loco. ac si dicat: in hoc possum gloriari, quod sim verus legatus, & fidelis Christi seruus, in ijs fideliter tradendis, quæ ad Deum pertinent. Obseruetur qualisnam gloriatio pijs verbi ministris sit licita & studiose quærenda.

Nō enim sustinuerim loqui quicquam, quod non fecerit CHRISTVS per me in obœdientiam gentium sermone & opere in potentia signorum & prodigiorum in virtute spiritus Dei.

Ratio commendationis sui Apostolatus à proprio Apostoli officio. Decet enim fidelem legatum eius qui ipsum misit, mandata fideliter referre & narrare, nihil de suo addendo. Obseruetur propria nota præconum verbi Dei, quæ est nihil afferre præter verbum Dei, quod prædicantibus Apostolis confirmatum est diuinis testimonijs, vt gentes istis miraculis conuictæ de veritate Euangelij, crederent.

Adeo vt ab Hierusalem & circumiacentibus regionibus vsq; ad Illyricum impleuerim prædicandi Christi munus.

Amplificat quod dixit à circumstantijs locorum vbi prædicatur Euangelium. Exemplum nos monebit seduli studij in functionibus nobis commissis.

Ita annitens prædicare Euangelium, non vbi nominatus erat CHRISTVS, ne super alienum fundamentum ædificarem.

Suum studium in prædicando & propagando Euangelio indicat Apostolus, vt Romani ipsum verum intelligant Apostolum, qui tot molestias suscepit, vt Euangelium Christi quam latissime spargeret, iuxta Domini mandatum, dicentis: Ite in mundum vniuersum, & proclamate Euangelium omni creaturæ. Deinde etiam hæc eò pertinent, vt Romani sciant, Apostolo animum non defuisse sibi quoq; prædicare Euangelium. Quid autem hic vocet alienum fundamentum, declaratur adducto Esaiæ testimonio, nimirum quod alterius opera iactum est. Nam alioqui Prophetarum & Apostolorum, adeoq; omnium ministrorum verbi vnum & idem fundamentū est, nempe IESVS CHRISTVS. Non ergo hoc loco alienum, extraneum, sed alterius manu iactum fundamentum significat. Ex hac pericopa tria colligamus, eaq; nobis applicemus. PRIMVM, studium magnum Apostoli, cum magni alacritate animi coniunctum, in prædicando Euangelio, hoc studium voce φιλοτιμεῖσθαι significatur. DEINDE, quanta pericula necessum fuerit Apostolum adire, dum adeo latè per orbem, vbi non erat nominatus Christus, semina Euangelij iecit: cui resisterunt non solum Philosophi & idolorū cultores, verumetiam multi potentes in mūdo, vt ex actis Apostolicis patet. Nihil enim difficilius quàm superstitionem, & potissimum à maioribus acceptam, ex animis hominum euellere. POSTREMO, vocatio Pauli ad Apostolatū hîc confirmatur Esaiæ testimonio. Nam cum ille prædicit, Euangelium Christi annunciandum esse gentibus, specialiter per Apostolos, & hoc per Paulum potissimum fit, Apostolatus Pauli hoc signo confirmatur. Horum PRIMVM admoneat nos studij & alacritatis in officio nostro. SECVNDVM nos animet, vt pericula & discrimina vitæ in officio nostro contemnamus. TERTIVM doceat, vt legitima sit nostra ad ministerium Euangelij vocatio.

Quapropter impeditus etiam sum sæpe ne venirem ad vos: Nunc autem cum

Ministerio prædicandi Euangelij se impeditum dicit, quo minus hanon am-

non amplius locum habeam in his regionibus, deſiderium autem habeam veniendi ad vos à multis annis, quando proficiſcar in Hiſpaniam veniam ad vos.

ctenus ad Romanos veniret. Deinde pollicetur ſe venturum nõ ſolum, quia in iſtis locis non impediatur vt antea, verumetiam quia magno teneatur deſiderio viſendi Romanos, vt iſthic ſua voce Euangelium doceat. Hæc rurſus nobis alacritatem in noſtro officio commendent.

Spero enim fore, vt iſthac præteriens videam vos, & à vobis deducar illuc, ſi tamen vobis prius ex parte expletus fuero.

Dixit ſe venturum ad Romanos cum proficiſcatur in Hiſpaniam. Verum quia euentus erat incertus, ſpem huius profectionis ſe habere reſtatur, & finem addit, videlicet vt videat Romanos, & ab illis deducatur in Hiſpaniam. Verum vt intelligant Romani, quod Apoſtolus magno teneatur deſiderio videndi, id eſt, inſtruendi & confirmandi eos, addit: Si tamen vobis, id eſt, veſtra conſuetudine, prius ex parte expletus fuero. Quid hinc nos diſcemus? PRIMVM, nullis laboribus parcendum eſſe, quos requirit fides vocationis noſtræ. DEINDE, animum paternũ erga eos gerere, quos docendos ac informandos accepimus. TVM, polliceri nobis ab ijs, quos magno labore informamus, officium mutuum. Hæc enim tria hic in Paulo cernuntur.

Nunc autem proficiſcor Hieroſolymam, miniſtrans ſanctis.

Prolepſis eſt, qua anteuertit eorũ obiectionem, qui iuſte quærere videbãtur, cur iam ſtatim non adueniret, ac dicit in cauſſa eſſe profectionem ſuam Hieroſolymam verſus ſuſceptam, & miniſterium quo ſanctis qui illic ſunt, miniſtret, quale autem illud miniſterium fuerit explicat, dicens:

Placuit enim Macedoniæ & Achaiæ conferre aliquid in pauperes ſanctos qui ſunt Hieroſolymis.

Ratio profectionis Hieroſolymam verſus, videlicet quod eleemoſynam Eccleſiarum Græcarum eſſet perlaturus Hieroſolymam. Vnde duo notemus. PRIMVM, quod exemplo Græcarum Eccleſiarum debeamus & nos liberales eſſe erga pauperes ſanctos, & hilari animo & beneuolo conferre illis aliquid de noſtris facultatibus, quo illorum ſubleuetur inopia. Nam cum Paulus dicit: εὐδόκησαν, ſignificat eos vltro, & voluntate quadam alacri eleemoſynas contuliſſe. ALTERVM, quod exemplo Pauli debeant miniſtri Euangelij pauperum habere curam, quam curam Apoſtoli ſibi inuicem commendarunt, ad Galat. 2.

Placuit enim & debitores illorum ſunt.

Dixit Græcos contuliſſe eleemoſynam pauperibus ſanctis, qui erant Hieroſolymis. Nunc hoc debitum fuiſſe officium addit, vt ipſi Romani, adeoque omnes pij ſciant, ſuum officium eſſe, aliorum, quantum in ſe eſt, inopiam ſubleuare.

Nam ſi ſpiritualia illorum bona gentes participarunt, debent etiam in carnalibus miniſtrare ipſis.

Ætiologia ex comparatione maioris & minoris ſumta. Gentes Euangelium à Iudæis acceperunt. Ergo, Gentes obligatæ ſunt ad compenſationem. Obſeruetur hîc, quod Eccleſia debeat ſinceris Euangelij miniſtris compenſationem laboris in miniſterio præſtiti.

Hoc igitur vbi perfecero, & eis conſignauero hunc fructum, abibo per vos in Hiſpaniam.

Promittit ſe inuiſurum Romanos, vbi eleemoſynam Græcorum obſignauerit Hieroſolymis, cum iſthac ſcilicet iter facturus ſit in Hiſpaniam. Notatu dignum eſt, quod eleemoſynam Græcorum fructum appellet, ſignificans liberalitatem erga pauperes, & verum fidei caritatiſque fructum eſſe, & remunerationem habere ſibi propoſitam & promiſſam, Vnde & nos monemur, vt pauperum non obliuiſcamur, ſed in eos ex facultatibus noſtris ſimus liberales.

Scio vero quod cum veniam ad vos,

Hoc ad laudem Romanorum per-

in pleni-

in plenitudine benedictionis Euangelij Christi veniam.

tinet, quos ob fidem Euangelij prædicat Apostolus: Noui, inquit, quod vbi venero ad vos, inueniam vos plene Euangelium Christi amplecti. In plenitudine benedictionis Euangelij phrasis est Hebraica, & est sensus: cum plena benedictione Euangelij Christi. Vocat autem benedictionem Euangelij duplici de caussa, PRIORI quidem, quia Euangelium prædicatum & creditum, omnis generis benedictiones affert. POSTERIORI verò, quia efficit vt homines Euangelium Christi edocti benedicant & celebrent Deum, aliosq; fructus Euangelio dignos edant.

10

Precor autem vos fratres per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, & per caritatem spiritus, vt mecum certetis vestris pro me apud Deum precibus.

Alia propositio, nempe precatoria, videlicet vt Romani pro se orent. Propositioni duas rationes admiscet, VNAM, cum eos obsecratur per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, quasi diceret: Cum negocium Christi Domini agitur, vestrum est pro me orare, vt id feliciter peragam. ALTERAM, cum addit: Et per caritatem spiritus, hoc est per mutuam illā coniunctionē, qua Spiritus sanctus animos nostros deuincit. Obseruetur igitur, qualisnam debeat esse Christiana illa συμπάθεια, caritatis Christianæ effectrix. Non enim secus affecti esse erga se mutuo Christiani debent, quàm membra eiusdem corporis, quæ vno eodemq; spiritu reguntur & fouentur.

20

Vt liberer ab incredulis Iudæis, vtque ministerium meum erga Hierusalem acceptum sit sanctis, vt cum gaudio veniam ad vos per voluntatem Dei, vnaque vobiscum refociller.

Quatuor fines ponit, cur petat pro se Romanorum preces, quorum PRIMVS est liberatio à periculo. Iudæi enim increduli vitæ Pauli insidiabantur. SECVNDVS, vt susceptum ministerium in perferenda eleemosyna acceptum sit sanctis, id est, pijs morantibus Hierosolymis. TERTIVS, vt cum gaudio discedens à Hierusalem, ad Romanos per voluntatem Dei veniat. QVARTVS, vt refocilletur apud Romanos, audiens illorū fidem & caritatem. Hîc obseruetur PRIMVM, quod ea bona quæ hîc recitat, ad Deum autorem referat. DEINDE, quod vt eadem sunt à Deo petenda: ita petentibus ea largiatur Dominus. TERTIO, commendantur nobis hîc mutuæ preces. QVARTO, hæc Pauli petitio manifeste ex diametro pugnat cum stoica necessitate, & aperte confirmat contingentiam. Nam aliquid precibus piorum impetrari posse, quod alioqui non contingeret, significat.

30

Deus autem pacis sit cum omnibus vobis, AMEN.

Clausula est qua optat Romanis vt Deus pacis & concordiæ sit cum ipsis, vtq; idem in eis sit autor pacis & concordiæ.

40

CAPVT XVI.

Summa Capitis decimisexti.

50

Vt alios Romanis commendat, & alios salutari suo nomine iubet: ita cauendos monet dissidiorum autores, & fugienda doctrinæ scandala, fausta imprecatione claudens totam Epistolam.

Ordo & partes Capitis decimisexti.

Tres huius capitis partes sunt, PRIMA *constat commendationibus & salutationibus.* ALTERA *necessariam admonitionem habet, nimirum vt Romani caueant dissidiorum autores & doctrinæ corruptelas.* TERTIA *est votum. Nam & Dei gloriam illustrari optat, & omnia prospera precatur Romanis.*

EXEGESIS DECIMISEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

COMMENDO autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est ministra Ecclesiæ Cenchreensis, vt eam suscipiatis in Domino: ita, vt dignum est sanctis, & aßsitis ei in quocunque vobis eguerit negocio, Etenim ipsa multis cum affuit, tum etiam mihijpsi.

Commendat Phœben Romanis honestißimam matronam, & petit vt ei aßsint, in quacunq; re eorum opera opus habere videatur. Huius commendationis quinq; rationes ponit. PRIMA est, quod sit soror, id est, eiusdem religionis consors. SECVNDA, quod sit ministra fidelis Ecclesiæ Cenchreensis. (Cenchree Corinthiorum nauale seu portus pene sub ipsa vrbe, ad quem portum applicant qui ex Asia nauigant.) TERTIA ratio sumitur ab officio seruorum Christi, qui debent amanter complecti omnes, & potißimum eos qui de Ecclesia sunt benemeriti. QVARTA ratio sumitur à beneficijs huius mulieris erga totam Ecclesiam. QVINTA, ab ipso ministerio Paulo ipsi exhibito. Hinc & nos discamus, pios Ecclesiæ ministros fratribus commendare, atq; omni officiorum genere prosequi.

Salutate Priscillam & Aquilam cooperarios meos in CHRISTO IESV (qui pro anima mea propriam ceruicem supposuerunt, quibus non ego solus gratias ago, sed etiā omnes Ecclesiæ gentium) & Ecclesiam quæ est in illorum domo.

Horum fit mentio Actorum 18. quos Apostolus laudat propter beneficia sibi ab illis præstita. Cum autem hos agnoscit cooperarios suos in negocio Euangelij, modestiam suam nobis commendat imitandam, qui in negocio Euangelij non dedignatur consortem habere mulierem.

Salutate Epænetum & dilectū meum qui est primitiæ Achaiæ in CHRISTVM.

Hoc est, primus omnium Epænetus fuit, qui in Achaia Christum amplexus est. Cum autem eum primitias vocat, alludit ad sacrificia quæ fiebant ex primis fructibus, significans eos qui conuertuntur ad Christum, sacrificari & dicari Deo, tanquam hostiæ Deo gratæ per IESVM CHRISTVM. Vide supra in 15.

Salutate, &c.

Quod autem tot congerat hic Apostolus salutationes, videtur pertinere ad morem istius gentis. Magnum enim salutandi studiū erat Romæ, & inter magnos honores erat salutari, inter præcipua vero officia salutare. Vtraq; res erat mire plausibilis & popularis, multumq; faciebat ad fauorem conciliandum.

Qui sunt insignes inter Apostolos.

Hîc obseruetur Apostoli nomen aliquando generaliter accipi pro quouis verbi ministro.

Salutate vos inuicem osculo sancto.

Osculum Hebræis vsitatum concordiæ & mutui amoris symbolum & testimonium fuit. Epitheton sanctum additur, vt distinguat inter purum sanctorum osculum, & impurum eorum qui perdite & nequiter amant.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Obsecro vos Fratres, vt obseruetis eos qui dißidia & scandala contra doctrinam quam didicistis excitant, & vt declinetis ab eis.

Hæc propositio est secundæ partis huius capitis parænetica. Obtestatur enim Romanos vt & attente diligenterq; dißidiorum & scandalorum autores veluti hostes è specula obseruent. (Est enim hæc vis græcanicæ vocis σκοπεῖν) & cum eos agnouerint sibi ab ipsis caueant. Vt enim omnibus mandatum est veram de Deo doctrinam agnoscere: ita omniū est & ex-

& explorare & cognitos fugere doctrinæ corruptores, sicuti ipse Christus præcipit, cum inquit: Cauete à falsis Prophetis. Item, Cauete à fermento Pharisæorum. HIC igitur vt omnibus hominib. præcipitur falsos doctores fugere: ita mandatur omnibus veros doctores audire & amanter complecti. DEINDE obseruetur fructus prauorum dogmatum. Nam dissidia & factiones excitant, ex quibus oriuntur scandala, adeo vt multi à vera doctrina deficiant, quare hoc præceptum inprimis obseruetur. PRÆTEREA hic locus haud obscure significat, fore, vt vbicunqne sincere docetur verbum Dei, illic insidiæ struantur doctrinę à Sathana, vt doctrinę puritas turbetur. Nusquam enim magis vires suas omnes intendit Diabolus, quàm in Ecclesia rectè & piè constituta. Nam cum reliqua ipsi in tuto videntur, hîc eius regnum inuaditur, & arma ipsius diripiuntur, quare nō mirum est, plures excitari hæreses in Ecclesijs sincerā habentibus doctrinam, quàm in Turcia aut in Papatu. Huc pertinet parabola Domini de zizanijs: Cum creuisset, inquit, herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt zizania. Hoc quàm verum sit, apparet in primitiua Ecclesia, Nam quo latius spargebatur verbum Dei incorruptibile Ecclesiæ semen, & quo magis proficiebat Ecclesia, eò plures hæreses emerserunt. Hæc consolentur nos aduersus scandala hæresium & dissidiorum.

Nam qui eiusmodi sunt, Domino nostro IESV CHRISTO non seruiunt, sed suo ventri, ac per blandiloquentiam & assentationem decipiunt corda simplicium.

Ratio propositionis à periculo, cui præponit propriam falsorum doctorum notam. Ratio quidem hæc est: Quod decipiant corda simplicium, ac euertant eorum fidem, atq; ita regno Christi excussos in exitium præcipitent, idq; hisce artibus blandiloquentia & assentatione. Verū quia hæ voces in Græco sunt significantiores, clarius excutiendæ sunt. PRIMA est blandiloquentia, Græcè χρηστολογία. Dicitur autem χρηστολόγος, cum is qui verbis multū pollicetur, re autem nihil præstat, tum is quem si audias, dicas eum de te & cōmodis tuis magis, quàm de se ipso solicitū esse. ALTERA vox assentatio, Græcè εὐλογία, hoc est ad verbum, benedictio, quæ hoc loco est oratio ad prædicandas alicuius laudes accommodata, cuiusmodi assentatorum esse solet. Obseruemus hoc loco notam, qua Pseudoprophetæ à Christi seruis discernendi sunt, negat enim Christo seruire, sed proprio ipsorum ventri, qui & ipsorum Deus ad Philippenses dicitur.

Vestra enim obœdientia ad omnes peruenit.

Occupatio est qua anteuertit obiectionem eorum, quit poterant ex dictis superioribus colligere, se leues à Paulo iudicari & faciles, ad præbendum Pseudoprophetis aures, ac si dicat: Non ideo vos admoneo, quod leues vos existimem, Sed quia admodum facilis est lapsus, & variæ sunt Diaboli insidiæ, præmonitos vos volui.

Gaudeo igitur de vobis.

Vestra obœdientia & sinceritas mihi gaudio est. Ministrorum igitur gaudium sit, auditorum in pietatis curriculo progreßio.

Sed volo vos sapientes esse ad bonum, simplices vero ad malum.

Quo spectet superior admonitio, breuißime exponit. Volo, inquit, vos sapientes esse ad bonum, id est, volo vos cognitione veritatis & prudētia instructos esse, vt bona amplecti, mala vitare, fraudes & laqueos Pseudoprophetarum effugere, illis quoque aperte obsistere poßitis. Deinde volo vos in malum simplices esse & innocentes, vt qui nullam prorsus nocendi artem teneatis, tantum abest, vt reipsa cuiquā noceatis. Sumta autem metaphora est à placidis animalibus, quæ ne cornua quidem ad nocendum habent. Hoc Pauli dictum euertit fidem illam implicitam Papistarum, quam dicunt sufficere ad salutem, si fuerit formata bonis operibus. Est autem illis fides simpliciter, cum quis se dicat credere, quod Ecclesia Catholica credit, etiamsi, quid ipsa credit Ecclesia, ignoret.

Deus autem pacis conteret Sathanam sub pedibus vestris cito.

Consolatio & promißio est contra periculum ex insidijs doctrinæ. Promittit enim fore, vt Romani firma

fiducia in Christo concepta firmentur, ac ita perseuerent in doctrinæ puritate. Deus enim qui in ipsis cœpit bonum opus, vult illud etiam perficere, Nam ipsius opera sunt ἀμεταμέλητα. Dicitur autem tum demum Sathanas conteri sub pedibus nostris, & cum per fidem Christo Sathanæ victori inserimur, & cum pia vita & honestis actionibus in Sathanæ regnum inuadimus. Hoc illud Ioannis: Hæc est victoria mundi fides vestra, per mundum intelligens vniuersum Sathanæ regnum.

Gratia Domini nostri IESV CHRISTI vobiscum.

Clausula continens faustam imprecationem, qua Romanis fauorem Dei in Christo precatur. Hæc imprecatio vt fructum Euangelij continet, ita fidem Romanorum requirit.

Ei vero qui vos confirmare potest secundum Euangelium meum & prædicationem IESV CHRISTI, secundum reuelationem mysterij, temporibus secularibus taciti, manifesti autem nunc, & per scripturas Propheticas, secundum æterni Dei ordinationem, in obœdientiam fidei ad omnes gentes promulgati. Soli sapienti Deo per IESVM CHRISTVM, huic gloria in secula, AMEN.

Δοξολογία claudit Epistolam. Vnde & nos monemur, vt & ipsi quoties recolimus Dei beneficia, in laudes Dei & gratiarum actionē prorumpamus. Nam ab illo autore solo omnia bona & salutaria proficiscuntur. Verum quia in hac gratiarum actione multa sunt quæ & explanatione aliqua indigent, & vtiles doctrinas & admonitiones suppeditant, omnia sunt nobis distinctius retexenda & excutienda. PRIMVM itaq; cum dicit: Qui vos confirmare potest, & docet & monet. Docet quidem quàm imbecilles & vacillantes simus, nisi manu Dei fulciamur. Monet vero, vt intellecta infirmitate nostra, petamus robur ab eo, qui promittit Spiritum sanctū petentibus. Ad confirmationē pertinet quod addit: Secundum Euangelium meum, hoc est, quemadmodū per Euangelium promittit Dominus. seu vt sentit Chrysostomus, hic modus confirmationis exprimitur. Nam Deus nos fulcit per prædicationem Euangelij, in quo efficax est Spiritus sanctus.. Vocat autem Paulus suum Euangelium, non caussæ, sed ministerij respectu. DEINDE breuem Euangelij definitionem addit, cum inquit: Et prædicationem IESV CHRISTI, hoc est, vel prædicationem quam ipse Christus prædicauit, vt interpretatur Chrysostomus, vel præconium de IESV CHRISTO. Est enim Euangelium proprie solenne præconium manifestati Christi, in quo promissiones ipsæ exhibentur, vnde ad Rom. 1. Quod antea promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis. PRÆTEREA quod addit: Secundum reuelationem mysterij temporibus secularibus taciti, commendatio est Euangelij à caussa & antiquitate, & simul anteuertit obiectionem eorū, qui Euangelium vt nouum doctrinæ genus cōtempserunt. Dicit enim Euangelium non esse nouum mysterio, sed reuelatione tantum. Cur autem mysterium appellat Euangelium, explicat, videlicet quia arcanum & occultum fuit omnibus, donec per prædicationem reuelaretur. In omnibus enim philosophorum sctiptis altum silentiū est de Euangelio, tantum quasdam legis particulas agnouerunt Philosophi. MODVM præterea reuelationis attingit, cū illud per Propheticas scripturas manifestatū esse dicit, idq; nō temere, sed ex ordinatione Dei. Non igitur humano consilio Euangeliū in alijs atq; alijs locis subinde reuelatur, sed ex ordinatiōe Dei fit. FINEM præterea addit Apostolus prædicati Euangelij, In obœdientiam, inquit, fidei, ad omnes gentes promulgati. Ideo igitur prędicatur Euangelium, vt audientes credant & obœdiant Euangelio. Obseruetur quoq; hîc vniuersalis particula: Ad omnes, inquit, gentes. Cum itaq; omnes gentes vocet Deus ad obœdientiam Euangeli, profecto serio vult omnium gentium salutem. Sunt enim ἀμεταμέλητα donum & vocatio Dei. ADHÆC cum Deo soli sapientiam tribuat, vt laudem sapientiæ soli Deo vendicat: ita eam omnibus creaturis adimit. Qui igitur veram & salutarem sapientiam cupit, fontem sapientiæ Deum ipsum accedat, ac ipsius verbum audiat, & simul precetur ipsum, vt sibi cor & sapientiam tribuat.

ΤΕΛΟΣ.

CLARISSIMO VIRO, NOBILITATE, SAPIENTIA ET PIETATE PRAESTANTI, ABSOLONI VVRNE DOMINO DE SOEGAARD, PATRONO SVO PERPETVA OBSERVANTIA COLENDO, GRATIAM ET PACEM PER CHRISTVM IESVM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

NVLLVM DECVS EXCELLENTIVS, ET NVLla gloria maior est, quàm esse conciuem sanctorum, domesticum, & filium Dei. Hoc decus & hæc gloria solius est Ecclesiæ Dei, hoc est, eorum omnium qui Christo dederunt nomina, renunciato impuro Sathanæ imperio. Turcicus tyrannus summum decus definit, imperare tot populis & nationibus, cum ipse interea turpißimorum affectuum seruus sit, & immanißimi tyranni Diaboli mancipium. Sed quale quæso istud est decus quo superbit hostis Christiani nominis Turca? breue est, momentaneum est, fallax est, inconstans est, mixtum ingentibus malis est: cuius exitus, æternæ miseriæ est aditus. Diues Epulo, cuius Euangelica historia meminit, in summis delicijs viuebat, & summam gloriam putabat, honoribus, diuitijs, luxu & voluptatibus abundare: sed hanc gloriam clausit tandem sempiterna ignominia. Lazarus contemtus, vlcerosus, mendicus in conspectu hominum, in animo maiores diuitias & delitias circumferebat suo, quàm vt eas cōmutaret omnibus mundi opibus & voluptatibus. Sciuit enim se membrum Christi esse: sciuit se templum Dei viuentis ab angelis Dei agnosci: nec ipsum spes sua fefellit. Nam defuncti animam ipsi angeli Dei deportarunt in sinum Abrahæ, vt illic abundet, non ad breue aliquod tempus, sed in omni æternitate, veris & perpetuis delitijs. Non igitur immerito Dauid à Spiritu sancto edoctus, cum rex clarus & potens esset, maluit sedere in limine domus Dei, quàm habitare in tabernaculis impiorum. ita enim canit Psal. 84. Melior est dies vna in atrijs tuis super mille. malo sedere in limine domus Dei, quàm habitare in tabernaculis impiorum. Hanc vocem sanctißimi regis haud dubie multi Satrapæ in ipsius aula tanquam fabulosam deriserunt, intuentes splendorem regum & principum mundi, quorum summa felicitas est habitare in basilicis, ornatis signis & picturis, instructisque rebus his omnibus, quib. abundant hi qui beati, mundi iudicio, putantur. Horum iudicio non cedit Dauid, sed mauult vel in limine domus Dei sedere, hoc est, mauult esse & manere in societate Ecclesiæ, quàm extra Ecclesiam in summis honoribus & delitijs viuere. Huius suæ voluntatis caussam exponit sanctißimus rex, cum in eodem Psalmo subiungit hæc verba: Quia sol & scutum dominus Deus, gratiam & gloriam dabit dominus. Non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia. Vide quàm pulchris picturis Ecclesiæ decus describit hic rex & Propheta Dei. dicit Deum esse solem Ecclesiæ, esse scutum Ecclesiæ, dare gratiam & gloriam Ecclesiæ, donare Ecclesiam bonis præsentibus & æternis. Quis non hoc decus (modo vlla suæ salutis cura tangeretur) iure præferret his mundi vanitatibus? vt in mundo hic aspectabilis sol est fons lucis & vitalis poten-

tiæ, id est, caloris viuifici & spirituum vitalium: ita Deus sol Ecclesię spargit lucem veræ doctrinæ, per quam restituit iusticiam & vitam æternam, effuso in pectora Spiritu sancto. & vt scutum corpus nostrum tuetur aduersus ictus hostiles: sic Deus scutum Ecclesiæ est. Nam tanquam scuto sua bonitate misericordia & miserationibus Ecclesiam coronat, & se Ecclesiæ hostibus opponit inuictus. Quam ob caussam hunc titulum sibi vendicat, quod sit protector omnium sperantium in se. Huc addit donationem gratiæ & gloriæ. Gratia, Ecclesiæ membra acceptat, & in numerum filiorum asscribit. Gloria, eadem Ecclesiæ membra glorificaturus est in resurrectione mortuorum. Interea etiam, donec in hac peregrinatione manebit Ecclesia, dabit ei tuguriola, & alia bona quibus in hac vita indiget: etsi calici ipsius absinthium interdum admisceatur. Cogitatione huius gloriæ Ecclesiæ, debemus nos consolari in medijs ærumnis & cruce, exemplo Mosis, qui maluit socius ærumnarum populi Dei esse, quam frui voluptatibus & honoribus aulæ Aegyptiæ. QVONIAM autem multa sunt, quæ homines impediunt, quo minus se adiungant huic glorioso cœtui qui est Ecclesia: Deus, vt est φιλάνθρωπος & amans hominum, multis medijs vtitur ad alliciendos homines in suam familiam. Multi, voluptatibus huius mundi ebrij, contemnunt vocem Euangelij. non pauci, potentia sua superbi, nolunt Christo regi homagium præstare. nonnulli, nobilitate generis tumentes, contemnunt in numerum filiorum Dei asscribi. non pauci, blanditijs diuitiarum seducti, aures obturant ad vocem Dei vocantis. non desunt, qui curis huius mundi oppressi, non aspiciunt ad æternum solem Ecclesiæ. Breuiter, nemo est qui non habeat quo se excuset, cur societati timentium Deum se nō adiungat. Tanta est hominū peruersitas, tanta cœcitas, vt potius in suis tenebris palpare, quàm in luce Dei ambulare velint. Sed quid hic Deus facit? num statim abijcit recusantes venire? id sane faceret iure optimo: sed maior est storga paterna in ipsius pectore, quàm vt tam facile paterni amoris obliuiscatur. nouit figmentum nostrum quàm sit fragile. quid ergo facit? more patrum bonorum agit: in quibus vestigium quoddam sui amoris erga humanum genus impressit. hi non statim contumaces abijciunt filios, sed nunc blāditijs, nunc muneribus, nunc minis, nunc plagis, nunc propositis seueritatis exemplis, eos in viam reuocare conantur. Quid blandius hac oratione Dei? Nunquid obliuisci potest mulier infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui? & si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui. ecce in manibus meis descripsi te. Quid blandius voce filij Dei? qui ita ad omnes clamat: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo vos. quid dicam de muneribus quibus nos inuitat Dominus in suam domum? Isaiæ 55. Omnes sitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum properate, emite, comedite, venite. Parua sunt hæc temporalia bona, si conferantur spiritualibus & æternis: quæ offert gratis sine pecunia. Hæc bona ideo donat & offert Deus, vt ipsius bonitate alliciantur ad audiendam vocem eius, & vt voci ipsius credentes adiungamur familiæ ipsius, cui salus & æterna vita est proposita. Verum, quia sunt non pauci, qui nec blanditijs mouentur, nec munera agnoscunt: DEVS haud raro iusta ira commotus ad minas venit, ac minatur exclusionem ab hæreditate paterna, si perrexerint homines esse contumaces. Isaiæ 1. Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequam, filijs pestiferis. Item, Si nolueritis audire me, & irritaueritis me, gladius deuorabit vos, quia os Domini locutum est. & CHRISTVS: Lucæ 13. Nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis. huc etiam pertinent exprobrationes, qualis illa est Isaiæ 1. Filios enutriui & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me, cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui: Israël autem me non cognouit, & populus meus non intellexit. Haud raro à minis ad plagas se conuertit.

uertit. Quoties reuocauit populum Iſraëliticum à ſua contumacia plagis? nonne Dauidem peccantem plagis emendauit? in hunc ergo finem, nunc famem, nunc gladium, nunc ſæuas beſtias immittit dominus in contumaces, vt caſtigati reſipiſcant. Multi enim in ſecundis rebus, ſecurè ſine timore Dei, in vtranque aurem ſtertunt: ſed caſtigati paternè, oſculantur virgam, & plagis emendati, paternis iuſsis obtemperant. Ipſe noui multos, qui cum abundarent opibus, honoribus & voluptatibus, ſine omni timore Dei vixerunt: ſed ſpoliati honoribus & fortunis, & proſtrati morbis, ad mentem redierunt, ac ſeriam pœnitentiam meditati ſunt, Deo gratias agentes pro paterna caſtiga-
10 tione, qua in viam fuerunt reuocati à præcipitio damnationis. Haud raro etiam ſeueritatis exempla ponit Deus ob oculos, vt qui blanditijs, muneribus, minis & plagis non emendantur, intueantur eos quos dominus iuſta ſua ira abiecit, & reddantur cautiores eorum exemplo. Abiectio Cain non parum excitauit in Abele timorem domini. Submerſio Pharaonis populum Iſraëliti cum ad tempus repreſſit. Exciſio Chore, Datan & Abiron, reliquos in officio continuit. Saulis caſus Dauidi ſalutaris fuit. Hodie abiectio Iudæorum nos ad gratitudinem & timorem inuitat. Felices ergo nos, ſi alieno incommodo cautiores redditi, Dei vindictam matura reſipiſcentia anteuertamus. PORRO quia Eccleſiæ, cuius tantum eſt decus tantaq; gloria, membra fieri
20 nõ poſſumus, niſi renaſcamur in nouos homines, & adoptemur à Deo in filios, & hæredes vitæ æternæ, & hæc renouatio & adoptio pendeat ex cognitione Dei & fide Chriſti, iuxta illud: Hæc eſt vita æterna, vt te cognoſcant verũ Deum, & IESVM eſſe CHRISTVM quem miſiſti: Nemo non videt quàm neceſſaria ſit vox Prophetarum & Apoſtolorum, quæ docet agnitionem Dei & fidem in IESVM CHRISTVM. Nemo non intelligit, quanta ſit vtilitas piarum ſcholarum, in quibus inſtituuntur in Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis, qui aliquando publicis concionibus præficientur, vt multos aggregent in familiam Dei, quæ eſt Eccleſia. Tametſi autem clariſſima ſunt axiomata noſtræ religionis, cum in Propheticis tum in Apoſtolicis ſcriptis prodita: ta-
30 men non pauca ſunt, quæ opus habent theoria: ſine qua, nec definitiones extrui, nec diſtinctiones inſtitui, nec cauſſæ deſtingui, nec effecta diſcerni, nec antilogiæ ſolui, nec obſcura illuſtrari, nec ambigua tolli commodè poſſunt. Quam ob cauſſam præclarum donum Dei fatendum eſt, quod Eccleſia ornata ſit dono interpretandi, & quod habeat pios ſcripturę interpretes, qui obſcurioribus dictis ex collatione pluriũ locorum lucem afferunt, & quæ late ſunt ſparſa veluti in vnum corpus redigunt. Hoc donum agnoſcit Dauid cum inquit: Declaratio ſermonum tuorum illuminat, & intellectum dat paruulis: Mens etenim noſtra, naturæ prauitate vanitati obnoxia eſt. intelligentia obſcurata. cor induratum. verum cum Deus regulam ſuæ voluntatis adhibet,
40 vocem Propheticam & Apoſtolicam, mens à vanitate liberatur, intelligentia illuminatur, atque adeo cor ipſum quod antea ſaxeum erat, fit carneum. tanta vis verbi diuini eſt, in quo Spiritus ſanctus verè adeſt, & eſt efficax in audientib. verbum. In hunc igitur vſum pij Reges & principes erigunt ſcholas, alunt diſcentes & docentes, vt puritas doctrinæ retineatur, vt vitentur errores, vt iuuentus rectè edocta, quaſi per manus poſteris tradat puritatem doctrinæ. Hoc etiam conſilio pij interpretes ſuas theorias adornant, & exegemata in lucem emittunt, vt & teſtes ſint veræ interpretationis, & aliquid lucis afferant, oſtenſa rerum ſerie, & declaratis obſcurioribus loquendi modis, qui à rudioribus videri non poterant. Etſi autem magna eſt donorum diuerſitas in
50 interpretibus, ex quo fit vt alij clarius, alij obſcurius, alij doctius, alij rudius, eaſdem res tractent: tamen laudandum eſt ſtudium in omnibus, qui amore propagandæ gloriæ Dei, & ædificandæ Eccleſiæ Chriſti ducuntur, etiamſi ſem-

per votis non respondeat euentus. Solomonis sacrificium prædicatur, qui obtulit oues & boues sine numero & æstimatione. prædicatur & pauperculæ viduæ factum, quę duo tantū minuta in Gazophylaciū misit. Nam si assit promtus animus, is acceptus est pro eo quod habet aliquis, & non pro eo quod non habet. Huc facit etiam dulcissima promissio domini: Habenti dabitur: qua significatur, quod Deus habenti, hoc est rectè vtenti donis collatis, addat incrementa donorum, & compenset rectum donorum vsum maiore beneficiorum cumulo. Hac ego spe fretus, clarissime vir & patrone singularis, adornaui commentarios in vtranque Epistolam Pauli ad Corinthios, in hunc finem, vt rudioribus saltem lectoribus methodum tractationis monstrem, & phrases obscuriores declarem. Quod si autem pijs lectoribus aliqua vtilitas ex his cōmentationibus nostris accesserit, Deo acceptum ferant: Sin minus, promtitudinem animi, qua gloriam Dei & ædificationem Ecclesiæ quæro, agnoscant. Quod autem hos commentarios sub tuo nomine, vir clarissime, in lucē prodire volui, iustissimas habeo caussas. Nam plurima beneficia vestræ familiæ libens agnosco: pro quibus perpetuam animi gratitudinem debeo. & quia non possum parem rependere gratiam, hoc saltem officium postulat, vt declarem animi gratitudinem, & agnoscam beneficia. Pater tuus pijssimæ memoriæ Iohan. Vurne, doctrina & pietate tantus, vt etiam summos illos viros Mart. Lutherum & Philippum Melanchthonem habuerit sibi deuinctissimos, quorum iucundissima familiaritate integro quadriennio cùm Vuitebergæ ageret, vsus est, primus in vestra familia meas conditiones perspexit, & liberali stipendio me aliquot annos Vuitebergæ sustentauit: cuius liberalitatis nomine, agnosco me plurimum debere vestræ familiæ. Postqam autem in inuocatione nominis diuini animam sanctam Deo tradidisset Iohannes Vurne: soror tua nobilissima & pijssima fœmina Adelhada Vurne, Nobilis ac pręstantis viri Georgij Vuenstermand vidua, quasi hæreditario iure succedens fratri in benemerendo de omnibus hominibus, plurima in me cumulauit beneficia. Huc accedit tua, vir clarissime, promtitudo animi & beneficentia, quam maximam iam multos annos sum expertus, non erga me solum, sed etiam erga complures alios. Nam cum singulari sapientia, præclara doctrina, & magna pietate excellis, rectè iudicas nihil esse melius quam optimè mereri de omnibus, & præcipue de ijs, quorum operam vtilem in Ecclesia esse animaduertis. Ego igitur vt & tibi optimè de me merito gratus sim, & beneficiorum plurimorum familiæ vestræ haud immemor esse videar, hos meos commentariolos in vtranque Epistolam Pauli ad Corinthios tibi dicatos in lucem emitto, ac rogo vt non animum ex dono sed donum ex animo æstimes. Vale cum castissima vxore tua nobilissima fœmina Domina Birgitta Ruth, & cum tota familia. Hafniæ, Mense Septemb. Anno 1564.

ARGV-

ARGVMENTVM
IN PRIOREM EPISTOLAM PAVLI AD CORINTHIOS.

QVATVOR IN PRINCIPIO ENARRATIONVM SACRORVM scriptorum examinanda & excutienda sunt: PRIMVM, Quis autor scriptionis sit.
10 SECVNDVM, Quæ scribendi occasio. TERTIVM, Quis status. QVARTVM, Quæ tractationis methodus seu ordo. Hęc enim quatuor dextrè explicata in cuiuslibet sacri scripti adytum veluti luce prætensa lectorem introducunt. De horum primo, hoc est, de autore huius Epistolæ, dixi copiosè in argumento Epistolę ad Romanos scriptę. Quare de reliquis tribus dicam quàm breuissimè.

OCCASIO HVIVS EPISTOLAE SCRIBENDÆ.

20 OCCASIO scribendi hanc Epistolam, duplex fuit Paulo, prior, fama de schismate corruptisq; Corinthiorum moribus: posterior scriptum Corinthiorum ad Paulum de coniugio, & alijs rebus. Schisma quidem inde ortum est, quod postquàm Paulus Corintho discessit qui illic sesquiannum docuit, subingressi sunt arrogantes quidam doctores, qui philosophico verborum splendore & ambitione effecerunt, vt varijs factionibus scinderetur Ecclesia: ex quo factum est, vt simplicitate Pauli cōtemta, alij alijs Doctoribus adhæserint. Hæc res multis sceleribus & litibus occasionem præbuit: ad quod non parum iuuit ciuitatis mercatoriæ eiusdemq; opulentissimæ conditio. Solent enim in Emporijs, maior luxus, fastus, vanitas, delitiæ, ambitio, libido, & alia plurima vitia, regnare. Huic schismati mederi conatur Paulus hac Epistola. Deinde quia Corinthij scripserant Paulo de Coniu-
30 gio, Diuortijs, Cælibatu, Virginitate, De victu ministrorum, De Idolothytorum esu, De Ceremonijs Ecclesiasticis, De ordine in Ecclesia, De Contentione super mortuorum resurrectione, &c. De his singulis rescribit Corinthijs. Hinc apparet præsentem Epistolam vtilissima doctrina refertam esse: vt quæ tam varias de multis vtilissimis quęstionibus disputationes & exhortationes contineat.

DE STATV EPISTOLAE.

ETSI status huius Epistolæ non est simplex, non enim vnum negocium tractat, vt
40 ea quæ ad Romanos est scripta: Tamen vno capite facile cōtineri potest tota Epistola. Hortatur enim Corinthios, vt digne Euangelio ambulent. Huic capiti subijciuntur multæ hypotheses, videlicet, Vt sint concordes, vitent dissidia, ne se efferant propter sapientiam humanam aut doctorum eminentiam, vt puniant excommunicatione sceleratos, vt fugiant lites, ne abutantur libertate Christiana in aliorum ruinam, vt vel casto vtantur coniugio, vel purè in cælibatu & virginitate viuant, ne cum aliorum scandalo Idolothytis vescantur, vt victum debitum ministris suppeditent, vt honeste se gerāt in sacris ritibus, Vt cœna Domini digne vtantur, vt dona collata recte in aliorum ædificationem conferant, Vt pluris faciant dilectionem proximi quam alia dona quantumuis eximia, Vt ordinem dicendi in publicis congressibus seruent, Ne se sinant falsis persuasionibus à vera de resurrectio-
50 ne mortuorum sententia abduci, Vt sint liberales in pauperes sanctos, &c.

ORDO TRACTATIONIS.

QVIA quæstiones quæ à Paulo in hac Epistola tractantur, Natura ferè discretæ sunt, ordo earum non est artificalis sed arbitrarius. Quare de earum ἀκολουθίᾳ non est laborandum. Post Epigrapham & Exordium proponit de vitandis schismatibus, & eas tractat ordine hypotheses, quas paulò antea recitaui, ac tandem fausta imprecatione suo more claudit Epistolam. Porrò in enarratione singulorum capitum huius

Epistolæ, Quatuor meo more faciam. Primum notabo summam capitis, huic subijciam ordinem & partes eiusdem. Tum adiungam exegesin vnà cum obseruatione locorum communium, eorumq; accommodatione ad nos docendos & admonendos.

CAPVT I.

Summa Capitis Primi.

10

Vt gratulatur Corinthijs donorum spiritualium excellentiam, ita hortatur eos ad concordiam, ne sint in eis schismata ob doctorum eminentiam, aut sapientiam humanam: præsertim cùm ea in prædicatione Euangelij nihil valeat, immo obsit magis. Nam solus Christus saluandis factus est à Deo sapientia, iusticia, sanctificatio & redemtio, adeo vt extra ipsum nullus sit gloriandi locus.

Ordo & partes Capitis Primi.

Partes huius capitis quinq; sunt: PRIMA *epigrapha.* SECVNDA, *Salutatio.* TERTIA, *propositio suasoria ad concordiam, vt vitent schismata.* QVARTA, *propositionis confirmatio continens collationem sapientiæ humanæ & diuinæ: admonitionem de conditione & qualitate electorum, qui potissimum sunt infirmi & rudes in hoc mundo: & commemorationem præcipuorum beneficiorum Christi qui* 20 *nobis à Deo factus est sapientia, iusticia, sanctificatio & redemtio, vt in illo solo & non in sapientia humana glorientur sancti.*

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS vocatus Apostolus IESV CHRISTI per voluntatem Dei, & Sosthenes frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, sanctificatis in CHRISTO IESV vocatis sanctis, cum omnibus inuocantibus nomen Domini nostri IESV CHRISTI, in quouis loco eorumq; & nostro.

In hac Epigrapha duo sunt, Nempe partes Epigraphæ & amplificationes. Partes sunt duæ expressæ, videlicet scriptor Epistolæ Paulus, & Co- 30 rinthij, quibus hæc Epistola scribitur. Amplificatio prima est descriptio Pauli, ab officio nimirum, quod sit vocatus Apostolus IESV CHRISTI per voluntatem Dei. Cum autem dicit se vocatum, significat se Dei gratia & mandato designatum esse ad fungendum Apostolico munere, idq; vt & omnem ambitionis speciem vitet: & Corinthios atq; adeo omnes pios ad legendã hanc Epistolam compellat, tanquam ex mandato Dei præscriptam. Vnde & nos monemur, quo in loco 40 hanc Epistolã habere debeamus. Deinde cum se Apostolum vocat, ostendit, & se nihil ab officio suo alienum facere, dum Corinthios instruit, & Corinthijs haud impune licere aspernari, quæ ab Apostolo Dei proponuntur ex Dei mandato. Præterea haud frustra addit, Per voluntatem DEI. Nam, vt hac voce omnem arrogantiæ suspicionem à se auertit: ita innuit Dei ordinationem oppugnare eos, qui doctrinæ eius aduersantur. Quod autẽ adiungit sibi Sosthenem fratrem tanquam scriptionis socium, ideò facit, vt ipsum commendatiorem reddat Corinthijs. Fuit autẽ hic Sosthenes princeps Iudaicæ synagogæ quæ erat Corinthi. Vnde & nos monemur, fratres & comministros Euangelij cõmendatiores suis auditoribus reddere nostro testimonio. Altera amplificatio continet perspicuam definitio- 50 nem Ecclesiæ Dei, nimirum quod Ecclesia Dei sit cœtus hominum sanctificatorũ in Christo Iesu, vocatorum ad sanctitatem, & inuocantiũ nomen domini nostri Iesu Christi vbiuis terrarum. Non enim Ecclesia certo loco clauditur, sed latè sparsa est per vniuersum orbem, vbicunq; Christi nomen prædicatur & inuocatur.

Gratia vobis & pax, à DEO patre nostro & Domino IESV CHRISTO.

Hęc salutatio Apostolica proprium Euangelij fructum breuissimè proponit. Gratia est fauor Dei & beneuolentia,

uolentia, qua Deus pater in Christo recipit nos, remittit nobis peccata & adoptat in filios. Cum ergo hanc gratiã nobis optat Paulus à Deo patre nostro, vult vt vera fiducia in Deum patrem recumbamus. Nam sine fide nemini illa adoptio contingit. Pax effectus gratię est, nempe ipsa per Christum reconciliatio, tranquillitas conscientiæ, gaudium spiritus: breui ter, omnium rerum felix ac prosper in Deo successus.

Gratias ago Deo meo semper de vobis ob gratiam Dei, quæ data est vobis in Christo Iesu.

Exordium gratulatoriũ est: quod eò pertinet vt præmolliat Paulus Corinthios, quò se magis dociles præbeant. Deinde vim exhortationis habet. Nam ad perseuerandum Corinthios hac gratiarum actione incitat Apostolus. Tum beneuolentiam hoc pacto Paulus sibi conciliat. Nam testatur se nõ secus illorum cõmodis affici quam suis. Hic primum obseruetur, quòd, cum gratiarum actio beneficij sit agnitio, omnia bona salutaria Deo ferenda sint accepta. Vocat autem hic per Metonymiã Gratiam, ipsa dona ex gratia collata. Deinde obseruetur, quod hæc bona contingant per Christum & in Christo quem pij fide possident. Præterea exemplũ Pauli nos admoneat gratitu dinis erga Deũ, cum pro beneficijs nobis ipsis præstitis, tum pro donis alijs collatis. Ministri quoq; Euangelij suum esse officium obseruent, vt pro felici Euangelij successu gratias Deo agant. Præterea prætereundum non est, quod dicit DEO MEO, qua loquendi forma non excludit alios, sed quod est commune, sibi per fidem applicat. Est igitur fiduciæ argumentum, quo monet nos, qualem fiduciam erga Deum habere debeamus.

Quod in omni ditati sitis in ipso, omni sermone, omniq; cognitione.

Exponit speciatim quod per genus, hoc est, per gratiam ipsis datam intelligit. Vt autem diuitiarum nomen, abundantiam & copiam: Ita particula OMNI plenitudinem rei denotat. Significat ergo Paulus sermonẽ Christi, hoc est Euangeliũ, clarè & plenè ipsis fuisse propositũ, adeo vt plenã Christi cognitionem ex prædicato Euangelio sint cõsecuti. Cognitionis vocabulo Synecdochicè, & noticiam & fidem quæ ex cognitione nascitur, intelligit. Porrò hoc Elogium non pertinet ad omnes. Nam postea ipsos carnales nominat propter quosdam qui reuera tales erãt, sed ad eos paucos qui alijs pietate & vera Christi cognitione excelluerũt.

Quemadmodum testimonium Christi confirmatum est in vobis.

Ratio est eorum quæ dixit, ac si dicat: Testimonium Christi, hoc est, varia dona spiritus, quib. instructi estis, testantur de Christi sermone & cognitione inter vos. Obseruetur quod vbicunq; sit Christi Euangelium, Christiq; vera cognitio, ibi quoq; esse varia spiritus Charismata, quæ testimonium de Christi præsentia & virtute perhibent.

Adeo vt nullo dono destituamini, expectantes reuelationem Domini nostri IESV CHRISTI.

Ætiologia est. Nam in ipsis testimonium Christi confirmatum esse, ex donis quæ acceperant comprobat: quibus ita eos abundare diciti, vt iam nihil sit illis reliquũ, nisi vt expectent, donec reueletur Christus secundo suo in mundum aduentu. Monemur nos quoq; hoc loco, vt nacti Christi cognitionem salutarem, iam por ro animos leuemus in cœlũ, vnde expectandus est saluator noster Iesus Christus. Huc pertinet illud ad Philip.3. Nostrũ πολίτευμα est in cœlis, vnde expectamus Dominũ nostrum IESVM CHRISTVM.

Qui etiam confirmabit vos vsq; ad finem inculpatos in die Domini nostri IESV CHRISTI.

Promißio est perseuerantiæ Dei in benefaciendo. Solet autem Paulus ab antecedentibus ad consequentia argumentari, quando de voluntate Dei erga Ecclesiam agit, vt Philip.1. Persuasus, quod qui incœpit in vobis opus bonum, perficiet vsq; ad diem Iesu Christi. Porrò cum promittit confirmationem, duo subindicat: Vnum nunquam eò perfectionis venire homines in hoc mundo, quin manu Dei qua fulciantur, indigeant. Alterum, vt ex fide hanc petamus confirmationem.

Fidelis Deus, per quem vocati estis in

Ratio promißionis à constantia com-

communionem filij ipſius IESV CHRISTI Domini noſtri.

Dei: Deus qui vocauit vos in communionẽ filij ſui eſt fidelis, id eſt, conſtans & verax in ſuis dictis & factis. Ergo quod incepit in vobis, ad bonum deducet finem. Huius collectionis ratio à qualitate donorum & vocationis Dei ſumitur. Nam dona (vt Roman. 11. ait) & vocatio Dei huiuſmodi ſunt, vt eorum ipſum pœnitere non poſsit. Quare noſtrum eſt cauere, ne noſtra proteruia & ingratitudine prouocemus Deum, noſtraq; culpa tantum theſaurum amittamus. Inculpatos vocat eos, qui ſunt in Chriſto Ieſu, quibus iam nulla eſt condemnatio, quorumque vnicum hoc ſtudium eſt, vt ita viuant ne quis ſe merito culpare poſsit.

Obſecro autem vos fratres per nomen Domini noſtri IESV CHRISTI, vt idem loquamini, & non ſint inter vos diſſidia, ſed ſitis coagmentati in eadem mente, & in eadem ſententia.

Propoſitio eſt ſuaſoria, vt vitent diſſidia & ſint concordes. Magna vis eſt in obteſtationis modo, cũ ait: per nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti, ac ſi dicat: ſi Chriſti nomen & religio apud vos aliquem locum habet, eſtote concordes. Hoc enim ipſe vnice expetit. Opponit autẽ hoc loco ſchiſmati tria: Orationem, eandem Mentem (hoc eſt, animorum & voluntatum cõiunctionem) & eandem Sententiam, hoc eſt idem de religione iudicium. Procedit autem hic Paulus à poſterioribus ad priora. Quod enim poſtremo loco ponit, cauſſa eſt medij, & medium primi. Nam qui eodem animi iudicio præditi ſunt, voluntate etiam cohærent. Voluntatis coniunctio locutionis eiuſdem effectrix eſt.

Significatum eſt enim mihi de vobis fratres mei à domeſticis Cloæ, quòd lites ſint inter vos.

Ratio exhortationis à rumore, immo certo teſtimonio de illorum diſsidijs: & ne falſa ſuſpicione duci videatur, nominat domeſticos honeſtę Matronæ Cloæ, quos ſibi hoc diſsidium narraſſe dicit. Obſeruetur exemplũ. Vt enim miniſtris verbi non licet ſuos auditores reprehendere, niſi certò conſtiterit de facto, contra leuitatem eorum, qui quiduis ſibi licere putant: Ita piorum in Eccleſia eſt, exemplo Cloæ, ſi quid malè in Eccleſia geri animaduerterint, piè id Eccleſiæ miniſtris indicare. Neq; hoc qui accuſari videntur ægre ferre debent, cum eorum emendatio & ſalus quæratur.

Dico autem hoc quod vnuſquiſq; veſtrum dicit: Ego quidem ſum Pauli, ego vero Apollo, ego vero Cephæ, ego vero Chriſti.

Per Mimeſin cauſſas diſsidiorũ exponit, nimirum, quod alij de alijs Doctoribus arroganter gloriati ſint aduerſus alios, qui ijdem Doctoribus ſecum non ſunt vſi. Quidã enim Paulum, quidam Apollo, quidã Cepham, & quidam alios ſuos iactarunt magiſtros in aliorum contemtum. Neq; defuerunt qui ita ſe Chriſti diſcipulos eſſe contenderent, vt alios omnes miniſtros verbi ſuperbè contemſerint. Nequaquam enim Paulus reprehendit, quòd dicerent ſe Chriſti diſcipulos ſimpliciter, ſed quia hac arrogãtia elati alios, quibus etiam ſuus honor deferendus fuiſſet, ſpreuerunt ſuperbè. Hic manifeſtè arguitur vana Monachorum ſuperſtitio, quorum alij Franciſcum, alij Dominicum, alij Bernardum, alij alium magiſtrum ſuæ ſectæ ſuperbè iactant. Breuiter, vt Paulus hic vult vni Chriſto ita magiſterium aſſerere in Eccleſia, vt ab eo pendeamus omnes: ſic eos reprehendit qui poſt ſe diſcipulos abducunt, vt Eccleſiæ ſcindant vnitatem.

Ergóne diuiſus eſt CHRISTVS? Num Paulus crucifixus eſt pro vobis? aut in nomen Pauli baptizati fuiſtis?

Congeries argumentorum, quibus Corinthiorum craſſum errorem confutat & arrogantiam deprimit. Ponit autem tria ordine efficaciſsima argumenta. Primum ſumtũ eſt ab abſurdo: Si in eadem Chriſti Eccleſia ſcindere vnitatem licet, ita vt alius alium ſuperbè iactet miniſtrum: tum ſanè Chriſtus eſt etiam in partes diuiſus & factiones. Sed Chriſtus non eſt diſpertitus in partes & factiones. Ergo in eadem Chriſti Eccleſia ſcindere vnitatẽ non licet, alio de alio magiſtro arroganter gloriante. Obſeruanda in primis doctrina, quod, quemadmodum vnus CHRISTVS Eccleſiæ caput eſt, & ſolus

& solus in Ecclesia regnat: Ita qui in Ecclesia esse volunt, sub hoc vno Christo copulati inter sese vera animorum concordia esse debent, quoscunq; tandem ductores ad Christum habuerint. Secundum argumentũ, similiter ab absurdo sumtum. Si Paulo aut alij cuipiam ita adhęrere licet, vt isto pacto scindatur Ecclesiæ vnitas: tum Paulus aut alius, quisquis ille magister fuerit, pro vobis crucifixus est, hoc est, vos redemit persoluto sui sanguinis precio pro vobis. Sed nec Paulus, nec alius quisquam, nisi solus Christus pro vobis crucifixus est. Ergo nullius magistri caussa scindenda est Ecclesiæ vnitas. Doctrina obseruanda, quod ita sub iure Christi simus propter redemtionis beneficium, vt nõ liceat ab eo discedere & vnitatem Ecclesiæ scindere: quod qui faciunt in summæ ingratitudinis notã incurrunt. Deinde ita soli Christi sanguini asscribitur hoc redemtionis beneficium, vt meritum salutis & remisśionis peccatorum in neminem alium sine sacrilegio transferri posśit. Confutantur ergo Papistæ hoc loco, qui thesaurum Ecclesiæ componunt ex sanguine Christi & martyrum simul. Quasi martyres aliquid nobis meruissent suo sanguine ad expianda peccata nostra. Tertium argumentum, ab inauguratione nostri per baptismum sumitur. Illi inauguramur illiq; nomen damus, in quem baptizamur. Sed non baptizamur in nomen Pauli aut alterius, sed in nomen Christi. Ergo non Paulo inauguramur, sed Christo, qui vt nobis hoc symbolo testatur suam gratiam, nosque in suam familiam recipit: ita nos vicisśim obligamur, vt ipsi fide adhæreamus, quod nisi fecerimus fœderis violati rei sumus. Obseruetur doctrina, quod vt baptismo inauguramur Christo: Ita eodem admonemur concordiæ & coniunctionis mutuæ inter nos in Christo. Vnde Paulus ad Ephes. 4. ab vnitate baptismi exhortationem petit, ad seruandam vnitatem spiritus in vinculo pacis. Quare contaminant & diuidunt baptismum, qui suis disśidijs & sectis vnitatem Ecclesiæ scindunt. Quoties igitur baptismi meminerimus, cogitemus de vnitate & concordia, quam Christus ab omnibus, qui sibi nomen in baptismo dederunt, requirit.

Gratias ago Deo meo, quod neminem vestrum baptizaui nisi Crispum & Gaium, vt ne quis dicat, quod in nomen meum baptizauerim. Baptizaui autem etiam Stephanæ familiam. Præterea non noui an quenquam alium baptizauerim. Non enim misit me CHRISTVS baptizare, sed Euangelizare.

Sensus horum verborum facilis est, sed præbet duabus quæstionibus occasionem. Quarum prior est, num recte minister verbi glorietur, se abstinuisse à pio & laudabili opere? Posterior, quomodo verum sit, Paulum non esse missum ad baptizandum, sed ad Euangelizandum, cum tamen Dominus miserit Apostolos non solum, vt docerent, sed etiam vt baptizarent? Ad vtramque quæstionem respondendum est: quod neutra illarum simpliciter, sed comparate intelligenda sit. Gratias quidem agit Deo Paulus quòd neminem baptizauerit, scilicet ne inde raperent occasionem gloriandi de se vt magistro, in aliorũ contemtum, Neq; propterea quisquam à baptismo exclusus est, quod Paulus non baptizarit. Fuit enim baptismus administratus per alios. At quod dicit se non esse missum ad baptizandum sed Euangelizandum, Non negat simpliciter ad suum officium pertinere baptizare, sed officij partes distinguit, & potisśimam partem functionis Apostolicæ munus prædicandi Euangelium asserit, quam partem non potuit in alterius humeros conijcere. Verum cum baptizandi opus tale erat quod per multos administrari potuit, voluit Paulus in magis necessario officio, cui potisśimum erat destinatus, occupatus esse. Neque hæc quæ hoc loco à Paulo dicuntur, rectè rapiuntur ad extenuandum baptismum. non enim hic quæstio agitatur de virtute baptismi, sed de ministerio, quo non occupabatur Paulus, vt magis arduo prædicandi munere perfungi posset.

Non in sapientia sermonis, ne inanis reddatur crux Christi.

Remouet caussam gloriationis Corinthiorum. Illi iactarunt quisq; suum magistrum ob oratoriam dicendi facultatem, & sermonis splendorem & facundiam (Hic enim sapientia) quę peritiã omnis generis artificum continet (ad certam speciem, nempe ad dicendi artificiosam peritiã referenda est) sed hæc magis obesse videtur, cum id orationis virtuti tribuatur, quod potentiæ Euangelij tribuendum esset. tantũ abest vt eloquentia prædicationi Euangelij accommoda sit, Grauis enim ratio est cum inquit, Ne inanis reddatur crux Christi, hoc est, ne tribuatur hominis facundiæ, quod propriũ est crucis & beneficij redemtionis. Atq; hæc caussa fuit, cur Christus elegerit Apostolos rudes, & qui nulla sapientia pollerent coram mundo. Caus-

do. Cauſſa igitur non fuit donationis imbecillitas, ſed vt non tribueretur virtus ipſa eloquentiæ humanæ. Verum hîc duæ arduæ quæſtiones ſe offerunt. Vna, Num Paulus prorſus damnet ſermonis ſapientiã tanquam Euangelio contrariam? Altera, Num repudiandus ſit quiſquis Euangelium paulo nitidiori ſermone illuſtret? Quantum ad primã quæſtionem attinet, certum eſt cum honeſtas artes omnes, tum ipſam eloquentiam eſſe donum Dei. Deinde fuiſſe Paulo potiſsimum, inter Apoſtolos ſummam eloquentiam conſtat, qua etiam olim excelluiſſe Dauidem, Salomonem & Eſaiam manifeſtum eſt. Quare Paulus non eſt putandus aliquid in contumeliam artium dicere, ſed Euangelij prædicationem vult eſſe ſimplicem, cum vt appareat ſola ſpiritus efficacia in prædicatione Euangelij, tũ vt ſermone rudi & impolito noſtra obœdientia, docilitas, & humilitas magis conſpicua reddatur. Ex hoc etiam ad ſecundam quæſtionem reſpondere non eſt difficile, Licere quidem omni Eloquentiæ gratia illuſtrare Euangelium, modo vana verborum oblectatione non inebrientur homines. Verum hic modus ſeruandus eſt, ne hominis eloquentiæ tribuatur quod eſt virtutis Dei. Quare præſtat ſimplicitatem in docendo, grandiloquentiam & eloquentiam in exhortando & confutando adhibere.

Nam ſermo qui eſt crucis, ijs quidem qui pereunt ſtulticia eſt, nobis vero qui ſeruamur potentia Dei.

Conceſsio eſt cum correctione per diſtinctionem. Obijciunt quidam qui humanam iactant ſapientiam & eloquentiam, genus illud ſermonis quo vtitur Paulus atque alij Apoſtoli, in annuncianda ſalute per Chriſti crucifixi mortem, eſſe impolitum, rude atq; adeo ſtultum, vt quod careat omni eloquentiæ laude, ſed Paulus illis hoc concedit, ſed mox per diuiſionem corrigit: Sermo qui eſt crucis (id eſt, prædicatio de Chriſto crucifixo) ſimplex & minime ornatus humanæ ſapientię coloribus, ijs qui pereunt, eſt non ſolum ſtultus, ſed ipſa ſtulticia, eorum ſane iudicio qui pereunt: At ijs qui ſaluantur eſt potentia Dei. Nam per illum Deus ſuam mirificam vim declarat: qua vtitur in eripiendis hominibus à potentia Sathanæ, in adoptandis filijs donata remiſsione peccatorum per Chriſtum. Hæc potentia Dei non ita emineret, ſi ab humanarum artium ſubſidio pendere videretur. Nam tum hominibus magna ex parte tribueretur, quod eſt proprium crucis Chriſti.

Sed ſicut ſcriptum eſt, perdam ſapientiam ſapientum, & prudentiam prudentum reprobabo.

Eſaiæ teſtimonio probat ſapientiam & prudentiam hominum in religionis negocio plane nullum habere locum. Quare minatur Dominus apud Eſaiam ſe abolitурum, & è medio ſublaturum ſapientiam mundi, vt locus ſit ſapientiæ Dei, hoc eſt, Euangelio Chriſti. Docet hic locus, quod in ſalutis doctrina nihil prorſus valeat ſapientia philoſophica, vt quæ miniſterium Euangelij pro ludibrio habeat.

Vbi ſapiens? vbi ſcriba? vbi conquiſitor ſeculi huius? Nonne infatuauit Deus ſapientiam mundi huius?

Ex Eſaiæ pronunciato Paulus valdè infert per inſultationem, gloriationem mundi & ſapientiam nihil prorſus in myſterio ſalutis valere. Sapiens eſt Paulo hoc loco, qui philoſophiam iactat, veluti ſapientiæ fontem. Scriba eſt interpres legis, aut quilibet literatus ac ſtudio longo exercitatus. Conquiſitor ſeculi eſt, qui in huius mundi arcanis perſcrutandis, & acutiſsimis quibuſque quæſtionibus explicandis omnem ætatem conſumit.

Poſtquam enim in ſapientia Dei non cognouit mundus per ſapientiam Deum, placuit Deo per ſtulticiam prædicationis ſaluare credentes.

Vt probat ab effectu, mundi ſapientiam non perducere hominem in veram noticiam Dei: Ita ſapientiæ mundi opponit ſtulticiam prædicationis, hoc eſt, ſtultã prædicationem ipſius Euangelij: quam ſtultam nominat, quia iudicio mundi talis videtur, quę tamen reuera iudicio Dei & Eccleſiæ Chriſti ſumma eſt ſapientia. Poſtquam inquit, in ſapientia Dei (hoc eſt, in hac mundi fabrica, quæ eſt veluti quoddam ſpeculum ſapientiæ Dei) non cognouit mundus (hoc eſt, homines non regenerati) per ſapientiã (hoc eſt, per lumen rationis, ac demonſtrationes ex natura rerum ſumtas) DEVM (ſcilicet vera & ſalutari noticia) Placuit Deo (hoc eſt, ita viſum eſt ex gratuita ipſius bonitate) per ſtultam (ſcilicet coram mundo)

mundo) prædicationem (de Chriſto crucifixo) ſaluare credentes. Doctrina prima hic obſeruetur, quod homines non poſsint venire in ſalutarẽ Dei noticiã per mundi ſapientiam: Secunda, quod ſolum Euangelium ſalutarem Dei noticiam pariat. Tertia, quod omnes homines abſque noticia Euangelij in damnatione hæreant. Quarta, quod fructus creditæ prædicationis Euangelij ſit ſalus animarum.

Quandoquidem & Iudæi ſignum petunt, & Græci ſapientiam quærunt, Nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum: Græcis vero ſtulticiam.

Exegeſis per collationem. Exponit enim quomodo Euangeliũ mundo ſit ſtulticia, ſed ipſis electis ſumma ſapientia. Iudæi pleriq; miracula & ſigna petunt, non contenti miraculis, quibus iam pridem veritas Euangelij cõfirmata eſt, vnde fit vt ipſis Chriſtus in ruinam & lapſum prædicetur: Græci autem ſapientia ſua & rationis acumine Euangelium metiri conantur: quod dum rationis lumine non perſpiciunt, ſtultum iudicant. Quare prædicatio Euangelij de Chriſto, ipſis ſtulta & ridicula videtur. Hinc diſcamus rationem noſtram in rebus diuinis captiuare, ac voci Dei ſoli fidem adhibere.

At ipſis vocatis Iudæiſque & Græcis, Chriſtum Dei potentiam & ſapientiam.

Excipit eos quibus prædicatio de Chriſto eſt ſalutaris, nempe vocatis, hoc eſt, ijs qui Euangelio prædicato fidem adhibent (Hi enim vocati dicuntur) His prædicatio de Chriſto crucifixo, eſt & potentia Dei & ſapientia Dei. Potentia quidem, qua Deus illos potenter eripit à damnatione & Sathanæ imperio: Sapientia vero, qua in ſalutarem Dei noticiam eruditi, Deum ex fide vera colere norunt.

Nam ſtulticia Dei ſapientior eſt hominibus, & infirmitas Dei robuſtior hominibus.

Ratio, quod prædicatio de Chriſto crucifixo (nam ſtulticiam Dei & infirmitatem Dei crucem Chriſti appellat) quæ ſtulta videtur mundo, ſit potentia & ſapientia Dei. Mundus iactat ſuam ſapientiam & ſuas vires, ſed prædicatio Euangelij quæ in hominum oculis quædam ſtulticia & infirmitas apparet, habet ſuã vim & virtutem à Deo, qui & ſapientiſsimus & robuſtiſsimus eſt. Cum ergo de prædicatione Euangelij quæritur, Vnde tanta eius vis ſit? ad eius autorem qui in eo eſt efficax, reſpiciendũ eſt.

Videtis enim vocationem veſtram fratres, quod non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: ſed quæ ſtulta ſunt in mundo elegit Deus, vt ſapientes pudefaciat, & quæ ſunt infirma in mundo elegit Deus, vt pudefaciat ea quæ ſunt robuſta: & quæ ignobilia ſunt in mundo & ſpreta, elegit Deus: & ea quæ non ſunt, vt ea quæ ſunt aboleret, Vt non glorietur omnis caro coram Deo.

Id quod ſcripturis antea probauit, hic ipſo rei euentu & propria Corinthiorum experientia confirmat, vt vel hoc pacto eorum faſtum deijciat, ne quid ſibi arroganter tribuant. Atque hæc ſumma ſententiæ eſt. Verum ne hunc locum rapiamus in contemtum nobilium, potentum, & ſapientum huius mundi, opus eſt collatione huius loci, cum alijs dictis & exemplis ſcripturæ. Ad Timoth. ait Paulus, quod Deus velit omnes ſaluos fieri. Ad Rom. Qui diues eſt in omnes: item, non eſt diſtinctio Iudęi & Græci. Iohan. 3. Omnis qui credit non peribit, ſed habebit vitam æternam. Dauid præterea hortatur Reges ad oſculandum filium, quos Eſaias Eccleſiæ nutritores vocat. Diuites & potentes fuerunt Dauid, Ezechias, Ioſias & multi electi. Quare nec diuitiæ, nec nobilitas, nec potentia, nec ſapientia eſt cauſſa reiectionis: ſed harum rerum abuſus. Nam pleriq; his rebus ebrij, Euangelium ſpernunt, Cùm contrà pauperes, ignobiles, contenti corã mundo, iſtis impedimentis non implicantur: etſi inter illos quoq; non pauci ſua incredulitate pereunt. Porrò ea quæ non ſunt, Hebraico idiotiſmo vocat quæ pene nulla ſunt: ſed hominum non Dei iudicio. His opponuntur ea quæ ſunt, hoc eſt, quæ in precio coram mundo habentur. Cæterum duos fines hic ponit, cur non multi nobiles, potentes, &c. eligantur: Quorum primus eſt, vt pudefaciat ſapientiam, potentiam & nobilitatem mundi,

hoc eſt, vt declaret quod Deus iſta non reſpiciat in ſalutis negocio. Vult enim Deus, vt vnuſquiſq; abneget ſemetipſum, & proſternat ſe nudum & deſtitutum omni merito & dignitate coram Deo. Alter finis eſt, ne coram Deo vlla caro glorietur, hoc eſt, ne quiſquam mortalium ſalutis meritum ponat in nobilitate, diuitijs, potentia, aut vlla alia re mundi: ſed eam acceptam ferat ſoli Chriſto crucifixo, Quemadmodum ſequentia Pauli verba teſtantur. Porrò de electione copioſius ſcripſi in primum Caput ad Epheſios.

Sed ex ipſo vos eſtis in Chriſto Ieſu, qui factus eſt nobis ſapientia à Deo, iuſticiaque & ſanctificatio & redemtio.

Expoſuit quales ſunt in ſe, qui vocantur. Nunc autem explicat quales fiunt ex gratia, & ex communicatione quam habent cum Chriſto. PRIMVM quidem adoptantur in Chriſto, vnde fit vt cæteris hominibus tanto ſint nobiliores, vtpote nati ex Deo, quanto Dei gloria omnibus excellit. Deinde, vt illuſtriora ſint Chriſti beneficia erga Eccleſiã, ea particulatim recitat, ac numerat quatuor ſeruato conſecutionis ordine. Ait enim, Chriſtum eſſe nobis factum ſapientiam, iuſticiam, ſanctificationẽ & redemtionẽ. Nam vt Adam primus ſuo lapſu factus eſt nobis ſtulticia, iniuſticia, impuritas & exilium: Ita Chriſtus nouus & ſecundus Adam, factus eſt nobis, ſapientia, iuſticia, ſanctificatio & redemtio. Primum itaq; factus eſt nobis Sapientia: quia in illo reconditi ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ Dei. Hæc autẽ ſapientia conſtat vera Dei noticia, qua eius in Chriſto dilectionem cognoſcimus, & veram colendi Deum rationẽ tenemus. Hac ſapientia deſtituuntur omnes, qui in Chriſti ſchola non ſunt edocti. Iuſticia deinde fit nobis, quando remiſsis peccatis nobis credentibus iuſticia ipſius gratuito imputatur. Hac iuſticia veſtiti, non amplius vt rei apparemus in conſpectu Dei. Tertio factus eſt nobis Sanctificatio. Nã ſicuti Chriſtus nos iuſtificando à peccatis liberat & à morte, quæ peccati pœna eſt: Ita ſanctificando regenerat in nouos homines, & ſuam reddit in nobis efficacem iuſticiam, ad creandos in nobis per Spiritum ſanctum nouos motus, & ad efficiendas Dei filijs dignas actiones. Obſeruetur igitur hic, res diſtinctas eſſe iuſtificationem & ſanctificationem, quamuis ita natura coniunctæ ſunt, vt ſanctificatio à iuſtificatione nunquã abeſſe poſsit. Quarto, factus eſt nobis Redemtio. quia ita per eum ſapientia donati, iuſtificati & ſanctificati, certam redemtionem tandem aſſequemur, reſuſcitatis corporibus & donata nobis vita æterna. Hic Pauli locus ideo obſeruandus eſt diligentius, quia vix vllus alius in ſcripturis eſt, qui diſtinctius omnia beneficia Chriſti erga Eccleſiam enumerat.

Vt ſicut ſcriptum eſt, qui gloriatur in Domino glorietur.

Soli Chriſto ſapientia, iuſticia, ſanctificatio & redemtio eſt accepta ferenda, Ergo in ſolo Chriſto gloriandum eſt. Stulte igitur faciunt, qui vel humana & philoſophica ſapientia tumidi, ſchiſmata in Eccleſia faciunt, Vel qui gloriantur de ſuis in religione magiſtris: Propterea quod magis ſecundum mundum ſapere videantur.

CAPVT II.

Summa Capitis Secundi.

Vt qua orationis humilitate Euangelium ſit prædicandum, ſuo oſtendit exemplo: Ita qualis ſit ſapientia Euangelium ipſum, exponit: indicans, eam non poſſe ab homine carnali percipi, ſed tantum per ſpiritum Dei cognoſci.

Ordo & partes Capitis Secundi.

Primum, quia in ſuperiori capite oſtendit Euangelio quodammodo contrariam eſſe ſapientiam & philoſophicam eloquentiam: hic ſuo exemplo demonſtrat qua humilitate Euangelium ſit prædicandum. Deinde ſequitur commendatio ſapientiæ illius, quam profitetur Euangelium. Poſtremo, vt hanc ſapientiam excedere humanum captum: Ita non percipi niſi ab ijs qui ſpiritu Dei edocti fuerint, monet: quod ſuo quoque exemplo clarum facit.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ET ego cum venissem ad vos fratres, veni non in excellentia sermonis aut sapientiæ, annuncians vobis testimonium Dei. Nõ enim iudicaui me scire quicquam in vobis, nisi Christum Iesum & hunc crucifixum.

Suo exemplo confirmat, naturam Euangelij quodammodo cõtrariam esse grandiloquentiæ humanæ, ac omnino diuersissimum esse Euangelium à sapientia mundi: vt, quod nec ex inani sermonis splendore, nec ex humanæ sapientiæ supercilio dependeat. Huius sui facti Paulus rationem reddit, cum ait: non enim iudicaui me quicquam scire, hoc est, non eximium duxi, nec quicquam cognitione sum dignatus, Nisi Iesum Christum eumque crucifixum: vt crucis humilitati meum sermonem accommodem. Hic locus, vt indicat quid docere debeant fideles ministri verbi: Ita monet quid nobis toto huius vitæ curriculo discendum sit, modo alioqui salus nobis curæ fuerit.

Et ego in infirmitate, & in timore, & in tremore multo, fui apud vos, & sermo meus & prædicatio mea: non in persuasorijs humanæ sapientiæ sermonibus, sed in demonstratione spiritus & potentiæ: vt fides vestra non esset in sapientia hominum, sed in potentia Dei.

Exponit clarius quod dixit, & sunt in ipsa expositione quatuor potissimum membra: PRIMVM, quòd perpẽsa magnitudine negocij, quod sustinuit suæ infirmitatis memor, in eo magno cum timore & tremore versatus sit. Quo, vt monet qualisnam cura & solicitudo ministrorum Euangelij esse debeat in tanto ministerio: Ita perstringit Thrasonicos concionatores, qui tantum inanem verborum splendorem superbè afferebant. SECVNDVM ex primo nascitur. Dicit enim suam prædicationem non fuisse in persuasorijs humanæ sapientiæ sermonibus, qui magis artificio subtili quam veritate nituntur: ex quo fit vt magni oratores sæpe imperitis fucum faciant ac veritati tenebras offundant. TERTIVM est, quod dicit suam prædicationẽ fuisse in demonstratione spiritus & potentiæ, id est, spiritualis cuiusdam virtutis, qua Deus & suo spiritu efficax est in prædicatione Euangelij, & multis stupendis factis veritatem Euangelij obsignat. QVARTVM est finis, cur Christus voluerit suũ Euangelium humili sermone proponi, ne videlicet fides Corinthiorum videretur pendere ex sapientia & grandiloquentia humana, ac si sermonis splendore ac eloquentia esset ad finem deducta: sed vt constaret potentiam Dei in humili prædicatione latere. Vnde Corinthij admonebantur, vt hanc Dei potentiam in Euangelio latentem agnoscerent, & non finerent se vllo pacto ab ea doctrina auelli, in qua potentia Dei adeo clarè conspiceretur.

Porrò sapientiam loquimur inter perfectos.

Prolepsis est, anticipat enim obiectionem illorum, qui ex dictis inferre poterant, Paulum despicere sapientiam omnem hominum, sicut homines barbari & imperiti solent: verum isti obiectioni respondet, & dicit se cum alijs Euangelij ministris veram sapientiam loqui & profiteri, sed inter perfectos, quibus solis sapit verbum quod annunciamus. Vocat autem perfectos eos, qui integro & incorrupto iudicio sunt, quorumque mentes, spiritus gratia, iam capaces sunt huius sapientiæ. Significat igitur alios iudicio corruptos esse, vt qui de humana glorientur sapientia.

Sapientiam autem non seculi huius, neq; principum seculi huius qui abolẽtur.

Prolepsis alia est. Anticipat enim Apostolus ne quis obijceret, eam quam iactaret sapientiam, à summis quibusq; ingenijs contemni, Ideoq; sapientiæ nomen non mereri. Concedit itaq; Paulus non esse sapientiam huius mundi aut principum huius mundi, hoc est, eorum qui in mundo ingenio dignitate & potentia excellunt. Hic igitur obseruetur, Euangelium nequaquam iudicio sapientum huius mundi subijciendum esse, vt quod diuersissimũ sit à sapientia principum huius mundi, qui abolentur cum sua sapientia. Innuit ergo his verbis, Euangelium quandam sapientiam æternam esse, vt quæ Deum autorem æternum habeat.

Sed loquimur ſapientiam Dei in myſterio abſconditam, quam præfinierat Deus ante ſecula in gloriam noſtram.

Definit qualiſnam ſapientia ſit Euangelium, nempe ſapientia à Deo autore profecta, non recens nata, ſed definita ante ſecula in gloriam noſtram: Etſi iam diu in myſterio abſcondita latuerit.

Quam nemo principum huius ſeculi cognouit.

Ratio eſt, cur ſapientiam hanc Dei dixerit in myſterio abſconditam fuiſſe, nempe ideo quia eam nemo mortalium vel ſapientiſsimorum, ſuo acumine perceperit.

Nam ſi cognouiſſent (eam) nequaquam dominum gloriæ crucifixiſſent.

Ætiologia eſt ab euidenti ſigno. Si principes mundi cognouiſſent hanc Dei ſapientiam, nequaquam eius autorem Dominum gloriæ, hoc eſt, potentē illum Deum veræ gloriæ & maieſtatis plenum, crucifixiſſent. Alludit autem hic Paulus ad Pſalmum 24. in quo Chriſtus rex glorię dicitur. Obſeruētur hic duo teſtimonia, Vnū diuinitatis Chriſti quæ opponitur crucis ignominiæ. Alterum coniunctionis duarū naturarum in vnā perſonam. Hic enim quod ſolius humanitatis eſt (ſi naturas ſeorſim ſpectas) cum diuinitate communicatur. Quemadmodū Iohan. 3. Quod eſt ſolius diuinitatis, cum humanitate communicatur propter vnionem perſonalem. Aperte igitur hic diſtinguuntur duæ naturæ in Chriſto, & vna cōfirmatur hypoſtaſis, id eſt, perſona. Chriſtus enim adeo vnus eſt, vnitis duabus naturis in vnā perſonam, vt, quod vnius naturæ eſt proprium, interdum toti Chriſto tribuatur: Vt, cum dicimus Chriſtum natum ex muliere, paſſum, crucifixum, ſepultum, &c. Hic enim toti tribuitur Chriſto, quod eſt humanæ tantum naturæ propriū: Interdum vero quod vnius naturæ eſt, ad alteram transferatur. Vt cum Paulus hic dicit, Dominum gloriæ crucifixum. Hic enim quod eſt humanæ naturæ, ad diuinā transfertur per Tropum quem veteres vocarunt κοινωνίαν ἰδιωμάτων, hoc eſt, communicationem proprietatum. Hæc eo ſpectant, vt diſcamus naturas Chriſti ita diſtinguere, vt tamen alteram ab altera non ſeparemus. Nam niſi idem ille Chriſtus qui paſſus eſt, Deus ſit æternus, quomodo ſaluaret? Et viciſsim, niſi idem Deus ille æternus paſſus eſſet in carne ſua, quomodo redimeret? Neutrum enim poteſt, niſi vnus & idem ſit Deus & homo: qui poteſt quidem quia Deus eſt, debet vero quia homo eſt.

Sed ſicut ſcriptum eſt: Quæ oculus non vidit, & auris non audiuit, & in cor hominis non aſcenderunt, quæ præparauit Deus diligentibus ipſum.

Dixit principes mundi non cōgnouiſſe ſapientiam Dei, Nunc id confirmat teſtimonio Eſaiæ cap. 64. Qui euincit, doctrinam Euangelij humani ingenij comprehenſionem ſuperare. Si enim cogitare non poteſt homo de ijs, quæ Deus ſuis parauit, quomodo quæſo ea poterit ſenſibus comprehendere? Nam cum omnis humana cognitio, aut ex ſenſibus (viſu potiſsimum & auditu quos hic ponit Apoſtolus) aut ex intellectu oriatur: Et nullo horum, vel ſapientiſsimi in mundo, potuerunt hanc Dei ſapientiā comprehendere, neceſſe eſt eam poſitam eſſe extra omnem hominis comprehenſionē, quam Philoſophi vocant συγκατάληψιν. Obſeruetur hoc teſtimonium aduerſus eos, qui transformant Euangelium in legem neſcio quam moralem & Ariſtotelicam.

At nobis Deus reuelauit per ſpiritum ſuum.

Prolepſis eſt. Nam huic quæſtioni reſpondet: Si nec ſenſibus, nec mente comprehenditur Euangelium, quomodo ergo vobis innotuit? Reſpondet: Deum illud reuelaſſe per ſuum ſpiritum. Atque ita poſtquā Apoſtolus oſtendiſſet, humanam mentem non poſſe conſcēdere ſuo marte ad capienda myſteria Dei, monſtrat verum & vnicū myſteriorum Dei magiſtrū ſpiritum ſanctum, cuius ſolius magiſterio Paulus edoctus fuit. Hic locus nequaquā ſuffragatur Anabaptiſtis aut alijs Enthuſiaſtis. Nam ſpiritus ſanctus eſt ſemper doctor Eccleſiæ, ſed per vocale verbum, quod iuſſi ſunt Apoſtoli & eorum ſucceſſores annunciare omni creaturæ.

Spiritus enim omnia ſcrutatur, etiam profunditates Dei.

Ratio reuelationis Euangelij per ſpiritum. Spiritus enim ſanctus, qui vnus eſt cum patre & filio Deus, occultiſsi-

cultissima quæque & solus nouit, & solus eadem docere nos potest. Est ergo argumentum à sufficienti caussa sumtum, quę caussa vt nostræ cæcitati opponēda est, ita eidem medetur.

Quis enim hominum nouit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui est in eo? Ita etiam quæ Dei sunt nemo nouit, nisi spiritus Dei.

Alia ratio seu rationis declaratio à comparatis sumta: Quemadmodum spiritus hominis, id est, anima ipsa (in qua vis intellectualis residet) sola nouit hominis consilia & voluntatem, quæ alios homines latent, priusquam sermone promuntur è Thesauro cordis: Ita cōsilia & voluntatem Dei de salute generis humani, solus spiritus Dei nouit, quæ ipse spiritus promit per prædicationem Euangelij, & sua diuina virtute cordibus electorum obsignat. Docet & hic locus, extra comprehensionem humani ingenij positam esse sapientiam eam quam profitetur Euangelium.

Nos vero non spiritum mundi accepimus, sed spiritum qui est ex Deo, vt sciamus quæ nobis à Deo donata sunt.

Discernit inter spiritum mundi & spiritum Dei, & in quem finem donamur spiritu Dei docet. Accipere autem spiritum mundi est afflari eo spiritu, qui ea doceat, quæ mundus curat, & quorum capaces sunt homines suæ naturæ aptitudine. Sed accipere spiritum Dei, est eo spiritu afflari qui nos ad Deum vsq; subuehat, cuius vi scilicet scrutemur & intelligamus salutis nostræ mysteriū, alioqui imperuestigabile. Notemus itaq; hoc loco, genitiuos Mundi & Dei, Idiotismo Hebraico pro Epithetis poni, & Epitheta ipsa obiecta significare. Vt enim spiritus mundi est, qui circa mundana, ita Dei spiritus est qui circa diuina occupatur. Hinc vtilem doctrinam petamus de fide, quod non sit incerta opinio: Sed vera scientia ex demonstratione spiritus in cordibus electorum extructa. Turpiter igitur errant qui iubent homines dubitare, an sint in gratia nec ne. Nam hic Paulus aperte dicit, spiritum Dei accipi, vt sciamus, quę nobis Deus est gratificatus, hoc est, vt beneficia nobis in Christo ex mera gratia collata intelligamus.

Quæ & loquimur, non in eruditis humanæ sapientiæ sermonibus, sed Spiritus sancti: spiritualibus spiritualia comparantes.

Hactenus ostendit Apostolus, quæ & quanta sit sapientia Dei, & quod differat ab humana sapientia: Nunc quo dicendi genere hæc ipsa Dei sapientia proponenda sit, docet. & vt eam longe diuersissimā ab humana sapientia docuit: Ita eandem longe alio dicendi genere tradendam esse, suo aliorumq; Apostolorum exemplo demonstrat. Humana sapientia eruditis humanæ sapientiæ sermonibus (hoc est compositis ad Rhetorum normam, & refertis philosophicis ampullis, Ita, vt in sui admirationem grandiloquentia quadam auditores rapiant) traditur: At hæc Dei sapientia traditur Spiritus sancti sermonibus, hoc est, ad sincerum simplicemq; stilum, Maiestate spiritus dignū, magis compositis quam ad vanam ostentationem, Idque ideo vt spiritualibus (hoc est, rebus cœlestibus & diuinis) spiritualia (hoc est, sermonem spiritualem) iudicio aptemus. Nam ea demum tradendæ alicui disciplinæ maxime est apposita oratio, quæ proprijs, & ad id de quo agitur accommodatis verbis & formulis vtitur. Atqui Euangelium sicuti à Deo & non ab hominibus manat, Ita etiam res docet ab humano sensu remotas. Merito igitur in eo tradendo non humanam, sed diuinam eloquentiam vsurpare oportet.

Animalis autem homo non capit ea, quæ sunt spiritus Dei.

Anticipatio est, qua anteuertit hác obiectionem: Qui fit, quod tam pauci hanc cœlestem sapientiam amplectuntur? Respondet Apostolus proposita caussa, quæ est impotentia quædam, nimirum quod nullæ sint hominis faculates ad capiendam hanc cœlestē sapientiam idoneæ. Quemadmodū enim vasa minora nulla ratione quippiam maius ipsorū proportione capere possunt: Ita homo animalis, id est, non alia quam naturali luce præditus, vt qui spiritum Dei non habeat (ita enim vocabulum ψυχικὸς in Epistola Iudæ explicatur, id quod patet ex ipsa antithesi, qua ψυχικὸς spirituali opponitur) nō potest illis suis facultatibus hanc capere cœlestem sapientiā. Obseruandus est inprimis hic locus, Nam vt clare docet, nullas esse facultates in homine, quibus homo possit per se Dei Euangelium percipere: Ita eneruat, immo prorsus subuertit liberum arbitriū, quantū ad obœdientiam spiritualē Euangelio præstandam

dam attinet: de quo adeo gloriantur sophistæ. Tametsi autem ex contemplatione rerum creatarum philosophi DEVM esse ratiocinati sunt, eumque omnipotentem, æternum, sapientem & bonum agnouerunt: tamen hanc sapientiam Dei, quod Deus sit nobis pater in filio reconciliatus nequaquam agnouerunt. Nam hæc sapientia non agnoscitur nisi ab ijs, quibus Spiritus sanctus eam peculiari gratia patefecit.

Stulticia enim ipsi sunt, & non potest cognoscere, quia spiritualiter dijudicantur.

Duplex ratio cur animalis homo non percipiat ea quæ sunt Dei, quarum prior sumitur ab ingenio hominum, Posterior à natura doctrinæ cœlestis. Priorem his verbis ponit, quia stulta ea videntur, vt quæ nullis rationis demonstrationibus, aut probabilitate euidenti suffulta esse videantur. Posteriorem ita exprimit, nec potest ea cognoscere, quia spiritualiter dijudicantur, id est, non possunt agnosci nisi ab ijs, qui Spiritum sanctum habent, & nouo spiritus afflatu sunt prædití.

At spiritualis quidem dijudicat omnia, Ipse autem à nemine dijudicatur.

Quisnam huius diuinæ sapientiæ nō sit capax ostendit: nunc quisnam eiusdem sit capax docet, nimirum, spiritualis, id est, Spiritu sancto afflatus, hic enim solus dijudicat & intelligit omnia pro mensura gratiæ sibi collatæ, at ipse contra à nemine dijudicatur, quantum scilicet ad eam partē attinet qua spiritualis est. Nā nec fides, nec veritas Euangelij vllius hominis arbitrio subiecta est. Non igitur vllæ humanæ sciētiæ & sapientię siue cōsilij, res fidei subiectę sunt.

Quis enim nouit mentem Domini, qui dirigat eum?

Confirmatio est superioris sententiæ ex 40. capite Esaiæ petita, & est sensus: Nullus animalis homo nouit arcana Dei, vt possit edocere quenque quid sit agendum aut non agendum, quid rectum & iniquum. Ergo animalis homo, spiritualem nequaquam iudicare potest, vt qui omni iudicio spirituali destitutus sit. Monet hic locus, vt ex verbo reuelato iudicemus de voluntate Dei, & non ex ratione humana, quæ prorsus cæca est in rebus diuinis.

Nos autem mentem CHRISTI habemus.

Antithesis est, vt enim supra dixit, animalem hominem non capere, quæ sunt spiritus Dei, Ita hic eorundem capaces esse docet eos, qui afflati sunt spiritu Dei, sed se Paulus aliosque Apostolos, exempli caussa ponit.

CAPVT III.

Summa Capitis Tertij.

Corinthijs vt carnalibus simplicem Euangelij prædicationem displicere affirmans, ministros Euangelij agricolis & ædificatoribus comparat, ac se tanquam sapientem architectum fundamentum iecisse, super quod alij aliud ædificant testatus: à dignitate extructi ædificij sumto argumento, hortatur Corinthios ne se inani mundi doctrina prophanari permittant: vnde concludit, non in hominibus sed in solo Deo gloriandum esse.

Ordo & partes Capitis Tertij.

Quia in superiori capite, se humili sermone in prædicando Euangelio vsum fuisse, dixit, In initio huius capitis rationem facti petit à Corinthiorum persona: qui adhuc veluti infantes lactis potu alendi erant & fouendi. & ne se maiores progressus fecisse dicerent, à factis illorum eos confutat. Deinde de ministris agit, ostendens quid habeant commune, seque inter eos architectum constituens, monstrat verum fundamentum esse Iesum Christum, super quod alij omnes ædificare debent. Tum hortatio sequitur, vt qui iam Dei templa sint effecta, non sinant se prophanari aut doctrina, aut moribus prophanis, sed in hoc potius toti incumbant, vt in solo Deo glorientur.

EXEGE-

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Et ego, fratres, non potui loqui vobis vt spiritualibus, sed vt carnalibus, vt infantibus in Christo.

A Corinthiorum persona sumit Apostolus rationem sui humilis sermonis apud Corinthios. Qui cum pueris agit & infantibus, debet orationem ipsorum captui accommodare. Vos autem adhuc infantes estis in Christo. Igitur non potui vobis, vt plene adultis loqui, sed loquendum mihi fuit, vt infantibus. Locus hic admodum vtilis est. Nam monet ministros Euangelij, vt se ad auditorum captum demittant: quod nisi fecerint, labor eorum frustraneus erit. Oblique præterea hic taxat Apostolus nouos illos & arrogantes Doctores, qui in rudi adhuc Corinthiaca Ecclesia grandiloquentiæ laudem affectarunt. Porrò vt spirituales hic vocat, qui amplioribus donis spiritus erant donati, quique maiores progressus fecerant in pietate: Ita carnales vocat, non vt ad Romanos, qui fide vacant, Sed, sicuti ipse se interpretatur, infantes in Christo. Nam cum fide inserimur in Christum, eius spiritu agitamur, ex quo fit, vt pro mensura fidei & profectus dicamur adolescere.

Lactis potu vos alui & non solido cibo. non enim poteratis, imo ne nunc quidem adhuc potestis.

Quod simpliciter dixit, idem nunc figurate repetit, sumta occasione ex eo quod ipsos infantes appellauerit. Sensus igitur est: Quemadmodum bonę nutrices, non statim infantibus solidum ingerunt cibum (eum enim ob imbecillitatem ventriculi ferre nequeunt) sed primũ lacte eos alunt, donec adolescunt: Ita & ego vos, adhuc infantes in Christo, alui lactis cibo, hoc est, simplicissima Euãgelij prædicatione, exclusa omni humana eloquẽtia & orationis illecebris. Vt autem hic Apostolus prædicationem Euangelij nutricationi puerorum comparat: Ita ipsos cõcionatores nutricibus confert. Quare monemur non solum quonam affectu debeant esse ministri verbi erga suos auditores: Verumetiam quod singulari diligentia se captui illorum accommodare debeant. Cæterum lac & esca, seu solidus cibus, re quidem eandem significant Euangelij doctrinam, Sed tantum tradendi modo differunt. Lac quidem dicitur dum simplici sermone & veluti conceptis verbis, rudibus instillatur. Esca vero, quando grandiori sermone ac latiori splendidiorique oratione prædicatur. Sicut apud nos Catechismus puerilis lacti: plenior explanatio, solido cibo conferri potest, tametsi re eadem sint.

Nam adhuc carnales estis.

Dixit eos non capaces esse solidi cibi, vt qui adhuc infantes sint: Nunc idem ab adiunctis Corinthiorum probat, quos dicit esse carnales, hoc est, rudes & spiritus omnino imperio non subiectos.

Cum enim in vobis sint, æmulatio, & contentio & dissidiæ, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis?

Probat eos carnales esse, hoc est, sicuti ipse se interpretatur, secundum hominem ambulare, & carnis viciositati seu affectibus morem gerere, idq; à proprijs effectibus carnis & repugnantibus spiritus. Quicunq; æmulationibus, contentionibus & factionibus indulgent, carnis affectibus ducuntur, & non reguntur toti spiritus imperio: Sed vos Corinthij æmulationibus, contentionibus & factionibus indulgetis. Carnales igitur estis, & carnis opera facitis, vt qui humani iudicij imbecillitati sitis obnoxij: quod sane aliquatenus etiam in eos cadit, qui alioqui sunt spirituales.

Cum enim dicat aliquis, ego quidem sum Pauli, Alter vero, Ego sum Apollo: nonne carnales estis?

Dixit inter eos æmulationes, contentiones & factiones esse: Nunc speciem vnam ponit, in qua ista omnia insunt. Verum quia hæc in primo supra sunt explicata, Hic solummodo obseruetur, parum aut nihil in schola CHRISTI proficere eos, qui ambitioni indulgent, & se alijs propter res externas in Ecclesia præferre volunt.

Quis igitur est Paulus? Quis autem A-

Iam de ministris infert quæstionẽ, ne quis

pollos? nisi ministri per quos credidistis, & vt cuique Dominus dedit?

ne quis vel in ipsis ministris hæreat, vel ministris ministros anteponat arroganter. Ponit autem se & Apollo loco generis, vitandæ inuidiæ gratia. Est autem sensus: Ministri Euangelij, vt nihil propria virtute agunt, sed sicuti cuiq; dominus largitur, Ita instrumẽta sunt ministri, per quos credidistis. Igitur non superbe in ipsis hærendum est, nec vnus alteri arroganter præponendus in aliorum despectum. Hic duo obseruanda sunt: Primum, quis sit vsus ministrorum verbi? Nimirum, quod sint organa Dei, per quæ homines ad fidem vocantur. Alterum, quod eorum virtuti nihil sit asscribendum, ne quid gloriæ detrahatur Deo: sed omnia Deo vt autori asscribenda sint. 10

Ego plantaui, Apollos rigauit: sed Deus incrementum dedit.

Ne quis ex proximis verbis inferret, inanem ministrorum operam, se plantasse, Apollo rigasse, affirmat: sed ita, vt Deus incrementum dederit. Hęc commendatio, qua ministris verbi plantandi & rigandi partes asignantur, vt Deus cœlestis agricola plantantium & rigantiũ laboribus benignus aspiret, non est exigua. Ex hac comparatione tres colligantur hypotheses: Prima, quod Ecclesia sit ager Dei seu vinea Domini, in qua vt Christus est vitis, & credentes ipsius palmites: Ita ministri verbi vinitores & agricolæ sunt, sed sub Deo summo agricola. Secunda, quod hæc vinea obducatur sentibus prauæ doctrinæ & malorum morum, & paulatim conuertatur in vastam solitudinem, nisi agricolarum cura, plantatione, rigatione excolatur. Tertia, quod horum agricolarum labor sit irritus, nisi summam manum adhibuerit summus agricola Deus. Ex prima sequitur, quanta sit Ecclesiæ dignitas. Ex secunda, quodnam sit ministrorum officium. Ex tertia, quod soli Deo omnia sint attribuenda, & in eo solo gloriandum, sicut iam concludit Apostolus. 20

Ita neq; is qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed Deus qui dat incrementum.

Hæc conclusio est. Quemadmodũ plantatio & rigatio nihil prodest, nisi Deus incrementum dederit: Ita prædicatio Euangelij nihil prodest, nisi Deus suo spiritu conatibus laborantium aspiret. Ergo gloria soli Deo, & non ministris est tribuenda, nec in ministris hęrendũ est, ac si quicquam eorum virtute propria fieret. Hæc itaque comparatio, qua omnia Deo nihil autem hominibus tribuatur, reprimit illorum arrogantiam, qui magisterij humani iactantia abuti videbantur. 30

Is vero qui plantat, & is qui rigat, vnum sunt: vnusquisque autem propriam mercedem accipiet, secundum proprium laborem.

Idem confirmat à fine ministrorũ verbi, Vt ministri verbi huc suos conatus vnanimiter referunt, quo ager Domini excolatur: Ita vnusquisque eorũ mercedem accipiet iuxta suum laborem. Ergo sicuti auditores non debent abuti suis doctoribus ad sectas & factiones stabiliendas: Sic nec Doctores quærant inanem vulgi applausum, sed ad Dominum respiciant, & ab eo solo mercedem expectent. Hic ergo locus, cum ministros inter se, tum auditores ad mutuam concordiam hortatur. 40

Dei enim sumus cooperarij, Dei agricolatio estis, Dei ædificatio estis.

Vt probat eum qui plantat & eum qui rigat vnum esse, quia vnius Dei ministri sunt eundem spectantes scopum, nempe ædificationem vineæ Dei: Ita conuincit auditores illorum, hoc est, Ecclesiam vnius esse Dei, qui eos excoluerit & ædificauerit. Vt autem melius huius loci conclusio appareat, Argumentũ Pauli in formã dialecticam cogam, omnibus eius partibus expresis: Qui eiusdem Dei sunt cooperarij vnũ sunt. Qui plantat & rigat eiusdem Dei sunt cooperarij. Ergo qui plantat & rigat, sunt vnum. Ex hac conclusione rursus colligitur: Qui plantat & qui rigat vnum sunt. At Paulus plantat & Apollos rigat. Ergo Paulus & Apollos vnum sunt. Hinc rursus: Si Paulus & Apollos vnum sunt. Ergo qui est Pauli, idem & Apollo: & qui Apollo, idem & Pauli. Sed nec Pauli nec Apollo estis, nisi quatenus illi vnius Dei ministri sunt. Ergo nec in illis, nec in alijs ministris gloriandum est. Verum quia Dei estis agricolatio, qui vos excoluit, & ædificatio Dei, qui vos in filio ædificauit, vnius Dei eritis. Quare in eo gloriandum est solo, & non in homine. Male igitur facitis, qui arroganter ad 50

sectas

sectas & factiones vestris magistris abutimini. Atque hæc postrema conclusio, horum trium capitum principalis est propositio.

Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, vt sapiens Architectus fundamentum posui, Alius autem superædificat. cæterum quisque videat quomodo superædificet.

Quia ędificationis mentionem fecit, iam de Architectis & fabris agit. Ac primum, ne quid gloriæ Deo detrahere videatur, Deo acceptum refert suum ministerium, quod ipse sibi ex gratia contulerit. Deinde discernit inter se & alios Architectos, ac se ait fundamentum 10 Ecclesię Christi iecisse apud Corinthios, quos ipse primus ad fidem conuertit, alios vero superædificare. Tum admonet, vt vnusquisq; videat quomodo super fundamento iacta superædificet. Vt primo loco, autoritatem suæ doctrinæ conciliat, & omnia ad Deum autorem refert: Ita secundo reprimit arrogantum doctorum insolentiam, qui se Paulo, propter nouam dicendi rationem & argutias Philosophicas, præponebant. Nam maior est qui fundamentum perite iacit, quam qui superædificat. Et tertio monet, vt quisque caueat, ne superædificet ea quæ minus tam nobili fundamento adeo peritè iacto congruant.

Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positū est, quod 20 est Iesus Christus.

Dixit se iecisse fundamentum Ecclesiæ apud Corinthios, iam illud & vnicum esse ait, & quodnam sit ostendit, definiens vnum esse Iesum Christum: hic ideo fundamentum Ecclesiæ dicitur, quia vnica est caussa salutis & vitæ æternæ. Nam is est nobis sapientia à Deo, iusticia, sanctificatio & redemtio, supra capite primo.

Si quis autem superædificat super fundamentum hoc aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, fœnum, stipulam, cuiusque opus manifestum fiet, Dies enim manifestabit. 30 Nam in igne reuelatur, & cuiusque quale sit, ignis probabit. Si cuius opus manet, quod ædificauit, mercedem accipiet: Si cuius opus exustum fuerit, damnum faciet, ipse vero saluabitur, Ita tamen sicut per ignem.

Vt hos versus recte intelligamus, diligenter peristasis loci est obseruanda. Primum enim certū est, Paulum hic loqui de ministris verbi, de doctrinæ fundamento, de modo tradendi hanc doctrinam, seu de ædificandi ratione super hoc vnicum fundamentum, quod est IESVS CHRISTVS. Quare nō patiemur hanc allegoricam oratiōē aliorsum torqueri contra mentem Apostoli, & contra scopum institutæ disputationis. videtur autem hic simplicissimus sensus esse verborū Pauli: Lux veritatis suo tempore ignorantiæ tenebras pellet, atq; tunc quę pro auro, argento & preciosis lapidibus admirationi sunt (id est, curiosa ista humanæ sapientiæ ostentatio) apparebunt, nihil aliud esse quam res 40 inanis & prorsus vana, quam cum cœperit illucescēs animis vestris Dominus tanquā igne explorare, necesse est eam euanescere, & tanquam lignum aut fœnum aut stipulam consumi: ignis enim propriū est, vt illustret & probet. Quare examen illud spiritus Dei recte per ignem significatur. Verū si cuius opus manserit, hoc est, ritè ædificatum fuerit, mercedē accipiet: at si cuius opus exustū fuerit, id est, inutile cognoscatur, propter humanas argutias & sermonis inanē splendorē, opere quidē & mercede mulctabitur, at ipse saluabitur, quia in fundamento manet, Ita tamen vt examinis illius rigorē non effugiat, & nō nisi probatus & exploratus abstersis demū sordib. placeat. Hic simplex loci huius sensus est. Alij quorum sententia etiā videtur probabilis, intelligunt per aurū, argentum & preciosos lapides, vtilem & necessariā Ecclesiæ doctrinā, quæ nobili & solidæ materiæ confertur. Per lignum 50 autem, fœnum & stipulas, significari dicunt inutilē doctrinā, quæ ignobili & infirmæ materiæ atq; ideo ad stabile & diuturnū ædificiū inepte comparatur. atq; ita faciunt duo ministrorum genera: quorū quidā sincere docent, atq; ideo architectis auro, argento & lapidibus preciosis vtentibus conferuntur: quidam humanā doctrinā afferunt, quæ ligno, fœno & stipulæ comparatur. Hac constituta ministrorū distinctione, per aurum fidem intelligunt, quam ædificatores proximā fundamento collocarunt. Vnde Moyses arcam fœderis auro ornauit, propterea quod aurum typus fidei erat. Deinde vt per argentum quod auro proximum, caritatis doctrinam, Ita per lapides preciosos actiones ex fide & caritate promanātes & à Deo præceptas, significari asserunt. Sicuti enim lapides preciosi in auro & argento arte distincti lucent: Ita bona opera quæ ex fide & caritate fluunt, insignem pietatis splendorem

ſplendorem edunt. Quemadmodũ enim in templo Salomonis duodecim lapides erant in veſtibus ſacerdotis, omnibus ſuo ſplendore conſpicui: Sic Chriſtus vult lucere ſuorum diſcipulorum bona opera, vt glorificetur pater cœleſtis. Atq; in his tribus ſuper fundamento collocandis, omnem ſuam operam collocant fideles ædificatores. At alij ædificatores, ligna, fœnum, ſtipulam, hoc eſt, humanas doctrinas ędificant, Quemadmodũ Pauli tempore Pſeudoapoſtoli, & noſtro ſeculo Papiſtæ, & alij multi faciunt: Hi ornant ſua ligna, fœnum & ſtipulas auro, vt purum eſſe aurum videantur: verum detracto auro, lignum, fœnum, & ſtipulæ agnoſcuntur, quæ ignis comburet & dies, hoc eſt, clarũ verbum DEI manifeſtabit, hoc eſt, monſtrabit illam inutilem materiam, Sicuti hodie doctrina de delectu ciborum, miſsis, indulgentijs, inuocatione diuorum (quæ aurum purum iam multis annis viſa ſunt) lucente die, id eſt, reuelato Euangelio & exhibito igni, hoc eſt, Spiritus ſancti examine manifeſtatur, hoc eſt, detrahitur aurum, & apparent ligna, fœnum & ſtipulæ. Nam verbum Dei eſt ignis conſumens, hoc eſt, docet nos abijcere ea quæ à Deo non ſunt profecta, vt nullam fiduciam in illis collocemus, atq; id eſt, quod Paulus dicit: Si cuius opus exuſtũ fuerit, damnũ operis & laboris patietur, ſed ipſe ſaluabitur, ac velut per ignem ſcilicet pœnitentiæ, per quam redit ad fundamentum. Ita Bernardus poſtquam multas ſtipulas extruxiſſet, & tandem hoc agnouiſſet, illuceſcente clarius in animo verbo Dei, ſtipulas abiecit & proiecit in ignem, confugiens ad vnicum fundamentum Chriſtum faſſus ſe perdite vixiſſe. Hæc interpretatio, tametſi aliena à mente Pauli videtur, ferri tamen poteſt, cum nihil in ea ſit, quod pugnet cum analogia fidei. Verum ſi quis eam confutare velit, ſatis erit ei dicere, Paulum hic loqui de ijs ædificatoribus, qui ſuper fundamento Chriſto extruunt, non de ijs qui aliud ſalutis fundamentũ iaciunt, vt faciunt illi qui humanam doctrinã præferunt Euangelio. Verior igitur eſt prior interpretatio quam adduxi. Verum Gregorius adhuc longius à ſcopo aberrans libro Dialogorum 4. capite 39. Ita ait: Quamuis hoc de igne tribulationis, in hac nobis vita adhibito, poſsit intelligi, Tamen ſi quis hoc de igne futuræ purgationis accipiat, penſandum ſolicite eſt qui illum per ignẽ dixit poſſe ſaluari, non qui ſuper fundamentum ferrum, æs, plumbum ædificat, id peccata maiora & iccirco duriora atq; tum iam inſolubilia, ſed lignum, fœnũ, ſtipulam, id eſt, peccata minuta & leuiſsima quæ ignis facile cõſumat. Hæc Gregorius, Cuius blaſphemus error ab eius ſucceſſoribus plurimum eſt auctus, qui leuia illa peccata reliquerunt aquę aſpergine eluenda, Maiora vero atq; alia maxima quæq; ſibi reſeruarunt: vt horum ſcilicet obtentu non animos repurgẽt (quod ſolius Dei eſt per fidem in Chriſtum) ſed crumenas fœdiſsima ſua iſta nundinatione emungant, idq; maxima cum Chriſti contumelia, ac infinitarum animarum extremo exitio. Hæc adijcere volui, vt ſtudioſi admoniti animaduertant, quam exigua fuerit cura Papiſtis, vel gloriæ Chriſti, vel ſalutis animarum: & vt agamus Deo gratias, qui iam lucem ſuam accendit, quæ prodit iſtas Papiſtici regni fraudes & impoſturas igni, hoc eſt, examine ſpiritus examinandas.

An neſcitis, quod templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in vobis?

Multis argumentis hactenus conuicit, non eſſe gloriandum in hominibus ob humanam ſapientiam. & quia incidit in mentionem ædificij, cuius fundamentum eſt vnicus IESVS CHRISTVS, occaſione oblata fundamentum ſuaſorij argumenti à pœnis quas luent prophanatores templi Dei iacit, cum credentes vocet templum Dei, propterea quod in eis ſpiritus Dei habitet. Plenum autem argumentum hoc eſt: Quicunq; habent Spiritum ſanctum in ſe habitantem, ſunt templum Dei, Credentes habent in ſe habitantem ſpiritum Dei. Ergo credentes ſunt templum Dei. Hæc Pauli verba multa continent. Primum, quanta ſit Chriſtianorum dignitas, qui templum Dei ſunt. Secundum, quæ deceat Chriſtianos ſanctimonia & innocentia, ne hoc ſanctum Dei templum prophanent. Tertium, quodnam ſit Chriſtianorum officium, videlicet, vt Deum in ſe habitantem perpetuis celebrent laudibus. Quartum, quod quiſquis Deum fide non retinet ac eum non colit, non ſit Chriſti. Quintum, quomodo ſe Deus nobis communicet, nempe Spiritum ſuum ſanctum nobis infundendo, quo ſpiritu veluti vinculo quodam illi adhæremus. Sextum, illuſtre teſtimonium hic habemus de diuinitate Spiritus ſancti. Si enim Spiritus ſanctus creatura eſſet, non efficeret habitando in nobis, vt templa Dei eſſemus.

Si quis templum Dei deſtruit, deſtruet ipſum Deus, Nam templum Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos.

Hoc

Hoc argumentum suasorium à pœna sumtū est, quo deterret doctores Corinthiorum, ne sua iactantia ob sapientiā mundanam schismata in Ecclesia faciant. Cōplebitur autem argumentum hoc pacto: Quicunq; templum Dei destruit, Deum vindicem sceleris sui habet. At vos qui creditis, Dei templum estis. Igitur quicunq; vos destruit, hoc est, dissidia inter vos facit & factiones excitat, per iactantiam humanæ sapientiæ, aut quocunq; alio modo, sui sceleris vindicem & vltorem Deum habet. Hic duo notentur: Primum, quantum scelus sit Ecclesiam Christi turbare factionibus. Nam qui hoc facit, templum Dei destruere dicitur. Secundum, quanta pœna eos maneat qui hoc faciunt. monemur igitur vt pacem & concordiam sanctam inter nos mutuo alamus.

10 Nemo seipsum seducat.

Admonet vtrosq;, cum Doctores tum auditores, ne vel illi falsa humanæ sapientiæ persuasione tumeant, vel hi ambitiosis doctoribus se accommodando schismata in Ecclesia faciant. Nam vtriq; se fallunt, dum à recto cursu deflectunt.

Si quis videtur sapiens esse inter vos in seculo hoc, stultus fiat vt sit sapiens.

Admonuit ne quis se fallat. Nunc suum consilium communicat: nimirum, vt qui sapiens est in hoc seculo, id est, iuxta rationem, vel opinionem mundi, stultus fiat, hoc est, mundi sapientiæ renunciet, quo fiat sapiens, hoc est, vt sit locus veræ sapientiæ quæ Dei est. LOCVS obseruandus, quod nō possimus alia via ad sapientiam Dei peruenire, nisi stulti fiamus mundo. Verum hic diligenter animaduertendum est, quid Paulus vocet sapientiam mundi, & quid stulticiam, ne quis Paulum patrocinari ignauiæ putet eorum, qui artes contemnunt. Sapientia itaque mundi hoc loco est, velle omnia sua ratione metiri, tanquam sibi ipsa sufficiat ad capiendum de rebus salutis consilium. Ergo ex contrario sequitur, stulticiam esse hoc loco, renunciare iudicio carnis in rebus ad salutem spectantibus. Non igitur Paulus stulticiam vocat hoc loco stuporem, nec iubet vt qui liberalibus disciplinis sunt instituti, earum cognitionē abijciāt, quasi Christianus esse nequeat, nisi qui pecudi magis similis sit quam homini. Pueros non sensu sed malicia, requirit Christiana professio. Hoc igitur vult Paulus adeoq; Christiana requirit professio, ne quis aut proprij ingenij, aut doctrinæ fiduciam in scholā Christi afferat: ne quis fastu turgidus mox repellat quod proponitur priusquam gustauerit. huius fastus abijciendi & verę humilitatis recipiendę caussæ sunt timor Domini, ac sui ipsius vera noticia.

Nam sapientia mundi huius, stulticia est apud Deum.

Ratio à contrarijs. Sapientia huius mundi est apud Deum stulticia. Ergo necesse est vt renunciet mundi sapientiæ, qui vult esse capax sapientiæ diuinæ.

40 Scriptum est enim, deprehendens sapientes in astutia sua.

Idem confirmat petito testimonio ex quinto capite libri Iob. Sensus est: vtcunq; sunt vafri, sapientes mundi, eos tamen capiet Dominus, vt pro nihilo habeatur eorum sapientia coram ipso.

Et rursus: Dominus nouit cogitationes sapientum quod vanæ sint.

Psalmo 94. idem ꝓbat: Quicquid agit homo suo acumine in rebus diuinis, mera vanitas est. Quare stulti sunt qui humanis consilijs Christi Ecclesiam subiectam esse volunt.

50 Proinde nemo glorietur in hominibus.

Vniuersalis conclusio est, cum in sapientibus mundi, si religionem spectes, nihil est nisi mera vanitas, non est quod quisquam in eis glorietur.

Omnia namq; vestra sunt, siue Paulus, siue Apollos, siue Cephas, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura, omnia vestra sunt, Vos autem Christi, Christus vero Dei.

Cōclusioni comprobationem subijcit, videlicet cur non sit gloriandum in hominibus, sed in Domino tantum. Homines, atq; adeo omnia eo destinata sunt à Deo, vt Ecclesiæ seruiant. Ergo non debent Ecclesiæ domi-

dominari, sed singula debent in suo loco & gradu subsistere, ne quid derogent Christi magisterio: idq; in eum finem, vt fideles soli Christo adhæreant, & à Christo ad Deum subuehantur. Ministrorum ergo verbi proprium est, suos auditores ad Christum adducere, & non sibi arroganter adiungere discipulos, Vnde schismata & factiones in Ecclesia nascuntur: quæ Ecclesiæ pacem turbant in multorum infirmorum ruinam.

CAPVT IIII.

Summa Capitis Quarti.

10

Cum præcones verbi ministri sint Christi, & œconomi mysteriorum Dei, atq; ideo humano iudicio, modo fideles fuerint, nequaquam obnoxij, Temere faciunt & doctores qui se arroganter alijs ob donorum eminentiam præponunt, & discipuli qui doctorum caussa insolescunt.

Ordo & partes Capitis Quarti.

Huius capitis partes sunt plures. Prima, definitio muneris Apostolici & propria nota verorum ministrorum verbi. Secunda, quoniam Corinthiorum iudicium de Paulo potißimū corruptum erat, eo repudiato ad diem Domini prouocat Apostolus. Tertia, quo superior tota disputatio pertineat, & cur Apostolus sub suo & Apollo nomine omnia proposuerit aperit, nempe ne quis ob doctoris sui eminentiam intumescat. Quarta est obiurgatio, eaq; duplex, Priori enim arrogantes doctores, Posteriori autem superbos discipulos obiurgat. In quinta, enumeratis suæ fidelitatis signis, se alijs Doctoribus Corinthiorum comparat, eos quidem pædagogos, se vero patrem, vt qui Corinthios in Christo genuerit, asserens. Postrema pars exhortatio est, vt se imitentur cum commendatione Timothei & sui aduentus denunciatione: quo aduentu promittit se ostensurum quam vana sit Pseudoapostolorum iactatio,

20

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

30

SIC nos æstimet homo, vt ministros Christi, & œconomos mysteriorum Dei.

Hæc definitio est muneris Apostolici & officij Ecclesiastici pastoris, nimirum quod Ecclesiasticus pastor sit minister Christi, vt mysteria Dei dispenset. Ex qua definitione quatuor hypotheses colligamus. Primam, quo in loco habēdi sint ministri Euangelij, & quales æstimandi sint à suis auditoribus, nempe ministri & œconomi Christi. Secundam, quod ministri verbi non suum, sed Christi cuius ministri sunt negocium agere debeant. Tertiam, qualenam sit ministerium præconum verbi & quam late pateat, nempe vt mysteria Dei, quæ ex ore Dei didicerunt hominibus patefaciant: Quod sane ministerium peruertunt, qui in locum mysteriorū Dei humana substituunt somnia. Quartam, quod Euangelium sit doctrina arcana quæ prorsus ab hominibus ignoratur, donec per verbi cœlestis prædicationem reueletur.

40

Quod reliquum est: in ministris requiritur, vt fidelis aliquis inueniatur.

Hæc propria verorū ministrorum nota est, vt qui hoc sacro ministerio fungitur, fidelem se præbeat. Fidelitas autem hæc consistit in duobus, videlicet vt non promat nisi mysteria Dei de Thesauro cœlesti, vtq; posthabitis omnibus rebus mundi, sedulo studeat suo perfungi officio, seipsum formam doctrinæ proponens.

50

Mihi vero pro minimo est, vt à vobis dijudicer, aut ab humano die.

Quia corruptū erat Corinthiorum de Apostolo iudicium, illud repudiat & contemnit, & simul suam innocentiam & fidelitatē testatur aduersus eos, qui vel ipsius doctrinam vel vitam sugillabant: Humanum diem vocat humanū iudicium, idq; metalepsi. Nam dies reis dici solet, & scriptura diem Domini vocat, diem extremo iudicio destinatū. Hoc iudiciū ideo humanum vocat, quia non ex veritate & sententia Domini pronunciatur, sed ex libidine hominum, quorum

quorum iudicium vel errore vel malicia deprauatū est. Alioqui cum homines ex veritate & sententia Dei iudicant, cum doctrinam suam, tum vitam debent pij pastores hominum iudicio subijcere. Non ergo hic damnat Paulus priuata charitatis iudicia, nec ciuilem aut Ecclesiasticam politiam: perperam proinde faciunt, qui hoc Pauli dictum ad genus vniuersum transferunt, cum ad certam hypothesin referri debeat: videlicet cum homines sine verbo Dei vel de doctrina nostra, vel de vita iudicare temere præsumunt. Exemplum hoc Pauli pijs pastoribus imitandum est, vt sic & doceant & vitam suam componant, vt nullius hominis formident iudicium: Sed crimina obiecta quantum in se est purgent: quorum purgatio si non recipiatur, consolentur se bonitate caussæ.

10 Sed neque meipsum dijudico. Nullius enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum, sed Dominus is est qui me dijudicat.

Probat se non iudicandum à Corinthijs, quantus sit vel non sit, ex eo quod ipse qui optimus est sui cognitor, non seipsum dijudicet quantus sit vel non sit. & ætiologiam addit cur non audeat seipsum iudicare, nempe ideo, quia etsi nullius culpæ in apostolatu suo sit sibi conscius, non tamen ex eo se iustum coram Deo agnoscat. Deinde quia Domini est iudicare de cuiusq; hominis dignitate vel indignitate. Neq; tamen simpliciter adimitur hominibus, his verbis iudicandi potestas de doctrina & vita, sed quatenus Domini iudicio 20 spreto suū substituunt homines, vel errore decepti vel malicia adducti. sunt ergo hæc Pauli verba vt superiora, non ad genus vniuersum, sed ad certam speciem referenda.

Itaque ne ante tempus quicquam iudicetis donec venerit Dominus, qui & illustrabit occulta tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordium, & tunc laus erit vnicuique à Domino.

Conclusio est, in qua clarius aperit, quale iudicium improbet, nempe præceps & temerarium: quale fuit Corinthiorum de rebus occultis & incognitis: Quarum iudicium solius Domini est, qui nouit occulta cordium. Is enim non externam laruam respicit, sed intima cordis intuetur. Hinc vtilis sumatur doctrina, videlicet ne temere & 30 precipitanter ex opinione de vllis rebus iudicemus, multo minus de prorsus occultis & incognitis. Hinc confirmatur istud vulgare dictum, De occultis non iudicat Ecclesia.

Hæc autem fratres transfiguraui in meipsum & Apollo propter vos, vt in nobis disceretis supra id quod scriptum est non sentire, vt ne vnus pro alio inflemini aduersus alterum.

Summam eorū quæ hactenus tractauit exponit, videlicet ne quis arroganter se alij præponat huius vel illius doctoris nomine, sed potius singuli in simplicitate humilitatem & concordiam colant: quod autem dicat Apostolus: hæc transfiguraui in 40 me & Apollo, vt in nobis disceretis &c. Hunc habet sensum, Ego exempli gratia in me & Apollo transtuli omnia, vt in vos nostrum exemplum transferatis, discatisq; nostro exemplo neminē arroganter & nominatim carpere, sed potius humiliter de vobis ipsis iudicare omni fastu & arrogantia exclusa. Hinc plurimæ doctrinæ colligi possunt. Prima, quod superbia initium & caussa sit omnium contentionū. Secunda, quod ministri Euangelij alijs exemplar humilitatis & aliarum virtutum esse debeāt. Tertia, quod exemplo Pauli neminem, quantū quidē fieri potest, sine læsione doctrinæ cœlestis nominatim carpere debeamus. Nam inde maior ira, vnde prouenit discordia, nascitur, Nemo enim audiens (vt ait Ambrosius) nomen suum taxari aut eius cui fauet, contentus est tacere. Tacito autem no-50 mine si quis audiens, etsi de se dictum intelligat, dictum dissimulat. Quarta, quod cum præcones verbi, tum auditores, sedulo humilitatem colere debeant & concordiam. Bene enim dixit qui ait, Concordia res paruæ crescunt, discordia magnæ dilabuntur.

Quis enim te dijudicat?

Ratio, cur alius aduersus alium inflari non debeat per obiurgationem.

Obiurgat enim arrogantes doctores, qui ob sua eximia dona alios tanquam ex alto despiciebant. Est autem verborum Pauli hic sensus: Quis te dijudicat, hoc est, quis te segregat à cæterorum grege lata sententia, vt alij pro te pro nihilo habeantur, vt contra eos inflari tibi liceat? Num Deus hoc facit? minime, sed homo vanus & animi tui superbia, quæ facit vt donis Dei abutaris in aliorum contemtum.

Quid autem habes quod non accepisti? quod si etiam accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?

Ratio obiurgationis per prolepsin. Anteuertit enim eum qui obijcere potuit, se præ alijs eloquentia & doctrina aut etiam alijs virtutibus eminere, Ideoq; merito præstantiorem haberi, sed hoc à caussa sumto argumento diluit. Nemo merito ob gratuita dona & aliunde accepta gloriari potest in aliorũ cõtemtum. Quicquid autem habet aliquis, vel doctrinæ, vel eloquentiæ, vel etiam aliorum rerum, gratuitũ est, & à Deo gratis acceptum. Igitur nemo talibus donis efferri debet & alios præ se contemnere, quibus pauciora aut minora dona cõtigisse videntur. Hic locus nos admonebit: Primo gratitudinis erga Deũ, à quo omnia bona accepimus quæ posside mus. Deinde admonebit nos humilitatis, ne ob donorũ eminentiã alios spernamus. Postremo nos admonebit hic locus rectæ dispensationis rerũ quas à Domino accepimus, nempe vt iuxta voluntatẽ eius (à quo omnia bona quæ habemus accepimus) ea dispensemus. Præterea euertit hic locus dogma Papisticũ, de meritis. Nã generalis est propositio, quid habes quod non accepisti?

Iam saturati estis, iam ditati estis sine nobis, regnum adepti estis. Atque vtinam sane regnum essetis adepti, vt & nos vobiscum regnaremus.

Obiurgatio Ironica est, qua auditores, qui sibi placebant in nouis doctoribus, obiurgat: & simul eos ingratitudinis insimulat, qui per ipsum & Apollo edocti erant, Iam suũ profectum Pseudoapostolis acceptum ferunt. est autẽ magna inhumanitas de donis Dei gloriari, & interea eos per quos ea dona accepimus, contemnere, aut etiam eadem alijs autoribus asscribere. Saturitatis diuitiarũ & regni vocabulis summã felicitatem designat, quam se adeptos esse per nouos magistros putauerunt Corinthij. Hanc felicitatem testatur se illis non inuidere, modo non esset imaginaria & ficta. Nã ea demum est vera felicitas, illud verum & gloriosum est regnum, vbi Christus per suum Euagelium in cordibus hominum habitat. ibi enim animæ saturitas, ibi thesauri cœlestes, ibi deniq; regnum gratiæ & salutis.

Existimo enim, quod Deus nos postremos Apostolos demonstrauerit tanquam morti destinatos, eo quod theatrum facti sumus mundo & Angelis & hominibus.

Ratio per Ironiam, & loquitur ex hypothesi Corinthiorum. Sensus autem simplicissimus hic est: Si ita metiri oportet ministerium & apostolatus dignitatem, vt vos facitis, nos scilicet vltimi Apostoli non ad ministerium, quo regnum Christi erigitur, sed ad mortẽ tantum erimus designati à Domino, & quidem post acerbissimas quasq; ignominias. atqui prorsus aliter se res habet, neque nostis, vtut gloriamini vos regnum adeptos esse per arrogantes vestros Doctores, quid sit de Christi regno & Ecclesia iudicandum. Porrò cum nominat angelos & homines, per distributionem exponit quid per mundũ intelligat, nempe omnem rationalem creaturam, vt sunt boni & mali angeli & homines.

Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem validi: vos gloriosi, nos autem ignominiosi.

Contentio est Ironica, qua deridet Corinthiorum vanitatem, quod inuerso ordine filij & discipuli, prudentes, Validi & nobiles videri velint coram mundo: cum pater, stultus, infirmus & ignominiosus haberetur omnibus mundi probris expositus. Proinde hic est sensus. Ego vester Apostolus sustinui in mundo haberi stultus, ignominiosus, vt qui carnis sapientiæ, viribus, & nobilitati renunciauerim, vt in solo Christo gloriari possim, quomodo ergo conueniet, vt vos iam prudentes, validi & gloriosi coram mundo habeamini?

Ad hanc enim horam vsq;, & esurimus & sitimus, & nudi sumus & colaphis cædimur, & incertis sedibus erramus, & laboramus operantes proprijs manibus.

Ætiologia est. Reddit enim rationem cur coram mundo dixerit se stultum, ignominiosum, & infirmum: sumto argumento à vitæ suæ conditione. Hinc admonemur quanta cõstãtia debeant præcones verbi in ministerio Euangelij versari, nempe vt nullis iniurijs aut aduersis fracti à ministerio deficiant. Deinde docet hic locus quod nihil deroget Ecclesiasticæ functioni, si quis verbi minister paupertate coactus victũ sibi q̃rat honesto artificio.

Maledictis

Maledictis lacessiti, benedicimus: persecutionem patientes, sustinemus: conuitijs affecti, obsecramus. quasi purgamẽta mundi facti sumus, omnium reiectamentum vsque ad hunc diem.

Hæ antitheses significant Paulum voluntaria quadam humiltate præditũ fuisse in calamitate ferenda: quod sane non carnis opus erat, sed virtus spiritus Dei renouantis cor Pauli, ac ipsum subijcientis spiritus imperio. Est autem hoc demum reddere bonum pro malo, & iuxta Christi mandatũ orare pro persequentibus nos. Hoc Pauli exemplum non solũ pios ministros, verum etiã alios omnes qui veri Christiani censeri volunt, imitari oportet. Porrò Græcæ voces περικαθάρματα & περίψημα hoc modo differunt: περικάθαρμα proprie est quicquid de re lurida abraditur & abijcitur: vt quod de re reliquũ manet mundius conseruetur, vnde sacri homines hac voce significabantur, quorum capita pro salute Reipub. dououebantur, Quales fuerunt Decius, Codrus, Oedipus, Achan & similes. Hinc Paulus Apostolos ipsos, quia tales vulgo habebãtur ab impio mundo, περικαθάρματα, hoc est, piacula vocat: περίψημα autem proprie est quicquid limando deteritur & abijcitur. Metaphorice pro homine reiectaneo hoc loco accipitur. Hinc se consolentur ministri Euangelij, cum se ab ingrato mundo contemni animaduertunt. neque enim sunt meliores Apostolis ipsis, qui eandem experti sunt fortunam.

Non quo pudorem vobis incutiam hæc scribo, sed vt filios meos dilectos admoneo.

Mitigat correptionem, eius fine proposito, qui non est vt pudore afficiantur Corinthij, sed potius vt admoniti se emendent, vt exemplo Apostoli humilitatẽ discant deposito fastu. Obseruetur hic modus & finis correptionis Ecclesiasticæ, quæ quidem pro modo delicti moderanda est, & in emendationem salutemq; eorum qui corripiuntnr ordinanda: quod tum demum fit, quando ij qui corripiuntur intelligunt ex amico & paterno animo proficisci obiurgationem, & tendere ad ipsorum emendationem.

Nam etsi decem millia pædagogorum habueritis in Christo, non tamen multos patres: in Christo enim Iesu per Euangelium ego vos genui.

Ratio est cur Corinthios filios appellauerit, à natura relatiuorũ sumta, & amplificata comparatione. Ego pater vester sum in Christo, Ergo vos mei filij in Christo. Antecedens probat à definitione patris cum ait, In Christo Iesu per Euangelium vos genui. Præclara sane natiuitas est in Christo nasci, & fieri Christi membra per semen incorruptibile Euangelium: quod vt iacitur à præconibus verbi per prædicationem Euangelij, Ita fide in agrũ cordis recipitur, vt filij Dei nascantur. Transfertur autem hæc gloria quodammodo ad ministros Euangelij, propterea quod organa sint Dei, quibus vtitur in spargendo Euangelij semine. Porrò collatio eo spectat, vt Corinthij in memoriam reuocent, se per Apostolum tantam dignitatẽ nactos esse, quod noui sint in Christo facti homines: atq; ideo ingratos esse subindicat eos, quod parũ memores videãtur esse tanti beneficij. Ex hoc loco primum colligamus quæ sit ministerij Euãgelij dignitas, per quod homines Iesu Christo inserti nouæ nascuntur creaturæ. Deinde qualis affectus mutuus prçconum & auditorum esse oporteat, nempe vt illi hos vt filios complectantur: Hi autem illos vt patres reuereantur & colant. Cæterum, quæstio quæ oritur ex verbis Pauli facile diluitur. cum enim quæritur, num soli illi pastores patres habendi sint, qui, vt Paulus, primi homines adducunt Christo per Euangelium, & eorum successores pædagogi tantum habendi sint, Ita respondendum est, si comparatiue interrogatur, isti soli patrum titulũ merentur, qui primi homines Christo adducunt, reliqui autem pędagogi sunt: at si sine comparatione quçritur, partes agnoscendi sunt omnes, qui Euangelium docent, siue primi sunt siue eorum successores.

Obsecro ergo vos imitatores mei estote.

Conclusio est, per exhortationem. Cum honestorum liberorum sit à patribus non degenerare, sed eos potius in omnibus honestis imitari: Hortor vos filios meos vt me imitemini, deponentes fastum, sustinentes crucis contumeliam: sectantçs humilitatẽ & sanctam concordiam aliasq; virtutes. Cæterum hic duo obseruanda sunt: primum, quod pij pastores debeant esse forma virtutum, quas grex imitari debeat. Secundũ, quatenus imitari oporteat pastores, nempe

quatenus nos ducunt ad Christum sincera doctrina & sancta conuersatione: id quod ipse Paulus infra explicat capite vndecimo, vbi ait: imitatores mei estote sicut & ego Christi.

Hac de caussa misi ad vos Timotheum, qui est filius meus dilectus, & fidelis in Domino, qui vobis in memoriam reducet vias meas quæ sunt in Christo, quemadmodum vbiq; in omni Ecclesia doceo.

Prolepsis est siue præsumtio, qua anteuertit eorum obiectionem qui arrogantius obijcere poterant, Quomodo te imitabimur cum absis, quomodo sciemus, qualis sit tua vita? Respondet Paulus, ea de caussa se Timotheum misisse, cui vt fidem habeant, paucissimis verbis eum commendat Corinthijs: cuius commendationis duæ sunt partes: Prima, per quem Timotheus in religione sit institutus. Multum enim refert per quem rudimenta religionis percepimus. Nam ea prima semina tenacius adhærescunt, & veluti liquor infusus perpetuum odorem conseruant, iuxta illum prouerbialem versiculum: Quo semel est imbuta recens seruabit odorem Testa diu. Cum ergo Paulus vocet Timotheum dilectum filium, significat se illum genuisse in Domino, per fidelem instructionē in Euangelio Christi. Proinde hęc commendatio est sinceritatis in doctrina religionis. Altera cōmendationis pars pertinet ad officium pastorale. Nam cum illum fidelem in Domino vocat, exprimit id quod in principio huius capitis dixit, requiri in ministris, nempe vt fidelis aliquis reperiatur. Est ergo commendatio fidelitatis in officio, quæ eo spectat, vt Corinthij narranti Timotheo fidē adhibeāt. Absoluta commendatione subiungit quidnam Timotheus apud Corinthios faciat, nempe vt reducat eis in memoriam vias Pauli, hoc est, quomodo doceat & viuat, & quam constans sit eius & docendi & viuendi ratio.

Proinde ac si non sim ad vos venturus inflati sunt quidam.

Caussam cur cristas erigant Pseudo apostoli assignat, quæ est Apostoli absentia, qui præsens facile illorum fastum reprimere posset.

Veniam autem breui ad vos, si dominus voluerit, & cognoscam non sermonem inflatorum, sed virtutem.

Promittit Apostolus se ad Corinthios venturum & repressurum arrogantiam eorum, qui de sua eloquentia & excellentihus donis superbius gloriabantur.

Non enim in sermone regnum Dei est, sed in virtute.

Ratio cur non velit Pseudoapostolos æstimare ex sermone, sed ex virtute. ministri enim Euangelij æstimandi sunt ex eo per quod regnū Dei inter homines administratur, & Deus inter nos regnat, Sed regnum Dei inter homines administratur, non garrulitate & inani verborum tinnitu, sed virtute, hoc est, zelo propagandi regni Dei, desiderio illustrandæ gloriæ Dei, Timore Domini, inuicta constantia, conscientiæ puritate, humilitate sancta & pura conuersatione & huiusmodi alijs dotibus, quæ necessariæ sunt ad ædificationē regni Dei. Proinde ministri Euangelij non æstimandi sunt ex sermone tantum, sed ex virtute potius, quę veluti anima sermonis esse debet. hoc ergo loco commendatur veris ministris verbi iusta administrandi regnum Dei ratio: quæ in virtute (qua continetur quicquid huc spectat & ad hunc finem destinatur, vt inter nos regnet Deus) consistit.

CAPVT V.

Summa Capitis Quinti.

Obiurgatis Corinthijs quod fornicarium de suo cœtu non excluserint, præcipit Apostolus vt eum vna secum excommunicent, redditq; caussas cur flagitiosi in Ecclesia ferendi non sint.

Ordo & partes Capitis Quinti.

Quatu-

Quatuor huius capitis partes constituantur. Quarum prima est obiurgatoria. obiurgat enim Corinthios Apostolus quod incæstuosum non excluserint. Secunda, mandatum, modum & finem excommunicationis continens. Tertia est exhortatio ad vitæ innocentiam. Quarta, in quosnam excommunicatione animaduertendum sit exponit.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVID vultis, cum virga veniam ad vos, an cum charitate & spiritu mansuetudinis?

Propositio obiurgatoria est, paternis mitigata affectibus: ac si diceret: cogitate quid meriti sitis vestris prauis moribus: qui sane vt filij inobœdientes, virga, id est, paterna castigatione digni estis. hic locus, quomodo pastores cum suis auditoribus agere debeant, docet. Primum enim paternam charitatem & paternos affectus erga eos perpetuo retinere debet. Deinde ex hac charitate leniter & mansuete, quantum fieri potest, omnia agent. Tertio cum opus sit virga, ei non parcent, sed seuerius castigabunt scelera, ita tamen ne paternos affectus exuisse videantur.

Omnino auditur inter vos scortatio, & eiusmodi scortatio, quæ ne inter gentes quidem nominatur, vt quis vxorem patris habeat.

Ratio obiurgationis, quod in suo cœtu ferant hominem, qui propriam nouercam in vxorem duxit. Quod sane factum collatione exaggerat, nempe quod talis scortatio ne inter gentes quidem nominetur. cum inquit, inter vos, Emphasin habet, ac si dicat, nequaquam ferendum est, vt vos qui in familiam DEI per prædicationem Euangelij asciti estis, vt huiusmodi nefandis sceleribus polluamini. Hic locus primũ nos docet turpissimũ esse, Christianos Ethnicos ignaros Dei superare turpibus factis. Deinde testatur hic locus, lege naturæ certos consanguinitatis & affinitatis gradus prohiberi: qui Leuit. 18. enumerantur.

Et vos inflati estis, & non potius luxistis, vt tolleretur de medio vestri, qui facinus hoc patrauit.

Præsumtio est, poterant enim Corinthij obijcere, non se, sed autorem tantum istius facinoris obiurgãdum esse: sed Paulus respondet, non vnum tantum in vitio & culpa esse, sed totum illum cœtum vnius scelere contaminatum. Hinc igitur tria discamus. Primum, crebros fratrũ lapsus humilitatem nos debere docere. Secundum, quod nõ solum nostra verumetiam aliena delicta lugere oporteat, quo emendentur delinquentes. Tertium, vt seueritatem exerceamus in publicos lapsus, quo disciplina aliqua honesta in Ecclesia seruari possit.

Ego quidem certe & absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicaui tanquam præsens eum qui hoc ita perpetrauit in nomine Domini IESV CHRISTI, congregatis vobis & meo spiritu, Cũ potentia Domini nostri IESV CHRISTI, eiusmodi inquam hominem tradere Sathanæ in interitum carnis, vt spiritus saluetur in die Domini IESV CHRISTI.

Hæc Pauli verba tria continent, Iudicium Pauli quod vice mandati est, modum excommunicationis, & eiusdem finem legitimum. Iudicium ipsum cum mandato tacitam reprehensionem continet. Nam cum ait: ego tanquam absens corpore, præsens vero spiritu, hoc est, animo & voluntate iudicaui istum incæstum tradendum Sathanæ, significat multo magis Corinthios ipsos qui cum eo conuersationẽ quotidianam habebant, debuisse istum impurũ ab Ecclesia sua excludere, ne totum corpus Ecclesiæ vnius cõtagione pollueretur. Tradi autem Sathanæ, nihil aliud est quam haberi tanquã Ethnicum & publicanum seu excommunicari, hoc est, excludi & segregari ex cõmunione Ecclesiæ, id est, regni Christi, nisi quod malum excommunicationis hac oratione expresius significatur. Nam duo tantũ spiritualia regna sunt in hoc mundo: Vnũ Christi, alterũ Sathanæ. Necesse est, vt qui alterutro horum excluditur, in alterum includatur. Christus in Ecclesia regnat tanquam hominum Saluator & Mediator. Sathan extra Ecclesiam regnat ac suo imperio subiectos habet, quotquot Christi iugum subire recusant.

cusant. Est enim spirit⁹ agens in filijs contumacibus, qui & princeps mundi huius & DEVS huius seculi appellatur. aptissime ergo cum extra Ecclesiam sint impij, dicuntur tradi Sathanæ, quotquot iusta Ecclesiæ censura ab Ecclesia excluduntur, seu excõmunicantur. Hinc proinde colligamus, quã graue sit malũ à societate Christi & Ecclesię excludi, quod nihil aliud est quam denuo mancipari Diabolo, vt in ipsis rursus operetur. Admoneamur ergo timoris Domini & veræ pœnitentiæ, ne quid designemus propter quod ab Ecclesiæ consortio merito excludamur. Iam modus excommunicationis nobis explicandus est, in quo omnium primum est necessaria cognitio facti criminalis & autoris facti. Nã si cõstiterit de facto cuius autor est incognitus, externæ excommnicationi nullus est locus. Quare temere faciũt illi qui fulmina excõmunicationis eiaculãtur in ignotos, & stultius adhuc faciũt, qui absentes & desertores Reipub. ob aliquod enorme facinus excõmunicant. Frustra enim excluduntur de nostro cœtu, qui vel sponte sua vel coacti à nostro cœtu discedũt. præsertim cum talis excõmunicatio finibus legitimæ excõmunicationis nequaquã subijciatur. Deinde cognitis facto & autore facti, iudicium senatus Ecclesiastici in bene constituta Ecclesia fieri debet, in quo conuinci oportet reum: qui conuictus si vere resipuerit, non est ex societate separandus, sed eius resipiscentia, si factum vulgo innotuit Ecclesiæ toti, per pastorem declaranda est, & vbi ipse reus coram Ecclesia lachrymis & cõfessione facti testatus fuerit suum lapsum, ac ita Ecclesiæ deprecando suam culpam satisfecerit, Inuocato nomine Dei pastor reum publice absoluet, iam recõciliatum Ecclesiæ, Exhortando ipsum vt in posterũ sibi diligentius caueat, ne quid deterius ipsi fiat. At si factum paucis admodum innotuit, sufficit vt ab ijs corripiatur, coram quibus reus peractus est. Verũ si conuictus coram iudicio noluerit resipiscere, & veræ resipiscentiæ notæ non apparuerint, sententiã excõmunicationis ferant delecti iudices in presbyterij cõsistorio, adhibito in consiliũ verbo Dei, cum quo verbo Christi potestas coniuncta est: vnde tota excommunicationis virtus dependet. Nam vt verbum Dei est regula, & veluti Lydius lapis ad quẽ examinabitur factũ quodlibet: Ita potestas Christi facit vt ratũ habeatur in cœlo, quod hic in mundo ab hominibus agitur. Contra vero vbi iudices verbo Dei destituuntur, Christum à sua parte non habent. Quare fulmen excõmunicationis quod vibrant in fumũ abit, & nequaquam in cœlum pertingit, nec nocet ei in quẽ innocentem exercetur. Nequaquam enim ratum est in cœlo, quod homines stulti sine verbo Dei hic in terris agere præsumunt. Deinde vbi iam constiterit de enormitate facti ex verbo Dei, & de impœnitentia, ex parte rei, charitas ex parte totius corporis Ecclesiæ, & ædificatio cõmunis, in consilium adhibenda est. Nam vt charitas facit, vt omnia agant in bonum & salutem rei, si vltimus finis excõmunicationis spectetur: ita ædificationis cogitatio euentum, quod ad totã Ecclesiam attinet, spectat. Nam si facit ad Ecclesiæ conseruationem & cõmunem ædificationem excõmunicationis sententia, recte & grauiter feratur. Sin minus, sed potius ad destructionem propter peccantium multitudinem facit: cauendum est, ne ita vni membro remediũ adhibeatur, vt malum ipsum contagionis in totũ corpus serpat: quare hic regulas Augustini, quas in Enchiridio posui sequamur. Porrò vbi iam iudicium excõmunicationis in consistorio presbyterij in reum latum fuerit, debet pastor congregata Ecclesia, non sine significatione ingentis doloris & inuocatione nominis Christi, sententiã excõmunicationis toti Ecclesię exponere, ac ita cum potestate Christi reum in nomine patris & filii & Spiritus sancti excõmunicare, & prohibere ne quis familiarem cõsuetudinem cum excõmunicato habeat, nisi quatenus reus vel docendus est, vel adhortandus ad resipiscentiam. Cæterum, excommunicationis fines reliqui sunt, qui sunt tres. Nam si Deum respicis, in Dei familia nõ est ferendus, qui non potest illic esse sine contumelia nominis Dei. Si Ecclesiam spectas, ab ea excludendus erit, ex cuius contagione periculũ est, ne ea plures inficiantur. Postremo si reum consideras, in istum finem feratur excommunicationis sententia, vt caro rei intereat, & spiritus saluetur in die Domini IESV CHRISTI. Quemadmodum Paulus hic docet. Verũ quia oratio Pauli ambigua est, (nam quid interitus carnis & quid salus spiritus sit inter omnes non conuenit) declaratione quadam indiget, quam declarationem petemus partim ex fine cõmunicati incæsti & euentu, partim ex vsu vocum quibus hoc loco Apostolus vtitur excommunicatus incæstus nõ est ita traditus Sathanæ vt interiret caro, hoc est corpus rei: Nam postquam resipuit incæstus, in Ecclesiam Corinthiacam receptus est. Quare finis excõmunicati incæsti non fuit vt interiret corpus, sed vt ipse pudore suffusus & dolore compunctus tandem resipisceret. Caro ergo hoc loco non substantiam, sed qualitatẽ significat. iam autem caro quoties pro qualitate capitur & opponitur spiritui, vt hoc loco, significat viciositatem naturæ seu veterem hominem: quæ caro tum interire dicitur quando vera pœnitentia cõuertimur ad Deum & vitiosis affectibus renunciamus, subijcientes nos spiritu

renouatio-

renouationis, hoc eſt, obtemperãtes nouis motibus quos in conuerſis excitat Spiritus ſanctus. Eſt ergo ſenſus huius loci germanus, non vt miſer iſte pereat, ſed vt ſaluetur, id eſt, vt cum ipſe pudore ac triſticia ſapere didicerit, Caro quæ in hoc præcipitium ipſum abripuit funditus pereat: Spiritus autem qui videbatur in certamine prorſus occubuiſſe, erigat ſeſe iterum nec aboleatur, ſed carne interemta ſuperſtes maneat. Nam hic eſt finis Eccleſiæ propoſitus, non modo in extremo illo remedio, ſed etiam in omnibus tum admonitionibus, tum reprehenſionibus, vt caro dometur, & ſpiritus confirmetur. Cæterum quo huius loci plenior ſit explicatio, duæ quæſtiones nobis explicandæ ſunt, quarum prior eſt: Num neceſſaria ſit excommunicatio, vbi pius præſidet magiſtratus? Altera, num errata iuris in ijs rebus quæ ad hanc externam vitam pertinent, excommunicatione caſtiganda ſint nec ne? Quantum ad priorem quæſtionem attinet: num neceſſaria ſit excommunicatio, vbi Chriſtianus eſt magiſtratus, hoc tenendum eſt: cum alia ſit magiſtratus ciuilis, & alia miniſterij Eccleſiaſtici functio, diuerſam quoq; eſſe vtriuſq; rationem. Nam tametſi ſibi mutuo auxiliares manus porrigunt, eiuſdemque Eccleſiæ ſunt membra: tamen quia diuerſa ſunt membra, non idem ſpeciale officium habent, nec eundem finem proximum. magiſtratus officium eſt pœnis corporalibus punire ſontes qui ſuam violarunt legem, Idque in hunc finem, vt legum ſuarũ maneat autoritas, tranquillaq; ſit Reſpublica: Eccleſiæ autem eſt, peccata quæ pugnant cum lege Dei punire gladio ſpirituali, Alia lenius, Alia ſeuerius pro ratione culpæ, Idq; in hunc finem, vt qui peccauit reſipiſcat pœna admonitus, ac ita in familiam Dei emendatus recipiatur. Ex his perſpicuum eſt, non ſolum vtramq; functionem ſibi inuicem debere manus porrigere auxiliatrices, verumetiam vtramque ſuo fungi officio debere in corrigendis peccatis, quo offenſa Dei quantum fieri poteſt caueatur. Reſtat altera quæſtio: num errata Iuris, dum petitur iudicis ſententia, excommunicatione punire liceat? vt ſi quis agrum ſibi vendicet, exiſtimans ipſum ad ſe ſpectare. hanc quæſtionem diluit Paulus, qui in ijs quę ad vitam hanc externam ſpectant, quæ ipſe βιωτικὰ appellat, requirit iudicium ciuile, quo erratum manifeſtatur iudicis voce. Verum ſi quis contumaciter reclamauerit iudicis ſententiæ, nouo ſe obſtringit reatu, quem punire vtrumque magiſtratum oportet. vt ſi quis agrum retinere conaretur contra iudicis ſententiam, ſine prouocatione ad ſuperiorem iudicem, is quia errato iuris contumaciam adiunxit rectius edoctus, vt contumax iure puniendus erit. Porrò, quæſtiones de lapſuum generibus & de peccatis multitudinis &c. in Enchiridio copioſe explicantur.

Non eſt bona gloriatio veſtra.

Repetit obiurgationem. Corinthij nõ ſolum efferebant ſe ob ſua inſignia dona ſupra alios, ſed etiam in vitijs ſibi placebant, dum Corinthium incæſtum tanquam re bene geſta in ſuo ferebant cœtu. Locus memorabilis, quod alienus lapſus ad nos quoque pertineat, ſi eum non emendemus, modo potuerimus. Deinde admonet nos hic locus humilitatis & communis imbecillitatis.

An neſcitis, quod paululum fermenti totam Maſſam fermentat?

Ratio allegorica eſt: quæ integra ſimilitudine explicari poteſt hoc pacto: Sicut paululum fermenti totam maſſam fermentat: ita paucorum vitia totam congregationem ſua contagione inficiunt: Vt enim hic fermentum ſocietatem vnius vitioſi cum alijs notat, ita maſſa vniuerſum Eccleſiæ corpus ſignificat. Hic obſeruetur finis medius excommunicationis, qui eſt ne corpus vniuerſum Eccleſiæ, contagione vnius membri inficiatur, iuxta vulgares verſiculos:

Morbida facta pecus totum corrumpit ouile:
Ne maculet reliquas, eſt ſeparanda gregi.

Expurgate igitur vetus fermentum vt ſitis noua Maſſa, vt eſtis Azymi.

Exhortationis huius occaſionem ſumit ex ratione allegorica, quæ præceſsit: & trãſit ab hypotheſi ad theſin, ſeu à ſpecie ad generalem doctrinã, quod ſæpe tum Prophetæ tũ Apoſtoli & alij non inepti miniſtri verbi facere conſueuerunt. Nã hic in genere hortatur Corinthios ad vitæ puritatẽ, ne ſinant ſe vllo aut doctrinæ aut morũ fermento corrumpi. Vt vetus fermentũ Phariſaicũ faſtum, doctrinam corruptam & hypocriſin vocat, Ita nouam maſſam vocat renatos in Chriſto Ieſu, cuius ſanguine purgati in Dei conſpectu apparent Azymi, id eſt, fermenti expertes, hoc eſt, puri & ſine faſtu in doctrina & ſine prophanitate & hypocriſi in moribus.

Etenim

Etenim pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus.

Ratio exhortationis ex collatione veteris & noui paschatis sumta: quæ collatio vmbræ ad veritatem illustrior fit hoc modo: Quemadmodum in veteri populo mactato phase, id est, agno transitionis, fermento abiecto, Azymis, id est, panibus infermentatis vescebantur: ita exhibito vero phase, hoc est, agno immaculato, qui est Christus Iesus, oportet vt abiecto fermento prauæ doctrinæ & hypocriseos Azymis vescamur. Notandum est, quod pascha hic non certum anni tempus significet, sed metonymice agnum, hoc est, Christum Dominum, qui in ara crucis mactatus est, cuius sanguine aspersus populus Dei, à seruitute liberatur, & in libertatem veram vindicatur. 10

Itaque festum celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento nequitiæ & maliciæ: sed in Azymis sinceritatis & veritatis.

Conclusio exhortationis, quæ ex collatione vmbrę ad veritatem infertur, hoc sensu: Quemadmodum in veteri populo mactato agno phase, celebrarunt festum Azymorum per septem dies, hoc est, comederunt dulces panes carentes omni fermento: Ita nostro agno mactato pro nobis, viuamus vitam in sinceritate & veritate. Azymos ergo Paulus interpretatur sinceritatem & veritatem. Illa opponitur fermento doctrinæ & fermento veteri: hæc hypocrisi & prauis moribus, quos Paulus malitiæ & nequitiæ nominibus designat. 20 Vult ergo Paulus vt qui festum phase celebrant, hoc est, qui vere credunt Christum pro se passum esse & factum piacularem victimam, sinceram doctrinam amplectantur & innocentem vitam degant.

Scripsi autem vobis in Epistola, ne commisceremini cum scortatoribus, ac non omnino cũ scortatoribus huius mundi, aut cum auaris, aut cum rapacibus, aut idololatris, alioqui deberetis è mundo exire.

Reuocat Corinthijs in memoriam de quibus eis antea scripserat, & distinguit inter flagitiosos qui in sinu Ecclesiæ reperiuntur, & inter eos qui extra Ecclesiam sunt. illos excludendos monet propter caussas supra notatas, 30 hos autem non ita vitari posse ait, nisi in nouũ quendam mundum migrare liceret: significans maiorem esse malorum turbã, quam vt facile vitari aut emendari possit. Verum hoc tamen ita intelligendum est, vt cum sceleribus eorum pijs nihil sit commune: & vt Deus rite animo & corpore colatur, Sic Christus cum Pharisæis & Publicanis cibum capiebat ac conuersabatur.

At nunc scripsi ne commisceamini, si quis cum frater nominetur, sit scortator, aut auarus, aut idololatra, aut conuitiator, aut ebriosus, aut rapax, cum huiusmodi inquam ne edatis quidem.

Recitat quædam scelerum genera exempli caussa, quæ excommunicatione vult puniri: & ponitur hic propositio maior præsentis de incæsto excludendo disputationis. 40 Idololatriæ ideo mentionem facit, quia quidam (sicuti patebit ex octauo capite) Ethnicis & Christianis placere studuerunt, atq; iccirco interfuerũt sacris Idolorum, pacis, vt aiebant, & concordiæ publicæ gratia: qui tamen fratres, hoc est, Christianæ religionis professores censeri voluerunt. Quemadmodũ hodie multis accidit, qui cum volunt vtrique parti placere, Papistis multa tribuunt, ac etiam interdum laudant, ac interim Euangelici & esse & dici volunt: Verum Paulus id improbat, & vult tales excommunicationis pœna in viam rectam reuocari. 50

Quid enim mea refert etiam de extraneis iudicare? Nonne de ijs qui intus sunt vos iudicatis? de extraneis vero Deus iudicat?

Ratio cur de extraneis, hoc est, ijs qui sunt extra Ecclesiam, nolit sibi iudicandi autoritatem sumere. Nam censura Ecclesiastica tantummodo ad domesticos Ecclesiæ se extendit, quod etiam Corinthiorum exemplo confirmat, cui aliam caussam subiungit, nimirum quod solius Christi sit & non censuræ Ecclesiasticæ, alienos à fide pœna aliqua castigare.

Tollite

Tollite igitur istum sceleratum ex vobis ipsis.

Conclusio est quæ ex his propositionibus conficitur: Si quis, cum frater nominetur, sit flagitiosus, excommunicatione castigandus est. At iste incæstus frater est nominatus, ac dederat Christo nomen, & hoc tamen scelus, quod rem cum nouerca habuerit, perpetrauit. Proinde excommunicatione, id est, exclusione ex vestra societate merito castigandus est.

CAPVT VI.

Summa Capitis Sexti.

Christianus aduersus Christianum iudicium ne petat sub infideli iudice, sed sub fideli: aut potius patiatur iniuriam vel damnum, quam suum persequatur ius coram infidelibus iudicibus. Christiani non abutantur sua libertate, nec scortationem inter res medias ponant, cum sit grauissimum scelus.

Ordo & partes Capitis Sexti.

Duæ sunt huius capitis partes, Prior est inuectiua, & constat propositione & confirmatione. Inuehitur enim in eos, qui eo temeritatis progreßi erant, quod fratres coram infidelibus iudicibus, propter res leues accusarint, & non potius ipsi fideles iudices constituerint, aut etiam iniuriam aut damnum paßi fuerint. Altera est confutatio & dehortatio. Confutat enim errorem eorum, qui abusi libertate Christiana, scortationem etiam rebus medijs annumerarunt. Deinde dehortatur grauißimis argumentis à scortatione, hortans vt Deum glorificent corpore & animo.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

AVDET aliquis vestrũ negocium habens aduersus alterum, iudicari sub iniustis & non sub sanctis.

Propositio est, qua increpat cum Corinthiorũ litigandi ardorem, tum quod sub iniustis iudicibus litigãtes, exposuerint Euangeliũ ludibrio prophanis hominibus, id quod audendi vocabulo innuitur: Ac diceret Apostolus: Eo ne demum amentiæ processistis, vt vos non pudeat palam Euangeliũ exponere prophanorum hominum obtrectationibus? plerunq; enim accidit, vt hominum vitia professioni eorum asscribantur. Deinde propositionis altera pars requirit, vt controuersias suas Christiani coram sanctis, hoc est, Christianis & pijs iudicibus persequantur. Hanc propositionis partem iusta confirmatione confirmandum sibi proponit. Verum hic discernendũ est inter necessario & voluntarie litigantes. Illis licet suam iustã caussam tueri, immo debent si res postulauerit etiã coram infideli iudice, vt si quis ab alio trahatur in iudiciũ, licet sane immo necessarium est, vt coram suo magistratu siue pius siue impius sit, respondeat. His autem non licet fratribus lites intendere in foro infidelium, ne Euangelium male audiat, & contumeliosi videantur in fratres. Quare hic Pauli consiliũ, quod paulò post sequitur, sequendum est, potiusq; ferenda est iniuria, quam vt eam persequamur cum ludibrio Euangelij & contumelia fratrum. Verum quatenus Christiano liceat caussam suã coram iudice persequi sine peccato, in Enchiridio explicatum est. DEINDE hoc quoq; tenendum est, quod si Christianis inferatur iniuria ab impijs & hostibus doctrinę, liceat ipsis Pauli & multorum aliorum exemplo prouocare ad iudicẽ, etiam (si res postulauerit) infidelem, quemadmodum Paulus fecit dum ad Cæsarem prophanum appellauit.

An nescitis, quod sancti mundum iudicabunt?

Cõfirmationis fundamentum est, interrogatione figuratum, quo vehementior & minus dubia appareat propositio. Verum hic propositio sola ponitur loco huius prosyllogismi: Sancti mundum iudicabunt. Vos Corinthij estis sancti. Ergo vos Corinthij mundum iudicabitis. Ex hac conclu-

concluſione extruit Apoſtolus argumentum hypotheticũ quod ſequitur. Verũ ſciendum eſt quod Paulus hic loquatur non de præſenti, ſed de futuro iudicio, in quo caput Chriſtus cum ſuis membris totum impium mundum iudicaturus eſt, quemadmodum ipſe Dominus teſtatur, Matth. 19.

Quod ſi per vos iudicabitur mundus, indigni eſtis minimis iudicijs.

Hoc argumentum, vt ſupra admonui, extructum eſt ex proxime præcedente fundamento, & ponitur hic rurſus propoſitio ſola loco totius argumenti, quod hoc pacto excluſo interrogationis ſchemate complebitur. Si Corinthij iudicabunt mundum, nõ ſunt indigni qui pręficiantur iudicijs de rebus minimis & ad hanc vitam ſpectantibus. Sed Corinthij iudicabunt mundũ, Ergo non ſunt indigni minimis iudicijs. Vocat autem minima iudicia, quæ ſunt de rebus minimis & caducis. ideo interpres vetus per periphraſin clarius expreſsit conſequens, Indigni eſtis qui de minimis iudicetis. Eſt ergo argumentum à minori ad maius ſumtum.

An neſcitis quod angelos iudicabimus, nedum ad vitam pertinentia?

Aliud argumentum, ſimiliter à minori ad maius ſumtum: Sancti angelos, hoc eſt, diabolos iudicabunt, multo magis res minores, vt ſunt quæ ad vitam hanc ſpectant.

Iudicia ergo de rebus ad victum pertinentibus ſi habueritis qui contemtibiles ſunt in Eccleſia, eos conſtituite.

Quia ſolidis argumentis concluſerat Paulus, licere Corinthijs priuatas fratrum controuerſias de rebus ad victum pertinentibus iudicare & componere: Iam præcipit vt cõſtituant iudices ſeu arbitros, qui lites inter fratres ortas dirimãt. Huius loci vſus duplex eſt. Primus, quod teſtetur in Eccleſia Corinthiaca fuiſſe diſtinctionem dominiorum & bonorum, quæ ad vitam & ad cultum pertinent. Secundus, quod remedium præſcribat nobis imitandũ, quo lites ortæ inter fratres de rebus victualibus componi poſsint. Non enim cuiq;, quod rectum putat, facere licet: ſed arbitris partes ſuas controuerſas committant, eorumq; iudicio acquieſcant. Quod autem iubeat eos Paulus cõſtitui iudices qui in Eccleſia ſunt contemtibiles, non detrahit aliquid, vt quibuſdam videtur, dignitati magiſtratus aut iudicum. Nam per anticipatiõe & comparatiue ea vox intelligenda eſt. Cum enim Corinthij obijcere poſſent, ſe idoneos iudices deſiderare, atq; ideo ortas controuerſias priuatas inter fratres ad iudices prophanos deferre, Paulus reſpondet: Immo poſtremus & abiectiſsimus veſtrũ, ſi conſtituatur arbiter, melius res inter vos cõtrouerſas componet, quam impij iudices, tantum abeſt, vt vlla neceſsitas vos cogat litigare coram prophanis iudicibus. Præterea Paulum non velle ſimpliciter abiectos homines cõſtitui iudices oſtendit correctio, quæ in textu ſequitur: ad erubeſcentiam veſtram, &c. Nequaquam igitur hac ſententia Pauli eleuatur magiſtratus dignitas aut iudicũ officiũ, qui vice Dei in dirimendis controuerſijs funguntur. non enim ſuum ſed Dei iudiciũ exercent iudices, modo legum ſuarum, non pugnantium cum decalogo, præſcriptum ſequantur. Perperam proinde faciunt, qui hoc Pauli dicto abutuntur ad extenuandam legũ ciuilium ſcientiam, & eleuandã magiſtratus & iudicum dignitatem. Peius adhuc olim fecerunt Epiſcopi, qui & prauo intellectu huius loci, proprio officio magna ex parte neglecto, cõtrouerſijs ſecularibꝰ ſe implicuerunt: qui potius Chriſti exemplum ſequi debuiſſent, qui cum rogaretur à quodam vt diceret fratri ſuo, vt ſecum diuideret hæreditatem, reſpondet: Quis me conſtituit iudicẽ aut diuiſorem ſuper vos? ſignificans diſcrimen eſſe inter regimen Politicum & Eccleſiaſticum. Sed peſsime omnium abutuntur hoc loco Papiſtæ, qui hinc iuriſdictionem ciuilem in cauſsis pecuniarijs ſe habere contendunt, quam contemtibilibus in Eccleſia, hoc eſt, ſuis officialibus (vt vocant) committunt. Porrò quod quidam verbum καθίζετε per indicatiuũ reddunt: Conſtituitis, Et dicunt Paulum hic reprehendere Corinthios, quod contẽtibilibus in Eccleſia tantam dignitatẽ, tantumq; officiũ demandarunt, vt arbitri & iudices in cauſsis & controuerſijs ſanctorum eſſent, facile refellitur. Primum enim pugnat cum ſcopo pręſentis diſputationis. Nã Paulus Corinthios reprehendit, quod nullos omnino cõſtituerint iudices, adeo vt in leuiſsimis etiã rebus coacti ſint ſententiam quærere à prophanis iudicibus. DEINDE illorum interpretationi orationis nexus reclamat. Nam particula illationis ſatis indicat, hoc Pauli dictum ex ſuperioribus eiuſdem verbis extrui & concludi. Cum enim docuiſſet licere pijs cauſſas cognoſcere & iudicare, infert præceptum, vt id quod licet faciant, conſtituantq; iudices ſeu arbitros qui inter fratres ortas lites de rebus ad victum pertinentibus, componere poſſunt.

Ad erubescentiam vestram dico, adeo non est inter vos sapiens ne vnus quidem, qui poterit iudicare inter fratres, sed frater cum fratre litigat, idq; sub infidelibus.

Aliud argumentum à contingentibus sumtum: cuius hic sensus est: magnum dedecus est coram prophanis iudicibus caussas agere. nam inde aduersarij vestram inscitiam arguunt, quasi nemo omnium vestrum sit, qui ea sit prudentia præditus, vt possit vestras controuersias priuatas componere.

Iam quidem omnino delictum in vo-10 bis est, quod iudicia habetis inter vos.

Deprimit illorum fastum qui nihil sibi deesse ad perfectioné iudicarunt, sumto argumento ab effectu ad caussam. Iudicia habetis inter vos, hoc est, lites & contentiones sectamini. Ergo in vobis est delictum, id est, animi imbecillitas, qua ita succumbitis, vt iniuriam & damnum non potius patiamini, quam coram impijs iudicibus caussas agatis. Neque hæc Pauli verba aliquid detrahunt legibus ciuilibus aut iudicibus, sed tantum eos reprehendit Apostolus, qui leuibus iniurijs ita franguntur, vt mox ad magistratum vindicem confugiant.

Cur non potius iniuriam sustinetis? cur non potius damnum accipitis? at vos 20 iniuriam facitis & damno afficitis, idque fratres?

Duo reprehédit hic in Corinthijs. Primum quod litigarunt coram prophanis iudicibus, vnde male audit Christiana religio. Deinde quod intulerint fratribus damnum & iniuriam. adeo improba habendi cupiditas inter homines regnat.

An nescitis quod iniusti regni DEI hæreditatem non consequentur?

Argumentum à pœna sumtum. Iniusti regnum Dei non obtinebunt. qui inferunt iniuriam fratribus & damno eos afficiunt, sunt iniusti. igitur regnum Dei non obtinebunt. resipiscite ergo ne tantam hæreditatem vestra amittatis culpa.

30 Ne erretis, neque scortatores, neq; idololatræ, neque mœchi, neque molles, neque qui concumbunt cum masculis, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neq; maledici, neque rapaces regnum Dei hæreditate obtinebunt.

Denunciat pœnam iniustis & iniusticiæ quasdam formas exempli caussa recitat. Quomodo autem hæc denunciatio intelligenda sit sequens oratio Pauli ostendit, & summa sententiæ huc redit, quod tales excludátur à regni Dei hæreditate, nisi egerint pœnitentiam: quod cum fecerint, non amplius iniusti sed iusti censentur, Christi iusticia ornati. Molles Paulo sunt, qui 40 verborũ lenocinijs, effœminato gestu & vestitu alijsq; delitijs, impudicitiam suá produnt.

Et hæc fuistis quidem, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini IESV, & per spiritum Dei nostri.

Vt commemoratione preteriti status Corinthios humiliat, ita proposito gratuito beneficio excitat eos ad gratitudinem per solicitudinem sanctam, qua caueát ne tantum bonum sua culpa amittant. Vtrũq; & nos ex hoc loco discamus, humiliemur cogitatione præteriti status, & excitemur ad gratitudinem & innocentiá morũ cogitatione præstitæ gratiæ. Cęterum Apostolus non frustra hæc tria: purgationem, sanctificationem & iustificationem, 50 coniunxit. Nam vt purgationem sordibus, sanctificationé pollutioni, & iustificationem reatui opponit: Ita vult vt purgati nõ amplius inuoluamur prioribus sordibus, sanctificati non nouis inquinamentis polluamur, iustificati non nouo reatu nos obstringamus: sed vt potius puritatem & sanctificationem, iusticia Christi donati, per totam nostram vitam meditemur. Addit præterea Apostolus modũ & caussas nostræ purgationis, sanctificationis & iustificationis. Nam dum ait: In nomine Domini IESV, & per spiritum Dei nostri, Primũ significat prædicationem Euangelij de Christo creditam, esse caussam tantæ gratię. nam nomen IESV ad prædicationem quę fidem requirit refertur. qui ergo credit IESVM talem sibi esse, qualis nominatur, id est, prædicatur Euangelio, is purus, sanctus & iustus censetur. Verũ quia sine Spiritu sancto, qui fidé in auditoribus Euangelij operatur, nemo

purgatur, sanctificatur & iustificatur: recte adiecit Apostolus, Et per spiritum Dei nostri. Nec prætereundum est, quod Apostolus exprimat tres diuinitatis personas, Patrem, Filium & Spiritum sanctum, quibus tribuit redemtionis beneficium.

Omnia mihi licent, at non omnia cōducunt, omnia mihi licent, at non redigar sub vllius potestatem.

Confutatio est erroris eorum, qui prætextu Christianæ libertatis quiduis sibi licere existimarunt, non habita ratione ædificationis mutuæ & grauioris seruitutis, nempe peccati. Repetit autem bis obiectionem Corinthiorum. Omnia mihi licent. Vbi obseruandum, quod signum destributiuum ad res externas quas medias vocant, pertineat. Id quod circumstantia loci euincit. Incipit enim hic de rebus medijs disputare, quarū vsus liber est, modo habeatur ratio mutuæ ædificationis, & caueatur maior seruitus, in quam incurrunt qui suis cupiditatibus indulgētes rebus externis nimiū addicti sunt. Liberum quidem est vesci quibuslibet cibis: at qui hoc facit cum scandalo fratris infirmi, aut ita indulget sibi vt gulæ mancipium fiat, sua libertate abutitur, Immo potius eam amittit, & mancipatur seruituti peccati. Nam iuxta Christi sententiam: Qui facit peccatum, seruus est peccati. Hic locus requirit explicationem doctrinæ de libertate Christiana & de rebus medijs seu adiaphoris: quam aliunde petant studiosi.

Escæ ventri & venter escis. Deus autem & hunc & eas abolebit.

Proponit speciem exempli gratia, vnde de toto genere iudicandum est. Ciborum inquit vsus est, vt in hac vita conseruemur ad tempus, post hanc enim vitam nullus vsus erit, vel ventris, id est, nutritionis, & ciborum. quare illis ita vti conuenit, ne eorum caussa aut fratres offendamus, aut illorum abusu in fœdam seruitutem peccati nosipsos conijciamus. Tantisper enim liberi sumus donec ab alio capiamur, & ab eo in seruitutem redigamur. Proinde qui indulget cibis & ventri contra charitatem proximi, aut ad voluptates & dilitias, vt charitatis legem violat: Ita fit mancipium rei corruptibilis. Hoc iam ad totum genus transferri debet, hoc est, ad res medias & externas omnes: quę nec prohibitæ nec mandatæ sunt simpliciter. Et diligenter discernendum est inter libertatem ipsam & libertatis vsurpationem. liberæ quidem sunt res mediæ, vt vestes, cibus, locus, tempus &c. sed in earum vsu cauendum est, ne aut fratres offendamus, aut nosipsos, dum eis nimium addicti sumus, in fœdam peccati seruitutem conijciamus.

Corpus autem non scortationi sed Domino, & Dominus corpori.

De rebus medijs dixit, & quid in earum vsu cauendum sit breuiter disseruit. Nunc fœdissimum errorem eorum confutat, qui scortationem inter res medias collocarunt, & eam tanquam licitam prætextu Christianæ libertatis defenderunt. Ponitur autē hic minor loco totius argumenti, quod hoc modo complebitur: Quicquid Domino dicatum est, nō est polluendum scortatione, Corpus nostrū Domino dicatum est (Nam per baptismum Christi corpori insiti sumus) Igitur corpus nostrum scortatione non est polluendum, Proinde nequaquā licita est scortatio, nec in rebus medijs vllo pacto numeranda. Locus communis, quod quęlibet res ei fini cui destinata est certa lege intenta esse debeat, nō alieno cū sua natura pugnanti.

Deus autem & Dominum suscitauit, & nos suscitabit per potentiam suam.

Secundum argumentum, sumtum à conditione nostrorum corporum, quæ glorificanda sunt olim cum glorificato Christi corpore. Et ponitur sola minor loco huius argumenti: Corpora olim cum Christo glorificanda, non sunt polluenda scortatione. Nostra corpora olim sunt cum Christo glorificanda per gloriam resurrectionis. Non igitur sunt contaminanda scortatione. Quod autem addit: per potentiam suam, Anticipatio est, qua occurrit rationis peruerso iudicio de resurrectione. Quando igitur ratio articulum resurrectionis in dubium reuocat, nos potentiam Dei opponamus. Is enim quod statuit, potest etiam præstare. Porrò ex hoc Pauli dicto hunc locum communem desumamus, quod corpora Christianorum propter futuram resurrectionis gloriam, casta & pura conseruari debeant.

An nescitis, quod corpora vestra sint membra Christi: igitur tollens membra Christi faciam, vt sint scorti membra? Absit.

Tertium

Tertium argumentũ ab abſurdo ſeu indigno,ſed minor & concluſio ordine ponuntur. Argumentum autẽ hoc pacto complebitur: Nullo pacto ferendũ,vt membra Chriſti cum ſcortis communicentur. Sed noſtra corpora ſunt membra Chriſti. Igitur indigniſsimũ & abſurdiſsimum eſt,ea ſcortatione polluere.Hæc abſurditas & indignitas notatur particula abominandi,abſit. Hoc loco & alia obſeruetur doctrina, nempe quod ſpiritualis noſtra ſocietas cum Chriſto non tantum ad animam,ſed etiam ad corpus pertineat,In qua ſocietate ſpes noſtræ reſurrectionis ſita eſt.

An neſcitis, quod qui agglutinatur ſcorto,vnum corpus eſt? erunt enim inquit duo in carnem vnam.

Amplificatio & exaggeratio eſt proximi argumenti.quam enim ob cauſſam ſit abſurdum & indignum polluere corpora noſtra ſcortatione, exponit. Nam qui hoc faciunt membra Chriſti de eius corpore diſcerpunt & agglutinant ſcorto,ita vt iam amplius non ſunt vnum cum Chriſto,ſed cum impuro ſcorto.Hoc confirmat ex ſecundo Geneſeos capite. Erunt,inquiens,duo in carnem vnam. Quæ ratio non ſimpliciter ſed per comparationẽ accommodandã eſt propoſito hoc pacto: Quemadmodum maritus & vxor vna caro fiunt benedicta copula: Ita ſcortator & ſcortum,maledicta copula coniunguntur & veluti vna caro fiunt. Habet enim ſcortatio cum coniugio aliquã ſimilitudinem,ſed tanquam eius corruptela. Aliter dictum Moſis non poteſt accommodari præſenti argumento.

Qui vero agglutinatur Domino vnus ſpiritus eſt.

Oſtendit arctiorem copulam Chriſtianorum cum Chriſto eſſe,quam eſt mariti & vxoris. Hæc enim corporalis tantum eſt: Illa vero ſpiritualis. Vnde quartum argumentũ à comparatis extrui poteſt hoc pacto:Copula mariti & vxoris ſancte eſt conſeruanda, ne vlla impuritate contaminetur. Multo magis copula ſpiritualis inter Chriſtum ſponſum & eius ſponſam Eccleſiam ſancte conſeruanda eſt, ne vlla turpitudine polluatur. Qualis autem ſit copula Chriſti & eius ſponſæ,Oſeas Propheta explicat his verbis:Sponſabo te mihi in fide, & cognoſces Dominum.

Fugite ſcortationem.

Oſtenſo errore eorum qui ſcortationem rebus medijs annumerarunt, & monſtrata ſcortationis turpitudine & ſcelere, exhortationem attexit, vt non ſecus atq; peſtem & rem extreme periculoſam ſcortationem fugiant Corinthij. Nam fugiendi vocabulum duo innuit,videlicet,Periculum quod eſt ex ſcortatione, & quam acre ſtudium euitandi illud periculum in pijs eſſe debeat.

Omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus eſt, ſed qui ſcortatur in proprium corpus peccat.

Quintum argumentum ab effectu proprio ſcortationis ſumtum, quod in hunc modũ nonnihil commutata orationis forma cõcludi poteſt:Quicquid dehoneſtat & cõtaminat proprium hominis corpus,merito eſt fugiendũ. Scortatio dehoneſtat & cõtaminat propriũ hominis corpus.Igitur ſcortatio merito fugienda eſt. Eſt autem in proprium hominis corpus peccare hoc loco, ipſum dehoneſtare, contaminare, honore debito ſpoliare,ludibrioq; exponere.Minor ſola hic ponitur amplificata per comparationem ſcortationis cum alijs peccatis.Alia peccata dicit extra corpus eſſe,hoc vero in ipſo manere corpore, ac veluti notam illi inurere. Verum hic oritur perdifficilis quæſtio. Nam Dominus apud Matthæũ ait:De corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falſa teſtimonia, blaſphemiæ:hæc ſunt quæ inquinant hominẽ. Et Eſaias:Manus veſtræ ſanguine pollutæ ſunt. Et ad Roma.Præbuiſtis membra veſtra arma iniquitatis peccato.Et ad Titum, Omnia mũda mundis,contaminatis vero & infidelibus,nihil mundum,ſed contaminata eſt eorum & mens & conſcientia. Et multæ ſimiles ſententiæ teſtantur totum hominẽ peccato pollui. Qui ſit ergo,quod Paulus dicat:reliqua peccata eſſe extra corpus,Scortationem vero in corpore manere?Reſpondeo,omne peccatum hominem polluit,quantũ ad reatum attinet, Nam vt mentẽ & conſcientiã contaminat:Ita hominẽ totum reatu obſtringit. Verũ ſcortatio (qua omnis Venus extra matrimonium per ſynecdochen ſignificatur)non ſolum mentẽ polluit,cõſcientiam coinquinat,ac totum hominẽ nouo reatu cõmaculat: verumetiã quodam ſingulari modo probrũ inurit

corpori ac ipsum conspurcat, ac veluti ludibrio conspurcatū exponit. Huius singularis maculę ita Deo mirabiliter ordinante, haud raro in scortatoribus testimonia quędā apparent, vt sunt morbus Gallicus, & alij turpissimi, quos nominare nolo: Qui turpissimi morbi in honestis coniugibus non conspiciuntur. Nā vt illic maledictio coniuncta est cū violatione ordinis diuini: Ita hic benedictio ordinationem Dei comitatur. Hoc scortationis probrum moueat honestos adolescentes, ne sinant se in scortationis volutabrum præcipitari.

An nescitis, quod corpus vestrum templum sit eius qui in vobis est spiritus sancti, quem habetis à Deo?

Sextum argumentum à destinatis sumtum, quod hoc modo absoluitur: Templum Spiritus sancti purum & mundū conseruari oportet. Vestrum corpus est templum Spiritus sancti, Igitur corpus vestrum purum & mundum conseruari oportet. Proinde nequaquam prophanandum & polluendum est scortatione aut vlla alia impuritate. Cum autem addit: Quem habetis à Deo, tacite admonet Corinthios, ne sua culpa gratuitum hoc donū tantumq; thesaurum amittant, immo in hoc toti potius sint, vt Spiritus sancti domicilium & templum mundum sanctumq; conseruetur. Cæterum, cur Christiani dicantur templū Dei, dictum est supra capite tertio. Et summa huc redit: Quod quilibet Christianus ideo sit templū Dei, quod Deus in eo sit, habitetq;, iuxta Christi promissionem: Qui sermones meos audit, ad eū veniemus & mansionē apud eum faciemus. Deinde quod quilibet Christianus debeat perpetuis cultibus Deum celebrare, seq; mundum à peccati prophanatione conseruare.

Et non estis vestri iuris, emti enim estis precio.

Septimū argumentum à iure sumtum: Qui non sunt sui iuris non possunt se alijs Dominis mācipare. Christiani nō sunt sui iuris. Ergo Christiani non possunt se alijs Dominis mancipare. Quare iniuriam Christo Domino faciunt qui scortationi se prostituunt, ac eius mancipia se sponte constituunt. Minor sola cum sua probatione ponitur, quæ ita concluditur: Christiani emti sunt precio, Igitur non sunt sui iuris. Hoc ipsum argumentum in exhortatione ad vitæ innocentiam vsurpat Petrus, cum ait: Scientes vos non caducis, argento aut auro fuisse redemtos ex vana vestra conuersione, ex patrum traditionibus accepta: sed precioso sanguine agni immaculati & incontaminati Christi.

Glorificate igitur Deum, in corpore vestro, & in spiritu vestro, quæ sunt Dei.

Conclusio exhortatoria. Cum non sitis vestri iuris, cum iam templa Dei sitis, &c. par est, vt Deum & corpore & anima glorificetis. Anima quidē glorificatur Deus, Primum cum recte sentimus de natura Dei, maiestate & veneratione. Deinde cum ei tribuimus omnem misericordiam, sapientiam, iusticiā & potentiam. Tertio cum quicquid habemus illi soli acceptum ferimus. Quarto cum nos illi ex fide, mente, voluntate & affectibus subijcimus, per patientiā eum inuocātes & prædicantes. Sed corpore glorificatur, cultu, puritate, & exemplo: Cultu, cum non prosternimus nos coram Idolis more Papistarum & prophanarum gentiū, sed nos coram illis prosternimus, illum in cœlo quærentes non apud statuas. Puritate, cum corpus purum, sanctum & castum conseruamus ab omni turpitudine sexto præcepto prohibita. Exemplo, cum actiones omnes nostræ externæ, vita, conuersatio, gestus, verba, vestitus & huiusmodi alia quæ in oculos hominum incurrunt, sunt talia quod illis inuitentur alij ad glorificandum Deum nobiscum: Contra Deum sua gloria quantum in se est spoliant, qui contraria his vel sentiunt, vel agunt.

CAPVT VII.

Summa Capitis Septimi.

Etsi bonum sit vxorem non ducere, modo caueatur scortatio: vel ab vxoris thoro abstinere, modo fiat ex consensu: tamen vinculum coniugale fas non est per discessionem violare, nec Christianis licet propter religionis dissimilitudinem diuortium facere. Verum si infidelis discedit, soluitur pius à coniugij vinculo. Præterea etsi virginitas præferenda est coniugio propter necessitatem præsentem: Tamen parentes

ventes non peccant siue filias suas nuptum dederint siue non: etsi melius fecerint si non elocauerint, nisi alia cogat necessitas. Neque viduis negandæ sunt secundæ nuptiæ.

Ordo & partes Capitis Septimi.

Orditur Apostolus à concessione, nimirum quod homini bonum sit mulierem non attingere. Cui subiungit restrictionem seu exceptionem duplicem videlicet, vt caueatur scortatio: & ne alter coniugum alterum fraudet debito coniugali. Deinde contra separationem couiugum ex sententia Domini differit, præcipiens ne coniuges à se inuicem discedant propter animorum offensionem. Tum de impari coniugio agit, 10 *præcipiens ne fidelis coniugem deserat infidelem. at si sponte infidelis discesserit, soluitur fidelis è lege coniugij. his subijcit nonnihil de vocatione, cui addit de virginitate & de iure parentum in elocandis liberis disputationem. Postremo loco de secundis nuptijs agens, Etsi præfert cœlibatum, liberas tamen relinquit secundas nuptias. Atque ita in hoc capite multi vtiles loci tractantur, vt de cœlibatu, de necessitate matrimonij propter vitandam scortationem, de debito matrimonij, de dissidijs in matrimonio ex animorum offensione & ingeniorum dissimilitudine, de impari coniugio, de vocatione, de seruitute, de virginitate, de secundis nuptijs: Quorum locorum cognitio summe necessaria est in Ecclesia, de quibus omnibus, Corinthios ad Paulum scripsisse, ex principio huius capitis apparet.*

20

EXEGESIS SEPTIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAETERVM de ijs quæ scripsistis mihi, bonum est homini mulierem non attingere.

Ex concessione hac & duabus exceptionibus quæ sequuntur, videtur quod Corinthij Paulo scripserint & interrogauerint, An liceret homini, vel omnino vxorem non ducere, vel ab vxoris thoro prorsus abstinere. ad quam quæstionem respondet per concessionem: bonum est homini mulierem non attingere, id est, bo- 30 num & commodum est, si homo vel maneat sine vxore, vel si vxorem habet, ab eius consuetudine abstineat. Bonum hoc loco non opponitur malo aut vitioso: vt Hieronymus & Monachi eum secuti interpretati sunt, sed significat commodum & expediens propter aliud, vt abstinere à vino est bonum, hoc est, commodum & expediens propter aliud. vnde tamen non sequitur, vinum bibere malum esse simpliciter. Quod autem non opponatur bonum hoc loco vitio, docet & matrimonij institutio quæ Dei benedictionem (qua omnes res malæ & turpes destituuntur) coniunctam habet: & exceptiones Paulinæ quæ sequuntur. nullo enim pacto concedendum esset matrimonium, si aut malum aut vitiosum esset.

40 Sed propter fornicationes vnusquisque vxorem suam habeat, & vnaquæque suum maritum habeat.

Prior exceptio. Bonum est homini ab vxore ducenda abstinere, modo non sit scortationis periculum. Verum si quis continere non potest, sed succumbit tentationibus, & vincitur prauis affectibus ita, vt voluntas succumbat, etiam illi non solum remedium conceditur matrimonium, verumetiam præcepto diuino ad coniugium obligatur. Nam cum dicit Paulus hoc loco: Vnusquisq; suam vxorem habeat, & vnaquæq; suum maritum, non est concedentis oratio, sed præcipientis.

Vxori maritus debitam obœdientiam 50 reddat, Similiter autem & vxor marito.

Posterior exceptio. bonum est homini ab vxoris thoro abstinere, si modo illud ex consensu fiat, alioqui debent sibi inuicem mutuum officium & coniugalem beneuolentiã quam sibi mutuo promiserunt matrimonium contrahentes.

Vxor proprij corporis potestatem non habet, sed maritus. Similiter autem & maritus proprij corporis potestatem non habet, sed vxor.

Ratio reddendæ mutuæ beneuolentiæ in coniugio. quilibet iure exoluere tenetur quod alij debet. Ergo maritus cum eius corpus sit in pote-

ſtate vxoris: & vxor cum eius corpus ſit in poteſtate mariti, debent ſibi mutuo debitam beneuolentiam exoluere. Prohibet ergo eam, quæ fit abſque conſenſu continentiam. q.d. cum alter ſit in alterius poteſtate, non poteſt facere quod vult abſque eo qui iugum ſecum vnà trahit.

Nolite fraudare vos inuicem, niſi ſi quid ex conſenſu fiat ad tempus, vt vacetis ieiunio & orationi.

Concluſio eſt ſuperiorum. Si neuter coniugum poteſtatem habet proprij corporis, ſed alter alterius. non igitur ſe inuicem fraudare debent debito coniugali. Hic primum obſeruandum eſt ideo requiri conſenſum, quia non de vnius continentia ſed duorum agitur. Deinde cum dicit ad tempus, prohibet perpetuam abſtinentiam à thoro coniugali. contra quod Spiritus ſancti oraculū peccauerunt Papiſtę, dum permiſerunt coniugibus modo Monachiſmum profiteri vellent perpetuā ſeparationem. Præterea finem ſecubationis addit: Vt vacetis ieiunio & orationi. Ieiunium & oratio coniungi ſolent, quando ſignificatur ſolennis aliqua & publica orationis celebritas, cum vel aliquod magnum & arduum negocium aggrediendum ſit, vel aliquod imminens periculum, aut præſens calamitas vrgeat ad publicas preces inſtituendas. Porrò his verbis Pauli abutuntur Monachi, cum ex illis inferunt thorum coniugalem rem eſſe vicioſam & malam, vt quæ orationem quæ perpetua eſſe debeat, impediat: Cui obiectioni iam reſpōſum eſt, nempe quod Paulus non loquatur de perpetuis Chriſtianorum precibus, ſed de ſolennibus tantum, quæ fiunt præcedente & coniuncto ieiunio. Deinde inſtantiam damus ex hoc ipſo loco Pauli, ſi illorum conſequentia valet, valet & hæc: Cibus & potus impediunt ieiunium. Igitur cibus & potus mala ſunt, hanc conſequentiam quis recipiet?

Et rurſus in vnum conuenite, ne tentet vos Sathanas propter incontinentiam veſtram.

Prohibet ſecubationem perpetuam, cuius prohibitionis grauiſsimam ſubiungit cauſſam, ne videlicet tentet ipſos Sathanas propter incontinentiā ſuam. Nam cum perpetuo ſecubant coniuges, Sathanas inſidias ſtruit carni & obijcit varias libidines, in quas ruunt ſæpe cœlibes imbecillitate carnis victi. ne igitur idem accidat coniugibus, perpetuam prohibet ſecubationē. Hæc manifeſtè pugnant cum impuro cœlibatus voto, quod ſupra modum extollunt Papiſtæ. Sunt qui hæc verba: Ne tentet vos Sathan propter incontinentiam veſtram, referunt ad ſuperiora, ac ſi dicat Paulus: interdum ſecubandū eſſe coniugibus, ne propter nimiam libidinis incontinentiam exponant ſe Sathanæ inſidijs. Nam ſicut qui abutuntur cibo & potu, exponunt ſe Sathanæ, Ita qui thoro coniugali intemperantius vtuntur periculum ſibi accerſunt. Coniuges ergo in timore Dei, vt cibo & potu, ita thoro coniugali temperanter vtantur.

Hoc autem dico ſecundum veniam, non ſecundum præceptum.

Prolepſis eſt. Nam ex ſuperioribus aliquis obijcere poſſet: Dicis, vnuſquiſq; habeat ſuam vxorem, & vnaquæque habeat ſuum maritum. Ergo vis vt omnes matrimonium contrahant: Reſpondit Apoſtolus, conceſsionem eſſe quam propoſuit & non pręceptum, conceditur enim omnibus vel à coniugio abſtinere, vel matrimonium contrahere. Verum ſi quis continere nequeat, ei præcipitur vt remediū à Domino propoſitum quærat. Porrò cum Papiſtæ ex hoc loco ſic ratiocinentur. Quod opus habet venia, culpa non caret. Coniugium opus habet venia. Ergo culpa non caret. Proinde pie faciunt qui perpetuam vouent caſtitatem. Reſpondeo eos non attendere, quo hæc Pauli verba referenda ſint. Deinde perperam vrgere veniæ aut indulgentiæ vocabula. Nam συγγνώμη, qua voce vtitur Paulus, interdum remiſſionem notat vbi nullum ſimpliciter vitium eſt. Præterea illorū cauillatio refutatur multis Encomijs matrimonij, quæ paſsim in ſcripturis extant.

Velim enim omnes homines eſſe, ſicut & ego, ſed vnuſquiſque proprium donum habet ex Deo, alius ſic, alius autem ſic.

Ratio cur velit ſuperiora, non vt præceptum, ſed vt conceſsionem intelligi, & ſeipſum exemplū proponit continentiæ. non ergo cum ait, vnuſquiſq; ſuam vxorem habeat, &c. præceptū eſt, quo omnes vult adigere ad matrimonium: ſed conceſsio qua ſtatus ipſe liber relinquitur omnibus, ſed ijs qui continere non poſſunt à Domino propoſitum remedium neceſſarium eſt. Verū ne quis de exemplo Pauli vniuerſa-

lem

lem regulam constituat, restrictionem subiungit: Sed vnusquisq; proprium donum à Deo habet, significans & continentiam donum esse, & neminem qui hoc donum non habet, debere Deum tentare, sed potius diuinitus proposito remedio vti cum gratiarum actione & timore Dei. Obseruandus locus, quod à nemine sit requirendus cœlibatus, nisi quatenus ipse speciale donum continentiæ habeat.

Dico autem inconiugatis & viduis, Bonum eis est si maneant vt ego. Si autem nō continent, matrimonium contrahant.

Ratio voti: Optauit omnes esse sicut ipse est, idque ideo, quia illud bonum & commodū ipsis esse videtur, Verum mox exceptionē repetit, modò quis dono castitatis sit præditus, quo si careat, matrimonium contrahat. Hæc ergo distributio loco generis ponitur, & intelligenda est de omnib⁹ ijs, qui adhuc extra matrimonium viuunt, quorū neminem à matrimonio excludit, nisi donum continentiæ habeat.

Melius est enim matrimonium contrahere, quàm vri.

Ratio exceptionis à collatione sumta. Matrimonium est res bona, vstio qua quis ita incendio flammarum libidinis ardet, vt vel continere non posit, victa voluntate ab affectibus, vel ipsius preces impuritate affectuum contaminentur, mala est. Quare matrimonium præferendum est vstioni. Non igitur hæc collatio est maioris & minoris mali, sed est boni per se, & mali collatio. melius proinde est, idem quod præferendum est, vt bonum malo, honorabile turpi. Diligenter hic Metaphora obseruanda est: non dixit Apostolus, Melius est nubere, quam calere libidinis affectibus, sed vri. Nemo enim mortalium est, qui non interdum sentiat libidinis calorem, sed non tamen omnes æstuant & ita vruntur, vt voluntas succumbat. Quare male faciunt, qui fere impuberes adolescentes cogunt ad matrimonium contrahendum. Cum potius studijs, laboribus, sobria vita, perpetuis exercitijs & precibus essent cohercendi, ne intempestiuo coniugio interrumpant cursum studiorum suorum.

Coniugatis denuncio non ego sed Dominus, vxor à marito ne discedat, quod si discesserit, maneat innupta, aut reconcilietur marito, & vir vxorem ne dimittat.

Quia apud Corinthios fuerūt, qui religionis pretextu coniugij molestias excutere voluerunt, quoties inter coniuges orta esset aliqua offensio, propter animorum disimilitudinē: Apostolus ex mandato Domini denunciat eis, quod nequaquam liceat coniugij legem violare, ac ita à se inuicem discedere, vt liceat nouas nuptias quærere. Verum si inciderit talis offensa, vt vna habitare nequeant propter acerbitatem animorum, permittit quidem separationem, sed non concedit nouas nuptias. Immo vult, vt potius reconciliati rursus conueniant in vnum. Hic Apostolus tantum loquitur de caussis illis leuioribus, propter quas viri vxoribus miserunt libellos repudij, vt sunt sordes, ignauia, somnolētia, negligentia rei familiaris, Garrulitas, morositas & huiusmodi alia mulierum vicia, propter quæ Iudæi præcipue sæpe fecerunt diuortia: Quorum errorem Christus corrigit, & docet non licere diuortium facere & nouas quærere nuptias, nisi legitima diuortij caussa intercedat, de qua Apostolus hic nō agit. Non enim existimandum est, quod Apostolus exceptionem quam Christus diserte ponit Matth. 5. & 19. improbet, sed vt Lucas & Marcus, ita ipse quoq; tantum de ijs caussis agit, quæ non interrumpunt matrimonij substantiā violato coniugali thoro. Abutuntur ergo hoc loco Papistę, dum hinc colligunt illicitas esse nouas nuptias facto diuortio ob adulteriū, cōtra aperta Christi verba & multorum sanctorum fratrum pronunciata, qui rectius perpenderunt Christi responsionem, & hunc Pauli locum diligentius cum verbis Christi contulerunt.

Reliquis ego dico non Dominus.

Dicturus de coniugio inæquali, quod communi legi non subijcitur, præfatur se non expressum Dei verbum super ea re habere, sed id promere quod ex spiritu Dei hauserat: Sicut postea exponit cum ait: Existimo me quoque spiritum Dei habere.

Si quis frater vxorem habet infidelem, & ipsa consentit cum eo habitare, ne dimittat eam: Et mulier quæ maritum habet

Quia apud Corinthios fuerunt, qui diuortium fecerunt propter religionis diuersitatem, præcipit fideli-

 infide-

infidelem, & ipse consentit cum ea habitare, ne demittat eum.

bus ne religionis prætextu dimittant coniuges: modo velint infideles personæ in matrimonio contracto manere. cuius præceptionis postea caussam subiungit.

Sanctificatus est enim vir infidelis in vxore, & sanctificata est mulier infidelis in viro.

Prolepsis est. Poterant enim obijcere prophanum & viciosum esse thorum illum coniugalem propter alterius impietatem: sed Apostolus respondet, sanctum & purum coniugium esse, ita vt non contaminetur fidelis coniunx per infidelis impietatē, immo posit fidelis maritus bona conscientia vti vxoris infidelis thoro, & fidelis vxor thoro infidelis mariti. Nam plus valet fidelis coniugis pietas, vt coniunctio ista sit sancta, quam infidelis contagio ad prophanandum coniugium. Sed quomodo hoc conuenit cum ijs quæ alibi dicit: Nolite ducere iugum cum infidelibus? Nullus enim consensus Christo cum Belial. Respondeo, Aliud esse loqui de retinendis matrimonijs, aliud de contrahendis. Præterea, quomodo infidelis sanctificatur per fidelem? Respondeo. Sensus verborum Pauli hic est: Pietas fidelis coniugis nihil prodest infideli coniugi, sed ipsi fideli tantum, ne scilicet inquinetur per infidelis cohabitationem. sanctificatus ergo dicitur, cuius vsus est licitus, sanctus & Deo placens. Porrò hoc Pauli dicto abutuntur, qui negant inter infideles & prophanos homines verum & legitimum matrimonium esse: Sed sciendum est, aliud esse verum matrimonium, aliud sanctum. Inter infideles quidem verum matrimonium esse potest: Sed sanctum minime, cum illorum mens & conscientia sunt polluta, atque ipsi sunt abominabiles coram Deo.

Alioqui pueri vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt.

Ætiologia ab effectu. si immundum esset coniugium, in quo alter coniugum est fidelis, & alter infidelis? immundi essent liberi in eo coniugio nati, Sed non sunt immundi, immo sancti. Non igitur est immundum tale coniugium. sed fidelis potest bona conscientia vti infidelis cōiugis thoro. Asseueratio hæc qua Paulus asserit, natos in sancto coniugio sanctos esse, diligenter obseruanda est, Est enim petita ex promissione fœderis initi inter Dominum & Abrahamum, his verbis: Ero Deus tuus & seminis tui post te. Qui autem in Christum credunt, sunt semen Abrahæ, Rom. 4. & Galat. 3. Cognoscitis sane quod qui ex fide sunt, sunt semē Abrahæ. Sicut ergo Isaac & Iacob placuerunt Deo propter hoc fœdus, Ita hodie Christianorum infantes, virtute promissionis sancti sunt ac placent Deo. Neque obstat quod Paulus dicit, Nos nasci filios iræ. Et Dauid: Ecce in iniquitatibus conceptus sum. Nam qui natura sua sunt filij iræ & immundi, gratia fœderis sunt filij Dei & sancti. Deinde quemadmodum placuit Iacob in vtero matris, & iam infans in lucem editus etiam ante circumcisionem, idque propter promissionem fœderis: ita eiusdem fœderis virtute, Christianorum infantes editi in lucem placent Deo, etiam ante baptismum. Verum vt illud fœdus olim circumcisionis signaculo conferebatur visibiliter & obsignabatur, Ita hodie baptismus est externum testimonium, applicatio & testificatio inuisibiles gratiæ. Præterea vt illi, qui in veteri populo contemserunt circumcisionis præceptum, exterminabantur de populo Dei: Ita hodie contemtus baptismi nocere putandus est. hic ergo docet Apostolus, singulare priuilegium esse infantum Christianorum. Nam etsi communi lege nascuntur filij iræ, gratia tamen Dei sancti habentur. damnandus est igitur furor Anabaptistarum, qui negant infantes baptizandos esse: cum manifestū sit, baptismum fœderis sigillum esse. Deinde & illi damnandi sunt, qui ex hoc loco ratiocinantes negant infantes Christianorum nasci cum peccato originis, propterea quod Paulus hic eos sanctos pronunciet. Nam illa sanctitas non est naturæ sed gratiæ, vt dictum est. Sunt qui hoc Pauli dictum de sanctitate ciuili intelligunt, ac si Paulus statueret eos propterea legitimos esse, quod alter parentum sit fidelis: Sed hæc interpretatio stare non potest. quantum enim ad hoc attinet, vt pueri legitimi habeantur ciuiliter, par est conditio omnium. Nam non minus legitimi sunt, qui ex infidelibus coniugibus nascuntur, quam qui ex fidelibus.

Quod si infidelis discedit, discedat, Non enim subiectus est seruituti frater aut soror in talibus.

Anticipat obiectionem. non concedis Paule Christiano vt fidelem cōiugem deserat: Quid est igitur faciendum

endum fratri aut sorori, si ab infideli deseratur? Respondet, Infidelis si discedit, discedat, non hic conscientia pij læditur. Non enim facit, sed patitur iniuriam ab infideli qui diuortium facit per desertionem. quod cum fit soluitur fidelis à coniugij vinculo, ne cogatur à secundis nuptijs abstinere, si modo ijs opus habeat ad pie sancteq; viuendum. Hoc Pauli dictum etiā ad desertionem illam recte accōmodatur, cum maritus matrimonij vinculum pertæsus, deserit coniugem: aut cum vxor maritum relinquens fugit alio, vt matrimonij legibus liberata licentiosius viuat. Verū hic magna prudentia adhibenda est, cum petit deserta persona iudicis sententiam, vt concedantur nouæ nuptiæ. Quare de hac re nonnulla adijcienda videntur. Antequam igitur feratur iudicis sententia, examinandæ & diligēter
10 perpendendæ sunt hæ quatuor circumstantiæ: Prima conditio personæ desertæ. Secunda, cōditio personę deserentis. Tertia, temp⁹ desertionis. Quarta, inquisitio desertoris. Prima circumstantia est de persona deserta, in qua spectandum quomodo se in matrimonio ante desertionem gesserit. Nam si ita se gesſit, quod non caussam euidentem desertionis prębuerit vllo infami facto aut turpitudine, iustè de iniuria coram iudice conqueri potest: Sin minus & caussam desertionis præbuerit efficacem, iniusta est querimonia, etsi desertor in magna culpa est, qui impatientia victus dissoluit fœdus quod à Domino sancitū erat. Secūda circumstantia examinanda hæc est. Nam deserens persona sponte aut coacte, metu forte alicuius pœnæ aut damni discesserit: Si coactus discesſit metu pœnæ aut dāni, debuit vxor conscia partem ęrumnarum in se recipere, & maritū fugientem magistratus manus inqui-
20 rere. Verum si sponte & non coactus discesſit, id aut consentiente & concedente vxore propter rem forte familiarem augendam, aut ob aliā iustam caussam, cum promisſione reditus ad vxorē fecit, aut ignorante & inuita vxore tædio coniugij hoc fecit, vt iam vagabundus liberius suas sectetur voluptates extra matrimoniū, si ergo consentiente vxore de probabili caussa discesſit, æquum est vt mulier expectet mariti reditum: At si inuita vxore sine probabili caussa hoc fecit, desertor iudicandus est. Tertia est temporis circumstantia, quod longius esse conuenit, si vel concedente vxore abijt maritus, vel dum absuit per literas aut nuncios significauit, se ad desertam vxorem reuersurum. Verum si inuita vxore discesſit, & nullam spem fecit reditus sui ad vxorem desertam, Consistoria in reformatis Ecclesijs Germaniæ, & hic in Dania, tres annos desertæ personæ præscribunt, antequam ei concedunt
30 nouas nuptias. Postrema circumstantia, est de inquisitione desertoris antequam feratur iudicis sententia: Et probo consuetudinē Cōsistorij Lundensis & Roschildensis, vbi ita constitutum est, vt ter in publico placito, vt vocant, quæratur desertor, Qui si inuentus fuerit, curabitur à deserta pſona citari literis supremi iudicis in caussis matrimonialib⁹. In diœcesi vbi relicta est innocens persona, ad diem iudicio dictum: At si non fuerit inuentus, inquisitionis testimonium obsignatum afferatur à deserta persona, & tradatur iudicibus. His quatuor circumstantijs diligenter perpensis, iuxta hanc regulam ferri potest sententia. Si deserta persona honestatis testimonium habet, & desertor improbus sponte inuitam deseruit, post trienniū posſunt concedi desertæ personæ secundæ nuptiæ. Nam & verisimile est, desertorem tanto tempore haud continenter vixisse: & iustū est, vt infirmitati desertæ per-
40 sonæ consulatur, ne desertoris culpa puniatur innocens. Ac ita si continere nequit ruat in periculosas tentationes, & tandem in laqueū Diaboli. Neq; quisquam recte obiecerit, hoc Pauli dictum tantum intelligendū esse de eo, qui à fide Christi alienus ab vxore pia discedit. Nam qui sanctisſimum coniugij fœdus impie & temere dissoluit, fidē Christi factis abnegat, & est infideli deterior. Huc facit quoq;, quod Paulus caussam liberationis coniugis fidelis à seruitute coniugis infidelis, non statuit impietatē discedentis (Nam supra pronunciauit infidelitatem non esse iustam diuortij caussam) sed discessum infidelis. Quare, cum alter coniugum discedit sine legitima caussa, seruatis circūstantijs superioribus, potest iudex bona cōscientia desertę personæ ius facere contrahendi nouas nuptias, & potest deserta persona bona conscientia ad pie sancteq; viuendū nouas contrahere nuptias, sed prius
50 liberata à desertore per iudicis sententiam.

Sed ad pacem vocauit nos Deus. Hoc non ad proxime præcedens membrū pertinet, sed ad probandum id quod superius dixerat. nempe, quod fidelis coniux non debeat dimittere infidelē, quia Deus vocauit nos ad pacem, vt concorditer & pacifice inter nos viuamus, quantū id quidem fieri potest illæsa pietate. Hinc generalem doctrinam sumamus de seruanda pace & concordia etiam cum aduersarijs religionis nostræ & infidelibus, Ita tamen vt salua maneat pietas. Hinc alibi Paulus: pacem cum omnibus habentes quantum in vobis est.

Ecquid

Ecquid enim nosti vxor an virum sis seruatura? Aut ecquid nosti vir an vxorem sis seruaturus, an non?

Alia ratio à commodo, cur nolit fidelem coniugem dimittere infidelem, nimirum, vt infidelis tandem pacifica & honesta consuetudine fidelis coniugis persuadeatur, vt impietate relicta ad Deum conuersus saluetur. Obserua hic tribui instrumentis, quod proprium est solius Dei. Præterea obserua quo referri debeat concordia illa & pax, quam cum infidelibus habendam dixit, nimirum vt tandē conuersi saluentur. Deinde quoq; obserua, quod Paulus velit in coniugio Christiano scholam quandam esse, in qua erudiantur homines ad pietatem, vt ergo fidelis coniunx pacifice habitare debet cum infideli, ea spe vt tandem resipiscat, Ita nostra conuersatio cum hostibus religionis nostræ debet esse pacifica, ne odio aduersus illos laborare videamur, ac ita illos magis à pietate absterreamus. 10

Vt vnicuiq; partitus est Deus, vt vnumquemq; vocauit Dominus sic ambulet, atque ita in Ecclesijs omnibus constituo.

Alia ratio, cur nolit fidelem coniugem deserere infidelem coniugem, à voluntate & vocatione Dei. Quilibet in vocatione sua, quam ex dono Dei habet, manere debet. Donum Dei est & Dei vocatio, quod fidelis sit impari coniugio constrictus. ergo non excutiat iugum, sed illud ferat donec Domino visum fuerit. Sola maior ponitur amplificata comparatione. Locus hic obseruandus aduersus multorū πολυπραγμοσύνην, qui nō solum curiose & maligne in aliorum vocationes se ingerunt: verumetiam suis negocijs neglectis in hoc toti incumbunt, vt alios debito honore spolient, ac eundem in se transferant, pessimum sane hominum genus. 20

Circumcisus aliquis vocatus est, ne attrahat præputium: in præputio aliquis vocatus est, ne circumcidatur. Circumcisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum Dei.

Exemplis maiorem illustrat addita ratione amplificata antithesi, vt ostēdat, quo vita, studia, actionesq; omnes Christianorum referri debeant, nimirum vt studeamus Deo placere iuxta ipsius mandata. Nam cum commendat nobis obseruationē mandatorum Dei, significat dilectionem erga Deum & proximum veræ concordiæ & pacis caussam esse, quam concordiam & pacem quærere debent qui statuerunt Deo obœdire. 30

Vnusquisq; in vocatione in qua vocatus fuit, maneat in ea.

Transfert hypothesin suo more ad thesin, & interserit generalem doctrinam de vitæ genere seu vocatione cuiusq;: ac præcipit, vt quisq; in ea vocatione in qua fuit dum conuerteretur ad Dominū maneat. Vt autem hoc loco commendatur vnicuiq; sancta cura & diligentia in suo officio, ita dānatur πολυπραγμοσύνη, qua homines curiose aliena examinant, ꝓprio officio neglecto.

40

Seruus vocatus es? ne sit tibi curæ: sed si potes etiam liber fieri, potius vtere.

Ne quis putaret seruilem conditionem cum libertate Christiana pugnare, Anteuertit, & præcipit ne quis anxie sit solicitus, quasi seruilis conditio Christianis indigna esset, sed hoc potius se cōsoletur, quod à misera seruitute peccati & mortis, per Christum sit manumissus, & interim ferat seruitutis iugum, donec domino visum fuerit. quod si etiam libertate aliquando fuerit donatus, accipiat conditionem in timore Domini, cum gratiarum actione. Hic locus exceptionem habet thesis præcedentis, quod liceat conditionem viliorem meliori commutare, si modo fiat legitime sine dolo malo, sine auaritia & aliorum iniuria per ordinaria media.

50

Etenim qui in Domino vocatus est seruus, libertus Domini est.

Ratio cur non debeat anxius esse Christianus, cuius seruilis est conditio nempe quod Domini sit libertus, qua libertate omnis ciuilis libertas inferior est. quos enim liberos reddit filius, vere liberi sunt, vt qui peccati & mortis carcere sint exemti. hinc ergo petant consolationem pij serui & opponant diuturnius bonum & libertatem spiritus præsenti afflictioni, non diu duraturæ seruituti corporis.

Similiter

Similiter & qui liber vocatus fuit, seruus est Christi: Hoc est, is cuius conditio libera erat quando ad participationē Christi vocatus est, iam factus est Christi seruus, Quare quantum ad spiritualem cum Christo societatem attinet, perinde est siue quis liber, siue seruus sit. Nam in Christo Iesu neque seruus neque liber est. hoc est, non spectantur in regno Christi seruitutis aut libertatis ciuilis conditiones.

Precio emti estis, ne fiatis serui hominum. Quid? An non modo dixit, si seruus vocatus es, ne sit tibi curæ, Cur ergo hic prohibet ne fiamus serui ho-
10 minum? Ratio hic præfixa sane indicat seruitutem, de qua hic loquitur Paulus, diuersam esse à superiori, quantum scilicet ad obœdientiam attinet. Nam antea sæpius dictum est, nihil impedire, quo minus seruus hominis possit esse libertus Christi. Nunc autē cum dicit, Non oportere nos hominum seruos fieri, propterea quod precio emti simus, significat restringendam esse obœdientiā erga Dominos, nimirum vt illis obtemperent, donec obœdientia illorum potest stare cum libertate quam in Christo habent. non vult ergo vt cupiditatibus Dominorum obtemperent in rebus à Domino prohibitis: quod qui faciunt amittunt libertatem spiritus, & denuo fiunt peccati mancipia. Nam qui facit peccatum, seruus est peccati. Anteuertit igitur hic seruorum obiectionem, qui poterant obijcere, Quod sæpe
20 rogantur facere, quæ à Deo prohibita sunt, Quare hic monet obœdientiā erga Deum præferendam esse. Huc facit quod Paulus ad Ephesios monet seruos, vt obtemperent Dominis carnalibus in Domino, hoc est, in timore Domini & propter Dominum, significans obœdientiam seruorum non debere pugnare cum obœdientia quam Deo debent.

Vnusquisq; in quo vocatus fuit fratres, in hoc maneat apud Deum. Conclusio est de vocatione, nempe vt quisque ita se gerat in suo vitæ genere, vt qui coram Dei conspectu commisso officio fungatur. Hic locus primum docet diligentiam in legitima vocatione, cultum esse Dei, modo ex fide fiat. Deinde docet Deum inspectorem esse nostri laboris, vt
30 nos excitet ad sanctam curam, inuocationem & timorem Dei in nostro officio.

Cæterum de virginibus præceptum Domini non habeo, consilium autem do, vt misericordiam consecutus à Domino, quo sim fidelis. De virginitate seruanda dicturus, præfatur se non ex verbo expresso quicquam de virginitate habere, sed id tamen dicere quod sentit, non per rationem, sed per misericordiam qua diuinitus instructus est, vt sit in officio fidelis, id ergo quod sentit Apostolus spiritus Dei oraculum putandum est.

40 Existimo igitur hoc bonum esse propter præsentem necessitatem, quod bonū sit homini esse sic. Sententiam suam de Virginitate seruanda hac propositione exponit Apostolus, & pronunciat bonum, id est, commodū & expediens esse propter aliud, nempe præsentem necessitatem. Loquitur autē Apostolus de eo tempore quo hæc scripsit, cum scilicet vix liceret pijs vllo loco consistere propter persecutiones: quæ tempore Apostolorum & postea multis annis, cum adhuc fere omnes mundi principes persequerentur Christi nomen, erant grauissimæ. Pertinet igitur hoc dictum ad circumstātiam temporis, quo hæc Apostolus scripsit, quando nusquam tutum erat fidelibus à iactatione persecutionum. Nonnulli hoc referunt ad perpetuam Ecclesiæ conditionem, sed quomo-
50 docunq; accipias, sub conditione hac intelligendum est: si donum continentiæ adest.

Alligatus es vxori? ne quæras dissolutionem: solutus es ab vxore? ne quæras vxorem. Ne quis ex sententia Pauli male detorta inferret, bonum esse vxorem dimittere, cum bonum sit vxorē non ducere & cœlibem viuere propter præsentem necessitatem, Anteuertit obiectionē & prohibet spontaneam dissolutionem, & consulit, vt qui vxorem habet, eam ne dimittat propter præsentia pericula: & qui cœlebs est ab vxore abstineat, quo minus illi sit impedimento, in ferēdis imminentibus calamitatibus.

mitatibus. Verum hoc posterius membrum sub conditione superius posita intelligendum est. si scilicet continere potest.

Quod si etiam duxeris vxorem non peccasti, & si nupserit virgo non peccauit.

Iam liberum facit Apostolus vtrumq; statum, cœlibatum scilicet & coniugium, ne quis ex sententia proposita perperam concluderet, eos qui matrimonium contrahunt peccare, quod certe facerent, si cœlibatus & virginitas per se & non propter aliud bona essent. Nam si quid per se bonum & laudabile est, eius profecto contrarium malum & vituperabile inuenitur. Quare ex hoc loco discamus, coniugio anteferre cœlibatum, non quod hic magis placeat Deo quam illud, sed propter aliud, nempe vt expeditiores simus ad sustinenda pericula, & alia officia præstanda: Si modo asit continentiæ donum. 10

Sed afflictionem in carne sunt habituri huiusmodi.

Caussam reddit cur cœlibatū coniugio præferat. Nam in coniugio maior est afflictio. Vocat autem Apostolus hoc loco carnem externum hominem, & quæcunq; ad præsentem vitam spectāt. Cum igitur coniugium multas molestias secum trahit ex hæreditario peccato exortas, veluti curā liberorū, rei domesticæ administrationē, & alia incommoda, quæ ex deprauatione morum nascuntur, optat Apostolus, vt pij istis molestijs vacui, posśint se totos Deo dicare. 20

At ego vobis parco.

Restrictio est ac si dicat, cupio vestræ infirmitati consultum, adeo vt vos coniugio non indigere exoptem: quo sitis omnibus istis molestijs vacui. Verum si cōiugio carere nō potestis, habenda est vestræ infirmitatis ratio per remedium diuinitus ordinatum. Parcere igitur hic significat indulgere & cupere subleuatos afflictionibus.

Hoc autem dico fratres, quoniam tempus contractum est in posterum.

Quod hæc intelligenda sint de vsu sancti coniugij, Enumeratio sequens ostendit. sumit enim argumentum à vitæ humanæ breuitate: vnde infert, ita vtendum esse coniugio & alijs rebus terrenis, ne nos à Deo auocent. Nam quo propior est terminus vitæ, eo magis de migratione cogitandum, cauendumq; ne quid obstet, quo minus simus parati ad migrandū omni momento. Obseruandus locus, quod breuitas humanę vitę, & termini vitæ nostræ incertitudo debeat nobis incitamentum esse ad bene pieq; viuendum: Nam vt recte inquit Seneca, Sicut fabula sic & vita, non quam diu, sed quam bene sit acta refert. Porrò tempus hic contractum vocat, metaphora à velis seu alijs rebus quæ complicari possunt, sumta. 30

Vt & qui habent vxores, sint vt non habentes, & qui flent vt non flentes, & qui gaudent, vt non gaudentes, & qui emunt, vt non obtinentes, & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtentes.

His Paradigmatis non vult nos res terrenas abijcere, sed ita eis vti, ne sint nobis impedimento, quo minus Deo adhæreamus. Hinc ergo summatim discamus, ita adhærendum esse rebus terrenis, ac si omni momento hinc migrandum esset, hoc est, ita vtendum esse donis Dei, cum gratiarum actione, ne sint nobis impedimento, quo minus ea quæ salutis nostræ sunt diligenter curemus. Vt fletus res aduersas, ita gaudium res prosperas Metonymice significat: reliqua nota sunt. 40

Præterit enim figura huius mundi.

Ratio à vanitate huius mundi. quę huius mundi sunt, speciem quidem habent incurrentem in oculos hominum, sed mox euanescunt & auferuntur è conspectu. quare stultum est illis ita occupari, vt eas anteferamus obœdientiæ erga Deum, aut ijs ita impediamur, vt non toti addicti Deo esse posśimus. 50

Velim autē vos absq; solicitudine esse.

In quem finē superiora dicta sint, & quare cœlibatum in ijs qui continentes esse possunt, præfert coniugio, hoc voto indicat. optat enim Christianos ita addictos Domino esse, vt ab eo nullis auocamentis auocentur. Quod autem velit nos esse absque sol-

que ſolicitudine, intelligendum eſt de prophana huius mundi ſolicitudine, quæ impedit quo minus Deo adhæreamus.

Qui cœlebs eſt, curat ea quæ ſunt Domini, quomodo placiturus ſit Domino, at qui duxit vxorem, curat ea quæ ſunt mundi, quomodo placiturus ſit vxori. diſcreta ſunt ea, quæ eſt vxor & ea quę eſt virgo: quæ eſt innupta curat ea, quæ ſunt Domini, vt ſit ſancta cum corpore, tum ſpiritu, Quæ vero nupta eſt curat ea quæ ſunt mundi, quomodo placitura ſit viro.

Probat ab effectu ſancti cœlibatus, cur prę ferat cœlibatum coniugio piorum, qui prophanis hominibus copulati ſunt. Non enim hic loquitur de quouis cœlibatu, ſed tãtum de eo qui ſuſceptus eſt propter regnum Dei, ab ijs qui dono continentiæ ſunt pręditi. Neq; loquitur de quouis cõiugio, ſed de impari, in quo fideles infidelibus ſeu mũdo deditis copulati ſunt. Nam alias neq; cœlibatus per ſe curam eorum quæ Dei ſunt affert, neq; coniugiũ per ſe à Deo ad res terrenas abſtrahit. Nám pleriq; cœlibes, vt in regno Antichriſti videre eſt, videlicet in Cardinalibus, Epiſcopis, Sacrificulis, Monachis & Monialibus, non ea curant quæ Dei ſunt, ſed quæ ſunt mundi. Vt ſunt, manifeſta doctrinæ deprauatio, ſacramentorũ & diſciplinæ corruptio, ſacrilegia, ſtupra, adulteria, & aliæ nefandæ libidines. Nec omnes iuncti matrimonio curant quæ mundi ſunt, ſed plurimi eorũ quæ Dei ſunt. Vt videre eſt in Abraham, Iſaac, Iacob, Zacharia & alijs multis ſanctis Patriarchis & Prophetis. Nam in ſancto coniugio maritus qui habet fidelẽ vxorem, & vxor quæ habet fidelem maritum, adiuuant ſe mutuo, cum exemplo, tum pijs exhortationibus (quemadmodum in Eccleſia domeſtica fieri docet) vt ea quæ Dei ſunt curent & prophanam mundi ſolicitudinem abijciant. Deinde propria coniugum officia, vt ſunt: procreare, & educare liberos in timore & correptione Domini, eoſdem inſtituere, ſe mutuis adiuuare officijs: ſancta ſunt opera & cœleſtia, quibus Deus colitur à ſanctis coniugibus. tantum abeſt, vt hæc opera prophana & Chriſtianis indigna cẽſeantur. Ex his haud obſcurum eſt, iniuriam facere Spiritui ſancto Papiſtas, qui hoc Pauli teſtimonio abutuntur ad confirmandum ſuum impurum cœlibatum, tanquam cultus Dei eſſet per ſe, & ad extenuandam coniugij dignitatem, quaſi per ſe homines à pietatis auocaret ſtudio.

Hoc autem ad vtilitatem veſtram dico, non vt laqueum vobis inijciam, ſed ad honeſtatem & decorum, vt Domino adhæreatis abſq; vlla diſtractione.

Rurſus moderatur conſiliũ de cœlibatu & ſignificat ſe nemini imponere neceſsitatem vel ducendæ vxoris vel non ducendæ, ſed ſimpliciter oſtẽdere vtrum vitæ genus ſit cõmodius, vt quiſq; ſuas hic vires expẽdat. vtilis quidem & commodus eſt cœlibatus pijs, quibus nihil periculi eſt ab incontinentiæ malo. Nam tum nullis rebus externis occupati, poſſunt abſq; vlla diſtractione Domino adhærere in ſpirituali illo coniugio, quo nihil eſt honeſtius, nihil ſanctius. Verum ſi continere nequeunt, contrahant matrimonium, ne ſtulte affectatus cœlibatus conijciat ipſos in laqueum Diaboli. In ſumma ergo hic duo conſideremus, Primum, in quem finem ſit expetendus cœlibatus, non vt putetur cultus eſſe aut magis placere Deo quam coniugium, ſed vt adhæreant cœlibes Deo abſq; vlla diſtractione. Secundum, laqueus non eſt inijciendus cuiquam, vt arceatur à coniugio: quod liberum relinqui debet omnibus. etſi ſecus & contra Paulum adulatores Antichriſti decernunt.

Si quis autem virgini ſuæ indecorum iudicat, ſi excedat florem ætatis, & ita fieri debet, quod voluerit faciat non peccat: nubant.

Nunc ſermonem conuertit ad parentes habentes filias adultas, quibus poteſtatem facit elocandi filias ſi velint. Verum quod interponit: Et ita fieri debet, Reſtrictio eſt, & intelligendum eſt hoc modo: Si virgo caſtitatis dono deſtituitur debet ita fieri, nempe vt tradatur nuptui quo vitetur ſcortatio. Contra vero ſi donum habet virgo caſtitatis, liberum relinquitur parentibus elocandi filias & non elocandi. Hinc diſcant parentes: quod non liceat ipſis liberis perpetuam caſtitatis legem imponere, niſi prius conſtiterit de dono caſtitatis, quod rariſsime contingit ſine aliquo peculiari morbo aut defectu. Porrò quod dicit in plurali numero: Nubant, ſynthęſis eſt, nam intelligendum eſt, non tantum de vna filia, ſed etiam de multis, ſi quis plures habeat, immo etiam de filijs.

Qui autem stat firmus in corde necessitatem non habens, potestatem vero habet super propria voluntate, & hoc decreuit in corde suo, vt seruet suam virginem, bene facit.

Quemadmodum liberum fecit parentibus elocare filias, quæ donum castitatis non habent: Ita hic ius facit eisdem non elocandi filias, quæ habent castitatis donum. Hic sensus verborũ Pauli est simplicißimus. Verum dictio apostolica explanatione aliqua indiget: Qui autẽ stat firmus in corde suo, hoc est, qui firmiter statuit apud se necesſitatem non habens, hoc est, cui non obstat filiæ infirmitas, quo minus virgo seruari posſit: Atq; hæc exceptio diligenter notanda est. Nam restringit ius parentum in seruandis suis virginibus: Potestatem vero habens super sua voluntate, hoc est, cuius voluntas ab altero non pendet: Pendet autem patris voluntas à liberorum voluntate hactenus, vt infirmitatis illorum rationem tantum habeat, vt nec iure posſit nec debeat ab illis exigere cœlibatum, qui hoc dono diuinitus nõ sunt donati. Conditione ergo castitatis salua, bene facere parentes pronunciat, qui suas virgines seruant, idque propter caussas supra commemoratas.

Itaque qui & nuptum collocat, bene facit, & qui non collocat nuptum, melius facit.

Conclusio est sermonis de parentibus habentibus liberos in sua potestate. in vtroque membro subintelligenda est exceptio supra posita, hoc modo: Qui nuptum collocat filiam quæ continere nequit, bene facit consulens infirmitati virginis, vt vitetur scortatio: Qui non collocat nuptum, scilicet filiam habentẽ donum castitatis melius facit, hoc est, commodius filiæ consulit propter caussas supra expressas. Porrò ex hac parte duo concludamus præter ea quæ dicta sunt, Primum, liberos esse in potestate parentum. Alterum quod ex primo sequitur, non licere liberis contrahere matrimonium sine parentum consensu. Qui enim id faciunt, parentes contemnunt & legem Dei pro nihilo habent, Quare posſunt parentes suo iure tales contractus infringere, vt impios & illicitos, Sed per sententiam iudicis.

Mulier alligata est legi quam diu maritus eius viuit, Si autem mortuus eius fuerit maritus, libera est, cui vult nubat, modo in Domino. At beatior si sic maneat secundum meam sententiam, Existimo autem me quoq; spiritum Dei habere.

Hic peculiariter de viduis mulieribus agit, ne existimarent se ob sexus conditionem exemtas esse, ne sibi liceret quod viris licet. Est autem summa sententiæ: Aliæ nuptiæ post mortem maritorum viduis concedantur modo in Domino, hoc est, si in timore Domini & religiose id fiat. Hanc suam propositionem probat Apostolus argumento à contrarijs sumto: Mulier alligata est legi (scilicet quæ sanxit viri & mulieris societatem indiuiduam) quamdiu maritus eius viuit. Ergo mortuo marito libera est: Si libera est, nubere potest cui vult. Huc addit correctionem (quæ tantum locum habet in viduis habentibus donum castitatis, qualis fuit Anna prophetisſa) Beatior vero est si sic maneat secundum meam sententiam, id est quemadmodum ego spiritu Dei edoctus iudico. Nam existimo me quoq; habere spiritũ Dei, quo dictante hæc scribo, ne contemnantur tanquam ab homine profecta. Porrò beatior dicitur, non quod viduitas per se sit virtus quæ magis Deo placet quam honestum coniugium: sed quia à curis mundi (modo dono castitatis non fuerit destituta) erit alienior. Hic locus quia tantum agit, quid liceat viduis, an illis concedendæ sint aliæ nuptiæ: perperam opponitur sententiæ Christi Matth. 5. & 19. vbi adulterio solui vinculum coniugale asserit Dominus. Deinde Paulus desertione solui coniugium asseruit. Propterea hic locus opponatur veteribus quibusdam, inter quos Athenagoras hanc turpisſimam vocem euomuit, quod secundæ nuptiæ sint σεμνὴ μοιχεία. Deinde opponatur Papistis, qui negarunt benedictionẽ secundis nuptijs, & legibus suis vetuerunt, ne quis clericus secundis nuptijs intersit. Quare nos opponamus vnum Paulũ omnibus Antichristi morionibus: & spiritũ quo dictante hæc scripsit Paulus, Spiritui Sodomitico Papistarum: quo ruunt prætextu cœlibatus in varia nefandarum libidinum genera.

CAPVT VIII.

Summa

Summa Capitis Octaui.

Etsi per se licitum est idolothytis vesci: tamen qui cum offendiculo fratris infirmi hoc facit, vulnerans ipsius conscientiam infirmam, reus fit, vt qui in Christum peccet.

Ordo & partes Capitis Octaui.

Vt in sexto capite proposuit de rebus medijs & confutauit illorum errorem, qui scortationem in
10 *medijs numerarunt, Et inde in septimo cœlibatum & coniugium res medias docuit: ita hic in octauo aliud genus rerum mediarum proponit, nempe de vsu idolothytorum, hoc est, ciborum qui idolis erant consecrati. Ac in principio capitis Ironicam concessionem ponit, & concedit illis scientiam qua freti Idolothytis vescebantur, sed mox corrigit asserens eam scientiam nihil esse, quæ non temperata sit charitate Dei & proximi. Deinde per Mimesin eorum verba, qui Idolothytis vescebantur recitat vna cum rationibus firmißimis, quibus idola nihil esse ratiocinabantur, vnde rem mediam esse concludebant vesci idolothytis & non vesci. Verum Paulus negat eam scientiam in omnibus esse, atque ideo oportere eos, qui scientia præditi sunt infirmorum rationem habere. Deinde hypothesin ad thesin per Mimesin transfert, & affirmat cibum non commendare nos Deo, vt aliqua iusticia vel accedat, vel discedat nobis siue vescamur, siue non vescamur. Quod quidem Paulus illis concedit, sed cum hac exceptione, ne infirmorum conscien-*
20 *tiam lædant. Vnde generalem regulam colligit de rebus medijs, nimirum quod vsus earum nequaquam sit licitus, si offendiculum infirmorum coniunctum habeat.*

EXEGESIS OCTAVI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAETERVM de ijs quæ idolis immolantur, scimus quod omnes scientiam habemus.

Hæc concessio Ironica ad eos solummodo restringẽda est, qui inflati scientia de Idolothytis, vescebantur illis nulla infirmorũ ratione habita.

30

Scientia inflat, charitas ædificat.

Ab effectu scientiæ non temperatæ charitate corrigit quod dixit, asserens eam non veram scientiam esse, immo sine charitate inflatos reddere: charitatẽ autem ædificare, hoc est, instruere proximum, eumq; promouere in pietatis & religionis studio. Quod autem dicat scientiam inflare, id fieri vicio hominum in hac corrupta natura sciendum est. Nam alioqui scientia ipsa quæ donum Dei est per se viciosa nõ est, neq; caussa inflationis propria, sed ἀφορμὴ tantum. Quare vt perperam faciunt, qui hoc loco abutuntur in cõtemtum artium & liberalium disciplinarum, quarum vsus maximus in vita cernitur:
40 ita rectissime eo vtuntur, qui scientias quas ex dono Dei adepti sunt, charitate temperant, quo eos qui ignari sunt instituant. Charitas enim scientis, vt excludit inanem fastum, ita efficit, vt scientia præditus non quærat quæ sua sunt, sed quæ aliorum ad ædificationem.

Quod si quis sibi videtur aliquid scire, nõdum quicquam nouit sicut oportet nosse, sed qui diligit Deum hic cognitus est ab eo.

A definitione salutaris sciẽtię probat opinione potius scientiæ inflatos fuisse Corinthios, quam veram habuisse scientiam. format autem hanc definitionem per abnegationem & per affirmationem. Abnegatione quidem, quod non sit salutaris scientia ostendit, cum ait: Si
50 quis videtur sibi aliquid scire, hoc est, si quis opinione sua sapit, & ideo insolescit, alios tanquam ex alto despiciens: Hic nondum nouit quemadmodum oportet, hoc est, ipsius scientia nihili fit apud Deum. Affirmatione vero exponit, quæ sit salutaris scientia. nempe quæ in Dei cognitione fundatur, & tẽdit in Dei dilectionem. Si quis inquit, diligit Deum (hic vna parte totus cultus Dei intelligitur) hic cognitus est ab eo, hoc est, approbatur à Deo, vt qui vera scientia præditus sit. Hinc discamus in regno Christi frustra de scientia gloriari eos, qui ex Dei cognitione non didicerunt veram humilitatem, & veram Dei & proximi dilectionem.

De esu igitur illorum quæ idolis immolantur

Exponit per Mimesin, quasi scien-

molantur ſcimus, quod idolum nihil eſt in mundo, & quod nullus eſt Deus alius niſi vnus. Nam etiamſi ſint qui dicantur dij & in cœlo & in terra (ſicut ſunt dij multi & domini multi) nobis tamen vnus eſt Deus, ex quo omnia, & nos in ipſo, & vnus Dominus IESVS CHRISTVS per quem omnia & nos per ipſum.

tia tumidi Corinthij veſcebantur ido lothytis etiam cum offenſione fratrũ: eſtq; hoc principale argumẽtum, ſeu iſtius ſcientiæ qua tumebant, Demonſtratio firma ſane & immota. Quod nulla diuinitate aut virtute prę ditum eſt, id ſane in cibis aliquam differentiam non facit, vt vel eos ſanctificet vel polluat. Idolum nihil eſt, hoc eſt, nulla diuinitate aut virtute præditum eſt. Non igitur poteſt in cibis aliquam differentiã facere, qua vel ſanctificantur vel polluuntur homines. Quare eſus Idolothytorũ indifferens eſt, adeo vt liceat eis veſci & non veſci. Hactenus recte concluſum eſt. aſſumtio confirmatur à diſparatis. Nullus eſt Deus alius niſi vnus. Ergo idolum nihil eſt, hoc eſt, non habet aliquid diuinitatis, ſeu non eſt Deus. Verum ne quis exciperet & diceret plures eſſe Deos, occurrit iſti obiectioni & diſtinguit inter illos, qui dicuntur Dij ſiue falſo, ſiue participatione nominis propter aliquã tenuẽ ſimilitudinis vmbrã, vt magiſtratus & iudices in Pſalmo Dij dicuntur: & inter verum Deum, qui vnus eſt in eſſentiæ vnitate, & trinus in perſonis, & hunc verũ eſſe Deum à proprio docet, cũ inquit: à quo omnia & nos in ipſo, hoc eſt, qui omnia creauit & conſeruat, & vnus Dominus IESVS CHRISTVS, per quem omnia & nos in ipſo. Hic obſerua primum, quod Dei proprium eſt tribui Chriſto: quare natura Deus eſt. Deinde manifeſte hic aſſeritur cum vnitas diuinæ eſſentiæ, tum perſonarum diſtinctio. quod enim ait, vnus eſt Deꝰ, ad eſſentię vnitatem refertur. Cum rurſus patrem ſeorſum à filio nominat, diſtinguit non naturam, ſed perſonas. Præterea cum ait: Per quem omnia, non ſignificat inſtrumentalem cauſſam, ſed efficientem. Nam filius cum patre cauſſa efficiens eſt, tum in creando tum in conſeruando: quod ita accipiendum eſt, vt nec duas cauſſas conſtituamus, cum filius ſit eſſentia vnus cum patre, nec rurſus in perſonarum diſtinctione inæqualitatem, aut ſeparationem imaginemur. Nam æqualis Pater, æqualis Filius, æqualis Spiritus ſanctus. & Pater eſt in Filio & Spiritu ſancto, & Filius eſt in Patre & Spiritu ſancto, & ſpiritus eſt in patre & filio, κατὰ περιχώρησιν, vt loquuntur Theologi.

Sed non in omnibus eſt ſcientia. Nonnulli enim conſcientia idoli vſque ad hoc tempus, vt idolis immolatum edunt, & cõſcientia eorum infirma cum ſit, polluitur.

Oſtendit non omnes adhuc inſtructos fuiſſe de Idolorum vanitate, ſed eſſe quoſdam qui cum ſcientia Idoli Idolothytis veſcerentur, hoc eſt, qui tametſi adhuc tacite apud ſe iudicarunt immunda eſſe, quæ Idolis eſſent oblata, nihilominus tamen aliorũ exemplo de Idolothytis edebant, ac ſi ſuam polluebant conſcientiã. quare intempeſtiue Corinthios vſos fuiſſe ſua libertate in eſu Idolothytorũ ſignificat. Nam illorum exemplo infirmi ad comedendum pertracti ſunt, ac ita, quia hæſitante conſcientia hoc fecerunt, grauitet peccarunt.

Atqui eſca nos non commendat Deo, neq; enim ſi comedamus abundamus, neque ſi non comedamus, deficimus.

Per Mimeſin transfert hypotheſin ad theſin tanquam ad cõſultationem cauſſæ propoſitæ. Controuerſia erat de eſu Idolothytorum, Iam theſin ſeu conſultationem adducunt: vnde conficitur hæc concluſio. Eſca nos non commendat Deo. Idolothytum eſt eſca. Igitur Idolothytum nos non Deo commendat. Maior inde cõfimatur quod neq; comedens abundat, neq; non comedenti aliquid deficit. hoc eſt, nemini ex eo quod vel comedat vel nõ comedat, aliquid iuſticiæ accedit aut diſcedit. Sed intelligendum eſt, ſi id temperanter fiat in timore Dei, alioqui crapula & ebrietas Deo ſupra modum diſplicẽt: vt quæ & prohibita ſunt à Deo & homines à pietatis exercitijs auocent, impediantq; ab officio præſtando. Hinc ergo diſcamus, cultũ Dei in ciborum delectu nequaquam poſitum eſſe. Vnde Apoſtolus ad Rom. 14. Regnum Dei non eſt cibus & potus, ſed iuſticia, pax & gaudium in Spiritu ſancto. Nam qui in his ſeruit Chriſto, acceptus eſt Deo & probatus hominibus. Itaque quæ pacis ſunt ſectemur & quæ mutuæ ædificationis. Eſt autem doctrina dæmoniorum, quæ cultum Dei collocat in delectu ciborum, id quod Antichriſtum facere manifeſtum eſt.

Sed videte ne quo modo poteſtas ve-

Concedit quidem Paulus eſcam

ſtra offen-

stra offendiculo sit ijs qui infirmi sunt.

nos non commendare Deo, atque ideo facultatem nobis esse comedendi & non comedẽdi, sed vsum huius facultatis charitatis regulæ vult subiectũ. Nam catholicum præceptum Dei est, vt diligamus proximũ: cum qua dilectione pugnat infirmis offendiculo esse. quare qui edit aut vlla re media abutitur cum offensione infirmorũ, violat legem charitatis & fit reus iræ Dei. Hæc ergo regula tantum intelligẽda est de vsu rerũ mediarum & de infirmis. Nam in rebus præceptis & in rebus prohibitis præstanda est obœdientia, etiamsi totus mundus offenderetur. Daniel coluit Deum verum cum offensione totius regni Babylonici. Tres viri statuam noluerunt adorare, non morantes offensionẽ tyranni Babylonici & Satraparum eius. Ad eundem quoq; modum ministri Dei, exemplo Prophetarum & Apostolorum, docebunt veritatem etiamsi offensione totus collaberetur orbis. Præterea ab vsu rerum mediarum non est abstinendum propter peruicaces hostes. Immo hîc confessio fidei libertatis necessaria est, ne impij & pertinaces nostro exemplo confirmentur in suo errore, hoc confirmatur exemplo Christi & Pauli.

Etenim si quis viderit te qui habes scientiam in epulo Idolorum accumbentem, nonne conscientia eius qui infirmus est, ædificabitur ad edendum ea quæ idolis sunt consecrata?

Offensio infirmorum explicatur, quæ est exemplo firmorum vesci Idolothytis reluctante vel dubitante conscientia. Nam cum infirmus videt firmum de Idolothytis vesci, mox ipse exemplum secutus edit, etsi hoc licere nondum intelligit. Quare edendo polluit conscientiam suam. Obseruandus locus, quod qui facit aliquid per se non malum. sed opinione tantum malum, peccet, quare Pauli præceptum in omnibus actionibus sequendum est, Quilibet in suo sensu certus sit.

Et tua scientia peribit frater, qui infirmus est, propter quem Christus est mortuus?

Exaggerat peccatum edentis cum periculo infirmorum per comparationem. Christus mortuus est pro fratre tuo, tu autem eum rursus perdis: quare grauißima iniuria afficis, & Christum redemtorem & fratrem qui tua culpa perit. Obseruandum, quod peccans, alieno exemplo seductus, non excusari poßit, quin iure fit damnabilis & reus iræ Dei. Adeo graue est quicquam tentare repugnante aut hæsitante aut errante conscientia.

Ita autem peccantes in fratres & percutientes ipsorum conscĩẽtiam infirmam, in Christum peccatis.

Ratio cur adeo graue scelus esse dixerit offensionem infirmorum, sumta ex adiunctis. Qui in Christum peccat, grauißimo reatu obstringitur. Peccantes in fratres infirmam ipsorum conscientiam vulnerando, in Christum peccant, Quare grauißimo reatu obstringuntur. Nota rursus quam graue peccatum sit, cum scandalo infirmorum aliquid facere.

Quapropter si esca offendit fratrem meum, nequaquam vescar carnibus in æternum, ne fratri meo sim offendiculo.

Suo exemplo præscribit generalem Regulam sequẽdam in vsu omnium rerum mediarum. Nam quod hic de vna specie dicit, ad vniuersum genus referendum est. Est autem sensus: vsus rerum mediarum moderandus est ad charitatis regulam & ædificationem. Quare si esca offendit fratrem, hoc est, si præbet ei occasionem lapsus, vt aliquid faciat contra conscientiam, omnino ab esca abstinendum est, ne sit fratri offensionis, id est, lapsus caussa. Idem iudicium est de alijs rebus medijs: Obseruandum quod Apostolus hic tantum loquatur de infirmis, qui nondum erant edocti de Christiana libertate, & de rebus medijs. Quare hic locus nequaquam patrocinatur Papistis, qui à carnibus volunt nos abstinere die Veneris, ne offendantur à nobis. Immo cum iam superstitiosa sua obseruatione deflexerunt Papistæ à recta via, peccant qui suo exemplo eos in errore confirmant, tantum abest vt ipsorum gratia hic quicquam de sua libertate cedant fideles. Nam illa offensio sola cauenda est, quæ abducit à via recta.

CAPVT IX.

Summa Capitis Noni.

Suo docet exemplo Apostolus omnia ad ædificationem facienda, nihilque agendum vnde offendi possunt infirmi.

Ordo & partes Capitis Noni.

Huius capitis œconomia admodum est prudenter instituta, non enim statim suum exemplum tanquam Apostolicum vrget, sed considerato iudicio quorundam de se, omnium primum anticipat illorum opinionem, qui aspernabantur ipsum tanquam inferiorem reliquis Apostolis, vendicans sibi plenam Apostolatus autoritatem. Deinde infert ex eo idem sibi ius esse in rebus medijs quod & reliquis est Apostolis, ac sumit vnam speciem de stipendio ministrorum Euangelij, quam iusta colligit confirmatione. Tum addit caussam cur suo non sit vsus iure, cui plurimas rationes subnectit, cur verbi præcones digni sint suo præmio, verum ne quis auare hoc ab Apostolo dici existimaret, rursus anticipat, & quod sui officij ratio postulat docet, enumeratione exponens, quod omnia in aliorum ædificationem facere consueuerit. Huc addit exhortationem, exemplo pugilum proposito, vt quisque ita se gerat ne destituatur præmio. Tandem concludens se Corinthijs imitandum proponit. Potest autem totum caput hoc Enthymemate claudi: Ego Paulus Apostolus vester omnia facio ad ædificationem, & ab vsu meæ libertatis abstineo, vt plures Christo adducam. ergo vos me magistrum imitari par est, vt nullis rebus in aliorum ruinam abutamini. Locus communis huius capitis est, vt ministri verbi forma sint gregis, & doctrinam quam profitentur, vita & moribus exprimant. Nam ea demum optima docendi ratio est, cum regulis rerum agendarum illustria iunguntur exempla.

EXEGESIS NONI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

An non sum Apostolus? An non sum liber?

Anticipatio est. propositurus enim se imitandum, necessarium habuit vendicare sibi Apostolatus dignitatem: quam quidam apud Corinthios non parum extenuare conabantur, ac si non esset æqualis autoritatis cum reliquis Apostolis. Locus obseruandus de cuiusque officio, quo admoneri debet, vt & agat, quæ sunt officij sui, & se talem gerat ne sibi iure obijci possit, Turpe est doctori cum culpa redarguit ipsum.

Nonne IESVM CHRISTVM Dominum nostrum vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino.

Apparet aduersarios Pauli, dignitatē Apostolicam duabus definiuisse rebus: nempe visione Christi saluatoris, à quo edocti erant Euangelium Apostoli, & docendi munere. Vtrumque sibi vendicat Paulus, videlicet quod & Christum viderit, & fecerit Apostoli officium diligenter docēdo Euangelium. nam in tertium cœlum raptus, & Christum vidit & à Christo didicit Euangelium.

Si alijs non sum Apostolus, at certe vobis sum, nam sigillum Apostolatus mei vos estis in Domino.

Concessio cum correctione. sit sane quod non sim reliquis Apostolus, vobis tamē sum Apostolus. nam vos estis veluti sigillum quo meus obsignatus sit Apostolatus, à me enim Christum didicistis. Obserua quod Paulus inde vendicet sibi Apostolatus dignitatem, quod Apostoli munere sit perfunctus. Quod cum Papa fecerit, illum libenter Apostolicum & Episcopum agnoscemus. qui tantisper de vano gloriatur titulo, donec exemplum Petri & Pauli, quorum successorem se iactat, imitari contemserit.

Mea defensio apud eos qui me dijudicant, hæc est.

Cur superiora dixerat, exponit. fuerunt enim apud Corinthios, qui dijudicabant Paulum, id est, qui Paulo detra-

lo detrahebant & obloquebantur, quasi non esset cum reliquis conferendus Apostolis: quibus opposuit Apostolatus sui testimonium, nempe fidem Corinthiorum, quos sua prædicatione ad Christum conuerterat. Propria enim nota Apostolica est Christum docere ac multos ad fidem conuertere.

An non habemus potestatem comedendi & bibendi? An non habemus potestatem sororem vxorem circũducere, quemadmodum & reliqui Apostoli & fratres Domini & Cephas? an solus ego & Barnabas non habemus potestatem non operandi?

Postquam asseruit Apostolatus sui autoritatem, infert Apostolus idem ius sibi esse in vsu rerum mediarum, quod & reliquis Apostolis. & generis loco tres ponit species. Primam quod sibi non minus liceat vesci quibuslibet & bibere quemuis potum, quam reliquis Apostolis. Alteram, quod sororem, id est, Christianam & piã vxorem circumducendi, eamque alendi sumtibus Ecclesiæ potestatem habeat, perinde atque Petrus ac nonnulli alij qui suas secum circumduxerunt, easq; sumtibus Ecclesiarum aluerunt. Tertiam, quod habeat quoq; sicuti alij Apostoli ius sumendi stipendium pro labore Apostolatus, ne cogatur proprijs manibus victum quærere. ab harum rerum vsu abstinuit Paulus, ne cui esset offendiculo, quemadmodum sequitur paulò post. hoc itaque suum exemplum, vult Paulus Corinthios imitari in vsu rerum indifferentium.

Quis militat proprijs stipendijs vnquã? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Aut quis pascit gregem, & de lacte gregis non edit?

Postremam speciem rerum mediarum sumit probandam: nimirũ quod licuisset sibi, quantum ad ius attinet, sine manuum labore vixisse sumtibus Ecclesiæ. hoc primum tribus similibus colligit, nempe à iure milirari, à vinitoribus, & à pecuarijs. Vt ergo militi ex suo stipendio, & vinitori ex suis vitibus & pecuarijs ex lacte gregis licet viuere, Ita & Paulo ex Euangelio sustentari & viuere licuisset, nisi offensionis cauendæ gratia à suo abstinuisset iure.

Num secundum hominem hæc dico? Nonne etiam lex hæc dicit? Nam in Mosis lege scriptum est, Non obligabis os boui trituranti.

Prolepsis est, nã anteuertit illorum obiectionem, qui ista à rebus mundanis sumta similia possent refellere ex eo, quod longe alia ratio sit rerum diuinarum quam humanarũ. ex capite igitur 25. Deut. aliud simile sumit, quod hoc modo applicabitur: Deus vetuit in sua lege obligare os boui trituranti, hoc est, mandauit vt sinerent boui trituranti ex straminibus & frumento, quod calcando excuteret pabulũ capere: multo magis Deus vult, vt hominum operas iusta compensemus mercede. Quare nec Apostolis laborantibus in prædicatione, suum negandum est stipendium.

Num boues curæ sunt Deo?

Vt ostendat se recte similitudinem bouis triturantis accommodasse ministris Euangelij, hanc quæstioné ponit. Nam quicquid de bobus præcipitur, id hominum caussa significat factum. quia ergo vult Deus, vt boum laborantium curam habeant homines, multo magis hominum laborantium rationé habendam esse insinuat. Nam tametsi boues & minimi etiam passerculi sub prouidentia Dei cadunt, tamẽ longe alius modus est eius prouidentiæ qua homines ad suam imaginé conditos complectitur. Cum erga negat boues curæ esse Deo non simpliciter accipiendum est, sed κατά τι, hoc est, secundum excellentiorem prouidentiæ modum quo hominum & potissimum Ecclesiæ curam habet.

An propter nos omnino dicit? propter nos enim scriptum est, Nam sub spe debet is qui arat, arare, & qui triturat sub spe, spei suæ particeps esse.

Sensus est: Deus hoc præceptum de bobus triturantibus edixit, vt inde quantam hominum curam laborantium præsertim, nos oporteat habere intelligatur. Huc arrepta occasione à Mosis dicto attexit aliam similitudinem ab agricultura sumtam. Qui triturat & arat, hoc facit percipiendi fructus gratia, multo magis qui in agro Euangelij laborant, & præmio sunt digni & longe meliorem fructum expectant.

Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus, magnum eſt, ſi nos veſtra carnalia meſſuerimus.

Anticipat rurſus cauillationem eorũ, qui obijcere poſſent, aliam rationem fructus Euangelij eſſe, aliam agriculturæ. illic fructum eſſe ſpiritualem, hic carnalem. non igitur valere hanc ſimilitudinem, Sed Paulus collationẽ maioris & minoris inſtituens, ſignificat, quo nobilior & precioſior ſit fructus Euãgelij, quam orationis & triturationis: eo etiam digniores eſſe, qui in Euangelio laborant, laboris ſui compenſatione. Porrò, vt carnalia hic vocat, quæ ad corpus & externum hominem pertinent, Ita ſpiritualia appellat, quæ ad ſpiritum & animam pertinẽt. Vt ergo anima corpori multis modis eſt præferenda, ita labor qui conſeruandæ animæ deſtinatur, multo præſtantior habendus eſt eo, qui tantum carnem ſpectat. Obſeruandus locus de dignitate miniſterij verbi, qua anteferendum eſt omnibus huius vitæ officijs & muneribus.

Si alij apud vos ſui iuris participes ſunt, cur non potius nos?

Concludit à minori ad maius, licuiſſe ſibi à Corinthijs ſui laboris mercedem ſumſiſſe. Nam alij qui minus laborarunt, & qui pædagogorum vice ſunt functi, acceperũt ſtipendia à Corinthijs, Multo magis hoc Paulo licuit, qui eos primum in Chriſto genuit & ab impietate Ethnica ad fidem Chriſti conuertit.

Atqui non vſi fuimus iure iſto, ſed omnia ſuſtinemus, vt ne quam offenſionem demus Euangelio Chriſti.

Cur ſuo non ſit vſus iure exponit, videlicet ne curſus Euangelij iſto pacto impediretur. Cum vel infirmi vel maligni inde ſumerent occaſionem offenſionis. ac ſi Paulus lucri gratia Euangelium doceret. Hoc ſuum exemplum ideo proponit Apoſtolus, vt Corinthij illud in conſpectu habeant, ac factum magiſtri ſui ſequantur, ne quid tentent vnde curſus Euangelij impediri poſsit, & fratres infirmi offendi. atq; ad hoc probandum totum hoc caput, vt ſupra monui, referendum eſt.

Neſcitis, quod qui ſacra operantur ex ſacro edunt, & qui altari aſtant, altaris ſunt participes? Sic & Dominus ordinauit, vt qui Euangelium annunciant, viuant ex Euangelio, ego autem nullo horum vſus ſum.

Ad idem probandum aliud ſimile adducit ex lege Moſis. Deus in veteri teſtamento Leuitis ordinauit ſuum victum. Ergo æquum eſt, vt miniſtris Euangelij etiam ſuus decernatur victus. Papiſtæ qui hoc Pauli dictum ad ſacrificulos cœnam Domini prophanantes referunt, verbum Dei pro ludibrio habent.

Neq; vero hæc ſcripſi, vt ita fiat in me. Nam bonũ eſt mihi potius mori, quam vt gloriationem meã aliquis inanem reddat.

Ne quis ea quæ hactenus agitata ſunt de ſtipendijs miniſtrorũ, à Paulo dicta eſſe putet, vt Corinthios ex obliquo admoneat, vt deinceps in ſe ſint liberaliores, ac ſibi laboris ſtipendiũ perſoluant: anteuertit, & negat ſe ea ſcripſiſſe in iſtum finem, aſſerens quod potius mori ſit paratus, quam vt velit ſuam gloriationem (nempe quod gratis prędicauerit Corinthijs Euangelium) inanem reddi. Nam ſi accepiſſet ſtipendium Apoſtolus, præbuiſſet Pſeudoapoſtolis anſam calumniæ, ac ita autoritas prædicationis Pauli fuiſſet diminuta, & aperta ianua Pſeudoapoſtolorum corruptelis. Hinc diſcant pij miniſtri Euangelij, curſum Euangelij propriæ vitæ præferre.

Etenim ſi euangelizem non eſt mihi gloriatio, neceſsitas enim mihi incumbit. Væ autem mihi niſi euangelizem.

Anticipatio eſt. Nam obiectioni eorum reſpondet, qui poſſent dicere ſatis gloriationis Paulo eſſe ex prædicationis officio, etiamſi cum alijs accipiat ſtipendiũ, ſed reſpondet neminem recte gloriari, ſi id fecerit quod ex officio debet: quod ſi non faceret, maledictioni & irę Dei ſubijceretur. Obſeruent hic miniſtri Euangelij duo, Primum, quod poſtquã legitime vocati ſunt ad miniſteriũ, nõ poſsint ſine ſcelere pedẽ reuocare. Nam arctius eſt vocationis vinculũ quã vt ipſum rũpere liceat. Deinde, quod vocati iam ad miniſteriũ maledictioni & iræ Dei obnoxij ſint, niſi ſtrenue officiũ fecerint.

Nam

Nam si volens hoc faciam mercedem habeo: sin inuitus, dispensatio mihi credita est.

Suo exemplo proposito discernit inter eum, qui sponte & eum qui inuite seu coacte facit officiũ. qui enim sponte hoc facit, habet mercedem. Nam eius industria Deo probatur. qui autem inuitus & quasi cogitur ad præstandum officium, is necessitate dispensationis, id est, commissi muneris compellitur. atque ideo eius opera minime Deo probatur. Præterea etiam mercede priuatur. Locus obseruetur, Quod is demum officio suo rite persungi dicendus est, qui hilari promtitudine & alacri animo in commisso munere versatur.

10

Quæ igitur mihi est merces, Vt cum Euangelizem gratuitum constituam Euangelium Christi in hoc, ne abutar potestate mea in Euangelio.

Dixit se potius paratum esse mori, quam vt gloriatio sua inanis redderetur, Nunc autem quænam sit illa gloriatio exponit. Si prædicat Euangelium, necessitate officij cogitur id facere: at si non prædicat, iræ diuinæ subiacet. nunc autem non solum prædicat idq; libens, Verumetiam gratuitum facit Euangelium, hoc est, sine sumtu eorũ, quibus illud annunciat: idq; ideo ne sua potestate abuti videatur. Abutitur autem is sua potestate, qui id quod licet simpliciter & per se intempestiue agit cum offensione aliorum contra regulã Apostolicam: ne cui caussam offendiculi demus. Ex hoc loco Papistæ commentum operum supererogationis fabricarunt hoc modo: Paulus aliquid facit propter mercedem, vltra debitum officium. Ergo est aliquod supererogationis opus. Respondeo, Quilibet debet cauere offensionem in suo officio, ne quid tentet quod infirmis in ruinam cedat. hoc cum Paulus se fecisse testatur, quid fecit quæso quod non debuit? si debuit, profecto non est dicendus aliquid supererogasse, hoc est, aliquid fecisse vltra id quod non debuit ex officij necessitate.

20

Nam liber cum sim ab omnibus, omnibus meipsum seruum feci, vt plures lucrifaciam.

30

Transfert hypothesin ad thesin. vt enim supra in certo casu se infirmis accommodasse dixerat, Ita hic perpetuum suum studium in vniuerso genere rerum mediarum indicat: nimirum, quod tametsi multarum rerum libertatẽ habuerit, seruierit tamen infirmitati aliorũ, caueritq; ne quem intempestiuo libertatis vsu offenderet: idq; eo consilio quo plures Christo adduceret. hinc & nos generalem sumamus regulam de vsu rerum mediarum, nimirum, vt eas ad ædificationem aliorum referamus.

Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrifaciam: ijs qui sub lege sunt, tanquam sub lege, vt eos, qui sub lege sunt lucrifaciam: ijs qui sunt sine lege, vt sine lege (cum non sim sine lege Deo, sed in lege Christo) vt lucrifaciam eos, qui sine lege sunt. factus sum infirmis vt infirmus, vt infirmos lucrifaciam: omnibus factus sum omnia, vt omnino aliquos seruem.

40

Generi subijcit distributionem specierum: qua quidem distributione, nihil vult aliud quam quod modo dictum est, & quod singulis speciebus subijcit, quodq; postea in genere repetit, nempe vt lucrifaciat quã plurimos Christo, cum non absterreantur intempestiuo rerum mediarum esu. parenthesis tantum mollitionem durioris verbi habet, Nam cum dixerat se ἄνομον esse, hoc est, sine lege, possent id calumniatores torquere ad effrenem peccandi licentiam, Quare eam calumniam hac correctione tollit Apostolus.

50

Hoc autem facio propter Euangelium, vt particeps eius fiam.

Quare Paulus se accommodauit omnibus in rebus medijs indicat, primum vt hoc pacto latius spargeretur Euangelij doctrina, vt nullo obstaculo eius cursus impediretur. Deinde, vt ipse quoq; eius fieret particeps, hoc est, vt fructum prędicati Euangelij consequeretur. Vt ergo hoc dicto testatur Apostus multa se fecisse & à multis abstinuisse quæ officij necessitas postulabat, Ita significat eos cõmunione Euangelij indignos, qui suo exemplo non cauent impedimẽta quibus Euangelij cursus præcludi posit.

An neſcitis quod qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed vnus accipit præmium: ſic currite vt comprehendatis.

Hactenus docuit, nunc ſuo more doctrinæ exhortationẽ ſubijcit, quo magis doctrinam infigat auditorum animis. præponit autem exhortationi aptiſsimam ſimilitudinem, in qua ſpectanda ſunt, Stadium, cui vita noſtra confertur: Curſus, cui viuendi ratio reſpondet: Curſores, quibus homines amplexi Euangeliũ comparantur: Meta, cui oponitur finis vitæ noſtræ: Corona victoris, cui comparantur bona pijs in cœlo repoſita: Agonothetæ homini, Deus obœdientiæ remunerator comparatur. Quemadmodum igitur curſores qui in medio curſu deficiunt, antequam ad metã peruenerint fruſtrantur præmio: ita Chriſtiani, qui bene quidem incœperunt & non vſq; ad finem perſeuerant, præmijs deſtituentur & nihil præter ignominiam reportabunt. Nam & Paulus alibi inquit: Non coronabitur quis, niſi qui legitime certauerit, Deinde, vt curſores qui ad metam vſque currendo perſeuerant, accipiunt propoſitam coronam, Ita Chriſtiani qui in pietatis curſu perſiſtunt vſque ad vitæ huius finem promiſſa bona percipiẽt. Verum hoc eſt inter curſores & Chriſtianos diſcrimen. ex illis vnus tantum, vt qui primus metam attingit, præmium capit, Chriſtiani vero omnes, quotquot currunt vſque ad metam, hoc eſt qui in vita Chriſtiana vſq; ad vitæ finem perſeuerant, præmium accipient iuxta Chriſti dictum: qui perſeuerauerit vſque ad finem ſaluus erit. Hæc ergo exhortatio acres ſtimulos nobis addere debet, vt in cœpto Euangelij curſu non deficiamus.

Porrò quiſquis certat, in omnibus eſt continens, Illi quidem igitur, vt perituram coronam accipiant, Nos vero incorruptibilem.

Vt ſimilitudine Corinthios ad perſeuerantiam exhortatus eſt, ita eadẽ ſimilitudine exhortationem præſenti cauſſæ, hoc eſt, hypotheſi, de qua ſuperius diſputauit, accommodat. Nã agebatur de non offendendis fratribus per intempeſtiuum vſum libertatis noſtræ in cibis, nempe vt potius abſtinerent Corinthij non ſolum ab idolothytis, Verumetiam ab omni carne priuſquam infirmis fratribus offendiculo eſſent: id nunc à minori ad maius confirmat. Curſores, quibus marceſsibilis corona eſt propoſita, continentes ſunt & abſtinent à cibis, quibus corpus grauari putant: multo magis decet, vt Chriſtiani ſibi non indulgeant nec ſectentur voluptates, quibus incorruptibilis corona eſt propoſita.

Ego ita igitur curro, vt non in incertũ: ſic pugilem ago, non vt aërem verberans.

Vt doctrinæ exemplum ſe ſtatuit, ita & exhortationis. fruſtra enim hortaris ad ſobrietatem, cum ipſe perpetua ebrietate mades. & ſic de alijs. in incertum currere dicitur qui vagus eſt, & erroneus, vt qui & currendi rationem non teneat, & metam ignoret. aërem verberat, qui fruſtratur ictu, ac ideo vanum ſumit laborem. Hæc excitare pios debent ad acre pietatis ſtudium, iuxta regulam verbi Dei.

Verum ſubigo corpus meum & in ſeruitutem redigo: ne quo modo fiat, vt cum alijs prædicauerim ipſe reprobus fiam.

Ne carnis laſciuijs abripiamur ab incœpto curſu, proponit ſuum exemplum de ſubigendo corpore & in ſeruitutem redigendo, ne ferociat aduerſus ſpiritus imperium: ſed vt potius aſſuefiat ad obœdientiam ſpiritus. Cum igitur affectus praui reprimi non poſsint, niſi corpus prius dometur, vult Paulus vt ſuo exemplo corporis ferociam prudenter coherceamus abſtinentia, laboribus, & alijs non ſuperſtitioſis exercitijs. Neque hæc eo pertinent, vt in corporalibus exercitationibus, quas Paulus alibi modice vtiles eſſe teſtatur, inhæreamus, ac ſi Deo placerent per ſe, & cultus eſſent Deo gratus: ſed vt eo vſque ſeruitute premamus corpus noſtrum, ne laſciuiẽdo à curſu pietatis nos impediat, in noſtrum exitium & aliorum offenſionem.

CAPVT X.

Summa Capitis Decimi.

Quemadmodum monet, ne ſuis cupiditatibus indulgeant Corinthij ad peccandum: ita dehortatur

tatur eos, qui mensam Dominicam participant: ne dæmoniorum mensæ communicent: & vt caueant ne cuiquam vlla in re sint offendiculo.

Ordo & partes Capitis Decimi.

Duæ sunt principales huius capitis partes. Prior dissuasoria est generalis, ne cui ad peccandum cupiditati indulgeant Corinthij. Posterior dissuasoria est specialis. nam quod octauo proposuit abstinendum esse ab idolothytis, hic latius prosequitur pluribus argumentis. Prioris partis hæc est œconomia, Primum quia 10 *Corinthij non parũ gloriabãtur de donis Dei, ac ideo se impune infirmos offendere posse arbitrati sunt, confert eos cum veteri populo Dei, qui non minus quam ipsi plurimis donis claruerunt. Deinde exempla pœnarum in isto populo proponit, admonens fore, vt si similia deliquerint, similiter quoque puniantur. Tum concludit cauendum esse ne securitate torpeant. verum ne propositis horrendis iræ Dei exemplis deficiant Corinthij, consolatione hanc partem mitigat. Posterioris partis hic est ordo. Propositio infertur ex prima parte veluti hypothesis ex sua thesi. videlicet vt caueant ab Idolothytis. Huc addit confirmationem ab absurdo, nimirum quod minime deceat, vt qui participant mensam Dominicam, Idolorum mensæ communicent: admonens quam periculosum sit Deum prouocare. ne autem rursus ius libertatis abijciant, eam obiectionem breuiter refellit. Et quia interrogare poterant, quid facerent si quando ab infidelibus inuitentur, suum ipsis in eo casu impertit consilium. Tandem concludens, quæ in tribus capitibus proximis disseruit, hortatur vt* 20 *in omni re studeant gloriæ Dei, neminiq; sint offendiculo, suo exemplo iterum in medium adducto.*

EXEGESIS DECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

NOLO autem vos ignorare fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerũt, & omnes per mare trãsierunt. 30

Quia Corinthij tumuerunt varijs donis Dei, ac se ideo impune peccare posse falso putarunt, confert eos cum veteri populo, qui non minus de beneficijs Dei erga se gloriari potuerũt, quam Corinthij: quibus tamen peccantibus, Deus nequaquam pepercit. Historia cuius hic meminit Apostolus habetur Exod. 13. & 14. & Numerorum 9.

Et omnes in Mosen baptizati sunt in nube & in mari.

Aliud indicium fauoris Dei erga veterem populum, quo ipsum Corinthijs confert, ne Corinthij prærogatiua baptismi se veteribus præferant. dicit ergo eos non minus baptizatos fuisse olim, quam nunc ipsi Corinthij baptizati sunt. Sed quomodo baptizati sunt illi? in Mosen, hoc est, Mo- 40 sis ductu & ministerio, siue vt Augustinus interpretatur, in Mose, hoc est, per Mosen. Nam cum Moses populum educeret, eum per mare rubrum, stante vtrinq; aqua & superne incubante nube, traduxit. Nubes ergo & mare externe fuere istius baptismi signa, & transitus per medium maris ipsum baptismũ referebat. miraculosa exiccatio maris testimonium fauoris Dei fuit. Nubes incubans præsentiam Christi notauit. Quid ergo hic requiritur ad rationem sacramenti? nihil plane, modo Paulo credimus, qui definit sacramentum esse obsignationem diuinarum promissionũ. Deus promisit suo populo liberationẽ à seruitute Ægyptiaca: in qua liberatione continetur synecdochicôs promissio condonationis peccatorum, quam promissionem, quia hoc mirando signo cõfirmat, simul requirit populi fidem 50 in hanc promissionem. Nihil ne igitur noster baptismus illi veteri est præferendus? Si rem respicis nihil plane: Si tempus, ille temporarius fuit, noster est perpetuus Ecclesiæ: Si modum, ille miraculosus, noster ordinarius: Si lucem seu claritatem, ille obscurius figurabat, quod noster clarius veluti expressa imagine ponit ob oculos. Deinde vt ille visibili miraculo peragebatur virtute Domini: ita noster inuisibili gratia eiusdẽ ablutionẽ peccati confert obsignat. Vterque est σφραγὶς iustitiæ fidei, hoc est, sigillum condonationis peccatorum: in qua iustitia Christiana sita est fide apprehendenda. Huc facit dictum Augustini contra Faustũ lib. 6. cap. 29. vbi ait, mare & nubem fuisse baptismum consecratum sanguine Christi, & per ea Iudæorum remissa fuisse peccata. Quod sane de ijs tantũ Iudæis est intelligendum, qui illum baptismũ fide receperunt. Nam vt verba scripturæ sonantia in auribus foris nihil

ris nihil prosunt, nisi illis fides ab auditoribus adhibeatur: ita nisi eadem assit nihil prosunt Sacramenta. Nam iuxta Augustinũ sacramenta sunt verba visibilia. Quare hæc nõ minus quam illa fidem requirunt. recte igitur TERTVLLIANVS definit baptisma esse fidei obsignationem. ex dictis de definitione baptismi, oritur quæstio de baptismo infantũ. Nam cum dictum sit, sacramentum atq; adeo baptismũ ipsum esse obsignationem iusticiæ fidei, quęri potest, quomodo obsignetur quod non videntur habere infantes. Nã si infantes nascuntur filij iræ, hoc est, iniusti & rei mortis æternæ, nullam profecto iusticiã habere videntur baptismi sigillo obsignandam. Respondeo, infantes Iudæorum sicuti & Christianorum considerandos esse dupliciter, in se, hoc est ex naturæ suæ deprauatione, & ex gratia seu ex promissione fœderis. Si eos consideres ex se & naturæ deprauatione, sunt rei mortis 10 æternæ, sicuti & omnes adulti sunt. Nam omnes meritum mortis ex deprauatione naturæ circumferimus: Verũ si eos consideras ex promissione fœderis, quæ extat Gen. 17. & Christianis applicatur ad Gal. 3. vbi ita ait Apostolus: Scitote igitur quod credentes sunt filij Abrahæ, Nunc autem promissionis verbum est, Ecce pactum meum tecum, erisq; pater multarum gentium. Et paulò post, Et statuam pactum meũ inter me & te, interq; semen tuum in generationibus suis fœdere sempiterno, vt sim tibi in Deum & semini tuo post te. Huc Paulus respexit 1. Corinth. 7. Vbi pronunciat fidelium liberos sanctos, non quidẽ natura, sed gratia promissionis. nimirum, quod Deus velit illorum Deus esse, condonatis peccatis: quæ condonatio peccatorum est iusticia Abrahæ. σφραγὶς & obsignatio est baptismus, cum infantibus Christianorum confertur. hanc condonationem peccatorũ, hoc est, iusticiam 20 apprehendunt Christianorũ infantes fide, quæ est motus spiritus in infantibus soli Deo cognitus. verum si Turcorũ pueri ab Ecclesia baptismatis lauacro abluerentur, applicaretur illis haud dubie, & conferretur per baptisma ꝓmissio, ac simul donarentur iusticia, quæ est cõdonatio peccatorum, quam iusticiam testaretur etiam & obsignaret baptismus. atq; ita ipsis quoq; baptismus fieret obsignatio iusticiæ fidei. Sed quid si puer negligentia parẽtum moriatur, antequam abluatur sacro baptismate? num hic puer peribit, qui cum ederetur in lucem, immo in vtero matris particeps fuit fœderis? num contra Prophetæ dictũ filius portabit iniquitatem patris? illud sane grauitæ bonitati Dei, hoc vero iusticiæ diuinæ non parum aduersari videtur. Quid ero dicendum? Nonne textus clarus est de circumcisione, cui noster successit baptismus? Masculus cui præputij caro non fuerit circũcisa, delebitur anima eius de populo meo: quia pactum meum irritũ fecit. Hæc Dei sententia absq; omni du- 30 bio iustissima est. Sed sciendum est esse duplicem deletionem seu exterminationẽ de populo Dei. externam vnam, internam alteram. externa deletione infantes non circũcisi puniuntur. parentes qui pactum Dei violarunt, non circumcidendo masculũ suum infantẽ iuxta legem, digni sunt sane qui eius infantis conspectu priuentur, quẽ Deo per ordinarium sacramentum offerre neglexerunt. neq; enim ad æternam cõdemnationem putandus est deleri talis infans, cũ particeps sit promissionis, sed potius in salutem. ne malicia mutaret cor eius, vtq; morte sua parentibus testaretur, quam illi grauiter peccarint, pactum Domini violando. non igitur infans interna deletione exterminari de populo Dei putandus est parentum culpa. An non cõminatio in Genesi expressa pertinet etiã ad infantem? Immo 40 etiam ad infantẽ, si cum adoleuerit parentum negligentiam approbarit, & circũcisionem ad quam lege obstringebatur nõ admiserit. Hæc solutio petita est ex fœdere promissionis, ex comminatione diuina, & ex collatione eiusdem cum dicto Domini apud Prophetã: Filius non portabit iniquitatem patris. Nec dissimilis ratio est nostri baptismi, cum ad nos quoq; fœdus cum Abrahamo initum pertineat. de loco qui est Iohan 3. legite Enchiridion, Ab alijs curiosis quæstionibus consulto abstineo, quæ plus faciunt ad certamina facienda, quam ad pietatem promouendam.

Et omnes eandem escam spiritualem ederunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt, Biberunt enim ex spirituali sequente petra, petra vero erat Christus.

Aliud indicium fauoris Dei erga veterem populum: videlicet, quod il- 50 lis miraculose in deserto manna dederit comedendum, & aquam de durissima petra manantẽ ad bibendum.

Exod. 17. Hic magna certamina ex duarum vocum ambiguitate oriuntur. Nam cum Paulus eandem escam spiritualem, & eundem potum spiritualem dicat, Alij relatiuum Idem simpliciter referunt ad subiectũ, nimirũ quod patres nostri omnes eandem escam comederunt, & eundem potũ biberunt, quotquot vna in deserto fuerũt 40. annis post exitũ ab Ægypto. Alij comparatiue hoc exponunt respectu nostri & veterum. ac si sensus esset: Veteres eandem escam spiritualem edisse quam nos, & eundẽ spiritualem potum bibisse quẽ nos

neutra

neutra opinio est repudianda si dextre intelligatur, immo vtramq; necesse est simul stare. Verum priusquam hanc quæstionem concludam, de Epitheto Spiritualis dicã. Nam hinc quæstionis solutio dependet. De hoc Epitheto variant etiam plurimum autores. Alij hoc referunt ad efficientem caussam tantũ: Alij ad rem signatam tantum. Alij ad rem signatam & præsentem, sed diuersam à substantia nostræ cœnæ: Alij ad rem præsentem & signatam, sed eandem quæ in Dominica quoq; cœna est. Ambrosius ad caussam efficientẽ pertinere Epitheton spiritualis putat. Ita enim in hunc locũ scribit: Manna & aqua quæ fluxit de petra, hæc dicit spiritualia, quæ nõ mundi lege parata sunt, sed Dei virtute sine Elementorũ commixtione ad tempus creata. Ad rem signatam tantũ referunt hoc Epitheton Anabaptistæ & Sacramẽtarij, qui in sacramentis nuda tantũ signa agnoscunt, & significatione m non præsentis, sed absẽtis rei spiritualis: quorũ sententia iure explosa & damnata est. Qui referunt hoc Epitheton ad rem signatam & præsentẽ simul, pie sentiunt. Nam illorum sententia ex verbis Pauli cõcluditur. Cum ipsum cibũ spiritualem & potũ spiritualem definit Christum esse: cuius carnem qui non ederit & sanguinem non biberit, vitã in se non habet, sed adhuc in peccatis suis est, & in dãnatione. Nec cum his pugnant verba Christi apud Iohannem, Amen amen dico vobis, Moses non dedit vobis illum panem cœlestem, sed Pater meus dat vobis panem illum vere cœlestem. Item, patres vestri comederunt manna in deserto & mortui sunt, at si quis ederit ex hoc pane, viuet in ęternum. Prius enim dictum discernit inter id quod minister, & illud quod Deus per ministrum offert. Posterius loquitur de incredulis, qui manna carnaliter tantum manducarunt, & mortui sunt propter suã incredulitatem. vnde Augustinus, quod illi non mortui sunt, ita vult intelligi, vt non viuant in æternum. nam temporaliter & hi profecto moriuntur, qui Christum manducant, sed viuunt in æternum, quia Christus est vita æterna. Ac de fidelibus idẽ ait Augustinus in hunc modũ: manducauit manna & Moses & Aaron & Phinees, manducauerunt quoq; ibi multi, qui Domino placuerunt & mortui non sunt. Quare quia visibilẽ cibum spiritualiter intellexerunt, spiritualiter esurierunt, spiritualiter gustauerũt, vt spiritualiter satiarentur. De hoc esu carnis Christi & hoc potu sanguinis Christi, copiose disputat ipse Dominus Iohan. 6. Quid inquies est edere carnem Domini, & bibere eius sanguinem? Est in Christum firma fiducia recumbere, ipsius gratia, spiritu & præsentia ali & foueri & sustentari ad vitã æternam, seu vt ipse Dominus se interpretatur, Qui manducat carnem meam & bibit sanguinem meum, in me manet & ego in eo. hoc est ergo illam manducare escam & illum bibere potum, in Christo manere & illum manentẽ in se habere. At per hoc, vt ait Augustinus, qui non manet in Christo, & in quo non manet Christus, procul dubio nec manducat spiritualiter carnem eius, nec bibit eius sanguinem, licet carnaliter & visibiliter premat dentibus sacramentum corporis & sanguinis Christi: sed magis tantæ rei sacramentum ad iudicium sibi manducat & bibit. Sed inquies, Nonne manna & aqua de petra manans cessarunt, cum iam Iosua transijsset Iordanem occupaturus terram promissam? quomodo ergo idem cibus spiritualis esse potest cum nostro qui hodie in Christũ credimus? Ad hanc obiectionem Augustinus hisce verbis respondet, Si speciem visibilẽ intendas, aliud est, Si intelligibilem significationem, eundem potum spiritualẽ biberunt. Si spiritualem, eundẽ. Nam corporalẽ non eundẽ. & idem, Quanto errore delirant, qui putant signis, sacramẽtisq; mutatis etiam res ipsas esse diuersas. Huc addã Bertramij sententiã: quæ res (ait) fortasse quam eandem? nimirũ ipsam quam hodie populus credentiũ in Ecclesia manducat & bibit. non enim licet diuersa intelligi, quoniã vnus idẽq; Christus est, qui & populũ in deserto in nube & mari baptizatũ, sua carne pauit, suo sanguine tunc potauit, & in Ecclesia nunc credẽtium populũ sui corporis pane, sui sanguinis vnda pascit & potat. Sed quomodo cibus iste & potus spiritualis esse potuit indignis & incredulis, cum illi tantũ saginarint ventrẽ nihil de spiritu soliciti? Ad hanc quæstionẽ Augustinus vere respondit hisce verbis, Non propterea (loquitur de eo qui carnaliter sacramentũ vsurpat) desinit esse spirituale, sed tibi nõ est spirituale. Manna etenim & aqua de petra manans sacramẽtum fuit, Atq; ideo spirituale, si ordinationẽ Dei spectes, quã non potest mutare puluis & cinis. Porrò, etsi satis ostensum est, eundẽ Christum datũ olim fuisse sub veteribus sacramẽtis, qui hodie sub nostris datur: tamen quæri potest, an nõ aliud præterea in nostris sacramentis cõfertur, quam tũ conferebatur? Sane cum idẽ sit Christus, qui & illis & nobis donatus est, ꝓfecto qui aliud nobis in nostris sacramentis dari cõtendunt, lacerant Christũ & spoliant eum diuina sua potentia. Quare sicut pie dicitur, occisus est ab initio mundi, ita etiã ab initio mũdi caro eius fuit cibus, & sanguis eius potus electorũ, Tametsi modus edendi nõ omnino similis est. in nostro enim sacramẽto præbetur Christus edendus & potandus, qui iam exhibitus est in carne, & λύτρον persoluit pro peccatis nostris: illic edebatur promissus suo tẽpore offerendus, assumta car-

ta carne à castissima virgine. & quia sacramentum cœnæ institutũ est, postquam Christus carnem assumsit, sunt qui vt veterem edendi modũ sacramẽtalem & spiritualẽ tantum: Ita hunc nostrum, præterea etiam substantialem dicant. Etsi vtrobiq; idem est Christus: quorum sententiam & ipse cum nostris Ecclesijs probo, modo non carnalem fingant, & localem inclusionẽ corporis in pane, & sanguinis in vino, ita vt locus & corpus se mutuo contingant, locusq; cedat corpori. nec ad hanc veram realem & substantialem præsentiam requiro, vt humanitas Christi sit vbiq;. Verum vt in cœna sedit circumscripto corpore & nihilominus exhibuit suum verum corpus ad edendum & verum sanguinem ad bibendũ iuxta verba cœnæ: ita in cœlo sedens, porrigit communicantibus ministri manu (ea enim est eius diuina potentia) suum corpus & suum sanguinem, vnde Latina Ecclesia ante communionem precari solebat: Sursum corda habemus ad Dominum, nõ secus atq; in prima cœnę institutione in Christum sedentẽ cum discipulis ad mensam, oculos intentos habuerunt discipuli. Sed de hac re plura in sequenti capite, nunc doctrinas quasdam ex verbis Pauli colligam, quarum sit prima: Testimonium de diuinitate Christi, nempe quod fuerit antequã assumsit carnem de beata virgine, sicuti & ipse de Abrahamo dixit: vidit diem meum & gauisus est. Secunda, quod sit vnica Christi Ecclesia omnium credentium, tũ eorum qui fuerunt ante Christum exhibitum, tum eorum qui post Christum exhibitũ nati sunt. Nam vt idem est Christus, Ita eadem Ecclesia. Tertia, quod eodem modo saluati sunt patres, quo nos hodie saluamur. Quarta, obseruandum est discrimen inter mere typicam locutionem, & sacramentalem: Etsi autem vtrobique, hoc est, in typica locutione & in sacramentali, cum in subiecto tum in prædicato naturę veritas intelligitur, vt enim in hac locutione, Petra erat Christus, vere substantia Petræ & Christi existentia significatur: ita in his verbis, Panis est corpus, subiectum & prędicatum proprie accipiuntur: Tamẽ in hoc differunt, quod in mere typica locutione res futuræ vel præteritæ adumbrantur, Sed in sacramentali præsentes res offeruntur & accipiuntur. signum quidẽ externum panis & vinum, Res consignata vereq; præsens verum corpus & verus sanguis IESV CHRISTI, ea nimirum coniunctione iuncta sunt, qua vt panis & vinum corpora ipsa reficiunt, alunt atque conseruant: ita ipsum corpus & sanguis Christi reficiunt, alunt & conseruant animam nostram ad vitam æternam. Sententiam igitur illorũ, qui EST per significat in typicis locutionibus interpretantur, ferri potest, modo eam interpretationẽ ad sacramentalem locutionem non transferant. proprie enim hic verbum Est accipitur, & est verbũ veritatis existentiæ, vt cum dicitur, Hoc est corpus meum &c. atq; ita, etsi in verbis singulis nullus est Tropus, in sensu tamen est synecdoche seu intellectio. Nam cum sensus externa percipit, fides simul intelligit præsentia, quæ ordinatio Dei illic adesse voluit.

Sed plerosq; illorum non approbauit, prostrati enim sunt in deserto.

Hoc est patribus nostris, quibus tanta erant concredita mysteria, & tanta beneficia miraculose exhibita, non pepercit Deus peccantibus, sed eos in deserto prostrauit. ergo nec vobis Corinthijs qui eorum vestigijs insistitis varijs modis Deum offendendo. & hæc est summa præsentis disputationis, quam nunc accommodat & amplificat.

Hæc enim typi nostri fuerunt.

Accommodat veterem historiam Corinthijs, & omnibus Christianis. Hęc fuerunt typi, hoc est, exemplaria, in quibus tãquam in tabellis Deus nobis delineauit, quid fugere, quidq; sequi debeamus, quomodoq; erga cõtumaces sit affectus. Obseruetur vtilis regula de vsu historiarum sacrarũ, quæ sunt nobis veluti imagines, in quibus pictum est, quid fugere & quid expetere oporteat, ꝓpositis pœnis & præmijs in illustribus exẽplis.

Vt non simus concupiscentes malorum, sicuti illi concupiuerunt.

Alludit ad historiam quæ est Numerorum vndecimo, vbi narratur, quod populus flagrarit desiderio carnium, sedens & flens & dicens per contemtum: Nihil aliud respiciunt oculi nostri quam Man. atq; ita mannæ cœlesti ollas carnium Ægyptiorum pręposuit, sed Dominus illam ingratitudinem puniuit. Nam bene refertos carnibus prostrauit in deserto. Quorũ exemplo cautos nos esse decet, ne simili modo pœnas nostrę gulę luamus. studeamus itaq; sobrie viuere, victum cultumq; corporis ad valetudinem & ad vires non ad voluptatem referentes.

Neq; idololatræ sitis, vt quidam illo-

Historia legatur Exod. 32. vbi narratur

rum, ſicuti ſcriptum eſt: ſedit populus, vt veſceretur ac biberet, & ſurrexerunt ad ludendum.

ratur quomodo 3000. hominum trucidati ſint, propterea quod vitulum propoſitum ab Aarone adorarũt more Ægyptiorum. vſq; adeo tenaciter adhæret ſuperſtitio à maioribus accepta. Hinc notanda ſunt duo grauiſsima peccata ſancti Aaronis. Primum, quod cum Propheta eſſet, ſumſerit ſibi officium legislatoris. Deinde quod contra verbum Dei nouam colendi Deum rationẽ propoſuerit. Hinc igitur nos admoneamur, ne moueat nos autoritas ſanctorum, cum à verbo Dei diſcedunt.

10 Neq; ſcortemur, ſicut quidam illorum ſcortati ſunt, & ceciderunt vno die viginti tria millia.

Hæc hiſtoria habetur Numer. 25. Vbi narratur 24000. occiſos eſſe propterea quod fornicati ſunt cum filiabus Moab: in qua hiſtoria ſingulare exemplum ſancti zeli proponitur in Phinee, qui ſcortatorem cum ſcorto lancea traſfodit, quod factum Deus, vt iuſtum approbat.

Neque tentemus Chriſtum, quemadmodum quidam eorum tentauerunt & à ſerpentibus perierunr.

20 Hæc hiſtoria habetur Num. 21. vbi narrantur duo præcipua peccata populi, Primum, quod tædio laboris & itineris ſit affectus. Deinde quod cibum diuinitus datum, vt tenuem & vilem cõtemſerit, adeo quod dixerit indignabundus: animus noſter nauſeat iam ſuper cibo iſto leuiſsimo. vt autem hanc cõtumaciam puniret Dominus, dimiſit vrentes ſerpentes ſeu dipſadas in populum, vnde multi perierunt, donec mandato Dei erectus ſit ſerpens, in quem aſpicientes ſanabantur. hanc figuram ipſe Dominus interpretatur Iohan. 3. Hinc & nos monemur ne panem cœleſtem vt vilem contemnentes incurramus in pœnam, id eſt, rurſus ſubijciamur antiquo ſerpenti diabolo. obſeruetur hinc quoque teſtimonium de æternitate Chriſti.

Neque murmuretis, ſicut quidam illo-30 rum murmurarunt, & perierunt ab exterminatore.

Hæc hiſtoria habetur Num. 14. vbi narratur quomodo viri, quos miſerat Moſes ad contemplandũ terram promiſſam, reuerſi male locuti ſint de terra promiſſa, vnde tota multitudo murmurare & inſurgere aduerſus Deum cœpit. Propter quod ſcelus adeo puniti ſunt, quod ex ſexcentis millibus duo tantũ viri, Num & Caleb terram promiſsionis ingreſsi ſint. hinc ergo diſcamus vtrumq;, & Deum nequaquam parcere peccantibus, quia multi ſunt: & paucos bonos in magno malorum cœtu diuinitus conſeruari & defendi. per exterminatorem angelus intelligitur, qui Dei ſententiam executus eſt.

Hæc autem omnia in figura contingebant, ſcripta ſunt autem ad admonitio-40 nem noſtri, in quos fines ſeculorum deuenerunt.

Hoc eſt, iſta omnia ideo literis prodita ſunt, vt nobis ſint quaſi exemplaria & tabellæ, in quibus perſpiceremus, quæ nos ira Dei maneat, ſi iiſdem vicijs cum illis fuerimus obnoxij. Vocat autem fines ſeculorum, tempus totum conſecutũ aduentum Chriſti in carnem.

Proinde qui videtur ſtare, videat ne cadat.

Illatio admonitionis grauiſsimę eſt. quaſi diceret: cum ita actum ſit cum populo Dei in deſerto, vt maxima e-50 ius pars ob ſuam contumaciam perierit: cui peccanti non pepercit Deus, habita beneficiorum in eos collatorum ratione, Cauete vobis, qui videmini vobis ſecuri eſſe ne vos ſimiliter in manum Dei propter peccata veſtra incidatis. Eſt autẽ hæc Pauli ſententia intelligẽda de ſecuritate ſtulta, qualis fuit Corinthiorum ſecure torpentiũ, nulla ſuæ infirmitatis habita ratione, & tantum arroganter ſibi ob dona Dei placentium, nõ de ſecuritate ſancta, qui certa fiducia in Dei promiſsiones infallibiles recũbit. Quare Papiſtę vim faciunt huic loco, quando eũ torquent ad ſtabiliendum ſuũ dogma de perpetua fidei hęſitatione, quam verbũ Dei in multis locis reprehẽdit. Obſeruetur hic vtiliſsima doctrina, qua docemur ne ita de initijs donorũ Dei gloriemur, vt ſecure poſtea torpeamus, ac ita paulatim gratiæ primitijs excidamus, ſed potius ſancta quadã ſolicitudine meditemur perſeuerantiã in fide, in ti

more Dei, & obœdientia erga Deum, & fugiamus peccati occasiones, per quas sancti olim in peccata inciderunt, & quæ nosipsos prius inuoluerunt peccato.

Tentatio vos non cepit nisi humana.

Erigit rursus Corinthios, ne auditis tam horrendis Dei exemplis deficiant ac desperent. quasi diceret: nolite despondere animum. id quod vobis accidit, etiam alijs hominibus vsu venire solet carnis imbecillitate. vos igitur infirmitatis vestræ conscij nolite securi esse, sed potius securitati reluctamini perseuerantes in vera pœnitentia. Apostolus tentationẽ vocat, quicquid solicitare nos potest: siue res sint prosperæ, siue aduersæ, siue peccata præterita, siue iræ Dei exempla. breuiter, quicquid in hoc mundo hominibus vsu venire potest, quo solicitantur & impediuntur, quo minus currant in stadio pietatis. 10

Fidelis autem est Deus, qui non sinet vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam euasionem, vt possitis sufferre.

A fide Dei, qui recipit Corinthios atq; adeo pios omnes in suam tutelã, consolationem petit. vnde promittit fore, vt & modus imponatur tentationi, & vires suppeditentur à Domino, & tentatio in bonum cedat. Epitheton fidelis argumentum continet, ac si diceret Paulus: Deus fidelis custos est suorum, Ergo ipsis non deerit in tentationibus, sed & modum imponet tẽtationi & vires suppeditabit, vt sufferre valeamus. Obseruandum primũ, quod pij sub Dei sint custodia. Deinde, quod in tentationibus illis assit ne succumbant. orandus igitur est, vt opem ferat quotiescunq; solicitamur ad peccandum ne succumbamus. quod 20 si contigerit, nostræ socordię imputandum est, qui præsens auxilium non implorauimus.

Quapropter dilecti mei fugite ab idololatria.

Redit ad hypothesin quam tractandam in octauo proposuit: & nunc rursus infert ex thesi hoc modo, Deus veteri populo varijs & mirãdis donis Dei abundanti nõ pepercit peccanti, Quapropter & vos nolite peccare, sed poti⁹ ab omni peccato abstinete, atq; adeo fugite ab ipsa idololatria, cuius rei eritis si epulis dæmoniorum cõmunicatis. Porrò idololatriã hic à parte nominat ritus illos & gestus externos pertinentes ad cultum idolorũ, dum idolothytis vescerentur idolorũ cultores. hos ritus & gestus Corinthij conuersi ad fidẽ inuitati ad epulas illas pro- 30 phanas imitabantur, quam imitationẽ hic Paulus idololatriam vocat, idque non iniuria. Nam cum & interna pietas & externa veneratio corporis Dei sit propria, in idololatriæ crimen incidit, qui quod Dei proprium est, idolis tribuit. Proinde nec Papistæ excusari possunt, qui externam venerationem statuis exhibent cõtra apertum Dei verbum. quantum autẽ ad honores illos externos attinet, qui gestibus corporis exhibẽtur principib⁹ aut alioqui præstãtibus viris, sciendũ est quod tantisper licite exhibeãtur, donec finis politicus maneat. Nã huiusmodi honoris exhibitio, externa agnitio est ordinis diuini & donorũ Dei.

Vt peritis loquor, iudicate vos quod dico.

Captat beneuolentiam, & facit attentos ad argumẽtum grauissimum 40 quod subiungit, ac si dicat: Cum vos non ignoretis quantum sit mysterium Christi cœna, Iudicate vos ipsi quantum valet ratio quam inde promo.

Calix benedictionis cui benedicimus, nonne cõmunicatio sanguinis Christi est? Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est? Quoniam vnus panis, vnum corpus multi sumus. Nam omnes vnius panis participes sumus.

Confirmatio est quod non deceat Christianos ea se idololatria polluere, qua se contaminarunt Corinthij, qui in idolorum cõuiuijs idolothytis vescebantur. Potest autem duplex ar- 50 gumentum ex hisce verbis Pauli peti & præsenti caussæ accommodari: quorum prius à communicantium ritu (qui idololatrico ritui opponitur) Posterius à rei dignitate, cuius participes fiunt communicantes, sumitur. Prius argumentum à ritu communicantium sumtum, in his verbis est, Poculum benedictionis, hoc est, gratiarum actionis, cui benedicimus, hoc est. quod cum sumimus agimus Deo gratias, prædicamus eius beneficia, celebramus ipsum quod filium suum voluerit hominem fieri & mori pro nobis, atq; adeo victimam fieri, qua placaretur ira Dei, & expiaretur peccatum. Hinc

ergo

ergo huiusmodi argumentum extruit Chrysostomus. Quomodo nunc contraria facitis ô Corinthij? gratias cum agitis Deo, quod ab idolis vos liberauerit, cur rursus ad mensas illorum curritis? Obserua hic cœnam sacram à Paulo dici εὐλογίαν, hoc est, quod alia voce Græci exprimunt εὐχαριστίαν, à perpetuo ritu Ecclesiæ: quæ cum celebrat hanc cœnam, gratias agit Deo, & prædicat beneficia Christi, iuxta Christi instituentis factum: qui cum hanc sacram cœnam institueret à gratiarum actione exorsus est, vnde & mandatū dedit inquiens: Hoc facite in mei commemorationem. quod Paulus etiam inculcans Corinthijs ait: Quotiescunque ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis, mortem Domini annunciate donec venerit. Atque hæc breuiter sint dicta de priori argumento. Nunc autem priusquam secundum concludamus argumentum, in numerum digeram hypotheses (id est, propositiones didacticas) quæ ex Pauli verbis euidenter consequuntur.

PRIMVM ergo ex Pauli verbis euidentissime patet, Corpus & sanguinem Christi verè in cœna adesse & communicantibus exhiberi. Nam cum dicit, Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? nihil aliud vult, quam quod Bernardus expresit sublato schemate: Calix inquit, id est, communicatio calicis, facit nos habere quandam communionem cum Christo: eodem modo de pane iudicandum est.

SECVNDO ex verbis Pauli colligitur confutatio duplicis erroris Papistici: prioris de Transsubstantiatione. aperte enim testatur Apostolus, panis & vini substantiam remanere post benedictionem. fractio enim ad panis naturam refertur. Iam si panis natura remanet, remanebit etiam vini substantia. Immo si natura panis & vini mutaretur, non haberent rationem sacramenti. Posterioris de mutila cœna Papistarum, quia à calice Domini arcent laicos, quod manifeste cum hac Pauli sententia pugnat.

TERTIO ex verbis Pauli colligitur quod participatione corporis & sanguinis Christi in cœna communicantes vniantur Christo, & veluti incorporentur corpori ipsius. vnde Chrysostomus: Quemadmodum corpus illud vnitum est Christo sic & nos illi per panem hunc vnimur. neq; tamen hoc ita intelligi debet, quin aliter etiam homines Christo vniantur. Nam hic tantum agitur de vnione sacramentali.

QVARTO, hinc colligitur, quod corporis & sanguinis Christi participes, fiant quoque inter se vnum corpus. cuius rei symbolum est vnus panis ex multis granis compactus. Huc verba Chrysostomi faciunt, qui ait: Quid est panis? Corpus Christi. Quid fiunt qui participant? corpus Christi. non corpora multa, sed corpus vnum. quemadmodum enim panis ex multis compactus granis vnitus est, vt nusquam appareant grana, etsi illic sint, (quorum tamen distinctio vel differentia non agnoscitur propter coitionem) sic & Christo & nobisipsis coalescimus. non enim ex altero quidem tu, ex altero vero ille alitur, sed ex eodem omnes, Hæc Chrysostomus.

QVINTVM ex quarto consequitur, nimirum quod qui iam idem corpus in Christo sint effecti, debeant inter sese spiritu Christi & charitatis vinculo coalescere.

SEXTVM, quod tempore Pauli consuetudo Ecclesiæ fuerit, vt vnus integer panis benediceretur, ex quo singuli suam portionem sumerent, quo magis ipso facto coadunatio omnium piorum in vnum Christi corpus significaretur. sed & hoc inter adiaphora numero, cum de eo tantum exempla non præcepta extent.

SEPTIMVM, quod indignum immo horrendum sacrilegium sit, hoc Christi corpus vlla ratione prophanare. Quare qui hoc Christi corpus prophanant dæmoniorū epulis, vt iniurij sunt Christo eius corpus prophanando, Ita grauissimo reatu obstringuntur. Quare Paulus apposite hinc sumit argumentum, quod paulò post vrget magis cum ait: Non potestis poculum Domini bibere, & poculum dæmoniorum.

Videte Israëlem qui est secundum carnem, nonne qui edunt victimas participes altaris sunt?

Alia ratio qua absterret Corinthios ab idolothytorum esu, conuincens idololatras esse, qui idolothytis vescuntur. hanc rationem rectius intelligemus, si per altare cultum, cui destinatur altare, per metonymiam intelligimus. atque tum formabitur argumentum hoc pacto: Carnales Israëlitæ, qui nondum ad Christum conuersi sunt, vt sunt participes eiusdem esus victimarum, ita etiam sunt eiusdem cultus participes. Ergo si vos idolothytis vescemini, eritis etiam cultus idolorum participes. sed hoc non licet, igitur ab idolothytis etiam vobis abstinendū est. Alij aliter hoc exemplum accommodant, sed contextus meæ interpretationi suffragatur.

Quid ergo dico idolum aliquid esse?

Anthypophora est. Nam cum Corin-

aut quod idolis immolatum est aliquid esse? sed quod quæ immolant gentes, dęmonijs immolant non Deo. nolim autem vos participes dæmoniorum esse.

thios vescētes idolothytis idololatriæ accusat, possunt ex ijs, quæ in octauo disseruit Apostolus, inferre, Tu ergo ipse Paule tibi contrarius videris, fatebaris nobiscum idolum nihil esse, cur iam eos qui vescūtur idolothytis idololatras vocas? respondet Apostolus per distinctionem. Primum enim concedit quod antea sponte dedit, quod nec idolum sit quicquam, nec idolothytum, si modo ipsa seorsim considerentur. at si finis idolothytorum spectetur, dæmonijs, id est, diabolis dicatur ille cibus, qui offertur idolis. quare qui istum cibum participat, cum diabolis aliquid commune habet, ac eius societatis fit membrum, qui dæmoniorum auspicijs coit. sed quia hoc non decet Christianos, debent omnino à dæmoniorum mensa abstinere. Obseruetur doctrina, quod opus hominis non solum ex se, sed etiam ab affectione agentis & alijs circumstantijs æstimandum sit.

Non potestis poculum Domini bibere, & poculum dæmoniorum, non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum.

Alia ratio ab imposibili, qua cōfirmatur κεινόμενον proximi argumenti. Nemo potest particeps esse, & poculi mensæque dæmoniorum & poculi mensæ Domini. Cum ergo Christiani participes esse debeant & poculi mensæq; Domini, nihil possunt habere commune cum idolothytis, quæ dæmoniorū sunt. Doctrina hic obseruetur necessaria, quod cum veræ pietatis natura non posit stare externa impietatis professio. Deinde, quod qui velit Christo communicare, debeat prius omnibus sacrilegijs renunciare. alioqui frustra gloriabitur de communione Christi.

An non prouocamus Dominum? nunquid fortiores illo sumus?

Exaggeratio argumenti est, illorū opinioni opposita, qui idolothytis vesci non ita magnum peccatum esse, modo peccatum sit, interpretabantur, atque ita suam licentiam excusare voluerunt, Sed contra Paulus dicit eos prouocare Deum ad iram, & arma contra Dominum arripere, qui eius offensam non verentur: id quod nemo potest facere sine certo suo exitio. Deus enim fortior est, quam vt ab omnibus superetur. cum ergo nemo sine periculo fortiorem se prouocat, quid fiet de ijs, qui excusant manifesta peccata, & Deum quodammodo in disceptationem vocant?

Omnia mihi licent, at non omnia cōferunt. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant.

Præsumtio. Nam eorum obiectionem anticipat, qui obijcere poterant ius Christianæ libertatis, & dat quod ponunt, sed cum ea exceptione, si conferat proximo & eum ædificet. hæc intelligenda esse de medio genere rerum, manifestum est. Nam vt quæ præcepta sunt necessariam requirunt obœdientiam, Ita quæ prohibita sunt, necessario sunt cauenda. restat ergo medium genus, quod sua quidem natura & in se liberum est, sed eius vsus restringendus est ad charitatis & ædificationis normam.

Nemo quod suum est quærat, sed quisque quod alterius est.

Ratio restrictionis à cōmuni Christianorum officio. quilibet pius debet totius corporis vtilitatem spectare. ergo nihil faciendum quod cum eo pugnat. Est autem hoc Pauli dictum intelligendum exclusiue. nemo quod suum est quærat, subaudi tantum exclusa ratione proximi, alioqui quisque suum quærere potest, & debet iusto & recto ordine.

Quicquid in macello venditur edite, nihil interrogantes propter conscientiam.

Quia quęri posset, quid faciendum sit, si idolothyta vt communes carnes in macello vendantur, num tum liceat ijs vesci nec ne? Paulus eam obiectionem anteuertens, dat consilium, immo præcipit vt edant, nihil percunctantes an idolothytum sit nec ne, quasi hæsitante conscientia. Solebant antiquitus, vt ait Augustinus, carnes quæ supererant de sacrificijs vendere, quarum precium redibat ad sacerdotes.

Domini enim eſt terra & plenitudo eius.

Ratio ex Pſalm. 24. petita, cuius ſenſus eſt: cum omnis creatura, quæ in terris hominum vſui deſtinatur, Deum autorem habeat, tanquam è manu ipſius accipienda eſt, neque quicquam impurum æſtimandum, quod ipſe conſeruat & veluti fidelium vſui conſecrat, vt eo vtantur cum gratiarum actione. reliquis autem impura ſunt non quidem creaturarum vitio, ſed illorum contagione qui creaturas Dei ſuo attactu commaculant.

Quod ſi quis vocat vos infidelium, & vultis ire, quicquid apponitur vobis edite, nihil interrogantes propter conſcientiam. Quod ſi quis vobis dixerit: hoc idolis immolatum eſt, ne edatis, propter illum qui indicauit & propter conſcientiam. Domini enim eſt terra & plenitudo eius.

Alia quæſtio ſoluitur, an liceat pijs inuitatis ad priuata conuiuia veſci idolothytis nec ne? Reſpondet id licere, cum hac tamen exceptione. ſi frater aliquis infirmus præſens in eodem conuiuio non indicauerit eſſe idolothytum. tum enim abſtinẽdum eſt propter illum qui indicauit: cuius conſilij rationem ſubiungit eandem, quam paulò antea, vbi de idolothytis egit venalibus in macello, poſuit, inquiens, Domini eſt terra. tametſi vetuſtiora exempla Græca hanc rationem hoc loco non repetunt.

Conſcientiam autem dico non tuam, ſed illius alterius.

Quia ambiguum eſſe poterat, de cuius conſcientia loqueretur Apoſtolus, ſe ipſum interpretatur, & ait ſe loqui de alterius, nempe infirmi fratris conſcientia: quæ polluitur, quando exemplo alterius inuitata, quicquam cum hæſitatione agit. quicquid enim fit vel repugnante, vel errante, vel hæſitante conſcientia, peccatum eſt.

Vt quid enim libertas mea iudicatur ab alia conſcientia?

Ratio proximæ ſententiæ eſt, quaſi dicat Paulus: cauendum eſt, ne quis ita ſua libertate abutatur, vt infirmi eius conſcientiam damnent, quaſi rem illicitam cum Dei contemtu tentaret. verbum iudicandi pro condemnare hic poſuit, vſitata ſcrituræ phraſi.

At ſi ego per gratiam participo, cur impius iudicor, pro quo ego gratias ago?

Rationis proximæ declaratio eſt, cuius hic eſt ſenſus: ſi ex beneficio Dei hoc vel illo cibo mihi vti licet, cur committam, vt hæc mea libertas offendat infirmũ, vt me propterea, quaſi impium & blaſphemum iudicet. Alij, & hæc Pauli verba & præcedentem clauſulã in perſona Corinthiorum accipiunt. ac ſi hæc eorum obiectio eſſet: cum idolothytum ſit liberũ per ſe, certe qui illud participat cum gratiarum actione, non peccat. Verum quo minus hanc ſententiam amplectar, facit primum particula rationis quam addit Paulus. Deinde, quod non clare ſuo more Apoſtolus hanc obiectionem declarat. Deinde reſponſio, quam dicunt Pauli eſſe ad obiectionem, videtur non reſponſio eſſe, ſed generalis huius diſputationis concluſio per exhortationem, id quod particula inferendi οὖν conuincit.

Siue igitur editis, ſiue bibitis, ſiue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.

Generalis concluſio eſt diſputationis, quam orſus eſt in octauo capite, & hucuſq; continuauit. concludit autem ſuo more per exhortationem, proponens ſcopum ad quem reſpicere debemus in omnibus actionibus, nempe vt glorificetur Deus. quare qui edit aut bibit, aut aliud quid facit, huc reſpiciat, vt non tam libertatem iactet, quam gloriam DEI reſpiciat: quæ gloria non parum minuitur inter homines, quando ſua libertate in rebus medijs cum offenſione infirmorum abutuntur. Obſeruetur hæc regula in omnibus actionibus noſtris, quam qui volens & ſciens violat, is haud dubie Deum ignominia afficit, gratia excidit, & fit reus iræ æternæ, donec reſipuerit.

Eſtote ſine offendiculo & Iudæis & Græcis, & Eccleſiæ Dei.

Hoc eſt, cauete ne vlli homini præbeatis efficacem cauſſam offenſionis, pro genere ſpecies poſuit, per Græcos ſuo

cos suo more intelligit omnes, qui non sunt Iudæi, Ecclesiam vocat cœtum hominum, qui ex vtroque populo aggregatus est per prædicationem Euangelij.

Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens meam ipsius voluntatem, sed multorum vt saluentur.

Suum exemplum quod proposuit in nono imitandum, hic in conclusione repetit, & vult vt ipsi discipuli suum imitentur magistrum, qui se omnibus accommodat ad ædificationem. non enim Paulus in malo alicui placere studuit, sed vt ipse se interpretatur, genus restringendo, in bono tantum, quatenus expedire videbatur ad ipsorum salutem: quemadmodum prolixe disseruit in nono. Hic primum obseruetur ministrorum verbi officium esse, vt non solum doceant, sed seipsos typum doctrinæ statuant. Nam is vere Ecclesiam docet, qui doctrinam cœlestẽ quam profitetur, sanis moribus & pura vita exprimit. Deinde discant hinc ministri verbi se accommodare auditoribus, cum in docendo tum etiam in vsu rerum externarum, vt in omnibus Ecclesiam Dei ædificare & ornare videantur. 10

Imitatores mei estote, sicuti ego Christi.

Vtilis admodum hæc restrictio est, qua docetur quatenus ministros verbi imitari nos oporteat. Multę quotidie occurrunt in ministris infirmitates, multorum ministrorũ scelerata & impura vita est, 20 multi decepti à diabolo à verbo Domini deficiunt, & adhærent doctrinis dæmoniorum, nec desunt qui superstitione perniciosa laborant. quare modus imitationis tenendus est, quem hic pręscribit Apostolus inquiens, Sicuti ego Christi imitator sum. Nam vt ministri verbi, non suum sed Christi verbum annunciare debent: Ita Christum quoq; imitari magistrum eos decet. Qui ergo contendunt nos sanctos patres imitari debere, in doctrina & moribus, sciant imitationis modum esse, vt vox Dei & Christus ipse statuatur imitationis regula, à qua dum discedunt patres, ab illorum imitatione nos liberat Apostolus.

CAPVT XI. 30

Summa Capitis Vndecimi.

Vt decorum seruandum in conuentibus publicis viris & mulieribus præscribit: ita obiurgat eos, qui cœnam Domini quibusdam vitijs prophanarunt, & reuocat ad primam cœnæ Dominicæ institutionem.

Ordo & partes Capitis Vndecimi. 40

Partes sunt duæ principales huius capitis. Prior est instructio, posterior obiurgatio. Prioris membra sunt plura, nempe exordium, fundamentum seu principium, ex quo extruitur confirmatio. Propositiones duæ, vna de non velandis capitibus virorum, Altera de velandis capitibus mulierum, in cœtibus Ecclesiasticis. Confirmatio ipsis propositionibus subiecta. & clausula de fugienda rixandi libidine, in ijs rebus quæ ad decorum externæ Ecclesiæ faciunt, & graui autoritate sunt receptæ. Posterior obiurgationem primo loco habet. Nam vitia quæ obrepserant in sacra cœna, reprehendit. Deinde eos ad Christi institutionem reuocat. Postea comminatur ijs, qui indigne hac cœna vtuntur, propositis exemplis illorum, qui mortui sunt propter huius sacræ cœnæ abusum. atq; ita breuiter hanc partem concludens, promittit se cætera cum venerit ordinaturum. 50

EXEGESIS VNDECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAETERVM laudo vos fratres, quod omnia mea meministis, & traditiones tenetis, quemadmodum vobis tradidi.

Exordium prioris partis est: in quo Corinthios laudat, vt eos magis ad obœdiẽtiam eorum quæ dicturus est extimulet. crescit enim laudata virtus.

tus. Sed quid eſt, quod Paulus eaſdem traditiones, quas ſeruatas ab ipſis laudat, nunc repetit & inculcat ac ſi eas non ſeruarent? ex clauſula de fugiendis rixis apparet fuiſſe quoſdam qui de velandis & non velandis capitibus diſputationem mouerunt, vt ergo illorũ rixandi de hac re libidinem compeſcat, hanc de decoro diſputationem ingreditur: vt quod hactenus in velandis & non velandis capitibus decorum ſeruarunt, in poſterum quoque ſeclusis contentionibus inutilibus conſeruent.

Volo autem vos ſcire, quod omnis viri caput Chriſtus eſt: Caput autem mulieris, vir: Caput vero Chriſti, Deus.

10

Fundamentum propoſitionum de non velandis virorum, & velandis mulierum capitibus in publicis cœtibus vbi fiunt preces & Prophetiæ, de qua re poſtea dicetur. Obſeruentur hic perſonarum gradus quatuor. In infimo, eſt mulier: in ſecundo, vir: in tertio, Chriſtus ſecundum humanitatem: in ſupremo, Deus. Deinde obſeruetur eminentia dignitatis in politia Eccleſiaſtica. non enim de ſpirituali Chriſti regno, in quo non habetur ſexus ratio, hic fit mentio. In triplici regno verſantur Chriſtiani. 1. In regno mundi. 2. in regno Dei, ſpirituali & inuiſibili. 3. in Politia Eccleſiaſtica. In his tribus Deum timere debes. Mulieris caput eſt vir, hoc eſt, viro ſubijcitur mulier: Viri autem caput Chriſtus: Chriſti autem caput eſt Deus. Præterea obſeruetur, quod in his gradibus inferiora ſubijciebantur ſuperioribus, ergo omnia Deo.

20

Omnis vir orans aut prophetans operto capite, dedecore afficit caput ſuum: omnis vero mulier orans aut prophetans non operto capite, dedecore afficit ſuum caput.

Propoſitiones duæ ſunt, quarum vna eſt: Vir aperto capite orare & prophetare, hoc eſt, ſacris cœtibus intereſſe, in quibus fiunt preces & prophetiæ, hoc eſt, conciones ſacræ ſeu interpretationes ſcripturæ, debet. Altera eſt: Mulier debet operto capite orare & prophetare, id eſt, precibus publicis & prophetijs intereſſe. Nam alioqui mulieribus in Eccleſia prophetare non licuit. vtriq; propoſitioni eandem rationem ſubijcit, nimi-

30 rũ quod alioqui vterq; dedecore afficiat ſuum caput, vir qui orat aut prophetat operto capite, dedecore afficit Chriſtum. Mulier vero, quæ orat aut prophetat non operto capite, dedecore afficit virum ſeu maritũ ſuum. ſed qui hoc fit? Nam vt velum capitis ſubiectionis eſt ſignum: (hinc etiam nubere, id eſt, velari dicuntur quæ maritis traduntur:) ita caput apertum principatus & eminentiæ ſuper mulierem ſymbolũ eſt. Maritus ergo, qui operto capite orat aut prophetat, caput ſuum, hoc eſt, Chriſtum à quo illud Dominium in mulierem habet dedecorat, non agnoſcens principatum ſuum quem habet à Chriſto, ſed potius ſubiectionem velato capite teſtatur ingratus. Deinde mulier, quæ aperto capite orat aut prophetat, hoc externo ſymbolo teſtatur ſe non ſubiectam eſſe viro. quare eum ignominia afficere videtur, cuius Dominium reſpuit. Porrò cum hæc ad decorum pertinent, quod

40 pro gentium & nationum ratione variat, ſatis eſt genus retinere. hoc eſt, vt quæque natio decorum pro ſua ratione ſeruet. Deinde etſi viris mandatur, vt aperto ſint capite, nihil tamen prohibet quin frigoris pellendi cauſſa tegant, vbi res poſtulat. neque his verbis virgines coguntur, vt velent caput, cum in his regnis conſuetudo, atq; adeo decorum virginum aliud poſtulet. nondum enim viris nupſerunt, quibus ſubiectæ eſſe coguntur, ſed apertis capitibus ſuam teſtantur libertatem.

Nam id perinde eſt prorſus ac ſi raſa eſſet. etenim ſi non velatur mulier, etiam

50 tondeatur, Quod ſi turpe eſt mulieri tonderi aut radi, veletur.

Secundæ propoſitionis ſecunda ratio à comparatis ſimul & indecoro ſumta. Mulier non velata eſt ac ſi raſa eſſet, aut detonſa coma. Sed hoc indecorum eſt. Nam id viris conuenit, & non mulieribus. Ergo mulier velari debet. non enim decet, vt mulier habitum viri gerat. Hoc enim abominatio eſt coram Deo, qui omnem odit confuſionem & ἀταξίαν. ſiquidem vt in prima creatione alter ſexus ab altero natura diſtinctus fuit, ita vult Deus alterum ab altero officijs & ornatu ſeparari.

Vir enim non debet velare caput, cum imago ſit & gloria Dei.

Secunda ratio primæ propoſitionis: Vir eſt imago gloriæ Dei, (in eo enim elucet Dei maieſtas & imperiũ. Nam

vir in

vir in supremo gradu dignitatis in hoc mundo respectu mulieris collocatus est, qua ratione Deum repræsentat) Ergo non debet vir velare caput suum in sacris cœtibus. est enim expeditum & liberum caput libertatis ac eminentiæ symbolum.

At mulier gloria viri est.

Ratio tertia secundæ propositionis à conditione mulieris. Mulier est gloria viri. Ergo mulier debet caput velare in testimonium subiectionis. Chrysostomus hæc verba Pauli explicans, ait: Mulier gloria viri est, hoc est, mulier est sub viri potestate. necesse itaque est hanc ipsam cum seruitutis insignibus comparere, quæ in capitis velamento consistunt. debet ergo gloria viri passiue intelligi. Nam viro non parum gloriæ accedit, 10 quod mulier illi diuina lege sit subiecta.

Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro'. neque enim conditus est vir propter mulierem, sed mulier propter virum.

A prima conditione viri & mulieris probat antecedens superioris argumenti, nempe mulierem viro subiectam esse. mulier est ex viro desumta, & creata propter virum. Ergo mulier subiecta viro est, atque adeo viri gloria. vt enim ex costa viri extructa, ita & in adiutorium est data, vt sub viri sit potestate.

20

Propter hoc debet mulier potestatem habere in capite propter angelos.

Quarta ratio secundæ propositionis. Angeli Dei qui in sacris cœtibus inuisibiliter assunt, abominantur confusionem ordinis diuini. Quare propter illos mulieres velatæ esse debent. potestatis vocabulum hic per Metonymiam pro velamine accipiendum est. Nam velamen indicat mulierem sub potestate viri esse.

Attamen neq; vir absque muliere, neque mulier absque viro in Domino. sicut enim mulier ex viro est, ita vir per mulierem, omnia vero ex Deo.

Præsumtio est, qua tum virorum imperium, tum mulierum subiectionem temperat. Nam cum vir sibi tan- 30 tum imperium in mulierem concessum diuinitus audit, superbire, & vxorem tanquam ex alto despicere incipit. potest & mulier de sua conditione, vt nimium abiecta conqueri. Apostolus igitur, vt illum reprimit, ita hanc consolatur, indicans mutuæ istius coniunctionis autorem & conseruatorē esse Dominum. Sic enim eminet vir, vt consistere non possit sine muliere. sic quoq; mulier subiecta est, vt vir aliquid ab ea accipiat. cū sicut ipsa primum ex viro sumta est, ita etiam vir, nō nisi per ipsam possit propagare, quod sit in adiutorium data viro. cum ergo ait: Mulier ex viro est, materiam notat. cum addit: Vir per mulierem, instrumentalē caussam exprimit. & cum subiungit OMNIA EX DEO: & primum principium & verum αἴτιον significat, nempe Deum, ad quod principium vult 40 nos Apostolus respicere, ne alius alium contemnat, & vt omnes sciamus nos quicquid sumus aut habemus, ab ipso esse & habere, vt ad eum prædicandum omnia referamus.

Apud vosipsos iudicate: num decorum est, mulierem non velatam Deum orare? An ne natura ipsa hoc docet vos. quod viro quidem comatum esse, dedecori sit: contra vero mulieri comatam esse, gloria sit. Nam coma pro velamine data est ei.

Quintam rationem secundæ propositionis, & tertiam primæ per communicationem ex collatione & signo colligit. viro comatum esse, hoc est, prolixos capillos alere instar mulieris dedecori est. Contra mulieri comatam esse, hoc est, prolixos capillos nu- 50 trire, est honori. Vt ergo coma mulieri pro velamine est, hoc est, indicat mulieris caput velamine indigere, ἀντὶ enim hic non pro vice ponitur, sed finem declarat: ita breuiores capilli viri significant ipsum velamine non indigere. Natura enim viro breuiores capillos, etiamsi quis sinat excrescere, Mulieri vero prolixiores & capiti obuoluendo idoneos, tribuit.

Quod si quis videtur contentiosus esse, Nos huiusmodi consuetudinem non habemus,

Quia non ignorabat Apostolus apud Corinthios fore nonnullos con-

bemus, neque Ecclesiæ Christi.

tentiosos, qui hæc argumenta conuellere niterentur: monet ritus vtiles, & graui autoritate receptos non debere à quoquam cōtemni, sed honestatis & decori caussa sine contentione retinendos esse. Vocat autem hic contentiosum, qui libidine cōtradicendi laborat, non inquirendæ veritatis, sed inanis gloriæ caussa.

Hoc autem præcipiens, non laudo, quod non in melius, sed in peius conuenitis.

Vt in superiori parte huius capitis Corinthios iccirco laudauit, quod in plerisque eum ordinem retinerent, quem in eorum Ecclesia constituerat: ita in hac parte præfatur se non posse non reprehendere eorum ἀταξίαν in sacra Christi cœna: ad quam non in melius, sed in peius conuenerunt. Græca ad verbum expressi: hoc præcipiens non laudo. cuius sensus est, Dum hoc refero quod nunc subiungam de sacra cœna, non possum vos laudare, qui sacra Christi cœna indigne abutimini.

Nam primum quidem conuenientibus vobis in Ecclesia, audio schismata inter vos esse, & ex parte credo.

Ratio obiurgationis à moribus Corinthiorū in cœna sacra. dicit eos non vnanimes esse, quemadmodū decet Christianos, sed diuersis studijs addictos: vnde & dissidia & multi abusus in Ecclesia nascuntur.

Oportet enim & hæreses inter vos esse, vt qui probati sunt manifesti fiant inter vos.

Ratio cur Apostolus rumorem de schismatibus inter Corinthios ortis verum esse credat, à necessitate & fine hæresium: quæ ex dissidijs sæpe oriuntur. Vt autem hæc necessitas non est ordinata, sed consequentiæ tantum, propter insidias diaboli qui perpetuo in Ecclesia turbas mouere conatur, & sua zizania in agrum Domini iacit, & propter multorum hypocritarum fastum & arrogantium in Ecclesia: ita finis non est proprius hæreseos, prolatio & manifestatio fidei, Sed ex prouidentia DEI hoc euenit, qua fit, vt quod sua natura malum est, electis in bonum cedat, iuxta dictum Pauli, Diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum. hinc itaq; petamus consolationem, cum passim audimus hæreses suboriri, quæ sunt infrementis diaboli aduersus Ecclesiam certissima indicia, qui piorum studium nolens excitat, vt tanquam aurum igne persecutionis reddantur puriores: tantum abest, vt Ecclesiam Dei suis technis ac dolis abolere posit.

Conuenientibus ergo vobis in vnum, non est Dominicam cœnam edere, vnusquisque enim propriam cœnam præoccupat in comedendo, & hic quidem esurit, ille vero ebrius est, nunquid domos non habetis ad edēdum & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis? & pudore afficitis eos, qui non habent? quid vobis dicā? laudabo vos? in hoc non laudo.

Quam indigne cœnā Dominicam celebrarūt Corinthij exponit, eorum pessimos mores & ἀταξίαν taxans. Primum denunciat hoc non esse cœnam Dominicam edere, hoc est, non licere ita intemperanter cum aliorum contemtu & pudore, cōuenire ad sacram Christi cœnam tanquam ad prophanas epulas. Deinde, quid reprehendat apertius exponit. nimirum quod illic singuli suam cœnam præsumerent, & nō solum ad satietatem, sed ad ebrietatem se expleant, non sine pauperum pudore, qui interea esurire cogebantur. hoc peccatum exaggerans, pronunciat esse contemtum Ecclesiæ Dei. quare vult Paulus Corinthios domi famem & sitim sedare, in cœtu vero Ecclesiastico reuerenter & vnanimiter cœnam Domini sumere, sine personarū vllo discrimine: id quod iam ex institutione cœnæ probandum assumit.

Ego enim accepi à DOMINO, quod & tradidi vobis, Quod Dominus IESVS in ea nocte qua traditus est, accepit panem, & gratijs actis fregit ac dixit: accipite, comedite, hoc meum est corpus, quod pro vobis frangitur. hoc facite in

Ratio reprehensionis intemperantiæ & ἀταξίας Corinthiorum in celebratione cœnę Dominicæ. ex circumstantijs enim institutæ cœnę infert indignum esse, ita intemperanter absq; omni reuerentia Christi institutoris cœnam hanc peragere. proinde pro-

mei commemorationem. Similiter & poculum, postquam cœnasset, dicens: Hoc poculum nouum testamentum est in meo sanguine, hoc facite quotiescunq; biberitis in mei recordationem. quotiescunque enim ederitis panem hunc & poculum hoc biberitis, mortem Domini annunciate, vsquequo venerit. Itaque quisquis ederit panem hunc, aut biberit poculum Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini.

nunciat reos spreti corporis & sanguinis Domini, qui adeo impure & irreuerentur tantum mysterium tractarunt: atq; hæc argumenti summa est. Verum vt peccatum Corinthiorum clarius ponatur ob oculos, circũstantias diligẽtius perpendamus. CHRISTVS iam tradendus & mortem obiturus propter peccata hominũ hanc instituit cœnam. quomodo ergo conuenit, vt hanc celebraturi epulis & ebrietatibus se dedãt? Christus gratias egit Patri cœlesti hanc cœnam instituens, & vos ingratissimi estis fratribus vestris, quos cõtemnitis & pudore afficitis. Christus corpus suum edendum & sanguinem suum bibendum proponit, & vos prophanis epulis, & poculis hanc cœnam prophanatis. Christus cœnã instituit, vt sit nouum fœdus gratiæ & remißionis peccatorum, & vos eam celebrantes peccatis indulgetis grauissimis. Christus in suæ mortis recordationẽ vult hanc cœnam sumi, & vos tanquam eius immemores, ducimini vestris concupiscentijs. Christus vult prædicari sua beneficia erga Ecclesiam donec hæc cœna tractatur, & vos pauperes, qui membra Ecclesiæ sunt, contemnitis. Christus vult hanc cœnam communem esse toti Ecclesiæ, & vos singuli suam cœnam præoccupatis in comedenda. Christus vult nos sobrie in timore Dei communicare, & vos ebrij absq; omni timore id facitis. Christus vult per hanc cœnã coalescere inter se cõmunicantes spiritu Christi & charitatis vinculo, & vos schismata facitis in Ecclesia. Isto proinde pacto cum indignissimum sit cœnam Domini celebrare, reos vos constituitis spreti corporis & sanguinis Domini, qui adeo impure & irreuerenter, & indigne ad eam conuenitis. Hactenus quo hæc Pauli dicta pertineant dictum est: nunc integram doctrinam de cœna adijciam. Deus faxit, vt quicquid dicturus sum, in gloriam Dei cedat. Cum nemine rixari volo cõtentus simplici veritatis oratione: & Deum patrem Domini nostri IESV CHRISTI oro, vt incendiũ ex disputationibus de hac sacratissima cœna excitatum, clementer extinguat.

DE SACRA COENA.

CVM sacra Christi cœna sit Ecclesiæ ab ipso Christo commendata, paulò ante quàm suam piacularem victimã pro peccatis generis humani peregit in ara crucis: necesse est graues huius institutionis caussas fuisse, quæ haud obscure in ipsis cœnæ verbis indicãtur. quare decet omnino, vt omnes qui Christo nomina dederunt, & huius cœnæ rationem exacte intelligant, & iuxta præscriptam à Domino normã ea sæpius vtantur: vt non rei peragantur spretæ huius sacratissimæ cœnæ. Vt aũt plenior eius habeatur instructio, in quatuor partes eius tractationem distribuam. Quarum prima sit, quod hæc cœna sit sacramentum, & qualenam sit sacramentum. 2. Quænam res in hoc sacramento concurrant spectandę, cum earum analogia. 3. Quæ significationes huius cœnæ sint respectu temporis præsentis, præteriti & futuri. 4. Quænam sit vera meditatio & perceptio digna huius sacramenti.

DE PRIMO.

Cum omne sacramentũ signum sit visibile diuinitus institutũ, cui addita est promissio fidẽ sacramenta percipientium requirens, nemo dubitare potest, quin hæc cœna sit etiam sacramentum. Christi enim mandatum extat, & institutio est manifesta: signum conspicitur, panis & vinum: promißio noui fœderis de gratia & remißione peccatorum adijcitur: quæ sane promißio inefficax est, nisi fides accedat, quam Christus haud obscure requirit, cum ait: HOC FACITE IN MEI RECORDATIONEM. Hanc esse sacramentorum rationem inde intelligi potest, quod ista quatuor quæ posui: mandatum diuinum, signum visibile, promißio beneficij, & fides promißionis: cum in veteris populi, tum in noui populi sacramentis omnibus concurrant, vt in circumcisione videre licet. Cæterum cum iam constet, cœnam hanc Christi esse sacramentum, sciendum quoque est, qualenam sit sacramentum. Nam vt veteris, ita & noui populi duplex est sacramentum: vnum initiationis, alterum confirmationis. vt circumcisio veteris populi initiationis sacramentum fuit, quia per

quia per illud recipiebantur in populũ Dei: ita comestio agni cõfirmationis sacramentum erat, quo in populum Dei recepti cõfirmabantur. Ad eundem modũ in nouo testamento baptismus quidem initiationis sacramentũ est, Cœna vero Domini cõfirmationis. Quotquot inquit Apostolus baptizati sunt, Christũ induerũt. Nam quod in Ecclesiá recipimur per baptismũ, ac Christo inserimur, in eoq; regeneramur, & à peccatis mundamur, nõ sine corporis beneficio consequimur quo induimur, & sanguinis quo abluimur. quod vero per baptismũ Christo insiti eodem alimur, fouemur, & sustentamur, id nullo cõsequimur alio beneficio, quã corporis & sanguinis Christi. quod ergo nobis in baptismo tegumentũ est & mundatio, in cœna cibus & potus existit. Atq; vt aliud est gigni, aliud educari, ita aliud
10 est in nouam vitã renasci, aliud sustentari & crescere. Ex his itaq; cõficitur, quod vt baptismus est initiationis, Ita cœna Domini est confirmationis seu cõtinuationis sacramentum. Sacramentũ quidem dictũ, quia est signum externum (quod in pane & vino conspicitur) sacræ rei, hoc est, corporis & sanguinis Christi atq; omnium beneficiorum, quæ Christus per corpus & sanguinem suum credentibus tribuit.

DE SECVNDO.

Res concurrentes in sacra cœna sunt plures. Nam illic primum oportet adesse prædicationē beneficiorum Christi, preces, gratiarum actionem, &c. Deinde elementa, panem
20 & vinum iuxta institutionem Christi, non mutatis naturis panis & vini, sed in sacrũ vsum elementis destinatis. Hoc primum aperte testantur verba Apostoli supra capite 10 cũ ait: Panem quem frangimus, nonne communio corporis Christi est? Deinde si mutaretur, seu vt Papistæ cum Toma loquuntur, transubstantiaretur substantia elementorum, in naturam corporis & sanguinis, nequaquã haberent sacramenti rationem. Nam ad sacramenti integritatem requiritur signi externi propria natura, Vt arbor vitæ vera erat arbor, Arcus cœlestis verus erat arcus, Præcisio cutis in circumcisione vera erat præcisio. Petra in deserto, vera erat petra. Man verum Man erat. Agnus phase vere erat agnus. Sanguis vaccæ rufæ, vere erat sanguis. Aqua in baptismo vera est aqua. & sic de alijs. quare nõ est dubium, quin vera substantia panis & vini maneat in sacra cœna, iuxta sententiã purioris Ecclesiæ. Gela-
30 sius qui vixit anno Domini 486. ita ait: Certa sacramenta, inquit, quę sumimus corporis & sanguinis Christi, diuina res est, propter quod & eiusdem diuinæ efficimur consortes naturæ, & tamen non desinit esse substantia & natura panis & vini. & Augustinus: Accedit verbum ad elementum, & fit sacramẽtum. non dicit, verbum tollere aut transubstantiare, sed dicit accedere, vt hę duę res verbum & elementum integrum constituant sacramentũ. Neque recte obijcitur virga Mosis, aut aqua in Cana Galilæa in vinum conuersa. Nam illic cum naturarũ mutatione proprietates etiam mutatæ sunt, quod in sacra cœna non fit, vbi manent proprietates panis & vini. Neq; recte obijciuntur Papistica miracula, qui dicunt sanguinem de pane à Iudæo quodã cultro vulnerato emanasse. Nam istæ præstigiæ diaboli fuerunt, quibus duo horrenda sacrilegia confirmare voluit: Vnũ de adoratione panis & cir
40 cumgestatione: Alterum de altera sacramenti parte eripienda Ecclesię. Nam cũ isto figmento facile persuadere populo potuerunt, tãtum esse in vna parte quantum in ambabus, non difficile erat illis suum fucare sacrilegium. Tertio sunt in cœna verum corpus & verus sanguis Domini nostri IESV CHRISTI, vna cum pane & vino, non naturæ coniunctione, sed sacramentali. Nam quod non sit carnalis, nec localis inclusio corporis in pane, & sanguinis in vino, ita vt locus & corpus se mutuo cõtingant, locusq; cedat corpori, ipse etiam Lutherus testatur, qui rectissime dicit: non naturalem præsentiam, sed supernaturalem esse. ex quo & hoc efficitur, quod ad hanc veram præsentiam corporis & sanguinis in cœna Domini, non requiratur, vt humanitas Christi sit vbiq; diffusa, ac si iã post resurrectionem in diuinitatem conuersa esset, quæ hæresis olim refutata est. Verum hoc satis est credere,
50 quod quemadmodũ in cœna Dominus sedit circũscripto corpore & nihilominus discipulis exhibuit suum verum corpus edendũ, & sanguinem verum bibendum, vt testantur verba cœnæ: ita iam in gloria cœlesti sedens porrigit communicantibus in terra (ea est diuina ipsius virtus & potentia) suum corpus & suum sanguinem, vnde Ecclesia precari ante communionem solita est his verbis: Sursum corda habemus ad Dominum, Quemadmodũ ergo in prima cœnæ institutione discipuli oculos habuerũt intentos ad Dominũ, qui ad mẽsam sedẽs porrexit discipulis corporis & sanguinis sacramentũ: ita nos quoq; leuemus corda nostra ad Dominum, qui illic agens, nobis ministrorum manibus porrigit verum suum corpus & sanguinẽ, vt sint cibus & potus interioris hominis, quo ille alitur, augescit & crescit ad vitam immortalem & beatam. Si non intelligis modum præsentię, Ecclesiæ voce te

T sustenta,

sustenta, quę ita canit: Etsi sensus deficit, ad firmandum cor sincerum, sola fides sufficit. Veteres quidam partes huius sacramenti ita distinguunt, vt primo loco spectandũ sit id quod est sacramentum tantum, vt panis & vinum, quæ ideo sacramenti appellationẽ sortiuntur, quia sunt res externæ spiritualẽ habentes considerationẽ. Deinde id quod est res & sacramentum simul, vt corpus & sanguis Domini, quæ inuisibiliter & arcano quodã modo assunt, vt sint alimentum interioris hominis. Postremo id quod est res tantum & non sacramẽtum, hoc est, effectus huius sacramenti in ijs, qui illud fide percipiunt. Sed de effectibus suo loco dicetur. Ex his quæ hactenus diximus, facile arbitror intelligi qualisnam sit hæc sacramentalis locutio, panis est corpus, vinum est sanguis. Veritas quidẽ naturarum, quæ vocibus significatur manet, & non fit naturarum vlla μετουσίωσις, seu transubstantiatio: sed dijudicatio huc adhibẽda est, qua spiritualia spiritualiter, & corporalia corporaliter dijudicare oportet. Nã ea dijudicatione adhibita, analogia panis ad corpus Christi & vini ad sanguinem facile perspicietur. Quam ergo rationẽ habet panis & vinũ ad corpus humanum nutriendum, augendum, conseruandum, exhilarandum: eandem habet corpus & sanguis Christi, ad augendum, nutriendum, conseruandum & exhilarandum interiorẽ hominem. Sunt ergo panis corpus, & vinum sanguis Domini ea coniunctione iuncta, qua vt panis & vinum corpora humana nutriunt, augent, conseruant, exhilarant, ita caro Christi & sanguis, alit, auget, conseruat, exhilarat animas nostras ad vitã æternam: modo viua fides non defuerit. Hæc comparatio cum sit, recte dicitur, Panis est corpus Domini, Vinum est sanguis Domini. Nam quem vsum corporibus nostris præstat terrenus panis & vinũ, eum in suo genere pręstat animis piorum corpus & sanguis Christi. Huc facit illud dictũ Bernardi: Cibus iste non est ventris, sed mentis, nõ est enim datus ad ruinas huius vitæ, quæ vapor est ad modicum parens, sed ad æternam vitam conferendam animæ. atq; hæc de partibus huius sacramenti & analogia terrenarum & cœlestium rerum, quæ in cœna sunt, dicta sufficiant: nunc quod tertio loco proposuimus videamus.

DE TERTIO.

Sicut agnus phase plures habebat significationes in veteri testamento. reuocabat enim in memoriam populo Dei beneficium liberationis à seruitute Pharaonis, testabatur populum participem huius agni populũ Dei esse, & inter sese tanquam eiusdem corporis membra mystice cõiunctos esse, & erat figura futuræ victimæ Christi & liberationis à seruitute Diaboli: ita hæc cœna quæ agno phase successit, habet quoq; varias significationes, idq; respectu diuersorum temporum. Nam si tempus respicis præteritum, est hæc sacra cœna commemoratio quædam passionis Dominicæ, atq; adeo sacramentum nostræ per victimam Christi redemtionis. ex quo factum est, quod veteres hanc cœnã sacrificium vocarint, non quod Deo hic aliquid offerrent, quemadmodũ Papistæ insulse sacrificij nomen accipiunt: sed quia peracti olim sacrificij veluti quoddã μνημόσυνον erat & recordatio. huc Domini pręceptum facit, hoc facite in mei recordationẽ, quæ recordatio omnia beneficia Christi erga Ecclesiam complectitur. Quoniam autem hæc recordatio beneficiorũ Christi cõiunctam habuit gratiarũ actionem, Paulus cœnã hanc vocauit εὐλογίαν, & veteres Theologi εὐχαριστίαν. Deinde si respicis præsens tempus, habet hæc cœna has significationes. primum significat nos vniri ac veluti incorporari Christo, idq; spiritualiter iuxta Pauli verba. Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communio sanguinis Christi est? Panis quẽ frangimus, nonne communio corporis Christi est, id est, cõmunicatio corporis & sanguinis Domini facit nos habere quandam cõmunionem cum Christo, vt qui iã insiti sumus corpori eius, modo viua fides non defuerit. tametsi autẽ omnis qui credit, habet hanc cum Christo spiritualem cõmunionem, tamen hæc sacramentalis communio nõ frustra accedit. Vt enim Apostoli habuerunt Spiritum sanctũ ante diem Pentecostes, tamen illa visibilis & sacramentalis Spiritus sancti collatio, nõ caruit sua virtute & efficacia: ita mãducatio spiritualis corporis & sanguinis Domini non impedit virtutẽ & efficaciã sacramentalis manducationis, Immo illa hæc confirmatur & augetur ad fidei incrementũ, quam excitat sacramentalis esus. Deinde significat nos inter nos inuicẽ vniri spiritu Christi, qui vna hac Christi cœna cõmunicamus, cuius cõmunionis symbolum vnus panis existit, vt Paulus testatur, cum ait: Quoniam vnus panis, vnum corpus sumus. Nam omnes vnius panis sumus participes. Quemadmodũ enim panis ex multis compactus est granis, ita multi in corpus vnũ Christi mysticum coalescunt. ab his effectibus cœna Domini à Paulo communio dicitur, quam communionem explicans Damascenus ita ait: Dicitur cõmunio, quia cõmunicamus per ipsam Christo, & quia participamus eius carnẽ & diuinitatẽ, & quia cõmunicamus & vnimur inui-

mur inuicem per ipsam. atq; huc appellatio σύναξις pertinet. Præterea si futurum respicis tempus, significat hæc sacra cœna, quod virtute corporis Christi resuscitemur à mortuis, nostra quoq; corpora debeant resurgere ad beatam vitam. Vnde Paulus, Si Christus resurrexit, & nos resurgemus. Deinde significat fruitioné perpetuæ præsentiæ corporis Christi in æterna beatitudine. Hinc quidam veterum vocarunt hanc cœnam Viaticum, propterea quod admonebat ante mortem sumentes hanc cœnam, quod Christus esset ipsis via ex his ærumnis & morte ad perpetuam fruitionem Dei in æterna vita. & hæc significatio diligéter omnibus, sed potissimum iam morituris inculcanda est. Postremo, si æternitatem respicis, atq; adeo omne tempus, hæc sacra cœna significat nouum fœdus Dei cum homine
10 initum de perpetuo fauore Dei erga hominem credẽtem. atq; adeo hanc ob caussam hæc cœna testamentũ seu fœdus ab Euangelistis & Paulo dicitur. Quare hæc cœna definiri potest confirmatio noui testamenti, id est, fœderis gratiæ & remissionis peccatorũ omnium hominum, qui salutem promissam fide recipiunt. Cæterum vt ratio appellationis distinctius intelligatur, sciendum quinque in omni testamento spectanda esse. 1. Testator. 2. Hæreditas. 3. Scripti hæredes. 4. Mors interueniens testatoris. 5. Conditiones seruandæ ab inscriptis hæredibus. Hasce quinq; circumstantias, in definitione huius noui testamenti coniungam. Nouum testamentum est fœdus sancitum morte Christi, testatoris, de gratia Dei, remissione peccatorum & donatione vitæ æternæ, promissa omnibus gentibus & populis in Christum crucifixum credentibus. Hanc definitionem si retexis, habes testa-
20 torem Christum, habes hæreditatem, gratiam Dei, reconciliationem, & donationem vitæ æternæ. Habes scriptos hæredes omnes gentes & populos. Habes mortem testatoris interuenientem & confirmantem legatam hæreditatem. Habes conditiones à scriptis hæredibus seruandas, nimirum, vt in Christum testatorem firma fiducia recumbant, cum qua fide coniuncta est nouitas vitæ & obœdientia erga Deum. Huius testamenti virtute omnes, qui inde vsque ab initio mundi crediderunt saluati sunt.

DE QVARTO.

Cum sacra Christi cœna sacramentũ sit nostræ per victimam Christi redemtionis, om-
30 nium primum in mentem venire nobis debet, caussa mortis Domini, nempe peccatũ nostrum. mortuus est enim, inquit Paulus, propter peccata nostra. Secundo cogitandus est finis victimæ corporis & sanguinis Domini, quę ideo peracta est, vt nos redimeremur à peccati regno & commerita damnatione. Tertio, ex præstantia victimæ vnigeniti filij DEI, cogitandum est maximam fuisse iram Dei aduersus peccatum, quod nõ potuit vllis hostijs aboleri nisi eius solius, qui & Deus & homo esset. Quarto, caussa impulsiua huius victimæ duplex cogitanda est, ineffabilis misericordia Dei volentis nos sub regno diaboli maledictione oppressos in gratiam recipere, intercedente filij satisfactione, Et amor filij Dei, qui natura humana assumta voluit fieri victima, & in se deriuare irã Dei pœnãq; pro peccato humani generis sustinere. Hæc meditari debet tota Ecclesia semper, & potissimũ quando
40 hæc sacra Christi cœna celebratur. Cæterũ qui accedere ad huius cœnæ communioné constituit, debet se probare priusquã de pane hoc edit, aut de poculo bibit iuxta hæc Pauli verba: Probet autem quisq; se ipsum & ita de pane illo edat, & de poculo illo bibat. Hæc Pauli exhortatio nequaquam surda aure prætereunda est. Nã cum graue immineat periculũ ijs qui hac cœna abutuntur, necessarium profecto est examen cõscientiæ priusquã hanc quis cœnã accedat. vt aũt hoc examen rectius fiat, non humana somnia de probatione per confessioné auricularem & satisfactionem audienda sunt, sed diligenter inquirendũ ex verbo Dei est, quæ sit vera probationis ratio. Hęc ratio probationis, tametsi paucissimis verbis indicari potest: nempe quod is probatus sit, qui reuerenter in timore Dei, in vera pœnitẽtia, in vera fiducia, & cum sancto proposito ad hanc cœnã accedit: tamen propter errores Papi-
50 sticos distinctius salutaris probandi ratio nobis excutienda est: Quare tres circumstantias huius probationis ex verbis Pauli consideremus. 1. Quemnã velit probari Paulus. Deinde, quidnam probari, hoc est, tentari, experiri, examinari seu excuti velit. Tum, à quo hanc probationem fieri cupiat. Quemnam igitur vult probari? Eum nimirum qui se ad sacram huius cœnæ communioné comparat. quid in eo probandum seu examinandum? R. Hoc Paulus 2. Corinth. 15. explicat his verbis. Vos ipsos tentate an sitis in fide, vos ipsos probate, an non cognoscitis vosipsos, quod Iesus Christus in vobis est, nisi sicubi reprobi estis? Hæc Antithesis, qua reprobi & probati opponũtur, illustris est. vt enim probatos dicit eos, qui in fide sunt, & Christum habitantem in se sentiunt, Ita reprobos eos statuit, qui fide carent, & de Christo in se habitante dubitant. Quare iusta probatio & examen in hoc consi-

ſtit, vt vere ſentiatur fides, & Chriſti præſentia in nobis ex virtute ſpiritus eius nos ad pietatis ſtudium excitantis. Porrò fides, quæ ſine peccati agnitione eſſe nequit, noticia victimæ Chriſti & fiducia miſericordiæ abſoluitur. Nam dũ cogitat pius in vſu huius cœnæ, quam magnum peccatum noſtrum fuiſſe neceſſe fuerit, pro quo abolendo oportuerit filium Dei mori, agnitione peccati huius accenditur contritio in corde, & dolor propter commiſſum peccatũ augetur. at cum rurſus in hac cœna contemplatur pius Chriſtũ mortuũ & reſuſcitatum, vt peccato abolito nouam iuſticiam conferat, accenditur fiducia in hunc mediatorem, quæ fiducia confirmatur, augetur & ſtabilitur ſumtione huius ſacræ cœnæ. Quare qui hanc ſacram cœnam digne vult percipere, exploret apud ſeſe an vera pœnitentia ſentiatur, Experiatur an ſtatuat victimam Chriſti ſatisfactionẽ eſſe pro peccato totius mundi, iuxta aſſertionem Iohannis Bapiſtæ, qui ait: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi, Examinet ſe an in hunc ſatisfactorẽ viua fiducia recumbat, Excutiat num ſentiat Chriſtum in ſe habitantem & oſtendentem ſuam prẹſentiam & ſpiritus ſui efficaciam, Videat an firmum propoſitum habeat peccatũ omne poſthac vitandi, ac Deo totam ſuam vitam approbandi cum perpetua gratiarum actione pro tanto beneficio. A quo hoc examen fieri debet? Paulus reſpondet. Probet ſeipſum homo. nemo enim melius & certius iudicare poteſt, an fide ſis prædítus quam tuipſe. Quare vanum eſt figmentũ Papiſtarum, qui tanquã neceſſariam omnino ad hanc probationem requirunt confeſsionẽ auricularem. Nam ſi illa neceſſaria eſſet ad hoc examen, Paulus non debebat dixiſſe, probet ſeipſum homo, ſed probetur per alium. Hoc cum affirmo, nec veram confeſsionẽ repudio, nec diſciplinam noſtræ Eccleſiæ receptam conuello. De confeſsione enim neceſſaria ex verbo Dei ſic ſentiẽdum eſt, ſi adeſt vera fides & pœnitentia, non eſt alio opus confeſsionis genere, quam quo ſancti homines Dei, Patriarchæ, Prophetæ, Reges, Abraham, Daniel, Dauid, Petrus, &c. veniã de maximis ſceleribus impetrarunt à Deo, qui ſolus peccata cõdonare & delere poteſt. quare ad aliam nemo cogi debet autoritate verbi Dei: niſi quis forte totam Eccleſiam offendit. tum enim is mandato Dei compellitur, vt confeſsione publica Eccleſiẹ reconcilietur. Verũ quantum ad diſciplinam in noſtris Eccleſijs receptam attinet, hoc ſentio, primum quod vehemẽter neceſſariũ ſit, vt inſtituantur rudes & ignari, qui Chriſtianæ religionis myſteria nondum tenent, priuſquã ad hanc admittantur. Deinde, vt iuuenum & adoleſcentum in Catechiſmo exploretur profectus. Eſt enim boni paſtoris, nõ ſolum publice docere, verumetiã exemplo Pauli experiri quouſq; ſui auditores in pietatis curſu promouerint. Tũ æquũ quoq; eſt aliquam fidei rationem exigere ab ijs, de quorũ fide ac religione iuſta poteſt eſſe dubitatio. Præterea quorum perplexa erit conſcientia, aut ſcrupulo premetur aliquo, qui eã reddet inquietam, ſibi recte conſulent, ſi ad ſuos ſe paſtores aut alios quoſpiã viros bonos receperint, quorum doctrina conſilio & conſolatione iuuari poſsint. Propter hæc quatuor hominũ genera, diſciplina confeſsionis & abſolutionis (quæ fit cum annunciato Euangelio creditur) in noſtris Eccleſijs retinetur. Prodeſt præterea omnibus priuatim in priuato colloquio vocem Euangelij audire, qua annunciatur remiſsio peccatorum credẽtibus. Nam tum demum aperitur regnum cœlorũ clauibus Eccleſiæ, & fit abſolutio, quando Euangelium annunciatum lectum vel cogitatum fide audientis, legentis aut cogitantis recipitur. Habemus, quẹ ſit vera meditatio, iuſta probatio, dignaq; perceptio ſacræ cœnæ, nunc ſequitur in textu qualiſnam pœna illos maneat, qui indigne hanc ſacram cœnam attingunt.

Nam qui edit & bibit indigne, iudicium ſibi ipſi edit & bibit, non diſcernens corpus Domini.

Vt ſupra peccati magnitudinẽ eorum, qui indigne ſacro pane veſcuntur, & Domini calicem bibunt expreſſit, cum eos reos perageret corporis & ſanguinis Domini: ita nunc pœnam proponit, vt ipſos magis à prophano cœnæ abuſu abſterreat. Porrò duplex indignitas, & duplex iudiciũ hic obſeruetur. Eſt enim indignitas ex impietate profecta, cuius pœna eſt iudicium condemnationis æternæ, donec per veram pœnitentiã reſipiſcat impius. Eſt alia indignitas ex ſocordia, negligentia & irreuerẽtia nata: cuius pœna eſt iudiciũ caſtigationis, & correptionis: atq; huius finis eſt, vt caſtigatus ad ſe redeat & iudicium exitioſum præuertat. etſi de vtraq; dignitate & vtroq; iudicio Paulus intelligi poteſt: tamen de indignitate irreuerentiẹ & iudicio caſtigatorio eũ loqui, & totus contextus, & nõnulla eorũ quæ ſequuntur oſtendunt. Etſi ratio proxima vtriq; indignitati & iudicio recte accommodari poteſt, cum ait: Non diſcernens corpus Domini, vt à prophano cibo illud diſtinguat. Diſcernere enim corpꝰ Domini is dicitur, qui dignitatis illius habet rationẽ, ac proinde cum ſumma reuerentia ad hunc panem & ad hoc poculum tanquã ad myſteria rei omniũ precioſiſsimæ tremens accedit. Porrò breuitatis cauſſa, corporis tantum meminit. Nam de ſanguine idem eſt iudicium.

Pro-

Propterea inter vos multi sunt debiles, & inualidi, & obdormiunt multi.

Dixit indigne edentes corpus Domini, & bibentes eius sanguinem, iudicium sibi edere & bibere, nunc ab euentu idem confirmat, dicens ingrassante peste multos morbo & infirmitate, & multos morte castigatos esse, propterea quod irreuerenter & non, vt decet, sacram cœnam attingerent. Ex his apparet Paulum potissimum de iudicio castigationis loqui, quo solet Deus quos diligit erudire: ex quo & illud sequitur, quod superius de indignitate irreuerentiæ sit locutus potius quam de ea indignitate, quæ ex impietate manat. Preterea inter alias crucis caussas in Ecclesia obseruetur socordia, negligentia & irreuerentia erga sacrũ ministerium.

10

Si enim nosipsos dijudicaremus non iudicaremur.

Ætiologia est, cuius hic est sensus, si fidei germanis fructibus, timore Dei, & sanctis moribus nos à prophanis seiungeremus nõ puniremur diuinitus, vel peste vel alijs calamitatibus. Iudicandi verbum, hic per metalepsin pro puniendi verbo ponitur. Hunc locum Papistæ cõtra mentem Pauli torquent ad satisfactionem canonicam, quæ est humana traditio, cum hic agatur de veris pœnitentiæ fructibus, qui ex viua proficiscuntur fide iuxta mandatum Dei.

Sed cum iudicamur à Domino erudi-
20 mur, ne cum mundo damnemur.

Consolatio additur ex fine castigationis. Nam cum cruce aliqua diuinitus premimur, ideo fit, vt præuertamus iudicium condemnationis vera pœnitentia. Hinc etiam apparet Paulum superius locutum de iudicio castigationis potissimum.

Itaque fratres mei cum conuenitis ad vescendum, alius alium expectate. quod si quis esurit, domi edat. ne ad iudicium conueniatis. reliqua vero cum venero ordinabo.

30

Conclusio est secundæ partis huius capitis, nimirum, vt decenter & religiose ad cœnam Dominicam conueniant Corinthij, ne incidant in iudicium, & castigentur diuinitus, tanquam filij qui ad patris mensam se satis composite non gerant. Obseruetur hic, quod Paulus velit magnum discrimen esse inter eam cœnã, in qua anima recreari debet, & illam in qua cura corporis agitur. Huic rei egregie congruit, quod minutulæ particulæ panis singulis in cœna Domini porrigantur, vt intelligatur non ventris, sed mentis cibus esse. Hactenus claris & perspicuis verbis Methodum cœnæ Dominicæ exposui, & ne interrumperem methodi membra, de aduersariorum obiectionibus parum fui solicitus.

CAPVT XII.

40

Summa Capitis Duodecimi.

Vt varias donationes spiritus esse in Ecclesia, quas idem spiritus diuidit pro suo arbitrio cuique, docet: ita proposito paradigmate membrorum humani corporis, easdem ad mutuam concordiam & totius corporis, id est, Ecclesiæ incolumitatem referendas esse, concludit.

Ordo & partes Capitis Duodecimi.

50

Occasio huius capitis scribendi fuit, sicuti ex contextu facile colligi potest, quod Corinthij donis egregijs, quibus instructi erant, abuterentur ad ambitionem in aliorum contemtum, ignorantes & à quo collata essent, & in quem finem ea accepissent. disserit ergo in hoc capite de varijs donis spiritus, de eorum proprio fine & legitimo vsu. Porrò docendi caussa hoc caput in tres partes diuido. quarum prima continet expositionem de donorum autore, nempe Spiritu sancto. Secunda habet paradigma membrorum humani corporis, vnde ostendit, quis sit verus finis & legitimus vsus donorum variorum in Ecclesia. Tertia accommodat paradigma ad Ecclesiam, quæ est corpus Christi, & ostendit necessitatem diuersitatis donorum & officiorum. vt enim corpus humanum suo fungi munere nequiret, si omnia membra vnum idemq; haberent officium: Ita Ecclesia ad suam incolumitatem varijs & diuersis opus habet donis & officijs.

EXEGESIS DVODECIMI CAPITIS

CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PORRO de ſpiritualibus fratres nolo vos ignorare.

Propoſitio eſt huius capitis, cum compellatione fraterna qua eos excitat ad attentionem beneuolam, vt ea quæ de ſpiritualibus donis dicturus eſt, intimis animis recondant. vocat autē dona ſpiritualia metonymicôs ab ipſo autore Spiritu ſancto, non à donorũ ſubſtantia aut qualitate.

Scitis cum gentes eratis qualiter ſimulacra muta prout ducebamini ſecuti ſitis.

Vt excellentiam donorum, quibus præditi erant Corinthij Chriſtiani facti oſtendat, reuocat eis in memoriam qualesnam fuerint ante ſuſceptam fidem Euangelij, nempe cæci & ignari Dei, vt qui à vero Deo ad muta idola aberrarint ſathanæ ſpiritu abrepti. Notandus locus de cœcitate hominum, & ſathanæ pleno imperio in eos, quorum mentes verbi Dei luce illuſtratæ non ſunt. Vnde admonemur de gratitudine erga Deum, qui allata verbi ſui luce & dato Spiritu ſancto iſtas tenebras diſcuſsit.

Quapropter notum vobis facio, quod nullus per ſpiritum Dei loquens dicit Ieſum anathema, & nullus poteſt dicere Dominum Ieſum niſi per Spiritum ſanctum.

Quia neceſſe eſt vnumquemq; hominem regi vel à ſpiritu ſathanæ, vel à ſpiritu Dei, proponit certiſsimam notam, vnde quis ſcire poteſt à cuius regatur ſpiritu. qui amplectitur idola & profitetur ſe execrari Chriſtum, vt ſpiritum Dei non habet, ita manifeſte agitur ſpiritu ſathanæ. nam effectus redolet ſuam cauſſam. contra qui dicit Chriſtum eſſe Dominum, id eſt, qui agnoſcit Chriſtum Dominum, & ex vera in illum fiducia eundem confitetur, ſpiritu Dei agitur. Dicendi enim verbum hic tria ſynecdochicôs continet, agnitionem, fiduciam & confeſsionem.

Diuiſiones autem donorum ſunt, ſed idem ſpiritus: & diuiſiones miniſteriorum ſunt, ſed idem Dominus: & diuiſiones operationum ſunt, ſed idem Deus, efficiens omnia in omnibus.

Quia fuerunt apud Corinthios, qui ex diſcrimine donorum occaſionem ſumſerunt ſchiſmati & diſcordiæ, Paulus argumenti euerſionem petit ab vna eademq; cauſſa diuerſitatis donorum. ac ſi diceret: fateor quidem diſcrimina eſſe donorũ, miniſteriorum & efficaciarũ. tamen quia vnus idemq; Spiritus ſanctus omnium autor eſt non diſcordię, non ſchiſmatis, ſed concordiæ & vnitatis, inde argumentum petendum eſt. atq; hic ſenſus verborũ Pauli ſimpliciſsimus eſt. verum tria vocabula illa quibus vtitur Apoſtolus, ita diſtinguo. Dona (quæ chariſmata, hoc eſt, gratuita dona dicuntur) generis loco ponuntur: cui duæ ſpecies ſubijciuntur, miniſteria & operationes: quas in hunc modum diſtinguito. Miniſteria ſunt variæ miniſterij Eccleſiaſtici functiones, vt Apoſtolatus, Epiſcopatus, Paſtoratus, Diaconatus, &c. de quibus plura circa finem capitis dicenda ſunt, vbi Apoſtolus quædam miniſteria recitat. Operationes Græce ἐνεργήματα ſunt facultates à Spiritu ſancto in ſingulos collatæ in vſum & conſeruationem Eccleſię, quarum ſpecies quaſdā paulò poſt ſubiungit. Porrò hic tres doctrinæ obſeruentur. Prima atq; ea propria, quod diſcrimina donorum in Eccleſia referenda ſint ad concordiam & vnitatem fouendam, cum conferantur ab vno eodemq; ſpiritu ad Eccleſiæ incolumitatem. Sicuti enim Deus principium & autor donorum eſt: ita etiam finis eſſe debet. Secunda eſt confutatio τῶν πνευματομάχων qui Spiritum ſanctum à donis non diſtinxerunt. Immo ipſum Spiritum ſanctũ nihil aliud eſſe contenderunt, quā dona hominibus diuinitus collata. hic error manifeſte Pauli verbis refutatur. Nam aperte & diſtincte dicit: diuiſiones donorũ ſunt, ſed idem ſpiritus. quem & Dominum & Deum hic appellat. Tertio obſeruetur triplex relatio. Prima donorũ & ſpiritus. Secunda miniſtrorum & Domini. Tertia, efficaciarum vel operationum & Dei. vnde docemur, vt Spiritui ſancto acceptum feramus quicquid habemus donorũ, vt noſtra omnia miniſteria & officia ad ſeruitutem quam Domino DEO debemus referamus, vt denique quicquid habemus facultatum DEO aſſcribamus autori. Sunt qui ex hoc loco trinitatem perſonarum probari nituntur, ſed malo tantum fidei articulũ ſolidioribus niti fundamentis. Cæterum qui ex generali dicto, Efficiens omnia in omnibus, concludunt Deum autorem eſſe

rem esse peccati, vt impij in Deum sunt, ita male circumstantiam loci perpendunt. Nam hic tantum agitur de salutaribus in Ecclesia actionibus.

Vnicuique vero datur manifestatio spiritus ad vtilitatem.

Finem breuiter notat donorum spiritus, esse vsum & commodum totius corporis Ecclesiæ. ipsa dona manifestationem spiritus vocat. nam cum ea largitur, ipsius vis præsens declaratur, & ex effectu caussa monstratur.

10 Nam huic quidem per spiritum datur sermo sapientiæ, Alij vero sermo cognitionis per eundem spiritum, Alij vero fides per eundem spiritum, Alij vero dona sanationum per eundem spiritum, Alij vero facultates virtutum, Alij vero prophetia, Alij vero dijudicationes spirituum, Alij vero genera linguarum, Alij vero interpretatio linguarum: sed omnia hæc efficit 20 vnus ille & idem spiritus, diuidens peculiariter vnicuique sicuti vult.

Discrimina seu species quasdam operationũ, id est, facultatum quibus Spiritus sanctus ornat Ecclesiam exempli caussa recitat, & ponit ordine nouem, quarum quædam explicatione non indigent. Inter sapientiam & cognitionem hoc est discrimen, illa est vniuersalis rerum diuinarum noticia, hæc particularis, Illa consummatior, hæc mediocris. Sermonem addit Apostolus, quia vtraq; facultas in docendo conspicitur. fides hic non dogmatum, sed signorum intelligenda est. Miraculose sanationum donis claruit Ecclesia ad tempus, vt doctrina Euangelij, quæ tum noua videbatur, confirmaretur. per facultates virtutũ, intellige eas efficacias, per quas Apostoli & multi sancti in primitiua Ecclesia veluti imperio quodam cohibuerunt dæmones atque fugarunt. Prophetia hoc loco est donum arcanæ Dei voluntatis explicãdæ. Discretiones spirituum fuerunt, per quas sancti homines singulari instinctu spiritus sinceros Christianos à falsis discernebant. Generibus linguarum diuersarum multi pollebant. quos alij vernaculo idiomate in 30 vsum Ecclesiæ reddiderunt. Hæc varia dona cum idem spiritus distribuat, & nemini simul omnia conferat, monent nos, vt singuli quicquid habemus donorum, in commune conferamus, vt ita seruetur vnitas & corporis Ecclesiæ incolumitas.

Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia vero membra corporis vnius, multa cum sint, vnum sunt corpus, sic & Christus.

Iam paradigma humani corporis & membrorum eius proponit, vt doceat diuersitatem donorum ad Ecclesiæ conseruationem referendam esse. Quemadmodum se habent membra diuersa ad idẽ corpus hominis, ita se habent Christiani diuersis donis pollentes, ad vnum 40 idemq; corpus Christi, quod est Ecclesia. sed in humano corpore membra diuersa suas facultates conferunt ad conseruandam corporis compaginem & incolumitatem. ergo & in Ecclesia Christiani diuersis donis pollentes, omnia referre debent ad Ecclesię conseruationem & incolumitatem. Porrò obseruetur hic nominis communicatio plenissima consolationis, qua Ecclesiam Christum appellat, vt sciamus Christum à sua Ecclesia, cuius caput est, nunquam diuelli, sed eam perpetuo suo spiritu fouere, regere & conseruare.

Etenim per vnum spiritum nos omnes 50 in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Græci, siue serui, siue liberi, & omnes vnum spiritum potauimus.

Probatio est, quod Christiani, vt diuersa membra, vnum corpus constituunt. argumento sumto à sacri baptismatis & cœnæ effectibus. Vt enim in baptismo inserimur corpori Christi, dum per spiritum sanctum regeneramur, Ita regeniti eodem Christi spiritu viuimus: cuius sacrum symbolum est cœna Domini. Cum ergo vnum est corpus Ecclesia, & vno regitur spiritu, decet profecto vt omnia ad vsum huius corporis & commodum referamus: modo reuera velimus huius corporis membra censeri.

Etenim corpus non est vnum membrum, sed multa.

Pulcerrimam analysin propositi paradigmatis instituit, in qua dum gradus

dus membrorum corporis multiplices facit, per quos variæ functiones & facultates in Ecclesia intelliguntur, plurimas hypotheses colligit, seruientes presentis disputationis scopo. Vt autem accommodatio apertior sit, summam omnium ad sex membra referam. PRIMVM ergo ex eo, quod ad corporis vnitatem plura requirantur membra, quorũ quædam sunt alijs nobiliora, alia viliora & abiectiora, abiectæ sortis homines apud Corinthios consolatur, ne propterea putent se extra Ecclesię corpus esse, quod non sint adeo excellentibus facultatibus præditi, vt Apostoli, Prophetæ, &c. SECVNDO, ex necessitate diuersorum membrorũ in vno eodemque corpore humano, docet diuersas facultates & diuersa officia in Ecclesia necessaria esse, vt nemo sit in Ecclesia, cuius non sit aliquis vsus ad totius corporis Ecclesiæ conseruationem. TERTIO, ex eo quod se inuicem opus habeant membra, adeo vt nobilissima etiam requirant infirmorum ministeria, tollit fastũ eorum, qui tumidi excellentia donorum, alios præ se contemserunt. QVARTO, ex quorundam membrorũ humilitate & vilitate, quæ diligentius cura hominis reguntur, immo studiosius ornantur etiam, docet quod Ecclesia infimæ etiam sortis hominibus suum honorẽ tribuere debeat, eosdem eiusdem corporis secum membra agnoscat, tegatque quæ indecora videntur. QVINTO, ex totius corporis apta symmetria diuinitus ita constituta, vt dissidium in Ecclesia vitandum, ita concordiam diligenter fouendam, docet. SEXTO, & vltimo ex mutua corporis membrorum eiusdem affectione docet, vt diuersis præditi donis in Ecclesia afficiantur mutuis commodis atq; incommodis. Nam qui ita non afficiuntur, se non esse de eodem corpore ostendunt: His ita explicatis textus facilime à quouis intelligi potest.

Etenim corpus non est vnum membrum, sed multa. si dicat pes non sum manus, non sum de corpore, num ob id non est ex corpore? & si dicat auris non sum oculus, non sum igitur de corpore. num ob id non est ex corpore?

Hoc primum membrum est analysios, plura membra sunt vnius corporis, Ergo diuersæ facultates sunt in Ecclesia, vt diuersa & plura membra in eodem corpore. quare perperam abiectiora membra se ex corpore esse negant, propterea quod superiorem locum non occupent. idem iudicium de Ecclesiæ membris est. Nã vt singula membra corporis, iuxta dignitatis gradus & facultates sua habent officia: Ita singulis officia in Ecclesia conferenda sunt iuxta donorũ analogiam. Prophetæ & Apostoli, Doctores, Euangelistæ, sint veluti oculi, his nonnihil inferiores, veluti aures habeantur auditores excellentioribus donis præditi. pedes sint vulgus promiscuum, non ita præclaris donis conspicuum. atque ita de cæteris.

Si totum corpus oculus, vbi auditus? Si totum auditus, vbi odoratus? nunc autem Deus collocauit membra singula sigillatim, vt voluit. quod si essent omnia vnum membrum, vbi corpus? nunc autem multa quidem membra, vnum vero corpus.

Secundum resolutionis membrum est, cuius sensus & supra clare est redditus. Docet enim ex diuersitatis necessitate, donorum in eodem corpore necessario esse varia officia in Ecclesia. argumentum autem ita concludi potest: Quemadmodum necesse est, vt in vno corpore plura sint membra, Ita necessarium est, vt in Ecclesia sint diuersæ functiones & officia. Ergo cum corpus esse non possit, nisi sint in eodem diuersa membra, fieri nequit, quin in Ecclesia requirantur varia & distincta officia.

Non potest autem oculus dicere manui, opus mihi te non est. aut rursus caput pedibus, non est mihi opus vobis. Immo multo potius, quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt.

TERTIVM resolutionis membrum, per quod tollit fastum eorum, qui suis donis inflati, alios in Ecclesia præ se contemnunt. Nam qui alterius opera & ministerio indiget, adeo vt sine ipso non posset suum statum tueri, non potest profecto istius ministerium contemnere sine proprio interitu.

Et quæ putamus corporis maxime esse inhonesta, ijs ampliorem honorem circumponimus, & indecora nostra copiosi-

QVARTA resolutionis pars, quæ hoc pacto acommodabitur: membra corporis quo sunt magis indecora, eo

orem

orem decorem habent. Nam quæ ſunt decora in nobis, non opus habent.

ſtudioſius teguntur & ornantur, vt tegatur quod eſt in illis pudendum, Ergo homines in Eccleſia abiectiores, ac veluti pudenda membra, præſtantiorum beneuolentia fouendi, tegendi & ornandi ſunt: ne, dum ſe abiectos dolent, animum prorſus deſpondeant. Hæc non pertinent ad turbandum ordinem politicum aut Eccleſiaſticum: ſed vt ſingulis officiorum gradibus ſuus, ſeruata iuſta proportione, honor habeatur.

Sed Deus ſimul temperauit corpus ei cui deerat copioſiori tributo honore, ne ſit diſſidium in corpore, ſed alia pro alijs idem curent membra.

QVINTA reſolutionis pars, in qua ex membrorum iuſto temperamento docet fines diuerſorum officiorum in Eccleſia. cur videlicet Deus velit eſſe diuerſa officia in Eccleſia, ni mirum vt vitentur diſsidia. Nam ſine mutua opera membra ſuum ſtatum tueri nequeunt. Deinde, vt alia membra pro alijs idem curent, id eſt, vt ſingula membra ad totius corporis commodum & conſeruationem ſuas functiones conferunt: ita in Eccleſia ſinguli ſuo loco, quicquid habent donorum ad totius Eccleſiæ incolumitatem referre debent.

Itaque ſiue patitur vnum membrum, ſimul dolent omnia membra, Siue honore afficitur vnum membrum, congratulantur membra omnia.

SEXTA analyſis pars, quæ ex quinta concluditur, qua docetur, vt Chriſtiani in Eccleſia mutuis commodis & incommodis affici debeant iuxta Pauli dictum: flete cum flentibus & gaudete cum gaudentibus. Hæc membrorum corporis Chriſti συμπάθεια vbi non fuerit, arida eſſe membra & ſpiritu Chriſti deſtituta neceſſe eſt.

Vos autem eſtis corpus Chriſti & membra, ex parte.

Paradigma propoſitum accommodat. Eccleſia tota per orbem ſparſa, eſt corpus Chriſti myſticum: cuius corporis membra ſunt ſinguli Chriſtiani, quiſque pro ſuæ functionis munere. atque hoc eſt, quod dicit membra ex parte, hoc eſt, diſpertitis functionibus & officijs.

Et alios quidem conſtituit Deus in Eccleſia, Primum Apoſtolos. Deinde Prophetas. Tertio Doctores. Deinde Poteſtates, deinde dona ſanationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum.

Exempli gratia nonnulla Eccleſiæ membra, enumerat, eaq; magis illuſtria, vt quæ manuum, aurium, oculorum vicem obtinent. Apoſtolorum appellatio nota eſt. Prophetæ fuerunt tum qui dono prædicendi futura ornati erāt, tum qui ſacram ſcripturam & Prophetias interpretabantur. Doctores doctrinam ab Apoſtolis & Prophetis acceptā, in certis locis certo populo tradebant. Poteſtates hic vocat eos, qui facultate edendarum virtutum præditi erant. Opitulationes ſeu ſubleuationes ſunt Diaconorum & viduarum miniſteria, quæ pauperibus & ægrotis deſtinabantur. Gubernationes fuerunt ordinationes diſciplinæ Eccleſiaſticæ.

Num omnes Apoſtoli? Num omnes Prophetæ? Num omnes Doctores? Num omnes ſunt poteſtates? Num omnes donum habent ſanationum? Num omnes linguis loquuntur? Num omnes interpretantur?

Sicut ſupra in corpore humano oſtendit diuerſa eſſe membra officijs & gradibus diſtincta, Ita etiam in Eccleſia ſe habere dicit. ſicut enim non omnia membra in corpore humano ſunt oculus, Ita non omnes in Eccleſia ſunt Apoſtoli, ſed alij alium nacti locum, æqualiter omnes ſunt de eodem corpore.

Ambitis vero dona potiora? adhuc excellentiorem viam vobis demonſtro.

Hæc ſi ita interrogatiue leguntur, ſenſus hic eſt: Vos quidem cupitis alijs alios excellere ambiendo potiora dona. quod ſi omnino placet indulgere ambitioni, oſtendā vobis aliam viā, qua quo quiſque

que magis excelluerit, eo merito excellentior in Ecclesia habebitur. Hæc autem via est charitatis indefessum studium. Alij hæc legunt sine interrogatione, & reddunt Græcam vocem per imperatiuum modum, hoc pacto: æmulamini dona potiora. atque tum exhortatio est, vt quæ sunt potiora & maiora, magno studio sectentur Corinthij, vnde promittit se illis ostensurum excellentiorem viam, nempe charitatem ipsam. Verum prior lectio magis propria esse videtur.

CAPVT XIII.

10

Summa Capitis Decimitertij.

Vt alia dona nullius esse precij, nisi charitatem habeant coniunctam: ita virtutibus omnibus eandem præferendam esse, docet: vt quæ suum vsum latius quam aliæ virtutes diffundat.

Ordo & partes Capitis Decimitertij.

Quia Apostolus animaduertit apud Corinthios factionum studia inter superiores & inferiores, conatur in hoc capite isti vitio mederi. Vt autem remedium, quod est vehemens charitatis studium, eo promptius recipiant, eius encomium texit, & ex quatuor potißimum locis eius commendationem petit, Quorum primus est à comparatis, Secundus ab eius vsu inter homines, Tertius à duratione, Quartus ab excellentia ipsius inter summas virtutes. De quibus singulis in enarratione copiosius. 20

EXEGESIS DECIMITERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Si linguis hominum loquar aut angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æs resonans aut cymbalum tinniens. & si habeam prophetiam, & nouerim mysteria omnia, omnemque scientiam, Et si habeam omnem fidem, adeo vt montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Et si insumam alendis egenis omnes facultates meas, Et si tradam corpus meum, vt comburar, charitatem autem non habeam, nihil iuuor.

Prima ratio cur charitas omnibus 30 reliquis, quibus excellere possunt homines, præferenda sit, sumta à comparatis. Quæcunq; sunt eiusmodi, vt suis possessoribus nihil prosint, nisi cō iunctam habeāt charitatem moderatricem, merito charitati cedunt, eiq; postponuntur. huiusmodi sunt genera linguarum, Prophetiarum, mysteriorumq; Dei scientia, fides edendorum miraculorum, facultatum distri- 40 butio in pauperes, Martyriū pro confeßione doctrinæ susceptum. Hęc igitur merito cedunt charitati, eiq; merito postponuntur. Est proinde charitas ex fide profecta vnica operum regula, & sola recte moderatur vsum donorum Dei. Sola Minor hic ponitur in illustri exemplo, vt magis sit conspicua, ex qua concluditur propositio in fine capitis superioris posita. Linguam angelorum, vocat κατ' ἐξοχὴν singularem & eximiam facundiam. Fidem, nō fiduciæ, sed signorum intelligit, id quod hinc patet: primum, quod fides fiduciæ nunquam sit sine charitate. Deinde, quia ipse Paulus fidem de qua loquitur, restringat ad miracula, 50 cum inquit: Adeo vt montes transferam. neque cum hac interpretatione pugnat particula omnis. Nam vocula Omnis, non semper distributionem generis significat, sed sæpe integritatem & consummationem rei cui additur, notat. quare hæc regula obseruetur in talibus locutionibus: Vniuersales propositiones restringendæ sunt ad materiam de qua agitur. vt cum alibi ait: Gratias ago Deo quod ditati estis omni sermone & omni noticia. Hic certe omnis, non distribuit vniuersum genus, sed integritatem & consummationem sermonis & noticiæ ad pietatem facientis significat.

Charitas patiens est, benigne agit.

Qualis sit, quid efficiat, & à quibus

Charitas non inuidet, non agit insolenter, non inflatur, non agit indecenter, non quærit sua ipsius, non prouocatur, non cogitat malum, non gaudet ob iniusticiam, congaudet autem veritati, Omnia fert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

abstineat charitas, exponit: vt ipsam nobis commendatiorem reddat. Primum est patiens, vt quæ tarda sit ad commotionem animi. Hæc est enim vis Græcę vocis μακροθυμεῖ. Deinde benigne agit, siue comis est. χρηστεύεται enim à χρηστὸς dicitur, quod est probus, humanus, cōmodus, qui se alijs vtendum præbet: ex primo consequitur Tertium, quod non inuideat cuiquam. ex secundo Quartum & quintum videlicet, quod nec insolenter seu perperam seu inconstanter agat, nec infletur. Reliqua plana sunt, nisi quod generalia dicta: omnia fert, omnia credit &c. restringenda sint ad ea quæ ferri, credi, sperari, sustineri pietas suadet.

10

Charitas nunquam excidit, siue Prophetiæ abolebuntur, siue linguæ cessabunt, siue cognitio abolebitur.

Tertia cōmendatio charitatis sumta ab eiusdem duratione. Diuturniōra præferēda sunt minus diuturnis & perituris, Charitas, quę nunquam excidit, id est, deficit & aboletur est diuturnior Prophetijs, linguis & cognitione omni, Igitur charitas illis præferenda est. Verum cum scientia, cognitionis habitus perficietur in ęterna vita, necesse est hæc Pauli verba intelligi de ratione adipiscendæ scientiæ ex Prophetia, hoc est, doctrina seu ex aliorum institutione. Conferuntur enim hic Prophetia & cognitio, vt Prophetia sit doctrina in docente, cognitio sit ratio acquirendæ doctrinæ in discente.

20

Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus, postquam autem venerit, quod perfectum est, tunc quod est ex parte, abolebitur.

Probat prophetiam & cognitionē, hoc est, modum docendi & discendi in hac vita vsitatum abolendum esse. Nam in futura vita, in qua fruemur contemplatione Dei, perfectus erit modus sciendi, & longe diuersus ab hoc imperfecto modo. Cum ergo ait, Ex parte cognoscimus, sensus est: quod sit imperfecta cognitio nostra in hac vita, quantum quidem ad habitum attinet, non quantum ad finem doctrinæ & cognitionis: qui est, vt ex fide Christi saluentur credentes.

30

Cum essem infans, vt infans loquebar, vt infans cogitabam, vt infās sentiebam. postquam autem factus sum vir, aboleui quę infantis erant.

Rationem propositam illustrat perspicuo exemplo per quod comparat præsentem vitam infantiæ, futuram vero virili ætati. Vt ergo infantibus puerilis est locutio, cogitatio, & sensus, In viris autem locutio, cogitatio & sensus, quæ viro conueniunt: Ita in hac vita est imperfectior cognitio, in futura erit cōsummata & pfecta. Proinde vt in viro abolita est puerilis cognoscendi ratio: Ita in sanctis post hanc vitam illa docendi & discendi ratio, quæ nunc in vsu est, abolebitur.

40

Cernimus enim nunc per speculum in ænigmate, Tunc vero faciē ad faciem. nunc cognosco ex parte, tunc vero cognoscam prout edoctus fuero.

Confert noticiam quam habemus in præsenti vita cum ea, quam assequemur in futura. Illa instar speculi & ænigmatis (hoc est, obscurioris orationis) existit: hęc quę in æterna vita erit, tanquam res ipsa est, & clarissima Dei contemplatio. Nam tum & nostra conditio melior erit vbi induerimus immortalitatem, & ratio discendi perfectior: quæ erit præsentis Dei contemplatio.

50

Nunc vero manet fides, spes & charitas: sed maxima harum charitas.

Hæc quarta est commendatio charitatis ab eminētia eius inter alias virtutes Christianorum proprias & perpetuas, ac veluti Christianæ religionis substantiales, cum reliquæ abesse possint, vt virtutes edendi miracula, &c. Sine enim fide Christianus nemo esse potest. Hæc generat charitatem & spem, quæ est indubitata expectatio eorum, quę creduntur iuxta diuinas promissiones.

Apostolus

Apostolus inter has tres virtutes, maximam pronunciat charitatem, cum quia vsus eius est maximus & diffundit se latius in commodum proximorum, Tum, quia nunquá abolebitur, vt quæ hic inchoata in æterna vita perficiatur, vbi nec fidei nec spei locus vllus erit. Verum si alia spectes, inuenies Fidem in hac vita multo excellentiorem esse. Ea enim renascimur & efficimur filij Dei, per eam obtinemus vitam æternam, Ea facit, vt Christus in nobis habitet, atq; adeo ipsa charitatis caussa & mater existit. Argumentum Papistarum hinc petitum contra gratuitam iustificationem, à Philippo in Locis & in Examine soluitur.

CAPVT XIIII.

Summa Capitis Decimiquarti.

Vt dona omnia ad ædificationem referenda, ita Prophetiam linguis anteponendam docet, præscribens recte agendi modum in Ecclesia, vt omnia decenter & iuxta ordinem fiant.

Ordo & partes Capitis Decimiquarti.

Hortatur in principio ad charitatem & vt alia spiritualia dona æmulentur, sed præ alijs Prophetiam. Deinde collationem linguarum & Prophetiæ facit, hanc illi præferens, vt quæ magis ad ædificationem faciat. Post hæc reprehendens ἀταξίαν Corinthiorũ in Ecclesiasticis cœtibus, Modum recte agendi monstrat, & interdicit mulieribus ne in Ecclesia loquantur. Tandem regulam generalem præscribit, nimirum vt omnia decenter & iuxta ordinem ad ædificationem fiant.

EXEGESIS DECIMIQVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SECTAMINI charitatem, æmulamini spiritualia, magis autem vt propheteris.

Exhortatio ad charitatem, quã in superiori capite reliquis donis præferendam docuit. Hæc cum obtinetur, reliqua quoque recto expetuntur ordine. quare addit, æmulamini, id est, ambite spiritualia dona: inter quæ prophetiam præfert, vt quæ magis ad ædificationem faciat. Est autem prophetare hoc loco verbum Dei interpretari, ac Ecclesiæ Dei ad ædificationem accommodare.

Nam qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo. nullus enim audit, spiritu vero loquitur mysteria: At qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, exhortationem & consolationem.

Collatio est linguæ (id est, idiomatis vulgo incogniti) & prophetiæ in effectibus. Nam ex effectibus caussæ æstimantur. illud donum quo magis Ecclesia ædificatur (id est, promouetur in pietatis cognitione & studio) est præferendum ei quo minus ædificatur. Sed Ecclesia magis ædificatur prophetandi munere, quã vulgo incognito idiomate. Ergo prophetia præferenda est idiomati, præsertim cũ non accedit interpretatio. Minoris probatio ponitur. Non loquitur inquit homninibus, quia nullus audit, id est, intelligit, spiritu, id est, afflatu diuino loquitur mysteria, vnde solus ædificatur. Contra vero qui prophetat, hominibus loquitur eis exponendo mysteria. vnde qui audiunt, capiunt ædificationem, exhortationem & consolationem, Nam hac tria præcipue spectare debebunt verbi Dei ministri.

Qui loquitur linguis, seipsum ædificat. qui vero prophetat, Ecclesiam ædificat.

Qui plures ædificat przferendus est ei, qui pauciores. qui linguis loquitur se solum ædificat, qui vero propheta, totum Ecclesiasticum cœtum. Ergo hic illi præferendus est. quare prophetia linguis est anteponenda.

Velim autem omnes loqui linguis,

Prolepsis est, qua anticipat obie-

magis

magis tamen, vt prophetetis, Maior enim qui prophetat, quam qui loquitur linguis, nisi si interpretetur, vt Ecclesia ædificationem accipiat.

ctionem eorum qui verba Pauli tor quere poterant, ac si idiomata peregrina eximia dona Dei cōtemneret. quare magnifacere se testatur linguas, sed ita vt præferatur Prophetia. linguas tum demum vtiles esse, vbi accedit interpretatio, vt Ecclesia ædificationem accipiat.

Nunc vero fratres si veniam ad vos linguis loquens, quid vos iuuabo, nisi vo-
10 bis loquar, aut per reuelationem, aut per cognitionem, aut per Prophetiam, aut per doctrinam?

Quia fuerunt inter Corinthios, qui valde tumebant variorum idiomatum cognitione, horum fastum vt reprimat, seipsum exempli loco statuit, ac dicit se nihil vtilitatis afferre Ecclesiæ linguarum cognitione, nisi accedat interpretatio. Porrò voces quatuor, quas hic Paulus ponit, ita distinguo: quod reuelatione consecutus est quisquam, per Prophetiā dispensat, & doctrina cognitionē communicat. Vt ergo Prophetia effectus est reuelationis, ita caussa cognitionis est doctrina.

Quin & inanima sonum reddentia, siue tibia, siue cithara, nisi distinctionem
20 sonis dederint, quomodo cognoscetur quod tibia canitur aut cithara? etenim si incertam vocem tuba dederit, quis apparabitur ad bellum? sic & vos per linguam nisi significantem sermonem dederitis, quomodo intelligetur, quod dicitur? eritis enim in aërem loquentes.

His similitudinibus docet, idioma vulgo incognitum nihil omnino ędificare Ecclesiam. Quemadmodum enim sonus tibiæ aut citharæ, nisi certa modulatione distinguatur, temere editur: Ita lingua nisi accedit interpretatio, non ædificat Ecclesiam, sed qui ita loquitur peregrina lingua in aerem loquitur, aerem frustra verberans.

Tam multa verbi gratia genera vocum
30 sunt in mundo, & nullum horum mutum. Itaq; si nesciero vim vocis, ero ei qui loquitur barbarus, & qui loquitur apud me barbarus.

Species supra posuit: nunc idem verum esse in vniuerso genere docet. quicquid sonū illum edit in mundo, aliquid sono significat, Ergo in hominibus quoque habenda est ratio illius qui loquitur, ne audienti sit barbarus. & contra. Vocat autem barbarum eum, cuius sit ignotum & peregrinum idioma, vt apud Ouidium: *Barbarus hic ego sum, quia non intelligor vlli.*

Itaq; & vos quandoquidem sectatores estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ
40 quærite, vt excellatis.

Illatio exhortatoria, vt Corinthij dona spiritualia sectentur & ambiant ad ædificationem. Vocat autem hic spiritus ipsa varia spiritus χαρίσματα, vsitata Hebræis metonymia.

Quapropter qui loquitur lingua, oret vt interpretetur.

Ostendit modū quomodo linguæ cedant in Ecclesiæ ædificationē: nempe si accesserit donum interpretandi linguas. quod quia à Deo est, iubet vt à Deo petatur.

Nam si orem lingua, spiritus meus orat.
50 mens autem mea infructuosa est.

Quod in genere de linguis dixerat, nunc ad orationem transfert, & seipsum declinandæ inuidię caussa exempli loco statuit. Est autem sensus: Si ego in publico cœtu oro incognito Ecclesiæ idiomate, spiritus meus orat, id est, ex dono spiritus id quidem ago, sed mens mea, hoc est, precationis intelligentia, seu sensus, non pertingit ad Ecclesiam ædificandam, sed manet infructuosa, scilicet Ecclesiæ. Nam qui ita orat, seipsum ædificat, non Ecclesiam. Hinc æstimari potest, quo in loco habendi sint boatus canonicorum & monachorum, qui nec à se ipsis nec ab auditoribus intelliguntur, quare nequaquam preces sunt, sed mera Dei & Ecclesiæ Christi ludibria.

Quid igitur est? orabo spiritu, sed orabo & mente. psallam spiritu, sed psallam & mente.

Ne quis ex dictis inferret, donum spiritus precantium à Paulo contemni, anteuertit & vult vtrumque coniungi, nimirum vt & spiritus afflatu oremus, & simul studeamus, vt mens nostra, id est, precationis sensus intelligatur ab Ecclesia. loquitur enim de publicis precibus, quæ nunc fiunt à ministris verbi: quorum verba populus circumstans animo sequitur, & voto excipit. hęc ex diametro pugnant cum precandi ritu, qui in Ecclesijs Papisticis seruatur magna cum Dei contumelia.

Quandoquidem si benedixeris spiritu (scilicet solo absque intelligentia) is qui implet locum idiotæ, quomodo dicturus est Amen, ad tuam gratiarũ actionem? quandoquidem quid dicas nescit.

Quod de precibus dixit, idem ad gratiarum actioné transfert. ad quam totus cœtus circumstans tempore Apostoli, Amen dicere solebat, & voto sibi eandem applicare. Locum idiotæ implet, qui inter idiotas sedet, id est, priuatos, qui non publico ministerio fungebantur. facit ergo hic Paulus duos ordines in Ecclesia, nempe ministros & idiotas, horum partes erant in Ecclesia audire & assensum significare.

Nam tu quidem bene gratias agis, sed alius non ædificatur.

Præsumtio est, ne quis existimaret Paulum nullam gratiarũ actionem recipere, nisi quæ fieret omnibus nota lingua. Quare se eam probare testatur, sed vni tantum vtilem eam dicit & non toti cœtui.

Gratias ago DEO meo, quod magis quam vos omnes linguis loquor.

Ne quis calumniaretur Paulũ linguas extenuare ob imperitiam, anteuertit illam obiectionem, & se solum plus quam omnes Corinthios linguarum cognitione pollere asserit. & ne hoc quoq; in calumniam verterent, id donum Dei esse testatur dum ei gratias agit.

Sed in Ecclesia mallem quinque verba intelligentia mea loqui, vt alios informem, quam decem millia verborum lingua.

In cœtu Ecclesiastico præfert Prophetiam linguis, quia prophetia alijs est vtilis ad ędificationem. linguę non ædificant nisi eum, qui eas callet. vt per quinque verba pauca, ita per decem millia multa intelligit, certum enim numerum pro incerto more scripturæ posuit.

Fratres ne sitis pueri sensibus, sed malitia pueri sitis, sensibus autem perfecti. in lege scriptum est: varijs linguis & labijs varijs loquar populo huic, & ne sic quidem audient me dicit Dominus.

Superiora argumenta ad locũ vtilitatis referuntur. iam à dãno seu pœna subiecturus argumentum, ab exhortatione incipit. hortatur enim Corinthios, vt non sint pueri sensibus, id est, intelligentia rudes, vt qui verbum Dei auditum non intelligant magis quam infantes, sed pueri malitia, vt superbiam & fastum reliquaque vitia deponant, eisq; non magis addicti sint, quam recens nati infantes, Verum contra vt sint sensibus, id est, intelligentia (qua verbum Dei percipiunt) perfecti, id est, adulti, hoc est, tales qui verbum Dei auditum intelligant, meditentur, retineãt, ac iuxta illud vitam suam instituant. Hunc esse sensum exhortationis pręsentis patet ex Esaię testimonio. Nã Esaias eo loco reprehendit Iudæos, quod suo fastu & sceleribus effecerint, quod Deum sibi per Prophetas loquentem nõ intellexerint, magis quã pueri. Immo Deus visus est ijs barbarus & quasi peregrina lingua loquens, cum vitã ad verbi ipsius normã non formarent. Hic ergo locus, vt nos moneat quanti faciamus verbum Dei, quam auide illud audiamus, quam studiosi & intenti simus, vt à nobis intelligatur, iuxtaque illud & mens & vita nostra formetur: Ita iram Dei comminatur ijs qui pergentes in suis sceleribus, aurem verbo Dei non adhibent. futurum enim esse prędicit Propheta, Vt verbum aliquando auditum non magis intelligant, quã si barbara & peregrina lingua ijs proponeretur. Hac horrenda pœna puniuntur hodie plurimi, qui sępe quidem verbum audiunt, sed vitam suam iuxta eius normam non instituunt: quo scelere maius aliud nullum cogitari potest.

Linguæ igitur sunt signa non ijs, qui credunt, sed infidelibus: prophetia vero nõ infidelibus, sed credentibus.

Hęc conclusio obscura est, nisi consideretur ex sua peristasi. Primum ergo cõsiderandum est, linguarum donum non considerari hoc loco simpliciter & in sese, sed quatenus linguis abutebantur Corinthij in sacris cœtibus, neglecta & iacente Prophetia. Deinde, quod hic abusus linguarum peregrinarum cum non ædificatur Ecclesia, sit signum infidelibus, id est, testimonium infidelitatis, videlicet, quod illi qui ita abutuntur in sacris cœtibus peregrinis linguis, fide careát, atq; adeo maledictioni obnoxij sint. sed cõtra Prophetia, id est, prædicandi verbi Dei munus, sit sign ũ fidelibus, nempe benedictionis. Nam fides ex auditu verbi est. Auditus vero per verbum Dei, auditũ & intellectum. Quare vt talis linguarum abusus est maledictionis, qua Deus prophanos vlciscitur, signum: ita Prophetia benedictionis, qua Deus suos erudire dignatur, testimonium est. Ex his patet quid de Papistis, in quorũ templis tantum linguæ vulgo incognitæ sonant, iudicandum sit. Suppeditant enim isti horrendæ maledictionis Dei domestica exempla. Nam contenti boatibus templicis, prædicandi munus tanquã se indignum in alios reijciunt. Neque tamẽ ex his efficitur, nullũ prorsus vsum linguarũ licitum esse in templis. Nam Paulus tantũ cõtra illos agit, qui Prophetia omissa, linguis peregrinis in sacris cœtib⁹ abutebãtur.

Si igitur conuenerit Ecclesia in vnum, & omnes linguis loquantur, ingrediantur autem idiotæ aut infideles, nonne dicent vos furere? Sed si omnes prophetent, ingrediatur autem infidelis quispiam, aut idiota, arguitur ab omnibus, iudicatur ab omnibus, & ita occulta cordis eius manifesta fiunt, atq; ita procidens in faciem adorabit Deum, renuncians quod Deus vere in vobis sit.

Superius Apostolus contulit linguas & Prophetiam, quantũ ad vsum vtrorumq;, quantum ad domesticos, id est, Ecclesiæ membra attinet: nunc addit quid efficiant in peregrinis & infidelibus. summa autem sententiæ Paulinæ huc redit: linguarum abusus facit, vt exponantur Corinthij infidelium sannis, vt dicant ipsos furere, cũ in suis cœtibus resonent linguas peregrinas, magno labore, sine fructu. Verum cõtrà Prophetia primum efficit, vt arguantur infideles, id est, expauescant ad verbum Dei. Deinde, vt dijudicentur, id est, examinentur in suis conscientijs, dum in seipsos descendunt, & habito examine sibiipsis innotescunt. Tertio, vt occulta cordium ipsorum manifesta ipsis fiant, dum scilicet ex verbi Dei testimonio suo mala cognoscant, vnde pauor in corde & cõtritio exoritur. Quarto, vt procidant in faciem iam fide donati, ac Deum ex fide inuocent. Quinto, vt reddant vobis testimoniũ, quod Deus vere in vobis sit, & vos eius sitis populus. Obseruetur hoc Pauli testimoniũ de efficacia verbi Dei: cui simile illud est: viuus est sermo Dei & efficax & penetrantior quouis gladio vtrinque secante, pertingẽs ad diuisionem animę simul & spiritus, compagumq; & medullarum, discretor cogitationum cordis. Huius verbi diuini efficacia illustre exemplum habetur in actis Apostolicis, vbi ad concionem Petri tria hominũ millia ad fidem conuersa esse leguntur, ex his proinde manifestũ est, Prophetiam & verbi Dei prædicationem multis modis anteponendam esse linguis.

Quid igitur fratres? quoties conuenitis quisq; vestrum Psalmum habet, doctrinam habet, linguam habet, reuelationem habet, interpretationem habet, omnia ad ædificationem fiant.

Hactenus varijs rationibus docuit Prophetiam linguis præferendam esse, nunc commode modum subiungit vtendi ad ædificationem cum linguis tum Prophetia. ac primũ quod in principio capitis fecit, omnia ad ædificationem referenda monet. In distributione exempli caussa pauca genera charismatum recenset: vt de alijs idem iudicemus. ἕκαστος vnusquisque, hoc loco pro ὁ μὲν alius ponitur, ne quis singulos omnibus istis donis præditos fuisse arbitretur.

Siue lingua quis loquitur, fiat per duos, aut ad summum tres, idq; vicissim. vnus autem interpretetur, quod si non sit interpres, taceat in Ecclesia, sibijpsi vero

Quod in genere dixit, id nunc speciatim explicat, ac primum modum statuit ijs qui linguarum dono pollebant. Huiusmodi partes sunt quinq;.

loquatur & Deo.

1. Ne vltra tres ad summum in cœtu Ecclesiastico loquantur linguis, si omnino linguis vti ipsis placeat. est enim permissio non præceptum. 2. Vt non simul loquantur, sed alius post alium, vt se inuicē audire possint. quæ enim esset confusio, si plures diuersas linguas simul sonarent in sacris cœtibus? 3. Vt statim assit interpres, qui exponat Ecclesiæ quid sibi linguæ velint, quod nisi fiat non ædificatur Ecclesia. 4. Est præceptum vt omnino sileant linguæ in Ecclesia, nisi simul assit interpres. Hoc Pauli præceptum nullum locum habet in toto papatu. 5. Vt qui linguis donati sunt nisi habeant aut ipsi donū interpretādi, aut alius sit interpres sibi priuatim & Deo, qui ipsis hoc donū cōtulit loquātur.

10

Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & alij dijudicent. quod si alij fuerit reuelatum assidenti, prior taceat. potestis enim omnes singulatim prophetare, vt omnes discant & consolationem accipiant. Et spiritus prophetarum Prophetis subijciuntur.

Vt modum linguis statuit, ita nunc prophetiæ vsum ostendit. Primum vult duos aut tres ex Prophetis vicissim ꝓphetare. Deinde vult alios Prophetas iudices esse, ne quid proponatur, quod cum verbo DEI pugnet. Tertio vult etiā alijs locum dari, qui prophetandi munere valent. Quarto, concedit omnibus qui prophetiæ donum habent, prophetandi locum, sed seruato ordine iustæ gubernationis & spectata populi vtilitate. idq; in eum finem, vt omnes discant & consolationē accipiāt. Nemo enim tam doctus est inter ministros Dei quin audiendo alios & doctior fieri, & consolationē seu exhortationem (nam vtrumq; significat Græca vox παρακαλεῖσ) accipere possit. Quinto, vult spiritus Prophetarum (id est, doctrinam Prophetarum, quam afferunt spiritu Dei suggerente) subiectos esse Prophetis, hoc est, censuræ & examini Prophetarum, vt iuxta præceptum Iohannis probent, an spiritus sint ex Deo. Probatio autem hæc aliunde peti non debet, quam ex analogia fidei, quemadmodum Paulus docet Rom. 12. hoc est, tum demū probanda est Prophetia, si cum primis religionis axiomatis congruit, si cū fundamento, id est, symbolo Apostolico, quod Irenæus traditionem Apostolicam vocat, non pugnat. denique si facit ad alendam pietatem veram & charitatem sinceram inter homines.

20

30

Non enim est confusionis Deus, sed pacis, vt in omnibus Ecclesijs sanctorum.

Hæc ratio ad vtrumq; membrum, immo ad totam gubernationem Ecclesiasticam pertinet. Deus est autor ordinis & pacis. Ergo omnia in Ecclesia ordinate & ad pacem vult fieri Deus. Qui ergo confusioni & discordiæ studet, cum Deo bellum gerit. vt autem hæc ratio magis moueat Corinthios, addit exemplum aliarum Ecclesiarum Dei, quæ pacis & ordinis amātes sunt. Obseruandus locus, quod qui pacis & concordiæ non sunt amantes & studiosi, frustra se Ecclesiæ membra glorientur. hoc tamen ad pacem & concordiam, cuius fundamentum & vinculum est veritas Dei, referendum est.

40

Mulieres vestræ in Ecclesia sileant, nec enim permissum est vt loquantur, sed vt subditæ sint. quemadmodum & lex dicit.

Aliud adhuc vitium in Ecclesia Corinthiorum corrigit, nempe garrulitatem mulierum: quæ etiam in Ecclesia linguis loqui & prophetare voluerunt. Iubet proinde Apostolus, vt mulieres in publicis conuentibus taceant. Vt autem præceptū hoc maius pondus habeat, illud confirmat autoritate legis diuinæ, quæ iubet mulieres viris subiectas esse, Gene. 3. Sed quæ ratio est consequentiæ? Mulieres subiectæ esse debent, Ergo non debent in publico cœtu loqui. Docere in Ecclesia, autoritatem & veluti præfecturam quandam in Ecclesia habentis est. Sed hęc pugnat cum subiectione. Ergo cum mulieres subiectę esse debeant, non debent publicum in Ecclesia docendi munus sibi arripere.

50

Quod si quid discere volunt, domi suos maritos interrogent. turpe est enim mulieribus in Ecclesia loqui.

Anteuertit obiectionem. posset enim obijci: quid si discendi caussa loqui cupiant mulieres in cœtu publico? Respondet Paulus: domi interrogent maritos. & subiungit rationem à facti qualitate: nimirum, quod turpe sit mulieribus in cœtu loqui. sed qui sic? Propterea quod indecorum sit mulieribus perfecturam habere

supra

ſupra viros. Verum hoc vniuerſaliter intelligendum non eſt, ſed locum habet tantum vbi rite conſtituta eſt Eccleſiaſtica gubernatio. Nam alioqui tempore neceſsitatis non vetantur mulieres in publico cœtu loqui. Nam hic obſeruandum eſt diligenter, quod de ijs rebus agit Apoſtolus quæ ſeruiunt decoro & honeſtati in bene conſtituta republica.

An à vobis ſermo Dei profectus eſt? an ad vos ſolos deuenit?

Retundit faſtum Corinthiorum hac obiurgatiuncula, Qui reliquas Eccleſias præ ſe contemſerunt, quaſi ab eis initium haberet Eccleſia. Verum cum vtrumque ſit falſum, fruſtra Corinthios iſta ambitione tumere ſignificat Apoſtolus. Docemur ergo hoc loco, quod particulares Eccleſiæ non debeant aliæ alijs ſe præponere, ſed ſe inuicem potius amplecti, & cauere ne concordia ſcindatur propter res externas, aut cæremoniarum diſsimilitudinem, modo fundamentum maneat ſaluum.

Si quis videtur Propheta eſſe aut ſpiritualis, cognoſcat quæ ſcribo vobis, quod Domini ſint mandata. ſi quis autem ignorat, ignoret.

Monet ante concluſionem cum peritos tum imperitos. peritos quidem, vt ea quæ de εὐταξίᾳ Eccleſiaſtica ſcripſit, ſciant eſſe præcepta Dei, qui cõfuſionis non eſt autor: Imperitos vero & rudes, vt ſuam ignorantiam agnoſcant, neq; turbent Eccleſiam, ſed peritiorum iudicio acquieſcant. ſæpenumero enim turbæ in Eccleſijs oriũtur ex eo quod imperiti & ignari, nolint imperiti & ignari videri, ſed peritiorum & doctorum locum occupent. Quare, vt illum errorem tollat Paulus, ait: Qui ignorat ignoret, id eſt, ignorantiam ſuam agnoſcat. Verum quæſtio hic oritur: Cur Paulus vocet ea quæ hic ſcripſit mandata Domini, cum nullum verbum de ijs, nec in veteri nec in nouo teſtamento extet? Reſpondeo. Sunt mandata Domini, quæ hic à Paulo præcipiuntur, quantum quidẽ ad genus attinet, quatenus præcipiunt decorum & ordinem in Eccleſia publicæ ædificationis & pacis gratia. Verum quo ad circumſtantias attinet libera ſunt, vt res aliæ mediæ, quæ non perpetuo obligant niſi ad genus ipſum decori videlicet & ordinis. Deinde diſcernendum eſt inter mandata ſpectantia ad politiæ Eccleſiæ ſtatum, & præcepta moralia ad pietatem immediate pertinentia. Nam hæc duo genera diuerſimode obligant.

Itaque fratres æmulamini Prophetiam, & linguis loqui ne prohibeatis. Omnia decenter & ſecundum ordinem fiant.

Concluſio eſt præſentis diſputationis de linguis & Prophetia: quæ duo ita vult adhiberi in Eccleſia, vt ædificationi ſeruiant, decenter & ordine fiant. hoc dictum: Omnia decenter & ordine fiant, fundamentum eſt gubernationis Eccleſiaſticæ. quo vt decorum & ordo ad ædificationem mandatur, Ita prohibetur quicquid cum decoro & ordine pugnat. ex hoc fundamento, tanquam principio, primum vniuerſa gubernatio Eccleſiaſtica ſicut dixi, extrui debet. Deinde ex eo confirmatur, quod pię Eccleſiæ conſtitutiones ex ea parte cenſendæ ſint diuinæ, quatenus decoro & ordini ad ædificationem ſeruiunt. Obligant igitur ad obœdientiam ea parte etiam diuino iure. Tertium, quod liberum ſit Eccleſijs ritus ordinare, ſeruientes decoro & ordini, & eos rurſus mutare probabili de cauſſa, modo id quod diuinum eſt, id eſt, decorum & ordo retineatur. Quarto, quod vt traditiones impiæ omnino fugiendæ ſint, vt quæ ab autore confuſionis diabolo profectæ ſint: ita etiam traditiones inutiles, quæ ad ædificationem non faciunt, nequaquam pios ad obœdientiam obligant.

CAPVT XV.

Summa Capitis Decimiquinti.

Virtute reſurrectionis Chriſti nos olim excitandos, vt æternum immortales & beati viuamus, in hoc capite docet Apoſtolus,

Ordo & partes Capitis Decimiquinti.

Quatuor sunt huius capitis præcipuæ partes, quæ ad eundem scopum referuntur. 1. Est commonefactio de Euangelio, & eiusdem summaria quædam repetitio. 2. Contentio in qua confutatur error eorum, qui negarunt resurrectionem, & confirmatur vera sententia iusta confirmatione, aspersis nonnullis de effectibus resurrectionis Christi. 5. Est de modo, qualitate, ordine & fine exuscitandorum plena instructio. 4. Est conclusio exhortatoria, vt in hac doctrina maneant firmi & stabiles Corinthij. Est autem hoc caput ideo diligentius legendum & cognoscendum, quia nusquam melius aut perfectius traditur resurrectionis mysterium, adeo vt ad iustam methodum nihil prorsus desideretur. Quare & nos in eodem explicando erimus diligentiores.

EXEGESIS DECIMIQVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

NOTVM autem vobis facio fratres Euangelium, quod Euangelizaui vobis, quod & accepistis, in quo & statis, per quod etiam saluabimini, si quo sermone Euangelizauerim vobis tenetis, nisi frustra credidistis.

Exordiolo hoc sibi aditum facit ad expositionem sequentem: in qua repetitur summa Euangelij. Sunt autem quinque in hoc exordiolo præter amicam & fraternã compellationẽ, qua eos excitat ad attentionem. Primum testatur Apostolus se Euangelium Corinthios docuisse, ac eorum Apostolum fuisse. Deinde, approbat illorum studium qui prædicatum Euangelium alacriter receperunt. Tertium, laudat constantiã quod in recepto Euangelio perstiterint. Non enim satis est bene incœpisse, nisi quis in bene cœptis perseueret. Quartum, fructum Euangelij assignat salutem credentiũ. Quintum, monet de periculo defectionis, nempe quod salute excidant, si fidem abiecerint. Hęc breuiter eo pertinent, vt Corinthij non facile sinant se turbari ab ijs, qui Euangelium euertere conabantur, negantes resurrectionem mortuorum.

Tradidi enim vobis in primis quod & acceperam, quod Christus mortuus sit pro peccatis nostris iuxta scripturas & quod sepultus sit, & quod suscitatus sit tertia die secundum scripturas.

Materiam Euangelij exponit, nimirum mortem & resurrectionem Christi, id est, humiliationem passionis, qua satisfecit pro peccatis nostris: & exaltationem & triumphum, per quem nos victores constituit: modo in eum firma fide recubuerimus. Sepulturæ mentionem facit, quia est euidentissimum mortis argumentum. Quod autem non meminerit descensus ad inferos, ideo fit, quia est triumphi & victoriæ pars super serpente quem sua resurrectione prostrauit. Obseruanda est igitur hæc breuissima Euangelij summa, qualis & illa est, Rom. 4. Traditus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostri. Verum hic sciendum est, per mortem Christi intelligi omnia Christi mysteria, quæ ipsam præcesserunt, vt natiuitas, prædicatio, labores in docendo, accusationes, damnatio, crux, &c. Resurrectionis vero ex mortuis voce, comprehenditur quicquid post illam secutum est. Vt restitutio ad vitam æternam, perpetua gloria, & summa felicitas. Hæc nobis tum demum salutaria erunt, quando Christum fide possederimus iuxta illud Pauli, Si credideris in corde tuo, quod Deus ipsum excitarit ex mortuis, saluaberis. corde enim creditur ad iustitiam. Item, omnis qui inuocauerit nomen Domini saluabitur. Est enim inuocatio propria nota credentium.

Et quod Cæphæ visus fuit, Deinde ipsis duodecim, postea visus fuit plus quam quingentis fratribus simul, ex quibus plures manent ad hunc vsque diem, quidam etiam obdormierunt. Deinde, visus est Iacobo, Postea Apostolis omnibus. Postremo vero omnium veluti abortiuo fuit & mihi.

Quosdam adducit resurrectionis Domini testes αὐτόπτας, qui suis ipsorum oculis Dominum postquam excitatus est viderunt: vt horum testium testimonio confirmati de Domini resurrectione non dubitemus. Recitat autẽ hic præcipuas apparitiones sex, omissis alijs. apud Luc. 24. referunt discipuli illi duo, qui redierunt ex Emaus,

ex Emaus, quod apparuerit Petro. Cuius apparitionis mentionẽ hic facit Apostolus, duodecim, id est, designatis Apostolis apparuit referente Iohanne ter. semel absente Thoma, rursus semel præsente Thoma. Tertio piscantibus. Porrò cum Apostolus hic duodecim nominat, retinet receptam appellationem per synecdochen, tametsi iam Iudas mortuus erat. Tertia apparitio quam hic ponit Apostolus, est qua apparuit quingentis fratribus, id est, Christianis: de qua Pauli testimoniũ nobis sufficit. Nam alioqui nusquã in sacris historijs recitatur. Deinde, quando visus est Iacobo, ante ne ascensionem vel postea, incertum est. Tum dicit eũ omnibus Apostolis visum esse. per Apostolos non solum vndecim illos, sed etiam 70. illos discipulos, quibus erat etiã prædicandi munus cõmissum intelligo. Postremo dicit ipsum sibi quoq; visum, de qua apparitione & Lucas in Actis, & ipse aliquoties testatur. Marcus refert, quod sit primum visus Mariæ Magdalenæ, è qua eiecerat 7. dæmonia. Deinde, quod pluribus simul mulieribus sit visus. Lucas & Marcus testantur, quod apparuerit duob⁹ discipulis euntibus Emaus. His apparitionibus si addideris Prophetias, figuras, signa, vt terræmotum, sepulcrũ vacuum, lintea reperta, conciones angelorum, efficaciam Christi in credentibus, Spiritus sancti missionem, dona quibus Christus in cœlo sedens ornauit primitiuã Ecclesiam, stupẽda miracula quibus Apostoli fidẽ resurrectionis confirmarunt & obsignarunt, habes certam scientiam (vt Paulus loquitur 2. Corinth. 5.) resurrectionis Dominicæ. His ergo nos confirmati nõ moueamur vel diabolorum vel hominum mendacijs, qui fidem resurrectionis subruere in certissimã sui ipsorum perniciem moliuntur, sed potius consilio Pauli obtemperantes, perpetuo memores simus resuscitati CHRISTI: vt inde præsentissimum remedium aduersus omnes huius mundi ærumnas capiamus. Cæterũ resurrectionis articulo coniunctus est articulus ascensionis, de quo Dauid Psal. 67. & Paulus Ephes. 4. vt alia infinita testimonia omittam. & debet ascensio intelligi, vt verba sonant & Euangelistæ enarrãt, de naturali & physica sublatione in cœlum, id est, in cœlestem locum vbicunque est, ita vt Christus corporali locatione sit in aliquo loco vbicunq; vult. Hinc Cyprianus: ascendit in cœlos, non vbi verbũ Deus antea non fuerat, quippe qui erat semper in cœlo & manebat cum patre, sed vbi verbum caro factum nõ sedebat, id est, vbi corpus antea non habuerat corporalem locationem. Hunc articulum qui sophistica illudere tentant, euertunt fidem, & veram Christi humanitatem negant.

Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, propterea quod persecutus sum Ecclesiã Dei.

Cur se abortiuũ dixerit, rationem reddit: nimirum quod ex persecutore sit factus Apostolus. Ex his ergo patet, quid velit per abortiuum significare. nempe, vt seipsum interpretatur, hominem contemptum propter suam in Ecclesiam sæuitiam. Obseruetur exemplum diuinæ clementiæ, qui quantumuis magnos peccatores in gratiam recipit. Nam vult Deus omnes homines saluos fieri. non vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat.

Sed gratia Dei sum, id quod sum, & gratia eius non fuit in me inanis.

Hæc necessaria prolepsis est, ne tanquã minimi momenti apparitionem Paulo factam aspernentur. Discernit enim inter se, gratia destitutum, & iam gratia donatũ Deoq; reconciliatum. Homo quidem ex se & in se nihil quod Deo vere probari potest efficere valet, sed gratia Dei efficitur vtile & salutare organon. Deinde obseruandum & hoc est, quod gratiam assecutus acceptum ferat eidem gratiæ, quicquid boni in vsum Ecclesiæ facit. vnde nos sumamus catholicam doctrinam, quod vt sine gratia nihil valeamus nisi malum: ita cõsecuti gratiam eadem operante, nos idonei ad agendum reddamur.

Sed amplius quam illi omnes laboraui, non ego tamen, sed gratia Dei quæ mecum est.

Quod non fuerit gratia Dei in se inanis ostendit ex eo, quod plus laborauerit quã omnes reliqui Apostoli. Verum ne quis gloriosi⁹ hoc dictum obijceret, mox corrigit. & omnia gratiæ diuinæ tribuit. Vetus interpres omisit articulum ἡ & reddit, & gratia Dei mecum. quasi Paulus partem gratiæ, partem suis proprijs tribueret viribus. Vnde Papistæ suũ extruxerunt de Libero Arbitrio commentũ. sed circumstantia loci etiamsi abesset articulus, eos refutat. Nam quis non videt Paulũ nihil plane sibi tribuere, nisi quod fuerit persecutor Ecclesiæ. Quod autem organon sit factus salutare, soli gratiæ diuinæ acceptum refert. significat autem hic Gratia, & caussam & effectum, nempe fauo-

rem Dei quo in Apoſtolum cooptatus eſt, & virtutem qua iam potuit aliquid Deo gratum in Apoſtolatu facere.

Et ego igitur & illi ſic prædicamus, & ita credidiſtis.

Concluſio commonefactionis de ſumma Euangelij, quam vnanimi conſenſu Apoſtoli prædicarunt. Ita inquit prædicamus, nempe Chriſtum mortuum pro peccatis, ſepultum & excitatum tertio die. Ita vos quoque credidiſtis conuicti ſcripturarum & miraculorum teſtimonijs. Porrò reſpectu ſequentium hæc concluſio propoſitionis locum occupat, ac ſi diceret, Chriſtus igitur vere excitatus eſt.

Quod ſi Chriſtus prædicatur ex mortuis ſuſcitatus eſſe, quomodo dicunt quidam inter vos non eſſe reſurrectionem mortuorum.

Cõfirmatio eſt reſurrectionis mortuorum, ab ipſius vera cauſſa & fundamento ſumta. Chriſtus reſurrexit à mortuis, ergo mortui ſurgent. Conſequentia inde patet, quod poſita ſufficienti cauſſa in actu, ſequatur effectus ſuo ordine & tempore.

Nam ſi reſurrectio mortuorum non eſt, Chriſtus quoque non reſuſcitatus eſt.

Ab inficiatione propoſitionis colligit abſurdum, vnde rurſus inficiatio deſtruitur: ſi reſurrectio mortuorum non eſt, neque Chriſtus reſurrexit, At Chriſtus reſurrexit, Igitur eſt reſurrectio mortuorum. ſola propoſitio ponitur.

Quod ſi Chriſtus non eſt ſuſcitatus, inanis eſt prædicatio noſtra: inanis autem eſt & fides veſtra. inuenimur autem & falſi teſtes, quod teſtificati ſumus de DEO, quod ſuſcitarit Chriſtum, quem non ſuſcitauit, ſi videlicet mortui non ſuſcitantur. nam ſi mortui non ſuſcitantur, Chriſtus quoque non eſt ſuſcitatus. quod ſi Chriſtus non eſt ſuſcitatus, fides veſtra inanis eſt, adhuc eſtis in peccatis veſtris, nempe qui & obdormierunt in Chriſto, perierunt.

Multas abſurdas colligit hypotheſes ex negata reſurrectione Chriſti, ex quarum abſurditate colligit negatæ propoſitionis veritatem. Nam ea eſt natura rerum immota. A quocunque falſi aliquid aut abſurdi colligitur in bona conſequentia, neceſſe eſt illud quoq; falſum & abſurdum eſſe, & eius contrarium ſiue cõtradictorium eſſe verum. Colligit autem in hac pericopa quinque abſurdas hypotheſes ex negata reſurrectione Domini. quarum prima eſt, quod Apoſtolorũ prædicatio ſtupendis miraculis cõfirmata, ſit inanis. 2. Quod fides quæ verbum prædicatum recipit, ſit fruſtranea. 3. Quod non ſolum ipſi, verumetiam ipſe Deus ſit falſus & mendax teſtis de ſuo filio. 4. Quod credentes cõtra manifeſta oracula Dei ſint adhuc in peccatis ſuis, obnoxij irę Dei & damnationi. 5. Quod qui in fide Chriſti obdormierunt, cõtra promiſsiones diuinas perierint prorſus, non ſecus atq; alij qui Chriſtum non agnouerunt. Verum cum clara voce Dei, cõſenſu perpetuo Eccleſiæ, & ſtupendis miraculis demonſtretur harum hypotheſium falſitas, neceſſe eſt eam propoſitioné, ex qua immota conſequentia concluditur iſta falſitas, falſam & abſurdam, quæ eſt hæc: Chriſtus non ſuſcitatus eſt à mortuis. quod ſi auté hæc falſa & abſurda eſt, eius contradictoria, quæ eſt, Chriſtus eſt excitatus ex mortuis, eſt vera & immota. ex qua veritas principalis propoſitionis infertur: nimirum quod mortui reſurgent. atq; ita Paulus obliquo quodam ductu principalem propoſitionem colligit.

Si in hac ſolum vita ſpem in Chriſto habemus, miſerrimi omnium hominum ſumus.

Si reſurrectio mortuorum non eſt, ſpes promiſsionũ cum hac vita finit. quod ſi ita ſit, neceſſe eſt Chriſtianos omnium hominũ miſerrimos eſſe, vt qui tot mala in hac vita ſuſtinent Chriſti & Euangelij cauſſa. Verum cum Deus promiſerit conſolationem, liberationem & compenſationem ærumnarum huius vitę, ſpes in Chriſto non perit in hac vita. quare vt ſperatis potiamur bonis, neceſſe eſt vt à mortuis reſurgamus. verum ſi quis obiecerit, quod anima immortalis cum ſit, poſsit ea bona percipere etiamſi corpus non reſurgat. Reſpondeo nullam felicitatem, nec corpori nec animæ promiſſam eſſe, niſi in Chriſto mortuo & reſuſcitato.

Nunc

Nunc autem Christus suscitatus est ex mortuis, primitiæ corũ qui obdormierunt.

Assumsit propositionem supra probatam, nempe quod Christus suscitatus sit ex mortuis, vt ostendat quomodo illud sequatur, quod mortui excitabuntur, ac primũ argumentum à figura seu typo veteris legis petit. primitiæ dicatæ Deo reliquos quoq; fructus sanctificarunt. sed Christus est eorum qui obdormierunt primitiæ. ergo qui obdormierunt in Deo per illum cõsecrati sunt Deo. vt ergo ille excitatus est ex mortuis: ita quoq; & alij post eum suo tempore excitabuntur. significatur autem metaphora primitiarum & caussa & ordo resurrectionis. Theodoretus per primitias aperte massam ostendit. primitiæ enim eandem habent naturã cum 10 illo cuius sunt primitiæ.

Postquam enim per hominem mors, per hominem quoque resurrectio mortuorum, sicut enim per Adam omnes moriuntur, Sic & in Christo omnes viuificabuntur.

Dixit Christum fuisse primitias resurgentium, id nunc probat ex collatione contrariarũ caussarũ in contrarijs effectibus, Contrariæ caussæ sunt Adam & Christus. harum caussarum contrarij effectus sunt mors & vita. quemadmodũ igitur per Adam peccantem mors venit: Ita per Christum iustum vita. sicuti Apostolus ad Rom. 5. Quemadmo-20 dum per inobœdientiam vnius multi sunt constituti peccatores: ita vnius iusticia multi constituentur iusti. Peccati quidem stipendium mors, Iusticiæ vero donum vita æterna in Christo Iesu. Cæterum sciendum est hic figuram esse, quæ vocatur communicatio idiomatum. Nam quod vtriusq; naturæ est & officij, tribuitur personæ sub appellatione humanæ naturæ: quam æterna persona assumsit, vt iusticiæ Dei satisfaceret. Est enim Christus autor vitæ & salutis secundum vtramq; naturam.

Vnusquisq; autem in proprio ordine. primitiæ Christus, deinde qui Christi sunt in aduentu eius.

Discrimen facit inter effectus caussarum contrariarum, quo ad tempus attinet. vt ita obiectioni occurrat, huic videlicet: Omnes mortui sunt per 30 Adam vel in vtero materno. Ergo vitæ reparatio per Christum non deberet deferri. Respondet, discrimẽ esse. Nam vt in fructibus primitiæ & reliqui fructus colliguntur quidem omnes, sed suo ordine singuli. Christus vt primitiæ resurrexit, nos vero vt fructus reliqui resurgemus in aduentu ipsius, atq; tunc æternum consecrati Deo viuemus.

Postea finis, quando tradiderit regnum Deo & patri, cum aboleuerit omnem potestatem & virtutem.

Docet finem & metam cursus nostri fore, vbi aduenerit Dominus, cũ aboleuerit omnem principatum, scilicet cuius vsus est in hac mortali vita. 40 & tradiderit regnum DEO & patri. id est, DEO qui est pater. idq; non secundum diuinam naturam, qua vna cum patre & Spiritu sancto æqualiter regnabit in æternum. Sed secundum officij administrationem in Ecclesia. Porrò Christi regnum de quo hic loquitur, duas partes habet, gubernationem fidelium, & debellationem contumacium hostium Christi, diabolorum & impiorum hominum.

Oportet enim ipsum regnare, donec posuerit omnes inimicos suos sub pedes suos, nouissimus destruetur hostis mors, omnia enim subiecit sub pedes suos.

Petitis testimonijs ex Psal. 110. & Psal. 8. à perfectione seu integritate regni Christi, probat mortuorum resurrectionẽ. Christus tum demum patri regnum tradet, vbi secundum scri-50 pturas omnia fuerint subiecta pedibus eius, & omnes eius hostes fuerint deuicti. sed mors nouissimus hostis, nondum plene victa est, nisi quantum ad caussam: quę mors abolebitur per mortuorum resurrectionem, cum aduenerit Dominus ad iudicium. Proinde ratio imperij Christi requirit, vt tandem deuicta morte, resurgamus ad æternam & beatam vitam.

Cum omnia dixerit, clarum est, quod omnia sint subiecta, præter eum qui omnia illi subiecit. Cum autem subiecerit il-

Vrget vniuersalem propositionem, ex Psalmo 110. & 8. petitam, vt mortem aliquando omnino subijciẽdam

li om-

omnia, Tum & filius ei subijcietur, qui illi subiecit omnia, vt sit Deus omnia in omnibus.

doceat: quod cum factum fuerit, Christus quoq; patri subijcietur, quatenus ipse Christus cum sua Ecclesia vnum corpus constituat: quod corpus Dei contemplatione felix & beatum perpetuo fruetur, vt sit omnia Deus in omnibus, id est, vt omnia ad Deum tanquam vnicũ suum principium & finem reducantur, & illi deuinciantur. Loquitur autem de pijs tantum, non de diabolis & impijs, quos quidã ex hoc loco saluandos aliquando perperam concluserunt. Interim vero Christus semper eminebit, tum quia est Deus Patri & Spiritui sancto in omnibus æqualis, tum quia Ecclesiæ caput est.

10

Quid alioqui faciunt, qui baptizantur pro mortuis? Si omnino mortui non suscitantur, quid etiam baptizantur pro mortuis?

Argumentum hoc desumtum est à cõsuetudine Catechumenorum, qui cum in certum mortis periculũ inciderent, & omnino de vita desperarẽt, petebant baptismum, vt secum ferrẽt salutis suæ obsignationem. Baptizantur ergo pro mortuis, qui ita baptizantur, vt sibi mortuis & non viuis prosit illorũ baptismus, vt qui paulo ante mortem baptizarentur. Nã hi certe, si nulla est corporum resurrectio, frustra baptizantur. Hic præsentis argumẽtationis verus sensus est. quemadmodum Epiphanius, libro primo, Tomo.2. aduersus Cerinthianos, his verbis testatur: Et hac de caussa traditio, quæ ad nos deuenit, eundem sanctum A- 20 postolum dixisse ait: Si omnino mortui non resurgent, cur baptizantur pro mortuis? Cęterum alij recte interpretantes hoc dictum dicunt, quod morti vicini, si fuerint in pietatis doctrina instructi, ob hanc spem ante obitũ lauacro digni fiant. ostendentes, quod qui mortuus est etiam resurget, & ob id indiget remißione peccatorũ per lauacrum. Hactenus Epiphanius. Aliorum expositionem, qui vel pro mortuis, interpretantur vice mortuorum: vel pro mortuis id super sepulcra mortuorum exponunt, reijcio. Quia Paulus nequaquam hos superstitiosos ritus sine graui reprehensione præterijsset. Sunt qui argumentũ ductum putant à generali fine baptismi, vt baptizari pro mortuis idem declaret, atq; baptizari, vt mors ipsa extinguatur, siue in resurrectionẽ à mortuis. cuius nimirũ symbolum est baptismus, Rom.6. Hic quidem sensus bonus & pius est, sed forma verborum Pauli eum non vi- 30 detur recipere: quare interpretationem primo loco signatam præferendam iudico.

Quid etiam nos periclitamur omni hora? quotidie morior per nostram gloriam fratres, quam habeo in CHRISTO IESV Domino nostro. si secundum hominem pugnaui ad bestias Ephesi, quid mihi vtilitatis, si mortui non suscitantur?

Argumentum à suo exemplo petit. cuius hæc vis est: Si tantum spectarem hanc vitam, & non existimarem me aliquando suscitatum iri, plusquam stultus, immo insanus essem, qui tot pericula adirem, quotidie mortis periculis obijcerer, adeo quod etiam bestijs obiectus fuerim, vt contra illas in 40 spectaculum pugnarem. Hęc adeo grauia & ingentia pericula nequaquam subirem, si non statuerem in alia vita mihi præmium horũ certaminum esse repositum. Hæc summa argumenti Paulini est. Periclitari omni hora & quotidie mori pro eodem accipit, nisi quod posterius grauius videatur & specialius sit. quotidie enim mori, est mortis periculo perpetuo obijci. Per gloriam nostram, Iuramentum est, quo confirmatur quod dixit de periculo, in quo aßidue fuit. Gloriæ autem ideo meminit, vt & admoneat Corinthios de gloriosa post hanc mortem vita, & eandem opponat ignominiæ quã pati coguntur pij, donec in hac vita fuerint. Secundum hominem, id est, huius vitę respectu tantum, non cogitans de futura gloria quæ reposita est in cœlo legitime certantibus. Historia Pauli pugnantis cõtra bestias nullibi extat, nisi hic: quare quidam hæc metaphorice intelligit de furiosis Iudæis, quos ex- 50 citauit Ephesi Demetrius contra Apostolum. vt legitur Acto. capite 9.

Edamus & bibamus, cras enim moriemur.

Antithesis est proximi argumenti, sumta ex prouerbio familiari Epicureis: cuius etiam meminit Esaias 22. capite, cuius sensus hic est: Si non esset resurrectio mortuorum, in qua præmia iustis & pœnæ iniustis reddentur, præsentis vitæ voluptas nõ esset negligenda, Immo sapienter vitam instituerent Epicurei, qui propterea quod putãt mortem omnium rerũ extremam & vltimam clausulam esse, iudicant indulgendũ esse huius vitæ voluptatibus. Verum cũ id non

facio,

facio, longe aliud quàm Epicurei sentio de vitæ præsentis voluptatibus & de mortuorum resurrectione.

Ne seducamini, Mores bonos colloquia corrumpunt mala.

In medio doctrinę exhortationem more Prophetico & Apostolico intertexuit: quo doctrina efficacius accõmodetur auditoribus, Propositio exhortationis est, ne sinant se seduci Corinthij Epicureorum πιθανολογίαις. Rationẽ propositionis sumit à dicto Menandri, ex comœdia cui nomen est Thadia, quemadmodum quidam Græcus Scoliastes annotauit. Est autem versus Iam- 10 bicus senarius, continens grauissimam doctrinam & admonitionem, nimirum quod bonis moribus nõ sit aliunde magis periculum, quam ex prauorum hominum colloquio. quare tales fugiendi sunt, non secus atque omnis pietatis & honestatis pestes.

Euigilate iuste, & ne peccetis.

Exhortationem specialem ad genus transfert, In voce ἐκνήφειν consideranda est metaphora. Dicitur autem τὸ ἐκνήφειν proprie de ebrijs qui à somno demum fiunt sobrij. indulgentes igitur peccato confert ebrijs, qui turbato cerebro nihil non imprudenter agunt. Vult ergo Apostolus, vt de somno peccati euigilemus, quo iam vacare liceat iusticiæ, id est, (vt Hebraica antithesi explicat) quo amplius non peccemus.

20

Ignorantiam Dei quidam habent.

Ratio cur multi peccati ebrietati indulgeant, nimirum quod non norunt Deum: non statuunt ipsum præsentem inspectorem omnium actionum interiorum & exteriorum: non cogitant Deum vindicem scelerum esse. adeo cœca ignoratione Dei laborant, Quare turpe fuerit tales sectari magistros.

Ad pudorem vobis incutiendum loquor.

Hoc est, hæc ideo à me dicuntur, vt vos pudeat istos sectari magistros, qui cum Deũ non norunt, nihil recte de rebus diuinis differere possunt.

30

At dicet aliquis, quomodo suscitantur mortui? quali autem corpore prodeunt?

Transit ad tertiã huius capitis partem, quã supra dixi continere doctrinã de modo, qualitate, ordine & fine exuscitandorũ. propositio figurata est interrogatione, quo aptius cohæreat cũ superiorib.

Demens, tu quod seminas non viuificatur nisi mortuum fuerit, & quod seminas 40 non corpus, quod nascetur, seminas, sed nudum granum: Exempli caussa, tritici aut alicuius reliquorum. Deus autem illi dat corpus quemadmodum voluerit, & vnicuique seminum proprium corpus.

Pulcerrima similitudine & maxime apposita modum resurrectionis ostendit, Corinthios ipsos adeoq; pios omnes deducens ad resurrectionis quandam imaginem in natura rerum propositam. Quemadmodum, inquit, semen coniectum in terram & veluti sepultum, non prius viuificatur quam mortuum, id est, corruptum fuerit, & tum prodit multo nobilius, mutata qualitate non substantia. atq; hoc est, quod ait: non corpus quod nascetur seminas, sed nudũ granum, Ita corpora nostra, sunt semen Dei, quæ non viuificantur nisi prius sepulta fuerint, & tum prodibunt multo nobiliora, eadem quidem substantia, sed mutata qualitate. Hæc summa similitudinis est, cuius alterũ membrum 50 videlicet ἀπόδοσις paulò post sequitur, vbi ait: Ita & corpora nostra. Verum multa interponit illustrandi gratia. Cum autem addit, Vnicuiq; seminum suum corpus: significat, quod quemadmodum ex tritici semine oriatur triticũ, ex hordei semine hordeum &c. Ita hominum corporibus sepultis ipsi homines in resurrectione ad vitã prodeant, suis proprijs corporibus. Hic obseruemus, quæ sunt similia in partibus quæ hic cõferuntur, & quæ sunt dissimilia. Prima itaq; similitudo est in caussa. Nam vt Dei potentia semina cõiecta in terram viuificantur: ita eiusdem Dei virtute humana corpora iuxta decretũ Dei resurgent. Deinde, vt vitam seminum præcedit mors & corruptio. Ita nostra resurrectio non fiet nisi prius corpora nostra corrupta fuerint, exceptis ijs, qui adhuc viuent veniente Domino ad iudicium. Præterea, vt idem corpus seminis surgit, mutata qualitate, & mutata ariditate in viriditatem

riditatem quandam iucundiſsimã & pulcerrimam, Ita corpora noſtra mortalitate exuta, ſurgent ad immortalem vitam & gloriam, vt ſint futura σύμμορφα glorioſo corpori Chriſti. Poſtremo, vt ex quolibet ſemine, eiuſdem ſeminis, corpus exoritur, Ita eadem corpora hominum, quæ humo condita iacuerunt, prodibunt in reſurrectionē vitæ. At diſsimilia ſunt: Primum in hoc, Ex vnius ſeminis corpore naſcuntur multa corpora, ſed non ſic in humanis corporibus futurum eſt. Surgent enim eadem humana corpora, non multiplicata numero. Deinde, ſeminum corpora viuificantur & exuſcitantur rurſus moritura: ſed aliter ſe habet cum humanis corporibus, quæ ſurgent ad immortalem gloriam, non amplius corruptioni obnoxia.

Non omnis caro eadem caro, ſed alia quidem caro hominum, alia verò caro pecorum, alia autem piſcium, alia vero volucrium. Et ſunt corpora cœleſtia & terreſtria: Sed alia quidem cœleſtium gloria, alia verò terreſtrium, alia gloria ſolis, alia gloria lunę, & alia gloria ſtellarum. Stella enim à ſtella differt in gloria.

Duo docet hac comparatione. primum, quod eadem corpora reſurgēt. Deinde, diſcrimen inter ea corpora, quæ nunc habemus, & eadem cum ea recipiemus. Quod ſane diſcrimen ſolummodo in qualitate poſitum eſt. Quantum autem ad primum attinet, hic ſenſus eſt, Quemadmodum non omnis caro eſt eadem caro (ſcilicet quo ab ſubſtantiam attinet) ſed ex ſemine hominis naſcitur caro hominis: ex ſemine piſciū naſcitur caro piſcium: ex ſemine volucrium naſcitur caro volucrium, &c. Ita ex corporibus humanis ſepultis, in reſurrectione mortuorum non prodibunt diuerſorū animantium corpora, ſed eadem humana exuſcitabuntur corpora. atq; ita illuſtrat quod ſupra dixit: Vnicuiq; ſeminum ſuum corpus, quantum ſcilicet ad ſubſtantiam attinet. Quantum ad ſecundum attinet, hæc eſt comparationis ſumma, Quemadmodum maximū eſt diſcrimen inter corpora cœleſtia & terreſtria, id eſt, ea, quæ in cœlo conſpiciuntur, & ea quæ hic in terra ſunt. Nam illa his multo maiorem gloriam & honorem habent: Ita maxima erit differentia inter ea corpora, quæ hic circumferimus, & eadē donata immortalitatis gloria. Deinde quemadmodū in cœlo non eſt eadem omniū corporum cœleſtium gloria. Nam alia eſt gloria ſolis, alia lunæ, & reliquæ ſtellæ inter ſe differunt: ita in reſurrectione mortuorū diuerſi erunt honoris & glorię in ſanctis gradus: Id quod etiam Danielis cōprobatur teſtimonio, qui ait: Et multi de his qui dormiunt in terrę puluere euigilabunt. Alij ad vitam æternam, & alij ad opprobria & contemtū ſempiternum. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti, & qui ad iuſticiam erudiunt multos, ſicut ſtellæ in perpetuas æternitates.

Ita & reſurrectio mortuorum. ſeminatur in corruptione, reſurget in incorruptione: ſeminatur in ignominia, ſurget in gloria: ſeminatur in infirmitate, ſurget in potētia: ſeminatur corpus animale, ſurget corpus ſpirituale.

Ἀπόδοσις ſeu accommodatio ſimilitudinis, in qua antitheſin facit quadruplicē eiuſdem corporis, videlicet reſpectu ſtatus huius vitę & futuri ſtatus, poſt reſurrectionem. Hic corpus eſt corruptioni obnoxium, ignominioſum, infirmum, animale: Illic erit incorruptum, glorioſum, potens, ſpirituale. Hæc Epitheta ex antitheſi facile intelliguntur. Quod hic humana corpora ſint corruptioni obnoxia & ignominioſa, id eſt, ſplēdoris & honoris expertia, docent morbi & ſepulcra. quid enim fœdius cadauere, à quo viui plane abhorrent. Si ſpectetur corporis in terra putreſcentis ignominia, quid quæſo turpius? fit enim eſca vermium: immo inde vermes & pediculi naſcūtur. Deinde, ſi corpus hominis ſpectas, vt animale eſt, id eſt, quatenus anima ipſi vitales facultates, eaſq; imbecilles & tēporarias præbet, eſt corruptioni obnoxium, ſordidum, mille modis deniq; infirmū, præſertim cū anima deſtitutum ſeminatur, id eſt, ſepelitur homo, qui animalis fuerat. Verū cōtra, exuſcitatū ex mortuis corpus erit liberum à corruptione, liberū ab ignominia, liberū à priori infirmitate, vt viciſsitudini varię nequaquam ſit obnoxiū, erit quoq; ſpirituale, diuinæ naturæ particeps: vnde fit, vt eiuſmodi corpus ſit æternum, glorioſum, ſplendidum. Hæc igitur Epitheta animale & ſpirituale, nō ad ſubſtantiam corporū referentur, ſed ad cauſſas & qualitates. Cauſſæ ſunt anima & ſpiritus, illa in priori corpore, hic in poſteriori dominabitur. Qualitates ſunt, animalem eſſe, quod conuenit homini in hac vita: ſpiritualē eſſe, quod conuenit homini in futura vita. Hęc gloria, quæ contingit corporibus noſtris, non ſolum conſolari nos debet in morbis, cōtemtu

& mor-

& morte, verumetiam monebit vt sanctorum corpora in honore habeamus, ea honorifice terræ mandemus, mundaq; seruemus loca vbi sunt sanctorū sepulcra: quæ loca cœmeteria ideo dicuntur, quia ibi sanctorū corpora veluti cōsopita iacent, donec tuba Archangeli excitabuntur. sequamur itaq; exempla sanctorū Patrum, Patriarcharum & piorū regum, qui maximā curam habuerunt hortorum, in quibus collocata erant sepulcra piorum. Verum contra impiorum & hostium Dei corpora destinata perpetuæ ignominiæ, non sunt à pijs nec honorifice deducēda, nec cum sanctorum corporibus sepelienda. Nam Esaias ait: Non habebit consortium cum eis in sepultura.

10 Est corpus animale, est & spirituale, sicut etiam scriptum est: factus est primus homo Adam in animam viuentem, Postremus Adam in animam viuificantem.

Comparationē positam confirmat à caussis. Adam caussa est animalis hominis. nam tales ab eo nascuntur qualis ipse fuit. Christus caussa est spiritualis hominis. Tales enim per consummatam regenerationē nascuntur ex eo, qualis ipse iam est excitatus ex mortuis. Verum hic tria notanda sunt, Vnum, qualitatem animalem sic in nos esse ab Adamo propagatam, vt corpus duntaxat ex eius substantia acceperimus, Animā vero nō item. adeoq; Apostolum non dicere Adamum factū esse in animam viuificantem, sed in animam viuentem, aduersus eos, qui animam voluerunt à traduce deriuari. Alterum est, Christum quoq; ad temp9
20 fuisse in animā viuentem, excepto peccato, spiritu scilicet in eo vim integram non exerente, donec omni infirmitare superata gloriosus resurgeret, & in cœlo ad dexteram patris sederet, eoq; respectu à Paulo sic cōsiderari, & nos quoq; in illo. Tertiū, sic esse spirituale Christi corpus non substantia, sed qualitate, id est, æternum, gloriosum, potens, vt hac à spiritu, id est, diuina natura accipiat hypostatice, id est, personaliter ipsius corpori & animæ iā tum coniuncta, cum verbum fieret caro: nostra vero corpora fore spiritualia non nouę alicuius partis adiunctione, quæ spiritus dicatur, sed ipsius spiritus, id est, diuinæ naturæ Christi virtute, idq; non per hypostaticam vnionem, sed particicipationem. Cuius erit vinculū idem ille spiritus, qui iam efficit, vt illum quamuis in cœlo sedētem, fide tamen amplexi spe possideamus in terris, tunc vero efficiet, vt illo præsente præsentes perfruamur.
30

Ac non prius, quod spirituale est, sed quod animale, Deinde, quod spirituale.

Ostendit ex caussarum ordine necessariū esse, vt prius nascamur animales homines, quam renascamur in spirituales. vt enim primus Adam noster parens est, quatenus nascimur animales homines, Ita Christus qui secundus est Adam, nos suo regenerat spiritu. Quare animale præcedit id quod est spirituale, tempore & origine.

Primus homo è terra, terrenus, Secundus homo ipse Dominus, è cœlo. qualis ter-
40 renus ille, tales & qui terreni sunt: & qualis ille cœlestis, tales qui cœlestes sunt: & sicut gestauimus imaginem terreni, gestabimus etiam imaginem cœlestis.

Clarißima est hæc collatio. Primū cōfert caussas in suis qualitatibus. Deinde, confert effectus in qualitatibus quas à caussis mutuantur. Tum concludit propositionē, de qua in hoc capite late disputatum est: nimirum, quod quemadmodum in hac vita gestauimus imaginē Adæ, quatenus ab eo prognati corruptioni obnoxij sumus: Ita gestabimus aliquando imaginē Christi exuscitati à mortuis. videlicet, cum corpora nostra cōformia erunt glorioso ipsius corpori. Primo collationis membro abusi sunt Manichęi, dicētes Christum corpus suum è cœlo attulisse in
50 vterum virginis, Id quod vt falsißimum est, ita pugnat manifeste cū sententia Pauli, qui hic non de materia diuersorū corporum loquitur, sed de qualitatibus, pro respectu diuersorum statuū eorundem corporum. Primus homo terrenus est, vt qui sapiat terrena, rebus terrenis addictus, & corruptioni obnoxius. Secundus è cœlo, cœlestis, id est, sapit cœlestia, rebus cœlestibus addictus est, & immortalis. At locus hic designatur, cum ait: E cœlo. Verum quidē est, sed obserua orationis formam. Secundus homo, ipse Dominus è cœlo. Proinde per communicationem idiomatum intelligendum est, hoc modo: Secundus homo est de cœlo, quia hic secundus homo est etiam Deus & Dominus cœlestis. similis est locutio Iohan. 3. Nemo ascendit in cœlum, nisi filius hominis, qui descendit de cœlo.

Hoc autem dico fratres, quod caro &

Exegesis est superioris sententiæ.

sanguis

sanguis regni Dei hæreditatem accipere non possunt, neq; corruptio incorruptionem possidebit.

clare enim enunciat, corpus hoc animale cum qualitatibus quas nunc habet, nequaquam posse gloriæ immortalitatis fieri particeps, sed necesse est vt ex terreno fiat cœleste: ex animali, spirituale: non quidem mutata substantia, sed immutatis qualitatibus. Hunc esse verũ huius loci sensum, apparet ex eo quod sequitur de corruptiõe & incorruptione. Et Paulus infra dicit. Oportet corruptibile hoc induere incorruptibilitatem, & mortale hoc induere immortalitatem. Pręterea Epiphanius Manichęos refutans, qui ex hoc loco negarunt resurrectionem corporum, ait: non de carne hac quæ laboribus fatiganda est, quæ sanctificata est & Deo complacuit: sed de ea quæ in peccatis versata est, dictum Apostoli intelligendum. 10

Ecce mysterium vobis dico, non omnes quidem dormiemus, sed omnes mutabimur in momento, in ictu oculi ad vltimam tubam. Canet enim tuba & mortui suscitabuntur incorrupti, & nos mutabimur.

Confirmata resurrectione mortuorum, & ostensa qualitate corporũ resuscitandorum, modũ resurrectionis aggreditur, breui exordiolo excitans lectorem, vt attente legat: & simul ocurrens obiectioni carnis, dum mysterium, id est, rem arcanam & adhuc occultam nominat resurrectionem 20 mortuorum. Deinde exponit modum, nempe, vt quos Dominus adueniens viuos ex sanctis inuenerit, repente nõ interueniente morte nec corruptione illa ordinaria immutet, vt cũ sanctis qui resurrexerint in nube Domino occurrãt. Sic enim scribit Apostolus 1. Thess. 4. Hoc enim vobis dicimus verbis DOMINI, quod nos viui, qui reliqui erimus in aduentu Domini, nõ præueniemus eos, qui obdormierint. Nam ipse Dominus cum hortationis clamore & voce Archangeli ac tuba Dei descẽdet de cœlo, & qui mortui fuerint in Christo resurgent primũ, Deinde nos viui qui reliqui erimus, rapiemur simul cum illis in nubes in occursum Domini in aera, & ita semper cũ Domino erimus. Atq; hic articulus fidei nostræ est, quo confitemur nos credere Dominum venturum iudicatum viuos & mortuos. Quod autem Paulus se veluti vnum ex illis facit, quos Dominus viuos deprehendet, eo fit, quia & 30 tempus illud incertũ est, & vult singulos nostrũ ita comparatos esse ac si singulis momentis Dominus venturus esset.

Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.

Immutationis, quæ vice mortis erit, necessitatem exprimit. Corpora post resurrectionem erũt incorrupta & immortalia. Igitur necessaria erit immutatio, qua deponitur corruptio & mortalitas, & induitur incorruptio & immortalitas. natura enim quę hic corruptioni obnoxia est, illic erit incorrupta, quo nihil impediat mortalitatis gloriam. 40

Cum autem corruptum hoc induerit incorruptionem, & mortale induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est: absorpta est mors in victoria.

Finis resurrectionis explicatur & comprobatur Esaiæ testimonio, qui capite 25. ait: Absorpsit mortem in æternum. seu vt Paulus habet, Ad victoriam, id est, vsque ad victoriam, id est, ita vt sit prorsus debellata mors, nouissimus hostis à Christo victore superandus.

Vbi est tuus ô Mors stimulus? Vbi tua Inferne victoria?

Idem confirmat Oseæ testimonio, 50 quod vetus interpres aliter & rectius expresit, quam nunc habent Græca exemplaria. ita enim habet: Vbi est mors victoria tua? Verũ 70. interpretes habent, ποῦ δίκη σου θάνατε, hoc est, vbi contentio tua ô mors, sed sententia manet eadem. Si ergo sic legimus, Sarcasmus est seu hostilis derisio, qua Christus victor mortis in se & in suis, hosti prostrato morti insultat & victor ouans triũphat. qui triumphus quidẽ incoatus est, resurgente Domino, cõsummabitur vero in ipsius aduẽtu, quando mortui è sepulcris suis in lucem prodibunt. Verũ si legerimus, vt nunc Hebraicum textũ reddunt, hæc erit lectio: Ero pestis tua ô mors, Ero excisio tua ô inferne, atq; hoc pacto erit cõminatio Prophetica, qua Christus victor cõminatur morti, vt aliquando super ea triumphũ agat, eam perimens & excidens.

dens. Ero pestes tuæ, id est, vice pestium, id est, interimam, Et excisio tua seu morsus tuus; hoc est, excidam te & perimam. atque ita more Hebraico sententia eadem repetitur, idq; certitudinis, attentionis, & vehementiæ caussa. Cæterũ de vocabulo inferni obseruandum est, quod vbi Paulus & septuaginta interpretes ᾅδην habent, ibi textus Hebraicus Scheol habet, sensu quidē eodem, sed diuersa Etymologia. ᾅδης enim dicitur, quasi ἀΐδης, à priuatiua particula α & ἰδεῖν quod est videre, Est ergo ᾅδης locus ἀνήλιος solis expers, cuiusmodi est sepulcrum in quod hominis cadauer reconditur. sed Scheol Hebraicũ à Shaal, id est, à postulando nomē habet, quasi perpetuo petat, & nunquam saturetur, vnde Psal. 27. Infernus & perditio nunquam saturantur. Hanc Etymologiam expresit Lactantius hoc carmine: *Inferni insatiabiliter caua guttura pandit.* Neq; aliter accipitur, si Petro creditur, Psal. 7. & Acto. 2. Quoniam non derelinques animā meam in inferno, id est, vt seipsum interpretatur Dauid, Non sines sanctum tuum videre corruptionem. Nefesch enim illic vt Leuit. 21. Super anima nullus contaminetur in populis suis, pro cadauere accipitur.

Aculeus autem mortis peccatum est. Virtus vero peccati lex. Sed Deo gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM.

Quia stimuli seu aculei mentionem fecit, inde sumit pulcerrimum argumentũ, quod probat mortis tyrannidem sublatam esse. Cōfert enim mortem insecto seu serpenti, qui armatur aculeo, & sine aculeo inermis & innoxius est. Mortis aculeũ seu telũ quo vulnera infligit, nominat peccatũ (mortis enim caussa peccatum est) Hic aculeus qui est peccatũ, omnem vim suā ex lege habet. Nam lex vim exitialem peccato ministrat: idq; per occasionē, quia iram Dei monstrat, propter legis & voluntatis Dei transgreßionē. Porrò hoc peccati robur beneficio Christi tollitur, qui legi satisfecit, & credentibus suam iusticiam imputat. Hinc ergo concluditur hoc pacto: Christus legi satisfecit & sustulit irā Dei, adeo vt lex non amplius damnet credentes. legis virtute sublata peccatum quoq; abolitum est, quod non aliunde vim quam à lege habet. peccato abolito, quod mortis est aculeus, mors ipsa inermis est, & amplius Christo eiusque membris nocere non potest. Hoc autem completum est in Christo, quando ipse è mortuis exuscitatus est, in omnib⁹ pijs incoatur hæc victoria, quando Christo per fidē inseruntur, consummabitur vero in ipsius aduentu, quando omnes pij excitabuntur ad immortalitatis gloriā. Hic locus Pauli, præterquā quod confirmat resurrectionem mortuorum, multiplicem doctrinā continet. Primum enim docet, quod mors sit peccati pœna, vt quæ propter peccatum in totum genus humanum peruaserit. Est enim vt Paulus ait Rom. 6. Stipendium pecccati mors. Deinde, quid sit peccatum, nempe virtus legis, id est, reatus propter legis transgreßionem, cui coniuncta est ira & maledictio. Tum quod beneficium Christi sit tollere robur seu virtutē legis, vt non amplius damnare poßit eos, qui Christo inseruntur. Hanc virtutem abolendi vim legis, alij rei quam Christo tribuere, est ipsum Christum contumelia afficere. Atque ita hac breui sententia, Paulus monstrat nobis mortis & vitæ fontes. Verum cum interserit gratiarum actionem dicens, Gratia Deo, qui dedit nobis victoriam, Inuitat nos suo exemplo, vt & fide Christi beneficia amplectamur, & Deo perpetuas gratias pro hoc ingenti & ineffabili beneficio agamus.

Itaque fratres mei dilecti firmi sitis, immobiles, abundantes in opere Domini, semper scientes, quod labor vester non sit inutilis in Domino.

Conclusio exhortatoria est, ex doctrina resurrectionis extructa, quæ hoc Enthymemate clauditur. Vester labor ope & bonitate Dei id efficiente, nō est inutilis. Nam eum sequitur post resurrectionē immortalitatis gloria. Igitur estote firmi ne fluctuetis quouis doctrinæ vento. Estote immobiles super solido fundamento Christo Domino, in ipsum sincera fide & perfecta recumbentes. Estote abundantes in opere Domini, renunciantes operibus Sathanæ. Hic ergo tria nobis commendat Paulus, doctrinæ sinceritatem & firmitatem, fidei constantiam, & vitæ innocentiam, quæ in pijs exercitijs & bonis operibus est posita. Obseruetur proinde hoc loco vsus salutaris cogitationis de mortuorum resurrectione. qui est vt nos excitet ad acre pietatis studiũ, & consoletur nos in laboribus & ærumnis huius vitæ.

CAPVT XVI.

Summa Capitis Decimisexti.

Admonitis Corinthijs de pauperum cura habenda & promißione facta de suo ad ipsos aduentu, commendat ipsis Timotheum & cur minus ad ipsos venerit Apollos exponit. Deinde hortatur ad constantiam commendans ipsis Stephanæ familiam, atque adeo omnes qui eius in laboribus imitantur exemplum.

Ordo & partes Capitis Decimisexti.

Quia hoc capite clauditur Epistola, multa familiaria in eo congerit Apostolus, quæ nos in octo partiamur partes. 1. Est exhortatio ad collectam faciendam in vsum pauperum. 2. Est promißio sui aduentus. 3. Est commendatio Timothei. 4. Excusatio cur minus ad ipsos venerit Apollos. 5. Exhortatio ad constantiam in doctrina, fide & charitate. 6. Commendatio est familiæ Stephanæ ministri verbi laborantis atque omnium adeo laborantium in verbo Domini. 7. Continet salutationes & imprecationem eorum, qui non amant Dominum Iesum Christum. 8. Clausula est faustæ imprecationis.

EXEGESIS DECIMISEXTI CAPITIS
CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PORRO de collecta in sanctos quemadmodum constitui Ecclesijs Galatiæ, ita & vos facite.

Exhortationis ad collectam faciendam in vsum pauperum propositio est: quam munit exemplo Ecclesiarum Galatiæ. Locus obseruandus, quod vt sincerorum ministrorum verbi est hortari populum ad liberalitatem erga pauperes, Ita populi est liberalem se exhibere erga sanctos, qui eorum auxilio indigent. ad Gal. 2. Memorat Paulus, quod Apostoli se inuicem admonuerint, vt pauperum curam haberent. premebantur enim inopia tum temporis præcipue sancti, qui erant Ierosolymis, orta fame sub Claudio Cæsare iuxta vaticinium Agabi Prophetæ, quemadmodum refert Lucas Acto. 11. Collecta λογία est Eleemosyna in vsum pauperum collecta & reposita. Græce λογία ἀ λέγεσθαι, id est, colligendo dicta, quo vocabulo abutuntur sacrificuli, cum illud ad suas preculas transferunt.

In vna sabbatorum vnusquisque vestrum apud se seponat, thesaurizans quod prospere successerit, ne cum venero tunc collectæ fiant.

Modum seponendæ Eleemosynæ exponit. vult vt quilibet certum diem in septimana constituat, in quo apud se seponat, quod irrogatur⁹ est in pauperes, ne cum venerit Apostolus, tum primum idque tardius collectæ fiant. Cum autem addit thesaurizans, quod prospere successerit, duo innuit: Vnum, quod optimus & tutißimus thesaurus sit quicquid in pauperes confertur, Alterũ quod quilibet conferat quantũ pro facultatum ratione, quę ex Dei benignitate contigerunt liceat. significat enim vocabulum εὐοδῶται, prosperetur, nempe Deo benedicente. significat ergo par esse vt ex ijs quæ nobis contigerunt ex Dei benignitate, aliquid conferamus ijs, in quos Deus nos vult esse liberales: idque in testimonium gratitudinis nostræ erga Deum.

Vbi autem aduenero quos probaueritis per Epistolas eos mittam, vt perferant gratiam vestram in Ierusalem, quod si fuerit operæprecium me quoq; proficisci, mecum proficiscentur.

Hæc eo pertinent, vt intelligant Corinthij se non frustra sumtus facturos, modo per fidos nuncios res agatur. huc accedit, quod etiam Apostolus suá operam polliceatur, si alioqui visum fuerit operæpreciũ. Exemplũ Pauli nos imitemur, sanctorum paupertate pressorum curam habentes. Gratia hic per Metonymiam pro eo quod aliquis gratuito confert accipitur. Obseruetur etiam hic locus quod non solum in præsenetes & indigenas, verumetiam in absentes & exteros, qui nostra ope indigent deceat nos esse liberales.

Veniam autem ad vos cum Macedo-

Promittit se ad Corinthios venturam niam

niam transiero. Macedoniam enim pertransiturus sum. apud vos forte permanebo, vel hybernabo, vt vos me deducatis quocunque proficiscar. Nolo enim vos in transcursu videre, sed spero me aliquandiu mansurum apud vos, si Dominus permiserit.

rum, significās simul quo & ipse erga eos studio sit, & quomodo illi vicissim erga se affecti sint. Nam vt mētio hybernationis & diuturnioris moræ apud Corinthios testatur, quod eorum studeat saluti, ita quod sibi persuasum habeat, quod sint se deducturi quocunq; voluerit, testatur de mutua eorum erga se charitate. Hoc ergo

10 exemplum sibi proponant cum ipsi verbi ministri, tum eorum auditores, vt illi studiose horum salutem quærant, & hi vicissim illos debitis prosequantur officijs. quod nisi fiat, vanus & irritus susceptus est labor. Porrò quod additur. Si Dominus voluerit, duo docet, videlicet quod & futuri euentus in manu Domini sint positi, & iuxta ipsius prouidentiam eueniant, & nostrum sit officium omnia voluntati Dei subijcere, quoties de futuris consultamus, præsertim cum negocium vel ad gloriam Dei vel ad nostram salutem spectet. neque tamen hic libertas voluntatis eneruatur vel contingentia tollitur. Nam ipsa diuina prouidentia promissionis verbo & non fato alliganda est.

Commorabor autem Ephesi vsque ad 20 Pentecosten. Nam ostium mihi apertum est magnum & efficax, sed aduersarij multi.

Cur non mox ad ipsos veniat exponit. dicens se commoraturū Ephesi ad Pētecosten. Iudęorum more tempus notat. Nam tum temporis quādo hæc scripsit Paulus, nulla erant instituta festa ordinaria præter diē Dominicum, huius commorationis duas caussas reddit. Prior est quod dicat sibi magnum ostium, id est, magnam occasionem multos adducendi ad Christum oblatam esse. Quare ipsius studiū ad promouendam gloriam Dei in aliorum exemplū commendatur. Posterior quod multi illic fuerint aduersarij, quibus os obstruere oportuit, ne aliquod damnum inferrent ouili Christi: qua re commendatur animi fortitudo Apostoli in adeundis periculis pro propagatione & cōseruatione doctrinæ: quod sane exemplum pios verbi ministros imitari decet. Præterea 30 ex hoc loco discimus, non imitandam esse multitudinem cuius magna pars persequi solet Euangelium, sed potius exemplo Pauli eo confidentius & constantius in propaganda veritate laborare. nunquam enim quod optimum est, vulgo placere solet. improbe ergo faciunt hodie qui propterea ab Euangelio deficiunt, quod habeat multos aduersarios.

Quod si venerit Timotheus, videte vt absque metu sit apud vos. opus enim Domini operatur quemadmodum & ego. ne quis igitur ipsum spernat, sed prosequamini eum, cum pace, vt veniat ad me. 40

Hæc Timothei commendatio tribus absoluitur propositionibus. quarū prima est, ne qua illi vis aut iniuria fiat ab hostibus Euangelij, quo possit esse apud ipsos sine metu. Hinc propositioni rationem ab officio Timothei cum amplificatione exempli subiungit. Doctrina hic duplex colligatur. Vna, quod Ecclesia debeat ministris Euangelij defensionem aduersus hostes sinceræ doctrinæ. Altera, quod ministri verbi, qui habent præstantiora dona, debeāt etiam inferiores honorare suo testimonio, & eos cōsortes eiusdem muneris & operis DOMINI agnoscere. Secunda propositio est, ne quis ipsum Timotheum spernat, seu pro nihilo habeat, haud dubie propter ætatem iuuenilem, quæ minus reuerentiæ habere solet, sed potius vt Christi fidelem ministrum in precio habeant: vnde & nos discamus quo in loco habendi sint pij verbi ministri. Tertia propositio, vt ipsum prosequantur & deducant pacifice, vt suum iter ad Apostolum sine periculo conficere posit. 50 Hinc Ecclesiæ admonitio vtilis extruitur, vt quantum posit studeat incolumitati & securitati ministrorū verbi. Nam si illis debemus hæc officia, qui in rebus terrenis nobis suam operam locarunt, multo magis solicitos nos esse decet pro ministris Euangelij.

Porrò de Apollo fratre, multum hortatus sum illum, vt veniret ad vos cum fratribus, & omnino non fuit ei voluntas, vt nunc veniret, veniet autem cum opportunitatem nactus fuerit.

Ne sibi imputarent Corinthij cur APOLLOS ad ipsos non redeat statim, significat nequaquam per se stetisse, quo minus venerit, immo se multum eum hortatū fuisse testatur, vt CORINTHVM se conferret,

ſed ipſum Apollo hoc recuſaſſe: quem tamen promittit venturum vbi opportunitatem nactus fuerit.

Vigilate, ſtate in fide, viriliter agite, Robuſti eſtote, omnia veſtra in charitate fiant.

Exhortatio hæc duo habet membra: Priꝰ de militia Chriſtiani militis. Poſterius de mutuis officijs ciuium Chriſti inter ſe, ſeu de regula ad quam omnia officia exigenda ſunt. Prioris membri articuli ſunt quatuor: Primus, vt Corinthij adeoque omnes pij excubias in caſtris Chriſti agant, ne Sathan aduerſarius eos incautos opprimat. Nam cùm perpetuo nos hoſtis oppugnat, vigilantia mentis, qua ſolicitudines huius mundi abijciuntur, neceſſaria eſt. Siquidem curæ huius ſeculi arma ſunt, quibus ad nos opprimendos vti conſueuit. Secundus, vt fide ſtent. Nam donec fidem retinemus, immoti ſub vexillo Chriſti & tuti militamus, qui victor eſt Sathanæ. Hinc Iohan. Hæc eſt victoria quæ vicit mundum, Fides veſtra. Tertius, vt viros in hac pugna ſe pręſtent. Nam qui ocio torpet, facile ab aduerſario obruitur. Quartus, vt indies magis magiſque roboremur more militum, qui quo frequentius ſe bellicis rebus exercent, eo confirmantur magis, & ad pugnam redduntur alacriores. Alterum membrum eſt, quod velit omnia officia noſtra inter homines ad charitatis normam exigi. quod præceptum qui obſeruat, omniũ actionum in vita regulam habet tutiſsimam.

Hortor autem vos fratres, noſtis domum Stephanæ & Fortunati primitias eſſe Achaiæ, atque vt ſe in miniſterium ſanctorum ordinauerint, vt etiam ſubiecti ſitis talibus, & cuiuis adiuuanti & laboranti.

Non ſolum commendat familiam Stephanæ & Fortunati, Verumetiam monet Corinthios, vt ſe illis ſubijciãt, ſcilicet ſubiectione honoris & reuerentiæ. immo non ſolum illis, verũ & cuiuis laboranti & adiuuãti in Eccleſia. Cur autem velit Stephanæ Fortunatoq; honorem deferri explicat, cum ait eos primitias fuiſſe Achaiæ, id eſt, primos, qui ex Achaia ad Chriſtum conuerſi ſunt, & quod ſe ordinarunt in miniſterium ſanctorũ, hoc eſt, quod ſeſe in miniſterium ſanctis addixerunt. loquitur autem de ea functione, quæ pauperum ſubſidijs & gubernationi Eccleſiaſticæ dicata erat. Hic locus in primis obſeruãdus eſt de honore & reuerentia, quam Eccleſia debet ijs, qui maioribus donis ornati ſunt, & Eccleſiam ijſdem donis ornant & iuuant. Huc illud ad Timotheum pertinet, Qui bene præſunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo & doctrina. Honoris autẽ appellatione omne officium ac ſubſidium Hebræorũ more ſignificatur.

Gaudeo vero de aduentu Stephanæ & Fortunati & Achaici, quia quod deerat à vobis, ipſi ſuppleuerunt.

Hoc eſt, quod mihi deerat, nempe, vt vos conſpicerem & rerum veſtrarum ſtatum intelligerem, ipſi ſuppleuerunt, dum rerum veſtrarum ſtatum mihi expoſuerunt. Nam hoc ad aliquam pecuniariam rationem referri nequaquam poteſt, præſertim cum ſupra teſtatus ſit ſe gratuito illis prædicaſſe, nec vnquam paſſurum eſſe, vt hæc gloria ſibi extorqueatur.

Refocillarunt enim ſpiritum meum & veſtrum.

Ratio cur gauiſus ſit Apoſtolus de aduentu eorum, nimirum quod refocillarunt ſpiritum, id eſt, animam ipſius exponendo, ſcilicet ſtatum rerum Corinthiacarum. Eſt enim miniſtris Euangelij non paruum gaudium, quod videant Deum ſuos labores fortunare.

Agnoſcite itaque huiuſmodi.

Concluſio eſt. agnitionis vocabulum per Metalepſin ponitur pro eo, quod in bonis comitari ſolet, præſtantium hominum noticiam, hoc eſt, pro honore, reuerentia atque adeo omni pio officio.

Salutant vos Eccleſiæ Aſiæ, ſalutant vos in Domino multum Aquila & Priſcilla, cum ea quæ in domo eſt ipſorum Ec-

Epiſtolaris terminus eſt vſitatus, ſalutare notos & bene meritos, id quod multũ habet commodi. Nam præter-

cleſia,

clesia, salutant vos omnes fratres. quam quod affectum salutátium erga absentes amicos declarat, vnde cōciliata prius amicitia fouetur magis ac crescit, Etiam vice precationis & pij voti habetur pia salutatio: quam Deus non finit irritam fore.

Salutate alij alios osculo sancto. Osculum Hebræis & multis alijs nationibus vsitatum, reuerentiæ & obedientiæ inferiorum erga superiores, concordiæ & mutui amoris erga pares symbolum fuit. Vnde in Psal. 2. Osculamini filium, hoc est, ipsum agnoscite, amanter complectimini, eique obœdite. Epitheton sanctum addit, vt distinguat inter pium sanctorum amo-10 rem, & impium eorum qui perdite & nequiter amant.

Salutatio manu mea Pauli. Hoc additum est, vt sit testimonium quod hæc Epistola habeat Paulum autorem, scripsit enim Epistolam ipsam per Amanuensem, sed ipse sua manu salutationem apposuit.

Si quis non amat Dominum IESVM CHRISTVM, sit anathema Maranatha. Imprecatur anathema hostibus Christi, non quidem extraneis sed domesticis, qui pietatis prætextu pieta-20 tis pestes sunt, hisce denunciat anathema & imprecatur exitium. Vox anathematis & eius vsus obseruetur. Anathemata inter alia dicebantur caussæ damnatorũ hominum suspensæ aut affixæ columnis, vt ab omnibus legerentur. vnde pro ipsis reis & damnatis propter enormia scelera ponuntur. Eius autem vsus in scripturis est, quod qui eo damnatus esset, Domini iudicio quasi in manus hostium citra vllam veniæ spem traderetur, hoc est, extreme execrandus & à Deo separandus. Porrò, de eo quod additur Maranatha, non conueniunt inter sese interpretes. Quidam enim putant duas esse dictiones Syriacas, nempe Maran, id est, Dominus, & atha venit. quidam tres, Maran, Dominus, Na Chaldaicum, noster, & Atha venit. Sed hæc interpretatio parum cum præsenti loco conuenit. Reuchli-30 nus, Capito, Bulingerus, Caluinus, & alij multi doctissimi viri vnam dictionem esse contendunt, eamq; Hebraicam, sed nonnihil corruptam. integre enim dicendum esset Macharametha, Chet quod Grǽcus in medio dictionis exprimere non potuit, omisit, & Mem mutauit in Nun, nisi forte error sit commissus à librarijs, vnde Maramatha. Est autem hæc vocis compositio, Primum à Cherem fit Charama, & per reduplicationem finalem (quæ vehementiæ caussa fieri apud Hebræos consueuit) Charamatha vt à Iesu Iesuatha. Præterea præposita Heemantica litera Mem, fit Macharamatha: quo vocabulo significatur extrema excisio & execratio.

Gratia Domini nostri IESV CHRI-40 STI sit vobiscum, dilectio mea cum omnibus vobis in Christo Iesu, AMEN. Vt incœpit Epistolam à fausta imprecatione, ita etiam claudit. quare vt ostendit suum erga eos affectum, ita eis in memoriam reuocat salutis suæ proram & puppim in vnius Christi merito positam esse.

FINIS.

50

ARGVMENTVM IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAVLI AD CORINTHIOS.

QVATVOR SVNT, QVAE SI DEXTRE IN INITIO enarrationis alicuius ſacri ſcripti explicata fuerint, viam ſternent auditoribus, ad totum ſcriptum facilius intelligendum, ac veluti facem quandam prætendentia, eos in ſcripti adytum introducent. Sunt autem hæc: PRIMVM, quis ſit ſcripti autor? vnde autoritas ſcripti dependet. SECVNDVM, quæ fuerit ſcribendi occaſio? Cuius obſeruatio plurimum facit ad intelligendam ſcriptoris mentem & tractationis œconomiam. TERTIVM, quis ſit ſtatus ſeu quæſtio principalis? vna ne an plures. Si plures, genere ne conueniant, an diſcretæ ſint, nec ne? QVARTVM, quis ſit tractationis ordo? qui ſi non monſtretur, non ſolum docentis, verumetiam diſcentium labor fruſtra ſuſcipitur. De his ergo quatuor, eo quo propoſita ſunt ordine, dicemus.

DE PRIMO.

TAMETSI copioſe de Paulo Apoſtolo, qui autor eſt huius Epiſtolæ, in enarratione Epiſtolæ ad Romanos diximus: Tamen quia prodeſt idem ſæpius inculcare, & multi acceſſerunt nouitij, volo breuiter huc quædam aſſcribere, quæ auditores in conſpectu habere vtile erit, quoties Paulum in manus ſumunt. Quis itaque, quantuſque fuerit hic Apoſtolus Dei, & gentium doctor, teſtatur vox eius, de quo dictum eſt: Hic eſt filius meus dilectus, &c. Hic enim æternus Dei filius, Paulum organum electum ad portandum nomen ſuum coram gentibus & regibus filijsque Iſraël vocat. Actor. 9. teſtatur conuerſio violenta. Acto. 9. ad Gal. 1. & 2. teſtatur doctrina ex Moſis, Prophetarum & Chriſti concionibus extructa. Teſtatur ardor & zelus in docendo, adeo quod plus laborauerit vnus Paulus, quam reliqui fere omnes Apoſtoli, ſicuti ipſe in huius Epiſtolæ cap. 11. fatetur. Teſtantur pericula plurima, quæ adire non dubitauit, pro aſſerenda veritate & gloria Dei. Teſtatur denique ſanguis, quo tandem doctrinam ſuam imperante Nerone confirmauit. His omnibus accedit Petri Apoſtoli teſtimonium, cum totius Eccleſiæ Chriſti ſuffragio: vt interim præteream potentiam ſpiritus, prodigia, miracula diuina, quibus Chriſtus teſtatus eſt, ſe per Paulum locutum fuiſſe. Vnde ipſe Paulus Rom. 15. Non audebo loqui quicquam eorum,, quæ non operatus eſt Chriſtus per me in obœdientiam gentium, ſermone & opere in potentia ſignorum & prodigiorum, in potentia ſpiritus Chriſti. Et in 12. huius Epiſtolæ: Signa Apoſtoli peracta ſunt in vobis, in tolerantia, in ſignis, & prodigijs & virtutibus. Hæc omnia eo dicuntur, vt conſtet Chriſtianis lectoribus, quanta ſit huius viri autoritas: quam certa ſit eius doctrina: quantaque reuerentia docentes & diſcentes in hanc apothecam theſaurorum cœleſtium ingredi oporteat. Non enim ſecus accipienda ſunt, quæ hic promit ſpiritus Chriſti per hoc electum organum, & gentium, id eſt, noſtrum Apoſtolum, atque vox cœleſtis quam pater de cœlo ſonuit. Quapropter omnia quæ in hac Epiſtola, atque in alijs Pauli ſcriptis continentur, eius autoritatis eſſe ſciamus, vt quemadmodum in dogmatibus extruendis & confirmandis: ita in erroribus confutandis non minus ponderis habeant, quam ipſiſsima vox filij Dei, cuius Apoſtolum & legatum agit Paulus. Apoſtolica igitur appellatio admoneat nos, PRIMVM, quod Paulus loquatur nobiſcum vice Chriſti. DEINDE, quod afferat doctrinam cœleſtem. TVM, quod nihil erroris ſit ipſius doctrinæ admixtum. PRAETEREA, quod tanquam voci Dei ſit illi credendum. POSTREMO, quod quicunque afferat doctrinam pugnantem cum doctrina Apoſtoli, etiamſi fuerit angelus de cœlo, debeat à nobis tanquam peſtis ſalutis noſtræ haberi, &, vt ipſe Paulus loquitur, Anathema cenſeri, vtut arroganter gloriatur de Apoſtolica ſucceſsione. Porrò de perſona Pauli hoc quoque ſciendum eſt, quod fuerit natura vehementior: quam vehementiam auxit heroicus zelus propagandi Euangelium, & refrenandi Pſeudoapoſtolos. Quod ideo admonendum duxi, quia inde facilius diſputationum aculei, occupationes crebriores, ac redargutiones argutæ intelligi poſſe videntur. Singulari enim prudentia, & ſancto impetu, omnia quæ dicit ex-

tit examinat, & quicquid vel ab aduersarijs vel amicis contradici potest, occupationibus anteuertit: vt & illis detrahat calumniandi ansam, & hos ab errore liberet.

DE SECVNDO.

OCCASIO scriptionis huius Epistolæ, ex serie disputationis colligenda est. Scripsit Corinthijs superiorem Epistolam, qua alij, vt Pseudoapostoli grauius offensi sunt: Alij, nempe infirmi, sed Pauli fautores, non exiguum perceperunt fructum. Pseudoapostoli, vt Paulum despicabilem apud Corinth. facerent, obijciebant Paulo crucem, mendacia, 10 affectatam tyrannidem in Ecclesiam, imposturam, deprauationem verbi Dei, &c. Pij contra optabant, vt Paulo suus constaret honos, & salua maneret autoritas. Vt ergo & illorum vanitatem confutet Apostolus, & horum consulat infirmitati, hanc scribit secundam Epistolam.

DE TERTIO.

VNVS status, seu vna quæstio huius Epistolæ statui nequit, cum res, de quibus in ea agitur, natura & genere discretæ sint: Nunc enim respondet obiectionibus & calumnijs 20 aduersariorum, qui ipsi crucem, mendacia, affectatam tyrannidem in Ecclesia, & alia, qualia modo recensui, obiecerunt, Nunc hortatur ad piam vitam, Nunc ad eleemosynam præstandam inuitat, Nunc vendicat sibi autoritatem Apostolatus, & ostendit quam non sit vanus, & quo pertineat potestas Ecclesiastica, quæ data est ad ædificationem, non ad destructionem. Ex his iam patet, quod hæc Epistola non sit vnius generis: tametsi maxima ex parte Apologetica est generis iudicialis. Vnde quidam eam totam Apologeticam esse volunt. Sed res ipsa ostendit, quod sit partim apologetica, partim consolatoria, partim exhortatoria, partim epidictica. Id quod planius suis ostendemus locis.

DE QVARTO.

30 ORDINEM epistolarem qui constat epigrapha, salutatione, tractatione & clausula imprecationis, hic explicare, cum omnibus notus sit, non est necessarium. Quare tractationis solummodo ordinem, sicuti supra promissum est, indicabo. Exordium sumit à gratiarum actione, quod Deus se in cruce tueatur, & testimonium suæ conscientiæ corrupto Pseudoapostolorum opponit iudicio: caussas mox explicans, cur non venerit ad eos, quemadmodum promiserat in priori Epistola, qua re vanitatem Pseudoapostolorum redarguit. Deinde affectatam tyrannidem & imposturam à se amouet, docens quo consilio incœstum tradendum Sathanæ iudicauerit, & ostendens bona se fide verbum Dei docuisse: id quod etiam Corinthiorum exemplo confirmat. Hinc dilabitur in commen- 40 dationem ministerij verbi, & confert legem & Euangelium, in caussis efficientibus & effectibus. Vnde redit ad ostendendum, quanta fide in ministerio verbi Dei sit versatus, ostendens, quantum sit discriminis inter ipsum dominum, quem prædicant Apostoli, & ipsos Apostolos. Vnde dilabitur rursus, vt maius discrimen pateat, in crucis mentionem, vt ostendat vnde vera consolatio sit haurienda. Id quod cum explicat, de beneficijs Christi, & nostri per Christum reconciliatione, præclare disputat. Huc iam tempestiue subijcit exhortationem ad vitam Christo dignam, simul tollens impietatis fomites, nempe impiorum commercia, quibus rebus templum Dei prophanatur. Vnde subiungit consilium suum, cur incœstum puniri voluerit. Id enim salutis eorum interfuisse indicat. Qua- 50 re laudat illorum factum & pœnitentiam. Hac occasione, quæ sint propria Christianæ pœnitentiæ enumerat. His absolutis, exhortationem ad beneficentiam in fratres egenos exercendam instituit, quam copiose tractat & confirmat. Deinde, vt infirmos muniat contra eos, qui suam autoritatem extenuarunt, instituit longam ἐπίδειξιν in genere demonstratiuo, ostendens quis sit, qualis haberi debeat, Id quod plurimis argumentis, vt sua contra Pseudoapostolos apud infirmos illibata constet autoritas. Postremo clausurus Epistolam, multa ex dictis breuiter repetit, monens potestatem sibi atque adeo Ecclesiæ datam esse ad ædificationem, non ad destructionem. His exhortationem cum clausula imprecationis subiungit, atque ita finit Epistolam. Porrò exegeticum ordinem in singulis

gulis capitibus, vt hactenus feci, hunc seruabo. Primum, caput enarrandum in breuem summam contraham. Deinde, eiusdem partes & ordinem indicabo. Tertio, textum explicabo, & simul, quod quartum est, memorabiles doctrinas cum accommodatione ad vsum nostrum notabo.

Summa Capitis Primi.

Gratijs Deo actis, qui suis in cruce adest, quanta sit passus, Deo se clementer defendente, exponit, suamque sinceritatem in officio, contra eos qui ipsum mendacij arguebant, quod non iuxta promissum venerat Corinthum, probat. 10

Ordo & partes Capitis Primi.

Huius capitis partes sunt, Epigrapha, Salutatio, Exordium gratulatorium, Expositio suæ crucis, & defensio aduersus eos, qui ipsum leuitatis, propterea quod non venerat iuxta promissum ad ipsos, insimularunt.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM. 20

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater, Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, cum sanctis omnibus, qui sunt in tota Achaia.

Hæc Epigrapha est, in qua obseruandæ sunt personæ & personarũ descriptiones. Personæ sunt Paulus & Corinthij: His enim ille scribit. Personæ scribentis descriptio breuis est, si verba spectes: sed augusta & copiosa satis, si quod in verbis latet eruas. Nam cum Apostolus vocatur, quæ sit eius autoritas, quæ scripti æstimatio, qua reuerentia 30 accipienda sint quæ dicuntur, insinuatur, de qua re supra quædam annotauimus. Personę quibus scribitur Corinthij ex gentibus fuerunt, vnde docemur ad gentes quoque, atque adeo ad nos pertinere Euangelium. Hos vocat Ecclesiam Dei, inter quos fuerunt multi infirmi, multi Pseudoapostoli, pauci perfecti. Vnde colligimus, quod Ecclesia Dei sit cœtus hominum amplectentium Euangelium, & profitentium Christianam religionem, etiamsi inter illos sint & multi infirmi, & multi hypocritæ. Quare consolemur nos, cum intuemur nostras maculas, & admoneamur, vt ad sanctitatem tendamus. Cur autẽ ipsos sanctos appellat manifestum est, nempe quod purgati sanguine Christi, destinentur sanctitati, quæ iam in ipsis incoata, perficietur in futura vita.

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro & Domino Iesu Christo. 40

Hæc salutatio, & pium votum Apostolo vsitatum in omnibus fere Epistolis, continet præcipua Euangelij beneficia, monstrat fontem omnis boni, & ostendit, quo medio beneficiorum Euangelij efficimur participes. Cum enim optat gratiam & pacem, Gratiæ quidem nomine significatur fauor Dei, quo teguntur nostræ maculæ, remittitur peccatum & Deo reconciliamur: & tacite requirit fidem Corinthiorum: sine qua imprecatio gratiæ inefficax existit. Pacis vero nomine significantur omnia fausta, spiritualia & corporalia, quæ reconciliatis promittuntur.

50

Benedictus Deus & pater Domini nostri IESV CHRISTI, pater misericordiarum, & Deus omnis consolationis: qui consolatur nos in omni afflictione nostra. In hoc, vt nos possimus consolari eos, qui sunt in quauis afflictione per consolatio-

Gratiarũ actio est, qua tribuit Deo omnem laudem & gloriam. Nam homines benedicere Deo dicuntur, cum ei omnia bona accepta ferẽtes, ac ipsi laudem omnẽ & gloriã tribuentes, celebrãt ipsum agnitione, voce, confessione & moribus. Huic gratiarũ actionem,

nem,qua noſipſos conſolatur Deus.

oni duplicem rationem ſubiungit, vnam ab affectu Dei, alteram ab effectu. Affectus quidem exprimitur,cum ait: Pater miſericordiarum,hoc eſt,ſumme miſericors,idq; propter Chriſtum,in quo nos caros habet. Quare vt huius affectus Dei erga nos fontem monſtraret Apoſtolus,præpoſuit hæc verba: Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti,per quem & nobis pater factus eſt,& ſtorgam paternã erga nos habet. Effectus vero indicatur cum addit:Et Deus omnis conſolationis,ſcilicet autor.Quicquid enim ſolidę cõſolationis homines capiunt,id à Deo autore proficiſcitur.Hoc amplificat à tempore,fine,& modo. A tempore cum ait: Qui conſolatur nos in omni afflictione.Vnde ipſe in Pſalmo 90. Cum ipſo ſum in tribulatione,& eripiã eum,& glorificabo eum. A fine: In hoc vt nos poſsimus conſolari eos qui ſunt in quauis afflictione: obſeruãda doctrina eſt,vt dona nobis collata, in aliorum cõmodum conferamus. A modo,cum ſubiungit:Per conſolationem,qua noſipſos conſolatur Deus.Conſolatur autem nos Deus ſcriptura,dum per ſcripturam quæ nobis proponitur,promiſsionem liberationis offert,fide amplectendam. Deinde conſolatur nos ſpirituali robore, quod donat cruce preſsis,& præſenti interdũ liberatione. Hunc modum ſibi ſoli reſeruat,ideoq; ſolus in neceſsitate inuocandus eſt.Laurentiũ in craticula ſcriptura & ſpirituali robore,quo fortiter crucem cõtemſit, conſolatus eſt.Danielẽ coniectum in lacum leonum,præſenti quoq; liberatione eſt conſolatus.In omni ergo anguſtia noſtra, hæc tria nobis cogitanda ſunt: Promiſsio auxilij,Quibus promiſsio facta eſt,& modus cõſolationis. Promiſsionẽ & quibus ea facta eſt,cõtinet Pſalmus 90.in quo Dominus ita ait: Quoniam in me ſperat,eruam eum,protegam eum,quoniã agnoſcit nomen meum. Inuocabit me & exaudiã eum.Hic fit promiſsio agnoſcentibus nomen Dei,credentibus ſeu ſperantibus in eum,& inuocãtibus ipſum in tempore afflictionis.Modus cõſolationis eſt duplex:Nunc enim aperto auxilio cõſolatur, nũc ſcriptura & virtute ſpiritus aſsiſtit nobis, ne malis victi deficiamus. Hoc proinde exordiũ eo pertinet totum,vt Apoſtolus & Pſeudoapoſtolos coarguat, qui ipſi crucem vt probroſam, obiecerunt: & pios confirmet,ne vel ipſi in cruce deficiant,vel ſua cruce cum Pſeudoapoſtolis offendantur.

Quia ſicuti abundant paſsiones Chriſti, ſic per Chriſtum abundat etiam conſolatio noſtra.

Ratio petita à collatione ærumnarum (quas Chriſti nomine perfert Apoſtolus) & conſolatione. Nam quo maior fuerit afflictio, eo maior conſolatio requiritur. Quare & Deus ſe magis præſentem oſtendit,& Chriſti virtutem in cruce preſsis exerit.Paſsiones Chriſti actiue & paſsiue intelligi poſſunt.Nam ſiue ærumnas quas propter Chriſtum perpetimur,ſiue eas quas Chriſtus in nobis, tanquam ſuis membris perpetitur,intelligas, idem eſt ſenſus.

Siue autem affligimur pro veſtra conſolatione, & ſalute (quæ efficitur in tolerantia earundem paſsionum , quas & nos patimur) ſiue conſolationem accipimus pro veſtra conſolatione & ſalute (& ſpes noſtra firma eſt de vobis) ſcientes quod ſicut ſocij eſtis paſsionum, ita etiam conſolationis.

Quia Pſeudoapoſtoli obiecerant Paulo crucem in contemtum , Apoſtolus contra,crucem ſuam glorioſam prædicat: & quæ proueniat vtilitas à ſua cruce ad ipſos Corinthios exponit,vt & Pſeudoapoſtolorum calumniam refutet , & infirmos ab errore monſtrato apud Eccleſiam fructu reuocet. Sunt autem huius pericopæ tria membra: 1. de cruce. 2. de conſolatione. 3. de ſocietate in cruce & conſolatione. De primo ait: Siue affligimur pro veſtra conſolatione & ſalute,ſcilicet affligimur.hoc eſt, eo tendit crux noſtra, vt vos noſtro exemplo animati, conſolationem accipiatis, atq; ita ad metã vobis propoſitam,nempe ſalutem tendatis,quæ ſalus efficitur,dũ patiẽter eaſdem ærumnas quas nos ferimus ſuſtinetis. Non quod afflictiones noſtræ ſint expiatoriæ pro peccatis noſtris:eſt enim vnicũ expiatorium ſacrificium,nempe Chriſti victima. Sed quia nos confirmando ædificant,cum cruce preſsi diuinitus conſolationem percipimus De II.Siue conſolationem accipimus,pro veſtra conſolatione & ſalute ſcilicet conſolationem accipimus, nimirum vt vos noſtro exemplo in cruce erigatis, & conſolatione accepta ſalutẽ conſequamini. Atq; hoc ſibi certo perſuaſum eſſe pronunciat Apoſtolus,vt re vera ſtatuant Corinthij,finẽ crucis piorum non interitum, ſed ſalutem eſſe.Proinde & afflictiones & conſolationes miniſtrorũ Euangelij ſeruiũt auditoribus in ſalutem, quæ etiamſi gratuito nobis cõtingit, certo tamẽ itinere ad eam contendere

tendere

tendere nos oportet, nimirũ per pœnitentiam, crucem, inuocationem, innocentem & puram vitam. Atque hoc eſt quod Apoſtolus ait ad Philip. 2. Cum timore & tremore veſtram ſalutem operamini. Quamuis enim gratis in vno Chriſto per fidẽ apprehenſo ſaluemur: tamen per viam iuſticiæ ad ſalutẽ contendere nos oportet, cum filij Dei eius ſpiritu ducantur, per quem ſunt iuſtificati, vt in bonis operibus ambulent, & in ſtudio iuſticię ad metam properent. De tertio: ſcientes, quod ſicuti ſocij eſtis afflictionum, ita etiam cõſolationis, ſcilicet ſocij eritis. Vult enim Deus nos conformes imaginis filij ſui fieri, cum in cruce, tum in cõſolatione & glorioſa liberatione, id quod in ipſis ſanctis Patriarchis, Apoſtolis Domini, atque adeo in omnibus pijs videre eſt. Quare pius ſub cruce conſtitutus, debet ad decretum Dei, ad exempla filij Dei & ſanctorum reſpicere, & certo ſtatuere, quod non tantum ſit crucis cum Chriſto & Apoſtolis particeps, verumetiam quod ſit futurus cõſolationis & glorioſæ liberationis ſocius, iuxta illud Apoſtoli, Rom. 8. Vna cum eo patimur, vt vna cum ipſo glorificemur. Verum ne quis ærumnas huius vitæ per ſe ſalutares eſſe putet, & meritorias vitæ æternæ, ſicut falſo monachi putarunt: tenendum eſt, quid ſit cum Chriſto pati. Non enim ſupplicium, ſed cauſſa, vt dici ſolet, martyrem facit. Vt igitur teneatur, quid ſit cũ Chriſto pati, cauſſæ cur Chriſtus ſit paſſus, reſpiciendæ ſunt, quæ ſunt in vniuerſum duæ: vna vt patri obœdiret: altera vt vinceret & damnaret peccatũ noſtrum. Quare & nos cum Chriſto pati dicimur, cum ſub cruce Deo obœdientiã fide præſtamus, & vincimus & damnamus peccatum noſtrum, nõ expiando, quod eſt ſolius Chriſti ſacerdotis, ſed mortificando, ne ei obœdiamus in concupiſcentijs ſuis.

Non enim volumus vos ignorare fratres, de afflictione noſtra, quæ contigit nobis in Aſia, quod excellenter grauati fuimus ſupra vires, adeo vt deſperaremus etiam de vita, ſed & ipſi in nobiſipſis reſpõſum mortis habuimus, ne confidamus in nobiſipſis, ſed in Deo, qui exuſcitat mortuos, qui ex tanta morte liberauit nos & liberat, in quem ſperamus, quod etiam adhuc liberabit.

Quia ex gratiarũ actione facile intelligi poterat, de ſingulari aliquo periculo ereptum fuiſſe Apoſtolũ. Nunc cõmemorat eius periculi magnitudinem, finem duplicem, liberationem, & ex liberatione conceptã fiduciam. Hæc enim quatuor habet præſens Pericopa. Periculi magnitudinẽ tribus propoſitionibus exaggerat, adhibitis figuris, quæ periculorum veluti magnitudinem depingunt. Prima, quod fuerit excellenter grauatus ſupra vires: Metaphora ſumta ab ijs, qui ſub oneris grauitate deficerẽt, niſi mox adeſſet aliquis, qui onere depreſſos ſubleuaret: ſignificat ergo hac pictura omnino de ſe actum fuiſſe, niſi Dominus præſens auxiliũ tuliſſet. Secunda, quod deſperaret de vita, aut quod animi penderet anxius, perplexus & inops conſilij quomodo periculum vitæ euaderet. Dicitur enim ἀπορεῖσθαι, quo verbo hic vtitur PAVLVS, qui nõ nouit quomodo ſe ex aliqua difficultate expediet. Tertia, quod ipſe reſpõſum mortis in ſe habuerit, hoc eſt, quod apud ſe decretum & conſtitutum fuerit, quod nullo pacto mortem euadere poſſet, adeo præſentia pericula præſentem mortem Apoſtolo denunciarunt. Eſt autem ἀπόκριμα ſententia de reo à Iudice pronunciata, vnde ad ſuum de ſe iudicium vocabulũ transfert. Ex hac periculi deſcriptione apparet, quod Apoſtolus loquatur de eo periculo, in quo fuit Epheſi, concitante turbam Demetrio fabro argentario, de quo Lucas in Actis capite decimonono. Obſeruetur hoc loco humanarũ viriũ imbecillitas, adeo quod mortis horrori tãtus Apoſtolus fere ſuccubuerit. Nullę enim humanę vires tantę ſunt, vt ſibi relictæ mortis aſpectum non reformident, ſibi inquã relictæ, quia cum ſuas vires Sancti metiuntnr diuino præſidio, fortes & inuicti ſunt, pericula omnia atq; adeo mortem ipſam facile cõtemnentes. Finis huius periculi duplex hic proponitur: Vnus, vt fiduciam carnis deponat homo: Alter, vt in ſolum Chriſtum fiduciã habeat. Hinc duo colligenda ſunt, Primum, quod in Sanctis reliquiæ peccati ſunt adhuc reliquæ, quas cruce mortificari neceſſe eſt. Secundum, quod ad veram humilitatem peruenire nõ poſſumus, niſi prius ad deſperationem noſtrarum virium perducti fuerimus. Hanc deſperationẽ morti comparat, à qua nos toties liberat Dominus, quoties in graues tentationes incidimus, à quibus rurſus eluctamur. Liberatio deſcribitur cum ait: Qui ex tãta morte, id eſt, ex tanto mortis periculo nos liberauit & liberat: Hic ergo fiduciæ in Deum fructus eſt. Non eſt enim tutius in tribulatione refugiũ, quam in Deum firma fiducia: ex qua Deum inuocat, mole crucis preſſus. Vnde Pſalmus 49. Inuoca me in die tribulationis, eripiam te, & glorificabis me. Ex liberatione concepta fiducia, vt in poſterũ quoq; diuino auxilio fretus, pericula ſit euaſurus,

rus, describitur his verbis: In quem speramus, quod etiam adhuc liberabit. A præstitis enim beneficijs Dei de perpetua eius erga nos beneuolentia, argumentum petendum est. Vnde Paulus sæpe consolationes petit, vt ad Phil. 1. Persuasus sum, quod qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet in diem IESV CHRISTI. Tot enim pignora beneuolentiæ Dei erga nos habemus, quot eius sentimus beneficia. Neque ipse, cum immutabilis sit, mutabit affectum, nisi nos nostra culpa iustam iudicis iram prouocauerimus. Solicite ergo ambulemus coram eo in vero timore.

Simul adiuuantibus & vobis per deprecationem pro nobis, vt donum ex multis personis erga nos collatum, gratiarum actione per multos celebretur pro nobis.

Quod è periculo mortis, in quo fuit, sit liberatus, tribuit ex parte precibus Corinthiorũ, qui pro ipso deprecati sunt Deum, & simul finem liberationis suæ tertium, nimirum vt publice per multos celebretur Deus, qui ipsum eripuit è periculo, propter multorum preces. Hic huius loci sensus est simplicissimus, tametsi oratio Pauli nonnihil obscura est: Donũ ex mulis personis collatum, hoc est, liberatio, quæ mihi contigit per multorum preces. Gratiarum actione per multos celebretur pro nobis, id est, vt nostra caussa etiam multi gratias agant Deo pro beneficio mihi collato: Hic primũ obseruetur, quanta sit vis piæ deprecationis, adeo vt merito dixerit Salomon: Turris fortissima nomẽ Domini. Admonemur igitur nos, vt cum in proprijs, tũ in cõmunibus periculis confugiamus ad preces Ecclesiæ: Habet enim Ecclesia promissionem, quod Deus velit eam exaudire in salutem. Deinde obseruetur hic manifesta refutatio erroris, eorũ, qui omnia fato tribuunt, & mortis momenta fato alligant, quorũ sententia si vera esset, Paulus non recte tribueret precibus Corinthiorũ, quod ex præsenti mortis periculo sit ereptus. De futuris ergo cogitantes euentibus, respiciamus ad cõminationes & promissiones diuinas. Ad cõminationes quidem, si quid mali egerimus: Ad promissiones vero, cum Deo obœdientiam ex fide præstiterimus, & inuocauerimus ipsum iuxta mandatũ Christi: Quicquid petieritis à Patre in nomine meo, dabit vobis. Tertio obseruetur, nostrum officium esse, Deo gratias agere, pro defensione ministrorum & conseruatione Ecclesiæ, atque adeo pro omnibus beneficijs, quoties ipsius præsentem opem experimur, hoc est, semper. Vnde Paulus: semper gratias agentes Deo.

Nam gloriatio nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quod in simplicitate & sinceritate Dei, conuersati sumus in mundo, potissimum autem apud vos.

Rationem sumtam ab Apostolici muneris fideli & sedula administratione, iustissimã reddit, cur Corinthij merito Deo gratias agere debeant pro sua salute, videlicet quod sit è mortis periculo ereptus. Nimirum quod simpliciter sine dolo, & sincere sine admixtione peregrinæ doctorinæ, in Euangelij negocio sit versatus, idq; potissimũ apud Corinthios, apud quos diutius cõmoratus fuit. Merito enim chara salus eius omnibus esse debet, qui salutis omnium curã habet. Quod hic sit sensus verborum Pauli, antithesis docet. Nam cum sapientiæ carnali opponit gratiam Dei, manifestum est, quod gratia Dei per metonymiã accipiatur pro sapientia Dei, hoc est, pro Euangelio, sicuti 1. Corinth. 1. Paulus sapientiã Dei interpretatur, quam carnis seu mundi sapientiæ opponit. Sed metonymia ideo vsus est Apostolus, vt caussam monstraret suæ functionis, & autorẽ Euangelij, quem tacite opponit arrogantiæ illorum, qui apud Corinthios de carnali sapientia gloriabantur. Verũ vt hæc ratio recipiatur à Corinthijs, ad suæ conscientiæ testimonium prouocat. Quod perinde est, ac si Deum ipsum testem vocasset. Neq; id simpliciter facit, sed dicit se in hoc suæ conscientiæ testimonio gloriari. Cuius quidem gloriationis fundamentũ est, solida in Deum fiducia, qua Deo autori omne bonũ fert acceptum. Hoc ergo fundamento posito, licet in omnibus donis Dei sancte gloriari. Non igitur pugnat hic locus cum eo, qui est 1. Cor. 1. Qui gloriatur, in Domino glorietur. Differt enim hæc gloriatio ab illa, fundamento, & fine seu termino. Gloriatio enim prohibita fundamentum habet meritum proprium, finem seu terminum iusticiæ propriæ opinionem. Verum gloriatio sancta & licita, fundamentũ habet fiduciam in Deum, & in ea fiducia bonam caussam, quam donum Dei agnoscit. Terminum vero lęticiam in Deo, & Dei celebrationem. Hoc Pauli exemplum nos moneat, vt ita coram Deo & hominibus versemur, vt nobis sit incolumis & illæsa cõscientia, qua nulla senectutis nutrix dulcior est, secundum Pindarum.

Non enim alia ſcribimus vobis, quam quæ legitis aut etiam agnoſcitis: ſpero autem, quod vſque ad extremum quoque agnoſcetis.

Comprobatio eſt ſuæ ſimplicitatis & ſinceritatis. Cum enim Paulus dicit, ſe non aliud ſcribere, quam quod legunt & agnoſcunt Corinthij, ſignificat ſe candide, ſincere, & abſq; omni fuco ſcribere. Nam, vt qui tecta & fucata oratione vtitur, merito ſane dicitur alia ſcribere, quam quæ leguntur: Ita qui ſimplici & ſincera oratione vtitur, eadem quæ leguntur, dicitur ſcribere. Hoc quoque illorum teſtimonio confirmat, cum ait: & agnoſcitis, ſcilicet verum eſſe & ſimplex, quod dico. Hic vt nobis cõmendatur candor & ſimplicitas in loquendo & docendo: Ita omnis fucus & orationis perplexitas damnatur, vt indigna pijs.

Sicuti & agnouiſtis nos ex parte, ſiquidem gloriatio veſtra ſumus, quemadmodum & vos noſtra in diem domini Ieſu.

Ab anteactis. Ab eo enim quod antea cognouerint ſimplicitatem & ſinceritatem ſuam in docẽdo, atq; adeo totam doctrinam approbauerint, polliceturſibi futurum, vt in poſterum quoq; agnoſcant. Quod autem agnouerint & approbauerint doctrinam ſuam, cõfirmat à mutua ſua & Corinthiorum gloriatione. Quemadmodũ enim gloriatio Pauli fuit, quod Corinthios Chriſto lucrifeciſſet per Euangelij prædicationem: Ita viciſsim gloriatio Corinthiorum erat, quod à tali & tanto Apoſtolo, adeo pure & ſincere eſſent inſtituti. Hanc gloriationem in Corinthijs, quia ea abutebantur in aliorum contemtum, reprehendit in prioris primo. Hic eandem laudat quatenus ea recte vſi ſunt, ſine aliorum contemtu ad autoritatem Apoſtolicæ doctrinæ comprobandam.

Itaque hac fiducia volui ad vos venire, primum, vt ſecundam gratiam haberetis, & per vos tranſire in Macedoniam, & rurſus à Macedonia venire ad vos, ac à vobis deduci in Iudæam.

Hoc eſt, propterea quod vos noſtra gloria ſitis, & nos veſtra, volui in Macedoniam profecturus vos primum inuiſere, & poſtea à Macedonia in Iudæam conceſſurus, iterum per veſtram regionẽ tranſire, vt hoc meo ad vos reditu ſecundam haberetis gratiam, hoc eſt, beneficium ſecundum perciperetis, veſtrum Apoſtolum ſæpius docentem audiendo. Atq; ita gratiæ vocabulum metonymicos pro dono ſeu beneficio accipitur. Poteſt etiam gratia hoc loco per Metalepſin pro gaudio, quod ex beneficio capitur, poni: vt ſecunda gratia ſit ſecundum gaudium ex præſentia Pauli perceptum. Hæc monent quali affectu deceat miniſtros Euangelij & auditores, ſe mutuo complecti.

Hoc igitur cum cogitarem, nunquid leuitate vſus ſum? Aut num quæ conſulto, ſecundum carnem conſulto: vt ſit apud me etiam & non?

Apologiam inſtituit aduerſus eos, qui ſe leuitatis inſimularũt, propterea quod iuxta promiſsionem Corinthum non veniſſet, vnde etiam reliquam Pauli doctrinam calumniati ſunt: Ac ſi quod nunc affirmaret, idem mox præ leuitate negaret. Eſt ergo ſenſus verborum Pauli: Quando propoſui ad vos venire, num leuitate aliqua hominum inconſtantiũ more, qui & temere ſolent polliceri quiduis, & leuiter conſilium mutare, vſus ſum, vt quod nunc affirmem, id rurſus negem? Secundum carnem hoc loco eſt, aliquid more leuium hominum facere. Etiam, declarat affirmantem ſermonem, Non, negantem. Ergo ſenſus eſt, quem expreſsi, vt ſit apud me etiam & non, hoc eſt, vt idem & affirmem & negem.

Immo fidelis Deus, quod ſermo noſter qui ad vos factus eſt, non fuit etiam & non.

Reſponſio eſt Apoſtoli & dilutio obiectionis. Eſt autẽ ſenſus: Deus qui fidelis eſt & verax, nouit me vobis eandem veritatem conſtanter prædicaſſe. Sermo noſter, hoc eſt, prædicatio Euangelij non fuit etiam & non, id eſt, non fuit de eadem re nunc aiens nunc negans, ſed ſemper ſibi ſimilis, & conſtans.

Nam Dei filius IESVS CHRISTVS, qui inter vos per nos prædicatus eſt, per me, & Syluanum, & Timotheum, non

Probat à conſtantia obiecti ſeu materia Euangelij, ipſam Euangelij prędicationem conſtãtem & firmam eſ-

fuit etiam & non, sed etiam in ipso fuit.

se. Argumentum ita colligitur: Christus Iesus qui prædicatur à nobis, non est etiã & non, hoc est, non est varius & inconstans, sed prorsus idem, & semper sibi similis. Ergo prædicatio de ipso, constans quoque esse debet, & semper sibi similis. Quicunque ergo puritatem Euangelij non retinent, Christum quodammodo inconstantiæ insimulant.

Quotquot enim sunt promißiones Dei, in ipso sunt etiam, & in ipso sunt Amen, Deo ad gloriam per nos.

10

Probat rursus quam constans & immota sit doctrina Euãgelij, quam Corinthijs tradidit: idque cum à subiecto, tum à promißionũ diuinarum firmitudine. Est autẽ hæc argumenti summa: Cum promißiones Dei in Christo sint fundatæ, qui perpetuo sibi similis est & inuariabilis, fieri non potest, quin sint certißimæ & firmißimæ. Quare cum Euangelium nihil aliud sit, quam promißionum diuinarũ promulgatio & annunciatio, firmum, ratum & constans esse necesse est. Verum cum hoc Pauli dictũ sit vnum ex præcipuis principijs nostræ religionis, operæpreciũ fuerit illud distinctius retexere, & eruere multiplicem doctrinam, quæ in ipso continetur. Quatuor ergo hic breuis Aphorismus cõtinet. 1. Monstrat salutis fundamentum. 2. Promißionum Dei meminit. 3. Indicat, quo pertineat verbi ministerium. 4. Omnium horum finem opponit. Fundamentũ salutis Christum esse docet. Nam vt sine illo nullus nobis accessus ad Deũ patet: peccatum enim nos à Deo excludit: Ita per illũ Deus nobis propitius redditur, condonatis peccatis. Promißiones sunt fauoris diuini testimonia, in quibus spectanda est varietas, amplitudo, sponsio & ratificatio. Varietas hæc est, quod promißionũ quædam sunt legales, seu remunerationis, aliæ Euangelij seu salutis. Verum quia Paulus hic testatur omnes promißiones Dei in Christo fundari, fieri non potest, vt legales locũ habere poßint, priusquam Christum fide apprehendimus, quo facto, legales quoq; ratæ sunt, tametsi incoatio obœdientiæ sit languidior. Amplitudo harum promißionũ est, quod non ad certos homines, sed ad totum genus humanum se extendant. Quemadmodum enim in Adam omnes peccauimus, ita Christus omnibus à Deo reconciliator est datus, vt omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat vitã æternam. Sponsio harum promißionũ solido fundamento nititur. Nã in Christo fundatæ sunt & propter ipsum factæ. Gene. 3. Atq; hoc est, quod Paulus hic dicit: Promißiones Dei in Christo sunt etiam. Est enim τὸ ναὶ apud Græcos affirmantis & spondẽtis. Quare cum diuinas promißiones recolimus, veniat nobis in mentẽ, quod illarum sponsio fundamentum habeat solidum, nempe Christum dominũ. Proinde qui extra illum est, sciat promißiones diuinas ad se minime pertinere, priusquam cõuertatur & resipiscat. Præterea ratificatio earundem promißionũ, non nostræ dignitati & meritis, sed Christo nititur, vnde fides nostra ingentem consolationem haurit, cum non solum sponsionem salutis, verumetiam eiusdem ratificationẽ tam solido & constanti fundamento niti animaduertit. Atq; hoc est, quod Paulus dicit, Promißiones in Christo sunt Amen. Porrò his promißionibus promulgandis destinatur ministerium Euangelij, quod indicat Apostolus cum ait: Per nos, scilicet Euangelij ministros. Nam thesaurum suarum promißionum distribuendum ministris Euangelij concredidit. Postremo finis datarum promißionum etsi multiplex est, hic tamen principalis solummodo ponitur, cui reliqui subordinãtur. Est autem principalis finis, gloriæ Dei prædicatio, quæ tum demũ plena erit, quando prostrato & abolito regno Sathanæ, pij salute æterna donabuntur. Huic fini cum destinatum sit ministerium verbi, agamus gratias Deo, qui illud in Ecclesia conseruat, & donat Ecclesiæ suæ pios ministros, qui promißionum diuinarum publici sunt pręcones, quorum voce multi euocantur è regno Sathanæ, & fiunt ciues & hæredes vitæ æternæ.

20

30

40

50

Porrò, qui confirmat nos vobiscum in Christum, & qui vnxit nos, Deus est, qui etiam obsignauit nos, deditq; arrabonem spiritus in cordibus nostris.

Firmitudinem promißionũ diuinarum, atq; adeo dignitatem officij Apostolici asserit, certißimo proposito indicio ab effectibus spiritus Dei, cum in ipsis ministris, tũ in auditoribus. Recitat autem ordine quatuor effectus spiritus Christi, qui sentiuntur vere in ijs, qui Euangelium prædicatum recipiunt, vt sunt: confirmatio, vnctio, obsignatio, & Arrabonis donatio. Hæc quatuor etsi eandem rem declarant, tamen ratione quadã distinguuntur. Cõfirmatio dicitur, quatenus spiritus Dei nobis certitudinẽ Euangelij ita cordibus nostris ratã efficit, vt ei, vel reclamante ratione & omni naturæ sensu, indubitatam fidem habea-

mus. Cum ergo animalis homo non capit ea, quæ sunt spiritus Dei, quicunq; Dei verbum indubitata fide amplectitur, Spiritus sancti magisterio eũ edoctum & confirmatũ esse necesse est. Vnde non mirum est, quod multi sapientes mundi qui res diuinas sua ratione & sensu metiri volunt, Euangelium non recipiant. Est itaque hæc confirmatio, qua ministri verbi & auditores vna, Spiritus sancti testimonio ita in cordibus suis cõuincuntur de veritate Dei, vt firma fide in Christũ recumbant. Cum hac cõfirmatione coniuncta est vnctio, qua spiritualiter vnguntur, qui verbum Dei indubitata fide recipiunt. In hac vnctione obseruanda sunt quatuor: Quisnam vngat? Quænam, qualisq; sit vnctio? Quis vngatur? & ad quid vngatur? Deus est qui vngit. Vnctio est ipse Spiritus sanctus, qui efficit motus in cordibus nostris congruentes cum lege & voluntate Dei. Vngitur autem omnis, qui vera fide verbum Dei recipit, idq; ob hos fines: 1. vt iam oleo læticiæ inuncti, in Deo exultemus. 2. Vt Sacerdotes, Reges & Prophetæ simus coram Deo. 3. Vt iam quoque simus luctatores vnctione spiritus, præparati ad luctam ineundam cum vicijs & carnis cõcupiscentijs, vt posthac nõ militemus carni, sed spiritui. De hac vnctione & eius virtute, plura habes 1. Iohan. 2. Postremo loco donationis Arrabonis meminit. Nam Spiritus sancti virtus, in credentibus excitat ardorẽ fidei, spem, dilectionem, & alias virtutes, quæ virtutes sunt pars aliqua promissionũ diuinarum, quæ sunt veluti arra quædã quæ nobis donata est, in pignus reliquarum promissionũ diuinarũ, quæ nondum sunt completæ. Est enim Arrabo pactum, symbolum, seu pignus, quod dari solet in certitudinem eius, quod promissum est.

Ego vero testem Deum inuoco in animam meam, quod parcens vobis nondum venerim Corinthum.

Accusarũt Paulum leuitatis, quod iuxta promissum non venerit Corinthum. Vnde & reliquam doctrinam calumniati sunt Pseudoapostoli. Verum quia maioris momenti res erat doctrinæ vindicare sinceritatẽ, quam ad præscriptum tempus non venire. Primum asseruit doctrinæ firmitudinẽ, cui subiungit caussam, cur non venerit, nimirum, vt illis pareret expectando illorũ spõtaneam pœnitentiam. Hoc autem vt credant verum esse, interponit iusiurandum, quo Deum in testem & vindicem inuocat, cum suæ animæ, id est, vitæ & salutis periculo, si fallit.

Non quod dominemur vestrę fidei, sed quod administri simus gaudij vestri: fide enim statis.

Prolepsis est. Nam ex eo quod Paulus dixerat, Parcens vobis nondũ veni Corinthum, poterant aduersarij calumniam extruere ac si Paulus affectaret in ipsos dominium aliquod, quasi sibi liceret quiduis in religione constituere. Hanc igitur calumniam anteuertit, & veram caussam sui facti assignat, nimirum quod administer sit gaudij ipsorum. Hoc est, quod sua admonitione de flagitioso eijciẽdo moti, egerint pœnitentiam. Vnde gaudium conscientiæ nacti in fide stant, qui antea quodãmodo prostrati alieni delicti approbatione iacuerunt. Qui autem fide stant, salutem in Christo obtinent, quorũ officium est, donec in hac mortali vita sunt, vt magis magisq; in cognitione & sensu abundent. Phil. 1.

CAPVT II.

Summa Capitis Secundi.

Caussa dilati aduentus sui ad Corinthios reddita, iubet Apostolus vt Corinthij incæstuosum pœnitentem in gratiam recipiant, & hortatur ne nefandis machinationibus Sathanæ sinant se circumueniri. Deinde, gratijs Deo actis, qua fide Euangelium docuerit, ab effectu demonstrat.

Ordo & partes Capitis Secundi.

Plures sunt huius capitis partes. 1. Caussæ redditio est, cur iuxta promissionem non venerit Paulus Corinthum. 2. Sententiæ suæ declaratio est, de incæstuoso Corinthio recipiendo in Ecclesiam: pro quo & ipse intercedit rogans, vt ipsi pœnitenti lapsum istum condonent. 3. Exhortatio generalis est, ne sinamus nos, quemadmodum ille fecit, à Sathana circumueniri. 4. Narratiuncula est de profectione Apostoli. 5.

Gratia-

Gratiarum actio pro felici in negocio Euangelij successu. 6. Diluit crimen Apostolo obiectum, videlicet, quod non cauponetur verbum Domini, vt plerique: sed sincere, in conspectu Dei, de Christo loquatur.

EXEGESIS CAPITIS SECVNDI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HOC autem mihi faciendum iudicaui, vt ne rursus cum tristicia ad vos venirem.

10

In fine primi capitis cœpit se excusare Apostolus, cur iuxta promissionem non venerit Corinthum, nunc eiusdem excusationis plures rationes colligit. Hoc inquit, mihi faciundum iudicaui. hoc est, non veni ad vos, ne rursus ad vos cum tristicia venirem: quod sane euenisset, si vos adhuc vobis placentes deprehendissem nō animaduertisse in incœstuosum fratrem. Nam interea dum Apostolus distulit aduentum, Corinthij ipsius scripto admoniti resipuerūt, ac incœstuosum excommunicauerunt in testimonium veræ pœnitentiæ, & quod non delectarentur alienis peccatis. Hinc duo discamus: vnum, totius Ecclesiæ interesse, lapsos in viam reuocare. Quod nisi fecerit, alieno obstringi peccato. Alterum, ministrorum verbi esse moderari castigationem, conspecta delinquentium pœnitentia.

20

Nam si ego tristicia vos afficiam, Quis est qui exhilaret me? nisi is qui tristicia afficitur ex me?

Ætiologia est, dixerat enim se non venisse, ne Corinthios tristicia afficeret: nunc eius caussæ rationem reddit, à sua persona sumta, videlicet, ne sibijpsi mœrorem accerseret, illos tristicia afficiendo, & castigando propter eorum factum. Indoles pij pastoris hic indicatur, qui cum alios castigat, ipse quoque dolore afficitur. non insultat lapsis lætabundus, quod caussam castigandi acceperit, sed paterno potius animo, & sancta castigatione errantes in viam reuocat. Obseruetur igitur hoc loco, quomodo affectum ad castigationem errantium accedere ministrum Dei oporteat.

30

Et scripsi vobis hoc ipsum, ne cū venero tristiciam capiam ex ijs, ex quibus oportebat me gaudere, confisus vobis omnibus, quod gaudium meum omnium vestrū sit.

Eodem pertinere ait, quod in priori Epistola de excommunicando incœstuoso scripserat. Scripsi, inquit, vobis hoc ipsum scilicet, quod molestiam & ipsi incœstuoso & vobis attulit, vt & ipse & vos resipiscentes, & ego veniens gauderem super vestra pœnitentia. Rationem addit: Confisus vobis omnibus, quod gaudium meum omnium vestrum sit, hoc est, qui omnino speraui fore, vt quod mihi displicere intelligeretis, statim tolleretis, propterea quod meum gaudium vobis quoque commune esse existimetis. Atq; hæc pia συμπάθεια est ministrorum verbi & auditorum, vt quemadmodum ex mutua tristicia tristiciam capiunt: Ita ex mutuo gaudio gaudeant.

40

Nam ex multa oppreßione & anxietate cordis, scripsi vobis per multas lacrymas, non vt tristicia afficeremini, sed vt cognosceretis charitatem quam habeo abundantius erga vos.

Aduersarij Pauli apud Corinthios calumniabantur ipsum ex affectatione tyrannidis, vt contristaret Corinthios, scripsisse incœstuosum illum tradendum Sathanæ: sed Paulus longe aliam caussam impellētem, & alium finem fuisse asserit. Dicit enim se magna oppreßione & anxietate cordis fuisse impulsum ad scribendum id, quod ipsius vberrimæ testantur lacrymæ: & hoc in eum finem, vt cognoscerent charitatem, quam haberet abundantißimā erga eos. Hic locus docet, & quanto dolore animi ministri verbi debeant peccata suorum auditorum deflere, & quo cordis affectu correptionem suscipiant. Cæterum cum auditores hoc non ita accipiunt, sed cum aduersarijs Pauli fingunt alias caussas, fremunt aduersus suos admonitores, & vt hostes eos persequuntur: quemadmodum Herodes Ioannem persecutus est. Verum hic ministri verbi cum Paulo freti bonitate caussæ, & conscientia præstiti officij non cessabunt in officio, sed strenue & prudenter munere sibi commisso vice Dei fungentur: ne ipsi alienis communicent delictis. Vide Eze. 3.

50

Si quis autem contristauit, non me contristauit, sed (ex parte, vt ne aggrauem) omnes vos.

Paulus reconciliaturus incœstuosum Corinthijs pręmollitione vtitur. Si quis, inquit, contristauit, hoc est, si incœstuosus ille tristiciā attulit suo scelere, non mihi tristiciam attulit, hoc est, perinde id accipio ac si me suo peccato nō offendisset, postquam per veram pœnitentiā resipuit: Sed vos omnes contristauit, id est, vos omnes suo lapsu offendit. Hoc quoq; præmolliens ait, Ex parte, id est, quodammodo, & præmollitionis finem addit: Vt ne grauem, scilicet ipsum, maius onus adijciens exaggerando ipsius scelus post resipiscentiam. Hic sensus verborum Pauli est, qui minus obscurus est in textu Gręco, qui paraphrasi hoc modo reddi potest: Incœstuosus ille qui tristiciam tantam attulit, adeo sua pœnitentia me commouit & consolatus est, vt omnis tristicia quā ex ipsius facto perceperam, sit plane absterſa, ac si nunquam me offendisset. Verum vos superestis, quos omnes offendit, sed quodammodo: quia secuta est pœnitētia. quod ideo dico ne iam per se grauato maius adijciam onus, quod potius detractum velim. Locus obseruandus, quod pœnitentium præterita scelera, alta obliuione nos tegere oporteat, omni offensione remissa. Idque exemplo benignissimi patris cœlestis, qui ita tegit peccata remittendo, vt se dicat, eorum amplius non meminisse.

Sufficit autem ei qui talis est, correctio hæc, quæ à pluribus illi contigit, vt potius è diuerso debeatis condonare & consolari, ne forte abundantiori tristicia absorbeatur, qui eiusmodi est.

Sententiam suam de recipiendo incœstuoso Apostolus ponit, nimirum vt correptus à pluribus & resipiscens, recipiatur in gratiam. Sententiæ autem suæ finem addit, ne videlicet correptus, nimis diu dilata recōciliatione ruat in desperationem. Hinc duo colligamus: Primum, confutationem Donatistarum, qui negarunt lapsis veniam. Hic enim aperte ostenditur, quod lapsis pateat reditus ad gratiam, qua exciderunt, modo pœnitentiam egerint. Alterum, modum seruandum esse in corrigendis fratrum lapsibus, nimirum vt castigatio talis sit, quæ lapsos pœnitentes non magis prosternat, sed erigat potius, cum veræ pœnitentiæ testimonia appareant.

Quamobrem obsecro vos, vt confirmetis in eum charitatem.

Post sententiæ suæ de recipiendo incœstuoso expositionem, addit quoque suam pro ipso intercessionem, & se veluti aduocatum ipsius constituit. Nam ea est vis vocis παρακαλῶ. Rogat enim, vt se deprecatore, publico Ecclesiæ consensu declarent, se illum pro fratre complecti, sicuti publico Ecclesiæ iudicio fuit eiectus. Vtitur Apostolus verbo κυρῶσαι, quod legitimæ potestatis definitionem & decretum declarat. Quare hic forma iuris Ecclesiastici describitur. Lapsus agnoscit errorem, dolet, petit veniam. Paulus aduocatus intercedit, Ecclesia Corinthiaca caussam cognoscit, & fert sententiam, quam ratam & autenticam esse vult, iuxta Domini dictum, Quorumcunque peccata solueretis super terram, erunt soluta in cœlo. Discamus ergo ex hoc loco, quæ sit legitima ratio recipiendi lapsos post resipiscentiam: videlicet quod non sit vnius pastoris, sed senatus Ecclesiastici, vbi legitima Ecclesiæ gubernatio locum habet.

Nam in hoc etiam scripseram vobis, vt probationem vestri cognoscerem, an ad omnia obœdientes sitis. Cui autem condonatis, etiam ego. Etenim cui condonaui, si quid condonaui, propter vos condonaui coram Christo.

Difficiles admodum fuisse Corinthios ad recipiendum excommunicatum, ex hoc loco apparet. Vnde singularis grauitas in talibus caussis requiri videtur. Vt autem ipsos ad condonationem permoueat, duplici vtitur argumento: vno ab illorum officio, altero à suo facto petito. Officium Corinthiorum fuit, suo Apostolo obœdire in re pia & honesta. Factum Pauli erat, quod lapsum suo recepisset suffragio, idq; corā Christo, id est, vere & ex animo tanquam Christo inspectore. Tales ergo decet reconciliationes esse inter Christianos, non simulatas, non fictas, non quas leuicula offensio rursus rescindat.

Ne occupemur à Sathana, non enim

Etsi hæc eo pertinent potissimum, ipsius

ipsius cogitationes ignoramus.

ne Corinthij sint nimis duri & rigidi in corripiendo incœstuoso resipiscente, vnde & desperatio in peccatore, & dissensio inter ipsos Corinthios oriri posset, quibus rebus diabolus homines circumuenire solet: tamen generalius hoc dictum accipi debet, vt sit exhortatio generalis, ne sinamus nos circũueniri vllis Sathanæ consilijs, vt aliquid committamus contra conscientiam & normam iusticiæ diuinæ. Quales sint artes diaboli, casus primorum parentum, Christi admonitio, & plurimorum tristis lapsus testatur. Primos parentes aduersando impediuit in innocentiæ statu, & sophistica verbũ Dei corrupit, & quos mendacio circumuenerat tyrannide occidit. Vnde Christus admonet, quod Sathan sit mendax & homicida ab initio: Id quod non solum lapsus primorum parentũ testatur, sed omnium temporum historiæ conuincunt, atq; hic dies cum multarum animarum horrendo interitu docet. Vt autẽ Apostolus nefandas machinationes Sathanæ melius nobis ponat ob oculos, tribus significantibus vocibus vtitur. Sathan Hebrę a vox est, qua duplex studium diaboli significatur. Prius, quod ex professo generis humani aduersarius & hostis sit irreconciliabilis. Posterius, quod hominibus impedimenta obijciat, vt vel impingant in stadio pietatis, vel prorsus cadant & deficiãt. Hęc impedimẽta pulcre describuntur in tentationibus Christi Matth. 4. Primum enim nititur persuadere homini, quod Deo non sit curæ, sumtis argumentis à cruce. Si hoc non succedit, impellit vt temere tentemus aliquid contra vocationẽ, vnde in vitæ & salutis discrimen conijcimur. Tertio, propositis præmijs ad idololatriam solicitat, qua techna maximam partẽ orbis terrarum hodie captiuã tenet. Græca vox πλεονεκτεῖν, aliena inuadere & malis artib⁹ occupare significat. Quare hac vocẽ significat Paulus, quod Diabolus ipsam Ecclesiam filij Dei peculium inuadere soleat, semperque nitatur, vt fraudulenter & malis artibus eam subruat, vt multi à Christo deficiant. νοήματα significant cogitationes Sathanæ, quibus nefanda excogitat consilia, vt sceleratam suam voluntatem perficiat, maximamq; generis humani partem interimat. Ac omnium primum conatur per sua nefanda consilia nostras mentes corrumpere. Si non vna via succedit, aggreditur aliam. Si doctrinam corrumpere non potest, sacramenta contaminat: si neutrum succedit, obijcit multa scandala, nunc ad hoc, nunc ad illud solicitans, & per gradus tandem peccatorum multos in desperationem abducit. Hanc machinationẽ Sathanę Petrus eleganti imagine depingit, cum dicat: diabolum tanquam rugientem leonem circumambulare, & quærere quem deuoret. Aduersus has Sathanę machinationes turris fortissima est nomen Domini, id est, vera ex fiducia Christi inuocatio, sine qua nequaquã vllus mortalium euadere potest, quin diaboli insidijs & consilijs victus succumbat. Plura de πανοπλία militis Christiani, lege ad Ephe. 6. & 1. Thessal. 5.

Porrò cum venissem Troiadem in Euangelium Christi, etiam ostio mihi aperto in Domino, non habui relaxationem spiritui meo, eo quod non inueneram Titum fratrem meũ, sed illis valedicens profectus sum in Macedoniam.

Hæc narratiuncula de profectione Pauli eo pertinet, vt Apostolus & studium suum in annunciando Christo ostendat, & caussam moræ, quod ad Corinthios iuxta promissionem non venerit, indicet. Quod autem dicat, se admodum anxium fuisse, quod nõ inuenerat Titum fratrẽ Troiade, atq; ideo statim relicta Troiade, profectum esse in Macedoniã, facit ad declarandam Apostoli solicitudinem pro Corinthijs. Nam ideo solicite quærit Titum, vt ab eo statum Corinthiorum cognoscat. Hæc solicitudo Apostolica nobis in exemplum proposita est, vt singulari studio Ecclesiam Christi prosequamur, & præsertim pro illis soliciti simus, quorum cura nobis præcipue commendata est. Porrò prouerbialis ista locutio ostij aperti similitudinis declaratione facilis redditur. Ostio aperto, aditus facilis in ædes patet. Contra, ostio clauso excludimur. Quemadmodum igitur ostio aperto patet ingressus in domũ: Ita data facultate ex Domini voluntate ministri verbi facilius progrediuntur in Euangelij annunciatione, & contra. Sicut ostio clauso alia via tentanda est. Ita vbi nullus fructus Euangelij se profert, rogandus est Dominus, vt ipse sua manu ostium aperiat.

Deo autem gratia, qui semper facit nos triumphare in Christo, & odorem noticiæ suæ manifestat per nos in omni loco.

Quia mentionem fecerat sui in Euangelij negocio laboris, merito in gratiarum actionem fertur: qua & soli Deo acceptũ fert fructum suæ præ-

dicationis, & significat se minime ociosum fuisse, sed magnis negocijs impeditum, non venisse Corinthum, quemadmodum in superiori Epistola promiserat. Duplici metaphora hoc loco vtitur, & vtriusque explicatio suam doctrinam singularem suppeditat. Triumphi nomine quatuor indicat Apostolus. 1. Fuisse sibi magnum certamen in prædicatione Euangelij. 2. Hostes suos deuictos fuisse & Sathanam prostratum gladio Euangelij. 3. Partum esse spolium, hoc est, homines qui sub tyrannide diaboli captiui tenebantur, nunc libertatem adeptos esse per Christum. 4. Sibi honorem certaminis, & veluti coronam triumphantis deberi. Vnde ad Timotheum: Certamen bonum certaui, cursum consummaui, fidem seruaui. Quod reliquum est, reposita est mihi iusticiæ corona, quã reddet mihi Dominus in die illo iustus iudex. Verum cum Apostolus dicit, Deum facere se triumphatorem, omnem gloriam Deo tribuit, ac se organum tantum, quo Deus pro sua voluntate vtitur, agnoscit. Hic præterea locus mire facit ad refutãdos Enthusiasmos eorum, qui cum reuelationes iactant, nihil vocali verbo & externo ministerio tribuunt. Odoris nomine significatur fama & celebritas noticiæ Dei, nimirum, quod homines per prædicationem Euangelij venerint in eam Dei noticiam, quod ipsum agnoscant & celebrent. Atque huic fini Euangelium Christi destinatum est.

Nam Christi bona fragrantia sumus Deo, in ijs qui saluantur, & in ijs qui pereunt.

Prolepsis est, Nam cum Paulus dicat, Deum manifestare odorem suæ noticiæ in omni loco: possent aduersarij excipere, & dicere, Non fructum ferre vbique, ideo gloriationem Pauli minime iustam esse. Sed Paulus respondit per distributionem, ac dicit odorem noticiæ Dei peruenire quidem ad omnes, & gratum esse illum odorẽ, hoc est, Deum acceptare & probare ministrorũ obsequium in annunciando Euangelio, tametsi omnibus nõ sit salutare. Nam hic odor Deo gratus est, cum in ijs qui saluantur, tum in ijs qui pereunt. Hic locus docet, monet & consolatur. Docet quidem, quod qualiscunq; euentus sit nostræ prædicationis, ministerium nostrum & obsequiũ sit gratum Deo & acceptũ. Monet, cum pios tum impios: Pios quidem, vt in Euangelij noticia suã salutem statuant: Impios vero, quod in maiorem condemnationem cedat ipsis prædicatio Euangelij, si Euangelio fidẽ non adhibeant. Consolatur ministros Euangelij contra scandalum paucitatis, amplectentium Euangelium. Nam quomodocunq; acciderit illorum prædicatio, ad gloriã Dei illustrandam facit. Consolatur quoq; ministros verbi contra cõtemtum mundi, qui vt reiectamenta quædam ministros Dei aspernatur. In hoc contemtu sciant ministri verbi, se bonã fragrantiam Deo esse, vtut fœteant coram stulto mundo, qui suis instar sordes vnionibus præfert. Sed quæstio hic oritur, Cum proprium Euangelij sit prædicare salutem: cur hic Paulus illud dicat quibusdam in damnationẽ cedere? Responsio, quod duplex sit Euangelij officium, nempe proprium quod est annunciare salutẽ per Christum, & accidentale, quod est incredulis maioris damnationis occasionẽ prębere. Deinde, vt Euangeliũ sua natura est gratiæ prædicatio, ita occasione est iræ Dei manifestatio. Vt enim salutem credentibus offert gratuitam: Ita testatur irã Dei super incredulos manere. Quare vt Euangelium requirit pœnitentiam & fidem: Ita recte definitur esse prædicatio pœnitentiæ & remissionis peccatorum in nomine Christi, Lucæ 24.

His quidem odor mortis ad mortem, Illis vero odor vitæ ad vitam.

Persistit in metaphora: cuius hæc simplicissima est explicatio: Ijs qui pereunt, prædicatio Euangelij, adeoq; ministri sunt instrumentũ mortis, vt non credentes Euangelio ęternum moriantur: Contra, ijs qui saluantur, prædicatio Euangelij atque adeo Dei ministri sunt instrumentũ vitæ, vt Euangelio credentes æternum viuant. Clemens Alexandrinus libro 2. pædagogi. capite octauo, ita legit hunc Pauli locum: His quidem odor ex morte in mortem: Illis vero odor ex vita in vitam. Hanc lectionem si sequimur, significat Paulus duo in prædicatione Euangelij proponi, mortẽ Christi, & vitã Christi, mors Christi est odor mortis in mortem, scilicet pereuntibus, vt qui in Christi morte vitã non quærant, vita Christi est odor ex vita ad vitã, scilicet saluandis, qui peccati mortem in Christi morte, & vitã in eius vita quęrunt.

Et ad hæc quis idoneus?

Digressiuncula exclamatoria est, qua significat eximium decus esse ministerium verbi, & raræ eiusdem virtutis officium in eo ministerio fideliter præstare.

Non

Non enim, vt plærique, cauponamur verbum Domini, sed vt ex sinceritate, sed vt ex Deo in conspectu Dei de Christo loquimur.

Paulus superius dixit Apostolos, se aliosque ministros Dei, esse bonam fragrantiã Deo, cum in ijs qui saluantur, tum in ijs qui pereunt. Nunc eius dicti rationem reddit à proprio ministrorum verbi officio sumtam. Ministri sincere, vt ex Deo profectum verbum annunciantes, & non cauponantes verbũ Domini, sed tanquam in conspectu Dei de Christo loquentes, sunt Deo bona fragrantia. Nos ex sinceritate, vt ex Deo in conspectu Dei de Christo loquimur. Ergo nos sumus bona fragrantia Deo. Collationem contrariorũ facit propter eos, 10 qui Paulum accusarunt tanquam minus sincere fungentem officio. Dicuntur autem cauponari verbum Domini, qui veluti caupones, sua vina vt grata sint palato bibentium, quo plus lucri sibi accedat, sinceritatem Euangelij vitiant, hoc est, qui verbũ Domini humanis doctrinis & additamentis corrumpunt, idq; in fraudẽ & dolum auditorũ, quo & ipsis auditoribus quæ sapiunt illorũ palato propinent, & ipsi lucrũ aliquod inde percipiant. Hinc discamus, quod quicunq; vel addit aliquid de suo, vel detrahit quicquam verbo, vel verbum ipsum parum candido animo prædicat, vel suum lucrum spectat, vel voluptati auditorum illud accommodat, dicatur cauponari verbum Domini. In hoc numero sunt hodie multi, qui dolo & fraude ad Ecclesiasticas functiones prosiliunt, quiq; cum ipsi nondum religionis fundamenta didicerint, munus docendi capessunt. Quæ leuitas non cõsiderans 20 quam ardua & grauis res sit Ecclesiastico munere fungi, meretur horrẽdas pœnas. Cauponantur & illi verbum Dei, qui suæ securitatis gratia, verbum Domini non recte secant, non obiurgant tyrannos, auaros, libidinosos, ne suæ quieti male consulere videantur. Hos Petrus in posterioris secundo grauissime taxat. Quod autem ex sinceritate oporteat verbum Dei prædicari, tribus argumentis docet: Primũ ab autore verbi sumitur, qui & verbum ponit in ore ministrorum, & eos ad prædicandum mittit. Cum igitur Deus maxime sincerus sit, decet eos qui eius vice funguntur sincere & pure agere, ita vt nec affectu, nec verbo, nec facto, nec exemplo vitient puritatem fontis saluatoris. Secundũ sumitur à pręsentia Dei, in cuius conspectu stamus, cum verbũ Dei prædicamus. Summa igitur puritas in eius conspectu requiritur, qui purissimus est, ne audiat minister Deum increpantem se, iuxta illud 30 Psalmi, Quare tu enarras iusticias meas & assumis testamentum per os tuũ. Tu vero odisti disciplinã & proiecisti sermones meos retrorsum. Tertiũ sumitur ab obiecto prędicationis qui est Christus agn⁹ Dei immaculatus. Quare purè negociũ Euangelij tractare oportet, & eos deligi ad tam augustũ munus qui sunt idonei. Porrò cùm Paulus hic dicit, vt ex sinceritate, vt ex Deo. sciendũ quod particula VT non sit similitudinis aut improprietatis nota, sed potius veram & solidam approbationẽ designet. vt Ioannis primo: Vidimus gloriam eius, vt filij vnigeniti à patre. Et Paulus ad Ephesios quinto. vt filij lucis ambulate. Illic Ioannes intelligit conspectam fuisse in Christo gloriã, quę filio Dei vere congrueret, certumque esset diuinitatis testimoniũ. Hic Paulus vult nos vere operibus testari hoc ipsum, quod simus vere filij lucis. Ad eundem modum hoc loco ὡς, id est, vt, non est improprie loquen- 40 tis, sed certo approbantis. Quemadmodum Caph apud Hebræos.

CAPVT III.

Summa Capitis Tertij.

Vt se rite suo officio functum testimonio Corinthiorum probat Apostolus, idq; non sua virtute, sed per gratiam Dei, Ita de efficacia sui ministerij agit, conferendo inter se legem & Euangelium, & vtriusque mi- 50 *nistros: vnde quanta sit gloria Euangelij concludit.*

Ordo & partes Capitis Tertij.

Tametsi vnus scopus est huius capitis, nempe ostensio eminentiæ ministerij Apostolici, potest tamen in has quatuor partes commode distribui. Quarum prima est testimonium virtutis Apostolicæ prædicationis. Secunda, remotio inanis gloriationis, & assertio gratiæ Dei, cui omnem virtutem sui ministerij fert acceptam. Tertia, est confutatio eorum qui legalia admiscuerunt, idque per comparationem legis & Euangelij, literæ & spiritus. Quarta, est conclusio gloriationis Apostolicæ: in qua confert auditores legis & Euangelij,

Euangelij, Illos, donec conuertantur ad Dominum, habere cor velamine obtectum, ne videant gloriam Chriſti: hos reuelata facie gloriam Domini ſpeculari aſſerens.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

I NCIPIMVS rurſus noſipſos commendare? num egemus, (vt nonnulli) commendaticijs epiſtolis apud vos, aut à vobis commendaticijs?

Quia fuerunt apud Corinthios, qui Pauli miniſterium extenuarint, nunc aduerſus eos agit, & prouocat ad totius Eccleſiæ Corinthiacę teſtimonium. ſed prius per admirationem interrogat: Num apud eos commendaticijs epiſtolis indigeat? quibus verbis oblique taxat eos, qui cum propter inertiã ſuam huiuſmodi aſſequi nõ poſſent, laudi & dignitati Apoſtoli inuiderunt. Hic locus monet miniſtros Euangelij, ne ſinant ſuũ miniſterium contemni, & vt ſe commendabiles auditoribus reddãt, fide & diligẽtia in miniſterio.

Epiſtola noſtra vos eſtis, inſcripta in cordibus noſtris: nota & lecta ab omnibus hominibus, manifeſtati quod eſtis epiſtola Chriſti, ſubminiſtrata à nobis, inſcripta non atramento, ſed ſpiritu Dei viuentis, non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carneis.

Hic prouocat Apoſtolus ad teſtimonium Corinthiorum, qui miniſterio Pauli ad Chriſtum conuerſi erant: Eſt autem hic ſenſus verborũ Pauli: Vos Corinthij, quales nunc eſtis per Chriſtum noſtro miniſterio effecti, nobis eſtis inſtar Epiſtolæ ab omnibus lectę & intellectæ, qua & ipſi vobis, & alijs rurſus per vos commendamur. Hinc ergo diſcant miniſtri Euangelij, teſtimoniũ ſui officij diligenter præſtiti ab ipſis petere auditoribus, dum in eis monſtrant quem fructum prædicatum per ipſos Euangelium ferat. Obſeruetur præterea hoc loco duplex antitheſis, Vna atramenti & ſpiritus Dei viui, Altera tabularum lapidearum & carnearum. vt atramento ſcribuntur quidẽ epiſtolæ, ſed eo non confertur vis intelligendi, quæ ſcripta ſunt: Ita ſpiritus Dei vim habet ſolus regenerandi animos, qui ſpiritus per miniſterium Euangelij confertur auditoribus. Tabulæ lapideæ in quibus lex Dei ſcripta erat, adumbrant ſummam humani cordis duriciem, à qua cor hominis nondum regenerati lapideum dicitur, cui opponitur cor carneum, quod virtute ſpirit⁹ Dei mollius eſt factum, vt in eo Euangelij gratia inſculpi poſsit.

Fiduciam autem huiuſmodi habemus per Chriſtum apud Deum.

Ne quid arrogantius dixiſſe videatur Apoſtolus, Deo aſſcribit ſui miniſterij virtutem, ac ſi dicat: hanc confidentiam habemus, & ita magnifice gloriamur de noſtri miniſterij dignitate, quia Chriſti legatione fungimur: cuius ſpiritus in noſtro miniſterio efficax eſt.

Non quod ſufficientes ſumus à nobis ipſis cogitare aliquid quaſi ex nobis: ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt, qui & idoneos nos fecit miniſtros noui teſtamenti.

Apertius omnem gloriationẽ Deo aſſcribit, & ſe tantum organum quo Deus pro ſua voluntate vtitur, pronunciat. Hic locus apertiſsime docet in rebus ſalutis nihil poſſe humanas vires, priuſquã ſpiritu Dei per verbũ mens & voluntas reformentur. Nam cum tria requirantur ad quodlibet factum, iudiciũ, voluntas, & operatio: quorũ vnum ſi defuerit, prorſus iacet opus, Manifeſte hoc loco docetur liberũ arbitrium euerti. Nam hic quod omnium primum ad opus requiritur, negat ſe Paulus habere, cum dicat: Non ſumus idonei ad cogitandum & ratiocinandum aliquid, Deprauatum ergo agnoſcit mentis iudicium: vnde ſequitur volũtatis peruerſitas. Huius doctrinæ vſus eſt vt agnita noſtra οὐδενία & imbecillitate, magis nobis dulceſcat redemtionis beneficiũ. Pręterea hic diſcernitur inter doctorẽ ſalutis, & effectorem. Paulus ſalutis doctor eſt tantum, Chriſtus vero doctor & effector ſimul. Hoc quoq; Ioannes Apoſtolus agnoſcit cum Baptiſtam non lucem veram pronunciat, ſed Chriſtum qui illuminat omnẽ hominem, qui illuminatur. Præterea cum Paulus ſe alioſq; Apoſtolos miniſtros noui teſtamẽti appellat, diſcernit inter legis doctores, & noui fœderis

quod

quod ſanguine Chriſti ſancitum eſt. Neque hic ſtabilitur Antinomorum error, qui legem Dei doceri in Eccleſia nolunt, ſed tantum diſcernitur inter proprium finem Euangelij, & legem, quatenus conſideratur ſine Chriſti noticia.

Non literæ, ſed ſpiritus.

Vt dignitatem ſui miniſterij extollat Apoſtolus, collationem facit inter miniſtros legis & miniſtros Euangelij: illos literæ, hos vero ſpiritus miniſtros pronuncians. quo elogio ampliſsimis laudibus Euangelicum miniſteriũ exornat. Cum hic legem manifeſte literam vocet, & Euangeliũ ſpiritum appellet, quærẽda eſt harũ appellationum ratio. vt litera quidẽ inſculpta lapidi (nam ad lapideas tabulas Moſis alludit) expers virtutis omnis eſt: ſpiritus vero intus in corde motus ciet & efficax eſt: Sic lex non maiorem vim habet, quam ſcriptũ aliquod per ſe omnis virtutis expers, niſi apud eos à quibus intelligi & præſtari poſsit. Euangelium vero cuius ſpiritus Chriſtus eſt, viuificum eſt, Vt quod in cordibus audientiũ iuſticiam, vitam, ſalutem, & pacem efficiat. Appellationes ergo Literæ & Spiritus, nõ ad interpretationem, ſed ad efficaciã referendæ ſunt: quatenus ſcilicet ad proprium effectum legis eiuſq; miniſtrum Moſen, & ad propriam naturam Euangelij, eiuſq; autorem Chriſtum reſpiciamus. Hac etenim ratione, vt legis natura eſt tantum liberaliter docere homines: Ita Euangelij proprium eſt ſpiritualiter & efficaciter docere, ita vt cor ipſum iam mollius effectum doctrina penetret. Verũ ſi quando hæc Euangelij vox non ſentitur, nequaquã Euangelij, ſed audientium culpa erit, quibus Euangelium, adeoq; omnis doctrina literalis manet. Nã non conuerſis omnis doctrina ſcripta, lecta, intellecta, adeoque omne opus & ſacramentũ quoq; & profeſsio externa ſine efficacia ſpiritus intus corda renouantis, litera eſt. Præterea, cum illi habẽdi ſunt miniſtri ſpiritus, qui verba Dei non ſolum exponunt, ſed etiam cordibus auditorum imprimunt: & contra, qui hoc non faciunt, tametſi bona & ſalutaria loquuntur, non ſpiritus ſed literæ miniſtri ſunt: Piorum paſtorum fuerit orare Dominum, vt ſeſe faciat miniſtros non literæ ſed ſpiritus.

Nam litera occidit, ſpiritus autem viuificat.

Ex comparatione effectuum legis & Euangelij, dignitatẽ miniſtrorum Euangelij oſtendit. Verum hic obſeruandum eſt, qua ratione dicatur lex occidere, & Euangelium viuificare. Cum itaq; lex auditur, & non præſtatur, nec adigit hominem ad Chriſtum, dicitur propter talẽ euentum occidere. Qui enim ita legem audit, in mortem incurrit, non legis, ſed ſua culpa. At cum Euangelium prædicatum creditur, viuificare dicitur, quia credentes ſpiritum Chriſti accipiunt, quo iuſtificati iam per fidem viuificantur & ſanctificantur. Verum, cum contrà Euangelium prædicatum non recipitur fide, dicitur id quoque occidere, ſed per accidens. Quemadmodum & à Simeone dicitur Chriſtus multis eſſe poſitus in ruinam, nempe ijs omnibus qui ipſum fide non ſunt recepturi.

Quod ſi mortis miniſterium, literis informatum in lapidibus, fuit in gloria, adeo vt non poſſent intueri filij Iſraël in faciem Moſis, propter gloriam vultus eius quæ abolenda erat: quomodo non magis miniſterium ſpiritus erit in gloria?

A comparatis dignitatẽ Euangelij colligit. Lex quę eſt miniſterium mortis, fuit glorioſa: multo magis Euangelium quod eſt miniſterium ſpiritus & vitæ, eſt glorioſum. Dicitur autem lex miniſterium mortis, eo quod mõſtrat peccatum, cuius pœna iuſta eſt mors. Euangelium dicitur miniſterium ſpiritus, quia per illud offert Deus ſpiritum & vitam, adeoque ſalutem ipſam. Quod autem dicat miniſterium mortis informatum in ſaxis, per antitheſin ad Euangeliũ quod digito Dei inſculpitur in cordibus hominum, intelligẽdum eſt. Porrò ſplendor faciei Moſis ſymbolum fuit gloriæ legis, de quo Exodi 34. Vbi Moſis facies edidiſſe radios ſplendoris legitur. Vnde filij Iſrael timuerunt prope accedere. Significatur ergo hoc ſplendore vultus Moſis, intolerabilis diuini iudicij ſenſus. Nemo enim ferre poteſt horrendum illum legis accuſantis & damnantis igneum ſplendorem. Contrarius ſplendor eſt faciei Chriſti, in qua amabilis refulget gratia, qua à legis damnatione liberamur.

Nam ſi miniſterium condemnationis fuit glorioſum, multo magis miniſterium

Argumentum ſuperius reſoluit, ac effectus legis & Euangelij particula-

iusticiæ abundat in gloria.

tim committit. Lex ministra cōdemnationis fuit gloriosa, multo magis Euangelium ministerium iusticię erit gloriosum. Vt autem lex ministra condemnationis est per sententiam condemnationis in peccatores: Ita Euangelium ministerium iusticiæ est, quia proponit nobis Christum iustificatorem.

Etenim quod glorificatum fuit, ne glorificatum quidem fuit hac in parte, propter excellentem gloriam.

Aliud argumentum, quo dignitas Euangelij præ legis dignitate extollitur. Cuius hic est sensus: Splendor legis collatus splendori Euangelij euanescit, non secus atq; stellarum splendor sole oriente non amplius conspicitur. Quantumuis ergo lex gloriosa fuit, eius tamen gloria nulla est respectu Euangelij.

10

Nam si quod abolendum erat, fuit gloriosum: multo magis est gloriosum id quod manet.

Cū perpetua bona sint temporaneis præferenda, Euangelij splendor qui perpetuus est, legis splendori, qui ad tēpus tantū durauit, est præferendus.

Habentes igitur huiusmodi spem, multa fiducia vtimur.

Gloriationis supra propositæ conclusio est. quasi diceret: cum fungimur ministerio spiritus, vitæ, & iusticiæ: quod multo gloriosius est ministerio literæ, mortis & condemnationis: non est inanis nostra gloriatio. Quare magna cum fidentia nostrum ministerium extollimus, non morantes calumnias Pseudoapostolorum, qui dignitati nostri ministerij inuident.

20

Nec (sumus) sicut Moses (qui) imponebat velamen faciei suæ, ne intuerentur Israëlitæ in finem eius quod abolendum erat.

Cōclusioni attexit discrimen inter Mosen, & ministros noui testamenti: Moses imponebat velamen faciei suę, ne intenderent Israelitæ in finem, id est, in scopum legis, quæ abolenda erat. Verum ministri noui testamenti, non velamen opponunt, sed clara facie Christum monstrant. Cum dicitur Moses velamen imposuisse faciei suæ, ne intenderent Israelitæ in faciē eius, non ad consilium Mosis, sed ad euentum referendū est. Nam constat Mosen non alia ratione velamen adhibuisse, quam quod faciei ipsius fulgorē non possent Israelitæ sustinere. Porrò hoc velamen Mosis symbolum fuit Propheticū, quo adumbrabatur plerosq; Iudæorum non penetraturos ad mysteria legis, adeo vt nec eius spiritualē intelligentiam caperent, nec scopum legis, hoc est, CHRISTVM agnoscerent. Pharisæi legem quidem docuerunt & audiuerunt, sed quia Mosi vultus velatus fuit, iusticiam mundi docuerunt, didicerunt, & fecerunt, & iudicarunt se satisfecisse legi diuinę illa carnali simulatione operum: non secus atque hodie monachi faciunt, qui pro peccatis per opera satisfacere volunt. Deinde hoc velamen fuit etiam adumbratio carnalis intelligentiæ legis diuinæ, in omnibus qui ad Christum conuersi non sunt.

30

40

Sed excæcati sunt sensus eorum, Nam vsq; in hunc diem velamen illud in lectione veteris testamenti manet, nec tollitur, eo quod aboletur per Christum: sed vsque in hodiernum diem cum legitur Moses, velamen illorum cordi impositum est.

Symbolum velaminis exponit. nimirum quod Iudæi habeant velamen cordibus suis impositum. hoc est, maneant excæcati. Nam velamen non tollitur, nisi per Christum: quem ipsi extreme oderunt: adeo vt nomen ipsius ferre nequeant. Potest autē præsens pericopa hoc syllogismo concludi: Quicunq; non agnoscunt Christum, in lectione legis habent velamen impositum cordi suo. Sed Iudæi plerique in hodiernum diem non agnoscunt Christum. Ergo pleriq; Iudæi in hodiernum diem habent velamen cordi suo impositum. Maior probatur, quia velamen non tollitur nisi per Christum: Caro autem velamen illud est quo Mosi facies est tecta, Hæc, inquam, caro, hoc est, hypocrita & humana opinio de lege, non tollitur nisi per Christum, qui credentibus dat Spiritum sanctum, vt vere introspiciant in legem, & eius scopum, qui est Christus Iesus in iusticiam omni credenti.

50

Poſtquam autem conuerterit ſe ad Dominum, tollitur velamen.

Quamdiu velamen cordi maneat impoſitum explicat, & ſimul oſtendit quomodo tollatur. Quia autē hic locus paulò obſcurior eſt, cum quia comparatio plena non eſt, tum quia ſimilitudinis nota non eſt adiecta, explicatius ſenſum reddamus hoc modo, Quemadmodū Moſes auertens ſe à Domino ad populum, velamen habuit ſuper faciem ſuam, & rurſus conuertens ſe ad Dominum amouit velamen: Ita cor hominis donec auerſum fuerit à Domino, habet velamen ſibi impoſitum, verum mox vbi ad Dominū conuerſum fuerit, tollitur velamen: hoc eſt, carnalis legis intelligentia, & Chriſtus finis legis agnoſcitur: cuius ſpiritu regenerati homines incipiunt Deo ſpiritualem præſtare obœdientiam. Locus obſeruandus, quo docemur ad legis ſpiritualem intelligentiam neminem peruenire poſſe, priuſquam ad Chriſtum Dominum conuerſus fuerit.

Dominus vero ſpiritus ille eſt.

Ratio eſt à cauſſa efficiente, cur cōuerſo ad Dominum auferatur velamen: nempe quia Dominus eſt, qui ſui ſpiritus virtute cor hominis viuificat: vt non amplius ſub litera velamine legis obtegatur, & in ſeruitute, & in ignorantia, & in timore hæreat.

Vbi autem ſpiritus Domini, illic libertas.

Effectus ſpiritus in conuerſis breuiſsime deſcribitur. Quicunque ſpiritus Chriſti per fidem fuerit particeps, is libertatem nactus à legis ſeruitute & timore eſt liberatus. Hunc locum ita explicandum eſſe, docet alius qui eſt Rom. 8. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis rurſus ad timorem, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis. Cum ergo hic dicit Paulus, Vbi ſpiritus Domini, illic libertas. Libertatis vocabulo duplex beneficium intelligendum eſt: Vnum, liberatio à ſeruitute legis, Alterum, fiducia adoptionis: in quibus Chriſtiana libertas ſita eſt.

Nos autem omnes retecta facie gloriam Domini in ſpeculo videntes, in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam, tanquam à Domini ſpiritu.

Antitheſis eius eſt quod ſupra dixit de Iudæis, quorum cor velamine in lectione veteris teſtamenti obtectum eſt. Quemadmodum Moſes vertēs ſe ad Dominum, eius gloriā retecta facie intuebatur: Ita nos in Chriſtum credentes retecta facie in gloriam Domini intuemur. Verum quia hic Pauli locus apertiſsime nobis progreſſus gratiæ Dei in credentibus explicat, eum retexemus in certa quædam membra. Primum itaq; amouendum velamē cordis tanquam impedimentum ſalutis, monet. Deinde, quod nō noſtra virtute, ſed gratia Chriſti tollatur hoc velamen, ne quis ſuæ ſalutis principium ſuis viribus attribuat, Tum quod conuerſi intueamur gloriam Domini, ſed in ſpeculo limpidiſsimo, ſcilicet Chriſto Deo in carne manifeſtato: Præterea, quod is intuitus efficiat, vt paulatim transformemur in eandem imaginem, ita vt ſanctitas Chriſti in nobis quodammodo refulgeat. Debemus proinde quotidiana incrementa meditari, cū in noticia Chriſti, tum in confirmitate cum illo, quotquot de fide eius gloriari volumus. Ad hęc, vt transformemur à gloria in gloriam, hoc eſt, vt gloriæ Chriſti participes facti, fiamus & nos glorioſi. Denique cauſſam huius transformationis ponit ſpiritum Domini, hoc eſt, efficaciā Chriſti in nobis, qui ſuo ſpiritu nos paulatim transformat. Obſeruetur hic, finem Euangelij eſſe vt ei credentes recuperent Dei imaginem, quam primus homo peccando amiſit. Vnde concluditur, quanta ſit miniſterij verbi dignitas: quod miniſterium recuperandæ imagini Dei deſtinatum eſt.

CAPVT IIII.

Summa Capitis Quarti.

Vt ſuam fidem in prædicando Euangelio extollit Apoſtolus, Ita à diabolo omnes eos excæcatos pronunciat, qui ad Euangelij ſplendorem cæcutiunt. Et quia Euangelij miniſterio adiuncta eſt crux, qua ea animi fiducia ferenda ſit docet.

Ordo & partes Capitis Quarti.

Partes huius capitis quatuor sunt. Primum enim ostendit diligentiam suam in prædicando Euangelio, & per antithesin suam fidem in Euangelij negocio commendat Corinthijs. Secundo, exponit caussas interitus impiorum, qui ad Euangelij splendorem cæcutiunt. Tertio meminit crucis & mortificationis quæ coniuncta est cum ministerio. Quarto loco est consolatio sub cruce. Hæc omnia vnicum scopum habent, nempe vt contra Pseudoapostolos suum ministerium defendat Paulus, vtque nos exemplo eius confirmati, intrepide in medijs ærumnis Christum prædicemus.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONB DOCTRINARVM.

PROPTER hoc habentes ministerium hoc (sicuti misericordiam consecuti sumus) non deficimus, sed abdicauimus latebras dedecoris, non ambulantes in astutia, neque dolo tractantes sermonem DEI, sed manifestatione veritatis commendantes nos apud omnem conscientiam hominum coram Deo.

Ex ijs quę disseruit in tertio de ministerio Euangelij, infert qua fide & diligẽtia ipse in eodem ministerio sit versatus: Ac primum omnia accepta fert gratiæ, & misericordię Dei: ne se propter ministerij excellẽtiam extollere videatur. Cui⁹ exemplum omnibus pijs Euãgelij ministris est imitandum. Deinde reijcit à se duo probra, quæ forte illi obiecerant Pseudoapostoli, vel sane Pseudoapostolos perstringit: vnum probrũ erat deficere & segnescere in Euangelij ministerio, & quærere turpes latebras non conuenientes ijs, quibus adeo gloriosum ministerium commissum est. Alterum probrum est, versute & callide agere falsando sermonem Dei, & eum ingenijs hominum accommodando, suæ securitatis & gloriæ caussa. Hæc probra in se competere negat Apostolus: Sed contra quod manifestando veritatem commendauerit se omnibus, ad quorum conscientiam appellat in conspectu Dei. Hæc sancta gloriatio in eos nequaquã competit, qui cum inanis gloriæ & ventris mancipia sint, se populari auræ accommodant, Sed solummodo in eos qui lectioni, doctrinæ, & exhortationi pie sanctéq; viuentes intendunt: qui gloriam Dei, & salutem auditorum quærunt, qui nullis malis fracti segnescunt in ministerio, sed potius crucis stimulo ad fortius militandum in castris Domini excitantur.

Quod si obtectum est Euangelium nostrum, in ijs qui pereunt obtectum est.

Prolepsis est. Nam anteuertit obiectionem, quæ contra dicta obijci poterat. Dixit se manifestasse Euangelium, quod inficiari poterant Pseudoapostoli, eo quod plerique Euangelio non crederent. Respondet ergo Apostolus per translationem caussæ, ac si dicat, Non est culpa Euangelij prædicati, quod multi non credant: sed culpa auditorum, qui sponte ruunt in suum interitum, malicia sua impediti, quo minus aures suas voci docentium accommodent. iuxta illud: Cogitationes peruersæ separant homines à Deo, & in animam maliciosam non introibit sapientia, nec in corpore obærato peccato habitabit. Hæc fusius ad Ephes. 4. ab Apostolo tractantur.

In quibus Deus huius sæculi excæcauit mentes incredulorum, vt ne resplendeat lumen Euangelij gloriæ Christi, qui est imago Dei.

Caussam ponit obdurationis infidelium, nimirũ quod Deus huius sęculi, hoc est, Sathan sensus infidelium excæcauit, ne claritas gloriosi Euangelij eos irradiet. Oratio Pauli ob imitationem Hebraismi obscurior est: quæ hoc modo Latine reddi potest: Quibus Deus huius sæculi excæcauit mentes, id est, infidelibus, explicans nimirũ quos supra vocauit ἀπολλυμένους pereuntes, nimirum eos, qui Euangelio non credunt. Duæ sectæ nempe Arianorũ & Manichæorum, hoc Pauli loco abusi sunt. Illi quidem, vt Christo Domino veram diuinitatem adimerent: Hi vero vt suum dogma de duobus dijs, bono & malo stabilirent. Quorum obiectionẽ vt refutarẽt Hilarius, Irenæus, Augustin⁹, Chrysostomus, Ambrosius & multi alij, hoc in loco ὑπέρβατον dixerunt, & ita ordinandã verborum syntaxin contenderunt: In quibus Deus excæcauit sensus infidelium huius sęculi, & locum hunc de vero Deo interpretati

sunt

ſunt in diſputationum feruore, vt iſto pacto declinarent obiectiones hæreticorum. Verum hoc refugium pugnat cum mente Apoſtoli. Quare in hunc modum collatis pluribus locis reſpondere potuiſſent. Diabolus Ioan. 12. dicitur princeps huius ſæculi, Et venter Philip. 3. dicitur Deus auarorum concionatorũ, in quibus locis manifeſta eſt κατάχρησις. Dicitur autem venter Deus, & Sathan princeps huius ſæculi, Item Deus huius ſæculi, reſpectu infidelium, qui ventris & Sathanæ imperata faciunt.

Non enim noſipſos prædicamus, ſed Ieſum Chriſtum Dominum, nos vero ſeruos veſtros per Ieſum.

Hæc ratio pertinet ad primam pericopiã huius capitis. Probat enim cur non deficiat in Euangelij miniſterio, nec dolo tractet ſermonem Domini, ſed manifeſtatione veritatis commendet ſe apud omnem conſcientiam hominum coram Deo. Non enim, inquit, noſipſos prædicamus: hoc eſt, nõ ſtudemus populari auræ & oſtentationi, vt eminere ſupra alios videamur: ſed prædicamus IESVM CHRISTVM Dominum, vt is ſolus emineat ſalutis autor, dum omnem noſtrũ laborem eo deſtinamus, vt abolito regno Diaboli ædificetur corpus Eccleſiæ in Chriſto. Quod autem addit, nos vero ſeruos veſtros propter Ieſum: præſumtio eſt. Nam obiectioni Pſeudoapoſtolorum reſpondet, qui poterant quærere, cur tam multa de ſe prædicet? Reſpondet, prædicamus nos ſeruos Eccleſiæ propter Ieſum: hoc eſt, vt ipſius regnum propagetur ac multi per ipſum ſaluentur. Hic locus multas admonitiones ſuppeditat: Primum enim diſcernit inter duplices miniſtros Euangelij, ſinceros & inſinceros, Illi Chriſtum prædicant Dominum & ipſius ſolius gloriam quærunt: Hi ſeipſos prædicant, dum quouis modo ſuæ gloriæ aut lucro ſtudent. Deinde ſignificat paſtoris fidelis officium eſſe, vt ab omni dominandi cupiditate alienus ſit, nihilque magis in votis habeat, quam vt ſeruiat Eccleſiæ, cuius ſeruum ſe exiſtimet eſſe non dominum. Tertio, quam auguſta ſit hæc ſeruitus cogitandum, Nam eo deſtinatur hęc ſeruitus, vt myſteria regis regum, & Domini dominantium tractet & ea diſpenſet pro Domini arbitrio. Etſi igitur miniſterium verbi ſeruitus hic dicitur: tamen omni dominatu mundi eſt potior. Præterea populus hic diſcat recte de miniſtris ſinceris iudicare. Nõ enim ab externa ſpecie, ſed ex maieſtate Domini à quo miſsi ſunt, & ab officij excellentia eos æſtimare debet: Qui ergo hos miniſtros contemnunt, maieſtati Domini derogant, officij excellentiam non perpendunt, Immo, quod grauiſsimum eſt, ipſum Dominum ſpernunt, iuxta illud: Qui vos ſpernit, me ſpernit.

Quoniam Deus qui dixit è tenebris lumen ſplendeſcere, idem illuxit in cordibus noſtris ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei in facie Ieſu Chriſti.

Efficaciã miniſterij Apoſtolici per comparationem oſtendit. vt olim Deus è tenebris lucem ſplendeſcere fecit, dicens: Fiat lux, & facta eſt lux, Ita hodie lumen accendit cognitionis Dei in cordibus miniſtrorũ, vt alijs eadem cognitio luceat per prædicationem Euangelij, quo poſsint in faciẽ Chriſti amabilem fidei oculis intueri. In dicto, Ad illuminationẽ cognitionis gloriæ Dei, Hebraiſmus eſt, id eſt, ad præbendum lumen quo gloriam Dei cognoſcant in facie Ieſu Chriſti. Atq; ita alludit ad collationẽ faciei Moſis & Chriſti, de quibus ſupra. Deinde, obſeruetur hoc loco, quod vt tenebræ ante lucis formationẽ fuerunt typus tenebrarum, id eſt, ignorantię quæ erat ſecutura in hominibus poſt lapſum: Ita lux ſequens fuit typus ſpiritualis lucis, id eſt, cognitionis Chriſti, quę futura erat per Euãgelij prædicationẽ.

Habemus autem theſaurum hunc in fictilibus vaſis, vt excellentia virtutis ſit Dei, & non ex nobis.

Vt hactenus dignitatem miniſterij extulit: Ita nunc de miniſtrorum fragilitate & cruce agit: Eſt autem huius propoſitionis ſenſus: Nos qui miniſtri ſumus Euangelij, quibuſq; commendauit hunc theſaurum Dominus, obnoxij ſumus varijs infirmitatibus, & non ſecus atque teſtacea vaſa corruptioni obnoxij ſumus, & iniuriæ omnium hominum expoſiti. ſumus enim contemtibiles, & inglorij coram mundo. Idq; ideo fit, vt tota gloria virtuti diuinæ accepta feratur & non nobis. Hic ergo diſcamus diſcernere inter theſaurum ipſum, & vas in quo conſeruatur theſaurus, ne propter vaſis contemtum theſaurum quoq; aſpernamur. Deinde quod virtus non proficiſcatur à theſauro, qui à vaſe depromitur.

Quando in omnibus premimur, at non

Propoſitionis probatio eſt per enu-

anxij reddimur: laboramus inopia, at non destituimur: persecutionem patimur, at non deserimur: deijcimur, at non perimus.

merationē specierum, & quatuor exempli gratia recenset: pressuram, inopiam, persecutionem, & contemtum, sed his se minime victū pronunciat, exemplum nobis relinquens, ne nos ærumnis fracti stationem nostram in castris Domini deseramus. Vocabulū στενοχωρούμενοι, quod angustiamur reddidit vetus interpres. nonnulli, coarctamur, & quidam, Anxij reddimur: proprie dicitur, cum alicui euadendi locus propter circumstans periculū non pateat.

Semper mortificationem Iesu Christi in corpore circumferentes, vt etiam vita Iesu in corpore nostro manifesta fiat.

Hoc est, quocunq; venimus parata est nobis afflictio, tanquā eam nobiscū circumferremus. Vocat autem hic crucem mortificationem IESV CHRISTI, propter tria: Primum, quia cruce Apostoli reddebantur conformes imaginis filij DEI. Deinde quia propter Christum ea cruce premebantur. Tertio, quia quicquid membra Christi patiuntur in hac vita, Christo quadam ratione competit. Quid cruci adiunctum sit, subiungit consolationis gratia, cum ait: vt vita IESV in nobis fiat manifesta. hoc est, quod euadimus è mille periculis, id non à nobis proficiscitur, sed ex virtute Christi qua conseruamur in hac vita donec ipsi visum fuerit. Hic obseruetur ministrorum verbi, atque adeo omnium piorum conditio, videlicet quod quotidianis, vt ita dicam, mortibus obnoxij sint: Obseruetur quoque consolatio in his periculis, quæ in Christi vita posita est: qui & in hac vita nobis sua virtute aderit, modo ex fide ipsum inuocemus, Et olim glorificabit nos, modo hic cum illo compatiamur. Qui enim cum illo patiuntur, cum illo quoq; glorificabuntur, Roman 8.

Semper enim nos qui viuimus, in mortem tradimur propter Iesum, vt etiam vita Iesu manifesta fiat in mortali carne nostra.

Expositio est superioris sententiæ. Quid enim per mortificationē intelligat, exponit. Est enim mortificatio Iesu Christi, tradi in mortem, id est, mortis pericula propter Euangelium IESV, in quibus periculis vita IESV se manifeste declarat, dū sua virtute à mortis periculis suos seruos liberat. Vocat autem carnem mortalem, non propter omnibus communem mortis conditionem, sed propter mortificationem per crucem, cui exposita est.

Itaque mors in nobis agit: vita autem in vobis.

Conclusiūcula est ex superioribus collecta, cuius sensus est: nos verbi ministri affligimur, & quotidie mortis periculo exponimur, verum hæc nostra mors in vestrum cedit commodum, dum per prædicationem Euangelij vitam in Christo consequamini, & salutem.

Habentes autem eundem spiritum fidei, secundum id quod scriptum est: Credidi propter hoc locutus sum. & nos credimus, propter quod & loquimur.

Caussam reddit cur Apostoli tātis periculis se exponant: nimirū, quia fidem Christi habent, cuius impulsu loquūtur de Christo, ac ipsum coram mundo confitentur. Rationem hanc exemplo Dauidis confirmat, qui tametsi grauissima pericula, persequente se Saule, quotidie experiri coactus erat: Tamen spiritus afflatu & dono animatus inuictum se præbuit. Est autem spiritus fidei, fides ipsa, quæ afflatu & dono spiritus contingit. Obseruetur hic vis viuæ & germanæ fidei, quæ non sinit hominem torpere ocio & ignauia, sed eum ad officium alacriter præstandum excitat.

Scientes quod qui suscitauit Dominum Iesum, & nos per Iesum suscitabit, & sistet vobiscum.

Quid fides in cruce & persecutione spectet, & vnde summam consolationem capiat, declarat. Respicit enim fides sub cruce ad gloriam resurrectionis. Nam quemadmodum mors Christi fuit quidam ad gloriam transitus: Ita illi qui Christum fide possident, & iam eius sunt membra effecti, per crucem transibunt ad gloriam.

Omnia enim propter vos, vt gratia ab-

Ratio hæc non ad proxime præce-

undans

undans pluribus gratias agentibus, redundet in gloriam Dei.

dentē sententiam, sed ad superiorem, qua dixit se fidei impulsu loqui, referenda est. Estq; sumta è fine patientiæ Apostolorum in afflictionibus: Omnia, inquit, propter vos, scilicet facimus & sustinemus, vt gratia Christi per prædicationem nostram pluribus innotescat, & multi ad agnitionem veritatis adducti gratias Deo agant, ac vna nobiscum Deum glorificent.

Propter quod non deficimus, sed etiam si externus noster homo corrumpitur, internus tamen renouatur quotidie.

Conclusio est ex superioribus collecta, Ministerium nostrum Christum Dominum prædicat: virtute Dei efficax est, spectat eo vt præbeat lumen cognitionis Dei, quo in amabilē faciem Christi intueri liceat: Spē habet adiunctā immortalis gloriæ, Deniq; fructum copiosum profert, adeo vt multi cōuersi Deo agant gratias ipsumq; glorificent. Ergo in ministerio nostro propter quotidianas ærumnas nō deficimus, magis ignaui & segniores facti. Huc occupationē cum correctione addit: Sit sane quod externus noster homo corrumpitur, Internus tamen quotidie renouatur, & nouas tandē vires acquirit per gratiam Dei, vt oneri non succumbat. Etsi autē quid sit hic externus homo & quid internus à quibusdam ambigitur: Tamē qui propius peristasin loci examinat, ambigere non potest. Quidam externum hominem sensitiuam naturā intelligunt, & internum intellectualē interpretantur, quorum opinio confutatione indigna est. Nam loci circumstantia satis conuincit, externū hic hominem dici quicquid hominū iniuriæ obnoxium est, seu quicquid spectat ad præsentem hanc vitam cōseruandam: & contra, Internum esse quicquid facit ad conseruationē cœlestis vitæ, vt Spiritus sancti gratia, fides, & ardens colendi Dei studiū. Vt enim duplex vita est Terrena & Cœlestis: Ita duplex est eius conseruandi ratio. Ponitur autem hic hominis vocabulum pro adiuncto per Metonymiam, & Epitheta: Externus & Internus, ad distinctionem vitæ vtriusq; referri debent.

Leuitas enim afflictionis nostræ supra modum momentanea, æternum supra modum pondus gloriæ operatur in nobis, dum non spectamus ea quæ videntur, sed ea quæ non videntur. Nam quæ videntur temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna.

Ratio conclusionis à cōparatis sumta. Mala quæ in hac vita ferunt pij, sunt momentanea: Bona autem quæ expectant, sunt æterna. vt ergo leuiter ferenda sunt illa mala, quæ æterna comitabitur gloria: Ita nequaquā propter vllas ærumnas deficere oportet in Euāgelij ministerio. Locus hic in omnibus ærumnis maximū vsum habet. Monet enim vt oculos ab ijs quæ videntur auertamus, & sursum mentes nostras erigamus, omnemq; nostram cogitationē ad æternā cœlestis regni fruitionem cōuertamus. Ita longe aliud obiectum est oculi fidei & interni hominis, quā oculi carnis & externi hominis. Porrò cum Apostolus hic dicit patientiam afflictionum operari pondus glorię, non de merito gloriæ agit, sed de itinere quo ad gloriam peruenitur. Deinde loquitur tantū de afflictione filiorum Dei, quorū est hæreditaria gloria, non de impijs, quorū afflictio veluti præludium est ad æterna supplicia, nisi resipiscant.

CAPVT V.

Summa Capitis Quinti.

Spe immortalitatis in ærumnis huius vitæ solatur Apostolus verbi præcones, vnde & ad officium diligentius præstandum adhortans, testes suæ sinceritatis in Euangelij ministerio ipsos Corinthios statuit: Cuius rei caussas cum reddit, in summam doctrinæ Apostolicæ de reconciliatione per Christum delabitur.

Ordo & partes Capitis Quinti.

Partes huius capitis quinque sunt: Quarum prima, est expositio allegorica eius spei, cuius in fine quarti meminit. Secunda, illatio est obœdientiæ suæ erga Deum in ministerio. Nam immortalitatis spe se

rapi ait ad omne obsequium Deo præstandum, & ad quiduis ferendum: id quod nonnullis rationibus confirmat. Tertia, prouocatio est ad conscientias Corinthiorum, quibus manifesta fuit Pauli sinceritas in ministerio Euangelij. Quarta, remotio est arrogantiæ aduersus Pseudoapostolos, cui plures adhuc rationes subijcit suæ in ministerio diligentiæ. Quinta, vniuersalis doctrina est de Reconciliatione & beneficijs Christi, in quam doctrinam per occasionem delabitur. Nam cum in confirmatione dixisset, Apostolis datum esse ministerium reconciliationis, oportune fertur in reconciliationem nostri cum Deo describendam. Porrò harum partium vnus est scopus, nempe vt ministri Euangelij considerata immortalitatis spe, & officij sui dignitate, confidentius in huius mundi ærumnis Christum doceant.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SCIMVS enim quod si terrestris nostra domus tabernaculi dissoluatur, ædificiũ ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cœlis.

Ratio est eius quod in fine quarti habetur. Illic enim ait: quæ videntur, temporanea sunt, quæ autem non videntur, æterna. Vtrumque hic probat pulcerrima allegoria, qua pingit statum vtriusque vitæ, præsentis scilicet & futuræ. Erit autem collatio illustrior, si sublata hypallage qua Paulus hic vsus est, antithesin hoc modo digeramus. Scimus quod si tabernaculũ terrena nostra domus dissolutũ fuerit, ædificiũ ex Deo habemus, domum non manufactã & æternam in cœlis. Tabernaculum (per quod significatur corpus nostrũ mortalitati obnoxium. nam vt tabernaculũ est fragilis & caduca structura, ad breue tempus in peregrinatione extructa: Ita corpus nostrum imbecille vt caducũ est) opponitur ædificio (per quod significatur corpus nostrũ immortalitatis gloria donatum) id est, firmæ structuræ, quæ immoto nititur fundamento. Deinde terrestris domus (ita enim definitur tabernaculũ ab Apostolo) est, vt ex antithesi colligitur, quæ ab homine est, quæ manufacta est, quæ temporanea est, & quæ in terra est, Hæc opponitur domui quæ à Deo est, quæ non manufacta est, quæ æterna est, quæ cœlestis est. Verũ notandũ est, has differentias corporis mortalis & immortalis non sumi à substantia, sed à qualitate, quemadmodũ 1. Corinth. 15. manifeste docet Apostolus: & Articulus fidei nostræ de carnis resurrectione conuincit. Dicitur ergo corpus nostrum vbi immortalitatem induerit, non manufactũ, æternum & cœleste, non substantia, sed gloria & immortalitate. Verum cum hanc consolationem certæ scientiæ de futura immortalitate testificatione præmuniat, vult nos Apostolus oculos auertere à carnis sensu ad cogitationem certitudinis de nostra im̃ortalitate, qua ornabimur excitatis corporibus nostris in extremo die. Sunt autẽ quinq; certitudinis caussæ de resurrectione nostrorũ corporum. Quarum prima obscurior est, quæ in figuris est posita, vt in excitatione Adæ à somno & in translatione Enoch. Secunda est in signis, quę sunt duplicia, Naturalia & sacramẽtalia. Naturalia quę in ipsa natura cõspiciuntur, cuius generis est illud 1. Cor. 15. de grano cõiecto in terrã & mortuo, quod rursus viuificatur: Sacramẽtalia signa sunt baptismus & cœna Domini: Hæc enim externa sigilla sunt resurrectionis mortuorũ. Tertia est promissio filij Dei qui promisit se nos excitaturũ in extremo die, & daturũ vitam æternam. Quarta est promissionis confirmatio per iusiurandũ Domini: Amen Amen, ait, dico vobis, Qui credit in me, non peribit, sed habebit vitam æternam. Quinta est fundamentum & caussa nostræ resurrectionis, quæ est resurrectio Iesu Christi Domini, de qua copiose Paulus 1. Corint. 15.

Nam & in hoc suspiramus domicilio nostro, quod è cœlo est, superindui expetentes: siquidem etiam induti non nudi reperiemur.

Confirmat quod dixit à votis & suspirijs piorũ. pij enim expetũt superindui domicilio cœlesti, id est, donari immortalitatis gloria, vt qui iã prius in hac vita non nudi, sed induti inueniantur. Sed quænam est illa vestis qua nos vestitos esse oportet? Paulus Galat. 3. dicit. Quotquot in Christum baptizati estis, Christũ induistis. Prima ergo vestis est, quod abluti sanguine Christi ei⁹ merito vestiamur, quo nostra peccata tegũtur iuxta illud: Beati quorũ tecta sunt peccata. Secundo, vestimur Christi iusticia. Nam vt victima sua peccatũ expiauit: Ita obœdientia sua nos iustos reddit. vt enim per vnius inobœdientiam multi cõstituti

sunt peccatores: Ita per vnius iusticiam multi constituentur iusti. Tertio, vestimur Christi præsentia, qua nos regit & cõsolatur. Quarto, vestimur sanctificatione spiritus Christi, qua sanctificati Deo obœdire statuimus. atq; ita bonis quoq; operibus nos vestiri oportet, quę si absfuerint, superiora quoq; vestimenta abesse necesse est. Sunt enim bona opera germanæ fidei perpetuus fructus: cum his cõgruit quod Matth. 22. de veste nuptiali dicitur: Nam tametsi illam vestẽ alij aliter exponunt: Tamen thesis ad quam reprehẽsio eius, qui vestem nuptialem non habuit, accõmodatur, manifeste conuincit eam vestem sanctificationẽ nostri esse ad quã vocamur. Vt enim vetus noster homo cum inquinamentis suis exuendus est: Ita noua vita est meditanda, vt vestitus tã honorificę vocationi respõdeat. Neq; hoc pugnat cum gratuita iustificatione. Non enim ad iustificationis caussas, sed ad qualitatẽ iustificatorum referendũ est. Vt ergo fieri non potest, vt bona arbor fructum bonum non edat: Ita impossibile est à iustificatione separari sanctificationem, tametsi res sint diuersæ. Quotquot, inquit Paulus, spiritu Dei ducuntur, ij sunt filij Dei. Item, si secundum carnem vixeritis, moriemini: sed si spiritu actiones corporis mortificetis, viuetis.

Etenim qui sumus in hoc tabernaculo suspiramus grauati, eo quod non exui volumus, sed superindui, vt absorbeatur quod mortale est à vita.

Ἐπεξεργασία est: Quod enim in superiori versu obscurius dixerat, hic apertius exponit. Allegoriæ huius hic sensus est: Nos qui varijs ærumnis in hac vita grauamur, aspiramus quidem ad immortalitatem, vt corpus nostrũ ex mortali cœleste & immortale fiat: Verum id ita fieri expetimus, ne mortis sensus intercedat, sed subita quædam fiat transformatio: in qua vita mortem sine mali sensu absorbeat. Quemadmodum in Enoch & Elia factũ est. Significatur ergo hoc loco, qualis sit colluctatio carnis & spiritus etiam in ipsis sanctis.

Qui autem condidit nos ad hoc ipsum, Deus est, qui etiam dedit nobis arrabonem spiritus.

Confirmatio à fine creationis, ab autore & à testimonio Spirit⁹ sancti: Deus creauit nos ad immortalitatẽ, Ergo aliquanto immortalitate donabimur. Cum enim Deus sit omnipotens, haud dubie præstabit, quod olim promisit. Spiritus sanctus est imortalitatis pignus, quem nos Apostoli habemus. Ergo vere eandem aliquando nos adipiscemur. Obseruandus locus, quod dona spiritus in hac vita sint arra quædam immortalitatis. Est enim arrabo pacti symbolũ, seu pignus datum in certitudinẽ rei promissæ. Genes. 38. Si dederis arrabonem donec miseris. Vnde ad Ephesios primo: Obsignati estis spiritu promissionis sancto, quæ est arrabo hęreditatis nostræ, id est, qui Spiritus sanctus datus est in certitudinem hæreditatis.

Confidentes igitur semper & scientes, quod habitantes in corpore peregrinamur à Domino (per fidem enim ambulamus, & non per aspectum) confidimus, inquam, & libentius optamus peregrinari à corpore, & habitare apud Dominum.

Quid efficiat in sanctis arrabo spiritus, infert. Efficit autem in sanctis ardentem affectũ deponendi hoc mortale corpus & induendi immortalitatem. θαῤῥοῦντες enim dicuntur, qui pręsenti sunt animo, id est, quieto & ad sustinenda quæuis pericula parato, propterea quod de felici exitu nihil dubitent. Huius affectus duplicem caussam subiungit. Vnam, quia hic tantum fidei oculis cœlestem gloriam videmus: Illic vero claram Domini faciem intuebimur. Alteram, quia hic in peregrinatione procul à patria vagamur: Illic deposita mortalitate perpetuo cũ Domino habitabimus. Hic affectus Apostoli breuius ad Philip. exprimitur, his verbis: Cupio dissolui & esse cum Christo.

Quapropter etiam contendimus, siue incolentes siue migrantes, vt illi accepti simus.

Iam infert ex immortalitatis spe, se paratũ esse ad obsequium Deo præstandum, cum in hac vita, tum in migratione ab hac vita. Contendimus (pro quo Paulus habet φιλοτιμούμεθα) proprie est magno studio conari quippiam efficere. Significatur ergo his Pauli verbis, quam ardens studiũ in pijs esse debeat approbandi Deo totam suam vitam: A quo studio qui alieni sunt, frustra de fide Christi gloriantur, frustra Christianum nomen prætendunt.

Omnes enim nos manifestari oportet coram tribunali Christi, vt reportet vnusquisque quæ per corpus facta fuerint, prout fecerit siue bonum siue malum.

Ratio est ardentis in Apostolo studij approbandi se Deo, sumta à præmio obœdientiæ & pœna inobœdientiæ. Ponit autem hic generalem sententiam iudicis Christi, coram quo sisti debent duo hominum genera, pij nimirũ & impij. Illis quidem reddet immortalitatis gloriam: His vero ignominiã & confusionem perpetuam. Porrò cum hoc loco abutuntur Papistæ ad stabiliendam operũ iusticiam, perperam confundunt caussas iustificationis, & qualitatẽ iustificatorum. Hic enim Paulus non disputat de caussis iustificationis & salutis, sed tantum indicat qualesnam sint quibus salus aut damnatio contingit. 10

Scientes igitur terrorem Domini, hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus. Speramus autem & in conscientijs vestris nos manifestos esse.

Ex iudicij Domini expectatione concludit, quã acre sit suum studiũ ad obœdientiam Deo pręstandam in suo ministerio. Ponit autem huius obœdientię partes tres. Primam, suadere hominibus, manifesto Hebraismo est homines per prædicationem Euangelij ad fidẽ adducere. Ponitur enim hic πείθομεν pro participio præsenti à verbo Hiphilhæmin, id est, facere, credere seu ad fidem adducere. Secundam, manifestari Deo, hoc est, Deo approbari, idq; per Metalepsin, scilicet per eam fidem quam alijs prædicauit, Tertiam, manifestari in conscientijs hominum, hoc est, homines habere certum ministerij Apostolici testimonium, 20 quorum conscientia testis est fidei in ministerio præstitæ. Ex hoc ergo colligimus, tres partes statui posse obœdientiæ ministrorum, atq; adeo piorum omnium. Quarum prima est, quæ hic secundo loco ponitur, pietas erga Deum. Nam fides reliquas virtutes, quæ ad pietatis complementum pertinent, habet comites. secunda quę tertio loco ponitur, est approbare se hominibus, vt apud eos bonam conscientiam bene actæ vitæ habeat. Tertia est, quæ primo loco ponitur, acre studium præstandi ea, quæ ad cuiusq; officium pertinent, vt enim hic Paulus in Euangelio laborat strenue: Ita suo exemplo alios ad acre vocationis studium hortatur. vocat autem hic iudicium Domini terrorem, per metonymiam, & effectum iudicij in ijs omnibus qui Deo non obtemperant. 30

Non enim rursus nosipsos commendamus vobis, sed occasionem dantes gloriationis de nobis, vt habeatis (scilicet quod dicatis) aduersus eos, qui in facie gloriantur, & non in corde.

Cur tãtopere suum studium in Euangelij ministerio extulerit Apostolus, exponit, Ac primum negat se id inanis gloriæ caussa fecisse, quemadmodum calumniabantur Pseudoapostoli. Deinde affirmat id factum esse, vt sua autoritas salua maneret apud Corinthios, præsertim propter eos, qui externis laruis & fucata eloquentiæ pompa, non autem vera pietate apud Corinthios gloriabantur. Nam istorum vanorum hominum iactantiæ ardens Pauli studium in ministerio, vera pietas & sinceritas opponitur, ad refrenandam Pseudoapostolorum arrogantiam. Cum ergo de ministrorum verbi laudibus agitur, præferantur sinceri, docti, industrij gloriosis, garrulis & pigris, quorum cura gloriæ & ventris est præcipua. 40

Nam siue insanimus, Deo insanimus: siue sani sumus, vobis sani sumus.

Ratio est superioris dicti. Cuius sensus est: Siue insanimus, id est, vestro iudicio insanire videmur, dum scilicet nostrã diligentiã in officio extollimus, Id certe nõ facimus, vt nos extollamus, sed vt in vnius Dei gloriã cedat nostrũ ministerium. Siue sani sumus, id est, simpliciter faciamus officium sine omni diligentiæ nostræ cõmendatione, vobis sani sumus, id est, eo pertinet nostra industria, vt vos salutem per nostram prędicationem consequamini. Ad hos ergo duos fines tendat ministrorum verbi labor, Primum, vt soli Deo tribuatur gloria. Deinde, vt multi ad salutem adducantur. Præterea, cum Paulus hic dicit, Insanimus, & sani sumus, sciendum est quod loquatur ex hypothesi eorum quibus scribit. 50

Charitas enim Christi constringit nos iudicantes illud.

Hoc est, quod omnia nostra ad Dei gloriam & Ecclesiæ ædificationem referenda

ferenda statuimus, efficit in nobis cogitatio illius summi amoris, quo Christus nos cōplexus est, & quem sua morte nobis est testatus. Constringendi vocabulo significat aliter fieri non posse, quam vt in obsequium Christi totum se addicat, quisquis vere reputat quantus fuerit amor Christi, qui se in mortem pro peccatoribus tradiderat.

Quod si vnus pro omnibus mortuus fuit, Ergo omnes mortui fuerunt.

Testificatio est charitatis Christi. Ponit autem propositionem loco toti us argumēti. Si vnus Christus pro omnibus mortuus est, omnes fuerunt mortui, id est, mortis sententiæ subiecti. Atqui Christus est mortuus pro omnibus. Ergo omnes fuerunt mortui. Proinde maximam fuisse charitatem oportet, qua motus voluntariam mortem pro omnibus subierit Dominus. Maioris consequentia à destinato ad finē probatur. Nam ideo mortuus est Christus pro omnibus, vt omnibus vitam impertiret. Cum ergo omnes opus habuerunt, vt vitam per mortē Christi reciperent, sequitur omnes mortuos fuisse.

Et quidem pro omnibus mortuus est, vt qui viuunt posthac non sibi viuant, sed ei qui pro omnibus mortuus est, & resurrexit.

A fine mortis Christi probat Apostolus, cur Deo in omnibus acceptus esse studeat. Christus mortuus est, vt nos noua donemur vita, Ergo iam viuificati per fidem Christi debemus totam nostram vitam Christi obsequio subijcere. Obseruetur hic antithesis, sibi viuere, & Christo viuere: quæ duo nō possunt simul stare. Qui enim sibi viuit, Christo non viuit: & qui Christo viuit, sibi non viuit. Vt autem sibi viuere dicitur, qui nondum regenitus secundum φρόνημα carnis viuit: Ita Christo viuere dicitur, qui renunciatis carnis concupiscentijs vitam piam, iustam, & modestā meditatur. Breuiter: Qui secundū carnem viuit, sibi viuit: Qui secundum spiritum viuit, Christo viuit. Vide Rom. 8. Hic locus aperte docet, sanctificationem à iustificatione nequaquam separari posse.

Itaq; nos posthac neminem nouimus secundum carnem.

Quia is solus agnoscendus est viuere, qui Christo viuit, infert Apostolus se externam apparentiam hominum non suspicere, & nullam vitam, nullas actiones, nullas deniq; virtutes agnoscere in ijs, qui adhuc in carne degunt, non regeniti per Christi gratiam, ac noua vita per Christum donati. Hic locus manifeste docet nullas veras virtutes in nondum renatis esse, sed tātum laruas quasdam, & virtutum mortua simulacra.

Quod si etiam secundum carnem nouimus Christum, iam non amplius nouimus.

Per Communicationem loquitur Apostolus. Est autem horum verborum sensus: Christus ad tempus conuersatus cum Apostolis ab eis æstimatus est, vt homo aliquis excellens: At nunc non tantum homo excellens, sed filius Dei sedens ad dexterā patris agnoscitur. Carnis vocabulum quemadmodum paulò antea, ita & hic nō pro substantia, sed pro qualitate, & externa specie accipitur. Quare Seruetus impie abusus est hoc loco ad probandū, humanam naturā in Christo à diuinitate absorptam esse.

Proinde si quis in Christo, noua creatura sit.

Conclusio ex superioribus collecta: Si quis in regno Christi ciuis vult haberi, & vere esse, sit noua creatura, hoc est, regenitus per spiritum Christi sit nouus homo, & viuat secundum nouæ vitæ conditionem, ac studeat Deo semper acceptus esse. Damnatur hic quicquid est in homine ante regenerationem.

Vetera præterierunt, Ecce noua facta sunt omnia.

Cur in regno Christi sola creatura noua locum habeat, vaticinio Prophetico ostendit: Prophetæ enim cum de regno Christi loquuntur, conferunt illud cœlo nouo & terræ nouæ, vt Esai. 65. Ecce ego creo cœlum nouum & terram nouam, & non erunt in memoria priora. Et 43. Ne recordamini priorū, & antiqua ne memoretis. Quibus vaticinijs significatur cū conditio piorum in regno Christi in hac vita, tum status rerum post iudicium.

Omnia

Omnia autem sunt ex Deo, qui reconciliauit nos sibi per Iesum Christum, deditq; nobis ministerium reconciliationis.

Aliud argumentum obœdientiæ Apostoli in ministerio. Omnia sunt ex Deo, Igitur omnia in ipsius gloriã cedere par est. Proinde cum nobis commiserit ministerium Euangelij, decet vt in eo annunciando minime simus ignaui. Vt autem ostendat omnia ex Deo esse, proponit summum & maximum beneficium, nimirum quod Deus nos reconciliauerit sibi per IESVM CHRISTVM. Porrò quomodo Deus nos reconciliarit sibi, paulò post Apostoli verbis significatur. Quod autem vocat ministerium Euangelij recõciliationis ministerium, duo indicat, Primum, quod omnes qui non sunt participes Euangelij, sint adhuc sub ira Dei & damnatione, Alterum, quod Euangelium nobis offerat reconciliationem, quam fide sola recipimus. 10

Quoniã erat Deus in Christo mundum reconcilians sibi, non imputando eis peccata ipsorum.

Dixit Deum nos sibi reconciliasse. Iam modum quẽ in fine capitis apertius declarat, exponit. Reconciliauit autem nos sibi Deus hoc modo: Deus erat in Christo, mundum sibi reconcilians, hoc est, Deus pater, qui vnus est essentia cum filio, iuxto illud: Ego in patre, & pater in me, nos sibi reconciliauit intercesione filij. Verum si quæris, cur pater non mediator dicatur, cum sit reconciliator? Respondeo: Reconciliauit nos sibi per mediatorem, qui est vnus IESVS CHRISTVS. Nam tametsi vt inseparabilis 20 est & indiuisa vnitas substantiæ trium personarum, Ita & operatio: Tamẽ nec confundendus est ordo personarum, nec singularum proprietas in salutis mysterio est tollenda. Pater, Filius, Spiritus sanctus, hoc est, tota trinitas, sibi mundum reconciliauit, sed Pater mittit Filium, vt sit propitiatio pro peccatis, iuxta primam promissionem: Semen mulieris conteret caput serpentis, Flius missus, propitiatio est facta, Et Spiritus sanctus hanc propitiationem obsignat. cuius propitiationis effectus est, quod Deus non imputet peccata ijs, qui in Christum credunt, Quemadmodum Romam. 3. & 4. fusius declaratur. Recte ergo dicitur, Reconciliauit nos tota trinitas, ex virtutis vsu, dum peccata delet: sed filius solus λύτρῳ & impletione obœdientiæ. vt enim per λύτρον satisfactum est pro peccato: Ita obœdientia Christi, qua impleuit ipse legem, imputatur credenti. Vnde homo recõciliatus Deo, 30 acceptus fit illi, & habetur iustus. Vnde plenissima cõficitur reconciliationis definitio, quæ alias iustificatio dicitur, nempe, quod sit credentis personæ in Christũ absolutio à peccato, imputatio iusticiæ Christi, & acceptatio ad vitam æternam gratis propter Christum.

Et posuit in nobis sermonem reconciliationis.

Repetit quod supra dixit de dignitate Euangelij. Vnde si legationis vocem mutuamur ex sequentibus, hanc Euangelij definitionem extruere licebit. videlicet, quod Euangelium sit legatio Christi, per quam pax annunciatur & reconciliatio mundi cum Deo. ex quo intelligi vult Apostolus quanta industria, quanta vigilantia, quanta sinceritas in ministris Euangelij requiratur, quibus tanta legatio commissa sit. Confutantur hic Enthusiastæ, qui verbum vocale contemnunt. Refutantur etiam Papistę, qui in complementum doctrinę salutis adijci volunt humanas traditiones. 40

Itaque pro Christo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante (vos) per nos, rogamus pro Christo, reconciliamini Deo.

Infert ex dictis quãta sit Euangelij dignitas: ex qua etiam concluditur, quãta requiratur in ministris fides & sinceritas. Sunt autem in hac pericopa quatuor propositiones, quæ & doctrinam maximã & admonitiones vtilissimas nobis proponunt. Prima, minstri verbi pro 50 Christo legatione funguntur. Ex hac propositione sequentes hypotheses collige: primam, summã esse dignitatem ministerij Euangelij: Secundam, summã requiri fidem in ea legatione. Tertiam, non licere nisi legantis Christi verba afferre. Quartam, audiendos esse hos legatos tanquam Christum ipsum. Quintã, ministros Euangelij debere habere legitimam vocationem. Nulli enim legatũ agere licet, nisi ab aliquo mittatur. Sextam, non esse Christi legatos, sed criminis stellionatus reos, qui aliud annunciãt, quam quod ore suo locutus est Dominus. Secunda propositio, Deus tanquam exhortatur seu precatur auditores Euãgelij, non quod Deus reuera percetur, sed tanquam precetur, idq; in ministrorum persona. Hinc primum admoneantur ministri verbi qua oportet animi præsentia & fortitudine legatione

gatione

gatione cōmissa fungi. Non enim suum negocium agunt, sed Dei. Contemnitur ergo Deus, quando ministrorū verbi vox contemnitur, iuxta illud: Qui vos spernit me spernit. Admoneantur etiā ministri Euangelij nō scurriliter agere, non ἀφροσδιόνισα infarcire suis demagorijs, id est, publicis concionib⁹, quo diutius cum populi applausu detinere auditores possint: Quod certe cedit in contumeliam Dei, cuius os esse dicuntur ministri Euangelij. Admoneātur præterea auditores singularis reuerentię & modestiæ erga ministeriū. Tertia propositio est: Ministri verbi pro Christo, id est, nomine Christi, rogant, iuxta illud: Qui vos audit, me audit. Ex hac propositione sequuntur omnia superius signata ad primam & secundam propositionem. Quarta propositio continet summam legationis, nimirū, vt homines reconcilientur Deo. Proponitur autem hęc exhortatio omnibus, non solū nondum conuersis, verumetiam conuersis. Nam quemadmodū quotidie peccamus: Ita quotidiana per Christum reconciliatione indigemus: Quæ reconciliatio, vt supra dictum est, in iustificatione personæ est posita: dum videlicet personæ credenti Deus non imputet peccatū, sed obœdientiam filij, & eam acceptet gratis ad vitam æternam. Errant igitur Donatistæ, cum lapsis veniam negent, & reditum ad gratiā. Errant & Papistæ, qui docent, homines lapsos post baptismum mereri remissionem peccatorū pœnitētia, intercedente clauiū beneficio.

Eum enim, qui non nouit peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso.

Hæc ratio ad modum reconciliationis supra positum, est referenda. Illic enim dixit, Erat Deus in Christo mūdum sibi reconcilians: Hic istum modum reconciliationis declarat, cum dicat, Christum omnis peccati expertem, peccatū factum esse pro nobis, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso. Quoniam autē hæc gnoma est præcipua in tota sacra scriptura, libet eā paulò distinctius retexere, & membra seorsim cōsiderare. Sunt autem duo huius propositionis pręcipua membra. Primum est descriptio sacerdotis Christi, Alterum est beneficij eius erga Ecclesiam assignatio. Descriptionis sunt duæ partes. Quarum prior describit Christum sacerdotem, qualis in se est. Posterior, qualis sit εὐδοκίᾳ paterna pro nobis factus. Cum igitur ait: Eum qui non nouit peccatū, complectitur integram illam descriptionē, quæ est in Epistola ad Hebræos, nempe quod sit sanctus, innocēs, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis. Huiusmodi enim oportuit eum esse qui legem cōdemnantē nos impleret, & eius capitali iudicio satisfaceret. Est autem phrasis hic consideranda cum ait: Non nouit peccatum. Hic enim verbum noticiæ non ad scientiam, sed ad experientiam referendū est: Christus enim adeo purus erat à peccato, quod nullum vnquam perpetrauerit peccatum, nullaq; eius radix in eo fuerit. Deinde peccatum hic proprie accipitur, significans defectionem à lege & voluntate Dei cū obligatione ad æternam mortem & damnationē: Atq; hactenus de priori descriptionis parte. Posterior est, pro nobis peccatum fecit, hoc est, pater æternus λόγον æternum assumta naturæ nostræ massa voluit recipere in se reatum nostrū, & pro nobis fieri victimam expiatoriam. nā hoc loco peccatum pro Ascham ponitur, quod & reatum significat & hostiā pro expiando delicto immolatam, vt Genes. 36. Leuit. 5. 2. Reg. 12. Esa. 53. ad quem Prophetæ locum hic Apostolus alludit. Ait enim illic Propheta, si posuerit Ascham animam suam, id est, si ipse reatu peccati in se recepto factus fuerit pro peccato expiando hostia, videbit semen longæuum. Est ergo in voce peccati ἀντανάκλασις. In eodem enim versu diuersimode capitur. Obserua ergo hic quod Christo qui reuera fuit expers omnis peccati nostrum peccatum imputatum sit, adeo vt reus peccati coram Deo sit habitus. Quod obseruādum est propter antithesin. In altero huius propositionis membro assignat beneficiū Christi sacerdotis erga Ecclesiam, quod beneficiū effectus est & finis sacrificij Christi. Ait enim, Vt nos fierem⁹ iusticia Dei in ipso. Hic duplex consideretur antithesis. Nos reuera peccatores, & Christus expers omnis peccati. peccatum, id est, reatus victimaq;, & iusticia Dei: Reatus quidem noster Christo imputatur, qui & pro eo factus est victima. Iusticia vero Christi nobis imputatur, vt nobis sit placatus Deus: vt ergo Christus fuit peccator: ita nos iusti sumus. Quare necesse est hic iusticiā Dei intelligere cum liberatione ab obligatione mortis & damnationis: Tum obœdientiam Christi à Deo approbatam & nobis imputatam: propter quam etiam accepti sumus Deo: Hanc interpretationem oppositorum ratio omnino efflagitat, quam vniuersa scriptura confirmat. Et illud Apostoli: vnius Christi obœdientia multi iusti constituuntur. At cū Apostolus addit in ipso, nempe Christo sacerdote, duo significat, vnum quod iusticia illa, quæ nobis imputatur sit extra nos, quemadmodū peccatum Christo imputatum, erat reuera extra Christum. Alterum, quod tum demū huius reddamur iusticiæ participes, quando in Christo inuenimur per fidem. Sed cur vius est abstracto lu-

cto Iusticia Dei, cum potius concreto Iusti coram Deo vtendum fuisse videatur? propter duo id fecit. Primum, vt appareret antithesis inter peccatum & iusticiam. Deinde, vt significaretur iusticiæ perfectio: Nam Enallage hæc significat nos plene iustificatos esse coram Deo, vt plena est obœdientia Christi. Quotquot enim fide iustificati sunt, perfectam Christi iusticiam posśident, & omnes æque sunt iusti, quantum quidem ad imputationem attinet, tametsi sanctificationis vis quæ iustificationi coniuncta est, in alijs sit maior in alijs minor, iuxta fidei mensuram.

CAPVT VI.

10

Summa Capitis Sexti.

Vt suo exemplo ministros verbi qui fuerunt Corinthi, exhortatur ad munus fideliter præstandnm: Ita ipsos Corinthios verbi auditores ad pietatem validis inuitat argumentis.

Ordo & partes Capitis Sexti.

Duæ sunt huius capitis partes. Quarum prior est exhortatio ad ministros verbi, vt sedulo præstent officium. Posterior est exhortatio ad ipsos auditores Corinthios, ne frustra verbi diuini ministros audiuisse videantur. 20

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

NOS vero cooperantes etiam obsecramus vos ne frustra gratiam Dei reciperetis.

Propositio est prioris exhortationis hui⁹ capitis, qua exhortatur ministros Euangelij, vt caueant ne frustra videantur accepisse gratiā Dei, id est, munus docendi Euangelium. Chrysostomus hoc interpretatur de auditoribus, sed ea quæ sequuntur satis indicant quod ad prædicatores referri debeat præsens exhortatio. tametsi nihil refert si eam ad vtrosq;, id est, ministros & auditores referas. sed vox συνεργοῦντες, id est, vna vobiscum operantes, declarat commune ministrorū studium. Obseruetur hoc exemplum quo monentur superiores ministri, vt alios exhortentur ad officium præstandum. 30

Dicit enim, tempore accepto exaudiui te, & in die salutis succurri tibi: Ecce nunc tempus acceptum: ecce nunc dies salutis.

Prophetæ testimonio cōfirmat nō frustra suscipi ministerium verbi. Promittit enim Domin⁹ Ecclesię in capite Christo, quod velit ministerio adesse, & facere vt multi per ministerium 40 salutē consequantur. Paulus hic 70. interpretes ad verbum imitatur. Hebræus textus multo est illustrior, in quo quatuor sunt spectanda, quæ concurrunt in ministerio verbi. Primum, est caussa nempe Rason, id est, εὐδοκία, beneplacitum seu gratuitus fauor Dei, qui est fundamentum salutis nostræ. Secundo, ponitur effectus istius fauoris, nempe Ieschuah, id est, salus. Salui enim sumus quia placemus Deo, vt filij tenerrimi suo patri, non dignitate nostra aut meritis, sed liberali eius gratia. Tertio, cum dicit, Respondi tibi, & succurri tibi, significat & inuocationem cum prædicatione verbi coniunctam & exauditionem, quod Deus velit vere præstare nobis, quod offert per ministerium: Cum ergo tempus prædicationis Euangelij dicatur tempus beneplaciti, & dies salutis, decet non solum ministros salutis, verumetiā auditores, vt hoc tempus non negligant. præsertim cum prædicatio Euangelij sit testimonium beneplaciti Dei, & salutis nostræ instrumentum: quemadmodum Paulus indicat cum Prophetę testimonio subijcit hæc verba: Ecce nunc tempus acceptum, Ecce nunc dies salutis. Illud nunc ad omnes ætates pertinet, in quibus Deus ex suo beneplacito verbum suum annunciari permittit. & hodie verè dicere possunt ministri Euangelij, Ecce nunc tempus acceptum, ecce nunc dies salutis. 50

Nullam dantes in vlla re offensionem ne vituperetur ministerium.

Suū exemplum alijs ministris imitandum proponit. Verbum, obsecramus, ex

mus, ex primo versu repetendū est, vt sit sensus, Nos nullam dantes vlla in re offensionem obsecramus vos, hoc est, nos cauemus ne vlla morū impuritate simus impedimento auditoribus Euangelij, idq; ideo ne nostrum vitium transfundatur in ministeriū. Hic primum discant ministri Euangelij, qua deceat eos vitæ innocētia præditos esse. Nam duo ingentia mala comitātur sceleratos ministrorū mores. Primum enim retardatur in auditoribus Euangelij progressus, Deinde vicia ministrorū quodammodo infamiā ministerio conciliant.

Sed in omnibus commendantes nos tanquam Dei ministri.

10 Vt se cauere omnem offensam dixit: Ita altera ex parte asserit, quod se suis auditoribus in omnibus cōmendabilem reddat, quemadmodū Dei ministros decet: Obseruetur igitur hic Regula: quod quicunq; velit cum fructu Dei minister esse, debeat se ita suis auditoribus in doctrina, vita, & moribus commendare, vt sui gregis forma in omni pietate & probitate vere dici possit.

In patientia multa, in afflictionibus, in necessitatibus, in angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs, in sinceritate, in scientia, in 20 tolerantia, in mansuetudine, in Spiritu sancto, in charitate non ficta, in sermone veritatis, in potentia Dei.

Quod in genere dixerat, id per enumerationem specierū seu partium explicat, vt apertius ponat ob oculos quibus virtutibus præditos esse oporteat sinceros verbi præcones. Porrò in hac enumeratione distinguēdum est inter duo virtutū genera, quæ Paulus requirit in ministris Euangelij. Quædam enim perpetuæ esse debent, quædam non nisi in certis casibus requiruntur. Perpetua esse debent, labores, vigilię, sinceritas, scientia, mansuetudo, spiritus, charitas, sermo veritatis, potentia Dei. Quarum autem necessitas non est perpetua, sunt aliæ præter enumeratas. Requiritur enim patientia in rebus aduersis. inuictus animus in afflictionibus, in necessitatibus, in carceribus, in plagis, in seditionibus, quotiescunq; ea inciderint. His iam quorūdam vocabulorum explanationem adijciamus. Patientia ὑπομονὴ est, cum inuicto animo toleramus aduersa, & oneri non suc-30 cumbimus. Huius caussa est spiritus regenerationis, fides, cogitatio mandati Dei, & promissio liberationis. Beatus vir qui suffert tentationē, qui cum probatus fuerit accipiet coronam vitæ, quā promisit Deus diligentibus se. Obiectum est quicquid corpus vel animum premit, vel quouis modo molestū est: qualia sunt multa quæ Paulus hic recitat, vt, afflictio corporis, inopia, angustia, plagæ, carceres, labores, exilia. Vnde Apostolus noster, Afflictio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit, id est, non frustratur sperantem. Finis est, vt Deo præstetur obœdientia iuxta primum præceptum. Deinde, vt retinentes confessionem alijs simus bono exemplo, vt illi quoq; se inuictos in quibusuis duris exhibeant. Discrimen patientiæ Christianæ & Philosophicę petatur ex caussis & finibus. Afflictio seu tribulatio Græce θλῖψις, est quæuis corporis compres-40 sio & iniuria. Necessitas hoc loco inopia est earū rerum, quæ ad victum & amictum requiruntur. Angustia στενοχωρία, cum ad animum tum ad corpus referri potest. Ad animū quidem relata, est consilij inopia, vt nescias quo te vertas consilij expers, Ad corpus vero, cum ita inclusus videaris ab hostibus, vt nusquam euadendi locus pateat. Seditio ἀκαταστασία, cum aliquis ob tumultus, & turbatum rerū ordinem cogatur incertis vagari sedibus, vt qui nusquam habeat vbi pedem figat. Ieiunium νηστεία, est abstinentia ad tempus à cibo & potu, qua corpus affligitur & veluti mortificatur. Hæc definitio nominis est. Nam vt Græca vox νηστεία dicitur παρὰ τὸ νὴ ἐσθίειν, id est, à non comedendo: Ita Hebræa Zom, id est, ieiunium dicitur ab exhauriendo, quia ieiunium exhaurit, & veluti emulget vires corporis atq; adeo corpus ipsum affligit & mortificat. Huius formæ primæ sunt tres. Nam est ieiuniū indiffe-50 rens. est pium seu acceptum, est & impium seu Pharisaicum. Indifferens ieiunium est, cum vel præ inopia vel valetudine, vel ingenti aliquo mœrore animi abstinetur à cibo & potu. Hoc per se nec placet nec displicet Deo. Verum prout fides & patientia affuerint placere & displicere putandum est. Ieiunium pium, Christianum, & acceptum Deo, est abstinentia, à cibo & potu, qua corpus premitur & mortificatur, adeoq; abstinetur ab omnibus rebus, quæ carni voluptatem afferunt: vt plenum sit spiritus imperium per veram pœnitentiam, piam orationem, & seriam renunciationem omnium iniuriarum, quibus proximus lędi potest. Nam corporis afflictio per ieiunium est mœroris animi propter peccatū symbolum & testimonium. Huius ergo fines sunt (propter quos & placet) tres. Mortificatio carnis, excitatio spiritus, intensius omnis pietatis studium. Tale fuisse ieiunium Pauli, cuius hic fit

mentio non est dubium, & deberent pij huiusmodi ieiunio sæpe spiritũ excitare, ne carnis concupiscentię succumberent. Est autem hoc sanctũ & Christianum ieiuniũ duplex, nempe priuatum & solenne. Priuatum, est quod quis sua sponte sibi imponit, vel pietatis excitandæ caussa (quale vt sæpe alias, ita potissimũ ante sacram σύναξιν à quolibet Christiano, cuius caro hac castigatione indiget, deligi vellem) vel officij capessendi gratia, vt se quis eo præparet ad meditationem officij, oretq; vt Deus auspicijs sui muneris aspiret. Quemadmodum Moses, Helias & Christus fecisse leguntur. Solenne ieiuniũ pium & Christianum est, quod pius magistratus seu gubernatores Ecclesiarum indicunt, vel vt præsens malũ, pestis, gladius, &c. vera pœnitentia & inuocatione Dei aut tollatur aut mitigetur, vel vt mala quæ ob peccata imminere videntur, caueantur. cuiusmodi ieiunia sancti Reges & Prophetæ sæpe indixerunt: quæ Deo grata fuerunt propter pœnitentiam, fidem, inuocationem, charitatem, meditationem beatæ vitæ, mortificationem carnis, & huiusmodi alia, quæ in Christiano ieiunio concurrere debent: quemadmodũ ex definitione supra posita intelligi potest. De hoc duplici ieiunio priuato & solenni tenenda est hæc Regula, Quod vt priuatũ liberum est, pertinens ad cuiusq; priuatã disciplinam: Ita solenne obligat mandato magistratus & charitatis lege. Quare illud contumaciter violare peccatũ est. Contumaciter dico propter valetudinem cuiusq;. Nam qui aduersa valetudine satis grauatus est, non debet onere huius solennis ieiunij magis grauari, sed studere potius, vt veris gemitibus cordis Deum iratũ placet. Impium seu Pharisaicum ieiunium est abstinentia à certo cibi genere, quæ abstinentia putatur cultus Dei esse per se, & res Deo grata propter ipsum opus, adeoq; meritoria. Quasi vero Deus spectaret externa opera, vbi cõscientia est impura, & ieiunium esset in eo operũ genere, quæ Deo probantur per se, quemadmodum ea quæ sua lege præscribit, & nõ potius esset externum tantum exercitium & corporalis exercitatio alium finem spectans, nimirum vt pœnitentiæ, vt orationi, vt carni domandæ, vt charitati, vt meditationi beatæ vitę subseruiat. Merito igitur Prophetæ huiusmodi hypocritica ieiunia dãnant, in quibus plurima horrenda scelera concurrunt. vt opinio cultus, fiducia operis, necessitas, coactio, delectus ciborum necessarius, modus ieiunandi quo vel porci saginari possent, meditatio fraudis, & iniuriæ proximorum. Potest autem hoc ieiunium Pharisaicum diuidi in duo genera, vt vnum dicatur statum, Alterũ arbitrarium. Statum & ordinarium est, quod certo tempori anni, mensis aut septimanæ est affixum: quale apud Papistas est quadragesimale, quod vocant, ieiunium: item quatuor temporum, Apostolorum &c. in quibus nihil sani fuit, sed mera superstitio, multiplex impietas, & ἐθελοθρησκεία ab Apostolo damnata, imperiũ tenent. Arbitrarium, quod aliquis arbitrio suo quo sibi Deum debitorem faciat, deligit. quale Pharisæi fuit, qui iactabundus in oratione Domino ait: Ieiuno bis in sabbato, vbi suum ieiuniũ vt opus sanctum & meritorium prædicat, ac Deum admonet ne eius obliuiscatur. Tale & hypocritarum illorũ fuit, qui apud Esa. 58. cap. Domino obijciunt eum grauiter accusantes: Quare ieiunauimus, & nõ respexisti? Hęc de ieiunio admonere hoc loco volui, vt studiosi sciant, quid ex verbo Domini de ieiunio statuere debeant, vtq; intelligant in quo sit operũ genere, in quibus placeat & propter quid, & in quibus non placeat. Sinceritas Græce ἁγνότης est puritas seu castitas cum animi tũ corporis, quæ regenerationis spiritualis effectus est. Scientia γνῶσις, id est, recte agendi peritia, quæ sincera doctrina gubernatur. Tolerantia μακροθυμία (quam vetus interpres ad verbũ longanimitatem vertit) est virtus moderans iram ne quis cito excandescat, sed emendationis spe irã & vindictam protrahat. Mansuetudo χρηστότης, est benigna humanitas & facilitas ad benefaciendũ. Opponitur asperitati & morositati. Spiritus sanctus significat cum ipsum Spiritũ sanctum, vt caussam, tum motus excitatos à Spiritu sancto. Sermo veritatis, est ipsa Euangelij prædicatio. Cum enim vocat Euangelium sermonem veritatis, significat quod absq; humanarum corruptelarum cõmixtione prædicari debeat. Potentia Dei est, cum virtus edendi miracula, tum facultas castigandi contumaces.

Per arma iusticiæ dextra & sinistra.

Quia sinceri ministri Dei veluti in prima acie sunt collocati aduersus Diabolum, qui ex omni parte eos inuadere cõatur, armorũ meminit dextrorũ & sinistrorum. Hoc est, vult eos armatos esse iusticia bonæ conscientiæ à dextris & sinistris, vt sustinere valeant impreßionem hostilem. de armatura Christiani militis copiose disputat Apostolus ad Ephes. 6. & 1. Thess. 5.

Per gloriam & ignominiam, per infamiam & bonam famam, tanquam impo-

Quo itinere per arma iusticiæ tendat ad metam declarat, significans se

stores,

ſtores, & veraces: tanquam ignoti, & celebres: tanquam morientes, & ecce viuimus: tanquam caſtigati, & non morti traditi: tanquam mœrore affecti, ſemper tamen gaudentes: tanquam inopes, multos tamen ditantes: tanquam nihil habentes, & omnia poſsidentes.

animo obfirmato eſſe ad omnia cum proſpera tum aduerſa ferenda, ita vt nec illis ſuperbus efferatur, nec hiſce oppreſſus in pugna deficiat. Quemadmodũ enim gloria & bona fama non effertur, ita nec ignominia & mala fama deijcitur. cum audit impoſtor, nõ frangitur animo, ſed verax manet. cum obſcurus & ignotus habetur, celebrem ſe per Euangelij prædicationem oſtendit. ſæpe in pericula vitæ incidens, præſentia diuina adiutus è periculis liberatur, Caſtigatus virgis & alapis, è morte tamen ereptus eſt. mœrore affectus nihilominus intus ſpiritu gaudet. inopia laborans, multos per Euangelij prædicationem ſpiritualibus diuitijs ditat. Hoc ſuum exemplum proponit Apoſtolus miniſtris Corinthiorum, quod eos imitari mauult, quam vt inani rerum externarum ſpecie oblectentur. Non enim inanis gloriatio, ſed res bene fortiterque & cum virtute geſta, militem fortem ab ignauo ſeparat.

Os noſtrum apertum eſt ad vos Corinthij. Cor noſtrum dilatatum eſt, non eſtis anguſti in nobis, ſed eſtis anguſti in viſceribus veſtris. Eandem vero remunerationem, vt à filijs exigo: dilatemini & vos.

Conuertit ſe ad totam Eccleſiam Corinthiorum, erga quos ſuum intimum & paternum affectum teſtatur. Hos nõnihil accuſans quod ſimilem affectum erga ſe non habeant, hortatur eos, vt vicem rependant, vt decet filios. Atque hic eſt verborum ſenſus ſimpliciſsimus. Oratio autem figurata grandior eſt. Oris apertio & cordis dilatatio, ſignificant vehementiſsimum affectum & vere paternum, quo ipſos Corinthios iam in intimo corde complexus erat. Quem affectum amplificat cum addit: Non eſtis anguſti in nobis, id eſt, vos totos animo complector, adeo cor meum ad vos recipiendos dilatatum eſt. Sed anguſti eſtis in viſceribus veſtris. Id eſt, veſtrum cor non viciſsim dilatatũ eſt ad me recipiendũ, & intimo amore comprehendendum. Quare vobis, vt filijs dico, dilatemini & vos ad me recipiendum intra veſtra viſcera, quo ita nos mutuo complectentes, vos nobis & nos viciſsim vobis vicem reddamus. atq; ita mutuum amorem remuneremus. Hic locus docet qualiter affectos eſſe deceat verbi præcones, & eorum auditores erga ſe inuicem.

Nolite iugum ducere cum infidelibus.

Exhortatio eſt qua Corinthios hortatur, ne ſe contaminent conſuetudine & operibus infidelium. Qui enim picem tetigerit inquinabitur ab ea. Vtitur autem hic Apoſtolus elegantiſsima metaphora, alludens ad legem Moſi Deutero. 22. qua cautũ fuit ne quis bouem & aſinum ſub idem iugũ cogeret. Dicit enim ne ſitis ἑτεροζυγοῦντες cum infidelibus, id eſt, ne impari iugo copulemini cum infidelibus. Vocantur autẽ hic ἑτεροζυγοῦντες, qui cum ſint diuerſæ conditionis, in eodem opere mutuam operam præſtent. vt ſi fidelis vxorem infidelem ducat, vel econtra: aut ſi menſæ dæmoniorum fiat particeps: deniq; ſi cum infideli in aliquo opere, vel per ſe vel ſecundum quid illicito, commercium habeat. Hæc exhortatio ad Epheſ. 5. his verbis habetur: ne commercium habueritis cum operibus infrugiferis tenebrarum, ſed potius arguite. Porrò cum exhortatio hæc Pauli ſit vniuerſalis, poteſt commode accommodari etiam impari coniugio, ne fidelis vir aut mulier copuletur infideli coniugi.

Quæ enim participatio iuſticiæ cum iniquitate? quæ communicatio luci cum tenebris? quis conſenſus Chriſto cum Belial? aut quæ portio fideli cum infideli? quæ autem conuentio templo DEI cum idolis?

Congeries argumentorum, & exemplorum imparis iugi. Recenſet autem quinq; exempla. Primum, eſt iuſticiæ & iniquitatis. Secundum, lucis & tenebrarum. Tertium, eſt Chriſti & Belial. Vocat autẽ hic Belial ipſum Diabolum, qui eſt caput omnium ſceleratorum: quemadmodum Chriſtus eſt caput omnium piorum. Quartum, eſt fidelis & infidelis, vt enim fidelis eſt membrum Chriſti: Ita infidelis membrum eſt Diaboli. Quintũ, eſt templi Dei viuentis, & Idolorum. Cum autem horũ natura ſit talis, vt minime ſub idem iugum cogi poſsint, nequaquã debentã

bent à Christianis coniungi. Cæterum si quis hæc argumenta in syllogismos cogere velit, habet hic quinque propositiones interrogatione ideo elatas, vt significet neminem habere, quod contra obijcere audeat, aut iure posit. Ex harũ prima conficitur hic syllogismus, Iusti & iniqui nullum possunt habere consortium in operibus, quæ singulis propria sunt, Christiani sunt iusti, infideles vero iniqui, Igitur Christianis cum infidelibus nulla potest esse participatio in operibus, quæ singulis seorsim propria sunt. Sunt enim veluti diuersa iumenta sub idem iugum coacta. Formabuntur autem & reliqui syllogismi eodem modo, Quare non est necesse eos asscribere.

Vos enim estis templum Dei viuentis.

Quintæ propositioni subsumit minorem. Vnde hic conficitur syllogismus. Templum Dei & idola non possunt inter sese conuenire. Christiani sunt templũ Dei viuentis, Infideles vero sunt templa idolorum. Ergo Christiani non possunt conuenire, & veluti iugum trahere cum infidelibus. Hoc argumẽtum sæpe à Paulo Christianis inculcatur, vt in priori Epistola ad Corinthios cap. 3. & 6. Et ad Ephes. 2. Neque enim quicquam magis hominem pium à peccato absterrere potest, quam vt cogitet se templum Dei viuentis, & in se habitantis esse. Qua dignitate cum nulla maior esse posit, horrendum sacrilegium fuerit adeo sanctum templum vlla re contaminare. Vt igitur hęc appellatio, & Christianorum dignitas admonet nos singularis sanctimoniæ & puritatis: Ita significat totum nostrum studium eo referendum esse, vt Deum veris cultibus celebremus, & prædicemus.

Sicut dicit Dominus, habitabo in eis, & inambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.

Testimonio diuino & à definitione templi Dei probat pios esse Dei tẽplum. Vbi Deus habitat, illic est templum ipsius. Deus habitat in pijs. Ergo pij sunt templum Dei. Huius argumenti minor hic ponitur, & promisione diuina nititur, quæ extat Leuit. capite 36. & Ezech. capite 37. In Leuitico habetur: Ambulabo in vobis, & ero vester DEVS, & vos eritis mihi populus. In Ezechiele ita legitur: & erit tabernaculum meum in eis, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Quid autem sit, quod Deus velit illorum Deus esse, & ipsi vicissim debeant eius populus esse, declarat Propheta cum addit: Et scient gentes quod ego Iehoua sanctifico Israel, id est, tueor, protego, & defendo, Ecclesiam meam, vt rem sanctam. Cum fuerit, inquit, sanctuarium meum in medio eorum in perpetuum, hoc est, nunquam illi destituentur fauore & auxilio meo, donec meum sanctuarium, id est, Christus fide eorum retineatur.

Quamobrem exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis, & ego suscipiam vos.

Exhortationem argumento subijcit, quæ desumta est ex cap. 52. Esaiæ, quasi diceret: Cum vos templum Dei estis, relinquite idolorum templa, & prophanationes Babyloniorũ. Quod enim Propheta dicit de exitu Babylonico in terram Iudaicam, hoc transfert Apostolus à typo ad rem significatam. vt qui Deo dederunt nomina, relinquant prophanationes gentium & immundicias idolorum, hoc est, vt nihil commercij habeant cum infrugiferis operibus tenebrarum. Quare Propheta addit in eodem loco: Mundamini qui fertis vasa Domini, id est, vos sacerdotes & Leuitæ sanctificamini, ne vlla spurcicia vestrum ministerium contaminetis. Verum quia Leuitæ fuerunt Christianorum (qui sunt regales sacerdotes) typi, debent Christiani qui tantum thesaurum circumferunt, immo qui ipsa templa Dei sunt, se ab omni immundicia conseruare. Hæc enim est voluntas Dei sanctificatio nostra.

Et ero vobis in patrem, & eritis mihi in filios & in filias.

Hæc promisio Ierem. 31. & in multis alijs scripturæ locis, quo ad sensum attinet, habetur, quæ quia fide recipienda est, soli credentes & Deo ex fide obœdientiam exhibentes, de ea gloriari possunt.

CAPVT VII.

Summa Capitis Septimi.

Apostolus exhortans Corinthios ad sanctimoniam vitæ, purgat se à tyrannidis captata suspicione, quoque animo sit erga eos certis indicijs ostendit, nempe, quod in summis persecutionibus ex illorum erga se studio & pœnitentia, & affectu eorum erga Titum, consolationem acceperit.

Ordo & partes Capitis Septimi.

10 *Quatuor sunt huius capitis præcipuæ partes. Prima, exhortatio est ad sanctimoniam vitæ, quæ infertur ex promissionibus, quas posuit in fine sexti. Secunda, est purgatio affectatæ tyrannidis in Corinthios. Tertia, significatio sui animi erga eos cum summa Corinthiorum commendatione. Quarta interponitur per occupationem, & est excusatio Apostoli, quod eos paulo durius tractauerit in superiori Epistola: In hac parte ingenium salutaris pœnitentiæ graphice depingit.*

EXEGESIS SEPTIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

20

HAS igitur promissiones habentes dilecti, purgemus nosipsos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei.

Exhortatio illata ex promissionibus, in fine sexti adductis. Deus promittit quod velit esse noster Deus, & noster pater, & habere nos loco filiorum & filiarũ, Ergo nos decet sanctificationi studere, vt simus puri ab omni inquinamento animi & corporis. Est autẽ hæc collectio inprimis obseruãda. Nam pendet ex mutuo pacto inter Deũ & nos. Etsi enim Deus ex sua mera misericordia nos in gratiam recipit, absq; omni conditione legis & operum: Tamen postquã suæ gratiæ nos par-
30 ticipes reddidit, stipulatur à nobis mutuam gratitudinem. quemadmodũ de Abrahamo legimus, quem Deus prius in gratiam recepit, sed mox ab eodem stipulatus est mutuã gratitudinem, inquiens: Ambula coram me, & esto perfectus, Genes. 17. Hanc perfectionem facto declarauit cum iuberetur offerre filium. De fide ergo Abrahæ nemo gloriari potest, nisi qui Deo ex fide cum Abrahamo obœdientiam præstiterit. Sed hic oritur quæstio de conditione. Promissiones legales sunt conditionales, & Euangelicæ sunt gratuitæ, Igitur conditio obœdientiæ non est addenda gratuitæ iustificationi. Responsio, promissiones legales sunt conditionales, vt quæ habeant impletionem legis caussam promissorum. Lex enim nihil gratis confert, sed implentibus legem promittit præmia: Sed Euangelicæ promissiones sunt gratuitæ, quia salus nobis credentibus offertur, donatur & obsignatur gra-
40 tis, sine nostris præcedentibus meritis. Verum postquam fide gratiam adepti sumus, Deus à nobis stipulatur obœdientiam: quæ obœdientia, etsi à nobis plene præstari nequit, placet tamen in reconciliatis. Hoc confirmatur non solum exemplo Abrahæ, in cuius vestigijs insistere debent omnes, qui cupiunt ipsius filij esse: Verumetiam parabola de debitore, Matth. 18. Cui debitori gratis quidem vniuersum debitum est donatum ex mera bonitate patrisfamilias, sed consecutus condonationem est ad pœnam reuocatus, propter hanc pactionem, de obœdientia in posterum præstanda, violatam. Habent ergo omnes promissiones Dei sua natura quosdam in se stimulos, qui nos excitare debent ad sanctimoniam vitæ perpetuo meditandam. Cæterum exhortationem Pauli altius perpendamus, in qua tria sunt: Primũ, quod purgati sint adhuc purgãdi. Purgatis enim, inter quos se etiã nume-
50 rat Apostolus, scribit vt se purgent. Semper enim circumferimus nobiscũ maculas, quibus purgandis perpetuo studere nos oportet. Alterum est distributio, nimirum quod oporteat nos purgari ab inquinamentis carnis & spiritus, hoc est, animæ & corporis: quæ duo cum à Deo habeamus, debemus eis vti in gloriam Dei, 1. Corinth. 6. Tertium est, quonam tendere debeat nostri purgatio, nempe ad perfectionem sanctificationis in timore & vero cultu Dei. Ad hanc ergo metam quotidie magis magisque contendere debemus, modo promissionis filij esse cupiamus, & gloriari de patre nostro Abraham.

Capaces estote nostri.

Hoc veluti exordiolum est purgationis, quæ sequitur, quasi diceret: Cum

me videatis corde intimo vos complecti, vos quoque dilatamini & me capite intra vestra viscera, quo mutua sit affectio amoris inter nos. Nisi enim ministri verbi & auditores se mutua prosequantur beneuolentia, vtrique operam ludunt.

Nemini fecimus iniuriam, neminem corrupimus, neminem defraudauimus.

Remouet à se suspicionem tyrannidis, & tria grauissima scelera enumerat: Iniuriam (qua significatur potestatis abusus, qui partim à superbia, partim à corrupto iudicio, partim ab alijs prauis affectibus oritur) Infidelitatem in docendo, qua homines corrumpuntur & in errores ducuntur, quibus mens corrumpitur & affectus, Et Auaritiam, qua auditores defraudãtur, dum ministri eorum bona dolis & fraude ad se transferunt. Ab his ergo tribus criminibus immunis esse debet pius pastor, si nolit suorum auditorum animos à se alienari.

Non hoc ad condemnationem vestri dico.

Prolepsis est: Anteuertit enim obiectionem. Dicere enim poterant Corinthij, ista dici in illorum contumeliam, sed Paulus id negat, ac si dicat: non hoc dico, vt vos ingratitudinis condemnem, sed tantum vt me purgem.

Nam antea dixi, vos in cordibus nostris esse ad commoriendum & conuiuendum.

Ratio quod non dixerit ea contumeliæ caussa, sed tantum suæ purgationis gratia. Est autem hæc ratio sumta à certissimo signo: nemo contumeliosus est in eos quos intime amat, Ego autem antea testatus sum me vos intime amare, adeo vt paratus sim vobiscum mori & viuere, Ergo non est quod quisq; putet me aliquid contumeliæ caussa dixisse.

Multa mihi fiducia erga vos, multa mihi gloriatio de vobis, impletus sum consolatione, Exundo gaudio in omni tribulatione nostra.

Hoc incremento significat Apostolus suum erga Corinthios affectum cum summa illorũ commendatione. multa mihi fiducia est, hoc est, securo & quieto sum animo, adeo vt nulla sit in eo offensa: immo quod plus est, de vobis glorior, atq; adeo in summis meis afflictionibus non solum consolationem capio magnam, verumetiam vehemẽter exundo gaudio. Vnde autem hoc gaudium & hæc consolatio, in sequenti narratiuncula explicat.

Nam cum venissemus in Macedoniam, nullam relaxationem caro nostra habuit, sed in omnibus fuimus oppresi, foris pugnæ, intus timores: sed qui consolatur afflictos, consolatus est nos per aduentum Titi.

Hæc narratiuncula crucis Pauli acerbissimæ eo pertinet, vt ostendat maximam fuisse consolationẽ, quam ex Titi narratione de Corinthiorum studio & affectu erga se conceperat. Nam quo grauior est morbus, eo remedium iudicatur præstantius, quo morbus superatur & tollitur. Meminit autem hic duplicis crucis cum ait: Foris pugnæ, intus terrores. per pugnas, intelligit insultus aduersariorum, qui ipsum persequebantur. Per terrores, molestias quas habuit ex intestinis morbis Ecclesiæ. Solet autem Paulus aduerbijs Foris & Intus vti, quando loquitur de ciuibus Ecclesię & eius hostibus. Quemadmodum foris esse dicuntur prophani, qui extra templum Dei & gratię regnum sunt: Ita intus esse intelliguntur sancti, qui sunt in regno gratiæ templum Dei. Præterea cum crucem carni suæ impositã ait, significat spiritum spirituali quodam gaudio sustentatum fuisse in suis afflictionibus. Debet igitur spiritus gaudium opponi omnibus duris & incommodis, quæ patitur caro nostra in hac vita.

Non solum autem per aduentum ipsius, sed etiam per consolationem quam ille accepit de vobis, cum renunciaret nobis vestrum desiderium, vestrum eiulatum,

Exponit quomodo per aduentum Titi consolationẽ perceperit. Sensus est: non tam quod ipse Titus venerit, quam quod studiũ & affectum erga vestrum

veſtrum pro me zelum, adeo vt magis gauiſus fuerim.

me veſtrũ mihi renunciarit, conſolationem percepi. Incremẽto affectum eorum erga ſe exaggerat. Nam minus eſt deſiderium quam eiulatus, & eiulatum excedit zelus. deſiderio ſignificat quod Apoſtolum ſuum maximi fecerint. Eiulatu, quod ſerio ad ſui doctoris admonitionem pœnitentiam egerint: zelo, quod eum ardentiſsime vt patrem chariſsimum amauerint. Hinc diſcãt auditortes verbi, quomodo affectos eſſe eos deceat erga Euangelij miniſtros, qui ipſos paternis obiurgationibus in viam ſalutis à præcipitio peccati reuocare ſatagunt.

10 Nam etiamſi triſtitia vos affeci per Epiſtolam, non me pœnitet etiamſi pœnituerit. Video enim quod Epiſtola illa, tametſi ad tempus triſtitia vos affecit, nunc gaudeo non quod triſtitia affecti fueritis, ſed quod triſtitia affecti fueritis ad pœnitentiam.

Ratio eſt per occupationem. Tametſi, inquit, me male habuit quod ad tantam ſeueritatem coactus ſim, vt vobis acerbius ſcriberem: Tamen iam vehementer gaudeo, quod euentus votis meis reſpondeat: nimirum, quod triſtitia affecti ſitis ad pœnitentiam, hoc eſt, quod ea triſtitia, quam percepiſtis ex mea obiurgatione, profuerit vobis ad emendanda veſtra vitia.

20 Nam triſtitia affecti fuiſtis ſecundum Deum, ſic vt nulla in re detrimento ſitis affecti per nos.

Duo probat Apoſtolus. Vnum, quod illorum triſtitia profuerit ad reſipiſcentiam. Alterum, quod obiurgatio ipſius non ceſſerit illis in detrimẽtum. Quod triſtitia illorum profuerit ipſis ad pœnitentiam, ex eo probat, quod ſint triſtati ſecundum Deum, hoc eſt, quod illorum triſtitia, quæ fuit verus dolor de peccato commiſſo, Deo accepta fuerit. Ex quo ſequitur & alterum, quod Apoſtolus eos non affecerit detrimento vllo, aut eos læſerit ſua obiurgatione: Immo quod excitarit potius eos ad pœnitentiam, quæ plurima ſecum commoda affert, Deoque gratiſsima eſt.

30 Nam quæ ſecundum Deum eſt triſtitia, ea pœnitentiam operatur ad ſalutem non pœnitendam: At mundi triſtitia mortem operatur.

Quia triſtitia per ſe & ſimpliciter nõ videtur expetẽda, diſtinctionem adhibet, aſſerens aliam eſſe triſtitiam ſecundum Deum, aliam mundi. Illam bonam & nequaquam pœnitendam, ex affectu oſtendit, nam efficit pœnitentiam ad ſalutem: Hanc malam eſſe ex eo cõcludit, quod mortem afferat. Verum cum triſtitia ſecundum Deum, & triſtitia mundi opponantur, ex collatione oppoſitorum petendæ ſunt differentiæ. Triſtitia ſecundum Deum inde naſcitur, quod aliquis ſentiat ſe Deum offendiſſe, & iam optet id factum non eſſe. Quare 40 ingenti pauore perculſus propter iram Dei, magno eiulatu deflet peccatum, & promiſsionum de Meſsia cogitatione erectus, confugit ad miſericordiam vera & viua fiducia, atque ita ſalutem qua peccando exciderat, ſalutari pœnitentia recuperat. Talis fuit dolor Dauidis, Manaſsis, Magdalenæ, Petri, Latronis in cruce, &c. At mundi triſtitia, eſt dolor ſine fide ad deſperationem ac mortem tendens, qualis fuit Caini, Saulis, Iudę, &c. Poteſt autem hęc mundi triſtitia diſtingui per cauſſas: vt alia ſit cum quis angitur amiſsis bonis, ſiue fortunæ, ſiue corporis, ſiue animi. Alia ex inuidia ortum habeat, cum quis dolet ob bonum alterius: Alia ex ſenſu iudicij Dei proficiſcitur, videlicet cum aliquis ſibi mali alicuius conſcius, pœnæ impendẽtis metu eſt ſolicitus. Extremis generibus facilius eſt adhibere remedium: Medium autem, quia prorſus diabolicum eſt, difficilius curatur.

50 Ecce enim iſthuc ipſum quod ſecundum Deum triſtitia affecti fuiſtis, quantum in vobis fecit ſtudium, immo defenſionem, immo indignationem, immo timorem, immo deſiderium, immo zelum, immo vindicationem, per omnia teſtatum feciſtis vos eſſe puros in hoc negotio.

Dixit Corinthios dolore ſecundum Deum, qui dolor reſipiſcentiam operatur ad ſalutem, affectos fuiſſe: Id nunc probat ab effectis, & enumerat ſeptem, quæ primum accommodabo hypotheſi, deinde ad theſin & communem inſtructionẽ transferam, indeque Chriſtianæ & ſalutaris pœni-

tentiæ definitionẽ extruam. Primum ergo tristitia Corinthiorum effecit in eis studium scilicet emendandi, quod peccatum erat per incœstuosum, qui nouercam suam habuit. Dein de defensionem, hoc est, purgationem, qua se Corinthij purgauerunt, quod non approbarent admissum flagitium. Tertio indignationẽ, qua flagitioso illi fuerant indignati, accusantes & culpantes eius turpitudinem. Quarto timorem, scilicet pœnæ propter tantam offensam, qua Deus offensus erat. Quinto desiderium, id est, charitatem erga Apostolum monentem ipsos, vt à se iram Dei seria pœnitentia auerterent. Sexto zelum, id est, ardens studium deinceps cauendi, ne talia scelera impunita sint in sua republica. Septimo vindicationem, qua statuerunt vindictam per excommunicationem in flagitiosum fratrem, & deinceps in omnes eos quos deprehenderent in legem Dei contumeliosos, viuendo impuram vitam. Atque hæc ita hypothesi accommodata sint: verum si ad thesin transferantur, nobis salutaris pœnitentiæ adiuncta depingent. Qui enim vero dolore afficitur, & secundum Deum, is emendationi studet, cauet ne alieni peccati reus fiat, indignatur sibi peccanti, iudicium Dei sibi ob oculos statuit, quo à peccandi licentia reuocetur, singulari desiderio se Deo approbare studet, ardenter omnem offensam Dei cauet, atque alios peccantes in viam ab errore reuocare conatur. Ex his in vnum collectis efficitur, quod vera & salutaris adeoque Christiana pœnitentia sit verus dolor de offensa Dei, cum voto ac spe veniæ, & voluntate ardentique studio peccatum omne post hac vitandi, Deoque vitam omnem approbandi.

Nempe etsi scripsi vobis non eius caussa qui læserat, neque eius caussa, qui læsus fuerat, scripsi, sed vt palam fieret studium vestrum pro nobis apud vos in conspectu Dei.

Per occupationem reddit caussam cur scripserit illis priorem Epistolam, idque per seiunctionem non caussæ, & positionem veræ caussæ, Non, inqt, scripsi vobis vel fornicatoris caussa, qui me suo facto offenderat, vel mea caussa qui offensus fueram, sed vt vobisipsis innotesceret ô Corinthij, quo erga me studio sitis, & quo affectu me prosequamini in cõspectu Dei: Id quod haud obscure declarastis vestra resipiscentia statim postquam à me admoniti fuistis. Hæc sententia Pauli duos locos continet: Vnum (quem exemplum Pauli nobis suppeditat) quod peccatoribus sua peccata non sint exprobranda à ministris, postquam ad pœnitentiam seriam adducti fuerint. Alterum (quem exemplum Corinthiorum suppeditat) quod peccatores castigati à suis pastoribus, non odisse eos, qui se castigant, sed tanquam patres eos complecti debeant.

Propterea consolationem accepimus ob consolationem vestri.

Conclusio prioris caussæ consolationis quam accepit in suis afflictionibus. Hactenus enim exposuit quomodo in suis summis afflictionibus consolationem acceperit ex pœnitentia Corinthiorum, quæ ipsis quoque Corinthijs magnam consolationem attulit.

Quin vberius etiam gauisi sumus ob gaudium Titi, quod refocillatus sit spiritus eius ab omnibus vobis.

Alteram caussam suæ cõsolationis, & gaudij in cruce aggreditur, nempe quod Corinthij benigne & amanter exceperint Titum, quem Apostolus ad ipsos miserat. Nam auditorum studium erga ministros sinceros, haud obscure declarat animum erga religionem.

Nam si quid apud eum de vobis gloriatus sum, non fui pudefactus, sed vt omnia in veritate locuti sumus vobis, Ita gloriatio nostra apud Titum veritas facta est.

Ætiologia est: Paulus missurus Titum ad Corinthios prædixit fore, vt ipsum humaniter exciperet, Id nunc ita euenisse gaudet Apostolus.

Et viscera eius abundantius erga vos sunt, dum reminiscitur omnium vestrum obœdientiæ, quemadmodum cum timore & tremore exceperitis eum.

Quod intimo amore Tit⁹ vicissim complectatur Corinthios exponit, idque non solum obœdientiæ ipsorum gratia, verumetiam quod suum erga ipsum animũ declarauerint, eius doctrinam & admonitionẽ cum timore & tremore excipientes; Quod sane veræ resipiscentiæ signum

tiæ ſignum fuit: Viſcera hic metonymia Hebraica intimum amorem ſignificant. Eſt autem ſedes affectuum in viſceribus. Obſeruetur quoque hoc loco, quæ ſit vera ratio excipiendi miniſtros Euangelij.

Gaudeo, quod in omni confidam in vobis.

Epiphonema eſt, cuius hic eſt ſenſus: Quid plura dicam? Huiuſmodi vos eſſe cognoui, vt de vobis ſecure poſsim optima quæque ſentire, loqui, & ſperare.

CAPVT VIII.

Summa Capitis Octaui.

Prædicata alacritate animi Macedonum in afflictionibus, & liberalitate eorundem in pauperes ſanctos, ipſos Corinthios ad imitationem propoſito Chriſti exemplo exhortatur: & poſt commendationem æquabilitatis ſeruandæ, Titum & alios quoſdam fratres commendat Corinthijs.

Ordo & partes Capitis Octaui.

Quatuor huius capitis partes ſunt. Prima, prædicatio Macedonum ob patientiam in afflictionibus, & liberalitatem erga pauperes. Secunda, exhortatio Corinthiorum ad imitationem. Tertia, commonefactio de ſeruanda æquabilitate. Quarta, commendatio fratrum quos Apoſtolus Corinthum mittit.

EXEGESIS OCTAVI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PORRO notam vobis facimus fratres gratiam DEI datam in Eccleſijs Macedoniæ, quod in multa probatione afflictionis, redundauit gaudium ipſorum, & profunda illorum paupertas exuberauit in diuitias ſimplicitatis eorum.

Macedones à duabus ſummis virtutibus commendat, Primum, quod in ſummis afflictionibus ſuperarit in illis gaudium ſpiritus. Deinde, quod in profunda paupertate fuerint in pauperes ſanctos liberales. Hæc commendatio eo pertinet, vt Corinthij qui opibus abundabant exemplo Macedonum excitarentur ad liberalitatem. Si enim paupertate preſsi Macedones adeo fuerunt liberales, Quid decet Corinthios, qui tantis opibus abundant? Singulariter obſeruandum eſt, quod Apoſtolus vtramque virtutem, nempe patientiam ſub cruce, & liberalitatē in ſanctos, vocet gratiam Dei, hoc eſt, diuinum beneficium. Nam Deus eſt & autor conſolationis gaudijque ſub cruce, ideoque Deus conſolationis dicitur, & ipſe affectum liberalis animi ergà egenos inſpirat, contra carnis iudicium: quæ caro tantum ſibi detractum arbitratur, quantum in alios cōfertur. Proinde cum Paulus iſtam erga pauperes promtitudinem & liberalitatem appellet gratiam DEI, ſciamus, cum liberales in pauperes ſumus, nobis ſingulare beneficium Dei contingere, modo Eleemoſyna noſtra Phariſaico fermento non fuerit vitiata. Ideo Paulus diuitias ſimplicitatis appellat illam liberalitatem, quia eam vult proficiſci ex ſimplici & ſincero charitatis affectu, & tendere in gloriam Dei, & in ſubleuationem egenorum.

Nam pro viribus (teſtor) immo etiam ſupra vires voluntarij fuerunt.

Ratio ab effectu. fuerunt Macedones pro viribus, immo ſupra vires voluntarij, id eſt, ſponte liberales & benigni, Græce eſt ἀυθαίρετοι, id eſt, qui vltro & ſponte aliquid eligunt & ſuſcipiunt. Cōmendatur ergo in Macedonibus promtitudo animi & alacritas in Eleemoſyna præſtanda. Debet enim hæc Pauli regula obſeruari: Qui miſeretur, in hilaritate, Rom. 12.

Multa cum obteſtatione rogantes nos,

Amplificatio eſt qua exaggerat Ma-

Vt gra-

vt gratiam & ſocietatem miniſterij erga ſanctos ſuſciperemus.

cedonum alacritatem in conferenda Eleemoſyna. Nam non ſolum ſponte contulerunt pro ſuis viribus, verumetiam cum multa obteſtatione à nobis expetiuerunt, vt ſocij eſſemus illorũ, qui iſtam gratiam Ieroſolymam ad pauperes ſanctos perferrent. Gratiá vocat hic Eleemoſynam à cauſſa, à qua profecta eſt, de qua iam dictum eſt.

Ac non quatenus ſperabamus, ſed ſeipſos dederunt primum Domino, deinde & nobis per voluntatem Dei, vt adhortaremur Titum, vt quemadmodum antea cœpiſſet, ita & conſummaret erga vos hanc gratiam.

Senſus eſt: Superarunt longe noſtram expectationem. Nã non ſolum res ſuas conferre, ſed etiã ſeipſos parati erant Domino & nobis, inſtantes vt Titum adhortaremur: vt quemadmodum cœpiſſet, Ita & ſtrenue perageret hoc munus apud vos, adhortando vos ad liberalitatem erga egenos. Quod autem ait, eos dediſſe ſe primũ Domino, deinde ſibi, teſtimonium eſt & pietatis Macedonum erga Deum, & obſequij eorum erga Apoſtolum iuxta Dei voluntatem, qui vult nos obœdire miniſterio.

Verum quemadmodum in omni abundatis fide, & ſermone, & cognitione, & omni diligentia, & ea quæ ex vobis erga nos eſt charitate, facite vt etiam in hac gratia abundetis.

Hortatur Corinthios, vt benefici ſint & liberales in egenos, idque per collationem. Qui in omnib⁹ reliquis excellunt, dabunt operam ne in vno aliquo langueſcere videanturi, Corinthij, fide, ſermone, cognitione, &c. excellunt, Proinde operam dabunt ne beneficentia erga pauperes ſint poſtremi. fides hoc loco fiducia eſt erga Deum cũ pietate, quæ illi natura coniuncta eſt. Sermo eſt prædicatio Euangelij. Cognitio peritia eſt & prudentia, qua verbum recte applicatur. diligentia eſt in pietatis officijs ardens ſtudium. Charitatis erga ſe etiam meminit. Solent enim homines amicorum monitionibus libentius acquieſcere. Gratia beneficentiam ſignificat. Obſeruetur hoc loco quibus virtutibus Chriſtianos præditos eſſe oporteat, modo ſuum nomen rite tueri volunt.

Non ſecundum imperium loquor, ſed per aliorum ſolicitudinem, & veſtræ dilectionis ſinceritatem approbans.

Præſumtio eſt, Nam tollit obiectionem eorum, qui poſſent dicere, Paulum ſibi hæc onera imponere, vt ipſis imperare videatur: quod negat Apoſtolus, & duas cauſſas affert veras, cur eos hortetur ad hanc beneficentiam. quarum vna eſt ſolicitudo aliorum, ſcilicet Macedonum, qui ipſum magna obteſtatione ſolicitarunt, vt Corinthios ad hanc beneficentiam adhortaretur: Alia cauſſa eſt ſumma illorum dilectio: quæ profert ſua natura benficentiam erga proximos.

Noſtis enim gratiam Domini noſtri IESV CHRISTI, quod propter vos pauper factus ſit, cùm diues eſſet, vt vos illius paupertate diteſceretis.

Ab exemplo Chriſti ſuaſorium petit argumentum, quo argumento nullum pijs paſtoribus, vel maius vel efficacius proponi poteſt. Petra igitur quauis durior ſit neceſſe eſt, qui eo non permouetur. Is dicit, diligite vos inuicem ſicuti & ego dilexi vos, Quod dictum & præceptum & exemplum continet. Ponitur & hic gratia pro beneficentia.

Et conſilium in hoc do. Hoc enim vobis conducit, qui non ſolum facere, ſed etiam velle cœpiſtis anno ſuperiori.

Ab vtili & honeſto argumenta petit. Eſt vtile vobis, beneficentiam exercere erga pauperes. Deinde honeſtum eſt ſtrenue progredi in eo, quod pie cœpiſtis anno ſuperiore. Nam tum non ſolum facere, verumetiam velle, id eſt, vltro facere cœpiſtis, adeo quod ex ipſo facto ſingularem voluptatem perceperitis. Atque id velle, hoc loco Hebræorum more ſignificat, quibus Zaza ſignificat prono & promto eſſe animo, & quaſi animo & affectu accurrere. Atq; hoc pacto plus eſt velle quam facere. Nam facere

facere cuiuis licet, cui suppetunt facultates, velle vero tantum, cuius animus & affectus ardeat benefaciendi studio. Nam alioqui velle simpliciter præcedit factum.

Nunc autem & ipsum facere perficite, vt sicut promta fuit voluntas, ita etiam perficiatis ex eo quod suppetit.

Vrget, vt quod feliciter cœperant, absoluant. Oratio Græca multo est venustior, in quib⁹ infinita verba pro nominibus ponuntur: Supra posuit τὸ θέλειν, id est, velle, & τὸ ποιῆσαι, id est, facere. Hic τὸ ἐπιτελέσαι, id est, perficere. & τὸ ἔχειν, id est, habere. Hæc igitur quatuor requiruntur ad beneficentiam veram, scilicet: facultas, voluntas, actio, & perfectio.

Etenim si iam adest animi promtitudo, ea iuxta id quod quisq; habet accepta est, & non iuxta id quod non habet.

Occupatio est, qua occurrit obiectioni pauperum inter Corinthios, pauperes parum admodum possunt conferre, Igitur à ditioribus exigatur ista beneficentia. Respondet Apostolus proposita regula pulcerrima, nimirum quod Deus æstimet beneficentiam vniuscuiusq; ex eius animo. si enim animus pius & promtus est, acceptum est Deo vel minimum quiddam, At si animus tristis fuerit, vel maxima donaria displicent. Nota est historia pauperis viduæ, quæ duo minuta mittens in Gazophylacium prælata est diuitibus, qui magnas opes contulerunt.

Non enim vt alijs relaxatio sit, vobis autem oppresio: sed ex æquabilitate hoc tempore vestra abundantia supplet illorum defectum. vt & illorum abundantia suppleat vestrum defectum, vt fiat æquabilitas.

Cōmonefactio est de seruanda æquabilitate. Requirit enim ius analogum inter dantem & accipientem. Non fit, inquit, vt alijs sit relaxatio, hoc est, vt alij ociose ex alieno viuant, Vobis autem oppresio, hoc est, vt nimium erogando in egenos in angustias paupertatis cogamini, & paupertate opprimamini. Sed hoc tēpore necessitatis extremę pari conditione vestra abundantia supplet illorum inopiam, vt vestra vicissim inopia illorū copia subleuetur. Nam sicut nunc alijs egenis vos abundātes largimini è vestro, sic alij vicissim de suo vobis egētibus largiantur. Idq; vt fiat æquabilitas, seruetur q; ius analogum. Debet enim vltro citroq; ius illud inter Christianos valere, quantū quidem ad vsum rerum attinet, non quantum ad possessionem. Hic modus cōmunicandi inopibus de nostris facultatibus, à Salomone etiam commendatur his verbis: Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta de medio putei tui, Dispergāt sese fontes tui foras in plateis, riui aquarum sint tibi soli, & non alienis tecum. Requirit hic Salomon liberalitatem erga alios, sed vult penes nosipsos rerum nostrarum dominiū esse.

Sicut scriptum est: Qui multum (collegit) non habuit amplius. Et qui paulum (collegit) non habuit minus.

Probat æquabilitatem seruandam ex typo. Nam vt qui multum colligebat de Manna, huic nihil superfuit, & qui paululū colligebat, is nihil minus habuit: Ita in vsu rerum fieri apud Christianos oportet, vt qui plus habet, non habenti communicet, vt fiat quædam æquabilitas: nō quidem in possessione, sed in vsu rerum. Hoc ergo typo monentur diuites, quod illorum copia sit temperantiæ propriæ & fratrum egestati destinata.

Gratia autem Deo, qui dedit eandem solicitudinem Domini in corde Titi, qui exhortationem acceperit, quin potius cum esset diligentior sua sponte venerit ad vos.

Commendaturus eos quos Corinthum erat missurus, primū meminit Titi, quē dicit nō tam suo suasu & exhortatione, quā propria animi promtitudine suscepisse negocium colligendæ Eleemosynæ apud Corinthios. Cum autem propter hoc Deo gratias agit, significat non solum omnes pios motus in hominibus à spiritu Dei excitari, verumetiam hoc opus Deo pergratum esse, vt egestati fratrum succurrant.

Misimus autem vna cum illo fratrem,

Barnabam hunc secūdum socium cuius

cuius laus in Euangelio eſt per multas Eccleſias, nec id ſolum, verumetiam delectus ab Eccleſia, eſt comes peregrinationis noſtræ, cum hac gratia quę adminiſtratur à vobis ad eiuſdem Domini gloriam, & animi veſtri promtitudinem.

fuiſſe, quem cum Tito mittit Apoſtolus, non tam ex eo apparet, quod eius magna laus fuerit in prædicatione Euangelij, quam ex eo quod dicatur ab Eccleſia Paulo conſtitutus comes peregrinationis: quemadmodum ex actis Apoſtolicis conſtat. Ad huius commendationem facit quod dicit, eum ab Eccleſia cõmunibus ſuffragijs electum ad colligendã Eleemoſynam apud Corinthios. Quod cum cedere in gloriam Dei, & animi eorum promtitudinem dicat, ſtimulos addit Corinthijs ad liberalitatem ſuam erga pauperes declarandam.

Declinantes hoc, ne quiſquam nos carpat in hac exuberantia quæ adminiſtratur à nobis, procurantes honeſta non tantum coram Deo, ſed etiam coram hominibus.

Cur alios mittat exponit, ſcilicet ne quis malignus, vt nemo eſt à Sathanæ morſibus immunis, diceret Paulum ſuis priuatis commodis potius, quam pauperum neceſsitati ſtudere. Paulus ergo, vt vir honeſtus & ſanctus, dicit ſe ſtudere, vt non ſolum apud Deum habeat conſcientiã bonam, verumetiam vt ſit extra calumniam apud homines. Vnde Auguſtinus: qui negligit famam, crudelis eſt, Quia nõ minus neceſſaria eſt nobis coram proximo, quam bona conſcientia coram Deo. Hoc Pauli exemplum non ſolum miniſtris verbi, verumetiam omnibus pijs propoſitum eſſe ſciamus.

Miſimus autem cum eis fratrem noſtrum, quem ſæpe in multis probauimus, diligentem: nunc autem multo diligentiorem ob multam fiduciam, quam habęo erga vos.

Superioribus tertiũ addit ſocium, quem commendat à diligentia quam ſæpe fuerat in eo expertus, & quam nunc multo maiorem eſſe in eo intelligit, propterea quod magnam fiduciam conceperit de eorum erga pauperes liberalitate. Hic Paulus ad Eleemoſynam colligendam non mittit niſi virum de cuius pietate & diligentia compertum habet. Viderint ergo noſtri, qui ad curam animarũ emittunt eos, qui vix eſſent idonei qui porcis paſcendis præficerentur.

Siue de Tito: ſocius meus eſt, & apud vos adiutor, ſiue (de alijs) fratres noſtri ſunt, & Apoſtoli Eccleſiarum & gloria Chriſti.

Etſi hic particula illationis non eſt expreſſa: Tamen non dubito quin ſit cõcluſio cõmendationis legatorum, quos Corinthũ mittit. Colligit enim in ſummam quibus laudibus clareãt illi tres qui mittuntur. Siue inquit de Tito, ſcilicet quæritur, eſt ſocius meus in miniſterio Euangelij, & adiutor apud vos: ſiue de alijs duobus quæritur, ſunt fratres noſtri, ſunt Apoſtoli, id eſt, legati Eccleſiarum, ſunt gloria Chriſti, vt per quos gloria Chriſti manifeſtetur, Dum eum prædicant, & ſincere colunt, ſancteque inter homines viuunt. Eraſmus vertit ὑπὲρ τίτου, Titi nomine. Sed quia ὑπὲρ ſæpiſsime apud Paulum pro περὶ capitur, malui de Tito, quam Titi nomine, vertere. Nam hoc magis congruit & Chryſoſtomus ita explicat, & nouus interpres. Collige ex his quæ eſſe debeant in diaconis pauperũ & miniſtris Eccleſię, nempe vita honeſte anteacta, pietas, rerum experientia, vocatio, labor, induſtria, cura pauperũ: breuiter, vt ſint tales qui Chriſti gloria iure dici poſsint, quales ſoli illi ſunt, qui de bona conſcientia apud Deum, & ſancta vita coram hominibus in Domino gloriari poſſunt. Deteſtanda eſt igitur vox eorum, qui populo illudentes dicunt, Facite ſicut doceo, non ſicut ago: qui potius ἀλάστορες Eccleſiæ, quam paſtores animarum cenſendi ſunt.

Itaq; demonſtrationem charitatis veſtræ & noſtræ de vobis gloriationis oſtendite erga eos etiam in conſpectu Eccleſiarum.

Concluſio exhortationis. Oſtẽdite itaq; veſtram charitatẽ erga egenos, & efficite ne fruſtra de vobis gloriatus eſſe videar, quod tum demum futurum eſt, ſi hos quos mitto in cõſpectu Eccleſiarũ amanter & benigne complexi fueritis. Hinc & nos diſcamus, quomodo excipiendi ſint qui pauperũ negocium apud nos agunt.

Chryſo-

Chrysostomus exponit εἰς πρόσωπον Ecclesiarum, in gloriam & honorē Ecclesiarum. Qui enim hos legatos honorant, honorant & Ecclesias, quæ eos miserunt. Vtraque expositio satis congruit. Sed hæc posterior magis stimulat Corinthios ad officium præstandum.

CAPVT IX.

Summa Capitis Noni.

10 *Iam dudum Achaiam instructam esse & se misisse fratres, vt omnia sint in promtu, cum ipse cum Macedonibus venerit memorans, validissimis argumentis ad candidam liberalitatem eos inuitat.*

Ordo & partes Capitis Noni.

Capitis huius sunt quatuor partes. Prima, est significatio quod Eleemosyna Achaiæ iam dudum instructa sit. Secunda, caussam apertius exponit, cur Titum & alios miserit Corinthum. Tertia, exhortatur ad liberalitatem, quæ careat tristitia & minime sit coacta. Quarta, est clausula acclamatoria per gratiarum- 20 *actionem ob inenarrabilia Dei dona.*

EXEGESIS NONI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

NAM de subsidio quidem, quod fit in sanctos, superuacaneum mihi est scribere vobis (noui enim promtitudinem vestram, 30 cuius caussa de vobis glorior apud Macedones) quod Achaia parata est ab anno superiori, & qui est ex vobis zelus prouocauit complures.

Præteritio est. Dicit enim superuacaneū esse scribere de subsidio quod fit in sanctos, Id quod tamen breuiter facit. dicit enim non solum Achaicam Eleemosynam iam dudū paratam esse, verumetiā multos zelo Corinthiorum iā magis ad liberalitatem exercendam prouocari. Est autem optimus & laudabilis zelus cū alius alterius pietate & virtute ita prouocatur, vt eam sibi imitandam, aut etiam, si fieri potest, superandam proponat, absque tamen omni vllius odio. Talis fuit zelus sanctorum olim, multum diuersus ab eo zelo, quo nunc multi laborant in aliorū perniciem. Rationem propositionis, à promtitudine Corinthiorum sumtam, Parenthesi inclusi, vt contextus expositionis conspiceretur.

40 Misi autem fratres, vt gloriatio nostra de vobis non inanis reddatur in parte hac, (vt quemodmodum dicebam) parati sitis ne quo modo, si venerint mecum Macedones & offenderint vos imparatos, pudefiamus nos (ne dicamus vos) in hac gloriationis fidentia.

Caussam apertius exponit, cur Titum cum alijs duob. fratribus miserit Corinthum, nimirum vt Corinthiorum Eleemosyna eroganda in pauperes sit parata vbi Apostolus venerit cum Macedonibus. Hunc autem finem multis verbis inculcat videlicet, ne gloriatio nostra reddatur inanis: vt parati sitis: ne pudefiamus nos in 50 hac gloriationis fidentia, vt interim taceam, vt vos non pudefiatis cum venerint Macedones. Magis enim cum aliquid à nobis peccatum est erubescimus in multorum conspectu. Hæc copia & expolitio vrget Corinthios vt officium faciam. Vocabulum ὑπόστασις, pro quo fidentiam posui, idem est hoc loco, quod Hebraicum Tocheles, quod 70. interpretes Psal. 39. verterūt hypostasis, id est, spes seu expectatio seu fidentia, quæ est firma animi confisio.

Itaque necessarium putaui adhortari fratres, vt prius veniant ad vos, & prius ordinent antea indictam benedictionem ve-

Finē legationis colligit, nimirum vt legati Eleemosynā prius indictam absoluant & ordinent, priusquā Paulus cum Macedonibus venerit. Elee-

ſtram, vt hæc ſit parata, ita vt ſit benedictio & non auaritia.

moſynam, quam ſupra gratiam vocauit & ſubſidium, hic benedictionem appellat, quæ quid ſit, hoc loco ex antitheſi colligendum eſt. Opponitur autem auaritiæ, id eſt, auiditati plus habendi, vbi autem illa eſt, habet coniunctam tenacitatem & difficultatem quandam aliquid erogandi in pauperes, ita vt quicquid auarus confert, ſit veluti extortum quiddam. Huic ergo vitio opponitur benedictio: Proinde ſignificat benedictio benignam & ſpontaneã beneficentiam ſeu donum, quod benigne & vltro datur. Debet enim piorum Eleemoſyna benigna & ſpontanea eſſe, non extorta. Porrò extrema huius pericopæ verba: ita vt ſit benedictio non auaritia: reſpectu ſequentis exhortationis vim propoſitionis obtinent, nimirum vt Corinthij vltro & benigne conferant Eleemoſynam. 10

Hoc autem qui ſeminat parce, parce & metet, qui ſeminat in benedictionibus, in benedictionibus & metet.

Ratio propoſitionis à fructu beneficẽtiæ, qui ad ipſos qui liberales ſunt redit: Eſt autem hæc ratio allegorica amplificata cõtrariorum collatione. Quemadmodum enim ſe habet cum ſeminatoribus: Ita cum ijs qui Eleemoſynam conferunt. Nam vt qui parum ſeminat, parum & metet, & qui multum ſeminat, multũ metet: Sic qui parce & ex auaritia parum largitur in vſus pauperum, Remunerationem ſuo auaro animo dignam reportabit. At qui in benedictionibus, id eſt, perbenigne in egenos conferunt Eleemoſyna, à Domino recipient copioſam mercedem. Etſi Eleemoſyna in ſe fuerit pro tenuitate alicuius perexigua. Nam vt ſupra dictum eſt, promtitudo animi accepta eſt ex eo quod quis habet, non ex eo quod non habet. præpoſitione IN cum nomine BENEDICTIONIBVS, pro aduerbio vtitur: Pluralem numerum pro ſingulari Emphaſeos gratia ponit. Obſeruetur autem in hac ſententia, quo in loco ſint habendæ piorum Eleemoſynæ, nimirum quod ſint veluti ſemen coniectum in agrum, qui magno cum fœnore reddit quod ſeminatum eſt. Vnde illud Domini: Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur. 20

Vnuſquiſque autem quemadmodum propoſuit in corde, non ex triſtitia, aut ex neceſsitate.

Regula de Eleemoſyna conferenda hic traditur. Certa menſura nemini præſcribatur, ſed conferat vnuſquiſque quemadmodum propoſuit apud ſe: Tantum caueat ne aſsit triſtitia propter illud, quod ſibi detrahi videtur: vel neceſſitas, quaſi autoritate Apoſtoli, aut aliorum exemplo cogeretur inuitus. Vtrunque enim opus ſua natura pium prophanat & contaminat. 30

Hilarem enim datorem diligit Deus.

Non vult ex triſtitia aut neceſsitate proficiſci Eleemoſynam, ſed ex hilaritate, propterea quod talis Eleemoſyna ſolo Deo ſit grata. Alludit autem Apoſtolus ad dictum Syracidæ 35. capite: In omni munere vultum præbeas hilarem. Significatur igitur hoc dicto, quod animi promtitudo, & voluntas liberalis ex eo quod quiſque poteſt, non ex eo quod quiſque non poteſt, ſpectari debeat, iuxta regulam in octauo poſitam. 40

Potens eſt autem Deus efficere, vt omnis gratia in vos redundet, vt in omni ſemper omnem ſufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum.

Argumentum à potentia Dei contra imaginationẽ carnis. Caro putat ſibi detrahi quicquid in pauperes cõfertur, Sed Paulus dicit fieri potentia Dei, vt non ſolum tota illorum beneficentia in eos redundet, ita vt nihil deſiderent ad præſentis vitæ ſuſtentationem: verum etiam vt alijs quoque bonis operibus creſcant. Ita Deus officium beneficio compenſat, & virtutem virtute ornat & præmiat. Hæc ſi multi cogitarent, non ita nonnulli fame & frigore perirent, idque inter eos qui domeſtici Dei haberi volunt. 50

Quemadmodum ſcriptum eſt: diſperſit, dedit pauperibus, iuſticia eius manet in ſæculum ſæculi.

Quod Deus ſoleat efficere, vt abundent in omne opus bonum, qui ſunt erga pauperes liberales, probat ex Pſalmo 112. in quo Dauid virum beatum à timore Dei & alijs virtutibus deſcribit: inter quas etiam ponit liberalitatem erga pauperes.

pauperes. Dispersit, inquit, dedit pauperibus, In Hebræo est fregit, scilicet panem, quo verbo significatur studium & actio liberalitatis. Quod autem additur iusticia eius manet in sæculum sæculi. significat, quod Deus soleat pietatem erga pauperes compensare alijs diuinis beneficijs, & præcipue, vt in iusticia & pietate conseruentur. Pietas enim vt suis exercitijs proprijs augetur, Ita etiam conseruatur.

Porro qui suppeditat semen seminanti, etiam panem in escam suppeditet, & impleat sementem vestram, & augeat fructus iusticiæ vestræ.

Votum est interpositum. Optat enim vt is à quo omnia bona proueniunt, suppeditet ipsis omnia affatim. et γεννήματα (id est prouent⁹ & fructus) iusticię (id est, beneficentiæ) illorum erga pauperes compenset. Hinc monemur, vt nos quoque bona precemur ijs, quorum beneficentiam vel erga nos vel erga alios experimur. Deinde, docemur quod prouentus terræ, & alij fructus non obtingant casu, sed tanquam manu Dei hominibus porrigantur.

In omnibus ditati in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarumactionem.

Tacita epanalepsis est. Nam verbum Abundetis in hoc hyperbato repetendum est, hoc modo: vt inquam abundetis ditati in omnibus in omnem simplicitatem, id est, ad omnem benignitatem, quæ ex simplici proficiscitur animo. hoc est, non auaro, non tristi, non coacto, sed hilari & sincero Deumq́; timente. Huc addit argumentum ab effectu, nimirum quod illorũ simplicitas, id est, beneficentia efficiat, vt Deo gratiæ agantur: quo rursus monemur pios erga egenos affectus oriri à spiritu sancto, qui in sanctis habitat.

Nam subsidium oblationis huius non solum supplet sanctorum defectus, sed etiam redundat per multas gratiarumactiones apud Deum.

Argumenti proximi repetitio per amplificationem. Liberalitas erga egenos, non solum subleuat egestatem egenorum: verumetiam efficit, vt plurimi agant Deo gratias propter beneficentiam, quæ exercetur in pauperes. λειτουργίας, id est, sacrificij seu oblationis vox, vim argumenti suasorij habet. Significat enim quod beneficentia erga egenos sit sacrificium Deo gratum. Hinc illud ad Hebræos 13. Beneficentiæ & communicationis nolite obliuisci. Huiusmodi enim hostijs delectatur Deus. Hoc est, huiusmodi hostiæ Deo pergratæ sunt, idque propter Christum, in quo solo & nos acceptos habet pater, Ephes. 1. & nostram obœdientiam ex fide promanantem approbat, etsi imperfectam.

Per probationem subministrationis huius glorificantes Deum super obœdientia consensus vestri, in Euangelium Christi, & simplicitate communicationis in eos & in omnes, & eorum precatione pro vobis, desiderantium vos propter excellentē gratiam Dei in vobis.

Dixit illorum beneficentiam erga pauperes efficere, vt multi agant Deo gratias, nunc autem eius rei caussas enumerat quatuor. Quarum prima est, quod illa beneficentia sit quædam probatio seu experimentum fidei Corinthiorum. Secunda, quod testetur de consentiente illorum obœdientia erga Christi Euangelium. Tertia, quod simplicitas eorũ, id est, benignitas & beneficentia erga pauperes manifestetur. Quarta, quod ita coniungant animos suos cum egenis Ierosolymitanis, vt ipsi & pro eis orent, & eos ex animo desiderent ac complectantur propter eminētem gratiam, id est, magnam liberalitatem quam in eis experiuntur. Hæc commoda & nos moueant ad beneficentiam erga pauperes exercendam.

Gratia autem sit DEO super inenarrabili suo dono.

Epiphonema ἐυχαριστικὸν est, quod eo spectat, vt Corinthij audita hac sui prædicatione, ne efferantur. Monet enim hoc epiphonemate, quod materia gloriationis non sit à nobis, sed à Deo. Ex hoc epiphonemate tria colligamus: primum, quod in omnibus Deo sint gratiæ agendæ. Secundum, quod bene velle & bene agere sint Dei dona. Tertium, quod nullus satis beneficia & dona Dei possit prædicare. Humana enim lingua ea narrari non possunt.

CAPVT X.

Summa Capitis Decimi.

A calumnijs Pseudoapostolorum se purgans, & quanta sit sua potentia in Euangelij negocio ostendens Apostolus, in Deo gloriandum admonet.

Ordo & partes Capitis Decimi.

Tres sunt huius capitis partes principales, Quarum prima est exordium, in quo per obtestationem requirit Corinthiorum æquitatem & mansuetudinem. Secunda defensio est autoritatis Apostolicæ aduersus eos, qui ipsi detrahebant apud Corinthios: In hac parte tria facit: Primum, quia obiecerunt illi humilitatem & contemtum personæ: respondet per concessionem primum, deinde opponit potestatem Apostolicam, qua se non parum valere testatur. Deinde, quia quidam gloriabantur se esse Christi ministros cum Pauli contemtu, His quoque respondet, quod in hoc non sit eis inferior, immo quod possit gloriari plusquam illi de sua potestate. Tertio, quia calumniabantur superiorem Epistolam tanquam nimis austeram, cum interim ipse præsens esset infirmus, & sermo eius contemtus, Respondet, se nihil Epistola egisse, quod non etiam coram fuisset facturus. Deinde ironice eos extollens se cum illis comparat, & ostendit quam fuerit fidelis minister in commisso sibi Euangelij negocio. Tertia pars continet regulam, ad quam vult vnumquemque se examinare, vt sciat vbi recte gloriari possit.

EXEGESIS DECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

C AETERVM ipse ego Paulus obtestor vos per mansuetudinem & æquitatem Christi, qui iuxta speciem quidem humilis sum inter vos: Absens vero audax sum in vos.

Exordiolo parat sibi aditum ad sequentem confutationem, in qua diluit calumniam Pseudoapostolorum, qui se propter externam verborum pompam magnifaciẽtes, Pauli apud Corinthios autoritate eleuare conati sunt. Obtestatur autem Corinthios, vt intuentes Christum, eius mansuetudinem & æquitatem sibi proponant, & non ducantur fallacibus affectibus, sed rem ipsam recte æstimantes mansueti & æqui sint iudices. Orationẽ affectus abrumpit. Criminationẽ enim aduersariorum ironice attexit, inquiens: qui iuxta faciem humilis quidem sum inter vos, & absens audax sum in vos, hoc est, externam speciem meæ personæ contemnunt Pseudoapostoli, vt meam autoritatem apud vos minuant. & meã absentis in vos temerariam confidentiam exaggerant, vt ita me vobis exosum reddant. Notetur hic ingenium arrogantum hominum, qui vt ipsi magnificant nihil non agunt, vt aliorum ęstimationem obscurent: In versione secutus sum Erasmum, & verti κατὰ πρόσωπον iuxta faciem seu externam speciem, potius quam cum nouo interprete, qui motus antithesi coram vertit. Nam hoc potissimum criminationis caput fuit, vt Pseudoapostoli Paulum inuisum redderent Corinthijs propter personæ externæ contemtum, & orationis humilitatem.

Rogo autem hoc ne præsens audax sim ea fiducia qua reputor audax esse, in quosdam qui æstimant nos tanquam secundum carnem ambulantes.

Orationem, quam abrupit epanalepsi, synonymia restituit. dixit, obtestor vos per mansuetudinẽ & æquitatem Christi, vbi abrupit orationem, criminationẽ Pseudoapostolorũ ironice interserẽs, quam orationẽ nunc absoluit, Rogo pro obtestor reponens. Est autem hæc plena oratio, obtestor & rogo vos per mansuetudinem & æquitatẽ Christi, ne præsens ausus sim, &c. Hoc est, vt ita agatis & rem ita controuersam inter nos æstimetis, ne cogar præsens apud vos mea vti seueritate, id ita demum futurum est, si vos mansuetos & æquos iudices exhibeatis. Atq; ita hic Paulus ex consequente antecedens vult intelligi, idq; persuadendi gratia. Quid autem sit secundum carnem ambulare, ex antithesi quæ mox sequitur, patet: vbi arma potentiæ Dei carni opponit.

opponit. Ergo caro hoc loco ſignificat imbecillitatem,qualē natura hominum præ ſe ferre ſolet.Cum ergo Pſeudoapoſtoli dicerent, Paulum ſecundum carnem ambulare,ſignificabant eū non alio præſidio fretū,quam quod incurreret in oculos ex Pauli externa ſpecie.

In carne enim ambulantes non ſecundum carnem militamus(Arma enim militiæ noſtræ non ſunt carnalia, ſed potentia Deo ad ſubuerſionem munitionum.)

Hæc cōfutatio eſt primæ criminationis Pſeudoapoſtolorū: in qua primum concedit ſe in carne ambulare, hoc eſt, ſe ſecundum externam ſpeciem imbecillem eſſe, vt qui nō ita multum valeat, ſi externam ſpeciē ſolummodo ſpectes. Verum huic externæ ſpeciei & apparentiæ opponit Apoſtolicam autoritatem,videlicet quod poteſtate DEI validus ſit, ad ſubuertendas munitiones quas enumerat,dicens:

Ratiocinationes euertentes, & omnem altitudinem quæ effertur aduerſus cognitionem Dei, & captiuantes omnem cogitationem in obœdientiam Chriſti, & in promtu habentes vindicationem omnis contumaciæ, dum impleatur veſtra obœdientia.

Enumeratione effectuum exponit ad quid valeant arma militiæ, in qua ſe bella gerere profitetur. Ac dicit ſe iſtis ſuis ſpiritualibus armis euertere primum λογισμοὺς, id eſt, Ratiocinationes & cōſilia, quib. homines mundani vtuntur ad euertendum Chriſti regnum, ad quorum expugnationem requiritur & ſingularis rerum diuinarum cognitio,& inuictum animi robur cū vera pietate & aſſidua precatione coniunctum. Deinde altitudinem omnem,quæ effertur aduerſus cognitionē Chriſti (qui in mundo apparet humilis & abiectus) id eſt, quamlibet mundi gloriā & potentiam,Eam enim in nihilum rediget miniſter Dei,vt nullum prorſus in regno Chriſti locum habeat.Tertio,omnem cogitationem ſe captiuam ducere dicit ad obœdiendum Chriſto:Quod fit quādo homines renunciata carnis cogitatione ſepoſitis ratiocinationibus corruptæ naturæ,& ſeclusa gloriæ & potentiæ mundi vanitate,verbo Dei cōuincuntur de ſua impietate,& prædicatione Euangelij Chriſto adducuntur. Quarto vindicationem omnis contumaciæ ponit, quæ eſt etiam pars poteſtatis Eccleſiaſticæ,fundata ſuper hoc Chriſti dicto,Quicquid ligaueritis ſuper terram,in cœlo quoq; ligatum erit. Nam quæ hic recenſet Apoſtolus communia ſunt omnibus miniſtris,ſed non æque feliciter ab omnibus adminiſtrantur. Hoc poſtremum de vindicatione etiam referri poteſt ad pœnas corporales, quas diuina virtute contumacibus inflixit:ſicut Eliman magum cœcitate percuſſit:Alexandrum & Hymenæum Diabolo tradidit cruciandos. Quod autem addit: dum veſtra obœdientia impleatur, ſignificat in quem ſcopum collimare miniſtri verbi debeant,nimirū vt iſtis ſuis armis vtantur, donec homines Chriſto obœdientes reddiderint.Hic locus extollit magnifice miniſterium verbi,& illud collocat ſupra omnem gloriā & poteſtatem mundi: videant igitur miniſtri verbi,vt hac ſua poteſtate rite fungantur.

Quæ ſecundum ſpeciem ſunt aſpicitis?

Hæc interrogatio cū admiratione reprehenſionem habet, quaſi diceret: cum iſtis armis me vti experti eſtis,perperam facitis qui iuxta externam faciem,& non potius iuxta veritatē de me iudicatis. Externa quidem apparentia humilis eſt, ſed ſpirituale robur miniſterio noſtro annexum in æſtimandis Chriſti miniſtris potius eſt ſpectandum. Idem fit de omnibus ſinceris Dei famulis iudicium.

Si quis apud ſe confidit quod Chriſti ſit, Hoc reputet rurſus ex ſe, quod quemadmodum ipſe Chriſti,ſic & nos Chriſti.

Reſpondet eis qui gloriabantur ſe eſſe miniſtros Chriſti, idq; cum Pauli contemtu, & dicit neminem ex eo iuſtam habere cauſſam ſe cōtemnendi, cum ſit & ipſe Chriſti miniſter. verum illi in hoc errarunt, quod non æſtimarint, vt decuit, vocationem, dona, & labores Pauli, iuxta quæ tria,gradus & ordines inter Dei famulos geometrica proportione in bene conſtituta Eccleſia fieri oportet.

Nam etſi etiam abundantius quid glorior de poteſtate noſtra, quam dedit Do-

dit Dominus nobis in ædificationem & non destructionem vestri, non pudefiam, vt non videar terrere vos per epistolas.

Vt modestiæ Apostoli fuit, quod se alijs ministris inferioris gradus adiunxerit: Ita autoritatis suæ tuendæ gratia suum dignitatis gradum sibi vendicat. & ne quis id arrogantiæ asscribat, totum Deo fert acceptum, cum ait: Quam dedit mihi Dominus non in destructionem vestri sed ædificationem, ne videlicet putetis, quæ iacto, inania quædam verborum terriculamenta esse. Obseruetur hic finem potestatis Ecclesiasticæ esse ædificationem Ecclesiæ. Quicunq; ergo vel doctrina, vel facto, vel vita, destruit Ecclesiam, frustra se vicarium Christi aut famulum esse gloriatur.

Nam epistolæ quidem inquit graues sunt & validæ, sed præsentia corporis infirma, & sermo contemtus.

Hæc obiectio est Pseudoapostolorum, & criminatio quod Paulus alius sit absens per literas, alius præsens. Absentis quidem (aiunt) literæ sunt graues & validæ, sed ipse cum præsens adest vobis non solum ipse inualidus est: verumetiam sermo eius est cõtemtus. Hinc apparet quod aduersarij Pauli potissimum gloriati sint de grauitate suæ personæ, & de externa verborum εὐμορφίᾳ, pompa, & grandiloquentia: Sed sequitur Apostoli responsum.

Hoc cogitet qui talis est: quod quales sumus absentes sermone per epistolas, tales etiam præsentes opere.

Respõsio est ad criminationẽ quasi diceret: Ei qui obijcit mihi quod absens audax sim per Epistolas, & præsens abiectus, vt qui cõtemto sermone vtar, Hoc responsum volo: quod absens & præsens idem sim, ne quid amplius dicam.

Non enim audemus inferre aut conferre nosipsos quibusdam, qui seipsos commendant.

Ratio est ironica. Non audemus nos inferre, id est, annumerare, aut inserere quibusdam, nec conferre nos cum illis, qui seipsos commendant ac prædicant. Dicuntur autem seipsos commendare, qui cum nihil egregie fecerunt ipsi, applausum tamen vulgi quærunt, & maximi videri volunt. Qui quoniam alios non habent commendatores, ipsi propriæ laudis præcones sunt. Quod ἐγκρῖναι per inferre reddidi, secutus sum Camerarij autoritatem, vt retinerem παρονομασίαν, quæ in Græco est.

Sed non intelligunt quod ipsi sese seipsis metiuntur, & sese sibijpsis comparant.

Antithesis est. quasi diceret: Illi quidem magnifice se prædicant, sed non sentiunt nec animaduertunt quid faciant. Deberent res à se gestas in medium afferre, quas nullas omnino habent. Apud vos latent, nullas nationes ad fidem cõuerterunt, nullos labores experti sunt, sed solummodo absque vlla suorum factorum mensura gloriantes, per seipsos se metiuntur, & ipsi sibijpsis mensura sunt: vt qui se sibijpsis comparent, id est, suo proprio testimonio sunt clari: qua iactantia nil potest dici absurdius. Quod autem hanc Pauli sententiam reddidi in tertia persona, secutus Parisiensem Theologum, Camerarium, & Erasmum, potius quam Photium, motus sum antithesi quæ sequitur.

At nos non extra mensuram gloriabimur, sed iuxta dimensionem regulæ eius mensuræ, quam Deus nobis dispertitus est, videlicet quod etiam peruenerimus vsque ad vos.

Sensus est: Verum nos res gestas à nobis proponimus, de quibus in Domino gloriamur. Sed Apostolus persistit in metaphora mensuræ, & primum dicit se non extra mensurã gloriari, vt faciunt Pseudoapostoli. Deinde, regulam certam se secutum ait eius mensuræ, quam Dominus sibi partitus est. Vocat autem mensuram Apostolus, quicquid terrarum Deus ipsi velut ad regulam esset admensus, vt totum illud spaciũ adduceret Christi imperio. Tertio, partem spacij seu mensuræ nominat Apostolus cum ait: Adeo quod peruenerimus etiam vsque ad vos, hoc est: quod præter alias nationes & populos vos quoq; pars mensuræ sitis mihi à Domino assignatæ: videtur autem hic Apostolus alludere ad men-

ad mensuram terræ Palestinæ & eius diuisioné inter duodecim tribus: qua re significatum mystice fuit, quod duodecim Apostoli iuxta regulam à Domino sibi commendatam, multas terras & nationes adijcerent regno Christi.

Non enim quasi non perueniremus vsque ad vos, super extendimus nosipsos. nam vsque ad vos etiam peruenimus in Euangelio Christi.

Antithesi amplificat & repetit quod dixit persistens in eadem metaphora. sensus est: Non ita vsque ad vos peruenimus quasi aliquo spacio magno in medio relicto, sed omnibus peragratis interpositis, regionibus, & in ijs iacto fundamento Euangelij ad vos suo loco & ordine peruenimus, seruata legitima dimensionis ratione.

Non extra mensuram gloriantes in alienis laboribus: sed sperantes augescente fide vestra in vobis magnificari secundum regulam nostram in exuberantiam, vt etiam vltra vos Euangelizem non aliena regula, vt de ijs quæ parata sunt glorier.

Hac antitheseon collatione grauiter perstringit Pseudoapostolos, qui in alienis laboribus & extra mensuram sibi deputatam gloriati sunt. Ac si dicat: Illi extra mensuram gloriantur: At ego secundum mensuram, adeo quod sperem succrescente vestra fide me magnificatũ iri in vobis, dum scilicet vester profectus in fide se magis ostenderit. Est enim magistri gloria discipuli profectus. Neque spero hoc tamen, sed superabundantius adhuc, nempe vt extendam meam regulam vltra vos, ad eos scilicet qui nondum audiuerunt Euangelium: ne in aliena regula de ijs quæ parata sunt glorier: hoc est, ne mihi assumam quod Dominus alijs admensus est: quemadmodum vestri Pseudoapostoli faciunt, sed vt in mea regula glorier, dum illis qui nondum Euangelium audiuerunt, Euangelizem. Regula hic pro re mensurata ponitur, pro qua antea μέτρον, hoc est, mensuram posuit.

Sed qui gloriatur, in Domino glorietur. Non enim qui seipsum commendat ille probatus est, sed is quem Dominus commendat.

Vt & se & Pseudoapostolos in ordinem cogat, commode hanc regulam tradit: quam omnes pios in omnibus suis actionibus sequi oportet. Qui gloriatur in Domino glorietur, hoc est, In omnibus honestis & præclaris factis, Primum Deo totam gloriã in solidum vendicet. Deinde ad Dei gloriam referat quicquid gratiæ à Deo accepit. Primum superbiæ medetur, alterũ auaritiæ: quę duo vicia quantumuis excellentia dona Dei fœde contaminant. Rationem regulæ addit per collationé caussarum: quarum altera est destruens, altera efficiens. Qui enim se ipse cõmendat alijs, sordescit contemtus. Non enim eius est vera commendatio. At is quem Deus cõmendat, probatus est Deo & hominibus. Sed quisnã à Deo commendatur? Qui omnia sua recte facta ad hanc Pauli regulam exigit & examinat.

CAPVT XI.

Summa Capitis Vndecimi.

Hortatur Apostolus Corinthios, ne se sinant à Pseudoapostolis decipi, & à Christo sponso abduci: & ostendens haud iustas esse caussas sui contemtus, quas prætendunt Pseudoapostoli, se illis non modo parem, sed longe superiorem multis argumentis conuincit.

Ordo & partes Capitis Vndecimi.

Huius capitis dispositi mirum in modum est artificiosa. Nam cum hunc scopum sibi Apostolus proponat, vt persuadeat Corinthijs, ne, se illorum Apostolo contemto, Pseudoapostolis adhæreant, cum animarum suarum certo periculo, necesse habuit ostendere, quibus rationibus excellat istis. Exordiolo igitur admodum apto à voto sumto vtitur. Optat enim vt se insipientem, id est, suas laudes

referentem ferant, sed mox correctione subiecta exponit in quanto metu sit, ne sinant se decipi à Pseudoapostolis: vnde insinuat propositionem huius capitis principalem, videlicet ne sinant se seduci à Pseudoapostolis, sed sibi potius quam illis adhæreant. Hac propositione confirmata, paucis diluit calumnias Pseudoapostolorum, qui obiecerunt Paulo sermonis simplicitatem, personæ contemtum, & abstinentiam à stipendio in signum alieni animi à Corinthijs. Vnde dilabitur in descriptionem Pseudoapostolorum, & ostendit quam fallaciter agant sub prætextu pietatis, idq; exemplo sathanæ, cuius ministri sunt. Deinde, vt redigat Pseudoapostolos in ordinem, rursus præfatur & petit, vt se insipientem ferant, qua occasione exprobrat Corinthijs quod se ita seruiliter subiecerint Pseudoapostolis, tum proponit se etiam gloriari posse, & velle. & collationem instituit sui & Pseudoapostolorum, in qua multis modis se non modo parem esse, verumetiam antecellere Pseudoapostolis ostendit. 10

EXEGESIS VNDECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VTINAM tolerasetis me paulisper in insipientia, immo etiam toleratis.

Exordiolum à voto. vtinam tolerasetis me paulisper gloriantem de mea eminentia in negocio Euangelij. Hoc votũ mox corrigens ait: Immo etiam toleratis. ac si dicat, Quid opus est vt id optem, quod sponte mihi largimini? Potest etiam 20 petitio esse (Nam verbum Græcum ambiguum est) vt ita reddatur, Immo etiam tolerate. Etsi autem vtraq; expositio satis cõgruit, priorem tamen præfero cum Erasmo. Cum insipientiæ meminit, oblique perstringit Pseudoapostolos, qui suarum laudum buccinatores erant apud Corinthios, quo nihil inciuilius, nihilq; stultius esse potest. Quare recte huiusmodi gloriationem, qua quis seipsum iactat, insipientiã vocat Apostolus. Verum interea & hoc obseruãdum, interdum quod simpliciter & per se in vitio est, fieri debitum officium propter aliquam circumstantiam. Pseudoapostoli gloriabantur, vt ipsi magnifierent, Quare recte stulticiæ insimulantur. Paulus gloriabatur, vt tueretur potestatem suam Apostolicam: quo veritas Euangelij permaneret apud Corinthios in gloriam DEI & salutem Corinthiorum. Quare ipsius gloriatio fit debitum officium: Tantum abest vt Apostolo no- 30 tam insipientiæ inurat. Hoc exemplum ministri verbi in simili caussa, modo similem affectum retineant, imitari possunt.

Nam zelotypus sum erga vos Dei zelo.

Ratio voti ab effectu Apostoli erga Corinthios, ac si dicat: quod anxie optem, vt meam insipientiam feratis, facit zelotypia qua laboro erga vos. Nõ quidem mea caussa sed Dei. Hac zelotypię distinctione rursus Pseudoapostolos pungit, qui sibi zelotypi erant non Deo. Monentur ergo ministri Dei hoc Pauli exemplo, vt Deo sint zelotypi tanquam sinceri Paranymphi, qui nolunt sponsam amare nisi proprium sponsum, & irascuntur sancto zelo omnibus, qui sponsam à suo legitimo sponso abducere moliuntur. 40

Despondi enim vos vni viro, vt exhibeatis vos Christo virginem puram.

Ætiologia est. suæ enim erga Corinthios zelotypiæ rationem reddit. Est autem sensus horum verborum. Prædicatione Euangelij à fornicatione impura, qua cõtaminati eratis, adduxi vos ad Christum, cui purificanti vos à prioribus pollutionibus, despondi vos vt Paranymphus marito Christo vt posthac exhibeatis vos vt puram virginem. Consistit autem hæc puritas in doctrinæ Christi simplicitate, cultu sincero, & in morũ innocentia. Qui enim vel doctrinam corrumpit, vel cultum legitimum violat, vel impudicitia morũ lasciuus est, à Christo sponso ad fornicariam lasciuiam deflectit. 50

Metuo autem ne quo modo sicut serpens Euam decepit calliditate sua, sic corrumpantur sensus vestri à simplicitate, quæ est in Christo.

Exponit quãto in metu sit pro Corinthijs, videlicet quod metuat, ne à salute per Christum parta excidant, seducti à Pseudoapostolis. Est autem hic duplex collatio, Vna Euæ & Ecclesię: Altera serpentis, hoc est, Diaboli & Pseudoapostolorum. Vt Eua ante lapsum fuit typus Ecclesiæ: Ita eadem post lapsum figura est excidentiũ gratia per inobœdientiã. vt ergo salus Euæ posita fuit in simplicitate

verbi

verbi Dei eiusq; obœdiētia, & eiusdem lapsus ex corruptela verbi extitit & ex inobœdientia: Ita salus Ecclesiæ Christi in simplicitate Euangelij est sita eiusq; fide & obœdientia, & interitus in defectione à simplicitate Euangelij. Deinde altera collatio est serpētis & Pseudoapostolorum, quę ita instituenda est: Quemadmodum serpens ficto zelo pro primis parentibus calliditate sua monstrato fructu Paradisi (qui Euę audito serpente visus fuit aptus ad cibum desiderabilis oculis, & expetibilis ad prudentiam conferendam) decepit Euam: Ita Pseudoapostoli sua calliditate externam speciem rerum, pompam verborū, simulatam sanctimoniam, fictum zelum sapientiæ opinionem prætendentes, nituntur Ecclesiam à simplicitate Euangelij Christi abducere, atq; ita æternis mancipare pœnis. Hic obseruetur
10 primum quantum sit beneficium Christi, qui nos peccato perditos & prostratos sub damnatione, suo Euangelio in salutis statum restituit. Deinde quanta sit dignitas & necessitas ministerij verbi, quamq; bene mereantur de Ecclesia sinceri ministri Euangelij, qui voce & vita veram pietatem docent & exprimunt: Et econtra considerandū, quantæ pestes sint Ecclesiæ falsi doctores, qui homines à simplicitate Euangelij abducunt ad humanas corruptelas, atq; ita præcipitant in certam damnationem. Porrò hæc Pauli sententia insinuationem habet antea signatæ propositionis. videlicet, vt Corinthij caueant, ne sinant se decipi à Pseudoprophetis. Habet etiam apertam rationem propositionis à periculo & certo damno petitam: videlicet, ne sicut Eua excidant gratia & salute.

20 Nam si is qui venit, alium quidem Christum prædicat, quem non prædicauimus, aut spiritum alium accipitis quem non accepistis, aut Euangelium aliud, quod non accepistis, rectè tolerauer itis (eum.)

Ratio propositionis est, sumta à perfectione doctrinæ Pauli, Cuius propositio sola loco integri argumenti ponitur. Si Pseudoapostolus aliquis veniens docuerit perfectiorem Christum, impetrauerit vobis alium Spiritum sanctū seu efficaciorem, & tradiderit vobis perfectius Euangelium quam ego feci, bene fecistis quod sustinueritis & receperitis eum. Sed nullus potest venire, qui hoc faciat. immo qui à simplicitate Euangelij abhorrent, seductores sunt & impo-
30 stores. Quare nequaquam eos sustinere deberetis. Hic discamus, quod si prædicatio Pauli fuit sufficiens ad salutem consequendam, seductores sint Papistæ qui Euangelio non contenti, immo Euangelio spreto doctrinas humanas pro Euangelio obtrudunt. Quare non minus quam Sathanas ipse cauendi sunt.

Arbitror enim me nihilo inferiorem fuisse eximijs Apostolis.

Pro ipsa minore ponit minoris cōfirmationem. Paulus non est inferior eximijs Apostolis. Ergo Pseudoapostoli perfectiorem salutis doctrinam afferre non possunt. Verum hanc confirmationem hic veluti digito monstratam, in duodecimo capite persequitur. Nunc enim obiectiones
40 Pseudoapostolorum aduersus eam confutat, ne veluti præiudicio quodam impediti Corinthij, minus se faciles ad credendum ipsi exhibeant.

Etsi autem idiota sum sermone, non tamen scientia.

Refutatio est primæ obiectionis cōtra minorem, in qua asseruit se nō inferiorē esse eximijs Apostolis. Obiecerunt Paulo quod sermone esset idiota, ideoq; ipsius doctrinā non fuisse absolutam: Respōdet per concessionem & correctionem: fateor me esse idiotā sermone, nihilominus tamen scientia non sum idiota, quod paulò post in duodecimo declarat, vbi se in tertium cœlum raptum fuisse ait. Idiota grandiloquo & pomposo oratori hic opponitur. Paulus enim vt
50 penitius penetraret in corda hominum rudium suo Euangelio, vsus est sermone populari & simplici, vt ita se captui rudium discipulorum accommodaret. quod sane officium est fidelis magistri, qui non tam suam laudem quam instructionem discipulorū quærit. Verum Pseudoapostoli crepantes grandia, garrulitate sua auditores in admirationem sui perduxerunt quidē, sed eos nihil solide docuerūt. Vnde vt viderētur eximij doctores esse soli, obiecerunt Apostolo imperitiā sermonis, sed falsò. Hinc discant pij ministri verbi, non à Pseudoapostolis inanem garrulitatem captare, sed potius ab Apostolo se rudium auditorum captui accommodare, quo ipsorum labor in ædificationem Ecclesiæ cedat.

Sed omnino manifestati sumus vobis in omnibus.

Firmis-

Firmiſsimo teſtimonio confirmat Apoſtolus quod dixit. Prouocat enim ad illorum conſcientiam, quibus haud ignotum erat, quanta diuinarum rerum ſcientia polleret, vt qui ipſos ab errore Ethnico ſua induſtria & doctrina abductos, Chriſto lucrifecerit.

Num peccatum feci, quod me humiliauerim, vt vos exaltaremini? quod gratis Euangelium Dei euangelizauerim vobis?

Criminationes duas Pſeudoapoſtolorũ per interrogationem & admirationẽ proponit. Obiecerunt Apoſtolo abſenti contemtum perſonæ, nempe quod ſe nimiũ familiarem omnibus fecerit, ac ſe vel minimis ſubiecerit, vt eos exaltaret, id eſt, in Chriſti cognitionem perduceret. DEINDE, quod gratis Euangelium prædicauerit, cum alij acciperent ſtipendium. Vtraque criminatio quam ſit iniuſta oſtendit. An is, inquit, qui ſe humiliat, vt alios exaltet, peccat? An is, qui Euangeliũ Chriſti prædicat gratis propter cauenda ſcandala, eſt culpandus? Vtrumque ſane debitum officium eſt. Quare qui hinc anſam calumniandi petit, iniquus & malignus ſit neceſſe eſt. Hoc exemplum Pauli abſtinentis à ſtipendio nequaquam imponit legem miniſtris verbi, niſi in ſimili caſu. Nec Papiſtæ hinc rectè extruunt ſupererogationis opera, cum Paulus nihil aliud fecerit quam quod ex officio debuerit. Debent enim omnes miniſtri Dei ſcandalis quantum fieri poteſt occurrere, ne Eccleſiæ ædificatio per illos impediri videatur.

Alias Eccleſias ſpoliaui accepto ſtipendio, ad hoc vt vobis inſeruirem.

Macedonicas Eccleſias intelligit, quæ fuerunt cum in pauperes, tum in miniſtros Euãgelij liberaliores. Quod autem dicit ſeſe expoliaſſe Eccleſias, id ita accipiendum eſt, quod quicquid conferant pij ſua ſponte in miniſtrorum verbi ſuſtentationem, eſt veluti debitum, quod debeatur iure ſpiritualis belli. Nam homines Sathanæ ſubiectos, prædicatione Euangelij & armis ſpiritualibus liberant præcones verbi, & Chriſto ſubijciunt. His quoq; verbis non parum perſtringit Corinthiorum ingratitudinem, qui permiſerunt, vt ipſe ab alijs acciperet ſtipendium, & ſibi ſeruiret: quorum exemplum multi hodie imitantur, cum pauciſsimi Macedonibus ſimiles reperiantur, qui in miniſtros alijs Eccleſijs ſeruientes fuerunt liberales.

Et cum præſens eſſem apud vos, & egerem, non torpore meo quemquam grauaui: Nam quod mihi deerat, ſuppleuerunt fratres, qui venerant ex Macedonia, & me vobis ſeruaui minime oneroſum & ſeruabo.

Επεξεργασία eſt. Nam id quod dixit breuius, hic latius repetit, & duo addit: Primũ, quod ſuo tempore & ignauia nõ fuerit alijs torporis cauſſa, nec ipſis Corinthijs oneri. quo dicto non parũ perſtringit Pſeudoapoſtolos, qui cum ipſi ignaui eſſent ventres, liberaliter de alieno vixerunt: Alterum eſt quod dicat etiam in poſterum ſe effecturũ ne ſit Corinthijs oneri, quod itidem Pſeudoapoſtolorũ reſpectu facit, qui poſſent forte ea, quæ dixerat, eo torquere, quaſi Paulus ſuccenſeret ipſis, quod ſtipendia non conferrent, aut ſaltẽ prouocaret eos ad maiorem liberalitatẽ.

Eſt veritas Chriſti in me, quod gloriatio hæc non obturabitur mihi in regionibus Achaiæ.

Aſſeueratio eſt interpoſito iuramẽto, eſtq; ſenſus. Hæc mea gloriatio, ſi modo Chriſti veritas in me eſt, quod in Achaiæ regionibus non accipiam ſtipendium, nequaquam obturabitur mihi, hoc eſt: nequaquam excludetur aut deficiet. Vt enim caueam ſcandala, ab iſto meo iure abſtinebo. Pertinet & hoc exemplum ad omnes verbi miniſtros, non quidem in ſpecie, ſed in genere facti.

Propter quid? An quod non diligam vos? Deus nouit: Quod autem facio, etiam facturus ſum.

Expoſiturus cauſſã cur nolit à Corinthijs ſtipendiũ accipere, primum deſtruit fictam cauſſam, quã aduerſarij ipſius ipſi obiecerũt. Calumniabantur enim quod Paulus ideo abſtineret, quia Corinthios nõ amaret. Sed hanc calumniã iuramento interpoſito diluit. Hic nota, quam ſit prona malicia hominũ ad excogitandas varias calumnias, quibus ſæpe virtus ipſa obruitur, ac vitij loco habetur. Deinde quoq; exemplũ Apoſtoli docet: quod in cauſſa honeſta liceat ad Dei teſtimonium prouocare, & iuramento

mento confirmare, cum vel desunt testes, vel simplici nostræ narrationi fides non adhibetur.

Vt amputem occasionem eorum, qui cupiunt occasionem, vt in quo gloriantur, inueniantur, quemadmodum & nos.

Iam verã caussam exponit cur à stipendio abstinuerit, nimirum, vt amputaret occasionem eorum, qui cupierunt occasionem. Hãc occasionem explicat cum addit, Vt in quo gloriantur, inueniantur, quemadmodũ & nos. Gloriabantur autem se esse veros Christi Apostolos, quemadmodum subiecta ratio ostendit: Hanc
10 gloriationem putabant se in solidum consecuturos, si Paulus in accipiendo stipendio, & in captando ocio ipsis similis videretur. Ne igitur ista ratione habeantur pro sinceris ministris, qui reuera sunt Pseudoapostoli, abstinet Apostolus à stipendio, & se non ventris gratia Euangelium docere, facto comprobat.

Etenim huiusmodi Pseudoapostoli operarij dolosi sunt, qui transfigurant se in Apostolos Christi.

Quod occasionẽ quærant Pseudoapostoli, vt videantur veri Apostoli, ab illorum ingenio probat. Dicit enim eos esse operarios quidẽ, sed tales qui dolo malo omnia agant: adeo vt si externa tantum consideres, videantur ipsissimi Christi
20 Apostoli. Hypocrisis enim fingit externam personam, cum interim mens varijs opinionibus obruta iacet, Et affectus impietati seruit. Porrò transfigurare seu transformare, nihil aliud est quam externos gestus fingere, vt aliquis foris alius videatur esse quam intus sit in corde. Monemur ergo, ne huiusmodi externis laruis sinamus nos decipi.

Et non mirum est: ipse enim Sathanas transformauit se in angelum lucis: non magnum igitur est si etiam ministri eius transfigurantur, tanquam ministri iusticiæ,
30 quorum finis erit iuxta opera eorum.

A facili & exemplo simul probat, quod Pseudoapostoli se transforment in Apostolos Christi. De Sathana manifestum est, qui non solũ primos nostros parentes sub specie sanctitatis & amicitiæ euertit: verumetiam postea omnibus ętatibus idololatriã inuexit in perniciem hominum. Si statim fuisset dehortatus homines ab omni religione, fuissent qui cornua eius, vt dici solet, animaduertissent. Nũc autem vt studiosus salutis hominum videatur, tanquam angelus lucis varias religiones instituit. Verum interea fraude & dolo homines occidit. Historia de Gregorio Papa nota est, cui Sathan obtulit mortuorũ spectra, vt horrendam illã blasphemiam missam pro defunctis institueret, &c. Præterea multa alia in regno Antichristi excogitauit Sathan, quibus occulte & ex insidijs adortus est regnum Christi. Nec illi dissimiles sunt eius ministri: volunt vocari sacerdotes Dei, serui seruorum Dei, successores Apostolorum, columna Ecclesiæ, Spiritus sancti organa, adeo vt quicquid
40 dicũt pro articulo fidei habeatur. Admoniti igitur hac Pauli sententia, discamus recte distinguere inter veros ministros, & eos qui falsò sibi istũ titulũ vsurpant, & volunt videri ministri Christi, cũ sint Pseudoapostoli. Sunt enim Pseudoapostoli qui mentiũtur se Apostolos esse, cum non sint, vt Pseudochristus est, qui se Christum & Messiã mentitur, cum non sit.

Rursus dico (ne quis putet me insipientem esse, alioquin etiam, vt insipientem accipite me, vt paululum quiddam & ego glorier) quod dico non dico secundum Dominum, sed vt per insipientiam in hac glo-
50 riationis fiducia.

Exordiolo viã sibi parat ad sequentem collationem, & prolepsi anticipat obiectionem. Insipientis est seipsum laudare, & vere insipiẽtis esse ait gloriari coram Domino, cum nemo non sentiat, quanta sit sua imbecillitas. Quare respectu aliorum gloriaturum se esse ait, rogatq; vt hanc insipientiam boni consulant, præsertim cum tanta sit sibi gloriationis materia & fiducia.

Quandoquidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor.

Hæc propositio est figurata collatione. multi gloriantur secundum carnem: Cur idem & mihi non licebit? Secundum carnem est de rebus externis gloriari, vt de generis nobilitate, bonis fortunæ, animi, & externis.

Libenter

Libenter enim toleratis insipientes, cum sitis ipsi sapientes.

Ratio propositionis est ironica. Qui ipsi sapientes sunt, ferunt moderate aliorum infirmitatem & insipiētiam. Quare cum vos sapientes sitis, non dubito quin meam insipientiam boni consulatis.

Toleratis enim si quis vos in seruitutem adigit, si quis exedit, si quis accipit, si quis effertur, si quis vos in faciem cædit.

Ætiologia est similiter ironica, habens in se tacitam eamque acerbissimam reprehensionem. Sumitur autem hæc ratio à minori ad maius. Aliorum dominium, voracitatem, rapinas, superbiam, immo & verbera æquo animo toleratis. Cur non multo magis vestri Apostoli insipientis sustineretis orationem?

Iuxta contumeliam loquor, perinde quasi nos infirmi fuerimus, immo in quocunque audet aliquis (per insipientiam loquor) audeo & ego.

Hoc ad confirmationē consequentiæ superioris argumenti refero, quasi diceret: contumelia dignum esset, si me vestrum Apostolum non ferretis, cum tāta ab istis ambitiosis sustinetis. Cum tamen ego non minus quam illi, immo plus etiam gloriari possim, si modo paululum mihi liceat insipientis sustinere personā. Iam sequitur collatio ipsa, in qua quid commune cum Pseudoapostolis habet, & quam præ illis habeat gloriandi materiam, exponit.

Hebræi sunt? sum & ego: Israëlitæ sunt? sum & ego: semen Abrahæ sunt? sum & ego.

Quod ter eandem sententiā repetit, respicit ad fastum ambitiosorum istorum, qui arrogāter his verborum formulis gloriari solebant. Hebræi sumus, Israelitæ sumus, Semen Abrahæ sumus, Cur ergo cederemus Paulo? verum Paulus hoc quidem ita illis concedit, vt se in eo non minorem esse illis ostendat, atq; adeo significat, quod ex illa gloriatione non habeant isti iustam se contemnendi caussam.

Ministri Christi sunt? (insipienter loquor) amplius ego.

Hinc incipit redigere Pseudoapostolos in ordinem, suū Apostolatum & labores quos in officio sustinuit extollendo. Sunt quidem (vt ipsi gloriantur) ministri Christi, sed non est eorum ministerium sincerum, nec Apostolatus dignitatem consecuti sunt, neque tantos labores perpessi sunt in ministerio, quantos ego.

In laboribus abundantius, in plagis supra modum, à Iudæis quinquies plagas quadragenas accepi vna minus, ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, noctem & diem egi in profundo, in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in vrbe, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus, in labore & molestia, in vigilijs sæpe, in fame & siti, in ieiunijs sæpe, in frigore & nuditate.

Hic Catalogus laborū & periculorum Apostoli ostendit, quam excellat Pseudoapostolis Paul⁹ in ministerio. Illi enim molle sectabantur ociū, ipse autem omnes difficultates, labores & pericula, vt propagaret regnū Christi, contemsit. Deinde Pauli fidem in ministerio nobis commēdat, qui in tantis ærumnis non abiecit confessionem aut ministerium. Tertio, hoc exemplū omnibus ministris verbi, atq; adeo omnibus pijs imitandum proponitur, ne propter vllas iniurias abijciant cōfessionem aut ministerium. De plagis quadragenis lege Deut. 25.

Præter ea quæ extrinsecus accidunt, concursus fit ad me quotidianus, & cura est omnium Ecclesiarum.

Præterea quæ recensuit, meminit quotidiani Ecclesiarum concursus ad se, & curæ quam pro omnibus Ecclesijs habuit. Hæc distinguit Apostolus ab externis. vt quæ pertinent ad ipsius Ecclesię corpus conseruandū. Multæ enim incidunt dubitationes, multæ pauperum querelæ, sæpe Ecclesia ab hostibus impetitur: In hisce & similibus

milibus difficultatibus, confugerunt Ecclesiæ ad Apostolum, tanquam ad earũ summum gubernatorem. His omnibus respondere laboriosissimum fuit. Hinc discant ministri Ecclesiarum, suum officium esse, conscientijs errantibus & dubitantibus mederi, & affici non solum totius corporis, verumetiam singulorum membrorum cura: ἐπισύστασις ἐμοῦ, σύστασις ἐπ' ἐμὲ, hoc est, conuersus ad me.

Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror?

Declaratio est eius quod in genere dixit de sua pro Ecclesijs cura. Nemo, inquit, vllo afficitur incõmodo, quin perinde illud habeam ac si mihi ipsi contingeret. Non minus de infirmitate & offendiculo fratrum moueor, quam si ipse infirmus essem, vel scandalo turbarer. Habent hic ministri verbi quem imitentur.

Si gloriari oportet, de ijs quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor.

Proponit de alio gloriationis genere, quod etsi admodum eximium est, Tamen illud ex hypothesi aduersariorum, infirmitatis esse dicit. Pseudoapostoli enim inde argumentis sumtis Paulum contemtibilem Corinthijs reddere conati sunt.

Deus pater Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in sæcula, nouit quod non mentiar. In vrbe Damasco præfectus Aretæ regis custodiebat Damascenorum ciuitatem, cupiens me comprehendere. ac per fenestram in sporta fune demissus fui per murum, effugique manus eius.

Vt sibi fides à Corinthijs maior habeatur, Deum suæ narrationis testem adhibet, qui cũ omnia aperte nouit, sapiens etiam testis esse potest. Narratur & hæc historia à Luca, act. 9. quæ contigit cũ secundo Apostolus reuersus esset Damascum. Nã diuinitus in itinere conuersus, & Damasci ab Anania baptizatus abijt in Arabiam prædicaturus verbum Dei. Deinde reuersus Damascum, concitata aduersus ipsum tota vrbe, euasit manus præfecti Aretæ regis Arabiæ, & inde abijt Ierusalem. Porrò hæc fuga Pauli nequaquam patrocinatur leuitati hominum, qui quauis de caussa, vel ob leuissimam iniuriam stationem suam mutant, vt melius suo ocio & ventri consulant: verum si simili cum Paulo necessitate cogantur, cum eo in Domino gloriari possunt, quod Deus ipsis tantum animi robur tribuerit, quo fortiter contemnant omnia pericula. Monet & hoc Pauli factum, ne quis se vltro in manus hostium conijciat, immo fugiat potius, cum id salua pietate fieri possit. Hinc etiam manifestum est, quod zelus multorum martyrum, qui sponte se hostibus trucidandos tradidere, fuerit intempestiuus, & nequaquam secundum scientiam: verum hanc infirmitatem & stultum zelum Dominus haud dubie propter fidem Christi boni consuluit.

CAPVT XII.

Summa Capitis Duodecimi.

Reuelationes cœlestes, tentationes, & ærumnas suas exponens, finemq́; suæ gloriationis indicans, autoritatem Apostolicam sibi vendicat Paulus, & Corinthios de suo aduentu commonens, quanta sit sua cura pro ipsis significat.

Ordo & partes Capitis Duodecimi.

Partes capitis hæ sunt. Prima, expositio raptus sui in tertium cœlum. Secunda, indicatio finis tentationũ, ne videlicet ob reuelationes efferretur. Tertia, oblectatio in persecutionibus pro Christo, Quarta, indicatio finis suæ gloriationis cum vindicatione autoritatis Apostolicæ. Quinta, mentio aduentus Apostoli ad Corinthios, & solicitudinis ipsius pro ipsis.

EXEGESIS DVODECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

GLORIARI sane non expedit mihi, veniam enim ad visiones & reuelationes Domini.

Quia amplissimã gloriandi materiam ministrare poterant Apostolo visiones & reuelatiões, vnde efferri posset Apostolus, si spiritus imperio caro nõ castigaretur, præfatur nõ expedire sibi, quantum quidem ad carnis imbecillitatẽ attinet. verum quia id cedit in gloriam Dei & ædificationem Corinthiorum, promittit se visiones & reuelationes Domini IESV relaturum, Quo constet à quo sit missus & in qua schola veritatem Euangelij didicerit, Idq; in eum finem, vt Corinthij veritati Euágelicæ quam ab ipso didicerant, obtemperent, & non sinant se decipi à Pseudoapostolis.

Noui hominem in Christo ante annos quatuordecim (An in corpore nescio, an extra corpus nescio, Deus nouit) raptum in tertium vsque cœlum. Et noui huiusmodi hominem (an in corpore, an extra corpus nescio, Deus nouit) raptum fuisse in Paradisum, & audiuisse ineffabilia verba, quæ non liceat homini loqui.

Reuelationem suam & visionẽ descripturus, loquitur vt de alio, ne sibi inde gloriam, sed soli Deo eius rei autori tribuat. Deinde temporis circumstantia ad probandum ipsius apostolatum facit. Nam tum diuinitus cõuersus & edoctus, apostolatus munere est donatus. Cum autem modũ raptus, an in corpore fuerit vel extra corpus, ignorare se dicat Apostolus, nostrum non est scrupulose inquirere, quod ipsi Apostolo ignotũ fuit. Præterea cum tertium cœlum & Paradisum pro eodem accipit, & tertium cœlum absq; omni dubio sit locus beatorum spiritũ, vbi maiestas diuina se angelis & sanctorum animabus illustrius patefacit, & vbi Christus cum suo glorioso corpore ab angelis & sanctorũ animabus colitur, Efficitur, quod Paradisus hic nõ significet locum in quo primi parentes à Deo fuerunt collocati. Nam is in terra erat, qui postea in diluuio vniuersali destructus est aquarũ inundatione, & fuit typus eius Paradisi, cuius meminit Christus, & Paulus hoc loco. Cæterum cum hic Apostolus tertium cœlum, hoc est, locũ beatorum, paradisum nominat, significat quod in Christum credẽtes non solũ restituendi sint statui honoris, in quo primi parẽtes ante lapsum fuerunt: verumetiam quod multo maior sit futura felicitas in cœlesti paradiso, quam in terrestri fuisset futura. Porrò si quis interroget: Cum hic tertium cœlum nominatur, quodnam sit primum, quod secundum? pręterea etiam, an sint plures cœli, quam tres? Ad hanc quæstionẽ responsio colligi potest, hoc modo. Primum, scriptura meminit cœli aerij, in quo aues volitant. Deinde pars illa, quæ aerium cœlum ambit, dicitur cœlum in quo sunt omnia visibilia corpora cœlestia, vt planetę et supra eos stellæ fixæ: Iam vltra hoc cœlũ tertium est, cuius hic meminit Apostolus. Primum & secundum homines mathematicis speculationibus conscendunt. In tertium vnicus ductor est IESVS CHRISTVS, qui ibi Paulum in ministerio Euangelij instituit, ne alijs Apostolis videretur inferior, qui cum Domino corporaliter in terra conuersati sunt. Porrò cum dicat Apostolus, se ineffabilia audiuisse, quæ nemo mortalium capere potest. Monet vt aspiremus ad istam cœlestẽ scholam, in qua quæ nunc in imagine, & velut in ænigmate videmus, videbimus facie ad faciem gloriam Domini contemplantes. Sit ergo nostrum πολίτευμα in cœlis, vbi Christus saluator sedet in gloria patris.

De huiusmodi gloriabor, de meipso verò non gloriabor, nisi in infirmitatibus meis.

Paulus coactus erat calumnijs Pseudoapostolorum ostendere, se non inferiorem esse cæteris Apostolis. Nunc egregie quibus limitib⁹ incluserit sanctam istam gloriationem ostendit: Primum enim materiam gloriationis à se reijcit, & ad Deũ autorem refert. Deinde, excludit gloriationem carnis. Tertio, cogitatione suæ infirmitatis frenum sibi imponit, ne extra metam transiliat. Hinc ergo discamus & nos, intra quæ septa includi debeat Christiana gloriatio. Primum enim cum cogimur beneficia Dei erga nos referre, autorem agnoscemus, & prædicabimus non nos sed Deum ipsum. Deinde excludemus φιλαυτίαν, quæ se ingerere solet, vt vel minimam particulam laudis nobis arrogemus. Tertio, vt frenum imponamus carni nostræ, cogitabimus quanta sit nostra, vbi nobisipsis relicti fuerimus, infirmitas. quo magis excitemur in potentię Dei cogitationem, qui nos infirmos suo confirmat robore.

Nam si voluero gloriari, non ero in-

Præsumtio est. Nam Pseudoapo-

ſipiens, veritatem enim dicam: ſed ſuperſedeo ne quis mihi imputet quicquam ſupra id quod videt eſſe me, aut quod audit ex me.

ſtolis, qui poterãt obijcere, Eum iam omnia narraſſe de quibus gloriari poterat, Reſpõdet & affirmat multa alia habere ſe, de quibus vere & in Domino gloriari poſſet, Sed ſe ſuperſedere iſtis, ne quis ſibi maiora aſſcribat, quã quæ in ipſius Apoſtolatu conſpiciuntur. Contentus enim eſt eam ſuſtinere perſonã, quam Deus illi impoſuit. Hic conſideretur antitheſis: Pſeudoapoſtoli de multis gloriabantur, quorum nullam experientiã ſenſerunt Corinthij: Paulus autem tãtum de ijs gloriabatur, quorum experientia apud Corinthios erat manifeſta. Tacite ergo & oblique Pſeudoapoſtolos perſtringit, qui arroganter gloriabantur, & interim vani & mendaces erant: Eſt enim inſipiẽtis prorſus gloriari, vbi nulla ſubſit veritas.

Et ne excellentia reuelationum ſupra modum efferar, datus mihi fuit ſtimulus carni nuncius Sathanæ, vt me colaphis cædat, ne ſupra modum efferar.

Dixit, quod non vellet gloriari de ſeipſo niſi in infirmitatib[9] ſuis: Cuius dicti rationẽ hic ponit, nimirũ quod iſtæ infirmitates ipſum reprimant, ne efferatur ob excellentiã reuelationũ. Affirmat ergo iſtas infirmitates fuiſſe ſibi inſtar ſtimuli, qui carni ſuæ infix[9] huc illuc ipſum impellere tentaret. Metaphora ſumta à bobus qui ſtimulis impellũtur. Significat ergo hoc loco ſtimulus omne tentationũ genus, quibus probatior reddebatur Apoſtolus & continebatur in officio. Verum quia Apoſtolus ipſe ſpecies iſtarum tentationum non explicat, neq; noſtrũ eſt ſcrupuloſe eas inquirere. Ineptiſsimi ſunt Monachi, qui vt ſuæ libidini turpiſsimæ patrocinium quęrant, ad libidinem hunc ſtimulum referunt, quia dicunt Apoſtolum tentatũ fuiſſe. Nec illi ſunt audiendi, qui vt Paulo perfectiſsimum pietatis & virtutis κατόρθωμα vendicent, ſtimulum interpretãtur grauiſsimos capitis dolores, quibus Paulum laboraſſe aiunt. Verum nos retineamus genus, vt ſtimulus ſit quodlibet tentationũ genus, quo Apoſtolus examinabatur, & veluti igni tentationum excoquebatur, vt indies redderetur probatior. Porrò ſententiam hanc Pauli diſtinctius conſideremus, quo vberiorẽ inde depromamus doctrinam. Primum itaq;, cum dicit ſibi hunc ſtimulum datũ ne efferatur, ſignificat paterna Dei voluntate factum eſſe, vt iſto veluti freno reprimeretur caro, ne laſciuiret per ſuperbiam aut alia vitia. Deinde, cum hunc ſtimulum interpretatur angelum Sathanæ, vt docet tentationum occaſiones à Sathana obijci in perniciem hominum: Ita monet, vt nos aduerſus hoſtem crudeliſsimum ſpiritualib[9] armis muniamus, ne nos inermes & imparatos opprimat. Tertio, cũ ait ipſum ſe colaphis cædere ne efferatur, Significat hac metaphora tentationes eſſe veluti colaphos in maxillas impulſos, quibus in ordinem redigimur, ne petulantes aliquid deſignemus, quod nos non deceat. Obſeruentur ergo hic fines tentationum: Sathan quidem tentat vt perdat, ſed Deus ſua bonitate facit, vt quod Sathan tanquam venenum propinauit, hoc cedat in ſalutare piorum remedium. Cum videlicet inde diſcunt, ſe armare aduerſus Sathanam & tanquam colaphis infixis reſiliunt à vitijs, & retinentur in officio. Præterea docet hoc Pauli exemplum, quod nemo adeo plene regeneretur in hac vita, quin ſemper nouis incrementis indigeat. Si enim Apoſtolus tantus ab ipſo Chriſto in tertio cœlo edoctus & regenitus, opus habuit perpetuis incrementis, Quid dicemus de alijs? Pergat igitur vnuſquiſq; ad perfectionẽ, & nemo deſperet, etiamſi adhuc totam vitiorum hydram non iugulauerit.

Super hoc ter dominum rogaui, vt abſcederet à me.

Memorat Apoſtolus ſe ter, id eſt, ſæpius oraſſe Dominum, vt abſcederet à ſe angelus Sathan, id eſt, vt à tentationum acerbitate liberaretur. Hinc duo diſcamus: Vnum, quod tentationibus non ſit indulgendum, ſed mox arripienda ſunt arma, & confugiendum ad præſidium firmiſsimum nomen Domini: Alterum, quod ſolus Dominus poſsit à tentatione eripere: quod Paulus hac ſua inuocatione docet.

Et dixit mihi: ſufficit tibi gratia mea. Nam potentia mea in infirmitate perficitur.

Duo habet hoc reſponſum. Primũ, quod gratia Dei, id eſt, auxilium diuinum vires, quo minus ſuccumbamus tentationibus ſuppeditet, præſertim vbi id à Deo ex fide per Chriſtum petierimus. Alterũ, eſt cauſſa cur Paulum noluerit Dominus prorſus à tentatione iſta liberare: Quia, inquit, potentia mea in infirmitate perficitur,

 hoc eſt,

hoc est, mea potentia qua assum laborantibus & infirmis, magis se conspiciendam exhibet, dum laborantes & infirmi sentiunt se non suis viribus, sed mea solius potentia conseruari & sustentari, quo minus sub tentationum onere succumbant. Atque ita Dei potentia non perficitur in se, quæ perpetuo consummatissima est, sed in sanctis qui eam in suis infirmitatibus sentiunt & agnoscunt.

Libentissime igitur gloriabor potius in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me potentia Christi.

Cur potius de infirmitatibus suis, quam de magnis reuelationibus gloriari velit, concludit. Christus enim in cruce magis suam hominibus pijs ostendit præsentiam & potentiam, dum sui spiritus robore eos inuictos reddit: Obserua quod quodammodo probrosum est mundo, Christi seruis sit gloriosum. Crux enim piorum non est irati iudicis signum, sed paterni amoris testimonium: qui crucis ferula eos reprimit, ne carni indulgentes aduersus Deum lasciuiant, ac tandem sua culpa pereant. Obseruetur & hic testimonium de diuinitate Christi. 10

Propterea oblector in infirmitatibus, in contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs, pro Christo: cum enim impotens sum, tunc potens sum.

Repetitio eiusdem sententiæ, per amplificationem & distributionem. cũ, inquit, infirmus sum, scilicet mearum virium respectu, & premor cruce, tunc potens sum, scilicet Christi præsidio, qui me ne succumbam confortat. Porrò quia duplex genus crucis est. Vnum, quod extra nostram singularem culpam nobis imponitur propter veritatem. Alterum, quod nostra culpa nobis accersiuimus, sciendum est, quod inuocantibus & agentibus pœnitentiam obœdientia in vtroque genere sacrificium Deo gratum sit. 20

Factus sum insipiens gloriando: vos me coëgistis. Nam ego debueram à vobis commendari. Nulla enim re inferior fui summis Apostolis, tametsi nihil sum.

Excusat gloriationem, & ostendit in quem finem eam instituerit, nimirum vt vendicaret sibi autoritatem apostolicam apud Corinthios qui cœperant adhærere Pseudoapostolis se spreto. Notandum quod distinguat hic inter suum officium & suam personam. Officium defendit, Nam id ad asserendam Euangelij veritatem faciebat: Personam suam agnoscit nihil esse, tantum abest, vt cum Pseudoapostolis de suis donis gloriari velit. vtrumque pij verbi ministri imitentur, Officium suum strenue tueantur, & humiliter de seipsis sentiant. 30

Signa enim Apostoli peracta fuerunt in vobis, in omni tolerantia, in signis, & prodigijs, & virtutibus.

Probat Paulus se non fuisse inferiorem cæteris Apostolis, idque à proprijs apostolat⁹ indicijs, & enumerat quatuor: tolerantiam, signa, prodigia, & virtutes. Tolerantia est fortitudo animi, quæ facit ne in rebus asperis frangamur animo, & tædio laboris abijciamus confessionem, sicuti multi olim fecerunt, & hodie faciunt multi in suarũ animarum certam perniciem. Hæc tolerantia omnibus verbi ministris communis esse debet. Verum tria quæ sequuntur propria sunt apostolatus insignia, quorũ tertium Apostolus ad Hebræos in duo genera diuidit. Ita enim ad Hebræos secũdo scribitur: Nam si per angelos dictus sermo fuit firmus, & omnis transgressio & inobœdiẽtia accepit iustam retributionem, Quomodo nos effugiemus tantam negligẽtes salutem, quæ cœpta enarrari per Dominum, ab ijs, qui audiuerunt in nobis confirmata est, contestante Deo signisq; & prodigijs, & varijs virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus secundum ipsius voluntatem. Quia Dominus suam doctrinam miraculis, veluti quibusdam solennibus obsignationibus, ad medendum infirmitati humanæ, ac vacillantibus hominum animis confirmare dignatus est, Apostolus ea numerat, quibus potissimum veritas Euangelij hominibus consignata est. Miraculum autem in genere factũ Dei est extraordinarium & inusitatum, hominũ animos in admirationem adducens. Ponuntur autem hic primo loco σημεῖα, id est, signa quę ita dicuntur, quod mentes hominũ excitent ad considerandũ aliquid amplius, quã quod foris apparet. Christus sanat sola voce surdũ & mutũ, Hoc signũ 40 50

excitat

excitat spectatorum mentes ad aliquid altius cogitandum, nempe quod Christus sit ornatus diuina potentia, & quod sit verus Messias, tametsi hoc externe non apparebat. Deinde, Portenta ponuntur, quæ ita dicuntur quia nouum aliquid & inusitatum continent. vt nouum & inusitatum fuit, hominem mortuum excitari sola voce. Græci σημεῖα & τέρατα ita distinguunt, vt τέρατα, id est, portenta sint præter naturam: σημεῖα vero præter consuetudinem. Sanatio febricitantis non fit præter naturam. Nam per naturam potest sanari febricitans, sed quod socrus Petri febricitans sola Christi voce sit restituta sanitati, præter consuetudinem fuit. Ideo eius sanatio σημεῖον, id est signum fuit, non τέρας, id est portentum. Mortuum hominem vitæ restituere, contra naturam est. Nam per naturam nequaquam vitæ mortuus restitui potest. Quare cum Christus Lazarum iam in sepulchro fœtentē excitat, τέρας, id est portentum fuit. Addit tertio loco Apostolus virtutes seu potentias, quibus epistola ad Hebræos Spiritus sancti distributiones adijcit. Sunt autem virtutes seu potentiæ, quibus Dominus efficax in pijs suam virtutem peculiarem ostendit, quod sane Diabolus suis præstigijs nequaquam imitari potest. Distributionibus Spiritus sancti tanquam authentico sigillo obsignauit Dominus suum Euangelium, non solum in die Pẽtecostes, verumetiam sæpenumero in apostolica Ecclesia ad preces Apostolorum imponentiū hominibus manus. Hæc miracula sigilla veritatis Dei nobis perpetuo in conspectu esse debent. Nam eorū vsus perpetuus durabit in Ecclesia, qui nullus alius est legitimus & verus, quam obsignatio doctrinæ cœlestis. Et quanquam huiusmodi signa hodie non eduntur: Tamen perpetuo ad illa olim edita miracula respiciendum est, quę confirmato per orbem Euangelio cessare debent, non quidem vsu sed facto.

Nam quid est in quo fuistis inferiores cæteris Ecclesijs, nisi quod torpore meo vos non grauaui, condonate mihi hanc iniuriam:

Ab effectu sui apostolatus probat se alijs non fuisse inferiorem, & ironice excipit nihil esse in quo dici possit inferior, nisi quod torpore suo non præbuerit ipsis torpendi occasionem. quod dum sibi cōdonari petit, stimulo acutissimo pungit conscientias Corinthiorum, qui cum nihil haberent aduersus suum Apostolum optime sane de se meritum, ingrati tamen eum contemserunt adhærentes Pseudoapostolis.

Ecce tertio paratus sum venire ad vos, & non torpore grauabo vos, non enim vestra quæro, sed vos, non enim debent filij parentibus thesaurizare, sed parẽtes liberis.

Significat promtitudinem animi sui proficiscendi ad Corinthios, & finem addit per collationem, quem finem cōfirmat exemplo à iure naturæ petito. Parentum est thesauros filijs reponere, Ego vos in Christo genui per Euangelium, Ergo meum est vobis thesaurizare. Non igitur vestra quæro, vt abundem sicuti Pseudoapostoli faciunt, sed vos quæro, vt spiritualibus diuitijs abundetis. Obseruetur hic discrimen inter verum pastorem & mercenarium, Ille principaliter quærit salutem ouium: Hic oues ipsas, vt illarum lana, lacte & carnibus abundet, idque sub prætextu pij & sancti pastoris.

Ego vero libentissime expendam, & expendar pro animabus vestris, etiamsi amplius vos diligens, minus diligar.

Se vt patrem filijs thesaurizare dixit: Nunc illam paternam στοργὴν amplificat per comparationem. Parẽtes & se & sua bona expendunt pro liberis ex summa dilectione, qua eos complectuntur, etiamsi filij interdum vicem dilectionis non rependant. Sic & ego erga vos sum affectus. Paratus sum enim ad quiduis ferendum & patiendum pro salute vestra, tametsi vos parum grati erga me inueniamini. Hoc Pauli exemplum imitentur ministri verbi, in hac summa mundi ingratitudine.

Sed esto: ipse non grauaui vos, sed cum essem callidus dolo vos cœpi.

Concessio est Pseudoapostolorum & rursus eorundem criminatio ficta. Concedebant Pseudoapostoli quod ipse Paulus per se in sua persona non grauaret Corinthios, verum interim pro sua astutia & dolo subornatis alijs eorum facultatibus insidiaretur. Vnde eum adeo solicitū fuisse in extorquenda à Corinthijs Eleemosyna criminabantur. Hunc esse sensum præsentis loci ipsa antithesis, & confirmatio sequẽs ostendunt, atq; adeo ipse Chrysostomus cōfirmat qui hic

etiam κατενάρκησα posuit, metaphora sumta à torpedine pisce, qui νάρκη Græce dicitur. Vide Hieroglyphica Pierij.

Nunquid per quenquam eorum quos misi ad vos circumueni vos? Rogaui Titum, & cum eo misi fratrem, nunquid vos circumuenit Titus? nonne eodem spiritu ambulauimus? nonne eisdem vestigijs?

Remouet à se suspicionem fraudis. Si enim Paulus fraude aliqua facultatibus Corinthiorũ insidiatus fuisset, hoc haud dubie per Titum fecisset. Sed hoc non esse factum Corinthiorũ tacito testimonio confirmat. Quare fictam criminationem Pseudoapostolorum fuisse, manifestum est. 10

Rursus, arbitramini quod nos vobis excusemus? in Christo loquimur. Sed omnia charissimi pro vestri ædificatione.

Quia aduersarij Pauli hæc ita accipere poterant, ac si Paulus reuera reus hanc caluam excusationem afferret, nullo fundamento innitentem, iureiurando cõfirmat se veritatem dicere, & omnia in ædificationẽ Corinthiorum fecisse.

Nam metuo ne quo modo cum venero non quales velim reperiam vos, & ego reperiar vobis qualem nolitis.

Ætiologia est ab affectu Apostoli erga Corinthios, quasi diceret: Hæc omnia à me dicta esse scitote, quibus 20 vendicaui mihi autoritatem Apostolicam, & amoui à me suspicionem fraudis, vt vos simplicitati doctrinæ Euangelij adhæreatis, & non sinatis vos à Pseudoapostolis decipi. Quod si feceritis, & vos multis sceleribus implicamini, & ego ad vos veniens habebo lugendi caussam.

Ne quo modo sint lites, æmulationes, iræ, contentiones, obtrectationes, susurri, rumores, seditiones, ne iterum vbi venero humilem me faciat Deus meus apud vos, & lugeam multos eorum qui antea peccauerunt, ñec resipuerunt super impuritate & scortatione & petulantia quam perpetrarunt.

Declaratio est eorum quæ in genere dixit. Exponit enim quales metuat se eos inuẽturum, & qualem vicissim ipsi eum reperturi sint, si Pseudoapostolis auscultauerint, se spreto. vitia 30 quæ enumerat, quia satis nota sunt, nõ tam indigent interpretatione nostra quam seria eorũ renunciatione, si modo de Christo vere gloriari velimus. Humilitatẽ exponit Paulus luctum pro ipsis Corinthijs, qui tot vitijs seducti à Pseudoapostolis laborabant, vt hunc affectum Apostoli ministri verbi imitari conentur.

40

CAPVT XIII.

Summa Capitis Decimitertij.

Vt denunciat ferocientibus seueriorem vindictam, nisi resipiscant priusquam ad eos ipse venerit: Ita vt vnusquisque se ipsum exploret an sit in Christo, & vt omnes renunciatis vitijs virtuti studeant monens, salutatione & voto claudit Epistolam.

Ordo & partes Capitis Decimitertij. 50

Hoc caput Epilogum continet totius Epistolæ, nisi quod expresse Eleemosynæ non meminit. Primum enim aduentus sui mentionem facit. Deinde contumacibus vindictam comminatur. Tertio, Apostolatus sui autoritatem tuetur. Quarto, dehortatur à vitijs, & hortatur ad virtutem. Quinto, vt Corinthij se mutuo salutent suo nomine petit, eisque fausta precatur.

EXEGESIS DECIMITERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HIC

HIC tertius erit aduentus meus ad vos, in ore duorum aut trium testium stabilietur omne verbum.

Tertium pollicetur suum aduentum, in quo se contra contumaces & rebelles varijsq; vitijs contaminatos acturum comminatur: vt qui conuicti fuerint sub duobus aut tribus testibus, iuxta legem, quę est Deuteron. decimo nono, seuerius Apostolica potestate puniantur. Hunc esse germanum sensum huius loci existimo, etsi quidam triplicem aduentum pro triplici testimonio interpretantur, vt lex ipsa ex Deuteronomio sit adducta non propriè, sed per similitudinem. Discant hinc rectores disciplinæ Ecclesiasticæ non sine veracibus testimonijs potestatem Ecclesię exercere, ne vel ipsi arguantur aliquando vanitatis, vel qui castigantur ex odio potius quam ex emendationis studio seueritatem proficisci arbitrentur.

Prædixi & prædico vt præsens cum essem iterum, ita & absens nunc scribo ijs, qui ante peccauerunt, & reliquis omnibus, quod si venero rursus non parcam.

Comminationis huius sensus est. Quemadmodum prædixi in priori epistola, quod etiam coram cum secundo apud vos essem denunciaui, id rursus nunc scribo ijs, qui antea peccauerunt, & reliquis omnibus qui vitijs indulgent denuncio, quod vbi venero mea vtar potestate, ac gladium spiritus in eos stringam, qui alicuius sceleris conuicti fuerint. Neque cuiquam parcam. Hoc seueritatis exemplum ministri verbi pie & prudenter in ædificationem imitentur.

Quandoquidem experimentum quæritis in me Christi loquentis, qui vobis non infirmus est, sed est potens in vobis.

Ratio comminationis per occupationem. Nam vt suam potentiã Christi esse testatur apud eos satis declaratam: Ita comminatur fore cum Corinthij huius potentiæ experimentum quærere videantur, vt vbi ad ipsos venerit, sint experturi quid quantumque valeat potentia Christi per ipsum. Notetur, quod vt ministri verbi sunt legati Christi: Ita eiusdem potentia sunt armati cum ad puniendum, tum ad saluandum.

Nam etsi crucifixus fuit ex infirmitate, viuit tamen ex potentia Dei. Nam & nos infirmi sumus cum eo, sed viuemus cum ipso ex potentia Dei apud vos.

Dixit CHRISTVM potentem fuisse in Corinthijs, nunc idem repetit, vt attexat argumentum à comparatis. Confert enim ipsum Dominum & eius ministros inter se. Christus inquit, fuit crucifixus ex infirmitate, & forma serui assumta exinaniuit seipsum vsq; ad mortem crucis, verum potentia Dei mortem superauit triumphator: Ita in ministris Christi non est tantum spectanda infirmitas, quæ externe apparet, verumetiam potentia Dei, qua Christus eos armauit ad destruẽdum quicquid se effert aduersus cognitionem Dei & Euangelium IESV CHRISTI. Hinc discamus oculis fidei aspicere sublimitatem potestatis Ecclesiasticæ: quæ non ex hominum infirmitate est æstimanda, sed ex potentia Dei est ponderanda.

Vosipsos tentate an sitis in fide, vosipsos probate. An non cognoscitis vosipsos, quod IESVS CHRISTVS in nobis est? nisi sicubi reprobi sitis.

Ad testimoniũ Corinthiorum prouocat. Dixerat virtutem Christi in suo ministerio efficacem esse, id nunc illorum exemplo confirmat. Concludi autem potest hæc ratio huiusmodi dilemmate. Aut sentitis Christum in vobis per fidẽ inhabitare, Aut estis omnino reprobi, Eligite vtrumlibet. Si Christus in vobis habitat, fuit meũ ministerium efficax virtute Christi. Si vero non habitat in vobis profecto reprobi estis. Verum quia tales censeri non vultis, fateamini oportet meum ministerium virtute Christi fuisse armatũ. Obseruetur hic oppositio immediate contrariorũ, nempe fidelis & reprobi, Si enim quis fidelis est, reprobus iure dici nequit, & contra qui reprobus est, nequaquam fidelis pronunciabitur, sine contrariorum confusione. Sed quomodo Corinthij se poterant tentare & examinare an essent in fide? Duplex probandi regula est. Vna interior, Altera exterior. Interior est Spiritus sanctus, qui fert testimoniũ spiritui nostro quod filij Dei sumus. Nam dũ Spiritus sanctus fidẽ efficit in nobis ad prædicationem

rbi, veramque pœnitentiam operatur per agnitionem IESV CHRISTI, atq; in corde nouos motus congruentes legi DEI excitat, dicitur perhibere testimonium spiritui nostro. Exterior regula est vita innocens, & pium sanctumq; propositum, adeoq; bona conscientia & perpetua quædam pœnitentia. Prior regula & interior quia latet, testimonio indiget exterioris. Nam qui exteriori caret, non est quod de interiori glorietur.

At spero vos cognituros esse, quod nos non simus reprobi.

Suam innocentiam testatur adducto Corinthiorum testimonio, qui ex vita & doctrina ipsius poterant cognoscere qualisnam esset, vt enim ipsi nobis noti sumus ex cordis affectione. Ita alijs ex operum effectione innotescimus.

Opto autem apud Deum, ne quid mali faciatis, non quo nos probati appareamus, sed vt vos quod honestum est faciatis. nos vero veluti reprobi simus.

Quia externi honesti mores & abstinétia ab omni iniuria testantur de hominũ interna pietate, Optat Paulus vt à malo abstineant. Vt autem hoc non interpretarentur Pseudoapostoli, ac si id ideo optaret Paulus, vt inde probaretur ipsius ministerium quam fuerit efficax, Dicit se id non optare sua gratia, sed illorum potius salutis caussa, interea non morans si Pseudoapostolorum iudicio reprobus videatur. Fieri enim solet, vt qui vere pij sunt, à Pseudoapostolis habeantur pro reprobis. Hoc Pauli exemplum imitentur verbi ministri.

Non enim possumus quicquam aduersus veritatem, sed pro veritate.

Ratio dicti à proprio potestatis Apostolicę. Potestas quam nos Apostoli à Christo habemus, non ad illustrãdam nostram gloriam, sed ad veritatem Christi confirmandã pertinet. Nam vt signa apostolatus nostri tantum ad Euangelij certitudinẽ referenda sunt: Ita nos eius potestatis prędicatores sumus, & non autores. Verum qui aduersus veritatẽ Euangelij aliquid tentant, & qui se extollere per alienam volunt potestatem, non virtute Christi recte vtuntur, sed sathanæ potius auscultant. Notetur quousque se extendat potestas Ecclesiastica: Et quod non hominibus alligata sit, sed ministerio, quod per homines infirmos & impotentes exercet Christus.

Gaudemus enim cum nos infirmi fuerimus, vos vero potentes sitis.

Ætiologia est, quod sui apostolatus potestatem ad veritatem Dei referat, & non ad suam propriam virtutem declarandam. Apostolus gaudet de Corinthiorum potentia, quam ex cognitione Christi consecuti erant, & interim agnoscit suam infirmitatem. Igitur non se spectat, sed veritatem Dei, vt ea apud Corinthios permaneat. Imitemur & hoc Pauli exemplum quilibet in sua vocatione.

Hoc vero etiam optamus, vestram scilicet integritatem.

Vno verbo hic exprimit quid quęrat in tota hac Epistola, nimirum vt sint integri, hoc est, vt recte sentiant: quæ sentiunt, recte velint: & quæ volunt, recte agant. In his enim sita est integritas & perfectio Christiana in hac vita. Est autem κατάρτισις restitutio alicuius rei luxatæ & corruptæ in integrum, vt suis partibus ordine & loco suo collocatis res integra & incolumis sit.

Propter hoc hæc absens scribo, ne præsens seueritate vtar secundum potestatem quam dedit mihi Dominus in ædificationem non in destructionem.

Hæc comminationem pœnæ habent, nisi resipiscant Corinthij, quasi diceret: non libenter vellem vti mea potestate vos castigando. Idcirco hæc scribo, vt vos emẽdetis & restituamini in integrum, ne postquam ad vos venero, cogar vti mea seueritate. Obseruetur quod iurisdictio Ecclesiastica illa seuerior pertineat ad ædificationem cum totius corporis Ecclesiæ, tum eorum qui corripiuntur.

Quod superest fratres valete, perficiamini, consolationem habete, idem senti-

Valedictio cum exhortatione & promissione. Exhortatio summatim

te, in

te, in pace agite, & Deus charitatis & pacis erit vobiscum.

continet quicquid supra disputatum est in tota epistola, nimirum vt incrementa assumant pietatis, mutuo se consolentur quod charitatis est, sint concordes in doctrina & ament pacem & tranquillitatem, quibus virtutibus regnum Christi constat in hac vita. Promissio est, Et erit Deus pacis & charitatis vobiscum, quasi diceret, Deus cum amet pacem & charitatem aderit iuxta suam promissionem pacificis & mutuam charitatem amantibus.

Salutate vos inuicem osculo sancto.

10 Apud multas gentes symbolũ mutui amoris fuit osculum. Vnde Græcis φίλημα ab amore dicitur. Sanctum opponitur impudico & proditorio. Vide quæ notauimus de osculo ad Rom. vltimo. & in priore ad Corinthios.

Gratia Domini nostri IESV CHRISTI, & charitas Dei, & communicatio Spiritus sancti sit cum omnibus vobis, AMEN.

Hæc fausta precatio continet summam doctrinæ Euangelicę, & expresse trinitatem personarum agnoscit. Deinde etiam personarũ singularum actiones in salutis negocio monstrat. Summa doctrinæ est, quod gratia 20 Christi saluati simus. Opponitur enim gratia iræ Dei & damnationi. Trinitas personarum Pater, Filius, & Spiritus sanctus exprimitur, qui est vnus in essentia Deus, & trinus in personis. Actiones personarum propriæ in salutis negocio ita distinguuntur. Pater amat Iohan. 3. Filius nos sua gratia complectitur, tegens peccata nostra, & imputans nobis suam obœdientiam. Hæc amplissima beneficia nobis communicantur & obsignantur quando ad verbi prædicationem in nobis fides formatur, & cor noua luce accenditur: Quod fit operatione Spiritus sancti.

SPLEN-

SPLENDORE GENERIS, PIETATE ET VIRTVTE PRAESTANTI VIRO, DOMINO GEORGIO ROSENKRANTS SENATORI REGNI DANIÆ SAPIENTISSIMO, DOMINO DE ROSENHOLM, SVO PATRONO AC DOMINO, GRATIAM ET PACEM PRECATVR.

NICOLAVS HEMMINGIVS.

CVM PAVLVS APOSTOLVS ADHORTATVR, vt preces fiant pro regibus & alijs omnibus in eminentia conſtitutis, quo tranquillam & quietam vitam degamus in omni pietate & honeſtate, magnas ſanè res paucis verbis comprehendit. Non enim tantum docet in quem finem ordinarit Deus magiſtratum, verum etiam oſtendit quibus rebus cum magiſtratum ipſum, tum omnes pios potiſsimùm occupatos eſſe oporteat. Etſi autem tempore Pauli tot ferè erant Eccleſiæ hoſtes, quot erant magiſtratus: tamen inter ordinationem Dei & Sathanæ confuſionem permagnum eſt diſcrimen. Paulus igitur ipſum cõſilium Dei ordinantis gradus gubernatorum in mundo conſiderans, preces pro magiſtratu præcipit fieri, vt tandem veluti è graui ſopore excitatus magiſtratus cogitet ſe miniſtrum Dei eſſe, vt ea faciat quæ Deo grata ſunt & humanæ ſocietati ſalutaria. Ab hoc fine longè aberrant iſti, qui ocium, vtinam ocium tantùm, ſectantes, ſuſque deque ferunt quomodo reſpublica adminiſtretur: qui olim iuſto iudici rationem ſuæ adminiſtrationis reddent. Quare cuicunque magiſtratui pietas cordi eſt, is Paulum docentem audiat, ab eoq; diſcat in quibus occupari ipſum oporteat, modò diuinum illud munus ſibi commiſſum ritè adminiſtrare velit. Non fruſtra dictum eſt à domino: Ego dixi Dij eſtis. quibus verbis Dominus ſignificat diuinum eſſe officium quod gerit magiſtratus: in cuius rei teſtimonium illi ſuum diuinum nomen impertit. Ac ſi diceret: non veſtra potentia, non veſtra ſapientia, non veſtris conſilijs imperia conſtituuntur, retinentur, conſeruantur, & ſunt ſalutaria generi humano: Sed à me qui Rex ſum Regum & Dominus Sebaoth, vobis traduntur, per me retinentur, & propter me conſeruantur & ſunt ſalutaria. Ego enim ſum qui conſtituo reges: ego ſum qui do ſalutem regibus: ego ſum per quem vos reges regnatis: in cuius rei euidens teſtimonium vobis meum diuinum nomen communico, vt Dij appellemini. Cùm igitur Deus ornet magiſtratum ſocietate ſui nominis, ſeuerißimè poſtulat, vt huic ſanctiſsimo & auguſtiſsimo titulo factis reſpondeat. Non ergo Princeps aut magiſtratus vocem ATREI indigniſsimam homine imitetur, qui ait: Sanctitas, pietas, fides priuata bona ſunt, qua iuuat eant reges: Sed potius ſanctiſsimo Regi Ioſaphat obtemperet, qui ita à ſe conſtitutos gubernatores alloquitur: videte quid agatis, Non enim hominis exercetis iudicium, ſed Dei, & quodcunque iudicaueritis in vos redundabit, ſit igitur timor Domini vobiſcum, & cum diligentia cuncta facite. Non enim apud Dominum Deum noſtrum iniquitas eſt, nec perſonarum ac-

rum acceptio, nec acceptio munerum. Vtinam hæc admonitio locum haberet apud omnes qui magistratu funguntur, & Christiano nomine gaudent: certe minus esset tyrannidis, minus crudelitatis, nec tot miseri homines iniquis premerentur iudicijs.

Sed quænam sunt illa in quibus maximè pius magistratus occupari debet? Paulus quatuor ordine enumerat, dum iubet preces pro regibus, & ijs qui in aliqua eminentia constituti sunt fieri, vt tranquillam, inquit, & quietam vitam degamus in omni pietate, & honestate. Primum est igitur tranquilla vita: Secundum, quieta vita: (nam inter tranquillam vitam & quietam discerno) Tertium, pietas: Quartum, honestas.

Prima igitur cura magistratus erit vt tranquillam vitam degamus. Est autem vita tranquilla, cum totum reipublicæ aut regni alicuius corpus pace fruitur, & non infestatur ab externis hostibus. In hunc finem Deus magistratum potentia & armis munit, vt se hostibus, si quando tranquillitatem reipublicæ labefactare volunt, opponat. Nam tum demum iustum erit bellum, quando suscipitur religionis, legum & subditorum defensionis gratia. Quare magistratus qui hic stringit gladium in hostem, minister Dei est & bona conscientia hostem inuadere potest. Magistratus igitur qui Deum timet, sciat suum officium esse, vt vice Dei hostem repellat, quo subditis tranquillam vitam degere liceat.

Secunda cura magistratus erit vt subditi quietam degant vitam. Est autem vita ἡσύχιος hoc est quieta, cum singuli status & ordines, atque singuli homines propria agunt, & propria curant sine πολυπραγμοσύνη. Opponitur enim ἡσυχία, hoc est, quies curiositati: id quod satis liquet ex Pauli dicto: Contendite ἡσυχάζειν, hoc est, quieti esse, seu vt ipse se interpretatur, πράσσειν τὰ ἴδια, quod est res proprias agere. Agimus autem res proprias, quando singuli nostrum officium facimus, & nostrum statum honestè tuemur sine aliorum contemtu & detrimento. Quantus autem hic labor requiratur in magistratu, præsertim in tanta perturbatione omnium statuum, & tanta hominum peruersitate, non est difficile iudicare. Respublica lyræ haud dissimilis videri potest, & magistratus tibicini. Vt enim modulatio concinna, & varia soni suauitas lyræ percipitur, cum fidicen neruis increpet, singulosque aptè percurrat: Ita Harmonia concinna & suauis est reipublicæ, quando magistratus diuersos hominum ordines, qui instar neruorum sunt, quosque intra suos limites continet, ac ita legibus temperat, vt vnicuique debitum temperamentum adhibeatur. Contrà verò si fidicen neglecta chordarum proportione lyram percusserit, sonus editur ingratus & insuauis: Ad eundem planè modum si ordines hominum diuersi in republica sibi permittuntur, nihil profectò est insuauius, nihil perniciosius. Si igitur fidicini probro vertitur, quando parum aptè chordas in lyra resonare facit, multò magis dedecori erit magistratui, si legibus & prudentia singulos ordines hominum in republica nō moderatus fuerit: ita vt sit debita quædam proportio: sine qua nullus concentus, hoc est, concordia esse potest. Eodem pertinet illorum sententia, qui rempublicam cantui ex multis sonis diuersis constanti, & magistratum musico moderatori cantus comparant. Vt enim in cantu cùm plures soni & diuersi aptis proportionibus ordinantur, harmonia auditu iucunda nascitur: Et contrà cùm imperitus musicus sonorum proportiones non rectè moderatur, nihil inamœnius esse potest: Ad eundem modum cum plures ordines hominum, vt senatorius, equester, & plebeius (hos enim Cicero numerat) mutuis officijs socientur, seruata cuiusq; ordinis dignitate, suauissima redditur humana societas. Contrà verò vbi vnus ordo hominum plus æquo euehitur, & reliqui nimium deprimuntur, fieri non potest vt incolumis sit humana societas: Sed metuenda est perniciosa

quædam

quędam dissonantia, quam tandem sequetur misera corporis totius reipublicæ dilaceratio. huc ergo magistratus sua consilia cõuertet, vt debita ordinum hominum in republica seruari proportio possit. Hoc quàm difficile sit factu experiuntur, qui rectè imperare didicerunt. Hic enim concentus & ordinum harmonia non conseruatur sine singulari sapientia & prudentia magistratus. Nam non omnes in officio retinentur vno eodemque modo. Alij enim beneficentia, alij honoribus, alij pœnis magis flectuntur. Quare veteres rectè sensisse puto, qui tribus rempublicam conseruari dixere: εὐεργεσίᾳ, τιμῇ καὶ τιμωρίᾳ. Porrò vbi magistratus seu princeps hunc statuum seu ordinum hominum in republica ordinauerit concentum, ad singulos se conuertet, studebitque vt singuli quieti sint & propria agant, faciantque quæ officij ratio & vocatio postulare videtur: idque vel ex præscripto legum, vel ex dicto magistratus, qui viua quædam lex est. Hic proinde constitutis singulorum artificiorum inspectoribus (quos Athenienses ἐπισκόπους appellarunt) curabit vt absit in artificibus impostura, vt iusta sit emtionis & venditionis ratio. quod vbi non fit, paulatim respublica ad ruinã tendit. Nam quando permittitur auaris, vt ipsi suis rebus imponant precium, statim æqualitas euertitur, sine qua societas humana conseruari non potest. Quod de artificibus dixi, etiam intelligi volo de diuitibus, qui prouentus suos annuos vendunt. His si permittitur suis mercibus imponere precium, magna sequentur incommoda. Rem vno saltem declarabo exemplo. Diues aliquis vino aut frumento abundans quærit emtorem, qui forte statim precium soluere non potest. Hîc emtor vt fauorem diuitis redimat, aut alia commoda consequatur, emit carius, quàm pro ratione prouentuum anni res emi posset. Quid hic fit? alij audientes quod iste tanti vẽdiderit suum vinum aut frumentum, seu quicquid aliud esse potest, imitantur exemplum in totius reipublicæ certissimũ damnum. Hîc si magistratus non cohercet legibus tales publicos fures, quietem suorum subditorum non quærit, sed sinit vt alios alij iniquè opprimant. Quod ne fiat oportet in republica beneconstituta æstimatores constitui, eosque pios & iustos, qui non vnius ordinis hominum rationem haberent, sed totius reipublicę & omnium partium eius æqualem curam, vt seruetur æqualitas.

Tertia cura magistratus erit religionis. Etsi autem religionis cura prima & pręcipua est cẽsenda: tamen ideo eam in tertium locum reiecit Paulus, quia hæc finis esse debet tranquillæ & quietæ vitæ, atque adeo totius societatis humanæ: Sicut piè cecinit Stigelius & vir & Poëta optimus:

Vtque alios alij de relligione docerent,
Contiguas pietas iußit habere domos.

Itaq; præclarè Pythagoricus quidam dicebat, regem debere esse bonum στρατηγὸν, καὶ δικαστὴν, καὶ ἱερέα, hoc est, imperatorem, & iudicẽ, & sacerdotem. Hanc ob caussam regibus Israël cura conseruandæ religionis commissa est. Ita enim ait Dominus Deus: Cum autem sederit Rex super solium regni sui, scribet sibi Deuteronomiũ legis huius in volumine Libri, accipiens exemplar à Sacerdotibus Leuiticæ tribus, & habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba & ceremonias eius, quæ in lege præcepta sunt, nec eleuetur cor eius in superbiam super fratres, neque declinet in partem dextram aut sinistrã, vt longo tempore regnet ipse & filij eius super Israël. Sed quid opus est multis in re manifesta? hoc igitur sciat magistratus, Si non religionis conseruandæ & propagandæ curam habuerit, fidem abiecit & est infideli deterior. Nam si is, iuxta Pauli sententiam, qui vnam familiam negligit, fidem abnegauit, quid dicendum est de illo qui tot domorum, tot prouinciarum, tot Regionum curam abiecit? Nec se iustè excusare potest, qui dicit se corpora & facultates subditorum conseruare, eaque

curare

curare quę pertinent ad hanc ciuilis consuetudinis incolumitatem. Nam hoc perinde esset ac si pater se suo functum officio diceret, Si liberorũ corpora benè saginaret, neglecta potiori educationis parte, quæ est educare liberos in timore & correptione Domini: quam partem qui negligit, à Paulo Apostolo Ethnico deterior pronunciatur. Si enim bonus Princeps pater patriæ censetur, debet profectò suis subditis paterna officia inter quæ Primum & maximum est Dei gloriam propagare inter subditos, vt non solum viuant, sed vt beatè feliciterque viuant. Quod sanè fieri non potest, nisi summa religionis
10 cura fuerit. Hæc cura in multis sanctis Regibus & Principibus effecit, vt & scholas pias erigerent, & pios Doctores alerent, qui essent interpretes verbi Dei & informatores eorum qui postea Ecclesijs pastores præficerentur, & vt alia, quæ sunt plurima, exempla prætereamus, domesticis cõtenti simus. Christiernus primus eius nominis, Daniæ, Noruegiæ & Sueciæ Rex ante annos 84. hanc Haffniensem Academiam erexit, hoc consilio, vt esset veluti officina quædam in qua formarentur ingenia & mores eorum qui postea in Ecclesia Dei custodes doctrinæ essent. Et quamuis eo seculo vera religio Paparum superstitionibus tantum non oppressa fuit, tamen laudandum est studium pij
20 Regis qui fecit quantum in se fuit. Hunc secutus est filius Rex Ioannes & nepos Christiernus secundus, qui quantum ad Academiæ nostræ conseruationem attinet, etiam meruerunt suam laudem: Etsi adhuc Papalibus tenebris omnia plena erant. Hos secutus est Fridericus Primus, qui vt pacis studiosus erat: Ita etiam Patronus & defensor fuit piorum ministrorum verbi. Nam hoc rege regnante latius sparsit se doctrina Euangelij, quæ à tenebris vindicata Vuitebergæ ad alias quoque nationes cito transuolauit. Et quia difficilius fuit in principio superstitionem Papisticam penitus abolere, fecit pius Rex quod potuit, & aduersus iniustam vim defendit eos qui puræ religionis elementa in
30 his regnis tradiderunt. Fridericum primum secutus est Christiernus tertius, qui statim in initio suæ gubernationis cogitauit de reformandis Ecclesijs, Ac omnium primum, ordinatis Episcopis pijs & doctis in omnibus Diœcesibus, erexit hanc Academiam Haffniensem ferè collapsam, & magnis sumtibus accersiuit homines doctos, qui religionem & alias honestas artes & disciplinas docerent. Huic successit Fridericus secundus sanctissimi patris vestigijs insistens. Nã & huius potissima cura est, vt conseruetur puritas doctrinæ in Scholis & Ecclesijs. Hęc pars officij magistratus non solum ad summum magistratum pertinet, sed etiam ad singulos suo ordine, atque adeo ad patresfamilias quoque. Nam si cultus Dei finis est & conditi humani generis, & redemti, ne-
40 mo non videt omnium interesse cultum Dei promouere pro viribus. Sed habita vocationis cuiusque ratione.

Quarta cura magistratus erit honestatis, hanc enim Apostolus pietati subiungit. Nam à pietate vera honestas dependet. Vocabulum σεμνότης quo Paulus vtitur duo complectitur. Nam & omne officij genus inter homines, & honestam quandam morum grauitatem significat. illud locum habet in mutuis hominum commercijs, ne quid turpiter aut indecorè aut flagitiosè fiat: Hæc reuerentiam suauitate morum hominibus conciliat. Quàm sit autem necessaria vtraque virtus in humana societate, ex eo patet, quod vitia cum his pugnantia humanam societatem turpissimè commaculent. Quare rectè secun-
50 dus finis tranquillæ & quietæ vitæ à Paulo statuitur hæc honestas, quæ & in omni officij genere versatur, & reuerentiam quandam in moribus & singularem grauitatem postulat. Huc ergo magistratus incumbet vt post religionis curam hanc honestatem tueatur. Sed quomodo hoc magistratus efficiet in tanta morum corruptione? Lege, exemplo, pœna. Lege prohibeat iniusta, vt fraudes in commercijs, & turpitudinẽ in moribus, & præcipiat honesta, vt

candorem & morum grauitatem. Exemplo confirmet quod lege statuit, hoc est, ipse magistratus se ipsum statuat viuum omnis probitatis exemplar: Quod sanè multo efficacius est quauis lege. Verissimè enim dictum est à Poëta: Regis ad exemplar totus componitur orbis. Nam quod in regibus vident subditi, siue honestum sit, siue turpe, imitari gestiunt. Pœna castiget ex æquo honestatis contemtores, ex æquo castigationem ideo adhibendam iudico, quia si vni parcitur, & in alium sæuitur, iuxta vulgo notum versiculum, dat veniam coruis vexat censura columbos, vilescunt leges, contemnitur magistratus autoritas, laxatur disciplina, & mali occasionem securius peccandi inde accipiunt. Quare longè præstaret nullas leges ferre, quàm voluntatem legum non exequi. Hæc officij magistratus pars etiam requirit, vt magistratus iuuet ministros Euangelij ad conseruandam disciplinam, & castigationem Ecclesiasticam, tametsi enim distincta est pœna Ecclesiastica à pœna ciuili: tamen sine magistratus opera conseruari nequit disciplinæ Ecclesiasticæ iusta seueritas. Quare magistratus, si huic rei manum non adhibet, partem officij sui negligit, & facit opus Domini fraudulenter.

Hæc de partibus officij magistratus, clarissime vir, ideo exposui, non vt te doceam, qui pietate vera & magna eruditione excellis: Non vt te quasi cessantem stimulis excitem, qui magnam laudem apud omnes, qui te norunt, iusticiæ & æquitatis obtines: Sed potius, vt qui hæc lecturi sunt, tuo exemplo excitentur ad præstandum officium, hoc est, vt gubernatores rerumpublicarum singuli suo ordine cogitent seriò quid suum officium requirat, ne iusto iudici Deo aliquando iustas pœnas neglecti officij sint daturi. Nec Libertini, pessimum hominũ genus, sunt audiendi, qui prætextu libertatis Christianæ anarchiam & omnium scelerum impunitatem in mundum inuehere conantur. Non enim intelligunt miseri Christianã libertatem finitam esse, & intra certos limites claudi. Quemadmodum Paulus in hac nobili Epistola ad Galatas scripta luculentè docet. Nam & præcipit vt stemus in libertate parta sanguine Christi, & monet ne carni præbeamus occasionem libertatis prætextu. Quod si fecerimus libertate excidimus, & denuo serui peccati efficimur: iuxta hoc Domini dictum, Qui facit peccatum, seruus est peccati. Porrò commentarium hunc clarissime vir, in Epistolam Pauli ad Galatas, quæ continet præcipuas partes doctrinæ Ecclesiæ videlicet de iustificatione nostri coram Deo, de libertate Christiana, & de officijs Christianorum inter sese, sub tuo nomine in lucem emittere volui, vt aliquod signum gratitudinis erga te meæ extaret: qui mihi olim, dum vnà in florentissima Schola Vuitebergensi viximus aliquot annos, plurima beneficia contulisti: Quorum memoria perpetuò apud me manebit.

Rogo igitur vt hoc munus qualecunque, signum animi mei erga te, boni consulas, ac me solita beneuolentia complectaris, memor veteris nostræ consuetudinis & studiorum communium. Vale vir clarissime ac patrone obseruande vna cum castissima ac pijssima tua coniuge Dorothea Lange ex antiqua & nobili familia Langonum oriunda. Haffnia. Anno Domini 1564. Mense Octobri.

ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM PAVLI AD GALATAS.

10 VT EPISTOLAE HVIVS AD GALATAS SCRIPTAE FAcilior habeatur aditus, quatuor nobis in initio repetenda, & explicanda videntur. Primum, quis quantuſque ſit huius Epiſtolæ autor: vnde autoritas ſcriptionis dependet. Secundum, quæ fuerit ſcribendi occaſio: cuius obſeruatio ad tractationis ordinem rectè intelligendum permultum facit. Tertium, quis ſit ſtatus, ſeu quæſtio principalis: ex quo & genus cauſſæ cognoſcitur, & totius orationis conatus, hoc eſt, finis & ſcopus vltimus differentis apparebit. Quartum, quæ ſit methodus, ſeu quod idem eſt, quis ſit tractationis ordo: ſine quo diſputationis neruus nequaquã deprehendi poteſt. De his igitur quatuor, eo quo propoſita ſunt ordine, dicendum eſt.

20 DE AVTORE HVIVS EPISTOLAE.

Electum illud Dei organum Paulus Apoſtolus, neque ab hominibus, neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum verum Deum & verum hominem, immediatè ad Apoſtolatum vocatus (quemadmodum habet huius Epiſtolæ Epigrapha, & vocationis Paulinæ expoſitio in Actis Apoſtolicis capitibus 9. 13. 22. & 26.) autor eſt huius Epiſtolæ. Vnde haud obſcurum eſt, ſummam eſſe huius Epiſtolæ autoritatem. Non enim ſecus accipienda ſunt quæ hic promit Dei ſpiritus, per Paulum, quàm ea quæ ab ipſo Domino ſunt prodita. Quapropter omnia quæ continentur in hac Epiſtola atque in alijs Pauli ſcriptis eius 30 eſſe autoritatis ſciamus, vt in dogmatibus confirmandis & refutandis erroribus, tantum habeant robur, quantum vox Dei patris quæ de cœlo ſonabat. Vox enim Pauli nihil aliud eſt, quam filij Dei ſonus: quem Pater cœleſtis vult totum mundum audire iuxta illud: Hunc audite. Hinc igitur eſt, quod quicquid incidit in diſputationis alicuius tractatione apud Paulum, habeat pondus & robur ex Dei ſpiritu. Ex quo fit vt tam multiplex incidentium doctrinarum obſeruatio in Paulina lectione neceſſaria ſit. Nam dum vnam aliquam quæſtionem tractat Paulus, multa per occaſionem incidunt: quæ varias doctrinas, & admonitiones diligentibus lectoribus ſuppeditant. Quam ob cauſſam diligenter obſeruandum eſt inter locos proprios, hoc eſt, eos quos ex propoſito tractat Apoſtolus, & locos incidentes: qui per occaſionem inferuntur, ne confuſio diſcentium ingenia pertur- 40 bet, ac properantes remoretur. Quod de ſcriptis Pauli dixi, id etiam intellectum volo de Moyſis, Prophetarum, & Apoſtolorum concionibus. Nam & hi omnes teſtimonium diuinum habent, quod Chriſti verbum afferant.

DE OCCASIONE.

Occaſione ſcriptionis obſeruata rectius intelligetur quæſtionum ordo, & orationis œconomia. Hanc autem ſcribendi occaſionem habuiſſe Paulum, & Theodoretus te- 50 ſtatur, & ipſe contextus Epiſtolæ conuincit: Cum Paulus docuiſſet Galatas & veram Euangelij doctrinam de gratuita ſalute ſola fide obtinenda, & Chriſtianam libertatem, atq; aliò docendi gratia, vrgente Apoſtolatus munere, commigraſſet, quidam ex Iudæis credentes, adhuc tamen zelo erroneo paternarum legum occupati, perſuaſerant multis in Galatia fidelibus, recipiendos eſſe ritus Moſaicos, circumciſionem, ſabbatha, & neomenias, & falsò docuerant Euangelium nihil prodeſſe, niſi ſimul reciperentur ritus iſti Moſaici. Obtinuerunt autem iſtud apud Galatas hoc modo: Dixerunt, non oportere Paulo tantùm credere, qui nuper prodijt vnus ex Apoſtolorum diſcipulis, ſed Petro potius, Ioanni, Iacobo &c. qui ab ipſo Chriſto triennium edocti non prohibuerunt ritus legales. Deinde addiderunt quòd ipſe Paulus ſuum Timotheum qui Græcus erat, circumcidiſſet. Tametſi autem verum fuit Apoſtolos permiſiſſe ritus Legales ad tempus, idque

propter infirmitatem hominum, præsertim Iudæorum qui conuersi erant ad fidem Christi: tamen Pseudoapostoli maligne abusi sunt ista permissione, & miserè inescabant ac fascinabant Galatas, ac si istos ritus requirerent Apostoli, vt qui ad iusticiá coram Deo consequendam facerent, ac si iusticia illa, qua coram Deo iustificamur, conflari deberet ex fide Christi, & obœdientia rituum legalium, tanquam ex caussis seu partibus.

DE STATV.

Status in hac Epistola principalis est, quod sine Legis operibus sola fide in Christum iustificentur credentes. Hoc statu confirmato stat & consistit huius Epistolæ conatus, seu finis, nimirum vindicatio libertatis Christianæ. Non enim aliud consilium Paulo fuit in hac Epistola, quàm vt contra Pseudoapostolos assereret Christianam libertatem, ne vlla portio legis obtineret gloriam illam, quæ soli filio Dei competit. Sic enim scriptum est: Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Deinde, est & alius status principali deseruiens: vnde & adiuuans status rectè dici potest: videlicet quod Paulus verus Iesu Christi sit Apostolus. Nisi enim hic status confirmaretur, reliqua reciperentur difficulter. Hinc iam genus caussæ principalis intelligitur esse διδασκαλικόν. vterque status, videlicet principalis & adiuuans coniecturalis est. Res enim à Paulo proposita à Pseudoapostolis negabatur. Paulus dicit se Apostolum Christi, affirmat fide iustificari homines sine Lege. Vtrumque inficiabantur aduersarij, ex qua contentione status nascitur. Verum Paulus vtriusque intentionis firmamenta colligit, de quibus in Exegesi videbimus.

DE METHODO ET TRACTATIONE.

Postquam occasionem, statum principalem, & conatum huius Epistolæ vidimus, facilius erit nunc tractationis ordinẽ inuestigare, & monstrare. Quia autem valdè puerilis admonitio est, Epistolæ partes (quæ sunt epigrapha, salutatio, tractatio, & valedictio) signare, satis erit hoc loco de tractationis ordine seu Methodo dicere.

Perpetuum dialecticorum præceptum est, vt cum quæstiones aliæ ab alijs dependeant, illæ priorem in tractatione sortiantur locum, quæ natura priores sunt, quibusque confirmatis, non parum iuuantur quæ sunt ordine posteriores. Paulus itaq; post Epigrapham & prooemium (in quo prooemio increpat Galatas, & eos accusat defectionis ab Euangelio quod ab ipso didicerant, & testificatur de Euangelio quod docuerat) vt conuincat suum Euangelium non esse humanum, quæstionem de sua vocatione tractat, Atque longa narratione se diuinitus vocatum ad Apostolatum commonstrat. Deinde principalis quæstio sequitur. Confirmata enim vocatione Apostolatus principalem quæstionem seu propositionem maiore cum autoritate & fide tractat, proponitque, non lege sed fide in Christum homines consequi iusticiam, idque facit iusta Methodo confirmatoria, ac subinde, vt fieri solet, id quod obijcere poterant turbatores isti de lege refellit, & vsum legis commonstrat, principali quæstione confirmata, infert quod potissimum quærebatur, vindicationem Christianæ Libertatis, in qua iubet eos stare, & non amplius seruitutis iugo implicari: vnde dilabitur ad hypothesin, & circumcisionem nequaquam recipiendam esse probat. Vnde rursus redit ad libertatem, monetque ne ea abutantur Galatæ. Post hæc subiungit Parænèses varias, quas ad tria capita reuocare licebit: videlicet vt fugiant carnis opera, vt ea quæ spiritus suadet faciant, vt proximi rationem habeant, cum omni animi beneuolentia, & officio. Hinc sequitur conclusio: in qua summam caussæ repetit Apostolus, cum admonitione, ne sibi amplius sint molesti. Postremo loco, Epistolam voto claudit. Atque ita apparet naturalem ordinem partium seruari in huius Epistolæ œconomia.

DE IMITATIONE PAVLI IN DOCENDO.

Paulus in omnibus suis scriptis inter docendum sæpissimè dilabitur in monitiones, reprehensiones, laudationes, minas, & consolationes, eas nimirum quæ sponte ex doctrina fluere videntur. Quod Pauli exemplum pij verbi præcones imitari debebunt.

bunt. Non enim extraneas, vel monitiones, vel reprehensiones, &c. adhibebunt, sed quas doctrinæ vis & natura sponte offert, has accommodabunt præsentibus auditoribus: quorum mores cognitos habent. Hanc docendi ratione Moyses, Prophetę, Christus, Apostoli (vt in ipsorum concionibus patet) secuti sunt: sine qua parum doctrina efficax erit. Tanta est enim humana segnities & tarditas, vt ad ea, quæ ad salutem spectant, nisi stimulis, impelli non possint.

DE MODO ENARRATIONIS HVIVS EPISTOLÆ.

10

In explicatione singulorum capitum huius Epistolæ à me hactenus vsitatū seruabo ordinem. Primum enim in summariam quandam comprehensionem totum caput contraham. Deinde ordinem, & partes capitis ostendam. Tertio exegesin vna cum obseruatione locorum propriorum & incidentium adijciam: quo vsus & Praxis rerum quæ traduntur conspiciatur.

CAPVT I.

20

Summa Capitis Primi.

Ego Paulus Christi Apostolus, vos Galatas, antea quidem rectè institutos, nunc vero à perturbatoribus quibusdam seductos verum Euangelium docui: adeo vt maledictum pronunciare ausim quisquis aliud docuerit Euangelium, quàm ego: qui non ab hominibus illud didici, sed per reuelationē Iesu Christi, quemadmodum mea testatur conuersio.

Ordo & partes Capitis Primi.

30

Post Epigrapham & salutationem sequitur exordium patheticum, in quo duo sunt: videlicet querela ob defectionem Galatarum ab Euangelio, quam querelam mox mollit translatione, & testificatio de Euangelio amplificata collatione & imprecatione. Post exordium sequitur narratio: cuius propositio est, Euangelium à Paulo prædicatū, non esse humanum. Hanc propositionem sequenti narratione confirmat. Nam in narratione ipsa plurima probabilia argumenta asperguntur, quæ omnia hoc fundamēto nituntur, videlicet quod Paulus sit verus Iesu Christi Apostolus, quemadmodū zelus legis Mosaicæ, & paternarum traditionū, subita conuersio per reuelationem Christi, vitæ institutum post conuersionem, & Elogium Ecclesiarum de Paulo. Hæc signa coniuncta diuinitus conuersum esse Paulum, & vocatum euidenter indicant. Verum ne mentiri videatur Apostolus, ad Dei testimonium prouocat.

40

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apostolus (non ab hominibus, neque per hominem, sed per IESVM CHRISTVM, & Deum Patrem, qui excitauit ipsum ex mortuis) & qui mecum

50 sunt omnes fratres.

In Paulinis Epigraphis hic seruatur ordo. Primo loco suum nomen ponit Apostolus. Deinde eos ad quos scribit nominat. Plerūq; magnificis Titulis suam vocationem extulit. Id quod à Paulo factum esse apparet ob tres potissimum caussas. Quarum prima est, vt suæ doctrinæ autoritatem conciliet contra Pseudoapostolorum calumnias. Secunda, vt hoc pacto confiteri se Christum, quem tū fere totus mundus persequebatur, palā faciat. Tertia, vt suo exemplo eos ad quos scribit ad confessionem Christi inuitet. Porrò in hac Pauli Epigrapha quatuor cōiunguntur. Primo enim loco nomen suum propriū ponit Apostolus. Deinde addit nomen officij. Huic subiungit modū vocationis ad officium. Tum mentionem facit fratrū quos socios scriptionis agnoscit. Nomen proprium Apostoli certificat Galatas de autore Epistolę. Signatio officij, autoritatē scribenti conciliat. Modus vocationis, præterquam quod auto-

ritatem scribentis commendat Galatis perstringit aduersarios, qui Pauli vocationem tan quam illegitimam calumniabantur. Mentio fratrũ, non solùm ostendit cõsensum doctrinæ, verumetiam declarat Catholicam esse doctrinam, quam Apostolus ipsis antea prædicauerat. Ex his colligantur sequentes loci. Primus & proprius de Apostolatu Pauli & ministerio Ecclesiastico, quod habet à Deo autoritatem. Secundus, quàm ardens studiũ esse debeat in verbi ministris propagandæ & defendendæ veræ doctrinæ. Tertius, cõfessio ministerij exemplo Pauli omnibus Euangelij ministris commendatur. Quartus, quod vocationis legitimæ ad functionem Ecclesiasticam conscientia in ministris Euangelij requiritur. Quintus, fratris appellatio fraternũ & amicabilem affectum docentiũ & discentiũ in Ecclesia, atq; adeo omniũ Christianorum docet. Exemplũ proinde Pauli proponendum est ministris Euangelij, quo moneantur non captandũ esse dominiũ in Ecclesia, sed vt potius se fratres agnoscant illorũ quos in ministerio socios habent. Porrò hoc loco tres modi vocationis ad ministeriũ Ecclesiasticum notentur, quorũ primus fit ab hominibus: secundus, per hominem: Tertius, per Iesum Christum, & Deũ patrem. Ab hominibus mittuntur interdum perturbantes ad turbandas Ecclesias, sicut tempore Apostolorum, à Iudæis incredulis factũ esse dubiũ non est. Per hominem, vt cum Paulus ordinat Titum, & Titus oppidatim presbyteros constituit: quæ vocatio legitima quidẽ est, & à Deo probatur, immò ab ipso Deo est: Licet per hominem, vt instrumentum Dei. Hanc vocationem mediatam, & generalẽ vocant. Per Iesum Christum, & Deum patrem qui suscitauit ipsum à mortuis. Hęc vocationis forma immediata & specialis dicitur, cæteris multò augustior, quæ maiorem etiam vocatis autoritatẽ conciliat. Per Iesum hominẽ adhuc mortalẽ, vocati sunt duodecim Apostoli: per Iesum omni ex parte immortalem vocatus est Paulus. Quare non inferior est vllo modo reliquis Apostolis. Cum igitur dicit Apostolus se vocatũ esse, nõ per hominem, sed per Iesum Christũ, non simpliciter negat Iesum esse hominem, sed à mortalitatis necessitate ipsum vindicat, vtpote suscitatum iam à mortuis, & glorificatũ: cum interim alij qui per homines vocantur, per mortales vocantur homines. Hoc annotandum duxi propter Stenckfeldiũ, & Eutychianos, qui fingunt humanã naturam Christi post ipsius gloriosam resurrectionẽ esse conuersam in Deitatẽ. De his tribus vocandi modis Augustinus hoc pacto loquitur. Qui ab hominibus mittitur, mendax est: Qui per hominẽ mittitur, potest esse verax, quia & Deus verax potest per hominem mittere. Qui ergo neq; per hominem neq; ab hominibus sed per Deum mittitur ab illo verax est qui etiam per hominem missos veraces facit: Hæc Augustinus.

Propter has tres formas vocationis est quarta, cum quis ambitiosè seipsum vocat, & intrudit in functionem Ecclesiasticam, per iniusta media. Verùm hæc vocatio nulli vnquam bene cessit. Ecclesijs Galatiæ. Ad quos scribit Apostolus breuiter signat, hic multa obseruatione digna occurrunt. Primum, ex eo quod Paulus seductas Ecclesias titulo Ecclesiarum dignatur, discendũ est contra Anabaptistas & Staphylum, non negandam esse Ecclesiã in eo cœtu in quo sunt hæreses, errores, & lapsus multiplices. Secundo, euidenter hinc colligitur, atque adeo ex tota Epistola, quod Ecclesia rectè prius instituta possit labi in errores, & seduci à falsis Prophetis. Vnde concluditur falsum esse illud Papale axioma, Ecclesia errare non potest. Donec quidẽ verbo Dei adhæret Ecclesia, & ductũ spiritus Christi sequitur, fatemur eam errare non posse, verum vbi exemplo Galatarum audierit vocẽ Pseudoapostolorum, in præcipitium errorum deijcitur. Nam posita vna falsa hypothesi, infinitæ ex ea cõsequuntur. Tertio, exemplum Galatarum, quos reuocat Paulus, euertit errorem Nouatianorum affirmantium lapsum omnem post agnitam gratiam esse peccatum irremissibile: Nam si hoc verum esset: Spiritus sanctus per Paulum Galatas turpissimè lapsos nequaquam ad pœnitentiam reuocasset. Quarto, quia Galatæ fuerunt Græci oriundi à Gallis, vnde & Gallogræci dicti sunt. Testimonium hic habemus & exemplum vocationis gentium ad Euangelium.

DE SALVTATIONE.

Gratia vobis & pax à Deo patre & Domino nostro IESV CHRISTO, qui dedit seipsum pro peccatis nostris, vt eriperet nos de præsenti seculo malo secundum voluntatem Dei & patris nostri, cui gloria in secula seculorum, Amen.

Apostolus suo more Epigraphæ salutationem subiungit, quæ continet summam Euangelij, quæ gratiæ & pacis vocabulis signatur. Hanc salutationẽ amplificat à caussis, idq; primum à principali efficiente, quam imperantem vocant, cum inquit: à Deo patre, ab ob-

ab obſequente, cum ait à Domino noſtro Ieſu Chriſto. A materiali, quæ eſt huius Domini traditio in mortem pro peccatis noſtris, & à finali, quæ eſt liberatio à præſenti ſeculo malo, id eſt, à tyrannide diaboli, à peccati regno, atq; adeo ab omnibus peccatis & malis, quibus ob peccatum premitur humana natura. A primitiua, quæ eſt voluntas Dei noſtri, & patris adeo diligentis mundum, vt filium ſuum vnigenitũ daret. His cauſsis amplificata ſalutatio, clauditur gratiarum actione, quæ ad cauſſam finalem referenda eſt. Eſt enim diuinæ iuſticiæ & bonitatis gloria, finis ſalutis noſtræ quam offert Euangelium.

Porrò gratię & pacis vocabula apertius declaranda ſunt. gratię itaq; vocabulo ſignificatur fauor Dei, ſeu gratuita Dei erga nos beneuolentia, & eius effectus remiſsio peccatorũ, 10 donatio Spiritus ſancti, vita æterna, atq; adeo dona alia quæ nobis ex hac beneuolentia Dei donantur. Pacis nomine ſignificatur, non ſolum reconciliatio noſtri cum Deo, ſed etiam quæ reconciliationem ſequuntur, vt ſunt gaudium ſpiritus, tranquillitas conſcientiæ, atq; adeo omnia proſpera. Verum quia hæc gratia & pax non niſi fide apprehenduntur, tacite fidem ab ipſis Galatis requirit Apoſtolus. vt enim fundamentum gratiæ & pacis eſt voluntas Dei miſerentis & approbantis: Ita fides & terminus eſt quẽ iſta reſpiciunt, & inſtrumentum, quo recipiuntur. Huc aſſcribamus doctrinas & obſeruationes, quas nobis hęc ſalutatio ſuppeditat. Quarum prima eſt, quicquid nobis contingit proſperè, hoc totum proficiſcitur à Deo per Ieſum Chriſtum. Secunda, ſummaria comprehenſio Euangelicæ doctrinę in ſalutatione continetur, in qua cauſſæ ſalutis noſtrę omnes recitantur, quæ ex alijs 20 ſcripturæ locis illuſtrandæ ſunt. Tertia, Deus tuetur nos credentes & curam noſtri habet. eſt enim Deus noſter, & pater noſter per Chriſtum. Quarta, Chriſtianorum eſt gloriam Dei deprędicare, quoties in beneficiorum eius mentionẽ incidimus. Ex his omnibus confirmetur articulus iuſtificationis & remiſsionis peccatorum, cõfutentur gratiæ Dei hoſtes: admoneamur fidei & gratitudinis. Porrò præter ea quæ iam de Epigrapha & ſalutatione dicta ſunt, obſeruandũ eſt artificium Pauli, quo in pleriſq; ſuis Epiſtolis vſus eſt. Vt enim plerunq; in Epigraphis & ſalutationibus, ita hic ſemina quædã facit ſequentis diſputationis. Cum itaq; præcipuæ diſputationis partes ſunt quemadmodũ ſupra indicatum eſt, diſputatio de vocatione Pauli ad Apoſtolatum, & de vera iuſtificandi ratione coram DEO, Paulus in Epigrapha vocationis, in ſalutatione vero iuſtificationis argumentum & ſum- 30 mam ponit: quam ſummam poſtea, vt fieri ſolet, latius fundit, exponit, & comprobat.

DE EXORDIO.

Miror quod adeo cito transferamini ab eo qui vocauit vos in gratiã Chriſti in aliud Euangelium, quod nõ eſt aliud, niſi quidam ſunt qui turbent vos & velint inuertere Eu- 40 angelium Chriſti.

Propoſitio exordij ſumti ab occaſione ſcriptionis obiurgatoria. Obiurgat enim Galatas, vt ſupra admonui, ob defectionem ab Euangelio Chriſti. Eſt autem grauiſsima obiurgatio, quemadmodum ex incremento verborũ, quibus hoc loco vtitur Apoſtolus diligẽs Lector facile animaduertit. Primũ enim eos translatos ſeu trãſpoſitos miratur, quod leuitatis fuit. Nõ enim ſolidis rationibus conuicti, ſed blandis pſeudoapoſtolorũ verbis veluti ſtipulæ flatu leuis auræ translati ſunt. Hoc exaggerat à circũſtantia tẽporis, dum inquit, adeo cito. Huc accedit iniuria perſonæ facta, à qua eos translatos conqueritur. Ab eo, inquit, qui vocauit vos in gratiam Chriſti, id eſt, in regnũ Chriſti, vbi ſola Chriſti gratia dominatur. Exaggeratur & hoc, cum addit eos translatos in aliud Euangelium, ſcilicet, quam Chriſti, quod tamen non eſt aliud, niſi turbatorum quorundam malitia & conficta contra Euangelium Chriſti impoſtura. Porrò, ne ipſo obiurgationis impetu Galatas prorſus deijciat, ſed magis ad pœnitentiã excitet, obiurgationem mollit translatione partis cul- 50 pæ in aduerſarios, dum inquit, quod non eſt aliud niſi quidã ſint, qui turbent vos & velint inuertere Euangeliũ Chriſti. Hinc iam extruamus doctrinas vtiles ad Eccleſiæ ædificationem. Prima, officium fidelium pręconum verbi eſt non ſolum recta & vera docere, verumetiã ceſſantes & deficientes ſerio obiurgare, iiſq; ſceleris ſui atrocitatẽ ponere ob oculos, vt, agnito errore, pœnitentia emendentur & ſalui fiant. Secunda, non ſolum culpandi ſunt qui alijs per falſa dogmata autores ſunt ruinæ, verumetiam illi qui ſe ineſcari blanditijs im poſtorum ſinunt. Tertia miſcere legem cum Euangelio, addere opera tanquam partem iuſtificationis gratiæ Chriſti, eſt inuertere ſeu vertendo immutare Euangeliũ Chriſti: quo ſane ſacrilegio nullũ maius eſſe poteſt: cuius ſacrilegij omnes ſunt rei quotquot vllam, vel

minimam iuſticiæ Chriſtianæ, qua iuſtificatur homo coram Deo, portionē legi aut vllis operibus aut meritis humanis attribuunt. Quarta, quanta ſit miniſterij verbi dignitas ex eo claret, quod gratia Chriſti ſit eius obiectum, ad cuius participationem per miniſterium verbi inuitamur. Quinta, conſcientijs maxima conſolatio proponitur, dum ſtatuunt concionantis vocem Chriſti vocē eſſe, ſicuti & ipſe Dominus ait, Qui vos audit, me audit, Qui vos ſpernit me ſpernit. Sexta, oſtenditur hic quod vocatio ad Euangelium Chriſti, ſit plane gratuita: vt quam nulla merita præcedant. Septima, Pſeudoapoſtolorum ſtudium eſt Eccleſias turbare, & inuertere Euangelium Chriſti: idq; in hunc finem vt Chriſti regno euerſo palatia Sathanæ erigantur.

Verum, etiamſi nos, aut Angelus de cœlo euangelizet vobis, præter id quod euangelizauimus vobis, anathema ſit. Vt antea diximus, & etiam nunc iterum dico: ſi quis vobis euangelizet præter id quod accepiſtis, anathema ſit.

Altera pars exordij, quæ eſt Antitheſis propoſitionis obiurgatoriæ, & teſtificatio Pauli de Euangelio quod docuerat Galatas. Hanc teſtificationem, vt ſupra dixi, amplificat collatione & imprecatione, vt ſit numeroſior & vehementior oratio. Eodem pertinet conduplicationis ſchema. Repetit enim eandē teſtificationem eiſdē penè verbis. Huiuſmodi conduplicationes vehementer ſolent excitare auditorū animos ad rei propoſitæ ſeriā cogitationem, & æſtimationem. Porrò quo nitatur fundamento hęc ſancta Pauli Parrheſia & teſtificatio videamus. Nititur autē, vt tota ſequens narratio oſtendit, hac ratione: Quicunq; prædicat aliud Euangelium, quàm vnicū Euangelium Chriſti, pro Anathemate habendus eſt. Quicunq; prædicat aliud Euangeliū quàm quod ego Paulus prædicaui, prædicat aliud Euangeliū quam Chriſti. Ergo quicunq; prędicat aliud Euangeliū quā quod ego Paulus docui, pro anathemate habendus eſt. Maiorem probat conſenſus verę Eccleſiæ. & ſanguis piorū Martyrum inde vſq; ab Abel. Vnicum enim Euangeliū Chriſti catholica Eccleſia ſemper agnouit. Maiorē proinde vt confeſſam omittit Paulus. Minor, quæ eſt κειμένον, ſequenti narratione, quę de vocatione Pauli inſtituta eſt confirmatur. Nam vbi probatum fuerit Paulum à Chriſto edoctum & vocatum eſſe ad Apoſtolatum, nullus amplius dubitabit Euangelium à Paulo prædicatum eſſe Chriſti Euangelium: ſicuti copioſius ſuo loco dicemus. Hîc enim ſatis eſt teſtificationis Paulinæ fundamentū nudè & dialecticè propoſuiſſe, quo nerui argumentationis Paulinæ, & conſiliū Apoſtoli apertius conſpiciantur. Cæterùm doctrinæ quas hic Pauli locus ſuppeditat hæ ſunt præcipuæ. Prima, maieſtas Euangelij Chriſti adeoq; verbi Dei nobis in Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis traditi tanta eſt, vt nulli dignitatis titulo, nulli naturæ cedat. Secunda: quam abominabile ſit Chriſti Euangeliū, quod vnicū eſt, adulterinis additamentis contaminare, indignatione Pauli, imprecationis vehementia, extremo conuitio, & eiuſdem geminatione, iudicatur. Tertia, vt immota certitudo & ardens ſtudium in præconibus verbi ad vindicandam doctrinæ autoritatē exemplo Pauli requiritur, ita fides inconcuſſa eiuſdē doctrinę in auditoribus eſſe decet: adeo vt nullis qui aliud docent ob ſanctitatis, excellentiæ aut ſucceſsionis titulū fidem adhibeant: Sed potius pro anathemate habeant, quemadmodū hic diſertis verbis mandat ſpiritus Chriſti in Paulo. Quarta, hinc luce clarius apparet non ſuſpiciendos eſſe veluti columnas Eccleſiæ, & ſucceſſores Apoſtolorū eos, qui hodie iſtis titulis ſuperbiunt. Nā ſi conferas iſtos ſeductores cū Pſeudoapoſtolis, quos hoc loco perſtringit Paulus, multis ſane modis inuenietur Papiſtæ peſtilētiores quibuſuis Pſeudoapoſtolis. Quid enim nunc faciunt Papiſtæ aliud, quam vt varijs tormentorum generibus tollant de medio eos, qui hoc à Paulo prædicatum Chriſti vnicum Euangelium docent, vt flumine ſanguineo Martyrū curſum Euangelij intercludant. Quare nō ſecus deteſtemur Papiſticā doctrinam, quam ipſiſsimam ſerpentis vocem, qui noſtros primos parentes in Paradiſo decepit. Vt autē anathematiſmus Pauli plenius intelligatur, nōnulla de vocabulo anathematis ſubijciam. Virtute enim huius vocabuli intellecta, pōdus Paulinæ teſtificationis magis elucebit. Non eſt autem ſimplex huius vocis vſus, nec Paulus eam ſine peculiari tropo ad vſum ſuum tranſtulit. Dicitur autē anathema ab ἀνατίθεσθαι, id eſt, à ſuſpendendo, & ſignificat proprie anathema ornamentū ſuſpenſum ad parietes, ornatus gratia. Hinc anathematica σκεύη, dicuntur vaſa quæ ornatus cauſſa habentur: vt ſunt lebetes, vaſa argentea, ſtannea, & huiuſmodi. Homerus libro viceſimo primo Odyſſeæ per Metaphoram vſus hac voce anathematis. Ita enim ait, μόλπη καὶ φόρμιγγι τὰ γάρ τ' ἀναθήματα δαιτός. Hic poeta cantum & citharam conuiuiorum anathemata eſſe, hoc eſt, ornamenta ſeu oblectamenta pronunciat. Verum à prima ſignificatione translatū eſt vocabulum ad

donaria

donaria promiſſa, perſoluta, & ſuſpenſa in templis idolorum: quemadmodū eſt apud Platonem in quarto de legibus pagina 544. προσομιλεῖν δεῖ τοῖς θεοῖς καὶ εὐχαῖς καὶ ἀναθήμασι, hoc eſt, deos accedere oportet votis & anathematis. Apud Ariſtophanem in Pluto. τοῦτο ἀναθήσων ἔρχομαι πρὸς τὸν θεὸν, hoc eſt, hoc anathema ſuſpenſurus veniam ad Deum. Deinde quia huiuſmodi donaria dicata idolis Deo abominabilia fuerunt, atq; ideo deſtinabantur internecioni, factū eſt, Metalepſi Hebraica, vt nomine anathematis ſignificaretur res Deo abominabilis, diris imprecationibus deuota, & ob id deteſtanda, vt quæ adeo polluta ſit & à Deo damnata, vt niſi tollatur è medio, totæ reſpublicæ magnis calamitatibus puniantur. Vnde & Græci Hebræum חלם vertunt anathema, vt Ioſuæ ſeptimo & ſæpe alias. Hinc itaq; admoneantur contaminatores Euangelij Chriſti, quod ſint anathemata, id eſt, Deo abominabiles, & execrandi, atq; à Deo prorſus ſeparati. Admoneantur quoq; pij quanto ſtudio fugere eos deceat huiuſmodi anathemata, ne incurrant in pœnas grauiſsimas, ſi attigerint hęc anathemata, hoc eſt, ſi colluſerint cum hoſtibus Euangelij. Huc illud Iohannis pertinet: Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, ne recipiatis eum in domum & aue ei ne dicatis. Nam qui dicit ei ſalue communicat operibus eius malis.

Nunc enim vtrum homines an DEVM ſuadeo? aut quæro hominibus placere? Nam ſi adhuc hominibꝰ placerem, Chriſti ſeruus non eſſem.

Præoccupatio eſt, per quam diluit obiectionem aduerſariorum, qui ambitione & ſtudio captandi fauoris apud homines, Paulum in gratiam hominū prędicare criminabantur. Senſum in hunc modum dialectica forma efferre poterimus, ita vt medius terminus ſumatur ex criminatione aduerſariorū, obijcientiū Paulo, quod accommodaret ſe hominibus fauoris captandi gratia, & ambitione, atq; ideo prædicaret placentia. Qui ſtudet ſe accōmodare hominibus, in gratiā hominum loquitur: & qui ſtudet ſe accommodare Deo, in gratiam Dei loquitur. Ego Paulus non ſtudeo me accommodare hominibus ſed Deo. Tanti enim facio Euangeliū Chriſti, vt omnes pro anathemate habeam, quotquot Euangeliū Chriſti humano fauori & doctrinis hominum poſtponunt. Quare me nequaquam in hominū, ſed in Dei tantum gratiam loqui manifeſtum eſt. Hic eſt ſimpliciſsimus verborū Pauli ſenſus, obſcurior quidem propter ambiguitatē Gręci ſermonis, quem noſtra lingua reddi poſſe in hunc modum exiſtimo: Tall ieg nu menniſken till wild heller gudt? Eandem ſententiā repetit cum addit: Aut quæro hominibus placere an Deo: Prius deſtruit euidenti ſigno, vt ponat poſterius. Si, inquit, hominibus placuiſſem, id eſt, placere ſtuduiſſem, Chriſti ſeruus non eſſem, ſed potius manſiſſem in Iudaiſmo, in quo magis hominibus & pluribus etiam placere potuiſſem. His iā ſubijciamus doctrinas quas præſens locus ſuppeditat. Prima, præco diuini verbi gloriam Dei tanquam vnicum ſcopum ſibi præfixum habere debet: cum, quouis ambitioſo affectu & ſtudio gloriæ propriæ neglecto, tum fauore hominū & approbatione mundi cōtemtis. Nam vt cogitatio gloriæ Dei puram veritatem retinere ſuadet: ita ambitionē & φιλοτιμίαν deprauatio doctrinæ comitari ſolet, fit enim plerumq;, vt ad docētis affectū torqueatur doctrina, atq; ita veritas amittatur. Secunda, Nullus ambitioſus, & venator gratiæ hominum poteſt Chriſti eſſe ſeruus, hoc eſt, idoneus Euangelij prædicandi miniſter. Tertia, ne quis hoc loco Pauli abutatur, obſeruetur Regula Hieronymi qui ſic ait: Si fieri poteſt, vt pariter Deo & hominibus placeamus, placendum eſt & hominibus. Sin autem non aliter placemus hominibus, niſi Deo diſpliceamus, Deo magis quam hominibus placere debemus.

EXPOSITIO VOCATIONIS PAVLI AD APOSTOLATVM.

Notum autem vobis facio fratres quod Euangelium euangelizatum à me non eſt ſecundum hominem. Neque enim ego ab homine id accepi, neque edoctus ſum, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti.

Propoſitio expoſitionis vocationis Pauli ad Apoſtolatum eſt: Euangelium à me prædicatum non eſt humanum. Hanc propoſitionem breuiter per ſeiunctionem & poſitionem cauſſarum confirmat. Vt enim negat ſe ab homine accepiſſe aut didiciſſe Euangelium: Quare humanum eſſe nequit, ita affirmat ſe idem per reuelationem IESV CHRISTI accepiſſe ac didiciſſe: vnde diuinum eſſe relinquitur. Hic obſeruandum primum eſt: vt Euangelium Chriſti nō eſt ab homine profectum: Ita neq; hominum decretis aut ar-

aut arbitrio subiectum est: vt temeritas humana posit illi addere aut detrahere quicquã, nedum totũ tollere. Deinde etiam hinc firma ratione colligitur diuinitas Christi, quemadmodum supra admonuimus in Epigrapha. Si enim Paulus non accepit Euangelium ab homine sed à Christo: Profecto testatur Paulus Christum non tantum hominem esse, verum etiam Deum.

Audiuistis enim aliquando conuersationem meam in Iudaismo, quod supra modum persequebar Ecclesiam Dei, & eam vastabam, & proficiebam in Iudaismo supra multos coæquales in genere meo, cum vehementiore studio tenerer traditionum paternarum.

Expositio est vocationis Pauli ad apostolatum, quæ tota eo spectat, vt probet κρινόμενον syllogismi, quo nititur testificatio Pauli: Nimirum quod verum CHRISTI Euangelium docuerit Paulus. Vt autem narrationem hanc distinctius intelligamus, diuidamus eã in tres partes: videlicet in acta Pauli ante conuersionem: in vocationem cum suis caussis, & circumstantijs: & in acta sequentia conuersionem. Deinde singulas partes quæstioni, de qua hîc controuertitur, applicemus, vnde futurũ est, vt argumẽta, quæ in ipsa latent, se veluti in examen proferant. Prima pars narrationis cõtinet acta Pauli ante conuersionem, quorũ ipsos Galatas testes appellat. Exponit enim qualis fuerit ante conuersionem ad fidem idque per enumerationem. Primo enim loco vitæ genus exprimit, videlicet Iudaismum. Deinde qualem in eo vitæ genere se gesserit declarat, nimirum quod zelo Iudaismi persecutus sit Ecclesiã Dei: quod profecerit in Iudaismo supra multos æquales in genere suo, quod tenaciter adhæserit traditionibus maiorum suorum. Sed de his plura videantur in Actis Apostolicis capite nono & decimo, Item ad Philip. tertio. Sed quomodo hæc applicabimus quæstioni? Cum Paulus tanto zelo Iudaismi fuerit concitatus, vt persecutus sit Ecclesiam DEI, vt suos coæquales in Iudaismo superauerit, vt tenacissimus fuerit traditionum paternarum, profecto fieri non potuit vt adeo subito humano consilio inde auelleretur. Quare id diuinitus factum esse dubitandum non est. Doctrinæ quas suppeditat hic locus hæ sunt, prima αὐτοπροσωπογραφία Apostoli commendat nobis sedulam diligentiam in nostra vocatione, & vitæ genere præstandam. Donec enim Paulus suæ vitæ genus Deo probari arbitrabatur, totus in hoc fuit. vt suam vocationẽ ornaret. Secunda, zelus Pauli constantes nos esse & pertinaces verbi monet, ne circumferamur quouis vento doctrinæ. Tertia, quod Iudaismus & Pharisaismus non posint stare cum Euangelio Christi. Idem iudicium erit de Monachismo & Papismo, qui non minus aduersatur Euangelio Christi, quam olim Pharisaismus.

SECVNDA PARS NARRATIONIS.

Quando autem placuit Deo qui segregauit me ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam, reuelare filium suum per me, vt euangelizarem inter gentes.

Secunda pars narrationis continens vocationem Pauli ad ministerium verbi cum suis caussis. Hanc partem retexere placet vt omnia distinctius recitata perpendantur exactius. Primo itaque loco εὐδοκίαν Dei, hoc est, approbationem & beneplacitũ Dei quo Deus ipse destinauerat Paulum, vt esset ὄργανον electum ad prædicandum Euangelium inter gentes. Secundo loco segregationis meminit, qua Paulus destinatus erat muneri Apostolico antequam natus fuit. Tertio loco vocationem addit gratuitam, qua videlicet Paulus solenniter vocatus est ad Apostolatũ ab ipso Filio Dei. Quarto finem vocationis suæ addit, nimirum vt reuelet Filium Dei. Quinto modum reuelationis filij Dei definit esse prædicationẽ Euangelij. Hęc si quæstioni propositæ applicentur, eam euidentissime confirmãt, nimirũ quod vocatio Pauli sit diuinitus facta. Atq; ideo doctrina ipsius non sit humana sed diuina, non habeat hominẽ autorẽ, sed Deũ ipsum. Porrò præterquam quod vocatio Pauli, & doctrina his verbis cõprobetur, obseruentur hæ doctrinæ insigniores. Prima, immensa misericordia Dei obseruanda est, qui adeo clemens & φιλάνθρωπος existit, vt etiã ex hostibus suis maximis nõ solum multos ad pœnitentiã reuocet, sed etiã nõ paucos deligat, vt sint eximia ὄργανα in ipsius Ecclesia. Secunda, vocatio ad ministerium Euangelij, vt est gratuita: ita nequaquam fortuita iudicanda est, sed decreta potius à Deo antequam nasceremur. Tertia, monemur admiranda Pauli conuersione, vt non desperemus de hostibus & persecutoribus Euangelij ante extremum halitum.

tum. Quarta, monemur exemplo Pauli vt vocanti Deo per Ecclesiam nos subijciamus, Deumque inuocemus vt nobis in vocatione nostra assistat.

DE TERTIA PARTE NARRATIONIS.

Tertia pars narrationis sequitur quæ continet acta Pauli secuta conuersionem, quæ acta naturali ordine exponuntur prolixe vsq; ad finẽ fere secundi capitis, vbi principalem quæstionem aggreditur. Verum quia hæc narrationis pars prolixior est, eam in certa membra distinguam. Ac primum eam actorum partem quæ in textu huius primi capitis conti-
10 nentur & clauduntur decem & septem annorum spacio, exponam, & in quinq; partes digeram, videlicet in primum triennium, & profectionem Pauli Hierosolymam versus visendi Petri gratia, in narrationis confirmationem, in profectionem Syriæ & Ciliciæ, & in testimonium Ecclesiæ Iudaicæ de Pauli conuersione & doctrina. Has quinq; partes rursus retexã in minores particulas, vt vis huius exegeticæ probationis intelligatur clarius: Quæ omnia eo spectabunt, vt singula seorsim, & omnia simul ostendant & cõuincant Paulum Euangelium non ab homine sed ab ipso Iesu Christo didicisse.

DE PRIMO TRIENNIO.

20 Statim non contuli cum carne & sanguine, neque redij Hierosolymã ad eos qui ante me fuerunt Apostoli, sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum.

Hic textus continet primi triennij Pauli post conuersionem, in quo particulæ sunt quatuor. Prima, quod mox vbi conuersus sit non contulerit cum carne & sanguine, id est, non adhibuerit in consilium carnem & sanguinem, hoc est, vllos homines: sed soli Christo vocanti obtemperauerit: quod factum clare testatur, Paulum Euangelium suũ diuinitus accepisse. Aliâs enim tempore opus fuisset ad discendum, & in tam arduo negocio suscipiendo vltro citroq; cum amicis conferẽdum fuisset. Cæterum hic scrupulus suboritur explicatione dignus. Actorum nono aperte dici-
30 tur voce filij Dei ad Paulum, prostratum in itinere ad Damascum: Surge & ingredere ciuitatem, & dicetur tibi quid oporteat te facere. Deinde Ananias baptizauit Paulũ, & solenni ritu manus ei imposuit. Hic autem dicitur quod non contulerit cum carne & sanguine, & supra quod immediate à Deo sit vocatus. Verum hęc minime inter se pugnant. Nihil enim obstat quo minus & per se Christus illum docuerit immediateq; ad Apostolatum vocauerit, & ordinandi ministerij caussa hominis opera sit vsus Christus in Paulo ordinando & approbando. Vocabulum προσανατίθεσθαι, quo hic vtitur Apostolus, significat consultare cum aliquo de negocio suscipiendo vel non, & pendere ex alicuius consilio quod Paulus hic nequaquam se fecisse affirmat (tametsi baptismate in Ecclesiã receptus, & impositione
40 manuum Ananiæ inauguratus sit ministerio: ad quod diuinitus erat vocatus) sed statim prouinciam Euangelicam sibi diuinitus demandatam suscepit. Secunda particula est, neque, inquit, redij Hierosolymam ad eos, qui ante me fuerant Apostoli. His verbis docet quod ab Apostolis non didicerit Euangelium: quos ne consuluit quidem an deberet prouinciam demandatam suscipere nec ne. Atque ita hæc secunda particula hypothesis est superioris atque adeo expositio. Tertia particula continet profectionem Pauli in Arabiam. Quarta reditum in Damascum propagandi Euangelij gratia. Hoc vehemens studiũ Pauli, hæ difficiles profectiones, vt vocationem Pauli diuinam esse haud obscure subindicant: Ita exemplum proponendum est pijs ministris verbi, quo incitentur ad similem pro ratione vocationis suæ diligentiam præstandam: Nec absterreantur minis & persecutionibus
50 quas constat Paulum grauissimas subijsse in istis primi sui triennij profectionibus, dum apud barbaras gentes & idololatras Euangelij semina iecit.

DE PROFECTIONE HIEROSOLYMAM VERSVS.

Deinde post annos tres redij Hierosolymam vt viderem Petrum, & mansi apud eum dies quindecim, alium aũt ex Apostolis non vidi nisi Iacobum fratrem Domini.

Hæc expositionis pars cõtinet profectionem Pauli Hierosolymam versus, & finem profectionis, videlicet, vt videret Petrum, & res gestas, in suo ministerio apud gentes, illi narraret.

(Hoc

(Hoc enim proprie ἱστορῆσαι ſignificat) & id quod accidit Paulo Hieroſolymis nimirũ quod commoratus ſit apud Petrum dies quindecim, ac ex alijs Apoſtolis neminẽ viderit præter Iacobum fratrem Domini, id eſt, conſanguineũ ſecundum carnem. Prima particula indicat conſenſum Pauli cum Eccleſia Chriſti quæ erat Hieroſolymis. Secunda ſignificat quod quemadmodum non diſſenſerit Paulus à reliquis Apoſtolis: ita nihil ab eis didicerit. Non enim aſcendit ad primarium Apoſtolum Petrum diſcendi cauſſa, ſed vt ipſum inuiſeret reſque à ſe geſtas ipſi narraret. Tertia ſummam concordiam in doctrina Euangelij Paulo cum Petro fuiſſe indicat. Sed quo hæc? Indicia ſunt certiſsima Paulum non Euangelium ab vllo homine didiciſſe ſed eſſe doctum potius diuinitus. Deinde exemplum Petri & Pauli admonebit pios miniſtros verbi de mutuis officijs, vt ſe inuicem foueant, conſolentur, ament, & ſint ſuis auditoribus quaſi ſpeculum mutuæ amicitiæ & concordiæ. Huc illuſtrãdi gratia referatur Pſalmus de concordia: Ecce quam bonum & quam iucundum, &c. Et exemplum transferatur ad omnes ſtatus, Eccleſiaſticum, politicum, & œconomicum.

DE CONFIRMATIONE NARRATIONIS.

Quæ autem ſcribo vobis, ecce coram Deo non mentior.

Quia ea quæ iam expoſita ſunt clare indicant vocationem Pauli eſſe diuinam, ſi modo à Galatis recipiantur. Ideo addit Apoſtolus eorum confirmationem à teſtimonio Dei. Deum enim ſuæ vocationis teſtem appellat. Porrò quia de loco communi iuriſiurandi in enarratione Epiſtolæ Iacobi copioſe à me dictum eſt, eo remitto lectorem.

DE PROFECTIONE PAVLI IN REGIONES SYRIAE ET CILICIAE.

Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ.

Hæc pars commendat etiam diligentiam Pauli in noua ſua functione, & eodem pertinent quo ſuperiora, videlicet, vt teſtentur vocationem Pauli ad Apoſtolatum diuinam eſſe, adeoque verum Chriſti Euangelium eſſe quod prædicat.

DE TESTIMONIO ECCLESIAE IVDAICAE.

Eram autem ignotus facie Eccleſijs Iudææ quæ erant in Chriſto, ſed ſolum audierant: qui perſequebatur nos aliquando, nunc Euangelizat fidem, quam quondam vaſtabat, & glorificabant in me Deum.

Hoc teſtimoniũ quatuor membra continet. Primum indicat quod Paulus ab Eccleſia Iudaica nihil didicerit. Quomodo enim ab eis diſceret quos non vidit. Secundum teſtatur veram eſſe ſuperiorem narrationem: videlicet quod Paulus perſecutus ſit Eccleſiam Chriſti ante conuerſionem. Tertium teſtimoniũ Eccleſiæ Iudaicæ eſt, videlicet quod Paulus conuerſus ſit diuinitus, atque adeo ipſius vocatio ſit legitima. Quartum euentum habet, videlicet quod Eccleſię Chriſti quę erant in Iudæa propter Pauli conuerſionem glorificabant Deum. Vnde conſenſus doctrinæ Pauli & catholicæ Eccleſiæ Chriſti clare cognoſcitur. Porrò loci quos præbet perſecutio & conuerſio Pauli antea notati ſunt. Nunc tantum officium piorum obſeruetur eſſe, Deum prædicare ob felicem curſum Euangelij, & ei gratias agere quoties ex hoſtibus Eccleſiæ aliquos conuerti ad fidem audiuerint.

CAPVT II.

Summa Capitis Secundi.

Vt conſenſum ſummum inter ſe & alios Apoſtolos Hieroſolymæ fuiſſe exponit Apoſtolus: Ita An-

Ita Antiochenam inter ſe & Petrum controuerſiam narrat: Vnde dilabitur in propoſitionem principalem: videlicet quod homo fide abſq; operibus iuſtificetur. Atq; hæc propoſitio definitio eſt Euangelij Chriſti quod Paulus ſe prædicaſſe teſtatur.

Ordo & partes Capitis Secundi.

Principium huius ſecundi capitis cum fine primi ordine hiſtorico cohæret. Nam vt acta ſua ſummatim, quantum quidem ad ſuum inſtitutum facere videbatur vſq; ad finem decimiſeptimi anni à conuerſione ſua proſecutus eſt Paulus: ita hic addit ſequentia acta, & primum quid Hieroſolymis egerit: quo mandato diuino profectus eſt. Deinde quid Antiochiæ geſtum ſit, quomodo illic cum Petro de vindicanda Chriſtiana libertate concertauerit: vnde commode ſuo more dilabitur in principalem propoſitionem de iuſtificatione hominis coram Deo. Quam propoſitionē breuiter, ſed euidentibus argumentis vſque ad finem huius capitis confirmat: Sunt ergo tres principales partes huius capitis. Quarum prima eſt expoſitio geſtorum Pauli, poſtquam ſecundo à conuerſione ſua Hieroſolymam redijſſet. Secunda controuerſiam Petri & Pauli continet, quæ eſt generis iudicialis. Tertia definitionem Euangelij Ieſu Chriſti habet, videlicet quod Euangelium Chriſti ſit doctrina annuncians credentibus gratuitam iuſtificationem abſq; operibus legis ſola fide accipiendam. Hanc partem methodo confirmatoria tractat quæ conſtat propoſitione, confirmatione, & confutatione, & extenditur vſq; ad finem quarti capitis.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ACTA PAVLI HIEROSOLYMÆ poſt ſecundum reditum à conuerſione.

DEINDE poſt annos quatuordecim rurſum aſcendi Hieroſolymam vna cum Barnaba aſſumto ſimul & Tito.

Hoc eſt, interiectis quatuordecim annis à deceſſu meo à Hieroſolyma in regiones Syriæ & Ciliciæ, exacto primo triennio poſt meā conuerſionem, rurſus aſcendi Hieroſolymam adiunctis ſocijs itineris Barnaba Iudæo & Tito Græco. Porrò in actis Pauli Hieroſolymæ, poſtquam eo ſecundo redijt à conuerſione, plura ſunt obſeruāda membra: quę ſingula quidem ſeorſim, & omnia coniunctim non parum momenti habent ad eam quæſtionis partem, quæ erat controuerſa, confirmandam. Primum membrum eſt quod iam attigimus, videlicet quod Paulus aſcenderit Hieroſolymā adiunctis ſibi ſocijs itineris Barnaba & Tito. Hos ſane ſibi adiunxit tanquam teſtes ſuæ doctrinæ & geſtorum in Syria & Cilicia, vt, ſi quod (inquit Ambroſius) de eo haberent ſcandalum, horū teſtimonio tolleretur. Diſcamus ergo hinc primum miniſtrorum verbi Dei eſſe, appellare ad teſtimonia eorū qui ſe audiuerunt, ſi quando de eorum doctrina controuerſia moueatur. Deinde miniſtri verbi atq; adeo omnes pij diſcant exemplo Pauli citra nationum & perſonarum diſcrimina omnes ex æquo complecti, qui iuxta eandem pietatis regulam viuunt, vt qui ſint eiuſdem fidei domeſtici ſub vno patrefamilias Deo, & communi mediatore Domino noſtro IeſuChriſto.

Aſcendi autem iuxta reuelationem.

Hoc ſecundum membrū eſt, quod vt cauſſam profectionis Pauli Hieroſolymam verſus mandatum Dei per reuelationem ſpiritualem fuiſſe indicat, ita Pauli vocationem & doctrinam nouo teſtimonio Spiritus ſancti confirmat.

Et contuli cum ipſis Euangelium quod prædico inter gentes.

Tertiū membrum eſt, quod finem profectionis Paulinæ habet: videlicet vt conferret cum ipſis Apoſtolis de Euangelio quod prædicauit inter gentes. Hæc collatio non inſtituitur Pauli gratia, qui ſatis ſpiritu Chriſti in Euangelio edoctus fuit: ſed partim, vt Apoſtoli ſcirent vanas eſſe oblocutiones Pſeudoapoſtolorum, qui mētiebantur Paulum diſſentire à doctrina Apoſtolica, Partim vt factioſi homines corā conuincerentur, & vt oſtenderetur Pauli doctrina conuenire cum doctrina cęterorū Apoſtolorum. Concordiam proinde pacem & profectum Euangelij ſpiritus Chriſti per profectionem Pauli quærit. Obſeruandum exemplū, quod non

modo miniſtris verbi proponendum eſt, verumetiam omnibus pacis & concordiæ principem amantibus Ieſum Chriſtum.

Priuatim autem cum ijs qui erant in precio.

Quartum membrum cum quibus cõtulerit Euangelium ſuum Paulus, aperit. τοὺς δοκοῦντας vocat Apoſtolos ipſos per Antonomaſian: Quod autem non ſubterfugiat Paulus Apoſtolorum iudicium, conſenſum in doctrina coarguit. Quod exemplum monet nos vt parati ſimus ad reddendam doctrinæ noſtræ rationem, ſi quando id vlla neceſsitas poſtulauerit.

Ne quo modo in vanum currerem aut cucurriſſem.

Quintum eſt membrum neceſsitatem collationis Pauli cum Apoſtolis continens. Nec hoc intelligi debet relatione Pauli, quaſi incertus adhuc eſſet qui magnis laboribus iam decẽ & ſeptẽ annos prædicauerat Euangeliũ, ſed relatione ſimplicium & infirmorum quos conabantur Pſeudoapoſtoli auellere à doctrina Euangelij quod Paulus ipſis prædicauerat, mentientes eum ab Apoſtolis diſſentire. Exemplum hoc rurſus commonefacere debet miniſtros Euangelij, vt non ſolum recta doceant ipſi, Verumetiam vt Pſeudoapoſtolorum ora obſtruant: ne imbecillibus & infirmis ſint occaſio defectionis ab Euangelio. Deinde currẽdi vocabulũ, quo ſignificatur vſitata ſacris literis Metaphora prædicatio verbi, monet miniſtros Euangelij non vocari ad ocium & voluptates, ſed ad curſum, hoc eſt, diligentiam & induſtriam præſtandam in ſua vocatione, facit & hæc Pauli ſedula diligentia ad quæſtionis robur.

Sed neq; Titus qui mecum erat, Græcus cum eſſet coactus eſt circumcidi.

Sextum membrum eſt, argumentum euidens defenſæ doctrinæ Pauli cõtinens. ſi enim circumciſio, vt Pſeudoapoſtoli nugabantur fuiſſet neceſſaria ad iuſtificationem, nequaquam Paulus obtinuiſſet in iſto certamine Titum, qui Græcus erat, non circumcidendum fuiſſe. Sed quare Apoſtolus non patitur circumcidi Titum qui antea Timotheum circumcidi permiſit? Multæ ſunt cauſſæ. Primum enim id factũ eſt ne putaretur circumciſio neceſſaria eſſe ad ſalutem. Deinde ne Pſeudoapoſtoli hoc exemplo aduerſus Paulũ abuterentur apud gentes, in calumniam doctrinæ Pauli. Tum vt ederet exemplũ Chriſtianæ libertatis. Neq; erant Pſeudoapoſtoli parcendi, vt infirmi: ſed contemnendi, vt obſtinati. Quando autem infirmitas poſtulabat, factus eſt Paulus omnibus omnia, vt omnino aliquos ſeruaret. 1. Cor. 9 Quod igitur permiſerit Timotheum circumcidi, infirmitatis credentium inter Iudæos rationem habuit: Sed quod Titum defendit non circumcidendum eſſe, libertatis Chriſtianæ fuit: quam aduerſus obſtinatos defendere oportebat. Doctrina ergo hic obſeruetur de diſcrimine infirmorum & obſtinatorum. Illis parcendum eſt, ad ædificationem: His nihil largiendum quo Chriſtiana libertas incolumis ſeruetur.

Sed propter obiter ingreſſos falſos fratres, qui ſubintroierant ad explorandum libertatem noſtram, quam habemus in Chriſto Ieſu, quo nos in ſeruitutem adigerent, quib. ne ad horam quidem ceſſimus, per ſubiectionem, vt veritas Euangelij permaneret apud vos.

Septimum hoc membrũ eſt, continens cauſſam principalẽ collationis Pauli cum cæteris Apoſtolis. Hanc cauſſam teſtatur eſſe vindicationem Chriſtianæ libertatis, cuius rei rationem aſsignat cum ait: Vt veritas Euangelij permaneret apud vos, id eſt, vt euincerem me verum vobis prædicaſſe Euangelium. Hic primũ Pſeudoapoſtolorum ſtudia obſeruemus, quos Paulus παρεισάκτους vocat, id eſt, ſubreptitios, vt qui per dolum ſe ingerant, & callide ſe inſinuent, ventris & inanis glorię gratia: Quod ſane propriũ eſt aſſentatorum, & delatorum. Aſſentatione enim fauorem popularẽ ſibi concilient, delatione vero aliorum famã denigrant, vt ipſi ſoli magni videantur. Additur & hic finis quem propoſuerunt ſibi Pſeudoapoſtoli, ad explorandum, inquit, libertatẽ noſtram quam habemus in CHRISTO IESV, vt nos in ſeruitutem redigant. Vtitur autem hic Paulus valde ſignificanti voce κατασκοπῆσαι. Eſt enim hoſtium, qui clam quidem quærunt quid agant aduerſarij, atq; inde modũ perdendi eos venãtur: tametſi aperte aliud prætendunt, ſimulantes amicitiam. Ad eundem modũ Pſeudoapoſtoli quærunt viã abolendi Euangelium, & vaſtandi Eccleſiam Dei: qui tamen voce ſe iactant Euangelij patronos eſſe, & pro-

& propugnatores: quo possint facilius, quod volunt, hoc est, fideles in seruitutem redigere, eneruata aut prorsus sublata Christiana libertate. Proponatur pijs exemplum Pauli nihil largientis istis seductoribus, vt diligenter attendant quid agant aduersarij, quem habeant scopum, cum sua figmenta magnificis titulis commendata Ecclesiæ Christi obtrudere conantur.

Ab ijs autem qui videbantur esse aliquid.

Octauum membrum est per quod respondet calumnijs pseudoapostolorum, qui Paulum tanquam vnum ex discipulis Apostolorum aspernabantur, atque adeo ipsum longe Apostolis cæteris inferiorem mentiebantur, vt ita Pauli autoritas minueretur, & doctrina ipsius veniret in contemtum apud gentes. Sed Paulus contra, se non discipulum Apostolorum sed Christi pronunciat. Affirmat enim se nihil ab Apostolis didicisse. Hoc exemplum Pauli non arrogantiam in pijs verbi ministris gignet, sed potius monebit, vt doctrinam quam diuinitus accepit Apostolus ipsi discant, magnificiant ac Ecclesiæ Dei proponant, non sinentes se ab ea vlla Sophistica auelli.

(Quales aliquando fuerint nihil mea refert, personam hominis Deus non accipit.)

Nonum membrum est parenthesi includēdum. Estq; anticipatio. Nam postquam Paulus se nihil ab Apostolis accepisse aut didicisse dixisset, posset aliquis obijcere, nihilominus Paulum inferiorē esse cęteris Apostolis, quos Christus in tantum honoris gradum euexit. Huic obiectioni ita respōdet Paulus: Non moror qualesnam sint Apostoli, aut quales aliquando fuerint. Nam cum Deus ipse in iudicio non vult personarum acceptionem, neq; ego in iudicio & censura de religione volo Apostolis cedere. Par enim est officium, par dignitas, illi à Christo ad Apostolatum vocati sunt, ego ab eodem & vocatus & doctus sum. Hic locus primum sanctam quandam in præconibus verbi παῤῥησίαν cōmendat, ne videlicet, dum de religione agitur, cedant personarū dignitati, ne moueantur vllis eminentiæ titulis, sed sint potius tenaces verbi, quod recte didicerunt, & quam nacti sunt functionem, ne contemnant: præsertim cum sciant se œconomos esse mysteriorum Dei, quæ inuertere homini fas non est. Deinde, quemadmodum hic locus fortissime militat contra opinionem particularitatis & indignitatis, & cōtra abusum doctrinæ de prædestinatione: (Pater enim cœlestis omnes homines amat, misit filium quem vult ab omnibus audiri.) Ita requirit fidem & timorem ab omnibus. Huc pertinet dictum Petri, Acto.10. In veritate comperi quod DEVS non sit personarum acceptor, sed in omni gente qui operatur Iusticiam acceptus sit illi. Personæ nomen hoc loco, vt in alijs consimilibus metaphorice significat quicquid foris patet & in oculos hominū incurrit, seu personalem ex conditione aliqua rationem, siue illa sit vilis & abiecta, siue illustris & suspicienda sine timore DEI. Vel vt clarius dicā, persona est qualitas qua aliquis ab alio differt, siue in animo, siue in corpore, siue in rebus externis sine vera sanctimonia. Ita nō docti aut rudis, nō senis aut iuuenis, non serui aut domini, non clari aut obscuri, non nobilis aut ignobilis, non diuitis aut pauperis, non Iudæi, aut Græci personæ respectus est apud Deum. Hoc igitur recte obijcit Paulus pseudoapostolis qui externam prerogatiuā quandam in Apostolis Domini suspiciebant, nulla veræ caussæ ratione habita. Non enim hic confert Paulus pietatis & sanctimoniæ gradus, sed tantum se cum Apostolis, quantum ad externam faciem attinet, comparat. In qua externa facie detenti fuerunt pseudoapostoli.

Mihi enim qui videbantur esse aliquid nihil contulerunt.

Decimum membrum cuius sensus est hic: Apostoli nihil mihi contulerunt consilijs suis & doctrina. Nam postquam exposuissem Euangelium quod doceo inter gentes, viderunt quod nihil perfectius, nihil absolutius haberent ipsi, quare satis testantur Apostoli & doctrinæ consensum & Apostolatus parem functionem.

Sed econtra, cum vidissent mihi concreditum esse Euangelium preputij, quemadmodum Petro circumcisionis (nam qui efficax fuit in Petro ad Apostolatum

Vndecimum membrum est, quod fœdus societatis inter Paulum & Apostolos, primarios continet: cuius fœderis præcipua caussa notatur eadem officij ratio, & æqualitas: quam

circumcisionis, efficax fuit etiam in me apud gentes) cumque cognouissent gratiam mihi datam, Iacobus & Cephas & Iohannes, qui videbantur columnæ esse, dextras societatis dederunt mihi & Barnabæ.

confirmat à pari caussa. Nam quemadmodum Petrus ita Paulus per se prorsus inutilis fuit ad tantam suscipiendam prouinciam. Quare vtrunque eadem Dei virtute & efficacia æquale officium accepisse cõmemorat. Huc accedit gratia & donũ exercendæ demandatæ prouinciæ, quod donum in Paulo agnouerunt cæteri Apostoli. His igitur caussis moti Apostoli fœdus societatis ineunt cum Paulo. Sed quid hæc? Validissime concludunt intentionem Pauli, nimirum, quod quemadmodũ sit diuinitus vocatus ad Apostolatum, Sic verum Euangelium inter gentes docuerit. Habet autem hæc ratiocinatio vim ex duplici loco, videlicet à pronunciatis. Nam ipsi Apostoli Paulum parem sibi in officio agnoscunt, & à signo euidenti, nimirum quod Apostoli & Paulus fœdus societatis inierint. Porrò loci qui se hic offerunt hi sunt. Primus, ministri Euangelij vt dona Dei in se inuicem agnoscere, ita propterea se inuicem amplecti & amare debent. Secundus, fœdus Apostolorum concordię stimulos addit ministris Euangelij, vt concordibus animis & doctrina regnum Christi promoueant.

Vt nos in gentes ipsi vero in circumcisionem.

Duodecimum membrum de partitione laboris in officio Apostolico. Hoc membrum vt idem quod superiora probat, ita commendat nobis similem in partiendis laboribus industriam.

Tantum vt pauperum memores essemus, in quo & diligens fui vt hoc ipsum facerem.

Decimumtertium membrum est, euidenter conuincens Paulum nihil ab Apostolis didicisse. Nã hoc solum (postquam Paulus exposuisset Apostolis suam doctrinã quam prædicauerat inter gentes & initum esset fœdus societatis partitis laboribus) vt pauperum curam haberẽt actum est inter illos, ex quo sequitur Paulum nihil didicisse ab Apostolis. Doctrina hinc summa necessaria extruatur. Exemplum enim Pauli & aliorum Apostolorũ monet ministros verbi, vt post curã quam habent in tradenda vera religione, summo studio incumbant: quo pauperibus præsertim pijs prospiciatur. Habet enim Ecclesia multos pauperes, quos Deus vult aliorum facultatibus subleuari.

ANTIOCHENA CONTROVERSIA.

In principio exegeseos huius capitis distinxi acta Pauli quæ in hoc capite recitantur in duas partes, in res Pauli gestas Hierosolymę, videlicet post exactos decem & septem annos à conuersione, & in Antiochenam controuersiam. Hactenus de priori parte dictũ est: sequitur posterior nimirũ Pauli cum Petro Antiochiæ habita cõtrouersia. Controuertitur aũt hic inter Paulum & Petrum maxima de re, nimirũ de Christiana libertate: sine qua Euangelium Christi purum retineri nequit. Vt autem hanc controuersiam apertius & distinctius intelligamus, hæc excutienda sunt: quæ sint huius controuersiæ partes, quæ partium membra, quid quæstioni conferant, & quid singula in se doctrinæ contineant. Seruat autem hic Apostolus iustæ narrationis artificium. Nam primo loco cõtractam narrationem in propositionis formam redigit. Deinde eandem exponit fusius naturali circumstantiarum ordine seruato, & exclusis omnibus quæ ad principalem quæstionem nihil facere videbantur. Sunt itaq; huius narrationis duæ partes principales, propositio, & expositio.

Cum autem venisset Petrus Antiochiam, palam illi restiti, eo quod reprehensione dignus erat.

Hæc est præsentis narrationis propositio, cuius tria sunt membra. Primum, quod PETRVS venerit Antiochiam, qua re commendatur ipsius diligentia in propagando Euangelio, nobis in exemplum pro ratione vocationis nostræ proponenda. Secundum, quod Paulus Petro restiterit, quæ res autoritatem apostolatus Pauli, & doctrinã nobis commendat. Nisi enim par fuisset autoritas, diuinus apostolatus, doctrina cœlestis, nequaquã Paulus primario viro inter Domini Apostolos se opposuisset. Hinc discant ministri Euangelij nemini parcere ob dignitatis ordinem: qui vel exemplo

vel

vel doctrina Christianam libertatem lædit. Verum interim caueant ne κενοδοξίᾳ, φιλαυτίᾳ & zelo intempestiuo id agant turbulẽtius, quod Christiana caritas & pax Ecclesiæ, agendum suadet modestius. Tertium quod dicat Petrum reprehensione dignum fuisse, quo indicat Paulus quid se mouerit ad resistendum Petro. Tametsi autem certum est Petrum plenum spiritu Dei in doctrina minime errasse, tamen vt factum Petri scandalo fuit gentibus, ita exemplum doctrinæ non parum nocuit. Sed de hac re in expositione latius. Obseruetur hoc loco quod maximi quiq; & præcipui viri in Ecclesia possint interdum labi & errare, quare seruetur Regula, quod nõ exemplis sed verbo reuelato nitendum sit, quoties de dogmatibus orta fuerit quæstio.

10

Nam antequam venissent quidam à Iacobo, cum gentibus comedebat.

Expositio est quam secundam præsentis narrationis partem feci: Exponitur enim controuersia Petri & Pauli: quam expositionem docendi caussa in quatuor membra diuidam. Quorum primum continet factum Petri. Secundum hypocrisin eiusdem. Tertiũ imitationem hypocriseos Petri. Quartum reprehensionem Petri. Cum enim ait vna cum gentibus sumebat cibum. Primum membrum recitatur, videlicet factum Petri. Petrus comedit cum gentibus, idq; recte fecit, vt quemadmodũ antea doctrina, ita nunc suo exemplo Christianã libertatem confirmaret. factum proinde Petri nequaquam culpandum est, sed laudandum potius, & 20 imitandũ pijs, vt simili libertatis Christianæ vsu alios ædificent & exemplo suo doctrinam confirment.

Cum autem venissent, subduxit & separauit seipsum, metuens eos qui erant ex circumcisione.

Secundum membrum est, in quo duo spectanda sunt. Primum genus facti, ad quod si respiciamus nihil forte castigatione dignum deprehendetur in Petro. Vt enim cum gentibus comedens libertatem Christianam confirmauit, ita se ab ijsdem subducens infirmitati Iudæorum consuluit. Noluit enim eos offendere exemplo, quos sciuit infirmiores esse. De- 30 inde considerandæ sunt in hac subductione circumstantiæ personarũ, & Christianæ libertatis legitimus vsus, quæ duo aliud requirebant à Petro. Gentes enim, quæ iam Pauli & Petri aliorumq; concionibus doctæ erant Christianam libertatem, cõfirmabantur eorum exemplo. Sed cum Petrus iam subduceret se à gentibus, postquã aduenissent quidem à Iacobo, Quid quæso poterant gentes aliud suspicari, quam se lactatas & deceptas fuisse? Vnde facile vel in contemtum totius doctrinę Euangelij labi poterant, vel in opinionem necessarij Iudaismi incurrere. Harum igitur gentium, vt recens plantatarum in Euangelio, & pro temporis conditionisq; gentis ratione infirmiorũ adhuc, rationẽ haberi oportuit potius, quam Iudæorũ, qui iam plurimis annis Euangeliũ audiuerant: quiq; nunc potius pro obstinatis quam pro infirmis habendi erant. Lapsus igitur Petri nõ ex malitia, sed errore, 40 & intempestiua συγκαταβάσει infirmitatis Iudæorũ natus, recte à Paulo reprehenditur. Exemplum etenim non parum nocuit. Atq; hoc tertium membrum est huius controuersię.

Et simulabant vna cum eo & reliqui Iudæi, adeo vt Barnabas simul abduceretur in illorum simulationem.

Ratio reprehensionis. Vt autem hæc rite intelligantur, & in vsum nostrum transferantur, Obseruanda est vna distinctio, & duæ Regulæ. Distinctio hæc est, discernendũ est inter imbecilles recte sentientes, & imbecilles errantes. Regula prior: recte sentientes, adhuc tamen infirmi, nequaquã sunt offendendi prætextu infirmitatis errantium. Contra hanc Regulam deliquit Petrus, qui maiorem rationẽ habuit infirmitatis errantium Iudæorum, quam infirmitatis recte sentiẽtium Ethnicorum. Exemplo enim destruxit, quod prius doctrina & exemplo ædificarat. Posterior: spectandũ quid bo- 50 ni quidq; mali sequatur ex vsu externo Christianæ libertatis. Hanc Regulã si Petrus fuisset secutus, nequaquam subductione sua & socios Iudæos, & gẽtes in simulationẽ abduxisset, maximo cum periculo Christianæ libertatis. Loci qui ex hoc textu petuntur aperti sunt. Primus, doctrina & exemplũ in ministris Euangelij requiritur. Secundus, cauendum ne exemplis nostris alijs simus scandalo. Tertius, quo quisq; in maiori dignitatis gradu constitutus fuerit, eo magis nocet exemplum, si quid delinquat. Quartus, libertas nostra vsurpanda est ad ædificationem, & confirmationem eorum qui in verbo recte instituti sunt.

Verum vbi vidi quod non recto pede

Quartum membrum est continens

incederent ad veritatem Euangelij, dixi Petro coram omnibus.

Diſputationem Pauli cum Petro: in qua tria ſunt ſpectanda, Occaſio, Quæſtio, Confirmatio. Occaſio fuit quod Paulus viderit eos non recto pede incedere ad veritatem Euangelij. Eſt autem recto pede incedere ad veritatem Euangelij, & recta docere, & moribus vitaq; Euangeliū exprimere. Non ergo recto pede incedit qui praua docet, nec recto pede incedit qui vera quidé docet, ſed vita & moribus ſeu exemplo à veritate Euangelij alios auocat. Ponitur aūt veritas Euangelij pro vero Euangelio, Enallage Hebræis vſitatiſsima. Recti pedis Metaphora notat & claudicationem Petri, aliorumq; in Euangelio, & indicat quis ſit conſtituendus terminus curſus miniſtrorum verbi, nimirū veri Euangelij propagatio & defenſio. Deinde Spiritus ſanctus clare hic indicat omnes illos à vero Euangelio aberrare qui humanas traditiones Euangelicæ doctrinæ tanquam additamenta quædam adijciunt.

Quæſtio ſeu principalis ſtatus huius controuerſiæ eſt: An gentes ſint cogendæ ad Iudaiſmum nec ne. Hoc enim ſtatu probato aut confutato clarum euadet vtrum Petrus reprehenſione dignus nec ne cenſendus ſit. Nam ſi gentes non ſunt cogendæ ad Iudaiſmū, certe dignus eſt Petrus obiurgatione, qui gentes ſua hypocriſi ad Iudaiſmum cogit. Si vero ſunt cogendæ gentes, vt recipiant Iudaiſmum, laudandus eſt profecto Petrus potius quam vituperandus, qui ſuo exemplo Iudaiſmum confirmauit. Confirmatio, qua probat Paulus gentes non eſſe cogendas ad Iudaiſmum, abſoluitur tribus validiſsimis argumentis. Sed cur Paulus non priuatim admonuit primarium Apoſtolum? An non lex caritatis ſuadet, vt fratres delinquentes clam admoneamus? Reſpondet Auguſtinus: Quod autem hoc ei corā omnibus dixit, neceſsitas coegit, vt omnes illius obiurgatione ſanarentur. Non enim vtile erat errorem, qui palam noceret in ſecreto emendare.

Si tu cum ſis Iudæus gentiliter viuis, & non Iudaicè, cur gentes cogis Iudaizare?

Hoc primum argumentū ſumtum eſt à facto Petri, quod hoc modo abſoluitur. Si Petrus Iudæus gentiliter viuit & non Iudaicè, non debet gentes cogere ad Iudaiſmum: Sed Petrus cum ſit Iudæus gentiliter viuit & non Iudaicè. Non debet igitur Petrus gentes cogere ad Iudaiſmum. Turpe enim eſt & indignū primario Apoſtolo aliud vita, & aliud voce docere. Totius huius argumētationis loco, propoſitio ſola ponitur interrogatione figurata, vt ſit acrior oratio. Porrò quid ſit Iudaizare in genere hinc collige. Nimirum opinari & ſtatuere legis ceremonias ac ritus Moſaicos neceſſarios eſſe ad Iuſtificationem, adeo vt ſine ipſis non putetur contingere iuſtificatio.

Nos natura Iudæi & non ex gentibus peccatores, ſcientes, Quod non iuſtificatur homo ex operibus legis, niſi per fidem Ieſu Chriſti.

Secundū argumentum quo confirmatur accuſatio Pauli, & robur habet à tribus locis, Primo à comparatis. Secundo à communi ſententia Apoſtolorum ſeu Eccleſiæ Iudaicæ. Tertio ab axiomate ſeu principio quodam doctrinæ Euangelicæ. Nos Iudæi pronunciamus & ſcimus hominē non iuſtificari ex operibus legis, Ergo non ſunt gentes cogendæ ad Iudaiſmum tanquam neceſſarium ad iuſtificationem. Papiſtæ hoc loco abutentes docent iuſticiam qua conſiſtimus coram Deo & accepti ſumus conſtare ex fide & operibus. Dicunt enim hoc modo: Paulus teſtatur homines non iuſtificari operibus, niſi per fidem, id eſt, non ex operibus deſtitutis fide, ſed operibus fidem conſequentibus, ſeu coniunctis cum fide, vt illorū ratio nitatur particula NISI: Verū facilis eſt refutatio. Nam in ſequenti verſu manifeſte dicit: Iuſtificamur ex fide Chriſti & non ex operibus. Et in fine capitis. Si iuſticia eſt ex lege, Chriſtus fruſtra mortuus eſt. Deinde interpretatio illa Papiſtica pugnat apertiſsime cum ſcopo diſputationis à Paulo in hac Epiſtola ſuſceptæ: Quid ergo dicendum de particula NISI quæ exceptiua videtur? Paulus vtitur, ἐὰν μὴ, quę particulæ ſæpe pro ἀλλὰ ponuntur aduerſatiua ſeu diſcretiua particula: Quemadmodum Camerarius hoc loco recte annotauit. Præterea Linacer in Sexto de emendata ſtructura Latini ſermonis obſeruauit NISI pro ſed ſæpiſsime poni: vt in illo Terentij. Neſcio, niſi deos fuiſſe iratos mihi ſatis ſcio: qui illi auſcultauerim. Non eſt ergo quod Papiſtæ conentur expugnare gratuitam iuſtificationem particula NISI.

Et nos in Chriſtum Ieſum credimus,

Tertium argumentum eſt, ſumtum vt iu-

vt iustificaremur ex fide Christi & non ex operibus.

à cõmuni modo iustificationis & simul ab exemplo. Quotquot iustificãtur eodem modo iustificantur. Nos Apostoli in Christũ Iesum credẽtes iustificati sumus ex fide Christi & nõ ex operibus legis. Ergo & gentes, quæ iustificantur, ex fide & nõ ex operibus Legis iustificari necesse est. Non igitur gentes ad Iudaismum tanquam adminiculum iustificationis cogẽdæ sunt. Pro toto argumento solam minorem posuit. Porrò præterquã quod clare euincit Paulus hac disputatione suam vocationem diuinam & doctrinã verã esse, ad quæ duo capita superius monuimus totã hanc narrationem referendam esse, etiam hos locos colligamus. Primus aper tus est & proprius Euangelij, videlicet, quod fides non adiuuat opera ad iusticiæ complementũ, nec opera fidem, sed quod ex fide sine operibus contingãt iusticia. Secundus, quod ministri verbi adeoq; omnes pij possint ac debeant sibi mutuos errores ostendere, & corrigere se inuicem. Tertius, quod qui iuste corripitur ob aliquẽ lapsum bono gratoq; animo exemplo Petri correptionẽ accipiat. Quartus, quod correptio non debeat ex φιλοτιμίᾳ aut alio corrupto affectu proficisci, sed ex animo pio, & nitatur firmis solidisq; rationibus atq; adeo tendat in salutem eius qui corripitur, & in aliorum ædificationem. Quintus, exemplum Petri quemadmodum recte opponitur ijs qui negant Ecclesiæ prælatos, vt vocant, errare posse: Ita discant hic pij, quando & quomodo sanctorum exempla sint imitãda, nimirum quatenus ipsi caput Christum Dominum imitentur, iuxta regulam à Paulo traditam: Imitatores mei estote, sicut ego Christi, &c. CÆTERVM, quia sæpius hactenus, & sæpissime in sequenti disputatione occurrit verbum iustificandi, placet hoc loco breuiter quę sunt huius vocis significationes in scripturis ostendere. Duplex est huius verbi iustificandi in scripturis significatio. Vna propria, Altera translatitia. Proprie iustificare significat secundum aliquem iudicare, caussamq; alicuius comprobare, vt cum iudex in foro caussam alicuius comprobat, & secundũ ipsum iudicat. est enim forense vocabulũ. Deut. 25. iustum iustificent, id est, secundum iustum iudicent, eius caussam comprobent, & sententia absoluant. Prouerb. 17. qui iustificat impium, aut qui condemnat iustũ, vterq; est abominatio coram Domino. Esaiæ 5. Qui iustificant impium propter munus. Translaticie tripliciter accipitur. Primũ enim à forensi significatione transfertur iustificandi vocabulũ ad genus, & significat approbare aliquem, iustum agnoscere & laudare. Vt apud Lucam iustificauerunt Deum, hoc est, iustum agnouerunt & confessi sunt. Psal. 51. In te solum peccaui, vt iustificeris in sermonibus tuis, id est, iustus agnoscaris. Item, illud Domini, vos iustificatis vosipsos coram hominibus, id est, iustos vos agnoscitis & prædicatis. Secundo, ab hac generali significatione transfertur rursus ad speciẽ aliam, vt iustificari sit hominẽ à Deo propter mortem filij sui IESV CHRISTI, condonatis peccatis & imputata Christi iusticia recipi in gratiam, adoptari in Filium & designari hæredem vitæ æternæ. Quod autem omnia hæc includantur in verbo iustificandi, euidentissime probatur hisce Pauli verbis: Iustificati igitur ex fide pacem habemus cum Deo per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, per quem habemus accessum per fidem in gratiã istam in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. Hac significatione accipitur vocabulum iustificandi quotiescunq; occurrit in hac epistola, & alibi in Apostolicis scriptis, quãdo disputatur de iusticia fidei. Tertio, transfertur à genere ad aliam speciem, & significat recti facti collaudationẽ atq; adeo declarationẽ iusticiæ veræ viuæq; fidei, idq; per opera externa testificantia de fiducia cordis, & de iusticia fidei, nõ secus atq; fructus de arbore, atq; ita accipitur in Epistola Iacobi.

Propterea quod non iustificabitur ex operibus legis omnis caro.

Minoris proximi argumenti probatio sumta à genere vniuersaliter negato, ad speciem generis destruendam in hunc modũ: Nullus homo iustificatur operibus legis. Ergo nec Iudæi ipsi, & multo minus alij. Potest & hoc modo formari argumentum disiunctiue. Necesse est hominẽ iustificari aut operibus legis aut fide Christi. At nemo iustificatur operibus legis. Ergo quicunq; iustificatur, fide Christi iustificatur necessario. Non enim sunt aliæ viæ ad consequendã iusticiam. Deinde hæc Pauli sententia (qua clauditur disputatio inter Petrum & Paulũ atq; adeo tota illa diegetica probatio qua Paulus se & vocatum diuinitus & verum Euãgelium docuisse probat) sequentiũ respectu propositio principalis est, quam quomodo tractat Apostolus supra in tractationis methodo indicatũ est. Teneamus igitur hãc propositionem firmiter, & intelligamus eam recte, vt Spiritus sanctus eam proponit sine Sophistica. Neq; enim sentiendũ est cum Sophistis, quod hic loquatur Paulus de operibus ceremonialibus tantũ, sed de tota potius lege & omnibus eius partibus. Nã neq; tota lex neq; vlla eius pars

iustificare potest, siue cum fide eam coniungas siue non. Sed in hac re plura in argumentorum explicatione, quibus hæc propositio confirmatur, subinde dicenda occurrunt.

Si autem quærentes iustificari in Christo, reperimur & ipsi peccatores, an non Christus peccati minister? absit.

Sequitur confirmatio propositionis, ac primo loco petitur argumentum ab absurdo, & respondetur aduersarijs. Poterant enim pseudoapostoli obijcere, fatemur quidem homines fide in Christum iustificari ex parte: Attamē vt sit absoluta iusticia, legis opera addenda sunt. Nam qui fide tantum iustus est, adhuc est peccator, vt qui legem non faciat. Respondet Paulus, si dum quærimus iustificari in Christo inuenimur peccatores, id est, nō plene iusti coram Deo, Christus profecto videtur peccati minister esse, & nō iusticiæ, vt qui nobis occasio sit maioris peccati. Quia, qui sub lege sunt, inquit Ambrosius, sub maledicto sunt. Sed Christus non est peccati minister, Igitur iustificati in Christo (id est, fide in Christum) non sunt peccatores, sed iusti, idq; nō sua, sed Christi perfectißima obœdiētia, quæ credentibus imputatur. Hic obserua horrēdū scelus eorū, qui volunt opera adijcere, vt illis perficiatur iusticia: qua corā Deo consistimus. illi enim Christum accusant, vt qui sua doctrina nō salutem sed maiorem damnationem adducat.

Si enim quæ destruxi hæc rursus ædifico, præuaricatorem meipsum constituo.

Aliud argumentum sumtum ab effectu coniunctionis legis cum fide: Quod vt magis moueret seipsum exempli caussa proposuit. Solent enim exempla magis incurrere in sensus, quam vniuersalia pronunciata. Sed argumentū quod in exemplo latet proferamus. Quicunq; iterū ædificat ea quæ prius destruxit præuaricatur. i. improbat prius factum. Quicunq; iustificatus est fide, renunciata legis iusticia, & iterum legis iusticiā sectari incipit, quo absolutior reddatur fidei iusticia, iterum ædificat quæ prius destruxit. Talis igitur præuaricatorem seipsum constituit, dum scilicet factum prius improbat & condemnat, qua ratione iterum excidit iusticia fidei. Proinde iustificatus in Christo non debet redire ad legem, & ab ea iusticiā quærere: quasi adhuc peccator esset, & opus haberet additamētis iusticiæ ex lege. Hæc est huius loci simplicißima sententia. Exemplum huius rei habemus pulcerrimum ad Phil. 3.

Ego enim per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam.

Anticipat obiectionem, quam aduersarius obijcere poterat hoc modo: Lex damnat eos, qui eam non præstant iuxta hanc legis damnatoriam sententiam: Maledictus omnis qui non fecerit ea quę scripta sunt in libro legis. Quare non videtur sufficere fidei iusticia ad salutem, Sed requiri etiam iusticiam legis. Huic obiectioni respondet Paulus hoc modo. Per legē legi mortuus sum, vt Deo viuā, id est, per legem, scilicet, mittentem me ad Christum, legi sum mortuus, quare nullum ius me damnandi habet. Hoc argumētum fusius tractatur ad Romanos septimo: vbi Apostolus in hunc modū loquitur. Lex dominatur homini quoad ipse vixerit. Vbi ergo mortuus fuerit homo, non amplius obnoxius est legi. Verum ne quis hinc sumat occasionem peccandi addidit finem, cum inquit: vt Deo viuam. Quidam ἀντανάκλασιν hic esse putant. Vt legis vocabulum primo quidem loco ponatur pro gratia seu fide. Secundo vero proprie pro lege damnante, vt hic sit sensus. Per legem, id est, per gratiam seu fidem, legi, scilicet, damnāti mortuus sum, hoc est, liberatus sum à iure legis damnantis, idq; non vt peccato indulgem, sed vt Deo viuam, scilicet, in nouitate spiritus qua incoatur noua erga Deum obœdiētia, videlicet, vt nouus homo factus. nouam vitam viuam. Hic obserua finē iusticiæ fidei qui est, vt exemti à iure legis non peccemus, sed potius, vt Deo viuamus. Viuere autem Deo hoc loco est, viuere vitam Dei: quæ vita est ex fide producente fructus viuos, salutares, Deoq; gratos.

Cum Christo sum crucifixus.

Ostendit quomodo mortuus sit legi, nimirum quia insertus & insitus sit Christo, qui quoniam peccata hominum in se recepit tanquam ipse reus esset, maledictionem quoq; legis in se recepit, adeo vt crucifixus sit & occisus. Non solum ipse, verumetiam in eo credentes omnes. Quare & liberi sunt à iure legis, vt porrò non sint serui legis damnantis, sed Christi viuificantis, & vim legis opprimentis, per suam resurrectionem. Hæc, vt admonent nos de fuga peccati, ita incitant nos ad nouam vitam degendam. Sed de hac re plura legantur ad Rom. 6.

Viuo

Viuo autem non amplius ego: Sed viuit in me Christus.

Dixit se mortuum legi vt Deo viueret, Nunc quomodo Deo viuat exprimit: Ne quis suspicetur illud intelligendum esse de vita naturæ, quod de vita gratiæ intelligi debet: qua Christus in fidelibus viuit sua virtute, iusticia & vita, per quem actuosi iusti & viui sumus, quotquot in Christo sumus per fidem. Hinc collige quam sit augusta iusticia fidei præ legis iusticia: & quam ingens decus sit habere Christum in se habitantem. Et contra quam indignum sit tantū decus vel abijcere prorsus, vel turpitudine vitæ conspurcare. Præterea obseruetur quod fides in Christum sit vita fidelium: vnde omnes actiones piæ animantur & viuificantur.

10 Quod autem nunc viuo in carne, in fide viuo filij Dei.

Anticipatio est: Poterant enim aduersarij ex dictis inferre hoc modo: Qui fieri potest vt cum palam viuas hominum more in carne, id est, vita corporali non viuas ipse. Respondet, vita hæc corporalis non impedit quo minus mortuus sim legi spiritualiter, & quo minus in fide viuā filij Dei. Viuere autem in fide filij Dei is dicitur, qui spem vitæ æternæ in se perficiendæ fouet, quia videlicet credit Christum esse vitā suam, & vitam æternam eū sibi meruisse sua morte.

Qui dilexit me & tradidit seipsum pro 20 me.

Amplificatio est: in qua caussas vitæ, quam in Christo habemus exprimit: Nimirum dilectionem Christi, & mortem eiusdem. Quia enim dilexit nos, mortuus est pro nobis, & quia mortuus est pro nobis ipsius morte à morte æterna liberati sumus, modo in ipsum crediderimus. Locus obseruandus, quod qui iusticiam ex lege quærunt, negent Christum pro se mortem obijsse, vnde subijcit.

Non abijcio gratiam Dei.

Aliud argumentum à consequentibus paradigmaticos tantum notatur, vt superiora: quod licet in hunc modū explicare. Si vlla salutis portio legi asscribitur, abijcitur gratia Dei, (tantum enim abijcitur de gratia Dei quantū legi tribuitur.) Sed non 30 est abijcienda gratia Dei. Igitur nulla portio salutis legi asscribenda est. Pro hoc toto argumento ponitur tantum minoris probatio in illustri exemplo. Huc pertinet præclarū illud dictum Ambrosij: Gratia Dei aut tota suscipitur aut tota reijcitur. Proinde qui partem mereri vult operibus & partem habere ex gratia, is totam gratiam abijcit. Hic primum obseruetur quam horrēdum sacrilegium sit pseudoapostolorum, atque adeo omniū qui volunt vlla salutis subsidia in vllo alio reponere quam in solo Christo. Apostolus noster Romanis scribens testatur Israelitas fuisse reiectos, propterea quod voluerint iusticiā ex operibus & fide componere, ita enim ait: ignorantes Dei iusticiam, & propriam quærentes stabilire, iusticiæ Dei non fuerunt subiecti. Finis enim legis Christus in iusticiam omni credēti. Similiter ad Philip. 3. affirmat se Apostolus propriam iusticiam æstimasse, vt excrementa, vt Dei 40 iusticiæ quæ est per fidem fieret particeps. Deinde obseruetur hic quā abominabilis ingratitudo sit aduersus filium Dei, tam inæstimabilem gratiam, qua Deus nos recipit propter mortem filij, contemnere: quod omnes sane isti faciunt, qui non omnibus rebus renunciatis in salutis negocio, Christum solum fide amplectuntur iustificatorem & redemtorem.

Nam si per legem est iusticia, sane Christus frustra mortuus est.

Confirmatur superius argumentū à destructo consequente. Si per legem est iusticia (id est, si vlla bona opera lege Dei præcepta nos coram Deo iustos reddunt) Christus est frustra mortuus (aliud enim 50 est satisfactio quæ fit per alium, aliud nostrū opus aut meritum.) Sed Christus non est frustra mortuus. Igitur per legem nequaquam est iusticia. Christus enim ideo mortuus est, & resuscitatus, vt nos credentes redimat à peccato pœnaq; peccati, vt credentes iustificet. Si igitur vlla portio salutis & iusticiæ tribueretur legi, frustra pro ea cōsequenda mortuus esset filius Dei. Hic locus obijciatur iusticiarijs & Papistis, qui non totā gratiam Christi recipiunt, sed dimidiū salutis operibus asscribunt. Confutatur enim hoc Pauli argumento satisfactionis commentum quo tollitur meritū mortis Christi. Neq; valet quod obijciunt Papistę dicentes, Paulū tantū loqui de lege ceremoniali. Hoc enim manifestissime argumenti forma refellitur, quæ ostendit totā legem & omnia legis opera intelligenda esse vocabulo legis. Vis enim consequentiæ, & à parte legis & à tota lege eadem est. Siquidem siue per legem

legem moralem, siue per legem ceremonialem, siue per legem iudicialem, siue per totam legem simul est iusticia, Idem absurdum sequitur nempe Christum frustra mortuum esse.

CAPVT III.

Summa Capitis Tertij.

Obiurgatis Galatis ob leuitatem suam, docet Apostolus pluribus argumentis non ex operibus, sed ex fide tantum contingere iusticiam: potißimum autem vrget exemplum Abrahæ, affirmans indignum esse quicquam immutare in Dei testamento, præsertim cum nemo audeat vel hominis testamentum mutare.

Ordo & partes Capitis Tertij.

Quia in fine superioris capitis firmißimis argumentis propositionē de fidei iustificatione confirmauit, nunc more Prophetico et Apostolico doctrinā auditoribus accommodat, obiurgando Galatas ob defectionem ab Euangelio. Taxat igitur Apostolus in principio huius capitis Galatas, eò quòd à doctrina Euangelij, quam à Paulo acceperant per Pseudoapostolos decepti defecerint. Obiurgationi subiungit noua argumenta, quibus propositio confirmata in secundo capite validius roboratur. Diluit quoque obiectiones quatuor, quas iusticiarij contra doctrinam fidei afferre poterant. In harum dilutionum obiectionibus sæpe aduersariorum argumenta inuertit, eaque trahit, vt artifex ad suæ propositionis confirmationem. Atque ita in summa, huius capitis tres erunt partes principales, obiurgatio, confirmatio propositionis de gratuita iustificatione, & confutatio aduersariæ sententiæ: de quibus in Exegesi capitis plura dicenda sunt.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

O STVLTI Galatæ, quis vos fascinauit, vt non crederetis veritati: ante quorum oculos Iesus Christus depictus est in vobis crucifixus.

Obiurgatio est commode, vt dixi, interposita: quæ absoluitur quidem propositione, & ratione: acrior vero redditur, & vehemētior interrogatione, alijsq; tropis ad ἐνέργειαν lucemq; rei facientibus. Obiurgatio autem ipsa hoc Syllogismo clauditur. Merito stulticiæ accusandi sunt, qui saluatore Christo cognito, & fide semel recepto, sinunt se decipi per falsos prædicatores, vt veritati non obtemperent: hoc est, vt deficiant à Christi vera iusticia quam habent per fidem, ad legis iusticiam: Partē videlicet iusticię in operibus legis collocantes. Vos Galatæ Christo saluatore cognito & fide semel recepto siuistis vos decipi per falsos prædicatores, vt veritati non obtemperetis. Merito igitur vos Galatę stulticię accusandi estis. Conclusio primo loco ponitur, vt propositio. Deinde minor additur: ex quibus maior facile colligitur. Hæc obiurgatio grauissimas cōtinet admonitiones: quarū prima est, quod illusio quædam Sathanica sit, & spirituale fascinum, fingere iusticiā qua iustificamur coram Deo, constare fide & operibus simul, tanquā caussis necessario concurrentibus ad iusticiam, vel, vt partibus ex quibus componatur iusticia. Secunda, quod hostes veritatis sint, & omnino infideles quotquot Christo prius cognito ac fide recepto, iam ad opera se conuertunt, tanquam adminicula perficiendæ & cōsummandæ iusticiæ, qua iusti corā Deo constituantur. Tertia, quod pij hac spirituali prudentia in omnibus negocijs ad salutem spectantibus præditi esse debent, vt amussim verbi Dei, & nō suam carnalem sapientiam sequantur. Quod si hodie multi facerent, non solum status Reipub. Ecclesiasticæ tranquillior esset, verumetiam hostibus Ecclesiæ minor calumniandi occasio per inquieta & superbia ingenia præberetur. Quarta, quod piorū ministrorū verbi sit, adeoq; omnium piorum, erroribus irasci, eosque qui errant seuerius obiurgare, vt reuocentur in viam, qui quauis ratione aberrarunt. Hoc cum faciunt sancti, nequaquam ipsorum ira culpanda est, vt vicium, sed potius laudanda, vt necessaria virtus, præsertim si procedat à bono animo moderate ad bonum finem, videlicet, ad gloriam Dei & salutem eius qui obiurgatur. Porrò de Tropis quibus hic vsus est Paulus quædā adijcienda videntur. Primum hic fascinandi ver-

di verbum occurrit. Est autem fascinare proprie vel malefico aspectu lædere, vt in illo Virgilij: Nescio quis teneros oculis mihi fascinat agnos: Vel pestifera laudatione rebus exitiũ afferre. Vnde Solinus quædam in terra Aphrica hominũ familiæ voce ac lingua effascinantes, quæ si impensius forte laudauerint pulcras arbores, segetes lætiores, infantes amœniores, egregiores equos, pecudes pastu ac cultu opimas, emoriantur repente: Vel est præstigijs sensus ita illudere, vt non cernas ea reuera quæ sunt ante te, sed alia esse putes. Huius rei exemplum videre est in Vitis patrum, vbi legitur de sancto Machario, quod oratione sua impetrauerit tolli fascinum à parentum oculis, qui filiam suam in vaccam putarunt esse conuersam. Nam non nisi vaccæ forma apparebat oculis eorum. Cum tamen Macharius eam
10 ad se adductam pulcram agnouerit virginem, & non vaccam. Hinc fascinatio illusio sensuum est: vnde fit, vt aliquis vel nõ aduertat quæ sunt ante ipsum, vel alia esse existimet, quam sunt reuera. Hinc Paulus transfert vocabulum ad spirituale fascinũ quod opponit veritati Euangelij, vt quæ ex aduerso cũ fascino illo spiritus pugnat. Quisquis igitur vel recte edoctus seducitur, vel alioqui falsis opinionibꝰ imbuitur, spirituali quodã fascino illuditur, vt fascinum spirituale sit illusio mẽtis, qua fit, vt pro veritate errores homines amplectantur. Deinde, cum dicit Apostolus Christum præ oculis Gallatarum depictũ & inter eos crucifixum, manifestus est tropus. Nam id non manibus Iudæorum sed prædicatione efficaci de meritis Christi factũ esse perspicuum est. Præcipue autem meminit crucis, vt materiam iustificationis nostræ & λύτρον pro peccatis nostris solutũ ostẽdat esse victimam Iesu Christi,
20 cuius victimæ tum demũ participes efficimur, quando in Christum crucifixum solida fide recumbimus. Hinc cõcluditur ex operibus nostris non constare iusticiam qua coram Deo consistimus & iusti habemur. Nullum enim aliud meritum est huius rei, id est, iusticiæ consequendæ quam vnica Christi victima. Deinde monentur hoc loco ministri Euangelij sui officij esse, Christum ita prædicando depingere,, vt auditores vere sibi Christum crucifixum sentiant: Quod tum demum fit, quando in conscientijs hominum penetrant efficaci & sincera verbi prædicatione. Contra autem qui adulterant crucis Christi doctrinam, diabolico fascino suos illudunt auditores.

Hoc solum à vobis volo discere: ex operi-
30 bus legis spiritum accepistis an ex auditu fidei?

Redit ad confirmationem propositionis, nimirum quod non operibus legis sed fide Christi iustificetur homo. Argumentum autem hoc à testimonio Spiritus sancti sumtum est, quod in hanc formã commode includi potest. Illa re iustificamur, qua Spiritus sanctus testatur nos iustificari: Spiritus sanctus autem testatur fide iustificari homines, & non operibus. Ergo fides & non opera iustificat. Pro argumento toto ponitur minoris probatio ab experientia Galatarum sumta. Galatæ enim credẽtes sine operibus, obsignationem iusticiæ acceperunt Spiritũ sanctum. Quare Spiritus sanctus euidenter testatur homines fide & non operibus iustificari. Est enim Spiritus sanctus Arrhabo hæreditatis in redemtionem acquisitæ possessionis in laudem gloriæ Dei ad Ephes. 1.

40

Adeo stulti estis? cum spiritu inceperitis nunc carne consumamini?

Aliud argumentum ab absurdo, Qui à spiritu exorsus carne vult consumari seu perfici vere amẽs & stultus est. Quid enim stultius quã à melioribus acceptis ad deteriora progredi? Qui fide in Christum iustificari se primũ statuit & nunc vult eam iusticiam operibus perficere, ac si imperfecta esset, nisi accederet operũ iusticia, hic à Spiritu sancto exorsus carne vult perfici. Quicunq; igitur fide in Christũ iustificari se primum statuit, & nunc vult eam iusticiam absolutiorem per opera reddere, is vere amens & stultus est, Porrò per spiritum Metonymicos intelligit Apostolus gratiã Euangelicam, quam spiritus obsignat in cordibus credentium,
50 hoc est, spiritualem Euangelij efficaciã, qua interior homo gignitur per Spiritũ sanctum, & perficitur. Huic spiritui opponit Paulus carnem, id est, ceremonialia opera adeoque totam legẽ, seu merita operum. locus hic inprimis obseruandus est, vt qui summam doctrinę Pseudoapostolorũ haud obscure nobis ob oculos ponat. Erat enim Pseudoapostolorũ doctrina tribuere legi perfectionem iusticiæ. Nam cum dicerent Christum nihil prodesse, nisi accederet circumcisio, legem sane Christo non modo conferebant sed etiam præferebant: cum Christo tantũ initium, legi perfectionæ iusticię tribuerunt: vt qui salutem quærerent in iusticia non imputata, seu inhærente, vt hodie Papistæ faciunt. Perinde igitur fecerunt Pseudoapostoli tribuentes legi perfectionẽ, ac si quis, qui à luce cœpisset illuminari, ad pficiendam lucẽ tenebras accerseret. An non talis merito amentiæ ac summæ stulticiæ accusaretur?

Tanta

Tanta paſſi eſtis fruſtra? ſi tamen & fruſtra.

Argumentũ ab incommodo ſumtum. Qui multa paſsi ſunt pro defenſione iuſticiæ fidei, & poſtea prolabuntur ad operum iuſticiam, fruſtra & temere paſsi eſſe videntur. Vos Galatæ multa paſsi eſtis ab hoſtibus Euangelij pro defenſione gratuitæ iuſticiæ, & nunc ad operum iuſticiam prolabimini. fruſtra igitur tãta paſsi eſſe videmini. Proinde temeritatis magnę eſt, relicta fidei iuſticia, ad operum iuſticiam prolabi. Sola argumenti concluſio expreſſe ponitur, factum autem Galatarũ pro argumento ſumendum eſt. Locus hic obſeruandus eſt, quod crux iuſti, niſi quis in iuſticia perſeuerauerit, fruſtra ſit ſuſcepta. Verũ, ſi ad iuſticiã per pœnitentiam redierit, Dominus, qua eſt bonitate, priorem crucem abunde compenſabit. Huc pertinet correctio quã ſubijcit Apoſtolus. Si tamen & fruſtra, hac enim correctione Galatas iterum erigit, monetq; vt meliorem ſpem concipiant, modo erroris eos pœnituerit. Locus proinde hic monet obiurgationes & caſtigationes piorum paſtorum eò deſtinatas eſſe, vt non adigant lapſos ad deſperationem, ſed potius vt eos excitent ad reſipiſcentiam: quo pœnas commeritas effugere poſsint.

Qui ergo ſubminiſtrat vobis ſpiritum, & operatur in vobis virtutes ex operibus legis, an ex auditu fidei hoc facit?

Argumentum hoc à ſigno ſumtum eſt. Dona edendi miracula conſecuti eſtis per prædicationem fidei & non operum: Ergo certum indicium eſt, ex fide & non ex operibus eſſe iuſticiam, finis enim miraculorum fuit confirmatio doctrinæ: Qua confirmata, miracula quidem ceſſare debuerunt: Vſus vero nequaquam. quocirca cum nos eandem doctrinam docemus, quam Paulus & reliqui Apoſtoli docuerunt, ſciamus doctrinam noſtram miraculis ab illis editis confirmatã eſſe, adeo vt non ſit opus miraculis nouis ad doctrinam noſtram confirmandam. Quare non moremur calumniã Papiſtarum qui obijciunt nobis, quod noſtra doctrina nullis confirmetur miraculis. Proinde ſi quis quęrat, cur hodie etiã non edãtur miracula, pręter ea quę dicta ſunt, audiat Auguſtinũ, in hunc modũ reſpondentẽ. Nec miracula illa durare ad noſtra tẽpora permiſſa ſunt, ne animus ſemper viſibilia quęreret, & eorum conſuetudine frigeſceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Nec iam nobis dubiũ eſſe debet, ijs eſſe credendum, qui cum ea prædicarent quæ pauci aſſequuntur ſe tamen ſequendos populo perſuadere potuerunt.

Quemadmodũ Abraham credidit Deo, & imputatum eſt illi in iuſticiam.

Aliud argumentum eſt ab exemplo ductum: quod ideo valet, quia & Abraham typus fuit iuſtificãdorum: qui omnes vno eodẽq; modo iuſtificantur: Et exemplo approbato in ſubiecto, approbatur res in genere. Vnde recte ab exemplo per locum coniugatorum concluditur. Abraham credens Deo, & non operans, eſt iuſtus reputatus apud Deũ, Ergo iuſticia quæ valet apud Deum eſt ex fide & non ex operibus. Hoc argumentum copioſe exponitur & illuſtratur, ad Roman. 4. Hic primum diligenter obſeruandum eſt, cur fides dicatur imputari ad iuſticiam. Non enim ita accipiendum eſt, ac ſi fides ipſa in ſe qua creditur Euangelio, reputetur pro iuſticia, qua ſcilicet ita iuſtus ſit aliquis, vt illi Deus propter hanc iuſticiam vitam æternam ſit daturus. Quaſi qualitas fidei tanto prẽmio digna eſſet: ſed ita potius intelligẽdum eſt, quod fides reputetur pro iuſticia, quatenus illa apprehendit iuſticiam alienam, nempe Chriſti, eamq; vt ſuam amplectitur. Eſt enim fides non cauſſa, ſed inſtrumentũ, quo oblata ꝓmiſsio ſalutis accipitur, & poſsidetur. Hoc apertiſsime ſignificatur adducto teſtimonio: Credidit Abraham Deo, ſcilicet offerenti ſibi gratiam in promiſſo ſemine. Hæc fides imputari dicitur Abraham ad iuſticiam. Proinde cum fides dicitur imputari ad iuſticiam, ad obiectum reſpicere oportet: quod intuetur fides, & materia iuſticiæ in obiecto quęrenda eſt, & non in qualitate fidei. Ita enim Paulus alibi ait: Eum qui nõ nouit peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos fieremus iuſticia Dei in ipſo. Nam vt in Adam iniuſti & rei ſumus, ita in Chriſto iuſti & abſoluti à reatu ſumus, quando in Chriſtum firma fide recumbimus. Quemadmodum enim per inobedientiam vnius hominis peccatores conſtituti ſunt multi, ſic etiam per obœdientiam vnius iuſti conſtituentur multi, Rom. 5.

PORRO hic duabus calumnijs neceſſario occurrendum videtur. Quarum vna Iudaica eſt, altera Papiſtica. Iudæi accuſant Paulum malæ fidei in citando teſtimonio ex Geneſeos capite 15. Dicunt enim Iudæi haud recte torqueri ad Chriſtum & vitam æternam, quod ibi refert Moyſes de terrena promiſsione & multiplicatione ſeminis ſuper terram. Sed falluntur. perperam enim ſeparant quæ coniungenda erant. Nam fides Abrahæ primum & prin-

cipaliter respicit in promissionẽ Dei, qua in fœdus salutis, intercedente semine benedicto, ipse Abraham adoptatus est: Deinde promissionem illam: Et erit semen tuum sicut arena maris, includit in promissione adoptionis tanquam partẽ in toto. Quare cum Abrahã credendo oblatam gratiam amplectitur, perspicuum est calumniam Iudaicã vanam esse. nam prouenit ex inscitia promissionis principalis, in qua aliæ comprehẽduntur. Altera calumnia Papistarum est, & iusticiariorum, qui Iacobum cum Paulo committunt, vt iusticiam statuant ex fide & operibus simul. Proferunt enim ex Iacobo hæc verba: vis autem scire ô homo vane quod fides absq; operibus mortua est, Abrahã pater noster nonne ex operibus iustificatus est? offerens Isaac filium suum super altare. vides quod fides cooperabatur operibus ipsius (id est efficax erat per opera seu obœdientiã illius) & ex operibus fides cõsummata est, & impleta est scriptura quæ dicit, Credidit Abraham DEO, & imputatũ est illi ad iusticiam, & amicus DEI appellatus est, videtis quod ex operibus iustificatur homo, & non ex fide tantum: hæc Iacobus. Hoc testimonio Iacobi muniti Papistæ, opponunt se proterue toti Euangelio, abijciunt gratuitam iustificationem, & audacter reijciunt λύτρον & victimam filij Dei Domini nostri IESV CHRISTI. Sed hallucinari Papistas crassissime facilimum est ostendere. Primum omniũ obseruandus est scopus Iacobi. Ipse enim non disputat in eo loco de iustificationis caussa, Sed status quæstionis est, quo in loco habenda sit fidei professio, & iactatio sine operibus, seu emendatione vitæ. Vnde hanc propositionẽ statuit Iacobus, fides absq; operibus mortua, hoc est, gloriatio seu iactatio fidei cui non adiuncta sunt bona opera, vana & inanis est, non in corde sed in labris residens. Hanc propositionem confirmat ab exemplo Abrahæ, desumto ex vigesimosecundo capite Geneseos: vbi manifeste loquitur scriptura, non de iusticia qua iustus est Abraham reputatus fide, sed de declaratione potius iusticiæ: Quam iusticiam quindecim annis ante natum Isaac obtinuerat Abraham, cum crederet promissioni gratuitæ. Cum igitur Papistæ, quocunque se vertant, non possint efficere vt effectus sit prior sua caussa, frustra omnino ex hoc loco Geneseos contendunt iusticiam qua iustificamur coram DEO in obœdientia operum consistere. Verum quo nihil obscuri studiosis in hac quæstione relinquatur, diligentius examinemus locum Geneseos quem Iacobus in confirmationem suæ propositionis adducit.

TEXTVS EX GENESI.

Vocauit Angelus Domini Abraham de cœlo: per memetipsum iuraui, ait Dominus, quia fecisti hanc rem, & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me: Benedicam tibi & multiplicabo semen tuum, sicut stellas cœli & veluti arenam quæ est in littore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obœdisti voci meæ. Hactenus Angelus.

Hoc testimonio Iacobus suã confirmat propositionem, ex quo firma demonstratione colligam, quid iustificari ex adducto testimonio possit in Iacobo significare. Prædicatur Abraham verbis Angeli propter obœdientiam qua paratus fuit ad offerendũ filium, Promittitur semen benedictũ, promittitur copiosa posteritas & felix, nec quicquam aliud in concione Angeli agitur. Cum igitur Iacobus confirmat Abrahamum Iustificatũ operibus, quia paratus legitur fuisse ad mactandum filium suum Isaac, profecto aliud intelligere non potuit ex adducto testimonio, quam Abraham iustificatum, hoc est, prædicatum, laudatum, ornatum, & amplissima promissione remuneratũ propter obœdientiam ex fide pręstitam. Vnde sequitur iustificationem in Iacobo non esse imputationem iusticiæ, sed declarationem, idq; per obœdientiam ex fide profectam. Quod autẽ ab exemplo infert Iacobus, vides quod fides cooperatur operibus illius, & operibus illius consummata est, nihil aliud vult, quã significare opera necessario fidem comitari, atq; fidẽ consummari operibus, id est, manifestari hominibus seu demonstrari ad homines, per obœdientiã erga Deum. Atq; ideo fidẽ sine operibus esse inane spectrum, quod non meretur fidei appellationem. Quod autem addit impleta est scriptura quæ dicit: Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iusticiam, nihil aliud vult, quam significare plenius declaratã esse iusticiam fidei per obœdientiam operum. Impleri enim dicuntur, quæ plenius exhibẽtur, & ostenduntur seu palam fiunt. Hinc iam concludit Iacobus: videtis quod ex operibus iustificatur homo (hoc est, ex fructibus agnoscitur & approbatur eius iusticia) & non ex fide tantum, hoc est, nuda & inani cognitione Dei & iactatione fidei. His ita explicatis iuxta analogiam

logiam fidei, ex ſcopi conſideratione, & teſtimonij adducti à Iacobo vero ſenſu, breuiter colligamus firmam paralogiſmi Sophiſtarum Papalium ſolutionem. Cum igitur inferunt Papiſtæ, ex hoc loco Iacobi non iuſtificari homines coram Deo fide ſine operib⁹, quia fides abſq; operibus mortua eſt. Reſpondeamus duplicem Paralogiſmum committi, & vtrumque peccare fallacia æquiuocationis. Primum enim fides in doctrina Pauli de iuſtificatione nō ſignificat noticiam & aſſenſum, ſed proprie fiduciam in Deum, quod vere velit nobis præſtare quod promiſit per Euangelium, ſed in Iacobo ſignificat tantum noticiam hiſtoriæ, & aſſenſum: id quod quatuor rationibus ex Iacobo deſumtis probabo.

PRIMA.

10

Si fidem, inquit, ſe quis dicat habere, opera autem non habeat. quid quæſo aliud poteſt Iacobus intelligere per fidem quam inanem profeſſionem, & iactationem fidei? Vera enim & iuſtificans fides eſt qua viuit iuſtus, & eſt efficax ad operandum.

SECVNDA.

Diaboli, inquit, credunt & contremiſcunt. Iam autem certum eſt diabolos nulla fiducia præditos eſſe, cum nullam omnino ſalutis promiſsionem habeant. Quare nullam niſi hiſtoriæ, & noticiæ fidem habere poſſunt diaboli. Quod autē dicat eos Iacobus ex fide contremiſcere, ſignificat certiſsimam expectationem diabolorum, qua expectant iudicium futurum in omnes reprobos. Pugnat ergo contremiſcendi vocabulum cum proprietate fidei, quæ eſt conſolari eorum conſcientias, qui vere credunt & certam expectant liberationem ab omnibus malis, & beatam immortalitatem. 20

TERTIA.

Iacobus fidem, de qua loquitur, mortuam eſſe pronunciat, eamq; confert corpori ſine ſpiritu: Iam autem ex Paulo conſtat vere credentes in fide filij Dei viuere.

30

QVARTA.

Tu, inquit, credis quoniam vnus eſt Deus. Ita autem credere eſt tantum hiſtoriæ noticiam habere, qua homines non iuſtificari haud mirum eſt.

OBIECTIO.

Cur ergo, inquies, Iacobus ita vtitur voce fidei? an veræ fidei vim ignorat Iacobus? Reſpondeo. Iacobus loquitur ex hypotheſi hypocritarum, & per conceſsionem Rhetoricam καταχρηστικῶς vocabulo fidei vtitur, vt hac ratione confutet ſui ſeculi vanos fidei iactatores. 40 ALTER paralogiſmus eſt in voce iuſtificandi. Paulus enim de iuſtificatione imputationis, hoc eſt, quæ eſt imputatio iuſticiæ coram Deo. Iacobus autem de iuſtificatione declarationis, hoc eſt, quæ eſt declaratio iuſticiæ coram hominibus loquitur, quemadmodum ſupra copioſius declarauimus. Cum igitur ſenſu differunt propoſitiones Pauli & Iacobi, maligne faciunt Sophiſtæ, qui fingunt Iacobum aduerſari Paulo, hoc eſt, qui mentiuntur Spiritum ſanctum ſibijpſi contrarium eſſe, cum nemo pius dubitet quin vterque ex eodem ſpiritu ſit locutus. HIS ita breuiter notatis exemplum Abrahæ altius perpendamus, & ſimul totam hiſtoriam de Abrahamo apud animum colligamus. Nam cum illi filij Abrahæ ſunt qui inſiſtunt veſtigijs Abrahæ, par eſt, vt tota ipſius hiſtoria nobis, vt norma vitæ, proponatur. Primum itaque obſeruandum eſt in exemplo Abrahæ quomodo 50 Apoſtolus inde extruxerit gratuitam iuſtificationem de qua iam dictum eſt. Deinde circumſtantiæ iuſtificati Abrahæ expendendæ ſunt quæ non paucos locos de vita Christiana continent, ex quibus præcipuos recitabo. PRIMVS, quod profeſsio vitæ Abrahæ ante iuſtificationem teſtetur ipſum nullis meritis aut præparantibus operibus à Deo receptum eſſe, ſed ſola bonitate Dei eaque gratuita. Nam antequam voce Dei de Hur Caldæorum vocatus eſt, Caldaicis erroribus imbutus fuit. SECVNDVS, quod circumciſio non neceſſario requiratur ad iuſtificationem. Eſt enim Abraham ante circumciſionem iuſtus à Deo pronunciatus, propterea quod crediderit Deo promittenti ſibi ſemen ex gratuita ſua bonitate, in quo benedicentur omnes nationes terræ. Nam cum impoſsibile ſit vt

effectus

effectus sit prior sua caussa, fieri nequaquam potest vt circumcisio sit caussa iustificationis Abrahæ, cum multis annis ante mandatam circumcisionem sit fide iustificatus. Hanc circumstantiam etiam Paulus Apostolus vrget ad Roman. 4. TERTIVS, quod iusticia fidei ad omnes promiscue pertineat. Est enim Abraham fide iustificatus antequã constituta est Iudaica Respublica, & antequam vllis notis discreti sunt homines. Ex hac circumstantia Prophetæ absque dubio conciones de vocatione gentium extruxerunt. QVARTVS, quod ritus Mosaici & traditiones humanæ non requirantur à iustificandis. Vt enim sine illis Abraham est iustificatus, ita qui eius exemplo iustificabuntur, ritus Mosaicos non requirant, & multo minus traditiones humanas. QVINTVS, quod sine lege morali & operi-
10 bus in Decalogo præceptis iustificemur. Nam si Abrahæ exemplo iustificamur, & is fuit iustificatus annis multis ante datã legem, profecto fieri non potest vt ex lege sit iusticia. Verum si obijcis legem moralem fuisse perpetuam, ideoq; ea non caruisse Abrahamum, Respondeo nullam mercedem operibus deberi, nisi ex pacto Dei. opera enim non sunt intrinseca dignitate meritoria, sed acceptione Dei, & ratione pacti. Stat ergo firma cõsequentia: Abraham iustificatus est fide promißionis ante editũ pactum de operibus. Ergo fide & nõ operibus iustificatus est. SEXTVS, Quod vera & iustificans fides habeat adiuncta bona opera, & obœdientiam erga Deum, quodq; nihil carius Christiano esse debeat quã diuinæ voluntati obœdire. Nam, vt Abraham mandato Dei obœdiuit cum iuberetur mactare filium, quo nihil in mundo carius habuit. Ita pij parati esse debent propter mandatum Dei ad
20 iugulandos omnes prauos affectus, atq; adeo ad componendam totam suam vitam iuxta normam voluntatis diuinæ. SEPTIMVS, Quod eorum, qui gloriantur de patre Abraham & non insistunt vestigijs ipsius, vana sit gloriatio. OCTAVVS, vt Abraham est Typus credentium (nam eos qui iustificantur huius exemplo, vt dictum est, iustificari necesse est) & pater multarum gentium, ita pij vnius Abrahæ exemplo contenti sint, nec quicquam moueantur aliorum, nescio quorũ patrum institutis, parum ad regulam vitæ Abrahæ congruentibus. Nam solus Abraham nobis, qui ex gentibus conuertimur, typus & exemplar cum fidei tum obœdientiæ erga Deum existit. Ceremoniæ quæ postea additæ sunt, vt ad certum populũ nempe Iudaicum pertinebant, Ita adueniente promisso Abrahæ semine cessare omnino debebãt, & euanescere nõ secus atq; adueniente sole tenebræ discutiuntur. Iam
30 autẽ si Ceremoniæ Iudaicæ, quarum autor Deus fuit, nullum Christianum obligant, multo minus hypocriticæ Monachorum regulæ, quarum plæræq; ex diametro cum verbo Dei pugnant, obligationis vim habent. Imo eos qui illis se subijciunt præcipitant in certã damnationem nisi mature resipiscãt. NONVS, Monet pręterea exemplũ Abrahę vt in articulo salutis nostræ, adeoq; in omnibus promißionibus Dei certi simus & immoti nihil plane hæsitantes. Vt enim Abraham nullis rationis aut naturæ argumentis fractus est, quin crederet promittenti Deo, statueretq; ipsum potenter præstare posse, quod clemẽter promiserat: Ita nos nihil moueamur argumentis vllis quæ in contrariũ promit caro & sanguis. Nõ igitur dilatio promissorũ, non tristißima Ecclesiæ forma, non incidentes ærũnę & calamitates frangant animos nostros, sed πληροφορία, hoc est, plenißima fiducia exemplo Abrahæ
40 patris nostri persistamus firmi tribuentes DEO gloriã veritatis potentiæ & misericordiæ. DECIMVS, quod vt pij in hac vita exemplo Abrahæ possunt vti communibus legibus contractuũ & aliarum rerum exemplo Abrahæ, Ita communibus casibus sunt obnoxij varijs periculis, exilio, fami, cruci, adeoq; morti ipsi, quæ pijs transitus est ab his ærumnis ad promissam beatitudinem. Hæc breuiter dicta sint de hoc Abrahamico exemplo, quod serio per totam vitam aspicere, meditari, operęprecium est omnibus ijs qui de patre Abraham iuste & sine hypocrisi gloriari volunt.

Cognoscite ergo quod qui ex fide sunt, ij sunt filij Abrahæ.

Infert ex hypothesi thesin, seu exemplum singulare ad genus trãsfert, & est sensus. Abraham pater creden-
50 tium iustificatus est fide. Igitur quotquot credũt & filij Abrahæ propter imitationem fidei existunt, & fide iustificãtur, quemadmodum ipse fide est iustificatus. Hoc pacto Paulus ad Roman. 4. accommodat exemplum Abrahæ, ita enim ait: Non est autem scriptum propter illum tantum, quod reputatum sit illi ad iusticiam, sed etiã propter nos quibus reputabitur credẽtibus. Porrò esse ex fide, nihil aliud est, quam renunciata propria iusticia diuinis promißionibus gratiæ niti, ad Rom. 4. Credenti & non operanti reputatur fides ad iusticiam. Deinde hic obseruemus verißimam & immotã definitionem filiorũ Abrahæ, hoc est, hæredũ gratuitæ iustificationis quæ in Abrahamico exemplo conspicitur. Nam hac formula qui ex fide sunt, id est, vere credentes promißioni gratuitæ, vt Abraham fecit, tanquã cer-

ta definitione comprehendit Apostolus filios Abrahæ siue circumcisi sunt siue nõ: quos ad Roma. 9. cap. filios promisionis nominat propter obiectum fidei qui credit promisioni.

Præuidens autem scriptura quod ex fide iustificet gentes Deus antè euangelizauit Abrahæ: benedicentur in te omnes gentes.

Accommodationem exempli probat testimonio scripturæ. Est autem Enthymematica probatio. Priori loco consequens, posteriori antecedens ponitur. Forma autem Dialectica hęc est, Omnes gentes benedicentur in te (hoc est, non per te, sed quia in filijs tuis censebuntur omnes credẽtes, vel in te, hoc est, cum te siue tuo exemplo. Ita enim Beth præpositio sæpisime exponi debet) Sed Abrahã est fide benedictus adeoq; iustificatus. Ergo & gentes ex fide iustificãtur & nõ ex operibus. Quod autem dicit Apostolus, Ante euangelizauit, significat doctrinam gratuitæ iustificationis Abrahamo patefactam fuisse. Non est igitur noua doctrina Euangelium de gratuita iustificatione, vt calumniabantur Pseudoapostoli, sed longe ante exhibitum Christum in carne fuisse hominibus commendatam.

Igitur qui ex fide sunt, benedicuntur cum fideli Abraham.

Illatio generalis argumẽti ducti ab exemplo Abrahæ. Primum enim accommodauit Apostolus exemplum Abrahæ ad genus. Deinde accommodationẽ probauit scripturæ testimonio. Iam in genere concludit credentes benedici, adeoq; iustificari cũ fideli Abraham (ita enim Paulus hoc loco interpretatur quod supra dixit in te) hoc est, quemadmodum Abraham credens iustificatus est, Ita etiã gentes credentes iustificari: atq; ideo non simpliciter dixit benedicuntur cum Abraham, sed cum addito, benedicuntur cum fideli Abraham, significans fidẽ esse instrumentum quo oblata benedictio recipitur: quæ benedictio hoc loco non aliud est quã liberatio à maledictione legis, à morte æterna, fauor diuinus gratuitus, atq; adeo vita æterna. Nam Paulus diserte maledictionem benedictioni opponit. Ex hac Pauli conclusione per locum à contrarijs concluditur, quod omnes qui per opera vel diuinæ legis præcepta salutem quærunt, discedant ab exemplo Abrahæ, & non sint filij Abrahæ, atq; ideo maneant in suis peccatis, & sub legis maledictione. Non enim consequuntur remisionem peccatorum, quæ non nisi, iuxta exemplum Abrahæ, fide accipitur & non operibus, id quod clarius adhuc sequenti argumento demonstratur.

Quotquot enim ex operibus legis sunt, sub maledictione sunt, scriptum enim est: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea.

Ratio proximi argumenti, quod disiunctiue formari poterit hoc modo: Aut ex fide aut ex operibus est benedictio. Non est autem ex operibus, Igitur ex fide est benedictio adeoque iusticia & salus ipsa. Quod autem nõ sit ex operibus benedictio atq; adeo iusticia, probat à contrarijs effectibus seu repugnãtibus. Quotquot ex operibus legis sunt, sub maledictione sunt, atque adeo maledicti. Igitur quotquot ex operibus legis sunt, non benedicuntur, nec iustificantur. Antecedens probat testimonio scripturæ, Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea. Hic rursus apertum testimonium habemus, quod Apostolus per opera legis intelligat omnia quæ lege diuina præcepta sunt nobis, & præcipue opera decalogi. Nam nisi prorsus insanire Sophistis lubet, non dicent promissam vitam gentibus ob Ceremonias, nec denunciatam maledictionem gentibus ob rituum Mosaicorum neglectum. Ceremoniæ enim Mosaicæ & ritus exspirarunt aduenientе Domino in carnem. Præterea, qui, stante Repub. Iudaica ex gentibus crediderunt, & dicebantur Religiosi, non seruarunt ritus Mosaicos vt Iob, Naaman Syrus, Cyrus rex Persarum, & multi alij.

Quod autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est, quia iustus ex fide viuet. Lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea homo viuit in eis.

Aliud argumentum ex duobus locis, nimirum à pronunciato & repugnantibus petitum. Est autem Epichirema Rhetoricum. Primo enim loco ponitur conclusio: Secundo loco, Maior: Tertio, minor: Quarto, minoris probatio. Redigatur autem argumentum in hanc

in hanc formam: iuſtus ex fide viuit, Qui eſt ex lege nõ eſt ex fide. Igitur qui eſt ex lege non viuet. Si non viuet, neque iuſtificabitur. Minoris probatio eſt, qui fecerit ea homo viuet in eis. Vt autem præſens argumentum plenius intelligi poſsit, obſeruandum eſt, quod Paulus hic ſumat legem & fidem tanquã duo contraria quo ad effectum iuſtificãdi. Lex enim requirit opera, fides autem meram gratiã ſpectat. Si ergo iuſticia eſt ex fide, eſt profecto ex mera gratia. Si eſt ex mera gratia, iam non eſt ex operibus. Igitur ſi iuſticia eſt ex fide, non eſt ex operibus. Lex enim non ſpectat fidem in iuſticia, ſed opera, hoc eſt, non pronunciat Lex eos iuſtos eſſe qui crediderint ſed qui fecerint. Sunt proinde prorſus cõtrariæ duę iſtæ viæ, quia Lex in nobis quærit quod nunquã inuenit ideoq; occidit. At fides accipit ex mera gratia quod nobis deeſt, hoc eſt, iuſticiam, vt nobis videlicet imputetur, quæ in ſolo Chriſto eſt, atq; hoc reſpectu fides viuificat. Eſt igitur in hoc verſiculo fundamentũ conſecutionum ſuperiorum, quæ ex eo firmæ ſunt quod lex & fides, facere & credere, iuſticia inhærẽs & iuſticia imputata, gratia & meritũ, ſint contraria immediata, quo ad iuſtificationem: in qua requiritur perfecta & omnibus numeris abſoluta iuſticia, qualis in vno Chriſto inuenitur, cum quo per fidẽ coaleſcunt omnes ſancti, ac proinde ſaluantur. Porrò pronunciatum Abacuc explicandũ eſt. Iuſtus, inquit, ex fide viuet, hoc eſt, qui credit promiſsioni Dei, iuſtus eſt & viuet. Duo enim hic tribuit fidei Propheta, videlicet iuſtificationem, vt inſtrumento, & viuificationem, vt cauſſæ efficienti. Hoc poſterius ſæpe Metonymicos pro priori ponitur, qui enim iuſtus eſt viuet, & nemo viuet niſi qui iuſtus fuerit. Antitheſis in Prophetæ verbis obſeruetur. Ecce, inquit, extollit ſeſe is cuius anima non eſt recta in eo, iuſtus autem ex ſua fide viuet. Hic iuſtus ex fide opponitur ei qui ſe extollit, id eſt, qui de ſeipſo præſumit, & ſuis nititur viribus. is cuius anima non eſt recta in eo, id eſt, qui diffidit de DEO nec ad illum confugit. Iuſtus igitur ex fide deſperat de ſeipſo, & ſola bonitate Dei nititur: vnde & iuſticiam & vitam gratis haurit. His ita explicatis argumentum apertius conſpicitur: Fides iuſtificat, Lex non eſt fides, igitur lex non iuſtificat. Maior eſt vera quia Propheta dicit, Iuſtus ex fide viuet. Minor probatur quia Lex requirit opera, fides vero gratiam apprehendit. CONFVTATIO ſequitur, in qua diluuntur quatuor obiectiones, quæ contra ea quæ dicta ſunt de fide & lege poterant obijci. Atque ita prudenter confutationem inſtituit Paulus, vt non ſolum obiecta aduerſariorum diluat, verum etiam propoſitionem principalem fortius muniat.

Chriſtus nos redemit de maledictione legis, factus pro nobis maledictum (ſcriptũ eſt enim, maledictus omnis qui pendet in ligno) vt in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu, vt promiſsionem ſpiritus accipiamus per fidem.

Prolepſis eſt ſeu anticipatio primæ obiectionis, quę huiuſmodi ex ſuperioribus dictis naſcitur: Si lex damnat omnes, qui eam non faciant, & nemo eam facit, an non damnationi legis obnoxij ſunt omnes? Reſpõdet Paulꝰ, nos liberatos eſſe à maledictione legis. Continet autem hęc Paulina Reſpõſio quatuor circumſtantias iſtius liberationis. Quarũ prima eſt, per quẽ nã liberati ſimus. Secunda quo modo. Tertia, in quẽ finẽ. Quarta, quo medio ſiue quo inſtrumento illam liberationẽ per Chriſtum partã conſequamur. PRIMA circumſtantia per quem, exponitur hiſce verbis: Chriſtus nos redemit de maledictione legis factus pro nobis maledictũ, hoc eſt, Chriſtꝰ ſua ſatisfactione, qua Deo & legi ſatisfecit, liberauit nos à ſentẽtia damnatoria legis, adeoq; ab ipſa legis maledictione. Eſt aũt in hiſce Pauli verbis antanaclaſis figura. Priori enim loco maledictũ relatiue ſiue formaliter accipitur. Poſteriori vero ſignificat reatũ ſine fundamento, & expiationem maledictionis quæ per mortẽ Domini peracta eſt. SECVNDA circumſtantia eſt de modo, ita enim ait Apoſtolus: Maledictus omnis qui pendet in ligno. Chriſtus pependit in ligno. Igitur Chriſtus eſt maledictus. Non in ſe quidẽ ſed quia ſuſtinuit perſonã noſtrã, & factus eſt hoſtia pro peccato noſtro, dũ cruci ſeu ligno affixus eſt. Nã quod impoſsibile erat legi, Deus per filiũ miſſum in mundũ pręſtitit. Fuit aũt Legi impoſsibile homines per eã iuſtificari, ac liberari à ſentẽtia damnatoria legis. Igitur Deus filiũ fecit hoſtiã pro peccato, vt per peccatũ damnaret peccatum in carne. Non ſolum vt liberaremur à maledictione legis per ſatisfactionẽ Chriſti, Verumetiã vt legis iuſticia in nobis impleretur per imputationẽ obœdientiæ Chriſti, qua ſatisfit legi, vt Chriſtus ſit conſummatio legis in iuſticiã omni credenti. Habemus paucis expreſſum fructũ paſsionis DOMINI, quæ eſt Redemtio noſtri à maledictione Legis per CHRISTI ſatisfactionem. TERTIA circumſtantia eſt finis. vt, inquit, gentibus benedictio Abrahæ contingat in Chriſto Ieſu. Benedictio autem Abrahæ eſt, quæ facta eſt Abrahæ his verbis: Bene-

dicentur in semine tuo omnes gẽtes. Voce benedictionis intelligitur synecdochicos, Remissio peccatorũ, iustificatio, adoptio in Filios Dei, donatio Spiritus sancti, atq; adeo salus ipsa ac vita æterna. QVARTA circumstantia instrumenti est quo benedictio illa spiritualis nobis applicatur, Vt, inquit, Promissionem spiritus accipiamus per fidẽ. fide enim benedictionẽ illam spiritualem recipimus, oblatam verbo & Sacramẽtis. Est & hic Synecdoche. nam vt supra posuit benedictionẽ pro iustificatione & alijs donis quæ natura cum benedictione cõiuncta sunt: Ita hic pollicitationẽ spiritus, id est, promissum spiritũ ponit pro peccatorũ remissione, iustificatione, & glorificatione. Nam donatio Spiritus sancti testimoniũ est iustificationis cui reliquæ partes quas enumerauimus necessario coniunctæ sunt. Sed quid dicemus? an Spiritus sanctus accipitur fide? an non fidem in nobis Spiritus sanctus creat ad prædicationem Euangelij? quo modo hæc consistunt? quatenus Spiritus sanctus in credentibus habitat & operatur in eis, fide dicitur accipi, non quod eum antea non habuerint, sed quia nunc se prodit apertius, & ostendit efficacius suam pręsentiã, dum videlicet impellit ad spiritus opera sectanda, dũ armat animatq; fideles contra carnis opera. Quatenus autem Spiritus sanctus per verbũ & sacramenta fidem excitat, cum verbis & Sacramentis exhibetur, & fidem in cordibus creat ordine non tempore pręueniens fidem. Porrò hæc primæ obiectionis dilutio continet præcipua nostræ Religionis capita quæ sunt hæc. PRIMVM, quod lex damnet & obnoxios faciat maledictioni omnes homines, adeo vt nemo sit qui non subijciatur maledictioni legis. Vnde colligitur nequaquã ex lege iusticiam contingere. SECVNDVM, quod Christus solus nos liberet à legis maledictione, adeo vt Redemtio per illum facta, nobis contingat ex gratia, & non ex vllo merito. TERTIVM, quod modus liberandi nos à maledictione legis non fuerit alius, quam Christi victima: quæ est sufficiens λύτρον pro toto humano genere redimendo. QVARTVM, quod finis huius liberationis à maledictione legis sit plenissima benedictio & salus credẽtium. QVINTVM, quod huius beneficij Christi & victimæ per fidem homines fiant participes. SEXTVM ex his omnibus propositionis principalis clarissimam confirmationem colligamus. Nam si lex maledicit, & à legis maledictione per Christum fide apprehensum liberamur, Profecto sequitur non operibus legis sed fide Christi iustificari homines. Qui ergo legis sententia maledictioni subiecti sunt, Christi beneficio iustificati benedicuntur & vitę æternæ censentur hæredes.

Fratres secundum hominem dico, hominis licet testamentum si modo comprobatum sit, nemo reijcit aut addit aliquid. Porrò Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius, non dicit, & seminibus, tanquam de multis, sed tanquam de vno, & semini tuo qui est Christus: Hoc autem dico testamentum antea comprobatum à DEO erga Christum. Lex quæ post annos quadringentos & triginta cœpit, non facit irritum, vt abroget promissionem. Nam si ex lege est hæreditas, iam non ex promissione, atqui Abrahæ per promissionem donauit Deus.

Anticipatio secundæ obiectionis, quæ huiusmodi est, post promissionem factam Abrahamo data est lex: Ergo promissio aut per legem irrita facta est prorsus: aut non videtur sufficere promissio ad iustificationem & benedictionem consequendam, sed promissioni addendam esse legem, tanquam complementũ. Summa responsionis hæc est, nihil est tam potens vt possit irritum facere pactum Dei. Pactum autem Dei est promissio facta Abrahæ & semini eius. (Ita enim habẽt promissionis verba: Ego ero Deus tuus & seminis tui) Ergo nihil est tam potens vt possit hanc promissionem violare. Itaq; nec lex data post quadringẽtos & triginta annos poterit hanc promissionem abolere. Maior probatur per locum à minore ad maius. hominis pactum confirmatũ, non reijcitur, non abrogatur nec ei additur quicquam. Ergo multo magis pactum Dei inuiolabile putãdum est, vt nec abrogetur, nec ei aliquid adijciatur. Verum hoc fieret irritum & abrogaretur si ex lege esset hæreditas (hæreditatis nomine Synecdochicos complectitur Paulus ipsam benedictionẽ, adeoq; iustificationem & glorificationem.) Et si lex addenda esset promissioni, tanquam complementũ, adijceretur aliquid pacto prius à Deo confirmato. Hinc iam ex repugnantibus concludit Paulus in hunc modum confirmans superius argumentũ. Nam si ex Lege, inquit, est hæreditas, iã non est ex promissione gratuita. Sed hæreditas est ex promissione. Ergo non est ex lege. Maior expresse ponitur, loco assumtionis confirmatio ponitur: videlicet, atqui Abrahæ per promissionem donauit Deus. Locus hic obseruandus est cõtra eos qui pa-

qui pactum DEI de gratuita iustificatione infringere conantur: quorum alij in operibus legis, alij in traditionibus humanis iusticiã ponunt. Hi enim omnes & CHRISTO suum honorem detrahunt, & Deum quodammodo inconstantiæ accusant: Confutantur & hic Papistæ, qui per legem intelligunt tantum Ceremonias Mosaicas. Nam eadem est ratio consecutionis. Siue enim ex lege Morali, siue ex quacunque alia est hæreditas, non est ex promissione, id est, ex gratia Dei per fidem. Lex enim homines respicit, eorumque opera. Promissio autem gratiã Dei & fidem in Christum intuetur. Porrò hoc loco duæ calumniæ necessario refutandæ sunt, quarum vna Iudaica est: Altera Papistica. Vt autem Iudaica recte dissoluatur, obseruanda est scripturæ consuetudo. Sæpe enim cum de toto corpore Ecclesię agitur, Christus veluti in medio collocatur, qui omnes Dei filios cõprehendit Synecdochicos. Nam non totam liberorum multitudinem qui ab Abraham orti sunt cõprehendit scriptura cũ benedictionis & promissionis meminit, sed tantũ eos qui insistũt vestigijs patris nostri Abrahæ, qui seminis nomine censentur in Christo, qui est caput, reliqua in se mẽbra cõtinens. In Christo enim cõnectitur vniuersum semen atq; indissolubili nexu cõiungitur. Quando igitur cauillantur Iudæi explicationẽ Pauli vrgentis singularẽ numerũ, cũ constet seminis vocabulũ in Genesi collectiue accipi. (Quemadmodũ diserte textus ait: Erit semen tuũ sicut arena maris & stellæ cœli,) Respondendũ est Paulum nõ loqui de vno homine, sed de vno genere seminis. Distinguendum est enim inter semen carnis, & semen promissionis. Paulus itaq; hic excludit semen carnis tantum, & in Christo, vt in capite, semen promissionis ad quod solũ pertinet promissio, comprehendit. Ita enim primę Cor. 12. Christi nomẽ tribuitur vniuerso fideliũ cœtui vbi disserit de vnione, adducta similitudine corporis humani, quam similitudinẽ accommodat his verbis: Ita & Christus. Hic manifeste Christi nomen tribuitur omnibus fidelibus, qui Christo tanquã capiti membra adhærent. Papistica calumnia hæc est, quod ex hoc loco Pauli contendant legem in tota hac disputatione de iustificatione tantũ Ceremonias respicere & non legem moralem. Nam hãc clamitant promissionem factam Abrahæ præcessisse, vt quæ creata vna cum homine sit: atque ideo inferunt, aut vanã esse hanc Pauli argumentationẽ, aut contra solas Ceremonias valere. His, quemadmodũ superius etiam annotatũ est, in hunc modum respondere licet. Vbi nullũ pactum interuenit, ibi nullũ acceptationis testimonium est. Sed dum facta est promissio Ahrahæ, nullum pactũ fuit de iusticia operum. Igitur nullũ extitit acceptationis operũ testimonium. Non enim opera, vt ipsi Papistæ nobiscum fatentur, intrinseca dignitate meritoria sunt, sed acceptatione Dei & ratione pacti.

Quid igitur lex? transgressionum gratia addita fuit, donec veniret semen cui promissum erat, ordinata per Angelos in manu Mediatoris, Mediator autem vnius non est, Deus vero vnus est.

Tertia obiectio est. Si Lex non iustificat, cur ergo data? Videtur sane frustra data esse. Respondet Paulus, Legem non esse frustra datam sed habere suum vsum. addita enim est propter transgressiones, non quidem tollendas sed reuelandas: vt isto pacto homines deueniant in agnitionem sui peccati, & cõmeritæ damnationis: Vnde & ad promissum semen impellantur, sine quo à Legis maledictione nemo liberari potest. Atq; hoc est, quod additur: donec veniret semẽ cui promissum fuerat, quasi dicat, Lex subseruit promissioni, vt homines coerceat vsq; ad aduentũ seminis promissi. Loquitur autẽ hic Paulus de tota lege & externa illa tota administratione qua vet⁹ populus regebatur vsq; ad exhibitum Messiam. Porrò quod nunc in Ecclesia retineatur lex Moralis plures sunt caussæ, de quibus postea pluribus dicetur. Quod autẽ sequitur ordinata per Angelos in manu Mediatoris, scilicet Mosis, solus Lutherus appositissime explicans digressiũculam esse dicit, in qua discrimen facit Paulus legis & promissionis seu Euãgelij. Est autem hęc summa discriminis. Lex data est per Angelos in manu Mosis Mediatoris. Euangelium autem per Christum eundemq; Mediatorem. Quare Euangelium excellere legem dubium nõ est. Quod autem additur, mediator autem vnius non est, non tantũ de Mose, sed in genere intelligendũ est. Quemadmodũ enim Moses veteris pacti mediator fuit. Ita Christus noui pacti inter Deum offensum & hominẽ offendentem mediator existit. Vnde Euangelij & promissionis dignitas apparet. Quod sequitur, Deus autem vnus est, facit ad confirmationem superiorum. Perinde ergo valet ac si diceret: Deus semper manet sui similis. Quod ergo semel decreuit nõ mutat. Proinde nequaquam existimandum est, quod Lex abroget promissionem Abrahæ factam.

Num lex igitur aduerſus promiſſa Dei? Abſit. Nam ſi data eſſet Lex quæ viuificare poſſet, vere ex lege eſſet iuſticia. Sed concluſit ſcriptura omnia ſub peccatum, vt promiſsio ex fide Ieſu Chriſti daretur credentibus.

Quarta obiectio cum dilutione. Si lex damnat & promiſsio gratuitã offert ſalutem, promiſsio videtur eſſe contra legem & lex contra promiſsionem. Reſpondet & hic Paulus à fine legis, & oſtendit quod promiſsio reddatur illuſtrior miniſterio legis. Atq; in hunc modum argumentatur à deſtructione antecedentis ad deſtructionem conſequentis. Si Lex data eſſet quæ poſſet viuificare, hoc eſt, iuſtificare, vere ex lege eſſet iuſticia. Sed lex non data eſt quæ poteſt viuificare. Ergo ex lege non eſt iuſticia. Probatur aſſumtio à contrario effectu. Lex concluſit omnia ſub peccatum, Igitur lex non liberat à peccato nec viuificat. Sed cur ita? vt promiſsio ex fide Ieſu Chriſti, id eſt, ex fide in Ieſum Chriſtũ daretur credentibus, id eſt, vt credentes fide conſequerentur promiſſam Iuſticiam & remiſsionem peccatorum.

Prius autem quam veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur, concluſi in eam fidem quæ reuelanda erat. Itaque lex Pædagogus noſter fuit ad Chriſtum, vt ex fide iuſtificaremur.

Exegeſis eſt, ſuperiorem enim ſententiam de vſu legis exponit clarius idque duplici ſimilitudine, Primũ enim legem carceri comparat, deinde Pædagogo. vtraq; aptiſsime vſum legis cõmonſtrat. Vt autem hæ ſimilitudines rectius intelligantur, quid lex, quidq; fides hoc loco ſignificet notandum eſt. Lex itaq; hoc loco neq; legem moralẽ tantum, neque Ceremonias, & iudicia, ſed totum Regimen & politiam Moſis, quæ lege Dei conſtituta fuit ſignificat: Fides autem hic ſignificat obiectum fidei, nempe Chriſtum, in quem credimus iam exhibitum & manifeſtatum in carne, ſiue tempus ipſum notat noui teſtamenti, quo clarior quædam gratiæ DEI reuelatio per prædicationem & victimã Meſsiæ contigit His cognitis apertiores reddentur ſimilitudines propoſitæ in hunc modum. Quemadmodum carcer ſe habet ad captiuum, Ita lex Moſaica ad populũ Iſraeliticum, Sed captiuus è carcere eripitur & liberatur dato pro ipſo λύτρῳ, hoc eſt, precio capitis. Ergo & popul⁹ Dei à iure legis Moſaicæ liberatur adueniente Chriſto qui λύτρον perſoluit. Hæc prior ſimilitudo totius politiæ Moſaicę certum tempus fuiſſe nimirum vſq; ad Chriſtum exhibitum docet. Vnde iam colligitur exhibito Chriſto non debere vllos adigi ad politiam Moſaicam ſeu ritus legales ſeruandos. In hunc modum explicata ſimilitudine, ſenſus verborum Pauli clarior efficitur. Antequã, inquit, veniret fides, hoc eſt, clarior gratiæ reuelatio exhibito Chriſto, ſub lege, id eſt, ſub regimine & Politia Moſis, cuſtodiebamur in eam fidem quæ reuelanda erat, id eſt, vſq; ad tempus exhibiti Chriſti in quo fides clarior extitit. Neq; hic patribus adimitur fides, ſed tãtummodo ſignificatur clarius, coramq; repræſentari nobis, quod populo legis per Ceremonias, totiuſq; Politiæ Moſaicæ ſtatum obſcurius adumbratum fuit. Non eſt ergo diſcrimẽ inter fidem patrum & noſtram in obiecto, ſed in modo tantũ. Nam vt illi in Chriſtum exhibendũ crediderunt, ita nos in exhibitum credimus, atq; ita illuſtrior eſt noſtra fides quam illorum. Quod enim illi in figuris habuerunt, id nos reipſa poſsidemus. Altera ſimilitudo ſeu comparatio hæc eſt: Quemadmodum pædagogus ſe habet ad diſcipulos, ita ſe habet lex ad populũ Iudaicum. Sed Pædagogo certum moderationis tempus præfinitum eſt, nimirũ tempus pueritiæ. Proinde & Lex præfinito tempore ceſſare debuit. Tempus autẽ legis durabat tantũ vſq; ad Chriſtum. Igitur Chriſto exhibito lex non amplius obligat homines (intelligendũ eſt hic legis vocabulũ totam Moſaicam adminiſtrationem complecti, vt ſupra admonui) idq; ideo vt ex fide iuſtificaremur, quemadmodum Paulus hic aperte ſubiungit. Sed quomodo lex fuerit Pædagogus vſq; ad Chriſtũ, & vtrum adhuc aliquo munere fungatur, tum quomodo abrogatã eſſe legẽ intelligendum ſit, paucis explicandũ videtur. Quomodo Lex fuerit Pædagogus ad Chriſtum in partibus legis & earum finibus clare perſpici poteſt. Partes legis recitantur tres, præcepta ſeu mores, iudicia, Ceremoniæ. Præcepta itaq; cum normam veræ iuſticiæ & voluntatis Dei commonſtrabant hominibus, & cũ iniuſticiæ homines accuſabant, ſimul admonebant alibi quærẽdam eſſe iuſticiã, ſi modo maledictionis ſententiam, quã lex in omnes tranſgreſſores pronunciat, euadere vellent. Vnde, tametſi obſcurius, ad Chriſtum quærendum homines per legem impellebantur. Nam dum propria experientia teſte, legis iuſticiam aſſequi non poſſent, & Meſsiam adducturum æternam iuſticiam audirent, niſi perire mallent, cõfugerent ad quærendam Meſsiæ iuſticiam, quæ ſola fide accipienda erat. Vnde hæc confeſsio Danie-

lis, tibi

lis, tibi Domine iusticia, nobis autem confusio faciei. Iudicia Mosaica minus mihi videtur ad Christũ impulisse, nisi quod cõmunia & crebra errata populi & in delinquẽtes animaduersiones possint aliquo modo ad erratorũ medicũ impellere. Ceremoniæ efficacius Christum adumbrarunt, vt circumcisio, ablusiones, sacrificia, vt de alijs taceam. Circumcisio enim, quia fuit signaculũ iusticiæ fidei, semen Abrahæ promissum, hoc est, Christum mystice prædicauit. Ablusiones omnes admonebant Iudæos sordium peccatorũ abstergendarum per Mesiam. Sacrificia Typice victimam futurã adumbrarunt. Ex his facile intelligi potest vtrum adhuc lex Pædagogi aliquo munere fungatur an non. Nam quantũ ad ceremonias & Iudicia imo quãtum ad totum attinet regimen Mosaicum, nullo nunc prorsus
10 Pædagogi officio lex fungitur. Nam tota œconomia Mosis adueniente Domino, sublata est. Verum quatenus lex moralis proponit nobis iusticiæ normam, & arguit nos peccati atq; etiam ciuili quadam disciplina coercet carnales, Pædagogus existit & impellit nos, vt quæramus Christum iustificatorem, nisi malimus in peccatis nostris perire. Hinc etiã facile cõstare potest quomodo lex abrogata sit & quomodo nõ sit abrogata. Lex moralis duas partes habet. Quarũ prima est norma vitæ perpetua. Altera est de promisionibus & comminationibus appendix. Norma vitæ nec in hac vita nec in futura abolebitur. Deus enim perpetuã dilectionem erga se, & suam creaturam suo ordine requirit. Cõminationes conuersis sunt abolitæ, iuxta dictum Pauli, non sumus sub lege, sed sub gratia. Item ad Galatas 3. Christus pro nobis factus est maledictum. Promisiones autem sunt pijs ratæ in Christo.
20 Verum non conuersi legi morali toti cũ sua dãnatoria sententia obnoxij sunt, iuxta illud, Maledictus est omnis qui nõ fecerit omnia quę scripta sunt in libro legis. Lex Ceremonialis Mosis abolita quidem est quo ad vsum, sed non quo ad significationem. Nam res quas figurabãt ceremonię sunt æternæ. Lex iudicialis quo ad vsum est libera, potest enim ea magistratus vti vel non vti, prout visum fuerit sapientibus legislatoribus. At quantũ ad significationem attinet, perpetua est. Nam politia Mosis, regni Christi Typus erat.

Adueniente autem fide, non amplius sub pædagogo sumus.

Applicatio est posterioris similitudinis quæ supra satis declarata est. Per fidem intellige clariorem gratię noti-
30 ciam, quæ facta est exhibito Christo, sicuti supra etiam annotauimus.

Omnes enim filij Dei estis per fidem in Christo Iesu.

Confutatis obiectionibus redit Apostolus ad confirmationem propositionis, & argumentatur à caussarum diuersitate seu differẽtia. Credentes sunt filij Dei per fidem, quia in Christo Iesu sunt. Igitur operantes non sunt filij Dei per legem. Proinde nec lege iustificantur. Locus hic obseruandus est de dignitate hominum credentium Euangelio, sunt enim adoptati in filios Dei, ac vt membra Iesu Christi censentur coram Deo. Hæc dignitas merito monere vnumquemq; nostrum deberet, ne quid committeremus filijs Dei indignum.

40

Siquidem quicunque baptizati estis in Christum, Christum induistis.

Quomodo filij Dei fiant credentes ostendit, nimirum cum incorporantur, vt ita dicam Christo, & eius membra fiunt. Cuius incorporationis efficax Symbolum est baptismus, quo promisionis verbũ obsignatur. Symbolica ratio Baptismi alibi explicata est. Obseruetur hic locus de vero vsu Baptismi, qui est admonere nos fidei, mortificationis, viuificationis, regenerationis & innouationis, atq; adeo quod simus membra Christi.

Non est Iudęus, neque Gręcus, non est
50 seruus, neque liber, non est masculus neque fœmina: omnes enim vos vnus estis in Christo Iesu.

Oportune omnes homines exæquat in negocio salutis, vt etiam hoc modo iusticiam legi adimat. Sunt autem tria potisimum de quibus homines gloriari solent, & per quæ alij alijs se proponunt. Quorum primum est natio seu propago. Secundum conditio, qua alij liberi, alij serui sunt. Tertium sexus. Hæc tria nullum faciunt inter homines discrimen, quantum quidem ad iustificationem attinet. Hæc non impediunt quo minus extra salutis negociũ singulis pro ratione donorũ & dignitate officij suus honos tribuatur. Locus obseruandus est. continet enim vberrimam consolationem. Clarisime enim docet, quod nemo à Deo reijciatur vel propter nationis infamiam,

infamiam, vel propter conditionis humilitatem, vel ob sexus imbecillitatem: modo manserit in Christo Iesu. CONCLVDITVR etiam hinc, quod spes salutis nostræ & gratia adoptionis, non pendeat ex lege, sed ex misericordia per fidem.

Si autem vos Christi, igitur & semen Abrahæ estis, & secundum promissionem hæredes.

Sorites est per quem colligit iusticiam non esse ex lege sed ex fide promissionis. Prima propositio repetenda est ex superioribus in hunc modũ: Quotquot credunt sunt in Christo Iesu. Qui sunt in Christo Iesu sunt semen Abrahæ. Semen Abrahæ ex promissione est hæres. Ergo quotquot credunt sunt hæredes. Vnde consequitur ex lege non esse hæreditatem. Quapropter neq; iusticia ex lege esse poterit. Hæreditas enim & iusticia à se inuicem diuelli non possunt. Obseruetur hic inprimis definitio seminis seu filiorum Abrahæ. Filij enim Abrahæ non per carnalem prærogatiuam generis, sed per imitationem fidei constituuntur: qui etiam filij Dei sunt, eo quod per Christum, & in Christo in filios adoptati sunt iuxta dictum Iohan. 1. dedit potestatem filios Dei fieri ijs qui credunt in nomen eius.

CAPVT IIII.

Summa Capitis Quarti.

Vt paruulus hæres exacto tempore constituto à Patre liberatur à procuratoribus: Ita populus Dei, misso filio Dei propitiatore peccati, veluti liber hæres gaudet, legi Mosaicæ nequaquam obnoxius. Hæc res etiam olim figurata fuit in duobus filijs Abraham, Ismaële & Isaac, quorum ille, ex Agar ancilla: hic è matre libera natus est.

Ordo & partes Capitis Quarti.

Principium huius quarti capitis cohæret cum fine tertij. Nam vt in fine tertij nos liberos à lege affirmat per Christi aduentum, ita hic idem similitudine declarat, & Epexergasia Rhetorica illustrat. Deinde rursus Prophetico & Apostolico more à doctrina delabitur in monitiones, & exhortationes: post quas allegorica similitudine quod instituit de abrogatione legis claudit. Atq; ita hoc quartum caput tribus partibus absoluitur. Quarum extremæ didacticæ sunt, media vero parænetica.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DICO autem quam diu hæres paruulus est, nihil differt à seruo, cum sit Dominus omnium: Sed sub procuratoribus est & œconomis vsque ad præfinitum tempus à patre: Ita & nos cum essemus paruuli, sub elementis mundi eramus seruientes.

Similitudinem sumit à consuetudine ciuili. Quemadmodũ hæres se habet ad procuratores & œconomos, ita se habet populus Dei ad legem. Sed hæres habet suæ subiectionis tempus certum, videlicet pueritiæ à patre præfinitum. Ergo & populus Dei non est perpetuo iugo legis premendus, sed tantum ad tempus à Deo constitutum. Porrò sub elementis mundi esse, nihil aliud est, quam esse sub lege, quemadmodum ex superioribus patet. Nam, vt rudimenta mundanæ scientiæ viam parant ad solidiorem doctrinam: Ita lex Mosaica ac regimen illud totũ, viam quandam parauit ad solidiorem Christi noticiã: quæ per ipsum reuelatũ & manifestatũ in carne contigit. Quare rudimentis istis superatis iam in Christo conquiescamus. Non igitur Paulus hoc loco legẽ contemnit, sed metaphora, hoc est, implicita similitudine tempus durationis legis expressit. Quę similitudo prorsus idẽ docet quod duę superiores de carcere & Pædagogo. Quemadmodum enim illis, ita & hac libertatem populi noui testamenti à lege Mosaica docet, veluti clarissime applicatio quæ sequitur ostendit.

At vbi

At vbi venit plenitudo temporis, emisit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, vt adoptionem acciperemus. Quoniam autem estis filij, emisit DEVS spiritum filij sui in corda vestra, clamantem, Abba pater. Itaque iam non es seruus amplius, sed filius, Si autem filius, & hæres 10 Dei per Christum.

Præterquam quod accommodat Apostolus clarius similitudinem ad populum noui testamenti, qui Christum exhibitum fide recipit, breuissimo quodam ac maxime memorabili Aphorismo ordinem nostræ reparationis ponit ob oculos, quando inquit: Venit plenitudo temporis, id est, temporis oportunitas quæ ex sola prouidentia Dei depēdet. Solius enim Dei fuit indicare & statuere quando expediret maxime filiū mittere. Quod quidem tempus obscurius prædicebatur à Iacobo Patriarcha & clarissime ab ipso Daniele monstratum est. Verum ne quis ignorantiam prætēderet, per Esaiam Prophetā certissima indicia præsentis Messiæ indicauit: ex quibus cognosceretur Messiæ præsentia, ad quæ remittit Dominus discipulos Iohannis quærentes an is Messias esset, an alius expectaretur adhuc. Sequitur. Misit Deus filiū suum. Ecce initium salutis nostræ caritas illa Dei statuitur, qua Pater filium suum misit in mundum, vt fieret victima pro peccatis mundi, vt non pereat sed habeat vitam æternā quisquis in eū crediderit. Proximo loco redemtionis me- 20 minit, factæ per oblationē Christi. Ita enim ait: Factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret. Tertio nostri adoptionem addit cum inquit: vt adoptionem acciperemus, hoc est, vt filij Dei fieremus. Quarto missionis Spiritus sancti in corda nostra meminit, quæ missio certissimū pignus est adoptionis nostri. Quinto loco inuocationem patris addit, quæ effectus est Spiritus sancti in nobis habitantis. In hoc ordine quæ præcedunt caussæ sunt sequentium. Dilectio Dei mittit filiū, filius missus liberat à peccatis. Liberati à peccatis adoptantur in filios. Filij effecti donātur vberiori spiritu. Donati Spiritu sancto per eundem, Deum patrem appellare & inuocare audent. Hæc sit breuis rerū huius pericopæ notatio. Nunc quid præterea ex hac pericopa colligendū sit videamus. Primum, cum dicit Apostolus, Deum emisisse filium, significat filium Dei antea fuisse quam est con- 30 ceptus in vtero virginis, vnde concluditur ęterna eius diuinitas. Quod addit factū ex muliere, duo innuit: Primum, quod sine virili semine ex solo semine sexus muliebris sit natus Dominus iuxta promissionē primam & vaticiniū Patriarchę Iacob, & Esaię. Deinde quod is qui filius Dei, idem sit filius hominis, ac verus homo, vna persona in duabus naturis subsistens. Deinde obseruemus mētionem hic fieri triū distinctarum personarū in diuinitate, Patris, Filij, & Spiritus sancti. Præterea hic textus poterit cuilibet esse quædam probandi norma, qua quilibet poterit de seipso iudicare, atq; adeo propriam cōscientiā examinare, incipiendo ab vltimo effectu, qui in ordine reparationis nostri hic ponitur. Si enim quis serio inuocat patrem cœlestem ex vera fide in filium Dei, inde colligat quod vere habeat Spiritū sanctum in se habitantem Arrhabonē hæreditatis nostræ: quod vere sit adoptatus à 40 Deo in filium: Quod vere sit liberatus à maledictione legis per victimā filij. Deniq; quod vere diligatur à patre in filio eius Iesu Christo. Contra vero si nullus est inuocationis verus ardor, nullum studium, indiciū est minime fallax absentis Spiritus sancti. Si abest Spiritus sanctus, superiora quoq; vsq; ad primum desiderari necesse est. Quod autē subiungitur, ex superioribus facile intelligi potest, & ex natura relatiuorum & à iure naturæ concluditur. Credentes & inuocantes Deum patrē sunt filij Dei: Ergo non sunt serui mancipia peccati. Item filij Dei sunt hæredes Dei, Ergo & credentes, cum sint filij, erunt hæredes, scilicet in Christo, cuius membra sunt. Hæc admoneant nos cum dignitatis nostræ, tum puritatis, & sanctimoniæ vitæ. Quid enim indignius est, quam vt filij Dei, se vt porci Epicuri contaminent? Porrò in inuocationis forma quatuor sunt obseruanda. Primum, Clamoris vocabu- 50 lum ad fiduciæ certitudinem exprimendā pertinet. Nimirū quod credentes non dubitanter, sed intrepide Deum patrem inuocant, freti nō sua, sed mediatoris dignitate. Secundū, Mimesis obseruetur. Nam cum dicit: Abba pater, imitatio est filij Dei, Marc. 14. significatur itaq; quod omnes per Christū constituantur filij Dei & per ipsum exaudiantur. Tertio duplicatio per diuersarū linguarum voces, significat per totum mundum diuulgandam esse gratiæ & misericordiæ Dei prædicationem, adeo vt Deus ipse promiscue omnibus linguis prædicetur & inuocetur. Quarto quod proprius Christianorum cultus sit inuocatio.

Sed tūc quidē cū non cognoueratis Deū, ijs,

Altera pars huius capitis quę obiurgatiora & parenætica est. Nam more qui na-

qui natura non sunt dij, seruiebatis. Nunc autem cum cognoueritis Deum, imo cogniti sitis à Deo. Quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuo seruire vultis?

Prophetico & Apostolico transit Apostolus à doctrina ad obiurgationes & hortationes, vt doctrinæ veluti stimulos quosdam addat. Primum itaque hic obiurgat Galatas, & obiurgationē exaggerat cōparatione præteriti temporis, quo in ignorantia vixerunt Galatæ ad præsentem gratiæ Dei reuelationem. Sensus autem est, olim ante prædicationē Euangelij fuistis Idolatræ corrupti Ethnicis superstitionibus: At nunc, postquam per prædicationem Euangelij verus Deus se vobis reuelauit, & postquam ex Euāgelio veram salutis viam didicistis, quæ dementia est rursus verum Deum deserere, & ad egena Elemēta, id est, prauas superstitiones redire? Sed cur Paulus hic vocat Ceremonias Mosaicas egena Elementa? Respondeo: Ceremoniæ Mosaicæ, sacrificia, atq; adeo tota lex considerantur tripliciter. Extra Christum, contra Christum, & in Christo. Extra Christum, cum consuetudinis tantū gratia seruantur, aut cum lucri alicuius, aut honoris ratio adhibetur. Hac ratione multi olim inter Iudæos Ceremonias defenderunt, nō aliter quam hodie Papistæ suas superstitiones defendunt. Contra Christum, cum obseruationi istorum rituum aliqua iusticię portio tribuitur, vt tempore Pauli circumcisioni, & alijs ritibus Mosaicis tribuerunt iusticiam, quasi nemo integre iustificari possit sine istis adminiculis, quæ opinio precium sanguinis Christi abolet. In Christo, sed dupliciter, videlicet, ante Christum exhibitum, & post Christum manifestatum in carne. Ante Christum exhibitum Cæremoniæ Mosaicæ nequaquam fuerunt infirma & egena elementa, sed pia exercitia commendata hominibus diuinitus. Nam Christum, quem figurabant, quodammodo in se continebāt. Post Christum manifestatum in carne prorsus exspirarunt Ceremoniæ Mosaicæ, ita vt non amplius sint salutaria piorum exercitia. Cæremoniæ itaque Mosaicæ consideratæ extra Christum, contra Christum, & post Christum manifestatum in carne, prorsus sunt infirma & egena elementa, quia vita illarum, nempe Christus, ab illis abest. Locus hic obseruandus est, qui docet quod omnes qui ad traditiones siue veteres Mosis, siue nouas hominū quorumcunq; conuertuntur, ac in ijs aliquam iusticiæ partem collocant, sint idolatrę, nihilo meliores Ethnicis qui idola ficta pro numine coluerunt.

Dies obseruatis & menses & tempora & annos.

Exemplum addit de obseruatione superstitiosa temporum, idq; ideo, vt simile iudicium fiat de obseruatione ciborum, lotionum, circumcisionis, & aliorum rituum Mosaicorum. Porrò quadruplex notanda est temporum obseruatio, videlicet, Physica, Ciuilis, Ecclesiastica, & superstitiosa. Physica coniuncta est cum naturæ ordine fixo & perpetuo, vnde admiranda Dei sapientia & prouidentia colligenda est. Hinc vicissitudines sunt Veris, æstatis, autumni, hyemis &c. Huc & motus corporū cœlestiū pertinent. Huius Physicæ obseruationis pars quædam est medica obseruatio, quę facit ad corporum humanorū incolumitatem conseruandā. De hac igitur obseruatione tota cōsulenda est Physica. Ciuilis obseruatio rebus politicis & œconomicis seruit. Nam sine hac actiones forenses & cōtractus inter homines minime seruari possunt. Ecclesiastica obseruatio plane libera est: quæ docendi, discendi & precandi caussa à Christiano populo libere seruatur absq; opinione cultus, meriti, iusticiæ, & necessitatis. Hæc obseruatio etsi in Ecclesia libera est: tamen qui per contemtum Ecclesiæ obseruationes vtiles, & facientes ad ædificationem violat, reus peragitur ordinis Ecclesiastici in Ecclesia necessarij, quē Spiritus sanctus nobis per Apostolum commēdat in hunc modum scribens Corinthijs. Omnia fiant ordinate & decenter. Superstitiosa temporū obseruatio est, quando opinio cultus, meriti, iusticiæ, & necessitatis accedit. Ab hac obseruatione dependet totus Papatus qui κακοζηλία quadam, partim Ethnicas, partim Iudaicas superstitiones in Ecclesiam inuexit. Quarū religione obstringuntur cōscientię & sinceritas Euangelij tanquam impurissimo cœno turbantur. Atq; ideo à Paulo huiusmodi obseruatio iustissime damnata est. Est igitur diligenter obseruādum discrimen inter vtilem dierum obseruationem, & perniciosam seu superstitiosam. Illa enim ædificat, hæc vero destruit. Præterea cum Paulus testatur ministros Euangelij habere potestatē, ad ædificandum, & non ad destruendum, satis indicat, quod vt liceat ipsis vtilia tempora & festa ordinare in Ecclesia, ita debeant superstitiones, quantum in se est, voce & autoritate abolere. Ita tamen vt nihil per tumultum, sed vt omnia, matura deliberatione cum ijs quorum interest habita, gerantur.

Timeo de vobis, ne forte erga vos frustra laborauerim.

Amplificat à periculo. Nam hisce verbis significat eos nullum fructum percepturos ex Euangelio, quotquot traditionibus Mosaicis aut humanis aut ulli rei, præterquam soli Christo, tribuunt vel totam vel partem iusticiæ. Nam hic agit Apostolus aduersus eos qui ritus Mosaicos tanquam complementum iusticiæ Galatis obtrudere voluerunt. Obseruandus igitur inprimis hic locus est, qui docet frustra laborare ministros Euangelij, vbi ritus Mosaici aut humanæ traditiones cultus gratia defenduntur.

10 Estote sicut ego, quia & ego sicut vos.

Admonet Galatas vt sint memores mutui officij & analogi, hoc est, vt se dociles præbeant & amantes sui: cum ipse omnia faciat in ipsorum salutē. Locus hic obseruandus est de moderanda obiurgatione, ne videlicet ministri Euangelij modū excedant, & remedium in venenū conuertant. Ita enim ministri Euangelij obiurgare debent lapsos, vt non in desperationem adigant eos, quorum salus quærenda fuit, sed vt in media obiurgatione spē veniæ, si modo obiurgati resipiscunt, polliceantur. Sicuti enim omnia ita etiam obiurgationem ad ædificationem referre debent sinceri Euágelij præcones: quod tum demum rite facient, vbi paternum affectum erga Ecclesiam habuerint. Moneat proinde hoc Pauli factum ministros verbi, vt se ingenijs auditorum pie accommodent, ac conforment, quoad fieri potest, vt auditores intelligant se esse non sub rigidis exactoribus semper superbas minas æstuantibus, sed potius sub amicis monitorib⁹ & salutis suæ vere amantibus: vt qui pio affectu & paterno officium facere videantur.

Fratres obsecro vos nihil mihi fecistis iniuriæ, nostis autem, quod per imbecillitatem carnis euangelizauerim vobis prius, & experimentum mei quod erat in carne mea, non pro nihilo habuistis, neq; respuistis, sed me vt Angelum DEI, vt Christum Iesum recepistis.

Anticipat calumniam Pseudoapostolorum, qui Paulum inimicum Galatarum & hostem esse mentiebātur: quo ipsi autoritate Pauli labefactata pluris fierent apud Galatas. Tribus autem argumentis hanc calumniam confutat Apostolus. Quorū primum est quod nulla offensa intercesserit. Fratres, inquit, obsecro vos nihil me læsistis, id est, nihil mihi fecistis iniuriæ, ob quam iniuriam in vos asperior essem. A pietate enim & vera virtute alienum est, si ei perrexeris molestus esse, à quo non prior sis læsus. Secundū petitur à labore & diligentia in prædicando Euágelio præstitis. Scitis, inquit, quod per imbecillitatē carnis Euangelizauerim vobis iam pridē. Vnde facile colligere poteritis meas obiurgationes eo nō tendere, vt quæram meā gloriam. Imbecillitas enim carnis hoc loco opponitur pompę, gloriæ, splendori, & dignitati carnis, quibus Pseudoapostoli tumebant & superbiebant: Etsi voluerunt videri omniū humilimi, qui oues foris apparēt, cum intus sint lupi rapaces: qui blandis verbis adulantur hominib⁹, sed pestifera doctrina pungunt animos. Tertium petitur ab officio Galatarum erga Apostolum. & tentationem, inquit, meam in carne non aspernati estis neq; respuistis, sed sicut Angelū Dei excepistis me: imo sicut Iesum Christum. Cum igitur tanta fuerit vestra erga me humanitas, qui fieri potest, vt vos tanquā inimicos & hostes insecter? Esset enim extremæ ingratitudinis pro tanto officio maleficiū reddere. Locus hic inprimis obseruandus est. monet enim quo in loco habendi sint sinceri verbi Dei præcones. Debent siquidem non aliter à nobis excipi quam Angeli Dei ac ipse Dominus Iesus Christus. Sunt enim vt Angeli excipiendi propter officij similitudinem, idq; quantum ad affectus & reuerentiam attinet. Sunt etiam recipiēdi, vt Christus Iesus, videlicet ratione doctrinæ, quam docent Christi nomine. Sic enim ipse Dominus ait: Qui vos audit, me audit. Sicuti enim legati, propter eum qui misit eos honorātur & audiuntur, ita ministri Euangelij propter Christum qui eos misit honorādi & audiendi sunt. Honorandi quidem non honore cultus, sed reuerentiæ. Audiendi vero, vt vox ipsa Domini, donec quæ Domini sunt proferunt. Nam qui alienam vocem sonant, quam Domini, non legati Christi, sed Sathanæ potius censendi sunt. Quare vt Anathemata fugiendi iuxta illud in primo: Si quis aliud euangelizauerit, anathema sit. Hinc pręterea facile intelligi potest in quo loco habendi sint qui pios ministros verbi oderunt, traducunt, persequuntur, iisq; subtrahunt necessaria. Huiusmodi enim homines spiritu Sathanæ impelluntur ad obruendam lucē Euangelij. Admoneantur quoq; hic ministri Euangelij maiestatis officij sui, & dignitatis. Quę enim maior maiestas? quę maior dignitas? quā legatione

Christi fungi, & tanquam Christum ipsum recipi. Caueant igitur summo studio, summaque diligentia, ne sua se φιλαυτία, ne vitæ impuritate odibiles reddãt Ecclesiæ Christi: quod cum fit, non solum maculant gloriam illam Christi ad quam euecti sunt, verumetiam accersunt sibi pœnas iustissimas cum defectionis turpis, tum scandali pessimi. Non enim sibi solis accersunt iudicium, verumetiam alijs pessimo exemplo nocent. Quare vt illi qui rite funguntur officio, duplici sunt honore digni, ita hi duplicibus pœnis sunt puniendi.

Vbi ergo est beatitudo vestra?

Quasi diceret totum pietatis studium quod hactenus in vobis fuit & à multis prædicatũ, sine fructu vobis peribit, nisi Iudaicis superstitionibus desertis, redeatis ad sinceritatẽ Euangelij, atq; in ea permaneatis. Non enim beatus est qui bene cœpit, nisi etiã in bene cœptis perseuerauerit. Ita enim Dominus ait: Beatus qui perseuerauerit vsq; ad finẽ. Nam qui à bene cœptis deficit, comparatur porco, qui, postquã ablutus est, redit ad volutabrum cœni, in quo magis se coinquinat. Cõmendatur ergo nobis hoc loco perseuerantia in bono. Nã qui deficiunt à via recta, beatitudine & iusticia excidunt, cuius antea erant participes, & vt Apocalypsis loquitur, delentur de libro vitæ. Huc illud Ezechielis: Si auertit se iust⁹ à iusticia sua, nunquid viuet? quasi dicat, minime. Qui igitur stat, videat ne cadat.

Testimonium enim perhibeo vobis, quod si fieri potuisset oculos vestros effossos dedissetis mihi.

Suo testimonio confirmat Apostolus qualenam fuerit pietatis studium in Galatis. Nam qui ex animo amant verbi præcones, haud dubie veræ pietatis studiosi sunt. Obserua notã piorum auditorũ verbi, & ex antithesi collige qualesnam illi sint, qui vel minima commoda suis pastoribus inuident: qui vix teruntium, nedum oculos effossos illis darent. Vnde colligitur quod veræ pietatis ne micam quidẽ habeant.

Itaque inimicus vobis factus sum veritatem dicens vobis?

Conclusio est cõfutationis calumniæ Pseudoapostolorum. Ambrosius sensum sic reddidit: Quia non potest fieri vt inimicus vobis ego sim, quorum tanta sensi obsequia: Sed quia nemo se argui vult errantem, iccirco inimicus vobis videor, iuste vos reprehendens: Hæc ille. Obseruemus hic inconstantiam vulgi, quam non solum Paulus, verumetiam Dominus ipse expertus est. Tantisper enim fauorem populi retines, donec quæ placent audit. Verum si ex officio errata ipsius in medium produxeris, hostem tibi & inimicum conciliasti. Quem enim hodie laudant, amplectuntur, fouent, cras rursus vituperant, persequuntur, profligant, damnant. nec est quod pius Euangelij minister aliam gratitudinem à vulgo expectet.

Aemulantur vos non bene, imo excludere vos volunt, vt ipsos æmulemini.

Translatione vtitur ad moliẽdam reprehensionem, ex parte enim Pseudoapostolis defectum Galatarum à puritate Euangelij imputat. Illi enim zelum singularem & studium intimi amoris simulantes, deceperunt Galatas: qui tamen reuera nihil quærebant aliud, quam vanã gloriam, quam vt essent in summo pretio apud Galatas, quam vt eorum magistri & doctores in vera pietate colerentur. Indoles igitur falsorum Doctorũ hic exprimitur. Nam dum zelum simulant, aurem popularem captant. Deinde via fallendi Pseudoapostolorum hic describitur. Primum enim huc omnes suos conatus referunt, vt animos auditorũ à veris & pijs ministris auertant, quæ præclara sunt in illis extenuando, & quæ viciosa exaggerando, postea, parata hac via, securius agunt omnia.

Bonum est autem æmulari in re bona semper, & non solum cum præsens sim apud vos.

Procatalepsis est, poterant enim obijcere: Nos te quoq; ęmulati sumus dum apud nos præsens eras, Cur non etiam licebit nobis præsentes nostros instructores æmulari, id est, vehementer amare. Respondit Paulus per distinctionem. Bonum est, fateor, æmulari sed non in quauis re. Si in bona re quis æmuletur, honesta sane & bona est, æmulatio: qua non solum præsentes verumetiam absentes æmulari licet. Vt enim semper honesta æmulatio probanda est, ita perpetuo inhonesta æmulatio improbanda est & damnanda.

Filioli mei quos rursus parturio, donec formetur Christus in vobis.

Blandius rursus compellat Galatas, & suum paternum animum erga ipsos declarat, dum eos quidem filios nominat, Se vero parturienti comparat, donec formetur Christus in ipsis. Hic locus plures suppeditat doctrinas & admonitiones. Inter quas hæ sunt præcipuæ. Prima, qualisnam affectus in ministris Euangelij esse debeat erga suos auditores, nẽpe talis, qualis est matris erga tenerrimã prolem. Quemadmodũ enim illa gaudet de successu infantis prospero, & rursus dolet si quid molesti ei eueniat: Ita pius Euangelij minister affectus esse debet, de profectu suorũ gaudebit, defectũ vero deplorabit, non minus quam honesta & pia mater morbos suarum proliũ & mortẽ deplorat. Qui autẽ hoc affectu non sunt præditi, nihil minus sunt quam pastores. non enim sincere officiũ faciunt, non pascunt oues Christi, sed potius seipsos saginant: cuius rei pœnas suo tempore luent. Secunda, dignitas ministerij verbi, videlicet, quod destinatum sit rei omnium maxime expetendæ, nimirũ regenerationi: qua nos nascimur in Christo, & Christus in nobis, dum ipsius membra efficimur, & eius vita viuimus. An non Dei est proprium spiritualiter gignere & parere? Respondeo. Verum quidem est, sed ministerio tribuitur, vt instrumento, quo Deus vtitur in hoc spirituali partu. Deus enim est qui gignit in filio. Verbum Dei semen est incorruptibile. Spiritus sanctus est vita & vis seminis. Ministerium Ecclesiæ est organum. Hinc prodeunt filij Dei, hoc est credentes. Tertia, aboletur Christus & quasi informis fœtus redditur, vbi legis & traditionum humanarũ iusticia prędicatur. Nam qui legis iusticiã prædicat, aut qui humanarum traditionum necessitatem docet, is reuera iusticiã Christi negat, atq; adeo toti Christo renunciat. Gratia enim Dei in Christo aut tota suscipitur aut tota reijcitur. Quarta, pugnat hic locus contra Anabaptistas, & alios, qui vocale verbum, & externum ministeriũ Euangelij abolere conantur. Quod cum faciunt gratiam Dei abolẽt, viam salutis intercludunt, sepeliũt beneficia Christi, Breuiter Christi nomẽ vt fidelissima Sathanæ mancipia è medio tollunt, & regnum Sathanæ stabiliunt. Quinta, confutat hic locus Nouatianos & Anabaptistas qui lapsis reditũ ad pœnitentiã sacrilege negarũt. Hinc enim Paulus lapsos Galatas reuocat. Tametsi autem nihil periculosius est quam sæpe relabi in peccatũ (Nam inde mẽs in multis reproba efficitur, & multi ita dedolere incipiunt, vt nullo peccatorũ sensu tãgantur:) Tamen verissima est doctrina Ecclesiæ, quæ docet Deum lapsos in gratiam recipere: cuius rei veluti Symbolum quoddam Dominus voluit esse condonationem mutuã in hac vita. Vnde interrogãti Petro quoties in se peccãti remittat. Respondet: Septuagies septies.

Vellem autem adesse apud vos modo, & mutare vocem meam quoniam inops consilij sum in vobis.

Concludit Apostolus voto obiurgationem paterna storga mixtã. Cupit enim se Galatis adesse, quo præsens posset accõmodare se captui singulorũ, cum singulis conferendo & singulos docendo & admonendo, prout necessitas postulare videretur: id quod in generali scripto fieri tam commode nequaquã potest. Monet hic locus ministros Euangelij, vt recte secent sermonẽ Euangelij, vtq; se captui & ingenio auditorũ accõmodent, quo doctrinæ & consilio melius locus esse possit. Vt enim medicus generalibus pręceptis parum efficiet, nisi singulorum qui ægrotant peculiarem curã habuerit: ita minister Euangelij cõscientijs singulorũ vix medebitur vniuersali doctrina. Quare vtiliter in nostris Ecclesijs instituta sunt priuata colloquia ante sumtionẽ cœnæ, in quibus doctrinæ & consolationes singulis veluti salutaria quædam Pharmaca adhibentur.

Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non auditis? Scriptum est enim quod Abraham habuit duos filios, vnum ex Ancilla & alterũ ex libera. At ille quidem qui ex ancilla, secundum carnem fuit. Hic vero qui ex libera per promissionem (*scilicet natus est*) Quæ quidem per allegoriam sunt dicta. Hæ enim (*scilicet matres ancilla & libera*) sunt duo testamenta, vnum quidem à monte Syna in seruitutem generans quæ est Agar (nam Agar Syna mons est in Arabia,

Tertia pars est huius capitis in qua Apostolus docet & exornat Typica similitudine idem quod superiꝰ multis rationibus docuit, nimirum populum noui testamẽti liberum esse à lege Mosaica ac ritibus Iudaicis, Iustificari autem gratis sola fide absq; operibus legis. Verum vt hic Typus melius intelligatur, Primum rem totam in argumenti formam conijciam. Postea singulas partes latius persequar. Argumentum itaq; sumtum à Typo coniugij Abrahę in hanc formã con-

rabia, confinis est autem ei quæ nunc est Hierusalem) seruit autem cum filijs suis. Quæ autem sursum est Hierusalem libera quæ est mater omnium nostrum.

mode cogi potest. Quemadmodum Abraham in vna domo duas vxores Agar seruā & Saram liberam habet: Ita Deus habet duo testamenta, vetus quidē quod Agar, nouum vero quod Saræ respondet. Sed Agar genuit Ismaelem, qui fuit Typus populi legalis in seruitutem nati: Sara vero genuit Isaac Typum populi liberi. Igitur vetus testamentum seu lex generat populum seruitutis, nouum vero populum libertatis. Cum itaq; nos sumus populi noui testamenti, non debemus amplius sub legis seruitute concludi. Nā fide promissionis vt iusti sumus, ita etiam liberi: Hæc totius huius exornationis summa est, ad quam historiā ex 10 Genesi accommodat Paulus, cuius partes obscuriores explanaturus, primū colligam antitypa. Abraham typus Dei est. Agar figurat vetus Testamentum seu legem. Syna adumbrat terrenā Hierusalem. Ismael filius Agar typus fuit populi legis. Sara vxor libera nouum testamentum, Euangelium, Hierusalem cœlestem, hoc est, Ecclesiā mystice significat. Huius filius Isaac nouū populum eumq; liberū adumbrat. His ita explicatis textus obscurus esse non potest. Tametsi particulæ similitudinis non adhibentur, quod fit Hebraica consuetudine. Hebręi enim frequentius notas similitudinum excludunt. Porrò quod in parenthesi scribitur, Nam Agar Syna mons est in Arabia, confinis est autem ei quæ nunc est Hierusalem, paulò obscurius est. Sed hoc modo declarabitur. Nam Agar Syna mons est in Arabia, id est, Agar ancilla notat typice Synam montem vnde lex prodijt. Non enim hic mon 20 tem vnum & eundem vult esse binominem, sed typum exprimit. In Arabia non frustra additur, vult enim hoc significare. Quemadmodum Agar, quæ Synam montem adumbrat, quæ Syna est extra limites terræ sanctæ, quæ terra Symbolū fuit æternæ hæreditatis: Ita lex seu vetus testamentum est extra promissionis cœlestis hæreditatē, adeo vt qui ex lege quærunt iusticiam, nihil præter damnationem inueniāt. Deinde additur in eadem parenthesi, confinis est autem ei quæ nunc est Hierusalem. Græce significantius scribitur συστοιχεῖ, hoc est, coordinatus, seu, vt ita dicam, consociabilis est: vt quæ eandem relationem & typicam significationem habeat cum terrena Hierusalem, quæ nunc est destructa, & olim sub lege seruiuit. Non enim hæc sunt Topographica, vt quidam existimant, sed typice cōferuntur, ad consignificandam similitudinem. Agar seu Syna & terrena Hierusalē in eo similes sunt, 30 quod vt Syna ita & Hierusalem terrena ad seruitutem generet. At quæ sursum est Hierusalem libera est, quæ est mater omnium nostrum. SVRSVM esse dicit, hoc est, cœlestem vt quæ originem habeat de cœlo. Hierusalem libera significat Ecclesiam fideliū, quæ est mater omnium, scilicet credentium in Christum. Dicitur autem Ecclesia mater fidelium, quia DEVS per Ecclesiæ ministerium generat sibi filios, idq; per verum semen & incorruptibile quod est sincerum verbum Dei. Nō est igitur quod is cœtus hunc honorem sibi sumat, qui hoc semen conculcat pedibus, qui persequitur membra Christi, qui generat filios diabolo & non Deo, quemadmodum Romana synagoga facit.

Scriptum est enim: Exulta sterilis quæ non paris, erumpe & clama, quæ non parturis: quia plures erunt liberi desertæ quam habentis virum.

Confirmatio est à testimonio Esaię 40 Prophetæ ex capite quinquagesimo quarto. postquam autem Propheta in capite 53. vaticinatus esset de morte, resurrectione, & Triumpho Christi, addit in 54. vaticinium de Ecclesia, quæ veluti ex latere Christi effluxit. hæc antequam assumta est à Christo, sterili viduæ similis fuit: sed postea, concepto semine incorruptibili, multos parit liberos. Vaticinatur igitur Propheta de Ecclesia noui Testamenti: quæ colligenda erat ex gentibus, abiectis Iudæis ob suam ingratitudinem. Quod autem Ecclesiam colligendam ex gentibus comparet sterili viduæ, significat Ecclesiam non ob merita sua, sed propter gratiam assumtam esse: quæ gratia vt omnibus promiscue per Euangelium of- 50 fertur, ita sola fide accipitur & possidetur.

Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filij sumus.

Accommodat Typū ad populum noui testamenti. Est autem huius accommodationis hic sensus. Quemadmodum Isaac promissionem habuit, vt haberetur semen Abrahę, pręterito Ismaele: Ita quicunq; credunt promissioni gratuitæ, promissionis filij habentur, & semē Abrahæ spirituale. Ad hos enim solos pertinet promissio, pręteritis alijs qui vel carnis pręrogatiua, vel legis operibus tument. Verum hic sciendum est, quod hic tantum analogia quædam rerum ter-

renarum & cœleſtium inſtituatur ad ſignificandam gratuitam electionem & iuſtificationem, ad excludendam omnem meritorum opinionem. Proinde hoc modo analogia ſeu Symbolica hæc ratio accommodabitur. Quemadmodum Iſmaelem nihil iuuit ad conſequendũ ius hæreditatis quod ab Abrahamo Patriarcha ſit natus, nulla interueniente promiſsione, ſed ſolus Iſaac ob promiſsionis verbum conſtitutus eſt hæres: Ita nihil iuuat vel prærogatiua carnis, vel legis iuſticia ad hæreditatem cœleſtẽ conſequendam. Sed ſola promiſsio hic locum habet, hoc eſt, tantum illi qui gratuitæ promiſsioni credunt efficiuntur vitæ æternæ hæredes, excluſis omnibus alijs. Hoc pacto accommodat Typum etiam Iuſtinus Martyr ad Triphonem ſcribens, hiſce verbis: Νοεῖν δεῖ ἡμᾶς δύο σπέρματα ἰοῦδα καὶ δύο γένη, ὡς δύο οἴκους ἰακώβ, τὸν μὲν ἐξ αἵματος καὶ σαρκὸς, τὸν δὲ ἐκ πίστεως καὶ πνεύματος γεγεννημένον, &c. Proinde huc redit ſumma ſententiæ, quod qui non credit reijciatur. Qui vero credit aſſumatur, vt legitimum ſemen Abrahæ, idq; ſine diſcrimine. Omnis enim qui credit illi, non pudefiet. Nam non eſt diſtinctio Iudæi & Græci. Idem Dominus diues in omnes inuocantes ſe. Huc pertinet tota illa diſputatio Pauli ad Roma. 9. 10. & 11.

Sed quemadmodum tunc, qui ſecundum carnem erat genitus, perſequebatur eum qui ſecundum ſpiritum: ita & nunc.

Digreſsio eſt, ſumta enim occaſione à Typo Iſmaelis & Iſaac, alteram partẽ eius adiungit, videlicet de perſecutione. Et perſtringit hic Apoſtolus potiſsimũ Pſeudoapoſtolos qui populum Dei volebant ſeruilibus operib9 opprimere, & à gratuita miſericordia abducere. Complebitur autem præſens ſimilitudo hoc modo. Quemadmodum ſe habet Iſmael ad Iſaac: ſic ſe habet populus legis ad verã Eccleſiam. Sed Iſmael perſequebatur Iſaac. Ergo mirum non videri debet, ſi populus legis & Pſendoapoſtoli perſequantur Eccleſiam. Locus de cruce & perſecutione Eccleſiæ obſeruandus eſt.

Sed quid dicit ſcriptura? eijce ancillam & filium eius: Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.

Hæc ſimilitudo, qua conſolatur Apoſtolus Eccleſiam aduerſus crucis ſcandalum, illuſtrior erit in hunc modum explicata: Eadem eſt ratio Agar ancillæ cum filio ſuo Iſmaele, & Saræ liberæ cum filio ſuo Iſaac, quantum ad domum & hæreditatem attinet, quæ eſt legis cum ſuo populo, & Euangelij cum ſuo populo reſpectu Eccleſiæ & hæreditatis æternæ vitæ. Sed Agar cum ſuo Iſmaele de familia Abrahæ & hæreditate eiecta eſt: Et Sara cum Iſaac in domo Abrahæ manet & hæreditate gaudet. Igitur Lex cum ſuo populo eijcietur extra Eccleſiam, Euangelium vero cum ſuo populo manebit in Eccleſia & æternæ vitæ hæreditate fruetur. Hic tres hypotheſes colligantur. Prima, Quod qui volunt ex lege iuſtificari ſint extra Eccleſiam & ſpem hæreditatis cœleſtis. Secunda, quod regnum cœlorum non ſit ſeruorum ſtipendium ſed filiorum hæreditas. Tertia, quod in medijs ærumnis Eccleſia debeat ſe conſolari certiſsima futuræ liberationis fiducia.

Igitur fratres non ancillæ filij ſumus ſed liberæ.

Concluſio eſt adductæ ſimilitudinis cuius hic ſenſus eſt: liberi ſumus à legis ſeruitute, quia ſumus populi noui teſtamenti & filij promiſsionis. Notetur hoc loco diſcrimen inter filios ancillæ & liberæ, Filij ancillæ ſunt qui ex lege & ritibus Moſaicis tanquam pro labore petunt præmiũ æternam vitam. Nam ſicut Iſmael putabat ſe hæredem fore ob prærogatiuam natiuitatis. Ita illi meritis ſuorum operum ſe recipiendos à Deo ad hæreditatẽ cœleſtem opinantur, ac propterea miſericordiam Dei & λύτρον filij impie repudiant. Non enim perpẽdunt, quantum ſcelus ſit vel minimũ adimere miſericordiæ & gratiæ Dei & victimæ filij, & ſuis aſſcribere operibus. Hic teneamus memorabile dictum Ambroſij: Vileſceret, inquit, Redemtio ſanguinis Chriſti, & miſericordia Dei humanorum operum prærogatiuæ ſuccumberet, Si iuſtificatio, quæ eſt ex gratia præcedentibus operibus tribueretur, vt nõ eſſet munus largientis ſed merces operantis. Filij vero liberæ ſunt qui in Chriſtum credentes ex gratia Dei expectant hæreditatem cœleſtem, quæ eſt donũ Dei per Ieſum Chriſtum, Habet & hæc concluſio vim exhortationis, qua videlicet Apoſtolus nos exhortatur, vt potius ſtudeamus liberæ & gratiæ filij eſſe, quam legis & operum ſerui: Vnde ſalus ſperari nequit.

CAPVT V.

Summa Capitis Quinti.

Cum igitur iam constat ô Galatæ vos esse à Lege liberatos, vtpote iustificatos sola fide absque operibus, Manete in ea libertate & nolite ritus legales recipere in vestri perniciem. Interea cauentes ne abutamini libertate hac in occasionem carnis, sed potius obtemperetis spiritui, operibus carnis per spiritum profligatis.

Ordo & partes Capitis Quinti.

Confirmata principali quæstione in superioribus capitibus, in hoc quinto finem seu scopum totius disputationis, nimirum vindicationem Christianæ libertatis proponit. Ac primo loco iubet eos stare in libertate qua liberati sunt per Christum. Hanc suasoriam propositionem confirmat, & subinde excitat Galatas, minaturque seductoribus aliud suadentibus. Secundo loco suadet Apostolus ne abutantur Galatæ hac libertate, hoc est, ne inde præbeant carni occasionem peccandi, sed seruiant potius sibi inuicem per caritatem. Huic etiam parti confirmationem subijcit. Tertio loco hortatur Galatas ad nouitatem vitæ, videlicet vt ambulent in spiritu, viuantque iuxta spiritus Dei imperium. Confirmatur & hæc pars paucis rationibus. Quarto loco per Antithesin addit catalogum operum spiritus & carnis, vt Christiani sciant quæ fugere quæque prosequi debeant. Atque ita hoc caput totum suasorium est, & absoluitur quatuor iam commemoratis partibus. Obseruetur hic Methodus Apostolica, quod post doctrinam subijciat parænes es ad nouitatem vitæ, quæ Methodus pijs Euangelij ministris diligenter obseruanda est.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

IN libertate igitur, qua Christus vos liberauit, state, & ne rursus iugo seruitutis implicemini.

Infert nunc ex confirmata in quatuor superioribus capitibus propositione, tanquam ex immoto principio finem & scopũ totius scriptionis, nimirum vindicationem Christianæ libertatis. Est autem propositio hæc suasoria amplificata antithesi, vt intelligamus de qua libertate hic agatur. Libertatem enim hic opponit iugo seruitutis, id est, seruituti legis, ad quam seruitutem Pseudoapostoli gentes cogere videbantur. Hic locus obseruandus de Christiana libertate, de qua recte erudiri pios inprimis necessarium est. Quare huc summam eius doctrinæ asscribam. Est autem duplex Christiana libertas, Vna personæ, Altera voluntatis. Illa fit per satisfactionem Christi. Hæc vero per spiritum eiusdem. De libertate personæ ita ait Dominus: Si filius vos liberauerit, vere liberi eritis. Huius libertatis gradus sunt plures, qui se mutuo consequuntur. Quorum Primus est liberatio à peccato, Iuxta illud Pauli, Lex spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit me à peccato & morte. Secundus est liberatio à maledictione legis, Iuxta illud, Christus redemit nos à maledictione legis, factus pro nobis maledictum. Tertius est donatio Spiritus sancti, iuxta illud, Non accepistis spiritum seruitutis ad metum, sed accepistis spiritum adoptionis per quem clamamus Abba pater. Hic spiritus adoptionis opponitur spiritui seruitutis, quare spiritus libertatis est, qua filij Dei effecti libertate filiorum Dei gaudemus. Quartus est liberatio à ritibus Mosaicis & traditionibus humanis, de quo gradu Paulus hic potissimum agit, & ad Coloss. Porrò finis huius libertatis est, vt seruiamus Deo veris cultibus, & prædicemus ipsum in omni æternitate, propter immensam suam misericordiam, qua voluit nos suos filios fieri adeoque liberos à maledictione Legis &c. His ita ordinatis, definitionem iustam Christianæ libertatis, quantum ad personam attinet, colligamus hoc modo: Christiana libertas est manumissio spiritualis parta sanguine Christi, quam offert Euangelium credentibus, per quam credentes adoptantur in filios, liberantur à peccato, à maledictione legis, à ritibus Mosaicis, & humanis traditionibus in conscientia: vt conscientiæ piorum formidulosæ coram Deo pacificentur, vt sub cruce glorientur, certi quod eorũ liberator Christus vere ipsos ab omnibus malis suo tempore sit erepturus, Vtq; amplius non sint serui humanarum traditionum, sed vt ijs vt populi liberi vtantur boni ordinis & disciplinæ gratia, citra opinionẽ iusticiæ, meriti, cultus, & necessitatis. In hac definitione caussas, modũ, gradus, & fines Christianę libertatis cõplexus sum. Nec extendit se hæc libertas extra metas præscriptas, hoc est, extra gradus enumeratos. Quemadmodum Libertini & Anabaptistæ male sentiunt: Quorũ hi, prætextu Christianæ

ſtianæ libertatis magiſtratum ciuilem tollere conati ſunt. Illi vero prætexunt libertatē Chriſtianā cuiuis carnis libidini, & quibuſuis flagitijs: quaſi ideo eſſemus libertate donati, vt iā liceat quicquid libeat. quorum errorem confutat Chriſtus hoc dicto: Qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Libertas igitur Chriſtiana nō ſimpliciter eſt intelligenda, ſed κατά τι, hoc eſt, ſecundum certum libertatis modum, qui in enumeratis quatuor gradibus eſt poſitus. Hactenus de libertate perſonæ dictum ſit. LIBERTAS voluntatis in conuerſis, fit quando DEVS illuminat mentem ſuo verbo, format iudicium, immutat voluntatem, & addit vires, vt aliqua illi grata faciamus. Hæc igitur Libertas quoad actiones ſpirituales, non eſt naturæ, ſed gratiæ. Eſt enim eius autor ſpiritus Chriſti in nobis. Plura de hac libertate vide

10 in Enchiridio, capite de Libero Arbitrio. Magiſter ſententiarū libro ſecundo diſtinctione 26. tres modos Libertatis facit, nempe à neceſsitate, à peccato, & à miſeria. Horum primus ad libertatem voluntatis, reliqui duo ad libertatem perſonę pertinet. Vt enim credentes in hac vita abſoluuntur à peccato, ita in reſurrectione ab omni miſeria liberabūtur, & fruentur conſpectu Dei in omni æternitate: Hoc admonere volui, vt intelligatur quomodo vetus illa diſtinctio cum noſtra congruat. Porrò antitheſis, ne rurſus iugo ſeruitutis implicemini, oſtendit quàm periculoſum ſit puritatē Euangelij vllis additamentis turbare. Significat enim libertatem in Chriſto partā amitti per huiuſmodi additamenta, qua amiſſa rurſus ſub peccato & maledictione legis captiui tenemur, vt miſerrima peccati mācipia: quod ſane eſt premi iugo legis, cuius onus intolerabile eſt, quemadmodū Petrus in cōſilio Apo-

20 ſtolico teſtatur Actor. 15. Ante enim prædicationem Euangelij Galatæ cum omnibus gentibus legis iugo damnatorio premebantur, à quo cum per Euangelij prædicationē liberati ſint, quæ eſt amentia iſtud iugum iam ſponte rurſus accerſere repudiato ſuauiſsimo Chriſti iugo? Deinde vocabulum implicationis ſignificat homines ritibus Moſaicis tanquā quibuſdam pedicis reos teneri, & implicari, quo minus poſsint rectū curſum tenere in Euangelij ſtadio. Vide quam multa incommoda ſecum afferat, vel minima rituū Moſaicorum acceſsio. Quid igitur dicemus de Papatu, qui non ſolum ritus innumerabiles inuexit in Ecclesiam, idq; non tam diſciplinę gratia, quam iuſticiæ, meriti, & cultus opinione, Verumetiā ipſum Chriſti Euangelium abolet, ac eos igni & gladio perſequitur, qui puritatē Euangelij, & libertatem filiorum Dei rurſus in Eccleſiā reuocari ſtudet. Idq; ideo facit, ne ipſius

30 exiſtimatio apud homines periclitetur. Nam non gloriam Chriſti ſed ſuā quærunt Satellites Papæ: non pugnant iſti Centimani Briarei pro aris, ſed pro focis, etiamſi aras ſacrilegas prætendunt. Nos proinde, qui Chriſti Euangelium habemus purum & ſincerum, Deo gratias agamus, ac grati tantum beneficium prædicemus, non morantes vllorū hominum vel ſapientiam vel potentiam, vel autoritatem, vel fictam ſucceſsionem, qui Chriſti Euangelium obſcurare ſacrilege conantur. Eſt enim opus vtraq; virtute in Eccleſia, videlicet confeſsione veræ doctrinæ, & ſeiunctione ab hoſtibus Euangelij. Hæc ſeiunctio in tribus conſpicitur. Primum, in refutatione opinionum & cultuum pugnātium cum verbo Dei. Fieri enim non poteſt, vt is pure Euangelium prædicet, qui à refutatione falſorū dogmatum abſtinet. Deinde, in vitandis fucoſis conciliationibus, quibus via patefit ſophiſticæ & cor-

40 ruptelis neceſſariorum dogmatum. Tertio, in fugiendis colluſionibus, quæ fiunt aut quęſtus, aut tranquillitatis cauſſa.

Ecce ego Paulus dico vobis, quod ſi circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit.

Ratio propoſitionis ab adiunctis ſeu ab effectu ſeruitutis legalis amplificata præmonitione. Poteſt autem hæc ratio commode in hunc ſyllogiſmum includi. Illud abſq; dubio fugiēdum eſt omnibus qui pietatem colunt, quod reddit Chriſtum ipſis inutilem & ocioſum. Circumciſio reddit Chriſtum hominibus eā recipientibus inutilē & ocioſum. Igitur Circumciſio proculdubio omnibus pietatē amantibus

50 fugienda eſt. & econtra libertas acquiſita per Chriſtum eſt retinenda. Vel ſi placet retinere formā propoſitionis, hoc modo formetur argumentū: Si circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit: Si Chriſtus vobis nihil proderit, libertas per illū acquiſita amiſſa rurſus eſt. Proinde ne amittatur libertas, circūciſio abijciatur. Hanc rationē Paulus opponit dogmati Pſeudoapoſtolorū, cuius forma extat Actor. 15. hiſce verbis: Niſi circumcidamini ſecundum morem Moſis, non poteſtis ſalui fieri. Verum hoc dogma primum Conciliū Apoſtolorum refutauit, & Paulus ad Philippenſes 3. monet huius dogmatis autores tanquā canes & malos operarios fugiendos eſſe. Ita enim ait: Videte malos operarios, videte conciſionem, hoc eſt, doctores illos Phariſaicos, qui circumciſionem neceſſariam ad ſalutē docent, non ſine maxima iniuria filij Dei: cuius victima ſufficiēs λύτρον eſt ad omnia omniū homi-

num peccata expianda. Verum ne obijcerent Pseudoapostoli ista nota fauoris Dei destitui credentes: Paulus respondet, dicens: Nos sumus circumcisio qui spiritu Deum colimus, & gloriamur in Christo, & non confidimus in carne. Quare vera circũcisio est amputatio fiduciæ carnis, gloriatio in Christo Iesu, & spiritualis cultus, quo Deũ ex fide colimus.

Testificor autem rursus omni homini qui circumciditur, quod debitor sit totam legem facere.

Confirmatio proximæ rationis est, seu Ætiologia à genere negato ad speciem. Christus nihil prodest debitoribus totius legis (quia illos certa manet damnatio, non enim legi Dei satisfaciunt) Qui circumciduntur sunt debitores totius Legis: Igitur Christus nihil prodest ijs qui circumciduntur. Porrò hoc loco obseruandũ est, quod Apostolus hic loquatur non de vero circumcisionis vsu, nõ de ipsa tanquam de re ad tempus fereda infirmitatis aliorum gratia, sed de abusu circumcisionis. De vero vsu loquitur Apostolus ad Rom. 4. vbi circumcisionem sigillũ iusticiæ fidei definit. Verum hic vsus certum tempus habuit. Debuit enim durare vsq; ad velum fractum & peractã in ara Crucis victimam Christi. De circumcisione, vt re ad tempus fereda infirmorũ gratia, sine opinione cultus, & iusticiæ, intelligatur circumcisio Timothei, quẽ Paulus permisit circumcidi, nondum satis confirmata doctrina libertatis Christianæ. Hîc autẽ Apostolus de abusu circumcisionis agit, prout Pseudoapostoli eam definierunt esse opus meritorium iusticiæ, seu complementum iusticiæ fidei, iuxta hanc vocem Pseudoapostolorum: Nisi circumcidamini more Mosis, non potestis salui fieri: Quo dicto satis ostendunt, quod circumcisionem partialem saltem quandam caussam salutis & iusticiæ esse voluerint: Quod sane non aliud est, quam dicere, solam victimam Christi nõ sufficere ad salutem consequendam. Proinde hic locus diligenter obseruetur: Docet enim aperte quod Christi iusticia non possit stare cum vllis meritis humanis: Gratia enim Dei aut tota recipitur aut tota reijcitur.

Euacuati estis à Christo quicunq; per Legem iustificamini, à gratia excidistis.

Rationes propositionis duas addit, & vtraq; à caussa ad effectum descendit. Prior autem Propositioni in hunc modũ applicabitur. Omnes qui sunt euacuati à Christo, id est, omnes quibus Christus factus est inanis, amiserunt libertatem. Omnes qui volunt per Legẽ iustificari sunt tales. Ergo omnes qui volunt per Legem iustificari, amiserunt libertatem. Loco totius argumenti assumtionem posuit. Posterior ratio hæc est: Quicunq; à gratia exciderunt libertatẽ amiserunt: Qui volunt iustificari per Legem, à gratia exciderunt: Proinde qui volunt iustificari per legem, amiserunt libertatem, quæ libertas gratiæ effectus est. Quare cum in libertate standum est, iustificatio ex lege nequaquam petenda est. Obseruandus locus, quod si minima pars iusticiæ operibus tribuitur, Christus nobis reddatur inanis, & excidamus à gratia. Neq; hæc de Ceremonijs tantum intelligi debet, sed de quibusuis operibus, Quicquid enim operibus in iustificationis & salutis negocio tribuitur, id totum Christo adimitur. Firmissima enim est hæc Pauli collectio: Si per gratiam, nõ amplius ex operibus, alioquin gratia non amplius est gratia. Si autem ex operibus, non est amplius gratia, alioquin opus non amplius est opus. Ex quo fit vt iusticiæ Dei, quæ contigit per fidem Iesu Christi, subiectus esse nequeat qui ex operibus quærit iusticiam.

Nos enim spiritu ex fide spem iusticiæ expectamus.

Aliud argumentum est, quo probat Christianos non debere rursus iugo seruitutis implicari. Est autem hoc argumentum sumtum à caussarũ differentia: Christiani spiritu ex fide spem iusticiæ expectant. Ergo iusticia non est expectanda ex Lege. Proinde non debent Christiani rursus Legis iugo implicari, sed potius in parta libertate stare constantes. Porrò Osiander hoc loco interpretes cum veteres tũ recentes accusat, vt qui male transtulerint ipsius iudicio vocem Græcam ἀπεκδεχόμεθα. nam ipse contendit hanc vocem in præsenti Pauli loco idem significare quod ACCIPIMVS, Etsi aliàs sæpe expectandi significationem habet: Nam homo acutissimus bene perspexit, quod si hic ἀπεκδεχόμεθα reddatur EXPECTAMVS, ruat imaginatio ipsius de essentiali DEI iusticia, qua homines iustificari, dum adhuc viuunt, magna cum offensione Ecclesiæ docet. Verum Osiandri calumniæ primum opponamus autoritatem omnium interpretum, qui nullo excepto hactenus transtulerunt hoc loco EXPECTAMVS. Deinde quod Paulus in alio significato nullibi sit vsus ἀπεκδέχεσθαι, nisi pro expectare. Ad Rom. 8. ter in hac significatione reperitur. Ad Philip. 3. ita scribitur. Nostra conuer-

conuersatio est in cœlis, Vnde & saluatorem ἀπεκδεχόμεθα, id est, expectamus. Deinde Textus ipse pugnat cum sententia Osiandri. Spem enim iusticiæ vocat Hebraice iusticiam quę adhuc speratur. Quod autem speratur, nondum obtinetur, sed expectatur. Rectius igitur multo vertis, spem iusticiæ expectamus, quam, spem iusticiæ accipimus. Verum hic obijcitur. An non reuera hic habemus remissionem peccatorum quæ est Christianorum iusticia. Si habetur, quomodo eandem expectamus. Nemo enim expectat quod iã reipsa possidet. Respondeo. Iusticia quam adhuc expectamus non est Remissio peccatorum, non est imputatio iusticiæ Christi, sed est formalis & plena Legis obœdientia, qua in omni æternitate iusti erimus, quando videlicet Deus erit omnia in omnibus, & nos vicissim illi suo modo
10 conformes erimus. Iuxta illud, 1. Iohan. 3. Quoniam vbi apparuerit, similes ei erimus. Legatur Responsum Philippi ad Lib. Osiandri de Iusticia Dei essentiali.

Nam in Christo Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium.

Procatalepsis est. Respondet enim obiectioni Pseudoapostolorum, qui ritus Mosaicos voluerunt fidei adiungi, tanquã particulares iusticiæ caussas. Sed Paulus anteuertit hanc obiectionẽ exæquans præputium & circumcisionem in caussis iusticiæ. Nam vt præputio ita circumcisioni gloriam iusticię adimit. Notandum hoc loco est quod Synecdochicos per circumcisionem intelligat Paulus omnes ritus Legales seu Mosaicos, quibus ex æquo adimit iusticię gloriam,
20 vt nos persistamus in acquisita libertate. Si enim iusticiæ gloria adimitur circũcisioni, multo magis adimetur alijs ritibus, qui circumcisione longe inferiores sunt. Notandum & hoc est, quod Apostolus diserte dicat, in Christo Iesu, id est, in regno spirituali Christi post Christum mortuum & suscitatum. Antea enim circumcisio externa mandatum Dei habuit in certo populo, videlicet, Iudaico, & vtile sacramentum fuit, quemadmodum ex institutione eius patet Genes. 17. & Paulus confirmat ad Rom. 4. vbi ita ait: Et signum accepit circumcisionis, signaculum iusticiæ fidei.

Sed Fides per caritatem operans.

Anteuertit & hic obiectionem. Poterant enim obijcere Pseudoapostoli,
30 ritus Mosaicos necessaria quædã fidei exercitia esse. Sed Paulus istis exercitijs opponit fidẽ operantem & exercentem se pijs dilectionis officijs. Nõ tamen hic Paulus excludit Sacramenta, nec alias ceremonias decori & ordinis caussa institutas: Sed tantũ contendit non debere onerari Christianos Mosaicis illis iã antiquatis & abolitis exercitijs. Porrò hoc Pauli dicto Papistę se armant contra iusticiam fidei gratuitam. Cum enim pij dicunt, nos sola fide iustificari, isti opponunt hunc locum, & ex eo tanquam ex immoto principio hoc pacto colligunt: Fides per caritatẽ efficax est. Ergo fides & caritas simul iustificãt. Sed neganda est consequentia. Non enim omnia quæ coniuncta sunt natura, easdem operationes habent: id quod videre est in anima hominis, vbi natura cõiuncta sunt intellectus & facultas voluntatis, quorũ tamen diuersę operationes sunt. Deinde Paulus, vt superius abunde do-
40 cuit de gratuita iustificatione, videlicet, quod homo sola fide sine operibus iustificetur: Ita hoc loco non de caussis iustificationis, sed de veris Christianorũ exercitijs disputat: Quorũ omnium veluti mater existit caritas ex viua fide in filium Dei manans. Deinde fatemur, & docemus cum fide semper coniuncta esse Bona Opera, quæ Paulus Philippensibus scribẽs non caussas iusticiæ, sed fructus iusticiæ fidei nominat. Etsi igitur fides à spiritu regenerationis diuelli non potest: tamen in caussis iustificationis prorsus excludimus opera. Non enim operibus nostris, sed fide Christi iusticiã recipimus. Obseruandus hic locus inprimis est. Docet enim quænam sint necessaria Christianorum exercitia, videlicet opera caritatis ex fide manantia. Vox Græca ἐνεργουμένη vim fidei exprimit. Vt enim ignis sua natura ἐνεργεῖ, id est, virtute interna operatur & calorem ciet, ita fides caritatem, id est, caritatis officia
50 ex se gignit. Hinc manifeste patet quam fœdus error eorum sit, qui hodie declamitant contra necessitatem bonorum operũ. Cum hic manifeste doceat Paulus, bona opera manere ex vi & natura fidei, quę veluti agitatio quædam Spiritus sancti est, quo ducuntur filij Dei.

Currebatis pulcre, quis vos impediuit vt veritati non obtemperetis?

Rursus interserit obiectionem, & accusat Galatas defectionis à veritate, id est, à vero & puro Euangelio. Obiurgationẽ hanc exaggerat collatio. nã eo turpior est lapsus, quo quis firmior & instructior ante ad currendum fuerit. Obseruetur Metaphora cursus, quo significatur Christianorum viuendi ratio: quæ cursui & stadio comparatur: vt significetur torporem & segnitiem abesse de-

ſe debere: quæ, quo minus ad metam perueniamus impediunt. Deinde miniſtri Euangelij intueantur hoc loco fortunam Apoſtoli, qui in odium Galatarum incurrit propter veritatem. Adeo verum eſt quod vulgo dicitur: Veritas odium parit.

Perſuaſio hæc non eſt ex eo qui vocat vos.

Remotio cauſſæ eſt, quaſi diceret, iſta perſuaſio qua apud vos effectum eſt, vt non amplius obtemperetis veritati, hoc eſt, vt non amplius retineatis puritatem Euangelij, ſed recipiatis cum Euangelio Moſaicos ritus tanquam neceſſarios ad iuſticiam coram Deo: Hæc inquam perſuaſio non eſt à Chriſto, aut eius Apoſtolis, qui ad Chriſti mandatum vocarunt vos ad agnitionem Euangelij: ſed potius eſt à Sathana hoſte Chriſti, & iſtius maligni organis, qui iſto pacto Chriſti regnum inuadunt: ſpoliant Chriſtum honore Mediatoris, & ſummi Pontificis: cuius ſolius victima eſt expiatrix peccati: cuius ſolius obœdientia perfecta eſt iuſticia, quæ nobis credentibus imputatur, Rom. 4. & 5. 10

Exiguum fermentum totam maſſam fermentat.

Procatalepſis eſt, Poterant enim obijcere Pſeudoapoſtoli, nihil aut parum nocere quoſdam retinere ritus Moſaicos, præſertim cum facere videantur ad concordiam & pacem conciliandam & fouendam inter Iudæos credentes, & Gentes conuerſas. Quemadmodum etiam politici viri noſtro ſeculo conantur perſuadere noſtris Eccleſijs, vt concordiæ & pacis cauſſa retineant vſitatas Ceremonias. Reſpondit Apoſtolus pulcerrima ſimilitudine, ſeu Allegoria, aut ſi mauis Prouerbiali figura, quæ in hunc modum accommodabitur. Quemadmodum exiguum fermentum totam maſſam facilime fermentat & ſuo Acore inficit: Ita leuiſsimus in ſpeciem error totam doctrinam Euangelij inficit: Ita vt non amplius puritatem Euangelij redoleat. Proinde ne tota doctrina Euangelij corrumpatur, leuiſsimo in ſpeciem errori mox occurrendum eſt. Obſeruandus locus quo monemur, vt ne minimum quidem errorem vel ſuſpectam opinionem admittamus pacis gratia. Sed potius retineamus tenaciter puritatem doctrinæ, etiamſi fractus totus collabatur orbis. Nam aperta vna aliqua rimula, ſerpens, vt eſt callidus, ſe facile totum inuoluet. 20 30

Ego perſuaſus ſum de vobis in Domino, quod nihil aliud ſenſuri ſitis.

Mollit obiurgationem ſpe emendationis propoſita. Solet enim non parum mouere animos bonorum diſcipulorum, ſi de ſe bene ſperari à præceptoribus animaduertunt.

Verum qui turbat vos portabit iudicium, quiſquis ſit.

Translatio & interminatio eſt. Vt enim lapſus occaſionem Pſeudoapoſtolis aſſcribit, ita eoſdem haud fore impunitos pronunciat. Iudicium hoc loco per Metalepſin pœnã ſignificat. Portandi verbo grauitatẽ pœnæ notat Apoſtolus. Significat enim iudicio Dei & pœnis ingentibus premi & obrui corruptores doctrinæ Eccleſiæ. Neq; hoc mirum eſt cum turbatores Eccleſiarum ſint veluti ſtipendiarij Sathanæ, qui primum Eccleſiam Dei peſtifera corruptela doctrinæ turbauit. Obſeruanda inprimis hæc comminatio eſt, quæ pertinet ad omnes, qui quouis modo fontes Iſrael, id eſt, puritatem Euangelij turbant, atq; ita Eccleſiæ occaſionem defectionis præbent, exemplo Sathanæ, qui primam Eccleſiam ſeduxit. 40

Ego autem fratres ſi circumſionem adhuc prædicem, cur adhuc perſecutionem patiar?

Anticipat & hic obiectionem Apoſtolus. Reſpondit enim calumniæ Pſeudoapoſtolorum mentientiũ Paulum circumciſionis aliquando præconem agere, quos aperto ſigno vanos eſſe oſtendit. Nulla enim alia fuit cauſſa, ob quam Paulum Pſeudoapoſtoli perſequebantur, quam quod abrogationem circumciſionis & aliorum rituum Moſaicorum docuerit. 50

Nempe abolitum eſt ſcandalum crucis.

Alia ratio eſt, qua confirmatur Paulum circumciſionem non prædicare. accommodabitur autem ratio hoc pacto. Si circumciſionẽ prædicarem, non amplius mea doctrina offenderentur Pſeudoapoſtoli. Cum igitur cõſtat Pſeudoapoſtolos adeo offendi mea do-

mea doctrina, vt me de medio sublatum velint, profecto certissimum indicium est, quod non sim Circumcisionis prædicator: Quemadmodũ illi de me nefarie mentiuntur. Scandalum crucis Metonymicos ponitur pro offensione orta ex pura Euangelij prædicatione. Hac enim sola re offendebâtur Iudæi, quod Apostolus Euangelio Christi circumcisionem & ritus Mosaicos non adderet.

Vtinam abscindantur qui vos turbant. Claudit obiurgationẽ voto & imprecatione. Pro eo quod reddunt interpretes. turbant in Greco est ἀναστατοῦντες, id est, dimouentes è statu. Vere enim de statu disturbâtur & dimouẽtur, qui ab Euangelij puritate ad ritus & traditiones abripiũtur. Vocabulũ abscindi opponit Apostolus Circumcisioni, quasi diceret, qui vobis obtrudunt Circumcisionem, vtinam ita cedantur ipsi, vt prorsus de medio tollantur & pereant. Obserua Paulinam & Apostolicam imprecationem intelligendam esse per comparationẽ. Ita enim affecti esse debemus omnes, qui Christo nomina dedimus, vt omnia potius ruere cupiamus, quã vt quicquã gloriæ Dei decidere patiamur. Sed quomodo hæc imprecatio stare poterit cũ mandato Christi, quod extat Matth. 5. hisce verbis? Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros, Benedicite execrantibus vos, benefacite odientibus vos, & orate pro calumniantibus & persequentibus vos, vt sitis filij Patris vestri qui in cœlis est: qui Solẽ suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Discernendũ est primum inter caussas & personas. Deinde inter personas sanabiles, & blasphemas. Si caussa ad nos tantum pertinet, hoc est, si nobis facta est iniuria, quantũ ad personam aut res nostras attinet, mandato Domini obtemperandum est, & precandũ pro inimicis, vt resipiscant. At si caussa Dei est, hoc est, si quis Euangelium Christi persequitur: Si quis doctrinã hæreticam propagare studet: si quis horrendis sceleribus Ecclesiæ Dei est scãdalo. Breuiter, si quis quouis modo gloriã Dei, ædificationem Ecclesiæ, salutem hominũ impedire conatur. Rectissime huiusmodi malis se pij opponunt precibus. Nã quicquid Deo displicet, omnibus pijs merito displicebit. Deinde si personę sanabiles videntur, ex Christi mandato pro illis orandum est. At si blasphemæ fuerint personæ, optandũ est, vt cito de medio tollantur, ne gloriam Dei impediant suis blasphemijs.

Vos enim in libertate vocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasionem carni scilicet detis. Rationem superioris sententiæ apponit Apostolus, sumtã à repugnantibus. Estq; sensus. Christiani sunt liberi. Ergo Christiani non debent seruilia Legis opera recipere. Nam si hoc fecerint, rursus se seruitutis iugo implicant. Quod autem fratres Galatas appellat, hoc partim ideo facit, vt quo sit erga ipsos animo intelligant Galatæ, partim vt eos excitet ad attẽte & benigne audiendum, quod de vero libertatis vsu subiungit: Nimirũ ne abutantur libertate sua, hoc est, ne inde præbeant carni occasionem lasciuiendi & perpetrandi omnem turpitudinem, sed potius sciant libertatem suã eo pertinere, vt repressa lasciuia carnis caritatem veram colant: per quam intelligit omnia officia quæ proximis debemus. Hic locus manifeste docet, quatenus à Lege liberi sumus nos, qui in Christũ credimus. Nullo enim modo à doctrina Legis, quæ bene viuendi regula est (ea enim regula ostendit Dominus, quid sibi gratum sit, quo cultu à nobis coli velit. Proinde doctrina Legis eo spectat, vt nobis viam certam & rationem firmã ostendat, qua vita nostra ad Dei voluntatem cõfirmari possit) sed à rigore & maledictione Legis per Christum liberati sumus, qui pro nobis est factus maledictũ, vt benedictio Abrahæ nobis fieret, & vt promissionem spiritus acciperemus per fidem. Est autẽ hic legis rigor, quod ipsa maledictionem omnibus denunciet, qui vel in vno apice lapsi fuerint. Neq; salutẽ promittit, nisi ijs, qui omnia mãdata Dei perfecte & ꝑpetuo obseruauerint. Ab hoc rigore & maledictione, etsi liberati sunt, qui credunt Euangelio: tamen ipsam legem, vt regulam bene viuendi ab ipso Deo sibi monstratam amplectuntur. Etsi autẽ Legi nemo satisfacit: tamen placet incoata obœdientia in ijs, qui retinent fidem & bonam conscientiam. Cuius perpetuum studium esse debet, fidere Deo, abijcere propositum peccandi, exercere pietatis & caritatis opera, & sedulo præstare quod vocatio postulat.

Sed per dilectionem seruite vobis inuicem. Dilectio quæ ex fide oritur, omnium officiorũ caussa & moderatrix est, atque ideo eam tanquam omnium officiorum caput proponit Apostolus. Obseruemus igitur præcipuum Christianorũ officium esse,

um esse, seruire sibi inuicem per dilectionē. Atq; hæc regula omnibus statibus,& omnium ordinū hominibus applicanda est. Magistratus pius ex fide diligat subditos: ex dilectione iura dicat, insontes tueatur, sontes puniat, vt custos Legis & minister Dei. Subditi ex fide magistratum diligant, ex dilectione honorem exhibeant, iussu magistratus militent. Breuiter, in omnibus tanquam Domino Christo obœdiant. Et perpetuo meminerint regulę, Oportet Deo magis obœdire quam hominibus. Minister verbi ex fide diligat auditores, ex dilectione doceat, obiurget, erigat, consoletur. Auditores iuxta eandem regulam diligant Ecclesiæ ministros ex fide, & ex dilectione obœdiant Euangelio, præstentque obœdientiam quam requirit ministerium.

10

Tota enim Lex in vno sermone impletur, videlicet, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Rationem suasoriæ propositioni subiungit Apostolus à Legis scopo seu summa seu præcipuo legis capite. Lex impletur dilectione proximi. Ergo proximo per dilectionem seruire oportet. Cum constet ideo hominem conditum esse, vt obœdiat Conditori. Sed qui fit quod totam Legem dicat impleri dilectione proximi: An non prior Tabula de vero cultu Dei, quæ pars Legis est, præferenda est secundæ tabulæ? Si dixeris totam Legem hic restringendam esse ad legem secundæ tabulæ (qui enim diligit proximum sicut seipsum, quicquid sibi factum vellet, proximo non denegat) coacta videbitur interpretatio, Quare Synecdochen esse dicamus. Non enim infrequens est hic Tropus in scriptura, per quem sub nomine effectus comprehenditur etiam caussa, cuius caussæ effectus ipse certissimum indicium est. Est enim caritas proximi indicium timoris Dei & veræ pietatis erga Deum. Per amorem enim Dei, vt recte ait Gregorius, amor proximi gignitur, & per amorem proximi amor Dei nutritur. Sed quid sibi vult implendi vocabulum, cum nemo Legi satisfaciat? Lex impleri tum demum dicitur, cum declaratur eius obœdientia, idque respectu hominum, quibus pietas cordis erga Deum abscondita est, donec dilectione proximi tanquam euidenti signo declaratur.

20

Si autem vos inuicem mordetis & deuoratis, videte ne à vobis inuicem consumamini.

Alia ratio est de dilectione mutua, sumta ab effectu contrarij seu à repugnantibus. Dissidia & odia mutua, mutuam afferunt perniciem. Ergo vt hoc malum caueatur, dilectione mutua alter alteri seruiat. Malum discordiæ metaphoris morsus, deuorationis, & consumtionis significatur. Locus igitur hic apertus est, de odij & dissidij malo: vnde non solum familias, ciuitates, prouincias, Verumetiam multa regna concidisse historiæ testantur.

30

Dico autem spiritu ambulate, & concupiscentiam carnis nequaquam perfeceritis.

Iam totam Paręnesin huius capitis ad duo capita reuocat, quæ sunt spiritu ambulare, & carnis concupiscentijs reluctari: Vocabula carnis, & spiritus explicāda sunt: vt intelligatur quid sit spiritu ambulare, & quid sit carnis cōcupiscentiam non perficere. Vt autem quid sit caro & spiritus sine errore intelligamus, hæc in primis obseruanda est regula. Quoties caro contraria oppositione comparatur cum spiritu, vt spiritus nomen Metonymicos pro regenerationis gratia, cuius autor est Spiritus sanctus, ponitur: Ita carnis vocabulum eodem Tropo significat, quicquid nondum regeneratū est in nobis, videlicet carnis & peccati procliuem ad malū affectionem. Nō igitur hic spiritus & caro secundū substantias comparantur, sed animæ qualitates inter se conferuntur. Nam eadē anima, quatenus spiritu Dei regitur, secum luctatur: quatenus spiritu Dei vacua est, suis cōcupiscentijs indulget. Proinde ambulare spiritu, significat iuxta motus Spiritus sancti viuere. Contra vero carnis cōcupiscentiā perficere, est excusso spiritus imperio se carnis illecebris dedere, ad obtemperandū carni in suis concupiscentijs. Hęc exhortatio ad Rom. 6. hisce verbis legitur. Ne igitur regnet peccatum in mortali vestro corpore, vt obœdiatis peccato in concupiscentijs corporis. Est igitur peccatum veluti tyrannus quispiā violētus, cuius prima administra est mens ipsa, ad suggerendos prauos motus: qui vbi cōmouerunt voluntatem alterā peccati administrā, nascuntur ἐπιθυμίαι. Tum vero corpus ab animo impulsum, huc atq; illuc transuersum rapitur tyranni imperio sese subijciens. In hac re consistit imperiū peccati, quo nihil tristius cogitari potest. Quoniam igitur peccatū ipsum inhabitans, vt tyrannum domesticū, non possumus prorsus expellere, hoc conandū est saltem, ne regnet

40

50

ne regnet Tyrannus iste. Regnat autẽ dum corporis obtemperamus cõcupiscentijs. Quare qui in lucta superior esse cupit, primis motibus se fortius opponere debet.

Nam Caro concupiscit aduersus Spiritum, & Spiritus aduersus Carnem.

Ratio hæc ab vtriusq;, id est spiritus & carnis studio sumitur, ac si diceret Apostolus: Cum vis gratiæ regenerationis, & carnis vitiosa natura semper in pijs sibi inuicem aduersentur, necessario incumbit pijs, vt excusso iugo carnis totos se spiritui dedant, perpetuum bellũ contra concupiscentias prauas & motus, qui excitantur à carne aduersus spiritum gerentes. Locus hic obseruandus est de perpetua lucta spiritus & carnis in pijs. Vnde monemur Vigilantiæ, & Sobrietatis, & Orationis. Huc præceptum Domini pertinet, Vigilate & orate, ne intretis in tentationem.

Hæc autem sibi inuicem aduersantur, vt non quæcunq; volueritis eadem faciatis.

Superioris sententię asseueratio est: cui finem subiungit, Vt non quæ volueritis, scilicet secundũ carnem, hæc faciatis affectibus & actionibus, hoc est, vt non obtemperetis carni iuxta concupiscentias corporis. Nam si secundum carnem vixeritis, moriemini. Si vero spiritu actiones carnis mortificetis, viuetis.

Si autem spiritu ducimini, non estis sub Lege.

Anticipat obiectionem hypocritarum, qui poterant obijcere: Christus nos redemit de maledictione Legis, non poterit igitur peccatum nocere. Paulus respondet, & fatetur eos non esse sub Lege qui ducuntur spiritu, cuius ductus certissimum fidei testimonium est. Proinde non est quod glorientur de abrogata maledictione Legis, qui viua fiducia Christi vacui sunt. Nam vbi fides viua est, ibi vere sentitur præsentia spiritus Christi, à quo excitantur in corde motus cõgruentes cum Lege & voluntate Dei. Vnde etiam maxima pugna in Sanctis oritur aduersus peccati reliquias, quę quidẽ pugna durabit, donec hæc mortalis vitæ conditio manserit. Hunc Pauli locum valde illustrat prima pars octaui cap. ad Rom. Hic tres loci obseruentur. Primus, quod vera nota filiorum Dei sit se imperio spiritus subijcere. Secundus, quod Lex nihil iuris in eos habeat, qui secundum spiritum viuunt: quantum quidem ad damnationem inferendã attinet, Sed tantum monet eos de vera vitæ instituendæ ratione secundum voluntatem Dei. Tertius, quod frustra glorientur de victima Christi, qui sine pœnitentia peccatis suis indormiunt, & concupiscentijs carnis se dedunt.

Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt: Adulterium, Scortatio, Impuritas, Proteruia, Idolatria, Veneficium, Inimicitiæ, Lis, Aemulationes, Iræ, Contentiones, Dissidia, Hæreses, Inuidia, Cędes, Ebrietas, Comessationes & his similia.

Quia de pugna carnis & spiritus dixerat, nunc per enumerationem vtriusq;, ingenium cum spiritus tum carnis contemplandum proponit, vt ex collatione vis vtriusq; apertius cognoscatur. Vocat autem carnis opera quæ hic enumerat manifesta, propterea quod de ijs conscientia faciendis iudicare possit ex Lege Dei, & sciat Deo talia opera displicere. Porrò decem & septem carnis opera hic recitantur ab Apostolo: QVORVM primum est μοιχεῖα, adulterium, quod est alieni thori violatio, quantũ autem scelus sit adulteriũ, ostendunt pœnæ, & alia quæ cum facto isto coniuncta sunt, 1. Corinth. 5. SECVNDVM, πορνεῖα, scortatio, cum extra matrimonij vinculum solutus & soluta (vt vocant) rem Veneream exercent. TERTIVM, ἀκαθαρσία, immunditia seu impuritas superiorum genus est. Complectitur enim omnium libidinũ genera, & nefanda illa potissimũ, à quibus Christianorũ aures & animi abhorrere debent. Requirit ergo Paulus vt pius sit castus, corde, lingua, facto, gestibus. QVARTVM, ἀσέλγεια, proteruia siue lasciuia, quę est turpissimarum prolium, hoc est, omnis libidinis mater turpissima. Est enim ἀσέλγεια lasciuia & incontinẽtia animi, nec virtutem, nec probitatem, nec Deum, nec homines, reuerentis, sed procacitate se oblectantis. Significat etiam ἀσέλγεια flagitiosam exercendæ libidinis consuetudinem. QVINTVM, εἰδωλολατρεία, id est, Idolorum cultus, hanc inter pœnas deserti veri Dei ad Roman. numerat Apostolus. Sciamus ergo damnari non solum cultum idolorum, verum etiam occasiones, & instrumenta, vt sunt simulacra & statuę: vn-

de Varro, teste Augustino, qui, inquit, populis instituerunt simulacra & metum demserunt & errorem addiderunt. SEXTVM, φαρμακεία, Veneficium, hoc est, veneni inficiendi ratio, vnde ad artes magicas & incantationes refertur. Porrò contra omnes magicas superstitiones teneâtur hæ duæ regulæ. Prima, Nulli rei tribuenda est potentia sine ordinatione Dei. Secunda, Pius iuxta verbum Dei sciat, credat, speret, agat: Contra verbum & præter verbum nihil sciat, nihil credat, nihil speret, nihil agat. Qui enim contra facit, tentat, imo abnegat Deum, & ipsum contumelia afficit, Cuius contumeliæ autor dignus est morte iuxta Legem: Maleficos ne patiaris viuere. SEPTIMVM, ἔχθραι, inimicitiæ, hoc est, animorum dissidia: quæ oriuntur vel ex suspicione, vel ex superbia, vel ex aliqua iniuria, vel ex opinionū diuersitate. Hinc multa mala promanant, vt ex radice pessima pessimi fructus. 10 Sed notandū est quod hic de inimicitijs agatur, quæ sunt carnis opera. Nā est & aliud inimicitiæ genus, quod est opus Spiritus in sanctis, videlicet, cum sancti & anima & corpore abhorreant ab impiorum consortio. OCTAVVM, ἔρεις, contentiones, sunt verborum iurgia ex animorū dissidijs orta: qualia semper sunt inter superbos: Iuxta illud Salomonis: Inter superbos semper iurgia. NONVM, ζῆλοι, æmulationes, Vocabulum zelus medium est, nam nunc in bonam, nunc in malā partem accipitur. Est enim duplex zelus, nempe spiritus & carnis. Zelus spiritus est, qui ex spiritu Dei bono & ex fide existens, scientiam & moderationem habet. Zelus carnis est, qui nascitur ex affectu carnis humanum spiritum per omnia sapiens, de quo Paulus ad Corinth. Cum in vobis sit zelus & contentio, factiones, nonne carnales estis, & secundum homines ambulatis? Hic zelus facit, vt doleamus alios 20 nobis præstare, quibus superiores esse optamus. DECIMVM, θυμοί, iræ, cum subito animus mouetur. Horat. Græcanicæ vocis vim exprimens, furorem breuem appellat, cum ait. Ira, furor breuis est &c. VNDECIMVM, ἐριθεῖαι, concertationes, hoc est, Ciuiles rixæ de fundis & alijs rebus: qualibus omnia prætoria plena sunt. Huiusmodi cōcertationes damnantur quatenus carnis opera sunt: quæ cum suscipiuntur à pijs sine animorū acerbitate, & odio in vitio non sunt. nam cum Deus approbet iudicia, non improbat concertationes forenses: modo carnis maculis non inuoluantur. Sed de his plura legantur in Enchiridio. DVODECIMVM, διχοστασίαι, id est, dissidia, cum plures in vna republica factiones oriuntur. Vt apud Corinthios, alij Paulo, alij Cephæ, alij Apollo adhærebant. In Papatu infinita exempla videre est, vbi singuli fere suum aliquod caput iactitant, & sequuntur, eique 30 adhærent cum aliorum contemtu. Hoc dissidij genus vsitate in Ecclesia vocatur schisma ad verbū scissura, & est proprie animorum & voluntatum dissensio: cum alij alijs magistris vel externis ritibus ita sunt addicti, vt quamuis alioqui in ipsis religionis capitibus consentiant: tamen animis sunt abalienati, & factiones quasdā ineunt, vt dixi de Corinthijs, Quorū alij Paulū, alij Apollinē, alij Cepham iactabant. Hinc schismaticus huiusmodi dissidiorū autor seu studiosus. DECIMVMTERTIVM, αἱρέσεις, hæreses. Est autē hęresis proprie electio. Inde factū est, vt pro eo accipiatur, quod Latini Sectā vocant, id est, vt definit Cicero pro certa quadā disciplinæ formula factione, studio, ratione vitæ. Vnde hæreticus in Ecclesia, dicitur, qui à recepta Ecclesiæ doctrina ita aberrat, vt contemto Dei & Ecclesiæ 40 ipsius iudicio in sententia permaneat, & discipulis asscitis Ecclesiæ cōcordiam violet. DECIMVMQVARTVM, φθόνοι, inuidiæ, cum quis vritur alieno bono. Hoc vitium vilium & abiectorum hominum esse docet Aristoteles. Quam ob caussam peritiores inuidiam per hydræ quandā speciem significari tradunt. Ea vero palustris fingitur, & è sordido cœno pullulare: quod nō nisi in abiecto viliq; animo reperiatur inuidia. Hæc etsi pessimum vitium est, tamen in se aliquid boni habet. Nam est iustissima pœna, qua inuidus torquetur. Huc illud Alexandri dictum: Inuidi propria tormenta sunt. Huc etiam pertinet pulcerrimū illud Epigramma Græcum: ὁ φθόνος ἐστὶ κάκιστον, ἔχει δέ τι καλὸν ἐν αὐτῷ: τήκει γὰρ φθονερῶν ὄμματα καὶ κραδίην, Hoc est, Inuidia est res pessima, habet tamen aliquid boni in se: Nam inuidorum oculos & cor tabefacit. Meminerimus igitur dicti Socratis, Malum alienū ne feceris tuum gaudium, nec bonum alienum tuam tristiciam. DECIMVMQVINTVM, φόνοι, homicidia, 50 hæc ex superioribus haud raro oriuntur. Quantum autem scelus sit homicidium, ostendit ratio quæ additur cōminationi Genes. 9. Quicunq; effuderit humanū sanguinem, per hominem fundetur sanguis ipsius, ad imaginem quippe Dei factus est homo. DECIMVMSEXTVM, μέθαι, Ebrietates omniū flagitiorum consiliariæ pessimæ. Ebrietatē nasci ex voluptatibus corporis nemo non intelligit. Cuius mala Ambrosius recitat hisce verbis: Plurimos gula sua occidit, nullū frugalitas: Innumeris vina nocuerunt, nulli parsimonia, plęriq; inter Epulas fudere animas, & mēsas ꝓprio repleuere sanguine. Alijs ebrietas vocē simul rapuit & sensum, etsi aliquibus ebrietas noxia non fuit. His ruinā fecit ebrietas, alios in crimen egit ebrietas, etsi ipsa crimen non sit Gobrius referente Athenęo lib. 10. ita ait de

ebrietatis

ebrietatis malo, τὸ γὰρ ἐνδελεχῶς μεθύειν, τίν' ἡδονὴν ἔχει; ἀποστεροῦντα ζῶνθ' αὑτὸν τοῦ σωφρονεῖν, ὃ μέγιστον ἡμῶν ἀγαθὸν ἔχει ἡ φύσις. Hoc est, aſsidue inebriari quam voluptatem habet? Cum viuens ſe temperantia priuet. Quod maximum natura noſtra bonum habet. Proinde memores ſimus præcepti Domini & Saluatoris noſtri. Cauete, ne corda veſtra grauentur crapula & ebrietate. DECIMVMSEPTIMVM, κῶμοι, Comeſſationes, hoc eſt nocturnæ heluationes, & petulantes ebriorũ cantiones, cum iurgijs & cõtumelijs decantatæ. Quod autem addit in fine enumerationis Apoſtolus, & his ſimilia. eo pertinet, vt ſciamus, multa plura eſſe opera carnis, quam quæ hic enumerata ſunt. Pertinet itaq; particula hæc ad genus, in quo multa plura ſunt, quam quæ breui oratione numerari poſsint.

De quibus prædico vobis, quemadmodum & prædixi, quod qui talia agunt, regnũ Dei non poſſidebunt.

Addit cõminationem grauiſsimã: idq; in hunc finem, vt qui amore honeſti & virtutis non trahantur, pœnis ſaltem perterrefiant, & tandem metu ſuppliciorum imminentium officium præſtent. Hæc ſententia cum illa congruit, quæ eſt 1. Corint. 6. An neſcitis quod iniuſti regnũ Dei hæreditate non cõſequentur? Ne erretis, neq; fornicatores, neq; idololatræ, neq; adulteri, neq; molles, neq; ἀρσενοκοῖται, neque fures, neque auari, neq; ebrioſi, neq; contumelioſi, neq; rapaces regnũ Dei hæreditate conſequentur. Hæc & huiuſmodi aliæ ſententiæ ex Lege & Euangelio interpretandæ ſunt. Iuſtiſsima legis ſententia eſt damnatio tranſgreſſorum Legis, Sed Euangeliũ habet ἐπιείκειαν dulciſsimam, Lucæ decimotertio, Niſi pœnitentiã egeritis, omnes ſimiliter peribitis. Pœnitẽtibus igitur venia offertur. Atque hoc eſt quod Paulus ſubiungit ad Corint. Et hæc quidã eratis, Sed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis in nomine Domini IESV, & in ſpiritu Dei noſtri. HOC confirmatur plurimis exẽplis, vt Petri, inceſti, Corinthij, Dauidis, Manaſsis, & aliorum. Quare hic Ezechielis ſententia tota tenenda eſt. Cum receſſerit inquit impius ab impietate ſua, & fecerit iudiciũ & iuſticiam, vita viuet. Debet itaq; hæc comminatio intelligi cum cõditione perſeuerantię in malo ſine pœnitentia ſubſequente. Nemini enim negatur ad gratiam reditus, modo vera fide, & non fidei ſpectro ad Deum conuerſus fuerit. OBSERVANDVS hic locus eſt, qui docet clariſsime, quod flagitioſe viuentes, nec ſint iuſti, nec fidem habeant. Si enim qui credit ſaluatur, & talibus flagitijs indulgens damnabitur, fieri nequit, vt flagitioſe viuens fidem retineat & ſpiritum ſanctum. Hæc proinde comminatio admoneat nos timoris DEI, ac maioris diligentię in vita formanda, ne carni habenas laxemus, ac ita exponamus nos periculo damnationis. Nam infiniti homines delinquentes contra cõſcientiam, iuſto DEI iudicio traditi ſunt in reprobam mentem, & in æternum perierunt. Quorum exemplo nos moniti retineamus fidem & bonam conſcientiam, caueamuſq; ne regnet peccatum in mortali noſtro corpore. Nam ſi ſpiritu, vt inquit Paulus, actiones carnis mortificaueritis, viuetis. Nõ igitur indulgeamus prauis affectibus, ſed ijs fide & ſpiritu repugnemus. Quod qui faciunt haud illos expectata ſeges vanis eludit auenis. Tales enim manent in gratia, retinent Spiritum ſanctum, ſunt templa Dei, & hęredes vitæ æternæ.

Fructus vero ſpiritus eſt caritas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, manſuetudo, temperantia.

Per antitheſin fructus ſpiritus recitat Apoſtolus, ſed pauciores: cum quibus tamẽ qui omittuntur natura cõiuncti ſunt. Primum hoc loco obſeruandum eſt, quod non dicit Apoſtolus opera ſpiritus, vt ſupra, opera carnis, ſed fructus ſpiritus, idque ob tres cauſſas. Harum prima eſt, quod ſumme delectent & grati ſint odore & forma nõ ſecus atq; pulcerrimi & ſuauiſsimi fructus, qui in delitijs habẽtur. Secũda, quod in primis proſint ijs qui illis delectantur. Nam animã potiſsimam hominis partẽ recreãt, confortant, conſeruant, & à venenis ſerpentis tuentur. Tertia, quia vt fructus herbarum & arborum ex ſpiratione naturæ quæ in arboribus eſt promanant: Ita hi ſuauiſsimi fructus ſpiratio quædã ſunt Spiritus ſancti, quo aguntur fideles. Quare tametſi ſæpe in hominibus non regenitis illuſtria manſuetudinis, fidei, tẽperantiæ, & liberalitatis exempla cõſpiciuntur: certum eſt tamen fallaces duntaxat eſſe laruas. Eſt præclara quædam virtus in Fabricio temperantia, in Scipione comitas & liberalitas, in Fabio tolerantia, Sed in hominum cõſpectu & ciuili tantũ æſtimatione. Apud Deum vero nihil purum, niſi ex fonte fidei & ſpiritus promanat. Porrò, priuſquã ſingulorum fructuũ ſpiritus qui hic exempli cauſſa recitãtur, declaratione accedã, definitionem fructus ſpiritus colligam, vt conſpiciantur cauſſæ, quæ neceſſario hic cõcurrunt. Fructus itaq; ſpiritus eſt cogitatio, vel affectus, vel opus con-

 gruens

gruens cum Lege & voluntate Dei, per ſpiritũ Chriſti ex fide pullulans, ſpiransq; odorem gratiſsimum Deo, Nam in eius gloriam naſcitur, Vnde & gratia potius quam perfectione acceptus. In hac definitiõe quinq; cauſſas cuiuſuis fruct⁹ ſpiritus cõplexus ſum: quæ neceſſario requiruntur ad omnis boni operis rationem. Harũ prima eſt præceptum ſeu Lex, in qua voluntas Dei cernitur. Secunda eſt ſpiritus Chriſti. Nam qui aguntur ſpiritu Dei, hi ſunt eius. Tertia eſt fides, ſine qua nemo Deo placere poteſt. Quarta eſt finis actionis vltimus, videlicet gloria Dei. Quinta eſt gratia, qua boni conſulitur defectus, & tegitur quicquid eſt vitij in opere. IAM videamus ordine fructus ſpiritus, quos hic Apoſtolus nouem numerat, non quod non ſint plures, ſed exempli cauſſa illuſtriores quoſdam proponit.

PRIMVS, ἀγάπη, caritas, hæc, vt definit Auguſtin⁹, eſt rectiſsima animi affectio, qua diligitur Deus ꝓpter ſe, & proximus propter Deũ. Eſt itaq; duplex caritas, Vna qua Deũ proſequimur, Altera qua creaturá. Caritas qua Deũ proſequimur, eſt affectus cordis purus ex fide per ſpiritũ Chriſti creatus, qui facit, vt nihil cognitioni Dei & obœdientiæ erga ipſum anteponamus, Iuxta illud: Si quis me diligit, ſermones meos ſeruabit. Ea caritas, qua creaturas complectitur, habet plures gradus, Quorũ primus eſt, quo fratres neceſsitudine ſpiritus nobis coniunctos diligimus. Secundus, quo eos qui aliqua neceſsitudine carnali nobis deuincti ſunt proſequimur. Tertius, quo reliquos ignotos amamus. Quartus, quo inimicis benefacere laboramus, exemplo patris cœleſtis qui ſinit ſolẽ ſuum oriri ſuper bonos & malos. Hæc proximi caritas mater eſt omnium officiorum in vita. Quare Paulus 1. Cor. 13. eam nõ immerito anteponit omnibus rebus quib. excellere poſſunt homines, hoc argumento: Quæcunq; eiuſmodi ſunt, vt ſuis poſſeſſoribus nihil proſint, niſi coniunctam habeant caritatẽ moderatricem, merito caritati cedunt eiq; poſtponuntur. Sed huiuſmodi ſunt genera linguarum, Prophetiarum, myſteriorumq; Dei ſcientia, fides edendorũ miraculorum, facultatum erogatio in pauperes, martyriũ pro doctrinæ confeſsione ſuſceptum. Hæc igitur merito caritati cedunt, eiq; multis modis poſtponenda ſunt. Eſt proinde caritas ex fide manans, vt mater omniũ officiorũ in vita, ita vnica bonorum operum regula: vt quæ ſola recte moderetur vſum donorum Dei. Deinde vt Paulus commendatiorem nobis reddat caritatem erga proximũ, addit duo grauiſsima argumenta: Quorum prius à fructibus. Poſterius à diuturnitate ſumitur. De fructibus ita ait, caritas patiẽs eſt, benigne agit, caritas non inuidet, non agit inſolenter, non inflatur, nihil indecore agit, non quærit ſua ipſius, non prouocatur, non cogitat malum, non gaudet ob iniuſticiam, cõgaudet autem veritati, omnia fert, omnia credit, omnia ſperat, omnia ſuſtinet. De diuturnitate autẽ ſubiungit hoc modo. Caritas nunquam excidit, ſiue prophetiæ abolebuntur, ſiue linguæ ceſſabunt, ſiue cognitio abolebitur. Hanc alibi Apoſtolus vinculum perfectionis nominat, eo quod ſola caritate conſeruatur omnium rerum incolumitas & integritas, cum in Eccleſia tum in Politia & œconomia. Hac enim ſublata omnium rerum iuſtam harmoniam diſſolui neceſſe eſt.

SECVNDVS, χαρὰ gaudium. Gaudium propriè eſt affectus animi oblectans ſe vel præſenti vel expectato bono: ſiue id reuera tale eſt, ſiue opinione. HVIVS genera variant iuxta diuerſitatem obiectorũ. Nam, vt ait Auguſtinus, Vnde quis gaudeat plurimum intereſt. Tale igitur eſt gaudium, quale eſt eius obiectam. Proinde rectiſsime veteres Theologi triplex gaudium ſtatuunt, Vt vnum ſit culpæ, Alterum gratiæ, Tertium gloriæ. Primum genus eſt mundi. Secundum & Tertium ſolius Eccleſiæ Chriſti, vt ſimul vnum Chriſti gaudiũ cenſeantur. Mundi gaudium impiorũ eſt, vanitatis eſt, fucatum eſt, momentaneum eſt. Contra Chriſti gaudium veritatis eſt, ſinceritatis eſt, perpetuitatis eſt. GAVDIVM mundi ſeu impiorum, quod veteres culpæ nominant, eſt veluti phreneticorum & amentium, & naſcitur vel ex alieno malo & damno, cuius ipſi autores ſunt. & dicitur hoc phreneticum gaudium Græce ἐπιχαιρεκακία, de quo Salomon ita ait: Lætantur cum male fecerint, & exultant in rebus peſsimis. Ab hoc dehortatur Seneca cum ait, Alienũ malum tuum ne feceris gaudium. Vel oritur ex præſentis boni opinione, cum reuera nihil in bonis haberi poſsit, vbi bonorum autor ſua gratia non affuerit. Quare hoc bonum fallax & fugitiuum eſt. Proinde recte de hoc genere gaudij Martialis cum ait: Gaudia non remanent, ſed fugitiua volant. GAVDIVM Chriſti ſeu piorum, quod & gratiæ dicitur, verum & perfectum gaudium eſt, quod non ſolum ex præſentis boni fruitione, verumetiã ex certiſsima futuri boni expectatione concipitur. Hoc gaudiũ ſitum eſt in fiducia remiſsionis peccatorũ, in inhabitatione totius Trinitatis, in expectatione promiſſæ beatitudinis, in meditatione legis diuinæ, in cultu diuino, in tranquillitate cõſcientiæ, in honeſta & ſancta vita, in cruce & in afflictione propter Euãgelium, in bonis & commodis totius Eccleſiæ. Breuiter, hoc gaudium in Deo eſt per CHRISTVM IESVM, Vnde Paulus. Gaudete in Domino. De hoc gaudij genere

nere Bernardus in quadam Epiſtola ſic ſcribit: Magnum eſt mihi gaudium, quod te ad verum & perfectũ gaudium velle tendere comperi. Quod non eſt de terra, ſed de cœlo, id eſt, non de hac conualle plorationis, ſed de illa, quam fluminis impetus lætificat ciuitate Dei, & reuera illud verum & ſolum eſt gaudium, quod non de creatura, ſed de creatore cõcipitur. Et quod cũ poſſederis, nemo tollet à te. Cui cõparata omnis aliunde iucunditas mœror eſt. Omnis ſuauitas, dolor eſt: Omne dulce, amarum: Omne decorum, fœdum: Omne poſtremo quodcunq; aliud delectare poſsit, moleſtum. Hactenus Bernardus. AVGVSTINVS vero in hunc modum. Eſt gaudium, quod non datur impijs, ſed ijs qui te gratis colunt: Quorum gaudium tu ipſe es. & ipſa eſt beata vita gaudere ad te, de te, propter te. Hæc Auguſtinus. Hoc gaudium tantiſper manet, donec fides cum bona conſcientia retinetur. Conſcientia vaſtata, & excuſſa fide, hoc incomparabile bonum amittitur: Cui ſuccedit ilias dolorum, cum in hac vita, tum in futura. Porrò vbi hoc verum gaudium poſsidetur, etiam in alijs donis Dei moderate pijs gaudere licet. Vt pius maritus gaudet de honeſtate coniugis, de liberorum profectu, & quilibet pius præſentibus vitę commodis oblectari poteſt, ita tamen, vt DEVS, qui eſt autor bonorum, ſit præcipuum gaudij noſtri obiectum, in quo ſolo acquieſcimus. GAVDIVM gloriæ expectatur, quod erit omnia in omnibus qui in vera inuocatione Chriſti hinc diſcedunt, quod durabit in omnem æternitatem. Hoc gaudium vere eſt inenarrabile. 1. Petri. 1 in quo exultatis læticia inenarrabili. Vere eſt purum ab omni dolore & gemitu, Iuxta illud Eſai. 64. Et læticiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus. Vere eſt plenum, vnde Dominus iubet orare: Petite, vt gaudium veſtrum ſit plenum. Vere eſt infinitum Eſai. 35. Læticia ſempiterna ſuper capita eorum, & rurſus, gaudebitis & exultabitis vſq; in ſempiternum. Et Chriſtus Iohan. 16. Gaudium veſtrum nemo tollet à vobis. Huius gaudij guſtum quendam percipimus in hac vita in regno gratiæ, vnde tendimus ad regnum gloriæ.

TERTIVS, εἰρήνη pax. Hic opus eſt accurata explicatione, vt intelligatur, quænam ſit illa pax, quam Paulus hoc loco inter fructus ſpiritus numerat. Vocabulum pacis duo in vniuerſum ſignificat. Primum res proprias & ſecundas. Deinde concordiam, in qua eſt fauor & beneuolentia. Sed hæc concordia eſt triplex. Concordiã enim habent homines aut cum, Deo aut alij inter alios, aut cum ſeipſis. CONCORDIAM & pacem habemus cum Deo fide iuſtificati, & reconciliati per Chriſtum, qui inimicitiarum cauſſas ſuſtulit. De hac canunt Angeli nato Domino, Gloria in excelſis Deo, In terra pax, Hominibus bona voluntas. DE hac pace Malachias prædixit cap. 2. Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis. Et Ezechielis 37. Et percutiam cum illis fœdus pacis, Pactum ſempiternũ erit eis, & erit tabernaculum meũ in eis, & ero eis Deus, & ipſi erunt mihi populus. Cum hiſce congruunt verba Apoſtoli 2. Corinth. 5. Omnia autem ex Deo, qui nos ſibi reconciliauit per Chriſtum, & dedit nobis miniſterium reconciliationis, quoniã Deus erat in Chriſto mundũ reconciliãs ſibi. Et ad Epheſ. 2. Nunc autem in Chriſto Ieſu vos qui longe eratis aliquando, facti eſtis prope in ſanguine Chriſti, ipſe enim eſt pax noſtra. Hæc pax hominis cum Deo rectiſsime definitur eſſe mutuus conſenſus Dei & hominis, Dei quidẽ offerentis gratiam & recõciliationem per & propter filiũ, Hominis vero oblatã gratiam fide recipiẽtis & pollicentis Deo in poſterum fidelitatem & obſequium. IN huius pacis conſideratione plura expendenda ſunt, vt magis hæc inæſtimabilis pax dulceſcat. PRIMVM conſiderandæ ſunt partes diſsidentes, quæ ſunt Deus & homo. Deus quidem, qui ſumme felix eſt ſine homine, Homo vero, qui extreme miſer eſt ſine Deo. SECVNDO, cauſſæ diſcordiæ inter Deum & hominem veniunt ſpectandæ. In homine eſt peccatũ, quo homo Deum proditoriè deſeruit: quod peccatum æſtimabitur magnitudine, multitudine, pœna, & obiecto. In Deo eſt ſumma iuſticia, qua Deus peccato vere iraſcitur, & illud iuſtiſsimis pœnis punit. TERTIO, quia reconciliatio fieri non potuit ſine mediatore, conſiderandus eſt mediator, nempe æternus Dei filius: qui poſtquã venit plenitudo tẽporis, miſſus eſt à patre in mundũ, & aſſumſit humanã naturã: vt quemadmodũ Patri ab æterno vera diuinitate iunctus eſt, ita nobis ſocietate naturæ humanæ iungeretur: quo poſsit eſſe mediator inter Deum & hominem. Cur aũt oportuerit mediatorem eſſe verũ Deum, Cur oportuerit eſſe verum hominem, & cur oportuerit eſſe vnam perſonam, vide in hiſtoria domini ſuper 1. cap. Ioan. QVARTO, quia Deus iuſtiſsimus eſt, requiritur cõpenſatio iniuriæ illi factæ. Hæc compenſatio facta eſt per obœdiẽtiã mediatoris & victimam, vt enim hac expiat peccatũ, ita illa iuſtificat expiatos. QVINTO, facta cõpenſatione fit reconciliatio: quę eſt placatio Patris per Filiũ, & receptio hominis in gratiam Dei. SEXTO, interuenit & pactum reconciliationis. In Deo quidem liberalis & gratuita promiſsio venię, In homine vero fides qua hæc gratuita ꝓmiſsio accipitur & retinetur, fit enim promiſsio cum conditione fidei. SEPTIMO, cogitanda eſt huius

conciliationis obsignatio: quę fit per Sacramenta, Baptismum, & cœnam Domini, & per Arrhabonem spiritus. Ita enim Paulus ait: Qui confirmat nos vobiscum in Christũ, & vnxit nos Deus, qui & obsignauit nos, & dedit Arrhabonem spiritus in corda nostra. Hic igitur spiritus in cordibus Sanctorũ motus ciens congruentes cum Lege & voluntate Dei, est veluti Arra quædam, qua certificamur de promissa hæreditate: quã in resurrectione iustorum plenam occupabimus. OCTAVO, cogitanda est promulgatio huius pacis: quæ est vniuersalis, & habet additam conditionem fidei, iuxta mandatum Christi: Ite in mundum vniuersum, prædicate Euangeliũ omni creaturæ, qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, Qui vero non crediderit, damnabitur. Hæc promulgatio opponatur duplici tentationi, scilicet particularitatis & indignitatis. Testatur enim mandatũ, quod nulla sit προσωπο- 10 ληψία apud Deum, sed promiscue offerat salutem omnibus fide accipiendam. NONO & vltimo, dulcissimi huius pacis fructus legantur, qui sunt accessus ad Deum, sanatio vulneratæ conscientiæ, gaudium inenarrabilis spiritus, lætus discessus ab hac vita, & in omni æternitate fruitio conspectus Dei, & sanctorũ spirituum, & societas iucundissima æternum mansura cum omnibus ijs, qui hic in terris nobiscum DEVM coluerunt. Denique celebratio DEI in omni æternitate. Hæc nouẽ membra vtiliter considerantur, quoties de pace inter nos & DEVM inita cogitamus. excitant enim nos ad timorem, fidem, gratiarum actionem, & ad studium conseruandæ huius pacis, qua amissa nihil est homine calamitosius, nihil miserius. Nam hac pace destitutus, erit socius diabolorum in supplicijs nunquam finiendis. Secundum pacis genus est, quo homines inter sese mutuam colunt concordiam. 20 Quam autem hæc pax sit necessaria in omni gubernatione, ex eo patet, quod vnum sit ex illis summis bonis, quæ in qualibet congregatione necessaria sunt. Sunt autem in qualibet congregatione summa bona, vera pietas, honesta disciplina, & sancta concordia, seu pax. Hæc tria ita conspirasse videntur, vt vno eorum expulso reliqua simul discedant. Vbi enim nõ est pietas vera, qualis disciplina & pax poterit illic esse? Contemta disciplina, honestati & paci nullus relinquitur locus. Pace turbata, pietas & disciplina iacent. Non igitur frustra Paulus iubet fieri preces, vt tranquillam & quietã vitam degamus in omni pietate & honestate. Etsi autem hæc pax in politijs & œconomijs magnũ est & inæstimabile bonum, omnium tamen maxime opus est Ecclesiæ consensu doctrinæ, & eorũ qui docent inter sese beneuolentia: Vt recte Basilius dixit, Non tam sinistræ opus est dextra, quã Ecclesiæ concordia doctorum. De hoc doctorum consensu in doctrina & mutua beneuolentia dulcissime 30 cõcionatur Psalm. 133. pulcerrima enim pictura bonum pacis nobis commendat, qui cum facit mentionem Balsami, quo Aaron vnctus est, significat vnde vera cõcordia in Ecclesia principiũ capiat. Nam vt Balsamum destillat à vertice Aaronis in Barbam, & in oras vestimenti, ita vna doctrina ab vno summo Sacerdote, & vertice Christo sparsa doceatur à toto cœtu Sacerdotũ: quod cum fit, vera animi beneuolentia se inuicem fouent, non secus atque mẽbra corporis vncta nobilissimo Balsamo recreantur & fouentur. Et addit Psalmus maximum præmiũ studij huius pacis. Quoniam, inquit, ibi promisit Dominus benedictionem & vitam vsq; in seculum. PROINDE huc optime quadrat illud Salustij, Concordia res paruæ crescunt, discordia magnæ dilabuntur. Porrò cum Paulus Ephes. scribit in hunc 40 modum: Solliciti sitis seruare vnitatem spiritus, cum omni humilitate & mansuetudine, cum longanimitate sufferentes alij alios in dilectione & vinculo pacis: Duo docet, videlicet & quib. modis retineatur concordia, & quinam sint fontes omniũ dissidiorũ in Ecclesia. Vt enim tres sunt veluti nutriculæ suauiter fouentes piam concordiã, videlicet, vera & incorrupta doctrina, humilitas, & patientia: Ita tres furiæ ex inferis emissæ distrahũt Ecclesiam, quæ sunt corruptela veræ doctrinæ, ambitio & impatiẽtia. Aduersus has furias nemo potest satis muniri vlla quantũuis magna præstantia virtutis, sine agnitione & imitatione Christi. In huius ergo humilitatem & patientiã vero corde intueamur, & reprimamus nos: ne aut intumescamus, aut cupiditate vindictæ discordias excitemus. Quod si hac ratione affectus nostros represserimus, testimoniũ spirit⁹ vtpote eius germanũ fructũ in nobis ha- 50 bitantis habemus. Verũ cum diabolus perpetuas excubias agit aduersus Ecclesiã Christi, & sæpe in castra Ecclesiæ suos speculatores mittit, vt sunt hypocritæ, flagitiosi, schismatici, hæretici, blasphemi, non est quod speremus in Ecclesia diuturnã pacem. Quare hic locum habet versiculus: Interdũ pax est, pacis fiducia nunquam. Quapropter nos qui ciues Ecclesiæ sumus, & vt Dauid loquitur, Socij timentium DEVM, πανοπλίαν Christianam sumamus, & pugnemus verbo & precibus aduersus hostem nostrũ diabolum, & aduersus eius satellites: Ita futurũ est, vt retineamus pacem cũ Deo, etiamsi bellis & tumultibus totus collabatur orbis. Cæterũ quantum bonum sit pacis in politijs & œconomijs, ex eo patet, quod sine ea nulla domus, nulla Respublica conseruari possit: Quemadmodũ, proh dolor, experientia

rientia docet,non ſolum publice,verumetiam priuatim in multorum domibus. Tertium genus concordiæ eſt,cum homines cum ſeipſis pacem habent,hoc eſt,cum fruuntur animi tranquillitate,quæ Grçcis εὐθυμία dicitur. Verum hic etiam opus eſt accurata diſtinctione. Nam cum triplex ſit diſsidium in homine,neceſſe eſt ei triplicem pacem opponi. Primum diſsidium in homine eſt perturbationum & affectuũ animi aduerſus rationẽ. hoc diſsidium agnoſcit Medea apud Ouidiũ cũ ait: Laudo meliora proboq;,deteriora ſequor. Quod laudet & approbet meliora,rationis iudiciũ eſt. Quod autem ſequitur cõtraria,ex impetu fit perturbationum,opponentium ſe rationi. De hoc diſsidio multa Philoſophi ſcripſerũt. Plato dicit, in vnoquoq; noſtrum duos ingenitos eſſe conſiliarios, prorſus ſibi contrarios
10 & amentes,videlicet voluptatem & dolorem. Hi cum modũ non ſeruant,reprimẽdi ſunt, vt idem Plato ait, φόβῳ, νόμῳ, λόγῳ, metu, lege, ratione. Ad hos affectus futurorum opiniones accedunt, ante dolorẽ quidem timor,ante voluptatem vero cõſcientia: Vnde fit quod affectus ſint in nobis veluti nerui aut funes trahentes nos retrahenteſque ad contrarias actiones: vbi virtus & vitiũ diſcreta ſunt. Ratio autem iudicat & dictat quidnam melius & quid peius. Nam hanc tractionem vnam videlicet virtutis ſequendam ſemper, neque vnquam relinquẽdam,ſed hanc præ cæteris omnibus obtinendam eſſe ſuadet. Hanc tractionem rationis Plato auream & ſacram eſſe pronunciat, cæteras vero videlicet affectuũ opponentium ſe rationi duras & ferreas eſſe,quæ non ſunt ſequendæ. Hoc diſsidium perturbationum & rationis, etſi prorſus in hac vita non ceſſat, tamen fide iuſtificati,in quib. pec-
20 catum mortificatur,guſtũ quendam eius pacis habent,quæ huic diſsidio opponitur. Dum enim cor purificatur fide, affectus mitiores & puriores redduntur: Vnde fit, vt minus ſint moleſti rectæ rationi. ad hanc purificationẽ etiam multũ facit honeſta educatio,pia cõuerſatio,fuga occaſionum, & negocia. SECVNDVM diſsidium in homine eſt tantum in renatis,quod eſt carnis aduerſus ſpiritum,& ſpiritus aduerſus carnem. Hic nulla pax ſperanda eſt. nam ἄσπονδος πόλεμος eſt inter carnem & ſpiritum. hoc eſt bellum irreconciliabile: quod impulit Apoſtolũ vt exclamaret: Miſer ego homo, quis me liberauit de corpore mortis huius? ſed gratias ago Deo meo. Hic Paulus luctam carnis aduerſus ſpiritum,& victoriam ſpiritus contra carnem deſcribit,quę caro victa non quieſcit,ſed alijs atque alijs telis victorem ſpiritũ adoritur. vnde fit vt nulla prorſus pax inter carnem ſpiritũ expectari poſsit.
30 TERTIVM diſsidium in homine eſt terrorum conſcientiæ ſenſu iudicij diuini perculſæ, & fidei. Huic opponitur pax mundo incognita,de qua potiſsimũ hic agit Apoſtolus: quæ ſane pax eſt incredibilis illa, & conſtantiſsima mentis recreatio & tranquillitas: qua fit vt homo de beneuolentia Dei ſecurus, ſeparatis conſcientiæ terroribus, clamet cum Dauide: Dominus illuminatio mea,& ſalus mea à quo timebo? Item, In te Domino ſpero non confundar in æternum. Vna igitur fides,quæ verbo Dei credit, Chriſtum veram iuſticiam apprehendit, terrores conſcientiæ ſuperat,& hanc dulciſsimã pacem affert, quæ maxime ſentitur in ſeria inuocatione: quæ propterea fortiſsima Turris dicitur à Salomone, cũ inquit: Turris fortiſsima nomen Domini,ad hanc confugiet iuſtus & ſaluabitur.

QVARTVS, μακροθυμία longanimitas ſiue lenitas, eſt fructus ſpiritus reprimentis ani-
40 mum,ne ſtatim aſſurgat in iram aut vindictam: idq; ſpe emendationis eius,qui lęſit. Hæc virtus paſsim in Prophetis Deo tribuitur. Vnde Dauid aliquoties cõſolationem petit,cum ait: Bonus & clemens Dominus, tardus ad iram, id eſt, μακρόθυμος & multæ miſericordiæ. Huius cœleſtis patris exemplo lenitati ſtudendum eſt,cauendumq; ne præcipites feramur in irã,aut vindictã,victi ab importunitate carnis. Ex qua re poſtea in multos alios lapſus facilimus eſt caſus,vnde difficile pedem reuocare licet. Iuuerit proinde proponere nobis Chriſti exemplũ, & ſanctorum,qui ob hanc virtutem prædicantur. Iuuerit cogitare de noſtra imbecillitate,qua & nos alios ſæpiſsime leui de cauſſa offendimus. Iuuerit etiam meminiſſe, quod qui offenderunt, fratres ſint in Chriſto, aut fieri poſsint. Huc promiſsiones refero: Beati mites, beati pacifici.

QVINTVS, χρηστότης benignitas. Vt quartus fructus ſpiritus à vindicta & ira nos reuo-
50 cat, ita quintus ad benignitatem inuitat: quæ facit vt verbis & factis proximo commodo & vſui eſſe ſtudeamus. Non enim, vt ait Auguſtinus, ſufficit abſtinere à malo, niſi fiat quod bonum eſt: & parum eſt nemini nocere, niſi ſtudeas multis prodeſſe.

SEXTVS, ἀγαθωσύνη bonitas. Hæc habitus eſt animi amice complectentis & fouentis alios. Vnde, tanquam riuulus, benefaciendi ſtudium manat. Vel eſt virtus,quæ facit vt animus ſemper ad optima quæq; ſit propenſiſsimus. Huic opponitur πονηρία, quæ contrarijs malis delectatur.

SEPTIMVS, πίστις fides. Non hic loquitur Paulus de fide iuſtificante,ſed tantum de ea fide, quam Cicero docet fundamentum iuſticiæ eſſe, videlicet, cum quod dictum eſt fit.

 Eſt enim

Est enim constantia & veritas in dictis & factis. Hæc fides vt est fructus spiritus, differt à fide Scipionis, efficiente caussa, formali, & finali. Efficiens caussa fidei in Dauide, est ratio reformata manu Dei, fiducia Mediatoris, & Spiritus sanctus. Forma eius quod ex puro corde profecta veritatem & constantiam tueatur. Finis est principalis, vt præstetur Deo obœdientia & cultus. At in Scipione nec fiducia Mediatoris est, nec Spiritus sanctus. Deinde cor eius immundum. Postremò spectatur non Dei gloria, sed propria vtilitas. Hæc differentia sumta ex caussis etiam alijs virtutibus, quas enumerat Paulus accommodetur, Vt manifestum sit discrimen inter vmbras virtutum, quæ sunt in non renatis, & veras virtutes, quæ sunt in conuersis.

OCTAVVS, πρᾳότης mansuetudo. Vt mansuetus est, iuxta Chrysostomum ille, qui cum prouocatus fuit, nec malum cogitat facere, nec facit: ita mansuetudo virtus rarissima, habitus est, quo quis læsus remittat noxã, & de vindicta non cogitet. Hanc suis Philippensibus cõmendat Paulus, cum inquit: Mansuetudo vestra nota sit omnibus hominibus. Ad hanc hortatur & Dominus proposito proprio exemplo, inquiens, Discite à me, quia mansuetus sum, & humilis corde. Coniungit hic Dominus mansuetudinem, & humilitatem, vt ostendat, vnde vera proficiscatur mansuetudo. non enim aliunde prouenit, quam ex vera cordis humilitate. Hæc, vt ait Bernardus, veluti triplici ariete concutitur: verborũ iniurijs, damnis rerum, corporis læsione. In his tribus omnis exhibitio patiẽtiæ, omnis exercitatio mansuetudinis. Probata est illa virtus quam nihil videtur concutere potuisse. 10

NONVS, ἐγκράτεια continentia, siue tẽperantia. hac cupiditates frenamus, & moderamur omnes actiones, verba, gestus, facta ad normã iusticiæ, & præcipue voluptatibus imperamus. Bernardus hanc definit esse refrenationem cupiditatis aduersus ea, quæ carnaliter delectant. Opponitur ergo hæc virtus omni intemperantiæ cibi, potus, veneris, & aliarum rerum. 20

Aduersus huiusmodi non est Lex.

Cũ hac sententia cõgruit dictum Pauli prioris ad Timoth. 1. Scimus quod Lex non sit iusto posita, sed ἀνόμοις, id est, ex legibus seu cõtemtoribus legis. Hic iustus & contemtor Legis opponuntur. Vt ergo contemtor est qui mandatũ Dei pro nihilo habet, & pro suo furore ruit in omnes carnis concupiscentias, vt libidini peccandi satisfaciat: ita iustus est, in eo loco Pauli, qui ex fide timet Deum, & petit cum Dauide: Inclina cor meum ad testimonia tua, & non ad auaritiã. Atq; ita spiritu pugnat aduersus corporis concupiscentias, vt aliqua saltem officia Deo grata faciat. Significat ergo vtrunque dictum Pauli, quod legis rigor seu dãnatoria sententia nihil iuris in eos habeat, qui spiritu militant cõtra carnem, & habent propositũ pium sanctè & innocẽter vitam suam instituendi, etiamsi ad amussim omnia non præstant, quæ Lex requirit: sed tantum aduersus eos, qui mandata Dei contemnunt, qui flagitiosè iuxta carnis desideria viuũt, Lex suum exercet imperium, coërcendo, accusando, damnãdo & puniendo, idq; ideo, quia tales adhuc extra Christum sunt, vt qui nondum sint fide iustificati, id quod carnis imperium in ipsis conuincit. Nam spiritus fidei, vbicunq; est, huiusmodi carnis operibus se opponit, & perpetuo aduersus ea militat verbo & precatione. 30 40

Qui vero Christi sunt, carnem crucifixerunt cum affectibus & concupiscentijs.

Anteuertit obiectionem, quã quis in hunc modũ instituere poterat. Vbi ergo liberatio à Lege per Christum? an non ad omnes se extendit? Respondet Apostolus, nõ esse liberatos qui male viuunt. filij enim Dei carnis illecebris renunciãt, & affectus prauos imperio spirit⁹ domare nunquam desinunt. Est autẽ crucifigere carnem, compescere affectus carnis, eosq; refrenare, ne ferociãt, & sint efficaces ad fructificandum peccato. Hanc carnem illi soli crucifigunt, qui sunt Christi, id est, fide renati. Verum si particulam δὲ pro γὰρ accipere placet: quod non raro fit, planior erit sententia, & pertinebit ad proximi superioris dicti confirmationem. Nã caussam reddit, cur aduersus huiusmodi nõ sit Lex, & poterit hæc ratio Dialectice in hunc modum accommodari: Qui Christi sunt, à Lege sunt liberi. Qui carnem crucifigunt cum affectibus, & concupiscentijs, hoc est, qui secundum spiritum viuunt, & fructus spiritus edunt, sunt liberi à Lege. Hæc fusius explicantur ad Roman. 8. Caro quemadmodum supra admonui, significat ipsius naturæ viciositatem, quæ est in homine. πάθημα huius naturæ vitiosæ passio & affectio est, qua spiritus affligitur, ac premitur tanquã cruce aliqua à carne sibi imposita. ἐπιθυμία concupiscentia carnis titillatione, qua instigatur homo ad obtemperandũ illecebris carnalibus. Hæc proinde mater est omnium operum carnis, quæ supra Apostolus 50

enumera-

enumerauit. Crucifigendi vocabulo vtitur Paulus pro genere, hoc eſt,pro verbo mortificandi,idq; ideo,vt oſtendat cauſſam mortificationis noſtræ eſſe virtutem crucis & mortis Chriſti in renatis,quemadmodũ clare docet Paulus ad Roman.6. Porrò quia mortificatio eſt altera ſanctificationis noſtræ pars,aſſcribam definitionẽ ſanctificationis:vt ex collatione partiũ clarior euadat vtriuſq;, hoc eſt,cum mortificationis tum viuificationis ratio: Eſt itaq; ſanctificatio(vt ex 4.prioris Petri promtũ eſt colligere)Segregatio hominis à prophanitate gentiũ per mortificationem carnis, & viuificatio ſpiritus per virtutẽ Spiritus ſancti. Mortificatio carnis eſt ceſſatio à peccato,qua fit,vt homo nõ amplius iuxta cupiditates hominum ſed iuxta voluntatem Dei viuat. Huius cauſſa eſt mors Chriſti in cõuerſis,& finis, vt ſiſtamus membra noſtra hoſtiã ſanctam & placentem Deo. Viuificatio ſpiritus eſt veluti creatio & excitatio noui hominis per ſpiritum Chriſti.Huius cauſſa eſt virtus ſpiritus Chriſti excitati à mortuis in renatis.Finis, vt ſimus noua creatura ſiue noui homines, iuxta voluntatem Dei viuentes.

Si viuimus ſpiritu, ſpiritu & incedamus.

Chryſoſtomus legit ζῶμεν οὖν. Viuamus igitur in ſpiritu, & ſpiritu incedamus, vt ſit concluſio ex ſuperioribus collecta. Verum nos ſequamur vſitatam lectionem,& hic repeti propoſitionẽ exhortatoriam,dicamus vna cum implicatione argumenti à cauſſa efficiente ad effectum.Ponitur autẽ loco totius argumenti ſola propoſitio, vt plurimũ fieri ſolet in hypotheticis argumentis.Compleamus autem argumentum hoc pacto, Si ſpiritu viuimus,ſpiritu & incedamus.Atqui ſpiritu viuimus qui in Chriſtum credimus:Ergo par eſt vt ſecundũ ſpiritum incedamus.Si viuimus,inquit,ſpiritu, ſcilicet Chriſti in nobis habitantis per fidẽ,& hanc fidem noſtram gubernantis,Spiritu etiã incedamus,id eſt, iuxta regulam ſpiritus viuamus. Nã qui verę credimus, donati ſumus ſpiritu viuifico Chriſti, qui nos regenerat, vt peccato mortui,Deo viuamus.Paulus enim teſtatur Chriſtũ inhabitare per fidẽ in cordibus noſtris, qui ſuo ſpiritu vere efficax eſt,iuxta illud ad Roman.8. Si quis ſpiritum Chriſti non habet, hic nõ eſt eius. At ſi Chriſtus in vobis, corpus quidem mortuũ eſt propter peccatum , ſpiritus vero vita propter iuſticiam. Hinc proinde ſentiemus nos fidem habere, adeoq; Chriſti eſſe,ſi ſpiritum eius habuerimus.Spiritum autẽ eius nos habere inde percipięmus,ſi vt vna noſtra pars indies magis magiſque mortificetur,ita altera viuat. Hanc autem viuere ex iuſticia cognoſcimus,id eſt,ex eo quod iuſticiæ viuamus, quæ eſt ſpiritus Chriſti virtus in nobis. Paulus ſeipſum exempli loco proponit ſupra cap.2. cum ita ait, Viuo autem non amplius ego, ſed viuit in me Chriſtus, & vitam quam nunc viuo in carne, viuo per fidem filij Dei,qui dilexit me,& tradidit ſeipſum pro me.Neceſſaria eſt igitur hæc Pauli conſecutio, ſi ſpiritu viuimus,ſpiritu & incedamus hoc eſt,ſi vera fide prædıti ſumus,iuxta regulam verbi Dei vitam inſtituamus.Hęc enim vis eſt vocis Græcanicæ στοιχῶμεν. nam is proprie στοιχεῖν dicitur,qui ita incedit,vt certum ordinẽ teneat,& quaſi lineam non tranſiliat. Hoc verbo Apoſtolus vtitur ad Roman. 4. vbi inquit, στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως, id eſt, incedentibus recto ordine in veſtigijs fidei Abrahæ. Monemur igitur hoc dicto ſpiritu incedamus,vt nõ alium ductum in vita ſequamur, quam ſpiritus Chriſti: qui ductus verbo Dei nobis commendatur.Huc ſerium illud mandatum Dei pertinet.In præceptis meis ambulate,& nõ in præceptis patrum veſtrorum.Cum igitur Papa aut alius quiſpiam aliam viuendi regulam nobis præſcribit, ſciamus illũ nos à recto ſpiritus ductu abducere,& in foueam errorũ præcipitare.Locus hic aduerſus eos obſeruetur, qui fidem & ſpiritum iactant: quorum tamen actiones minime reſpondent tam magnificæ iactantiæ. Quemadmodum enim opera bona teſtimonia ſunt arcanæ virtutis Chriſti in cordibus habitantis, ita mala opera vanos fidei iactatores arguunt.Hæc enim duo pugnãtia,actio,qua violat homo Legem Dei ſciens & volens,& illa fides quæ eſt fiducia miſericordiæ, non ſimul manent, quia iuſiurandum dicit, Nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Et Paulus ait,eos qui vaſtant conſcientiam,naufragium fidei facere.Cum Pauli exhortatione congruit & illa,quæ eſt in primo Iohannis tertio ,Filioli mei,nemo vos decipiat,qui facit iuſticiam iuſtus eſt. Fruſtra igitur clamamus, nos fidem & iuſticiam in corde geſtare, dum pedes, manus, linguam,oculos,iniquitas occupat.

Ne ſimus cupidi inanis gloriæ , inuicem prouocantes,inuicem inuidentes.

Exemplo cõtrario propoſitionem amplificat,ac κενοδοξίαν, quæ diſsidiorum et altercationum eſt mater,è medio ſublatam cupit. Nam vbi hæc eſt,penes carnem imperium manet, oppreſſo & fugato

ſpiritu

ſpiritu. Semper enim κενοδοξία aliquid mali molitur,& cū ex ea inuidia naſcitur,fieri non poteſt,quin infinita mala ſequantur. Porrò cum Apoſtolus inanis gloriæ meminit,ſignificat gloriam aliquam veram eſſe,ac minime vanam. Proinde duplex erit gloria. Vna vera, altera vana,de vtraq; ordine pauca dicemus. VERA gloria & propria filiorum Dei duplex eſt. VNA, cuius fundamentū eſt promiſsio gratuita,de qua filij Dei recte gloriantur,cum eam fide poſsideant,& expectent gloriam filiorum Dei. Huius ergo cauſſa non eſt noſtra actio,aut paſsio,ſed meritum Chriſti, qui nobis factus eſt à Deo ſapientia, iuſticia, ſanctificatio & redemtio. Vt quemadmodū ſcriptū eſt, Qui gloriatur, in Domino glorietur. De hac gloria Bernardus pie in hunc modum ait: Gloriari in ſolo Deo, non niſi à ſolo Deo eſt. Hæc proinde gloria non facit ſuperbos, ſed humiles: non contemnit proximum, ſed diligit: non præfert ſe alijs, ſed ſubijcit in vero timore Dei & caritate. Hac inſultamus diabolo, hac nos ſub cruce erigimus, hac diſceſſuri de hac vita gloriamur aduerſus mortē & infernū. ALTERA gloria filiorum Dei oritur ex fide, & iudicio bonæ conſcientiæ de noſtris actionibus & afflictionibus. de hac Paulus 2. Corinth.1. in hunc modum ait: Hæc eſt gloriatio noſtra teſtimonium conſcientiæ noſtræ. Et infra capite 6. Opus ſuum vnuſquiſq; probet, & nunc gloriam habebit apud ſe ſe, & non apud alios. Hoc eſt, Vnuſquiſq; recte ex fide faciat officia vocationis ſuæ, & ferat crucē forti animo, quod cum facit, habebit apud ſe gloriam, id eſt, approbationem non fallentis, ſed recte iudicantis conſcientiæ. Eſt ergo huius gloriæ fundamentum conſcientia recte factorum, & bona ſub cruce conſcientia. Verū ne hæc gloria ſuos limites tranſgrediatur, atque ita comaculetur, triplex cautio adhibēda eſt. Quarum prima, eſt conſtans, & vera agnitio fontis omnis boni, videlicet, quod Deus ſolus ſit fons & origo omnis boni. Secunda, eſt vera confeſsio, non oris tantum, ſed etiam intimi cordis, quod ex eo fonte gratis habeamus ſine noſtris meritis quicquid habemus boni. Tertia, eſt minime ſimulata gratitudo, qua ad Dei gloriā omnia quæ facimus, & patimur, referimus. His ſeruatis cautionibus in omnibus Dei beneficijs pie gloriari licet. Nā huiuſmodi gloria ipſum autorem Deū glorificat, ac ad ipſum refert omnia. Huius gloriæ vix tenuis quædā vmbra eſt, quam Cicero tribuit hominibus virtute & rebus geſtis claris. Quā quidem ille definit celebrē & peruagatā alicuius famam, quæ vt ſumma & perfecta ſit, ex hiſce tribus eam conſtare dicit, ſi diligit multitudo, ſi fidē habet, ſi cum admiratione quadam honore dignos putet. VANA gloria triplex conſtituatur. Diabolica, Hypocritica, Thraſonica. DIABOLICA κενοδοξία eſt, qua membra diaboli gloriantur cum malefecerint. De hac Dauid Pſalmo 52. in hunc modum canit: Quid gloriaris in malitia tua tu potens? cum miſericordia Dei duret omni die, prauitatē cogitauit lingua tua, ſicut nouacula acuta feciſti dolū, dilexiſti malitiam ſuper bonitatem, falſitatem magis quam loqui iuſtitiam. dilexiſti omnia verba perditionis lingua doloſa. Sed huius finē ſpecta, de quo idem Propheta hæc ſubiungit, Propterea DEVS deſtruet te in æternum, conteret te & euellet te. Vt autem hoc hominum genus pius vitet, monet Salomon Prouerbiorum 2. Conſiliū cuſtodiet te, & prudentia ſeruabit te, vt eruaris ab homine qui peruerſa loquitur, qui relinquunt iter rectum, & ambulant per vias tenebroſas, qui lætantur cum male fecerint, & exultant in rebus peſsimis. HYPOCRITICA κενοδοξία, eſt captatio applauſus vulgi ob pietatis & ſanctimoniæ opinionē. Hanc damnat Chriſtus, cum ait: Cum facis eleemoſynam, ne buccinandum cures corā te, vt faciunt Hypocritæ. Hanc obijcit Chriſtus Scribis & Phariſæis Matth. 23. Omnia, inquit, opera ſua faciunt ad hoc, vt ſpectentur ab hominibus. THRASONICA κενοδοξία eſt, cum homines, qui in ſinu fortunæ fouentur, extolluntur, & magnifieri volunt, cum tamen nullis veris virtutibus emineant. Apud hos tria hominū genera in magno ſunt precio, videlicet adulatores ſeu aſſentatores, quorum conſuetudo Thraſonibus iucundiſsima eſt. Calumniatores ſeu delatores qui alijs virtutis decus detrahunt, vt ſui Thraſones videantur eminere κακοηθεῖς, qui aliorum dicta & facta maligne deprauant, & omnia ad ſuorum thraſonum affectus moderantur.

10 20 30 40 50

CAPVT VI.

Summa Capitis Sexti.

Errantes leniter in viam reuocentur à ſpiritualibus: Doctoribus Euangelij gratitudo exhibeatur. Et vt omnibus debita reddantur officia, ita caueantur circumciſionis architecti, vt qui gloriam venentur inanem: cum contra piorum ſit tantum in cruce Chriſti gloriari.

Ordo

Ordo & partes Capitis Sexti.

Duæ partes sunt huius capitis, Prior parænetica est, cohærens cum fine quinti capitis. Posterior totius Epistolæ est conclusio. Prior rursus tripartita est: constat enim tribus suasorijs propositionibus cum suis rationibus. Posterior, vt dixi, concludit Epistolam. Primū monens Galatas, vt à Pseudoapostolis circumcisionis architectis sibi caueant. Illi enim occasionem Paulo dederunt, vt hanc scriberet Epistolam. Deinde se exemplū abijciendæ inanis gloriæ statuit. Postremo imprecatione & valedictione, suo more, claudit Epistolam.

10

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FRATRES etiamsi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instaurate huiusmodi in spiritu lenitatis.

Postquam in superiori capite parænefes instituit, quibus obtemperandum spiritui nos hortatur, nunc exempli caussa quasdam hypotheses exhortatorias subijcit. Ac primū vt imprudenter lapsos in aliquod delictum 20 rursus erigamus, ac veluti luxatum ex lapsu membrum in suum locum reponamus. Hæc enim vis Græcæ vocis est, qua vtitur Apostolus. Lapsui, vnde membrorū fit luxatio, opponitur καταρτισμὸς, hoc est, Luxati membri in locum suum restitutio. Præoccupationis vox translationem culpæ videtur significare. Nam culpam Apostolus transfert in carnē & in Satanam: qui varijs technis homines in peccatum præcipitat, non secus atque luctator, qui supposito pede antagonistam euertit, atq; ideo labentes Chrysostomus ὑποσκελισμένους vocat. PORRO caussa, & modus erectionis lapsorum hic obseruetur. Cum enim ait fratres, item si quis homo, item vos qui spirituales estis, caussam triplicem assignat. Nam & fratrum est pia solicitudine sine acerbitate se mutuo, si quid delinquitur, in viam reuocare, Et hominis appellatio cōmunis infirmitatis naturæ nos admonet, (quare recte Terentianus 30 ille senex ait: Homo sum humani à me nihil alienum puto) Et spiritus, quo donati sunt credentes sanctā moderationē requirit in corrigendis alienis peccatis. Nihil enim ita probat spiritualem virum, vt ait Augustinus, quam peccati alieni tractatio, cum liberationē eius potius, quam insultationem, potiusq; auxilia, quam conuitia meditatur: & quantū facultas tribuitur, suscipit. Modū exprimit cum ait: In spiritu lenitatis, seu mansuetudinis, hoc est, non proterue, sed benigne, non cum irrisione, sed cum commiseratione, non seuere, sed mansuete. Breuiter, corripientis sermo ita moderandus est, sicuti salus eius qui corripitur postulare videtur. HIC quatuor loci se offerunt. Primus, quod lapsis post conuersionem non sit neganda venia, non sit intercludendus reditus ad pœnitentiam. Nam, si Deus vult, vt nos erigamus lapsos, & errātes in viam reuocemus, satis testatur, quod eos extreme non 40 abiecerit: sed cupiat potius, vt rursus per pœnitentiam redeant, ac viuant. Secundus, qualisnam debeat esse Christiana admonitio, & fratrum correctio: Debet enim, vt hic Paulus docet, ex leni spiritu proficisci, & tendere ad proximi instaurationem, & ædificationē. Verum discernendum est inter præfractos, & imbecilles. Illi, vt professi hostes Euangelij contemnendi sunt: Hi autem minime: sed potius omnibus modis subleuandi, iuxta hoc Pauli præceptū. Tertius, quod quo quisq; abundantiora, seu ampliora dona spiritus habeat, eo plus se ædificationi proximorum debere sciat. Spirituales enim vocat Paul⁹ hoc loco comparate, eos videlicet, qui magis in schola Christi profecerunt: non quod nihil de carne habeant reliquū, sed qui aliorum respectu maiori sunt spiritus gratia donati. Quartus, Metaphora lapsus & instaurationis admonet, quāta cū sollicitudine cauenda sint delicta, nam, 50 vt quo sæpius corpus labitur, eo redditur imbecillius, magisque membra luxantur, donec tandem corpus prorsus concidat: Ita animæ lapsus frequentiores, tandem ruinam perpetuam animæ afferunt.

Considerans teipsum, ne & tu tenteris.

Ratio propositionis aptissima, sumta à communis infirmitatis periculo, ac si diceret: Cum humanum sit errare, & labi, talem te lapso exhibeto, qualem tibi illū cuperes lapsus. Nihil enim, vt ait Augustinus, ad misericordiā sic inclinat, quam periculi cogitatio. Et Bernhardus: Qui semetipsum aspicit, non quærit, quid in alijs frequenter reprehendat: sed in semetipso quid lugeat. Hic Bernhardus in quodam loco narrat, quēdam senem au-

nem audiuiſſe aliquem ex fratribus grauiter deliquiſſe,quod cum audiret,vehemētiſsime flere cœpit.Interroganti autem cauſſam tanti fletus,Reſpondet ſenex: Ille hodie,ego eras. Huc pertinet verſiculus: AVT ſumus aut fuimus aut poſſumus eſſe quod hic eſt. Tentationis vox ſubindicat cauſſam lapſuum,de qua Iacobus in hunc modum: Vnuſquiſq; tētatur dum à ſua concupiſcenria abſtrahitur, & ineſcatur.Hic Iacobus tentationis ad male agendum cauſſam,& fontem indicat propriam cuiuſq; concupiſcentiam.Hæc enim primū hominem à bono abſtrahit,deinde ineſcat hominis affectus & incautum tandem obruit.Hic duo loci obſeruētur: Primus,eſt admonitio infirmitatis communis,quæ eo pertinet,vt diligētius ab hoſtibus ſalutis noſtræ nobis caueamus:ne ſinamus nos inſidijs diaboli,improbitate mundi,& propriæ carnis peſsimis cōſilijs vinci,hoc eſt,carnalibus deſiderijs, quibus 10 tum demū homo permittitur,quando verbū Dei ſegnius audit.Huc illud Domini dictum in Pſal.81. Et non audiuit populus meus vocē meam, & Iſraël non voluit me,& dimiſi eos ſecundū deſideria cordis eorum,ibunt in adinuentionibus ſuis.De hac horrenda pœna neglectus verbi,vide Paulum 2. Theſſal.2. Secundus,quod aliorū lapſus nos admonere debeant noſtri periculi,ne nobis fidamus atque ita cum alijs in peccata ruamus.

Alij aliorum onera portate,& ſic adimplete Legem Chriſti.

Ex ratione proxima infert repetitionem propoſitionis. Verum,quia ratio communis periculi meminit,repetitio propoſitionis amplior eſt,& plus continet quam ipſa propoſitio. Antea enim,vt,qui 20 ſpirituales ſunt,erigant lapſos hortabatur:nunc vt communium infirmitatū rationem habeant,monet: & ad mutuam condonationē & lenitatem in corrigendo,argumento ſumto à cōmuni infirmitate.Eſt enim infirmitatis propriæ memor,erga alios moderatior.quare cum ſinguli noſtra vitia habeamus, requirit cōmunis conditio, vt alijs ſimus æquiores. Recte enim dicit Chryſoſtomus,οὐκ ἔστιν ἄνθρωπον ὄντα χωρὶς ἐλαττώματος εἶναι,hoc eſt,fieri non poteſt,vt aliquis ſit homo,& careat vitio. Aptiſsima metaphora infirmitatis vitia, quibus laborant homines onera appellat. Vt enim ſubleuandi ſunt,qui oneri ſuccūbunt: ita amicis & placidis correctionibus in viam reuocandi, qui errore aliquo,aut vitio,tanquā onere impoſito premuntur.Quod autem ſubiungit: Et ſic adimplete Legem Chriſti,vim argumenti habet,cum à cauſſa,quæ eſt mandatum Chriſti,tum ab ipſo Chriſti facto ſeu exemplo.Ita enim ipſe Chriſtus Iohan.15.ait: Hoc eſt mandatū meum,vt diligatis alij alios,ſicut 30 dilexi vos. Locus obſeruandus eſt, quod fruſtra tumeāt homines inani Chriſtiani nominis titulo, niſi magiſtri CHRISTI legem & exemplum ſequantur. CÆTERVM hic tres Quæſtiones excutiendę ſunt.Quarū prima eſt de hac Chriſti lege,cur videlicet mandatum dilectionis æternum,dicatur lex Chriſti. Secunda, quæ oritur ex prima, An Euangelium ſit noua quędam Lex?Tertia,de huius legis impletione,de qua Paulus hic aperte loquitur. Et ſic implete legem Chriſti.

DE PRIMA.

40

Cur mandatū dilectionis, dicatur Lex Chriſti, & nouum mandatum, videlicet Chriſti manifeſtati in carne,ex 2.cap.1.Epiſtolæ Iohannis,ex 15.Ioh.Et ex Ierem.33.colligetur.1.Iohann.2. Sic ſcriptum eſt: Cariſsimi non mandatum nouum ſcribo vobis, ſed mandatum vetus,quod habuiſtis ab initio. Et mox iterū,Mandatum nouū ſcribo vobis, quod verum eſt in ipſo,& in vobis,quia tenebræ tranſierunt,& verum lumen iam lucet. Iohan.decimo quinto, Mandatū, dicit Dominus, nouum do vobis,vt alij alios diligatis,ſicut dilexi vos. Ierem.33. Legem meam ipſorum cordi inſcribam. Ex horum dictorum collatione patet Primum, quod lex dilectionis non ſit noua per ſe, nec lata à Chriſto in carne manifeſtato, cū iam inde à legis initio fuit,vt teſtatur primum teſtimoniū,quod adduximus à Iohanne. Si ergo materiā Legis inſpicimus,nō peculiariter dicitur Chriſti lex,aut noua lex, ſed Dei, 50 naturæ humanæ in creatione impreſſa, & poſtea per Moſen lata: videlicet,Diliges proximum tuū ſicut teipſum. Cur ergo hæc lex Chriſti dicitur? cur nouū mandatū appellatur? Chriſti dicitur,propter formā mutatam, & dilectionis exemplū.Ita enim dicit Dominus: Diligite vos,ſicut ego dilexi vos. Hic proinde non ipſam præcepti materiam,ſed formam videmus mutatā, ſiquidem longe certior caritatis regula nobis proponitur quam antea. Deinde noua hæc eadem lex dicitur propter nouā ſcriptionis eius rationē:videlicet,quod non in Tabulis lapideis, vt antea ſub Legis tenebris, ſed in corde ſit inſcripta, (ſicuti teſtimonium, quod ex Ieremia adduximus, docet.) In corde,inquam,in quo tenebræ tranſierunt, & verū lumen iam lucet: videlicet ſol iuſticiæ Chriſtus Ieſus. Duplici igitur reſpectu

manda-

mandatum dilectionis nouũ dicitur, & Christi lex: videlicet propter formam, & propter efficiendi virtutem, seu inscriptioné huius legis in cordibus quæ est à Christo. Nemo enim dilectionis legem implere potest, nisi Christus eam in corde ipsius scripserit: quod tum demum fit, cum homo in regeneratione fit noua creatura, & donatur spiritu Christi.

DE SECVNDA.

Secunda quæstio oritur ex prima, nam cum mandatum dilectionis dicitur lex Christi manifestati in carne, & mandatum nouum, merito quæritur, numquid Euangeliũ sit noua quædam lex? quemadmodum Monachi somniant. Respondeo. Euangelium nequaquam est noua aliqua operum lex, sed est prædicatio conuersionis & remissionis peccatorũ in nomine Christi, & prædicat liberationem à lege per Christum, ita vt qui in Christum crediderit, sit à legis damnatoria sententia absolutus, & liber, sit iustus, nõ propria, sed aliena iusticia, nempe Christi. Verum postquam aliquis Euangelij beneficio factus est noua in Christo creatura, debet nouo mandato obœdire, & Deo præstare obœdientiã, iuxta normam Legis: quæ obœdientia, vt fructus spiritus est, ita euidens est regenerationis indiciũ, & nullo pacto caussa salutis, seu, vt Bernardus loquitur, non est caussa regnandi, sed via regni: & tametsi hæc obœdientia imperfecta est, placet tamen Deo, quia persona est reconciliata. accurate proinde discernendum est inter doctrinam de beneficio Christi proprio, videlicet Euãgelium, & doctrinam de officio nostro debito, quod à nobis Christus requirit. item inter iusticiam fidei gratuitam, & eius fructus quæ sunt bona opera.

DE TERTIA.

Cum Paulus hic dicit: Et sic implete Legem Christi, & ex concione Domini Ioh. 15. & ex 1. Ioh. 2. constat legem Christi esse summã legis de dilectione Dei & proximi, merito hic quęritur, nũ pij possint hanc Christi legẽ implere. Respondeo: Impletionis seu perfectionis vox duob9 modis accipitur in scriptura. Alias enim opponitur imperfectioni operis, alias simulationi. Cum autẽ opponitur impletio legis imperfectioni operis, nemo sane legem Dei in hac vita implere potest, nisi vnus Iesus Christus, qui eam ob caussam legis consummatio in iusticiã omni credenti ab Apostolo prædicatur. Hanc sentẽtiã totius scripturę cõsensus confirmat, & Paulus iusta & prolixa disputatione (vt alia testimonia taceam) eam concludit ad Roman. 1. 2. 3. & ad Galatas 2. In his enim locis quadruplici demonstratione concludit Apostolus, neminem in hac mortali vita legem Dei implere posse. Primũ enim prouocat ad experientiã omnium hominum. Deinde corruptionem naturæ in mediũ adducit. Tum clara testimonia scripturæ congerit. Postremo finem mortis Christi, qui est expiatio peccati, vrget. Ex quibus singulis & omnibus simul conficitur, neminem lege iustificari, propterea quod nemo Legem perfecte præstet. At cum perfectio Legis opponitur simulationi, id est, mẽdacio & hypocrisi, omnes filij Dei dicuntur legẽ Christi implere, quia sincere student vitã suam Deo approbare, & sine simulatione proximũ amore prosequuntur. Etsi autẽ nihil difficilius, quam sincere proximos diligere, obstat enim amor nostri qui plenus est simulatione, & suum quisq; amorem quo alios prosequitur, proprio commodo metitur potius, quam pio cõmunicandi studio: Tamen vere pij spiritu regenerationis carnis vitia corrigunt, & præceptum dilectionis sincere præstare conantur: Qui conatus cum sit sine simulatione, dicuntur legẽ Christi implere, id est, sine simulatione & hypocrisi proximos diligere, qui viua Christi fiducia sunt præditi. Caritas igitur ἀνυπόκριτος, id est, non simulata, si cõferatur cum simulata hypocritarum dilectione impletio legis dicitur, & hoc loco & Iacobi 2. Nam Iacobus perfectionem Legis aperte opponit hypocritarum iactantię de religione sine vero timore Dei & fide. Similiter Iohan. primæ, secundo, qui dicit (ait) Noui eum, & mandata eius non seruat, mendax est, & in eo veritas non est: Qui autem seruat sermonem eius, vere in eo perfecta caritas Dei est. Hic manifestissime simulatę & mendaci caritati opponitur caritas perfecta, quam Iohannes tribuit pijs & vere credentibus. Quæ caritas à Petro prioris 1. ἀνυπόκριτος vocatur, & à Paulo 1. ad Timoth. 1. dicitur finis præcepti, ita enim ait: Finis præceptionis est caritas ex puro corde, conscientia bona, & fide non simulata. Hic Apostolus fidem ἀνυπόκριτον, bonæ conscientiæ matrem facit, ex qua cõscientiæ puritas & sinceritas cordis fluit: Vnde manat illa caritas, quam Iohannes perfectam, hoc est, vt interpretatur Petrus ἀνυπόκριτον, id est, non simulatam appellat.

Nam si quis putat, se esse aliquid, cum nihil sit, seipsum decipit.

Tollit caussam cõtemtus aliorum, nimirũ fastuosam de se persuasioné.

Hac enim sublata homo æquior est alijs. Nihil hoc loco, nõ negatiue, sed priuatiue capitur. Est enim sensus: Qui putat se esse aliquid, hoc est, qui tribuit sibi arrogãter quod sit alijs præferendus, nihil est, id est, Nullam veram gloriationis in se materiam habet, sed suũ potius fallit animum, cum sibi tribuat quod non habet. Vtitur autẽ hic Apostolus admodũ significanti vocabulo φρεναπατᾶν, quod est mentẽ à recta via abducere. Vnde fit vt homo fastuosus prorsus iudicio careat, quo se & sua facta recte examinare & iudicare deberet. Sunt autem hic tres loci obseruandi. Primus, quo quisq; est apud se fastuosior, eo magis alios tanquã ex alto despicit, Secundus, quod homo nihil habeat proprij, ob quod merito gloriari possit, qui extollitur, inquit Ambrosius, quasi aliquid sit, errat Nescit enim quia de humilitate nascitur. Tertius, quod arrogantes & fastuosi homines sui ipsorum sint deceptores. 10

Opus autem suum probet vnusquisque, & tunc in seipso solo gloriam habebit, & non in alio.

Tollit aliam causam cõtemtus proximorum, nimirum collationem nostri cum alijs. Sunt enim qui se agnoscunt quidem infirmos & peccatores, sed tamen quando se cum alijs conferunt, nonnullam gloriandi materiam inde sumunt, dũ videlicet alios vident se infirmiores aut peccatis maioribus obnoxios. Ab hac collatione reuocat pios Apostolus, & iubet vt quisq; suam conscientiam excutiat, & quale sit proprium opus penitius consideret. Porrò gloria piorum duplex est. Vna qua coram Deo gloriantur. Altera qua coram hominibus. De priori Psalm. 115. loquitur hoc modo: Gloriamini de nomine sancto eius. Et Ieremias cap. 9. Hæc dicit Dominus, Non glorietur sapiens 20 in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua, & non glorietur diues in diuitijs suis, Sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire & nosse me, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam & iudicium, & iusticiam in terra. Et Paulus 1. Corinth. 1. Christus factus est nobis à Deo, sapientia, iusticia, sanctificatio, & redemtio. vt, quemadmodum scriptum est, qui gloriatur, in Domino glorietur. De ALTERA piorum gloria Paulus hoc loco ait, quam petendam esse ex probatione, & examine facti cuiusq; monet, quam petendam esse in testimonio conscientiæ 2. Corinth. 1. docet, cum ita ait: Hæc est gloriatio nostra, testimonium conscientiæ nostræ. Vtriusq; gloriæ singularis est vsus, vt enim iudicio Dei nihil opponi nec potest, nec debet, nisi fiducia misericordiæ propter Christum, in quo solo vere 30 credentes rectissime gloriantur: Sic iniquis hominum iudicijs hæc gloria, quæ est testimonium conscientiæ nostræ, opponitur. Plura de hac re nuper diximus, & ostendimus, quibus iactis fundamentis liceat in donis Dei gloriari.

Quilibet enim proprium onus portabit.

Ratio superioris sententiæ aptissima, sumta ab æqualitate iudicij Dei, qui iudicat sine personarũ acceptione. Est autem huius rationis hic sensus, & applicatio: Deus vnumquemq; iudicabit iuxta rationẽ vitæ propriæ, absq; collatione vlla cum alijs: Ergo non est quod quisquã sibi blandiatur propter aliorum infirmitatẽ, aut lapsus. Sit igitur vnusquisq; potius de seipso approbando, quam de alijs condemnandis sollicitus. Oneris Metaphora peccatorum naturã ex- 40 primit. Vt enim onus impositum, quo maius fuerit, eo magis deprimit gestantẽ, & non alium: ita peccata quemq; sua grauant, ac deprimunt maledictionis sententia. Hoc grauissimũ onus solus Christus leuat, & soluit, quando in ipsum firma fiducia recumbimus. Cæterum hic quæstio oritur, Num Dauidis homicidiũ, & Petri abnegatio æque proferentur in lucem, in die iudicij, atq; Neronis impuritas, & Iudæ proditio? Respondeo: Peccatum expiatum, remissum, & solutum in obliuione æterna erit coram Deo, & non proferetur in lucem in die iudicij. Quare nec Dauidis homicidium, nec Petri abnegatio reuocabitur ad rationem. Huc illud Domini dictũ apud Prophetam pertinet: Ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordabor: Sed peccatum quod per pœnitentiã non est remissum, manifestabitur omnibus creaturis in die iudicij: in quo pro 50 omni ocioso verbo non conuersi ad Deum rationem reddent. Quare Neronis impuritas & Iudæ proditio venient in conspectum omnium angelorum, & hominũ, & rei damnabuntur æternis pœnis. Quibus proinde peccata remissa sunt, iuxta sententiam Euangelij, sancti & mundi habebuntur in cõspectu Dei, angelorũ, & hominum: At quibus non sunt remissa, iuxta sententiam legis damnationi æternæ subiacebunt. Quod autem Petrus ait: Iudicium à domo Dei incipit: intelligẽdum est de iudicio castigationis in hac vita, & non de iudicio vindictæ in extremo die. Vt enim illud est correctio & castigatio paterna, ita hoc punitio iudicaria est cum Dei indignatione coniuncta. Etsi autem vtrunque exerceatur in hac vita, tamen in extremo die vindictæ iudicium duntaxat locum habebit.

Com-

Communicet autem qui catechizatur ſermone ei, qui ſe catechizat in omnibus bonis.

Secunda præſentis capitis propoſitio, eaq; exhortatoria: Hortatur enim Apoſtolus Galatas ad gratitudinem exhibendam verbi miniſtris, quibus duplicem honorẽ debẽt auditores, quemadmodũ Paulus 1. ad Timoth. 5. docet, his verbis: Qui bene præſunt Presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime ij, qui laborant in ſermone & doctrina. Dicit enim ſcriptura, Boui trituranti nõ obligabis os. Et, Dignus eſt operarius mercede ſua. Indigniſsimus igitur Chriſtiano nomine cenſendus eſt, qui miniſtros Euangelij totius Eccleſiæ curã gerentes negligit. Beſtia quauis immanior eſt, qui eos odio proſequitur, proſcindit, quorũ miniſterio ad ſalutẽ & immortalitatem innitatur. Sed proh dolor, bona pars mũdi huc incumbit, vt potius aliquid adimat miniſterio, quam addat, tanta eſt peruerſitas, & ingratitudo hominum, etiam illorũ, qui ſacrilege audent gloriari de Chriſtiano nomine. Cæterum quia Paulus in hac propoſitione admodũ ſignificantibus vocibus vtitur, altius placet eas expendere, vt conſpiciatur apertius, quam ſit neceſſarium officium, bene meritis miniſtris Euãgelij vicem rependere. Primo igitur loco vtitur κοινωνείτω communicet, qua voce oſtenditur, vt ait Chryſoſtomus, ἀντίδοσις, id eſt, refundẽdi viciſsitudo, ſeu compenſatio. Proinde iuſticia ipſa efflagitat, vt erga miniſtros verbi noſtram declaremus gratitudinem compenſando, quantum id fieri poteſt, illorũ labores noſtra liberalitate, vt ſit iuſta laboris & mercedis proportio. Proinde qui nihil cõferunt ad cõſeruandum miniſterium iniuſti ſunt, adeoq; fide carent. Quod ſi ita eſt, vt eſt reuera, quid dicemus de illis, qui miniſtros Euangelij neceſſario victu ſpoliãt? quid de illis qui immoderatis exactionibus tantũ non eos interficiunt, vt multi honeſti mariti cum ſuis vxoribus & liberis cogantur quodammodo mendicare. Horũ ſane factum nihil differre arbitror à ſacrilegio, & latrocinio, cuius pœnas olim luent architecti & fabri huius mali. Deinde Apoſtolus vtitur verbo Catechumenos, id eſt, qui catechiſat. Eſt enim κατηχεῖν proprie voce & ſono doctrinã aliquã tradere. Manifeſte igitur Apoſtolus diſcernit inter laborantes in verbo, & ocioſos ventres, qui fumos auro & ampliſsimis poſſeſsionibus commutant. Illis vult iuſtam mercedem pro labore tribui, idq; ex mandato Chriſti: Hos Theſſalonicenſibus ſcribens, iubet laborare, modo mendicare non velint. Nihil ipſis Eccleſiæ debent, neq; caritatis eſt robuſtos homines de Eccleſia & Repub. nõ bene meritos propter boatus in templis impinguare, multo minus eos qui canes & ſcorta bonis Eccleſiæ alunt. Præterea Apoſtolus modum communicationis ſubiungit cum inquit, ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς, in omnibus bonis, hoc eſt, qui inſtituitur in verbo, id eſt, in doctrina Euãgelij (accipitur enim hic λόγος κατ᾽ ἐξοχὴν) communicet ei omnia bona, id eſt, quæuis bona pro facultatum, & neceſsitatis ratione. Neque enim Paulus vult dari omnia, ſed omnibus modis gratos eſſe diſcipulos erga ſuos magiſtros.

Ne erretis, Deus non irridetur.

Quaſi diceret, non eſt quod quiſquam quærat ſubterfugia, quibus ſe excuſet, cur minus ſit liberalis erga miniſtros Euãgelij. Oculos quidem hominum fallere poteſt, ſed Deus nõ fallitur. in cuius contemtum alia atq; alia prætexunt ingrati. Hic tres loci obſeruentur. Primus, quod victus & alia officia debeantur œconomis myſteriorum Dei ſeu Catechetis. Secundus, quod pernicioſus error ſit & non prudentia, defraudare miniſtros ſua debita mercede. Tertius, quod Spiritus ſanctus in Paulo interpretetur deriſionem maieſtatis diuinæ eſſe, negare victum & alia officia verbi doctoribus.

Quod enim ſeminauerit homo, hoc & metet.

Ratio propoſitionis allegorica, ſeu parabolica: quæ integra ſimilitudine explicabitur hoc pacto: Quemadmodum qui ſeminat (exempli gratia) zizania, zizania & metet: Et qui ſeminat triticum, triticum etiam metet: Ita qui male operatur, pœnam reportabit, & qui benefacit, beneficentiæ ſuæ fructum aliquando percipiet. Significat ergo Apoſtolus, non fruſtra conferri beneficia in miniſtros Euangelij. Nã ea ipſa redibunt aliquando maiori cum fructu. Quemadmodum enim agricola ſeminat cum ſpe maioris prouentus, ita qui liberalis eſt in præcones Euangelij, ſuum aliquando referet fructum.

Nam qui ſeminat in carnem ſuam, de carne metet corruptionem: Qui autem ſe-

Diſtributio eſt generis in ſpecies ſuo propoſito congruentes, & con-

minat in spiritum, de spiritu metet vitam æternam.

trariorum seminũ contrarios fructus statuit, hoc est, contrarijs caussis tribuit contrarios effectus. Qui seminat, inquit, in carnem suam, id est, qui seminat carni suæ (nam præpositio εἰς hic finē declarat) hoc est, qui opera carnis facit, vt ei obsequium præstet, corruptionem, id est, mortem æternam lucrabitur. Qui vero in spiritum, id est, spiritui seminat, vt ei morem gerat, hoc est, qui spiritus opera facit, percipiet fructum spiritus, nempe vitam æternam. Locus hic obseruandus est de pœnis & præmijs operum carnis & fructuũ spiritus. Hoc loco abutuntur Papistæ. Primum ad asserendam operum iusticiam. sed falluntur, non enim statim sequitur nos iustificari operibus, quia vita æterna merces operũ appellatur. Nam gratuitũ est, quod Deus opera eorum, qui in se credunt, tanto dignetur honore, quod pro ipsis etiam mercedem promittat, Etiamsi enim millies pro operibus promittatur merces: Nulla tamē ex pacto debetur, nisi tota Lege impleta. Quare quid mercedem appellat scriptura, obseruandũ, videlicet, quod Deus mera sua bonitate promittit sibi obtemperantibus: nō quod æqualis sit proportio meriti & mercedis, sed quod Dominus filijs suis ex gratia donet in officiorum suo nomine præstitorum compensationem. Preterea errorem Papisticum tota superior disputatio de iustificatione instituta euertit. Quare magna impudentia Papistarũ est, qui ita scripturas lacerant, non curantes contextum & scopum orationis. Deinde Papistæ dicto Pauli ad Roman. 8. Qui in carne sunt, Deo placere non possunt (Quod sane dictum cum hac sententia Apostoli congruit) abutuntur ad stabiliendam dęmoniorum doctrinam de impuro sacerdotum cœlibatu. Nam distinctione 82. inter alia argumenta hoc tanquam apertissimum in medium producit impius Syritius Papa. Quod apertius inquit declarauit Apostolus dicens: Qui in carne sunt, Deo placere non possunt, quasi vero Apostolus vel illic vel hic ageret de operibus naturæ, & non potius de operibus carnis, id est, vitiosæ naturæ, perturbantibus & destruentibus ordinem diuinum in natura: qualia sunt illa opera, quæ supra recitauit Apostolus cap. 5. Verum quia hæc prohibitio coniugij à Paulo dæmoniorum doctrina pronunciatur, Pauli autoritatem toti Pontificio regno opponamus.

Bonum autem faciendo ne defatigemur.

Tertia propositio est. hic enim hypothesis ad Thesin reuocatur. Quemadmodum post enumerationem partium fieri artifices præcipiunt. Est autem sensus perspicuus, Hortatur enim ad omnia benignitatis officia præstanda proximis. Vocabulum ἐκκακεῖν significat deteriorem seu minus alacrem fieri, & veluti segnescere in operando.

Nam si non defecerimus, metemus oportuno tempore.

Ratio propositionis ab vtili sumta. Mentio enim messis significat fore, vt officiorum nostrorũ fructus aliquando ad nos copiosius cum fœnore redeant. Tempus proprium seu oportunum tempus messis nominat. Est autem messis vitæ æternæ possessio, cum inimica nouissima destruetur mors & corruptibile hoc induet incorruptibilitatem, atque hoc est quod Psalm. 156. ait: Qui seminat in lacrymis, in exultatione metet. Euntes eunt & flentes portant pretiosum semen, venientes autem venient, cum exultatione portantes manipulos suos. Referamus igitur mentem nostram & oculos nostros, non modo ad tempus sationis, sed multo magis ad lætissimum tempus, quo manipuli cum exultatione colligentur.

Dum igitur tempus habemus, benefici simus erga omnes, maxime autem erga domesticos fidei.

Conclusio est præsentis exhortationis: In qua duo obseruanda sunt, videlicet temporis mentio, & gradus seu ordo benefaciendi. Tēporis mentio significat post mortem cessatura talia officia, & opera caritatis: qua sententia cōfutatur Papistarum error de meritis mortuorum. Ordo est, vt maiorem habeamus rationē domesticorum fidei, hoc est, eorum qui eandem nobiscum fidem profitētur, quam aliorum, qui alieni sunt à fide nostra. Locus obseruandus, quod non solum beneficos oporteat Christianos esse erga charos, propinquos, & amicos: Verumetiam erga omnes, adeo vt benefaciamus hostibus nostræ fidei, si modo id illæsa pietate fieri possit. Etsi autem omnibus benefaciendum esse monet Apostolus, tamen præcipuam curam vult esse domesticorũ fidei, hoc est, eorum qui sunt de eadem familia Dei, & nobiscum eandē profitentur fidem. Cum domesticos fidei nominat, Argumentũ videtur petere à familijs humanis, quasi dicat, Si par

est, vt

est, vt homines qui sunt de eadem familia, sibi mutua officia præstent, multo magis decet, vt qui sunt de eadem familia Dei, ideoque Dei domestici dicti, se mutuo foueant communicatis officijs vltro citroque.

Videte quantis literis scripserim vobis mea manu.

Cõclusio totius epistolæ quam orditur à cõmendatione suæ solicitudinis pro Galatis. Nam, cum in epistolis fere omnibus scribendis vsus sit Apostolus notarijs, & ipsis Galatis tantam Epistolam scripserit sua manu, idque cum in maximis periculis Romæ versaretur, profecto magnum indicium est singularis solicitudinis Apostoli pro Galatis. Hinc duo colligamus. Primum fidelium ministrorum verbi officium esse, nullum laborem detrectare, quo vel lapsos erigant, vel alioqui suos auditores in officio contineant. Deinde precium huius sanctissimę Epistolæ inde æstimari poterit, quod eam Apostolus proprijs suis manibus, dictante Spiritu sancto, scripserit. Vnde monemur, qua cum reuerentia adeo diuinum Thesaurum amplecti, atque exosculari debeamus.

Quicunque volunt placere iuxta faciem in carne, Hi cogunt vos circumcidi, tantum vt non ob crucem Christi persecutionem patiantur.

Admonitio grauissima est, qua Galatas monet, vt caueant sibi à corruptoribus sanæ doctrinę, & exploratorib. Christianæ libertatis: quales fuerunt isti circumcisionis fabri, qui corruperant doctrinam Euãgelij, quam Paul[9] sincere tradiderat Galatis, inuectis in Ecclesias Galatarũ ritibus Mosaicis, tanquam ad salutem necessarijs. Quam Pharisaicam opinionem nequaquã stare posse cum Christiana libertate copiose in hac Epistola docuit Apostolus. Porrò obseruentur hic duæ Pseudoapostolorum notæ. Quarũ prior est εὐπροσωπῆσαι, hoc est, vt interpretatur Chrysostomus, εὐδοκιμεῖν παρὰ ἀνθρώποις, hoc est, plausibiles esse, quandam lætam iucundam ac festiuam viuendi rationem sectantes, ambitioseq; aucupantes hominum gratiam. Vt enim πρόσωπον opponitur veritati: Ita carnis nomine ceremoniæ Mosaicæ significantur: quibus tanquam fuco quodam conabatur Pseudoapostoli Galatas inficere, ne veritas Euangelij apud ipsos permaneret. Posterior nota Pseudoapostolorum est strenue cauere, ne quid crucis aut contumeliæ ferant nomine Euangelij: quod hic Metonymicos crucem Christi appellat Apostolus. Eo enim tempore maximam persecutionem patiebantur, qui sincere docuerunt Euangelium, & vindicarunt Christianam libertatem contra patronos rituum Mosaicorũ. Hæc Paulina admonitio inprimis nobis vtilis est, ne propter autoritatem hominũ & externam religionis laruam deficiamus à puritate doctrinæ, néue fucoso religionis prętextu recipiamus ceremonias: Vnde paulatim doctrinæ puritas infici possit. Est & hic generalis doctrina obseruanda de cruce, quæ semper coniuncta est cum doctrinæ puritate. Aliud enim fieri non potest, quam vt Sathan se Christo opponat, & eius ministris. Deinde Christus vult suos sibi in cruce conformes fieri. Vnde illud Pauli: Si vna patimur, vna etiam regnabimus. Sunt & in sanctis multi pullulantes affectus vitiosi, qui cruce reprimendi sunt. Denique Deus nullum filium recepit, quem non castigat.

Neque enim qui circumciduntur ipsi legem seruant, sed volunt vos circumcidi, vt in carne vestra glorientur.

Translatio caussæ est. Mentiebantur Pseudoapostoli se amore legis circumcisionem docere, quam legem se seruare gloriabantur. Verum Paulus hanc laruam illis detrahit, Nam illud non legis amore fieri, sed mera iactantia & gloriatione carnali ostendit. Volunt, inquit, vos circumcidi, vt in carne vestra glorientur, id est, non solum non patiantur persecutionem à Iudæis, qui nullo modo ferebant circumcisionem aboleri, verumetiam quod tam multos proselytos facerent, qui circumcisione recepta Iudaismum profiterentur. Vt enim vnum proselytum Iudæi faciant, mare & terram eos circumire Dominus dixit Matth. 23. Est & hic obseruanda nota falsorum doctorum, qui prætextu religionis se insinuant auditoribus, quemadmodum multis seculis Monachos fecisse manifestum est, idque non solũ vt speciosi appareant, & veluti religionis quædam specula, verumetiam vt gloriari possint de suis auditoribus, quos sibi suo studio & vigilantia adiunxerunt. Monemur proinde hic, vt ad verbum & testimonium, iuxta Esaiæ dictum, prouocemus, quoties de religione oritur quæstio, nihil morantes hypocrisin Pharisæorum & πιθανολογίαν Sophistarum.

Mihi autem absit gloriari nisi in cruce

Antithesis est. Opponit enim suum

Domini nostri IESV CHRISTI.

exemplum Pseudoapostolorũ inanĩ gloriationi. Exemplũ hoc omnibus pijs ministris Euangelij, adeoq; omnibus Christianis imitandum est: quorum gloriatio in sola cruce Christi, hoc est, in victima Christi ac victoria (est enim Synecdoche) posita esse debet. Ambrosius perpulcre ait: Cuius omnis spes in Christo est, hic gloriatur in cruce eius. Hoc loco pessime abusi sunt indocti Monachi, qui crucem hic interpretantur lignum crucis seu patibulum, cui affixus erat Dominus. Ex quo postea effectum est, vt huius patibuli imaginem pro idolo coluerint, omnium fere sanctissimo, ac præstantissimo. Hinc illa est salutatio: O crux aue spes vnica.

Per quem mihi mundus crucifixus est & ego mundo.

Ratio superioris sententiæ à caussis sumta. Per quem mihi mundus crucifixus est, id est, spretus & contemtus à me. Ego vicissim mundo sum crucifixus, hoc est, spretus & contemtus à mundo. Quare nihil mihi reliquum est quod glorier, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi. Ambrosius in hunc locum ita scribit: Inuicem sibi mortui sunt, & Apostolus mundo, & mundus Apostolo: dum nihil concupiscit Apostolus mundi, & dum nihil habet mundus suũ, quod agnoscat in Apostolo. Crucifixio mundi hoc loco Metonymia Hebraica contemtus mundi est, ponitur enim subiectum pro adiuncto. quod frequens est in scriptura. Interpretationem nostram confirmat sententia quæ sequitur.

Nam in Christo Iesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura.

Ætiologia est superioris sententiæ, Tollit enim per distributionẽ omnẽ gloriandi materiam. Per circumcisionem synecdochicos intellige omnes Mosaicos ritus: ex quorũ obseruatione materiam gloriandi petebãt Iudæi. Per pręputium eadẽ figura intellige quicquid habuerũt gentes incircũcisæ, & quicquid humana sapeintia suo acumine excogitare potest. Omnia enim ista in salutis negocio nihil sunt. Nã hic tantũ valet noua creatura. Dicitur autẽ noua creatura quoad animã, homo reformatus spiritu Dei: qui non amplius sibi, & mundo viuit, sed Christo, per quem regeneratus est in hunc finem, vt in nouitate vitæ ambulet, hoc est, vt non secundum carnem, sed secundũ spiritum viuat. Quoad corpus attinet, homo tũ demũ dicetur noua creatura, quãdo in resurrectione deposuerit mortalitatẽ, & indueric immortalitatem. Atq; hoc est quod Paulus ait 2. Cor. 5. Si quis est in Christo, noua creatura est. Sed quomodo noua creatura, cum nulla noua substantia condatur? Etsi autẽ non substantia, sed qualitas duntaxat immutatur, tamẽ placuit ita loqui Spiritui sancto, vt intelligeremus omnia esse in solidũ gratię Dei tribuenda in regenerationis opere: nõ quod trunci & stipites simus, sed quod Deus assit in verbo, & sit efficax per vocem Euangelij, creans in nobis non reluctantibus, nouũ spiritum, quo & bene velimus, & possimus, Huc precatio Dauidica pertinet, Cor mundum crea in me Deus. Hęc nouitas supra in quinto fidei nomine significatur, vbi ita ait Apostolus. Nã in Christo Iesu, neq; circumcisio aliquid valet, neq; præputium, sed fides per caritatem agens. Nouã ergo creaturam dicit vitam nouam per fidem Iesu Christi. Vt recte Augustinus interpretatur, & Ambrosius cũ ait: Noua creatura est regeneratio nostra. Porrò partes huius nouitatis enumerat Paulus ad Roman. 6. vbi agit Apostolus de caussis mortificationis & viuificationis: quæ sunt regenerationis seu sanctificationis partes. Locus hic diligenter obseruandus est, docet enim, quodnam potissimũ Christianorum studium esse debeat: videlicet præ cruce Christi contemnere, quicquid est in mundo sublime: ac totis viribus nouæ vitæ studere. Damnatur ergo hoc loco omnis excellẽtia, & quicquid magnifieri solet ab hominib⁹. Nã si desit renouatio cordis, si non assit noua creatura, frustra gloriaris de alijs rebus mundi.

Et quicunq; hac regula incesserint, pax super eos erit, & misericordia, & super Israëlem Dei.

Promissione claudit pręsentem locum, atq; adeo totam superiorem doctrinã de iustificatione, de Christiana libertate, & de vita iuxta spiritus directionẽ instituenda. Hæc promissio non aliter accipienda est, quam si illã suo ore Dominus pronũciasset. Hinc, pinde cõsolatio haud mediocris fidis verbi ministris, atq; adeo omnib. pijs petenda est: idq; maxime cũ ab impijs damnantur vt hęretici, & schismatici: atq; adeo vt à Deo damnati & abiecti, hoc est, vt loquũtur, anathematizati. Si enim De⁹ promittit pacem, & misericordiam omnibus ijs, qui secundum regulã à Paulo præscriptam ambulant, hoc est, qui doctrinam Pauli profitentur, docent, propugnant, iuxta eã vitã dirigunt, moresq; formant, non est quod metuant sibi à fulminibus anathematũ Papæ. Verbũ enim στοιχεῖν (vt

χεῖν (vt ſupra quoque admonui) ſignificat proprie ita incedere, vt certus ordo teneatur, adeo ne linea quidem tranſcendatur. Proinde Papa qui non ſolũ hanc lineã tranſcendit, verumetiã nouas regulas comminiſcitur pugnãtes cũ regula Chriſti, quam Paulus hic nobis cõmendat, nullo modo audiendus eſt, ſed potius tanquã ſerpens, qui noſtros parentes decepit fugiendus, & execrandus eſt. Valeat igitur Papa cum ſuo Franciſco, Dominico, Antonio, & cum reliquis Ægyptiorum locuſtis, & nobis ſufficiat regula Chriſti, quã nobis in Abrahamo commendat, qui propterea pater credentiũ nominatur. Iſrael Dei Metonymicos totum fidelium cœtũ denotat, & tacite perſtringit Apoſtolus Iudæos circumciſionis propugnatores: qui nõ parũ gloriabantur de carnali propagatione à ſancto Patriarcha Iacob, qui & Iſrael dictus eſt. Ac ſi diceret Paulus, Glorientur iſti quantũ volunt de carnali ſuo patre, nos tamẽ certiſsime ſciamus, quod benedictionis promiſsio pertineat ad promiſsionis filios, qui ſunt credentes omnes ex quibuſcunq; tandẽ parentibus ortũ ducunt. Nã indefinita particula: Quicunq;, tollit diſcrimen nationũ, & perſonarũ. Significatq; promiſsionẽ gratiæ vniuerſalẽ eſſe. Deinde regulæ mentio applicationem gratiæ notat. Quicũq; enim iuxta Pauli regulam promiſsioni gratuitæ credit, Deo reconciliatus eſt, & factus eſt noua creatura in Chriſto Ieſu: idq; non ex ſuo merito, ſed ex mera Dei miſericordia, & bonitate. Iſrael proinde Dei eſt, cuius laus eſt à Deo, & non ab hominibus. hoc eſt, qui probatur Deo veſtigijs fidei Iſraelis Patriarchæ inſiſtens: Qui Iudæus in occulto, ad diſcrimen eorum qui in carne confidentes Chriſti, Euangelium de gratuita iuſtificatione repudiant, dicitur.

Deinceps labores mihi nemo præbeat.

Extrema admonitio eſt: cuius hic eſt ſenſus. Poſtquam iam ſatis Pſeudoapoſtolorum impoſturas aperui, & veram viuendi regulam iuxta Chriſti inſtitutũ docui, veſtrum erit nunc diligentius officium facere, cauereq; ne rurſus decepti Pſeudoapoſtolorum fraudibus, indigeatis vlteriori increpatione: quæ mihi profecto pariet non leues moleſtias. Non enim poteſt magiſter pius ſine graui moleſtia diſcipulorum ſuorum defectionem, & ſupinam negligentiam ferre.

Ego enim ſtigmata Domini IESV in corpore meo geſto.

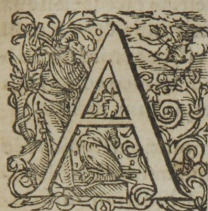
Ratio admonitionis eſt à cruce, quã perpeſſus eſt, nomine Chriſti ſumta. Sunt autem Stigmata notæ inuſtæ, ſeu ſigna quædam reatus, quibus ſerui delinquentes olim à ſuis dominis notabantur, non ſine magna illorum infamia. Vnde & στιγματίαι & ſtigmatici dicebantur: vt qui nota aliqua aduſti ſemper apparerent ſontes. Hinc ad crucẽ & perſecutionẽ piorum, & potiſsimũ miniſtrorũ verbi, transfertur vocabulum. Vt Domini ſtigmata ſint quædam veluti notæ, quæ imprimuntur nobis, vt ſunt probra, lapidationes, colaphi, flagella, carceres, contemtus & id genus alia, quibus Dominus oues ſui gregis ſignare ſolet: non quidem in illorũ contumeliam, ſed in illorum maximam gloriam. Nam his nos reddimur conformes quadam ratione filio Dei, cum quo olim glorificabimur. Hic locus obſeruetur de cruce Eccleſię, quę eſt perpetua nota filiorum Dei. cauſſas ſupra recitauimus.

Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro fratres, AMEN.

Precatione & voto, vt incœpit, ita finit hanc Epiſtolam. Cum autem ait: Cum ſpiritu veſtro, optat vt in imo pectore iſtam gratiã ſentiant, & retineant. Nam tum demum obtinemus Chriſti gratiam, quando eã ſentimus in corde noſtro, viua fiducia in ipſum recumbẽtes. Non enim ſufficit nuda cognitio gratiæ, ſed requiritur etiam ſenſus in corde. Quare Apoſtolus noſter optat Philippenſibus, vt abundent in omni cognitione, & ſenſu rerũ excellentium. Cognitione quidẽ, qua intelligamus & cognoſcamus quæ oportet: Senſu vero, quo intus in animis experiamur & ſentiamus ea quæ intelligimus, & inoffenſo curſu pergamus vſq; ad diem Ieſu Chriſti. Philip. 1. Fraterna compellatio eo pertinet, vt intelligant Galatæ, quo affectu Paulus hanc Epiſtolam è carcere Romano ſcripſerit: nempe fraterno, vt qui communẽ patrem cum illis agnoſcat Deum in Chriſto Ieſu Domino noſtro. AMEN, à veritate dicitur: cuius vſus in Eccleſia varius eſt. Nã in precationibus, eſt fidei obſignatio: In votis, eſt affectus cõprecantis teſtimoniũ: In approbationibus, eſt conſenſus teſtificatio: Et in aſſeuerationibus eſt confirmatio dicendorum, & eorũ qui audiunt πληροφορία, ſeu certitudo. Breuiter, exemplo Hebræorũ cõmuniter vtimur vocula Amen, vota, precationes, imprecationes & deuotiones approbantes, ac ſi dicas: Sit ratũ, fiat: pro quo Gręci interdum vſurpant γένοιτο. Deus pater Domini noſtri Ieſu Chriſti det nobis omnib. filij ſui ſpiritũ, vt ipſius donati ac firmati gratia, ſecundum ipſius voluntatẽ in hoc mundo viuamus: & tandem reſuſcitatis corporibus per eundẽ Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, æterna fruamur beatitudine. Amen.

ORNATISSIMO VIRO DOCTRINA ET PIETATE PRAESTANTI M. HENRICO BVSCHODVCENSI DE ANTIQVA FAMILIA, BRVCHOFFEN, DECANO CAPITVLI LVNDENSIS DIGNISSIMO, AC THEOLOGO EXIMIO, FRATRI SVO IN CHRISTO SALVTEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

VDIVI, CLARISSIME VIR, ALIQVANDO EX ore optimi & ſanctiſsimi viri D. Philippi Melanchthonis, nullum præſtantius opus eſſe quam docere & diſcere verbum Dei, neque id immerito. ſine enim doctrina cœleſti verſamur in denſiſsima caligine & ignorantia: ſeu vt Pauli verbis vter, ambulamus in vanitate mentis noſtræ, cœca intelligentia aberramus, à vita Dei procul abſumus, propterea quod ignorantia noſtra & obduratio cordis noſtri facit, vt nullo ſenſu doloris ob peccata noſtra tangamur (ſine quo ſenſu nunquam dulceſcit homini vox Euangelij) ſed potius nos proſtituamus ad omnem turpitudinem perpetrandam. His autem malis ſolum verbum Dei medetur, quando ſincere docetur & fideliter diſcitur. Id quod etiam regius ille Prophera Dauid teſtatur cum inquit: in quo mundam faciet adoleſcentior viam ſuam? in cuſtodiendo ſermones tuos, quos ſane ſermones in eodem Pſalmo & gaudium ſuum, & viros conſiliarios ſuos pronunciat. Quam ob cauſſam idem Propheta, illud ipſum verbum omnibus mundi diuitijs præfert: Diligo, inquit, mandata tua ſuper aurum & obrizum. Item: Lætabor ego ſuper eloquia tua ſicut qui inuenit ſpolia multa. Item: Melior mihi lex oris tui ſuper millia auri & argenti. Fatetur itaque Dauid verbum Dei precioſiſsimum theſaurum eſſe, atque adeo impuram eſſe viam noſtram, donec verbo Dei tanquam limpidiſsimo fonte purificata fuerit, quod fit quando ex auditu verbi fidem concipimus, & donamur Spiritu ſancto. Tunc enim diſpellitur caligo mentis, intelligentia illuſtratur, cor quod antea durum vt ſaxum erat, fit carneum & molle, vt iam lex Dei in illud inſcribi poſsit, vt iam tangatur ſenſu peccati, vt deteſtetur peccatum, vt porrò conſilia, non carnis, ſed ſpiritus in formanda vita ſequatur. Cum tanta bona afferat doctrina verbi Dei, non immerito optimus vir (quem nominaui) inter omnia humana opera præſtantiſsimum eſſe pronunciat, docere & diſcere verbum Dei.

Iam cum adeo precioſus theſaurus ſit verbum Dei, & tam eximium opus verbũ Dei docere & diſcere, quid dicemus de ſinceris verbi doctoribus? Quid de ijs qui verbum Dei horrendis diabolorum & hominum commentis tanquam cœno fœdiſsime obrutum vindicarunt veluti ab interitu, & expurgarunt ſana & ſincera declaratione? magnam ſane gratiam debemus ijs, qui τὰ βιωτικὰ tuentur, ſine quibus hæc caduca vita incolumis eſſe nequit. At ijs ἀντίδωρα nequaquam reddere poſsimus, qui doctrinam, quæ eſt theſaurus ſine quo ſpe æternæ vitæ excidimus, repurgarunt, & nobis eam voce & ſcriptis ſinceram & puram tradiderunt. In horum numero primum locum à Luthero tribuendum iudico Philippo Melanchthoni præceptori noſtro. Quo viro in Germania alium acutiori ingenio, acriori iudicio, exactiori intelligentia, maiori eru-

iori eru-

iori eruditione, ſubtiliori interpretandi ſcripturam dexteritate, addo etiam
ardentiore pietate vix vnquam habuit, propter quæ eximia dona non ſolum
ab ijs, qui eandem religionem nobiſcum colunt: Verumetiam ab hoſtibus
religionis veræ in precio habitus eſt. Cum Paulus ſuis Philippenſibus ſcribit
de Epaphrodito: Excipite ipſum in Domino cum omni gaudio, & tales in
precio habete: Vult profectò Spiritus ſanctus vt huiuſmodi diuina organa
agnoſcamus, vult vt palam fateamur beneficia quæ nobis per tales viros contigerunt, diuina eſſe, vult vt huiuſmodi viros veneremur vt præceptores, amemus vt patres, colamus vt Eccleſiæ Dei architectos, ſuſpiciamus vt eximias
10 templi Dei columnas. Hoc pietas poſtulat, hoc illorũ labores efflagitant. Nequaquam igitur ijs cedendum eſt, qui arte excogitant calumnias quibus tanta lumina Eccleſiæ extinguere conantur, ſed potius pia ἐπιεικείᾳ mitigemus ſi
quid deliquiſſe videantur. Xenophon vere dixit: χαλεπὸν ἔστω τι ποιῆσαι ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν: χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντας, μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν. Eſt enim
magna hominum imbecillitas & multa in vita errata incidunt, quæ candide potius tegenda ſunt, quam maligne exaggeranda. Eſt quoque in multis magna leuitas, quæ facit vt aſperiores ſint iudices in eos qui nihil peccarunt. Imbecillitatem noſtram deploremus, & fugiamus leuitatem ſiniſtre
iudicandi de ijs quorum labores maiores ſunt, & dona excellentiora, & aga-
20 mus Deo gratias qui huiuſmodi ſalutaria organa in ædificationem ſuæ Eccleſiæ ſubinde mittit.

Etſi autem maxima gratia, vt par eſt, debetur ijs qui primam viã ſternunt: tamen alij qui ſuo loco ſequuntur, & faciunt quantum poſſunt ad ædificationem Eccleſiæ, & καταρτισμὸν ſanctorum, non ſunt contemnendi, ſed ſinguli loco ſuo habendi ſunt in precio. Paulus eximium & electum Dei organum fuit, quo nullus Apoſtolorum plus laborauit nec latius ſparſit Euangelium Chriſti. Titus autem qui in Inſula Creta delituit minor Paulo cùm donis & laboribus, tum vocationis gradu fuit. Hic Paulum eximium doctorem gentium agnoſco, ac Titum ſuo loco veneror, qui à Paulo didicit quæ poſtea ſuis audi-
30 toribus tradidit. Ad eundem modum Lutherum & Philippum præcipuos doctores, quos Eccleſia Dei habuit noſtra ætate, fateor & veneror, & alios ſingulos ſuo loco complector vt ſalutaria inſtrumenta Dei in Eccleſia: quorum &
labores magni facio, & gaudeo me in illorum numero eſſe qui Lutherum &
Philippum præceptores agnoſcunt & colunt. Nam ex illis riuulis quos ipſi duxerũt ex fontibus Iſrael, ego fateor me hauſiſſe quæ promo, & vt miniſter Euangelij Dei iuxta vocationis meæ rationem in hac ſchola Haffnienſi doceo,
nemini me prefero, neminẽ contemno, non meas cogitationes antefero aliorum ſententijs: ſed ſubijcio me Eccleſiæ Dei Catholicæ, vt iudici: quam Eccleſiam nõ diffinio patres aut matres cõſilij Neptunij, ſed eos qui confeſsionem
40 Auguſtanam amplectuntur, hoc eſt, omnes qui Symbola incorrupta retinẽt: vbicunq; locorum ſunt. Non damno quenquã ſi à me diſſentiat, modo fundamentum, hoc eſt Symbola, non ſubruat. Agnoſco communem imbecillitatem, quam & deploro, & rogo Deum vt ipſe manum ædificio adhibeat. Niſi
enim Dominus ædificauerit domum fruſtra laborant qui ędificant eam. Probo omnium conatus qui aliquid operæ conferunt ad Eccleſiæ Dei ædificium,
in quorum numero etſi minimum me eſſe fateor: tamen minam mihi à Domino traditam nequaquam occultandam iudico. Et quia non cupio præſentibus tantũ auditoribus ſeruire: verumetiã abſentibus atq; adeo toti Eccleſiæ
Chriſti, nonnulla ex meis ſcriptis ſub prelum miſi & in lucem edidi, & eodem
50 conſilio nunc publicare placet annotatones meas in Epiſtolã Pauli ad Epheſios, quas ideo, clariſsime vir, ſub tuo nomine in lucẽ prodire volo, vt aliquod
extet

extet gratitudinis meæ erga te teſtimonium: qui mihi non ſolum amicus ſincerus, toto tempore quo in hoc regno es moratus, fuiſti: verumetiam plurima in me contuliſti beneficia, vt taceam magna illa beneficia Academiæ noſtræ & ſingulis profeſſoribus à te præſtita. Nam ſcio te in eorum numero eſſe, qui benefacere, Deo contemplante, quam prædicari ab hominibus, & ab ijs gloriam popularẽ venari, malunt. Qui enim hoc faciunt, ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. Sunt enim mercenarij qui pro mercede ſeruiunt, & non filij qui patri ſpontaneum obſequium præſtant.

Vale ac boni conſule munus quod mitto, ac de ipſo iudica candide vt ſoles, ſi quid autem diſplicuerit, hoc etiam ſignificato. Tuo enim iudicio mul- 10 tum tribuo. Iterum vale cum vxore Anna fœmina honeſtiſsima: quam audio tuam familiam noua prole auxiſſe. Deus faxit vt hoc cedat Deo in gloriam, & tibi matrique ſit gaudio & voluptati. Vt meo nomine ſalutes M. Tyconem Epiſcopum veſtrum: M. Veſſelum Cantorem: M. Balthaſarum Archidiaconum: M. Magnum Theologum veſtrum: M. Iohannem Spandemager, qui iam vltra triginta annos ſtrenue laborauerat in vinea Domini, & alios fratres omnes etiam atque etiam rogo. Haffniæ calendis Nouembribus, Anno Domini 1564.

20

ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS.

VT HVIVS SANCTISSIMÆ EPISTOLÆ, AD EPHESIOS ex carcere Romano ſcriptæ, argumentum plenius percipiamus, quatuor illa quæ ſoleo in principio enarrationum Scriptorum ſacrorum attingere, nobis excutienda ſunt. Sunt autem hæc: PRIMVM, Quis nam fuerit huius Epiſtolæ autor. Hoc enim ſcire permultum facit ad autoritatem & dignitatem huic Epiſtolæ conciliandam. SECVNDVM, Quænam fuerit ſcribendi occaſio. Nam huius obſeruatio plurimum facere videtur, cum ad œconomiam totius orationis intelligendam, tum ad quæſtionum ordinem indicandum. TERTIVM, Quis ſit ſtatus ſeu quæſtio principalis, vnde genus cauſſæ deprehenditur, & finis, ſcopuſque dicentis cognoſcitur. QVARTVM, Quis ſit tractationis ordo: quo non intellecto rerum pondera nequaquā obſeruari poſſunt. Deinde haud raro fit methodo orationis non animaduerſa vt aliena præter ſcriptoris mentē coaceruentur, & multa ſæpe torqueantur ab hæreticis ad confirmanda impia dogmata, quemadmodum videre eſt in ipſorum ſcriptis, qui dialecticam normam in iudicando non adhibent, ſed ſingulas pericopas, tanquam à corpore auulſa membra tractant. DE his igitur quatuor ordine dicemus, quo nobis facilior ſit aditus ad intelligendam hanc diuinam Epiſtolam.

DE PRIMO.

Autor huius Epiſtolæ eſt Apoſtolus ille & doctor gentium: qui vt per reuelationem Ieſu Chriſti ad munus Apoſtolicum eſt vocatus, ita ab eodem Chriſto in myſterio ſalutis inſtitutus eſt. Hic Apoſtolus vt ſtrenuus Chriſti miles inſignibus militaribus, id eſt, varijs ærumnis & perſecutionibus, flagellationibus, lapidationibus, colaphis, conuitijs, annos fere triginta quinq; decoratus, in extremo actu vitæ ſuæ hanc Epiſtolam ex Romanis vinculis ad Epheſios ſcribit. Cum itaque tantus ſit huius Epiſtolæ autor, nefas eſt vel de rerum grauitate, vel de ſcriptoris autoritate dubitare. Quapropter omnia quæ in hac Epiſtola prodita ſunt, non ſecus ſuſpiciamus oportet, quam quæ Deus ſuo ore de cœlo locutus eſt. Atque ideo vt doctrina quæ in hac Epiſtola continetur vere θεόπνευσος eſt, ita ad confirmanda dogmata religionis noſtræ, & ad refutandos errores maximum pondus habet, adeo vt nemo niſi prorſus ἄθεος & Chriſti profeſſus hoſtis ſe huius ſanctiſsimæ Epiſtolæ autoritati & dignitati opponat. Plura de Apoſtolo noſtro legantur in Actis Apoſtolorum, & in Epiſtolis ad Galatas & ad Corinth.

DE SECVNDO.

Occaſionem ſcribendi hanc Epiſtolam ſcandalum crucis Apoſtolo præbuit. Nam cum Paulus, conſummato iam curſu prædicationis ſuæ, in carcerem Romæ coniectus eſſet, & paſsim pij affligerentur, non ſolum à tyrannis, verumetiam à Pſeudoapoſtolis, putauit ſui muneris eſſe ſcripto confirmare Epheſios, quos præſens docere non potuit: ne vel ob ſuam crucem, vel propter perſecutionem Eccleſiæ, quæ tum temporis maxima erat, à gratia, cuius participes per Euangelij prędicationem facti erant, deficerent. Vt ergo ſcandalum crucis ſanctiſsimum Chriſti Apoſtolum ad ſcribendum commouit: Ita finis ſcriptionis fuit, amare Epheſios, vt inuicti perſiſterent in doctrina Chriſti, quam à ſe didicerant.

DE TERTIO.

Quia potiſsima huius Epiſtolæ pars expoſitione cōſtat, minus ſe profert ſtatus quam in contentione aut concertantium oratione, qui tamen deprehendetur facile fine ſcriptionis cognito. Ex primo igitur, ſecundo & tertio capitibus hic ſtatus principalis colligitur,

gitur, videlicet quod doctrina de gratia Dei & miſericordia per Chriſtum non ſit recens nata, nec ad vnum tantummodo genus hominum pertineat, ſed hinc vſque ante conditum mundum ita conſtitutum fuerit à Deo, vt in Chriſto ſaluentur quotquot in ipſum crediderint, non ſolum Iudæi verumetiam gentes, inter quas fuerunt Epheſij. Hic ſtatus expoſitione copioſa explicatur, & multis grauibus verbis & ſententijs exornatur, idque in tribus primis capitibus. Hinc clariſsime patet quam neceſſaria ſit doctrina quæ in hac Epiſtola traditur. In poſtremis tribus capitibus variæ texuntur parænesés & officia cum communia omnibus, tum certis ordinibus peculiaria pijs commendantur.

DE QVARTO.

Occaſione ſcriptionis, ſtatu, fineque cognitis, facilius tractationis ordo ſeu methodus monſtrari & intelligi poteſt, præter epigrapham, ſalutationem & epiſtolarem clauſulam, duæ ſunt huius Epiſtolæ principales partes, videlicet διδασκαλία & παραίνεσις: quarum prior natura, hæc poſterior exiſtit. Eſt enim hæc perpetua Moſis, Prophetarum, Chriſti, Apoſtolorum, adeoq; omnium recte docentium Methodus quod ex doctrina quam primo loco tradunt admonitiones, exhortationes, minas, obiurgationes, conſolationes, &c. extruant. Ita enim doctrinam auditoribus applicant. Parum eſt ſiquidem recte docere, niſi ſtimulis quibuſdam ſegnes excites, trepidantes erigas, repugnantes obiurges &c. PORRO prior pars quæ eſt διδασκαλία non eſt λογιστικὴ, ſed διηγητικὴ. Continet enim expoſitionem myſterij ſalutis noſtræ: idque primum in genere erga electos omnes, indicans non eſſe nouum ſalutis myſterium, ſed ita ante creationem mundi conſtitutum eſſe ex mera bonitate patris cœleſtis, quod velit in filio ſuo dilecto ſaluare credentes. Deinde genus diſtribuit & accommodat theſin ad hypotheſes, oſtendens reconciliationis beneficium ad Iudæos & gentes (inter quas ſunt Epheſij) ex æquo pertinere. Et quemadmodum in expoſitione fieri Rhetores præcipiunt, altius cauſſas & circumſtantias inculcat. Diligentiſsime enim huius myſterij cauſſas efficientes, materiales, formales & finales aſſignat: ſubinde eadem repetens, cum vt eo maius tanti miniſterij in animis Epheſiorum deſiderium accendatur, tum ne ob vllas cauſſas à tanta gratia deficiant. Hinc eſt quod & dicat ſe Deo gratias egiſſe, quod ſuum myſterium de ſalute hominum reuelarit Epheſijs, & teſtetur ſe rogaſſe Deum pro Epheſijs, vt in huius myſterij cognitione indies magis magiſque proficiant. VT autem perſuadeat Epheſijs, quod gratuita ſalus ad ipſos quoque pertineat, exponit quomodo ſit per reuelationem Ieſu Chriſti vocatus & inſtructus, vt Euangelium, de gratuita ſalute prædicaret non ſolum Iudæis verumetiam gentibus, ſublato per aduentũ Chriſti inter Iudæos & gentes diſcrimine: adeo vt ex æquo gentibus & Iudæis ſalus offeratur gratuita, ſola fide accipienda. HACTENVS de priori Epiſtolæ parte, quam δοξολογία & gratiarum actione ſuo more claudit. HIC diligenter attendant lectores quam appoſite omnia ſcopo & fini ſcriptionis accommodentur. Si gratia adeo opulente effuſa eſt in omnes homines: Si myſterium ſalutis ante mundi conditionem propoſitum iam prædicatur: Si in filio dilecto charos habet credentes: Si ſpiritu ſuo ſalutem & gratiam obſignat: Si Apoſtolos & legatos huius myſterij gratia mittit: Si gratuitum beneficium eſt: Si in prædicatione huius beneficij laus & gloria Dei ſpectatur: Si denique ſanctitas & ſalus hominum quæritur: Quis non niſi omnino mentis inops & propriæ ſalutis contemtor, fatebitur ſumme neceſſarium eſſe perſiſtere in hac doctrina, & inuicto animo quaſuis ærumnas potius ferre, quam tanta gratia & ſalute excidere? POSTERIOR pars quæ parænetica eſt, varia eſt & multiplex. In hac enim primum hortatur Apoſtolus ad vnitatem ſpiritus in caritate, hinc ad communia officia tanquam ad ſpecies generis deſcendit. Tum à pugnantibus cum vocatione noſtra vitijs auocat, & quid facere pios oporteat per collationem oſtendit. Huc addit præcepta de domeſtica diſciplina. maritis enim & vxoribus, parentibus & liberis, dominis & ſeruis præcipit, vt τὰ ἶσα & ἀνάλογα officia ſibi inuicem reddant: quæ omnia à fidei & caritatis fonte haurit, & accommodat ſingulis quod ipſis conuenit. Poſt hæc πανοπλίαν militum Chriſtianorum componit, eaque armat ſuos Epheſios aduerſus Sathanam hoſtem ſalutis hominum. huic parti ſubiungit petitionem, vt Epheſij pro ſe orent. Poſtremo de Tychico quem ad ipſos cum Epiſtola miſit, mentionem facit, à quo ipſos cogniſcituros ſuum ſtatum admonent, atque ita tandem Epiſtolam ſuo more fauſta imprecatione claudit. Hæc ſint dicta de ordine ſeu methodo tractationis huius Epiſtolæ. IN explicatione autem ſingulorum capitum hunc ego more meo ordinem ſeruabo. Primum in ſummariam quandam comprehen-

ſionem

ſionem ſingula capita cogam & contraham. Deinde ſingulorum capitum ordinem & partes indicabo. Poſtremo exegeſin vna cum obſeruatione doctrinarum incidentium & illarum accommodationem ad vſum & πρᾶξιν adijciam. Primum facit vt quæ oratorio dicendi genere enunciata ſunt, ad dialecticam ſummam reuocata facilius comprehendantur, ac breui orationis complexu concepta tenacius memoriæ adhæreſcant. Medium cum interpretem tum ipſos diſcentes iuuat. Interpretem quidem, ne oblitus eorum quorum potiſsima ratio habenda erat, in peregrinas ſententias, nihil ad autoris mentem facientes, perrumpat: quæ res poſtea multas corruptelas, varietatem opinionum, diſputationes inutiles, ſchiſmata & hæreſes parit: Diſcentes vero quod præter ordinis obſeruationem, qua in omni re nihil pulchrius, penitius rerum pondera & momenta perſpiciant: Vnde iudicium in diſcentibus formatur, vt in alijs ſcriptis œconomiam orationis ipſi obſeruent facilius. Poſtremum ordinem rerum expendit, obſcura illuſtrat, confuſa retexit, ac rerum quæ traduntur vſum in vita indicat, qua quidem ratione efficitur vt doctrinam, conſolationem, patientiam & ſpem, iuxta dictum Apoſtoli, ex ſcripturis hauriamus.

CAPVT I.

Summa Capitis Primi.

Deus quos iuxta ſuum beneplacitum in filio dilecto in laudem gloriæ ſuæ elegit, ijs vt myſterium ſalutis per Euangelium reuelat: Ita eoſdem ſuo ſpiritu obſignat, inter hos eſſe Epheſios Paulus teſtatur: Quare & gratias agit Deo pro illis, precaturque vt abundent magis.

Ordo & partes Capitis Primi.

Ordo capitis hic eſt. Poſt epigrapham & votum ſequitur primo loco gratiarum actio, ſumta ratione à multiplici benedictione & gratia Dei in totum genus humanum liberaliſsime effuſa. Huc additur huius gratiæ Dei erga genus humanum illuſtris expoſitio, idq; prorſus Rhetorico more. Nam primus liberalem hanc gratiã Dei erga genus humanũ deprædicat, illuſtrat & amplificat ex locis cauſſarum & effectuum. Deinde deſcendit à theſi ad hypotheſes duas, & hanc gratiæ participationem Iudæis accommodat primum, poſtea gentibus, ſed ſub nomine Epheſiorum. Præterea vt Epheſij gratiæ huius magnitudinem agnoſcãt, & de perſeuerantia cogitent, memorat ſe Deo gratias agere pro reuelato ipſis myſterio ſalutis, & orare Deum vt magis creſcant & abundent: Vnde rurſus in beneficiorum Dei prædicationem dilabitur.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, ſanctis qui ſunt Epheſi, & fidelibus in Chriſto Ieſu.

Duæ ſunt huius Epigraphæ partes, quarum prior continet tria, videlicet proprium perſonæ ſcribentis nomen, officij dignitatem & functionis Apoſtolicæ autoritatem. Hinc primum colligamus quanti facienda ſit doctrina Pauli, qui per voluntatem Dei conſtitutus ſit Ieſu Chriſti Apoſtolus. Deinde hinc diſcamus in genere non ſolum quæ ſit miniſtrorum verbi afferentium doctrinam Pauli autoritas, verumetiam qualis confeſsio functionis eorũ requiratur. Ex vtroq; concludendum eſt, nullis humanis conciliabulis aut vllorum hominum autoritati cedendum eſſe, ſi quid contra hanc Apoſtolicam doctrinam præceperint aut attulerint. Non enim par eſt vt autoritas & vox Dei hominum aut diabolorum traditionibus & eminentiæ cedant. Huc illud Pauli ad Galat. Si quis aliud Euangelium euangelizauerit anathema ſit. POSTERIOR Epigraphæ pars non ſolum eos nominat, quibus Apoſtolus ſcribit, nempe Epheſios, verumetiam eoſdem maxime auguſtis titulis ornat, cum ipſos & ſanctos & fideles nominat: quæ ſane duo ita natura ſunt coniuncta, vt

de quocunque recte dicitur vnum, alterum quoque verissime dicatur. Non enim à se inuicem separari possunt, siquidem quicunque vere credit, sanctus est, & rursus sanctus omnis credit. SANCTI autem efficimur hoc pacto: Fides Euangelij separat nos à prophanitate mundi, & inducit nos in familiā Dei. hac ipsa fide purificamur & mundamur. Nam qui in Christum credit, eius sanguine & purgatur & sanatur. Adhæc eadem hac fide sistimur Deo, vt simus hostia viua placentes Deo per Iesum Christum. Quicunque ergo segregatur à prophanitate mundi, purificatur sanguine Christi, mactatur Deo in hostiam viuam per Iesum Christum, vere sanctus est, etsi in se adhuc sentit maculas quas indies abluere conatur. HIC locus ostendit, & quæ sint adiuncta veræ fidei, & quod fidelis iudicio Spiritus sancti coram Deo sanctus censeatur. Perpulchre hoc loco monet Chrysostomus, inquiens: Ecce sanctos vocat viros habentes pueros, vxores & familias: sequitur enim postea compellatio qua compellat maritos, vxores, dominos & seruos, & illis commendat analoga officia. Confutatur proinde hac appellatione pestilens Monachorum error, qui sanctitatem ponunt in cœlibe vita & ficta virginitate. His addo & eos confutari hoc loco qui paupertatem electitiam tanquam sanctitatis Christianæ consummationem iactant. Nam inter Ephesios fideles multi erant qui abundabant opibus, & conuersi prædicatione Pauli non abiecerunt facultates.

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Hoc votum Apostoli seu fausta imprecatio cōtinet summam beneficiorum Euangelij. Primum precatur Ephesijs suis gratiam: quæ cum beneuolentiā Dei gratuitam, tum quicquid donorū nobis à Deo datur, significat. Deinde precatur pacem, id est reconciliationem nostri cum Deo, & ea quæ cum hac reconciliatione coniuncta sunt, vt sunt gaudiū spiritus, tranquilla cōscientia. VNDE autē veniat & per quem nobis contingat ista gratia & pax, exponit cum addit: à Deo patre & à Domino nostro Iesu Christo. A Deo quidem patre, vt principio & fonte, à Domino vero Iesu Christo, vt mediatore. Vt enim ipse pater fons omnium gratiarū existit: Ita filius gratiæ & pacis omnis, & materia & meritū est. Hic igitur statim velut in limine Epistolæ cōfodiuntur omnia humana merita & Monachorum somnia de ipsorū traditionibus, de meritis congrui, digni & condigni. Quoties enim gratia prędicatur, toties humana merita euertuntur & damnantur. Nā quod ex gratia est quomodo ex merito esse potest? Immotum enim stat dictum Spiritus sancti, Roma. 11. Si ex gratia, non amplius ex operibus, alioqui gratia non est gratia. Si ex operibus, non amplius est gratia, alioqui opus non amplius est opus. Hic Apostolus ita opponit gratiam & opus, vt vtrunq; eidem tertio nequaquam tribui posit, nec alterum alteri. PRÆTEREA docet hæc imprecatio nihil nos boni à Deo consequi posse, nisi quod proficiscatur à Deo per Dominum nostrū Iesum Christum. Remittit itaq; nos Paulus ad fontem omnis boni, & simul fidem requirit, qua de fonte hauritur omne bonum. Vt enim fundamentum huius gratiæ & pacis εὐδοκία paterna in Deo miserente: ita homo est terminus ad quem, fide fundamentum refertur. Est enim fides instrumentum, quo oblata hæc gratia & reconciliatio accipitur & possidetur.

Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi.

Orditur Apostolus à gratiarum actione: quæ eo pertinet, vt nos nostri admoneat officij. Non enim decet vt vllam gratiam Dei prætereamus absque eius laude & prædicatione. BENEDICTIONIS vocabulum, quo hic vtitur Paulus, non habet simplicem significationem, sed ratione obiecti variat. Aliter enim Deus homini: aliter homo Deo: aliter rursus homo homini benedicit. Cum Deus homini benedicere dicitur, sensus est, quod Deus homini dicendo benefaciat. Nam Dei dicere, facere est. Homo Deo benedicere iudicatur, cum ex fide vera Deum ob sua beneficia laudet ac celebret per Christum, idque corde & externa confessione. hoc ita esse patet ex eo, quod scriptura vtatur promiscue verbis εὐχαριστεῖν & εὐλογεῖν: homo homini benedicit quando ei fausta ac prospera precatur. CÆTERVM sacerdotalis benedictio non hominis censenda est solummodo, sed Dei potius, in qua obseruandum est mandatum & promissio. Mandatum extat Nume. 6. Benedicetis, ait Dominus, filijs Israel, & dicetis eis: Benedicat tibi Dominus & custodiat te, illuminet Dominus faciem suam super te & misereatur tui. Leuet Dominus faciem suam super te & det tibi pacem. Promissio est: Inuocabunt sacerdotes nomen meum super filios Israel, & ego benedicam eis. hæc promissio fide accipienda est, & nititur CHRISTI merito: in quo omnes promissiones sunt etiam & Amen.

Qui benedixit nobis in omni benedictione spirituali in cœlestibus Christo.

Ratio gratiarum actionis, in qua singulari breuitate maximas res comprehendit. Primum enim fontem & autorem omnis benedictionis, id est, prosperitatis monstrat, videlicet Deum patrem, qui ex sua paterna beneuolentia nobis benedixit. Deinde obiectũ indicat, nempe hominem, in quem Deus suam benedictionem liberalissime effundit. Tum definit benedictionem peculiarem, de qua hic agitur, esse gratiam spiritualem qua adoptamur & efficimur hæredes vitæ æternæ. Huc addit quarto loco, hanc eximiam & peculiarem benedictionem non in mundo quærendam esse, sed in cœlo: hic quidem prius inchoatã, illic consummandam 10 esse. Postremo materiam huius spiritualis benedictionis addit. Christus enim materia & meritum est huius spiritualis benedictionis. VIDE quam multa & quam diuina paucissimis verbis complexus sit Apostolus. Primum & secundum membrum, vt Deum omnis boni fontem esse docent: Ita arrogantiam humanã deprimunt. Tertium beneficia Euangelij spiritualia esse docet. Quartum nos fide in cœlum mittit. Vbi thesaurus omnis benedictionis in Christo repositus est. Postremo valide humana merita euertit. Non enim in alio est meritum huius cœlestis benedictionis, quam in solo Christo.

Sicut elegit nos in ipso ante creationem mundi, vt essemus sancti & irreprehensibi- 20 les coram ipso in dilectione.

Ætiologia est. Nam vt proximo versiculo rationem posuit cur merito à nobis bonitas Dei prædicanda sit, vi delicet quod liberalissime in nos effuderit benedictionem spiritualem, qua benedixit nobis in Christo: ita hic subiungitur rationis redditio per expositionem, in qua vt fundamentũ & materiam, ita tempus & finẽ proximũ cœlestis illius gratiæ seu benedictionis spiritualis, veluti breuissimo quodã aphorismo complectitur: quo hoc mysterium plenius nobis ob oculos ponatur. FVNDAMENTVM benedictionis spiritualis, seu gratiæ cœlestis, seu salutis nostræ facit electionem æternam, qua Deus elegit creditores ante constitutionem mundi. MATERIA est Christus. In eo enim solo residet cœlestis gratia, adeoq; vita & salus nostra. Hic summopere cauendum est, ne electionem separemus à sua materia. Nõ est enim cogitanda vlla electio sine Christo, 30 non elegit nos Deus simpliciter, sed in Christo, hoc est, vt Christi membra, Christo capiti coniuncta per fidem. Hanc electionem in Christo, ideo ante mundi conditionem factam esse pronunciat, ne fortuito casu, vt doctrinam recens natam Euangelium de salute per Christum consequenda prædicari ab Apostolo putarent Ephesij, sed vt scirent potius æternum Dei consiliũ fuisse salutem impartiri omnibus in Christum credentibus. FINIS benedictionis cœlestis proximus additur, vt simus sancti & irreprehensibiles corã ipso in dilectione, quæ fons aliorum officiorũ est. Requirit proinde vocatio hæc augusta sanctitatem & innocentiam vitę, tanquã proximũ finem seu effectum spiritualis benedictionis. HACTENVS sententiam Apostoli exposuimus, iam quid doctrinę & consolationis inde hauriendum sit videamus. PRIMVM itaq; ex eo quod dicat nos electos in Christo ante mundi 40 creationem, tanquam ex principio immoto has concludamus hypotheses, videlicet, quod gratuita sit electio, quod sit extra nos: quod electio non sit quærenda in materia hominis: quod electio sit firma & rata: quod salus nostra fundetur in solo Christo: quod omne humanum meritũ excludatur: quod electi dicãtur qui in Christo sunt per fidem. Firmum enim stat salutis nostræ principium: Qui credit in filiũ non peribit, sed habebit vitam æternam. per fidem enim fit transitus ab æterna electione ad futuram glorificationem. QVIDAM ex hoc loco sic ratiocinantur: Deus elegit quosdam in Christo ante creationem mundi. ergo Deus ordinauit lapsum hominis ante mundũ cõditum. Nam ex ijs qui lapsi erant, quidam eliguntur ad vitam, quidã iustæ damnationi reseruantur. Iam cum necesse sit ante lapsum stetisse homines, sequitur quod Deus ordinauerit creationem hominis in iusticia & 50 sanctitate vnde caderet per peccatũ. Sunt igitur à Deo ordinata creatio hominis, corruptio hominis, electio similiter & reprobatio. AD hoc argumentum respondeo: quod aliud sit ordinare & efficere, aliud præscire in suo æterno. Deus ordinauit creationem hominis ad imaginem suam, vt esset iustus & sanctus: & fuit Dei voluntas paterna, vt sua creatura talis permaneret. Præsciuit quod esset casurus homo, deceptus à Satana, non tamen ordinauit casum, Imo casus iste fuit contra ordinem diuinũ, alioqui lethalis nequaquam homini fuisset. Verum cum præsciret morbũ, ordinauit remedium, nempe electionem lapsi hominis in Christo Iesu. NON est ergo præscientia Dei caussa lapsus, sed contra lapsus futurus fuit præscientiæ caussa. Non enim pendet res à scientia sed scientia à re. Deinde sciendum est quod electio Dei sit æterna, omni tẽpore superior, vt tẽporis ratione nec prius quicquam,

 nec po-

nec posterius in illa habeatur. Paulus itaq; cum dicat Deum nos elegisse ante constitutionem mundi, loquitur nostri respectu, qui tum demum electi dicimur æterno Dei decreto, quádo in Christū credimus & sanctitati innocentięq; studemus. HINC sequitur execrandas esse blasphemas quorundam voces, qui dicunt: Si electus sum, non damnabit me mea iniquitas, Dei consiliū immutabile est: Si non sum electus, nec mihi proderit nec fides, nec virtutis studiū. Has voces blasphemas refutat electionis modus, qui est conditionalis. Electi sumus in Christo, ergo hac conditione electi sumus si in Christo fuerimus: hoc est, si in Christū crediderimus. Quare qui damnatur, sua damnatur culpa, pręterea quod lapsus noluerit apprehendere dexteram Dei volentis se erigere. Hoc probatur fine ministerij verbi. Nam Deus ideo emisit Apostolos & eorum successores, vt prædicent Euangeliū & credentes habeant vitam æternam. Est proinde reuera conditionalis nostra salus, sicut etiam hæc Pauli dicta testantur. Ad Colossenses 1. Si modo in fide permaneatis fundati. Ad Hebr. 3. Participes facti sumus Christi, si modo principium fiduciæ vsq; ad finem firmū teneamus. 1. Timoth. 2. Mulier saluabitur si manserit in fide. 2. Corinth. 5. Si tamen vestiti & non nudi reperiamur. Christus similiter hanc conditionem inculcat. Qui crediderit saluabitur, qui non crediderit damnabitur, Lucæ 13. Nisi pœnitentiam egeritis similiter omnes peribitis, Ioh. 13. Si manseritis in me & verba mea in vobis manserint. Apud hanc verbi Dei simplicitatem cōstanter maneamus: nec sinamus nos ab ea vlla Sophistica abduci: tribuamus Deo laudem veritatis, & vere statuamus ipsum id reuera velle, quod verbo suo se velle testatur. Verum si non poterimus respondere ad omnes Sophistarum argutias qui varie scripturam torquēt, vt sua fatalia decreta communiant, fateamur nos infantes esse in schola Christi, & elementa pietatis quæ hausimus summa fide retineamus, nec sinamus nobis eripi hæc dulcißima dicta: Fidelis sermo & omni approbatione dignus, quod Christus venit in hunc mundum ad saluandum peccatores. Item, hoc honestum & acceptandū est coram saluatore nostro Deo, qui omnes vult saluare & ad cognitionē veritatis venire, vnus enim Deus, vnus etiā mediator Dei & hominum homo Iesus Christus, qui dedit semetipsum ἀντίλυτρον pro omnibus. Dominus ipse ait: Non veni in mundum ad vocandum iustos, sed peccatores ad pœnitentiā. Et rursus. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, ego refocillabo vos. Et Petrus in tertio, secundæ, Deus est longanimis erga vos non volēs vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere. Rom. 10. Omnis qui credit in eum non pudefiet, non est enim distinctio Iudæi & Græci, nam idem Dominus diues in omnes inuocantes eum. Et ad Titum 2. Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegata impietate & mundanis desiderijs, modeste, iuste, & pie viuamus in hoc seculo, expectantes ad beatam spem & apparitionē gloriosam magni Dei & saluatoris nostri Iesu Christi. Huiusmodi dicta constanter opponamus omni Sophisticæ, nihil morantes si Sophistę nos interim stultos, rudes, bardos, ἀσυλλογίστους, asinos, & quicquid istorum libidini placet, appellitent: Christus solus sit nostra sapientia, quem certo scimus omnem sophisticam odisse.

Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in seipsum, secundum beneplacitum voluntatis suæ in laudem gloriæ & gratiæ ipsius, qua nos gratos reddidit in dilecto, in quo habemus redemtionem per sanguinem eius, remißionem peccatorū iuxta diuitias gratiæ ipsius.

Expositio seu Ætiologiæ proximæ ἐπεξεργασία est, hoc est, illustris quædam expolitaque cum maiori rerum verborumq; pondere ac circumstantiarum notatione repetitio. hic enim Apostolus altius repetit & inculcat quod antea dixerat, cumulans quæ ad ἐνέργειαν & euidentiam facere videbantur. Nos autem vt thesaurum in hac pericopa contentum commodius eruamus, & nobis applicemus, ἀνάλυσιν instituamus, singula membra seorsim consideremus, perpendamusque exactius.

SVNT AVTEM HVIVS PERICOPAE OCTO MEMBRA.

Primo loco, repetit ipsum fundamentum seu primā caussam benedictionis nostræ spiritualis, hoc est, salutis nostræ, nimirum ipsam prædestinationem, qua Deus ante mundi cōstitutionem præsciuit salutem eorum qui erant credituri in Christum. Vt enim electionis, ita & prędestinationis materia est vnicus Iesus Christus Dominus noster. SECVNDO loco, prædestinationis formā ponit, nēpe υἱοθεσίαν, id est, adoptionē, qua adoptamur in filios

Dei, qui antea propter peccatū eramus filij iræ. Hæc prædestinata adoptio nobis per fidem accōmodatur iuxta illud: Potestatem dedit credentibus in ipsum, vt sint filij Dei. Iam cum Deus inuitat omnes per prædicationē Euangelij ad fidem, non est dubitandū quin Deus reuera velit omnium salutem. absit enim à pijs mentibus procul, sentire cor miserentis discrepare à voce vocantis. TERTIO loco, quia peccato primorum parentum & nostro proprio vitio effectum est, vt simus à Deo abalienati, & procul veluti repulsi à familia Dei, Apostolus medium ostendit quo rursus Deo iungimur, recipimur in familiam Dei, ac adoptamur in filios. Hoc remedium est Iesus Christus vnicus mediator Dei & hominū fide apprehensus ad prædicationē Euangelij, in qua Spiritus sanctus est efficax. Hic manifeste omnia humana merita, quantū quidem ad salutem nostrā attinet, euertuntur & corruunt, & omnis prærogatiua carnis & gloriatio confunditur, vt qui gloriatur in Domino glorietur: in quo & electi & prædestinati sumus. QVARTO loco, caussam impulsiuam huius excellentis gratiç & adoptionis exprimit, nempe εὐδοκίαν Dei patris, hoc est, beneuolam, gratuitam & paternam affectionem, seu στοργὴν patris cœlestis erga genus humanum. Hanc εὐδοκίαν angeli prædicāt nato Christo, cum inquiunt: Gloria in excelsis Deo, & in terris pax, & erga homines εὐδοκία. Hoc ipsum pater cœlestis testatus est de cœlo, inquiens: Hic est filius meus dilectus, ἐν ᾧ εὐδόκησα, hoc est, in quo beneuolo factus sum animo & propenso ad genus humanum saluandum. Caueamus ergo ne beneplacitū Dei erga nos quæramus alibi, quam in solo Iesu Christo, quod in ipso absq; omni dubio inueniemus per fidem. QVINTO loco, adoptionis nostræ vltimus finis additur, qui ter in hoc capite repetitur: videlicet, vt laudetur gloria gratiæ ipsius. Sicut enim à Deo est adoptio nostri, ita in Deum tendat oportet, vt ipsius bonitas prædicetur ac celebretur per Christum Iesum. Hic finis nequaquam separandus est ab adoptionis gratia: ex quo manifeste patet quam sit necessaria noua obœdientia in renatis per fidem. Nam noua obœdientia in eo sita est, vt Deum celebremus, mente, corde, voce, operibus, adeoque tota vita nostra. Pudeat ergo eos suæ stultitiæ, qui bona Christianorū opera non solū non necessaria esse, verumetiā officere hominib. docent. SEXTO loco vnde & ex quo fonte profluat illa εὐδοκία paterna & gratia Dei erga nos aperit, cū inquit, Qua nos charos habuit in dilecto, hic dilectus Iesus Christus fons ille est, ex quo illa immēsa Dei gratia in nos deriuat. Vnde efficitur quod supra annotauimus, neminem huius gratiæ fore participem nisi qui hunc Dei dilectū filium fide apprehenderit. SEPTIMO loco, additur de redētione, videlicet, quod dilectus ille Dei nos suo sanguine redemerit, ac peccata nostra expiauerit, vt quotquot in ipsum firma recūbimus fide, iusti in cōspectu Dei appareamus. OCTAVO loco, redemtionis nostri per Christum factæ principalis signatur caussa cū dicitur: Iuxta diuitias gratiæ suæ, id est, iuxta inexhaustā & ineffabilem gratiā Dei qua voluit filiū suum dilectum victimam fieri expiatricem peccati hominum, vt ita & satis fieret iusticiæ Dei, & locus esset misericordię. Diuitię gratię idiotismo hebraico immensam & inexhaustā gratiam, vt dixi, significant, nec sine singulari consilio hac forma loquendi vsus est Apostolus. Nos proinde non solum cogitemus quantum sit preciū sanguinis Christi in cōspectu Dei, Verumetiā quanta sit redundantia gratiæ Dei inde manantis: ne quis existimet hanc Dei gratiā ad paucos quosdam se extendere, aut iam totam tot seculis effusam esse, vt nostris etiā peccatis qui in finem seculi incidimus expiandis nō sufficiat. VIDE quam diues maximarum earumq; diuinissimarum rerum sit hæc breuis pericopa. Quare diligenter discatur, & eius singula verba perpendantur. Nullibi enim nec breuius nec magis apposite salutis nostræ mysterium describitur.

Quam vbertim effudit in nos, in omni sapientia & prudentia, cognitum nobis faciendo mysterium voluntatis suæ iuxta beneplacitum eius, quod proposuerat in seipso in dispensationem plenitudinis temporum recolligere omnia in Christo, & quæ sunt in cœlis, & quæ sunt in terra in ipso.

Obseruetur pulcerrima orationis Paulinæ œconomia. Hactenus mire & verborum & rerum pondere caussas benedictionis & salutis exposuit. Iam ad instrumentum quo nobis spiritualis gratia illa reuelatur, offertur, & communicatur, descendit: nempe ad ipsum verbi ministerium, de quo ministerio non vulgaribus verbis loquitur, sed grandi orationis genere vtitur, idq; in hunc finem, vt nobis maiorem huius cœlestis gratiæ zelum accendat. Summa proinde huius pericopæ est, quod Apostolus doceat salutarem illam Dei gratiā per Euangelium in nos copiosissime effundi, iuxta beneplacitū Dei, vt omnia tādem in Christo recolligantur. Iam verba singula perpendamus exactius, Primo loco vtitur Apostolus verbo,

περισσευσεν, quo diuitiæ illæ gratiæ DEI significantur, de quibus dixerat, vt sciamus gratiam Dei sufficere omnib. hominibus saluandis. Nunquã enim ita exhauritur fons gratiæ, quin inde haurire quilibet poßit qui eum fide accesserit, nec peccata hominũ tam multa & tam magna esse possunt, quin huius effusæ gratiæ veluti diluuio quodã obrui & submergi poßint, modo in arcam Noë, id est, in familiam Dei per fidem Christi se homines receperint. Nemo ergo ob peccatorũ suorum magnitudinem & multitudinem desperet. sed dum tempus adhuc gratiæ est, mature resipiscat ac cõfugiat ad ipsum, qui se clamat venisse in mundum, vt peccatores saluos faciat & pœnitentes in gratiam recipiat. EFFECTVM Euangelij in auditoribus addit, nimirum quod per illud instituantur in omni sapientia & prudentia. Ita enim rectißime vertunt, vetus interpres, & Erasmus. Discernuntur autem hæ voces rectißime, si sapientiam ad γνῶσιν, prudentiam vero ad πρᾶξιν referamus. Illa enim duo nos ex prædicatione Euangelij haurire oportet. Sapientia ergo significat cognitionẽ Euangelij, id est, noticiam Dei eorumq; omnium, quæ ad salutem consequendam cognitu necessaria sunt. Prudentia vt consiliorum & actionum moderatrix, eam noticiam vitæ formandæ & actionibus accommodat, vt non solum in cognitione, verumetiã in sensu, vt loquitur Apostolus Philip. 1. abundemus. Ex hoc effectu Euangelij colligãtur sequẽtes hypotheses. PRIMA, prædicationem Euangelij esse reuelationẽ gratiæ Dei erga genus humanum, adeoq; electionis qua Deus homines in Christo elegit. SECVNDA, sapientiam plenam & prudentiam filiorum Dei in Euangelio contineri, quantum quidem ad salutem consequendam satis est. TERTIA, quæ ex superioribus concluditur, intrepide licere filijs Dei omnes doctrinas hominum & angelorum Euangelio aduersantes aspernari, imo execrari, iuxra illud: Anathema sit qui aliud Euangelium prędicauerit. PORRO cui mox addit Apostolus: Cognitum faciendo vobis mysterium voluntatis suæ iuxta beneplacitum suum. iterũ commendat nobis Euangeliũ, in qua cõmendatione tria sunt præcipue obseruanda. PRIMVM, quod Euangeliũ mysterium nominet, id est, arcanum, ex quo sequitur quod nõ sit sapientia rationis humanę, sed supercœlestis gratiæ. Nam si ratione deprehendi potuisset, non illud Paulus vocasset mysterium. apellationis huius rationẽ exponit Roma. vltimo hisce verbis: Iuxta Euangelium meum & præconium Iesu Christi secundũ reuelationem mysterij, quod à temporib. æternis tacitum fuit, nunc vero factum est manifestũ & per scripturas Propheticas ex imperio æterni Dei, in obœdientiam omnibus gentib. reuelatum est. SECVNDVM, quod Euangelium sit mysterium voluntatis Dei iuxta beneplacitum ipsius, sed quænam est illa voluntas beneplaciti in Deo? vt gentes omnes credant Euangelio & obediant. Ita enim paulo ante verbis Apostoli docuimus. QVOD autem euentus non voluntati beneplaciti Dei respondeat, culpa fit hominum, qui oblatam salutem maligne respuunt in propriã perniciem. Est proinde prædicatio gratiæ, si consilium Dei & beneplacitum respicis, vniuersalis. At si euentũ cõsideras, particularis videtur, quod sane fit proprio hominis vitio nõ Dei creátis & dantis filiũ destinatione. Ipse enim reuera vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionẽ veritatis venire, sicut supra copiosius ostendimus, vbi electionem cõditionatam esse docuimus. TERTIVM, quod Apostolus eandem patefactionis mysterij caussam facit, quam supra æternæ electionis & prædestinationis fecerat, nempe εὐδοκίαν Dei patris. Vnde monemur de electione & prædestinatione iudicandũ ex vocatione, quæ vocatio cum & sit vniuersalis, iuxta illud: Ite in mundũ vniuersum & prædicate Euangeliũ omni creaturæ (Dum omnem creaturam nominat, tollit personarum & nationũ discrimina.) Et habeat annexam conditionem fidei iuxta illud: Qui crediderit saluus erit: Erit etiam electio & prædestinatio cõditionata, vt quæ à Christo sua materia non sit separanda. SEQVITVR huius beneplaciti Dei duplex πρόθεσις, prior de tempore patefactionis mysterij Euangelij, posterior de fine patefactionis. Cum enim dicit, in dispensationem plenitudinis temporũ, significat tum demum beneplacitũ Dei patefactum fuisse, quando tempus quod constituerat apud se Deus impletum fuit. hoc autẽ tempus, vt signo à Iacobo Patriarcha est notatum: Ita à Daniele termino certo signatum est. Iacob ait: Non auferetur sceptrum de Iuda donec veniat Silo, hoc est, Semen mulieris promissum primis parẽtibus. Daniel septuaginta hebdomadas annorũ à captiuitate Babylonica vsq; ad Christum Dominũ numerat. de hoc tempore loquitur Paulus ad Galat. cum inquit: Quando venit plenitudo temporis emisit Deus filiũ suum natum ex muliere, factũ sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret. VOCABVLVM dispensationis, quo hic Paulus vsus est, Græce οἰκονομία est. huius vocis vsus est duplex. Alias enim, idq; iuxta ἔτυμον, notat curam & administrationẽ rei domesticæ. Alias sed metaphorice, significat ordinem rerum gerendarum & certum administrationis & tractationis rerũ ordinem. Posterior πρόθεσις est de fine patefactionis beneplaciti Dei, qui est recolligere omnia summatim in Christo. Vox Græca qua Pau-

qua Paulus vſus eſt, ἀνακεφαλαιώσασθαι, ſignificat quæ diſsita & diſperſa fuerunt in vnũ veluti corpus coniungere, ac vni capiti ſubiungere. Eſt enim κεφάλαιον (vnde græcum verbum deductum eſt) veluti ſummaria quędam rerum ſubductio, & tãquam quędam partium in vnũ collectio. ſignificat ergo Apoſtolus creaturas diſperſas in vnum colligi per Chriſtum, vt iam collectæ ſint ſub vno capite. Diuiſio quæ ſequitur totam Eccleſiam comprehendit. Quæ ſunt, inquit, in cœlis, id eſt, beati angeli, & credentes qui mortui ſunt ante aſſumtam humanam naturam à filio Dei, & quæ in terris, hoc eſt, omnes qui exhibito Chriſto credũt & credituri ſunt, ſint ſub vno capite tanquam corpus vnum multis & varijs cõſtans membris. Hinc monemur & fidei qua coniungimur capiti Chriſto, & charitatis qua inter nos 10 cõſociamur. Hanc ſocietatem nobis etiam commendant ſacramenta Eccleſiæ: Baptiſmus teſtatur nos baptizari in vnum corpus, Cœna Domini communionem noſtri cũ Chriſto docet, & in ter nos ſpiritualis ſocietatis eſt teſtificatio & efficax quoddam ſymbolum.

In quo etiam in ſortem aſciti ſumus, prædeſtinati ſecundum propoſitum eius, qui omnia operatur ſecundum conſilium voluntatis eius, vt ſimus in laudem gloriæ ipſius nos qui ante ſperauimus in Chriſto.

20

Hactenus in genere de omnibus in Chriſto electis locutus eſt: Iam per diſtributionem theſin duabus hypotheſibus accommodat, ac primum de Iudæis agit, quos gratiæ cœleſtis participes eſſe factos commonſtrat. Ponit autem ordine tres cauſſas huius cœleſtis gratiæ nimirũ efficientem, finalem, & inſtrumentalem. EFFICIENTEM exprimit, cum inquit, prædeſtinati ſecundum propoſitum eius. De hac cauſſa vide ea quæ ſupra annotauimus. FINALEM addit. Vt ſimus in laudem gloriæ eius, hoc eſt, vt laudetur ipſe Deus ob gratiæ & miſericordiæ exhibitæ magnitudinem. INSTRVMENTVM apponit cum inquit, Qui ante ſperauimus in Chriſto. Spei enim nomine hic etiam fidem comprehendit: Quod autem de fide interpretor, quod hic ſpei tribuitur nihil habet obſcuri. Vt enim ſæpe fides pro ſpe: ita ſpes pro fide propter mutuam conſecutionem ponitur. Nam quod fides in præſenti amplectitur. id ſpes futurum expectat: has tres gratiæ cauſſas hic po- 30 nit Apoſtolus, quam gratiam vt ſupra benedictionem υἱοθεσίαν appellauit: Ita hic Sortis nomine deſignet, idque vt intelligatur plane gratuita eſſe. Sors enim non eſt hominis electio ſed voluntas Dei qui omnibus gratuitam offert ſalutem. Quod autem addit: Qui operatur omnia ſecundum conſilium voluntatis ſuæ, duplicem doctrinam nobis ſuppeditat. Primam quod Deus nõ ſit iuxta fatum Stoicũ cauſsis ſecundis alligatus, ſed liberrimũ agens. Qui enim ex conſilio agit & libere nulla omnino neceſsitate cõpulſus agit: neceſſaria enim nec conſilio reguntur nec voluntate imperantur. Secundã, quod Deus omnia ſalutaria & bona in Eccleſia operetur. non autem mala & peccata, quemadmodũ quidam ex hoc loco perperam concludunt: Dicunt enim: Qui omnia dicit nihil excludit, ſed illorum ratio refellitur verbis Apoſtoli. Nam ſi ex conſilio voluntatis ſuæ omnia operatur Deus. Et voluntas Dei ſanctiſsima & optima eſt, quæ nihil omnino vult mali, quemadmodum clare pro- 40 nunciat Pſalmiſta: Non volens iniquitatem tu es. profecto fieri non poteſt, vt ipſe Deus ſit autor peccati aut alicuius mali culpæ. Deinde loci circumſtantia reſtringit vniuerſalẽ particulam ad certum actionum genus. Ita enim ait textus, operatur omnia vt ſimus in laudem gloriæ ipſius, hoc eſt, facit vt velimus & faciamus quæ Deo in laudem cedunt. Loquitur ergo manifeſte de actionibus ſalutaribus Dei in Eccleſia. Ipſe enim mouet voluntatem noſtram, vt velimus, & vires addit ne fruſtra velimus.

In quo & vos audito ſermone veritatis Euangelio ſalutis veſtræ, in quo etiam credentes obſignati eſtis ſpiritu promiſsionis 50 ſancto, qui eſt arrabo hæreditatis noſtræ, in redemtionem in laudem gloriæ eius.

Alterum diſtributionis membrum eſt, in quo gentibus ſub Epheſiorum nomine gratiæ cœleſtis, benedictiõis ſpiritualis, adoptionis & ſortis ſanctorum participationem accommodat, ſumto argumento ab effectu prædicati Euangelij apud Epheſios. Verum quoniã hæc pericopa pleniſsima eſt doctrinæ ſpiritualis, eam in ſua quaſi mẽbra retexam, quo apertius doctrina cõſpiciatur, & ad vſum noſtrum transferatur. PRIMO loco mentio fit prædicationis Euangelij, quo Deus mundo ſuam voluntatem de gratuita ſalute reuelat, eamq; promiſcue omnibus offert, iuxta illud: Ite in mundum vniuerſum & prædicate Euangelium omni creaturæ. SECVNDO loco ſequitur fides quæ ex prædicato Euangelio, operante ſpiritu ſancto concepta, ſalutem quam offert Euangeliũ apprehendit, tribu-

ens Deo laudem veritatis. TVM accedit obsignatio spiritus sancti, quo tum demum obsignari dicimur, quando ex fide Iesu Christi veros fidei fructus edimus, hunc spiritum sanctum, spiritum promißionnis vocat Apostolus, cum quia promissa bona obsignat, tū quia ex promißione datur. QVARTO loco additur vsus collati spiritus sancti, nimirum vt sit arrabo hęreditatis nostræ: quam nondum integram obtinemus, sed expectamus futurum, Vt enim arra est cum de precio datur aliquid, quod non est auferendum sed complendum: Ita donatio spiritus sancti pars quædam est hæreditatis nostræ collata ad nos certificandos de hæreditate integra, quæ est æterna vita, quæ ideo hæreditas dicitur, quia nobis gratis ex paterna bonitate sine nostris meritis contingit, qui sumus effecti membra Christi filij Dei naturalis, ad quem omnia quæ patris sunt, pertinent. QVINTO additur temporis circūstantia, In redemtionem, inquit, acquisitionis, hoc est, vsq; ad diem iudicij, in quo nos qui acquisiti sumus per redemtionem quæ est in Christi sanguine, plenam obtinebimus hæreditatem. In redemtionem ergo, id est, in diem redemtionis, acquisitionis, id est, nostri, qui acquisiti sumus per Redemtionem illam.

Hactenus retexuimus præsentem pericopam in sua mēbra, in qua pulcherrime Apostolus modū & ordinem reparationis nostri describit, orditur enim à prædicatione Euāgelij: huic fidem adhibendam esse monet: quod cum fit, sentitur in corde obsignatio spiritus, qui promissæ hæreditatis tanquam arra quędam est. horum omniū finis vltimus, est gloria Dei ex misericordia sanantis & saluantis omnes credētes. Vt enim medici (inquit Ambrosius) laus est si multos curet: Ita laus glorię Dei existit quando multi acquiruntur ad fidē. Deinde obseruandū est quod duplici titulo Euangelium Christi ornat. Primum enim per antonomasian Euangelium vocat sermonē veritatis, qui titulus à materia rei Euangelio subiectæ sumitur. Continet enim Euangeliū æternam veritatem Dei, & infallibile de salute per Christum consequenda testimoniū. Alter titulus est, quod appelletur Euangelium salutis, qui titulus à fine Euangelij sumitur. destinatur enim Euangeliū saluti nostræ. Nam vt lex dum requirit iusticiam, promittit simul salutem & vitā facientibus eam, & cōtra minatur damnationē omnibus legis transgressoribus: quia non habent iusticiā, quam requirit, mōstrat Christū qui finis est legis in iusticiam omni credenti. Ac ita iusticiam adeoq; salutem quam faciendo non potuimus consequi, credendo cōsequimur, dū Christi iusticia, expiato peccato per victimam ipsius, nobis imputata, iusti, adeoq; salutis participes reddimur. Neq; hoc prætereundū est: quod quemadmodū supra electionis & prædestinationis, deinde etiā vocationis finē fecit laudem gloriæ Dei: ita hic quoq; sanctificationis eundē finem cōstituit: ex quo sequitur omnem salutis gloriā omni creaturę & merito humano adimendam esse, ac soli Deo per Iesum Christum asscribendam. Quare vt in omnibus bonis rebus: Ita hic maxime locum habet Nazianzeni versiculus, ἀρχὴν ἁπάντων καὶ τέλος ποίει θεόν.

Propter hoc & ego audita fide vestra in Domino Iesu, & caritate in omnes sanctos, non cesso gratias agere pro vobis, mentionem vestri faciens in orationibus meis.

Enumeratis beneficijs Dei collatis generi humano, exponit Apostolus quid istorum beneficiorū cogitatio in se effecerit, videlicet quod commouerit & excitauerit ipsum ad agendas Deo gratias tantorum bonorum fonti, & autori. Hoc Apostoli factum vt sit nobis veluti regula in tota vita obseruanda par est, videlicet vt memoria & cōmemoratio beneficiorū Dei nos excitet ad gratiarū actionem. Qui enim vel cogitat vel audit cōmemorari Dei beneficia, & non cordis saltem affectu in gratiarum actionē prorumpit, is profecto vt ingratus est Deo, ideoq; iniustus, ita meretur sua ingratitudine vt Dei gratijs spolietur ipse. Nam vt possesione rerum requiritur cū ius possesionis, tū vsus legitimus: Ita in Christiano requiritur, vt gratijs quas merito Christi, ideoq; iure posidet, cum gratiarum actione in gloriam conferentis, vtatur. Deinde hic locus docet quod iustißimus ordo hic sit, vt pro acceptis beneficijs gratiarum actio præcedat, atq; eam mox sequatur petitio, qua & cōseruationem acceptorum beneficiorū precemur, & alia dona salutaria petamus. Præterea docet hic locus beneficiū Dei merum fuisse, profectum hominū in pietate. Nam dum Paulus Deo gratias agit, quod Ephesij in spe & charitate proficiāt, agnoscit profecto Deum huius boni autorē esse. hic enim gratuita sua bonitate & excitat bonos Rerūpub. rectores, & mittit sinceros Euāgelij ministros, & in auditorib. ad prædicationem & meditationē verbi suo spiritu est efficax, faciens vt auditores & credant & diligant. Ad hæc docet hic locus quæ sint præcipua Christianorū officia, quæ ad duo capita reuocat, nimirum ad fidē Iesu Christi & charitatem erga sanctos. Hęc tamen ita intelligi debent, vt simul cum his intelligantur omnia quę natura cum illis cōiuncta sunt, vide-

videlicet eorum necessaria effecta seu fructus. FIDES ergo cum habeat adiunctam spem, inuocationem, timorem Dei, dilectionem, patientiam, &c. non dedit illis suis fructibus spoliari. SIMILITER charitas officia charitatis erga omnes homines complectitur.

Vt Deus Domini nostri Iesu Christi, pater gloriæ det vobis spiritum sapientiæ & reuelationis in agnitione ipsius, & illuminatos oculos mentis vestræ.

Quid precibus suis optat Ephesijs exponit Apostolus, nempe spiritum sapientię & reuelationis in agnitione Iesu Christi, hoc est veram mysterij Euangelij noticiam, quam reuelat spiritus, quādo in cordibus audientium

10 & meditantium Euangeliū est efficax. Nam cum Euangelium in agnitionem Christi, qui nobis à Deo datus est sapientia, nos ducit, spiritu sapientiæ donamur, quo illuminantur oculi mentis nostræ ad intelligendum mysterium Euangelij. Iam videamus circumstantias precationis Apostoli, Prima est quod ipsum Deum, qui vt solus omnium bonorum est autor: Ita solus est inuocandus, precetur. Secunda per quem petit, hanc exprimit cum inquit Deus Domini nostri Iesu Christi, ac si diceret: Non meis meritis nitor, sed Christi intercessione fretus Deum inuoco. Est enim is solus mediator Dei & hominū, Quare & ipse dixit, Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.

Athanasius in parenthesi ponit hæc verba, Domini nostri Iesu Christi pater, vt gloria nō
20 patris sed Dei epitheton sit, quod nimis coactum videtur. Potius igitur ita ordinemus. Deus Domini nostri Iesu Christi, & pater gloriæ. Respicere enim videtur Apostolus ad verba Domini excitati à mortuis, & in hunc modum dicentis: Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum. Ideo Christus natus est homo, vt non solum patrem verumetiam Deum nobiscum haberet communem. vnde summa consolatio piorū petitur. Ita enim fides concludit, Pater & Deus Domini nostri Iesu Christi, etiā noster pater & Deus est. Igitur omniū bonorū cœlestium cum Christo facti sumus participes. Ergo nobis & bene vult, & nouit, & potest dare salutaria. SED qui hoc conuenit? An nō patri æqualis est filius? Est sane patri vt ὁμοούσιος, ita & coæqualis, sed filius exinaniuit seipsum forma serui assumta. Et tametsi proprie humanæ naturæ conuenit Christū Deo patri sub-
30 ijci: tamen ad ipsam personam vnitatis personalis respectu refertur, quia idem & homo & Deus est. Pater præterea gloriæ Deus à Paulo nominatur. Primum quia eius gloria omnia plena sunt. Deinde quia omnis gloria ipsi soli debetur. Tum quia omnis gloriæ fons & autor existit.

Cur autem hoc loco Paulus Deo tribuat hoc Epitheton hæc est ratio. Rogat Deum, vt det Ephesijs spiritum sapientiæ, &c. Quod sane donum cum in gloriam Dei vergit, tum facit vt ipsi Ephesij gloriæ cœlestis reddantur participes. Est enim vsitatum scripturis, Deo epitheta tribuere ratione materiæ de qua agitur. Ex quo fit quod nunc pater misericordiarum, nunc Deus omnis cōsolationis, Deus salutis, Deus pacis & dilectionis dicatur. Multa exēpla huius generis in Psalmis Dauidicis offerūtur, vt cū dicitur: Dominus fortitudo mea
40 & cornu salutis meæ. Item, Dominus rupes mea. Item, Deus refugium & virtus. Item, Deus vltionū Dominus, & Deus iudicij Dominus. HVNC morem & nos sequi in nostris precibus vtile fuerit, permultum enim facit ad excitandos animos nostros inter precandum.

Tertia quod Paulus Ephesijs fidelibus in Christo salutaria precetur, videlicet spiritum sapientiæ & reuelationis, & illuminationem oculorum mentis. vt Christum agnoscant. Hæc circumstantia ministros verbi admonere sui officij debet, videlicet quod non solū eos oporteat salutaria suos docere auditores, verumetiam ijsdem salutaria precari.

Vt sciatis quæ sit spes vocationis ipsius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis ipsius in
50 sanctis, & quæ superexcellens magnitudo potentiæ eius erga nos, qui credimus iuxta efficaciam potentiæ roboris ipsius quam operatus est in Christo.

Quo spectet spiritus sapientiæ & reuelationis quem Ephesijs precatur Apostolus, exponitur, nimirum eo vt quantus sit thesaurus ille cœlestiū bonorum, quem in Christo obtinēt, intelligant. Vtitur autem hic Apostolus expolitione Rhetorica, cum exaggerandi gratia, tum vt eo melius quantum fieri potest, precium thesauri & dignitas æstimetur. Primo loco optat vt sciant Ephesij, quæ sit spes vocationis ipsius, hoc est vt intelligant quam eximia & præclara sint illa cœlestia bona quæ Christus in suo Euāgelio proponit & ad quæ vocantur credentes. Est autem metonymia in vocabulo spei. Nā spes hoc loco pro eius obiecto, hoc est, re sperata ponitur.

nitur. Sic ad Galatas ſpem iuſticiæ vocat ſperatã iuſticiam, qua videlicet erimus conformes Deo in omni æternitate, qui hinc in vera fide & vocatione diſceſſerimus. Spes igitur vocationis, eſt felicitas illa ad quam per Euangelium vocamur. Hanc ſpem interpretatur Apoſtolus cum ait: Et quæ ſint diuitiæ gloriæ hæreditatis ipſius, hoc eſt, vt ſciatis quã magnifica ſit inæſtimabilis glorioſa illa hæreditas filiorum Dei, hoc eſt, credentium Euangelio.

Huc additur amplificatio à cauſa. Et quæ ſit, inquit, ſuperexcellens magnitudo potentiæ eius erga nos qui credimus, quaſi diceret: nos theſaurũ illum cœleſtium bonorum nequaquam cõſequimur noſtris viribus aut meritis, ſed potentiã Dei. Nec ocioſe prætereundum eſt quod inquit, Erga nos qui credimus, Significat enim ſola fide hunc theſaurum & accipi & obtineri, cuius quædam certiſsima arra eſt ſpiritus ſanctus, ſicuti ſupra oſtenſum eſt.

Quod autem addit. Secundum efficaciam potentiæ roboris ipſius. Vehementiæ gratia factum eſt, vt nos excitemur ad ſerio cogitandum quæ ſit cauſſa, à quo proficiſcitur tantus ſalutis theſaurus: nec torpore aliquo aut diffidentia deficientes ſegnius in cœpto curſu progrediamur. Vocabula igitur roboris, potentiæ, & efficaciæ nihil aliud volunt, quam docere inſuperabilem eſſe potentiam Dei, qua vt poteſt ipſe omnia quæ vult: Ita etiam theſaurum promiſſum in Chriſto, ſuo tempore credentibus tradet: cuius rei argumentũ ſubijcit, cum inquit: Quam operatus eſt in Chriſto, hoc eſt, quam potentiam Deus in Chriſto declarauit, ac ſi dicat: Deus ſuæ potentiæ non obſcurum exhibuit ſpecimen in Chriſto capite veſtro, cuius cum membra ſitis, vos qui creditis ſimili potentia eſt glorificaturus.

Vocabula roboris, potentiæ & efficaciæ hoc pacto diſtinguuntur, ἰσχύς, id eſt, robur, naturæ eſt & abſolute ſignificat. κράτος, id eſt, potentia, reuelationẽ habet ad obiecta. ἐνέργεια, id eſt, efficacia, vtriuſq; effectus eſt. Quidam ſic diſtinguunt, vt robur ſit veluti radix, cuius arbor ſit potentia, & fructus efficacia. Ex hoc loco Apoſtoli diſcamus opponere potentiam Dei, cum diffidentiæ carnali, tum omnibus rationis ſtultæ argumentis, quibus homines dementati à diabolo, volunt nos abducere à ſpe vocationis noſtrę, quã habemus in Chriſto Ieſu.

Dum illum excitauit à mortuis, & ſedere fecit in dextera ipſius in cœleſtibus, ſupra omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur, non ſolum in ſeculo hoc, ſed etiam in futuro. Et omnia ſubiecit pedibus eius, & ipſum dedit caput ſupra omnia Eccleſiæ, quæ eſt corpus eius, & complementum eius, qui omnia in omnibus adimplet.

Qualis fuerit efficacia potentię roboris Dei, quam dixit Deum operatum fuiſſe in Chriſto, pulcherrima diſtributione exponit, in qua gloria triumphãtis Chriſti veluti ob oculos ponitur, & præcipui articuli fidei noſtræ de Chriſto Domino recitantur, quorum explicatio longior petenda eſt ex alijs ſcripturæ locis. Nos autem vt ſingula fidei noſtræ cõfirmandæ & excitandæ accõmodemus efficacius, analyſin inſtituemus, & hanc pericopam in ſeptem diſpartiemur mẽbra, Et quid fides noſtra ex ſingulis colligere debeat, breuiter indicabo.

Primum membrũ hiſce verbis enunciatur: Dum illum excitauit à mortuis: hoc eſt, Deus excitando Filium ſuum à mortuis: efficacia potentiæ roboris ſui declarauit. Huius primi membri tres ſunt articuli. Primus, de morte Domini. Secundus, de reſurrectione eiuſdem. Tertius, de virtute qua excitatus ſit Dominus. de his tribus articulis breuiſsimam ſubijciamus admonitionem. Hiſtoria mortis Domini ex ſcriptis Propheticis ex Apoſtolicis & ex ſymbolis nota eſt. Sed eius efficacia & virtus diligenter diſtinguenda eſt à paſsionibus & mortibus aliorum ſanctorum. Nam aliorum ſanctorum paſsiones & mortes, aut fuerunt martyria aut explorationes fidei & cõfeſsionis, aut, vt in latrone, certorum peccatorũ ſupplicia. Verum mors & paſsio Chriſti longe aliter conſideranda eſt, quam Chriſtus ipſe Ioh. capite 17. definit ſanctificationem, id eſt, oblationem ſui pro multis. Et, Matth. 20. eandem definit λύτρον, pro multis, ita enim ait: Filius hominis non venit, vt miniſtretur ei, ſed vt miniſtret & det animam ſuam λύτρον, pro multis. EST autem λύτρον, non redemtio, vt vetus interpres reddidit, ſed preciũ redemtionis. Nam Græcis λύτρον, ſignificat quicquid ſoluitur ad eos redimendos qui captiui tenentur, quod Homerus Iliad. ἄποινον vocat. EST proinde paſsio & mors Chriſti λύτρον, id eſt, preciũ ſolutum in redemtionem hominum, qui captiui ſub diaboli imperio detinebantur. Quod quidem preciũ Deo, cuius iuſta ſententia captiui eramus, ſolutũ eſt. hoc precium ſuam æſtimationem habet infinitam ab illa admiranda vnione diuinæ & humanæ naturæ in vna perſona, vnde Paulus Act. 20. nõ dubitat pronunciare Eccleſiam ſanguine Dei acquiſitam eſſe. HVC pleniorem definitionem declarandi

gratia ascribamus. Paſsio & mors Domini noſtri Ieſu Chriſti Dei & hominis, eſt ſacrificium propitiatorium, in quo æternus Filius æterni Dei, homo factus, ſeipſum per æternum ſpiritum obtulit patri, vt iſta ſua victima & obœdientia, & expiaret peccata mundi, & placaret iram Dei, quo omnes credentes per eundem ſanctificentur ad vitam æternam. Vt ex hac definitione mens noſtra & iudicium recte informatur de paſsione & morte Domini: Ita fides noſtra excitari debet, & firmiter ſtatuere peccatum morte Chriſti expiatum eſſe, adeo vt non ſit amplius in memoria apud Deum. Præterea & animi perpetua gratitudine & innocentia vitæ hoc ingens beneficium prædicabit.

Secũdus articulus huius primi membri eſt de reſurrectione Domini, de qua quid ſit pie ſentiẽdum breuiter explicabimus. Primum tenenda ſunt teſtimonia reſurrectionis, quorũ tria genera facere ſoleo, de quibus conſulatur Catechiſmus & enarratio Euangelij de reſurrectione Domini. Definitio reſurrectionis Domini teneatur, videlicet, quod reſurrectio Chriſti à mortuis ſit victoria Chriſti & triũphus ſuper peccato, morte, inferno, atq; adeo ſuper toto regno Satanæ. Reſurrectione enim ſua Chriſtus compleuit promiſsionem: Semen mulieris cõteret caput ſerpẽtis, hoc eſt, vt Iohannes Apoſtolus Domini interpretatur, Chriſtus apparuit vt deſtruat opera diaboli. Eſt proinde Chriſtus reſurgens victor Satanæ, qui Satanas victus & conculcatus iacet ſub pedibus Chriſti victoris, vt amplius nõ poſsit fidelibus, id eſt, Chriſti membris interitũ & mortem inferre, etſi imperium ſuũ in reprobos & contumaces habet, & magnis & varijs technis vtitur, vt fideles rurſus impellat, vt fructum vetitũ guſtent, atq; ita rurſus de Paradyſo Domini eijciantur. hoc eſt, conatur fideles praua doctrina & malis moribus inficere, vt expellatur ab eis ſpiritus ſanctus, atq; amiſſa fide excludantur è familia Dei & pereant. Tertio loco, colligendi ſunt fructus reſurrectionis Domini, quos pij ſoli percipiunt, horũ Primus eſt remiſsio peccatorum, 1. Corinth. 15. Si Chriſtus non reſurrexit, adhuc eſtis in peccatis veſtris. Huc illud Danielis: Auferetur tranſgreſsio, cõtegentur peccata, expiabitur iniquitas. tametſi autẽ iniquitatis expiatio propriiſsime tribuitur paſsioni & morti Domini, ſicut ſupra dictũ eſt, tamen rectiſsime etiã reſurrectioni tribuitur, quia hæc omniũ beneficiorũ Chriſti complementũ eſt. Secundus eſt iuſtificatio noſtri, Reſurrexit enim propter iuſtificationem noſtri. Rom. 4. Et Daniel inquit, Adducetur iuſticia ſempiterna. An non Paulus definit Chriſti obœdientiam eſſe noſtram iuſticiam? Vtrumq; verũ eſt. Quæ enim vni actionũ Chriſti tribuuntur, recte quoq; alijs accommodantur, propter deſtinationem omnium operum & actionũ Chriſti cõmunem. Tertius, donatio Spiritus ſancti. Niſi, inquit, abiero paracletus non veniet. Et Paulus ad Gal. Emiſit ſpiritũ filij ſui in corda veſtra clamantẽ, abba pater. Quartus, Confirmatio fœderis gratiæ, ſeu ſtipulatio bonæ cõſcientiæ apud Deũ. Ita enim ait Petrus, 1. Pet. 3 Cui reſpõdens exemplar baptiſmi nos quoq; ſeruat, non quo carnis ſordes abijciuntur, ſed quo ſit ſtipulatio bonæ conſcientiæ apud Deum per reſurrectionem Ieſu Chriſti. Quintus, Innouatio noſtri, eaque duplex, animarum videlicet & corporum. Animarum quidem, iuxta illud, Rom. 6. Reſurrexit vt nos in nouitate vitæ ambulemus. Corporum vero, iuxta illud, 1. Cor. 15. Chriſtus reſurrexit primitiæ dormientium. Quoniam quidem per hominẽ mors, & per hominem reſurrectio mortuorum. Et ſicut in Adam omnes moriuntur. Ita in Chriſto omnes viuificabuntur. Sextus, vinculũ fraternitatis mutuę. Ita enim Domin⁹ reſurgens mulieres alloquitur: Aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum, Deum meum & Deum veſtrum. Si igitur Deum habemus communem, ſi patrem habemus communem Deum, ſi omnes fratres in Chriſto, par eſt, vt tanquam fratres conſentiamus & nos inuicem fraternis affectibus complectamur. Septimus, Remedium Catholicum aduerſus omnes calamitates, aduerſus omnia vulnera animæ, corporis, & famæ. Huc illud Pauli ad Timotheum: Memento Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis, quaſi diceret, in iſto tuo miniſterio ſenties magnas difficultates, experieris varias tentationes à diabolo & hominibus, ſed in omnibus iſtis tanquam ad ſalutare antidotũ confugito ad meditationem reſurrectionis Dominicæ, quæ vt in Domino ipſo erat omnium tentationum & afflictionum victoria: ita & in nobis erit, vbi virtute reſurrectionis Chriſti & nos à mortuis excitabimur. Octauus, Iudicium ſtatus gloriæ & immortalitatis. Regenuit nos, inquit Petrus, in ſpem viuam & immarceſsibilem per reſurrectionem Ieſu Chriſti.

Tertius articulus huius primi membri eſt de virtute, qua Dominus excitatus eſt ex mortuis, Chriſtus inquit, poteſtatem habeo ponendi animam meam & rurſus eam aſſumendi. Hic autem pater dicitur eum excitaſſe. In his verbis nulla eſt ἀντιλογία, Chriſtus quidem ſeipſum excitauit, vt Deus, hoc eſt, diuina natura in Chriſto humanã naturã excitauit: Pater vero Chriſtum excitauit, vt hominem: Breuiter. Quia eadem eſt patris & filij & ſpiritus ſancti eſſentia, quantum ad diuinitatẽ attinet, indiuiſa ſunt opera Patris & Filij & Spiritus ſancti.

sancti. Hæc sint breuiter de primo membro huius Pericopæ, cuius duplex est in vniuersum vsus, videlicet, vt confirmemur in cognitione mortis & resurrectionis Domini, & in nobis viuum sensum mortis & resurrectionis Domini experiamur. De quo sensu Paulus ad Romanos 6. Vbi virtuti mortis & resurrectionis Domini mortificationem & viuificationem, hoc est, nouitatem attribuit.

Secundum membrũ, de quo ait: Et sedere fecit eum in dextera ipsius in cœlestibus, hoc membrũ duos articulos fidei nostræ continet, vnũ de ascensione Domini in cœlos, alterum de sessione eiusdem ad dexteram Dei. Nam sessionem præcessit ascensio, hæc autem ascensio Domini facta est visibiliter, Corporali enim & naturali modo è cõspectu discipulorum subuectus est in cœlũ. Ita enim dicitur, Act. 1. Cernentibus ipsis sublatus est, & nubes ipsum suscepit ab oculis eorum. Et inde subuectus est super omnes cœlos, & collocatus in cœlestibus ad dexteram Dei patris, quemadmodũ hic Paulus loquitur, & infra in quarto capite repetit. Debet ergo articulus ascensionis Domini intelligi de vero Christi corpore, & de corporali ipsius locatione in cœlis, ne existimemus vel humanã naturã in Christo à diuinitate absorptã esse cum Stenckfeldio, vel diffusam esse in totum vniuersum cum diuinitate cum veteri hæretico Eutyche. Vtrunque enim veritatem humanæ naturæ tollit. Tenendum est proinde dictum Cypriani qui ita ait: Ascendit in cœlos, non vbi verbum Deus antea non fuerat, sed vbi verbum caro factũ antea non sedebat, scilicet corporali locatione. Sessio ad dexteram Dei patris ad regnandi potestatem pertinet, quia filius patri ęqualis, ęquale cum ipso sortitur imperium. Nam dextera patris diuinam potentiam, maiestatẽ & imperium notat. Quare ad dexteram patris sedere, est æqualem esse patri diuina potentia, maiestate & imperio. Et quia hic Apostolus meminit dexteræ patris in cœlestibus, significatur etiam per dexterã patris, locus beatitudinis & felicitatis, atq; adeo æternæ & beatæ istius requiei quæ promissa est credentibus, vbi iam corpus Christi collocatum est. VERVM hoc non pugnat cum Christi dicto: Ero vobiscum vsque ad consummationem seculi, nec tollit veritatem carnis & sanguinis Domini in cœna. Est enim Christus totus vbicunq; vult esse, plura de hac re eaque eruditissima & pijssima vide in cõmentarijs Philippi super 3. cap. ad Coloss. Porrò fructus vtriusque articuli, videlicet ascensionis Domini, & sessionis eiusdem ad dexteram patris infra in 4. cap. copiose explicatur, vbi Apostolus dictum Psalmi interpretatur: Ascendit in altum, captiuam duxit captiuitatem & dedit dona hominibus.

Tertium membrum, secundi expositio est. Super omnem, inquit, Principatum & potestatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur, non tantum in seculo hoc, sed etiam in futuro. Pulcerrime enim his verbis definit quid sit Christum sedere ad dexteram patris in cœlestibus. Nam nihil aliud vult Apostolus hac ratione, quam significare Christi imperium, quod significatur symbolo sessionis ad dexteram patris summum esse, vt quod nullum habeat superius, nec in hoc seculo, nec in futuro. Quod autem Dionysius ex his Apostoli verbis extruat, nescio quos angelorum ordines, infirmum est, neq; refert scire quæ sint angelorum ordines & dignitatũ gradus in cœlo, cum illud nobis verbum Dei nõ reuelauit, sed hoc sufficit intelligere quod angeli sunt ministri, & vt epistola ad Hebræos loquitur, administratorij spiritus, ministri Ecclesiarum, politiarum & familiarum in mundo. QVANTVM autem ad verba Pauli attinet hoc sciendum est, quod pulcerrime hisce quatuor vocibus distinguat gradus eminentiæ.

Ἀρχὴ, principatus significat ordinẽ superioris ad inferiorem qui superiori parere debet. Cum ergo dicit Apostolus, Christũ sedere supra omnem principatum, significat quod Christus sit Dominus & princeps ἀνυπεύθυνος, vt qui nemini sit obnoxius ad reddendã suæ administrationis rationem. Non enim habet supra se principem, cui vt subditus parere cogitur. Vt enim eiusdem naturæ est cum patre secundum diuinitatem: Ita æquale cum ipso habet imperium. Hinc fidelis se consoletur aduersus hostes Christi, atque adeo aduersus principatus omnes mundi & inferni, statuatq; fore aliquãdo vt quicquid sublime videtur, Christi imperio, velit, nolit, subijciatur. Nemo ergo cui pietas cordi est, subijciat se vllis hominib. aut diabolis, si quid imperent, quod pugnet cum principis nostri Iesu Christi legibus.

Ἐξουσία potestas, ius imperij notat. hoc ius duplici nomine Christus obtinet. Primũ ratione diuinæ naturæ, qua vna cũ patre & spiritu sancto idem Deus est, cui iure omnia subijciuntur. Deinde ratione victoriæ iustæ, qua hostem diabolum vicit. vtroque imperij iure eminet Christus supra omnia.

Δύναμις virtus, facultatem imperij notat, adeo vt nullæ vires eius imperium labefactare possint. Vnde fides in tentationibus & in mortis articulo se animet aduersus insultus diaboli. Nam si δύναμις Christi est supra omnem δύναμιν, non est quod fidelis homo portas inferorum timeat.

Κυριότης, dominatio, relationem habet ad omnes creaturas, bonas & corruptas, quas suo dominio Christus cohibere potest, quæ velint, nolint, Christum victorem agnoscere coguntur. Vnde ad Romanos scriptum est, quod omne genu cœlestium & terrestrium & infernorum se flectat Christo agnoscens ipsius dominium, huc iam addit Paulus genus, & supra omne inquit nomen quod nominatur, id est, supra omne quod quouis modo emineat. Distributio quæ sequitur, Non solum in seculo hoc, sed etiam in futuro, ad superiora quatuor membra refertur. significat enim Christum eminere supra omnia, non solum in seculo hoc perituro, verumetiam in futuro, id est, in æternum duraturo. Eminentia ergo Christi supra omnem principatum, potestatem, virtutem, dominationem, non est tempo-
10 ranea sed æterna, vt quæ etiam futurum seculum comprehendat. Non est ergo quod fideles metuant, ne Christo aliquando ab imperio deposito hostium iniurijs & tyrannidi obijciantur, aut noui alicuius Domini imperio iniuriosius premantur.

Quintum membrum, amplitudinem imperij Christi continet. Et omnia, inquit, subiecit pedibus eius. Vt enim antea factus est seruus omnium, vt hominem perditum saluaret: ita nunc victor factus omnia sibi habet subiecta, ita vt omnia ipsius imperio cedere cogantur. Neque hæc subiectio tantum est amicorum & domesticorum, verumetiam hostium, omnium diabolorum & hominum impiorum, adeo vt ipsi diaboli sub Christi imperio contremiscant. HINC fides habet quo se confirmet aduersus omnes inferorum portas, potentiorem enim Christum statuet, quam vt quisquam ipsum spoliare possit, & ei aliquid
20 inuito eripere.

Sextum membrum, singularem quandam imperij Christi formam continet, qua videlicet is Ecclesiæ Dei dominatur. Et ipsum, inquit, posuit caput super omnia Ecclesiæ. Quod autem Christus hic dicitur poni à patre caput Ecclesiæ, non derogat quicquam maiestati Christi, qua iuxta suam diuinam naturam in omnia imperium vna cum patre habet. Christus enim, vt inquit Gregorius Nicenus, dicitur accipere, vt homo, quod naturaliter habet vt Deus. CAPITIS appellatione significatur & supremum Christi dominium, quod solus in Ecclesiam habet, & gloriæ Ecclesiæ. Nam si Christus est caput, & Ecclesia corpus, summa profecto est Ecclesiæ gloria. Vbi enim caput, illic & corpus. Nam nullo loco intermedio caput à corpore separatur. Quicunque ergo præter vnum Iesum Christum hunc hono-
30 rem sibi assumit, & vult agnosci Ecclesiæ caput, verus Antichristus est, vt qui Christum sacrilege suo spoliet honore. Neq; quicquam est quod afferant Papæ defensores qui fingunt Ecclesiam bicipitem esse, vt quæ vnum caput ἀρχικὸν, alterum autem διακονικὸν habeat. Ministri enim Ecclesiæ Dei etsi alij alium dignitatis locum in Ecclesia propter politiam Ecclesiasticam seruandam habent, tamen omnes ministri sunt, nec alter alterius est caput, sed conseruus in Domino. Ita Paulus inferiores se ministros conseruos vocat, & cōmilitones & cooperarios Dei & fratres.

Porro Christus Ecclesiæ caput dicitur, quatuor modis. Primum, efficacia. Vt enim ex capite hominis in totū corpus vires per neruos diffunduntur, ita à Christo quidquid habet fideles viriū accipiunt. Nam quod fideles mortificantur carne & viuificantur spiritu, id ex
40 virtute mortis & resurrectionis Christi capitis habent, siquidem vis mortis Christi in credentibus carnem reprimit, & efficacia vitę Christi spiritus nouus in homine generatur, vnde fit, vt in nouitate vitæ ambulet. Secundo, Christus dicitur caput Ecclesiæ perfectione. Is enim solus in Ecclesia perfectionis laudem meretur. Nam omnes virtutes in eo sunt perfectissimæ, à quo tanquam à sole radij quidam in fideles immittuntur. Tertio, caput dicitur merito. Is enim solus in Ecclesia merita habet, quibus nobis cœlestem hæreditatē meruit. Quarto caput est dignitate seu ordine & autoritate. Nam is solus Ecclesiæ Monarcha est ἀνυπεύθυνος. Verum ne quis putet Paulum loqui de Christo tantum, vt de principe Ecclesiæ, addit septimum membrum, Ecclesiæ, inquit, quæ est corpus eius. Est proinde Christus caput, Ecclesia vero corpus, in quod omnis vis & efficacia à capite fluit. Hic obseruetur pul
50 cherrima Ecclesiæ definitio, qua definitur esse corpus Christi, nō quidem naturale sed mysticum. Huius corporis duplicia sunt membra, videlicet mortua & viua. Mortua membra sunt, qui in externo cœtu Ecclesiæ nobiscū profitentur articulos fidei, sed spiritu fidei destituuntur, vt sunt hæretici, hypocritæ, & qui concupiscentijs carnis indulgent. Viua mēbra sunt, qui viua fiducia Christi præditi non ambulant secundum carnem, sed secundum spiritum quo aguntur. breuiter quicunque sincere meditantur Christianismum, viua Christi membra sunt. Turci autem, increduli Iudæi & aliæ profanæ gentes nec viua nec mortua Ecclesiæ membra censeri debent.

Porro cum subiungit Apostolus. Et complementum eius qui omnia in omnibus adimplet, exponit cur Ecclesiā corpus Christi vocet, & simul ostendit quantus sit Christi amor

erga Ecclesiam suam: quam sui complementum siue supplementum appellat. Is enim est Christi erga Ecclesiam amor, vt cum omnia salutaria in omnibus præstet, tamen sese veluti mancum & membris mutilum existimet caput, nisi Ecclesiã habeat sibi instar corporis adiunctam. Hinc est quod Christus non raro collectiue pro tota Ecclesia capiti suo adiuncta accipiatur, vt cum dicitur, 1. Corinth. 12. Sicut enim corpus vnũ est, & membra habet multa, omnia vero membra corporis vnius multa cum sint, vnum sunt corpus: Ita & Christus. Etenim per vnum spiritum nos omnes in vnum corpus baptizati sumus, hoc est, vt cum Christo vnum corpus fieremus, atq; adeo vt in vnum Christi corpus coalesceremus, vt Ecclesia tota nihil aliud sit quam vnus Christus, cuius coagmentationis efficacia signa sunt baptismus & cœna Domini. Huc & illud Galat. 3. Abrahę dictæ sunt promissiones & semini eius, nõ dicit, & seminibus, vt de multis, sed vt de vno, & semini tuo qui est Christus. Hic Christum vocat Apostolus totũ corpus collectum, cuius caput & vita est Christus, membra autem sunt fideles, partim ex Iudæis, partim ex gentibus. hoc in fine capitis apertius concludit hisce verbis: Omnes vos vnus estis in Christo Iesu. Hinc manarunt illæ loquẽdi formulæ, vnum cum Christo fieri, cum Christo esse, & Christum in nobis esse, spiritu Christi agi, in Christo eligi, vocari, iustificari, viuere, cum Christo mori, crucifigi, sepeliri, resurgere. huc illud pertinet quod sequitur cap. 3. gentibus patefactum esse Euangelium, vt fiant cohæredes, concorpores & consortes promissionis in Christo. Hinc est quod Paulus ad Gal. 2. dicat, se in Christo & Christum in se viuere. hinc & illa Christi vox, Saule, Salue, quid me persequeris? QVID hinc fides colliget? vt omnem spem suam & consolationem in hoc ponat, quod statuat Christum non posse perire, cuius membrũ est per fidem. Hinc in vita, in morte, & quouis periculo se sustentet fidelis, quod certissimo sciat, fore vt Christus aliquando cum toto suo corpore glorificetur, vt ut eius membra in hisce mundi ærumnis contemta iaceant. Verum vt sciamus Christum per se non indigere hoc supplemento, addit Apostolus: Qui omnia in omnibus adimplet. Si enim reuera omnia in omnibus adimpleat Christus, & perficiat, nequaquam indiget suppleri à quoquam, nisi quatenus pro immensa sua bonitate Ecclesiam dignatur sibi instar corporis adiungere. Habet & hic locus luculentum testimonium de Christi diuinitate. Nam cum propriũ diuinæ naturæ sit implere omnia: Et Christo hic ea tribuatur facultas, quod omnia in omnibꝰ adimpleat, sequitur Christum verum Deum esse, atque adeo infinitam & æternam personam.

Recte igitur in Ecclesia dicitur: Christus est vbiq; totus, Christus omnia complet, filius virginis est Deus. Nam hæc rectissime personæ tribuuntur, ratione diuinæ naturæ, non humanæ quæ suas peculiares proprietates habet, quas si sustuleris, veritatem humanæ naturę in Christo tollis, & spem resurrectionis nostri subuertis. Quare firmiter tenẽdum est, quod Paulus ad Philip. 3. nostra corpora contemta fore aliquando conformia Christi glorioso corpori. Iam si natura humana Christi conuersa esset (vt olim impie Eutychiani, & hodie sacrilege Stenckfeldius docet) in diuinam naturã, nulla prorsus nobis spes resurrectionis remaneret. Hæc sint dicta de hac pericopa in qua Paulus præcipuos articulos fidei nostræ de Christo proponit, & simul eorum fructum nobis breuissime commendat.

DE PRAEDESTINATIONE.

Quoniam autem prædestinationis & electionis ad vitam æternam sæpius in hoc cap. facta est mentio, visum est mihi non inutile assertiones quasdam huc asscribere, quæ summã doctrinæ de prędestinatione continebunt, idq; hoc cõsilio, vt hæc doctrina quæ est basis salutis nostræ, illustretur consideratis circumstantijs, & pio lectori magis dulcescat eius cogitatio.

I.

De æterna Dei prædestinatione & electione hominum ad vitam beatam, & immortalem recte erudiri Ecclesiam summopere necessariũ est. Nam vt nulla doctrina vberiorem consolationem pijs cõscientijs afferre potest, quam doctrina prædestinationis recte explicata: Ita nihil periculosius est, quam à vera prædestinationis ratione aberrare.

II.

Quare ne à modo prædestinationis & electionis, quem nobis commendat scriptura aberremus, summo studio cauendum est. Nam qui à vero modo deflectit, in præcipitium fertur, vnde se recipere non potest, nisi diuinitus ei succurratur.

III.

Sunt quidã, qui cum audiunt, nostram salutem in Dei electione & proposito sitã esse, & mo-

& modum verum haud obſeruant, ſomnia Stoica & tabulas Parcarum fingunt: quibus & ſeipſos miſere implicant, & alios periculoſe ſeducunt.

IIII.

Nam fieri aliud nequaquam poteſt, quam vt is qui fatales libros de ſaluandis & perdendis imaginatur, vel hypocriſi vana turgeat, vel deſperatione pernicioſa tabeſcat.

V.

Quidam enim carnalis cuiuſdã ſecuritatis anſam arripientes, in quæuis ſcelera licentioſe ruunt: ſibi quidem ipſis in certam perniciem, alijs vero in graue ſcandalum.

10 VI.

Nonnulli in contrarium malum feruntur: qui cum contra verbum Dei particularem gratiæ promiſsionem ſomniant, in deſperationis baratrum demerguntur: in quo eos in æternum perire, niſi mature dextera Dei erecti reſipiſcant, neceſſe eſt.

VII.

Quapropter, cum audimus verbo Dei nobis prædeſtinationis myſterium commendari, ſimul in verbo Dei prædeſtinationis modum cum ſua vera cauſſa quæramus: quem ſi recte tenuerimus, ſummam conſolationem prędeſtinationis doctrina nobis afferet: & erit non ſolum veluti calcar quoddam ad omnia pietatis exercitia: verumetiam vt ſacra quædam ancora in mortis articulo.

20 VIII.

Modus autem prædeſtinationis veriſsimus eſt, quem Paulus nobis commõſtrat cum ad Epheſios ita ſcribit: Elegit nos in CHRISTO ante cõſtitutionem mundi, vt ſimus nos ſancti & inculpati coram ipſo in dilectione. Item, prædeſtinauit nos in adoptionem per Chriſtum Ieſum. Item: Gratos nos fecit in dilecto: in quo habemus redemtionem per ſanguinem eius. Item, propoſuit recolligere omnia in Chriſto. Item, In quo in ſortem aſciti ſumus, prędeſtinati ſecundum propoſitum eius, qui omnia operatur ſecundum conſilium voluntatis ſuæ, vt nos ſimus in laudem gloriæ eius, qui ante ſperauimus in Chriſto. Item, In Quo & credentes obſignati eſtis ſpiritu promiſsionis ſancto, qui eſt arrabo hæreditatis noſtræ.

30 IX.

Hic Paulus clariſsime modum prædeſtinationis definit, dum pronunciat Deum prędeſtinaſſe nos ſaluti per CHRISTVM & in CHRISTO. Per CHRISTVM quidem vt mediatorem & λυτρωτήν. In CHRISTO vero vt in capite & cum capite: cuius membra efficimur per fidem, quam Euangelium promiſcue omnibus prædicat.

X.

Prædeſtinauit igitur nos Deus, non exarando fatales libros cum Zenonis familia, ſed ſtatuendo iuxta conſilium voluntatis ſuæ modum ſalutis conſequendæ per CHRISTVM & in CHRISTO.

40 XI.

In hoc modo conditio fidei includitur. Nam cum fide inſerimur CHRISTO, eius membra efficimur, atque ideo electi dicimur, quia membra Chriſti ſumus.

XII.

Quam autem hæc conditio ſit neceſſaria, ex ordinatione diuina, plurima ſane declarant teſtimonia. Paulus Rom. 9. Vbi de prædeſtinatione diſputat hanc conditionẽ inculcat inquiens: Quid igitur dicemus? gentes, quæ non ſectabantur iuſticiã apprehenderunt iuſticiam, iuſticiam inquam, quæ eſt ex fide. Iſrael vero ſectans legem iuſticiæ, ad legẽ iuſticiæ non peruenit. Quare? quia non ex fide, ſed ex operibus legis. Hanc conditionem repetit Apoſtolus in decimo capite, & ſæpe alias eam vrget, Coloſſ. 1. Si modo in fide perma-

50 neatis fundati. Heb. 3. Participes facti ſumus Chriſti, ſi modo incoatam fiduciam vſque ad finem firmam teneamus. 1. Timoth. 2, Mulier ſaluabitur ſi permanſerit in fide.

XIII.

Neceſsitatẽ huius conditionis Apoſtolus ipſe de ſe loquens oſtendit: Væ mihi ſi non Euangelizem. Item, Caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo, ne forte cum alijs prędicauero, ipſe reprobus efficiar. Si igitur Paulus electũ Dei organum ex fide obœdientiam erga Deum non præſtitiſſet, fide excuſſa, gratia excidiſſet, reprobus ſua culpa effectus. Ieremias idẽ verbis Domini inculcat. Si, inquit, pœnitentiã egerit gens illa à malo quod locutus ſum aduerſus eam, agam & ago pœnitentiam ſuper malo quod cogitaui, vt facerẽ ei. Si

fecerit malum in oculis meis, vt non audiant vocem meam, pœnitentiam agam super bono quod locutus sum, vt facerem ei.

XIIII.

Hinc manifeste apparet, prædestinationem diuinam per CHRISTVM, & in CHRISTO ratam esse, & requirere à nobis conditionem fidei qua Christo inserimur, atq; ideo electi censemur.

XV.

Ex his quę hactenus diximus hanc prędestinationis extruamus definitionem. Prædestinatio est ordinatio Dei, qua ipse ante constitutionem mundi, secundum beneplacitũ & cõsilium voluntatis suæ per CHRISTVM & in CHRISTO destinauit vitæ æternæ OMNES in Christum redemtorem credituros, vt sint sancti & inculpati coram ipso, vtq; laudem glorię gratiæ ipsius prędicent in omni æternitate. Huic opponitur reprobatio, qua reijciuntur & arcentur ab æterna vita, & mancipantur æternis pœnis, quotquot in Christum credere recusant, & quicunque in fide Christi ad finem vsque vitæ non perseuerant. Huius reprobationis caussa est peccatum hominum, & iusticia Dei iuste punientis transgressores: qui ad propitiatorium hominibus à Deo propositum, non confugiunt.

XVI.

Porro cum conditionem fidei requirimus, simul Pharisaicum taxamus errorem de dignitate personarum, de prærogatiua carnis, de meritis humanorum operum. Vnde & hoc sequitur, quod nec ex ratione, nec ex lege de hoc mysterio iudicandum sit. Nam, vt ratio dignitatem & prærogatiuam carnis: Ita lex merita operum Hypocritis electionis caussam falso statuere videtur.

XVII.

Non est itaq; caussa prędestinationis in nobis, vt falso opinantur Monachi, sed in Deo: quam caussam Paulus εὐδοκίαν voluntatis Dei vocat: Augustinus misericordissimam Dei voluntatem. De hac voluntate Dei erga homines vbi certo constiterit, prædestinationis nostri fundamentum habemus immotum. Nam Deus omnia, vt Paulus testatur, secundum consilium huius suæ voluntatis operatur.

XVIII.

Hæc Dei voluntas misericordissima, non est nobis incognita aut tecta, sed tradita est, & reuelata nobis voce Euangelij. Et in quatuor potissimum cernitur: In missione Filij, in promissione, in mandato, & in obsignatione gratiæ.

XIX.

Missio Filij locupletissimum testimonium paternæ voluntatis Dei erga nos est: iuxta hanc vocem Filij: Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternã, Roman. 5. Commendat Deus charitatem suam erga nos, quod cum adhuc essemus peccatores Christus pro nobis mortuus est. Huius itaque λύτρον sufficiens est satisfactio & expiatio peccatorum totius mundi. Per hunc enim pater fatetur se placatum esse, & iubet serio vt ipsum audiamus.

XX.

Neque est quod quisquam existimet missum esse filium in mundum, vt quosdam selectos tantũ de genere humano redimeret, sed potius, vt totius mundi peccata tolleret, iuxta illud: Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi. Nam vt communẽ nostram naturã assumsit, ita cum natura nostram caussam in se recepit: Ita enim palam de se ipse ait: Filius hominis venit saluare quod perierat. Iam autem non pauci aliquot perierãt de genere humano, sed totum genus humanum. Quemadmodũ igitur in Adamo omnes lapsi sumus: Ita cum Adamo datur omnibus promissio seminis cõtrituri caput serpentis. Hinc Iohannes: Christus apparuit, vt destruat opera diaboli. Quapropter fidelis sermo, vt Paulus ait, & omni approbatione dignus est, quod Christus Iesus venit in hunc mundũ peccatores saluos facere.

XXI.

Quod autem euentus (proh dolor) non respondeat voluntati patris mittẽtis filium, & desiderio filij deriuantis in se pœnam peccati, id fit propria hominum malitia, qui à patre clementissimo ad nuptias filij inuitati venire recusant: quemadmodum Christus ipse conqueritur, cum ait: Multi sunt vocati, pauci vero electi, hoc est, pauci credunt & fructus pœnitentiæ edunt, atque ideo expelluntur de domo nuptiarum, vt qui vestem nuptialem non habeant.

XXII.

Promis-

Promiſsio gratiæ, quæ vere vniuerſalis eſt, ſimiliter voluntatē miſericordiſsimā patris cœleſtis nobis commendat. Huc pertinent plurima dicta: inter quæ ſunt hæc: Hæc eſt voluntas patris mei, qui miſit me, vt omnis qui videt Filium & credit in eum, habeat vitam æternam. Matth. 18. Sic non eſt voluntas ante patrem meum qui in cœlis eſt, vt pereat vnus de puſillis iſtis. 1. Timoth. 2. Deus vult omnes homines ſaluos fieri & ad agnitionem veritatis venire. 2. Pet. 3. Deus longanimis eſt erga vos, non volens vllos perire ſed omnes ad pœnitentiam recipere. Huc & illud propheticum pertinet: Nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Hinc Diuus Bernardus: Prodit in lucem ad miſeri conſolationem magnum cōſilium, quod ab æterno latuerat in ſinu æternitatis, quod nolit videlicet Deus mortem peccatoris, ſed magis vt conuertatur & viuat.

XXIII.

Hæc promiſsio gratiæ, vt eſt vniuerſalis, ita etiam eſt gratuita, ſola fide accipienda. Vtrunque perſpicue docet Paulus ad Roman. 9. 10. 11. vbi excludit aperte omnem prærogatiuam carnis & operum merita, & concludit omnem qui credit non pudefieri. Non eſt enim (ait) diſtinctio Iudæi & Græci. Idem enim Dominus omnium diues in omnes qui inuocant ipſum.

XXIIII.

Huc faciunt pulcherrimi illi Typi, quos idem Apoſtolus proponit, cum filios Abrahæ Iſmaelem & Iſaac, & filios Iſaac Iacobum & Eſau in medium adducit: qui typi in hunc modum accommodandi ſunt. In commodis certis ad hanc vitam ſpectantibus, non omnes qui nati ſunt ex ſemine Abrahæ & Iſaac habentur illorum filij. Multo minus in rebus ſpiritualibus cenſebuntur filij, qui ab iſtis ſanctis patribus ortum ducunt. Quocirca quemadmodum in commodis ad hanc vitam ſpectantibus, tantum illi reputantur filij, de quibus ſancti Patriarchæ habebant promiſsiones: Vt Abraham de Iſaaco, & non de Iſmaele, Iſaac de Iacobo & nō de Eſau: ita in rebus ſpiritualibus ſolum illi ſunt Abrahæ filij cenſendi, qui promiſsioni gratuitæ credunt, & non illi qui prærogatiua carnis tument.

XXV.

Neque aliud vult concluſio Apoſtoli: Non eſt igitur volentis neque currentis, ſed miſerentis Dei. Nam huius concluſionis hic ſenſus abſque dubio eſt veriſsimus. Non eſt volentis neque currentis, videlicet ſecundum carnem, quia voluntas carnis & curſus carnis nituntur prærogatiua carnis & meritis operum. Atq; ideo aduerſantur miſericordiæ Dei, & merito Chriſti. Sed eſt volentis & currentis ſecundum promiſsionem: hoc eſt, credentis. Siquidem omnia poſsibilia ſunt credenti. Nam hæc voluntas & hic curſus commendant miſericordiam Dei, adeoque ſola miſericordia in Chriſto promiſſa nituntur. Quid hinc iam efficitur? Illud quod propoſitum erat ab Apoſtolo, non filios carnis, ſed filios promiſsionis eſſe hæredes.

XXVI.

Sunt autem filij promiſsionis, omnes qui credunt promiſsioni, vt Abraham credidit, Nam Apoſtolus Rom. 4. definit filios promiſsionis eſſe eos, qui inſiſtunt veſtigijs fidei Abraham, Et ad Gal. 3. Scitote, inquit, quod qui credunt, hi ſunt filij Abrahæ. Si filij ſunt, & hæredes ſecundum promiſsionem.

XXVII.

Qui hanc vniuerſalem gratiam negant (quantum quidem ad voluntatem Dei paternam attinet) præterquam quod Paulo, adeoque conſenſui totius ſcripturæ ſe opponunt, grauiſsime impingunt. Primum enim tribuunt Deo προσωποληψίαν. Deinde fingūt in Deo contradictorias voluntates.

XXVIII.

Sed quod apud Deum non ſit προσωποληψία, multa dicta teſtantur. Deus enim ſemper bonam cauſſam comprobat, & ſemper malam condemnat, iuxta hanc regulam: Fideles cuſtodit Dominus, & retribuet abundanter facienti ſuperbiam. Nihil proinde certius eſt, quam quod Deus omnes pœnitentes recipiat in gratiam, & contra impœnitentes omnes reijciat abſque omni perſonarum reſpectu.

XXIX.

Quod autem Deus Lazarum mendicare voluit, & Ioſephū principem Aegypti fecit, hoc non conſtituit in Deo προσωποληψίαν. Nam perſonarum acceptio in iudicijs locum habet, vbi æqualibus inæqualia, aut inæqualibus æqualia tribuuntur. Nunc autē cū Deus ſibi hanc iudiciariam regulam ſtatuit, quod velit in Chriſto omnes credentes ſaluare, & quod

velit omnes contemnentes filium, & perſeuerantes in delictis pœnis punire æternis, nequaquam perſonarum acceptor eſt.

XXX.

Præterea quod non ſint in Deo contradictoriæ voluntates, ex eo manifeſtũ eſt, quod, vt ipſe veraciſsimus, imo ipſa veritas eſt: ita duplex cor damnet. Cum igitur ſcriptum eſt: Deus vult omnes homines ſaluos fieri: Item, Deus non vult vllos perire, ſed omnes ad pœnitentiam recipere: nequaquam ſunt harum propoſitionum contradictoriæ admittendæ, quæ ſunt, Deus non omnes vult ſaluos fieri, Deus vult aliquos perire, & non omnes ad pœnitentiam recipere.

XXXI.

Quomodo ergo (inquies) damnantur multi cũ omnes ſaluos fieri Deos velit? Si consilium creationis & miſsi filij in mundũ reſpicimus, vere voluntas Dei eſt vt nullus pereat. Verum ſi euentum conſideramus, voluntas Dei eſt, vt contumaces & impœnitentes pereant. Pater terrenus vult omnes ſuos filios hæreditate gaudere. Hæc eſt enim paterna ſtorga in bono patre. Verum ſi aliquis filiorum perrexerit eſſe contumax, vt nec verbis, nec flagellis emendari velit, hunc pater hæreditate priuat, & inter filios amplius non numerat.

XXXII.

Huius rei typus in Deuteronomio proponitur. Si genuerit (ait Dominus) homo filium rebellem & proteruum, qui non audierit patris & matris imperium, & coercitus obœdire contemſerit, apprehendent eum pater eius & mater eius, & ducent eũ ad ſeniores ciuitatis, & ad portam iudicij, dicentq; ad eos: Filius noſter iſte proteruus & rebellis eſt, monita noſtra audire contemnit, Lurco & potator eſt, lapidib. eum obruet populus ciuitatis & morietur. Nonne hic pater vult filiũ obrui lapidibus, quem naturali ſtorga chariſsimũ habeat? Ad eundẽ plane modum Deus ex ſua paterna bonitate vult omnes homines hæredes fieri vitæ æternæ: verum contumaces nihilominus & rebelles perpetuis pœnis vult obrui.

XXXIII.

Diſcernendum eſt igitur accurate inter voluntatem Dei paternam, quam Theologi antecedentem vocant, & eam quæ ſequitur hominum contumaciam. Quare & conſequens dicitur.

XXXIIII.

Mandatum (hoc enim eſt tertium, in quo ſupra propoſuimus voluntatẽ Dei erga homines conſpici) ſimiliter nobis voluntatem Dei vere paternam erga omnes commendat. Fieri enim nõ poteſt vt voluntas Dei cum mandato ipſius pugnet. Quapropter cum iubet, vt totus mundus filium ſuum audiat, vult profecto, vt omnes illũ audiát: vult vt ex auditu fidem concipiant. Prædicatio enim Euangelij requirit fidem. Vult denique vt credentes ſaluentur. Deinde filius, qui eſt ſapientia patris, amandat diſcipulos ſuos in omnẽ terram cum hoc mandato: Ite in mundum vniuerſum, & proclamate Euangeliũ omni creaturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit ſaluus erit. Qui vero nõ crediderit cõdemnabitur. Hoc mandatum cum ſit vniuerſale, clare teſtatur Deum velle omnium hominum ſalutem, ſed cum conditione fidei, vt indicat promiſsio mandato addita, Matth. 11. Clamat Dominus: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos. Hic vtrumque, hoc eſt, mandatum & promiſsio teſtantur voluntatem Dei paternã eſſe, vt omnes veniant ad Chriſtum vocantem, & omnes in eo conſequantur ſalutem.

XXXV.

Firmiſsime itaq; & ſine hæſitatione ſtatuẽdum eſt, mandatum Dei æternum & vniuerſale eſſe teſtimoniũ infallibile voluntatis ipſius erga homines. Cum igitur mandat omnibus, vt audiant filiũ & credant, vult reuera, vt omnes audiant, credant, iuſtificentur, ſanctificentur, ſaluentur. abſit procul à Chriſtiano pectore cogitare Deum foris offerre omnibus veniam, ſed intus aliam voluntatem incluſam habere.

XXXVI.

Sed obijciet forte aliquis: fides donũ Dei eſt, & opus ſpiritus ſancti. Ergo nemo credere poteſt niſi qui diuinitus fidem acceperit. Item, nemo venit ad filium, niſi quem pater traxerit. Hoc veriſsimum eſſe fateor. Verum cum Paulus inquit: Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei, ſignificat ordinarium ad conſequendam fidem inſtrumẽtum eſſe prædicationẽ Euangelij: in qua Deus iuxta ſuas promiſsiones vult eſſe efficax, vult trahere verbo & ſpiritu ad filium. Sed multi trahenti patri repugnant, cui poterant obœdire. Hoc clare comprobatur querela Chriſti in hunc modũ peruicaciam Iudæorum deflentis: Quoties vo-

ties volui te congregare, vt gallina congregat pullos suos, & noluisti? Similem contumaciam Stephanus suis Iudæis obijcit, Duri, inquit, ceruice & incircumcisi corde & auribus, vos semper spiritui sancto resistitis. Et Dominus apud Esaiam: Tota die expandi manus meas ad populum contumacem & contradicentem. Hoc ipso testimonio & Paulus rebellionem Iudæorum ostendit, quam rebellionem caussam reiectionis eorum fuisse concludit. Etsi autẽ animus noster dum illuminatur, præparatur, immutatur, & disponitur, passiue se habet: tamen quoad assensum voluntas docta verbo, & roborata per spiritum sanctum actiue etiam concurrit.

XXXVII.

10 Huc etiam facit exemplum quod Augustinus de Nabuchodonosor & Pharaone proponit hisce verbis: Quantum ad naturam ambo homines erant: Quantum ad dignitatem ambo reges: Quantum ad caussam, ambo populum Dei captiuum possidebant: Quantum ad pœnam ambo flagellis clementer admoniti. Quid ergo fines eorum fecit diuersos? nisi quod vnus manum Dei sentiens, in recordatione propriæ iniquitatis ingemuit: alter libero contra misericordiam Dei voluntatem pugnauit arbitrio.

XXXVIII.

Verum hic imprimis cauendũ est, ne quis peccandi petulantia & longa consuetudine, abusus benignitate Dei inuitantis se ad pœnitentiam, accersat sibi ipsi iudicium, vt à Deo 20 irato derelinquatur, atq; à Deo permittatur ruere in reprobam mentem. Hoc cum fit, homo ad verbum Dei obsurdescit, & sibijpsi eam peccandi necessitatem imponit propria voluntate, vt iam aliud quam peccare non possit. Perinde enim illi accidit, ac si quis seipsum de cacumine montis præcipitem daret, vnde postea casum reuocare non valeret.

XXXIX.

Mature igitur vocanti Deo obtemperare oportet, & resipiscere solliciteq; ambulare (vt Propheta monet) coram Deo suo. Nam qui vocantem Deum per suos ministros audire recusat, in contumaciæ pœnam incurrit. Vnde fit, vt magis magisque vinculis peccati constrictus donec tandem dedoleat, susque deque ferat omnia salutis media. Hic proinde locum habet vulgo notus versiculus, Qui non es hodie cras minus aptus eris.

30 XL.

Obsignatio gratiæ (huic enim quartum locũ tribui inter ea indicia, quæ nobis ob oculos ponunt, quam sit paterna voluntas Dei erga omnes homines) clarissime nobis paternam voluntatem Dei commendat. Nam dum iubet baptizari omnes gentes, vult verissime omnibus gentibus suam obsignari gratiam, & misericordissimâ voluntatẽ. Nunquam enim gentes omnes inuitaret ad baptismum nisi omnibus gentibus salutem, quam obsignat baptismo, impartiri vellet. Est enim immota hæc consecutio: Deus omnibus offert salutem: ergo vult omnium salutem.

XLI.

Quod autem in multis baptismus est tantũ literalis, hoc non fit Dei consilio & volun- 40 tate, qui vere suam gratiam baptismo offert & obsignat: sed hominum culpa, qui à pacto cum Deo in baptismo inito turpiter discedunt.

XLII.

Nam vt Deus promittit, & promissum obsignat baptismo: ita par est, vt homo ab altera parte fide respondeat. Siquidem in omni pacto vtraq; pars pacti conditiones & leges seruabit. Atque eam ob caussam Petrus baptismum definit stipulationem bonæ conscientiæ cum Deo. Deus enim baptismum offerens promittit gratiam, conscientia vero fide respondens in pacto acquiescit freta resurrectione Iesu Christi.

50 XLIII.

Cum itaque ex his demonstrationibus euidentissime nobis constat de voluntate Dei paterna erga nos, quæ voluntas est caussa & basis prædestinationis & electionis nostri, firmam teneamus fiduciam salutis nostræ, & ad voluntatem Dei paternam in Missione filij, in promissione, in mandato, & in obsignatione gratiæ expressam, tanquam ad arcem munitissimam nos recipiamus: nihil morãtes decreta Stoica, quantumuis magnos patronos & sapientes habeant.

XLIIII.

Porrò fines prædestinationis & electionis nostri ad salutẽ duos Paulus cõstituit, Ephesijs scribens: quorũ proximus est, vt simus sancti & irreprehensibiles coram ipso, hoc est, vt

studeamus sanctitati & innocentiæ, habeamusq; semper bonum propositum: Vltimus vt laudetur gloria ipsius à nobis in omni æternitate.

XLV.

Restat nunc, vt nonnihil dicamus de vsu huius dulcissimæ doctrinę prædestinationis & electionis, qui duplex ex Pauli Epistolis ad Rom. & Ephesios colligi potest. Ad Romanos ideo scribit Paulus de prædestinatione, vt ex causa, modo, & conditione prædestinationis concludat prerogatiuam carnis & humana merita nequaquam esse caussam salutis. Euertit igitur Apostolus prærogatiuam carnis, & omnia humana merita tollit quo sit locus misericordiæ Dei in Christo Iesu, & via pateat salutis omnibus qui in Christum credere non recusauerint. Ad Ephesios de hoc ipso mysterio agit, vt ostendat Euangeliũ Christi non esse nouam doctrinam ab Apostolis excogitatam, sed ante mundum cõditum in pectore Dei fuisse reconditam, & suo tempore mundo patefactam. 10

XLVI.

Præter hunc duplicem vsum, quorum prior ad confirmationem gratuitæ iusticiæ & vniuersalis gratiæ pertinet, posterior ad commendationẽ antiquitatis Euangelij refertur: Erit & hic vsus (quem Paulus attingit ad Rom. 8.) vt statuant pij nullam crucem, nullam calamitatem, nullam denique rem aliam posse impedire salutem credentium, quæ decreto Dei æterno nititur.

XLVII.

Hinc consolatio ingens oritur in agone mortis, & summa & inenarrabilis lætitia nascitur, adeo vt iam moriturus quasi ouans dicat: in Domino confidit anima mea, nõ timebo, Christus meus victor mortis est, in hoc ego triumphabo. 20

XLVIII.

Huc pertinet illud Dauidicum: Viriliter agite, & confortetur cor vestrum omnes qui speratis in Dominum. Custodit enim Dominus omnes diligentes se.

XLIX.

Cæterum hic vsus confirmans nos in cruce & consolãs in agone mortis tum demum locum habet, vbi nos ipsos in Christo esse senserimus, & Christum in nobis. 30

L.

Quare iuxta cõsilium Pauli instituenda est probatio nostri qui in hunc modum scribit Corinthijs: Vos ipsos tentate an sitis in fide, vos ipsos probate, an non cognoscitis vos ipsos, quod Iesus Christus sit in vobis?

LI.

Hæc Pauli verba certissimum probandi modum nobis præscribunt, qui est tentare & explorare, an quis sit in fide, an Christus in se habitet: quæ sane probatio aliunde proficisci non potest quam ex effectibus spiritus Christi. Nam qui spiritu Christi ducuntur, hi sunt eius. Qui autem ducuntur spiritu Christi cogitant, amant, prosequuntur quæ sunt Christi, & nihil antiquius habent quam totam suam vitam Deo approbare. Hinc est in sanctis pugna spiritus aduersus carnem. 40

LII.

Huc & illud Pauli pertinet: Milita honestam militiam retinens fidem & bonã conscientiam. Nam hæc certissima sunt inhabitantis Christi testimonia. Vbi enim fides est, illic conscientia purgata est à mortuis operibus. Quare & bona conscientia & pium propositum fidei sinceræ testimonia sunt. Contra autem vbi contaminata est conscientia, & vbi est propositum peccandi, ibi nulla prorsus fides est, nisi forte hypocritica quædam de fide gloriatio, quam vanissimam esse opera ipsa declarant, & Diuus Iacobus commonstrat.

50

CAPVT II.

Summa Capitis Secundi.

DEVS non solum Iudæos mortuos peccatis ac filios iræ ex gratia per fidem, verumetiam gentes, quæ antea quidem erant extra familiam Dei, omni discrimine inter Iudæos & gentes sublato, paceque facta inter vtrosque, cum Christo viuificauit, vt ostenderet omnibus seculis inexhaustam suam gratiam

erga

erga fideles, qui super fundamento Apostolorum & Prophetarum extructi sunt lapide angulari Christo. breuius autem sic: Gentes & Iudæos peccatores recipit Deus in gratiam propter filium.

Ordo Capitis Secundi.

Principium huius capitis aptißime cum fine præcedentis cohæret. Siquidem accommodat Apostolus hic doctrinam vniuersalem ad gentes & Iudæos, id est, transfert thesin ad hypotheses. Repetit enim in hoc capite particulariter quod generatim in primo traditum est: alia tamen orationis forma illustrandi & exaggerandi caussa. Instituit autem comparationem duplicis status hominis. Prioris, videlicet, ante gratiam, & posterioris sub gratia. Ante gratiam homines mortui sunt in delictis & peccatis. Sub gratia viuificantur cum Christo per fidem. Hanc comparationem primum, vt in propositione vtrisq; accommodat. Deinde seorsim eam cum Iudæis tum Ephesijs applicat: subiungens breuem quendam Aphorismum in quo summam salutis exponit. Tum latius gentibus eandem comparationem sub nomine Ephesiorum accommodat: exponens quomodo gentiles, qui antea erant extra Rempub. Dei, nunc sint conciues sanctorum & domestici Dei, idq; per crucem Christi, cuius virtus per prædicationem Euangelij hominibus innotescit. His tandem conclusionem subijcit cum amplificatione. Hæc omnia eo pertinent, vt Ephesij pro dignitate reputent gratiam Euangelij, cuius sunt facti participes, ne ab ea temere deficiant rursus.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ET vos cum eratis mortui delictis & peccatis, in quibus ambulastis secundum seculum mũdi huius, secundum principem potestatis aëris spiritus, qui nunc operatur in filijs incredulitatis.

Tametsi constructio huius orationis hyperbatis turbata est: Rerum tamen nulla est confusio. Vt autem oratio sit plena subiectũ cum suo verbo ex sequentibus petendum est hoc modo: Et vos, scilicet, Deus pater, vna viuificauit, cum Christo, cum eratis mortui delictis. Iam sententiam expendamus. In fine superioris capitis Christum caput Ecclesiæ affirmat Apostolus, hic autem Ephesios Christo capiti subijcit, vt vere æstiment ad quantam dignitatem & gloriam sint per Euangeliũ vocati. Vt autem magis dulcescat ipsis Ephesijs hoc ingens beneficium, collationem duplicis status Iudæis & Ephesijs, id est, gentibus communis proponit. Prior status est vtrorumq; ante conuersionem: Posterior post conuersionem. Ante cõuersionem pronunciat Paulus vtrosque fuisse mortuos delictis & peccatis. Post cõuersionem autem à peccatorum reatu absolutos esse & viuificatos cum Christo. Per delicta peccatorum quasi primordia, per peccata peccandi consuetudinem intellige. Quod autem mortui fuerint Ephesij delictis & peccatis ante conuersionem, confirmat duobus argumentis. Remittit enim ipsos cum ad experientiam, tum ad caussam & principem omnis mali. Experientia ipsi ignorare haud potuerunt quam fuerint contaminati, more totius mundi, demersi in peccatorum abyssum. Nam per seculum mundi huius significat morem & imitationem mundi, qui non nisi peccatis delectatur.

Mortui delictis & peccatis non dicuntur hoc loco quibus peccatum extinctum est, sed quos peccatum mortificauit & occidit, vt reos coram tribunali Dei. Loquitur autem Apostolus de spirituali morte, quæ est separatio spiritus Dei & gratiæ ab homine. Vnde & mors illa quam primam vocant, videlicet, migrationem animę de corpore, & secunda quæ æterna mors dicitur, venit. Iam quid doctrinæ ministret nobis hic locus videamus. Primum itaq; hinc discimus homines extra gratiam cõstitutos nihil quam peccare posse in omnib. actionibus suis. Deinde Satanam plenum obtinere imperium in filijs diffidentiæ, id est, in non credentibus Euangelio. Tum vitam esse testimonium, cuius spiritu agatur homo, Deine an Satanæ. Præterea, credentes in Christum liberari à tyrannide Diaboli, vt non poßit eos pro sua libidine quæuis flagitia impellere. Caußæ peccatorum duæ hic notantur, seculum mundi & princeps aëris, sed de his paulo post dicam, vbi & alias caussas ex Pauli verbis adiungam, vt omnes peccatorum causas in incredulis vno loco habeamus notatas, quo diligentius caueri poßint.

Inter quos & nos omnes conuersati sumus aliquando in concupiscentijs carnis nostræ, facientes voluntatem carnis & cogitationum, & eramus natura filij iræ sicut & cæteri.

Communicatio est, quæ eo pertinet, vt Ephesij exemplum intuentes Iudæorum bene sperent. Nam cum Apostolus pronunciat Iudæos non minus fuisse addictos cõcupiscentijs carnis, & fecisse voluntates cogitationum prauarum, vnde filij iræ consimili naturæ vitiositate qua reliqui fuerunt, quam Ephesios aut alios gentes, & tamen affirmat eos in gratiam receptos esse, spem bonam Ephesijs facit, vt & ipsi bonitate Dei in gratiam recipiantur & saluentur. HINC discamus vsum exemplorum, quæ nobis scriptura commendat. Hæc enim, vt breuiter dicam, præter doctrinam, nobis iudicium Dei & misericordiam proponunt, vt nos de vtroque exemplis propositis erudiamur. 10

Concupiscentia carnis, est, quæ oritur ex viciositate carnis, hoc est, peccati originis. Nam hic carnis nomen totum hominem non renatum significat. Huic carni inest cõcupiscentia, qua homo impellitur ad ea facienda, quæ carni & prauis cogitationibus libent. Videtur autẽ Apostolus hic duas partes vitiosæ & corruptæ naturæ facere, nempe, carnem & διάνοιαν. Illa significatur ea animi pars, quam Philosophi ἄλογον nominant. Hac quam illi τὸ λογικὸν vocãt. Ex quo fit, quod homo totus ante regenerationis gratiam sit natura, hoc est, non consuetudine & imitatione, sed nascendi necessitate post lapsum primorũ parentum, filius iræ, hoc est, irati Dei iudicio reus æternæ mortis. Accipitur enim pasiue filius irę, non actiue. Non enim filius iræ hic dicitur qui irascitur, sed qui irã patitur & pœnæ destinatur. Supra autem filius contumaciæ actiue capitur, significat enim contumacẽ & reluctantem verbo & voluntati Dei. Quare notandum est, quod vocabulum filius cum genitiuis appellatiuorũ nunc significet actiue, hoc est, hominem addictum ei rei, quæ casu genitiuo exprimitur. Nunc pasiue, hoc est, hominem deuotum atq; obnoxiũ, quasi ad eam rem quæ genitiuo casu exprimitur effictum. Hoc loco primũ obseruemus, quam sit misera nostra conditio sine Christo. Nam pro libidine carnis in quoduis flagitium ferimur, & rei peragimur coram tribunali Dei, vt digni ira & æterna morte. Hæc cogitatio nostræ conditionis admoneat nos, quam sit suauis Dominus & dulce eloquiũ eius, qui ex gratia sua nos ex istis malis liberat, & in suum gloriosum regnũ transfert. Deinde ex hac & superiori pericopa peccatorum in mundo grassantium caussas colligamus, seruantes ordinem consecutionis earum. Sunt autem hæ sex caussæ grassantium in mundo scelerum, à Paulo signatæ. 20 30

PRIMA est caro ipsa. Sumitur autem carnis vocabulum varie in scripturis. Interdum enim proprie, interdũ figurate capitur. Cum proprie accipitur significat substantiã carneam præcipue animalium, vt cum Paulus dicit. 1. Cor. 15. Non omnis caro eadem caro, sed alia hominum, alia pecorum, alia volucrum, alia piscium. Figurate autem, nunc per synecdochen, & hominẽ totũ significat, vt in illo Pauli, vt nõ glorietur omnis caro, id est, homo & animal quoduis, vt in illo Gen. 6. finis vniuersæ carnis venit coram me: Nunc per Metaphoram, vt enim caro proprie significat rem sensũ perceptibilem & oculis subiectam: Ita metaphorice significat externam rerum speciem seu apparentiã, vt in illo: Vos iudicatis secundum carnem: Nunc per metalepsin. Nã quia caro est mollis, interdum pro molli ponitur & opponitur duriciæ, vt in illo: Auferam cor lapidis de carne eorũ, & dabo illis cor carnis, id est, molle non repugnans Deo, sed credens verbo Dei: Nunc per metonymiam pro adiuncto hominis ponitur, idq; varie, interdũ pro iudicio rationis accipitur, vt in illo: Caro & sanguis tibi non reuelauit, hoc est, iudicio rationis non intelligis me filiũ Dei esse, & verum Mesiam, Interdum pro corruptæ naturæ vitio, id est, pro peccato originis, vt pasim apud Paulum φρόνημα carnis mors est. Item, si secundum carnem vixeritis, moriemini. Et in illo Domini dicto: Quod natum est ex carne, caro est. Atq; hac demum significatione accipitur carnis vocabulum, quando eam primam caussam grassantiũ inter homines peccatorum facimus. Huic opponitur spiritus renatorum, hoc est, motus quem excitat Spiritus sanctus in cordibus credentium, qui est prima caussa piarum actionum in hominibus. 40 50

SECVNDA caussa peccatorum grassantium est concupiscentia carnis, qua videlicet caro seu peccatũ originis efficax est ad producendos pesimos fructus, huius concupiscentiæ vim omnes mortales in se experiuntur. Huic opponitur ex aduerso concupiscentia spiritus, qui in pijs tantum & conuersis locum habet, & est secunda caussa piarum actionum in sanctis.

TERTIA caussa peccatorũ & delictorum est, cogitatio, seu vt Paulus loquitur διάνοια, videlicet, cum cogitatio excitata à concupiscentia ratiocinari & disputare incipit, de rebus illis ad quas concupiscentia mouet. Huic opponitur διάνοια spiritus.

QVARTA caussa, scelerum & flagitiorum est, voluntas carnis & cogitationum, vt Paulus loquitur. Etsi autem voluntas interdum carnis ratiocinationi reclamat, tamen in non renatis sæpissime impetu quodam carnis abripitur, nō secus atq; nauicula ab aduersis vndis renitente nauta ꝓpellitur. Huc illud Medeę: Laudo meliora proboq;, deteriora sequor. Huic voluntati carnis & cogitationum opponitur voluntas spiritus, quæ imperat cōtraria carni, atque hæc quarta caussa est piarum actionum in conuersis.

QVINTA caussa peccatorum est, vt Paulus loquitur, αἰῶν τοῦ κόσμου τούτου, seculum mundi huius, id est, mundi peruersi mores, infinita scandala & omnium scelerum innumerabilia exempla. Hæc mala mundi consuetudo, iniquitatis quoddam pabulum est, quo multi 10 etiam inter eos qui decreuerunt Deū timere, veluti saginati ferociunt & contra Deū feruntur. Hinc pessimi parentū mores, pessima natorū educatio. Nam dum homines multitudinem peccantiū intuentur, excusant se exemplo, sicuti illi fecerūt, qui cōtemto sancto Noë tandē in diluuio iustas suæ inobœdientiæ pœnas luerunt. Huic peruerso mundo opponantur cum castissimorū spirituum in cœlo, tum sanctorū exempla qui nihil duxerunt in vita iucundius, nihil antiquius, & nihil melius, quam ex fide Deo obœdientiam præstare.

SEXTA caussa grassantium in mundo scelerum, est Princeps aëris, hoc est, Diabolus. Hic enim vt habet historia de Iuda, intrat in corda hominum, atq; eos ad varia flagitia impellit ne saluentur. Huic opponatur ex aduerso princeps Ecclesiæ Iesus Christus, qui petentibus dat spiritum sanctum suum. Atq; hic primus autor & caussa caussarum omnium pia- 20 rum actionum in conuersis, existit.

Hactenus quæ sint peccatorū & scelerum grassantium caussæ exposuimus, contra quas vnum & Catholicon remedium est fides in IESVM CHRISTVM. Hæc est victoria quæ vincit mudū fides vestra, hac continentur caussæ bonarum actionum quas enumeraui: hac possidetur Christus victor regni tenebrarū: hac regeneramur in nouos homines: hac obtinemus spiritū nouum quo resistimus carni: hac deniq; totū peccati corpus mortificamus.

Deus autem qui diues est misericordia, propter multam dilectionem suam qua nos dilexit etiam cum essemus mortui 30 delictis, vna cum Christo viuificauit (gratia estis saluati) & simul sedere fecit in cœlestibus in Christo Iesu, vt demonstraret in seculis superuenientibus exuberantes diuitias gratiæ suæ, in benignitate erga nos in Christo Iesu.

Amplificatio est & antithesis superioris sententiæ, qua exponitur status communis Iudæorum & gentiliū sub gratia. Antea quidē seorsim de vtrisque est locutus Apostolus, nūc vtrosque complectitur, vt ostendat vtrorumque conditionem æqualem esse. Summa sententiæ est: Deus vt Iudæos ita & gentiles ex mera gratia gloriæ cœlestis fecit participes. Verum vt Apostolus orationem copiosiorem redderet, eam suo more ex loco caussarū & effectuum amplificauit & exornauit, repetens eadem, quæ de hoc mysterio in primo ca- 40 pite exposuit. Primo enim loco principale προηγούμενον, seu primitiuam reparationis nostri caussam, videlicet ipsam Dei misericordiam qua nos ipse in Christo dilexit, ponit. Deinde triplicis fructus huius misericordiæ meminit, nempe, vitæ, resurrectionis & gloriæ cœlestis in Christo. Christi enim vita, resurrectio & sessio in cœlestibus, certum argumentū, pignus & meritum est nostræ vitæ, resurrectionis & cœlestis gloriæ. Nam cum sumus Christi membra, eiusdem felicitatis & gloriæ cum capite erimus participes. Et vt medium, per quod hęc tanta beneficia in nos deriuātur facit Christum Iesum: ita finem horum beneficiorū nobis exhibitorum statuit demonstrationem gratiæ Dei erga homines. Neq; hæc temporalis est bonitatis Dei declaratio, sed perpetui fauoris Dei ineffabile iudiciū. Nam quod semel per Christum factum est, id perpetuo manet bonitatis Dei erga nos argumentum. Quod au- 50 tem in parenthesi interpositum est (Gratia estis saluati) breuissima quidem oratio est, sed beneficij totius nobis per Christum collati & summam & caussam continet: beneficium ipsum est salus, caussa est gratia, hoc est, fauor Dei qui in Christo fundatur & in nos deriuatur tanquam à capite in membra.

Hic rursus commendatur nobis Catholica doctrina Ecclesiæ Dei, videlicet quod soli Deo propter Christum asscribenda sit nostri redemtio: qua doctrina refellitur illorum vanitas, qui salutis nostræ beneficium humanis asscribunt meritis & operibus, siue antecedentibus siue consequentibus iustificationem, siue coniunctis cum iustificatione. Verum hæc doctrina in sequenti pericopa copiosius traditur, & à causis proprijs, reiectis alienis amplificatur.

Gratia

Gratia saluati estis per fidem (& hoc non ex vobis, Dei donum est) non ex operibus, ne quis glorietur. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu ad opera bona, quæ præparauit Deus, vt in ijs ambularemus.

Hic Apostolus rem totam, de qua hactenus disputatum est, veluti in vnum Aphorismum cogit, quo sit in conspectu, vtque circumstantiæ, caussæq; vno loco comprehensæ habeantur. Primo igitur loco ponit gratiam, qua nos ex mera misericordia ꝓpter Christũ qui est salutis nostræ materia, recipit. Huius effectum, salutem, hoc est, iustificationem & glorificationem nostri facit. Instrumentum addit recipiens, videlicet fidem. Fide enim promissionẽ salutis, quam offert Euangelium, accipimus: Verum quia Pseudoapostoli hostes gratię magna ex parte tribuerunt operibus hominũ beneficium salutis, eos refutat sumto argumento à contraria causa. Salus, inquit, est donum Dei, ergo non ex operibus. Repugnant enim hæc duo, habere aliquid gratuito dono, & illud ipsum obtinere operũ meritis. hoc in Romanis asseritur hisce verbis: Si ex gratia, iam non ex operibus, alioqui gratia non est gratia, Si ex operibus iam non ex gratia, alioqui opera non sunt opera. Quotiescunque igitur salus nostra dicitur, vel donum Dei esse, vel esse ex gratia, vel obtineri fide, vel contingere sine operibus, euertitur omne meritũ in salutis nostræ negocio. CVR autẽ salus non sit ex operibus rationem reddit hisce verbis: Ne quis glorietur: Huc illud ad Romanos: Vbi ergo gloriatio? exclusa est. Per quam legem? operum? non, sed per legem fidei. Quod enim fide obtinetur omnino gratuitum est, & iccirco excludit omnem gloriationem. contrà quod consequimur nostra industria & operibus materia gloriationis est. PORRO quia carnales audientes beneficiũ salutis esse gratuitũ, & contingere sine operibus, id est, sine merito operũ, hoc arripiunt & inde sumunt peccandi licentiam, Apostolus oportune illis occurrit, & finẽ salutis proximum quem subinde in primo capite inculcauit, apponit, qui est, sanctificatio nostri. Ipsius enim sumus factura creati in Christo Iesu ad opera bona quæ præparauit Deus, vt in ijs ambularemus. Particula, enim, sæpe in anthypophora adhibetur ita, vt caussalis quidem sit, sed superioris tamen orationis caussam non reddat, verum potius responsionis tacitæ ad obiectionẽ aduersariorum. Nam cum Paulus dicat salutem sine operibus contingere, possit aliquis obijcere: Si sine bonis operibus salutem consequimur, ergo bona opera non sunt facienda. Respondit Apostolus id nequaquam sequi. Nam creati sumus in Christo Iesu ad bona opera. Atq; ita particula, enim, rationem habet refutationis aduersariorum, quorum obiectioni hoc loco occurrit Apostolus. Hæc obseruatio vsus particulæ, enim, in anthypophoris vtilis est, vt rectè intelligatur quorsum caussalis particula pertineat.

Hactenus de sententia huius aphorismi, iam hypotheses quæ in eo sunt ordine recenseamus. Prima, Sola gratuita bonitas Dei caussa est salutis nostræ. Secunda, Sola fide salutis gratuitæ reddimur participes. Tertia, Opera humana nec caussæ, nec merita, nec pars salutis nostræ sunt. Quarta, bona opera coniuncta sunt cum fide, vt necessarium & inseparabile accidens. Quinta, Omnis humana gloriatio in negocio salutis excluditur. Sexta, Regeneratio in Christo caussa est bonorum operum. Hæ sex hypotheses in verbis sunt huius breuis pericopæ, quę continent præcipua capita Christianæ doctrinæ, & confutant multos tetros errores. Primum enim hic refutantur qui iusticiam & salutẽ fide & operibus simul stare tanquam ex partibus, volunt. Nam hic Paulus manifeste excludit opera, & ponit fidem non vt partem, seu caussam salutis, sed vt instrumentum tantum. Deinde & illi hoc Pauli dicto refelluntur, qui dum fide sola nobiscũ fatentur homines iustificari, excludunt opera, nõ tantum vt caussas & merita, sed etiam tanquã necessaria consequentia, ac si bona opera in iustificatis & salutẽ gratis adeptis necessario non requirerentur. Contra quos Paulus hic aperte docet, qui requirit opera tanquam necessarium consequens salutis, & vt necessarium & inseparabile regenerationis accidens. Nõ sunt ergo bona opera caussa regnandi (vt inquit Bernardus) sed via regni. Euertuntur præterea hoc Pauli dicto opera præparantia, vt vocant, ad iustificationem. Nam si opera nostra requirerentur, vt pręparamenta, nequaquam Paulus dixisset, absque operibus. Teneamus igitur constanter hoc Apostoli dictum quo & erudimur de vera salute, & munimur aduersus errores Papisticos & Pharisaicos, & monemur officij nostri, qui gratis salutem per Christum adepti sumus.

Quamobrem memores estote quod vos aliquando gentes in carne qui dicebamini præputium ab ea quæ vocatur circum

Altera collationis pars, videlicet status gentilium ante gratiam & sub gratia, quæ collationis pars nõ reuera, sed modo tantum à priori differt,

cisio

ciſio in carne manu facta, eo quod illo tempore eratis abſque Chriſto, alienati à Republica Iſraëlis, & hoſpites teſtamentorum promiſsionis, ſpem non habentes, & ſine Deo in mundo. Nunc autem in Chriſto Ieſu qui quondam eratis procul, facti eſtis prope in ſanguine Chriſto.

qui modus in circumſtantijs eſt ſitus. Dicit autem duabus circumſtantijs à populo Dei gentes diſcrepaſſe, Primum ſigno: Deinde gratia. Signo quidem, quod vt gentes erant præputiatæ in teſtimonium ſuæ pollutionis: Ita Iudæi circumciſionem promiſsionis habebant. Gratia vero, quod vt gentes erant ſine Chriſto (qui vnica ſalutis via eſt) errant extra Rempub. Iſraëlis (id eſt, populi Dei) erant hoſpites teſtimoniorum promiſsionis, (hoc eſt, erant ſine teſtamentis, quibus Deus ſe populo ſuo obſtrinxerat.) Erant abſq; ſpe & ἄθεοι (hoc eſt, plane ſine cultu Dei homines in mundo) Ita Iudæi hæc omnia ex gratia habuerunt. habebant enim promiſsionem Meſsiæ, erant in Republica Iſraelis, erant teſtamentorum promiſsionis hæredes, habebant ſalutis ſpem & Deum agnouerunt. HVC addit antitheſin, docens quod gentiles iam per ſanguinem Chriſti ſint reconciliati Deo & aſciti in Rempub. & familiã Dei per Ieſum Chriſtum. Vos, inquit, qui quondam eratis procul, ſcilicet à gratia, Iam eſtis prope, ſcilicet, mediante ſanguine Chriſti. Hæc omnia eo pertinent, vt deprimat ſupercilium Epheſiorum, vtq; eos excitet in tanti theſauri admirationem ne ingrati Deo relabantur in priſtinam ſuperſtitionem, hoc eſt, ne obliti beneficiorum Chriſti ab Euangelio deficiant, decepti Satanæ & mundi præſtigijs. Atque hæc rerum ſumma eſt. Nunc particulatim circumſtantias textus quæ explicatione & admonitione indigent, videamus. Primũ iubet Epheſios eſſe memores, idq; ideo, quia facile prioris ſtatus obliuiſcuntur homines à gradu inferiori ad ſuperiorem euecti. Vult igitur Paulus hac admonitione humiliare Epheſios, & admonere eos cum conſtantiæ & perſeuerantiæ, tum gratiarum actionis, vt Deo debitam pro tantis ſibi gratuita bonitate collatis beneficijs gratitudinem præſtent.

Hinc & nos hodie admoneamur, vt qui à tenebris Papiſticis ad claram Euangelij lucem mera bonitate Dei euocati ſimus, digne tãta viuamus gratia, & ne noſtris ſceleribus prouocemus iram Dei, vt iuſte à nobis ingratis auferat, quod ex gratia indignis donauit. Peſsima ingratitudo eſt qua homines hominibus pro beneficijs non reddunt gratiam. Sed infinite peior & abominabilior eſt, qua ingrati ſumus Deo, qui filiũ ſuum pro nobis mori voluit, vt nos viueremus. Deinde cum dicit Apoſtolus gentes in carne appellatas præputium à circumciſione manu facta, duo ſignificat: Primum quod gẽtes probroſo nomine præputium dicebantur à Iudæis, qui de externa illa nota in cute plus iuſto gloriabãtur, huius gloriationis exemplũ habetur Gen. 34. Non poſſumus (dicunt filij Iacob) ſororem noſtram dare viro qui habet præputium, 1. Regum 17. Dauid plenus ſpiritu Dei in hunc modum de Goliath loquitur, Et quid iſte Philiſtæus incircumciſus, qui contumelijs afficit aciem Dei viuentis. Tertio Paulus hoc loco duplices Iudæos & duplices gentes facit. Nam Iudæorum quidam erant carne & ſpiritu circumciſi, vt Moſes, Aaron, Ioſue, Phinees, Abraham, Iſaac, Iacob, Ioſeph, Dauid, Ioſias, Daniel, Simeon, Nathanael &c. breuiter omnes qui carnis externam circumciſionem habebant cum cordis fiducia in Meſsiam promiſſum. Quidam carne tantum erant circumciſi, videlicet, qui externam notam habebant ſine ſpiritu, quales fuerunt plerique Iudæorum, præſertim tempore aduentus Domini. illi filij promiſsionis, hi carnis nominantur ab Apoſtolo. Ad eundem modum duplices gentiles facit Apoſtolus. Quidam erant tantum in carne gentiles, habentes præputiũ, notam gentiliſmi: Sed ſpiritu circumciſi fuerunt, videlicet, qui præputium carnis habuerunt cum viua fiducia in gratuitam ſalutis promiſsionem. In horum numero fuerunt, Iob, Melchiſedech, Iethro, Magi & omnes qui in Meſsiã vere credebant. Quidam & carne & ſpiritu erant gentiles, videlicet, qui carnis nota cordis præputium & pollutionem declarabant.

Cæterum quod addit. Eratis ſine Chriſto, eratis abalienati à Repub. Iſraelis, & extranei à teſtamentis promiſsionis, per comparationem intelligendum eſt. Nam gentes dicuntur ſine Chriſto reſpectu populi Iſraelitici & certi temporis. Fuiſſe autem ſine Chriſto, ſignificat gentes non habuiſſe Chriſti noticiam, tam clarum atq; Iudæi habuerunt, & abalienatas à Repub. Iſraelis & hoſpites, id eſt, extraneos à teſtamentis promiſsionis fuiſſe, ſignificat Iſraelitas habuiſſe ſuam Rempub. diſtinctam à gentibus, ſicut familia vna ab altera diſtincta eſt. Habebant enim Iudæi ſua teſtamẽta, conſtitutiones, oracula, promiſsiones, regnum & ſacerdotium, de quibus Paulus ad. 9. De hoc diſcrimine loquitur etiam Pſalmus 147. Qui annunciat verbum ſuum Iacob, iuſticias & iudicia Iſrael. non fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua manifeſtauit illis.

Quæ ſequuntur: ſpem non habentes,& ἄθεοι in mundo,ex ſuperioribus concluduntur. Qui enim eſt ſine Chriſto, quomodo ſpem habere poteſt? qui Chriſto caret vere ἄθεος eſt. Omnis enim qui non manet in doctrina Chriſti Deum non habet. Contra ſolus is Deum habere dicitur,qui in Chriſto eſt per fidem. Huc illud Iohannis ex ſecunda Epiſtola: Omnis qui tranſgreditur & non manet in doctrina Chriſti,Deum non habet, qui manet in doctrina Chriſti,hic & patrem & filium habet.

Collatio quæ ſequitur:qui quondam eratis procul, prope facti eſtis in ſanguine Chriſti, ſignificat Epheſios qui antea erant extra Eccleſiam, nunc per gratiam in Eccleſiam introductos eſſe,reconciliatos Deo per ſanguinem Ieſu Chriſti. Hæc omnia eo pertinent,ſicuti ſupra admonui,vt tantū beneficium gratiæ cœleſtis recolentes,in timore Dei ambulemus, memores quod hic noſter ſtatus requirat nouos mores, & nouā vitā,videlicet,vt iuſte,honeſte & pie viuamus in hoc mundo expectantes beatam illam ſpem & aduentū gloriȩ magni Dei & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui dedit ſemetipſum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate,& mundaret ſibi populum peculiarem,ſectatorem bonorū operum.

Ipſe enim eſt pax noſtra,qui fecit vtraque vnum,& interſtitium maceriæ ſoluens,inimicitiam in carne ſua legem mandatorū in decretis abolens,vt duos conderet in ſeipſo in vnum nouum hominem , faciens pacem,& reconciliaret ambos in vno corpore per crucem inimicitiam in ipſa interimens.

Dictum eſt,gentiles qui quondam erant extra familiam Dei, iam in eam aſcitos eſſe per Chriſti ſanguinem : Nunc autem additur expolitio inſignis,qua quod ſummatim dictum erat, fuſius & luculentius exponitur. Declaratur enim modus reconciliationis vtriuſque populi, videlicet Iudæorum & gentium. Ac primum fundamentum reconciliationis ſtatuitur Chriſtus,cum inquit Apoſtolus : Ipſe eſt pax noſtra, hoc eſt, autor reconciliationis, qua ex gentibus & Iudæis vnus efficitur populus, hoc eſt , vna Eccleſia, quæ Dei familia peculiaris eſt. Deinde modus indicatur primum ſimilitudine.Deinde perſpicuis verbis. Similitudo eſt cum dicit,interſtitium maceriæ,hoc eſt,interpoſitum ſeptum dirutum eſſe.Hæc ſimilitudo in hunc modū explicanda eſt.Quemadmodū qui ex familijs duabus intergerino pariete diſtinctis vnā vult facere,is interſtitiū ſeu intergerinum parietem diruit quo familiæ à ſe inuicem diſtinguebantur, vt vna fiat familia: Sic Deus ex populis,Iudæis & gentibus,volens vnum populum ſeu vnam Eccleſiam , ſeu vnā familiam facere, ſuſtulit maceriā, qua Iudæi à gentibus diſtinguebantur. Quodnam autem fuerit interſtitium ſeu medius paries inter Iudæos & gentes, hiſce perſpicuis verbis explicat:Inimicitiam in carne ſua legem mādatorum ſitā in decretis abolēs.Hic inimicitiam appellat per metonymiam cauſſam diſtinctionis Iudæorū & gētium, quam cauſſam definit legem mandatorum in decretis. Cum autem hanc cauſſam legē facit, intelligit non legem moralem,quæ perpetua eſt,ſed ceremonialem tantū, quæ futurorum vmbra fuit. Atque hoc eſt, quod dicit Apoſtolus, aboleuit inimicitiā, videlicet legem mandatorum, quæ in decretis,id eſt, ritibus poſita eſt. In carne, id eſt, carnis ſuæ victima. Huius abolitionis ſymbolū fuit,velum tēpli ſciſſum expirante Domino in ara crucis. Abolitionis huius finem addit cum inquit:Vt duos conderet in vnum hominē.Duos homines vocat metonymicos,duas nationes hominū,veluti diuerſas familias. Vnum hominē appellat Eccleſiam Chriſti, quæ eſt veluti vna familia,imo veluti vnus homo, cuius caput eſt Chriſtus:hunc hominem nouū appellat, reſpiciens ad morem mundi, quo noui homines dici ſolent,qui ex obſcuris nati nobilitate donātur. Nam nos ab Adam propagati obſcuro patre,dum in Chriſtum credimus, noui homines efficimur, & adoptamur in filios Dei, vt non amplius obſcuri patris Adam,ſed Dei filij cenſeamur & dicamur. Finem hunc repetit expreſsius,cum ait: Vt reconciliaret ambos in vno corpore Deo per crucem,id eſt,per victimam peractam in cruce. Crucis enim voce exprimitur modus peractæ victimæ,qua facta eſt reconciliatio duplex. Vna hominum cum Deo. Altera hominum,hoc eſt,Iudæorum & gentium inter ſe.

Hactenus de ſententia verborū Pauli. Iam hypotheſes quas hic locus ſuppeditat,videamus. PRIMA, Nullum inter Iudæos & gentes quantum ad gratiæ communionem attinet,diſcrimen eſt. Quare nemo ſuperbiat quia Iudæus eſt.Et nemo deſperet quia gentilis. Nulla enim amplius nationum prærogatiua apud Deum eſt. Non eſt Deus acceptor perſonarum,ſed in omni populo acceptus eſt illi qui timet ipſum, & operatur iuſticiam. Gratia communis omnib. eſt & offertur ſingulis. SECVNDA. Lex Moſaica abrogata eſt, quod ad ri-

ad ritus externos attinet, vt nemo cogatur illam recipere, imo qui illã recipit negat Christum,& crucis Christi virtutem contemnit. TERTIA. Mors Christi est reconciliatio hominis cum Deo, in qua reconciliatione noui nascimur homines, atque adeo corpori Christi, vt membra inserimur. QVARTA. Sine cruce Christi nulla nobis pax cum Deo constare potest. QVINTA. Vt in Christo pacem habemus cum Deo: ita in eodem par est, vt & nos conueniamus paci mutuæ studentes, quod sane fieri nequit sine spiritu Christi & fide in ipsum. Nam per fidem corpori Christi inserimur, vt omnes qui in Christum credimus Christi simus membra. Quare par est, vt nos mutuo foueamus, tanquam eiusdem corporis membra.

10

Et veniens Euangelizauit pacem vobis qui eratis procul & ijs qui prope erant. Quoniam per ipsum habemus accessum vtrique in vno spiritu ad patrem.

Materia reconciliationis Iudæorum & gẽtium explicata, caussam instrumentalẽ aggreditur, quæ est Euangelij prædicatio. Deus enim suum Euangelium non solum organum salutis, verumetiam suæ beneuolentiæ testimonium esse vult. Ex quo fit, quod Euangeliũ sit nobis certissimus pacis inter nos & Deum nuncius. quam ob caussam Euangeliũ, 2. Corinth. cap. 5. Sermo reconciliationis dicitur. Distributio sequens, qua dicitur Christus venisse & prædicasse remotis & propinquis, id est, Iudęis & gentibus, significat Christum suos Apostolos misisse ad prædicandũ promiscue omnibus Euangeliũ pacis, iuxta illud: Ite in mundum vniuersum & prædicate Euangelium omni creaturæ. Additur, Pacis cum Deo initæ fructus, qui est quod vtrique, id est, gentes & Iudæi accessum habent ad patrem per Christũ, idq; in vno spiritu, id est, per eundem Christi spiritum per quem clamamus, abba pater. Est igitur Christus instar ianuæ per quem ad patrem reconciliatum accedimus cum fiducia. Spiritus autẽ sanctus est dux noster, per quem coniuncti & vniti in Christo vtrique ad ianuam progreßi, ingredimur: Huc illud Iohan. 10. Amen amen dico vobis, qui non ingreditur per ianuam in stabulũ ouium, sed aliunde ascendit, ille fur est & latro. Et paulo post. Ego sum ianua ouium.

20

Obseruentur præterea hic duo loci. Vnus, quo in loco habendi sint ministri Euangelij, qui cum sonant vocem Euangelij Christus ipse dicitur Euangelizare. Quare non aliter accipienda est illorũ vox, quam si Christum ipsum audiremus loquentem. Huc pertinet illud Pauli, 2. Corinth. 5. Nomine Christi legatione fungimur, velut Deo exhortãte per nos oramus Christi nomine, reconciliemini Deo. Alter est de fructu Euangelij, videlicet quod credentes Euangelio sint Deo reonciliati per Christũ, per quem accessum habent ad Deum, Roma. 5. Iustificati fide pacem habemus cum Deo per Dominum nostrũ Iesum Christum, per quem accessum habemus. Contra autem, qui Christum non habet, hoc est, qui in Christum non credit adhuc expers est fructus Euangelij. Quare impius & hostis Dei censendus.

30

Ergo non amplius estis hospites & aduenæ, sed conciues sanctorum & domestici Dei, superædificati in fundamẽto Apostolorum & Prophetarum, cuius summus lapis angularis est ipse Iesus Christus.

40

Totius capitis generalis conclusio est, in qua repetit potißima membra. Primum enim quales ante regenerationis gratiã fuerint Ephesij, adeoq; reliqui gentiles omnes, indicat. Dein de quid ex gratia adepti sint, ostẽdit. Antea quidem erant hospites & aduenæ, id est extra familiam Dei, sicuti supra declaratum est. Nunc vero per gratiam donati communi ciuitate cum omnib. sanctis Dei in familiam Dei recepti, propterea quod sint superædificati super fundamento Prophetarum & Apostolorum, hoc est, quod sint recepti in gratiam fide, qua in Christum tanquam vnicum fundamentum incumbunt. Nemo enim aliud fundamentum potest ponere, præter id quod positum est, quod est Iesus Christus.

50

Dicitur autem Iesus Christus fundamentũ, tum quia promißio salutis per ipsum facta est, tũ quia solus Christus Ecclesiæ salus est, in quem ipsa recumbit. Sine enim Christo concidit & corruit ædificiũ Ecclesiæ, imo ne inchoari potest. Apostolorum & Prophetarum dicitur fundamentum, nõ solum quia Apostoli eo fundamento nixi salutem adepti sunt, verumetiam, idq; multo magis doctrinæ respectu, Nam Apostoli Ecclesiã in hoc fundamẽto ædificarunt. PORRO cum addit Apostolus: cuius summus lapis angularis est ipse Christus: docet qua vi quaq; virtute ædificium Ecclesiæ ex duobus populis Iudæis & gentibus collectæ, cohæreat, nempe ipso summo angulari lapide Iesu Christo. Quemadmodũ enim angularis lapis parietes coniungit & totum ædificiũ gestat & cõseruat: ita Christus Dominus do-

nus doctrina fidei, & efficacia ſpiritus gentes & Iudæos, in vnitatem fidei & pacis coniungit atq; adeo hanc ſpiritualem ſtructuram ipſe geſtat & conſeruat. Hæc ſimilitudo deſumta eſt ex 28. Iſaiæ, cuius verba hæc ſunt: Ecce ego ponam in Syon lapidem, lapidem probationis, angulum precioſum, fundamentum ſolidum, qui credit non feſtinabit, ſcilicet ad ſua conſilia, ſed expectet Dei conſilium, quod ſi fecerit nequaquam pudefiet. Hanc propheticam ſententiam Petrus paululum mutatis verbis recitat. Ita enim ait: Ecce ponam in Syon lapidem angularem, electum, precioſum, qui credit in ipſo non pudefiet. Fit & mentio huius lapidis in Pſalmo 118. hiſce verbis: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli. Cæterum ex verbis Pauli has colligamus hypotheſes.

PRIMA. Ex gentibus & Iudæis vna Chriſti Eccleſia colligitur, ſicut iam aliquoties dictum eſt. SECVNDA. Solus Chriſtus fundamentum Eccleſiæ eſt. TERTIA. Qui extra Chriſtum eſt, eſt etiam extra Eccleſiam. QVARTA. Apoſtolica & Prophetica doctrina ſola in Eccleſia Dei autoritatem habere debet, & ſola nota eſt veræ Eccleſiæ. QVINTA. Solus Chriſtus Eccleſiam & geſtat, & continet & conſeruat. SEXTA. Eccleſia non eſt extra miniſterium illud, quod prædicat hunc lapidem angularem, quem Paulus nobis cõmendat. Hæ hypotheſes euertunt plurimos Papiſtarum errores, & præſertim eorum qui volunt homines niti humanis præſidijs & meritis, & qui in locum Propheticæ & Apoſtolicæ doctrinæ ſubſtituunt humanas traditiones. Sit ergo Papatus omnibus pijs anathema, quod fugere omnes pios oportet, ne & ipſi polluantur & polluti abijciantur rurſus à Deo.

In quo totum ædificium congruenter coagmentatũ creſcit in templum ſanctum in Domino, in quo & vos vna ædificamini in habitaculum Dei in ſpiritu.

Amplificat Apoſtolus concluſionem tráslatione hypotheſis ad theſin & exhortatione. Dixerat Epheſios ſuperſtructos in fundamento Apoſtolorum & Prophetarum, iam hoc in genere omnib. fidelibus accommodat. Teſtatur enim totum ædificium, hoc eſt, totam Eccleſiam catholicam, adeoq; omnia eius membra in hoc vno angulari lapide extructa creſcere in templũ ſanctum, hoc eſt, vt totum ędificiũ ſit vnum ſanctum templum, idq; in Domino, vt vnico huius templi fundamento.

Vtitur autem Paulus hoc loco voce admodum ſignificante, nempe συναρμολογουμένη, qua voce ſignificatur quod ædificiũ Eccleſiæ ita conſtructum ſit, vt apta proportione iuſta harmonia & debitis iuncturis partes ſingulæ inter ſe coagmentatæ ita ſint, vt firmiter cohæreant ſuis iuncturis, vt membra corporis iungũtur. Fit autem hæc iuncturarũ copulatio hoc modo. Primũ omnes fideles Chriſto capiti fide adhærent, & eo tanquam vnico fundamento nituntur. Deinde inter ſe quoq; cohæreſcunt, pro menſura fidei cuiuſq;, pro donorum varietate, vt vnum corpus conſtituant & vnum templum Dei ſanctum efficiant, cuius tẽpli ſinguli fideles lapides viui ſunt, ſumma inter ſe concinnitate compoſiti, ita vt nulla in mundo hominum ſocietas maiore vel beneuolentia vel charitate ſit inter ſe deuincta.

Porro cum ſiue Eccleſiam totam, ſiue ſingula eius membra templum Dei ſanctũ vocari audimus, hæc ordine cogitemus. Primum quod Eccleſia ſit ædificium Dei. Deinde quod Deus in templo ſuo habitet, quod gloriæ ipſius deſtinatum eſt. Tertio quod vt maximum ſcelus ſit hoc templũ vlla impuritate contaminare: ita deceat pios omnes modis omnib. in hoc incũbere, vt ſanctitati & innocentiæ vitæ ſtudeant, ne ſua culpa cõmittant, vt Architectus ipſos tanquam putridos lapides & inutiles abijciat. Vtinã hæc cogitarent ſerio qui vel priuatis flagitijs ſe contaminant, vel Eccleſiæ vnionẽ decertationibus inutilibus ſcindunt. Hic ratio obſeruetur cur nunc tota Eccleſia Dei vnum templum dicatur, & cur ſinguli credentes etiã templa Dei viua appellentur. Tota Eccleſia ideo dicitur templũ Dei, cum quia ſuper vno fundamẽto extructa eſt, tũ quia vnitate fidei & charitate coniuncti ſunt omnes fideles Deum in ſe habitantem habent, quem colunt. Singuli Chriſtiani ideo dicuntur tẽpla Dei, cum quia ſinguli ſunt ædificati ſuper fundamento vnico, quod eſt Ieſus Chriſtus Dominus, tum quia in ſingulis habitat Deus ab omnibus & ſingulis prædicandus.

Exhortatio Apoſtoli ſequitur: In quo, inquit, & vos vna ædificamini in habitaculũ Dei per Spiritum. In quo, ſcilicet lapide angulari, & vos ædificamini, ſcilicet, fide Chriſti & charitate inter vos mutua renunciantes omni prophanitati & immundiciei. Ad hunc etiam modum Apoſtolus 1. Corinth. 6. Exhortationẽ inſtituit ſumto argumento à dignitate tẽpli Dei. Ita enim ait: An non ſcitis quod corpus veſtrum templum ſpiritus ſit, qui in vobis eſt ſancti, quem habetis à Deo?

CAPVT III.

Summa Capitis Tertij.

EGO Paulus vinctus Iesu Christi, pro vobis gentibus legatione fungor, vt mysterium salutis vobis patefaciam. Quare postulo, vt perseueretis constantes in doctrina quam accepistis, ad quod vt pater Domini nostri Iesu Christi robur vobis largiatur flecto genua. cui sit gloria in secula.

Ordo & partes Capitis Tertij.

Huius Capitis quatuor sunt partes. Prima, Confirmatio vocationis gentium, de qua disseruerat in proximo capite. Sumitur autem hæc confirmatio ab Apostolatu Pauli siue à destinato ad finem, cuius summa hæc est: Ego Paulus à Deo ordinatus sum Apostolus gentium. Reuera igitur Euangelium ad gentes pertinet. Habet hæc pars amplificationes, quibus & Euangelium extollitur & Apostolatus Pauli commendatur. Secunda pars exhortatoria est ad constantiam & perseuerantiam, quæ totius scriptionis finis est, quemadmodum supra in argumenti explicatione admonui. Tertia, est significatio orationis Pauli pro Ephesijs, vt Deus ipsis robur & absolutam Christi cognitionem largiatur. Quarta, est gratiarum actio. Harum partium prima est didascalica à qua reliquæ fluunt, quibus doctrina accommodatur Ephesijs.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HVIVS rei gratia ego Paulus sum captiuus ille Iesu Christi pro vobis gentibus.

PRIMA pars capitis est, videlicet, confirmatio vocationis gentium. Est autem horũ verborum sensus: quod Euãgelium ad gentes pertineat, satis arguit meus Apostolatus, quo fungor inter gentes, cuiusq; nomine nunc captiuus teneor. Vinctus siue captiuus Christi, paßiue accipitur. Nam Paulus pro Christi gloria inter gẽtes asserta captiuus tenebatur. Cum Erasmo addidi particulam sum, ad explendam sentẽtiam, vt captiuus sit prædicatũ, quod ideo recte adiunctũ habet articulũ, quia κατ' ἐξοχὴν accipitur, vt in illo Iohannis, οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς. Et in illo, ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Ita hic ego sum, ὁ δέσμιος, id est, captiuus ille Iesu Christi, qui paßim dicor is esse, qui velim gentes cũ Iudæis exæquare, cuius rei gratia nunc Romam abductus sum & captiuus teneor. Loci tres hic se offerunt. Primus, Quod prædicatio Euangelij destinetur ædificationi Ecclesiæ. Secundus, quod à mundo nihil quam crucem expectare debeant pij verbi præcones. Tertius, quod prædicatio Euangelij certißimum fauoris Dei argumentum sit.

Siquidem audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi ad vos, quod, scilicet, Deus iuxta reuelationem mihi notum fecerit Euangelium (sicuti ante scripsi vobis, vnde potestis legentes intelligere cognitionem meam in mysterio Christi.)

Ætiologia est superioris rationis à caussa efficiente sumta, quam Ephesiis haud ignotam esse admonet. Primum, dicit se diuinitus vocatum ad Apostolatum. Deinde modum exprimit vocationis. Tum diuinitus se didicisse Euangelium affirmat, de qua re se antea Ephesijs scripsisse indicat, vt legentes cognoscant suæ doctrinæ & vocationis certitudinem. Hæc omnia eo pertinent, vt sciamus Paulum vere esse Apostolum gentium ex ordinatione & mandato Dei, vt de certitudine vocationis ipsius nequaquam dubitemus. Testimonia de vocatione Pauli legantur, Act. 8. 9. 22. 26. ad Galatas primo, ad Philip. 3. HIC obseruetur. Primum, quam sit necessaria certitudo vocationis eorum qui in Ecclesia docent. Deinde Euangelium esse mysterium ignotum rationi, contra impurisßimũ nebulonẽ, qui gloriatur se naturalibus rationibus inuenisse Euangelij neceßitatem & Meßiæ mißionem in mundum sine Propheticis & Apostolicis scriptis. Præterea

immotam esse & infallibilem certitudinem doctrinæ Apostolicæ.

Quod alijs seculis non fuit cognitum filijs hominum, quemadmodum nunc reuelatum est sanctis Apostolis & prophetis per Spiritum, gentes esse cohæredes & concorpores, & consortes promisionis eius in Christo per Euangelium.

Amplificatio per collationem, in qua ratio redditur cur Euangelium de vocatione gentium appelletur mysterium, videlicet quod ignotum fuerit mundo, donec cœlesti reuelatione patefactum sit, quod non promiscue omnibus gentibus innotuerit, quod minus illustris fuerit huius mysterij 10 cognitio veteribus Prophetis quam Apostolis. Nam tametsi Prophetæ veteres multũ vaticinati sunt de vocatione gentiũ ad Euangelium: Tamen tempus & modus illis nõ ita nota erant sicuti Apostolis. Quale autem sit mysteriũ Euangelij de quo agit, exponit, cum ait, gentes esse cohæredes & concorpores & cõsortes promisionis in Christo per Euangeliũ. Est ergo Euangelij mysteriũ quod Iudæi & gentes simul sint cohæredes cœlestis hæreditatis, quod vnũ corpus in Christo constituant, & quod promisio gratiæ quæ offertur per Euangelium ad vtrosque ex æquo pertineat. Hæc exæquatio Iudæorum & gentium euertit prærogatiuam Iudæorum: Nam salus mere est gratuita, quæ etiã gratis offertur indignissimis gẽtibus & idololatris, & sola fide accipitur. Nam cum inquit: Promisionis in Christo, & cum exæquat Iudæos & gentes, dignitatem meritorum excludit & fidem promisionis 20 postulat. Hypotheses huius loci sunt. PRIMA. Quod Euangelium sit mysterium cuius humana ratio per se nequaquam capax est. SECVNDA. Quod mysterium Euangelij per Spiritum sanctum in prædicatione vocali reueletur. Parum enim efficax est externa prædicatio, nisi intus affuerit doctor spiritus, qui in verbo & per verbum vult esse efficax. TERTIA. Quod omnes Christi fideles eiusdem hæreditatis sint hæredes, eiusdẽ corporis sint membra, & eiusdem salutis sint consortes per vnum & eundem Christum. QVARTA. Quod ministerij Euangelij sit maxima dignitas & summa necessitas. Per illud enim promisio salutis in Christo omnibus offertur fide sola accipienda.

Cuius factus sum minister, secundum donum gratiæ Dei datum mihi, secundum efficaciam potentiæ eius,

Occurrit Paulus ijs qui arrogantiam 30 interpretari poterant, quod vsque adeo suum prædicet ministerium, & translatione vtitur. Non enim suo merito aut virtuti, sed diuinæ gratiæ tribuit, quod sit Apostolus factus, sed efficaciæ potentiæ Dei ascribit quod suo apostolatu Ecclesiam ædificet Deus enim cum posit facere, vt ea quæ non sunt, sint, cur non è persecutore Apostolum? cur non ex rudi sapientem, ex impotenti fortem faceret?

Hoc Pauli exemplum proponat sibi quisque, qui aliquid sibi videtur esse in domo Dei, agnoscat cum Paulo donũ Dei esse, si quem locum habet digniorem in Ecclesia, agnoscat virtute Dei fieri si quid singulare præstet, abijciat inanem arrogantiam, humiliet se coram 40 Deo, sciat sibi maiora dona esse collata, vt magis ad seruiendum alijs obnoxius sit, non sumat sibi temere ius censorium in alios, sed potius singulos suo loco & gradu honoret.

Athanasius hoc loco monet in ministris verbi tria esse necessaria. Primum, inuictus animus, qui nullo discrimine proposito frangitur, vt hic Paulus è carcere scribit & prædicat Christum intrepide. Secundum, sapientia & prudentia, sine quibus hoc arduo ministerio recte perfungi nemo poterit. Tertium, vitæ integritas. Nam non minus vita quam voce præire suum gregem oportet pastorem. Hæc tria vbi relucent in ministris Dei, labor ipsorum copiosissimum fructum affert. Verum contra vbi metu tyrannorum percelluntur animi ministrorum, vbi doctrinæ fundamenta non sunt fideliter iacta, vbi vita parum respondet vocationis dignitati, misere cum Ecclesia Dei agitur. Quid enim fiet de ouibus 50 quando pastor vel à lupo deuoratur, vel lupum fugit inermis?

Mihi minimo omnium sanctorum data est gratia hæc inter gentes Euangelizandi imperuestigabiles diuitias Christi, & omnibus conspicuum faciendi, quæ sit communio mysterij huius, quod absconditum à seculis in Deo, qui omnia condidit per

Quod breuius dixerat Apostolus, copiose illustrat, videlicet, quod diuinitus sit vocatus, vt sit Apostolus gentium. Atque hæc est summa huius longæ periodi. Verum, vt nos inde maiorem fructum percipiamus, sigillatim omnes hui9 amplificationis partes ex-

Christum, vt nunc notum fiat principatibus & potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei secundum propositum æternum, quod statuit in Christo Iesu Domino nostro.

tes excutiam, ac nostro vsui accommodabo. Primo itaque loco cum ait: Mihi minimo omnium sanctorum data est gratia, &c. non suum officium extenuat, sed suæ personæ conditionem agnoscit, idq; ideo, vt magnitudo gratiæ Dei erga ipsum magis emineat. Quid hinc discemus nos? magnificare officium nostrum cum gratiarum actione ad quod vocati sumus, & nihil nobis ipsis arroganter tribuere. Si quid igitur recte fecerimus, 10 id totum gratiæ Dei tribuamus non nobis, qui sine Dei gratia inutilia prorsus organa sumus. Pastor proinde pius non patiatur contemni officium suum, etiamsi se ipse parum idoneum ad tantam functionem agnoscat. Deinde etiam alios cooperarios non contemnat tanquam se inferiores, sed omnes agnoscat œconomos mysteriorum Dei.

Secundo cum addit Apostolus: vt Euangelizem inter gentes imperuestigabiles diuitias Christi, finem sui Apostolatus exprimit. Nam ideo dicit se Apostolum factum, non vt isto titulo glorietur in ocio, sed vt prædicet imperuestigabiles diuitias Christi, quas (vt ait Ambrosius) gentib. iam desperatis dignatus est, vt sine opere saluarentur per fidem. Vocat autem diuitias Christi imperuestigabiles, nō tantum quia per rationem inuestigari non possunt, verumetiam quia plene in hoc mūdo à sanctis percipi non possunt, sed tantum gustus 20 solummodo præbetur, qui ad salutem percipiendam satis sit. Hoc ergo Apostoli dicto non solum arrogantia illorum taxatur, qui putant se exhausisse quicquid in sacro Dei verbo proditum est: verumetiam commendatur nobis singularis diligentia, vt in schola Christi semper proficere cōtendamus, implorantes spiritum sanctum doctorem, sine cuius afflatu in hac spirituali sapientia consequenda laboramus frustra. Deinde hic etiam conuincuntur frustra gloriari se esse Pauli successores, qui cum Paulo imperuestigabiles diuitias Christi de remissione gratuita peccatorum non prædicant, sed vel in ocio viuunt, vel doctrinam afferunt pugnantem cum Euangelio Christi.

Tertio cum additur: & omnibus conspicuum faciendi quæ sit communio mysterij huius, interpretatur Apostolus superius membrum. Quod enim supra vocat imperuestiga- 30 biles diuitias Christi, hoc nunc interpretatur communem quandam participationem beneficiorum Christi, quæ offert Euangeliū, videlicet quod gentes & Iudæi eiusdem redemtionis in Christo sint participes. Hinc igitur discamus sublatam esse nationum, personarū, dignitatum differentias quantum quidem ad regnum Christi attinet. Idem enim Christus diues est in omnes, qui se inuocant.

Quarto loco cum subiungitur: quod absconditū fuit à seculis in Deo, qui omnia creauit per Iesum Christū, anteuertit eorum obiectionem, qui Euangeliū vt doctrinam recens natam aspernabantur, quemadmodū multi tempore Apostolorum fecerunt. Hinc consolemur nos aduersus Euangelij hostes, qui nos nouæ cuiusdā doctrinæ architectos mentiuntur. Cōmunem enim caussam habemus cum sanctis Apostolis Dei. Nec frustra additū est: 40 qui creauit omnia per Christum Iesum. Nam illud in testimoniū & iudiciū nostræ nouæ creationis addit. Consentaneum enim est, nos per eundem de nouo creari, per quem primum creati sumus. Quemadmodum igitur olim Deus mundum per Iesum Christum condidit: ita deinde per eundem restituit mundum in integrum, ac de nouo creauit. Ex hoc loco etiam colligitur, non solum æternitas filij (si enim Deus per filium omnia creauit, ipse profecto filius non est creatus, vt qui sit ante omnem creaturā, quare & Deus) verumetiam vnio duarū naturarum diuinæ videlicet & humanæ talis, vt cōmunicentur idiomata propter personæ vnitatem, non tamen confundantur proprietates. Recte igitur Paulus hic dicit: Deum condidisse omnia per Iesum Christum, quia hic Iesus est verus Deus. Et tametsi recte dicitur: Iesus Mariæ filius condidit omnia, tamen falsum est dicere, humanam Christi 50 naturam omnia condidisse. Nam humana Christi natura reuera creatura est, & non creatrix. Alternatio enim proprietatum, qua quod vni naturæ proprium est, alteri propter cōmunionem earū in eadem persona tribuitur, nequaquā admittenda est in nominibus naturæ, siue vt loquuntur in abstracto, quia neq; diuinitati attribuenda sunt ea, quæ humanitatis sunt propria, vt esse creatam, passibilem, temporalem, circumscriptā, &c. Neq; humanitati ascribēda sunt ea prædicata, quæ solius sunt diuinitatis, vt esse increatam, impassibilem, æternam, incircumscriptam: sed nominibus concretis, siue naturalibus, siue personalibus, siue alteram exprimentibus naturam, siue vtranq;, accommodate fit huiusmodi alternata proprietatū attributio propter identitatem ὑποστάσεως, id est personæ, & consequentiam quandā, vt ipsi Deo & filio Dei attribuantur ea, quæ sunt hominis propria. Cum dici-

tur: Dominus gloriæ crucifixus est, nempe, filius hominis crucifixus est. Idem autē est filius hominis & Dominus gloriæ. Igitur & Dominus gloriæ crucifixus, quod statim per expositionem syllogismumque expositorium euadit conspicuum. Ita Deus factus est in nouissimis diebus puer paruulus, de quo Esaias cap. 9. ita ait: Puer natus est nobis, & paruulus datus est nobis, & principatus eius super humerum eius, & vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis, &c.

Quinto loco cum ait: vt nunc innotescat principatibus & potestatib⁹ in cœlestibus (hoc est, sanctis Dei angelis) per Ecclesiam multiformis sapientia Dei, supra omnem creaturarum sapientiam, extollit absolutam cognitionem mysteriorum Dei de salute gentium per fidem, vt Ephesios magis detineat in huius mysterij admiratione. Cui enim non esset mirabile ex contrarijs contraria fieri? Nam per mortem vita comparata est, per infirmitatem potentia est acquisita, per ignominiam gloria est parta. Breuiter, Salus & vita damnatis, & mortuis per maledictionem & mortem donata sunt. Atq; hinc est quod angeli 1. Pet. 1. dicantur παρακύψαι, quasi inclinando se attente intueri & prospicere ea, quæ prædicabantur per Apostolos. Hoc tamen non ita accipiendum est, ac si angeli per prædicationem Ecclesiæ proficiant, sed quod in Ecclesia collecta ex Iudęis & gentibus, tanquam in speculo hanc Dei sapientiam contemplentur, & veluti obstupescant ad hoc nouum spectaculum, quod Christus Dominus mundum perditū dignatus sit tandem tanta gloria, vt credentes omnes æternum cum illo victuri sint beati.

Sexto cum subijcitur: secundum propositum æternum, quod statuit in Christo Iesu Domino nostro, reuocat nos cum ad primam salutis nostræ caussam, videlicet propositū Dei, quo ab æterno decreuerat saluare genus humanū, tum ad materiam huius salutis, nempe, Iesum Christum. Verum de hisce caussis copiose supra dictum est in primo capite.

In quo habemus audaciam & accessum in fiducia per fidem eius.

Attexit summam beneficiorū mysterij reuelati, hoc est, Euangelij, & modum apponit, quo ea beneficia ab hominibus accipiuntur. Est autem summa beneficiorū, quod pacem habeamus cum Deo per Dominum nostrum Iesum Christum. Nam qui Deum audacter accedere non veretur, statuit eum procul dubio sibi reconciliatū esse propitium, audet ipsum in omni necessitate inuocare, Breuiter, omnia bona & salutaria ab ipso expectat. Modus quo à nobis ista beneficia accipiuntur, exprimitur cum inquit: per fidem eius, id est, in ipsum.

Obseruandus hic locus est contra Papistas qui dicunt, fidem esse noticiam tantum & assensum historiæ. Nam Paulus hic diserte cum fide coniungit fiduciam, quæ est fidei iustificantis forma. Deinde gradus fidei tres hic ponuntur. Primus est credere promissionibus Euangelij & assentiri. Secundus, fiducia expetitæ misericordię in Christo. Tertius est audacia adeundi Deum, ipsumq; inuocandi. Deinde hic locus docet, quod inuocatio fieri non possit citra fiduciam in Christum. Vt enim in fiducia accessus nobis patet ad Deum: ita citra fiduciam hanc nemini ad Deum accessus patet.

Quare postulo ne deficiatis in afflictionibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra.

Secunda pars capitis est exhortatoria. Hortatur enim Apostolus Ephesios ne deficiant ab Euangelio propter persecutiones sui doctoris. Infertur autem hæc propositio ex superioribus hoc modo: Quia tam augustum est mysterium, quod Deus nobis patefecit de salute gratuita consequenda per me diuinitus vocatum, vt sim vester Apostolus, nolite segnescere aut animo concidere ob crucem qua ego premor. Huic propositioni geminam attexit rationem: quarum prior à caussa efficiente, posterior à fine persecutionis & à fructu constantiæ sumitur. Pro vobis, inquit, id est, ideo quod prædicauerim vobis Euangelium, inuidi Iudæi tradiderūt me vinctum in manus Romanorum. Nō ergo ob meum aliquod maleficium, sed propter fideliter præstitum ministerium mihi diuinitus demandatum vinculis cōstrictus iaceo. Deinde cum ait: quæ est gloria vestra, significat finem persecutionis suæ non esse ignominiam Ephesiorū, sed gloriam potius, cum videant se tale doctrinæ genus amplecti, pro quo extrema pati ipsorum doctor haud veretur. Vnde & par est, vt ipsi cōstantiam tuendi doctrinam & animum fortem aduersus persecutionum procellas concipiant. Hactenus sententiam verborum Pauli exposuimus, iam quasdam in nostrum vsum colligamus hypotheses.

PRIMA, pij cognita dignitate & excellentia Euangelij cauebunt, ne vel blanditijs, vel persecutionibus sinant se ab Euangelio auelli.

SECVNDA, cauebunt pij ne iudicio & consuetudine mundi fallantur. Solet enim mundus facile contemnere quæ à magnæ autoritatis hominibus spreta iacent. Et quocunque fortuna se inclinare videtur, eodem & gratia hominum plerumq; se inclinat. Omnib. enim grata est præsens felicitas. Hic maximus mundi error & periculosus pijs fugiendus est. Nequaquam enim pietas æstimanda est ab externa facie, sed rei potius natura spectanda & iuxta promissionem Dei infallibilem patienter expectanda est liberatio.

TERTIA, exemplo Pauli discant ministri Euangelij solicitudinem sanctam pro suo grege habere, vt conseruetur in sinceritaee doctrinæ. Nequaquam enim satis est recte docuisse, nisi simul totis viribus caueas ne doctrinæ puritas vlla occasione inficiatur.

10 QVARTA, constantia ministrorum verbi in perferenda cruce Euangelium illustrius reddit, & veluti signaculo quodam sanguine sanctorum obfirmatur.

QVINTA, consolatio aduersus scandalum crucis tenenda hæc est, quod crux piorum non sit coram Deo ignominiosa, sed gloriosa potius, idq; potissimum cum quis pro confessione veræ doctrinæ patitur. Sicut & Petrus 1. Pet 4. magnam gloriam Christianorum esse docet pati Christi nomine. Consilium enim Dei in hac re spectandum est, cui visum est similes reddere suo filio in hoc mundo quos olim statuit cum ipso glorificare.

SEXTA, peculiariter hinc discant ministri Euangelij non solum cum recte valeant, & in tuto sint omnia, gnauiter officium facere, verumetiam magnanimes se & inuictos exhibere cum crucis onere fortius premantur. Facile, inquit ille, cum valemus ægrotis consilia recta damus, facile est cōstanter docere Euangelium, vbi omnia in tuto esse videntur, vbi nulla pericula apparent. Verum hoc demum heroici pectoris est in medijs periculis, in medijs flammis exemplo Pauli & aliorum sanctorum, eos qui adhuc expertes crucis sunt, animose contra ingruentia mala confortare.

Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem Domini nostri IESV CHRISTI, ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur, vt det vobis secundum diuitias gloriæ suæ, potentia roborari per spiritum suum in interiorem hominem, vt habitet Christus per fidem in cordibus vestris, vt sitis in charitate radicati & fundati, vt valeatis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo & longitudo & profunditas & altitudo, cognoscereq; supereminentem cognitionis charitatem Christi, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.

Tertia huius capitis pars est, continens testificationem orationis Pauli pro Ephesijs, quæ oratio tres circumstantias habet, quarum prima est de Deo, quem Paulus inuocat, qui est pater Domini nostri Iesu Christi. Secunda rationem habet cúrnam solus Deus sit inuocandus, nimirum quia ab illo solo omnis paterna rerum administratio & gubernatio est, cum in cœlis tum in terra. Paternitatis vox hic vsurpatur pro paterna rerum administratione & gubernatione, iam autem cum is solus sit inuocandus, penes quem omnium rerũ administratio est, sequitur solum patrem Domini nostri Iesu Christi inuocandum esse. Neq; hac ratione excluditur filius & Spiritus sanctus, quia Patris, Filij, & Spiritus sancti eadem est essentia diuina, potentia, & gloria. Tertia, enumerationem eorum habet, quæ Paulus precatur Ephesijs, videlicet, vt Ephesij in cœlestiũ rerum participatione sint quam opulentissimi, verũ Apostolus primũ enumeratione vtitur, ac postea in fine generatim omnia complectitur. CÆTERVM quia multa sunt in hac pericopa, analysin instituam, quo distinctius omnia considerentur, atque facilius ad nostrum vsum accommodentur.

Prima itaque Paulinæ orationis pars est, Vt det, inquit, vobis secundum diuitias gloriæ suæ potentia roborari per Spiritum in interiorem hominem. Hic Paulus spirituale robur precatur Ephesijs, ac fontem monstrat, vnde omne bonũ in creaturas manat, videlicet diuitias gloriæ ipsius, id est, inexhaustã Dei misericordiam. Non ergo precaturi nostra merita nominabimus, sed inexhausta Dei clementia freti, fide Christi precabimur. Sic Dauid precatur cum inquit, Miserere mei secundum magnam misericordiam tuam, & secundũ multitudinem miserationum tuarum. Apponit caussam efficientem internam, videlicet Spiritum sanctũ qui nos roborat, & quale robur precatur, interpretatur, videlicet, vt interior homo sit robustus in Domino. Est autem interior homo anima nostra, quatenus Spiritu Dei formata est in obsequium Deo præstandũ, cuiusmodi anima ea spectat, quæ interna sunt et non externa, spectat æterna & cælestia & non tēporaria & terrena. Diuersa studia sunt exterioris hominis. Is enim neglectis internis & cœlestibus, in externis, tēporarijs & terrenis occupatur.

Secunda

Secunda circumſtantia his verbis exponitur: & habitet Chriſtus per fidẽ in cordibus veſtris. Hæc circumſtantia vnde ſit Chriſtianorũ robur clarius exponit, definit enim robur noſtrũ eſſe Chriſtum ipſum, ſed quomodo? habitando in nobis. Quæ habitandi ratio? per fidem. Vbi ſeu in qua parte noſtri? in cordibus noſtris. Nõ enim ſufficit in mente aliqualis Chriſti cognitio, ſed cordis affectum adeſſe oportet, qui eſt firma in Chriſtũ fiducia, qua fiducia inuicti perſiſtimus aduerſus portas inferorũ, iuxta illud Iohan. Hæc eſt victoria quæ vicit mundum, fides veſtra. Hic locus inprimis obſeruatione dignus eſt. Docet enim non ſolum Chriſtum habitare in credentibus per fidem: Verumeriam refutat Papiſtas, qui definiunt fidem eſſe quandam noticiam & aſſenſum hiſtoriæ ſine fiducia cordis.

Tertia circũſtantia, Vt ſitis in charitate radicati & fundati, docet quæ ſit vis fidei, quantum quidem ad proximum attinet. poſtquam enim fidei meminit, mox eius effectum germanum amorem proximi appoſuit: cum vt veram fidei indolem oſtenderet, tum vt doceret, in qua re perfectio Chriſtianorum conſiſtat. ſed qualem fides requirit charitatem? fundatam & radicatam, hoc eſt, ſolidam & firmam, quæ non leui de cauſſa mouetur & euaneſcit. Hinc diſcamus, quod quo magis in ſchola Chriſti proficimus, eo magis in charitatis operibus creſcamus, ac veluti radicemur. Non enim fieri poteſt, vt vacuus ſit charitate, qui vere Chriſtum per fidem poſsidet. 10

Quarta circumſtantia, vt valeatis comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo & longitudo & profunditas & altitudo, ſcilicet myſterij gratiæ Dei & dilectionis Chriſti erga nos, ita enim ſe exponit Apoſtolus, vt cognoſcatis charitatẽ Chriſti immenſam erga vos. Quemadmodum enim patris miſericordia excedit omnia opera eius iuxta Dauidis ſententiam: ita omnem menſuram ſuperat amor filij Dei. Nam ſi latitudinẽ eius ſpectas, nullis limitibus clauditur: ſi longitudinem cõſideras, ad omnes fines orbis terrarum ſe extendit: ſi profunditatẽ attendis, humilima & abiectiſsima in mundo complectitur: ſi altitudinem reſpicis, ſuperat cœlos. Hic ſenſus huius loci ſimplex & verus eſt, nugas de lignea cruce Domini & ſphęrica figura relinquamus. Hic locus vberrimam conſolationem ſuppeditat aduerſus omnia obſtacula, quæ noſtram ſalutem impedire videntur. Si enim Chriſtus adeo impenſe nos diligit, fieri nequaquam poteſt, modo in illo per fidem manſerimus vſque ad finem, vt vlla creatura noſtram ſalutem interrumpat. 20

Quinta circumſtantia, vt impleamini in omnẽ plenitudinem Dei, ſummatim omnia complectitur, quæ ad perfectionem & plenitudinem, quam Deus à nobis expoſcit, pertinent. Eſt autem plenitudo Dei, perfectio Chriſtiana, qua plene, id eſt, ſine fuco & hypocriſi nos Deo ſubijcimus, huiuſmodi ſunt omnes qui retinent fidem & bonam conſcientiam. HINC diſcimus, quibus in rebus oporteat Chriſtianos potiſsimum occupatos eſſe, nimirum vt ad perfectionem magis ac magis tendant. Nemo enim tantum profecit in ſchola Chriſti, quin opus habeat incremento. Hic igitur eorum oſcitantia taxatur qui vix tenuiſſimo quodam guſtu rerum diuinarum percepto putant ſe ſpiritualiſsimos eſſe, nihil amplius de profectu cogitantes. 30

Ei autem qui poteſt quam cumulatiſsime ſuper omnia facere quæ petimus aut intelligimus, ſecundum potentiam agentem in nobis, ipſi gloria in Eccleſia in Chriſto Ieſu in omnes generationes ſeculi ſeculorum, Amen.

Quarta pars huius capitis, videlicet, δοξολογία, in quam ex commemoratione beneficiorum Dei deſcendit. Pertinet enim totum redemtionis beneficium eo, vt gloria Deo reddatur. Quare rectiſsime primam Epiſtolæ partem clauſit Apoſtolus gratiarum actione. PORRO quia plures ſunt huius loci circumſtantiæ, eas ſigillatim perpendamus. Prima eſt mentio potentiæ Dei qua Deus poteſt omnia quæ vult, qui vult quidem omnia quæ promiſit. Hæc potentia Dei primum confirmet ſpem noſtram de promiſsis diuinis. Deinde opponatur Satanæ, inferno, morti, argumentis carnis, quibus ſępe fides infirmorum cõcutitur. Tum excitet nos ad timorem Dei. Poteſt enim ſua potentia Deus contumaces punire. Poſtremo obijciatur errori eorum qui gloriam diuinam tribuunt ſanctis aut idolis. Secũda eſt mentio liberalitatis Dei, qui longe maiora cõfert beneficia quam vel petimus vel intelligimus ipſi, Id quod non ſolum nos excitabit ad gratiarum actionem: verumetiam fidem maiorẽ ac ardentiorem in nobis accendet. Tertia, vnde proueniat in nobis precandi ſtudium, nempe ex eo quod potẽtia Dei ſit in nobis efficax, quæ ſane potentia nõ eſt carnis aut ſanguinis, ſed ſpiritus Dei & fidei. Quarta, indicatio eſt loci in quo vera gloria Deo tribui poteſt, qui eſt ipſa Eccleſia ſanctorum. Eſt enim Eccleſia theatrum quoddam in mundo in quo Deus ſuã gloriam 40 50

riam conſpicuam vult eſſe, iuxta illud Dauidis: Laus eius in Eccleſia ſanctorum. Quinta, modi expreſsio per quem Deo præſtari gloria debet. In Chriſto, inquit, IESV. Nemo enim gloriam Deo reddere poteſt, niſi ſit in Chriſto per fidem. Ideo inquit Ambroſius: per Chriſtum Deo reddenda gratia, quia per ipſum omnia præſtat nobis pater. Sexta duratio gloriæ Deo reddendæ. In omnes generationes, inquit, ſeculi ſeculorum, amen. Hæc perpetua duratio gloriæ Dei, de duabus rebus nos admonet. Primum, vt nos qui Chriſti membra ſumus, perpetuo gloriam Dei in Chriſto prædicemus exemplo Dauidis in hunc modum canentis: Septies in die laudem tibi dixi ſuper iudicia iuſticiæ tuæ. Deinde vt ſciamus perpetuo manſuram Eccleſiam Dei. Nam ſi perpetuo Deo tribuenda eſt gloria, & id fieri nō poteſt niſi in Eccleſia, ſequitur Eccleſiam non abolitum iri. Proinde & hic in mundo vſq; ad iudicium cōſeruabitur, & deinde poſt reſurrectionem manebit in omni æternitate Deum celebrans.

CAPVT IIII.

Summa Capitis Quarti.

CVM vos Epheſij ad tantam gratiam vocati ſitis, par eſt vt tam ſanctæ vocationi innocentia vitæ reſpondeatis. Quare vos hortor vt renunciato Ethniciſmo ſanctimonia vitæ ſtudeatis.

Ordo Capitis Quarti.

Poſt doctrinam more Prophetico & Apoſtolico parœneſes ſubijcit Apoſtolus, ac primo loco generalem propoſitionem collocat, videlicet, vt Epheſij vocatione ſua digne ambulent, & vt artifex à cauſsis paulatim progreditur & colligit in quo ſumma conſiſtit, nimirū in mutua dilectione, cui rationes apponit. at ne quis donorum excellentia abutatur in proximorū contemtum, finem donorum, quibus Chriſtus ſuam Eccleſiam ornat, exponit. Huc multas hypotheſes addit, quæ in generali propoſitione, vt in theſi cōtinentur, admiſcens collationes virtutum, & vitiorum. Prioris ſtatus ſub Ethniciſmo, quo agnita turpitudine ſcelerū ſanctimoniæ vitæ ſtudeant, ac vitijs renuncient Epheſij, atq; ita vt ſuperior pars Epiſtolæ didaſcalica eſt, & continet doctrinam gratuitæ ſalutis. Ita hæc poſterior parænetica eſt, & vitam Chriſtianam informat.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HORTOR itaque vos ego vinctus in Domino, vt digne ambuletis vocatione qua vocati eſtis, cum omni humilitate & manſuetudine, cum tolerantia ſufferentes vos inuicem in dilectione, ſtudentes ſeruare vnitatem ſpiritus in vinculo pacis.

Propoſitio ſuaſoria eſt. Hortatur enim Paulus Epheſios ad vitam dignam Euangelio degendam. In hac propoſitione multa ſunt obſeruanda. PRIMVM meminit Apoſtolus ſuorum vinculorum, idq; non ſolum, vt ſuum erga Epheſios affectum declaret, qui etſi propter Euangelium in carcerem coniectus fuit, tamen non ceſſauit eos ad ſalutaria exhortari: verum etiam vt ſibi apud eos autoritatem conciliet, quorum cauſſa non eſt veritus vel extrema adire pericula. Hoc ergo loco admoneātur miniſtri Euangelij de cōmuni ſorte & cruce quam ipſi ſuſtinere ab ingrato mundo coguntur. Et exemplo Pauli ſint conſtantes, ne propter vſitatam ingratitudinem abijciant confeſsionem, & deſerāt ſtationē in qua Deus ipſos collocauit. Nequaquam enim ignominioſum eſt pro confeſsione veræ doctrinæ pati, ſed ſumma potius gloria. Nam æquo animo pericula adire pro Euangelio, veluti quoddam doctrinæ ſigillum eſt.

DEINDE cum ait: Hortor, vt digne ambuletis vocatione veſtra ad quam vocati eſtis, ſummatim complectitur quid deceat Chriſtianos qui ad gratię cœleſtis participationē vocati ſunt. Vocatio autem hoc loco generalis illa omnium Chriſtianorum intelligenda eſt, qua videlicet, ex tenebris ad lucem, à peccatis ad iuſticiā, à maledictione ad benedictionē, à morte

à morte ad vitam, à damnatione ad iuſtificationẽ & ſalutem, ab inferno ad cœlũ. breuiter, à regno Diaboli, omnibus omnis generis miſerijs pleno, ad regnũ Chriſti glorioſum vocamur. Hæc mirabilis & ſtupenda conditionis noſtrę permutatio meritiſsime nos ad gratitudinem excitare debet. Nam ſi in mundo qui præclare aliquo munere fungitur, in locum ſublimiorem euectus, putat turpe eſſe ſuum honoris gradum aliquo flagitio contaminare: & cõtra inprimis ornare ſolet ſuũ locum quiſquis virtute & egregie factis antecedit: quid dicemus de ijs qui hanc dignitatem adepti ſunt, vt non ſolũ ſancti Prophetæ, reges aut ſacerdotes ſpirituales habeantur: verumetiam filij Dei cenſeãtur. Eſt proinde hæc neceſsitas mutatæ conditionis prioris ſtatus in meliorem diligenter perpendenda, vt nos ad vitam tam auguſta vocatione dignã degendam incitet in omni modeſtia, iuſticia, & pietate. Sumus enim vt Paulus alibi ait, non ad fœditatem, ſed ad ſanctificationem vocati. Huc pertinet illud Pauli ad Titũ 2. Apparuit gratia Dei ſalutaris omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes impietatem & mundanas concupiſcentias, modeſte, & iuſte & pie viuamus in præſenti ſeculo, expectantes beatam illam ſpem & apparitionem glorioſam magni Dei & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui dedit ſeipſum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate & purgaret ſibi populum peculiarem zelo quodam ſectantem bona opera.

Tertio loco, quia Paulus exhortaturus eſt ad vnitatem ſpiritus, id eſt, ad concordiam, eius rei fundamẽta iacet, dum humilitatem, manſuetudinem, tolerantiã & mutuam per dilectionem condonationem requirit. De his Chriſtianis virtutibus nonnulla adijciam, quo earũ differentiæ & proprietates melius conſpiciantur. Humilitas græce ταπεινοφροσύνη, eſt virtus animi quę pium hominem ita moderatur, vt nec de ſe, nec de ſuis donis arroganter ſentiat, ſed potius in timore Dei ſe omnibus ſubijciat, omnem gloriã Deo tribuens. Hęc virtus pœnitentiæ veræ proximus fructus eſt, quæ indies noua incrementa ſumit modo germana fuerit. Augetur autẽ & creſcit hæc ſancta humilitas quatuor rebus, videlicet agnitione propriæ, vt ita dicam οὐθενίας & infirmitatis: cogitatione finis donorũ quæ Deus nobis contulit: ſunt enim nobis alia atq; alia dona collata, vt in ea in commune bonum conferamus, hoc eſt, ad mutuam ædificationẽ in corpore Chriſti. Obligatione ad ſeruiendum alijs iuxta parabolam Euangelicam. Nam qui plus habet, plus requiretur ab eo. Et conſideratione conſilij Dei qui ſæpe facit, vt qui minora dona habere videntur, plus operæ collocent in ædificatione Eccleſiæ Dei, quam qui varietate donorum antecellunt.

Huic humilitati commode ſubijcit Apoſtolus manſuetudinem, quæ veræ humilitatis veluti proles quædam exiſtit. Eſt autem manſuetudo quæ græce πραότης dicitur, tranquillitas quædam animi, qua vt quis ſe ab ira temperat, ita ſe comem & affabilem alijs exhibet. Huic aduerſatur ferocia, furor, proteruia, contumacia, moroſitas & alia id genus vitia, quæ tranquillum animi ſtatum perturbant. Tolerantia græce μακροθυμία, ad verbum longanimitas, manſuetudinis comes eſt. Eſtq; animi quædam lenitas, iniuriæ cedens, atq; à ſuo iure pacis & tranquillitatis gratia diſcedẽs. Ita enim Paulus hanc virtutem definire videtur, cum ſubiungit: ſufferentes vos inuicem in dilectione, ſtudentes ſeruare vnitatem ſpiritus, hoc eſt, concordiam animorum in vinculo pacis. Nam nos inuicem concordia tanquam vinculo quodam nectit, non ſecus atq; membra corporis communi quodã nexu colligata, eodem reguntur ſpiritu. Vbi itaq; cor reformatũ ſpiritu Dei eſt, & vera humilitate, manſuetudine & tolerantia ſubactum fuerit, haud difficulter alios feremus, lapſos emendabimus. Breuiter, nos inuicem vera dilectione iuxta mandatum Domini proſequemur.

Hic locus Apoſtoli diligenter obſeruandus eſt. Monſtrat enim vnde inchoanda ſit vera animorum cõcordia in ſanctis, nempe ab extirpatione vitiorũ quæ concordiæ peſtes ſunt, vt ſunt arrogantia, furor, proteruia, impatiẽtia, moroſitas, &c. Huc pertinet illud Salomonis Prouerb. 13. Inter ſuperbos ſemper iurgia. Et Chriſtꝰ dicit: Diſcite à me quia mitis ſum & humilis corde. Quib. verbis Chriſtus præcipit duos affectus frenari, videlicet cupiditatẽ vindictæ & ſuperbiam. Nam vt humilitas cordis opponitur ſuperbiæ, ita manſuetudo cupiditati vindictæ aduerſatur. Hos effectus frenare Chriſtus pronunciat ſuum iugum eſſe. Nam qui in Chriſto inuenit requiem, & refocillationẽ à laboribus & onere legis damnantis, non debet inde licentiã peccandi arripere, ſed potius Chriſti gratia erectus, iugũ Chriſti ſuſcipere, ac carnis prauos affectus conſtringere. Hoc Chriſti iugum tum demum nobis moleſtum non erit, ſed facile potius & leue, vbi Chriſti exemplo ad manſuetudinem & humilitatem aſſuefacti fuerimus, vera fiducia ipſius ſuſtentati. Contra autem qui Chriſti iugũ ferre recuſant, merito ſubijciuntur Diaboli imperio, & calcantur ſub eius pedibus. Fieri enim aliter non poteſt, quam vt quilibet homo aut Chriſti aut aduerſarij iugum ſuſtineat.

Vnum corpus & vnus Spiritus quem-

Propoſitionis eſt confirmatio, in

admodum etiam vocati estis in vna spe vocationis vestræ, vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & pater omnium, qui est super omnia, & per omnia, & in omnibus vobis.

qua congeries argumentorum proponitur, quæ omnia ex hoc principio dependent: quod vnum est, dissidijs dissidere à seipso minime debet. Ex hoc principio assumitur hoc modo. Ecclesia vna est, hinc conclusio, igitur Ecclesia dissidijs à seipsa minime dissidere debet. Assumtio quia κρινόμενον est, congerie argumentorum confirmatur. Verum vt omnia plenius cognosci possint, singula seorsim cõsiderabimus, idq; breuissime. Primum ergo dicit vnum corpus & vnus spiritus, hoc est, Quemadmodum Christiani vnius & eiusdem corporis membra sunt: ita par est, vt vno eodemq; spiritu viuificati sanctam animorum colant concordiam. Nam vt omnia membra vnius & eiusdem corporis vna & eadem anima viuificãtur & reguntur: ita oportet Christianos erga se inuicem esse affectos, vt vno quasi animo agitari videantur, cum sint vnum in Christo corpus. 1. Corinth. 12. Quicunque igitur ab vnitate discedit, eum à corpore Christi, quod est Ecclesia, discedere necesse est. Ex quo sequitur frustra gloriari de Ecclesiæ titulo, qui cõstanter in se sanctam concordiã non tuentur. Ne autem sinamus nos falso vnitatis prætextu à vera Ecclesia auelli, obseruanda est ratio vnitatis quæ sequitur. Quemadmodum, inquit, vocati estis in vna spe vocationis vestræ, hoc est, sic volo vos vnum esse quemadmodum vocati estis ad vnam eandemq; hæreditatem, quam modo spe possidetis iuxta vocationis verbum. Non vult igitur nos Apostolus à vocationis verbo, hoc est, à pura Euangelij doctrina discedere, vnde fundamẽtum vnitatis petendum est. Qui enim discedit ab Euangelio per quod Deus vocat, ab Ecclesiæ vnitate discedit, à qua cum quis auulsus fuerit, fieri non potest, vt eius spiritu gubernetur, non secus atq; membrum, abscissum à corpore, nequaquam amplius ab anima quæ est in corpore regitur. Hinc congeries sequitur. Vnus Dominus, scilicet, vniuersæ Ecclesiæ, nempe Christus, cui merito seruire debent fideles vnitate spiritus & concordibus animis. Nam si turpe & probrosum est, seruos mundanos qui vnum & eundem Dominum agnoscunt terrenum, à se inuicem dissidere, & non potius coniunctis animis imperata facere: quid quæso turpius & magis probrosum erit, quam Christianos qui habent eundem cœlestem Dominum Iesum Christum à se inuicem discordare? præsertim cum vna fides sit omnium in ipsum, qua, videlicet, in illum vnum communem Dominum, vt redemtorem vnicum recumbunt: quæ sane fides cum vna sit, hoc est vnius & eiusdem promissionis, par est, vt qui hac vna fide donati sunt, vnitatem inter se colant.

Huc pertinet etiam quod sequitur. Vnum baptisma, scilicet, commune omnibus, quo scilicet corpori Christi inserimur ac veluti incorporamur. Vnus Deus & pater omnium qui super omnia & per omnia & in omnibus vobis, hoc est, qui cunctis præsidet, & omnia prouidentia & moderatione administrat in omnibus pijs per fidem inhabitans. Etsi autem hæc verba, super omnia & per omnia, ad vniuersalem rerum gubernationẽ referri possunt: tamen περίστασις loci conuincit, vt ad Ecclesiam accommodentur, præsertim hoc loco, Vt super omnia, designet vnius Dei in totam Ecclesiam imperium summum. Per omnia, notet prouidentiam per omnia Ecclesiæ membra diffusam. In omnibus, significet nostram cum Deo coniunctionem in Christo. Hæc tria non agnoscit quisquis fraternam concordiam violat. His vnitatis argumentis quicunque non mouetur ad concordiæ studium, ne micam quidem fidei habere censendus est.

Verum vnicuique nostrum data est gratia, iuxta modum doni Christi.

Prolepsis est qua hanc obiectionem anteuertit. Si omnia quæ hic enumerantur cõmunia sunt Christianis, qui ergo fit quod non pares simus quo ad dona attinet in Ecclesia? cur hic maius, ille minus donum habet? Siquidem huiusmodi non æqua partitio, inuidiæ atq; discordiæ seminarium est, quemadmodum in Corinthijs & pluribus alijs videre licet. Respondet Apostolus vnicuiq; datam esse gratiã prout visum est Christo, qui sua dona confert, non in priuatos tantum vsus singulorum, sed in totius corporis vtilitatem & conseruationem, videlicet, vt alij alios suis donis in corpore Christi ædificent. Monstrato igitur autore & donatore variarum gratiarum in Ecclesia, præscidit omnem gloriandi materiam & ansam contemnendi alios, qui minora dona adepti esse videantur. Si hoc multi recte perpenderent, minus sua turgerent sapientia, & magis per dilectionem alijs seruirent suis quisque donis. Discamus proinde hinc cum nostra sorte & donis contentos esse, tum ad ædificationẽ mutuam referre quicquid nobis donorum diuinitus est collatum.

Quapropter dicit cum aſcendiſſet in altum, captiuam duxit captiuitatem & dedit dona hominibus.

Dauidis teſtimonio cõfirmat Chriſtum autorem eſſe donorum quæ habent ſingula membra in Eccleſia. Eſt autem hoc teſtimonium in primis obſeruandum, quia continet prophetiam de triumpho Chriſti aſcendentis in cœlum, quem triumphum Dauid in ſpiritu vidit mille annis antequam cõtigit. Sumtum eſt autem hoc teſtimonium ex 68. Pſalmo, qui eſt ἐπινίκιον triumphantis Chriſti, quem Dauid aperte Iehoua, hoc eſt, verum Deum fatetur.

Porro verſus ab Apoſtolo adductus duo continet. Primum vaticinium de aſcenſione Chriſti in cœlum. Deinde geminum fructum iſtius glorioſæ aſcenſionis, quorum primus eſt triumphus ſuper morte, peccato, inferno. Breuiter, ſuper regno Diaboli, quod nomine captiuitatis intelligitur. Hic triumphus quemadmodũ cœpit in capite noſtro Chriſto, ita etiã in reliquo corpore, quod eſt Eccleſia perficietur, quando ad iuſſum Chriſti omnes reſurrexerimus: Tunc enim omnes pij deuictis omnibus hoſtibꝰ ſuis, perpetua in cœlo cum Chriſto fruentur victoria. Huius futuri triumphi noſtri cogitatio merito nos cruce preſſos conſolari debet. Leuius enim malum fert præſens qui de liberatione glorioſa eſt certus. Poſterior fructus aſcenſionis Domini eſt, quẽ hic Paulus attingit, cum inquit: Et dedit dona hominibus. Chriſtus enim ideo aſcendit, vt Eccleſiæ ſuæ dona diſtribuat, quibus ædificari & conſeruari in hac vita poſsit. Nam vt ipſo die Pentecoſtes ſpiritum ſanctũ miſit viſibili forma apparentẽ, & ſimul robur dedit reſiſtendi Diabolo atq; eius membris: ita hodie idem Dominus varijs donis ſuam ornat Eccleſiam, eamq; ſolus cõſeruat, nec eam vnquam deſerturus eſt. Hinc itaque nos ſub cruce conſtituti petamus conſolationem. Nam etiamſi diabolus varijs machinis adoritur Eccleſiã, & in ſingula eius mẽbra ſubinde ex inſidijs impetum facit, non tamen eam opprimet. Eſt enim Chriſtus triumphator, qui ad dexteram Dei ſedens Eccleſiam ſuam tuetur, & ſuo ſancto ſpiritu ſingula Eccleſiæ membra cõfortat.

(Cæterum illud aſcendit quid eſt, niſi quod etiam deſcenderat prius in inferiores partes terræ, qui deſcendit ipſe etiam eſt qui aſcendit ſupra omnes cœlos, vt impleret omnia.)

Hæc in parentheſi legẽda ſunt. Ex citato enim Pſalmi teſtimonio duo colligit per digreſsionis ſchema. Vnum de Chriſti humiliatione: Alterum de eiuſdem glorificatione. Ex eo enim quod aſcenderit ſignificat præceſsiſſe deſcenſum, hoc eſt, humiliationem, quod factum eſt per aſſumtionem humanę naturæ, per paſsionem & mortem. Hoc argumentum firmum omnino non eſſet, niſi Apoſtolus intelligeret, æternum λόγον humiliaſſe ſe, forma ſerui aſſumta, in qua etiã factus eſt obœdiens vſque ad mortem crucis. Deinde ex eo quod aſcenderit, rurſus colligit Paulus glorificationem Chriſti & potentiam, qua nunc omnia quæ ad integritatem corporis Eccleſiæ faciunt, complet. PORRO qui ex hoc loco deſcenſum Chriſti ad inferos & locũ damnatorum, concludunt, parum firmo nituntur fundamento. Non enim hic comparationem inſtituit Apoſtolus vnius partis terræ ad aliam, ſed totam terram cum cœlo confert, ac ſi diceret: Aeternus λόγος dignatus eſt è ſua cœleſti gloria ad nos miſeros homines, qui hic in terra verſamur, deſcendere, vt fieret homo & victima pro genere humano. PRÆTEREA, quia hic dicitur Dominus aſcendiſſe ſuper omnes cœlos, ſunt qui inde colligunt Chriſti corpus eſſe ἀπερίγραπτον, Nam, vt aiunt, ſupra cœlos nullus eſt locus. Hanc ſubtilitatem Sophiſtis relinquamus, & nos cõnſtanter retineamus articulos fidei noſtræ, in quibus confitemur, Chriſtum verum hominem fuiſſe, nec eſſe deſijſſe. Ac proinde verum corpus finitum & veram animam finitam habere, cum quibus venturus eſt iudicatum viuos & mortuos. Non enim aſcendit, vt in diuinam naturam commutaret humanam ſuam naturam, ſed ſicut Apoſtolus loquitur, vt omnia impleret, idq; ſua diuina maieſtate & potentia, qua nobis aderit vſque ad conſummationem ſeculi, iuxta ſuam promiſsionem. Hoc teſtatur nobiſcum catholica Chriſti Eccleſia. Auguſtinus ait: Sed quoniam verum eſt quod ait: Ecce ego vobiſcum ſum vſq; ad conſummationem ſeculi, & abijt & hic eſt & redijt & nos non deſeruit. Corpus enim ſuum intulit cœlo, maieſtatem non abſtulit mundo. Plura de hac re vide in hiſtoria Chriſti, quam ſcripſimus in capite 1. Iohan. Item, 1. ad Heb. PORRO hic locus Pauli eo pertinet, vt nos exemplo Chriſti humiliemur, & nobis inuicem per charitatem inſeruiamus, expectantes communionem gloriæ Chriſti, qui hic in terris Chriſti exemplo alios fouemus, & varijs officijs in corpore Chriſti ædificamus.

Et ipſe dedit alios quidem Apoſtolos, alios autem Prophetas, alios vero Euange-

Euangeliſtas, alios paſtores & doctores ad inſtaurationem ſanctorum, in opus miniſterij, in ædificationem corporis Chriſti, vſq; dum occurramus omnes in vnitatem fidei & cognitionem filij Dei in virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti.

Enumeratio donorum quib. Chriſtus potiſsimum ornat Eccleſiam, & ſignificatio finis cui iſta dona deſtinantur. Dona ſunt, Apoſtoli, Prophetæ, Euangeliſtæ, Paſtores & Doctores. Horũ tametſi finis vltimus idem eſt, videlicet, ædificatio corporis Chriſti, tamen officiorum ratio eſt diuerſa, quemadmodum deſcriptionibus oſtendemus. APOSTOLI fuerunt perſonæ immediate à Chriſto electæ, inſtitutæ & ordinatæ ad docendum Euangelium, idque non in certo loco, ſed paſsim per vniuerſum orbem, iuxta hoc Chriſti mandatum: Ite in mundum vniuerſum, proclamate Euangelium omni creaturæ, &c. Tales fuerunt duodecim illi, qui etiam peculiariter Apoſtoli ſunt nominati. His poſtea adiunctus eſt Paulus, qui potiſsimum deſtinatus fuit gentibus, vt inter illas portaret nomen Chriſti. VERVM quia hic ordo conſtitutus fuit, vt per orbem terrarum conſtitueret Eccleſias, neceſſario conſtitutis Eccleſijs ſublatus eſt. Quare vox impia eſt eorum qui ſe Apoſtolos agnoſci & ſalutari volunt.

Prophetarum duos ordines conſtituamus, quorum vnus in veteri teſtamẽto fuit, alter in nouo. Prophetæ veteris teſtamenti fuerunt, qui ſingulari reuelatione diuina edocti prędixerunt futura, quæ cum euenirent, confirmabant auditores de veritate doctrinæ Propheticæ. Fuerunt itaque euentus Prophetiarum, veluti ſigilla quædam diuinæ doctrinæ quam Eccleſiæ tradiderunt Prophetæ. Prophetæ in nouo teſtamento fuerunt ſingulari ſapientia præditi viri, quorum munus fuit non ſolum interpretari ſcripturam, verumetiam adminiſtrare Eccleſias, quas Apoſtoli conſtituerant, idq; nunc in vno, nunc in alio loco, vt Apoſtolis viſum fuit. Fuit itaque & hic ordo temporarius.

Euangeliſtæ comites fuerunt Apoſtolorum. Hos enim Apoſtoli ſibi adiunxerũt, leuandi laboris cauſſa. Etſi autem & hi prædicarunt Euangelium vt Apoſtoli, tamen inferioris gradus fuerunt quam Prophetæ. Tales fuerunt Titus, Syluanus, Apollo, Marcus, Lucas & Timotheus, quem Paulus hortatur, vt faciat opus Euangeliſtę, quod opus ex 2. Timoth. 4. apparet fuiſſe Apoſtolis operam locando in prædicando paſsim Euangelium Chriſti. Non ergo erant immediate à Chriſto miſsi, vt Apoſtoli. Nõ adminiſtrabant Eccleſias, nunc has, nunc illas ab Apoſtolis conſtitutas, vt Prophetæ, ſed vt comites tantum fuerunt Apoſtolorum, quibus vtebantur in fungendo ſuo munere. Et tametſi vox Euangeliſtæ in genere ſignificat quemuis prǽconem Euangelij, tamen hic pro certa functione ſicut expoſuimus accipitur. Interdum quoque Euangeliſtæ dicuntur illi quatuor, qui hiſtoriã Domini pertexuerunt, quorum duo Apoſtoli quoque fuerunt Matthæus & Iohannes, duo comites Apoſtolorum Marcus & Lucas.

Paſtores fuerunt quos hodie Parochos appellamus. Hi certis Eccleſijs præficiebantur, vt eas concionando, adminiſtrando Sacramenta, & ſancta quadam diſciplina regerent. Hi non temporarij ſunt, ſed vſque ad iudicium horum munus eſt in Eccleſia neceſſarium.

Doctores ſunt quos Eccleſia olim vocauit κατηχητὰς, quorum munus fuit formam doctrinæ præſcribere, & tradere fundamenta doctrinę, quæ poſtea paſtores imitarentur: quales hodie ſunt, qui in ſcholis iuuentutem religionem docent, hi hoc ſpectant, vt vera interpretatio & iuſtus docendi modus in Eccleſia retineatur.

Cæterũ tametſi tempore Apoſtoli nondũ receptus fuit promouendi ritus, qualis nunc in vſu eſt, ſciendum tamen eſt pios Eccleſiarũ & ſcholarum gubernatores bono & vtili conſilio inſtituiſſe promotionum gradus, cum vt arrogantes nõ vſurparent ſibi hunc honoris titulũ ſine Eccleſiæ iudicio, tum vt idonei ex teſtimonio publico agnoſcerentur ac in precio haberentur. Neq; hoc eſt contra Hierarchiæ Eccleſiaſticæ dignitatem, quæ nobis à Spiritu ſancto commendatur. Nam cum Spiritus ſanctus ordinem & decorum cõmendat Eccleſiæ, ius ipſi reliquit ordinandi ritus, qui ad ordinem & εὐσχημονίαν facere videntur. Quare non eſt quod moremur ſuperborum ſpirituum voces, cõtemnentium hoſce Eccleſiaſticos gradus, modo illi quibus tales collati ſunt gradus, meminerint eos nõ contemtus aliorum aut arrogantis ſupereminentiæ ſymbola eſſe, ſed potius publica teſtimonia officij, quod Eccleſię debent, & ad quod tanquam publico ſacramento obſtringuntur. Sed obijciunt forte aduerſarij, Eccleſia Chriſti neſciat Pompã, habeat fidei & ſanctimonię probationẽ, preces & manuũ impoſitionem? Reſpondeo. minime indignum eſſe Chriſtianis, pijs & eruditis viris teſtimonia doctrinę & honeſtatis conferre: vt ſciat Eccleſia, quibus poſsit tuto gubernationem & curã doctrinæ commendare. Nec obſtat quod huiuſmodi promotiones iam

longo tempore in abuſu fuerint, modo ſordibus abſterſis, res vtiles Eccleſijs & ſcholis retineamus. RVRSVS excipiunt ac dicunt Dominum prohibuiſſe appellari Rabbi & magiſtros ſuper terram, eo quod vnus ſit magiſter. Reſpondeo, idem Dominus dicit non appellandum eſſe patrem ſuper terram, qui tamen in lege ſua parentes honorari præcipit. Quare non de appellatione, ſed de alia re interdictum intelligendũ eſt. Deinde περίστασις loci ſatis cõuincit, quis ſit huius interdicti ſenſus. Addit enim, Qui maximus eſt veſtrũ erit miniſter veſter. Itẽ: Qui ſe exaltauerit humiliabitur. Nõ vult ergo Dominus ſuo interdicto ſublatam eſſe appellationẽ patris aut magiſtri ſiue doctoris, ſed arrogantem fiduciam. Non vult vt nobiſipſis placeamus, ſi videmur aliquib. donis excellere. Non vult vt noſipſos alijs arroganter anteponamus, ſed potius vt qui maximus eſt omnibus miniſtrum ſe exhibeat, non vult vt nouam doctrinam excogitemus, ſed vt vnicũ noſtrum magiſtrum Ieſum Chriſtum in negocijs ſalutis ſequamur. QVOD autem Iacobi Apoſtoli dictum vrgeant, qui dicit: Ne ſitis multi magiſtri fratres mei, ſcientes quod maius iudicium accipiemus, facile refellitur. Nam Iacobus interdicto ſuo hanc ſubijcit rationem: In multis enim labimur omnes. Senſus ergo erit interdicti huius, ne duri morum aliorum cenſores eſſe velimus.

Nunc redeamus ad textus explicationem, vbi finem donorum, quibus Chriſtus ornat ſuã Eccleſiam, apponit Apoſtolus, Ad inſtaurationem, inquit, Sanctorũ, in opus miniſterij, in ædificationem corporis Chriſti. Ad hunc finem pertinet vniuerſa donorum Chriſti collatio. Inſtauratio ſanctorum græcè καταρτισμὸς eſt proprie conſtitutio ſeu reparatio, qua membra prius diſsipata & laxata, in ſuũ locum reponuntur, vt ſtatus corporis ſit integer & bene compoſitus. Hinc Paulus, qui Eccleſiam corpori comparat, vocabulum ad ſtatum Eccleſiæ transfert bene ordinatum & compoſitum. Proinde varietas donorũ, quibus Chriſtus ſuam Eccleſiam ornat, pertinet ad ſtatum Eccleſiæ bene ordinandum & componendum. Huic enim rei tanquam proprio fini deſtinantur iſta dona. Subiungitur: In opus miniſterij, vt ſciamus quo Deus velit vti inſtrumẽto ad illã ſanctorum inſtaurationem, nimirum miniſterio verbi. Deinde inſtaurationem ſanctorum interpretatur ædificationẽ corporis Chriſti, de quo ſupra in ſecundo capite dictum eſt. Sequitur amplificatio à circumſtantia temporis & modo ædificationis corporis Chriſti ſumta, vſque dum, inquit, occurramus omnes in vnitatem fidei, & cognitionis filij Dei, hoc eſt, donec vniti fuerimus in fide & cognitione Chriſti. Neq; fruſtra, inquit, vſque dum occurramus. Nam ſignificat vno die fieri non poſſe, vt abſoluti & perfecti in Chriſto reddamur, ſed indies pergendum eſſe, vt tandem ad vnitatem corporis Chriſti veniamus: cuius vnitatis cauſſa eſt fides. Hæc cognitio non tantum eſt noticia mentis de Chriſto, ſed etiam fiducia cordis, Non enim ſatis eſt ſcire Chriſtum eſſe Deum, eſſe hominem, eſſe vnam perſonam, eſſe regem, Prophetam & ſacerdotem: niſi certa fiducia in eum recumbas.

Obſeruentur hic vnitatis gradus, quorũ primus eſt cognitio Chriſti: Vnde fides naſcitur, hac fide inſerimur Chriſto, & ei veluti incorporamur. Huic inſerti & incorporati tanquam membra eiuſdem corporis communi ſaluti per charitatẽ ſtudere debemus, qui inter nos ſpiritu Chriſti prius cõiuncti ſumus. Ex his proinde colligitur vnitatem Eccleſię non in traditionibus humanis, nõ in ceremonijs, ſed in veræ doctrinę & fidei conſenſu, vnde & amor mutuus naſcitur, conſiſtere. PORRO cum additur, In virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti, eleganti metaphora incremẽtum ſanctorum exprimitur. Quemadmodũ enim ætatis ſunt gradus diuerſi, infantia, pueritia, ętas perfecta ſeu firmata &c. ita Chriſtianos paulatim creſcere oportet in fide & cognitione Chriſti, non perſtandũ eſt in infimo gradu: ſed tendendum perpetuo ad perfectionem: quam tamen non plenam conſequentur priuſquam exuti veterem hominem, in beata vita corporibus & animis noſtris cum Chriſto glorificabimur. Non ergo hæc Pauli verba ad molẽ corporis, ſed ad mentis lumen & cordis affectum referenda ſunt: nimirum vt vere Chriſtum cognoſcamus, ac viua fiducia in illum recumbamus, ne ſimus inconſtantes vt pueri, qui per ætatẽ nondum firmarunt iudicium: ſed vt viri perfecti, qui iudicio firmato conſtanter veritatem tuentur. Nam quæ hic de corpore & menſura ætatis dicuntur, transferenda ſunt ad ſpiritum eiuſq; incrementum. Quemadmodum enim ipſe Dominus creuit corpore, donec perfectus vir eſt effectus, & iuſtam menſuram adultæ ætatis eſt nactus: ita nos in Chriſti cognitione & fide tantiſper creſcere oportet, donec ad perfectionem venerimus. Hunc eſſe germanum verborum Pauli ſenſum teſtantur etiam ea quæ ſequuntur. Nequaquam enim hic Paulus diſputat de mole corporum qua reſurgemus, quemadmodum quidam hic perperam colligunt. Nam id nihil ad præſentis diſputationis ſcopum, facit.

Ne amplius ſimus pueri qui fluctuemus & circumferamur quouis vento doctri-

doctrinæ per astum hominum, per versutiam ad insidias seductionis.

Fructum solidæ agnitionis Christi & fidei exprimit. Solida enim Christi cognitio & firma fides muniunt animos hominum aduersus tempestates quas excitant satellites Satanæ contra Ecclesiam Christi. Nam qui solida cognitione Christi & fide non sunt præditi, facile vacillant, & perinde vt nauicula sine rectore impellitur huc illuc, & vt arundo pro venti inconstantia agitatur, ita illi quoque ab impostoribus & hæreticis à vera doctrina abducuntur. Commendatur igitur nobis, hoc loco verbum, & serium verbi studium, vt in eo ita confirmemur, ne ab eo vlla astutia aut versutia nos abduci patiamur. PORRO bina arma quibus impostores vtuntur contra Ecclesiam nominat. Non quod non sint plura, sed quia hæc sunt præcipua: quorum prius quidem κυβεία proprie ludum aleæ significat, vnde transfert Paulus vocabulum ad Sophisticam seu technas illudendi scripturam, & fraudes quibus imperiti facile capiuntur. Posterius vero πανουργία, qua significatur versutia seu subdola quædam vafricia, qua quis toto nisu incumbit vt alios fraudulenter circumueniat & fallat. Hoc epexegesi exponit cum addit: ad insidias seductionis, id est, quo astu, quaq; astutia adoriuntur homines, vt eos à veritate seducant. Hæc nos admoneant cum periculi à falsis doctoribus, qui à vera Christi cognitione & fide adeo maligne homines auertere conantur, tum diligentiæ & studij, vt in vera doctrina confirmati, & nos ipsos munire aduersus insidias seductorum, & os obstruere talibus impostoribus queamus.

Sed veritatem sectantes in charitate, adolescamus in eum per omnia qui est caput nempe Christus.

Antithesis est superioris membri. Quemadmodum enim ibi cauẽdum esse à falsa doctrina, & insidijs quæ fiunt doctrinę ab impostoribus meminit: Ita hic iubet sectari veritatem, hoc est, persistere in vera doctrina & fide. (Est enim synecdoche qua sub vocabulo veritatis comprehenditur etiam affectus sequẽs more scripturæ) & in charitate mutua, vnde fiet vt adolescamus in ipsum Christum, τὰ πάντα, id est, omnimode, qui est caput nostrum. Quo enim magis in cognitione Christi, in fide & charitate crescimus, eo magis adolescimus in Christo. Vt igitur pueri paulatim crescunt, donec ad adultam ætatẽ peruenerint: ita oportet Christianos perpetuo in cognitione Christi, in fide & charitate crescere & perpetuo ad perfectionem tendere. Hæc omnia eo pertinent, vt nos subijciamus capiti Christo, ac vnitatem inter nos alamus, vt qui eodem Christi spiritu regamur. PORRO Christus caput Ecclesiæ dicitur efficacia, perfectione, merito & ordine. Efficacia, quia Ecclesiam suo spiritu viuificat, sustentat & seruat. Perfectione, quia antecellit omnibus angelis & hominibus sapientia & iusticia. Merito, quia obœdientia crucis expiauit peccata, & obœdientia legis satisfecit iusticiæ Dei, vt quotquot in ipsum crediderint, Christi iusticia habeantur iusti: Ordine, quia est Ecclesiæ monarcha.

Ex quo totum corpus compositum & compactum, per omnem iuncturam subministrationis, secundum efficaciam in mensura vniuscuiusque partis incrementum corporis facit in ædificationem suijpsius per charitatem.

Rationem reddit cur Christum caput Ecclesiæ, curq; Ecclesiam corpus Christi appellet. Hic locus tametsi valde obscurus apparet prima fronte, tamen explicatis vocabulis & similitudine quam hic non explicat, facillimus erit sensus. Ecclesiam corpus vocat non quoduis, sed compositum. seu, vt significantius Paulus loquitur, συμβιβαζόμενον, hoc est, ita compositum, vt apte capiti subijciatur, non secus atq; ædificium ad normam, seu amussim architecti super fundamento extructum. Significatur ergo hac voce relatio corporis ad caput, hoc est, Ecclesiæ ad Christum. Deinde dicit Ecclesiam esse corpus compactum, græce συναρμολογούμενον, hoc est, ita constructũ, vt aptis proportionibus membra sibi mutuo cohæreant, & apte respondeant. Atq; ita hac voce significatur mutua membrorum inter se relatio & proportio. Hoc corpus pronunciat compactũ esse per iuncturas subministrationis, hoc est, per iuncturas per quas vnum membrum alteri communicat vitalem spiritum, qui à capite per omnia membra corporis, beneficio iuncturarum quibus membra cohærẽt, diffunditur, idq; efficaciter pro modo cuiusq; partis, hoc est, membri. Alia enim membra plus alijs de spiritu ex capite descendente percipiunt, vnde totũ corpus incrementũ sumit. Iam facilior intellectu erit similitudo. Quemadmodũ se habet corpus hominis ad caput: ita se habet Ecclesia Christi

ad Christum suum caput. Sed corpus hominis capiti annexum, iustaq; proportione membris per iuncturã compactum, omnem vitam ducit ex capite. Igitur Ecclesia Christi, capiti Christo per fidẽ annexa, & inter sese varijs charitatis officijs veluti membris coaptata, omnem vigorem ac vitam ducit à suo capite nempe Christo. Aut si mauis similitudinẽ in hunc modum formato. Quemadmodũ spiritus per neruos à cerebro descendens sensum omnibus membris pro cuiusque proportione cõmunicat: Sic Christus nobis qui ipsius membra sumus sua dona suppeditat, idq; non fortuito aut temere, sed pro mensura cuiusque membri, hoc est, vt quodq; membrum capere potest, atque hunc in modum coædificari sibi vniuersum corpus & coalescere facit. Hæc pericopa Pauli multiplicẽ doctrinam nobis suppeditat. Primum enim hinc colligitur, extra Ecclesiam esse omnes quotquot Christo se non subijciunt in vera agnitione Christi & fide, & qui charitate abiecta se mutuo odio prosequuntur. Deinde vera & perspicua Ecclesiæ descriptio hinc sumi potest, nimirum quod sit cœtus credentium Euangelio, qui ipsi Christo capiti sic adhærent, atque ita inuicem sunt coniuncti & coagmentati, pro cuiusque fidei mensura, pro donorum spiritus sancti varietate, pro vocationum conditione, vt vnum corpus constituant, vt eodem omnes spiritu viuant & agantur, vt denique mutua beneuolẽtia se foueant & tueantur. Præterea hic locus ostendit quã sit concinnus Ecclesiæ Christi ordo. Talis enim est ordo Ecclesiæ, qualis membrorum eiusdem corporis sub vno capite. Adhæc locus pręsens docet qualisnam debeat esse συμπάθεια & consensio Christianorũ inter sese. Vt enim in eodem corpore cum vnũ membrum patiatur, reliqua omnia compatiuntur: Ita Christiani qui sunt corporis eiusdẽ membra, affecti erga se inuicem esse debent, vt cum aduersis tum prosperis mutuo afficiantur. Huc illud Pauli præceptum: Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus. Postremo loco obseruetur quod Apostolus in charitate potissimum collocet ædificationem corporis Christi. Per hanc enim Christi cognitio & fides efficaces sunt, & redduntur illustriores. Vbi enim charitas nõ est, ibi cognitio quidem Christi exigua, fides vero nulla existit. Nam pro fidei modo crescit & decrescit charitas.

Hoc itaque dico & testificor in Domino, ne vos amplius ambuletis sicut & reliquæ gentes ambulant in vanitate mentis suæ, excœcati intelligentia, alienati à vita Dei, propter ignorantiam quæ est in ipsis, propter obdurationem cordis eorum, qui posteaquam dolere desierunt, seipsos tradiderunt lasciuiæ ad perpetrandam omnem impuritatem, cum auiditate.

Extructurus Apostolus ex generali sententia particulares parænses: Primum in genere monet à qualibus moribus sit abstinendum, nimirum à gentium, id quod à contrarijs caussis cõfirmat, ac primum de principijs actionum seu caussis, Deinde de ipsorum effectibus agit. Principia actionum in prophanis gentibus tria facit, videlicet, mentis vanitatem, intelligentiæ obscuritatem seu cœcitatem, & obdurationem cordis. Mens est quæ τὸ ἡγεμονικὸν dicitur à Philosophis, videlicet, cum homo lumine rationis cernit & iudicat honesta & inhonesta, sed hãc vanam esse pronunciat Apostolus. Intelligentia διάνοια, facultas illa est, per quam meditamur, recordamur ac ratiocinamur & colligimus aliquid ex ijs quæ mẽs sine ratiocinatione quiete cernit, sed huic cœcitatem tribuit, vnde fit quod gentes vt ignaræ Dei alienatæ sint à vita Dei. Est autem vita Dei hoc loco, qua Deus intus in corde viuit, & à qua omnis efficiendi boni alicuius vis dependet & voluntas. Cordis nomine appetitiones intelligit, cui tribuit obdurationem, qua fit, vt homines non afficiantur vllo timore Dei, sed potius ruant quo praui affectus impellunt. Hæc sunt principia & caussæ actionum moralium (quantum ad religionem attinet) in gentibus quæ nondum sunt conuersæ ad Deum. Verũ vt hæc paulo charius à nobis percipiantur, ea exemplis illustremus. Mens hominis cernit Deum esse, eumq; colendũ iudicat: quod iudicium tametsi verũ est, vanitatis tamen à Paulo arguitur, idq; rectissime, eo quod in nihilum euanescat, & naturæ prauitate suffocetur, priusquam ad actionem deuentum fuerit. Nam cum ex hoc principio intelligentia ratiocinatur, & à vero Deo, & à recta colendi Deum ratione aberrat. mens quidem cernit Deum esse & esse colendũ, sed intelligentia in Babylonijs Belum, in Aegyptijs Apim, in alijs alia idola colenda esse ratiocinatur, idq; nunc per humanas victimas, nunc per alios ab hominibus excogitatos ritus. Atq; hoc est, quod Paulus Roman. 1 dicit, gentes transmutasse veritatẽ Dei in mendacium ac coluisse creaturam super creatorem. Porrò his caussis dignos profecto fructus subijcit, qui sunt ignorantia Dei, alienatio à vita Dei, obduratio, stupor seu indolentia, qua nõ sentiunt gentes sui peccati magnitudinem & grauitatem, sed prorsus ob peccatũ dolere desinunt. Hunc

stuporem

ſtuporem ſequitur ad omnem petulantiam inclinatio quædã, imo effrenis quædã peccandi libido, quam laſciuiæ nomine hic deſignat. Hæc libido prorumpit in omnis generis flagitia, quæ hic vocabulo immunditiæ notantur: quæ omnia auget auiditas, quæ omni moderationi aduerſatur, donec hominem in barathrũ damnationis præcipitauerit. Eſt enim πλεονεξία immodica quędam cupiditas habẽdi acquirendiq;. HIC primum obſeruandum eſt, qualiſnam ſit homo citra regenerationis gratiam, poſt lapſum primorum parentũ, videlicet, vanus mente, cœcus intelligentia, & induratus corde: vnde facile æſtimare eſt, qualenam ſit liberũ arbitrium, quod Sophiſtę adeo mirantur & prædicant etiam in non renatis. Si ergo, iuxta doctrinã Pauli & progreſsio & conatus ſunt in vitio. Quid quæſo ſani reliquum erit? Etſi autem Apoſtolus nõ adimit homini naturales facultates, tamen eas poſt lapſum corruptas eſſe teſtatur. CÆTERVM obſeruandum eſt Paulum hic non loqui de actionibus naturalibus aut ciuilibus, quæ reguntur corporis motu & geſtu. In his enim aliqua libertas remanet in non renatis, ſed tantum de actionibus cultus diuini: quarum tres ſunt cauſſæ. Prima, Verbum quo mens eruditur, & iudicium formatur. Secunda, ſpiritus ſanctus qui in verbo eſt efficax ad illuminandam mentem, & flectendã voluntatẽ. Tertia, eſt voluntas hominis acquieſcẽs in verbo & cedẽs Spiritui ſancto, à quo docta & mota eſt.

Vos autem non ita didiciſtis Chriſtum, ſiquidem ipſum audiuiſtis & in ipſo eſtis edocti, quemadmodum eſt veritas in Ieſu.

Reddit cauſſam, cur non debeant Epheſij, vt aliæ prophanæ gentes Euangelij Chriſti ignaræ viuere, videlicet, quod didicerint Chriſtum. Quemadmodum enim paulo antea cauſſas ſcelerum in gentibus recenſuit, vanitatem mentis, cœcitatem intelligẽtiæ, obdurationem cordis: Ita hoc loco ſolam Chriſti noticiam iſtis omnib⁹ opponit, eamq; cauſſam affirmat eſſe vitæ piæ & ſanctæ tranſigendæ. Hæc itaque noticia Chriſti aliam in nobis gignere debet viuendi rationem, quam eſt gentium, quæ nondum per prædicationem Euangelij ad Deum ſunt conuerſæ. Hæc enim Chriſti noticia efficax mentẽ reformat, intelligentiã illuminat, cor mollius reddit. Breuiter: Hominẽ regenerat Spiritu Dei, vt nunc vitam Dei viuere incipiat. Atque hoc eſt quod dicit Apoſtolus: quemadmodum eſt veritas in Ieſu, hoc eſt, vera viuendi ratio in illuſtri exemplo propoſita. In Chriſto enim nullũ veteris hominis veſtigium apparebat. Nam & patris ipſiſsimam imaginem referebat, & ſpiritu Dei plenus, patri per omnia obtemperabat. Vocabulum itaq; veritatis, nõ veritatis aſſenſum tantum, ſed etiam actionem ſequentem aſſenſum ſynecdoche vſitata Hebræis ſignificat. OBSERVANDVS diligenter hic locus eſt, qui docet vanam eſſe de Chriſto ſeu Euangelio noticiam, niſi cõiunctos habeamus mores Chriſto & Euangelio dignos. Noticia enim Euangelij nõ conſiſtit in nuda contemplatione rerũ, nõ in ocioſis diſputationibus: ſed in ſimplici Chriſti cognitione, fide & innocentia vitæ, ſeu vt Paulus alibi loquitur ἐν γνώσει καὶ αἰσθήσει.

Deponere vos ſecundun priſtinam conuerſationem veterem hominem, qui corrumpitur ſecundum concupiſcentias erroris. Renouari vero ſpiritu mentis veſtræ, & induere nouum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſticia & ſanctitate veritatis.

Quid ſit vere didiciſſe Chriſtum, quę ſit in Chriſto veritas, qualiſq; vita Chriſtiana eſſe debeat, breui quidem ſed plena enumeratione exponit Apoſtolus. Enumerationis huius tres partes ſunt, videlicet, deponere veterem hominem, renouari ſpiritu, & induere nouum hominem.

Prima ergo pars eſt depoſitio veteris hominis. Vetus homo non ſubſtantiam, ſed qualitatem, nimirum vitium & corruptionem, adeoq; omnem peccandi conſuetudinem ſecundum priſtinam conuerſationẽ ſignificat. Hanc peccandi conſuetudinem Paulus vult Chriſtianos deponere, vt plenũ ſit ſpirit⁹ imperium, cuius rei cauſſam addit. Qui corrumpitur ſecundũ concupiſcentias erroris. hoc eſt, qui deceptricibus concupiſcentijs corrumpitur, dum hominem in corruptionẽ & exitium trahit. Qui igitur exitium & extremam internecionem euadere cupit, veterem hunc hominem deponat. Deponi autem tum demum vetus ille homo dicitur, cum eneruatur corpus peccati, vt non amplius ſeruiamus peccato. Ita enim ſe interpretatur ad Roman. 6. cum inquit: Hoc ſcientes quod vetus noſter homo cum illo crucifixus eſt, vt aboleatur corpus peccati, vt non amplius ſeruiamus peccato. In hoc Pauli dicto obſeruandum eſt crucifigendi vocabulum. Eo enim ſignificat efficaciã crucis & mortis Chriſti in nobis ad crucifigendum & mortificandum veterẽ hominem. Huc pertinet illa Apoſtoli exhortatio. Ne

igitur regnet peccatum in mortali vestro corpore ad obœdiendum illi in concupiscentijs eius: neq; sistite membra vestra arma iniusticiæ peccato, sed sistite vos ipsos Deo tanquam ex mortuis viuentes, & membra vestra arma iusticiæ Deo. Hoc etiam congruit cum dicto Domini, si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie & sequatur me.

Secunda pars regulæ propositæ, est renouari spiritu mentis, hoc est, mentem noua luce ita perfundi, vt vanitate mentis & cœcitate intelligentiæ expulsis, quæ spiritus sunt, homo sapiat, intelligat, cupiat, meditetur, ratiocinetur. Nam cum animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei, talem spiritus renouationem fieri oportet, per quam homo se spiritus imperio subijcere potest. 10

Tertia pars regulæ, est induere nouum hominem, qui secundũ Deum creatus est in iusticia & sanctitate vera. Huius partis tria sunt membra. Primum est induere nouũ hominem abolitis vitijs & renouato spiritu mentis. Alterũ est qualitas noui illius hominis, videlicet, quod secundum Deum creatus sit, hoc est, ad imaginem Dei. Tertium, cõtinet res in quibus consistit illa nouitas seu imago Dei, videlicet, iusticiam & sanctitatem veram, quorum illa hominibus seruimus iuxta secundã tabulam, hac Deum pure colimus. Veritatis vocabulum epitheti vicem obtinet more Hebraico, quo significatur requiri à nobis non fucatam iusticiam, non sanctitatem externam tantum, sed puram iusticiam & cordis sanctimoniam ad normam mentis diuinæ compositam. Diligenter hic Pauli locus est obseruandus, non solũ quia breuiter & pulcherrima distributione partes Christianæ vitæ continet: 20 verum etiam quia claram & perspicuam definitionẽ imaginis Dei in homine suppeditat, Hinc enim intelligitur imago Dei esse cõformitas hominis cum Deo in iusticia & sanctitate vera. Hinc est quod vetustas definit Christianismum esse imitationem diuinæ naturę.

Quare deposito mendacio loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo, quia sumus vicissim inter nos membra.

Nunc hypotheses colligit, quas extruit ex thesi seu ex generali regula de deponendo veteri homine & induendo nouo, & membra quædam vtriusque hominis recitat exempli gratia. 30 Est autem prima hypothesis de veritate seu simplicitate sectanda, & de mendacio, id est, quouis fuco fugiendo. Hanc hypothesin ita colligit: Exuendus est vetus homo & induendus est nouus homo, qui secundum Deum creatus est in iusticia & sanctitate vera. Igitur veritas vt membrum noui hominis sectanda est: Mendacium autem vt membrum veteris hominis abscindendum est, vt cum proximis nostris sincere & simpliciter agamus. Huic hypothesi subijcit aliam rationem à connexis sumtam. Sumus, inquit, vicissim inter nos membra. Ergo decet, vt veritate & candore absque omni fuco nos inuicem foueamus. Ad hunc modum sequentes etiam hypotheses extruendæ sunt, quæ omnes vsque ad finem capitis per antithesin efferuntur.

40

Irascimini & ne peccetis, sol ne occidat super iracundiam vestram, & ne detis locum Diabolo.

Ne irascamur præcipit. Verũ quia sæpe contingit pios commoueri indignitate rerũ & imbecillitate naturæ, fit, vt ab ira non possint prorsus alieni esse. Quare primum modum irascendi præscribit. Deinde dat consilium: Tum rationem consilij subijcit. Modus iræ est ne irascendo peccemus, quod fit quoties vel nostris vitijs vel aliorũ irascimur. Solum enim hoc iracundiæ genus laudabile est, quod vitijs vel proprijs, vel aliorum corrigendis zelo glorię Dei adhibetur cum iusto moderamine. Verum quia vix ab ira, quin aliquo vitio nostro conspurcetur, abstineri contingit, dat consilium Apostolus ne sinamus solem occidere super iracundiam, hoc est, ne sinamus diu iracundiæ vitium apud nos resistere, sed vt ira cum 50 die orta, cum die etiam concidat. Hoc vult etiam Pythagoricum illud Symbolum, Ollæ vestigium cinere turbato. Nam si diuturior fuerit ira, futurum est, vt Satanas cor hominis possideat, atque ita hominem paulatim in exitium præcipitet. Atque hoc est, quod Paulus subijcit: Et ne detis locum Diabolo. Diligenter obseruandus est hic locus qui testatur per iracundiam & odium Diabolo in corde hominis locũ parari ad inhabitandum. Quare non secus atque laqueum Satanæ indignationem & iracundiam fugiamus.

Qui furabatur non amplius furetur, magis autem laboret, operando quod

quod bonum est manibus, vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti.

Omnem fallendi viam furti nomine synecdochicῶς intelligit. Vt autem hoc furtum tanquã veteris hominis membrum abscindendum suadet: Ita diligentem laborem & summam industriam, vt noui hominis membrum in cuiusque honesta vocatione requirit. Præcepti finem addit, nimirum vt quisq; habeat quo alios indigentes iuuet, eos videlicet, qui vel morbo, vel senio impediti sibijpsis victum suis manibus acquirere non possunt. Hic locus contra fures obseruandus est, qui ociose viuunt & alia deuorant.

10 Omnis sermo putris ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus ad ædificationem necessitatis, vt det gratiam audientibus, & ne contristetis spiritum sanctum Dei quo obsignati estis in diem redemptionis.

Vt turpiloquium vnum ex fœdissimis membris veteris hominis abscindendum hortatur: Ita sermonem bonum ad necessariam ędificationem vt noui hominis membrum, inter nos sectandũ suadet, vt videlicet, det gratiam, id est, profit & commodus sit audientibus. Gratiæ enim nomine quiduis commodi & vtilitatis genus hoc loco significatur. PORRO exhortationi grauissimam rationem subiungit, inquiens: Et ne contristetis spiritum Dei, scilicet, spurco sermone vestro. Est autem hic duplex schema obseruandum. Primum, ἀνθρωποπαθεία, quo 20 schemate Deo tribuuntur humani affectus & gestus. Deinde est Metonymia, nam tristare spiritum est illum ita offendere vt hominem in quo veluti hospitiũ habuit, deserat. Quemadmodum enim hospes violenter eiectus de hospitio, tristatur, Ita spiritus sanctus dicitur tristari, quando ob flagitia, cor hominis in quo habitauit prius per fidem, deserit. Hęc Pauli exhortatio si apud omnes qui Christi nomen profitentur locum haberet, minus profecto scandalorum esset & plus tranquillitatis in vita, sed consuetudo praua, malitia hominum, insidiæ Diaboli & carnis nequitia, plerosque pro dolor, in contrarium rapiunt, idque non sine maximo Ecclesiæ scandalo & multorũ certissimo exitio. Quare contra consuetudinem inueteratam, contra malitiam hominum, contra insidias Diaboli, & contra 30 nequitiam carnis fide & precatione pugnare oportet. Quod autem addit: quo spiritu obsignati estis, in diem redemtionis, maximum pondus exhortationi addit. Est enim spiritus sanctus certa nota, qua pij à reprobis discernuntur, vsque ad diem redemtionis nostræ qua plene liberabimur ab omnibus miserijs.

Omnis amarulentia, & indignatio & ira, & clamor, & blasphemia remoueatur à vobis cum omni malitia, sitis autem mutuo misericordes, condonantes vobis inter 40 vos, quemadmodum & Deus vobis in Christo condonauit.

Supra iracundiam abscindendam suasit tanquã fœdissimum quoddam veteris hominis membrum. Nunc adiuncta & partes tanquam articulos istius membri tolli præcipit, & iubet vt in eorum locum virtutes enumeratis vitijs contrariæ substituantur. Cæterum quia vocabula vitiorũ quæ numerat Apostolus sunt affinia in significatione discernẽda sunt. Amarulentia græce πικρία, iracundiæ & furoris est radix. hæc indignationem græce θυμὸν, hoc est, furorem quendam animi ad vindictam parit. Indignatio iram quæ in actũ prodit, generat. Hæc clamoris, id est, contentionis verborum mater est. Clamor profert blasphemiam qua alter alterius famam inuadit & obscurare conatur. Hæc omnia vult Apostolus sublata cum omni malitia, quibus veluti armantur homines ad nocendum proximo. PORRO his membris veteris hominis ex aduerso opponit Apostolus noui hominis membra, videlicet, comitatem, mi- 50 sericordiam & mutuam condonationem. Vt autem persuadeat hoc suis Ephesijs Paulus, summum omnium exemplorum adducit, nempe Dei patris, qui nobis in Christo condonauit. Huius exemplum imitari decet omnes quotquot de tanto patre gloriari cupiunt. Turpe enim est liberos patris sui virtutes, quoad licet, non imitari. Huc & Domini præceptum pertinet, Lucę 6. Estote misericordes, vt similes sitis patris vestri qui in cœlis est. Ambrosius sic format argumentum Apostoli: Si Deus per Filium suum seruorum misertus est, quanto magis serui ipsi inuicem sibi debent misereri & donare, si alter in alterum peccet.

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Vt pater cœlestis imitandus est in omni sanctimonia & puritate: ita mutua exemplo Christi fouenda est charitas: quo omni turpitudine expulsa, pie & honeste viuere liceat. Prӕterea subiectos sibi mutuo esse pios oportet, ac vt mulieres decet suis proprijs maritis esse morigeras: Ita vicissim maritorum est, exemplo Christi diligentis ac fouentis sponsam suam Ecclesiam, suas diligere vxores.

Ordo & partes Capitis quinti.

Principium huius quinti Capitis ex vltimo versu quarti Capitis concluditur. Nam vt illic argumentum mutuӕ beneuolentiӕ & condonationis, ab exemplo patris cœlestis sumit: Ita hic in principio Capitis quinti exemplum eiusdem patris imitandum in genere proponit, ac illud statuit sequentium hypothesium tanquam primarium quoddam axioma. Huic exemplo annectit exhortationem ad mutuam dilectionem argumento ab exemplo Christi sumto. vnde, hoc est, ab exemplo Patris & Christi, rursus in comparatas per antithesin hypotheses fertur, & enumerat non pauca Christianorum officia, interserens argumenta à diuersitate status duplicis, videlicet, ante Christi lucem agnitam & sub gratia. Deinde rursus generalem exhortationem ingreditur ad mutuam subiectionem, quam mox in plures hypotheses diuidit, ac duas in hoc capite copiosius tractat: quarum prior quidem est de subiectione qua vxores suis maritis subiectӕ esse debent. Posterior de officio maritorum, vt exemplo Christi diligentis Ecclesiam suas vxores diligant.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SITIS igitur imitatores Dei tanquam filij dilecti, & ambulate in dilectione, quemadmodum & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem bonӕ fragrantiӕ.

Exemplum Dei in parte ad imitandum propositum in fine quarti capitis, transfert ad genus, nimirum vt omnibus actionibus & tota vita, Dei imitatores simus quemadmodum filij dilecti. Hӕc imitatio sita est in vera sanctitate, qua spiritus integer & anima & corpus sine querela seruatur, hoc est, componitur ad regulam mentis diuinӕ lege Dei expressam. Huc illud, 1. Thess. 5. Ipse Deus pacis sanctificet vos totos, vt integer spiritus vester, & anima & corpus sine querela in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur. Hanc imitationem Deus requirit, cum inquit: Sancti estote quia sanctus sum ego Dominus, & separaui vos à cӕteris populis, vt essetis sancti. Ad eundem modum & Christus, Matth. 5. nobis patris exemplum imitandum proponit, cum inquit: Estote vos perfecti, sicut pater vester, qui in cœlis est perfectus est. Hic Dominus nō requirit ӕqualem perfectionem, sed similem pro nostro modo dum ad perfectionē tendimus, id quod significatur imitationis voce. HIC locus diligētur obseruandus est. Docet enim quod quicunque in filiorū Dei numero esse volunt, debeant patris cœlestis exemplū in omni sanctitate & puritate imitari. Hoc qui non faciunt falso sibi filiorū nomen attribuunt, cū sint potius spurij quam legitimi filij. Huc annectit exemplum filij quo ad mutuā dilectionē nos hortatur, & vt exemplū prӕsens plus ponderis habeat, breuiter ab effectu declarat quanta filij Dei dilectio erga nos fuerit, nimirum quod se tradiderit Deo pro nobis oblationem & hostiam, id est, victimā satisfactoriam pro peccatis nostris in odorem bonӕ fragrantiӕ, id est, in victimam, qua victima vnice delectatus est Deus. Est autem hic duplex figura obseruanda. Primū ἀνθρωποπαθεία. Nam Paulus hic exemplo Mosis Deum humana persona induit, vt se ad captum nostrum accommodet. Ita enim loquitur Moses, Genes. 8. Odoratus est odorem suauitatis. Deinde est Metalepsis vsitata Hebrӕis. Nam ex odore bonӕ fragrantiӕ intelligitur victima Deo grata. Autor Epistolӕ ad Hebr. cap. 13. proprio sermone vsus, quo Moysis phrasin interpretatur: Talibus, inquit, hostijs εὐαρεστεῖται, hoc est, vnice delectatur Deus seu beneplacetur Deo. Hoc argumentum dilectionis Christi erga nos tria continet: Primum quod Christi mors vnicum sit precium nostrӕ redemtionis. Secundum, quod Christus

Christus hæc omnia præstiterit immeritis ex mera sua bonitate & dilectione. Tertiũ, quod cogitatio huius ingentis dilectionis Christi debeat nos iustissime admonere mutuæ inter nos dilectionis. Quare si participes Christi esse volumus mutuæ dilectioni studebimus, præsertim cum ipse dixerit, in hoc cognoscent homines quod mei discipuli sitis, si vos mutuo dilexeritis, sicut ego dilexi vos.

Scortatio vero & omnis immundicia aut auaritia ne nominetur quidem inter vos sicut decet sanctos.

10 Pugnantia cum vera imitatione patris cœlestis, hoc est, cum sanctitate qua suos ornatos vult Dominus, enumerare incipit, & hic tria ponit, scortationem, id est, vagam libidinem, immundiciem, hoc est, omnis generis libidinem, qua corpus & anima contaminantur, auaritiam qua fiducia in Deum extinguitur, & fiducia in pecuniam tanquam idolum fouetur. Hæc vitia adeo vult Apostolus sublata, vt ne nominẽtur quidem inter Christianos, ne dum in vsu sint. Paulus videtur respexisse ad locum qui est Deut. 23. Non sit meretrix neque scortator de filijs Israel. Verum hic vulnera Ecclesiæ merito deploranda sunt. Nam istæ fœdissimę pestes non solum nominantur petulanter, verumetiam perpetrantur impune apud eos qui iudicium Dei se exercere gloriantur. Sed piorum est cauere, ne multitudine errantium & horrendis scandalis incidant in la-20 queum Satanæ, vt vel blasphement verbum Dei propter mores corruptos eorum qui in Ecclesia Dei non postremi esse volunt, vel inuitentur exemplo ad imitationem, quod admodum procliue est. Multo enim citius homines vitium vnius imitantur, quam multorum virtutes. Cur autem hæc nominari nolit Apostolus, probat à repugnantibus: Christiani sancti esse debent. Ergo nihil illis commune erit cum fœdis & abominandis criminibus.

Et turpitudo, stultiloquium, scurrilitas, quæ non conueniunt, sed magis gratiarum actio.

Rursus connectit tria quæ similiter cum imitatione Dei & vera sanctitate pugnant, quibus opponit virtutem εὐχαριστίαν, quæ non solum significat 30 orationem qua gratias agimus Deo, atq; illum prædicamus: Verumetiam sermonem gratia & suauitate conditum notat. Non enim amat Deus Stoicã & superciliosam in loquendo asperitatem, qua homines absterrentur à conuictu nostro, sed vt vult nos comes & suaues in conuictu: ita sermonem requirit pia suauitate conditum. Porrò quod interserit Apostolus: quæ non conueniunt, argumentum est à repugnantibus. Pugnat enim cum piorum officio omnis turpitudo & obscœnitas.

Hoc enim nostis, quod omnis scortator, aut immundus, aut auarus, aut qui est idolatra, non obtinebit hæreditatem in re-40 gno Christi & Dei.

Comminationem grauissimam superioribus addit, seu argumentum à supplicio quod imminet scortatoribus, im mũdis & auaris subijcit, nimirum quod excludantur ab hæreditate Christi & Dei. Nec mirum est, quoniam cum his pestibus fides iustificans nequaquã stare potest. Non tamen hac cõminatione lapsis præcluditur spes veniæ, sed tantum significatur supplicium huiusmodi peccatis dignũ, vt fœditate peccati agnita, & magnitudine reatus ex pœnis intellecta, agamus pœnitentiã ac talem fœditatem detestemur. Nã de pœnitentibus regula Ezech. 33. tenenda est. Cum recesserit impius ab impietate sua feceritq; iudicium & iusticiam, viuet in eis. Item, Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Sed summopere cauendũ est, ne hac regula in contumeliam Dei & in nostram perniciem abutamur. Caueamus igitur ne consuetudine peccandi in reprobam mentem incurramus, & dolere tandem de impijs nostris 50 factis desinamus. Nam si spiritus sancti clamores, quibus nos in prædicatione Euangelij ad pœnitentiam inuitat, contempserimus, metuendum est ne iusto Dei iudicio abijciamur, & tanquam mortui & pœnis æternis destinati coram Deo habeamur. Quod sane supplicium dignissimum est, quo Deus hominum peruicacem pertinaciam puniat.

Nemo vos decipiat inanib' sermonibus, propter hæc enim venit ira Dei in filios contumaciæ. Nolite ergo effici participes eorum.

Prolepsis est qua anteuertit obiectionem & excusationem eorum, qui flagitia, quæ recensuit, extenuant, asserentes ea esse humanæ fragilitatis errata: Deum non esse adeo crudelem,

lem, quod velit homines ob talia in perpetuum abijcere: fuisse alios omnibus temporibus etiam ex sanctißimis patribus in similia prolapsos: gratiam ita abundare, vt absorbeat totius mundi peccatum: satis esse si quis vel in extremo halitu peccatorum commissorum ducatur pœnitudine. Huiusmodi argumentis multi se misere decipiunt, donec præcipites ruant in perpetuum exitium. Verum Apostolus noster admonet hic pios, ne sinant se huiusmodi vanis sermonibus veluti inescari, quo tanquam hamo Satanę pertrahantur in infernum. Nullum perniciosius venenum est, quam sunt illæ excusationes, quæ nos in peccatis detinent & confirmant. Quicunq; enim huiusmodi inanibus sermonibus indulget, prorsus timore Dei vacat. Nam timoris Dei proprium est, vt loquitur Syracides, expellere peccatum. Proinde non dico tanquam Syrenũ cantus, sed veluti exitiales Satanæ morsus fugiamus voces hominum prophanorum, qui iudicium Dei & peccatorum reprehensiones in facetias vertunt, & moueamur exemplis totius mundi, qui expertus est propter talia flagitia venire iram, hoc est, vindictam Dei in filios inobœdientiæ, id est, in homines contumaces. Hoc testatur diluuium, excidiũ Zodomæ, plurimæ clades & Rerumpub. ac familiarum euersiones & horrendæ mutationes. Hoc ipsum in extremo die testabuntur pœnæ, quibus Deus hanc contumaciam puniet.

Obtemperemus igitur Spiritui sancto hortanti & præcipienti, ne simus consortes illorum, & serio, matureq; agamus pœnitentiam vitæ prioris, ne nos Dominus in furore suo iustißime abijciat & tradat in reprobam mentem, donec prorsus dedoleamus. Non moueat nos multitudo peccantium, non fallat nos impunitas. Nequaquam aufertur pœna, sed tantum differtur. Ne igitur cõtemnamus lenitatem Dei ad pœnitentiã nos inuocantis.

Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino tanquam filij lucis ambulate.

Exhortationis argumentum petit à collatione duplicis status Ephesiorum, videlicet eius, in quo ante conuersionem fuerunt, & huius, in quo iam conuersi collocati sunt. Par enim est, vt quilibet dignitati & loco in quo est, vita & moribus respondeat, caueatq; ne qua labe contaminet suum statum, atq; ita propria culpa excidat gradu, in quem euectus fuerat, cum in propriam ignominiam, tum in aliorum ruinam, qui exemplo deteriores fiunt. Tenebras hoc loco Apostolus vocat homines cæcos & flagitiose viuentes, quales sunt omnes non conuersi per Euangeliũ. Habet autem hæc Metonymia magnã Emphasim, vt cum scelus pro scelesto dicimus. Sensus ergo est. Ante conuersionem fuistis homines ex meris tenebris ignorantiæ & malitiæ conflati, adeo vt nihil veræ & salutaris lucis in vobis fuerit reliquum. Nunc autẽ lux estis. Quare vt filij lucis ambulate. Nomen lucis tribuitur fidelibus, tum quia vera luce illustrãtur in sese, tũ vero quod alijs etiam præluceant, adeo vt sceleratorum vitam etiam coarguant, hoc est, magis manifestã faciant. HIC locus inprimis obseruandus est, qui monet, quod cogitatio dignitatis Christianorum debeat eos excitare ad sancte & inculpate viuendum, cum vt Deo debitam præstemus obœdientiam, tum vt alios ad pietatem nostro exemplo inuitemus. Deinde docet hic locus, quod qui profitentes Christianismũ flagitiose viuunt seipsos fallant, & se maiori damnationis periculo exponant. Non enim filij lucis sunt, hoc est, non vera luce sunt illuminati, nisi qui opera tenebrarum detestantur & abijciunt.

(Fructus enim spiritus est in omni bonitate, iusticia & veritate.)

Argumentum hoc sumitur à caussa efficiente. Nos qui credimus, spiritu Christi regeniti & donati sumus. Huius autem spiritus fructus est, bonitas, iusticia, & veritas. Ergo his studendũ est contra malitiam, iniusticiam & mendacium. Legantur autem hæc in parenthesi, vt quæ sequuntur cohęreant cum sententia superiori.

Probantes quid sit beneplacitum Domino, & nolite communicare operibus infructuosis, sed magis etiam redarguite.

Quid sit ambulare vt filij lucis, exponit, & filiorum lucis studia ad tria veluti capita reuocat. Primum enim vult vt exploremus ac approbemus quiquid Deo acceptum est, hoc est, quod ipsius verbo mandatum & expressum est. Vt enim ex solo verbo cõstat quid placeat, quidque displiceat Deo: ita solum verbum pijs vitæ norma esse debet. Deinde requirit, ne communicemus operibus infructuosis, hoc est, inutilibus & noxijs, tenebrarum, hoc est, quæ proficiscuntur ab ignorantia Euangelij & Christi, quæq; ipsam ingenitã concupiscentiam

tiam

tiam caussam habent, qualia sunt prophana & horrenda flagitia quibus ignari Euangelij se contaminãt. Communicare autem tum dici mur flagitiosis & iniquis facinoribus, cum vel illa nobis placere quoquo modo significamus, vel silentio præterimus, idque maximè si vocatio nostra patiatur, vt ea nobis displicere palam profiteamur. Tertium est, vt redarguamus opera tenebrarum, idque tum sancta & honesta nostra vita, tum voce ex zelo quodam gloriæ Dei proficiscente, atque hoc maximè si conditionis nostræ ratio id ferat. Verũ si id verbis præstare non liceat, ostendendum tamen est quomodocunque, ista facinora nobis nequaquam placere. LOCVS hic obseruandus est. Non enim tantum filiorum lucis, id est, Christianorum officia breui aphorismo complectitur: Verumetiam refellit eorum vanitatem, qui se suo rite functos officio autumant, si ipsi non peccent per se, nihil sollititi de alijs. Deinde & eos errare docet hic locus qui in Papatu cùm viuunt, existimant satis esse mente abhorrere ab impietate & superstitione Papistica, nihil nocere arbitrantes interesse prophanationibus abominandis & sacrilegis Papicularum, pacis & tranquillitatis externæ gratia. Nam qui vel præsentia sua videntur ista approbare, tametsi mente improbent, scelestæ tamen participationis laqueis se induunt. Nec intelligunt superstitione id, an callida simulatione faciant, ad rem non pertinere, quando vtroque pariter malo, & sacram Dei religionem ludibrio habẽt inter homines, & exemplo suo partim rudium inscitiam ad obstinatiorem peruicaciam confirmant, partim imbecillium dubias hæsitantesque conscientias labefactant. Nec Naaman Syriæ præfectus illis patrocinatur, qui cùm rem vnam sibi à Domino ignosci petijsset, si cum Rege suo in templum Rhemnon ingressus adoraret, cum pace à Propheta dimissus est. Nam illa adoratio non fuit procumbere ad idola: sed fuit tantum incuruatio quædam corporis, qua se ad Regis inclinationem quem fulciebat ipse & sustentabat, accommodarit, vt apertè testatur historia 4. Reg. 5.

Quæ enim clam fiunt, ab illis turpe est etiam dicere, omnia autem dum coarguuntur à luce manifestantur. Omne enim quod manifestat lux est. Quamobrem dicit: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illucescet tibi Christus.

Exaggerat scelera prophanarum gentium, ac simul ostendit fructum coargutionis & reprehẽsionis, qua videlicet pij honesta & sancta vita impuritatem impiorũ coarguant. Nam ex huiusmodi reprehẽsione scelerati homines in sui cognitionem veniũt, & cum mores piorum intuẽtur suam turpitudinem agnoscunt, ac ita tandem incipit eos pudere fœditatis suorum flagitiorum. Atque hic quidem sensus est præsentis pericopæ. Verum quoniam verba Apostoli explicatione indigent, nonnihil adijciemus, vt pondus verborum Apostoli obseruetur. Primùm enim cùm dicit: quæ clam fiunt ab illis turpe est vel dicere, exaggeratio est à comparatis. Minùs est loqui de flagitijs quam ea perpetrare, iam autem si turpe est ea quæ perpetrant vel dicere, erit profectò maximè detestanda operis fœda perpetratio. Deinde cùm inquit: Omnia dum coarguuntur à luce manifestantur, fructum exprimit fraternæ obiurgationis. Est autem horum verborum sensus, vt eum explicat Ambrosius, tum demum videntur & apparent dum obiurgantur scelerati. Quia qui peccat quam diu non corripitur, minimè sibi peccare videtur. A luce autem manifestantur, quia filij Dei, qui lucis filij dicuntur, ea coarguunt, vita, doctrina, sanisque admonitionibus. Huius dicti probationem subiungit à natura lucis. Omne, inquit, quod manifestat, lux est. Vt enim tenebræ obscurant & tegunt occulta. Ita lux in diem producit quod tenebris obuolutum erat. Huc addit & aliam comparationem à pronunciatis. Surge, inquit, qui dormis, hoc est, qui in peccatis stertis, desere peccata, & exurge è mortuis, hoc est, à peccatis mortem inferentibus, abstineto. Et illucescet tibi Christus, hoc est, senties consolationem per spiritum Christi. Quo enim magis tenebras peccatorum fugimus, eo magis Sol iusticiæ Christus in cordibus nostris lucet. Hieronymus negat hoc dictum vsquam in scripturis extare. sunt qui existimãt Apostolum respicere ad locum qui est Esa. 60. cap. Surge illuminare quia venit lux tua, & gloria Domini super te orta est. Alij ad 9. cap. Esaiæ, hoc testimonium referunt, vbi habetur. Populus qui ambulat in tenebris vidit lucem magnam, habitantibus in vmbra terræ mortis lux splenduit super eos. Alij existimant μιμητικῶς hoc dictum esse. Omnes enim Prophetæ & synceri verbi præcones dum homines à peccato reuocare moliuntur, horum verborum sententia vtuntur. Primùm enim, vt par est inuitant ad pœnitentiam, seu conuersionem. Deinde promissionis verbum addunt, & consolationem quibus eriguntur resipiscentes. Quapropter & nos sciamus vnicuique nostrum à spiritu Christi dici, Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illucescet tibi Christus.

Videte igitur quomodo accuratè ambuletis, non vt insipientes, sed vt sapientes, redimentes occasionē, quia dies mali sunt, propterea nolite esse imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini.

Quod antea lucis & tenebrarum nomine Metaphoricè dixit, id iam propria locutione exprimit: Videte, inquit, quomodo accuratè ambuletis non tanquam insipientes, hoc est, ignari Christi & Euangelij, sed tanquam sapientes, hoc est, edocti veritatem Dei, & conscij voluntatis diuinę. Huius exhortationis rationem subijcit à temporis circumstantia sumptam. Redimentes, inquit, occasionem, quoniam dies mali sunt. Quid autem sit redimere tempus ex collatione contrariorū intelligimus hoc modo: sinere tempus elabi nobis aliud agendo, & redimere tempus contraria sunt. Vt igitur illud hominis est negligentis & dissoluti: ita hoc frugi & sapientis, qui non modo non abutitur occasione, sed mille voluptatibus redimit. Metaphora sumpta est à mercatoribus, qui curiosè merces considerant & delitijs omnibus facile vel lucellum aliquod anteponunt, idque potissimum quando tempora sunt plena difficultatum. Veluti cùm fames, vel penuria ingruit, vel quando cum astutis hominibus est agēdum, vel cum mercatura dubiæ & ancipitis fortunæ videtur. Tum enim solent mercatores omnia circumspecte agere in quamuis opportunitatem intenti. Proinde demum tempus redimere dicimur, quando vel dispendio omnium rerum quas charas habemus in hoc mundo, captemus veram parandæ salutis opportunitatem per Euangelium oblatam. Nam is demum precium redemptionis erit si illecebris & omnibus impedimentis, quæ nos à regno Christi auocare possent, renunciemus, ac omnibus modis intenti simus occasioni reparandę salutis, idque ideo: quia dies mali sunt: non quidem, quantum ad spacia horarum & cursum Solis, sed quantū ad corruptos mundi mores attinet. Est enim Metonymia qua subiectum pro adiuncto ponitur. Ex his infert quod proposuit, sed alijs verbis: Propterea, inquit, nolite fieri imprudentes, sed intelligētes quæ sit voluntas Domini, quasi diceret: quandoquidem tantum periculum ex omni parte circumstat pios à malitia & corruptis mūdi moribus, cauēdum est, ne per inscitiam sinatis vos à vera via abduci: sed spectandum est potius, vt semper sit vobis in conspectu voluntas Domini, quæ vobis perpetua vitæ regula esse debet in tota vita vestra, ac in omnibus actionibus. Quosnam vocet imprudentes exponit antithesi Apostolus. Nam eis opponit intelligentes quæ sit voluntas Domini. Quare imprudentes erūt hoc loco qui secure viuunt parum cogitantes de vita iuxta voluntatem Domini componenda. PORRO hic Pauli locus dignus est, quem semper in cōspectu habeamus. Nam admonet ne sinamus nos multitudinis exemplo præcipitari in flagitia, à quibus, si vere pij esse volumus, abstinendum est omnino, ac voluntati Dei studendum, etiamsi omnibus quæ carni placēt renunciandum esset. Hic vnusquisque nostrum se examinet, videatque ne hanc Spiritus sancti exhortationem pertinaciter contemnat, illecebris carnis & alijs quæ mentem à veræ pietatis studio auocare possunt, indulgens.

Et ne inebriemini vino, in quo inest lasciuia, sed potius impleamini spiritu, vobisipsis loquentes Psalmis & hymnis & odis spiritualibus, canentes, & psallentes in corde vestro Domino, gratias agentes semper de omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi.

Generali exhortationi exempli caussa species quasdam seu hypotheses subijcit, ac primo loco cōmendat nobis spiritualē læticiam, dehortans à læticia carnali. Vt enim spiritualis læticia quædam spiritualis sapientia est: ita carnalis ebrietas insipientiæ quoddam genus existit. Quare vt ab hac dehortatur, ita ad illam adhortatur annexo argumento ab vtriusque effectu, idque per προσαπόδειξιν. Nam vtrique ordine sua adijcitur ratio quemadmodum in multis superioribus etiam factum est. Ne, inquit, inebriemini vino, id est, ne captetis ex immodico potu exhilarandi occasionem. quare? Quia in eo est ἀσωτία, hoc est, omnis generis lasciuia & intemperantia. Facit enim ebrietas, vt in omne genus scelerum ruas præceps: iuxta notos versiculos:

Quid non ebrietas designat, operta recludit.
Spes iubet esse ratas, ad prælia trudit inermem.

Quinam ἄσωτοι dicantur Cicero libro 2. de finibus, hisce verbis indicat: Noli mihi fingere asotos, vt soletis, qui in mensam vomant, & de conuiuijs auferantur, crudiq; postea rursus sese ingurgitent. Hæc igitur non solū Deū grauissime offendit & extinguit Spiritus sancti lucem in corde, verumetiam mentem alienat, occultum reuelat, libidinē accendit, corpus eneruat,

eneruat, plurimos animi & corporis morbos gignit, cuius rei testis esse poterit ferè vniuersus orbis. Huic Paulus opponit plenitudinem spiritus, hoc est, gaudium in Spiritu sancto, vnde erūpimus in pia colloquia de Deo ac rebus diuinis, in Psalmos, hymnos, odas & gratiarum actiones pro omnib⁹ in nomine Domini nostri Iesu Christi, reddēdas Deo omnipotenti & patri benefico qui omnia suis abundè largitur. Ideo enim hic coniungit Deum & patrem, non quod sint diuersi, sed vnus Deus: cuius quidem potētia Dei, voluntas verò patris nomine designatur. PORRO discrimen inter Psalmos, hymnos & odas, hoc est, Psalmi sunt in quibus Musici cum aliquo instrumento adhibentur præter linguā. Hymni laudis cantica sunt, siue sola lingua, siue alia ratione fiant. Odæ vocis sunt cātica, quæ non sunt laudis tantum sed aliarum quoque rerum, vt Prophetiarum, doctrinarū, exhortationum, &c. Hæc autem omnia Paulus vult esse spiritualia, hoc est, non inepta & lasciua, sed ad spiritualem ædificationem composita. Nam Epitheton spiritualis ad argumentum & finem referri debet. Nec his repugnant verba Pauli, dicentis: Loquentes vobis ipsis. Item, Psallentes in corde vestro. Nam phrasis scripturæ est loqui vobis ipsis, id est, inter vos ipsos. Canere in corde, id est, ex corde. Non vult Apostolus petulantes cātilenas, & inanes organorum mugitus, quibus non ædificatur conscientia, Sed magis vastatur conscientia, piæ meditationes impediuntur & orandi ardor extinguitur: sed tantū ea requirit cantica quæ ex pio corde proficiscentia spiritualem læticiam pijs pectoribus afferunt. DOCET itaque hic Pauli locus, in quibus rebus piorum læticia cōsistat, nimirum in mutuis colloquijs de Deo ac rebus diuinis, in pijs cātilenis, quibus corda nostra ad maiorē fiduciam excitātur. Porrò tametsi ebrietas tanquam fœdissima pestis est detestanda, honesta tamen & sobria piorum conuiuia nequaquam damnanda sunt. Nam & hæc pietatis quædam & mutuæ charitatis incitamenta esse possunt, vnde pij non abhorrebunt à tali conuiuandi ratione, modo intemperantiam & ebrietatem detestentur: sed de hac vide Pastorem meum.

Subditi estote inuicem in timore Christi.

Hactenus de communibus Christianorum officijs disseruit Apostol⁹, nunc personalia officia commendaturus Ephesijs, Primum proponit generalem thesin de mutua subiectione, ex qua postea gradus quosdam & hypotheses extruit. Porrò in hac thesi duo sunt obseruanda diligenter, videlicet præceptum & regula, seu ratiō præcepti. Præceptum est: Estote inuicem subditi, hoc sanè præceptum ad omnes omnium hominū status pertinet. Nemo enim est, qui non debeat ex officio charitatis alijs seruire, sic Reges & Principes suis seruiunt subditis. Nam vbicunque veritas mētem occupat, ibi prompta quoq; voluntas ad præstāda officia adest. Regula autem mutuæ subiectionis est timor Christi. Hic autē timor nihil aliud est, quam cultus fidei & subiectionis. Hic timor tollit omnē arrogantiam, qua homines se inuicem tanquā ex alto despiciant. Hic timor facit, vt nos ipsos abnegātes renunciemus omnibus, quæ Christus in suis ferre non potest. Denique hic timor efficit, vt exemplo Christi omnibus seruiamus, idque vt nostra obedientia glorificetur Deus, & inter nos mutuo charitatis officijs iungamur. Hæc igitur subiectionis regula in intimum cordis nostri reponatur. Nam qui hanc regulam in mutuis officijs præstādis non sequitur, Christi quidem nomen sacrilege sibi vsurpare potest, sed spiritus Christi imperium peruicaciter excutit.

Vxores proprijs maritis subditi estote, tanquam Domino, quia vir est caput vxoris, quemadmodum & Christus caput Ecclesiæ, & ipse est seruator corporis, sed veluti Ecclesia subijcitur Christo, sic & vxores proprijs maritis in omni.

Proposuit generalem thesin de subiectione mutua, iam ab œconomico statu exempla petit, & ordine, vxorum & maritorum, liberorum & parētum, seruorum & dominorum officia mutua explicat, ac primo loco de vxorum officijs erga maritos agit, propositionem per comparationem confirmat ac modum subiectionis ostendit. Propositio comparata est: Vos vxores estote subditæ proprijs maritis tanquā Domino. Hęc subiectionis lex imponitur mulieri Gen. 3. Propterea quod mulier se à serpente seduci passa sit. Et quanquam in statu hominis primo vxor erat marito subiecta, tamen diuersa fuit illa subiectio ab ea, quæ postea mulieri imposita est. Prior enim subiectio fuit liberalis & minimè dura, posterior vt peccati pœna grauiori iugo premit. Verū hoc iugum cum Domini voluntatē intuētur piæ fœminæ, propter quem debent suis maritis subiectionem, fit iucundum potius quam triste. Rationem propositioni subijcit ab ordinatione Dei & ab vtili, Quia, inquit, vir est caput vxoris, hoc est,

non solum superior vt caput in corpore, verumetiam quemadmodum caput subministrat corpori vim & efficaciam vnde corporis incolumitas conseruatur, ita maritus vxoris incolumitatem intueri debet. Hoc voluisse Paulum capitis vocabulo indicat sequens collatio, Quemadmodū, inquit, Christus est caput Ecclesiæ, & ipse est seruator corporis. Est autem Christus caput Ecclesiæ, tum quia solus illi præest, tum quia quicquid habet boni Ecclesia, hoc ex Christo capite fluat, quemadmodum in cap. 2. declarauimus. SEQVITVR modus subiectionis: sed veluti Ecclesia subijcitur Christo: sic & vxores ꝓprijs maritis in omni. Debet igitur subiectio hæc esse liberalis, spontanea, alacris, officiosa, iucunda, casta, honesta, pia. Etsi autem pari autoritate minimè pollent Christus & maritus, tamen exemplo Christi, viri vxoribus dominantur, & referunt quādam imaginem Domini Christi in Ecclesia. HINC multæ doctrinæ colligi possunt. PRIMA, quod mulieres Christo obœdire nequeunt, imo Sathanæ laqueis se inuoluunt, quæ maritis sunt immorigeræ. SECVNDA, quod mulieres ex obœdientia & subiectione pia maximum fructum percipiant, non secus atque corpus quod capiti adhæret, ex eo vim viuificam mutuatur. TERTIA, quod mulieres proprijs maritis contentæ esse debeant, quibus etiam in omni officio pio & honesto placere studeant. QVARTA, quod mulierum subiectio non solum sit probanda propter cōmoditatem domesticam, verumetiam quia est cultus Deo placens, quando ex fide & vera charitate proficiscitur. QVINTA, quod confutetur hic error veterum hæreticorum qui coniugium tanquam rem prophanam & Christianis quodāmodo indignā iudicarūt. Nam longe aliter hic Spiritus sanctus iudicat conferens honestū coniugium copulæ Christi & Ecclesiæ. Hic notetur memorabile dictum Epistolæ ad Hebræos: Honorabile inter omnes cōiugium & cubile impollutum: Scortatores autem & adulteros damnabit Deus.

Viri diligite vxores vestras, quemadmodum & Christus dilexit Ecclesiā, & seipsum tradidit pro ea.

Secundum exemplum seu hypothesis propositæ theseos, & continet tria, præceptum, caussam & modum dilectionis. Præceptum est. Viri diligite vxores vestras. Ratio seu caussa ab exemplo Christi sumitur. Christus dilexit Ecclesiam. Ergo & mariti proprias vxores diligere debent. Modus exemplo exprimitur. Et tradidit semetipsum pro ea. Hinc apparet magnitudo dilectionis Christi. Quare si mariti dominari volunt vxoribus Christi exēplo, sciant quod eodem exemplo moneātur, facto si res postulat suam dilectionem declarare, quemadmodum Christus fecit dum propria morte Ecclesiæ vitam ac salutem acquisiuit.

Vt eam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo, vt sisteret eā sibijpsi gloriosam Ecclesiam non habētem maculam aut rugam, aut quicquam tale, sed vt esset sancta & irreprehensibilis.

Occasione ab exemplo Christi diligentis suam Ecclesiam & tradētis se pro ipsa arrepta, commode digreditur Apostolus in commendationem gratiæ Christi erga suam Ecclesiam, cuius gratiæ gradus eleganter hic distribuūtur, iuxta ordinem beneficiorum, quæ Christus suæ Ecclesiæ ex gratia cōtulit. Primum enim dilexit Ecclesiam. Deinde ex dilectione tradidit seipsum pro ea. Tertio, sanctificat Ecclesiam, id est, separat eam sibi, ac ipsam Deo cōsecrat per remissionem peccatorum ac regenerationem spiritus. Quarto, modum apponit Apostolus per quem Christus suam Ecclesiā sanctificat, Mūdans, inquit, eam lauacro aquæ verbo. Quinto loco finis adijcitur sanctificationis Ecclesiæ, nimirum vt Ecclesia sit pulchra & decora sine macula & ruga, vera sanctitate & innocentia ornata. CÆTERVM quartus & quintus gradus fusiori explicatione indigent. Variā enim & multiplicem doctrinam continent. Cùm igitur inquit: Mundans eam lauacro aquæ in verbo, vim sacramenti baptismi eleganter exprimit. Nam hæc si retexueris, quinq; perpendenda se offerent in baptismo. Primum Christus mundans. Soli enim Christo hic honor cōpetit, qui apparuit vt destruat opera Diaboli & aboleat peccatum. Huc pertinet illud Ioan. Sanguis Iesu Christi filij eius purgat nos ab omni peccato. Secūdo, lauacrū aquę ponitur, quod est externū symbolum gratiæ ac interioris purgationis sigillum. Tertio loco veritas signo respōdens cogitanda est, quæ est occulta mundatio animæ, ac interior purgatio à peccato. Quarto loco additur, in verbo, vt intelligatur baptismi vis & efficacia esse ex promissionis verbo. Quinto loco indicatur analogia signi ad veritatē, quæ analogia in omni sacramēto diligenter est consideranda. Signum est lauacrum aquæ. Analogia signi ad rem est hæc. Quemadmodum aqua foris purgat corpus: ita sanguis Christi intus animā à peccatorum sordi-

ſordibus abluit. Hanc analogiá mundandi verbo ſignificauit, his rite perpenſis facile intelligi poteſt quo in loco ſacramenta Eccleſiæ habéda ſint. Sunt enim ſymbola & ſigilla quibus Deus offert ſuam gratiam, & teſtatur ſe vere exhibiturum quod ipſa ſymbola figurant. Nam ſemper ſacramentis coniuncta eſt veritas rei, & exhibitio, quæ peragitur arcano quodam Spiritus ſancti opere, Nó quod Spiritus ſanctus per ſeſe indigeat externo adminiculo, ſed noſtræ imbecillitatis ratio habetur. Ex his colligere facile eſt, ſacramentum in nouo teſtaméto recte definiri ſignum viſibile ſeu ſenſibile, inſtitutum à Chriſto, vt obſignet verbum gratiæ & promiſsionis diuinæ fide accipiendæ. Tametſi auté impij neque abluuntur baptiſmo, neque nutriuntur cœna Domini, nihilominus tamen vim ſuá ſacramenta, quo ad Deũ attinet, obtinent, quia vtcunque Dei gratiam reſpuant ingrati, illis tamé offertur.
10 PORRO deſcriptio Eccleſiæ quæ ſequitur non ad externam formam, ſed ad cordis puritatem pertinet, quod dextre intelligendum eſt, propter eos qui negant Eccleſiam eſſe, vbi ferantur vlli qualicunque labe aſperſi, & in ſui erroris patrocinium hunc Pauli locum detorquent. Si, inquiunt, Eccleſia nullam maculam, nullam rugam habet, Si Eccleſia eſt ſancta & irreprehenſibilis, non erit iſte cœtus Eccleſia in quo ſunt vlli ſcelerati. Hunc errorem formula precádi quá nobis Dominus præſcripſit, refellit. Ita enim iuſsi ſumus orare, Remitte nobis debita noſtra, &c. Et in Pſal. dicitur: Pro iniquitate remittenda orabit ad te omnis ſanctus. Si igitur omnes ſancti opus habét, vt quotidie precentur remiſsioné peccatorum, non erunt omnino imunes ab omni labe. Et Iohan. dicit. Si dixerimus quod peccata non
20 habeamus, nos ipſos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt. Si confiteamur peccata noſtra fidelis eſt & iuſtus vt remittat nobis peccata, & purget nos ab ob omni iniuſticia. Non ſignificat igitur Paulus Eccleſiam omnino iam mundatam & omni næuo vacuam eſſe, ſed potius adoleſcere indies & proficere, eoque tendere quo nunquá in hoc ſeculo poterit peruenire. Nam tantiſper manet Eccleſia in hoc mundo, duobus modis contaminata eſt. Primum enim nullum ipſius membrum adeo purum eſt & perfectũ, vt nullis omnino vicijs circumſeptum ſit. Fideles igitur omnes quamdiu hic verſantur ſemper immundiciem aliquam habent, quæ in eorum carne reſidet, ſicuti aperte cóprobatur ſanctorum experiétia, Rom. 7. Deinde bonis & pijs in Eccleſia ſemper admixti ſunt hypocritæ & ſcelerati qui ſuis ſordibus totum cœtum quodammodo inficiunt, quemadmodum aperte docet Paulus,
30 ſcribens Corinthijs. Corinthios enim Eccleſiæ titulo ornat, ſed tamen inter eos multos arrogantes, multos contaminatos edulijs idolorum, nonnullos crimine incœſtus infames, plurimos irreuerenter ſacra cœna vtentes, non paucos, qui reſurrectionem mortuorum in dubium reuocarũt, fuiſſe manifeſtum eſt. Hoc etiam ipſe Dominus propoſita parabola de zizanijs aperte conuincit. Quo igitur ſpectat magnificum illud pręconium Apoſtoli definientis Eccleſiam eſſe ſponſam Chriſti, carentem omni macula & ruga, ſanctam & irreprehenſibilem? Reſpódeo. Eccleſiam cóſiderari dupliciter, videlicet, in ſe, & in Chriſto: Quatenus in ſe conſideratur, multas omnino habet maculas quibus inuoluitur, quę tamé non imputantur ipſi donec ſuperior manſerit ſpiritus in ipſis. Verum quatenus cóſideratur in Chriſto, non ſolũ ſine macula eſt, ſed infinito decoro exornata, ſcilicet iuſticia Chriſti, quá
40 per gratuitam condonationem eſt conſecuta. Auguſtinus diſtinguit inter ſtatum Eccleſię in hac vita & in futura. In præſenti vita habet Eccleſia ſuas maculas. In futura erit ſine omni macula, vere pura ſancta & irreprehenſibilis. HIC locus Apoſtoli docet, conſolatur & cófutat. Docet, in quem finé abluimur ſacro baptiſmate, nimirum vt puritati ſtudeamus. Cóſolatur eos qui hic peccatis inuoluti, ingemiſcũt, quod adeo grauiter peccati mole grauentur. Futura eſt enim aliquando plena mundatio. Huc pertinet querela & conſolatio Apoſtoli, Rom. cap. 7. Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? gratias ago Deo per IESVM CHRISTVM Dominũ noſtrum. Confutat eos qui gloriantur de baptiſmate & interim impuram ducunt vitam, pugnanté cum baptiſmi analogia. quæ perpetuæ pœnitentiæ nos admonet. Hic obijci poteſt, quod Paulus ſuis Iudæis obiecit.
50 Rom. 3. Circumciſio quidem prodeſt, ſi legem feceris, at ſi legis tranſgreſſor fueris, circumciſio tua in præputium conuerſa eſt. Ad eundem modum recte obieceris ijs qui nomine tantum Chriſtiani ſunt. Baptiſmus quidem prodeſt, ſi legem baptiſmi feceris, hoc eſt, ſi fœdus baptiſmi ſeruauerit. At ſi tranſgreſſor fueris: baptiſmus tuus tibi nihil proderit.

Sic debent viri diligere ſuas vxores tanquam propria corpora.

Modum diligendi vxores clarius adhuc oſtendit, ad primum coniugium Adæ & Euæ reſpiciens. Adam adducta ad ſe vxore dixit: Hoc nunc os de oſsibus meis, & caro de carne mea. Atque ideo de coſta Adæ Dominus formauit mulieré, vt præfiguraret Chriſtum & Eccleſiam. & oſtéderet quo

ret quo animo mariti & vxores in ſacro cõiugio erga ſe mutuo eſſe debent. Perinde enim ſunt maritus & vxor, atque vna eademque caro, id eſt, corpus, vnde hoc argumentum Paulus extruit. Nemo eſt qui proprium corpus non diligit, Vxor autem eſt vnum corpus cum marito. Igitur mariti proprias vxores, vt propria corpora diligere debent.

Qui diligit vxorem ſuam, ſeipſum diligit. Nullus enim vnquam carnem ſuam odio habuit, ſed nutrit, ac fouet eam, quemadmodum & Dominus Eccleſiam, quia mem bra ſumus corporis eius, ex carne eius, & ex oſſibus eius. Huius rei cauſſa relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt hi duo in vnam carnem.

Confirmat diligendas eſſe vxores, ac primo loco, duo axiomata, ſeu principia ponit, quæ ſunt propoſitiones duorum ſyllogiſmorum. Deinde alia duo argumẽta ſubijcit: Quorum prius ab exemplo Chriſti, poſterius ab ordinatione Dei petitur. Hæc poſteriora argumenta confirmandis prioribus adhibentur. Primus ſyllogiſmus, ex primo axiomate huiuſmodi eſt: Qui diligit vxorem ſuam, ſeipſum diligit, Sed quilibet maritus ſeipſum diligit. Ergo etiam ſuam vxorem diligere debet. Secundus ſyllogiſmus, ex ſecundo axiomate, hic eſt: Nemo vnquam carnem ſuam odio habuit, ſed nutrit ac fouet eam, vxor eſt caro proprij mariti, Ergo maritus nõ debet vxorem odiſſe, ſed potius nutrire & fouere. Huc iam attexit argumentum ab exemplo. Chriſtus nutrit & fouet Eccleſiam, quia eſt caro ex carne eius, & os ex oſsibus eius. Atque hoc confirmat adducto teſtimonio ex 2. cap. Geneſ. Huius cauſſa relinquet homo patrem & matrem ſuam, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carnem vnam, quaſi diceret, potius relinquẽdi parentes, quibus lege naturæ obſtrictus eſt homo, quam vt vxorem deſerat, cum qua vna caro eſt, donec ſcilicet ſubſtantia matrimonij manſerit ſalua. Nam ſi adulterium interuenerit, rea perſona abſcinditur ab illa carnis vnitate, quam in honeſto matrimonio requirit Dominus. Dicuntur autem maritus & vxor vna caro non ſubſtantia ſed affectu. Perinde enim maritus diliget & fouebit ſuam vxorem ac propriam carnem. Similiter & vxor maritum amabit vt propriam carnem. Sunt proinde maritus & vxor veluti vnus homo, ex qua vnione Chriſtus reſponſum petit ad quæſtionem de diuortijs.

Myſterium hoc magnum eſt, at ego dico in Chriſtum & in Eccleſiam.

Admonitio eſt. Non enim ſatis potuit Apoſtolus verbis eloqui, quam admiranda copulæ Chriſti & Eccleſiæ imago ſit coniugium à Deo in Paradyſo inſtitutum. Tametſi autem coniugium res externa eſt, tamen Apoſtolus illud fuiſſe typum quendam ſponſi Chriſti & eius ſponſæ Eccleſiæ affirmat. Quemadmodum enim mulier ex viri dormientis latere deſumitur: ita Eccleſia per efficaciam mortis Chriſti naſcitur. vt relictis parentibus honeſta vxor ſuo adhæret marito, eoque ſolo contenta eſt: ita Eccleſia relicta idolatrica fornicatione, vnico Chriſto ſponſo adhærebit, & potius parentes dulciſsimos deſeret, quam vt à Chriſto ſponſo diſcedat. Præterea ſicut ex latere, id eſt, de medio corpore ædificatur Eua: ita Eccleſia ex carne Chriſti & ex oſsibus eius progignitur, quod quidem myſtice intelligendum eſt. Eſt enim quædam rei viſibilis ad rem ſpiritualem ἀναγωγία, vnde & à Paulo myſterium, hoc eſt, Sacramentum dicitur. Ducit namque coniugium nos quodammodo per rem viſibilem ad intimam copulam Chriſti & Eccleſiæ (quam primum matrimonium figurauit) cogitandam. Atque hoc eſt quod Paulus vult, cum inquit, At ego dico in Chriſtum & Eccleſiam, ac ſi diceret: Coniugium maſculi & fœminæ à Deo in Paradyſo inſtitutum eſt, non ſolum propter mutuum adiutorium & prolis procreationem: verumetiam, vt ſit quidam typus ſpiritualis copulæ Chriſti & Eccleſiæ, ita vt ſub viſibilibus rebus res ſpiritualis, quaſi in imagine repræſentetur. Quare non inepte myſterij definitio vſitata Græcis huc accommodari poteſt. Definiunt enim Græci Theologi myſterium eſſe actionem viſibilem habentem annexam ſibi ſpiritualem quandam contemplationem. Quanquam autem hæc definitio Sacramentis Eccleſiæ Chriſti in genere competit, tamen longe alia ratio eſt Sacramentorum, quæ ita κατ᾽ ἐξοχὴν appellamus. Nam illa tantum ſunt ordinata & inſtituta à Chriſto, vt ſint cæremoniæ ac ſymbola quædam inuiſibilis gratiæ quam offert Euangelium. Cuiuſmodi duo tantum ſunt in nouo teſtamento, videlicet Baptiſmus & Cœna Domini. PORRO vt Papiſtæ male detorſerunt hunc locum ad infirmandum quod coniugium inter noui Teſtamenti Sacramenta ſit numerandum, ita debili fundamento nitũtur, qui Papiſtas refutari ſatis arbitrãtur, ex eo quod Græcis ſcribatur μυστήριον,

& non Sacramentū, cum illæ duæ voces nō magis significatione generali differunt quam λευκὸν & cādidum. Nam quod Græci Theologi appellarunt μυστήριον, hoc Latini sua lingua Sacramentum dicunt. Quare vt coniugium Sacramētum siue mysterium recte appellari à Paulo veteres sentiunt, Ita eos errare non dubitandum est, qui coniugium inter noui testamenti symbola numerant. Quia nec cæremonia est noui testamenti propria, nec promissio gratiæ Euangelicæ per se confirmat, nec solius Ecclesiæ symbolum est, sed est status toti generi humano communis. Verum si quis penitius inspiciat hunc locum, deprehēdet hác esse ipsius veram sententiam: mysterium hoc, videlicet, quod sumus membra corporis Christi de carne eius & ossib⁹ eius, est magnum. Nam quia aliquid interpositum fuit inter hæc verba (Membra sumus corporis eius de carne eius & ossibus eius) addit interpretationem, at ego dico in Christum & in Ecclesiam. Hoc est, magnum mysterium voco copulam Christi & Ecclesiæ: cuius typus fuit primum cōiugium in Paradyso institutum. Atque ita mysterium hic significat arcanū quiddam ad quod nec sensus nec ratio pertingere potest.

Cæterum vos quoque singuli vxorem suam quisque sic diligat vt seipsum, mulier autem vt timeat maritum.

Ne quis symbolum tantum putaret coniugium sacrum, ac ideo ad primorum parentum cōiugium solummodo referenda esse, quę de collatione Christi cū Ecclesia dicta sunt, breuiter anteuertens accommodat exemplum in genere ad omnes, & paucis concludit, quæ de mutuis coniugium officijs disseruit. Vt autem officia mariti erga vxorem ad vnum dilectionis caput reuocat Apostolus, ita vxoris munus esse affirmat, vt metuat & reuereatur virum vt caput suum. Hac voce reliqua officia mulieris continentur. Maritus qui haud simulate diligit vxorem, is intimo cordis affectu tanquam propriam costam eam cōplectitur, hoc est, vt hic Paulus loquitur, sicut seipsum, id est, vt propriam carnē. Hunc enim modum dilectionis præscribit Apostolus. candide igitur de ea sentit, benigne loquitur, consilio & opera adest, Denique præstat illi omnia humanitatis officia, quæ ipsi debet iuxta legem Dei & naturæ præscriptum. Officium quod huic dilectioni ex aduerso respondebit, timoris vocabulo continetur, quo cultus reuerentię intelligitur, quo vxor vt inferior, superiorem colit, & reddit omnia debita subiectionis officia, non obmurmurat marito, nō insurgit aduersus ipsum, nō dominium quærit aut primatum in familia, sed ex charitate, ex pia storga omnia præstat officia. Hęc subiectio cum ex fide & timore Dei proficiscitur, pulcherrimum est honestæ fœminæ ornamētum. Docet propterea hic locus δημοκρατίαν, quodammodo contra naturam esse. Nam domesticum imperium mariti in vxorem formam optimi & iustissimi imperij commonstrat. Fieri enim non potest, vt pax sit & concordia diuturna, vbicunque est ἰσοτιμία, quæ facit, vt nemo alteri cedere velit.

CAPVT VI.

Summa Capitis Sexti.

LIBERI & parentes, serui ac domini debita sibi inuicem præstent officia, omnes aduersus regnum Satanæ spirituali Panoplia se arment, orent pro omnibus, ac pro me, cuius statum vt cognoscatis, mitto Tychicum.

Ordo & partes Capitis Sexti.

VT in fine Capitis quinti de mutuis coniugum officijs disseruit, ita in huius sexti principio liberorum & parentum, seruorum ac dominorum officia describit. Deinde redit Apostolus ad generalem exhortationem, hortatur Ephesios, vt spirituali Panoplia se muniant aduersus spirituales hostes, quorum breuem descriptionem adiungit, & panopliæ spiritualis partes per distributionem attexit. Præterea, vt pro se orent postulat Apostolus, monetque se ad illos misisse Tychicum, vt ipsos consolaretur. Postremo suo more totam epistolam fausta imprecatione & voto claudit.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FILII obœdite parentibus vestris in Domino.

Tertia hypothesis, videlicet de obœdientia liberorum erga parentes, in qua duo sunt obseruanda. Vnũ quod obœdientiæ nomine vsitata synecdoche cõplectatur scriptura honorem, cuius obœdientia certissimum indicium est. Hic honor in duobus consistit, in affectu nimirum & in effectu. In affectu consistens honor est, vera pietas erga parentes, verá dilectio & ardẽs storga, qua parentes eo quod parentes sint complectimur. Effectus honoris parentibus debiti, est mente statuere eorum statum vere ordinem diuinum esse, ideoque in honore habendum, libenter se potestati parentum subijcere, obœdire in omnibus honestis & licitis, gratitudinem & beneficentiam exhibere, & errata maiorum ἐπιεικείᾳ tegere, vel prudenter dissimulare. Alterum quod hic obseruandũ dixi, est, quod hæc obœdiẽtia in Domino fieri debeat, id quod de duabus rebus maximis liberos admonere debet. Primum, vt obœdiãt propter Dominum, seu propter mandatum Domini, idque ex fide. Huc illud Siracidæ: Qui timet Deum honoret parentes. Deinde vt sciant sibi obœdientiæ modum hic præscribi, ne in rebus pugnantibus contra voluntatem Domini parentibus obtemperent. Nam si quid tale tentarint parentes, liberi superioris Domini mandato sciant se à parentum lege exemtos esse. Si igitur parentes quid præceperint, vel aduersus religionem, vel contra honestatem, vel in damnum patriæ communis nullam debent liberi parentibus obœdientiam, imo se potius totos parentibus opponant, ita tamen ne transgrediantur pietatis limites. Huc pertinet illud præclarum Ausonij dictum: Parentibus suis tum demum aliquis obtemperat, cum sponte facit, quæ ipsi recte iusserint. Cum his congruit dictum Domini. Si quis vult venire ad me, & non odit patrem suum, & matrem suam, non potest meus esse discipulus. Amandus est ergo pater sed præponendus est creator. Et Ambrosius ait: si officium parentibus exhibendum est, quanto magis autori parentum, cui gratiam etiam pro parentibus tuis debes. Et idem ait: Vt pascendos scriptura parentes præcipit: ita propter Deum relinquendos iubet, si impediant deuotæ mentis affectum. Odium igitur quo Christus docet, vt parentes prosequamur, dissimulationis est, qua surdi Syrenum cantus præterimus, hoc est, parentes nos huius mundi illecebris immergere contendentes non agnoscimus, non eis auscultamus. Proinde odium hoc, est dissimulationis nõ persecutionis, vitationis non suppressionis, pietatis non crudelitatis. Tunc enim eos tanquam odio habere, præterire, fugereque debemus, quando eos vna cum Deo colere non possumus. Si vero vtrumque debite fieri poterit, tum & Deo & parentibus debitus cultus exhibendus est.

Hoc enim iustum est. Honora patrem & matrem tuam (quod est mandatum primum in promissione) vt bene tibi sit, & sis longæuus in terra.

Ratio propositæ parænesεos. Est autem tripartita, nimirũ ab honesto, caussa imperante, & vtili. Honestum est ac iustum benemeritis gratiá reddere, ac potissimum parentibus qui nos genuerunt & educarunt. Caussa imperans, est lex Dei quæ præcipit vt liberi parentes honorent: Vtilitas est felix in vita successus & longæua vita. VERVM hic quæstiones nonnullæ excutiendæ sunt, quarum prima hæc est. An non sæpe contingit pios filios prematura morte succumbere? quomodo igitur hæc promissio longæuæ vitæ super terram constans manebit? An non sæpe pessimi filij longo viuunt tempore? Respondeo. In primis considerandum est, quod quicquid nobis terrestrium bonorũ benignissimus pater cœlestis promittat, sub hac conditione accipiendum sit, quatenus in bonũ animæ nostræ salutemq; expediat. Quamobrẽ haud raro fit, vt quo quis magis à Deo diligitur, tanto citius tollatur ex hac vita, iuxta illud: Ablatus est iustus ante diem, ne malicia sensus eius immutaret. QVOD autem mali & nequam filij interdum longo viuant tempore, in caussa est lenitas & bonitas Dei inuitantis eos ad pœnitentiá. quam si cõtemserint, reponunt sibi thesaurũ in diem iræ, vt tandem ob suam contumaciam æternis pœnis crucientur. CVR hoc præceptum ab Apostolo primum vocatur in promissione, cum sit quartum in ordine, & primũ præceptũ habeat subiectam promissionem fauoris & misericordiæ Dei? Respondeo. Duplex obseruanda est promissio in lege Dei. Vna generalis, peculiaris altera. Generalis est illa quam primum præceptũ annexam habet, quæ sane promissio est vniuersalis obœdientiæ legis, hoc est, non proprie pertinet ad primum præceptum, sed ad omnia pręcepta seu vniuersalem legis obœdientiam. Peculiaris promissio est, quæ peculiariter & seorsim alicui præcepto annectitur, vt cum quarto præcepto longæua vita præmium obœdientiæ erga parentes promittitur. PRÆTEREA quæstio de fatalis termini vitæ cuiusque necessitate ex hoc loco soluitur. Nã hæc Apostoli verba

verba manifestissime refellunt eos, qui affirmant terminum vitæ nec culpa anteuerti, nec obedientia prolongari posse. Quod si verũ esset, nequaquã Spiritus sanctus hoc loco polliceretur felicem successum, lõgæuam vitam ijs qui suos venerantur parentes, id quod sane perabsurdum esset, si obœdientia hæc nihil faceret, vel ad prosperum rerum successum, vel ad prolõgationem vitæ. Tenenda sunt igitur firmissima testimonia aduersus istã Stoicam & falsam imaginationem, quæ nõ solum vehementer moribus nocet, verumetiã pietatis exercitia prorsus extinguit. Sũt autem tria potissimum testimoniorum genera, quæ istam Stoicam de immoto vitę termino necessitatẽ euertunt, vt sunt, promissiones obœdientię, comminationes contumaciæ, & exempla vtrorumque. TESTIMONIA promissionum ex multis hæc pauca ascribere libuit, Exod. 10. Deut. 5. Honora patrẽ tuum & matrem tuã, vt bene sit tibi & longo viuas tempore super terram, quam Dominus Deus tuus tibi daturus est. Prouerb. 9. Per me multiplicabũtur dies tui & addẽtur tibi omni vitæ. Prouerb. 10. Iusticia liberabit à morte. Ibidem. Timor Domini apponit dies. HARUM promissionum exempla sunt multa, Deut. cap. 9. cum Deus minaretur se populum contumacem perditurum esse, intercedit Moses, & iuxta promissionem parcitur pœnitentibus. Niniuitis interitus voce Dei constitutus erat quadragesimo die post incœptam concionem Ionæ, sed pœnitentibus iuxta promissionem parcitur. 3. Reg. 14. Dauid supplicat Deo, erecto altari, vt cesset interfectio & impetrat quod petit. Taceo exemplum Ezechiæ Regis, cui quindecim anni additi sunt pœnitenti. TESTIMONIA comminationum contumaciæ sunt plurima, qualia sunt hæc. Prouerb. 20. Qui maledicit patri & matri suæ, extinguetur lumen eius in medijs tenebris. Prouerb. 10. Anni impiorũ abbreuiabũtur. & Psal. 54. Viri sanguinum non dimidiabunt dies suos, &c. Leuit. 20. minatur Dominus flagitiosis exterminationem de populo suo, quæ sane exterminatio nihil aliud esse potest quam abruptio vitæ propter perpetrata scelera. HARUM cõminationum exempla plurima occurrunt, Genes. 38. Her filius Iudæ quia fuit nequam in conspectu Domini, dicitur à Domino occisus. Ibidem. Onan effundens semen in terram, ne suscitaret fratri semen, occiditur à Domino. Achan propter spolium de anathemate, voce Dei iubetur lapidari, Iudic. 7. HÆ promissiones & cõminationes, eorumq; exempla satis manifeste euertũt opinionẽ Stoicam de fatali vitæ termino. NEC cum his rationibus pugnat dictum Iob, quod illi ad stabiliendum suum dogma detorquent. Iob enim sub conditione loquitur, ex qua nihil certi posse cõcludi manifestum est. Et si quis omnino ex verbis Iob terminum vitæ certum definiri contendat, is sciat dictũ Iob de vitæ termino definito, nõ ad fatales caussas, sed ad obœdientiã & inobœdientiã mandati Dei referendũ esse. HUC & quæstio de vanitate genethliacorum, hoc est, eorũ qui ex horoscopis fortunas hominum & successus diuinãt, pertinet. Etsi aũt fatendũ est omnia terrena & inferiora corpora, cũ astrorum cursu cognationem quandam habere, atq; inde qualitatem aliquàm ducere, tamen inde nequaquam cõcludi potest, quæ sit morum cuiusque & valetudinis constitutio, quid cuiq; euenturũ sit, & quid quisq; in vita, aut acturus sit, aut passurus, quando præterea & quomodo quisq; sit moriturus. Hæc fere sunt, quæ Chaldæi isti se diuinare posse profitentur. Nam vt nobilissimæ illi arti quam astrologiam naturalẽ nominant recte ordinis naturalis & motuum corporum cœlestium cognitionẽ tribuimus: ita merito superstitionẽ damnamus eorum, qui astrologiam iudiciariam (hoc enim augusto titulo suam ornant superstitionem) profitẽtes, ex natali cuiusque hora fortunam eius metiuntur. Nam quantum quidem ad morum cuiusque & valetudinis cõstitutionem attinet, affirmo ex astris nequaquam concludi quicquã certi posse. Etsi autem aliquis concentus est astrorum cum inferioribus, quo concẽtu habitudines informantur, quę sunt proprie corporũ, nonnunquã & affectuum in hominibus, qui magna ex parte ex tẽperamentis pendent, tamen errant genethliaci cũ ex nascendi tẽpore iudicium faciunt. Nam cũ fatentur ex nascendi tempore recurrendum esse ad generandi tempus, suam produnt vanitatem. Nequaquam enim fieri potest, vt certo constet genethliaco conceptionis tempus. Nam cum nõ solum nascẽdi tempus anteuertitur sæpe: verumetiã sæpissime longius protrahitur parientium infirmitate. Qui quæso fieri potest, vt certum punctum generationis deprehendas? præsertim si vel per pauca horæ momẽta aberres, maxima fieri solet cœli & stellarum inclinatio. Qui ergo certo aliquid vult prædicere ex generandi tempore, eum necesse est manu astrolabium tenere cum generationi detur opera. Nam horologijs credere in tãta re parum tutum fuerit. DEINDE cum multi vno eodẽque tẽporis puncto editi, natura & moribus sunt dissimiles, quis cõpos mentis mores hominum ex astris pendere credet? Præterea multo maior vis est seminis vnde fœtus nascitur quam astrorum, quantum quidem ad informationẽ morum attinet. Videmus enim multos parentum naturam & mores exprimere. NEQUE vllum locum habet hic spiritualis generatio, qua mores

res sanctorũ informãtur, quæ sanè regeneratio nõ ex astris, sed ex Dei voluntate depẽdet. Quantum aũt ad valetudinem corporum attinet, etsi nonnulla ex parte pendere ex astris iudico, tamẽ à Genethliacis eã definiri posse nego, propter puncti generationis incertitudinem. Eodem fundamento nititur eorũ diuinatio qui ex natalitio cuiusque sidere quid cuique sit euenturũ in vita diuinare se posse profitentur. Nã vt incertum est generationis tẽpus sicut ostensum ẽst: ita euentuũ in vita caussæ aliunde profluunt, Firmum est dictum Domini: Honora parentes, vt benè sit tibi. Hoc augurium certissimo certius est, quod sanè nullũ Genethliacorum decretũ, nullus horoscopus abolere potest. Quod autem de mortis genere & tempore dicunt, eiusdem est vanitatis vaticinium. Constat enim vno aliquando prælio, vnaque hora cecidisse hominũ sexaginta millia, qui absque omni dubio diuersissimos habuere horoscopos. Constat quoque eodẽ momento infantes in lucẽ editos diuersissimis tẽporibus obijsse diem. Ex his concludo vanissimam esse superstitionem eorum, qui suæ Astrologicæ iurisdictioni hominum casus & fortunas subijcere volunt. Dicãt contra quicquid velint, nobis autem hæ rationes sufficiant ad euitandas illorum præstigias. Horoscopus hominis aut pendet ex tẽpore cõceptionis, aut ex tẽpore partus, sed vtrũque incertum est ijs qui non astant generantibus & pariẽtibus, tenentes Astrolabiũ in manu. Deinde si euentus pẽdet ex astris, simile omnium erit fatum, quorũ idem est Horoscopus, sed hoc falsissimum esse fatebitur omnis sanæ mentis compos. Si prosper rerum successus pendet ex astris, profectò ex ijsdem pendebit obedientia erga Deum. Nã hic illius propria est caussa. Præterea si mortis genus, aut quæuis infortunia ex astris pendent, pendebunt & peccata ex astris, quod sanè horrendum dictu est. Hæc cùm ita sint, volo studiosos admonitos, vt sicuti verã & naturalem Astrologiam summopere in vita vtilẽ, magnifacere, vt donum Dei eximium & præclarum par est: ita fugiant impostores, præstigiatores & planos istos, qui ex Horoscopis se diuinare posse certo profitẽtur, quid boni aut mali homini euenturũ sit in hac vita, præsertim cum illa superstitio vehementer bonis moribus noceat, pugnet cum honestis legibus, & sit contumeliosa aduersus Deum. qui vt res prosperas obedientiæ præmia: ita infortunia & quæuis incommoda peccati pœnas esse testatur. ILLVD autem quod quidam afferunt mitigare conantes istorũ Phrenitidem, videlicet, Astrorum decreta non esse Prætorea. Item, astra inclinare & nõ cogere: recipio quidem, modo istam inclinationem ad corpora tantùm & corporum temperamenta referri patiantur, & nõ ad animos & voluntates hominum, in quibus est προαίρεσις, quæ est facultas sanè libera, qua pluribus propositis, voluntas potest alia præ alijs eligere, virtutẽ sectari, & vitia fugere ciuiliter saltem, Verũ istud parũ congruit tã magnificis Chaldæorum nostrorum pollicitationibus, qui suam artem adeo immotam esse volunt, vt nihil nisi ad eius præscriptũ fieri glorientur. Nã inclinatio non est necessaria vllius rei caussa, præsertim in hominibus qui iudicio mentis regi possunt, contra inclinationẽ si mala est. Vt interim taceã nihil ineptius esse quam certo effectum concludere ex partiali caussa, eaque infimi ordinis seu minimæ efficaciæ ad producendum effectum. QVOD autem Mathematici prædicere possunt Eclipses & aëris temperiem, hoc fit ideo, quia illæ pendent ex certis causis quæ ex ordinatione Dei aliter nũquam agunt. Hæc autem videlicet temperies aëris ex inclinatione astrorum, quæ in rebus inanimis plerunque non fallit, dependet. Quare vt Eclipsis demonstratione, ita temperies aëris coniectura nititur, longè aliter se res habet in potentijs rationalibus, præsertim in voluntatibus hominum, quę promiscuè se habent ad contraria, sicuti dictum est.

Et vos patres nolite prouocare ad iram filios vestros, sed educate eos in disciplina & admonitione Domini.

Hæc quarta est hypothesis superiori respondẽs, vt enim illa à liberis obedientiam: ita hęc analogum officium parentum erga liberos requirit: ac primo loco quid parentes cauere, Deinde quid liberis suis præstare debent, præscribit Apostolus. Cauendã monet nimis seueram & asperam tractationem, nulla lenitate conditam. Durior enim tractatio, in qua relucet paterna Storga, plurima incõmoda sibi coniuncta habet. Primũ enim liberos reddit pusillanimes & stupidos. Deinde paulatim odium instillat teneris mentibus aduersus parẽtes. Tandem contumacia ac rebellio accedit ex odio accepta, vt vbi tandem velis lenior esse, frustra labores. At vbi paternum imperium exercetur rectè, ibi autoritas quidẽ in timore & obsequẽti studio, φιλοστοργία verò in amore & alacritate placendi parẽtibus pueros retinet. Vt igitur blanda patrum segnes facit indulgentia natos, Ita prudens educatio & iustũ imperium liberos frugi efficit. QVID autem pueris suis parentes præstare debeant breuiter subiungit, cùm ait: Sed educate illos in disciplina & admonitione Domini: Hic tria requirit Apo-

ſit Apoſtolus à pijs parentibus, videlicet, educationem quam ex lege naturæ liberis ſuis parentes debent: Diſciplinam, qua vt inſtituantur nati in rerum piarum & honeſtarũ cognitione. ita humani ac comes reddantur, quo ipſorum prudens cõuerſatio & parẽtibus ipſis ſit honori ac Reipub vtilis. παιδεία enim Græcis facultas quædam animi eſt, qua homo & ſibi æquior, & alijs humanior efficitur. Quod ſane nequaquam fieri poteſt ſine liberali inſtitutione. Ex quo fit quod παιδεία interdum Metonymicῶς ipſam inſtructionẽ ſignificet. Deinde quia inſtructionis ſcopus eſt humanitas, ſignificat interdum παιδεία, per Metalepſin humanitatem, hoc eſt, manſuetudinẽ in moribus & facilitatem in tota vita. Et admonitionẽ Domini, pro qua vetus interpres male poſuit correptionẽ. Nam Grȩca vox νουθεσία in genere talem admonitionẽ notat, qua alicui veluti in animum ponas ac ingeras quid factũ opus ſit. Genitiuus Domini loco epitheti appoſitus eſt. Vult enim Apoſtolus, vt illa teneris mentibus aſsiduis monitionibus inſtillentur, quæ Domini ſunt, hoc eſt, quæ ad veram pietatem & timorem Domini faciant. Deinde etiã vt adhibeantur artibus diſcendis, ad quas natura videantur maxime idonei. Nazianzenus Eudoxio Rhetori ſcribens dicit antiquam legem Athenienſiũ fuiſſe, eamque optimam, qua prȩcipiebantur, vt poſtquam nati ad pubertatẽ perueniſſent, artibus diſcendis adhiberentur, idque hoc modo. Publice proponebantur cuiuſque artis inſtrumenta, ad quæ adducebantur puberes. Cuiuſcunque aũt artis inſtrumento quilibet delectabatur maxime, eam artem, vt diſceret natura monſtrante iubebatur. Huc illud Poëtæ: Tu nihil inuita dices facieſue Minerua. Parentũ igitur munus erit diligenter explorare ad quas artes liberi ipſorum maxime idonei videantur. HINC itaque diſcant, primum parentes ipſi, quod Deus ab ipſis ſerio requirat, vt in vera religione ſua voce ac admonitione inſtituant liberos. Nemo igitur exiſtimet parochorum tantum eſſe, & præceptorum teneros puerorũ animos pietatis doctrina imbuere. Verumetiam idque multo magis parẽtum, quorum intereſt vna cum lacte in teneros puerorum animos ſemina pietatis iacere, modo cõtumaces erga Deum haberi nolint. Deinde diſcãt & liberi ſuum eſſe officium non ſolum parentibus pietatem tradentibus obedire, verumetiam iuxta pietatis normam mores ſtudioſe componere. Proinde qui vel frigide de pietatis ſtudijs ipſi ſentiunt, vel alijs autores ſunt, vt à teneris vnguiculis (vt aiunt) quam diligentiſsime in religione ſuos inſtitui negligant, videant quid velint olim Chriſto Domino reſpondere, qui per os ſacrum Pauli etiam pueris commendat ſacrarũ literarum ſtudium.

Serui obedite dominis ſecundum carnem cum timore & tremore, in ſimplicitate cordis veſtri, tanquam Chriſto, non ad oculum ſeruientes, tanquam hominibus placentes, ſed quaſi ſerui Chriſti, facientes voluntatem Dei ex animo, cum beneuolentia ſeruientes Domino & non hominibus.

Vt ſupra liberis & patribusfamilias analoga officia commẽdauit, ita hic ſeruis præſcribit ſuum officium erga carnales dominos. Etſi autem apud nos rarior eſt talis ſeruitus qualis fuit Pauli tempore apud multos, tamen ad noſtros quoque ſeruos & ancillas pertinet hoc Pauli præceptũ. Verum huius præcepti circumſtantiæ diligẽter perpendendȩ ſunt. Primum enim requirit à ſeruis obœdientiam cum timore, hoc eſt, cum ſollicita reuerẽtia coniunctam. Deinde hanc obœdientiam vult proficiſci ex ſimplicitate cordis, quæ excludit proteruiam & latens odium. Vult enim vt cor non diſcrepat ab obœdientia externa. Tertio, cauſſam & modum præſcribit, cùm inquit: tanquam Domino. Hoc enim dicto monet Apoſtolus, vt in omni opere ſuo ad voluntatem & mandatum Dei reſpiciant ſerui. Vt igitur propter mandatum Dei ſerui ſuis dominis obœdientiam debent: ita propter idem mandatum cauebunt ne quid in gratiam carnalium dominorum contra mandatũ Dei faciant. Quarto, quia ſerui plerunque ad oculum magis ſeruire ſolẽt quam ex animo, ideo Paulus præcipit Chriſtianis ſeruis, vt abſque ὀφθαλμοδουλίᾳ & adulatoria in præſentia Domini diligentia, faciant officium cogitantes hoc Dominum à ſe requirere, vt ex animo & cum beneuolentia ſeruiant. PORRO hic locus Pauli apertiſsime refellit Anabaptiſtarum & Libertinorum errorem, qui inter Chriſtianos quandam barbaricam ἀναρχίαν eſſe volunt, in qua nullus alicui obœdiat. Falſo enim definiunt Chriſtianam libertatem eſſe manumiſsionem quandam ab omni ſeruitute cum ciuili, tum ſpirituali, nõ intelligẽtes Chriſtianam libertatem in ſpiritu & non in carne poſitam eſſe. Deinde hic locus docet & conſolatur pios ſeruos, docet quidem vitæ ſtatum in quo viuunt placere Deo, modo iuxta normam à Paulo præſcriptam ſe gerant: Cõſolatur vero eos qui grauiori ſeruitute preſsi ſunt, dũ hoc dicto Pauli eruditi cogitant ſe non ſolum voluntati Dei ſubiectos eſſe, verũetiam certo ſtatuunt quod

Deus

Deus sibi factum iudicet, quicquid ex simplicitate cordis præstetur dominis carnalibus. Quare nemo seruorum iugum excutiat, nisi id legitime fieri posit.

Scientes quod vnusquisque quicquid boni fecerit, recipiet à Domino, siue seruus sit, siue liber.

Addit cōfirmationem à notißimo scripturæ pronunciato desumptam. Deus enim in scripturis paßim hanc promißionem inculcat, quod velit operis ac laboris nostri meminisse, promittens liberalem mercedem omnibus suæ voci obtemperantibus. Debent igitur serui ad hanc promißionem in suis laboribus respicere, & certo statuere, Deum veracem esse in suis promißionibus, atque à Deo expectare remunerationem obœdientiæ promissam. Verùm quia Papistæ huiusmodi sententijs de præmijs bonorum operum ad obruendam veritatem Dei de gratuita iustificatione abutuntur, breuiter quomodo iuxta analogiam fidei huiusmodi sententiæ intelligendæ sint exponam. PRINCIPIO sciendum est, quod huiusmodi generales promißiones omnibus quidem hominibus applicandæ sint, sed non eodem modo. Sunt enim duo hominum genera, pro quorū varietate applicationem fieri necesse est. Alij enim pij sunt, id est, renati, & filij Dei. Alij impij sunt & non renati, filij iræ. Posteriori generi si sententias de promißionibus præmiorum & mercedis applicare velis, nihil aliud inde cōficies, quam filios iræ manere sub ira. Nihil enim præstare possunt, quod Deo placere potest, etiamsi externa species operum videatur sanctißima. Immotum est enim hoc oraculum spiritus sancti. Impoßibile est placere Deo sine fide. Donec igitur homines fide vacui sunt, veluti putridæ sunt arbores, quæ nullum bonum fructum edere possunt. Ex his igitur concluditur firmißima demonstratione, Deum redditurum impijs infernum & damnationem, quando iuxta opera eorum eis mercedem largietur.

At si superiori generi hominū, hoc est, filijs Dei promißiones mercedis applicare velis, hæc puncta ordine apud animum cogitanda sunt, vt sine errore iuxta analogiam applicatio fiat. Primum omnium statues pios à rigore legis liberatos esse per Christum, quemadmodum Paulus inquit: Christus redemit nos ab execratione legis, factus pro nobis execratio. Non igitur potest damnatoria legis sententia filios Dei, id est, credentes ferire. Secundo loco cogitabimus, quod persona credens placeat Deo propter fidem, & sit hæres vitæ æternæ. Tertio, cogitabimus quod Deus non solum à credente persona requirat obedientiam nouam, sed etiam promittat mercedem, idque non ex debito propter dignitatem operis, sed ex gratia propter paternam promißionem. Quarto cogitabimus, quod opera ex fide facta sint testimonia fidei & effectus certißima suæ caussæ indicia. Atque hac de caussa Deus dicitur reddere suis mercedem secundùm opera, quia videlicet opera sunt vera indicia fidei & timoris Domini. HÆC solutio pulchrè illustrari poterit, collatione facta inter patrem terrenum & patrem cœlestem. Nam sicut pater terrenus suis liberis interdum promittit amplam hæreditatem, mercedem laboris, si obedientiam præstiterint, tametsi prius natura hæredes sunt: ad eundem modum Deus pater cœlestis suis quos habet in Christo dilectos filijs, promittit vitam æternam mercedem obedientiæ ex fide præstitæ. In hunc modum accommodatæ promißiones mercedis excitāt in pijs studium obedientiæ, ac impiæ doctrinæ Papistarum nihil patrocinantur.

Et vos Domini eadem facite erga illos, remittentes minas, scientes quod & vester ipsorum Dominus est in cœlis, & personæ acceptio non est apud eum.

Postrema est de personalibus officijs parænesis respondens proximè præcedenti. Requirit autem Apostolus duo à dominis. Primùm, vt eadem faciant seruis, hoc est, vt seruato iure analogo, mutuam officij beneuolentiam seruis præstent. Non enim similes operas requirit in specie, nec similē subiectionem, sed pro suo modo respondens officium. Seruus igitur laboret fideliter, Dominus vicißim grato animo debita mercede seruum laborantem complectatur ac foueat in Dño. Hoc enim vult Apostolus, cū inquit: τὰ αὐτὰ. vt seruetur officij inter dominū & seruū iusta proportio. Deinde requirit à dominis, vt remittāt minas. Quo dicto sublatā vult omnem duriorem seruorum tractationem. Huic parænesi rationem subiungit à connexis. Sciētes, inquit, quod & vester ipsorū Dominus est in cœlis, ac si diceret: nō est quod ob dominium in seruos vestros efferamini. Nam & vos quoq; habetis dominū, qui æqualia vobis reddere poterit, nulla habita ratione vel dominij vestri vel paupertatis seruorum. Nullus enim personæ respectus est apud illum, qualis apud iniquos iudices esse solet, sed iuxta caussæ rationem

rationem & veritatem iudicat. Dominus enim, inquit Ambrosius, iustus iudex, caussas discernit, non personas. Personæ vocabulum hoc loco non substantiam significat sed qualitatem, hoc est, quicquid præter caussæ veritatem respicitur in iudicando. Non igitur debet hoc dictum de personarum acceptione torqueri in alienũ sensum. Nam in hoc dicto subest collatio inter Deum & homines. Hi plerunq; ex ijs quę foris patent & in oculos incurrunt iudicant, mouentur genere, diuitijs, cognatione & amicitia, & contra interdum odio & alijs affectibus, vnde fit, vt veritate caussæ omissa perperam iudicent. Deus vero cuius rectum est iudicium & secundum veritatem, non mutat iudicium iustum propter domini aut serui personam, sed iudicat iuxta caussæ veritatem, nõ habita personarum vlla ratione. Perpetuo enim sequitur hanc immotã iusticiæ suæ regulam, pœnitentes enim in gratiã recipit, & omnes impœnitentes & contumaces abijcit. HINC pij domini se humiliare corã Deo quem habent communem cum seruis dominũ discant, & ipsius exemplo admoneantur non contemnere seruos propter externam personam, hoc est, vilem conditionem, sed magis complecti eos, quia tametsi hic in terra conditio est diuersa, tamen in cœlo communem Dominum habent, quem vt conserui vtrique colere debent.

Quod reliquum est fratres mei: confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius, induite vniuersam armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias Diaboli.

Redit Apostolus ad generalem exhortationem, in qua post doctrinam gratiæ, post exhortationes ad virtutes Euangelio dignas, & post propria certorum quorundam statuũ officia, cõpellat sub nomine Ephesiorum omnes pios, eosq; ad animi fortitudinem hortatur, sumta armatura aduersus insidias Diaboli, potẽtissimi quidẽ hostis, si ipsius technas multiplices & insidiãdi vias, & si nostras vires intuebimur, sed prostrati tamen & victi si eum respicimus, in quo inest totum nostrũ robur. Nam cũ in hunc firma fiducia recumbimus, fit, vt Diabolus quantus quantus est, qui tẽpestatem seruis Dei commouet, ipse naufragium faciat. IN verbis Apostoli inprimis obseruanda est exhortationis forma. Cõfortamini, inquit, in Domino & in potẽtia virtutis eius. Hac forma primũ significatur quod extra Dominũ & sine ipsius potenti robore nihil plane valeamus aduersus tam potentem hostẽ Diabolum. Deinde quod ipsius Domini effecti membra, robore ipsius robusti reddamur aduersus Satanã & eius ignita tela. Huius autem roboris efficimur participes quando in Christum Dominũ viua fiducia recumbimus, efficimur filij Dei, atq; adeo membra Christi, quod ex his Iohannis Apostoli verbis liquet: Hæc est victoria quæ vicit mundum fides nostra. Proinde non naturæ sed gratiæ est robur illud quo Satanæ & carni resistere possumus. Atq; illud robur est Christus ipse quem fide apprehendimus. Huc illud ad Timotheum: Milita honestã militiam, retinens fidem & bonã conscientiam, quam postquam quidam repulerunt, circa fidem naufragium fecerunt.

Etsi autẽ hoc robur à Domino est, imo ipse Dominus est, tamen cum Apostolus nos hortatur, vt corroboremur & sumamus totam armaturam Dei, requirit nostrũ studium & nostram industriam. Quare necesse est nostram voluntatem actiue cõcurrere, & non tantum passiue. Nam vt volentes possumus excutere fidem & resistere spiritui sancto: Ita conuersi possumus ex gratia fidem retinere, & spiritum sanctum ac donum Dei, vt Paulus loquitur, in nobis exuscitare. Est enim donum Dei veluti viua quædam flamma in cordibus credentium, quam nobis secure torpentibus Caro & Satan suffocare possunt. Quare Paulus suum Timotheum non frustra monet, ne sinat istud donum suffocari. Suggero tibi, inquit, vt exuscites Dei donum quod in te est. Huc illud, 1. Thess. 5. Spiritum ne extinguatis. Est proinde Christiani hominis sollicite ambulare coram Deo suo, ac perpetuo cauere ne donum, quod ex gratia acceperat, sua amittat ignauia. Huc pertinent omnia pietatis exercitia, omnes exhortationes piorũ pastorum, & vniuersæ Ecclesiæ disciplina. Sunt enim hæc veluti flabella quædã, quibus flamma diuinitus in nobis accensa exuscitatur. Præterea hic locus Pauli docet omnes pios in grauissima ac difficilima expeditione esse cõstitutos: in qua non est quod vllas expectent inducias. Nam aduersarius noster nunquã non est in armis. Et reuera sicut Petrus ait: semper circuit, vt leo rugiens, ademtis catulis, & quęrit quem deuoret, idq; facit nunc aperto marte, nunc ex insidijs. Nam cum doctrinã Dei abijcere suadet, cum mores turpissimos cõtra legis Dei normã inducit, cum omnia scandalis & cædibus replet, aperto adoritur nos marte, & se palam hostẽ Christi profitetur. Verum cum se in angelum lucis transfigurat, & vitia virtutũ laruis induit, & doctrinam sanctitatis fuco præuertit, ex insidijs agit. Atq; ideo magis formidabilis ijs qui vniuersa armatura Dei nõ sunt instructi. QVID nos hinc colligemus? Cum Christiana vita sit in hoc mundo quædã spiritualis militia,

litia, idq; aduersus tam potentem hostem, par est profecto vt fortes imitemur milites, qui luxu aut inertia non torpent, sed semper in acie aduersus hostem sunt parati, ne opprimantur incauti. Hoc si fecerimus nullum erit periculum. Nam cum Apostolus addit, vt possitis stare aduersus insidias Diaboli, significat nos victores fore, modo arma à Domino nobis porrecta & donata tenentes, fiducia Christi sub vexillo ipsius strenue pugnauerimus. RECTISSIMA vincendi hunc inuisibilem hostem ratio est, si incœperis ab interno & domestico hoste domando, qui caro dicitur, contra quem spiritus pugnat. Non enim tentat in nobis, nisi quod in nobis carnale dominatur, & illuc maxime impellit quo per se ipsos inclinari homines perspicit, Atq; ita infirmitatem nostram ad arma suæ nequitiæ conuertit, & carnis nostræ morbo aduersus nos vtitur, hoc est, nostris affectibus quasi armis nos oppugnat. CÆTERVM si quis quærat cur Deus permittat Diabolo humanum genus ita prosequi & oppugnare: Athanasius quæstione vndecima ad Antiochum his verbis respondet: Vt diligentes, inquit, Deum manifesti fiant, & dediti voluptatibus reprobentur. Nullo enim se oppugnante aduersario non probabuntur Regis ingenui milites. Diligentibus igitur Deum fit Diabolus caussa victoriæ, coronæ atq; præmiorum. Hæc Athanasius. At ego vno verbo respondeo decretum Dei esse, quod Deus velit conformes filio suo in cruce & persecutione fieri, quos olim statuit cum filio glorificare.

Quoniam non est nobis lucta aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus rectores mundi tenebrarum seculi huius, aduersus spirituales nequitias in cœlestibus.

Exhortationis ratio à periculi magnitudine sumta. Proposita enim hostis formidabili potētia excitat Ephesios ad maiorem vigilantiā, ne à tam versuto & potēti hoste se sinant incautius opprimi. In hunc enim finem vires hostiū explicat & patefacit, vt nos paratiores ad pugnam reddat. Cum autem Apostolus ait: Non est nobis lucta aduersus sanguinem & carnem, non negat nobis aduersus homines & propriam carnē certandum esse, sed cōparatiue loquitur, quasi diceret: Si respicimus hostes spirituales quos habemus, nulla plane pugna iudicabitur ea cōflictatio quæ nobis est cū carne & sanguine. Significatur igitur hac loquendi formula periculi magnitudo, belli genus, & hostiū qualitas. Hostes nostri non sunt caro & sanguis. Ergo sunt spirituales, spirituale est difficile bellū, Quare etiam ad illud spiritualia arma requiruntur, sicuti Paulus etiā monet, 2. Cor. 10. Vbi sic ait: non sunt carnalia arma militiæ nostræ sed spiritualia. CVM autem hostes nostros vocat principatus, potestates &c. Non diuersos dæmonū ordines enumerat, sed potentiam eorundē hostium varijs appellationibus describit. Cū enim ἀρχὰς, id est, principatus & imperia vocat Diabolos, non solū monet haud contemnendos tanquā nullis pollentes viribus hostes: Verumetiam postulat vt iugum ipsorū excutiamus, quod fit cū ex fiducia Christi illis renūciamus. Nullis enim imperant, nisi qui sponte iugo ipsorū colla subijciunt. Nā principatus & subiectio correlatiua sunt. Deinde cū ἐξουσίας eosdē hostes nominat, significatius imperij, quod Diaboli in homines propter peccatū exercent, idq; iusto Dei iudicio. Hac ergo appellatione monemur, vt à peccato per Christū liberati, peccatū omne fugiamus, ne rursus Diabolus ius imperij in nos obtineat. Vox quę sequitur κοσμοκράτορες, id est mundi rectores, significat Diabolos tantū præesse malis facinoribus, ac eos solos subiectos sibi habere, qui mundanis desiderijs inuoluuntur, & inescantur. Non enim hoc loco mundus significat hanc rerum machinā à Deo conditā, quā solus Deus sua bonitate condidit, sed homines significat mundanos peccato indormiētes, atq; adeo ipsa peccata, quemadmodū aperte significatur interpretatione sequenti, cum mundū huius seculi tenebras definiat. Quod autē tenebrarum voce Dei ignorantia & quoduis peccatū significetur notissimū est. Sicut igitur eos qui lux sunt, Christus gubernat & regit: Sic eos qui tenebræ sunt, ad omne malū Diabolus pręcipitat & instigat. POSTREMO loco cū subijcit: aduersus spirituales nequitias in cœlestibus, naturam hostium notat. Sunt enim spirituales hostes. Ex quo & agilitas eorum, & quod sint inuisibiles, indicatur. Illo admonemur de periculi magnitudine, hoc de insidijs occultis. Nam cū inuisibiles sunt, quo minime creditur, moliuntur nos obruere. Quare cautos nos esse oportet, ne opinione citius opprimamur. Huc pertinet vocabulum Nequitiæ, quo vt studiū & fallēdi ratio Diabolorū significatur: Ita monētur pij, vt perpetuo excubent aduersus tam nequiosum & malignū hostē, qui nullas fœderis cōditiones recipit, nisi nos imperio ipsius subijciamus, renunciata fide Christi. Quod additur: in cœlestib. varie exponitur: Ambrosius per cœlestia intelligit firmamentū mundi: quidā hunc caliginosum aerē: nonnulli res cœlestes, de quibus certatur. Præliū enim hoc non de mundi regnis, sed de cœlestibus

lestibus rebus suscipitur. Etsi autem res se ita reuera habet, tamen simplicior videtur sensus, videlicet, quod locus vnde hostes nos impugnent, designetur. Nam ex sublimi nos aggrediuntur, & nostris ceruicibus imminent, vt nunquam ad momentum oculi cessent nos impugnare. Hoc igitur eo pertinet, vt cogitemus quam graue & difficile prelium sit, prodire in certamen cum eo hoste, qui vel ex loci natura poterit nos facilius adoriri & opprimere.

Propterea accipite totam armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo, & omnibus peractis stare.

Conclusio est & repetitio propositionis, quæ infertur hoc modo: Hostes Ecclesiæ sunt potētes & maligni. Ergo par est, vt Christiani vniuersa armatura Dei instructi hosti se opponant, quo possint tā potenti hosti resistere, præsertim hoc tempore quo omnia difficultatū & periculorum sunt plena. Diem enim malum vocat Apostolus totum præliandi tempus, quod sane natura nequaquam malum est, sed malum dicitur periculorū & difficultatum respectu. Ratio propositionis repetitæ plenissima est consolationis. Nam certā pollicetur victoriam fore apud filios Dei, modo vsq; ad finem cōstantes sub vexillo Christi militauerint. Nam cum inquit, vt possitis omnibus peractis stare, requirit indefessū præliandi laborem & perpetuam constantiam ad finem vsque prelij, hoc est, ad finem huius caducæ vitæ, quem triumphus gloriosus super hostibus sequetur. Ex hoc loco Pauli veteres sumsisse videntur distinctionem Ecclesiæ, qua alia militans, alia triumphans appellatur, non quod sint duæ diuersæ Ecclesiæ, sed propter conditionem ciuium Ecclesiæ eiusdem. Nam donec in hac vita sumus, tota nostra vita militia quædam est aduersus carnem, Mundum & Satanam. Huc pertinet illud dictum Iob: Militia est vita nostra super terram, sed vbi ex hac vita migrauerimus, participes erimus triumphi Christi, ita vt nullum sit nobis amplius à sagittis Satanæ periculum.

State igitur succincti lumbos veritate.

Nunc sequitur armaturæ Dei explicatio, qua Paulus vult nos indutos aduersus insidias Diaboli, in qua perhypotyposin & metaphoram ab armatura militū mundi desumtam, describit animorum spiritualem armaturam. Ac primo loco vult lumbos nostros veritate succinctos esse: hoc quid velit explicata Metaphora apparebit. Vt enim lumbi in quibus potissimæ corporis vires sunt cingulo firmantur, ne inter pugnandum miles labatur: Ita animus veritate Dei firmandus est, ne Diabolus nos dubitantes ac hæsitātes facilius prosternat ac trucidet. Primum itaq; omnium in hoc grauissimo prælio mens militis Christiani persuasa sit de veritate Dei. Huc illud Domini dictum Lucæ 12. Sint vestri lumbi circumcincti veritate, & vestræ lucernæ ardentes. Hoc dictum Domini cum constantiam in doctrina, tum innocentiam in moribus postulat. Et Petrus, in prioris primo. Præcincti lumbis mentis vestræ, sobrij, perfecte sperate in eam gratiam, quæ nobis allata est per reuelationem Iesu Christi.

Induti thoracem iusticiæ.

Hic pectus munitur. Vt enim militis mundani pectus munit thorax: Ita innocentia vitæ seu iusticia hominis animum conseruat, ne tela Diaboli cor penetrent ac religionem extinguant.

Calceati pedes præparatione Euangelij pacis.

Quemadmodum milites suos pedes muniunt inituri prælium quo tuti sint: Ita Christianos milites Euangelio oportet esse calceatos, quo illæsi in hoc bello persistant, pro præparatione in græco est ἑτοιμασία, qua significatur promtitudo quædam & alacritas, qua fideles Euangelium pacis amplectuntur. Genitiuus pacis locum epitheti supplet, & pacis nomine Euangelij fructus significatur. Est enim Euangelium præconium nostræ cum Deo reconciliationis.

Super omnia assumentes scutum fidei, quo possitis omnia maligni tela ignita extinguere.

Vt toti corpori scutum obtenditur, quo illud à telis tutum redditur, Sic fides ardentior & indubitata animū vndequaq; custodit & protegit. Et vt scutum aduersariorum telis obijcitur: Sic vera fides omni tentationū generi opponi debet. Cuius rei exempla plurima cap. 11. ad Hebræos recitantur. Ignita tela vocat letalia per Metalepsin. Alludit enim ad morem bellatorum, qui olim tela veneno infecerunt, vt

vulneratorum corpora inflammarentur, quo ſanari rurſus non poſſent. Præterea ignita dicuntur quia vicia alia ab alijs veluti incenduntur, nam qui locum dat vni vicio, id eſt, telo diaboli, mox magna caterua comitatur.

Et galeam ſalutis accipite.

Quemadmodum caput galea munitum tutũ eſt. Ita omni Diaboli inſultui ſpes futurę ſalutis opponenda eſt, vnde conſolatio in omnibus aduerſis manat vberrima. Dicitur autem galea ſalutis per Metonymiam, videlicet, quia ſalutaris eſt. Hanc ſalutis galeam, Paulus 1. Theſſal. 5. ſpem nominat.

Et gladium ſpiritus qui eſt verbum Dei.

Hactenus Apoſtolus armauit Chriſtianum militem ijs armis, quibus tutus eſſe poterit aduerſus inſultus Diaboli, nunc autem gladium in manus tradit, quo hoſtẽ ipſe adoriri poſsit, eumq; à ſe repellere. Et quoniam hoſtis ſpiritualis eſt, conuenit etiam, vt gladius quo repellatur ſit ſpiritualis, idem omnino quo ipſe Dominus Diabolũ, Matth. 4. inuaſit, eumq; à ſe repulit. Hic gladius eſt oris Domini, quo ipſe interfecit impium. Nã quoties Diabolum verbo Domini repellimus, gladio oris Domini proſternitur. VERVM hic cauendum eſt, ne errore Papiſtiſtico implicemur, atq; literam pro ſpiritu amplectamur. Nequaquã enim verba Apoſtoli intelligẽda ſunt de magica verborum recitatione, aut virtute exorciſmi, qui ad verba præſcripta recitatur, ac ſi in ſono verborum eſſet aliqua efficacitas, pręter eam quam habet verbum ex ordinatione Dei: nec de verborum ſcriptione & ſuſpenſione ad collum, quemadmodum principium Euangelij Iohannis in membrana ſcriptum & ſuſpenſum ad collum, putabant gladium eſſe illum de quo Paulus hic loquitur. Nam tum demum verbum Dei gladius ſpiritualis eſt, quando in nobis per fidem eſt efficax, ac ſpiritu Dei in cordibus noſtris ſcriptum eſt. Tum enim idoneus eſt hic gladius ad reprimendum vel conficiendum aduerſarium noſtrum Diabolum. HINC apparet quam crudelis tyrannus ſit Antichriſtus Romanus, qui hunc gladium ſpiritus populo Dei conatur eripere, non ſolum corrumpendo ſcripturam & detorquendo in alienum ſenſum, verumetiã legibus cauendo, ne vulgari lingua verbum Dei Eccleſiæ proponatur, vt ab omnibus legi & intelligi poſsit.

Per omnem precationem & orationem, omni tempore precantes in ſpiritu, & in hoc ipſum vigilantes cum omni aſsiduitate & deprecatione pro omnibus ſanctis & pro me.

Militem Chriſtianum duplici armorũ genere munitũ, inſtructumq; ad Imperatorem adducit, vt ſub ipſius vexillo ſtrenue militet, & in periculoſiori pugna ad ipſum confugiat, ne à potentiſsimo hoſte proſternatur. Per orationem enim ad Chriſtum imperatorẽ acceditur, modo oratio non fuerit tam oris ſtrepitus, quam cordis ex fide eleuatio ad Deum fiducia Chriſti mediatoris. QVID autem ſit ſpiritu orare, explicat Ambroſius eleganti antitheſi his verbis: hoc eſt ergo in ſpiritu ſemper orare, munda conſciẽtia & fide integra preces ad Deum dirigere. In carne enim orat qui polluta mente precatur, hæc Ambroſius. QVOD autem additur: Pro omnibus ſanctis & pro me, eo pertinet, vt nobis commendatum ſit mutuum iuuandi nos inuicem ſtudium in hac ſpirituali militia. Nam his duabus rebus, gladio ſpiritus, & oratione non tantum vtemur in noſtri defenſionem, verumetiã in aliorum commodum quibus ſuccurrendum eſt, potiſsimum cum eos pericli tari videmus. Et quanquam pro omnibus orandum eſt, tamen præcipua cura ſanctorum erit, hoc eſt, eorũ qui fide & charitate nobis coniuncti ſunt, vt qui eiuſdem myſtici corporis membra nobiſcum exiſtent. CVM autem ſubiungit Apoſtolus: & pro me, monet piorum officium eſſe, aſsidue pro miniſtris verbi precari, & pro conſeruatione miniſterij.

Vt mihi detur ſermo in apertione oris mei cum fiducia, vt patefaciam myſterium Euangelij pro quo legatione fungor in catena, vt confidenter me geram in eo quemadmodum oportet me loqui.

Cur cupiat Epheſios pro ſe orare Apoſtolus exponit & ordine tres cauſas enumerat, quarum prima, vt detur ipſi ſermo in apertione oris cum fiducia, hoc eſt, vt detur ei animus conſtans, quo intrepide coram toto mundo doctrinam Euangelij confiteatur. Apertionem enim oris vocat liberam doctrinæ cõfeſsionem claram & perſpicuã ſine fuco

& cauil-

& cauillatione, sine metu qui sæpe multorũ ora ita occludit, vt non meminerint se legatos Iesu Christi agere. HIC monentur omnes pij, & præcipue ministri verbi, qualis confessionis fiducia in ipsis esse debeat, nimirum, vt nullo mœrore, nullis minis, nulla persecutione frangantur, quin intrepide doceant Euangelium. SECVNDA, vt patefaciam mysterium Euangelij: Hoc enim peculiare Pauli & ministrorum verbi est, vt per prædicationem vocalem patefaciant mysterium Euangelij. Pugnat itaque hic locus contra Anabaptistas qui contemto vocali verbo, reuelationes & Enthusiasmos expectant. Sed quid est quod additur: Pro quo legatione fungor? Paulus legatus Dei erat ad homines missus, vt ipsis nunciaret Euangelium, id est, patris cœlestis voluntatem de gratuita salute obtinenda fiducia filij. Verum tanta fuit ingratitudo eorum ad quos mittebatur Apostolus, quod ipsum catenis vinctum in carcerem miserint. Similem fortunam expectent quotquot sincere verbum Dei docent. TERTIA, vt confidenter me geram in eo quemadmodum oportet me loqui, hoc est, vt non solum patefaciam Euangelium, verumetiam, vt ita me geram atque dignum est tam augusta vocatione. HINC discant ministri Euangelij quanta cum reuerentia, quanto cum studio verbum Dei tractandum sit, non quidem vt fabulæ vetularum, sed tanquam omnipotentis Regis cœlorum legatio, cui aliquid addere aut adimere præter legantis Dei voluntatem nefas est.

Vt autem sciatis & vos, quæ circa me sunt, quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus dilectus frater & fidelis minister in Domino, quẽ misi ad vos in hoc ipsum, vt cognosceretis statum nostrum, & consolaretur corda vestra.

Hactenus de doctrina & moribus Christianorum, nunc admonet Apostolus de suo statu, quem vt certo cognoscant Ephesij Tychicum se misisse testatur, quem à religione & fide in officio commendat, vt ei narranti fides habeatur. Duas autem caussas cur Tychicum mittat, assignat, quarum Prior est de qua nunc diximus, vt certo cognoscant Ephesij quid de se Romæ agatur. Posterior vt consoletur Ephesios ne frangantur animo propter vincula sui doctoris. QVOD autem Tychicum multo se, donis, gradu dignitatis & laboribus inferiorem, vocat fratrem, cohibere deberet Papisticos spiritus qui superbam dominationem in Ecclesiam Dei sibi vendicant. Donorum quidem est fateor diuersitas magna & vocationum dispar ratio: Sed superbum dominium ignorauit Paulus, ignorauit vera & purior Ecclesia.

Pax fratribus & dilectio cum fide à Deo patre & Domino Iesu Christo.

Fausta precatione suo more claudit Epistolam. Pacis nomine hic concordiam intelligit, quæ est mutuæ dilectionis effectus, vtraque ex fide manat.

Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christum in sinceritate.

Optat fauorem Dei omnibus Christianis quos propria designauit nota. Illi enim Christiani sunt qui sincere diligunt Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, quæ dilectio in fide & obœdientia verbi ipsius relucet, Amen.

ORNATISSIMO VIRO, DOCTRINA, PIETATE ET VIRTVTE PRAESTANTI, M. PAVLO NOVIOMAGO, OLIM CONCIONATORI ILLVSTRISS. REGIS DANIÆ, &c. CHRISTIERNI TERTII, GRAVISSIMO ET CONSTANTISSIMO SVO VETERI AMICO AC FRATRI IN CHRISTO DILECTO, SALVTEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

VETERES VICISSITVDINEM RERVM HVMAnarum aptiſsime circuli volubilitati compararunt. Nihil enim in rerum natura mutabilitati præcipiti & vſitatiſsimæ rerum viciſsitudini magis ſimile reperitur, quam circuli rotæue motus. Siquidem vt circulus vna eademque linea circumagitur, hoc eſt, abit & redit, aſcendit atque deſcendit, eodemque motus impetu, quod primum erat, vltimum efficitur, & quod vltimum, primum euadit: Ita in rebus humanis ſumma imis, & ima ſummis, triſtia lætis, & lætis triſtia ſibi inuicem ſuccedunt, & veluti commiſcentur. Id quod omnium hominum certiſsima experientia luculentiſsime teſtatur. Quis enim, obſecro, hominum vnquam fuit qui ſemper in eodem ſtatu permanſit? Cuius valetudo vnquam morbis non eſt interturbata? Cuius gloria non aliquando aliqua nubecula obſcurata eſt? tempore pacis quam non viciſsitudinem rerum patresfamilias & gubernatores rerumpublicarum experiuntur? Cum ſæuus Mars regnat, quæ eſt fortunæ conſtantia? An non veriſsimum eſt illud Homericum: ξυνὸς ἐνυάλιος καὶ τὸν κτενέοντα κατέκτα; vſque adeo verum eſt quod dicit Nazianzenus Sophronio ſcribens, ὡς αὔραις μᾶλλον πιστεύειν, καὶ γράμμασι τοῖς καθ' ὕδατος, ἢ ἀνθρώπων εὐημερίᾳ. Ob hanc volubilitatem non immerito τύχη φερέπολος à Pindaro nuncupatur, & ὁ βίος τροχὸς à Phocylide dicitur. Hanc inconſtantiam rerum humanarum cum viderent Pompeius & Dauid, non eodem modo vterque affectus eſt. Pompeius hanc viciſsitudinem cogitans, diſputat an ſit prouidentia, an Deus curam rerum humanarum habeat. Cum enim diſsipato exercitu Mitylenæ diuertiſſet in hortum Cratippi Philoſophi, magna contentione concludit, nullam prouidentiam eſſe, cum ipſe olim in deteriori cauſſa felix fuerit, & nunc in cauſſa meliori victus ſit. Dauid autem exutus regno, perſequente ſe filio Abſolone, non diſputat an ſit prouidentia, ſed confirmatur magis de prouidentia. Nã non ſolum iuſtum Dei prouidentis iudicium agnoſcit, & ſe dignas pœnas luere fatetur, verumetiam euentum non fortunæ, ſed Deo conſtantiſsime tribuit. Vt ex his verbis ad Zadoch Sacerdotem apparet, Reporta (inquit) arcam Dei in vrbem: Si inuenero gratiam in oculis Domini reducet me, & oſtendet mihi eam & tabernaculum ſuum: Si autem dixerit mihi, non places, præſto ſum, faciat quod bonum eſt in oculis ſuis. Hæc oratio non eſt diſputantis an ſit prouidentia, Sed eſt anhelantis ad miſericordiam Dei: qui, vt punit peccatores, ita in gratiam recipit confugientes ad miſericordiam. Cato cum ob bonã cauſſam pateretur exilium, turbata mente, de prouidentia Dei dubitat,

dubitat, ac tandem ſibi ipſe manus cruentas affert. Contra vero Ioſeph iniuſtiſſime à fratribus venditus, in exilio conſcientia recti ſe ſuſtentat, non fremit aduerſus Deum, Sed potius acquieſcit in Deo, intuetur Dei promiſsiones, nec dubitat de prouidentia Dei, ſed certo ſtatuit Deum ſibi adeſſe, & aliquando liberaturum ſe à triſtiſſima ſeruitute in qua fuit. Breuiter, vt omnes ignari Dei viciſsitudinis rerum cogitatione decepti, perturbantur, & de prouidentia dubitant, idque potiſsimum cum aliqua ſubita calamitate inuoluuntur: Ita Theodidacti ac pij cum vident tantam rerum viciſsitudinem, Dei conſilium adorant, & ipſi preſsi cruce ad tutiſsimum aſylum nomen Domini confugiunt, & ex euentu, quem expectant lætiſsimum, mitigationem doloris petunt. Ignaris Dei adiungo ſecuros, qui cum verbis ſe ſanctos & fideles oſtentant, & gloriantur de Euangelio, factis ſe Nerones & Heliogabalos exhibent. Quantum autem hic vacillant, ſæpe voce oſtendunt. Nam cum vident euentus ſuis ſapientibus conſilijs minime reſpondere, aut Deum tacite accuſant, aut caſu ferri omnia apud ſe cogitant, etſi lingua aliud loquantur.

Sed quæ huius rei cauſſa eſt? Ieremias eam clariſsime aſsignat cum ait: Confuſi ſunt ſapientes, præteriti & capti ſunt. Verbum enim Domini proiecerunt, & quid proderit eis ſapientia? Iere. 8.

Sed qui fit quod Pompeius deſperat in exilio ſuo, & Dauid inuicto animo perſiſtit? Pompeius nec cauſſam nec finem viciſsitudinis rerum humanarum intelligit. Dauid autem & cauſſam & finem recte æſtimat. Sed quænam cauſſa illa eſt? triplex eſt cauſſa quare optimus pater noſter cœleſtis nunc nos exaltat, nunc humiliat, nunc morbis premit, nunc valetudine bona erigit, videlicet, Iudicium iuſtum, miſericordia gratuita, & δοκιμασία neceſſaria. Iuſto iudicio ſuo Dauidem exilio punit: Gratuita miſericordia eundem ad regni faſtigium euehit. Exploratione neceſſaria eundem nunc lætis, nunc triſtibus tentat, an ſe vere timeat, nec ne. Sic Abraham aliquando proſpera, aliquando triſti fortuna vſus eſt. In proſpera miſericordiam agnouit, in triſti iudicium faſſus eſt. In vtraque conſtanter in Deo acquieuit. Quod autem vocetur in peregrinam terram, quod cum fame luctetur, quod periclitetur vxoris pudicitia, quod iubeatur ipſe mactare filium, quod tandem chariſsima coniuge priuetur, explorationis argumenta fuerunt. Similia videmus in multis alijs ſanctis.

QVIS FINIS EST HVIVS VICISSITVDINIS ET INCONSTANTIÆ RERVM?

Duplex finis aſsignatur à Nazianzeno hiſce verbis: ἵνα τὸ ἐν τούτοις ἄστατον καὶ ἀνώμαλον θεωροῦντες μᾶλλόν τι προσέρχωμεν τῷ θεῷ, καὶ τῷ μέλλοντι, hoc eſt, vt cum in hiſce mundi rebus videamus tantam inconſtantiam & varietatem, accurramus ad Deum ipſum, & anhelemus ad futuram vitam. Ad Deum quidem accurrimus non pedibus, ſed affectibus, videlicet cum in aduerſis ipſum ex fide inuocamus ardenter, cum ob benefacta ipſum vere prædicamus, cum in tentationibus in eius verbo acquieſcimus conſtantes. Anhelamus vero ad futuram vitam, quando neglectis omnibus commodis & incommodis πολίτευμα noſtrum in cœlo eſſe ſtatuimus, vnde expectamus ſaluatorem Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui noſtra humilia & abiecta transfigurabit corpora, vt ſint conformia ſuo glorioſo corpori, idque ea potentia qua poteſt ſibi omnia ſubijcere. Quod vbi factum fuerit, nulla amplius pertimeſcenda eſt rerum viciſsitudo.

Sed cur, inquies, mihi hæc? quorſum hæc tendunt? Superiori anno, Clariſsime

rissime vir, vna fuimus, & multum congratulati sumus nobis inuicem, quod non solum in his regnis tranquilla essent Ecclesiæ hospitia, & summa esset in religione docentium consensio: verumetiam quod tranquilla & quieta esset respublica sub optimo & clementissimo Rege nostro D. Friderico Secundo. Deinde etiam non parum gaudij attulit vtrique nostrum amicorum & necessariorum honesta consuetudo. Quid amplius quæso optare potuimus? Sed proh dolor, experimur rerum vicissitudinem permagnam.

Etsi autem religio, sit Deo gratia, salua est: Etsi eandem optimi regis clementiam experimur: tamen videmus magnam vicissitudinem rerum, videmus multas domos desertas quæ superiori anno habitabantur quiete. Non 10 pauci hodie misere mendicant panem, qui ante paucos dies abundabant omnibus necessarijs. Vsque adeo sæuo Martis imperio susque deq; feruntur omnia, & vt taceam de alijs, vterq; nostrum non parum hoc anno vicissitudinem rerum experti sumus, qui, quos habuimus charissimos, hoc anno amisimus. Vt enim ego matrem charissimam: Ita tu filiã dilectissimam mœstus desideras. Quid hic nobis faciendum? intuentes publicam calamitatem agnoscamus iudicium Dei punientis multa occulta & grassantia peccata, & præsertim impunitatem scelerum in hoc regno: tangamur vero sensu doloris ob iniquitatem nostram: & confugiamus ad eum qui diues est misericordia, eumque precibus nostris, vt benigne mitiget pœnas quas iuste meruimus, solicitemus. 20 In necessariorum amissione, cogitemus consilium Dei, cui isto pacto explorare fidem nostram & patientiam placuit.

Sed dices forte, grauius esse filiam iuuenculam amittere, quam matrem octogenariam. Etsi non magnopere inficias eo, tamen negari non potest quin matris obitus homini pio acerbissimus sit. Et tametsi fateor dolorem meum ex eo non parum mitigari, quod mater mea honeste multos annos in coniugio vixerit, & deinde vidua 28. annos castissime vitam transegerit, & tandem ætate confecta, pie animam Deo commendauerit: tamen affirmo te non minorem consolationis materiam habere in morte filiæ, quam ego in obitu matris charissimæ. Nam quod imperitis hominibus summum dolorem 30 afferre solet, hoc tibi viro sapienti debere esse maximo solatio statuo.

Quid, inquies, hoc est? dicam. Pie & sancte ab ineunte ætate fuit educata filia tua, artes honestas muliebri Sexui conuenientes perbelle nouit: Pie apud parentes vixit, iuste foris cum alijs conuersata est, nupta optimo & doctissimo viro M. Paulo Ripensi Episcopo, veteri amico meo sanctissime & honestissime vixit, ac tandem castissimum spiritum Deo qui ipsum dedit, in inuocatione nominis Dei tradidit. Quid vltra requiris? immatura morte occubuit. Quasi immatura esset censenda, quam Deus longiorem esse noluit. quasi breuis esset vita, quæ pie & sancte transacta est. Seneca grauissime ait: Sicut fabula, sic & vita, non quam diu, sed quam bene acta sit refert. Age quæso cur fi- 40 liæ tuæ Dorotheæ nomen in baptismo tribuisti? An non ideo quia eam agnouisti δῶρον τοῦ θεοῦ esse, hinc enim est Dorotheæ appellatio. Si donum Dei agnoscis filiam, cur ægre fers quod Deus quod suum est repetit, vt auertat ab ea pericula, quibus obnoxij sumus nos qui superstites adhuc in hac lachrymarum valle oberramus mille casibus expositi?

Sed dices: non Stoicus sum, non exui storgam diuinitus hominibus impressam, Natura est dolere ob charorum amissionem: fateor id quidem, sed vt natura est dolere amissione charorum: ita pietatis est se Deo subijcere, & ex voluntate Dei & promissionibus diuinis consolationem petere: mixtus sit igitur tuus dolor consolatione & obœdientia erga Deum. Hæc cogita cha- 50 rissime frater, quoties memoria dilectissimæ filiæ tua paterna viscera commouet. Cogitatione iudicij & misericordiæ Dei te sustenta, meditatione æternæ con-

næ consuetudinis cum filia & omnibus sanctis in æterna vita te solare, vicissitudinem lęticiæ & doloris in hac vita recole, cogita læticiam & dolorem in hoc mundo sibi inuicem ita cedere, vt maior sit dolor & sępius recurrat.

Vt autem & ego inter alios tuos amicos quos summa doctrina, magna pietate & singulari virtute tibi comparasti, nonnihil afferam ad mitigandum tuum istum dolorem ob amissam filiam, mitto tibi annotationes meas in Epistolam Pauli ad Philippenses, quas sub tuo nomine in lucem prodire volui, vt testarer de nostra inter nos amicitia, cuius testimonium volo hasce annotatiunculas esse, & rogo vt quoties has annotationes videris, reuoces in mentem verba Pauli, quæ sunt in huius Epistolæ tertio capite. πολίτευμα nostrum est in cœlo, vnde expectamus saluatorem & reparatorem nostrorũ corporum, vt fiant σύμμορφα glorioso corpori ipsius. Crede mihi quod nullum sit præsentis doloris remedium, quam fides horum verborum & pia resurrectionis meditatio. Vale cum vxore tua Anna castissima & liberis. Haffnia, Calendis Nouembribus, Anno Domini 1564.

ARGV-

ARGVMENTVM EPISTOLAE PAVLI AD PHILIPPENSES.

OCCASIO EPISTOLÆ AD PHILIPPENSES SCRIPTÆ, VT ex quarto capite apparet, hæc fuit: Miſerant Philippenſes Paulo, cum Romæ in carcere ageret, neceſſaria ad vitæ ſuſtentationem per ſuum, vt apparet, Parochum Epaphroditum: & paſsim Pſeudoapoſtoli ſinceram Chriſti doctrinam corrumpere cœperant, idque prætextu Legis & Circumciſionis: ſed Philippenſes nihilominus in doctrina Pauli perſtiterunt conſtantes: Quare Paulus, cum vt futuro periculo occurrat, tum vt ſuam erga Philippenſes animi gratitudinem declaret, hanc ſcribit Epiſtolam: quæ ſane varia & multiplex eſt, vt non poſsit ad vnum certum cauſſæ genus referri, vt pleræque aliæ. 10

Vt autem eo clarius & diſtinctius tractatio ipſa intelligatur, & orationis methodus cognoſcatur, diuidam hanc Epiſtolam in ſeptem partes, ſed excluſis epigrapha & valedictionis clauſula.

PRIMA itaque PARS eſt exordium ipſum, in quo gratias agit Apoſtolus Deo pro Philippenſium conſtantia, videlicet quod perſtiterint in ſana doctrina, cum multi alij hæreticorum erroribus fuerint implicati. 20

SECVNDA PARS expoſitio ſeu narratio eſt: in qua quid ſecum actum ſit Romæ, exponit: videlicet quod in carcerem ſit coniectus, propter defenſionem Euangelij: quæ res ceſsit in magnum Euangelij profectum, idque contra expectationem aduerſariorum.

TERTIA PARS continet paræneſes προτρεπτικὰς, ad vitæ morumque integritatem & conſtantiam facientes.

QVARTA PARS demonſtratiua eſt. Continet enim laudes & commendationes Timothei & Epaphroditi, vt Philippenſes ſciant quanti facere debeant, non ſolum ipſos, verumetiam omnes alios qui in promouenda Euangelij doctrina verſantur & occupantur. 30

QVINTA PARS parænеſes ἀποτρεπτικὰς continet, videlicet, vt Philippenſes falſos doctores & doctrinæ corruptelas caueant, additis grauiſsimis rationibus, quibus Iudaicos errores de Circumciſione & Lege & Iuſticia, qua coram Deo conſiſtimus, egregie confutat & euertit.

SEXTA PARS, priuatas ad quoſdam, & generales ad omnes exhortationes continet.

POSTREMA PARS habet approbationem beneuolentiæ Philippenſium & liberalitatis eorum erga ſe, videlicet, quod ſui rationem habuerint, & per Epaphroditum parochum neceſſaria quædam ad vitæ ipſis ſuſtentationem miſerint. 40

Hiſce ſeptem partibus admiſcentur per occaſionem, vt fieri ſolet, doctrinæ variæ & multiplices, quarum explicatio ſumme neceſſaria eſt, vt de duabus naturis in Chriſto, de humanitate Chriſti, de eiuſdem glorificatione, de vera iuſtificandi ratione. De glorioſa corporum noſtrorum conformatione ad ſimilitudinem corporis Chriſti. De abrogatione circumciſionis & legis Moſaicæ. Sed de his copioſius in enarratione.

CAPVT I. 50

Summa Capitis Primi.

GRATIIS Deo actis ob conſtantiam Philippenſium in fide Euangelij, & indicato ſuo pro ipſorum ſalute ſtudio, exponit Apoſtolus quod carcer ſuus Romæ ceſſerit in maiorem Euangelij profectum, ſpeque facta de ſuo ad ipſos reditu hortatur eos ad vitam Euangelio dignam.

Ordo

Ordo & partes Primi Capitis.

QVINQVE sunt huius Capitis membra, Epigrapha, Salutatio, Exordium gratulatorium ob profectum Philippensium in fide Euangelij, Narratio Profectus Euangelij Romæ ex occasione sui carceris, & exhortatio ad vitam Euangelio dignam.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

10

PAVLVS & Timotheus serui IESV CHRISTI. Communem professionis titulum ponit sine mentione Apostolatus idque propterea quod ijs scribat, qui de suo officio & vocatione dubitare non poterant. Quod autem Timotheum sibi adiungit, Christianæ humilitatis indicium est. Non contemnit Timotheum vt inferiorem donis & vocatione, sed eum sibi adiungit in Euangelio socium, vt suo exemplo ministros Euangelij humilitatem doceat. Hoc proinde exemplum ministris verbi, adeoq; omnibus pijs sit norma veræ humilitatis & coniunctionis mutuæ.

20

Omnibus sanctis in Christo Iesu qui sunt Philippis. Id est, fidelibus omnibus qui sunt in Christo, cuius sanctitatis, dum credunt, participes fiunt, & donati spiritu Christi, & regenerati per gratiam eiusdem spiritus, piam & sanctam vitam meditantur, expectantes plenam & perfectam sanctificationem. Sancti sunt igitur fideles duplici modo, videlicet imputatione & incoatione. nam qui credunt in Christum, vt iusticiæ Christi, ita & sanctitatis eius sunt participes, & quia spiritū Christi habent, sanctitati student, hoc est, se à prophanitate mundi seiungunt, accommodant se Deo, cui se offerunt in hostiam

30 placentem Deo per Iesum Christum. in æterna vita sancti erimus perfectione & gradibus. Philippenses, quibus scribit Apostolus, fuerunt populi Philipporum. quę vrbs est Macedoniæ apud Stridonem fluuium, in finibus Thracię, à conditore Philippo, Græciæ domitore patre Alexandri Magni sic appellata. IN hac vrbe Paulum fundasse Ecclesiam testantur Acta Apostolica cap. 16. vbi & flagra & pœnas passus est propter pytonicū spiritum, quem de puella expulit: propter quam etiam caussam Philippis discedere coactus est, vbi tamen iactum verbi Dei semen indies magis magisq; radices egit, adeo vt iam pluribus Episcopis & Diaconis indigeret Ecclesia: quæ indies in sincera Pauli doctrina, & vitę innocentia creuit, nullam Pseudoapostolorum corruptelam admittens.

Cum Episcopis & Diaconis. Episcopi nomen Athenienfibus in

40 vsu fuit, & significabat magistratum, qui mittebatur ad ius dicendū in ea oppida, quæ sub ditione & imperio erant Atheniensium. Horum munus erat, videre quid in quaq; regione fieret, vt cognita ad reges referrent. Horum prefectura seu administratio ἐπισκοπὴ dicebatur. Homerus vltimo Ἰλιάδ. Hectorem Episcopum vrbis Troiæ, hoc est, defensorem & præsidem nominat. Platoni Episcopus in genere significat inspectorem & curatorem rerū agendarum. Ex hac generali significatione translatū est nomen ab Apostolis ad certam speciem, vt Episcopus sit pręco Euangelij, qui diligenti cura & sedulo studio in hoc totus incūbit, vt & ipse recte doceat Euangelium sibi concreditum, & vt alij iuxta Euangelij vocem pie & honeste viuant. Nam ἐπὶ in hanc compositione sedulitatem quandam & intentionem actionis significat. PROINDE, E-

50 piscopi Paulo fuerunt, quos hodie parochos, & in genere ministros verbi appellamus, id quod non solum ex præsenti loco patet (plures enim vnius ciuitatis Philipporū Episcopos hic agnoscit Apostolus) verumetiam ex 20. capite Actorum manifestū est, vbi Paulus ministros verbi Ecclesiæ Ephesinæ, cum Presbyteros tum Episcopos vocat. Ad Timotheum quoq; & ad Titum Presbyter & Episcopus idem sunt. Verum quod nunc vnus qui alijs ministris verbi præficitur, vt eorum actiones inspiciat, Episcopus dicitur, id non scripturæ, sed hominum decreto factum est. Est fateor vtilissimum ad conseruandam doctrinæ sinceritatem, & ad regendam disciplinam Ecclesiæ vtile, vnum aliquem in singulis diœcesibus siue prouincijs præficere, qui sit inspector rerum gerendarum in Ecclesia, curetque vt omnia in Ecclesia, iuxta Pauli consilium, ordinate & decenter fiant. Hunc siue Episcopum græca voce,

voce, siue Inspectorem, siue Superattendentem vocaueris, proinde est. PORRO Diaconi nomen bifariam in scripturis sumitur. Alias enim generaliter pro quouis ministro accipitur, qua ratione Magistratus ad Roman.13. diaconus Dei dicitur. Et Paulus ipse se Euangelij Diaconum ad Ephes.3. appellat, qui & Christum Dominum diaconum circumcisionis ad Roman.15. vocat. Hac igitur ratione Diaconus ab Episcopo, vt genus à specie differt. Alias specialiter accipitur Diaconus, pro administratore eleemosynarũ Ecclesiæ, qui accipiendis & distribuendis eleemosynis præficitur. Tales illi septem fuerunt, de quibus in Actis Apostolicis capite 6. Hos quoq; morum censores in primitiua Ecclesia fuisse nonnulli existimant, quos Paulus etiam ad Timotheum Presbyteros vocat. Hinc διακονεῖν pro erogatione eleemosynarum ponitur, 2. Cor.8.&9. Et pro administratione ad Roman.12. interdum etiam generaliter pro quouis ministerio ponitur. Verum Diaconatus, quem postea 10 finxerunt Pontifices Romani, nullum habet ex verbo Dei firmamentum.

Gratia vobis & Pax à Deo patre nostro & Domino Iesu Christo.

Familiaris Paulo salutandi hic modus est, à proprio Euangelij fructu seu effectu desumtus. Gratiæ nomine fauor Dei gratuitus significatur, quemadmodum ex 1. capite ad Ephes. apparet. Pacis appellatione fructus seu effectus gratiæ notatur, & complectitur quicquid ex fauore Dei nobis donatur. vt reconciliatio nostri cum Deo, salus ipsa, adeoque omnia prospera & bona.

PRIMA PARS.

20

Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri.

Orditur à gratiarum actione, quæ sane non solum affectus Pauli ad Philippenses signum euidens est, verum etiam stimulus quidam ad perseuerantiã. virtus enim laudata crescit, hinc tria colligamus. PRIMVM, quod exemplo Pauli oporteat pios Deo pro beneficijs & sibi & alijs collatis gratias agere. SECVNDVM, vt nactis beneficia Dei precemur incrementũ. TERTIVM, vt cum Paulo Ecclesiæ totius, & non tantum præsentium membrorum summam curam habeamus. Deum suum vocat, vt ostendat quod soli credẽtes de Deo vere gloriari possint. 30 In omni memoria vestri, id est, cum summa memoria vestri. Est enim hebraismus, ἐπὶ enim pro Beth, id est, cum, ponitur, & πάσῃ pro plena, seu perfecta seu summa. Significat ergo Apostolus se perpetuo memorem esse Philippensium. HVC lubet nonnulla adijcere de gratiarum actione, quæ Deo fit vere & recte. GRATIARVM actio quæ Deo fit ipsiq; placet, est agnitio & confessio beneficiorum acceptorum cum summa gratitudine mentis & prædicatione bonitatis Dei. Vt autem hæc gratiarum actio sit perfecta, requiruntur duo: quorum vnum est συζυγία virtutum, quæ necessario adesse debent. Alterum legitimus modus agendi gratias. συζυγία virtutum est & veritatis & iusticiæ copulatio, Veritas vt candide & aperte agnoscit benefactorem Deum, ita excludit hypocrisin & mendacium. Hypocrisin quidem, vt non voce & verbis tantũ, sed etiam ex animo sincero gratias agas: Mendacium 40 vero, vt non Deo ascribas successum in rebus malis. vt si latro agat gratias pro optimo spolio, aut adulter pro exoptata venere. Iusticia admonebit te gratitudinis, humilitatis, & inuocationis. Legitimus modus agendi gratias sæpe à Paulo indicatur quum ait, Gratias ago per Iesum Christum. Nam cum dicit, per Iesum Christum, modum exponit veræ gratiarum actionis, in quo modo hæc ordine insunt. Primum, fides in Christum, sine qua nulla potest fieri vera gratiarum actio, nihil enim placet sine fide. Deinde confessio, qua confiteris te Christo Mediatore diuina percepisse beneficia. Tum fiducia, qua statuas tuam gratiarum actionem placere propter Christum. Postremo votum, quo ad Dei gloriam profecturum exoptes quicquid acceperis.

50

(Semper in omni precatione mea pro omnibus vobis cum Gaudio precationem faciens.)

Hæc parenthesi claudantur. Pertinent autem hæc verba eo, vt Philippenses summum Paulo pro sua salute studium fuisse, intelligant. Referenda sunt igitur ad locum beneuolentiæ. Cum autem dicit, cum gaudio precationem faciens, respicit & ad præteritũ tempus & ad futurum. Nam cum dicit se gaudere, intuetur faustum inceptum Philippensium. Cum autem se precationem facere pro ipsis addit, monet ne ab exhibita gratia deficiant, sed potius vna precentur, vt indies magis abundent. Vt ergo ob exhibita bona pijs lætandũ est, Ita pro futuris impetrandis precandum. Iam si precandum est pro

est pro bonis impetrandis, sequitur, Stoicum deliriũ detestandum esse, quo statuitur quod omnia eueniant necesitate fatali, adeo, vt quicquid fiat, necessario fiat, & ita tollatur contingentia. Quod si verum esset, frustraneæ essent omnes Sanctorum preces, quibus à Deo petunt salutaria, petunt regi consilia & actiones.

Super communione vestri in Euangelio à primo die vsque in hunc diem.

Ratio propositionis à vocatione Philippẽsium ad gratiam Euangelij, & ab eorum in eadem gratia perseuerantia. Insignis locus, qui docet non fortuito aut casu nunc huic nunc illi genti prædicari 10 Euangeliũ, sed hoc fieri ex dispensatione diuina. Cum enim Paulus Deo gratias agit, quod Philippenses facti sint participes Euangelij, & in eo perseuerent, ipsum Deum autorem cum participationis istius, tum perseuerantiæ agnoscit.

Hoc ipsum persuasus, quod qui incœpit in vobis opus bonum, perficiet vsque in diem Iesu Christi.

Amplificat rationem à fiducia perseuerantiæ, quæ à constantia autoris Dei petitur. Is enim cum non temerario iudicio cœpit opus, certa fiducia est, vt idem quod ex gratia incœpit, per gratiam absoluat. OBSERVANDVS sane locus hic est, quo conscientiæ piorum aduersus tentationem prædestinationis Stoicæ de per- 20 seuerantia in bono confirmantur. Est enim Deus in suis operibus constans, nec deserit opus suum quod incoauit. Cum ergo in Philippensibus incœpit opus bonum, scilicet prædicationem Euangelij, quo corda hominum formantur, flectuntur & diriguntur in iusticiam, perficiet scilicet ad perseuerationem eos confirmando, idq; vsq; in diem Iesu Christi, hoc est, ad horam mortis cuiusque credentium, seu, vt nonnulli interpretantur, vsque ad extremum diem, quando veniet Dominus ad iudicandum viuos & mortuos.

Sicuti iustum est mihi hoc ipsum sentire de vobis.

Ratio fiduciæ de perseuerantia Philippensiũ sumta ab honesto. piorum est enim semper de bene cœptis optime sperare.

30

Propterea quod in corde teneam vos cum in vinculis meis, tum in defensione & confirmatione Euangelij, vos inquam omnes vna mecum fuisse gratiæ meæ participes.

Hæc sententia Synthesi turbata in hunc modum construenda est. Propterea quod habeam vos in corde (id est, intimo cordis affectu vos reputem) Esse consortes gratiæ meæ (id est, crucis quæ mihi ex fauore Dei im posita est, ideoque eam inter gratias Dei numero. Est enim mihi inprimis honorifica) cum in vinculis meis, tum in defensione 40 & confirmatione Euangelij. Interpretatio est & distributio Gratiæ. Nam ideo sibi crucem reputat honorificam, quia facit ad defensionem & confirmationem Euangelij. Hoc paradoxon obseruandum est contra opinionem hominum, qui crucem & carceres ad accusandum & damnandum Euangelium facere arbitrantur. Obseruetur itaq; inprimis hic locus de persecutione Ecclesiæ & piorum ministrorum, videlicet quod Spiritus sanctus eã inter gratias Dei numeret, tantum abest vt probrosa alicui videatur. Huc facit illud Domini dictum: Beati estis cum maledixerint vobis, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersus vos mentientes, propter me.

Testis enim mihi Deus est, quam pro- 50 pense amem vos omnes in visceribus Iesu Christi.

Iuramento confirmat se vero amore Philippenses complecti, idq; non affectu carnis, sed in visceribus Iesu Christi, id est, pio affectu qui manat ex Christi miserentis gratia: Viscerum nomine intimus amor significatur, qualis tenerrimus ac veluti maternus esse solet. Quod autẽ addit Iesu Christi, Discernit inter viscera naturalia, & ea, quæ sunt à Christi gratia, quæ magis ardent amore, eoq; sinceriore. Obseruandus qualis affectus esse debeat piorum ministrorum erga suos auditores, vnde proficiseatur, & quo tendat.

Et illud oro, vt caritas vestra adhuc ma-

Ostendit Apostolus se de constan-

 gis &

gis & magis redundet in cognitione, & omni sensu.

tia Philippensium gauisum esse: nunc porrò orat pro perseuerantia, & capita summa vitæ Christianæ attingit: Finis enim precationis Pauli pręcipua Christianæ vitæ capita cõtinet. Nam orat vt Philippenses redundent, id est, magis magisq; promoueant in cognitione & omni sensu, hoc est, vt indies proficiant cum in scientia salutis tum in sensu omni, id est, experientia, qua vis doctrinæ plene in corde sentitur. Euãgeliũ enim nõ tantum requirit noticiã sui, verumetiam sensum in corde, in affectibus, adeoq; in omnibus viribus interiorib⁹ & exterioribus. Vbi autem cognitioni Euangelij nõ respondet hic viuus sensus, frustra gloriatur homo de fide Euangelij. Paulus ergo requirit cum incremento cognitionis omnem sensum, id est, plenissimum, quo cor plenissime afficiatur. Nam particula Omnis nõ semper vniuersitatem generis significat, sed interdum ex Hebręorum idiotismo rei cui adiũgitur, perfectionem quandam, vt in illo: Si omnem fidem habeam, id est, cõsummatissimam fidẽ scilicet edendi miracula. Sed de hac phrasi supra quædam diximus. PORRO non videtur mihi inutile fore auditoribus, si quædam huc ascripsero de modo parandi γνῶσιν, hoc est, cognitionem rerum in scriptura. Nam nisi iustũ modum scieuerit interpres, frustra sudat, & inutiliter aures discentiũ fatigat. Ad γνῶσιν igitur parandam post inuocationem Dei, tria requiruntur, linguarũ & phraseon cognitio, theoria ac paradosis. SINE linguarum & phraseon cognitione nõ discerni possunt locutiones figuratæ à proprijs, nec propriæ à figuratis. quare opus est diligenti consideratione, ne phraseon & linguarũ inscitia impediat γνῶσιν. Proinde Grammatica diligenter discenda est ab ijs, qui feliciter interpretari scripturã volunt. DEINDE theoria est necessaria. hac enim sententiæ similes & quæ videntur contrarię inter se conferuntur: hac coniunguntur late in scripturis sparsa, vt vnum veluti Systema constituant: hac, capita rerum ordinantur: hac eruuntur definitiones, instituũtur diuisiones, conciliantur antilogiæ: hac conferuntur obscura clarioribus, typi antitypis: hac exempla regulis, & regulæ exemplis accommodãtur: hac particularia ad vniuersalia, & vniuersalia ad particularia reuocantur. Hac antecedentia, adiuncta, & cõsequentia perpenduntur: hac consilium scriptorum, scopus, & peristases conferuntur. Breuiter, Theoria normam Dialecticam reb. sacris tractandis tanquam mensurã adhibet singulariq; studio in hoc incumbit, vt interpretatio sit fidei analoga. PARADOSIS, hoc est, traditio, tum demum locum habet, quando vel orationis genus ignoramus, vel theoria non possumus assequi dicti sententiam. tunc enim vox Ecclesiæ quærenda est, eaq; audienda, modo analoga fidei sit, & loco congruat. De hac re plura volente Deo, in priore ad Timotheum dicemus.

Vt probetis quæ sint præstantiora.

Vsus seu finis cognitionis, videlicet, vt Philippenses recte iudicẽt, explorent & approbent ea quæ sunt præstantiora, atque ita expetenda iudicio verbi eligant, & contraria vitent. Hæc enim est vis verbi δοκιμάζειν.

Vt sitis sinceri ac sine offensa in diem Iesu Christi, pleni fructibus iusticiæ per Iesum Christum ad gloriam & laudem Dei.

Sensum quo Philippenses cupit abundare, ad tria capita refert, nempe ad sinceritatem (quæ est bona conscientia coram Deo) Innocentiam vitæ, (videlicet, ne simus vlli offendiculo.) Et plenitudinem fructuum iusticiæ, qui proficiscuntur ex gratia Iesu Christi, & tendunt in laudem & gloriam Dei. Atque ita hoc loco vera viuendi ratio Christianis præscribitur, & simul fons omnium bonorum operum ostenditur, nimirum quod ex gratia Christi & fide in ipsum promanẽt ad finem proprium, qui est laus & gloria Dei. Opera igitur quæ aliunde veniunt, aut etiam aliorsum tendunt, nequaquam bona censenda sunt, qualiscunque sit externa species. Deinde & hoc obseruandum est, quod bona opera à Paulo non definiantur esse iusticia, sed fructus iusticiæ: Quo dicto significatur necessaria consecutio bonorum operum ad gratuitam iusticiæ imputationem. Debet igitur iusticia Christiana perpetuo, vt palma florere.

SECVNDA PARS.

Scire vos volo fratres, quod quæ mihi acciderunt, magis ad profectum Euangelij euenerunt.

Propositio expositionis, cuius sensus hic est. Meus carcer & persecutio quam hic Romæ patior hactenus cessit in

sit in profectum Euangelij, hoc est, Meus carcer fuit occasio vt latius in mundo spargeretur Euangelium, & feliciores successus habuerit: Significat enim προκοπὴ felicem promotionem & successum.

Ita vt mea vincula manifesta sint in Christo, in toto prætorio, & reliquis omnibus.

Expositio continens rationẽ propositionis, cuius hic sensus est: Euangelium occasione carceris mei innotuit aulæ Neronis, adeoque omnibus Romanis reliquis. Sciunt enim me propter Christi negocium in carcerem coniectum esse. Est itaque hic non exiguus Martyrij sanctorum fructus, quod inde magis magisq; patefiat, & innotescat Euangelium Christi. Dicitur autem crux ministrorum verbi & piorum afflictio μαρτύριον, quia est testimonium doctrinæ, & veluti quædam Euangelij obsignatio. Nam cum homines vident sanctos non propter crucem abijcere confessionem, cogitant eos certis niti fundamentis.

Et pleriq; ex fratribus in Domino freti vinculis meis, magis audeant impauide sermonem loqui.

Alius fructus vinculorum Pauli, quod non pauci qui antea timidiores erant, Pauli inuicta fortitudine animentur ad prædicandum sine timore Euangelium. Sæpe enim vnius constantia multos animare solet. Huc igitur pertinent sanctorum martyria, vt non solum ministris verbi animũ addant, ad quiduis nomine Euangelij ferendum: Verumetiam vt auditoribus constantiæ argumentum & liberæ confessionis calcaria esse debeant, ob has duas caussas in primitiua Ecclesia memoria Martyrum celebrabatur pie, & vtiliter, quæ in Papatu fœdis abominationibus est contaminata.

Ac nonnulli quidem per inuidiam & contentionem, nonnulli vero etiam propensa voluntate Christum prædicant.

Distributio est, qua ostẽdit & hunc fructum prouenire ex suo carcere, videlicet, quod non solum boni & fideles, verumetiam mali & infideles Euangelium prædicauerint. Mali quidem inuidia & contentionis studio incitabantur, Nam quo plures docebant Euangelium, eo magis caussa Pauli grauabatur, vt qui istius sectę autor haberetur: Boni vero & fideles animati exemplo Pauli, studebant vt Christi Euangelium magis innotesceret, & spargeretur per totum orbem in plurimorum salutem.

Illi quidem per contentionẽ Christum annunciant, non pure, existimantes sese afflictionem addere vinculis meis: Hi vero ex caritate, scientes quod ad defensionem Euangelij sim constitutus.

Confert vtrumq; genus in caussis efficientibus, & finalibus maioris declarationis gratia. Prius membrum est: qui per contentionem Christum annunciant, id faciunt non pure, id est, non puro affectu, nec ob verum finem, sed vt afferant afflictionem vinculis meis. hoc est, vt magis grauent caussam meam, qui propter Euangelium in carcerem coniectus sum. Nam cum Paulus teneretur in carcere, multi prędicabant Christum, vt Neronem magis inflammarent aduersus Paulum. Fuerunt autẽ isti absq; dubio Iudæi, qui ad quiduis patrandum parati erãt, vt Paulus è medio tolleretur. Posterius membrũ est, quod quidam, videlicet pij vero amore Christi & Euangelij moti annunciarunt Euangelium, atq; ideo se Paulo adiunxerunt, moti exemplo constantiæ ipsius, qui in ipso carcere nõ destitit à propaganda Euangelij doctrina. Exemplum ministris verbi, adeoq; omnibus pijs imitandum, videlicet, vt laborantibus Ecclesiæ membris, quantum in se est, opem ferant.

Quid igitur? Attamen quouis modo, siue prætextu siue veritate annunciatur Christus, de hoc quoque gaudeo, atque etiam gaudebo.

Quia absurdum alicui videri poterat, quod dixerat per malos quoque Euangelium annunciari, anticipat eam obiectionem, & affirmat se ideo gaudere, quod ista occasione Euangelij fama ad plures perueniat. Vtitur enim Deus sæpe malis instrumentis ad boni operis effectionem. Sic etsi Scribę & Pharisæi mali erant, nihilominus tamen illorum doctrinam ea parte, qua sincera apud eos remanserat, non paucis profuit. PRÆTEXTVS & veritas

hic opponuntur, per prætextum, ſtudium nocendi intellige: per veritatem, ſinceritatem ſeu verum animi ſtudium ad propagandum Euangelium.

Noui enim quod hoc mihi cedat in ſalutem per veſtram deprecationem, & ſubminiſtrationem ſpiritus Ieſu Chriſti.

Cur ſe gaudere dicat, ex eo quod Chriſtus quouis modo prædicetur, oſtendit. Senſus autem verborũ Pauli hic eſt. Vtut iſti inuidi & contentioſi omnia in meam perniciem machinantur, tamẽ Chriſtus per me glorificabitur ſparſo eius Euangelio late per orbem: qua ſane gloria nulla maior in hac vita mihi contingere poteſt. Obſeruetur autem inprimis, quod Apoſtolus hoc non dicat fretus ſuis viribus, ſed deprecatione Philippenſium & ſubminiſtratione ſpiritus Chriſti, qui in cruce & vires addit, & conſolatur. Hic rurſus neceſsitatem Stoicam euerſam videmus. 10

Secundum expectationem & ſpem meam, quod nulla in re pudefiam, ſed cum omni libertate, vt ſemper, ita nunc quoque magnificabitur Chriſtus in corpore meo, ſiue per vitam ſiue per mortem.

Vt certam & immotam ſpem ſe habere doceat, duabus vocibus idem in genere ſignificantibus vtitur. Prior eſt ἀποκαραδοκία, quam interpres expectationem vertit, & componitur ab ἀπὸ, id eſt, à, κάρα, id eſt, caput, & δοκεῖν, annuere. Perinde ac ſi caput 20 totum vergat, & inclinet in id, quod firmiter & certo ſperatur. Quaſi dicat Apoſtolus, Spero equidem certo & ſine omni hæſitatione, vt quemadmodum hactenus, ſic & poſthac per me Chriſtus glorificetur. Monemur hoc loco, nõ omnia alienis precibus eſſe relinquenda, quinetiam ſperandum per nos erit quod cupimus, & ardentibus votis depoſcendum. Sic enim ſcriptum eſt: Fiat miſericordia tua ſuper nos, quemadmodũ ſperauimus in te. Vehemẽter igitur iſti errant, qui publicas pro ſe preces fieri mandant, ac interim ipſi viuunt ſine pœnitentia ſecuri, omnibus libidinibus & furoribus indulgentes, qua ratione ſibi & ſuis maius exitium accerſunt.

Mihi enim viuere Chriſtus & mori lucrum eſt.

Probat proximum dictum, nimirum quod Chriſtus magnificabitur in 30 ſuo corpore, ſiue per mortem ſiue per vitam. Eſt autem huius probationis ſenſus. Siue viuam, ſiue moriar, Chriſtus meum eſt lucrum, quo fretus ſecurus ſum & in vita & in morte. Nã viuere & mori hic ponuntur nominaliter, quod articulus prẹfixus τὸ indicat, & ſubintelligitur κατὰ præpoſitio, vt ſit ſenſus. Quando viuo, Chriſtus eſt meũ lucrum, & quando morior, idem Chriſtus eſt meũ lucrum. Quare mihi perinde eſt, ſiue viuam diutius, ſiue moriar. Quid lucrũ appellet Apoſtolus, ex præcedentibus notum eſt, nempe gloriam Chriſti, quæ cum Apoſtoli commodo eſt cõiuncta. Hic locus docet, qualiſnam fiducia piorũ eſſe debeat, cum in vita tum in morte. Non enim frangi metu mortis poteſt is, qui ſerio & viua fiducia Chriſtum victorem mortis, ſuum lucrum eſſe ſtatuit, eumq; ſolum omnibus & lucris & damnis anteponit. 40

An autem viuere in carne hoc mihi fructus operis ſit, & quid eligam ignoro.

Deliberationẽ inſtituit per digreſſionem. Vtrúmne viuere aut mori ſit vtilius. vtrumque enim vtile & honeſtũ in Domino. Cauſſa huius deliberationis eſt. Quod maior fructus ex vita Pauli, quam ex morte ipſius prouenire videatur. Nam dum viuit, inter homines ſe propagare Euangelium Chriſti (quod vberrimum fructum ſuæ vitæ, indicat) videt. En, pij pectoris ingenium. εἰ per an reddidi. Ita enim ſolet in ſubiectionibus accipi. In carne viuere hoc loco, eſt in hoc caduco corpore vitam degere. τοῦτο, id eſt, hoc, abundat ex idiotiſmo Hebræorum, qui ſæpiſsime antecedens repetunt. Fructus operis, id eſt, operepreciũ, nempe res vtilis 50 & fructuoſa, digna in qua aliquis operam ponat.

Coarctor autem ex his duobus, deſiderium habens, migrare & eſſe cum Chriſto.

Vtriuſq; partis deliberationis cauſſis ſe moueri dicit Apoſtolus. Mori quidem optandũ iudicat, propterea quod mors piorum ſit acceſſus ad fruitionem gloriæ Chriſti. Viuere vero optandum iudicat, propter ſalutem Eccleſiæ promouendam ſua prædicatione: Vocabulum ἀναλῦσαι, quod migrare reddidi, à nautis ſumtum eſt qui profecturi ſoluere dicuntur. Sic etiam accipitur hoc vocabulum Luc. 12. Et in ſpecie ſignificat redire eo vnde quis venerat.

Sed

Sed permanere in carne magis necessarium est propter vos.

Alterius partis deliberationis ratio ab vtili, ac si dicat: Si vos respicio, & vestrum in Euangelio profectum, satius est me in carne manere, hoc est, in hoc caduco corpore vitam aliquandiu degere. Ex vtroq; deliberationis membro hæc discamus. PRIMVM, quod mors sit non interitus piorum, sed migratio animæ à corpore ad tempus. DEINDE, quod animæ piorum non dormiant, sed Christi conspectu in cœlis fruantur. TERTIO, quod tota nostra vita debeat sibi proponere Christi gloriam, ac ædificationem Ecclesiæ Christi. QVARTO, quod Christiani non debeant mortem expauescere, sed in Christo statuere mortem esse aditum 10 ad meliorem statum, quam sit hic præsens.

Et hoc confisus noui quod mansurus sim, & vna permansurus cum vobis omnibus ad vestrum profectum & gaudium fidei, vt gloriatio vestra abundet in Christo Iesu de me, mea rursus apud vos præsentia.

Finem sui voti addit Apostolus, nimirum profectum Philippensium & gaudium fidei, quod ex prædicatione Euangelij percipiant fideles. Obseruetur fructus profectus in cognitione Euangelij, videlicet quod quo magis proficimus in fide ex prædicatione Euangelij, eo maius reddatur gaudium piorum, quod ex fide proficiscitur, & abundan- 20 tior fiat gloriatio in Christo. Hic sane fructus vberrimus & dulcißimus, merito nos excitare ad audiendum, legendum, meditandum verbum deberet.

TERTIA PARS.

Tantum digne Euangelio Christi conuersamini, vt siue venero & videro vos, siue absens fuero, audiam de rebus vestris, quod stetis in vno spiritu, vno pariter ani- 30 mo decertantes per fidem Euangelij.

Propositio suasoria, eaq; generalis, quã mox in duo capita distribuit Apostolus: quorum Prius est, vt Philippenses in negotio Euangelij fortiter se gerant, vt spirituales athletas decet. Posterius continet mutua officia piorum, vt mores respondeant Euangelio. Prius caput persequitur vsq; ad finẽ præsentis capitis. Posterius aggreditur in principio secundi, quod copiosa enumeratione prosequitur. EST autem digne Euangelio viuere, respõdere dignitati Euangelij, fidei puritate & morũ innocentia, Seu, Est Euangelicã doctrinam firmo corde complecti, ac deinde sibijpsi renunciare, sublataq; cruce Christi eũ sequi in pietate, patientia, modestia, iusticia & alijs virtutibus. Ex quo manifeste sequitur, eos omnes Euangelium contumelia afficere, qui secus viuunt, quam Euangelij dignitas requirit, vt qui fidẽ iactãt sine viuo cordis sensu, sine pœnitẽtia & pietatis exercitijs, pro- 40 pter quos nomen Dei apud hostes Euangelij male audit. Stare in vno spiritu, est persistere in sinceritate doctrinæ cõcordes, cuius rei autor est Spiritus sanctus. Est ergo Metonymia. Standi etenim verbũ athletis conuenit, à quibus sumta est translatio. VT igitur hoc loco perstringuntur nouatores, qui semper aliquid comminiscuntur, nõ tam ad ædificationem quam ad inanem iactantiam, rixas & disceptationes: Ita vere pijs commendatur constantia, ne quouis vento doctrinæ fluctuent, & instar arundinis facile huc illuc impellantur. Vno pariter animo decertare per fidem Euangelij: est fide tanquam tutißimo scuto munitos, pariter in aciem prodire, hostiq; se opponere. HIC duo obseruãda sunt: Primum, quinam sint hostes Euangelij, qualesq; eorum artes quibus Euangeliũ oppugnant. Deinde, quomodo se hostibus opponant fideles, & in qua re posita sit victoria. Hostes sunt Satan, 50 Caro, Mundus. Satan nunc doctrinæ, nunc vitæ piorum insidiatur, idq; partim sophistica, partim tyrannide, partim hypocrisi. Caro nũc acumine rationis se Euãgelio opponit, nunc blanditijs inescare incautos conatur. Mundus nunc blanditur, nunc minatur, nunc exemplis peßimis veluti inuadit castra Ecclesiæ ad obruendum Euangelium. Contra hos hostes pij stabunt in acie, armis spiritualibus armati, & scuto fidei omnium hostium tela excipient. Plura de hac pugna & panoplia fidelium vide ad Ephes. 6. & 1. Thes. 5.

Nec in vlla re terreamini ab ijs qui se opponunt.

Vult Apostolus contemni pericula & minas hostium vel potẽtißimorũ, quod sane nemo facere potest, nisi qui vera fide munitus fuerit. huc illud Iohan. Hæc est victoria quę vincit mundũ, fides vestra.

Quod illis quidem est exitij indicium, vobis vero salutis, idque à Deo.

Ratio cur terreri aut consternari animis non debeant pij in lucta aduersus hostes suos, sumta ab euentu. Nā vt rabies aduersariorum contra Euangelium est ipsis indicium futuræ damnationis & exitij: Ita pijs & fidelibus apertum & planum est salutis testimonium, quod fortiter pro Euangelio contra eius aduersarios militent. SED vnde hoc? à Deo, respondet Apostolus. Reuocat autem Apostolus victoriam ad Deum autorē, duabus de caussis: videlicet ne animo concidant fideles, si quid ferendum sit pro Euangelio, & ne insolescant aut efferantur, ac si aliquid propria virtute efficere possent. Versio vetus, Papistis occasionem erroris præbuit, qui afflictiones Sanctorum merita salutis faciunt. Quia enim in veteri translatione vocabulum caussæ ponitur, vbi in Græco est ἔνδειξις, id est, ad verbum indicatio, seu indicium vel demonstratio, arripiunt hoc Pauli dictum, vt eo oppugnent gratuitam salutem, cum tamen Paulus non de caussa salutis loquatur, sed de indicio tantum. Nam vt significat rabiem aduersariorum magnum argumentum esse futuræ damnationis illorum: Ita constantiam piorum & luctam aduersus hostes, futuræ eorum salutis demonstrationem seu indicium prænunciat.

Quoniam vobis donatum est, quantum ad Christum attinet, non solum in ipsum credere, sed etiam pro ipso pati.

Expolitio rationis præcedentis per distributionem. Refert enim inter gratias Dei, & credere in Christum, & pati pro Euangelio. Nam vt animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei: Ita nec credere nec pati vera & inuicta animi fortitudine pro Euangelio potest. Obseruetur hic locus contra Papistas, qui fingunt liberi arbitrij esse, credere & non credere, pati pro Euangelio & non pati. Sed de hac re plura in capite Secundo dicemus.

Idem certamen habentes, quale vidistis in me, & nunc auditis in me.

Proponit se exemplū & speculum fortitudinis, qua obsistere pios aduersarios decet, ne videlicet cruce fragantur, & abijciant confessionem propter acerbitatē afflictionum. Locus obseruetur de ministris verbi, quorum munus est exempla doctrinæ moribus exprimere, vt quemadmodum ex ore ipsorum veritatem discunt auditores, Ita ex moribus recte viuendi regulam sumant. Nam cum perfectissimus modus docendi cōstet regula & exemplo, (quod enim regula menti offertur, id exemplo sensibus repręsentatur) is pastor optime suo fungitur officio, qui quod ore doceat, moribus exprimit.

CAPVT II.

Summa Capitis Secundi.

Multis argumentis hortatur Philippenses *ad concordiam, humilitatem & constantiam, promittit Apostolus se missurum* Timotheum *&* Epaphroditum, *quos illis singulariter commendat.*

Ordo & partes Capitis Secundi.

Partes huius capitis duæ sunt præcipuæ. Prior Parænetica est, in qua hortatur Philippenses *ad virtutes Christiana professione dignas. In huius loci confirmatione explicat copiose locum de humiliatione & glorificatione Christi. Posterior est commendatio, in qua* Philippensibus *commendat* Timotheum *&* Epaphroditum.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SI qua igitur exhortatio in Christo, si quod solatium caritatis, si qua communio spiritus, si qua vi

Ad mutua inter Christianos officia exhortaturus Philippenses, omnium primum ad concordiam hortasceret

scera & miserationes, implete gaudium meum.

tur, quæ fons est reliquorum officiorum & virtutum. Insinuat autem hac vehementi & Pathetica obsecratione inter Philippenses cœpisse dissidia & contentiones, proculdubio per insidias Pseudoapostolorum, quod ex tertio capite colligi potest, vbi ita ait: Cauete canes, cauete concisionem. Si qua, inquit, exhortatio in Christo, id est, si qua exhortatio nomine Christi facta apud vos locum habeat. Si quod solatium caritatis, hoc est, si caritas communis aliquid solatij afferat. Si qua communio spiritus, id est, si eiusdem spiritus Christi participes sitis. Si qua viscera & miserationes, id est, si tangamini vllo misericordiæ, cum erga vos inuicem & Ecclesiam Christi, tum etiã erga me affectu. Ex hisce quatuor infert propositionem, Implete gaudium meum. Hic omnium primum obseruemus ex antithesi, eos omnes spernere exhortationes nomine Christi factas, caritatem fraternam cõtemnere, Spiritum sanctum abijcere, adeoque omnem affectum erga pios deponere, qui mutuæ in Ecclesia concordię, quæ est ministrorum verbi haud minimum gaudium, non student. De concordia copiose diximus in commentarijs nostris in Epistolam ad Galatas.

Vt idem sentiatis.

Expositio seu definitio est gaudij Apostoli. In Græco est φρονῆτε, quod verbum generale est, continens sub se omnes animorũ actiones. Vult igitur Paulus, vt eodem sint Philippenses erga se inuicem animo & studio, vt idem in ędificationem cogitent, sapiant, meditentur, studeant, ament &c. Notetur quodnam potissimum ministrorum verbi atq; adeo omnium piorum gaudium esse debeat, nimirum pia in pijs & honestis rebus consensio, & animorum coniunctio: vnde postea plurimi & vberrimi in tota vita fructus sequuntur. Moueat ergo nos magis hæc Spiritus sancti seria exhortatio, quam viciosæ carnis & cœcæ rationis peruersum iudicium.

Eandem dilectionem habentes.

Propositionis distributio est, qua quid per verbum φρονεῖν intelligat, exponit, ac primum, idque merito dilectionem collocat, quam vult esse eandem, id est, parem modo dilectionis.

Vnanimes.

Caritatis effectus est vnanimitas, qua consentientibus animis & sententijs, coniunctisque viribus nos inuicem fouemus ac ædificamus in bono.

Vnum sentientes.

Effectus est vnanimitatis. Vbi.n. vnus animus, ibi quoq; vnum studium existit. Cum igitur vno animo (non quidem substantia, sed voluntate & affectu) coniunctos esse deceat Christianos, par est, vt non solum mutuis officijs ex caritate manantibus se inuicem foueant, verum etiam vt in doctrina religionis summum tueantur consensum. Huc Psalmus pertinet, Ecce quam bonũ & quã iucundum, habitare fratres in vnum.

Nihil ex contentione aut inani gloria.

Amplificat per Antithesin, & sublatã vult discordiæ originem & concordiæ pestem, quæ est contentionis studium: quod ex inani ambitione nascitur. Obseruetur verum inanis gloriæ indicium & cõcordiæ pestem esse rixandi libidinem. Quare summopere pijs contentiones sunt vitandæ, modo ne cum pietatis & veræ doctrinæ sinceræq; iniuria fiat. Tum enim cum Paulo licebit dicere: Qui aliud Euangelium prædicauerit, quam ego, anathema sit.

Sed per humilitatem alijs alios existimate præstantiores.

Caussam proximam mutuæ concordiæ facit veram humilitatem, qua quis vilis in oculis suis apparens, nihil altum de se cogitat: sed alios præ se honorandos iudicat, vt excellentiores. Quod quidem non ad statum œconomicum & politicum, & officiorum discrimina referẽdum est, sed ad animi & conscientiæ forum, vbi quilibet prostratus coram Deo agnoscit propriam infirmitatem & vilitatem, agnoscit magnitudinem peccati sui. Hæc cognitio facile efficiet, vt neminem non meliorem se iudicet is cui pietas est cordi.

Quos Paulus humiles, hos Christus pauperes ſpiritu nominat. Sunt proinde vere humiles corã Deo, qui omni propriæ virtutis, ſapientiæ & iuſticiæ fiducia exinaniti, quicquid boni eſt, in ſolo Deo quærunt. Quare humilitas Chriſtiana corã Deo eſt virtus, qua ex veriſsima noſtri cognitione nobis ipſi vileſcimus, omniq; ꝓpriæ virtutis, ſapientiæ & iuſticiæ fiducia exinaniti, nos coram Deo proſternimus, ac in eo ſolo omnia bona per Chriſtum quærimus. Ex hac humilitate coram Deo naſcitur humilitas coram hominibus, quæ in vera dilectione fundatur. Hæc facit vt nos nemini præferamus ſuperbe, ſed omnibus ſincere nosaccommodemus. Quoniam autem hæc Humilitas qua nos vel coram Deo proſternimus, vel nos proximo ſubijcimus, non naſcitur in carne noſtra, quærenda eſt ipſius vera ſcaturigo, quæ eſt regeneratio noſtri per fidem & Spiritũ ſanctum. priuſquam enim renaſcimur, φιλαυτία in nobis regnat, & inanis gloriæ cupiditas. Verum in renatis inchoatur vera humilitas, quæ cognitione harum rerũ creſcit & perficitur tandem. PRIMVM, cogitabimus mandatum Dei eſſe, vt ſimus humiles. huc primum præceptum facit, & mandatũ de dilectione proximi. qui contra hæc præcepta ſuperbit, Deum offendit, excutit Spiritũ ſanctum, & incurrit in pœnas. DEINDE, proponemus nobis exemplum Chriſti, ad quod Paulus hic nos reuocat, cum dicit, Chriſtum cum poſſet ſe in maieſtate glorioſa vt Deum exhibere, ſe puſillum hominẽ in omni humilitate exhibuiſſe. ad hoc ſuum exemplũ inuitat Chriſtus ſuos diſcipulos, cum inquit: Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde. Quis, inquit Bernhardus, ſanæ mentis contemnit humiliari propter tam humiliatum pro nobis? TERTIO loco conſiderabimus nos ipſos penitus, quid fuerimus ante ortũ, quid ab ortu ad occaſum, quid erimus poſt hanc vitã. Fuimus ſemen & ſanguis in vtero. Iam in deſerto miſeriarum huius vitæ ſumus peccatis multis contaminati. Erimus aliquando eſca vermiũ & puluis, vt Abraham ſe puluerem agnoſcit. Huc pulcre quadrant verſus iſti:

Heu cur vſque adeo viliſsima terra ſuperbit,
Cuius fœda breui corrodent viſcera vermes.

QVARTO cogitabimus, Si quæ bona habemus, non noſtra eſſe, ſed Dei, in aliorum commodũ nobis collata, vt illa tanquã Oeconomi Dei diſpenſemus. QVINTO cogitabimus, Deum qui dedit, poſſe etiam aufferre quæ dedit, ſi ijs abutamur. SEXTO veniet etiam nobis in mentem, quod alij qui minora dona videntur habere, quam nos, ſæpe plus operæ præſtent, & vtiliores ſunt Eccleſiæ. SEPTIMO accedat quotidiana in exercitijs pietatis aſſuefactio, vnde non ſolum humilitas, verumetiam aliæ virtutes creſcunt, & veluti adoleſcunt. OCTAVO de multiplici veræ humilitatis fructu cogitabimus. nam ſiue Deum reſpicimus, ſiue nos ad homines conuertimus, ſiue nos ipſos conſideramus, mirabiles humilitatis fructus eſt videre. nam ſi Deum reſpicimus, præparat humilitas Deo hoſpitiũ, iuxta hanc Propheticam ſententiam, In ſancto habitat, & cum contrito & humili ſpiritu. Item, Ad quem reſpiciam, niſi ad contritũ ſpiritu & trementem ad ſermones meos? HVNC enim iuxta Chriſti dictũ exaltat Deus, cum interea ſuperbis ἀντιτάσσεται, vt Petrus loquitur. Si ad homines nos conuertimus, honoratur humilis, cum contra contemnitur ſuperbus. nam nemo non odit ſuperbum tanquam mancipium Satanæ & hoſtem Dei, & contemtorem hominum. Si nos ipſos conſideramus, dulciſsimos humilitatis fructus percipiemus. Primum enim humilitas vera eſt mater pudicitiæ & patientiæ. Deinde ad ſapientiam parandam viam ſternit, iuxta illud Salomonis, Vbi eſt humilitas, ibi & ſapientia. Adhæc humilitas pia eſt cuſtos fidei & timoris Dei. Eſt quoq; inuocationis cauſſa quædam, & veluti quædam exauditionis conciliatrix in Domino, vt in Pſalmo habetur, Reſpexit Dominus ad orationem humilium. præterea veram humilitatem comitatur gloria. Matth. 5. Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum. Et 24. Qui ſe humiliauerit, exaltabitur. Huc illud Auguſtini, Sicuti arbor vt ſurſum creſcat, profundas ſubtus radices agere debet: ita quiſquis in humilitate fixum animum non habeat, in ruinam ſuam extollitur. Inſuper humilitas illa, de qua nobis eſt ſermo, eſt ornatus animæ pulcerrimus, vnde Petrus in prioris quinto, ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε, hoc eſt, induite tanquam veſtem, ſeu humilitate intus ornati ſitis. Hæc ſint dicta de humilitate contra ſuperbiam, quam & vetus Poëta damnat, cum ait, μὴ γαυροῦ σοφίῃ μήτ' ἀλκῇ μήτ' ἐνὶ πλούτῳ.

Non conſideretis quiſq; quod ſuum eſt, ſed vnuſquiſq; etiam quæ ſunt aliorum.

Id eſt, quilibet conſulat commodis proximi ſui in ædificationẽ. Quod vbi fit, nec contentio, nec inanis gloria locum

ria locum habere potest. Hic cauendum est, ne hanc vtilissimam virtutem cum turpissimo πολυπραγμοσύνης studio confundamus. Illa enim sancta quædam cura est, qua quisque proximi studijs perinde atque suis studet. Hæc profana temeritas est, qua quis nunc aliena munera inuadit, nunc alios calumniandi studio obseruat. De hac recte dicitur, τῆς πολυπραγμοσύνης οὐδὲν χερεώτερον ἄλλο.

Hoc enim sentiatur in vobis quod & in Christo Iesu.

Maximum exemplum imitandum proponit, nempe Iesu Christi. Est autem hic verborum sensus, vt inter se eum affectum seruent Philippenses, quo fuit præditus Iesus Christus. Sentiatur, imperatiuum est verbum, quod in nomen resolui potest, hoc modo, Hæc sit vestra sententia, quæ Christi sententia fuit. Seu, Hic sit affectus in vobis, qui fuit in Christo Iesu, nempe summa humilitas.

Qui cum esset in forma Dei, non duxit rapinā parem esse cum Deo, sed ipse se inaniuit forma serui sumta, in similitudine hominum factus, & habitu compertus vt homo, humiliauit seipsum, factus obœdiens vsq; ad mortem, mortem autē crucis. Quapropter etiam Deus ipsum exaltauit, & donauit ei nomen quod est supra omne nomen, vt in nomine IESV omne genu se flectat, cœlestium, terrestriū, & infernorum, omnisque lingua confiteatur quod Dominus sit Christus Iesus ad gloriam Dei patris.

Exponit Apostolus & definit qualis fuerit affectus in Christo, vnde occasionem nactus, copiosam doctrinam tradit de Christi diuinitate, potentia, humanitate, persona, beneficijs, morte, resurrectione, glorificatione ac regio honore. Hæ doctrinæ partes cum sint Christianismi præcipua capita, volo eas breuiter in enarratione attingere, Ac primum quidem dicit.

Qui cum esset in forma Dei.

Hæc diuinitatis Christi assertio est. Esse autem in forma Dei, est maiestate & gloria se Deum verum declarare, id quod fecit Dominus etiam ante assumtam formam serui, vt hic Paulus manifeste loquitur. Nam discernit inter tempus maiestatis & inanitionis seu humiliationis, quo formam serui assumsit. Ideo autem & formæ Dei & formæ serni meminit, vt Christi affectus expressus proponatur, qui neglecta maiestatis gloria se ita submisit, vt noster fieret seruus, humana natura assumta in vnionem hypostaticam. OBSERVETVR igitur hoc loco testimonium de diuinitate Christi. Firma est enim à maiestatis & gloriæ declaratione ad essentiam consequentia. Ita enim Dominus per Prophetam ait: Gloriam meam alteri non dabo. & verbum ὑπάρχειν significat cum diuinitatis declaratione simul adesse essentiam. Recte igitur Augustinus, in Formæ nomine naturalis plenitudo debet intelligi. sequitur:

Non rapinam arbitratus est, esse æqualem Deo.

Homines superbi, atque adeo Diabolus ipse, interdum sibi assumunt diuinos honores, cum tamen sciant se nequaquam Deos esse. At Iesus Christus certo sciuit, quod esset æqualis Deo, & quod diuinum honorem vendicaret sibi sine iniuria Dei. Rapina res aliena est, quæ per iniuriam possidetur. Significat Apostolus hac voce, Christum non sumsisse aliunde diuinitatis gloriam, sed vere & substantialiter Deum esse. Non rapina fuit, inquit Augustinus, illa filij cum patre diuinitatis æqualitas, sed natura. Non enim potuit esse rapina, vbi æqualis erat natura. hæc itaque Christi humiliatio homines arrogantes humiliet, qui cum ipsi nihil sint, superbe tamen sibi arrogant honores, ac si alijs meliores essent: quod quidem rapinæ genus est. Porrò quia æqualitas in vnam personam non cadit, significat Apostolus hac voce Iesum Christum æternum Deum esse, distinctam tamen à patre personam, ὁμοούσιον patri & Spiritui sancto. Vt igitur æqualitas personarum distinctionem ostendit: Ita quoque Arianos cōfutat, qui hunc Iesum Christum secundum naturam diuinam patre minorem, hoc est, inæqualem esse iudicarunt.

Sed inaniuit semetipsum forma serui sumta.

Humiliatio Iesu Christi voluntaria hisce verbis describitur. Nam cum dicitur,

dicitur, inaniuit seipsum, significatur spontanea submissio. Qualis autem sit hæc inanitio seu humiliatio filij, in sequenti textu exponitur per distributionem. Forma serui est filius Dei reuera seruilem conditionem in se recepit cum natura humana. Nam nõ solum patris cœlestis, sed etiam hominum factus est seruus, non quidem coactione, vt dictum est, sed spontanea voluntate. Etsi autem omnes credentes serui sunt Dei, vt qui ea conditione adoptentur, vt se & totam vitam Deo in obsequium addicant: Christus tamen peculiari modo, seruus Dei dicitur, videlicet, quod Deus pater ipsum emiserit ad opus eximium quoddã, quod cum cæteris commune non habet. OBSERVETVR hoc loco Antithesis in verbis Pauli, supra dixit, in forma Dei existens, hic vero formam serui assumens, qua antithesi significatur, quod forma Dei ipsi per naturam & essentiam competat, & quod forma serui tantum sit assumta ab illo in vnionem personalem, atque ita qui Rex Regum, & Dominus Dominantium natura est, seruilem conditionem suscepit, assumta natura humana, vt sua seruitute genus humanum à perpetua peccati seruitute & miseria redimeret.

In similitudine hominum factus.

Hoc est, similis factus alijs hominibus, vt qui veram naturam humanam assumserit.

Et habitu compertus vt homo.

Interpretatio est à signo. Confirmat enim Christum vere assumsisse humanam naturam, idq; à proprietatibus humanæ naturæ, quæ ab ea separari nõ possunt. In omnibus enim, exemto peccato, se gessit vt verus & naturalis homo, creuit, comedit, bibit, dormiuit, fatigatus est, fleuit, tristatus est. Breuiter, Humanæ naturæ proprietatibus se verum hominem declarauit. Hoc loco perperam abusi sunt Marcionistæ, qui hinc colligebant, corpus Christi esse spectrum, seu phantasma, & non verum corpus, sed facile istud delirium refutatur. Nam Paulus hic similitudinẽ non separat à natura, nec particula, vt, improprietatis nota est, sed potius veræ & solidæ approbationis, sicuti sæpe alias. Præterea scop⁹ Apostoli hic est, vt doceat qualiter se gesserit Christus humana natura assumta. Ostendit enim ipsum cum posset se in maiestate gloriosa vt Deum exhibere, se hominẽ in omni humilitate exhibuisse. Nam Philippenses hoc loco ad humilitatẽ hortatur Apostolus, cuius rei gratia, vt dictum est, Christi exemplum adducit, affirmãs ipsum, cum in forma Dei esset, exinaniuisse seipsum, forma serui assumta, id est, humana natura cum omnibus suis naturalibus proprietatibus, sed sine peccato: quod non est à natura, sed aliunde, nempe ab inobœdientia primorum parentum, pro qua vt satisfaceret, subijt crucem, vt sequitur.

Humiliauit semetipsum, factus obœdiens vsq; ad mortem, mortem autẽ crucis.

Hoc est, in humanitate seu secundum humanam naturam vsq; adeo se humiliauit, quod detestandi patibuli (quod sontibus tantũ & maleficis debeatur) supplicia subire voluerit, vt genus humanum repararet. Vis itaq; argumenti præsentis hæc est: Cum Christus Dominus ita se humiliaret propter nos, vt crucis horrendum suppliciũ subiret, decet profecto nos humiliari, qui natura miseri & caduci sumus: Decet vt nobis inuicẽ in omni humilitate seruiamus. Quanquã autẽ iuxta diuinam naturã pati non potuit Christus, tamen humiliatio ipsa & crux personæ fuit quę est Deus & homo. Quare merito Philippensib⁹ atq; adeo omnibus Christianis hoc summum humilitatis exemplum ab Apostolo proponitur: quæ sane humiliatio nõ est perpetua, sed habet felicem exitum, vt etiam in Christo videmus, quemadmodũ sequitur.

Quapropter etiam Deus ipsum exaltauit, & dedit ei nomen, quod est supra omne nomen.

Hoc addit, vt proposito præmio Philippenses ad humilitatem inuitet. Si etenim ipsum in vera humilitate fuerimus imitati, poterimus eiusdem merito sperare, vt cum ipso exaltemur, iuxta illud Pauli ad Romanos: Compatimur cum illo, vt etiam glorificemur. Et illud Christi, Qui se humiliat, exaltabitur. QVANQVAM autẽ secundum diuinitatẽ nec exaltari, aut maiorem dignitatẽ consequi potuit filius Dei, semper patri æqualis, quam eã, quam semper cum patre habet: Nec secundũ humanitatem diuina gloria illi competit. Scriptum est enim, Gloriam meã alteri nõ dabo: tamẽ ratione exinanitionis & humiliationis, quæ fuit personæ, hæc recte dicuntur. Porrò quod additur:

Vt in nomine IESV omne genu se flectat.

Periphrasis

Periphrasis est, qua diuina maiestas, dignitas & gloria circumscribitur. Sensus ergo est: Vt omnia creata Christum vt Dominum venerentur, ac sese illi submittant, diuinam ipsius agnoscentia maiestatem. Huc pertinet distributio quæ sequitur:

Cœlestium, terrestrium, & infernorum.

Nihil enim vult aliud Apostolus hac distributione, quam nullam creaturam excipi, quæ non Christum superiorem agnoscat. Verũ cum Papistę ex tertio distributionis membro purgatorium fabricant, valde debili fundamento nituntur. Ex hoc enim loco in hunc modũ colligunt: inferi flectunt genua Christo, quod de diabolo dici non potest. Igitur sunt animæ in purgatorio, quæ Christo hunc cultum præstant apud inferos. Respondeo. Paulus hic loquitur non de cultu simpliciter, sed de subiectione in genere, & agnitione maiestatis Christi & gloriæ, à qua agnitione nequaquã eximuntur damnati. Imo ipsi Diaboli Christum agnoscunt, vt vel ad nomen Iesu contremiscant. geniculatio igitur hæc non cultus, sed subiectionis est. significatur enim sistio diabolorum ad tribunal Christi cum trepidatione, vt Paulus hanc geniculationẽ interpretatur, Roman. 14. Omnes sistemur ad tribunal Christi, scriptum est enim, Viuo ego mihi flectitur omne genu: Male igitur architecti purgatorij hunc locũ ad suam fabricationem torquent, vt interim taceam nihil sani esse in doctrina de purgatorio, quemadmodum duabus firmissimis demonstrationibus ostendam. Definiunt Monachi purgatorium esse satisfactionem, quæ post mortem à defunctorum animabus pro peccatis penditur in igne purgatorij. Hac cum definitione pugnat victima Christi qua sola expiatur peccatum. Ita enim ait Iohannes: Sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni peccato. Proinde cum satisfactio solius Christi sit, sequitur sententiam Papistarũ contumeliosam erga filium Dei esse, qui alium satisfaciendi modum quærunt quã Christi sanguinem: quo intelligitur crucis obœdiẽtia. deinde obijcio Papistis hoc dilemma: Omnes homines vel in fide discedunt vel sine fide. Si in fide, de morte corporum transeunt ad vitam animę. Iohan. 5. Qui credit illi qui me misit, in iudicium non veniet: Sed transiuit de morte ad vitam. est enim finis fidei salus animarum, 1. Pet. 1. Reportantes finem fidei vestræ salutem animarum vestrarum. Si sine fide discedunt ex hac vita, ira Dei manet super eos. Iohan. 3. Cum igitur nec fidelis nec infidelis purgatur igni infernali, friuolum est commentũ Papistarum de Purgatorio, cuius tamen prætextu multorum possessiones ad se fraudulenter transtulerunt. Hanc interpretationem confirmant etiam ea quæ sequuntur.

Confiteaturque omnis lingua, quod Dominus sit Iesus Christus, idque in gloriam patris.

Id est, finis imperij Christi gloria Dei patris est, qui ex hoc glorificabitur quod suis æternam vitã per Christum dederit, & hostes per eundem vicerit & damnauerit.

Proinde dilecti mei sicut semper obœdistis, non vt in præsentia mea tantum, sed nunc multo magis in absentia mea cum timore & tremore, vestram ipsorum salutem operamini.

Consequentis illatio. Concludit enim à Christi exemplo non solum veræ humilitati studendum esse, verum etiam omni virtutum generi incumbendum, atque hęc conclusionis summa est. Cęterum amplificatio huius conclusionis tria habet. Primum collationem temporis præteriti cum futuro, Sæpe enim ex præterito coniectura de futuro sumitur. Hactenus, inquit, obœdistis semper: Quare spero vt in posterum quoq; vos obsequentes præbeatis. Secundum modum conuersationis in hac vita. Cum timore, inquit & tremore, id est cũ vera animi humilitate, pura conscientia, synceraq; religione, seu sollicito tremore quo non dubitatio alitur, sed quo neglectus Dei, falsa colendi Deũ ratio, securitas carnalis, ignauia & superbia excutiuntur. Tertium vsum, cum inquit, Vestram ipsorum salutem operamini, id est, vestrũ salutis cursum cõficite, hoc est, dum in hac mortali vita manendum est vobis, cum timore, & tremore viuite. NON est autem salutem operari, operibus mereri salutẽ aut cõsequi, sed in salutis stadio feliciter progredi. Operari igitur salutem dicitur, qui in sanctitatis stadio currit. Quamuis enim gratis in vno Christo per fidẽ apprehenso seruemur, per viam tamen iusticiæ & innocentiæ ad salutem cõtendere nos oportet. Quoniam filij Dei eius spiritu ducantur, per quem sunt iustificati, vt in bonis operibus ambulent. Hæc consentiunt cum dicto Apostoli ad Ephes. 2. Gratia saluati estis per fidem (&

hoc non

hoc non ex vobis, Dei donum est) & non ex operibus ne quis glorietur. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu ad opera bona, quæ præparauit Deus vt in ijs ambulemus: Et cum disputatione Pauli ad Roman. Postquam enim Apostolus illic de gratuita iustificatione disputauerat, mox addit doctrinam de bonorum operum necessitate.

Nam Deus est qui agit in vobis & velle & efficere pro beneplacito.

Ratio exhortationis seu comprobatio à facili seu caussa efficiente: Deus est qui operatur omnia salutaria in vobis. igitur cum timore Dei in recto cursu pergite apprehensa manu Dei. Operatur autē Deus velle in nobis dum ex mala voluntate bonā facit: Operatur efficere quando suo spiritu nos iuuat & addit vires. Sed qua re motus? hoc agit εὐδοκία, id est, beneuolētia paterna qua nos complectitur, & amat in dilecto filio suo, saluatore nostro Iesu Christo. Ephes. 1. Obseruetur hoc loco testimonium euidentissimū cōtra liberi arbitrij assertores. Si enim naturaliū virium esset velle & efficere salutaria, non hoc Paulus tribueret peculiari actioni Dei in iustificatis. Verum postquam Deus suo verbo credentem illuminauit suo spiritu, ex voluntate mala bonā fecit, & vires subsequente gratia adiuuat, non sumus iam stipites aut saxa, vt inuiti trahamur, sed quod recte volumus efficere iuxta vires ex beneuolentia Dei collatas, poterimus. Sicut ergo extra gratiā nulla est libertas volūtatis ad spirituales actiones, Ita gratia collata libertas aliqua voluntatis redditur, quæ actionū spiritualiū quædam caussa est. recte proinde numerantur caussæ conuersionis & bonarum actionum, verbum, Spiritus sanctus & voluntas, Sed docta verbo, mota & roborata à Spiritu sancto. Voluntas enim sic docta mota & roborata à Spiritu sancto, potest vel assentiri, vel nō assentiri, potest Spiritui sancto obœdire, vel resistere, id quod ex concione Stephani, Act. 7. manifeste colligitur. Pharisæi audientes Christum à Deo trahebantur verbo & Spiritu sancto, voluntas eorū mouebatur à Spiritu sancto ad assentiendū, Sed nihilominus cōtumaces manserunt aduersum Spiritū sanctū, ex quo fit quod Christus tribuat illis peccatū in Spiritū sanctum.

Omnia facite sine murmurationibus & disceptationibus.

Pergit Apostolus in concordiæ præceptis. Per murmurationes, clancularias oblocutiones intelligit, quæ viam sternunt ad apertas discordias. Disceptationes sunt verborum pugnæ, vnde fit vt alij alijs cedere nolint, ex quo postea scaturiunt seditiones, schismata, conuicia, bella, atq; adeo Diabolo aperitur ianua ad capiendos & perdendos homines.

Vt sitis irreprehensibiles & sinceri.

Hoc est, vt sitis tales, vt nemo de vobis conqueri possit, vtq; neminē lędatis aut vlla iniuria afficiatis dicto vel facto. ἄμεμπτοι enim grȩce sunt, qui ita vitā instituunt, vt sine omni querela viuere videantur, ἀκέραιοι dicuntur innocui, sinceri, seu placidi, & à lędendi studio alieni. Metaphora sumta est ab animantibus, quȩ vel cornibus omnino carēt, vel ita natura mitia sunt, vt cornibus neminem petere tentent. Coniungit itaq; Apostolus caussam & effectum: Sed effectū priori loco ponit. Obseruetur hoc dictum contra eos, qui tametsi boni & Christiani iudicari velint, semper tamen pungunt absentes, & sæpe cōmendationis prætextu famā innocentū denigrant, commendationi admiscentes quandam vafrā & diabolicā (quā tamen studiū erga absentes interpretantur) oblocutionis libidinem.

Filij Dei inculpati in medio nationis prauæ & tortuosæ.

Collatio est qua confert filios Dei cum hominibus nōdum regeneratis, vt ostendat longe diuersissima esse debere illorum studia. Filiorum enim Dei est imitari patrem cœlestem, instituēdo vitā iuxta ipsius mandatum, & prout ipsum habeant vitæ exemplar, sicuti ipse dicit: Sancti estote sicut ego sanctus sum. Contra autem non regenerati suam prauam & distortam sequuntur originem. Vocat autē nationem prauam & peruersam quȩ ordine peruerso, & cōtra quam decet omnia facit, distorquendo vt ex rectis obliqua fiant. Quod sane fit dum in rebus diuinis à principijs adhuc reliquis in natura deflectunt ad omnem impietatē & iniustitiam. PRIMVM obseruetur hoc loco, qualenam sit ingenium omniū hominum, qui nondum per regenerationis gratiā facti sunt noua creatura in Christo Iesu, videlicet prauū & tortuosum, prauum quidem, hoc est, malignum, scilicet habitu, tortuosum vero, hoc est, flexuosum, videlicet, studio, vt quod ea quæ recta sunt torqueat & incuruet vt minime recta esse videantur. DEINDE obserua, cuius rei nos admoneat augustus ille titulus, quod nos qui

credimus

credimus in Iesum Christum filij Dei censeamur, segregati à praua & distorta natione, videlicet, vt summo studio caueamus, ne quid maculæ contrahamus ex improborum cõsuetudine: vnde hic augustus titulus, & adoptio diuina maculari potest. Quare diligenter cauendum est, cum versamur in tanto periculo ne gratia adoptionis nostra culpa excidamus.

Inter quos lucete tanquam luminaria in mundo.

Alludit Paulus ad dictum Domini: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt Pater vester cœlestis glorificetur. Significat hac Metaphora reliquum mundũ totum densissimis ignorantiæ & malitiæ tenebris occupari. Vt igitur faces in tenebris splendent, sic pij inter obliquos & tortuosos homines, qui meræ tenebræ sunt lucere debent: idque puritate doctrinæ, confessione, & conuersatione, seu vita: vt alios sua luce illuminent, quo tandem è tenebris emersi ad lucem Dei veniant. PORRO quid lucis vocabulum in scripturis significet, ex Antithesi lucis & tenebrarum pulchre colligi potest. tenebrę in scripturis accipiuntur dupliciter, proprie, & figurate: quibus ex aduerso respondet lucis seu luminis vox. tenebræ proprie acceptæ, sunt lucis (quæ est qualitas lucida) priuatio. Vt Genes. 1. tenebræ erant super terram & fiat lux. Figurate tenebræ primum significãt erroneam doctrinam quibus opponitur lux quæ est verbum Dei. Lucerna pedibus meis verbum tuum & lumen semitis meis. Psalm. 119. Secundo, notant tenebræ effectum erroneæ doctrinæ, videlicet cœcitatem & ignorãtiam in mente, quibus lux mentis, id est, clara noticia Dei in mente aduersatur. Tertio, tenebræ significant mores malos qui cœcitatem mentis comitantur, quibus lux morum, hoc est, sancta vita opponitur. Sic, inquit Christus, luceat lux vestra coram hominibus, vt homines videant vestra bona opera. Quarto, tenebræ homines cœcos & flagitiose viuentes notant, vt in illo & tenebræ eam non apprehenderunt: quibus lux opponitur, vtpote Christus ipse qui vera lux est, & omnes pij qui lux dicuntur à Paulo. Quinto, tenebræ regnum diaboli significat, vnde Satan princeps tenebrarum dicitur: quibus opponitur lux quo regnum Christi significatur. Hic facile est videre, variare significata nunc per Metaphoram, nunc per Metonymiam, nunc per Metalepsin.

Sermonem vitæ adhibentes.

Ratio cur Apostolus pios luminaria appellauit in mundo, nimirum: quia verbum lucis siue vitæ habet, quod tanquam lucernam admouere seu adhibere vitæ formandæ debent. Dicitur autem Euangelium verbum vitæ hoc loco, propterea quod vitam nostrã dirigere debeat, ne à recto cursu deflectamus, atque ita in tenebras mortis præcipitemur. Respicit autem Paulus hoc loco ad dictum Dauidis: Lucerna pedibus meis verbum tuum. Solum enim verbum Dei iustam ac veram viuendi rationem hominibus præscribit, quod tanquam lucernam adhibere debemus, ne in tenebras ruamus. Quid? an nõ lex norma vitæ est? cur ergo Euangelio tribuis quod est legis? tenẽdum est discrimen legis & Euangelij quantum ad opera attinet, nam vtraque doctrina obœdiẽtiam erga Deum, & dilectionem proximi requirit. Sed in hoc discrimen est. Lex, quas actiones interiores & exteriores Deus requirat, ostendit, & simul indicat nihil placere Deo nisi satisfiat toti legi. Euangelium autem docet quomodo inchoari possit obœdientia, & quomodo placeat. Vt enim obœdiẽtia inchoatur per spiritum fidei, sine quo ψυχικοὶ homines sumus, qui nihil diuinarum rerum percipere possumus: ita placet propter Christum etiamsi normæ legis non satisfiat, atque adeo hæc obœdientia à Paulo fructus iusticiæ fidei appellatur, quia nisi prius obtinuerimus iusticiam per fidem, nihil boni operis quod valet coram Deo præstare possumus. Quare Paulus recte iubet adhibere sermonem vitæ, hoc est, Euangelium.

In gloriam mihi, in diem Christi, quod non frustra cucurrerim, nec in vanum laborauerim.

Addit peculiarem finem. In gloriam, inquit, mihi, id est, vt gloriari possim in die Christi, quod vobis non frustra prædicauerim Euangelium. Verbo currendi, significat Apostolus suam in ministerio Euangelij sedulitatem, & industriam: qua voce illorum oscitantia & pigritia taxatur, qui hoc diuino & augusto officio segniter funguntur: Ex quo fit vt nullum sui laboris seu ocij potius fructum percipiant, cum interim seduli ministri benedictionem Domini sentiant, dum vident ministerium suum multis prodesse ad salutem, vnde spem etiam concipiunt, vt cum Paulo in die Christi gloriari possint. Quod autem addit, In diem Christi, eo pertinet, vt Philippẽses adeoque & nos excitet, ad perseuerantiam in pietatis cursu per totam vitam.

Quinetiam si immolor super hostia sacrificioq; fidei vestræ, gaudeo & congaudebo omnibus vobis ob id ipsum & vos gaudete & congratulamini mihi.

Quia dubius erat exitus vinculorum Pauli, hic attexit se libenter mortem obiturum pro defensione & confirmatione Euangelij, fideque Philippensium, qua re magis Philippenses stimulat, vt iuxta eam doctrinã, pro qua ipse iam erat paratus mori, vitam instituant. Si morior, inquit, immolor super hostia & sacrificio fidei vestræ, hoc est, cum antea vos in hostiam & sacrificium Deo obtulerim, & fideles in ea prædicatione effecerim, nequaquam moriturus mœrore conficior, sed lætor potius, ac vna vobiscum gaudeo. Gaudeo quidem quia offeror tanquam libamen additum vobis veluti hostiæ. Gratulor verò quia vos Euangelio à me prædicato credentes, non secus atque sacrificium aliquod Deo gratißimum obtulerim. RESPICIT autem hic Apostolus ad veterem sacrificandi ritum, qui Symbolum fuit non solum sacrificij Christi, verumetiam spiritualis sanctorũ hostiæ. Vt enim illic erat libamen, hostia, sacerdos offerens. Ita & hic Paulus se quidem σπονδὴν, hoc est, libamentum facit, & sacerdotem qui offerat: Philippenses vero hostiam. Nam eos gladio verbi Dei mactatos Deo adducit in sacrificiũ. OBSERVETVR igitur hic: Primum, quanta sit dignitas ministrorum verbi, qui sacerdotes sunt coram Deo ad offerendas illi hostias, non quales sacrificuli in Papatu offerunt, nec quales Aaronici sacerdotes in veteri lege, sed homines mactatos spirituali gladio, quos in viuentem hostiam offerunt. Cæterum offerendi ratio in fide consistit, qua mortificati consecramur Deo per Iesum Christum. Monentur præterea hic ministri verbi, quo affectu esse debeant in suo ministerio, nimirum vt vitæ, fortunis, vxoribus, liberis, amicis, adeoque omnibus in mundo rebus charißimis ac dulcißimis ministerium suum anteponant, ac si mortis periculum eis adire contingat, vt statuant mortem suam veluti dulcißimam quandam σπονδὴν & Deo gratißimam esse. Est enim inprimis obseruandum quod Paulus mortem quam pro defensione Euangelij obit, definit σπονδὴν libamen seu sacrificium: quo delectatur Deus. Hinc est quod Dauid dicit: preciosa in cõspectu Domini mors sanctorum eius: Hinc haud dubie martyres olim in medijs supplicijs se consolabantur. Verum hoc sciendum est quod mors per se non placeat Deo: Sed propter obœdientiam, & patientiam in morte, quibus addo euentum, videlicet, quod mors sit martyrium & testimonium fidei & confeßionis, vnde alij animantur ad confeßionem & confirmantur in fide.

QVARTA PARS.

Spero autem in Domino Iesu Christo, me breui Timotheum missurum ad vos, vt & ego tranquillo sim animo, cognito statu vestro.

Alteram partem huius capitis aggreditur Apostolus, quam supra totius Epistolæ quartam fecimus. Est autem hæc pars συστατικὴ, seu demonstratiua, quæ absoluitur laudibus Timothei & Epaphroditi. Hæc commendatio tota eo pertinet, vt Philippenses, hos duos ministros Dei, adeoque omnes sinceros ministros verbi in honore habeant, contempta Pseudoapostolorum vana iactantia. Parasceue huius commendationis est, quod dicat Apostolus se sperare breui missurum Timotheum ad ipsos, vt ab eo reuerso cognoscat statum Philippensium, quo cognito tranquilliori sit animo. OBSERVA itaque hoc loco ingenium vere Apostolicum esse profectũ auditorum suorum, etiam in medijs ærumnis, reddi animosiorẽ & alacriorem. Quod sane ministris omnibus verbi [illegible] exemplum proponendum est.

Neminem enim habeo pari animo præditum, qui adeo sincere pro vobis sollicitus sit.

Ratio cur Timotheum promittit se missurum ab affectu Timothei erga Philippenses sumta: Et simul propositionis commendatoriæ insinuatio vna cum ratione à collatione Timothei & aliorum comministrorum verbi petita. Est autem hæc maxima Timothei commendatio quod reliquis omnibus præferatur, quantum quidem ad sollicitudinem sanctam pro Philippensibus attinet. Hic ergo Timotheus nobis in exemplum proponatur, vt quemadmodum ipse fuit: Ita & nos simus solliciti pro Ecclesijs Christi vel remotißime à nobis dißitis.

Nam omnes quæ sua sunt, quærunt, non quæ sunt Iesu Christi.

Ætiologia eſt ex collatione, qua præfert Timotheum pleriſque ſuorum cõmilitonum, qui propriam quietem ſectantes hunc habent ſcopum, vt in tuto ſint ac rebus neceſſarijs abundantes in pace viuant. HIC primum hyperbole in propoſitione vniuerſali obſeruanda eſt. Solemus enim vniuerſaliter (præſertim cum oratio querelam de moribus continet) ea exprimere, quæ vt plurimum ita ſe habent: Vt nuſquam tuta fides: Omnes ſtudent auaritiæ, &c. Etſi autem plus dicit hyperbole quam res eſt, tamen eius verus vſus in ſacra ſcriptura eſt, vt inde veritas intelligatur cum querela mixta. Deinde obſeruandum eſt, quod quæ Chriſti ſunt quærere, & quærere quæ ſua ſunt, hic ita opponantur, vt ſimul ſtare non poſsint. DICITVR autem is, quæ Chriſti ſunt quærere, qui totum ſuum conatum eo confert, vt Chriſti gloriam illuſtret, ſalutem animarum quærat, non impeditus vlla priuati commodi aut incommodi ratione. Contra, ſua quærere, is dicitur, qui quidem forte Chriſtum ſincere docet, ſed maiorem rationem habet ſui commodi & ſuæ quietis quam Euangelij, gloriæ Chriſti, & ſalutis animarum. Si itaque Chriſtus ſummus ſcopus fuerit, nihil prohibet etiam ſua commoda quærere, modo non negligentior quis ad quærendam Chriſti gloriam reddatur. Sic pia eſt cura coniugum & liberorum, modo primum & ſummum locum occupet cura gloriæ Chriſti, & pietatis veræ conſeruandæ ſtudium.

Experimentum autem eius noſtis, quod vt filius cum patre mecum ſeruiuit in Euangelio.

Commendatio ab anteactis amplificata comparatione. Obſerua Paulum tantum Apoſtolum non appellare Timotheum iuuenem adhuc, quem ipſe in Euangelio inſtruxerat, ſeruum aut famulum, ſed ipſum filij honore dignatur: Neſcit enim ſuperbum Dominum Eccleſia Chriſti. Deinde appellatione filij indicat Apoſtolus quo affectu miniſtri ſuperioris vocationis eſſe debeat erga ſuos comminiſtros, vtut fuerint gradu vocationis diſpares.

Hunc igitur ſpero me miſſurum ſimulatque videro rerum mearum ſtatum.

Commendationis concluſio eſt cum admonitione de tempore, quo ipſum Timotheum mittere decreuerat, nempe cognito rerum ſuarum ſtatu, qui adhuc incertus erat.

Confido autem in Domino, quod & ipſe cito venturus ſim.

Clauſula hac de ſuo ad ipſos reditu eos bene ſperare monet, quod eo ſpectat, vt eo ſanctius vitã ſuam cõponant, quo inueniat eos abũdare in cognitione & omni ſenſu, id quod ſupra ipſis optauit.

Neceſſarium autem putaui Epaphroditum fratrem & cooperarium & cõmilitonem meum, veſtrum autem Apoſtolum & miniſtrũ neceſſitatis meæ mittere ad vos.

Secunda propoſitio huius partis, cui maxima Epaphroditi commendatio aſpergitur. Primum enim Fratrem ipſum nominat, qua appellatione non tantum affectum ſuum erga ipſum declarat: Verũetiam ſeipſum in ordinem redigit, & Epaphroditum paſtorem Philippẽſium ſibi parem facit, quod quidem non tollit gradus Apoſtolatus & paſtoratus, ſed magis coniungit ſuperiores & inferiores: vt coniunctis viribus gloriam Chriſti per prædicationem Euangelij promoueant. Deinde ipſum Cooperarium, id eſt, collegam fatetur, quantum quidem ad commune miniſterium propagandi regni Chriſti attinet. Tertio agnoſcit ipſum Cõmilitonem ſuum, quo nomine plus quiddam ſignificat, nimirum quod forti & inuicto animo militauerit ſecum pro Chriſti regno dilatando, idque contra Pſeudoapoſtolos & mundi rabiem Euangelium perſequentis. Quarto pronunciat illum Apoſtolum Philippẽſium, hoc eſt, Parochum ſeu miniſtrum Euangelij apud Philippenſes, Tranſtulit enim nomen ſpeciei ad genus, maioris commendationis ergo. Quinto Miniſtrum neceſsitatis ſuæ ipſum appellat, vt qui ſibi ſubminiſtrarit quibus opus erat, perferens ad ipſum quæ Philippenſes miſerant. Vnde commendatur ab affectu & officio erga Paulum. Sit igitur hic Epaphroditus miniſtris Euangelij propoſitus, tanquam ſpeculum formandæ vitæ in ſuo miniſterio.

Quandoquidem deſiderabat vos omnes videre & anxius erat, propterea quod

Hæc commendatio ſumitur ab affectu Epaphroditi erga ſuos Philippen

audiſſetis eum ægrotaſſe, & certo ægrotauit proxime mortem.

ſes, pro quibus, cum ægrotaret, magis erat quam pro ſeipſo ſollicitus: ne videlicet ægritudo ipſius Philippenſibus mœrorem afferret. EXEMPLVM hoc proponatur cum ipſis miniſtris Euangelij, tum etiam auditoribus, vt hinc etiam admoneantur, quam ſolliciti eſſe debeát pro ſe inuicem.

Sed Deus miſertus eſt eius, nec eius ſolum, ſed & mei, ne dolorem haberem ſuper dolorem.

Hic multæ quæſtiones ſe offerunt quarũ explicatio in primis vtilis eſt. PRIMA quæſtio eſt de dogmate Manicheorum, qui hanc præſentem vitam, vt malum per ſe, damnarunt: quorum error hoc Pauli teſtimonio confutatur. Nam prorogationem vitæ Epaphroditi inter miſericordias Dei deputat: Quod profecto perabſurdum fuiſſet ſi hæc præſens vita per ſe mala eſſet. Taceo promiſsionem quarto præcepto additam, qua promittitur longæua vita ijs qui maioribus ſuis debitum præſtiterint honorem. QVÆSTIO ſecunda eſt de ἀπαθεία Stoicorum quam etiam hic Paulus ſuo exemplo & teſtimonio euertit. Nam ipſe Apoſtolus qui ſpiritum Dei habuit, quo regebatur, nunc lætatur, nunc triſtatur. Huc accedit quod nulla omnino laus eſſet patientiæ Chriſtianorũ, ſi omni ſenſu doloris prorſus carerent, ſed edocti verbo Dei dolorem mitigant, eumq; ſuperant per Spiritum ſanctum qui ipſis inter precandum vberem conſolationem affert. TERTIA quæſtio eſt quam Ambroſius hoc loco mouet hiſce verbis. Quid ergo eſt vt præſente Apoſtolo qui mortuos exuſcitabat hic Epaphroditus infirmatur vſque ad mortem? Sed ſigna infidelium cauſſa fiunt. Nam huic non ad detrimentum contigit ægritudo ſed ad augmentum. Probationes enim diuerſę ſunt credẽtium. Alius enim per ęgritudinem, Alius amiſsione charorum, Alius per damnum pecunię, Alius per tribulationes probatur, ſi in neceſsitate ſtabilis inueniatur, auxilium à diuerſa parte non quærens. Non ergo contemta eſt poſtulatio Apoſtoli, ſed melius prouiſum ei pro quo petebat. QVARTA quæſtio naſcitur ex duobus locis Pauli in ſpeciem pugnantibus. 1. ad Theſſ. 4. ſic ait Apoſtolus. Videte ne contriſtemini pro dormientibus. Hic autem ſe mœrore affici eo quod Epaphroditus morti fuerit vicinus, teſtatur, & quod Deus ſui ſit miſertus, illum ſanitati reſtituens. Verum iſtæ ſententiæ nequaquam pugnant. Illic enim immoderatum dolorem adeoque Ethnicum omni ſpe vacantem prohibet: hic autẽ de dolore conſolatione mixto loquitur: Qualis omnis Chriſtianorum dolor eſſe debet. Nam vt naturale eſt dolere amiſsione charorum: Ita pietatis eſt ſe Deo ſubijcere & ex voluntate Dei ac promiſsionibus diuinis conſolationem petere. Mixtus itaque ſit piorũ dolor conſolatione & obœdientia erga Deum, quæ eos ad patientiã erudiat, cuius patientiæ mater eſt ſpes beatæ immortalitatis. QVINTA quæſtio, ex dictis Pauli ſuperioribus & ex præſenti loco naſcitur. Supra enim dixerat melius eſſe pijs migrare & eſſe cum Chriſto, quam hic varijs ærumnis confici. Hic vero veluti mutata ſententia, mœroris materiam ſumit à morbo pij hominis, quem non dubitauit è miſerijs præſentibus per mortem migraturum in regnum Chriſti, ſed Paulus hic Eccleſiæ ædificationem ſpectauit, cui perutilem miniſtrum fuiſſe Epaphroditum minime ignorauit: Quare & pijs merito dolẽdum eſt, quãdo è medio pij & ſinceri miniſtri tollũtur. SEXTA quæſtio: Si Deus mortis horam vnicuiq; præſignauit, an non Deo reſiſtere videtur is qui triſtatur ob alicuius mortem? Nam voluntas ipſius voluntati Dei repugnare videtur. Facilis eſt Solutio. Aliud eſt enim dolere & frenare dolorem noſtrum, vt ſubijciamus nos voluntati Dei. Aliud eſt fremere aduerſus Deum, & indignari & ex doloris magnitudine prorumpere in contumeliam Dei. SEPTIMA quæſtio oritur ex Antilogia huius loci & eius qui eſt Iob. 14. Conſtituiſti terminos hominis qui præteriri non poterunt. Verum huius quæſtionis ſolutio legatur in Enchiridio noſtro in expoſitione quarti præcepti.

Studioſius igitur miſi ipſum, vt cum videritis ipſum rurſus, gaudeatis, & ego magis vacem dolore.

Cõcluſio amplificata à finibus miſſi Epaphroditi ad Philippenſes. Eſt autem hic verborum ſenſus. Maiori cura Epaphroditum miſi vt cum primum eum videritis reuerſum (quem vos nunquam viſuros putabatis) lætemini.

Excipite igitur ipſum in Domino cum omni gaudio, & tales in precio habete.

Illatio exhortationis, vt Philippenſes Epaphroditum excipiãt in domino, id eſt, tanquam Domini legatum & nuncium, & in precio habeant nõ ſolum ipſum, verumetiã alios, qui ſimili diligentia in negocio

negocio Euangelij verſentur. Obſeruemus quo in loco habendi ſunt ſinceri Euangelij miniſtri ab auditoribus. Nam ſi legati principum huius mundi, ſacroſancti cēſentur, vt quos ſine inexpiabili ſcelere violare nemini prorſus liceat. Si ſcelus ſempiternum putatur eſſe inſidiari legatis ab hominibus miſsis, Quid dicemus de ijs qui violant legatos Dei? quibus pœnis expiabitur tantum ſcelus? præſertim cum iſti Dei legati annuncient bona, prædicent pacem, inuitent verbis Dei ad perpetuum fœdus feriendum cum Domino dominantium, rege regum, cuius fœderis fructus vberrimus ad nos redit, videlicet, immortalitatis gloria & æternæ vitæ fruitio. Hæc tanta dignitas etiam miniſtros commonefacere deberet, ne ſe ipſos malis moribus, & ſcurrilitate odibiles reddant.

Quia propter opus Domini vſque ad mortem appropinquauit, non habita ratione vitæ, vt ſuppleret defectum veſtri erga me officij.

Cauſſam morbi Epaphroditi inſinuat fuiſſe longam illam profectionem, quam ſuſceperat à Philippis Romam verſus, vt Paulo in vinculis miniſtraret. Hic obſerua quod opus Chriſti vocat, Chriſtum in perſona Pauli vinctum & egentem inuiſere & coram ſubleuare. Huc illuc, quod vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis. Qui igitur opem ferunt laborantibus ſeruis Domini, ſciant ſe Deo gratiſsimum opus facere, adeoq; ipſi Chriſto ſeruire. Cōtra vero qui miniſtros Dei premunt, & iniuria afficiunt quique manus auxiliatrices indigentibus ſubtrahunt, opus diaboli faciant, adeoq; ipſi diabolo ſeruiant. QVOD conuerti cum Eraſmo. Non habita ratione vitæ, Græce legitur παραβουλευσάμενος τῇ ψυχῇ. Nam παραβουλεύεσθαι ſignificat perperā conſulere, vti faciunt qui ſe in apertum vitæ periculum conijciunt, ſed hoc tamen facere in loco pro Chriſto non eſt ſtultitiæ aut imprudentiæ, ſed veræ cœleſtis ſapientiæ, quā in Epaphrodito commendat Apoſtolus: qui vitæ periculum adijt, vt defectum Philippenſium ſuppleret erga Paulum. Hoc igitur permultum ad commendationem Epaphroditi facit, vt qui tantum laborem ſubire voluerit, quo Philippenſium vice fungeretur in miniſtrando Paulo. Admoneantur & hic auditores verbi officij ſui erga laborantes miniſtros. Si enim liberi debent parentibus obſequia neceſſaria, profecto pij agnoſcent ſe non parum ſinceris verbi miniſtris debere, per quorum prædicationem regeniti ſunt & adoptati in filios Dei.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Vt Philippenſes caueant ſibi à Pſeudoapoſtolorum inſidijs & fiducia carnis, monet Apoſtolus, ſe ſtatuens viuum iuſticiæ veræ & pietatis exemplar, quod vt imitentur Philippenſes hortatur.

Ordo & partes Capitis tertij.

Huius tertij capitis tres partes ſunt, Harum prima eſt ἀποτρεπτική. Monet enim vt Philippenſes ſibi caueant à corruptoribus veræ doctrinæ, præſertim ab ijs qui Iudaiſmum ſapientes circumciſioni & legali iuſticiæ non parum tribuebant. SECVNDA pars eſt demonſtratio. Nam Apoſtolus ſeipſum in medium proponit, & ſuo exemplo docet ad perfectionem nihil extra Chriſtum quærendum eſſe. TERTIA pars eſt exhortatio. Nam poſtquam ſe iuſticiæ & veræ pietatis exemplar propoſuit, Philippenſes ad veram pietatem hortatur. In harum partium explicatione multi inſignes loci aſperguntur; vt de vero piorum gaudio. De circumciſione legali. De diſcrimine iuſticiæ legis & Euangelij. De efficacia mortis & reſurrectionis Chriſti. De perfectione Chriſtiana. De aduentu Chriſti ad iudicium. De glorificatione corporum poſt reſurrectionem.

EXEGESIS CAPITIS TERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVOD reliquum eſt fratres mei gaudete in Domino.

Altiſsimum ſequentis exhortationis fundamentum iacit Apoſtolus, cum

cum iubet gaudere in Domino. Qui enim in Domino vere gaudent, facile contemnunt falsos doctores, atque adeo omnem gloriam carnis negligunt. Est autem ingenium falsorum doctorum vanam mundi gloriam quærere, vt homines se suspiciant, ac tanquam de patribus ac doctoribus de ipsis gaudeant: parum admodum aut nihil de gloria Christi & salute animarum sollicici. Quare Paulus Philippenses ad Dominum reuocat, in quo solo gaudendum & gloriandum esse monet. Dicitur autem is recte in Domino gaudere, qui illum salutis suæ autorem agnoscit retinens fidem & bonam conscientiam.

Eadem scribere vobis me quidem haud piget, vobis autem tutum est.

Interponuntur hæc per prolepsin, poterant enim obijcere Philippenses, Sæpius tu Paule hæc præsens nobis inculcasti. Quare nec eadem iterando fatigandus es, nec nos eadem audiendo grauandi sumus. Respondet Apostolus, nequaquam sibi molestum esse eadem sæpius inculcare, nec illis inutile fore eadem sæpius audire. Hinc discant ministri Euangelij vtiles doctrinas & exhortationes subinde repetere, atque suis auditoribus inculcare. Discant & auditores sibi perutile esse eadem sæpenumero audire, quo altiores radices in cordibus eorum doctrina & eius accommodatio agat.

QVINTA PARS.

Cauete canes, cauete malos operarios, cauete concisionem.

Propositio exhortationis, cuius hic est sensus: Cauete omnem veræ doctrinæ corruptelam & omnes falsos doctores. Vtitur autem hic Apostolus tribus vocabulis, quibus falsorum doctorum ingenium graphice depingit. Primum enim vocat eos canes, hoc est mordaces, veritatis luci obstrepentes, & impudentius oblatrantes: curam ventris potius quam mentis, inanis gloriæ potius quam Christi, gerentes. Deinde vocat eos operarios, sed malos, indicans duo operariorum genera esse in vinea Domini: quorũ quidam mali sunt, quos ociosos esse præstaret, destruunt enim vineam Domini. Quidam boni qui doctrina sincera & vitæ innocentia ædificant. Cõcisionem vocat Iudæos, qui cum circumcisionem mordicus tanquam necessariam ad salutem retinuerunt, veram Ecclesiam Dei dilacerarunt. Vtitur autem abstractis pro concretis propter circumcisionis & concisionis παρονομασίαν. Est autem concisio κατατομὴ sectio nocens & destruens (Danice vonsfärelse) κατὰ enim in hac compositione destructionem significat. Euertitur hoc Pauli dicto Papisticum dogma, quo adimitur laicis, vt vocant, iudicium de doctrina, quod iudicium Spiritus sanctus nõ solum permittit, sed etiam committit & commendat omnibus pijs, & nota est Christi sententia, Cauete à falsis doctoribus.

Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu Deum colimus, & gloriamur in Christo Iesu, & non in carnem fiduciam habentes.

Ratio propositionis à definitione veræ circumcisionis quæ coram Deo valet, sumpta. ac si diceret: Isti iactant circumcisionem carnalem, quæ Christi aduentu abrogata est: sed nos circumcisionem spiritus habemus. Dum ergo illi vmbris detinentur, nos veritate fruimur. OBSERVANDA est hoc loco definitio spiritualis circũcisionis, quod sit amputatio fiduciæ carnis & gloriatio in Christo, per quẽ Deo spiritualem cultũ reddimus. Gloriari in Christo est totius salutis fiduciam in vno Christo collocare. fiduciam in carne habere, est in aliam quamlibet rem collocare fiduciam, quã in vnum Christum. Caro enim hic significat quicquid extra Christũ est, adeoq; ipsam circumcisionem carnalem, quæ Christo exhibito abolita est. OBSERVANDA quoque hic est Antithesis, quod qui spiritu Deum nõ colunt, nequaquam gloriari possint in Christo: & quod quicunq; habẽt fiduciã in carne, deflectant à vera salutis via in damnationis præcipitium.

Quanquam & ego habeam fiduciam in carne, si quisquam alius videtur fiduciam habere in carne, ego magis habeo.

Vt retundat concisionis arrogantiam collationem addit: & se confert cum illis qui gloriabantur de prærogatiuis gentis Iudaicæ, ac si diceret non minorem gloriationis materiam habeo, quam isti. Imo in multis illis superior sum. loquitur autem hic Paulus de materia gloriationis coram hominibus, non de effectu, quemadmodum mox declarabitur.

Circum-

Circumcisus octauo die. Scilicet iuxta legem: qua ratione se præfert proselytis.

Ex genere Israël. Id est, ex semine Iacob Patriarchæ: cuius tota posteritas populus Dei habebatur.

E tribu Beniamin. Tribus meminit maioris certitudinis caussa.

Hebræus ex Hebræis. Hoc dicto significat se non defecisse à suo populo ad gentilismum, vt multi fecerunt ortis persecutionibus à vicinis populis.

Secundum legem Pharisæus. Iam de vitæ genere & studio agit. fuerunt autem Pharisæi præcipui inter alios sectarios. Scripturæ enim interpretes fuere, quam suis corruptelis deprauarunt. iuxta legem, inquit, hoc est, iuxta præscriptum seu ordinatum à Pharisæis religionis institutum, seu iuxta ordinem & regulam Pharisæorum. Respicit enim Paulus ad vocabulum Thora, quod interdum ordinationem & constitutionem notat. Nam lex Dei nihil omnino præcipit de Pharisæorum secta, quæ sub Pontificatu Ionathæ primum incœpit.

Iuxta zelum persequens Ecclesiam. Hoc additur vt ostendat quanto studio & ardore suum Pharisaismum propagare studuerit. Nam cum videret Ecclesiam Dei penitus abhorrere à Pharisaismo, eumque omnino damnare, nihil non periculi adijt, vt Ecclesiæ nomen aboleret, atque ita suus Pharisaismus magis propagaretur.

Secundum iusticiam quæ est in lege, factus irreprehensibilis. Hoc respectu hominum intelligendum est: quorum iudicio satisfacit externa disciplina. Est profecto magna laus, quod ita vitam totam instituerit Apostolus, vt nihil querelæ dignum admiserit. Non autem hic loquitur de iudicio Dei, cui mortalium nullus ita satisfacere potest, vt propter suam obœdientiam perfectam & plenam, habeatur coram Deo perfecte iustus seu irreprehensibilis. Obseruetur ergo hoc loco quod iusticia legis sit duplex. Spiritualis vna, altera literalis. Spiritualis est perfectus amor Dei & proximi. Hæc nunquam in vllius vita extitit, excipio vnum Christum. Literalis est quæ in hominum conspectu apparet, cum interim hypocrisis regnet in corde, & coram Deo nihil sit quam iniquitas. Proinde qui ex hoc loco Pauli concludit legem Dei ab homine impleri posse, cœlum terræ miscet, & non satis perpendit in quem finem hæc à Paulo dicantur.

Verum quæ erant mihi lucra, ea existimaui propter Christum iacturam esse. Omnia quæ sequuntur ad finem capitis in hunc Syllogismum conijci possunt: Boni discipuli magistrum suum imitari debent. Ego magister vester omni carnis fiducia abiecta in solo Christo acquiesco. igitur & vos fiduciam carnis abijcite, ac in solo Christo acquiescite, cauentes sacræ doctrinæ corruptelas. Minorem per collationem ponit. Confert enim totam carnis fiduciam cum Christo: quem adeo præfert vniuersæ gloriæ carnis, vt pro iactura habeat, quicquid sit extra Christum. Quæ erant, inquit, mihi, scilicet ante cognitionem Christi, lucra, hoc est, quæ in me fiduciam carnis & propriæ iusticiæ alebant, ea, cognito Christo pro iactura habui, quia me à Christo remorabantur. Donec enim homo quicquam sibi, suisque dotibus aut operibus tribuit, Christi particeps esse nequit. Oportet enim nos nudos tanquam è naufragio enatantes ad ipsum venire. Hic ergo destruitur opinio Papistarum de operibus præparantibus, & de merito congrui.

Quin etiam omnia existimo iacturam esse propter eminentiam Christi Domini mei. Etsi eandem sententiam repetit, singularis tamē Emphasis in duabus vocibus consideranda est, Nam, cum hic dicit in præsenti quod supra dixit in preterito, significat se constantē manere in suo proposito, & ex animo omnis carnis fidu-

ciam postponere Christo. Destruitur igitur & euertitur hoc dicto dogma iusticiariorum de operibus consummantibus seu perficientibus iusticiam. Quod autem addit, propter eminentiam Iesu Christi, significat neminem vere Christum posse cognoscere donec propria iusticia fuerit inflatus. EST autem cognitio Christi sita in duabus, videlicet, in noticia & fiducia. Noticia, personæ vnitatem, naturarum diuinæ & humanæ admirãdam vnionem, & officium redemptionis complectitur. Fiducia autem beneficia oblata apprehẽdit, ac in Christi gratia acquiescit. Proinde cognitionis voce solida fides Christi ex concepta noticia intelligitur. Domini mei, dicit, quia soli credentes in Christo Domino gloriari possunt.

Propter quem omnium iacturam feci, & existimo reiectamenta esse vt Christum lucrifaciam.

Tertio repetit eandem sententiam non sine singulari Emphasi. Dicit enim se non solum omnium iacturam fecisse propter Christũ, verumetiam omnem carnis fiduciam tanquam rem abominãdam abiecisse, vt Christum lucrifaceret, hoc est, vt Christum solum iustificatorem & saluatorem obtineret. Rursum igitur monemur omnem carnis adeoque iusticiæ propriæ fiduciam abijciendam esse, tanquam rem indignam oculis, modo Christi participes esse velimus, verissime enim ab Ambrosio dictum est: Gratia Dei aut tota recipitur, aut tota abijcitur. Et Augustinus: Gratia est nullo modo quæ non est gratuita omni modo. Vocabulum σκύβαλα vsurpauit Apostolus, quo nihil potuit contemtius significari. Est enim σκύβαλον res fœda indigna oculis hominum, sed canibus proijcienda potius. Hinc apparet quæ sit laus bonorum operum coram Deo ante iustificationem gratuitam, præsertim cum homines fiduciam in illis collocant. Quare nequaquam dictum Apostoli vult, vt virtutes quas requirit lex, abijciamus, sed tantum cõtra fiduciam carnis insurgit, quæ impedit quo minus ad Christum peruenire possimus.

Et reperiar in ipso, non habens meam iusticiam quæ est ex lege, sed eam quæ est per fidem Christi, iusticiam quæ est ex Deo per fidem.

Exponit quis sit efficacis cognitionis Christi fructus, nempe iusticia noua, quæ est, ex fide Iesu Christi, hoc est, quæ imputatur credenti in Christum. HIC primum obseruetur antithesis duplicis iusticiæ. quędam enim hominis propria dicitur, quæ est ex lege: Quædam Dei iusticia quæ fide obtinetur. Hanc cum illa simul statui non posse clarissime euincit hic Pauli locus. Qui enim nititur iusticia propria, iusticię fidei expers est. & qui nititur iusticia fidei, agnoscit se nullam propriã iusticiam qua consistere potest coram Deo, habere. Quare diligenter cauendum est, ne has iusticiæ formas confundamus: quarum confusio semper maximas in Ecclesia turbas & dissidia mouit. Quidam enim cum audiunt simul stare non posse has duas iusticiæ formas, mox existimant licentiam datam carni, vt se prostituat libere ad omnẽ turpitudinem, glorientur de Christo, clamãt ablatam esse maledictionẽ legis, iactant fidem, cumulant plurima testimonia scripturæ, quibus ad seipsos inescandos abutuntur, vt liberius in omni flagitiorũ genere volutentur, non obseruantes Paulum hic & in similibus locis nequaquam substãtiam, sed fiduciã operũ & proprij meriti oppugnare: quo solius Dei gloria emineat. Nõ vult ergo Apostolus vt honestatis, iusticiæ, castitatis, beneficẽtiæ, cæterorũq; fructuum spiritus & fidei studium abijciamus, sed vt fiduciam seu qualitatem quã operibus sophistæ attribuunt, procul à conspectu remoueamus. RVRSVS sunt qui ex vtraq; iusticia, nempe operum & fidei vnam cõponunt iusticiam, qua homines corã Deo iustificari contendunt. Horum error nõ solum hoc Pauli testimonio refellitur, Verumetiam multis alijs scripturæ testimonijs refutatur, adeo vt hanc connexionem ruinæ & reiectionis Iudæorum caussam Apostolus statuat, cũ ita inquit ad Rom. 10. Ignorantes Dei iusticiã, & propriam iusticiam quærentes statuere, iusticiæ Dei non fuerunt subiecti. Quisquis ergo fidit propriæ iusticiæ, iusticia Dei quæ est ex fide excidit. Quare diligenter discernamus inter legalem & Euangelicam iusticiã. PRIMVM itaque differunt caussis efficiẽtibus. Illa enim hominis propria, vt quæ in operum legis obœdientia consistit: hæc autem Dei dicitur. Nam ipse & eam pro iusticia imputat credenti, & eandem approbat. SECVNDO differunt genere. Nam legis iusticia est formalis obœdientia hominis erga legẽ. Fidei vero imputatiua dicitur. vt enim fundamentum iusticiæ hominis opus est iuxta rationẽ legis factum, Ita obœdiẽtia Christi formalis nobis ascribitur, Dũ in ipsum credimus. nõ enim aliter nos iusti sumus quã Christus fuit peccator. Hic autem vt nõ fuit peccator qualitate, sed imputatione nostri peccati reus fuit: ita nos nõ sumus iusti qualitate sed imputatiõe iusticię Christi accepti sumus. definitur

finitur itaque recte iusticia Christiana esse credētis personæ absolutio à peccato, imputatio iusticiæ Christi, & acceptatio ad vitam æternam gratis propter Christum. pro nostro enim reatu cui debebatur pœna satisfactum est per victimam expiatricem Christi: nostrum defectum supplet perfectio Christi, hoc est, legis perfecta obœdientia in Christo quæ nobis credentibus imputatur: vt ita expiato peccato & imputata nobis Christi obœdientia iusti simus & acceptemur à Deo per Iesum Christum mediatorem ad vitam æternam. Hanc iusticiam tantisper possidet homo, donec retinet fidem & bonam conscientiā. vt enim fides accipit iusticiam per Euangelium oblatam, ita bona cōscientia fidei custos est: qua amissa naufragium fidei committitur. ex quo apparet quam necessaria sit noua obœdientia in conuersis. TERTIO, iusticia legalis homini in hac vita plane est impossibilis: vt quæ hominis conatum requirit, quo satisfiat legi Dei. Iusticia Euangelij donum est quod Deus largitur ex mera gratia omnibus credentibus. QVARTO, Iusticię legalis fiducia parit hypocrisin & carnalem confidentiam, At fiducia iusticiæ Euangelij parit humilitatem veram & multiplices fructus internos & externos producit. QVINTO, Iusticia legalis homini vano, at iustitia fidei soli Deo gloriam tribuit per Iesum Christum. SEXTO, fiducia iusticiæ legis hominem damnationi subijcit, vt quæ reiectionis eius caussa existat, Sed fidei iusticia à damnatione hominem reddit securum. nulla enim est condemnatio ijs qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum, Rom. 8.

Vt cognoscam eum, & potentiam resurrectionis & communionem afflictionum eius.

Qualis sit fidei natura explicat, tria ei attribuens, videlicet cognitionem Christi, cum qua coniuncta est fiducia: cognitionē potentiæ resurrectionis eius, fide enim in Christum vim resurrectionis ipsius in nobis sentimus, idque non solum quod ipsius efficacia in nouam vitam reformamur ac veluti resurgimus, verumetiam quod certo expectamus nos per eandem resurrecturos: & cognitionem communionis afflictionum eius, qua scilicet nos reddimur participes afflictionum Christi, quemadmodum enim ille, ita & nos in hoc mundo varias experiamur afflictiones. Obseruemus igitur hoc loco quales piorum meditationes & studia esse debeant. Huc illud Pauli ad Timotheum: Memento Iesum Christum resurrexisse à mortuis.

Conformis factus morti eius, si quomodo pertingam ad resurrectionē mortuorum.

Quo pertineant præsentes Ecclesiæ afflictiones ostendit: nimirum, vt Christum sequamur in cruce donec pertingamus ad resurrectionem mortuorum. vt enim à morte ad resurrectionē Christus Dominus peruenit: Ita nos quoque ex varijs afflictionibus tandem ad gloriam immortalitatis perueniemus. Conformitas mortis Christi consistit in mortificatione carnis & externi hominis, hoc est, in vera contritione & tolerantia crucis. Quod autem addit, Si quomodo, non est dubitantis sed anhelantis ad metam. Significat igitur Apostolus difficultatem sequendi Christum, vt in Philippensibus studium acrius excitet. Nemo enim coronatur, nisi qui legitime certauerit.

Non quod iam apprehenderim aut perfectus sim, sed sector si etiam apprehēdam, quatenus & apprehēsus sum à Iesu Christo.

Vt ad perseuerantiam & serium studium pergendi in pietatis stadio excitet Philippenses, se adhuc in cursu esse indicat. Dixerat se fide eo tendere, vt cognoscat Christum, vt vim resurrectionis & cōmunionem passionum eius percipiat, in eodem cursu se adhuc esse fatetur, & anhelare vt aliquando ad scopum perueniat. Quod aūt addit quatenus apprehēsus sum, eo pertinet vt totum salutis beneficium gratiæ tribuatur. Vult igitur Apostolus eos qui huius gratiæ Christi facti sunt participes, nō ocio torpere, sed toto nisu incumbere, vt apprehenso Christo pergant, donec ad metam perueniant. Hic locus obseruandus est contra sanctulos quosdam, qui cum vix micam fidei habeant, se tamen iam ad dexteram Christi in cœlestibus sedere gloriantur. De perfectione paulò post dicemus. Fratres ego meipsum nondum arbitror assecutum esse. Attentio est cum repetitione eiusdem sententiæ, & monet suo exemplo Philippenses, vt in principio cursus non torpeant, sed perpetuo progrediantur, donec ad metam peruenerint.

Vnum autem (*ago*) ea quidem quæ à

Quod simpliciter dixit, nunc alle-

tergo sunt obliuiscens, ad ea vero quæ à fronte sunt enitens, secundum scopum sequor ad palmam supernæ vocationis Dei per Iesum Christum.

gorice repetit. Est autem hic sensus: Quemadmodum cursores qui in stadio currunt, non respectant à tergo, sed feruntur pleno impetu: Ita ego proposita palma supernæ vocationis, id est, cœlestis beatitudinis, non sino me vllis mundanis auocamentis retrahi à cursu, sed recta pergo donec ad præfixũ scopum perueniam. Hoc Apostoli exemplum omnibus pijs merito proponendum est, vt cogitent non torpore, non segnicie, non voluptatibus, non iactantia inanis fidei, sed strenuo in pietate cursu properandum esse ad præfixum beatitudinis scopum. Etsi autem gloria cœlestis 10 gratuitum est Dei donum, tamen ad eam fidei veris exercitijs perpetuo contẽdendum est. Atque ideo adiecit, Per Iesum Christum, vt in ipsum solum in toto cursu recumbamus.

Quotquot igitur perfecti sumus hoc sentiamus.

Transfert hypothesin ad thesin seu suum exemplum ad catholicam doctrinam. Quod enim de se dixit, ad omnes pios accommodat, nimirum vt omnes exclusa carnis fiducia, & fide iustificati cognoscant Christum, sentiant vim resurrectionis ac communionis afflictionum eius, atque ita in cursu pergant indefesse, donec ad metam perueniant per Iesum Christum. Potest autem ex collatione huius dicti & superioris colligi definitio perfectionis Christianę, 20 videlicet, quod sit fiducia in Christum & viua cognitio & sensus mortis & resurrectionis Domini, cum firmo proposito in pietatis stadio indefesse currẽdi, donec ad metam vsque peruentum fuerit. Seu vt clarius dicam. Perfectio Christiana est ex fide Christi obœdientiam erga Deũ omnibus rebus alijs anteferre, hoc est, vt iustificati fide puro colendi Deum affectu ducamur, vt simplici integritate præditi testari posimus, nos hoc præcipue in votis habere, vt omnem nostram vitam Deo approbemus sani fide dilectione & patientia. Hæc perfectio non gradibus consũmatur in hoc mundo, sed substantiæ tantum respectu dicitur perfectio perficienda gradibus in futura vita. Hinc iam facile conciliatur superius dictum, & hæc sententia, supra dixit, non quod perfectus sim, hic autem, quotquot perfecti sumus. Paulus enim perfectus est substantia, non perfectus si gradus spectes. 30

Et si quid aliter sentitis & hoc Deus vobis reuelabit.

Hoc est, si qui inter vos secus persuasi sunt à Pseudoapostolis qui ad perfectionem Christianam requirũt etiam vmbras Mosaicas, vt circumcisionem & alios ritus, Deus aliquando & illos in viam reuocabit, vt agnito errore idem nobiscum sentiãt. Monet igitur Paulus hoc loco quomodo agendum sit cum ijs, quibus nondum satis illuxit Euangelij puritas: qui docendi quidem sunt, sed interim locus est dandus reuelationi diuinæ, qua Deus per verbum & suum sanctum Spiritum, corda hominum in rectam viam flectit, persuadendo efficaciter ijs de veritate verbi sui. Vt enim omnia habent incrementa sua, suumque tempus: Ita & Dei co- 40 gnitio incrementum umit in nobis indies, modo ipsi non fuerimus in culpa, resistendo Spiritui sancto, qui iuxta ordinationẽ Dei in verbo prædicato & cogitato vult esse efficax.

Veruntamen in eo ad quod peruenimus eadem incedamus regula, idem sentiamus.

Exhortatio est, vt vnanimes in doctrinæ & vitæ puritate pergamus, etiamsi non omnes æque multum promouisse in cursu videamur. Diligenter obseruãdus est hic locus qui monet, ne vel ipsi despondeamus animum si nondum ad summum peruenimus, vel alios qui tardiores & imperfectiores esse videntur, præ nobis contemnamus. Deinde obseruanda est metaphora sumpta ab ordine militari. Nam στοιχεῖν dicuntur milites, cum in acie singuli vt ordinati 50 sunt, manent, & recta serie progrediuntur, nec in dextrum nec in sinistrum declinantes, sed locum fortiter defendentes. Vt igitur illi suam militarem regulam habent, quam turbare turpe est, ita & Christianos decet, vt strenuorum militum exemplo sub vexillis Christi fortiter suum quisque locum tueantur, & iuxta regulam eandem, quam omnibus suis communem præscripsit Dominus in fide, dilectione & patientia cæterisque virtutibus progrediantur, donec lætam per Christum reportauerint victoriam. Non vult igitur Apostolus, vt nouum doctrinæ genus, aut nouas viuendi regulas excogitemus, sed vt regulam fidei & vitæ quam præscribit nobis Euangelium sequamur.

Estote

Estote pariter imitatores mei fratres, & considerate eos qui sic ambulant, quemadmodum habetis nos typum.

Hortatur Apostolus, vt se exemplum sibi proponant Philippenses. Est enim hoc vere doctorem Ecclesiæ agere, alijs doctrinæ puritate & vitæ innocentia prҿire, vt sit typus iuxta quem auditores tuto suam vitam & mores componere possint. HIC tria genera ministrorum verbi impingunt. Primum, eorum qui recte quidem docent, sed parum honestis præditi sunt moribus. Hi quod verbis ædificant, moribus destruunt. Secundum eorum est, qui vitam quidem coram oculis hominum innocentem degunt, sed doctrina est erronea & corrupta malis opinionibus. hi quod vita extruere videntur, doctrina euertunt. Tertium eorum est, qui non solum falsa & erronea docent, verumetiam scelerate viuunt, hi vastant Ecclesiam vtroque modo, & manifesta sunt Satanæ mancipia, ad perdendas hominum animas conducta. Caueamus ergo ne in istis ministrorum tribus generibus reperiamur, sed potius studeamus exemplo Pauli illorum ascribi numero, qui recte & sincere docent, moribus, dictis, factis, adeoque tota vita doctrinam exprimentes. hos vult Apostolus, vt Philippenses considerent, ac eorum vestigijs insistant.

Multi enim ambulant, quos sæpe dixi vobis, nunc autem & flens dico inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter, & gloria in dedecore ipsorum qui terrena sapiunt.

Ratio est cur velit Philippenses se imitari, à contrario exemplo sumta, & à salutis periculo. Interponit autē Pseudoapostolorum sui tēporis breuem descriptionem, vt & agnosci & melius caueri possint. Primum enim vocat eos inimicos crucis Christi, cū quia puritatem Euāgelij & beneficia redemtionis, hoc est, crucis Christi obscurabāt, Imo abolebant, eo quod circumcisionem & ritus legis Mosaicæ tanquam necessarios ad salutē falso prædicabant, tum quia crucem & persecutionem pro Christi Euangelio pure prædicando refugiebant, sui priuati commodi gratia. Proinde, inimici crucis Christi, sunt non solum qui vnico Christo atque eius λύτρῳ, non tribuunt plenū (concepta in ipsum fiducia) redemtionis honorem, verumetiam qui affectibus hominum se accommodantes crucem refugiunt, suique ventris proprięque quietis curam habent, potius quā salutis animarum, atq; ea de caussa addit, Quorum Deus venter est. Dicuntur autem Deum habere ventrem, quicunq; hunc scopum habent suarum actionum, quod suis cōmoditatibus, videlicet, vt tranquille viuant, cōsulant potius suæ quam Christi gloriæ, nihil de exitu cogitātes, quem hic Paulus apponit, inquiens, Quorū finis est perditio. Hoc ideo adiecit Apostolus, vt proposito hoc periculo Philippēses ab istorū vanitate absterreat, & animet eos ad gnauiter faciendum officium in timore Domini. PRÆTEREA subiūgit Apostolus, Et gloria eorum cum dedecore, (seu cōfusione, vt habet vetus interpres.) Hoc etiam ad pœnam spectat eorum, qui hic gloriam suam & non Dei quærunt. Quicunq; ergo in carne cōfidunt vanam gloriæ mundanæ vmbram sectantes, tandem iustissimam mercedem, ignominiā & confusionē reportabunt, idq; in cōscientia primū, Deinde in extremo die quando pudefient omnes qui Christo suū integrum honorē nō tribuerūt, quique propter fauorē hominum & inanem gloriolam orationem suam flexerūt ad affectus hominum, horum gloria tum vertetur in sempiternā confusionem. Postremo Apostolus vna voce quales nā sint inimici isti crucis exprimit. Qui inquit, terrena sapiūt, hoc est, qui nihil sapiunt rerum cœlestium, sed solūmodo in rebus carnalibus occupantur. Atque ita hic graphice depingit Apostolus eos quos supra canes, malos operarios, cōcisionem, & fiduciam in carne habētes, vocauit.

At nostra conuersatio est in cœlis, vnde Saluatorem expectamus Dominum Iesum Christum.

Antithesis est, qua discernit inter falsos doctores & veros: inter falsos Christianos & sinceros. Illi terrena sapiunt, terrenam tranquillitatem sibi tanquam metam ante oculos habentes. Hi autem tametsi corporibus in terris viuunt, affectibus tamē in politia cœlesti versantur, leuatis animis ad Christum Dominum sedentem ad dexteram patris, vnde & expectant ipsum Saluatorem. Etsi autem vbique est Iesus Christus Saluator noster per id quod Deus est (vt inquit Augustinus) tamē in cœlo est per id quod homo, quemadmodum articulus de Ascensione Domini, & aduentu eiusdem ad Iudicium aperte docet. Vult ergo Paulus, vt semper cordibus nostris ascēdamus in cœlum, & fide contemplemur nostrum Saluatorem Iesum Christum, ad quem animabus migrare omni hora cupiamus, exemplo Pauli dicentis, Cupio migrare & esse cum Christo.

Qui

Qui transformabit corpus nostræ humilitatis, vt ipsum sit conforme corpori gloriæ eius, secundum efficaciam, qua potest ipse etiam sibi subijcere omnia.

Quidnam faciet Saluator vbi aduenerit, ostendit, Transformabit, inquit, corpus nostræ humilitatis, id est, hoc nostrum humile & vile corpus, vt sit cõforme corpori ipsius glorioso, idque secundum eam efficaciam, qua potest sibi subijcere omnia. HIC quatuor obseruentur. Primum, de transformatione corporum. Secundum, quod eorundem corporum quæ hic habemus, sit futura transformatio. Tertium, de modo transformationis. Quartum, de huius transformationis caussa & virtute. TRANSFORMATIO consistit in eo, vt corpus hoc corruptibile fiat incorruptibile: mortale, fiat immortale: infirmum, fiat sanum, & integrum: humile & contemtibile, fiat gloriosum: animale, fiat spirituale, sicut Paulus docet 1. Corinh. 15. DEINDE eorundem corporum erit transformatio, non aliorum: quemadmodum Iob testatur, & se in medijs ęrumnis, cum ipsius corpus scatebat vermibus, spe huius transformationis consolatur. Ita enim ait: Scio quod Redemtor meus viuit, & in extremo die resurrecturus sum. Nam vt Christus eodem corpore surrexit, quod habuit dum inter homines vt homo versaretur, Ita nos ijsdem corporibus resurgemus, vt eadem corpora, quæ hic cum Christo crucifixa sunt, vna cum Christo in cœlesti beatitudine glorificentur. PORRO hæc transformatio huiusmodi erit, vt corpus nostrum reddatur σύμμορφον, id est, conforme glorioso corpori Christi, hoc est, vt æquale corpus Christi iam est post resurrectionem ipsius, talia quoque nostra sint futura in æterna vita. CÆTERVM quia ratio nostra hoc mysterium capere nequit, videlicet, quomodo mortuorum corpora, quorum quædam igni consumpta sunt, alia submersa, alia à bestijs comesta, alia alio modo corrupta ac perdita, possint resurgere, remittit nos Paulus ad potentiam Christi, qua potest sibi omnia subijcere. Si enim potuit ex nihilo omnia condere, cur non ad iussum ipsius redirent corpora, & starent coram ipso perfecta? Huius resurrectionis cogitatio merito nos mouere deberet, ne nostra corpora vlla turpitudine contaminaremus, quæ olim si à capite nostra ipsorum culpa non fuerint abscissa, tanta gloria in cœlo donabuntur, vt sint conformia glorioso Christi corpori, quæ sane gloria nulla lingua satis explicari potest. DEINDE ex hoc loco discamus, in negocio salutis nostram rationem ligare & captiuare, ne se intempestiue ingerat aduersus Deum & Christi potentiam, qua potest omnia quæ vult, Vult autem omnia quæ decreuit, & verbo suo promisit. Articuli enim fidei nostræ rationis acumine nequaquam cerni possunt. Quare hic solo fidei lumine contenti esse debemus.

Quapropter fratres mei dilecti & exoptati, gaudium & corona mea, sic state in Domino dilecti.

Conclusio est generalis, cuius hic sensus est. Cũ igitur ita se res habeat, quod vana sit omnis carnis fiducia, quod sola fidei iusticia accepta sit Deo, qua cognoscitur Christus & potẽtia resurrectionis, & communio afflictionum eius, in quibus tanquam in stadio, donec in hac vita sumus, & ad metam veniamus, versari decet, hortor vos, vt relictis sanæ doctrinæ corruptoribus, stetis in Domino, à quo solo salus expectanda est. Stare enim in Domino, est permanere & perseuerare constanter sine titubatione & claudicatione. In via Domini, hoc est, in puritate doctrinæ & morum innocentia, quam doctrina requirit. QVOD autem eos appellet Apostolus, Fratres dilectos, desideratos, gaudium & coronam suam, ad affectum ipsius declarandum erga Philippenses pertinet. Significat enim se vehementer gaudere ex eorum in pietate profectu. Cum Coronæ meminit, respicit ad eos, quibus in stadio currentibus brabium est propositum. Talis vtique affectus sincerorum ministrorum verbi erga suos auditores esse debet, vt de illorum profectu in Domino veluti triumphent.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Vt priuatos quosdam ad concordiam & ad opem sibi inuicem ferendam hortatur Apostolus: Ita omnes monet, vt in Domino gaudeant, & abiectis curis mundanis ad preces confugiant, seque tanquam exemplar imitentur, Deinde liberalitatem eorum erga se acceptans, optat vt Deus ipsis officium rependat.

ORDO

Ordo & partes Capitis quarti.

Quemadmodum in epilogis fieri ſolet, plura hic ab Apoſtolo congeruntur, ac Primum quædam quæ priuatas perſonas concernunt, attingit. Deinde omnes compellat, ac eos gaudere in Domino, iuſſos ad modeſtiam & preces, depoſita prophana cura, vtque ſe omnis virtutis exemplar imitentur, hortatur. Ad hæc liberalitatem Philippenſium erga ſe laudat, cum ſignifiatione remunerationis ab ipſo Domino expectandæ. Poſtremo ſuo more claudit Epiſtolam ſalutationibus & fauſta imprecatione.

10

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SEXTA PARS.

EVODIAM & Syntychen adhortor idem ſentire in Domino.

Mulieres has inſignes fuiſſe appāret, quas ſeorſim ad concordiam ſanctam hortatur, & addit concordiæ vinculum, cum inquit, in Domino. Omnis enim cōcordia extra Dominum facilime rum- 20 pitur. OBSERVA officium pij Paſtoris eſſe, non ſolum totius gregis curam habere, verum etiam ſingularum ouium ſalutem quærere. Non enim ſatisfacit officio qui publice tantum docet, hortatur, comminatur, niſi priuatim quoq; commonefaciat ſingulos, vbi & quando hoc neceſſarium animaduerterit.

Et rogo te compar germane: (ſeu ſocie ſincere) adiuua illas quæ in Euangelio mecum concertarunt, vna cum Clemente & cæteris operarijs meis.

Inſignem aliquem commilitonem alloquitur, cum quo ſe idem iugum geſtare, id eſt, idem onus ſuſtinere in negocio Euangelij fatetur. Hunc hortatur, vt iuuet honeſtas illas Matro- 30 nas, quo in concordiam reducantur. Huius rei cauſſam ſubiungit, quod concertarint cum ipſo in Euangelio, illud defendendo & propagando. INSIGNIS hic locus eſt, qui docet non ſolum virorum, verumetiam mulierum eſſe, concertare pro Euangelio defendendo & propagando. SVNT qui ex hoc loco Paulum habuiſſe vxorem falſo colligunt, Ideoq; vertunt in fœminino, Compar germana, verum iſta opinio facile refellitur. Primum verba ipſa Apoſtoli in maſculino efferuntur, σύζυγε γνήσιε. At ſi obijcis, Atticiſmum eſſe, quo adiectiuum ſub maſculina terminatione vtriuſq; eſt generis maſculini & fœminini. Reſpondeo, Paulū non Atticū eſſe, nec ſæpe ſolere vti Atticis figuris. Deinde 1. Corinth. 7. de ſeipſo Paulus in hunc modum lo- 40 quitur, Dico autem non nuptis & viduis: Bonum eſt illis, ſi ſic permanſerint ſicut ego. Hic aperte fatetur Apoſtolus ſe vxorem non habuiſſe. Præterea circumſtantiæ temporis profectionis labores, carceres, flagella & vndiq; circumſtantia vitæ pericula, ſatis conuincunt Apoſtolum poſtea non duxiſſe vxorem. Vnuſquiſque enim facile videt, quod minime aptum fuerit nuptijs totum iſtud prædicationis Pauli tempus.

Quorum nomina in libro vitæ ſunt.

Liber vitæ catalogus eſt electorum, in quo omnes ſunt qui credunt, & vſque ad finem perſeuerant. Seu liber vitæ eſt propoſitum Dei & æternum conſilium in pectore Dei definitum, quo vt omnes homines credentes in hoc libro inſcripti, ita iniuſti de 50 eodem deleti eſſe perhibentur. Hæc loquendi ratio ab humana conſuetudine deſumta eſt, qua ſignificatur certitudo ſalutis eorum qui in Chriſtum crediderint.

Gaudete in Domino ſemper, iterum dico gaudete.

Generalis exhortatio eſt, ad omnes Chriſtianos promiſcue pertinēs, qua hortatur ad gaudium ſpirituale in Domino. Opponit autē Apoſtolus gaudium in Domino, cum fiduciæ carnis, tum gloriationi Pſeudoapoſtolorum. Quid autem ſit in Domino gaudere patet ex ſuperioribus, videlicet, quod ſit in eo omnem ſalutis fiduciam collocare, ex eo ſolo pendere. Huius gaudij materia eſt diuina ſapientia, iuſticia, ſanctificatio & redemtio, quæ in ſolo Domino noſtro

Ieſu Chriſto inueniuntur, iuxta illud: Ieſus Chriſtus eſt factus nobis à Deo ſapiētia, iuſticia, ſanctificatio, & redemtio. Quare non immerito Apoſtolus iubet, vt pij in Domino gaudeant. Iteratio facit ad exhortationis vehementiam. QVID? An non Chriſtus dicit, Beati qui lugent: Luctus & gaudiū in Chriſtianis ſimul ſunt, ſed non habent eoſdem fontes. Luctus enim ex ſenſu iudicij Dei. Gaudiū ex communicata miſericordia promanat. atq; ideo non ſimpliciter dicit, gaudete, ſed cū addito, in Domino. Qui enim in Domino per fidem manet, etiamſi caro eius premitur varijs ærumnis, vt mortificetur corpus peccati, vnde nō exiguus luctus in pijs naſcitur: tamen gaudiū ſpiritus facit, vt quæuis incommoda æquiori feramus animo. Deinde cum Dominus beatos pronunciat lugētes, hoc ipſum animi gaudium commendat. Ita enim addit in eadem concione: Exultate & gaudete, Quoniá merces veſtra copioſa eſt in cœlis. Pſalmus ſecundus ad eundem modum coniungit timorē & lætitiá, cum inquit, Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. quod eleganter expreſsit Apollinarius, δείδιτε, δουλοσύνης δ' κεράσατε χάρμασι δεῖμα. Vult enim Dauid timorem miſceri gaudio. vt enim timor opponendus eſt ſecuritati cōtemnentium iudicium Dei, ita fides conſolationē & gaudiū pariens, victrix erit deſperationis & dubitationis.

Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus.

Alia exhortatio, nempe ad modeſtiam: quam ideo cupit notam omnibus eſſe, vt exemplo ipſorum alij ad modeſtiam & moderationem inuitentur. Eſt autem, τὸ ἐπιεικὲς virtus, quæ τὸ εἰκὸς, hoc eſt, modum & quod decet in omnibus rebus ſeruat, cum videlicet quiſpiam adeo benignis moribus ſit præditus, vt omnes facile ſibi conciliet morum probitate ac patientia iniuriæ.

Dominus prope.

Ratio proxime præcedentium exhortationum à præſentia ſeu prouidentia Dei ſumta. ac ſi diceret: veram cum gaudij tum moderationis materiam habetis, nempe præſentiam Domini, qui curam gerit pro ſuis, eſtq; paratus ſemper ad opem ferendam laborantibus & inuocantibus. Iuxta illud, Inuoca me in die tribulationis. Et, Tecum ſum in tribulatione: Debet igitur ſumma conſolatio piorum ſub cruce eſſe, quod habeant Dominum præſentem, qui nō deſtituit ſuos, ſed vel in media morte gaudio ſpirituali erigit, vt non dubitent inſultare Diabolo & omnibus eius membris. Sciunt enim crucem veluti aditum quendam eſſe ad gloriam, iuxta illud Pauli: Si cum illo patiemur, ſimul cum illo glorificabimur, Rom. 8.

Nihil ſolliciti ſitis.

Alia exhortatio eſt, ad deponendam vanam & impiá ſollicitudinem. Vt autem intelligi poſsit quęnam ſollicitudo prohibeatur, notandū eſt triplicem ſollicitudinem eſſe. Quædá enim neceſſaria eſt. Quædá prophana quæ verbo Domini prohibetur. Quædá ex vtroq; genere mixta eſt. NECESSARIA ſollicitudo eſt pars officij Chriſtiani hominis, quæ nobis & mandato Dei, & multis illuſtribus exemplis commendatur. Paulus ad Roman. 12. ait: Qui præeſt, in ſollicitudine ſcilicet præſit. 1. Timoth. 5. Si quis ſuorum & maxime domeſticorum curam non habet, fidē abnegauit, & eſt infideli deterior. Micheas dicit: Hoc requiri à Domino, vt ſollicite ambulemus coram ipſo. HANC ſanctá curam plurima nobis exempla in ſcriptura commendant, vt ſanctorū Regum, Patriarcharū, Patrum familias, Prophetarum & aliorum. Paulus 2. Corinth. 11. Item, Coloſſ. 2. 1. Theſſ. 2. ſuam pro Eccleſia ſollicitudinem teſtatur. Sic Dauid in multis Pſalmis. BREVITER, Vera pietas conſiſtere nequit, niſi hæc ſancta cura aſsit, cum in communi piorū omnium, tum in ſingularum perſonarum vocatione. Pius proinde Rex pro ſuo regno. Pius paterfamilias pro ſua domo. Pius Euágelij Miniſter pro ſuis auditoribus, & quilibet hominū pro ſeipſo ſanctam ſollicitudinem habere debet. VT autem clarius intelligi poſsit qualiſnam hæc ſancta cura eſſe debeat, quatuor in ea conſideranda ſunt. Mandatum, Fides, Finis & Modus. MANDATVM Dei eſt, quo præcipitur hæc ſancta cura, de quo nonnulla ſupra dicta ſunt. Hoc mandatū Dei iubet, vt Deum, proximum & teipſum intueare. Vult enim Deus vt coram ſe ſollicite ambules, vult vt proximi curam ſollicite geras, vult vt tuæ ſalutis & vocationis rationem diligentem habeas. FIDES propterea requiritur, quia nihil quicquá ſine fide recte fieri aut placere poteſt. Deinde fides eſt veluti regula huius ſanctæ curæ. nam niſi ad hanc regulam moderemur curá noſtram, ſancta eſſe non poteſt. FINIS principalis debet eſſe gloria Dei, cui alij plures ſubordinati ſunt, ſtatus cuiuſq; incolumitas, cōſeruatio Oeconomiarum & Politiarum, Eccleſiæ ædificatio. Hi omnes fines gloriæ Dei deſtinentur.

ſtinentur. MODVS ſanctæ curæ hic eſſe debet, vt pius in omnibus actionibus ſe voluntati Dei ſubijciat, à quo non ſolum ſucceſſus petendus eſt: verum etiamſi parum labor noſter votis reſponderit, ipſius tamen beneplacito nos ſubmittamus. QVOD autem Deus non ſemper ſinat, vt votis noſtris omnia reſpondeant, (ſæpe enim fruſtra videmur vel ſummam curam adhibere, ſæpe preces noſtræ videntur contemni) in cauſſa eſt dilectio Dei erga nos. Ea enim eſt noſtra imbecillitas, vt in rebus proſperis facile vincamur à vana gloria, partem ſaltem noſtræ proſperitatis nobiſipſis aſſcribentes, ſicut ſcribitur de Ioſia, qui cum roboratus eſſet, cor ipſius in interitum eleuatum eſt. Ezechias in afflictione iuſtus perſeuerauit, in proſperitate à vana gloria victus eſt. Epiſcopi Romani in paupertate & perſecutione ſanctiſsimi fuere, At ſucceſſores in diuitijs, ſplendore, ac proſpero rerum ſucceſſu obliti ſunt Dei, & ex paſtoribus verſi ſunt in lupos. Eccleſia ſub Tyrannis ſancta erat, Poſtea ex fauore Imperatorum facta eſt remiſsior. Quare ſingulari arte opus eſt, ne rerum proſperitate abutamur in noſtri perniciem, atque ob eam cauſſam Deus paterno conſilio & ſingulari dilectione facit, vt nos interdum aſperioribus flagellis refrenet, ne ferociores facti, iugum obœdientiæ abijciamus. Huc pertinent elegantiſsimi Poëtæ verſus:

Neſcia mens hominum fati fortiſque futuræ,
Et ſeruare modum rebus ſublata ſecundis.

Mala & prophana ſollicitudo quæ & Ethnica dicitur, & Matth. 13. ſuffocãs ſollicitudo, (inquit) ſeculi huius & ſeductio diuitiarum ſuffocat ſermonem, vt non ferat fructum, naſcitur ex diffidentia & ignorantia prouidẽtiæ diuinæ, & prohibetur paſsim in ſcriptura, vt Mathæi 6. Nolite ſolliciti eſſe in craſtinum. 1. Petri 5. Omnem curam proijcientes in illum. Hæc cura prophana in cauſſa, in fine, in modo errat. In cauſſa, quia oritur ex diffidentia. In fine, quia præſentis vitæ ſecuritatem tantum & tranquillitatem ſpectat, & alia quæ carni ſunt grata. In modo, dum iuſtum modum tranſgreditur, mundana cœleſtibus, peritura æternis, ſaluti animæ tranquillitatem corporis præponens. Non enim ſe ſubijcit voluntati Dei, ſed potius fremit aduerſus Deum, iraſcitur Deo, quando omnia ex voto non ſuccedunt. Non igitur immerito toties verbo Dei damnatur. MIXTA ſollicitudo eſt, qua curamus quidem quæ officij noſtri ſunt, ſed modum non ſeruamus. Sæpe enim propter innatam in nobis intemperantiam in officium Dei ſacrilegè irrumpimus. vt cum paterfamilias rectè quidem ſecundum mandatum Dei inſtituit familiam, liberos curat, quærit victum &c. ſed non rectè laborem & curam partitur. labor quidem cum ſancta cura in vocatione requiritur, ſed euentus Deo commendandus eſt, cauendumque ne trepidatio aut nimia anxietas ad impatientiam & prophanitatem impellat: quod quomodo vitari poſſit, mox docet Paulus cum nos ad precationem ſeriam remittit, polliceaturque pacem Dei inuocantibus. HVIVS proinde loci ſcopus eſt, vt abiecta omni vana ſollicitudine, pax nobis interne conſtet, & erga homines modeſtiores ſeu manſuetiores reddamur.

Sed in omni re per precationem & obſecrationem, cum gratiarum actione, petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum.

Optimum remedium aduerſus ſollicitudinis tentationẽ præſcribit, nimirum vt in omni re, id eſt, in omni negocio, omni ſollicitudinis tentatione ad Deum noſtris petitionibus confugiamus, petendo bona, deprecando mala, gratias agendo pro collatis bonis, vt ita noſtræ poſtulationes, id eſt, deſideria ac vota innoteſcant Deo. Sic enim Deo placet cordium ſcrutatori, vt noſtra vota ipſi oratione proponamus. OBSERVEMVS itaque ſalutare aſylum eſſe in omni neceſsitate in ſolum Deum per fidem & inuocationem recumbere.

Et pax Dei exuperans omnem mentem, cuſtodiet corda veſtra, & cogitationes noſtras in Chriſto Ieſu.

Orationis exprimitur effectus, qui eſt conſeruatio cordium, id eſt, affectuum, voluntatũ & cogitationum, (id eſt, intelligentiæ) per pacem Dei exuperantem omnem mentem. ESТ autem pax hæc quæ alias εὐδοκία Dei dicitur, qua videlicet Deus pater complectitur credentes in dilecto, & conſeruat illorũ affectus & intelligentiam, ne à ſe deficiant, ſed in Chriſto per veram fidem permaneant. Hunc locũ diligenter obſeruet, cuicunq; pietas ſaluſq; curæ eſt. Inſidiæ Diaboli magnæ ſunt. At tu preces opponito, & eris tutus. Mũdus te premit, at tu precibus onus excute. Variæ & multiplices in Oeconomia, in Politia & Eccleſiaſtica gubernatione offerũtur offenſiones & difficultates, At tu ad Deum precibus tanquam ad tutiſsimum aſylum cõfugito, & eris tutus, vel aduerſus in-

ſus inferorum portas. Huc illud Salomonis, Turris fortiſsima nomen Domini, ad hanc confugiet iuſtus & ſaluabitur.

Quod reliquum eſt fratres, quæcunque ſunt vera, quæcunque honeſta, quæcunque iuſta, quæcunque pura, quæcunque amicabilia, quæcunque boni nominis, ſi qua virtus, ſi qua laus, hæc cogitate.

Congeriem communium officiorum facit. Conſtructio autem hęc eſt. Quod reliquum eſt fratres, cogitate ea quæcunque ſunt vera, quæcunque honeſta &c. Requirit hic Apoſtolus duo in Chriſtianis, videlicet cogitationem & opus, hoc enim ab illa proficiſcitur. In enumeratione operum, Primo loco requirit veritatem, quæ aduerſatur omni hypocriſi & mendacio. Deinde honeſtatem, id eſt, ſanctã quandam grauitatem morum, nimirum vt morum integritas conſentiat cum doctrina & confeſsione. Tertio, iuſticiam quæ moderatur contractus, monetque, vt alijs reddamus quæcunque illis vel naturali vel ciuili obligatione debemus. Quarto, puritatem, hoc eſt, caſtitatem animi ac ſinceritatem. Quinto, amicabilitatem, qua pij ſtudent ijs rebus, quæ ad amicitiã faciunt, quantum quidem per pietatem liceat. Sexto, requirit bonum nomen, videlicet, vt pij ſint ſtudioſi integræ famæ. Septimo & octauo genera ponit loco ſpecierum, quas non omnes recenſuit, nimirum vt pij virtuti ac rebus laude dignis ſtudeant.

Quæ & didiciſtis, & accepiſtis, & audiuiſtis, & vidiſtis in me, hæc inquam facite.

Hæc verborum Synonymia ad ſtudium excitandum in Philippenſibus facit. Obſeruetur quod Paulus ſuos diſcipulos reuocet ad doctrinam & vitam ſuã, ſignificans ſe quod voce docuit, vita & moribus expreſsiſſe. debet enim Paſtoris vita doctrinæ ſpeculum eſſe.

Et Deus pacis erit vobiſcum.

Fructus innocẽtiæ & pietatis additur, nempe præſentia Dei, qui nobis pacem & omnia proſpera largitur. Et pertinet hæc adiectio ad locum facilitatis. Si enim Deus adeſt opitulator, nihil erit adeo difficile, quin per ipſum fiat facile.

SEPTIMA PARS.

Cæterũ gauiſus ſum in Domino valde, quod iam tandem reuiruiſtis in veſtra pro me cura.

Hæc pars approbatio eſt liberalitatis Philippenſium erga ſe, qui per Epaphroditum miſerant ſubſidia neceſſaria. Ac primum quidem ſignificat ſe gaudio affectum eſſe, non tam ipſo munere, quam Philippenſium erga ſe ſtudio, & ſimul excuſat eos quod antea id nõ fecerant. Deinde ſe contentum eſſe præſentibus oſtendit. Tum approbato illorum facto, collatione extollit officium Philippenſium, vt qui ſoli ſæpius ſuam erga ſe liberalitatem declararint, & vt vitet ſuſpicionem, dicit ſe non tam donum quam fructum requirere. Mox ſubiungit, quod plurimum miſſo dono ſit recreatus, ac tandẽ promiſsione & voto hanc partem claudit. PROPOSITIO huius partis eſt hæc, Gaudeo vos Philippenſes animum erga me declaraſſe veſtrum, miſſo per Epaphroditum dono. Quod autem eos dicit reuiruiſſe ſeu refloruiſſe, tacitã habet reprehenſionem ſed fraternam. Significat enim eos aliquanto tempore ſe neglexiſſe, ac quodammodo ſui oblitos fuiſſe. Metaphora admodum venuſta eſt, ſumta ab arboribus, quæ hieme quidem areſcere videntur, ſed verno rurſus tempore vigorem ſeu virorem recipiunt ad fructum edendum. Pius igitur qui ſuum nomen tueri vult, debet eſſe inſtar arboris frugiferę, quæ fructus ſuos producit tempore oportuno.

De quo tamen ſolliciti eratis, ſed deſtituebamini oportunitate.

Prolepſis eſt. Nam ex dictis poterant Philippenſes ſuſpicari, Paulum oblique ſe taxare, quod ſerius miſiſſent ſubſidia, Sed Paulus translatione vtitur, & tempori imputat dilationem.

Non ſecundum penuriam loquor.

Alia eſt prolepſis, qua anteuertit ſuſpicionem Philippenſium, ne videlicet

licet suspicarentur Apostolum fuisse deiecto animo priusquam hoc donum ab illis accepisset. Hoc eo tendit, vt Domino subijciamur cum in copia tum in inopia.

Ego enim didici, in quibus sum, contentus esse.

Ratio anticipationis ab animi fortitudine, & est sensus: Didici præsentibus contentus esse. Exemplum sane omnibus pijs ministris Euangelij, atque adeo omnibus Christianis imitandum.

Noui & humilis esse & abundare.

10 Cõfirmatio est per distinctionem. Is autem nouit humilis esse, qui paupertate, contemtu, ærumnis pressus non frangitur animo, sed submittit se voluntati Dei, & constanter perfert aduersæ fortunæ sæuitiam. Contra nouit abundare, qui in felici rerum successu minime superbit, sed in timore Dei cum gratiarum actione præsentibus bonis vtitur. Longe maxima ars hæc est. quotusquisque non aduersis frangitur? Quis non effertur animo, cum omnia sibi ex sententia eueniunt: vnde hæc scientia Apostolo? Duo sunt huius scientiæ principia, videlicet viua fides, & verus timor Dei. Fides enim facit, ne in aduersis succumbamus. Timor Dei nos reprimit, ne in prosperis efferamur, vtrumq; principium inuocatione Dei fulcitur & conseruatur.

20 Vbique & in omnibus institutus sum & saturari & esurire, & abundare & penuriam pati.

Eandem sententiam repetit, sed magis eam specificat. Is sciat se multum in schola Christi promouisse, qui hoc Pauli exemplum vere imitari potest, ad quod non tam doctrina quam pietatis exercitijs opus est. SCIAMVS proinde eo cõtendendum esse, vt nos qui sacris Christi initiati sumus, fortiter feramus cum blandum fortunæ aspectum, ne videlicet efferamur, tum tristem eiusdem vultum, ne deijciamur. Hoc sane si facerent plerique ministri Euangelij, melius caueretur, ne inexplebiles à vulgo iudicarentur. Quare pijs ministris danda est opera, vt Pauli exemplum, quantum fieri potest, imitari studeant, ne maliciosi homines habeant occasionem calumniandi doctri-
30 nam Euangelij, propter ministrorum auaritiam.

Omnia possum in Christo qui me confortat.

Anticipatio est, qua occurrit ijs, qui arrogantiæ Pauli tribuere potuissent, quod glorietur adeo de sua fortitudine, qua posit & in rebus aduersis & in rebus prosperis animum seruare infractum. dicit ergo non esse carnis & suæ fortitudinis proprium opus, quod posit æquo animo & infracto rebus aduersis & prosperis vti: Sed Christi donum esse, qui se confortat. Rogandus igitur est idem Christus, vt nos quoque suo confortet spiritu, quo valeamus ea præsta-
40 re ex gratia, quæ per naturam non possumus.

Cæterum bene fecistis communicando necessitati meæ.

Rursus anticipat, ne videretur cõtemsisse donum à Philippensibus missum, & simul collaudat ipsorum factum. Obserua quod Apostolus liberalitatẽ erga ministros verbi definiat esse opus bonum, ex quo sequitur, eos male facere, qui nihil conferunt ad conseruandum ministerium.

Scitis autem & vos Philippenses, quod initio Euangelij, cum proficiscerer è Ma-
50 cedonia, quod nulla Ecclesia mihi communicauerit, in ratione dati & accepti, nisi vos soli.

Simpliciter hactenus commendauit Philippensium erga se liberalitatẽ, Nunc idem agit per comparationem exaggerandi officij gratia, Alij quibus non minus, quam vobis prædicaui Euangeliũ nihil contulerunt (En ingratitudinem) vos soli Philippenses sæpius meam necessitatem vestris bonis subleuastis. Cum autẽ addit, in ratione dati & accepti, alludit ad rationes pecuniarias, vbi dati seu expensi & accepti habentur tabulę seu codicilli. Vult igitur Apostolus proportionem quãdam esse, vt qui dedit, tantum recipiat, Qui igitur ministris victualia largiuntur, recipere eos spiritualia iustum est. Et qui verbum prædicant, dignum est vt iustũ consequantur stipendium. Sed vt ante monui, ante omnia fugiẽda est auaritiæ suspicio, quæ plurimum Euangelio Christi nocet, eiusq; cursum impedit.

dit. TESTIMONIA de stipendijs ministrorum Euangelij plurima in scripturis extant, ex quibus pauca quædam referam. Matth. 10. 1. Timoth. 5. Dignus est operarius mercede sua. Non alligabis os boui trituranti. 1. Corinth. 9. Si nos vobis spiritualia seminauerimus. Num magnum est, si nos vestra carnalia messuerimus? Ad Galatas 6. Qui catechisatur, cum eo qui se catechisat communicet in omnibus bonis. Et Paulus rursus: Qui bene præsunt Presbyteri, duplici honore digni sunt, hoc est, victu & reuerentia.

Nam cum essem in Thessalonica, semel & iterum quod opus erat mihi, misistis.

Exponit clarius quod dixerat, addita circumstantia temporis, si contulissent Philippenses Paulo necessaria dum Philippis apud se ageret, laudanda fuisset ipsorum liberalitas. Quid iam dicendum cum liberales sunt in absentem & laborantem alijs? 10

Non quod requiram munus, sed requiro fructum abundantem in rationem vestram.

Valde oportuna anticipatio est, qua anteuertit obiectionem illorum, qui Paulum quæ sua sunt quærere, sinistre opinabantur, & qui ægre fortassis ferebant tantum de publico desumi. Nam semper inter bonos multi sunt admixti mali. Et simul ostendit, non perire quod datur pijs ministris, sed in rationem dati referri, vnde expectare possunt, vt non pœnitendum fructum recipiant. Vtinam hoc affectu præditi sint omnes, ita haud dubie fieret, vt & ipsi ministri Euangelij minus conquererentur, & fructus laboris ad ipsos rediret vberior. 20

Accepi autem omnia & abundo, expletus sum acceptis ab Epaphrodito, quæ à vobis missa fuerunt.

Laudat rursus Philippenses ob liberalitatem ipsorum erga se. Et simul sibi gratum fuisse quod miserant, ostendit, adeo vt nihil sibi ad subsidia externa deesse fateatur, ac simul fidelitatem Epaphroditi ipsis commendat.

In odorem bonæ fragrantiæ hostiam acceptam, gratamque Deo.

Hæc longe maxima est commendatio doni misi à Philippensibus, quod ipsum appellet Apostolus odoré bonæ fragrantiæ, hoc est, vt ipse interpretatur hostiam acceptam & gratam Deo. Placet igitur in primis Deo liberalitas piorum erga scholas, doctores, discentes & ministros verbi omnes. Vnde merito ingratitudo eorum detestanda est, qui nihil peius collocatum arbitrantur, quam quod ad ministerium Euangelij conseruandum datur. Obseruanda est hoc loco anthropopathia. Deus enim se huiusmodi locutionibus ad rudis populi captum accommodat. vt enim homini bonus odor est gratus & fœtor displicet, ita obœdientia quæuis ex fide præstita dicitur hostia accepta & odor suauitatis Deo, contra vero quicquid non est ex fide, fœtor est & displicet Deo. est igitur hæc figura metalepsis. 30 40

Deus meus implebit omnem necessitatem vestram, iuxta diuitias suas in gloriam in Christo Iesu.

Promissionem apponit de remuneratione liberalitatis Philippensium erga se aliosque ministros Euangelij. Hæc promissio firmissimo fundaméto nititur. Nam Dominus apud Matthæum capite 10. sic inquit. Quicunq; dederit vni ex minimis his poculum aquæ frigidæ, solũ in nomine discipuli, Amen dico vobis, nequaquá perdet mercedem suam. Cum dicit Apostolus, Deus meus, duo videtur velle. Primum, quod soli illi de Deo vere gloriari possint, qui in ipsum credunt, & iuxta ipsius voluntatem viuunt. Nec potest vllus esse tutior portus in procellis persecutionũ, quam Deum firma fiducia suum statuere, ac in ipso solo gloriari, vnde Paulus in carcere summam cõsolationis materiam sumsisse videtur. Alterum quod, cum se seruũ Dei facit, admoneat Philippenses, quod quicquid in sese conferunt, id in Deum conferri, cuius legatione fungitur. Implendi verbum significat liberalitatẽ Dei, qua ipse abunde compensabit quicquid suis legatis fecerimus, idq; iuxta diuitias suas, id est, iuxta inexhaustã bonitatem, qua liberalis est in omnes suos. In gloria, id est, magnifice & gloriose, Et vt agnoscamus fontem liberalitatis Dei erga nos, addit, In Christo Iesu, hoc ideo adiectũ est, ne quis suis meritis liberalitatem Dei erga se niti existimet. Nam solus Christus, vt reconciliator nostri cum Deo est: Ita omnium 50

bonorum

bonorum quæ à benigno Patre percepimus, fons & autor existit. Cum enim in se nostra opera sint indigna, quę in conspectum Dei prodeant, per hunc solum fiunt accepta hostia, in quo Pater nos charos habet, adeo vt propter eundem, nostram qualemcunque obœdientiam paterno complectatur fauore.

Deo autem & Patri nostro gloria in secula seculorum, AMEN.

Hisce verbis claudit totam Epistolam, vnde colligendum quo omnia referenda sint, nimirum ad gloriam Dei patris nostri per Iesum Christum. Hoc Apostolicum exemplum & nos imitemur, ac Deo cum in aduersis tum in prosperis agamus gratias, agnoscamusque Christum fontem esse omnis liberalitatis Dei erga nos.

Salutate omnem sanctum in Christo Iesu.

Epistolaris terminus seu finis est. Solemus enim in finibus literarū notos ac beneuolos salutare. Nec hæc salutandi consuetudo inutilis iudicanda est, quæ præterquam quod affectum scribentis erga absentes amicos declarat, amicitiam prius conciliatam auget, fouetque. Præterea etiam vicem piæ precationis obtinet, quæ nequaquam irrita & inefficax iudicanda est. Quis sanctus dicatur, sæpius supra dictum est, videlicet qui fide purificatus, ac Deo dedicatus in sanctimonia vitæ viuit. Vnde admonemur, si modo hunc titulum rite tueri velimus, vt perpetuæ sanctitati ac innocentiæ studeamus.

Salutant vos, qui mecum sunt, fratres.

Commilitones suos intelligit, qui pro defensione Euangelij secum laborauerunt, hos Fratres vocat duplici nomine, Cum quia in Christo saluatore communem Patrem Deum habent credentes, tum propter affectum quem inter se fraternum fouebant, qui Christianum titulum vsurparunt.

Salutant vos omnes sancti, maxime vero qui sunt ex Cæsaris domo.

Quod inuēti sint Christiani & sancti in nefandissimi & turpissimi tyranni Neronis familia imprimis admirandum est. Solent enim vt plurimū tyrannorum ministri suorum Dominorum mores imitari. Deinde & hoc obseruandum, quod in aulis Principum etiam sit locus pietati. Neq; enim illud vitæ genus per se cum pietate pugnat, vnde sequitur hyperbolice dictum quod vulgo fertur,

Nulla fides, pietasque viris qui castra sequuntur.

Nam si in Neronis familia fuerunt sancti viri, quod hic Paulus testatur, cur non multo magis in piorum regum & sanctorum Principum aulis inuenirentur?

Gratia Domini nostri Iesu Christi sit cum vobis omnibus, AMEN.

Vsitata est Paulo hæc imprecatio in omnibus suis Epistolis. Gratiæ nomine intelligit & caussam & effectū. Caussam quidem fauorem Dei, quo Deus nos complectitur in filio. Effectum vero, quicquid salutare & prosperum est, & præcipue quod facit ad salutem æternam partam per Dominum nostrum Iesum Christum. Hoc Pauli exemplum & nos imitemur, precemurque omnibus fausta, & præcipue domesticis fidei.

ORNATISSIMO VIRO, PRVDENTIA, PIETATE ET VIRTVTE PRAESTANTI CANVTO PETRI SVENBVRGIO, PRIMARIO REGIAE MAIESTATIS SCRIBÆ IN ARCE HAFNIENSI, PRÆFECTO TELONII IN SCANIA, AC CANONICO ROSCHILDENSI DIGNISSIMO, VETERI AMICO SVO GRATIAM ET PACEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

FERVNT XENOPHONTEM ADHVC RVDEM literarum occurriſſe Socrati ſummo Philoſopho, optimoque morum magiſtro. Hic cum videret puerum ingenuum, virtutis ſingularem indolem præ ſe ferre, interrogat ipſum hiſce verbis: Πῶ καλοὶ κ' ἀγαθοὶ γίγνονται ἄνθρωποι; hoc eſt, Vbi honeſti & boni fiunt homines? Cum autem Xenophon verecundus puer dubitaret, dixit Socrates: Sequere igitur me & diſce. & deinde factus eſt Xenophon diſcipulus Socratis. Hoc Socratis ſapientiſſimi factum ſatis indicat, non ſufficere naturam, vt quis bonus & honeſtus euadat, ſed requiri præterea doctrinã & aſſuefactionem. Id quod cum Lycurgus Lacedęmoniorum legiſlator ſuis Lacedęmonijs perſuadere vellet, duos ſibi catulos ex ijſdem procreatos parentibus educãdos ſumſit. quorum alter quidem ſibi videlicet relictus, gulæ & luxus ſtudioſus: alter vero arte venatoria inſtitutus, venationi aptus & idoneus effectus eſt. Congregatis igitur quodam tempore Lacedæmonijs: magnum, inquit Lycurgus, momentum ad virtutem obtinent, vitæ ratio, educatio, præcepta & aſſuefactiones: quam rem illico vobis palam faciam. Cum hoc dixiſſet, catulos adductos in medio poſuit. & in conſpectu eorum ollam & leporem collocauit. catulos autem cum ſoluiſſet, alter quidem generoſior diſciplina factus, celeri curſu ad leporem contendit: alter vero ignauus ſe ad ollam proripit. Cum autem Lacedæmonij conijcere nequibant, quid ſibi hoc ſpectaculo vellet Lycurgus, ac quam ob rem catulos iſtos in publico exhibuiſſet. Sunt ambo, reſpondit Lycurgus, iſti ex ijſdem parentibus orti: verum quia diuerſam nacti ſunt educationem, hic quidem gulοſus, ille autem venaticus euaſit. tantum poteſt educatio. Huc facit & reſponſum Ariſtippi, qui, cum interrogaretur à quodam, quantam mercedem pro filij inſtitutione poſtularet, illeque reſpondiſſet, mille drachmas. cui ille, mille drachmis mancipium comparare poſſum. reſpondit, emito ſane, atque ita duo habebis mancipia, filium, & quem emeris ſeruum. Hoc ipſum Cratetis ſapientiſsimo teſtimonio comprobatur, qui conſcenſa vrbis editiſsima parte exclamandum cenſuit: Quo quo ferimini ciues? Num conuenit in opibus parandis maxime occupari, ac de liberis, quorum cauſſa quæruntur opes, minime eſſe ſollicitos? Credite mihi, non poteſt melior hæreditas liberis à parentibus relinqui, quam ſi bene educati, atque ad virtutem recte ab ineunte ætate ſint inſtituti. Hoc enim eis perpetuum manet patrimonium, neque à fortunæ procellis labefactari poteſt. Hæc ſapientum

ſapientum dicta & exempla de informanda ad virtutem iuuentute à primis veluti vnguiculis cõfirmat omnium temporum certiſſima teſtis experientia. Vnde manifeſtum eſt, quam bene conſulant ſuis liberis, qui magnam operam impendunt bene & cum virtute educandis liberis. & contra, quam crudeles ſint in liberos ſuos, qui eos permittunt viuere pro arbitrio. Nam quadruplici malo ſe miſere inuoluunt. Primum enim mandatum Dei, qui mandat parentibus, vt pie & honeſte ſuos liberos inſtituant, pro ludibrio habent. quo ſcelere quid quæſo poteſt eſſe grauius? Deinde liberis ipſis intolerabilem iniuriam faciunt: quibus, natura dictante, debent honeſtam & piam educa- 10 tionem. Tum ſibi ipſis in ſenectute moleſtias grauiſsimas accerſunt. Quid enim moleſtius eſſe poteſt? quam videre liberos ſuos male educatos ferri præcipites in omnia flagitia, conſumere parentum facultates in lupanaribus cum ſcortis, potatoribus & luſoribus? Poſtremo, ſunt etiam in rempublicam iniqui. Nam reipublicæ debent parentes ſuos liberos, quos ſi male educauerint, pernicioſos ciues relinquent reipublicæ, in multorum hominũ ruinam. Nam & exemplo euertunt multos, & ignauia ſua nihil conferunt ad incolumitatem reipublicæ. Omitto pœnas & parentum, qui negligunt ſuos liberos, & liberorum temporaneas & æternas, quas nobis contemplandas exhibebit dies iudicij, in quo fiet examen recte & male factorum.

20 Iam bonæ & legitimæ inſtructionis partes videamus. Docti teſtantur tria oportere concurrere ad cuiuſuis artis abſolutionem, videlicet φύσιν, λόγον & ἔθος: quæ tria ad virtutis & pietatis conſecutionem recte accommodari poſſunt. φύσις eſt natura ipſa: in qua quidem virtutum ſemina deliteſcunt, etſi magna caligine inuoluuntur in hac corruptione naturæ. λόγος, hoc eſt, ratio, eſt diſciplina diſcendiq; modus, qui præceptis & inſtitutis conſtat. ἔθος eſt ipſa aſſuefactio, ſine qua præcepta virtutum nihil aut parum efficiunt. Hæc ergo tria vt coniungantur laborandum eſt. Nam ex iſtis tribus conſummatio virtutis perfectioque cõſtat. quorum ſi vnum abfuerit, virtus vt claudicet mancaque ſit, neceſſario ſequitur. Eſt enim φύσις, ſi diſciplina & ſtudium non acce- 30 dat, cœcum quiddam, quemadmodum & λόγος ſine naturę adminiculo, per ſe minime ſufficit, atque ἔθος ſine ambobus imperfectum quid. Perinde igitur ſe res habet, vt in agricolatione, in qua omnium primum ſolum bonum expetitur, tum agricola peritus, poſtea ſemen idoneum & minime fatuum. Solo perſimilis eſt natura hominis ſeu ingeniũ. Agricolæ præceptor reſpondet. Præceptiones ſeminis rationem habent. Sicut ergo ſolum per ſe bonũ, neglectum corrumpitur & ſterileſcit, & contra plus æquo aſperum & horridum, ſi excolatur, emendatur & fertile efficitur: Ita natura bona, ſi non accedit bona inſtitutio, corrumpitur & paulatim fit deterior, mala vero per diſciplinã corrigitur, & quotidianis exercitijs melior euadit. Vt ergo naturæ præſtantiam 40 corrumpit ſocordia: ita ſtupiditatem & vitia emendat & corrigit inſtitutio & diſciplina. Hanc ob cauſſam verbum Dei toties inculcat diſciplinæ encomia. Salomon ait: Audi fili mi diſciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ, vt addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo. Tene diſciplinam, & ne dimittas eam, cuſtodi eam, quia ipſa eſt mater tua. Qui cuſtodierit diſciplinam, inueniet vitam.

Hæc diſciplina in inſtructione & correctione poſita eſt. Inſtructio præceptis & regulis continetur, quarum menſura eſt recta ratio, vox Dei aliaque ſapientum dicta, quæ cum recta ratione & voce Dei congruunt, qualia ſunt dicta ſeptem Sapientum, & gnomæ multorum Poëtarum latinorum & 50 græcorum, quorum lectio mirabiliter facit ad rectam inſtitutionem. Correctione emendantur errata incidentia in moribus. Hæc fit vel verborum caſtigatione, vel pœna: vt prudens morum magiſter iudicauerit. Porrò, inſtructio hæc

ctio hæc duplex eſt, vna interna, altera externa. vtraq; ab altera quodam modo dependet. Recte enim formatum animum mores externi honeſti comitantur: & honeſtis moribus reſpõdet animus virtute excultus. Prior illa mentem virtutum & pietatis præceptis informat, affectus frenat, cupiditates caſtigat, idque meditatione legis diuinæ, inuocatione Dei, & alijs pijs exercitijs. Ex quo facile intelligi poteſt, quod interna hæc diſciplina fons & mater ſit omnis felicitatis. Poſterior cernitur in verbis, geſtibus, veſtibus, factis, adeoque in externa conuerſatione, quæ ad regulas & præcepta virtutum componitur. Vtraq; hæc diſciplina & inſtructio coniuncta facit, vt homo ſit εἰλικρινὴς κ' ἀπρόσκοπος in diem Chriſti. Ita enim Paulus ait Philip. 1. Oro vt caritas veſtra adhuc magis magiſque abundet in cognitione & pleno ſenſu, vt iudicetis ac probetis præſtantiora, vt ſitis εἰλικρινεῖς κ' ἀπρόσκοποι ad diem vſque Ieſu Chriſti. Hic pulcre coniungit Apoſtolus cognitionem, quæ præceptis paratur, & ſenſum, hoc eſt, cognitionis effectum, cum interiorem videlicet animi rectitudinem, vnde homines efficiũtur εἰλικρινεῖς, tum exteriorem, quo homines euadunt ἀπρόσκοποι, vt inoffenſus ſit curſus illorum in tota vita, cum videlicet appareant, vt idem Apoſtolus in eodem loco ſubiungit, pleni fructibus iuſticiæ, qui fiunt per Ieſum Chriſtum, ad gloriam & laudem Dei.

Hæc de educatione & diſciplina iuuentutis ad te ſcribo, vir ornatiſsime ac collega cariſſime, vt cum cogites ſerio quanti momenti res ſit, pia & ſancta educatio puerorum, quam grata ſit Deo, quamq; dulces fructus proferat, in tuo ſanctiſſimo propoſito confirmeris magis.

Neque te abſterrere debebit à ſanctiſſimo propoſito, quod nuper filiola tua dulciſsima Margareta, annos plus minus quatuordecim nata, hanc vitam ærumnoſam meliori commutarit. Debet enim tibi maximum ſolatium eſſe, quod pie educata & recte inſtituta, ſit ab hiſce ærumnis euocata ad cœtũ multarum caſtiſſimarum virginum, quæ dulciſſimo conſpectu ſponſi Chriſti lætæ fruuntur. Tu igitur perge præclare, vt cœpiſti, ad pietatem & honeſtatem aſſuefacere quos habes adhuc ſuperſtites liberos. Laudandum eſt profecto conſilium tuum, qui nullis ſumtibus parcis in rectores morum & ſtudiorum tuorum liberorum, quos non ſolum domi pie, verum etiam foris apud homines pios & probos curas ad virtutem & pietatem inſtitui, recte perpendens illud Platonis, quod parentes ideo generent & inſtituant liberos, vt in ſuum locum Deo relinquant in hac vita cultores, vbi ipſi morte vitam commutauerint. Quod ſane fieri non poteſt, niſi diligens & pia fuerit liberorum educatio, in admonitione & correptione Domini, vt Paulus loquitur. Quæ admonitio optime petitur à theſauris ſapientiæ & cognitionis, quos affirmat Paulus in Chriſto abſconditos eſſe, in hac Epiſtola ad Coloſſenſes ſcripta. In quam ideo ſub tuo nomine has annotationes in lucẽ edo, vt aliquod teſtimonium mei erga te amoris extet, qui olim συμφοιτηταὶ eramus, ſub optimo morum magiſtro M. Nicolao Blach, moderatore ſcholæ Roſchildenſis fideliſſimo, quem nunc multi dolent amiſſum. Rogo autem vt hanc qualemcunque teſtificationem animi mei erga te boni conſulas. Vale cum honeſtiſsima vxore tua Anna, & cum liberis, quos ſicut cœpiſti pie, ita pergito ad virtutem & pietatem educare. Hafniæ primo Auguſti, anno Domini 1566.

ARGV-

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM PAVLI
AD COLOSSENSES.

OCCASIO HVIVS EPISTOLÆ AD COLOSSENSES SCRIPTÆ duplex fuiſſe Paulo videtur. Prior, Epaphras miniſter Euangelij apud Coloſſenſes, poſtquam Euangelium Chriſti ſincere docuiſſet Coloſsis, profectus eſt Romam, gratia colloquendi cum Paulo iam incarcerato: qui cum cognouiſſet ſtatum Eccleſiæ Coloſſenſis ab Epaphra, videlicet, quod in vera Chriſti doctrina eſſet inſtituta, vt doctor, ac debitor gentium, eis, etſi antea à ſe non viſis aut à ſe doctis, ſcribit tamen Apoſtolico affectu, vt doctrinam, quam ex Epaphra didicerant, firmam, veram ac minime adulterinam eſſe ipſis perſuadeant. Poſterior, cum Epaphras in ſana doctrina fundaſſet vtcunque Eccleſiam Coloſſenſium, ſubintrarunt (vt fit) Pſeudoapoſtoli, qui in agrum Domini, iuxta parabolam Euangelicam, iacere zizania tentabant, inani Philoſophia, ritibus Moſaicis, ſuperſtitione hominum, cultu angelorum &c. turbantes Eccleſiam. (& hæc videtur præcipua cauſſa, cur Epaphras ſe Romam contulerit ad Paulum.) His igitur ne locum dent Coloſſenſes, grauiter contra Pſeudoapoſtolos diſputat Paulus, ac conuincit ceremonias Moſaicas abolitas eſſe, ac omnem ἐθελοθρησκείαν vanam oſtendit. Conſilium itaque Pauli in hac Epiſtola apparet eſſe, vt confirmet Euangelicam doctrinam, quam acceperant per Epaphram, ac impediat Pſeudoapoſtolorum conatus, qui verum Euangelium Chriſti, traditionibus Moſaicis ac humanis corrumpere ſtuduerunt. Sed parum profuiſſe hanc Pauli catecheſin, pœna, quam poſtea luerunt Coloſſenſes, declarat. Nam tempore Neronis, non multo poſtquam hanc Epiſtolam Paulus ſcripſiſſet, tres vicinæ ciuitates Aſiæ, Coloſſæ, Laodicea & Hierapolis, terræmotu (vt teſtes ſunt Horoſius & Euſebius) conciderunt & abſorptæ ſunt. Horrendum ſane iudicij Dei in ingratos teſtimonium. Quæ res merito nos admonere deberet, quibus hodie affulſit ex gratia Dei lux verbi cœleſtis, ne noſtra ingratitudine & Euangelij contemtu accerſamus & nobis & alijs luctuoſum exitium. Deus enim, quo clariorem ſuæ lucis ſplendorem præbet mortalibus, eo atrocioribus ſupplicijs in contumaces animaduertit, iuxta Domini noſtri dictum: Seruus ſciens voluntatem domini & non faciens, vapulabit plagis multis.

Expergiſcamur igitur admoniti hoc horrendo iudicij Dei exemplo, ac Deo pro accenſa ſua luce gratias agamus, honeſte, pie ac iuſte viuendo, cauentes ne rurſus impoſturis Papiſticis, aut alijs phanaticis opinionibus inuoluamur. PORRO, præter inſcriptionem & valedictionem, quatuor huius Epiſtolæ partes ſtatui poſſunt. Harum prima eſt exordium ipſum. Altera, expoſitio continens deſcriptionem Chriſti Domini, ac commemorationem beneficiorum ipſius. Tertia, eſt diſputatio contra ritus Moſaicos, traditiones humanas. Breuiter, contra omnia ſomnia humana, & excogitatos præter & contra verbum Dei cultus. Poſtrema pars eſt parænetica, quæ ad mores hortatur Euangelio dignos. TRACTATIONIS ordo in hac Epiſtola hic eſt. Orditur ſuo more ab Epigrapha & fauſta imprecatione. Deinde ſubiungit primam Epiſtolæ partem, nimirum exordium gratulatorium, in quo, vt gratias agit Deo pro fructu Euangelij apud Coloſſenſes: ita orat vt iſta felicitas ſit diuturna futura. Ab exordio dilabitur molliſsime in ſecundam partem, hoc eſt, in expoſitionem omnium longe pulcerrimam, in qua ſummam Euangelij repetens, docet de beneficijs, potentia, natura & victima Chriſti, in quo ſolo omnem ſalutis fiduciam collocandam eſſe demonſtrat. Hanc doctrinam Coloſſenſibus ſalutarem fore monet, modo in fide perſtiterint. Hinc dilabitur in commendationem ſui miniſterij & dignitatis Euangelij, admonens eo pertinere Euangelium, vt omnis homo reddatur perfectus in Chriſto Ieſu. Hoc fundamento iacto, ac ita confirmata doctrina Epaphræ Apoſtoli Coloſſenſium, accedit commode ad tertiam partem, additque quod ex dictis neceſſario ſequitur, cauendum eſſe ab omni fallacia Pſeudoapoſtolorum, & hortatur, ne fallaci Philoſophia & aptis ad perſuadendum orationibus ſinant ſe à

veritate

veritate abduci: Sed vt maneant in solo Christo, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ reconditi, nihil morantes ἐθελοθρησκείας hominum, superstitiones Iudaicas, aut vllas humanas traditiones. Huc iam Apostolico more attexit parænefes (atque hæc quarta pars est Epistolæ) cum generales, quas ad Christianam vitam in vniuersum recte instituendam iudicauit necessarias, tum speciales, quibus parentibus, liberis, vxoribus, dominis, seruis sua propria officia præscribuntur. vnde rursus redit ad communia officia commendanda. Postremo, suo more salutationibus & fausta imprecatione claudit Epistolam. Atque hæc de occasione & consilio Pauli, de partibus huius Epistolæ, & de tractationis ordine sint dicta.

10

CAPVT I.

Summa Capitis Primi.

Gratijs actis Deo ob participationem Colossensium in Euangelio, Christi naturam, potentiam & beneficia describit: quorum omnium Colossenses participes esse factos pronunciat per prædicationem Euangelij: cuius se ministrum agnoscit, in hunc finem, vt sistat omnem hominem perfectum in Christo.

20

Ordo & partes Capitis Primi.

Tres sunt partes huius capitis præcipuæ, PRIMA est gratulatoria ob Euangelij fructum in Colossensibus. SECVNDA est exegetica. Exponit enim, quæ sit Christi natura, potentia & beneficia. TERTIA est accommodatio beneficiorum Christi ad Philippenses, per prædicationem Euangelij.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

30

PAVLVS Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, & Timotheus frater, ijs, qui sunt Colossis, sanctis & fidelibus fratribus in Christo.

Epigrapha more vsitato nominat eum, qui scribit, & eos, quibus scribitur hæc Epistola. De eo, qui scribit, quatuor memorat. Primum, quis scribat, nempe Paulus. Deinde, quæ conditio scribentis, nimirum quod sit Apostolus Iesu Christi: vnde quicquid scribit, tanquam oraculum Dei accipiendum est. Tertio addit quomodo ad hanc dignitatem, hoc est, Apostolatum peruenerit, videlicet, per voluntatem Dei, qui eum segregauit ad munus Apostolicum. Quarto, adiungit sibi Timotheum, quem fratrem, cum propter religionem communem, tum propter fraternum erga ipsum animum appellat. Deinde Colossenses quibus scribit, nominat, eosque ornat triplici titulo. Vocat enim ipsos sanctos, fideles, ac fratres in Christo: vt ostendat extra Christum nullam esse sanctitatem, nullam salutem, nullam fidem, nullam denique veram fraternitatem. Sanctitatis nomen admonebit nos studij sanctimoniæ vitæ, ac cultus vnius æterni Dei. Fides est instrumentum, per quod sanctitatis Christi reddimur participes: vnde in alios homines sequitur fraternus animus & affectus, qui vbi non est, ibi nec fides est. vbi hæc deest, nihil nisi prophana fœditas, contaminatio & abominabilis impuritas reliqua est. Plura de epigraphis Paulinis dicta sunt in enarratione Epistolæ ad Romanos.

40

50

Gratia vobis & pax à Deo patre & Domino IESV CHRISTO.

Summam suę legationis seu Euangelij semper in salutationibus suis proponit Paulus, vt eos, ad quos scribit, excitet ad amorem Euangelij. GRATIA fauorem Dei significat, & quicquid Deus nobis ex isto fauore largitur. PAX autem omnia salutaria & prospera, quę nobis bonitate Dei contingunt, notat. Hanc gratiam & pacem optat à Deo patre, & filio ipsius Iesu Christo, vt

sto, vt sciamus nos non nostris meritis eam consequi, sed à patre cœlesti nobis donari propter Christum. Admonet præterea hæc salutandi forma Colossenses fidei. Nam fide accipitur, possidetur ac retinetur hæc gratia & pax.

PRIMA EPISTOLAE PARS.

EXORDIVM.

10 Gratias agimus Deo & patri Domini nostri IESV CHRISTI.

Propositio gratulatoria. Solet enim Paulus loco gratulationis gratiarum actione vti, qua re duo docet. PRIMVM, quod omne bonum opus à Deo sit. Deinde, quod quotiescunq; incidimus in mentionem donorum Dei, erumpere oporteat in laudes Dei & gratiarum actionem. Deo & patri, hoc est, Deo, qui est pater Domini nostri Iesu Christi. Vt enim olim patres inuocauerunt Deum Abraham, Isaac & Iacob, qui eduxit populum de terra Ægypti: Ita post exhibitum Christum Deus pater Domini nostri Iesu Christi inuocandus est, eiq; gratię agendę. Nam quicunq; Deum inuocat, non nominato filio Dei ex vera fide, dupliciter impingit. Primum enim cum Turcis, Iudæis & Ethnicis à vero Deo aberrat. Deinde, frustra preces 20 fundit. Quicquid petieritis (inquit filius) à patre in nomine meo, id est, me nominato mediatore, dabit vobis. Frustra ergo petit, qui vel alium quam solum Christum nominat, vel ipsum Christum à precibus suis excludit.

Semper pro vobis orantes.

Id est, quotiescunq; pro vobis oro. Obserua semper coniungendas esse exemplo Pauli gratiarum actionem & precationem. Debet enim gratiarum actio aditus quidam esse ad orationem. Exemplum sequamur & nos, gratias quidem agentes Deo, pro Euangelij incremento & fructu, precantes vero, vt hoc bonum sit diuturnum.

30 Postquam audiuimus fidem vestram, quæ est in Christo Iesu, & dilectionem, quæ est in omnes sanctos.

Quid gratuletur Colossensibus, nominat, nimirum fidem in Christum, & caritatē erga sanctos. Hic primum obserua, recte ad duo capita reuocari Christianæ religionis summam: nimirum ad fidem (quæ in se continet verum timorem Dei) & caritatem, quæ ex fide proficiscitur. Quanquam autem omnes homines caritate complecti oportet: Tamen in primo gradu diligendi sunt sancti, qui nobiscum vnum Deum colunt, ac eandem hæreditatis gloriam expectant. Deinde, obserua ordinē verborum Pauli. Priori enim loco fidem ponit, posteriori caritatem, qua re indicat, à fide incoandum esse, sine qua nulla caritas sincera esse potest. Neq; enim potest arbor mala nisi fructus malos proferre. Præterea obserua proprium obiectum fidei esse Iesum Christum, ex cuius spi- 40 ritu vim viuificam concipit ad edendos fructus filijs Dei dignos.

Propter spem repositam vobis in cœlis.

Fidei & caritatis incitamentū ponit. Gloria enim cœlestis, quam spiritu ex fide expectamus, nos ad perseuerandum constanter in fide & dilectione incitat. Metonymice ponitur hic spes pro re sperata, quæ in thesauris cœlestibus reposita est, qua tempore oportuno fruemur. Vbi ergo nulla apparent fidei indicia, vbi nulla charitatis testimonia extant, ibi neq; spem vllam esse cœlestis hæreditatis, ex hoc loco Pauli concluditur. Papistæ hic contra ἀναλογίαν fidei impingunt, dum insulse ex hoc loco colligunt operum me- 50 rita. Non enim hic de merito bonorū operum loquitur Apostolus, sed tantū τὸ προηγμένον, id est, caussam incitantem ad fidem & dilectionem ponit. Potest etiam ita construi, Postquam audiuimus fidem vestram in Christo Iesu, & dilectionem erga omnes sanctos, gratias agimus Deo propter spem repositam vobis in cœlis, id est, propter gloriam immortalitatis, quam estis adepturi, atq; hæc posterior interpretatio Athanasij est.

De qua audiuistis prius, per sermonem veritatis Euangelij, quod peruenit ad vos.

Quia extra captum humanum positum est, quicquid pij sperant, ideo addit caussam instrumentalem, qua illa nobis spes allata est, nimirū prædicationē Euangelij, quam per excellentiā sermonem

veritatis nominat, vt Colossenses perstent constantes in Euangelio, quod didicerant.

Quemadmodum & in toto mundo etiam fructificat & crescit: sicut & in vobis, ex eo die, quo audistis & cognouistis gratiam Dei in veritate.

Aliorum exemplo eos animat ad perstandum in doctrina, & simul eos laudat, quod non frustra Euãgelium audierint, sed cum fructu & quotidiano incremento. Hic duo obseruemus. Primum, quodnã sit obiectum Euangelij, nimirum, gratia Dei, id est fauor, quo genus humanũ complectitur pater cœlestis propter filium. Hac igitur differentia à doctrina Legis separatur Euangeliũ. Lex enim iram Dei: Euangeliũ gratiam prædicat. Deinde obseruemus gradus, quos hic Paulus ponit, qui sunt prædicare, audire, cognoscere, crescere & fructificare. Ideo enim prædicatur vt audiatur, ideo auditur vt cognoscatur, ideo cognoscitur vt crescat & fructificet. Non debet ergo Euangeliũ nobis esse veluti theorematum speculabilium κατάληψις quædam, seu noticia ociosa, sed cognitũ fructificare debet, coram Deo quidem vero cultu & timore, coram hominibus vero dilectione sincera. Qui enim Euangeliũ audiunt, legunt, cognoscũt sine fructu, id est, sine timore Dei & dilectione, sibi maius iudiciũ accersunt. Imitemur itaque nos Colossensium exemplũ, ac ne sinamus nos optimo fructu tam incomparabilis thesauri destitui, sed potius abũdemus indies magis magisq; in omni cognitione & sensu. Cũ addit: A quo die audiuistis, laudat Colossenses à studio, vt excitet ad diligentiam maiorem. Porrò, quod veterem interpretem secutus, fructificat & crescit, coniunxi, ideo feci, quia in peruetustis exemplaribus additur vox αὐξανόμενον, quam crescens, interpretari licet.

Quemadmodum & didicistis ab Epaphra, dilecto conseruo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi.

Nunc Apostolum Colossensium nominat, quem commendat, breuiter quidem si verba spectes, copiosissime vero, si quid sub istis paucis verbis lateat, euoluas. Primum enim vocat ipsum dilectum conseruum, quo titulo significat, eum non esse vnũ aliquem ex turba eorum, qui tum temporis quauis occasione currebant & prædicabant, Sed eximium quendam conseruum & commilitonem, eumq; dilectũ, vt qui vera animi sinceritate & caritate secum in propagando Euangelio laboret. Deinde vocat ipsum fidelẽ pro ipsis ministrũ Christi. Hoc enim, vt alibi dicit, in ministris requiritur, vt fidelis aliquis inueniatur. Non enim satis est ministrũ esse, nisi rectũ & fidele sit ministerium. Nec sufficit, si quis pastor vocetur, nisi fideliter in officio se gerat, qui vocatus est, neq; quicunq; vera docet, protinus est fidelis, sed qui Domino seruire, Christiq; regnũ promouere pia doctrina ac honesta vita ex animo studet. Vt enim vitã ornare docendo: sic doctrinã ornare viuendo decet. Hic locus aperte militat contra Pseudoapostolos Papæ, qui satis esse putant titulũ habere, & successionis prærogatiuam. Cum interim parum solliciti sint de fide in officio præstanda. Deinde & illos (qui tamen de sincero Euangelio glorientur) coarguit, qui aliud propositũ habent, quam Christi gloriam & Ecclesiæ ædificationẽ. Non enim pauci sunt, qui reditũ maiorem, quam animarũ curam gerunt. Sint igitur ministri Euangelij huius Epaphræ imitatores, ac se fideles in sancto suo ministerio præbeant.

Qui & significauit nobis vestram dilectionem in spiritu.

His fauorem & gratiam Epaphræ conciliat apud Colossenses. Solemus enim eos magis amplecti, quos scim⁹ erga nos sincere affectos esse, ac de nobis absentibus honeste loqui. Dilectionem in spiritu vocat eam, quę per spiritum generatur in hominibus fidelibus, seu quę proficiscitur à corde spiritu Dei reformato. Est enim hoc discrimen inter sanctorum & non regeneratorum dilectionem. Sanctotum dilectio proficiscitur (vt dixi) à corde spiritu renouato, quo purificantur affectus. Ideoq; hæc dilectio est pura & sancta, etiamsi non sit perfecta. Aestimatur enim à sua caussa & subiecto. Non regeneratorum dilectio ex carne est, quæ est impura & contaminata. Ideo quicquid ab ea nascitur, impurũ est & cõtaminatum. Et tametsi στοργαὶ φυσικαὶ etiam in Ethnicis sunt per se laudabiles: tamen carnis viciositate contaminantur, & impuræ redduntur, cum contra virtute spiritus Christi in pijs sanctificantur.

Propterea & nos, ex quo die audiuimus, non desinimus pro vobis orare & pete-

Quantum gauisus sit Colossensium profectu in Euangelio, certissimo

re, vt impleamini agnitione eius.

indicio ostendit. Nimirum, quod assiduis precibus oret, vt Deum plenius cognoscant. Cum hac cognitione crescit fides & pietas. Id quod declarat, cum finem addit, nimirum, vt digne Domino ambulent.

In omni sapiẽtia & prudentia spirituali.

In qua re consistat cognitio voluntatis Dei docet, nimirum vt recte mẽtes instructæ sint in Dei cognitione, & postea prudenter exequamur ea, quæ docti sumus. Sapientia enim ad noticiam, Prudentia ad actionem seu πράξιν refertur. Non enim satis est 10 seruum nouisse voluntatem heri sui, nisi etiam iuxta voluntatem eius faciat. Non ergo ociosam contemplationem rerum profitetur Theologia, sed efficacem noticiam voluntatis Dei requirit, vt mente, corde, lingua, adeoq; totis viribus incumbamus in hoc, vt iuxta verbum cognitum viuamus, vnde scriptum est: Per hoc scimus, quod agnouimus eum, si iussa illius obseruamus, qui dicit, Noui eum, & præcepta eius non seruat, mendax est. Dicuntur autem Iohanni seruare mandata Dei: qui pro humanæ fragilitatis captu, vitam suam student formare ad obsequium Dei. Tametsi enim non potest quisquam mortalium ad plenum seruare mandata Dei: tamen hoc principium firmiter tenendum est, quod vera cognitio Dei sit efficax, placeatq; Deo conatus noster, qui ex cognitione hac proficiscitur. Porrò, grammatica hic obseruanda est, cum dicit: In omni sapientia. Omnis enim particu-20 la hoc loco, vt sæpe alias, non vniuersalitatem generis alicuius, sed rei cui adiungitur, perfectionem significat. Sic 1. Corinth. 13. accipitur, Si habuero omnem fidem, id est, consummatissimam fidem edendi miracula.

Vt digne ambuletis Domino, vt per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes, & crescentes in cognitione Dei.

Multis verbis vtitur, quo magis studium in Colossensibus excitet. Ambulare digne Domino, placere Domino, in omni bono opere fructificare, crescere in agnitione Dei. Hæc omnia necessario cohærent, vt proprij effectus veræ cognitionis Dei. Qui enim voluntatem Dei doctus est, in omni sapientia & prudentia spirituali, is 30 digne Domino ambulare studet: (ambulat autem digne Domino, qui ipsius voluntati studet per omnia satisfacere) Qui ambulat digne Domino, is haud dubie Domino placet: Qui Domino placet, suo opere fructificat magis: Qui fructificat, is hunc fructum reportat, quod crescat in cognitione Dei magis, donetur spirituali robore, tolerantia, patientia, gaudio, ideo sequitur:

Omni robore roborati, iuxta potentiam gloriæ ipsius, in omni tolerantia & patientia cum gaudio.

Quia vires nostræ adeo diminutæ sunt & debilitatæ, vt nobis relicti nihil dignum Domino faciamus, nec possimus fructificare, nisi quæ sunt 40 mortis. Fructus enim radicẽ sapit. Ideo nunc addit de facultate fructificãdi, quæ nobis suppeditatur à Domino, qui secundũ gloriosam suam potentiam nos robustos & validos reddit, ad ea præstanda, quæ & ipsi grata sunt & nobis salutaria, ad omnem tolerantiã & patientiam cum gaudio. Tolerantia est, qua ferunt pij præsentes ærumnas. Patientia est, qua patienter expectant liberationem. Μακροθυμία enim ad verbũ longanimitas est. Cum gaudio, scilicet spirituali, quod concipitur ex fiducia in Christum, & ex spe liberationis. Huc pertinet promisio Domini Matth. 5. Beati, qui persecutionem patiuntur propter iusticiã, quoniam ipsorum est regnũ cœlorum. Qui igitur patitur, etsi gemit sub cruce, tamen gaudet intuens liberationem promissam, & est beatus propter euentum. PORRO, hæc perio-50 cha graphice depingit, qualenam debeat esse piorum studium, nimirum vt ex verbo discãt voluntatem Dei, petant robur præstandi ea, quę imperantur, ac ita fructificent, crescantq;, donec suum cursum absoluerint, & ad metam peruenerint.

SECVNDA EPISTOLAE PARS.

VT sibi viam sternat Apostolus ad sequentem catagraphen, redit ad gratiarũ actionem. Nam hac ratione dilabitur in secundã Epistolæ partem, quam exegeticam esse dixi. Continet autem plenam descriptionem Christi, & commemorationem beneficiorũ ipsius, vt ita non solum confirmet doctrinã Epaphræ parochi Colossensium, verum etiam plenam Ca-

 techesin

...chesin tradat de Christo eiusq; beneficijs, aduersus omnes corruptelas Iudaicas & alias, quæ tum contra personam, tum contra officium Christi eo tempore spargebantur ad obruendam lucem Euangelij. Porrò, huius descriptionis hic est ordo. Primum gratiam patris cœlestis erga nos describit. Deinde beneficia Christi commemorat, describitq; Christi personam. Tum accommodat ad ὑπόθεσιν Christi beneficia cōmunicata Colossensibus, ostendendo ea ad omnes, qui Christū fide recipiunt, pertinere. Venit enim Christus ad seruandum, quod perierat. Hinc dilabitur in cōmendationem ministerij verbi, per quod illa beneficia nobis offeruntur.

Gratias agentes Deo & patri.

Ita habent emendatiora exemplaria græca. Quoties has duas voces cōiungit scriptura, ex priore, nēpe Dei appellatione, discamus maiestatē Dei intueri, eius præsentiam & omnipotentiā cogitare, vnde in cordibus nostris timor Dei cōcipiendus est, ne tantam maiestatem offendamus: Ex posteriori, nēpe patris appellatiōe, discamus affectū Dei paternum erga nos, vnde in mentem primum nobis veniat, quod per vnigenitum Dei filium in hunc dignitatis gradum simus euecti, quod Deum habeamus patrem, ac ipsius censeamur filij. Deinde ex hoc paterno affectu accendatur in cordibus nostris vera erga clementissimum patrem fiducia. Sic enim decet, vt noticiæ respondeat affectus & actio: vnde fit, vt doctrina non sit ociosa contemplatio, sed corda penetret, ibiq; varios motus pro doctrinæ diuersitate excitet.

Qui idoneos nos reddidit, in partem sortis sanctorum in lumine.

Caussa gratiarum actionis est à beneficijs patris cœlestis, qui nos reddidit idoneos ad participandam sanctorum hæreditatem in lumine, id est, in regno Christi. Hic primum obserua, quod nostræ salutis principium sit paterna patris cœlestis gratia. Deinde, quod ex nobis ipsis minime simus idonei ad tantam & tam gloriosam hæreditatis participationem, qui natura sumus filij iræ, & in tenebrarum regno propter peccatum constituti. Humiliemur igitur ac seponamus omnem arrogantiam, prostrati nudi coram patre cœlesti, & certa fiducia expectantes à Deo, quod adeo paterne promittit.

Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij dilectionis suæ.

Expositio est præcedentis sententiæ. Apertius enim & clarius, quomodo nos Deus idoneos reddiderit, vt essemus consortes sanctorum in lumine exponit. Obserua ἀντίθεσιν duorum regnorum, quorum ALTERVM est tenebrarum, id est, ignorantiæ Dei, luctus, exitij, perditionis, cuius princeps est Satan, in quod regnū propter peccatum totus mundus demersus est. Hoc regnū, vt vitijs munitur, ambitur flagitijs, turres habet crimina & arma quarumcūq; turpitudinum molimina: Ita ipsius potestas in mortem damnationemq; eorum qui sub Satana principe militant, tendit. ALTERVM regnum est regnum lucis, id est, noticiæ Dei, gaudij, liberationis & salutis, cuius princeps est Christus, in quod regnū ex sola Dei gratia trāsferimur. Atq; ideo addit Paulus, in regnum filij dilectionis suæ. In Christo enim filio vnigenito & coæterno, caros nos habet, in hoc elegit, in hoc vocauit, credentes adoptauit & iustificauit, in sui nominis gloriā. PORRO cum dicit: Filij dilectionis suæ, plus credo Paulum voluisse insinuare, quam si dixisset, filij dilecti. Nam & filium de substantia patris, & eundem caussam esse, cur Deus nos diligat, hoc Epitheto haud dubie significat. Nos enim sumus dilecti in ipso. ipse vero patris dilectio est, vt vnigenitus filius, de substantia patris ab æterno natus.

In quo habemus redemtionem, per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum.

Modus translationis nostri in regnum Christi exprimitur. Autor est filius Dei Iesus Christus patri obtemperans. Meritū est sanguis Christi, hoc est, hostia propiciatoria, qua omnia peccata mundi expiantur, iuxta illud: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Item, Sanguis Christi emundat nos ab omni ἀνομίᾳ. Cum hoc precio pugnat vniuersa doctrina Papæ, de satisfactionibus, meritis & indulgentijs &c. Redemtio huius satisfactoriæ hostiæ & fructus, est remissio peccatorum, hoc est, absolutio seu iustificatio à peccatis, quam oportet fide accipere. Hic rursus ruit, quicquid homines de salute consequenda comminiscuntur, extra Christum. Ad huius loci vberiorē declarationem referatur tertium caput ad Romanos, ab hoc loco, Nunc autem sine lege iusticia Dei &c. vsque ad finem capitis.

Qui

Qui est imago Dei inuisibilis. Summam beneficiorũ Christi proxime præcedente sentẽtia complexus est, iam personæ descriptionem iustam aggreditur, ac Primum ostendit, quæ sit natura filij Dei. Deinde, quanta potentia sit ipsius. Tertio, quale sit regnum eius peculiare. Vt autem naturam filij Dei ostendat, vocat eum imaginem Dei, idq; non simpliciter, sed Dei inuisibilis. Hoc vt dextre intelligamus, ordine hæc excutienda sunt. Primum, quid sit imago in genere. Deinde, quid, quotuplexq; sit imago Dei. Tum, quomodo Christus sit imago Dei, & quomodo in Christo imagine Dei, Deus inuisibilis, reddatur quodãmodo visibilis. Postremo, quid fides cum doctrinæ tum cõsolationis & exhortationis hinc capiat. IMAGO
10 quid sit, non est obscurum. Est enim rei alicuius expreßio seu repræsentatio, idq; cũ in anima hominis, tũ extra animã. Cum enim mẽs humana cogitat aliquid, imaginẽ quandam rei veluti pingit & delineat, vt quoties cogitat aliquis hominẽ notũ absentem, mente quasi delineat corporis figurã, quam intuetur de absente cogitans. Ad eundem modum pictor manu exprimit delineamẽta corporis, cuius imaginẽ pingit, vt absentis formã, quantum fieri potest, referat & repræsentet picta imago. Hanc esse propriã significationem imaginis manifestũ est. quam appellationem verbum Dei accõmodat filio Dei, vt aliquo modo vmbras quasdã tenues tantæ rei consideremus, ac vocat imaginẽ Dei, quæ ipsum Deum repræsentat & refert. Sed hęc duplex est naturalis nimirũ, & gratuita. Naturalis Dei imago in solo Christo est, & est duplex. Essentialis, et per gloriam virtutis. Essentialis est eiusdem essen-
20 tiæ cum patre, coæterna & coęqualis. Vt enim in nobis cogitatio format imagines rerũ, de quibus cogitamus: Ita pater æternus sese ab æterno intuens & cogitans, gignit imaginem sui. Sed nos non transfundimus substantiam in imagines illas in mente formatas, quæ re ipsa sunt subitæ & euanescentes actiones. At pater æternus ab æterno gignit imaginẽ, communicata ipsi essentia. Hanc essentialem Dei imaginem, hoc est, Christum dominũ, Epistola ad Hebræos vocat characterem substantiæ patris, hoc est, imaginem substantialem, qua filius est ὁμοούσιος cum persona patris. vocatur & λόγος eadem ratione. Vt enim in nobis imago concepta est λόγος, id est, verbũ mentale: ita filius Dei λόγος est æterni patris, ineffabili ratione communicata essentia ab æterno. Imago Dei per gloriam virtutis (quam Epistola ad Hebræos ἀπαύγασμα gloriæ vocat) est, quæ refulget in Christo per operum diuino-
30 rum virtutẽ, in qua & patris cœlestis potentia gloriosa, & voluntas paterna conspicitur. Ita enim se totũ in Christo patefecit Deus, vt in ipso immensam suam bonitatem, sapientiam, virtutem ac φιλανθρωπίαν erga genus humanum, in solidũ declarauerit. De hac imagine loquitur Dominus Iohan. 14. Philippe, qui videt me, videt & patrem. Et quoniam virtutis similitudo (vt inquit Hilarius) nõ potest esse dissimilis naturę, recte ex virtutis similitudine essentię similitudo cõcluditur. Virtus enim Christi pręsentis diuinitatis visibilis est imago, qua Deus nobis, per se inuisibilis, quodammodo redditur visibilis. Nec potest hæc virtutis gloria Prophetis aut Apostolis tribui, qui diuina opera ediderunt. Non enim propria, sed Christi virtute & inuocatione id fecerunt, ad confirmandã Christi gloriam. Atq; ita Christus est imago ęterna æterni patris primũ per essentiam, deinde per virtutis gloriam. PORRO, imago Dei per gratiã ea est, secundum quam primus homo factus & formatus fuit, iu-
40 xta illud Genes. 1. Faciamus hominẽ in imagine nostra, & secundũ similitudinẽ nostram. Hæc imago per lapsum Adæ abolita est, & à Christo rursus per regenerationis gratiã reparatur. Quare ex reparatione iudicandum est, quid qualisq; fuerit illa imago. Paulus ad Ephes. 4. in hunc modũ scribit: Deponite iuxta priorem conuersationem veterẽ hominem, qui corrumpitur iuxta cõcupiscentias erroris. Renouamini vero spiritu mẽtis vestræ, & induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est, in iusticia & sanctitate veritatis. Et ad Coloss. 3. Exuentes veterem hominẽ cum actibus suis, & induentes nouum, qui renouatur in agnitione Dei, secundũ imaginem eius, qui creauit illum. Ex his duobus Pauli testimonijs perspicue intelligi potest, quid qualisque sit imago illa, iuxta quam conditus fuit primus homo, quæ eadem reparatur in homine per Christum. Primum itaq; hic conside-
50 retur ἀντίθεσις noui & veteris hominis. Deinde quid singulis tribuatur, ex quibus clara concluditur imaginis definitio. Vetus homo extra dubium est viciositas omnis, quæ irrepsit in hominẽ per lapsum Adæ. Nouus homo est, qui per regenerationis gratiam nascitur. Veteri homini tribuuntur error, concupiscentia, prauæ actiones. Nouo tribuuntur agnitio Dei, mentis renouatio, sanctitas, iusticia &c. Cũ ergo nouus homo ab imagine Dei dicatur, & nouus homo sit, qui ex regenerationis gratia nascitur: sequitur imaginis huius reparationẽ esse spiritualẽ regenerationem, qua mens agnoscit Deum, voluntas Deo obtẽperat, & affectus omnes Deo in obsequiũ addicuntur. Proinde imago Dei est summa integritas mentis agnoscentis Deum, cordis obœdientis Deo, & affectuum Deo subiectorum. Aut (si pla-

 cet)

(et) breuius, in hunc modũ: Imago Dei est vera mẽtis lux seu noticia de Deo, voluntatis & cordis conuersio ad Deum, ac libertas voluntatis, qua Deo libere obtemperamus. Et debet hæc imago dupliciter considerari. Primum in Christo homine, idq; κατ' ἐξοχὴν, & est summa integritas mentis, cordis, affectuum, atq; adeo omniũ virium in Christo homine, qua Deo cõformis est. Deinde in alijs hominib. cõsideratur imago Dei, quæ in regeneratis quidem fit indies illustrior, post vero resurrectionem perficietur, quando non solum mente, corde & affectibus, verũ etiam corporibus Christo conformes erimus, quemadmodum Paulus 1. Corinth. 15. & ad Philip. 3. docet. Porrò, quod Paulus 1. Corinth. 11. virum imaginem & gloriam Dei dicat, id alio fit sensu. Non enim pertinet ad sanctitatẽ & puritatem cordis, sed ad externam ordinationẽ Dei, qua vir mulierem antecellit, In qua re gloria seu imago Dei quodammodo conspicitur, quemadmodum in omni principatu. IAM doctrinæ colligantur necessariæ, cum ad nos cõfirmandos, tum ad confutandos aduersarios. Primum igitur ex eo, quod Christus dicatur imago Dei, qui est inuisibilis, colligantur duę doctrinæ. Prior, quod Christus sit natura Deus. Est enim naturalis & substantialis imago Dei. Deinde, quod Christus sit alia à persona à Deo patre. Neq; enim ipse sibi (inquit Hilarius) imago est quisquam, sed eum, cuius imago est, necesse est vt imago demonstret. Imago etenim est rei ad rẽ coæquandæ imaginata & indiscreta similitudo. Est ergo pater, est & filius, quia imago patris est filius. Et qui imago est, vt vere imago sit, speciẽ necesse est & naturam, & essentiam, secundum quod imago est, in se habeat autoris. Hæc Hilarius. Præterea, vt hic locus cõfirmat articulum nostræ fidei de filio Dei: Ita refutat Arianos & alios hæreticos, qui de Christi natura & persona peruerse docuerunt. Consolatur & pios hic locus, fiduciam in ipsis auget, quod vere sint recepturi amissam per peccatum imaginem Dei. Monetq; vt indies studeamus, quo hæc imago magis magisq; in nobis refulgeat, quod fit quando innocentiæ, iusticiæ, sanctitati, reliquisq; virtutibus Christum induti, studebimus.

Primogenitus omnis creaturæ.

Vt natiuitatem Christi æternam à creaturæ factura secernat, ante omnem creaturã eum genitũ testatur. Dicitur enim primogenitus omnis creaturæ, quia ante omnẽ creaturã genitus. Vnde intelligitur & æterna eius à patre genitura, & quod minime inter creaturas sit numerãdus, ex quo eius vera diuinitas cõcluditur. Quicquid enim rerũ existit, vel in creaturis ponendũ est, vel extra omnẽ creaturam. Si est extra creaturam omnem, fuisse necesse est ante omnem creaturam, quod soli æterno Deo conuenit, qui est pater, & λόγος & Spiritus sanctus. Quare, cum filius Dei hic primogenitus omnis creaturę dicatur, Sequitur eũ minime in creaturarũ album cogendũ esse, vt qui veluti primogenitus: ita & vnigenitus sit filius Dei, solus ab essentia patris ab æterno genitus. Hic igitur obseruemus discrimen inter Christum & creaturas. Item inter Christum filiũ Dei vnigenitum, & alios non natura, sed adoptione filios, qui nascuntur quidem à Deo, nõ tamen à substantia Dei, sed per regenerationis gratiã, cum in Deum credunt, Iohan. 1. Dedit potestatem vt filij Dei fierent, qui credunt in nomen eius. Hi ergo incipiunt esse filij, qui antea non erant. Ille primogenitus ac vnigenitus Dei filius ab æterno est æternus filius per naturam.

Quoniam in ipso creata sunt omnia.

Ratio proxime præcedentis propositionis ab ordine caussarum & effectuum. Omnia per ipsum creata sunt. Ergo ipse est ante omnia. Neq; enim fieri potest, vt causa suus effectus sit prior. Præposito ἐν, hic pro διὰ ponitur, mox enim eandem sententiam repetens δι᾽ αὐτοῦ dicit, vt ad caussam efficientem referatur seu medium, per quod omnes res sunt conditæ.

Quæ in cœlis & quæ in terra.

Amplificat rationem diuisione generis, quæ diuisio ab applicitis seu locis rerum creaturarum sumta est. Nam cœlum & terra receptacula sunt creaturarum.

Visibilia & inuisibilia.

Subdiuisio à rerũ qualitate. Quidquid rerum est cum visibilium, tum inuisibilium in cœlis & in terra, per Christum conditum esse.

Siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates.

Omissa priori rerum, nempe visibilium specie, alteram, quæ est rerum inuisibilium subdiuidit, ne quis eximeret

meret angelos, aut alias creaturas eximias Dei inuisibiles. Ponit autem hic quatuor v[illegible] quarum Primum significata assignabo. Deinde, quid Paulus ex his concludi velit, ostend[illegible]. Θρόνος proprie significat sellã seu sedile, deinde κατ᾽ ἐξοχὴν solium iudiciariũ, seu palatium regale, vnde metonymice ipsam regiam dignitatẽ significat. Psal. 44. Thronus tuus Deus in seculum seculi. Interdum per thronos, maiestatis diuinæ nuncios, nimirum, angelos intelligunt, quemadmodum hunc præsentem locum veteres interpretantur. Reliquæ tres voces sunt, dominationes, principatus, potestates, quarũ Prima significatur relatio superiorum ad inferiores, qua domini subditis dominãtur & imperant. Altera significatur principatus ipse seu eminentiæ dignitas. Tertia, ius imperij notatur. His appellationibus non distinguuntur angelorum ordines, sed potẽtia & gloria Dei indicatur, qui per angelos agit. Hi ideo potestates, dominationes & principatus dicuntur, quia exercent potestatem sibi à Deo datam per Christum, per quem creati sunt. Sed quo hæc spectant? Paulus hac distributione omnes creaturas in ordinem cogit, & subijcit ei, per quem omnes creaturæ sunt conditæ, idq; vt emineat diuina Christi gloria, qui est primogenitus omnis creaturæ.

Omnia per ipsum & in ipsum creata sunt, & ipse est ante omnia, & omnia in ipso consistunt.

Post distributionem, ad genus addito vniuersali signo, redit, ne quis vllam creaturam ab imperio Christi exciperet, & simul est congeries attributorum quorundam, quibus diuinitas & gloria Christi asseritur, & quatuor Christi tribuuntur. Primum, quod omnia sunt per ipsum: vnde ipsius diuina potentia astruitur. Deinde, quod omnia sunt in ipsum, id est, in ipsius gloriam & laudem, seu in eum finem, vt ipsum glorificent & celebrent: vnde & gloria Christi diuina, & finis rerum conditarum concluditur. Tertio, quod sit ante omnia: vnde rursus æterna eius diuinitas colligitur. Quarto, quod omnia in ipso consistant: vnde ipsius æterna prouidentia, qua omnes res, quasq; in suo statu conseruat, commendatur. Hęc omnia iudicium nostrum de filio Dei formare, ac fiduciam in ipsum alere debent, vt cogitemus nos ortum nostrũ per Christum habere, & eo conditos esse, vt ipse à nobis glorificetur. Hunc nostræ conditionis finem Diabolus impedire conatus, hominem in peccatum pertraxit, vnde rursus liberamur credentes per eundem, per quem primum creati sumus. Quare, Christo non solum primam creationem, verum etiam παλιγγενεσίαν, qua efficimur filij Dei, debemus.

Et ipse est caput corporis Ecclesiæ.

Ostendit, quæ sit natura filij Dei, quanta potentia & gloria, nunc quale sit eius regnũ peculiare in Ecclesia, declarat. Ac primum vocat ipsum caput corporis Ecclesiæ, qua appellatione quatuor nobis expẽdenda insinuantur. Primũ, qualisnã sit mystica illa coniunctio Christi cum Ecclesia. Secundum, quanta Ecclesiæ beneficia à Christo capite conferantur. Tertium, imperium Christi in Ecclesia. Quartum, qualisnam sit vnio membrorum, seu quomodo in corpus Ecclesiæ reponamur, coalescamus ac crescamus. QVANTVM quidem ad primum attinet, hoc tenendum est. Quemadmodum caput naturale certis iuncturis, cum suo corpore coniungitur, Ita Christus Deus & homo, arcano quodã vinculo, corpori suo mystico, quod est Ecclesia, iunctus est. Vnde fides geminum fructum percipit. Nam inde & affectum Christi erga Ecclesiam discit. Quemadmodum enim caput corpori prouidet: Ita Christus sui corporis curam gerit, & consolationem sub cruce petit. Vt enim ipse ab omnibus calamitatibus gloriose liberatus est: Ita & nos aliquando cum capite liberamur & glorificabimur. Neque enim fieri potest, vt caput glorificatum, sua membra in perpetuis ærumnis relinquat. QVANTA igitur sint beneficia, quę Christus suæ Ecclesię pręstat, quodãmodo hic similitudine, quamuis implicita, insinuatur. Vt enim corpus omnem suam vitam ac vigorem ducit à capite: Ita Ecclesia salutẽ omnem ac vigorem & vitam capiti Christo acceptam ferat, necesse est. Seu quemadmodũ spiritus per neruos à cerebro ipso descendens, sensum omnib. mẽbris alioqui inefficacibus, pro cuiusq; proportione communicat: sic Christus nos sua mẽbra alioqui mortua, suo spiritu viuificat, vt iam viui facti fructus spiritus edere valeamus. Hinc vt fides salutẽ omnem ac vitam in solo Christo residere: Ita in solum illum omnem fiduciam collocare discit. IMPERIVM Christi in Ecclesia est veluti capitis in corpus. In Ecclesia enim seu in regno spirituali præsidet hic monarcha Iesus Christus, qui solus in regno suo αὐτόδιος est. Ex quo fides non solũ colligit falli omnes, qui Ecclesiæ aliud esse caput quam Iesum Christum sentiunt, verum etiã monetur, vt subijciat se huic Monarchæ, eiq; seruiat in iusticia & sanctitate omnib. diebus vitæ suæ. CORPORIS igitur metaphora significatur, qualisnam sit vnio Ecclesiæ, & quo

...do in corpus Ecclesiæ aptemur, coalescamus & crescamus. Hanc vnionem, hanc mutuam connexionem & incrementum Paulus ad Ephes. 4. his verbis describit: Adolescamus in eum per omnia, qui est caput, nempe Christus, ex quo totum corpus compositũ & compactum, per omnem iuncturam subministrationis, secundũ efficaciam in mensurã vniuscuiusq; partis, incrementum corporis facit, in ædificationem sui in caritate. Hic Paulus vocat Ecclesiam corpus, non quoduis, sed compositum, seu vt significantius Apostolus loquitur, συναρμολογόμενον, hoc est, ita constructum, vt apta proportione membra sibi mutuo cohæreant, cõcinneq; respondeant. Significatur igitur hac voce membrorum inter se relatio quædam, & proportio debita in corpore Christi, hoc est, Ecclesia. Deinde, idem corpus cõpactum esse dicit, græce συμβιβαζόμενον, id est, ita connexum, vt apte capiti subijciatur per iuncturam subministrationis, hoc est, per iuncturas, quibus mediantibus, vnũ membrum alteri communicat & subministrat vitalem spiritum, qui à capite per omnia membra corporis beneficio iuncturarũ (quibus membra cohærent) diffunditur, idq; efficaciter pro modo cuiusq; membri. Vt enim alia membra plus quam alia de spiritu ex capite descendente percipiunt: Sic membra mystici corporis Christi, ex spiritu Christi percipiunt, prout singulis commodum est & vtile ad totius corporis incrementum. Quod quidem corpus tum crescere dicitur, cum in noticia Christi & pietatis exercitijs maiora incremẽta sumunt singuli Christiani. Ex his iam patere existimo, quantam doctrinã contineat in se breuis hæc Pauli propositio: Christus est caput corporis Ecclesiæ. vnde in genere cõfirmatur articulus fidei nostræ de Ecclesia, Et admonemur, vt Christo capiti adhæreamus, ac mutuis dilectionis officijs inter nos coalescamus.

Ipse est principium, primogenitus ex mortuis.

Hanc propositionem in hunc modum resoluit Athanasius: Principium resurrectionis est ille, quia primus omniũ resurrexit, & quia dolores mortis dissoluit, merito primogenitus dicitur. Vocabulum ἀρχὴ potest accipi pro primitijs, vt sit allusio ad frugum primitias, quæ Domino offerebantur in veteri testamento. Ac tunc potest resolui propositio in hunc sensum: vt manipulo aliquo primitiarum oblato, reliquę messi benedicebatur: ita vno Domino resurgente tanquam patri cœlesti oblato, vis viuifica resurrectionis Christi ad nos omnes diffunditur. Vt veluti is nunc resurrexit: ita & nos suo tempore resurgamus. Duabus igitur de caussis dicitur principium, seu primitiæ, seu primogenitus mortuorum. Primum, quia ipse primus resurrexit, non amplius moriturus. Deinde, quia virtus nostræ resurrectionis in Christi resurrectione includitur. Vnde firma est consequentia Pauli 1. Corinth. 15. Si Christus resurrexit, mortuorum erit resurrectio. Est enim ipse mortuorum primitiæ. Hinc Primum discamus, quod quemadmodũ Christus est creator rerum omnium: ita quoq; reparator est generis humani. Deinde confirmetur hinc articulus resurrectionis mortuorum, de qua dum cogitamus, respicere oportet ad verbum promißionis de resurrectione, ad potentiam Dei ad primitias resurrectionis, in quib. primitijs & nostra resurrectio sanctificata est. Horum primum fidem resurrectionis docet: Medium cœcæ rationis absurda argumenta euertit. Postremum demonstratio euidens est promissæ resurrectionis & exemplum. Præterea sit hic locus auxiliare pharmacum contra omnes ærumnas præsentis vitæ, quod fit dum recte meditamur hanc salutarem resurrectionem, per totam vitam nostram, resurgendo quidem à peccato, viuendo vero in nouitate vitæ, & anhelando ad immortalitatis gloriam. Est enim spiritualis regeneratio, meditatio futuræ resurrectionis & æternæ beatitudinis credentium, quæ resurrectionem sequetur. Contra moneantur impœnitentes de æternis supplicijs, quæ sine fine luent, nisi hic per pœnitentiam ad Deum fuerint conuersi.

Vt sit in omnibus ipse primatum tenens.

Quo pertineant ea, quæ dixerat, ostendit, & colligit Christum, dominum & principem esse vniuersorum, vt qui ante omnia natus ex Deo, cuncta creauerit, qui accepta carne, de virgine natus sit, deinde & mortuus, vt Ecclesiæ caput esset, qui resurrexit, vt quæ primum creauerat, iterum recrearet & reformaret, vt semper sit in omnibus primus ac princeps agnoscendus & colendus. In Christi igitur honorem sacrilege perrumpunt, qui creaturis hanc Christi gloriam tribuunt.

Quoniam in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare.

Ratio primatus Christi in Ecclesia. Placuit Deo patri omnem plenitudinem, id est, ipsum fontem omnium bonorum,

bonorum, sapientiæ, iusticię, sanctitatis & salutis habitare in Christo. Igitur iure primatum in Ecclesia sibi vendicat. Hæc confirmant doctrinam Ecclesiæ contra iusticiarios, qui aliunde petunt iusticiam & salutem, quam ex plenitudine hac, quæ in Christo inhabitat. Nam si omnis plenitudo habitat in filio, vt omnes ex eo sumamus, sequitur non solum ipsum vnicum salutis autorem in se credentium esse, verum etiam quod gloriæ & honori Christi detrahant, quotquot aliunde vel minimam salutis particulam quærendam docent. Si enim vlla bonorũ aut salutis pars esset extra Christum quærenda, perperam Paulus omnem plenitudinem Christo tribuendam prædicaret. Quare, in hunc solum firma fiducia recumbamus, & hauriamus omnia bona ab hoc omnis bonitatis fonte.

10

Et per ipsum omnia reconciliare sibi.

Quid fructus ex plenitudine omnium bonorum in Christo habitante ad Ecclesiam perueniat, hac propositione docet. Plenitudo enim illa eo pertinet, vt per Christum pater cœlestis offensus, reconcilietur cum homine. Est ergo hic honos reconciliationis soli Christo tribuendus. Quare errant omnes, qui Deum placari putant alia quauis re, quam per vnicum filium.

Pacificans per sanguinem crucis eius per ipsum.

20

Modum recõciliationis exprimit. Per sanguinem crucis, ipsam Christi victimam & obœdientiam intelligit, quæ est λύτρον & preciũ redemtionis seu reconciliationis nostri cum Deo. Hinc canunt Angeli nato Christo. GLORIA in excelsis Deo, in terra Pax. Hæc pax est mutuus consensus Dei & hominis: Dei quidem, remittentis offensam, propter victimam et interpellationem mediatoris Iesu Christi: Hominis vero accipientis fide oblatam remisionem offensæ. Vnde ad Deum accessum nactus homo, huius pacis fructum expectat vitam æternam.

Siue quæ in terra, siue quæ in cœlis sunt.

30

Quousq; se pacificatio per Christũ facta extendat, distributione hac indicat, nimirum quod ad homines & angelos pertineat, sed diuersimode. Vt enim angelos mutationi & defectioni obnoxios confirmat, quo perpetuum suum statum extra defectionis periculum retineant: Ita homines cum à perditione commerita liberantur, tum beatitudine æterna donantur, vt ita in cœlis & terra firma stet pax & concordia, per Christum pacificatorem, parta.

Et vos, qui aliquando eratis abalienati & inimici sensu in operibus malis, nunc reconciliauit, in corpore carnis suæ per mortem.

Accommodat doctrinam generalem ad ὑπόθεσιν. Ipsis enim Colossensibus applicat beneficia Christi, quæ recensuit. Et vt diligentius perpendant Colossenses quanta bona per Christum consecuti sint, collationem duplicis status seu conditionis eorum adhibet. Ante quidem pacificationem peractam per Christum, sibiq; per prædicationem communicatam, fuerunt vt reliqui, abalienati & inimici Dei, idque sensu seu cogitatione & voluntate, id quod satis ipsorum praua opera docebant, quæ non nisi ex prauo sensu & voluntate à Deo auersa proficisci potuerũt. Pacificatione vero facta, ac communicata ipsis per Euangelium, reconciliati sunt, hoc est, ad Deum conuersi, atque adeo ipsius amici facti sunt, per corpus Christi humanum in mortem traditum, ad expianda hominum peccata. SINE itaq; Christi victima abalienati sunt homines à Deo, eiusq; inimici censentur. Contra vero per victimam Christi, dum in ipsum creditur, amici imo filij Dei efficiuntur homines. Admoneat igitur hic locus nos cum nostræ miseriæ, tum felicitatis. Miseriæ quidem, dum extra Christum erramus, hostes & inimici Dei, destinati pœnis æternis. Felicitatis vero, dum Christum reconciliatorem firma fide apprehendimus, per quem æternæ beatitudinis efficimur consortes.

40

50

Vt exhiberet vos sanctos & immaculatos & irreprehensibiles coram se.

Ad quid reconciliemur Deo per Christum docet, nimirum vt sistamur coram Deo sancti, immaculati & irreprehensibiles. Quibus verbis breuissime describit, qualisnam Christiana vita esse debeat. Primum requiritur sanctitas, qua Deo approbamur, dum purificati fide Deo verũ cultum præstamus, relictis Ethnicis & prophanis erroribus. Deinde, vt simus ἄμωμοι, id est, immaculati, dũ videlicet bonam conscientiam apud nos ipsos retinemus, exuto corpore peccati.

Tum,

Tum, vt simus irreprehensibiles, græce ἀνέγκλητοι, id est, tales in quos nemo iure vllum crimen possit impingere, seu qui nihil admiserunt, cuius ob caussam in ius vocari debeât. Has tres vitæ Christianæ partes ad Titum 2. Modestiæ, iusticię & pietatis appellationib. intelligit. Hinc primũ discamus, cum reconciliationis beneficio coniunctam esse gratiã regenerationis spiritualis. Nam vt Christus est nobis à Deo natus iusticia: ita etiam sanctificatio, quæ in vitæ nouitate relucet. Non igitur cõsequimur remissionem peccatorũ, vt postea veluti laxatis frenis ruamus præcipites in quæuis flagitia, sed simul donamur Spiritu sancto, per quẽ regeneramur indies magis magisq;. Proinde hęc duo obseruemus. Vnum, quod sine reconciliatione nemo ad innocentiã peruenire vere possit. Alterum, quod vitæ nouitas seu regeneratio, vt perpetuo cum recõciliatione coniuncta est: ita firmissimum reconciliationis factę indiciũ existit. Vbi enim iuxta carnem viuitur, ibi spiritus dominium nullũ est. 10

Siquidem permanetis in fide fundati & firmi, & non dimoueminì à spe Euangelij, quod audistis, & quod prædicatum est apud vniuersam creaturam, quæ sub cœlo est, cuius factus sum ego Paulus minister.

Quomodo rata sit futura reconciliatio, & quomodo sanctitati & innocentiæ studere possint Colossenses, his verbis docetur. Requiritur enim ad vtrumq; fidei stabilitas & perseuerantia in doctrina Euangelij, vnde spes salutis concipitur. Obseruãdum hic Primum, quod vt fidem facit instrumentum, quo reconciliatio recipitur & possidetur: 20 ita eandem omnis sanctitatis & innocentiæ fundamentũ constituit, cum qua fide coniuncta est spes Euangelij, id est, spes salutis, quam Euangelium prædicat. Deinde obseruetur cõtra Stoicas imaginationes de prædestinatione, quod in fide fundati & iustificati possint relabi in pristinã impietatem, & ita salute excidere, Roman. 11. Vnde monemur, vt qui primitias fidei percepimus, strenue pergamus, ac vsque ad finem constanter adhæreamus doctrinæ Euangelij, vnde fides, operante Spiritu sancto, concipitur, alitur & augetur, modo ipsi maligne non resistamus spiritui Dei. Præterea dum inquit: Quod prædicatum est apud omnem creaturam, illud Euãgelium commendat, quod ab Epaphra acceperant, ad quod prędicandum ipsi Christi Apostoli in vniuersum orbem missi sunt, cuius ministrũ ipse Paulus se esse fatetur. Quod eo pertinet, vt Colossenses permaneant in accepta per Epaphram 30 doctrina, nec sinant se Pseudoapostolorum imposturis à vero Euangelio abduci, tanquam aliud Paulus cæteriq; Apostoli, aliud Epaphras docuisset. Est enim valde vtile audire diuersarum Ecclesiarum ministros in doctrina consentire. Non enim parum confirmat Ecclesias videre consensum docentium.

Nunc gaudeo in passionibus meis pro vobis.

Prolepsi quadam anticipat obiectionem, quæ ex cruce Pauli extrui poterat, ad extenuandam ministerij ipsius autoritatẽ. Solent enim homines res ex præsenti euentu æstimare. Dicit igitur se gaudere in passionibus, quas perfert pro Colossensibus erudiendis, fouendis ac confirmandis 40 in sana doctrina. Quod quidem exemplum ministris verbi duo commendat. Vnum, vt nullum periculum detrectent subire pro ædificanda Ecclesia. Alterum, vt gaudeant cõtra carnis sensum, quoties crucem Euangelij promouendi gratia ferre coguntur.

Et adimpleo ea, quæ desunt afflictionibus Christi, in carne mea.

Ratio est propositionis à passionis suæ communione. Se enim conformem ac socium Christi, dum patitur, statuit, quæ sane maxima est gloria. Quare merito gaudet Paulus, quod p suas afflictiones reddatur conformis imaginis filij Dei. Discant hinc primum ministri verbi, deinde omnes pij, summam gloriam apud Deum reputari, si quis pro Euangelio ac pietate patiatur. Hoc 50 enim pacto conformes imaginis filij Dei efficiuntur. Quod sane certum argumentũ est, fore, vt aliquando cum Christo percipiant læta, qui hic vt membra ipsius patiuntur aduersa. Porrò, ne contra ἀναλογίαν fidei, cum Sophistis hic impingamus, cauendũ est. Illi enim vrgentes τὸ ῥητὸν, ex hoc loco inferunt & concludunt sanctorum martyria (quæ thesaurum Ecclesiæ vocant) esse propitiatoria, vt quæ peccata hominum suo merito expient. Sed eos peccare contra fidei nostræ analogiam manifestũ est. Paulus implet ὑστερήματα afflictionum Christi in carne sua, dum vt membrũ Christi patitur. Hic enim Christi nomine totus Christus, cum suo corpore mystico, intelligendus est. Vt 1. ad Corinth. 12. cum dicit, rem in Christo se habere, vt in humano corpore. Vbi manifestũ est Christi nomine intelligi, non solum ipsum

ipsum caput, sed etiam corpus totum mysticum, hoc est, Ecclesiam. Tantisper igitur deest aliquid afflictionibus Christi, donec aliquis sanctorum superfuerit in mundo, qui vt membrum corporis cũ capite feret ærumnas, donec vna cum capite glorificetur. Sensus, quem his verbis assuunt Sophistæ, claris scripturæ dictis refutatur. Si enim Christus est agnus tollens peccata mundi: Si sanguis ipsius purgat nos ab omni iniquitate: Si in ipso habitat omnis plenitudo: Si vnica oblatione perfectos efficit in perpetuum eos, qui sanctificantur, Sequitur passiones Pauli & aliorum martyrum nequaquam esse expiatorias. Illorum enim afflictiones singulares fuere, non pro alijs meritoriæ.

10 Pro corpore eius, quod est Ecclesia.

Caussam præsentis suæ afflictionis exprimit. Dicit enim se pati pro corpore Christi, non quidem redimendo, sed ædificando per suum ministerium, vnde subdit:

Cuius factus sum minister, secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi erga vos.

In græco relatiuum fœmininum est, Cuius, subaudi Ecclesiæ minister sum. Et est ratio, cur pro Ecclesia patiatur, nimirum quia minister est Ecclesiæ, ex Dei dispensatione. Proinde non expiationis, sed ministerij gratia patitur Paulus.

20 Ad implendum sermonem Dei.

Finis ministerij Paulini, continens argumentum commendationis Euangelij ab autore. Implendi verbo significat Paulus prædicationis diligentiam & industriam ministris verbi imitandum.

Mysterium reconditum à seculis & à generationibus.

Ne quis Euangelium vt nouum doctrinæ genus contemneret, ab antiquitate illud commendat, item à dignitate seu excellentia. Cur autem Euãgelium mysterium dicatur, pluribus in Epistolam ad Ephes. 1. explicatum est. Sed tota res huc redit, quod Euangelium ideo mysterium dicatur, quia si vniuersum orbem in se respicis, plane ignarus est huius doctrinæ. Non enim humanis aut physicis rationibus hæc doctrina inuenta est, sed ex sinu æterni patris allata ministerio Spiritus sancti docetur. Deinde si confers tempus ante Christũ exhibitum cũ tempore manifestati Christi, haud immerito relatione prioris tẽporis mysteriũ appellatur Euangelium. Ante enim Christum exhibitũ sub obscuris verborũ & ceremoniarum inuolucris significabatur, Sed Christo exhibito plena claritate hęc cœlestis doctrina affulsit ac nũc per prædicationem in salutẽ credentiũ, suos radios in vniuersum orbem transmittit. Hinc moneamur cum gratitudinis erga Deum, qui hoc suum arcanũ nobis reuelauit in salutem nostram, qui orandus est, vt suam cœlestem doctrinã in scholis & in templis inuiolatã conseruet, tum reuerentiæ erga hanc cœlestem doctrinã, vt ad ipsius lectionẽ & meditationem 40 afferamus mentem puram, & rebus quæ traduntur attentam.

Nunc autem patefactum est sanctis illius, quibus voluit Deus notum facere, quæ sint diuitiæ gloriosi huius mysterij inter gentes.

Ne quis humanis meritis ascribat reuelationem huius mysterij, caussam reuelationis addit voluntatem seu beneplatitum Dei. Vnde nos discamus non ad casum, non ad hominum industriam referre, quando in his aut alijs regnis audimus Euangelij verbũ sonare. Vtitur quidẽ Dominus ad Euãgelij sui manifestationem ministerio hominum, vt piorũ regum & ministrorũ Euangelij, sed res tota 50 ex beneplacito Dei dependet. Vnde desinamus mirari, cur nobis hodie & non alijs multis inclytis regnis tanta Euangelij claritas affulgeat, Et gratias Deo pro hac sua luce agamus, simusq; grati, ne hunc thesaurum à nobis propter nostram ingratitudinem auferat, cuius rei (proh dolor) plurima exempla historiæ omnium temporum continent.

Qui est Christus in vobis.

Interpretatio est. Nam vno verbo exprimit quodnã sit illud mysterium gloriosum, nimirum Christus, qui possidetur fide. Porrò, cum Christum nominat, duo intelligit. Primum, salutarem eius noticiãm. Deinde, fiduciam ex noticia manantem. Noticia in tribus consistit. In naturarum diuinæ & humanæ intelligentia. In personæ vnitate, & in offi-

In officij personæ cognitione. Fiducia talem eum sibi persuadet, qualis per Euangelium prædicatur, iuxta illud Iohan. 3. Hoc est præceptum eius, vt credatis nomini filij eius Iesu Christi, vnde nascitur fructus interior & exterior, qui timoris Dei seu cultus diuini nomine significatur.

Spes gloriæ.

Cum Christum spem gloriæ dicit, Primum significat in illo solo gloriandum esse, vt in eo, per quem olim gloriam æternam consequemur, vnde omnia humana merita, omnes prærogatiuæ carnis conticescant oportet, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Deinde colligitur ex his verbis, quod in hoc mundo non plene hæc gloria possideatur, sed expectetur. Ex quo rursus monemur, vt hac spe contenti, totis viribus contendamus in salutis cursu, vt propositam in Christo gloriam tandem consequamur. Tametsi autem hic fide possidetur Christus: tamē nondum apparuit qualesnam futuri simus, quam gloriosi, vbi ille apparuerit. Possidemus quidē Christum gloriam nostram, dum in ipsum credimus, etsi imperfectius, quia sub cruce in carnis infirmitate, sed peracta resurrectione mortuorum, solida Christi gloria nobis fulgebit.

Quem nos prædicamus.

Obiectum igitur Euangelij solus Christus est, hunc prædicare oportet, quod fit dum ipsius verbum sincere citra corruptelas hominum annunciatur.

Admonentes omnem hominem, & docentes omnē hominem, in omni sapientia.

Modum prædicationis Apostolicæ attexit, cuius duas partes facit, Admonitionem & Doctrinam. Admonitio ad audiendum verbum inuitat, consolatur, obiurgat, instigat & excitat auditorem, & eo pertinet, vt doctrina ipsa radices agat in cordibus hominum, quo sistatur omnis homo perfectus coram Deo. Doctrina autem est Legis & Euangelij, Item aliorum locorum, qui ad Legis & Euangelij vim explicandam pertinent. In omni sapientia, id est, plena & absoluta sapientia de salute per Christum consequenda. Sic enim Paulus sæpe Hebræorum more vtitur voce omnis, id quod supra aliquoties admonui. Obseruandus inprimis hic locus est. Confirmat enim & confutat. Confirmat pios, qui ex verbo Dei solo petunt salutis scientiam. Confutat aduersarios, qui Ecclesiæ Dei humana placita obtrudunt, oppressa Euangelij puritate.

Vt sistamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu.

Finis prædicationis, & effectus veræ sapientiæ, quam ex prædicatione consequimur. Vt enim finis prædicationis est, vt sapientia hæc solida ac cœlestis, omnibus hominibus prædicetur, quod mandato Christi etiam cōfirmatur, dicentis: Ite in mundū &c. Ita effectus huius sapientiæ est, omnem hominem sisti perfectū coram Deo in Christo Iesu. In solo enim Christo sita est Christianorum perfectio, in quo tum demū perfecti sumus (quantum quidē ad perfectionem attinet, quæ in hac vita cōtingere potest,) dum agnita nostra in nobis ipsis imperfectione, Christi perfectionem fide possidemus, dumq; puro colendi Deum affectu ducimur, ita vt simplici integritate prǣditi, testari possimus nos hoc præcipue in votis habere, vt Deo placeamus, non sinentes nos ab obœdientia Dei vllis terrenis reb. aut impedimentis auocari. Aestimanda est igitur hæc perfectio non tam à nostra qualitate, quam ab imputatione diuina. Hic Primum colligamus prædicationem verbi destinatam esse omnibus, ex quo consequitur, Deum omnium velle salutem. Deinde, quia non omnes saluantur, id fieri hominum culpa, qui hanc cœlestem sapientiam contemnunt. Præterea, quæ sit summa Christianorum sapientia, nempe sisti perfectum in Christo Iesu, vnde confutatur error omnium hominum, qui in alijs rebus extra Christum perfectionem collocant.

In quod etiam laboro, decertans iuxta efficaciam eius, operantē per me potenter.

Suam diligentiā & efficacem Dei in se operationem in suo ministerio ideo commendat, vt & alios suo exemplo excitet, & omnem gloriam vni Deo vendicet. Laborare dicit se decertando contra aduersarios sanæ doctrinæ, idq; cum fructu, per virtutē eius, qui in se potenter agit. Admoneantur igitur hinc ministri Euangelij, cum quod ocio & ignauia nihil promoueatur (labor enim magnus requiritur) tum quod irritus sit omnis labor futurus, nisi suā efficaciam largiatur Dominus perpetuo implorandus, vt virtutem euangelizantibus largiatur,

CAPVT II.

TERTIA PARS EPISTOLAE.

Summa Capitis secundi.

Hortatur Paulus Colossenses, ne vllis imposturis sinant se abduci à fide in Christum, præsertim cum in 10 *eo solo omnis plenitudo scientiæ salutaris reperiatur.*

Ordo & partes Capitis secundi.

In hoc secundo capite tertiam Epistolæ partem aggreditur Apostolus, quæ (vt supra dixi) continet disputationem contra insidias veræ doctrinæ per abusum Philosophiæ, contra Mosaicos ritus & humanas traditiones. Breuiter, contra omnes veræ doctrinæ corruptelas. Et hæc pars toto hoc secundo capite absoluitur. Verum vt ordo capitis & œconomia disputationis illustrior habeatur, obseruetur inprimis occasio, quæstio principalis, finis seu scopus, & tractationis ordo. Occasionem in principio ostendi dedisse falsos do- 20 *ctores, qui sua in agro Domini cœperant zizania spargere, videlicet Philosophicas fraudes & corruptelas ex cacozelia veteris legis de cibo, potu, festis, &c. Quæstio proinde principalis est, num Colossenses, qui recte didicerant Christum, nunc debeant quoque humanas traditiones & cultus legales recipere, nec ne. Paulus negatiuam quæstionis thesin assumit probandam, videlicet quod non debeant Christiani traditiones humanas aut legales recipere, idque propter has caussas: Vt pura maneat doctrina Euangelij absque fermento humanarum traditionum. Vt honos suus Christo seruetur integer, vtque certa sit animarum salus, quæ per vnum Christum contingit. Porrò, tractationis ordo naturalis est. Nam quatuor partibus præsens disputatio absoluitur, Exordio, Propositione, Confirmatione, Conclusione. Quæ partes ita prorsus ordinantur & explicantur, vt iusta methodus & docendi ratio requirit.*

30

EXEGESIS CAPITIS SECVNDI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VOLO autem vos scire, quantum certamen sustineam pro vobis, & ijs, qui sunt Laodiceæ, & quotquot non viderunt faciem meam in carne.

Propositio exordij est, in quo captat beneuolentiam ab effectu suo & studio erga Colossenses, pro quibus certamen sustinet contra falsos doctores, qui volunt humana sapientia & legalibus ritibus sinceritatem do- 40 ctrinæ turbare. Admoneantur hoc exemplo ministri Euangelij, vt se fortiter opponant corruptoribus sanæ doctrinæ.

Vt consolentur corda ipsorum compactorum in caritate.

Ratio propositionis exordij à finibus suscepti certaminis pro Colossenfibus. Est enim fructus primus sinceræ doctrinæ, consolatio cordium eorum hominum, qui in caritate coniuncti inter sese, ac veluti connexi sunt mutuis caritatis officijs, non secus atque membra eiusdem corporis iuncturis sibi inuicem alligata, vna fouentur & recreantur.

50

Et in omnem opulentiam certæ persuasionis intelligentiæ, in agnitione mysterij Dei & patris & Christi.

Alter finis suscepti certaminis, cuius sensus ita resolui potest. Hoc ingens certamen etiam sustineo, vt adeo plena & opulenta abundent persuasione in sinceræ doctrinæ intelligentia, vt perfecte persuasi, mysterium Dei & patris & Christi, hoc est, ipsum Euangelium solide percipiant. Huc igitur piorum ministrorum conatus tendant, vt solide doceant, quo auditores plenam Christi intelligentiam consequantur. Quod cum fit, non facile patebit aditus malis doctoribus ad euertendam doctrinam. Contra, vbi segniter traditur

doctrina, relinquitur populus dubius & instabilis, vnde fit, vt facile quouis doctrinæ vento cōcutiatur. Porrò, mysterium Dei & patris & Christi ideo Euangelium nominat, quia in Euangelio reuelatur maiestas Dei & affectus eius paternus erga nos per Christum, vnde tria colligamus. Primum, Deum per Euangelium innotescere. Deinde, illum ipsum paternum animum erga nos gerere. Tertio, nos in Christo, cum eum fide possidemus, patrem agnoscere. Qui, inquit, videt me, videt & patrem.

In quo sunt omnes thesauri sapientiæ ac scientiæ reconditi.

Absolutam sapientiam & plenam, quæ sane ad salutem consequendam sufficit, in Christo absconditam mo- 10 net, cum vt dignitatem Euangelij commendet, tum vt animos nostros auocet ab omnibus rebus, quæ sunt extra Christum, quoties salutis consequendæ ratio quæritur. Si enim in illo sunt thesauri omnis sapiētiæ & cognitionis, desipiunt profectò, qui extra hunc thesaurum scientiam salutis quærunt. Porrò, sapientiæ & cognitionis vocabula distinguo, vt prius ad mentis rectam de salutis negocio instructionem: posterius ad scienter seu pruden ter vitam informandam iuxta verbum referatur.

Hoc autem dico, ne quis vos decipiat sermone persuasibili.

Vsum superioris dicti egregie mōstrat, nimirum vt solo Christo contenti, subtiles sapientum mundi ra- 20 tiocinationes contemnamus, non morantes sermonis suauitatem, & leporem eorum, qui à Christo nos abducere conantur. Hic locus diligenter obseruandus est. Monet enim, vt simplicem doctrinam Christi retineamus. Monet vt extra Christum in salutis negocio nihil quæramus. Monet cauendas orationis insidias. Monet non suspicere eloquentiam hominum, sed veritatis simplicitatem amplecti & amare.

Etsi enim carne absum, spiritu tamen vobiscum sum.

Occupatio est. Nam poterant admirari Colossenses, cur sibi adeo à se remotis, & antea non visis, admonitionem scriberet. At Paulus hanc obiectionem diluit per distinctionem. Sum quidem re- 30 motus à vobis corpore, sed & corde & animo, quo vos in Christo cōplector, vobis assum. Hoc vere Apostolicum est, non solum præsentium auditorum, verum etiam absentium & remotorum curam gerere.

Gaudens ac videns vestrum ordinem & stabilitatem vestræ in Christum fidei.

Commendatio Ecclesiæ Colossensium cum captatione beneuolentiæ, ab animi sui affectu erga illos. Cum enim commendat Ecclesiæ Colossensium statum præsentē, non solum bene constitutum significat, verum etiam tacite monet, vt in eodem statu permaneant. Porrò, in Ecclesiastico statu duo laudat, nimirum ordinem & stabilitatem fidei in Christum. Ordo quidē non 40 regni formam, sed docentium & discentium rationem habet, & morum disciplinam continet, de quo ordine plura ad Ephesios dicta sunt. Stabilitas fidei, fundamentum retinet, nempe ipsum Christum, sine quo Ecclesia stare non potest. Fugiamus ergo omnes, qui ἀταξίαν barbaricam Ecclesiæ Christi obtrudere conantur, vt qui Enthusiasmo concitati, nihil rectum ducunt, nisi quod ipsi somniarunt. Damnemus & Papistas, qui omnes neruos eo intendunt, vt sepulta fide in Christum, ex humanis traditionibus pendeamus.

Sicut ergo accepistis Iesum Christum Dominum, in ipso ambulate, radicati & ædificati in ipso, & cōfirmati in fide, quemadmodum edocti estis, abundantes in ea per gratiarum actionem.

Illatio exhortatoria est ad constantiam in vera doctrina, quam ab Epaphra didicerant. Hic locus triplicem 50 doctrinam continet. Primum enim quomodo Christo adhærendum sit. Deinde, quid præstet fides. Postremo quomodo fides incrementa sumat, docet. Quomodo autem Christo adhærendum sit, triplici similitudine docet. Primo enim loco cōfert Christum viæ, nos viatoribus. Quare, nisi errare libet, hæc via sola tenenda est, quod fit, dum in ipsius doctrina constanter permanemus. Deinde confert Christum radici, nos vero arbori seu ramis. Si ergo fructificare volumus, in radice manendum est, ex radicis succo viuendum, & crescendum est. Præterea confert Christum fundamento, nos ædificio.

dificio. Nisi igitur collabi placet, fundamentum innitendum eſt. Sed quid præſtat fides? Confirmati, inquit, fide. Quare fides hoc præſtat, vt & in via ſine errore curras, & in radice cum fructu permaneas, & ſuper fundamento fixus & immotus perſtes. In hac fide tum demum creſcimus & abundamus, quando accedit frequens gratiarum actio. Hac enim, quemadmodum verbo & ſacramentis, alitur & augetur fides.

Videte ne quis ſit, qui vos deprædetur per Philoſophiam & inanem deceptionē, iuxta traditionem hominum, iuxta elemēta mundi & non ſecundum Chriſtum.

Propoſitio eſt tertiæ partis Epiſtolæ, attentiōis particula figurata ac expoſitione amplificata. Videte, inquit, ne quis ſit, qui vos deprædetur. ac ſi diceret: Per ſanam Chriſti doctrinam in ouile Chriſti, in quo pabulum æternæ vitæ eſt, perducti eſtis, videte igitur, ne Pſeudoprophetæ, qui lupi & prædones peſsimi ſunt, vos prædam abigant, dum ſepta ouilis Chriſti, id eſt, ſanam doctrinam interrumpunt per Philoſophiam, eam videlicet, quæ ſic quidem vocatur, & tamen nihil aliud eſt, quam inanis deceptio, vt quæ ex hominum traditione elemēta mundi, hoc eſt, ceremonias ſeu res, quæ potius à Chriſto abducunt, quam ad ipſum quēquam adducunt, vobis obtrudit. Hic eſt ſimplex propoſitionis ſenſus. PORRO, quemadmodum perperam faciunt, qui hoc loco abutuntur ad damnādam vniuerſam Philoſophiam, quæ reuera excellens donū Dei eſt: Ita damnantur hoc dicto Pauli, qui ex corrupta Philoſophia Eccleſiæ Chriſti vllum dogma obtrudere tētant, tanquam in negocio ſalutis neceſſarium. Vna eſt doctrina ſalutaris de cœlo allata, quæ continet oēs theſauros ſapiētiæ & cognitionis ſalutaris. Verum quemadmodū olim populus Iſraëliticus ad extructionem tabernaculi vſus eſt opibus Ægyptijs: ita nos quoque ſciamus vſurpandas eſſe Philoſophię veræ partes, non ad deſtruendam Eccleſiam, ſed ad ei ſeruiendū. Etſi igitur ſolum verbum Dei ſalutare eſt hominibus, interea tamen non ſunt contemnenda alia Dei dona, quæ nō parum ſuo quodam modo ad ædificationē Eccleſiæ faciunt. Quis quæſo phraſes ſcripturæ intelligat ſine Grammatica? quis partes longioris orationis? quis diſputationum ſeriem? quis argumentorum virtutes percipiat, artis Dialecticæ rudis? An nō Paulus in Epiſcopo requirit, vt ſit aptus ad docendum, vt poſsit recte ſecare verbum Dei? quod fieri non poſſe ſine Dialectica nemo non videt? An non pulcherrima ex Rhetorica lumina paſsim in ſcriptis Prophetarum & Apoſtolorum conſpiciuntur, quę ſine Rhetorica & Schematū cognitione minime explicari poſſunt? Quam multa dicta ſunt in Prophetis, Pſalmis & ſcriptis Apoſtolicis, quæ ſine rerum naturalium doctrina intelligi nequeunt? An non vera Ethica pars legis diuinæ eſt? Vnde œconomicæ & politicæ leges, quas Deus non vult cōtemni, extructæ ſunt? In mathematis excelluiſſe veteres Patriarchas non eſt dubium, in quibus Paulum quoq; fuiſſe liberaliter inſtitutum, vel ex eo apparet, quod contra Græcos ipſos Arati aſtrologi teſtimonio ſit vſus. Qui Moſen legit, Arithmeticā & Geographiā agnoſcet ſumme neceſſarias eſſe ad multorum locorū explicationem. Dauid, Iob, Ieremias ac multi alij ſancti viri Muſica delectati ſunt. Cum igitur omnes partes Philoſophiæ ſint vtiles, & eximia Dei dona, ſacrilegij genus eſt, Philoſophiam in vniuerſum damnare, qua vt vtiliter vti poſſimus, ſeruemus ſequētes regulas. PRIMA, ſit verbum Dei Lydius lapis, ad quem examinentur, probentur, improbentur Philoſophorum dicta. Ariſtoteles docet mundum ab æterno fuiſſe, ſed hoc dictum ad ſcripturam examinatum, falſum eſſe cōuincitur. Quare, nō verę Philoſophiæ axioma, ſed philoſophantis error iudicetur. Idē, vnam omniū rerum primam cauſſam, nempe Deum ipſum rationibus Phyſicis demonſtrauit, quę demonſtratio, quia cōgruit cum verbo Dei, approbanda eſt & amplectenda. Iuxta hanc regulam, ſanctus Iuſtinus Philoſophus & martyr multas ſententias examinat, probat, improbat, potiſsimū in libro, cui titulus eſt ἀνατροπὴ, id eſt, euerſio quorūdam Ariſtotelicorū dogmatum, Item in libro ad Triphonem Iudæum, Item in libro contra Græcos Philoſophos. SECVNDA, adhibeatur Philoſophia rerum ſacrarum explicationi, non vt domina, ſed vt miniſtra, quę autoritati verbi cedat. Sic Gramatica, Dialectica, Rhetorica cæterǫ; diſciplinæ ſuo fungātur miniſterio. TERTIA, quoties verbum Dei aliquid, quod abſurdum in Philoſophia videtur, cōmemorat, Philoſophia ſe humiliet, agnoſcat ſuam cœcitatem, corrigatur cœleſtis Philoſophiæ admonitione, & nō quaſi obtorto collo in ſuam ſententiam verbum cœleſte trahat. Recte enim Orpheus, vt citat Iuſtinus martyr, omnib⁹ mortalibus mortales palpebrę in oculis imbecilles, ad videnda ea, quæ ad omniū rerū curatorē pertinent. QVARTA, Omnia Philoſophorum dicta, quæ cum verbo Dei pugnant, vtut plauſibilia rationi videntur, reijciantur ac damnentur, tanquam cœleſtis Philoſophiæ præſentiſsimum venenum. Rectiſsime enim monuit Hilarius, ſenſum ſcripturis nō eſſe inferendū, ſed è ſcripturis petendum,

tendum. QVINTA, Decreta Philosophorum, quæ non pugnant cum verbo, si demonstrationes aut probabiles rationes habent, recipiantur ac amentur, idq; maxime, si ad rerum conseruationem, aut ad mores formandos faciunt. SEXTA, Exemplis & dictis Philosophicis vtatur Theologus prudenter. hoc enim interdum fieri potest valde vtiliter, quia exempla & dicta congruentia cum verbo sæpe vehemētiores stimulos habent. Sic Salomon pigrum ad formicam mittit, vt ab ea discat sapientiam. Dn̄s nos ad serpentes & columbas, vt ab illis prudentiam, ab his simplicitatem discamus, amādat. Thiresias parochus Thebanus, tametsi Ethnicus, tyranno minanti sibi exitium, eo quod vera quidē sed nō placentia diceret, respondit: Veritatem te ô Tyranne fortiorē alo. Hoc exemplum nō incōmode adduci posset ad animandos ministros Christi, vt constantes sint in docenda & defendenda veritate. Simili modo Physica exempla Ciconiarum, Halcyonū, &c. sumi possunt in commendationē pietatis erga parētes, & bene meritos. In reprehensionē exemplū viperarum Iohannes & Christus obiecerunt Iudæis. Ad eundē modum axiomata Philosophorum vtiliter adhiberi possunt, quale est illud Platonis, Deus omniū bonorum αἴτιος, & malorum omnium ἀναίτιος est. Sicut Paulus interdum Philosophorū dicta aspergit, vt ad Tit. 1. Epimenidis. 1. Corinth. 15. Menandri. Act. 17. Arati testimonia adducit. Licet enim vndiq; mutuari, quicquid à Deo profectū est. Has regulas secutus Theologus, sentiet sibi non inutilē fore Philosophiam veram. Quare Philosophię studiū ab omnibus bonis amādum censeo, ac necessarium iudico inprimis ijs, qui in maioribus facultatibus, in Medicina, Iurisprudētia & Theologia cum fructu versari cupiunt. Verum id sobrie fieri velim. Nam, qui vitam omnem in Ethnicis scriptis cōsumunt, gentiles ad postremū euadunt, nec ferunt se postea verbo Dei corrigi, Imo contemnunt verbum, ac se cæteris sapientiores impudenter prædicant, adeo vt à conuitijs, quoties occasio datur, abstinere nō possint. Non igitur patrocinatur hic Pauli locus Philosophiæ cōtemtoribus, sed ijs tantū, qui eam intra suos terminos, & quasi intra suum circulum manere non sinunt. Non enim proprie hic accipitur Philosophiæ nomen, sed pro acumine hominum, qui fallaciter illa ad decipiendum abutebantur, id quod satis conuincit prę sentis loci peristasis. Quod enim supra per πιθανολογίαν, idem hic per Philosophiam & inanem fraudem iuxta traditionem hominū, quę abducit à Christo, intelligit. Retineatur igitur Philosophia & ametur. Caueātur insidiæ ex Philosophia falsa. obturentur aures ad blasphemas voces eorum, qui maiorem certitudinem cœcæ Philosophiæ, quam clarissimo verbo Dei tribuunt. Tribuatur Deo suus honos, & collocetur supra omnem angelorum & hominum sapientiam, nec moueant nos istorum ineptiæ, qui Satanico spiritu inflati, infra omnem scientiam, sacratissimam Theologiam reijciunt.

Quoniam in ipso habitat omnis plenitudo Deitatis corporaliter.

Prima propositionis ratio ab excellentia Christi sumta. In Christo est omnis plenitudo Deitatis corporaliter. Igitur extra Christum nulla plenitudinis pars quærenda est. Quare non audiendi sunt Philosophantes, qui suis speculationibus Deum alibi, quam in Christo quærunt, in quo se totum Deus exhibet. Qui igitur Christum habet, Deum habet. qui Deum habet, ei nihil deesse potest. At Christus in Euāgelio exhibetur totus, quare nō alibi quærendus est Deus, quam in ipsius verbo. Ex hac ratione Pauli apparet fuisse quosdam Colossis, qui subtilius de Deo philosophati sunt, quam secundum regulam Euangelij, quos cauendos monet. Sed quid est, quod dicat plenitudinem Deitatis corporaliter habitare in Christo? Num Deus corpus habet, vt anthropomorphitæ somniarunt? Nullo modo. Deus enīm spiritus est, veritate teste. Quare hic corporis vocabulum vsitate accipi non potest. Sensum igitur sic resoluito per collationē. In alijs Deus habitat suo spiritu & separabiliter, nouos motus & nouā lucē accendens, Sed in Christo habitat nō solū spiritu, sed etiā ita, vt personali vnione humanæ naturæ diuina vnita sit. Nā σωματικῶς significat hic substantialiter seu personaliter. Vt enim nūc personā dicimus: Ita veteres Græci σῶμα dixerunt, vt in illo epigramate:

Σώματα πόλλα τρέφειν καὶ δώματα πολλ' ἀναγείρειν,
ἐστιν ἑτοιμοτάτη πρὸς πενίην ἀτραπός. Hoc est, Multa corpora, id est, personas multas alere, & multas domos ædificare, promtissima ad inopiam via est.

Et estis in illo completi.

Secunda propositionis ratio à perfectione nostri in Christo sumta. Plene omnia habemus in Christo. Igitur extra Christum nihil ad consūmationem quærendū est. Proinde qui ex Philosophia augmentum aut additamentum perfectionis Christianæ petendum docent, nullo sunt pacto audiendi. Sed quid est, esse completum in Christo? Est omnia

omnia obtinere per fidem Christi, quæ ad salutem necessaria sunt. Ex hoc apparet Philosophos quosdã Christianos fuisse, qui ex sua Philosophia addere aliquid Euãgelio voluerũt, quos fugiendos monet, tanquam corruptores puritatis Euangelij, & deprædatores ouilis Christi.

Qui est caput omnis principatus & potestatis.

Tertia ratio à proprio Christi officio sumta. Christus est supra omnem potestatem & principatum. Igitur Philosophantes ac Iudaizantes, qui angelos supra Christum collocant, fugiendi sunt. Fuerunt enim apud Colossenses, qui angelis eum honorem attribuerunt, quod per ipsos hominibus ad Deum pateret accessus, non secus atque hodie Papistæ sanctorum intercessiones prædicant, in contumeliam vnius mediatoris Iesu Christi.

In quo etiam circumcisi estis, circumcisione non manufacta, in depositione corporis peccatorum carnis, in circumcisione Christi, consepulti cum eo in baptismo, in quo etiam resurrexistis per fidem efficaciæ Dei, qui excitauit ipsum ex mortuis.

Quarta ratio est contra Iudæos Christianos, qui Euangelio circumcisionem adijcere voluerunt, & probat nos veritatem sacramenti circumcisionis habere in Christo, & ideo nequaquam requiri circumcisionem veterem seu manufactam. At ne quis obijceret externum signum esse spiritualis circumcisionis testimonium necessarium, præuertit obiectionẽ, & dicit Baptismum spiritualis circumcisionis sigillum esse. Porrò, obseruetur hic collatio duplicis circumcisionis, vt, quibus in rebus sita sit vtraque, videatur. Indicatur autem hic duplex circumcisio. Manufacta vna, altera nõ manufacta. Illa externa est, & in carne peragitur. Hæc spiritualis cordis est circũcisio. Manufacta sacramentum veteris populi fuit, primũ Abrahamo mandata, deinde toti populo Iudaico, duratura vsq; ad Christum exhibitũ & crucifixũ, quãdo velum templi scissum est, quo significabatur omniũ rituum Mosaicorum abolitio & finis. Hanc circumcisionem Paulus ad Rom. 4. definit signaculũ iusticiæ fidei. Quia obsignabat iusticiam, quam Abraham per fidem cõsecutus erat, & figurabat hæc externa circumcisio circumcisionem spiritualem. Vt enim præputij caro circumcidebatur in signum abolendi veteris hominis, & creandi noui hominis: Ita corpus peccati abscindendum est, per fidẽ in Christum, qui peccatum sustulit, vt iam simus non vetus sed nouus homo. Hanc circũcisionem spiritualem Christus in nobis peragit, non quidẽ mediante veteri illa circumcisione, sed baptismo. Nam vt rei exhibendæ signum fuit circũcisio: ita iam exhibitæ testimonium est baptismus, nostræ ablutionis per sanguinẽ Christi obsignatio. Ex hoc loco Pauli colligimus spiritualis circumcisionis definitionẽ, quæ est depositio corporis peccatorum carnis, per circumcisionẽ Christi, dum Christus circumcidit nos secum in baptismo, cõsepultos & excitatos per fidem, qua Deus in nobis efficax est. Proinde vere circumcisi sunt, qui renunciato peccato, spiritu Deo seruiunt, & gloriantur in Christo Iesu, & non carne. Philip. 3.

Et vos, cum mortui essetis in delictis & præputio carnis vestræ, conuiuificauit cum eo.

Quinta ratio est propositionis. Mortui delictis & præputio carnis nostræ (id est, impuritate viciosæ naturæ) vitam à Deo cum Christo sumus cõsecuti. Igitur in Christo sunt omnia, & nihil ex humanis traditionibus, aut Philosophia tanquam ad vitam necessariam petendum est. Quare, cauẽda potius est talis fraus, quæ à Christi vita auocat. Obserua hoc loco vitam & mortem in suis caussis conferri. Mortem quidem & damnationem acceptam feramus nobis ipsis, vitam vero Dei donum per Iesum Christum agnoscamus.

Condonans vobis omnia peccata.

Signum vitæ restitutæ est peccatorum condonatio. Vt enim sine peccato nulla est mors: Ita sublata morte, vita restituitur.

Delens, quod aduersum nos erat, chirographum in decretis, quod erat cõtrarium nobis.

Sexta ratio est potißimum contra Iudæos, qui obtrudere Colossensibus ceremonias Iudaicas voluerunt. Est autẽ hæc ratio sumta à remotione rei ad remotionem signi. Debitum totum est cõdonatum. Igitur chirographum nõ amplius valet. Quare nõ amplius vt testimonium debiti reseruandum est. Fuerunt aũt ceremoniæ

Mosaicæ veluti chirographum, quo confitebantur Iudæi debitum suum, vt quotidianæ illæ ablutiones fuerunt impuritatis cõfeßio, & quasi chirographũ seu ἀντιγραφή: Sic victimæ & sacrificia iterata peccatum remanere testabantur. Neque enim dubium esse potest, quin per decreta hoc loco intelligat Paulus ceremonias ipsas Mosaicas, quæ veluti chirographũ quoddam erant confeßionis debiti. At si obijcitur remanere peccatum in natura. Igitur retinendum esse chirographum, hoc est, retinendas esse ceremonias Mosaicas. Respõdeo, peccatum quidem, quantum ad efficaciam mortis Christi attinet, deletum esse, quam deletionem figurabant sacrificia vetera, quæ ideo iam cessare debent, quia quod figurabant futurum, nunc exhibitum est. Proinde mortem Christi expiatoriam negant, quotquot ceremonias Mosaicas vrgent ac docent. Nam laceratum chirographum sarcire volunt. 10

Et ipsum sustulit de medio, affigens illud cruci.

Amplificat à modo deletionis chirographi nimirum, quod Christus cruci affixus finem imposuerit ceremonijs Mosaicis, id quod miraculo passo Christo confirmatum est. Nam scißio veli significabat abrogationem omnium ceremoniarum veterum.

Expolians principatus & potestates traduxit palam, triumphans de ipsis in illa.

Amplificat Christi victoris gloriam pulcerrima imagine. Christus Dominus victor est, & triumphator, crux 20 Christi trophæum & veluti currus triumphalis, hostes victi Diaboli ipsi, quos hic principatus & potestates vocat propter imperium, quod exercebant in genus humanum. Quemadmodum itaque victor aliquis arma victorum in trophæum, vbi in fugam hostes versi sunt & victi, suspendit, in testimonium victoriæ: Ita Christus superatis Diabolis peccato & morte triumphum, erecto crucis trophæo egit. Vt enim per mortem suam conflixit cum hoste in patibulo crucis, eumque superauit: Ita suo glorioso descensu ad inferos, resurrectione & ascensu in cœlum, triumphum egit, (ad Ephes. 4.) monumento victoriæ seu trophæo crucis erecto. Meminerimus igitur Christi trophæum esse crucem, id est, mortem & paßionem, & triumphum, deuicto Satana, morte & peccato, vt amplius Christo ac membris eius, tenebrarum potestas nocere non poßit. 30

Nemo ergo vos iudicet in cibo & potu, aut in parte diei festi, aut Neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi.

Conclusio est, in qua quidam ritus recitantur, quos Iudaizantes Christiani volebant imponere Colossensibus, tanquam necessarios ad salutem ac complemẽtum Euangelij. Nemo, inquit, vos iudicet. Nolite vllius hominis pertimescere iudicium, quo vos reos peragere volunt, tanquam decretorum Dei violatores. Quod enim supra decreta vocauit, iam quadam distributione rituũ Mosaicorũ exponit, nõ quidem absoluta & plena, sed paucis generibus nominatis cætera intelligẽda 40 relinquit. Nam de omnibus idem iudicium eademq; ratio est. An nõ verbum Dei delectũ ciborum, festorum, &c. commendat Dei populo? Commendat quidem, sed ad tempus, vt essent vmbræ futurorũ, id est, obscuræ quædam repræsentationes absentis Christi. At postquam corpus aduenit in Christo Iesu, non decet vt vmbras sectemur. Proinde obseruetur hic vindicatio libertatis Christianæ à ritibus Mosaicis atque alijs humanis traditionibus. Verum de festis Christianorũ hæ seruandę sunt regulæ. PRIMA, Omnium Christianorum festa libera esse debent, doctrinæ, ordinis, exercendæq; pietatis caussa instituta. Neq; enim Christianis illud iugum, quod olim Iudæis disciplinæ seu pædagogiæ gratia impositũ erat, ferendum est. Hæc regula confirmatur Rom. 14. Gal. 4. & præsenti loco. SECVNDA, Festa Christianorum talia esse debent, vt aliqua in illis doctrinæ pars explicetur, idque hoc ordi 50 ne, vt Primum Historia festi pure tradatur. Deinde, clare beneficium Dei, cuius meminit festum, illustretur. Tertio, vt vsus & fructus ostendatur. Hoc obseruasse veteres, ostendunt Hymni in festis diebus decantati. TERTIA, Tametsi Christianis tempus aliquod necessarium est, quo conueniant ad audiendum verbum Dei, ad precandum, ad percipienda sacramenta: tamen circumstantijs tẽporis Christianus minime est affixus. Illum autem dico circumstantijs temporis affixũ esse, qui à constituta die nulla neq; neceßitate, neq; proximi amore auelli potest. Nam si sabbatum propter hominem est factũ, & nõ homo propter sabbatum, debet profecto sabbatum, atq; adeo omne festum neceßitati hominis cedere. Ob hanc caussam pij in primitiua Ecclesia sabbatum transtulerunt in diem Dominicum,

ne cum Iudæis viderentur affixi esse circumstantijs temporum. QVARTA, Sabbatum Iudaicum typus & figura sabbati spiritualis Christianorum fuit, quod quidē perpetuum esse debet, docente hoc Esaia cap. 66. Quod sane sabbatū nihil aliud est, quam perpetuum à peccatis ocium, singulis diebus peragendū. QVINTA, Caueat Christianus, ne prætextu Christianæ libertatis contumaciter Christianorum festa contemnat. Hoc enim qui facit, & ordinem Ecclesiæ vtilem turpiter violat, & alios exemplo malitiose lædit. SEXTA, Festorum prophanatio in Dei cōtumeliam, est ocium, spacium, facultatem & occasionem sumere quæuis scelera impudentius & cumulatius, quam vllo alio tempore patrandi. Hinc lex piorum Imperatorum de festis diebus: dies festos, dies maiestati altissimæ dedicatos, nullis volumus voluptatibus occupari. SEPTIMA, Imperator Constantinus hanc regulam de die Dominico statuit. Ruri positi agrorum culturæ libere licenterque inseruiant, quoniam frequenter euenit, vt non aptius alio die frumenta sulcis, aut vites scrobibus cōmendentur, ne occasione momenti pereat commoditas, cœlesti prouisione cōcessa. Hanc regulam eatenus seruandam censeo, quatenus ministerium verbi non contemnatur, & quatenus cū quinta regula supra posita stare posit. Has regulas de festiuitatibus Christianorum qui seruat, nec in Iudaicam superstitionem facile ruet, neque Christianæ libertatis ignarus laqueum sibi imponi permittet, sed libere ordinatione libera in Dei honorem, Ecclesiæ ædificationem, & propriam vtilitatem vti poterit.

Nemo vobis palmam interuertat, sibi placens in humilitate & cultu angelorum.

Addit aliud genus falsi dogmatis, nimirum cultum angelorū. Fuerunt enim quidam Christiani tum temporis, instituti in Philosophia Platonica, qui angelos tutelares, quos Plato Dæmonas vocat, inuocandos prædicarunt. A quo errore, vt sibi caueant Colossenses, monet Apostolus, Ne quis vobis, inquit, palmam inuertat, hoc est, cauete ne quisquam vobis palmam eripiat, quam obtinetis per Christum triumphatorem, modo in eo currētes seu decertantes manseritis. Nam sunt, quibus vnice placet vos & fraudando & tentando aggredi. Hi seductores indignum esse dicunt vnigeniti maiestate, vt vos miseri ac in terris degentes homines, ductu eius ad patrem accedatis. Hac humilitate ficta sibi placent, fingētes angelos hoc deducēdi munere fungi, Atque ita non satis firmatos à Christo victore abducunt, eisque palmam fraudulenter eripiunt. Locus obseruandus: fugiendum omne dogma, quod non diserte fundatur in scriptura. Deinde cauendas esse insidias, quæ struuntur infirmis per fictā humilitatē ac superstitionē, tum eos oēs palmam amittere, qui à solo Christo non pēdent.

In his, quæ non vidit, fastuose incedens, frustra inflatus à mente carnis suæ.

Ratio proximæ exhortationis à descriptione Pseudoapostolorū sumta, quæ descriptio ideo hic interponitur à Paulo, quo ipsorum vana arrogātia agnita caueāt sibi Colossenses ab illorum fraudibus. Primum fastuose incedunt, iactantes doctrinæ sublimitatem, de qua tamen nihil explorati habent, atque eo impelluntur persuasi acumine ingenij & perspicacia rationis. Mentem enim carnis vocat hic Paulus humani ingenij perspicaciam, qua nihil, vbi de rebus salutis agitur, vanius. Quicquid enim ex carne natum est, caro est, nec capit animalis homo, quæ sunt spiritus Dei. Nihil proinde solidum est, nisi in verbo Dei fundetur, & spiritus magisterio geratur. Discamus igitur hinc omnes disputationes, quas gignit humanum cerebrum, fugiendas esse, modo à Christo abduci noluerimus.

Non tenens caput, ex quo totum corpus per iuncturas & connexiones subministratum & compactum, augescit augmento Dei.

Vanitatem Pseudoapostolorum confirmat ex eo, quod à capite alieni sint, cui qui non adhæret, frustra se corporis membrum iactitat, & rationem subijcit, quia totū corpus, hoc est, Ecclesia à capite dependet per iuncturas, quibus capiti corpus annectitur, & per connexiones, quibus mēbra corporis inter sese cohærent. Hoc corpus subministratum & compactum crescit augmento Dei. Vt enim vitalis spiritus à cerebro reliquum corpus per neruos diffunditur, & à capite ipso sensus omnis & motus deriuatur: Sic & Ecclesiæ corpus à Christo subministratur, hoc est, ab eo & vitā accipit & spiritus incremētum. Quod vtique fit, dum spiritus illi innexus est & impactus. Is nāque per nexum quēdam & iuncturas incremēta suppeditat corpori. Itaque si nō vinciretur corpus cum capite, nec illi quidē congruere seu respondere valeret, nec spiritus

vitalis illi ſuppeditaretur,nec illi incremẽtum in fide vera ac dilectione accederet. Ex hoc loco primum concluditur,non ſolum ſuperſtitioſum eſſe cultum angelorũ & ſanctorum, ſed eos prorſus caput amittere,& ex corpore Eccleſiæ abſcindi,quicunq; aliam,quam quæ verbo Dei præſcripta eſt,rationem colendi Deum ſequuntur.Deinde eos ſolos eſſe in Chriſti corpore,& Eccleſię membra,qui ſoli Chriſto adhærent,ipſiuſque doctrina ſola contenti ſunt. Præterea notandum, quod quemadmodum Eccleſia à Chriſto initium habet: Ita etiam creſcit ſolo Dei incremento,non humanis traditionibus,quæ potius deformia mẽbra & monſtroſa faciunt,Imo in nihilum tandem redigunt Eccleſiæ corpus.

Itaque, ſi mortui eſtis cum Chriſto ab elementis mundi, quid, tanquam viuentes in mundo, decretis tenemini?

Aliud argumentum à remotione cauſſæ, cuius ſenſus hic eſt. Decreta ſunt abrogata per mortem Chriſti. Igitur non amplius decretis obnoxij eſſe debetis.Nam hæc ratio:Mortui eſtis cum Chriſto ab elementis mundi,tantundem valet,ac ſi diceret,Mors Chriſti aboleuit decreta.Vos eſtis cum Chriſto mortui. Igitur decreta ſunt vobis abolita ſiue abrogata.Hæc decreta ideo vocat elementa mundi,quia fuerunt res externæ & pædagogicæ, duraturæ tantum vſque ad aduentum Chriſti.

Ne eſitaueris, ne guſtaueris, ne attigeris.

Mimeſis eſt. Verba enim Pſeudoapoſtolorum refert,quibus illi ſuperſtitioſe decreta cumularunt.Quia autem ſequentes rationes,quibus hæc decreta ſubuertit Paulus,ad cibum tantummodo referri poſſunt,pro eo quod reddi ſolet, Ne attigeris,verti cum quibuſdam,ne eſitaueris.Nam vox ἅπτεσθαι vtramque ſignificationem habet,quarum poſterior præſenti loco magis congruit. Pſeudoapoſtolorum enim progreſſus Paulus hoc loco deſcribere voluit. Initium à ſuperſtitione eſt, quod non tantum edere, ſed tenuiter eſitare vetant. Vbi hoc obtinuerunt,iam guſtare etiam prohibent. Poſtquam hoc quoque illis conceſſum eſt, ne digito quidem contrectare fas eſſe dicunt. Qui retinent vſitatam verſionem,ſic abſoluunt ſententiam:Ne tetigeris hoc corpus. Eſt enim impurum. Ne guſtaueris hunc cibum. Eſt enim prohibitus: Ne contrectaueris hanc rem. Nam ſacra eſt. Sed prior explicatio accommodatior videtur præſenti loco, id quod ſequentes rationes, adeoque ipſa præſentis loci periſtaſis conuincunt.

Quæ ſunt omnia in corruptionem ipſo abuſu.

Confirmatio ab ipſo rerum vſu, ſeu à deſtinato ad finem,cuius hic ſenſus eſt. Cibi omnes, quos guſtare vetant Iudaizantes, eo deſtinati ſunt, vt vtendo pereant, alioqui nullus eorum vſus eſſet, & ſine vſu perirent. Atque ita Deus aliquid inutile cõdidiſſet,quod prophanum & impium eſt cogitare de Deo ſapientiſsimo,qui nihil fruſtra condidit. Porrò, abuti hoc loco ſignificat vtendo conſumere.

Iuxta præcepta & doctrinas hominum.

Aliud argumentum à cauſſa ſumtum.Credentes non ſunt aſtricti pręceptis & doctrinis hominum. Sed prohibitiones ciborum ſunt præcepta & doctrinæ hominum.Igitur Chriſtiani prohibitionibus ciborum non obligantur. Obſeruandus inprimis hic locus eſt. Nam diſerte docet,quod nullum humanum inuentum debeat conſcientiam Chriſtiani hominis ligare. Quare,quicquid proponitur ſine mandato Dei & expreſſo verbo,fugiendum eſt non ſecus atque puritatis Euangelij corruptela.

Quæ ſpeciem quidem habent ſapientiæ in ſuperſtitione & humilitate, & neglectu corporis.

Interponit rationem, cur vſque adeo arrideant humanæ traditiones, ac tres cauſſas recitat, quarum Prima eſt, ἐθελοθρησκεία, id eſt, voluntarius cultus,bona(vt aiunt)intentione ſuſceptus. Altera eſt humilitas, qua ſe præpoſitis ſuis & maioribus ſubijciunt,atq; ſuo exemplo alios ad præſtandam obœdientiã ſuperioribus inhortantur.Tertia cauſſa eſt neglectus corporis.Nam dicunt iſtam certorum ciborum abſtinentiam ſeruire corporis mortificationi. Verũ has cauſſas quaſi fulmine quodã proſternit Paulus,cum pronunciet eas habere ſpeciem ſapientiæ tantũ, vnde relinquitur,quod quicquid ſapiant homines in negocio ſalutis extra verbũ,id mera ſit ſtulticia, ex ſtulto cerebro hominum profecta. Sit igitur nobis verbũ ſapiẽdi regula, vnde alibi Paulus:Nemo ſapiat

vltra id, quod oporteat ſapere. Porrò, quia ſtulticia cumulandi cultus, prætextum habet bonæ intentionis, pij hominis eſt cogitare, quod quadrupliciter peccent, qui bona (vt vocant) intentione ſine verbo Dei inſtituunt cultus. Primum rei fiunt defectionis. Nam ſtulte deficiunt à regula cultus, quæ eſt verbum Dei. Deinde in temeritatis vicium incurrunt. Quid enim quæſo magis temerarium eſt, quam quod puluis & cinis velit Deo normam præſcribere, iuxta quam ab homine coli debeat, velit nolit? Tertio, ſuperbia peccat. Quarto, nocent exemplo.

Non in honore aliquo ad expletionem carnis.

Reprehenſio eſt Pſeudoapoſtolorum, & oſtenſio veri vſus ciborum. Reprehendit quidem Pſeudoapoſtolos, eo quod omnem corporis curam abijciēdam docuerũt, quod cum fit, redditur corpus ad ſuas functiones inutile. Eſt aũt duplex carnis cura: Vna prohibita, nempe quæ ad concupiſcentias carnis explēdas facit. Altera præcepta, quæ eo pertinet, vt corpus robur ſuum ad præſtanda debita officia habeat. Vſus porrò ciborum ad expletionē, id eſt, ſaturitatem, qualem naturæ neceſsitas requirit, pertinet. Vt enim honor hic debitam curam ſignificat: Ita expletio eam ſatietatē denotat, qua natura vt ſit incolumis, nequaquam carere poteſt.

CAPVT III.

QVARTA PARS EPISTOLAE.

Summa Capitis tertij.

Mortis & reſurrectionis Chriſti participes veteri homini cum actionibus ſuis renuncient, ac nouum induant omnium virtutum genere ornati, profligatis vicijs. Coniuges, parentes & liberi, domini & ſerui debita ſibi mutuo præſtent officia.

Ordo & partes Capitis tertij.

Apoſtolico more & Prophetico doctrinæ parænefes ſubijcit in hoc capite, ac primo loco eas, quæ ex doctrina immediate fluunt. Deinde generales per diſtributionem & contrariorum collationem. Officia enim Chriſtiani hominis, cõferendo ea cũ vicijs oppoſitis recenſet. Tum deſcendit ad perſonalia officia coniugum, parentum, liberorum, dominorum, ſeruorum. Vnde in quarto capite ad generalem redit parænefin, quæ ſane exhortandi ratio, vt maxime eſt perſpicua: ita iuxta artificum præcepta omnino inſtituta videtur.

EXEGESIS CAPITIS TERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Si ſurrexiſtis igitur cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite.

Illatio eſt exhortatoria, & ponitur præpoſitio maior loco totius argumenti, quemadmodum in hypotheticis vt plurimum fieri ſolet. Eſtque argumentum à connexis. Si ſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite. Sed reſurrexiſtis cum Chriſto. Igitur quæ ſurſum ſunt quærite, id eſt, rebus cœleſtibus ſtudete. Atque hæc eſt prima propoſitio inſtitutæ exhortationis, quæ per locum à contrarijs extruitur, ex doctrina præcedente.

Vbi Chriſtus eſt, in dextra Dei ſedens.

Propoſitionis ratio eſt. Chriſtus, cuius membra eſtis, quærendus eſt. Sed is in cœlo eſt, in dextra Dei ſedens, Igitur ibi eſt quærendus, nempe fide, inuocatione, affectu & meditatione vitæ cœleſtis. Hæc Pauli verba nequaquam tollunt præſentiā Chriſti à nobis. Nam iuxta promiſsionē ſuam Chriſtus nobis vere adeſt. Ego, inquit, ero vobiſcum vſq; conſummationem ſeculi. Diſtinctio ergo Auguſtini huc facit: Vbique eſt, per id quod Deus eſt, in cœlo autē per id, quod homo eſt, videlicet vbi Chriſtus eſt in dextra Dei, vt hic

vt hic Apostolus loquitur. Est enim hic dextra Dei absque omni dubio locus beatitudinis & felicitatis,in quo loco corpus Christi collocatum est.Nam hic diserte opponitur dextra Dei locis & rebus terrenis. Neque cum his pugnat assertio de præsentia vera corporis Christi in cœna. Est enim in cœlo corpus Christi naturali præsentia,in cœna vero supernaturali, quemadmodum ipse Lutherus fatetur.

Quæ sursum sunt cogitate, & non quæ sunt super terram.

Repetitio est propositionis amplificatæ Antithesi, quasi dicat: Ceremoniæ vos in terris detinent, sed vestra meditatio debet esse cœlestis,vbi Christus est.Igitur ista terrena ne amplius sectemini. Hic enim terrena vocat ceremonias illas & ritus, contra quos disseruit in superiori capite. Auocant enim à vera meditatione vitæ cœlestis. Quo igitur magis cumulátur ceremoniæ, eo minus est veræ sanctimoniæ,eoque magis ignoratur Christus, occupatis hominum animis in ceremonijs.

Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.

Ratio ab adiunctis duplex. Mortui estis mundo, Igitur quæ mundi sunt nolite meditari. Viuificati estis cum Christo in Deo.Igitur istius vitæ ratio habenda est.Cum addit,Cum Christo in Deo, duas caussas futuræ nostræ gloriosæ vitæ indicat,Materiam,& efficientem. Christus est materia vitæ nostræ. Ipsius enim vita nostra est, vt ipsius mors nostra est. Efficiens caussa est ipse Deus, qui hanc nostram absconditam vitam olim in lucem producet.

Vbi autem Christus apparuerit vita nostra,tũc & vos cum eo apparebitis in gloria.

Consolatio est,qua animat Colossenses contra præsentes ærumnas, vt boni consulant moram apparitionis promissæ vitæ in gloria beatitudinis. Vt enim latet margarita, quam diu coclea occultatur, illaque refracta proprium virtutis emittit fulgorem: Sic & nos donec in hac mortali carne fuerimus,nostra vita latet abscondita, sed dissoluta hac carne,vita nostra gloriosa apparebit. Hic locus opponatur omnibus huius mundi ærumnis, hac vita nos consolemur, quoties sæuior persecutionum tempestas suboritur. Quam enim certo Christus glorificatus est, tam certo nos,qui hic in eum confidimus, suo tempore glorificabimur.

Mortificate ergo membra vestra, quæ sunt super terram.

Infert generalem exhortationem, quã orditur à prima pœnitentiæ parte,quæ est carnis mortificatio.Ac primum in genere hortatur ad mortificanda membra, quæ sunt supra terram, cui mox subiungit quandam distributionem membrorum.Porrò peccata & affectus peccatorum,vsitata in scripturis metaphora, qua & tota peccati massa appellatione corporis designatur, vocat membra terrestria, quasi corporis totius partes & mēbra quædam veteris hominis, hoc est,corruptę naturę.Docet proinde hic locus,qualesnam nostra natura simus,quemq; fructum,si nobis relinquamur, ꝓducere valeamus.Porrò,mortificationis descriptionem colligamus hoc pacto:Mortificatio est verus timor Dei,quo resistimus,adiuti Spiritu sancto,concupiscentijs carnis,absterremur metu iudicij Dei à peccando, quadamq; diligentia ac disciplina cauemus in peccata lapsus, quo toti spiritu & corpore Deo obsequium ex fide præstemus,in nouitate vitæ ambulantes. Huic ex aduerso respõdet viuificatio,quæ est, cum consolatio ex fide percepta, tum nouæ vitæ incoatio, in omni pietatis exercitio. His duabus partibus,mortificatione & viuificatione,constat spiritualis regeneratio.

Fornicationem.

Id est, illicitum concubitum cum muliere sibi matrimonio non iuncta.

Immunditiem.

Hac notat omnem illicitam venerem,quæcunque nominari posit. Verecunde enim pro multis libidinum generibus posuit vocem, omnibus venereis actionibus communem.

Libidinem.

Erasmus molliciem vertit, quæ est omnis libidinis incitamẽtum,verum

Græce πάθος est, id est, affectio turbulentior, seu rabies quædam corporis, qua veluti furiosi ruunt homines in quæuis libidinum genera, vnde tales homines dicuntur Græcis κυνοφμανεῖς, id est, ex venere insani seu furiosi. Hæc (vt inquit Athanasius) non secus habet, quam vulnus in corpore, aut febris, aut alius quiuis istiusmodi morbus, cui mederi singularis curæ est, & plane diuinæ. Verum ne quis hac rabie vincatur, donatum est remedium, nempe sanctum matrimonium, quod amplectatur, qui isto morbo se turbari senserit.

Concupiscentiam malam.

Hæc omnis mali fons est. Sed cum malam nominat, concupiscentiam aliquam bonam esse subindicat. Illa carnis est, & ad carnalia sollicitat: Hæc spiritus est, qua quæ Dei sunt & virtutis, concupiscuntur & exoptantur. Gal. 5.

Et auaritiam, quæ est simulacrorum cultus.

Cur auaritiam fugiendam & amputandam, tanquam veteris hominis membrum, cupiat, rationem reddit, nimirum quod sit simulacrorum cultus. Si igitur Christiani veri Dei cultores esse debent, & fugere omnem Idololatriam, profecto ab auaritia abstinebunt, quam si sectantur, à vero Dei cultu aberrant. Ratio autem, cur auaritia dicatur Idololatria, hæc est, quod vt Idololatria vero Deo spreto, colit idolum loco veri Dei: ita auarus rebus suis confisus, fiduciam in solum Deum abijcit. Ideoque recte Idololatria à Paulo dicitur.

Propter quæ venit ira Dei in filios inobœdientiæ.

Meminit iudicij Dei in inobœdiêtes, hoc est, eos qui spiritus imperio excusso, carni indulgent ad omnia nefanda scelera perpetranda. Ex hoc loco conuincitur, flagitiose viuentes, nihil prorsus fidei habere. Nam omnis qui credit, ab ira Dei vindicatus sanguine Christi est. Hæc proinde sit vna ex notis externis filiorum Dei & filiorum Satanæ. Illi ex spiritu fidei mortificandæ carni student, Hi laxant frena carnalibus desiderijs.

In quibus & vos aliquando ambulastis, cum viueretis in eis.

Ambiguus est hic locus. Nam incertum est vtrum, in quibus, ad filios inobœdientiæ, aut ad vitia, quæ recensuit referatur. Si ad homines, hic erit sensus. In quibus, id est, inter quos (vt vertit Erasmus) vos aliquando ambulabatis, dum viueretis in eis, scilicet sceleribus, quemadmodum illi fecerunt. Ac ita admonet Colossenses prioris vitæ, vt iam sint cautiores, postquam ad Christianam religionem conuersi sunt. At si ad vitia referre malis, hic erit sensus. In quibus, scilicet vicijs vos aliquando ambulabatis, id est, cõuersabamini, cum adhuc viueretis in eis, quasi dicat: Iam per mortem Christi, carni adeoque eius operibus mortui estis. Non igitur decet, vt in vicijs amplius viuatis, atque ita erit argumentum à priuatione caussæ ad priuationem effectus. Monet hic locus, quod Christiana religio & professio requirat vitam & mores religioni congruentes.

Nunc autem deponite & vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpiloquium ex ore vestro, ne mentiamini alij alijs.

Pergit in hortando Colossenses ad deponenda membra veteris hominis, quorum nonnulla subiungit, nempe iram, excandescentiam, malitiam, blasphemiam, turpiloquium & mendacium. IRA & excandescentia facilius apud Græcos distinguuntur, quibus ira, hoc est, ὀργή, appetitum vindictæ significat, ab ὀρέγω, quod est appeto. Excandescentia, Græcis θυμὸς, perturbationem illam notat, quando sanguis circa cor incipit ebullire, vnde in vultu & in oculis erumpunt quasi scintillulæ quædam ignis ardẽtis, & dicitur παρὰ τὸ θύειν, hoc est, ab inflamãdo & excitando. PORRO, ne omnẽ irã temere dãnemus, notandũ est quod duplex sit Ira, vna laudabilis, altera viciosa. LAVDABILIS ira ex bona caussa procedit, & tendit moderate ad aliquẽ bonum finem. Pater irascitur filio contumaci. Caussa est, στοργὴ φυσικὴ in bono patre. Finis est, vt filius castigatus emẽdetur. Iudex irascitur latroni. Caussa est amor iusticiæ & incolumitatis reipub. Finis est, vt latro affect⁹ supplicio alijs sit terrori, ne & ipsi latrocinia exerceãt. Hic non proprie personæ irascitur, sed vicio, & personam punit, ne vitium magis grassetur inter homines. VICIOSA ira est, quæ ex mala caussa procedit, & tendit in malũ aliquem finem.

finem. Hæc inter opera carnis numeratur Gal. 5. & à Christo damnatur Matth. 5. MALICIA, Græce κακία, hanc Cicero opponit virtuti, & significat habitum viciosum virtuti omnino contrarium. Hinc pro quouis maleficio accipitur. BLASPHEMIA proprie conuicium, quo alicuius fama & nomen læditur, vt εὐφημία est acclamatio, qua alicuius fama & nomen extollitur & celebratur. TVRPILOQVIVM αἰσχρολογία, verborum obscœnitatem notat, quam cum audiunt verecundi, nō solum pudore, verum etiam dolore afficiuntur, adeo vt indignentur etiam. MENDACIVM proprie est dictum nocēdi studio prolatum, contrarium veritati cognitæ, quam dici oportuit. Improprie mendacium est, cum oratio cum re non omnino congruit, sed abest tamen nocendi studium, immo sæpe gloria Dei quæritur, & salus hominis. Hoc in vicio non est, quia à caussa bona procedit, & tendit 10 in bonum finem. Philippus χρῆμα λόγου appellat.

Exuti veterem hominem cum actionibus suis, & induti nouum, qui renouatur in agnitionem secundum imaginem eius, qui creauit illum.

Iam caussas fugiendorum peccatorum & sectandarum virtutum ponit. Vt enim vetus homo est ipsa naturæ viciositas, & eius actiones sunt inde pullulantia vicia, tanquā membra quædam: Ita nouus homo reparatio naturæ est per regenerationis gratiam, & eius fructus sunt veluti eius membra, quibus suas actiones exequitur. Notetur ergo hic scopus, quo tendere oportet pios per totam 20 vitam, nimirum vt in dies magis magisque (nō enim vno die perficitur, sed toto vitæ tempore incrementa sumere debet hæc reparatio) tendamus ad perfectionem, quo in nobis imago Dei clarius refulgeat. Vide supra locum in 1. capite, Qui est imago Dei inuisibilis.

Vbi non est Græcus & Iudæus, circumcisio & præputium, Barbarus, Scyta, seruus, liber.

Hac enumeratione tollit omnem cum prærogatiuam tum externarum rerum obseruationem, quæ omnia nullum locum habent, seu nullam prærogatiuā in regno Christi, quod regnū, quia spirituale est, administratur per Euāgeliū. A fide incipit, pietate ac innocentia ad perfectionē tendit. Obseruandus locus, quod Deus 30 nō sit personarum acceptor, sed vt Petrus inquit, Omnis, qui ipsum timet, acceptus est illi.

Sed omnia & in omnibus Christus.

Quo tendant, quæ dixit de Græco, Iudæo, &c. explicat, nimirum quod nihil extra Christum quærendum sit, in quo Christo salutis totius complementum est, quem qui fide possidet, nihil est, quod requirat amplius. Facessant igitur omnes, quotquot ad perfectionem Christianam aliquid extra Christum quærunt. Moneamur quoque, vt in illo indies adolescamus, quemadmodum Apostolus monet ad Ephes. 1.

Induite igitur tanquam electi Dei, sancti & dilecti, viscera miserationum, benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, tolerantiam.

Antithesis est. Vt enim supra reci- 40 tauit veteris hominis membra, quæ deponenda suasit: Ita nunc membra noui hominis recenset. Epitheta, quę in principio ponit, caussas continent siue argumenta ab honesto. Electi, quia in Christū credunt. Hi enim electi dicuntur respectu prophanorum hominū, qui Euangelium cōtemnunt. Sancti, ꝑpter regenerationis gratiam, & quod destinati sint cultui diuino. Dilecti in dilecto ad Ephes. 1. Cū igitur tales sitis, par est, vt vita & mores vestri tantis honoribus respondeant. VISCERA miserationum significanter dictum est, qua locutione significat Apostolus, non satis esse cōdolere proximo laboranti, nisi ex ardēti cordis 50 affectu (qui viscerum nomine significatur) manū ei porrigas, iuuesq; in quacunq; necessitate constitutum. Porrò, misericordia & miseratio differunt vt caussa & effectus, Misericordia enim affectus quidā cordis est, quo tangimur aliena calamitate. Miseratio vero est, cū ex misericordia moti, succurrimus miseris & afflictis, Hæc virtus cōmendatur Christianis voce & exemplo Christi, à qua qui alienus est, frustra de Christo gloriatur. BENIGNITAS Græce χρηστότης, quam quidam modestiam vertunt, sed benignitatem (vt habet vetus versio) retinere melius est. Nam χρηστότης relationem ad alios habet, & est affectus, quo alijs vtilitati & cōmodo esse studemus, & manat hic affectus ex miserationum visceribus. HVMILITAS, Græce ταπεινοφροσύνη, est ea animi humilitas, qua quis nihil altū de se sentiens, seipsum

seipsum demittit, inanem gloriam cõtemnendo. ταπεινὸς enim humilẽ significat, & φρονεῖν sapere, meditari, cogitare. Huic opponitur μεγαλοφροσύνη, quæ est animi magnitudo & arrogãtia, qua superbe de nobis sentimus. MANSVETVDO, Græce πραότης, morũ est quædã suauitas, qua alijs & affabiles & comes sumus, estq; veræ humilitatis effectus. TOLERANTIA, μακροθυμία, ad verbum, longanimitatem notat, qua tardi ad offensionẽ sumus.

Sufferentes vos inuicem, & condonantes vobis mutuo, si quis aduersus aliquem habuerit querelam.

10

Quid per tolerantiam velit, explicat, nimirum vt mutua patientia nos inuicem toleremus, memores communis fragilitatis. quia facilis lapsus est in offensionem proximi.

Quemadmodum Christus donauit vobis: Ita & vos.

Exemplo Christi nos vrget. Christus enim non tantum nobis est donum, verum etiam exemplum, vnde recte & pie dicitur: Omnis Christi actio, nostra est instructio. Sed triplices Christi actiones sunt obseruandæ. Morales, quibus legi morali satisfecit, hæ nostram vitam & mores ad dilectionem Dei & proximi excitabunt. Miraculosæ, hæ mentem nostram de veritate doctrinæ ipsius confirmabunt. Peculiares, quæ sunt ipsius officij propriæ, hæ vt expiatoriæ pec-
20 cati nostri fuerunt: ita salutis fiduciam in nobis alent & confirmabunt. Atque ita omnis Christi actio, nostra est instructio, sed diuersimode, vt ex dictis patet.

Super omnia autem hæc dilectionem, quæ est vinculum perfectionis.

Enumeratis aliquot noui hominis membris, subiungit commune præceptum de dilectione mutua, quam ideo vinculum perfectionis vocat, quia sola caritate cõseruatur omniũ rerum incolumitas & integritas, cum in politia, tũ in Ecclesia & Oeconomia, & quod ea sublata omniũ rerũ iusta harmonia & compago dissoluitur. Perfectio igitur hæc nõ Deũ, sed homines respicit. Vnde apparet hallucinari Papistas, qui hoc loco abutũtur ad stabiliendã operũ iusticiam.

30

Et pax Dei palmam obtineat in cordibus vestris, ad quam etiam vocati estis in vno corpore, & grati estote.

Prolepsis est, qua anticipat omnia, quæ ad dissidia & odia pertrahere possent, quibus omnibus opponendam pacem Dei suadet, quam vult palmam obtinere, ne dissidijs, odijs, simultatibus vincamur. Vocat autẽ pacem Dei concordiam, quam Deus vult nos fouere, propterea quod eiusdem corporis sumus membra, & ad hanc fouendam mutuo vocati sumus. Ideo enim Deo patri per Christum recõciliati sumus, vt inter nos colamus concordiam, qua mutuo coalescamus. Huius pacis fructum addit: Et grati, Græce εὐχάριστοι, id est, gratiosi, amabiles & comes inter vos mutuo estote.

40

Sermo Christi habitet in vobis abunde, in omni sapientia.

Cõmendat Colossensibus studium Euangelij, vt in eo indies proficiant, quo plenam sapientiam salutis consequantur. Hæc pugnant cum Papistarum decretis, quibus ipsi conantur homines arcere à lectione sacræ scripturæ, tanquam re perniciosa. Sed Paulus hic non tantum doctores Ecclesiæ Colossensiũ, sed oẽs promiscue ad studium doctrinæ Christi hortatur. & obseruandum est verbũ habitãdi, quo notat fidẽ Euãgelij debere esse in nobis firmam & radicatam.

Docentes & admonentes vos inuicem
50 Psalmis & Hymnis & odis spiritualibus, cũ gratia canentes in corde vestro Domino.

Vsus sermonis Christi exprimitur, vt non solum ipsi, quod rectum est, sciamus, verum etiam vt nos mutuo doceamus, & admoneamus Psalmis, Hymnis & odis de rebus spiritualibus cõpositis. Obseruandus inprimis hic locus est cõtra phanaticos spiritus, qui ministerium verbi abolere conantur. Quorum delirium hic locus Pauli aperte cõfutat. Porrò canere in corde Domino, est ex fide canere in Dei laudẽ, vt nos inuicẽ ædificemus in Domino. Discrimen inter Psalmum, Hymnũ & odam in Epistola ad Ephes. declaratum est cap. 5. PORRO hic locus monet, vt nonnihil dicamus de Hymnis & Psalmis, qui in templis cani solent, ne Monachi & sacrificuli suum boatum hic cõmendari existiment, qui fumum cum auro cõmutant, sibi & suis emtoribus in exitium, nisi mature

 resipiscant.

resipiscant. OMNIS actio ratione operis licita vel præcepta, laudabilis fit, modo regatur à vera & bona caussa, & respiciat bonum & legitimum finem. Contra verò in vitio est, si vel vera caussa destituatur, vel aberret à legitimo fine. Eleemosynā dare licita in se actio, imo præcepta est, & fit laudabilis, quando vera caussa regitur, videlicet mandato Dei, & fide in Christum, & respicit gloriam Dei & subleuationem egentis proximi. Cōtra vero, Si hypocrisi regitur & tendit ad sanctimoniæ laudē quærendā inter homines, in maximo est vicio, & apud Deum res sūme abominabilis. Atque ita in alijs caussa & finis qualitatē actionum mutant. SI quis in choro canit Psalmos, Hymnos & odas pietate vera adductus, spectans gloriam Dei, & mutuam ędificationem in Domino, laudabilis & pia est cantio, quę nobis hic à Paulo commendatur. Verum si auaritia impellitur quis, aut superstitione, & non spectat gloriam Dei & mutuam ædificationem, sed lucrum potius, quo fraudaretur, si non in choro caneret, & meritum, quod ex operæ operato, vt vocant, captat, & opus supererogationis, quod alijs applicat. Huius cantio impia est, & in Deum contumeliosa, secunda lege Decalogi seuere interdicta. Huiusmodi est cantio Monachorum & sacrificulorum, qui traditiones humanas anteponunt præceptis Dei. EX his non est difficile iudicare de choradia, quæ apud nostros Canonicos in vsu est. Afferant pium pectus, & cor fide purificatum. Spectent gloriam Dei, & mutuam ædificationem in Domino. Attendant non tam clamori, quam spiritui verborum. Sint verba duces animorum ad Deum. Locum faciant concionibus publicis, & illis tribuant priores partes, vt quæ pluribus seruiant. Adhibeantur istis psalmodijs, quorū ætas & valetudo non est apta alijs muneribus in Ecclesia & republica. Nam rempub. & Ecclesiam negligere, & totum tempus vitæ cantibus consumere in templis non laudo. Optarem sane istud munus tantum committi illis, qui iam confecti ætatē, & exhausti laboribus in Ecclesia & Republica, ocium iuste petunt. Siquidem alios seruire singulos suo loco Reipublicæ & Ecclesiæ par esse iudico. Qui autem prorsus ignaui sunt & imperiti, vt illorū opera non videatur vtilis Ecclesiæ & Reipublicæ, viuant aliunde & non ex bonis Ecclesiasticis, vt fuci in alueario. His commēdatum volo versiculum Phocylidis, εἰ δέ τις οὐ δεδάηκε τέχνην, σκάπτοιτο δικέλλῃ. Si intra hos limites manserint choradi nostri non improbandum est eorum studium. At si Monachorum & sacrificulorum sectantur superstitionem & impietatem, dico eos contra secundam Decalogi legē grauissime impingere.

Et quicquid egeritis sermone aut facto, omnia in nomine Domini Iesu facite.

Regulam generalem omnibus dictis & factis nostris præscribit, Nimirum vt in nomine Domini Iesu faciamus omnia. quam regulam tum demum obseruabimus, si ab inuocatione nominis ipsius incipies, omnia ipsius laudi & gloriæ destinamus.

Gratias agentes Deo & patri per illum.

Hac gratiarum actione primum significat nullum laboribus nostris fore successum prosperum, nisi diuinitus iuuemur. Deinde monet, tum demum placere gratiarum actionem, vbi per Christum fiat, hoc est, quādo ipso mediante agnoscimus Deum nobis benefacere. Præterea, vt vox Dei maiestatis diuinæ: Ita patris vocabulum paterni fauoris nos admonebit. Vnde facultatem Deo ad iuuandum, & voluntatem promtam esse colligamus.

Vxores subditæ estote proprijs maritis.

Hic Oeconomiam personalibus seu particularibus præceptis instruit, de qua re plura petantur ad Ephes. 5. 6. 1. Pet. 2. & 3. & ad Tit. 2. Incipit autem à primo œconomiæ iugo, nempe à coniugum mutuis officijs.

Vt decet in Domino.

Argumentum ab honesto, & simul regulam obœdientiæ præscribit. In Domino, hoc est, iuxta ordinationem Dei. Nihil enim contra Deum in vllius gratiam faciendum est. Subiectio ergo piæ fœminæ gratus Deo cultus fit, quando ipsa mandatum Dei de subiectione sui meditatur, & ex fide in gloriam Dei, & in obsequium mariti officium facit. Hinc & consolationem petet, si quando à duriori marito indignius tractetur.

Mariti, diligite vxores, & ne sitis amari erga illas.

Requirit à maritis dilectionem & humanitatem, & prohibet duram conuersationem & asperam tractationem.

onem. Debet enim pius maritus cogitare, quod mulier ſit ſibi à Deo data, non vt ſit ſcabellum pedum ipſius, ſed potius βοηθὸς γενέσεως, καὶ οἰκουείας, vt Clemens loquitur.

Liberi obœdite parentibus in omnibus. Obœdientia liberorum erga parentes & promtitudinē animi, & alacritatem in exequendis iuſsis parentũ cõplectitur, & eſt pars honoris, quē poſtulat quartum pręceptum, quo honore omne genus pietatis filiorum erga parentes intelligitur. Porrò, cũ Apoſtolus addit, In omnibus, intelligendum eſt de licitis tantũ, vt particula Omnis diſtribuat nõ totum genus, ſed vnam tantum ſpeciē, quaſi dicat, in omnibus licitis filij parentibus obtēperent, vtut dura eſſe videantur, quæ parentes imperant. Nam ſi liberi parentibus obœdientiam debent propter mandatum Dei, profectò obœdiendum nõ eſt, ſi quid cõtra Dominum impij parentes imperauerint. Verùm laudandi ſunt potius pij, qui recuſant obœdire parētibus in rebus impijs. Pie igitur & ſanctè fecit Catharina martyr, quæ potius ceruicem carnifici præbuit, quam ad iuſſum impij patris Christum negare voluit. Sit ergo liberorum obœdientia erga parentes limitata, & nõ pugnet cum obœdientia Deo debita.

Hoc enim placet Deo. Argumentum ab honeſto. Turpiter enim faciunt, qui præteritis & neglectis parentibus, alicui vitæ generi ſe dedunt, aut negocia aggrediuntur. Non enim quales, ſed quod parentes ſint, ſpectandum eſt.

Patres, ne prouocetis liberos veſtros, vt non puſillo animo fiant. Liberalem tractationem liberorum à parētibus requirit. Plurimum enim valet ingenua educatio, cum contra aſpera, dura & moroſa ſæpiſsime facit, vt ingenui alioqui pueri animos magis demittant, & quaſi languidiores & ſocordes reddantur.

Serui, obœdite per omnia dominis carnalibus, non obſequijs ad oculum exhibitis, tanquam hominibus placentes, ſed in ſimplicitate cordis, timētes Deum, & quicquid feceritis, ex animo facite, tãquam Domino, non hominibus. Prolixius Chriſtianos ſeruos inſtruit Apoſtolus, vt ſciant ſuum miniſterium, modo rite fiat, Chriſto gratiſſimum cultum eſſe. Habet autem hęc inſtructio plures partes. PRIMO loco requirit obœdientiam erga terrenos dominos, videlicet vt in omnibus, ſcilicet licitis per legem Dei & naturæ obœdiant carnalibus dominis. SECVNDO, vult abeſſe ὀφθαλμοδουλείαν, hoc eſt, obſequium ad oculum exhibitum, hoc eſt, vult Chriſtianos ſeruos vſitata ſeruorum vitia fugere. Solent enim abſentibus dominis negligētiores eſſe. Vnde nata ſunt hæc dicta, Prodigium ſeruus grande fidelis erit. Oculus Domini paſcit equum. εἷς ἐστὶ δοῦλος οἰκίας ὁ δεσπότης. TERTIO, requirit ſimplicitatem cordis, qua nequitia, panurgia ſeruilis, contumax rebellio, & reſponſatrix audacia expellitur. QVARTO, poſtulat timorem Dei. Hic enim facit, vt ſerui non tam ad dominos carnales reſpiciant, quam ad Deum ipſum, qui obœdiētiam ſeruorum erga dominos ſuo mandato requirit, & minatur pœnam contumaciter ſe ſuis dominis opponentibus. Breuiter, Timor Dei omnis boni operis effector eſt. Loquor autē de timore, qui ex fide naſcitur. QVINTO, regulam obœdientiæ præſcribit ſeruis, nimirum, vt ſerui ſuis dominis obtemperent, tanquam Chriſto, hoc eſt, ſerui ſtatuant ſe Chriſto obœdire, quando ſuis dominis obœdiunt, iuxta mandatum Dei. Sunt ergo ſeruilia ſeruorum opera cultus ſpiritualis, Deo per Chriſtum gratiſsimus, modo fides prælucet. Hinc conſolationem pij ſerui, quando indignius à ſuis dominis tractentur, petant.

Scientes quod à Domino recipietis retributionem hæreditatis. Sicut omnis obœdientia ex fide præſtita, habet promiſsionem mercedis: Ita & obœdientia erga dominos carnales. Quare rurſus erigit ſeruos grauiori preſſos ſeruitute.

Domino enim Chriſto ſeruitis. Ratio, cur mercede dignatur Dominus obœdientiam homini præſtitam. Chriſtus enim Dominus inde glorificatur, Ideoque ſibi præſtari obœdientiam affirmat.

Nam qui iniuste egerit, mercedem reportabit suæ iniquitatis.

Prolepsis est, qua anteuertit seruorum obiectionem de iniusto domino, an non tum liceat detrectare imperium, aut etiam se vlcisci, cum Domini ipsi iniquius agant cum famulis suis. Respondet Domino vindictam relinquendam esse.

Et non est personarum acceptio.

Hoc est, Deus non considerat faciem hominis externam, nec conditione personali flectitur, sed secundum cor, vt qui cor inspicit & renes scrutatur, iudicat. Nam homo videt ea, quæ patent, Deus autem solus cordium scrutator est.

Domini, quod iustum est & æquum, seruis præstate, scientes quod & vos Dominum habetis in cœlis.

Analogum officium dominorum erga seruos requirit. Iustum enim est, vt officium officio ex æquo respondeat, id quod iusticia distributiua requirit. Verum, quia interdum domini limites suæ potestatis in seruos transiliunt, admonet eos, vt meminerint se Dominum in cœlis habere, qui & seruos respicit, & potest punire eos, qui duriores se seruis suis exhibent.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Orandum semper cum gratiarum actione, caute ambulandum & prudenter loquendum.

Ordo & partes Capitis quarti.

Primo loco generalia præcepta tradit de precatione, conuersione & sermone. Deinde monet de suo statu, quem cognoscent ex Tychico, quem commendat. Tum sequuntur salutationes & commendationes quorundam ministrorum Euangelij.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ORATIONI instate vigilantes in ea, cum gratiarum actione.

Redit ad generales paræneses, ac primum commendat Colossensibus orationem, præcipuum fidei exercitium. In hac autem duo requirit, perseuerantiam seu instantiam, & vigilantiam cum gratiarum actione. vnde monemur primum indigentiæ nostræ. Si enim perpetuo orandum est, semper nobis aliquid deest, quod est petendum, semperque nos aliquid premit, quod est deprecandum. Deinde admonemur de præsentia Dei, qui paratus est ad iuuandum. Nam pro acceptis beneficijs perpetua gratiarum actio est reddenda. Huc pertinet admonitio Domini: Vigilate & orate. Proinde neque astris, neque horoscopis, neque chiromantijs aut alijs vanis vaticinijs nitamur, sed sit oratio pia baculus noster in Domino, qui nõ solum iussit orare & petere salutaria, sed etiam promisit se inuocantes exauditurum.

Orantes simul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis ianuam sermonis ad loquendum mysterium Christi (cuius etiam caussa vinctus sum) vt manifestem illud, quem admodum oportet me loqui.

Petit pro se quoque preces fieri, vnde duo colligenda sunt. Primum, neminem ita donis ornatũ esse ad functionem Euãgelij, quin piorũm precibus indigeat. Nam si Paulus ab ipso Christo immediate doct⁹, & vocatus ad Euangelij munus, in precibus piorum situm felicem Euangelij cursum existimat, quanto magis nos precibus piorũ indigemus? Deinde monentur auditores Euangelij, sui officij esse pro fidelibus ministris orare, quo fructum ferat verbi diuini prædicatio. Porrò, Ianuam sermonis vocat παῤῥησίαν, libere &

re & audacter prædicandi Euangelium, quod mysterium definit, propterea quod rationi incognitum, diuinitus per Christum manifestum est in salutem credentium.

Sapienter ambulate erga extraneos. Hæc ὑπόθεσις monet non contemnendos esse eos, qui nondum fidem Christianam amplexi sunt. Hos enim extraneos, vtpote alienos adhuc à regno Christi & familia Dei, appellat. Sapienter ambulare est, non solum cauere, ne conuersatione ponamus ijs offendiculum, quo minus ad Christũ veniant, sed etiam operam dare, ne ipsorum sceleribus infecti, impuros eorum mores imitemur.

10 Tempus redimentes. Tempus redimere metalepsi hebraica est magnifacere tempus & cauere ne perdatur, aut pereat nobis inutiliter, hoc est, toto tẽpore bene vti, nec vllam recte agendi occasionem prætermittere. Ratio metalepsios hæc est: Quæ emimus dato precio, cariora nobis esse solent, Ideoq; damus operam, vt ea diligentius seruentur, & ne nobis abusu pereant. Proinde tempus redimere est illud in precio habere, ne qua illius portio male collocetur Monemur itaque, ne sinamus nos corrumpi per corruptissimũ seculum, in quo agimus, sed probemus potius omni tẽporis momento, quid Deo gratum, nobisq; sit salutare.

20 Sermo vester semper in gratia sit sale conditus, vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuique respondere. Iam sermonem format, in quo gratiam & salem requirit. Gratiam quidem, ne dicacitate aut ineptijs auditoribus simus molesti. Salem vero, quo prudenter & sapienter ea perferamus, quæ ad ædificationem faciunt. Nam omnis sermo insulsus est habẽdus, qui ad ædificationem nihil facit. Est autem metaphora sumta ab vsu salis. vt enim in omnibus cibis Sal vice condimenti adhibetur, vt auiditatem inuitet: Ita sermonis quædã suauitas est adhibenda, quo gratior fiat auditoribus, auidius audiatur, atq; etiam maiori fructu percipiatur. Qui autem huiusmodi sermoni studuerit, consequetur & hunc fructum, quod interrogatus ab alijs, prudenter & cum discretione respondeat.

30 Res meas omnes patefaciet vobis Tychicus, dilectus frater & fidus minister & conseruus in Domino. Iam more sua familiaria quædam subijcit, ac primum per Tychicum eos cognoscituros suum statum admonet. Huius commendationem à religionis professione, à fide in officio præstita, & à communis officij dignitate interserit, cum vt ei narranti fidem adhibeant, tum vt ipsum Tychicum similesque in precio habeãt Colossenses. Præterea monet hoc Pauli factum, vt verbi diuini præcones sibi inuicem honores deferant, & reddant se mutuo commendabiles alijs; modo puritas doctrinæ vitæ innocentiam habeat adiunctam.

40 Quem misi ad vos in hoc ipsum, vt cognoscat statum vestrum, & consoletur corda vestra, vna cum Onesimo fido & dilecto fratre, qui est ex vobis, de omnibus vobis exponens, quæ hic agantur. Finis legationis Tychici duplex, vt cognoscat statum Colossensium, vtque Colossenses consoletur per sanam doctrinam, ne turbentur cruce & persecutione sui doctoris. Verum hic duplex lectio est apud Græcos, Vt ἵνα γνῷ τὰ περὶ ὑμῶν. id est, vt cognoscat statum vestrum. Altera, ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν, id est, vt cognoscatis nostrum statũ. Hanc posteriorem lectionem Robertus Stephanus annotauit esse vndecimi exemplaris inter illa

50 16. quæ habuit. dum impresit nouum Testamentum.

Salutat vos Aristarchus concaptiuus meus, & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata, si venerit ad vos, excipite eum: & IESVS, qui vocatur iustus, qui sunt ex Circumcisione, hi soli sunt cooperarij ad regnum Dei, qui fuere mihi solatio. Suo more salutationibus claudit Epistolam, & paucos ex Iudæis fideles in ministerio recitat, vnde apparet quantis persecutionum procellis fuerit Paulus iactatus Romę, quod ab eo plerique deficerent fracti persecutionibus, quod exemplum nos quoque admonet constantiæ & perseueran-

tiæ in doctrina. Est enim laude dignum potius paucos imitari bonos, quam multorum malorum sectari malitiam. Porrò, cooperarij in regnum Dei dicuntur præcones verbi, quia sunt ministri noui Testamenti, per quod in regnum Dei primum quidem gratiæ, deinde etiam gloriæ intratur.

Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est seruus Christi, semper anxie laborans pro vobis in precationibus, vt stetis perfecti in omni voluntate Dei.

Hic duo obseruemus, Primum, pastoris officium esse, non solum præsentes auditores erudire, verum etiam absentes suis ardentissimis votis & precibus Deo commendare, vt ipse det virtutem Euangelizantibus & audientibus. Deinde quæ sit perfectio Christiana, nimirum esse completum in omni voluntate Dei. Dicitur autem esse completus in voluntate Dei, cui hoc vnicum studium est, vt Deo placeat, suamque vitam totam ad ipsius voluntatem formet. Sed de hac supra plura dicta sunt.

Testimonium enim illi perhibeo, quod habeat multum studij pro vobis, & his, qui sunt Laodiceæ, & his qui Hierapoli.

Confirmat Epaphræ studium & zelum pium erga Colossenses, Idque non frustra, sed vt animos Colossensium & Epaphræ arctius coniungat. Nisi enim ministri Euangelij & auditores se mutuo honesto ac pio zelo complexi fuerint, parum profuerit docentium labor. Dent igitur operam pij verbi ministri, vt sine hypocrisi, ac doctrinæ corruptione sibi animos auditorum concilient veris officijs. Quamuis autem pijs ministris verbi perpetuum erit certamen cum sceleratis nebulonibus, qui potius excrementorum loco habendi sunt, quam pro membris Christi: Tamen bonos & pios sibi exemplo Pauli ac Epaphræ conciliare studebunt.

Salutat vos Lucas medicus dilectus.

Ex hoc loco apparet Lucam non Iudæum, sed potius Græcum fuisse. nam supra tres tantum de circumcisione cooperarios in regnum Dei sibi affuisse memorat. Estque hic Lucas medicus, qui scripsit Euangelicam historiam & Acta Apostolica. Hic perpetuus comes Pauli fuit, medicis omnibus relinquens exemplum, vt cum doctrina humanæ incolumitati salutari, coniungant verbi cœlestis amorem, ac ministros Euangelij non contemnant, sed cum Luca in precio habeant, ne à vera professione religionis, fracti persecutionibus deficiant.

Et Demas.

Hic Demas, vt habetur 2. ad Tim. 4. defecit à Paulo, amans præsens seculum. Vnde collige, amorem præsentis seculi non posse stare cum ministerio Euangelico.

Salutate fratres, qui sunt Laodiceæ & Nympham, & quæ est in domo ipsius Ecclesiam.

Ab hoc Nympha discant patresfamilias, Ecclesias particulares in suis familijs erigere, in quibus puritas & honestas Ecclesia Christi catholica dignæ inueniantur. Est autem hic Nymphas seu Nympha viri nomen, non mulieris, quod conuincit relatiuum masculinum αὐτȣ̃.

Et cum lecta fuerit apud vos Epistola, facite vt etiam in Laodicensium Ecclesia recitetur.

Hic Paulus ostendit, se non tantum voluisse, vt suæ Epistolæ seruirent ijs, quibus sunt primum scriptæ, verum etiam vt alijs essent vsui. Vnde quoties Pauli aut aliorum sanctorum virorum scripta legimus, meminerimus ea nobis quoque destinata esse, vt inde salutis doctrinam communem, & salutares admonitiones hauriamus.

Et eam, quæ ex Laodicea, vt vos quoque legatis.

Nec veteres nec recentiores hic inter se interpretes conueniunt. Quidã enim existimant Epistolam, cuius hic meminit Paulus, Laodicenis à Paulo fuisse scriptam, quorum opinio parum firma esse videtur.

videtur. Alij putant à quodam pastore Laodicenorum esse scriptam ad Paulum, quæ quidem opinio verisimilior est quam prior. Alij de Epistola priore ad Timotheum scripta intelligunt, quæ fuit ex Laodicea, non quidem illa cuius hic meminit, sed ex alia ciuitate eiusdem nominis ad Timotheum scripta, hæc postrema opinio Theophilacti est.

Et dicite Archippo, vide ministerium, quod accepisti in Domino, vt illud compleas.

Publice admoneri vult quendam ex Euangelij ministris, forte cessantem in officio. Vnde discimus, quod Ecclesia habeat autoritatem admonendi parochos seu pastores, quoties admonitio necessario requiri videatur.

Salutatio mea manu Pauli.

Chirographo suo hanc Epistolam à se scriptam testatur, ne de autore dubitent.

Mementote vinculorum meorum.

Hoc duabus de caussis adiectum videtur. Primum, vt ipsius exemplo Colossenses animarentur ad persecutiones ferendas. Deinde, vt suis precibus ipsum Deo commendarent, quo persecutionum finis fieret magis gloriosus.

Gratia vobiscum, AMEN.

Finis principio respondet. Vt enim à voto incepit Apostolus: ita voto claudit Epistolam, vt omnia gratiæ & gratuitæ misericordiæ accepta feramus.

REVERENDO VIRO, PIETATE, DOCTRINA ET VIRTVTE PRAESTANTI, MAGISTRO NICOLAO CASPARO VVIBERGIO, DIOECESIOS OTHONIENSIS EPISCOPO VIGILANTISSIMO, FRATRI SVO IN CHRISTO CARISSIMO, GRATIAM ET PACEM PRECATVR

10

NICOLAVS HEMMINGIVS.

CVM HOMO SIT CONDITVS AD SOCIETATEM, & nulla ſocietas ſine mutuis officijs incolumis eſſe queat, ipſa natura duce, homines intelligunt gratitudinem, qua rependuntur beneficia, maximam virtutem eſſe. Hac enim ſublata, ipſam omnium virtutum reginam iuſticiam è 20 medio tolli neceſſe eſt. Etſi autem, natura magiſtra, lex gratitudinis omnes ex æquo obligat: Tamen, proh dolor, in hac omnium rerum confuſione perpauci ſunt, qui honeſtiſsimæ & ſanctiſsimæ de reddenda gratia legi obtemperant. Quare non immerito Pindarus ſua ætate conqueritur, Παλαιὰ δ᾽ εὕδει χάρις ἀμνάμονες δὲ βροτοί. acceptæ vel leuiſsimæ iniuriæ nemo non memor exiſtit, ſed beneficij vel maximi percepti memoria aut nulla aut pertenuis in diem durat, præſertim apud eos, qui ſpiritu Chriſti non ducuntur. Siquidem hi ſuo carnali iudicio & corrupto feruntur ſemper in deterius. Hoc cum animaduerterent Philoſophi, nihil non fecerunt, vt homines ad gratitudinis legem reuocarent. alias enim apologos propoſuerunt, 30 alias animalium hiſtorias de gratitudine commendarunt, alias pœnas ſtatutas in ingratos exaggerarunt. Breuiter, veris & fictis rationibus conati ſunt homines ad gratitudinis amorem inuitare.

Xenophon ſcribit, in ſecundo memorabilium dictorum & factorum Socratis de Ariſtarcho, qui cum contemneretur à familia ſua tanquam ocioſus, & accuſaretur, quod nihil laboris videretur facere ſolus, iubetur à Socrate vt apologum canis familiæ narret, in hunc modum: Ferunt, inquit, quando animalia fari poterant, ouem quandam ad herum ſuum dixiſſe: admiratione ô here dignum eſt quod facis. nam nobis quæ & lanam tibi, & agnos, & caſeum præbemus, nihil donas, niſi quod ipſæ de terra decerpimus: at canem iſtum, à 40 quo tibi nihil huiuſmodi commodi eſt, participem facis cibi de quo ipſe edis. Hanc querelam cum canis audiſſet, reſpõdit, per Iouem, ego enim ſum qui & vos ipſas ſeruo, vt neque ab hominibus furtim abducamini, neque à lupis rapiamini. Quandoquidem vos, niſi ego vobis cuſtos adeſſem, ne quidem pabulari poſſetis, metuentes interitum. Hoc reſponſum cum audiſſent oues, placatæ ſunt, & permiſerunt canem ſibi in honore præferri. Et tu, inquit Socrates, familiæ tuæ dicito, quod loco canis ſis ipſi cuſtos & curator, & quod propter te ſecure & ſuauiter in ſuo labore viuat, adeo vt expers ſit omnis iniuriæ. Hoc apologo, vt obliuio benefactorum, & ingratitudo erga benemeritos taxatur: Ita commendatur hominibus pietas, vt acceptorum beneficiorum ſint 50 memores, & grati erga eos, quorum experti ſunt beneficia.

Steſichorus poëta (vt refert Iohannes Pierius) hiſtoriam de gratitudine aquilæ,

quilæ, carmine proſecutus eſt in hanc ſententiam: cum decem & ſex meſſores quendam è ſocijs aquatum miſiſſent, reperit is apud fontem ſerpentem, qui complexus aquilam arctiſſimis eam ſpiris implicitam ſuffocabat, ille vt falce meſſoria armatus erat, audacter progreſſus, ferro ſerpentem diſſecuit, aquilam autem liberam abire permiſit. Cumque hauſta in vrnam aqua redijſſet, ſocijs ſingulis poculum miniſtrauit. Mox cum & ipſe quoque bibere vellet, præſto affuit aquila, quæ poculum ab ore diſpulit procul. dumque meſſor factum miratur, & aquilam quam probe nouerat, increpat, eamque apud ſocios ingrati animi ream agere meditatur, videt eos & hic & illic concidentes vitam exhalare, vnde ſimul & aquam, quam illi biberant veneno infectam, & ſe periculo ſubductum intellexit, beneficiumque in volucrem optime collocatum manifeſtiſſime cognouit. quem non iure moueret huius aquilæ factum? Beſtia rationis expers beneficij memoriam retinet, & homo rationis particeps pro beneficio ſæpe reddit maleficium. Quid quæſo indignius eſt, quam vt homo nobilis illa creatura infra beſtiarum conditionem ſe turpiter abijciat?

Fabulantur poëtæ de pœna Ixionis, qui propter ingratitudinem in Iouem, à quo abſolutus erat à parricidij pœna, manibus ac pedibus alligatus rotæ, quæ perpetuo & maximo impetu circumagitur, cogitur exclamare (vt ait Pindarus) τὸν εὐεργέταν ἀγαναῖς ἀμοιβαῖς ἐποιχομένους τίνεσθαι, hoc eſt, Benefactori grata vice compenſationem faciendam eſſe ab ijs qui beneficia acceperunt. Hiſce modis, apologis, hiſtorijs, pœnis, fictis ac veris rationibus Philoſophi & Poetæ veteres hominibus voluerunt gratitudinem commendare, & eos ab ingratitudinis vicio reuocare, quo humana ſocietas tranquillior eſſet, atque ita vltro citroque datis & acceptis beneficijs, homines in amicitia retinerentur. Sed nos qui Chriſtiani ſumus, & edocti verbo Dei, præter has iuſtiſſimas cauſſas habemus verbum Dei, quod vt nobis gratitudinem commendat, & addit ingentes promiſſiones, ita ingratitudinem damnat, & comminatur ingratis pœnas æternas & temporarias. Lex dilectionis, vt iuſticiæ, ita & gratitudinis legem in ſe continet. Eſt enim gratitudo iuſticiæ pars, quæ non magis à dilectione ſincera ſeparari poteſt, quam calor ab igne, aut lumen à ſole. Nam ſi iuſticiæ proprium munus eſt reddere vnicuique quod debet, profecto iniuſtus eſt, qui beneficium acceptum non compenſat, ſaltem animo, ſi rerum facultas aliud non permittit. Si eſt iniuſtus, legem dilectionis violat, & autorem legis Deum contemnit. Non ergo abſque re dictum eſt à Salomone: Qui reddit malum pro bono, non recedet malum de domo eius. Item, Ingrati ſpes tanquam pruina hyberna colliqueſcet, & ſicut aqua inutilis diffluet. Sed quid opus eſt multis? natura dictante ſcimus gratiam reddendam eſſe benefactoribus: Lege Dei idem omnibus notum eſt. Qui ergo fit, quod tanta ſit multorum ingratitudo? Non hic rei ignoratio in cauſſa eſt, ſed voluntas, quæ non diſcitur. verum vbi manu Dei reformata fuerit & adiuta, tum demum doctrinæ obtemperare poteſt & fieri bona, & grata per gratiam, quæ eſt mala & ingrata ex naturæ vicioſitate. Proinde cum nos non ſatis tãgimur beneficiorum memoria, cogitemus ſpiritum ſuccumbere carni, qui fide, meditatione verbi Dei, & inuocatione erigendus & excitandus eſt: quo excitato ſentiemus etiam voluntatem impelli, vt ſe conformet ad legem & voluntatem Dei. Vt autem hæc de gratitudine ad te, vir clariſſime & amice ſingularis, ſcriberem, fecerunt tua erga me beneficia, quibus reſpondere animo ſaltem aliquo modo cupio. Taceo ſingularem tuum candorem erga me, qui mihi vltra 24. annos fuerat perſpectiſſimus. Taceo amicam conuerſationem, dum apud nos primum ſtudioſus, & deinde Paſtor fuiſti.

Taceo

Taceo honesta tua absentis testimonia de tuo Nicolao. Omnia hæc, etsi maxima sunt, excedit tamen ista tua singularis pietas, qua matrem meam ante annum prosecutus es, decrepitam & ægrotam. Hanc enim non solum re iuuisti, quod magnum iudico: non solum verbis consolatus es, quod pietatis tuæ testimonium fuit: verumetiam ministerio quodammodo seruili refocillasti, leuando ægrotam de curru & in currum, & postea conuiuio à te exceptæ ministrando: id quod non solum agnosco humanum beneficium, verumetiam diuinum prædico. nisi enim diuino spiritu fuisses permotus, nequaquam afflictæ, decrepitæ & ægrotæ aniculæ nihil de te benemeritæ, tantum honorem tribuisses. pro quo tuo beneficio fateor, me tibi plurimum debere. Et 10 quoniam hoc tempore non possum vt vellem animum meum erga te declarare, facio quod possum, & hos commentarios in vtramque Epistolam Pauli ad Thessalonicenses sub tuo nomine in lucem mitto, vt aliquod saltem grati mei erga te animi testimonium extet. Rogo autem, vt hoc munus qualecunque sit, boni consulas, atque illud habeas tanquam perpetuum gratitudinis meæ erga te μνημόσυνον. Vale cum vxore tua Anna, fœmina honestissima, ac cum tota familia. Cupio fratres omnes conseruos nostros in ministerio Euangelij in tota diœcesi Othoniensi, & in patria mea Lolandia, per te meo nomine salutari: quos omnes veneror vt dominos: & vt fratres meos carissimos complector. Haffnia, primo die Maij, Anno Domini 1565. 20

ARGV-

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM PAVLI PRIOREM AD THESSALONICENSES.

QVONIAM DE DIVO PAVLO HVIVS EPISTOLAE AVTORE ſæpius eſt à me dictum, ipſius præconio omiſſo, hic dicam. Primum de occaſione ſcribendi: vnde non ſolum tractationis ordo melius intelligetur, ſed etiam conſilium autoris & ſcopus orationis deprehendetur. Deinde de quæſtionibus principalibus, vt genus cauſſæ perſpiciatur. Tertio de ordine tractationis, quo non obſeruato, non ſolum docentis, ſed diſcentium quoque labor erit fruſtraneus.

OCCASIO.

In 17. capite Actor. commemorat Lucas quomodo & quanta cum difficultate Apoſtolus apud Theſſalonicenſes breui admodum tempore, Eccleſiæ quædam ſemina iecerit. Vnde pij quibus ſalus fuit cordi admoniti ſcripturas ſcrutati ſunt, an iſta ita ſe haberent, quemadmodum à Paulo erant edocti. Sed quia Paulus, turba excitata per Iudæos quoſdam, coactus eſt nocte diſcedere Beroeam, & inde Athenas (vnde hanc Epiſtolam ſcripſit) reliquit illic Timotheum, quem cum ad ſe Athenas vocaſſet, didicit ab eo ſtatum Eccleſiæ Theſſalonicenſis, nimirum quod conſtans in medio perſecutionum ſuorum ciuium perſiſteret. Quod cum audiret Paulus, haud parum gauiſus eſt, quare & ipſis ſcribit, cum vt laudet hanc illorum conſtantiam, Tum vt animet eos exemplo aliarum Eccleſiarum ad patientiam, ex quo conſilium Pauli & ſcopus totius Epiſtolæ eſſe colligitur, vt Theſſalonicenſes in fide, patientia, & pietate confirmet.

QVAESTIONES PRINCIPALES.

Quia hic non inſtituitur diſputatio, difficilius eſt quæſtiones ſeu propoſitiones principales eruere, quę tamen neceſſariæ ſunt cognitu, modo velimus altius hanc Epiſtolam introſpicere. Reuocemus itaque totam Epiſtolam ad has hypotheſes. De conſtantia fidei, & laude Theſſalonicenſium in perferenda perſecutione. De Pauli affectu erga illos: De gaudio, ob conſtantiam: de cura pro ipſis, ne relabantur in priſtinos errores perſecutionibus fracti: De oratione ac voto Pauli ad Deum, vt veniat ad ipſos, vtque ipſi creſcant & confirmentur vſque ad aduentum Chriſti: De exhortatione ad virtutes Chriſtianas: De mitigando dolore ſuper mortuis: De aduentu Chriſti: De oratione pro ſanctificatione ſpiritus animi & corporis. Has propoſitiones tractat in hac Epiſtola, quæ ſunt veluti capita, ad quæ cætera omnia referenda ſunt. Hinc iam intelligi poteſt, quod hæc Epiſtola ſit mixti generis. partim enim eſt Demonſtratiui, partim Suaſorij, partim Didaſcalici generis. Nam habuit Paulus hic rationem, non ſolum eorum, qui in fide erant radicati, verumetiam infirmorum, rudium, & eorum qui adhuc veterem hominem ſequebantur in vicijs familiaribus & conſuetis.

ORDO TRACTATIONIS.

Orditur ſuo more ab Epigrapha & ſalutatione cum gratiarum actione, quod Theſſalonicenſes in fide ſint ſtabiles, nec dimoueantur à confeſsione fidei propter perſecutiones præſentes. Atque hæc eſt prima pars, quæ abſoluitur in primo capite. Deinde in ſecundo capite ingreditur narrationem fundatæ per ſe Eccleſiæ apud Theſſalonicenſes. Vnde rurſus in laudes eorum excurrit, quod imitentur alias Eccleſias Dei, in patienter ferenda cruce. Hinc in tertio capite ſubiungit expoſitionem legationis Timothei ad ipſos: cui votum de ſuo aduentu addit. His pertractatis, addit in quarto & quinto capitibus parænefes de varijs rebus, vbi doctrinam reſurrectionis, & aduentus Chriſti per occaſionem attingit. Tandem precatione ac voto claudit Epiſtolam.

CAPVT

CAPVT I.

Summa primi Capitis.

Laudantur à Paulo Thessalonicenses, quod ad ipsius prædicationem conuersi, in medio persecutionum firmi in fide perstiterint. Adeo quod alijs credentibus exemplum sint fidei, perseuerantiæ, & tolerantiæ.

Ordo & partes primi Capitis.

10

Epigrapha, salutatio, propositio gratiarum actionis, per expositionem confirmatio, & declaratio, vnde prima propositio superius indicata colligitur.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS, Syluanus & Timotheus. Prior Epigraphæ pars. Cur autem 20 suppresserit hic Paulus dignitatis & functionis suæ titulum, ex contrario est colligendum. vt enim Apostolatum suum interdum extollit, vindicandę suę autoritatis caussa: Ita hic supprimendo Apostolatus titulum, significat se agnitum fuisse à Thessalonicensibus verum Christi Apostolum, vt non fuerit opus, id quod ab ijs citra controuersiam receptum erat, referre. Sed cur sibi adiungit Syluanum & Timotheum? vt tanquam communibus Epistolæ autoribus, eis autoritatem apud Thessalonicenses conciliet. vnde monentur superiores Euangelij ministri non deprimere, sed extollere potius inferiores symmystas: non suam tantum, sed aliorum quoque rationem habentes.

30

Ecclesiæ Thessalonicensium. Thessalonica à victis Thessalis dicta est. Et est ciuitas Macedoniæ, quā non solum hæc Epistola Pauli, verumetiam Magni Theodosij præceps & implacabilis ira famosam reddidit. Indignatus enim ob cæsos in ea iudices alioqui clementissimus Imperator, vniuersum vrbis populum trucidari mandauit, vbi 11000. hominum cęsa traduntur. Hoc facinus tam immane non ferens incorreptum Diuus Ambrosius Mediolanensium Episcopus, Imperatorem ab ingressu Ecclesiæ prohibitum ad pœnitentiam compulit. Nec maximus Princeps pastoris subire iudicium recusauit. vide librum 9. Tripartitæ historiæ. Hodie Thessalonica cum tota Macedonia Turcorum imperio subiecta est. vnde admoneamur vicissitudinis rerum humanarum, vt Deum timentes, nos ab eo regi contra insi- 40 dias Diaboli ardentibus precibus exoptemus.

In Deo patre, & Domino Iesu Christo. Hæc amplificatio à caussa sumpta, docet eam esse veram Ecclesiam, quæ in Deo est fundata, & in qua Christus suo verbo & spiritu regnat.

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Loco salutationis imprecatur suo more Thessalonicensibus gratiam & pacem, quæ propria Euangelij bona sunt. Est autem gratia fauor Dei cum remissione peccatorum, & alijs bonis quæ cum illa 50 coniuncta sunt. Quæ dona ideo gratia dicuntur, quia gratuito donantur. Pax est reconciliatio nostri cum Deo: Cui tranquillitas conscientiæ cohæret, & omnia prospera, adeoque salus ipsa. vt autē doceat hæc non aliunde proficisci quam à Deo per Iesum Christum, vtq; discernat eadē ab euanida mundi gratia & pace, addit à Deo patre & Domino nostro Iesu Christo. Nam vt Deus pater suum filium cōplexus est summo fauore: Ita propter eiusdem victimam nobis quoque fauet, & est recōciliatus, sed fide iustificatis, Rom. 5. Iustificati fide pacē habemus cum Deo patre, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem etiam accessum obtinemus fide in gratiā hanc in qua stamus. Quapropter quoties Paulus aliquibus gratiā & pacē imprecatur, simul tequirit fidē: sine qua nemini contingunt. Hanc præcedit

cedit prædicatio verbi, cui coniuncta est virtus Spiritus sancti. Meminerimus ergo prędicatione Euangelij summa bona secũ afferre, quæ qui non habet, sub ira & dãnatione manet.

Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, mentionem facientes in precibus nostris.

Propositio est gratiarum actionis ob profectum Thessalonicensium in pietate. Vnde & nos discamus gratias Deo agere pro suis beneficijs, & maxime pro propagatione Euangelij. Et simul admoneamur, quod propagatio Euangelij diuinum sit opus. Exemplum Pauli nos etiam inuitet ad orandum pro Ecclesia, quoties ad Deum preces fundimus, & ministros verbi officij sui commonefaciat.

Indesinenter memores vestri propter opus fidei, & laborem caritatis, & patientiam spei Domini nostri Iesu Christi coram Deo & patre nostro.

Ratio est propositionis, ac totius expositionis sequentis summa, Sed omnia sunt nobis distinctius excutienda. Cum dicit, Indesinenter memores vestri, monet summum gaudiũ Christianorum esse debere, mutuũ in pietate profectum, nec vllum debere esse arctius vinculum inter homines pietate vera. Deinde breui Aphorismo complectitur summam vitæ Christianæ, quæ sita est in fide, caritate & spe, atq; horum effectibus seu fructibus. Fides, spes & caritas resident in corde, sed eorum fructus palam testantur, vbi vere & non simulate assunt. Fides proinde non est ociosa, sed operatur, producit suos fructus, inuocationem, gratiarum actionem, constantiam in confessione, &c. Caritas laborat: id est, fert molestias in præstandis officijs & leuandis fratrum oneribus. Spes tolerat patienter quæuis incommoda, bona promissa in fluctibus persecutionum expectando. Sed ne quis hac spe frustratum iri suspicetur, eam fundatam esse in Domino nostro Iesu Christo asserit, Idq; in conspectu Dei, qui coram intuetur omnia, & habet curam suorum, iuxta illud: Nouit dominus viam iustorum. Colligamus igitur ex hoc loco veram Christianismi rationem, quæ est firma fidei constantia cum caritate & spe quæ salutares fructus per totam vitam in ædificationem edunt.

Scientes fratres dilecti à Deo esse electionem vestram.

Singulæ expositionis partes vim confirmationis habent. Reuocat autem hic Paulus ad caussam primam, profectum Thessalonicensium in Euangelio, nimirum quod sint à Deo electi. Quotquot enim vere in Christum credunt, à Deo electi esse dicuntur. Nam electi dicuntur respectu impiorum, qui viles & abominabiles habentur in conspectu Dei. Cum contra fideles preciosi, immo filij Dei censentur adeoque electi. De modo, caussa & fundamento electionis credentium abunde diximus in primo capite ad Ephes.

Quia Euangelium nostrum non fuit erga vos in sermone solum, sed etiam in potentia, & Spiritu sancto, & in certitudine multa.

Hæc expositionis pars confirmat præcedentem rationem, & simul narrat quomodo Euangeliũ apud Thessalonicenses fuerit efficax, quomodoque sit diuinitus confirmata prædicatio per potentiam, hoc est, miracula, per Spiritum sanctũ intus confirmantem auditorũ corda, & excitantem fidem, & per πληροφορίαν multã, qua scilicet ita stabiles sunt facti Thessalonicenses, vt nullis obstaculis persecutionum rectus illorum cursus in Euangelij fide & confessione sit impeditus. Porrò tametsi miraculorũ tempus cessauit: Tamen nos sciamus cum prædicatione externa vere adesse Spiritum sanctum, & excitare arcana vi auditores ad assentiendum verbo, & ad fidem.

Quemadmodum scitis quales fuerimus inter vos propter vos.

Quod dixit de prædicatione verbi & efficacia spiritus, Id proprio Thessalonicensium testimonio confirmat, qui erant spectatores totius negotij, in quibus Spiritus sanctus efficax erat ad prædicationem Pauli. Hinc discant ministri verbi ita docere, vitamque instituere, vt possint secure ad auditorum testimonium prouocare.

Et vos imitatores nostri facti estis & domini.

Repetit quod initio dixit, sed per-

mini, amplexi verbum in tribulatione multa cum gaudio Spiritus sancti.

collationem exempli. Exempla enim optimorum imitari non exigua laus est. Sed quomodo imitatores Domini sunt facti? Quia vt ille plurima mala tolerans, à proprio populo, gaudebat tamē spiritu: Ita Thessalonicenses à proprijs ciuibus tribulationes ferēdo, gaudio conscientiarū in Spiritu sancto se erigebant, & consolabantur. Hinc nos quoq; in medio persecutionū ad Dominum, adeoq; ad alios pios respiciamus, ac presi cruce nihilominus spiritu exultemus.

Ita vt fueritis vos typi omnibus credentibus in Macedonia & Achaia.

Euidēti signo Thessalonicensium fidem & confessionem confirmat, 10 nempe ex eo quod vicinæ regiones & ciuitates de illorum pietate audiuerint, & exemplum eorum sint imitatæ. Monentur hic singuli, vt alijs quoq; sint exemplo sua pia confessione & vita. Non enim satis est apud te credere, nisi palam testeris, cuius Reipublicæ ciuis sis. Nam corde creditur ad iusticiam, & ore fit confessio ad salutem.

A vobis enim personuit sermo Domini, non solum in Macedonia & Achaia, sed in omni loco fides vestra erga Deum manauit, ita vt non opus habeamus quicquam loqui.

Quomodo alijs fuerint Typi exponit, nimirum quod illorum confessio ad alios dimanauerit, adeo vt nihil sit opus apud alios fidē prædicare Thessalonicensium, quæ alioqui nunc satis innotuerit. Christianis Rebuspublicis exemplum hoc proponatur, vt 20 quo dignitatis loco sunt eminentiores, eo magis in pietate & honestate alijs præluceant. Hoc enim plurimum facere ad ędificationem, Paulus Thessalonicensium exemplo docet, & experientia ipsa testatur.

Ipsi enim de nobis annunciant, qualem introitum habuerimus ad vos, & quomodo conuersi estis ad Deum à simulacris ad seruiendum Deo viuo & vero, & ad expectandum filium eius de cœlis (quem suscitauit ex mortuis) IESVM, qui liberabit vos ab ira ventura.

Dixit adeo personuisse famam fidei Thessalonicensium apud alios, vt non opus habuerit Paulus de ea quicquam loqui. nunc id confirmat ab effectu: nimirum quod alij annuncient 30 sibi inuicem, quomodo id factum sit. Porrò hic obseruemus ordinem administrandæ Reipublicæ Christianæ. Primum locum obtinet prædicatio verbi. Hanc sequitur conuersio ad Deum, & desertio Idolorum. nemo enim simul Idolis & vero Deo seruire potest. Tertio loco finis conuersionis attendendus est, qui est seruire viuo & vero Deo, cum expectatione filij eius de cœlo, qui plene nos ab omnibus malis eripiet. Qui igitur Deo non seruit, sed viuit adhuc in sordibus carnis suę, Is nondum conuersus est, 40 immo potius totus à Deo auersus.

CAPVT II.

Summa secundi Capitis.

Paulus multa passus propter Euangelium Thessalonicensibus prædicatum, apud quos inculpate viuens sincere eos instituit, qui & edocti recte imitatores aliarum Ecclesiarum Dei facti sunt in ferenda cruce, iam se videndi eos desiderio teneri ostendit. 50

Ordo & partes Capitis secundi.

Tres sunt huius capitis partes. PRIMA *est longa expositio conuersationis Pauli apud Thessalonicenses.* SECVNDA *continet narrationem fructus prædicati Euangelij apud eosdem, Nimirum quod facti sint imitatores Ecclesiarum Dei in ferendis afflictionibus ob Euangelij confessionem.* TERTIA *est significatio promtitudinis animi Pauli ad inuisendos Thessalonicenses.*

EXEGESIS CAPITIS SECVNDI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

I PSI enim scitis fratres, quod ingressus noster ad vos non fuerit inanis.

Propositio præsentis expositionis est. Appellatione fratrum beneuolentiam captat. ostendit enim affectum suum erga ipsos.

10 Sed & antea passi, & contumelijs affecti (quemadmodum scitis) Philippis fiduciam sumsimus in Deo nostro loquendi apud vos Euangelium Dei in multo certamine.

Pressuram quam hic commemorat, passus est propter spiritum Pythonicum, quem à puella eiecerat Actor. 16. Ibi enim virgis cæsus conijcitur in carcerem, cuius custodem ad fidem conuertit. Deinde certamen, quod sustinuit apud Thessalonicenses, describitur Actor. 17. Nam Iudæi increduli excitarunt totam ciuitatē aduersus Paulum, adeo vt coactus sit, quemadmodum supra admonui, fuga sibi consulere, Sed prius iacto Euangelij fundamento. Hæc nobis proponuntur in exemplum, ne propter persecutionem abijciamus officium, sed potius cum Paulo incitemur magis ad præstandum officium.

20 Nam exhortatio nostra non ex impostura, neq; ex impuritate, neq; in dolo.

Iam suæ doctrinæ modum exponit. Exhortationis verbum accipit pro toto ministerio suo, seu doctrina tota, quæ auditoribus accommodari nequit, sine exhortationibus. Primum autem se alienū fuisse ostendit ab ijs vicijs, quæ doctrinam corrumpere solent. impostura significat fallendi artem. Immunditia ad affectum animi pertinet. Dolus ad modum agendi. Significat igitur per ἀντίθεσιν, quod docendo sincere ex pio cordis affectu, laborauerit strenue in propagando Euangelio, id quod sequentibus verbis clarius exprimit.

30 Sed quemadmodum probati fuimus à Deo, vt crederetur nobis Euangelium, sic loquimur, non tanquam hominibus placentes, sed Deo probanti corda nostra.

Autorē sui Apostolatus citat, Idque eo consilio, vt Thessalonicenses statuant se vere iuxta Dei consilium vocatos esse in agnitionem Euangelij, vtq; cōstantius perstent in cōfessione eius doctrinæ, quam à Deo esse norūt. Deinde, qualis minister Euangelij esse debeat, ostendit. Nimirum vt se conformet ad voluntatem Dei, cuius est minister, ne ob hominum fauorem, vel doctrinam viciet, vel confessionem abijciat, quemadmodum illi solent, qui omnia ambitiose agunt in hominum gratiam.

40 Neq; enim vnquam in sermone adulationis fuimus, quemadmodum nostis, neque in occasione auaritiæ, Deus testis.

Proximam sententiam enumeratione confirmat. Recitat enim vicia, quibus obnoxij esse solent, qui hominibus placere student, impuris affectibus præditi. ac primum amouet à se suspicionem adulationis, idque illorum proprio testimonio. Deinde auaritiæ quoque suspicionem amouet, prouocando ad Dei testimonium, qui solus de affectibus iudicare potest. Sint igitur ministri Euangelij alieni ab adulatione & auaritia.

50 Neq; quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab alijs.

Se à gloriæ inanis studio alienum fuisse monet. Vbi enim ambitio, fastus, & applausus populares regnant, Ibi cum vicioso affectu peruersum agendi studiū adesse necesse est. Nam cū ambitio sanam mentem adimit, nulla fides (quæ est directrix operum) esse potest. vnde Dominus Iohan. 5. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam mutuo à vobis accipitis, & gloriam quæ est à solo Deo non quæritis? Sed quis quærit gloriā ab hominibus, & quis à solo Deo? Is ab hominibus gloriam querere dicitur, qui ambitiose applausum hominum ob sua facta quęrit. Contra, à solo Deo quærit gloriam, qui pudore sui confusus, ad gratuitā Dei misericordiam confugit, nec quicquam sibi esse reliquum statuit, in quo glorietur, præter Christi gratiam.

am. Proinde, vt huius gloriæ studium semper cum humilitate coniunctum est: Ita illius ex arrogātia & ignoratione sui manat. Stet igitur hoc fixum: Qui gloriatur, in Domino glorietur. Sed quomodo cum his conuenit dictum Pauli 2. ad Corinth. 2. Hæc est gloriatio nostra, testimonium conscientię nostræ. Et ad Galat. 6. Opus suum probet vnusquisq;, & tunc gloriam habebit apud sese. An non Paulus his verbis fatetur, recte facientem officia vocationis suæ, posse gloriari? Respondeo, Qui testimonium conscientiæ bonæ habet in suis factis, potest vtiq; gloriari, sed non extra Dominum. Quare has exceptiones constituamus. Primum, acceptum feramus Deo quicquid habemus boni, nobis nihil arrogantes. Deinde retineamus illud fundamētum, in sola Dei misericordia sitam esse nobis salutis fiduciam. Postremo in solo bonorum omnium autore acquiescamus. His sic apud nos cōstitutis, pia erit in omni bonorū genere gloriatio, immo necessaria, & expetenda. Nam nihil aliud est vera gloria, quam approbatio conscientiæ recte iudicantis, & aliorum recte iudicantium. Vbi igitur conscientia bona est, coram Deo & hominibus, ibi vera gloriatio, vnde Paulus Actor. 23. Ego omni bona conscientia versatus sum ante Deum in hunc vsq; diem.

Cum possemus in onere esse, tanquam Christi Apostoli, facti tamen sumus placidi in medio vestri, perinde ac si nutrix foueat filios suos.

Certissimo signo confirmat, se non quæsiuisse gloriam ab hominibus, cū inquit: Possemus esse in onere, hoc est, vsurpare autoritatem Apostolicam, vt cæteri Apostoli, Tamen huic iuri cessimus mites, placidi, & lenes effecti, Perinde atq; nutrix, quæ suos tenellos pueros calefacit, fouet, ac tenerrime tractat. Hoc Pauli exemplū sequantur pij Euangelij præcones, ne abutentes autoritate sua plus destruant, quam ædificent: Quod quidem illis vsu venire solet, qui intempestiuo zelo iurisdictionem Ecclesiasticam vsurpant, sine maturo Ecclesiæ iudicio. Porrò hic locus, & qui est 1. Corinth. 9. videtur nonnullis patrocinari operibus supererogationis, quæ definiunt esse opera indebita, vt quæ fiunt vltra id, quod quis debeat. Verum priusquā respondeā ad argumentū Papisticum, firma demonstratione ostendam, quam vanū sit illorū figmentum. Quæcunq; opera sub lege comprehenduntur, falso vocantur supererogationis opera. Sic enim Dominus inquit: Cum omnia feceritis, quæ præcepta sunt vobis, dicite, Inutiles serui sumus, quæ debuimus facere, fecimus. Præterea nullum opus agnoscendū est bonum opus esse, aut Deo acceptum, quod lege Dei comprehensum non sit, quemadmodū ex distinctione operum conuincitur. Nam tantum duo ordines sunt bonorum operum: Aut enim ad Dei cultum, aut ad caritatē proximi referuntur. Et vt nullum ad Dei cultū pertinet, quod non contineatur sub hoc capite: Diliges Dominum Deum tuum in toto corde &c. Ita nullum officiū est caritatis, quod non requiratur illo præcepto: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Ex his axiomatis firmissimis sequitur, nullum opus bonū supererogationis dici posse. HOC iacto fundamento, ad obiectionem Papistarum respondeo: Paulus (dicunt) officio satisfecisset, Euangeliū prædicando, addit nunc vltra aliquid ad cumulum, non vtitur autoritate sua, qua vti potuisset, non sumit mercedem operis, qua dignum operariū Dominus pronunciat. Igitur supererogat aliquid, quod non debet. Respondeo, Paulum vltra quidem progressum fuisse, quam requirit ordinaria vocatio Apostolorum, seu pastorū, qui à stipēdio abstinuerit, quod Dominus permittit pastoribus sumere. Verum cū esset ex eius officio pro circumstantijs temporis, & personarū, quæcunq; offendicula prouidebat, illis obuiare, Cerneret autem Euangelij cursum impeditū iri, si facultate sua vteretur, Tametsi illud erat extraordinarium, Dico tamen nihil Deo præstitisse plus, quam deberet. Est enim boni pastoris, offendicula, quantū in se est, tollere. Non est igitur, quod eum aliquid indebitum Deo cōtulisse fingant, Cum nihil aliud præstiterit, quam quod officij necessitas, gloria Dei, & caritas proximi flagitabat. Cuius exemplū si sequerentur hodie multi ministri verbi, minus esset turbarum, minus scandalorū in Ecclesia Christi, propter insatiabilē multorū ingluuiem, qui eo omnes suos conatus destināt, vt diuitias per fas & nefas corradant.

Ita erga vos affecti, libenter voluissemus distribuere vobis non solum Euangelium Dei, sed nostras ipsorum animas, propterea quod cari nobis facti estis.

Suum affectum ab effectu probat, nimirum, quod non solum libenti animo prędicauerit ipsis Euangelium, quod muneris est Apostolici, verumetiam quod paratus fuerit pro ipsis vitam dare, quod intime amantis indicium est. Discant hinc ministri verbi pluris facerę salutē Ecclesiæ, quam propriā vitam: Discant

Discant alacri & promto animo, vel in medio persecutionum Euangelij negocium promouere: Discant renunciare suis commodis & voluptatibus, vt soli gloriæ Dei ac saluti animarum seruire posśint.

Meministis enim fratres laboris nostri ac fatigationis.

Confirmat superiorem sententiam ab experientia Thessalonicensium, qui experti erant quantum laboris ex hauserat Paulus apud ipsos. Porrò græcanicæ voces κόπος & μόχθος nō multum differunt. κόπος significat laborem cum summa cura & solicitudine coniunctum. μόχθος significat 10 laborem quo quis fatigatur pressus laboris mole ac difficultate. vnde colligitur arduum esse munus ac difficile, fidum ac sincerum ministrum verbi Dei agere.

Nocte enim & die laborantes, ne quem vestrum grauaremus, prædicauimus apud vos Euangelium Dei.

Confirmationis expositio seu declaratio est. Duplicis enim laboris meminit, Nocturni, quo potisśimum manuum labore sibi victum parauit. Diurni, quo præcipue in prædicando Euangelio occupatus erat. Cur autem labore manuum sibi victum parauerit, caussam reddit, quod noluerit cuiquam illorū oneri esse. Apud Corinthios similiter, & apud Ephesios sibi victum manuum labore acquisiuit, haud du-20 bie ob hanc caussam, vt illis omnem calumniandi & sinistre de se suspicandi occasionem amputaret. Est enim ministrorum verbi officium cauere, ne sua culpa, aut etiam abusu sui iuris, cursum Euangelij impediant. Sed de hac re paulo supra plura sunt dicta, contra eos qui ex similibus exemplis opera supererogationis extruunt.

Vos testes, & Deus, quam sancte & iuste & inculpate cum vobis credentibus versati sumus.

Prouocat rursus ad testimonium Thessalonicensium & Dei. Thessalonicensium quidem, qui de externis factis solummodo iudicare poterant, Dei vero, qui cor intuetur, ideoque solus καρδιογνώστης in scriptura dicitur. Porrò viuendi ra-30 tionem, seu integritatem Christiani hominis ad tria reuocat. Ad sanctitatem, qua homo in vero timore & fide viuit: Ad iusticiam coram hominibus, quæ nō solum nemini nocet, sed potius omnibus prodest. Sunt enim huius iusticiæ duæ partes, nimirum, abstinentia ab iniuria proximi, & beneficentia. Ad innocentiam, qua nemini præbet occasionem de se male loquendi. Quia autem hoc postremum difficillimum est, restringitur ad credentes, qui soli candide iudicare de aliorum factis didicerunt per spiritum fidei. Hic nos quoque discamus, quo nostra viuendi ratio vniuersa referenda sit.

Quemadmodū scitis quomodo vnumquemque vestrum tanquam pater liberos 40 suos (complexi sumus) obsecrantes & consolantes & testificantes, vt ambularetis digne Deo, qui vocauit vos in suum regnum & gloriam.

Supra nutrici, hic patri se comparat Paulus, suumq; paternū affectum tum Thessalonicensium testimonio, tum effectu probat, vt qui officium veri pastoris faciat, recte instituendo, hoc est, obsecrando, consolando, ac docendo vnumquemque illorum, vt ambulent digne Deo, qui vocauit eos in suum regnum & gloriam. Hinc multiplex doctrina peti potest. Primū enim docemur exemplo Pauli, quomodo amplecti debeant suos auditores ministri Euangelij, Nimirum, nō secus quam bonus & blandus pater suos liberos. Deinde quod eorum officium sit, non tantum publice docere omnes simul, verumetiam singulorum curā habere, & prout cuiq; opus est sermonē accommodare, nempe, vt exhortentur cessantes, consolentur mœstos & 50 pusillanimes seu afflictos, & testificentur, Hoc est, doceant rudes vt verbo Domini ac sana doctrina conuincantur de veritate Dei. Testificandi enim verbum ad doctrinam refertur. Non est igitur perfunctus pastoris munere, qui publice docet tantum. Sunt enim quibus opus est peculiaris institutio. Paulus Act. 20. dicit, se mundū à sanguine omniū, quia publice omnes & priuatim singulos admonere non cessauerit. Quare non potest se mundum à sanguine profiteri, qui priuatam instructionem negligit. Tertio, vocationis finis obseruandus est, videlicet, quod ideo vocemur per Euangelium, vt consortes regni Dei & gloriæ cœlestis æternum viuamus beati. Hunc finem, qui sibi ob oculos vere ponit, feruentius cōtra mundum & vicia pugnare, ac integritatem sectari per totam vitā conabitur, quo iuxta nu

tum & voluntatem Dei patris viuere (quod quidem est digne Deo ambulare) poſsit. Non igitur res leuis, ſed regnum Dei ac ſalus animarum agitur. Quæ ſane bona quantiſcunque periculis ac laboribus præponenda ſunt. Quarto, hinc admoneantur miniſtri verbi non ſolum fidei & iuſtificationis doctrinam vrgere, verumetiam ſerio legis doctrinam, quę regulam vitæ Chriſtianæ præſcribit, proponere. Nam vt fide in regnum Chriſti ingredimur, ita pijs operibus & filijs Dei dignis in regno Chriſti nos eſſe declaramus. Sicuti contra mala opera ciues Satanæ monſtrant & coarguunt.

Propter hoc & nos gratias agimus Deo indeſinenter, quod vos amplexi ſermonem Dei prædicatum à nobis recepiſtis, non ſermonem hominum, ſed (quemadmodum eſt vere) ſermonem Dei, qui & efficax eſt in vobis credentibus.

Hactenus de ſuo miniſterio & diligentia, nunc de fructu agit (Eſtque hæc ſecunda pars capitis) Gratiarum hæc actio non ſolum miniſtrorum eſſe monet, gaudere de profectu ſui miniſterij, quod fortunat Deus, verumetiam Pauli prędicationem receptam fuiſſe à Theſſalonicenſibus, & fructificaſſe (quod in illorum commendationem vergit) indicat. Porrò hic de multis rebus monemur, Primum, vnde ſit Euágelij autoritas, nempe ab autore Deo. Ipſe enim ſonat ſuum verbum per miniſtros. Deinde, quod miniſtri verbi cauere debeát à Doctrinis hominum, vt vere poſsint gloriari cum Paulo, ſe ſermonẽ Dei, non hominum, prædicare. Quod ſi facerent Romaniſtæ, minus eſſet in Eccleſia turbarũ, latiuſq; ſe extenderẽt pomeria Eccleſiæ Chriſti. Præterea, quod huic verbo homines propter reuerentiam Dei fidem habere debeant exemplo Theſſalonicenſium. Poſtremo, quis ſit effectus Euangelij in ijs, qui illud vere recipiunt. Nam Deus in illis eſt efficax ſuo ſpiritu, Reformat mentem hominis ſua manu, conuertit voluntatem, purificat cor, excitat fidem, dat alacritatẽ ad præſtandum Deo cultum ſuum. Cum contra contemtores Euangelij ſpiritu Satanæ, & carnis ſenſu ferantur. Quam diu igitur aliquis membra ſua iniuſticiæ arma ſentit, ſciat ſe fruſtra verbũ audiuiſſe, temereque ſe Chriſtianum iactare. Hic enim ordo, qui hoc loco indicatur à Paulo, neceſſario obſeruandus eſt. Prædicatio, receptio doctrinæ, fides iuſtificationis, & efficacia Dei in credentibus. Prædicatio eſſe poteſt ſine ſequentibus tribus, Sed nullum horum trium ſine cæteris. Vbi enim recipitur doctrina, prædicatio ſane præceſsit, fides concipitur, Deiq; virtus ſe exerit. Proinde nemo de verbo glorietur, niſi qui ſentiat in ſe virtutem Dei.

Vos enim imitatores facti eſtis fratres Eccleſiarum Dei, quæ ſunt in Iudæa, in Chriſto Ieſu, quod hæc paſſi eſtis & vos à proprijs contribulibus, quemadmodum ipſi à Iudæis.

Propoſitionis proximæ ratio ita accommodanda. Quod vere amplexi ſitis ſermonem Dei, vere credatis, Deuſque ſit in vobis efficax, oſtendit haud obſcure veſtra conſtantia, qua grauiſsima quæq; pro Euangelio patimini: ac vt ipſos conſoletur, dicit eos exemplum Eccleſiæ Dei, quæ eſt in Iudæa, imitari. Vtque diſcernat veram Eccleſiam Dei ab ea, quæ falſo ſibi hunc titulum vendicat, addit, In Chriſto Ieſu. Huius enim corpus eſt Eccleſia vera, in illo collecta, & compacta. Porrò hoc exemplum amplificat à ſimili. Sicuti Iudaica Eccleſia à ſuis contribulibus, hoc eſt, à Iudæis patitur: ſic & vos patimini à proprijs ciuibus. Atque ita hoc exemplo ad patientiam & conſtantiam hortatur Theſſalonicenſes. Hinc nos quoque admoneamur Sanctorum exempla imitari, vt ab ijs diſcamus conſtantiam & patientiam in ferenda cruce, tempore perſecutionis, ne fracti impatientia confeſsionem abijciamus. Deo enim ita viſum eſt, vt crux ſit veluti quoddam examen fidei, quo probetur eius ſinceritas.

Qui & Dominum occiderunt IESVM, & proprios Prophetas, & nos perſecuti ſunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduerſantur, prohibent nos gentibus loqui, vt ſaluentur, vt expleant peccata ſua ſemper, peruenit enim in eos ira in finem.

Amplificatio eſt qua exaggerat malitiam Iudęorum per diſtributionem, & ſimul pœnam impietatis eorũdem notat: cum vt occurrat ſcandalo crucis, tum vt conſoletur cruce preſſos. Id quod facit triplici argumento, exemplo Chriſti & Apoſtolorum, ſalute promiſſa pijs, & ira Dei, hoc eſt, damnatione

natione super impios & persecutores Ecclesiæ. Et prodest sane in hæc tria tempore persecutionis respicere, ne multitudine impiorum, & persecutionum fluctibus superati fidem abijciamus. ex his enim tribus ingentem consolationem hausisse sanctos Martyres non est dubium. Præterea obseruentur hic tres loci: Primus, de rabie persecutorum Ecclesiæ, qui in tantam feritatem deferuntur præcipites à Satana, vt nunquã expleri possit sanctorum sanguine. Secundus, de impletione scelerum eorum, qui male agendo pergunt, nam mensuram hoc modo sui iudicij implent. differtur enim pœna, donec iniquitas illorũ ad summum peruenerit. Quare sedulo nobis cauendum, ne peccata peccatis addendo, reponamus nobis iram in die iudicij. Tertius, de ira, quam in illos peruenisse dicit vsq; in finem. Quo admonemur de reiectione gentis Iudaicę propter eius contumaciam, & nefanda scelera. In hoc exemplum & similia intueri nos oportet, vt admoniti illorum malo, viuamus solicite magis in timore Dei, ne in similem Dei iram ob nostra peccata incurramus. Nam hæc ira seu damnatio, & reiectio, vt ad totum populum Iudaicum non pertinet: Ita nec ad solum. Esaias enim & Paulus docent, quod reliquiæ saluæ fiant. Deinde eadem damnatio cõmunis erit omnium, qui vel persequuntur Euangelium, vel alioqui Epicureorum more illud negligunt, vel deficiunt à cognita veritate. nam immota sententia est, Qui non credit in filium, ira Dei manet super eum.

Nos autem fratres orbati vobis ad spacium horæ, facie non corde, vehementius studuimus faciem vestrã videre cum multo desiderio.

Tertia est huius capitis pars, in qua se excusat, cur ad ipsos non venerit in tanto illorum periculo. Nunquam enim magis optanda est fidelis Doctoris præsentia, quam cum propter doctrinam grauior suboriatur persecutio. Primũ igitur significat promtitudinẽ animi sui ad inuisendũ Thessalonicenses. Deinde, cur non venerit, exponit. Verũ hæc vt magis conspiciantur, ἀναλυτικῶς ea retexam. Primum itaq; se orbatũ illis dicit. vnde significat affectũ suum ergũ ipsos vere paternum, qualis in fidis verbi ministris requiritur. Deinde hunc affectum collatione exaggerat, cum inquit, Ad spacium horæ, quasi dicat, Molestum est mihi & durum sane abesse à vobis ad spacium horæ nedũ tanto tempore. Tertio, vt eos nonnihil consoletur, correctionem addit, Facie nõ corde inquiens, ac si dicat. Tametsi facie à vobis subductus sum, & corporali præsentia: Tamen corde & animo apud vos maneo. Non enim quemadmodum corpora, Ita animos interuallum loci separat: Quod quidem non ad substantiam, sed ad animorum affectum, & desideriũ referendum esse manifestum est. Quarto admonet eo se maiori studio quo diutius abfuit, contendisse, vt ipsos inuiseret, idq; multo desiderio; Quemadmodum parentes qui longo tempore aspectu liberorum priuati, feruentius eos videre gestiunt.

Itaque voluimus venire ad vos (ego quidem Paulus & semel, & iterum) sed impediuit nos Satanas.

Prolepsis est. poterant enim impatientiores moræ obijcere, Cur ergo non venis? Respondet, voluntas quidem non defuit nobis, sed facultas & occasio. Conatus sum quidem ad vos proficisci semel atq; iterum, sed Satanas nos impediuit per Iudæorum insidias, qui meę vitæ insidiantur. Hic enim impedimentum Satanæ vocat malignorũ studia, & insidias, quib. impediebatur, quo minus ad ipsos venire potuerit. verum hic quæstio oritur: nunquid Satanas possit alicuius sancti propositũ impedire? Ad quam quæstionem Basilius respondet in hunc modum: Eorum quæ in domino sunt recte factorũ, alia sola voluntate ac deliberatione animi efficiũtur, Alia ad hoc vt efficiantur, indigent etiã opera corporis adhibendi vel studio, vel tolerantia. ac quæcunq; sunt eius generis, quæ in sola animi voluntate posita sunt, hæc nullo modo impedire Satanas potest. Quæ vero sunt ad quæ cõsequenda necessaria est opera corporis, in his plerumq; Deus nasci impedimẽta permittit, vel probandi vel detegendi caussa illius, qui impediatur. Hinc præterea discẽdum exemplo Pauli, quod liceat sanctis aperta pericula fugere, modo id fiat salua pietate. Neq; enim debet quis se temere in manifestum periculum conijcere.

Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriationis? nonne & vos coram Domino nostro Iesu Christo in ipsius aduentu? vos enim estis gloria nostra, & gaudium.

Ratio cur ad eos venire voluerit. Nemo non libenter apud eos est, ex quibus gaudet, de quibus quam optime sperat, à quibus gloriam habiturum se confidit. Quare & ego in-

primis inuiserē vos, qui estis mea spes, gaudium, & corona gloriationis, idq; in aduentu Iesu Christi. Sed quid est, quod vocet Thessalonicenses suam spem, gaudium & coronam? An non Christus solus spes, gaudium, & corona est credentium? est profecto Christus spes, gaudium, & corona credentium, adeo quod extra illum nihil spei, gaudij, aut gloriationis sit reliquum. Respondeo igitur vt supra primo capite in illū locū. Neq; quærentes ab hominibus gloriam. Quicunque testimonium bonæ conscientiæ habet in suis factis, potest gloriari, sed non extra Christum. Vide Regulam supra loco notato. Deinde duo obseruentur hoc loco. Primum quod liceat ministris verbi pie gloriari ob felicem suorum laborū successum, modo caueant, ne quid suæ industriæ asscribant, sed bonitati Dei qui illorum labores fortunat. Deinde quod quo quisq; ministrorum verbi plures in regnum Christi adduxerit, eo in aduentu Christi maiorem gloriam, ac veluti triumphum habiturus sit. Vnde 2. Timot. 4. Quod superest, reposita est mihi iusticiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illo iustus iudex. Verum hoc recte intelligendum est, ne ad caussarum iustificationis ordinem referatur. Nam tum demum sanctis redditur illa corona & gloria, vbi fidem seruarunt, certamina decertarunt, & cursum perfecerunt. Hæc corona reposita quidem est, sed gratia Dei & merito Christi, non meritis proprijs. Qua tamen corona & gloria compensantur labores & certamina. Huc Danielis refero dictum: Doctores fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad iusticiam erudiunt multos in perpetuas æternitates. Quare nequaquam cum hac compensatione laboris & diligentiæ in ministerio verbi pugnat gratuita imputatio. Hanc enim præcedere necesse est. Nam nisi gratuita imputatio iusticiæ præcedit, nulla operum remuneratio sperari potest. Placere enim non possunt opera sine fide prælucente. Habet igitur fides duplex obiectum, promißionem remißionis peccatorum seu iusticiæ, & remunerationem bonorum operum. Quatenus quærenda est remißio peccatorum seu iusticia gratuita, fides in solam misericordiam Dei propter Christum recumbit, sed extra iustificationis caussam etiam remunerationis respectum habet, quemadmodum de Mose legimus, Hebr. 11.

CAPVT III.

Summa Capitis Tertij.

Memorat se Paulus misisse Timotheum ad Thessalonicenses, vt eos confirmaret, à quo reuerso Athenas, cum statum eorum didicisset, gratias agit, optatque vt & ipse ad eos venire poßit, & illi magis magisque confirmati in pietate, perstent.

Ordo & Partes Capitis Tertij.

Tres sunt huius capitis partes. PRIMA continet caussam mißi Timothei, & eiusdem breuem commendationem. SECVNDA exponit, quomodo Timotheus reuersus fidem ac dilectionem Thessalonicensium nunciauerit, vnde & gratias se Deo agere testatur Paulus. TERTIA est votum, quo & ipse ad Thessalonicenses venire, ac ipsorum interea corda in vera sanctitate confirmari cupiat.

EXEGESIS CAPITIS TERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVARE non amplius tolerantes visum est nobis, vt Athenis relinqueremur soli, & misimus Timotheum fratrem nostrum, & ministrum Dei, & cooperarium nostrum in Euangelio Christi.

Quia in fine superioris capitis dixerat Paulus se impeditum à Satana, quo minus ad ipsos Thessalonicenses venire potuerit, hic se misisse Timotheum suo nomine refert, ne prorsus viderentur à se derelicti. Hic duo obseruentur. Primum quod Paulus ex paterno affectu erga ipsos Thessalonicenses solus potius voluerit in tantis persecutionū turbis relinqui, quam vt eos sineret diutius cōsolatione destitui. Vnde discant ministri Euangelij nō tam propriæ salutis, quā suorum auditorum rationē habere. Deinde obseruetur commendatio Timothei, quæ eo pertinet, vt

tinet, vt cōciliet Timotheo autoritatē apud Thessalonicenses, quo pluris faciant ipsius legationē, magisq; ipsius cōsolatione erigantur. Vnde discant ministri verbi se mutuo veris cōmendationibus ornare, quo ipsorum autoritas maneat illæsa. Nam vbi autoritas semel amissa est, parum admodū proficiet docentis labor, contemnentur consilia, atq; adeo quicquid facit. Porrò Timotheum ornat magnis præconijs. Primum enim cum fratrem eum appellando, cum suum affectū erga ipsum, tum cuius sit professionis ac religionis declarat. Nam tum temporis Christiani se fratres mutuo appellarunt. Deinde eum ministrum Dei vocat, vt qui seruierit Deo veris cultibus. Postremo quo ministerij genere Deo seruiat, ostendit cum addit, Cooperarium in Euangelio Christi. Tales igitur se mutuo agnoscant
10 pij ministri, atq; alius alium propter dignitatis gradum tanquam ex alto ne despiciat.

Vt confirmaret vos & consolaretur vos de fide nostra, ne quisquam commoueatur in afflictionibus his.

Finis missi Timothei ostenditur duplex. Prior confirmatio & consolatio Thessalonicensium, petenda ex fide Pauli, & constantia in ferendis afflictionibus. Multum enim doctoris fides & cōstantia in periculis adeundis auditorum animos confirmat & consolatur: contra autem fractus aduersis docentis animus, haud raro auditorum fidem extinguit. Alter finis est (cui subordinatur prior) ne quisquam in Pauli adeoq; Ecclesiæ periculis commoueatur, à diabolo, & mundo quietem & ocium blande
20 suggerentibus deceptus, ac ita deficiat ab Ecclesia. Est enim σαίνεσθαι, qua voce Paulus hic vtitur, cum quis blanditijs & illecebris motus, mutat sententiam, Metaphora à canibus sumta, qui caudæ motu blandiuntur.

Ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus.

Ratio à communi piorum conditione sumta, quam dicit eos nō ignorare. In hoc, inquit, positi sumus, id est, Hæc est piorum conditio, vt perpetuo in hoc mundo cum varijs afflictionibus sit ipsis certamen. Quod enim præcessit in capite Christo, sequetur & in membris, quemadmodum suis prædixit Dominus dicens: Si quis vult me sequi, abneget semetipsum, & tollat
30 crucem suam quotidie, & sequatur me. Vnde Paulus, Quotquot volunt pie viuere in Christo, persecutionem patientur.

Etenim cum apud vos essemus, prædiximus vobis, quod essemus passuri afflictiones, quemadmodum & accidit & scitis.

Eos præsciuisse probat ex eo quod à se antea præmoniti erant de futuris afflictionibus. Hæc præmonitio non parum fecit ad roborandam fidem ipsorum, qui hæc à Paulo tanquam certissimo vate acceperant. Nam prædictiones, cum euentus respondet, spiritum diuinum coarguunt.

40 Propter hoc & ego non amplius sustinens, misi vt cognoscerem fidem vestram, ne forte tentauerit vos is qui tentat, & in vanam fiat labor noster.

Repetit quod in principio proposuit de legatione Timothei, & addit caussam legationis impulsiuam, nimirum vt cognosceret fidem illorum, an per crucem & Satanæ tentationem esset labefactata. Quod superius dixit, ne quisquam commoueatur, Hoc idem nunc repetit, sed alia verborum forma, nempe, ne forte tentauerit vos is qui tentat, scilicet propositis quiete, securitate & in vita felici successu, quæ cum homines quærunt, à Satana tentari dicuntur. Cuius tentationibus si suc-
50 cumbunt, totus docentium labor fit inanis. Monemur itaq; hoc loco perpetuo excubandum esse, ne nos incautos opprimat diabolus. Non enim frustra præcipit dominus, Vigilate & orate, ne intretis in tentationem.

Nuper autem cum venisset Timotheus ad nos à vobis, & annunciasset nobis fidem & dilectionem vestram, & quod habetis memoriam nostri bonam, semper desiderantes nos videre, quemadmodum & nos vos.

Secunda pars præsentis capitis est. vt autem in prima parte de legatione Timothei ad Thessalonicenses egit: Ita hic de ipsius ad se reditu tractat: à quo tria de Thessalonicensibus percepit, Nimirum fidem, charitatem, & affectum

affectum pium erga suum doctorem: quæ sane tria præcipua sunt religionis capita. Fidei nomine etiam confessionem & cultum Dei, qui necessario cum fide coniunctus est, intelligo. Charitas necessarius est fidei fructus, quę cum friget, fidem extinctam esse necesse est. Ex affectu pio & desiderio videndi Paulum, cum eorum gratitudo, tum verbi diuini amor colligitur. Hos Thessalonicenses imitari omnes decet, quib. sua curæ est salus. Porrò quod addit quemadmodum & nos, non solum suum affectum erga ipsos indicat, verumetiam exemplo docet, qualis coniunctio animorum mutua debeat esse inter docentes & auditores, modo fructus ministerij aliquis consequetur. Vbi enim parum inter ipsos conuenit, & odij & maleuolentiæ sunt suspiciones, vbi calumniæ & obtrectationes, Ibi spiritus Satanæ semen verbi cœlestis suffocat, quo minus suum fructum edere poßit. 10

Ideo consolati sumus fratres in vobis, in omni afflictione & necessitate nostra, per vestram fidem.

Quantum solatij perceperit Paulus ex eo quod Thessalonicenses fidem & dilectionem seruauerint, ostendit, videlicet, quod in medijs afflictionibus, quibus quodammodo obrueretur, consolationem, audita ipsorũ fide, admiserit. Quæ sane res non solum summum affectum Apostoli erga Thessalonicenses declarat, verumetiam multo magis ardens studium gloriæ Christi per Euangelium illustrandæ coarguit. Quod sane exemplũ pijs Euangelij ministris proponitur, vt quasi sui obliti, vnice ad Christi gloriam & salutem Ecclesiæ spectent. 20

Quoniam nunc viuimus si vos statis in domino.

Ratio consolationis. Nunc viuimus, hoc est, quam optime res nostræ se habent, et rectißime valemus, si vos statis in Domino. Stare autem in Domino, nihil aliud est quam credere, & ex fide sincere diligere, nihilq; magis optare, quam in cultu vnius Dei ad finem vsq; perseuerare. hinc collige, quod veluti mors quædam pijs ministris sit, si sui auditores à fide deficiunt.

Quam enim gratiarum actionem possumus Deo reddere pro vobis super omni gaudio, quod gaudemus propter vos corã Deo nostro, nocte & die abundantius precantes, vt videamus vestram faciem & suppleamus quæ desint fidei vestræ?

Præterquam quod suum affectum Paulus erga Thessalonicenses fusius 30 aperit, quatuor loci insignes sese offerunt. Primus, quod soli Deo asscribendus sit profectus verbi. Etsi enim Paulus magnis certaminibus iecerit semẽ verbi cœlestis Thessalonicæ: Tamen hic vni Deo acceptum fert, quod suus labor non fuerit inanis. Secundus, quod non solum sit ministrorum verbi sincere docere, verumetiam serio agere Domino gratias, lætariq; quoties fructum aliquem ministerij cõspiciunt. Tertius, quod quo magis crescit Christi cognitio, eo magis sit orandum, ne inimicus homo iactis zizanijs in agrum Domini, semen bonum suffocet. Quartus, quod fides 40 nunquam ita in hoc mũdo absolui poßit, quin suis incrementis perpetuo indigeat. Quare perpetuo annitendum est, vt indies magis magisq; per auditum verbi, aliaq; pietatis exercitia in Domino grandescat.

Ipse enim Deus & pater & Dominus noster Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos.

Tertia huius capitis pars est, continens precationem Pauli, cum pro aduentu suo ad ipsos Thessalonicenses, tum pro incremento & confirmatione eorundem in vera sanctitate, vsq; ad aduentum Christi, atq; ita habet hæc pars duo membra. prioris membri circunstantiæ diligenter perpensæ multas doctrinas afferunt. Pri- 50 mum enim cum dirigat Paulus orationẽ ad Christum, agnoscit ipsius diuinã potentiam, qua patri æqualis sit. Deinde cum separatim dicit, Deus, & pater, de duabus rebus nos admonet. Vt enim Dei mentio maiestatem & omnipotentiam declarat: Ita patris appellatio fauorem Dei erga homines credentes exprimit. Is igitur, quem inuocamus, non tantum vt verus Deus ęstimandus, verumetiam vt benignißimus pater est agnoscendus, ac amandus, à quo omnia optima (cum sit & omnipotens & paterno erga nos animo) sperare liceat per Iesum Christum. Præterea commendatur hic nobis prouidentia Dei peculiaris in administranda Ecclesia. Non enim tam Pauli industriæ quam prouidentiæ Dei fuit, ad Thessalonicenses venire aut non venire.

Vos

Vos autem Dominus impleat, & abundare faciat charitatem mutuam inter vos & erga omnes, quemadmodum & nos erga vos.

Posterius membrum precationis Pauli, in quo precatur, vt in mutua charitate & beneuolentia crescant. Vbi primum gradus, deinde exemplum nobis commendatur. Gradus quidem, dum inquit inter vos & erga omnes. Charitas enim quæ à fide proficiscitur, primum ad fideles se extendit. Deinde ad alios quoq;. Nam Charitas secundũ Deum, non hunc vel illum, sed omnes complectitur: Ita vt se in omnes effundat, principio facto à domesticis fidei. Exemplum vero cum inquit. 10 Quemadmodum nos erga vos. Hic Paulus Thessalonicenses suo exemplo stimulat ad mutuum amorem, & profecto nihil pulchrius est quam in doctoris vita eandem esse pietatem & innocentiam quam vox docet. Exemplum sane imitatione inprimis dignum.

Vt confirmet corda vestra irreprehensibilia, in sanctitate corã Deo & patre nostro, in aduentu Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis suis.

Quid charitati vera ex fide manan ti coniunctum sit ostendit. Nam vt sine charitate nihil est irreprehensibile & purum coram Deo: Ita vbi charitas adest, sincera corda, irreprehensibilia in vera sanctitate, idque coram 20 Deo & patre, existunt. Non quod illa innocentia & sanctitas sint effectus charitatis. (Fide enim corda purificantur.) Sed quia mutua charitas veræ sanctimoniæ indicium est. Hoc cum reuelatũ iri monet in aduentu Domini cum suis sanctis, fortius eos stimulat ad mutuæ dilectionis studium. Hic rursus monemur, quibus in rebus potissimum occupari debeant Christiani: nimirũ in mutua ex fide dilectione, studioq; innocentiæ, adeoq; omnium virtutum. Hic enim sanctitatem omnibus quæ cum fide & charitate vera pugnant, opponit. Præterea obseruandum est, quod monet Ambrosius, à Deo esse principium & profectum, consummationemque virtutum.

30

CAPVT IIII.

Summa quarti Capitis.

Relicta immundicia & iniuria proximi, sanctificationi mutuæq; dilectioni magis magisque incumbendum est propria agendo. Nec nimio dolori indulgendum est ob mortem necessariorum, quos Dominus aliquando reuocabit ad vitam perpetuam, qua spe se pij mutuo consolari debent.

40

Ordo & partes Capitis quarti.

Priora tria capita partim laudibus Thessalonicensium ob constantiam in fide & cruce, partim studio Pauli erga ipsos absoluuntur. Sequentia duo paræneses fere continent ad vitam Christianis dignam. Perpetuus enim mos Pauli est doctrinæ addere parænenses protrepticas & apotrepticas. Porrò hoc quartum caput duabus partibus, nempe parænesi & consolatione absoluitur. Parænesis partim protreptica est, qua ad virtutes varias stimulat, partim apotreptica qua dehortatur à vicijs, vtramq; ex firmis principijs extruit. Consolatio est super morte amicorum, ne nimio dolore, more Ethnico ob mortem necessariorum afficiantur. Cui admixta est expositio de modo & ordine resurrectionis.

50

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVOD reliquum est igitur fratres rogamus vos, & adhortamur in Domino IESV, quemadmodum accepistis à nobis,

Propositio est institutæ parænese os, cuius sensus est, vt dignam professione vitam degant Thessalonicenses, quo Deo placere possint, atque quomo-

quomodo oporteat vos ambulare, & placere Deo, vt abundetis magis.

adeo in dies magis proficiant. Hæc propositio monet, vt qui Christo semel nomina dederunt, eo tota vita contendant, vt Deo placeant. Quod fit, dum ad normam ipsius voluntatis nostram vitam conformamus. Cum autem addit: Quemadmodum oportet, necesſitatem indicat. fides enim incolumis esse nequit, quæ hoc ex veris fructibus non palam faciat.

Nostis enim quæ præcepta dederimus vobis per dominum Iesum.

Autoritatem suæ exhortationi cõciliat cum dicit, præcepta à se præscripta autorem habere Dominũ Iesum, 10 Cui obœdire omnes, qui ab eo salutem expectant, iure debent: vt serui Domino, & redemti suo liberatori. Hinc cum docentes, tum discentes moneantur. Docentes quidem, ne quid aliud Ecclesiæ Christi præsumant proponere, quam cuius autor est Dominus. Discentes vero, ne prius acquiescant, quam sciuerint vocem Domini esse quam sonant pręcones verbi. Hinc Moses subinde ingerit populo Dei, & locutus est Dominus Deus. & Prophetę: Hęc dicit Dominus. Humanæ enim doctrinæ, vt ut necessariæ sunt in præsenti vita: Tamen Ecclesia Christi, cum de culu Dei recteque formanda vita agitur, sola voce Domini contenta esse debet.

Hæc enim est voluntas Dei sanctificatio vestra.

Ratio propositionis de noua vita 20 seu obœdientia fidelium sumta à primo & summo axiomate omnium actionum Christianarum. In quo axiomate duo spectanda sunt, Regula vitæ Christianæ & forma eiusdem. Regula est sola voluntas Dei, quæ petenda est ex solo verbo Dei, vnde Dauid, Lucerna pedibus meis verbum tuum. Et Christus ex Esaia, frustra me colunt docentes præcepta doctrinas hominum. Proinde hæc regula euertit & damnat omnem ἐθελοθρησκείαν omnium hominũ, Ethnicorum, Iudæorum & Papistarum, qui alias regulas viuendi præter verbum Dei excogitant, quod solum voluntatem Dei nobis reuelat. Nec iuuat eos quod bonam intentionem prætendant. Nam Dominus Deut. 12. aperte dicit. Non facient singuli quod sibi rectũ videtur. Huius rei caussam exprimit Esaias cap. 55. hisce verbis: Ne- 30 que enim cogitationes meæ cogitationes vestræ, neq; viæ meæ, viæ vestræ dicit Dominus, quia sicut exaltantur cœli à terra, sic exaltatæ sunt vię meę à vijs vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris. Sit igitur nobis immota regula viæ voluntas Dei, quã nobis suo sacrosancto verbo reuelauit. Forma vitæ est sanctificatio secundum regulam. Hæc sanctificatio describitur infra 5. cap. his verbis: Ipse autem Deus pater sanctificet vos totos & integer spiritus vester, & anima & corpus sine reprehensione in aduentu Domini nostri Iesu Christi custodiatur. Est igitur sanctificatio plena cum ipse homo spiritu, anima & corpore integer vel purus & impollutus seruatur vsq; ad diẽ Christi. Purus autẽ is est totus, qui nihil mente cogitat, nihil corde appetit, nihil corpore exequitur, nisi quod probatur Deo. Hinc patet veram sanctificationem in regeneratione consistere, quæ mortificatione & viuifica- 40 tione absoluitur. Mortificatione renunciamus mundo & carnis desiderijs ac inquinamentis. Viuificatione quæ fit per fidem in Christum, subijcimus nos imperio spiritus, vt iam cum sincero corde in certitudine fidei aspersi cordibus à conscientia mala, vt loquitur Epistola ad Hebræos, audeamus Deum accedere & offerre illi hostiã viuentem corpora nostra (Rom. 12.) Obœdiendo in omnibus ipsius sanctisſimæ voluntati. Forma igitur Christianæ vitæ sanctificationis voce exprimitur, qua exuitur iniquitas & induitur innocentia, & integritas spiritus, animi & corporis, vt totus homo se Deo in obsequium addicat.

Vt abstineatis à scortatione, & sciat vnusquisq; vestrum possidere suum vas in sanctificatione & honore, non cum affectu concupiscentiæ, quemadmodnm & gentes quę non nouerunt Deum.

Sanctificationem sectandam esse iuxta voluntatem Dei suasit. Nunc 50 quasdam eius partes per collationem contrariorum recitat. Nam cum sanctificatio immundiciæ opponitur, singulæ sanctificationis partes opponuntur singulis immundicię mẽbris. Atq; hoc loco castitatem fornicationi opponit, quo illam & sanctam & honestã sectemur, hanc vero & turpem, fœdamq; detestemur fugiamusque. Significat enim hoc loco vas, ipsum corpus vniuscuiusq;. qua appellatione notatur fragilitas humana, hoc posſideri vult cum sanctificatione & honore, hoc est sanctum, purũ & honestũ conseruari vera mentis & cor-

poris

poris castitate. Fornicationis nomine intelligit per Synecdochen omnē turpē Venerem, quam ablegandā monet ad gentes quæ non nouerunt Deū. Quod sane inprimis obseruandum est. Significat enim parū, imo nihil in schola Christi profecisse eos, qui varijs libidinis generibus succūbunt. Sit igitur omnib. pijs cordi hæc admonitio Pauli, cogitentq; se tantisper à Christo alienos esse, donec fœdis libidinibus & cōcupiscentijs carnis se inuoluunt. Nonnulli vas pro vxore exponunt, sed prior interpretatio magis accōmoda est pręsenti loco. Nam vas vsu Hebraico est quælibet res certo vsui destinata, vt corpus nostrum non escæ & Veneri, sed Domino destinatum est, 1. Corinth. 6. Præterea obseruentur gradus peccatorum. Vt enim hic tres rei venereæ gradus facit, Concupiscentiam, Affectum, & fœdum libidinis actū, quem fornicationis nomine designat. Concupiscentia innata ęstuat. Affectus perturbat rationem, ac voluntatem plerumq; captiuat, vt fœde corpore perpetretur, quod turpiter affectus imperat. Sic & aliorū peccatorum tres gradus sunt, Concupiscentia, Affectus, quo dominatur peccatū, & perpetratio. Hi gradus diserte ponuntur ad Roman 7. his verbis. Ne igitur regnet peccatum in mortali corpore vestro ad obœdiendum ei in concupiscentijs suis. Quare primis initijs & motibus, vigilijs & precibus iuxta cōsilium Domini resistendum est, ne mente victa affectus voluntatem trahat ad patrandum peccatum.

Ne quis opprimat aut fraudet in negocio fratrem suum.

Sanctificationis & imundicię alias quasdam partes attingit. Quemadmodum enim immundiciæ subijcit violentam oppreſsionem, & astutā fraudem, Ita per ἀντίθεσιν sanctitatis partes intelligit humanitatem, quæ violentiæ, & iusticiam in contractibus, quæ fraudi opponitur. Ponit autem hic duas partes iniuriæ proximi. Oppreſsionem violentam (qualis Tyrannorū & potentiū est qui inferiores iniustis exactionibus aut alijs illicitis modis premunt) Et fraudem qualis eorum est, quacunq; ratione plus à proximo accipiunt quam iustū est. Nam græca vox πλεονεκτεῖν significat cupiditatem & studium, plus quam æquum est habendi. Quare hac voce omnis auaritia, dolus, vsura & quicquid vergit in proximi damnum notatur.

Propterea quod vltor est dominus de omnibus his, quemadmodum & antea diximus vobis, & testati sumus.

Addit minas vt qui turpitudine rei à malo non abstinet, absterreatur saltem pœnis, & qui rei dignitate & pulchritudine non mouetur, pręmijs saltem inuitetut. Quemadmodum enim turpibus factis supplicia, Ita honestis factis si modo ex fide fiant, præmia sunt proposita.

Non enim vocauit nos Deus ad immundiciem, sed ad sanctificationem.

Ratio est à fine vocationis sumta, amplificata collatione cōtrariorum, ac si diceret: Antequam vocati sumus per Euangelium, in regno tenebrarum sordibus peccatorum inuoluebamur, Nunc autem vocati sumus per Euangelium, vt renunciatis peccatis, quæ mortis & damnationis caussa fuere, iusticiæ & innocentiæ studeamus. Huc locus Pauli ad Tit. 2. pertinet. Apparuit enim gratia Dei salutaris omnib. hominibus, erudiens nos, vt abnegata impietate & mundanis concupiscentijs, modeste, iuste & pie viuamus in præsenti seculo. Proinde quicunq; peccatis indulget, immemorem suæ vocationis se declarat, & se adhuc in regno tenebrarum sub vexillo Sathanæ militare ostendit.

Quapropter qui reijcit, non hominem reijcit, sed Deum, qui & dedit spiritū suum sanctum in vos.

Vt magis eos vrgeat, autoritatem Dei allegat, & simul sceleris magnitudinem notat. Qui enim reijcit salutares admonitiones à quocunq; propositas, non reijcit hominem tantum, quod per se graue scelus est: sed Deum ipsum aspernatur, et suam ingratitudinē ostendit, non obtemperando Spiritui sancto, in hoc à Deo dato, vt excitet corda hominum ad obœdientiā. Obseruetur emphasis in verbo ἀθετεῖν, quod ita rem aliquam aspernari significat, vt nullo in loco ponatur, nullaq; eius rei ratio habeatur. Vnde tria collige ꝑpetuo ob oculos statuenda. Primū quod contētores Dei sunt quotquot eius salutaribus monitis per ministros verbi aut alios propositis nō auscultāt. Quemadmodum enim qui magistratus iussa detrectat, eius contemnit autoritatē, Ita Deo non obtemperans, diuinam mentē aspernatur, quo scelere nihil est immanius. Nam inde prolabūtur homines in reprobā mentem, vt peccare non erubescant, iuxta illud Prouerbiorum 18. Impius

pius cum in profundum peccatorum venerit, contemnit. Deinde ſignificatur, quod tales contemtores Dei à Deo quoque reijciantur, iuxta illud: Qui me contemnit, erit ignobilis, ſeu ignominia afficietur. Proinde cum non honoratur Dominus, ac timetur ab ijs qui præceptis ipſius non obœdiunt, eos viciſsim abijcit, & ſinit cumulare peccata, donec menſuram peccatorum ſuorum compleuerint. Tertio, admoneantur tales iudicij Dei, cuius vltrices manus effugere nequeunt contemtores Dei. Quapropter dum manet tempus pœnitentiæ expergiſcamur, Deumque rogemus, vt nos conuertat, & ſuo ſpiritu regat, quo vere conuerti poſsimus, conuerſionemque noſtram vero fidei fructu teſtemur. Conſolatur & hic locus pios Euangelij miniſtros, qui cum à mundo contemnuntur & reijciuntur, quod non tam ipſi, quam Deus ipſe, cuius legatione funguntur, reijciatur. 10

De fraterna autem Charitate non opus haberis vt ſcribam vobis. Ipſi enim vos à Deo docti eſtis, vt diligatis vos inuicem. Etenim hoc facitis erga fratres omnes, qui ſunt in tota Macedonia.

Per occupationem addit Antitheſin proximæ præcedentis ſententiæ de violenta oppreſsione & fraude vitandis: Idque cum duplici ratione. Non opus eſt vt ſcribam vobis de fraterna charitate (quæ in locum violentæ oppreſsionis & fraudis ſuccedere debet.) Quia & ipſi diuinitus docti, ſcitis, quod mutua requiratur à vobis dilectio, & effectus ipſe ſeu fructus veſtram erga Fratres dilectionem declarat. Nam in tota Macedonia eam experti ſunt fratres. Porrò θεοδίδακτοι, hoc eſt, à Deo docti, illi dicuntur, quorum 20 cor viuo ſenſu verbum prædicatum, per gratiam Spiritus ſancti penetrat, ſeu qui quod didicerunt per verbi prædicationem, opere complere ſatagunt. Eſt enim certiſsimum indicium quod à Deo didiceris, ſi id quod didiciſti facias. Qui autem nouit quid fieri debeat, & non facit, nondum à Deo didicit ſecundum gratiam, ſed ſecundum legem, non ſecundum ſpiritum, ſed ſecundum literam. Admoneamur itaque hoc loco à nobis non requiri ocioſas ſpeculationes de Deo & rebus diuinis, ſed fidem per dilectionem efficacem.

At rogamus vos fratres abundare magis & eniti.

Correctio eſt, quaſi dicat: Tametſi veſtra erga fratres charitas magna eſt, Tamen perpetuis incrementis indi- 30 get. Nemo enim diligere iuxta rationem præcepti ſatis poteſt. Quare perpetuo progrediēdum, enitendumque vt vnuſquiſque ſe ipſum diligendo proximum ſuperet. φιλοτιμεῖσθαι enim ſignificat magno ſtudio conari quippiam efficere. Quare Ambroſium ſequutus ſum, qui hoc loco φιλοτιμεῖσθαι eniti reddidit. Vnde colligemus non frigidum quendam amoris affectum à Chriſtianis requiri, ſed viuidum & feruentem, quo proximi commodis non minus quam noſtris ſtudebimus.

Quieſcere & agere propria, operari proprijs manibus, quemadmodum vobis præcepimus.

Plures ſanctificationis partes recitat, quæ ſimiliter per antitheſin ſunt exponendæ. Nam vt ſanctificationis 40 partes præcipiuntur, Ita prohibentur immundiciæ quæ cum illis pugnant. atq; hoc loco tria cōiungit, quæ fere eundem ſenſum habent, Quieſcere, agere propria, & operari proprijs manibus. Quorum primum nimirum quieſcere, curioſitati opponitur. Nam ἡσυχάζειν & πολυπραγμονεῖν opponuntur, vt apud Iſocratem in oratione de pace, vbi dicit ἡσυχίαν vtiliorē ac commodiorem eſſe τῆς πολυπραγμοσύνης. Vt igitur hic commendatur Chriſtianis modeſta quies, Ita è contrario damnatur maligna curioſitas. Deinde hortatur vt propria agant, hoc eſt, vt quilibet in ſua vocatione ſit ſedulus & fidelis, & per ἀντίθεσιν damnat ocioſos homines, qui quid ſua vocatio efflagitet minime cogitant. Eodem pertinet quod addit, operari proprijs manibus, per quod 50 intelligit ſynecdochice diligentiam ſedulam in omni vocationis genere. Neq; enim omnes manuum labore fatigari vult Paulus, ſed vt quæ ſui ſunt muneris, vnuſquiſque fideliter præſtet in communem & mutuam ædificationem.

Vt ambuletis decenter erga extraneos, & nulla re indigeatis.

Proximæ adhortationi duplicem rationem ſubiungit. Quarum prior à publica honeſtate, altera à propria vtilitate ſumta eſt. Publica honeſtas eſt ornans profeſsionē fidei, honeſto ac iuſto labore victum ſibi parare: Cum contra turpe & indecorum ſit ocio torpere, alieniſq; bonis inhiare.

Propria

propria vtilitas est, vt ipse sine mendicitate honesto labore viuas, alijsque egentibus opem feras.

Cæterum nolo vos ignorare fratres de his qui obdormiuerunt, ne doleatis quemadmodum & cæteri non habentes spem.

Altera huius Capitis pars est, in qua consolatur Thessalonicenses, qui ob mortem amicorum nimium tristabantur. Vbi primum obseruādum est, quod mortuos ideo dormientes vocat, quia sicut illi qui dormiunt, suo tempore excitantur, ita mortui in extremo die excitabuntur ad vitam immortalem. Quod autem de dormitione dicitur, non ad totum hominem, sed ad partem, duntaxat nempe ad corpus referendum est. Anima enim à corpore separata viuit immortalis. Id quod plurima testimonia veteris & noui testamenti conuincunt. Deinde discrimen inter dolorem piorum & impiorum consideretur. Illorum enim moderatus est, vt qui consolatione est mixtus, Hic immoderatus sine omni spe & consolatione. Vt autem moderatus ille permittitur: Ita prophanus & Ethnicus dolor damnatur.

Si enim credimus quod IESVS mortuus est & resurrexit, sic & Deus eos qui obdormierunt per Christum adducet cū ipso.

Ratio consolationis in morte amicorum, à caussa communis resurrectionis. Quoties itaq; aliquis amicorum morte tristatur, mortis Christi ac resurrectionis meminisse oportet. Nā vt mors Christi, nostræ mortis est victrix, Ita eiusdem resurrectio vitæ nobis caussa existit. Est autem Pauli argumentum validum, non ab exemplo, non à particulari, sed à caussa sufficiente, & necessaria ad suum effectum necessarium & proprium. Vnde Paulus, 1. ad Corinth. 15. resurrectionem mortuorum tanquam ex firmissimo principio probat, cum inquit: Si resurrectio mortuorum nō est, ne Christus quidem resurrexit. Hic à destructione consequentis concludit antecedentis negationem hoc pacto: At Christus resurrexit. Igitur est resurrectio mortuorum. Sic enim paulò post addit. Nunc autem Christus resurrexit ex mortuis, primitiæ eorum qui dormierunt. Subiungit ibidem collationem caussarum mortis & vitæ. Quemadmodum (inquit) moriuntur omnes per Adam, Ita & per Christum omnes viuificabuntur. Hic vtitur contrarijs caussis ad probandos contrarios effectus. Vt enim Adam mortis caussa fuit sua inobœdietia, Ita Christus vitæ autor est sua iusticia. Nam Christus venit, vt instauraret omnia per Adam amissa. Vis itaq; consequentiæ in eo est, quod Christus nō sibi tantū resurrexerit, sed nobis. Quemadmodum enim primitiæ non consecrabantur vt solæ essent sanctæ, sed etiam vt reliquus anni prouentus sanctificaretur. Ita & Christus non solus resurrexit, sed nobis ipsius resurrectio caussa, pignus & obsignatio quædam nostræ futuræ resurrectionis existit. Verum hic quæstio ex Pauli verbis oritur. Videtur enim in speciem, quod tantummodo astruat Paulus piorum resurrectionem, cum inquit, Qui obdormierunt in Christo, id est, qui morientes per fidē Domino IESV cōiuncti erant. Verum sciendum est, quod Paulus duntaxat hic tractet ea, quæ ad præsētē consolationē facere videbantur. Quare tantū hoc loco de fideliū gloriosa resurrectione disserit, in qua abunde consolationem consequuntur pij in quauis afflictione. Quod autem omnes cum pij tum impij resurgent, Illi quidem ad gloriam perpetuam: Hi vero ad æternos cruciatus, multa scripturæ testimonia conuincunt, inter quæ præcipua sunt quæ habentur, Danie. 12. & Matth. 25. Iohan. 5.

Hoc enim vobis dicimus in sermone Domini.

Vt fidem resurrectionis astruat, verbū Domini allegat, qui cum eam prædixit fore, procul omni dubio futura est. Quicunque igitur in dubium reuocat resurrectionem mortuorum, Dominum ipsum mendacij coarguit, eiusque omnipotentiæ derogat. Proinde hic ratio cœca captiuetur, & detur gloria Deo, apud quem nulla res est impossibilis. Cœlum (inquit) & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.

Quod nos qui viuemus & reliqui erimus in aduentum Domini, nequaquam præueniemus eos qui dormiunt.

Eodem temporis momento omnium hominum erit resurrectio communis. Adam primus homo non prę ueniet vltimum eorum qui morietur, sed vna excitati omnes sistentur coram iudice Christo, Quare nihil refert quocunque tempore moriatur aliquis, modo in Domino.

Quoniam ipſe Dominus cum hortatu & voce Archangeli ac tuba Dei deſcendet de cœlo.

Quis ſit reſurrectionis autor, & quis modus oſtenditur. Ipſe enim Dominus Chriſtus excitabit mortuos, Cui nihil difficile eſt. Si enim ex nihilo quicquid eſt rerum creare potuit, cur non poterit mortuos reuocare ad vitam? Modus quoque deſcribitur, quod cum hortatu & voce Archangeli, & tuba Dei deſcendet. Eadem fere Matthæus refert ex ore Domini cap. 24. Videbunt filium hominis venientē cum virtute & gloria magna, & mittet Angelos ſuos cum tubæ voce magna, & congregabit electos ſuos à quatuor ventis & ſummis cœlorum vſque ad terminos eorundem.

Et mortui in Chriſto reſurgent primum, deinde & nos qui viuemus qui reliqui erimus, ſimul cum ipſis rapiemur in nubibus, in occurſum Domini in aërem.

Ordo reſurgentium deſcribitur, Nimirum vt antea mortui, & tunc viuentes, qui tamen in momento commutabuntur, ſimul rapientur in occurſum Domini. Nihil autem hic de impijs dicit, qui tum ſeram & inutilem pœnitentiam agent. Nam hæc tantum in conſolationem piorum dicuntur.

Et ſic ſemper cum Domino erimus.

Effectus reſurrectionis piorum lætiſsimus, nimirum æterna manſio apud Dominum in æterna beatitudinis gloria, vbi Deus erit omnia in omnibus. Vbi perfecta erit electorum iuſticia & innocentia.

Proinde conſolemini vos mutuo hiſce ſermonibus.

Concluſio conſolationis eſt, in qua vſus fidei reſurrectionis oſtenditur. Nimirum vt inde petamus conſolationem in omni afflictionum genere. Nam ipſa mortuorum reſurrectio, vt pijs finem omnium malorum affert, Ita eoſdem introducit in quietem, in qua compenſabuntur afflictiones præſentis vitæ.

CAPVT V.

Summa quinti Capitis.

Extremus dies repente incautos obruet. Quare vos pie & ſancte iuxta voluntatem Dei viuite, vt integer ſit ſpiritus, & anima & corpus ſine querela in aduentum Domini ſeruetur.

Ordo Capitis quinti.

In fine quarti de modo reſurrectionis admonuit, hic quæſtionem de tempore attingit. Deinde varias exhortationes inde extruit, vt parati ſimus in aduentum Domini. Tandem petit pro ſe orari, & fauſta imprecatione claudit Epiſtolam.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PORRO de temporibus & articulis temporum fratres nō opus eſt vt vobis ſcribatur.

Occupatio eſt, qua anteuertit curioſas quæſtiones eorum, qui nimis anxie de rebus occultis, & præcipue de extremo die quæſiuerunt, ac ſi diceret: Non opus eſt articulum temporis aduentus Domini ſolicite quærere, ſatis eſt certo ſcire, quod vere venturus ſit.

Ipſi enim exacte ſcitis, quod dies Do-

Ratio occupationis & modus admini

mini tanquam fur in nocte sic veniet.

uentus Domini. Confert enim eum furis inexpectato aduentui. Quemadmodum enim fur non præmonet, sed alte dormientes inuadit, Ita Dominus subito, dum hoc minime expectant homines, adueniet. Quæ res maxime deberet nos excitare ad vitæ innocentiam seruandam, ne nos opprimat ille dies incautos. Debet enim ignoratio hæc ad studium & vigilantiam excitare iuxta Domini præceptum, Matth. 25. Vigilate, inquit, & orate, quia nescitis diem neque horam in qua filius hominis venturus est. Vult itaque Dominus nos similes esse prudentibus virginibus, quæ oleo in vasis suis accepto, expectarunt aduentum sponsi. Porrò per diem Domini, & communem omnibus finem, & priuatum cuiusque intelligi monet Theophylactus.

10 Quando enim dixerint, pax & securitas, tunc repentinus superueniet eis interitus.

Proximæ similitudinis declaratio est. Explicat enim Paulus cur dies Domini furi sit similis, nimirum propter inexpectatum aduentum. Porrò duo hic obserua. Securitatem præsentem impiorum, & superuenientem interitũ, cum omnia sibi tuta pollicẽtur impij, subito ira Dei obruet eos, qui in tenebris ignorantiæ Dei & contemtus secure stertunt, ebrij huius mundi illecebris.

20 Quasi dolor partus mulieri prægnanti, & nequaquam effugient.

Subitum interitum impiorum similitudine pulcherrima pingit: in qua tres sunt partes. Quemadmodũ prægnans mulier intra se doloris materiam circumfert, Ita impij contemtũ Dei & alia scelera materiam æterni cruciatus in pectore gerunt. Deinde vt mulieris prægnantis dolores subito eam inuadunt: Ita pœna commerita opinione citius superueniet impijs. Postremo vt nulla prægnãtium euadere potest, quin partus dolores experiatur, ad eundem modum nec impij sua supplicia euasuri sunt.

At vos fratres non estis in tenebris, vt 30 dies ille vos tanquam fur opprimat.

Consolatur pios qui in die, hoc est, in clara Dei noticia pie ex fide viuũt. Vt enim per tenebras significatur ignorantia Dei, oscitantia, & securitas: Ita per lucem Dei noticiam ac fructus fidei intelligit. Neque Paulus hic dicit diem illum aduentus Domini pijs notum esse, sed eos tantum tutos fore monet, vt qui clara die vigilantes in vero timore illum excipiant. Vigilantibus enim & in luce versantibus, si prædo aliquis aditum nactus de improuiso incumbat, nihil poterit quod eorum est deuastare. At si in tenebris dormitantes deprehendat, relatis spolijs abscedet imprimis.

Omnes vos filij lucis estis & filij diei, non sumus noctis neque tenebrarum, pro-40 inde ne dormiamus sicut & ceteri, sed vigilemus & sobrij simus.

Piorum communia officia exponit. Idq; primum in genere pulcherrima similitudine. Cuius sensus hic est. Quemadmodum dies laboribus & vigilijs, non somno aut torpori destinatus est, Ita vocati ad lucem Euangelij per prædicationem verbi à tenebrarum regno, debent nũc vt in die clara vigilare, & sua tam augusta vocatione digna præstare opera, quæ omnia ad vigilantiam & sobrietatem reuocat. Vigilantia quidem est, dum abiecta securitate carnali, certa spe in Dominum respicimus. Huic opponitur dormitio, quæ est supina suæ salutis negligentia. Sobrietas vero est qua cauetur, ne illecebris huius mundi ebrij, in somnum securitatis incidamus, sed potius vt alacres simus ad præstandum officium. Obseruetur proinde hoc discrimen inter pios & impios. Illi iuxta lucem Euangelij ambulant, 50 hi mundi negocijs inuoluuntur, cura salutis suæ abiecta.

Qui enim dormiunt noctu dormiunt, & qui ebrij sunt noctu ebrij sunt.

Argumentum est à simili. Quemadmodum homines noctu dormiunt & interdiu vigilant. noctu sunt ebrij, & interdiu sobrij: Ita nos decet qui iam noctem ignorantiæ superauimus, vigilijs & sobrietati studere. Id quod lux Euangelij requirit, ne mente grauata somno ignorantiæ, & corde intemperãtia & crapula defatigato, fœde nos in tam clara Euangelij luce geramus. Similis est exhortatio ad Eph. 5. Ne sitis consortes illorum, eratis enim aliquando tenebræ, Nunc autem lux in Domino, tanquam filij lucis ambulate.

Nos autem qui ſumus diei, ſobrij ſimus.

Accommodatio eſt ſimilitudinis. Nos qui ſumus diei, id eſt, qui nocte ſuperata ignorantiæ, verſamur in Euangelij luce, ſimus ſobrij.

Induti thorace fidei & charitatis, & galea ſpe ſalutis.

Quo ſpectent vigiliæ & ſobrietas Chriſtianorum, nunc oſtendit, nimirum vt in armis excubent perpetuo aduerſus hoſtem. Deſcribit autem πανοπλίαν Chriſtiani militis paucißimis verbis, quam fuſius deſcribit ad Epheſ. 6. Hic tres Chriſtianorum virtutes, fidem, charitatẽ & ſpem ponit, quas armorum titulo ornat. Nam vt ſcutum, thorax, & galea muniũt corpus militis mundani: Ita animum pij hominis aduerſus tela diaboli munit fides, qua totus Chriſtus induitur, charitas, qua fides lucet, Spes, quæ omni inſultui diaboli opponitur infracta, quaq; ſalus ipſa certißima expectatur.

Quia non conſtituit nos Deus in iram, ſed in acquiſitionem ſalutis per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

Amplificat ab obiecto ſpei, quod eſt liberatio à damnatione, & acquiſitio ſalutis, & ne quis hoc ſibi aſcribat, addit cauſſam, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Porrò cum iram & ſalutem nominat, ſignificat vtramq; exercendam eſſe in aduentu Domini. Iram quidem aduerſus reprobos: Salutẽ vero erga eos, quos fide, charitate & ſpe armatos inuenerit. Idq; non ex ipſorum ſed Chriſti ſolius merito. Obſeruetur & ἀντίθεσις, quod ſalus acquiri non poſsit, niſi per hunc Dominum Ieſum.

Qui mortuus eſt pro nobis, vt ſiue vigilemus, ſiue dormiamus, ſimul cum ipſo viuamus.

Ætiologia eſt proximæ rationis à fine mortis Chriſti ſumta. Cum autem mortem nominat, per Synecdochẽ intelligit omnia redemtionis beneficia, quorum finis eſt, vt credentes per ipſum æternum beati in cœlo viuant. Quocirca ſpes noſtra non nititur debili fundamento, ſed firmo & duraturo. Quæ ſpes cum talis ſit, nequaquam cõfundit ſperantes. Habent enim teſtimonium ſpiritus, quod hic præbet ſpiritui noſtro de paterno erga nos fauore in Chriſto Ieſu Domino noſtro, Roman. 5.

Quare confortamini vos inuicem, & ædificate ſinguli ſingulos, ſicut & facitis.

Poſtquam non pauca Chriſtianorum officia recenſuit, oſtendit omnium commune officium eſſe incumbere doctrinę, & exhortationi mutuæ, vt vſus doctrinæ in vita conſpiciatur. Hic tria obſeruentur, primum (quod iam dictum eſt) commune officium eſſe piorum ſe mutuo exhortari ac ædificare in pietate. Deinde errare eos, qui hoc ad ſolos publicos verbi miniſtros reijciunt. Tametſi enim in publicum miniſterium non eſt temere perrumpendum: Tamen omnibus ex æquo incumbit ſe mutuo exhortari & ædificare, ſeruato tamen Eccleſiæ ordine. Poſtremo damnari Enthuſiaſtas qui verbi miniſterium labefactare conantur, cum hic Paulus aperte requirat mutuam exhortationem & ædificationem.

Rogamus autem vos fratres vt cognoſcatis eos qui laborant inter vos, & qui præſunt vobis in domino & admonent vos, vtque habeatis illos in ſummo precio per charitatem propter opus illorum.

Quid ſinguli ſingulis debeant dictum eſt, Nunc addit valde neceſſariam exhortationem, qua Theſſalonicenſes hortatur, vt verbi miniſtris debitum honorem exhibeant. Huius exhortationis tres ſunt partes. Periphraſis ſeu deſcriptio miniſtrorũ verbi, officium ipſis præſtandum, & cauſſæ officij præſtandi. Periphraſis ſiue deſcriptio qualeſnam ſint veri miniſtri verbi docet: vtpote qui laborant, præſunt & admonent. Labor primum requiritur, nimirum vt in vinea domini ſtrenue faciant officiũ, docendo fideliter populum. Reijciuntur ergo à numero miniſtrorum Euãgelij, qui ocium captant, delicias ſectãtur, & quærunt victũ fraudulenter tituli ſacerdotalis prætextu. Nihil enim minus ſunt, quam paſtores, qui non præſunt laborando, & in verbo propagando. Deinde requiritur, vt præſint in domino, ſed vt œconomi, nõ vt domini, & patresfamilias. Sunt enim œconomi myſteriorum Dei. Quare qui non diſpenſant Euangelium, fruſtra de prælatura in Eccleſia glorientur. Tertio requiritur, vt admoneant. nã crebris admonitionibus, publicis &

priuatis

priuatis opus est, vt doctrina auditoribus accommodari posit. Adeo enim sumus propter peccatum in salutis negocijs negligentes, vt perpetuis stimulis indigeamus. Officium ipsis debitum est, vt auditores eos habeant in summo precio & honore per charitatē. hoc enim Paulus Primum indicat obscure metalepsi, dum inquit, Rogamus vt agnoscatis eos &c. Deinde clare inquiens, vt habeatis eos in summo precio seu honore. porrò hic honor consistit in quinq;: primum enim agnosces illorū ministerium opus esse diuinum. Quare vt legatos Dei eos complecti decet. 2. exhibebis reuerētiam debitam propter ministerij dignitatem. 3. præstabis obœdientiam in his quæ ad ministerium pertinent, id est, vbi verbum Dei postulat obœdientiam. verum si quid præcipiunt contra verbū, sequamur regulā Pauli, Si quis aliud Euangelium prædicauerit, Anathema sit. 4. Gratitudinem debebis, vt non 10 solum animo sis gratus erga ipsos, Verumetiā opere, id est, vt conferas pro tuis facultatibus Euangelij ministris victum & stipendiū. Dignus est enim, teste Christo, operarius mercede sua. Item, Rom. 15. Etenim si spiritualia sua communicauerunt gentibus, debebant & de carnalibus ministrare illis. Item 1. Cor. 9. Qui Euangelium annunciant, ex Euangelio viuant. Et ibidem, Quis militat suis stipendijs? 1. Tim. 3. Non alligabis os boui trituranti. Admoneantur igitur pij, quod iure diuino Ecclesię ministris debeant stipendia. verum ne quid hic negligatur cum damno ministerij, pertinet hæc cura ad superiores, Sicut monet sententia Esaiæ. 4. Reges erunt nutritores tui, & reginæ nutrices. Si igitur Reges sunt nutritores Ecclesiæ, possunt & debent iure diuino ministris Ecclesiæ stipēdia ordinare, exemplo pijssimi Ezechiæ regis, vt posint vacare legi Domini, 2. Para. 23. Quinto, adhibebis 20 ἐπιείκειαν in iudicandis moribus, & tegēdis erratis, quatenus fieri potest sine iniuria doctrinæ. Nam si in doctrina delinquunt, nullo modo parcendi sunt, sed vt lupi arcendi ab ouili, donec resipiscant. Caussa cur hic honor præstandus sit ministris Euangelij additur, cum inquit: propter opus illorum, vnde sequitur nihil eis honoris deberi, qui officium iactant sine labore. Quale autem sit opus illorum supra dictum est, nimirum vt laborent in verbo, præsint in domino, & sedulo admoneant quos docent.

Pacem habete inter vos.

Quia dissensio multa generat mala, hortatur vt concordiæ & paci studeāt. Nulla enim re magis turbatur Ecclesiæ incolumitas, quam dissensionibus, vnde non 30 solum factiones & seditiones, verumetiam plurima cum in doctrina, tū in moribus scandala oriuntur. Quare merito hic ad pacem hortatur Paulus, qua incolumitas Ecclesiæ conseruatur. Alij hic vertunt, pacē habete cum ipsis. Nam græcum ἐν αὐτοῖς est ambiguum. sed ego Ambrosium sequi malui. Tametsi parum referre videatur, nisi quod generalior sit sententia iuxta Ambrosij versionem quæ huc optime quadrat, huc accedit quod Paulus nusquam ἐν ἑαυτοῖς pro ἐν αὐτοῖς posuit. neque enim solet atticismos affectare.

Obsecramus vos fratres, monete inordinatos, cōsolamini pusillanimes, subleuate infirmos, longanimes estote erga omnes. 40

Quia non omnibus æqualia sunt fidei incrementa, monet quomodo sit cum singulis agendum. Inordinati, id est, flagitiose viuentes redigendi sunt in ordinem salutaribus monitionibus: pusillanimes, quorum fides videtur vacillare, consolationibus stabiliendi sunt. Breuiter de omnibus bene sperandum. Quare non importune turbandi sunt, sed expectanda est per tolerantiam illorum pœnitentia.

Videte ne quis malum pro malo cuipiam reddat, sed semper quod bonum est, sectemini, tum erga vos inuicem, tum erga omnes. 50

Ne retaliemus iniurias nobis illatas monet, siue fratres sint qui offendunt, siue extranei nostræ religionis hostes. Verum quia talis affectus est perdifficilis, addit particulam attentionis: Videte, ac si dicat: Scio difficile ac durum esse carni & sanguini illatas iniurias condonare. Quare eo acriori studio annitendum est, vt sitis absq; vindictæ cupiditate. Neque tamen hac exhortatione legitimam vindictā, & magistratus officium abrogat, sed qualis affectus & studium Christianorū esse debeat, ostendit. Verum quia talis affectus raro inuenitur, necessaria est legitima vindicta, quam magistratus vice Dei exercet in contumaces.

Semper gaudete, indesinenter orate, in omni gratias agite.

Hæc quoq; Christianorum officia esse (vt fidei germani sunt fructus) manife-

manifestum est. Gaudium, de quo hic loquitur, est tranquillitas conscientiæ, quæ in fide remissionis peccatorum fundatur, & in spe promissionis acquiescit. Hoc gaudiũ vel in medijs persecutionibus manet, modo Christum victorem mundi non amittas.

Hæc enim est voluntas Dei in Christo Iesu erga vos.

Confirmatio proximæ sententiæ à voluntate Dei sumta, quæ nostrarum actionum regula esse debet, vt supra dictum est.

Spiritum ne extinguatis, prophetias ne aspernemini.

Hæc duo dicta ita differunt. prius generale est, posterius speciale. Spiritũ ne extinguatis, id est, nolite facem Spiritus sancti, qua accenduntur corda vestra ad verum Dei timorem & sanctitatem, vestra negligentia & incuria extinguere, sed date operam vt accendatur magis. Obstruendæ sunt igitur fenestræ, ne sopor spiritus nos inuadat, quo fax illa Spiritus sancti extingui solet. Prophetias ne aspernemini, hoc ad donum interpretandi scripturas referendum est. Quod donum vt non est alligatum certis hominibus propter succesionem, quemadmodum Papistæ volunt, Ita datur quibusdam ad ædificationem Ecclesiæ, quo qui pollent, nõ sunt contemnendi, Imo potius in summo precio habendi, tanquã spiritus Dei interpretes.

Omnia probate, quod bonum est tenete, ab omni specie mala abstinete.

Prolepsis est, occurrit enim ijs, qui propter Prophetarum quorundã ineptas prophetias interpretãdi munus simpliciter aspernabantur. Et hic tria dat præcepta. Primum probandam esse prophetiam omnem, id est, examinandam ad regulam fidei, quemadmodum ad Rom. 12. monet, Siue prophetiam iuxta ἀναλογίαν fidei, scilicet eam instituat. Secundum præcedẽte examine tenendum esse quod bonum fuerit, id est consentaneum fidei, & quod ad ædificationem faciat. Tertium, Non solum malum ac falsum, verumetiam quod tale in speciẽ apparet reijciendũ esse. Facile enim quod tale est, ab hæreticis in malam consequentiã trahitur. Quare in Ecclesia nihil nisi solidum, verum, ac bonum recipiendũ esse: vt quod ad ædificationem faciat. Hãc interpretationẽ pręsentis loci requirit cõtextus, alij generalius interpretantur.

Deus autem pacis sanctificet vos per omnia perfectos.

Quia longum fuit Christanorum officia omnia particulatim recensere, post longam enumerationem præcipuorum officiorũ, vt artifex genus posuit, nimirum vt sanctæ perfectioni studeant, & quia hoc non est humanarum virium, Deum huius sanctificationis authorem facit, vt sciamus ab eo assiduis precibus petenda esse, quæ ad veram perfectionem pertinent.

Et integer vester spiritus & anima, & corpus sine querela in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur.

Definitio est veræ sanctitatis, & perfectionis Christianorum, de qua supra cap. 4. in illum locum. Hæc est voluntas DEI sanctificatio vestra. Summa est vt recte omnia cogitent, recte velint, ac membra sua exhibeant arma iusticiæ.

Fidelis est qui vocauit vos, qui & efficiet.

Confirmat quod dixit, à constantia voluntatis Dei. Deus vos vocauit per gratiam. Igitur serio vult vestram salutem, eamque vere exhibebit, modo vobis ipsis non defueritis. Similis est locus 1. Cor. 1. & ad Phil. 1. vnde pij bene sperare discant de voluntate Dei, & de finali perseuerantia, ne cum Papistis impiam dubitationem foueant.

Fratres orate pro nobis, salutate fratres omnes in osculo sancto.

Suo more petit pro se orari. Mutuis enim precibus fulcitur Ecclesia. Et iubet salutari totam Ecclesiam Thessalonicensium. per osculum sanctum, tanquam per symbolum externum, purum animi affectum intelligit. Sanctum enim epitheton impudico & fallaci osculo opponitur.

Adiuro vos per Dominum, vt legatur

Ne supprimatur Epistola, & pau-

Epistola hæc omnibus sanctis fratribus.

cis quibusdam legatur, veretur. Quare eos obtestatur per Dominum, vt omnibus legatur. Hinc discamus verbum Dei non celandum vllos, quantumuis rudes & rusticos. Nam vt fides verbi ab omnibus, Ita & eius cognitio requiritur.

Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum, AMEN.

Vsitata Paulo est hæc clausula seu fausta imprecatio in omnibus Epistolis, Quæ continet summam Euangelij, & fructum fidei, quemadmodum supra sæpius dictum est.

10

ARGVMENTVM

IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAVLI AD THESSALONICENSES.

20

QVIA SATIS CONSTAT QVALIS QVANTVSQVE SIT HVius Epistolæ author, omisso eius encomio. Tantum ea hoc loco dicam, quæ ad huius Epistolæ claram intelligentiam facere videbuntur, vt sunt, Occasio scriptionis, principalis quæstio seu status Epistolæ, & tractationis ordo seu methodus.

DE OCCASIONE.

Occasio præcipua huius Epistolæ hæc fuit. Admonuerat Paulus in priori Epistola
30 cap. 5. de aduentu Domini ad iudicium, quem minime cogitantibus hominibus, omniaque prospera sibi promittentibus impijs, affuturum prædixit. Hinc quidam doctrinæ Pauli corruptores sumserunt occasionem, vt propediem diem Domini affuturum, affirmarent. Vnde redditi sunt non pauci, vt ex 3. cap. apparet, negligentiores, adeo quod multi inordinate, neglecto vocationis labore, vixerint. Hos vt ab errore reuocet Paulus, scribit hanc Epistolam.

DE QVAESTIONE PRINCIPALI.

Principalis quæstio est de tempore aduentus Domini ad iudicium, quem alij quidem
40 iamiam instare, Paulus vero signa quædam præcessura, nempe defectionis à fide, & reuelationem Antichristi pronunciat. Vnde confutatur eorum error, qui aliter senserunt. Est igitur hæc Epistola, quantum ad principalem quæstionem attinet, Generis Iudicialis, & status coniecturalis. Tametsi alia quoque genera, & quæstiones, vt fieri solet, incidunt. Nam totum primum caput generis est demonstratiui: postremum suasorij.

DE TRACTATIONIS ORDINE SEV METHODO.

50

Post vsitatam Epigrapham, exordium sequitur, quod est gratulatorium. Gratias enim Deo agit pro Thessalonicensium fide, dilectione, & tolerantia. Propterea quod ipsis quidem in bonum afflictio, affligentibus vero ipsos in pœnam cedat. Huc addit votum de ipsorum perfectione in gloriam Christi: atque his primum caput absoluitur. In secundo accedit ad principalem quæstionem, præmissa exhortatione, ne sinant se decipi ab illis, qui diem Domini iamiam instare prædicebant. Deinde signa præcessura extremum diem, atque adeo ipsum Antichristum graphice depingit, addens caussas cœcitatis hominum, qui Antichristi erroribus inuoluentur. Huc addit gratiarum actionem pro fide Thessalonicensium, & hortatur ad constantiam. In tertio capite varias paræneses addit, hor-

dit, hortatur pro se fieri preces: optat ipsis Thessalonicensibus incrementum dilectionis Dei & patientiæ: Suadet caueri inordinatos, hortatur ad laborem: Monstrat quomodo agendum sit cum contumacibus. Tandem precatus ipsis pacem, fausta imprecatione claudit Epistolam.

CAPVT I.

Summa Primi Capitis.

10

Gratias agit pro Thessalonicensium fide, & dilectione, & tolerantia, in persecutionibus, quos solatur futura gloria, & compensatione afflictionum, & simul precatur ipsis constantiam, vt per Christum tandem plene sanctificentur.

Ordo & partes Capitis Primi.

Primo loco ponitur Epigrapha. Hanc sequitur exordium gratulatorium, quod ipsorum fides, dilectio, tolerantia crescat, vnde se quoque gloriari testatur. Deinde vt eos animet, & ad perseuerantiam instiget, meminit cum præmij pietatis, tum suppliciorum impietatis in aduentu Domini. Huc addit, quod pro ipsis precari soleat, vt Deus eos dignos faciat vocatione, vtque sanctificentur magis. 20

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS & Syluanus & Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensium in Deo patre nostro & Domino Iesu Christo.

Hæc Epigrapha supra in priori ad Thessalonicenses explicata est, & cōtinet duo. Nomen authoris Epistolæ & sociorum, & eos ad quos scribitur. 30

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro & Domino Iesu Christo.

Salutatio breuissime propria Euangelij beneficia continet. Gratia enim fauor Dei est cum remissione peccatorum. Pax est reconciliatio, cui tranquillitas conscientiæ omniaque prospera coniuncta sunt.

Gratias agere debemus Deo, semper pro vobis fratres.

Propositio exordij est, vbi ex verbo Debere, collige officium piorum esse, semper Deo gratias agere, non solum quando nobis, verumetiam quando alijs læta contingunt. 40

Quemadmodum dignum est.

Cùm dicit dignum esse, indicat non solum præconis verbi, verumetiam omniū esse debitum officium Deo gratiarum actionem reddere, pro Ecclesiæ felici statu & prospero Euangelij cursu.

Quia crescit valde fides vestra, & exuperat dilectio vniuscuiusque omnium vestrum erga vos mutuo.

Ratio propositionis est, ab incremento fidei & dilectionis Thessalonicensium. Sed vnde nouit in cremētum fidei? ex incremento dilectionis. Ex effectu enim caussa dignoscitur. Vbi igitur exigua charitas est, Ibi exiguæ quoque scintillæ fidei: quæ fides, quo magis arserit, eo maiores charitatis flammas emittit. Admoneamur itaque exemplo Thessalonicensium, vt maiora fidei & charitatis incrementa à Deo petamus. 50

Adeo vt nos ipsi de vobis gloriemur in

A signo maximos illorum in fide Eccle-

Ecclesijs Dei, super tolerantia vestra, & fide in omnibus persecutionibus & afflictionibus quas sustinetis.

& charitate progressus fuisse ostendit. Necesse est enim non exiguos fuisse progressus, de quibus gloriatur Apostolus, proponendo ipsos alijs in exemplum fidei & charitatis & patientiæ in persecutionibus. Cum inquit, Super tolerantia vestra & fide, coniungit effectum & caussam, & ex effectu caussam demonstrat. Est enim tolerantia sub cruce euidens fidei argumentum. Neq; enim potest caro & sanguis in afflictionibus superare, nisi spiritus fidei robur suppeditauerit. Nam quorum fides non altas radices egit in corde, illi tempore persecutionis iuxta parabolam dominicam scandalizantur, ac in pristinas tenebras relabuntur.

In ostensionem iusti iudicij Dei.

Hoc pertinet ad consolandos Thessalonicenses in afflictionibus. Est enim sensus: quod vos patimini & misere affligimini in hoc mundo, contra quod vos affligentes secure & in pace degunt, euidens documentum est futuri iudicij. Num cum Deus iustus sit iudex, Iustum exerceat iudicium, necesse est. Quare cum in hoc mundo pij affliguntur, & impijs bene est, Sequitur vt aliquando post mortem sequatur iudicium, in quo iustus iudex pijs præmia & impijs supplicia reddet. Ex hoc argumento etiam Philosophi ratiocinabantur immortalitatem animarum.

Vt digni habeamini regno Dei, pro quo & patimini.

Collatio est futuræ gloriæ cum præsenti afflictione. Vult enim Paulus, vt in omnibus afflictionibus aspiciamus ad futuram gloriam, quam consequemur in regno Dei glorioso. Neque enim hic de merito & caussa regni Dei loquitur, sed qualesnam sint & esse debeant regni cœlestis hęredes ostendit. Crux enim non facit dignos regno Dei, sed declarat dignos, dignos inquam non propria dignitate, sed dignitate ac merito filij Dei, cuius solius crux vnica nos dignos reddit æterna gloria.

Siquidem iustum est apud Deum reddere his, qui vos affligunt, afflictionem, & vobis qui affligimini relaxationem.

Apertius declarat quod dixit (in ostensionem iusti iudicij Dei) Idque ab effectu iudicij Dei. Estque tale argumentum: Iustum est iudicium Dei, Igitur vobis qui ob pietatem hic affligimini, relaxationem, & affligentibus vos pœnam reddet iustus iudex.

Cum manifestabitur Dominus Iesus de cœlo.

Amplificat à tempore, & simul indicat non esse pijs sperandam in hoc mundo requiem & securitatem firmam. Nam tum demum salus nostra apparebit, quando filius hominis venerit ad iudiciũ.

Cum Angelis potentiæ suæ in igni flammæ.

Qualisnam sit iudicis aduentus futurus indicat, quo terrorem incutiat impijs, & ad fortitudinem animet pios. Angelos potentiæ vocat, per quos Deus suam potentiam exequetur. Ignis flammæ afferet ardorem & incendium impijs, pijs vero fulgorem & lucem, vt in hunc locum scribit Athanasius. Plura de hoc igni vide 2. Petri. 3.

Qui vltionem infligit ijs, qui non nouerunt Deum, & non obœdiunt Euangelio Domini nostri Iesu Christi, qui pœnam dabunt, interitum æternum, à facie Domini & gloria potentiæ ipsius.

Finis aduentus ad iudicium, quo ad impios attinet, nempe vt eos Dominus æternis supplicijs subijciat puniendos. Non nosse Deum, & non obœdire Euangelio, pro eodem ponuntur. Verba enim noticiæ vsu scripturæ per Synecdochen etiam consequentes effectus denotant. Est igitur nosse Deum scire quod sit, scire quæ sit eius voluntas, eique iuxta verbum fidere, quod sane nihil aliud est, quam obœdire Euangelio. A facie Domini, & à gloria potentiæ eius, est quando Dominus adueniet iudicaturus, suamque virtutem declaraturus. Alludit autem Paulus ad dictum Psalmi 67. Sicut tabescit cera à facie ignis, Sic impij pereant à facie Dei.

Cum

Cum venerit vt glorificetur in sanctis suis, & admirabilis reddatur in omnibus credentibus, quod fides habita sit testimonio nostro erga vos in die illo.

Finis aduentus Domini ad iudicium, quo ad pios attinet, quales sunt credentes, hoc est, qui testimonio Apostolorum de Christo fidem adhibent, conuertendo se vera pœnitentia ad Dominum. In his glorificabitur Dominus, id est sancti ipsum glorificabūt & agnoscent suæ sanctificationis authorem, qui mirabiliter hunc præsentem miseriæ statum æterna commutabit gloria, Ideoque admirabilis seu admirandus merito habebitur.

Ad quod etiam oramus semper pro vobis, vt vos dignos habeat ista vocatione Deus noster, & impleat omne beneplacitum bonitatis & opus fidei in potentia.

Nunc preces addit Paulus, vt Thessalonicenses perseuerent in vocatione: quod fit cum Deus implet suam paternam beneuolentiam, qua in vocatis opus fidei potenter absoluit. Vt enim sua mera bonitate nos vocat Deus, ita & fidem infundit, eique incrementa largitur sua potentia. Opus autem fidei vocat respectu Dei, fidem in nobis efficientis. Admoneatur ergo hic vnusquisque nostrum, ne sacrilege opus Dei in se inchoatam destruat, & sua ingratitudine sibi accersat iram Dei. 10

Vt glorificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in eo, iuxta gratiam Dei nostri & Domini Iesu Christi.

Finem duplicem perseuerantiæ in fide & vocatione addit. Vnum quidem, vt nomen Domini nostri Iesu Christi glorificetur in credentibus. Alterum vero, vt ipsi credentes in ipso Christo glorificentur, Idque iuxta gratiam Dei & Domini Iesu Christi, ne quis hoc suis asscribat viribus, sed soli potius bonitati Dei, & merito Christi attribuat. Porrò vt Christus dicitur in ijs glorificari, qui eius gloriam, fide, confessione, tolerantia ac innocentia vitæ illustrant, Sic in Christo glorificantur, quos Christus post multas hic exantlatas ærumnas æternitatis gloria donabit. Admoneamur igitur hoc loco, quo vitæ nostræ omnes actiones & studia referri oporteat. 20

30

CAPVT II.

Summa Secundi Capitis.

Hortatur Thessalonicenses, ne sinant se decipi ab ijs qui extremum diem iam in foribus esse prædixerunt. Nam Christus non adueniet priusquam mundus in defectionem prolapsus fuerit, & Antichristus regnum palam obtinuerit, idq; propter ingratitudinem hominum, qui noluerunt veritati credere. 40

Ordo & partes Capitis Secundi.

Poterit hoc caput in quinque partes distribui: quarum prima, est exhortatoria propositio ad constantiam, ne sinant se Thessalonicenses seduci ab ijs qui extremum diem iam ceruicibus imminere clamabant. Secunda est ratio propositionis à vaticinio apostasiæ & regni Antichristi sumta. Tertia consolatoria est, ne frangantur Thessalonicenses ob tantam rerum confusionem. Quarta exhortatio est ad perseuerantiam. Postrema votum & orationem pro Thessalonicensibus continet. 50

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ROGAMVS autem vos fratres, super aduentum Domini nostri Iesu Christi, & aggregationem no-

Exhortatoria propositio. Hortatur enim Thessalonicenses ad constantiam, vt persistent firmi in fidei doctri-

ſtri in illum, ne cito dimoueamini à mente, neq; turbemini vel per ſpiritum vel per ſermonem vel per Epiſtolam tanquã per nos, quaſi inſtet dies Domini.

na, quam didicerant. Mens enim hic ſignificat certam de veritate Dei perſuaſionem mente conceptam. Solet enim ſæpe ſubiectum pro adiuncto Metonymicos poni. Porrò hic quatuor obſeruētur. PRIMVM, ipſa obteſtatio Pauli, Deinde obteſtandi modus, Tum duplex metaphora, poſtremo fallendi viæ, quas vult Theſſalonicenſes cauere. Obteſtatio non ſolum conſtantiam auditoribus verbi cõmendat, verumetiam indicat quam ſolicitus præco verbi diuini pro ſuorũ auditorum ſalute eſſe debeat: ne quo modo per errores & phanaticos homines puritas doctrinæ turbetur. Hoc enim Sathan quærit, vt cum curſum doctrinę impedire non poſsit, admiſceat ſordes ſuas, ad turbandum doctrinæ fontem, ne cultus Dei purus maneat. Quare initijs occurrendũ eſt, nec quicquam tanquam leue cõtemnendum, vnde poſsit expectari periculum, vel in ſpeciem minimum. Obteſtandi modus, quod ipſos obteſtetur per aduentũ Domini & noſtri aggregationẽ in ipſum. Solemus enim in obteſtationibus non ſolum res charas, verumetiam quæ ad præſens negociũ facere videntur, proponere. Hoc enim pacto affectus magis mouetur ad ſeriã de rebus propoſitis cogitationẽ. Eſt igitur ſenſus præſentis obteſtationis: Si vobis animo charus eſt aduẽtus Domini. Si deſiderabile eſt vobis ad ipſum Dominum colligi, vt æternũ beati cum illo viuatis, perſiſtite firmi in doctrinæ ſinceritate. Metaphora prior eſt in verbo dimoueamini, græce σαλευθῆναι, eſtque ſumta à maris iactatione, quod pro ventorũ ratione nunc huc, nunc illuc fluctuat. Vult igitur Paulus, ne Chriſtiani ſint adeo inconſtantes, vt ad omnia quæ dicũtur, ferantur & propellantur, nunc in hanc, nunc in illam opinionem. Diſcatur igitur ſolide verbũ Dei, ne phanaticis opinionibus ſit locus, obfirmato corde veritate Dei. Metaphora poſterior, in verbo turbemini, græce θροεῖσθαι, eſtq; ſumta à rumorum inconſtantia, quibus qui fidẽ pro ſua leuitate adhibent, θροεῖσθαι, hoc eſt turbari rumoribus, dicuntur. Quare Paulus hac metaphora monet, ne ſimiles ſimus leuibus hominibus, qui ad quemuis rumorẽ trepidant. Fallendi vias hic tres ponit, ſpiritum, ſermonem, & Epiſtolam ſuppoſititiam. ſpiritus nomine prophetias fictas intelligit, quibus ideo ſpiritus nomen dederunt, vt facilius fallerent. Sic hodie Papiſtæ Spiritui ſancto aſſcribunt ſuas impoſturas, vt eo citius eas tanquã oracula diuina recipiãt homines. Quare ſequendũ conſilium Iohannis: Probate ſpiritus, num à Deo ſint. Sermo hoc loco diſputationẽ ſignificat deceptoriã. Sic enim ſæpe λόγος græcis accipitur. Siue mauis per ſermonẽ garrulitatem futilem ad fallendũ idoneam, intelligere. Epiſtola ſuppoſititia fraudes Satanicas indicat, quib. ille hanc ad fallendũ technam inuenit, vt ſub nominibus Apoſtolorũ mendacia obtruderentur Eccleſię: Perinde atq; hodie Papiſtæ ſuos errores ſanctorum patrum titulis ornant. Moneamur itaq; hoc loco vt caueamus omnes præſtigias Satanę, vtq; lucernam verbi Dei ſolam in ſalutis negocio ſequamur, memores regulæ Ambroſianæ, quæ lib. 1. officiorum in hunc modum legitur: Nos noua omnia, quę Chriſtus non docuit, iure damnamus, quia fidelibus via Chriſtus eſt. Si igitur Chriſtus non docuit, quod docemus, etiam nos id deteſtabile iudicamus.

Ne quis vos decipiat vllo modo.

Repetitio eſt propoſitionis cum aſſeueratione, quæ enim tenacius hominum mentibus hærere cupimus, ſæpius inculcamus.

Quia niſi venerit ἀποςασία prius.

Ratio propoſitionis à vaticinio defectionis præceſſuræ aduentum Domini. Eſt autem defectiua oratio. Nam ſubaudiendũ eſt, Non veniet dies Domini. Sic ergo ordina, quia nõ veniet dies Domini, niſi prius venerit ἀποςασία. & eſt ꝓpoſitio hypothetici ſyllogiſmi loco integri argumenti à poſitione antecedentis ad poſitionem cõſequentis in hunc modum: Si non venit ἀποςασία, nondum veniet dies Domini. Atqui non venit ἀποςασία, igitur nondum veniet dies Domini. Deſcribit autem hic defectionem, quæ per totam Eccleſiam graſſabitur, vt ſit veluti quoddã vniuerſale impietatis diluuium (quo enim propior eſt aduentus Domini, eo magis omnia miſcet Satan, turbãdæ Eccleſiæ cauſſa) mox caput tantæ defectionis conſtituens aduerſariũ Chriſti ſeu Antichriſtum, qui in tẽplo Dei ſedens diuinos honores ſibi vſurpabit. Porrò qualiſnã futura eſſet hæc ἀποςασία, obſcurũ videtur, pleriq; ad Romanã monarchiã referunt, ac ita exponũt: quando Romana monarchia finem fecerit, & Antichriſtus in locũ eius ſucceſſerit, aderit in foribus dies Domini. Verum hęc expoſitio nimis videtur coacta. alij inſiſtẽtes vocabuli ꝓprię ſignificationi, ἀποςασίαν intelligunt perfidã mundi à fide Chriſti defectionẽ, vnde apoſtatæ dicuntur religionis deſertores:

…tores. Cum itaq; prędicitur hic vniuersalis quædam mundi defectio à fide, indicatur simul prius prædicandum esse verbum fidei per vniuersum orbem. Nemo enim à Christo deficere potest, nisi qui prius per Euangelij prædicationem Christi imperio erat subiectus. Hunc esse genuinum huius loci sensum non dubito. Præsertim cum Paulus prioris Timothei 4. hanc apostasiam ad fidem referat his verbis: Spiritus clare dicit, quod in extremis temporibus ἀποστήσονται, hoc est, apostatæ fient, seu deficient quidam à fide, attendentes spiritibus seductoribus & doctrinis dæmoniorum. Hic quia Paulus verbo vtitur à quo nomen ἀποστασία descendit, non dubito quin vtroq; loco de eadem defectione, nimirum à fide loquatur. Huc accedit quod Paulus videatur ad duo Christi dicta respexisse, quorum alterum est Matth. 24. & prædicabitur hoc Euangelium regni in toto mundo in testimoniū omnibus gentibus. Alterū est Lucæ 18. veruntamen filius hominis cum venerit nū inueniet fidē super terrā? Hic Christus aperte loquitur de defectione vniuersali mundi à fide. firmiter igitur statuamus Paulum de defectione à fide loqui, quæ Euangelium per vniuersum prædicatum orbem sequetur, id quod euentus etiam (proh dolor) comprobat. Nam Asia, & Africa, & magna pars Europæ à fide Christi defecerat, & pleriq; eorum, qui de fide gloriantur, factis eam negant, & declarant se turpiter à fide defecisse Sed quid hinc fidelis colliget? Primum, hoc vaticinium obijciet scandalo defectionis & confusionis tot regnorum ac populorum à fide Christi, in qua iram Dei aduersus ingratitudinem hominū consideret. Deinde huius defectionis cogitatione excitetur pius ad serium timorem Dei & gratitudinem erga Deum, ne ingratus ipse quoq; aliquando abijciatur.

Et reuelatus fuerit homo peccati. Iam de capite defectionis agit. Texitur autem hic descriptio Antichristi eiusq; regni. Hic tametsi vnus reuera non est, vnius tamen personæ nomine describitur, cū propter regnum, quod contra Christum erigit, Tum propter spiritū Satanæ, quo aguntur omnes qui Christo se opponunt. vnus igitur ratione regni Antichristiani dicitur. Deinde & vnus dicitur κατ' ἐξοχὴν, qui per successionem tamen supremum locum in regno Christo aduersario tenet. Quare cum regnum Papę prætextu religionis Christianæ, cum Christi regno ex diametro pugnat, & Papa in eo tanquā summus Monarcha præsidet, ne dubitaueris ipsum Papam hoc modo Antichristū recte dici. Dicuntur autem multi Antichristi, sed diuersimode. primum in genere, quotquot Christo quocunq; modo aduersantur. Quales sunt Iudæi, Turcæ, prophanæ gentes, & alij qui vel professione, vel doctrina, vel moribus Christo se opponunt. Deinde dicuntur à Iohanne Antichristi, quotquot spiritu Satanę acti sub Christiano nomine se Christo opponunt, per doctrinā, qui nunc Pseudoprophetæ, nūc hæretici dicuntur, non autē Pseudochristi. Nam hi fuerūt qui pro saluatoribus Iudaico populo ante deuastationem Hierusalem se vēditarunt, quales fuerunt Teudas Magus, Iudas Galilæus, Simon Magus & Ægyptius quidam, multiq; alij de quib. Iosephus varijs in locis. Cæterū ne odio Papatus videamur Papam Antichristiani regni caput constituere, primum cōstituamus definitionē Antichristi, eāq; stabiliamus verbo Dei. Deinde videamus in explicatione descriptionis Paulinæ, cōueniátne data definitio Papæ eiusq; regno an non. Sit itaq; hęc definitio. Antichristus, latine aduersarius Christi, seductor est qui religionis Christianæ prætextu in templo Dei sedēs, diuinos sibi honores vsurpat, quiq; negādo Iesum esse Christū, sibi alijsq; multis est exitio, homines à Christo ad spiritus seductores, & doctrinas dęmoniorū signis abducēdo, quo ingrati erga veritatē Dei, pœnas suę ingratitudinis erroribus mortiferis obsequētes luant. Hęc definitio ex varijs scripturę locis est collecta. Quod Antichristū aduersariū Christi dicā, ratio nominis est, hunc ipsum seductorē & negatorem Christi cū Iohan. 1. 2. & 4. voco. Reliqua partim ex pręsenti loco Pauli, partim ex 4. cap. prioris Epistolæ Pauli ad Timotheum sumta sunt. Verum quia vnū ex mēbris definitionis datę non videtur prima facie cōuenire Papæ, quod tamē Iohannes diserte ponit cū definit Antichristum videlicet qui negat Christū esse Iesum, opus est huius membri dilucida explicatione. Negatio itaque Christi duplex est, Totalis & partialis. Totalis negatio est Iudaica & Mahometica seu Turcica, qua negatur filius Marię esse promissus ille Mesias, hoc est Christus saluator in se credentium. De hac negatione si Iohannes loquitur, Antichristi vocabulum latius accipit quam Paulus. Nam Paulus Antichristum in templo Dei collocatum iri prædicit, vt qui voce quidē & confessione agnoscet Mariæ filium esse Christū, nec de ipsius persona cum ipsis Iudæis dubitet. Relinquitur ergo Antichristum, de quo Paulus loquitur, non in totum Christum abnegare. Alia est negatio Christi partialis seu hæretica, qua quæ Christus habet ꝓpria, illi detrahuntur. Hac negatur alias diuinitas, cui se Cerinthus & Ebion tēpore Iohannis Apostoli opposuerunt, & postea Arrius & multi alij. Alias humanitas

quam

quam oppugnabat Martion, Valentinus, Secundus & alij multi. Alias persona, cuius distinctionem à patre rabiose negauit Sabellius, Paulus Samosatenus, Praxeas, & nostro tempore Michaël Seruetus Hispanus. Alias officium, sed officij negatio duplex est. Quædam enim in doctrina & moribus sita est, qualis est Pelagij & papaliũ omniũ, qui voce & vita negant Iesum esse Christum, id est, non tribuunt ipsi hunc honorem, quod solus sit vita & salus credentium iuxta scripturas: sed partem salutis asscribunt operibus, ijsq; ab hominibus excogitatis, præter & contra verbum Dei. Quædam in moribus tantum est posita, eaq; est interna & externa. Interna quidem, cum iuxta verbum vera Christi fiducia nõ sumus præditi. Externa vero, quoties factis negamus impijs, quem ore confitemur. Quanquam itaq; Papa nec diuinitatem, nec humanitatem, nec personæ fidem impugnat, Tamẽ Christi negator est, quatenus ipsius officium proprium alijs rebus quam soli Christo tribuat. Et quoniam Christus officij sui caussa venit in hunc mundum, atque hoc officium negat Papa, relinquitur Papam turpiter Christum abnegare, atq; adeo hoc nomine Deo patri & filio aduersari. Quomodo autem reliqua definitionis membra Papæ competant, in textus enarratione videbimus. REVELATVS FVERIT. Reuelari hic opponitur occultis insidijs, vt sit reuelari aperte occupare regnum & exercere Tyrannidem in Ecclesia, quod nemo non videt Papam fecisse, vltra nongentos annos, inde vsque à tempore Phocæ imperatoris, à quo primatum in Ecclesia obtinuit Papa. HOMO PECCATI. Quædam græca exemplaria non ἁμαρτίας sed ἀνομίας habent, hoc est, iniquitatis, quemadmodum & vetus interpres legisse videtur. Hoc Epitheto significatur quod legis diuinæ contemtor sit ac transgressor. Vt qui & se & alios iniquitate constrictos inuoluat. Hoc qui non fatetur Papæ conuenire, plane cœcus est. Totam enim rationem cultus Dei peruertit, & loco legis diuinæ, suas traditiones iam multos annos obtruserat Ecclesiæ.

Filius perditionis. Hoc est, vt ipse est perditus: ita perditionis author est alijs. Hic sane titulus vt optime Papæ congruit: Ita omnes monet vt ipsum tanquam pestem ac perditionis magistrum fugiant. Paulus pronunciat anathema esse, qui inuertit Christi Euangelium, & Christus vocat Iudam filiũ perditionis, qui Christũ osculo perdidit, qui fieret vt Papa non recte diceretur filius perditionis, qui plusquam proditorio osculo Christũ prodit, eius Euangelium inuertendo, & sanguinem ipsius sacrosanctum pedibus conculcando?

Qui est aduersarius. Græce ὁ ἀντικείμενος. vbi articulus emphasin habet, vt significetur caput Antichristiani regni, qui se Christi officio opponit, sibiq; tribuit quod Christi est propriũ, quod sane in papam quadrare probatum est antea, & mox clarius ostendetur.

Et efferens se aduersus omne, quod dicitur Deus aut numen, adeo vt ipse sedeat in templo Dei, tanquam Deus, ostentans seipsum quasi sit Deus. His tribus attributis, quæ eodem pertinent, arrogantia Antichristi describitur, qua vult suas leges æternis Dei decretis præferri. His notis significatur, quod Antichristus non sit aliquis proprie extra visibilem Ecclesiam, sed quod sit arrogans quispiam gloriãs de Ecclesiæ titulo atq; efferens se vsq; adeo, vt se ostentet quasi sit Deus. Id quod sane non ad naturam diuinam, sed ad potestatem in Ecclesia referendũ est, qua potestate sibi sumit ius condendi leges vitę et mortis in Ecclesia. Iacobi 4. dicitur, Vnus est legislator qui potest seruare & perdere. Loquitur autẽ hic Apostolus nõ de externa politia, sed de spirituali regimine. Quare cũ coniungitur seruandi perdendiq; potestas cũ legislatoris Dei officio, significat Apostolus eos omnes totam maiestatem diuinam ad se rapere, qui sibi ius ferendæ legis vẽdicant. An non hoc verissime in Papã quadrat? An nõ iste perditus suas leges diuinis legibus præfert? An non atrocius scelus est Papistis vesci carnibus die veneris, quam toto anno scortari? Illum enim igne expiant, huic leuem & ridiculam satisfactionẽ in contumeliã sanguinis Christi imponunt crudeles Psychotyranni. An non capitalius censetur crimen si vxorẽ duxerit sacerdos pius, quã si centies impurus nebulo in adulterio fuerit deprehensus? Cum tamen Paulus vtrumq;, hoc est interdictũ ciborum, & prohibitionem coniugij doctrinas dæmoniorũ pronunciat. An non facilius ignoscunt, si quis perpetuis potationibus se obruat, quam si missarũ prophanationi sæpius non intersit? Atq; adeo legem Dei violare, Papæ cum suis leue & venia dignum peccatum iudicatur: ac decretum Papæ violare scelus est inexpiabile. An non hoc est efferre se contra Deum ac omnem religionem? An non est vendicare

dicare sibi imperium in Ecclesiam? Quare nemo dubitet quin Roma sit suprema sedes Antichristiani regni, & meretrix illa Babylonica, quam Iohãnes vidit, ac angelus interpretatur ciuitatem magnam habentem potestatem super reges terræ, Et quod Papa sit eius summus administrator, adeoq; ipse Antichristus.

An non meministis quod cum adhuc apud vos essem, hæc dixerim vobis?

Paterna obiurgatiuncula est, qua taxat illorũ obliuionem, & simul eis in memoriã reuocat, quæ apud ipsos coram & de aduentu Domini & reuelatione Antichristi dissteruerat.

Et nunc quid detineat scitis, donec reueletur ipse suo tempore.

Repetit caussam moræ aduentus Domini, quam eos minime ignorare dicit, & quanquam hoc loco in sententia reddenda variant interpretes, tamen nõ dubito mentem Pauli hanc fuisse. Et nunc τὸ κατέχον id est quid detineat seu moram & impedimentum (quo minus aderit dies Domini, adeo cito, veluti quidam apud vos dicunt) scitis hoc esse, quod oporteat antea reuelari Antichristum, idq; suo tempore, scilicet post prædicatum Euangelium pasim per orbem, & repudiatam gratiam, atque ita nihil hic noui dicit Paulus, sed tantum repetit cum asseueratione quod antea dixerat.

(Mysterium enim iam operatur iniquitatis, solum tenens modo donec è medio fiat)

Hæc recte à veteri interprete in parenthesin includuntur. Estq; prolepsis valde necessaria, cui additur consolatio. Prolepsi occurrit obiectioni huic: An non hodie multi Antichristi sunt? Sicuti Iohannes dicit. Multos iam Antichristos venisse. Quare vaticinio cõpleto dies Domini haud dubie ceruicibus imminet. Respõdet Paulus, Antichristus operatur iam mysterium iniquitatis, hoc est, arcanum suæ iniquitatis clam orditur, sed nondũ iniquitatis regnũ plene occupat, quod sane futurũ est antequam veniat Dominus. Nec aliud Iohannes vult quam speciales tum sectas emersisse, quæ essent futuræ disipationis & regni Antichristi præludia. Cerinthus enim, Basilides, Martion: Valentinus: Ebion: Arrius & reliqui eius regni membra erant, quod regnum diabolus postea aduersus Christum erexit. atq; hæc de prolepsi. Consolatio autem est in verbis sequẽtibus: Solum tenens modo donec è medio fiat seu tollatur. atque ita hæc interposuit Paulus ac si diceret, Antichristus qui modo tenet, id est occulte molitur regnum introducendo varias sectas, non perpetuo in Ecclesiam sæuiet. Nam limitata est eius potestas. Fiet enim aliquando, vt è medio tollatur. Atq; ita hæc interposuit Paulus in consolationem eorum, qui sub Antichristi iugo premuntur. Hæc itaq; Pauli mens est. Tametsi duplex verborum ordinatio adhiberi potest. Prior vt mysterium sit nominatiui casus, hoc modo: mysterium iniquitatis iam operatur, id est efficax est, scilicet per Antichristi præcursores, quod ita tamen resolui debet. Antichristus occulte suam iniquitatem modo exercet, scilicet per sua membra seu præcursores hæreticos sicuti supra expositum est. Posterior ordinatio (sed prius deletis vsitatis distinctionibus) hæc est, qui obtinet modo donec è medio tollatur, tantum operatur nunc mysteriũ iniquitatis, Hoc est, Antichristus qui nunc per falsos doctores obtinere imperium videtur, non tamen plenum imperiũ adhuc nactus est, sed tantum occulte iniquitatis regnum molitur. Sed eandem habet sententiam vtraq; ordinatio.

Et tunc reuelabitur iniquus ille.

Hæc verba nõ ad parenthesin (Irenæus lib. 3. cap. 7.) sed ad ea quæ præcesserunt referenda sunt. Estque repetitio præcedentium, quo aptius sequentia attexi possint. Proinde sic construe, & tunc (id est suo tempore scilicet post prædicatum Euangelium pasim per orbem, & post repudiatam gratiam) Ille iniquus (hoc est, Antichristus) Reuelabitur (id est imperium obtinebit ac palam in Ecclesia visibili regnabit) hunc genuinum verborum sensum esse conuincit textus peristasis.

Quem Dominus destruet spiritu oris sui, & abolebit illustratione aduentus sui.

Dixit Antichristũ è medio tollendum, Nunc quomodo id fiat exponit, nimirum per spiritum oris Christi & illustrem seu gloriosum aduentũ Domini. Est autem spiritus Christi, ipsa Euangelij prædicatio, per quam regnũ Antichristi conquassabitur, & paulatim consumetur, in totũ autem

non ab-

nõ abrogabitur, antequam Dominus ad iudicium venerit. Porrò tametsi omnibus seculis fuerunt pij quidã viri, qui improbarunt Papæ Tyrannidem: Tamen integrũ suũ regnum obtinuit vsq; ad annum Domini 1517. quo Lutherus cœpit spiritu oris Domini Papatum inuadere, à quo tempore adeo sparsum est Euangelium per pios Euãgelij ministros, quod tantum non vniuerso orbi Antichristi, hoc est Papæ, impostura innotuerit, atq; ita destructio regni Antichristi non subito fiet, sed paulatim, donec ipse Dominus suo aduentu extremam manũ apposuerit. Id quod haud dubie multo citius futurũ est, quã nostra oscitantia somniat. Euentus vaticiniorum omniũ Dominum in foribus esse clamat, ipsa rerũ natura languida & effœta & quasi eneruata idem ostẽdit & testatur. Sed quo hæc pertinent? vt vigilemus & oremus, nesciẽtes quando Dominus noster venturus sit, sero an medio noctis, in gallicinio, an diluculo, ne si venerit repente offendat nos dormientes. Sicut enim erant dies Noë, ita erit & aduentus filij hominis. Paulus 1. Thessal. 3. sumto argumento ab inopinato aduentu Domini, hortatur ad vigilantiam & sobrietatem, cui si non obtemperauerimus, futurum est, vt audiamus cum fatuis virginibus, Amen dico vobis, nescio vos.

Cuius aduentus est secundum operationem Satanæ in omnipotentia & signis & prodigijs mendacibus & in omni deceptione iniusticiæ.

Hysterologia est. Descripsit enim regnum Antichristi & eius destructionem. Nunc eius aduentum & regni administrationem attingit. Virtute enim Satanæ omnia agit, & vt posit regnũ occupare, signis & prodigijs mendacibus clarebit, varijsq; fallẽdi artibus, quo suam Tyrannidem stabiliat, instructus erit. Quis non videt hoc in Papatum optime quadrare? Quot signa & miracula edebantur in Papatu ad cõfirmandam Idolatriã & inuocationem sanctorum, imo adorationem statuarum? An non totus Papatus vsq; ad ortam Euangelij lucem per beatum Lutherum huiusmodi scatebat signis? Quænam quæso maior deceptio iniusticiæ esse potuit, quam missarum prophanatio? de purgatorio figmentum? atque innumerabilium fraudum excogitatio? Quare admoniti ne sinamus nos talibus imposturis abduci à Christo, sed potius eas verissimas Antichristi notas agnoscamus ac detestemur. PORRO hic locus postulat, vt aliquid de miraculis dicatur, quo inter vera & fallacia discernere possimus. Signa itaq; vera & miracula sunt, quasi quædam solennis subscriptio, qua Deus suum verbum approbat. Fallacia itaque omnia sunt, quæ à Christi Euangelio homines abducunt. Verum vt hic mens pia magis confirmetur, signa illa & miracula meditanda sunt, quibus Deus non solum suum verbum confirmauit, sed etiam quibus regnum Satanæ inuasit, ac se mundo declarauit Satana superiorẽ. Huiusmodi sunt plurima inde vsq; à condito mundo edita, donec extrema obsignatio Euangelij in die Pentecostes accessit, dato spiritu sancto Apostolis visibili specie. præcipua autem sunt miracula noui testamenti per Christum Dominum edita, quę Satanas nulla arte imitari potuit. His signis contenti simus, quibus veritas Euangelij confirmata est, reliqua relinquamus ijs, qui imposturas Papistarum & Satanæ admirantur & suspiciunt.

In ijs qui pereunt.

In consolationem piorum potentiam Antichristi restringit ad certum hominum genus, nimirum ad eos, qui pereunt sua culpa & ingratitudine. Stat enim firma & immota sententia: Deus vult omnes homines saluos fieri, sed per medium ordinarium, id est per fidem in Christum. qui hoc medium abijciunt, sua culpa pereunt.

Pro eo quod dilectionem veritatis non receperunt in hoc, vt salui fierent, & propter hoc mittet eis Deus efficaciam seductionis, in hoc vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed oblectati sunt in iniusticia.

Dixit in quibus sit efficax futura impostura Antichristi, nimirum in pereuntibus, Nunc caussam perditionis in ipsos transfert, nimirum quod noluerint recipere, quam dilexisse oportuit, veritatem, hoc est, verbum Dei verum de salute generis humani consequenda per Christum vnicum saluatorem. Deinde ingratitudinis pœnam addit, nimirũ quod Deus huiusmodi ingratis hominibus mittat iusto suo iudicio efficacem illusionẽ, permittendo scilicet diabolũ mendacibus signis, falsam doctrinã confirmantibus, homines in errores præcipitare, quo damnentur ob suam infidelitatem & ingratitudinem. Atq; hic aperte notatur caussa, cur totus fere mundus prolapsus sit in tã tetros errores. Ad hanc caussam vertamus oculos quoties in regnis & prouincijs Euangelij cursum impediri audimus. Hinc & nos admoneamur, ne

ſimili ingratitudine, rurſus erroribus, aſtu Satanæ inuoluamur. De hiſce cauſsis reiectionis & approbationis copioſius Paulus agit ad Rom. 1. 2. 3. 8. 9. 10. 11. Summa huc redit. Vt hominum peruerſitas & iuſtum Dei iudicium cauſſæ ſunt damnationis pereuntium: Ita miſericordia Dei & in eandem firma fiducia cauſſæ ſunt ſalutis eorũ qui ſaluantur. Nam hoc æternum Dei decretum eſt conſilium, quod credentes in Chriſtum ſalute vitaq; ęterna donare velit. In hoc enim ſolo dilecto charos nos habet cœleſtis pater, ad Ephe. 1.

PVGNAE INTER CHRISTVM ET EIVS HOSTEM, PAPAM ANTICHRISTVM, DESCRIPTIO.

Etſi pij omnes norunt Papam ſub titulo ſerui ſeruorum Dei, opponere ſe Chriſto Domino noſtro, vnico Saluatori credentium: Tamen vtile eſt non tantum in genere hoc ſcire, verumetiam diſtincte & ſpeciatim errores Papiſticos & multiplices corruptelas videre, vt eo magis abominemur, ac tanquam anathema fugiamus Papam, atque eius Tyrrranidem in Eccleſiam Dei deteſtemur. QVI prima elementa veræ religionis deguſtarunt, facile vident formam regni Chriſti longe aliam eſſe, quam eſt forma regni Antichriſtiani. Quare & adminiſtrationem vtriuſq; diuerſiſsimam eſſe neceſſe eſt. Chriſtus interrogatus à Pilato de regno, reſpondet: regnum ſuum non eſſe de hoc mundo, hoc eſt, non eſſe mundanum imperium, quo ipſe ſuis imperet. Idem diſcipulis de primatu concertantibus, manifeſte diſtinguit inter ſuum regnum & regna mundi. Ita enim ait: principes gentium dominantur eorum, vos autem non ſic. Quid quæſo hac diſtinctione manifeſtius? Quid hac prohibitione clarius? Contra hanc prohibitionem Papa regna mundi ſibi ſubiecit, & multo crudelius imperatoribus optimis & regibus imperauit, quam vlli Nerones. Finxit ſibi duos gladios datos eſſe, vnum ſecularem, quo mundi imperia adminiſtret: Alterum ſpiritualem, quo Eccleſiam regat. Quis vſquam adeo cœcus eſt, vt non videat Papam ſe Chriſto hic opponere? Turca ſe Chriſto opponit, ſed manifeſte. Papa vero non tam manifeſte, nam Chriſti ſe ſeruum fingit, Chriſti authoritatem prætendit, Sed exemplo Iudæ qui proditorio oſculo Dominum ſuum prodidit. Tu es Petrus, inquit Chriſtus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam. Hoc dictum arripit Papa, ac de ſe dictum interpretatur. Quis non hic videt Sycophantam eſſe Papam, qui ſuo impuro ore ad ſe transfert, quod à ſe alieniſsimum eſt? Petrus dixerat, Tu es Chriſtus filius Dei viui. Quod reſponſum Chriſtus approbans ait: Beatus es Simon Bar Iona, quia caro & ſanguis non reuelauerunt tibi, ſed pater meus cœleſtis, & ego tibi dico, Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam. Hic promiſsio & confeſsio coniunguntur. ex quo liquido conſtat, quod promiſsio non ſimpliciter ſit accipienda, ſed cum confeſsionis conditione. Qui ergo confitetur Chriſtum filium Dei eſſe & vnicum mundi ſaluatorẽ, petra illa eſt de qua Chriſtus hic loquitur, non quidem perſonæ dignitate, aut ſuceſsionis ratione, ſed cõfeſsionis reſpectu: Quæ confeſsio habet promiſsionem clauium, quibus aperitur & clauditur regnum cœlorum. Vbi ergo hæc confeſsio non eſt, ibi nec claues ſunt. Iam autẽ experientia docet hanc confeſsionẽ non eſſe in Papa Romano, de quo dubitare nõ poteſt, qui vitas Paparũ nouit, inter quos ne vnus quidẽ inuenitur qui Chriſtũ docuit & ſincere confeſſus eſt. Taceo multos extitiſſe qui ſalſe omnem religionem deriſerunt, & gauiſi ſunt in ſinu, quod ſub religionis prætextu ſibi tantas delicias acquiſiuerint. Hinc patet quam iniuſte, quam ſacrilege, quam mendaciter Papa ſibi dictum Domini, tu es Petrus &c. accõmodat, & contra Chriſtum, ſuum regnum mẽdaci interpretatione verborum ſtabilire conatur. Hoc regnũ Antichriſtianũ fraude & mendacio partum, Tyrannide, gladio, igni, omniũ ſuppliciorũ genere tuetur & adminiſtrat, non Chriſti legibus, ſed ſuis iniquiſsimis decretis & traditionibus in ſuum & multorum certiſsimum exitium. ETSI autem hæc pijs nota ſunt in genere de regno Antichriſtiano, (cui vt monarcha & toparcha Satanę pręſidet Papa) & de eius tyrannica & cruenta adminiſtratione: tamen operæprecium eſt, vt magis eius inſidię caueantur, diſtinctius oſtendere quibus in partibus Papa manifeſte ſe Chriſto opponat, de qua re modo dicemus nõ quidẽ plene ſed tantũ indicãdo potiſsima τῆς ἀντιμαχήσεως capita. OMNIBVS pijs notũ eſt Eccleſiã Dei, quæ eſt ſponſa Ieſu Chriſti, colligi, ædificari, conſeruari, fulciri, & cõſiſtere his quatuor, doctrina diuinitus patefacta, Sacramẽtis diuinis, cæremonijs, & diſciplina. hęc quatuor vbi ad regulã congruunt, non dubium eſt ibi verã & catholicam eſſe Eccleſiam Ieſu Chriſti. Contra vbi non ſunt integra, illic vel Eccleſiã nullam eſſe, vel ciues Eccleſiæ tanquã in Babylonico quodã carcere captiuos eſſe. Quemadmodũ enim olim Babylone exulabat Eccleſia, ita hodie in regno Papæ non pauci pij deliteſcunt. Videamus ergo quomodo in his quatuor conueniat Babylonicæ meretrici cum ſponſa Chriſti, quæ eſt Eccleſia. DOCTRINA ſponſæ Chriſti triplex eſt, videlicet legis, Euangelij, & cultus Dei.

Dei. Etsi autem hæc tertia pars legis est, si eius materiam respicis, & Euangelij, si modũ pr.. standi spectas: Tamen distinctam facio, quia non ex lege seorsum, nec ex solo Euangelio, sed ex vtraque doctrina manat. QVANTVM autem ad legem Dei, hoc est, decalogum attinet, Sponsa Christi æstimat legem ex eius authore Deo, & ex eiusdem perfectione. Nam qui eam fecerit viuet in ea iustus & charus Deo, qui legis author est sapientißimus, & solus habet potestatem condendi leges vitæ & mortis. Hæc planiora sunt quam vt vlla interpretatione egeant. Nam & ipse Deus se authorem legis pronunciat, & idẽ dicit se in lege proponere vitam & mortem, benedictionem & maledictionem, & Paulus eandem ideo spiritualem vocat, quia & spiritualem obœdientiam requirat, & sit perfecta recte viuendi norma. Etsi autẽ Ecclesia Christi fatetur hæc de lege Dei: Tamen dũ se respicit Ecclesia, agnoscit se cum Paulo nequaquam posse legi perfectam obœdientiam præstare, Imo ne cultum Dei inchoare posse ex sola lege. Hac confeßione Ecclesia non accusat legem Dei sanctam, puram & perfectam, sed suas maculas deplorat: quibus inuoluitur, adeo vt puram obœdientiam præstare non poßit. Quod & Paulus cõfirmat, prouocans ad testimonia corruptißimæ nostræ naturæ, adducens in medium vniuersalem omnium hominum experiẽtiam, proponens iustum Dei iudicium in omnes, proferens oracula Dei quæ idem testantur, cõmendans nobis finem mortis Christi qui est iusticia credentium & salus. Nam si (inquit) ex lege est iusticia, Christus frustra mortuus est. HACTENVS diximus breuißime in quo loco lex Dei sit apud sponsam Christi, Nunc videamus quid Antichristus Papa sentiat.

PAPA omniũ primum & legis authorem Deum, & legem ipsam summa & nefaria iniuria afficit. Sed quomodo hoc probas? Papa manifeste suas leges legi diuinæ anteponit. ex quo sequitur quod se superbe extollat supra Deũ ipsum. Nam qui suis legibus alterius leges opprimit, manifeste se anteponit illi cuius leges cõtemnit. Atq; hoc est quod Paulus dicit, Et efferens se aduersus omne quod dicitur Deus aut cultus. Quod autem Papa suas leges diuinis legibus anteponat, in pœnis cernitur. Multo grauius punit Papa transgressores legum suarũ, quam violatores legis diuinæ. Mœcho, scortatori ridiculam satisfactionem imponit, vt forte ieiunet vnum aut alterum diem, aut vt numeret sacrificulo certã pecuniam pro missa murmuranda. Nam egregie norunt Satellites Papæ variare satisfactionũ modos pro hominum conditione, diuitũ & pauperum. Vt enim diuites pecunia, ita pauperes preculis & ieiunijs expiare solent. At si quis forte carnes ederit die Veneris contra interdictum Papæ, aut verbulũ dixerit contra idolatriam Romanam, Hic non preces, nõ pecunia, non ieiunia satisfaciunt, sed atrocißimæ pœnæ excogitantur, quib. vel minima decreti Papalis violatio punietur, non quidẽ vt pœna illa crudelißima fit satisfactoria pro admisso delicto contra legem Papæ, Sed vt punitus tradatur diabolo æternis pœnis expiandus. Quam vera sint quæ dico, testantur infinita exempla eorũ, qui ab immanißimo Psychotyranno Papa crudelißimis pœnis propter violatas leges Papales affecti sunt. An nõ hoc est decreta miseri hominis anteponere sapientiæ Dei? An non hoc est Deum de throno maiestatis suæ detrudere, & se supra Deũ superbe efferre? Qui ergo se Papę subijcit, à Deo proditorie deficit, & cũ Papa se Christo superbe opponit, non sine suo certo interitu, nisi mature per gratiã Dei resipiscat. HVC accedit & alia iniuria, qua Papa diuinã legem afficit. Nam & eã externa tantum præcipere, & prohibere, & imperfectã esse nepharie conuiciatur, contra manifestam Christi interpretationem, & testimoniũ. Papa dicit legẽ Dei cohibere manum tantum, at Christus eã requirere intimos affectus testatur. Papa somniat legi satisfieri externa disciplina, at seruus Christi Paulus clamat legem Dei spiritualẽ esse, se vero carnalem vẽditum sub peccatum, adeo vt non poßit legi perfectam obœdientiam præstare. Christus dicit si vis ad vitã ingredi, serua mandata, vnde perfectio legis cõcluditur. Sed Papa collocat perfectionẽ in obœdientia humanarum traditionũ, in ficta paupertate, & Sodomitica virginitate. Ex his vel cœcis clarum esse potest, quod Papa se Deo & Christo eius opponat, in prima doctrinæ Ecclesiæ parte videlicet in lege diuina, cui nõ solũ suas præfert, & se Deo anteponit, verumetiam eam maligne contra mentem Dei interpretatur, ac vt imperfectam subijcit suis traditionibus, quibus perfectionis laudem tribuit, quam sacrilege sapientiæ Dei adimit. Nunc accedamus ad secundam partem doctrinæ Ecclesiæ, quæ est Euangelium.

SPONSA Christi quæ est Ecclesia non aliud Euangeliũ, quã quod suus sponsus tradidit, quod habet testimonium à lege & Prophetis, agnoscit. De quo Paulus ait: Si quis aliud Euangelium euangelizauerit, quã nos, anathema sit. Hoc Euangeliũ Christus vt artifex summus Lucæ 24. his verbis definit: Sic scriptũ est & sic oportebat Christum pati & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius cõuersionem & remißionẽ peccatorũ omnibus gentibus. Proinde Euangeliũ est vniuersalis prædicatio conuersionis & remißionis peccatorũ in nomine Christi paßi & resuscitati à mortuis. In hac definitone multi sunt the-

[illegible]uri cœlestis sapientiæ, quos sola Ecclesia Christi recte nouit explicare, & in vsus suos prudenter transferre. Vt autem appareat quantum aduersetur Christo Antichristus Romanus, explicabo hanc definitionem, & scripturis diuinis illustrabo. PRIMO ergo loco obseruãdum est quod Euangeliũ sit vniuersalis prædicatio. Particula vniuersalis expresse ponitur, cum dicitur à Domino, quod oporteat prædicari omnibus gẽtibus. Nam ita Hebraismum explico in omnes gentes. Huc facit & mandatum vniuersale Matth. 28. Ite & docete omnes. Et Mar. 16. Euntes in mundum vniuersum, & prædicate Euangeliũ omni creaturæ. Ex his liquido constat, quod Euangeliũ non ad hanc vel illam nationẽ pertineat exclusis cæteris, sed ad omnes nationes sub sole, & ad omnes homines in omnibus nationibus. Apparuit (inquit Apostolus Christi) gratia Dei salutifera omnibus hominibus. & alibi: Deꝰ vult omnes homines saluos fieri, & ad cognitionẽ veritatis venire. Quid cõsolationis hinc hauriat sponsa Christi, quando luctatur cum cõscientia peccati, nemo verbis explicare potest, Sed quilibet hoc intra se sentit facilius, quam de eo loqui possit. DEINDE hæc definitio habet, qualis sit prædicatio Euangelium, videlicet cõuersionis, & remissionis peccatorum in nomine Christi. PRIMVM dicitur Euangelium prædicatio conuersionis. Fit autẽ hęc conuersio, cum renunciamus Satanæ & peccato, & confugimus ad misericordiã Dei, certa fiducia in Christum passum pro nobis & resuscitatũ, recumbentes. Euangelista significante voce vtitur cum propheticam appellationẽ videlicet conuersionem transfert μετάνοιαν: qua voce significatur non simpliciter quæuis conuersio, sed certa quædã cõuersionis forma videlicet animi, idque iuxta regulam Euangelij. Vulgo redditur μετάνοια pœnitentia: quæ appellatio non à forma conuersionis sumitur, sed à parte antecedente seu à conuersionis initio. Sunt enim tres conuersionis partes, videlicet contritio, cui proprie conuenit pœnitentiæ appellatio, fides, & bonũ propositũ, seu noua obœdientia. Cõtritione dolemus nos peccasse, & pœnitet nos facti. Fide conuertimur ad misericordiã, quam offert Euangelium in Christo mediatore & reconciliatore nostro. Cum hac fide necessario cõiunctum est bonũ propositum, seu noua obœdientia. Antecedens proinde pars conuersionis est contritio. forma conuersionis est ipsa fiducia in Christum. consequens pars est noua obœdientia seu bonũ propositum. Hoc cernitur clare in omniũ hominũ conuersione, Id quod paucis exemplis ostendã. DAVID primũ tangitur sensu peccati, obiurgatus à Propheta. Deinde erigit se fide promissionis, quam concepit ex concione Prophetæ. tum se gratum Deo ostẽdit omni genere obœdientiæ. Acto. 2. dum arguuntur Iudæi à Petro, veniunt primum in cognitionem peccati, & iusti iudicij Dei ob peccatũ, vnde compunguntur corde, & dolent se Deũ offendisse. Deinde in hoc ingenti dolore dicunt ad Petrũ, & reliquos Apostolos: Quid faciemus viri fratres? quibus Petrus respondit: μετανοεῖτε, hoc est conuertimini, scilicet ad Deũ fiducia mediatoris Iesu Christi. Et baptizetur vnusquisq; vestrũ in nomine Iesu Christi in remissionẽ peccatorũ vestrorũ, & accipietis donũ Spiritus sancti. Hoc exemplũ facile ostendit quid sit proprie conuersio, quam vt necessario pręcedit noticia peccati & dolor ob peccatũ, Ita necessario sequitur noua obœdientia, quę est actio Spiritus sancti in credẽtib.

HACTENVS quid requirat Euangelium ab homine dictũ est, videlicet conuersionem. Nunc sequitur quid conuersis offerat. Ita .n. habet definitio: Euangeliũ est prædicatio cõuersionis & remissionis peccatorũ. Offert ergo Euangeliũ omnibus hominibus, qui cõuertuntur seu credunt, remissionem peccatorũ. Hæc remissio nihil aliud est quã obligationis ad æternã mortem & damnationem solutio, & pœnæ debitæ condonatio. Fit autẽ hæc remissio, vt dictũ est, quando in conuersione credimus nobis Deum esse propitium, propter mortẽ & resurrectionẽ Christi. Huius remissionis pulcherrima imago proponitur Matth. 18. in debitore, qui debuit suo creditori decem millia talentorum. Qui cũ non habuit quod solueret, remissum & condonatũ est ei totum debitum ex mera misericordia PORRO in fide remissionis peccatorum plura coniuncta sunt. Videlicet expiatio peccati, per solũ sanguinem Christi, imputatio iusticiæ, & acceptatio hominis ad vitam æternã gratis propter Christum, & hæc tria iustificationis nomine sæpe intelliguntur, & eius quidẽ partes cẽsentur. De his beneficijs ita Paulus scribit: Iusticia Dei per fidem Iesu Christi in omnes qui credunt. Nõ est enim distinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. Iustificantur aũt gratis per gratiam ipsius per redemtionẽ, quæ facta est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiationẽ per fidẽ in sanguine ipsius, ad ostensionẽ iusticiæ suæ propter remissionem peccatorum præcedentium, quæ Deus tolerauit, ad ostentationẽ iusticiæ eius in præsenti tempore, vt sit ipse iustus & iustificãs eũ qui ex fide est Iesu Christi. Vbi ergo gloriatio? exclusa est, per quam legem? operum? non. sed per legem fidei. Arbitramur igitur iustificari hominem fide sine operibus legis. Hactenus Paulus, ex cuius verbis facile apparet cõiungi hęc tria in iustificatione hominis, videlicet expiationẽ peccati, imputationẽ iusticię,

Aaa

&acce-

&acceptationem gratuitam ad vitam æternam. De quibus tribus nunc explicatius ago-
mus, vt manifestum fiat quam insigni contumelia Papa, qui hanc totam doctrinam obruit, filium Dei afficiat.

PRIMO ergo loco in remißione peccatorum est expiatio peccati: quæ fit, vt Paulus docet, per sanguinem Christi. Dum videlicet Christum per fidem induimus, & Christi membra efficimur. Huc pertinent multa dicta scripturæ. Iohannes ait: Ecce agnus Dei qui tollit peccata mūdi. 1. Iohan. 1. Sanguis Iesu filij eius emundat nos ab omni peccato. 1. Iohan. 2. Si quis peccauerit aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Hæc testimonia & multa alia testantur nulla alia re expiari, purgari, & tolli peccata omnia, quam solo sanguine Christi. Qui mortuus est, vt Paulus ait, propter peccata nostra scilicet expianda, purganda, & tollenda.

SECVNDO in remißione peccatorum est imputatio iusticię. Nam vt omnis qui credit habet expiationem peccatorum: Ita etiā habet imputationem iusticiæ: Vt lex ipsum damnare non poßit, cum habeat quod illa requirit. Quod autē hæc iusticia sit iusticiæ imputatio, testatur Paulus Rom. 4. his verbis: credidit Abraham Deo & imputatum est illi ad iusticiam. Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundū gratiam, sed ex debito datur: ei vero qui nō operatur, credit autē in eum qui iustificat impiū, imputatur fides eius in iusticiam. Sicut & Dauid definit beatitudinē hominis, cui Deus imputat iusticiā sine operibus, Beati quorum remissæ sunt iniquitates & quorum tecta sunt peccata. Hæc iusticia Dei dicitur, quia non est hominis propria, sed est ex fide Iesu Christi, ideoq; Deo accepta & grata. Ita enim Paulus Philippen. 3. seipsum statuens exemplū, hanc iusticiā ab hominis propria quæ est ex lege distinguit. sunt autem hæc verba Pauli: Existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiā Iesu Christi Domini mei, propter quem omniū iacturam feci, & arbitror esse reiectamēta, vt Christum lucrifaciam, vt & inueniar in illo, nō habens meam iusticiam, quæ ex lege est: Sed illam, quæ ex fide est Christi Iesu, quæ ex Deo est, iusticiam in fide &c. Quid quæso clarius dici potuit? Paulus hic primū prodit nudus in conspectum Dei: exuit omnem opinionē iusticiæ propriæ, quæ est ex lege, vt poßit fieri capax iusticię Dei, quæ est ex fide Iesu Christi. Proinde iusticia qua consistimus coram Deo, non est hominis, non est legis, non est vllorum operum, sed est Dei, est fidei, est Iesu Christi, quem induit omnis qui credit in illū, adeo vt Christi iusticia illi imputetur, vt ea censeatur iustus corā Deo, ac si ipsius propria esset. hęc Christi iusticia, quæ nobis imputatur definitur Rom. 5. obœdientia Christi: vbi collatione facta inter Adam & Christū in hunc modū loquitur Apostolus: Quemadmodum per inobœdientiam vnius hominis peccatores cōstituti sunt multi: Sic etiam per obœdientiā vnius iusti constituentur multi. 2. Corinth. 5. Eum qui nō nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso. Ex his concluditur, quod iusticia Christiana, qua consistimus corā Deo, sit obœdientia Christi credenti imputata. nam vt obœdientia crucis Christi, est expiatio à peccato, ita obœdientia legis in Christo, est iusticia nostra. quæ obœdientia ideo omnibus sufficit, quia est obœdientia hominis qui est Deus. Nā ex illa admirāda & adoranda vnione diuinæ & humanæ naturæ in Christo, est preciū & æstimatio infinita omniū operum in humana natura Christi. CVM ergo homo hac obœdientia seu iusticia Christi ornatus prodit in conspectū Dei, iustus censetur, ita vt legi Dei sit omnino satisfactum. Nam habet quod lex requirit, nempe iusticiam: non quidem formalem in se, sed in Christo, quæ credenti imputatur. Vnde Paulus Roma. 10. finis legis Christus in iusticiam omni credenti. Hoc est, omnis qui credit in Christū, habet finem legis: id est, quod lex vt summū requirit, nempe iusticiā, & cum iusticia vitam. Hinc facile patet, quid Christus voluerit, cum interroganti cuidā quid faceret, vt haberet vitam beatam, responderit: Si vis ad vitā ingredi, serua mandata. Nam qui seruat mandata habet quod lex requirit, nempe iusticiam, cui beata vita debetur. Ita rectißimam viam monstrat Christus, dum ad obœdientiā mandatorum mittit. verum si hic adolescens in se descendisset, agnouisset suas maculas, deplorasset suum peccatū, & nudum se cum Paulo corā Christo prostrauisset, monstrasset sane illi alium modū consequendi finem legis, iußisset illum in se credere, vt in se inueniret quod ipse non haberet, nempe iusticiam quam lex requirit.

TERTIO loco in remißione peccatorum est acceptatio gratuita credentis hominis ad vitam æternā. Hæc cum remißione peccatorū & iusticia imputata cohæret, vt quæ ab illis dependeat. Hæc acceptatio in dilectione, qua nos in dilecto charos habet pater, fundata est. Porrò duplex acceptatio hominis est coram Deo, vna fidei est, videlicet cum gratis propter Christum acceptamur: altera obœdientiæ est, videlicet cum credens persona propter suam obœdientiam accepta est, adeo vt etiam præmium obœdientæ recipiat. Sed de priori acce-

acceptationis genere hic agitur. HACTENVS ſimpliciter & perſpicue, vt ſpero, propoſui doctrinam ſponſæ Chriſti de Euangelio: nunc quomodo huic doctrinæ ſe opponit aduerſarius Chriſti Papa breuiter expediemus.

EVANGELIVM Papiſtis noua lex eſt, quæ eadem præcipiat, & prohibeat quæ Decalogus, Sed plenius. Lombardus libro tertio diſtinct. 40. exemplũ ſumit de nõ mœchando, cui præcepto dicit ſuperadditionem factã in Euangelio, in quo omnis cõcupiſcentia mœchandi prohibetur. breuiter illis lex vetus comprimit manũ, lex noua ſeu Euangeliũ comprimit animum. Quid hic dicemus? an non intolerabilis iniuria eſt, qua Chriſtũ afficiunt, quem nouũ legislatorem conſtituunt? Chriſtus corrigit errorem Phariſaicum de lege Dei, & mentem legis exponit. Hoc Papiſtæ putant eſſe nouũ legislatorẽ fieri. Sed toto cœlo errant, & ſatis confutantur ſententia Eccleſiæ, quam ſupra expoſui. Nam ſi Euangeliũ eſt doctrina cõuerſionis, & remiſsionis peccatorũ in nomine Chriſti, ſicuti ipſe Chriſtus definit, falſiſsima profecto erit Papiſtarũ aſſertio, quæ Euangeliũ definit nouam legem moralium præceptorũ decalogi eſſe. Proinde vtrumq; falſum eſt, videlicet & quod dicunt Euangelium nouam legem eſſe, & quod affirment plenius cõtineri præcepta in Euangelio. Vt enim prius barbarico cœno obruit lucem Euangelij: Ita poſterius contumelioſum eſt in Deum authorem legis. Si Euangelium eſt prædicari conuerſionem, & remiſsionem peccatorum in nomine Chriſti, ſeu vt Paulus loquitur, Euangelium eſt hominem gratis iuſtificari fide abſque operibus legis: profecto anathema eſt dicere Euangelium eſſe operum doctrinam, quibus homines coram Deo iuſtificentur. Præterea ſi plenius cõtinentur moralia in Euangelio quã in Decalogo, lex Dei profecto eſt imperfecta, nec vita & mors in ea propoſita ſunt, nec recte à Moſe dictũ eſt: Qui fecerit ea, viuet in eis. Imo Chriſtus ipſe male pronunciat de lege morali, ſi vis ad vitã ingredi ſerua mandata. Cuicunq; ergo pietas cordi eſt, fugiat definitionẽ illam Papalem non ſecus atq; anathema. Ita enim Paulus iubet, Si quis aliud Euangelium docuerit, quam nos, ſit anathema. Ex hoc veluti fundamento extruunt Papiſtæ omnes ſuos errores contra gratuitã iuſtificationem, & abolent fidem remiſsionis peccatorum. SVPRA oſtendimus in fide remiſsionis peccatorum plura ſpectanda eſſe, videlicet expiationem peccati per ſolum ſanguinẽ Chriſti, imputationem iuſticiæ Chriſti, & acceptationẽ gratuitam hominis ad vitam æternam. Hæc omnia Papa abolere conatur, in maximam cõtumeliam filij Dei, & in certiſsimum interitum omnium eorũ qui à Papa ſeducuntur, niſi ante mortẽ reſipiſcant. Sed age videamus, quib. ſordibus has iuſtificationis noſtræ partes obruat Papa, quo nobis ſit magis abominabilis impoſtura Papæ.

SPONSA Chriſti edocta verbo Dei, agnoſcit, & credit ſolo ſanguine Chriſti expiari, purgari, & aboleri peccata omnia. Sed Papa longe aliter docet. Nam quædã peccata dicit ablui ſuo anabaptiſmo, ſeu luſtrali aqua, vtpote minora peccata: quædã dicit purgari igni purgatorio. Vt qui nõ purgatus eſt hic ſatis in vita, purgetur in igni purgatorio, donec Papę viſum fuerit. Quædã dicit redimi eleemoſynis: Quædã peregrinationibus: Quædam indulgentijs à Papa auro & pecunia comparatis. Nam dicit ſe habere theſaurũ Eccleſiæ, hoc eſt, merita ſanctorũ quæ vendit quib. vult: quædã mentitur merito miſſarũ tegi: quædam clamat preculis & ieiunijs, & inuocatione ſanctorũ expiari. Quid dicam de thure & candelis conſecratis & accenſis coram imaginibus? Hæc omnia tanquam fulmine quodam proſternuntur, hac vna ſententia, 1. Iohan. 1. Sanguis Ieſu Chriſti purgat nos ab omni anomia, hoc eſt, ab omni peccato, quo lex Dei violata eſt. Nam ἀνομία eſt quicquid non cõgruit cum lege Dei, ſiue actio ſiue paſsio, ſiue defectus, ſiue qualitas ſit, ſiue à nobis fiat, ſiue in nobis ſit. Quæ oratio, obſecro, ſufficiet ad deteſtandam iſtam contumeliam Papæ aduerſum ſanguinem filij Dei? Quis non exhorreſcit cogitans de potentia Diaboli, qui in tam execrabilẽ blaſphemiam hominem pertrahere potuit? Quis quæſo niſi prorſus ſuæ ſalutis immemor, hic ſuſtinet imperium Papæ? Iudas filium Dei oſculo prodidit, & crepuit medius. Sed Papa multo iniquius, crudelius, & immanius facit, qui precioſum ſanguinem Dei pedibus conculcat, & cœno fœdiſsimo obruit. Quod ſane facit quãdo ſuis ſtercoribus, hoc eſt, fictis purgationibus tribuit eam virtutem, quę eſt ſolius ſanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti. Orandus eſt igitur Deus, vt hunc hoſtem filij ſui Papam conficiat potenter gladio oris ſui & proſternat iſtam immanem beluam, quæ vineam Domini tam miſere vaſtat, quæ Eccleſiam Dei prætextu ſanctimoniæ horrendis modis lacerat, quæ ſanguine ſanctorũ conatur impedire curſum Euangelij, & nihil magis in votis habet, quam vt in Eccleſiam dominiũ habeat, agnoſcatur caput & monarcha Eccleſiæ, ſucceſſor Petri, cum reuera ſit peſtis Eccleſiæ, Toparcha Satanæ, & ſucceſſor Iudæ, Imo non Iudæ ſolius, ſed Iuliani quoque & Neronis, quos omnes ſolus Papa ſuperat crudelitate & ſæuitia in membra Chriſti, idq; non ob aliam cauſſam, quã quod fateantur ſe nõ alijs ablutionibus & purgationibus indigere, quam

solo sanguine Christi, qui sufficit ad omnia mundi peccata purganda & abolenda. DIXIMVS quomodo obruat Papa primam partem Euangelij de remissione peccatorum, nunc quomodo iusticiam quam prædicat Euangelium, tollat videbimus.

SPONSA Christi, in schola Spiritus sancti erudita, nouit iusticiā Euangelij esse, quam tota scriptura commendat, videlicet, obœdientiam filij DEI credenti imputatam. de qua supra sententiā catholicæ Ecclesiæ Christi exposuimus, & confirmauimus. sed Papa Christi iusticiam esse nostrā plane negat, & in locum iusticię fidei substituit iusticiam operū & merita humana. Etsi autē iam tandē Papistę in iustificationis doctrina fidei meminerunt: Tamen intelligunt fidem historicā: cui addunt spem & charitatem. Has enim iusticiæ partes faciunt, vt fides sit initium, charitas autē consumatio iusticiæ. Hæc erronea doctrina de iusticia Christiana euertitur passim in scripturis. Præcipue autē in Epistolis Pauli, Rom. 3. 4. 10. Ephe. 2. Galat. 2. 3. 4. Philip. 3. breuiter cum perpetuo scripturæ consensu pugnat, & est blasphema in filium Dei, non minus quam illa de expiatione peccati. Sophismata Papistarum à multis doctissimis viris in nostris Ecclesijs, publicis scriptis refutata sunt.

SPONSA Christi vt gratuitā remissionem peccatorum, & iusticiam: ita etiā gratuitam agnoscit acceptationem, quemadmodū supra declarauimus. Sed Papa meritum triplex in locū gratuitæ acceptationis substituit. Est enim Papistis aliud meritū congrui, aliud digni, aliud condigni. Meritum cōgrui vocant, quo peccator dicitur gratiam sibi mereri, dum ad gratiam se disponit, hoc est, vt isti interpretantur, cum facit quod in se est, & tribuunt hoc meritū non renatis, & inimicis Dei. Meritū digni definiunt, in quo vir iustus orat pro alio, & meretur exaudiri. Meritum condigni est meritū, pro quo exigitur præmium ex debito. Hoc meritum, inquiunt, exigit in operante vt sit amicus, in opere, vt respiciat ad debitum præmiū, in præmiante vt acceptet opus, & hominē propter opus. Breuiter quoduis horum meritorū est merentis aliquid suo labore, & debitū dicitur quod datur merenti aliquid suo labore. Hæc summa est doctrinæ Papisticæ de merito, & eius generibus. Verū huic doctrinæ opponit se Christi Ecclesia freta verbo ipsius, & gratia. Verbum Lucæ 17. cum omnia feceritis quæcunq; præcepta sunt vobis, dicite inutiles serui sumus. Gratia data est per Iesum Christum, Iohan. 1. Si Gratia est qua accipimus, profecto non est in nobis meritū operum, alioqui gratia non est gratia. Præterea si Deus gratuito dat, certe non est debitor, hoc est, vt det quia debet, & tu accipias quia mereris. Meriti enim natura est, vt inter id quod datur, & id quod accipitur sit iusta proportio. Atq; hoc sit dictum breuiter contra meritum in genere, quod cum nullum sit, non est quod multum disputemus contra subiectas partes, quæ sunt meritum congrui, meritum digni, & meritum ex condigno.

MERITVM congrui euertitur his rationibus. PRIMA, ante iustificationem, quæ est omnino gratuita, vt ostensum est, omnis homo est filius iræ. Quid ergo mereretur miser? SECVNDA, homo ante regenerationem viuit secundum carnem. Cuius φρόνημα, hoc est, cogitatio, iudicium, affectus, voluntas, & sensus est inimicitia coram Deo. Quomodo ergo congruit, vt qui talis est, aliquid suo mereatur opere? TERTIA, Christus dicit, mala arbor facit malum fructum. Cum ergo omnis non renatus sit mala arbor, qualis fructus expectandus nisi malus? QVARTA, quicquid non est ex fide, est peccatum. Si peccatum, quomodo placebit? Si non placebit, quomodo merebitur?

MERITVM digni habet aliquam speciem, sed tamen reuera nullum est dignitatis meritum. quicquid enim accipimus pro præstito officio, id ex gratia accipimus propter bonitatem largientis, & non propter dignitatem operantis. Vir iustus orat pro alio & exauditur, non quia meretur, vt exaudiatur, sed quia promisit ex gratia Deus.

MERITVM cōdigni similiter multis testimonijs scripturæ euertitur. Si quis merebitur ex cōdigno, id fiet, vel quia patitur aliquid, vel quia facit aliquid. Iam, vt Paulus dicit: non sunt cōdignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam. Ita Christus ait: Cum feceritis omnia quæcūq; præcepta sunt vobis, dicite, inutiles serui sumus. Breuiter cū nulla sit in homine dignitas, quomodo quæso in eo reperietur meritū condigni? HACTENVS ostendimus pugnantiam Ecclesiæ Christi & Ecclesiæ Papisticæ in doctrina legis & Euangelij, nūc accedamus ad tertiam partem doctrinæ Ecclesiæ quæ est de vero cultu Dei.

ECCLESIA Christi edocta scriptis Propheticis & Apostolicis, definit cultum Dei esse quodlibet opus mandatū à Deo, factū ex fide, principaliter vt glorificetur Deus. nō est enim satis opus esse mandatū, vt fiat iuxta rationem legis, sed requiritur etiā fides Euangelij, sine qua opus factū non habet rationem cultus. Præterea vt fides caussa est cultus, ita gloria Dei finis operis erit. Cōcurrere ergo tria debēt in quolibet opere, vt sit cultus Dei, materia, caussa, finis. Materia est opus mandatum à Deo in ipsius lege & verbo. caussa est fides, quæ cum non assit, opus mortuum est. Finis est gloria Dei quem operans respicit. quod autem hæc

necessario

necessario cõiungenda sint in cultu Dei nunc mõstrabimus. QVOD oporteat opus cultus esse mandatum, his manifestũ redditur rationibus. PRIMA, Iere. In præceptis meis ambulate & non in præceptis parum vestrorum. SECVNDA, frustra colunt me docentes doctrinas mandata hominũ. TERTIA, omnis ἐθελοθρησκεία Colos. 2. damnatur. Ex his rationib. firmissimam colligamus regulam de opere cultus, videlicet, quod nihil probetur Deo, nisi quod ipse instituit. Quare necesse est opus, q̧ erit cultus, mandatũ Dei habere. DEINDE fidẽ necessario in cultus ratione requiri, ex subiectis rationib. patebit. Paulus Rom. 14. capite ait: Quicquid non est ex fide peccatũ est. hoc est, nullum opus est Deo acceptum, nisi fides præluceat. Persona enim placet propter fidem, & opus in credente persona acceptũ est. Hebr. 11. Impossibile est placere Deo sine fide. Etsi aũt Ethnicorũ politica facta acceperunt remunerationẽ, Tamen non placuerunt, vt cultus: nec placuerunt per se, sed propter aliud.

CVLTVM præterea respicere gloriã Dei principaliter, ex Esaiæ dicto probatur. Ita enim ait Propheta in persona Dei: Omnem qui inuocat nomen meũ, in gloriam meam formaui eum, creaui eum, & feci eum. Si ergo finis creationis est gloria Dei, profecto eundem finem omnis humana actio respiciat. Paulus omnem Ecclesiæ Dei profectũ ad gloriam Dei refert, semperq; gratias Deo agit ob felicem successum in Ecclesia. Quare non dubium est, quin velit finem omnis actionis gloriam Dei esse. Postremo si Deus fons est omnis boni & author, decet profecto vt omnia ad illum, vt finem vltimũ referantur, iuxta illud, ex illo & per illũ & in illum omnia, ipsi gloria in secula. Etsi autem Deus, siue gloria Dei finis principalis esse debet omniũ operum piorum: Tamẽ minus principales plures possunt esse fines, vt ordinati ad vltimũ. Pius pater suos liberos instituit, castigat, in officio retinet, vt sint modesti, tractabiles & honestũ nomen tueantur. Verum hæc omnia scopum habent gloriam Dei. Pius dat Eleemosynam, vt subleuetur penuria laborans. Sed gloriã Dei, cuius mandato obtemperat ex fide, respicit principaliter. Atq; in hunc modum pij plures suarũ actionum fines habere possunt, qui omnes destinantur gloriæ Dei vt fini vltimo. Hæc summa sententiæ Ecclesiæ Christi est, de vero cultu Dei, & eius partibus. Iam videamus quomodo his se opponat Romanus Pontifex. Primum in hoc errat Papa, quod iusticiã Christianam cũ cultu Dei confundat, hoc est, caussam cũ suo effectu. Est enim iusticia fidei caussa cultus, hoc est, obœdiẽtiæ erga Deum, quem Paulus vocat fructũ iusticiæ fidei, & Baptista fructus pœnitentiæ, hoc est, conuersionis. Hæc confusio horrendos errores inuexit in Ecclesiam. Nam inde factũ est, quod caussas iustificationis & effecta non potuerint discernere, Sed ex effectis caussas fecerint, & ex caussis effecta. quod quantũ sit vicium nemo non videt, qui sensũ communi præditus sit. DEINDE in partibus cultus diuini aberrarunt fœde, quemadmodum nunc breuiter declarabimus. MATERIAM cultus diuini non statuerunt sola illa opera quæ Deus nobis mãdauit, sed priorem locũ dederunt suis traditionibus, vt olim Pharisæi fecerunt, quos seuerissime Christus reprehendit, adducẽs in mediũ omnium Prophetarum consentientia suffragia: Frustra inquit, colunt me præceptis hominum. HINC enim est, quod inuocationem sanctorũ tanquam præcipuam cultus Dei partem vrgent, & puniunt eos qui suo impio decreto non obtemperant. Scriptura dicit, Dominũ Deum tuum adorabis, & illum solũ coles. Papa autem cõtra, inuocabis sanctos, vt te protegant, tueantur & cõseruent, vt sint tui aduocati, & tibi suffragentur, &c. Hæc blasphemia non est vt parua prætereunda. Nam honorem Christo debitũ sacrilege ei detrahit, & sanctis eum attribuit, contra mandatum Dei, sine promissionibus diuinis, & absque piorum exemplis, qui vnquam in Ecclesia Dei extiterunt: seducti partim spectris, partim alijs illusionibus diabolicis, partim quoq; exemplis Ethnicorum qui infinitos Deos inuocarunt, & singulos suis quibusdam officijs pręfecerunt. Hic ergo ne Christiani in hac parte viderentur prophanis Ethnicis inferiores, Papa sanctorum cultus instituit, erexit templa, altaria, statuas, vt sancti illic colerentur missis, suffragijs, genuflectione, thure & alijs modis, sicuti adhuc fit in Papatu, & quædam vestigia apud nos adhuc apparent.

ALTERVM locum in cultu diuino apud Papistas vota obtinent, quæ non sunt vnius generis. Nã apud eos sunt vota virginitatis, cælibatus, pauperatis, monachatus, ieiuniorũ, peregrinationũ, certi numeri precularum, missarũ &c. quæ omnia ideo stulta sunt, quia & verbo Dei destituuntur, & commune votum omniũ Christianorum abolent, & cultus gratia nuncupantur. Anne maxima stulticia est q̧, monachi suum votũ baptismo præferant? estne plusquam sacrilegũ, quod votis suis dirimant coniugia de quib. dictũ est, quod Deus cõiunxit, homo ne separet? Cum igitur tanta sit impietas in stultis votis Papistarũ, quis nõ videt ea ex diametro pugnare cũ doctrina Christi? pij proinde cõtenti sint voto cõmuni, & si quando vouere cõtingit, nõ cultus caussa hoc faciãt, sed pietatis exercendę gratia. Nec se in perpetuum obligent, sed ad tempus tantum caueant: præterea ne quid voueant, quod

in ip-

in ipsorum manu minime est positū. Et si quid aliquando vouerunt temere, sapienter mutent, quod stulte decreuerunt iuxta regulam: In malis promissis rescinde fidem, & in turpi voto muta decretū. Nam nullum est vinculum, vbi quod homo confirmat, Deus abrogat. Præterea nullum votum obligat, quod in voto communi, vt in genere non includitur. Id quod ex superioribus satis liquet, sed quid opus est lōga refutatione in tanta Euāgelij luce?

CONTVLIMVS hactenus doctrinam Ecclesiæ Christi de lege & Euāgelio, & de vero cultu Dei cum doctrina Papæ, & ostēdimus Papā se manifeste Christo opponere, in omnibus doctrinę partibus. Vnde concludimus quod proposuimus, Papā aduersari Deo, & vere Antichristō esse. Nunc aūt accedemus ad secundam partē, videlicet de sacramētis diuinis: quæ sunt quædam aspectabiles conciones Euangelij, ac primum summam sententiæ veræ Ecclesiæ proponemus. Deinde etiam quātum in hac re peccet Papa hostis Dei aperiemus.

ECCLESIA Christi nullum agnoscit sacramentum quod diuinitus in nouo testamento institutum non sit. Nam de veteribus sacramentis in politia Mosaica, nō opus est vt hic aliquid dicamus. QVONIAM igitur Baptismus & cœna Domini, & non plura in nouo testamento diuinitus nobis sacramēta sunt comendata, Ecclesia Christi Baptismum & cœnam sacramenta agnoscit sola & nō plura. DEFINIT enim Ecclesia ex verbo Dei sacramētum ceremoniam diuinitus institutam per res externas, continentem promissionem gratiæ & requirentē promissionis fidē, sine qua sacramenta inania sunt, vt verbū sine fide auditum. Requiruntur proinde quatuor ad integrā rationē sacramenti, videlicet, institutio diuina, res externa, verbum promissionis, & fides in verbum promissionis respiciens. Vt, in baptismo est institutio diuina. Nā & Ioannes ex mandato Dei baptizare cepit, & Christus amandans discipulos in vniuersum mundū, iussit vt doctrinæ baptismum adiungerent. Deinde in baptismo est res externa, aqua, cum imersione hominis, & pronunciatione verborū. Præterea est promissio, nā baptizatis promittitur vita & salus propter Christū. Postremo quia omnis diuina promissio requirit fidē, necesse est etiā, vt hæc fides promissioni respondeat. Ideo dictum est: qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit. Qui vero nō crediderit condemnabitur. Absente igitur fide externum baptisma non est efficax. De pueris hic non loquimur qui habēt promissionē, quæ est in eis efficax, tametsi de ipsorum fide quomodo in eis existat, nihil certi statuere possumus. Sed fidem illis quoque tribuit Christus, Matth. 18. Cum inquit: Qui scandalizauerit vnum de pusillis istis, qui IN ME CREDVNT, &c. Ad eundem modum in cœna Domini est verbum mandati. Vnde Paulus: quod accepi à Dño, hoc & vobis tradidi, &c. & Christus, hoc facite in mei comemorationem. Deinde res externa, est panis & vinum, præterea totū spectaculum est promissionis quædā significatio, quæ etiam diserte exprimitur in cœnæ institutione. De pane enim dicit, hoc est corpus meum, quod dabitur pro vobis, & de vino, hic est sanguis noui Testamēti qui effunditur ꝓ vobis, & pro multis in remissionem peccatorum. Postremo hæc promissio requirit fidem Euangelij, hoc est promissionis additę in ipsa cœna. Hanc fidem qui nō affert, impuro suo rostro corpus & sanguinem Domini contaminat sibi in certum iudicium, nisi resipiscat. Hæc ita se habere facile intelligit, qui sacramenta conciones Euangelij esse nouit. Nā vt Baptismus concionatur de ablutione nostri per sanguinē Christi, ita cœna cōcionatur quod Christus sit credētibus cibus & potus, quo cibo & quo potu anima alitur & recreatur ad vitam æternā. Hoc pulcherrime symbolis significatur. Habent enim signa sacramentalia semper cōparationem quandam ad res quæ sacramentis exhibentur. Augustinus enim dicit: Si Sacramenta quandam similitudinem earum rerum quarum sacramenta sunt non haberēt, omnino sacramenta nō essent. Hanc ob rē signa sacramētalia symbola nō inepte dicūtur. Est enim quædam analogia rei externæ seu signi ad rem signatam, propter quā analogiam Symboli nomen sacramentis attribuitur. Symbolum enim ἀπὸ τοῦ συμβάλλειν, id est, à cōferendo seu cōparando dicitur. Ecclesia igitur in hunc modum analogiam signorum sacramentalium ex Euangelio explicat. Sicut aqua foris adhibita abluit sordes corporis, Ita sanguis Christi intus abluit conscientiam à peccatis mortuis. & sicut panis externum hominē pascit, & vinum reficit & exhilarat: ita corpus Christi interiorem hominem alit, & sanguis Christi eundem reficit & exhilarat, modo fides vere sentiatur. Quod igitur in Ecclesiam recipimur per baptismum, ac Christo inserimur in eoque regeneramur & à peccatis emūdamur, non nisi corporis Christi beneficio consequimur, quo induimur, & sanguinis quo abluimur. Quod vero per baptismū insiti in eodē alimur, fouemur, & sustentamur, id denuo nullo cōsequimur alio beneficio, quam corporis & sanguinis Christi. Quod ergo nobis in baptismo tegumētū est, & emūdatio, in cœna cibus est & potus, atq; vt aliud est gigni atq; renasci, aliud ali & educari, Ita aliud est in nouā vitam renasci, & aliud in eadē sustentari & crescere. Præcedit enim natiuitas, sequitur educatio, id quod pulcherrime symbolis sacra-

mentalibus ſignificatur. Nihil proinde aliud docent ſacramenta Euãgelij, quam verbum
Euangelij, niſi quod modus diuerſus ſit in noſtrum bonũ, vt vtroq; verbo, hoc eſt, externa
voce Euangelij, & eiuſdem ſacramento in ſchola Chriſti erudiamur, alamur & creſcamus.

DE præſentia Chriſti in vtroque ſacramento nullus piorum vnquam dubitauit. Nam &
Paulus dicit, quotquot baptizati ſunt Chriſtum induerunt, & Chriſtus porrigens panem
dicit, hoc eſt corpus meũ, porrigens calicẽ dicit, hic eſt ſanguis meus. Quomodo aũt vtro-
biq; ſit corpus Chriſti non ignorat, qui & verbis & factis Chriſti credit. Quia igitur verbo
Domini credit Eccleſia, ſtatuit vere adeſſe corpus & ſanguinẽ Chriſti in cœna. ſic enim pro
miſit qui mẽtiri nequit. Præterea quia factis Chriſti credit Eccleſia, ſtatuit præſentiæ modũ
non naturalem eſſe, ſed ſupernaturalem, vt Lutherus Chriſti ſeruus loquitur. Naturaliter
enim ſedebat ad menſam, quãdo manibus porrexit diſcipulis corpus ſuum & ſanguinem
ſuũ. Verbis igitur docet Chriſtus præſentiã corporis & ſanguinis ſui, factis vero præſentiæ
modum. Cum hac cõfeſsione cõgruit dictum Ambroſij tom. 4. pag. 367. in illo ſacramento
Chriſtus eſt, quia corpus eſt Chriſti. Nõ ergo corporalis eſt eſca, ſed ſpiritualis eſt. Cum hac
ſententia cõgruit & dictum Bernhardi. Cibus iſte nõ eſt ventris, ſed mentis, nõ eſt enim da
tus ad ruinas huius vitæ, quæ vapor eſt ad modicũ apparens, ſed ad æternam vitam animæ
conferendã. Hæc de pręſentiæ modo dicta ſint, quę cupio à fratribus ſine ſophiſtica accipi.
Deum enim teſtor quod nihil φιλονεικείᾳ agam, nihil in fauorẽ hominũ faciã, ſed ſimplicẽ
veritatẽ quæram, & perpetuum cõſenſum veræ Eccleſiæ filij Dei anteferã maleuolorũ quo
rundam clamoribus, qui mihi inſidiantur. Hac conſcientia contentus, feram volente Deo
quicqd vel occupati alia ſentẽtia, vel maligni aduerſus me moliãtur. Veritas tandẽ vincet.

DE conſecratione præſertim cœnæ Dominicæ ſic etiam ex verbo Dei pij ſentiunt. Cõſe-
cratio panis & vini non fit aliter, quã conſecratio aquæ baptiſmi. Nã vt hæc conſecrata dici
tur cum ſeparatur à cõmuni vſu, & vſui baptiſmi applicatur. Ita panis & vinum ſeparata à
cõmuni vſu, & deſtinata cœnæ Domini cõſecrata habentur, idq; virtute ſummi ſacerdotis
Dei & hominis Ieſu Chriſti, qui baptiſmũ & cœnã inſtituit. Nihil enim aliud cõſecrare eſt,
quã rẽ cõmunem vſui ſacro dedicare. Proinde hæc conſecratio fit obœdientia erga Chriſtũ
cœnæ inſtitutorem, per prædicationem beneficiorum Chriſti, per preces & gratiarũ actio-
nem & per pium vſum huius ſacratiſsimæ cœnæ. nec aliud vult Auguſtinus cum dicit, ac-
cedat verbum ad elementum & fit ſacramentum. Nam Auguſtinus nõ intelligit verbum
ſuperſtitione magica prolatum, ſed verbum Dei inſtituentis & promittẽtis, & verbum cre
ditum, &c. vt ipſe Auguſtinus ſe interpretatur. DE probatione eius qui hac cœna cũ fructu
vti velit hoc ſentit Eccleſia. Qui reuerenter in timore Dei, vera fiducia & cum pio propoſi-
to accedit hanc ſacram cœnam, probatus & dignus cenſendus eſt. Nam hic & gratias agit
Deo pro filio exhibito, & intelligit ſacramento iſto accommodari ſibi beneficia Chriſti.

HACTENVS breuiter de ſacramentis Eccleſiæ Chriſti diximus, nunc monſtrandum
eſt, quid in hac parte peccetur à Papiſtis. An papa hic Chriſto & eius ſponſæ Eccleſiæ aduer
ſetur necne. ETSI autem magiſter ſententiarum ex Auguſtino nonnulla de ſacramentis
haud ἀπροσδιόνυσα dicit: Tamen poſtea in numero ſacramentorum & in ſingulorum expli
catione multum aberrat. Deinde poſt illum ſecuti commentatores, plerique quæſtionum
quidem numerum augent, ſed rem ipſam magis peruertunt, & ſacramentorum veram ra-
tionem inutilibus diſputationibus euertunt, omniaque miſere confundunt.

NVMERANT ſacramẽta, ſecundũ magiſtrũ ſuũ, ſeptẽ, quæ ſunt baptiſmus, cõfirmatio,
panis benedictio, id eſt, Euchariſtia, pœnitentia, vnctio extrema, ordo, coniugium. Ex his
ſeptẽ, primũ & tertiũ, hoc eſt, baptiſmus & cœna Domini, plenã ſacramentorũ rationẽ ob-
tinent; (de ordine quid ſit ſentiendũ ſuo loco dicã.) Nam hæc duo habẽt mandatũ Dei, res
ſunt aſpectabiles, habent ꝓmiſsionem gratiæ noui teſtamẽti: quæ ꝓmiſsio fidem requirit,
ſicuti ſupra demõſtratũ eſt. Quæ aũt his adduntur, ſacramenta nõ ſunt ſicuti mox patebit.

BAPTISMVS, vt initiale ſacramentum, etſi recte primo loco ponitur à Papiſtis, tamen
poſtea indigniſsime votis monaſticis inferior iudicatur. quod aũt dicunt baptiſmum con
ferre gratiam, recipi poteſt, modo interpretatio nõ pugnet cum principio. Principium eſt
imotum, quod ſolus Deus ſit Deus gratiæ & pacis in Chriſto Ieſu. Si ergo in hunc modum
accipiamus dictum: Baptiſmus confert gratiam, hoc eſt, Deus per diſpenſationẽ baptiſmi
offert, & obſignat gratiam, recipio dictum. Verbo enim offertur tantum gratia, Sacramen
to vero & offertur & obſignatur, modo fides in vtente ſacramento non defuerit. De infan-
tibus ſingulare eſt Priuilegium. Verum ſi hoc modo acceperis dictum. Baptiſmus confert
gratiam: hoc eſt, ſua virtute facit homines gratiæ participes, ſeu vt interpretantur Papiſtæ,
ſanctificat per ſe, interpretatio cum principio pugnat, atque ideo falſa & erronea eſt iudi-
canda. Iam porrò videamus an Papa ſe Chriſto opponat in diſpenſatione huius ſacramẽti.

CHRISTVS

CHRISTVS amandat diſcipulos, vt voce & baptiſmo doceant Euangelium, Ideoque
iubet baptizare oẽs gentes. Quare non lingua peregrina, & ijs ignota quos docerent, fieri
debuit. Quis enim doceri poteſt ea lingua quam non intelligit? Sed quid hic Papa? Euan-
gelium voce non docet, ſicuti ſupra ſatis oſtenſum eſt, ſed partem tantum legis, & ſua de-
creta quæ in locum Euangelij ſubſtituit. Deinde, vt concio Euangelij quæ peragitur Ba-
ptiſmo, minus efficax ſit, baptiſmum peregrina, hoc eſt, latina lingua mandat peragi, etiã
in ijs nationibus quibus latina lingua prorſus barbara eſt. Et eos qui impio ſuo decreto nõ
obtemperant, grauiſsimis pœnis, tanquam hæreticos punit. An non hoc eſt ſe Chriſto op-
ponere? An nõ hoc eſt partem Euangelij, imo ipſum Euangelium totum alto ſilentio ob-
10 ruere, ne homines illud diſcant ac ſalui fiant? AQVAM baptiſmi exorciſant in contume-
liam Chriſti, qui, cum baptizaretur ipſe, omnes aquas ita cõſecrauit, vt ſint idoneæ baptiſ-
mo peragendo. ADDVNT præterea multas ineptias. Sacrificulus impuro habitu, & ſaliua
ſæpe infantes inficit. Fiunt inuocationes ſanctorum, recitantur exorciſmi magici ſalis, vn-
gitur vertex baptizandi oleo ſacro, quæ omnia contaminant non parum baptiſmum, &
Chriſti inſtitutionem quodammodo fœdant: Qui vult nos contentos eſſe ſuo ſimplici
mandato ſine additamentis humanis. QVVM docet baptiſmum abolere peccatum ori-
ginale tantum, & nõ reliqua, dupliciter peccant. Primum enim tribuunt baptiſmo, quod
eſt ſolius ſanguinis Chriſti. Sanguis enim Chriſti emundat nos ab omni peccato. Cuius
emundationis baptiſmus efficax ſymbolum eſt. Deinde cum dicunt actualia peccata non
20 aboleri baptiſmo, reuera hoc volunt, quod ſanguine Chriſti non aboleantur niſi originale
peccatum, reliqua reſeruentur ſatisfactionibus fictitijs. Quid quæſo hoc aliud eſt, quam
Chriſtum rurſus ſepelire? quam verum vſum baptiſmi abolere? quam Euangelium turpiſ-
ſimo cœno fœdare? An hæc pijs ferenda eſt iniuria? retinet Papa baptiſmum, ſed ſuis addi-
tamentis fœdatum. Baptiſmum fatetur ſacramentum, ſed eius verum vſum abolet: Dum
Chriſto perfide detrahit, quod baptiſmus ei tribuendum manifeſto ſigno declarat.

SECVNDVM locum inter Sacramenta Papæ obtinet confirmatio, quæ ſi rite peragere-
tur, vt tempore Apoſtolorum, & deinde multis annis, non tam Sacramentum eſſet, quam
pars diſciplinæ vtilis in Eccleſia. Nam vetus cõfirmatio nihil aliud fuit, quam examinatio
eorum, qui infantes receperunt baptiſmum, vt iam adulti facti redderent rationem fidei
30 ſuæ, & teſtarentur propria voce ſe Chriſto dediſſe nomina, quemadmodũ Eccleſia illorum
nomine olim promiſerat, dum baptiſmus eis conferretur. Hac confeſsione edita & facta
promiſsione de perſeuerantia in Chriſti fide, Epiſcopus eos cõfirmabat, docendo, admo-
nendo, conſolando, exhortando. Hic ritus fuit vtilis diſciplina, in cuius locum apud nos
ſucceſsit examen Catecheſios ante ſumtionẽ cœnæ Dominicæ, ſicuti infra dicendum erit.
SED quid hic Papa? veterẽ ritum qui vtiliſsimus fuit abolet, & nomẽ tantum eius retinet.
Deinde facit ex confirmatione ſua ſacramentũ Eccleſię, quod impudenter dicunt plenius
eſſe baptiſmo. Nam hæc ſunt verba Lõbardi Coryphæi Papiſtarum: Oẽs fideles per manus
impoſitionẽ Epiſcoporum poſt baptiſmum accipere debent Spiritum ſanctum, vt pleni-
Chriſtiani inueniantur. En blaſphemiam, baptiſmo adimunt Spiritum ſanctum, quem
40 Epiſcopus in ſua manu habet, vt det cui vult. Plenum Chriſtianiſmi ſignum adimunt ba-
ptiſmo, & tribuunt ſuo fictitio ſacramẽto. SED age videamus quale ſit Papiſtis ſacramen-
tum confirmatio. De quo quatuor potiſsimum docent. Primum à quo hoc ſacramentum
conferri poſsit. Deinde quod ſit eius elementum. Tertio, quæ forma. Poſtremo, quæ virtus
& efficacia. QVANTVM ad eum qui conferre poſsit hoc ſacramentum, cõſtanter dicunt,
quod non poſsit conferri, niſi à ſummo ſacerdote. Nam ſi aliter (ait Lombardus) præſum-
tum fuerit, irritum habetur & vacuũ, nec inter Eccleſiaſtica reputabitur ſacramenta. Quid
quæſo hoc decretum ſibi vult? Baptiſmus poteſt apud Papiſtas à quouis cõferri ſacrificulo,
modo tantum latine poſsit pronunciare exorciſmos, & verba baptiſmi, etiamſi ea non in
telligat. Verum hoc auguſtum, ſi dijs placet, Papæ ſacramẽtum nemo adminiſtrare poteſt,
50 niſi ſummus ſacerdos, hoc eſt, mitratus aliquis apoſtaticus, (Apoſtolicus volebam dicere)
hoc eſt Epiſcopus. Vide quæſo quanta cõtumelia hic fit Chriſto, ac ipſius ſacro baptiſmati.
Chriſti ſacramentum tam contemtibile habetur, vt poſsit à quouis conferri, contra vero
Papæ ſacramentum in tanto precio & honore habetur, vt nephas ſit illud adminiſtrari ni-
ſi à ſummo Pontifice? An non hoc eſt baptiſmum cœno obruere, & pigmentum Papæ in
cœlum tollere? An non hoc eſt manifeſte baptiſmum abolere? An nõ hoc eſt Chriſtum in
ordinem redigere, vt ipſe cum ſuo ſacramento infra ſcabellũ pedum Papæ abiectus iaceat?
Quis hæc cogitans nõ exhorreſcit? Papa, tanquam victoria parta in Eccleſiam, imperium
Chriſto adimit, & ſibi ſacrilege aſſumit autoritatẽ ordinandi ſacramenta in Eccleſia Dei,
quæ anteponit ſacramentis Chriſti. SECVNDO loco elementi confirmationis memine-

runt Papistę, quod dicunt esse Chrisma, hoc est, vnguentum seu oleum. Hoc autē Chrisma, vt non esset commune, à Papa vel Archiepiscopo consecrari debuit, & magno precio haberi propter Spiritum sanctum, quem in se inclusum per adiurationem consecrantis haberet. Vide quanta temeritas. Puluis & cinis audet Ecclesiæ noua sacramentalia signa obtrudere. Audet suo pigmento sacramenti titulum tribuere. Qua hoc autoritate facit Papa? nisi quod filius iste perditiōis aduersarius Christi, velit facto declarare se esse supra Deum, & omnem religionem, vt in templo Dei sedeat ostentans se quod sit Deus. Hoc diuus Paulus longe antea præuidit, monuitque vt ab ipsius imposturis nobis caueamus.

FORMA sequitur Papalis sacramenti confirmationis. De qua forma Lombardus in hunc modum: Forma aperte est, scilicet, verba quæ dicit Episcopus, cū baptizatos in frontibus sacro signat Chrismate. Quid hac forma deformius? deformat enim baptisma Christi, & verum vnguentum, quo vncti sunt baptizati, hoc est Spiritum sanctum, sua fœda amurca cōtaminat, in qua se inclusum habere Spiritum sanctum stulte existimat. Nam Spiritus sanctus non est alligatus ordinationibus humanis, quæ diuino ordini aduersantur, sed potius spiritus Satanæ, cuius instinctu Pontificij se Christo & eius ordinationibus opponunt. Sed quid opus est multis? Cum pijs omnibus cōstet satanicam illusionem esse formam istam confirmationis, vt quæ veram, vtilem & salutarem confirmationem aboleat.

QVARTO loco virtutem huius sacramenti docent. Ita enim aiunt: Virtus huius sacramenti est donatio Spiritus sancti ad robur. Hoc quam vanum sit ex eo apparet, quod Spiritus sanctus emittatur à Deo in corda credētium, iuxta Pauli doctrinam. Qui ergo credit, Spiritum sanctum habet, qui suam pręsentiam testatur, dum excitat motus in hominibus cōgruentes cum lege & voluntate Dei, dum impellit ad orandū, & ad pietatis & charitatis officia. Qui confirmat nos, ait Paulus, in Christo, & qui vnxit nos Deus est, & qui signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Hoc signo, hoc vnguento, hoc signaculo, & pignore, contenta est Ecclesia Christi. Non quærit robur à mortuo vnguento, quo suos inungit Antichristus, sed vt sponsa Christi sui sponsi balsamo lætatur & exhilaratur.

TERTIVM sacramentum Papistis est benedictio panis, de quo sacramento quid Ecclesia Christi sentiat supra dictum est, hic aperiemus quomodo Papa se Christo opponat in huius sacramenti dispensatione. Quo autem hoc fiat commodius, primum dicemus de missa. Nam hoc nomen cœnæ tribuerunt, Deinde de abusu consecrati panis extra missam.

INTEREST profecto omnium piorum toto pectore execrari sacræ cœnæ prophanationes, quæ in ista cernuntur missa: Quæ abominabilius idolum est, quā vllum Ethnicum idolum vnquam fuit. vt autem distinctius appareat abominatio Dei Maosim, ordine caussas recitabo, cur istud idolum merito fugiendum sit.

PRIMA, missa Papistica est ad turpem quæstum & abominationem prostituta, & tanquam turpissima χαμαιτύπη vndecunque quæstum occipit, non tantum regibus mundi & principibus succumbit, verum etiam suibus & canibus, qui eius abominabili cōplexu oblectantur, adeo dulce lucrū est isti meretrici vt nullius amplexus defugiat. Virgo si vult nubere, ad hanc cōfugit pronubam. Matrona cupiēs parere feliciter, hanc Lucinā implorat. Si cui porcus ægrotat, ab hac petit opem. Si nauigandum, hæc prima nauem conscendet. Breuiter huius meretricis pręsidio, sed pecunia ꝓstitutori sacrificulo numerata, nemo non tutum se in regno Antichristi arbitratur. Quid est prophanare sacram cœnam, si hoc non est? Prætexant quicquid velint missatici patroni, & laudent quantum possint, qui istā mercem extrudere volunt: Tamen reuera omni abominatione turpior est Missatica meretrix.

SECVNDA, cœna quam instituit Dominus & sanxit suo perpetuo mandato, sacrilege mutilata est. Christus cuius mandato obtemperant Angeli, hic prorsus excluditur. Nam quod ipse instituit in perpetuum suum testimonium, impie suffurati sunt, arcentes laicos à participatione calicis. An non hoc est testamentum Christi violare, & reuocare? Is vult omnes de calice bibere, quod Papa sacrilege prohibet, manifeste testamentum filij Dei pedibus conculcans, & suum idolum in locum testamenti Christi substituens.

TERTIA, Missa Papalis cœnam Dominicam manifeste in alienam formam conuertit. Nam in ea vnus seorsum suum habet epulum, abolita communicatione, & ordinatione Christi, & eius Apostoli Pauli. Quod sane perinde est, ac si vnus subinde seipsum sacro Baptismate ablueret. Age quid potest absurdius cogitari? quid potest magis contumeliosum esse aduersus cœnæ institutorem?

QVARTA, in Missa Papali nulla fit mysterij expositio, sed murmur incantationi magicæ, & nefandis gentium sacris potius quam Domini instituto cōueniens. Iustinus martyr refert ritum similem seruatum fuisse olim in sacris Solis, (quem μίθραν sacerdotes ipsius vocarunt.) in his Solis sacris vsus panis & aquæ fuit, sed nulla vox à spectatoribus audiebatur nisi hæc,

nisi hæc, ἢ ἐπίςασθε ἢ μαθεῖν δύνασθε. Hoc est,aut nostis aut discere potestis. Ab his sacrificuli Solis suum missandi ritum, & nõ à Christo accepisse Papistas sole ipso clarius est. In Missis quando cantus adhibetur,satis boatur,sed vbi ventum est ad cœnæ mysterium,solus sacrificulus musitat,& cauet ne ab vllis audiatur nisi vnica syllaba NO,quod tamẽ fit post incantationẽ panis & vini,& post eleuationem, & histrionicam panis circa calicẽ agitationem.

QVINTA,habet Missa Papistica multas ceremonias ineptiarum histrionicarum & superstitionis plenas,quibus manifeste fœdari sacram cœnã vel pueris pie educatis notũ est.

SEXTA, Missa ista culinaria ad miseros homines carnali fiducia inebriandos aptatur, & tanquam expiatio Deo opponitur: Nam eo vsque res tandem deuenit, quod homines poculo meretricis Babylonicæ inebriati, auditu Missæ seu potius inspectione Histrionica saltationis armari se putant, & aduersus Deum, tanquam tuto præsidio muniti, multo licentius peccare audent,& obstinatiores redduntur.

SEPTIMA, cœna instituta fuit vt sit sacramentum,quod cum administratur fiant gratiarum actiones, verum Papa inde sacrificium facit meritorum pro viuis & mortuis, & vt sacrificij forma conspiceretur,panem magico ritu consecratum, (nam vt referrent magicã superstitionem addita vna vocula enim, ter sufflando crucem in panem dixerunt, hoc est enim corpus meum.)primum leuat sacrificulus supra caput,vt responderet sacrificio Leuitico therumali(quod à leuando nomen habet)deinde agitat panem supra calicem in quatuor angulos,vt isto modo cõpararetur sacrificio veteri thenupha,cui nomen ab agitando seu mouẽdo inditum fuit. Quam sit hæc κακοζηλία leuitica impia satis manifestum est.nam caret mandato Dei,plena est idolatriæ,& superstitionis,irritum facit testamẽtum Christi, abducit homines à morte Christi,quæ vnica est hostia pro peccatis,qua cõsũmati sunt sancti in perpetuum,breuiter in locum salutaris remedij animorum reponit tristißimum venenum,quod cedit in certißimum interitum,omnibus ijs qui istud idolum Papæ adorãt.

OCTAVA,impius canõ ille,quem vt diuinum mysterium venerantur sacrificuli, totus est conflatus ex impietate.nam in eo multiplex idolatria cõspicitur.Merita sanctorum ibi Christi merito quodamodo præferuntur,obruuntur beneficia Christi, Victima Christi Abelis sacrificio cõfertur,panis adoratur,fit oblatio panis,inuocantur sancti. Breuiter,nihil est superstitionis & impietatis quod in missa illa theatrica non conspicitur.Et videtur arte quadam satanica inuenta,ad obruenda beneficia CHRISTI,ad tollẽdam virtutem victimæ vnici sacerdotis nostri Christi.An non hoc est se Christo opponere?Qui ergo sapis fuge Deum istum Maosim, & apud simplicem institutionem Christi maneto cõstans. nam qui Christi verbo contentus est,à via salutis errare non potest. Ipse enim solus est via,veritas,& vita. Qui ergo in ea manet non aberrat, non fallitur,non moritur. PORRO abusus consecrati panis extra missam,plenus est idolomania. Reponunt panem in monstrantiam,vt vocant, accendunt candelas, procumbunt coram pane, circumgestant panem Ethnico more.Breuiter vt Deum colunt mucidum panem & à vermibus sæpe corrosũm. Hæc impietas cum tanta sit,vt omnibus pijs merito sit fugienda, tanquam idolum plane diabolicum,frustra confugiunt Papistæ ad miracula quibus suam idolomaniam cõfirmari putãt. Perinde enim est istum panem adorare,atque Apin Ægyptiacam,aut serpentes & feles.

SACRAMENTVM pœnitentiæ quartum locum inter Papalia sacramenta occupat. verum si Petro Apostolo credimus baptismus sacramentũ est pœnitentiæ.Nam cõpunctis corde præcipit vt pœnitentiam agant,siue conuertantur & baptizentur in remissionẽ peccatorum, significans baptismũ esse sacramẽtum, quo Deus obsignet remissionẽ peccatorũ pœnitẽtibus,Papistæ forte intelligunt suam pœnitentiã, (quam sacramentũ volunt) de ea quæ fit post cõuersionem, & susceptum baptismũ, videlicet cum homo baptizatus labitur in peccatum,tunc enim pœnitentiam requirunt,quam propter manuũ impositionẽ & absolutionis formam sacramentũ nominant. Neq; hoc pacto pœnitentia ipsa sacramentum erit,sed ad ipsum baptisma recurrendum est,nõ vt quis rebaptizetur, sed vt pactũ Dei cum homine in baptismo peractum recolat. Qui baptismus est testimonium ablutionis eius à peccato qui crediderit,& vera pœnitentia ad fontem misericordiæ confugerit.Iuxta illud: si quis peccauerit,aduocatum habemus apud Patrẽ Iesum Christum iustũ, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Non ergo nouo sacramento indigemus,qui vnico Christo propitiatore contenti sumus,sed perpetua pœnitentia peccatorum,quæ nititur propitiatione Christi,& confirmatur cogitatione baptismi nostri, qui est perpetuũ ablutionis nostri per sanguinem Christi testimonium & sacramentum.SED quibus fundamentis nituntur Papistæ,qui nobis sacramentum pœnitentiã obtrudunt?Multa & inextricabilia confarciunt ex patribus de pœnitentia, sed tandẽ vbi cõcludendum est de hoc sacramento,ipsi se cõfodiunt dum signum huius sacramenti quærunt. Ex Augustino didicerunt sacramẽtum esse

signum gratiæ, hic alius aliud signũ statuit, & satis ineptos se esse declarant, dum sacramentum docent esse pœnitentiam, & tandẽ elementũ huius sacramenti se ignorare suis multis coniecturis attestantur. HIC locus postularet, vt de carnificina illa conscientiarũ, quæ sub isto Papali sacramento latet dicerem. Requirunt enumerationem peccatorum cum omnibus suis circumstantijs: requirunt contritionem sufficientẽ, quæ suo merito possit abolere peccatum: requirunt satisfactionem operis: quibus nihil aliud efficiunt, quam quod inijciant laqueos conscientijs, & obruant Euangelium Iesu Christi suis satisfactionibus, absolutionibus, & absolutionum mitigationibus per indulgentias, quibus non magis cõuenit cum Euangelio, quam Christo cum Belial, & luci cum tenebris. Nam cum fidẽ excludunt à pœnitentia, nonne aperte Christum excludunt? cum mittunt nos ad satisfactionem pro peccatis, an non sanguinem Christi cõculcant pedibus? dum meritis Sanctorũ remittunt peccata, an non meritum Iesu Christi impie & nepharie repudiant? Dum indulgentias habent venales quibus redimantur satisfactiones, an nõ satis produnt quo spiritu ducantur?

QVINTVM Sacramentum Papale est vnctio infirmorum, de quo cum producunt testimonium sancti Iacobi, putant se satis muniuisse suum pigmentũ. Iacobi verba sunt hæc: Infirmatur quis in vobis, accersat presbyteros Ecclesiæ, & orent super eum vngentes eum oleo in nomine Domini, & oratio fidei saluabit infirmum, & alleuiabit eum Dominus, & si in peccatis fuerit dimittentur ei. Hæc sunt Iacobi verba: quibus refertur ritus Ecclesiæ, dũ adhuc miraculis locus fuit, quæ cum nũc cessarunt, stulte retinetur sine miraculis ceremonia. Illi enim vngebant, vt miraculis ad preces presbyterorum sanaretur ægrotus: nostri vero vngunt, non nisi eos, quos vident in agone mortis esse. Nam si Christus vnctionẽ istam voluisset perpetuum Ecclesiæ suæ sacramentum esse, serio commendasset Apostolis eius dispensationem. QVID referam de contumelia quæ Christi sanguini fit hac vnctione? Nam quicquid illicito visu delictum, quicquid delectione vocis admissum, quicquid odore superfluo cõtractum, quicquid ociosa locutione peccatũ, quicquid illicito opere peractum, quicquid superbo incessu commissum fuit, hoc totum per vnctionem suam expiari voluerunt, Quæ quæso insania hæc est? tribuunt rancido oleo eam virtutem quæ est solius sanguinis Iesu Christi. Tribuunt creaturæ quod est creatoris: Tribuunt suo pigmento, quod est vnici mediatoris Domini nostri Iesu Christi. An hoc est vicariũ Christi agere in terris? An non potius Satanæ est, qui voluit supra Christum esse, & ab eo adorari? Certe qui hic non agnoscit Antichristi characterem, plane cæcus est.

SEXTVM Papale sacramentum est ordo, de quo quid sentiat Ecclesia Christi breuiter explicandum est. Ordinem vocamus vocationem & ordinationem ad ministerium Ecclesiasticum. In personis quę vocãtur, requiritur honestas vitæ, morum grauitas, cognitio doctrinæ Ecclesiæ, Donum docendi, & ætas tanto ministerio conueniens. Vocatio relinquitur libera Ecclesiæ, ita tamen vt Pastores & Episcopi quilibet suo loco examinandi & explorandi potestatem habeant. Vocatus & examinatus ordinatur Apostolico more. Primum fiunt preces pro ordinando, deinde recitantur lectiones sacræ de ministerio verbi, requiritur ab ordinando vt promittat fidelitatem in ministerio. Quo facto imponit presbyter ordinando manus cum inuocatione nominis Dei super ipsum, tandem commendatur Deo, atque ita ablegatur ad Ecclesiam cuius minister esse debet. HAC simplicitate fuere contenti Apostoli Christi, & eorum proximi successores. Verum Papa pompam quęrit & maiorem splendorem, qui incurrat in oculos hominum. Atque ideo non solum plures gradus officiorum sacrorum excogitauit, Verumetiam plurimas adiecit ceremonias, easque ineptiores, quam vt eas referre libeat. Quæ cum satis ostendunt Papam à Christo defecisse, Nolo longiori oratione istas nugas persequi.

SEPTIMVM Papalium sacramentorum est coniugium. Etsi autem Ecclesia Christi agnoscit coniugium esse ordinationẽ Dei, & cum Paulo fatetur coniugium esse honorabile in omnibus, hoc est, thorũ castũ & cõiugalẽ cõcessum esse omnibus ordinibus hominum: Tamẽ nõ existimat cõiugium sacramentũ noui Testamẽti esse, quia nõ habet ꝓmissionẽ gratiæ noui testamẽti annexã: neq; præterea sacramentũ est, quia iuxta Paulũ est mysteriũ arcanæ copulæ Christi & eius Ecclesiæ. Nam si omnia, quæ arcanas significationes habent, essent sacramẽta, infinita profecto forent sacramẽta. Sol hic aspectabilis est signũ quoddam arcanũ & veluti mysteriũ Solis inuisibilis Iesu Christi, sicut ex Psalmo quodã patet. Radij solares signant efficaciã virtutis Christi. Hic ignis visibilis figurat Spiritus sancti efficaciam in cordibus credentiũ. Sabbatũ sacramentum est quietis Domini in sepulchro, & perpetuę quietis beatorum in æterna vita. Ad eundẽ modum multa numerari possunt sacramenta, quæ tametsi sacramenta dici possunt: Tamen sacramentorum noui Testamẽti rationem non habent. Nam peculiare mandatum ceremoniæ non est expressum Dei verbo. Nõ annexa

hexa est promissio noui Testamenti, ex quo & quartũ sequitur, quod fides promissionis nõ hic requiratur. Cũ ergo ea quæ requirit ratio sacramenti noui Testamẽti hic nõ inueniantur, non potest coniugium inter sacramenta Ecclesiæ numerari. SED qui fit quod Papa nolit istud suum sacramentum esse commune toti Ecclesiæ? si est iuxta illum sacramentum Ecclesiæ cõiugium, cur interdicit sacerdotibus coniugiũ? Spiritus sanctus pronunciat coniugium honorabile esse inter omnes, Papa autẽ, vt se manifestum hostem Christi declaret, suis interdicit cõiugium, & vt nõ videatur scripturæ testimonio destitui, adducit suo more dictum Pauli Rom. 8. qui in carne sunt, Deo placere nõ possunt. quasi Apostolus hic ageret de operibus naturæ simpliciter, & nõ potius de operibus carnis, hoc est, viciosæ & corruptæ
10 naturæ, perturbantibus & destruentibus ordinem diuinũ in natura, qualia sunt illa opera quæ Paulus enumerat Gala. 5. opponamus igitur Papæ ordinationem Dei quam omnibus liberam esse vult. opponamus & illi Paulum, qui prohibitionẽ cõiugij definit doctrinam esse dæmoniorum. HABENT & aliud Papistæ refugium, volunt sacerdotes in perfectiori & digniori vitæ statu viuere. Iam autẽ pro confesso habent virginitatis & cœlibatus statum meliorem esse, & digniorem statu coniugali. Vnde suũ decretum de cœlibatu sacerdotum concludunt. Si tam facile esset donum continentiæ dare, quã cõcludere, videretur aliquid habere momenti eorum conclusio. Sed orationibus aiunt impetranda est castitas. Age vbi est promissio quod Deus velit istam largiri? promittere perpetuũ cœlibatum, & nõ habere rationem humanæ fragilitatis, & insidiarũ diaboli, summa est amentia. Omnes pij norunt
20 ea quæ ad hanc vitam spectant petenda esse cum cõditione. Quare nemo certus esse potest de impetrãda perpetua castitate, proinde stultus est, & qui eam requirit & qui eam vouet.

IAM videamus principium seu fundamentũ, quo Papistæ nituntur. Cœlibatus inquiũt status est melior & dignior coniugali statu. a quo magistro hoc didicerunt? certe nõ à Deo qui matrimonium in Paradyso sanxit. Paulus (inquiunt) 1. Corinh. 7. præfert virginitatem & cœlibatum cõiugio. inter alia enim ita ait: Qui non iungit melius facit. Respondeo, cœlibatum non esse meliorem coniugio ἁπλῶς sed κατατί. Hoc est, nõ bonitate operis, sed vsu, idque non semper, nec in omnibus, quemadmodum Paulus aperte docet. Qui abstinet à coniugio sine castitatis dono, quomodo solicitus sit facere ea quæ sunt Domini, vt placeat Deo, apparet in vita Sodomitica monachorum, & monialium: apparet in turpissimis mo
30 ribus sacrificulorum, qui omni genere libidinum se fœdissime polluunt. Facessant igitur Papistæ cum suo impuro cœlibatu, & tum demum imponant sacerdotibus cœlibatu, vbi à Deo fuerint certiores facti, quod velit omnibus rasis & vnctis donum conferre castitatis.

HACTENVS ostendimus quomodo Papa Christo aduersetur in diuinis sacramentis: peruertit veram sacramẽtorum rationem: auget sua temeritate sacramẽtorum numerum, deprauat vera sacramenta, & à vero fine & vsu sacramentorum aberrat. nunc de tertio, in quo proposuimus Christo Papam aduersari, hoc est, de ritibus humanis agendum est.

RITVS humanos qui faciunt ad ordinẽ & εὐσχημοσύνην piam in Ecclesia non improbant pij, sed eis suum locum tribuunt, infra opera tamen cultus & sacramenta, atque eos retinendos iudicant decori, & ordinis caussa. Decori quidem, vt excitemur ad pietatem istis
40 adminiculis, vt modestia & grauitas in pietatis exercitijs eluceat: ordinis vero, vt præsidentes habeant certã agendi regulã, vt auditores assuefiant ad obœdientiam & disciplinam, vt bene cõposito Ecclesiæ statu paci & tranquillitati consulatur. Huiusmodi ritus ordinare potest Ecclesia, & mutare si quando visum fuerit. Nam Ecclesia habet potestatem in ædificationem, & habet mandatum in genere, 1. Corinth. 14. omnia fiant ordine, & decenter. QVID in hac re Papa peccat? peccat tyrannide, multitudine, κακοζηλίᾳ, vanitate, opinione. TYRANNVS est, quod Papa sumat sibi authoritatem in Ecclesiam Christi, cui audet præscribere leges quas vult, quæ vna ex notis Antichristi est.

MVLTITVDINE peccat, cum congerit in infinitum ceremonias, nec vllum finem facit, imo magis onerat Ecclesiam Christi ritibus, quam vnquam Iudaicus populus fuit gra-
50 uatus, contra manifestum interdictum Petri, cuius se successorem gloriatur. Ita enim Petrus ait: Quid tentatis Deum, imponere iugum super ceruicem discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus.

Κακοζηλία est quod ad imitationem prophanarum gentium, & ad similitudinem Mosaicorum rituum multa sunt inuecta in Ecclesiam per Papam. Iam autem gentium superstitio detestanda est, & Mosaici ritus exhibito Christo cessare debuere. Quare ista Papalis κακοζηλία indigna est, quæ locum vllum habeat in Ecclesia Christi.

VANITAS est, quod multi ritus Papistici sunt ἄσημοι, tantum sunt histrionicæ quædam gesticulationes, nihil ad ordinem & decorem facientes.

OPINIO damnanda accedit videlicet necessitatis, quæ pugnat cũ libertate Christia-

hæ meriti, quæ pugnat cum Christi victima: iusticiæ, quæ pugnat cum fide gratuitæ remisſionis: & cultus, quæ pugnat cum dicto Christi, frustra me colunt mandatis hominum.

RESTAT vltimum quod propoſuimus videlicet diſciplina, de qua quid vera Eccleſia ſentiat ex verbo Dei, & quid Papa contra audeat, dicendum eſt. DISCIPLINA in Eccleſia Christi nihil aliud eſt, quam aſſuefactio quædam cum interior tum exterior, qua pij aſſueſiunt ad pietatem, iuſticiam, modeſtiam, & alias virtutes, quaque in officio debito retinentur, ne excuſſo iugo Chriſti ferantur effrenes in quæuis flagitia. PARTES huius ſunt inſtructio & correctio. inſtructio abſoluitur præceptis, quorum alia mentem inſtruunt, affectus frenant, & voluntates regunt. alia linguam geſtus & facta gubernant. Correctio eſt caſtigatio quæ fit per gubernatores diſciplinæ, hoc eſt, per parochos & alios graues viros, 10 quibus hæc cura commiſſa eſt. Mitior caſtigatio fit verbis tantum: grauior excluſione ab Eccleſia per excōmunicationem: grauiſſima fit excluſione per anathematiſmum, qui exercetur tantum in pertinaces hæreticos. Hęc fere ſumma eſt diſciplinę Eccleſiæ Chriſti: à qua quantum aberret Papa facile eſt videre in moribus Papalium, & abuſu excōmunicationis, & fulmine anathematis, de quibus omnia referre, quibus illorum libri referti ſunt, nolo. Quid enim valet diſciplina vbi fundamentum non eſt bonum. CASTIGATIO quæ verbis fit apud eos eo pertinet, vt Papa ſuos ſub imperio retineat. EXCOMMVNICATIO exercetur non in facinoroſos legitime iuxta mandatum Chriſti admonitos, ſed in pauperes, qui forte non ſunt ſoluendo ea, quæ Papalis dignitas ſibi deberi autumat. Scortatores leui ſatisfactione reconciliantur. qui obulum ſacrificulo debet, & nō ſoluit ad nutum, ex- 20 communicatione feritur, non ſine graui, ſi dijs placet, ceremonia, è ſuggeſtu declamitat in miſerum hominem, infamat inſontem, candelas mittit, pulſat campanula, horrēda voce debitorem excludit ab Eccleſia, imo non ſolum ab Eccleſia, verumetiam adimit omnem ſpem veniæ. Sub tamen tacita cōditione, niſi reus pecunia fulmen extinxerit. ANATHEMATISMVS exercetur non in hæreticos, ſed in eos qui Prophetica & Apoſtolica ſcriptura ſe cōtentos eſſe dicunt: in eos qui ſolo ſanguine Chriſti fatentur peccata expiari: in eos qui dicunt Chriſtum vnicam ſuam ſpem eſſe: in eos qui non inuocant ſanctos: in eos qui non omnia Papæ nugamenta recipiunt. Breuiter in eos qui Papam loco Dei nō adorant. illam enim formam qua vſi ſunt ſancti patres, imo Apoſtolus Paulus in corruptores Euangelij, transfert Romanus tyrannus ad ſtabiliendum ſuum regnum, quod ſophiſtica partum, hy- 30 pocriſi & tyrannide defenditur. Non ſunt ergo magis metuendi anathematiſmi Papales, quā ſi amator aliquis turpis omnes ſuas veteres amicas anathemate ferire vellet, quæ iam contemto meretricio amore honeſtis oblectarentur nuptijs. Nam cum Papæ ſuccubuimus viliſſimis ſcortis turpiores eramus, nunc autem poſtquam Chriſto nupſimus, ſponſæ honeſtiſſimæ coronam gerimus. Quo ſolo marito contenti, amatorē veterem Papam execramur cum omnibus ſuis philtris & incantationibus. HÆC placuit interſerere de collatiōe Papæ Antichriſti, & Ieſu Mariæ filij veri noſtri Chriſti: ſingula perſequi nolui, ſed capita tantum attingere. Nam timendum eſt ne noſtra ſecuritas aliquid magni mali nobis afferat. Deus faxit ne nonnulli qui hactenus conſtantiæ laudem meruere, turpiter arma abijciant, & Turco aut Papæ ſe ſubijciant. Talia enim minari videtur noſtra ingratitudo. 40

Nos autem debemus gratias agere Deo ſemper pro vobis, fratres dilecti à Domino.

Hæc tertia pars eſt præſentis capitis, eaque conſolatoria, ne videlicet frangantur animis Theſſalonicenſes, ob tantam cōfuſionem & plurimorum ruinam. Nam cum gratias agit pro ipſis, collationem facit inter Theſſalonicenſes, ac illos, qui aſtu Sathanæ abducebantur ab Euangelio, vt qui certus ſit de eorum conſtantia ac perſeuerantia in fide. Huius fiduciæ rationem addit, cum ait: dilecti à Domino. Hæc enim dilectio ſola facit eos & ſtabiles ac ſecuros. Huc igitur vult Paulus vt reſpiciamus, quoties ſolicitudo occupat animum: hæc ſola gloriatio noſtra eſt, quod Deus pater nos in dilecto diligat. 50

Quia elegit vos Deus ab initio in ſalutem.

Ratio propoſitionis ab ęterno Dei conſilio de ſalute electorum ſumta. Fieri enim non poteſt, quin ſalutem conſequantur, quos ſaluandos elegit. Elegit autem in Chriſtum credentes, quales ſe dilectione, patientia atq; adeo vitæ innocentia declararunt Theſſalonicenſes. habent autem credētes triplex ius adeundi vitam æternam: Electionis, quia vnigeniti filij membra ſunt: Redemtionis, quia mortis & victimæ filij ſunt participes: & promiſſionis, quia Deus qui mentiri nequit, omnibus in Chriſtum credētibus promiſerat ſalutē. Ita enim ſcriptum eſt:

Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Porrò credentes de vita æterna securos faciunt tria. Charitas adoptionis, de qua Rom. 3. & 8. & Iohan. 3. Veritas promissionis. Sunt enim omnes promissiones Dei ratæ ac firmæ in Christo Iesu. Et facultas reddendi promissum. Est enim Deus omnipotens qui omnia quæ vult in cœlo & in terra facit. Præterea tria sunt quibus pij ab impijs discernuntur. Electio apud Deum, quæ in Christo fundatur, extra quem de electione ne quidem cogitandum est. Dilectio vitæque innocentia apud homines. Est enim hæc germanus fidei fructus. Fides vnumquemque apud se. Est enim fides donum & testimonium Spiritus sancti, quod hic reddit spiritui nostro, vt indubitanter Euangelio assentiamur, & ex hoc credamus nobis peccata propter Christum condonari, & vitam æternam donari.

In sanctificatione spiritus & fide veritatis.

Coniungit cum electione sanctificationem spiritus & fidem veritatis. & quia veritatis fides (hoc est solida & sincera) non nisi ex sanctimonia vitæ nobis innotescit, priori loco sanctificationem spiritus, hoc est spiritualem, quam Spiritus sanctus per regenerationis gratiam in credentibus operatur, ponit, vt ex proprio effectu tanquam certissimo indicio fidem ostendat. Hinc igitur discamus sanctificationem spiritus non separandam esse ab electione, sed necessario ex fide manare.

Quo vocauit vos per Euangeliũ nostrum in possessionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi.

Ratio cur sanctimonia vitæ veræ fidei adesse debeat. eo enim vocamur per Euangelium, vt vitæ innocentia professioni respondeat. Addit præterea finem sanctimoniæ. cum inquit: in possessionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi. Vt alludere videatur ad Psalm. 2. postula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Cum igitur pij sint regis Christi gloriosa possessio, securi sint aduersus portas inferorum. Deinde haud decet vt se cõtaminent flagitijs, addicentes se imperio peccati. Nõ enim iam sunt sui iuris, sed eius cuius sunt possessio, precioso eius sanguine acquisita. Poterit & actiue exponi, vt sit sensus: Vt possideatis gloriam cõmunem cum Domio nosto Iesu Christo. Huius cõmunis gloriæ cogitatio, vt in omnibus afflictionibus nos consolari debet, ita quoq; admonere, cũ fidei, tum sanctimoniæ: sine quibus ad tantæ gloriæ fastigium nemo cõscendere valet. Iam colligamus ea quæ Paulus in præsenti consolatione coniungit, vt nobis quoque eadem accõmodemus, sed consecutionis nõn collocationis ordine seruato. Primo loco ponit dilectionẽ Dei, quæ est prima nostræ salutis caussa. Deinde addit electionem, qua dilectos ordinat, sed sciendum est vtramque, hoc est dilectionem Dei & electionem fundari in Christo Iesu. ne vel de dilectione, vel de electione extra hoc fundamentum cogitemus. Nam qui id facit, nihil præter desperationem haurire poterit ex prædestinationis doctrina. Tertio loco ponit vocationem per Euangelium, quæ est electionis diuinæ euidens testimonium. Quarto, fidem qua iustificamur collocat, Fides enim ex auditu est. Quinto, sanctificationem spiritus ponit. Simul enim cum fide datur gratia regenerationis. Sexto, finem addit, nempe, vt simus gloriosa possessio Domini nostri Iesu Christi, seu vt vna glorificemur cum Christo. Hæc paulo aliter, sed in eundem sensum referuntur ad Roman. 8. sed quo hæc spectant? Primum hæc nos excitent ad gratiarum actionem Deo reddendam exemplo Pauli, quod Deus adeo nos in dilecto dilexerit. Deinde ad amorem verbi Dei, quod est organum quo Deus suam dilectionem nobis communicat. Tum commendent hæc nobis fidem, innocentiam vitæ, & patientiam in præsentibus ærumnis. In omnibus enim malis huius mundi respiciamus ad scopũ, & nos sustentemus fiducia futuræ gloriæ per Iesum Christum: de electione plena instructio legatur in annotationibus nostris in Epistolam ad Ephesios cap. 1.

Proinde fratres state.

Exhortatio est ad constantiam. solent enim Prophetæ & Apostoli admiscere doctrinæ consolationes & exhortationes, item minas & querelas: vt doctrinam auditoribus, seu lectoribus accommodent. State, id est, firmi estote & stabiles, ne dimoueamini à doctrina veritatis, fide & constantia vllis persecutionibus, aut hostium insultibus.

Tenete traditiones quas didicistis vel per sermonem, vel per Epistolam nostram.

Commen-

Commendat Thessalonicensibus doctrinam, quam antea à se didicerant, cum per prędicationé præsentis, tum per Epistolam absentis. Papistę ex hoc loco suarum traditionum patrocinium petunt, sed frustra. Perperam enim definiunt traditionis vocabulũ, dum hac voce solummodo significari leges putant, quas Episcopi & prælati Ecclesiæ Dei præter verbum Dei obtrudunt. Verũ Apostolis & sanctis patribus alius est huius vocis vsus. Illi enim generalius hoc vocabulum accipiũt, vt Dei, & hominum doctrinam cõplectatur. Paulus 1. Corinth. 15. Tradidi vobis in primis, quod & accepi, quod Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas. Et 1. Corinth. 11. Ego enim accepi à Domino, quod & tradidi vobis, quod Iesus Christus in ea nocte qua traditus est, accepit panẽ, &c. Matth. 15. Cur discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? Ex hisce tribus testimonijs triplicem traditioné esse cõcludo. Primam doctrinæ, mediam diuinarum cæremoniarum, vltimam rituum humanorum. Traditio doctrinę est legis & Euangelij, & aliorũ locorum, qui cum illis cõiuncti sunt. Traditio cæremoniarum diuinarum, est baptismi & cœnæ dominicæ in nouo Testamento. Traditiones enim veteris populi abolitæ sunt. Traditio rituũ humanorum cõtinet canones varios, cum de cæremonijs, tum de disciplina cleri & populi. Irenæus lib. 3. sæpe traditionis vocabulo vtitur pro doctrina, quam Apostoli acceptam à Domino tradiderant auditoribus suis, adeo vt ipsum Apostolicũ Symbolum ab illo autore dicatur traditio Apostolorum. poterit & alia traditionum diuisio dari, vt alia sit diuina, alia humana, & vtraq; duplex, nempe doctrinæ & rituum. Sed diligenter cauendum est, ne traditionibus diuinis admisceamus humanas. Est enim maximum inter eas discrimen. Diuinæ enim traditiones nos obligant autoritate Dei ad perpetuam obœdientiam. Humanæ autẽ libertati Christianæ cedũt. Præterea nõ est eadem ratio humanarum traditionũ. Quædam enim aperte pugnant cum verbo Dei, & abducunt à Christo. Vt sunt inuocatio Sanctorũ, Missarum prophanatio, idolorum immolatio, nugamentum purgatorij, indulgentiarum abominatio, & multarum cæremoniarum inepta congeries. Huiusmodi omnibus pijs fugiendæ & detestandæ sunt, iuxta præceptum Domini, Cauete à falsis Prophetis. Itẽ, cauete à fermento Pharisæorum. Quædam sunt piæ & honestæ, in hoc à senatu Ecclesiæ institutæ, vt nihil fiat inordinate & tumultuarie, sed pie ac prudenter, tanquam in conspectu Dei & Angelorum: vt ordo & decorum, iuxta cõsilium Pauli, seruetur. Ordinis quidem est, vt præsidentes habeant suæ administrationis regulam, vt auditores assuefiant ad obœdiẽtiam & disciplinam, vt bene cõposito Ecclesiæ statu, paci ac tranquillitati consulatur. Decori vero est, vt excitemur ad pietatẽ illis adminiculis, vt modestia & grauitas in pietatis tractatiõe eluceant. Verũ in his diligenter caueantur tria. Primum, ne ad salutẽ credantur necessariæ. Secundum, ne conscientiæ inijciantur laquei. Tertium, ne pro cultu Dei habeantur. Porrò quia integra tractatio de traditionibus humanis in Locis Philippi habetur, nõ opus est hic plura de traditionibus adijcere. sed tantum vnum argumentum aduersariorum attingam. Apostoli Actor. 15. pręcipiunt gentibus vt abstineant ab idolothytis, suffocato & sanguine. Hinc Romanenses duo concludunt. Primum quod ipsis & Apostolorum successoribus liceat traditiones cõdere. Alterum quod populus ipsis obœdientiam in traditionibus debeat. Verum illud Apostolorum concilium nequaquam patrocinatur Papistis. Huius enim concilij primum caput fuit, relinquendam esse gentibus suam libertatem. Deinde sequitur æterna lex Dei, de non violanda charitate. Quare admonent gentes ne sua libertate abutantur in offensionem infirmorum fratrum, atque hæc quoque lex æterna est. Hanc nunc accommodant Apostoli ad præsentia tẽpora, & homines in hanc sententiam. Præceptum Domini est, ne fratres infirmos lædatis. sed fratres infirmi læduntur, si idolothytis & suffocato & sanguine vescamini. edicimus igitur vobis in verbo Domini, ne cum scandalo manducetis. Ex his puto intelligi non solum quid de traditionibus sentiendum sit: Verumetiam quomodo importunis aduersariorum obiectamentis sit obuiandum.

Ipse autem Dominus noster Iesus Christus & Deus & pater noster qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratia, consoletur corda vestra, & corfirmet vos in omni sermone & opere bono.

Hæc postrema huius capitis pars est. quæ vt supra in indicatione ordinis admonui, continet votum & precationem pro Thessalonicẽsibus, Nimirum vt Deus ipsos consoletur ac confirmet in omni sermone & opere bono. Hoc est, vt pleno verbi Dei intellectu instructi, fructum edant cogniti verbi in omni opere bono. Cæterum diligenter obseruetur ordo verborum Pauli. Primo loco Christum ponit, per quem ad patrem habemus accessum. Rom. 5. & Ephes. 3.

Qui

Qui enim sine Christo mediatore in conspectum maiestatis prodeunt, suæ temeritatis pœnas luent. Et vt fidei admoneat nos, vocat ipsum nostrum Dominum, vt quem fide possideamus victorem Satanæ ac donatorem vitæ æternæ. Deinde addit, & Deus, qua voce nos admonet maiestatis diuinæ, & omnipotentiæ: vnde fides solatium accipiet aduersus omnium hostium potentiam & consilia. Præterea subdit, & pater, vt non solum omnipotentia diuina, verumetiam affectus paternus veniat nobis in mentem. Quare hæc tria simul cogitemus, accessum nobis patere ad Deum per Christum fide: potentiam Dei, qua potest nos liberare: & affectum paternum, quo nos vt filios in dilecto complectitur. Deinde à priori beneficio confirmationem petit, inquiens: Qui dilexit nos & dedit consolationem æternam per verbum Euangelij, continuando, scilicet, sua erga nos beneficia, & spē bonam in gratia, id est, gratuitam, nullo nostro labore partam, nimirum de ęterna gloria possidenda per Christum, modo in eum firma fiducia recubuerimus. Hæc inchoatio beneficiorum Dei euidens testimonium est misericordiæ. Vult igitur inchoatum beneficium perficere, vnde sequitur quod renati possint retinere dona, cum se petunt iuuari iuxta dictum, Lucæ cap. 11. Quanto magis pater cœlestis dabit Spiritum sanctum petentibus. Obseruetur quoque hic testimonium de diuinitate Christi, & quod sit distincta persona à patre, æqualisq; potentiæ, & maiestatis cum patre. Nam cum Paulus Christum inuocat, statuit eum vbiq; præsentem & exaudientem inuocantes, quod sanè proprium est diuinæ naturæ. Et cum distincte ponit Christum & patrem, personarum distinctionem agnoscit. præterea quia hic filij nomen priori loco, & patris persona posteriori, & alias in scriptura vt in verbis baptismi, patris persona præcedit, intelligatur potentiæ & maiestatis æqualitas.

CAPVT III.

Summa tertij Capitis.

Pro cursu Euangelij & pro se orari petit consolans Thessalonicenses & orans pro ipsis, præcipit vt fugiant ordinis desertores, vt ipsi suum exemplum imitando quæ decent agant. vtque placide tanquam fratres admoneant delinquentes, quo in viam redeant.

Ordo & partes Capitis tertij.

Hoc caput paræneticum est, & continet varias & vtiles admonitiones, quod in sex partes licet distinguere. Primum enim hortatur pro cursu Euangelij & pro se fieri preces, Deinde consolatur eos, erigit aduersus defectionis periculum. Tertio loco precatur pro ipsis. Quarto, hortatur ne commisceantur cum inordinate ambulantibus, sed se potius exemplum vitæ imitentur. Quinto, hortatur ad laborem & alia officia. Sexto, Quomodo cum delinquentibus agendum sit monet. Post hæc suo more claudit Epistolam.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVOD reliquum est orate fratres pro nobis, vt sermo Domini currat & glorificetur, quemadmodum & apud vos, & vt liberemur ab importunis & malignis hominibus.

Hæc prima huius capitis pars est, continens hortationem, in qua Paulus hortatur Thessalonicenses, vt pro se orent, & addit huius suæ exhortationis duas caussas. Vnam quidem vt sermo Dei currat (hoc est propagetur & spargatur passim per orbē) & glorificetur (hoc est fructum ferat in auditoribus, vt Deum ex fide glorificent.) Posteriorem verò, vt ipse Paulus liberetur ab importunitate & malicia hominum, cum Iudæorum Iudaismum miscentiū cum Euangelio, tum aliorū prophanorum hominum, qui omnia in quæstionē vocarunt, vt hac ratione doctrinam Euangelij vel perturbarēt vel maliciosè extinguerent. Ex hoc loco tria discamus: primum, neminē eo progressum esse in pietate, qui non opus habeat cōmunibus Ecclesiæ

precibus.

precibus. Quare admoniti exemplo Pauli magnifaciamus Ecclesiæ preces, easque pro nobis fieri exoptemus. Deinde, commune piorum officium esse precari, vt Euangelium late spargatur, ac fructum ferat: Idque cum vt Deus glorificetur, tum vt multi nobiscum cœlestis hæreditatis, destructo regno diaboli fiant participes. Tertium, cauendos esse homines importunos & malignos, ne illorum intempestiuis quæstionibus illaqueati, à recto veritatis cursu deflectamus. Est enim humanum cor, vt inquit Nazianzenus, veluti arida stipula, quæ scintillis errorum facile inflammatur, sed difficile rursus extinguitur.

Non enim omnium est fides.

Ratio per querelam, quasi dicat, multi sunt quidem qui fidem iactãt, & de fide importune disputant, sed pauci sunt, qui vere credunt. Explicat igitur hisce verbis Paulus quosnam supra importunos & malignos vocat, nempe eos, qui fidem simulãt, & interim fidei hostes se vita & curiosis quæstionibus declarant. Oratio mutata in concretum clarior est. Non omnium est fides, id est, non omnes sunt fideles. Haud enim raro abstracta Hebraica consuetudine pro concretis ponuntur.

Fidelis autem est Dominus, qui confirmabit vos, & custodiet à malo.

Hæc consolatio est secunda huius capitis pars, qua erigit Thessalonicenses aduersus defectionis periculum, quod tum videbatur imminere ab ijs qui importune & maligne quæstiones inutiles mouebant. Obserua autem hic argumentum Pauli sumtum à fide Dei: quod in hunc modum complere licebit. Deus stat promissis. est enim fidelis. Deus vocauit vos per gratiam, & adoptauit in filios. Igitur vobis, vt suis filijs, aderit confirmaturus vos, ne malignus ille suis technis vos subruat. Cæterum nobis vigilandum & orandum est, ne nostra oscitantia & iniuria accersamus nobis periculum, atque hoc est quod subiungit his verbis.

Confidimus autem in Domino de vobis, quod quæ præcepimus vobis & facitis, & facietis.

Quasi dicat, non dubito quin extrã omne periculum sitis futuri, modo ijs quæ per prædicationem Euangelij didicistis adhæseritis, veram pietatem per omnem vitam meditantes. Hic videmus, quod in salute hominis comparanda voluntas humana nõ sit mere passiua, vt statua, sed quod simul requiratur voluntas nostra adiuta à Spiritu sancto: quæ si Spiritui sancto se opposuerit, fidem abijcit & certam damnationẽ sibi accersit. Vera est enim sententia Nazianzeni, θεὸς γὰρ ἐκ ἄκοντα σαώσει βίᾳ, id est, Deus non inuitum violenter saluabit. Relinquamus igitur phantasias stoicas, ac pietatis exercitijs, assidue pugnando aduersus carnem, inuigilemus.

Ipse enim Dominus dirigat vestra corda in dilectionem Dei, & in expectationem Christi.

Hic tertio loco precatur pro Thessalonicensibus, ac simul duo docet. primum quod Dominus ipse dum inuocatur à nobis, manum adhibere, & nostræ infirmitati succurrere velit, dato suo Spiritu sancto, quo dirigantur corda nostra recte in salutis cursu. Deinde docet quonã omnia nostra studia & omnes conatus nostros referre nos oporteat, nimirum ad dilectionem Dei, qua ea quæ illi placita sunt in hac vita facere studeamus, & ad expectationem Christi, qui adueniet iudicaturus orbem. Quemadmodum autem dilectio Dei facit, vt in hac vita studeamus DEO per omnia placere: Ita expectatio Christi nos in omnibus afflictionibus consolabitur, ne fracti impatientia confessionem abijciamus. In tota igitur vita ad dilectionem Dei actiones nostras referamus: in cruce ac aduersitatibus expectatione Christi liberatoris nos sustentemus.

Porrò præcipimus vobis fratres in nomine Domini nostri Iesu Christi, vt subducatis vos ab omni fratre inordinate ambulante & non secundum traditionem, quam accepit à nobis.

Hæc quarta præsentis capitis pars est, quæ eo pertinet, vt fugiamus occasiones peccati. Nihil enim magis procliue est, quã malo sodalitio corrumpi, iuxta dictum: Corrumpunt bonos mores ὁμιλίαι κακαὶ, id est, sodalitia & colloquia praua. Item, qui tetigerit picem inquinabitur ab ea. Huc pertinet etiam gnomicum Theognidis dictum,

ἐσθλῶν

ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ' ἐσθλὰ διδάξεαι ἢν, ἢ κακοῖσι συμμιχθῇς, ἀπολεῖς τὸν δὲ παρόντα νόον. Ita hic Paulus vult, vt fugiamus inordinatos fratres: Nõ ita ſane, quin eos moneamus ſui officij, & obiurgemus ex dilectione, quo redeant in viam, ſed ne conuerſemur cum illis familiariter, vnde aliqua labes in nos quoq; aſpergi poſsit. Sed quos vocat inordinatos? Hos ipſe Paulus defi nit eſſe, qui iuxta traditionẽ à ſe acceptam nõ viuunt. Traditio autem Pauli doctrinæ fidei & morum eſt. hos ergo vult caueri vt inordinate ambulantes, qui vel contra doctrinã inutiles mouent quæſtiones, vel qui fidei vani potius iactatores ſunt, quã ſinceri amatores, vel qui morũ improbitate alijs ſunt ſcandalo. Qui enim tales ſunt, fratres & Chriſtiani dici qui dẽ volunt, ſed quia Deum factis negant, abominabiles ſunt, iuxta dictũ Pauli ad Titum 1. Deum inquit cõfitentur ſe ſcire, at operibus negant, cum ſint abominabiles & contumaces ad omne opus bonum reprobi. Hoc loco abutuntur Phanatici quidam, qui non putant in vllo cœtu veram eſſe Eccleſiam, veramq; ſacramentorum adminiſtrationem, in quo aliqui ſunt impij & prophani homines. Vnde ſequitur magna abſurditas, nẽpe quod in familia Adã non fuerit vera Eccleſia, Quia ibi Cain impius delituit. Nec in familia Noë, quia impium Cham ſecum in arca habuit: Imo nec in Chriſti ſocietate & in extrema cœna in qua Iudas proditor cõuiua aderat. Breuiter nullus eſt cœtus in mũdo, nec fuit, in quo aliqui nõ ſunt admixti mali. Proinde iſtos phanaticos fugiamus qui fingunt nobis Eccleſiã, quemadmodum Plato perfectã politiam, quæ apud Ideas ipſius adhuc deliteſcit, nec vnquam in lucem prodibit. Deinde & in hoc errant, quod exiſtiment Paulum hoc loco de excõmunicatione agere. tantũ enim de ea ſegregatione ſeu ſubductione loquitur, quæ in noſtra manũ & arbitrio poſita eſt. Eſt enim hoc in noſtra manu ſubducere nos à familiari improborũ conuictu & conuerſatione. At nõ liberum eſt nobis, modo veri Chriſtiani eſſe velimus, à publico cœtu Eccleſiæ nos ſubducere. Eſt enim æternũ Dei mandatũ, vt oues Chriſti vocem ſui paſtoris audiant, ac miniſterio verbi debitã præſtent obœdientiam. Proinde ſciant infirmi abſtinendum eſſe à flagitioſis & inordinatis, quantum ad priuatã conuerſationem attinet, non quantum ad Eccleſiæ communicationẽ, niſi cenſura Eccleſiæ fuerint excommunicati. Quocirca conſilium Auguſtini ſequamur (qui inquit) miſericorditer corripiet homo quod poteſt, quod autẽ non poteſt patienter ferat, & cũ dilectione gemat ac lugeat.

Ipſi enim ſcitis quomodo oporteat imitari nos, quod non inordinate viximus inter vos, neque gratis panem comedimus ab aliquo, ſed in labore & fatigatione nocte ac die laborantes, ne grauaremus aliquem veſtrum.

Loco rationis ſuum exemplũ proponit, docet enim, vt bonus doctor, non ſolum præcepta vitæ, ac normam morum verbis præſcribit diſcipulis & auditoribus, verumetiã ſe ipſum exẽplar ſtatuit, quo præceptis & exẽplis ſimul erudiantur diſcipuli. Qui enim pie docent & male viuunt, non ſolum moribus deſtruunt quod doctrina ædificant, verumetiã ſibijpſis & alijs duces ſunt ad exitium. Quapropter Menandrum recte dixiſſe exiſtimo cum inquit: Mores dicentis, non ſermones perſuadent. Diſcant igitur ex hoc loco docentes cum in ſcholis, tum in templis ſe ſpeculum doctrinæ exhibere diſcipulis, ſuiſq; moribus quod docent exprimere. Sed quomodo vult Paulus Theſſalonicenſes ſe imitari? Non inordinate viuendo, & quia potiſsimum hæc admonitio pertinet ad fucos ocij amatores & laboris vocationis deſertores, Argumẽtum proponit à maiore ad minus hoc pacto: Ego Paulus qui veſter doctor ſum, non comedo panem alicuius gratis, imo laboro manibus pro victu, tametſi iure poſsim à vobis laboris mercedem petere. Multo minus alij deberent ex alieno viuere & ocium ſectari. Sed quid dicemus? Num Paulus hic miniſtris verbi & alijs Chriſtianis generalem regulam præſcribit? An non iuxta dictum Domini dignus eſt mercenarius mercede ſua? Obſeruanda eſt temporis circumſtãtia. Paulus prædicauerat Euangelium Theſſalonicenſibus, quos primus Chriſto adduxit. Iam ſi quod permiſſum à Domino eſt ſtipẽdium laboris petijſſet, non defuiſſent Sycophantæ, qui dixiſſent Paulum ventris curam habere potius quam ſalutis hominum. Quare prudenter & pie abſtinet à ſuo iure, ne quid impiorũ calumniæ noceant ſuo miniſterio. Quod ſane exemplũ omnibus pijs miniſtris eſt imitãdum, nimirum vt ante omnia gloriam Dei & ſalutem animarum quærant, ſuis commodis ſæpe neglectis.

Non quod habeamus poteſtatem, ſed vt nos ipſos Typum daremus vobis vt imitaremini nos.

Hæc valde neceſſaria eſt præoccupatio qua anteuertit eorum obiectionem, qui ab exemplo Pauli regulam generalem erant facturi: Nimirum

vt omnes verbi ministri gratis docerent, ac de suo proprio labore viuerent exemplo Pauli. Sed Paulus distinguit inter ius & factum. Ius se habuisse dicit accipiendi stipendiũ & mercedem pro suo labore. Quemadmodum copiosius docet 1. Corinth. 9. Et ego supra pluribus ostendi, 1. ad Thessal. 2. sed à facto se abstinuisse tantum dicit, idq; ideo, vt malignis hominibus omnem calumniandi, & sinistre de se suspicandi occasionem amputaret: Attamen Paulus dicit se hoc fecisse quo alijs daret exemplum, quod imitaretur. Fateor id quidem. omnes enim ministros verbi decet factum Pauli imitari, quantum quidem ad genus facti attinet, videlicet, ne impediant cursum Euangelij importuna sui iuris vsurpatione, neue vllam quãtum in se est malignis hominibus occasionem calumniæ præbeant. Caueant igitur pro viribus pij verbi ministri, ne quid faciant, quod doctrinæ Euangelicæ inuidiam cõciliare possit, discantq; omnia ferre, ne quod scandalum dent Euangelio Christi. 10

Etenim quando eramus apud vos hoc precipiebamus vobis, quod si quis non vult operari, neque edat.

Iustissima sane regula: Sed cuius charitas ἐπιείκειαν & moderationem nouit. Neque enim hac regula excusaueris te, si indigẽtem proximum in sua necessitate nõ subleuaueris. Quare recte iuxta præsentis loci peristasin intelligenda est, hoc pacto: Si quis non laborat, id est, si validus & fortis ocium sectatur, vt ex alieno viuat, prætextu religionis, is non edat, hoc est, Sinẽdus est tantisper donec fame coactus laborare pro victu incipiat. Vult igitur hæc Pauli regula, vt inter validos & infirmos discernam⁹. Illi enim compellendi sunt vel durissimo telo fame, vt honesto labore sibi victum querant: Hi iuuandi & fouendi sunt, vt Christi membra & cohæredes vitæ æternæ. Porrò si quis ex hoc Pauli loco contendere velit manuariũ laborẽ omnibus præcipi, περίστασις textus eum confutat. Loquitur enim hic Paulus, vt antea admonui, de ociosis hominibus qui nihil boni in cõmune contulerunt, sed ex alieno iners sectantes ociũ vixerunt. At Genes. 3. dicitur. In sudore vultus tui vesceris pane tuo. Respondeo, non esse præceptum sed irrogationem pœnæ, quam more scripturæ notat speciei vocabulo. Per laborem enim omnes ærumnas & calamitates impositas generi humano ꝑpter peccatũ intelligit: quæ sane calamitates, tametsi cõmunes sunt toti generi humano, non tamen æqua mensura singulis mẽbris imponuntur, sed singulis partitur Dominus certã mensuram, & mitigat in ijs, qui se ex fide inuocãt. 20 30

Audiuimus enim quosdam ambulantes inordinate, nihil operis facientes sed curiose agentes.

Iam proximæ præcedentis exhortationis occasionem attingit. Audierat enim quosdam ociũ sectari, & religionis prætextu ex alieno viuere. hos contra ordinem facere asserit, vt qui non solum ocium captent nihil agendo, verũ etiam ex ocio agere male discant, iuxta vulgare dictum: Homines nihil agendo, male agere discunt.

Huiusmodi præcipimus & hortamur per Dominum nostrum Iesum Christum, vt cum quiete operantes suum panem comedant.

Conatur reuocare in viam inordinate ambulantes. diligenter autem obseruanda est obtestationis formula, qua eos obtestatur per Dominum nostrum Iesum Christum, quo initium secundi capitis ad Philippenses referatur. Si qua igitur cõsolatio in Christo, si quod solatiũ dilectionis, si qua communio spiritus, si qua viscera & miserationes, implete meum gaudiũ, &c. QVIES cuius hic meminit, curiositati malignæ opponitur, Quemadmodum ostendi supra capite quarto prioris Epistolæ ad Thessalonicenses. Vult igitur Paulus, vt ociosi curiositatem & inertiam fugiant, ac se honesto sustentent labore. Proinde vt cõmendatur hic omnibus Christianis modesta quies cum proprio labore: Ita econtra prohibetur maligna curiositas. Quod hic sine addito operantes dicitur, in priori Epistola exponitur, cum additur propria: vt quilibet Christianus in sua vocatione sit sedulus ac fidelis. Nempe vt suum panem comedat honesto labore partum. Idem vult Dominus cum præcipit orare: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Vult enim vt nostro labore viuamus, ita tamen, vt benedictionem omnem à Domino esse agnoscamus. 40 50

Vos autem fratres ne defatigemini facientes bene.

Inordinatos admonuit, nunc autẽ pios hortatur, vt in cursu sine defatigatione contendant. Verbũ græcum

ἐκκακήσητε

ἐκκακήσητε significantius est. Nam significat propriè in aliqua re seu actione reddi remissiorem, seu deteriorem, vt si quis certas actiones sibi quotidie obeundas præscriberet, & in eis paulatim deficeret quasi pertæsus laboris. Vnde vetus interpres & Ambrosius reddiderūt, nolite deficere benefaciendo. Athanasius putat prolepsin esse, qua occurrit Paulus ijs quæ ex superiori dicto (panem suum comedant) sumerent occasionem, nihil in vsum proximorum indigentium conferendi, quos dicit Paulum reuocare ad commune officium, nimirum quod non inde debeant sumere occasionem defatigationis in prestandis proximo officijs ex charitate. Verum Paulus videtur generalius loqui. Nempe de omnibus pietatis exercitijs, vt hoc membrum opponatur inordinationi in genere, quam reprehendit.

At si quis non obtemperat sermoni nostro, per Epistolā hunc indicate, vt ne commercium habeatis cum illo, vt pudore suffundatur, neque velut inimicum habeatis, sed admonete vt fratrem.

Hæc sexta huius capitis pars est, in qua docet quomodo agendū sit cum inordinate ambulantibus, & pertinet hæc pars ad disciplinam seu iurisdictionem Ecclesiasticam. vt autē hæc Pauli præceptio vtilissima Ecclesiæ intelligatur, apertius analysin institutam, ac in certas partes hanc pericopam distribuam, vnde apparebit quomodo sit cum delinquentibus agendum. Prima igitur particula est vt doceantur homines, quid facto sit opus quidque deceat. Secunda, vt aberrantes ab ordine, à fratribus, quibus ea res innotuit, admoneantur. Tertia, vt admoniti sed præfracti ministris Euangelij declarentur, quo ipsorum proteruia illorum authoritate castigetur. Quarta, vt qui ministrorum authoritati non cedunt, vitentur ab alijs, & excludantur à cœtu Ecclesiæ. Quinta particula est de fine excommunicationis: Nimirum vt lapsus pudore suffusus resipiscat tandem, ac reconcilietur Ecclesiæ. Sexta particula est de affectu piorum erga fratres errantes & excommunicatos. Nimirum vt non persequamur illos tanquam hostes, sed vt admoneamus tanquam fratres, quo eos Christo lucrifaciamus.

Ipse autem Dominus pacis det vobis pacem semper omni modo, Dominus cum omnibus vobis. Salutatio mea manu Pauli, quod est in omni Epistola, ita scribo: gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis, AMEN.

Iam claudit Epistolam suo more, idque fausta imprecatione, optans Thessalonicensibus pacem, hoc est omnia prospera ac salutaria ac præcipue gratiam Dei, hoc est, fauorem quo Deus nos complectitur credentes propter filium.

REVERENDO VIRO, SAPIENTIA, DOCTRINA, AC PIETATE PRAESTANTI, MAGISTRO NICOLAO NICOLAI CANONICO ROSCHILDENSI DIGNISSIMO, AC CONCIONATORI D. FRIDERICI II. REGIS DANIÆ, &c. FIDELISSIMO, FRATRI SVO GRATIAM ET PACEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

VANTVM ONVS, VIR ORNATISSIME, QVAM difficile, quamque periculis plenum, sit ministerium verbi, & docendi munus in Ecclesia, multi prorsus ignorant: pauci, vt par est, minime perpendunt: paucissimi, & recte norunt, & pie iudicant. Multi enim sunt, qui huius mundi illecebris inescati, & cupiditatibus abrepti, omnẽ prorsus religionis curam abiecerunt: ex quo fit, vt de sanctissimo docendi munere in Ecclesia non secus iudicare possint, quam cœci de coloribus. in horum numero sunt non solum manifesti hostes Ecclesiæ, verum etiam Ecclesiæ membra quædam sed mortua: vt sunt Hypocritæ, Epicuræi, Sycophantæ, Alastores. Pauci tametsi aliquo religionis studio tenentur, & exiguas quasdam spiritus primitias habere videntur: dignitatem tamen ministerij & oneris grauitatem haud ita vt deberent æstimant. Satis enim esse putant, si sunt qui præsunt ceremonijs sacris: Si sunt qui publicas demagorias habeant: Si sunt qui canant in templis: De alijs ad hoc arduum officium spectantibus, nihil aut parum soliciti. Paucissimi vtpote vere pij, cum Deum ministerij verbi autorem agnoscunt, cum scopum & finem recte perpendunt, cum necessitatem considerant, cum exempla Prophetarum, Apostolorum, & multorum Sanctorum intuentur, cum insidias Diaboli cogitant, cum imbecillitatem hominum, & multiplicem infirmitatem experiuntur, digne de munere docendi in Ecclesia iudicare incipiunt. Hoc cum faciunt, facile animaduertunt nullum in mundo munus vel maius vel difficilius, vel periculosius esse, quam sustinere vicem filij Dei in Ecclesia, atque eam regere doctrina, & graui, vt decet, disciplina.

Magnitudo muneris docendi in Ecclesia in duobus cernitur, videlicet in destructione, & in ædificatione. Vt enim destruendum est regnum Satanæ, ita ædificandum est regnum Dei & Christi eius. Quantum autem opus sit vtrumque, ex his verbis Pauli intelligi potest. In carne, inquit, incedentes, secundum carnem bella non gerimus. Arma enim militiæ nostræ non carnalia sunt, sed Dei potestate valida, ad subuersionem munitionum, dum ratiocinationes euertimus, omnemque sublimitatem, quæ extollitur aduersus cognitionem DEI, captiuam ducimus omnem cogitationem ad obœdiendum Christo. His verbis Apostolus satis ostendit, quantæ molis sit Christianam condere gentem, hoc est, destruere regnum Satanæ, ac Christi regnum ædificare. Quanquam autem facile videtur hoc efficere, si ducem belli respicimus, & arma, quæ Apostolus dicit potestate Dei valida esse: Tamen nihil magis

magis arduum eſſe poteſt, quando noſtras conſideramus vires, quibus deſtruendi regni Satanæ & ædificandi regni Chriſti cura demandata eſt. Facile quidem fateor Chriſto duci eſſet, vel vno fulmine regnum Satanæ proſternere, ſi ſua diuina potentia ad hoc vti vellet: Sed quia omnia ordinata creauit, vult etiam ſuam Eccleſiam ordine colligi. Non igitur ſua potentia inuincibili cogit homines, vt à Satana deficiant, ac ſe regem agnoſcant, ſed rem vult agi verbo, in quo Spiritus ſanctus eſt efficax, & miniſterio hominum, quibus demandârat, vt & regnum Satanę verbo inuadant demoliantúrque, & regnum ſuum verbo extruant in eorum ſalutem, qui per fidem in illud recipiuntur. Hinc apparet quantus ſit labor vtrumque: hoc eſt, & regnum Satanæ deſtruere, & Chriſti regnum rurſus erigere.

Porrò vbi partem regni Satanæ miniſter Euangelij demolitus fuerit, & regnum Chriſti vtcunque extruxerit, non eſt ſtatim defunctus architecti munere. Nam & Satan perpetuo vt recuperet ſua, ſatagit, ideoque occultas inſidias ſtruit, & ſæpe exploratores, qui fingunt defectionem, in caſtra Chriſti mittit, vt clanculum multorum animos lethalibus ſuis telis vulnerent, ac tandem proſtratos à Chriſto abducant. Tales exploratores ſunt multi, qui Chriſto militare ſe falſo gloriantur: quales ſunt illi, qui vel hæretica doctrina, vel hypocriſi, vel ſycophantijs, vel flagitijs concutiunt regnum Chriſti, & haud paucos furtim trucidant & interimunt. qui has inſidias Satanæ cogitat, qui has proditiones occultas perpendit, facile cogitat magnum ab architecto regni Chriſti requiri laborem & perpetuas excubias, vt internas proditiones deprehendat, & mature ſe machinationibus occultis opponat: ne quod ipſe die extruit, hoc aſtu aduerſarij noctu deſtruatur. Hinc apparet quod hanc diuinam architectonicam nemo feliciter exercere poſſit, niſi qui in ſchola Chriſti diu eſt verſatus, & longa experientia didicit, quibus technis ac cuniculis Eccleſiam Chriſti ſoleat Satan ſubruere. Minus periculi eſſet ſi Satan, qualis eſt, recta ferretur in hoſtem, ſed iam vt eſt verſutiſſimus, interdum ex inſidijs adoritur hoſtem, interdum palam prodit, ſed laruatus. nam Angeli perſonam induit, quo prætextu ſanctitatis multos in ſua caſtra alliciat. Hinc in Eccleſia tot hæreſes emerſerunt, tot luſtra monachorum prodiere, tot votorum genera nata ſunt, tot ſuperſtitiones & ἐθελοθρησκείαι omnibus temporibus extitere. Hinc miſſæ, hinc inuocationes Sanctorum, hinc purgatorium, breuiter infinitæ inſidiæ, prætextu ſanctimoniæ Eccleſiæ Chriſti ſtruuntur: quibus omnibus ſe opponet ſpeculator Eccleſiæ Chriſti, & verbo Dei in ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis nobis commendato, tanquam acutiſſimo gladio vtrinque ſecante ſpectra iſta Diabolica inuadet: cauebitque ne Satan ficto ſplendore oculos ſibi faſcinet. Interdum alia via aggreditur & obijcit Eccleſiæ ignominiam crucis, obijcit ſcandala, obijcit pompam ſui regni, obijcit maculas veræ Eccleſiæ. Hic niſi vt miles peritus & fortis ſe oppoſuerit miniſter Euangelij, magnam ruinam Eccleſiæ videbit. Hic proinde opus eſt armis ſpiritualibus, quibus repelli poſſit à caſtris Chriſti Diabolus, qui πόλεμον ἄσπονδον cum Eccleſia gerit. Hic ſi ſpeculator Eccleſiæ ſtertit, Quid eſt ſperandum? imo quid potius non eſt metuendum? Quid ſi vino quotidie madet? Quid ſi ipſius exemplo ciues Eccleſiæ ad omnem intemperantiam & turpitudinem inuitantur? O quam miſera eſt Eccleſia Chriſti, cui talis contingit ſpeculator. Quid quæſo aliud fieri poteſt, quam quod ſcribit Virgilius de Troia capta, inuadunt (inquit) vrbem vino ſomnoque ſepultam? Stant, inquies, muri, quid periculi eſt? muri Eccleſiæ non ſunt lapideæ ſtructuræ, ſed mores ſancti, quales requirit tam ſancta profeſſio. Nam quod Scipio præclare de republica dixit, tunc eſſe rempublicam, hoc eſt, rem populi, cum bene ac iuſte geritur: Hoc rectiſſime ad Eccleſiam refero, & tum demum eſſe Eccleſiam ſtatuo, cum pijs

& sanctis moribus viuitur, cum ab omnibus alijs, tum præcipue ab ipsis speculatoribus qui Ecclesiæ præsunt, vt eam destructo Satanæ regno ædificent, fulciant, conseruent, tueantur aduersus velitationes, incursiones, & oppugnationes Satanæ, qui omnium primum insidias ponit speculatoribus, vt ipsis captis, reliquos facilius deprędari possit. Hinc est quod & doctrinam peruertere, & mores corrumpere ministrorum Euangelij perpetuo studeat. Alterutrum horum vbi effecerit, viam sibi fecit & aditum in Ecclesiam. Ex his manifestum est, esse & arduum opus, & difficile, Ecclesiam Christi ædificare, & conseruare. Iam de periculo dicam, quo plane nullum maius esse potest. 10 Nam si quis officium, vt decet, fecerit, corpori & fortunis ipsius metuendum est. Sin autem pactum leui violauerit & in officio infidelis fuerit, animæ iacturam faciet. Prophetæ Dei, Apostoli & multi sancti viri acerbissima passi sunt supplicia. Quare? Quia officio suo rite perfuncti sunt. Contra vero qui difficiliorem officij partem prætererunt, secure & in magna gratia hominum vixerunt. Prophetæ Dei non sunt affecti supplicio, quia Mosen enarrarunt, & ad pietatem hortati sunt homines: nec quia peccata promiscue taxarunt, sed quia tenebras condemnarunt, & improbos mores hominum vituperarunt, idque non tantum in vniuersum, quod sine periculo fieri potuit, sed etiam singillatim, ostendendo singulis sua crimina, ac comminando ipsis iram 20 Dei & damnationem. Iohannes fuit in precio apud Herodem aliquandiu. Non offendebat tyrannum hac concione, Pœnitentiam agite, appropinquat regnum cœlorum. Sed cum diceret, tu habes vxorem fratris tui, quod tibi non licet, mox in carcerem coniectus est, & paulo post ad petitionem puellæ obtruncatus capite, atque ita corporis quidem iacturam fecit, sed animam suam seruauit. Verum multi proh dolor rationem cum habeant corporis, & aliorum commodorum præsentis vitæ, vt fauoris, diuitiarum, honoris, quietis, & voluptatum, &c. iacturam animæ faciunt suæ. Nam sua ingratissima 30 proditione in æternas incurrunt pœnas. Quod sane mirum non est. nam non solum fraudulenter faciunt opus Domini, quam ob caussam maledictioni iuste obnoxij sunt: Verum etiam castra Christi turpiter hostibus aperiunt: tollunt perfide præsidia: recipiunt proditorie hostem: accendunt crudeliter ædificia: produnt impie ducem: stipendium scelerate à Christo petunt, cum interea Satanæ maligne militant: à quo tandem sua militia digna reportabunt opsonia, mortem æternam, & perpetuos cruciatus: atque tum demum sero intelligent se corporalia spiritualibus, temporaria æternis, vsuram huius vitæ saluti animæ, perperam prætulisse. Habemus pericula, quæ ministris Euan- 40 gelij sunt proposita, ab vna parte corpus & fortunæ periclitantur: ab altera salus animæ agitur. qui vitam amittit propter sedulo ex fide pręstitum officium, eam recipiet. Qui animam perdit, perditus est & corpore & anima. Quid igitur faciendum? Minister Euangelij pius vtatur hoc mundo tanquam non vtens: possideat facultates huius mundi, tanquam non possidens: gaudeat sub pijs & bonis gubernatoribus, tanquam non gaudens: hoc est, sit paratus ad vtrunque. Donec licet pace & quiete, alijsque commodis huius vitæ frui, agat gratias Deo. Verum si propter officium pie & fideliter præstitum fuerit vel 50 fortunis exutus, vel in exilium missus, vel morte mulctatus, similiter agat gratias Deo, ferat æquo animo, exemplis sanctorum, Prophetarum, Christi & Apostolorum se consolans: ac vitam suam deponat apud illum, qui habet potestatem vitæ & mortis, & qui potest saluare & perdere. Hoc præceptum Dominus suis Apostolis dedit, cum eos emitteret ad oues perditas domus Israëlis: Ne timueritis vobis ab his qui trucidant corpus, animam autem non possunt trucidare: sed timete potius eum, qui potest & animam & corpus perdere in gehenna. Porrò cum minister Euangelij ita affectus est, quod velit præ-

ferre obœdientiam erga Christum omnibus commodis huius vitæ, quo possit suo augusto officio in gloriam Dei, & salutẽ hominum rite perfungi, opus habet certis officij sui regulis, iuxta quas eum omnia in ministerio suo oportet agere. Has regulas suppeditabit lectio Epistolarum Pauli ad Timotheum & ad Titum: Siquidem in hisce Epistolis Paulus duplici ratione informat verbi præconem. Nam & regulis, quid fieri oporteat, præscribit: & in suo exemplo, quasi in tabula, easdem regulas pingit: qua profecto ratione docẽdi nulla cõmodior, nulla certior esse potest. Vt autẽ & ipse lectorem pium meo labore nonnihil iuuẽ, ministrisq; verbi animũ addam, vt faciãt animosius officium, in destructionem quidem regni Satanæ, in ædificationem vero regni Christi, commentarios in Epistolas Pauli, quas nominaui, & in Epistolam eiusdem autoris ad Philemonem scriptam sub prelum misi. Hos commentarios sub tuo nomine ornatissime vir, ideo prodire volui, vt & extaret animi mei erga te testimonium, & alij tua autoritate inuitarentur ad lectionem harum perbreuium commentationum. Rogo itaque, vt boni æquique hanc qualemcunque animi mei significationem erga te consulas. Quod si feceris, nihil, mihi crede, tuo Nicolao erit gratius. Cupio salutari & meo & familiæ nostræ nomine tuam honestissimam coniugem Annam, à familia laudatissima apud Ripenses oriundam, vna cum tota familia. Vale in Christo frater carissime, integer spiritu, anima, & corpore. Haffnia, primo Iunij, Anno Domini 1565.

ARGVMENTVM
IN PRIOREM EPISTOLAM
PAVLI AD TIMOTHEVM.

HÆC PAVLI EPISTOLA, ET VARIA EST, ET REFERTISsima saluberrimis præceptis ad recte constituendam rempublicam Christianam summe necessarijs. Quare non solum futuris diuini verbi ministris, ijsque qui nunc in officio, summe necessaria, verumetiam omnibus Ecclesiæ Christi ciuibus vtilissima censenda est. PORRO argumenti loco de duabus rebus dicam. Primum, quæ fuerit scribendi occasio. Deinde, quam materiam Paulus potissimum tractet: vt ita, & argumentum perspiciatur facilius, & nobis faciliorem aditum ad explicationem faciamus. 10

DE OCCASIONE.

Occasio hæc fuit. Ephesi fuerunt quidam conuersi ad Christum, sed doctrinam Euangelij zelo legis Mosaicæ corrumpere additamentis quibusdam ex lege cœperunt: vnde 20 variæ quæstiones inter Christianos ortæ, puritatem Euangelij non parum obscurabant. Vt autem occurrat huic malo Apostolus, scribit hanc Epistolam Timotheo, quem, proficiscens in Macedoniam, Ephesi reliquit: vt eius Ecclesiæ curam haberet. Tendit proinde Pauli consilium eo, vt hac instructione admoniti, non solum Timotheus, verumetiam alij puritatem Euangelij, reiectis omnibus curiosis & inutilibus quæstionibus, amplectantur. Atque hæc de occasione & consilio Pauli.

DE MATERIA.

Materia autem huius Epistolæ varia est. Nam plurimos Ecclesiasticos canones ad 30 disciplinam facientes hic colligit Paulus: quos commendat Timotheo, vt iuxta eos Ecclesiam sibi commissam gubernet. Atque hi canones omnes oriuntur, & extruuntur ex fidei & caritatis præceptis: Et tendunt ad incolumitatem & disciplinam cum cleri, tum totius populi. Omnium autem primum, præcipuum Episcopi munus Timotheo commendat: nempe, vt puram doctrinam conseruet, eosque qui aliter docent coarguat. Deinde colligit canones de oratione, quomodo, vbi, & pro quibus orandum sit: De silentio mulierum in publico cœtu, ne sibi autoritatem docendi sumant: De Episcopis, Presbyteris, Diaconis, de viduis iunioribus, quas vult nubere potius, quam turpiter viuere: de castigatione delinquentium: de diuitibus, & vsu diuitiarum. His canonibus aspergit, vt 40 fieri solet, doctrinas, admonitiones, consolationes &c. vt hoc pacto regulæ auditoribus accommodentur. PORRO, vt & hoc adijciam, videtur Paulus non propter solum Timotheum informandum hanc Epistolam scripsisse, sed etiam propter alios, quibus voluit Paulus hos canones commendatiores esse, tanquam à se profectos. Atque ita apparet hanc Epistolam omnibus pijs vtilissimam esse, vt quæ non solum animum erga Deum, verumetiam mores in Ecclesia componat.

CAPVT I. 50

Summa Primi Capitis.

Monet quod Timotheum Ephesi reliquerit propter falsos doctores coarguendos: quod vt sedulo faciat, hortatur: & fine pietatis proposito, vsum rectum legis ostendit. & vt extollat ministerium Euangelij in consolationem Timothei, gratias agit Deo propter commissum sibi Euangelij docendi munus, ac simul finem aduentus Christi in carnem monstrat. Tandem, rursus gratijs Deo actis, Timotheo officium commendat.

Ordo

Ordo & partes Capitis Primi.

Præter Epigrapham, septem sunt huius capitis partes, quæ sibi inuicem aptissimo nexu copulantur. Prima pars est monitoria, nempe vt Timotheus præcipiat, ne quis aliter doceat, quam ipse antea docuerat. Secundo, ne alienis & ociosis quæstionibus occupentur, ostendit scopum, quo omnia referenda sunt, nempe ad ipsum præcepti finem, qui est dilectio. Tertio, vsum legis per occupationem monstrat. Quarto, Gratiarum actio additur, quod sibi ministerium Euangelij demandatum sit. Quinto, addit doctrinam Catholicam de caussa aduentus Domini in mundum. Sexto, adiungit gratiarum actionem. Septimo, 10 Repetit propositionem commendans Timotheo officium.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi, iuxta delegationem Dei saluatoris nostri, & Domini nostri Iesu Christi, spei nostræ.

Prima Epigraphæ pars est, continens autorem Epistolæ: in qua parte, & Apostolatum suum Paulus commendat, & vberrimá consolationem 20 ipsi Timotheo, adeoque omnibus Euangelium recipientibus, ex proprijs Euangelij beneficijs proponit. Commendatio Apolatus eo pertinet, vt sciamus non humana esse, quæ ab illo afferuntur, sed diuina. Qui enim legatum, id est, Apostolum agit, non propria, sed eius qui se misit, verba proponere solet. Quare quæ à Paulo dicuntur, tanquam vox Dei de cœlo sonans accipienda sunt. Declarandi gratia addit, Iuxta delegationem Dei, vt intelligatur quod immediate à Deo ad Apostolatum sit vocatus: quemadmodum in Actis Apostolicis narratur, & ipse de se testis est, ad Galat. 1. & 2. Ad consolationem faciunt Dei & Christi Epitheta. Cum Deum patrem & saluatorem, Christum Dominum ac spem nostram appellat. Atque ita statim in Epigrapha erigit mentem Timothei, occurrens difficultati vocationis. Ac si dicat, Multa 30 quidem dura ferenda sunt, sed Christus certa spes adest. Periclitamur, & insidijs petimur, sed habemus seruatorem, non hominem, sed Deum ipsum. Non itaque saluator imbecillis est, quia est Deus. Spes non confundet, quia Christus est. Hac consolatione & nos sustentemus in quocunque tandem periculo.

Timotheo germano filio in fide.

Secunda Epigraphæ pars, in qua nomen eius exponit, ad quem scribit. Hunc Timotheum vocat germanum filium in fide. Est enim vsitatum in sacra scriptura ex imitatione, & similitudine filios appellare: idq; cum in malam, tum in bonam partem. In malam quidem, vt Ezechielis 16. Pater tuus Amorræus, & Mater tua Hitthæa. Et Iohan. 8. 40 Vos ex patre Diabolo estis, & opera patris vestri facitis. In bonam vero partem, vt hoc loco, & sæpe alias. Sic gentiles filij Abrahæ dicuntur, cum fidem Abrahæ & innocentiã imitantur. Colligamus hinc duo: Prius, qualisnam affectus præceptoris erga discipulum esse debeat. Posterius, quod boni discipuli sit sui præceptoris virtutes imitari: Idque non fucate & simulate, sed γνησίως, id est, vere ac sincere.

Gratia, misericordia, pax à Deo patre nostro, & Christo Iesu Domino nostro.

Salutatio est, à proprio Euangelij fructu sumta: quæ eo pertinet, vt Timotheum consoletur, ac confirmet. Gratia in scriptura significat proprie gratuitam beneuolẽtiam seu fauorem, quo Deus nos 50 complectitur propter filiũ. Deinde vsitata scripturæ metonymia, quicquid Deus nobis ex gratuito fauore seu beneuolentia donat, Gratia dicitur, vt gratuita remissio peccatorũ, donatio Spiritus sancti, & virtutes donatæ, quæcunq; tandem illæ fuerint. Misericordiæ vocabulum magis affectum Dei erga nos exprimit, & caussam fauoris Dei indicat. Pax, proprie in scripturis est mutuus cõsensus Dei remittẽtis peccata, acceptantisq; nos propter filiũ, & fidei hominis accipientis remissionẽ peccatorum, statuentisq; quod Deus non velit damnare nos, sed propter Christum Mediatorem recipere, vt porrò accessum habeamus ad patrem fide. Deinde Metonymικῶς ponitur pro tranquillitate conscientiæ, adeoq; pro omnibus prosperis, vnde Hebræi se mutuo pacis vocabulo salutare consueuerunt: & quærẽtes de incolumitate amicorum absentium, Num pax illis esset, interrogarunt. Cũ addit, à Deo patre

patre nostro, & Iesu Christo Domino nostro, excludit non solum merita humana, verumetiam consolatur nos, & admonet nos fidei. Si enim Deus pater est noster, certe curam nostri gerit. Si Christus Dominus, certe in tuto sumus, qui vera fide illi adhæremus, eumque colimus. Quærit Chrysostomus cur in nullis Epistolis Pauli additur in salutatione vocabulum Misericordiæ, nisi in ijs, quas ad discipulos Timotheũ & Titum scripserat? Ad hanc quæstionem respondet, quod id fiat tum propter immensam philostorgiam Pauli erga illos, quos in Christo genuerat, tum propterea quod qui alijs præsunt in ministerio verbi propter difficultatem & molestias in officio, pluribus egeant consolationibus. Quare misericordiæ mentionem facit in consolationem, vt discipuli quoties grauior afflictionum tempestas ingruat, se promisione misericordiæ Dei consolentur. 10

Quemadmodum rogaui te vt remaneres Ephesi, cum proficiscerer in Macedoniam.

Ecliptica est oratio, quæ plena erit, si adieceris, Ita facito. Obserua hic quod Paulus plurimum absit à fastuoso Papæ spiritu: qui fulmine anathematis addito, imperiose Imperatoribus & regibus mundi mandat. Deinde, vt Paulus pietate & virtute conspicuos blande & paterne monet, Sic præfractos & contumaces seuere castigat: Ita tamen, vt castigatio minime ab amore eius qui castigatur, separetur.

Vt denuncies quibusdam, ne diuersam sequantur doctrinam, nec attendant fabulis, & genealogijs, nunquam finiendis, quæ quæstiones magis præbent, quam ædificationem Dei in fide.

Primus canon hic est, vt Episcopus inspiciat, ne diuersa doctrina à puritate Euangelij doceatur in Ecclesia. Cuius ratio additur à duplici fructu, sanæ videlicet, & diuersæ doctrinæ, in hunc modum: Quicquid magis quæstiones præbet quam ædificat, est fugiendum. diuersa doctrina, & discedens à solido religionis fundamento, magis quæstiones præbet quam ædificat. Talis igitur doctrina cauenda est. Sit igitur hic canon omnibus Episcopis & ministris verbi commẽdatus, ne sinant peregrina doctrina, aut etiam forma docendi inusitata, corrumpi puritatem Euangelij. Sed quam vocat hic doctrinam diuersam? Doctrinam diuersam vocat (quemadmodum se ipse explicat) quæ in fabulis & genealogijs infinitis occupatur. Fabulæ sunt Paulo garrulitas, & inanis ostentatio in quærẽdis genealogijs, quas ideo vocat infinitas, quia qui talibus quæstionibus, nihil ad ædificationẽ facientibus, oblectantur, ex vna in alias incidũt, sine modo, ac interim omittuntur ea, quæ ad ædificationem necessaria sunt. Vult igitur Paulus hoc canone cautum, ne intempestiua & ad pietatem inutilia sectemur, sed magis quæ ad ædificationem faciũt. Ex his etiam fere quæstio soluta est. discernendum est enim inter quæstiones vtiles & inutiles. Quærendæ sunt tantisper res vtiles, donec veritas inueniatur, in qua acquiescendum est. Ociosæ vero quæstiones prorsus fugiendæ sunt. 20 30

Finis autem præcepti est caritas ex corde puro, & conscientia bona, & fide non simulata.

Ostendit scopum, quo omnia Christianorum studia sunt referenda: ad quem, cum collimant pij, non facile ociosis & inutilibus quæstionibus locum dabunt, vnde variæ in doctrina opiniones gignuntur, & hæreses. Obliuio enim mutuæ caritatis peperit omnes hæreses. Nam qui fratrem non diligit, eius bonæ existimationi inuidet: qui fratris existimationi inuidet, sibijpsi gloriam & nomen quærit. Hæc gloriæ cupiditas omnium hæresium mater est. Quare apposite Paulus canoni de fugienda diuersa doctrina subiungit, caritatẽ, qua quæritur proximi honor, in totius corporis Ecclesiæ ædificationem. Cum itaq; dicit Paulus: Finis præcepti est caritas, perinde est, ac si diceret: Scopus totius Legis, quo omnes nostræ actiones referendæ sunt, est caritas. vnde recte dicitur: Habe caritatem, & fac quicquid vis. Sed qualis debet illa esse caritas? quæ proficiscitur ex corde puro, cõscientia bona, (hoc est, statuente remissum esse peccatum, & abijciente propositum peccandi) & fide non simulata, hoc est, sincera, qua iuxta dictum Petri, præstamus virtutem, vt non languescat fides nostra, sed ardeat desiderio totam vitam Deo approbandi. Sed cur fidem postremo loco ponit? Ab effectibus ad caussam facit progressum. nam sincera fides conscientiam bonam parit. Hæc vbi adest, cor purum esse, minimeque ociosis affectibus deditum declaratur. Sciamus igitur huc tanquam ad scopum nostra omnia referenda esse studia, vt ex fide & timore Dei bonam conscientiam nacti, studeamus Deo totam vitam nostram approbare, proximoque ex vera dilectione seruire. 40 50

A quibus dum aberrarunt quidam, deflexerunt ad vaniloquium, volentes eſſe legis doctores non intelligentes quid dicunt, neque de quibus confirmant.

Quid damni ſequatur, ex neglecto Legis Dei ſcopo oſtendit: à quo dum aberrant homines, ad vaniloquium, hoc eſt, vt ſupra dixit, ad fabulas & inutiles quæſtiones, ſeu vanas diſputationes, nihil ad ædificationem facientes, deflectunt: Qui dũ ſe Legis doctores eſſe gloriantur, fit, vt nec ipſi quicquã intelligant recte, nec alios quæ certa ſunt docere valeant. Primum hic obſeruemus metaphorã in verbo aberrandi, quæ ſumta eſt à collimantibus ad certum ſcopũ, ſed ab eo aberrantibus inſcitia artis iaculandi. ἀστοχεῖν enim proprie eſt ſcopum non attingere iaculo ad eum directo. Hinc duo colligamus: vnum, quod deſertũ pietatis ſcopum, ſequatur vaniloquiũ: hoc eſt, excipiat φιλαρχία, quam opinionum varietas comitatur, vt nihil tandem certi relinquatur. Huius rei argumentum clariſsimũ præbet Papatus: in quo, omiſſo ſcopo pietatis, infinita cõmentariorũ moles vaniſsimis nugis referta ſequuta eſt. Vnde nos admoneamur, ne ſcopo deſerto cũ illis ſuperbe impingamus, deflectentes ad inutiles diſputationes. Alterum eſt, vt artem, qua opus ſit ad ſcopum ſine errore petendum, diſcamus: ne aliena pro veris cũ illis, quos hic Paulus arguit, amplectamur ipſi, alijſq; obtrudamus. PETRVS 2. Pet. 1. prophetiam, hoc eſt, ſcripturã à Spiritu ſancto profectam docet, quem eiuſdem optimum quoq; interpretẽ eſſe monet. Hoc quanquam veriſsimum eſt, Tamen quædam ſunt præcepta neceſſaria, quæ interpretis cogitationes dirigent, ne per incuriam à ſcopo veritatis aberret, imprudenterq; ſuam inſcitiam Spiritui ſancto imputet. COLLIGAM itaq; pauca interpretandi præcepta hoc loco, quæ ſpero ſacratiſsimæ Theologię ſtudioſis profutura: ſiue ipſi interpretari, ſiue aliorum interpretationes legere velint. Et quia extra controuerſiam eſt, artiũ dicendi præceptis inſtructũ debere eſſe interpretem, de alijs dicam. PRIMVM igitur ſit præceptum, vt interpres piũ pectus afferat ad ſacrum Dei verbum: quo fiat, vt gloriam Dei, & non ſui ingenij laudem precibus & labore quærat interpres. SECVNDVM præceptum ſit, quod interpreti Rom. 12. commendat Paulus, nimirum vt interpretatio ſit analoga fidei: hoc eſt, vt congruat cum primis religionis axiomatis, & non diſcedat à fundamento, hoc eſt, ab articulis fidei. TERTIVM ſit, quod Petrus tradit 2. Petri 1. vt non ſit priuati impetus, aut ingenij interpretatio, ſed Spiritus ſancti. Vnde monetur interpres, vt non aliunde, quam ex Spiritus ſancti oraculis ſcripturæ clarioribus, petat interpretationem, nec flectat interpretationem ad rationẽ humanã, ſed ſcripturis & oraculis Spiritus ſancti rationem ſubijciat. QVARTVM præceptum ſit de methodo obſcura illuſtrãdi. Poſtquam enim ſuperiora tria pręcepta animo infixa fuerint, obſeruanda eſt Methodus, per quã quæ obſcura ſunt, certa ratione illuſtrari, tanquam lumine aliunde allato poſsint. Tametſi autẽ in methodi diligenti obſeruatione præcipua ſubſidia interpretis poſita eſſe videntur: Tamen illuſtratione obſcuriorũ aliqua diſtinctione peculiari opus eſt, qua communia præcepta ad vſum applicentur. Teneatur igitur hęc prima obſcuritatis diſtinctio: quod aut in verbis aut in rebus ſita ſit omnis obſcuritas. At quæ eſt in verbis obſcuritas? Aut in ſingulis verbis, vt cum de eorũ ſignificatione ambigitur, Aut in compoſitis, hoc eſt, in intellectu ſeu phraſi, exiſtit. Si in verbis ſingulis eſt obſcuritas, illud contingit, aut propter rerum penuriam, vt animalium multa vocabula in Leuitico, aut propter formæ rerum mutationem: vt in veſtibus, ponderibus, menſuris, metõa, &c. Aut propter vocis amplitudinem, qua vna vox interdum ex æquo plura ſignificat. Interdum per aliquem tropum, ad ſignificationem impropriam deflectitur. Hic quid faciẽdum eſt? Obſcuritas in primo & ſecundo genere mutuabitur lucem ex antiquitatibus & hiſtorijs rerum deſcriptiones continentibus. In tertio autem genere tria adhibenda ſunt. Periſtaſis loci examinanda eſt, collatio aliorum dictorum clariorum cum præſenti loco inſtituenda. Ratio ex fundamento doctrinæ petenda.

HVIVS methodi exempla vide in loco de Iuſtificatione in Locis Philippi. Vbi quid fides, quid gratia, quid iuſtificatio, exponit. SIN autem obſcuritas eſt in rebus compoſitis phraſis linguæ obſeruanda eſt, & Grammatica conſulenda eius linguæ, qua vel vſus eſt ſcriptor, vel quam imitatus eſt. CÆTERVM ſi in rebus obſcuritas eſt, tria facienda ſunt. Primũ analogia fidei, iuxta conſiliũ Pauli, ante oculos habenda eſt: à qua nullo modo ſinat ſe auelli interpres. Hæc enim facit, ne cum fundamento pugnet interpretatio. Deinde textus periſtaſis, & ſcopus orationis ſpectentur, iuxta Hebræorũ regulam: Qui non animaduertit qd ſupra & infra in ſcripturis ſcribitur, Is peruertit verba Dei viuentis. Tũ accedat collatio, qua textus, cuius ſenſus quæritur, cũ alijs locis cõferatur. Hæc enim collatio plurimũ iuuat interpretem. Atq; hæc de Methodo obſcura explanandi, cui Eccleſiæ purioris teſtimoniũ, ac peritorum Theologorũ accedat exegeſis: in qua tamẽ ſummopere cauendũ eſt, ne quid propter

propter autorum famam aut autoritatem cum fundamento aut fidei regula pugnans, recipiamus.

Scimus autem quod lex bona sit, Si quis ea legitime vtatur.

Tertia pars præsentis capitis de vsu Legis. Estq; prolepsis: qua anteuertit obiectionem illorum, qui legis docto res esse voluerunt. Poterant enim isti sic obijcere Paulo. An non Lex ab optimo Deo data est? Si data à Deo, cur non docenda? Cum non posit non esse bona Lex, quæ Deum autorē habeat. Sed Paulus respondet per cōcesionem, pronuncians Legem simpliciter esse bonam, vt quæ ab optimo Deo profecta sit, sed vitium esse nō in Lege, sed in ijs, qui Lege perperam vtuntur. Et sumit argumentum à coniugatis, Nempe quod cum Lex sit, oporteat ea legitime vti. Discernit igitur Paulus inter legem ipsam, & vsum legis. Legem in se bonam fatetur, ac eius legitimū vsum approbat, significās legis doctores, omisso legis legitimo vsu, eam ad abusum transtulisse. Sed quis Lege legitime vtitur, & quis ea abutitur? Respondeo: Quia certum est omnes leges in vtilitatem eorum proponi, quibus feruntur, Is legitime vti lege dicēdus est, qui ea in suam vtilitatem sine errore vtitur. Contra vero ea pernitiose abutitur, qui inde certum damnum accipit. Proinde is legitime Lege vtitur, Primum qui per eius ducatum, ad Christum venit Legis finem & impletorem. Nam cum Lex arguit peccatum, & requirit puram, perfectam & perpetuam obœdientiam, adeoq; iusticiam omnibus suis numeris absolutam, & id propter carnis imbecillitatem præstare non potest, mittit ad Christum, qui finis Legis est, in iusticiam omni credenti. Contra autem illegitime Lege vtitur, qui in ea ita hęret, vt ad eius scopū nunquā pertingat, in lege frustra iusticiam quærēs. Deinde & is recte Lege vtitur, qui ea, quæ ad tempus data erant, ab his, quæ perpetua sunt, discernit. Circumcisio, sacrificia, purificationes variæ, adeoq; ceremoniæ omnes & iudicialia data fuerunt, sed vt cum Republica Mosis finem haberent. Quare Legis doctores isti, quos hic Paulus taxat, circumcisionem & quædam alia Legis vrgentes & obtrudentes gentibus, quæ fidē acceperant, Lege abusi sunt, partim propria inscitia, partim quoq; malicia, & dominandi libidine. At moralia data sunt, vt sint perpetua, ita tamen vt inter doctrinā Legis, & rigorem eiusdem discernatur. Doctrina quidem perpetua est viuendi regula, sed rigor Legis impijs & non pœnitentibus manet, pijs autem & iustificatis fide abolitus est, iuxta illud Galat. 3. Christus redemit nos à maledictione Legis, fact9 pro nobis maledictū. Item, Non estis sub Lege, sed sub Gratia. Vbi legis vocabulo non doctrina & obœdientia, sed rigor seu maledictio intelligitur, quod ex antithesi clare animaduerti potest.

Sciens hoc quod iusto non est Lex posita, sed iniquis.

Hoc exempli caussa addit, vt ostendat se Legis legitimum vsum approbare, docet autem non eundem, sed longe diuersissimū vsum & vim legis esse in iustis, & in iniustis. Et quanquā toti humano generi lex Dei proponitur, vt ostēdat quid Deus ab homine requirat: Tamē iustis, hoc est, fide, accepta remissione peccatorū, iustificatis aliter quā impijs legem proponi, hac sententia Paulus cōmonstrat. Verum, quia Antinomi hoc loco abutuntur, ad tollendam prædicationem Decalogi ab Ecclesia, conabor breuiter Pauli sententiam ex verbis ipsis, ex peristasi loci & antithesi colligere. Ex verbis hoc modo: Lex iusto non est posita, in Gręco κεῖται emphasis est, ac si dicat Paulus, Lex non premit suo iugo, non obruit iustum, illi instar oneris incumbens, non suo rigore condemnat, & pœnis subijcit iustū. Quod sane spiritualiter & politice intelligendū est. Spiritualiter quidem, quia Christus, vt credentes sua iusticia à reatu absoluit & iustificat: Ita eosdem à maledictione Legis liberat, quemadmodum paulo superius ostensum est: Politice vero, quia Lex non stringit gladium, nisi in manifestos legis transgressores, & violatores tranquillitatis politicæ, quales nō sunt qui fide iustificati sunt, vt qui spiritus fructus suauissimos edant, quos Paulus ad Gal. 5. enumerat, & addit aduersum huiusmodi non esse legem. Proinde iustis Lex non est posita, nec quantum ad iustificationem attinet, quia fide iustificati sunt: nec quantum ad maledictionem, quia Christi merito à legis maledictione sunt redemti: nec quantum ad damnationem in foro ciuili, quia disciplinam non violant, nec humanā societatē turpibus factis perturbant. Cæterum quia ęterna & imōta est voluntas Dei, qua requirit dilectionē erga se & erga proximum nostrū, manet lex moralis etiā iustis quoad doctrinā attinet, nō tamē premit & obruit iustos, quia iusti Lege oblectantur, conanturq; ad eius præscriptum mores formare, scientes maledictionē legis sublatam esse. Peristasis loci hanc nostram explicationem confirmat. Non enim hic in genere de toto Legis officio loquitur, sed tantum de disciplina & carcere, quo Lex

Lex constrictos tenet homines, qui nõdum fide iustificati sunt. Idem adhuc clarius ex collatione patet, cum inquit: Iusto non est Lex posita, sed iniquis & inobsequentibus &c. Potissimum coarguens crassos illos legis violatores, qui sine timore Dei ex vno in aliud ruunt flagitium: His lex posita est, vt quę premat & obruat eos suo rigore, spiritualiter & politice. Spiritualiter quidem eos maledictioni & æternis pœnis subijciendo. Politice vero, cũ gladio magistratus & supplicijs commeritis eos tradat. Summa igitur huc redit: quod vt lex iniquos suo iugo premit, damnatione & pœnis obruit: Ita iustos suo ductu ad ea præstanda officia, quæ iam spiritus directione præstare conantur, ducit. Quemadmodum itaq; (vt similitudine Chrysostomi vtar) equus ferociens & indomitus freno constringitur & cohercetur, iuxta illud, in camo & freno maxillas eorum constringito, qui non approximant ad te, sed domitus equus eodem dirigitur, vt in via iuxta sessoris arbitrium retineatur: Ita impius lege premitur & cohercetur, pius vero inde petit, quæ Dominus à se officia requirit.

Sed iniquis, & inobsequentibus, impijs & peccatoribus, irreuerentibus & prophanis, patricidis, & matricidis, homicidis, scortatoribus, masculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus, periuris, & si quid aliud est, quod sanæ doctrinæ aduersetur.

Iniustorum quædã genera enumerat, vt in quos Lex plenum ius habeat, ostendat. Non autem seruat in his recitandis exactum ordinem, sed vt occurrebãt ea posuit, significans forte turpissimum esse scelerum confusionem, in quib. Legis Dei contemtores, nec ordinem nec modum seruãt, sed ex vno in aliud præcipites feruntur.

Secundum Euangelium gloriæ beati Dei, quod concreditum est mihi.

Pugnare legis præuaricatores cum glorioso Dei Euangelio, quod sibi commissum est, meminit, vt ostẽdat, & se Legis doctrinam legitime prædicare, & gloriosum beati Dei Euangelium non pertinere ad eos, qui impuritate vitæ illud dehonestant: quod sane cum gloria Euangelij, & beatitudine Dei pugnat aperte, discedat igitur ab iniusticia quisquis nominat Iesum Christum, & de glorioso eius Euangelio gloriatur.

Et gratiam habeo ei qui potentem me fecit, Christo Iesu Domino nostro, quod me fidelẽ duxerit, ponens me in ministeriũ.

Hæc quarta huius capitis pars est, in qua, quia paulo antea dixerat sibi concreditum Euangelium Christi, gratias agit Christo, qui se potentem & idoneum reddidit ad ministerium adeo sublime & augustum. Hinc duo nos discamus: vnum, quod semper beneficiorum Dei memores, erumpere nos oporteat in gratiarũ actionem, qua & agnoscimus, vnde sit beneficium acceptũ, & gratitudinem nostram testamur erga Deum, qui in nos adeo est liberalis ex mera sua bonitate: Alterum, quod ministerium verbi vt augustissimum, ita magis arduum existit, quam vt ad id debite peragendũ vlla sufficiat humana industria, nisi Deus quoq; manum adhibeat. Quare ministri verbi, & pietatis doctores vires cum Paulo ab eo petant, qui solus nos idoneos & potẽtes reddere potest.

Qui prius eram blasphemus, & persecutor, & violentus, sed misericordiam cõsecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.

Vt extollat misericordiam ac philanthropiam Dei erga se, reddatque rationem gratiarum actionis, descriptionem suæ personæ addit, atq; tribus vocibus, suam crudelitatem, quam exercuit aduersus Ecclesiam Christi, exprimit. Primum dicit se blasphemum fuisse: cuius sceleris caussa iure æternis pœnis erat mancipãdus. Deinde agnoscit se persecutorem fuisse, nempe Ecclesiæ, de qua re Galat. 1. & in Actis cap. 9. copiose scribitur. Tertio se violentum fuisse fatetur, vt qui summa Tyrannide & iniuria Christianos oppresserit. Hæc merita sunt Pauli, non cœlo, sed inferno digna. Sed misericordiã est consecutus, qua condonata est culpa, & donata gratia est. Illustre sane misericordiæ Dei exemplum, quod omnibus ideo proponendum est, quia apud Deũ non est acceptatio personarum. Porrò, quod addit Paulus, Quia ex ignorantia feci, quæstionem habet adiunctam valde difficilem, nimirum an si sciens fecisset, non fuisset misericordiã consecutus. Vt hanc quæstionẽ recte soluamus, omnium primũ animaduertenda est facti Pauli qualitas. Deinde distinguenda peccata sunt, Nã haud obscure significat Paulus, se misericordiã non fuisse consecutum, si vt volens ita sciens quoq; Euangeliũ Christi fuisset persequutus. Pec-

[P]eccatum itaq; Pauli non fuit directe contra secundã tabulam, sed contra primam. Christum enim ipsum persequebatur, quemadmodũ in Actis Dominus illi obijcit, dicẽs: Saule Saule cur persequeris me? Proinde peccatũ Pauli est furor quidam, quo ipsum Christum persequitur, eiusq; regnum rabiose inuadit. Atq; huiusmodi furor duplex est. Aut enim à sciente, & de veritate conuicto proficiscitur, qualis fuit Pharisæorum, qui se Christo opposuerũt mera malitia. aut ab ignorante, & nondum de veritate Dei conuicto procedit, qualis eorum est, qui zelo quodam præpostero, persequuntur veritatem, quam tamen veritatem esse minime norunt, Imo potius mendaciũ & blasphemiã arbitrãtur. Tali zelo Paulus persequitur Ecclesiã Christi, quo aboleat & extinguat (vt ipse quidẽ putabat) doctrinã Christi, quę cum Mose & lege haud stare posse videbatur. Hinc ergo sumamus discrimen peccati in primam tabulam. Nam si cognita veritate Dei, aliquis se Deo opponit ad expugnandã veritatem, peccatũ committit in Spiritum sanctum: sed secus est si cœco zelo, prætextu pietatis veritatem nondũ agnitam persequitur, quod Paulus se fecisse hic meminit. Simili furore haud dubie multi Papistæ hodie Euangeliũ oderunt, falso illud putantes Catholicæ Ecclesiæ contrariũ esse dogma, tales ex inconsiderato zelo bonum simpliciter non reijciunt, sed quia malũ esse putant. Huiusmodi ignorantia nequaquã in totum excusat, sed ex parte tantum. Iuxta dictum Domini: Seruus sciens voluntatem Domini, & non faciens, vapulabit plagis multis. Item, Si cœci essetis, peccatum non haberetis.

Superabundauit autem gratia Domini nostri, cum fide & dilectione, quæ est in Christo Iesu.

Amplificat beneficiũ à caussa, quæ est gratia superabundans, & diligenter obseruandum est vocabulum, Superabundauit. Non satis visum est dicere abundauit, considerans suam torpedinem, & excellentiam gratiæ Dei, sed superabundauit, significans gratiam Dei omnẽ mensuram excedere. Non enim solum remisit Deus Paulo blasphemiam, furorem persequendi Euãgeliũ, & violentiam, qua Ecclesiam opprimere videbatur: verum etiam iustificauit, adoptauit in filium, hæredem Dei, & cohęredem Christi. Quæ quidẽ beneficia Dei gratuita omnibus pijs cõmunia sunt. Peculiare vero fuit, quod in Apostolum elegerit adeo blasphemũ persecutorem. Ad huius loci vberiorem explicationem plurimũ iuuerit quintum caput Epistolæ ad Romanos. In quo collatio peccati & gratiæ instituitur. Porrò cum ait, hanc gratiam superabundauisse cum fide & dilectione, quę fundantur in Iesu Christo, efficaciam gratiæ exprimit, quæ est fides, qua possidetur Christus, & dilectio, quæ nouæ vitæ indicium est. Refertur enim tota Christianorum vita ad hæc duo capita, vnde innumeræ virtutes, veluti riuuli ex fonte viuo manant. Obserua igitur frustra eum gloriari de gratia, qui fide veraci, ac dilectione vacuus est.

Fidelis sermo & omni approbatione dignus, quod Christus Iesus venit in mundum peccatores saluos facere.

Quinta huius capitis pars, de caussa aduentus Christi in mundum. Et quia beneficium aduentus Christi, omnem superat humanam expectationem & spem, præfatione vtitur, qua commendat omnibus huius rei magnitudinẽ & certitudinem: quaque excitat omnes, vt attentæ considerent quantum bonorum cœlestium thesaurum hęc sententia contineat: Quod Iesus Christus venit in hunc mundum, peccatores saluos facere. Cæterum in hoc capite nostræ religionis præcipue pij nouem circumstantias considerent, quæ sunt: Prima, caussa impulsiua aduentus Domini. Secunda, quis quantusq; sit qui venit. Tertia, vnde venit. Quarta, quomodo venit. Quinta, quo venit. Sexta, finis aduentus. Septima, salutis peractæ per Christum ratio & modus. Octaua, quibusnam ea salus destinetur. Nona, salutis applicatio. Harum circumstantiarum explicatio in hoc salutis mysterio est necessaria, nec incognita studiosis esse potest. Quare eas tantum recensere, & in certum numerum redigere volui, vt admoneamur, quam varias & multiplices quæstiones hoc caput in se contineat.

Quorum primus ego sum.

Dixit Christum venisse in mundũ, ad saluandos peccatores, Iam id suo exemplo declarat, nec hoc ex humilitate, sed ex vero peccati sensu à Paulo dictum esse existimemus. Vnde nos quoq; discamus, non extenuare peccata nostra ex aliorum collatione, sed potius nostram fœditatem summam vere agnoscamus, ac confugiamus cum Paulo ad eum, qui sanguine suo peccatores ab omni iniquitate emundat, 1. Iohan. 1.

Verum

Verum ideo misericordiam consequutus sum, vt in me primo ostenderet Iesus Christus omnem clementiam, ad exprimendum exemplar ijs, qui credituri essent in ipso in vitam æternam.

Rursus hypothesin ad thesin transfert, accommodans salutem (quam ipse adeptus est ex gratia) omnibus. Obseruandus in primis hic locus est de vsu exemplorum. Vt enim doctrina nobis voluntatem Dei erga homines reuelat: Ita exempla sanctorum quædam quasi doctrinæ obsignacula sunt, Si modo pœnitentiam, fidem & patientiam sanctorum fuerimus imitati.

10 Regi autem seculorum incorruptibili, inuisibili, soli sapienti Deo, honor, & gloria in secula seculorum, AMEN.

Suo more post mentionem beneficiorum Dei, erumpit in gratiarum actionem, quo ostendat pios seu conuersos ad Deum, oportere perpetuo esse memores beneficiorum præstitorum, debereque beneficia Dei prædicare. Præterea his verbis anteuertit curiositatem humanam, quæ in abyssum sapiētiæ Dei temere perrumpit, quoties audit Deum recipere in gratiam blasphemos, & enormibus sceleribus conspurcatos, cum alij qui minus videntur peccasse, imo qui iusti sibi videntur, relinquatur suæ cœcitati. Sed Paulus ad sapientiam Dei, qui solus sapit, nos remittit, & vult vt suo exemplo ad Dominum cōuertamur, eique conuersi gratias agamus. PORRO hoc loco abusi sunt Li-
20 bertini ad tollendam animarum humanarum immortalitatem, vrgent verba Pauli, qui Deum solum immortalem, & inuisibilem, & sapientem prædicat. Primum illis libenter largior, quod exclusiua particula, soli, possit istis omnibus epithetis recte addi, sed perperam tamen eos affirmo deceptos fallacia æquiuocationis, inferentes animas hominum non esse immortales. Nam Paulus Deum solum ex seipso & propria natura hoc priuilegium habere, vt sit immortalitatis origo. Verum quod ipse ex se habet, id nobis, ad imaginem suam formatis, per gratiam communicat.

Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee, iuxta prophetias, quæ de te
30 præcesserunt, vt milites in ijs militiam bonam.

Septima pars huius capitis, in qua repetit propositionem, & commendat Timotheo officium, vt respondeat prophetijs, quæ de ipso, ante delegatum ipsi officium, præcesserunt. Nam sancti, vt apparet, viri prophetico spiritu de Timotheo ediderant vaticinia, quibus tanquam stimulis quibusdam vult Paulus Timotheum incitari ad præstandum officium: quod quia arduum est, in eoque requiritur acre certamen, comparat illud militiæ honestę, in qua sub vexillis Christi strenue pugnandum monet.

Habens fidem & bonam cōscientiam.

Bonæ militiæ regulam tradit, vt longe vtilissimam, ita quoque tutissi-
40 mam, quam qui negligit, vt ignauus, & inermis miles, à duce suo relictus, ab aduersario captiuus & superatus abducitur. Huius regulæ duas partes facit, Fidem & Bonam conscientiam. Fides est, cum firma persuasio de omni veritate Dei seu verbo Dei, tum fiducia Christi, vnde spiritualis Dei cultus prodit, Inuocatio, gratiarum actio, timor, patientia &c. Bona conscientia quatuor veluti fulcris nititur. Primum, fiducia Christi, qua statuitur remissum esse peccatum. Secundo, proposito peccandi abiecto. Tertio, desiderio & voto vitam Deo approbandi in posterum. Quarto, fide & diligentia in officio. Primum ex eo probatur, quod vbi non regnat fides in Christum, ibi peccatum dominium in conscientiam exercet. Vt igitur fide purificatur conscientia: Ita eadem veluti fulcro quodam fulcitur ac su-
50 stinetur. Secundum ex eo confirmatur, quod qui non abiecit propositum peccandi, spiritum Christi non habeat, qui est pignus & arrabo nostræ hæreditatis. Idem confirmatur Psalm. 39. Beatus vir, cuius est nomen Domini spes eius, & non respexit ad vanitates & insanias falsas. Tertium confirmat Paulus inquiens: Qui spiritu Dei ducuntur, hi sunt filij. Item, Si spiritu ducemini, non estis sub lege. Postremum hac sententia confirmatur: Si quis suorum & maxime domesticorum curam non habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior. Fide enim abnegata, conscientia polluitur, & vastatur, atque frena cupiditatibus prauis laxantur. Sit igitur nobis huius sanctæ militiæ regula cōmendata, studeamusq; singuli, vt nostram vitam iuxta illam formemus in gloriam Dei, nostram ipsorum salutem, & ædificationem domus Dei, quæ est Ecclesia.

Quam quidam postquam repulerunt, circa fidem naufragium fecerunt.

Amplificat à pœna, in quam incurrunt, qui conscientiam polluunt, & pulcerrima metaphora pollutæ conscientiæ malum depingit. Confert enim ciues Ecclesiæ nauigantibus in turbulento ac sæuo mari, quibus tamen nihil est periculi, donec in naui manserit salua. Sic qui sunt in Ecclesia, donec retinent fidem & bonam cōscientiam, in ea manent securi, quantumuis turbulentum mare sequiat. Verum vbi cōscientia peccati locum obtinuerit, è naui, hoc est, Ecclesia eijciuntur. Faciunt igitur naufragium circa fidem, qui bona conscientia excidunt, qui polluta conscientia se totos prauitati mancipant, ac sua negligentia promerentur, vt non solum non contineantur in pura Dei noticia, verum etiam vt cœcitate, erroribus, & falsis opinionibus obruantur in pœnam suæ ingratitudinis. Obseruemus itaque hoc loco, quod conscientia sit quasi arca quædam, cui tanquam fidæ custodiæ thesaurus Euangelij conseruandus traditur. Vnde nihil mirum est, si fluctuent opinionibus, & nihil firmi habeant, qui inter varias procellas voluptatum agitantur. Cum itaque videmus maximam mundi partem Euangelium aspernari, sciamus esse fructum malæ conscientiæ & spretæ fidei, veritatisque Dei.

In quorum numero est Hymenæus & Alexander, quos tradidi Satanæ, vt discant non blasphemare.

Exemplum pœnæ pollutæ conscientiæ addit, vt simus cautiores bonæ conscientiæ custodes. Huius Hymenæi meminit in sequenti Epistola cap. 2. qui resurrectionem iam esse factam garriebat. Nam qui circa fidem fecerunt naufragium, absurdis opinionibus fingendis, idonei sunt architecti. Porrò quis fuerit Alexander is, cuius hic meminit, non satis constat. De Alexandro fabro ærario summo aduersario Pauli hoc intelligi non potest, cum hoc intelligendum sit de aliquo, qui fidem antea receperat, & postea circa eandem naufragium fecerat. Quare videtur hic locus intelligendus esse de Alexandro, cuius meminit Lucas in Actibus cap. 9. Qui futuræ suæ defectionis aptum specimen edidit: Cum ficta & prophana oratione tumultum populi sedaret. Hos dicit se tradidisse Satanæ, hoc est, exclusisse è familia Christi, extra quam Satanas efficax est in filijs contumaciæ. Finem addit, vt discant non blasphemare, hoc est, vt ex pœna inflicta vel suum errorem agnoscant, & resipiscant, vel si redire per pœnitentiam noluerint, iuste pereant.

CAPVT II.

Summa Secundi Capitis.

Hortatur Paulus ad preces pro omnibus hominibus: quod & vtile, & Deo acceptum monet, cum sit & vnus omnium Deus, & vnus omnium mediator Christus. Dat præcepta mulieribus, vt cum silentio, & subiectione discant: & non doceant ipsæ in cœtu.

Ordo Secundi Capitis.

Duæ sunt principales huius capitis propositiones seu partes, totidem canones Ecclesiasticos nobis commendantes. Vna de oratione pro omnibus habenda: quæ validis confirmatur argumentis. Altera de doctoribus in Ecclesia, quos vult iustos viros esse, & non mulieres. Munit & hanc propositionem iusta confirmatione. In prioris partis declaratione delabitur in tres locos scripturæ præcipuos, quorum Primus est, de voluntate Dei, volentis omnes saluare, & ad agnitionem veritatis venire. Secundus de Vnitate essentiæ diuinæ. Tertius de Mediatore Christo. In posterioris partis explicatione, attingit lapsum primorum Parentum, reparationem, matronarum officium in educandis liberis.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ADHORTOR itaq; primum omnium vt fiant deprecationes.

Prima huius capitis propositio seu pars, quam superioribus illatiua particula

ticula ideo adiungit, quia supra meminerat naufragij circa fidem, quod patiuntur illi, qui conscientiam polluunt. Hic itaq; monstrat modum cōseruandæ conscientiæ bonæ, ac tria indicat: Primum, quod nostrarum virium nō sit, nos immunes & inculpatos seruare, quin polluamus subinde conscientiam. Deinde ostendit vnde, & quomodo sit impetrandum auxilium, quo conscientia conseruari posit illæsa, & polluta, nempe à Deo per serias preces. Tertium, cum, primum omniū, addit, vult vt quotidiana exercitia pietatis, à precibus & gratiarum actione ordiamur. Nam, primum omnium, ad cultum Dei quotidianum referendum est.

10 Deprecationes, petitiones, intercessiones, gratiarum actiones.

Orationis formas enumerat quatuor, quæ ita distingui possunt. Deprecatio est, qua deprecamur mala tum à nobis tum ab alijs. Petitio est, qua præsidium aduersus Ecclesiæ hostes imploramus. Intercesio est, qua petimus salutaria alijs. Gratiarum actio est & professio, qua palam testamur, vnde acceptum est beneficium, & gratæ mentis pro accepto beneficio testatio. Horum prius veritatis, posterius iusticiæ est proprium. Tametsi autem gratiarum actionem postremo loco collocauit, in quotidianis tamen exercitijs reliquas præcedere debet. Par enim est, vt accepta beneficia agnoscamus, priusquam petamus noua.

20 Pro omnibus hominibus.

Non vult pios pro se tantum esse sollicitos, verum etiam pro alijs, ijsq; non solum notis & familiaribus, & eiusdem religionis, verum etiam pro omnibus promiscue: quod quidem caritatis lex, præceptum Domini, cōmunis necesitas, & plurima probata exempla requiruntur. Oratio autem quæ fiet pro omnibus, niti debet Christi sacerdotio, & promisione. Nam vt per Christum nostræ preces exaudiuntur, ita ipsius promisio fidem exauditionis facit. Nec distributiua particula ad mortuos se extendit, id quod ex rationibus additis manifestum est. Quare cum oratio pro mortuis nec mandatum, nec promisionem, nec probata exempla habeat, impia censenda est, vt quæ fide destituta humanis somnijs nitatur.

30

Pro regibus & omnibus in eminentia constitutis.

Tantum vnam speciem subijcit generi. nam pij poterant alias excipere hanc speciem: propterea quod tum temporis omnes mundi reges aduersabantur Euangelio. Verum Paulus exceptionē præoccupat, significans potestates esse ordinationes Dei, quæ precibus sanctorum tanquam sustentaculis indigent. Huius exhortationis Paulinæ præceptum, & exemplum habemus. Præceptum est, Diligite inimicos vestros. Et orate pro his, qui vos diris execrantur. Vnde sequitur, multo ardentius orandum esse pro pijs, & gloriæ Dei studentibus, non solum regibus, verum etiam omnibus alijs. Exemplum. Moses Deum sollicitat pro Ægyptijs, & ex-
40 auditur. Magnum sane nostri officij exemplum, vt nos quoq; supplicemus pro his, qui diuersam consectantur doctrinam, verum hic distinguendum est inter personas, ordinationes Dei, & peccata, quibus contaminantur sæpe qui Magistratu funguntur. Pro personis orandum est, vt conuertantur ad Deum, vt conseruentur, vt regantur à Deo, verum si conuerti non velint, vt Deus eos compescat, ne sæuiant in ipsius Ecclesiam. Pro ordinationib. diuinis, vt status diuinitus constituti sint incolumes. Contra peccata orandum est, vt non crescant, in contumeliam Dei & Ecclesiæ destructionem. Cum itaq; oramus cōtra Papam, non personæ ipsius malæ cupimus, quam vellemus, si modo pij sumus, potius emendari & conuerti ad Dominum, vt vna nobiscum æternum Deum celebraret, sed contra tyrannidem, sophisticam, & hypocrisin eius, quibus Christi Ecclesiam crudeliter inuadit. Cum
50 addit, Pro omnibus in eminentia costitutis, genus pro specierum enumeratione ponit, vult enim, vt pro omnibus ijs, qui aliqua legitimi officij dignitate eminent, (vt sunt Duces, Comites, Principes, Præfecti, Consules, Doctores, Præceptores, Patroni,) precemur Deum, quo in singulis statibus & ordinibus omnia rite & legitime fiant.

Vt placidā & quietam vitam degamus, in omni pietate & honestate.

Confirmat propositionē argumento à quadruplici vtilitate sumto, & simul indicat nō fore irritas preces, quę pro magistratu & alijs fiunt. Primus fructus est, placida vita, id est, non turbata bellicis tumultibus ab externis hostibus. Secundus est, quieta vita seu quies, quæ πολυπραγμοσύνῃ opponitur

ponitur, quemadmodum ostendi in priore Epistola ad Theſſ. cap. 4. hac quiete ſuo officio rite fungi quilibet contendit, in ſuum & aliorum commodum. Tertius fructus eſt pietas. Nam cum bellis omnia turbantur, negliguntur ſtudia literarum, negligitur iuuētus, vt in pietate inſtitui non poſsit. Quartus fructus eſt, honeſtas vitæ. Eſt enim σεμνότης ſanctimonia, & honeſta morum ſeueritas, qua innocentiæ vitæ & grauitati ſtudeant homines. Obſeruemus itaq; hoc loco, quod per preces piorum Reſpublicæ tranquillitate & pace fruantur. Deinde, quod huius tranquillitatis ſeu pacis publicæ tres ſint fines. Primus, quies in agendo propria, abſq; curioſitate. Secundus, pietas erga Deum. Tertius, vitæ honeſtas ſeu grauitas. Pace igitur & tranquillitate publica, diuinitus cōceſsis ad preces piorū, impie abutuntur, quotquot tyrannidis, luxus, gulæ & aliorum vitiorum occaſionem inde petunt, 10 ingentes cum ſibi tum alijs calamitates accerſentes. Iram enim Dei ſuis ſceleribus prouocant, quemadmodum populus Iſraëliticus ſubinde fecit, donec de ipſo grauiſsimū ſupplicium ſumtum ſit: quale iam haud dubie propter inundationem omniū ſcelerum in mundo timendum eſt.

Hoc enim bonum & acceptum coram ſaluatore noſtro Deo, qui omnes homines vult ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.

Alia ratio propoſitionis, ab honeſto ſumta: cui additur confirmatio ab affectu Dei erga homines. Cum enim dicit, bonum et acceptum coram Deo eſſe, ſignificat, & quod pijs gratiſsimū 20 eſſe debeat, & quod in omni actione primum quęrendū ſit, Deóne accepta ſit actio an non. Creaturæ enim iure ſufficere debet hæc ratio: Hoc factum eſt rectum: ac Deo probatum, Igitur faciendum. Debet enim creatura iure creationis, obœdientiam ſuo creatori. Confirmatio ſequitur. Quia omnes homines vult ſaluos fieri, & ad agnitionē veritatis venire. Hic eſt affectus Dei erga omnes homines. Obſeruemus hic duo. Primum vniuerſale dictum, videlicet, quod Deus velit omnes ſaluos fieri, in quod dictum & nos includamur. Deinde conſequendæ ſalutis ratio, nempe quod velit omnes ad cognitionem veritatis venire. Eſt enim hæc cognitio (quæ Synecdochicos etiam fidem complectitur) ordinariū inſtrumentum, quo velit nos Deus oblatā ſalutem recipere. Requirit itaq; hæc Dei voluntas conditionem fidei, ſeu cōuerſionis, ſine quibus Deus non vult quenquam ſaluari, iuxta illud: 30 Qui non credit, ira Dei manet ſuper eum. Breuiter proinde hic ſenſus eſt. Deus vult omnes homines ſaluos fieri, modo fide oblatā ſalutem recipere non recuſauerint. Quidā vniuerſalem particulam ad ordines hominum referunt, quia hic de regibus ſit mētio, quos probat non excluſos eſſe à ſalutis promiſsione. Sed illud ex verbis Pauli ſequi dico. Nam cū dicit, Deus vult omnes homines ſaluos fieri. Sequitur, quod reges & alij conſtituti in eminentia, qui in hominum numero ſunt, ad hanc ſalutem, modo crediderint, admittantur. Hanc eſſe veram & genuinam horum verborū ſententiam, confirmant ætiologiæ, quæ ſequuntur.

Vnus enim Deus.

Deum velle omnes homines ſaluos fieri, probat à connexis. vt enim 40 vnus eſt mundus, qui totus opus eſt Dei, cū hominibus qui in eo ſunt: Ita vnus eſt Deus natura & eſſentia. Non enim hic de perſonis, ſed tantum de eſſentia diuina agit, quare perperam faciunt, qui hoc loco abutuntur ad euertendam perſonarum trinitatem. Hoc ipſo argumento vtitur Paulus ad Rom. 3. ad probandā iuſtificationē gratuitam pertinere ad omnes, qui eam apprehendere volent. An (inquiens) Iudæorū Deus tantū? an non & Gētium? quādoquidem vnus Deus, qui iuſtificabit circumciſionem ex fide, & præputiū per fidem.

Vnus eſt mediator Dei & hominum, homo Chriſtus Ieſus.

Ab vnitate Mediatoris, & coniunctione eius nobiſcum, probat Deum velle omnes homines ſaluos fieri, & 50 ad agnitionē veritatis venire. Hic Mediator, humana natura aſſumta, omnibus humanitate (id eſt, humana natura) coniunctus eſt. Nam omnibus in humanitatis natura communicat. Quare ipſum hominum ſalutem velle, dubium eſſe non poteſt: ſed vt pater, nempe per ordinarium inſtrumentum, quod eſt fiducia in hunc Mediatorem. Porrò cum intelligebat Paulus nos nunquā adduci poſſe, vt ad Deū confugeremus, niſi prius eſſemus perſuaſi, nobis Mediatorem proximum eſſe, noſq; attingere, oſtendit vbi ſita eſt, & quieſcit fiducia noſtra, vt adhæreamus Chriſto, eumq; pro Mediatore quæramus, videlicet, quod nobiſcum coniunctus ſit, vt eiuſdem naturæ particeps. Id quoq; intelligit Eſaias Propheta, cum nominat ipſum Emanuelem, id eſt, nobiſcum Deum. Hoc enim ſine vera ſimilitudine, &

naturæ

naturæ vnione fieri non potuit. Verus igitur Deus, & verus homo in vnitate personæ est noster Mediator Iesus Christus. Quam autem necessarium fuerit, eum qui mediator noster futurus esset, verum Deum & hominem verum esse, constat ex officio Mediatoris, quod in eo consistit, vt homines cum Deo cōciliet, & inimicitias capitales aboleat, quæ prius intercedebant. nulla autem spes erat, id futurum, nisi Dei maiestas ad nos descendisset, seq; cum naturæ nostræ infirmitate coniunxisset. Similiter officium Mediatoris erat, nos filios Dei atq; hæredes regni Dei efficere, cum antea mortis & damnationis hæredes essemus. Hoc arrabone fiducia nostra cōfirmatur, quod sumus filij Dei, quia filius eius naturalis corpus à corpore nostro, & carnem è carne nostra assumsit. Præterea id omnino ad redemtionem
10 nostram necessarium erat, vt inobœdientia commissa in carne, in eadem sarciretur. Ideo venit Dominus noster reuera homo, veluti personam ipsius Adam referens, cuius etiam nomē sumsit, vt pœnam peccati in carne, in qua admissum fuerat, persolueret. Huc dictum Irenæi ex libro 3. referendū est. Oportebat, inquit, Mediatorem Dei & hominum, propter suam ad vtrosq; domesticitatem, in amicitiam & concordiam vtrosq; reducere, & facere, vt Deus reciperet hominem, & homo restitueretur Deo. PORRO sunt, inter quos conuenit Christum Mediatorem esse, qui tamen de modo non consentiunt. Quidam enim ad naturam diuinam solam, vt Osiander. Quidam vt Stancarus ad humanitatem solam. Ecclesia vera ad totam personam redemtionis officium refert. Quare breuiter, quid sit de hac re sentiendum, quibusdam regulis ostendam.

20 PRIMA regula. Discernendæ sunt appellationes, quæ naturarum proprietates significant, ab officij appellationibus. Vt Deus, omnipotens, creator, sunt appellationes ad diuinam naturam referēdæ. Homo, passus, vulneratus, mortuus, Sunt appellationes ad humanam naturam referendæ.

SECVNDA regula, Nomina officij, toti personæ, nō alterutri seorsim, cōpetunt, vt sunt hæc, Mediator, redemtor, rex, sacerdos pastor &c. Nam hæc per se, & seorsim, nec humanæ naturæ, neq; diuinæ conueniunt, sed toti personæ. Quod ex eo probari potest, quod officiū redemtionis interdum tribuatur Mesiæ sub appellatione humanæ naturæ, interdum sub appellatione diuinæ naturæ. Et rursus sæpissime sub appellatione totius personæ. Moses dicit, Semen Mulieris contriturum caput serpentis. Et Ieremias affirmat ipsum Iehoua esse
30 iustificatorē nostrum. Et Epistola ad Hebræos, Habentes Pontificem magnum, egressum cœlos, Iesum, filium Dei. Hoc testimonium pontificatum tribuit toti personæ. Hic diuersis licet vocibus, idem tribuitur Semini mulieris, & Iehoua seu λόγῳ Dei patris coæterno, & Iesu filio Dei. Verum hoc non conuenit alicui naturarum seorsim. Nam vt diuina natura pati non potuit: Ita humana sustinere irā Patris minime valebat. Quare istę locutiones, prima & secunda, non per communionem idiomatum intelligi possunt, Sed per tertiā explicandæ sunt. Hæc enim aperte cōuincit superiores per Synecdochen intelligendas esse, hoc modo: Iehoua est iustificator noster, id est, illa persona, quæ est Deus, assumta humana natura. Semen mulieris conteret caput serpentis, id est, illa persona, quæ est Semen mulieris, seu homo, vt officium redemtionis sit personæ totius. Cum igitur Paulus dicit, Vnus est
40 Mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus. Sensus est hic: Homo Iesus qui est Christus, est Mediator. Non itaq; Paulus excludit naturam diuinam, quia personæ appellationem adiecit, sed ideo humanitatis peculiariter meminit, quia hoc magis argumenti vis, vt supra declaratum est, requirebat. Præterea & hunc locum maligne contaminant Papistæ, qui honorem mediatoris Christo detrahentes, sanctis attribuunt: Idq; non solum contra verbū Dei, verumetiam in contumeliam Iesu Christi. Primum enim ex hoc quod dicitur, vnus Mediator, ridicule vrgent voculam vnus, & dicunt se fateri nobiscum, Christum quidem vnum esse Mediatorem, sed eum solum esse pernegant. Tametsi aperte peristasis loci contra illos militat. Nam eadem significatione, qua dixerat, vnus Deus, vt qui communis sit omnibus hominibus in mundo: ita mox addit, Vnus Mediator significans eum simili-
50 ter omnibus communem. Vnde sicut aperte falsum esse conuincitur, Deum non solum esse Deum, quia vnus dicatur, Ita etiam mera calumnia est dicere, Christum non solum esse Mediatorem, quia vnus hic à Paulo dicatur: Cum tamē Paulus hunc vnum cōmunem statuit omnibus hominibus, ex eo quod dederit seipsum precium redemtionis pro omnibus. Sunt qui cum hanc apertam calumniam excusare non audeant, ad distinctionem cōfugiunt. dicunt enim Christū Mediatorē esse, sed expiationis, sanctos vero esse mediatores intercesſionis, quia iubentur Christiani pro se inuicem orare. Speciosa quidē hæc oratio, sed in ea plus veneni, quā mellis inest. Respondeo igitur, verū esse quod iubeantur Christiani pro se inuicē orare. Sed inde sequi nego, intercessores aut patronos esse demortuos sanctos pro viuis & defunctis. Nam dum intercessores nominant Papistæ, intelligunt patronos,

 qui

qui sua dignitate & meritis, nobis patris cœlestis gratiã mereantur. Quod aperte cum vnici Mediatoris honore pugnat. Nam triplex impietas in isto errore Papistico se profert. Primum enim, quod mortuos viuorum intercessores statuant, sine testimonio verbi Dei. Deinde, quod docent nitendum esse illorum meritis. Postremo, quod tales fictitios patronos colendos & inuocandos statuant. Cæterum quod sancti in mundo viuentes, orent pro se inuicem in hoc mũdo, id quidem faciunt non sua dignitate, sed patrocinio vnici mediatoris Christi freti, cuius vnius dignitate & intercesione se exaudiri statuunt, iuxta promissionem: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.

Qui dedit seipsum precium redemtionis pro omnibus.

Ab effectu tanquam euidentissimo iudicio, confirmat Christum vnicum nostrum Mediatorem esse, qui iram Patris placauit, se ipsum in hostiam pro peccatis offerens. Cum igitur hic honor placandi patrem soli Christo competat, & nulli alij, recte ex eo Paulus, Christo soli hunc intercessionis honorem vendicat. Obseruemus & hic vniuersalem (pro omnibus) quæ profecto non ad omnes ordines tantum, verum etiam ad omnes ordinum homines quibus credentibus applicatur meritum Christi, referri debet. 10

Testimonium temporibus suis.

Chrysostomus ipsam Domini passionem testimoniũ vocat, certo tempore exhibitum. Tametsi autem suo tempore (hoc est, à patre præfinito) hoc testimonium edidit, tamen omnium temporum & hominum sufficiens ἀντίλυτρον est, hoc est, redmtionis precium. Atq; hoc testimonium per prædicationem Euangelij reuelatur mundo, vt credentes inde salutem hauriant. proinde propter prædicationis dispensationem, testimonium dicitur salutis credentium, ruinæ vero & damnationis credere recusantium. 20

In quod positus sum ego, preco & Apostolus (veritatem dico in Christo, non mentior) doctor Gentium in fide & veritate.

Quia Iudæi promissionem salutis ad se tantum pertinere rati, morose clamitabant, exclusas esse gentes à spe salutis, anticipat, & à destinatis probat salutem ad gentes quoque pertinere. Nam si Paulus diuinitus destinatus est Apostolus gentibus, & functio Apostolatus salutis eorum annunciatio est, ad quos Apostolus mittitur, certe gentes extra salutis spem esse non possunt, quibus diuinitus est destinatus Apostolus. Iuramentum interposuit, quo maiorem haberet autoritatem & fidem asseueratio. Iam si ad gentes quoq;, vt ad Iudæos salutis spes extenditur, profecto par est pro omnibus precari, vt oblatam gratiam fide recipiant omnes. 30

Volo igitur viros orare.

Conclusio est, sed distributione ac circumstantijs quibusdam amplificata. Nam simul virorum & mulierum mores & gestus, inter orandum exprimit. 40

In omni loco.

Cum semper orandum esse alias docuit, iam locum orationi omnem aptum docet. Nam vbicunq; pius est, circumfert secum templum Dei: in quo cultum Deo præstare conuenit. Nec pugnat hic locus cum dicto Christi, qui iubet, vt oraturi intrent in conclaue. Nam hoc dictum solam hypocrisin excludit.

Sustollentes manus puras.

Manuum puritate sinceros affectus, & bonam conscientiam intelligit. Nam vt contaminatæ manus quicquid attingunt, polluunt: Ita cor impurum seu conscientia mala, orationem inquinat & conspurcat. 50

Sine ira & disceptatione.

Necessaria orationis adiuncta ponit duo. Primum, vt fiat oratio sine ira. Hic synecdochice omnem vitiosum affectum vult ab oratione abesse. Vult nos neminem odisse, sed amice omnes complecti. Deinde, sine disceptatione, hoc est, sine disputatione & hæsitatione de accipiẽdis petitis, Iuxta illud, Quicquid petieritis credentes, accipietis, Sed cum hac conditione, modo in gloriam Dei & vere in nostram salutem cedant petita. Puritas enim manuum & fides nos monent, vt aliud nihil oremus. Et Christus vult, vt patris voluntati nostras preces subijciamus.

Simili-

Similiter & mulieres in amictu modesto cum verecundia, & modestia ornare sese, non cincinnis, vel auro, vel margaritis, vel vestitu precioso, sed (quod decet mulieres pietatem spondentes) operibus bonis.

Alterum distributionis membrum est de mulieribus, quas vult similiter orare, leuatis puris manibus, in omni loco. Sed commendat illis amictũ, qui testari poterit de illarum verecundia, & temperantia, & corrigit vitia matronarum, quæ fuerunt Ephesi, quæ nimium luxu defluxerunt, sumto argumento à pietatis professione, quam professionem ornare bonis moribus, modestia, verecundia & temperantia atque alijs pietatis exercitijs, decet.

10

Mulier in quiete discat, in omni subiectione. Mulieri autem docere non permitto, nec autoritatem vsurpare in virum, sed esse in quiete.

Secunda huius capitis propositio, continens canonem Ecclesiasticum de disciplina & moribus mulierum. Hoc canone duo præcipiuntur mulieribus, & duo prohibentur. Primum præcipitur, vt quiete sine tumultu discant, vt eas decet, quæ subiectionis legi obnoxię sunt. Deinde, vt sint in quiete, ac sua agant, tractentq; ea, quæ ad mulieres pertinent, non ingerentes se in virorum negocia. Prohibetur primum, ne publice doceant mulieres. Deinde, ne autoritatem in viros sibi vsurpent. Hæc eo pertinẽt, vt in Ecclesia sit ordo & ἀταξία, non vt inde sumamus argumentũ contemnendi sexus muliebris, nec ita iubentur silere, quin eis salutaria consilia dare maritis liceat, si quando id res postulare videtur, id quod historia Iudith, Deboræ, Annæ, & aliarum ostendit. Imo Abraham iubetur à Domino, vt vxoris consilio obtemperet, de eijcienda ancilla Agar. Præterea piarum Matronarum est, vt domi familiam voce, Ita & disciplina domestica, pietatem docere: imo & maritos cessantes, & ignauos sui admonere officij possunt. Paulus enim hic de disciplina communi agit, quæ non excludit necessaria consilia, & deliberationes mulierum honestarum.

20

Adam enim primus formatus est, deinde Eua.

30

Rationes propositionis petit ex attributis personarum, seu connexis, Argumentum hoc est. Adam prior formatus est, deinde Eua. Igitur vir debet habere autoritatem in mulierem, atque illa viro subiecta esse debet. An igitur, qui prior est tempore, prior est etiam autoritate? an non creationis series indicat, reliqua omnia ante Adamum creata esse, & tamen ei subiecta esse? proinde argumenti συνεχον videtur debile. Verum hic tempus & caussam simul respicere oportet. Adam est quidem formatus ante mulierem, sed non propter mulerem. Mulier contra post virum formata est, sed propter virum, vt eius adiutoriũ esset, ei subiecta. Quapropter caussa ipsa formatæ mulieris argumenti Synechon est, atque ita hac ratione rectissime adimit Paulus mulieribus in viros dominium.

40

Et Adam non seductus est, mulier autem seducta in transgresione fuit.

Hac ratione docendi munus adimit mulieribus. Mulier est seducta, non Adam. Igitur muliebris sexus est aptior seductioni quam virilis sexus. Proinde cum male cessit docendi munus quod sibi vsurpauit Eua, reliquæ mulieres à docendi munere abstineant: sed cum exceptione, de qua paulo antea admonui. Sed quid est, quod neget Adam deceptum? an non porrectum ab Eua pomum contra interdictum Domini gustauit? Respondeo. Chrysostomus fatetur vtrumque deceptum esse, Adam nimirum & Euam, sed comparatione distingui deceptionis modum. Nam si ad dolos & sophisticam Satanæ, qua is mentem mulieris peruertit, respexeris, Adam profecto isto modo minime est deceptus. Verum si ad mulierem respexeris, caritate vxoris in perniciosum obsequium pertractus est Adam. Atq; ita priori respectu non est deceptus, Sed posteriore tantum pertractus est in errorem, & ex errore in ruinam, in quam totam posteritatem coniecit secum. Hęc Chrysostomi est distinctio. Potest autem & alia declaratio sumi à priori membro, vt quemadmodum supra dixit, Adam prior formatus est, deinde Eua: Ita Eua prior decepta est, & deinde Adam. Vnde facilis mulierum lapsus in errorem, & ex errore in ruinam, in quam totam posteritatem coniecit secum. Quare minime consultum est, vt docendi munus committatur mulieribus.

50

Saluabitur autem per filiorum genera-

Hoc, & in consolationem, & in

tionem, si manserit in fide & dilectione & sanctificatione cum sobrietate.

instructionem mulierum adiectum est. Etsi enim mulier seducta est, tamen gratiæ Dei non minus quam vir particeps fieri potest, modo Christi gratiam fide amplexa fuerit. Papistæ quidam hoc loco fœde errarunt, qui in hanc sententiam præsentem locũ explicant: Saluabitur mulier per filiorum generationem, modo filij in fide & dilectione &c. manserint. Ex priori membro iusticiam operum extruunt. Ex posteriori, in contumeliam sancti coniugij perruperunt. Nam si tum demum saluabitur mulier, si filij in fide manserint, certe extreme periculosus erit status coniugalis. In hor errore & diuus Hieronymus fuit. verum hic duplex error committitur, Prior, quod Paulum de caussis iustificationis agere putant, cum de vita iustificatarum mulierum agat. Cuius sane vita hic præscribitur. Primum enim proprium mulierum opus ponit, nimirum liberorum generationem. Deinde, commendat eis reliqua pietatis exercitia, sine quibus profecto fides retineri nequit. Nam, qui facit iusticiam, iustus est. Et Salomon, Qui ambulat in integritate, iustus est. Deinde & in hoc errãt, quod manserint, ad filios referunt, non attendentes nomen Græcum, quo significatur generatio liberorum, singulare esse. Proinde sensus est, Saluabitur per propagationem, si manserint scilicet mulieres. Est enim Synthesis, qua non tam verborum quam sensus ratio habetur. Hic locus in genere nos admonet, de officio ex fide & bona conscientia præstando: quod vbi non fit, in naufragium fidei incurritur. Ideoq; non mirum est, mulieres saluari per officia debita. Quia sunt fidei testimonia, & effectus, non caussa & merita salutis.

CAPVT III.

Summa Tertij Capitis.

Episcopi, Diaconi, eorumque vxores, inculpatis sint moribus, recteque conuersentur in domo Dei, quæ est Ecclesia.

Ordo Tertij Capitis.

Primum exponit virtutes, quibus præditus esse debeat futurus Episcopus, seu minister Euangelij, & simul vitia haud ferenda attingit, Deinde mores Diaconis & illorum vxoribus præscribit. Tum commendat Timotheo hæc præcepta ab honesto seu dignitate domus Dei, in qua conuersari oporteat Episcopum. Vnde in commendationem ministerij Euangelij delabitur.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FIDELIS sermo.

Hoc Chrysostomus aptat superiori capiti, vt sit clausula, continens asseuerationem eorum, quæ ibi disputata sunt, Alij volunt, vt sit exordium huius tertij capitis, quo attentum reddit Timotheum, vtque cogitet, illos solos esse idoneos ad officium Episcopale, in quibus virtutes enumeratæ inueniuntur, sciatque tales à se ordinandos in Episcopos seu Pastores.

Si quis Episcopatum appetit, bonum opus desiderat.

Hæc propositio est sequentis expositionis, cõtinens fundamentum, vnde virtutes Episcopi extruit. Commendat autem Episcopale munus ab honesto, cui vt plurimum arduum coniunctum est, iuxta prouerbium: Quæ pulcra eadẽ & difficilia. Quatuor ex verbis Pauli colligamus. Primum, quod non sit reprehendendũ, si quis Ecclesiæ indigenti modeste, sine ambitione suam operam seu ministerium offerat. Nam, si per ambitionẽ quis appetat, non Dei, sed Satanæ spiritu impelli putandus est. Secundũ, quod Episcopalis functio sit honesta, testimonio Spiritus sancti, quo pij confirmari debent, aduersus prophanorum hominum iudicia & calumnias. Tertium, quod Episcopi functio non in titulo aut dignitate tantum, verum multo

multo magis in arduo ac difficili labore sita sit, id quod Episcopi nomen arguit. Episcopi enim ab inspiciendo nomen habet. Nam est inspector, qui, vt Ecclesiam, cui præest inspicit, ita curat, quæ ad Ecclesiæ incolumitaté pertinere videntur. Hoc itaq; nomine Paulus eos intelligit, qui in certa sede certum populum docuerunt, hodie Pastores & Parochi dicuntur. Quartum, quod officij dignitas requirat morum grauitatem officio respondentem. Vt enim hic Paulus proposita eminentia officij infert morum descriptioné respódentium tanto muneri: Ita in alijs quoq; functionibus ex officij eminentia, vitæ regula petenda est.

Oportet igitur Episcopum irreprehen-
10 sibilem esse.

Iam infert descriptioné virtutum Episcopi, estq; hoc argumentum: Episcopatus est præclarú & honestum opus, igitur oportet eum, qui futurus est Episcopus, irreprehensibilem esse. Ex eodem antecedente, reliqua quæ sequuntur, extruuntur, quod hoc loco dixisse, satis sit. Sed quid est irreprehensibilem esse? Est esse sine crimine, vt ad Titum ipse Apostolus exponit. Talis enim est, qui reprehensioni hominum iuste, & criminali infamiæ non est obnoxius. Proinde hic loquitur de foro hominum, non de foro Dei, in quo nullus est innocens.

Vnius vxoris virum.

Tempore Pauli fuerunt ex gentibus conuersi, qui simul plures vxores
20 habuerunt, tales arcet Paulus ab Episcopali functione, non prohibet Paulus, quin alteram post priorem defunctam ducere possit Episcopus. Præterea, vt hac sententia non prohibetur, quin Episcopus possit esse, qui vxorem non habeat. Non enim hic legem præscribit necessitatis, sed prohibet tantum plures simul habere vxores, id quod testimonium est incontinentiæ, ideoque reprehensione minime caret: ita contra spiritum Dei, & violenter, contra Euangelicam constitutionem faciunt Pontificij, qui sacerdotibus coniugio interdicunt. Interpretatio Papistica huius loci ineptior est, quam vt confutatione indigeat. Non enim hic loquitur Paulus allegorice, sed proprie mores futuri Episcopi describit.

Vigilantem.

Vox Græca latius patet. Nam νη-
30 φάλιος & vigilantem & sobrium significat, sed hic pro priori significato, vt Erasmus vertit, ponitur, quia postea de sobrietate sequitur. dicitur autem vigilans, qui omne studium & vigilantiam rei gerendæ adhibet, quique vigilanter ab omni parte prouidet, ne quid, quod sui officij est, negligat.

Temperantem.

Græce, σώφρονα: qua voce significatur harmonia quædam & concentus omnium virium animæ cum recta ratione: vt nec ira quicquam præter imperium rationis agat, nec affectus alius rationis moderamen excutiat. Hinc pulcerrime Plato σωφροσύνην harmoniam vocat διαπασῶν, in qua à ratione ira διαπέντε ascendédo distat, & concupiscen-
40 tia ab ira ascendendo διατεσσάρων. vide Timeum Platonicum, & commentarium Procli.

Modestum.

Græce κόσμιον, qua voce significatur proprie modestia & moderatio quædam: qua ordo, ratio & æquitas in rebus omnibus adhibetur, vnde κόσμιος interdum etiam eum, qui moribus compositus est, significat.

Hospitalem.

Græce φιλόξενον, hoc est, amantem peregrinorum. significat enim hæc vox habitum, benigne ac amanter complectendi peregrinos, quod sane nemini denega-
50 tum est, etiamsi tenuissima fuerit fortuna.

Aptum ad docendum.

Græca voce significatur habilitas, seu aptitudo quædam ad docendum, ad quam rem requiritur non solum liberalis doctrina, & exercitatio: verum etiam singularis prudentia: nimirum, vt quis recte secet verbum Dei. hoc est, vt pro conditione hominum recte doctrinam accommodet. vt impuro ac scelerato nebuloni, non Euangelij gratia, sed ira Dei & maledictio Legis proponenda est: ita turbatæ conscientiæ, gratiæ diuinæ thesaurus explicandus est, vt inde vulneris conscientiæ medela desumatur.

Non

Non vinolentum. Vox græca πάροινος tum vino deditum, tum ex nimia vini petulantia, in aliquem contumeliosum esse significat, vnde Chrysostomus contumeliosum & præfractum interpretatur.

Non percussorem. Πληκτὴς cum percussor, tum conuiciator dicitur. vtrumque fœdum in ministro Euangelij vicium est. Obiurgandi sunt sæpe contumaces & inobœdientes à ministris Euangelij, sed paterne, non tyrannice & furiose.

Non turpiter lucri cupidum. Ad verbum, non turpilucrem. Debet igitur nec cauponarium, nec fœnus, nec alias turpis lucri vias sectari, sed suum officium augustius iudicare, quam vt illud prophanis rebus contaminet.

Sed æquum seu moderatum. Voce græca significatur is, qui non ex rigore legis, sed ex æquo & bono de rebus statuit. Sæpe enim summum ius summa est iniuria. Et Aristoteles: Qui nimium legem exacte & rigide intuentur, fit Sycophanta.

Alienũ à pugnis, alienum ab auaritia. Hæc superioribus coniuncta sunt, vt eorum effectus.

Qui suæ domui bene præsit, qui liberos habeat in subiectione, cũ omni reuerentia. Vult nõ solum Episcopum ex propria domo afferre honestorũ morum exempla: verum etiam ex gubernatione domestica, coniecturam vult peti de administratione Ecclesiastica, ideo subiungit.

Si quis propriæ domui præesse non nouit, quomodo Ecclesiæ curam habebit? Argumentum à minori est. Fieri enim minime potest, vt qui in exigua administratione torpet, in maiori sit futurus vigilans & industrius.

Non nouitium, ne inflatus incidat in iudicium Diaboli. Hoc non ad ætatem, sed ad inaugurationem, qua quis Christo inauguratus est, referendum est. Vnde Chrysostomus νεόφυτον interpretatur νεοκατήχητον, id est recens in religionis doctrina instructum. Estque pulcerrima metaphora in voce græca. νεόφυτος enim significat plantam recẽs plantatam, quæ nondum altas radices egit. Cuiusmodi plantæ persimiles iudicat Paulus eos, qui recens ad Christianismum cõuersi sunt. Vt enim plantata planta æstu solis feruentiori succumbit facile, & arescit, cum contra, quæ radices egit, aduersus ardores solis inuicta manet: Ita recens imbutus in doctrina fidei, persecutione ingruente, facile frangitur, fidem abijcit, redit ad pristinos mores, atque ita in Diaboli iudicium incidit. At qui diutius est in doctrina educatus, tanquam miles iam expertus, non ita facile cedit persecutioni, & scãdalis. Additur ratio à grauitate pœnæ: ne videlicet inflatus, scilicet honore nouo, magnifice de se sentiat, ac in Diaboli iudicium incidat, hoc est, in similem condemnationem cum Diabolo ruat, qui ob suam superbam contumaciam, cõdemnationis reus est factus. Theodoretus ex hoc loco colligit superbiam caussam fuisse diabolo vt caderet. Alij de homine calumniatore interpretantur, vt in iudicium calumniatoris incidere, sit præbere calumniatori maledicendi occasionem. Sed prior interpretatio, quæ est Chrysostomi, accommodatior est præsenti loco, vt quæ grauius argumentum contineat.

Oportet autem illum & bonum testimonium habere ab extraneis, ne in probrum & laqueum Diaboli incidat. Adeo inculpatam vitam requirit ab Episcopo, vt non solum bene audiat ab amicis, verumetiam ab hostibus, ne posint quicquam ei criminis obijcere iuste. Extraneos vocat alienos à religione Christiana, eiusq; hostes. Sed quomodo hoc fieri potest, vt hostes religionis ferant honestum testimoniũ preconibus Euangelij? an non Paulum erronem & spermologũ vocarunt Græci? Distinguendũ est inter doctrinam, & vitam,

& vitam. Vita talis esse debet, vt iure nihil possint aduersarij in eo reprehendere. Doctrina ipsa ferat suam fortunam in hoc mundo. Habet enim satis magnum à Deo testimonium, nec indiget vllius hominis precario suffragio. Huc dictum Dñi referendum est: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videát vestra bona opera. Porrò huius attributi geminam rationē subijcit: quarum posterior ex priori manat. qui enim in probrũ incidit, hoc est, qui infamis factus est, nullo peccādi pudore retinetur, sed laxat turpitudini frena, ac se totum Diaboli laqueis prostituit. Est autem peccandi impudens consuetudo, laqueus ille, quo captiuos tenet homines Satan. Quare nihil periculosius homini esse ducimus, quam peccatis indulgere. Nam hoc nō peccanti solum nocet, verum etiam alijs peccandi fenestrā aperit.

Diaconos similiter graues, non bilingues, non multo vino deditos, non turpiter lucri cupidos.

Transit ad mores Diaconorum describendos, in quibus eadem propemodum (paululum mutatis verbis) quæ supra in Episcopis, requirit. Etsi autem Diaconorum nomen generale est, Hic tamē pro certa ministrorum specie sumitur. Sunt autem hoc loco Diaconi ministri, qui externæ Ecclesiæ gubernationi in externis bonis præfuerunt: Quales septem illi fuerunt, de quibus in Actis cap. 6. Hi collatas ab alijs eleemosynas, & à se receptas pro necessitate fratrum & sororum distribuerunt. In quo officio, qui se probe gesserunt, postea in Episcopos seu Parochos eligebantur. Cæterum, de gradibus ministrorum Ecclesiæ in enarratione Epistolæ ad Ephes. dictum est. Nos hinc colligamus quantam deceat esse innocentiam in Oeconomis mysteriorum Dei, cum adeo inculpatos eleemosynarum Ecclesiæ collectores & distributores requirat Apostolus.

Habētes mysteriũ fidei in pura cōsciētia.

Post enumerationem hoc veluti genus subijcit, ad quod, si quid in enumeratione prætermissum est, referri oportebit. Hoc superius his verbis expressit: Habens fidem & bonam cōscientiam. Hic pro fide mysteriũ fidei posuit. Vnde tria colligamus: Primum, quod fidei doctrina supra oēm humanam sapiētiam posita sit. Deinde, fidei indoles declaratur, quæ hic verbo Dei nitens & contenta, certo expectat, quæ nondum apparent. Præterea quanta sit piorum dignitas & gloria, vt quibus mysterium fidei sit concreditũ. Quibus ἐλευσίνια sacra erant cōcredita, dignitas & gloria magna esse videbatur, non putabant istorum sacrorũ symmystæ fas esse, vt hanc gloriā, hanc dignitatem vllis maculis conspurcarent, quid illis facere par est, quibus fidei & cœlestis regni mysteria cōmissa sunt? atq; ita argumentum προτρεπτικὸν cōtinet hęc oratio: Habentes mysteriũ fidei in conscientia bona.

Et hi probentur primum, deinde ministrent, si fuerint irreprehensibiles.

Exposuit quales mores requirat in Diaconis: nunc canonem subijcit de probatione eorũdem. Vt enim supra neophytum, quantumuis bene moratum in Episcopum eligi nō voluit: Ita hic Diaconos non recens ad fidem conuersos, sed aliquanto tempore probatos, recipiendos præcipit, si fuerint irreprehensibiles. Si enim famulo non prius probato, nemo administrationem domesticam cōmittit, profecto indignum est, ei administrationem œconomicam Ecclesiæ committere, cuius mores antea non fuerint nobis explorati. Iam si probandi sunt ministri eleemosynarum, multo iustius est probari eos, quibus mysteriorũ Dei œconomia demandatur.

Mulieres similiter graues, non calumniatrices, sobrias, fideles in omnibus.

Incertum est de quibus mulieribus loquatur. Alij enim ad vxores Episcoporũ & Diaconorum hæc referunt. Chrysostomus, cui hoc parum cōtexui quadrare videtur, ad mulieres Diaconorum refert. Verum quia non dubium est, quin Paulus velit & has & illas probas esse, ego in genere accipiendum existimo.

Diaconi sint vnius vxoris mariti, qui honeste præsint filijs & domibus suis.

Sicuti supra in Episcopo requirit, vt sit vnius vxoris maritus, beneque administret rem familiarem: Ita in hoc loco à Diaconis requirit. Bonũ enim indicium est felicis administrationis bonorum Ecclesiæ, si quis rem familiarem propriam prudenter & pie administrat.

Qui enim bene ministrauerint, gradum sibijpsis bonum acquirũt, & multam libertatem in fide, quæ est in Christo Iesu.

Descriptioni Diaconorum subijcit argumētum à duplici fructu diligenter præstiti officij, externo nimirum, & interno. Externus fruct⁹ est, quod

qui in inferiori dignitatis gradu suo munere fideliter perfunguntur, superiorē gradū, Deo sic ordinante, cōsequuntur. Aut qui diligenter obit cōmissum munus, successum habebit felicem, Deo laborē prosperāte. Internus fructus est, multa libertas seu fiducia in fide, quæ est in Christo Iesu. Hæc libertas nihil aliud est, quam quoddam spirituale gaudiū, ac πληροφορία spiritus, qua in Christo acquiescamus, quaque in cognitione Christi indies crescētes, omnia dura, quæ in vocatione solent incidere, infracto toleremus animo. Hæc si ad genus transferas, doctrinā & consolationē vberrimam inde hauries. Doctrinā quidē, quod Deus bona opera & diligentiam in quauis vocatione præstitam, compēsare velit, externis & internis bonis & beneficijs, iuxta parabolam de talētis, Matth. 26. Cōsolationem vero, quod Deus vires & animum augere velit in te, vbi tu pro viribus præsentibus facis officium. 10

Hæc tibi scribo, sperans breui ad te venire, quod si tardauero, vt scias, quomodo oporteat in domo Dei versari.

Hic finis est superiorum canonum, nimirum, vt domus Dei recte administretur, omniaq; in ea rite fiant. Est autem tacita collatio inter domū Dei & priuatā cuiusq;. Nā si hominis mortalis domū recte & fideliter administrare virtus est, profecto multo maior gloria erit, domū Dei imortalis fideliter administrare. Ecce quātum incūbit ministris verbi onus. Rursus cogitetur illorum gloria, qui in officio cōmisso se, vt decet, gerant, & cōtra illorū ignominia, qui in domo Dei administranda torpeant negligentiores. Deniq; oēs per baptismū Christo inaugurati, & in familiā Dei recepti admoneātur, quā deceat in domo Dei versari sancte & inculpate, ne vel domū Dei suo scelere maculēt, vel ibi quicquam agant negligētius. Porrò cum dicit, Sperans breui ad te venire, cōsolatur Timotheum promissione sui aduentus, excitatq; ipsum ad sedulo præstandum officium. 20

Quæ est Ecclesia Dei viuentis, columna & firmamentum veritatis.

Hæc domus Dei descriptio, argumētum habet exhortatorium, ab honesto sumtum, vnde ad maiorem diligentiā in domo Dei adhibēdam, merito excitatur Timotheus. Sed quid est Ecclesia Dei viuentis? Est cœtus eorū, qui credunt Euāgelio, & in quibus Deus spiritu suo viuit, & est efficax, cuius notam proprijssimam addit, nimirū, quod sit columna & firmamētum veritatis, hoc est, (vt Chrysostomus exponit) veritas, hoc est, prædicatio veritatis est columna & fundamētum Ecclesiæ. Tolle veri Euangelij prædicationem, Ecclesia mox collabetur. Frustra igitur iactant Romanēses suam Ecclesiam, in qua veritati Dei humanæ traditiones, & decreta aperte pugnantia cum veritate Dei, successerunt. Proinde firmissima demōstratio veræ & falsæ Ecclesiæ sumi ex hoc loco potest. Sed vt sit euidētior, ei addamus dictum Dñi, Ioan. 10. Oues meæ vocēmeam audiunt. Et illud Pauli Ephes. 2. superædificati super fundamento Apostolorum & Prophetarū. Iam si statuere velis, quænam sit vera Ecclesia, & quæ falsa, valeat regula Christi, valeat Pauli definitio, valeat fundamentum Apostolorū & Prophetarum. Proinde vera Ecclesia erit, quæ Christum loquentem audit, quæ ædificata est super doctrina Apostolorum. Contra falsa, quę Christi doctrinam persequitur, corrumpit & adulterat, qualis hodie est Papistica, & fuit iam multis seculis. Teneamus igitur, non dico pedibus & manibus, sed tota mēte, quod sicut columna & fundamentū veritatis ideo dicatur Ecclesia, quod doctrinā illam, nō quā sibijpsa cōposuerit, vt Romana Synagoga fecit, sed Apostolorum & Prophetarum fideliter custodit: Ita non aliam debeamus pro Ecclesia agnoscere, nisi in qua doctrinam illam reperimus, non morantes Romanensium fumos. 30 40

Et citra controuersiam, magnum est mysterium pietatis.

Epiphonema grauissimum: in quo commendat pietatis mysterium, & eius præcipua capita (ad quæ omnia, quæ illis natura coniuncta sunt, referri oportet) recitat. In commendatione obserua incrementum, mysterium, magnum mysterium, pietatis mysterium, & omnium confessione mysterium. vnde nos colligamus cœcam esse humanam rationem, cum in doctrina Ecclesiæ, donec verbo Dei & Spiritu sancto illuminetur, tum in cultu præstando, iuxta voluntatem Dei. Quid enim de peccato? quid de fide & iustificatione? quid de hostia Christi pro peccato? quid de vnione hypostatica duarum naturarum in vna persona? quid de resurrectione à mortuis? quid de futura gloria electorum? quid denique de toto salutis mysterio percipit humana ratio? Gratias igitur agamus Deo, qui hoc veritatis, pietatis & salutis mysterium ex mera sua bonitate reuelauit mundo. Porrò capita præcipua huius mysterij sex ponuntur in textu, quæ breuiter explicanda sunt. 50

PRIMVM.

Deus manifestatus est in carne. Hoc est, Deus est vere homo factus, manens quidem quod erat, factus vero quod non erat. Hoc quia remotum est ab omni hominum perspicientia, recte mysterium dicitur. Quare desinat ratio præter verbum hoc mysterium scrutari. Imo cogitet potius magnitudinem sui peccati, quod sine Deo homine facto aboleri non potuit, misericordiam Dei immensam, qua adeo dilexerit nos, quod voluerit filium suum hominem factum, pro nobis hostiam fieri, ac amorem filij, quo voluit cōsors nostræ naturæ factus, fieri pro peccato nostro hostia: vnde concipiamus pœnitentiam & fiduciam, & gratias agamus Deo pro hoc inenarrabili salutis nostræ mysterio.

SECVNDVM.

Iustificatus est in spiritu. Hoc est, Spiritus sancti testimonio iustus agnitus est, & declaratus est esse verus Mesias. Huc referto omnia testimonia cum doctrinam Christi confirmantia in genere, tum præcipue ostendentia Christum verum Mesiam esse.

TERTIVM.

Visus est Angelis. Hoc est, Angeli sunt testes, spectatores & præcones huius mysterij, Lucæ 2. Matth. 4. Marci 1. Huc referto etiam testimonium patris de ipso Matth. 3. & 13. Nonnulla Græca exemplaria sic habent ὤφθη ἀνθρώποις, id est, visus est hominibus. Huc referto dictum Iohannis 1. Inhabitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, &c. Item 1. Ioan. 1. Quod erat ab initio, quod vidimus oculis nostris, &c.

QVARTVM.

Prædicatus est inter gentes. Scilicet per Apostolos, & eorum successores: quorum prædicatio eo pertinet, vt Christo æternam colligant Ecclesiam.

QVINTVM.

Creditus est in mundo. Hoc est, multi in mundo eius testes fuerunt, multique in ipsum crediderunt, & credunt. Hic nota, Si credere in Christum, mysterium est, noli mirari, quod sapientes & potentes in mundo fidem persequantur, quam æstimant ex humano iudicio. Et tu contra gratias agito Deo, quod tanti mysterij consors sis factus.

SEXTVM.

Assumtus est in gloriam. Hoc est, gloriose peracto triumpho super morte & inferno, per suam gloriosam resurrectionem, & ascendit in cœlum, & mittit inde dona, quibus suam Ecclesiam ædificat, conseruat & ornat. HÆC capita mysterij pietatis notauit Paulus, & in breuem aphorismum coëgit, vt in eorum meditatione occupemur, nosque confirmemus aduersus omnia cum scandala, tum machinamenta Satanæ, quibus obscurare & peruertere hoc nostræ salutis mysterium nititur, vtque maneamus in hac Ecclesia, quæ est columna & fundamentum veritatis: vbi hoc mysterium per ministros Euangelij sonat.

CAPVT IIII.

Summa quarti Capitis.

Nouissimis temporibus defectio erit à fide, variæque orientur sectæ. Quare pij erit Episcopi, erudire populum in sana doctrina, & fugere prophanas fabulas. Incumbit enim Episcopo, vt & ipse se in pietate exerceat, & alios diligenter erudiat, quo ad maiorem amorem veræ doctrinæ, etiam exemplo excitetur populus.

Ordo quarti Capitis.

Quam operæprecium sit, non quosuis eligere ad ministerium verbi, ostendit à periculo imminente. Quare in principio huius capitis texitur vaticinium de defectione à fide, & de seductoribus spiritibus, quos breuiter describit & errorum ponit quædam exempla, de prohibitione coniugij, & ciborum. Vnde dilabitur in locum vtilissimum de vero & legitimo creaturarum vsu. Deinde ex dictis extruit parænéses, & monet Timotheum, vt hæc proponat fratribus, sit ipse pius, sit aliorum exemplum, faciatque officium sedulus. Atque ita tres sunt partes huius capitis, Prima, prædictio defectionis & sectarum. Secunda, confutatio prohibitionis ciborum. Tertia, parænesis ad Timotheum.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SPIRITVS autem clare dicit. Prima pars capitis est, continens vaticinium de defectione à fide, &c. Vt autem hoc vaticinium fiat manifestius, illud in quatuor particulas retexam. Quarum prima est præfatio. Secunda, vaticinium ipsum. Tertia, nota seductorum. Quarta, exemplorum quorundam asignatio.

Spiritus autem clare dicit. Prima vaticinij particula, nempe præfatio, in qua ab autore spiritu Dei, certitudinem vaticinij commendat Timotheo. Neque hoc obscure sub inuolucris significat spiritus Dei, quod euenturum est, Sed ῥητῶς, hoc est manifeste, clare, aperte & disertis verbis, vt nullus relinquatur dubitandi locus. Hæc præfatio nos quoque admoneat, quomodo accipienda sint dicta Pauli. Non enim dubium est, quin quicquid dicat Paulus ex eodem Dei spiritu proficiscatur. Quare doctrinam Pauli, tanquam vocem de cœlo sonantem, amplectamur & veneremur.

Quod in posterioribus temporibus deficient quidã à fide, attendentes spiritibus impostoribus, & doctrinis dæmoniorum. Secunda pars, ipsum vaticinium continens, quatuor circumstantijs absoluitur. Quarum prima est, temporis notatio. Secunda, defectio à fide. Tertia, de doctoribus seductoribus. Quarta, de doctrina hæretica, quæ Dæmonijs ascribitur. Tempus admonet nos periculi. Neq; enim est dubium, quo propior sit dies Domini, eo magis sæuire Satanam, & excitare hæreses, quo Ecclesiam ipsam labefactet. Nos igitur sedula precatione ad Deum ardenter confugiamus, vt ipse nos in sana doctrina custodiat, ne naufragio circa fidem facto, cũ impijs ruamus in exitium. Secunda circumstantia est, à fide defectio, quam hodie pasim per totum orbem videre licet. Nam multi prorsus Euangelium contemnunt, multi persequuntur, qui videntur amare Euangelium, magna ex parte ebrij huius mundi voluptatibus scelerate viuunt. Ex quo fit, vt mores huius seculi respondeant moribus illorum, quos cataclysmus absorpsit. Atque adeo hoc vaticiniũ congruit cum prædictione Christi, Matth. 24. Quemadmodum erant dies Noë: Sic erit etiam aduentus filij hominis, Quod sane non solum ad subitum aduentum Domini referendum est, verum etiam ad præmonitionem factam per verbum Dei ad Noë, ex mandato Dei, ad mores hominum corruptisimos, qui à fide defecerunt, contemto verbi præcone Noë, ad impiorum subitam euersionẽ, & ad paucorum, qui pij inuenti fuerint, liberationem. Hinc primum admoneamur, vt caute & sollicite ambulemus coram Domino in vero timore. Deinde, vt rogemus Deum, quo ipse dirigat nostra corda (conseruando nos in vera fide) in expectationem filij sui Domini nostri Iesu Christi. Tertia circũstantia est, de seductoribus spiritibus, qui defectionis organa sunt. Vt autem hæreticorum fraudes ostendat, metonymia vsus est, caussam pro effectu ponens. Nam spiritus impostores eos vocat, qui spiritu Satanæ agitati, autores sunt hæresium, quibus à fide abstrahuntur illi, qui eis attendunt & fidem adhibent. Quis putaret tantum periculi hominibus ab hominibus impẽdere? Quare significat hac metonymia non tam homines huius defectionis caussam esse quam Satanæ spiritum, quo agitati homines, omnia in Ecclesia turbare conantur. Quarta circumstantia est effectus tertiæ, nempe doctrina ipsa dæmoniorum. Hanc vocat non à Cerintho, non ab Ario, non ab Ebione, &c. sed à primo autore, nempe Satana, quo sane nomine, quãtum periculi sit Ecclesiæ à doctrina hæretica, ostendit. Vult enim nos cogitare quantam ruinam secum traxerit, quod primi homines doctori Satanæ obtemperauerint. Quemadmodum enim tunc mundum recens conditum, adeoque ipsam Ecclesiam sua pestifera doctrina euertit: Ita in his extremis temporibus potisimum Ecclesiam hæretica doctrina subuertere conatur, quo eam in exitium secum trahat. Hinc nos discamus, quæ sit vera & quæ sit falsa Ecclesia. Si enim vera, est columna & sedes veritatis. Falsa vtique erit, quæ doctrinis Dæmoniorum auscultat. Præterea discamus eam doctrinam habere suspectam, quæ non clare & diserte in scriptis Propheticis & Apostolicis fundatur. Admoneamur semper habere in conspectu analogiam fidei, ad quam omnem interpretationem probemus, iuxta consilium Pauli, Militemus honestam militiam, retinentes fidem & bonam conscientiam. Non frangamur animis infinitis scandalis, quæ paritura est sectarum diuersitas. Porrò caussa, cur Deus permittat varias oriri hæreses, expressa est, posterioris ad Thessal. 2. his verbis: Propterea quod noluerunt credere veritati, dedit illis efficacem illusionem, vt crederent mendacio.

In hypocrisi falsiloquorum cauteriatam habentium conscientiam.

Hæc

Hæc nota eſt ſeductorum, eaque duplex. ex quarum priori hominibus, ex poſteriori ſibijpſis noti eſſe poſſunt falſi doctores. Prior nota eſt loqui falſa in hypocriſi, hoc eſt, hæreticam doctrinam, quam propagare ſtudent hypocriſi, & falſo religionis prætextu confirmare, dum mentita religionis ſpecie incautos in ſuam naſſam pertrahunt. Hic non dubiũ eſt notari Monachos & alios, ne religionis ſimulatione ſinamus nos à fonte aquæ viuæ, ad ciſternas putridas hypocritarum, abduci. Poſterior nota ipſis ſeductoribus notior eſt, habere cauterio notatam conſcientiam, hoc eſt, malam, & vix ſanabilem, ſeu vt Ambroſius exponit, ſimulatione corruptam, Quia ſicut (vt idem Ambroſius inquit) cauteriũ corium corrumpit & notam infligit: ita fallacia conſcientiam, quæ dolo maleuolentiæ aliud ſcit aliud profitetur, denotat ad perditionem. Obſeruandum hoc loco, quod qui vel impuritati vitæ diutius indulgent, vel ſcientes falſæ doctrinæ patrocinantur, conſcientiá vaſtant, & quaſi cauterio quodam inurunt, vt difficulter in viam reuocari poſsint.

Prohibentium contrahere matrimonium, & iubentium abſtinere à cibis.

Exempla hæc ſunt doctrinæ Dæmoniorum. Ponit autem has duas ſpecies, vt ex ipſis genus vniuerſum æſtimemus. In his ſpeciebus duo obſeruentur. Primo, quod pugnent cum ordinatione Dei. Deinde, quod ſint res externæ, quibus opinionem cultus affingunt. Inde genus eſſe relinquitur traditionem humanam, & rem externam cultus gratia hypocritice inſtitutá. Quare nominatis hiſce duabus ſpeciebus, totum genus improbat Paulus, nempe in externis rebus cultum Dei collocare, & doctrinam aliquam obtrudere, de quo nihil in verbo Dei expreſſum eſt.

Quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & qui cognouerunt veritatem.

Hæc ſecunda pars capitis eſt, nempe confutatio. Vt enim in priori parte prędixit orituras eſſe hæreſes, & earum duo exempla, vt genus oſtenderet, attexuit: Ita nunc poſterioris exempli de prohibitione ciborum, confutationem inſtituit, & ſumit argumenta à cauſsis efficiétibus & finalibus. Primum enim cibos bonos eſſe ſua natura à cauſſa ſeu creatore, oſtendit. Deinde, finem creationis addit, qui eſt, vt pij cum gratiarum actione benigni patris donis vtantur. Vnde colligamus, Primum, quod res conditæ potiſsimum pijs ſeruire deberent. Deinde, quod quicunque præſumũt creaturis vllis ſine gratiarum actione vti, ſint ſacrilegi & fures, vt qui in rem ſacram & alienam manus violenter inijciant. Igitur grati Deo ſimus, ac in vſu rerum Deo, à quo omnia habemus, agamus gratias.

Quod omnis creatura bona ſit, & nihil reijciendum cum gratiarum actione acceptum.

Ratio ſecunda ab vſu rerum conditarum ſumta. Si enim omnis creatura bona, profecto nulla vt inutilis & impura reijciéda, ſed potius cum gratiarum actione accipiéda eſt. Sed quomodo hoc cum prohibitione illa in Leuitico cap. 11. congruit? Illa prohibitio non naturas rerum aut bonitatem extenuat, ſed diſciplinæ cauſſa propter ſignificationem addita fuit. Nam erat illa prohibitio ſymbolica quædam morũ doctrina. Exempli cauſſa, Prohibetur eſus porcorum, vt ſit ſymbolum, populum Dei non debere ſe polluere in peccatorum cœno & volutabro. Item aquilæ & vulturis eſus prohibebatur, vt ſignificaret, non alte ſapiendum, neque ex præda viuendum eſſe. At poſtquam politia Moſis ceſſauit, nihil in quẽquam iuris habet illa ceremonialis prohibitio, Tametſi res ſignificata retinenda eſt. At quædam ſunt feræ venenatæ, quarum eſus exitium afferret, ſed de illis hic non diſputat Paulus, ſed tantũ de cibis vtilibus & ſalubribus, quos ſuperſtitionis gratia prohibituri eſſent hæretici. Præterea hoc ſciendum eſt, omnes creaturas in peculiarem quendam finem creatas eſſe, cuius finis reſpectu ſingulę aliquam puritatem ac vtilitatem habent, iuxta illud: Viditque Deus omnia quæ fecerat, & erant valde bona.

Sanctificatur enim per verbum Dei, & precationem.

Ratio tertia eſt, quod ſanctum eſt, non eſt reijciendum. Omnis creatura Dei ſancta fit inuocantibus Deum. Proinde nulla creatura Dei reijcienda, vt prophana. Obſerua hic modum conſecrandi res quibus vtimur. Nõ enim id fieri debet exorciſmis ſacrificulorũ, quaſi incantationibus quibuſdam, ſed per verbum Dei, cũ videlicet Deum iuxta verbum ex fide inuocamus, peten-

res ab eo neceſſaria, cum in gloriam ipſius tum in noſtrum vſum. At vbi ſine inuocatione in cõtumeliam Dei, & in luxum abuteris creaturis Dei, tuo impio abuſu, facis rem bonam tibi prophanam. Nam tuo contactu polluis rem bonam per ſe, & ſanctam, atque ita graue ſacrilegium committis. Sanctificari autem per verbum, eſt vſum rei fieri licitum, ita vt iam cultui Dei deſtinata res eſſe videatur. Hic enm finis creaturarum eſt, vt cum pijs ſeruiant, in laudem creatoris cedant.

Hæc proponens fratribus, bonus eris Ieſu Chriſti miniſter, enutriens eos ſermonibus fidei & bonæ doctrinæ, quam ſequutus es.

Quo ſpectent ea, quæ hactenus diſſeruit, aperit, nimirum, vt ea fratribus proponat Timotheus, cui rei rationẽ addit ab officio boni Ieſu Chriſti miniſtri, hoc eſt, Epiſcopi, quod eſt enutrire fratres ſermonibus fidei, quos bonam, id eſt, vtilem & ſalutarem doctrinam definit. Et vt ſtimulos ſponte currenti addat, amplificat ab anteactis, inquiẽs, Quam ſequutus es, ac ſi diceret, Tu hactenus ſequutus es doctrinam, id nunc maxime facere oportet, cum miniſter Chriſti ad ipſius regnum propagandum per ſanam doctrinam ſis electus, Poteſt etiam participium ἐντρεφόμενος paſsiue reddi, hoc pacto, enutritus ſermonibus fidei, &c. vt ad Timotheum referatur, atque ita ſignificat miniſtri Euãgelij eſſe, in doctrina fidei perpetuo occupari, vt eam veluti verſans ſæpe ac quaſi ruminans, ſalutem ſibi & alijs inde hauriat. Atque hæc expoſitio eſt Chryſoſtomi. prior tamen interpretatio contexui magis quadrare videtur. Ex hoc loco primum colligamus munus fidelis Euangelij miniſtri eſſe, enutrire Eccleſiam, non traditionibus humanis, non ficta religione, ſed ſermonibus fidei & bonæ doctrinæ. Et cõtra infidelem & malum eſſe Chriſti miniſtrum, qui abiecta doctrina Chriſti, humana ſomnia inculcat auditoribus, quemadmodum in Papatu fit. præterea epitheto, bonæ, ſignificat minime eſſe bonam doctrinam, quæ verbo Dei & fide non nititur.

Prophanas autem & aniles fabulas deuita.

Quemadmodum, quid docendum ſit, Epiſcopo præſcripſit: ita quam doctrinam vitare debeat, admonet. Vocat autem prophanas & aniles fabulas, quæ nec in verbo Dei fundantur, nec quid vtilitatis habeant ad ædificationem, ſed tantum imperitum auditorem εὐμορφίᾳ verborum deliniant. Obſeruemus hic iudicium Spiritus ſancti, de doctrina hominum, quæ ſane in Eccleſia Chriſti nihil niſi vanitatem profiteri poteſt, imo turbat aquam fontis viuentis, vnde haurire vult Deus omnes, qui ſalutem ſitiunt.

Cæterum, exerce teipſum ad pietatem.

Tertia pars huius capitis eſt, continens parænesin, qua Timotheum hortatur ad pietatem, ac alia cum pietate coniuncta officia, vt quæ vocationem eius attingant. Ac primum hortatur, vt exerceat ſe ad pietatem, & vſus eſt verbo à palæſtra ſumto. quo ſignificat, non ocio indulgendum, ſed totis viribus connitendum, vt in ipſa pietate creſcat ac proficiat. Eſt autem pietas, ſpiritualis Dei cultus quo Deo nos totos iuxta eius verbum approbare ſtudemus. Huius partes duas facit Chryſoſtomus, nẽpe fidem puram, & rectam vitam, qua & Deo & proximo & nobiſipſis reddimus quæ debemus, proinde recta vita conſiſtit in iuſticia bonæ conſcientiæ.

Corporalis enim exercitatio ad parum vtilis, at pietas ad omnia vtilis eſt, promiſſiones habens vitæ præſentis & futuræ.

Proximæ parænεſeos ratio à comparatis ſumta. Confert enim hic pietatem & corporalem exercitationẽ, (quæ in auſtera viuendi ratione ſita eſt) idq; in vtriuſq; effectibus. Corporalis exercitatio ſponte accerſita, modo abſit ſuperſtitio, ad parum vtilis eſt: ſed pietas, id eſt, verus Dei cultus ad omnia eſt vtilis. Nam vt promiſsiones temporalium & æternorum bonorum additæ ſunt obœdientiæ Deo ex fide præſtitæ: Ita corporalis exercitatio, ſi quid commodi affert, id fit propter internam animi pietatem, neque enim inedia ſpontanea, neque longæ vigiliæ, neq; cubationes aſperiores per ſe quicquam valent, Sed interdum nonnihil ſine ſuperſtitione adhibitæ prodeſſe vidẽtur, idque parum admodum, ſi conferantur cum vero Dei cultu. Finis etenim exercitiorũ corporalium ad corpus pertinet domandum & refrenãdum, ſed pietas per ſe animum nutrit, & plurima bona corporalia & ſpiritualia, tẽporalia & æterna affert. Hic obſeruemus teſtimonium

monium de remuneratione pietatis, id eſt, obœdientiæ cultuſque Dei ſpiritualis ex fide facti. Hanc remunerationem, quia Deus eam promittit, fide amplecti debemus & certo expectare. Præterea notetur diſcrimen inter verum Dei cultum, & corporalia exercitia.

Fidelis ſermo, & omni approbatione dignus.

Aſſeueratio epiphonematica eſt dictorum, eo pertinens, vt hac aſſeueratione magis ad obſeruandum diſcrimen pietatis & corporalis exercitij excitetur Timotheus.

10 In hoc enim & laboramus & probris afficimur, quia ſperamus in Deo viuente, qui eſt Saluator omnium hominum, maxime fidelium.

Hortari cœpit Timotheum ad pietatem, nunc id confirmat ſuo adeoq; totius Eccleſiæ teſtimonio. Hic tria ſimul obſerua. Primum, Eccleſiæ externam ſpeciem, quæ eſt, ſub cruce laborare & probris affici. Secundo, cauſſam, quia ſperat Eccleſia in Deo viuente. Vult enim Deus Eccleſiam cruci ſubijci, vt aliquo modo agnoſcat peccatum, creſcat pœnitentia & inuocatio. Tertio, euentum lætum præſentium calamitatum, à quibus viuens Deus ſuos liberabit. Sed quid vult hæc diſtributio, qua dicit, Deum ſaluatorem omnium, & maxime fidelium? Eſt igitur ſaluator infidelium? Cum dicit, omnium hominum, ad propoſitum volũtatis reſpexit, vult enim omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. At 20 cum addit, maxime fidelium, illos pronunciauit ac diſtinxit, qui fide oblatam gratiam recipiunt, alios ſua culpa perire ſignificans. Nos igitur, ſi oblatæ gratiæ participes eſſe volumus, eam verbo & ſacramentis oblatam fide amplectamur. Sunt qui generalius verbum, ſaluandi, accipiunt, pro tueri & conſeruare, & argumentum texunt à minore, hoc modo, Deus eſt totius naturæ adeoque omnium hominum ſaluator, multo magis pios ſaluabit, quorum pręcipuam curam habet. Sed prior explicatio magis contextui quadrare videtur.

Præcipe hæc & doce.

Repetitio admonitionis, qua monentur Epiſcopi diligentiæ & ſedulitatis in officio. 30

Nemo iuuentutem tuam contemnat.

Hoc cum ad auditores, tum ad Timotheum ipſum referri poteſt. Ad auditores quidem, vt reuereantur Epiſcopum ſuum, non eum propter iuuentutem aſpernantes. Ad Timotheum vero, vt iuuenilem ætatem ſenili grauitate ornet, quo alijs ſpeculum grauitatis & honeſtorum morum eſſe poſsit. Diſcant hinc auditores magnifacere Euangelij miniſtros, diſcant & miniſtri morum dexteritate & grauitate ſibi animos hominum conciliare.

40 Sed eſto typus fidelium in ſermone, in conuerſatione, in caritate, in ſpiritu, in fide, in caſtitate.

Modum & rationem, qua minime contemtui exponatur iuuentus Timothei, exponit, nimirũ vt ſe typum omnium virtutum ſtatuat. Eſt enim hoc doctoris munus, vt non tantum verbis, verum etiam moribus doceat. Porrò, enumerationem ſpecierum pro genere ponit. Vult enim vt Paſtor in omnibus rebus honeſtatis ſpeculum ſit ſui gregis. Spiritus vocabulo lenitatem in corrigendis moribus intelligit. Cętera vocabula notæ ſignificationis ſunt.

Donec venio, attende lectioni, exhor- 50 tationi, doctrinæ.

Tria hic commendat Timotheo, atque adeo omnibus Euangelij miniſtris, nempe lectionem, exhortationem, doctrinam, de quibus pauca quædam præcepta colligam.

DE LECTIONE.

Quia lectio ſcripturæ eo pertinet, vt inde aquam de fontibus ſaluatoris hauriamus, ante omnia pium pectus ad lectionem ſcripturæ afferri oportet. Deinde liberalem in artibus & linguis (quãtum id conceditur) doctrinam. Hiſce rebus inſtructus Theologiæ ſtudioſus in lectione ſcripturæ obſeruet tria, Hiſtoriam, doctrinam, modum diſcendi quæ legit. In Hiſtoria ſex ſunt obſeruanda. Primum, ſeries temporum: cuius obſeruatio ad intelligendum

scripturā plurimum conducit. Secundum, propagatio doctrinæ. Tertium, miraculorum varietas, quibus veritas doctrinæ stabilitur. Quartum, Crux & externæ Ecclesiæ forma. Quintum, Liberatio Ecclesiæ à varijs periculis. Sextum, Exempla pœnarum, lapsuum, pœnitentiæ, fidei, patientiæ, confessionis & aliarum virtutum. Hæc obseruata, accommodabit diligens lector ad præsentis Ecclesiæ statum, vt inde doctrinæ, admonitiones, consolationes petantur, cum ad fidem piorum confirmandam, tum ad metum & terrorem impijs incutiendum.

DE EXHORTATIONE.

Exhortatione accommodatur doctrina ad vsum auditorum. Sunt enim alij segnes, alij pusillanimes, alij contumaces, alij infirmi. Quare subinde opus est stimulis, exhortationibus, obiurgationibus & consolationibus, quibus doctrina auditoribus accommodabitur. Exempla multa extant in Mose, in Prophetis, in concionibus Christi, & in scriptis Apostolicis. Verum in hac re opus est prudentia, ne aliena ingeras, neue intempestiue, non habita doctrinæ & auditorum ratione, excurras in anilem loquacitatem, vnde fit, vt reprehensionis studio magis emendationis desiderio laborare videaris. 10

DE DOCTRINA.

In doctrina quatuor potissimum obseruentur. Primum, doctrinæ præcipua capita, seu loci. Secundum, docentium varietas & conuenientia. Tertium, interpretandi ratio. Quartum, doctrinæ ad vsum accommodatio. Locus doctrinæ seu capita præcipua ad quatuor ordines refero. Vt primus de spirituali Christi regno sit. Secundus, de generali viuendi regula. Tertius, de Ecclesia & eius gubernatione. Quartus, de rebus politicis & œconomicis. Philippus tres ordines facit. Vt primi ordinis loci sint συνδυαστικοί. Secundi, παραδόσεις, id est, traditiones. Tertij politici & œconomici. His tribus ordinibus subiecit XXIIII. locos, videlicet, de Deo, de peccato, &c. Possunt & duo capita statui, vt primum sit de Lege, Alterum de Euangelio, sed ita, vt illorum appendices, sub illis intelligantur. Tametsi autem vniuersa scriptura ad Deum tanquam vnicum fontem referenda est, vtile tamen est doctorum discrimina obseruare, idque propter docendi modum. Locum primum Moses occupat. Secundum Prophetæ. Tertium Christus & Apostoli. Quartum sancti Patres sequuti Apostolos, occupant. In quibus omnibus idem Christus per suum spiritum est locutus. Hi omnes, quia eodem Dei spiritu locuti sunt, cōueniunt, eandem enim doctrinam omnes, nempe Legis, Euangelij & veri cultus Dei profitentur, qui tamen in modo docendi nonnihil variant. Moses omnium, ob breuitatem, obscurissimus est. Prophetæ huius sunt clariores interpretes. nam hi integris concionibus explicuerunt, quæ veluti breuibus aphorismis signauerat Moses. Christus & Apostoli, qui prophetiarum complemētum viderunt, omnia adhuc apertius tradiderunt, quibus sancti adeoque omnes interpretes lucem interpretando afferre conati sunt. Tertio loco de interpretationis ratione proposui, de qua quia in Methodo mea dictum est, & quotidie idem manifestatur exemplis docentium, nolo de ea plura hic dicere, nec de accommodandi ratione ad vsum aliquid dicam, nisi hoc tantum, quod vniuersalia dicta accommodanda sint ad hypotheses, & indiuidua & particularia dicta ad vniuersalia reuocanda sint. Restat modus discendi, qui tametsi ex ijs, quæ dicta sunt, dependere videtur, quinque tamen communia præcepta obseruatione digna, hoc loco existimo, quorum primum est, vt obseruentur doctrinæ præcipua capita seu loci communes incomplexi. Secundum, vt eorum definitiones teneantur, ex verbo Dei extructæ. Qui enim rei alicuius definitionem recte nouit, is ad omnem disputationem & orationem de ea re fundamentum iecit. Tertium, diuisiones rerum multiplicium signentur. Sine enim diuisionibus recte formatis, nihil plene intelligi à nobis, nec alijs recte tradi potest. Quartum, eligantur inter legendum axiomata, hoc est, generales sententiæ, ex quibus plurimæ conclusiones extrui possunt, idque de singulis capitibus præcipuis. Horum enim axiomatum suppellex parata, in omni doctrinarum genere & disputandi & dicendi copiosam syluam suppeditat. Quintum & postremum, vt eorum, quæ discere instituisti, ordo diligens seruetur. Vt enim confusio ordinis, memoriam turbat: Ita nulla re magis iuuatur discentis studium, quam diligenti ordinis obseruatione. 20 30 40 50

Ne negligas quod est in te donum, quod datum est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterij.

Repe-

Repetitio est superioris per abnegationem contrarij. Est autem negligere donum, segniter facere officium, cuius officij caussa donum collatum est. Hinc discat quisque recte sibi tradito talento vti in ædificationem Ecclesiæ, ne ingratus Deo, qui talentum contulit, esse videatur. Discat etiam qui donis ornatus est, nihil arroganter sibi tribuere, quasi à se haberet, quæ habet, & non aliunde. Hinc Paulus: Quid habes quod non accepisti? Quid gloriaris, quasi non acceperis? Meo, inquies, studio & diligentia hoc sum consecutus. At nisi Dominus ædificat, frustra laborem sumit ædificator. Cum donū dicit datum per prophetiam, significat testimonium spiritus de Timotheo præcessisse, quo testatus est spiritus, Timotheum idoneum Ecclesiæ ministrum fore. Huc addit ritum ordinationis per impositionē manuum Presbyterij, hoc est, senatus Ecclesiæ siue aliorum ministrorum Euangelij, qui impositione manuum illum designarūt Episcopum. Nec hic ritus est inane spectaculum, sed, cum precatio accedit, impetratur Spiritus sanctus ordinando, nisi ipse sit impius Hypocrita. Obserua igitur præter mores, quos supra præscripsit, duo in Episcopo requiri, donum & ordinationem, quam legitima vocatio præcedere debet.

Hæc cura, in his esto, vt tuus profectus in omnibus manifestatus fiat.

Idem vrget, nimirum, vt Timotheus diligenter faciat officium, & simul addit argumentum à fructu diligentiæ, vt tuus, inquit, profectus manifestatus fiat in omnibus, hoc est, in fide, vita & docendi dexteritate. Hoc supra de Diaconis loquens, alijs verbis expresit, Qui bene ministrauerit, gradum sibi acquirit, & multam libertatem, &c. Nam diligentia in vocatione ornatur cumulatiori benedictione. Hinc ergo ad diligentiam singuli excitemur.

Attende tibi ipsi & doctrinæ, permane in his.

Idem repetit per Isodynamiam, sed in duo quasi capita distinguit omnia, quorum primum est, vt sibi attendat, hoc est, vt se syncerum & purum custodiat. Secundum, vt inuigilet officio. Hac crebra admonitione videtur quasi procul prospexisse incuriam Episcoporum, qui ad Ecclesiæ gubernationem aliquando adhiberentur.

Hoc enim faciens, & teipsum seruabis, & eos, qui te audiunt.

Argumentum à duplici fructu diligenter præstiti officij, nimirum personæ propriç, & auditorum. Sed quomodo seruat Timotheus isto suo facto? & quomodo alios saluare potest? An non soli Deo salus ferenda? Supra de mulieribus dictum est, quod saluentur per liberorum generationem, non quidem vt per meritum, sed vt per debitum officium, quod qui negligit, fidem abijcit: Ita quoque hoc loco Timotheus se saluare dicitur, dum in salute parta manet, diligenter præstando officium. Alios autē minister Euangelij seruat, vt organum salutis. Nam per ministerium verbi, homines ad salutem inuitantur. Duos proinde locos hic obseruemus. Priorem, de fructu fideliter præstiti officij in ministerio. Posteriorem, de scelere non præstantium officium. Qui enim non facit officium, reus est sanguinis eorum, quibus erudiendis in pietate præficitur. Vnde Ezechielis 3. capite, Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israël, & audies de ore meo verbum, & annunciabis eis ex me. Si dicente me ad impium, morte morieris, & non annunciaueris ei, neque loquutus fueris, vt cōuertatur à via sua impia & viuat, ipse impius in impietate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram.

CAPVT V.

Summa quinti Capitis.

Quemque pro conditione sui status & ordinis admoneat Episcopus: Commendet singulis ac præcipue viduis debita officia: Sit præterea Episcopus circumspectus in corripiendis vitijs, quæ nota sunt. Nam vt quorundam peccata manifesta sunt, ac in iudicium damnationis tendunt: Ita quorundam benefacta similiter sunt manifesta, & quæ secus se habent, occultari non possunt.

Ordo

Ordo quinti Capitis.

Quemadmodum fieri solet in exhortationibus, ita in hoc capite varias ingerit paræneses, sed vt aliquis ordo à discentibus teneatur, in quinque partes hoc caput distribuatur. Prima, est admonitio de leni peccantium correptione pro status & personarum conditione. Secunda, canon de viduarum ætate, moribus & ministerio. Tertia, assertio de Presbyterorum honore & victu. Quarta, congeries quædam paræneseon, de cauta manuum impositione, de castitate, de modico vini vsu, &c. Quinta, notatio discriminis cum peccatorum, tum bonorum operum, quorum illa ad damnationem tendere, vt quæ occultari non poßint, asserit. Hæc autem nunc manifesta esse. proinde nullum opus latere potest, siue sit bonum siue malum.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SENIOREM ne obiurges sæuius, sed hortare vt patrem, iuniores, vt fratres, mulieres natu maiores, vt matres: iuniores, vt sorores, cum omni castitate.

Prima huius capitis pars, de modo reuocandi errantes in viam. Vult enim vt tria perpēdat Timotheus. Primum, vicium castigatione emendandum. Secundum, conditionem eorum, quos emēdabit. Tertium, suam quoque personam. Vicia in nullo ferenda sunt, Sed modus castigandi petetur ex nostra, & illorum quos castigabimus, collatione. In nostra persona non tantum officium, verum etiam ætatem, autoritatem & alias conditiones spectare oportet, quo caussam non reddamus deteriorem, nostræ conditionis obliti. Vult ergo, vt Timotheus, qui iuuenis erat adhuc, induat filialem affectum erga grandiores natu, vt æquales ætate, tanquam fratres & sorores complectatur, cum omni castitate, hoc est, vt nemini præbeatur occasio obloquendi, propter intemperantiam, & nimiam sæueritatem, siue tyrannidem in officij executione. Castitatis enim vocabulum ad morum castam grauitatem referendum est, & non pertinet tantum ad extremam huius exhortationis clausulam, sed eam totam, & omnes eius partes quasi determinat. Sit ergo hic locus omnibus Euangelij ministris castigationis legitimæ regula generalis. Præterea moneantur Episcopi ex hoc loco, reprehendere vitia, non tantum sui officij esse, publice & in genere, verum etiam priuatim, prout commodum visum fuerit singulos corripere.

Viduas honora, quæ vere viduæ sunt.

Secunda capitis pars est de viduis, has vt honoret Timotheus, præcipit. Honoris vocabulum reuerentiam & curam complectitur. Solebant enim tum temporis honestæ viduæ eligi ac ali ex publico. Sed quas vocat vere viduas? Non tam eas intelligit vere viduas, quæ post solenne nuptiarum fœdus, morte interueniente, à viris suis relictæ sunt, quam quæ omnino destitutæ sunt omni auxilio, vt quæ nec liberos aut nepotes habeant, qui se iam effœtas alere possunt. Nam vidua Græcis dicitur ἀπὸ τοῦ χηρεῦσθαι, id est, destitui, ac omni auxilio priuari, ad hanc etymologiam hic Paulum respexisse videtur.

Porrò, si qua vidua liberos aut nepotes habuerit, discant primum propriam domum pie tractare, & vicem mutuam reddere progenitoribus.

Consilium proponit de viduis habentibus liberos aut nepotes, nimirum, vt viduæ pie instituant suos liberos, quo & ipsi rem familiarem pie administrare & benemeritis progenitoribus vicem, cum id opus postulat, reddere poßint, quod vbi fit, minus grauatur Ecclesia in alendis viduis. Nam pueri & nepotes pie instituti curam earum in se recipiunt, nec sinunt eas egere. Contra vbi negligenter instituuntur liberi, progenitoribus duplicant molestiam, vt qui nec sibi, nec alijs vtiles esse poßint.

Hoc enim honestum & acceptum coram Deo est.

Hæc ratio ab honesto sumta, gratitudinem Deo acceptam docet. Vnde ex contrario, Deum ingratitudinem odisse colligitur. Proinde nō mirum est plurimos propter ingratitudinē diuinitus puniri.

Quæ

Quæ autem vere vidua eſt, ac deſolata, ſperat in Deo, & perſeuerat in orationibus & obſecrationibus nocte & die.

Epexergaſia eſt, ſeu interpretatio. Nam quæ vere vidua ſit explicat, ac quatuor ei addit conditiones. Prima, quod ſit relicta, mortuo marito. Secunda, quod ſit ſola ſine liberorum ac nepotum cura. Tertia, quod ſit pia, vt quæ humano auxilio deſtituta, ſpem in Deum collocet. Quarta, quod ſit perſeuerans in obſecrationibus nocte & die. Quamuis autem multæ ſunt viduæ, tamē eas ſolas vult ſumtibus Eccleſiæ ali, in quibus hæc quatuor inueniuntur.

Quæ autem in delitijs verſatur, viuens mortua eſt.

Antitheſis eſt veræ viduæ. vt enim vera vidua ſperat in Deo, renunciatis carnalibus deſiderijs: Ita in delitijs ſubmerſa anima, mortua eſt, vt ut corpore in delitijs viuat. Agnoſcamus igitur quid incōmodi afferant oblectamenta carnalia, tunc enim plane vera mors eſt, quando homo, anima præmoriente, deteriore parte hominis ſit ſuperſtes. Cum autem hoc mali à delitijs carnis naſcatur, non immerito à Platone dictum eſt, voluptatem eſcam malorum eſſe.

Et hæc præcipe, vt irreprehēſibiles ſint.

Vult veras viduarum conditiones ipſis viduis proponi, vt ſciant ipſæ, in quibus rebus ipſarum potiſsima cura ſita eſſe debeat.

Si quis autem ſuorum, & maxime domeſticorum curam non habet, fidem abnegauit, & eſt infideli deterior.

Ab vniuerſali principio ducit argumentum cuius hæc vis eſt: Quicunq; curam non habet ſuorum, ſuæque familiæ propriæ, fidem abnegauit, & eſt infideli deterior, viduæ igitur ne in hoc malum incurrant, inſtituant bene proprios liberos & nepotes. Sed quomodo infideli deterior talis exiſtit? Ideo deterior eſt, quia legem Dei & naturæ violat, & negligit, quod prophanus homo ſollicite facit, qui certe ſi alios nō curat, ſuorum tamen curam non abijcit. Locus inprimis obſeruandus, de vera fidei nota externa: nimirum, quod fides in ociosis ac negligentibus ſuum officium, eſſe non poſsit. Non igitur fides negligentes, ſed in omni officiorum genere alacriores nos reddere debet. Nam cum officium negligitur, polluitur conſcientia, & cum polluta conſcientia fides vera conſiſtere nequit.

Vidua deligatur.

Supra in genere conditiones viduarum ad quatuor reuocauit capita. Nunc quaſdam alias circumſtantias addit, & peculiares conditiones earum, quas publicis ſumtibus in miniſterio Eccleſiæ ali vult, recenſet.

Non minor annis ſexaginta.

Hoc tempus ideo præſcribit Paulus, quia quæ ea ſunt ætate, iam effœtę exiſtunt, & ineptæ ad matrimonium, neque enim ſolent, quæ ſuperiori ætate honeſte vixerunt, incidere in incontinentiæ malum, quod iunioribus facile contingit.

Quæ fuerit vnius mariti vxor.

Sicut ſuperior circumſtantia non ad dignitatem perſonæ, ſed ad indicium futuræ continentiæ pertinet: Ita & hæc eodem referenda eſt. Nam quæ vno marito per priorem ætatem contenta fuit, magnum præbet futuræ continentiæ argumentum, ne ſexagenaria iam nouas quærat nuptias, quas eis concedit, quæ matrimonio opus habent. Non enim vult Paulus neceſsitatem cœlibatus vlli imponere.

In operibus bonis teſtimonium habēs.

Hoc generale ſignum eſt deligendæ viduę operum bonorum teſtimonio comprobari, ſed quæ ſint illa opera, diſtributione ſequenti explicat.

Si liberos educauit, ſi fuit hoſpitalis, ſi ſanctorum pedes lauit, ſi afflictis ſubuenit, ſi in omni opere bono fuit aſsidua.

Hoc

Hoc præcipuum opus eſt honeſtarum viduarum,& nota,quod Spiritus ſancti teſtimonio bonum prædicetur opus, liberos educare. Quare & coniugium & thorus coniugalis nequaquam in vitijs numeranda ſunt. Sed quid,ſi aliqua ſit ſterilis? An illa vt indigna eſt reijcienda? nequaquam, ſed hoc veluti proprium opus matronarum propoſuit, vt exemplum bonorum operum. Quare cum conditione intelligendum eſt,ſi liberorum mater ſit aliqua, vt tum declaret ſuam pietatem in educandis liberis. Quæ ſequuntur conditiones, ſeu ſpecies bonorum operum notæ ſunt.Lotione pedum per Synecdochen intelligit officia,ſanctis,id eſt, pijs aduenis præſtita. & quia non omnia enumerat, in fine genus ponit, Si in omni opere bono fuit aſsidua.

At iuniores viduas deuita.

Iam addit admonitiones de iunioribus viduis,ac primum eas deuitandas monet,quo dicto nequaquam damnat viduas iuniores,ſed tantum vult Timotheum cauere,ne eas alendas Eccleſiæ ſumtibus recipiat,neue eis curam aliquam in Eccleſia committat,vt ut ſe caſtas fore & cœlibes in poſterum receperint.Nam periculum eſſe magnum à lubrica ætate inſinuat. 10

Cum enim laſciuire cœperunt aduerſus Chriſtum,nubere volunt.

Ratio eſt proximæ propoſitionis, quam in hanc formam licet concludere. Viduæ laſciuiæ periculo obnoxiæ,volenteſque nubere,non ſunt ſumtibus Eccleſiæ alendæ: hoc autem de iunioribus viduis eſt timendum. Igitur viduæ iuniores non ſunt recipiendæ, vt Eccleſiæ ſumtibus alantur. Porrò laſciuire aduerſus Chriſtum dicitur, quicunque ſolutiorem vitam agit, quam decet eum,qui Chriſto nomen dedit.Eſtque metaphora ſumta ab equis exuentibus frena ſeu habenas, vt poſsint intemperantius ferocire & laſciuire. 20

Habentes condemnationem, quod primam fidem reiecerint.

Amplificat periculum. Viduæ vouentes perpetuam continentiam, vt commodius ſeruiant Eccleſię,cum in laſciuiam ſoluuntur,habēt damnationem,Hoc eſt,æternæ pœnæ reæ ſunt,propterea quod primam fidem Chriſto in Baptiſmo datam reiecerunt. vbi enim laſciuia regnat, ibi fides exulat: vbi fides exulat, ibi certa adeſt damnatio. Quid ſi hic prima fides dicatur reſpectu ſecundæ fidei nempe coniugalis? vt prima fides ſit officij ſeu voti qua mulier vidua promittit Eccleſiæ perpetuum miniſterium libera ab impedimentis coniugalibus, & ſecunda fides ſit quæ datur viro cui nubet. quæ ſecunda fides primam nempe officij perpetuandi irritam facit. quia mulier matrimonij vinculis impedita non amplius promiſſum officium præſtare poteſt. Hoc loco perperam abutuntur Papiſtæ ad ſua temeraria vota ſtabilienda. nam Papiſtarum vota nihil habent commune cum votis viduarum veteris Eccleſiæ. His enim erat politicus finis, illis verò ſuperſtitioſus propoſitus.Præterea in votis Papiſticis duplex eſt impietas.Prior,quod votum cœlibatus ſit illis cultus meritorius coram Deo.Poſterior,quod vouendi temeritate multas animas in exitium præcipitent. Quare in iſtis temerarijs votis ſequamur regulam:In malis promiſsis reſcinde fidem, in turpi voto muta decretum. præterea hic locus admonere debet Papiſtas, ne adeo crudeles eſſent in iuuenculas,quas in Monaſteria includunt, vbi nihil præter certam damnationem inueniunt. 30 40

Simul & ocioſæ diſcunt circuire domos, nec ſolum ocioſæ, verum etiam garrulæ & curioſæ,loquentes quæ non oportet.

Aliud argumentum ab adiunctis ſumtum. Solent enim iuuenculæ viduæ, his tribus vitijs, otio, curioſitati & garrulitati obnoxiæ eſſe: Quales non decet eas eſſe, quæ rebus Eccleſiæ ſunt perficiendæ, non igitur tales recipiendæ ſunt. 50

Volo igitur iuniores nubere, liberos gignere,domum adminiſtrare.

Prolepſis eſt. Anteuertit enim obiectionem eorum,qui ex dictis poterant ſumere argumentum cotemtus viduarum iuniorum,quas Paulus minime vult contemni,ſed vult vt ſanctum coniugium rurſus amplectantur, quo ſuæ conſulant infirmitati & periculo. Hic clare vides temere ſecundas nuptias reprehendi.liberos gignere,domum adminiſtrare,ſunt propria matronarum officia,quæ officia vere Deo placent,& in ijs fides exercetur.

Nullam

Nullam occasionem dare aduersario, vt habeat maledicendi caussam.

Hęc ratio à communi Christianorum officio sumta est, quod est cauere ne præbeant hostibus religionis maledicendi caussam. Neq; enim potest iuuencula vidua adeo inculpatam vitam agere, quin hostes aliquam calumniandi rimulam inueniant. Hic locus monet, vt non solum ipsi bonam conscientiam apud nos habeamus, verumetiam vt præcidamus alijs, quantum in nobis est, oblatrandi occasionem.

Nonnullæ enim iam deflexerunt post Satanam.

Rationem ab exemplo addit, ac si dicat, experiẽtia me docet, quantum periculum sit iuniores viduas recipere. nam nonnullæ ob vitæ lasciuiam à fide defecerunt, sed coniunctum posuit, vt exaggeraret periculum, & malum lasciuiæ, qui enim à Christo deficit, mancipium Satanæ statim euadit. Obseruandus locus, quod à Christo deficere, sit Satanam ducem sequi.

Quod si quis fidelis, aut si qua fidelis habet viduas, suppeditet illis, & non oneretur Ecclesia, vt ijs, quæ vere viduæ sunt, suppetat.

Prolepsi anteuertit obiectionem, iuniores viduæ interdum æque indigent, atque grandiores, cur non igitur recipiendæ sunt? Paulus respondet, quod viduarum iuniorum parentes, cognati & affines eis necessaria suppeditent. Huius propositionis duplicem rationem apponit, Priorem, ne sumtibus oneretur Ecclesia, Posteriorem, vt sit vnde vere viduæ sustententur.

Qui bene præsunt Presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborãt in sermone & doctrina.

Tertia huius capitis pars est, de Presbyterorum honore & victu, & videtur Paulus duo genera Presbyterorum notare: Vnum eorum, qui nõ docendo, sed alia ratione Ecclesiæ seruierunt, Nimirum in caussis cognoscẽdis & iudicandis inter fratres: Alterum eorum, qui ministerio verbi fungebantur. Vtrosq; vult quidem honorari, sed magis eos, qui in doctrina & sermone laborant, vt Parochi & Episcopi, & Catechetæ, quos hodie Doctores vocant. Duo igitur hic obseruentur. Primum, quod sit auditorum Euangelij officium, suos honorare Pastores, quibus & victum debeant iure diuino, vt vacare possint legi Dei. Alterum, quod Pastorum sit bene præesse, hoc est, ita vt omnia postponant, vitã & fortunas, diligentiæ in officio, & laborare in doctrina & sermone, quo ædificetur Ecclesia illorum ministerio, atque ita sibi mutuo ius analogum debent doctores & auditores. Præterea hoc dicto confutantur Anabaptistæ, & Libertini, qui verbo contemto, (in quo Paulus vult laborare ministros Euangelij) quęrunt reuelationes nouas extra & contra verbum Dei.

Dicit enim scriptura, Boui trituranti nõ obligabis os.

Ratio à pronunciatis ac simul ab exemplo allegorico. Locus est Deut. 26. vbi Dominus ita iuxta Hebraicã veritatem dicit. Non ligabis os boui in tritura sua. Quo sane dicto nihil aliud vult, quam vnumquemque dignum esse præmio, pro suo labore fideliter præstito. Triturantis enim bouis allegoria arduum & difficilem, atque adeo serium laborem requirit ab Episcopo. Non vult ita honorari porcos, qui tantum suo abdomino & ventri seruiunt.

Et dignus est operarius mercede sua.

Alia ratio à genere sumta, & videtur fuisse vulgare dictũ apud Iudæos, vsurpatum etiam à Domino Matth. 10. & Luc. 10. Nota rursus, quod operarium dicat dignum mercede. Quare qui ociosus delitijs studet, mercede indignus significatur. Porrò copiosiorem huius loci explanationem habes 1. Corinth. 9. Matth. 10. & Luc. 10.

Aduersus Presbyterum accusationem non admittas, nisi sub duobus aut tribus testibus.

Hoc quoque ad honorem Presbyterorum referri potest, ne calumniatoribus vitæ ac famæ eorum præbeat aurem Episcopus, nisi prius legitimis testibus fuerint conuicti. Nam si delatoribus auscultare velit, sine caussæ euidenti cogni-

tione, fieri non poteſt, quin ſæpe præcipitet iudicium, ac in innocentes temere inuehatur. Chryſoſtomus hoc præceptum non ad dignitatem ſeu ordinem, ſed ad ætatem in genere refert. Porrò quod addit, de duobus aut tribus teſtibus, ex lege ſumtum eſt, quod quia non tantum iudiciale eſt, verum etiam naturalis æquitas id poſtulat, nos quoque obligat.

Peccantes coram omnibus argue, vt & reliqui timorem habeant.

Hoc præceptum niſi intelligatur de manifeſtis peccatis, cum mandato Domini iubentis arguere fratrem inter te & ipſum ſolum, ſtare non poteſt. Quare non dubium eſt, quin de emendatione & correptione publicorum delictorum intelligendum ſit hoc Pauli præceptum. nam publice traducere delictum fratris, tibi forte & paucisſimis alijs notum, cum caritate Chriſtiana pugnat. Preterea nihil ædificat talis correptio, imo potius plurimum ad deſtructionem facit, non ſolum eorum qui inde ſcandalizantur, verum etiam eius, qui arguitur. Intempeſtiua enim & publica caſtigatione correptus, ſæpe pudore omni depoſito in peccandi licentiam prolabitur: qui amica & priuata caſtigatione emendari poterat, quam ſi contemneret, iuxta regulam à Domino præſcriptam Matth. 10. agendum eſſet.

Conteſtor coram Deo & Domino Ieſu Chriſto, & electis Angelis, vt hæc cuſtodias ſine præiudicio, nihil faciens in alteram partem declinando.

Hæc conteſtatio, qua veluti ſacramento obſtringit Timotheum Paulus, quam arduum ſit Epiſcopi munus oſtendit, Et cōtinet valde ſeriam admonitionem, ne in conſpectu tantorum teſtium, Dei patris, Chriſti & electorum Angelorum (hos electos ad diſcrimen reproborum vocat) quicquam faciat eorum, quæ ad Epiſcopi munus pertinent, ex priuatis affectibus, ſed vt omnia legitime & rite in gloriā Dei & Eccleſiæ ædificationem, iuxta præſcriptos canones, neminē cuiquam priuatas ob cauſſas præferēdo agat. Vbi verſio vulgata habet, nihil faciens in alter partē declinando, Græci codices multi habēt κατὰ πρόσκλισιν (à προσκλίνω, id eſt, inclino) id eſt, iuxta inclinationē, hoc eſt, prout animus huic vel illi fauet, nō tam cauſſæ quam perſonæ habita ratione. Hanc lectionem Græcam ſequutus Eraſmus, reddidit πειφρασικῶς, iuxta propenſionem animi. Alij codices (quemadmodum & Chryſoſtomus legit) habent κατὰ πρόσκλησιν à προσκαλέω, id eſt, aduoco, hoc eſt, ſi verbum verbo reddere velis, iuxta aduocationem, hoc eſt, non propterea cauſſæ alicuius fauebis, quia eius aduocatus es, & rogatus, vt ipſum in ſua cauſſa adiuues, ſed rectum iudica iudicium, ſepoſita omni perſonarum ratione, vnde quidam Latini ſic habent: Nihil faciens per aduocationem, id eſt, ſi aduocatum alicuius agis, in alteram partem declinando. Hæ omnes lectiones, tametſi in verbis diſcrepant, eandem tamen ſententiam offerunt, nimirum vt Epiſcopus iuxta canones à Paulo præſcriptos, omnia agat ac iudicet, veritatem cauſſæ pluris faciendo, quam perſonæ conditionem, quod ſane omnibus iudicibus in commune commendatur Exod. 18.

Manus citò nemini imponas.

Aliud conſilium ſeu alium canonem de ordinandis ad officia Eccleſiaſtica addit, ne cui niſi ſatis idoneo & probato, manus imponat, hoc eſt, ne quem ordinet ad functionem Eccleſiaſticam. Eſt enim per metonymiam, ſignum pro re ſignata, poſitum. Hic cordatum requirit Epiſcopum, qui non ſtatim quemlibet ad munus Eccleſiaſticum admittat, ſed tantum probatos, iuxta ſuperiores canones.

Neque communices peccatis alienis.

Ratio eſt ſuperioris canonis ſeu conſilij, quemque pium decet cauere, ne alienis peccatis communicet, hoc eſt, ne fiat reus alienorum peccatorum, quod illi accidit Epiſcopo, qui eum miniſterio Eccleſiæ præfecit, cuius doctrinam & vitam adeo auguſta functione dignam non iudicat. Locus obſeruandus, quod alieno reatu obſtringuntur, quotquot ſua negligentia, aut affectibus priuatis faciunt, vt indigni & idonei rebus in Eccleſia gerendis præficiantur.

Teipſum purum cuſtodi.

Vniuerſale præceptum eſt, vt in omnibus actionibus adhibeat hanc diligentiam, ne vel in priuata vita, aut publico officio quid agat, vnde contaminari poſſit, neue accerſat ſibi reatum alieni peccati.

Ne poſt-

Ne posthac bibas aquam, sed paulo vino vtere, propter stomachum tuum, & crebras tuas infirmitates.

Consilium interserit de tuenda valetudine. Vt enim intemperantia fugienda est Episcopo: Ita valetudinis ratio non est negligenda, ne nimia abstinentia lædatur valetudo. Vterque enim reus est coram Deo, cum qui intemperanter viuit, tum qui valetudinis ratione neglecta, nimium corpus macerat, vnde inutilis rebus, quas requirit vocatio, redditur.

Quorundam hominum peccata, ante manifesta sunt, præcidentia ad iudicium, quosdam vero subsequuntur.

Hic in ordinis assignatione quintam huius capitis constituit partem, quæ quorundam iudicio cōsolatoria est, qua aduersus hypocritas sustentat Timotheum, ne fractus illorum fraudibus, qui astute se insinuant in Ecclesiastica officia, animum despondeat, futurū esse prædicens, vt tales aliquando protrahantur in medium, & coarguantur illorum malefacta, vtut ad tempus lateant. Verū cum rem diligentius examino, alius sensus, ac verior se huius loci offert. dixerat supra, nemini cito manꝰ imponas. Hic eius cōsilij rationem reddit in hanc sententiam: Nemini cito manus imponas, ne admittantur improbi. Improborum autem quorundam peccata manifesta sunt, antequam veniatur ad iudicium, id est, examē doctrinæ & morum, de his facile est iudicium: Nempe quod non sint admittendi ad munus Ecclesiasticum. Contra autem quorundam improbitas occulta est, ita vt appareant probi & idonei, qui Ecclesiæ CHRISTI præficiantur, sed illorum scelera tandem se produnt suo tempore. De his quia difficilius est iudicium, differenda est ordinatio eorum, & longiori tempore faciendum est periculum, relabentur ne an non in priora scelera. Nam de his loquitur Paulus qui ex Ethnicismo conuersi receperant doctrinam Euangelij, inter quos fuerunt plurimi hypocritæ, veluti inter eos, qui hodie Monasticæ vitæ aut Papisticæ renunciantes, Euangelium se amplecti dicunt.

Similiter & bona opera ante manifesta sunt, & quæ secus se habent occultari non possunt.

Antithesis est superioris sententiæ, huius similiter duplicem afferamus interpretationem, quarum prior est, quod sit cōsolatio, qua probos & innocentes erigit, quorum interdum innocentia & integritas nota est, & in precio apud homines habetur. Interdum secus se habet, id est, nō est nota, nec est in precio apud homines, quæ tamen occultari non poterit, quin in medium suo tempore proferatur. Posterior interpretatio est de admittendis ad functionem Ecclesiasticam, qui etiam in duplici sunt discrimine. Nam quorundam bona opera manfesta sunt ante iudicium, id est, examen doctrinę, ita vt abesse videatur omnis hypocrisis, & tales admittendi sunt. Rursus quorundam benefacta, non ita sunt manifesta, sed latent. Hos probari ad tempus oportet, donec se ipsorum integritas manifeste prodit, atq; ita demum eis manus tuto imponere licebit. Quanquam autem vterque sensus vtriusque membri collationis præsentis est analogus fidei, tamē posterior præsenti loco accommodatior est, quem & peristasis loci, & verborum ordinatio requirere videtur.

CAPVT VI.

Summa sexti Capitis.

Serui fideliter præstent dominis suis honorem debitum. Qui diuersam doctrinam contentiose sequuntur, caueantur. Quilibet sit contentus victu & amictu. Episcopus in omni virtutum genere emineat, monstretque diuitibus suum officium.

Ordo sexti Capitis.

Huius capitis quatuor sunt præcipuæ partes, quarum Prima est, de seruorum obœdientia. Secunda, de falsis doctoribus & lucri cupidis. Tertia, de Episcopi innocentia & virtutum studio perpetuo. Postrema,

de diuitum instructione, & vero & legitimo diuitiarum vsu. His subiungit admonitiunculam de seruando deposito. Tandem totam Epistolam fausta imprecatione claudit.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVICVNQVE sub iugo serui sunt, suos Dominos omni honore dignos ducant, ne nomen Dei & doctrina blasphemetur. Qui vero fideles habent dominos, ne eos despiciant, quod fratres sint, sed potius inseruiant, quod fideles sint, ac dilecti, qui beneficij participes sunt.

Prima huius capitis pars de obœdientia seruorũ, quorum domini aut sunt adhuc extra regnum Christi, aut Christo nomina dederunt. Illis vult seruos obœdire, ne nomen Dei & doctrina male audiat. His vero, quia fideles sunt & participes eiusdem gratiæ. neque sunt contemnendi, id est, minus honorandi, quia fratres sunt. Hic primum obserua, Euangelium non tollere distinctionem & gradus personarum. Tametsi autem æquale ius est omnium filiorum Dei, quantum ad salutem & regnum Christi attinet: Tamen in ciuili vita discrimina personarum & ordinationes Dei amplecti oportet. Deinde obserua eorum mores prauos, qui Christo dederunt nomina, dedecori esse Euangelio. nam impij doctrinam æstimant ex moribus eorum, qui eam videntur amplecti. Porrò de seruis, vide plura Ecclesiastici 33. ad Ephes. 6. ad Colos. 3. & 1. Petri 1.

Hæc doce & exhortare.

Hæc duo ideo coniungit, quia non solum docendi homines sunt quæ recta sunt, verum etiam propter ignauiam carnis exhortationibus, vt stimulis incitandi sunt.

Si quis aliter docet, nec acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi.

Secunda huius capitis pars, de fugiendis falsis doctoribus & ostentatoribus, qui doctrinam adulterant, nunc fallacijs, nunc orationis illecebris. Simplex enim cum sit veritas, simplicem orationem & minime ad ostentationem compositam requirit. Sanos sermones vocat metonymικῶς, quia ad sanitatem animæ conferunt. Debet igitur non ad ostentationem, sed ad ædificationem formari oratio.

Et ei, quæ secundum pietatem est, doctrinæ.

Interpretatio est, nam qui non sint sani sermones, à fine & materia declarat. nam ea demum est sana doctrina, quæ & pietatis præcepta continet, & ordinatur ad pietatem concipiendam, fouendam & augendam.

Inflatus est.

Descriptio est vani doctoris, ac primum omnium caussam ponit, nimirum inanis gloriæ cupiditatem, qua eloquentiæ & doctrinæ captatur laus. Quicunque igitur vtiliter docere cupit Ecclesiam Christi, inanem iactationem deponat oportet, & in timore Dei, quæ ad ædificationem faciant, simpliciter proponat.

Nihil sciens.

Hoc ad effectum pertinet, qui arrogantia inflatur, nihil scire Spiritui sancto dicitur, Cum quia illi ipsi, quæ nouit inutilia sunt, tum quia alios non ædificat.

Sed languens circa quæstiones & pugnas verborum.

Hic inanis ostentationis effectus est. qui enim captant doctrinæ laudem, quæstionibus & verbis insistũt, quo argutiores alijs esse videantur, quales sunt hodie Sorbonici & alij, qui hac ratione nomen sibi quærunt, & doctrinæ laudem. Sed Paulus tale studium, languorem seu morbum appellat, qui interitum veræ doctrinæ in animis hominum præcedit.

Ex quibus oriuntur inuidia, contentio, blaſphemię, ſuſpiciones malæ, ſuperuacuę conflictationes.

Ocioſarum quæſtionum & arrogantiæ fructus enumerat, quantum quidem ad ipſos oſtentatores attinet. iſti enim ſibi mutuo inuident, dum vnus veretur, ne alter ſibi palmam gloriæ præripiat. Hinc contentiones, ex quibus maledicentiæ, quæ ſuſpiciones malas pariunt. Hinc diſputationum multitudo, & perplexitas: vnde fit vt nimium altercando veritas amittatur.

Hominum corruptorum mente, & quibus ademta eſt veritas, qui quæſtui habent veritatem.

Triplici nota eoſdem deſcribit oſtentatores. Primum enim eos dicit corruptos mente, id eſt, iudicio & intelligentia. Deinde, priuatos veritate, qua pœna nulla poteſt maior eſſe, tum dicit, eos exiſtimare pietatem eſſe quæſtum. Tales enim omnia lucro metiuntur, Hac proinde nota, quo talium oſtentatorum ſtudia pertinent, indicat, nimirum, vt ſuæ auaritiæ ſatisfaciant.

Seiungere à talibus.

Præcipit Timotheo, vt inemendabiles huiuſmodi thraſones & quæſtionarios fugiat, ne ipſe quoque quæſtionum labyrinthis inuoluatur.

Eſt autem quæſtus magnus pietas cum ſufficientia.

Vt eos coarguit, qui ex doctrina pietatis quæſtũ corporalem ſibi quærunt: Ita iam ſpiritualem quæſtum in pietate ſitum cõmendat, eumque magnum eſſe admonet, affert enim abſolutam ſuis cultoribus beatitudinem, cum addit, cũ ſufficientia. Alludere videtur ad promiſsionẽ Chriſti: Quærite primum regnum Dei, & iuſticiã eius, & hæc omnia adijcientur vobis. En pietatis quæſtum, regnum & iuſticiã Dei, cui promiſsio accedit rerum ad hanc vitã neceſſariarum.

Nihil enim intulimus in mundum, certum eſt quod neque efferre quicquam poſſumus.

Ratio eſt proximæ propoſitionis à contingentibus. Vt enim nihil intulimus nobiſcum in mundum: Ita nihil efferre poterimus. Quare ſufficientia, qui pietatem colit, ſit contentus.

Habentes autem alimenta & tegumenta, his contenti erimus.

Modum ſufficientiæ explicat, verum ſi quid in honeſta vocatione ex labore noſtro per benedictionem Domini acceſſerit, cum gratitudine animi accipiendum eſt, ac poſſidendum iuxta conſilium Pauli: Qui poſſidet ſit quaſi non poſſideat, hoc eſt, paratus ſit ad abijciendas facultates, ſi id neceſsitas vocationis aut pietatis poſtulauerit.

Nam qui volunt diteſcere incidunt in tentationem & laqueum, & concupiſcentias multas, ſtultas & noxias, quæ demergunt homines in exitium & interitum.

Iam ex effectu cõtrariæ cauſſæ hortatur, vt quilibet victu & amictu ſit contentus. Id enim omnino pijs fugiendum eſt, quod trahit in exitium. Cupiditas diuitiarum id facit, quare pijs habendi cupiditas fugienda eſt. Proinde pij eſt, vt ſit ſufficientia illa, quæ cum pietate ſtare poteſt, contentus. Porrò dicuntur illi velle diteſcere, qui ſtudium pecuniæ omnibus alijs rebus anteponunt.

Radix enim omnium malorum eſt auaritia.

Ætiologia eſt ab effectu auaritiæ, quę omnium mater exiſtit malorum. vnde Salomon: Conturbat domum ſuam, qui ſectatur auaritiam. Et Auguſtinus: Cum auaritia alicui dominatur, ſubiectus omnibus malis demonſtratur. Phocylides: ἡ φιλοχρημοσύνη μάτηρ κακότητος ἁπάσης.

Cui addicti quidam aberrarunt à fide, & ſeipſos implicuerunt doloribus multis.

Exemplo declarat quod dixit, Auari enim fidem deſerunt. Nam fides ſolo Deo nititur, Auaritia vero Dei

loco pecuniam veneratur & colit. Præterea vbi auaritia animum occupauerit, dolorum finis nullus existit. Aut enim quæ non habet auarus, anxie cupit: aut quæ habet, metuit ne amittat. Atque ita doloris nulla in auaris remissio est.

Tu autem, ô homo Dei, fuge hæc. Quod in genere fugiendum monuit, nunc apostrophæ forma Timotheo accommodat. Nec frustra eum hominem Dei vocat. Tametsi enim omnes homines Dei sunt ratione creationis: Tamen iusti seu renati peculiariter homines Dei dicuntur, quorum & Deus curam peculiarem habet, & qui hoc titulo honorario admonentur, vt ea studiose quærant, quæ ad Deum pertinent celebrandum. 10

Sectare vero iusticiam, pietatem, fidem, dilectionem, patientiam, mansuetudinem. In quibus rebus oporteat potius occupari, quam in lucro captando, in hac tertia huius capitis parte monet. Porrò, cum quædam virtutum genera recitat, veluti exempla quædam proponit virtutum, ad quas toto vitæ cursu connitendum est.

Certa bonum certamen fidei. Quo virtutum illarum, quas recitauit, enumeratio pertineat, ostẽdit, 20 nempe, vt sint fidei certantis instrumenta. Vnde tria colligamus. Primum, piorum vitam non esse destinatam ocio, sed acri certamini. Deinde, quod illud certamen fidei augendæ & retinendæ destinetur. Nam si virtutum studium abieceris, fides extinguitur, adeoque succumbit. Postremo, euentum certaminis felicem fore pollicetur, dum bonum certamen nominat. Huc pertinet quod supra dixit, Milita bonam militiam, habens fidem & bonam conscientiam.

Apprehende vitam æternam, ad quam etiam vocatus es, confessus bonam confessionem coram multis testibus. Scopum certaminis exprimit, vitam æternam, cuius incomparabilis æstimatio, merito nos ad certamen 30 excitare deberet. Huc addit duo argumenta, prius ab occasione sumtum, posterius ab anteacta vita Timothei. Vtrumq; ad locũ honestatis referendum est, ac si diceret: Habes pietatis tuæ, per quam ad vitam æternam, quo vocatus es, cõtendis, præclaros testes. Persta igitur inuictus, donec eam apprehendas.

Denuncio tibi coram Deo, qui viuificat omnia, & Christo Iesu, qui testificatus est bonam confessionem coram Põtio Pilato, vt serues mandatum immaculatus & irreprehensibilis, vsque ad reuelationem Domini nostri Iesu Christi. Vt vehemẽtius vrgeat Timotheũ, addit obtestationem, quæ Timotheũ admonebit, quam serio requiratur ab Episcopo in officio, atque adeo in tota vita, summa diligentia. Nam hic 40 mãdatum pro officio, quod sustinuit Timotheus, ponit. Immaculatus, ad puritatem conscientiæ, Irreprehensibilis, ad famam coram hominibus referetur. Hanc exhortationem confirmat duobus argumentis, quorum prius sumtum est, à præsentia DEI viuificantis omnia, vnde etiam renatos sua gratia iuuare non desinit. Posterius ab exemplo Christi, qui bonam confessionẽ testificatus est coram Pontio Pilato, dum vsque ad mortem pro veritate certauit.

Quam suis temporibus manifestabit beatus & solus princeps. Ne mora aduentus Christi tardiorem reddat, addit de eius certa & in- 50 dubitata apparitione, cui⁹ cogitatio stimulus ad officia pietatis omnia esse debet pijs. Cum Deum beatum & solum principem vocat, significat ab ipso solo beatitudinem expectandam, nec esse nisi meram laruam felicitatem mundi sine benedictione Dei.

Rex regnantiũ, & Dominus dominorũ. Cur Deum solum principem vocat exponit, nimirum, quia ipse natura sua dominus & princeps est, à quo mundi principes suam habent eminentiam. Vnde admoneri nos oportet, vt huic præ alijs omnibus obœdientiam & cultum præstemus.

Qui

Qui solus habet immortalitatem. Si ille solus habet immortalitatem, ab eo sane omnis vita & felicitas pendet. Quare non in caducis mũdi rebus, sed in eo solo spes omnis figenda est. Ab ipso enim qui sua natura solus viuit & est immortalis, nos vitã & immortalitatẽ ex gratia accipimus.

Qui lumen habitat inaccessum. Magnum exhortationis pondus habet hæc oratio. Si enim Deus solus habitat lumen inaccessum, vbi refulget eius gloria & maiestas, & in cuius fruitione sola felicitas sita est, sequitur neminem suo proprio marte posse ad illud lumen accedere, imo eo 10 magis discedere, quo magis in mundi tenebris & rebus caducis inuoluitur. Quare consultum est, vt in pietatis studio anhelemus ad ipsum, vt aliquando perfecte fruamur Deo, quem hic tantum ex parte, & veluti in ænigmate cognoscimus.

Quem vidit nullus hominum, neque videre potest. Quia nos renouari oportet, vt simus Deo similes, priusquam eum videre possimus (in hac enim mortali natura non videtur, nisi oculis fidei) hic nobis pietatis studium commendat, & sanctificationem, sine qua nemo Deum videbit vnquam.

20 **Cui honor & potentia æterna, Amen.** Hac clausula monet, quo omnia nostra studia referenda sunt, nimirũ, vt Dei laudibus perpetuo studeamus: quod cum fit, minus auaritiæ & rebus mundi caducis studebimus.

Diuitibus in hoc seculo præcipe. Quarta huius capitis pars est, valde commode superioribus addita. Nam cum supra cõtentos vult esse pios victu & amictu, quæstio oriri poterat de diuitibus, an ipsi abijciant diuitias. Et si nõ abijciant, quis earum sit legitimus vsus. Vtramque quæ- 30 stionem expedit. Primum enim nequaquam temere abijciendas esse diuitias præcipit. Deinde animum diuitum informat, & vsum diuitiarum monstrat.

Ne elato sint animo, neue sperent in incertis diuitijs, sed in Deo viuente, qui præbet nobis abunde omnia ad fruẽdum. Hæc ad animum diuitum recte formandum pertinent. Primum, sit animus humilis, nihil sibi arrogans, non contemnens pauperiores, quod mundo vsitatum est. Deinde spes in diuitijs ponenda non est. Idque confirmat ab earum incertitudine. Sunt enim diuitiæ adeo incertæ, vt qui hodie Crœsum, cras forte Codrum 40 referat. Tertio, vt diuites in Deo viuente sperent, cuius duæ sint rationes: Prior, quod diuitiæ, nec in se vitam habent, nec vitam cuique conferre possunt. Contra, Deus & in se vitam habet, & vitam omnibus confert. Quare in ipso vt vitæ fonte sperandum est. Altera ratio est à caussa bonorum. Deus est omnium bonorum dator. Ergo in ipso, & non in incertis diuitijs spes fixa esse debet.

Bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facile tribuere, libẽter communicare, thesaurizare sibi fundamẽtum bonum in futurum, vt apprehẽdant vitam æternam. Nunc de vsu diuitiarum præcipit, in quo duo spectentur. Primum, de modo vtendi diuitijs. Alterum, de remuneratione & scopo, qui omni actioni præfixus esse debet. Modus vtendi est, vt bene agant diuites, præluceant alijs in bonis operibus, vt qui maiorem occa- 50 sionem habeant quam tenues, vt sint liberales erga egenos. Ratio additur à remuneratione, quæ est thesaurizare fundamentum bonum, id est, recondere firmum thesaurum in futurum. Nam Deus vult ex mera sua bonitate, mercedem indebitam officijs ex fide factis reddere. Pendet proinde hæc remuneratio non ex meriti ratione, sed ex liberali Dei acceptatione. Scopus præfixus est, vt apprehendant diuites vitam æternam, quæ tametsi donum est per Christum Iesum: Tamen est compensatio obœdientiæ nostræ erga Deum. Quare nequaquam pugnat hæc remuneratio cum gratuita iustificatione.

O Timothee, depositum serua.

Conclusio est exhortatoria, omnia superius dicta vna voce Timotheo in memoriam reuocat. Blanda hæc compellatio, exhortatorij argumenti vim habet. Depositi nomen significat, quicquid ex dono Dei collatum fuit Timotheo, cum ad propriam salutem, tum ad aliorum ædificationem spectans. Et tria in summa complectitur, 1. Gratiam fidei. 2. Puritatem vitæ. 3. In officio sanctam & sedulam solicitudinem. Ad quæ tria omnia superius dicta, tanquam ad capita referri possunt. Sed cur hæc depositi nomine signauit? Habet hæc vox cum doctrinam vtilem, tum exhortationem in se. Doctrinam quidem, qua Timotheus cognoscit, quod non ex seipso, sed ex Dei dono tanta bona habeat. Deinde, quod debeat diligens custos esse depositi tanti, quod non homo, sed Deus sibi concrediderat. Exhortationem vero, vt iuxta eius arbitrium, qui thesaurum apud se deposuit, eundē dispenset. Hinc & nos singuli discamus: Primum, dona Dei collata nobis esse, non vt ea negligamus, vel ijs abutamur, Sed vt ea potius fideliter in nostram & aliorum ædificationem vsurpemus, alioqui donis collatis spoliendi, iuxta parabolam de talento. 10

Deuitans prophanas vocum inanitates. Depositum seruandum monuit: Nunc fugiendum hortatur, quod corrumpere depositum poterat. Per vocum inanitates intelligit orationis fucum, quo vt vana dicentis gloria captatur: Ita nihil ad ędificationem facit. Vult proinde ampullas verborum, & inanem loquacitatem amotas esse à sanctissimo verbi ministerio, nec tamen probat Paulus indoctam & rudem orationem. Nam in sequēti Epistola requirit Episcopum, qui recte possit secare verbum Domini. Non igitur hic patrocinatur rudibus, sed arrogantiam & futilem garrulitatem taxat. 20

Et oppositiones falsi nominis scientiæ. Fuisse quosdam, qui ex Sophistarum scholis in Ecclesiam inuehere conati sunt argutias sophisticas apparet, inde gloriam & sciētiæ laudem venantes: quod possent in vtramque partem de qualibet re proposita argute differere. Ab hoc ambitionis studio, Paulus vult Episcopum alienum esse, vt qui veritati propagandæ & defendendę totus incumbere debeat.

Quam nonnulli profitentes circa fidem aberrauerunt. Argumentum addit ab infelici euentu eorum, qui garrulitati & contradicendi studio se assuefaciūt. Nam tales, amissa vera & sana doctrina, circa fidem aberrant. Est enim fides scopus, ad quem collimare oportet: qua amissa, nihil præter errores reliquum manet. 30

Gratia sit tecum, Amen. Hac Epistolari clausula optat Timotheo gratiam, vt in ea ad finem vsque persistat, militans honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam. Nam qui mala viuit conscientia, vt fidei vacuus: ita & gratiæ expers est. Particula Amen, quid sibi velit, omnibus notum est. 40

ARGVMENTVM
IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAVLI AD TIMOTHEVM.

50

IN ENARRATIONE SACRORVM SCRIPTORVM, NECESSARIO IN PRINcipio admonendi sunt auditores, de his quatuor. Primum, de autore scripti, vnde autoritas scripto conciliatur. Secundo, de occasione, vnde ordo tractationis melius perspicitur. Tertio, de statu seu quæstione principali, vnáne sit an plures, ex quo genus caussæ cognoscitur. Postremo de Methodo seu tractationis ordine. Quoniam autem de primo, hoc est, autore scripti sæpius dictum est, hic tantum de reliquis tribus dicam.

Occa-

OCCASIO.

Duplex occaſio videtur Paulo fuiſſe ad ſcribendum hanc Epiſtolam. Prior, ipſe Paulus iam Romæ in carcerem erat coniectus, paulò poſt ſupplicio afficiendus, propter teſtimonium Chriſti. Quare ſcribit Timotheo, eumque animat ſuo exemplo, ad conſtantiam in confeſsione Chriſti. Poſterior, fuit communis Eccleſiæ eius temporis afflictio. Nam tum tribus potiſsimum malis affligebatur Eccleſia, nimirum, inconſtantia & leuitate quorundam doctorum in Eccleſia, qui diſputarunt acutius, quam vixerunt rectius: minis 10 tyrannorum, qui Eccleſiæ extremum interitum minabantur: & cruce varia piorum. Proinde contra ſcandala hæc munit Timotheum Paulus. Porro quia eiſdem malis & hodie premitur Eccleſia, longe vtiliſsima erit lectio huius Epiſtolæ, omnibus pijs. Nam exemplo Pauli & exhortationibus ſaluberrimis erigit animos piorum, ne vel leuitate docentium, vel minis tyrannorum, vel cruce piorum fracti, abijciant confeſsionem.

QVAESTIO SEV STATVS.

Status ſeu quæſtio, quo omnia tendunt, ſtatim exordium ſequitur, nimirum, vt ſuſcitet 20 donum Dei, quod per manuum impoſitionem illi contigerat cumulatius, quo inuictus ſtare poſsit aduerſus omnia dura, tanquam miles Chriſti ſtrenuus. Proinde, genus cauſſæ eſt Suaſorium ſeu Paræneticum, in quo partim hortatur ad officium, partim dehortatur à corruptelis doctrinæ, ne illis inuoluatur Timotheus, in ſuam & aliorum perniciem.

TRACTATIONIS ORDO.

Ordo arbitrarius eſt, qualis eſſe ſolet in ſuaſorio genere. Quare non opus eſt ſubtiliter partium conſecutionem rimari. Sed hoc teneatur, quod omnia ad ſtatum ſint referenda. 30 poſt epigrapham, ſalutationem & exordium ſequitur propoſitio ſuaſoria, vt in doctrina & munere ſibi commiſſo præſtet ſe fidelem. Huic ſubiungitur probatio & amplificatio à contrarijs exemplis, & ſimilitudinibus: vnde in commendationem Euangelij dilabitur, & inde in exhortationem, nimirum, vt eam doctrinam ſeruet Timotheus, ac alijs tradat ſuo exemplo. Tum dehortatur à vanis quæſtionibus & diſputationibus, idque propter periculum, quod confirmat exemplo Hymenæi & Phileti, vnde redit ad Timotheum exhortandum, & vt magis illum vrgeat, prædicit qualia ſint futura pericula, qualeſque mores hominum in extremis diebus. Deinde redit ad parænеſes, quibus addit rectum ſcripturæ vſum. Poſt hæc addit conteſtationem, ac mortem ſibi imminere dicit. Præterea Timo- 40 theum ad ſe vocat propter præſentem neceſsitatem.

CAPVT I.

Summa primi Capitis.

Poſt Epigrapham, ſalutationem & exordium (in quo collaudat fidem erga Deum, conſtantiam in doctrina & affectum Timothei erga ſe) hortatur Timotheum, vt ſuſcitet donum quod in ipſo eſt, vt non e- 50 rubeſcat Euangelij cauſſa, ſed potius patiatur pro eo ſuo exemplo. Præterea vt teneat formam doctrinæ. Poſtea quoſdam ſe reliquiſſe conqueritur, vnius Oneſiphori pietatem & erga ſe ſtudium prædicans.

Ordo primi Capitis.

Huius capitis partes ſunt quatuor. Prima, Epigrapha cum ſalutatione. Secunda, Exordium. Tertia, paræneſes. Quarta, ſignificatio ſeu querela defectionis Aſianorum à ſe ob vincula ſua, cum prædicatione pietatis Oneſiphori erga ſe.

EXE-

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, secundum promissionem vitæ, quæ est in Christo Iesu.

Hæc epigraphæ prima pars est, quæ continet quatuor. Primum, nomen authoris huius Epistolæ. Secundum, officium eiusdem, nimirum, quod sit Apostolus, idque Iesu Christi. Vnde admonemur, quo in loco ea nos habere oporteat, quæ à Paulo dicuntur, nimirum quod ita accipienda sint, ac si Christus ea suo ore sonaret. Tertio, addit differentiam veri Apostoli. Nam verus Apostolus Deo mandante & volente currit. Falsus vero sibijpsi Apostolatum sumit. Quarto, finem sui Apostolatus attexit, cum inquit, secundum promissionem vitæ, hoc est, Apostolus sum constitutus, vt promissionem vitæ, quæ est in Christo Iesu, annunciem. Est autem promissio vitæ, salutis æternæ promissio, cuius omnes fiunt participes, qui credunt Euangelio. 10

Timotheo dilecto filio.

Altera epigraphæ pars, continens nomen personæ, cui Paulus scribit. Deinde affectum Pauli erga illum. Cum eum dilectum filium nominet, insinuat quomodo affecti erga se mutuo debeant esse docentes & discentes. Vt enim illi paternam στοργὴν: Ita hi pietatem erga illos haud simulatam fouere debent. 20

Gratia, misericordia, pax à Deo patre, & Christo Iesu Domino nostro.

Salutatio hæc seu fausta imprecatio continet fructum prædicati Euangelij. Gratia fauor Dei est, quo nos credentes in filio complectitur. Misericordia eius fauoris caussa est. Pax vtriusque effectus est, quæ est reconciliatio nostri cum Deo, idque per Iesum Christum Dominum nostrum, quem fide possidemus. Hæc nos ad amorem Euangelij excitent. 30

Gratiam habeo Deo, cui seruio à progenitoribus in pura conscientia.

Exordij propositio est, eaque gratulatoria, agit enim Deo gratias, ob dona Timothei. Sed quid est quod dicit se Deo seruire à progenioribus, idq; in pura conscientia? An nõ persequebatur Euangelium? An non ante conuersionem fuit securus Hypocrita? Num excusat eum ignorantia aut Pharisaismus, vt Chrysostomus putat? Peccatum quidem leuius reddit ignorantia, sed ex malo bonũ minime facit. Nec ita excusat, quin is, qui fide Christi vacet, iure sit damnabilis. Proinde, à progenitoribus colere Deum, non significat à prima ætate, sed exẽplum & imitationem progenitorum, eorumq; non quorumuis, sed verorum Israelitarum: vt Abrahæ, Isaac & Iacob, aliorumque qui vera pietate Deum coluerunt. Hinc primum discamus, eodem cultu Deum coluisse sanctos patres sub lege, quo nos in nouo Testamẽto. Deinde, quod verus cultus Dei ex pura conscientia, id est, ex corde fide purificato, proficisci debeat. 40

Quod indesinentem habeam tui mentionem in precibus meis, die ac nocte desiderans te videre.

Ratio propositionis exordij supra modum mirabilis, agit enim Deo gratias, quod indesinẽter interpellet pro Timotheo, idq; die ac nocte. Piorum igitur summum est gaudium, Deum interpellare pro ijs, quos sentiunt in timore Dei officium facere. Quod autem diei ac noctis faciat mẽtionem, orationis necessitatem indicat. Nam donec fides in corde hominis locum habuerit, suos producit fructus, timorem Dei, inuocationem, patientiam, dilectionem proximi: Addit de singulari affectu erga Timotheum: Desiderans te videre. quo dicto, & suum erga Timotheum animum, & virtutis in Timotheo amorem indicat. Vnde quisque discat dona Dei in alijs suspicere. 50

Memor tuarum lachrymarum.

Argumentum est sũmi amoris Timothei erga Paulũ. Sine enim lachrymis à Paulo diuelli nõ potuit Timotheus, adeo charũ suum præceptorem habuit optimus discipulus: à quo discamus & nos ἀστοργίαν & ingratitudinẽ fugere, qua nulla alia maior est socie-

societatis humanæ pestis. Vt enim caritas, cui mutua gratitudo est coniuncta, vinculum est perfectionis, eo quod incolumem conseruet humanam societatem: ita ingratitudo & ἀστοργία disrumpit eandem.

Vt replear gaudio. Finis est, cur cupiat Timotheum videre, nimirum, vt ex eius cóspectu, gaudio perfundatur. Discamus & nos dona Dei in alijs suspicere, ac gaudere quod fideles in Christo cooperarios habeamus.

10 Memoria repetens eam, quæ in te est, haud simulatam fidem. Quid in Timotheo vsque adeo amet, exponit, nimirum, quod Christi membrum sit per fidem, vnde non solum fidem Timothei prædicat, verum etiam acres ei stimulos addit, vt in eadem fide constans pergat.

Quæ primum habitauit in Auia tua Loide, & in matre tua Eunica. Hoc ad confirmandú Timotheum in syncera fide pertinet. Exempla enim maiorum in pijs & honestis rebus imitari laudabile est. Docemur hic piorum virtutes magnifacere, non sine honesta & honorifica illorum mentione. Præterea nihil fœdius esse, quam egregia maiorum facta 20 pro virili non exprimere.

Persuasus sum autem, quod etiam in te. Exempli accommodatio. Sed vnde Paulo hæc persuasio? Ex fructibus fidei. Vt enim arbor mala, non potest bonos fructus edere: Ita bonus fructus arboris virtutem ac nobilitatem indicat.

Propterea commonefacio te vt exuscites donum, quod in te est per impositionem manuum. Hæc propositio exhortatoria est, qua exhortatur Timotheum Paulus, vt sedulo officium faciat. Estque diligenter metaphora obseruanda in ver30bo exuscitandi. Nam significat donum quodlibet esse veluti igniculum, qui facile extinguitur, nisi nutrimenta ei addas, ac flabello ipsum suscites. Significat proinde dona Dei ex recto legitimoque illorum vsu in nobis crescere. Contra vtero decrescere, imo penitus tandem extingui in ijs, qui vel ea secure negligunt, vel ijs abutuntur. Quod autem impositionis manuum meminit, eo pertinet, vt intelligamus dona Dei augeri in pijs, dum ad officia grauia ac Ecclesiæ vtilia ordinantur. Nam ordinationi & externæ ceremoniæ accedebant preces Ecclesiæ, quæ sane nequaquam inefficaces existimandæ sunt.

40 Non enim dedit nobis Deus spiritum timiditatis, sed potentiæ & dilectionis & sobrietatis. Ratio propositionis à consequentibus contrariorum. Spiritus timiditatis opponitur spiritui potentiæ. Quare, vt spiritus potentiæ metonymικῶς est Spiritus sanctus, potentem & inuictum animum hominis reddens, vt contra omnia mala fortiter se opponat: Ita Spiritus timiditatis est caro ipsa segnis & ignaua, quæ reddit homines meticulosos vt nihil audeat, cum periculum propius imminere senserint. Hinc veram notam strenuorum militum Christi discamus esse inuictum animum in omnibus aduersis. Contra vero ignauos & meticulosos nondú spiritú Christi præditos esse. Dilectionis & sobrietatis eundem spiritum appellat, à suo vero effectu, vnde verus ille spi50ritus Christi cognoscitur. Nam qui spiritu Dei agitur, is haud dubie dilectionis & sobrietatis incrementa sentit. Verum Enthusiasmos iactans, adeoque inanis gloriæ cupiditate laborans, frustra de spiritu Christi gloriatur.

Non igitur te pudeat testimonij domini nostri, neq; mei, qui sum vinctus ipsius, sed esto particeps afflictionum Euangelij, secundum potentiam Dei. Illatio est exhortatoria extructa ex superiori propositione, Et continet tres hypotheses. Quarum prima est, ne pudeat Timotheú testimonij Christi, hoc est, prædicationis de Christo crucifixo. Neq; enim hoc testimonium tantú perhibetur de homine mortuo (Quéadmodum

tum tum impij obiecerunt Christianis) sed multo plura continet hoc testimonium, nimirum quod Christus ille crucifixus, sit naturalis filius Dei verus homo factus, in carne passus, & resuscitatus in salutem credētium. Huius illos pudet qui propter externam Ecclesiæ formam & crucem, abijciunt confessionem, quique constanter non tuentur veritatem Euangelij. Secunda, nec te pudeat mei, qui sum vinctus, non quidem meo, sed Christi nomine. Tertia, esto particeps afflictionum Euangelij, hoc est, Tu quoque patere pro Euangelij confessione, & testimonio Christi. Vocat autem afflictiones Euāgelij, eo quod crux comes sit confessionis Euangelij. Verum quod addit, secundum potentiam Dei, rationis loco adiectum esse videtur, vt consonet cum illo ad Roman. 1. Non me pudet Euangelij Christi. Est enim potentia Dei in salutem omni credenti. Ex hoc loco doctrinam, admonitionem & consolationem petamus. Doctrinam, quod crux sit comes confessionis Euangelij. Vnde ex contrario sequitur, non esse ministris Euangelij expectandas delitias in hoc mundo. Admonitionem, quod sub cruce constitutos, ad potentiam Dei respicere oporteat. Consolationem denique ex eo, quod potens ille Deus suos sit olim potenter liberaturus, omnibus eorum hostibus prostratis.

Qui nos saluauit.

Ætiologia est, quasi dicat: Deus saluabit nos, idque æterna salute. Fieri igitur non potest, quin in præsentibus afflictionibus nobis sit affuturus, nosque ab omnibus aduersis erepturus.

Et vocatione sancta vocauit, non secundum opera nostra, sed secūdum proprium propositum & gratiā datam nobis in Christo Iesu, ante tempora æterna, Sed patefactam nunc, per illustrationem Saluatoris nostri Iesu Christi, qui aboleuit quidē mortem, illuminauit vero vitam & incorruptibilitatem per Euangelium.

Modum salutis nostræ exponit, idque digreßiōis schemate, in quo modo duo sunt: Seiunctio non caussæ, & aßignatio verarū caussarum salutis. Seiungit opera nostra, adeoque omnia humana merita. Tametsi autem reddet Deus secundum opera, vt qui fecerunt bona, eant in vitam æternā, Qui vero mala, in ignē æternum: Tamen opera nequaquam inter caussas salutis ponenda sunt. nam gratis saluati operari bene incipiunt. Vnde sequitur, bona opera non esse caussas salutis, sed testimonia salutis iam partæ, adeoque fidei & timoris Dei. Porrò inter caussas veras salutis primo loco ponit, non eam, quæ ordine rerum est prima, sed quæ nobis prima innotescit. Hæc est vocatio sancta, quæ contingit per prædicationem Euangelij, cui omnes iubemur credere, quotquot salutem expetimus. Vocatur autem vocatio hæc sancta à fine, quia ad sanctitatem nos vocat. Deinde ponit caussam ordine rerū primam, sed quæ nobis ex vocatione reuelatur. Et hæc est proprium propositum Dei, quo antequā mundum cōderet, decreuit saluos facere, quotquot in Christum essent credituri. Tertio, ponit gratiam, hoc est, ipsum beneficium, nempe reconciliationem ac salutem. Nam pro effectu hic gratiam poni manifeste conuincit peristasis loci. Quarto, addit fundamentum gratiæ, nimirum Christum, qui sua victima nobis hanc gratiam acquisiuit. Huius gratiæ tria sunt tempora, nempe, datæ, reuelatæ ac completæ. Data quidem est hæc gratia ante tempora æterna, hoc est, ante iacta fundamenta mundi, decreuit Deus saluare credentes in filium. Reuelata vero est per Christum, cum carne assumta victima pro nobis factus est. Complebitur tandem hæc gratia, vbi vita & immortalitate post iudicium extremum donabimur. Porrò cum addit, per Euangelium, significat eos fore huius salutis participes, qui Euangelium audiunt, ac illud fide recipiunt. Nihil enim prodest auditum verbum, nisi fide recipiatur. Quare duæ hic caussæ insinuantur, nimirum, instrumentum exhibens, quod est Euangelij prædicatio, & recipiens, videlicet fides ipsa. Hæc enim duo correlatiue se habent. Porrò victimæ Christi efficacia his verbis exprimitur: Qui aboleuit mortem, & illuminauit vitam & immortalitatem, id est, regenerauit nos, vt viuamus immortales. Hic obseruetur duplex antithesis. Prima est in verbis abolendi & illuminandi. aboletur mors, dum eius tyrannis superatur. illuminatur vita, quando ipsa euadit superior, seu instauratur, & redditur conspicua. Altera antithesis est, qua mors opponitur vitæ & incorruptibilitati. Quare mors significat synecdochiκῶς cum ipsam mortem, tum omnia mala & nocumenta, cum mortis conditione imposita generi humano.

In quod positus sum ego preco & Apostolus, & doctor gentium.

Quo

Quo ministerium verbi pertinet, suo exemplo ostendit, nimirum eo, vt multi ad salutem per prædicationem Euangelij vocentur. Tres illæ voces, Preco, Apostolus, & Doctor eodem pertinent, nisi quod prima significet prædicationem Euangelij non in angulis, sed palam, quasi preconis voce proponendam, iuxta illud: Ite in mundum vniuersum, & κηρύξατε, id est, proclamate Euangelium omni creaturæ. Secunda vox commendat officium, atque adeo ipsum Euangelium. Nam si is preco sit Apostolus Dei, tanquam Deus ipse audiendus est, atq; ipsum Euangelium decretum Dei immutabile iudicandum. Tertia vox significat finem Apostolatus Pauli, nimirum quod gentibus sit destinatus Apostolus & doctor gentium. Vnde duo colligere promtum est: Vnum, quod gentes ignaræ sint Euangelij, priusquam docentium vocem audiant: Alterum, quod salus ad gentes pertineat, modo Euangelium fide recipere velint.

Propter quam caussam & hæc patior, sed non erubesco.

Suo exemplo Timotheum erigit Paulus, duo discipulo commendans: videlicet, vt & forti sit animo in ferenda cruce, & ne frangatur contumelijs, quas nomine Euangelij ferre contingit. Hæc quisque sibi tempore persecutionis ob Euangelium applicet.

Noui enim cui credidi, & persuasus sum, quod potens sit depositum meum seruare in illum diem.

Ratio à fiducia certæ liberationis ac defensionis diuinę. Depositum vocat cum dona sibi collata ex gratia, tum officium prædicandi: quorum illa propriæ, hoc aliorum saluti deseruit. Significat eos depositum hoc amittere, quos pudet Euangelij, & qui in persecutione abijciunt confessionem.

Formam habe sanorum sermonum, quos à me audisti in fide & caritate, quæ est in Christo Iesu.

Fluit & hoc præceptum à superioribus. Estque valde vtile ministro Euangelij certam docendi rationem, seu methodum tenere, ex quo fit, vt & ipse promtius docere, & alius facilius discere possit. Est autem forma sanorũ sermonum ipsa orationis figura seu docendi ratio. Vt enim sanitas verborum ad substantiam doctrinæ: Ita forma ad docendi modum pertinet. Et quia hic plurimum nocere solet captatio nouitatis & auræ popularis, iubet vt Timotheus se imitetur, ac regulam ei præscribit, nimirum, vt semper ad fidem & caritatem Christianam aspiciat Timotheus: quarum illa facit, vt in gloriã Dei, hęc vt in ędificationem proximi sit intentus. Ex hoc proinde quatuor colligamus. Primum, sanam doctrinam tenendam esse: vnde fit, vt non solum impiam doctrinam, verum etiam frigidas quæstiones fugiamus. Secundum, certam rationem docendi sectandam esse, quæ plurimum docilitatem iuuat. Tertium, eorum imitandum esse exemplum in doctrinæ forma, qui nos prudentia & docendi dexteritate præcedunt, quæ res doctrinæ puritatem tuetur. Quartum, actionum nostrarum regulam statuendam esse generalem, fidem & caritatem, ad quas etiam ipsa doctrina tota tanquam ad primaria capita referenda est.

Honestum depositum serua per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis.

Redit ad exhortationis caput, vt dona Dei sibi collata tueatur Timotheus, quæ ideo depositi nomine exprimit, vt Timotheus cogitet, vnde ea acceperit, in quem finem, & quod aliquando depositi ratio reddenda sit. Verum ne prætendat virium imbecillitatem, admonet de modo seruandi, qui est per Spiritum sanctum, qui in sanctis habitat. Hic enim, dum retinetur veris fidei exercitijs, vires suppeditat, ne hostium importunitate superemur. Hinc doctrina, admonitio & consolatio petatur. Doctrina, quod Spiritus sanctus sit custos donorum nobis diuinitus collatorum. Admonitio, ne nostra negligentia aut sceleribus efficiamus, vt tanto custode vna cum donis ipsis priuemur. Consolatio, quod nostræ imbecillitati assit opitulator spiritus Dei, donec fidem ac diligentiam in officio præstiterimus.

Nosti hoc quod auersati me omnes fuerint, qui sunt in Asia, de quorum numero est Phygellus & Hermogenes.

Quarta huius capitis pars est, in qua primum conqueritur de defectione multorum à se, propter vincula, quæ Euangelij caussa sustinebat, qua

querela Paulus vult Timotheum præmonere, ne istorũ leuitate moueatur, sed potius suæ constantiæ imitetur exemplũ. Duos nominat haud dubie præ alijs magni nominis & existimationis, quos ideo nominatim ponit, ne defectione vel maximorũ & celeberrimorum hominum frangamur, sed potius vt inuicti milites Christi in confeßione perstemus, freti victoria ac triumpho Christi, qui nostram quoque crucem breui glorioso commutabit triumpho.

Det misericordiam Dominus Onesiphori domui, quoniam sæpe me refocillauit, & de catena mea non erubuit, sed cum esset Romæ, quæsiuit me & inuenit.

Querelæ aduersus apostatas opportune subiungit precationem pro bene merito. Precationis propositio est, quod optet Onesiphoro misericordiam Dei. Ratio quod se ministrum Dei refocillauerit. Hinc discamus tria. Gratitudinem rependere benemeritis, cum Paulo: officiosos esse erga sanctos cum Onesiphoro: & Deum orare, vt se, non solum ei, qui benefacit sanctis, verumetiam eius familiæ toti, misericordem exhibeat. Qui enim dederit discipulo in nomine discipuli haustum aquæ frigidæ, non perdet mercedem suam, quæ quidem merces non est debita, sed ex gratia donatur, nam eam hic Paulus misericordiam vocat.

Det enim Dominus, vt inueniat misericordiam apud Dominum in die illo, & quam multa Ephesi ministrauerit, melius tu nosti.

Ex intimo cordis affectu precationem repetit, vnde nos monemur, vt vero affectu eos prosequamur, qui in ministros Euangelij humanitatis officia conferunt. Præterea notemus, defectores perpetuæ infamiæ nota dignos esse, pios vero nunquam interituris ornari laudibus. Vt enim Phygellus & Hermogenes infamia sua nobis innotuerunt: Ita Onesiphorus perpetua Ecclesiæ prædicatione est illustris.

CAPVT II.

Summa Secundi Capitis.

Timotheum hortatur Paulus, vt confortetur in gratia, doctrinam synceram alijs tradat, sit patiens instar inuicti militis Christi, respiciens ad triumphum Christi resurgentis, vnde & ipse fidem ac patientiam discat & alijs eandem commendet. Monet rursus de recta doctrina, pura vita, ac fugiendis contrarijs.

Ordo & Partes Secundi Capitis.

Hoc caput in tres partes docendi caussa distinguamus. Quarum prima est de constantia, qua vult Timotheum militis instar inuicti pugnare pro Euangelio. Secunda est de commendatione resurrectionis Christi, vnde extruit adminitiones aliquot. Tertia est de recta doctrina pura & pacifica vita, Item de ijs quæ his sunt contraria. Atque ita hoc caput partim est παρεγγελτικόν, partim ἀποτρεπτικόν, & totum propositioni principali subseruit, tanquam hypotheses, quæ suæ thesi subijciuntur.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Tu igitur fili mi, confortare in gratia, quæ est in CHRISTO IESV.

Prima huius capitis pars ex superioribus illata. Blanda hæc compellatio, qua illum filium appellat, vim suasorij argumenti habet. Obtemperare enim ijs solent homines, quos norũt pie erga se affici. Vult igitur, vt quemadmodum Paulus se patrẽ Timothei affectu & officio paterno declarat: Ita Timotheus vicißim se filium Dei imitatione exhibeat. Porrò confortari in gratia, est fidem & bonã conscientiam retinendo, per vera pietatis exercitia inuictum ac strenuum se declarare, implorando opem spiritus. Hanc gratiam dicit esse in Christo, non solum ne nostris viribus aut meritis eam

eam aſcribamus, verum etiam vt ſciamus eius fore participes, quotquot Chriſto nomina dederint vera fide. Vnde collige, quod quemadmodum illa gratia ſit gratuita: Ita noſtra quoque induſtria requiratur, ne gratiam collatam ſinamus extingui.

Et quæ à me audiſti per multos teſtes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt, ad alios etiam docendos.

Vt propagari poſsit ſana doctrina etiam ad poſteros, Timotheum hortatur, vt ſcholam inſtituat, in qua tradat ijs, quos intellexerit ſynceros, veram doctrinam. Neque vult vt Timotheus nouam doctrinam ſectetur, ſed vt à ſe acceptam & traditam fideliter alios doceat. Vnde nos diſcamus, doctrinam Pauli adeoq; Prophetica & Apoſtolica ſcripta fideliter diſcere, eaque poſteris tradere, nugis ſophiſticis & quæſtionum inutilium labyrintis relictis.

Tu igitur feras afflictiones tanquam bonus miles Ieſu Chriſti.

Quia miniſterium docendi crux ſolet comitari, rurſus ad patientiam hortatur, ſumto argumento à connexis. Milites Chriſti debent Chriſtum Dominũ ſequi, in ferenda cruce. Tu igitur vt ſtrenuus Chriſti miles inuictus perſiſtito aduerſus pręſentia & imminentia mala. Egregia doctrina, admonitio & conſolatio hinc peti poteſt. Doctrina, quod miniſtri Euangelij in ſcholis & templis docentes, ſunt Chriſti milites. Admonitio, quod in ea militia ferenda ſint dura. Conſolatio, quod pugnæ euentus ſit lætus futurus. Vt enim Chriſtus poſt crucem & victoriam gloria potitur: Ita futurum eſt, vt quotquot ſub ipſius vexillo militant, ſint aliquando glorioſa victoria potituri.

Nemo qui militat implicatur vitæ negocijs, vt ei qui ſe in militiam delegit, placeat.

Quis bonus Chriſti miles dicendus ſit, à comparatis colligit. Milites mundani, & donec in militia ſunt, ſua omnia negligunt, non domos ædificant, nec comparãdis agrorum poſſeſsionibus vacant, nõ varijs ſe quæſtuoſarum mercaturarum generibus miſcent, imo toti militiæ intenti ſunt, vt ſuo imperatori fortiter pręliando placeant. Igitur militem Chriſti bonum, ſuis quoque rebus priuatis neglectis vnice Chriſto placere, fortiter pro veritate & doctrina, innocentia vitæ & patientia certando docet, id quod inprimis quidem verbi miniſtris, deinde cuique ſuo ordine (modo Chriſtum ducem ſequi velit) faciendum eſt.

Quod ſi quis etiam certauerit, non coronabitur, niſi legitime certauerit.

Aliud argumentum ſimiliter à comparatis ſumtum. Athletas enim mundanos cum Chriſti athletis confert. Nullus athleta præmio donatur niſi legitime certauerit, & inuictus ad extremum perſtiterit. Igitur nec Chriſtianus athleta in curriculo prędicandi Euangelij præmium à Chriſto reportabit, niſi victor euaſerit, perſeuerando in certamine ad extremum vſque. Vt igitur ſuperiori comparatione labor: Ita hac nobis perſeuerantia commendatur. Huc pertinet nonum caput prioris ad Corinthios.

Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere.

Aliud argumentum à comparatis. Confert enim miniſtros Euangelij agricolis, qui fructum percipiunt nullum, priuſquam in colendis agris maximos exhauſerint labores. Quare nec miniſtri Euangelij fructum ſperare vllum debent, niſi prius rite ſuo fuerint perfuncti officio. Porrò, ſenſus huius loci quẽ poſui, ex periſtaſi textus colligitur, tametſi verba Pauli obſcuriora ſunt. Quare vox, primum, ad ordinem laboris & fructus pertinet. Primum ſcilicet, poſtquam laborauerit, fructum percipiet. Non enim ante laborem, ſed poſt laborem fructum percipit agricola. Hic igitur ſenſus eſt, Laborare prius oportet agricolam, quam fructus percipiat. Proinde laborantes miniſtri Euangelij conſolentur ſe expectatione futuri fructus.

Intellige quæ dico.

Monet Paulus diſcipulum, vt perpetua cogitatione ſit intentus ſuæ militiæ, vt & militiæ genere incitetur, & mercede propoſita commoueatur ad ferendos æquo animo labores.

Det enim tibi Dominus prudentiam in omnibus.

Quia non humanarum virium est intelligere & satis cogitare quæ sunt Dei, addit precationem, vnde discamus primum, Deum istius intelligentiæ autorē esse. Deinde etiam à DEO petendam esse. Postremo, quod velit eandem petentibus largiri. Nam eo particulam (enim) refero, intelligentiæ siquidem Timothei quandam partialem caussam facit suam orationem Paulus. Vniuersalis particula restringenda est ad ea, quæ sunt salutis & officij Timothei.

Memento Iesum Christum exuscitatum à mortuis, ex semine Dauid, iuxta Euangelium meum.

Secunda capitis pars est, in qua monet, quo Timotheus respicere debeat, cum cruce premitur. Non enim mentis cogitatio in cruce hærebit, sed se in cœlum attollet, vbi Christus gloriosus victor sedet, postquam à mortuis resurrexit. Atque ita hoc dictum Pauli proponit nobis non solum Christi exemplum iam post crucem glorificati, verum etiam commune veluti pharmacum aduersus omnia dura in hoc mundo. Vt enim victor ipse suarum afflictionum iam gloria potitur æterna: Ita & illi quotquot eum sequuntur, gloriose liberabuntur ab omnibus malis. Præter iam dicta, triū locorum confirmationem suppeditat nobis hoc Pauli dictum. Primum enim testatur Christum verum hominem ex semine Dauid, vnde Mesias proditurus erat, quo cōfutatur Martion. Deinde, vere mortuum fuisse astruit. Postremo, gloriose ac potenter à mortuis resurrexisse narrat. Cum his simul caussas, effectus ac fidem, qua hæc nobis applicantur, cogitemus. Porrò Euangelium meum dicit, ratione ministerij, non dominij aut proprietatis, atque ideo hoc adiecit, vt significaret circa quid potissimum versetur Euangelium.

In quo laboro vsque ad vincula, tanquam maleficus.

Suo exemplo hortatur Timotheum ad fortiter ferendam crucem, Euangelij caussa. Ac tria commemorat, laborem suum in propagando Euangelio, crucem & carceres à Tyrannis mundi. Et quod omnium grauissimum est, quod audiat maleficus, ac si pollutus horrendis flagitijs, supplicio esset dignissimus, quod sane multo grauius erat, quam grauissima in corpore tormenta pati. Hoc exemplo Pauli, ministri Euangelij tempore persecutionis se erigant.

Sed sermo Dei non est vinctus.

Consolatio hæc est ministrorum Euangelij, vt ut ipsi vinciuntur, cursus tamen Euangelij non impeditur, Imo Martyrum sanguis veluti rigatio quædam est, vnde semen Euangelij latius spargitur, fructumque vberiorem profert. Nam piorum cruenta confessio animum reddit infirmioribus.

Quamobrem omnia tolero propter electos, vt & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu, cum gloria æterna.

Argumentum ab vtili seu effectu crucis Pauli. Crux mea electis in salutem cedit, dum inde confirmantur de veritate Euangelij. Igitur libenter eam fero. Salutis & gloriæ æternæ meminit, vt eo respicientes, crucem fortiori animo feramus, cum gloria sit æterna, & crux ad breue admodū tempus duratura sit. Porrò, electos vocat ab euentu, quotquot fide Christum apprehendunt, & vsque ad finem perseuerant in eadem fide. Ita enim statuit pater, priusquam mundum conderet, quod vellet in Christo dilecto saluare credentes, ad Ephes. 1.

Fidelis est sermo, nam si commorimur, etiam vna viuemus, si sustinemus, etiam simul regnabimus.

Aliud argumentum ab vtili. Verū quia à sensu & iudicio carnis abhorret, exordiolo vtitur, quo fidē dicendis conciliat, inquiens: Fidelis est sermo, ac si diceret: Quicquid in contrarium caro sentiat aut iudicet, verū tamen esse oportet, quod Deus ordinauerat, nimirū, vt qui cum filio ipsius glorificādi sunt olim, hi eius quoque imaginē gerant, in cruce & afflictionibus, sicuti copiosius ad Rom. 8. dicitur. Proinde hinc tria colligamus, Primum, cōfirmationē doctrinæ de necessitate prædestinationis. Ita enim Deus ordinauit, vt per mortē & varias afflictiones vitam adeamus, & per patiētiam regnum Christi ingrediamur. Verum quia dicitur: Si commorimur, nō separanda est crux nostra à Christo. Multi enim affliguntur & moriūtur, vt hęretici, impij & prophani homines, sed non cum Christo moriuntur, Quia nec cum illo caussam communem habent, nec

in illo

[illegible],vt membra per veram fidem in ipſum. Secundum, Admonitionem de ſocietate noſtri cum Chriſto, qui dum patimur & affligimur, ipſum quodammodo habeamus ſocium, quemadmodum & in Pſalmo dicitur: Tecum ſum in tribulatione. Tertium, conſolationem ſummam in cruce, quæ enim quæſo conſolatio maior eſſe poteſt, quam in cruce quodammodo certificari de vitæ Chriſti & regni ipſius communione?

Si negamus, ille quoque negabit. Argumentum ab incommodo & pœna defectionis à Chriſto, & reſpicit ad concionem Matth. 10. Quiſquis negauerit me coram hominibus, negabo ipſum etiam ego coram patre meo in cœlis. Proponat proinde ſibi quiſq; ab vna parte fructum confeſſionis Chriſti & crucis pro ipſius veritate impoſitæ, ab altera horrendũ ſupplicium, quod defectoribus reſeruatur, poſtquam eos Dominus negauerit coram patre cœleſti.

Si increduli ſumus, ille fidelis manet, negare ſeipſum non poteſt. Hoc pertinet ad explicationẽ proximi argumẽti de pœna defectionis, & eſt ſenſus. Si nos per incredulitatẽ negauerimus Dominum, ille vere nos quoque negabit. Nam conſtans & fidelis eſt in ſuis dictis. Nõ poteſt ſeipſum negare, qui ſua voce dixerat, Qui negauerit me, negabo & ipſum ego, Matth. 10. Luc. 9. Marci 8. atq; ita exaggerat proximũ argumentum, vt omnem ignauiam nobis excutiat.

Hæc admone conſtans coram Domino, ne verbis deceptent, ad nullam vtilitatem, ad ſubuerſionem audientium. Concluſio eſt proximæ exhortationis, imo omnium pręcedentium, quę particula (hæc) repetit & quaſi in memoriam reuocat, ac ſimul duo facit, Primum, monet officium Epiſcopi eſſe, hæc ſerio inculcare auditoribus, deinde quia nihil magis nocet ſanæ doctrinæ, quam λογομαχίαι, ex quib. diſsidia & opinionum varietas naſcuntur, conteſtatur Timotheum coram Deo, ne certaminibus verborum vllum locum relinquat, quæ vt nemini proſunt: ita multos ſubuertunt, & à ſimplici veritate abducunt.

Stude teipſum probatum exhibere Deo. Tertia pars capitis, in qua primum ſtatum Epiſtolæ repetit, Sed miro artificio. non enim ſimpliciter hortatur, ſed ſcopum Timotheo præfigit, quo omnes ſuas actiones referre debeat, modo recte velit fungi ſuo officio. Hic ſane ſcopus omnib. pijs propoſitus eſſe debet, vt Deo probatos ſeſe exhibeant: id quod tum fit, quando fidem & conſcientiam bonam retinentes rite commiſſo funguntur munere.

Operarium non erubeſcendum. Partitione explicat, quod dixit, ac primum vult Timotheũ operarium eſſe. Eſt enim Epiſcopi munus, operari, non ocioſe delitias ſectari. Quod autem addit epitheton (non erubeſcendum) vim ſuaſorij argumenti habet, ac ſi dicat: Merito erubeſcere debet, quiſquis in tam ſancto munere non facit officium, Tu igitur ita fungere officio, ne te pudeat neglecti officij coram Deo.

Recte ſecantem ſermonem veritatis. Definitio eſt officij Epiſcopi. Is enim demum verus Epiſcopus eſt, qui recte nouit ſecare ſermonem veritatis, non qui nugis & inanibus delectatur quęſtionibus, quales ſunt Romanenſes Epiſcopi, qui abiecto ſermone veritatis, id eſt, vero Dei verbo, quod veritatis titulum κατ' ἐξοχὴν ſibi vendicat, nugas ingerunt auditoribus. Porrò forma hæc loquendi ſymbolica eſt, & à lege ſumta, vbi Sacerdotum officium fuit ſecare victimas, vt quædam partes Deo, quædam Sacerdotibus & Leuitis cederent. Vult ergo vt miniſter Euangelij pro ratione auditorum adhibeat doctrinam, conſolationem, minas & exhortationes, vt omnia fiant ad ædificationem.

Prophanas autem vocum inanitates deuita. Vult Paulus, vt doctrina pietatis eſt ſimplex: Ita quoq; dicendi genus modeſtum & graue eſſe. Nõ vult miniſtrum Euangelij inani ſtrepere verborũ pompa, à qua ambitio abeſſe non poteſt: Vnde diſputationes haud raro inutiles naſcuntur. Vetus interpres vocum nouitates vertit, vnde

κενοφωνίας eum legiſſe apparet, quemadmodum & Chryſoſtomus legit. Atq; ita ſenſus hic erit: Certam tenendam eſſe docendi formam, non inuehendos in Eccleſiã nouos loquendi modos, qui ſemper aliud incommodi ſecum habent.

Ad maiorem enim proficient impietatem.

Ratio proximæ exhortationis à fructu ſeu effectu pompoſę & arrogantis orationis ſumta. Nam qui aſſuefaciunt ſe inanitatibus vocum, paulatim magis ac magis diſcedentes à veritate, in impietatem tandem præcipitantur.

Et ſermo eorum veluti cãcer paſcionem habebit.

Ætiologia, ſeu cauſſæ redditio eſt à comparatis ſumta. Quemadmodum cancer morbus ſerpit & paulatim depaſcit contiguas partes, nec finem facit, niſi homine extincto: Ita affectatio inanitatis vocum paulatim incrementum ſumit, donec hominem prorſus in impietatem impulerit.

Quorum de numero eſt Hymenæus & Philetus, qui circa veritatem aberrarunt, dicentes reſurrectionem iam eſſe factam, & ſubuertunt quorundam fidem.

Iam exemplo & experientia idem confirmat, ac duos nominat præ alijs inſignes, qui ſua petulantia in errores contra fundamentũ inciderunt. Vnde nos admoneamur, vt cautiores ſimus, cum in doctrina tũ in moribus.

Firmum tamen fundamentum Dei ſtat, habens ſigillum hoc, Nouit Dominus qui ſunt ſui.

Conſolatur pios aduerſus ſcandalũ defectionis, argumento à certitudine ſalutis credentium, & à prouidentia Dei ſumto, qua ſalutem ſuorum veluti ſigillo quodam obſignauerat, vt firma ſtet eorum ſalus. Fundamẽtum Dei, eſt promiſsio Dei de ſalute per Chriſtum, fide apprehenſa. ſuper ea enim noſtra ſalus extructa eſt. Sigilli nomine argumentum à regijs obſignationibus ſignificatur, quæ cum certę & immotæ eſſe debent, multo magis erit immota Dei promiſsio ſanguine filij obſignata. In verbo, NOVIT, metalepſis hebraica eſt. Nam perinde valet, ac ſi dixiſſet, Curam habet Dominus ſuorum, ac tuetur, vt in illo Pſalmi: Nouit Dominus viam iuſtorum, & iter impiorum peribit. Vbi ex antitheſi, quid verbum, Nouit, ſignificet, ſatis apertum eſt. Nouit proinde noticia diſcretionis & approbationis. Alias dici poteſt duplicem noticiam Dei eſſe, Vnam, qua omnia nouit, & omnium eſt cõditor: Aliam ſalutarem, quæ eſt peculiaris ipſius prouidentiæ, qua Eccleſiam ſuam, adeoq; ſingula ipſius membra fouet & tuetur.

Et diſcedat ab iniuſticia, quicunq; inuocat nomen Chriſti.

Generalis hortatio eſt à ſuperiori per contrarium extructa. Non vult Hypocriticam religionis profeſsionẽ, ſed ſerium pietatis ſtudium requirit ab ijs, qui Chriſto nomina dederunt. Porrò Chriſtianum hominum deſignauit à coniunctis. Nam qui vere in Chriſtum credit, inuocare nomen Domini non deſinit. Vnde nos admoneamur ſeriæ pœnitentiæ ac ſtudij pietatis cum vera nominis Dei inuocatione.

Cæterum in magna domo non ſolum ſunt vaſa aurea & argentea, ſed & lignea & fictilia, & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam.

Ne quis miretur, cur tot ſint in mũdo mali, à minore confirmat, ſecus euenire nõ poſſe. In magna domo non ſunt omnia eiuſdem loci, precij aut honoris. Igitur nec mirum eſſe debet, ſi in vaſto hoc mundo aut Eccleſia viſibili plurimi ſunt praui. Quare potius paucorum virtus, quam multorũ prauitas imitanda proponatur. Pertinet igitur hoc dictũ eo, vt non turbemur, ſi videamus bonis malos in mũdo, aut etiã in Eccleſia Chriſti viſibili admixtos eſſe. Baſilius homilia nona, vaſorũ ſignificationes eleganter in hanc ſententiã exprimit. Huiuſcemodi, inquiens, materijs voluntas cuiuſq; cõparatur. Nam vas aureũ is eſt, qui mẽte moribuſq; ſimplex, & ſine dolo eſt. Argentũ item, qui illo paulo eſt inferior, dignitatis ac precij æſtimatione. Teſtaceum eſt ac figulinũ qui terreſtria ſapit, ac frangi conteriq; ſit aptus. Ligneum qui per peccatũ facile ſordet & igni æterno materiã præbet. Sic enim iræ vas eſt, qui omnem in ſe Diaboli operationem, quaſi vas quoddam ſuſcepit, & propter fœtorem, quem

quem habet ex corruptione, ad nullum vſum aptari poſsit, ſed dignus eſt qui pereat. Hactenus Baſilius.

Si quis ergo emundauerit ſe ab his, erit vas in honorem ſanctificatum & vtile Domino ad omne opus bonum paratum.

Perſiſtens in eadem ſimilitudine, ſuaſorium infert argumentum ab vtili, ſeu fructu ſtudij pietatis ſumtum. Qui enim pietati ſtudet, & emundat ſe à vicijs, erit vas honori deſtinatum, & vtile patrifamilias Chriſto ad omne bonum opus. Verum ex hoc loco non ita aſſeritur vis liberi arbitrij ac ſi quid poſſet ſine gratia. Nam hic Paulus loquitur de pijs, qui iam in gratia ſunt, audiunt verbum, in quo efficax eſt Spiritus ſanctus, non repugnantibus, ſed aſſentientibus verbo & implorantibus opem diuinam. Nam poteſt voluntas ſe opponere verbo & Spiritui ſancto, Act. 7. Quod dum fit, homo ſua perit culpa. Quare præſens exhortatio eo pertinet, vt alacri voluntate præſtemus pro viribus id quod verbum præſcribit, & ad quod ſpiritus intus agit.

Iuueniles autem concupiſcentias fuge.

Quia admonuit prophanas κενοφωνίας vitãdas eſſe, nunc radices earum vult auelli, nimirũ iuueniles concupiſcentias, hoc eſt, impetus, ad quos iuuenilis ætas propenſior eſt. Nã diſſentionibus ortis, nõ ita facile iuuenes ſe reprimunt, quin ſæpius erũpant extra metam modeſtiæ & grauitatis. Non igitur hoc loco propenſioné ad illecebras intelligo, ſed potius quoſuis impetus, vnde fit vt non ſeruetur modus in rebus agendis. Requirit igitur in Epiſcopo grauitatem ſenilem ac modeſtiam, ne quid contra decorum agat.

Sectare autem iuſticiam, fidem, dilectionem, pacem, cum inuocantibus dominum ex puro corde.

Has quatuor virtutes iuuenilibus concupiſcentijs opponit, in quibus dum ſe homo exercet, concupiſcentię malo minime cedit. Et addit argumentum ab exemplo, dicens, Cum omnibus inuocantibus Dominum ex puro corde, ac ſi dicat: Nemo poteſt Dominum inuocare, niſi ex corde fide purificato, quod tamen omnib. incumbit, qui Chriſtum Dominum agnoſcunt, igitur concupiſcentia cor cõtaminans ſerio fugienda. Porrò virtutes, quas hic enumerat, ad ſecundam tabulam referri debent.

Stultas & ineruditas quæſtiones vita, ſciens quod generant pugnas.

Pertinet & hæc exhortatio ad ſcopum, & veluti hypotheſis ſuæ theſi ſubijcitur: Vult Epiſcopum fugere ſtultas (id eſt, extra verbum in humano cerebro natas) & ineruditas (id eſt, nihil ad pietatem conferentes) quæſtiones. Huius exhortationis rationem ab effectu petit, cum ait, huiuſmodi quæſtiones generare pugnas, quæ omnibus pijs fugiendæ ſunt.

Seruum enim Domini non oportet pugnare.

Ætiologia eſt à repugnantibus. Nam ſeruum Domini eſſe, & ſectari pugnas, repugnant. Dominus enim ſuos ad pacem vocat, non tamen his verbis efficitur, quin liceat pijs doctoribus Eccleſiæ, ſe opponere diſputando & ſcribendo hæreticis ſeu corruptoribus doctrinę cœleſtis. Nam hoc ſupra inter munera Epiſcopi numerauit Apoſtolus, ac Chriſtus ipſe, Prophetæ & Apoſtoli ſe oppoſuerunt falſa docentibus. Proinde petulantia ac libido, inanes queſtiones ventilandi prohibetur, non autem tuendi veritatem.

Sed placidum eſſe erga omnes, propenſum ad docẽdum, tolerantem malos, cum manſuetudine corripientẽ contradicentes.

Per antitheſin deſcribit Epiſcopũ, ac requirit virtutes contentionis ſtudio contrarias. Et quia ſæpe agendum eſt cum aduerſarijs, requirit in Epiſcopo patientiam & manſuetudinem, ne quid committat ſeruo Domini indignum. Hinc æſtima quam vane ſe ſeruos Dei hodie glorientur, qui contumelioſis ſcriptis ſe inuicem proſcindunt, ac Thraſonica ambitione Eccleſiæ tranquillitatem turbant. Proinde meminerimus, ſi modo Dei ſerui eſſe velimus, patientiæ & manſuetudinis, aliarumq; virtutum, quas hic & alibi in Epiſcopo requirit Apoſtolus.

Si quando det eis Deus pœnitentiam

Finem addit, cur velit aduerſari-

in agni-

ad agnitionem veritatis, & resipiscant à Diaboli laqueo, captiui ab eo ad ipsius voluntatem.

os cum mansuetudine corripi, nimirum, vt mansuetudine corripientis resipiscant ab errore ac veritatem amplectantur. Tametsi hic sensus verborum Pauli simplicissimus est, multa tamen orationis formula continet, quæ argumenta periculi contradictionis exhibent. Primum enim significat quam periculosum sit opinionibus & contradictionibus in Ecclesia Dei ludere. Difficulter enim tales ad sanam mentem reuocantur: quod significat voce μήποτε, quæ addubitantis particula, ac incertis ac dubijs proponitur rebus. Admoneamur igitur nos cũ timore & summa religione adyton verbi Dei intrare, caueamusq; ne nostris impuris cogitationibus & ineptis quæstionibus, contaminemus sacrarium Dei. Deinde monet eos sine pœnitentia viuere, qui contradicendi morbo laborant. Nam pœnitentiæ initium est veritatis agnitio. Tertio, significat eosdem veluti insanos siue ebrios esse, vt qui mente erroribus ebria dediti, opiniones cumulent, ac quæstionibus inutilibus oblectentur. Quarto, Hæreticam doctrinam ac contradicendi studium, laqueum Diaboli esse definit, à quo difficulter se expediet, qui aliquãdiu eo constrictus fuit. Quinto, Diaboli voluntatem facere eos testatur, qui contradictionibus & pugnis student. Cum enim Diabolus abolere non possit verbum, vt illud falsis opinionibus & quæstionum labyrinthis inuoluat, totus incumbit.

CAPVT III.

Summa Tertij Capitis.

Cum extremis temporibus multi scelerati futuri sint, sua aliquando laturi supplicia: Tu me in vita & in cruce, quæ omnibus pijs communis est, sequere, persistens in eis, quæ didicisti, sciens scripturam in qua es eruditus, omnia quæ sunt salutis, plene continere.

Ordo Tertij Capitis.

Hoc caput in quatuor diuidamus partes, Quarum prima sit, prædictio malitiæ hominum grassaturæ postremis temporibus. Secunda, Hortatio vt Paulum in doctrina, vita & patientia imitetur Timotheus. Tertia, Hortatio ad constantiam in doctrina, quam didicerat. Quarta, Indicatio vsus & finis scripturæ sanctæ. Græci in duo κεφάλαια hoc caput secant, quorum prius est prædictio malitiæ grassaturæ inter homines postremis temporibus. Posterius est exhortatio: ad quod quidem caput, tametsi reliqua quæ consequuntur pertinent: Distinxi tamen in plura membra, vt apertius omnia ante oculos ponerem. Prima pars ad demonstratiuum, reliquæ ad genus suasorium pertinent.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HOC autem scito, in extremis temporibus instabunt tempora periculosa.

Hæc prima est huius capitis pars nempe prædictio malitiæ hominum grassaturę in mundo, atq; adeo in externa Ecclesiæ societate. Huius prædictionis hæc fuit occasio. Hortabatur Timotheum Paulus ad constantiã, ne cederet malis, quibus cum conflictabatur, & quia graue admodum videbatur, adeo multos malos in Ecclesia existere, cum quib. viuendum esset, proponit ei conditionem status Ecclesiæ Christi (nam tempus extremũ, vniuersum Ecclesiæ Christianæ statũ, inde vsq; à Christo exhibito ad consũmationem seculi, significat, ita tamẽ, vt malitia, de qua loquitur, subinde maiores vires sumat, & cum tempore crescat, vsq; ad extremum diem) vt communi Ecclesiæ sorte se consoletur Timotheus, & non frangatur animo propter multorũ defectionẽ ab Euangelio, & propter scelera quib multi erunt obnoxij, qui Christianũ nomẽ prætendent. Ex hoc loco primũ colligamus, qualis sit futurus status Ecclesiæ in hoc mũdo vsq; ad finem, nimirum, turbulẽtus & inquietus ob hominũ malitiam. Deinde quod falso Anabaptistæ polliceantur

ceantur Ecclesię Christi tranquillitatem multorum annorũ ante iudicium, omnibus vi[...] profligatis. Praeterea quod futuri ministri Euangelij, atq; adeo omnes pij, debeant se hac prædictione munire aduersus scandala defectionis, malitiæ hominum & crucis piorum.

Erunt enim homines. Ratio propositionis à coniunctis. Tempus enim in se non erit malum, sed malitiæ appellationem ab hominibus in eo viuentibus mutuabitur.

Sui amantes. Græce φίλαυτοι, qui iusti ratione neglecta, sibi indulgent & ignoscunt omnia. De hoc vicio Plato eleganter in hunc modum, libro quinto de legibus scribit: Omnium vero maximum quiddam malum in multorum hominum animis innatum, cuius quidem, cum facile sibi ignoscunt, remedium nullum excogitant. Etsi autẽ hoc dicere solent, quod natura sibi amicus quisq; est, recteq; est, id ita se habere, sed reuera nimius in seipsum amor, omnium peccatorũ omnibus semper est caussa, occæcatur quippe circa amatum, qui amat. Quapropter, qui se amat, cum seipsum magis, quam veritatem honorandum putet, quod iustum, bonum, pulcrum sit, malũ iudicat. Decet sane eum, qui magnus vir futurus est, neque seipsum neque sua diligere, sed iusta semper, siue à seipso siue ab alio gerantur. Ex hoc ipso delicto, oritur, vt ignorantiam suam esse sapientiam opinentur. Hinc fit, vt quamuis nihil (vt ita dicam) sciamus, omnia tamen scire nos arbitremur. Cum vero nec alijs committamus facultatem agendi, quæ facere ignoramus, facientes ipsi errare compellimur. Quamobrem nimium suijpsius amorem fugere quisq; debet, & meliores sequi, nullo rubore verecundiæ impeditus. Hactenus Plato. Paulus igitur animaduertens φιλαυτίαν omnium viciorum fontem esse, eã primo loco nominat. Deinde subiungit vicia, quæ veluti riuuli pestilentes à venenato fonte manant.

Auari, fastuosi, superbi, blasphemi, parentibus immorigeri, ingrati, impij. Fastuosi, græce ἀλαζόνες, sunt qui gloriantur & iactant se de ijs bonis, quæ non habent: seu qui cum iactantia quadam plura promittunt, quam præstare possunt. Superbi ὑπερήφανοι, qui insolenter se alijs proponunt, & nimium ob sua bona extolluntur. Blasphemi βλάσφημοι, qui alijs maledicis verbis insidiantur, & student eorũ famã lædere. Ingrati ἀχάριστοι, qui gratiã repẽdere benefactorib. non nouerunt. Impij græce ἀνόσιοι, sunt proprie qui religionẽ cõtemnunt. nã huius contrariũ est ὅσιον, quod Plato partem iusticiæ facit, quæ circa curam deorũ versatur.

Carentes affectu. Græce ἄστοργοι, qui naturales affectus erga parentes, proles, cognatos atq; adeo omnes benemeritos deposuerunt. Nam στοργαὶ sunt boni affectus, naturaliter hominibus à Deo insiti, vt sint quædã incitamẽta ad gratitudinem præstandam benemeritis.

Nescij fœderis. Græce ἄσπονδοι, sunt implacabiles, qui offensi, nullo officio placari possunt, vt deponant odium aduersus eos, quos sibi nocuisse putant.

Calumniatores. Hi cum diabolo commune nomen habent, & sunt, qui recta aliorum dicta corrumpunt, deprauant & in alium sensum torquent.

Intemperantes. Hi sunt qui in nullis rebus mediocritatem seruare possunt, sed affectibus ducuntur. Vnde qui in cibo, potu, vestitu & in alijs rebus modum excedunt, ἀκρατεῖς dicuntur. Huic vicio opponitur temperantia, quam Cicero definit virtutem esse, quæ in rebus aut expetendis aut fugiendis, vt rationem sequamur, monet.

Immites. Id est, duri & difficiles, nulla comitate præditi, adeo vt tota illorum vita abhorreat ab aliorum honesta consuetudine.

Negligentes bonorum. Ἀφιλάγαθοι græce, hoc ad rem & personam

personam referri poteſt, vt ſint qui vel honeſtos homines & benemeritos de multis in nullo precio habent, imo contemnunt, vt vilia mancipia, vel qui rerum honeſtarum ratione non ducuntur, ſed tantum ſuis obſequuntur affectibus.

Proditores. Hi ſecreta aliorum, ſola lædendi libidine, reuelant, homicidij malo obnoxij. Chryſoſtomus deſertores amicitiæ & ſodalitatis interpretatur.

Præcipites. Id eſt, qui ſine iuſta deliberatione, ſine maturo conſilio, temere & præcipitanter res agendas aggrediuntur. 10

Inflati. Id eſt, vani, qui ſibijpſis magni precij videntur homines. Chryſoſtomus exponit, contumacia pleni, hoc eſt, rebelles, qui nemini parere volunt.

Voluptatũ amantes potius quam Dei. Hoc eſt, habentes quidem aliquem timorem Dei, ſed propter illum nolunt ſuas voluptates minui. Deum externe colunt, quatenus nihil ſuis diſcedat affectibus. Voluptas in genere eſt, quicquid homo facit libenter, aut patitur. Et quia duo ſunt hominum genera, nempe praui, & boni, qui diuerſis oblectantur ſtudijs, duo quoque voluptatum genera emergunt, vnum quidem bonum, Alterum vero malum. Præterea quia homo conſtat corpore & animo, diuidi ſolet voluptas in corporis & animi voluptatẽ. De hac voluptate Hermes Pauli diſcipulus in hunc modum ſcribit: Omni homini voluptas eſt, quicquid libenter facit. Etenim iracundus, ſatisfaciens moribus ſuis, percipit voluptatem, & adulter, & ebrioſus, & detractor, & mendax, & cupidus, & fraudator, & quicunque ijs ſimile admittit, morbo ſuo parens percipit ex ea re voluptatem. Hæ omnes dulcedines & voluptates noxiæ ſunt ſeruis Dei, propter has cruciantur homines & patiuntur pœnas. Sunt etiam voluptates hominibus ſalutares, multi enim opera bonitatis facientes, percipiunt voluptatem dulcedine quadam virtutis tracti. 20 30

Habentes formam pietatis, cum vim eius negauerint. Hoc de hypocritis intelligendum eſt, qui ſimulant pietatem, cum nulla eius in corde ſit efficacia.

Et iſtos auerſare. Hoc potiſsimum ad hypocritas referendum eſt, quorum fraudes ſubiungit hiſce verbis:

Ex eis enim ſunt, qui ſubintrant familias, & captiuas ducunt mulierculas, peccatis oneratas, quæ ducuntur concupiſcentijs varijs, ſemper diſcentes, nec vnquam ad cognitionem veritatis venire valentes. Graphice depingit hypocritarum artes, quibus mundum in errores pertrahunt, qui quoniã nõrunt facilem muliercularum in ſuperſtitionem lapſum, eas potiſsimum aggrediuntur. Verum mulierculæ oneratæ peccatis, id eſt, mala concupiſcentia, ducuntur varijs cõcupiſcentijs, ita vt nunc huic, nunc alij doctrinæ ſubſcribant. Vnde fit vt ſemper quidem diſcant, ſed nunquam ad cognitionem veritatis perueniant. Hic locus nos moneat, ne circumferamur quouis vento doctrinæ, néue quibuſuis doctoribus credamus, ſed Propheticis & Apoſtolicis acquieſcamus ſcriptis, in quibus abunde traditum eſt, quod ad ſalutem noſtram eſt neceſſarium. 40 50

Quemadmodum autem Iannes & Iambres reſtiterunt Moyſi: Ita & hi reſiſtunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem. Vt oſtendat eandem fortunam Eccleſiæ perpetuo eſſe, vt cũ aduerſarijs bellum gerat, allegat exemplum ex veteri hiſtoria de Moyſe, qui dũ cum Pharaone ageret de dimiſsione populi Dei, habebat magos qui ſibi reſiſterent, quemadmodum hiſtoria habet Exod. 7. Sed ſicut virga Moſis deuorauit virgas magorum: Ita mendacium hypocritarũ Chriſti veritas abolebit.

lebit. Porrò nomina istorum magorum, vel ex reuelatione singulari, vel ex commenta- patrum in Moysen, quę nunc interierunt, nouit Paulus. Duabus autē notis Hypocritas describit. Primum, dicit eos corruptos mente esse, hoc est, deprauato iudicio, vt qui scripturam ad suum sensum torquere conentur. Deinde dicit eos reprobos circa fidem esse, hoc est, quemadmodum iudicant peruerse: Ita maligne agunt, regulam fidei contemnentes.

Sed non proficient amplius.

Cōsolatio est, ac si diceret: Tametsi sudant multum Hypocritæ, vt euertant veritatem: Tamen in piorum cordibus inconcussa manebit. Portæ enim inferorum non præualebunt aduersus eam.

Insipientia enim istorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit.

Quemadmodū supra exemplo veteris historiæ fortunam communem Ecclesiæ indicauit: Ita nunc exemplo eodem consolationem confirmat. Nam quemadmodum Iannes & Iambres non potuerunt impedire suis magicis artibus, quo minus populus Dei incolumis è manibus Pharaonis euaderet: Ita nec nostri Hypocritæ, quantumuis infinitas artes excogitant, poterūt veritatem Dei abolere. Hac cōsolatione hodie quoq; ministri verbi, adeoq; omnes pij se consolentur, dum vident non solū manifestos hostes omnia tentare, vt Ecclesiam Christi subuertant, verum etiam domesticos tantum non cœlum terræ miscere, vt Ecclesiæ statū perturbent, inuicta tamen vel inuitis omnibus hostibus manebit.

Tu autem assectatus es meam doctrinam, institutionē, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones.

Secunda pars capitis, in qua hortatur Timotheum, vt se in doctrina, vita & cruce sequatur. Et est argumentum cum à facili, tū ab exemplo sumtum, ac si diceret: Tu me exemplum habes, tu doctrinam meam & crucem nosti, in his me, sicut hactenus, imitare.

Qualia mihi acciderunt Antiochiæ, Iconij, Lystris, quales persecutiones sustinui.

Loca nominat, in quibus pręcipue dura sit passus, vt nominum indicatione integras historias ei in mentem reuocet.

Et ex omnibus me liberauit Dominus.

Sicut discipulum animauit ad crucem ferendā suo exemplo: Ita eodem rursus ipsum consolatur. Quemadmodum enim Paulus è periculis euasit, quando id Deo visum erat: Ita quoq; spem præbet Timotheo, vt is quoque euadat, hoc est, non superetur pressus cruce, ita vt abijciat confeßionem.

Et omnes qui volunt pie viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur.

Hypothesin ad Thesin transfert, ac regulā generalem proponit, nimirum, quod omnibus pijs in hoc mundo immineant varia mala, de quorum caußis, lege copiose Philippum in locis.

Mali autem homines & impostores proficient in peius, errantes & mittentes in errores.

Dixit de piorum fortunā in hoc mundo, additis multis rationibus, quibus hanc quoq; subijcit, sumtam à caussa partiali (scilicet crucis) nempe à successu malorum, qui indies proficient in peius, plurésque seducent, id quod præsens dies euidentißime comprobat. Non tamen pugnat hoc dictum cum superiore. Nam proficient amplius. Illic enim de fine consilij eorum loquitur, qui est omnino veritatem abolere suis præstigijs & mendacijs, quod tamen minime poterunt præstare: Hic vero de conatu agit, qui semper in deterius tendit, adeo vt non solum errent ipsi, verumetiam alijs errandi occasionem præbeant.

Tu autem mane in ijs, quæ didicisti & quæ credita sunt tibi.

Tertia pars capitis, in qua hortatur Timotheum, ne se sinat seduci ab ipsis im-

is impostoribus,& quomodo id fieri posſit, ostendit, inquiens: Mane in ijs, quæ didicisti, id est, persiste inuictus in doctrina sana, quam didiceras, & in ijs, quæ tibi concredita sunt.

Sciens à quo didiceras. Hoc ad confirmationem pertinet, ac si diceret: A me didicisti qui Christi sum Apostolus, ac propterea doctrinam, quam ab ipso accepi, tibi concredidi. Quare si in ea doctrina manseris, tutus eris ab erroribus. Hinc nos quoque discamus magnifacere doctrinam Apostoli, vt vere à Christo profectam, & in ea manere.

Et quod à pueritia sacras literas nouisti. Aliud argumentum à connexis. Plurimum enim valet à teneris optimis quibusq; assuefacere. Nam iuxta dictum: Quo semel imbuta est, recens seruabit odorem, testa diu. Proinde Timotheus à pueritia sacræ lectioni assuetus, iam grandior factus, tenacius omnia tenet, vt non iam facile à veritate auelli posſit. Hinc discant studiosi sacræ scripturæ opponere iudicium Spiritus sancti, insulsis & temerarijs dictis eorum, qui teneram ætatem nugis potius, quam sacrorum librorum lectione occupari volunt. Quorum cæcitas & malignum iudicium olim iustum luet supplicium. 10

Quæ possunt eruditum te reddere ad salutem per fidem, quæ est in Christo Iesu. Cur velit Timotheũ scriptura contentum esse, exponit, nimirum, quod scriptura destinata sit saluti hominũ, Ita tamen si ea quis erudiatur, & salutis promisſionem fide Christi apprehendat. Reliquæ disciplinę ad præsentem vitam pertinent, quę quia scripturæ cognitioni, vt opes Ægypticæ veteri tabernaculo extruendo, seruiunt, illarum cognitio non est aspernanda, si modo vt famulæ adhibeantur ministerio scripturæ sacræ, quam solam agnoscere reginam debent. 20

Omnis scriptura diuinitus inspirata est, & vtilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem, quæ est in iusticia, vt integer sit homo Dei, ad omne opus bonum apparatus. Confirmat scripturam posse hominem eruditum reddere ad salutem, sumto argumento ab enumeratione sufficienti eorum, quæ ad salutẽ sunt necessaria, ac simul commendat scripturam à caussa efficiente, vsu & fine. Qui tres loci honesto & vtili subijciuntur. Caussa est, quod scriptura sit diuinitus inspirata. Nam Spiritus Dei per sanctos Prophetas & Apostolos locutus est. Hinc discamus summam reuerentiã deberi scripturæ sanctæ, vt quæ ipsisſima Dei vox sit. VSVS quadruplex est. Primus, quod sit vtilis ad doctrinam, nempe salutis, quæ doctrina tametsi multiplex est, duo tamen sunt eius capita præcipua, nimirum, fides in Christum, & rectæ formandæ vitæ ratio. Ad hæc duo capita, Legis & Euangelij noticia pertinet. Secundus vsus, quod sit vtilis ad redargutionem, græce ἔλεγχον, hoc est, ad conuincendos aduersarios, & castigandos contumaces. Tertius vsus, quod faciat ad correctionem, græce ἐπανόρθωσιν, hoc est, ad erigendos lapsos & stabiliendos verbo, sacramentis & consolationibus. Quartus vsus, quod sit vtilis ad institutionem, quæ est in iusticia, hoc est, ad sancte pieque viuendum. Continet enim scriptura perfectisſimam viuendi regulam. FINIS est, vt integer sit homo Dei, ad omne bonum opus apparatus. Huc enim tota scriptura pertinet, vt homo integre viuat in hoc mundo, quo tandem per Christum futuræ vitæ beatitudine fruatur in Deo. Ex hoc loco discamus, quod nihil desideretur in scriptura, quod ad perfectionem Christianam pertinere videatur. Proinde qui vnica scriptura, tanquam perfectionis regula, contentus non est, is sciat se & in Deum contumeliosum esse, & propriæ salutis hostem. 30 40

CAPVT IIII. 50

Summa quarti Capitis.

Obtestatur Apostolus Timotheum, vt sedulo faciat officium, significans suum exitum instare. Præcipit præterea, vt ad se veniat, & alia quædam familiaria ei iniungit. Narrat Alexandri ferrarij in sese maliciam, simul conquerens de defectione multorum. Tandem salutationibus & fausta imprecatione claudit Epistolam.

Ordo

Ordo Capitis quarti.

Sex constituamus huius capitis partes. Prima sit obtestatio, vt Timotheus officium suum faciat. Secunda, significatio sui exitus iam instantis. Tertia, committit discipulo quædam priuata negocia. Quarta, reuelatio contumaciæ Alexandri. Quinta, significatio defectionis multorum à se ob crucem. Sexta, salutationibus cum imprecatione solita clauditur Epistola.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

OBTESTOR igitur ego coram Deo & Domino Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos & mortuos, in apparitione sua & regno suo.

Prima pars capitis, vt Timotheus officiũ suum faciat, in cuius partis ingressu duo sunt obseruanda: Illatio & obtestatio. Illationis nota ideo vtitur, vt scripturam, de qua in fine superioris capitis dixit, cum prædicatione connectat. Vult quidem Deus, vt vnusquisque per se legat ac meditetur scripturam. Vult hoc quoq; vt ordinarium ministerium verbi, ac viuam vocem ministrorum non contemnamus. Hinc proinde admoneantur fideles, vt cum legendo, tum audiendo proficiant. Ita enim Dominus ordinauit. Obtestatio eo pertinet, vt Timotheus cogitet, Deum vindicem fore, si in officio commisso sibi non præstiterit se fidelem. Iudicij, aduentus & regni Christi meminit Paulus, vt discipulum abducat à præsenti rerum facie, & tristi regni Christi hic in terris forma, ad considerationem futuræ gloriæ, cuius participes erunt omnes, qui hic in afflictionibus Christo obtemperant. Contra vero qui Christum hic secure contemnunt, illic iudicis sententiæ subiacebunt. Hæc cum pij omnes, tum præcipue ministri Euangelij sibi accommodent, iudicium timeant, si fraudulenter & ignaue opus Domini fecerint. Cõtra gloriam expectent, qui Christo ex fide obœdiunt, ac diligenter commissum officium faciant.

Prædica sermonem.

Græce κήρυξον, id est, instar preconis palam proclama Euangelium. Nam Euangelium κατὰ ἐξοχὴν hic sermonem nominat. Applicat igitur Timotheo mandatum Christi: Ite in mundum vniuersum, & proclamate Euangelium omni creaturæ, significans vniuersalem esse gratiæ promisionem, eiusque omnes posse fieri participes, qui Euangelium amplectuntur.

Insta tempestiue, intempestiue.

Id est, vrge cum teipsum, ne quis locus relinquatur ignauiæ, tum populum, ne vanis mundi occupationibus abripiantur, idque non solum tempestiue, id est, ordinario tempore & constitutis horis, verum etiam intempestiue, quouis tempore, nullis parcendo laboribus, quoties minister Euangelij sentiat se vel carnis ignauia cessare, vel videat auditores ad verbi regulam suos mores nõ componere. Hoc si suum officium esse perpenderent in timore Dei ministri Euangelij, Ecclesia Christi non tam varijs & horrendis plurimorum scelerum iactaretur procellis.

Argue, increpa, consolare.

Instandi modos recitat. arguendi sunt aduersarij, id est, conuincendi sunt sui erroris. Increpandi sunt desides, torpentes & carnis desiderijs indulgẽtes. Hortandi vel consolandi sunt resipiscentes & consolationibus fulciendi, ne desperent. Hic duo obseruentur. Primum, quanta sit nostra ignauia, qui in salutis cursu deficimus, nisi asidue stimulis obiurgationum incitemur. Deinde, quod non solum pastorum sit munus, quæ recta sunt, publice docere, verum etiam priuatim doctrinam singulis, prout viderint necessarium esse, obiurgando, minando, consolando accommodare.

Cum omni tolerantia & doctrina.

Modum accommodandi redargutiones, increpationes & cõsolationes tradit. Primum: quantum ad personam ministri Euãgelij attinet, requirit tolerantiã, qua

fit, vt ista omnia prodire ex amico, placido & paterno animo videantur. Nam qui tyrannica asperitate irritant populi animos, absq; omni lenitatis condimento, illi sane, vt superbię ac hostilis seueritatis notam non effugiunt: ita magis destruunt, quā ædificant, vt interim taceam, quod sacrilege ministerium Dei contaminent. Deinde in consolationibus, increpationibus &c. requirit doctrinam. alias enim friuola sunt omnia. Si igitur redarguēdus est aliquis, id fiat per doctrinam, hoc est, per verbum Dei, detegatur ac ostēdatur ipsius error. Si increpandus quispiam, monstretur ex verbo increpationis fundamentum. Si consolatio adhibenda, ostendatur consolationis ratio ex verbo. Discant proinde ministri Euangelij tria ex hoc loco. Primum, quomodo seueritas lenitate commiscenda sit. Deinde, ne quenquam arguant, increpent, consolentur, nisi vel præcedēte doctrina, vel statim subsequente, cuius doctrinæ accommodandæ gratia ista adhiberi debent. Tertio, vt pro varietate hominum hæc adhibeant. Alij enim alijs indigent stimulis. 10

Nam erit tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed iuxta concupiscentias suas coacervabunt sibi doctores ij, quibus pruriunt aures, & à veritate quidem aures auertent, ad fabulas vero conuertentur.

Rationem sumit à prauitate hominum, quę ratio potissimū ad primum membrum referenda est. Respicit autem Paulus ad tenebras illas, quarum quædam nubeculæ cœperant se ostendere temporibus Apostolorū, sed postea collectæ sunt paulatim, donec Papæ, hoc est, tenebrarum regnum stabilitum est. 20 Vbi in locum sanæ doctrinæ subierunt humanæ traditiones, & doctrinæ dæmoniorum de prohibitione coniugij, de inuocatione sanctorum, de interdicto ciborum, deque plurimis alijs nugis, quibus sana doctrina partim obscurata, partim abolita est. Cuius caussa indicatur ingenita malicia & concupiscentia hominum, qui pruriunt auribus, ac semper nouis fabulis oblectantur. Vnde & tales doctores sibi coaceruant, qui sibi placentia prædicent, quod dum fit, veritas amittitur, ac fabulæ, hoc est, commenta humana, vana ac nihil nisi ad perniciem animarum facientia, succedunt.

Tu vero vigila in omnibus, perfer afflictiones, opus fac Euangelistæ, ministerium tuum imple.

Opponit hominū leuitati diligentiam, ac constantiam Episcopi. 30 Nam tum maxime laborare Episcopum decet, quando homines se à veritate auertere incipiunt. Primum hic notandum est, quod cum diligentia Episcopi coniungat crucem. Nam pastores simul atque suum officium gnauiter facere inceperint, crucem sentiunt suæ diligentiæ comitem. Nam ea est hominum proteruia & contumacia, quod veritatem sustinere non velint. Obiurgati etenim vicissim obiurgant, admoniti contemnunt. Breuiter, pro sua libidine viuere cupiunt. Vnde pijs ministris seduloque officium facientibus, haud exigua afflictio existit. Opus Euangelistæ in genere est Euangelium annunciare. 40 In specie autem (vt ad Ephes. 4.) accipitur Euangelista pro eo, qui est inferior Apostolo quidem dignitatis gradu, Superior vero pastore, eiusdem quidem muneris cum Apostolo, sed disparis gradus & dignitatis. Non alligatus erat Euangelista certæ sedi vt pastor, sed vt Apostolus in varijs docebat locis. non immediate à Christo, vt Apostolus vocatus, sed ab Apostolis ascitus in commune ministerium. Cum addit, ministerium tuum imple, omnes superiores exhortationes ad caput generale reuocat.

Ego enim iam immolor, & tempus meæ resolutionis iam instat.

Secunda huius capitis pars, quæ superioribus quidem, vt argumentum à tempore sumtum, annectitur, sequentibus vero connectitur, vt propositio significationis suæ mortis iam instantis, ac si diceret: 50 Dum ego tecū communi fungor ministerio, habes me & cōstantiæ & doctrinæ exemplū. Sed iam meæ resolutionis tempus, vt ex hac vita discedam, instat, proinde opus est tibi maiori animi robore, ne post meum discessum, victus improbitate mundi, deficias. Atque ita viri præclari donis Dei præ alijs illustres inferioribus constantiæ ac aliarum virtutum incitamenta esse debent. Porrò, oratio Pauli plura continet. Primū enim verbum immolandi, significat vsum martyrij sanctorum, nimirum, quod illorum martyriū sit, & Deo gratum sacrificium, & hominibus quædā sanctio & doctrinæ obsignatio. Nam dum sancti Dei homines nulla tormenta fugiunt pro Euangelij confessione, fit vt alij infirmiores erigantur, ac maiorū constantia cōfirmati, Euangeliū animosius tueantur. Præterea mortis periphrasis seu

ſis ſeu reſolutionis vocabulum duo inſinuat. Vnum, quod mors ſit quædam reſolutio, qua animus migrat à corpore. Alterum, quod anima non pereat cum corpore, ſed ſit ſuperſtes relicto corpore. Ex hoc argumentum conſolatorium colligamus, contra metũ mortis. Si enim mors non eſt interitus humanæ naturæ, ſed tantũ reſolutio animę & corporis, minus profecto metuenda eſt pijs, qui per mortem ad vitam immortalem ac beatam tranſeunt.

Bonum certamen certaui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui.

Hæc pia gloriatio eo pertinet, vt Timotheũ ſuo exemplo excitet, ad ſtrenue peragẽdum officium. Certamen bonum vocat, cum cruce coniunctam prædicationem Euangelij, in qua non minus ſe ſtrenuum, quam fortiſsimum decet athletam, geſsit, qui antea non quieſcit, quam ad metam peruenerit. Vocat autem ideo bonum, cum quia in medio curſu nõ defecerit, tum quia fidelis ſuo duci in doctrina & fide perſiſtens, ad finem vſq; peruenerit. intelligit autẽ hic fidem officij ſeu Apoſtolatus, quę eſt fructus fidei iuſtificantis. Ex hoc loco tria colligamus. Primum, quod prædicatio Euangelij certamini comparetur. Vnde miniſtri Euangelij diſcant, ocio & ignauiæ minime indulgendum eſſe. Deinde, quod fruſtra gloriatur, qui non perſeuerauerit, donec metam attigerit, hoc eſt, vſque ad mortẽ, fidelis ſuo duci permanens. Poſtremo, quod non ſecus in Domino gloriandum ſit fideli miniſtro, cum iam vitæ ſuæ finis, quantumuis probroſus coram mundo, appropinquet, quam curſori, qui iam metam aſſecutus eſt, imo eo magis, quo fuerit certamen glorioſius. Nam ex euentu de multis rebus, non ex præſenti earum ſtatu iudicandum eſt.

Quod ſupereſt, repoſita eſt mihi iuſticiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illa, iuſtus iudex.

De præmio ſui certaminis & curſu agit. Parum enim eſſet ſtrenue currere, niſi poſt curſum & peractum certamen reſtaret certaminis & curſus præmium. Quare ſibi coronam repoſitam ait à Deo iuſto iudice, ſibi reddendam in die illa, cum videlicet reddet vnicuique iuxta opera ſua. Hic locus & alij ſimiles loquuntur de præmijs bonorum operum, non de iuſtificatione, aut eius cauſsis. Quare Papiſtæ maligne agunt, dum hunc locum & ſimiles ad euertendam gratuitam iuſtificationem detorquent. Eſt enim diligenter diſcrimen obſeruandum inter teſtimonia, quæ de iuſtificationis cauſſis agunt, & ea quæ de qualitate iuſtificatæ perſonæ, aut de compenſatione afflictionum, ſeu remuneratione obœdientiæ loquuntur.

Non ſolum mihi, ſed etiam omnibus, qui diligunt aduentum eius.

Quod de ſe dixit, omnibus pijs applicat. Eadem enim eſt ratio æqualitatis in Deo. Infideles quidem abijcit, & punit æternis pœnis. Fideles vero recipit in gratiam, ac ornat præmijs, quibus eorum obœdientiam compenſat. Porrò pios ab eorum perpetuo affectu deſignat. Fieri enim non poteſt, quin magno deſiderio aduentum Domini expectet, quiſquis vere ſtatuat ipſum ſuum ſaluatorem eſſe. Sicuti contra, qui Chriſto fide non eſt inſitus, aut omnino contemnit aduentum Domini, aut totus exhorreſcit ad eius mentionem. Hunc igitur affectum ex vera in Chriſtum fide concipiamus, vt nihil ſit nobis in votis magis, quam vt citiſsime illum lætum videamus diem, in quo quicquid hic ſenſerimus afflictionum, abunde compenſabitur æternæ beatitudinis fruitione.

Da operam, vt ad me venias cito.

Tertia huius capitis pars eſt, quam ſupra quædam familiaria & priuata continere dixi, ac primum præcipit Timotheo, vt ad ſe veniat, idque haud dubie, non ſolum priuata cauſſa, ſed multo magis totius Eccleſiæ gratia. Plurimũ enim prodeſt, magnorũ hominũ colloquijs intereſſe, in quibus de rebus magnis & admoneri diligentius, & doceri apertius poſſumus, quam ſi vel eorum ſcripta plurima legerimus, vel etiã de ipſis multa audiuerimus. Hinc ergo diſcamus pręſtãtiũ virorũ collocutiones magnifacere & amare.

Demas enim me reliquit, amplexus hoc ſeculum, & profectus eſt Theſſalonicam. Creſcens in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas eſt ſolus mecum.

Rationem cur Timotheum ad ſe vocat, reddit, nempe quod, alijs partim deficientibus partim diſcedentibus ad ſuas Eccleſias, quarum miniſtri erant, opus habeat ipſius miniſterio. So-

ſio. Solus Demas cruci & moleſtijs, quas apud Paulum pati erat neceſſe, præpoſuit res mundi & priuata commoda. Reliqui autem à Paulo dimiſsi ad ſua miniſteria, alij in alia loca diſceſſerunt. Locus obſeruandus, quod nemo ſua præponens Euangelio ac rebus ad pietatem pertinentibus, poſsit Chriſto ſeruire.

Marcum aſſume & tecum adducito. eſt enim mihi vtilis ad miniſterium. Tychicũ autem miſi Epheſum.

Præcipit vt Marcum ſecum adducat, vt ſibi miniſtret. Vnde colligitur, quod & ſuperiores in Eccleſia poſſint vti inferiorũ miniſterio, & quod inferiores maioribus reuerentiam & obſequium debeant.

Penulam, quam Troade reliqui apud Carpum, cum venies affer, & libros potiſſimum membranas.

Tametſi per penulam quidam intelligunt veſtem, ad arcendas à corpore pluuias aptam: tamen quia vocabulum græcum φαιλόνη & veſtem ſignificat, & capſulam in qua res cõſeruantur, malo in poſteriori hac ſignificatione vocabulum accipere, præſertim cum in præſenti loco & cõditioni Pauli videtur accommodatius. Et Chryſoſtomus refert quoſdam per φαιλόνην capſulam intelligere, in qua libri Pauli repoſiti erant. Verum quia hoc parum refert, vtro modo accipiatur vocabulum, relinquatur in medium. Porrò ex eo quod petat libros ſibi afferri, duo diſcamus. Vnum, perpetuo in lectione & meditatione ſcripturæ progrediendum eſſe. Nam ſi Paulus tantus Apoſtolus lectione librorum, iam ſenex & morti vicinus, occupatus erat, quid nos facere decet, quibus nulla ætas ſatis eſt ad verbum Dei perdiſcendum? Alterum, quod hoc Pauli dicto clare refutentur Anabaptiſtæ, qui à lectione ſcripturæ homines auocant, ad ſuos Enthuſiaſmos ac reuelationes, quæ ſane aliud non ſunt, quam meræ Diaboli præſtigiæ, quibus miſeros homines in illorum perniciem faſcinare ſtudent.

Alexander faber ferrarius multis me malis affecit.

Hæc relatio contumeliæ, qua Paulum affecit Alexander, quarta huius capitis pars eſt, cõſtans quatuor membris, Narratione, imprecatione, hortatione & ratione. Narratio vna propoſitione abſoluitur. Alexander faber ferrarius, multis me malis affecit. Vnde primum ex querela Pauli colligamus, nihil illum grauius tuliſſe, quam oppugnationem veritatis. Cuius exemplum omnes pios ſequi decet. Deinde, ex facto Alexandri diſcamus, quantum malum Eccleſiæ Chriſti inferre poſſunt, qui ab Eccleſia deficiunt, vtut ſunt ignaui & indocti. Præterea admoneamur hac querela Pauli & facto Alexandri, ſimul Eccleſiam cruci & calumnijs ſubiectam & expoſitam eſſe. Poſtremo, ſi quando contigerit à nobis deficere, quos antea pios iudicauimus, conſolemur nos Pauli exemplo, qui ſimilem fortunam expertus eſt.

Reddat illi Dominus iuxta facta ipſius.

Imprecatio eſt, qua homini deploratæ malitiæ vindictam imprecatur, ne curſum Euãgelij impediat. Quid? An hic diſcamus à Paulo ijs imprecari mala, qui nos læſerunt? Quomodo hoc cum præcepto Domini conuenit, qui iubet vt maledicentibus & inimicis benefaciamus? Diligenter hic obſeruandũ eſt, vnde proficiſcatur hęc imprecatio, & quo tendat. Proficiſcitur autem ex Spiritu ſancto, & ex zelo recte compoſito, non ex aliqua perturbatione carnis, vt in ijs fit, qui ab alijs læſos ſe putãt. Deinde, tẽdit in gloriã Dei, nam iſtam peſtem cupit ſublatam, quam iã certo cognouerat renunciaſſe agnitæ veritati, & peccaſſe in Spiritum ſanctum, ideoq; nunc iuſto Dei iudicio damnatum. Verum ne nos imitatione Pauli erremus, hæc tria tenenda ſunt. Primum, ne abrepti amore noſtri & priuatæ vtilitatis reſpectu, proprias iniurias perſequamur. Deinde ne rectum ordinem perturbemus, quod ſane fit, dum Dei gloriam aſſerendo, noſtros affectus admiſcemus. Tertio, ne aduerſus quemlibet præcipites iudicio feramur, priuſquam conſtiterit nobis de iudicio Dei. Niſi enim imprecationes noſtræ cũ iudicio Dei conſentiant, vicioſæ & culpandæ ſunt, quales fuerunt diſcipulorum Domini imprecationes, quibus Dominus reſpondit, Neſcitis cuius ſpiritus eſtis. Præſtabit proinde, vt potius confugiamus ad preces pro omnibus hominibus, quam vt vllis mala imprecemur, niſi id fiat cum conditione.

Quem & tu caue.

Hortatio eſt, vt Timotheus fugiat iſtum hominem ſceleratum & deploratæ

ploratæ maliciæ. An ex hoc loco Pastor discere debet, ægrotantes & laborantes oues fuge re? An non tum maxime requiritur pastoris industria? Hic quoq; discernendum est inter hostes doctrinæ inemendabiles, & alios, de quibus adhuc aliqua emendationis spes est. Illi sane vt pestes fugiẽdi sunt, hi obiurgatione & doctrina in viam, quantum fieri potest, sunt reuocandi.

Vehementer enim restitit sermonibus nostris.

Ratio cur velit Timotheum fugere Alexãdrum, nimirum, quia maligne & maliciose verbo Dei restitit. Quisquis igitur resistit veritati agnitæ, tanquam pestis fugiendus est.

In prima mea defensione nullus mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes, quod liberatus sum de ore leonis, & liberabit me Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cœleste, cui gloria in secula seculorum, Amen.

Hęc querela de defectione fratrum à Paulo, quinta pars huius capitis est, in qua sunt particulæ plures quarum Prima est querela desertionis, nempe, quod cum sisteretur primum Neroni, desertus sit ab omnibus. Graue sane scelus fuit periclitantem socium deserere. Vnde, quanta sit hominũ etiam sanctorum infirmitas, persecutionis potissimũ tempore, significatur, quo nos cognita nostra infirmitate oremus Deum, vt sicuti fidem dedit nobis ex mera gratia: Ita quoq; fortitudinem animi in ferendis malis tempore persecutionis largiatur. Secunda, est Pauli votum seu oratio pro fratribus infirmis, qui se deseruerunt. Ita enim inquit: Ne illis imputetur. Hinc discamus & nos fratrum imbecillitatem boni consulere, eosq; pijs nostris votis apud Deum potius iuuare, quo confirmentur, quam traducere apud homines, vt confundantur. Tertia, est commemoratio præsentiæ diuinæ in periculis: At Dominus, inquit, mihi astitit & confortauit me, id est, fiduciã auxit, & non permisit me cadere. Hinc discamus desertos ab hominibus, non deseri etiam à Deo, modo in ipso vera fide permanserint. Obseruandus est autem duplex modus præsentiæ Dei, atq; adeo auxilij diuini in periculis. Alias enim apertum præsidium præbet, quemadmodum in prima defensione Pauli factum est. Alias virtute spiritus sui astat, ne malis vrgentibus, victi deficiamus. Atq; hoc pacto affuit Paulo iam porrigenti carnifici caput amputandũ. Quarta pars, finis præsentiæ Dei ac auxilij diuini additur, cum inquit: Vt per me prædicatio expleretur, & audirent omnes gentes. Locus hic diligenter obseruandus est. Nam quod in Paulo egit Deus, idem quoq; in alijs fidis Euangelij ministris facit. Vult vt in medio hostiũ sua virtute diuina fulciantur, quo homines intelligant Dei negotium agi. Proinde alias potenter tuetur eos, aduersus hostiũ insultus, alias in medijs ærumnis & cruce astat, ac animum illis addit, ne proter pęriculorum magnitudinem despondeant animum. Quinta, commemoratio liberationis Pauli, ita enim inquit: Liberatus fui ex ore Leonis, id est, Neronis Tyranni. Hac loqutione duo indicat Paulus, magnitudinem periculi, & crudelitatẽ hostis potentissimi. Vnde nos discamus non propter magnitudinem periculorum, aut potentiam hostium, abijcere confessionem, sed potius cum Paulo voluntati Dei nos committere. Sexta, fiducia ex anteactis concepta de futura protectione et auxilio diuino. Et liberabit me (inquit) ab omni opere malo, & seruabit in regno. Ex hoc loco discamus, nos oportere ex prioribus beneficijs Dei cõcipere fiduciam de futuro ipsius auxilio. Deinde, vt in præsentibus periculis petamus à Deo, vt si nõ velit nos à pręsentibus periculis eripere, saltem à malo opere nos custodiat, ne scilicet cruce pressi, abijciamus confessionem, aut aliquid fortibus Christi militibus indignum designemus.

Saluta Priscam & Aquilam, & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi, Trophimum autem reliqui infirmum Meleti, festina ante hyemen venire. Salutant te Eubulus & Pudes, & Linus & Claudia, & fratres omnes. Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum, Amen.

Hæc sexta præsentis capitis pars est, quę nulla explanatione indiget. Salutationes Paulinæ in genere nobis pietatem ac reuerentiam erga absentes commendãt, monentq; vt verbis, factis & affectu studeamus ipsorũ commodo.

ARGVMENTVM
EPISTOLAE PAVLI
AD TITVM.

IN PRINCIPIO ENARRATIONIS SACRORVM SCRIPTORVM, quatuor mihi ante omnia excutienda videntur, Primum, quisnam sit scripti autor. Secundum, quæ fuerit scribendi occasio, & quale scriptoris consilium. Tertium, quæ propositiones seu quęstiones principales, seu quis status, vnúsne an multiplex. Quartum, quis sit tractationis ordo seu quæ methodus. Hæc quatuor & nos in huius enarrationis initio quęramus. His enim dextre explicatis, totum scriptum fiet apertius, vsusq; eiusdem magis se prodet. 10

AVTOR HVIVS EPISTOLAE.

Paulus Apostolus, electum Dei organon, neq; ab hominibus, neq; per hominem, sed per Iesum Christum, verum Deum ac verum hominem, immediate vocatus ad Apostolatum, vt esset gentium potissimum doctor, autor est huius Epistolæ. Vnde quanta sit eius autoritas intelligi potest. Non enim secus accipienda sunt, quæ hic promit Dei spiritus per Paulum, quam ea, quæ ab ipso Domino sunt prodita. Quare omnia quæ continentur in hac Epistola atque alijs Pauli scriptis, eius esse autoritatis sciamus, vt in dogmatibus confirmandis & confutandis erroribus, plurimum habeant virium. 20

OCCASIO.

Occasio huius Epistolæ hæc fuit. Paulus in Creta reliquit Titum, vt ordinaret oppidatim Presbyteros, verum cum intelligeret multos esse ibi, qui prætextu legis Mosaicæ populum deciperent, scribit hanc Epistolam παραινετικὼ, vt sui officij & muneris admoneretur Titus, ne fineret seductores Christi gregem mendacibus doctrinis, ac disceptationibus vastare inutilibus, quemadmodum cœperunt mox post Pauli discessum. 30

STATVS.

Hæc Epistola non est vnius status aut propositionis, sed multarum, quas omnes ad sex reuocare poteris. Vt Prima sit de ordinandis & constituendis Presbyteris oppidatim. Secunda de increpandis hæreticis. Tertia, de vita & doctrina Episcopi. Quarta, de pia auditorum conuersatione & vita. Huic vt thesi subijcio omnes hypotheses quas enumerat, videlicet de officio anuum, adolescentularum, iuuenum, & de obœdientia præstanda magistratui. Quinta, de vitandis inutilibus Iudaicarum fabularum disputationibus. Sexta, de fugiendis post admonitionem hæreticis. Hæ sunt propositiones parænetícæ huius Epistolæ, quib. adijciuntur interdũ rationes cõtinentes pręcipua Christianæ religionis dogmata, de quibus suis locis dicendum est. 40

TRACTATIONIS ORDO SEV METHODVS.

50

Ordo seu methodus Epistolaris est. Constat enim quatuor partibus, Epigrapha, Salutatione, Expositione & Valedictione. Porrò ipsa expositio arbitraria est & libera. Nam eius conditionis sunt omnes huius Epistolæ propositiones, vt parum referat, quam quo loco colloces. Est enim hoc Dialecticorum & Rhetorum præceptum, vt quemadmodum cum propositiones aliæ ab alijs dependent, illæ priorem in tractatione locum occupent, quæ natura priores sunt: Ita cum eius sint naturæ, vt à se inuicem non dependeant, libera sit collocatio, nisi quod in principio & fine eas collocare consueuerunt, quæ alias pondere superant, quemadmodum hic factum esse videmus. Vt enim primam fecit de

ordinandis

ordinandis ministris: Ita postremam de vitandis hæreticis. Porrò in tractatione singulorum capitum hunc seruabo ordinem. Primum summam capitis monstrabo. Deinde ordinem capitis ostendam. Tertio loco exegesin vna cum obseruatione dogmatum seu locorum communium adijciam, vt vsus doctrinæ conspiciatur.

CAPVT I.

Summa Primi Capitis.

Episcopus oppidatim verbi ministros inculpata vita & sana doctrina ordinet, quo possit ora obstruere seductoribus, & increpet durius peruerse docentes, vt tandem sani euadant & resipiscant.

Ordo Primi Capitis.

Post epigrapham, cui adiuncta est imprecatio seu salutatio, mox exponit cur Titum in Creta reliquerit, nimirum vt ordinaret oppidatim Presbyteros, id quod primam propositionem esse diximus. Deinde monet quales velit Presbyteros, cum in vita domi & foris, id quod per enumerationem attributorum exponit, tum in doctrina, nimirum vt possint exhortari per sanam doctrinam & contradicentes conuincere. Huc addit argumentum ex contrario, seu antithesin facit de malis doctoribus, referens quantũ damnum faciant in Ecclesia, quorum vt ostendat vanitatem, citat Epimenidis versum, quo tota Cretensium turba arguitur vanitatis. Hinc dilabitur ad secundam propositionem de redarguendis talibus seductoribus, vt non pereant, sed vt resipiscant, non amplius attendentes Iudaicis fabulis de escis & externis, vt videtur, purgationibus, quas fabulas omnes vna de libertate Euangelica sententia iugulat, inquiens: Omnia munda mundis &c. Verum quia gloriabantur seductores illi de noticia Dei, & sapientiæ quadam opinione tumebant, per antypophoram eos factis Deum, de quo vane gloriabantur, negare asserit.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi, secundum fidem electorum Dei & agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem est, in spem vitæ æternæ, quam promisit qui non mentitur Deus, ante tempora æterna, manifestauit autem temporibus suis verbum suum per prædicationem, quæ credita est mihi, secundum iniunctionem saluatoris nostri Dei, Tito dilecto filio secundum communem fidem.

Epigraphæ Paulinæ omnes quidẽ constant suis, vt ita dicam, essentialibus partibus, primo enim loco suum nomen, deinde eos ad quos scribit, collocat. pleræq; magnificis epithetis ornantur, id quod à Paulo factum est, non vt prophanus Porphyrius sensit, ambitione quadam, sed ob tres caussas, quarum Prima & præcipua fuit, vt hac ratione suæ doctrinæ autoritatem conciliaret contra Pseudoapostolos, qui autoritatem Pauli ideo obscurare conabantur, vt Iudaicis fabulis locum facerent, quas Paulus tãquam pestes nocentissimas sanę doctrinę ab Euangelio remotas esse voluit. Altera caussa, vt hoc modo confiteri se Christum, quem fere totus mundus tum persequebatur, palam faceret, contemtis omnibus omnium hominum sannis & minis. Tertia, vt suo exemplo eos, ad quos scriberet, ad confessionem prouocaret. Constantis enim & fortis tum animi fuit, audere in tanta persecutione Christum confiteri. Hoc sit dictũ de epigraphis Paulinis in genere. Nunc ad præsentis Epistolæ epigrapham descendam, in qua primum pro cõsuetudine ponit suum nomen propriũ. Deinde titulum, quem habet communem cum omnibus fidelibus, dum se seruum Dei fatetur, collocat. Postea suæ functionis peculiaris, hoc est, Apostolatus mentionem facit. Vt autem

mendat qualénam sit Apostolicum munus, addit quod sit de fide electorum Dei. Secundum fidem inquit, id est, ad fidem scilicet prædicandam, qua electi Dei saluantur, id est, de fide qua omnibus seculis pij saluantur, quam fidem dicit consistere in noticia veræ pietatis, & spe vitæ æternæ. Hoc autem ne quis nouum diceret, asserit ita quidem Deum promisisse ante secula æterna, id est, iam inde vsq; ab initio conditi orbis, (æterna dixit Augustinus, quæ ante se non habent vllum tempus.) Nunc vero tempore cõstituto, tandem mundo reuelatum esse per Euangelium, cuius præconem se esse constitutum, ad iussum saluatoris Dei, affirmat. Hic est sensus epigraphæ, in qua hæc sunt obseruãda. Primum, exemplum Pauli confitentis se seruum & cultorem Dei, quæ res nos commonefaciet non solum nostræ confeßionis, verumetiam cultus, quem nostro Domino secundum verbum debemus. Secundo, à Paulo discant Episcopi & ministri verbi adeoq; omnes, diligentiam præstare in officio sibi demandato. Tertio, vt Apostolorum fuit fidem electorum Dei docere: Ita sciant ministri verbi hunc sui muneris scopum esse, vt eandem electorum fidem doceant. Contra quod factitant Romanenses porci, hoc est, serui Diaboli, qui sana fidei doctrina suppressa, ventris sui & gloriæ caussa, præstigias infinitas ad decipiẽdos homines cõmenti sunt. Quarto, confutatur hic dogma illorum, qui docuerunt Gentes lege naturæ, Iudæos lege Mosaica, Christianos lege Euangelica saluari. Nam Paulus fidem electorum nominans, significat vnam esse electorum fidem quæ ducit electos, id est, credentes ad Christum, viam vnicam salutis. Quinto, docetur hic in quibus consistat vera fides, nimirum in veræ pietatis noticia & spe vitæ æternæ. Vnde etiam commendatur nobis studium discendi verbum, sine quo ad illam noticiam nemini venire contingit. Sexto, scopus fidei & pietatis veræ ostenditur esse vita æterna, in qua recuperata perfecte imagine Dei, æternum beati Deum glorificabimus. Septimo, cum dicit Deum esse ἀψευδῆ, vult vt firmiter ipsius verbo fidamus, nihil morantes quicquid rerum externa facies polliceatur. Octauo, cum ad iussum saluatoris Dei se Apostolum factum meminit, suo exemplo docet, vt nullus in Ecclesiam sine vocatione irrumpat. PORRO Titum filium vocat, vel ex consuetudine, qua grandiores natu, iuniores filios nominant, vel ex affectu mere paterno, vel quia per doctrinã Pauli cõuersus, fide factus est Titus nouus homo, atq; ideo addit, iuxta communem fidem, qua scilicet omnes credentes ex æquo nascuntur filij Dei. Hic obserua qualis affectus debeat esse doctoris erga suum discipulum, Episcopi erga inferioris gradus symmystas, ministri verbi erga auditores, atque adeo superioris omnis erga inferiorem. Communis fides admoneat nos mutuæ dilectionis. Communis enim fides non solum facit nobis multa communia, verum etiam efficit, vt omnes vnus simus in Christo Iesu, ad Galat. 3.

Gratia, & misericordia & pax à Deo patre & Domino Christo Iesu, saluatore nostro.

Salutandi formam sumit Paulus à fructu Euangelij, vt hoc modo eos, ad quos scribit, excitet ad amorem Euangelij, proposito tanto bonorũ thesauro, à quo sunt exclusi omnes, quotquot Euangelio nõ credunt. Salutationes Paulinæ, continentes Euangelij prædicati fructum, admonent eos, ad quos scribitur, fidei, sine qua ociosæ manent adeo dulces ac salutares salutationes. GRATIA in scriptura significat proprie gratuitam beneuolentiam Dei seu caritatem seu fauorem, quo Deus nos complectitur in filio. Deinde per metonymiam, quicquid Deus nobis ex gratuito fauore seu beneuolentia donat, gratia dicitur, vt est gratuita remißio peccatorum, donatio Spiritus sancti, & virtutes donatæ, quæcunq; tandẽ illæ sunt. MISERICORDIÆ nomen magis exprimit affectum Dei erga nos, & multarum rerum nos admonet. Quoties itaq; in scriptura fit mentio misericordiæ Dei, erga genus humanũ, hæc nobis in mentem veniant. Primum, obiectum misericordiæ, quod est miseria generis humani, qua totum genus humanum in se perditũ & deploratum est. Secundum, huius miseriæ caussa, quæ est peccatum, res omnium tristißima & fœdißima. Tertium, φιλανθρωπία Dei erga genus humanum, quod Deus non abiecerit prorsus hominem propter tantam turpitudinem & fœditatem. Quartum, ἀντίλυτρον, quod est victima filij, peracta ad liberandum nos ab illo ingenti malo, & ad tollendum iram & damnationem cõmeritam ob peccatum. Quintum, pœnitẽtia & fides, sine quibus illius ineffabilis precij, victimæ filij, non reddimur participes. Sextum, ad quos se extendat illa misericordia. misericordia, inquit beata illa virgo, in progeniem progenierũ, timentibus eum. Septimum, perpetua gratitudo cordis erga Deum, pro tam immensa bonitate, quod noluerit nos in æternum damnari, sed eum, qui non nouit peccatũ, fecerit pro nobis peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso, 2. Corinth. decimo. PAX theologice est mutuus consensus Dei remittentis peccata, acceptantisque nos propter filium, & fidei, accipientis

pientis remiſsionem peccatorum,ſtatuentisq; quod Deus non velit damnare nos,ſed propter Chriſtum mediatorē vnicū recipere. Hinc placata & tranquilla conſcientia redditur, dum in hac pace conquieſcit mens. Vnde nomen pacis ſępe per Metonymiā pro tranquillitate conſcientiæ ponitur. Porrò hic regula obſeruanda eſt, quod eorum quæ natura ſeu certo quodam vinculo coniuncta ſunt,cum vnum dicitur,cætera intelligantur,vnde fit,vt quodlibet horū trium vocabulorum ſine alijs poſitū tantundem valeat, ac ſi omnia ponerentur. Sunt enim Gratia, Miſericordia & Pax ita natura coniuncta,vt vno poſito, cætera excludi non poſsint. Cum addit, A Deo patre, amplificat ſalutationem à cauſſa efficiente, ſeu ab autore eorum bonorum,quæ offert Euangelium Chriſti:vnde obſeruandum,quod pij odio mundi,tyrannide Diaboli,& importunitate hoſtium preſsi,hinc ſe cōſolentur, & opponant odio mundi gratiam Dei:Tyrannidi Diaboli,miſericordiam patris cœleſtis:Importunitati hoſtium momentaneæ,æternā pacem, quam donat rex pacis Dominus noſter Ieſus Chriſtus in ſe credentibus. Deinde & hoc obſeruandum eſt,quod eorundē bonorum autorē & patrem & filium agnoſcat ſcriptura. Nam vt pater miſericordia ſua,& inenarrabili φιλανθρωπίᾳ,filio vnigenito in ἀντίλυτρον pro nobis dato,nos redemit: Ita filius obœdientia & ſanguinis effuſione idem præſtitit,à quo non excluditur Spiritus ſanctus,qui nos vngit & ſanctificat,vt tantorum bonorū capaces eſſe poſsimus.Eſt præterea & hoc obſeruandum,quod Paulus vt plurimum, quoties incidit in ſaluatoris mentionē, ſoleat cōiungere has quatuor voces,Dominus noſter Ieſus Chriſtus, idq; facit Paulus non ſine magno conſilio,nimirum vt myſteriū ſalutis noſtræ his paucis voculis complectatur.Prima enim vox Dominus,admonet pios potentiæ,victoriæ & dominij Chriſti Domini.Secunda vox Noſter,ſubiectionem & fidem requirit. ſi enim noſter eſt,ſerui ipſius ſumus.Quare & debitus illi cultus à nobis præſtandus eſt. Si noſter,nobis in ſalutem datus, profecto nos in ipſum credere oportet. Tertia vox Ieſus,de perſona & officio Chriſti concionatur,nimirum quod ſit θεάνθρωπος & ſaluator. Vnde rurſus monemur cum miſeriæ noſtræ, in qua ſine ipſo hæremus, tum fidei,qua in miſeria per ipſum liberamur. Quarta vox eſt Chriſtus,modum liberationis per ipſum docet, nempe per regnum & ſacerdotium ipſius.

Huius rei gratia reliqui te in Creta. Abſoluta epigrapha & ſalutatione, ſequitur expoſitio, in qua primum proponit, de recte conſtituendis, quæ à Paulo propter ſubitum abitum omiſſa erant, & de ordinādis oppidatim Epiſcopis, quemadmodum ſupra in tractationis Methodo monuimus. Eſt autem obſeruandum hic primum, quod Paulus non velit ἀναρχίαν in Eccleſia, ſed quo omnia fiant ordine & decenter,vult aliquem vita & doctrina cōſpicuū præeſſe miniſtris ordinandis,& recte diſponendis omnibus in Eccleſia,qui caueat ne quid hæreſiū oriatur. Breuiter,qui vt omnia rite agantur ſtudeat. Neq; tamen hinc ſtabilitur primatus Papæ,neq; tyrannica papalium Epiſcoporum αὐτονομία, & iuriſdictio, quam ſibi vendicant. Hi enim nō Euangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruiunt,ſed in hoc totis viribus incumbunt,vt diuina bonitate lucem Euangelij accenſam,flumine ſanguinis piorū extinguant. Tametſi longe ſua opinione fruſtrantur. Sanguis enim martyrum velut optimum oleum eſt. Nam is facit,vt lux Euangelij accenſa magis ardeat.

Vt ea quæ deſiderantur, corrigas. Id eſt, vt quæ deſiderantur in Eccleſiaſtica ordinatione, recte diſponas. Nam Paulus iacto fundamento, vt videtur, alio ſe contulit, vt qui fuerit non vnius nationis,ſed gentium Apoſtolus & doctor,relicto interim apud Cretēſes Tito,qui ea quæ ipſe breui tempore non abſoluerat, diſponeret. Obſerua officium Epiſcopi in genere eſſe, omnia recte diſponere in Eccleſia.

Et conſtituas oppidatim Presbyteros. Pars præcipua muneris Epiſcopalis eſt,ordinare idoneos miniſtros verbi, ſine quibus Eccleſia Dei nec ædificari nec conſeruari poteſt. Fides enim ex auditu eſt, auditus per verbum Dei, verbum Dei per Presbyteros ſonat. Vnde Paulus miniſtros verbi œconomos myſteriorum Dei appellat 1. Corinth. 4. Myſteriū enim ſalutis maneret prorſus incognitum, niſi per miniſterium verbi reuelaretur. Vnde æſtimandum eſt, quanti oporteat nos facere miniſterium & eos, qui in ſcholis & templis pure docent. Porrò Preſbyteri nomen apud græcos nunc ætatis, nunc dignitatis & honoris appellatio eſt. Quemadmodum enim Latini ſeniores non tam eos, qui ætate præcedunt, quam qui honore & dignitate antecellunt,nominant: ita græci Presbyteros per metonymiam nominare conſueuerunt eos, qui dignitatis gradu alios anteirent.

Quemad-

Quemadmodum ego tibi ordinaui. Id eſt, eo modo, quem tibi præſcripſi. Hoc eſt, per impoſitionem manuum Presbyterij & orationem, explorata prius vita & doctrina eius, qui in Presbyterum expetitur.

Si quis ſit inculpatus. Per enumerationem exponit, quales velit ordinari Presbyteros. Inculpatus, id eſt, talis qui non commiſerat crimen, ob quod in ius iuſte vocetur. Nam ἐγκαλεῖν ſignificat in ius vocare, vnde ἀνέγκλητος, id eſt, crimine vacans, ob quod in ius poſsit vocari. Nam cum turpe ſit doctori, cum culpa redarguit ipſum, non poteſt alios ſcelerum arguere, qui ipſe ſceleratus & criminoſus eſt, vt interim taceam, auditores plerunque Presbyterorum ſcelera imitari.

Vnius vxoris maritus. Non dicit ſi quis fuerit vnius vxoris maritus, ſed ſi ſit talis, ſiue primam ſiue ſecundam &c. nunc habeat. Hic deſtruitur dogma Papiſticum & doctrina dæmoniorum de cœlibatu ſacerdotum. Spiritus ſanctus vult Presbyterum ordinari vnius vxoris maritum. Tyrannis vero Romanenſium omni ſuppliciorū genere eos ſacerdotes mulctandos & puniendos iudicat, qui ſanctum & honorabile inter omnes matrimonium præferunt ſodomiticis & nefandis libidinibus. Quodnam obſecro clarius eſſe ſymbolum poteſt doctrinæ Dæmoniorum? Hinc diſcant pij miniſtri pluris facere Spiritus ſancti mandatum, quam Satanæ aſtutiſsimum inuentum, per quod (proh dolor) infinitas animas ad tartara, pertraxerat hactenus. Nec nouum commentum Papiſtarum poteſt illudere hunc locum, dum interpretantur Presbyterium maritum vnius vxoris, hoc eſt, vnius Eccleſiæ. Nam hoc cauillum confutat quod ſequitur.

Liberos habens fideles. Non enim leue argumentum eſt, cum innocentię parentum, tum legitimæ œconomicæ adminiſtrationis honeſtas & innocentia liberorum. Nam multū refert quomodo quis ſit educatus, quemadmodum Plato & Plutarchus prolixe docent. Hinc eſt quod parentes non careant culpa, ſi pueri adulti & male educati delinquant. Heli, quia ventris ingluuiem & fornicationem in filijs non corripuerat, & ſuam & illorum ſalutem perdidit. Plato duabus de cauſsis homines fieri malos iudicauit. Primum, vitia parentum in natos transfundi dicit. Deinde, educatione mala eadem vitia augeri firmariq; exiſtimat, quæ quidem emendari ac corrigi poſſe honeſta educatione arbitratus eſt, adeo vt diceret, caput rectæ inſtitutionis eſſe rectam educationem. Obſeruandum ergo hic Primum eſt, parentibus non iniuſte imputari filiorum ſcelera, ſi eos non recte in pietate & correctione Domini inſtituant. Deinde, quod cum pietatis & honeſtatis domeſticæ, tum impietatis & malæ conſuetudinis parentum, argumentum ſit vita liberorum. Verum ſi parentes in hac re ſuo fuerint functi officio, non ſunt culpandi quidem illi, ſed filij illorum grauius ſupplicium cum Deo, tum hominibus luent. Præterea, monentur hic pueri pietatis & honeſtatis, vt parentum ſuorum decus ſua innocentia adaugeant.

Non in accuſatione luxuriæ. Id eſt, nō ſint criminoſi aut infames ob laſciuiam, quales filij Heli fuerunt.

Aut inobſequentes. Id eſt, qui iuſsui aut imperio ſuperiorum nolunt ſubijci, id quod euenire ſolet, ex blanda patrum indulgentia. Ambroſius rectiſsime vertit inobſequentes.

Oportet enim Epiſcopum inculpatum eſſe, tanquam Dei diſpenſatorem. Breuiter monuit qualéſnam velit Presbyteros eligi, nunc idem confirmat ab adiunctorum enumeratione, quæ neceſſario requirūtur in Epiſcopo, & primo loco à quibus vicijs debeat eſſe immunis Epiſcopus. Deinde recitat virtutes, cum quibus Epiſcopalis functio ornatur, tum quę ſunt proprie Epiſcopi, nimirum vt ad exhortandum & conuincendum aduerſarios idoneus ſit. Primum ergo vult Epiſcopum inculpatum eſſe, & rationem reddit, quia eſt diſpéſator ſeu œconomus in domo Dei, quæ eſt Eccleſia. Hic titulus Primum admonet Epiſcopū, quam late ipſius officium pateat, nimirū vt ſolummodo ea promat, quæ ſunt ſui Domini. Non eſt enim

enim dispensator humanarum traditionum, sed mysteriorum Dei, 1. Corinth. 4. Secundo, monet auditores quo in loco debeant habere ministros verbi, nimirum vt agnoscant eos ministros Christi, & œconomos Dei. Tertio, hinc lucet, non esse œconomos Dei, Papistas & alios hæreticos, qui non quæ Dei, sed quæ Satanæ sunt, promunt.

Non præfractum. Alij hic proteruum, alij superbum, alij præfractum, nonnulli contumacem vertunt, quorum nullo proprie redditur græca vox, nec tamen ideo culpandi sunt interpretes, quorum hic mos est in transferendis græcis, vt cum propria quæ respondent græcis, desunt, vtantur nunc generibus pro speciebus, nunc specieb⁹ pro generibus, nunc translatis, interdum vicinis, quemadmodum hoc loco factum est. Nam omnis qui est αὐθάδης, est superbus, est proteruus, est præfractus, est contumax. Græca autem vox αὐθάδης composita est ab αὐτός, id est, ipse, & ἁδεῖν, placere, vt αὐθάδης sit, quem nostra vernacula lingua vocamus, dynkelgod vel selffgod, cui nihil placet nisi quod ipse fecerit, quique sibi suisque consilijs tantum tribuit, vt alios eorumq; consilia superbe & contumaciter cõtemnat, quo vicio nullum esse potest nocentius in Episcopo. Huius vicij caussa est persuasio quædam sapientiæ & prudentiæ. adiuncta sunt, superbia, proteruitas, præfractus animus, contumacia. Effecta, aliorum consilia contemnere, suas opiniones mordicus tueri, vnde facilimus prolapsus est in hæreses: ex quo facile intelligitur, quam debeat hoc vicium alienum esse ab Episcopo, qui non solum benigne alios erudire, verum etiam plerunque amice & attente aliena consilia audire, eaque in multis sequi debeat.

Non iracundum. Iratum fuisse legimus Mosen ob vitulum aureum, quem fuderant Israëlitę, cum is in monte cum Domino esset. Fremuisse spiritu legimus ipsum Dominum. Prophetas sæpe motos ob populi cæcitatem & scelera. Rursus legimus Dominum prohibuisse iram. Verum has antilogias dissoluet caussarum diuersitas, alia enim est ira, cuius caussa est zelus Dei & iusticiæ, alia quam caro & peccatum operantur. Illa probanda, hæc damnanda est. Ab hac generatur, quam hic vult Paulus alienam esse ab Episcopo, iracundia, quæ iracundia duo mala, vt alia taceam, habet sibi adiuncta. Primum, iracundus non potest mãsuete, blande, benigne & comiter agere cum imbecillioribus, id quod Episcopo inprimis faciendum est, alioqui infirmos non vt medicus sanat, sed vt carnifex cruciat. Deinde, quis est qui non ab iracundis tanquam à rabiosis canibus aufugit, tantum abest vt quisquam vel amet talem, vel aliquid in rebus afflictis consilij ab ipso expetat.

Non vinosum. Quantum sit ebrietatis malum, notius est, quam vt de eo aliquid afferam. Nam præter id quod grauissime Deũ offendat ebrietas, impedit omnes actiones corporis & animi, quas vel pietas vel functio requirit. Mentẽ enim mouet de suo statu, corpus eneruat, accendit flammas libidinum & affectuum, vnde plurima mala oriuntur, vt proditiones, adulteria, stupra, homicidia, & quid non scelerum vesana ebrietas secum trahit? Lex æterna (inquit Augustinus) ebrietatẽ condemnat, quia cibum & potum ad ordinem naturalem, non nisi gratia conseruandæ salutis admittit.

Non percussorem. Gladio spiritus vtetur Episcopus, nõ pugnis aut fustibus, minas iræ Dei proponet inobœdientibus, carceres & alia tormenti genera, quibus flagitiosi puniri solẽt, relinquat magistratui ciuili. Puto etiam hic prohiberi verbera linguæ amarulentioris.

Non turpis lucri cupidum. Hoc vicium est, quod non solum arguit insignem diffidentiam de promissionibus Dei, qui se pro nobis solicitum esse affirmat, verum etiam in ministris verbi, cum sit hoc vicium, præbet infirmis & extraneis ansam scandali, imo vt verbum Dei male audiat, facit. Quare deceret vt potius tenuiori cum victu tum vestitu essent cõtenti, quam vt sinerent religionem isto nomine periclitari.

Sed hospitalem. Græca vox φιλόξενος significat amãtem hospitum & benignum erga hospites peregrinos. Cuius benignitatis forma quædam est amãter hospitio excipere, præsertim

[...]ertim domesticos fidei tenuiores. Hæc virtus magnum fructum affert ad ædificationem Ecclesiæ. Non enim solum tenuiores refocillantur hoc modo, verum etiam alij humanitate illa inuitantur ad similem præstandam egenis beneuolentiam.

Benignum. In græco est φιλάγαθον, id est, amantem bonos, vult enim vt Episcopus benigne complectatur eos, qui pie, honeste & sancte viuunt, vt ipsius benignitate incitentur ad acrius optimarum rerum studium.

Sobrium. Hic rursus Latinus pro specie genus collocauit. Σώφρων enim iuxta etymon eum significat, qui in omnibus rebus agendis seruat prudentiã, videlicet cum mẽs nullis cupiditatibus aut affectibus (qui vt Plato inquit, in rebus agendis solent esse amentes consiliarij) ebria, manet immota. Vnde idem Philosophus hanc virtutem politicã appellat. Nam qui in republica viuit sine moderatione affectuum, cum sibi, tum alijs non raro est exitio. Quare cum Episcopus præcipue illorum saluti consulere debeat, quorum est Episcopus, non potest hac virtute carere sine magno Ecclesiæ malo. Duplici enim nomine Episcopo vtilis est, cum quia illum ipsum in officio continet, ne potius suadentibus illis amentibus cõsiliarijs, hoc est, affectibus, quam verbo Dei quicquam agat in Ecclesia, tum exemplum prodest, cum alij mentem componunt ad exemplum Episcopi, videntes quantum sit ornamentum viri mentis sobrietas. 20

Iustum. Scilicet cum nemini iniuriam inferendo, tum nullius personam præferendo vel habendo acceptiorem ex priuato affectu.

Pium. In cultu Dei & pietate debet esse assiduus. ὅσιος enim dicitur quasi ἅσιος, id est, pius religionis cultor. Quis enim ab eo pietatem discere potest, qui ea, quæ docet, vita & moribus non exprimit? 30

Continentem. Oportet Episcopum esse talem, qui non solum in victu sit parcior, sed qui linguæ, manibus, oculis, affectibus imperare potest. Sic enim hic temperantẽ exponit Athanasius, vim græcæ vocis exprimens. HACTENVS ostendit Paulus qualem deceat esse Episcopum in vita & moribus, nunc exponit qualem deceat eundem esse in doctrina.

Tenacem fidelis sermonis secundum doctrinam. Hęc vocabula penitius introspecta multa continent. Vult Episcopum esse tenacem fidelis sermonis, id est, verbi ore Dei prolati, quod verbum fidele vocat, propter eius veritatem & certitudinem. Vnde primum obseruandũ est, quod tametsi diuina scriptura venas habeat inexhaustas: Tamen oporteat Presbyterum seu pastorem esse in sacra scriptura & doctrina instructũ, adeo vt ei ita firmiter inhæreat, vt nullo modo inde auelli se patiatur. Secundo, requiritur seria confessio doctrinæ, vt nullis rebus absterreatur, quin palam coram omnibus eam quam corde tenet, voce & vita confiteatur. Cum addit, secundum doctrinam, vult vt doceat auditores, ac illis prodesse studeat. Huc enim pertinet officium Episcopi, vt sanam doctrinã, quæ prodest ad ædificationem doceat, non vt inanibus speculationibus incumbens proferat tandem abstrusa quædam, quæ nullum vsum habent in exercitio pietatis. Hinc discant ministri verbi, sui esse muneris profectum Ecclesiæ sibi commissæ quærere, & non ocium aut voluptates sectari. Perstringuntur præterea purpurati illi Episcopi, quorum alij non didicerunt doctrinam cœlestem, alij didicerunt quidem, sed docẽdi munus commiserunt laruatis quibusdam Papæ morionibus, hoc est, monachis. 40 50

Vt possit & exhortari per doctrinam sanam, & contradicentes conuincere. Postquam recte docuit Episcopus, opus habet duabus rebus, nimirum exhortatione, vt quod didicerunt auditores, vita exprimant, ne frustra docuisse videatur, & confutatione, vt contradicentes, id est, aduersarios doctrinæ conuincat, ne videlicet quod ipse recte docuit, aduersarij vel deprauent,

prauent, vel prorſus ſophiſtica deſtruant. Vt enim boni paſtoris eſt non ſolum oues paſcere, verum etiam lupos arcere: Ita Epiſcopus doctrina ſana paſcat Eccleſiam, & hæreticos eadem conuincat. Vocat autem doctrinam ſanam, vel per metonymiam, quia liberat animum ab erroribus & morbis, videlicet afferentibus mortem æternam, vel ſanam per metalepſin vocat puram, nullis humanis doctrinis aut traditionibus Iudaicis inquinatam & corruptam.

Sunt enim multi immorigeri.

Antitheſi ſeu argumento à contrario declarat, quantum referat Presbyteros, vita ac doctrina eſſe ſinceros.

Vaniloqui.

Vaniloqui ſunt, qui de rebus nihili curioſius diſputant, quique ea ſcrutantur & proponunt auditoribus, quæ neque ad pietatem alendam, neque ad mores formandos faciunt. Hinc diſcant miniſtri verbi, omnia quæ docent, ita temperare, vt pietati & honeſtis moribus ſeruiant ad ædificationem. Diſcant etiam muliebrem garrulitatem in concionibus fugere, inutiles excurſus, & ſeſquipedalia verba minus ſectari. Simplex eſt enim veritatis oratio, vt inquit Euripides.

Mentium ſeductores, maxime ij, qui ſunt ex circumciſione.

Prauæ doctrinæ fructum potiſsimum expreſsit hac voce. Mens enim ſeducta à veræ pietatis doctrina, mox ruit in ſuperſtitionem, vnde præcipitatur in exitium. Monentur itaque hic miniſtri verbi, ne ferant tales deceptores, neue conniueant cum illis in animarum perniciem, pro quibus mortuus eſt Chriſtus.

Quibus oportet ora obſtruere.

Id eſt, verbo Domini eos erroris cõuincere, & argutias illorũ damnare.

Qui totas domus euertunt.

Vt excitet paſtores ad vigilantiam & diligentiam in arcendis lupis, proponit periculum. Multum eſſet, ſi de bonis ageretur & commodis præſentis vitæ, ſed nunc agitur de æternis bonis, quibus ſpoliant ſeductores eos, quos ſeducunt in errores. Hic admoneantur miniſtri, quod grauiſsime peccent, ſi aliena negotia ſectantes ſinant huiuſmodi ſeductores praua doctrina Eccleſiam Chriſti deuaſtare.

Quæ non oportet docentes.

Id eſt, prophana & impia, nihil ad ædificationem facientia. Hic rurſus admoneantur fidelitatis præſtandæ in docendo, ne argutias inutiles ſectentur, aut traditiones hominum relicto verbo Dei.

Turpis lucri gratia.

Hæc eſt Diaboli techna, vt lucro propoſito ſuos ſeruos, hoc eſt, hæreticos, ad ſtrenue faciendum officium excitet. Solet enim talibus machinis vti Diabolus ad euertendam domum Dei. Ambroſius dicit eos duplex lucrum quæſiuiſſe, pecunias nimirum à Iudæis (Pauli doctrinam funditus euerſam volentibus) & præputium. His ſimiles noſtra ætate ſunt omnium Monachorum ſectæ, quæ tametſi à ſe inuicem maxime diſſentiant, tamen in hoc cõueniunt omnes, quod lucrum & honores quærant. Verum pius miniſter ſciat nullum eſſe præclarius lucrum, quam pietatem, piaque doctrina plurimas animas Chriſto lucrifacere.

Dixit quidam ex ipſis proprius ipſorum Propheta, Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri, teſtimonium hoc verum eſt.

Verſus Epimenidis heroicus eſt, quem in hunc modum licet reddere mutato numero: *Cres ſemper piger eſt venter, mala beſtia, mendax.* In hoc verſu tribuit Cretenſibus, vanitatem, ſtupiditatem, ignauum ocium & gulam, à quibus vicijs miniſtros verbi omnino abſtinere neceſſe eſt, ſi modo quicquam à ſe recte geri velint. Obſeruãdum hic primum, taxandam eſſe illorum peruerſam opinionem, qui putant nefas eſſe ſententias ex prophanis ſcriptoribus

afferre in explicatione facrorum dogmatum. Deinde admonemur de vero vfu Ethnicorum fcriptorum, nimirum vt feruiant facræ fcripturæ, tanquam ancilla fuæ reginæ. Quemadmodum enim Ægyptiaca fpolia tabernaculo Dei ornando feruierunt: Ita artes & recta Philofophorum dicta feruire debent Ecclefiæ Chrifti. Seruire, inquam, ne quis Philofophorum fententias abhorrentes à pietate adducat ad euertendam fanam doctrinam. Ariftoteles, qui mundum æternum fuiffe difputat, cedat Mofi monftranti opificem creationis, modum & ordinem. Idem iudicium fit de alijs. Sed de hac re dixi copiofe in enarratione Epiftolæ ad Coloffenfes cap. 2.

Propter quam cauffam argüe ipfos feuere.

Secūda propofitio eft, primum obferuandum, quod pius minifter non 10 folum debeat recta docere, fed arguere peruerfa docentes. Secundo confutantur hic, qui tantum volunt recta doceri, fine taxatione hæreticorum. Hoc enim vt fiat vtile eft, ad faciendam fidem fanæ doctrinæ. Deinde admonentur, qui audiunt fibi cauendum effe, ne errorum tenebris incauti inuoluantur. Modum arguendi addit cum inquit, SEVERE, Græca vox durius & feuerius arguendos monet hæreticos, fed breuius. Non vult Paulus conciones integras confumi in declamationibus aduerfus hæreticos, fed breuiter, quafi abfcindi acutas obiurgationes, vt hæretici contemni videantur, & indigni iudicentur, cum quibus prolixius fit agendum.

Vt fint fani in fide, non attendentes Iudaicis fabulis.

Quo fpectare debeat Epifcopi obiurgatio monet. Primum, vt fint fani 20 in fide. Deinde, vt fugiat fabulas Iudaicas. Fabulas hic vocat nugas, quas voluerunt Iudæi mifcere cum puro Euangelio Chrifti. & tametfi ritus illi Iudaici de cibis & purgationibus, fuo tempore vfque ad Aduentum Chrifti fuerunt quædam externa pædagogia à Deo præfcripta, tamen poftquam politia Mofis per Chriftum fublata eft, recte fabulofum & nugatorium dicitur, quicquid inde affertur ad obfcurandam veritatem Euangelij.

Et mandatis hominum auerfantium veritatem.

Epexegefis eft. Nam quid per fabulas intelligat, interpretatur. Hic obfer 30 uandum eft, quod puritas & fanitas doctrinæ Chriftianæ non poteft ftare cum traditionibus hominum. Verum hic rurfus obferuandum eft, quod quemadmodum hic locus damnat traditiones humanas, quibus puritas Euangelij contaminatur: Ita non patrocinatur ijs, qui hoc loco vel fimilibus nixi, oēs ab Ecclefia ceremonias fublatas volūt. Nā Paulus hic diferte fignificat, quæ mādata hominum improbet, nimirū ea, quę à veritate abducunt, nō ea, quæ publici minifterij cauffa pie cōftituta funt. Ipfe enim Paulus Corinthijs fcribēs, vult omnia decenter fieri, id quod non poteft fieri fine externis ritibus. Iudæi aūt & Papiftæ volebant traditiones fuas cultum Dei effe, id quod Paulus & verbum Dei improbat. Nam verus cultus Dei eft opus à Deo mādatum, factum ex fide, in gloriam Dei principaliter. Quod autē debeat effe opus à Deo man- 40 datum, ex eo manifeftum eft, quod dominus fua voce pronunciet, fruftra fe coli mandatis hominū. Deinde quod debeat ex fide fieri, conuincit illa Apoftoli fententia: Quicquid nō fit ex fide, eft peccatum. Itē, Impofsibile eft placere Deo fine fide. Finis cōprobatur Chrifti teftimonio dicentis, Matth. 5. Sic luceat lux veftra coram hominibus, vt glorificetur pater vefter cœleftis. Efa. 43. Omnis qui inuocat nomen meum, in gloriā meam creaui eum, formaui eum, feci eum. Traditiones igitur humanæ, cum nec verbum Dei habent, nec ex fide manant, nec in celebrationem nominis Dei fiunt principaliter, fed vt inde confequantur Pfeudochriftiani iufticiā, beneficijs Chrifti, id eft, pafsione & morte adeoque facerdotio & regno Chrifti fpretis, quomodo cultus effe poterunt? vide Philippū in loco de ceremonijs.

50

Omnia quidem munda mundis, fed pollutis & infidelibus nihil eft mundum.

Hac fententia iugulat traditiones humanas de cibis & alijs rebus externis, afferens in his Chriftianam libertatem. Significat enim non folum hac fententia fublatum effe difcrimen ciborum, quod erat in veteri teftamēto, verum etiam, quod Chriftiani huiufmodi obferuationibus, fiue veteribus fiue nouis, nō debeant grauari. Hic primum obferuādum eft, quod ad fidelē miniftrum verbi pertineat libertatem Chriftianam tueri, idq; propter has cauffas, quarū prima eft, ne laqueus feruitutis inijciatur confcientijs, quēadmodū in Papatu factū videmus, vbi grauius peccatum putabatur vefci carnibus die veneris, quā vllum præceptū Dei violare.

Secunda,

Secunda, vt puritas doctrinæ ſanæ his ſordibus non contaminetur. Tertia, vt his næuis omiſsis, homines ſe exerceant in vera pietate, & operibus à Deo mandatis. Plura de hac re lege in Locis Philippi. Præterea perſtringuntur hic Romanenſes, qui hoc Pauli dictũ contemnentes, inuexerunt plures traditiones in Eccleſiam, quam vnquam habuerunt in veteri teſtamento Iudæi. Sed quid dicemus ad ſcripturam, quæ alia animalia immunda, alia munda pnunciat eſſe? Reſpõdeo, Dominus vidit cuncta quæ fecerat, & erant valde bona. Ergo naturas & ſubſtantias rerum ſcriptura non pronunciat immundas. Quare de vſu ea, quæ de mundis & immundis dicuntur, intelligenda ſunt, vt munda dicuntur, quorũ vſus fuit conceſſus, immunda vero, quorum vſus ad tempus erat interdictus. Huc facit Auguſtini ſententia, qui hunc Pauli locũ ita explicat, Omnia (inquiens) munda mundis, ſecundum naturam, in qua creata ſunt, non tamẽ omnia ſecundum ſignificationem munda primo populo Iudæorum. Nec nobis omnia vel propter ſalutem corporis, vel propter conſuetudinem humanæ ſocietatis, apta ſunt, ſed cum ſua cuique redduntur, & naturalem ordinem ſeruant, omnia munda ſunt mundis. Immundis autẽ & infidelibus nihil eſt mundum, hæc Auguſtinus. Porrò, vt mundos Paulus vocat purificatos fide, id eſt, credentes: Ita immũdos appellat omnes, qui adhuc in ſuis peccatis hærent, & viuunt impie, ſine vera fide in Chriſtum. Hic obſeruandum, quod quemadmodum vſus rerum pijs & fidelibus cõceſſus eſt, & purus: Ita impijs immunda ſunt omnia, nõ quidem natura (vt dictum eſt) ſed attactu & vſu impurorum, qui creaturas Dei bonas contaminant. Patet etiam hinc quanta iniuria fiat creaturis Dei ab omnibus hoſtibus fidei in mundo. Illæ creatæ ſunt, vt ſeruiãt pijs in gloriam Dei, iam rapiuntur ab impijs, vt ipſorum gulæ & luxui ſeruiant.

Sed inquinata eſt eorum mens & conſcientia.

Cauſſam cur immundos infideles pronunciat, addit. Mens quidem inquinata eſt errore, dum fide vacui nõ intelligunt quis ſit verus cultus Dei, putantes cultum Dei conſiſtere in externis ritibus & ceremonijs. Cõſcientia vero inquinata eſt iudicio falſo, dum videlicet ſe vel alios damnãt, aut excuſant ſeu iuſtificant propter vſum rerum, non intelligentes Chriſtianam libertatẽ, ſed κακοζηλίᾳ quadam Moſaica inuehentes delectum ciborum, & alia, à quibus Chriſtiani ſunt liberi, Coloſſ. 2. Obſeruandum itaque hoc loco eſt, quod nihil ſit purum homini, niſi mens & conſcientia prius ſint puræ, quantumuis ſplendeant externa opera.

Deum confitentur ſe ſcire, ſed factis negant, cum ſint abominabiles, & immorigeri, & ad omne opus bonum reprobi.

Antypophora eſt, per quam à poſteriori ſeu à fructu, quales nam ſint illi glorioſuli, oſtendit, & eſt firma demonſtratio in theologia. Quorumcũque opera ſunt impia & ſacrilega, illi quoque ſunt impij & ſacrilegi, Deum ignorantes. Sed opera ſeductorum iſtorum, qui volũt Chriſtianam libertatẽ traditionibus hominum conſpurcare & infringere, ſunt impia & ſacrilega. ergo illi quoque ſunt impij & ſacrilegi, quantumuis magno ſpiritu glorientur ſe Deum ſcire, eumq; colere. Minor enumeratione probatur, ſunt enim inquit, abominabiles, inobœdientes, & ad omne opus bonum reprobi. Abominabiles quidem, quia Deus eos abominatur tanquam prophanos & fœdos. Hoc probatur ſequenti membro, quia ſunt inobœdientes, vt qui verbo Dei per miniſtros Euangelij prolato non obtemperent. Hoc rurſus probatur tertio membro, quia ad omne opus bonum ſunt reprobi. Hinc primum obſeruandum eſt, quod non ex verbis, non ex multarum rerum ſcientia iudicandũ ſit de pietate hominis, ſed ex recta vita & pijs moribus, quæ pietatis, quæ in mente eſt, indicia ſunt, iuxta illud Ioannis: Qui facit iuſticiam iuſtus eſt. Item, Non poteſt arbor bona fructus malos facere. Quemadmodum enim fides ſcaturigo eſt, vnde manat vitæ innocentia & ſtudium pietatis & honeſtatis: Ita infidelitas eſt camerina omnium ſcelerum & flagitiorum. Deinde obſeruandum, quo in loco Deus omnes, qui ſuo verbo non credunt, & iuxta illud non viuũt, habeat, nimirum quod eos tanquam prophanos & fœdiſsimos abominetur, donec reſipiſcant, & illorum corda purificentur fide. Non enim vult mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Tertio, admoneat ſingulos, præſertim miniſtros verbi, hæc grauiſsima Pauli ſententia, fidem, quam verbis docent, vita & moribus exprimere, ne cum his ſeductoribus audiant abominabiles, immorigeri & reprobi, & idem ipſis contingat, quod fabris arcæ Noë, qui cum alijs paraſſent arcam, per quam à diluuio liberati ſunt, ipſi in diluuio ſubmerſi perierunt.

CAPVT II.

Summa Capitis secundi.

Episcopus ea, quæ sanæ doctrinæ congruant, doceat, singulos sui officij admoneat, nimirum vt ea faciant omnes, quæ ipsorum ætas & conditio postulant: sit ipse alijs omnibus probatus typus & exemplar, ne aduersarij habeant, quod reprehendant in doctrina & moribus, præsertim cum ipsa gratia Dei omnes ab impietate ad pietatis studium inuitet.

10

Ordo secundi Capitis.

Postquam in primo capite quales Episcopos eligi, quosque reprehendi velit, ostenderat Paulus: Nunc opportune in hoc capite primum Episcopum sui admonet officij (id quod supra tertiam huius Epistolæ propositionem feci.) Deinde per enumerationem de pia auditorum conuersatione & vita, quæ decet sanam doctrinam (quod nobis est quarta propositio) disserit. Mox Episcopum iubet vt alios, tanquam omnis probitatis typus, præcedat, (quod ad tertiam propositionem retulimus.) His omnibus subnectit rationem generalem à caußis efficientibus, & finalibus, vbi summam Euangelij, & caussas iustificationis miro compendio complectitur. Postremo, breui & exhortatoria conclusione caput hoc secundum claudit.

20

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

At tu loquere, quæ decent sanam doctrinam.

Tertia propositio est huius Epistolæ, cuius sensus hic est. Cum sana doctrina sit, quæ mentem à morbo & labe peccati sanat & liberat, dum promißio Dei prædicatur, & acceptatur fide, par est, vt ea quoque doceas, quę decent hanc sanam doctrinam, eamque ornant. Decet autem, vt mores & vitam ita forment, qui hanc doctrinam recipiunt, vt non solum pietas in mente resideat, verum etiam in moribus refulgeat. Tu igitur, vt mores & vitam recte instituant singuli, pro decore suæ ætatis, sexus & officij, exhortando efficito. Hic duo obserua: Prius, quod non satis sit, si Episcopus tradat recte iustificationis articulum, nisi etiam sedulus sit in doctrina morum. Posterius, quod debeat Episcopus pro suo iure non obtemperantes seuerius castigare. Nam ad legitimam morum institutionem pertinet non solum doctrina, verum etiam correptio & castigatio in cessantibus.

30

40

Senes vt sobrij sint, graues, temperantes, sani fide, caritate, tolerantia.

Per enumerationē exponit, quid sana doctrina in singulorum morib⁹ & vita postulet: ac primum enumerat virtutes, quæ senium pium potißimum ornāt, atque eas præcipue commemorat, quarum oppositis vicijs, vt plurimū senes obnoxij esse consueuerunt. Inter has primo loco sobrietatem ponit, quæ ebrietati & temulentię turpißimo & non raro in senibus vicio opponitur. Vt enim mēte ebrietate sopita omnia pietatis exercitia, quæ in senibus maxime vigere deberēt, sopiātur oportet: Ita sobrietate vigiliq; mēte, in omnibus rebus honestis facilimum cursum esse, nemo nō fatebitur. Secundo loco grauitatē ponit, quā Græci σεμνότητα vocāt, nimirum, cum mores ita cōpositi sunt, vt nil cōspiciatur, nisi quod sapiat seriam quandam ac venerandam grauitatem. Huic virtuti opponitur delira senum multorū leuitas, & morum plusquā iuuenilis incōstantia. Tertio loco ponit temperātiam, quæ Græcis σωφροσύνη dicitur, de qua vide primū caput. Huic ex aduerso collocantur senū difficultas, morositas, & illa mentis temulentia, quæ facit vt senes repuerascere, ne dicam stultescere, videantur. Quarto loco vult, vt senes sint sani, id est, puri & integri in fide erga Deū, caritate erga proximum, & tolerantia, sine qua nec fides nec caritas seruari possunt, præsertim cum senes multa quotidie videre cogātur, quæ offendūt. Hic obserua quam apposite tribus membris perfectionem Christianam complexus sit Paulus. Primū membrum fides, sub qua cōprehendere oportet eas virtutes, quæ illi natura coniunctæ sunt, vt sunt spes, dilectio Dei, timor,

50

mor, inuocatio, atque gratiarum actio, & aliæ quas prima tabula requirit. Secundum membrum est caritas, quæ ad omnia præcepta secundæ tabulæ se extendit. Hæc enim maioribus reuerentiam exhibet, inferioribus parcit, paribus æqua largitur. Breuiter, cuique suum, imo cuique de suo tribuit. Tertium membrum est patientia, cum fidei tum caritatis quædam conseruatrix. Vt enim impatientia sub cruce excutit fidem & caritatem: ita patientia verbo Dei se subijcit, exercet, auget & conseruat vtramque.

Anus similiter vt in statu, qui sanctimoniam deceat, non calumniatrices, non multo vino seruientes, quæ honesta sunt doceant, vt possint instruere adolescentulas, vt maritos suos diligant, vt liberos ament, vt honestæ sint, puræ, domi manentes, bonæ, subiectæ suis viris.

Hoc est, anus seruent decorum sanctum in suis moribus, dictis & factis. Ponit autem primo loco huius decori genus, mox species subijciens. Prima species decori, quod requirit, est veritas, & suauitas linguæ, cui opponitur lingua calumniatrix, de cuius veneno & malo vide copiose Erasmum de lingua. Altera species decori est, sobrietas vitæ. Quid enim turpius esse potest in vetulis, quam ebrietas? Deinde vult eas, quæ honesta sunt docere, hoc est, vult eas esse honestatis magistras. An non Paulus Timotheo scribens inquit, Mulieri vt doceat non permitto, hic autem vt doceant aniculæ iubet? Respondeo, publice docere mulieribus interdictum est, non autem domi. Porrò, ea quæ sequuntur de mulierum moribus, potius opus diligentia habent vt fiant, quam explicatione vt cognoscantur.

Ne sermo Dei blasphemetur.

Generalis ratio præcedentium officiorum senum, anuum & adolescentularum, & deberet hæc ratio plus mouere homines, quam omnes diuitiæ, & pompæ totius mundi. Nam significat honestate morum ornari verbum Dei, & contrà turpibus moribus fœdari quodammodo, adeoque gloriam Dei, quantum in hominibus est, diminui.

Adolescentes similiter adhortare, vt sint modesti.

Requirit ab adolescentibus σωφροσύνην, quæ in omnibus rebus seruat prudētiam, vt iam aliquoties dictum est, sed cur hanc solam requirit? Nunquam potest esse sola, habet enim comites omnes virtutes, iusticiam, temperantiam, sobrietatem, veritatem, candorem, grauitatem, dexteritatem & alias, quas Paulus hic breuitatis gratia non enumerat, sed sub genere complectitur.

Per omnia præbens teipsum exemplar bonorum morum.

Pars tertiæ propositionis est de doctrina & moribus Episcopi, & est sensus: Tu qui alios doces, fac, vt eorum quæ doces, sis auditoribus typus & exemplar, vt te intuentes habeant speculum rectæ formandæ vitæ. In primo autem dictum est quantum referat, vt qui docet alios, ipsa quæ docet, vita & moribus exprimat.

In doctrina integritatem, grauitatem, sanum sermonem, irreprehensibilem.

Est hic Eclipsis verbi, quæ satis hic obscuram orationem reddit, subintelligitur enim ostende aut aliud simile. Est autem generis in species distributio, dixit enim in genere, quod Titus debeat esse typus bonorum operum quæ docet, nunc illa bona opera recitat. Requirit integritatem, vt iuuenilibus corruptelis & illecebris non sinat se corrumpi. Continet autem integritas omnes virtutes, quæ modum seruant in dictis, factis aut gestibus apud alios. Requirit grauitatem, quæ ad omnem reuerentiam honestam componit adolescentum animos. Requirit sanum sermonem, & irreprehensibilem, vt singula suo loco dicantur: & caueatur, ne quid per temeritatem effutiat, quod reprehensione sit dignum.

Vt aduersarius reuereatur, nihil habens, quod de vobis dicat mali.

Tametsi plures fines sunt, cur Episcopus his virtutibus studeat vt emineat, vnum tamē hic ponere satis esse duxit, qui merito Episcopum excitare debeat ad præstandum officium. Hic obseruādum quod dupliciter peccant ministri verbi scelerate viuentes. Primum enim mandatum Dei

violantes, iram Dei sibi thesaurisant. Deinde, alios ad peccandum liberius & securius suo exemplo inuitant: vnde & duplici pœna se dignos esse sciant. Hic locum habet doctrina de scandalo, de quo consulendi sunt loci Philippi.

Seruos hortare, vt suis dominis subijciant sese.

Partes officij seruorum enumerat, ac primo loco suo more genus collocat, nimirum subiectionem. Vnde obseruandum, quod Deus approbet gradus inter homines, vt alij poßint esse domini, alij serui, contra barbaricam ἀναρχίαν anabaptistarum. Deinde discant hinc serui pij, quod ipsorum subiectio & opera seruilia placeant Deo, si modo ex fide fiant. 10

In omnibus placere studentes.

Hic genus pro specie ponitur. In omnibus enim scilicet licitis, hoc est, quæ lex Dei non improbat, alioqui magis Deo quam hominibus obtemperandum est. Exemplum sit Daniel & Ioseph, & alij multi pij, qui impijs etiam dominis præstiterunt summam obœdientiam, sed vsque ad aras, vt dici solet.

Non responsatores.

Hoc est, serui debent absque omni contumacia benigne omnia agere, & non proterue imperio dominorum suorum contradicere. Proterua enim dicacitas, non 20 solum irritat dominos ad iram, verum etiam arguit animum plenum maleuolentia, & fide prorsus vacuum.

Non suffurantes.

Debent serui dominorum suorum bona augere, nihil per dolum surripientes, id quod in seruis vulgatißimum putatur.

Sed fidem omnem ostendentes.

Antithesis est superioris membri. Requirit enim, vt fidelitatem præstet serui in omnibus, non ad oculum seruientes, vt plerique facere consueuerunt. Rationem pulcerrimam & verißimam his subiungit Ambrosius, inquiens: Nemo fidem Dei custodiens, infidelis potest esse hominibus. 30

Vt doctrinam seruatoris nostri Dei ornent in omnibus.

Efficacißimum hoc argumentum ad retinendum omnes in officio esse deberet. Et tametsi generalis ratio superiorum hypothesium esse videtur, tamen potißimum in eruditionem & cõsolationem seruorum hoc loco adhibetur. Nam & docet seruos, quod ipsorum seruiles operæ placeant Deo, & ne abiectiora, & quæ parum decora videntur, refugerent, consolatur eos & monet, quod doctrina seruatoris nostri illa ipsa seruili obœdientia ornetur, vtut in speciem quod agitur à seruis, contemtibile esse videatur: atque ita fides non solum bonorum operum effectrix est, verum etiam facit, vt ipsa opera Euangelio ornamento sint, qua re nullum 40 maius operum decus esse potest.

Apparuit enim gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegata impietate, & mundanis cupiditatibus, sobrie, & pie, & iuste viuamus in præsenti seculo, expectantes beatam illam spem, & apparitionem gloriæ magni Dei, ac Saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibijpsi populum peculiarem, sectatorem bonorũ operum.

Superioribus hypothesibus derecte, vt decet sanam doctrinam, formanda vita, efficacé rationem, eamq; communem, nimirum à fine professionis nostræ, & redẽtionis per Christum præstitæ subijcit. Summa autem rationis hoc Enthymemate absoluitur. 50 Deus ex mera sua gratia ideo dedit filium liberatorem, vt nos liberati à peccato, sobrie, & iuste, & pie viuamus, expectantes promissa bona. Ergo par est, modo velimus promissa bona consequi, vt ita viuamus, quemadmodum nostræ vocationis ratio postulat. Obseruanda inprimis doctrina, eos quidem qui vane de fide gloriantur, citra morũ emendationem arguens vanitatis, pios vero confirmans & vrgens, vt in pietatis studio, postquã Christum recte didicerunt, perseuerẽt. Nam is demum beatus iudicabitur, qui vsque ad finem perse-

uerauerit. Nō enim ita liberati ſumus à iure legis, quæ perpetua voluntatis Dei norma eſt, vt poſtea liceat nobis impietati, & carnalibus deſiderijs indulgere: verum potius, vt totis viribus bellum indicamus vniuerſæ viciorum cateruæ, muniti panoplia Chriſtiana, cōtra omnes inſultus Diaboli, carnis noſtræ, & improbitatis mūdi. Hi tres veluti iurati noſtri hoſtes nunquā ſtertunt, ſed perpetuo ſtant in armis vt incautos obruant, & obrutos perdant. Atque hæc eſt ſumā præſentis rationis. Verum quia in ipſa, tum ſummam totius Euāgelij, tum vitæ Chriſtianæ regulam paucißimis verbis ſanctißimoque compendio cōplexus eſt Paulus, volo ſingulas partes huius præclaræ ac pluſquam aureæ ſententiæ excutere, ita futurum ſpero, vt cauſſas iuſtificationis noſtræ, modum & finem luce clarius perſpiciamus.

GRATIA DEI, hoc eſt, Euangelium de Ieſu Chriſto, quem Deus pater ex mera gratia 10 & miſericordia mundo dedit Saluatorem. hæc enim omnia gratiæ nomine hic intelligenda ſunt. Habes itaque hoc loco primum cauſſam antegreſſam ſeu προηγουμένην ſalutis generis humani: habes etiam cauſſam inſtrumentalem, per quam offertur ſalus, nimirum Euangelium: habes itidem materiam, nimirum Chriſtum Dominum, quem gratia offert, quem Euangelium prædicat. Hic obiter obſeruandum diſcrimen Legis & Euangelij à proprijs effectibus ſumtum. Euangelium eſt ſalutaris doctrina, id eſt, ſalutem nuncians & offerens. Lex vero, quæ iram operatur, mortem & damnationem nunciat. Cum dicit, APPARVIT, ſignificatur clara ſalutis prædicatio, non obſcura, qualis fuit in veteri teſtamento, quando inuoluta erat typis & vmbris, paucis quibuſdam ex vnica Iudæorum gen-20 te obſcure cognita, quantum tum ſatis erat credentibus in ſalutem. Sequitur OMNIBVS HOMINIBVS, quod cum contra Iudaicum errorem, exiſtimantium Meßiam ad ſe ſolos pertinere, tum etiam contra tentationem de particularitate adiectum eſt. Gratia enim omnibus offertur. Si quis itaque eius non fuerit particeps, propria culpa hoc euenit, non gratiæ illuceſcentis inſtar Solis toti terrarum orbi.

VT ABNEGATA IMPIETATE, ET MVNDANIS CONCVPISCENTIIS, his verbis duo docet pios, qui volūt eſſe participes illuceſcētis gratiæ. Prius eſt, quid omittere eos oportet. Poſterius, quid facere deceat, quæ duo Chriſtianorum bene viuendi regulam cōtinent. Porrò, ea quæ omittere oportet, duobus generibus cōplexus eſt Paulus: Alterum impietas eſt, alterum mundana concupiſcentia. Sub impietate, vt ſub genere, omnia com-30 miſſa peccata immediate contra Deum collocantur, vt ſunt ſuperſtitio, diffidentia, vacuitas timoris Dei & fidei, idololatria & reliqua peccata, quę aduerſus primam tabulam committuntur. Sub humanis concupiſcentijs ponito inobœdientiam, iram, conuitia, lites, æmulationes, libidines, furta, mendacia & alia carnis opera, quæ ad Galatas 5. recitantur, & hic breuitatis gratia in generis ambitu contineri intelliguntur. Atque hæc prima pars regulæ Chriſtianæ vitæ eſt, quam qui negligit, Chriſtianus eſſe non poteſt. Quare vnuſquiſque ſuæ ſalutis ſit memor, & tandem euigilet & relinquat mortis opera. nemo ſeipſum decipiat, qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Huc pertinet Fulgentij ſanctißima admonitio dicentis: Relinquat iniquus cogitationem ſuam, qua de peccatorum remißione deſperat, & ſecundum Prophetæ dictum, conuertatur ad Dominum, quia multus eſt ad igno-40 ſcendum. In hoc multo, nihil deeſt, in quo & omnipotens miſericordia, & omnipotentia miſericors eſt. Deinde, quid faciendum pijs dum viuunt in hac ſocietate, tribus membris abſoluit, quæ membra, quia generalia ſunt, pro ſuis ſpeciebus, quæ ad Galatas & alijs locis recitantur, collocantur. SOBRIETAS complectitur omnes virtutes, quę nos ipſos attingunt, vt ſunt ſobrietas mentis, & vitæ modeſtia, affectus placidi, temperantia, &c. vide ſupra in primo capite declarationem huius vocis. IVSTICIA omnes virtutes, quibus cum proximo agendum eſt, hoc loco continet. PIETAS porrò cultum Dei vniuerſum, vt timorem, fidem, dilectionem, patientiam, inuocationem, gratiarum actionem, &c. ſua cōplectitur latitudine. Obſeruandum hic, quam miro compendio vitam & mores Chriſtianos complexus ſit Paulus. Dignus proinde hic locus eſt, non dico vt aureis literis ſcribatur, 50 ſed potius vt intimis penetralibus cordis inſculptis, perpetuo noſtri officij nos admoneat, & ad vitam noſtra profeßione dignam excitet.

IN HOC SECVLO, hoc addit, quia non ſatis eſt vno die aut breui tempore recte viuere. Vocatio enim noſtra ſanctam vitam, eamque perpetuo duraturam requirit. Sequitur fructus pietatis, nimirum vt res ſperatas & creditas, videlicet æternam beatitudinem & quæ illi adiuncta ſunt bona conſequamur, per aduentum Saluatoris noſtri. Poſuit enim metonymia Hebraica ſpem pro rebus ſperatis. Hic obſerua, confirmari fidem aduentus Chriſti ad iudicium, reſurrectionis mortuorum & vitæ æternæ. Hæc enim vita contingit per aduentum Chriſti, quod fieri nequit ſine reſurrectione. Temporis circumſtantia ſubiungitur, quæ eſt apparitio gloriæ magni Dei, id eſt, aduentus glorioſus, non humi-

lis, qualis prior aduentus fuit in carnem. Epitheton Magni, adiecit vt non patrem maio-
rem filio doceret, queadmodum impij Arriani ſacrilege mentiuntur, verum vt ſignificaret
Chriſtum noſtrum, magnum ſatis ac potentem eſſe ad promiſſa præſtanda, ne quis carnis
ſecutus imaginationem, de his promiſsis Dei dubitaret. Debent enim excludi prorſus de
cauſis naturalibus diſputationes, quoties ſalutis noſtræ negocium agitur, & ſtatuendum,
quod nihil ſit impoſsibile apud eũ, qui omnia ex nihilo condidit. Quare potius ſubmitta-
mus nos verbo Dei, & dicamus cum virgine matre: Fiat nobis ſecundum verbum tuum.
Quis autem ſit ille magnus, indicat, cum ſubiungit: Et Saluatoris noſtri, nam vtrumque
epitheton, videlicet magni Dei & Saluatoris ad Chriſtum referendum eſt, nec parum cõ-
ſolationis hæc epitheta afferunt pijs mentibus. Prius enim monet, quod poſsit hic Salua-
tor præſtare quod promiſerat, vt qui magnus & omnipotens Deus exiſtat. Poſterius docet
quod velit illud ipſum præſtare, quod promiſerat. Nã ſe noſtrũ Saluatorem eſſe fatetur. Nõ
ergo veniet hic iudex, damnaturus credentes, ſed ſeruaturus, vniuerſa incredulorũ turba
iuſſa in ignem æternum diſcedere. Modus, quo Saluator eſt factus, ſequitur: QVI DEDIT,
inquit, SEIPSVM PRO NOBIS. Eſt enim victima factus pro nobis. Singula verba
ſingularem Emphaſin habent. Ille magnus Deus dedit non argentum, ſed ſeipſum in
mortem, vt ſua morte mortis imperium deſtrueret, idque non pro benemeritis, ſed pro
nobis ingratis, proditoribus & peccati mancipijs. Venerandum potius quam ſcrutandum
myſterium. Hic conquieſcat caro, ac fides nitatur promiſsis huius ſeruatoris, ita futurum
eſt, vt quod caro non percipit, ſpiritus eo fruatur, per eundem noſtrum ſeruatorem Ieſum
Chriſtum. Finis ſequitur, VT REDIMERET, &c. hic multa obſeruanda ſunt. Primum,
quod ſine morte Chriſti nulla ſit redemtio. Secundo, quod non ab vno peccato tantum,
ſed ab omni iniquitate, id eſt ab omni peccato, nimirum originali & actuali, magno &
paruo. Nam cum peccatum iniquitas eſt, vt definit Ioannes, & Chriſtus redemit ab om-
ni iniquitate, ſequitur quod ſoli Chriſto omnis remiſsio peccatorum debeatur. Tertio, de-
ſtruitur hic, Primum error eorum, qui Chriſtum paſſum ſolummodo pro originali peccato
docuerunt, nos autem alia debere ſatisfactionibus, neſcio quibus, abolere. Deinde etiam
error Papiſtarum hic confutatur, qui operibus ſuis tribuunt honorem Chriſto debitũ, qua
re nulla ſuperbia, neque maior, neque magis abominabilis eſſe poteſt. Quarto hic admo-
nemur de fuga peccatorum. Quid enim indignius tanta redemtione eſſe poteſt, quam ea
ſpreta peccatis indulgere, quod nihil aliud eſt quam redemtionem oblatam conſpurcare &
contemnere. Redemtionis finis ſequitur, VT PVRGARET SIBI POPVLVM.
Hic redemtionis finis aculeos habet ad ſancte formandam vitam acutiſsimos. Primum e-
nim purgandi verbum monet, nequaquam decere, vt nos qui ſanguine precioſo Chriſti
purgati ſumus à peccato, rurſus nos peccatorum ſordibus maculemus, quod nihil aliud eſt
quam Chriſti precioſum ſanguinem pedibus conculcare, qua re nullum ſacrilegium exe-
crabilius eſſe poteſt. Deinde additur, SIBI IPSI, ſignificans nos non amplius eſſe noſtri iu
ris, ſed ipſius imperio, cuius ſanguine ſumus redemti, obnoxios. Quare decet, vt iuſſa libe-
ratoris noſtri ex animo faciamus, excuſſo iugo ſeruitutis, quo premebamur ſub regno Sa-
tanæ. Porro populum peculiarem vocat, Græce ſignificantius περιούσιον, eum qui, vt res ſui
domini tantum curet, ab ipſo Domino è numero aliorum electus eſt. Non ergo debet hic
populus rebus Domini ſui neglectis, alijs populis eſſe ſimilis, qui ea quæ caro & mundus
ſuadent, facit potius, quam quæ Deo placent. Poſtremo addit, SECTATOREM BO-
NORVM OPERVM. Græca vox ardentiſsimum zelum requirit ad præſtanda opera bo-
na. Non itaque par eſt eſſe ſegnes, ſed feruidos & acres ad præſtanda quæ Deus requirit o-
pera. Obſeruanda proinde hoc loco non ſolum neceſsitas bonorum operum, verum etiam
fuga voluntarij peccati. Vbi enim talis feruor eſt, & ardens zelus pietatis, iuſticiæ & ſobrie
tatis, ibi voluntarium peccatum nullum adeſſe poteſt. Nam vbi voluntarium peccatum
eſt, ibi Spiritus ſanctus non eſt. Vbi autem Spiritus ſanctus non eſt, ibi nec fides eſſe poteſt.
Vbi non eſt fides, ibi nihil eſt rectum, nihil Deo placens. Ex his itaque conſequitur, nulla
poſſe adeſſe bona opera, vbi peccatur voluntarie. Hæc igitur alta mente reponenda ſunt
de fine redemtionis ſeu regenerationis, quo etiam ſpectat illa ad Epheſ. 2. ſententia: Gra-
tia eſtis ſeruati per fidem, & hoc non ex vobis, Dei donum eſt, non ex operibus, ne quis
glorietur. Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto Ieſu ad bona opera, quæ præparauit
Deus, vt in ipſis ambulemus. Refrenemus igitur voluntatem carnis, & ſubiugemus ipſam
magis ac magis imperio Spiritus, petamus auxilium à Deo contra inſidias Diaboli, carnis
importunitatem, & mundi improbam conuerſationem, ne his victi excutiamus fidem,
qua amiſſa, nihil præter extremam perniciem reliquum eſt.

Hæc loquere & exhortare. Conclusiuncula est superiorum hypothesium, in qua suum Episcopum excitat Paulus ad seriam diligentiam in officio prestandam. Loquere, id est, doce ignauos sanam doctrinam. Hortare, scilicet desides, quos docuisti.

Reprehende cum omni imperio. Scilicet non obsequentes doctrinæ & admonitionibus. Habet enim quilibet pastor tria genera hominum, nimirum Ignaros, quos docere oportebit: Desides, qui calcaribus vrgendi sunt: Inobœdientes & contumaces, qui sunt seuerius obiurgandi. Hic ergo monetur Episcopus & quilibet pastor, vt recte secet sermonem Domini, & singulas eius partes recte applicet, vt omnes fiant, vt supra dictum est, sani in fide, dilectione & patientia. Cum omni imperio, ideo adiectum arbitror, vt Episcopus cogitet, se fungi vice CHRISTI. Quare non decet Episcopum, tanquam priuatum hominem, segnius aut mollius agere, sed tanquam Legatum summi imperatoris, cum autoritate omnia, quæ requirit officium, facere

Nemo te contemnat. Hac huius conclusionis appendice, cum ipsum Titum, tum Cretenses sui monet officij. Titum quidē, vt agat omnia, siue doceat, siue hortetur, siue obiurget, vt nullus posit eum merito contemnere, neq; propter vitam, neque propter doctrinā, quod fit, dum omnia sobria grauitate, & graui sobrietate (sine quibus autoritatē intercidere necesse est) quasi cōdiuntur. Cretenses vero, vt non aspere neque maliciose accipiant obiurgationes, verum potius obiurgati emendent se, ac in viam redeant, scientes, quod non ipsorum ignominia, sed salus quæratur. Hic primum obseruent omnes ministri verbi, vt caueant ne sibi ipsi sint caussa contemtus, id quod (proh dolor) in non paucis accidit: quorum alij potationibus, alij scurrilibus sermonibus, alij leuitate morum & inconstantia, alij alijs modis sibi & ministerio accersunt ignominiam, digni potius vt haris quam aris præficerentur. Deinde, monentur auditores, vt in precio & honore habeant eos ministros, qui grauiter & fideliter opus Domini faciunt, in salutem commisi sibi gregis Christi.

CAPVT III.

Summa tertij Capitis.

Subditi superioribus debitam præstent obœdientiam, omnes, vicijs relictis, officia caritatis mutua sibi inuicem exhibeant, memores & quales antea ipsi fuerint, & quales nunc sint ex benignitate Dei. Contentiones sophisticas, ac hæreticos admonitos vitent.

Ordo Capitis tertij.

Aptissimus ordo est. Postquam enim in secundo capite hypotheses quasdam enumerasset de pie formanda vita, hic oportune ex Rhetorum præscripto, eas omnes ad certas theses, nempe duas reuocat. Quarum prima est, Omnes magistratui obœdientiam præstent. Posterior, omnes colant inter sese mutuam dilectionem, & iuuent se mutuis officijs. Sed si priorem conferas cum posteriori, erit eius quædam hypothesis, atque ideo illam supra feci huius Epistolæ quartam propositionem, sub qua complexus sum cum thesi de obœdientia erga magistratum, omnes superiores hypotheses. Huic thesi subiungit confirmationem geminam, mox breuem conclusionem addens, atque hæc est PRIMA *pars huius capitis, constans propositione, confirmatione, & conclusione.* SECVNDA *pars capitis est, de vitandis quæstionibus sophisticis, quam fecimus supra quintam huius Epistolæ propositionem. Huic confirmationem addit, ac ita secunda pars capitis constat propositione & confirmatione.* TERTIA *pars capitis est, de vitandis hæreticis, quam partem supra fecimus sextam propositionem huius Epistolæ, addit & huic rationem, atque ita fit bimembris, constans propositione & confirmatione. Quæ sequuntur sunt familiaria quædam & salutationes, quibus consuetum est claudi Epistolas.*

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ADMONETO ipsos, vt principatibus & potestatibus subiecti sint, vt obtemperent.

Obserua hic primum quod Christiani debeant obœdientiam magistratui, de qua re vide Locos Philippi. Secundo, confutantur hic Anabaptistæ, qui magistratum ciuilem è medio sublatum esse volunt.

Vt ad omne opus bonum sint parati, ne de quoquam male dicant, ne sint pugnaces, sed modesti, omnem exhibentes mansuetudinem erga omnes homines.

In hac thesi superiores secundi capitis hypotheses contineri dixi, quæ collatione contrariorum amplificatur, vt modum mutuorum officiorum expresßius deliniret Apostolus. Primum enim sublatum vult cōtemtum proximi, qui à superbia ortū trahit. Deinde lites, quæ ex eadem radice pullulant. His opponit humanitatem & mansuetudinem, quarum Prior humanitas ἐπιείκεια Græcis est, quæ ꝓprie virtus est, ex sincero cordis affectu manans, & ratione affectibus minime turbata. Hæc omnia in meliorem partē accipit, non sequens ἀκριβοδίκαιον, ideoque fouet proximū, & non propter leuia errata vel contemnit vel reijcit. Posterior, mansuetudo est Græcis πραότης, quam Plato definit tranquillitatem & statum mentis, qui efficit vt qui illa præditus est, non facile commoueatur. Obseruandum itaque hoc loco, quod, quēadmodum superbia siue contemtus proximi & lites, mutua officia dilectionis impediant: Ita eadē promoueant & alant humanitas & māsuetudo. Nota distributionis ad status & conditiones hominum referenda est. Nullus enim status, nulla hominis conditio impedire debet, quo minus humanum & māsuetum te præbeas erga omnes.

Nam eramus & nos aliquando amentes, immorigeri, errantes, seruientes cupiditatibus & voluptatibus varijs, in malicia & inuidia degentes, odiosi, alij alios odio prosequentes.

Ratio propositionis prior sumta est à consideratione propriorum viciorum, quibus vel aliquando, vel adhuc obnoxij sumus. Huc illud Christi de trabe & festuca. A cute enim aliorum vicia cernimus, nostra vel non consideramus, vel vt leuia contemnimus. Quare ad fouendam mutuam dilectionem, non parum facit propria vicia cōsiderare. Nam ea mox nos mouent, vt mitius agamus cum alijs, quos videmus in eodem nobiscum hærere luto. Ex hoc ergo loco obseruanda sunt hæc inprimis. Primum, conscientia propriorum scelerum nos ad parcendum alijs inuitet. Secundo, priora scelera pios in officio contineant, ne vel superbiant ob dona collata, vel securitati se rursus dedant. Tertio, qualésnam simus extra Christum, nimirum extreme miseri, ostenditur. Tribuit enim septem attributa ijs, qui sunt extra Christum. Primum enim amentes seu stultos eos appellat. Vere enim stulticia est omnis sapientia carnis sine noticia Christi. Secundo, vocat immorigeros, inobœdientes. Nam sine Christo nec Deo vlla nec homini vera obœdientia præstari potest. Tertio, vocat errantes. Aberrat enim à vera salutis via omnis, qui ignorat Christum salutis viam. Quarto, seruos cupiditatum & voluptatum appellat, eo quod spiritus imperio nō sint subditi, sed carni solummodo, quæ ea quærit, quæ sibi suauia esse videntur. Quinto, eos in malicia & inuidia degere asserit. Huc enim impellit domesticus hospes, peccatum originis, non domitum ac repressum lege Dei per Spiritum sanctum. Sexto, odiosos appellat, dignos odio propter scelera & turpitudinem. Septimo, inuidentes sibi inuicem. Hic obseruandum est, quod Paulus non solum hac descriptione depingit impios nondum conuersos ad Christum, sed etiam hortari credentes vult, vt virtutes, quæ his opponuntur vicijs, sectentur, nimirum vt sint non stulti iam, sed in Christo prudentes, non inobedientes sed obœdientes, atque ita de cæteris.

At postquam bonitas & humanitas apparuit seruatoris nostri Dei, non ex operibus iusticiæ, quę fecimus nos, sed ex sua misericordia seruauit nos, per lauacrum regenerationis & renouationem Spiritus sancti, quem effudit in nos copiose, per Iesum Christum seruatorem nostrum, vt iusti-

Secunda ratio propositionis sumta à redemtionis & regenerationis finibus, cuius summa est. Nos sumus redemti, regenerati ac iustificati gratis. Ergo par est, vt vitam & mores instituamus, hac redemtione, regeneratione & iustificatione dignos. Verum nunc ipso preuius hanc sententiam

ficati ipsius gratia, hæredes efficeremur secundum spem vitæ æternæ.

explicabo, quia præcipua eius mēbra in 2. cap. attigi. Primo loco caussas salutis, nō in nobis, sed in Saluatore nostro Deo collocat, nimirum bonitatem, φιλανθρωπίαν, & misericordiam, de quibus in 2. cap. dictum est. Deinde occurrit obiectioni Iusticiariorum & Pharisæorū de operibus, inquiēs: Non ex operibus iusticiæ, quæ faciebamus nos. Hic duo obserua. Prius, quod opera non sint caussæ iustificationis nostræ, nec merita. Posterius, quod Paulus hic ab exemplo argumentetur, quasi dicat, cum Deus nobis sine nostris operibus & meritis ex mera bonitate tantam salutem præstiterit, dignum est vt nos, ipsius filij, patris exemplum secuti, hominibus qui nihil nobis boni fecerunt, benefaciamus. Huc Christi exhortatio pertinet: Estote misericordes, sicut pater, &c. Pignus & argumētum donatæ salutis addit, nimirum Baptismum, quem vocat lauacrum regenerationis, metonymia Hebraica. Nam symbolon pro re posuit. Porrò, hæc periphrasis Baptismi multiplicem doctrinam continet. Primū enim, quæ sint Christi beneficia, indicat, nimirum abluere à peccato, & regenerare ad vitam æternam. Secundo, docet quale sit sacramentum Baptismus, nimirum quod sit eiusdem ablutionis & regenerationis, quæ fiūt per Christum, sigillum & symbolon. Tertio, monet nos fidei, sine qua Baptismus nihil iuuat. Quarto, admonet nos fugæ peccati, quæ fit per regenerationem, hoc est, per mortificationem carnis, viuificationem spiritus, vnde merito ad mutuam dilectionem moueri deberemus. Vis Baptismi, in quo sita sit, exprimit, cū addit: renouationem Spiritus sancti. Non enim aqua virtutem abluendi spiritualiter, & regenerandi vim vllam habet, sed Spiritus sanctus virtus est, qui facit vt in Christū credamus, qui nos sanguine quidem abluit & morte mortificat, & resurrectione viuificat, de qua re agit hic Paulus. Hunc spiritū dicit effusum opulente, qui est caussa adiuuans nos in hac virium imbecillitate, vt possimus in pietatis studio pergere. Deus enim misericordia sua saluos nos fecit per Christum, cuius gratia renati, Spiritum sanctum accepimus abunde, qui nos iuuat ad præstandam Deo obœdientiam. Vnde obseruandum est, quod quicquid boni in Christianorum vita appareat, id totum huic radici, quæ est Spiritus sanctus, tribui debeat.

Fidelis sermo, & de his volo te asseuerare, vt studeant bona opera tueri, qui crediderunt Deo.

Conclusio est primæ partis huius capitis, cōstans comprobatione & repetitione. Comprobatione enim exigit serium studium & seriam curam doctrinæ propositæ. Repetitione vero ipsam propositionem rursus ponit ob oculos.

Hæc sunt honesta & vtilia hominibus.

Rationem ab honesto & vtili, quæ duo maxime hominem trahere solent, attexit.

Stultas autē quæstiones & genealogias & contentiones ac pugnas legales cohibe.

Hæc est quinta huius Epistolę propositio. Non hic prohibet Paulus quærere, quæ ignoramus, vtilia, sed stultas, id est, nihil conducendas ad pietatem, aut vitam formandam, fugiendas quæstiones monet, significans Episcopum in omnibus debere vtilitatem quærere, vtilitatem, inquam, quæ sita est in sana doctrina, & honestis moribus. Pugnæ legales sunt contentiones de lege & ceremonijs, imo etiam de iusticia legis.

Sunt enim inutiles & vanæ.

Ratio huius quintæ propositionis, inutiles & superuacuæ quæstiōes sunt fugiendæ. Hæc ratio monet pium concionatorem, vt nihil quærat, nihil doceat, nisi quod ad pietatem & vitam formandam conducit.

Hæreticum hominem post vnam & alteram admonitionem vita.

Sexta & postrema huius Epistolæ propositio. Huc pertinet præceptum Domini: Cauete à falsis Prophetis. Obseruandum hoc loco Pauli præceptum, vt relinquamus vanos disputatores & quæstionarios, qui summum decus esse putant, intricatis & vanis quæstionibus ac sententijs perperam detortis, sanam doctrinam obscurare.

Sciens quod euersus sit, qui eiusmodi est, & peccat, vt qui suopte iudicio sit condemnatus.

Ratio propositionis ab inutili sumta. Frustra enim laborat, qui obstinatum hęreticum in viā reuocare studet.

Cum

Cum misero Arteman ad te aut Tychicum, stude venire ad me Nicopolin, nam illic decreui hybernare. Zenam legisperitum & Apollo sedulo deducito, ne quid illis desit. Discant autem & nostri bona opera tueri ad necessarios vsus, vt non sint infrugiferi.

Hæc familiaria sunt, nec opus habent explicatione, nisi quod addit, vt discant nostri bonis operibus præesse ad necessarios vsus. Vult proinde omnes pios exemplo suo docere, humaniter agere cum omnibus, præcipue autem cum domesticis fidei, videlicet vt non sint infrugiferi, sed vt fides suum fructum afferat.

Salutant te, qui mecum sunt, omnes. Saluta eos, qui diligunt nos in fide.

Quarta & postrema Epistolæ pars est, in qua commendatur nobis affectus pius erga absentes. Monent enim tales Apostolicæ salutationes pios, vt verbis, & factis, & affectibus studeant absentibus prodesse.

Gratia Dei cum omnibus vobis, Amen.

Vt à voto incepit: ita & voto claudit suam Epistolam Paulus, quod etiam nos ad pia vota excitare debebit, Amen.

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM PAVLI AD PHILEMONEM.

ANTEQVAM EXEGESIN AGGREDIAR, PAVCA MEO MORE, DE OCcasione scriptionis, de quæstione principali, seu statu, de summa, ac tractationis ordine dicam.

OCCASIO.

Occasio huius Epistolæ ad Philemonem scriptæ hæc fuit. Onesimus seruus Philemonis fugitiuus venit Romam ad Paulum: cui, postquam ab eo institutus est, ministrauit in carcere. Cum igitur Paulus videret Onesimũ mutasse mores, remittit eum ad Philemonem, non sine singulari commendatione.

QVAESTIO.

Quæstio principalis ex trium rerum comparatione elicitur, ex triplici persona, ex re ipsa, quæ euenerat, & ex conatu, & fine scriptionis. Paulus & Philemon personæ beneuolæ, amicæ, & familiares sunt, item, Paulus & Onesimus, sed Onesimus & Philemon nequaquã. Res ipsa, offensio est ob furtum, & discessum Onesimi. Conatus, vt offensus Philemon recipiat in gratiam ministrum suum Onesimum. Proinde quæstio est, an Paulus fugitiuum seruum Onesimum Philemoni domino ipsius offenso commendare debuerit nec ne? hæc quæstio qualitatis est, & generis suasorij.

Summa.

Paulus Philemoni fugitiuum seruum Onesimum remittit, quem illi commendat, rogatque vt ipsum non solum seruum frugi, sed etiam vt fratrem in Christo carißimum, imo tanquam propria viscera complectatur.

Tractationis ordo.

Quinque sunt partes huius Epistolæ. Epigrapha, exordium, propositio, confirmatio & clausula epistolaris.

EXEGESIS HVIVS EPISTOLAE CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS vinctus Christi Iesu, & Timotheus frater.

Qui alias se Apostolum Iesu Christi, hic se eiusdem vinctum appellat, propterea quod suæ legationis nomi-
10 ne vinctus fuerit. Vnde duo colligamus, Primum, crucem prędicationi Euangelij coniunctam esse. Deinde, nequaquam ignominiosam esse crucem pro Euangelio susceptam, imo potius honorificam, adeo vt pius homo eam pro honoris titulo vsurpare possit. Nam cruce conformes redduntur pij imaginis filij Dei.

Philemoni dilecto & cooperario nostro, & Apphiæ dilectæ, & Archippo commilitoni nostro, & quæ domi tuæ est Ecclesiæ.

Altera pars epigraphæ, continens Primum nomen eius cui scribitur. Deinde, affectũ Pauli erga ipsum, quem dilectum appellat. Tertio, officij titulum subiungit, vocans eum coopera-
20 rium. Vnde significatur, quod Philemon fuerit minister Euangelij, aut forte præclarus ciuis, qui sua diligentia & sumtibus Apostolos iuuerit, ac cum illis Euangelium propagare studuerit, sed prior sententia mihi magis arridet. Nam in multis locis Paulus ministros Euangelij vocat συνέργους. Discamus ab exemplo Philemonis, quod cuiuslibet pij hominis domus debeat esse particularis quædam Ecclesia, in qua paterfamilias, & materfamilias doctoris munere fungi debeat.

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Vsitata salutatio Pauli hęc est, continens summa Euangelij beneficia. Gratia fauor Dei est, qua nos in filio
30 dilecto complectitur. Pax est nostri reconciliatio cum Deo. Vtraque à Deo patre proficiscitur: idque per Dominum nostrum Iesum Christum, vt omnia humana merita conticescant. At tum demum huius gratiæ & pacis reddimur participes, quando firma fiducia in Christum recumbimus. Proinde optans Philemoni gratiam & pacem, simul ei optat fiduciam Mediatoris, & quæ cum ea natura coniuncta sunt, atque ad eam requiruntur.

Gratias ago DEO meo, semper tui mentionem faciens in precibus meis, cum audiam tuam charitatem ac fidem, quam habes erga Dominum Iesum, & erga om-
40 nes sanctos, vt communicatio fidei tuæ efficax fiat, vt agnoscatur quicquid boni est in vobis per Christum Iesum.

Exordium hoc gratulatorium est, constans tribus partibus, propositione, ratione, & complexione. Quia autem propositio paulo turbatior est, in hunc modum illustrari potest. Gratias ago Deo meo, quod audiam tuam fidem in Christũ, & dilectionem erga omnes sanctos, semper mentionem tui faciens in precibus meis, precor, vt communicatio fidei tuæ efficax sit in cognitione omnis boni, quod est in vobis in Christum Iesum, hoc est, vt fides tua efficacem se ostendat in omnibus rebus bonis in Christi laudem & gloriam. Fidei autem communicatio dicitur, cum non latet intus ociosa, sed per veros effectus se profert ad homines, atque ita hæc propositio Pauli totam vitam Christianam complectitur, quæ ad sex capita reuocanda est, quæ sunt, 1. Fides in Christum. 2.
50 Dilectio erga proximum. 3. Gratiarum actio. 4. Oratio. 5. Fructus fidei in omni bono opere. 6. Finis omnium gloria Christi.

Gratiam enim habemus multã, & consolationẽ, ob dilectionem tuã, quod viscera sanctorum refocillantur per te frater.

Ratio est ab adiunctis persone sumta. Tua in sanctos caritas, & cura qua eos complecteris, mihi gaudio & consolationi est, igitur merito pro te gratias ago Deo, oroque, vt tua fides veros fructus proferat in gloriam Christi. Hinc ministri Euangelij discant, sui officij esse congaudere gratiasq; agere, quoties fidei fructum in sanctis perspiciunt, tum etiam stimulos addere, vt in incepto cursu properent magis. Nullus

enim adeo perfectus est in hoc mundo, quin opus habeat quotidiano incremento.

Quapropter, quamuis multam in Christo fiduciam habeam imperandi tibi, id quod officij tui erat, tamen propter charitatem potius rogo, cum sim talis, nempe Paulus senex, nunc autem etiam vinctus Iesu Christi.

Complexio occupatione figurata, sensus hic est. Possem tibi imperare, cum quia senex sum, tum quia vinctus Iesu Christi: Tamen tua caritas facit, vt malim rogare, vt facias τὸ ἀνῆκον, id est, quod te decet. Ex hoc loco duo discant ministri Euangelij. Vnum, summa comitate agere cum 10 hominibus. Alterum, quod non habeant ius præcipiendi, nisi τὸ ἀνῆκον, idque in Christo Iesu. Habent enim ministri Euangelij potestatem sibi à Deo donatam in ædificationem, & non in destructionem.

Rogo te pro meo filio, quem genui in vinculis meis, Onesimo, qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc tibi & mihi vtilis est, quem remisi.

Hæc Epistolæ principalis est propositio, duplici ratione exornata. Nam Primum cur eum commendet, indicat, nempe quia filius est, quem genuerat prædicatione Euangelij. Deinde à personæ adiunctis, & collatione per prolepsin rationem attexit. Poterat enim 20 Philemon ægre ferre sibi furacem seruum remitti. Quare facta collatione iam alium eum esse dicit. Decet enim vt Christiani mores sua professione dignos induant.

Tu autem eum, hoc est, mea viscera suscipe.

Induit Onesimum sua persona, vt sit Philemoni commendatior. Hinc disce, quanti pius Euangelij preco æstimare debeat hominis ad Deum conuersionem.

Quem ego volebam apud me detinere, vt pro te ministraret mihi in vinculis Euangelij.

Hoc plurimum facit ad molliendam iram Philemonis, quod audiat 30 ministrum Apostolo, idque suo nomine ministrasse. Vnde & nos discamus, quæ officia debeamus eis, qui nomine Euangelij affliguntur.

Sed absque tua sententia nihil volui facere, ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed spontaneum.

Præsumtio est. posset enim obijcere Philemon, Cur igitur non retinuisti eum? Respondet, beneficentia grata Deo esse nequit, nisi sit spontanea. Necessitas hic voluntati opponitur. τὸ ἀγαθὸν beneficentiam significat. Fluit proinde hoc dictum Pauli ex generali doctrina, nempe quod nihil placeat Deo nisi ex animo 40 spontaneo proficiscatur.

Nam propterea forsitan secessit ad tempus, vt æternum eum reciperes.

Mitigat discessum Onesimi ab euentu. Sæpe enim ex euentu scriptura de facto iudicat. Non sane fuit consilium serui fugitiui vt rediret ad dominum, ac ei postea perpetuo seruiret. Verum quia hic fuit euentus, dicitur Onesimus ideo secessisse.

Non iam vt seruum, sed supra seruum, nempe fratrem dilectum maxime mihi, quanto autem magis tibi & in carne & in Domino.

Argumentum à comparatis. Onesimus est frater meus, & mihi admodum dilectus, quanto magis tibi dilectus esse debet, cui coniunctus est, 50 non solum in Domino per fidem, verum etiam in carne. Nam membrum vtile in tua familia existit.

Si igitur me habes consortem, assume ipsum tanquam me.

Conclusio est ex superiori argumento, cuius hæc vis est. Onesimus est meus in Domino frater, quem si reieceris, me quoque reijcies. Quare si vis me consortem tui, non poteris hunc communem nostrum fratrem reijcere.

At si

At si quid læsit te, aut debet, hoc mihi imputato, ego Paulus scripsi manu mea, ego dependam.

Præsumtio est. Poterat Philemon ob damnum sibi factum tergiuersari, quo minus eum reciperet. Quare Paulus sibi istud imputandum cupit, & promittit se soluturum, dato proprio chirographo.

Vt non dicam tibi, quod & teipsum mihi debes.

Prolepsis est, & simul argumētum à comparatis. Tu debes teipsum mihi, proinde multo magis exiguum damnum meo feres nomine. Obseruandus locus est de mutuo iure piorum inter sese, & debito ex obligatione naturali seu diuina.

Etiam frater, ego te fruar in Domino.

Confidentis est, quasi dicat: Certus sum, te præstiturum mihi quod peto, vt inde mihi aliquod gaudium in Domino accedat. Est enim hic frui, vti amici officio cum gaudio. Verum quia addit in Domino, finem huius beneficij præstandi gloriam Dei facit, vt eius cogitatione animus Philemonis ad misericordiam flectatur.

Refocilla viscera mea in Domino.

Πάθος est vehemens, quo percellit animum Philemonis, ac si diceret, Quid multis? Onesimum tanquam viscera mea atque adeo vt cor ipsum mihi charum esse scito. Quare quicquid ei feceris, mihi factum esse putes.

Confisus de obœdientia tua scripsi tibi, sciens quod etiam vltra quam dico, facturus sis.

Prouocat Philemonem, vt magis faciat quam postulabat ab ipso. Solet enim fieri, vt qui videt quenquam bene de se sentire, meliorem sese vicissim erga ipsum exhibeat.

Simul etiam autem præpara mihi hospitium.

Neque hoc nihil facit ad principalem propositionem. Sunt enim qui amicos præsentes magis reuerentur, vnde Philemon expectatione Pauli ad se, non parum mouetur, ad præstandum quod petit Paulus.

Spero enim quod per preces vestras donabor vobis.

Ratio est proximæ propositionis, in qua vtilissima doctrina obseruanda est, de vtilitate precum Ecclesiæ pro ministris verbi, adeoque pro omnibus rebus salutaribus. His enim verbis monet Paulus, in quouis periculo ad preces Ecclesiæ confugiendum esse.

Salutant te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei.

Familiares salutationes absentium faciunt ad retinendam & fouendam amicitiam. Concaptiuus in Christo Iesu, id est, propter Christum Iesum, hoc est, propter prædicationem Euangelij de Christo Iesu.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro, Amen.

Claudit suo more Epistolam pio voto. Sententia est, Gratia Christi assit vestro spiritui, eumque roboret & confirmet, vt in salutis cursu vsque ad finem constantes perseueretis, Amen.

NOBILITATE GENERIS, SAPIENTIA ET VIRTVTE PRAESTANTI VIRO, BIORNONI ANDREAE, DE ANTIQVA ET NOBILI BIORNONVM FAMILIA, DOMINO DE STENHOLT, SENATORI REGNI DANIÆ SAPIENTISSIMO, REGIO PRÆSIDI IN HAFNIENSI ET VICINIS PROVINCIIS, ATQVE DIOECESEOS ROSCHILDENSIS ADMINISTRATORI PRVDENTISSIMO, GRATIAM ET PACEM A DEO PATRE PER DOMINVM NOSTRVM IESVM CHRISTVM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

VOX DEI DEVT. XII. CAVE TIBI NE DERElinquas Leuitam omnibus diebus tuis super terram tuam, vt omnibus, quibus salus curæ est commendat pietatem & liberalitatem erga ministerium verbi: Ita minatur pœnam ijs, qui vel ministerium verbi impie contemnunt, vel ministros Euangelij sacrilege spoliant. Nam cum Ecclesia Dei in hoc mundo colligitur, propagatur, & conseruatur voce docentium Euangelium, & docentes opus habent victu & defensione, vult Deus nos gratos esse erga ministeriũ Euangelij, & liberales esse erga eos, quorum ministerio educimur è regno Satanæ, & aggregamur Ecclesiæ Dei, hoc est, regno CHRISTI, quod est gratiæ, à quo transitur in regnum Dei gloriosum, quod est beatæ & nunquam finiendæ immortalitatis, felicitatis & gloriæ. Cum itaq; hæc tanta bona nobis contingunt per ministerium verbi, serio Deus nobis mandat, vt ipsos ministros Euangelij omni officiorũ genere prosequamur. Syracides vtrumque coniungit, videlicet timorem Dei, & honorem ministrorum Dei, ita enim ait: ἐν ὅλῃ ψυχῇ εὐλαβοῦ τὸν κύριον καὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτοῦ θαύμαζε. Hoc est, toto animo time Dominum, & sacerdotes eius admirare, id est, in precio & honore habeas & magnifacias. Et paulò infra: φοβοῦ τὸν κύριον καὶ δόξασον τὸν ἱερέα, καὶ δὸς τὴν μερίδα αὐτῷ, καθὼς ἐντέταλταί σοι. Hoc est, Time Dominum & honora Sacerdotem, & da partem ipsi, sicut mandatum est tibi. Vtrumque ergo vult coniungi Sapiens, timorem Dei & honorem sacerdotum ministrorumque Dei. Vbi ergo prius vere adest, abesse non potest posterius. Vbi posterius desideratur, prius quoq; abesse significatur. Quomodo enim fieri potest, vt eius mandata contemnas, quem diligis? Si ergo vere timemus Dominum, aliter euenire nequit, quam vt honoremus ministros ipsius. Hic autẽ honor in eo consistit, vt ministris verbi tribuamus omnia, cum quæ ad necessitatem, tum quæ ad dignitatem eorum pertinere videbuntur. Atque hic est ille duplex honor, quem Paulus vult tribui laborantibus in verbo & doctrina. Sed forte hic aliquis obijciet, me non recte accommodare ministris noui testamenti, quod Sapiens videtur de Leuitis & sacerdotibus veteris testamenti intelligere. Nam magnum apparet discrimen inter illos & hos. Fateor equidem magnum discrimen esse, si spectemus dispensationis modum, verum si finem vtrorumq; consi-

considerenus, in eo plane vtrique conueniunt. Nam & Leuitarum fuit colligere, propagare & conseruare Ecclesiam Dei, & ministris noui Testamenti, vt Oeconomis mysteriorum Dei, idem officium incumbit, quod sane & præstant multo efficacius. Cum igitur par ratio sit vtrorumq;, hoc est, Leuitarum & ministrorum Euangelij in nouo testamento, recte mandatum Dei, de honore tribuendo Leuitis, accommodatur ad ministros Euangelij. Sed omnem scrupulum tollit Apostolus Paulus 1. Corinth. 9. cum exemplum Leuitarum ad ministros noui Testamenti accommodat, dicens: An nescitis quod hi, qui sacra administrant, ex sacro edunt? qui altari assistunt, vna cum altari partem
10 accipiunt? Præterea plurima dicta noui Testamenti, quæ idem plane astruunt: Qui vos (ait Dominus) recipit, me recipit, & qui me recipit, recipit eum qui misit me &c. Dignus est operarius mercede sua. Et Paulus, Qui bene præsunt, duplici honore digni sunt, & maxime hi qui laborant in verbo & doctrina. Huc fere totum 9. caput prioris Epistolæ ad Corinthios pertinet. Sed quid multa? natura, ratio, leges humanæ & diuinæ commendant omnibus iusticiam, cuius quædam non minima pars est gratitudo, quæ erga optime meritos iure maxima esse debet. Iam autem cum constat diuina humanis, cœlestia terrenis, diuturna momentaneis, æterna caducis, vere & perfecte bona imperfecte bonis & perituris præferenda esse, quis dubitat ministros Euange-
20 lij optime mereri de nobis, per quos illa diuina, cœlestia, æterna & vere perfecte bona nobis communicantur? Non proinde mirum est, & serio mandari nobis liberalitatem erga ministros Euangelij, & Spiritum sanctum honorem sacerdotum cum timore & reuerentia ipsius Dei coniungere, ita vt separari alter ab altero non possit sine vtriusque interitu. Atque hinc non est difficile iudicare, quam sint alieni à familia Dei, qui ministros verbi non solum reuerentia debita, verumetiam necessario victu spoliant. Glorientur de potentia quantum volunt, iactent diuitias, prædicent stemmata, numerent maiorum insignia, superbiant de magnificis palatijs, inscribant hæredes: tamen quicunque ministros Euangelij non ea, qua decet beneuolentia, & beneficentia
30 prosequuntur, priuant se amplissimo ornamento vitæ, quod in timore Dei situm est. Valde enim fallitur potens, qui existimat, se sua potentia ornari. Valde fallitur diues, qui putat se suis opibus decorari. Fallitur & pauper, qui se sua tenuitate obscurari arbitratur. Nam vt nec potentia nec diuitiæ veram gloriam afferunt. Ita nec paupertas quenquam coram Deo obscurat. Sed solus timor Dei est, qui & diuiti & pauperi verum vitæ ornamentum affert, quod sane nullus vel Satanæ dolus, vel humana inuidia auferre poterit. Diues epulo non parum sibi videbatur ob suas diuitias & splendorem gloriosus, qui tamen obscurissimus coram Deo fuit. Contra vero pauper Lazarus, epuloni obscurissimus habitus, Deo & angelis eius summe gloriosus & ornatissimus
40 est visus. Quænam huius diuersi iudicij caussa alia fuit, quam quod diues ille caruerit timore Dei, quo pauper Lazarus erat ornatus? Cum igitur adeo multum nostra refert, vt timore Dei ornati prodeamus in conspectum Dei, profecto pie prudentis est cauere, ne isto ornamento se spoliet auaricia sua & maleuolentia erga ministros Euangelij, quod sane, proh dolor, multi faciunt in suum certissimum interitum.

Sed cur inquies, ista mihi narras? profecto hoc haudquaquam à me factum putes, quod in te, clarissime vir, quicquam desiderem, sed potius vt proposita necessitate, te in cursu feliciter suscepto contra multa impedimenta detineam. Nam multis pijs gratissimum est tuum officium erga ministros Eu-
50 angelij, qui sibi gratulantur, quod tam pium & clementem nacti sint patronum. Postquam enim administratio diœceseos Selandicæ, quantum quidem ad externam iurisdictionem Ecclesiasticæ politiæ attinet, tibi commissa est,

ea moderatione, ea mansuetudine vsus es, quam homini pio & prudenti dignam iudicant omnes. Siquidem in iudicando prudentem semper ἐπιείκειαν adhibes flectendo leges ad caussas, non caussas ad leges. Quid dicam de summa humanitate tua in pios Euangelij præcones? quid de candore, quo nos in hac Academia docentes complecteris? quid de munificentia ega multos pauperes scholasticos? Quid de pietate, qua tuos liberos, quos tibi peperit, & pignora sanctissimi coniugij reliquit optima & nobilissima fœmina, piæ memoriæ, Cecilia **Wlffstandt/** in vera religione & sancta disciplina institui & educari curas? idque in eum finem, vt aliquando sint futuri ornamento communi patriæ & Ecclesiæ Dei. Cùm enim liberis tuis Magistrum pium & doctum alis magnis sumtibus, satis declaras quo sis erga studia literarum animo, sine quibus muri Ecclesiæ paulatim collabuntur, & mox ingens totius ædificij ruina comitatur. Sed vt ad priuata veniam, quid dicam de beneficentia tua filio meo Iohanni Hemmingio præstita? Hunc enim abiturum Vitebergam studiorum gratia, amplissimo munere ornasti. Pro quo summo beneficio tibi maximas debeo gratias, & promitto perpetuo omnem animi gratitudinem.

Hæc testimonia tuorum beneficiorum clare testantur, quo sis erga Ecclesiam Dei atque eius ministros animo. Oro autem Deum, vt ipse te in hoc pio proposito conseruet ad finem vsq; huius caducæ vitæ, post cuius exitum proposita est corona ijs, qui malis exemplis se à recto cursu abduci non permittunt. Nam nihil magis pietati nocet quam συνήθεια κακῶν, qui nec Deum timent, nec ministros Ecclesiæ honorant: Imo ipsam Ecclesiam, tanquam vilissimorum hominum colluuiem contemnunt, quod sane facit illorum spontanea cæcitas. Iacob vident, Israëlem non agnoscunt, cum tamen idem, qui est Iacob, sit & Israël. Hoc est, externam speciem Ecclesiæ vident, & non considerant magnificam eius gloriam, nominatur quidem Ecclesia Iacob, propterea quod vilis & contemta apparet in conspectu hominum, Sed eadem & Israël à Domino vocatur, eo quod victrix, quod formosa, quod splendida, quod gloriosa in conspectu Dei sit. Etsi autem hæc Ecclesiæ gloria in hoc mundo sub cruce latet, reuelabitur tamen suo tempore, quando impij omnes adiudicabuntur perpetuæ ignominiæ.

Porrò quoniam cupio extare testimonium animi mei erga te, vir clarissime, sub tuo nomine placuit in lucem edere commentarios in vtramque Epistolam Petri, & in vnam Iudæ Apostoli, quorum lectionem spero tibi haud ingratam futuram. Hos vt accipias tanquam μνημόσυνον perpetuum meæ erga te reuerentiæ & gratitudinis, etiam atque etiam rogo. Deus te quam diutissime incolumem cum carissimis liberis in sui nominis gloriam, in familiæ tuæ pium ornamentum, in Ecclesiæ Dei ædificationem, & in patriæ communis decus conseruet, Amen. Vale ex Musæo nostro. Hafniæ primo Nouembris, Anno 1566.

ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM PRIOREM PETRI.

QVATVOR ILLA, QVÆ IN INITIO ENARRATIONIS sacrorum scriptorum examinare soleo, hic quoque repetamus, sunt autem hæc. Primum, quis sit scriptionis autor. Secundum, quæ fuerit scribendi occasio. Tertium, quis sit status. Quartum, quis sit tractationis ordo seu methodus.

DE PRIMO.

Autorem huius Epistolæ D. Petrum Apostolorum Coriphæum fuisse, nemo vnquam dubitauit. Vnde quanta sit huius Epistolæ autoritas, facile est iudicare. Hic est enim ille discipulus, qui ab Andrea fratre ad Dominum adductus, ex piscatore factus est Apostolus. In mysterijs regni cœlorum edoctus est voce filij Dei, antequam ipse Dominus mortem pro humano genere subijt. Deinde mox post resurrectionem Domini quadraginta diebus ab ipso Domino institutus est, qui illi curam sui gregis demandauit, ter dicendo: Petre amas me, pasce oues meas, significans neminem aptum esse ad pascendum gregem Christi, nisi qui amore Christi sincero ducatur, adeo vt omnia postponat obœdientiæ erga Christum, quem diligit. Præterea ipso die Pentecostes, accepto visibiliter Spiritu S. plenius edoctus est, quo die vna concione tria millia hominum ad fidem Domini conuertit. Atque ita completa est promisio Domini dicentis: Spiritus sanctus arguet mundum de peccato, de iusticia, & de iudicio. Hoc est, Spiritus sanctus quinquagesimo die post meam resurrectionem clare & efficaciter conuincet peccatum esse, quod mundus non putat esse peccatum: clare & efficaciter conuincet esse iusticiam, quam mundus non putat esse iusticiam: clare & efficaciter conuincet esse iudicium, quod mundus non putat esse iudicium. Mundus, hoc est, Pharisæi & scribæ, cum maxima populi parte, non putat esse peccatum me Iesum Mariæ filium contemnere, & in me non credere, vt in vnicum saluatorem, sed Spiritus sanctus, veniens super vos in die Pentecostes, conuincet mundum sui erroris, adeo vt plurimi agnoscant se peccasse, quod me Iesum Mariæ filium cruci affixerint, & non potius in me, vt in vnicum saluatorem, crediderint. Mundus non putat iusticiam esse abitum meum ad patrem, hoc est, obœdientiam Legis in me, qua satisfit iusticiæ Dei, mortem crucis, qua expiatur reatus, & resurrectionem vitæ, qua consummatur iusticia credentium, esse iusticiam, cuius imputatione credentes coram patre meo consistunt, sed Spiritus sanctus conuincet mundum huius perniciosi erroris, quando testabitur me Iesum vere victa morte resurrexisse in iusticiam & salutem omnium, qui me fide receperint. Mundus non putat iudicium vindictæ esse, victoriam meam super Diabolo, sed Spiritus sanctus conuincet mundum etiam huius erroris, & in die Pentecostes aperte & efficaciter probabit, quod ego Iesus sim victor & destructor operum Diaboli, iuxta promisionem Adamo factam: Semen mulieris conteret caput Serpentis. Etsi autem hæc Domini prædictio completa est quinquagesimo die post Domini resurrectionem, vt iam declaratum est: Tamen perpetua lex esse debet ministris Euangelij, vt prædicent fidem in Christum, doceant quod Christi obœdientia sit nostra iusticia, ostendant quod Christus sit victor Diaboli. Hoc cum faciunt, ipse Spiritus sanctus efficaciter adest, & in multis verbum prædicatum obsignat. Hæc obiter adijcere volui, quia Petrus, de quo nobis hic sermo est, præcipuum instrumentum fuit, quo Spiritus sanctus conuicit mundum sui erroris die Pentecostes, vt patet ex secundo Actorum Apostolicorum capite. Porro, cum de vocatione gentium quæstio agitaretur, signo diuino edoctus est Petrus, quod promisio Euangelij ad gentes quoque pertineret. Quare diuinitus admonitus, & vocatus à Cornelio, eum prius donatum Spiritu sancto baptizat, aperte testificans nullam personarum acceptionem apud Deum esse. Hic est ille discipulus, cui Dominus dixit: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Hic est ille,

quem Paulus columnam Ecclesiæ agnoſcit. Hic denique eſt, quem Eccleſia perpetuo conſenſu ſummum Apoſtolorum appellat. Proinde quicquid in huius viri ſcriptis legimus, ita accipiendum eſt, ac ſi Spiritum filij Dei, cuius Apoſtolus eſt, ſonantem in ſua verba audiremus, iuxta illud: Qui vos audit, me audit.

DE SECVNDO.

Scribendi occaſio Petro hæc fuit. Gentes multæ, quas in epigrapha recitat Apoſtolus, non Petri, ſed aliorum miniſterio doctrinam Euangelij receperant. Inter has gentes fuerunt, qui dubitare cœperunt, an Petrus, quem ipſi non audiuiſſent, eadem doceret, 10 præſertim cum paſsim propter ritus Moſaicos ingentia certamina mouerentur. His itaq; dubitantibus Petrus ſcribit, & teſtatur veram eſſe gratiam in qua ſtant, id eſt, veram eſſe Chriſti doctrinam, in qua fuerunt edocti. Scribit proinde ipſis hoc conſilio, vt & eos ſuo teſtimonio recte inſtitutos eſſe confirmet, & ad perſeuerantiam in ſpe & pietate vſque ad finem exhortaretur. Hanc occaſionem, hoc conſilium, hunc finem & ſcopum Petro fuiſſe propoſitum, apparet ex ipſius verbis, ita enim in fine huius Epiſtolæ ait: Hæc ſcripſi, adhortans vos & teſtificans veram gratiam Dei eſſe, in qua ſtatis. Hoc eſt, verum Ieſu Chriſti Euangelium eſſe, in quo edocti eſtis voce & ſcriptis Pauli Apoſtoli & aliorum.

20

DE TERTIO.

Tota hæc Epiſtola parænetica eſt, & ad duo capita reuocari poteſt. Quorum vnum hortatur gentes, ad quas ſcribit, vt perſiſtant in gratia, quæ ipſis per prædicationem Euangelij collata eſt. Alterum ſuadet, vt in hac gratia digne ambulent ad finem vſque huius caducæ vitæ.

DE QVARTO.

30

Ordo tractationis, quemadmodum in ſuaſorijs argumentis fieri conſueuit, eſt arbitrarius. Neque enim ita vnam aliquam parænesin tractat & abſoluit, quin rurſus data aliqua occaſione ad eandem redeat. Quare etſi artificialis & Didacticus ordo hic non eſt quærendus: firmum tamen & neceſſarium fundamentum iacit, ex quo parænesès omnes, quas tractat, optime extruuntur. Ponit autem omnis piæ actionis fundamentum regenerationem ſeu ſemen illud diuinum, quo in nouos homines renaſcimur. Hoc fundamento poſito, varias exhortationes inde manantes extruit, quas, vt dixi, ita tractat, vt ſubinde ad eaſdem redeat. Verum vt eas propius conſiderare poſsimus, ipſas diſcernamus per obiecta, & ſingulas veluti ad ſuas proprias claſſes referamus. Quædam igitur ſunt, in quibus ad officia, quæ Deo immediate debentur, inuitat, vt cum hortatur ad fidem, ſpem firmam, timorem, ſubiectionem ſeu veram coram Deo humilitatem, inuocationem &c. 40 Quædam ſunt, quæ ad mores cuiuſque priuatos pertinent. Vt cum vel hortatur ad ſanctitatem, vel dehortatur ab impuritate & prophanitate. Quædam ſunt, quæ pertinent ad officia inter homines, & ſunt variæ. Alias enim hortatur ad præſtandum magiſtratui debitum officium. Alias analogum officium dominorum & ſeruorum inter ſe: Seniorum & iuuenum requirit. Alias communia Chriſtianis officia inculcat. Quædam ſunt, quæ ad ærumnas præſentis vitæ perferendas pertinent, vt cum hortatur Apoſtolus ad patientiam ſub cruce, & monet vt non ſuccumbant tentationibus. Poſtremo, quia Eccleſia habet hoſtem Diabolum, qui perpetuo in inſidijs eſt, hortatur Petrus Chriſtianos ad vigilantiam, vt tanto aduerſario reſiſtere poſsint. Ad has claſſes parænesès omnes huius Epiſtolæ reuocari poſſunt, vnde facile eſt videre, quanta ſit huius Epiſtolæ vtilitas, & quam 50 neceſſaria ſit eius lectio.

CAPVT I.

Electi & fidem Christi amplexi seu regeniti, præcinctis lumbis spe & gratia firma concepta, veræ sanctitati studeant, vt qui ex semine immortali, per sermonem viuentis Dei & manentis in æternum, sint regeniti.

Ordo & partes Capitis Primi.

Huius primi capitis tres sunt partes. Prima est, ipsa epigrapha cum salutatione. Secunda, exordium eucharisticon, in quo caussam salutis explicans, de fide Christi firmam doctrinam & Apostolicam tradit. Tertia, exhortatio ad sanctificationem vitæ, constans propositione & confirmatione, petita ex ipsis fontibus, quemadmodum fusius in ipsa enarratione declarabimus.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PETRVS Apostolus Iesu Christi, aduenis dispersis per Pontum, Gallaciam, Cappadociam, Asiam, & Bithyniam, electis iuxta præcognitionem Dei patris, in sanctificationem Spiritus, in obœdientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi.

Hæc epigrapha diligenter est obseruanda. Cōtinet enim magnā copiam rerum spiritualium, ac summā doctrinę Ecclesiæ mirabili compendio complectitur. Quare eam in suas quasdam particulas retexam, & quid doctrinæ ex singulis hauriendū sit, ostendam. Primum igitur, cū Autor huius Epistolæ Petrus nominetur & dicatur Apostolus Iesu Chrsti, has quatuor conclusiones colligamus. Primam, quod Petrus ab ipso Christo sit missus legatus. Secundam, quod Petrus afferat doctrinam Christi, hoc est, Euangelium, iuxta mandatum: Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ. Tertiam, quod nihil erroris sit admixtum doctrinę Petri. Quartam, quod ipsi Petro, tanquam voci diuinæ, credendum sit. Est enim Apostolus orator à Deo missus, vt ore negocium agat, quod in mandatis habet. Cum igitur dicit Petrus: Ego sum Apostolus Iesu Christi. Perinde est ac si diceret: Ego habeo à Iesu Christo mandatum, vt ipsius nomine vobis Euangeliū de gratuita salute annunciem. Hic proinde admoneamur, quanta cum reuerentia & attentione legenda sit nobis hæc diui Petri Epistola, in qua nobis Petrus nomine filij Dei loquitur, ac Euangelium salutis annunciat. Sed quibúsnam scribit Petrus? Aduenis. Hac voce significat Apostolus, se gentibus & non Iudæis scribere. Nam illi, qui ex gentibus conuertebantur ad religionem Iudæorum, aduenæ & προσήλυτοι dicebātur. Hic monemur Euangelium non tantum ad Iudæos, sed etiam ad gentes pertinere. Vnde hæc cogitanda sunt. Primum, quod Euangelij annunciatio sit gratuita. Secundum, quod nullis præcedentibus meritis aut præparantibus operibus ad Euangelium recipiendū reddamur cōdigni. Tertium, quod Euangelium sit vniuersalis doctrina, vt quæ omnibus hominibus promiscue in Christo salutem offerat. Quartum, quod ad Euangelij perfectionem non requirantur ritus Mosaici. Quintum, quod gratos nos esse oporteat, quibus indignis tanta conferātur beneficia. Enumerat autē hic Petrus quinq; regiones, Pōtum, Gallaciam, Cappadociam, Asiam & Bithyniam. Hę quinq; regiones cum quibusdā alijs à Geographis vno nomine Antiochia dicuntur, & sunt ad orientalē plagam sitæ. Pontus ampla est regio & maritima. Proxima huic Cappadocia, à tergo Gallatia est, à fronte ad mare Asia & Bithynia. Paulus in his regionibus Euāgelij semina iecerat, cuius doctrinam Petrus testatur esse veram. Quid hinc doctrinæ petendū est? Hæ regiones merito nos ad timorē Dei & gratitudinem excitabunt, quæ olim quidem florebant, quando illic sana Euangelij doctrina in omnibus vrbibus & pagis personabat. Nunc vero propter ipsorum ingratitudinē aduersus Deum & Euangelium Christi non solum amiserunt doctrinam Euangelij, verum etiam Turcę crudelissimo Christiani nominis hosti subiectæ sunt. Adeo Deus non ferre potest diuturnum sui Euangelij contemtum. Timeamus igitur DEVM, & simus grati, ne & nobis aliquando contingat, quod illis securis & ingratis contigit. SEQVITVR, quod Aduenę, quibus scribit Apostolus, dicantur electi secundum præcognitionem Dei patris, in sanctificationem Spiritus. quib. sane verbis duo significantur. Vnum, quod qui per Euangelium vocantur, sint electi in sanctificationē spiritus, id est, vt spiritu sint sancti, & noui homines effecti secundum imaginem Dei. Alterum, quod vocatio ista non temere fiat, nec pendeat ex hominum

minum arbitrio, sed iam olim à Deo ordinata & præcognita sit. Quod ideo addit Apostolus, ne quis hanc doctrinam Apostolicam, veluti recens natam aspernetur. Tametsi enim iam recens erant Apostoli missi in vniuersum orbem, vt docerent Euangelium: tamen hoc longe antea, videlicet ante fundamenta mundi iacta, constitutum erat, quod statuto diuinitus tempore reuelandum fuit, iuxta illud Galat. 4. Quando venit plenitudo temporis, emisit Deus filium suum, natum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret. Sed de hac temporis circumstantia plura mox dicentur.

DE ELECTIONE.

PORRO de Electione huc pauca adijcere placet propter Stoicos, qui Parcarũ tabulas Ecclesiæ Christi obtrudere moliuntur. Est itaq; Electio, quæ & Prædestinatio dicitur, ordinatio Dei, qua ipse ante constitutionem mundi, secundum beneplacitum & consiliũ voluntatis suæ, per Christum & in Christo elegit omnes in Christum redemtorem credituros ad vtiam æternam, vt sint sancti & inculpati coram ipso, vtque laudẽ gloriæ, & gratiæ eius prædicent in omni æternitate. Hæc definitio extructa ex primo capite Epistolæ Pauli ad Ephes. sex circumstantijs absoluitur. Quarum Prima est, de tempore. Secunda, de caussa electionis. Tertia, de modo & fundamento. Quarta, de conditione & euentu. Quinta, de vita æterna, ad quam posidendam eligimur. Sexta, de finibus electionis. His circumstantijs explicatis, mysterium electionis conspicietur, quare de illis pauca adijciamus.

PRIMA.

PRIMA circumstantia est temporis, quod electio hæc decreta sit ante constitutionem seu creationẽ mundi, ex quo concluditur, quod sit certa & immota. Nam cum Deus præuideret lapsum hominis ante mundi conditionem, ordinauit & remedium, & decreuit ex lapsu reuocare omnes, qui remedium offerendũ & gratuitum erant recepturi. Hinc Paulus Electionis verbum, quod est Euangelium, concludit non esse recens natum tempore Apostolorũ, sed longe antea decretum, suo tempore mundo reuelandum. Atq; ideo idem Paulus Euangelium definit esse reuelationẽ mysterij, quod à temporibus æternis tacitum fuit, quod nunc tandem manifestũ factum est, & per scripturas Propheticas ex mandato Dei in obœdientiam fidei apud omnes gentes declaratum, Rom. 16. Ex hac circumstantia fides nostra confirmetur de immoto decreto Dei, quo statuit ante conditum mundum saluare credentes. Deinde etiam animetur & armetur aduersus omnes hostes Euangelij, qui Euangelium tanquam fabulosam doctrinam temporibus Apostolorum natã calumniantur.

SECVNDA.

SECVNDA circumstantia est, de caussa electionis, quam Paulus scribens Ephesijs εὐδοκίαν voluntatis Dei nominat: Augustinus autẽ misericordissimam Dei voluntatem. De hac voluntate Dei & paterna misericordia, vbi certo nobis constiterit, habet fides firmissimũ suæ electionis fulcimentum. De hac misericordia Dei seu misericordissima voluntate ipse Dominus apud Esaiã 54. cap. loquitur in hunc modum: Montes mouebuntur, & colles contremiscent, misericordia autem mea non recedet à te, nec fœdus pacis meæ mouebitur, dicit miserator tuus Dominus. Et Psal. 145. Miserator & misericors Dominus, tardus ad iram & multum misericors. Bonus Dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius. Verum ne sinamus hanc Dei voluntatem nobis vlla sophistica obscurari, intueatur fides nostra hæc quatuor: Misionem filij Dei in mundum: Mandatum vniuersale, vt audiamus Euangelium: promissionem gratiæ vniuersalem: & obsignationem fœderis vniuersalem. Hæc enim quatuor recte cogitata ita certificabunt conscientias nostras de voluntate Dei, qua ex mera sua misericordia vult saluos nos facere, vt facile contemnamus omnium Diabolorum & hominum strophas & versutias argutiarum.

PRIMVM itaq; intueamur missionem filij, quæ sane locupletissimum est paternæ voluntatis in Deo erga omnes homines testimoniũ, iuxta hæc dicta Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, quod filium suum vnigenitũ dederit, vt omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Rom. 5. Commendat Deus caritatẽ suam erga nos, quod cum adhuc essemus PECCATORES, Christus pro nobis mortuus est. Matth. 11. Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Et Paulus 1. Timoth. 2. Fidelis sermo & omni approbatione dignus, quod Christus Iesus venit in hunc mundũ, peccatores saluos facere.

Et Ioan.

Et Ioan. in prima Epistola: Christus apparuit, vt destruat opera Diaboli. Et ad Tit. 2. Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus. Luc. 9. Filius hominis non venit animas perdere, sed saluare. Matth. 18. Venit filius hominis seruare quod perierat. Iam autem non pauci aliqui perierunt de genere humano, sed totum genus humanum. Quemadmodum igitur in Adamo omnes lapsi sumus: Ita cum Adamo omnibus datur promissio Seminis, contrituri caput Serpentis. Hæc testimonia de missione filij firmiter teneamus, quæ citra omnem ambiguitatem testantur, quod Deus miserit Filium, non vt paucos quosdam selectos de genere humano, sed vt omnes seruet. Quare autem euentus in hominibus non respondeat huic Dei voluntati, postea dicetur.

SECVNDO intueamur mandatum Dei vniuersale, quod similiter nos certificat de voluntate & misericordia Dei, extendente se ad omnes. fieri enim non potest, vt mandatum Dei cum ipsius voluntate pugnet, cum Deus sit iustissimus. Quare cũ iubet, vt omnes suum Filium audiant, vult profecto, vt omnes ipsum audiant, vult vt ex auditu fidem concipiant. Prædicatio enim Euangelij requirit fidem. Vult deniq;, vt omnes credentes saluentur. Deinde filius, qui est imago Patris, amandat discipulos suos in omnem terrã cum hoc mandato: Ite in mundum vniuersum, & proclamate Euangeliũ omni creaturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluꝰ erit. Hic particula vniuersalis Omnis, & vox creaturę, conuincunt mandatum filij Dei ita vniuersale esse, vt extendat se ad omnes homines absq; omni conditione nationum, personarũ aut quarumuis qualitatum. Cum igitur hoc mandatum clare testetur, Deum reuera omnium hominum salutem velle, quis est, qui se vlla sophistica huic mandato audet opponere? Quid dicemus de hac liberalissima inuitatione filij Dei Matth. 11. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, ego reficiam vos. Hic vtrunq;, hoc est, mandatum & promissio voluntatem Dei paternam esse testantur, quod velit reuera omnes venire ad Christum vocantem, vt omnes in eo salutem consequantur. Firmissime itaq; & sine omni hæsitatione fides nostra statuat, hoc mandatũ Dei æternum & vniuersale, infallibile voluntatis ipsius testimonium esse erga omnes homines, & procul absit à Christiano pectore cogitare, Deum externo ministerio omnibus offerre salutem, sed intus tamen aliam voluntatem inclusam habere. Hoc enim plane esset Deo iustissimo cõtradictorias voluntates tribuere. Quod quam sit absurdum, quis non videt?

TERTIO, intueamur promissionem gratiæ vniuersalem, quam cum voluntate Dei congruere necesse est. Hæc est, dicit Dominus, voluntas Patris mei qui misit me, vt omnis, qui videt Filium & credit in eum, habeat vitã æternam. Matth. 18. Sic non est voluntas ante Patrem meum, qui in cœlis est, vt pereat vnus de pusillis istis. 1. Timoth. 2. Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. 1. Pet. 3. Deus longanimis est erga vos, non volens vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere. Huc multa Prophetarum dicta pertinent, vt Ezechielis: Reuertatur vnusquisq; à via sua pessima, & propitius ero iniquitati & peccato eorum. Item, cum auerterit se impius ab impietate sua quã operatus est, & fecerit iudicium & iusticiam, ipse animam suam viuificabit. Cõsiderans enim & auertens se ab omnibus iniquitatibus suis, quas operatus est, vita viuet & non morietur. Item, Conuertimini & agite pœnitentiã ab omnibus iniquitatibus vestris, & non erit vobis in ruinam iniquitas. Proijcite à vobis omnes iniquitates vestras, in quibus præuaricati estis, & facite vobis cor nouum & spiritum nouum. Item, Nolo mortem peccatoris, dicit Dominus, reuertimini & viuite. Hæc gratiæ promissio, vt est vniuersalis: ita & gratuita sola fide accipienda. Vtrumque docet Apostolus ad Rom. 9. 10. & 11. vbi summam disputationis de voluntate Dei & gratiæ promissione in hunc modum colligit. Non est distinctio Iudæi & Græci. Idem enim Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocat ipsum. Quisquis enim inuocauerit nomen Domini, saluabitur Ex hisce dictis fides nostra firmissimam consolationem concipiat aduersus eos, qui tribuunt Deo προσωποληψίαν, & statuat procul omni dubio de voluntate Domini sentiendum esse, ex hac vniuersali gratiæ promissione, quæ omnibus sophismatis opponatur.

QVARTO, intueamur obsignationem fœderis vniuersalem, qua nihil dulcius cogitari potest. Quis quæso satis demirari poterit bonitatem & φιλανθρωπίαν Dei, qui non solum promiscue omnibus salutem promittit, verum etiam eandem mãdat omnibus obsignari? Nam dũ iubet omnes gentes baptizari, vult profecto, quod iubet, & verissime omnibus suã gratiã obsignat. Qui enim fieri posset vt, cum sit iustissimus Deus, omnes inuitaret ad Baptismum dulcissimum sui fœderis testimoniũ, nisi omnibus gentibus saluté, quam obsignat baptismo, impartiri vellet? Quotiescunq; igitur fides nostra tẽtationibus de electione fatigatur, conuertamus cor nostrum ad Baptismũ, tanquam firmissimũ salutis fulcrum, & immotum voluntatis Dei erga nos testimonium, ne nostra culpa promissa & obsignata salute

salute excidamus. Huc etiam pertinet sacratissimæ Cœnæ institutio, in qua Dominus eandem gratiã nobis obsignat, & testatur se precio suæ carnis & sanguinis nos à morte æterna liberasse, modo nos ipsi hanc dulcissimam ἀπονδὴν perfide nõ violauerimus. Cum itaq; ex his demonstrationibus euidenter nobis cõstat de voluntate Dei paterna erga omnes, quæ caussa nostræ electionis est, firmissimã teneamus fiduciam salutis promissæ obtinendæ, & ad hæc quatuor testimonia misericordissimæ volũtatis Dei, videlicet missionem filij, mandatum Dei, promissionem, & obsignationem gratiæ nos conuertamus, quoties vel Satan vel propria caro nostram fidem de misericordia Dei erga nos labefactare ceperit.

TERTIA.

10

MODVM & fundamentum electionis nostræ tenere oportet. Est autem is modus vnicus & verissimus, quem Diuus Paulus Ephesijs scribens nobis cõmonstrat. Elegit nos, inquit, in Christo ante constitutionem mundi. Item, Prædestinauit nos in adoptionem per Christum. Item, Gratos nos fecit in dilecto, in quo habemus redemtionem per sanguinem eius. Hæc dicta Spiritus sancti & similia multa testantur, quod Deus nos elegerit non exarando fatales libros cum Zenonis familia, sed statuendo iuxta cõsiliũ voluntatis suæ modum salutis consequendæ per Christum & in Christo. Fides proinde nostra nõ vagetur extra hunc modũ & hoc fundamentũ electionis nostræ, non quærat in parcarum tabulis certitudinẽ salutis suæ, sed acquiescat in filio Dei, in quo solo salutis nostræ certitudo fũdatur. 20

QVARTA.

CONDITIONIS & euentus in definitione meminimus, quorum explicatio permultum faciet ad clarã huius mysterij noticiam. Conditio itaq; requiritur, iuxta vocem Euangelij, pœnitentiæ seu conuersionis, seu fidei, cuius loco propria eius adiuncta seu notæ ponuntur, vt sunt regeneratio, sanctificatio, patientia, inuocatio, &c. Nam vbi hæc sunt, certissima sunt fidei indicia, qua cum inserimur Christo, & eius membra efficimur, electi dicimur, quia in Christo sumus, extra quẽ nemo electus censendus est, & in quo quisquis fuerit per fidem vt membrum Christi, electus iudicatur. Hanc fidei conditionẽ adiecit Dominus mandato Marci vltimo: Euntes in mundũ vniuersum, proclamate Euangelium omni creaturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluabitur. At qui fuerit incredulus, condemnabitur. Hoc Christi mandatũ & promissio requirit conditionẽ fidei, quam conditionem Paulus sæpissime nobis commendat. Vt ad Rom. 9. vbi de electione disputat. Quid igitur dicemus, inquit, Gentes, quæ non sectabantur iusticiam, apprehenderunt iusticiam, iusticiam, inquam, quæ est ex fide. Israël vero sectans legem iusticiæ, ad legem iusticiæ non peruenit. Quare? quia non ex fide, sed ex operibus legis. Et in 10. Si confessus fueris ore tuo Dominum Iesum, & credideris in corde tuo, quod Deus illum excitarit ex mortuis, saluaberis. Corde enim creditur ad iusticiam, Ore autem fit confessio ad salutem. Dicit enim scriptura: Omnis qui credit in ipsum non pudefiet, non enim est dictinctio Iudæi & Græci. Nam idem Dominus omnium, diues in omnes inuocantes ipsum. Quisquis enim inuocauerit nomen Domini, saluabitur. Ad Coloss. 1. Si modo in fide permaneatis fundati & firmi, & nõ transmoueamini à spe Euangelij, quod audiuistis. Ad Ebræos 3. Participes facti sumus Christi, si modo incoatam fiduciam vsq; ad finem firmam retineamus. 1. Timo. 2. Mulier saluabitur, si permanserit in fide. 2. Corinth. 5. Si tamen vestiti & nõ nudi reperiamur. Huc plurimæ conciones Domini pertinent: Veni vocare peccatores ad pœnitentiam. Iohan. 3. Quemadmodũ exaltauit Moses serpẽtem in deserto: Sic exaltari oportet Filium hominis, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Sic enim dilexit Deus mundum, vt Filium suum vnigenitũ daret, vt omnis, qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Iohan. 3. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint. Hæc conditio etiam in Prophetis sæpissime inculcatur. Si, inquit Ieremias, pœnitentiam egerit gens illa à malo, quod locutus sum aduersus eam, agã & ego pœnitẽtiam super malo, quod cogitaui vt facerẽ ei. Si fecerit malum in oculis meis, vt nõ audiat vocem meam, pœnitentiam agam super bono, quod locutus sum vt facerem ei. Quod hæc conditio omnino necessaria sit, apparet apud Lucam: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis. Huc & illud Pauli pertinet. Væ mihi si non Euangelizem. Item, castigo corpus meũ, & in seruitutẽ redigo, ne forte cũ alijs prędicauero, ipse reprobus efficiar. Testimonia hęc à nobis posita, clarissime docent, q, electio nostri sit cõditionata, vt quæ requirat conditionẽ pœnitentiæ, hoc est, conuersionis ad Deũ per fidẽ in Iesum Christũ: cum qua fide & inuocatio & noua obœdi-

obœdientia est coniuncta. ex quo fit, vt hæc conditio conuersionis nunc fidei, nunc inuo-
cationis, nunc nouæ obœdientiæ, nunc sanctificationis nomine signetur. Nam hæc natura
coniuncta sunt, Legis conditio, quæ nostra culpa impoßibilis est, longe diuersa ab hac est.
Nam illa non offert salutẽ, nisi cum conditione impletæ legis, quæ impletio caussa sit iusti-
ciæ & salutis. Hæc caussa cum in nobis non sit, ad Christum mittit nos Euangelium, quod
prædicat pœnitẽtibus remißionem peccatorũ in nomine Christi, qui est finis & consũma-
tio legis in iusticiã omni credenti. Ex his, quæ hactenus de conditione dicta sunt, facile est
intelligere, quid de euentu sentiendũ sit, propter quem multi quidẽ dicuntur vocati, pau-
ci vero electi. Nam quantum ad euentum attinet, soli electi dicuntur, qui fidem ex auditu
verbi concipiunt, seu qui Christũ, quem prædicat Euangelium, fide recipiunt, vt eius iam
mẽbra censeantur, in quo sola rata est electio. Quod autem multi, proh dolor, audito Eu-
angelio non credunt, & propterea dãnati & non electi dicuntur, caussa in ipsis quærenda
est, & non in Deo, qui iubet vt omnes filium audiant. Huc quoque facit iustißima querela
Domini: Quoties congregare volui filios tuos, quemadmodũ congregat pullos suos galli-
na, & noluisti, Ecce relinquetur domus vestra deserta. Hic tria clare exprimũtur. Primum,
quod Christus reuera voluerit salutem Ierusalem, id quod voce & lacrymis testatur. Secun
dum, quod Ierusalem oblatam salutem suapte malicia repudiarit. Tertium, quod commi-
netur Dominus damnationis pœnam contumaci populo. Huius euentus respectu, & non
consilio Dei creantis hominẽ & mittentis filium in mũdum, dici potuit Ierusalem non e-
lecta. Hoc confirmari poterit verbis Apostoli, qui ita it: Videte vocationem vestram fra-
tres, quod non multi sapientes secundũ carnem, non multi potentes, non multi nobiles.
Hisce enim rebus, sapientia carnis, potẽtia & nobilitate veluti inescãtur multi vt nauseent
ad Euangelium, ac ita sua culpa pereant. Huc & illa Domini querela bis repetita apud Mat
thæum pertinet: Multi sunt vocati, pauci vero electi. Nam quemadmodum res se habet in
vinea, in quam multi operarij vocantur, & in nuptijs, ad quas multi inuitãtur: Ita se etiam
res habet in regno Christi. Vt enim eijciũtur, qui vocati murmurant, & excludũtur qui in-
uitati venire recusant, vel admißi vestem nuptialẽ non habent: Ita è regno Christi, qui se, vt
decet, non gerunt, exturbantur. Est igitur sensus querelæ Domini: Multi sunt vocati, id est,
multi inuitantur ad salutem per prædicationem Euangelij, Sed pauci sunt electi, id est, sin-
ceri, gestantes vestem nuptialem, hoc est, vere pœnitentes, & seriam emendationem medi-
tantes sanctimonia vitæ. Quoties igitur in scripturis legimus de paucitate electorum, non
respiciamus ad consiliũ creatoris & redemtoris, volentis ex sua misericordißima volũtate
omnes homines saluos fieri, sed ad euentum, quo homines contumaces iustißime abijci-
unntur, vt sui furoris æternas pœnas luant. Fides proinde nostra non sinat se istis dictis,
quæ ad euẽtum referenda sunt, abduci ab vniuersali gratiæ promißione, sed potius intuea-
tur modum & conditionem æternæ electionis, & paternæ voluntatis Dei erga omnes.

QVINTA.

CIRCVMSTANTIA quinta est de eo, ad quod eligimur, hoc est, de vita æterna & bea-
ta. Quemadmodum enim primus homo conditus erat, vt ipse cum sua posteritate beatus
in Paradiso viueret, seruata conditione obœdientiæ erga mandatum, quod Dominus ei
dederat, videlicet, ne de fructu certæ cuiusdam arboris gustaret: Ita in secundo Adamo
IESV CHRISTO, per quem à commerita damnatione redemti sumus, promißionẽ ha-
bemus cœlestis Paradysi adeundæ. Sed, vt dictum est, cum cõditione pœnitentiæ seu fidei.
Hæc cœlestis Paradisus fruitio æterna Dei est, in societate perpetua castorum angelorum &
hominum, qui in inuocatione filij Dei ex hac ærumnosa vita migrant. Nam vt in Adamo
primo miserias sempiternas commeriti sumus. in eo enim & rei & immundi inuenimur:
Sic in CHRISTO IESV secundo Adamo obtinebimus non nostris meritis, sed ipsius gra-
tia sempiternas voluptates in vita æterna. Nam & per illum à reatu absoluimur, & eius spi-
ritu sanctificamur, vt iam nouam vitam meditari incipiamus. Huius nouę vitæ meditatio
incoatio est æternæ vitæ, ad quam eligimur, in qua vita æterna, iuxta Psalm. 16. erit abun-
dantia deliciarum vultus Domini, & erunt iucunditates in dextera eius in æternum. Cum
abundantiæ deliciarum meminit, significat plenitudinem & saturitatem omnium rerum
expetendarum, & statum omnium bonorum copia perfectißimum. Vultus DOMINI,
vt summum bonum, in quo acquiescendum est, proponitur, vnde manant iucunditates
in dextra DEI, id est, summæ deliciæ & spirituales voluptates ex contemplatione maiesta-
tis diuinæ, qua vt pallio vestiti, gloriosi apparebimus in omni æternitate. Horum bonorũ,
quæ nulla mens in hac vita capere potest, perexiguum quendam gustum sentiunt pij in

hac vita, hoc est, qui vere credunt & aguntur spiritu Dei. Hinc fides nostra accendatur, ac meditatione horum bonorum, quæ promittuntur perseuerantibus vsq; ad finem, crescat, vt inuicta se opponat obiectamentis omnibus Satanæ & carnis, statuatq; hanc vocem filij Dei præferendam esse omnibus argutijs Diabolorum & hominum: Qui credit in filium, habet vitam æternam. Quisquis enim credit, Christum habet in se habitantem, qui est solus via vitæ æternæ.

SEXTA.

SEXTA circumstanria & vltima est, de finibus Electionis, qui sunt duo. Quorum primus est, vt simus sancti & irreprehensibiles coram Deo. ita enim Paulus loquitur, Ephesijs scribens. Alter est, vt laudetur gloria ipsius à nobis, cum in hac vita tum in omni ęternitate. Quantũ autem ad priorem finem attinet, qui est, vt sancti simus & irreprehensibiles coram Deo, recte tempora distinguenda sunt. Est enim tempus incoationis, quo sancti sumus, nõ perfectione virtutis, sed imputatione sanctitatis Christi, & incoatione nouæ obœdientiæ, qua segregamus nos à prophanitate mundi, & applicamus nos Deo, vt simus hostiæ placentes per Iesum Christum. Est & tempus consumationis, quando actu sancti erimus, & perfectione virtutis irreprehensibiles. Mens enim perfectissima noticia Dei lucebit. Affectus omnes erũt purissimi. Cor ardebit perfecta dilectione Dei, atq; adeo totus homo anima & corpore integerrimus erit, in qua integritate conseruabimur in omni æternitate. QVANTVM autem ad alterum finem attinet, qui est, vt laudetur gloria ipsius, sciendum est, quod in hac vita iste finis consistat in puritate mentis, in agnitione Dei, in confessione, in cruce, atq; adeo in tota vita nostra, vt multi nostro exemplo inuitentur ad glorificãdum Deum. At post resurrectionem cum castissimis Angelis Dei perpetuas laudes Dei personabimus. Atque ita recepta imagine Dei, plenissime Christo Domino corporibus & animis conformes erimus in omni æternitate. HÆC sunt, quæ hoc tempore de Electione ascribere placuit. Quæ omnia eo pertinent, vt excitent in nobis timorem Dei & perseuerantiam in fide. Nam qui perseuerauerit vsq; ad finem, saluus erit. Nemo proinde Deo imputet suum interitum, sed potius cum Daniele cõfiteatur: Tibi Domine iusticia, nobis autem confusio faciei. Caueat igitur vnusquisque, ne peccandi petulantia & consuetudine mereatur abijci cum Pharaone, Iuda & similibus. Iuste enim, vt ait Fulgentius, deseritur à Deo, qui Deum deserit. Relinquat proinde, vt idem ait, impius viam suam qua peccat. Relinquat iniquus cogitationem suam, qua de peccatorum remissione desperat, & secundum Prophetæ dictum conuertatur ad Dominum, quia multus est ad ignoscendum. In hoc multo nihil deest, in quo est omnipotens misericordia, & omnipotentia misericors.

In obœdientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi. Hæc verba duplicem sensum recipiunt. Primum εἰς pro ב ponitur, & ב pro διὰ, vt in hunc modum reddi sensus possit: per inobœdientiã & aspersionẽ sanguinis Iesũ Christi. Atq; ita ad caussas salutis nostræ referenda sunt hæc verba. Nam vt obœdientia Christi, materialis salutis caussa est: Ita aspersio sanguinis formalis est. Nam vt obœdientia Christi nobis credentibus in iusticiã imputatur: Ita aspersione sanguinis consecramur Deo, vt simus sancti. Videtur autẽ Petrus respicere ad ritum legis, qui describitur Exod. 14. & accommodatur ἀντιτύπῳ Christo ad Hebr. 8. Atq; ita habemus in hac epigrapha omnes caussas salutis nostræ. Efficiens est prænotio & electio. Materia, obœdientia Christi. Formalis caussa, aspersio sanguinis Christi. Finalis, sanctificatio ad vitam æternam. His iam seruit instrumentalis caussa, Fides, quæ salutem accipit, quam offert Euangeliũ, in quo efficax est Spiritꝰ sanctus, & quam obsignãt sacramenta, Baptismus & Cœna Domini. Alter sensus, quem hæc verba recipere possunt, hic est, vt partes sanctificationis nostræ præcipuæ exprimantur, quæ sunt, obœdientia, qua Deo iam regeniti obœdimus: & aspersio sanguinis Christi, id est, fides remissionis peccatorum per sanguinem Christi. Verum prior sensus præsenti loco magis conuenire videtur.

Gratia vobis & pax multiplicetur. Salutatio & fausta precatio est, cõtinens summam beneficiorum Euangelij. Gratia, cum fauorẽ Dei gratuitum, tum dona, quæ Deus nobis fauens largitur, significat. Pax, hoc loco, omnem prosperitatẽ notat. Hanc interpretationem pacis hoc loco requirit additũ verbũ, multiplicetur. Alias pax & gratia, distinguũtur vt caussa & effectus, vt gratia sit fauor Dei gratuitus, Pax vero recõciliatio nostri cum Deo, fauoris effectus. Porrò

cum optat Apoſtolus Chriſtianis gratiã & pacem, tria haud obſcure ſubindicat. Primum, quod natura neq; in gratia Dei ſimus, neq; cum eo pacem habeamus. Nam iuxta Apoſtolicam doctrinam, filij iræ ſumus, & non pacis. Secundum, quod Deus ſit omnis gratiæ & pacis autor. Votum enim Apoſtoli dirigitur ad Deum, à quo petit gratiam & pacem dari hominibus. Tertium, quod hæc bona, gratia, pax, exemplo Petri petenda ſint à Deo pijs votis, & nobis & alijs optanda.

Benedictus Deus, & pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui, ſecundum multam ſuam miſericordiã, regenuit nos in ſpem viuam, per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarceſsibilem, conſeruatam in cœlis nobis, qui virtute Dei cuſtodimur per fidem ad ſalutem, quæ præparata eſt patefieri tempore extremo.

Vt hoc exordiũ euchariſticon ſummam Euangelij proponit: Ita ſalutis cauſſas optimo ordine enumerat. Sũma Euangelij eſt, quod Chriſti merito contingat ſalus omnibus in ipſum credẽtibus. Cauſſa principalis ſalutis eſt, miſericordia patris cœleſtis imẽnſa, qua Deus præcognoſcit & elegit & ſaluat. Hac enim nos in dilecto complectitur, quam ob rem εὐδοκία etiã dicitur ad Epheſ.1. Materia ſalutis eſt reſurrectio Chriſti, qua Synecdochicôs totum opus redemtionis intelligitur, videlicet obœdientia legis & crucis. Reſurrectionis autem præcipue meminit, cum quia in ea potentia Chriſti clarius conſpicitur, tum quia vitæ æternæ infallibile eſt teſtimonium & cauſſa. Via autem ſeu ratio conſequendi oblatam in Euangelio ſalutem, exprimitur cum ait: Qui regenuit nos in ſpem viuam. Hic actio Dei cõſideranda eſt in hominis noua natiuitate, qua videlicet formatur nouus homo ſeu noua creatura ad imaginem Dei. Deus enim regignit hominem per prædicationem Euangelij, in qua Spiritus ſanctus efficax eſt, & operatur fidem, cum qua coniuncta eſt regeneratio, quæ eſt ſanctificatio noſtri, in alijs maior, in alijs minor, pro fidei menſura. Qui ergo credit, nouus homo eſt natus, idq; ex Deo per renouationem Spiritus ſancti. Huius nouæ natiuitatis finem addit, cũ inquit: In ſpem viuã, cuius ſpei obiectum eſt hæreditas, quæ nec perire poteſt, vt mundi diuitiæ: nec cõtaminari abuſu, nec marceſcere antiquitate, vtpote quæ in cœlis ſeruetur, vbi nulla corruptio, nullꝰ abuſus, nulla deniq; defectio inuenitur. Verum quia omnibus hæc tanta hæreditas non obtingit, diſcernit inter huius hæreditatis veros hæredes, & alios, qui ab hac hæreditate excludũtur. Veros hæredes pronunciat eos, qui virtute Dei per fidem cuſtodiuntur, donec ſalutem patefaciendã in extremo die conſequantur. Eſt proinde fides inſtrumentum, quo & hæc hæreditas apprehenditur, & qua ſeruatur & poſsidetur. Obſeruentur hoc loco ſalutis noſtræ cauſſæ optimo ordine diſtinctæ, & admoneamur fidei, qua ſola tanta hæreditas apprehenditur & poſsidetur. Hanc qui habet, nouus homo eſt effectus, qui vt Chriſti vita viuit: Ita actiones huius nouæ vitæ edere debet. Hinc & illud manifeſtum redditur, quod plane vani ſint & mendaces, qui Chriſti ſe nomine ac fide iactant, ſed interim vitam viuunt ſceleratã, ſubinde contra cõſcientiam impingentes. Nam cum fides ex verbo virtute Dei generatur, & ex fide fit natiuitas noua: qui fieri poteſt, vt is veram fidem habere dicatur, qui nouæ vitæ nouas actiones nullas oſtendit? Etſi enim vere dicitur, Sola nos fide iuſtificari, & filios Dei naſci, noui tamen facti homines, vt nouæ vitæ actiones edamus oportet.

Qua in re exultatis triſticia paululum, nunc (ſi opus eſt) per varias tentationes affecti.

Quis vſus ſit ſpei in ęrumnis huius vitæ, quibus tentamur, exponit. Vult enim nos conferre pręſentes ęrumnas cum futuro gaudio, & inde animum noſtrũ cõfirmare & erigere, quoties tentationũ procellis agitamur. Hic quidem ſunt variæ tentationes, illic vero plena ſalus. Hic ad breue admodũ tempus cruciamur, illic perpetuo viuemus: modo vſque ad finem in fide perſtiterimus, non fracti calamitatibus huius vitæ. Hic locus de cruce pleniſsime tractatur ad Rom.8. Et pluribus argumentis firmiſsimis munitur. Parentheſis, (ſi opus eſt) vtilem doctrinam continet, videlicet, quod nemo ſibijpſi crucem accerſere debeat, ſed eam ferat patienter, quæ diuinitus ei impoſita fuerit.

Vt exploratio fidei veſtræ multo precioſior auro, quod perit, & tamen per ignem probatur, inueniatur in laudẽ & ho-

Exultationis ſub cruce, id eſt, pätientiæ effectum exprimit. Fides auro confertur, afflictio igni. Vt

 norem,

...iorem, & gloriam in reuelatione Iesu Christi.

enim aurum igne exploratur purum ne sit an non: ita fides afflictionibus probatior redditur. Et quemadmodum aurum, si purum inueniatur, in magno precio habetur, etsi tandem peribit: Sic fides, quæ immota sub tentationibus perstiterit, cedet suis possessoribus in laudē, in honorem, & gloriam, quando videlicet filius Dei in secundo aduentu suo iudicaturus est viuos & mortuos. Exempla huiusmodi fidei ad Heb. 11. multa recensentur, quæ faciunt ad huius loci declarationem. Atticismus est exploratio fidei pro explorata fide.

Quem cum non videritis, diligitis, quem cum nunc non cernatis, ei tamen credentes exultatis gaudio ineffabili & glorioso.

Effecta viuæ fidei recitat, dilectionem Christi, & gaudium spiritus ineffabile. Fidelis enim homo, cum Christum autorem salutis & fontem omnium bonorum cogitat, ad ipsum diligendum accenditur, & cum perpendit è quantis malis sit liberatus, & ad quantam gloriam olim per illum euehendus sit, ineffabili gaudio & glorioso perfunditur. Cæterum, vt dilectionis huius comes est obœdiētia erga Christum, iuxta illud: Qui me diligit, verba mea seruabit: Ita gaudij huius ineffabilis fructus est inuicta animi fortitudo, & gloriosus in cruce triumphus, quem suo tempore sequetur immortalitatis gloria. Obseruetur hoc loco, quæ germanæ & veræ fidei natura sit. Non est enim (vt hypocritæ existimant) ociosa, sed vere actuosa est, vt quæ edat fructus iusticiæ dulcissimos, internos & externos.

Reportantes finem fidei vestræ, salutem animarum.

Qualis tandem futurus sit exitus fidei exponit. Vt enim hic Christum autorem salutis apprehendit fides: ita exitus seu finis erit salus animarū. Hic locus aperte duos errores Papisticos refellit. Vnum quo asseritur, quod fides sit tantum initium salutis perficiendæ operibus. Alterum, quo statuitur esse ignis purgatorius, quo Christianorū animæ purgentur à morte: quod si verum esset, nequaquam recte à Petro diceretur, quod finis fidei sit animarum salus.

De qua salute exquisiuerunt & scrutati sunt Prophetæ, qui de gratia vobis præstita vaticinati sunt, scrutantes in quem aut cuiusmodi temporis articulum significaret, qui in ipsis erat spiritus Christi, prius significans venturas in Christum afflictiones, & quæ secutæ erant glorias, quibus reuelatum est, quod non sibijpsis, sed nobis administrabant, hæc quæ nunc annunciata sunt vobis, per eos qui prædicant vobis Euangelium, per Spiritum sanctum missum è cœlo, in quæ desiderant Angeli prospicere.

Occupatio est, qua anteuertit obiectionem eorum, qui doctrinam Euangelij tanquam nuper natam aspernabantur, quam longe antea à Prophetis propositam fuisse testatur. Verū quia in hac pericopa plures sunt doctrinæ, eam in suas partes retexam. Primum ergo cum dicit, Prophetas exquisiuisse & scrutatos fuisse de salute, quę per Euangelium annunciatur, significat doctrinam Euangelij non nouam esse, aut nuper natam, sed iam inde vsq; ab initio mundi fuisse propositam à sanctis Dei Prophetis. Est enim summus consensus Mosis, Prophetarum & Apostolorū, qui omnes sunt interpretes primæ promisionis de Semine mulieris, contrituro caput Serpentis. Secundo, ne quis miretur, cur isto tempore potius quam alio, placuerit Deo filium mittere, decit à Prophetis articulum temporis & inquisitum & demonstratum fuisse. Nam & Iacob Patriarcha signum aduentus Domini, ablatum sceptrum de Iuda, proposuit, & Daniel annum peragendæ victimæ & adducendæ æternæ iusticiæ indicauit. Tertio, vt fides Prophetis adhibeatur, affirmat eos non proprio motu locutos, sed per spiritum Christi, qui in ipsis erat, edoctos, quemadmodum fusius explicat Apostolus noster in primo posterioris Epistolæ. Quarto, summam doctrinæ Prophetarum de Christo colligit, cum eos vaticinatos esse pronunciat de eius in carnē aduentu, de pasione & glorificatione, de misione Spiritus sancti è cœlo, de confirmatione Euangelij, de instructione Apostolorū per spiritū sanctum, missum è cœlo die Pentecostes, & de Euāgelio annunciando per vniuersum orbem. Quinto, extrema exordij particula, in quæ Angeli cupiunt introspicere, eo pertinet, vt humanam curiositatē in examinandis diuinis mysterijs refrenet & corrigat. Nā si Angeli adhuc non

hucnon intelligunt istorum mysteriorum rationem, sed eam expectant, donec cum ist... & nos in æterna vita erudiamur: Simus & nos contenti ea cognitione, quę nobis voce Prophetarum & Apostolorum patefacta est. Præter has doctrinas nunc propositas ex verbis Apostoli duo colligamus: Primum, quæ in nouo testamento legimus, ex veteri stabiliri. Huc pertinet præceptum Domini: Scrutamini scripturas, illæ enim de me testificantur. Alterum, cordate contemnere eos, qui vel scripturam aspernantur, vel illi præferunt humanas doctrinas, quemadmodum in Papatu fieri videmus.

10 Quapropter succincti lumbis mentis vestræ, sobrij, perfecte sperate in eam, quæ ad vos defertur, gratiam, in reuelatione Iesu Christi.

Ex eo quod gratiam Christi, quæ offertur per Euangelium, iam longo exordio prædicauerat, infert propositionem suasoriam, qua hortatur gentes, vt perfecte, id est, sincere & sine fuco sperent in eam gratiam, quæ offertur illis per reuelationem Iesu Christi, id est, per prędicationē, qua patefit ipsis Iesus Christus. Verum, quia hanc spem impedit caro, vult vt succinctis lumbis mentis, & sobrij iter ingrediantur, vt ad salutem propositā perueniant. Metaphora lumborū sumta est ex vetustissimis orientalium moribus, qui, cum prælongis vterentur vestibus, non poterant nisi succincte iter facere. Hac metaphora vsus est Christus, cū inquit: Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ accensæ. Vt autem lumborū cinctura impe-20 dimentis quibusuis animi & corporis opponitur, & currēdi alacritatem, donec ad metam peruenerimus, nobis commendat: Ita ardentes lucernę ignorantiæ tenebris opponuntur, & certam directionē sequi monent, ne quis currendo à recta aberret via. Est autē lucerna verbū Dei, iuxta dictum Dauidicum: Lucerna pedibus meis verbum tuum. Et ad Philip. 2. Inter quos lucete tanquam luminaria in mundo, verbum vitæ prætendentes. Porrò quod Petrus addit, νήφοντες, id est, sobrij, hoc Christus vigilandi verbo expresſit Matth. 14. Marc. 13. & Luc. 12. Sed diuersa metaphora. Vult vterq; carnis illecebras, mundi curas, falsas & vanas opiniones abijci, quibus homines ebrij & sopiti in hoc mundo non sunt idonei ad hoc gratiæ iter ingrediendū. Obseruetur inprimis hæc Apostoli exhortatio, quam ex fonte sapientiæ, hoc est, ex ore magistri sui hausit. Hac monemur, vt ad migrandum semper simus 30 parati, nullamq; fixam quietamque stationem alibi quæramus, quam in cœlo: quod sane nequaquam fieri potest, priusquam omnia impedimenta carnis & mundi sublata fuerint.

Tanquam filij obœdientiæ.

Prima ratio propositionis à debito officio.. Cum vos iam sitis filij Dei effecti per gratiam, par est vt vos geratis, vt filios obœdientes decet. Monebit igitur nos adoptionis gratia, vt sanctitati & puritati vitæ studeamus. Qui autem hoc non facit, contumax est, & adoptionis gratia excidit. Vtrunq; igitur nos inuitet ad studium innocentię, adoptionis dignitas, & contumaciæ pœna.

40 Non conformantes vos pristinis in ignorantia vestra cupiditatibus.

Secunda ratio à vitæ statu sumitur. Cum olim in ignorantia viueretis, cupiditatum malarum serui fuistis: at hic status vester, in quo ex ignorantiæ tenebris exiuistis, aliam vitam & alios mores postulat.

Sed vt is, qui vocauit vos, sanctus est, ipsi quoq; sancti in omni conuersione reddamini.

Tertia ratio est à vocantis DEI conditione. Is qui vocauit vos in suam familiam, videlicet DEVS, sanctus est. Igitur & vos sanctos esse oporteat.

50

Propterea scriptum est, Sancti estote, quia ego sanctus sum.

Testimonio scripturæ tertiā rationem munit. Habetur autem hoc testimonium in Leuitico, vbi ter hoc præceptum repetitur, nempe 11. 19. 20. capitibus, in quib. locis sanctitas pollutioni opponitur.

Et, si patrem cognominatis eum, qui citra respectum personarum iudicat. secundum cuiusque opus, in timore incolatus vestri tempus transigite.

Quarta ratio à necessario sumta. Si cœlestis patris filij vultis nuncupari, vt eius vestigijs n sanctitate vera insistatis necessarium est. Rationem ex eo cõfirmat, quod Deus sit ἀπροσωπολήπτης, vt qui non personarum qualitatem, sed rerum exquirat differentiam. Habet ergo hæc ratio significationem abdicationis, si patri non morem gerant filij. Hic obseruetur ntithesis, qua opus personæ, & respectus seu qualitas personę veritati operis seu caussæ opponuntur. Secundum opus seu caussam iudicat is, qui regulam legis in iudicando sequitur, nulla habita personę ratione. Secundum personam seu respectum personæ iudicat, qui regulam legis in iudicando negligit, & personæ tantum rationem habet propter fauorem vel odium. PORRO, quia hoc loco, & similibus abutuntur Papistæ, vt euertant totius scripturæ consensum de gratuita iustificatione, & salute, breuiter hoc loco solutionem sophismatis Papistarum ascribam. Cum ergo obijciunt: Deus iudicat quemq; secundum opus, aut reddit vnicuiq; iuxta opera sua, omnium primum huiusmodi sententias generales secundum normam iusticiæ Dei (qua contumaces decreuit reijcere, & credentes omnes in gratiam recipere) applicemus duobus generibus hominum, impijs quidem legaliter, pijs vero Euangelice. quando impijs reddet Dominus secundum opera eorum, non est dubium quin redditurus sit ipsis infernum & damnationem. At cum de conuersis quæritur, plura spectanda sunt. Primum, quod vita æterna non sit seruorum stipendium, sed filiorum hæreditas. Rom. 6. Donum Dei vita æterna in Christo Iesu domino nostro. Deinde, analogia consideranda est inter patrem terrenum, & patrem cœlestem. Nam sicut pater terrenus suis liberis, qui sunt naturæ legē hæredes, promittit obœdientibus hæreditatem: Ita Deus pater cœlestis suis etiam filijs hæreditatem gratuitam promittit, quam tamen dicit se redditurum secundum opera illorum. Verum ne hic erretur, quatuor circumstantiæ sunt spectandæ. Prima, quod pijs rigor legis sit sublatus per Christum. Nulla enim est condemnatio ijs, qui sunt in Christo Iesu. Secunda, quod persona credens placeat propter iusticiam Christi sibi imputatam (credenti enim Christi imputatur iusticia) & sit hæres vitæ æternæ. Tertia, quod Deus non solum à persona credente, & placente propter iusticiam Christi requirit obœdientiam, verum etiam promittit mercedem, idq; non ex debito propter dignitatem operis, sed ex gratia propter beneuolentiam paternam, qua promisit operibus remunerationem. Quarta, quod opera sic facta ex fide à persona placente propter Christum, sint testimonia fidei, vt effectus proprij certissima suæ caussæ sunt indicia. Atque ideo dicitur, Deus suis reddere mercedem secundum opera, quia vera indicia sunt timoris Dei & fidei, & vt testetur tota creatura de iusticia Dei in iudicando.

Cum sciatis, quod non caducis argento aut auro redemti sitis, ex vana vestra conuersatione, à patribus accepta, sed precioso sanguine Christi, incontaminati agni, præordinati quidem ante mundi constitutionem, manifestati vero in extremis temporibus propter vos, qui excitauit Christum à mortuis, vt fides vestra & spes sit in Deum.

Quinta ratio à iure gentium sumta. Serui debent obœdire non ei, cuius olim fuerant serui, sed ei qui iam eos precio emerat. Christiani non amplius debent esse serui mundi, sed Christi, qui eos suo precioso redemit sanguine. Igitur Christiani, renunciato mundi imperio, Christo domino obœdientiam debent. Hæc argumenti summa est. Quod, quia præcipuum est, copiose ab Apostolo exponitur, & amplificatur, idq; primum per collationē conuersationis veteris (qua sub patrum suorum legibus vixerunt) & noui status, in quo Christo nomina dederunt. Loquitur autem hic de ijs patribus, de quibus Ezechiel cap. 20. vbi inquit: In præceptis patrum vestrorum ne ambuletis, & iudicia eorum ne custodiatis, & idolis eorum ne polluamini, sed in præceptis meis ambulate. Deinde per collationem precij agni immaculati Christi, quod inæstimabile est, & perpetuo durat, & precij caduci & momentanei auri & argenti. Si ergo illi serui, qui auro & argento emuntur, iure obtemperant illis, à quib. emti sunt, multo magis par est, vt Christiani Christo obtemperent, qui eos proprio redemit sanguine. Præterea, per collationem promissi Christi, & exhibiti, in qua collatione hæc mihi videtur inclusa esse ratio. Sancti patres, qui Christum olim promissum expectarunt, in eum crediderunt, eiq; obtemperarunt. Igitur vos quoq;, quib. iam Christus exhibitus est, & qui scitis ipsum excitatum ex mortuis, & donatum gloria à patre, debetis ipsi obœdientiam, modo fides & spes vestra in Deum sit. Atq; ita multæ particulares rationes sæpe in vno principali argumento latitant, quæ explicatæ & illustrant & amplificant principale argumentum.

Post-

Postquam animas vestras purgastis obœdientia veritatis per spiritum, caritate fraterna absq; simulatione, ex puro corde alij alios diligite impense.

Transit ad aliam parænesin. Postquam enim hortatus est ad spem gratiæ, oblatæ per Euangelium firmam, ad cincturam lumborum mentis, ad sobrietatem animorum & affectuum (Quæ omnia vno sanctificationis nomine continentur) Iam ad proximos descendit, hortaturq;, vt nos inuicem fraterna complectamur caritate, quæ vt ex puro corde procedere debet: Ita aberit ab omni hypocrisi. Similis sententia habetur 1. Timoth. 1. vbi ita inquit Apostolus: Finis præceptionis est dilectio ex corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Verum quia Petrus nouit in nostra corrupta natura, priusquam noui facti fuerimus homines, nihil esse puri, nihilq; sinceri, ante hanc exhortationem ad fraternam caritatem caussas enumerat, ex quibus hæc fraterna dilectio manat. Postquam inquit, purificastis animas obœdientia veritatis per spiritum. Hæc verba duas caussas fraternæ dilectionis continent, quæ nequaquam sunt in prophanis hominibus. Sunt autem hæ caussæ, obœdientia veritatis, & spiritus sanctus, qui in verbo veritatis, quod est Euangelium, est efficax. Hæc verba Petrus ex pectore magistri sui suxit: Ita enim ait Dominus Ioan. 15. Et vos mundi estis propter sermonem, quē loquutus sum vobis. Hæc ergo mundicies, tum demum contingit, quando audito & credito sermone veritatis, Christo inserimur. Atq; ideo Christus in eadem concione subiungit: Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum à seipso: Ita nec vos, nisi in me manseritis. Fons ergo & origo non solum mutuæ dilectionis, verum etiam omnis operis boni, est spiritus Christi quo aguntur fideles. Quicquid fit sine hoc spiritu, qui est omnis bonæ actionis fundamentum & caussa, hypocrisi & mentis impuritate inquinatum est, quantumuis præclarum & sanctum coram oculis hominum appareat.

Renati non ex semine mortali, sed ex immortali, per sermonem viuentis Dei & manentis in æternum.

Ex virtute renascentiæ mutuum caritatis affectum elicit. Oportet renatum naturam seminis referre, vnde renatus est. Nos non sumus renati ex mortali semine carnis, vnde fuit prior nostra natiuitas, sed ex semine immortali, videlicet sermone viuentis & manentis Dei in æternum. Igitur iam non naturam mortalis seminis, sed immortalis referre debemus. Proinde caritas iam pura in renatis esse debet sine hypocrisi, quæ primæ natiuitatis nostræ & mortalis seminis vicium est.

Nam omnis caro vt gramen est, & omnis gloria hominis vt flos graminis. Exaruit gramen, & flos eius decidit, at verbum Domini manet in æternum. Hoc autem est verbum illud, quod est euangelizatum vobis.

Mentionem seminis mortalis & immortalis fecit: nunc per amplificationem illustrius discrimen vtriusque facit. Semen mortale seu corruptibile carnis nomine significatū, instar graminis est, & quicquid inde pullulat, instar floris est, qui durat ad exiguum tempus. At semen immortale, seu incorruptibile, quod est verbum Euangelij, manet in æternum. Obœdientia igitur, quæ præstatur à conuersis per prædicationem Euangelij, fructus est iusticiæ, qui & placet Deo & durat in æternum, modo ne culpa nostra gratia rursus exciderimus. Porro ne gentes de illo verbo dubitent, quod definit esse semen immortale, addit Petrus illud ipsum verbum esse, quod ipsis antea sit euangelizatum. Iam argumentum, quod in his verbis continetur, videamus. Quicquid gloriosum, & pulcrum nascitur ex semine mortali, id est, ex carne, tantum ad breue tempus durat, & quicquid ex semine immortali nascitur, nunquam marcescit, sed durat in perpetuum. Igitur, cum diuturniora bona præferenda sunt minus diuturnis, debet caritas (qua nos mutuo complectemur) quæ huius immortalis seminis quidam flos est, perpetua esse & constans.

CAPVT II.

Summa Capitis secundi.

Vt renunciata omni iniuria proximorum, & carnalibus concupiſcentijs abiectis, adoptione digne & decenter in ſubiectione & patientia viuant Chriſtiani, hortatur Apoſtolus.

Ordo & partes Capitis ſecundi.

Plures ſunt huius capitis partes, quæ omnes inter ſe connexæ ſunt, & pertinent ad eundem ſcopum. Primo loco infert ex fine primi capitis dehortationem ab iniuria proximorum, & exhortationem ad innocentiam vitæ. Vnde occaſionem nactus, dilabitur in deſcriptionem Chriſti ex Eſaia Propheta, oſtendens prædictam fuiſſe defectionem populi Iudaici à Chriſto, & aſſumtionem gentium in gratiam. Id quod teſtimonio Oſeæ Prophetæ confirmat. Tertio loco redit ad exhortationem. Hortatur enim conuerſos, vt abiectis carnalibus concupiſcentijs, decenter inter gentes viuant in gloriam Dei. Quarto, ad ſubiectionem inuitat, quo & alia quædam pietatis officia add.t. Quinto, ſeruos compellat, eoſque hortatur, vt ſuis dominis patienter obtemperent. Vnde ſexto loco, ab hypotheſi ad Theſin aſcendens, de patientia præcipit.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PROINDE depoſita omni malitia, & omni dolo, & ſimulationibus, & inuidentijs, & omnibus obtrectationibus, tãquam modo geniti infantes lac rationale & dolo vacuum appetite, vt per illud adoleſcatis.

Infert Apoſtolus ex fine proximi capitis hanc parænesin, quæ hoc modo ſuperioribus accõmodabitur. Vos ex immortali ſemine, videlicet verbo Dei, iam recens nati eſtis. Ergo lac appetite conueniens iſti nouæ genituræ, hoc eſt, talem vitam viuite, qualem requirit hæc noua natiuitas. Atque ita lactis nomine ſignificatur conſentanea ſimplici infantiæ viuendi ratio. Hunc eſſe ſenſum Apoſtoli manifeſte ex antitheſi apparet. Nam lac, etſi alias pro ipſo verbo Dei ſumitur, hoc tamen loco vicijs quæ enumerat, vt infantia vetuſtati naturæ, opponitur. Cum autem hoc lac rationale & vacuum dolo vocat, requirit in vita Chriſtiana prudentiam & ſimplicitatem, iuxta præceptũ Domini: Eſtote prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ. Vult quidem nos ſimplices & puros eſſe, ſed nõ malicia, & non ſenſibus: & vult nos lacte nutriri, ſed recta intelligentia condito, vt ſit temperata ſimplicitate prudentia. Cum vitia quib. lac rationale & expers doli opponitur, enumerat, non quidẽ omnia recenſet, ſed quędã tantum exempli gratia, quorũ poſteriora à prioribus naſcuntur, vt ſunt, malitia (hoc eſt, nocẽdi cupiditas, quæ dilectionis fonti aduerſatur) dolus (qui à malicia oritur) eſt, cum alicui fallacia tenditur. Simulatio à malo dolo orta eſt, cum aliud foris apparet, quã in animo latet. Inuidia ſimulationis comes eſt, cum quis alieno cõmodo cruciatur. Obtrectatio inuidentiæ proles eſt, quæ alienę famæ inſidiatur. Auguſtinus inter maliciã & inuidiam ita diſtinguit. Malicia, inquit, malo delectatur alieno. Inuidia bono cruciatur alieno, & addit, dolus duplicat cor: adulatio duplicat linguam: detractio vulnerat famam. Porrò hic locus Petri clare docet, quid apportemus nobiſcũ ad Chriſtum, quando per Euangelium renaſcimur, videlicet tunicam maculatam, & onus graue non meritorum congrui & cõdigni cumulo, ſed peccatorum nos prementium pondere. Hoc onus, qui ad Chriſtum veniunt, deponere debent, quia cum noui homines facti ſunt, nouos mores induant neceſſe eſt.

Siquidem guſtaſtis, quam benignus ſit Dominus.

Cum ſeruorum alacritas ſępe benignitate dominorum excitari ſoleat, rationem præſtandæ obœdientiæ petit Apoſtolus ex conſideratione benignitatis Domini erga nos. Ac ſi dicat: Cum vos, qui ob veſtrũ peccatum aliquando maledictioni & iræ Dei ſubiecti eratis, iam tandẽ ex gratia Dei reconciliati eſtis, precioſo ſanguine Ieſu Chriſti Domini veſtri, vtiq; par eſt, vt tam benigno Domino obſequentes ſitis. Quid enim turpius eſt, quam benemeritis gratiã non rependere? Guſtandi verbo vſus eſt Petrus, ꝓpter metaphorã lactis, & ſimul alludit ad Pſalm. 34. in quo Dauid inſtituit exhortationẽ ad guſtandam bonitatem Dei hiſce verbis: Guſtate & videte quam bonus ſit Iehoua, Beatus vir, qui ſperat in eo: niſi quod Petrus ſecutus ſeptuaginta interpretes pro thob Ebraico, χρηστὸς poſuit. Eſt autẽ χρηστὸς, qui ſe alijs vtendum præbet,

præbet, seu qui alijs est commodus, & suam bonitatem alijs communicat. Hoc modo Paulus hac voce ad Titum scribens vsus est, vbi inquit: Quando χρηστότης & φιλανθρωπία apparuit. Hanc χρηστότητα interpretatur, quod Deus ex mera gratia nos per lauacrum regenerationis saluos fecerit.

Ad quem accedentes, lapidem viuum (ab hominibus quidem reprobatum, apud Deum vero electum & preciosum) & ipsi 10 veluti viui lapides ædificemini domus spiritualis, sacerdotiũ sanctum, ad offerendum spirituales hostias, acceptas Deo per Iesum Christum.

Alia est propositionis ratio, à destinatis ad finẽ sumta. Qui ad Christum accedunt lapidẽ viuum, simul virtute ipsius, & lapides viui efficiũtur, vnde domus spiritualis cõstruitur, & in sacerdotes vnguntur, ad offerendũ Deo spirituales hostias. Proinde par est, vt deposita omni proximi iniuria, omniq; impuritate & prophanitate, pie sancteq; viuant. Hæc argumenti sũma est, cuius antecedens veteris typi expositio est. Nam ad veteris templi structuram respicit, quod templũ Ecclesiæ Christi typus quidam fuit. Vt enim in illo fuit fundamentum, fuit superextructũ ex multis lapidibus ædificium, fuerunt sacerdotes & hostiæ: Ita in Ecclesia Christi, Christus ipse fundamentum est, singuli fideles viui lapides, & sacerdotes offerentes spirituales hostias. Sed vt illic omnia mortua & carna-20 lia (si signa à veritate separas) Ita hic viua & spiritualia omnia virtute eius, qui sua potentia diuina resurrexit à mortuis. Vt autem hoc argumentum plenius intelligatur, illud in suas partes, quæ particulares quasdam rationes continent, retexam. Primo igitur loco affirmat Apostolus, quod omnes accedentes ad Christum (accedunt autẽ qui credunt) cũ eo vnam domum spiritualẽ constituant, seu vnum templum efficiant, id est, vnam sanctã & Catholicam Ecclesiam, adeo vt sancti patres omnes, qui ante Christi aduentum vixerunt, & nos qui hodie credimus, vnum simus templũ Dei. Verum hoc interim est obseruandum, quod nõ solum omnes pij, qui fuerunt, & sunt, & qui olim accessuri sunt, vnum tẽplum, vnamq; spiritualẽ domum constituant, verum etiam particulares cœtus piorum, atq; adeo singuli credentes templa Dei recte dicantur, Sed ad illud vniuersale templum & Catholicũ perti-30 nentes, tanquam eius membra quædam seu viui lapides. Hoc confirmatur 1. Corinth. 6. An nescitis, quod corpus vestrum templum sit Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo? 1. Corint. 3. Templum Dei sanctum, quod estis vos. Quisquis templũ Dei violauerit, disperdet illum Deus. Hinc ergo huiusmodi sumatur exhortatio. Nos credentes vna cum Christo vnum templum Dei sumus. Igitur nõ solum puros & sanctos nos esse decet (Quid enim indignius quam sanctissimum Dei templum vlla impuritate prophanare?) Verum etiam vnius Dei cultores nos esse oportet, abiectis veteribus idolis, quæ coluimus ante cõuersionem ad Christum. Huc pertinet illud Pauli secundæ Corinth. 6. Quæ est consensio templi Dei cum idolis? Huc dictum Barnabæ comitis Pauli, quod citatur à Clemente Stromatheon secundo, pagina 161. in Florentinis exemplaribus. Antequam, inquit, crederem 40 Deo, domicilium corruptibile & fragile cordis nostri erat templũ vere manu factum, quia erat plenũ idololatria, & erat Dæmonum, propterea quod faceremus quæ erant Deo contraria. Sed attendite, vt templum Domini gloriose ædificetur. Quomodo? Accipiendo remissionẽ peccatorum, & sperando in nomen Christi, fiamus noui & denuo creati, eo quod in domicilio nostro vere Deus habitat. Quomodo? Quando habitat in nobis sermo Filij ipsius, vocatio promissionis ipsius, sapientia iustificationum, & mandata doctrinæ. DEINDE, cum Christum pronunciat viuum lapidem, cui adiuncti per fidem etiam viui efficimur lapides, eius nimirum virtute, indicat, quod hæc vita Christi nunc in nobis efficax esse debeat ad pie sancteq; viuendum. Quod autẽ in parenthesi inclusi, occupatio est. Occurrit enim Apostolus scandalo crucis & defectionis Iudæorũ à Christo, huic scandalo me-50 deri conatur, concedens quidem Christum reprobatũ esse ab hominibus, sed interim eundem electum, hoc est, eximiũ & preciosum apud Deum. Hic Christus dicitur lapis electus, non respectu reproborum, sed comparatione reliquorũ lapidum eiusdem ædificij, quibus multis modis excellẽtior est. Verum cum Christus dicit apud Matthæũ: Multi sunt vocati, pauci vero electi, Electi dicuntur comparatione ad illos, qui verbum quidem audiunt, sed non vitam dignã Euangelio viuunt. Carent enim viua fiducia in Deum, indulgent suis cupiditatibus, & viuunt sine pœnitentia. Præterea cum nõ solum domũ spiritualem Christianos appellat Apostolus, verum etiam sanctũ sacerdotium, hoc est, sacerdotes sanctos, vt qui sanctitate induti, hostias Deo offerre debeant, addit illis acriores, ad pie sancteq; viuendum stimulos. Nam si Aaronici sacerdotes ab imundicia se merito seruarunt puros in tem-

plo

periturо ministraturi, multo magis par est, vt Christiani, qui sanctificati sunt sanguine Christi, se incōtaminatos custodiant. Addit & stimulum pijs, quod subiungit Apostolus de hostijs: Ad offerendum, inquit, spirituales hostias. Dicitur autem spiritualis hostia omnis obœdientia, quam Christiani ex spiritu fidei præstant, siue sit interna, siue externa. Vnde Paulus suum laborem in prædicando Euangelio cultū spiritualem appellat. Non ergo spiritualis hostia dicitur ab operis qualitate, sed ex qualitate animi operantis, à caussa efficiente, & finali. Cum autem obœdientia nostra, quæ ex fide fit, hostia dicitur, significatur quod grata sit Deo. Vnde ad Ebræos beneficentia erga proximum dicitur hostia, qua delectatur Deus. Verum ne quis obijceret, istam nostram obœdientiā vt imperfectam, ita multis modis contaminatā esse, ideoq; non esse adeo Deo acceptam, Apostolus occurrit isti obiectioni, pronuncians hostias Christianorū acceptas esse, non suæ perfectionis aut dignitatis respectu, sed per & propter Iesum Christum, cuius cum iusticia ornati prodimus in templum Dei sanctum, non apparemus vt peccatores, sed placemus, vt dilecti filij in dilecto.

Propterea etiam continet scriptura: Ecce pono in Sion lapidem angularem, electum, preciosum, & qui crediderit in illo, non pudefiet.

Quia Christū lapidem preciosum appellauit Apostolus, id sibi probandum duxit scripturæ testimonio, petito ex 28. capite Esaiæ, in quo testimonio nō tam verba Prophetę quam sensum spectat. Nam nec septuaginta interpretes imitatur, nec Ebraicas voces ad verbum reddit, sed solo sensu in genere contentus est, & probat Christum lapidem electum & preciosum esse, adeo vt qui in ipsum crediderit, non pudefiat, id est, non suffundatur pudore frustratus sua spe. Hæc summa sententiæ est. Verum quia Esaiæ verba continent pulcerrimam Christi & Ecclesiæ descriptionem, ea ascribam & breuiter declarabo.

[ECCE, inquit, ego ponā in Sion lapidem, lapidē probationis, angulū preciosum, fundamentum fundatū, qui credit, non festinabit.] Hic primū Christus dicitur lapis probationis, cum, quia ad illum totum ædificium probandum est, tum etiam quia præ alijs probatus est, seu vt Petrus loquitur, electus. Deinde dicitur angulus, quia totam ædificij molem sustinet. Ad hæc fundamentū solidum appellatur, quo solo ædificij pondus nititur. Sic ergo lapis est, vt totum angulū occupet. Sic est angulus, vt tota domus per illum cōtineatur. Sic est fundamentum, vt tota domus sit in eo fundata. Tota igitur Ecclesia & singula eius membra solo Christo nituntur & fulciuntur. Porro quod addit, QVI CREDIT, NON FESTINABIT, modum ostendit, quo hic lapis hominibus fit salutaris. Fides enim est instrumentum, quo homines, vt viui lapides, accommodantur fundamento Christo. Quod autem subiungit, NON FESTINABIT, significat, quod credentes non debeant ad alia remedia confugere, quam ad solum Christum. Nam qui alia salutis remedia quærit, gratia Christi excidit, & extra fundamentum est. Solus enim Christus credētibus plena salus est. Hinc apparet Petrum Apostolum fideliter sensum Prophetæ reddidisse, tametsi verba non expressit. Septuaginta interpretes sic habent, ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβαλῶ εἰς τὰ θεμέλια σιὼν, λιθὸν πολυτελῆ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον, εἰς τὰ θεμέλια αὐτῶν, καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ καταισχυνθῇ, hoc est, Ecce ego mittam in fundamenta Sion lapidē preciosum, electum, summū angularem, honoratum, in fundamenta eorum, Et qui credit in illum, nequaquam pudefiet. Ex hoc Esaiæ testimonio discamus in solo Christo salutem nostram fundatam esse, cuius salutis fiunt participes omnes, qui Christo fide coniunguntur, in hoc mirando Ecclesiæ ædificio.

Vobis igitur honor est, qui creditis, incredulis vero lapis quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, & lapis offendiculi, & petra scandali his, qui impingunt in sermonem, nec credunt, ad quod etiam positi fuerant.

Discernit Apostolus inter duo genera hominum, quorum vni salutaris est Christus, Alteri (quod tamē Christo accidentale est) exitialis. Vt enim credētibus est honor, id est, preciosus (ponitur enim hic abstractū pro concreto:) Ita incredulis est exitialis, non quidem sua natura, sed hominū culpa. Hæc summa sententiæ est Apostoli. Nunc verba Apostoli propius aspiciamus. Cur Christus lapis dicatur, supra dictum est, cuius pro conditione hominum, variat efficacia. Vt enim credentibus & amplectentibus Euangelium, est lapis preciosus, & salutaris: Ita reprobantibus ipsum, & spernentibus Euangelium, est lapis offendiculi, & petra scandali, Nam in ipsum impingunt & offendunt omnes, qui rationis & carnis iudicium sectantes

Chri-

Christum repudiant, qui ipsis salutem gratuitam ex mera sua bonitate obtulit. Fit ergo non natura sua, sed hominum vicio lapis offendiculi, & petra scandali. Hoc ita esse, declarant sequentia verba: His, inquit, qui impingunt in sermonem, id est, qui verbo prædicato fidem non adhibent, nec credunt, ad quod etiam positi fuerant, hoc est, Etsi illis (loquitur enim hic de incredulis Iudæis) destinata erat salutis promissio, tamen non crediderunt. Hanc interpretationem verborum Petri & peristasis loci, & verba requirunt. Quidam nouus interpres ita reddidit: Immorigeri, ad quod etiam conditi erant, & interpretatur quod ideo conditi fuerint, vt essent immorigeri, hoc est, quod creati fuerint ab optimo Deo ad certam damnationem. Verum præter id, quod ἐτέθησαν vertit cõditi sunt, contra vocis græcanicæ naturam, vim facit huic loco. Nam supra dixit Apostolus, hunc lapidem Christum fuisse ab ædificantibus reprobatum, quod nequaquam verum fuisset, nisi hic lapis his oblatus esset antea. Deinde verbum Dei & promissionem factam populo Iudaico male peruertit. Nam verbum Dei, & promissio testatur, Iudaicum populum cum conditione fuisse electum. Ita enim Moses Exod. 19. ait: Si audiendo audiueritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis, quia mea est vniuersa terra. Quis non videt conditionem hic adiectam esse? Proinde audientes vocem Dei, & credentes Euangelio, quod proponitur vniuerso orbi, iuxta hoc vniuersale Christi mandatum: Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium OMNI CREATVRÆ, sunt Dei peculium. Qui vero nõ audierint, nec crediderint Euangelio, reprobi sunt, & sua culpa damnati. Qui cum hac sententia putant pugnare nonum, decimum & vndecimum capita ad Romanos, prorsus nõ attendunt, quis sit scopus istorũ capitum, quem tamen scire possent, cum ex fine tertij capitis eiusdem Epistolæ, tum ex propositione collecta in 10. eiusdem, videlicet: Omnis qui credit in ipsum, non pudefiet. Non est enim distinctio Iudæi & Græci. Idem enim Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant ipsum. Omnis enim quisquis inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus in acquisitionem, vt virtutes annuncietis illius, qui ex tenebris vos vocauit, in admirabilem suam lucem.

Antithesis est proximæ sententiæ. Vt enim incredulos impingere dixit in sermonem: Ita hic eorum qui credunt, honorem definit & excellentiam monstrat. Quia autem alludit Petrus ad verba, quæ mox sequuntur, ea quæ heri de conditione adduxi ex 19. capite Exod. Nemini dubiũ esse potest, quin hoc dictum Petri, Vos estis ei genus electum &c. ex conditione fidei pendeat. Ideo enim dicuntur genus electum, quia credunt. Vt autem hoc clarius euadat, ascribam Mosis verba: Si audiẽdo audiueritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi peculium de cunctis populis, quia mea est vniuersa terra (Sequitur interpretatio peculij) Et vos eritis mihi regnum sacerdotale, gens sancta. Quis non videt conditionem fidei huc pertinere? quæ fides omnis obœdientiæ veræ initiũ est. Nunc verba Apostoli diligentius perpẽdamus. Primum dicit, fideles esse genus electũ, id est, eximiũ præ omnibus alijs hominum generibus. Quod enim Mosis peculium, seu thesaurum præ alijs facultatibus carum appellauit, hoc Petrus genus electũ nominat. Vt sint synonyma, genus electũ & peculium, seu thesaurus præ alijs facultatibus carus. Ebraice ad verbũ populus thesauri preciosi seu peculij. Septuaginta reddiderunt λαὸς περιούσιος, id est, populus peculiaris. Paulus ad Titũ imitatus septuaginta, vocat credentes λαὸν περιούσιον, id est, populũ peculiarem, qui loco thesauri preciosi habetur. Est enim περιούσιος thesaurus prę alijs dilectus. Hinc apparet, quo respectu electus dicatur in sacris literis. Nã electus, περιούσιος, & peculium seu thesaurus eandem rem notat. Vt enim Christus dicitur lapis electus, quia prę alijs lapidibus eximius est in ędificio Ecclesię: Ita credẽtes electi, quia prę alijs omnibus hominibus in mundo eximij sunt, & in magno precio corã Deo tanquam singularis quidam thesaurus. Neq; mirũ est credentes dici Electos, cum sint filij Dei, & alij, quorum respectu dicuntur electi, sunt filij Diaboli, id est, reprobi & dãnati. Hæc eximia laus merito Christianis ad pie sancteq; transigendam in hoc mundo vitam stimulum addere deberet. Deinde credentes à Petro dicũtur Regale sacerdotium, hoc est, Reges, qui etiam in templo Dei sacerdotio funguntur. Quanta autem sit hæc dignitas, diligenter considerandum est. Nã hæc dignitas merito nos, qui Christiani dici & esse volumus, excitare deberet, vt induti puris vestibus, id est, vera sanctitate & innocentia, seruiremus Deo in suo sancto templo, omnibus diebus vitæ nostræ. Possunt autem hæc verba de Regali sacerdotio dupliciter exponi, videlicet simpliciter, & respectu hominũ incredulorũ. Simpliciter quidẽ hoc modo:

Creden-

Credentes ſunt Reges & Sacerdotes, ſeu vt Moſes loquitur, Regnum ſacerdotum, id eſt, Regnum, quod ex ſacerdotibus, rebus ſacris, & diuinis Deo dicatis conſtat. Et prudenter obſeruandum eſt, quomodo vtrunq; vocabulum alterum reſtringat. Chriſtiani quidem ſunt Reges, ſed ſacri, non prophani. Sunt enim in Chriſto victores mundi & ſatanæ. Sunt ſacerdotes, ſed Regij, non vulgares, aut Typici, quales fuerunt Aaronici ſacerdotes. Hæc eminentia, hic honor, hæc ineffabilis gloria moneat Chriſtianos, vt opera edant Regibus ſanctis & ſacerdotibus Regijs digna. Deinde, Chriſtiani dicuntur Regij ſacerdotes hominum incredulorum reſpectu. Quemadmodum enim apud omnes populos, reges & ſacerdotes ſunt honoratiores præ alijs: Sic etiam fideles ſunt præ omnibus populis honoratiores, vt qui Deo dicati ſint. Cum ergo ita ſit, merito deberent Chriſtiani abſtinere à prophanorum hominum operibus, & in ijs operibus toti occupari, quæ decent Regales ſacerdotes, ſacra adminiſtrantes in ſancto Dei templo. Dicuntur præterea Chriſtiani gens ſancta, id eſt, ſegregata ab alijs prophanis cœtibus, & dicata Deo, eiq; in hoſtiam oblata, vt ipſum in vera ſanctitate colat. Dicuntur & populus in acquiſitionem, hoc eſt, vt Paulus loquitur, peculiaris. Quapropter hæc dignitas merito nos moueret ad ſtudiũ obœdientiæ erga Deum. Huc addit Petrus finem huius eximiæ dignitatis, nimirum, vt pij annuncient virtutes eius, qui ſe à tenebris in admirabilem lucem vocauit. Per tenebras intellige ignorantiam, & eius pœnam maledictionem. Per lumen noticiam Dei, & benedictionem, ex qua conſolatio naſcitur. Hanc lucem propterea admirandam pronunciat, quia extra rationis captum poſita eſt. Hac periphraſi Chriſti ideo vſus eſt Apoſtolus, vt excitemur magis eius cogitatione, ad ambulandum digne tanta luce. Huc pertinet & illud Pauli: Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, tanquam filij lucis ambulate.

Qui quondam eratis non populus, nunc eſtis populus Dei, qui quondam non conſecuti miſericordiam, nunc eſtis miſericordiam conſecuti.

Gentes ad fidem conuerſas populum peculiarem Dei dixit. Nunc, vt maius pondus huic aſſeuerationi accedat, eam Prophetico confirmat teſtimonio. Cum enim Hoſeas Propheta abiectionem populi Iudaici, propter ſuam contumaciam, propoſito mulieris fornicariæ & liberorum fornicationum paradigmate, prædixiſſet, addit vaticinium de vocatione gentium, quo & Paulus Rom. 9. vſus eſt.

Dilecti, obſecro vos, tanquam aduenas & peregrinos, vt abſtineatis à carnalibus cupiditatibus, quæ militãt aduerſus animam, conuerſationẽ veſtram inter gentes habentes honeſtam, vt in quo loquuntur aduerſus vos tanquam maleficos, ex bonis operibus ſpectantes vos, glorificent Deum in die viſitationis.

Poſtquã oſtendit Apoſtolus, quanta ſit Eccleſiæ gloria, quanta dignitas, & in quo ſit loco apud Deum, exhortationẽ rurſus aggreditur, quam ſuo more veſtit firmiſsimis quibuſdam rationibus. Quo autem res fiat dilucidior, exhortationis propoſitionem nudam proponã, & ordine tationes quibus veſtitur, ſubiungam. Propoſitio bimembris eſt: Abſtinete à carnalibus deſiderijs: Et honeſtam habete inter gentes conuerſationem. Prius membrum, quod eſt, Abſtinete à carnalibus deſiderijs, confirmatur duabus rationibus. Quarum prior ſumitur à conditione Chriſtianorum, Poſterior ab effectu carnalium cupiditatum. Cõditio hæc eſt, Chriſtiani ſunt aduenæ & peregrini in mundo, vt qui cœlum habeant patriam, iuxta illud Pauli ad Philip. 3. πολίτευμα noſtrum in cœlo eſt. Quare non decet, vt Chriſtiani mundanis ſordibus ſe ſe inuoluant, & carni ſe ſubijciant, præſertim cum nemo debeat alienæ Reipublicæ negocijs ſe immiſcere, idq; maxime, ſi pugnant cum ſuæ Reipublicæ inſtitutis. Effectus eſt, quod carnales cupiditates militent aduerſus animã, hoc eſt, aduerſus ſpiritum. Nam animã hic vocat Petrus, quatenus ſpiritu Dei reformata eſt ad imaginem Dei. POSTERIVS membrũ propoſitionis, quod eſt: Honeſtã habete inter gentes conuerſationem, ſimiliter duab. veſtitur rationibus. Quarum prior ſumitur ab vtili, Vt, inquit, veſtris bonis operib. obturetis ora eorũ, qui vos pro maleficis habent. Poſterior etiã ab vtili ſumta eſt. Vt illi, inquit, veſtris bonis operib. moti, aliquando reſipiſcant, & vna vobiſcũ Deum glorificent, idq; in die viſitationis eorum, hoc eſt, cum per Euangelij prædicationẽ ad fidem conuertuntur. Hæc ergo nos, qui Chriſtiano nomine gaudemus, moneãt, vt ita purgatis animis inter homines viuamus, ne male ꝓpter

nos

nos audiat Euāgelium Chriſti. Qui enim male & flagitioſe viuunt, triplici peccato inuol-uuntur. Primum, legem Dei contumaciter violant. Deinde, exemplo nocent. Tertio, doctrinæ Euangelij notam infamiæ inurunt, vt interim taceam, quod regnum Satanæ dilatent & augeant.

Subiecti igitur eſtote omni humanæ creaturæ, propter Dominum, ſiue Regi tanquam ſupereminenti, ſiue præſidibus tanquam his, qui per ipſum mittuntur, in vindictam quidem maleficorum, in laudem vero recte agentium.

De generali exhortatione in ſpecialem deſcendit. Generalis fuit hæc. Habete honeſtam conuerſationem inter gentes. In hac continetur, vt hypotheſis in ſua theſi: Eſtote ſubiecti ſuperioribus veſtris. Nam, qui hoc non facit, honeſtatem publicam lædit. Veſtit autem hanc hypotheſin triplici ratione. Prima notatur hoc dicto, Propter Dominum, videlicet, qui vt hoc ſuo præcepto efflagitat: Ita ſibi quoque gratum officium eſſe lege oſtendit, qua iubet vt honoremus ſuperiores. Secunda eſt, quia Reges & præſides ſunt conſtituti in ſuperiori loco, vt in inferiores imperium habeant. Tertia à fine magiſtratus ciuilis, qui hic duplex ſtatuitur. Vnus quidem, quod ſint vindices ſcelerum. Alter vero, quod ſint honeſtatis & virtutis defenſores, vt qui præmium virtuti tribuant, dum bonos armis & legibus defendunt. QVIA alias ſæpe de magiſtratu dictum eſt, hic ſolummodo vnam ſententiam Xenophontis de affectu Magiſtratus erga ſubditos aſcribam. Xenophontis verba hæc ſunt in Hierone: Νόμιζε τὴν μὲν πατρίδα, οἶκον: τοὺς δὲ πολίτας, ἑταίρους: τούς τε φίλους, τέκνα σεαυτοῦ: τοὺς δὲ παῖδας, ὅπερ τὴν σὴν ψυχήν. καὶ τούτους πάντας πειρῶ νικᾶν εὐποιῶν. Hoc eſt, Patriam quidem exiſtima domum, ciues ſocios, amicos filios tuos, filios vero tanquam propriam animam, atque hos omnes beneficentia ſuperare contende. Eurip. Μέγας φίλος καὶ εὐεργέτης βροτοῖς.

Sic enim eſt voluntas Dei, vt benefaciendo obſtruatis hominū ſtultorum ignorantiam.

Propoſitionis ratio eſt à voluntate Dei ſumta. Vult enim Deus, vt benefaciendo vincamus improborum ignorantiam, qua victoria nulla præclarior eſſe poteſt. Huc illud Pauli præceptum: Vince in bono malum. Hic tria notentur. Primum, quod homines ignari Euangelij iudicio Spiritus ſancti ſtulti habeantur. Secundum, quod hæc ſtulticia proueniat ex ignorantia. Tertium, quod vera ſapientia & vera prudentia in cognitione Dei ſit ſita.

Vt liberi, & non velut velamen habentes maliciæ libertatem, ſed vt ſerui Dei.

Alia ratio à conditione Chriſtianorum, videlicet, quod Chriſtiani per filium Dei libertatem ſunt conſecuti. Hæc ratio illuſtrior fit Antitheſi hoc modo: Qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Chriſtiani ergo, quos filius libertate donauit & redemit à iure peccati, debent peccato renunciare & iuſticiæ, vt Paulus loquitur, militare. Præterea anticipat hic Apoſtolus eorum obiectionem, qui abuſi Chriſtiana libertate ſibi quiduis libertatis prætextu permiſerunt. Quorum ſtulticiam hoc argumento refellit Apoſtolus noſter: Chriſtiani ſunt ſerui Dei, Ergo illorum libertas non prætexanda eſt maliciæ, imo magis eos ad bene agendum incitabit, vt Dei imaginem referant, cuius & filij & ſerui ſunt.

Omnes honorate, fraternitatem diligite, Deum timete, Regem honorate.

Supra poſuit generalem exhortationem de honeſta conuerſatione inter gentes: Nunc illam in quatuor retexuit hypotheſes, quę modum honeſtæ conuerſationis continent. Harum prima eſt, Omnes honorate, id eſt, omnes caritate & debitis officijs proſequimini. Secunda, Fraternitatem diligite, hoc eſt, fratrum cœtum & coniunctionē fouete & complectimini. Eſt enim fraternitas fratrum cœtus, vt habetur Zachariæ vndecimo. Tertia, Deum timete, id eſt, non ſolum intus in animo Dei timorem habere debetis, verum etiam vita, moribus & confeſſione verum Dei timorē præ vobis ferre debetis, vt alij homines ex veſtris externis moribus diſcere poſſint, qua ſitis pietate animi erga Deum. Quarta, Regem honorate, id eſt, omnes ſuperiores debita obſeruantia complectimini. Poſuit enim ſpeciem pro genere. In his quatuor præceptis, honeſtas vitæ in conuerſatione hominum continetur.

Famuli subiecti sint cum omni timore Dominis, non solum bonis & humanis, verum etiam prauis.

Alia hypothesis, quæ etiam continetur in generali dicto, de honesta seruanda inter gentes conuersatione. Præcipit autem hic Petrus de subiectione domesticorũ ministrorum, quos vult subiectos esse suis dominis, cũ omni timore, id est, cum summa obœdientia & reuerentia. Est enim metonymia siue synecdoche. Verũ, ne quis excipiat indignũ esse Christianos famulos impijs Dominis subijci, distributione occurrit, cum inquit: Non solũ bonis & humanis, verũ etiam prauis, hoc est, improbis & duris, qui iuxta rigorem summum omnia agunt. Opponitur enim σκόλιος, bono & humano. Humanus autem quis sit, ex græca voce manifestum est. Vtitur enim Petrus hoc loco vocabulo ἐπιεικὴς, et dicitur ꝓprie ἐπιεικὴς, qui de sum̃o iuris rigore deflectit ad mitigationẽ, propter aliquam circumstantiam facti aut personæ. Verum hic vna exceptio obseruanda est de obœdientia. Nam cum Domini imperant aliquid, quod à famulis bona conscientia præstari non potest, hoc est, cum imperant aliquid, quod vel cũ lege Dei manifesta pugnat, vel cũ lege naturæ & publica honestate, locũ habet illud Petri: præstat obœdire Deo, quam hominibus. In eandẽ sententiam Atheniensibus respondet Socrates, cum iuberetur sententiæ magistratus cedere: Cõplector vos, inquit, Athenienses amanter, sed magis Deo quam vobis obtemperabo. Simile quoq; fuit responsum Antigonæ datũ Chreonti Tyranno: Iustius est, inquit, vt ijs obtemperem, apud quos perpetuo mansura sum, quá vobis, cum quibus admodum breue tempus viuam. Ratio huius exceptionis est, quod omnis obœdientia, quæ præstanda est homini, debeat proficisci ex obœdientia Deo debita. Siquidem homini obtemperamus propter Deum. Huc pertinet pręceptum Pauli ad Ephes. 6. Serui obœdite Dominis vestris carnalibus cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, tanquam Domino. Et Coloss. 3. Serui obœdite per omnia Dominis carnalibus, nõ ad oculum seruientes, quasi hominibus placẽtes, sed in simplicitate cordis, timentes Dominũ. Quodcunq; feceritis, ex animo operamini sicut Domino, & non hominibus, scientes quod à Domino accipietis retributionem hæreditatis. Nihil proinde ad iussum hominis faciendum est, quod lege Dei est, prohibitum. Nam quisquis hoc fecerit, naturæ ordinem inuertit, & sacrilege hominem Deo præfert, omni timore Dei abiecto.

Hoc enim est gratia, si propter conscientiam Dei suffert quis molestias, iniuste patiens.

Ratio est, cur iugum Dominorum prauorum non sit excutiendum à fidelibus famulis. Hoc est, inquit, GRATIA, id est, gratũ Deo (ponitur enim hic abstractum pro concreto) si propter conscientiam Dei suffert quis molestias, hoc est, gratum Deo est, quod famulo religio sit Deum offendere, cuius voluntate intelligit hoc onus seruitutis sibi impositum esse. Est autem conscientia Dei, non quam ipse Deus habet, sed quam homo coram Deo habet, qua cauet, ne illum vlla ratione offendat.

Quæ enim laus, si cum peccantes colaphis cædimini, suffertis? sed si cum benefacitis, afflicti, & molestiam tamen toleratis, hoc gratia apud Deum.

Amplificat eandem rationem collatione caussarum. Qui affligitur, aut suapte culpa affligitur, aut pręter omnem suam culpam. Si sua culpa affligitur, digna pœna dolenda venit. At si præter suam culpam affligitur, patientia Deo est grata. Christianus igitur famulus ita componat se, vt si quid molestiæ ferendum sit, ne id fiat sua culpa.

Nam ad hoc vocati estis.

Alia ratio à genere sumta, siue à cõmuni omnium Christianorum conditione. Omnes pij vocati sunt, vt patienter iniuriam ferant. Quare etiam Christianos famulos patienter iniuriam ferre oportet.

Quoniam & Christus passus est pro nobis, relinquens nobis exemplum, vt insequeremini vestigia eius.

Exemplo Christi probat Christianorum omnium esse patienter iniuriam ferre. Christus est caput nostrũ, cuius actio nostra est instructio. Cum igitur passus sit ille cum summa patientia, decet & eius membra, id est, Christianos patienter crucẽ ferre, tametsi caussæ afflictionis Christi & nostræ diuersæ sunt. Ille enim est passus pro no-

pro nostro pecato expiando. Nos autem patimur pro eodem, non quidem expiando, sed in carne nostra mortificando, ad Rom. 6. Porrò imitatio Christi in cruce magis nobis dulcescet, si eius necessitas, vtilitas, dignitas & modus spectentur. Necessitas imitationis indicatur Matth. 6. vbi Dominus ita ait: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucẽ suam quotidie, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam. Et Luc. 14. Et qui non baiulat crucem suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus. Hæc dicta testãtur, quam sit necessaria imitatio Christi in cruce. Nam & mandatum Christi vrget, & conuersionis conditio postulat conformitatem sanctorum cum Christo in cruce. Vtilitas imitationis duplex est. Vna in hac vita, de qua Paulus ad Rom. 6. Hoc scientes: quod vetus noster homo vna crucifixus est, vt destruatur corpus peccati, vt vltra non seruiamus peccato. 2. Cor. 4. Semper mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circumferentes, vt & vita Iesu manifestetur in corporibus. Altera in futura vita, de qua idem Apostolus ad Rom. 8. Si vna cum eo patimur, simul etiam cum eo regnabimus. 2. ad Timo. 2. Nam si cõmortui sumus, & conuiuemus. Dignitas imitationis crucis Christi indicatur Matth. 10. Qui non accipit crucẽ suam & sequitur me, non est me dignus, Hoc est, non est dignus, vt membrum meum censeatur. Ad Galat. 6. Stigmata Domini Iesu in corpore meo gesto. Itẽ, Absit mihi gloriari, nisi in cruce Domini Iesu Christi. Ad Roma. 8. Quos præsciuit, eosdem etiam prędestinauit conformes fieri imagini filij sui. Modus imitationis nõ consistit in quantitate, non in qualitate, & nõ in fine principali crucis Christi, sed in his quinq;: In fiducia erga Deum. In obœdientia spontanea. In patientia vera. In inuocatione & gratiarum actione. Et in spe gloriosæ liberationis. Fiduciæ vox est in Psalm. 16. Posui Dominum in cõspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi, ne commouear. De obœdientia & patientia simul Philip. 2. Humiliauit seipsum, factus obœdiens vsq; ad mortem, mortem autem crucis. Item Esaiæ 53. Oblatus est, quia voluit, & non aperuit os suum. De inuocatione & gratiarum actione Psal. 16. & 22. & multi alij concionantur. Item Matth. 26. & Ioh. 17. de inuocatione & gratiarũ actione Christi in cruce plurima leguntur. De spe liberationis ita loquitur Psal. 16. Propter hoc lætatũ est cor meũ, & exultauit lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe. Huc iam accommodentur exempla imitationis, vt Abrahæ, Isaac, Iacob, Iob, Dauid, Daniel, Petri, Pauli & aliorum, quos & nobis imitandos proponamus.

Qui peccatum non fecerat, nec inuentus est dolus in ore eius, qui cõuicijs petitus non vicissim conuiciabatur, cum pateretur non minabatur, sed commisit vindictam ei, qui iudicat iuste.

Exemplum Christi, quod imitandum proposuit, amplificat, vt ostendat quo animo nos, qui eius discipuli sumus, iniuriá ferre debeamus. Quod autem addit, Christum vindictá commisisse ei, qui iuste iudicat, non ad cupiditatem vindictæ in Christo referendum est, sed ad obœdientiæ caussam. Vt igitur ipse obœdiens fuit sub cruce, Deo commendans & se & suam caussam: Ita & nos ipsius exemplum imitari debemus, commendantes nos & nostram caussam Deo, & simul iuxta mandatum Christi orantes pro persequentibus nos.

Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, vt peccatis mortui iusticiæ viuamus, cuius liuore sanati fuistis.

Alia ratio à fine afflictionũ Christi. Christus afflictus est propter peccata nostra expianda. Ergo non amplius peccatis indulgebimus, sed viuemus potius iusticiæ eius, cuius liuore sanati sumus. Proinde, non decet vt impatienter nos crucem feramus.

Eratis velut oues errantes, sed conuersi estis nunc ad pastorem & Episcopum animarum vestrarum.

Ratio à conditione status Christianorum. Olim ante conuersionem fuistis vt oues errantes, nunc autem estis conuersi ad pastorem & Episcopum animarum vestrarum. Decet igitur, vt vestri pastoris exemplum in cruce patienter ferenda imitemini.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Monstratis coniugum officijs, communia omnium ordinum hominibus officia præscribit Apostolus. Vnde ad sanctitatem & constantiam in fide & spe hortatur, propositis cùm præmiorum obœdientiæ, tum pœnarum inobœdientiæ exemplis.

Ordo & partes Capitis tertij.

Quatuor sunt huius capitis partes præcipuæ. In quarum PRIMA, instruit mulieres. In SECVNDA, maritos docet. In TERTIA, communibus hominibus præcepta commendat. In QVARTA, ad sanctitatem, constantiam in fide & spe, & patientiam in cruce hortatur, proposita collatione temporis Noë & temporis, quo hæc Apostolus scripsit, Significans similes pœnas manere incredulos omnibus temporibus, quantumuis multi fuerint, cum contra pij, quorum numerus est perexiguus, potentia Dei saluentur.

10

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

20

SIMILITER vxores subiectæ sint suis viris.

Pertinet & hæc hypothesis ad honestam inter homines conuersationem, & continetur in illa: Omnes honorate. Qualis autem hæc subiectio esse debeat, alibi exposuimus, & summa huc redit, vt hæc subiectio sit liberalis, & non seruilis, vt quæ potius ex caritatis lege, quam ex dominationis imperio pendere debeat.

Vt etiam, si qui non obœdiunt sermoni, per mulierum conuersationem sine sermone lucrifiant, considerantes puram vestram in timore conuersationem.

Exhortationis ratio est ab vtili. Honesta vxoris conuersatio per debitam subiectionem, interdum facit vt mariti seueriores veluti cicurentur, ac tandem piarum coniugum consuetudine conuicti, aures verbo præbeant, à quo alioqui abhorrerent prophani & rigidi homines. Cum autem Apostolus dicit: Vt sine sermone lucrifiant, ad præparationem referendum est, ne quis putet quemquam sine verbo saluari posse.

30

Quarum sit non externus implicatura capillorum, & circumpositione auri, & amictu palliorum, ornatus, sed occultus cordis homo in incorrupto (ornatu) lenis & quietus spiritus, quod est coram Deo preciosum.

De subiectione mulierum dixit, nunc earum ornatum per antithesin describit Apostolus. Nam cum mulieres pleræq; externi ornatus & cultus auidiores sint, fit vt sæpisime modum transgrediantur. Confert autem hic duplicem ornatum, Quorum vnus est externus & caducus, Alter internus & constans. Ille superbiæ & intemperantiæ: hic lenis & mansueti spiritus indicium est. Cæterum hic seruandum est τὸ πρέπον personarum, ne quid superstitione temere contra honestam consuetudinem peccetur. Neq; enim decorum esset, si honesta matrona, in superiori aliquo statu constituta, se vilium ancillarum more vestiret religionis gratia. Quare diligenter spectandum est, quid & status hominis, & consuetudo patriæ patiatur. Huc pertinet pulcerrimum Cratetis dictum, qui de ornatu muliebri in hanc sententiam loquitur: Ornatus est quod ornat, ornat autem, quod mulierem ornatiorem facit. Sed nec aurum, nec smaragdus mulierem ornatiorem facit: sed quæcunq; grauitatis, modestiæ & pudicitiæ significationem habent.

40

50

Sic enim olim etiam sanctæ mulieres, quæ sperabant in Deum, ornabant sese, subiectæ proprijs maritis, sicut Sara obœdiuit Abrahæ, Dominum eum vocans, cu-

Sanctarum matronarum exemplo confirmat Apostolus, quod de mulierum ornatu & subiectione præcepit. Et vt certam regulam præscri-

ius factæ estis filiæ cum benefacitis, & non metuitis vllum terrorem.

bat, Saram vxorem Ahrahæ propo- nit, quæ Deum timuit, quæ ornabat se pudicitia, quæ subiecta erat marito, Dominum eum appellans. Vt non solum facto, verum etiam voce suam subiectionem testaretur. Huius Saræ filias dicit esse Christianas matronas, quæ ipsius virtutes imitantur, quæ ipsius exemplo benefaciunt, quæ sponte & vltro officium suum præstant, nullo ad id compulsæ timore. Ita enim ait: Cuius filiæ factæ estis cum benefacitis, & non metuitis vllum terrorem. Vult ergo mulieres benefacere, vt non ad id terrore maritorum cogantur, sed proprij potius animi promtitudine impellantur ad officium præstandum. Hæc simplicissima sententia est verborum Apostoli, & maxime exemplo proposito congruit. Vt enim sua sponte benefecit Sara, non compulsa viri imperio: ita & aliæ mulieres non terrore pœnæ, sed amore virtutis probæ esse debent.

Viri similiter cohabitantes (sint) secundum scientiam, tanquam infirmiori vasi muliebri tribuentes honorem, tanquam etiam cohæredes gratiæ vitæ, ne interrumpantur preces vestræ.

Analogum officium requirit à maritis, videlicet vt cohabitent vxoribus secundum scientiam, id est, sancte & honeste. Ex caussa enim effectum intelligit. Siquidem scientia ex verbo Dei percepta, caussa est sanctitatis, & omnis honestatis. Verum, quia hæc pauca Apostoli verba multa continent, ea retexã & illustrabo. Primum ergo vox cohabitationis, significat Synecdochicôs omnia meritorũ officia in familia. Deinde quod additur, secundum scientiam, modum præstandi officij & regulam continet. Nam, vt vult Apostolus maritos vera scientia agendi præditos esse: Ita requirit ab ipsis, vt sancte & honeste iuxta regulam verbi Dei cum vxoribus viuant, & tribuant eis debitũ honorem, hoc est, caritate eas complectãtur, facientes quæ requirit maritorũ conditio, & quæ postulat vocationis ratio. Tertio, cum vxores infirmũ vas appellat, monet Primũ, vt mariti, quos fortiores esse decet, meminerint infirmitatis muliebris, & imbecillitate earũ admoniti, benigniꝰ eas tractent. Deinde, appellatio vasis (qua significatur, quod coniunx comes sit viro, & adiutrix ad fideliter coram Deo & in familia trãsigendam vitam adiuncta) rationẽ continet officij mariti erga vxorem. Est enim vxor adiutrix viro. Quare par est, vt eam tanquã adiutricem, & eiusdem iugi sociam complectatur. Quarto additur ratio à communi piorum coniugum conditione, videlicet, quod sint cohæredes æternæ vitæ. Proinde decet, vt hic se mutuo honore prosequantur. Quinto & vltimo argumentum à necessario apponit, cum inquit: Ne interrumpantur preces vestræ. Vbi enim non conuenit inter coniuges, interrumpitur hoc necessarium officium, quod est inuocatio Dei. Quare, ne id fiat, mariti studere debent, vt sit cohabitatio eorum cum honestis vxoribus pia, honesta & quieta.

In summa vero sitis omnes concordes, compatientes, fraterne vos diligentes, misericordes, affabiles.

A particularibus officijs ascendit ad communia Christianorum officia. & iusticiæ quasdam partes recitat. Concordes ὁμόφρονας, vocat eos, qui sunt eiusdem animi & sententiæ. Qua virtute vinculum pacis & tranquillitatis Christianis cõmendatur. Cũ contra, qui dissentiendi libidine laborant, schismata faciant, & rumpant dilectionis vinculum, prębeantq; occasionem Satanæ ad euertendas Ecclesias Christi. Verum hoc interea sciendum est, quod concordia Christianorũ in Ecclesia debeat esse sancta, in rebus pijs & licitis, facientibus ad ędificationẽ mutuam. Nam alioqui nullus est consensus Christo & Belial. Compatientes græce συμπαθεῖς vocat eos, qui mutuo molestiarũ sensu tanguntur. Est enim συμπάθεια πάθος τινὸς διὰ πάθους ἑτέρου. Huc pertinet illa pulcerrima pictura Apostoli Pauli Rom. 12. & 1. Cor. 12. in qua pictura totam Ecclesiam corpori varijs cõstanti membris comparat. Huius συμπαθείας fons est sincera dilectio ex corde fide purificato, proficiscens. Finis autẽ huius sympathiæ est incolumitas totius corporis Ecclesiæ. Fraterne se inuicem diligere ideo vult pios Apostolus, quia ex eodẽ semine immortali per Spiritum sanctũ sunt regeniti in filios Dei. Vnde Christus excitatus à mortuis, iussit nunciari discipulis: Ascendo ad Deum meũ & Deum vestrũ, ad patrem meum & patrem vestrũ. Misericordes εὔσπλαγχνοι. Sunt autem εὔσπλαγχνοι quasi bonorum viscerum, id est, affectuum. Viscerũ enim vocẽ pro affectibus vsurpant sacræ literæ. Non igitur tantũ ad misericordiam referẽda est vox εὐσπλαγχνίας, sed etiam ad omnẽ pietatis affectũ, quo mores externi veluti condiuntur. Affabiles græce φιλόφρονες (amicabiles) sunt, qui ad vitæ consuetudinem faci-

es sunt & commodi, autore Budæo. Quantum autem hæ virtutes ad honeste transigendam vitam inter homines habeant momenti, nemo non videt, præsertim, si ea comparatur erit cum oppositis vicijs, quibus nihil in vita nocentius & turpius esse potest.

Non reddentes malum pro malo, aut conuicium pro conuicio, sed contra benedicentes, scientes quod in hoc vocati sitis, vt benedictionem hæreditatis possideatis.

Corrigit Apostolus vitia veteris hominis, quæ sunt inter multa alia: Malum pro malo reddere, conuicium pro conuicio, maledictum pro maledicto. Vult enim, vt bene precemur ijs, qui nobis maledicunt, & ex animo condonemus offensam ijs, qui nos læserunt, id quod ex vocationis nostræ conditione confirmat. Ac si diceret: Nos toties Deum offendimus, & fuimus digni, quibus æternum malediceret Deus, verum cum ipse, condonata omni offensa, vocat nos ad possessionem perpetuæ benedictionis, par est, vt ei⁹ exemplum imitemur, modo ipsius filij germani esse velimus. Hoc quia commune est officium Christianorum, nequaquam tollit aut euertit illorum officium, quorum est alios in timore Dei castigare & coërcere, ne scabies paucorum totum inficiat gregem, Hoc confirmatur Christi, Prophetarum & aliorum multorum sanctorum exemplis.

Qui enim vitam vult diligere & videre bonos dies, coherceat linguam suam à malo, & labia sua ne loquantur dolum, declinet à malo & faciat pacem, & sectetur eam. Quia oculi Domini super iustos, & aures eius in deprecationem eorum, ac vultus Domini in facientes mala.

Ex Psalmo 35. id quod dixerat de hæreditate benedictionis, hoc est, felicis immortalitatis, confirmat. Etsi autem, quantum ad sensum attinet, fideliter expressit Petrus mentem Dauidis, tamen nec Ebraicam veritatem, quantum ad verba attinet, nec versionem septuaginta interpretum est secutus. Solent enim Apostoli non tam verborum, quam rerum curam habere. Locus hic insignis obseruandus est, qui docet omnia cum præsentis tum futuræ vitæ commoda à DEI timore pendere, quemadmodum etiam promissiones additæ primo & quarto præcepto clarissime docent. Quare eos fugiendos moneo, qui conantur homines abducere à claris DEI promissionibus ad Satanicas illusiones, vt quærant futurorum euentum, & felicitatem hominum ex horoscopis & prędictionibus hominum quæstum mendacio quærentium, quos secundum Imperatorum leges olim iuste puniuit magistratus. Ac si quis contra hanc diuinam promissionem obijciat multos pios contraria experiri promissionibus illis magnificis, respondeo pios semper habere quantum satis est, si tentationis exitum spectes. Imo in medijs afflictionibus felices & beati exultant. Contra autem, qui mala conscientia torquentur, nihil inueniunt in quo possint acquiescere. Vocabula, quibus vsus est Apostolus, per se sunt clara, vt nostra interpretatione non indigeant, nisi forte hoc admonendum est, quod quemadmodum per oculos Domini fauor & gratuita beneuolētia: Ita per vultum ira idiotismo hebraico significetur. Porrò hic locus Petri contra eos etiam militat, qui negant bona opera in renatis necessaria esse. firmissima est enim ratio hæc: Qui vult & expetit vitam, abstineat à malo, & faciat bonum. Proinde, qui non abstinet à malo, nec facit bonum, vita & gratia excidit, & consuetudine peccandi tandem obdurescit. Sicut enim ex consuetudine laboris callus obducitur loco affecto: Ita ex consuetudine peccandi omnis sensus doloris & omne συντηρήσεως iudicium amittitur, & mens fit reproba.

Et quis est, qui affliget vos, si boni imitatores fueritis?

Ratio exhortationis à fructu vitæ pie & sancte transactæ. Nam piæ & sanctæ vitæ, in qua conamur de omnibus benemereri, fructus esse solet quieta & tranquilla in mundo conuersatio, cum contra turbulenti sæpe sibijpsi exitium accersunt. Verum quia hæc habet exceptionem, subiungit Apostolus.

Sed etsi quid perpetiamini propter iusticiam, beati.

Afflictionum in hac vita duæ sunt caussæ. Vna, culpa propria eius qui affligitur: Altera, non culpa, sed iusticia potius & benefacta. Qui suam ob culpam affligitur, iuste patitur, qui vero ob benefactum seu iusticiam, beatus est, idq; nō propter sensum crucis, quæ semper molesta est, sed propter

euen-

euentum. Nam gloriosa futura est liberatio omnium piorum, qui cum patiuntur, fidem retinent & spem gloriæ promissæ. Hanc interpretationem cõfirmat concio Christi Matth. 5. vnde hæc Petrus desumsit.

Cæterum, terrore illorum ne terreamini, neque turbemini: sed dominum Deum sanctificate in cordibus vestris.

Quia omnes, qui volũt pie in Christo viuere, iuxta Pauli dictum, persecutionem in mundo patientur, animat Petrus pios aduersus crucis acerbitatem, ac primum vult, vt deponamus metum eorum, qui nos persequũtur, iubetq; vt ei opponamus promißiones diuinas. Nam Deus, qui promisit suis liberationem, fallere non potest, cum sanctus sit. Atq; hoc est, quod dicit Apostolus: Sanctificate Deum in cordibus vestris, hoc est, omnem laudem veritatis & iusticiæ Deo tribuite. Fieri enim non potest, vt promißiones suas non seruet. Quare certi estote, quod vos suo tempore ex omnibus malis sit erepturus, modo vos constantes in fide perseueraueritis. Hanc interpretationem huius generalis dicti: Sanctificate Deum in cordibus vestris, requirit πείσασις. Hoc pacto rex Dauid in exilio Deum sanctificauit, cum diceret, se paratum esse ad ferendum præsens exilium, si ita Domino videretur. Hoc pacto Iob sanctificauit Deum cum diceret: Scio quod redemtor meus viuat. Huiusmodi plurima sunt exempla, cum in veteri, tum in nouo testamento, qualia multa recitat Epistola ad Hebræos cap. 11. Quæ omnia exempla monent, vt in cruce & persecutione intueamur iudiciũ Dei & misericordiam. Atq; inuicto animo, & viua in Christum fiducia perferamus crucem.

Parati autem semper sitis ad respondendum cuilibet petenti rationem spei, quæ est in vobis, cum lenitate & timore.

Quia confeßionis christianismi comes est in hoc mundo persecutio, monet Apostolus pios, ne propter persecutionis metum abijcant confeßionem, aut dißimulent, sed potius parati sint ad respondendũ cuilibet interrogãti. In respondendo autẽ Petrus duo requirit, videlicet mansuetudinem, & timorem Dei. Mansuetudo quidẽ opponetur iracundiæ & impatientiæ. Timor vero Dei veritatis, constantiæ & bonæ conscientiæ custos est, monetq; vt in ipsa confeßione ad Deum ipsum respiciamus. Verum hic plura perpendenda sunt. Primum enim discernendum est inter necessaria & ἀδιάφορα. Necessaria est omnium hominũ obligatio ad primũ præceptum, vt verum Deum vero timore & vera fide colant, & vt fugiant idola omnia, & quarumcunq; sectarũ portenta, pugnantia cum verbo Dei. Matth. 4. Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Nec tantũ interior cultus necessarius est, sed etiam externa significatio, & confeßio seu profeßio. Matth. 10. Qui negauerit me corã hominibus, negabo eum corã Patre meo cœlesti. Negat autem qui vel corde, vel corpore & externis signis seu gestibus se nõ testatur vnius Dei cultorem esse in Christo Iesu vnico Mediatore. Hinc concludo neminem salua pietate posse interesse Mißis Papisticis aut alijs ritibus, in quibus sunt manifesta idola, vt inuocatio sanctorum, circumgestatio panis, & adoratio simulacrorum. Neq; hic vlla excusatio valet. Nam neq; propter vocationem, neq; propter vxorem, aut amicos, neq; propter vllas alias res decedendũ est ab æterno Dei præcepto de fugiendis idolis. Ἀδιάφορα sunt decantationes Psalmorum, matutinæ & vespertinæ preces, præcipue illæ, quæ ab ipsis Papisticis de tempore vocantur. His interesse per se non est impium, sed inprimis cauendum est, ne exemplo tuo infirmioribus sis scandalo, & illa videaris probare, quæ cum primo præcepto pugnant. Secundo cauendum est, ne intempestiua sit nostra confeßio extra publicum conuentum. Quare prȩceptum Petri diligenter perpendendum est, ad respondendum, inquit omni petenti. Aliud est enim respõdere, si interrogatus fueris, aliud est citra neceßitatem apud impios se temere in pericula conijcere, præsertim vbi non expetitur confeßio. Tertio, perpendendum est & hoc, ne extra cœtum Ecclesiasticum, vbi colloquia oriuntur de religione, & aduersarij blasphemias loquuntur, tacitus videaris approbare impietatem. Quare ab huiusmodi colloquijs abesse tutius est, ne tacendo cõscientiam vastes, atq; ita naufragio fidei facto, reus fias defectionis à Deo. Proinde, si quando contigerit te voces in Deum blasphemas audire, potius mors oppetenda est, quam vt tacitus feras contumeliam Dei.

Conscientiam habentes bonam, vt in eo, quod loquuntur aduersus vos tanquam maleficos, pudefiant, qui incessunt vestram bonam in Christo conuersationem.

Confeßionis duplicem fructum ponit: nempe bonam conscientiam apud Deum, qua te nulla alia iucundior esse potest: & bonam famam

apud homines. Nam vt honor ex confeſsione Deo tribuitur, vnde tranquilla redditur conſcientia: Ita vitæ integritas bonum nomen affert, adeo vt qui parum honeſte antea de pijs iudicarunt, nunc conuicti piorum confeſsione (quæ in veritatis defenſione, & in vitæ ſanctimonia poſita eſt) pudefiant, agnoſcentes ſe iniuſte pios traduxiſſe. Quid autem ſit bona conſcientia, ex 13. capite ad Hebræos colligi poteſt, vbi ita inquit autor eius Epiſtolæ: Confidimus, quia bonam conſcientiam habemus, in omnibus recte conuerſari volentes. Proinde, bona conſcientia erit in renatis, voluntas recte faciendi, vt ſciens & volens non ruas contra voluntatem Dei. Huiuſmodi conſcientia Actor. 14. dicitur ἀπρόσκοπος, in hoc, inquit Paulus, ipſe me exerceo, vt conſcientiam habeam ἀπρόσκοπον apud Deum & apud homines ſemper, hoc eſt, talem, qua caueam perpetuo, ne vel Deū ſciens & volens offendam, vel hominibus ſim ſcandalo. Obſerua hoc loco, quo omnes conatus piorum in hac vita referri debeant, nimirum, vt bonam conſcientiam apud Deum habere, & bonam famam coram hominibus tueri poſsint. Contra vero obſerua nihil triſtius eſſe mala conſcientia, & mala fama. Illa enim intus cruciantur homines: hac foris contemnuntur, & veluti expuuntur, tanquam res fœdiſsima & abiectiſsima.

Melius enim eſt bene agentes, ſi ita velit voluntas Dei, pati, quam male agentes.

Ratio à collatione cauſſarum crucis (alij enim affliguntur propter peccata ſua, alij præter merita ſua) quaſi dicat: Etſi grauis crux eſt, tamen melius eſt propter bonam cauſſam affligi, quam propter malam. Nam qui affligitur ob bonam cauſſam, beatus eſt, quemadmodum ſupra Petrus ex concione Chriſti probauit. Interponitur autem hic argumentum à voluntate Dei ſumtum: Si ita, inquit, velit voluntas Dei. ac ſi dicat: Cum crux non caſu aliquo nobis imponatur, ſed ex conſilio Dei, ęquius ferenda eſt. Nam clementiſsimus pater nō caſtigat filios ſuos, vt perdat eos, ſed potius vt caſtigatos ſeruet, dum in ipſius crucis onere opprimitur & mortificatur corpus peccati. Imprimis ergo obſeruandum eſt, quod cauſſam crucis piorum affirmat eſſe voluntatem Dei. Hæc, quia ſemper bona, iuſta & ſancta eſt, par eſt, vt ei nos ſubijciamus in timore Dei per patientiam, præſertim cum tendat in noſtrum profectum. Nam ideo, vt Paulus 1. Cor. 11. teſtatur, corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Nihil enim procliuius eſt, quam à Deo deficere, cum omnia nobis ex votis cedunt, ſiquidem ea eſt naturæ noſtræ prauitas, vt ſecundis rebus vti non poſsit, niſi in ſuam pernitiem. Quare rectiſsime à Poeta dictum eſt:

Neſcia mens hominis fati ſortiſque futuræ,
Et ſeruare modum rebus ſublata ſecundis.

Dauid ſua experientia edoctus ait: Priuſquam humiliarer, erraui. Item, Bonum eſt mihi Domine, quod humiliaſti me, vt diſcam ſtatuta tua. Hinc patet, quodnam ſit Dei conſiliū, quando ſuos cruce examinat, videlicet, vt in doctrina pietatis proficiant, & in vitæ innocentia perſeuerent, ſeu vt Paulus loquitur, vt abundent magis magiſque in omni cognitione & ſenſu. Feramus igitur æquo animo crucem, cogitantes bonam Dei voluntatem eſſe, vt cruce coerceamur, ne caro ferociat aduerſus ſpiritum.

Nam & Chriſtus ſemel pro peccatis paſſus fuit, iuſtus pro iniuſtis, vt nos adduceret Deo.

Aetiologia eſt ab exemplo Chriſti. Chriſtus, etſi iuſtus fuit, malis tamen affectus eſt. Proinde nos quoq; Chriſti exemplo patiamur potius bene agentes quam male agentes. Obſerua hoc loco diſcrimen inter noſtram crucem, & crucem Chriſti. Chriſtus enim paſſus eſt pro iniuſtis, vt eos Deo adducat, hoc eſt, vt eos ſua victima redētos à reatu & obligatione damnationis abſolueret, & veſtitos ſua iuſticia reconciliaret Deo, iuxta illud 2. Corinth. 5. Eum qui nō nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iuſticia Dei in ipſo. Nos autē patimur Dei conſilio, vt in nobis vetus homo crucifigatur, & nouus quidam formetur. In huius veteris hominis mortificatione, & in noui formatione ſita eſt ſanctificatio noſtri, quæ in nobis peragitur virtute mortis & reſurrectionis Domini.

Mortificatus quidem carne, viuificatus vero ſpiritu.

Quemadmodum in Chriſto commendatur nobis crucis ferendæ exemplum: Ita ſpes glorioſæ liberationis in eodem exemplo nobis proponitur. Nam vt ille poſt mortem in gloriam ſuam per reſurrectionem à mortuis intrauit: Ita & nobis poſt crucem, ſi modo in fide Chriſti vſq; ad finem perſeuerauerimus, gloria expectanda eſt, iuxta illud Pauli Roman. 8. Si patimur cum illo, ſimul

ſimul cum illo regnabimus. Vt enim ille ſua diuina natura excitatus eſt, poſtquã ex infir-
tate carnis eſt paſſus: Ita nos eadem ſua diuina virtute olim excitabit & viuificabit, vt beat
æternũ cum illo regnemus. Hic ſenſus verborum Apoſtoli eſt, vnde patet, quod carnis vo-
cabulo humana natura Chriſti tota intelligatur: Sicuti ſpiritus appellatione eiuſdẽ diuina
natura. Nam vt ſecundũ humanã naturam eſt paſſus: Ita ex potentia diuina eſt excitatus,
quemadmodũ Paulus docet 2. Corinth. 13. hiſce verbis: Crucifixus eſt ex infirmitate, ſed vi-
uit ex Dei potentia. Perperam igitur quidam ſpiritus nomen ad animam Chriſti referunt,
contra apertũ Pauli teſtimoniũ. An non plena eſt partitio, qua hic dicitur, Chriſtus morti-
ficatus carne, & viuificatus ſpiritu: Significat ergóne hic Petrus Chriſtum totum cõſtare ex
carne & ſpiritu? vbi animæ mentio, ſi ſpiritus nomen diuinitatem notat? Ad hoc ſupra re-
ſponſum eſt, & nota eſt ſcripturæ phraſis, qua carnis nomine integer homo ex anima &
corpore conſtans intelligatur. Si ſic eſt, animam Chriſti mortuam fuiſſe fateris? Nequa-
quam, ſed dolores mortis fuerunt communes corpori & animæ, adeo quidem vt anima
proprie paſſa dicatur, ſicut corpus proprie mortuum dicitur, anima ex ipſo egreſſa.

In quo etiam ſpiritibus, qui ſunt in carcere, profectus prædicauit, immorigeris olim cum ſemel expectabat Dei patientia in diebus Noe, dum appararetur arca, in qua paucæ, hoc eſt, octo animæ ſeruatæ ſunt, per aquam. Cui nunc reſpondens exemplar etiam nos ſaluat Baptiſma, non ſordium carnis depoſitio, ſed conſcientiæ bonæ ſtipulatio cum Deo, per reſurrectionem Ieſu Chriſti, qui eſt in dextra Dei profectus in cœlum, ſubiectis ſibi angelis & poteſtatibus & virtutibus.

Quia maxima vis ineſt ſuaſorijs argumentis, quę petuntur ab exemplis, in quibus præmia virtutum & ſupplicia contumaciæ referuntur: Petrus proponit collationem temporis Noe, & Chriſti exhibiti in carne, ſeu temporis, quo hæc Apoſtolus ſcripſerat. Quemadmodum itaq; tempore Noe ſpiritus Chriſti prædicauit hominib9, quorum pleriq; quidem verbo prędicato non crediderunt, & propterea eorũ ſpiritus nunc detinentur in carcere exteriorum tenebrarum, vbi luunt ſuæ contumaciæ pœnam. Alij vero vt Noe cũ ſua familia, hoc eſt, octo
homines, & verbo obtẽperarũt, & ſunt propterea per medias diluuij aquas ſeruati in Arca,
reportantes ſuæ obœdientiæ præmia: Ad eundem modum nunc idem Chriſti ſpiritus in
Apoſtolis, & eorũ ſucceſſoribus prædicat hominibus, quorum pleriq; prædicato verbo non
obtemperant, pauci vero obtẽperant. Verum vt illi nõ Euangelio obtemperantes, olim in
diluuio ſuorum peccatorũ abſorbebantur: Ita hi pauci, qui verbo Euangelij credunt, ſalua
buntur per Baptiſma, quod eſt bonæ conſcientiæ cum Deo ſtipulatio, confirmata per reſur
rectionẽ Ieſu Chriſti, cui omnia ſubiecta ſunt. Cum igitur triſtiſsimus ſit futurus exitus im-
piorum, & feliciſsimus piorum, ſancte & pie viuendũ eſt, & cauendum eſt, ne propter præ
ſentis crucis acerbitatem abijciamus confeſsionẽ, aut languidiores reddamur ad benefaci-
endũ. Hactenus ſimpliciſsime argumentũ Petri recitauimus, ſingula ſingulis conferendo,
vt à quouis argumenti vis & ratio intelligi poſsit. Hanc interpretationẽ noſtrã facile pro-
babit is, qui ſcopũ Apoſtoli & argumentorũ ſeriem diligentius examinauerit, & perpende-
rit. Verum ne quid coactum videatur in noſtra explicatione, verba Apoſtoli particulatim
perpendamus. In quo etiam, ſcilicet, ſpiritu. Spiritum hic non ſignificare animam Chriſti,
ſed Chriſti diuinitatem, ex ſuperiori verſu apparet. Loquitur enim de eo ſpiritu, quo Chri-
ſtus excitatus eſt ex mortuis, quem Paulus 2. Corinth. 13. potentiam Dei definit. Quod au-
tem hoc ſpiritu Chriſtus ante aſſumtam humanã naturã affuerit ſanctis Prophetis & prę-
dicauerit, ipſe Petrus teſtis eſt, qui ſupra in primo capite Chriſti ſpiritũ teſtatur prænunci-
aſſe Chriſti paſsionẽ, & conſecuturam gloriam. Cum ergo Chriſtus ſpiritu profectus dici-
tur, & prædicaſſe immorigeris, nequaquã poteſt intelligi de corpore aut anima Chriſti. Nã
carni, id eſt, humanę naturę, opponit ſpiritũ, id eſt, diuinam naturã ſeu Spiritum ſanctum,
qui ſpiritus Chriſti & Dei dicitur. Neq; offendere poteſt, quod dicatur profectus eſſe ſpirit9
Chriſti, quod non videtur conuenire diuinæ naturæ, quæ vbiq; præſens eſt. Eſt enim vſi-
tata ſcripturæ phraſis, tribuere Deo membra, actiones humanas & affectus, vt iſta ratione
conſulatur infirmitati ac captui noſtro. Hinc eſt, quod nunc dicatur aſcendere, nunc de-
ſcẽdere, nũc aduenire, nũc recedere, viſitare &c. Hãc figurã vocãt Theologi ἀνθρωποπάθειαν,
qua Deo tribuuntur ſimilitudine quadã humanæ affectiones & actiones. Sed quibus pro-
fectus prædicauit ille Chriſti ſpiritus: τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι, hoc eſt, ijs qui ſunt in carcere,
ſpiritibus. Qui autem vertunt, ijs, qui erant in carcere, ac ſi iam ibi non eſſent, vim faciunt
verbis

uerbis Petri, & eorũ sententia in ipso textu refellitur. Nam Petrus aperte affirmat, eos fuisse immorigeros prędicationi spiritus Christi. Quare eos manere in carcere manifestum est, iuxta hoc Christi dictum: Qui non credit, ira Dei manet super eum. Deinde, antithesis temporis obseruanda est in his duobus mẽbris, τοῖς ἐν φυλακῇ, ἀπειθήσασί ποτε, Ac si dicat Apostolus, ijs prędicaui, qui olim fuerunt inobœdientes, & nunc sunt in carcere, quantum ad animas attinet. Sed cur non dicit Petrus, spiritum Christi prædicasse hominibus? Quia Petrus sui seculi respectu loquitur, quando impiorũ corpora putrefacta fuerunt, sed spiritus, hoc est, animæ in carcere tenebrarũ detinebantur, vbi pœnas suæ contumaciæ luunt. Commodius igitur Apostolus spiritus dixit, quàm homines, vt proposita pœna, quam luunt spirit⁹ impiorum, ad resipiscentiam homines inuitet. Cum semel expectauit Dei patientia in diebus Noe, dum appararetur Arca. Quid quęso clarius esse potest hac temporis assignatione, quo spiritus Christi dicitur prædicasse ĩmorigeris? Tempus Noe nominatur, quando patientia Dei expectauit impij mundi resipiscentiam annos fere centũ & viginti, quemadmodum Genes. 6. habetur. Quicunq; autem ad prædicationẽ spiritus Christi non egerunt pœnitentiam, in diluuio perierunt, & qui spiritui Christi prędicanti crediderunt, per arcã sunt liberati à diluuio. Huc vsq; antecedens argumenti extenditur, sequitur consequens. CVI nunc correspondens exemplar etiã nos saluat baptisma. Aquam diluuij, in quo ferebatur Arca, figuram Baptismi fuisse pronunciat, qui Baptismus etiam nos hodie saluat, quando spiritui Christi nobis prædicanti credimus, quemadmodũ Noe fecit. Sed quomodo quæso Baptismus saluat? Christus saluat, minister verbi recte docens saluat, vt Paulus ait, scribens Timotheo, Baptismus saluat, quemadmodũ hic Petrus aperte docet, hæc stare non possunt sine implicatione cõtradictionis, nisi diuersos saluãdi modos intelligamus. Christus proinde solus saluat, vt salutis autor & mediator, qui soluit λύτρον pro nobis, placat irã Dei, remittit peccatũ, imputat credenti suam iusticiã, & acceptat eum ad vitã æternam. Hunc saluandi modũ vel ministro verbi tribuere, vel baptismati, summa est in filium Dei contumelia. Quomodo igitur saluat minister? vt salutis viã monstrans, nõ salutis autor aut effector. Ab hoc saluandi modo differt etiã baptismus. Nã baptismus saluat, vt pacti & fœderis Dei de salute hominis obsignatio & applicatio. Hæc tria vno versu ad Ephes. 5. coniunguntur, vbi ita ait Apostolus: Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea, vt eam sanctificaret, purgans lauacro aquæ per verbum. Hic Christo, lauacro aquę, & verbo tribuitur purgatio & sanctificatio, id est, ipsa salus. Christo vt autori, lauacro aquæ vt efficaci testimonio fœderis de salute, & verbo, quo promissio salutis offertur, fide accipienda, quæ fides etiam saluare dicitur, vt instrumentũ recipiens oblatam gratiam & salutem. Quod autem relatiuum cui, ad aquam refero, & non ad arcam, cogit græca lectio, quæ iuxta emendatiora exemplaria sic habet, ᾧ ἀντίτυπον καὶ ἡμᾶς σώζει. Si enim ad arcã debuisset referri, dixisset ἣ ἀντίτυπον (Est autem ἀντίτυπον proprijssime quod typo respondet.) In scriptura duo habet significata, ad Hebræos 9. significat figuram, imagine sua aliquid præsignantem, vt cum dicitur, sancta manufacta fuisse ἀντίτυπα verorum. At hoc loco significat ipsam veritatẽ, prius typo figuratam, sed respondentẽ similitudine quadam seu analogia typo seu figuræ, vt baptismi aqua respondet aquæ, in qua saluatus est Noe in arca. Quemadmodũ enim aqua per se non saluauit Noe, sed mediante arca, ita aqua Baptismi per se non saluat, sed mediante arca, hoc est, Christo Iesu. Porro, ne quis in elementum aquæ, tanquam salutis caussam efficacem, animum intendat, addit Apostolus definitionẽ baptismi per abnegationem & affirmationem. Primum enim dicit, baptismũ non esse sordium carnis (hoc est, humani corporis) depositionem seu ablutionem, hoc est, non esse destinatum baptismũ, vt eo externæ sordes, quæ in hominis carne hærent, abluantur. Deinde definit baptisma esse stipulationẽ bonæ conscientiæ cum Deo, per resurrectionem Iesu Christi. Hæc definitio, vt recte intelligatur, sacramentorum ratio excutienda est, quod vt facilius fiat, proponam circumcisionem, quam omnes fatentur sacramentũ esse, in cuius locũ succesit baptismus. Dominus Abrahamo fecit hanc promissionem: Ego ero Deus tuus, & seminis tui post te in sempiternum, hoc est, Ego te & semen tuum in gratiam recipio. Requirit deinde ab Abrahamo Dominus promissionis fidem & obœdientiam, cum ait: Ambula coram me, & esto perfectus, id est (obtempera mihi, quod & fecit Abraham, paratus ad mactandũ filium.) Hæc ergo se mutuo respiciũt, promissio & fides promissionis, à qua obœdiẽtia separari nequit. Sunt autem hæc duo veluti pactio mutua inter se stipulantiũ, Dei scilicet promittentis gratiã, & Abrahami credentis promissioni. Ad huius pacti ratificationẽ & obsignationem mandatur circũcisio, quæ propterea dicebatur signũ fœderis à Mose, à Paulo vero σφραγὶς, id est, signaculum iusticiæ fidei. Huius fœderis testimonio conscientia Abrahami certificabatur, quasi autentico quodam sigillo, de gratia & fauore Dei erga se. Ex his cõcluditur, quod quatuor requi-

requirantur ad integram rationem ſacramenti, videlicet promiſsio, fides reſpondens promiſsioni, mandatum Dei, & externa actio ſeu ſignum ſymbolicum. Hæc cum ad Petri definitionem accommodantur, erit multo planior. Cum ergo dicit Petrus, baptiſmum eſſe ſtipulationem, id eſt, ſolennem pactionem, quæ fit præcedente interrogatione & ſequente reſponſione, ſignificat promiſsionem ſalutis offerri in Baptiſmo, quam cum homo fide apprehendit, rata eſt pactio, quæ certificatur per baptiſma diuinitus inſtitutum, quod baptiſma huius pactionis teſtimonium & ſigillũ eſt, adeo vt hominis conſcientia iam tranquilla reddatur apud Deum, quem ſibi reconciliatum ſtatuit per reſurrectionem Ieſu Chriſti, id eſt, per victimam & obœdientiã Chriſti. nam reſurrectionis voce συνεκδοχικῶς tota Chriſti obœdientia comprehenditur. Ex hac definitione Petri ortum eſſe exiſtimo, quod in celebratione baptiſmi ſtipulandi forma ſeruetur. Nam facta interrogatione ad baptizandũ, & data reſponſione à teſtibus baptiſmi, conferebatur ſacramentum baptiſmus in promiſſionis certitudinem. Nam cum dicit miniſter baptiſmi: Ego baptizo te in nomine Patris, & Filij & Spiritus ſancti, amen, ſenſus eſt: ſtipulatio eſt inter æternum Deum & te, vt ipſe ſit Deus tuus, & tu viciſsim in illum vera fide recumbas. Hac igitur merſione ſtipulationis mutuæ obſignaculo teſtificor & pronuncio, te à Deo propter Filium receptum eſſe, vt ſpiritu eius ſanctificeris ad vitam æternam. Porro, vt & pios conſoletur, & impijs, non agentibus pœnitentiam, terrorem incutiat, ſubiungit: Qui (Chriſtus) eſt in dextra Dei, hoc eſt, æqualis Deo patri, profectus in cœlũ, ſubiectis ſibi angelis, poteſtatibus & virtutibus. Hic omnia Chriſto ſubijcit, vt ſignificet ipſum poſſe quos vult tueri ſaluareque, & poſſe quos vult perdere. Qui, vt vult ſemper ſeruare credentes ſpiritui ſuo in prædicatione Euangelij: Ita contumaces vult ſupplicijs æternis punire. Quod autem interponit hic vetus interpres: Diglutiens mortem, vt vitæ æternæ hæredes efficiamur. Etſi nunc in Græcis codicibus non eſt ſcriptum, tamen minime ocioſum videtur. Significatur enim his verbis virtus reſurrectionis, quæ eſt reſurrectio credentium ad immortalem & beatam vitam, quam Apoſtolus vult nos intueri, vt eius cogitatione retineamur in officio.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Quemadmodum ad mortificationem carnis, vt pie & in dilectione viuant Chriſtiani: Ita ad patienter ferendam crucem, modo ne vt malefici, ſed vt Chriſtiani patiantur, hortatur Apoſtolus.

Ordo & partes Capitis quarti.

Partes huius capitis principales duæ ſunt, & vtraque parænetica. In priori hortatur Apoſtolus ad mortificationem carnis, vt conuerſi, renunciatis Ethnicis turpitudinibus, in pietate & caritate reliquum vitæ tempus degant. In poſteriori hortatur ad patientiam ſub cruce, idque multis argumentis, iubetque, vt conuerſi caueant, ne vt malefici, fures & latrones patiantur, ſed vt Chriſtiani, ſpe futuræ gloriæ ſe erigentes.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CVM igitur Chriſtus paſſus ſit carne, vos etiam eadem cogitatione armemini.

Dixit Apoſtolus in ſuperiori capite, Chriſtum mortificatum eſſe carne, & viuificatum ſpiritu: Nunc inde infert & extruit præſentem exhortationem, ſumto argumento nõ ſolum ab exemplo Chriſti, verum etiam à virtute mortis Chriſti. Virtus enim mortis Chriſti eſt, quæ facit vt nos quoq; moriamur peccato, id quod ſymbolo baptiſmi ſignificatur, quemadmodum Paulus eleganter docet Rom. 6. vbi ità ait: An ignoratis, quod quicunq; baptizati ſumus in Chriſtum Ieſum, in mortẽ eius baptizati ſumus? Vna ergo ſepulti ſumus cum illo, per baptiſmum in mortem, vt quemadmodũ Chriſtus excitatus eſt à mortuis per gloriã Patris: ſic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Armari ea-

ri eadem cogitatione, est induere eandem cogitationem, vt, quemadmodum Christus est passus carne, id est in humana natura, quæ constat anima & corpore: Ita etiam carnem vestram, hoc est, viciositatem naturæ mortificare & abolere debetis. Notetur hoc loco, quod mortificatio nostri, quæ in vera pœnitentia sita est, proficiscatur ex virtute mortis Christi, quæ nobis in baptismo obsignatur, & est efficax in omnibus ijs, qui fidem habent. Nam Christus per fidem in cordibus nostris habitat, ad Ephes. 3.

Quoniam qui passus est in carne, destitit à peccato, vt non amplius cupiditatibus hominum, sed voluntati Dei, quod reliquum est temporis in carne, viuat.

Ratio exhortationis à definitione, seu effectu mortificationis. Definitur enim hic mortificatio, quod sit cessatio à peccato, ita vt homo non amplius viuat iuxta cupiditates hominũ non conuersorum, sed potius ex præscripto voluntatis Dei. Paßio enim carnis, est abolitio cupiditatum. IN Carnis vocabulo figura est antanaclasis. Priori enim loco pro viciositate naturæ accipitur, in posteriori pro præsentis & infirmæ huius vitæ conditione & statu. PORRO, quia vocabulum carnis sæpe in scriptura occurrit, & non semper eadem significatione, placet hoc loco eius varia significata recensere. CARO itaq; bifariam in scriptura accipitur. Alias enim proprie, alias figurate ponitur. Proprie, caro est massa carnea seu substantia, vt cum Paulus dicit: alia caro piscium, alia volucrum. Item cum dicitur: Homo constat carne & anima. Figurate, idq; nũc per Synecdochen, & significat hominem plerumq; vt cum dicitur: Omnis caro corruperat viam suam. & interdum quoduis animal, vt in hoc dicto: Finis vniuersæ carnis venit coram me. Verum cum Christi fit mentio, vt in hoc loco Petri, & in tertio capite, significat naturã humanam, quæ constat anima & corpore. Nunc per Metonymiam, idq; tripliciter. Primum enim viciositatem naturæ humanæ significat, seu quicquid est in homine sine regenerationis gratia, vt in his dictis Ioan. 3. Quod natum est ex carne, caro est, Roman. 8. Si vixeritis secundum carnem, moriemini. Caro & sanguis regnum Dei non posidebunt. Deinde, notat externam rerum speciem, seu apparentiam, vt in illo dicto: Vos iudicatis secundum carnem. Tertio, significat conditionem, & statum huius vitæ. Galat. 2. Quod autem nunc viuo in carne, in fide viuo, quæ est in filium Dei. Item, hoc loco: Quod reliquum est temporis in carne. His animaduersis significatis, facile est animaduertere quodnam significatum hoc in loco congruat.

Sat enim est nobis, quod anteacto vitæ tempore, voluntatem gentium patrauerimus in lasciuijs, concupiscentijs, vinolentijs, comessationibus, potationibus & nefarijs idolatrijs ambulantes.

Aetiologia est à vitæ genere sumta, per collationem. Gentes, id est, non renati homines feruntur, quo mala libido suadet. Vos autem renunciastis gentibus, & Christo nomina dedistis. Ergo posthac non decet, vt gentium vicijs polluamini. Enumerat autem Apostolus quædam carnis membra exempli gratia, quæ omnia carnis nomine supra intellexit Apostolus. LASCIVIA, ἀσέλγεια, facit vt deposito omni pudore, homo se totum omni incontinentiæ & libidini prostituat, indeque summam voluptatem capiat. VINOLENTIA, οἰνοφλυγία, est continua ebrietas seu eructatio, ex aßiduo & immodico vini vsu, qua laborant, qui perpetuis heluationibus indulgent. COMESSATIO, κῶμος. Proprie κῶμος dicebatur Deus præses nocturnorum conuiuiorum, & saltationum lasciuarum. Vnde metonymice significat conuiuium lasciuum, petulans & immoderatum. Ab hac græca voce ortum est latinum vocabulum, comessari, id est, lasciua conuiuia & nocturnas saltationes exercere, & comessatio nequitiæ & intemperātiæ exercitatio. POTATIO πότος græce certamen potandi notat. Cum hæc vitia gentium esse Petrus pronunciat, satis ostendit, quod qui illis indulgeant, nondum sunt in familia Christi, nisi solo nomine. Nulla in illis virtus mortis Christi apparet, nullum imperium spiritus, imo toti imperio carnis se submittunt, in quorum numero vtinam non essent plerique illorum, qui alijs sobrietatis & continentiæ regula esse deberent.

In quo peregrinantur, quod non concurratis vos in eandem luxus profusionem, blasphemantes, qui reddent rationem ei, qui paratus est iudicare viuos & mortuos.

Amplificatio est impietatis gentiũ, & indicatio pœnæ, quam olim sustinebunt prophanæ gentes, cõtemnentes Euangelium. Impietas quidem maxima

maxima eſt, quod poſtquam impij vidēt renatos priſtinæ impietati, in cuius profuſion[e] antea cum gentibus proruerant, renunciaſſe, tanquam peregrini, vt qui aliquid antea no[n] viſum contemplantur, admirantur, & ſimul de ijs male loquuntur, varias obloquendi vi[-] as excogitantes, adeo nemo vel inculpatiſſimæ vitæ à Sycophantarum morſibus immu[-] nis eſſe poteſt. Pœnæ indicatio eſt, quod prophanæ gentes redditura ſint rationem ei, qu[i] paratus eſt iudicare viuos & mortuos. Viuos vocat, vt in ſymbolo Apoſtolico, eos quos vi[-] uos adhuc Dominus ad iudicandū veniēs, reperiet. Mortuos vero, qui antea mortui erant ſed tunc viui corā tribunali Chriſti apparebunt. Tametſi enim qui in aduentu Domini ad[-] huc erunt ſuperſtites, in momento commutabuntur, & induent immortalitatem, non ta[-] men mori dici poſſunt, propterea quod animæ à corporibus nō decedent. VERBVM per[-] egrinandi, per Matalepſin ponitur, pro eo quod peregrinantibus in alienis regnis accide[-] re ſolet. Vt enim illi pallatia, arces, portus, monumenta, aliaq; non prius viſa contemplan[-] tes, quaſi res ſibi inſolens accideret, admirantur: Ita prophanæ gentes ſubitam admiraban[-] tur mutationē vitæ eorum, qui ad Chriſtum conuerſi erant. Antea enim nefarias idolatri[-] as cum gentibus habuerunt communes, nunc vero eaſdem deteſtantur, & extreme abomi[-] nantur. Antea habuerunt ipſos ſocios omnis laſciuiæ & nequitiæ, nunc eoſdē vident om[-] nem laſciuiam & nequitiam auerſari. Hanc cum vident ſubitam mutationem, tanquam in alienis regnis peregrinantes, admirantur, additis conuitijs, quibus virtuti vitij laruā in[-] duunt: Perinde atq; noſtro tempore fieri ſolet. Qui enim vere ad Dominum conuerſus, à craſſioribus vitijs abſtinet, quibus aſſuetus fuit olim, à veteribus ſocijs deridetur, & cōtem[-] nitur, tanquam indignus honeſtorum hominum ſocietate. Verum nos ſciamus eos fruſtra de religione gloriari, quicunq; vitā in melius non mutant. Vocati enim ſumus non ad im[-] mundiciem, ſed ad ſanctificationem. Hęc, inquit Paulus, eſt voluntas Dei, ſanctificatio ve[-] ſtri. Item, Eratis aliquando tenebrę, nunc autē lux in Domino, tanquā filij lucis ambulate.

Nam, iccirco mortuis quoq; eſt prædicatum Euangelium, vt iudicentur quidem ſecundum homines in carne, viuant autem ſecundum Deum in ſpiritu.

Dixit iudicandos eſſe mortuos, nunc eius iudicij rationem reddit, videlicet, quod non habeant quod obtendant. Prædicatum enim ipſis Euangelium, dum adhuc viuerent, non omnes receperunt. Addit finem prædicati Euangelij, quem accommodat ſuo propoſito: vt damnarentur, inquit, ſecundum homines, Carne, hoc eſt, vt mortificaretur vetus homo in in ipſis, & aboleretur corpus peccati, & viuerent ſecundū Deum ſpiritu, hoc eſt, vt nouam vitam renunciantes vitijs meditarentur. Hunc eſſe ſenſum huius loci, ipſe contextus & ſcopus diſputationis conuincit. Quod autem mortuis prædicatum fuiſſe Euangelium dicit, intelligendum eſt reſpectu temporis, quo Petrus hæc ſcripſit, quando mortui erant, quibus olim prædicatum fuit Euangelium.

Omnium autem finis imminet.

Argumentum à temporis circumſtantia ductum, quaſi dicat: Cum prudentis ſit, non tantum ea videre quæ ante pedes ſunt, verum etiam ea quæ futura ſunt proſpicere, decet profecto, vt qui iudicis iram euadere volunt, mature reſipiſcant, præſertim, cum dies iudicij ſit præ foribus. Huius proinde temporis ſeu finis cogitatio, merito in officio nos retinere deberet. Ex hoc enim fine ſæpiſsime à Prophetis ſuaſoria ducuntur argumenta. Eccleſiaſt. 11. Sane ſi annis multis vixerit homo, & in omnibus illis lætatus fuerit, meminiſſe debet tenebroſi temporis, & dierum multorum, quia cum venerit, vanitatis arguentur præterita. Et Ieſus Syrach: In omnibus operibus tuis memorare nouiſsima tua, & in æternum non peccabis. Debet itaq; finis, qui imminet, perpetuo nobis in cōſpectu eſſe, vt nos à peccato reuocet, metu pœnæ: in bono detineat, ſpe promiſſionum: in aduerſis ſoletur, cogitatione gloriæ: in proſperis humiliet, cogitatione beatæ immortalitatis, cuius illi ſolummodo erunt participes, qui in timore Dei perſeuerant, hoc eſt, qui fidem & bonam conſcientiam vſq; ad finem retinent. Qui enim iſto pacto finem vitæ fecerint, habebunt Deum finem deſideriorum ſuorum, qui ſine fine videbitur, ſine faſtidio amabitur, ſine fatigatione laudabitur. Atq; tum demum complebitur canticum illud: Beati, qui habitant in domo tua Domine, in ſecula ſeculorum laudabunt te.

Sitis ergo ſobrij, & vigilantes ad orandum.

Ex fine prædicati Euangelij infert Apoſtolus paræneſes quaſdam de nouitate vitæ, & oſtendit quib. in rebus viuificatio, quæ eſt altera ſanctificationis pars, ſita eſt. Nam de mortificatione priore ſanctificationis parte à principio capitis huc vſq; actum eſt. Quare, hic oportune de viuificatione agit,

[fr]agit, quæ ex aduerso respondet mortificationi. Quantum enim vetus homo mortifica[t]ur, tantum nouus viuificatur & crescit. Coniungit autem hic Apostolus tria, Sobrietatem, Vigilantiam, & Orationem. Sobrietas, si græcæ vocis vim respicis, ad mentem refertur, & [v]t Plato docet, opponitur μανίᾳ. Est enim prudentiæ quædam conseruatrix, quæ sita est in [m]entis, affectuum & voluntatis harmonia. Vigilantia, iuxta ἔτυμον græcum, opponitur [e]brietati, & est corporis sobrietas, videlicet, cum corda non grauentur crapula & ebrieta[t]e. Requirit igitur Apostolus ad orationem cum mentis, tum corporis sobrietatem. Orationis vocabulo intellige quatuor illas formas, quas Paulus enumerat 1. Timoth. 2.

Ante omnia vero caritatem, alij in alios, propensam habentes. Nam caritas operit multitudinem peccatorum.

Vt ad orationem & pietatem erga Deum requiritur cum mentis tũ corporis castitas: Ita officiorum quæ proximis debemus fundamentum & caput est caritas, quæ est vinculum pacis & perfectionis, cum quia errata fratrum aut corrigit aut tegit, tum quia officiorum effectrix est mutuorum. Papistæ, qui hoc loco abutuntur ad stabilienda merita operum, vim faciunt verbis Petri. Non enim loquitur hic Petrus de abolendis seu tegendis peccatis coram Deo, quasi hominis caritas vim tegendi peccata coram Deo haberet: sed de hominibus agit, qui incidentes fratrum lapsus, & errata per caritatem tegunt, & non traducunt calumniose alienam vitam. Hunc esse verum sensum dicti Petri, apparet ex Salomone, vnde hoc dictum mutuatus est Apostolus. Nam ibi odium & caritas opponuntur, vt caussæ contrariæ in contrarijs effectibus. Ita enim ait: Odium suscitat rixas, & vniuersa delicta operit caritas. Sed quomodo operit caritas delicta? Non defendendo, sed tegendo: non approbando, sed occultando: non augendo, sed curando. Breuiter, fides & caritas, quomodo agendum sit cum lapsis fratribus, satis docere possunt. Fides auertit contumeliam Dei, caritas quærit salutem proximi.

Hospitales estote alij erga alios sine murmurationibus.

Effecta quædam caritatis recitat, ac primo loco ponit hospitalitatẽ φιλοξενίαν, quæ proprie est humanitas, qua amanter peregrinos complectimur. Ab hac vult abesse murmurationem, vt quæ cum vera caritate pugnet. PORRO, cum hic locus hospitalitatem nobis commendet, non erit inutile huc asscribere, quid sit de hospitalitate sentiendum. Recte numerantur quatuor hospitalitatis genera, quorum primum pomposum & splendidum est. Secundum, sordidum & auarum. Tertium, ciuile & ἠθικόν. Quartum, Christianum & sanctum.

POMPOSVM & splendidum est, de quo Cicero in officijs loquitur in hunc modum: Recte à Theophrasto laudata est hospitalitas. Est enim valde decorum patere domos hominum illustrium, hospitibus illustribus. Hoc genus hospitalitatis Lactantius testatur detortum esse à vera iusticia, & raptum ad proprium commodum.

SORDIDVM & auarũ est eorum, qui peregrinos quidem excipiunt hospitio, non tam spectantes peregrinorũ necessitatem quam propriũ lucrum, nõ accepturi, si nulla spes lucri appareret. Etsi autẽ hospitalitatis hoc genus, hominũ vicio cõtaminatur, tamẽ omnino est necessariũ. Nam tametsi huius caussa est auaritia, tamen peregrini eo carere non possunt.

CIVILE & ἠθικὸν diuiditur in προξενίαν & ἰδιοξενίαν. προξενία est ea hospitalitas, qua aliæ gentes seu populi alios hospitio excipiunt, propter amicitiã seu fœdus interpositũ. Huiusmodi hospitalitas nusquam non locorum vsitata est, præsertim in Legatis excipiendis. Sic Galli Danorũ, & vicissim Dani Gallorũ legatos humaniter excipiunt, & amice propter fœdera interposita, tractant. ἰδιοξενία est, qua priuati se inuicem excipiunt propter amicitiam, quæ inter eos est. Qualis autẽ hæc ἰδιοξενία esse debeat, docet Homerus cũ ait, χρὴ ξεῖνον παρεόντα φιλεῖν, ἐθέλοντα τε πέμπειν. Id est, Oportet hospitẽ amanter tractare, volentem autem dimittere. Quam autem diu sit grata à vulgo hæc ἰδιοξενία, ostẽdit Euripides in Hercule, cum ait, ὡς τὰ ξένων πρόσωπα φεύγουσι φίλοι, ἐν ἦμαρ βλέμμα ἔχειν φασὶ μόνον.

CHRISTIANVM & sanctũ hospitalitatis genus est, quo Christiani peregrinos sanctos ex caritate excipiunt, eosq; benigne & amanter communis religionis gratia complectuntur & fouent, tanquam membra Christi. In hoc hospitalitatis genere spectentur caussæ, partes, præmia sanctæ hospitalitatis, & pœnæ contemtus sanctorum hospitum.

CAVSSÆ sunt præcipuæ quatuor. Prima, mandatum Dei, cui omnes creaturas obtemperare par est. Præceptum enim dilectionis hospitalitatẽ, vt partem in se continet. Petrus hoc loco, dictante Spiritu sancto, hortatur nos, vt amanter complectamur hospites, eosq; humaniter foueamus. Epistola ad Hebr. capite 13. dicit, Hospitalitatis ne sitis immemores. Secunda, est mutua caritas, qua Christiani omnes sibi inuicem deuincti sunt. Hæc caritas

cum

cũ proficiſcatur ex fide ſincera, bona conſcientia & puro corde, non poteſt aliud quam ſa- ctos pauperes & exules amanter complecti & humaniter fouere. Hinc eſt, quod ſanctæ viduæ, quæ ſanctos hoſpitio exceperunt, & eorum pedes lauerunt, dignæ iudicentur, vt recipiantur, & in ſuis neceſsitatibus alantur ſumtibus Eccleſiæ. Tertia eſt conditio communis ſanctorũ. Nam cũ ſancti peregrini in hoc mundo ſæpe ſuis pelluntur ſedibus, opus habent mutua refocillatione. Nemo eſt, qui ſtatuit Deũ timere, præſertim ſi munus docendi in Eccleſia ſuſtineat, qui certum poteſt ſibi polliceri hoſpitiũ ad vitæ ſuæ terminum. Nam principes mutantur vt aura, & alij alias religiones ſectantur, & pro libidine ſæpe religiones mutant. Fit etiam interdũ, quod pij alioqui principes ab adulatorib. & ſophiſtis decipiantur, 10 vt piam cauſſam tanquam impiã & contumelioſam aduerſus Deum, perſequantur. Vnde fit, vt pij doctores & alij, qui cordate tuentur veritatem, cogãtur exulare cum miſeris vxorib. & teneris pueris, noua ſibi quærere hoſpitia, id quod habẽt commune cum ſanctis Dei Prophetis, & Apoſtolis Domini. Quarta eſt neceſsitas, qua omnes pij obſtricti ſunt ad fouenda & refocillanda membra Chriſti. Nam qui membrũ Chriſti reijcit, quid Chriſto faceret, ſi coram conſpiceretur? Hæ cauſſæ ſunt ſatis graues, quæ nos ad humaniter excipiendos ſanctos inuitabunt, modo iure de Chriſtiano nomine gaudere velimus. PARTES hoſpitalitatis, ſeu partes officij eorũ, qui ſanctos hoſpitio excipiunt, ex 18. & 19. capitibus Geneſeos, colligam. Domine, ait Abraham Geneſ. 18. ſi inueni gratiam in oculis tuis, ne tranſeas à ſeruo tuo, ſed afferam puſillũ aquæ & lauentur pedes veſtri, & requieſcite ſub arbore, 20 ponamq; buccellam panis, & confortetur cor veſtrum, poſtea tranſibitis. Et capite 19. Geneſ. Et obuiam iuit ijs (ſcilicet Lot) & dixit: Obſecro domini, declinate in domum ſerui veſtri, & manete ibi, lauate pedes veſtros, & mane conſurgetis & proficiſcemini in viam veſtram. Vterque, hoc eſt, & Abraham & Lot, ſuo facto docent tres partes officij pij hoſpitis. Quarum Prima eſt, benigna & amica inuitatio peregrinorum. Secunda, humana tractatio & refocillatio defatigatorum itineris moleſtia. Tertia, pacifica dimiſsio hoſpitum, cum fauſta imprecatione. PRÆMIA ſanctę hoſpitalitatis, hoc eſt, eorũ qui ex vera pietate peregrinos fouent, hoſpitio exceptos, Matth. 10. Quicunq; iuſtũ receperit, nomine iuſti, mercedem iuſti accipiet. Pſal. 40. Beatus, qui intelligit ſuper egenum & pauperem, in die malo liberabit eũ Dominus. Ambroſius: Tanta eſt apud Deum hoſpitalitatis gratia, vt ne potus 30 quidem aquę frigidæ à præmijs remunerationis ſit immunis. Vides quod Abraham Deum recepit hoſpitio, dum hoſpites quærit. Vides quod Lot angelos recepit: vnde ſcis tu cum receperis hominem, ſuſcipias Chriſtum. Licet in hoſpite Chriſtus ſit, quia Chriſtus in paupere eſt, ſicut ipſe ait: Hoſpes fui, & collegiſtis me. Lot hoſpitum beneficio liberatur ab incendio Sodomæ. Raab cum ſuis parcitur, eo quod hoſpites pie tractauerit & dimiſerit. Helias excitauit à mortuis filium mulieris, quæ ſe hoſpitio exceperat. Mulier Sunamitis præmium piæ hoſpitalitatis accepit. Nam Heliſęus hoſpes ei filiũ impetrauit, & ipſum poſtea defunctum miraculoſe ad vitam reuocauit. Quid multis opus eſt? Pia hoſpitalitas, vt inquit Ambroſius, duplicem mercedem habet, videlicet, humanæ gratiæ, & remunerationis diuinæ. POENÆ contemtus ſanctorũ hoſpitũ grauiſsimæ ſunt, Matth. 10. Qui vos non re- 40 cipit, me non recipit. Iacobi 2. Iudicium ſine miſericordia erit ei, qui miſericordiæ fuit expers. Ambroſius: Caueamus, ne, ſi nos duri ac negligentes fuerimus in recipiendis hoſpitibus, etiam nobis poſt huius vitæ curſum ſanctorum hoſpitia denegẽtur. Chriſtus inter alia impietatis opera in extremo die exprobrabit impijs: Hoſpes eram, & non collegiſtis me.

Vt quiſque accepit donum: ita alius in alium illud adminiſtrantes, vt boni Oeconomi variæ gratiæ Dei.

Hoc etiam caritatis eſt, dona quæ quis habet, in aliorum commodum & vtilitatem conuertere, cuius rei duplicem ponit rationem. Primam, Quia donum eſt, quicquid habes, datum in communem vtilitatem. Secundam, Quia ſu- 50 mus Oeconomi, & non veri domini rerum, quæ traditæ ſunt.

Si quis loquitur, vt eloquia Dei (loquatur) Si quis miniſtrat, tanquam ex viribus (miniſtret) quas ſuppeditat Deus, vt in omnibus glorificetur Deus, per Ieſum Chriſtum, cui eſt gloria & imperium in ſecula ſeculorum, Amen.

Exempli cauſſa quædam pauca officia recitat, eaque in adminiſtratione Eccleſiaſtica ſumme neceſſaria. Si quis, inquit, loquitur, id eſt, ſi quis docendi munus in Eccleſia ſuſtinet, Loquatur vt eloquia Dei, hoc eſt, vt decet eum, qui legatum Dei agit, & ipſius Dei nomine verba facit, quod ſa-

fe fieri oportet in timore Dei, cum summa grauitate & reuerentia, vt in conspectu Dei. Si quis ministrat, hoc est, Diaconum agit, faciat officium sedulo, vt in omnibus glorificetur Deus per Iesum Christum. Obseruetur diligentissime, quo in omnibus officijs, quæ in hac vita præstamus alij alijs, respiciendum sit, nempe vt glorificetur Deus. Quoniam autem Deus glorificari non potest, nisi officium sit legitimum, & fides in agente luceat, à qua caritas abesse non potest (nam hæc symbolum sanctorum est,) Sequitur in omni vocationis officio requiri verbum de vocatione, fidem & caritatem actionum regulas & finem, quæ est gloria Dei. Iustinus martyr pulcram & vtilem regulam tradidit, cum inquit: Πρακτέον πᾶν τὸ κατὰ πίστιν ὀρθῷ κανόνι. Hoc est, Agendum est, quicquid est secundum fidem, recta regula. Duo requirit in opere, videlicet fidem, à qua proficisci, & regulam ad quam exigi opus debet. Fidem intelligo & præcepti operis, & fiduciæ in Mediatorem. Nam vtrumq; necessario requiritur, videlicet, vt & opus sit præceptum, & fiducia in Mediatorem præluceat. Nam quicquid non fit ex fide, peccatum est. Regula est, qua opus ad proprium & verum finem recta veluti linea dirigitur. Est autem finis proprius & verus, videlicet glorificare Deum per IESVM CHRISTVM, ad quem omnes actiones piorum, tanquam ad scopum, referri debent. Etsi autem sæpe multi fines intermedij sunt, ordinentur tamen ad hunc vltimum, idque recta regula, vt nec hypocrisi deflectas, nec ignauia torpeas, nec πολυπραγμοσύνῃ subsistas, sed vt sincero corde opus aggrediare, grauiter progrediare, & quiete agendo opus perficias in gloriam Dei.

Dilecti, ne peregrinemini ea, quæ in vobis est exploratione per ignem, quæ ad experimentum vobis fit, ac si peregrinum vobis aliquid accideret.

Hortatur Apostolus ad patientiam sub cruce. Ne, inquit, peregrinemini, id est, ne perinde sitis attoniti, vt qui in rem aliquã incidunt, de qua nunquam cogitarunt. Figura est metalepsis, qua pro consequente antecedens ponitur. Crucem vocat πύρωσιν, id est, explorationem, quæ per ignem fit. Quemadmodum enim aurum igne probatur: Ita fides hominis cruce examinatur & exploratur, quo probatior euadat. De hac exploratione fidei in primo capite supra copiosius à nobis dictum est.

Imo in hoc, quod consortes estis afflictionum Christi, gaudete, vt etiam in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes.

Quemadmodum proposito fine crucis, qui est exploratio fidei nostræ, ad patientiam proximo versiculo est hortatus: Ita hic consolatur pios sub cruce, ex eo quod consortes reddantur afflictionum Christi. Nam vt Christus, qui caput nostrũ est, varijs afflictionibus expositus in hac vita, tandem gloriose inde eluctatus est: Ita nos, qui cum illo societatem habemus in cruce, dum in hac vita versamur, olim gloriosæ ipsius erimus participes. Hanc societatem nostri cum Christo cum in cruce tum in gloria figurat nobis Baptismus, & sacra Christi Cœna commendat.

Si probris afficimini in nomine Christi, beati estis, quia ipse gloriæ, & ipse Dei spiritus super vos requiescit.

Ratio exhortationis ad patientiam sub cruce ab euentu sumta. Si probris afficimini ob nomen aut confeßionẽ Christi, beati estis. Quare probra patienter ferenda sunt. Opponit autem probris spiritum gratiæ, & spiritũ Dei patris, quib. significatur gloria & adoptio. Gloria quidẽ, qua spiritus sanctus ornat fideles. Adoptio vero, quã idem spiritus fidelibus obsignat in afflictionibus, quib. cõformes imagini Dei reddũtur. Huc illud Pauli: Si cum illo patimur, cum illo etiã glorificabimur. PORRO, duo modi sunt obseruandi, quibus filij Dei in hoc mundo exercentur, videlicet, opprobrium & cruciamentum. Sapient. 2. Contumelia & cruciatu eum examinemus. 1. Timoth. 4. In hoc laboramus, id est, persecutionẽ patimur, & probris afficimur, quia speramus in Deo viuente.

Qui, quod ad illos quidem attinet, blasphematur, quod ad vos autem, glorificatur.

Prolepsis est. Anticipat enim obiectionem illorum, qui poterant dicere: nihil minus quam spiritum gloriæ & adoptionis in cruce apparere, & respondet per distinctionem, hoc sensu: Probris vos afficiant improbi quantum lubet, gloriam vestram & adoptionem aspernentur, vos tamen scitote illa probra gloriæ & adoptionis vobis esse testimonia. Etsi mũdus existimet ea esse iræ diuinæ & reiectionis signa, tamen

non

non sint. Quare non iudicio improborum cedendum est, sed patienter acquiescendum est in Dei consilio, cui placet cruce eos hic explorare, quos statuit olim glorificare.

Ne quis enim vestrum patiatur, vt homicida aut fur, aut maleficus, aut tanquam alienorum inspector, sed si vt Christianus, non pudefiat, imo glorificet Deum in hac parte.

Quid faciendum sit Christianis, monet, ne videlicet quis ob facinora sua mala plectetur. Verum si obtigerit afflictio ob Christi confessionem, patienter ferenda est, & non vt probrũ, sed potius vt gloria & magnum decus filiorum Dei accipienda, quæ nos ad glorificandum Deum inuitabit. Maleficus græce κακοποιὸς in genere dicitur, qui studet alijs damna inferre quouis modo. In specie vero maleficus dicitur incantator siue magus, vnde maleficæ dicuntur fœminæ incantatrices, seu veneficæ. Alienorum inspector græce ἀλλοτριοεπίσκοπος, hoc est, curiosus alienarum rerum appetitor. Nam qui frequentius & curiosius res alienas inspicit, eas appetere videtur. Poterit vocabulum hoc etiam ad vitam & actiones referri, vt ἀλλοτριοεπίσκοπος idem sit, quod πολυπραγμονικὸς, qui sua negligit, & aliena maligne obseruat, duplici nomine pœna dignus.

Quia tempus est, vt incipiat iudicium à domo Dei.

Ratio exhortationis à consilio Dei sumta. Deus suam domum, id est, Ecclesiam suam, primum castigare constituit, idque in hoc mundo. Imitatur enim Deus pium patrem, qui suos liberos ideo castigat, vt eos in officio retineat, ne degeneres aliquando exhæreditare cogatur. Hic obseruandum est discrimen inter crucem piorum & supplicia malignorum. Nam differunt tempore & loco. Pij enim primum castigantur, idque in hac vita. Maligni plerumque in hac vita fortunati videntur, & ad extremum vsque in delitijs viuunt, sed mortuorum animæ cum diuite epulone punientur vsque ad iudicium, & postea æternis pœnis afficientur, & in corpore & in anima. Plura discrimina inter crucem piorum & supplicia impiorum à caussis efficientibus, finalibus & effectis petita alibi explicantur.

Quod si primum à nobis, quis erit finis eorum, qui non obtemperant Dei Euangelio.

Ne fideles impiorum successu offensi, deficiant à confessione, admonet de supplicijs æternis, quæ olim ob sua scelera sustinebunt impij.

Et si iustus vix seruatur, impius & peccator vbi comparebit?

Argumentum à maiori ad minus. Iustus in hac vita varijs obiectus est malis, adeo vt difficilime inter huius vitæ procellas vitam traducere queat, idque Dei consilio & iusto iudicio fit. Quanto minus euadet impius æternas pœnas, qui in hac vita delitijs affluit. Atque ita hoc Petri dictum ad præsentem vitam pertinet, quantum ad pios attinet. In hac enim vita vix vnus inter omnes pios inuenietur, qui non magnas difficultates sustineat. Nam quando corpus non affligitur, spiritus grauius carnis concupiscentijs exercetur, & varijs Satanæ artibus oppugnatur, aduersus quas difficultates Paulus armat Christianos ad Ephes. 6.

Itaque, qui affliguntur secundum voluntatem Dei, tanquam fideli conditori commendent animas suas in beneficentia.

Conclusio est exhortationis ad patientiam cum admonitione, vt pij se totos Deo commendent, qui ita eorum ærumnas moderabitur, vt exitus sit futurus lætissimus. Nam, cum ipse sit conditor noster fidelis, habebit profecto curam pro nobis, ne crucis acerbitate victi succumbamus.

CAPVT V.

Summa quinti Capitis.

Quemadmodum presbyteros & iuniores ad debita præstanda officia hortatur Apostolus: Ita omnibus subiectionem & humilitatem commendat, monens, vt Diabolo fortiter resistant, non fracti præsentis vitæ ærumnis.

Ordo & partes Capitis quinti.

Quatuor sunt huius Capitis partes. PRIMA est hortatio ad presbyteros & iuniores. Vt enim presbyteros hortatur, vt fideliter suum gregem pascant, expectantes coronam, quam ipsis suo tempore pastorum princeps donaturus est: Ita iuniores monet, vt presbyteris subditi sint. SECVNDA, generalis est exhortatio ad subiectionem & humilitatem, & ne quis se contemtum fore nimia sui deiectione obijciat, iubet vt istam curam in Dominum reijciat. TERTIA, grauißima est admonitio, vt pij inuicto animo se Diabolo opponant, & non frangantur animis, propter persecutionum fluctus. QVARTA est indicatio scriptionis huius Epistolæ, quam ideo se scripsisse affirmat, vt ipsos Christianos adhortaretur ad constantiam, & testificaretur, veram esse gratiam in qua starent. Huc addit salutationes, & fausta imprecatione claudit Epistolam. 10

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

20

PRESBYTEROS, qui inter vos sunt, hortor ego, qui simul sum presbyter, & testis afflictionum Christi, atque idem gloriæ, quæ reuelabitur, cõsors, pascite eum, qui apud vos est, gregem Dei, curam eius agentes, non coacte sed libenter: non turpis lucri gratia, sed liberaliter: neq; vt dominantes gregi, sed vt sitis exemplaria gregis.

Hortatur presbyteros & omnes, qui sunt in Ecclesiastico senatu, vt gregem Christi sibi commissum fideliter pascãt. Atq; hæc simplex adhortationis propositio est, quam primum suo exemplo fulcit, dum se in presbyterorum ordinem includit, dum se testem afflictionum Christi testatur, dum se consortem gloriæ olim patefaciendæ profitetur. Idq; facit, vt alij secum ad 30 vigilantiam in tam arduo officio excitentur. Deinde modum pascendi gregem Christi pulcerrima antithesi declarat. Vt enim vult procul ab Episcopis & pastoribus abesse coactionem, turpis lucri affectationẽ, & dominandi in Ecclesia libidinem: Ita requirit, vt libenter, vt liberaliter, vt tanquam exemplaria gregis officium faciant. Hic locus aperte primatum Papæ, qui se successorem Petri iactat, euertit. Petrus se vna cum alijs presbyterum agnoscit: sed Papa se caput Ecclesiæ esse gloriatur. Petrus pascit gregem Christi, & curam ipsius gerit: sed Papa à vero pabulo gregem Christi arcet. Petrus turpem quæstum prohibet, & illi aduersatur: Papa turpissimo meretricum lucro ditescit. Petrus non vult dominari cleris, id est, Ecclesijs Christi: sed Papa vendicat sibi vtrumq; gladium. Pe- 40 trus cum alijs subiectus est Ecclesiæ: sed Papa Imperatoribus & Regibus dominatur. Ex his facile apparet, quod Papa nullo iure Petri successor dici poßit.

Et cum apparuerit ille pastorum princeps, reportabitis immarcessibilem illam coronam gloriæ.

Proposito pręmio, hortatur presbyteros ad diligentiam in officio. Coronæ nomen de duobus admonet nos: quorum Vnum est certamen, quod non exiguum ministris verbi propositũ est. Nemo enim coronatur, nisi qui legitime certauit. Alterum, quod post certamen gloriæ corona sit expectanda. vtrumq; incitamentũ esse debet ad acrem in officio curam. Transferendũ est quoq; ad ipsos auditores Euangelij, vt 50 ipsi similiter strenue militẽt in hac spirituali militia aduersus carnem, satanã & mundum.

Similiter iuniores subiecti estote presbyteris.

Requirit ius analogum iuniorum erga presbyteros, quorum alij in verbo docendo occupabantur, alij iuuentutis mores disciplina regebant.

Omnes autem alij alijs subiecti, humilitate intus ornemini.

Hypothesin ad thesin transfert, & adhortatur omnes, vt humilitate,

veluti ornatu quodã interno, se ornent, & nemo se alijs superbe præferat. Hoc præceptum non ad euertendos ordines & gradus dignitatum in politica, œconomica & Ecclesiastica administratione pertinet, sed ad animorum affectionem, videlicet, vt nemo alterum superbe contemnat, sed potius vt consortem eiusdem hæreditatis foueat & complectatur. Vocabulum ἐγκομβώσασθε varie redditur, vetus interpres videtur legisse ἐγκολπόσασθε. Nam vertit insinuate. Erasmus infixam habete. Esichius vertit στολίσασθε, id est, ornemini, quæ significatio hic optime quadrat.

Nam Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

Ratio exhortationis à consequentibus contrariorum. Vt illud fugiendum est, quod iram Dei prouocat: Ita expetendum est, quod gratiam Dei conciliat. Sed vt superbia iram Dei prouocat: Ita vera humilitas Dei gratiam conciliat & auget. Ergo illa fugienda, & hæc expetenda est. Notanda est emphasis vocabuli ἀντιτάσσεται. Est enim militare verbum, quo significatur, quod Deus tanquam ex aduerso contra superbos aciem instruat, cum contra humiles in gratiam recipiat, & eorum defensionem suscipiat.

Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, vt vos extollat in tempore.

Conclusiuncula adhortationis ad humilitatem, & persistit in metaphora militari. Omnes homines aciem veluti ex aduerso contra Deum instruunt, quos oppugnat Deus, humiles quidẽ se sub ipsiũs potenti manu submittunt, quos etiam in suã fidem & tutelã recipit. Superbi vero ex aduerso arma mouentes, potenti manu Dei prosternuntur & pereunt. Obseruetur igitur hoc loco finis vtriusq;, videlicet humilitatis & superbiæ. Vt enim humilitatis finis est gloria: Ita finis superbiæ est ignominia. Qui ergo sapit, tanquam pestem perniciosissimam fugiat superbiam, & tanquam matrem omnium virtutum amplectatur humilitatem. CVM addit, Vt vos in tempore extollat, significat tempus huius vitæ humiliationis esse, sed secuturam esse gloriam in resurrectione vitæ, idque prorsus Christi exemplo, qui in hoc mundo humiliatus est vsque ad mortem crucis, sed victa morte potitur gloria.

Omnem curam vestram conijcientes in ipsum, quia illi cura est de vobis.

Prolepsis est. Anticipat enim obiectionem, ne quis se contemtum iri nimia sui deiectione existimet, & iubet vt istam curam in Dominum reijciat. Huius dicti rationem subijcit cum inquit: Quia illi cura est de vobis. Hic locus, vt commendat nobis prouidentiam Dei, qui suorũ curam habet: Ita non adimit pijs sanctam curam, siue vocationis, siue salutis, sed vt, cum nostrum defectum sentimus, ad ipsum Deum precibus confugiamus. Nam cum Christus mandat, vt caueamus, vigilemus & oremus, requirit sane singularem curam salutis nostræ, & cum iubemur propria agere, sancta quædam cura officij nostri postulatur.

Sobrij estote & vigilate.

Rursus ad sobrietatem & vigilantiã hortatur, alludens ad mandatum Christi: Vigilate & orate, ne grauentur corda vestra crapula & ebrietate. Cum iubet nos vigilare, vult vt non segnescamus in pietatis cursu, vult vt obseruemus excubias, vult vt attenti simus omni ex parte, vult vt stratagemata Satanæ prudenter caueamus. Breuiter, vult vt fide pugnemus aduersus aduersarium nostrum Diabolum.

Nam aduersarius vester Diabolus, tanquam Leo rugiens obambulat, quærens quem deuoret.

Ratio exhortationis à periculi magnitudine. Aduersarius noster Diabolus nunquam quiescit, sed in perpetuis est insidijs. Proinde vos sobrij sitis, & vigilate, spiritualibus armis instructi, ne vos incautos opprimat. Confertur autem hic Diabolus leoni, ob ferociam in alia animantia, quę sibi famelico & spoliato catulis obuiam feruntur. Verum, sicut galli cantus leonem terret & trepidare facit: ita pia precatio & sobria Diabolum abigit, atq; ideo Dominus ait: Orate, ne intretis in tentationem. Oratione itaque tentator & aduersator noster Diabolus terretur & vincitur.

Cui resistite firmi per fidem.

Modum resistendi Diabolo tradit. Nam fide omnia ipsius ignita tela extinguun-

stinguuntur. Hinc est, quod Ioannes ait: Hæc est victoria, quę vincit mundum, fides vestra, quod sane mirum non est, quia vt fides victorem Satanæ possidet: ita eiusdem potentia nititur. Resistimus autem Diabolo per fidem, quando ex fide imploramus defensionem à duce nostro Iesu Christo, qui est victor Diaboli.

Scientes easdem passiones, vestræ, quæ est in mundo, fraternitati impleri.

Quia Diabolus cruce Ecclesiã potissimum ad defectionẽ solicitat, proponit exemplum totius Ecclesiæ, cuius cœtum fraternitatem appellat. Hæc fraternitas cum tota sit cruci subiecta, spe redemtionem expectans, debemus & nos similem patientiam præstare, qui volumus esse membra Ecclesiæ. Cum dicit easdem passiones impleri, significat eas quæ desunt passionibus Christi adimpleri. Nam vt Christus passus est in corpore suo: ita etiã in membris suis vult pati. Quare, tantisper deest aliquid passionibus Christi, donec vnum eius membrum superfuerit in mundo. 10

HIC duo loci sunt obseruandi. Primus, qualisnam esse debeat affectio & cõsensio Christianorum inter sese, nimirum fraterna. Siquidẽ Petrus hoc loco cœtũ Christianorum per totum mundum dispersum, fraternitatem appellat. Si igitur fratrum iuxta carnem concordia est naturalis, vt quæ à lege naturę requiratur, multo magis hęc spiritualis fraternitas requirit sanctam concordiam. Sed vnde illa fraternitas? Communem habemus patrem in Christo: communem habemus fratrem Iesum Christum. Sicut ipse ait: Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum. Per hunc Iesum Christum adoptamur, cum in eum credimus, & adoptati diligimur, quia sumus caro de carne eius, & ossa de ossib⁹ eius. Huius Christi spiritu multo magis, quam sanguinis necessitudine inter nos deuincti sumus. Habemus & communem matrem Ecclesiam, castissimam Christi sponsam, quæ nos è semine cœlesti & incorruptibili conceptos, peperit, & natos fouet, alit verbo, spiritu, sacramentis, & salutaribus monitionibus & disciplina gubernat, vt simus sancti & irreprehensibiles corã Deo. Habemus præterea communem hæreditatem in cœlo, cuius erimus participes in omni æternitate, si modo ad finem vsq; constantes perstiterimus. Hanc fraternitatẽ turpiter scindunt, qui aut hæretica doctrina Ecclesiã vastãt, aut odijs & simultatibus schismata faciunt. 20

SECVNDVS locus est de communi sorte totius Ecclesiæ, videlicet, quod propter societatem quam habet cum Christo, in hoc mundo subiecta sit cruci. In hac cruce præcipue spectanda sunt consilium Dei, necessitas, finis & euentus. 30

CONSILIVM Dei est, quod velit omnia Christi membra capiti fore conformia, vnde Paulus ad Rom. 8. Quos præsciuit, eosdem & prædestinauit cõformes fieri imagini filij sui, vt is sit primogenitus inter multos fratres. Huc illud, quod supra dixit: Iudicium à domo Dei incipit. Item illud: Castigat omnem filium, quem recipit. Item, Omnes qui pie volunt viuere in Christo, persecutionem patientur.

NECESSITAS maxima est. Nam tanta est humanæ naturæ peruersitas, tanta ferocitas, vt in recto pietatis cursu contineri nequeat sine flagellis. Atq; hoc vult Dauid cum inquit: In camo & freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. Cum hac necessitate vtilitatem coniungo. Nam crux pijs est sancta quædam disciplina, iuxta illud Dauidis: Priusquam humiliarer ego erraui. Item: Bonum est mihi Domine quod humiliasti me, vt discerem statuta tua. 40

FINIS proinde crucis est, vt cõtineamur in timore Dei, ne ferocientes abijciamus confessionẽ, vt sub cruce ingemiscamus, cogitantes de iudicio & misericordia Dei. De iudicio quidem, quod reliquias peccati in carne nostra paterne punit, vt corpus peccati eneruetur, quo plenum sit spiritus imperium. De misericordia vero, qua nos castigat vt filios, ne contumaces effecti cum hoc mundo pereamus. Breuiter, vt exploratio fidei nostræ multo preciosior exploratione auri comperiatur.

EVENTVS denique crucis sanctorum est summa & æterna consolatio. Beati, ait Dominus, qui persecutionem patiuntur iusticiæ caussa, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Item, Gaudete & exultate, quoniam merces vestra multa est in cœlis. Ab hoc lætissimo euentu potissimum petenda est consolatio sub cruce. Huc respexit Paulus, cum scriberet discipulo suo Timotheo: Memento Iesum Christum resurrexisse à mortuis, quasi dicat: Quemadmodum Christus sibi viam ad gloriam cruce parauit: Ita etiam nobis non contigit gloria, nisi per viam crucis. Nemo enim gloriam resurrectionis percipiet, nisi qui in hac vita acerbitatem gustauit. 50

Sed Deus omnis gratiæ, qui vocauit

Tempori breui æternitatem opponos

nos ad vitam æternam in Christo Iesu, paululum afflictos ipse vos perfectos reddat, confirmet, corroboret, stabiliat, ipsi gloria in secula seculorum, Amen.

nit, & afflictioni præsenti futurã gloriam; quemadmodum Paulus facit ad Rom. 8. Idq; ideo fit, vt fortiori animo feramus præsentis vitæ momentaneam afflictionem, quam æterna sequitur gloria, qua hæc breuis ignominia compensatur. Votũ, quod addit, significat principium, medium & consummationẽ salutis nostræ opus Dei esse. Par igitur est vt perpetuo nos Deo, tanquam fidelissimo medico, subijciamus. Hæc summa est huius pericopæ. Iam singula penitius introspiciamus. Nã in hac pericopa multæ doctrinæ & consolationes continentur. PRIMVM itaq; hic prædicatur Deus esse omnis gratiæ autor. Nam, vt ipse solus est fons gratiæ: Ita solus eam gratis paterno affectu confert, iuxta decretũ suum, omnibus ad ipsum cõfugientibus. Hic omnia humana merita euertuntur, & stabilitur gratuita salus & reconciliatio. Fieri enim non potest, vt quod est gratiæ, pendeat ex operibus nostris aut meritis. Immota enim est Pauli consecutio Rom. 11. Quod si per gratiam, iam non ex operibus, alioquin gratia non est iam gratia, sin ex operibus, iam non est gratia, alioquin opus iam non est opus. Cum hac connexione Pauli pulcre congruit Augustini dictũ: Gratia est nullo modo, nisi quæ est gratuita omni modo. SECVNDO, additur huius gratiæ, hoc est, fauoris Dei & beneuolentiæ gratuitæ effectus. Qui vocauit nos, inquit, ad æternam suam gloriam in Christo Iesu. Hic tria aptissime coniunguntur, nempe, vocatio, gloria ad quam vocamur, & via gloriæ. VOCATIO est vniuersalis, & fit per prædicationem Euangelij. Nam cum Deus ministerio præconum verbi nos vocat, intus suo spiritu corda hominum tangit, vt assentiatur & credant verbo. Nam hæc est ordinaria administratio regni Christi, quod velit verbum suũ sonare, & velit in verbo efficax esse. Quod si autem verbum non recipiatur ab homine, non Deo imputandum est, sed hominis culpæ, qui se verbo opponit, & Spiritui sancto resistit proterue. GLORIA ad quam vocamur, est fruitio Dei in omni æternitate, & opponitur ignominiæ Diabolorum & omniũ damnatorum, quæ ignominia iustissima pœna est peccati. Hanc sane ignominiam nemo effugiet, nisi qui vocanti Deo obtemperauerit. Quod autem hanc gloriã æternam fore dicit, eo pertinet, vt præsentibus ærumnis & temporali afflictioni opponamus infinitã gloriã, & quoties in hac vita aliquo malo premimur, consolationẽ ex huius gloriæ cogitatione petamus, sed hoc argumentum tractat Paulus copiose ad Rom. 8. VIA ad gloriam est Iesus Christus, ideo subiecit, In Christo Iesu. Huc dictum Domini pertinet: Ego sum via, veritas & vita. Scriptura testatur iusticiam, id est, legis obœdientiam, esse viam ad vitam, adeoq; gloriam æternam. Ita enim ait Dominus: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Et Moses ait: Qui fecerit ea, viuet in eis. Hoc esse verissimum omnino fatendum est. Christus enim mentiri aut fallere nequit. Verum quia hanc iusticiã ipsi non habemus, venit Christus in mundum, ad quẽ confugiẽdum est, vt hanc ipsam legis iusticiam consequamur. Quomodo autẽ id fiat, docet Paulus his verbis: Christus est finis legis in iusticiam omni credenti. Finis ergo legis est iustificare eos, qui eam obseruant, quo iustificati vitam ingrediantur & gloriam. Verum quo minus hoc assequatur lex, non impedit vlla legis impotẽtia, sed nostræ carnis viciositas, cui ita demũ medetur Christus, vt iusticia legis, quam ipse fecit, gratis nobis credentibus imputata, finem legis consequamur, qui Christus, quoniam pro nobis legẽ impleuit, factus est nobis iusticia, adeoq; via ad vitam & æternam gloriam. CVM addit, Paulum afflictos, idem docet, quod Paulus cum ait, afflictiones huius vitæ non sunt condignæ ad futurã gloriam, quæ nobis reuelabitur. Hæc proinde collatio præsentium ærumnarũ & æternæ gloriæ nos in quibusuis ærumnis & calamitatibus erigere debet. CVM subiungit, Ipse vos absolutos reddat, confirmet, corroboret &c. significat quanta sit nostra imbecillitas in ferẽda cruce, & quod oporteat ad hunc Deum precibus cõfugere, vt opus quod in nobis incepit, ipse ad consummationem perducat. CLAVDIT votum doxologia, cum inquit, Gloria & imperium in secula seculorum, Amen. Hic notemus, quod quoties in mentionẽ beneficiorum Dei inciderimus, vt erumpamus in gratiarum actionem, qua agnoscimus beneficia Dei, qua palam confitemur largitorem, quaq; gratitudinẽ reddimus Deo per Iesum Christum.

Per Syluanum vobis fidelem fratrem (vt arbitror) paucis scripsi, adhortans vos & testificans, hanc esse veram gratiam, in qua statis.

Cur hanc Epistolam Petrus dispersis Iudæis scripserit, breuissime ostendit, & duas potissimum caussas affert. Vnam, vt adhortaretur Iudæos ad sanctificationem spiritus, & ad alia officia Christianis digna, consolareturq; pressos cruce in hoc mundo. Alterum, vt suo comprobaret

probaret testimonio veram esse gratiam in qua starent, hoc est, verum esse Euangelium Christi, quod à Paulo & alijs didicerant. HINC apparet, quod fuerint, qui mouerent quęstionem de doctrina Euangelij, qui de Petro gloriarentur, & Pauli doctrinam aspernarentur, propter abolitam Circumcisionem & ritus Mosaicos. Et rursus, qui Paulum tuerentur tanquam verum Apostolum Iesu Christi. Huic controuersiæ occurrit Petrus, & testatur veram esse & sinceram Euangelij doctrinam, quam didicerant. Hinc nos monemur, nostra comprobatione confirmare cõscientias recte doctas, ne opinionum varietate turbentur, atque ita rursus gratia excidant.

Salutat vos ea, quæ est Babylone vobiscum electa Ecclesia, & Marcus filius meus.

Papistæ, qui Babylonem Romam interpretantur, nullo fundamẽto nituntur. Quare illorum commentum repudio, & Babylonem proprie accipio pro illa celebri Assyriæ vrbe primæ Monarchiæ metropoli, vbi Petrus Iudæos docuit & alios. Dicitur autem Ecclesia electa, respectu prophanorum hominum, qui Satanæ obsequuntur, & quia est singulare peculium Dei, quo maxime delectatur.

10

Salutate alij alios caritatis osculo.

Osculum ab inferiori exhibitum reuerentiæ & obœdientiæ, à pari concordiæ ac mutui amoris symbolum est. Paulus addit sanctum, vt opponatur impudico osculo, quod suauium appellant.

20

Pax vobis omnibus, qui estis in Iesu Christo.

Clausula faustæ imprecationis est, quæ summam beneficiorum Christi erga Ecclesiam vno pacis nomine complectitur. Est enim pax hominis cum Deo, summum bonum hominis, & est mutuus consensus Dei & hominis: Dei quidem recipientis hominem in gratiam propter filium: Hominis vero fide accipientis oblatam gratiam, & promittentis in posterum gratitudinem in tota vita.

30

ARGVMENTVM
IN POSTERIOREM DIVI PETRI EPISTOLAM.

40

HAEC POSTERIOR DIVI PETRI EPISTOLA, QVAM iam senex & morti vicinus scripsit, tota parænetica est. Hortatur enim Primum ad sanctificationem. Deinde, ad constantiam de doctrinæ certitudine, quæ sanctificationis fundamentum est. Nam, cum videret pius animarum pastor multorum mores emendatione indigere, & prospiceret multos fore, qui religionis Christianæ dogmata in dubium essent reuocaturi, sui muneris esse putauit istis malis, quantum quidẽ fieri potuit, occurrere, ne vel morũ vicio, vel doctrinæ corruptelis, post suã mortẽ Ecclesia Christi ex gentibus collecta vastaretur. Hæc de argumẽto, occasione & fine huius Epistolæ sint dicta. Iã de tractationis methodo nonnulla adijciemus. Post Epigrapham pijssimum votum subiungit, videlicet, vt ipsis gentibus multiplicetur gratia Dei & pax, idque per cognitionem Iesu Christi. Huius cognitionis finem cum diceret esse sanctificationem nostri, oportune inde primam exhortationem infert ad sanctificationem, cuius fructum pulcerrima gradatione describit. Hæc sanctificatio, cum non solum quantum quisque in cognitione Christi profecerit ostendit, verum etiam ea tanquam fundamento nititur, inde ad exhortationem secundam transit, nimirum, vt gentes ad Deum conuersæ, studeant suos animos ita doctrinæ certitudine confirmare, ne subintroeuntibus aliquando seductoribus, confessionem abijciant. Nam quemadmodum in populo Dei olim fuerunt Pseudoprophetæ: Ita prædicit fore, vt Ecclesia non sit futura immunis à falsis doctoribus, verum, vt diligen-

50

tius

tius sibi caueant fideles, proponit Apostolus tum impietatis pœnam, tum pietatis præ[illegible]um. Præterea, quia multi eo tempore religionem Christianam in dubium vocabant, propterea quod aduentus Domini ad iudicium differretur, istum errorem confutat. Ac tandem Epistolam exhortationis vtriusq; repetitione claudit.

CAPVT I.

Summa primi Capitis.

10

Vt ad sanctificationem vitæ: ita ad constantiam in doctrina hortatur.

Ordo & partes Capitis primi.

Huius capitis sunt quatuor partes, quarum prima est epigrapha. Secunda, salutatio seu votum, seu fausta imprecatio ratione amplificata. Tertia, exhortatio ad sanctificationem. Quarta, exhortatio ad confirmandos animos de doctrinæ Christianæ certitudine. Vtraq; exhortatio suis quibusdam rationibus fulcitur ac munitur.

20

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SIMON Petrus seruus & Apostolus Iesu Christi ijs, qui æque preciosam nobiscum sortiti sunt fidem, in iusticia Dei nostri & saluatoris Iesu Christi.

30

Hæc Epigrapha & autorem scriptionis indicat, & quibusnam sit scripta hæc Epistola ostendit. Autor scriptionis est Petrus Apostolus. De quo vide ea, quæ in priori eius Epistola annotauimus. Illi autem, quibus scribit Apostolus, sunt gentes ad fidem Christi conuersæ, quas pulcerrima periphrasi designat, cum ait: Qui æque preciosam seu æqualem dignitate nobiscum sortiti sunt fidem in iusticia &c. Hæc collatio Iudæorum & Gentium est, quorum fidem pronunciat æque preciosam: Idq; in iusticia Dei nostri & Saluatoris Iesu Christi, hoc est, sortiti sunt fidem, qua iusti sunt, idq; non sua, sed Christi saluatoris iusticia. Nam iusticia, quæ Christi propria est, credentibus imputatur, vt Legis damnatoriæ sententiæ non subijciantur. Huc illud Pauli pertinet: Christus est finis legis, in iusticiam omni credenti, hoc est, omnis qui credit, habet quod Lex requirit, nempe iusticiam, cui vita æterna proposita est. OBSERVA primum hoc loco exæquationem Iudæorum & Gentium. Deinde, fidem in omnibus credentibus æque preciosam esse, quod quidem non ad fidei mensurá, sed ad eius subiectum referendum est, videlicet, ad iusticiam Christi saluatoris, quæ omnibus credentibus ex æquo imputatur. Fidem habuit Iairus, habuit & fidem Syrophœnissa, æque quidem preciosam vterq;, sed mensuram non æqualem. Tertio obseruetur hoc loco illustre testimonium diuinitatis Christi, qui hic & Deus noster, & saluator dicitur. Nam cum vnicus sit articulus in græco textu, necesse est, vt coniunctim hæc legantur, τοῦ θεοῦ ἡμῶν καὶ σωτῆρος ἰησοῦ χριστοῦ.

40

Gratia vobis & pax multiplicetur, per agnitionem Dei & Domini nostri Iesu Christi.

50

Vt in Epistolis fieri solet, orditur Apostolus à salutatione, & optat ijs, quibus scribit, gratiam & pacem, idque per agnitionem Dei & Iesu Christi domini nostri. Hoc votum duo continet. Primum, quænam sit summa beneficiorum Euangelij ostendit, videlicet, gratia & pax à Deo per Iesum Christum. Alterum, quod ista beneficia contingant per agnitionem Iesu Christi. Nam, qui non credit in filium, ira Dei manet super eum.

Quod omnia nobis diuina eius poten-

Voti confirmatio ex antea præstitia,

..a, quæ ad vitam & pietatem requiruntur donauerit, per cognitionem eius, qui nos vocauit per gloriam & virtutem.

tis beneficijs. Christus diuina sua potentia iam largitus est nobis, quæ ad vitam & pietatem requiruntur. Ideo bonam spem habeo, vt idem eadem bona multiplicet & augeat. Est enim optima consequētia ab incoatione ad perfectionem in operibus Dei. Nam Deus est immutabilis. AVGVSTINVS ponit tres rerum ordines. Quædam res mutantur per tempora & per loca, quædam per tempora tantum, non autem per loca, quædam neq; per tempora, neque per loca. In tertio ordine est Deus, qui neq; per loca neq; per tempora mutatur. Quomodo autem hæc Christus donauerit, explicat cum ait: Per agnitionem illius, qui vocat nos, id est, Dei patris, ad quem per Christum ducimur. Qui videt me, ait Dominus, videt & patrem meum. Porro, modum vocationis addit cum inquit: Per gloriam & virtutem. Quam autem gloriam & virtutem intelligat Apostolus, explicatur infra in hoc ipso capite. Nequaquā sunt hæc intelligenda de hominū gloria & virtute, sed de Christi gloria & virtute. Christus suæ gloriæ accepit testimoniū, delata ad ipsum patris voce: Hic est Filius meus dilectus, per quē placatus sum, hunc audite. Hęc gloria se in Christo multis virtutibus & stupendis miraculis conspiciendā præbuit. Per hanc gloriam & virtutem sumus vocati. Quia per ea diuinitas Christi, officiū eiusdem, & Euangelij certitudo obsignata sunt. Qui in gloriā & virtutem vertunt, nō tam quid Apostolus dicat, quā quod ipsis videatur sequuntur. Totus enim contextus atq; verborū vis, meæ suffragatur interpretationi. CÆTERVM, hæc pericopa multa continet. Primum enim testimoniū habet de Christi diuinitate. Deinde ostendit, quod à Christo nobis omnia, quæ ad vitā & pietatē requiruntur, donētur. Tertio monstrat, quo nos suo verbo ducat Christus, nempe ad suum Patrem, vt illū agnoscamus. Hæc, inquit, est vita æterna, vt te agnoscant verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Quarto indicat, quod hæc ductio ad Patrem, fiat per prædicationē Euangelij, quæ gloriam & virtutem Christi nobis conspiciēda proponit.

Per quæ maxima nobis & preciosa donata sunt promissa, vt per hæc fieretis diuinæ consortes naturæ, vbi refugeritis à corruptione, quæ in mundo est per concupiscentiam.

Dixit eos, quibus scribit, vocatos per gloriam & virtutem Christi. Iam exponit quid vocatis per gloriam & virtutem Christi donatum sit, nimirum, sanctificationis spiritus, cuius præsenti virtute regeneramur & sanctificamur. Nam, quod dicit, eos fieri consortes diuinæ naturæ, vbi aufugerint à cōcupiscentia mundana, periphrasis est regenerationis seu sanctificationis. Cuius partes duas hic facit, videlicet fugam mundanæ concupiscētiæ, & participationem diuinæ naturæ, hoc est, viuificationem, quæ fit virtute spiritus Christi, habitantis in nobis. Obseruandum autē est, quod Petrus diserte loquatur de dono, quod Paulus à gratia distinguit ad Romanos 5. vbi in hunc modū loquitur: Gratia Dei & donum per gratiā erga vnum hominem Iesum Christum, in multos superabundauit. Hic Paulus duas res complectitur, videlicet gratiā & donum. Gratia est gratuita remisio peccatorum, & acceptatio personæ coram Deo. Donum est diuina præsentia in nobis, ex qua concipitur plena cōsolatio, quia incoatur æterna vita per sanctificationem nostri. Hæc duo testatur Paulus nos habere, non ex nostris meritis, sed ex Christi gratia. OBSERVANDA est hic metonymia vsitatissima in scripturis, qua caussæ nomen effectui tribuitur. Vocat enim hic diuinam naturam, id quod efficit diuina præsentia in nobis, id est, cōformitatem nostri cum Deo, seu imaginem Dei, quæ in nobis reformatur per diuinam præsentiam in nobis. Hic ergo scopus est prædicationis Euangelij, vt paulatim cōformes Deo reddamur, & transformemur ad imaginem eius, quantum quidem modulus noster ferre potest. Qui igitur peccatis & mundanis concupiscentijs indulget, non sine contumelia Dei, de Euangelio gloriatur.

Atque in hoc ipsum omne studium applicantes subministrate in fide vestra virtutem, in virtute autem scientiam, in scientia vero temperantiam, in temperātia autem patientiam, in patientia vero pietatem, in pietate autem fraternum amorem, in fraterno vero amore caritatem.

Hæc prior exhortatio est, qua Apostolus exhortatur gentes conuersas, vt sanctificationi studeant. Ad hoc ipsum, inquit, omne studium applicantes, scilicet, vt renunciatis concupiscentijs, consortes reddamini diuinæ naturæ. Quod cum fit, fides suos germanos fructus profert, qui sunt,

virtutes

virtutes.has, vt genus ſequẽtium proponit, per quas intelligit ſanctos & honeſtos mores, quorum fons eſt fides. Scientia (hæc moderatur actiones virtutis) Temperantia (hæc moderatrix eſt cibi & potus, aliarumque appetitionum.) Patientia ſeu tolerantia, (qua perſiſtimus ſub mole ęrumnarum & perſecutionum, ne fracti animo confeſsionẽ abijciamus.) Pietas (hanc ideo ſubiecit tolerantiæ, vt eius ſit rectrix.) Fraternus amor (hic complectitur eiuſdem fidei domeſticos.) Caritas, (hæc ſe etiam ad alios homines extendit, vt hoſtes quoque complectatur.) Hæ virtutes germani fidei fructus ſunt. IN gradatione hac non tam rerum conſecutio, quam earundem neceſſaria cum fide connexio ſpectanda eſt. Porrò virtutes, quarum genitrix eſt fides, hoc pacto diſtingui poſſunt. Homo fidelis & ad Deum ipſum, & ad ſe ipſum, & ad proximum, & ad res alias reſpectum habere debet. Cum Deum reſpicit, ex fide pietatem, qua totus cultus primæ tabulę intelligitur, promit. Cum ſe ipſum intuetur, ex fide ſanctificationi animi & corporis ſtudet, ſatagitque ea, quæ officij ſui ſunt haud fraudulenter præſtare. Cum ſe ad proximum ſuum conuertit, ex fide fraternum amorem erga domeſticos fidei, & caritatem erga omnes homines producit. Denique cum res alias cõtemplatur, vel in agendo verſatur per prudentiam, vel in vſu rerum occupatur per temperantiam, vel in ferendis aduerſis perſiſtit per patientiã, vel in expectandis promiſsis perſeuerat per ſpem, quæ non confundit. Hæc omnia ex fide pius profert animus. HIC locus Petri monet, ne Dei gratiæ deſimus. Huc illud ad Hebræos 12. Proſpicientes, ne quis deſit gratiæ Dei. Et illud Pauli: Commonefacio te, vt exuſcites donum, quod in te eſt. Poſtquam enim renati ſumus, non ſumus ſtipites aut trunci, ſed viua Chriſti membra, in quibus ſpiritus Dei eſt efficax, vt iam poſsimus aliquam obœdientiam Deo præſtare, quæ illi eſt accepta propter Ieſum Chriſtum, per quem placemus Deo. Non enim amplius voluntas captiua tenetur ſub ſeruitute peccati, ſed per ſpiritum Chriſti manumiſſa eſt, vt & quæ recta ſunt mens intelligat, & voluntas ſanata ſtudeat Deo obœdientiam præſtare, atque adeo vires ipſæ omnes interiores & exteriores diuinitus adiutæ non fruſtra conentur.

Hæc cum vobis aſſint & exuberẽt, haud ocioſos nec infructuoſos conſtituunt in Domini noſtri Ieſu Chriſti cognitione.

Ratio exhortationis ab effectis virtutum, quæ cum fide coniunctæ ſunt, quæ effecta manifeſta indicia ſunt efficacis cognitionis Chriſti, ac ſi dicat: Virtutes quas enumeraui cum fidei aſsint, indicant Chriſti cognitionem nõ eſſe ocioſam & infructuoſam in vobis. Nam, cum Chriſti cognitio viua & efficax exiſtit, fieri nõ poteſt, vt quis vere ea præditus dicatur, qui fructus germanos fidei non habeat adiunctos. Cum hac Petri ſententia conuenit precatio Chriſti Iohan. 17. Sanctifica eos in veritate, ſermo tuus veritas eſt. Hic non quærit ocioſam veritatis cognitionem, ſed actuoſam & fructuoſam, vt quæ veram ſanctificationem habeat ſibi coniunctam. Item precatio Dauidis Pſal. 86. Doce me Domine viam tuam, & ingrediar in veritate, vnias cor meum, vt timeat nomen tuum. OBSERVETVR hic locus, qui docet inanem eſſe fidem, & vanam Chriſti cognitionis iactationem, vbi vera pietas & vita non relucet. Deinde obſeruetur etiam, quod Chriſtianæ virtutes indies magis magiſque exuberare debeant.

Cum enim hæc non aſſint, cœcus eſt, manu palpans, oblitus ſeſe à veteribus peccatis ſuis purgatum fuiſſe.

Ætiologia à conſequentibus contrariorum. Poteſt autem hæc ætiologia illuſtrari hac antitheſi. Quemadmodum Chriſti cognitio eſt veluti lux quædam, quæ non ſinit nos in tenebris peccatorum amplius aberrare, & eius ignoratio caligo quædam eſt, qua inuoluimur in peccatorum tenebris: Ita vbi germani fructus fidei apparent, teſtantur homines in luce Euangelij ambulare. Contra autem, vbi huiuſmodi fructus deſunt, manifeſtum indicium eſt, homines extra Euangelij lucem, in tenebris cœcutire, adeoque oblitos eſſe purgationis ſuæ à veteribus peccatis. Hoc ergo loco obſeruemus, non ſolum inaniter de fide & Euangelio gloriari eos, quorum vita non mutatur in melius ad prædicationem Euangelij, verum etiam quod ipſis quoque tribuatur cœcitas & obliuio. Cœcitas quidem, quod non proſpiciant viam, per quam eundum ſit, vtut de ſua perſpicacia glorientur. Obliuio vero, quod non cogitent, cur Chriſti ſanguine à peccato ſint purgati, & quod non meminerint, ſe per Euangelium ad ſanctificationem vocatos eſſe. Vnde Paulus 1. Theſſal. 4. Hæc eſt voluntas Dei, ſanctificatio veſtra. Hinc proinde perſpicuum eſt, quam ſint neceſſaria bona opera in conuerſis.

Quapropter fratres magis ſtudete vo-

Hæc altera eſt huius capitis exhor-

 cationem

cationem & electionem vestram firmam facere.

tatio, quam ex priori infert Apostolus. Quemadmodum virtutes Christianæ, quas recitauit, ostēdunt haud ociosam esse in hominibus & infructuosam cognitionē Christi: Ita, quo firmior est cognitio Christi, eo est etiam virtutis studium & pietatis exercitium plenius atq; perfectius. est enim hoc illius effectus. Quare hortatur Apostolus, vt studeamus firmam efficere vocationem & electionem nostram, quod sane ad certitudinem doctrinæ referendum esse docet loci φύσασις, & huius exhortationis confirmatio. Sensus est igitur, studete vt certi & firmi sitis in doctrina religionis Christianæ, ad quam vocati estis, adeoque electi, modo Euangelio prædicato fidē adhibueritis. Vult itaq; Petrus, vt pij quotidie magis magisq; abūdent in cognitione Christi, cōfirmēturq; de religionis Christianæ doctrinæ certitudine. Cōmēdatur proinde hic serium scripturæ sacræ studium, & diligēs caussarum certitudinis imotæ verbi Dei meditatio, cum perpetua inuocatione, ne vel Satanas, vel sophistæ, vel infinita turba hostiū Euangelij, vel etiam propria caro nos à fonte salutis abducat, quod sane multis (proh dolor) omnibus ætatibus contigit, in illorum certissimā damnationem. QVOD autem in nonnullis exemplaribus interseritur, Per bona opera, omnino ex margine in textum irrepserat, quod non dico, vt sententiam ipsam improbem. Nam bona opera sunt veluti sensus q' idam externus, internæ pietatis & fidei. Nam quod intus in animo latet, apparet in actionibus externis. quo enim magis se proferūt pietatis fructus, eo maiorem cognitionem Christi & firmiorem esse necesse est, & contra. Quare Paulus optat Philippensibus, vt magis magisque abundent in cognitione & omni sensu. Sententiam itaque veteris interpretis non improbo, sed dico hic potius fieri mentionem doctrinę quam operum, quæ doctrina cum firma & immota mentibus insideat, nequaquā infructuosa esse potest.

Hæc enim si feceritis, non labemini vnquam.

Ratio exhortationis ab vtili. Quo firmior est cognitio Christi, eo est certior salus & constantior vita. Facit enim firma Christi cognitio, vt immoti in fundamento persistamus, & CHRISTO innitentes non labamur in recto cursu ad propositam metam vitæ æternæ. Contingit autem lapsus dupliciter, videlicet in doctrina & moribus. Vtrumque lapsum impedit firmata CHRISTI cognitio.

Sic abunde subministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri & Saluatoris Iesu Christi.

Rationis redditio est. Affirmat enim nequaquam labi posse eos, qui certam & immotam CHRISTI cognitionem retinent. Nam ijs suppeditatur rectus in æternum regnum introitus, idque per Iesum Christum, qui solus via in æternum regnum existit. Quare & ipsius regnum iure dicitur.

Quapropter haud negligam vos semper commonefacere de his, etsi periti & confirmati estis in præsenti veritate.

Occupatio est. Quia poterant forte gentes conuersæ dicere, se bene edoctas esse in veritate, id est, in Christi cognitione seu Euangelio, atque adeo confirmatos esse, vt lapsum à doctrina non pertimescerent. Apostolus fatetur id quidem verum esse, nihilominus tamen officium suum esse affirmat, vt sæpius imo semper ipsos de eadem re commonefaciat. Hoc exemplum & nos, qui in scholis & in templis religionem docemus, imitemur.

Iustum enim arbitror, quam diu sum in hoc tabernaculo, excitare vos per commonefactionem, cum scio breui futurum, vt deponā hoc tabernaculum meum, sicut & Dominus noster Iesus Christus indicauit mihi, sed & studebo, vt vos post exitum meum horum mētionem facere possitis.

Triplicem rationem reddit, cur peritos & confirmatos in veritate commonefaciat. Prima est, quod hoc requirat officij eius ratio. Iustum est enim debitum officium præstare. Secunda, quod breui hanc ærumnosam vitam morte, id est, transitu ab his miserijs ad beatitudinem, sit commutaturus. Debet igitur fugacitas huius vitæ instar calcaris cuiusdam esse, ad fideliter, strenueque faciendum officium. Tertia, vt ipsi plenius edocti & sæpius admoniti possint horum mētionem facere post Apostoli exitum.

tum. Hæc & nos commonefacere oportet, vt non ſolum curam habeamus Eccleſiæ, dum adhuc ſuperſtites ſumus, verum etiam vt poſteritati cõſulamus: quo perpetuo cõſeruetur doctrinæ puritas. Hoc fuiſſe ſtudium Prophetarum & Apoſtolorum patet ex illorum monumentis. PORRO tabernaculum, ſuum corpus appellat, quo ſignificatur imbecillitas ſtructuræ huius corporis, caduca conditio & migratio. Huic tabernaculo opponitur ædificium firmum & ſtabile, quale futurum eſt corpus noſtrum, vbi immortalitate donati fuerimus. Vide 2. Corinth. 5.

Non enim argute excogitatas fabulas ſecuti, notam vobis fecimus domini noſtri Ieſu Chriſti virtutem & aduentum, ſed ſpectatores facti magnificentiæ illius.

Confirmatio eſt veritatis Euangelicæ, in qua eos paulo antea confirmatos dixerat. Opponit autem argutis fabulis ad fallendum excogitatis, veritatem, affirmatque ſe vere notam feciſſe ijs Domini noſtri Ieſu Chriſti virtutem & aduentum, vt qui ſuis oculis aſpexerit magnificentiam & maieſtatem Chriſti in monte.

Accepit enim à Deo patre honorem & gloriam, voce ad eum delata huiuſmodi magnifica gloria: hic eſt filius meus dilectus in quo mihi complacui.

Vnum ex præcipuis teſtimonijs de gloria Chriſti in medium adducit Apoſtolus, vt veritatem Euangelij eodem ſuffulciat, quo ſtet immota. De hoc gloriæ Chriſti teſtimonio ſcribitur Matth. 17. Nam poſtquam Chriſtus ſe & doctrina & miraculis verum eſſe Meſsiam cõprobaſſet, acceſsit & hoc teſtimonium patris in monte, quemadmodum antea in Baptiſmo, qui teſtatus eſt propria voce, hũc Ieſum ſuum dilectum filium eſſe, in quo ſibi complacuit. Ita enim ait pater: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ſeu per quem ſum placatus, Hunc audite. Hæc concio ſummam Euangelij continet, & quatuor partibus abſoluitur, quarũ prima eſt, de perſona Chriſti. Secunda, de differentia inter hunc filium Dei, & alios qui adoptantur. Tertia, de beneficijs huius filij Dei erga genus humanum. Quarta, de modo applicationis beneficiorum Dei. DE perſona ita ait: Hic eſt filius meus. His verbis tria inſinuãtur. Primum, quod hæc perſona ſit Deus, vt quæ natura ſit filius Dei. Deinde, quod hæc perſona ſit verus homo. Loquitur enim hic pater de Ieſu Mariæ filio. Tertium, quod hic Deus & Homo ſit vna perſona in duabus naturis ſubſiſtens. EX his fides noſtra primum colligit hunc Ieſum potentiorem eſſe Satana, adeoque poſſe efficere omnia, quæ vult. Vult autem omnia, quæ promittit, quia Deus eſt. Deinde, hinc alitur fiducia in Mediatorem, quia eſt nobis naturę ſocietate coniunctus, natus ex ſemine Dauid, vt Paulus loquitur, ſecundum carnem. Vult ergo reuera noſtram ſalutem, vt qui noſtræ naturæ ſit particeps. Præterea fides hinc æſtimabit precium paſsionis & obœdientiæ Chriſti in ipſius ſanctiſsima humanitate. Nam ex vnione hypoſtatica, diuinæ & humanæ naturæ in vno Chriſto pendet precium & æſtimatio omnium paſsionum & operum Chriſti. Eſt proinde mors Ieſu Chriſti ſufficiens λύτρον pro redemtione noſtri, quia eſt mors hominis, qui eſt Deus, eſt & obœdientia Chriſti ſufficiens iuſticia, in ſalutem omnibus credentibus, quia eſt obœdientia hominis, qui eſt Deus. DIFFERENTIA inter hunc filium Dei & adoptiuos hac voce ſignificatur, Dilectus. Eſt enim hic patri dilectus in ſe & propter ſe. Quia natura eſt filius. Fideles autem omnes, qui filij Dei dicuntur, ſunt quidem dilecti, ſed in illo & propter illum, quia adoptionis ſunt filij. BENEFICIA huius filij Dei erga genus humanum, hac voce patris ſignificantur: In quo mihi bene complacui, ſeu potius, in quo placatus ſum. Vt enim ſine Chriſto Deus nobis iraſcitur: Ita per Chriſtum Deus nobis reconciliatur & adoptat nos in filios. Erat, inquit Paulus, Deus in Chriſto, mundum ſibi reconcilians. Item, Eum qui nõ nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iuſticia Dei in ipſo. MODVS applicationis beneficiorum Chriſti ſignificatur mandato Dei dicentis: Hunc audite. Nam, qui hunc audiuerit & crediderit, ſaluus erit. Fides enim quæ eſt ex auditu, inducit hominem in poſſeſsionem beneficiorum Chriſti. Quia autem hoc mandatum obligat homines omnes ad obœdientiam, vult reuera Deus omnium hominum ſalutem, ſed per Chriſtum. Nam qui hunc Chriſtum non audiuerit, ſed contumaciter eius Euangelium contemſerit, æternum peribit, non conſilio creantis Dei, Sed ſuapte culpa, quia dextram Dei, hoc eſt, Ieſum Chriſtum, ſibi porrectam apprehendere noluit.

Et hanc vocem nos audiuimus de cœlo delatam, cum eſſemus vna cum eo in monte ſancto.

Petrus de ſe ipſo, Iohanne & Iacobo loquitur. Hi enim tres fuerunt cũ Chriſto in monte, cum ibi transformaretur, & exhiberet ſpecimen ſuæ magnificentiæ & gloriæ, idq; ideo factum eſt, vt poſt reſurrectionem Chriſti à mortuis huius magnificentiæ Chriſti teſtes eſſent. Quod autem in monte cum Chriſto fuerint præſentes Helias & Moſes, cum quibus & diſcipuli Domini aderant, ſignificat, quod vt Moſes adeoque Prophetæ omnes vaticinati fuerint de Chriſto venturo: Ita diſcipuli ipſius forent teſtes exhibiti Chriſti, atque ita vnus Chriſtus ſcopus eſt Moſis, Prophetarum omnium & Apoſtolorum.

Et habemus firmiorem ſermonem propheticum, cui recte facitis attendentes, velut lucernæ ſplendenti in obſcuro loco, vſque dum dies illuceſcat, & Lucifer exoriatur in cordibus veſtris.

Aliud teſtimonium affert Apoſtolus de certitudine doctrinæ Euangelicæ, videlicet Propheticum ſermoné. Omnes enim Prophetæ de Chriſto vaticinati ſunt, & fuerunt interpretes primæ promiſsionis: Semen mulieris conteret caput ſerpentis. CVM autem hic pronunciat, Propheticum ſermonem firmiorem, ſcilicet Euãgelio, per Apoſtolos prædicato, non ita accipiendũ eſt, quod propheticus ſermo per ſe ſit Euangelio per Apoſtolos annũtiato firmior, ſed ita loquitur Apoſtolus hominum reſpectu, quibus ſcribit, apud quos doctrina Prophetarum abſque omni controuerſia habebatur certiſsima. Quare, cum viderent gentes conuerſæ Euangelium per Apoſtolos prædicatum, cum Moſis & Prophetarum doctrina conuenire, libentius illud amplexi ſunt. Vult ergo Petrus, vt intueamur conſenſum Moſis & Prophetarum, & inde noſtros animos cõfirmemus, ne dimoueamur à cognitione Chriſti, quæ nobis in ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis commendatur. Hoc ſtudium laudatur Actorum 17. in Bereenſibus, de quibus ita ait Lucas: Fuerunt autem iſti generoſiores Theſſalonicenſibus, vt qui receperint ſermonem cum omni alacritate, quoti die ſcrutantes ſcripturas, an hæc ita ſe haberent. Multi igitur crediderunt ex ijs, & Græcæ mulieres honeſtæ, & viri non pauci. Cum ergo hic Petrus, imo potius Spiritus ſanctus per os Petri commendet nobis Prophetarum lectioné, noſtri profecto officij erit, Spiritui ſancto morem gerere. OBSERVETVR præterea hic pulcerrima collatio temporis promiſsi Chriſti ſub Prophetis, & temporis exhibiti. Deinde collatio doctrinæ Propheticæ & Apoſtolicæ. Tempus promiſsi Chriſti comparatur nocti obſcuræ, cuius veluti ſtellulæ quædam fuerunt Propheticę conciones de Chriſto, ſed tempus exhibiti Chriſti confertur claro diei, in quo Sol clariſsime lucet. Vt enim doctrina Prophetica tanquam lucerna ſplendens erat in nocte: Ita Euangelium veluti aurora quædam lucidiſsima, diem adeſſe adeoque ipſum Solem, videlicet Chriſtum, nũciat. Iſtius proinde Propheticæ lucernæ vſus erit, vt tantiſper ea vtamur, donec Lucifer & plena Chriſti cognitio oriatur in cordib⁹ noſtris, quæ ſane meræ tenebræ ſunt ſine lucerna Prophetica & aurora Apoſtolica. Obſeruetur ergo hic diſcrimen inter doctrinam Propheticam & Apoſtolicam: Quarum illa lucernæ: hæc lucifero comparatur. Sunt enim Apoſtoli clariores Prophetarum interpretes.

Sed illud primum noueritis, quod nulla prophetia ſcripturæ ſit priuati impulſus. Non enim libidine hominis allata eſt olim prophetia, ſed ſpiritu Dei acti locuti ſunt ſancti Dei homines.

Ratio cur prophetico ſermoni de Chriſto credendum ſit, videlicet quia eſt certiſsim⁹, vt qui à Spiritu ſancto profectus ſit. HÆC omnium maxima Propheticæ ſcripturæ eſt commendatio, videlicet quod prophetia non habeat homines autores, ſed Deum ipſum, cuius ſpiritu acti & impulſi locuti ſunt Prophetæ Dei. VOCABVLVM ἐπίλυσις ambiguum eſt apud Græcos, nunc enim impetum ſeu impulſum, nunc interpretationem ſignificat. Verum antitheſis aperte indicat, quod hic pro impetu accipiatur, quo homines feruntur ſeu aguntur, ad aliquid dicendum ſeu agendum. Opponitur autem Spiritui ſancto, qui autor eſt prophetiæ, id quod oſtenditur ex tribus, videlicet, ex perpetuo Prophetarum conſenſu, ex prædictionum certitudine, ex ſtupendis miraculis, quibus veritas prophetiarum eſt obſignata. Huc accedit Chriſti & Apoſtolorum approbatio. Non ergo hic loquitur Petrus de interpretatione ſed de certitudine prophetiæ.

CAPVT II.

Summa

Summa Capitis secundi.

Quemadmodum in veteri populo fuerunt falsi Prophetæ, qui pœnas tandem suæ luerunt impietatis: Ita etiam in Ecclesia noui testamenti falsi erunt doctores, quibus Deus non parcet, sed vt pios potenter eripiet: Ita falsos doctores cum ijs, qui ab ipsis seducuntur, iuste puniet.

Ordo & partes Capitis secundi.

10

Primum prædicit fore falsos doctores in Ecclesia, sicuti fuerunt in veteri populo, sed hos suo tempore puniendos diuinitus, multis confirmat exemplis. Deinde interposita consolatione de liberatione piorum, longam attexit falsorum doctorum descriptionem. Tum de ijs agit, qui per falsos doctores seducuntur, quorum conditionem deteriorem fore, quam erat ante conuersionem, prædicit.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

20

F VERVNT autem & Pseudoprophetæ in populo, quemadmodum & inter vos erunt falsi doctores, qui introducent hæreses perditionis. Etiam Dominum, qui ipsos redemit, abnegantes, accersentes sibi ipsis celerem interitum, & multi sequentur eorum exitia, per quos via ve-
30 ritatis blasphemabitur, & in auaritia fictis sermonibus vos negociabuntur, quibus damnatio iam olim nõ tardat, & quorum exitium non dormitat.

Hæc pericopa sex membra habet de Pseudoprophetis seu falsis doctoribus, quorum singula suam doctrinam & admonitionem continent. Primum itaque membrum est prædictio, videlicet quod quemadmodum in veteri populo, hoc est, Israëlitico, stante adhuc republica Mosis, fuerunt varij Pseudoprophetę: Ita sint futuri in Ecclesia falsi doctores, quod etiam ipse Dominus prædixit. Hic primum Satanæ tyrannis cogitanda est, qui non sinit Ecclesiam quietam esse, sed semper eam conatur erronea turbare doctrina. Quemadmodum enim primos parentes nostros in Paradiso sophistica est adortus: ita etiam perpetuo vsque ad diem iudicij Ecclesiæ insidiabitur. Quare, nostra refert Christo Domino obtemperare, qui iubet vt caueamus nobis à falsis Prophetis, vtque vigilemus & oremus. Deinde hoc vaticinio confutatur Staphilus, qui definit Ecclesiam cœtum esse hominum, in quo nullæ
40 sunt diuersæ opiniones, nullæ sectæ, nulla schismata, quæ eius opinio manifestißime hoc Petri dicto refellitur. Præterea & CHRISTVS prædixit fore, vt inimicus homo iaceret zizaniorum semina in agrum triticiferum, hoc est, spargeret hæreses in Ecclesiam. Et Paulus Christi Apostolus Corinthiacam Ecclesiam agnoscit esse CHRISTI Ecclesiam, in qua tamen non paucæ fuerunt sectæ, quemadmodum videre est in Epistolis ad Corinthios scriptis. Adhæc admonemur, vt Iohannes etiam monet, vt discernamus spiritus, an à DEO sint, caueamusque iuxta mandatum Christi à falsis Prophetis. SECVNDVM est indicatio studij falsorum doctorum. Introducent, inquit, hæreses perditionis: abnegabunt Dominum qui eos redemit: facient vt blasphemetur via veritatis, hoc est, sanctum Christi Euangelium. HÆRESIS, etsi medium vocabulum est, vt quod nunc in bonam,
50 nunc in malam partem accipiatur, Tamen sæpius vsu scripturæ, quia dissensionem notat, in malam partem accipitur. EST autem hæresis selectio & defensio alicuius erronei dogmatis, pugnantis cum fundamento, cum pertinacia coniuncta. Sunt ergo duo, quæ hæresin faciunt, videlicet error cum fundamento pugnans, & pertinacia seu contumacia. Hinc Augustinus: Qui in Ecclesia CHRISTI morbidum aliquid, id est, periculosum prauumque sapiunt, si correpti, vt sanum rectumque sapiant, resistunt contumaciter, suaque pestifera dogmata emendare nolunt, sed defensare persistunt, hæretici sunt & habentur in exercitibus inimicis. Ex hoc manifestum est discrimen inter simplicem errorem & hæresin. Ille corrigibilis est per sanam doctrinam, hæc pertinaciter resistit & aduersatur veritati. ABNEGATIO Domini tribus fit modis, videlicet, professione,

doctrina & moribus. Profeſsione abnegauerunt Dominum Turcæ, Iudæi, prophanæ gentes, quos Auguſtinus vno nomine Paganos appellat, propterea quod non ſint milites in Eccleſia Chriſti, arma ſumentes ſpiritualia aduerſus Diabolum & eius membra. Doctrina abnegant Dominum, qui articulos fidei cõuellunt, aut aliquam doctrinæ partem, quæ ad fundamentum pertinet, deprauant. Moribus abnegant Dominum, qui vel hypocriſi, vel ſuperſtitioſo cultu, vel Epicurea ſecuritate, vel prophanitate vitæ ipſum negant. Hi enim quod verbis profitentur, factis abnegant, abominabiles & ad omne bonum opus reprobi. TERTIVM, eſt fructus hæreſeos, qui eſt multorum certus interitus. Multi, inquit, ſequentur eorum exitia. Nam non ſolum autores ſectarum peribunt, verum etiam qui ab illis in errorem ſeducuntur. Quemadmodum ſæpe Propheta Ezechiel indicat, & hic Petrus clare affirmat. Hoc pulcre pingitur in exitio Datan, Chore & Abiron. Nam hi non ſoli, ſed omnes qui ijs adhæſerunt, hiatu terræ abſorpti ſunt. Intereſt igitur piorum omnium, vt ſumma cura ſibi caueant, ne hæreticorum impoſturis inuoluantur, atque ita cum ipſis, ſua culpa pereant. QVARTVM, hæreſeos cauſſa in hominibus malis eſt auaritia omnium malorum radix. Vocabulum, quo Apoſtolus vtitur eſt pleonexia, quæ & auaritiam ſignificat, & peculiariter eſt vitium ab inſolentia profectum, quo quis in re præcipuum quippiam habere appetit, vt in honoribus, in præmijs, in conſilijs. Breuiter, qui ſuperiores partes ſemper ſectantur πλεονέκται dicuntur. QVINTVM, Modus indicatur, quo hæretici incautos fallere ſolent. Ita enim ait: Fictis ſermonibus eos negociabuntur. Per fictos ſermones aſtute excogitatas fabulas intelligit, quibus vſi hæretici, hominibus tanquam pecoribus ad nundinationem abutentur. Qui hæc veriſsime quadrare in Papatum nõ cernit, pluſquam cœcus eſt. Hac enim negociandi ratione infinitas opes cumularunt, fumis & mendacijs aurum, argentum & prędia commutantes, in hac nundinatione primas tenet, qui mendaciter & impudenter ſe Simonis Petri ſucceſſorem iactitat. Obſeruetur itaque hoc loco grauiſsimum hoc vaticinium de nundinatione hac Papiſtica, quo magis confirmati Beluam iſtam Romanam fortiter contemnamus cum omnibus anathematis excommunicationibus & execrationibus. SEXTVM, eſt pœna, quam hæretici olim patientur. Quibus, inquit, damnatio iam olim non tardat, & quorũ exitium non dormitat. Hoc ſextum membrum nonnullis exemplis illuſtrat Apoſtolus, quemadmodum in textu ſequitur.

Nam ſi DEVS angelis, qui peccauerunt, non pepercit, ſed catenis caliginis in tartara detruſos tradidit, ad damnationem ſeruatos.

Exemplo cõfirmat puniẽdos hęreticos. Deus puniuit angelos peccãtes. Ergo multo magis puniet homines hæreticos. Catenã caliginis vocat miſerrimam, & horribilis terroris plenam conditionem malorum ſpirituum, qui denſiſsima caligine quaſi catenis conſtricti ſeruantur in iudicium. Metaphora ſumta eſt à facinoroſis & damnatis, qui in carceris fœdore retinentur conſtricti, donec ad vltimum ſupplicium pertrahantur.

Et priſco mundo non pepercit, ſed octauum Noë iuſticiæ præconem ſeruauit, diluuio in mundum impiorum inducto.

Alio exemplo confirmat hęreticos adeoque omnes impios puniendos. Hiſtoria, cuius hic meminit Petrus, legatur Geneſeos 7. Hæc verba, octauũ Noë iuſticiæ præconem, diſtincte intelligenda ſunt. Eſt enim ſenſus. Noë octauus, id eſt, ipſe Noë cum ſeptem alijs ſeruatus eſt à diluuio per arcam. Hic Noë fuit iuſticiæ præco, impletus ſpiritu Chriſti, dum fere centum & viginti annos impios ſui temporis commonefaceret de ventura ſuper ipſos ira Dei, niſi reſipiſcerent.

Et ciuitates Sodomorum & Gomorræ in cinerem redactas ſubuerſione damnauit, fecitque vt eſſent exemplar eorum, qui impie ſunt victuri.

Hæc hiſtoria habetur Geneſ. 19. quæ eſt teſtimonium iræ Dei aduerſus libidines, quas vt vere abominatur Deus: Ita ſerio tandem puniet. Nam cum has Sodomiticas libidines punit, non eſt dubium quin etiam ſit puniturus hæreticos, qui ſpirituale adulterium committunt, & multos ab amplexu Dei abſtrahunt. In hiſtoria de Sodoma & Gomorra peculiariter obſeruetur, quod Dominus ab Abrahamo rogatus, voluiſſet propter decem iuſtos pepercisse ciuitatibus iſtis. Vnde ſequitur, Deum multis malis haud raro parcere propter paucos bonos, qui ſuis precibus iram Dei auertunt. Cum autem addit: Fecitque vt eſſent exemplar eorum, qui impie eſſent victuri, Docet quod omnes hiſtorię de calamitatibus

tatibus hominum & pœnis peccatorum sint nobis commonefactiones de imminentibus nobis propter peccata supplicijs, nisi mature resipiscamus. Punita est libido Sodomæ, punientur ergo & nostri seculi horrendæ libidines. PVNITA est tyrannis Iuliani, proinde nec alij hostes Ecclesiæ euadent, quin puniantur. Punitus est Heli ob malam familiæ gubernationem. Pœnas ergo & hodie dabunt, qui suos liberos in admonitione & correptione Domini iuxta consilium Apostoli non erudiunt, atque ita de alijs sceleribus iudicandum est. Nam Deus immutabilis est, quod in vno puniuit, puniet & in alio, nisi pœnitentia peccatoris manum vltoris retraxerit. Nam vt iustus est scelerum vindex: ita misericors est in omnes, qui à sua iniusticia discedentes, vera pœnitentia ad se conuertuntur.

10 Et iustum Loth libidinosa nephariorum conuersatione defatigatum eripuit.

Hæc antithesis ad consolandos eos pertinet, qui inter impios viuunt. Tametsi enim opprimi ad tempus videntur pij ab impijs, tamen Deus suos non deserit. Est enim semper sibi similis. Historia legatur Genes. 19. Præter alia moneat nos præsens exemplum, ne multitudinis contagione sinamus nos contaminari.

Nam oculis & auribus iustus ille, cum habitaret inter ipsos quotidie, animam iu-20 sti iniquis illorum operibus excruciabat.

Ratio defatigationis iusti Loth. Quocunque (inquit) aures aut oculos applicuit, ea & audiuit & vidit, quæ ipsum miserrime torquebant. Vbique enim iniqua Sodomitarum opera cernebantur & audiebantur. Hic sensus huius loci simplicissimus est. Vetus interpres cum reddit: aspectu enim & auditu iustus erat (hoc est, habuit oculos & aures abhorrentes ab omni turpitudine) peruertit Apostoli sentētiam. Nam articulus in Græco textu hanc interpretationem non patitur. Ostendit enim articulus, quod vox iustus, sit subiectum & excruciabat, prædicatum, ablatiui oculis & auribus, siue ad verbum visu & auditu ad modum referuntur. Nam videndo & audiendo, hoc est, dum vidit & audiuit illorum nepharia opera, animam iustam cruciabat. Hæc hypothesis hanc admonitionem suppeditat, quod iusti & pij iniquis nephariorum operibus crucientur, idque tribus de causis. Quarum prima est Dei contumelia. Nam cum maximo animi do-30 lore audiunt Deum ab hominibus contumelia affici, quos condidit in suam gloriam. Secunda, Satanæ tyrannis, qua captiui tenentur impij. Tertia est damnatio eorum iustissima, qui nepharie viuunt, militantes peccato, à quo reportabūt obsonia æternos cruciatus.

Nouit Dominus pios è tentatione eripere, iniustos autem in diem iudicij puniendos seruare.

Ratio punitæ impietatis in hostibus Dei, & erepti iusti Loth de medio incendio. Sumitur autem hæc ratio ab immoto decreto Dei, à quo nunquam discedat Deus. Nam vt pios semper tuetur, eosq; è periculis, etsi non semper eodem 40 modo, eripit: Ita impios & iniustos adeoque impœnitentes puniendos seruat, donec tempus correptionis aduenerit. HÆC vt pijs in medijs ærumnis consolationem summam afferunt: Ita merito impijs & impœnitentibus horrendum terrorem incutiunt, eosque monent, vt pœnitentia seria iustam iudicis iram anteuertant. Verbum noticiæ hoc loco significat sententiam Dei, consequentem noticiam, qua sententia vt iustos decreuit è periculis eripere: Ita statuit impios ad pœnam reseruare. Porrò hic opus est, vt diligenter distinguamus eripiēdi modos. Sunt autem tres modi, quibus Deus solet pios è medio periculorum eripere. Primus est, cum ipsos ex hac vita euocat, antequam veniant pœnæ. Secundus modus est, cum ipse Deus pios seruat inter fluctus & procellas pœnarum. Tertius modus est, cum Deus interiorem infundit cordibus piorum consolationem, quę est victrix ærumna-50 rum. Cum vel ab impijs afficiuntur supplicio, vel vna cum colluuione impiorum affliguntur.

Præsertim vero illos, qui post carnem in concupiscentia pollutionis ambulant, dominationes despiciunt, audaces, præfracti, qui excellentias non verentur probro afficere.

Redit ad hypothesin, à qua nonnihil ad thesin deflexerat, & significat fore, vt falsi doctores iustam pœnam aliquando sint daturi. Recenset autem hic quasdam notas, quæ tamē non conueniunt in omnes hęreticos, sed tantum in ordinem certum, & videtur quasi digito Papatum mōstrare. Nam hi spreto

honesto sanctoque coniugio nefandis libidinibus se polluũt, quas satius est silentio præterire, quam commemorare. Nam supra modum earum commemoratio, honestas & pias aures turpitudine offendit. Deinde magistratum contemnunt, & calcant pedibus, vt Hellebrandi successor, qui Cæsaris Henrici collum pede conculcans, hæc verba ex impuro suo rostro eructauit: Super aspidem & Basiliscum ambulabis. PRÆFRACTI Græce αὐθάδεις, hoc est, sibi placentes, aliorum contemtores, sunt pertinaces, intractabiles, qui nullius conuersatione aut consilio capiuntur. Dicitur autem Græca vox αὐθάδης ab αὐτὸς ipse, & ἅδειν, placere, quasi sibi ipsi placẽs spretis aliorum iudicijs, hoc quam vere quadret in Papatum, nemo non videt. Nam vsque adeo sua placida ac decreta admirantur, vt non vereantur ea scripturæ Propheticæ & Apostolicæ anteponere. PORRO, cum concupiscentiam cum epitheto pollutionis nominat, manifeste distinguit eam à naturali non excedente suos limites, & à spirituali, quæ filiorum Dei propria est. Vocat autem hic concupiscentiam pollutionis ab effectu, vt quæ polluat animum hominis, eumque impurum reddat. Huic ergo opponitur pura & sancta concupiscentia. 10

Cum ipsi angeli, qui sunt robore & potentia maiores, non ferant coram Domino contumeliosum iudicium.

Quo magis coarguat eos, qui dignitates contemnunt, producit exemplum bonorum angelorum, qui non saltem, vt ministri Dei regnis seruandis præficiuntur, verum etiam reuerentur dignitates, adeo vt non ferant vllum blasphemum iudicium aduersus dignitates, multo minus ergo hoc in hominibus ferendum est. Videtur autem Petrus respicere ad historiam, quæ est 3. Regum capite 22. vbi nullum conuitium ab angelis profertur aduersus impium regem Achab. Hoc exemplum pij ministri verbi imitari debebunt, dignitates habebunt in honore, ita tamen vt sceleribus eorum nõ parcant, sed ea prudenter arguant vt Nathan, vt Baptista, vt Ieremias, &c. 20

Isti autem tanquam bruta animantia naturaliter genita in capturam & perniciem, in quibus nihil intelligant, maledicentes in sua corruptione peribunt, recipientes mercedem iniustitiæ.

Confert falsos doctores, de quibus hic sermo est, brutis animalibus, eo quod nec cõsilio nec ratione, nedum spiritu Dei regantur, sed cœco ad beluinas voluptates ferantur impetu. Quemadmodum ergo feræ capiunt alias, & capiuntur vicißim ab alijs: Ita falsi doctores cum alios impia doctrina perdiderunt, ipsi quoque peribunt. Atque hoc est quod subiungit, mercedem recipientes suæ iniustitiæ. Suis enim perditis & corruptis moribus, vt alijs sunt exitio: Ita certum sibi ipsis accersunt interitum. Notetur mercedis vocabulum pro supplicio accipi, quod iuste debetur pro malefactis. 30

Pro voluptate ducẽtes quotidianis frui delicijs.

Longam descriptionem instituit, in qua suis veluti coloribus depingit falsos doctores, quales prædixit in mundum venturos esse. Pertinet autem hæc descriptio eo, vt ostendat falsos doctores nihil aliud quam carnem sapere, cuius desideria etiam faciunt. Itaque primum locum occupat summam voluptatem ducere quotidianis frui delitijs. Significat ergo falsos doctores simi les fore procis Penelopæ, & porcis Epicuri. At pij hic meminerint dicti Syracidæ: Qui voluptatibus resistit, coronat vitam suam. Execrentur itaque pij dogma Epicuri, qui in voluptate summum hominis bonum posuit, & huic impuro porco opponant castißimum Philosophum Ciceronem, qui ita ait: Si quis voluptatem esse summum bonum dixerit, eius vox pecudum videtur esse & non hominum. 40

50

Labes & maculæ delicíantes in fraudibus, dum conuiuantur vobiscum.

Hæc Græcorum verborum interpretatio est ad verbum, vt nunc est in Græcis codicibus, sed vetus interpres pro ἀπάταις legit ἀγάπαις, quæ lectio germana videtur, ex Epistola Iudæ, vbi sic scribitur, οὗτοι εἰσὶν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες συνευωχούμενοι. Hoc est, Hi sunt in agapis vestris maculæ vobiscum epulantes. Vocabantur aũt & ea cõuiuia, quæ Ecclesiastico cœtui apparata fuere, & ea quæ pauperibus refocillandis exhibebantur ἀγάπαι, propter caritatem, qua se mutuo complectebantur Christiani cõuiuantes. Dicta est & sacra cœna à Græcis ἀγάπη. In his sacris cõuiuijs, labes & maculas futuros prædicit Petrus falsos istos doctores, de quibus hic potisi-

potiſsimum vaticinatur, quàm autem apposite hoc in Papatum quadret manifeſtum eſt. Nam iſti raſi & vncti ſacrificuli ex publico conuiuio priuatum faciunt, ac cœnam Dominicam horrendis maculis contaminant, dum non ſolum hiſtrionicis geſtibus omnia fœdant, verum etiam ſacrilega in Chriſtum cõtumelia inſtitutionẽ Domini commaculant.

Oculos habentes plenos adulterij, & inquietos à peccato.

Inſignem libidinem vocat, quæ in ipſorum oculis apparet. Sunt enim oculi omnium affectuum infallibiles teſtes, quemadmodum ille ait: Oculi ſunt in amore duces. Et Auguſtinus: Oculus impudicus impudici cordis eſt nuncius. Has libidines præferunt Romanẽſes ſancto & impolluto coniugio, in contumeliam Dei ordinantis cõiugium, & abominantis oẽs vagas libidines.

Ineſcantes animas inſtabiles.

Hoc eſt, quemadmodum aucupes ſuis quibuſdam illecebris in rete pelliciunt auiculas: ita falſi doctores homines ſimplices ſua ſuperſtitione ſibi adiungunt, vt ita tandem ineſcati miſere cũ ipſis autoribus pereant. Hoc in Monachos optime quadrat, qui vanis pollicitationibus multos in ſua luſtra pertraxerunt.

Cor exercitatum auaritia habentes.

Notatur inexplebilis auaritia falſorum doctorum, de quibus hic agit Apoſtolus, quos ita ad rapinas exercitatos fore prædicit, vt facile multorum opes mendacijs ad ſe pertrahant. Hinc collectum eſt maximum illud patrimonium, quod Petri vocãt.

Execrationis filij, qui relicta recta via aberrarunt, ſecuti viam Balaam, filij Boſor, qui mercedem iniuſticiæ amauit. Sed redargutionem ſuæ iniquitatis ſuſtinuit: animal ſubiugale, mutum, humana voce loquens prohibuit Prophetæ dementiam.

Comparat falſos doctores Balaam, qui linguam habuit venalem ad maledicendum populo Dei, cuius inſaniam Deus miraculo prodidit. Nam cum Balaam proficiſceretur vt malediceret populo Dei, Angelus Domini ei occurrit, & aſina, qua vectus eſt, auari Prophetæ dementiam humana voce locuta coarguit. Hiſtoria legatur Nume. 22. Adumbrat igitur Balaam omnes Prophetas & falſos doctores, qui amore non Chriſti, ſed honoris cauſſa & quæſtus omnia agant.

Iſti ſunt fontes aqua carentes, nebulæ à turbine agitatæ.

Duobus ſimilibus ingenium falſorum doctorum depingit. Primum enim eos fontibus aqua carentibus cõfert, qua ſimilitudine ſignificat falſos doctores iactare ſcientiam ſalutis, cum tamen eius vacui ſint, & pro ſalutis aqua interitum propinant. Deinde eoſdem nebulis vento agitatis comparat. Nam quemadmodum nubes, quæ ſpem aliquam pluuiæ mortalibus præbet, mox in ventum diſsipatur: Ita falſi doctores aliquam faciunt cœleſtis doctrinæ ſpem, ſed ſolo vento & arrogantia turgent. Similitudo hæc Prouerb. 25. hoc pacto abſoluitur: Nubes & ventus eſt ſine pluuia, qui gloriantur pollicendo, & nihil præſtant. Hoc quam recte in Canonicos Papiſticos, & Monachos competat, vt interim nihil de Epiſcopis & Cardinalibus dicam, nemo eſt qui non videat, pollicentur ſuis pompaticis ceremonijs ſalutem & vitam, ſed qui eos ſequuntur nihil inueniunt præter damnationem & mortem.

Quibus caligo tenebrarum in æternum ſeruata eſt.

De pœnis falſorum doctorum obiter admonet Apoſtolus, idq; in hunc finem, vt caueamus nobis quam diligentiſsime ab ipſorum inſidijs. Nam vt ſupra dictũ eſt, qui ſeducuntur à falſis doctoribus, in eandem cum illis incurrunt damnationem. Caligo tenebrarum ſignificat denſiſsimas tenebras ignis obſcuri, vrentis eos, qui damnantur, quæ pars quædam eſt pœnarum æternarum.

Nam faſtuoſa vanitatis verba ſonantes ineſcant cupiditatibus carnis & laſciuijs eos, qui vere aufugerant ab ijs, qui in errore conuerſantur, libertatem eis promitten-

Cur falſos doctores nebulis comparet, exponit. Faſtuoſa, inquit, ſonant, ſed in aërem abit iſtorum fumus. Videtur autem hic Petrus non ſolum Papatum deſcribere, verum

tes, cum ipsi sint serui corruptionis.

etiam sectam Libertinorum, qui hac nostra ætate in finibus Italiæ multos decipiunt, promittentes libertatem omnibus, qui degunt in concupiscentijs carnis, & lasciuijs se omnis generis polluunt. modo non statuant se peccare. Talis fuit olim secta Gnosticorum, qui multos qui iam ab erroribus Ethnicorum aufugerant, rursus in præcipitium omnis incontinentiæ præcipitauerunt. Papistæ qui se omni lasciuiæ prostituunt, & quouis libidinis genere polluunt, hæc Petri verba in pios Euangelij præcones torquēt, ac si huiusmodi libertatem carnis suis sectatoribus pollicerentur. Sed fallunt, & falluntur. Nequaquam enim prædicamus libertatem peccandi, sed prædicamus libertatem à iure peccati & damnationis omnibus ijs, qui ad Christum liberatorem fide confugiunt, iuxta illud: Si Filius vos liberauerit, vere liberi eritis. Veram libertatē opponit inani titulo & vmbræ libertatis. Sunt enim illi vere liberi, quibus peccatū deletum est. Ioan. 8. Quibus placata ira Dei est, quibus abolita mors est, quibus sublatæ omnes calamitates humanæ, quibus donata est iusticia æterna, lux, vita, gloria. Deinde prædicamus mortificationem veteris hominis, id est, iugulationem prauorum affectuum, quæ est spiritualis circumcisio, & prædicamus veram sanctificationem spiritus, & aperte fatemur fidem excuti & Spiritum sanctum, cum homines peccatis indulgent contra conscientiā. Multo igitur rectius hæc in Papistas quadrant, qui non solum ipsi sint serui corruptionis, omni turpitudinis generi se prostituētes, verum etiam illud, quod ipsi non habent, alijs mendaciter promittunt. Promittunt enim libertatem à peccato, sed per aliud medium, quam per vnum Iesum Christum. Humanas enim traditiones meritorias huius libertatis esse docēt, quibus misere stultos homines inescant, dum propter istas contingere salutem & vitam æternam falso docent. Obseruetur hoc loco testimonium contra quosdam, qui dicunt eos, qui semel crediderunt, fidem non posse amittere & Spiritum sanctum, quantumuis in omne scelerum genus petulāter ruāt.

Siquidem quis à quo superatus est, huic etiam in seruitutem est addictus.

Dixit falsos doctores seruos esse corruptionis, hoc est, peccati (nam anima peccato corrumpitur) id nunc probat per principium firmissimum & immotum à iure militari petitum, Victus est victoris seruus. Isti falsi doctores à peccato victi sunt. Proinde serui sunt peccati. Minor ab effectu seruitutis probatur. Nam faciunt imperata peccati, dum concupiscentijs prauis indulgent & obsequuntur. Quare reuera sunt victi à peccato, & se seruos eius esse obœdientia ostendunt. Cum hisce congruit dictum Domini: Qui facit peccatum, seruus est peccati.

Nam si hi, qui aufugerant ab inquinamentis mūdi, per agnitionem Domini & seruatoris, his rursus implicati superentur, facta sunt illis postrema peiora prioribus.

Qualisnam conditio eorum futura sit, qui post agnitionem Christi relabūtur in inquinamenta mundi, exponit. Inquinamenta mundi & in doctrina & in vita spectantur. Vt enim inquinamenta doctrinę sunt errores Ethnici pugnantes cum Euāgelio, quibus omnes homines ante reuelationem Christi in ipsorum cordibus occupantur misere: ita inquinamenta vitæ sunt studia & actiones pugnantes cum sanctificatione, ad quam nos vocat Euangeliū. Ab his inquinamentis mundi homines nequaquam liberantur per Philosophiam, aut per vlla humana consilia, sed solummodo per agnitionē Iesu Christi Seruatoris nostri. Hæc Christi agnitio efficax monstratur in Euangelio, & consistit in noticia Christ & in eius fiducia, cum qua fiducia sanctificatio coniuncta est. Nam ad hæc tria ordinatur Euangelij prædicatio. Quod autem pronunciat conditionem posteriorem eorum, qui relabuntur, esse peiorem priori, hoc ex magistri sui ore hausit, qui Matth. 12. de impuris spiritibus disserit, & de futura calamitate populi Israëlitici ob defectionem à Deo. Hic locus nequaquam patrocinatur Nouatianis & Donatistis, qui negarunt lapsis post illuminationem reditum ad gratiam. Nā omnia comminatoria dicta in scriptis Propheticis & Apostolicis cum ea exceptione accipienda sunt, quā Christus clare ponit, cū inquit: Nisi pœnitentiā egeritis, vos omnes similiter peribitis.

Satius enim illis fuisset, non cognouisse viam iusticiæ, quam cognita illa conuerti ab eo, quod illis traditum erat sancto præcepto.

Ætiologia est, cuius hic est sensus. Maior condemnatio eorum erit, qui à cognito Euangelio deficiunt, quam eorum, qui Euangelium nunquam cognouerunt. Respicit autem Petrus hoc lo-

hoc loco ad dictum Domini Lucæ 12. Seruus sciens voluntatem Domini, & non faciens, vapulabit plagis multis.

Sed accidit eis, quod vero prouerbio dici solet: Canis reuersus ad suum ipsius vomitum, & sus lota ad volutabrum cœni.

Vt pericula eorum, qui relabuntur in pristina vitia post agnitionē Christi, exaggerat, duas affert parœmias veteres. Nam primum confert eos canibus, deinde suibus. Siquidem, vt canes in suum malum resorbent, quod prius euomuerant, & porci loti prius, rursus se cœno obuoluunt: Ita illi salutari medicina Euangelij purgati & loti, ad priores sordes ingrati redeunt. Respicit hic Petrus ad dictum Salomonis prouerb. 26. Sicut canis rediens ad vomitum, sic stultus geminans stulticiam suam. Hic tamen monendi sunt lapsi, vt sciant se rursus restitui posse, modo pœnitentiam egerint. Ita enim ait Iohannes: Si peccauerimus, habemus aduocatum in cœlo, Iesum Christum iustum.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Cauillationibus illusorum de aduentu Domini refutatis, monet Apostolus, vt fideles se in aduentum Domini præparent, caueantque ne erroribus Ethnicis imbuti, excidant à propria stabilitate.

Ordo & partes Capitis tertij.

Partes huius capitis plures sunt. Prima, commonefactio est de fine scriptionis cum huius Epistolæ tum superioris. Secunda, admonitio de illusoribus, qui aduentum Domini in dubium erant reuocaturi. Tertia, confutatio istius perniciosi erroris. Quarta, conclusio exhortatoria de vita innocentia. Quinta, conclusio exhortatoria, vt persistant in doctrina ipsis tradita, caueantque sibi ab erroneis opinionibus.

EXEGESIS CAPITIS TERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HANC iam, dilecti, secundam scribo vobis Epistolam, in quibus excito per commonefactionem vestram sinceram mentem, vt memores sitis verborum, quæ prædicta sunt à sanctis Prophetis, & præcepti nostri, qui sumus Apostoli Domini & Saluatoris.

Finis scriptionis cum huius tum superioris Epistolæ, videlicet commonefactio, vt fideles sint memores doctrinæ Propheticæ & Apostolicæ, in qua Deus suam voluntatem reuelauit hominibus. Hæc commonefactio summe necessaria est omnibus temporibus. Monet enim nos contra omnes hæreses, & monstrat verum salutis fontem, qui est verbum Dei, Propheticis & Apostolicis scriptis comprehensum. Hic locus monet, vt Christiani legant, audiant, meditentur & discant doctrinam Propheticam & Apostolicam, eiusque sint custodes. Deinde refutat hic locus Stenckfeldium & Anabaptistas, qui spreto vocali verbo Enthusiasmos & nescio quas reuelationes iactant.

Hoc primum scientes, quod venient in extremo dierum illusores, qui in suis ipsorum cupiditatibus incedant & dicant, vbi est promissio aduentus eius? Ex quo enim patres dormierunt, omnia sic permanent ex principio creationis.

Admonitio de futuris illusoribus, qui verbum Dei sacrilega cōtumelia afficient, & reuocabunt in dubium spem resurrectionis & finem sæculi huius. Dicent enim: Omnia in eodem statu permanent, iamdudum mortui sunt Patres, quibus est facta

promissio

promiſsio. Irrita eſt ergo promiſsio aduentus Domini. Hic notantur, qui præcipuæ Eccleſiæ Dei columnæ dici volunt, videlicet Cardinales, qui vt ſunt carnales palam in ſuis cõuiuijs, has ſannas eructãt, nugantes homines vt pecora interire. Cõtra hos irriſores vult nos Apoſtolus munitos, Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis, quæ cum Deum autorem habeant, fallere non poſſunt. Simus proinde hac Apoſtolica admonitione armati aduerſus huiuſmodi Satanicas illuſiones, per quas fiunt inſidiæ ſaluti noſtræ, & laquei mortis ſtruuntur.

Hoc enim eos volentes latet, quod cœli iam olim & terra (ex aqua & per aquam conſiſtens) erant per Dei verbum, propterea is, qui tunc erat mundus, aqua inundatus perijt, qui vero nunc ſunt cœli & terra, eiuſdem verbo repoſiti ſunt & ſeruantur igni, in diem iudicij & exitij impiorum hominum.

Duo his verbis facit Apoſtolus, Primum enim euertit fundamentum, quo freti illuſores iſti in dubium reuocarunt aduentum Domini. Deinde, modum deſtructionis mundi in die iudicij indicat. Fundamentum illuſionis hoſtium Euangelij hoc fuit. Omnia ab initio creationis ſic permanent. Sed hoc principium falſum eſſe per diluuiũ oſtendit Apoſtolus, quod illos volentes ignoraſſe dicit. Quemadmodum enim per Dei verbũ cœli & terra cœperunt: Ita quodamodo deſierunt, Deo ita volente, cum aſpectabilis mundi forma per diluuium eſt permutata, proinde eſt falſum principium, quo nituntur illuſores iſti. MODVS deſtructionis mundi in die iudicij per collationem ſignificatur. Quemadmodum enim olim ob ſcelera hominum mundus quodammodo aqua eſt deſtructus: ita in die iudicij igni conflagrabit mundus. Idq; cum in ſignum æternarum pœnarum, quas ſuſtinebunt impij, tum propter reparationẽ, qua mũdus ab omnibus ſuis ſordibus igni repurgatus reformabitur. Nam vt domus leproſorũ contagio lepræ cõtaminatæ ſunt: Ita mundus pollutus eſt reatu & maledictione impiorum. Debet igitur igni purgari, vt ſit omnium angelorum & hominum ſanctorum iucundiſsimum & pulcerrimum theatrum. Hæc de ſententia Petri ſint dicta. Nunc verba quædam textus altius expendamus. PRIMVM dicit, Cœlum & terram extitiſſe per Dei verbum, Hoc eſt, dicente Deo creata eſſe, ſicuti ex Geneſi patet. Hõc verbũ interpretatur Epiſtola ad Hebræos eſſe λόγον ὑσιώδη, videlicet ipſum æternum Dei filium. Ita enim ait: Locutus nobis eſt per Filium, quem poſuit hæredem omnium, per quem & ſæcula fecit. DEINDE dicit terram ex aqua & per aquam conſtitiſſe, hoc quid ſit ex Geneſi patet: Ibi enim Deus dicitur primum creaſſe chaos magnum, quod fuit materia rerum corporalium. Ex hoc chao, dicente Deo, terra emerſit & apparuit, & ſimul per medias aquas conſtitit, quemadmodum ipſe rerum euentus manifeſte conuincit. Non ergo ſenſus eſt Apoſtoli, quod terra ſit ex aqua, ſed quod terra emineat ſuper elementum aquæ, quæ aqua nonnullis in locis terram circumdat, vt terra per medias aquas fulcita eſſe videatur.

Vnum autem hoc non lateat vos dilecti, quod vna dies apud Dominum veluti mille anni, & mille anni tanquam vnus dies.

Docet pios quid ſtatuant de tempore aduentus Domini. Vult enim vt carnis iudicio renunciato nos Domino ſubijciamus, qui quod ſemel decreuit, vere perficiet. Neque enim mora diuturnior eius propoſitum euertit, cum mille anni ante ipſum ſint vt dies vnus, & vnus dies vt mille anni, hoc eſt, Deo nullum tempus neque breue neq; longum eſt, verum quod ſemel ſtatuit, certiſsime complebit. Hinc nos admonemur ex Dei decretis pendere, & non ſectari iudicium carnis in promiſsionibus diuinis, præſertim cum ſalus animarum agitur.

Non tardat Dominus in promiſsione, ſicuti quidam tarditatem putant, ſed patiens eſt erga nos, non volens vllos perire, ſed omnes ad pœnitentiam recipere.

Cauſſam vnam dilati promiſsi aduentus Domini exponit, & eam eſſe dicit patiẽtiam Dei, quã expectat hominum pœnitentiã, ſignificans quod in ſuo aduentu non ſit vllus pœnitentiæ locus futurus. Nunc enim tẽpus pœnitentiæ eſt, tunc iudicij erit. Nunc expectat pœnitentiam, tunc pœnas infliget impœnitentibus, iuxta ſuum imotum decretum, qua ſtatuit pœnitentibus vitã æternã donare, ſed impœnitentes & cõtumaces æternis pœnis obruere. Obſeruetur hic duplex doctrina, Vna, quod Deus differat aduentum filij ſui ad iudicium, vt homines, qui adhuc alieni ſunt à familia Dei, hac mora ad pœnitentiã inuitẽtur. De hac

cauſſa

caussa loquitur etiam Paulus ad Rom. 2. An diuitias benignitatis Dei, & tolerātiæ & longanimitatis contemnis, ignorans quod bonitas Dei te ad pœnitentiā inuitet? Altera quod gratia Dei sit vniuersalis. Diserte enim absq; omni ambiguitate, cum verborum, tum sensus, pronunciat Deum non velle vllos perire, sed omnes ad pœnitentiā colligi. Quare, hoc dictum memoria teneamus, vt nos muniamus aduersus eos, qui hodie negant gratiam Dei vniuersalem esse. Neque est quod nos moueat noui interpretis autoritas, qui hoc dictum restringit ad pios quibus Petrus scribit. Nam hoc manifeste pugnat cum verbis Apostoli, qui loquitur de ijs, qui nondum egerunt pœnitentiam. AD confirmandam doctrinam de vniuersali gratia multa dicta pertinent, Qualia sunt: Veni saluare, quod perierat. Item, Venite ad me omnes &c. Certus sermo & omni approbatione dignus, quod Christus Iesus venit in mundum, ad saluandum peccatores. Item, Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Ita ergo statuit Deus homines seruare, si salutis medium Iesum Christum fide apprehenderint. Est proinde salus hominis conditionata, id quod multis testimonijs confirmatur. Ad Coloss. 1. Si modo in fide permaneatis fundati. Ad Hebr. 3. Participes facti sumus Christi, si modo principium hypostaseos vsq; ad finem firmum teneamus. Iohan. 13. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint. 1. Timoth. 2. Mulier saluabitur, si manserit in fide. 2. Corinth. 5. Si tamen vestiti & non nudi inueniamur. Et Christus clare pronunciat: Beatus, qui perseuerauerit vsque ad finem. Hęc ipsa conditio annectitur vniuersali mandato Christi, Apostolos suos in vniuersum orbem emittentis prædicatū Euangelium omni creaturæ. Ita enim ait: Quisquis crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, qui vero non crediderit, condemnabitur. Et alibi Dominus ait: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis. Ex his testimonijs clarissime patet, quod Euangelium offerat salutem omnibus, sed cum conditione pœnitentiæ seu conuersionis.

Veniet autem dies Domini, sicut fur in nocte, in quo cœli cum magno impetu præteribunt, Elementa vero æstuantia soluentur, terraque & quæ in ea sunt opera, exurentur.

Modum aduētus Domini, & quid Domino veniente accidet, exponit. Veniet, inquit, dies Domini sicut fur in nocte, hoc est, quando minime expectatur, subito aderit. Hoc dicto monemur, vt perpetuo in excubijs simus, ne nos incautos opprimat. Deinde, veniente Domino cōflagrabit mundus igni, vt purgatus Dominum suum excipiat. Hinc monemur, vt nos quoque puritati studeamus, quo ipsi occurramus puri, atque id est, quod subijcit, cum ait:

Cum hæc igitur omnia soluantur, quales oportet esse vos in sanctis conuersationibus & pietatis officijs, expectantes & properantes ad aduentum diei Dei, in quo cœli conflagrantes soluentur, & Elementa æstuantia liquescent?

In quem finem tam multa dixerit de cœli & elementorum expurgatione explicat. Vult enim vt nobis sint incitamenta quædam ad pietatem & sanctitatem, & vt patienter expectemus diem Domini, & in diem aduentus eius simus parati.

Sed cœlos nouos & terram nouam secundum promißionem expectamus, in quibus iusticia inhabitat. Quapropter dilecti hæc expectantes, studete vt immaculati & incontaminati ab eo reperiamini in pace.

Ad promißionem, quæ est Esaiæ 65. respicit, vbi ita ait Dominus per os Prophetæ: Ecce ego creabo cœlos nouos & terram nouam, priorum non erit memoria, neque in cor ascendent, sed gaudete & exultate in perpetuum in ijs quæ creo. Nam ecce ego creo Ierusalem exaltionem, & populo eius gaudium. Hæc prophetia, etsi de toto Christi regno loquitur, tamen potissimū ad eius consummationē referenda est. Quando enim nos fuerimus plenißime regenerati, cœlum etiam & terra penitus renouabuntur, integrumque suum statum recipient. Sed cur hoc monet Apostolus? Vt pacifice diē Domini in puritate & pietate viuentes expectemus, & non sinamus nos impostorum calūnijs à decreto Dei imoto de aduentu Domini ad iudicium abduci.

Et Domini nostri longanimitatem salutem arbitremini.

Repetit caussam dilati aduentus Domini, quam supra copiosius exposuit. Ideo enim differt suum aduentum, vt multi pœnitentiã agant & saluentur. Quantum enim ad paternum propositum attinet, Deus reuera vult omnes saluos fieri. At quantum ad euentum attinet, multi dãnantur, propterea quod porrectam dexteram Dei, hoc est, Dominum nostrũ Iesum Christum fide apprehendere noluerunt. Quare suapte culpa, & nõ destinatione diuina damnantur. Neque aliud vult grauissima Christi querela: Multi sunt vocati, pauci vero electi.

Quemadmodum & dilectus frater noster Paulus pro sibi data sapientia scripsit vobis, vt qui in omnibus fere epistolis loquatur de istis.

De aduentu Domini ad iudicium locutus, prouocat ad testimoniũ Pauli Apostoli, quem & fratrem agnoscit in Apostolatu, & diuinitus edoctum testatur. Tractat autem Apostolus hoc argumentum in multis locis, Rom. 8. 1. Corinth. 15. 1. Thess. 4. & 5. 2. Thess. 2. Quod autem ait: scripsit vobis, significat Petrus, quod etsi Paulus certis Ecclesijs scripsit, doctrina tamen eius sit vniuersalis, vt quæ ad omnes Ecclesias pertineat. Deinde & hinc apparet, quam auide scripta Pauli nõ solum ipsi, quibus inscripta erant, verum etiam omnes pij legerint, quorum exempla & nos imitari par est, præsertim cum nihil ex sancto ipsius pectore profectum sit, nisi quod spiritus Christi dictauerit.

Inter quæ sunt nonnulla difficilia intellectu, quæ indocti parumq; stabiles detorquent, vt & reliquas scripturas, ad suum ipsorum exitium.

Monet quædam esse in ijs, quæ disseruntur cum à se tum à Paulo de aduentu Domini, & de ijs, quæ circa aduentum Domini futura sunt, difficilia intellectu, idq; ab ijs, qui vera Christi cognitione præditi non sunt, & Christi spiritum non habent, hos enim indoctos & parum stabiles vocat. Non enim potest animalis homo percipere, quæ sunt spiritus Dei. Hæc difficilia affirmat indoctos & parum stabiles detorquere ad suum proprium exitium. In quorũ numero fuerunt, qui dixerunt resurrectionẽ iam factam, & illi qui mille annos existimant pios imperio mundi potituros. Breuiter, omnes quicunq; simpliciter verbo Dei non contenti, sequuntur carnis prauum iudiciũ, iudicaturi de hoc mysterio. Cæterum, qui hoc Apostoli dicto abutuntur ad deterrendos homines à lectione Pauli, dupliciter peccãt. Primum enim grammaticæ vim faciunt, non enim scriptum est ἐν αἷς, vt referatur hæc difficultas ad Epistolas Pauli. Sed ἐν οἷς, vt referatur ad neutrum plurale, quod præcessit, hoc est, ad propositam disputationem de aduentu Domini, quemadmodum exposui. Deinde cum homines ab hoc thesauro Spiritus sancti arcent, aperte mandatũ Christi reijciunt, qui mandat vt audiamus Apostolos, vt scrutemur scripturas. Paulus quoque testatur omnia, quæ scripta sunt, in nostram doctrinam scripta esse. Neq; enim alia lux est, quæ nobis viam salutis monstrat, quam verbum Dei, in Propheticis & Apostolicis scriptis nobis commendatum. Quapropter Spiritui sancto potius obtemperemus, eumq; rogemus, vt nobis clauem scientiæ clementer ostendat, quod sane futurum est, modo cum timore & humilitate, vt Spiritus sancti discipulos decet, ad scripturæ lectionem accesserimus.

Vos igitur dilecti, præscientes cauete, vt non nefariorum errore vna abducti, excidatis propria stabilitate.

Hæc secundæ exhortationis conclusio est quam ex proxima infert sententia, quasi dicat: Cũ tanta sit illusorum & nefariorum hominum peruersitas, vt scripturas sacras ad suum propriũ exitium detorqueant, cauete ne ab ijs seducti vna cum illis stabilitate doctrinæ excidatis, & in perniciosos errores præcipites feramini.

Sed crescite in gratia & in cognitione Domini nostri & saluatoris Iesu Christi.

Hac breui exhortatiuncula repetit summam eorum, quæ fuse in tota hac Epistola disputata sunt. Crescite, inquit, in gratia, hoc est, in sanctitate & pietate quotidiana sumite incrementa. Vocantur autẽ pietas & sanctitas, adeoq; dona reliqua gratuita, gratia, quia ex gratia donantur pijs & inuocantibus Deũ. Et crescite in cognitione, hoc est, in vera Euangelij noticia, quo non solum vobis recta viuendi ratio constet,

ſtet, verum etiam vt poſsitis cauere falſorum Prophetarum impoſturas. Huius exhortationis Apoſtolicæ omnes ſint memores, quibus vera pietas cordi eſt. Nam qui non quotidie progreditur in pietatis curriculo, retrocedit plane, etſi hoc minus animaduertit. Rectiſsime enim dictum eſt à Bernardo: Si proficere currere eſt, vbi proficere ibi & currere deficis, vbi vero non currere, ibi & deficere incipis. Hinc plane colligitur, quia nolle proficere, non niſi deficere eſt. Hanc ipſam ob cauſſam Paulus optat Philippenſibus, vt magis magiſque abundent in cognitione & omni ſenſu, vt probent, quæ ſunt præſtantiora, vt ſint ſinceri & ſine offenſa in diem Ieſu Chriſti, pleni fructibus iuſticiæ, per Ieſum Chriſtum, ad gloriam & laudem Dei.

Ipſi gloria & nunc & in diem æternitatis, Amen.

Claudit Epiſtolam δοξολογίᾳ. Optat enim, vt Chriſto tribuatur gloria in omni æternitate. Tribuitur autem Chriſto vera gloria, cum eius beneficia prædicãtur, propagãtur & agnoſcuntur. Quod fit, cum prædicatur Euangelium, in quo beneficia Chriſti erga genus humanum enarrantur. OBSERVETVR & hoc loco teſtimonium de diuinitate Chriſti. Nam cum tribuit Chriſto æternam gloriam, ipſum verum Deum abſque omni dubio agnoſcit.

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM IVDAE APOSTOLI.

HANC EPISTOLAM PARAENETICAM IVDAS APOSTOlus poſt obitum reliquorum Apoſtolorum, excepto Ioanne, videtur ſcripſiſſe, tempore Domitiani Imperatoris, poſt vaſtatam Ieruſalem, vt quidam ex veteribus autumant. Occaſio autem ſcriptionis hæc fuit. Subintroierant, iuxta prædictionem Apoſtolorum falſi doctores, qui prætextu gratiæ Dei peccandi licentiam ſuis permiſerunt ſectatoribus, quemadmodum noſtro ſeculo ſecta Libertinorum facit. Hortatur igitur Iudas pios, vt perſiſtant in doctrina Apoſtolica, & decertent pro fide, quæ ſemel ipſis tradita eſt. Vt autem hoc ipſis perſuadeat facilius, exempla pœnarum eorum, qui ab agnita veritate defecerunt, proponit. Huc addit deſcriptionem falſorum doctorum, & eorum ſectatorum, ex ſecundo, vt videtur, capite poſterioris Epiſtolæ Petri. In qua deſcriptione veræ notæ falſorum doctorum, de quibus agit, ſignantur, non ſine comminatione pœnæ impietatis & blaſphemiæ. Poſt hæc redit ad exhortationem, cui rurſus rationem ſubiungit à deſcriptione illuſorum, quos venturos in extremo tempore prænunciat. Tandem voto & δοξολογίᾳ claudit Epiſtolam.

EXEGESIS EPISTOLAE IVDAE CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

I. IVDAS Ieſu Chriſti ſeruus, frater autem Iacobi, vocatis qui ſunt in Deo patre ſanctificati, & in Ieſu Chriſto cuſtoditi.

Hæc Epiſtolæ inſcriptio eſt, cuius duæ ſunt partes. Prima autorem Epiſtolæ indicat. Secunda, quibus ſit ſcripta exponit. Autor Epiſtolæ eſt Iudas ſeruus Ieſu Chriſti, hoc eſt, Apoſtolus. Dicitur enim hic ſeruus κατ᾽ ἐξοχὴν, cum alioqui omnes, qui credunt, communi appellatione ſerui Chriſti dicuntur & ſunt. Deinde, quia fuerunt plures hoc nomine, addit frater Iacobi, ſcilicet minoris, Marci 6. Scribit autem non certo populo, ſed toti Eccleſiæ, vnde & hæc Epiſtola Catholica inſcribitur. Obſeruetur hoc loco pulcerrima Eccleſiæ periphraſis ſeu definitio. Nominat enim Eccleſiam cœtũ vocatorũ qui ſunt à Deo patre ſanctificati, & in Chriſto Ieſu cuſtoditi, ſcilicet per fidẽ. PROINDE vocatio, ſanctificatio, perſeuerantia, adeoq; ſalus ipſa à ſolo Deo eſt, per Ieſum Chriſtũ. Cõfutantur hac deſcriptione, qui vel putant Eccleſiam eſſe extra cœtũ vocatorum, vel abutuntur gratia Dei & libertate Chriſti-

[...]na, vt inde ſumant licentiam quiduis agendi, id quod ex diametro pugnat cum ſanctifi-[...]atione, ad quam vocati ſumus.

Miſericordia vobis & pax & dilectio multiplicetur.

Hæc ſancta imprecatio vice ſalutationis ponitur, & ſummam Euãgelij continet. Primo loco fons ſalutis ponitur, videlicet miſericordia Dei, quæ vt non eſt quærenda extra Chriſtũ: ita non poſsidetur ſine fide Chriſti. Deinde additur miſericordiæ huius effect⁹ ſeu fructus apud homines, videlicet pax, hoc eſt, reconciliatio hominis cũ Deo, quæ reconciliatio contingit per Ieſum Chriſtũ mediatorem. His ſubiungitur caritas, quæ pacis fructus eſt. Nam qui Deo per Chriſtum ſunt reconciliati, nouam vitam meditantur, cuius præcipua pars eſt caritas fraterna.

Dilecti, cum omne ſtudium adhiberem ſcribendi vobis, de communi ſalute, neceſſe habui vobis ſcribere, quo exhorter vos ad certandum pro fide, quæ ſemel ſanctis eſt tradita.

Vt amica compellatione beneuolentiam captat: Ita ſtudij ſui pro communi ſalute ſignificatione, cum attentos tum dociles reddit. Quo facto breuiter proponit ſcopum & finem ſuæ ſcriptionis, videlicet vt exhortetur ipſos, vt ſtrenue contendant, & ſe periculo obijciant, pro defendenda & retinenda fide, hoc eſt, doctrina, quæ ſemel ipſis tradita eſt, ſemel inquam, vt quæ nunquam ſit poſthac immutanda, & qua ſemel amiſſa, non eſt quod aliunde ſalus expectetur.

Subingreſſi enim ſunt quidam homines, qui olim præſcripti ſunt ad hoc iudicium, impij, Dei noſtri gratiam transferentes in laſciuiam, & ſolum Dominum Deum, & Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum negantes.

Neceſsitatem ſcribendi exponit. Subintroierũt, inquit, falſi doctores, qui prætextu gratiæ Dei omnem peccandi laſciuiam permittunt. Quod profecto nihil aliud eſt, quam ipſum Deum, cui vt ſerui obœdientiam debemus, & ipſum Dominum Ieſum Chriſtum, qui à peccatis nos redemit, abnegare. PORRO, Deum & Chriſtum abnegare non ſolum is dicitur, qui Deum omnino eſſe negat, vt Epicuræi, aut qui negant Deum curam habere rerum humanarum, vt Academici, verum etiam, qui factis ſuis aduerſatur Deo, iuxta illud ad Titum 1. Deum profitentur ſcire, ſed factis negant, vt qui ſint abominabiles & contumaces, & ad omne bonum opus reprobi. Vt autem Iudas pijs perſuadeat fugiendos eſſe huiuſmodi ſeductores, pronunciat ipſos iam olim præſcriptos & deſtinatos ad damnationem. Nam hæc eſt immota regula iuſticiæ diuinæ, quod vt pios & agentes pœnitentiam certæ ſaluti: Ita impios & impœnitentes damnationi deſtinarit. Hanc eſſe veram ſententiam huius loci, oſtendunt ſequentia. Quare fruſtra hic quidam diſputãt de ſuo ſtoico fato, & vrgent vocabulum προγεγραμμένοι. Cum προγεγραμμένος aliud non ſignificet, quam eum, cui iã accuſatio ob factum aliquod indicta eſt. Vnde facile intelligi poteſt ſcelus perpetratum, damnationis cauſſam eſſe, & non fatalem neceſsitatem.

Cõmonefacere autem vos volo, vt qui hoc ſemel ſciatis, quod Dominus, cum populum ex terra Aegypti liberaſſet, rurſus eos, cum non crederent, perdiderit.

Exemplis exhortationem ad perſeuerantiam in fide cõfirmat. Deus populum credentem ex Ægypti ſeruitute liberauit, traducens ipſum per medium maris rubri, ſed eundem, abiecta fide in Deum, occidit in deſerto, Nume. 14. Ergo Deus credentes tuetur & ſeruat, ſed cõtra, abijcientes fidem, ſupplicijs afficiet. Quapropter vos perſiſtite in fide, quæ vobis tradita eſt, & iuxta eam Deo obœdite. HOC exemplum eſt peculiariter obſeruandum propter typum. Quemadmodũ Ægyptiaca ſeruitus fuit typus hominis ſub ſeruitute Diaboli conſtituti: ita liberatio corporalis à ſeruitute Ægyptiaca fuit figura liberationis ſpiritualis à iure Diaboli & peccati. Ad eundem modum, vt liberati ab Ægypto, & relapſi in priora ſcelera reuocati ſunt ad pœnam: ita Euangelij gratia manumiſsi à iure peccati, rurſus reuocantur ad ſupplicia, ſi peccatis prioribus indulſerint, atq; adeo amittunt gratiã & Spiritũ ſanctum, obſtringunturq; perpetuo reatu: niſi redeant rurſus per pœnitentiam. Quomodo quæſo hæc cum ſtoico fato ſtare poterunt? Quomodo conſiſtet oratio eorum, qui fidem ſemel conceptam amitti poſſe, & Spiritum ſanctum excuti negant?

Et An-

Et angelos, qui non ſeruauerunt ſuam originem, ſed reliquerant ſuũ domicilium, ad iudicium magni illius Dei, vinculis ęternis ſub caligine ſeruabit.

Aliud exemplum. Angeli, donec manſerunt in ſua origine, beati & felices fuerunt. Verum poſtquam à ſua origine defecerũt, pœnis ſunt affecti. Quare & vos cauete, ne ſimile iudiciũ ſubire cogamini, deficientes à fide. Qualis autem fuerit origo Angelorum, docet Chriſtus Iohan. 8. cum de Diabolo in hunc modũ loquitur: In veritate non ſtetit, ſignificans ex parte totum per ſynecdochen, videlicet originalẽ integritatem angelorum, qua angeli creati ſunt iuſti, veraces, caſti, placentes Deo. Cum autẽ ab hac integritate defecerunt, facti ſunt iniuſti, mendaces, impuri, & aduerſus Deum cõtumaces. Atq; hoc eſt, quod dicit: Reliquerunt domicilium ſuum, hoc eſt, integritatẽ & ſtationẽ, in qua diuinitus collocati fuerant. Quare & ad pœnas reſeruati ſunt, vt ſiſtãtur coram iuſto iudice in magno illo die, videlicet cum Chriſtus iudicaturus eſt viuos & mortuos. Dicitur autẽ hic dies merito magnus, propter celeberrimum conuentũ ſanctæ Trinitatis, Angelorum, omniũ hominum & Diabolorum, in quo die Chriſtus iuſtus iudex, vt coronã iuſticiæ reddet omnibus pijs: Ita ſupplicijs æternis adiudicaturus eſt omnes contumaces Diabolos & homines.

Sicut Sodoma & Gomorra, & his finitimæ ciuitates, cum ſimili modo ſcortati eſſent, & abijſſent poſt carnem alienam, propoſiti ſunt in exemplar ignis æterni iudicij.

Tertium exemplum. Sodomitis & Gomorritis, donec innocentię ſtuduerunt, bene erat. Verum poſtquam abierunt poſt carnem alienã, hoc eſt, ſectati ſunt prodigioſas libidines contra naturam, diuinitus ſunt affecti ſupplicio. Nam igni cœlitus dimiſſo conſumti ſunt, & ſunt propoſiti toti mundo in exemplar irę Dei & damnationis iuſtæ, propter defectionem ab obœdientia erga Deum. Ignis Sodomiticus ſymbolum fuit ignis infernalis inextinguibilis, quo in perpetuum damnati homines & Diaboli punientur. Hæc pœna quam ſit immenſa ira Dei in peccatores oſtendit. Neq; enim mirum eſt, eos nunquam finiendis tormentis puniri, qui infinitum bonum Deum ipſum contumaciter offenderunt. Vnde fit, vt qui perpetuo reatu tenentur, perpetuis etiam pœnis obnoxij puniantur.

Similiter ſane & hi deluſi inſomnijs, carnem quidem polluũt, dominatum vero reijciunt, & dignitates conuitijs inceſſunt.

Iam notas quaſdam falſorum Prophetarum, à quorum moribus Iudas dehortatur pios, enumerare incipit. Primum enim dicit eos perinde ſtolidos eſſe & rationis expertes, ac ſi altiſsimo veterno ſenſus omnes haberent ſopitos. Fœde enim carnem libidinibus polluunt, Magiſtratum indigne reijciunt, & omnes dignitates ſacrilege blaſphemant. vide 2. Pet. 2.

At Michaël archangelus, cum aduerſus Diabolum certans diſceptaret de corpore Moſis, non auſus eſt iudicium obijcere blaſphemiæ, ſed dixit, increpet te Dominus.

Exaggeratio eſt ſceleris eorum, qui Magiſtratus & dignitates conuitijs inceſſunt. Michaël archangelus cum tantus eſſet, veritus eſt conuitijs inceſſere Diabolum peſsimum, qui iam erat damnatus, & iſti, cum puluis & cinis ſunt, nõ verentur blaſphemare dignitates à Deo ordinatas. HISTORIA de diſceptatione inter Michaëlem & Diabolum de corpore Moſis nullibi in ſcriptura, niſi hoc loco ſignatur. Quidã ex patribus dicunt noluiſſe Diabolum ſepulcrum Moſis occultari, ſed populo monſtrari, ſpecioſo argumento diſceptans aduerſus archangelum, quaſi multũ referret ſciri à populo, vbi tantus dux populi Dei ſepultus eſſet. at ſub hoc plauſibili argumento venenũ latuit. Nam ita voluit Diabolus paulatim populũ ad idolatriã pellicere. Hoc cum intelligeret Michaël archangelus, Diabolo reſtitit, noluitq; hominibus monſtrari ſepulcrũ Moſis. Hæc ratio diſceptationis inter archangelũ & diabolum veriſimilis eſt, ſed nos de hac diſceptatione parũ ſolliciti ſimus, cum verbo Dei non ſit prodita. Quod autem in Deuteronomio ſcribitur, neminem nouiſſe ſepulcrum Moſis, id ſciamus diuino conſilio factum fuiſſe, eoque pertinere, vt hoc facto admoneamur, Deum nolle reliquias ſanctorum proſtitui religionis gratia.

At hi, quæ non nouerunt, blaſphemant, quæ vero naturaliter tanquam rationis expertia animalia ſciunt, in ijs corrumpũtur.

Conſequens argumenti eſt per antitheſin. Angelus, quæ intelligit reuera mala eſſe, non tamen blaſphe-

mat. At hi, quæ non intelligunt, blasphemant & conuitijs incessunt, quæ vero instar brutorum animalium percipiunt vel intelligunt, in ea sine iudicio & ratione præcipites feruntur, se omni turpitudini ac libidini prostituentes.

Væ ipsis. Nam viam Cain ingressi sunt. Confert falsos doctores cum Caino, idque cum in vita, tum in pœnis. Vita seu via Cain Genes. 4. describitur, cuius partes sunt plures. Prima, contemtus verbi traditi. Secunda, hypocrisis seu superstitiosus Dei cultus. Tertia, odium veræ Ecclesiæ. Quarta, tyrannis, persecutio & oppresio innocentis fratris. Quinta, mendaciũ. Sexta, excusatio imo inficiatio nefarij facti. Hac via & his gradibus peruenit Cain ad illud θρηνῶδες ἐπίφθεγμα væ. Nam ira Dei oppressus æternum est damnatus. Consimili modo omnes, qui insistunt vestigijs Cain, ad similem ruinam tendunt. Obseruandum diligenter est, quod Deus statim in initio post conditos homines proposuit duo exempla, quæ perpetuo nos de æterno Dei decreto & regula iusticiæ diuinæ commonefaciant. Vnum fuit exemplum Abelis, in quo Deus declarat, quod velit omnes pœnitentes & sibi obœdientes tueri. Alterum fuit Cain, cuius hic meminit Iudas, quo ostendit Deus se abominari hypocrisin & tyrannidem, & velle punire contumaces æternis supplicijs. Hæc exempla semper sint nobis in conspectu, vt nos commonefaciant de regula iusticiæ diuinæ, quam semper in iudicando intuetur.

Et deceptione mercedis, qua deceptus fuit Balam, effusi sunt. Honoris cupiditate & lucri spe victus Balaam, populo Dei maledicere voluit, sed noluit Dominus audire Balaam, Deut. 23. hic suæ impietatis pœnas luit, Nume. 31. Hic Balaam de numero est eorum doctorum, qui Principum affectibus se libenter accommodant, vt honores, applausum & diuitias consequantur, quorum finis erit impietatis stipendium, quale & Balaam fuit.

Et contradictione Choræ perierunt. Numero 16. scelus Choræ, & sociorum eius describitur. Primum enim non fuit contentus eo honoris gradu, in quem euectus erat. Deinde Magistratum blasphemat, & gradus inter ministros Dei tollere conatur. ad vtrumq; confirmandum vsus est specioso argumento, videlicet quod indignum sit, vt populus Dei sanctus vlli in terris subijciatur capiti. Horum exemplũ Papistæ sequuntur, dũ suos rasos nolunt ciuili Magistratui subesse. Et nostro seculo Anabaptistæ Magistratui ciuili nullũ in Ecclesia locum cõcedunt.

Hi sunt in fraternis vestris conuiuijs maculæ, vobiscum conuiuantes. In primitiua Ecclesia statim à temporibus Apostolorum, fraterna Ecclesiastici cœtus conuiuia instituta sunt, quæ propter mutuam caritatem alendam & fouendam celebrabantur, vnde græcis ἀγάπαι, id est, caritates dicebantur, quo nomine etiam sacra cœna dicta est. Porrò, de conuiuijs fraternis seu ἀγάπαις ita scribit Tetullianus in Apologetico, cap. 39. Cœna nostra de nomine rationem suam ostendit. Vocatur enim ἀγάπη, id quod dilectio penes græcos est, quantiscunq; sumtibus constet, lucrum est pietatis nomine facere sumtum. Siquidem inopes quoque refrigerio isto iuuamus, non qua penes vos parasiti affectant ad gloriam famulandi libertatis, sed autoramento ventris inter contumelias saginandi, sed qua penes Deũ maior est contemplatio mediocrium, sed honesta caussa est conuiuij. Reliquum ordinem disciplinæ æstimate, quid sit de religionis officio, nihil vilitatis, nihil immodestiæ admittitur, non prius discumbitnr, quá oratio ad Deum prægustetur. Editur quantũ esurientes capiunt, bibitur quantũ pudicis est vtile. Ita saturantur, vt qui meminerint etiã per noctem adorandum Deum sibi esse. Ita fabulantur, vt qui sciant dominum audire. Post aquam manualem & lumina, vt quisquis de scripturis sanctis, vel de proprio ingenio potest, prouocatur in mediũ Deo canere, hinc probatur quomodo biberint. Æque oratio cõuiuium dirimit. Inde disceditur non in cateruas Cæsionum, neq; in classes discursationũ, nec in eruptiones lasciuiarum, sed ad eandẽ curam modestiæ & pudicitiæ, vt qui non tam cœnã cœnauerint, quam disciplinam. Hactenus Tertullianus.

Absq; metu seipsos pascentes. Maculas istas impuros doctores in fraternis conuiuijs appellat, idq; ideo sicut hic exponit, quia absq; vlla Dei & Ecclesiæ reuerentia se ipsos pascunt & ingurgitant, solius ventris habentes curas.

Nubes

Nubes aqua carentes, ventis circumactæ.

Allegorice falſos doctores deſcri- bit, reſpicit autem Iudas ad dictum Salomonis prouerb.25. Nubes & ventus eſt ſine pluuia, qui gloriatur pollicendo, & nihil præſtat.

Arbores autumnales infrugiferæ, bis emortuæ & eradicatæ.

Hæc allegoria nihil aliud vult quā ſuperior. Falſi doctores, inquit, ſunt veluti arbores autumnales, hoc eſt, vt interpretatur, infrugiferæ. Sunt enim arbores, quæ in autumno videntur fructus polliceri, ſed tantum inanem ſpem faciunt. Nam & mortuæ ſunt, & nullam firmā radicem egerunt.

Vndæ efferatæ maris, deſpumantes ſua ipſorum dedecora.

Hoc eſt, vt Petrus ait, faſtuoſa vanitatis verba ſonant, & cum ſe ipſos omnis laſciuiæ & libidinis genere polluunt, ineſcant etiam alios cupiditatibus carnis, ſed de his plura vide 2.Pet.2.

Stellæ erraticæ.

Hoc eſt, micant in tenebris, ſed imprudentes in naufragium pertrahūt, dum eos ſequuntur. Metaphora videtur ſumta à nautis, qui cum in tenebris nauigant, ſæpe erraticas ſtellas pro fixis ſequentes ſe ipſos perdunt.

Quibus caligo tenebrarum in æternum ſeruata eſt.

Aperte notat futurum ſupplicium illuſorum de quibus agit. Seruata eſt, inquit, caligo tenebrarum, id eſt, denſiſsimæ tenebræ. Priuati enim luce Dei ſuſtinebunt horribiles pœnas.

Prophetauit etiam de ipſis ſeptimus ab Adam Enoch, dicens: Ecce venit Dominus cum ſanctis millibus ſuis, vt ferat iudicium aduerſus omnes, & redarguat, quicunque ex ipſis ſunt impij de factis omnibus, quæ impij patrarint, deque omnibus duris, quæ locuti fuerint aduerſus ipſum peccatores impij.

Maioris comminationis gratia teſtimonium Prophetæ Enoch adducit aduerſus omnes impios. Idq; primū in genere, deinde in ſpecie aduerſus doctrinæ corruptores & falſos Prophetas, qui locuti fuerint aduerſus Deum. Siue autem hoc dictū Enoch fuerit ad poſteros ſiue ſcripto traditū, ſiue petitū ſit ex aliquo ſcripto, quod iam non extat, parum refert. Nos autem certo ſtatuimus Apoſtolum noſtrum teſtimonium certū & minime fictum adduxiſſe. Quod autem hic Enoch fuerit ſeptimus ab Adam, liquet ex genealogia decem Patrum, quæ texitur Geneſ.5. Adiecit autē Iudas ſeptimum ad differentiam Enoch, tertij ab Adam, qui fuit filius Cain. Enoch autem, cuius hic fit mentio, ante diluuium, vt Helias poſt diluuium viuus in cœlum translatus eſt. Horum translatio teſtimonium conſenſus doctrinæ, de vita & ſalute æterna conſequenda, propter Chriſtum mediatorem.

Hi ſunt murmuratores, queruli, in cupiditatibus ſuis ambulantes, & os eorum loquitur prætumida, admirantes perſonas vtilitatis gratia.

Multa vitia ſed cohærentia falſorum doctorum extremi temporis, enumerat, ipſiſsima carnis opera, adeo vt plane appareat, quod prorſus ſpiritu Dei vacui ſint, fruſtraq; glorientur de fide & Euangelio. MVRMVRATORES ſunt, qui nec de ſe ipſis nec de alijs recte iudicant, proprio iudicio ſe alijs præponunt, quod eſt ſuperbiæ. Eodem iudicio peruerſo aliorum fortunis, dignitatibus & honoribus inuident, quod eſt inuidiæ. Cum igitur murmuratores hi & ſuperbi & inuidi ſint, totā Legem Dei maligne abijciunt. Nam nec Deo ſuum honorem tribuunt, nec hominem vero complectuntur amore. QVERVLI, græce μεμψίμοιροι, ſunt, qui de ſua conqueruntur parte, ſua ſorte non contenti, vt qui ſe vel honore debito, vel digno officij gradu, vel iuſto præmio fraudari, vel etiā ſe onere in vocatione ſua grauari putant. HOC vitium μεμψιμοιρεία, quod ex ſuperbia proficiſcitur, parit in dictis etiam tumorē quendam, vt facile vel inde ipſorum malitia agnoſci poſsit. Verum quia ad honores & facultates peruenire nō poſſunt ſua virtute, adulātur diuitibus & potentioribus, quo ipſorū autoritate aliquando emergant. Hos dicit ambulare in ſuis cupiditatibus. Nā quic-

[q]uid suadet illorum auaritia, κενοδοξία & voluptas, hoc faciunt. Nam hi tres affectus, vt re[ct]è ab veteribus matres dicuntur omnium malorum: Ita ab ijsdem appellantur iustißime [n]ouercæ omnium virtutum.

Vos autem dilecti, memores estote verborum, quæ prædicta fuerunt ab Apostolis domini nostri Iesu Christi.

Vt Petrus ad scripta Pauli suos remittit: Ita Iudas noster scripta Apostolica, quæ tum in manibus piorum fuerunt, nobis commendat. Hinc apparet plerosq; Apostolos obijsse, cum hanc Epistolam scriberet Iudas. Nos proinde exemplo veteris Ecclesię in honore habeamus Apostolorũ scripta. Quod autem Iudas ad Enoch, Prophetas, & Apostolos remittat suæ Epistolæ lectores, significat omnium summum esse consensum, vt qui ex eodem fonte suam hauserint doctrinam. Confutantur præterea hoc loco, qui vocale verbi ministerium abolere conantur.

Quod scilicet dixerunt vobis, in extremo tempore futuros irrisores, qui in impijs suis cupiditatibus incedant.

Hoc & Petrus ex Pauli scriptis discendum esse monet. Irrisores vocat eos, qui omnem religionem falsè derident, quod ideo faciunt, vt sibi liberum esse videatur, iuxta carnis desideria viuere.

Hi sunt, qui seipsos segregant.

Falsi doctores segregant seipsos à vera Ecclesia, nunc viciando doctrinæ substantiam, nunc nouã comminiscendo doctrinę formam, interdum alia vitæ instituta sectando, nonnunquã etiam ceremonias sine graui caussa mutando. Hæc partim ex insidijs Diaboli, partim ex superbia & petulantia ingeniorum proueniunt. CONTRA commendatur pijs hoc dicto seriũ doctrinæ cœlestis studium, vt tueantur doctrinæ puritatem, & sanctam coniunctionẽ in Ecclesia colant. Conseruatur autem doctrinæ puritas, si apud ipsos fontes Prophetarum & Apostolorum scripta maneamus, si doctrinæ fundamentum recte teneamus & firmum, & si eandem formã doctrinæ, quantum quidẽ ad fundamentũ attinet, sequamur. Nihil ergo nec in substantia, nec in fundamẽto doctrinæ cœlestis est illi mutandum, cui cordi est doctrinæ puritas. Huc spectat optimum & vtilißimũ primitiuæ Ecclesiæ consilium, quo institutum est, vt integra doctrinæ forma, quã vocabant Catechismum, proponeretur, quæ non modo in publicis concionibus recitabatur, sed etiã reposcebatur ab auditoribus, vt propagarentur vna cum sententijs certæ verborũ formæ, certæ definitiones & diuisiones rerum. Ad hunc vsum tradita sunt symbolum Apostolicum, & Nicenum. Ad hunc vsum in scholis & in templis, vbi piæ reformatæ sunt Ecclesiæ, certa forma doctrinæ traditur. Sed potest hic aliquis obijcere liberum esse verbis quibusuis vti, modo nulla in doctrinæ substantia fiat mutatio. At ego nunquã liberum esse dixero, quod magis facit ad destructionẽ quam ad ædificationem. Habemus enim, vt Paulus ait, potestatẽ non ad destructionem, sed ad ædificationẽ Huc facit quod μόρφωσιν doctrinæ in Iudæis cõmendat Apostolus Rom. 2. & suo Timotheo præcipiat, ne permittat vt quisquã ἑτεροδιδασκαλῆ, quod sane & ad doctrinæ substantiam, & formam pertinet. Præcipit etiã vt retineat typum doctrinæ à se acceptum. BASILIVS Magnus in quadam Epistola ad Neocæsariensem testatur, se certam formam, quam puer didicit, perpetuo secutum fuisse. Ita enim scribit. Meæ fidei euidens demonstratio est, quod à laudatißima muliere Macharia (quæ ex vestra vrbe venerat) nutrice mea institutus sum, à qua didici beatißimi Gregorij verba, quæ illa quidẽ diligenter conseruabat, ijsq; me puerum finxit & formauit. Postea vero, cum per ætatẽ accesisset iudicium, peragraui magnam terræ partẽ atq; maris, si quos inueni, qui iuxta pietatis traditã regulam incederent, hos & patres æstimauimus, & duces animarum nostrarum in via, quæ ad Deum ducit, fecimus, & vsq; ad hanc horam gratia eius, qui nos vocauit sancta vocatione in cognitionem sui, aliam doctrinam non nouimus. Hactenus Basilius. AD HÆC dißimiles verborũ formæ, dißimiles definitiones etiam, vbi res non discrepant propemodũ, vt in cantu dissonum quiddam καὶ ἀνάρμοστον faciunt, vt taceã dißimilitudinem sępe parere nouas & absurdas opiniones. Postremo etiã exemplum est periculosum. Nã qui à recepta verborum forma & comprobata graui autoritate discedunt, sæpe gignunt nouas opiniones, sicut disputationes Pelagij, Arrij & aliorum testantur, nec desunt nostro seculo tristia exempla, quæ potius silentio præterire, quam recitare volo. Deus det nobis, qui eundem Christum colimus, vt eodẽ etiam spiritu sapiamus, atq; ita consentiamus in doctrina puritate, vt integra doctrina sine corruptelis ad posteritatẽ trãsmittatur. Nam vbi pura est doctrina,

doctrina, vna docendi forma, illic quoq; sancta viget cõcordia, in qua singulos ita vitã instituere oportet, vt aliqua parte suorum laborum conferant aliquid operæ ad ornandã gloriam Christi. Hic scopus esse debet præcipuus omnibus hominibus. Nam ad hunc finẽ conditi sumus, vt per nos Deus innotescat, ad hunc finẽ redemti sumus, vt Deum ipsum pure colamus, quod sane fieri non potest, nisi puritas doctrinæ & sancta concordia retineatur.

Animales, spiritum non habentes.

Hæc descriptionis pars omniũ hæresium caussam aperit. Est enim hæresios fons, quod homines spiritu Dei non præditi in rerum diuinarum iudicatione carnis intelligẽtiam & iudicium rationis sequuntur. Nam animales sunt, vt ipse Apostolus interpretatur, qui spiritum non habent. Hic per spiritum necesse est intelligere, non veteris hominis spiritum, sed noui, hoc est, Spiritum sanctum. Homo proinde totus cum omnibus suis facultatibus inferiorib. & superioribus ψυχικὸς est. Quatenus igitur noua luce spiritus non est illuminatus, dicitur ψυχικὸς, (1. Corinth. 15.) animalis. ψυχικὸν enim opponit Paulus spirituali (1. Corinth. 2.) ψυχικὸς, inquiens, homo, non capit ea, quæ sunt spiritus Dei. Inferiora enim (vt inquit Ambrosius) non capiunt superiorum consilia. Proinde hæretici, cum spiritu Dei destituuntur, non possunt loqui & facere, nisi quæ sunt inimica Deo. Rom. 8. φρόνημα enim carnis inimicitia est cum Deo. Complectitur autem φρόνημα ὁρμὴν & λόγον, adeoque quicquid est in homine nondum renato, & verbo Dei docto.

Vos autem dilecti sanctissimæ vestræ fidei superstruentes vos ipsos, in Spiritu sancto orantes: Alij alios in caritate Dei conseruate, expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam æternam, & alios quidem habito delectu commiseramini, alios vero terrore seruate ex flamma rapientes, odio habentes etiam eam tunicam, quæ à carne commaculata est.

Hæc exhortatio loco conclusionis est præsentis Epistolæ, estq; admodũ apta. Postquam enim dehortatus est pios à falsis doctoribus, oportune hortatur Apostolus eosdem ad ea officia, per quæ in sana doctrina securi conseruari possunt. Quoniam autem hæc exhortatio præcipua officia Christianæ vitæ continet, eam in certas hypotheses retexam, quo distinctius appareat, quid doctrinæ & admonitionis contineat, sunt itaq; sex huius exhortationis hypotheses. PRIMA, pij se ipsos superstruant sanctissimæ fidei, hoc est, crescant in cognitione doctrinæ, & sumãt quotidiana incrementa fidei. Hęc enim duo natura coniuncta sunt. Nam pro modulo cognitionis, augetur fiducia. Vocat autẽ fidem sanctissimã, primum propter firmitudinẽ doctrinæ, deinde propter effectũ. Sanctos enim efficit, cum per eam nascimur filij Dei, pręterea dicitur sancta fides, quia operatione sancti Spiritus in nobis concipitur ad prædicationem verbi. SECVNDA, pij in Spiritu sancto orent, hic est proximus fidei fructus, quo synecdochicôs intelligitur pietas erga Deum. Nam oratio ex fide profecta, præcipua cultus Dei pars est. TERTIA, pij alij alios in caritate Dei conseruent. Quemadmodum fides in prima tabula, pietatem erga Deum: Ita in secunda caritatem erga proximum gignit. Vbi ergo nec pietas erga Deum conspicitur, nec caritas erga proximum, ibi plane viua & vera fides nulla est. QVARTA, pij expectent misericordiã Domini nostri Iesu Christi in vitam æternam, quia multa dura perferenda sunt Christianis in hac vita, quibus tanquã igni exploratur eorum fides, præcipit Apostolus, vt in omnibus aduersis & prosperis proponãt sibi misericordiam Domini nostri Iesu Christi, atq; adeo vitã æternam, in qua omnia nostra officia & afflictiones compensabuntur. Quicunq; enim iudiciũ Dei solũ intuentur in afflictionibus, nequaquam possunt subsistere, sed vel irascuntur Deo, vel desperant de venia, quare vtrunq; coniungi oportet, videlicet iudicium Dei iuste punientis, & misericordiã eiusdem in iudicio. Nam ideo punit, vt locus sit misericordiæ. QVINTA, pij alios quidem habito delectu commiserentur, alios vero terrore seruent, è flamma eos rapientes. Hac hypothesi docet Apostolus, quomodo agendũ sit cum fratribus, quorum duo genera facit, alij enim minus, alij magis in vita & moribus delinquunt. Illi lenius tractandi sunt, & cũ cõmiseratione erigẽdi. Hi quia in ipsa flamma periculorũ versantur, denunciato periculo, & incusso terrore castigandi sunt acrius. SEXTA, pij odio habeant eam tunicam, quæ à carne commaculata est. Hæc hypothesis allegorica sumta est à lege Mosis, qua interdictũ erat, ne morticina tangerent Iudæi, aut vestes attingerent maculatas morticino. Quare significatur abstinendum esse à peccatorũ hominum (quales sunt falsi doctores, blasphemi, hypocritæ, & scelerati) conuersatione. Qui vt spiritualiter sunt mortui: ita sua contagione inficiunt eos, cum

quibus

quibus conuersantur, iuxta Salomonis dictum: Qui picem tetigerit, inquinabitur ab ea. Et qui communicat stulto, similis ei efficitur. Et in Psalmo 17. dicitur: Cum peruerso peruersus eris. Et Paulus ex Menandro, φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί.

Cæterum ei, qui potest vos seruare à peccato immunes, & statuere in conspectu gloriæ inculpatos, cum exultatione, soli sapienti Deo saluatori nostro, gloria, & magnificentia, & imperium, & potestas, & nunc & in omnia secula amen.

Claudit Epistolam δοξολογίᾳ, vnde monemur, nostri officij esse, ad mentionem beneficiorum Dei ad laudes Dei prorumpere. Hic locus cum eo qui paulo antea præcessit, conferendus est, ne quis hos inter se pugnare existimet. Supra dixit, Superstruite vos sanctissimæ fidei, & seruate vos in caritate Dei. Hic autem Deo tribuit soli hanc gloriam, quod nos à peccatis immunes seruare possit. Si nos id possimus facere, cur Deo tribuitur? Si solus Deus id facit, cur nobis ascribitur? Hæc duo videntur simul stare non posse sine contradictionis implicatione. Si solus Deus nos immunes à peccato seruat, recte videntur quidam omne studium & conatum auferre hominibus, etiam renatis, voluntatem hominum omnino passiue se habere ad omnia pietatis exercitia pronunciantes. Contra vero, si homini relinquitur præstandi facultas, aliquid humanis viribus tribuendum esse videtur. SED hæc antilogia hoc pacto reconcilianda est. In renatis voluntas hominis reformata est spiritu Dei. Quare salutaria, quæ non voluit per naturam ante regenerationem, iam regeneratus vult per gratiam, atq; ideo, quia diuinitus datur ea facultas, omnis profectus noster in pietate Deo ascribendus est. Et quia hanc facultatem donatam habemus, non debemus segnescere, sed magis magisq; excitare donum quod accepimus, cum gratia spiritus Dei, voluntas & mutata & reformata prius, & deinde adiuta, potest aliqua Deo grata imperare. Huc pertinet illud Bernardi: Bona voluntas comitatur gratiam. DE vsu particulæ AMEN, hoc teneatur. Particula amen, vsum habet in precationibus, in votis, in approbationibus, in promissionib. & in asseuerationibus. In precationibus est fidei obsignatio. In votis est affectus comprecantis signaculum. In approbationibus est consensus testificatio. In promissionibus est rerum promissarum certificatio. In asseuerationibus adhibetur, vt Basilius ait: εἰς βεβαίωσιν τῶν ῥηθησομένων καὶ πληροφορίαν τῶν ἀκουόντων, hoc est, vt fides eorum, quæ dicuntur, fiat auditoribus.

NOBI-

NOBILITATE VIRTVTE, SAPIENTIA, ET PIETATE PRAESTANTI D. IOHANNI SKOVVGAARDT, DOMINO DE SKOVVGAARDT, PRIMARIO SECRETARIO REGIS DANIÆ PRVDENTISSIMO, AC CONSERVATORI ACADEMIÆ HAFNIENSIS FIDELISSIMO, AMICO ET PATRONO PERPETVA OBSERVANTIA VENERANDO, GRATIAM ET PACEM A DEO PATRE PER IESVM CHRISTVM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

INTER SEPTEM ILLOS CELEBRES GRAECIAE sapientes vnus fuit, qui suis sectatoribus hoc commendauit symbolum ἕπου θεῷ, Sequere Deum. Hoc dictum ideo sapiens ille semper in conspectu esse voluit, vt perpetuum quoddam incitamentum esset ad Deum agnoscendum, amandum, colendum. Hic etenim veræ sapientiæ & verissimus & vltimus finis existit. Nam cum absolutæ sapientię, iuxta veram philosophiam duo sunt gradus, Primus, vt homo seipsum noscat: Postremus, vt homo Deum noscat: quibus vt scopus vera felicitas proposita est, haud immerito sapiens ille finem vltimum sapientiæ hoc breui dicto suis commendatum reliquit. Siquidem vbi actionum finis certus proponitur, ea quæ ad finem spectare videbuntur, aptius, & rectius quæri, collocari, aptari, & ordinari possunt.

Hactenus quidem recte sapiens ille, verum vbi ventum est ad actionem & imitationis modum, toto cœlo à scopo, quem ipse præfixit, aberrauit. Nam nec quis Deus sit, per sapientiam suam scire potuit: Nec viam rectam tenuit: Nec ducem habuit in altissimis istis tenebris, in quas immersus erat. Quare nunc in dextram, nunc in sinistram misere à Deo aberrauit, quem recte sequendum esse docuit. Sapientia siquidem huius sæculi minor est & inualidior, quam vt nos ad ipsum bonitatis & felicitatis fontem, & autorem Deum, cuius fruitio vera & perfecta hominis beatitudo est, adducat. Id quod non solum experientia omnium sapientum mundi, verumetiam Pauli testimonio comprobatur, qui ait ex ore Dei: Perdam sapientiam sapientum, & prudentiam prudentum reprobabo. Etsi igitur piam legem suis sectatoribus præscripsit ille, tamen neminem sua lege beatum fecit, quod vtique fecisset, si veræ sapientiæ gnarus, viam rectam monstrasset. Hanc autem veram sapientiam sola Ecclesia Dei & habet & nouit. De qua idem Apostolus in hunc modum, Postquam in sapientia Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum: placuit Deo per stultam prædicationem seruare credentes. Hoc est, postquam homines in hac mundi fabrica, in qua singularis illa Dei sapientia insculpta est, atq; omnium oculis exposita, non cognouerunt Deum, Deus sua gratuita & infinita bonitate sapientiam incognitam mundo proposuit, nempe Euangelium de filio suo Iesu Christo, per quem saluare credentes statuit, vt ita conditionis suæ finem per gratiam consequantur, quem per corruptam naturam non potuerunt assequi. Nam cum homo ex fine est censendus, vanus

nus est & miserrimus si non assequatur finem. Perfectissimus vero ac proinde felicissimus si consequatur. Cum itaq; finis hominis sit vt sequatur Deum ac Deo fide & amore iungatur, maximæ sunt laudes eius sapientiæ, qua rectà ducemur ad hunc nostræ conditionis finem. Hanc sapientiam, id est, Euangelium Christi testatur Paulus à principibus seculi huius absconditam. Quare qui Euangelium repudiant in densissimis tenebris, extra viam beatitudinis aberrant. Contra vero qui Euangelium recipiunt, habent sapientiam per quam & ipsi se norunt, & Deum cognoscunt, & rectam viam, qua Deum sequi possunt, tenent. Habent & ducem qui se eductos ex densissimis ignorantiæ tenebris recta ad Deum ducit, vt nec ad dextram, nec ad sinistram in inuia deflectant. Euangelium proinde est sapientia illa per quam Deus quem sequi oportet, cognoscitur. Via est Christus Iesus Dominus noster. Hic etiam dux est qui nos recta dirigit, oculos mentis nostræ illuminans suo verbo & spiritu, vt à recta via non deflectamus, vel per errores perniciosos, vel per mores prauos, quibus à Deo disceditur. Ita enim ipse vt summam suorum beneficiorum breui sententia concludat, ait: Ego sum via, veritas, & vita: Hæc breuis sententia, illustrata alijs scripturæ dictis, summam sapientiam Christianorum continet. Principium enim, medium, & finem beatitudinis nostræ Christo tribuit. Dicitur enim Christus primum via, deinde veritas, postremo vita.

Via est doctrina, merito, exemplo. Via doctrinæ beneficio est, vt in Iohanne scribitur: Deum nemo vidit vnquam, nisi filius vnigenitus, qui est in sinu patris, ille nobis enarrauit. Et Paulus: Factus est nobis sapientia à Deo. Hic enim Dei filius semper affuit Ecclesiæ, & spiritu suo Prophetas, vt Petrus testatur, de seipso instruxit. Via merito est, quia ipse obœdientia crucis à peccatis nos expiat, & obœdientiam legis nobis imputat, vt iusti censeamur coram Deo, ac si nos ipsi legem impleuissemus. Ideo Paulus ait: Christus est impletio legis in iusticiam omni credenti, hoc est, Omnis qui credit, habet quod lex requirit, nempe legis iusticiam à Christo quidem præstitam, sed sibi imputatam. Sic quoque Augustinus perpulchre: Delicta nostra sua delicta fecit, vt iusticiam suam nostram iusticiam faceret. Via exemplo est, vnde ait Iohan. 12. Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, & vos faciatis. Et alibi: Diligite vos inuicem, sicuti ego dilexi vos. Item: Mandatum nouum do vobis, vt diligatis vos inuicem. Doctrina proinde mentem illuminat, & Patrem monstrat, merito iustificat, exemplo normam vitæ præscribit, vt iustissime vnica via salutis dici mereatur.

Veritas est completione Prophetiarum, constantia promissorum, ducatu. Primum enim in ipso completa sunt omnia Prophetarum vaticinia, & figuræ veteris populi. Vnde Iohannes: Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum, id est, quæ Moses figuris adumbrauit, Christus veritate compleuit. Deinde constanter suas promissiones seruat, promisit se affuturum Ecclesiæ, & suam præsentiam testatur mirabili Ecclesiæ conseruatione in tot furoribus Diabolorum & hominum. Promisit fore vt portæ inferorum non sint præualituræ aduersus Ecclesiam, hanc pomissionem constanter seruat. Præterea dux est à tenebris ad lucem Dei, Qui, inquit, me sequitur, non ambulat in tenebris. Sequitur autem Christum, qui in sinceritate doctrinæ, constantia fidei, & obœdientiæ studio se illi coniungit.

Vita est regenerando, sanctificando, glorificando. Regenerando quidem, quia per Spiritum suum nos regenerat in nouos homines. Nam cum credimus, nascimur filij Dei arcano quodam afflatu, & operatione spiritus Christi iuxta illud: Dedit hunc honorem credentibus in nomen eius, quod

nascantur

nascantur filij Dei. Deinde sanctificando. Nam regeniti indies magis magi-que virtute mortis & resurrectionis Christi mortificamur carne, & viuificamur spiritu. Sic enim docet Apostolus Roman. 6. cum ait: An ignoratis quod quicunque baptizati sumus in CHRISTVM IESVM, in mortem eius baptizati sumus? Consepulti igitur cum eo sumus per baptisma in mortem, vt quemadmodum excitatus est CHRISTVS ex mortuis in gloriam patris, sic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Quod igitur mortificatur in nobis caro, virtute fit mortis CHRISTI, quod viuificatur spiritus, efficacia efficitur resurrectionis eiusdem. Postremo dicitur vita glorificando. Nam sua potentia nos excitabit, & excitatos donabit immortalitatis gloria, atque ideo dicit, Ego sum resurrectio & vita. Nam eius officium vtrumque est, videlicet excitatio mortuorum, & donatio æternæ vitæ, in qua conformes ipsi erimus in omni æternitate. Hæc conformitas hominis cum Christo, quæ est coniunctio seu vnio ipsius cum Deo, est perfecta hominis beatitudo, atque adeo finis hominis. Nam si finis hominis est, quod perfectum hominem & beatum reddit, & ea de caussa nominatur finis, quia ad vltimum & perfectissimum pertinet, profecto status hominis perfectissimus in æterna vita erit, illa cum CHRISTO conformitas, in qua homo acquiescet in omni æternitate beatus. Huc spectat Philosophi dictum, ἕπου θεῷ. Huc vniuersa scriptura pertinet, hanc ob caussam filius Dei in mundum venit, huius boni vt particeps fieret homo, Deus passus est, vt sua morte satisfaceret pro peccato nostro, resurrexit vt nobis suam iusticiam impartiret & obsignaret. Porro cum ad scopum nemo perueniat nisi per iter intermedium, sacra scriptura monstrat nobis iter, & contendendi ad scopum præfixum, modum, nempe fidem in CHRISTVM vnicum autorem, & ducem æternæ vitæ, quæ nobis proposita est. Quæ autem sit vis huius fidei, luculente docet Iohannes in suis Epistolis, & summa huc redit, vt fide iungimur CHRISTO, & cum Patre & Filio & Spiritu sancto habemus societatem, ita ex eadem Deum, vt summum bonum diligemus, & nos inuicem amabimus sincero & pio amore. Deinde quia Diabolus conatur nos à via abducere, vel per impiam doctrinam, vel per mores prauos, commendat Iohannes nobis studium tenendi recti itineris, ne vel in dextram, vel sinistram deflectamus: In has Epistolas Iohannis Commentarios hos emitto, vt rudioribus lectoribus hac mea opella prosim, eosque quasi manu ducam in rerum intelligentiam, quæ in his Epistolis proponuntur maximæ & summe necessariæ. Nam hic Iohannes castissimo sermone de fine bonorum, de quo frustra disputarunt Philosophi, agit. Et pulcerrime ostendit modum sequendi Deum vero cultu & amore, vt ad perfectam illam vitam & beatam tandem perueniamus, ac societatẽ perpetuam cum sancta trinitate habeamus, vere diuinæ naturæ participes, vt Petrus ait.

Hos autem Commentarios tibi vir clarissime ac patrone obseruande inscribere placuit. Primum vt ex hac testificatione animi mei erga te intelligas, quo in loco te habeam & quanti te faciam. Nam vt omnes quibus notus es, te propter comitatem, humanitatem, grauitatem singulari candore temperatam, prudentiam, iusticiam, solertiam in conficiendis negotijs admirantur: Ita & ego non solum has summas in te virtutes suspicio ac veneror: Verum etiam cum meis collegis Professoribus huius regiæ Academiæ, agnosco nos plurimum tibi debere, qui semper nobis adesse & nostra negotia promouere fideliter apud regiam Maiestatem consueuisti: qua re declaras quo sis affectu erga Ecclesiam DEI, & studia pietatis, neque dubito quin DEVS hanc tuam erga nos bonitatem sit compensaturus liberalissime. Deinde

inde vt alij inuitentur propter tuam autoritatem ad lectionem harum commentationum nostrarum, quas nisi me multum fallit opinio, spero pijs animum additur as ad pie pergendum in stadio pietatis, donec tandem apprehendant per CHRISTVM vitam æternam, hoc est finem bonorum, ad quem sola pietas, quæ in his Epistolis traditur, rectissima & vnica via est: Vale optime, corpore, spiritu & animo integer. Ex Musæo nostro quarto Idus Nouembris, Anno à Christi natiuitate M. D. LXIX.

ARGV-

ARGVMENTVM IN PRIMAM EPISTOLAM IOHANNIS APOSTOLI.

10 Cvm qvatvor necessario spectanda videntvr in cuiusuis sacri scripti enarratione, eadem nobis hic breuiter proponenda & exponenda sunt. Sunt autem hæc quatuor: quis scriptionis autor, quæ scribendi occasio, quis status seu principalis quæstio, & quis tractationis ordo seu methodus.

DE PRIMO.

Autor huius Epistolæ est Iohannes filius Zebedæi, frater Iacobi Maioris, consobrinus Domini, qui à piscatore Apostolus & Euangelista factus est, quem Dominus singulari affectu præ cæteris Apostolis complexus est, qui & Domino sæpius affuit quam alij.
20 Hunc adhibuit Dominus, cum filiam Iairi mortuam reuocaret ad vitam, hunc adhibuit in monte cum colloqueretur cum Mose & Elia in transfiguratione. Hunc comitem habuit in horto Gethsemani in agone suo. Hunc astantem cruci alloquitur, eique matrem suam commendat. Huic apparuit aliquoties cum alijs post resurrectionem, & in die Pentecostes eundem visibili Spiritus sancti donatione instruxit. Hic Iohannes post ascensionem Domini 68. annos Euangelium docuit, & rexit Asiaticas Ecclesias, excepto eo tempore, quo fuit in Pathmon Insulam relegatus, vbi vidit Apocalypsin. Gesta huius viri narrantur in Historia Ecclesiastica, in Irenæo, Epiphanio, Hieronymo & alijs multis scriptoribus. Moritur tandem, teste Eusebio, Ephesi, vbi à discipulis sepelitur. Hinc apparet quæ
30 sit & quanta huius Epistolæ autoritas: Cum enim Iohannes nullum habuit præceptorem præter filium Dei, idque integro triennio, & postea ipsius spiritu regebatur, nihil potuit, nisi cœlestia & diuina spirare.

DE SECVNDO.

Occasio scribendi duplex fuit Iohanni. Vnam præbuerunt hæretici eius temporis, alteram charitatis mutuæ inter Christianos languor. Cherintus, Menander & Ebion, partim Christi diuinitatem, partim humanitatem, partim officiũ oppugnauerunt, quos Iohannes dum vixit & voce & scriptis repressit. Studium veræ pietatis & charitatis Chri-
40 stianæ quotidie languidius fieri cœpit, idque vitio eorum, qui nomine potius, quam re Christiani fuerunt. His caussis motus Iohannes, hanc sanctissimam Epistolam scribit: quæ ideo Catholica inscribitur, quia non vni homini, non vni ciuitati, non certo populo, scripta est: sed omnibus hominibus promiscue omnium temporum. Quare & nobis charior esse debet, vt quæ nobis quoque destinata sit.

DE TERTIO.

Circa hæc tria tota versatur Epistola, videlicet, vt Christiani retineant & conseruent
50 agnitionem & fidem Christi, vt fugiant Antichristos & falsos doctores, vt sincera charitate se mutuo complectantur.

DE QVARTO.

Tractationis methodus est qualis patrum esse solet, cum suos charissimos liberos instituunt, quorum affectus paternus facit, vt eadem sæpius instillent, & præcipua veræ pietatis capita veluti breuibus aphorismis claudant. Deducit tamen principales propositiones ex suis principijs & caussis, quas propositiones subinde repetitas, alijs atque alijs rationibus munit & confirmat, quemadmodum in exegesi ostendemus.

CAPVT I.

Summa Capitis primi.

Cum prædicatio de Christo, Deo & homine, eo pertineat, vt cum Deo, qui lux est, societatem habeamus, decet profectò nos in lumine ambulare, quibus peccata expiantur sanguine Christi & remittuntur, modo ea confiteamur.

10

Ordo & partes Capitis primi.

Primum à fine prædicationis de Christo, Deo & homine colligit propositionem, videlicet, quod oporteat conuersos in lumine ambulare. Deinde quia sunt quatuor genera hominum in externo Ecclesiæ cœtu, videlicet, impœnitentes, vere pij, hypocritæ, & infirmitate lapsi, vt impœnitentes frustra gloriari de societate cum Deo, & vere pios, sanguine Christi ablutos, societatem inter se & cum Deo habere pronunciat: ita hypocritas falli, cum se peccatores non agnoscunt & lapsos recipi, modo confiteantur peccata sua, testatur. Atque ita peritissimus animarum curator pro morborum varietate medicinam applicat.

20

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVOD erat ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod spectauimus & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, (& vita manifestata est, & vidimus & testamur, & annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud patrem, & manifestata est vobis) quod (inquam) vidimus & audiuimus, id annunciamus vobis.

Summa horum verborum est hæc: Annunciamus vobis Christum, seu prædicamus vobis Euangelium de Christo. Verum hac longa periphrasi vsus est Apostolus, vt suum testimonium de naturis, diuina & humana in Christo, de vnione naturarum in vna hypostasi, & de officio Domini, contra Hæreticos sui seculi, extaret. In his, cum summa sapientia Christianorum sita sit, particulatim textum excutiamus. 30

Quod erat à principio. Huius dicti interpretatio petatur ex principio Euangelij Iohannis, vbi sic ait Euangelista: In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum, &c. hoc est, Verbum non cœpit existere, cum Deus initium fecit creâdi quicquid conditum est: sed iam tum existebat, seu potius subsistebat, vt ἦν sit idem quod ὑφίσατο, id est subsistebat. Hæc contra Cherintum & Ebionem faciunt, qui diuinam Christi naturam oppugnarunt, quorum insaniam his breuibus verbis refutat Apostolus. Deinde, & quid, & quomodo erat Verbum, exponit, videlicet quod erat DEVS verus cum Patre. Erat (inquit) apud Deum (ergo distincta à patre est persona) Et Deus erat Verbum, id est, Verbum erat Deus: ergo vnum cum patre in veritate diuinæ essentiæ. Obseruanda est hic, in verbo Erat, temporis ratio. Non dixit Euangelista nec hic nec in Euangelio suo, Fuit, sed erat, quod indefinite, vt ait Ambrosius, tenditur, Significatur enim hoc verbo æterna filij à patre natiuitas. Hinc ergo confirmetur fides nostra de Christo Domino, videlicet quod sit ab omni æternitate ante creationem rerum, quod sit verus Deus, quod sit distincta persona à patre, quod sit eiusdem diuinæ essentiæ cum patre & Spiritu sancto: vide Ambrosium de fide ad Gratianum, 1. cap. 5. 40 50

Quod audiuimus. Hoc ad vocem patris, qui testimonium præbuit filio suo in monte Tabor hisce verbis: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitũ est, Ipsum audite, referendum est. Hæc concio, quam Apostoli audiuerunt, constat duabus partibus, videlicet testi-

teſtimonio Dei patris de filio,& mandato, quo obligatur mundus ad audiendũ hunc fi[...]
Teſtimoniũ ipſum quatuor illa habet, quę pios de Chriſto Domino tenere oportet, in q[...]
rum fide, noſtra ſalus cõſiſtit. PRIMVM enim teſtatur parer de diuinitate filij, cum Ieſu[...]
ſtantem cum Moſe & Elia, vocat filium non ſimpliciter, ſed dilectum. Nam hoc epithet[...]
ſeparat illum à filijs adoptiuis, qui quidem dilecti ſunt, ſed in dilecto, ad Epheſ. 1. cum h[...]
Ieſus ſit dilectus in ſe, & propter ſe, quia eiuſdem eſt ſubſtantiæ cum patre. DEINDE hu[...]
manitas Chriſti conſpicitur ab ipſis diſcipulis. Nam aſtat Moſi & Eliæ, & cum illis loquitu[...]
verus & perfectus homo. TERTIO vnitas perſonæ pronomine, HIC, demonſtratur. Na[...]
ſi duæ fuiſſent perſonæ, vt duæ ſunt naturæ, non dixiſſet hic in ſingulari numero, ſed h[...]
10 QVARTO cum additur: In quo mihi complacitum eſt, ſeu in quo vel per quem ſum pla[...]
catus, officium Chriſti proponitur, quod eſt placare iram Dei & ſaluare. Hæc quatuor illu[...]
ſtrari & declarari debent ex veteri & nouo Teſtamento, nam huc tota fere ſcriptura perti[...]
net. Mandatum videlicet: ipſum audite, obligat omnes homines, vel ad obœdientiam
vel ad pœnam. Qui obœdiunt huic mandato, & fidem doctori Chriſto adhibent, ſaluan[...]
tur: qui vero non obœdiunt, nouo reatui ſe aſtringunt, & maiora ſupplicia ſuſtinebunt, v[...]
qui & hoc Dei mandatum & filium doctorem contemſerint.

Quod vidimus oculis noſtris. Hoc ad miracula refero, quib. ma[...]nifeſtauit gloriam ſuam, huc illud: V[...]
20 dimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre. Chriſtus enim cum miraculoſe ſana[...]
leproſos, excitat mortuos &c. ſe conſpiciendum præbet. Primum enim diuinam ſuam po[...]
tentiam confirmat. Nam cum facit quod nulla creatura imitari poſsit, oſtendit ſe creato[...]
rem eſſe, atq; adeo omnipotentem. Secundo, ſuam promtiſsimam voluntatem ad iuuan[...]
dum omnes, qui ad ſe confugiunt declarat, nam apud ipſum nõ eſt perſonarum acceptio[...]
Tertio, officium ſuum eſſe ſanare homines & ſaluare ſignificat, quod ſymbolo ſanationi[...]
corporum adumbratur. Quarto, obſignat ſuis miraculis certitudinem verbi ſui, vt illi cre-
dentes ſaluemur.

Quod ſpectauimus, & manus noſtrę con-
30 trectauerunt. Hæc ad manifeſtationem Chriſti poſt ipſius glorioſam reſurrectionem pertinent: nam poſt reſurrectionem
ſe viuum diſcipulis exhibuit, quem & manibus contrectauerunt in euidentius reſurrectio-
nis argumentum. Hic & humanitas Chriſti vera, & vnio hypoſtatica duarum naturarum
in vna perſona, ſignificatur. Quæ omnia eo pertinent, vt Apoſtolus ſua autoritate & teſti-
monio Menandrum & Ebionem hæreticos compeſcat, qui tum temporis peruerſa doctri-
na Eccleſiam Dei perturbauerunt, negantes nunc diuinitatem Chriſti, nunc veritatem na[...]
turæ humanæ, nunc vnionem perſonalem.

De verbo vitæ. Hoc proprium Euangelij obiectũ
40 eſt, in quo primum perpendendum
eſt, quod extra Chriſtum nulla ſit vita, ſed mors tantũ & damnatio. Deinde, quod in ſolo
Chriſto vita & ſalus quærenda ſit, & ab eo ſolo petenda. Huc appellationes variæ filij Dei
pertinent, quæ nobis exponunt, quomodo vita ſit in hoc λόγῳ. Inter multas hæ ſunt præci-
puæ: Deus, λόγος, filius vnigenitus, qui eſt in ſinu patris, via, veritas, vita, lumen, ſapientia,
virtus, Dei potentia, ſplendor, character, ſignaculum, Dominus, Rex, Paſtor, Epiſcopus,
Sacerdos, omnium imperator, Sceptrum rectitudinis, ſceptrũ regni, qui eſt, qui erat & qui
venturus eſt. Harum appellationũ rationem vide in oratione ſecunda Nazianzeni de filio.
CÆTERVM cum hæc appellatio λόγος ſæpius tribuatur filio Dei in ſcriptura, eius appella-
tionis ratioñe libet hic paucis exponere, neq; eſt vna tantum huius appellationis ratio, ſed
50 ex verbo Dei & ſanctorum patrũ ſcriptis, quintuplex colligi poteſt. PRIMA ratio appella-
tionis ſumi poteſt ex primo capite Geneſis, vbi ſcribitur, quod ad verbum Dei, vel Deo di-
cente, factum ſit, quicquid Deus fieri voluit. Hoc Apoſtolus noſter in ſuo Euangelio inter-
pretari videtur, cum affirmat omnia per ipſum, ſcilicet λόγον, facta eſſe. Quare non dubium
eſt, quin Iohannes cum ait: In principio erat λόγος, reſpiciat ad creationem, ſignificans filij
Dei æternitatem, potentiã & virtutẽ, vt qui fuerit ante res creatas, & per quẽ Deus omnia
condiderit: vnde & alius à patre, hoc eſt, diſtincta à patre perſona, demonſtratur. Hæc ratio
eo pertinet, vt perpetuo nos admoneat, quod filius Dei ſit ille λόγος, per quem Deus om-
nia condiderit. SECVNDA appellationis ratio petitur ex Epiſtola ad Hebræos, vbi hic
λόγος character vocatur ὑποστάσεως paternæ, hoc eſt, expreſſa imago perſonæ patris. Vt

[...]m animi character est sermo: ita filius Dei nobis animum patris exponit, iuxta illud: [D]eum nemo vidit vnquã, vnigenitus filius qui est in sinu patris, ipse nobis enarrauit. Huc [&] illud Domini dictum ad Philippum pertinet: Qui videt me Philippe, videt & patrem. [T]ERTIA appellationis ratio ex promissionis verbo sumitur, quia enim promissionis ver[b]um erat de hoc filio (quod verbũ primum ab ipso Deo primis nostris parentibus propositum est, videlicet: Semen mulieris conteret caput serpentis: & inde sæpius alijs atq; alijs ver[b]orum formis repetitum, & per Prophetas inculcatũ est) dicitur filius Dei λόγος, vnde A[p]ostolus: In principio erat verbũ, ac si dicat, ille de quo locutus est Deus toties, de quo facta [e]st promissio patribus, de quo Prophetæ vaticinati sunt, erat in principio, antequam quic[q]uam rerum conderetur. QVARTA ratio eorum est, qui dicunt filium Dei ideo λόγον dici, 10 [q]uia ipse per suum spiritum locutus est sanctis patribus ante assumtam humanam natu[r]am, vnde sæpius in Prophetis recurrit hæc ratio: Hæc dicit Dominus. Et Petrus affirmat, [C]hristum in spiritu prædicasse hominibus tempore Noë, quorum spiritus, hoc est, animæ, [n]unc sunt in carcere. QVINTA ratio est eorum, qui dicunt Christum λόγον dici duplici re[s]pectu, Primum respectu patris, à quo ab æterno perfectus Deus nascitur, sine vllo natiui[t]atis initio & fine. Huc ascribam memorabile dictũ Nazianzeni: θεοῦ γέννησις σιωπῇ τιμάσθω. [μ]έγα σοι τὸ μαθεῖν ὅτι γεγέννηται. hoc est, Dei generatio silentio honoretur, magnũ est tibi didi[c]isse quod genitus sit. Et Iustinus: σαφὴς ἔλεγχος ἀπιστίας τὸ πῶς περὶ θεοῦ λέγειν. Hoc est, manife[s]tum argumentũ infidelitatis est de Deo dicere, quomodo? Philippus secutus patrum quo[r]undam opinionem, rationem huius appellationis sic explicat. Vt in hominibus potentia 20 [c]ognoscẽs format imagines: sic λόγος est æterni patris imago cogitatione genita ab æterno [c]ommunicata substãtia. Nazianzenus autem sic: λόγος dicitur, quod eam rationem habet [c]um patre, quam verbum cum mente, nõ solum propter natiuitatem perpessionis exper[t]em, verumetiam propter coniunctionem & effigiationem. Deinde dicitur λόγος respectu [n]ostri, quia profert Euangelium è sinu patris, & annunciat nobis.

Et vita manifestata est.

Hoc est, vita quæ est λόγος æternus, ęterni patris, hominibus patefacta est per assumtionem humanæ naturæ, hoc est, vt Apostolus noster in suo Euangelio interpretatur, λόγος caro factus est, & habitauit in nobis plenus gratia & virtute. Dicitur autem 30 Christus vita, cum quia ipse sit fons vitæ, tum quia spiritu suo & voce in homines vitam effundat, ita enim ipse ait: Quemadmodum pater habet vitam in seipso: ita & filio dedit vitam habere in seipso. Neq; enim Christus ideo tantum dicitur vita, quod propria virtute & intrinseca solus viuat, sed quia vitæ plenitudinem in se continens, omnia viuificat etsi non eodem modo. Nam aliter viuificat creaturas cæteras, aliter homines ad vitam æternam, de qua vita loquitur cum ait: Amen amen dico vobis, qui sermonẽ meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam. Huc & illud: Verba quæ ego loquor vobis spiritus & vita sunt. Hic suum verbum vitam vocat Dominus ab effectu, quasi viuificum, cum spiritualiter percipitur. Nazianzenus in oratione secunda de filio, vita (inquit) dicitur, quia lumen & totius rationalis naturæ σύστασις & existendi virtus est. In ipso enim viuimus, moue- 40 mur & sumus. Secundum duplicem afflatus virtutem & spirationem illinc afflati omnes sumus Spiritu sancto, quotquot eius capaces sumus.

Et vidimus & testamur & annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud patrem, & manifestata est vobis.

Hoc est, nos Apostoli & testes Christi annunciamus vobis Christum, qui est vita æterna, verus Deus, qui erat apud patrem à principio. Hic Apostolus aprte distinguit inter personam patris & filij.

Quod inquam vidimus & audiuimus id annunciamus vobis.

Hæc Epanalepsis ad confirmationem pertinet, nam toties hoc inculcat, vt eius testimonio cofirmati hæ- 50 reticorum deliria magno animo contemnamus. Atq; hactenus de doctrina, iam exemplum Apostoli omnibus pijs verbi ministris proponatur, videlicet, vt nihil afferant, nihil doceant, nisi quod ipsis ex verbo Domini compertum est, non fingant noua dogmata, sed verbo tradito à Prophetis, Christo & Apostolis sint contenti. In obscuris dictis mutuentur lucem ex clarioribus locis, & dum vnum locum tractare instituunt, inspiciant totam doctrinam cœlestem, & interpretatio sit analoga fidei.

Vt &

Vt & vos habeatis societatem nobiscum.

Finis prædicati Euangelij indicatur, qui est societas sanctorũ, hoc est Euangelium de Christo ideo prædicatur, vt cœtus aliquis hominum colligatur voce Euangelij, qui sanctificatus & segregatus à prophanis mundi cœtibus, Deo verum cultum præstet. Hic nobis commendatur societas illa sancta, qua inter nos veluti vnum corpus efficimur. Huius sanctæ societatis & vnionis argumenta grauissima enumerat Paulus ad Ephes. 4. cum ait: Obsecro igitur vos ego vinctus in Domino, vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate & mansuetudine & patientia sustinentes vos inuicem per dilectionem, studentes seruare vnitatem Spiritus in vinculo pacis, vnum corpus & vnum spiritum, quemadmodum vocati estis in vna spe vocationis vestræ. Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma & vnus Deus & pater omnium, qui super omnia & per omnia & in omnibus vobis. Hinc apparet quo spiritu ducantur, qui vel leuibus de causis mouent certamina in Ecclesia, vel suis flagitijs societatem Ecclesiæ perturbant, vel Epicurismo aut hypocrisi abrepti non afficiuntur calamitatibus Ecclesiæ, nec pro eius ædificatione & conseruatione soliciti sunt.

Et societas nostra sit cum Patre, & cum Filio eius Iesu Christo.

Quam præclara illa sit sanctorum societas ostendit, inde enim initium habet, quod primum coniungamur Patri adoptionis gratia, & filio eius Iesu Christo fidei vinculo. Si ergo gratia adoptionis cõiungimur cũ Patre, certe inter nos fratres sumus, quare fraterna affectione coniunctos nos esse oportet. Si fide coniungimur cum Christo, vnum profecto corpus efficimur, quare par est, vt alter alterius commodis & incommodis afficiatur. Hæc enim συμπάθεια est membrorum inter se eiusdẽ corporis. Porro qui hanc societatem habet cum Patre & Filio, regitur & sanctificatur à Spiritu ad vitam æternam, quare & cum illo coniungitur. Quem nõ mouet hæc admiranda societas ad iuste, pie, & modeste viuendum? Habemus ergo hic definitionẽ veræ Ecclesiæ, quæ est societas sanctorũ, cum in Patre & in Filio virtute Spiritus sancti, tum inter ipsos sanctos per eundẽ spiritũ, & mutua caritatis officia. Hinc videtur definitio Ecclesiæ, quæ in symbolo traditur, sumta esse: Credo Ecclesiã sanctam, τῶν ἁγίων κοινωνίαν, hoc est, sanctorũ societatem. Quod autem in externa hac societate Ecclesiæ sint & viua & mortua mẽbra, declarant quæ mox sequuntur in Iohanne de impœnitentibus hypocritis, infirmis & vere pijs. Impœnitentes & hypocritæ mortua sunt mẽbra Ecclesiæ, & in eius externo cœtu tanquã viua membra delitescunt. Hæc sciri oportet propter Anabaptistas, qui negant veram Ecclesiã esse, vbi vlli scelerati in externo Ecclesiæ cœtu feruntur. Verum vt sagena Euãgelica capit bonos & malos pisces, & ager dominicus habet & triticũ & zizania, Sic in externa Ecclesiæ societate erunt sancti & non sancti, vel viua membra & mortua, at symbolum definitionem non ab accidente, sed à veræ Ecclesiæ nota desumsit.

Et hæc scribimus vobis, vt gaudium vestrum sit perfectum.

Vestra cum Deo Patre, cum eius Filio & Spiritu sancto atque inter vos ipsos societas, eo pertinet, vt vestrum gaudiũ sit perfectum & plenum. Vt enim societas hominis cum Diabolo, & eius membris res tristissima est, quam societatem habent profecto omnes, qui delectantur peccato, & viuunt sine pœnitentia: Ita societas hominis cum Deo, quæ fit per adoptionis gratiã & fidẽ, à qua ipsius germani fructus separari nõ possunt, retinetur enim tantisper donec manet fides & bona conscientia, res omniũ suauissima & optima, quare & perfectum gaudiũ semper habet adiunctum. Dicitur autẽ hoc sanctorum, hoc est vere Christianorum gaudium perfectum triplici respectu. Primum, respectu obiecti, à quo percipitur. Omnis enim affectus ab aliquo obiecto tanquã ex caussa producitur. Cũ igitur obiecto respondet affectus, tale profecto erit gaudiũ Christianorum, quale est ipsius obiectum. Quare cum obiectum gaudij Christianorum sit perfectũ, videlicet Deus ipse Pater, & Filius & Spiritus sanctus, & cum hisce tribus personis suauissima societas, non immerito ipsorum gaudium dicitur ab Apostolo nostro perfectum. Verum hoc gaudiũ consideratur dupliciter, videlicet in statu gratiæ & in statu gloriæ, vtrobiq; quidem perfectum est. Nam in statu gratiæ est perfectum substantia, vt ita dicam. At in statu gloriæ erit perfectũ omnibus gradibus absolutum. Iam autem cum affectus sint primũ diuinitus conditi in hominibus, & deinde in renatis creati per Spiritum sanctum, vt sint stimuli ad virtutẽ, par est vt gaudiũ hoc Christianorũ, accensum in cordibus per Spiritum sanctum, sit incitamentũ ad omnis generis virtutes, & mutua pietatis officia Christianorũ inter se. Quare non immerito Apostolus noster proponit

hoc gaudium in initio, tanquam fundamentum ſequentis exhortationis ad pietatem & mutuam dilectionem. Secundo dicitur hoc gaudium ſanctorum perfectum, reſpectu gaudij mundani: quod eſt & fucatum & momentaneum, vt quod ſit de terra, non de cœlo, vt gaudium ſanctorum. Vt enim gaudium mundi ſæpe eſt initium maximarum calamitatum, cum in hac vita, tum in futura: ita ſanctorum gaudium initium eſt pleniſsimæ felicitatis, cum in hac vita tum in futura. Vnde Auguſtinus illud vanitatis, hoc vero veritatis nominat. Caueamus igitur, ne amore præſentis gaudij mundi amittamus perfectum illud æternum gaudium, quod commune piorum eſt. Tertio dicitur gaudium ſanctorum perfectum, reſpectu vſus in omnibus doloribus & ærumnis huius vitæ. Eſt enim vniuerſalis quædam conſolatio opponenda omnibus doloribus, pauoribus & ærumnis, quibus Ecclesia Chriſti in hac vita obiecta eſt. Hinc Dauid Pſal. 94. Secundum multitudinem dolorum in corde meo conſolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Quotieſcunq; igitur affligimur quouis modo, opponamus hoc gaudium perfectum tanquam murum, ac ex fide & bona conſcientia imploremus ipſum qui dixit: Petite & accipietis, vt gaudium veſtrum ſit plenum. Et qui dixit: Tecum ſum in tribulatione. Atq; cum Moſe dicamus: Reple nos mane miſericordia tua, & exultabimus & delectabimur omnibus diebus noſtris.

Et hæc eſt annunciatio quam audiuimus ab ipſo, & annunciamus vobis, quod Deus lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt vllæ.

Abſoluta deſcriptione Chriſti, & expoſito fine prædicati Euãgelij fundamentum proponit ſuæ exhortationis. Et ſumma ſententiæ hæc eſt: Finis prædicati Euangelij eſt, vt habeamus ſocietatẽ cum ſanctis. Sanctorum autem ſocietas eſt cum Deo, & Deus lux eſt. Proinde qui cum Deo ſocietatem habere volunt, in luce ambulare debent & non in tenebris. Aq; hæc principalis propoſitio eſt huius Epiſtolæ. Deus hoc loco lux dicitur, cum quia ipſe lux eſt habitans lucem inacceſsibilem: tum quia autor & fons eſt lucis. Deinde cum de creaturis agitur, lux & tenebræ hoc modo opponuntur, vt per tenebras ignorantia & peccatum, & per lucem ſincera Dei noticia & ſanctitas vitæ intelligantur: Nazianzenus hoc ipſum teſtatur hiſce verbis: Lux eſt tanquã ſplendor animarum, quarum ratio & vita purgata eſt: ſi enim tenebræ ignorantia & peccatum, lux certe erit noticia & vita ſancta. Huc Chriſti verba pertinent, Iohan. 12. Ego lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Item: Ambulate dum lucem habetis, vt tenebræ vos non apprehendant. Item: Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis ſitis. Et Matth. 5. Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant veſtra bona opera, & glorificent patrem veſtrum, qui in cœlis eſt. Et Paulus ad Epheſ. 5. Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, tanquam filij lucis ambulate, probantes quid ſit acceptum Domino. His conſentit Eſaias cum inquit: Domus Iacob venite & ambulemus in lumine Domini. Monemur igitur ne innitamur noſtræ prudentiæ, ſed in lumine Domini ambulemus, modo cum ipſo ſocietatem habere velimus. Verbum Domini ſit lucerna pedibus noſtris, & lumen ſemitis noſtris. Non iam humanis traditionibus circumferamur, ſed verbo Domini dirigamur, illudq; vt perpetuam vitæ normam ſequamur. Nam qui hoc verbum ſequitur, Chriſtum ſequitur, qui ait: Qui ſequitur me, non ambulat in tenebris. Petamus igitur ſemper, vt illuceſcat in nobis per Spiritus ſancti gratiam lux & veritas, vt vileſcant apud nos tenebræ Diaboli, quæ ſunt ignorantia Dei & peccata.

Si dixerimus quod ſocietatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur, & non facimus veritatem.

Ratio propoſitionis & prolepſis ſimul, vt enim à repugnantibus, probat in lumine ambulandum eſſe ijs, qui ſocietatem cum Deo cupiunt habere (fieri enim non poteſt, vt ſimul quis & in luce ambulet, & in tenebris) ita anticipat illorũ obiectionem, qui viuunt ſine pœnitentia, & nihilominus gloriantur de ſocietate cum Deo, iactant Euangeliũ, in ore habent beneficia Chriſti, ſe Chriſti membra clamitant, ſed vani ſunt. Quantumuis enim quis gloriatur de Chriſto, cum eo tamen ſocietatem nullam habet, donec ſuis indulget cupiditatibus, & ſecundum carnem ambulat, iuxta illud Pauli: Si ſecundum carnem vixeritis, moriemini, at ſi ſpiritu actiones corporis mortificaueritis, viuetis. Quicunq; enim ſpiritu Dei aguntur, hi ſunt filij Dei. Hic proinde locus docet, confutat, & monet. Docet, cum ſocietate Dei non poſſe ſtare impuram vitam, quæ ſine pœnitentia tranſigitur: Nam cum Deus ſit lux, tenebras, hoc eſt, impietatẽ ferre nequit. Huc illud Syrac. cap. 15. Omne nefas odit Dominus, nec probatur ijs qui eum timent. Plato ad demonſtrandam hanc coniunctionem, cõmunionemq; naturę atq; ingenij Dei & hominis,

allega

allegat illud celebre prouerbium veterum: Simile simili amicum. Ex quo ostendit impios improbosq; homines, propter dissimilitudinem naturæ & ingenij, nihil facere quod Deo gratum esse possit: sed eorũ munera etiã magnificentissima ab eo vt abominanda repudiari. Hoc & Paulus docet cum ait: Contaminatis & infidelibus nihil mundum est, sed contaminata est eorum & mens & conscientia, Deum profitentur se nouisse, sed operibus negant, cum sint abominabiles & contumaces, & ad bonum opus omne reprobi. Confutat Libertinos veteres & nouos, qui de Christiana libertate vane gloriantur, ac si omnium legum repagula soluta essent, quorum furorem & hic Iohannes confutat, & Christus, cum ait: Qui facit peccatum, seruus est peccati. Monet de obœdientiæ præstandæ à regeneratis necessitate: nam qui male agit, in tenebras priores relabitur, gratia excidit, & à societate sanctorum excluditur.

Quod si in luce ambulamus, sicut ipse est in luce, societatem habemus cum illo mutuam.

Antithesis siue argumentum à contrarijs. Vt enim nulla est lucis cum tenebris coniunctio: ita luci cum luce optime conuenit. Quicunque igitur tenebras ignorantiæ, & peccati amant, ijsq; inuoluuntur extra lucem sunt. Nam Deus lux est. Et contra quorũ mentes luce cœlestis verbi irradiantur, & corda fide purificantur, atq; actiones cum vtrisq; cõsentiunt, extra omne dubium in luce sunt, atq; adeo cum Deo, qui lux est, societatem habent. SIMILIS exhortatio Pauli est, 2. Corinth. 6. vbi ita ait: Ne impari iugo copulemini cum infidelibus, quod enim consortiũ iusticiæ cum iniusticia, & quæ communio luci cum tenebris? quæ concordia Christo cum Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? & quæ consensio templi Dei cum simulacris? nam vos templum Dei estis viuentis. Sensus propositionis Paulinæ hic est: Quandoquidẽ pij & impij diuersæ sint conditionis, non debent in eodem opere mutuã præstare operam. Cum igitur pij sunt iusticiæ participes, sunt consortes lucis cœlestis, sunt Christi membra, sunt hęredes bonorum cœlestium, sunt templũ Dei viuentis, non debent profecto impiorũ opera sectari, qui iniusticiæ student, qui in tenebris ambulant, qui Belial, hoc est, Diabolo adhærent, quibus regnũ tenebrarum ob sua scelera debetur, qui simulachra colunt, & omnis generis Idololatriæ & superstitionis sunt amantes. Hæc cum ex diametro pugnant cum luce Dei, & cum societate sanctorum inter se, fugienda sunt omnibus ijs, qui de Christo haud mendaciter gloriari volunt. Porrò quia iam aliquoties dictum est Christianos habere inter se societatem, quæ sane societas fundata est in societate nostri cum Deo, tenendum est, quod hæc societas seu communio tria complectatur: videlicet arctissimam coniunctionem, benignissimã communicationẽ, & amplissimam rerum communiũ possessionem. ARCTISSIMA hæc cõiunctio duplex est, Prior, cum patre & filio, Posterior, quæ à priori pendet, sanctorũ inter se. De priori supra dictum est, videlicet quod cõiungamur cum patre per adoptionis gratiam, cum filio per fidem, quam operatur in nobis spiritus sanctificator. Posterior, quæ est sanctorum inter se coniunctio, explicatur pulcerrime ab Apostolo Paulo ad Ephes. 4. vbi definitur Ecclesia esse concio eorum hominum, qui in CHRISTO Domino renati, & de carne & ossibus eius facti, Domino ipsi capiti suo sic adhærent, & inuicem ita sunt coniuncti, coaptati & coagmentati, pro cuiusque fidei mensura, pro donorum Spiritus sancti varietate, pro vocationũ coaptione & veluti connexione, vt vnum corpus cõstituant, vt eodem omnes spiritu viuant & agantur, vt singuli suum proprium munus habeãt & donum, quo commoda & incrementa vniuersi corporis pro se quisque efficiat & promoueat. Breuiter, hæc coniunctio sanctorum inter se, constat spiritu Christi, consensu doctrinæ, professione, similitudine cultus & mutua dilectione. SECVNDVM quod dixi spectandum esse in sanctorũ societate seu communione, est benignissima cõmunicatio, quæ pendet ab arctissima coniunctione & eã consequitur. Nam vt Deus liberalissime effundit suũ spiritũ in sanctos, & multa spiritualia & corporalia dona illis confert: ita veri Christiani mutua sibi inuicẽ ex dilectione officia præstant. Nullum in hoc corpore membrum esse potest ociosum, vt non aliquid commodi corpori afferat, cum animata sint omnia & viuant spiritu Christi, & in hoc ipsum varia secundum datam gratiam dona spiritus habeant. Viget ergo inter hæc membra CHRISTI admiranda charitas & in omnibus συμπάθεια, consensio & eadem affectio, vnde fit vt alij aliorum onera leuent, vt mutuis erratis condonent, vt consilio & opera se inuicem iuuent. TERTIVM quod est spectandum in sanctorum societate, est amplissima rerum communium possessio, quæ sane possessio duplex est, vna durat in hac vita, altera in omnem mansura est æternitatem. Possessio rerum communium sanctorum in hac vita, in primis quidem earum rerum est, quæ ad nouam vitam in Christo peragen-

dam

[...]am per se pertinent. Deinde etiam earum rerum, quæ huic nouæ vitę in hoc seculo subseruiunt. Sic adeo fit, vt vbicunq; datur oportunitas pariter congregentur, & certis temporibus conuentus habeant, in quibus varia dona spiritus, ad communē omniū salutem & instaurationem nouæ vitæ inter se communicent, cum per doctrinā, exhortationem, admonitionem, correctionem, tum etiam per preces & laudes Dei, & sacramentorū administrationem & participationem. Possessio bonorum communiū Ecclesiæ in futura vita, quam ideo obtinere dicitur Ecclesia, quia eius arrabonem percepit: ita enim Paulus loquitur ad Ephe. 1. Obsignati estis Spiritu promissionis sancto, qui est arrabo hæreditatis nostræ. Est autem arrabo pacti symbolum seu pignus datum in certitudinem rei promissæ. Ergo cum dicitur Spiritus sanctus arrabo hæreditatis, significatur quod sit veluti pignus quoddā datum in certitudinem promissæ hæreditatis. Etsi autem hæc possessio reuera est incomprehensibilis & inæstimabilis, ita enim Paulus ait: Quæ oculus nō vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis descendit, quæ parauit Deus ijs qui ipsum diligunt: Tamē Spiritus sanctus in Psalm. 16. gustum quendam præbet eorum bonorum, quæ sanctis in futuro seculo proposita sunt. Notas (inquit) mihi fecisti vias vitæ adimplens læticia vultum tuum, delectationes in dextra tua in perpetuum. Hic tria coniungit Spiritus sanctus, videlicet æternam vitam, lætissimā fruitionem præsentiæ Dei, & delectationē in dextera maiestatis Dei perpetuam. Quanta autem hæc sint, ne quidem cogitare possumus. Atq; ita videmus in hac sancta societate siue coniunctione, illa tria concurrere, quę in omni societate in genere spectantur, videlicet, personarum coniunctionem, mutuam officiorum laborumq; operam, & commodorum iustam participationem. Hæc ideo de societate sanctorum adieci, vt & definitio Ecclesiæ, quæ in symbolo traditur, à rudioribus intelligatur, & nos excitemur ad amandam & fouendam hanc societatem, cui tot bona & commoda sunt proposita in hac vita & in futura, præsertim cum extra hanc societatem nihil est præter tenebras & damnationem. Hic obiter monendum duxi, quod vocabulum κοινωνία accipitur pro parte significationis, videlicet pro termino relationis, vt in illo Pauli: Poculum benedictionis cui benedicimus, nonne κοινωνία sanguinis Christi est? hoc est, participatio qua vtentes fiunt eiusdem sanguinis Domini participes, atque adeo inter sese coniunguntur.

Et sanguis Iesu Christi filij eius purgat nos ab omni peccato.

Quo hæc pertineant, facile intelligunt, qui sentiūt suas tenebras & mala quib⁹ inuoluuntur. Nam cum omnes sentiunt sua peccata, etiā sanctissimi, quæ per tenebras significantur, oportune ostēdit Apostolus, quo vinculo coalescat sanctorū cōmunio, videlicet quod in Christo simus, qui nos suo sanguine Gratis purgatos etiā sanctificauit. Ex quo fit, vt in Christū credentes, sint in cōspectu Dei emersi è tenebris, hoc est, puri à peccatis, idq; partim imputatione, partim inchoatione nouæ & beatæ vitæ. Donec igitur credentes retinent fidem & bonā conscientiam, tenebrarū quas non patitur illa sancta societas, expertes sunt, etiamsi multa incidunt in vita errata, quæ sancti mox corrigunt. Porro, quia hoc dictū Apostoli continet summam illam sapientiam, quę apud solam Dei Ecclesiam deposita est, de qua Paulus loquitur, cum ait: Non iudicaui me scire quicquā inter vos, nisi Iesum Christum & hunc crucifixum, Iudico operæ precium me facturum, si, priusquā verba Apostoli accedam, paucis explicauero summam doctrinæ Ecclesiæ, de obœdientia filij Dei, qui factus est (vt ait Paulus) obœdiens vsq; ad mortem, mortem autem crucis. Paulus ad Rom. 5. pulcherrimam collationem instituit inter Adam & Christum, inter inobœdientiam Adæ & obœdiētiam Christi. Quemadmodum (inquit) per inobœdientiā vnius hominis, scilicet Adami, peccatores constituti sunt multi: Sic etiam per obœdientiam vnius, scilicet Christi, iusti cōstituentur multi. Hoc est, quemadmodū vnius Adami peccato, totus mundus est reus factus: ita vnius Christi obœdientia, multi cōstituentur iusti, hoc est omnes qui in ipsum crediderint. HIC cogitāda sunt, iusticia & misericordia Dei, atq; adeo amor filij, qui nostram caussam in se recepit, vt iusto Dei iudicio non damnaremur. Valde siquidem congruebat iusticiæ Dei, vt sicut vnus in genere humano accersiuit alijs calamitatem per suam inobœdientiā: ita vnus in genere humano per suam obœdientiam satisfaceret iusticię Dei, & lueret peccata aliorum. Verum quia infinitum bonum erat offensum, & peccatum fuit infinitū malum, ex mera misericordia Deus dedit Filiū, & amor in filio fecit, vt se humiliaret, & assumeret naturā humanam in se, & fieret patri obœdiens, & sua obœdientia quæ est infiniti precij, placaret iram Patris. In hac igitur filij obœdientia, cōspicitur iusticia & misericordia Dei, quæ ipsius sapientiā & omnipotentiam etiam commendant. Deus condidit hominē ad suam imaginem, hoc est, ad felicitatē, hac imagine amissa per peccatū quid reliquū fuit, nisi vt homo miser æternum peri-

periret? ſapiētia igitur ſua inuenit Deus conſilium & modū quo lapſum hominē erigeret, & imaginem ſuam in ipſo repararet, & ſimul omnipotētiam ſuā aduerſus Satanæ regnum vindicaret, qui Satanas captiuum tenebat hominem. Si miſericordia motus ſua potenti. erexiſſet hominē ſine ſatisfactione, actum fuiſſet de ipſius iuſticia, quæ non ſinet peccatum inultum. Proinde vt fieret compenſatio, & iuſta ſatisfactio, filium dedit DEVS, vt fieret peccatum pro nobis, hoc eſt, & reus & luens peccati pœnas noſtro nomine. STANT igitur firmiſsime & immote ſimul in ſummis gradibus ſapientia, iuſticia, miſericordia & omnipotentia Dei, adeo vt nihil ſit de vlla earum imminutum. Atque ita veluti τετράγωνος eſt noſtra ſalus, vt euerti nullo modo poſsit. Cæterum quia duplex eſt filij Dei in humana natura aſſumta, obœdientia, videlicet obœdientia crucis, & obœdientia legis, de vtraque ordine dicam: vt appareat quid quæque earum nobis conferat, & quid efficiat in redemtionis noſtræ myſterio. Obœdientia itaque crucis, hoc eſt, tota CHRISTI paſsio, eſt ſacrificium propitiatorium, in quo æternus filius homo factus ſeipſum per æternum ſpiritum obtulit patri æterno, vt iſta ſua obœdientia atq; victima, & expiaret peccata mundi, & placaret iram Dei, quo omnes qui in ipſum crediderunt, credunt, & credituri ſunt, per ipſum ſanctificentur ad vitam æternam, iuxta illud Iohan. 17. Ego pro ijs ſanctifico meipſum, vt & ipſi ſint ſanctificati in æternum. Hæc definitio collecta eſt ex Epiſtola ad Hebræos, quam ſi retexueris, habes ſacerdotem offerentem, videlicet Deum & hominem IESVM CHRISTVM, habes rem oblatam, nempe illum ipſum filium Dei, ipſe enim ſemetipſum obtulit in hoſtiam pro nobis. Habes modum oblationis, videlicet quod obtulerit ſe per ęternum ſpiritum, quo ſignificatur vis huius ſacrificij, videlicet quod ſit infinita. Habes pactum reſpectu hominum, videlicet fidem. eſt enim hoc ſacrificium ſolis credentibus ſalutare. Habes finem & ſcopum, videlicet vt credentes habeant vitam æternā merito huius ſacrificij. Hæc obœdientia Chriſti in cruce, hoc eſt, ſacrificium expiatorium peccatorum, applicatur hominibus, verbo, fide, & ſacramento. VERBO enim in quo eſt efficax Spiritus ſanctus, quaſi manu Dei offertur: fide veluti manu hominis accipitur. Sacramento tanquam ſigillo Dei obſignatur, vſuſq; eius veluti in tabula pingitur. Effectus ergo ſeu fructus proprius paſsionis Domini, hoc eſt, obœdientiæ eius ſub cruce, eſt remiſsio ſeu expiatio peccatorum. Dedit enim ſeipſum pro peccatis noſtris. Cæterum, quia non ſatis eſt remiſſum ſeu expiatum eſſe peccatū, niſi conferatur iuſticia: ideo obœdientia legis in Chriſto requiritur, vt nobis imputetur, quo appareamus plene iuſti in conſpectu Dei. Nam vt ad plenam rationem iuſticiæ legis requiritur, vt abſtineamus à malo & faciamus bonum: ita ad plenam rationem iuſticiæ Euāgelij requiritur & peccatorū expiatio, & iuſticiæ Chriſti, quæ eſt obœdientia erga legē, imputatio. Hæc obœdientia legis in Chriſto eſt perfectio, ſeu impletio legis, qua Chriſtus pleniſsime ſatisfecit legi perfectiſsime diligendo Deum ac proximū. Hæc ipſa Chriſti obœdientia imputatur credentibus, qua & iuſti reputantur corā Deo, ita enim ait Paulus: Quemadmodū vnius hominis inobœdientia peccatores conſtituti ſunt multi: ſic etiam per obœdientiā vnius, ſcilicet Chriſti iuſti conſtituentur multi. Atq; hoc eſt, quod idem Apoſtolus in 10. ad Romanos docet, cum inquit. Chriſtus eſt finis legis in iuſticiam omni credenti. Hoc eſt, finis legis eſt, eos iuſtificare, qui eam obſeruant, quo iuſtificati vitam ingrediantur. Verum quo minus hoc aſſequitur lex, non impedit vlla legis impotentia, ſed noſtræ carnis vicioſitas, cui ita demum medetur Chriſtus, vt eius iuſticia, id eſt, obœdientia legis gratis nobis imputata, finem legis, hoc eſt, iuſticiam cōſequamur: qui Chriſtus quoniam pro nobis legē impleuit, factus eſt nobis iuſticia. Tametſi autem ſæpe remiſsio peccatorum definitur iuſticia noſtra, ſimiliter & obœdientia Chriſti, qua ſatisfactum eſt legi, dicitur iuſticia noſtra: Tamen proprijſsime & diſtincte loquendo, vt obœdientia crucis eſt expiatio peccati, ita obœdientia legis in Chriſto nobis imputata, eſt noſtra iuſticia. ſemper enim cōiuncta ſunt hæc duo Chriſti beneficia, videlicet remiſſio peccati ſeu abſolutio à peccato, & collatio iuſticiæ Chriſti. Quare recte definitur iuſtificatio eſſe abſolutio credentis perſonæ à peccato & imputatio iuſticiæ Chriſti, cū qua coniuncta eſt acceptatio ad vitam æternam. Sed quid dicemus ad dictum Pauli Rom. 4. Chriſtus mortuus eſt pro peccatis noſtris, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtri? an non hic videtur Apoſtolus tribuere reſurrectioni CHRISTI iuſticiam? dicit enim illum mortuum pro peccatis, ſed excitatum in iuſticiam. Dictum Pauli recte explicatum conformat noſtram ſententiam. PRIMVM membrum nihil habet obſcuri: dicit enim, Chriſtus eſt mortuus pro noſtris peccatis, hoc plane eſt, quod nos dicimus: Obœdientia Chriſti in cruce, eſt expiatio peccati noſtri. SECVNDVM membrum: Reſurrexit propter iuſtificationem noſtri, hoc eſt, vt & ipſe oſtenderet ſe iuſtum eſſe. & nobis ſuam iuſticiam imputaret, ideo dicit apud Iohannem: Spiritus ſanctus arguet mundum de peccato, quia

[q]uia vado ad Patrem, ſcilicet per meam reſurrectionem. HVC etiam illud Dauidis pertinet: Non dabis ſanctum tuũ videre corruptionem, id eſt, quia ſanctus eſt, non manebit in ſepulchro corrũpendus. Hæc ſanctitas, fuit innocentia, quæ in perfectione legis poſita eſt. Tribuitur igitur iuſticia reſurrectioni Chriſti, quia ea eſt firmiſsima demonſtratio, quod Chriſtus legẽ perfectiſsime impleuit, in iuſtitiã omni credenti. Hæc volebã præfari in hunc locum Iohannis, vt cognita doctrina de obœdiẽtia Chriſti in genere, facilius pulcherrima & aurea ſententia Iohannis intelligatur. VT autẽ planior ſit ſententia huius dicti Iohannis, retexamus illud in ſuas partes, atque eas ordine explicemus. Sunt itaq; hic partes ſex. PRIMVM enim fit mentio ſanguinis. SECVNDO perſonæ effundentis ſanguinẽ. TERTIO purgationis. QVARTO eorum, quorum fit purgatio. QVINTO maculæ à qua fit purgatio. SEXTO efficaciæ purgationis, videlicet quod ab omni peccati macula purget.

DE PRIMA PARTE.

Etſi autem ſolius ſanguinis mentio fit, quo ſynecdochicôs intelligẽda eſt paſsio & mors Chriſti, atq; adeo victima tota, quã Chriſtus peregit pro peccatoribus in ara crucis: Tamẽ ſingulariter ſanguinis meminit, vt cogitemus & inter ſeſe cõferamus plura, quæ videbuntur ad illuſtrationẽ huius myſterij pertinere. Nam rerũ, quæ inter ſeſe quandã analogiam habent, vt typorum & veritatis collatio, non ſolũ rei intelligentiæ confert, verum etiam fidem noſtrã confirmat, dum videmus ad eundem ſcopũ collimaſſe Patres veteris teſtamenti nobiſcum. Hic proinde quatuor ordine perpendãtur & cõferantur, videlicet reatus peccati, pœna, typus & λύτρον: Hæc enim ideo per ſanguinẽ in ſcriptura ſignificantur, vt inter ſeſe collata illuſtrent redemptionis noſtræ myſterium. PRIMVM itaq; reatus peccati ſignificatur per ſanguinem, vt in Pſal. 51. Libera me de ſanguinibus, hoc eſt, à reatu cædis. Rationẽ cur ſanguinis appellatio tribuatur reatui, explicat Auguſtinus cum ait: Vt lingua locutio dicitur, quæ fit per linguã: ſic dicitur & ſanguis iniquitas ſeu reatus, quia fit per ſanguinem. Deinde ſanguis admonet de pœna peccati, quia ſanguinis effuſionẽ mors comitatur, quæ eſt peccati pœna, iuxta comminationis verbũ: quocunq; die comederis de arbore iſta, morte morieris. Et apud Matth. Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros, id eſt, vltio ſeu pœna. Nam quia anima, id eſt, vita animalis eſt in ſanguine, ideo & pœna ſanguinis ſymbolo ſignificatur, & mors ſanguinis effuſione, vt in illo: Quicunq; effuderit humanum ſanguinẽ, ſanguis eius effundetur per hominem. Sanguis typic[us] fuit ſanguis hoſtiarũ, quæ offerebantur ſecundum legẽ Moſis, ſtante republica Moſaica. Hoc ſanguine cũ reatus ipſe indicabatur, tũ adumbrabatur λύτρον, hoc eſt, effuſio ſanguinis Chriſti innocentis in precium redemptionis. Abel mactans de grege ſuo victimã, nõ hæſit in pecuini ſanguinis cogitatione: ſed altius conſcendit mente. Cogitauit enim de lapſu ſuorũ parentum & proprio peccato, cogitauit ſe reum eſſe mortis, propter peccatum, cogitauit innocentis ouiculæ ſanguine & morte adumbrari innocentis CHRISTI ſanguinem & mortem, quo vere expiatur peccatũ, iuxta promiſsionis verbum: Semen mulieris conteret caput ſerpentis. His cogitationibus, vt peccati agnitio & odiũ extiterunt in Abele: ita eius fides in promiſſum ſemen creuit, qua fide iuſtificatus eſt, & iuſtificatus Deo gloriã dedit, cui placuit hoc admirando conſilio, lapſum genus humanũ erigere. Recte igitur intellexit Abel pecuino ſanguine non deleri peccatum, ſed tantũ adumbrari typo veram expiationem, quæ ſuo tempore fieret per ſanguinẽ Chriſti. Verum Cain oblitus promiſsionis, in facto externo hęſit ſine fide, & putabat ſe iſto ſuo opere mereri peccati deletionem. Huncigitur vt hypocritæ omniũ temporum imitãtur: ita patres ſancti, atq; adeo omnes pij omnibus temporibus, Abel ſibi proponũt imitandum: cui Deus ipſe teſtimoniũ perhibuit pietatis & iuſticiæ, cũ cœlitus igne emiſſo accenderet eius victimam. In lege Moſis præceptũ fuit, vt ſanguine teſtamenti aſpergeretur populus, ara, & liber. POPVLVS quidem aſpergebatur ſanguine, vt ſignificaretur, tum demum purgari conſcientias hominum à mortuis operibus (vt loquitur Epiſtola ad Hebræos) quando in Chriſtum credunt, cuius ſolius ſanguis eſt expiatio peccati. Vt enim nulla fiebat remiſsio in veteri teſtamento, ſine effuſione ſanguinis: ita plane nullũ peccatum vnquã deletum eſt, ſine victima ſanguinis Ieſu Chriſti, cuius non ſolũ participes ſunt, qui fuerunt & ſunt poſt peractam hoſtiam Chriſti in cruce: Verum etiam omnes patres, qui in promiſſum Chriſtum crediderunt, ſicuti ſupra dictum eſt de Abele. De hac virtute ſanguinis Chriſti extendentis ſe ad omnia tempora, loquitur Apoſtolus in Apocalypſi cum ait: Agnus occiſus eſt ab origine mundi. Sanguis quo tingebatur ara, habuit etiã ſuam myſticam ſignificationem. Nam docebat orationem hominis nihil valere, niſi in peccante peccatum ſanguine Chriſti expiatum ſit, & omnem precationem, propter ſanguinẽ ſacræ

aræ,

aræ,hoc eſt,Ieſu Chriſti,gratam eſſe Deo. Hunc typum explicat Paulus,cum inquit: Volo viros precari in omni loco tollentes puras manus. Puritate manuũ ſignificatur puritas cõſcientiarũ,quæ fit per ſanguinem Chriſti. Eſaias reiectas fuiſſe preces populi ſui teſtatur,ob manus ſanguine contaminatas:ita enim ait cap.1.Cum multiplicaueritis orationem,non exaudiã,manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt,hoc eſt, rei eſtis multorũ peccatorũ,quæ merentur mortem. Sanguis ergo quo ara erat tincta,ſignificat tum demum preces noſtras valere,quando purgata ſunt corda ſanguine Chriſti. Liber ideo aſpergebatur ſanguine, vt ſciamus doctrinam Moſis habuiſſe ſcopũ Chriſti ſanguinẽ, & vt nos in ſola doctrina, quæ hũc ſanguinẽ prædicat acquieſcamus, atq; vt ſciamus lectionẽ ſacrorum librorũ eſſe nobis ſalutarẽ,quando cõſcientiæ noſtræ ſanguine Chriſti aſperguntur. Quod autem Noæ mandatum ſit,vt non veſceretur ſanguine,& poſtea per Moſen idem filijs Iſraël ſit præceptum, pædagogicum fuit, vtpote ſymbolum nouæ vitæ poſt conuerſionem tranſigẽdæ. Ita enim Auguſtinus ait: Eiecto ſanguine iubentur manducare, ne vita priſtina quaſi ſuffocata, in cõſcientia teneatur,ſed habeat tanquam effuſionem per confeſsionem. Alius quidem ſic: Abſtinentia pecuini ſanguinis voluit Dominus homines ad manſuetudinem aſſuefacere.

IAM ad λύτρον, hoc eſt,ad im̃aculati agni Ieſu Chriſti ſanguinẽ, veniamus. Hic Ieſu Chriſti ſanguis opponitur triplici ſanguini,videlicet, reatui, pœnæ, & figuræ, quæ tria per ſanguinem ſignificari ſupra docuimus. Cum reatui ſanguis Chriſti opponitur, eſt recõciliatio & iuſtificatio. Rom.3. Iuſtificamur gratis ipſius gratia per redemtionẽ,quę eſt in Chriſto Ieſu, quẽ propoſuit Deus propiciatorem per fidẽ in ipſius ſanguine. Ad Epheſ.2. Nunc autem in Chriſto Ieſu,qui olim eratis procul,prope facti eſtis in ſanguine Chriſti. Apocal.1. Lauerũt ſtolas ſuas in ſanguine agni, id eſt, liberati ſunt & abſoluti à reatu peccatorum ſuorum per ſanguinem agni. His teſtimonijs oſtenditur,quod Chriſti ſanguis tanquam iuſtificatio & reconciliatio opponatur reatui,qui per ſanguinẽ ſignificatur. Cum pœnæ opponitur ſanguis Chriſti, dicitur ſatisfactio. Ad Epheſ.1. In quo habemus redemtionẽ per ſanguinem ipſius. Ad Rom.5. Iuſtificati igitur in ſanguine ipſius,ſeruabimur per ipſum ab ira, id eſt, à pœna. Hæc teſtimonia oſtendunt pœnam peccati tolli merito ſanguinis Chriſti. Cũ figuræ opponitur ſanguis Chriſti,veritas eſt, ſeu completio omniũ figurarum veteris teſtamenti. Ad Hebr.9. Per proprium ſanguinem intrauit ſemel in ſancta,æternam redemtionem nactus. Ibidem: Si ſanguis taurorum & hircorum & cinis vaccæ,aſperſa ſuper inquinatos,ſanctificat ad carnis mundiciẽ,quãto magis ſanguis Chriſti, qui per ſpiritũ æternum ſe ipſum obtulit immaculatum Deo,purgabit cõſcientiam noſtram à mortuis operibus. Hæc dicta oſtendunt, quod Chriſtus compleuit per ſuum ſanguinem, quod ſacrificia vetera tantum adumbrauerunt. Porrò de plena redemtione per Chriſti ſanguinẽ parta, teſtãtur hæc dicta Col.1. Pater nos tranſtulit in regnum filij dilecti,in quo habemus redemtionẽ,per ſanguinem eius remiſsionẽ peccatorũ. Ibidẽ: Cõplacuit patri, vt omnis plenitudo in eo habitet, & per eum reconciliaret omnia ſibi,pacificatis per ſanguinẽ cruoris eius,tum quę in terra, tum quæ in cœlis ſunt. 2.Cor.5. Deus erat in Chriſto mundum ſibi reconcilians,non imputans ijs peccata eorum. Acto.20. Paſcite Eccleſiam Dei,quam acquiſiuit proprio ſanguine. Hæc dicta in genere docent,quod pleniſsime redemtio & ſalus nobis per ſanguinẽ Chriſti contingat. Huc pauca ex patrum dictis adijciamus. Bernhardus: De remiſsione peccatorũ validiſsimum habeo argumentum dominicam paſsionem, vox ſiquidem ſanguinis eius inualuit multo plus,quam vox ſanguinis Abel, clamãs in cordibus electorũ remiſsionem peccatorum. Idẽ: Non dubiũ quin potentior & efficacior ſit mors Chriſti in bonum,quam peccata noſtra in malum. Auguſtinus: Quid tam congruenter ab hominibus ſumeretur, quod pro ijs offerretur,quam caro humana? & quid tam aptum huic immolationi, quam caro mortalis? quid tam mundum pro mũdanis vicijs, quam caro nata in vtero virginali? & quid tam gratũ offerri & ſuſcipi poſsit,quã caro ſacrificij noſtri,corpus ſacerdotis noſtri? Idem: Chriſtus liber à mortis debito,& ſolus abſq; peccato,pro peccatorib9 & debitoribus mortuus eſt. Sanguis enim Chriſti redemtio totius mundi. Idem: Singulari & ſolo vero ſacrificio pro nobis Chriſti ſanguis effuſus eſt. Idem: Magnam ſecuritatẽ dedit Deus, merito paſcha celebramus, vbi fuſus eſt ſanguis Domini, quo purgemur ab omni delicto, ſimus ſecuri, cautionem contra nos Diabolus ſeruitutis tenebat, ſed ſanguine Chriſti deleta eſt. Ambroſius: Sanguis Chriſti purpura eſt,qui inficit ſanctorum animos, non ſolum colore reſplendens, ſed etiam poteſtate, qua reges facit & meliores reges, quibus regnum donet æternum.

DE SECVNDA PARTE.

Secundo loco in dicto Iohannis mentio fit perſonæ effundentis ſanguinẽ,videlicet Ieſu

 Chriſti

Christi filij Dei, qui Sacerdos à Deo cõstitutus, hoc est, Mediator inter Deum & homines;
tradidit seipsum pro nobis oblationem & hostiam in odorẽ suauitatis. Hic sacerdos, quia
filius Dei dicitur, vere Deus est. Non enim adoptione filius est, sicut nos. quia Iesus, filius
Marię est, verus homo est. & quia Christus est, & non Christi, vna profecto persona est, non
duæ, vt sunt duæ naturæ. Quod autem oportuerit hunc sacerdotẽ talem esse, hoc est, verum
Deum & verum hominem, atq; vnam personam, hic explicandum est. Vt & mens de hoc
mysterio plenius erudiatur, & fides habeat, quo se sustẽtet aduersus insultus Diaboli & o-
mnis generis tẽtationes. Quod igitur nostrum Sacerdotem oportuerit esse verũ Deum, ex
sequentibus rationibus concluditur. PRIMA. Peccati infinita malitia est & infinitus rea-
tus. Infinitum enim & sũmum bonum offendit, atque eius gloriam obscurat. Hoc proinde
peccatum aut infinitis pœnis erat puniẽdum (sic enim iusticia Dei efflagitabat) aut expiã-
dum erat satisfactiõe iusta. Verũ quia hæc satisfactio debuit esse preciũ infinitæ bonitatis,
& æquiualens, nõ potuit ab vlla, imo nec ab omnibus creaturis fieri. Quare necesse fuit ex-
piatorem peccati Deum esse. SECVNDA. Nulla creata potentia sola potuit sustinere iram
Dei, & in tanta magnitudine dolorũ Deo vere tribuere laudem iusticiæ. Quare necesse fuit
Mediatorẽ præditum esse diuina potentia, quæ solius Dei est. Huius caussæ cõsideratio ad-
monet nos iusticiæ Dei. Nam in pœna, quæ debet esse placatio, oportuit punienti tribuere
laudem iusticię. TERTIA. Nulla creata potentia potuit vincere mortem, & reddere nobis
iusticiam & vitam ęternam. Hoc itaque cum sit propriũ Mediatoris, necesse fuit Mediato-
rem esse Deum. Nam omnipotentis naturæ est vincere mortẽ, & reddere vitã & iusticiam
æternam. QVARTA. Necesse est Mediatorẽ esse perpetuum custodem Ecclesiæ omnibus
temporibus, eam exaudientẽ, & præsentem sanctis vbique, sicut vere affuit Mosi & popu-
lo in deserto, vt testatur Paulus, & deinde semper Ecclesiæ adest & protegit ĩmediate, iuxta
dictũ: Nemo rapiet oues meas de manib⁹ meis. Hæc esse diuinæ naturæ propria manifestũ
est. QVINTA. Mediator debuit esse καρδιογνώστης, vt videre possis gemitus cordium & inti-
ma sanctorum suspiria. hoc cum tantum congruat diuinę naturæ, necesse fuit vt Mediator
esset Deus. Mente in hunc modum instructa de diuinitate mediatoris, fides ita concludit.
Meus Mediator est Deus, ergo potẽtior est Diabolo, ergo fortior est peccato, ergo superior
est mũdo, ergo validior est inferno. Si igitur hic Mediator mecũ est, à quo trepidabo? Hinc
illa fidei gloriatio ad Rom. 8. Si Deus pro nobis, quis contra nos? qui proprio filio non pe-
percit, sed pro nobis omnibus tradidit illũ, quomodo & non cũ illo omnia nobis donaret,
quis accusabit electos Dei? Deus est qui iustificat, quis est qui condemnat? Christus est, qui
mortuus est, imo qui & excitatus est, qui & est in dextra Dei, qui etiã interpellat pro nobis.
IAM videamus cur oportuerit nostrum Mediatorem verum hominem esse. Rationes aũt
hæ sunt præcipuæ. PRIMA, necessarium erat, vt inobœdientia commissa in carne nostra,
in eadẽ sarciretur. Nam hoc congruebat ordini iusticiæ diuinæ, vt cum genus humanũ pri
mũ peccasset in vno Adamo, aliquis in humano genere à peccato ĩmunis, pœnã solueret,
quæ esset precium pro cæteris. Ideo enim venit Dominus noster reuera homo, veluti perso-
nam ipsius Adæ referẽs, cuius etiam nomẽ illi tribuitur, vt pœnam peccati in carne, in qua
admissum fuerat, persolueret. SECVNDA, est autoris Epistolæ ad Hebr. cap. 2. Quoniam,
inquit, pueri participes sunt carnis & sanguinis, ipse quoq; cõsimiliter particeps factus est
eorundem, vt per mortẽ aboleret eum, qui mortis habebat imperium, hoc est, Diabolum.
TERTIA, Necessariũ fuit, vt esset in Mediatore συμπάθεια quædam, qua afficeretur nostris
calamitatibus, vnde autor Epistolæ ad Hebr. Cõgruum (inquit) fuit, eum fratribus per om
nia assimilari, vt misericors esset & fidelis pontifex in his, quæ apud Deum forent agenda,
ad expiãdum peccata populi. QVARTA. Necesse fuit Mediatorem humana natura nobis
sociari atque cõiungi. Nam nisi ille frater noster esset verus homo, non fieremus per illius
cõmunicationem filij Dei. QVINTA. Resurrectionis nostræ virtus & efficacia in societate
nostra cum Christo, in eadem humana natura cõspicitur. Vnica enim spes, quam de resur-
rectione corporum habemus, est, quod Mediator noster carnem nostram assumserit. Nam
caro, quam nunc corruptioni obnoxiam circumferimus, iam suscitata est in Christo, & in
possessionem regni cœlorum ingressa. ibique immortalis est facta. Virtute igitur societatis
naturæ, quã habemus cũ Christo, excitabimur in extremo die, & donabimur etiã secundũ
carnem immortalitate. Fides ex hac noticia societatis naturę nostrę, & Christi Mediatoris,
colligit vberrimum fructum. Vnde autor Epistolæ ad Ebręos affirmat, nos non habere ad-
uocatum, qui infirmitates nostras sustinere nõ possit, cum ipse eodẽ modo fuerit tentatus,
per omnia nobis similis factus, demto peccato, & quia assumtio humanæ naturæ testimo-
nium est sũmi amoris filij Dei erga nos, fides in omni tẽtatione, adeoq; in articulo mortis,
se fiducia amoris huius filij Dei erga nos, sustentat. QVOD autẽ oportuerit Mediatorẽ esse

vnam

vnam perſonam in duabus naturis, ex ſubiectis rationibus patet. PRIMA, Vnus Mediator Dei & hominum, homo Ieſus Chriſtus. Hæc vox, Vnus, ad perſonæ vnitatem, & nõ ad naturas referenda eſt. SECVNDA, Hic vnus mediator coniunctus & Deo & homini eſſe debuit. Deo ergo, qui offenſus erat noſtro peccato, vera diuinitate coniunctus eſt: homini vero, vera humanitate ſociatus, vt vnus hic Mediator poſſit coniungere aduerſas partes ſocietate, quam habuit cum vtriſque. Athanaſius: Congruebat filium aſſumere humanam naturam, vt hæc perſona, quæ eſt ſubſtantialis imago Dei patris, reſtitueret imaginem Dei in nobis. TERTIA, ſi non eſſet Mediator vna perſona, opera redemtionis in humana natura peracta, nequaquam eſſent ſufficiens precium pro peccato, quo infinitum bonum eſt offenſum. Aſſumſit ergo æternus Dei filius humanam naturam in vnionem perſonalem, vt opera in humana natura peracta, infinitæ fierent virtutis. Ex hac itaque indiuidua vnione naturæ diuinæ & humanæ in vna perſona, colligit fides dignitatem infinitam, perfectionem abſolutiſſimam, & inæſtimabile precium eſſe ſanguinis, mortis, atque adeo omnium actionum & paſſionum Chriſti, in ſanctiſſima eius humanitate. Inde enim eſt potentia & virtus delendæ iniquitatis, deſtruendæ mortis, imputandæ iuſticiæ & donandæ ſalutis æternæ. Etſi autem Chriſtus in carne, vt Petrus loquitur, hoc eſt, in humana natura, videlicet in anima & corpore paſſus eſt: tamen paſſio ipſa perſonæ tribuitur, propter illam arctiſſimam duarum naturarũ vnionem in vna perſona. Ex quo fit, vt omnia in Chriſto habeantur diuina, immẽſa, inæſtimabilia, & ſaluifica opera redemtionis. Huc propter antiquitatem vnam Cyrilli ſententiam adijciam: Niſi (inquit) Deus verus eſſet Chriſtus, quæ vtilitas per ſanguinem eius? vel quomodo mundabit noſtram conſcientiam à mortuis operibus? ſanguis enim communis hominis quid magis habet, quam ſanguis hircorum? niſi certe quam quod ille eſt rationalis animalis, hic vero bruti. Quoniam autem qui ex Deo eſt carne aſſumta, poſuit pro nobis ſuum ſanguinem, hac ratione & purgare poteſt credẽtes in ipſum, & à mortuis operibus liberare, & abducere in obſequiũ Deo. Hæc Cyrillus.

DE TERTIA PARTE.

Tertio loco fit mentio purgationis, videlicet quod Chriſtus nos purget ſuo ſanguine à peccatis. In eandem ſentẽtiam Apoſtolus noſter in Apocalypſi ait: Chriſtus dilexit nos, & lauat nos à peccatis noſtris ſanguine ſuo. Vt autẽ appareat conſenſus Eccleſiæ omniũ temporum, de hac purgatione vtile fuerit mente circũſpicere & perpendere hęc quatuor, videlicet typicam purgationem, veram purgationem, huius neceſſitatem, atq; certitudinẽ ſeu diuinam obſignationẽ. TYPICA purgatio eſt antegreſſa figura, quæ lege Moſis deſcribitur. Omnes enim lotiones & legales purgationes admonebant populum Iudaicum, cum ſordium ipſorum, id eſt, peccatorum, tum purgationis quæ olim erat futura per ſanguinẽ Chriſti. Huc pertinebant ſex iſtæ hydriæ in Cana Galileæ poſitæ, quarum meminit Iohannes. Hoc Dauid intellexit cum diceret Pſal. 51. Amplius laua me ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me. Externa enim & legalis purgatio admonebat ipſum de conſcientiæ purgatione, quę non aqua, non bruti ſanguine, ſed ſanguine immaculati agni Ieſu Chriſti peragitur. Hypocritæ putabãt legi ſatisfactum eſſe, cũ corpora externe aſpergebant aqua, nihil de veritate figuræ reſpondente ſoliciti. Ita enim Dominus eis obijcit: Vę vobis Scribę & Pharifæi & Hypocritæ, qui purgatis exteriorem poculi patinæq; partẽ, intus aũt omnia ſunt plena rapina & intẽperantia. Phariſæe purga prius quod eſt intra poculũ & patinam, vt id quoq; quod extra eſt, purum fiat. His verbis docet Chriſtus, quónam illæ externæ purgationes pertinebãt, videlicet vt eſſent ſymbola internæ purgationis, quæ fieret per ſanguinẽ agni, qui occiſus eſt ab origine mundi. Nam ſine cogitatione ſignificationis & fide, iſtæ hypocriticæ purgationes, quas Auguſtinus laruatas vocat, pernicioſæ fuerũt, ſicut Ethnicę & Papiſticæ, quæ fiebant per aſperſionem aquæ luſtralis, ſine mandato Dei & fide. Nam & Ethnici & Papiſtæ cacozelia quadam purgationes Iudaicas imitati ſunt. Cicero pro Roſcio Amarino dicit: Ea quæ violata ſunt, mari expiari. Euripides, θάλασσα κλύσει πάντα τ' ἀνθρώπων κακά. id eſt, Mare abolet omnia hominum mala. Telemachus Palladi ſupplicaturus in æquore manus lauat. Sophocles quoque mentionem facit expiationis per aquam. HÆ purgationes Ethnicæ tantum laruales fuerunt, quia fuerunt ceremoniæ à ſanctis quidem patribus acceptæ, ſed ſine doctrina & vero ſignificationis intellectu. Attamẽ ideo ꝓdeſt illas obſeruare, quia à populo Dei ſumtæ, teſtantur de alia vera purificatione. Papiſticæ purgationes nihilo meliores fuere, qui non ſolum viuos, verumetiam mortuos aſpergine aquæ expiari credunt. Sed de his ſatis. ANTEGRESSA igitur figura fuit in purgationibus varijs Iudæorum. Vera autem purgatio completa eſt in Chriſto Ieſu, qui in ſe credentes ſuo ſanguine efficaciter & ſolus abluit. Auguſtinus: Hæc eſt vera pax, & cum

creatore nostro nobis firma connexio, purgatis & reconciliatis per Mediatorem vitæ, sicut maculati & alienati ab eo recessimus per mediatorem mortis. Sicut enim Diabolus superbus hominem superbientem perduxit ad morté: ita Christus humilis hominem obœdientem reduxit ad vitam. Quia sicut ille elatus cecidit & deiecit consentiétem: sic iste humilis surrexit & erexit credentem. NECESSITAS huius purgationis per Christum, Iohan. 13. indicatur hisce verbis Domini: Nisi lauero te, non habebis partem mecum. Item: Qui lotus est, non indiget, nisi vt pedes lauentur, sed est mundus totus. Hæc duo dicta Domini, duplicem lotionem fieri per Christum indicant. Prius, beneficium Christi proprium cómendat, quod est abluere. nisi enim ipse suo sanguine nos totos abluat, hoc est, redimat, & nisi credamus nos redemtos sanguine Christi, non erimus hæredes vitæ æternæ, in quam non nisi puri intrabūt. Alterum dictum loquitur de quotidiana aspersione & lotione pedum, qua opus habent, qui iam toti per Christum loti sunt. Sententia enim dicti est: Qui iustus est fide, & lotus sanguine Christi, est totus mundus, id est, placet Deo totus, sed tamé in hac vita pedes assidue lauandi sunt. Vt enim pedibus euntiū semper aliquid pulueris adhæret: ita affectibus hominum semper aliquid vitij inest, quod est eluendum fide in Christum, & sanctificatione vitæ. Quod autem & hæc purgatio pedum, id est, affectuum, fiat virtute sanguinis Christi, docet Paulus Rom. 6. POSTREMO considerandа est certitudo seu diuina huius purgationis obsignatio, in hac concurrunt etiam illa tria, quorum supra memini, videlicet verbū, quo offertur hæc purgatio: Fides qua recipitur, & Baptismus, quo consignatur & applicatur. Vt enim verbum vniuersaliter omnibus offert beneficium purgationis: ita Fides, qua purificantur corda, accipit quod offertur, quia cóscientiæ credentium asperguntur sanguine Christi, quo mundantur à peccatis. Et Baptismus externus obsignat hác internam purgationem, & admonet de noua vita in posterum transigenda in sanctificatione. Cum igitur homo baptizatur, accipit promissionem gratiæ, veluti sigillo Dei obsignatam, quo interna purgatio, quæ per sanguinem Christi fit, ratificatur & obsignatur ei, qui baptizatur. In huius rei argumentum ministri baptismi ex maiorum traditione baptizatis candidam vestem imponunt, quá admoneantur & internæ ablutionis factę per sanguinem Christi, & sanctificationis, quæ à baptizatis requiritur. Vehementer errant, qui externo baptismo per se tribuunt purgandi virtutem, quæ solius Christi est, qui apparuit, vt destruat opera Diaboli. Quare firmiter tenendum est dictum Pauli, qui affirmat, Christum delexisse Ecclesiam, & tradidisse se pro ea, vt eam sanctificaret, mūdans eam lauacro aquæ in verbo, vt sisteret eam sibi gloriosam Ecclesiam, nō habétem maculam aut rugam, aut quicquam tale, sed vt esset sancta & irreprehensibilis. In hoc Pauli dicto primum obseruetur, quod Christo soli tribuatur mundandi virtus, sicut & noster Apostolus hic affirmat, dicens: Sanguis Iesu Christi mundat nos àb omni peccato. Deinde lauacrū aquæ ponitur, quod est externum symbolum gratiæ, & interioris purgationis sigillum. Hic tertio loco veritas signo respondens cogitanda est, quæ est occulta mundatio animæ, ac interna à peccati maculis ablutio. Quarto loco additur in verbo, vt intelligatur Baptismi vis, & efficacia esse ex promissionis verbo, quod obsignatur baptismo. Quinto loco cogitetur analogia signi ad rem signatam. Signum est lauacrum aquæ. analogia signi ad rem hæc est: Quemadmodum aqua foris abluit corpus: ita sanguis Christi intus animam à peccatorum sordibus purgat, nisi diffidentia in adultis fuerit impedimento. Huc etiam accedit altera obsignatio, videlicet vsus Cœnæ Dominicæ, de qua alias.

DE QVARTA PARTE.

Cum dicit Apostolus: Purgat nos, intelligamus totam naturam humanam significari, & non restringi dictum ad paucos aliquos. Ita enim ipse Apostolus nos docet, cum ait Ipse est propiciatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantum, sed pro totius mundi. Huc & illud pertinet in Euangelio: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Huc omnia dicta quæ gratiam vniuersalem nobis commendant, referenda sunt. Quod autem multi (proh dolor) non fiunt participes gratiæ huius, & purgationis per sanguinem Christi, non extenuat virtutem sanguinis Christi, nec consilium Dei de salute omnibus hominibus promiscue oblata euertit: sed tantum indicat hominum deflendam ingratitudinem & peruicaciam, quorum culpa fit, quod bonum omnibus oblatum, pauci accipiant. Huc pertinet tristissima illa querela Domini: Multi sunt vocati, pauci vero electi.

DE QVINTA PARTE.

Quinto loco fit mentio maculæ, à qua purgamur sanguine Christi. Hanc maculá vocat Apo-

Apostolus noster peccatum, hoc est, legis diuinæ violationem, quæ est res omnium tristissima & fœdissima, & extreme abominabilis, cui Deus horribiliter irascitur. Nã in peccato plurima mala concurrunt, videlicet contemtus maiestatis Dei, superba contumacia aduersus legem Dei, nefanda imaginis Dei, ad quam conditus est homo, conspurcatio & destructio, imitatio Satanæ hostis Dei, improba proditio & defectio à castris Dei, atque intolerabilis ingratitudo creaturæ aduersus creatorẽ. Hæc mala singula & omnia simul ostendunt, quam horribile sit peccatum & abominabile in conspectu Dei, & castorum spirituum. Quidam ex patribus ostensurus malitiam peccati, quinq; in eo concurrere mala affirmat. Primum, quod peccatum sit offensio, qua Deus grauissime offenditur. Est enim violatio legis Dei, defectio à Deo, & prouocatio iræ Dei iustissimæ. Secũdum, quod peccatum summe placeat Satanæ, qui est aduersarius Dei, & hostis humani generis ἄσπονδος. Tertium, quod committentem grauissime lædat, vt quod ipsum conijciat in temporales & æternas pœnas, nisi per pœnitentiam ante mortẽ ei occurratur, & abluatur sanguine Christi. Quartum, quod etiam alios contagione inficiat, nam multi aliorum exemplis deteriores fiunt. Quintum, quod in se turpe & abominabile sit. Est enim imago Satanæ, quam gestare hominem ad imaginem Dei conditum nihil indignius est. PRÆTER hæc mala, quæ insunt peccato, exitialis fraus in eo latitat, quam cum non multi animaduertunt, feruntur præcipites in proprium exitium. Ista autem exitialis fraus hæc est: peccata, quantumuis magna & horrenda, cum in cõsuetudinem venerint, aut parua aut nulla esse videntur, adeo virus illud Satanæ sensus hominis occupat, vt plane malum, quod inuoluitur, nõ sentiat. Vnde fit, vt non solum non occultanda, verumetiam prædicanda videantur, iuxta illud Psalmi: Laudatur peccator in desiderijs animæ suæ, & qui iniqua gerit, benedicitur. Atque hoc est quod Sapiens monet, cum ait: Impius cum in fundum peccatorum venerit, cõtemnit, sed sequitur eum ignominia & opprobrium, nisi scilicet fiat remissio. Caueamus igitur nobis, ne consuetudine peccandi hanc horribilem ἀπαλγησίαν accersamus, atq; ita exitiali peccati fraude circumuẽti pereamus. ATQVE hæc de macula, à qua purgamur sanguine Christi, videlicet quando nos posternimus coram ipso in vera pœnitentia cum proposito, quod in posterum nolimus scientes & volentes Deum offendere. Nam vbi manet propositum peccandi, ficta est omnino pœnitentia, quantumuis vel maximæ lachrymæ erumpant de oculis. Nam neque tunc macula tollitur, sed duplicatur potius: neq; absolutio per ministrum Euangelij fit, sed maius vinculum texitur, quo rea conscientia ligatur, & nouo reatu astringitur. QVICVNQVE igitur ab hac macula liberari cupit, is studeat, iuxta cõsilium Pauli, honestæ militię, retinens fidem & bonam conscientiã, & cogitet non ideo filium Dei effudisse sanguinẽ in ara crucis, vt iam se prostituat omni turpitudini, sicut spiritus Satanæ persuaserat Libertinis nostri seculi, qui nihil peccatum esse mendaciter statuũt, nisi quis se peccare putet. Committens adulterium apud illos, non peccat eorum iudicio, nisi putet se peccare, atque tunc dicitur de nouo gustasse pomum cum Eua. Hæc est horrenda contumelia sanguinis filij Dei, qui effusus est non vt peccemus, sed vt à peccatis liberemur, quemadmodum baptismus noster docet, quo monemur, vt intueamur & mortem & sepulturam, & resurrectionem Christi. Mors enim Christi est abolitio peccati. Sepultura monet, vt frenemus peccatum, & mortificatum coërceamus. Vnde illud Apostoli: Ne igitur regnet peccatum in mortali vestro corpore. Resurrectio monet, vt ambulemus in nouitate vitæ, vide Paulum ad Rom. 6.

DE SEXTA PARTE.

Sexto loco fit mentio efficaciæ purgationis, quę fit per sanguinẽ Christi, videlicet quod nõ solum à peccati hac vel illa macula purget, verumetiam ab omni macula omnium peccatorum. Hæc ergo particula Omnis opponenda est particularitati Stoicę, enormitati peccatorum, purgationibus, satisfactionibus, & iustificationibus humanis & crudelitati Donatistarum, negantium lapsis pœnitentibus ad gratiam reditum. Primum itaque euertit hæc particula Omnis, particularitatem Stoicorum, qui fingunt fatalia decreta, quibus intercludere hominibus salutis viam moliuntur. Mentiuntur enim gratiam vniuersalẽ non esse ex cõsilio creatoris & redemtoris nostri Iesu Christi, dicũt enim quosdã æterno cõsilio Dei destinatos esse damnationi ineuitabili, quosdam vero æternæ saluti, exclusis omnibus conditionibus. Cum hoc Satanico furore, pugnat hoc dictum Iohannis, & præcipue particula omnis: nam si purgat sanguis Christi ab omni peccato, certe nullus erit in humano genere, cuius peccatum purgari non possit, modo ad Mediatorem confugerit. Quare muniamus mentes nostras firmis testimonijs scripturæ, de promissione vniuersali, de mandato Dei iubentis omnes audire filium, de λύτρῳ persoluto pro peccatis totius mundi, de vni-

uersali obsignatione, quæ fit per baptismum. Etsi autem hostes gratiæ vniuersalis proferunt nonnulla scripturę dicta, quæ videntur illorum sententiæ patrocinari: tamen nos sciamus Spiritum sanctum optime secum consentire, & ἀντιλογίας tantum esse in animis hominum, qui non sunt recte edocti de voluntate Dei, qui reuera vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire, quo saluentur per Iesum Christum, qui clamat se venisse in mundum, vt saluet τὸ ἀπολωλὸς, id est, humanum genus, quod in Adamo perditum erat. Vide quę annotauimus in caput 2. ad Ephes. & in 9. 10. & 11. ad Romanos. Deinde opponitur hæc particula Omnis enormitati peccatorũ. Nam si purgat sanguis Christi ab omni peccato, profecto nullum peccatũ excipiendũ erit, à quo nõ purgat sanguis Christi, modo per fidẽ adhibeatur. Nam iuxta Paulum, Gratia exuperat supra peccatum. Cain ma- 10 dens sanguine fraterno, ex desperatione clamat: Maior est iniquitas mea, quam propiciatio. Augustinus respondens, ait: Mentiris Cain, maior est enim misericordia Dei, quam omnium peccatorum miseria. Nota est historia Dauidis, Manaßis, Magdalenæ, Latronis, & aliorum, quorum exempla docent, recipi in gratiam Omnes confugientes ad misericordiam propter Christum. Neque quisquam contra hæc peccatum in Spiritum sanctum exceperit, quod Dominus pronunciat nec remitti in hoc seculo, nec in futuro. Et Apostolus pronunciat, impoßibile esse istud peccatum remitti. Nam illa impoßibilitas nõ est ex parte gratiæ, quæ reuera superat omne peccatum: sed ex parte peruicaciæ & obstinatæ malitiæ hominis contemnentis filium Dei & eius Euangelium. Præterea opponitur hæc particula Omnis, omnibus purgationibus, satisfactionibus & iustificationibus hominum. Nam si 20 ita satisfit pro nobis per Christum, vt eius sanguine purgemur ab omni peccato, certe nullũ peccatum reliquum erit, quod erit eluendum humanis lotionibus. Quare hæc particula Vniuersalis destruit omne humanũ meritũ, & vendicat Christo solidum iustificationis & redemtionis honorem, adeo vt imotum sit dictum Pauli: Christus nobis factus est à Deo Sapientia, Iusticia, Sanctificatio & Redemtio, quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur, in Domino glorietur. POSTREMO Donatistarum crudelitati opponitur hæc particula Omnis. Nam si sanguis Christi purgat ab omni peccato, profecto ab eo etiam purgat, quod committitur post conuersionem. Huius rei sunt multa testimonia, & exempla, inter quæ vnum tantum adducam, quod scribitur de quodam Apostoli nostri discipulo, qui cùm absente Iohanne defecisset à fide, & latrocinium exercuisset, reuocatur tamen ad pœnitentiam per Iohannem. Hoc exemplum clarißime docet, Deum paratum esse ad recipiendum in gratiam omnes peccatores, quantumuis sæpe peccarent. Verum hic caueat vnusquisque, ne sibi peccandi consuetudine accersat neceßitatem quandam, qua ita inuoluitur cœno peccatorum, vt inde eluctari non poßit: & cogitet multos indulgentes peccatis traditos esse in reprobam mentem iusto Dei iudicio, ac tandem oppressos esse æterna Dei ira & æternis pœnis, vt Cain, Saul, Achitophel, Iudas & multi alij. HÆC placuit in hanc auream sententiam Apostoli nostri, annotare, vt eius nobis vsus fieret magis perspicuus. Non enim satis est scire rem quampiam, vt sæpe moneo, nisi eius rei quam scimus, sensum quendam in corde habeamus. Quare Paulus vult nos abundare magis magisque in omni cognitione & sensu. 30 40

Si dixerimus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est.

Quia in externo Ecclesiæ cœtu omnibus temporibus solent esse Hypocritæ, qui sua freti sanctitate præsumunt, & alios tanquam ex alto despiciunt: hos quoque in ordinem peccantium redigit Apostolus, eosque pronunciat seipsos seducere, dum à propiciatorio & vera salutis via ad suam propriam sanctitatem deflectũt. Qui enim peccatum suum non agnoscit, non precatur veniam, nõ nititur Mediatoris gratia, non tendit recta ad vitam, sed ad mortẽ properat. Non enim est vita, nisi in vita æterna Iesu Christo, atque ideo dicit: Et veritas nõ est in nobis, quæ sola, vt Bernhardus ait, liberat, sola saluat, sola lauat. Et Augustinus: Dicere se sine peccato esse, iustum nõ potest exhibere, 50 sed fingere. Vnus est enim solus, qui & carnẽ hominis habuit, & peccatũ potuit nõ habere.

Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus, vt remittat nobis peccata, & purget nos ab omni iniusticia.

Consolatur infirmos, qui sentientes corruptam suam naturam, peccatorum mole premuntur. Hos monet Apostolus, vt confugiant ad eum, qui promisit se cõdonaturum pœnitentibus peccata sua, quod absque omni dubio faciet, cum & sit fidelis in promißis, & iustus, vt qui reipsa præstet quod verbis promisit. Cæterum ne

hic in

hic in errorem Papistarum, qui tribuunt cõfeßioni, hoc est, iuxta illos enumerationi peccatorum coram sacerdote, meritum satisfactionis, abripiamur, obseruãdum est, quod hic locus de duplici confeßione intelligendus sit, videlicet de confeßione peccatorum coram Deo in vera contritione, & de confeßione Mediatoris Iesu Christi, quod ex eo intelligitur, quod dicat: Vt remittat nobis peccata, &c. Cõfeßio peccatorum coram Deo, vt sit seria, requiritur noticia peccatorum, & agnitio. quare tenendum est, vnde hęc noticia petenda sit. Sunt autem quatuor, quæ & monstrant homini suum peccatum, & eius grauitatem indicant, videlicet, Lex Dei, pœna peccati, cõscientia cuiusque, & mors filij Dei. Lex Dei ostendit peccatum, & Spiritus sanct⁹ legis opera peccatum arguit per ministros verbi: ita enim 10 Paulus ait: Per legem est agnitio peccati. Nam cum lex iubet aliquid fieri, & nõ fit, & cum lex fieri aliquid prohibet, & fit, peccatur. Lex igitur duplex peccatum monstrat, videlicet commißionem, & omißionem. Grauitatem peccati monstrat lex, cum violatores legis pronunciat maledictos, & comminatur eis supplicia æterna: Maledictus (inquit) qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis. Cum igitur nihil sit tristius, quam maledici à Deo, & subijci æternis supplicijs, grauißimũ esse peccatũ manifestum est. Pœna similiter, vel sine lege & peccatũ esse in omni homine & grauißimum ostendit. Homines cum in lucem primum eduntur, pœnis subiacent, quæ cum iusto iudicio Dei infliguntur, & crebræ & graues, cogimur fateri omnes homines reos esse. Est enim iudicium Dei, vt Paulus loquitur, secundum veritatem. Præterea sicut publicæ calamitates, totum societa-20 tis corpus reum esse conuincunt: ita priuatæ singulis sua peccata ponunt ob oculos. Conscientia cuiusque etiam testatur de vtroque, hoc est, de peccato & eius grauitate. Est enim conscientia hominis testis Dei, quæ instar mille est. Hæc non solum hominem sistit coram tribunali Dei, verumetiam est testimonium futuri iudicij, & quod post hanc vitam restat alia vita, in qua impij suorum scelerum pœnas luent. Est etenim mala conscientia, tristis quædam & crucians actæ male vitæ recordatio, coniuncta cum metu pœnæ impendentis. Sed de cõscientia plura legantur in Enchiridio, & in libello de Lege Naturæ, & infra quædam ascribemus.

Mors Filij Dei, & reum esse totum genus humanum testatur, & grauitatem peccati ostendit. Nam cum non potuerit vlla creatura potentia placare iram Dei: sed necesse fuerit, 30 vt filius Dei assumta humana natura in vnionem personalem nostra peccata lueret & satisfaceret iusticiæ Dei: oportet fuisse grauißimam offensam. His quatuor modis, videlicet lege, pœna, conscientia, & morte filij Dei agnoscitur peccatum, & eius grauitas indicatur. Quod autem per Euangelium dicatur ostendi peccatum, id non directe fit, sed per accidens, vt cum tenebræ arguuntur à luce, sicut Paulus loquitur. Confeßio mediatoris est, de qua loquitur autor ad Hebræos cap. 3. Considerate Apostolum & Pontificem confeßionis nostræ. Hæc confeßio est mentis, cordis, oris, & vitæ totius. Mentis recte sentientis de Mediatoris diuinitate, humanitate, persona & officio. Cordis recumbentis firma fiducia in Mediatorem. Oris profitentis palam coram Deo, angelis, hominibus & Diabolis, hunc Iesum Christum crucifixum esse suum Mediatorem & Saluatorem. Vitæ noua obœdien-40 tia testantis fidem in hunc Mediatorem & gratitudinem erga Deum.

Si dixerimus, non peccauimus, mendacem facimus eum, & sermo eius non est in nobis.

Exaggeratio est sceleris Hypocritarum, qui sua peccata non agnoscũt, hi non solum seipsos seducunt, & Christi merita contemnunt, verumetiam mendacij Deum arguunt, qui omnes homines sine discrimine, sua voce reos esse peccati, conuincit.

50

CAPVT II.

Summa Capitis secundi.

Vt peccatores pœnitentes Aduocatum habent Christum Propiciatorem: ita noticia Dei obœdientiam erga ipsum requirit, & erga proximum dilectionem. Fugiendus proinde est amor mundi, cauendi sunt Antichristi, ac in sola Christi doctrina acquiescendum.

Ordo & partes Capitis secundi.

Primum, compellat pios dulcißima compellatione, quos lapsos erigit, proposito propiciatore Christo.

Deinde, quæ nam sit salutaris Dei noticia ab effectibus demonstrat. Tertio, de caritate fraterna agit. Quarto, rursus compellat pios filiorum nomine, quibus peccata remissa esse pronunciat propter nomen Christi. Quinto, addit distributionem iuxta ætatis gradus, & ordine singulos gradus consolatur. Sexto, dehortatur à mundi, & eorum quæ in mundo sunt, amore. Septimo, de Antichristis agit. Octauo, hortatur pios, vt maneant constantes in doctrina, quam acceperant.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FILIOLI mei, hæc scribo vobis, vt non peccetis. Quod de Deo, qui lux est, & de societate nostra cum luce scribo, eo pertinet, vt vos à peccandi consuetudine reuocem. Quo enim quis magis peccat, eo magis tenebris inuoluitur, & à luce recedit. Cōpellatio hæc blanda & paterna: Filioli mei, docet quomodo ministri Euangelij erga Ecclesiam Christi affecti esse debeant. Porrò, vt ministri Euangelij suorum auditorum patres: ita auditores ministrorum verbi filij in scriptura dicuntur. Debent autem ministri Euangelij patres esse, doctrina, exemplo, & affectu. De doctrina habetur 1. Corinth. 4. In Christo Iesu per Euangelium vos genui. Est enim verbum Dei semen illud incorruptibile, ex quo nascuntur filij Dei, qui & ministrorum verbi filij dicuntur ratione ministerij: nam ipsi semen illud in corda hominum tanquam in agros mittunt. De exemplo, 1. Corinth. 11. Imitatores mei estote, sicut ego Christi. De affectu, 1. Corinth. 4. Non vt pudore vos suffundam hæc scribo, sed tanquam filios dilectos vos admoneo. Ex his sequitur, quod auditores Euangelij debent esse filij suorum pastorum, obœdientia, imitatione & caritatis affectu. Vbi autem hæc mutua affectio non sit in ministris Euangelij & auditoribus, muri Ecclesiæ inclinant, & ruinam minantur.

Et si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christum iustū. Prolepsis est, anteuertit enim eorū obiectionem, qui perpetuo sentiunt in se peccatum, & magnam infirmitatem, quos consolatur aduersus sensum peccatorum & infirmitatis, ac iubet eos aspicere ad Aduocatum nostrum Iesum Christum, qui stat ante Patrem, & interpellat pro nobis. Hic locus diligentissime obseruandus est, & tanquam præcipuus thesaurus Ecclesiæ Christi in animo recondendus est. Primum enim docet, sanctos non ita esse puros ab omni peccato, quin quotidie opus habeant remissione peccatorum. Deinde confutat eos, qui Christum, perfunctum fuisse Mediatoris officio in horto, & in ara crucis mentiuntur, vt non amplius sit ipse Mediator, ideoque nunc alijs opus sit Mediatoribus, vt Maria, Apostolis, Martyribus, Virginibus, Confessoribus, &c. verum Apostolus clarissime eos confutat, cum ait: Si quis peccauerit, Aduocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum. Apostolus hoc loco non nouit nisi vnicum refugium, cum à peccatis molestamur, eo & nos cõtenti simus, modo reipsa Christiani esse velimus. Cum nominat Aduocatum, vult vt eum fide accedamus, precemurque ipsum, vt pro nobis interpellet apud Patrem. Sciendum est ergo, vtroque modo filium Dei inuocandum esse. Primum, vt Deum datorem bonorum cum Patre & Spiritu sancto, & rursus, vt Mediatorem & intercessorem, vt propter ipsum exaudiamur, ac vt ipse pro nobis sit deprecator apud æternum Patrem, & vt ipse proferat nostros gemitus & preces ad æternum Patrem, iuxta hanc Apostoli sententiam: Habemus Aduocatum apud Patrem. Et Psal. 110. Tu es Sacerdos in æternum. Ad Roman. 8. Qui est ad dexteram Dei, & interpellat pro nobis. Ad Hebr. 9. Semper viuens vt interpellet pro nobis. Præterea monet hic locus, vt perpetuo mente in cœlum eleuata, à Christo Mediatore, remissionem peccatorem petamus. Adhæc consolatur Apostolus peccatores duplici nomine. Primo, quod Patrem in cœlo habeant, qui non ita facile filios suos, propter infirmitates præsentis vitæ abijciat, modo fidem retineant. Deinde, quod peccatis hominum pœnitentiā agentium, opponat Christi iusticiam, qua tanquam aurea lamina legis maledictio tegitur & absconditur. Cum hic Christum Iustum nominat, sciendum est, quod quatuor modis dicatur iustus, videlicet, vt Deus ab æterno, vt Deus & homo, vt Mediator, vt Iudex. Vt Deus dicitur iustus ab æterno, idque essentialiter, quia essentialis quædam iusticia est, æterna & increata, vna cū Patre & Spiritu sancto. Secūdo Christus dicitur iustus in assumta humana natura, idque passiue, quia plenissimam obœdientiā in sua sanctissima humanitate, legi Dei præstitit, vt haberet, quo nos iustificaret. Tertio Christus dicitur

citur iuſtus, vt Mediator, idque actiue, quia iuſtificat impium, imputans ei ſuam obœdientiam, quæ eſt formalis iuſticia legis in ipſo Chriſto, qua nobis imputata iuſti efficimur. Quarto Chriſtus dicitur iuſtus vt iudex, idque δικανικῶς, nam ſine acceptione perſonarum, in extremo die reddet vnicuique iuxta opera ſua, ſeruato æterno decreto ſuæ iuſticiæ de pœnitentibus & impœnitentibus. Nam vt illos recipiet in æternam felicitatem ſecum: ita hos in tenebras exteriores abijciet æternum puniendos.

Et ipſe eſt propiciatio pro peccatis noſtris, non pro noſtris tantum, ſed etiam 10 pro totius mundi.

Prolepſis eſt, qua anticipat obiectionem infirmorum dubitantium, an beneficia Chriſti extendant ſe ad omnes homines, & ad omnium peccatorum abolitionem. Docet ergo hoc loco Apoſtolus, Primum, quod Mediatoris beneficia citra diſcrimen ad totum mundum pertineant. Deinde, quod Chriſtus non ſit propitiatio pro vno peccati genere tantum, ſed pro peccatis totius mundi, originalibus & actualibus, quantumuis enormibus. Verum hoc interea obſeruandum eſt, quod tametſi expiatio facta per Chriſtum, extendat ſe ſua efficacia ad peccata omnium hominum expianda, quantum quidem ad eius virtutem, & conſilium, & finem attinet: tamen ſoli participes fiunt redemtionis per Chriſtum, qui ad Euangelij prædicationem conuertuntur, reliqui ſua culpa pereunt. Porrò, non eſt nobis prætereundum, quod Chriſtum vocet Propiciatio- 20 nem. Vult enim nos retro cogitare & reſpicere ad typum, videlicet arcam fœderis, & laminam auream, quæ dicebatur Propitiatorium, qua lamina arca ipſa tegebatur. Arca repræſentat Eccleſiam. Aurea lamina, hoc eſt, Propiciatorium, adumbrat Chriſtum Propiciatorem. Proinde quod hæc arca tegebatur lamina aurea, ſignificat quod Eccleſia tegatur aduerſus iram Dei Mediatore Chriſto, qui eſt verus Propiciator. Ita etiam hunc typũ Chriſto accommodat Paulus ad Rom. 3. vbi ita ait: Iuſtificamur Gratis ipſius gratia, per redemtionem, quæ eſt in Chriſto Ieſu, quem propoſuit Deus Propiciatorium per fidem in ipſius ſanguine. Huc & Dauid reſpexit, cum diceret: Beati quorum tecta ſunt peccata.

In hoc ſcimus quod cognouimus eum, 30 ſi mandata ipſius obſeruamus, Qui dicit: noui eum, & mandata ipſius non ſeruat, mendax eſt, & in eo veritas non eſt.

Argumentum ab effectu, qui ſuæ cauſſæ certiſsimum eſt indicium. Eſt enim obœdientia erga Deum, cum noticiæ (id eſt, fidei) effectus (hic enim de fidei cognitione loquitur) tũ eiuſdem infallibile iudicium, Sicuti contra, qui Deo obtemperare non ſtudet, vacat fide, & Deum plane non nouit. Nam cum fides eſt veluti flammula Spiritus ſancti, habet proprietates ſuo congruentes principio, quæ ſunt duo in genere, videlicet, repugnare vitijs, & ſtudere virtutibus. Seruare mandata Dei, eſt ex noticia & fide obœdientiam bona conſcientia præſtare, quantum quidem fieri poteſt in hac naturæ imbecillitate. Requiruntur autem ad boni operis rationem quin- 40 que, videlicet, præceptum, Spiritus Chriſti, finis videlicet gloria Dei, & gratia, qua boni conſulitur conatus, & defectui ignoſcitur.

Obſeruetur ratio, qua quilibet de ſuæ fidei conſtantia & veritate certificari debet. Etſi enim nemo plenam obœdientiam Deo iuxta legem præſtare poteſt: tamen animi conatus, propoſitum & inchoata obœdientia, certiſsima fidei ſunt teſtimonia, & gratiſsimus Deo cultus. Proinde qui de fide gloriatur ſine hoc conatu & propoſito, vani ſunt & hypocritæ: nam hæc duo pugnantia, actio, qua violat homo legem Dei ſciens & volens, & illa fides, quæ eſt fiducia miſericordiæ, accipiens remiſsionem peccatorum, nequaquam ſimul ſubſiſtere poſſunt in eodem ſubiecto, quia Iuſiurãdum dicit: Nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Huius copulæ, ſcilicet fidei & obœdientiæ, illuſtre exemplum nobis 50 proponitur in Abrahamo, Geneſ. 22. Hic enim Abraham, cum iuſſus eſſet vnigenitum filium mactare, didicit ex promtiſsimo obœdiendi conatu, quæ fidei (qua præditus erat) vis eſſet & efficacia. In hoc noſtro patre videmus conatum pium pro facto reputari.

Qui autem ſeruat ſermonem eius, vere in eo caritas Dei perfecta eſt.

Quia à fidei cognitione caritas erga Deum ſeparari non poteſt, vt quæ ſimul cum fide concipiatur, recte ab obœdientia ad caritatẽ aſcendit Apoſtolus. Sunt ergo hęc tria ordine coniuncta, videlicet, vera noticia ſeu fides, caritas, & noua obœdientia. Hinc ſatis ſciri poteſt, quæ ſit neceſsitas bonorum operum, ſunt enim neceſſarius fructus fidei, & minime fallacia caritatis hominum

num erga Deum testimonia. CARITAS Dei hoc loco paßiue accipitur, pro caritate, qua Deus diligitur: hanc caritatem dicit perfectam esse, id est, veram & sinceram. Perfectum enim cum opponitur mendacio & simulato, significat absque dubio verum & sincerum, etsi omnibus suis partibus & numeris non sit absolutum.

In hoc nouimus, quod in eo simus.

Argumentum est ab effectu insitionis spiritualis, qua credentes Christo inseruntur. Vt enim surculi viti insiti, virtute vitis, & viuunt & fructificant: ita qui vere sunt Christi membra, eius spiritu viuunt, aguntur, & fructificant.

10

Qui dicit se in eo manere, debet, quemadmodum ille ambulauit, ita & ipse ambulare.

Argumentum ab effectu societatis piorum cum Christo. Alludere autem videtur Apostolus ad Christi dictum: Exẽplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, sic & vos faciatis. Hic commendatur nobis imitatio Christi. Est autem imitatio Christi duplex, videlicet in moribus & in cruce, vtraque vel laudabilis, vel superstitiosa. In imitatione morali laudabili, hæc spectanda videntur, noua natiuitas, imitationis regula, neceßitas, fructus, & finis, de quibus ordine dicemus.

Noua natiuitas ante omnia requiritur, sine qua nemo potest Christum Dominum salutariter imitari: ita enim ipsa veritas apud Iohannem ait: Quod de carne natum est, caro est, 20 hoc est, immũdum, vitiosum & reum. Nunc autem cum Christi imitatio debeat esse pura, sancta, necesse est vt de nouo nascamur, priusquam Christi veri imitatores fieri poterimus. Hæc autem nouitas arcana quædam est hominis regeneratio, quæ fit per Spiritum sanctũ, cum Euangelio credimus, & fide in Christũ Iesum recũbimus. Hoc pacto regeniti Christo insiti sumus. Huc illud Iohannis pertinet: Potestatem dedit, vt filij Dei fierent, quotquot credunt in nomen ipsius. Et Ioan. 15. Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, id est, nisi manserit in vite: ita nec vos nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos palmites, is qui manet in me, & in quo ego maneo, hic fert fructum multum, nam absq; me nihil potestis facere. Sit ergo prima cura hominis, qui cupit cum fructu exemplum Christi imitari, vt ei inseratur per fidem, fiat palmes, vt ex succo vitis, vitam, motum & incrementum acquirat 30 & fructificet. Breuiter, In Christo fiat noua creatura: nam qui in Christo est, noua est creatura, 2. Corinth. 5. SECVNDO loco tenenda est imitationis regula, Matth. 11. Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Hæc regula ad animum pertinet, eumque informat: nam quicunque Christum, iam fide regenitus, cupit imitari, debet veram humilitatem & mansuetudinẽ animi sectari, vnde postea reliquæ cogitationes & actiones manare debẽt. Vt enim Dominus humilibus dat gratiam: ita in ipsis auget fidem & spiritum quotidianis incrementis. Hoc pacto in vera humilitate confirmati, debemus Christum imitari in vero cultu Deo præstando, per veram inuocationẽ & gratiarum actionẽ ex fide Iesu. TERTIO loco, proximos ipsius Christi exemplo diligere oportet, Qui cum adhuc inimici essemus, 40 tradidit semetipsum pro nobis. Huc pertinet exhortatio illa, quæ est Iohan. 15. Hoc est præceptum meum, vt diligatis alij alios, sicut ego dilexi vos. Hæc caritas, qualis esse debeat, copiose à nostro Apostolo explicatur, quæ cõplectitur & animi affectum sincerum, & omnis generis beneficentiam & abstinẽtiam ab omni iniuria proximi. Præter hæc tria, fortitudo animi, cõstantia, veritas, industria cõmendatur cuique in sua vocatione exemplo Christi.

Neceßitas imitationis Christi in vera animi humilitate, cultu, dilectione & vocatione, maxima est. Nam sine hac imitatione, nemo iure de Christo gloriari potest. In hoc (inquit) cognoscent quod discipuli mei sitis, si dilexeritis vos inuicem. Proinde qui non diligunt, nequaquam Christi discipuli sunt, nec ipsius imitatores, vtut de Christo superbe glorientur. Fieri enim non potest, quin membra Christi spiritu Christi agãtur. Vnde Paulus: Qui aguntur spiritu Dei, hi sunt eius. Præterea quia Christus venit, vt reparet imaginem Dei in homine, necesse est, vt quantum fieri potest, imitemur exemplum Christi, qui natu 50 ralis imago Patris est, quo imago Dei rursus in nobis informetur. Postremo, euulsio de vite monstrat etiam neceßitatem imitationis Christi. Si quis (inquit) in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arescet, quem colligent & in ignem mittent.

Fructus huius imitationis dulcißimus est, videlicet tranquillitas animi, bona conscientia, gaudium spiritus, quod est veluti dulcißimum balsamum Spiritus sancti, quo rigantur, perfunduntur & exhilarantur corda filiorum Dei. Taceo incrementa donorum, taceo consolationes in ærumnis, taceo spem lætißimam, cum sit discedendum ex hac vita. Sed quid dico? nemo hunc fructum imitationis Christi verbis explicare potest.

Finis

FINIS denique huius imitationis moralis triplex eſt. PRIMVS, neceſsitas conuerſio-
nis & fidei retinendæ, ne miſere gratia excidamus, & fructu ſanguinis Chriſti, quo aſperſi
fuerimus, priuemur. Vt enim, qui vitam ad hoc Chriſti exemplum non componit, amittit
fidem, expellit Spiritum ſanctum, excidit gratia atque adeo ſalute & vita æterna: Ita qui
Chriſtum vere imitatur, retinet fidem, Spiritum ſanctum, & bonam conſcientiam, atque
adeo Chriſtum ipſum, vitam & ſalutem. SECVNDVS finis eſt ædificatio aliorũ. Si enim
filij Dei cenſeri volumus, decet profecto, vt nos inuicem exemplis pijs ædificemus, quo do
mus Dei compleatur multis viuis lapidibus, ſuper fundamentum congeſtis, & vt deſtrua-
tur in nobis & inter nos regnum peccati & mortis, hoc eſt, Diaboli. TERTIVS finis eſt,
finis finium, videlicet gloria Dei, ita enim Dominus ipſe ait: In hoc glorificatus eſt Pater
meus, vt fructum multum afferatis, vt palmites viti inſiti. Huc igitur nos reſpicere oportet
in tota vita, vt ita Chriſti veſtigijs inſiſtamus, vt retineatur theſaurus gratiæ, vt ædificemur
mutuo, vt deſtruatur regnum Satanę, ac Deus per nos glorificetur, primum in hac vita, de-
inde in omni æternitate. Superſtitioſa Chriſti in moribus imitatio eſt, cum homines ſu-
perſtitioſi externos geſtus Chriſti imitantur, vt cum Monachi humilitatem, paupertatem
& caſtitatem ſimulant, cum preces nocturnas fundunt, cum ieiunia imitantur. Verum
hæc imitatio non fit ſine contumelia ſanguinis filij Dei. Nam iſta κακοζηλία fingunt ſe me-
reri remiſsionem peccatorum, & ſupra modum obſcurant, imo abolent beneficium re-
demtionis. Hactenus de imitatione Chriſti morali: nunc de imitatione eiuſdem in cruce,
quæ nobis magis dulceſcet, ſi eius neceſsitas, vtilitas, dignitas, & modus ſpectentur.

Neceſsitas imitationis Chriſti in cruce indicatur Lucæ 9. vbi Dominus ita ait: Si quis
vult poſt me venire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam quotidie, & ſequatur me:
Qui enim voluerit animam ſuam ſaluam facere, perdet illam. Et Luc. 14. Qui non baiulat
crucem ſuam, & venit poſt me, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Hæc dicta teſtantur, quam
ſit neceſſaria imitatio crucis Chriſti: nam & mandatum Chriſti vrget, & conuerſionis con-
ditio poſtulat, & ſimilitudo membrorum & capitis conformitatem ſanctorum in cruce
Chriſti requirit.

Vtilitas imitationis Chriſti in cruce duplex eſt, vna in hac vita præcipitur, de qua Pau-
lus Rom. 6. Hoc ſcientes, quod vetus noſter homo, vna crucifixus eſt, vt deſtruatur corpus
peccati, & vltra non ſeruiamus peccato, 2. Cor. 4. Semper mortificationem Ieſu Chriſti in
corpore noſtro circumferentes, vt & vita Ieſu manifeſtetur in corporibus noſtris. Altera in
futura vita, de qua idem Apoſtolus Roman. 8. Si vna cum eo patimur, ſimul etiam cum eo
regnabimus. 2. Timoth. 2. Nam ſi commortui ſumus, etiam vna viuemus.

Dignitas imitationis crucis Chriſti, indicatur Matth. 10. Qui non accipit crucem ſuam
& ſequitur me, non eſt me dignus. Ad Galat. 6. Stigmata Domini Ieſu in corpore meo ge-
ſto. Item: Abſit mihi gloriari, niſi in cruce Domini Ieſu Chriſti. Rom. 8. Quos præſciuit, eoſ-
dem etiam prædeſtinauit, conformes fieri imagini filij eius.

Modus imitationis Chriſti in cruce, non eſt in quantitate, non in qualitate, non in fine
principali ſitus, ſed in hiſce quinque conſiſtit, in fiducia in Deum, in obœdientia ſponta-
nea, in patientia, in inuocatione & gratiarum actione, atque in ſpe glorioſæ liberationis.
Vox fiduciæ eſt in Pſal. 16. Poſui Dominum in conſpectu meo, quoniam à dextris eſt mihi,
ne commouear.

De obœdientia ſpontanea Philip. 3. Humiliauit ſemetipſum, factus obœdiens vſque ad
mortem crucis. De Patientia Eſai. 53. Oblatus eſt, quia voluit, & non aperuit os ſuum. De
Inuocatione & gratiatum actione Pſal. 16. Conſerua me Domine, quoniam ſperaui in te.
Item: Benedicam Dominum, quia conſuluit mihi. Pſal. 22. Tu Domine ne elongeris forti-
tudo mea, ad defenſionem meam feſtina. Item: Salua me ex ore leonis. Item: De te laus
mea in Eccleſia magna, Vota mea reddam in conſpectu timentium eum. Vide Matth. 26.
& Iohan. 18. De ſpe liberationis glorioſæ concionatur Pſal. 16. Propter hoc lætatum eſt cor
meum, & exultauit lingua mea, inſuper & caro mea requieſcit in ſpe. Proinde ſi nos imita-
ri volumus Dominum in cruce, fiducia firma promiſsionibus diuinis nitamur, obœdia-
mus Deo in cruce, ſimus patientes, inuocemus Deum ſub cruce, atque illi gratias agamus,
prædicantes nomen eius, concipiamus ſpem lætiſsimi exitus ex hac vita, & glorioſæ libe-
rationis. Quod ſi fecerimus, vere præſentiam Domini in cruce ſentiemus, iuxta ipſius pro-
miſsionem: Ego ſum tecum in tribulatione.

Superſtitioſa imitatio crucis Chriſti & hypocritica eſt, cum ſine vera fide & mandato
Dei homines ſuperſtitioſi ſibijpſis vel crucem accerſunt, vt cum Monachi & Moniales die
bus veneris, & potiſsimũ in ſacra ſeptimana ſe flagellãt, & durioribus lectis vtuntur, cum
ieiunijs, præſertim quadrageſimali ſe macerant, vel cũ ſuperſtitioſe ſigna crucis Chriſti ge-
ſtant,

stant, cum Monachi pro corona spinea circumcidūt comam capitis vt spineam coronam referant, Cum crucis figuram in vestibus gestant cum fune nodoso se cingunt, ita tamen caute ne corpus premant, & cum omnes sacrificuli in sua theatrica Missa se suis gesticulationibus & vestibus Missaticis, repræsentare paßionem Christi, non secus atque in fabula gloriantur. Vnde & se denuo offerre Christum, & paßionem Domini applicare viuis & mortuis mentiuntur, quo sacrilegio nullum fuit vnquam in mūdo abominabilius. Nam summum est gloriosæ paßionis Domini nostri Iesu Christi ludibrium.

Fratres non mandatum nouum scribo vobis: Sed mandatum vetus, quod habuistis à principio.

Argumētum ab antiquitate quasi dicat: Non aliam viuendi legem vobis impono, quam quæ iam olim apud omnes pios inde vsque ab initio inualuit. Semper enim eadem colendi Deum ratio fuit. Mandatum more Hebraico dicitur doctrina continens id quod ab aliquo iuste exigitur, vt fides & obœdientia. 10

Rursus, mandatum nouum scribo vobis, quod est verum in ipso & in vobis.

Quod vetus dixit, nunc nouum appellat, sed diuerso respectu. Est vetus, si materiam, hoc est, ipsam doctrinam spectes. Est nouum, si formam intuearis, quam exprimit, cum ait: Quod est verum in ipso & in vobis. Hoc est, quod scribam vobis nouum mandatum, est verum cum Christi respectu, tum respectu ad vos ipsos. Nam vt Christus noua forma viuendi est, & viuum omnis virtutis exemplar, ita enim dicit ipse: Hoc est mandatum meum, vt diligatis vos inuicem, sicut ego dilexi vos, ita nos spiritu ipsius iam noui homines facti, regi debemus. Nam si spiritu eius renati sumus, decet vt eodem viuamus & agitemur. Atque hoc est legem non inscribi in tabulas lapideas, sed in corda hominum. 20

Quia tenebræ prætericrunt, & lux vera iam lucet.

Ratio est nouitatis mandati. Tenebras vocat tempus ante Christum exhibitū in carne, tum enim obscurior erat Christi noticia & minus familiaris: iam autē Christus ipse olim promissus apparuit, vera lux, via & vita. Lux enim est Christus, cum quia suo verbo & spiritu illuminat, tum quia viuus virtutis canon est, ad quem nostra vita & nostri mores sunt componendi. 30

Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est adhuc.

Hactenus neceßitatem obœdientiæ in genere demonstrauit, nunc descendit ad hypothesin, & ad secūdam tabulam, ac primum societatē cum luce stare non posse cum odio proximi, ex natura contrariorum probat. Qui in tenebris est, in luce non est, Qui odit proximum, in tenebris est, Ergo in luce non est. Odij vocabulum accipe & pro caussa, & pro effectu. Nam & affectus est, quo quis ex inueterata ira, male vult proximo, & est omnis actio inde nata qua vel persona proximi læditur, vel res proximi cōtra iusticiam inuaditur. Quod hæc sit vera expositio vocabuli hoc loco, postea clarius patebit ex antithesi. Porrò, inter odium & iram, hoc est ex Aristotele discrimen. Odium est ira inueterata & confirmata, habēs propositum interitum exitiumq; illius, quem quis odit, & cui inimicus est. Itaque odium est insatiabile, in hocque ab ira recenti differt: quod ea nec perniciem alterius propositam habet, & tempore placari potest. Est ergo ira recens veluti ianua prima ad odium, quæ cum inueterata fuerit, odium dicitur. In hanc sententiam etiam Augustinus loquitur: Odium est vetus ira, ex multis caußis collecta tempore diuturno perseuerans. De effectibus odij Bernhardus in hunc modum: Odium separat hominem à regno Dei. Odium separat hominem à Paradiso. Odium subtrahit hominem à cœlo. Odium nec per paßionem deletur, nec per martyrium purgatur, nec per sanguinem effusum abluitur. non debemus odio habere homines sed vitia. Qui fratrem suum odit, homicida est: qui fratrē suum odit, in tenebris est, & in tenebris ambulat. Deum non diligit, qui hominem odit. Quantum interest inter festucam & trabem, tantum etiam distat inter iram & odiū. Odium est enim ira inueterata. Per iram turbatur oculus mentis. Per odium extinguitur oculus cordis. Hæc Bernhardus. 40 50

Qui diligit fratrem suum, in luce manet, & scandalum in eo non est.

Argumentum à signo & vtili. Vt enim societatis hominis cum luce indicium est fraterna caritas: ita fructus

eius est cauere, ne cui sit offendiculo. Sed quare in diligente fratrem non est scandalum? quia, vt Augustinus ait: Qui diligit fratrem, tolerat omnia propter vnitatem, quia in vnitate charitatis, est fraterna dilectio. seu quia vt Paulus loquitur: Charitas patiens est, comis est, charitas non inuidet, charitas non est insolens, non inflatur, nihil vt indecorum fastidit, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet de iniusticia, gaudet autem iusticia. Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat. omnia sustinet. Vbi autem hæc sunt veræ charitatis effecta seu attributa, ibi plane scandalum, quo aliquis iure offenditur, esse nequit. Contra vero vbi odium est, omnia scandalis & offendiculis sunt plena. De scandalo quid sit, & quæ sunt eius formæ consulatur Enchiridion.

10

Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quo eat, quia tenebræ obcœcauerunt oculos ipsius.

Repetit superius argumentum, seu amplificat ex contrariorum collatione. Quemadmodum, inquit, qui in obscura nocte proficiscuntur, viam non cernunt: ita qui odio fraterno laborat, aberrat à recta salutis via. In hac ratione gradus obseruentur: PRIMVS, qui odit fratrem suum, est in tenebris, hoc est, nullam societatem habet cum Deo, nullā cum Christo, nullam cum Sanctis, sed extra societatem Sanctorum & familiam Dei in regno tenebrarum est. SECVNDVS, Qui odit fratrem suum, ambulat in tenebris, hoc est, viuit iuxta decreta principis tenebrarum, in ignorantia & malitia, & quotidie nouis tenebris in-
20 uoluitur. Fieri enim non potest, quin qui lucem Christum reliquit, in tenebris ambulet, ita enim ipse Dominus dicit: Qui sequitur me, non ambulat in tenebris. TERTIVS, Qui odit fratrem suum, nescit quo eat, hoc est, præceps fertur de vno peccato in aliud, donec ruat tandem in perpetuum exitium. Neque hoc mirum est, quia tenebræ (vt ait) obcœcauerunt oculos eius, videlicet mentis & cordis. Mentis, vt non intelligat, Cordis, vt non velit, vt non credat. Cum tanta mala & tam horrenda sint coniuncta cum fraterno odio, caueat sibi vnusquisque, ne se temere hoc Satanæ laqueo inuoluat.

Scribo vobis filioli, quod remissa sint
30 vobis peccata propter nomen eius.

Iam compellat Apostolus in genere totam Ecclesiam, cuius ciues, vt spiritualis pater, filiolos nominat, idque vt suū paternum animum erga ipsos declarans, magis eos excitet ad audiendū, credendum & agendū ea, quæ decent sanctos. Proponit autem hic Apostolus, summum Ecclesiæ bonum, videlicet remißionē peccatorum, quæ est obligationis ad mortē & damnationem solutio, & debitæ pœnæ condonatio, atq; adeo reconciliatio hominis cum Deo. Hæc remißio peccatorum est veluti fundamentum, super quod extruitur illa fraterna charitas, quam requirit. Nam cum fide remißionis peccatorū coniuncta sunt gratia & donum. Gratia est iustificatio, qua non solum credens absoluitur à peccato, sed etiā imputata ipsi iusticia Christi, acceptatur Gratis ad vitam æternam propter Christum. Donū est donatio Spiritus san-
40 cti, quo & regenerantur & obsignantur, & sanctificantur credentes ad nouā vitā dignam cœlesti vocatione, vt viuāt in charitate Dei & proximi, seu vt Paulus loquitur, in omni pietate, modestia & iusticia. Porrò remißionem peccatorum dicit contingere propter nomen eius, id est, propter ipsum videlicet Iesum Christū, sed agnitū ex verbi prædicatione. Nam nomen relationem ad Euāgelium notat, ex quo petitur agnitio Christi, videlicet quod sit Deus, quod sit homo, quod sit vna persona, quod sit Mediator & Saluator. Quæ agnitio fidem requirit, vt in illo Esai. Notitia sui iustificabit seruus meus multos. Item: Hæc est vita æterna, vt te agnoscant verum Deum, & Iesum esse Christum, quem misisti. Præterea cum dicit: Propter nomē eius, quatuor caussæ cogitentur, videlicet impulsiua, quę est promißio remißionis peccatorū, & salutis vniuersalis. Efficiens, quæ est bonitas & misericordia. Materia, quæ est meritū Christi, videlicet paßio & mors. Et Finalis, quæ est, vt liberati per Chri
50 stū, ab ira Dei & morte æterna, prædicemus ipsum & in hac vita, & postea in omni æternitate. Obseruetur hoc loco confirmatio articuli nostræ fidei: Credo remißionē peccatorum.

Scribo vobis patres, quoniam nouistis eum, qui erat à principio. Scribo vobis adolescentes, quoniam malum illum vicistis. Scribo vobis pueruli, quoniam nouistis patrem. Scribo vobis patres, quoniam

Quemadmodum supra aliquoties omnes fideles compellās, filiolos eos appellauit: ita nunc distributione vsus ad singulos gradus ætatis sermonē conuertit, ac singulis gradibus, quę in primis conueniunt, accommodat.

noui-

[c]ognouistis eum qui erat à principio. Scribo vobis adolescentes, quoniam fortes estis, & verbum Dei habitat in vobis, & vicistis illum malum.

Primum compellat patres, hoc est, ætate prouectos, & senes, ac eis tribuit cognitionē eius, qui erat à principio, hoc est, Christi. In quibus autem sita sit hæc Christi salutaris noticia, iam dictum est. DEINDE compellat adolescentes, & ipsis tribuit robur & victoriam super hoste Diabolo. Quod autem hoc robur non sit naturæ sed gratiæ, non virium corporis, sed fidei, non hominis, sed Dei, ostendit, cum inquit: Et verbum Dei habitat in vobis. Hæc habitatio verbi in homine, non est ociosa noticia, sed verbi cogniti firma fiducia. Quare infra Apostolus sic ait: Hæc est victoria quæ vicit mundū, fides vestra. Si igitur fides vincit mundum, vincit & principem mundi Diabolum, quē hic vocat non sine emphasi, τὸν πονηρὸν, vt qui malus sit, & intentione & habitu, & actu. Est enim πονηρὸς, qui innata malitia magno studio fertur in malum, & mala machinatur, & nihil aliud quærit, quam aliorū damnum & perniciem. TERTIO compellat puerulos, quibus tribuit noticiam patris. Vt enim pueruli cum magna voluptate & gaudio, quando primum fari incipiunt, patres compellant, & patres vnice oblectantur illa compellatione: Ita decet vt Christiani pueri suum cœlestem patrem in Christo inuocent, quod cum faciunt, summa voluptate afficitur cœlestis pater. Deberent ergo pij parentes suos pueros assuefacere ad inuocationem cœlestis parentis, vt vna cū lacte inbiberent initia Christianismi. Porrò repetitio adhibetur amplificationis & attentionis gratia. His enim iteratis compellationib[us] excitat credentes ad sequentē exhortationem. Hic locus commendat cuiq; pro suæ ætatis ratione, studium pietatis, vt quemadmodum accrescit ætas: ita & cœlestium rerum scientia augeatur. Deinde illorum stultitiam, ne dicam serpentinam virulentiā retundit hic locus, qui pueros & adolescentes à studio Theologico, malitiose auocant, de quorū numero quosdam nominarem, si non commiseratione digniores mihi viderentur, quam obiurgatione, neque enim digni sunt, quos vel obiurgem, vel nominem, cum ipsi sua lepra, hoc est, reproba mente satis puniantur.

Ne diligatis mundum, neque ea quæ sunt in mundo.

Hoc plane paradoxon est in Philosophia. Hæc enim rerum vniuersitas, quæ ab elegāti ornatu & ordine creaturarum decentissimo mundus dicitur, hoc est, pulcritudo seu ornatus, vt Cicero interpretatur, natura inuitat homines, vt ipsum artificem Deum, & ipsum opus admirētur ac diligant. Neq; enim fieri potest, vt nō amet opus qui amat artificem, præsertim cū bonitas, iusticia, sapientia, omnipotentia, & multæ aliæ virtutes Dei in ipsius opere, hoc est, mundo conspiciantur. Adhæc ipse Dominus ait: Sic Deus dilexit mundum, vt filium daret, qui ergo fit, quod Apostolus noster dicat: Ne diligatis mundum? Respondeo, Mundus spectatur dupliciter. Primum in se, vt est opus Dei, in quo se contemplandum proponit, vt inde eius æternam potentiam & diuinitatem ratiocinantes agnoscamus ipsum, amemus & colamus, quod nisi fecerimus, inexcusabiles sumus coram tribunali Dei. Cùm hac ratione spectatur mundus, eum diligere & possumus & debemus, sed suo ordine, hoc est, infra creatorem. Nam qui diligit mundum, & eas quæ in mundo sunt, creaturas Dei, plus quam Deum, idolatra est, & in maledictionis pœnam incurrit, vt qui amet creaturam supra creatorem, qui est laudandus in secula. Deinde spectatur mundus, non in se, vt est creatura Dei, sed ex vitio quod contraxerunt homines mundani, partim ex labe primorum parentum, partim ex peccandi consuetudine. Proinde mundus hac ratione accipitur, pro moribus malis, quibus assueuit mundus, hos enim qui diligit, non potest Deum diligere. Nam ita scriptum est Psal. 98. Qui diligitis Dominum, odite malum, hoc est, quicquid prohibitum est lege Dei, & pugnat cum caritate Dei & proximi. Vult ergo Apostolus, vt nec diligamus creaturas Dei inordinato amore, hoc est, supra creatorem, nec vitia hominum perniciosо amore. Nam vterque hic amor, qui mundi dicitur, auocat à pietatis studio, hoc est, ab amore Dei & proximi. Tempestiue igitur hanc infert exhortationem Apostolus, ne videlicet amore mundi occupentur fideles, atq; ita rursus immersi in mundi tenebras, amittant salutarem lucem, suaque culpa salute excidant.

Si quis diligit mundum, non est caritas patris in eo.

Ratio propositionis à contrarijs. Nemo potest simul mundū diligere, & patrem cœlestem, sed fideles debēt patrem cœlestem diligere. Ergo mundū non diligent. Maior confirmatur, quia qui diligit Deum patrem, mandata ipsius seruare studet. Sicuti cōtra. Qui diligit mundū, quæ mundi sunt

sunt sectatur & facit. Cum ergo hæc duo ex diametro inter se pugnant, fieri non potest, vt simul Deum & mundũ diligas. Huc pertinet illud Iacobi: An nescitis quod amicitia mũdi inimicitia Dei est. Qui igitur voluerit amicus mundi esse, inimicus Dei constituitur. Nã iuxta Christi sententiã, nemo potest duobus dominis seruire, videlicet dissidentibus & contraria imperantibus. Et est dictum Augustini memorabile: Mundi amor & Dei pariter in vno corde habitare non possunt, quemadmodũ ijdem oculi cœlum pariter & terram nunquam aspiciũt. Charitas hoc loco, patris, passiue sumitur, pro charitate qua diligitur pater.

Quia omne quod est in mundo, concupiscentia carnis, & concupiscentia oculorum, & fastus vitæ, non ex patre, sed ex mundo est.

Ætiologia est. Cõfirmat enim charitatem patris non esse in eo, qui diligit mundum. nam mundi & patris cœlestis contraria sunt imperia. Vtenim mundus concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & fastu vitæ delectatur: ita pater cœlestis eadẽ abominatur extreme, vt quæ à Diabolo hoste suo in mundũ inuecta sint. Etsi autem omnis cõcupiscentia praua, à Paulo dicitur cõcupiscentia carnis, quæ cõcupiscentiæ spiritus opponitur: Tamen noster Apostolus, vt omnis mali initia mõstret, à principio motiuo discrimẽ petit concupiscentiæ carnis & oculorũ. Concupiscentia enim carnis est nostro Apostolo, quæ ex corruptę naturę vitiositate, quę dicitur caro, nascitur, & habet internum principium, videlicet concupiscentiam originalem, seu corruptionem naturæ. Concupiscentia oculorum est, quę ex rerũ intuitu & admiratione concipitur, & habet externũ principium, videlicet omne obiectum pulchrũ oculis. Vnde Dauid: Auerte oculos tuos, ne videant vanitatem. Et Iob adducens suæ innocentiæ argumenta, sic ait: Si declinauit gressus meus à via, & si post oculos meos abijt cor meum, seminẽ & alius comedet, hoc est, si cor meum secutum est concupiscentiam oculorũ meorum, id est, si ego cõsensi concupiscentiæ rerum, quas videbam, eueniet mihi quod alijs facere volui. Huc illud Salomonis præceptum pertinet, Prouer. 4. Ne vagentur oculi tui. Et Dominus ipse: Si oculus tuus dexter fuerit tibi obstaculo, erue eum, hoc est, cohibe affectum irritatũ obiecto. Qui igitur statuit Deum sequi, ponat sensibus suis custodiã, & pręsertim oculis, ne interna cõcupiscentia irritetur externis obiectis. Salomoni Prouerb. 30. Duæ sunt filiæ hirudinis seu sanguisugæ, clamantes, affer, affer. Has interpretantur quidam ex patribus esse concupiscentiã carnis, & concupiscentiam oculorum, quæ propter imitationẽ hirudinis inexplebilis (de qua Horatius: Nõ missura cutem, nisi plena cruoris hirudo) dicuntur ipsius filiæ. Carnis enim concupiscentia clamat, affer voluptates, quibus tamen nunquã satiatur. Oculorum concupiscentia clamat, affer diuitias, quæ quo magis creuerint, eo magis appetuntur, similes planè hydropi. Nã quo magis hydropicus abundat humore aquoso, eo magis sitit, iuxta illud: Quo plus sunt potæ, plus sitiũtur aquæ. Huic duplici concupiscentiæ, scilicet, carnis & oculorum, coniunctus est fastus vitæ, quo quis, alijs contemtis, se gloriose iactat, vt Thraso ille Terentianus. Ex hoc fastu tanquam ex camerina quadam fœdissima, scaturiunt infinita scelera & flagitia, quibus familiæ, prouinciæ, regna misere concutiuntur, cuius rei exempla vel cœcis in conspectu sunt. Hæc breuiter sint de his tribus omnium malorum fontibus dicta, qui, vt Augustinus ait, è Paradyso delitiarum in hoc miserabile exilium Adam & Euam proiecerunt.

Porrò mundus prǽterit & concupiscentia eius, qui vero facit voluntatem Dei, manet in æternum.

Argumentum ab euentu vtriusq;. Diuturniora & constantiora bona sunt pręferẽda minus diuturnis & inconstantibus, quare mundi studijs & desiderijs, quæ ad breue tẽpus durant, præferenda est pietas, cuius fructus æternum durat. Sed quid est mundũ præterire? & quid est facere voluntatem Dei? Mundus contaminatus flagitijs Diabolorum & hominum igni olim conflagrabit, & purgabitur, ita vt substantia quidẽ maneat, sed noua forma & qualitas inducatur, omni iniquitate abolita. Voluntatẽ Dei facere secundũ Euangelium, est prosternere se coram Deo in vera pœnitentia, fide Christi se erigere, & ex hac fide Deum sincere colere, & proximũ diligere. Qui hoc facit, habet promissionem, quod sit mansurus in æternũ. Tenete, inquit Augustinus, potius dilectionẽ Dei, vt quomodo Deus est æternus, sic & vos maneatis in æternũ: quia talis est quisq;, qualis eius dilectio est. Terram diligis, terra eris. Deum diligis, quid dicam, Deus eris? Non audeo dicere ex me, scripturas audiamus: Ego dixi Dij estis, & filij altissimi omnes. Si ergo vultis esse dij & filij altissimi, nolite diligere mundũ, nec ea quæ in mundo sunt. Porrò vsus huius æternitatis ꝓmissæ, hoc est, perpetuæ felicitatis, est triplex, videlicet in cruce, in pu-

na spiritus aduersus carnē, in agone mortis. In cruce opponenda est æterna gloria breui & temporaneę afflictioni, 1.Pet.5.& ad Rom.8. In lucta spiritus aduersus carnem erigamur spe promissæ gloriæ, si in pugna perdurauerimus inuicti. In morte opponamus vitam ęternam breui cruciatui, & cogitemus Christum resurrexisse à mortuis, cuius nos membra sumus. Ideo Paulus suo discipulo scribit: Memento Iesum Christum resurrexisse à mortuis.

Filioli, nouißima hora est, & sicut audistis quod Antichristus venturus sit, etiam nunc Antichristi multi ceperunt esse, vnde scimus nouissimam horam esse.

De pietate disseruit, & de fugiendo mundi amore: nunc addit commone factionem de cauendis Christi aduersarijs, quos Antichristos vocat. Et diligenter obseruandum est, quod de Antichristo & de Antichristis loquatur. Per Antichristum intelligit caput regni cuiusdam Christo aduersantis, de qua postea plura dicēda sunt. Per Antichristos vero omnes, qui vel professione, vt Turcæ, Iudæi, aliæq; prophanæ gentes: Vel vita, vt qui mentientes Christianum nomen indulgent peccatis, & viuunt sine pœnitentia: Vel doctrina, vt Hæretici, qui Euangelium de Christo suis corruptelis inficiunt, Christo aduersantur, quales multi fuerunt omnibus ætatibus. Nouißima hora vsu scripturæ dicitur totum tempus à Christo exhibito, vsq; ad consummationē seculi & resurrectionem mortuorum. Tempus enim mundi in tres partes diuisum est, nempe in tempus, quod fuit ante legem datam per Mosen: in tempus durantis legis Mosaicæ, & in tempus Meßiæ exhibiti, quod ideo vltimum dicitur, quia destinatū fuit salutifero Christi aduentui, non quidem quod illi alij non succederent dies & temporum curricula, sed quia non erat expectanda alterius doctrinæ post Euangelium Christi cœlitus patefactio. Durabit enim Euangelij prædicatio vsq; ad finem mundi, siquidem Christus desponsauit sibi Ecclesiam in fide in ęternum. Genes.46. Iacob moriturus ad filios ait: Congregamini vt annunciem vobis, quæ ventura sunt in diebus nouißimis, vbi multa de Christi aduentu in mundum, texit oracula. Esai.cap.2. Et erit in nouißimis diebus præparatus mons domus Domini, & eleuabitur super omnes colles. Hic Propheta manifestum de Christi aduentu tradit vaticinium. Paulus 1.Cor.12. Scripta sunt hæc ad correptionem nostram, in quos fines seculorum deuenerunt. Ad Hebr.1. Nouißime locutus est nobis per filium, significans Deum postea non alio modo hominibus locuturum. Hæc dicta ostendunt, cur tempus ab aduentu Christi currens, vsq; ad iudicium, dicatur extremum, & hic à nostro Apostolo nouißima hora.

E nobis egreßi sunt, sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum: sed vt manifesti fierent, quod non sint omnes ex nobis.

De quo genere aduersariorū Christi loquatur, exponit. Quidam fuerūt aperti persecutores Christi & Euangelij, de quibus hoc loco non agit Apostolus. Quidam aliquandiu ipsos Apostolos erant secuti, vt discipuli, & in Ecclesiæ externa societate ouina pelle tecti latuerunt, cum tamen intus essent lupi rapaces. De hoc genere Antichristorum se loqui Iohannes indicat, cum ait: E nobis egreßi sunt, hoc est, de externo nostræ Ecclesiæ cœtu prodierunt, qui prius simularunt religionem nostram. Sed non erant ex nobis, id est, interno spiritus vinculo nobis non erant coniuncti, id quod Apostolus hic probat. Nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum, hoc est, si interno spiritus vinculo nobiscum in Christi corpore mystico fuissent coniuncti, permansissent vtiq;, raro enim contingit eos, qui plene de Christo edocti fuerunt, fidem in totum abijcere, etsi sæpe ex infirmitate & ignorantia, vt est humana conditio, labi possunt. Quod autem interdum, licet rarius, contingat fidē abijcere in totum eos, qui plene erant edocti de Christo, testatur vox Christi, obijcientis Iudæis peccatum blasphemiæ, & dictum Apostoli ad Hebr.6.& 10.

Et vos vnctionem habetis à Sancto, & nostis omnia.

Modum euadendi Antichristorū insidias ostēdit. Vos (inquit) à Christo qui est Sanctus sanctorum, id est, sanctißimus, habetis gratiā Spiritus sancti, cuius symbolum, quia in veteri testamento fuit externa vnctio, vnctionis vocabulo significatur. Vult enim nos respicere ad typū et spiritualem significationem, quemadmodū ipse se interpretatur in fine capitis præsentis Epistolę: Hæc vnctio (inquit) facit vt intelligatis omnia, scilicet, quæ vos munire possunt, aduersus Antichristorum imposturas. Hanc interpretationem vniuersalis particulæ requirit peristasis loci, ne quis hic Anabaptistarū Enthusiasmos confirmari existimet. Apostolus noster

hoc

hoc loco alludit ad ardorem & lumen, quod inest oleo, quo vngebantur reges & sacerdotes in veteri testamento. Vt enim oleum ardet, & ardendo gratissimum de se fundit lumen: sic Deus quorum corda oleo Sancti spiritus vngit, ea inflammat, & inflammando lucem elicit, longe pulcherrimam & saluberrimam, quæ pro incremento fidei magis magisq; in animis sanctorum lucet.

Non scripsi vobis quod ignoretis veritatem, sed quia eam nostis, quodque nullum mendacium ex veritate est.

10

Prolepsis est. Poterat enim ex dictis obijci: Fateris Iohannes nos omnia scire, cur ergo scribis? Respondet Apostolus, Non scribo vobis, vt vos doceam, quæ ignoretis, sed vt vos commonefaciam de ijs, quæ prius nouistis. Nouistis enim veritatem distinguere à mendacio, de qua autem veritate & de quo mendacio loquatur, ipse exponit, cum subiungit.

Quis est mendax, nisi qui negat Iesum esse Christum? hic est Antichristus, negans patrem & filium. Quisquis enim negat esse filium, is ne patrem quidem habet.

20

Quia non de quouis mendacio loquitur Apostolus, definitionẽ addit, qua docetur de quo mendacij genere loquatur. Et quoniam iuxta regulam Hilarij, ex causis dicendi sumẽda est intelligentia dictorum, manifestum est quod de Antichristis loquatur, qui se Christo opponebant tempore Apostoli. Mendax igitur hoc loco erit, qui non recte de Christo sentit, nam is Christo aduersatur, & eius hostis est. Quare definitionẽ infert interrogationis schemate, dicens: Quis est mendax, nisi qui negat Iesum esse Christum? hoc est, quisquis senserit, quod Iesus Mariæ filius non sit promissus Messias, Antichristus est & mendax, vt qui veritatem Dei maligne abijciat, atque adeo ipsum Deum mendacij accuset, qui hunc Iesum stupendis miraculis testatus est esse Christũ, hoc est, promissum mulieris bene dictum Semen & Saluatorem mundi. Vt ergo hoc loco mẽdacium est negatio veritatis de Iesu Mariæ filio, quod sit verus Messias: Ita veritas est plena Iesu Christi agnitio, quæ agnitio est vita æterna, iuxta Domini dictum: Hæc est vita æterna, vt te agnoscant esse verum Deum, & Iesum esse Christum quem misisti. Vide quam salutaris sit hæc veritas agnitionis Christi: & contra, quam perniciosum mendacium negantium Iesum. In qua autem re consistit veritas hæc, sæpe dictum est. Requirit enim, vt recte iudicemus de Iesu Mariæ filio, statuamusq; eum, iuxta scripturam, verum Deum esse, verum hominem, vnam personam in duabus naturis, non confusis, non mutatis, non permixtis, non alteratis, subsistentem, & Saluatorem mundi. Qui hac veritate exciderit, Antichristus est, mendax est, vanus est, damnatio est. Porrò exaggerationẽ huius loci subiungit, inquiens: Hic est Antichristus negans patrem & filium. Iudæi tempore Apostoli, gloriabantur se Deum colere, tametsi negarunt Iesum esse filium Dei & verum Messiam. Horum vanitatem arguit hoc loco Apostolus, affirmans coniunctam esse vtramq; negationẽ, videlicet patris & filij, cuius rationẽ subiungens ait: Quisquis negat esse filiũ, is ne patrẽ quidẽ habet. Hic additur in quibusdam exemplaribus græcis, ὁ ὁμολογῶν τὸν υἱὸν, καὶ τὸν πατέρα ἔχει, hoc est, Qui cõfitetur filium, etiam patrẽ habet. Atq; hoc est, quod dominus apud Iohannem ait: Qui non honorat filium, non honorat patrẽ, qui misit eum. Nam ideo pater omne iudiciũ dedit filio, vt omnes honorẽt filium, sicut honorant patrem. Vult igitur pater agnosci & coli in filio & non extra filium. Quare docemur hic, vt Deum patrẽ in Christo quæramus, vt in Christo quæramus potentiam Dei, vt in Christo patrem adoremus. Deum esse colẽdum fatentur omnes, adeoq; hic sensus nobis à natura ingenitus, altas habet in cordibus nostris radices, vt nemo simpliciter Deo suum honorem negare audeat, interea hominum mentes Deum extra viam quærendo euanescunt. Hinc tot fictitij Dij, hinc tot peruersi cultus. Verum proinde Deum non alibi quam in Christo reperiemus, nec rite aliter eum colemus, quam filium osculando, vt docet regius Propheta Dauid, Psalm. 2. Hinc liquet, quod in densissimis erroribus occupentur Turcæ & Iudæi, qui tametsi pulchris & splendidis titulis ornant, quem adorant Deum: Tamen à vero Deo, qui est pater Domini nostri Iesu Christi, aberrant, negantes filium, hoc est, Iesum Christum. Nam cum Dei nomen à Christo separatur, nihil est aliud quam inane figmentum. Porrò quia hic Antichristus definitur esse negator Iesu Christi, quædam hic addenda sunt de duplici negatione Christi, vt inde intelligamus discrimina Antichristorum, quos plures esse noster Apostolus affirmat. Negatio itaque Christi duplex est, vniuersalis vna, altera particularis. Illa in totũ negat Iesum esse Christum, hæc autem in parte

30

40

50

antū. Vniuersalis Iudaica, Mahometistica, & Turcica est, qua negatur filius Mariæ Iesus esse promissus Mesias, hoc est, Christus, Saluator in se credentium. Hæc vel eorum est, qui fidem Christi nunquam receperunt, quales sunt Mahometistę & Iudæi pleriq; : vel eorū, qui post agnitam veritatem, post illuminationem Spiritus sancti, post perceptum gustū boni Dei verbi relabuntur in Ethnicismum, renunciāt Iesu Christo, quem abnegatū persequuntur. Hi vocantur in Ecclesia Apostatæ, qualis fuit Iulianus & multi alij, atq; hi rei sunt blasphemiæ in Spiritum sanctum, quam filius Dei pronunciat nec in hoc seculo nec in futuro remitti, propterea quod sit vniuersalis prolapsus in Ethnicismum, & finalis abnegatio Iesu Christi Mediatoris vnici Dei & hominū. De hac abnegatione Christi, plura in 5. cap. dicentur, vbi agitur de peccato ad mortem, pro quo Apostolus noster dicit non orandum esse. 10

Alia est negatio Christi particularis, seu hæretica, qua quæ Christus habet propria, illi detrahuntur. Hac negatur alias diuinitas Christi, cui se Cherintus & Ebion tempore Apostoli nostri opposuerunt & postea Arius & multi alij. Alias Christi humanitas, quam impugnarunt Donatistæ & Eutychiani. Alias persona Christi, cuius distinctionē à patre rabiose negant Sabellius, Paulus Samosatenus, & nostro tempore Michaël Seruetus Hispanus, in scholis Mahometicis institutus. Alias officium, idq; dupliciter, quædam enim officij negatio in doctrina & moribus simul sita est, qualis est Pelagij & papalium omniū, qui voce & vita negant Iesum esse Christum, cum non tribuunt illi hunc honorē, quod solus sit iusticia nostra & salus, iuxta scripturam: sed partem iusticiæ & salutis ascribunt operibus, ijsq; non à Deo mandatis, sed ab hominibus excogitatis, præter & contra verbum Dei. Quædam in 20 moribus tantum est posita, eaq; est interna & externa. Interna quidē, cum iuxta verbum vera fiducia Christi non accēditur in animis. Externa vero, quoties factis negatur impijs, quod ore prædicatur. Hanc negationem Paulus vocat βδέλυγμα, hoc est, abominationem. Ex his manifestum est, Primum, quid sit Antichristus in genere, videlicet, qui quouis modo aduersatur Christo. Deinde, quid sit in specie, videlicet, qui vel in toto, vel in parte Christum abnegat. Iam reliquum est, vt inquiramus quisnam sit ille magnus Antichristus, quem Paulus collocatū iri prædixit in templo Dei, reuelandum per vocem Euangelij ante extremum diem. Verum quia in posteriori ad Thessal. copiosè à nobis probatum est, quod Pontifex Romanus sit ille filius perditionis & Antichristus, de quo loquitur Paulus, eo remitto auditores, vt istinc petāt, quæ breuitatis gratia hic omitto. Sed quid ex hac do- 30 ctrina de Antichristo pius animus colliget? Primum muniat nos hæc doctrina aduersus scandalū defectionis tot regnorum ac populorum à fide Christi, ac meminerimus eundem Christum, qui dixit: Prædicabitur hoc Euangelium regni in toto mundo, in testimonium omnibus gentibus, etiam dixisse: Veruntamen filius hominis cum venerit, num inueniet fidem super terram? Quo dicto significatur maximam defectionē plerorumq; regnorum fore à fide Christi. His duobus Christi dictis cōmendatur nobis & misericordia & iusticia Dei. Misericordię quidem est, quod velit Deus Euangelium regni filij sui prædicari in toto mundo inter omnes gentes. Iusticiæ vero erit, quod idem Deus sit puniturus ingratos erga suum Euangelium. Nam permittit eos in pristinas tenebras ruere, adeo vt quādo Christus aduenturus est iudicaturn viuos & mortuos, paucissimos inueniat, qui non turpiter Chri- 40 stum abnegauerunt, & à fide eius sacrilege defecerunt. Vtriusq; , hoc est, misericordię & iusticiæ Dei cogitatione excitemur ad serium timorem Dei, ad ardentem inuocationem, ad perpetuam gratitudinem erga ipsum, ne ingrati ipsi quoq; aliquando abijciamur, & extinguatur lux Euangelij in scholis & in templis, quemadmodum factum est in Aphrica, Asia, & in maxima parte Europæ, adeo vt minima pars orbis terrarum habeat Euangelium sincerum & incorruptum.

Quod igitur vos audistis à principio, id in vobis maneat.

Ex descriptione Antichristi, infert exhortationem ad perseuerātiam in fide Christi, in qua iam inde à principio (id est, ex quo institui ceperunt in vera religione) instructi erant. Vestitur autē proposi- 50 tio argumento à constantia petito. Constantis enim animi est, à religione, quam iam olim amplexus est, nō facile dimoueri. Similis exhortatio est in tertio capite ad Heb. Cauete (inquit) fratres, ne sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis ad deficiendū à Deo viuo. Vbi gradus à felicitate summa ad miseriam sempiternā notantur: quorum primus est incredulitas eius, qui cōuersus fuit, quę hoc pacto suboritur. Fides in segnescētibus & torpentib. paulatim languescit, & succedit dubitatio, hāc mox excipit incredulitas, quā sequitur malitia, hoc est, prauæ cogitationes & actiones scelaratę, atq; ita paulatī homo priusq̄ animaduertit, laqueis Satanę inuoluitur. Hocipsum significat Iohannes cū ait: Quod audiuistis, id in vobis maneat, hoc est, studete vt maneat, scilicet verbū Euāgelij de Christo in vobis. Dili

gentia

gentia igitur seria postulatur. Huc illud Pauli: Qui stat, videat ne cadat. Item: Spiritum n[olite] extinguere. Item: Excita donum, quod in te est. Hæc proinde dicta & similia admoneant nos diligentiæ in colligendis rationibus, quibus mentes nostræ cōfirmantur de veritate Dei, ne ad quamuis aurā doctrinæ, instar arundinis fluctuemus & circumferamur. Admoneant nos inuocationis, qua à Deo imploramus auxilium contra Diabolorum & hominum insidias, qui nobis veritatem Dei nunc eripere, nunc obscurare conantur. Admoneant nos periculi, nullum enim periculum maius est, quam per segnitiem à Deo deficere. Nam paulatim Epicurismus, & dedolentia quædam occupat animos, donec in foueam damnationis præcipitentur. Oremus proinde cum Dauide: Doce nos Domine viā tuam, fac vt ingrediamur in veritate tua, vnias tu corda nostra, vt timeamus nomen tuum.

Si in vobis manserit quod audistis, & vos in filio & in Patre manebitis.

Ratio exhortationis ab vtili. Qui retinet noticiam & fidem Christi, is in Filio & Patre manet, Spiritus sancti vinculo. Præterea Pater & Filius in eo manent, iuxta Christi promissionem Iohannis 15. Qui manet in me, & ego in eo, is fert fructum copiosum. Per cōtrarium sensum concluditur, quod si non manserit in vobis quod audistis, nec vos in Filio, nec in Patre manebitis. Quid ergo? extra societatem Dei & sanctorum dominio Satanæ subijciemini.

Et hæc est promissio quam ipse promisit vobis, vita æterna.

Proponit scopum, qui popositus est efficaci noticię Christi, vt huius cogitatione excitemur ad perseuerantiam in pietatis curriculo, donec ad metam ipsam peruenerimus. Non enim qui bene cepit, sed qui in bono cepto perseuerat ad finem, beatus est, nam hic vitam æternam propositam habet. Obseruetur diligenter, quod Apostolus noster mansionis in Christo fructum affirmet esse vitam ęternam, iuxta Christi magistri sui promissionem, Iohānis 6. Hæc est voluntas eius, qui misit me Patris, vt omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam ęternam. Hic ex aduerso cogitetur antithesis, videlicet, quod mors æterna sit proposita omnibus incredulis & deficientibus à verbo Euangelij.

Hæc scripsi vobis, de his, qui seducunt vos. Attingit caussam cur de Antichristis scripserit, videlicet quod iam Ecclesiam inuadere tentarent, quam sua impostura funditus euertere moliebantur. Exemplum Apostoli omnibus pijs verbi ministris imitandum est, vt pręmoneant suos auditores aduersus Antichristorum insidias, ne incauti opinione citius opprimantur & salute excidant.

Et vnctio quam vos accepistis ab eo, in vobis manet.

Bene ominantis oratio est, quasi diceret, sunt multi, qui vos in errorem abducere moliuntur, sed melius de vobis spero, cum habeatis vnctionem, hoc est, Spiritum sanctum, quem à Christo accepistis, quique vos in omnem veritatem induxit, quādiu hæc vnctio in vobis manserit, cauebitis Antichristi insidias. Hic locus monet, vt primitias spiritus foueamus, ac indies studeamus in pietatis stadio progredi vlterius, donec ad metam ventum fuerit. Spiritus sancti enim donatio, testimoniū est euidens, quod Deus nostri curam habeat. Hoc solum requiritur, vt caueamus ne nostra socordia amittamus tantum bonum.

Nec necesse habetis vt quisquam doceat vos.

Hæc ad commendationem eorum faciunt, à quibus erant instituti, & habent tacitam conditionem, vt sit sensus: Vos à vestris doctoribus fideliter edocti estis, de Christo Iesu vero Mesia, in hac doctrina si manseritis, nō opus habetis alijs magistris, nam sincere instituti estis. Atq; ita Apostolus hoc loco & suam doctrinam de Christo commendat, & illorum diligentiam laudat, à quibus instituti erant, quo magis magisq; confirmentur. Non ergo hic locus patrocinatur Anabaptistis, qui tollunt ministerium verbi de Ecclesia, & iubent suos auditores expectare reuelationes cœlestes, quæ nihil sunt aliud quam illusiones Diabolicæ. Nam vel summi doctores possunt & debent in Christi schola quotidie per lectionem, meditationem verbi & precationé proficere, cum omnes, (vt Paulus testatur) ex parte cognoscamus, ne dum vt hi quos Apostolus alloquitur, nullo præceptore indigerent. Quare opponamus Anabaptistis mandatum Dei de prædicando & audiendo Euangelio, in cuius cognitione indies magis magisq; vult nos abundare Paulus, quo & hęc scriptio Apostolica pertinet, cur enim scriberet Apostolus, si eius scriptionis nullus vsus foret in Ecclesia?

Verum sicut eadem vnctio docet de omnibus, quæ & verax est & non mendax, & sicut docuit vos, manete in ea.

Hæc exhortatio cõfirmat nostram interpretationem: hortatur enim vt persistant in doctrina de Christo, quæ in ipsis cõfirmata est per vnctionem, hoc est, per Spiritum sanctum. Huius exhortationis caussam addit, cum inquit: Quæ verax est, & non mendax. Hæc repetitio à contrarijs sumpta, ad commendationem certitudinis facit. Hic rursus commendat Apostolus ijs, quibus scribit, doctorum suorum fidem, sinceritatem & diligentiam. Cum veteri interprete & Erasmo μενεῖτε verti manete, vt hebraismum redderem: nam Hebræi sæpe futura indicatiui, pro imperatiuis vsurpant. Hanc interpretationem peristasis loci manifeste postulat. 10

Nunc autem filioli manete in eo, vt cum apparuerit, habeamus fiduciam, & non pudefiamus coram eo in ipsius aduentu.

Repetitio est exhortationis, cui additur duplex ratio, prior à commodo, posterior à damno, nam præmijs & pœnis inprimis mouentur homines. Qui manent (inquit) in Christo, (hoc est, qui retinent fidem & bonam conscientiam) fiduciam habent in ipsius aduentu, qui vero non manent in Christo, in ipsius aduentu pudefient. Ergo in Christo manendum est, quo fiduciæ fructus percipiatur, qui fructus est vita æterna, & caueatur diffidentiæ & defectionis pœna, quæ est 20 sempiterna ignominia. Hic locus nos admoneat, vt perpetuo cogitemus de aduentu Domini, in quo apparebit gloria piorum, qui perpetua felicitate exultabunt, & ignominia impiorum, qui perpetua ignominia obruentur, eo quod Iesum Christum datũ toti mundo in salutem, non agnouerint, cuius solius fiducia persistunt omnes qui in ipsum crediderunt, iuxta illud: Qui credit in ipsum, non pudefiet.

Si scitis quod iustus est, nostis quod omnis qui facit iusticiam, ex eo natus sit.

Repetitio est vniuersalis exhortationis, qua in principio vsus est, dum hortatus est ad innocentiam vitę. Addit autem propositioni rationem à connexis, Qualis Pater, talis & filius esse debet: Deus Pater Ecclesiæ est iustus. Ergo & filios eius, qui sunt Ecclesiæ domestici, iustos esse decet. Sed 30 quomodo fieri potest, vt similes patri cœlesti in iusticia simus? cum ille perfecte & natura iustus sit, & nos natura peccatores? Nemo profecto potest patri cœlesti similis esse, si perfectionem iusticiæ spectemus. Verum iusticia illa, quam hic requirit Apostolus, posita est in imputatione & imitatione in hac vita. Imputatio iusticiæ fit per solam fidem, qui enim credit, fides eius imputatur illi ad iusticiam, hoc est, Christi iusticia credenti ita imputatur, vt ea vestitus appareat iustus in conspectu Dei. Christus enim finis est legis, in iusticiam omni credenti. Imitatio iusticiæ Dei est tenuis quædam imaginis Dei in homine, per fidem iustificato, repræsentatio, quæ paulatim pro fidei mensura crescit & fit illustrior. Nam iustificati per fidem, donati sunt Spiritu sancto, quo vt regenerantur fideles: ita etiam inchoant 40 nouam vitam, & iustis actionibus occupãtur, quæ actiones iuxta fidei mensuram, in alijs magis, in alijs minus conspiciuntur. Hæc imitationis iusticia constat partibus hisce, videlicet, pietate erga Deum, innocentia vitæ priuatæ, dilectione proximi, & in officio vocationis fideliter præstando. Hinc apparet quanta sit vanitas eorum, qui negant nouæ obœdientiæ seu operum iusticiæ necessitatem, cum hic Iohannes coniungat patris & filiorum conformitatem in iusticia. Porro, post iudicium in vita æterna erimus iusti non imputatione, sed perfectione iusticiæ, seu vt loquuntur, formaliter & plenissime. Hæc iusticia erit reparatio iusticiæ originalis, in qua rursus fulgebit imago Dei in sanctis, qua nulla potest maior cogitari aut esse gloria. De hac iusticia loquitur Paulus ad Galat. 5. cum inquit: Nos Spiritu ex fide spem iusticiæ, hoc est, speratam iusticiam, expectamus. Et Apostolus noster in sequenti capite: Similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. 50

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Vt grauissimis argumentis, ad sanctimoniam vitæ, & dilectionem proximi hortatur: ita ab odio proximi, proposito Caini exemplo, dehortatur.

Ordo

Ordo & partes Capitis tertij.

In fine secundi capitis reuersus est Apostolus ad generalem exhortationem, quam in primo proposuit, videlicet, vt Christiani colant iusticiam & sectentur innocentiam. Hanc generalem propositionem confirmat in hoc capite, à qua mox descendit ad hypothesin, videlicet ad dilectionem proximi, ad quam per contentionem seu collationem contrariorum, exhortatur, summam mandatorum Christi ad fidem & dilectionem reuocans.

10 EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VIDETE qualem caritatem dedit nobis pater, vt filij Dei vocemur.

Exhortaturus ad sanctimoniam vitæ, alium ordinem, quam in primo capite, instituit. Vt enim illic ab effectis ad caussas ascēdit: ita hic à caussis ad effecta descendit. Est enim primus fons bonorum operum, adeoq; omnis pietatis & virtutis veræ regeneratio, qua in filios Dei renascimur, & filij Dei vocamur, & reuera sumus. Caritatis vocabulum metonymice accipiēdum est pro 20 dono, quod nobis ex caritate largitus est Deus, videlicet quod vocemur & simus filij Dei. Hoc donum magnificū Apostolus noster in principio sui Euangelij appellat ἐξουσίαν, hoc est, vt Nonnus reddit, οὐρανίην τιμήν, id est, cœlestem honorem, ita enim ait: Quicunq; receperunt eū, dedit eis ἐξουσίαν filios Dei fieri, ijs, qui credunt in nomen eius. Hunc honorem, & hoc donum augustum ideo hic caritatem vocat, quia ex caritate Dei profectū est. Porro quia hic locus continet summam beneficiorum Euangelij, operæpretium est, vt ipsum altius expendamus, & circumstantias, quæ huc faciunt, excutiamus, quo magis in cognitione & sensu huius mysterij abundemus. Sunt autem hæ præcipuæ circumstantiæ, Prima, caussa efficiens. Secunda, obiectum. Tertia, medium. Quarta, modus. Quinta, effectus. Sextra, finis. Septima, vsus. Hæ circumstantiæ fere omnes continentur in hac Euangelica 30 γνώμη: Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.

PRIMA circumstantia est caussa efficiens, videlicet Deus, seu caritas Dei, quam noster Apostolus non sine admiratione exprimit, cum inquit: videte ποταπὴν ἀγάπην. est enim plus quam si dixisset, ποίαν ἀγάπην. Nam etsi ποῖος & ποταπὸς synonyma sunt, tamē hoc posterius emphasin quandam, & admirationem habet. quasi dicat Apostolus noster, non est vulgaris caritas quam declarat erga vos Deus: sed vere maxima & inprimis admiranda, cuius magnitudinem ne Angeli quidē satis admirari possunt. Hanc Paulus prædicat Roman. 5. cum inquit: Commendat suam caritatē erga nos Deus, quod cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est. Hæc caritas nō oritur à nobis, nec excitatur me-40 ritis nostris, quæ nulla habemus nisi mortis, sed à beneplacito, bonitate & humanitate Dei. Vnde Paulus ad Ephes. 1. caussam nostræ adoptionis statuit εὐδοκίαν Dei, ex qua nos diligit in dilecto. Et ad Titum: χρηστότητα & φιλανθρωπείαν, bonitatem & humanitatem Dei. Bonitas est, qua Deus benignus est & liberalis erga genus humanum. Humanitas est storge illa à Deo, qua paterne affectus est erga genus humanum.

SECVNDA circumstantia est obiectum, videlicet mundus, hoc est, homines qui in mundo sunt. Hic instituatur antithesis inter Deum diligentem, & mundum qui diligitur, vt magis nobis dulcescat caritas illa Dei, qua nos complectitur. Deus summe felix est sine homine: homo extreme miser sine Deo. Deus creatum hominē maximis ornauit dotibus, homo ingratus Deo proditorie ab eo defecit ad castra Satanę. Deus impresșit homini suam imaginem, homo, imagine Dei abolita, imaginem hostis Dei gestat tanquā σύνθημα quod-50 dam quod sub ipso militet. Deus condidit hominem ad suā gloriam, sed homo omnia cōuertit in contumeliam Dei. Ecce quantum dissidium est inter Deum & hominem. Quid est ergo quod Deum mouet, vt hominem tam ingratum & contumacē diligat? Duo sunt in homine, quorum vnum est à Deo, alterum à Diabolo. Quod à se est, Deus amat, amat igitur hominem quatenus est sua creatura, sed opus Diaboli odit, quod est peccatum. An non iusticia Dei postulat, vt Deus hominem æternis pœnis subijciat propter tantam contumaciam? Postulat quidem hoc iusticia Dei, nisi fiat reconciliatio, quam caritas Dei erga suam creaturam, videlicet hominem, proponit in Filio, Mediatore Dei & hominum.

TERTIA circumstantia est de medio, quo Deus offensus & homines qui offenderūt, recon-

recõciliantur & coniunguntur, ita vt Deus agnoſcat homines ſuos filios, & homines vicisſim Deum vt patrem honorent. Hoc mediũ participare debuit cum vtroq; , hoc eſt, cum Deo vera diuinitate, & cum homine vera humanitate, vt Deum & hominẽ coniungeret. Ideo dicitur Iohan. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt Filium ſuũ daret, ſcilicet vt eſſet Mediator Dei & hominũ, ſatisfaceret pro homine, iuſtificaret hominẽ, atq; ſuo merito & interceſsione placaret offenſum Deum, ſatisfaciendo iuſticiæ Dei, quo locus eſſet miſericordiæ.

QVARTA circumſtantia eſt de modo applicationis beneficij Chriſti Mediatoris. De hoc modo loquitur Dominus, cum ait: Prædicate Euangelium omni creaturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit, Qui vero non crediderit, condemnabitur. Hic Dominus omnibus promiſcue & ſine diſcrimine ſua merita offert, fide accipienda, & baptiſmo obſignanda. Applicatur igitur beneficium Chriſti verbo & ſacramento, vtrumq; requirit fidem, eſt enim omnis promiſsio fide accipienda.

QVINTA circumſtantia eſt de effectu miſericordiæ, qui eſt adoptio in filios Dei. Videte (inquit) qualẽ caritatem dedit nobis Pater, vt filij Dei vocemur. Roman. 8. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis rurſus ad timorem, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis, per quem clamamus Abba Pater. Ad Gal. 3. Omnes filij Dei eſtis per fidem in Chriſto Ieſu. Nam quicunq; in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Ad Gal. 4. Poſtquam venit plenitudo temporis, emiſit Deus Filium ſuum, natum ex muliere, factum ſub lege, vt eos qui ſub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum acciperemus. Quoniam autem eſtis filij, emiſit Deus ſpiritum Filij ſui in corda veſtra, clamantem, Abba Pater. Ad Ephe. 1. Sicut elegit nos in ipſo antequam iacerentur fundamenta mundi, per caritatem, & prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum, per Ieſum Chriſtum in ſeſe, ſecundum beneplacitũ voluntatis ſuæ.

SEXTA circumſtantia eſt finis adoptionis, ſeu fructus, videlicet vt non pereamus ſed habeamus vitam æternam. Hic finis diſcernit inter duo genera hominum, videlicet incredulos & fideles: illi deſtinati ſunt ob ſuam incredulitatem æternis pœnis, ſeu morti æternæ: hi vero vt filij Dei, hæredes erunt vitæ æternæ & gloriæ beatitudinis: quam gloriam Paulus vocat, libertatem filiorum Dei, cui opponitur miſerrima illa ſeruitus impiorum, qui oblatam gratuitam ſalutem contumaciter reſpuerunt.

SEPTIMA circumſtantia eſt de vſu huius tantæ caritatis Dei erga nos, vt ſimus & vocemur filij Dei quotquot credimus in nomen Ieſu Chriſti. Hic vſus ampliſsimus eſſe debet in tota vita, videlicet in conſcientia, in mundi contemtu, in cruce & in articulo mortis, in his enim maxime ſe prodit adoptionis ſenſus. IN conſcientia omniũ primum ſuum fructum profert adoptionis fides. Nam cum cogitatio cõmiſsi peccati animũ noſtrum vulnerat: cum damnatoria legis ſententia nos turbat: Cũ Diabolus & infernus nobis minantur, fides adoptionis iſtis omnibus efficaciſsime ſe opponit, & perfundit conſcientiã nobiliſsimo balſamo Spiritus ſancti, ex quo naſcitur in corde gaudiũ ſpiritus inenarrabile, quo exultamus in gloria libertatis filiorum Dei per Spiritũ ſanctũ, quo credẽtes obſignati ſumus, tanquam Arrabone hæreditatis noſtræ: ita vt neq; vita, neq; mors, neq; angeli, neq; principatus, neq; virtutes, neq; præſentia, neq; futura, neq; altitudo, neq; profunditas, neq; vlla alia creatura poſsit nos ſeparare à dilectione Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro. Porro hoc conſcientiæ gaudium conceptũ ex fide adoptionis, vt indies magis magiſq; creſcat, debet quotidie per omnem vitã foueri pijs meditationibus, ardenti inuocatione, vſu Cœnæ Dominicæ, ſeria gratiarũ actione, atq; adeo omni pietatis exercitio. IN mundi contemtu ſimiliter fides adoptionis ſe prodit, quãdo enim pij à prophanis mundi hominibus, tanq̃ ſtulti, excrementa mundi, & veluti καθάρματα reputantur, opponant iſti prophanorũ hominũ maligno iudicio, iudiciũ Dei, qui, vt omnes credentes tanquã filios complectitur: ita omnes impios terræ, extreme abominatur, vtut ſibi magnifici & glorioſi videatur. Non ergo pius frangatur animo, ſi quãdo exponatur ludibrijs huius peruerſi mundi: ſed potius doleat vicem furentiũ miniſtrorũ Satanæ, qui letali veneno Diaboli intoxicati, feruntur tanquã phrenetici cõtra Deũ, & ipſius Eccleſiam, qui tandem præcipitabũtur in exteriores tenebras, vnde nunquam eluctabuntur, ſed perpetuo cum diabolis cruciabuntur. IN cruce fides adoptionis intueatur mandatum Chriſti, exemplum, regulã Pauli & decretum Dei immotum. Mandatũ Chriſti eſt: Si quis vult me ſequi, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam & ſequatur me. Exemplum Chriſti monet crucem præcedere gloriam, vt Paulus teſtatur, cum inquit: Si vna cũ Chriſto morimur, vna etiam cum eo regnabimus. 1. Pet. 4. Cum Chriſtus paſſus ſit pro nobis in carne, vos eadẽ cogitatione armemini. Regula Pauli eſt: Quicunq; volunt pie in Chriſto viuere, perſecutionem patientur. Decretũ Dei immotũ eſt, quod omnes quos adoptet in filios Pater, debeant conformes fieri imagini Filij eius. Cum hæc quatuor fides adoptionis cogitat, ſe in cruce erigit, & cõcipit ſpem promiſſæ libera-

ratio-

rationis & libertatis gloriæ filiorum Dei. Hæc ſpes certiſsima eſt, & nequaquam cõfund... vnde Paulus dicit: Credentes gloriari etiam in afflictionibus, Rom. 5. In agone deniq; mo... tis fides adoptionis intuetur reſurrectionem eius, per quẽ facta eſt adoptio, ac ſtatuit mortem tranſitũ eſſe ab omnibus miſerijs huius mundi ad beatã & immortalem vitam, iuxta hoc Domini dictum, Iohan. 5. Amen, amen dico vobis, qui ſermonẽ meum audit, & credit ei qui miſit me, habet vitam æternam, & in iudicium non veniet, ſed tranſiuit de morte ad vitam. Hæc placuit aſcribere ad declarandã ſententiam Apoſtoli noſtri, vt & beneficium, quod hic prædicat Apoſtolus, particulatim explicatum, magis nobis dulceſceret, & fructus in omni vita, & vera praxis huius dicti fieret nobis conſpectior, iam reliqua proſequamur.

Propter hoc mundus non nouit vos, quia non nouit eum.

Prolepſis eſt. Occurrit enim tacitæ piorum obiectioni, qui in hunc modum obijcere poterant, Nos Chriſtiani habemur pro reiectamentis mundi, tantum abeſt vt filiorũ Dei dignitas nobis competat. Reſpondet Apoſtolus: Mundus non nouit Deum, quomodo ergo filios Dei noſceret? Non ergo mundi iudicio acquieſcendũ eſt, quod eſt ſtultum & cœcum in myſterio ſalutis, ſed iudicio Dei, quod fallere non poteſt, ſtandum eſt, & in eo firmiter acquieſcendũ. Mundus tantum videt externã Eccleſiæ ſpeciem, quæ eſt vt plurimũ lamentabilis, & ex ea ſtulte iudicat de Eccleſia. Non autẽ cernit ſpiritualia ornamenta, quibus intus fulget Eccleſia Chriſti ſponſa: Mundus videt Eccleſiã affligi, atq; ideo Deo non curæ eſſe ratiocinatur, ſed non intelligit conſilium æterni Patris, qui omnem filium quem recipit, flagellat. Ier. 12. ait Dominus: Dedi dilectã animam meam in manus inimicorum eius. Ecce hic Deus Eccleſiam animam ſuam dilectã vocat, quomodo ergo eam negligeret? & tamẽ tradit eam in manus inimicorũ eius. Ioſeph dilecta anima Dei fuit, attamen traditus eſt Pharaoni, qui vidit externũ Ioſeph, ſed internum animæ ſplendorẽ non agnouit. Diues Epulo pannos Lazari cum contemtu vidit, animæ autẽ ornatum ſplendidiſsimum non agnouit, atq; hanc ob cauſſam, vt duplex ſpecies Eccleſiæ, externa & interna agnoſcatur, eadem Eccleſia ſæpe in ſcriptura & Iacob & Iſrael nominatur. Iacob quidẽ, quia vilis eſt & contemta iudicio mundi, talis eſt enim eius externa ſpecies ſecundum quam mundus iudicat. Iſrael vero dicitur, quia victrix & precioſa eſt in conſpectu Dei, qui iudicat ſecundũ veritatem, non tam externam quam internã Eccleſiæ ſpeciem intuens. Sed cur mundus non nouit Eccleſiam? quia non nouit Deum, qui eſt pater ciuium Eccleſiæ. Noticia proinde filiorũ Dei pendet ab ipſius Dei patris noticia, quæ nõ eſt ocioſa perſuaſio de articulis fidei, ſed efficax fiducia in Deum, quæ facit vt & ipſum Deum patrẽ diligamus, & ſanctos qui Dei filij ſunt, propter Deum & propter ſocietatẽ quam habemus cum illis, amemus. Hinc duæ firmiſsimæ demonſtrationes colliguntur. Nero & Iulianus perſequuntur Eccleſiam Dei: Igitur Deum non norunt, ſed horrendis ignorantiæ tenebris inuoluuntur. Dauid & Theodoſius Eccleſiã Dei fouent, ornant, prædicant, Igitur Deum norunt, & ſunt filij Dei. Vis harum demonſtrationum pendet ex regula Domini, quæ non fallit: Ex fructibus eorum cognoſcetis eos. Bona enim arbor, bonos fructus, mala autem malos, producit.

Cariſſimi, nunc filij Dei ſumus, & nondum apparuit id, quod futuri ſumus.

Anteuertit piorũ trepidantium obiectionem, qui ſuas ſordes agnoſcentes, procul ſe abeſſe ab iſta puritate, quæ decet filios Dei, ſentiunt. Nam ſi corpus ſpectant, quid immundius? quid imbecillius? quid pluribus obnoxiũ ærumnis? ſi animam conſiderant, quibus malis non eſt ſubiecta? Breuiter, quocunq; ſe vertunt, omnia miſeriarum ſunt plena. Hos ergo conſolatur & dicit, nihilominus eſſe filios Dei, etſi nondũ apparuit filiorum Dei plena gloria & perfectio virtutis. Etſi enim ſancti omnes, donec in hac vita ſunt, circumferunt peccatum: tamen, quia ſunt in filio per fidẽ, teguntur aurea lamina ſeu propiciatoria, id eſt, merito Chriſti, eorum peccata, vt eis nequaquã imputentur, donec retinent fidẽ & bonam conſcientiam. Habemus, inquit Paulus, theſaurũ hunc in teſtaceis vaſculis, vt eius virtutis excellentia ſit Dei, & non ex nobis. Item: Mortui eſtis cum Chriſto, & veſtra vita abſcondita eſt cum Chriſto in Deo. Monet proinde hic locus, vt fideles non ex præſenti rerum ſtatu iudicent, ſed altius aſpiciant, vt retineant fiduciam promiſſæ gloriæ, quæ ſuo tempore reuelabitur. Diſcernant tẽpus crucis & felicitatis: ignominiæ & gloriæ: infirmitatis & virtutis. Neq; abijciant ſpem propter præſentẽ rerum aſpectum, ſed intueãtur & ſequantur ſuum ducẽ Ieſum Chriſtum.

Scimus autem, quod cum ipſe apparue-

Expectata ſanctorum gloria, quaxit,

…it, similes ipsi erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.

lis sit olim futura, exponit. Nimirum quod sancti Christo filio Dei sint futuri similes, atq; vnde ista similitudo emanabit, docet, cum inquit: Quoniam videbimus eum sicuti est. Trãsformabimur enim per Christi spiritũ, ex illa visione in eius imaginem. Porro duplex notanda est transformatio nostri in imaginem Christi, vna imperfecta, altera perfecta. Imperfecta illa locũ habet in hac vita, & suos gradus iuxta fidei mensurã habet. De hac transformatione agit Paulus 2. Corinth. 3. hisce verbis: Nos autem omnes retecta facie, gloriam Dei in speculo videntes, in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam, tanquam à Domini spiritu. Hic Paulus pulcerrime proponit gratiæ Dei in credentibus progressus. Primum vult amoueri velamen cordis, quod est impedimentũ gloriæ. hoc velamen tollitur, vt idem Paulus docet, per conuersionem ad Deum. Deinde monet, quod istud velamen non nostra virtute, sed gratia Dei tollatur, ne quis suę salutis principium proprijs tribuat operibus, tum ostendit quod conuersi intueantur gloriam Domini, sed in speculo limpidissimo, scilicet Christo Deo in carne manifestato. Præterea quid is intuitus efficiat, exponit, videlicet, vt paulatim transformemur in eandem imaginem, ita vt sanctitas Christi in nobis quodammodo refulgeat. Adhæc ostendit, quod transformemur à gloria in gloriam, hoc est, vt glorię Christi participes facti, efficiamur & nos gloriosi. Denique caussam huius transformationis ponit spiritum Domini, hoc est, efficaciam Christi in nobis, qui suo spiritu paulatim nos transformat. Debemus igitur quotidie progredi, cum in noticia Christi, tum in conformitate cum illo, quotquot de fide eius gloriari volumus. PERFECTA transformatio nostri in imaginem Christi Domini, est totius hominis, nempe animæ & corporis perfectissima regeneratio, quæ locum habebit in futura vita, vbi apparebit illustrissima imago Dei in electis. Nam & corpora nostra erunt conformia corpori Christi glorioso: & in animis nostris fulgebit perfecta lux, in affectibus plena puritas, in voluntate summa promtitudo & alacritas, atque adeo in omnibus viribus perfectissimum obœdiendi Deo studium. Breuiter, Quoad animos, & quoad corpora, Christo Domino similes erimus in omni æternitate. De his plura vide in tractatulo nostro de regeneratione.

Et omnis qui habet spem hanc in eo, purificat seipsum sicuti ille purus est.

Hæc huius capitis principalis propositio est, collecta ex suis caussis. quid enim efficere in pijs debeat adoptio filiorũ Dei, & promissa similitudinis cum Christo gloria, exponit. Siquidẽ omnem, qui hanc spẽ in Christo habet, pronunciat purgare seipsum, sicuti ille purus est. decet enim vt filij Dei omnes sint sibi in puritate cõformes. Præsenti tempore vtitur Purificat, vt significetur puritatis studium, non perfectio. Si enim vllus perfecte purus esset, is profecto non recte diceretur se amplius purificare. Quid? An non Deus solus purificat? Verum quidem hoc est, attamen Deus te nolentem non purificat. Deus verbo te vocat, Spiritu sancto cor tuum mouet, vult vt verbo credas, & Spiritui sancto mouenti obtemperes, ne audias cum incredulis Iudæis, Cur Spiritui sancto resistis? Atq; ita voluntas docta & mota à Spiritu sancto, potest & debet obœdire, atq; etiã rogare perpetuo, vt quod Deus incepit in nobis opus perficiat, nam is facit vt velimus & agamus, & perficiamus. Et Augustinus ait: Castificat (ita enim reddit vocem ἁγνίζειν) te non de te, sed de illo qui venit, vt habitet in te: tamen quia agis ibi aliquid voluntate, ideo & tibi aliquid tributũ est. Deinde cũ dicit: Sicuti ille purus est, non puritas significatur, sed similitudo, & de similitudine tenenda est regula Epiphanij: Non omnis similitudo tota accipitur. Item Augustini dictum: Similitudines in quocunque sunt, circumstantia sui exponuntur. Non ergo valet consequentia: Christus est purus essentia, origine, effectione & perfectione, qui igitur non est sic purus, non est Christianus. Nam hic tantum requiritur similitudo imitationis pro modulo nostro, & pro mensura fidei. Sic accipitur illa similitudo: Regnum Dei est simile grano sinapis. Melchisedech est similis Christo. Vult proinde Apostolus noster, vt in tota vita nostra proponamus nobis Christi exemplum tanquam metam ad quam contendamus. Docet proinde hic locus quale studium, qualis conatus in hac vita esse debeat, videlicet, vt totis viribus ad puritatem contendamus, quam tum demum plenam adipiscemur, quando Deus erit omnia in omnibus. Nam in hac vita etiam sanctissimi opus habent, vt precentur quotidie: Remitte nobis debita nostra. Hanc interpretationem confirmat etiam quod supra dictum est: Si dixerimus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus.

Quicunque facit peccatum, etiam ini-

Antithesis est superioris dicti, vnde

quita-

quitatem facit,& peccatum est iniquitas. & hæc sententia interpretationem mutuabitur. Vt igitur is purificare se dicitur,qui studet puritati, ita facere peccatum dicitur, qui studet peccato, hoc est, qui finit peccatum in se regnare per concupiscentias corporis. Qui autem hoc facit, legis transgressor est,& fit reus coram Deo,iuxta legis sententiam:Maledictus omnis,qui non permanserit in omnibus,quæ scripta sunt in libro legis. Quod autē additur: Et peccatum est iniquitas. Probatio est eius quod præcedit, à peccati definitione sumta, & ponitur, Et, pro enim, more Hebraico. Peccatum,inquit,est ἀνομία, id est, legis transgresio. nam quicquid est vel fit contra legem Dei,ἀνομία,id est,aliquid aberrans à lege Dei dicitur.Obseruetur igitur hoc loco peccati definitio in genere,videlicet quod sit ἀνομία,id est, aberratio à lege, seu violatio legis diuinæ seu voluntatis diuinæ. Nam legis vocabulum hic, pro omni eo quod à nobis requiritur,siue in Lege,siue in Euangelio,ponitur.

Et scitis quod ille apparuerit, vt peccata nostra tolleret, & peccatum in illo non est.

Alia ratio à fine manifestati Christi in carne. Christus apparuit, id est, filius Dei homo factus est, vt peccata tolleret,iuxta primam promisionem: Semen mulieris conteret caput serpentis. Igitur qui indulget peccatis,non rectè æstimat cur Christus in mundum venerit. Quare cum filij Dei per ipsum facti sumus,decet profectò,vt abstineamus à peccato,& exemplū Christi imitemur in vitæ innocentia. Hoc ipsum argumentum 1.Petri 2.his verbis proponitur: Christus peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum,vt peccatis mortui,iusticiæ viueremus. Nam esse mortuū peccatis,& viuere in eis,ita repugnant,vt simul stare non posint.Vnde Paulus:Quicunq; mortui sumus peccato,quomodo viuemus in eo? præsertim cum quicunq; baptizati sunt in Iesum Christū, in mortē eius baptizati sint, vt quemadmodum ipse excitatus est à mortuis,in gloriā patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.Huius argumenti vide iustam tractationē ad Rom. 6. Et cogitetur quanta contumelia afficiant filiū Dei,qui ideo indulgent peccatis,quia ipse nostra peccata pertulit, & in gratiā nos recepit, quasi ideo venisset filius Dei,ideo assumsisset humanā naturam,ideo deniq; passus esset,vt prostituamus nos omni turpitudini. Quare notetur hoc Apostoli argumentū,& imis cordibus infigatur:Christus apparuit vt peccata tolleret.Igitur qui Christi sunt,peccata fugiāt, ne excidāt mortis Christi saluifico fructu.

Omnis qui in eo manet, non peccat: Omnis qui peccat, non vidit eum, neq; nouit eum.

Alia ratio à societatis cum CHRISTO conditione: Omnis qui in Christo manet, non peccat, Credentes in Christo manere debent, Igitur credentes non debent peccare. Maiorem illustrat per antithesin,& conuersionem per contrapositionem. Omnis qui in CHRISTO manet,non peccat: Ergo quicunq; peccat,in Christo non manet.Manere in Christo,est spiritu fidei Christo insitum esse,ac retinere bonam conscientiam. Nam qui contra conscientiam peccat, naufragium facit fidei,quemadmodum Paulus docet ad Timoth. Amissa fide, amittitur Christus,amittitur salus & vita. Peccare hoc loco significat peccatum facere,id est,peccato indulgere,& peccatum permittere vt regnet per concupiscentias corporis.Nam purgare se,& peccare,opponuntur,vt supra quoq; dictum est. Proinde is dicitur hic peccare, qui non studet puritati & sanctitati. Longe igitur aliud est hoc loco peccare, quam labi. Omnes sancti subinde labuntur,sed non peccant, hoc est, in ijs non regnat peccatum. Quid sit vidisse Christum, atque eum nouisse, manifestum est ex Euangelio Iohannis, cui synonyma sunt, videre, nouisse & credere in Christum.

Filioli, nemo vos seducat, qui facit iusticiam,iustus est,sicut ille iustus est,qui facit peccatum, ex Diabolo est, quoniam à principio Diabolus peccat.

Ex hoc loco & ex Epistolis Pauli, Petri,Iacobi & Iudæ apparet, tempore Apostolorum fuisse quosdam Pseudo prophetas, qui habenas omni nequitiæ & turpitudini laxarunt prætextu Christianæ libertatis,quales sunt hodie Anabaptistę & Libertini.Contra horum insaniam præmonet pios Apostolus noster, ne quis videlicet sinat se istorum mendacijs decipi. Isti clamarunt,vt ex Iacobo patet, sufficere fidem, hoc est,fidei inanem iactantiam,etiamsi vita sit perditisima. Clamarunt ex fide esse iusticiam,quod quidē verum est, si germana sit.

At contra falsissimum, si fuerit tantũ inanis professio sine emendatione vitæ. Fieri enim nõ potest, vt spirit⁹ Christi separetur à fide vera & salutari. Ne ergo sinant se fideles talibus imposturis decipi, instituit Apostolus collationem Christi & Satanæ, filiorum Dei & filiorum Satanæ, ex quorũ diuersis studijs concludit, quinam sint Christi, & qui Diaboli. Christus est iustus, Igitur qui Christi sunt, iusticiæ student. Satan est sceleratus & malus, igitur qui scelerate & male agunt, à Diabolo sunt. Sic Christus Iohannis 8. concludit contra Iudæos: Vos ex patre Diabolo estis, & concupiscentias patris vestri vultis facere. Hinc sequitur, eum solum fide iustum esse, qui facit iusticiam, hoc est, qui studet puritati & innocentiæ. Est enim puritas & innocentia, germanus fidei fructus. Contra, qui facit peccatum, hoc est, qui imperio peccati se subijcit, atq; illud in se regnare permittit, ex Diabolo est, cuius studium est perpetuo peccare, nam inde vsq; à conditi mundi initio peccat. Dicitur autem ex Diabolo esse, qui peccando imitatur Diabolũ, & qui Diaboli spiritu agitatur. Vt enim qui aguntur spiritu Dei, hi sunt eius: ita qui aguntur spiritu Satanæ, à Satana sunt. Particula, SICVT, hic non paritatem, sed similitudinem, quæ in studio & conatu est posita, notat. Porrò hoc dictum Apostoli satis declarat, quanta sit bonorum operum necessitas, quod sane dictũ omnibus furoribus & imposturis Diabolorum & hominum opponendũ est. Cõmonefactio hæc: Nemo vos seducat (id est, cauete ne quis vos in errorem inducat) significat, neminem excusari coram Deo, errore vel ignorantia, quin iure sit damnabilis, si Deo ex fide obœdientiam non præstiterit. Facessat igitur omniũ tum veterum, tum recentium impostorum dogma, qui Christianæ libertatis prætextu laxãt habenas omni turpitudini & nequitię. Cæterum Papistæ, qui hoc loco abutuntur ad stabiliendã operum iusticiam, non solum euertũt totius scripturæ perpetuum consensum, verumetiã perperam ex effectis caussas faciunt, nec discernunt inter iustificationem personæ, & qualitatẽ seu nouam obœdientiã, quæ à iustificatis requiritur Paulus Philippensibus scribens, Bona opera fructus iusticiæ fidei nominat. Ergo iusticia fidei, quæ est gratuita sine nostris operibus & meritis, opera iusta, quæ hic Apostolus iusticiam vocat, præcedit necessario. Necesse est vt arbor sit ante fructum, vt caussa præcedat suum effectum, sicut & ipse Dominus ait: Arbor bona facit fructus bonos. Nũc autem nemo habet rationem bonæ arboris, nisi qui Christo per fidem insitus est, ita enim ipse Dominus ait Iohannis decimoquinto: Quemadmodum ramus non potest fructum ferre à seipso, nisi manserit in vite: Sic nec vos, nisi in me manseritis. Adhæc opera non possunt recte dici bona aut iusta, nisi quæ Deo placent. Iam autem impossibile est quicquam Deo placere sine fide. Proinde fides qua iustificamur, opera præcedat necesse est. Porrò, cum homo fide iustificatus est, & adoptatus in filium Dei, Spirituq; sancto regenitus, decet profecto vt huius eximiæ nobilitatis memor, nouam & cœlestem viuendi rationem instituat, quæ digna sit adoptione cœlesti. Debet ergo huius nouæ natiuitatis fructus edere in omni pietate, modestia & iusticia. Non enim fieri potest, vt spiritus CHRISTI, quo donati sunt credentes, sit ociosus. Hæc noua obœdientia, etsi per se imperfecta est, tamen placet DEO propter fidem, & habet promissiones remunerationis, cum in hac vita, tum in futura.

In hoc apparuit filius Dei, vt dissoluat opera Diaboli.

Hanc asseuerationem opponit Apostolus impostorum vanitati, qui prætextu Christianæ libertatis peccandi licentiam permittunt, imo promittunt vane de fide gloriantibus, securitatem, & prætextu Christianæ libertatis omni petulantiæ & nequitiæ viam sternunt. Apparuit (inquit) filius Dei, hoc est, homo factus est, vt dissoluat opera Diaboli, id est, peccatum & mortem. Ergo frustra prætenditur Christiana libertas peccandi licentiæ, imo eo potius pertinet nostra libertas, ne amplius simus peccati serui. nam qui facit peccatum, est seruus peccati. Pugnat igitur fides remissionis peccatorum, & finis manifestati Christi, cum proposito peccandi. Peccatum & mors hic comparantur grauissimo oneri imposito generi humano, quo omnes homines adeo premuntur, vt sub illo concidant, & collapsi æternum pereant, nisi quis succurrat, & sarcinam impositam dissoluat, vinculo quo ligabatur rupto, videlicet reatu totius generis humani. Iam autem, quia nemo potuit hanc sarcinam soluere inter omnes homines, apparuit filius Dei, id est, homo est factus, vt solueret vinculum, quo peccatum & mors colligata erant, atque ita hominem soluto onere, hoc est, expiato peccato, & victa morte, restitueret pristinæ libertati. En quam apposite Apostolus noster interpretatur primam promissionem: Semen mulieris conteret caput serpentis. Porrò Christus opera Diaboli dissoluit, vincendo, expiando, gratiam infundendo, & consummando. Vicit dum victor è morte surrexit. Expiat dum suæ mortis merito nos à peccato purgat & iustificat. Nam vt ait Augustinus: Per hominem peccatores sumus, per homi-

hominem Deum iustificamur. Item, vt soluat peccatum venit ille, qui non habet peccatū. Infundit gratiam, dum nos suo spiritu donat, & efficacia suæ mortis, opera Diaboli, hoc est, peccata reprimit, mortificat, & paulatim abolet. Consumabit, quando extrema hostium mors superabitur, & pij donabuntur beata immortalitate. Hæc proinde Apostolica gnome semper sit infixa mentibus nostris, vt & agnoscamus beneficiū Christi Mediatoris dissoluentis opera Diaboli, & caueamus ne nostra culpa rursus ligemus, quod ille ligatum soluit, & à nobis deposuit & destruxit, hoc est, Ne nouo reatu nostro rursus colligamus sarcinam peccati & mortis, & tandem sub ea collapsi pereamus ingrati iusto Dei iudicio.

Quisquis natus est ex Deo, peccatum non facit, quia semen ipsius in eo manet, & non potest peccare, quia ex Deo natus est.

A regenerationis virtute, seu à caussa ad effectum hoc argumentum sumitur. Cōcluditur autem hoc modo, Quicunq; habet semen Dei in se, non peccat. Omnis qui natus est ex Deo, habet semen Dei in se. Ergo omnis qui natus est ex Deo, non peccat. Et rursus ab effectu ad caussam. Qui natus est ex Deo, non peccat. Qui habet semen Dei in se, natus est ex Deo. Ergo qui habet semen Dei in se, non peccat. Peccandi vocabulum, vt supra, habitum & studium cum contumacia significat, qualis fuit in Diabolo & in Cain. Septies enim in die cadit iustus & resurgit. Et in Ecclesiaste cap. 7. Non est iustus in terra, qui quanquam facit bona, non etiam peccet. Etsi igitur in sanctis est constans voluntas, & προαίρεσις recte faciendi, tamen affectiones subinde oriuntur, quas varias varius rerum & temporū affert euentus, ex quo fit, vt sæpe labantur sancti, qui tamen peccatis se opponunt, & carnis suę infirmitatem deplorant, vt Paulus cum in hunc mundū exclamat: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratias ago Deo per Iesum Christum Dominum nostrum. Item: Mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati. Et rursus: Non ego operor illud, sed quod habitat in me, peccatum. Qui ergo odit potius peccatū, quod ex vitio carnis sæpe cōmittitur, quam approbat, is non dicitur peccatū facere. Vnde Bernhardus: Notanda est (inquit) vis verborum, nō peccatum facit quod patitur potius, quam facit, qui natus est ex Deo, & non potest peccare, perseuerando scilicet in peccato, dum legi Dei cum mente seruit, etiam carnē festinat subigere: quę tentatione & peccato incurrente legi peccati videbatur seruire. Semen Dei & ipsum Euangelij verbū notat, vnde Apostolus: Per Euangelium ego vos genui, & ipsum Spiritum sanctū significat. Nam huius virtute, tāquam ex semine quodā noui homines gignimur, dū corruptæ naturæ qualitates instaurātur per Christum, cui per fidem sumus coniuncti, vt peccato mortui, Deo viuamus. Hoc ipsum argumentū, licet alijs verbis, tractat Paulus ad Rom. 8. Quicunq; (inquit) aguntur spiritu Dei, hi sunt filij Dei. Item: Si secūdum carnē vixeritis, moriemini, At si spiritu actiones carnis mortificaueritis, viuetis. Libertinis igitur, qui hoc loco Apostoli abutūtur, respōdeatur hoc modo per distinctionem: Vt peccati, ita & regenerationis duplex est ratio. Aliud est enim contumaciæ peccatū seu regnans, Aliud infirmitatis. Illud imitatione Diaboli perpetratur, hoc spiritus imperio subiugatur, & domatur, vt non regnet. Quare vt nō imputatur credentibus: ita nec peccati rationem habet corā Deo. De priori genere loquitur Apostolus noster, non de posteriori. Est etiam regeneratio duplex, inchoata videlicet & consūmata, Illa in hac vita, hæc in futura locū habebit. Nemo enim vnquā fuit in hac vita plene regeneratus, sed quilibet pius quatenus regeneratus est, non peccat, quia autē id tantum ex parte est, quādiu vitam trahimus in hoc mundo, non possumus esse prorsus imunes à peccato. Hęc nostra interpretatio, etiā confirmatur dicto illo: Si dicimus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Si igitur stabit hoc dictum, necesse est vt præsens locus Apostoli restringatur ad certum genus peccati, videlicet regnantis seu cōtumaciæ, quo vastatur conscientia, & amittitur fides, & Spiritus sanctus excutitur.

In hoc manifesti sunt filij Dei & filij Diaboli.

Quia hic plenam distinctionē habent Græca exemplaria, & interpretes Græci nouum κεφάλαιον post hanc distinctionē, incipiunt, Hęc Apostoli verba ad pręcedentia refero, hoc modo: In hoc scilicet quod natus à Deo non faciat peccatum, & quod peccatum faciens ex Diabolo fit, manifesti sunt filij Dei & filij Diaboli. Vt enim certissima nota filiorum Dei est pia & sancta vita, ita indicium minime fallax filiorum Satanæ est, vita scelerata & peccatis immersa. PORRO manifestatio filiorum Dei & filiorum Satanæ est duplex. Vna interna, quæ ipsis solis est nota. Altera externa, quæ in aliorum oculos incurrit. Interna nota filiorum Dei est

fides, dilectio, & spes. Externa est internæ fructus, videlicet opera fidei, caritatis & spei, quæ incurrunt in hominum oculos. Has notas coniungit Paulus ad Thessal. 1. vbi fidei ἔργον, dilectioni κόπον, & spei ὑπομονὴν, tribuit. Interna nota filiorũ Satanę est vacuitas fidei, dilectionis & spei, diffidentia, odium fraternum, & alij affectus, qui cum his cõiuncti sunt. Externa est diffidentiæ fructus, atq; adeo regnum peccati, quod cõspicitur in scelerata vita & actionibus pugnantibus cũ lege Dei, quales actiones recitat Paulus ad Roman. 1. & ad Galat. capite 5. vbi inter sese confert fructus spiritus & opera carnis.

Quisquis non facit iusticiam, non est ex Deo, & qui non diligit fratrem suum.

Hic Græci interpretes, vt dixi, nouum κεφάλαιον faciunt, videlicet de caritate fraterna. Descendit enim hoc loco Apostolus à thesi ad hypothesin, & conclusionem demonstratam, vt principium proponit, vnde hypothesin de dilectione fraterna, hoc modo infert: Quisquis non facit iusticiã, non est ex Deo, (hæc propositio supra demonstrata est) Qui non diligit fratrem suum, non facit iusticiam. Ergo qui non diligit fratrem suum, non est ex Deo. Proinde vt fratres diligamus necesse est modo velimus censeri inter filios Dei: atq; hæc conclusio, propositio est præsentis loci. Monemur igitur dilectionem fraternam esse præcipuam notam filiorũ Dei, vnde Augustinus in hunc modum scribit: Dilectio sola discernit inter filios Dei & filios Diaboli. signent se omnes signo crucis Christi, respondeant omnes Amen, cantent omnes haleluia, baptizentur omnes, farciant parietes basilicarum, Non discernuntur filij Dei à filijs Diaboli nisi caritate. Loquitur autem hic Augustinus de nota filiorum Dei incurrente in oculos aliorum, cum qua coniuncta sunt ea, quæ supra annotauimus, de externa & interna nota filiorum Dei.

Quia hæc est annunciatio quam audis ab initio, vt diligamus nos inuicem.

Probat minorem à contrario. Mandatum Dei est, vt diligamus fratres, Ergo qui non diligit fratrem, mandatum Dei violat. Quare cum mandati Dei transgressor sit, iniustus omnino censendus est, atq; adeo non est inter filios Dei reputandus. Filiorum enim est mandatis paternis obsequi, quare cum Deus mandat dilectionem, ipsius filios se esse profitentur, qui se mutuo diligunt. Annunciationem vocat prædicationem, qua hoc Dei mandatum promulgatur, de quo mandato supra copiose dictum est, vbi exposuimus, cur idem & vetus & nouum mandatum dicatur.

Non sicut Cain qui ex illo malo erat, & occidit fratrem suum. cuius autem gratia occidit eum? quia opera eius mala erant, fratris autem iusta.

Exemplũ proponit illustre, in quo notam filiorum Satanę ponit ob oculos, videlicet odium fraternum, quod homicidiũ secutum est. Occidit enim ex odio Cain Abelem, homo hominẽ, frater fratrem, sceleratus hypocrita pium Dei cultorem. Vnde hoc odium? Vnde hoc fratricidium? Tres caussas recenset Apostolus noster, quarum prima est, quod ex illo malo, hoc est, Satana fuerit Cain fratricida. Nam concupiscentiæ originali indulgens, ferebatur ferox in obsequium Satanæ contra Deum, ob quam imitationem Apostolus noster pronunciat ipsum à Satana fuisse. SECVNDA, quod opera ipsius Cain fuerint mala, hoc est, cultus superstitiosus. Etsi enim ipsius sacrificium absq; dubio habebat mandatum diuinũ, tamen quia nec à fide profectum est, nec in gloriam Dei tendebat, sed potius in gloriam miseri hypocritæ, superstitiosum fuit & hypocriticum. Est autem natura hypocritarum, omnes eos persequi, qui suas superstitiones non sequuntur. TERTIA, quod opera Abel fuerint bona, id est, cultus Dei purus ex sincera fide profectus in gloriam Dei. Porrò, quia hic habemus imaginẽ Ecclesiæ hypocritarum omniũ temporum depictam, & conditionem veræ Ecclesiæ in hac vita præmonstratam, volo breuiter de his duobus fratribus quædam adijcere. ETSI autem multa occurrunt consideranda in historia Cain & Abelis, tamen quo certa methodo nos expediamus, quatuor præcipue examinanda proponam, ex quibus perspicuum discrimen falsæ & veræ Ecclesiæ colligemus. Sunt autem hæc quatuor: Nomina personarum, fortuna, studium seu conatus, & exitus.

Nomina quæ arcano consilio Dei (nihil de mysterio cogitantibus parentibus) his duob. fratribus sunt imposita, adumbrabant externã speciem vtriusq; Ecclesiæ, videlicet falsæ & veræ. Cain enim falsam, Abel autẽ veram Ecclesiam repræsentat nomine. Vt enim appellatio Cain à dominio & possessione sumta est: ita falsa Ecclesia semper tumet superbo titulo, & ti-

& ſibi dominium in veram Eccleſiam vendicat. Et vt Abel à vanitate & contemtu nomen nac. ſortitur: ita vera Eccleſia in mundo vilis & cōtemta deliteſcit, & videtur ſapientibus mundi vmbra vanæ ſpei delectari. Non eſt dubium quin Cain (vt primogenitus) multis modis ſit prælatus Abeli tanquam poſterius nato, etiam apud ipſos parētes Adam & Euam. Nam homines ſæpiſsime decipiuntur externa rerū forma, & iudicant iuxta ea, quæ incurrunt in oculos, ex quo fit vt ſæpiſsime fallantur. Abraham duos habuit filios, quorū vnus quaſi impetratus à Deo Iſmaël dictus eſt, alter vero quaſi ridiculus & contemtus, Iſaac eſt nominatus. Hi duo fratres adumbrauerunt veram & falſam Eccleſiā, & ipſe pater Abrahā multum prætulit Iſmaëlem Iſaaco, & mater Iſmaëlis non parum ſuperbiebat de filij ſui Iſmaëlis prærogatiua, donec Abraham diuinitus admonitus eſt, vt eijceret matrem Agar cum ſuo filio Iſmaële, atque eum ab hæreditate excluderet. Iſaac ſimiliter duos filios habuit, quorum vnus tanquam ſupplantator, dictus eſt Iacob, alter tanquam præclarus & potens ab efficiendo dictus eſt Eſau. Hic Eſau à patre propter venationem eſt in pretio habitus, ſed Iacob à matre propter promiſsionem amatur. Atque ita plane totius mundi hiſtoria, de vera & falſa Eccleſia congruit ad hæc tria exempla à nobis propoſita.

Fortuna veræ & falſæ Eccleſiæ etiam in Caino & Abele cernitur. Nam vt Cain ad tempus dominium habuit & prærogatiuam in domo paterna. Sic hypocritæ ſe anteponunt vere pijs, gloriantes de dominio & autoritate. Huius dominij & autoritatis gratia, ſupra modum ſuperbit hypocritarum Eccleſia, & acerbiſsimis ſarcaſmis deridet veram Eccleſiam, tanquam proſtratam & victam. Splendorem dominatus iactat, grauitate nominis, quod dicatur Catholica, Romana, fundata ſuper fundamento Apoſtolorum, ſe effert. Maiorum inſtituta prædicat. De victorijs ſuis aduerſus veram Eccleſiam ſuperbe triumphat, & ex cruce clamitat veram Eccleſiam à Deo contemtam & deſertam eſſe. Hinc illa ſuperbiſſima oratio Ciceronis aduerſus Iudæorum religionem, cum adhuc ſedes Eccleſiæ eſſet Hieroſolymis: Sua cuique ciuitati religio Læli eſt, noſtra nobis, ſtantibus Hieroſolymis, pacatiſque Iudæis, tamen iſtorum religio ſacrorum, à ſplendore huius imperij, grauitate nominis noſtri, maiorum inſtitutis abhorrebat. Nunc vero hoc magis, quod illa gens, quid de Imperio noſtro ſentiret, oſtēdit armis, quam cara dijs immortalibus eſſet, docuit, quod eſt victa, quod elocata, quod ſeruata. Hactenus Cicero. Sed quam fallitur puluis & cinis ſuo iudicio, vere pijs conſtat, qui non iſtis fallacibus concluſionibus ſe permittunt à recta ſententia dimoueri. Norunt enim aliud iudiciū Dei eſſe, quam ſapientum huius mundi, norunt non ſine cauſſa eandem Dei Eccleſiam, nunc Iacob, nunc Iſraël appellari. Iacob quidem ob externam ſpeciem, Iſraël vero propter inuiſibilem gloriam. Synagoga igitur Satanæ etſi ſe oblectat eminentiæ & felicitatis ſpectro, tamen ſplendor veræ Eccleſiæ in infinitū & maior & verior eſt. Non enim eminentia veræ Eccleſiæ ſita eſt in imperijs mundi, non in auro & argento, non in pompa & honoribus, non in luxu & delitijs huius mundi, cū Eccleſia Dei ſemper ſit in mundo exoſa, vbiq; ei contradicatur, affligatur, expellatur, tanquam ouis occiſionis trucidetur: Sed in fide, patientia, caritate, virtute operationum in virtutibus, donis & gratia: cum interea Eccleſia malignantiū inſanabilibus cōſcientiæ vulneribus ſauciata, ad mentionē futuri iudicij horribiliter exhorreſcit. TERTIO, ſtudium & conatus vtriuſq; Eccleſiæ, veræ ſcilicet & falſæ, etiā cernuntur in hiſce fratribus. Vt enim in Cain eſt contemtus verbi Dei, hypocriſis, odium veræ Eccleſiæ, tyrannis, perſecutio, oppreſsio innocentis fratris, mendacium & excuſatio nefarij facti: Sic Eccleſia hypocritarum omnium temporum verbum Dei contemnit, ſuas traditiones extollit, perſequitur innocentes, iudicat ſe Deo cultum præſtare, ſi ſanguine ſanctorum curſum Euangelij impediuerit. Contra vero, vt in Abele fuit amor verbi Dei, vera pietas, fraterna caritas, patientia, & alia pietatis exercitia, vnde & Deo carus fuit: ita vera Eccleſia ſe Deo ſubijcit, eius ſolum verbum lumen vitæ prætendit, atque adeo in ſtadio veræ pietatis ad finem vſque perſeuerat. QVARTO exitus vtriuſque ſpectandus eſt. Vt enim Cain ſuo ſtudio & conatu tandem peruenit ad illud θρηνῶδες ἐπίφθεγμα, Maior eſt iniquitas mea quam propiciatio. Nam ira Dei oppreſſus, & conſcientia ſcelerum, æternum eſt damnatus. Conſimili modo omnes hypocritæ ſuis tandem factis conſequentur digna præmia. Et vt Abel diuinitus in hac vita ſub cruce accepit conſolationes, & tandem donatus eſt æterna vita propter Semen promiſſum: Ita omnes timentes Deum, hoc eſt, ciues & domeſtici Dei, hic ſub cruce conſolationes percipiunt, & poſt hanc vitam cum CHRISTO gloriæ & immortalitatis erunt participes. Atque ita diligenter obſeruandum eſt quod Deus ſtatim in initio poſt conditos homines propoſuit duo exempla, quæ perpetuo nos de vera & falſa Eccleſia, de æterno Dei decreto, & regula iuſticiæ diuinæ cōmonefaciant. Nam vt in exemplo Abelis Deus oſtendit, quod velit omnes pœnitētes & ſibi obœdientes tueri, & tandem

ipsos æterna vita donare propter Christum: Ita exemplo Caini docet, se abominari omnem hypocrisin & tyrannidem, & velle tandem contumaces æternis pœnis subijcere. Hæc exempla semper sint nobis in conspectu, vt nos cõmonefaciant de regula iusticiæ diuinæ, quã semper in iudicando intuetur absque omni personarum respectu.

Ne miremini fratres, quod odit vos mundus.

Applicat exemplũ Cain & Abelis ad statum Ecclesiæ sui temporis. Ac si dicat: Turbamini quidem non sine magna admiratione, quod vos mundus odio habeat, Sed in hoc exẽplo Cain & Abelis spectate Ecclesiæ in hoc mundo conditionem. Nam hoc exemplum docet, non nouum esse, quod Cain Abelem, hoc est, impij filios Dei persequantur. Vt enim Abel imaginẽ gerit piorum: ita Cain impiorum typus existit. Qui Cain Abelem fratrẽ ex malitia propria, non ob iniusticiã fratris, odit: impietas enim nõ habet vllam cum pietate consensionem, neq; spiritus Dei & spiritus Satanæ vnquã inter se conuenire possunt. Verissima enim manebit prophetia illa: Serpens mordebit calcaneũ seminis mulieris. Et Paulus: Omnes qui volunt pie viuere in Christo, persecutionẽ patientur. Et Petrus in quarto prioris: Ne peregrinemini ea quę in vobis est exploratione per ignẽ, hoc est, Ne perinde sitis attoniti, vt qui in rẽ peregrinam & nouã incidunt, de qua nunquã antea cogitarunt. Nam inde vsq; ab initio crux comes Ecclesię semper fuit, & erit vsq; ad extremũ diem, tunc enim sanctorũ lachrymæ abstergentur, & perpetuũ sabbatum celebrabunt in omni æternitate, conspectu Dei lęti fruentes.

Nos scimus quod transiuimus ex morte ad vitam, quia diligimus fratres.

Consolatur pios, qui ab impijs hostiliter opprimuntur, & quotidie ad mortis supplicia rapiũtur. Sicuti enim impij sunt destinati dãnationi & morti cum impio Caino: ita pij cũ sancto Abele, à morte gehennæ ad vitam salutis & gloriæ translati sunt, idq; per hoc signum sciunt, quod diligãt fratres. Non enim hic Apostolus dilectionẽ fratrum caussam transitus à morte ad vitam facit, sed signũ tantum & testimonium, imitatus magistrum suum, qui lotis discipulorum pedibus ait: In hoc cognoscent omnes quod discipuli mei sitis, si dilectionẽ erga vos mutuam habueritis. Sicut & Augustinus hoc loco recte monet, caritatẽ nõ caussam, sed signum esse. Caussam transitus à morte ad vitam expressit Dominus Ioh. 5. dicens: Amen amẽ dico vobis, quod qui sermonẽ meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitã æternam, & in iudicium non veniet, sed transiuit à morte ad vitam. Vtitur autem vterq;, hoc est, Christus & Iohannes, in his dictis, præterito perfecto, vt quod nondum nisi spe possidemus, tam certo sciamus futurum, ac iam nobis reipsa præstitum esset. Hæc temporis Enallage etiã obseruetur in Prophetarũ lectione, qui ob certitudinem infallibilem, euentus prophetiarum, sæpe præteritis pro futuris vtuntur. Docet & hic locus Apostoli, quanta sit nouæ obœdientię, cuius caput est fraterna dilectio, necessitas: Nisi enim nos mutuo dilexerimꝰ, excutitur fides, amittitur Spiritus sanctus, atq; nouo reatu mortis obstringimur. Vnde Augustinꝰ in hunc locum: Nemo interroget hominẽ, redeat vnusquisq; ad cor suum, si ibi inuenerit caritatem fraternam, securus sit, quia transijt à morte ad vitam, non attendat, quia modo gloria eius occulta est, cum venerit Dominus, tunc apparebit gloria eius. Viget enim, sed vt in hyeme viget radix, sed quasi aridi sunt rami, intus est medulla quę viget, intus sunt folia arborum, intus fuctus, sed æstatem expectant.

Qui non diligit fratrem, manet in morte.

Antithesis est superioris dicti, quæ per contrarium sensum infertur hoc modo: Qui diligit fratrem, transijt à morte ad vitam. Ergo qui non diligit fratrẽ, non transijt à morte ad vitam. Manet igitur in morte, hoc est, adhuc mortis reatu obstringitur. Hæc asseueratio copiose explicatur 1. Corinth. 13. vbi caritatis insignia recitat Apostolus. Porrò vt hæc regula, quæ est maior in syllogismo practico recte accommodari possit, tenẽdum est discrimen, Primum inter fratres & hostes, Deinde inter personas, & personarũ errata. Fratres sunt, Apostolica phrasi, qui eandem fidem & eundem Mediatorem Christum nobiscum profitentur, siue nostræ personæ inimici sunt, siue amici. Hostes autem sunt, qui à nostra fide alieni sunt, & persequuntur CHRISTVM, & eius sanctum Euangelium odio habent. Personæ, cum fratres tum hostes creatura Dei sunt, & eiusdem nobiscum naturæ participes, quare simpliciter omnes homines diligendi sunt. Errata aliunde veniunt, quæ sunt vel corrigibilia, vel pertinaci cõtumacia firmata, vt corrigi non possint. Regula proinde Apostolica sic applicanda est: Qui non

nō diligit fratrem ſiue amicum ſibi, ſiue inimicū, manet in morte, id eſt, Qui Chriſtianu[m] quemlibet odit, morte reus eſt. Attamen qui erratis fratrū iraſcitur, imo qui flagitioſos mo-res odit, recte facit. Nemo enim amare debet, quod Deus odit. Ita enim Salomon ait, Pro-uerb. 8. Timor Domini odit malum, arrogantiam & ſuperbiam, & viam prauam, & os per-uerſum. Et Syracides: Inuiſa eſt Deo & hominibus ſuperbia. Verum ne teipſum fallas, cor tuum examina hoc modo: Si doles ex animo de lapſu fraterno, & ſi delinquentem fratrem cupis meliorē fieri, & redire à vijs ſuis malis & ſaluari, Odium ſcelerum ipſius iuſtum eſt, & ſanctum. Verum ſi illum vna cum flagitijs ſuis cupis perditū, caritate fraterna excidiſti, fi-dem amiſiſti, & iuxta hanc Apoſtolicam regulā manes in morte. Porro, ſi hoſtes ſunt, hoc

10 eſt, alieni à fide Chriſtiana, tunc vel emendabiles ſunt, vel contumaces omnino. Si ſunt e-mendabiles, conſilio, precibus, & omni pietatis officio ſubleuandi ſunt, vt tandem conuer-tantur & ſaluentur. Si igitur in aliqua fuerint neceſsitate cōſtituti, porrige illis manum & ſubleua illos exemplo Samaritani Euangelici, qui Iudæum incidentem in latrones, etſi ho-ſtem, contumelioſe ſuam totam nationem abominantem, & extreme contemnentē, atq; adeo infra canes reijcientem, memor quod & proximus tuus ſit, & CHRISTVS te iacen-tem & proſtratū ſub Diabolo erexerit, nō parcens proprio ſanguini, vt te à morte & infer-uo vendicaret. Si te perſequuntur hoſtes, exemplum filij Dei imitare, qui orauit pro ijs, qui eum cruci affixerunt. Exemplū imitare Stephani, qui pro lapidantibus eum in genua pro-uolutus intercedebat. Exemplū imitare Apoſtoli Iacobi filij Alphei, qui ſupplex interceſsit

20 pro ijs, qui eum de pinna templi præcipitauerunt, & pro fullone qui eum fuſte occidit. Fa-teor hoc graue & arduum eſſe carni & ſanguini, ſed omnia poſsibilia ſunt credenti. Oran-dum eſt igitur, vt Deus nobis ex gratia largiatur, quod negatum eſt nobis natura. Quid? an non Dauid precatur contra hoſtes, vt confundantur & pereant? An non in Pſalmo 139. in hunc modū precatur, imo quodammodo gloriatur de iuſto facto: Qui loquuntur (inquit) contra te ſcelerata, extolluntur hoſtes tui fruſtra. Nonne qui oderunt te Domine, oderam, & inſurgentes contra te, abominabar? Perfecto odio oderam illos, ideo inimici facti ſunt mihi. Dauid hic diſcernit inter hoſtes ſuæ perſonæ & hoſtes Dei, item inter emendabiles, & pertinaci contumacia perditos. Quantum ad hos attinet, poteris cum Dauide contra il-los, cum conditione tamen, precari, vt confundantur & pereant potius, quam Deum con-

30 tumelia diutius afficiant, & multorum impediant ſalutem. Sic precamur contra Turcam hoſtem Chriſtiani nominis. Sic precamur contra Papam & alios Tyrannos. At Dauid di-cit: Perfecto odio oderam illos. Hoc odium quamlibet ſit vehemens & perfectū, haud ta-mē arcet ſanctorum beneficentiā in impios, quam diu hic à Domino feruntur, qua ſcilicet imitantur Patrem ſuū cœleſtem, vt ſicut ipſe Solem & pluuiam ſuam deploratis etiam im-partit: ita & ipſi, quæ poſſunt, illis corporis dum egent beneficia præſtent, fouentes ſcilicet quod in illis Dei eſt, nempe corpuſculum, quod dum vita adhuc fruitur Dei beneuolentia, nondum penitus excluſum eſt. Animum autem & mores illorum, qui toti Satanam refe-runt, oderunt & peius nihil. Hanc noſtram diſtinctionem confirmat Apoſtolus noſter, in ſecunda Epiſtola, vbi de hoſtibus fidei in hunc modū ſcribit: Si quis venit ad vos, & hanc

40 doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec Aue ei dixeritis. Qui enim dicit ei, Aue, cōmunicat operibus eius malignis. Hoc eſt, ſi quis abſq; confeſsione fidei & doctri-næ Chriſti ad vos veniat, non ſolū protectionem à vobis non conſequatur, ſed neq; ſalutis precationē à vobis accipiat. Merito & caute hæc dicit Apoſtolus, quaſi hæc ſalutis precatio ſolum illis debeatur, qui conueniunt moribus & fide nobiſcū. Quibus enim precamur ſa-lutem niſi his, qui ſimiliū ſunt morum ac fidei? Nemo tamen hoc dicto Iohannis tolli pu-tet dilectionem, qua fouere debemus etiam hoſtes Chriſti, ſi eorū neceſsitatem conſpexe-rimus, ſed tantū vult vt eos ita fugiamus, ne vel corrumpamur eorū conſuetudine, vel vi-deamur illorum erroribus conſentire. Cæterum, vt paucis me expediam, Pſalmus 15. diſer-te quomodo agendum ſit cum omnibus, docet hiſce verbis: Domine quis habitabit in ta-

50 bernaculo tuo? inter alia in hoc Pſalmo ſubijcit: Qui non ſtruxit inſidias lingua ſua, nec fe-cit malum proximo ſuo, nec probrum leuauit aduerſus proximum ſuū, in cuius conſpectu malignus contemtus eſt. Timentes autem Dominum glorificat. Ex hiſce puto conſtare, quomodo hæc Apoſtolica regula applicari poſsit ſine errore. Bene ſis affectus erga proxi-mum, & candide de eo ſentias, Malignorum ſtudia improbes & auerſeris, timentes Deum omni honore proſequaris. Deinde & hoc obſeruetur, quod non diligere hoc loco, ſit exem-plo Satanæ & Cain, hominē odiſſe, perſequi & perdere velle ſine omni erga ipſum huma-nitatis affectione. Alioquin pius poteſt eidem iraſci quē diligit, vt pater erranti filio iraſci-tur, quem tamē ex dilectione corripit. Proinde iraſci & diligere non opponuntur ſemper, ſed odiſſe & diligere eodem reſpectu, nemo ſimul poterit. Habet pius aduerſariū eiuſdem

religionis consortem, cuius insidias & calumnias odit, personæ ipsius irascitur: at si cupit illum meliorem fieri, & resipiscere ex dilectione Christiana, nō excidit gratia, nec odisse fratrem censendus est. Cum autem sic loquimur, nequaquam omnem iram approbamus, sed tantum iustam, hoc est, eam, quę procedit ex bona caussa, & tendit moderate ad bonum finem, qualis fuit in Mose, Christo, Paulo & multis alijs, & quia in hac carnis nostræ infirmitate sæpius modum excedimus, precamur quotidie: *Remitte nobis debita nostra*, & confugimus ad Aduocatum nostrum, quem habemus in cœlo, Iesum Christum iustum, qui est propiciatio pro peccatis nostris.

Omnis qui odit fratrem suum, homicida est. Et scimus quod omnis homicida non habet vitam æternam in se manentem.

A contrariorum consequentibus colligit argumentū hoc modo: Omnis homicida in morte manet, seu quod idem est, non habet vitam in se manentem. Qui non diligit fratrem, seu qui odit fratrē, est homicida: Proinde omnis qui non diligit fratrem, seu qui odit fratrem, in morte manet, seu non habet vitam æternā in se manentem. Homicidium enim non tantum occidentis manu, sed etiā obœdientis animo perpetratur. Sicut ergo dilectio fraterna vitæ testimoniū est: ita odium fratris mortis est indicium. Vocabulum Odij tribus modis videtur in scripturis accipi, cum homini tribuitur. PRIMVM enim significat ipsum affectum, quo quis proximo suo male vult, ita vt cuperet eum perditum, & definitur ab Augustino hoc modo: Odium est vetus ira, ex multis caussis collecta, diuturno tempore perseuerans. Aristoteles autē in hunc modum: Odium est ira inueterata & confirmata, habens propositū interitum exitiumq; illius quē quis odit, & cui inimicus est, itaq; odiū est insatiabile, in hocq; ab ira recenti differt, quod ea nec pernitiem alterius habeat propositam, & tempore placari potest. Hoc odium variat obiectis, vt aliud sit bonum, aliud malum. Bonum quidem, quo res à Deo damnatas prosequimur, iuxta illud: Odio habentes malum. Malum vero, quod verbo Dei damnatur, quale est odiū proximi, & aliarum rerum bonarum. SECVNDO, Odium cum ipsa caussa, id est, cum affectu, ipsum effectum seu actionē significat, vt cum Cain ex odio occidit fratrem, cum tyranni & hypocritę ex odio effundunt sanctorum sanguinem. De vtroq; scribit Bernhardus in hunc modum: Honesta virgo audi quæ dico. Odium separat hominē à regno Dei. Odium separat hominem à Paradiso. Odium subtrahit hominē à cœlo. Odium nec per passionem deletur, nec per martyriū purgatur, nec per sanguinem effusum abluitur. Non debemus odio habere homines, sed vitia, qui fratrem suum odit, homicida est, in tenebris est, in tenebris ambulat, Deum nō diligit qui hominem odit, quantum interest inter festucam & trabem, tantum etiā distat inter iram & odium. Odium est enim ira inueterata. Per iram turbatur oculus mentis: per odium extinguitur oculus cordis. Et Gregorius: Quamuis per omne vitium quod perpetratur humano corde, antiqui hostis virus infunditur, in hac tamē nequitia tota viscera sua serpens concutit, & imprimendæ malitiæ pestē vomit. TERTIO, Odium nec caussam nec affectum significat, sed per metalepsin, declinare & effugere hominū cōsilia, & auersari studia, vt in illo Lucæ decimoquarto, Si quis venit ad me, nec odit patrē suum & matrem, & vxorem & liberos, & fratres & sorores, amplius autē etiam animā suam, non potest meus esse discipulus. Hoc non simpliciter intelligendū est: sed cum conditione, videlicet, si te à fide & confessione Christi auocare conantur, declina & fuge illorum consilia. Quantum autē ad animam propriam attinet, quam Christus vult nos odisse, sciendum est, quod tum demum dicimur odisse animā nostram, quando eius carnalibus desiderijs non acquiescimus, quando eius appetitum frangimus, & voluptatibus reluctamur.

Per hoc cognouimus caritatem, quod ille animam suam pro nobis posuit, & nos debemus animas pro fratribus ponere.

Duo hic facit Iohānes. Nam & absolutissimum dilectionis exemplar proponit, & quæ sit veræ dilectionis indoles seu proprietas ostendit. Absolutissimum exemplar caritatis est Christus, qui animā suam pro nobis redimendis posuit. Vnde Paulus: Commendat suam caritatē erga nos Deus, quod cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuꝰ sit. Multo igitur magis iustificati nunc in sanguine ipsius, seruabimur per ipsum ab ira. Veræ dilectionis indoles in nobis erit, si ita fuerimus erga fratres affecti, quod malimus pro ipsis vitam ponere, quā sinamus ipsos perire, idq; exemplo Christi, qui nobis hanc caritatis legē imposuit: Diligite (inquit) vos inuicē, sicut ego dilexi vos. Hinc ergo colligamus verā dilectionis proximi definitionem, videlicet, quod sit affectus cordis intimus, quo ita proximū diligimus, vt salutem ipsius nostræ proponamꝰ vitæ.

Quicun-

Quicunque habuerit victum mundi, & viderit fratrem egentem, & clauſerit viſcera ſua ab eo, quomodo caritas Dei manet in eo?

A remotione effectus ad remotionem cauſſæ argumentatur. Eſt enim caritas qua Deus diligitur, cauſſa caritatis proximi. Vbi ergo non eſt caritas proximi, illic neque caritas Dei eſſe poteſt. Hoc itaque modo concludamus argumentum: Quicunque non diligit proximum, neq; Deum diligit, Qui non afficitur miſericordia erga egentē proximū, is ſane nequaquam proximum diligit. Ergo qui non afficitur miſericordia erga proximum, nequaquam Deum diligit. Minor eſt manifeſta, nam fieri nō poteſt, vt miſericordia à dilectione ſeparetur. Claudere viſcera dicitur, qui non aperit indigenti ſuum pectus, nec promto animo illi ſuccurrit, ita claudere ponitur pro contrario negato. Aperit igitur pectus ſuum ſeu viſcera, qui nō ſimulata miſericordia mouetur ad ſuccurrendum neceſsitatibus proximorum, & motus miſericordia manum ſimul porrigit. Porro σπλάγχνα intimam in ipſis viſceribus hærentem ſtorgam, pietatem & miſericordiam notat, qualis eſt matrū erga ſuas proles, quas tenerrime complectuntur & diligunt. Hic locus perſpicue monſtrat vanam eſſe iactantiam eorum, qui de fide ſine operibus miſericordiæ gloriantur. Vbi enim eſt vera fides, illic & caritas Dei eſt, à qua tanquam ex fonte manat caritas erga proximum & miſericordia. QVONIAM autem hoc loco commendatur nobis beneficentia ſeu miſericordia erga egenos, libet primum cauſſas recitare, quibus pij excitari debeant ad beneficentiā erga egenos. Deinde oſtendere, qualis affectus dantis eleemoſynam eſſe debeat. TERTIO modum eleemoſynæ præſcribere. QVARTO fines & fructus adijcere. CAVSSÆ quibus pij ad beneficentiam erga egenos excitari debeant, ſunt plurimæ, inter quas hæ ſunt præcipuæ. PRIMA Chriſtianiſmus ipſe, ſeu profeſsio Chriſtianæ religionis: hæc enim requirit, vt in omni opere bono abundemus, & vt nos inuicem tanquam membra eiuſdem corporis, cuius caput eſt Chriſtus, complectamur ac foueamus. Hoc cum ex fide Chriſti fit, in timore Dei verum meditamur Chriſtianiſmum, hoc eſt, vere diuinam naturam imitari conamur. Nam cum Deus, quē imitari nos vult Chriſtianiſmus, diues eſt miſericordia, atque adeo pater miſericordiarum, nos ipſius miſericordiā imitando, diuinæ quodammodo naturæ imitatores dicimur. Qui autem in hac imitatione non occupantur, falſo ſibi arrogant Chriſtianū nomen, falſo gloriantur ſe eſſe filios Dei, cum ſint ſpurij potius, nullū enim inter filios ſuos agnoſcit Dominus, niſi quē conari viderit ſaltem paternas imitari virtutes. Huc pertinet illud dictū Domini apud Prophetā: Si ego pater veſter, vbi honor meus? Eſt autem præcipua honoris pars, qua filij ſuos parentes proſequi poſſunt, eorum virtutes imitari. Hanc cauſſam miſericordiæ egenis præſtandæ proponat ſibi, quiſquis Chriſtianiſmi gloriā ſerio expectat, nec ſinat ſe exemplis prauis ab hoc neceſſario ac debito cultu Dei abduci. SECVNDA, Mandatum Dei, cui omnes creaturas parere æquum eſt. Huius cauſſæ meminit Syrac. ca. 29. cum inquit: Propter mandatum Dei ſubueni pauperi, atque in eius egeſtate ne auerſeris ipſum. Et paulo poſt: Theſaurum tuum ſecundum mandatum altiſsimi colloca, & tibi magis quam aurum proderit. Theſaurus quidem noſter qui nunquam deficit deponendus atque aſſeruandus nobis eſt in cœlo: ſed tamen in hac vita apud pauperes collocatur, in quos beneficia collata ita accipit Dominus quaſi in ipſum contuliſſemus. Omnia teſtimonia ſcripturæ, quæ nobis dilectionem proximi commendant, requirunt præcipue beneficentiam erga egenos. Nam hæc dilectionis verę præcipua pars eſt, vnde Dominus Deuter. 25. Præcipio tibi vt aperias fratri egenti manum. Hoc præceptum Dei qui contemnit, quomodo Deum diligere poteſt? quomodo timere? Qui tollit miſericordiam (inquit Iob) à proximo, timorem Domini abiecit. Quicunq; igitur conſtituit Deum diligere, Deum ex animo timere, cogitet ſerio ſe Deo præcipienti obœdientiam debere. TERTIA, exemplorum imitatio, Chriſti Domini primum, ac deinde membrorum ipſius. Chriſtus pro nobis factus eſt pauper, vt nos ditaret, quid ergo viciſsim Chriſti membris debemus? Nonne omnem beneficentiam? præſertim cum Chriſtus ſibi factum teſtatur, quicquid ipſius minimis membris fecerimus, Matth. 25. & 10. Sanctis patribus nihil fuit magis in votis quam pauperes refocillare. Abraham peregrinos obſeruat, vt ipſis inuitatis beneficentiam præſtet. Loth inuitat angelos, quos peregrinos pauperes eſſe putabat. Cornelius aulicus vacaſſe perpetuo orationi & eleemoſynæ ſcribitur, quas aſcendiſſe coram Deo teſtatur ſcriptura. QVARTA, dignitas & æſtimatio eleemoſynæ pie præſtitæ coram Deo, Prouerb. 21. Facere miſericordiā & iudicium gratius eſt Domino quam victima. Matth. 9. Miſericordiam volo, & non ſacrificium. Hebr. 13. Beneficentiæ vero & communicationis ne obliuiſcemini, talibus enim victimis delectatur DEVS. QVINTA, proximus ipſe nobis naturę ſocietate, & gratię cōmunione coniunctus, eorundē bonorū cœleſtium hęres

nobiſcum

[n]obiſcũ, cuius egeſtate qui non afficitur, nec naturæ communis, nec participationis gratiæ [r]ationem habet. SEXTA, pœna non præſtitæ beneficentiæ proximo indigenti, eaq; multiplex. Prima, ira Dei. Syracides: Ab inope ne auertas oculos tuos propter iram. Secunda, maledictio. idem: Maledicentis tibi in amaritudine animæ, exauditur deprecatio eius, exaudiet autem eum qui fecit illũ. Tertia, repulſa precationis noſtræ, in noſtris neceſsitatibꝰ. Prouerb. 21. Qui obdurat aures ſuas ad deprecationem pauperis, ipſe clamabit & non exaudietur. Quarta, Spoliatio donorum, vel certe virtutis facultatum ſurreptio, ſicut ſcriptum eſt: Non habenti auferetur ab eo quod habet. Is enim non habere dicitur, qui donis ſuis & facultatibus, in gloriam Dei & ſubleuationē miſerorũ non recte vtitur. Sexta, Mendicitas liberorũ, aut flagitioſiſsima eorũ vita, quæ omni egeſtate & miſeria quauis alia multo grauior eſt. AFFECTVS eius, qui eleemoſynam conſtituit elargiri, recte compoſitus eſſe debet. Hoc autem fiet hac ratione. Primum, Si vitauit quæ vitanda ſunt. Deinde, ſi iuxta dilectionis normā liberalis fuerit. Chriſtus duo vitia ab eleemoſyna vult abeſſe, videlicet hypocriſin, & inanem gloriam, Matth. 6. Hæc enim duo vitia tanquā peſtifera venena inficiunt opera hominũ quantumuis diuinitus præcepta. Nam vbi hypocriſis eſt, ibi nulla fides eſſe poteſt, vbi inanis gloria, ibi nullus timor Dei, nulla proximi & Dei dilectio. Vitentur itaque in eleemoſynis noſtris Phariſaica hypocriſis, & ſtulta gloriatio. Et econtra, concipiatur verus amor Dei, vera dilectio proximi, ſimplex candor cum hilaritate quadam. His enim affectibus tanquam ſale quodam diuino aſpergi debet eleemoſyna, quo gratũ Deo ſacrificium eſſe poſsit. MODVS eleemoſynæ etiam ſpectandus eſt, idque Primum ſecundum quantitatem, iuxta cōſilium Thobiæ, qui ait: Si multũ tibi fuerit, abundanter tribue, Si parum, libenter impartiri ſtude. SECVNDO iuxta ἰσότητα, hoc eſt, æqualitatem, vt tu ex debito officio conferas egenti eleemoſynam, & ille viciſsim grato animo accipiat, quod offers, ac tibi bene precetur. TERTIO, diſcernendum eſt inter hoſtes & domeſticos fidei, iuxta conſilium Pauli, Gal. 6. Dum tempus habemus, ſimus benefici erga omnes, & maxime erga domeſticos fidei, hoc eſt, eos qui per fidem ſunt in eadem familia Domini atq; nos. POSTREMO, habeatur ratio facultatum, vt non vno tempore effundas omnia, ſed ita agas, vt ipſe Dominus ſis facultatum tuarum, iuxta dictum Salomonis: Fontes tui deriuentur foras, ſed tu Dominus eorum eſto. FINES erogandæ eleemoſynæ, quatuor præcipui enumerari poſſunt, quorum primus eſt ſubleuatio proximi indigẽtis, & refocillatio membrorum Chriſti. SECVNDVS, prouocatio aliorum ad beneficentiam erga pauperes, iuxta illud 2. Cor. 9. Et ex vobis ortus zelus prouocauit complures. TERTIVS, teſtificatio fidei noſtrę & timoris Dei, eo enim deſtinantur caritatis officia, vt illis teſtemur nos timere Deum, cuius mandato obſequimur. QVARTVS, gloria Dei. Cum his finibus varij fructus & multiplices coniuncti ſunt. Paulus teſtatur fore, vt qui liberales fuerint & benefici erga pauperes, abundent in omni opere bono. Nam ita Deus vnum officium, iuxta ſuam legem præſtitum, multis donis ſpiritualibus & corporalibus compenſat, ideo Dominus dicit Matth. 6. Pater cœleſtis dabit mercedem in propatulo. Et in Pſalmo: Beatus qui intelligit ſuper egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Et Salomon: Fœneratur Domino qui miſeretur pauperis. Eſai. 28. Cum effuderis eſurienti animam tuam, & animam afflictam repleueris, Orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt vt meridies, & requiem tibi dabit Dominus Deus tuus ſemper. Huiuſmodi dicta, quæ multa occurrunt in ſcripturis, diligenter cogitanda ſunt, vt nos excitent ad hunc neceſſarium & debitum cultum, hoc eſt, ad beneficentiam egenis præſtandam.

Filioli mei ne diligamus verbo, neque lingua, ſed opere & veritate.

Blandiſsima compellatione excitat pios, vt ſerio cogitent, quænam ſit indoles veræ caritatis, & quomodo à fucata & ficta caritate diſtinguenda ſit. Nam vt hic hypocriſin & fucum à vera dilectione alienam eſſe oſtendit: ita quæ ſit vera dilectionis natura indicat. Hypocritæ ſiquidem verbis & lingua ſolummodo caritatem iactant, abſque ſincero dilectionis affectu, & abſque veris officijs caritatis. Vera enim dilectio ex vero cordis affectu ad opera etiam & officia progreditur, ſicut paulo antea in exemplari CHRISTO oſtenſum eſt. Notetur igitur hoc loco duplex dilectionis genus. Vnum otioſum, quod in verbis tantum ſitum eſt, & eſt hypocritarum & aſſentatorum proprium. Alterum actuoſum, quod in affectu & opere cernitur, quod eſt vere piorum. Pleniſsima igitur dilectionis ratio conſiſtit in affectu cordis fide purificati, in linguæ teſtificatione, & in operis exhibitione, iuxta hunc verſiculum, Tu fer opem miſeris, affectu, munere, verbis.

Et per hoc cognoſcimus, quod ex veritate ſumus, & coram ipſo perſuadebimus corda noſtra.

Duo commoda veræ caritatis hic ponit. Vnum, quod inde cognoſcimus nos ex veritate eſſe, hoc eſt, cognoſcimus nos nõ eſſe fucatos Chriſtianos, ſed verũ Chriſtianiſmum meditari. Alterum, quod inde perſuadebimus corda noſtra, id eſt, ſecura reddemus corda noſtra de adoptione noſtri per fidem. Eſt autem hebraiſmus in verbo [illegible], nã ponitur pro hiphil ſcilicet nabthia, id eſt, confidere faciemus, ſeu ſecura reddemus. Huc illud Petri: Fratres magis ſtudete vocationem & electionẽ veſtram firmam facere. Studium enim pietatis & opera caritatis ſunt veluti ſenſus quidã externus internæ pietatis & fidei. Nam quod intus in animo latet, apparet in externis actionibus.

Quod ſi condemnet nos cor noſtrum, maior eſt Deus corde noſtro, & nouit omnia.

Argumentũ à iudicio proprij cordis, hoc eſt, conſcientię. Clauditur autem argumentũ per locum à minori ad maius, hoc modo: Quicũq; ſibi male conſcius condemnatur à propria conſcientia, is multo magis à Deo condemnatur, (nam & potentior eſt corde noſtro, & omnia nouit, adeo vt ipſum nihil fugiat) Sed qui non diligit fratrem opere & veritate, is ſibi male conſcius condemnatur à propria coſcientia. Ergo multo magis in iudicium Dei incidet, qui melius nouit corda noſtra quam nos ipſi. Obſeruemus proinde vaſtari conſcientiam hominis qui ſincera dilectione proximum nõ complectitur. Hic merito rapi deberemus in admirationem opificij Dei, qui adeo ſapiẽter condidit hominem, vt ſemper ſecum circumferat teſtem ſuorum factorum, videlicet conſcientiam, id quod etiam Ethnici agnouerunt. vt Paulus teſtatur ad Rom. cap. 2. Huc illud Poetæ: Conſcia mens vt cuiq; ſua eſt, ita concipit intra Pectora pro meritis ſpemq; metumque ſuis. Et Cicero: Magna vis eſt conſcientiæ in vtramq; partem, vt nihil timeant qui nihil cõmiſerint, & pœnam ſemper ante oculos verſari putent, qui peccarunt. Et Plato: Qui deprehendit in ſua vita magnam iniuſticiam, is non ſecus atq; pueri crebro excitatus metuit, & viuit cum mala ſpe, at illi qui nullius iniuſticiæ ſibi conſcius eſt, ſemper dulcis ſpes adeſt, & bona ſenectutis nutrix, quemadmodum & Pindarus ait: Hæc cõſcientia eſt diuinum teſtimonium, quod teſtatur de recte & ſecus factis, & admonet de pœnis & iudicio Dei. Seu cõſcientia eſt iudiciũ diuinitus homini impreſſum, quo quiſq; conſcius actæ vitę ſuæ, ſeipſum aut damnat aut excuſat, iuxta verſiculum: Nunc damnat, nunc excuſat mens conſcia facti. Et Salomon Prouer. 10. Via Domini eſt innocenti robur, qui autem iniuſte agunt, ſunt pauidi. Nam vt innocentes conſcientia actæ vitæ ſpem concipiunt lęti exitus: ita iniuſti conſternantur metu pœnarum, quas illis imminere teſtatur conſcientia.

Cariſſimi, ſi cor noſtrum non condemnet nos, fiduciam habemus apud Deum, & quicquid petierimus accipimus ab eo, quoniam præcepta eius cuſtodimus, & ea quæ ſunt placida coram eo, facimus.

Vt damnum malæ conſcientiæ attigit: ita fructum dulciſſimum bonæ conſcientiæ breuiter adiungit. Hæc primum alit fiduciam erga Deum, deinde impetrat quæ à Deo poſtulamus, rationem addit. Quoniam præcepta eius cuſtodimus, & quæ illi placita ſunt facimus. Exemplum vtriuſq;, hoc eſt, fiduciæ & impetrationis, habemus aptiſſimum in Dauide: Iudica (inquit) me Domine, hoc eſt, defende me, quoniam ego in innocentia mea ingredior, & in Domino ſperãs non infirmabor. Proba me Domine & tẽta me, examina renes meos & cor meum, quoniã miſericordia tua ante oculos meos eſt, & ambulaui in veritate tua. Hic Dauid inter precandũ ſe erigit fiducia in Deũ, & bona conſcientia, videlicet, quod nõ habeat propoſitũ offendendi Deũ. Sed potius ambulandi in innocẽtia & integritate. Obſeruetur hoc loco dulciſſima [illegible] diuinæ legis, tametſi enim ſemp do nec hanc maſſam circumferimus, multas ſordes peccatorũ ſentimus, atq; omni momento, partim omittẽdo, partim cõmittendo, nunc per infirmitatem, nunc per ignorantiã, nunc per incogitantiã delinquimus: tamen Deus clementiſſimus pater obœdientiã noſtrã qualemcunq; acceptat, donec retinemus iuſticiã bonæ conſcientiæ. Hinc Paulus: Milita bonã militiam, retinens fidẽ & bonam conſcientiam, qua repulſa quidam circa fidem naufragium fecerunt. Vt igitur in portũ perueniamus, regendus eſt bona conſcientia nauigationis noſtrę curſus. Sed quomodo haberi poteſt bona conſcientia, cũ peccatores ſimus omnes, & ſententia legis damnati? Certiſſimo certius eſt, Omnes homines natura eſſe filios irę, & lege

e Dei damnari vel minimam legis tranſgreſsionem. Quare nec natura, nec lex hic poteſt ſuccurrere, & vulneri conſcientiæ mederi, ſed ſolus ille cœleſtis medicus, qui dixit: Confide filia, remiſſa ſunt tibi peccata tua. Opus eſt igitur remiſsione peccatorũ, quæ fide ſola obtinetur, vt purgetur conſcientia, iuxta illud Actor. 15. Fide purificãs corda eorum. Loquitur autem Petrus de Ethnicis horrenda idololatria & infinitis flagitijs contaminatis. Cum horum corda fide purificet Deus, non eſt alia ratio obtinẽdi bonam conſcientiam, quam per fidem. Nam dum credimus, aſperguntur corda ſanguine Ieſu Chriſti, quo mundantur etiã. Ita enim autor Epiſtolæ ad Hebræos ait: Sanguis Chriſti purgat conſcientiam veſtram ab operibus mortuis, vt ſeruiatis Deo viuenti. Porro conſcientia ad hunc modum purgata, vt eſt tenerrima: ita ſummo ſtudio conſeruanda eſt vt munda maneat, id quod tum demum fiet, ſi exemplo Apoſtoli ad Hebr. 13. ſtudeamus in omnib. honeſte verſari, ita enim ait: Cõfidimus quod bonã habeamus cõſcientiam, in omnibus cupientes honeſte conuerſari. Simile eſt exemplũ Dauidis, dicentis Pſalmo 119. Inclinaui cor meum ad facienda ſtatuta tua in æternum. Retinetur igitur bona cõſcientia, donec ex fide cupimus quæ honeſta & recta ſunt facere, nec ſcientes ruimus contra voluntatẽ Dei. Seu vt diſtinctius dicamus, conſcientia retinetur bona & munda, Primum, ſi vere ſtatuimus peccata noſtra ſanguine Ieſu Chriſti expiata eſſe, iuxta ſymboli verba: Credo remiſsionem peccatorum. Secundo, ſi ſerio & non ſimulate abijcimus propoſitum peccandi, vbi enim propoſitũ peccandi in animo recidet, ibi ſimulata fides eſt & mera hypocriſis. Tertio, ſi ardenti ſtudio incumbimus, vt quotidie magis magiſq; proficiamus in omni cognitione & ſenſu, cupientes totam vitam noſtram Deo approbare, per veram inuocationem, gratiarum actionem, prædicationem beneficiorum Dei, & per ſinceram caritatem erga proximos, quæ in beneficentia & operibus miſericordiæ cernitur, quemadmodum noſter Apoſtolus docet. Quarto, ſi piam & diligentem curam in noſtra vocatione habeamus, gloriam Dei, ædificationem Eccleſiæ, vtilitatem reipublicæ in qua viuimus, ſpectantes, excluſa omni fraude, auaricia & ſuperbia.

Et hoc eſt mandatum eius, vt credamus nomini Filij eius Ieſu Chriſti, & diligamus nos mutuo, ſicut dedit mandatum nobis.

Ad duo capita reuocat mandatum Dei, videlicet, vt credamus nomini Ieſu Chriſti, & diligamus nos mutuo. Cum iubet nos credere nomini Ieſu Chriſti, ad verbum quod de Chriſto prædicatur nos mittit, habet enim nomen relationẽ ad verbum. Talẽ itaq; oportet nos ipſum credere, qualis nominatur, id eſt, pręedicatur in Euangelio. Nominatur autem & prædicatur in Euangelio verus Deus & verus homo, Saluator, propiciator, rex, Pontifex, Mediator, paſtor bonus, via, veritas & vita &c. Quare qui vero corde talem Chriſtum apprehendit, vere credit, & ſua fide iuſtificatus eſt, quæ fides in prima quidem tabula obœdientiam erga Deum, in ſecunda vero tabula dilectionem erga homines operatur, & quotidie nititur proficere, & maiora incrementa aſſumere. Nam ad plenam & perfectam obœdiẽtiam erga legem in hac vita nequaquã peruenire poterimus. Sed inchoata obœdiẽtia, modo ſeria & ſincera ſit, placet propter fidem.

Et qui ſeruat mandata eius, in eo manet, & ipſe in eo.

Ratio à fructu obœdientiæ dulciſſimo, Deus manet in ſuo cultore tanquam in templo, in quo coli vult, vnde Paulus 1. Cor. 6. An neſcitis quod corpus veſtrum ſit templum habitantis in vobis Spiritus ſancti, quem habetis à Deo. Cauendum eſt igitur, ne hoc templum Dei vlla turpitudine polluamus, & expulſo Deo, officinam Diaboli extruamus. Deinde qui Deum colit manet in Deo tanquam ſurculus in vite. Reſpicit autem Apoſtolus ad verbum Domini Iohan. 14. Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit, & Pater meus diligit eum, & ad eum veniemus & manſionem apud ipſum faciemus.

In hoc nouimus quod manet in nobis, nempe ex ſpiritu quem dedit nobis.

Spiritus ſanctification is quo regenerati ſumus, teſtatur de præſentia & habitatione Dei in nobis. Quicunq; ergo ſentiunt in ſe motus Spiritus ſancti, quibus incitantur ad obœdientiam præſtandam Deo, habent ſuæ ſanctificationis & præſentiæ diuinæ teſtimonium. Cõtra vero, qui huiuſmodi motus non ſentiunt, nec fidẽ habent, nec ſunt regenerati, imo adhuc in ſuis peccatis mortui iacent. Huc illud ad Rom. cap. 8. Qui ſpiritu Dei aguntur, hi ſunt filij Dei. Quare qui non aguntur ſpiritu Dei, nequaquã filij Dei cenſentur, ſed Diaboli potius, nam neceſſe

eſt

est horum alterutro spiritu agi homines. Sed de hoc dicto copiosius agemus in quarto.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Vt probari spiritus monet, ita caritatem fraternam fidelibus commendat.

Ordo & partes Capitis quarti.

Duæ sunt huius Capitis partes, quarum Prior est de fugiendis falsis Prophetis, & de discrimine inter veros doctores & falsos. Posterior est exhortatio ad caritatem mutuam, quæ multis confirmatur rationibus, & illustratur amplificationibus. Quia autem pleraq; quæ sunt in hoc capite, supra explicata sunt, nos erimus in huius capitis enarratione breuiores.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DILECTI ne cuiuis spiritui credatis, sed probate spiritus an ex Deo sint.

Propositio est prioris partis huius capitis, estq; bimembris. Primum enim vetat, ne cuiuis spiritui credam⁹. Deinde præcipit vt probemus, id est, exploremus spiritus, vtrũ ex Deo sint. Spirit⁹ hic metonymice ponitur pro subiecto, nempe pro eo qui spiritum se habere dicit. Cum hoc præcepto conuenit illud Domini dictum: Cauete à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouiũ. Omnium proinde Christianorum est cauere, ne Prophetarum erroribus sinant se inuolui, & à veritatis via abduci. Perperam igitur facit Romanus Pôtifex, qui dicit ad se pertinere iudicia dogmatũ, & Laicos obligari ad obœdientiam præstandam Romano Pontifici, siue vera, siue falsa doceat.

Nam multi Pseudoprophetæ exierunt in mundum.

Ratio ꝓpositionis à periculo. Multi Pseudoprophetæ exierunt in mundum, qui conantur sibi discipulos adiungere, quare magnum periculum imminet Ecclesiæ ab illis, ideoq; maiori diligentia cauendi, ne in suam nassam simplices pertrahant.

Per hoc cognoscite spiritum Dei, Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo est, & omnis spiritus qui non confitetur IESVM CHRISTVM in carne venisse, ex Deo non est. Sed hic est ille spiritus Antichristi, de quo audistis, quod venturus sit, & iam nunc in mundo est.

Notas proponit, quibus & spiritus Dei & spiritus Antichristi agnoscitur. Spiritus (inquit) qui confitetur Iesum Mariȩ filium esse Christum, hoc est, verum Mesşiam & redemtorẽ vnicum omnium in se credentium, qui venit in carne, hoc est, in humana natura, quã in vnionem personalẽ assumsit, apparuit, ita vt Deus & homo vnus sit Christus, is spiritus est ex Deo, hoc est, qui ita docet, spiritu Dei agitur. Sicuti contra qui hoc vel in toto, vel in parte saltem negat, spiritus est Antichristi, qui venturus erat in mundum. Apostolus noster breui admodum oratione, & quis sit Mesşias, & quæ sint eius conditiones, explicat. Si quæris quis sit, respôdet, Iesus Mariæ filius. Si quæris côditiones, respondet, quod venerit in carne, hoc est, quod verus æterni patris filius, idemq; verus Deus, homo sit factus, non mutatione diuinitatis, sed assumtione humanitatis, vt in humana natura fieret victima, expiaret peccatum, & placaret iram Dei. Proinde Iesus Mariæ filius, est verus Deus, verus homo, non duo Christi, sed vnus Christus, vnicus mundi Mediator & Saluator. Quicunq; ergo vel negat diuinitatem Christi, vt Ebion & Cherintus: vel inficiatur veram humanitatem vt Manichæi: vel vnionem personalem impugnant, vt Fotiniani: vel officium redemtionis soli Christo non attribuunt, vt Pelagiani & Papistæ, spiritum Antichristi habet.

Vos ex Deo estis filioli, & vicistis eos, quia maior est qui in vobis est, quam qui in mundo.

Consolatur fideles, eosq; cõfirmat, ac si dicat: Sint tam potentes, tã multi atq; velint hæretici, nullum tamẽ vobis ab illis damnum est metuendum, donec eum firma fide retinueritis, qui est in vobis spiritus Christi: Is enim fortior & potentior est quam spiritus mundi. Non ergo propter potentiam & splendorem externum hostium abijcienda est confessio, sed firma fide adhærendum est simplicitati doctrinę, etiamsi totus orbis collabi videatur. Nam fides mundi victrix olim apparebit.

Ipsi è mundo sunt, ideo è mundo loquuntur, & mundus eos audit: Nos ex Deo sumus, qui nouit Deum audit nos, Qui non est ex Deo, non audit nos. Ex hoc cognoscimus spiritum veritatis, & spiritum erroris.

10 Supra differentiam seu notã verorum Prophetarum & falsorum ex materia seu doctrina sumsit, nunc discrimen eorundem ex collatione contrariarum caussarum & contrariorũ effectuum petit. Qui è mundo sunt, id est, qui rationem sequuntur, & nõ amussim verbi Dei, loquuntur mundana, vt quæ ratio humana percipere possit, & mundus eos audit, quia tantum quę rationis sunt percipit mundus. Contra, Nos qui à Deo sumus, hoc est, qui Dei verbum sequimur, captiuata ratione sub imperio verbi Dei, loquimur diuina, & qui nouerunt Deum, per eius scilicet spiritum noui homines effecti, audiunt nos, quia quæ Dei sunt loquimur. Huc addit 20 clausulam: Ex hoc cognoscimus spiritum veritatis, & spiritum erroris, hoc est, per hanc docendi rationem discernimus inter veros & falsos Ptophetas. Hic in primis notetur vera nota filiorum Dei, cum docentium in Ecclesia, tum aliorum, videlicet acquiescere in verbo diuinitus patefacto. Non enim disputant filij Dei quomodo fieri possit, quod verbum promittit: Sed dant Deo gloriam veritatis, persuasi quod is qui promisit, possit etiam præstare, non est impossibile apud Deum vllum verbum. Quod autem sancti acquiescunt in verbo sine hæsitatione, non habent profecto à natura, sed à gratia, per quam acceperunt spiritum arrabonis promissæ hæreditatis. Contra vero nota mundi, hoc est, hominum qui mundana sapiunt, est sequi rationem magistram, etiam in ijs, quæ supra rationis captum sunt posita, vt Arius fecit, cuius discipuli architecti fuerunt Mahometicorum furorum, quib. ma- 30 gna pars mundi hodie misere inuoluitur. Simus igitur circumspecti, ne à simplicitate verbi reuelati deficiamus, retineamus fundamentum Apostolorum & Prophetarum, quod est Christus Iesus. Retineamus articulos fidei in sua simplicitate, sine aliqua sophistica additione aut exceptione, nec sinamus nos vllius consequentiæ necessitate ab illis abduci, qui enim hoc faciunt, naufragium fidei incurrunt, & salute excidunt.

Dilecti diligamus nos inuicem.

Posterior capitis pars, in qua hortatur ad mutuam dilectionem, sicuti supra in tertio. Propositioni præponit compellationẽ tanquam exordiolum, quo & attentos & benignos reddit lectores. Græca vox ἀγαπητοὶ plus significat quã latina, Dilecti, qua- 40 re vetus interpres vertit, Carissimi, tametsi nec ipse vim vocis expressit. Hieronymus diligibiles vertit. Sunt enim ἀγαπητοὶ, qui nobis periucundi sunt, cari, suaues, & exoptabiles, quorum vel mentio nobis longè est iucundissima & gratissima. Hac compellatione ideo vtitur, vt cogitatione amoris Apostoli erga se libentius audiant quæ proponit, & firmius teneant, & maiori cum alacritate obœdiant. Proponit autem breuissime: Diligamus (inquit) nos inuicem, vbi & verbo ἀγαπᾶν vtitur Apostolus, quod significat quidem diligere: sed singulari quodam studio, vt & boni consulamus errata, & tegamus offensas ob caritatem mutuam, iuxta illud Salomonis: Caritas tegit multitudinem peccatorum.

Nam caritas ex Deo est.

Ratio propositionis à caussa ad effectum. Qui sunt ex Deo, se mutuo 50 diligent. Fideles sunt ex Deo: Ergo fideles se mutuo diligent. Loco totius argumenti ponitur probatio maioris. Porrò hæc ratio propositionis breuissima quidem si verba spectes, sed valde copiosa est, si eam explices. Vult enim nos & naturam Dei cogitare, & quid ab eo proficiscatur perpendere, & quid sit illi gratũ & acceptum intelligere. Deus cum natura bonus sit, nihil ab eo proficisci potest nisi bonum, nihil ei gratũ & acceptum esse potest, nisi bonum. Nunc autem, cum Deus sit caritas, & caritas ab eo proficiscatur, & caritas ei accepta & grata sit, decet profecto eos qui de illo gloriantur, vt de patre, patris ingenium referre, caritate erga ipsum & erga proximos suos.

Quis-

Quiſquis diligit, ex Deo natus eſt, & cognouit Deum. Qui non diligit, non nouit Deum, quia Deus caritas eſt.

Ex collatione contrariorum effe-ctuum ad contrarias cauſſas aſcendit. Quiſquis diligit, ex Deo natus eſt. Ergo qui non diligit, ex Deo non eſt natus. Quare fruſtra de adoptione gloriatur. Item: Qui diligit nouit Deum, Quare qui non diligit, non nouit Deum. Nam cum vera noticia Dei caritas naturaliter coniuncta eſt, tanquam riuulus ex vberrimo fonte Spiritus ſancti manans. Eſt enim Deus caritas, id eſt, fons caritatis, vnde affectus dilectionis manat & diffunditur in eos, qui Dei ſpiritum habent, & Deum vere cognoſcunt. Fruſtra igitur de noticia Dei gloriatur, in quos radius dilectionis diuinæ non diffunditur. Supra docuimus ex Auguſtino & ex verbis Domini, dilectionem noſtram non eſſe cauſſam, ſed indicium tantum adoptionis noſtri. Præterea dictum eſt ſupra, quid ſit naſci à Deo, & quæ ſalutaris Dei noticia.

In hoc manifeſtata eſt caritas Dei erga nos, quod filium ſuum vnigenitum miſerit DEVS in mundum, vt viuamus per eum.

Dixit Deum caritatem eſſe, hoc eſt, fontem caritatis, propterea quod nos intime & infinite amet, nunc eius certiſsimum indicium ab effectu profert: Dedit (inquit) nobis vnigenitum filium, vt nos qui per peccatũ mortui eramus, per ipſum viuamus. Ergo Deus intime & infinite nos diligit, atq; adeo ipſa caritas eſt. Chriſtus hoc ipſum teſtimoniũ tribuit patri Iohan. 3. cum inquit: Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitũ daret, vt omnis qui credit in illum, non pereat, ſed habeat vitā æternam. Tria ſunt maxima obſtacula, quæ homines impediunt, quo minus ſe à Deo diligi ſtatuant: Primum, ærumnæ & calamitates, quibus opprimitur humana natura. Cũ enim hæ ærumnæ & calamitates ſunt pœnæ iuſtiſſimæ, quibus Deus humanum genus punit, teſtatur Deum horribiliter iraſci generi humano. Secundum, vox legis, quæ iram Dei denunciat humano generi, hac damnatoria ſententia: Maledictus omnis, qui nõ manſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro legis. Tertium, iudiciũ cõſcientiæ propriæ, quod eſt veluti chirographum Dei ſcriptum in cordibus noſtris, cum de impijs noſtris factis, tum de pœnis imminẽtibus propter peccata. Hæc tria cum cogitantur ſerio, ratio non poteſt ſtatuere, quod Deus nos diligat. Vnde ergo ſciemus nos à Deo diligi? Æternus filius Dei venit in mundũ, aſſumſit humanam naturā in vnionem perſonalem, hic ſui aduentus cauſſam exponens, ait: Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuũ vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum, non pereat, ſed habeat vitā æternā. Hic perpende vtrumq;, hoc eſt, & quanta fuerit ira Dei aduerſus homines propter peccatũ, & quam immenſa ſit eiuſdem miſericordia in filio propoſita. Ira in hoc conſpicitur, quod fuerit tanta, quod non potuerit placari vllius meræ creaturæ ſatisfactione, imo nec omnibus calamitatibus humanæ naturæ impoſitis: ſed oportuerit filiũ Dei aſſumta carne expiatorem fieri. Miſericordia autem in hoc cernitur (quantũ nullæ creaturæ poſſunt ſatis admirari) quod dederit filium, vt viuamus per illum, vt hic Apoſtolus noſter loquitur: Mors æterna erat ſtipendiũ peccati iuſtiſsimum, ſed Deus ex delectione mittit filium, qui noſtra cauſſa in ſe recepta, ſatisfecit iuſticiæ Dei, liberauit nos à peccato & à iure peccati, vt viuamus per ipſum, modo in ipſum crediderimus. Nam beneficium filij, & ſuā miſericordiam Deus vult fide accipi, & exercere iuſtiſsimam ſuā iram æternis pœnis in eos, qui hunc filium contemnunt. Atque hoc eſt quod ait: Vt omnis qui credit in illum, non pereat, ſed habeat vitam æternam. Hinc iam concludit Apoſtolus noſter: Cum tanta ſit caritas Dei erga nos, quod dederit filiũ pro nobis redimendis, profectò par eſt, vt ipſi grati ſimus, omni obœdientiæ ſtudio, & eius dilectionem imitemur in fouendis proximis.

In hoc eſt caritas, non quod nos dilexerimus Deum: ſed quod ipſe dilexerit nos, & miſerit filium ſuum propiciatorem pro peccatis noſtris.

Amplificat magnitudinẽ dilectionis Dei erga nos, ex eo quod in nobis nulla præceſſerit vel dignitas vel virtus quare nos diligeret: ſed potius horribilia peccata, & merita iuſtæ damnationis. Nā ſi Deus fuiſſet prouocatus noſtra dilectione ad nos redamandos, mirũ nõ fuiſſet, eũ cum ſit optimus, amore nos viciſsim complexũ fuiſſe. At nunc ipſe prior dilexit nos, idq; non iuſtos, ſed peccatores & reos ęternarũ pœnarum. Atq; ita dilexit nos, quod filium propiciationem pro peccatis noſtris dederit. Neceſſe eſt igitur ingentẽ, imo infinitam caritatem eſſe, qua Deus nos complectitur. Ponitur autẽ hic abſtractum pro concreto, hoc eſt, propiciatio pro Propiciatore, vt intelligamus pleniſsimam propiciationẽ nobis proponi

n Christi sacerdotio. Nam ideo nobis constitutus est Sacerdos à Deo, vt sua victima propitium nobis patrem reddat, ac sanguine suo tegat & aboleat reatum omniũ, qui ad ipsum firma fide confugerint.

Dilecti, si nos ita Deus dilexit, & nos alij aliòs diligere debemus.

Accommodat exemplum, & concludit quod proposuit. Deus nos dilexit, ergo nos inuicem debemus diligere. Hic spectentur duo, videlicet debitũ officium dilectionis, & ipse diligendi modus. Primum enim dicit: Debemus diligere, vt significet nos obligatos esse ad hoc officium. Quod enim quis debet, hoc vt soluat necesse est. Obseruetur proinde hic necessitas debiti contra eos, qui tollunt necessitatem nouæ obœdientiæ. De hoc debito loquitur & Paulus Roman. 10. cum ait: Nemini quicquam debeatis, nisi hoc vt alij alios diligatis. Huius autem debiti singularis quædã ratio est. nam tametsi pij perpetuo hoc debitum soluunt, nunquam tamen ita persoluunt, quin debitores adhuc maneant. Debetur siquidam dilectio omnibus naturali & diuina obligatione. Natura enim & mandato Dei obligamur ad perpetuam dilectionem. De duplici debito vide quæ annotauimus in 13. ad Romanos. Modus dilectionis in exemplo Dei proponitur, qui non nostris virtutibus & meritis est prouocat⁹ ad diligendum nos. Quare si non propter aliquas vtilitates nostras, si non propter sperata beneficia, si non propter affinitates & consanguinitates, sed propter ordinem diuinum in natura humana, nos inuicem dilexerimus, exemplum patris imitamur.

Deum nemo vidit vnquam. Si diligimus nos inuicem, Deus in nobis manet, & caritas eius perfecta est in nobis.

Quoniã eorum, quæ sunt optima, fruitio iucundissima est & gratissima, Apostolus noster summum bonũ nobis proponit, nempe Deum ipsum, cuius contemplatione tum demum iucundissime fruemur, quando ex fide sincere nos mutuo dilexerimus. Nam Deus qui corporis oculis non est expositus, fide & dilectione à nobis comprehenditur. Nam si diligimus nos mutuo, in nobis habitat Deũ, iuxta promissionem Dei, & caritas Dei in nobis est perfecta, id est, vere & reipsa in nobis comprobata. Sed quomodo hoc cõgruit cũ scriptura, quod ait: Nemo Deum vidit vnquã? an nõ Abrahamo, Mosi, Heliæ, Esaiæ, Ezechieli apparuit Dominus? An non Esaias ait: Regem Dominum Sebaoth vidi oculis meis? Irenæus lib. 4. cap. 13. respondet his verbis: Neq; Moses vidit Deum, nec Helias, nec Ezechiel, qui multa de cœlestibus viderunt, quæ autem ab his videbantur, erant similitudines claritatis Domini & prophetiæ futurorum.

In hoc cognoscimus quod in eo manemus, & ipse in nobis, quod de spiritu suo dedit nobis.

Dixit Deum manere in nobis, si diligimus nos inuicem, id nunc illustri argumento ostendit, quod, vt intelligatur clari⁹, similitudine declarandũ est. Quemadmodũ animalẽ spiritum cognoscimus nos per vitam & motũ habere, ita Spiritus sanctus cognoscitur in nobis esse per vitã, qua viuimus spiritualiter corã Deo ex fide, & per motus spirituales, quib. excitamur ad facienda opera spiritus, inter quæ merito summum locũ obtinet caritas. Propter hos mot⁹ dicitur Spiritus sanct⁹ Zachar. 12. Spirit⁹ Gratiæ & Precũ: Effundam (inquit) super domũ Dauid, & super habitatores Ierusalem Spiritum Gratiæ & Precum. Spiritus Gratiæ dicitur, quia Spirius sanctus ad prædicationem Euangelij penetrat in animos auditorũ, & instillat ipsis sensum gratiæ, vnde & fides viua concipitur, & arcana operatione spirit⁹ regeneramur. Hęc fides infallibile indiciũ est habitãtis Spiritus sancti in corde credentis. DEINDE dicitur spiritus Precũ, quia postquam Spiritus sanct⁹ persuasit cordibus nostris de gratia Dei, & fidẽ in nobis accẽdit, excitat etiam animos non solũ ad expetendam oblatam gratiam, verumetiam ad gratiarũ actionẽ & prędicationẽ bonitatis Dei ex misericordia recipientis nos in gratiam, & remittentis peccata. Hæc ergo duplex spiratio Spiritus sancti, videlicet gratiæ & precũ, testatur de Spitit⁹ sancti in nobis habitatione, vnde Paulus ad Rom. 8. Non accepistis rursus spiritũ seruitutis ad timorẽ, sed accepistis spiritũ adoptionis, in quo clamamus Abba Pater. Idem spiritus vna testatur cum spiritu nostro, quod simus filij Dei & hęredes. Huc & illud 2. Cor. 1. pertinet: Qui confirmat nos vobiscum in Christo, & vnxit nos, Deus est, qui obsignauit nos, & dedit arrabonem spiritus in corda nostra. Et ad Ephes. 1. Obsignati estis spiritu promissionis sancto, qui est arrabo hæreditatis nostrę, in redemtionem acquisitionis, in laudem gloriæ eius. TERTIA spiratio Spiritus sancti, est caritatis fraternæ, cum qua plurimæ virtutes con-
iunctæ

iunctæ ſunt. Vnde Paulus ad Galat. 5. Fructus vero ſpiritus eſt caritas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, māſuetudo, temperantia. QVARTA ſpiratio Spiritus ſancti, eſt mortificationis carnis & viuificationis ſpiritus. Vnde Paulus ad Roman. 8. Si ſpiritus eius qui excitauit Ieſum à mortuis, habitat in vobis, qui excitauit Chriſtum ex mortuis, viuificabit etiam mortalia veſtra corpora per inhabitantem eius ſpiritum in vobis. Item: Si ſpiritu actiones carnis mortificaueritis, viuetis. Vel vt breuius omnia complectar cum Paulo: Quicunq; ſpiritu Dei aguntur, hi ſunt filij Dei, & templum Spiritus ſancti in ſe habitantis. Ex his iam liquido conſtat, quæ ſit ſententia Apoſtoli noſtri, cum inquit: In hoc cognoſcimus quod in eo manemus, & ipſe in nobis, quod de ſpiritu ſuo dedit nobis. Nam hic ſpiritus eſt actuoſus, & tales ciet motus in corde qualis ipſe eſt. Antitheſis hic cogitetur, quam ponit Apoſtolus ad Rom. 8. Si quis ſpiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius, hoc eſt, Qui ſenſum gratiæ ſeu adoptionis, precandi impetum, caritatis ſtudium, mortificationis carnis & viuificationis ſpiritus initium non ſentit, is plane ſpiritum Chriſti non habet, ſed adhuc ſub peccato captiuus detinetur.

Et nos vidimus & teſtamur, quod pater miſit filium Saluatorem mundi.

Dixit ſupra, Deum miſiſſe filium ſuum in mundum, nunc idem aſſeuerat, cum vt fidē in nobis excitet, tum vt paterno exemplo caritatem nobis commendet: de hoc teſtimonio Apoſtolorum in primo capite copioſius diximus. Mundus hic pro omnibus hominibus, qui in mundo ſunt, accipitur, ſicuti in illo dicto: Sic Deus dilexit mundum. Item in illo: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Non eſt enim perſonarum acceptio apud Deum, iuxta illud: Deus vult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Quod autem multi, proh dolor, damnantur, hoc non ad conſilium Dei vel creantis mundum, vel mittentis filium, nec ad victimæ Chriſti pretium & valorem referendum eſt: ſed ad hominum ingratitudinem & cotumaciam, qui ſacrilege oblatam gratiam reijciunt.

Quiſquis confeſſus fuerit, quod Ieſus eſt filius Dei, Deus in eo habitat, & ipſe in eo.

Vt ſupra à motu interno: ita hic ab actione ſpiritus propria, præſentiam Dei in fidelibus colligit. Confeſſio enim ex fide profecta, habens coniunctum vitæ & fortunarum periculum, probri & cruciatus expectationem, quam & fraterna caritas conſequitur, actio eſt Spiritus ſancti habitantis in fidelibus. Secus autem eſt de confeſſione, quæ ex fide nō manat, & ſine periculo fit, & cum caritas non comitatur, hæc enim multis impijs & hypocritis cum Diabolis communis eſt. Multi enim verbis profitentur ſe nouiſſe Deum, ſed factis ſacrilege negant, quorum conſcientia cum ſit contaminata, abominabiles & contumaces à Paulo pronunciantur. Porrò, ſcriptura meminit triplicis confeſſionis, videlicet laudis, vt in illo: Confitemini Domino quoniam bonus. Fidei, iuxta illud: Qui me confeſſus fuerit coram hominibus, confitebor & ego ipſum coram patre meo qui eſt in cœlis. Hæc fidei confeſſio, & noticiam, & profeſſionem, & fiduciam Chriſti complectitur. Culpæ, idq; vel coram Deo, vt in illo: Si confiteamur peccata noſtra &c. vel coram miniſtro Eccleſiæ: vel coram offenſo fratre. Quid autem ſit ſentiendum de auriculari confeſſione, qualis in Papatu obſeruatur, alias dictum eſt.

Et nos cognouimus & credimus caritatem quam habet Deus in nobis.

Cauſſas noticiæ caritatis Dei erga nos indicat, & ſunt duæ, videlicet, noticia & fiducia. Noticia qua nouimus, edocti verbo Dei, Deum ex caritate nobis dediſſe filium. Fiducia, qua in bonitatem Dei recumbimus, certi de ſalute per Chriſtum parta. Vtraq;, hoc eſt, noticia & fiducia acquiritur per verbum, in quo eſt efficax Spiritus ſanctus. Confirmatur ſtupendis operib. Dei, hoc eſt, miraculis & arrabone ſpiritus, cōſeruatur & augeſcit vſu Sacramentorū & alijs pietatis exercitijs. Super hac caritate Dei fundatur ſpes noſtra, iuxta illud: Spes nō confundit, quia caritas Dei effuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritū ſanctum, qui datus eſt nobis, hoc eſt, ſpes nos non fallit, quia Deus nos diligit, id quod teſtatur Spiritus ſanctus, qui datus eſt nobis.

Deus caritas eſt, & qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in illo.

Cum ex ſimilitudine ſtudiorū ſocietas & mutua animorum coniūctio intelligatur, & cum Deus ſit ipſa caritas, id eſt, fons omnis veræ caritatis, neceſſe eſt & eos in Deo manere, qui vere diligunt,

& ipsum Deum in ijsdem habitare. Nam iste affectus, modo purus sit, aliunde proficisci nequit, quam ex diuino spiritu. Obseruetur quã inæstimabilis sit fructus veræ dilectionis, quæ vt certissimum indicium indicat societatem Dei & hominis, & mutuam inhabitationem, vt qui credit, sit templum Dei, & ipse Deus sit in suo templo, in quo vult coli, inuocari & prædicari. Quam autem hæc gloria Christianorum sit magna, ostendit Bernhardus hisce verbis: Deus caritas est, quid preciosius? Et qui manet in caritate, in Deo manet, quid securius? Et Deus in eo, quid iucundius? Idem Bernhardus caritatis distinctionem hanc facit: Et Deus ipse, & Dei donum recte dicitur caritas, itaque caritas dat caritatem, vbi dantem significat, nomen est substantiæ: vbi donum, nomen est qualitatis.

In hoc perfecta est caritas nobiscum, vt fiduciam habeamus in die iudicij, quod quemadmodum ille est, ita & nos sumus in hoc mundo.

Conformitatem nostri cum Deo in hoc mundo, pronunciat certum argumentum esse caritatis Dei erga nos perfectæ, hoc est, solidæ & reipsa comprobatæ, cuius caritatis noticia facit, vt fiduciam habeamus in die iudicij, hoc est, vt læti & alacres diem iudicij expectemus, & exoptemus, non expauescentes ad mentionem diei iudicij, sicuti illi faciunt, qui conscientia turpiter actæ vitæ damnati, Deum vindicem metuunt suorum scelerum. Verba hæc Apostoli: Quod quemadmodũ ille est, ita & nos sumus in hoc mundo, hunc habent sensum: Quod qualis ille est, tales & nos sumus in hoc mũdo. Huius dicti interpretatio petatur ex tertio capite, vbi ait: Quisquis habet hanc spem in eo, purificat seipsum, sicuti ille purus est. Loquitur ergo hic de conformitate in puritate & innocentia vitæ. Porrò, hæc conformitas nostri cum Deo in imitatione & conatu, & non in puritate & perfectione posita est. Nec est hæc conformitas caussa fiduciæ, sed indicium certum solidæ caritatis Dei erga nos. Nam ex spiritu Dei, qui est arrabo nostræ hæreditatis, proficiscitur. Hæc Dei caritas facit, vt fiduciam habeamus in die iudicij, non nostra conformitas, aut opera, quemadmodum Ppistæ perperam ex hoc loco colligunt contra mentem Apostoli.

Timor non est in caritate, sed perfecta charitas foras mittit timorem, quia timor cruciatum habet, qui autem timet, non est perfectus in caritate.

Argumentum est à contrarijs. Caritas Dei facit vt fiduciam habeamus in die iudicij. Ergo in caritate timor non est, hoc est, vbicunque est noticia caritatis Dei erga nos, ibi non est timor cruciatuũ æternorum propter peccata. Nam vbi est timor, ibi est & cruciatus, qui sane cum fiducia pugnat. Quare qui timet, non est in caritate perfectus, hoc est, non est satis de caritate Dei erga se confirmatus. Loquitur autem hic non de quouis timore, sed de timore iudicij extremi & damnationis, quod patet ex superiori dicto. Non ergo hoc dictũ Apostoli referendum est ad timorẽ agentium pœnitẽtiam & filiorum Dei, qui est præcipuus fidei fructus, vt cum dicitur: Beati qui timẽt Dominũ. hoc enim timore excitamur ad pœnitentiam, & cauemus ne clementissimũ patrem nostris offendamus sceleribus. Tametsi autem sæpe de timore Dei diximus, tamen quia hic locus mentionem eius facit, pauca huc ascribam, vt teneatur discrimen inter timorem Dei seruilem, & timorẽ Dei filialem, quem purum & sanctum nominat Dauid. Hoc discrimen pulcre cernitur in seruo timente Dominum suum, & in filio timente patrem qui se genuit. Seruus timet Dominum vt crudelẽ tyrannum, non sine occulto odio: Filius timet patrẽ vt carissimũ genitorem, ex vera storga. Seruilis proinde timor Dei est, quo timetur Deus vt vindex scelerũ, estq; sine fiducia Mediatoris. Hunc, cum conuertuntur homines, expellit caritas Dei. Nam qui credit serio Deum se diligere, & ignoscere sibi peccata propter Christum, is non amplius timet diẽ iudicij, in quo impœnitentes adiudicentur æternis pœnis. Filialis Dei timor est, quo timetur Deus vt dulcissimus pater, cum reuerentia, amore, sinceroq; studio faciendi omnia quæ Deo grata sunt. Hic quia ex fide proficiscitur, & est filiorũ Dei proprius, recte filialis dicitur. Hunc filialem timorẽ habet, qui se ex fide humiliat, qui nihil sublime de se & operib. suis sentit, qui omnem laudem Deo tribuit, qui paternam virgã osculatur. Breuiter, qui Deum glorificat vera pietate & reuerentia, cauetq; ne patrẽ clementissimũ offendat. Huius timoris fructus longe est gratissimus: nam vt initiũ superbiæ est defectio hominis à Deo, atq; à creatore suo cordis auersio: ita vnus timor Dei est, qui nos in obseruantia præceptorum Dei atq; omnĩ sancta subiectione & humilitate, cõtinere potest. Atq; hinc est quod Dauid ait: Timor Domini purus permanet in æternum. Huius enim perpetuum studium est declinare à malo, & face-

& facere bonum. Quare non immerito Syracides capite 25. ait: Timente Dominum nem maior eſt, Timor Domini claritate ſuperat omnia. Poſtquam enim Syracides nouemre propoſuiſſet, ob quas non immerito homines in hac vita beati prædicantur, decimo loc timorem Dei collocat ſupra omnia, vt in quo ſit ſumma & præcipua hominis beatitudo.

Nos diligimus Deum, quia ipſe prior dilexit nos.

Repetit ſuperius dictum de ordin dilectionis, vt oſtendat neceſsitaten cõſecutionis dilectionis Dei & proximi. Dixit ſupra: In hoc eſt caritas, non quod nos dilexerimus Deum, ſed quod ipſe dilexeri
10 nos: hic eandem ſententiã repetit, vt quemadmodũ dixi, doceat fieri non poſſe vt dilectic Dei ſtet vera & ſincera, ſine dilectione proximi: nam, ſi Deum diligimus, fieri non poteſt, quin eius imaginẽ in proximis noſtris amemus: quare officia quib. Deus nõ indiget, vul vt illis præſtemus. Hæc igitur obſeruetur ratio conſecutionis: Nos Deum diligimus, Igitur & proximos diligere nos oportet, quia proximis geſtantibus imaginẽ Dei, vult Deus teſtari dilectionẽ quam illi debemus. Proinde non eſt tam indignitas proximi ſpectanda, quam imago Dei, quæ digniſsima eſt quæ diligatur. Nam ſi Deus dilexit nos prior, iniuſti erimus, niſi ipſum viciſsim diligamus. Verum hanc erga ſe dilectionẽ ipſe teſtatam vult erga proximos noſtros. De ordine dilectionis inter Deũ & nos, ſupra diximus ex Paulo, qui ait: Cõmendat autem Deus caritatem ſuam erga nos, quoniam cum adhuc eſſemus peccatores,
20 Chriſtus pro nobis mortuus eſt. Non eſt ergo noſtra dilectio, noſtrum meritum, noſtra dignitas, aut vlla noſtra virtus, cauſſa cur Deus nos diligat: ſed ſola ipſius bonitas & miſericordia in Chriſto Ieſu, quæ excedit omnem angelorum & hominum captum.

Si quis dixerit, diligo Deum, & fratrem ſuum oderit, mendax eſt.

Infert per antitheſin argumẽtum, hoc modo. Supra dixit: Qui diligit Deum, diligit proximum. Hic infert: Igitur qui non diligit proximum, non diligit Deum. Hoc autem quaſi regerit in hypocritas, qui religioſi videri volunt, etiamſi fratribus nullam dilectionis ſignificationem oſtendunt. Horum iactationem pronunciat Apoſtolus vanam eſſe. Nam ea eſt verę dilectionis
30 indoles, vt qui Deum diligit, diligat & proximum. Nam dilectio proximi in dilectione Dei includitur. Hinc eſt quod Chriſtus ſecundum legis caput de dilectione proximi, dicat, ſimile eſſe primo, non quia ordine, non obiecto, non gradu dilectionis, ſed affectu, obligatione & conſecutione obœdientiæ & debiti officij.

Qui enim non diligit fratrẽ ſuum quem videt, Deum, quem nõ videt, quomodo poteſt diligere?

Probat conſecutionem proximi argumenti, ſumta ratione à maiori ad minus. Si quis non diligit fratrem ſuum quem videt, multo minus diliget Deum, qui eſt inuiſibilis. Nam iuxta regulam Dialecticorum, Si id quod magis videtur ineſſe non ineſt, multo minus inerit quod minus videtur ineſſe. Quid? an videtur magis veri-
40 ſimile eſſe diligere homines, quorũ multa ſunt errata, multa vitia, multæ offenſiones, quã Deum, quem fide intuemur, quemq; optimum omnium bonorum fontem confitemur? Hic cogitanda eſt ratio dilectionis proximi, quæ eſt communis adoptio in filios Dei, qui patris gerunt imaginem. In hunc ergo modum argumenti vis declaranda eſt: Qui non diligit fratrem ſuum quem videt, hoc eſt, filium Dei, geſtantem Patris viuam imaginem, is ſane nec Deum patrem diligit. Qui enim fieri poteſt vt patrẽ ames, & eius imaginẽ, quam vult te diligere, odio habeas? Non ergo proximus ſpectandus eſt ex vitijs quibus obnoxius eſt, ſed ex illa imagine Dei, quæ in ipſo refulget, ex adoptionis dignitate, ex Spiritus ſancti inhabitatione, ex ſocietate illa, quã habet cum ſanctiſsima trinitate, & cum omnibus ſanctis. Cum itaq; hæ dilectionis cauſſæ concurrunt in proximo, præſertim Chriſtiano, nõ eſt
50 mirum, quod ex amore proximi, Deus à nobis diligi cognoſcatur. Et contra, quod ex odio proximi Deus à nobis minime diligi concludatur.

Et hoc habemus mandatum ab eo, vt qui diligit DEVM, diligat & proximum.

Ætiologia eſt à mandantis autoritate, & mandati æquali obligatione. Eſt enim mandatum Dei, vt qui diligit Deum, diligat & proximum. Ergo qui alteram mandati partem negligit, mandati autorem contemnit, proinde qui non diligit proximũ, nec Deum diligere cenſendus eſt. Poteſt & hoc modo concludi argumẽtum:

Nemo diligit eum cuius mandatum contemnit. Qui non diligit proximum, mandatum Dei contemnit: Igitur qui proximum non diligit, nec Deum diligit. Huc Augustini verba ascribamus: Quomodo diligis eum, cuius odistis pręceptum? quis est qui dicat: Diligo Imperatorem, sed odi leges eius? In hoc intelligit Imperator, si diligis eum, si obseruētur leges eius per prouincias. Lex Imperatoris quæ est? Mandatum nouum do vobis, vt eos inuicem diligatis. Dicis ergo te diligere Christum, serua mandatum eius & fratrem dilige. Si autem non diligis, quomodo eum diligis, cuius mandatum contemnis?

CAPVT V.

Summa quinti Capitis.

Caritatis, quæ ex fide Christi manat, testimonium est obseruatio mandatorum Dei, quæ mandata victrix fides leuia reddit virtute Christi: cuius testimonium qui recipit, vt vitæ æternæ hæres est, ita fiduciam habet impetrandi quicquid iuxta voluntatem Dei petierit.

Ordo & partes Capitis quinti.

Plures sunt huius capitis partes. Primum enim ex fidei & regenerationis natura, dilectionis Dei & proximi necessitatem ostendit. Deinde quodnam sit dilectionis Dei certissimum indicium, nempe obseruatio mandatorum Dei, indicat. Tum ne quis onere mandatorum Dei se opprimi metuat, affirmat fidelibus mandata Dei grauia non esse, propterea quod fide Christi mundi sint victores. Postea de Euangelio disserit & eius fructu, exponitque qualia testimonia habeat, tum in cœlo tum in terra, pronuncians fide possideri vitam æternam. Postremo concludens Epistolam, finem scriptionis indicat, & orationem pro peccatoribus fieri postulat, quorum duo genera facit. In fine addit admonitionem de vitandis idolis, id est, idololatriæ instrumentis.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

OMNIS qui credit quod Iesus est Christus, ex Deo natus est. Et omnis qui diligit genitorem, diligit etiam genitum ex eo.

Ex virtute fidei & regenerationis extruit necessitatem dilectionis Dei & proximi. Potest autem hoc argumentum duobus modis concludi: Primo quidem sic, Quisquis est ex Deo natus, diligit & Deum genitorem, & omnes qui nati sunt ex Deo. Quisquis credit quod Iesus sit Christus, hoc est, promissus Messias, natus est ex Deo. Ergo qui credit quod Iesus sit Christus, diligit & Deum genitorem, & omnes qui ex eo nati sunt. Deinde vero sic: Omnis qui credit quod Iesus est Christus, ex Deo natus est. Omnis qui ex Deo natus est, diligit Deum genitorem. Omnis qui diligit genitorem Deum, diligit etiam omnes qui ex eo nati sunt. Igitur qui credit quod Iesus est Christus, diligit omnes natos ex Deo, id est, omnes credentes gestantes imaginē Patris. In hoc Sorita manifestius conspicitur caussarum & effectuum necessaria connexio, seu cōsequentia. OBSERVA hoc loco nasci ex Deo, & habere fidem in Iesum Christum, natura coniuncta esse, ita vt vniuersaliter conuertantur affirmatiue & negatiue. Quisquis enim natus est ex Deo, habet fidem in Christum. Et quisquis habet fidem in Christum, natus est ex Deo. Et contra: Quisquis non est natus ex Deo, nec fidem in Christum habet. Et qui fidem in Christum non habet, ex Deo natus non est. DEINDE obserua quæ sit fidei salutaris ratio, nempe statuere Iesum esse Christum, id est, verū Messiam, Deum & hominem, adeoque suum vnicum Mediatorem & Saluatorem. Nam vera fides, noticia & fiducia constat. Sola enim noticia nequaquam salutaris est.

Per hoc cognoscimus quod diligamus filios Dei, cum Deum diligimus, & mandata eius seruamus.

Dilectio Dei & proximi ita cohærent inter sese, vt cum vna ponitur, ponatur & altera in subiecto. Qui enim

nim diligit Deum, diligit & proximum. Et qui proximũ diligit sincere, is quoq; Deum d[illegible]
ligit. Verum ne quis inani spectro se fallat, dilectionis proximi certissimũ indicium & no
tam seu caussam statuit dilectionem Dei, cuius effectus & certissimum indicium est obser
uatio mandatorũ Dei. Hæc ergo quinq; ordine cohærent: credere in Iesum Christũ, natun
esse ex Deo, diligere Deum, amare filios Dei, & obseruare mandata eius. Horũ primo posi
to, ponuntur & reliqua, & negato, negantur. Et ex vltimo affirmato vel negato, affirman
tur vel negantur superiora. PORRO obseruatio mandatorũ Dei cuius hic fit mentio, nor
in perfectione obœdientiæ, iuxta legis rigorẽ: sed in voluntate, proposito, conatu & studic
approbandi Deo vitam nostram iuxta Euangelij ἐπιείκειαν est posita. Obseruatio enim mar
10 datorũ Dei, siue quod idem est, impletio legis, nunc opponitur imperfectioni operis, nunc
simulationi. Quatenus autem imperfectioni operis opponitur, nemo legem obseruat ve
implet, neq; renatus, neq; non renatus, sed solus Filius Dei perfectam legi obœdientiã prę-
stitit, qui propterea est finis legis in iusticiam omni credẽti. At cum opponitur obseruatic
siue impletio legis simulationi & mendacio, vere credentes implent legem & obseruant
mandata Dei, quia sincere conantur Deo obœdire, qui conatus probatur Deo propter fi-
dem. Hoc ita esse & multa scripturæ testimonia, & plurima sanctorum exempla conuin-
cunt. Respexit Dominus ad Abel & ad munera eius, placuit enim persona fide, & placuit
obœdientia ex fide præstita, non ob suam perfectionem, sed propter conatum, studium,
propositum & voluntatem alacrem. Abraham iubetur mactare filium, hic Abraham pro-
20 positum, voluntatem, conatum & studium obtemperandi Deo habuit, ex quo perfectio-
nis laudem nactus est, etsi ad mandati executionem non peruenit.

Hæc est enim caritas Dei, vt mandata eius seruemus.

Ab effectu ostendit quænam sit, & vbi sit germana caritas Dei, qua Deus ab homine diligitur. Congruit autem
hoc dictum Apostoli cum verbis Domini, qui ait: Si diligitis me, mandata mea seruate. Et
iterum: Qui habet mandata mea & seruat ea, ille est qui diligit me. Et rursus: Si quis diligit
me, sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansio-
nẽ apud eum faciemus. Qui igitur ita erga Deum affectus est, quod omnibus rebus mun-
30 di, obœdientiã erga Deum anteponat, & eius studeat mandata seruare, is vere Deum dili-
git, etsi non perfecte iuxta rigorem legis. Contra vero, qui carnis cõcupiscentijs abripitur,
qui carnalia sapit & sectatur, qui sciens & volens ruit contra mandata Dei, & vastat consci-
entiam suam, is nec fidem, nec dilectionẽ Dei habet. Abraham dum paret Deo iubenti vt
filium suum Isaac vnigenitum in holocaustũ offerat, se vera dilectione præditũ fuisse testa-
tur. Saul dum hosti parcit, sciens & volens contra manifestã vocem Dei, se fide & dilectio-
ne Dei vacuum declarauit. Vnusquisq; ergo ad hanc regulam semetipsum examinet, vide-
atq; num vera dilectione sit præditus, nec ne. Deus non illuditur sophistica, non fallitur
hypocrisi, non vano spectro fascinatur, nam corda & renes scrutatur & examinat.

40 Et mandata eius grauia non sunt, quia omne quod natum est ex Deo, vincit mundum.

Prolepsis est. Nam anticipat obiectionem quæ oriri poterat ex proxima sententia. Tu dicis Iohannes, Dei dilectionem in eo consistere, si quis
mandata Dei seruet: At mandata Dei grauiora sunt, quam vt ab vllo mortaliũ seruari pos-
sint. Respondet Iohannes, Mandata eius grauia nõ sunt, & responsionis huius caussam seu
rationem subiungit, Quia (inquit) omnis qui natus est ex Deo, vincit mundum, hoc est,
non superatur à concupiscentijs mundi. Hic Iohannes discerni vult inter renatos & non
renatos, horum enim respectu dicitur lex vel grauis, vel leuis, quæ per se considerata, nec
50 grauis, nec leuis dici potest. Vt igitur non renatis grauis est lex, seu vt hic loquitur Iohan-
nes, grauia sunt mandata Dei, vt quæ onere damnationis eos premant: ita renatis nõ sunt
grauia. Vna proinde regeneratio facit, vt lex Dei homini non sit grauis. Nam in regenera-
tis quatuor concurrunt, quæ legis onus leue reddunt, horum Primum est absolutio à pec-
cato, & Christi iusticia credenti imputata, quæ facit vt regeneratus nõ sit amplius sub lege
damnante: nã legis maledictio, qua omnes non conuersi premuntur, illi sublata est, siqui-
dem cõuersus habet quod lex requirit, videlicet plenam legis iusticiã, iuxta illud: Christus
est finis legis, in iusticiã omni credẽti, hoc est, omnis qui credit, habet quod lex reqrit, nem-
pe iusticiã legis, eamq; non à se factam, sed à Christo sibi imputatã. Non igitur habet lex ius
premendi suo onere hominẽ credentẽ in Christũ, quod ius obtinet in omnes non renatos.
SECVNDVM est donatio Spiritus sancti, quo & affectus & volũtas reformãtur atq; adeo
nouæ

quæ vires acquiruntur vt homo iam possit motus à Spiritu sancto aliqua Deo grata facere. Hoc confirmatur dicto Apostoli: Si spiritus eius, qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, qui excitauit Christum ex mortuis, viuificabit etiam mortalia vestra corpora, per inhabitantem ipsius Spiritum in vobis. Hic ergo Spiritus facit, vt non ambulemus secundum carnem, iuxta quam qui ambulant, Deo placere non possunt: sed actiones corporis, hoc est, vitiosæ naturæ mortificemus, ac viuamus nunc nouam vitam ex fide filij Dei. TERTIVM ex secundo sequitur, videlicet affectus in renatis, quo renati delectantur lege Dei. Huc illud Pauli ad Roman. 7. Condelector lege Dei, secundũ interiorẽ hominem, hoc autem cum promtissimę voluntatis indiciũ sit in renatis, facit vt legis onus ipsis haudquaquam graue esse videatur. Tametsi igitur perpetua lucta est in renatis carnis & spiritus, tamen quatenus homo regenitus est, promtissima voluntate fertur in obsequium Dei, iuxta legis diuinæ præscriptum. Hinc est quod Paulus dicit: Ipse ego mente quidẽ seruio legi Dei, carne vero legi peccati. QVARTVM, quo lex Dei leuis redditur, est gratia, qua boni consulitur defectus. Clementissimus enim pater, ea qua cõplectitur fideles gratia, multas ignorantias, multas omissiones & cõmissiones contra legem boni consulit, donec maneamus in fundamento, ac retineamus fidẽ & bonam conscientiam, atq; hoc est quod Paulus ait: Nulla condemnatio est ijs qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, sed secundũ Spiritum. Vt igitur pater terrenus, quando videt promtam voluntatẽ in filijs suis, cõniuet ad multa errata, quæ non proueniunt ex malitia: ita Pater cœlestis venia tegit defectus nostros, idq; ea storga paterna, qua nos in filio dilecto caros habet. Ex his iam liquido constat, quibus lex Dei vel grauis vel leuis sit, & quibus de caussis. Quod autem Papistæ ex hoc loco Iohannis colligunt, legẽ Dei præstari posse perfecte à fidelibus, ab infidelibus autem minima ex parte, falsum est. Nam Paulus ad Ro. 7. & scriptura passim testatur, in sanctis semper manere peccatum, quod certe verum nõ esset, si legẽ perfecte implerent sancti. Nam vna cum perfecta iusticia legis non potest violatio consistere. Et Apostolus supra dixit: Si dixerimus quod peccatũ non habeamus, nos ipsos seducimus, & Deum mendacem facimus. Et Salomon ait: Non est homo super terram, qui non peccet. Nam donec in hac vita versamur, caro nos solicitat, & sæpe suppullulant praui affectus & actiones, quæ sua natura peccata sunt, etsi sanctis non imputentur. Quod autem supra dictum est, Qui natus est ex Deo, non peccat, nec potest peccare: non ad quoduis peccatum, sed ad certum peccati genus referendum est, quemadmodum supra declaratum est.

Et hæc est victoria quæ vicit mundum, fides nostra.

Dixit omnem natum ex Deo vincere mundum, id est, quicquid in nobis est, vel extra nos à Dei mãdatis nos abducens: Nunc autem quo instrumento, & qua virtute id fiat, exponit, nempe fide qua Christum apprehendimus, qui mundi victor est. Vt enim fide Christum possidemus: ita Christi virtute mundũ superamus. Nam cum in Christum credimus, virtute mortis Christi mortificantur mẽbra veteris hominis in nobis, hoc est, concupiscentiæ prauæ. Virtute sepulturę premuntur, vt suas vires exerere non possint. Virtute resurrectionis noui nascimur homines, & in nouitate vitæ ambulamus. In his sita est illa mũdi victoria, de qua hic loquitur Apostolus. Huius rei symbolũ & testimonium est Baptismus noster, sicuti Paulus hisce verbis docet: Quicunq; mortui sumus peccato, quomodo adhuc ei viuemus? An ignoratis quod quicunq; baptizati sumus in Christum Iesum, in mortẽ eius baptizati sumus? vna sepulti sumus cum ipso per baptisma in mortẽ, vt quemadmodum excitatus est Christus ex mortuis per gloriã Patris, sic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Nam si insititij facti sum⁹ p similitudinẽ mortis eius, simul & resurrectionis participes erimus. Hic Apostol⁹ & mortẽ peccati in nobis ex virtute mortis Christi, & vitã Spiritus ex virtute resurrectionis Christi esse docet, in quibus, hoc est, mortificatione & viuificationẽ, sita est regeneratio nostri, & sanctificatio, quæ facit vt mundi victores simus, sed in Christo seu ex virtute Christi. Nam metaphora sumta à plantarũ cultura, qua vtitur Apostolus, aperte mõstrat vnde sit vis vitæ & victoria Christianorum. Vt enim surculus insitus trunco, viuit non sua, sed aliena vita: sic natura humana non viuit nisi inseratur Christo, quod fit per fidem. Atq; hoc est quod ipse Dominus Iohan. 15. ait: Manete in me, & ego in vobis, quemadmodũ ramus non potest fructum ferre à semetipso, nisi manserit in vite, Sic neq; vos nisi in me manseritis. Ex hisce iam constat, quare victoria super mundo tribuatur fidei seu regenerationi, videlicet, quia fides Christum victorem mundi habet in se manentem, vt ipsius virtute veterẽ hominem exuat, & nouum induat. Vsus est autem hoc loco Apostolus præterito tempore, VICIT, propter certitudinem victoriæ. Nam qui vere credunt, non minus de victoria certi sunt, quam

quam si nunc bellum cōfectum esset. Hinc præterea manifeste patet, victricem fidem no[n] esse tantum historiæ noticiam & assensum, sed potius viuam in Christum fiduciam, qua st[a]tuimus Deum nobis propitium esse in Christo.

Quis est qui vincit mundum nisi qui credit, quod Iesus est filius Dei.

Quia fidei meminit, nunc quisnam vere credere censendus sit, definit: nempe is, qui credit quod Iesus est filius Dei. Hæc definitio à materia sumta, non de noticia tantum intelligenda est, sed etiam idq; multo magis, de fiducia in Iesum Christum filium Dei victorem mundi, cuius robore nos in pugna aduersus mundū persistemus, & victores mūdi, carnis & concupiscentiarum eius euademus, propterea quod in ipsum toti recumbamus. Vincendi vocabulū admonet nos grauissimi certaminis, quod erit inter spiritū & mundū, donec in hac vita sumus. Vincendi modus certificat nos de victoria, si modo, vt inertes milites, arma non abijciamus: donec enim in fide Christi perstiterimus, virtute mortis Christi superiores propria carne erimus, & virtute resurrectionis eiusdem viuificabimur magis magisque, vt in hac pugna non succumbamus.

Hic est ille, qui venit per aquam & sanguinem, Iesus Christus, non per aquam solum, sed per aquam & sanguinem, & Spiritus is est, qui testificatur, quod spiritus est veritas.

Quia multa subinde de fide dictæ sunt, cuius fidei obiectū est Iesus Christus: Nunc ad testimonia transit, quibus Christi, quem offert Euangeliū, dignitas, excellentia, & veritas comprobatur. Facit autem duo testimoniorum genera, quorum vnum in terra, alterum in cœlo existit: quæ simul testantur quod Iesus Marię filius, sit verus Mesias seu Christus, quem fides sanctorum respicit. Hic Iesus est (inquit) qui venit. à quo? à Patre missus. quo? in sanctos. quomodo? per aquam & sanguinem. Aqua symbolice significat sanctificationem nostri, & regenerationem, quam fideles in se fieri arcana Spiritus operatione sentiunt, hanc ideo aquæ symbolo notat, vt purificationes legales, quæ per aspersionem aquæ fiebant, interpretetur: quibus interna illa regeneratio, & sanctificatio adumbrabatur. Etsi autem baptismus est externum Christi exhibiti symbolum, & eius virtutis in nobis testimonium, tamen de eo nō videtur agere hoc loco Apostolus, sed tantum de interno testimonio, videlicet regenerationis, quod soli fideles in se sentiunt. Sanguis symbolice iusticiam significat, quæ sita est in peccati expiatione, & iusticię Christi imputatione. Hęc ideo sanguinis symbolo notatur, quia sanguinis aspersio in veteri testamento, figura erat aspersionis sanguinis Iesu Christi, qua peccata credentium expiantur. Deinde addit: Et Spiritus is est, qui testificatur quod Spiritus est veritas, hoc est, Spiritus qui est in sanctis, testificatur Spiritum sanctum esse veritatem, hoc est, testatur verum esse quod dictet sanctis, nempe quod sint filij Dei, iuxta illud Rom. 8. Spiritus contestatur spiritui nostro, quod simus filij Dei. Est proinde Antanaclasis in voce Spiritus, in priori enim loco effecta Spiritus sancti, notat: videlicet motus congruentes legi & voluntati Dei, excitatos in credētibus à Spiritu sancto: In posteriori vero significat ipsum Spiritum sanctū effectorem. Cōtinet igitur hic versus sex testes, quorū Primus est Pater, à quo venit Filius. Secundus, Filius ipse. Tertius, Spiritus sanctus. Quartus, Aqua. Quintus, sanguis. Sextus, Spiritus sanctorū, de quib. testib. Apostolus noster in sequētib. distincti⁹ agit.

Nam tres sunt qui testificantur in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus, & hi tres vnum sunt.

Quorsum ea pertineant, quæ dixit, explicat & distinctius discernit inter ea testimonia, quæ recensuit versu superiori. In hoc enim versu tres testes enumerat, qui de cœlo testantur de Christo, qui sunt Pater, λόγος, & Spiritus sanctus. Pater sonabat de cœlo hanc vocē: Hic est Filius meus dilectus, idq; bis, videlicet in baptismo, & in transfiguratione. Filius qui ascēdit visibiliter in cœlū, & sedit ad dexterā Patris, testatus est de Euangelio, non solū dum in terris ageret visibiliter diuinis suis operibus, sed etiā hodie testatur, dum suam Ecclesiā mirabiliter seruat in tantis persecutionibus & furorib. Diabolorū & hominum, & cum dona dat Ecclesiæ, alios quidē Apostolos, alios Prophetas, alios Euangelistas, alios Pastores & Doctores ad instaurationē sanctorum, vt ædificetur corpus Christi, ad Ephe. 4. Spiritus sanct⁹ in baptismo Christi, in colūbæ specie testatus est de Christo, & visibiliter illapsus in Apostolos ipso die Pentecostes à resurrectione Domini multis miraculis Christi Euangelium de pœnitentia & remissione peccatorū confirmauit. Et hodie in omnib⁹ sanctis arrabo est hæreditatis promissæ. Hi tres testes, Pater, λόγος, & Spiritus san-

...ctus vnum sunt, id est, de eadem Christi doctrina, & salute per illum consequenda, consentiunt, non secus atq; vnus testis esset. Quidam interpretantur: Vnum sunt, scilicet essentia seu natura diuina: quæ sententia etsi vera est, hoc tamen loco minime congruit, quemadmodum ex sequenti versiculo patebit. in quo ista interpretatio locum non habet. Porro, hæc Apostoli verba semper sint nobis in conspectu, & his cœlestibus testimonijs muniamus nos aduersus omnes Satanæ & Pseudoprophetarum technas, & corruptelas, quæ excogitantur ad euertendam Euangelij certitudinem in perniciem humani generis. Cur autem quidam expunxerint totam hanc sententiā ex textu, præsertim, cum optime quadret, & inueniatur in probatissimis exemplaribus, græcis & latinis, non video.

Et tres sunt qui testificantur in terra, Spiritus, aqua & sanguis, & hi tres vnum sunt.

Alterum testimoniorū genus, quo confirmatur & Christi autoritas, & Euangelij ipsius veritas, & est triplex, Spiritus, Aqua & Sanguis. Spiritus est credentiū persuasio, qua conuicti sunt in suis cordibus de Euangelij Christi certitudine & veritate. Aqua est ipsa regeneratio & sanctificatio. Sanguis est iusticia, id est, expiatio peccati per sanguinē Christi, & iusticiæ Christi imputatio. Cur autem hæ tres voces ita accipiendæ sint, supra expositum est. Hi tres, inquit, in terra sunt, & in vnum sunt. In terra quidem, quia hos testes in se sentiūt sancti, qui hic in terris degunt. In vnum vero sunt, quia inter sese de eadem re consentiunt. Cū ergo tres illi in cœlo testes, & hi tres in terra consentiant, in omnib. fides nostra minime vacillare debet, sed certissimo certius statuere, omnia euentura quæ Euangelium promittit. HACTENVS eam sententiam verborum Iohannis adduximus, quæ maxime congruere præsenti argumento videtur, nunc breuiter aliorū sentētias attingamus. AVGVSTINVS per spiritum, Patrem ipsum: per sanguinem, Filium: per aquam, Spiritum sanctum intelligit. Sed hæc interpretatio nequaquā congruit: nam Apostol9 noster distinguit inter testes, qui in cœlo sunt, qui sunt Pater, λόγος, & Spiritus sanctus: & testes eos qui in terra sentiuntur, videlicet, spiritum, aquam & sanguinem. Ergo necesse est, vt alij testes intelligantur, quam Pater, Filius & Spiritus sanctus. AMBROSIVS concinnius lib. 3. de Spiritu sancto cap. 11. Tres (inquit) sunt testes (scilicet in baptismate) Spiritus, aqua, & sanguis, & hi tres vnum sunt in Christo Iesu. Audi, quomodo testes: Spiritus mentem renouat: Aqua proficit ad lauacrum: Sanguis spectat ad preciū. Spiritus enim nos per adoptionem filios Dei fecit: sacri fontis vnda nos abluit: Sanguis Domini nos redemit. Idem lib. 1. cap. 6. de Spiritu sancto: In aqua est imago mortis, in Spiritu pignus est vitæ, vt per aquā moriatur corpus peccati, quæ quasi quodam tumulo corpus includit, & per virtutem spiritus renouemur à morte peccati. Et ideo hi tres vnum sunt, sicut Iohannes dixit, aqua, sanguis & spiritus, vnum in mysterio, non in natura. Aqua igitur testis est sepulturæ, Sanguis testis est mortis, Spiritus testis est vitæ. Si qua ergo in aqua gratia, non ex naturā aquæ, sed ex præsentia est Spiritus sancti. Idem in libello de his qui mysterijs initiantur, cap. 3. Legistis, quod tres testes in baptismate vnum sint, aqua, sanguis, & spiritus. Quia, si vnum horum detrahas, non stabit baptismatis sacramentū. Quid enim est aqua sine cruce Christi? Elementū commune sine vllo sacramenti effectu. Nec iterum sine aqua regenerationis mysterium est, Nisi enim quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, nō potest introire in regnum Dei. Hinc cognosce, quod aqua non mundat sine spiritu. ALII per spiritum intelligunt ministerium Euangelij, in quo efficax est Spiritus sanctus: per aquam Baptismū: & per sanguinem Cœnam Dominicam. In hac varietate opinionum sequendum est quod maxime videtur quadrare, quodq; cōgruit cum analogia fidei. Quare ego sententiā quam primo loco proposui, præferendam iudico, etiamsi alias, quas recitaui, nō omnes repudio.

Si testimonia hominum accipimus, testimonium Dei maius est.

Testimonium Dei duplex de Christo & eius Euangelio adduxit, nunc qualis fides isti testimonio adhibēda sit, à comparatis colligit. Si testimonium hominum accipimus, multo magis testimonium Dei accipere oportet: Nunc autem in ore duorum aut trium testium consentientium de re aliqua super terram, stabit omne, vt inquit scriptura, verbum. Igitur multo magis testimonium Dei accipiendum est. Pro consequente maioris sequelæ probationem ponit: nimirum quod testimonium Dei maius sit quam hominum testimonium. Debent enim maiora testimonia præferri minoribus.

Nam hoc est testimouium Dei, quod

Supra dixit testimonium de Christesti-

teſtificatus eſt de filio ſuo, Qui credit in filium Dei, habet teſtimoniũ in ſemetipſo, qui non credit Deo, mendacẽ fecit ipſum, quia non credidit teſtimonio, quod teſtificatus eſt Deus de filio ſuo.

ſto in terra perhibere ſpiritũ, aquam &c. & ſanguinem: nunc vbinam hoc teſtimoniorum genus quærendum ſit docet, nẽpe in conſcientia fidelium. Qui (inquit) credit in filiũ, habet teſtimonium in ſemetpſo, nempe ſpiritũ, ſanguinem, & aquam, id eſt, mẽtem perſuaſam de Chriſto & veritate Euangelij per Spiritum ſanctum, iuſticiam Chriſti, hoc eſt, obœdientiam crucis & legis ſibi imputatam. Et ſanctificationem, hoc eſt, mortificationem & viuificationem, ſeu inchoationem nouæ obœdientiæ. Hæc enim fidelis anima in ſe ita ſentit, vt prorſus aduerſus omnes carnis rationes triumphet, certa de veritate Euangelij & ſalute per Chriſtum conſequenda. Amplificationem à contrarijs ſuo more addit Apoſtolus, vt oſtendat grauitatem peccati illorum, qui in filium Dei non credunt, hos enim dicit Deum mẽdacij arguere, ac ſi falſum teſtimoniũ de ſuo perhiberet filio. Quantumuis igitur magni peccatores ſumus, non addamus hoc horrendum peccatum, vt Deum mendacem noſtra infirmitate faciamus, qui, etſi reuera mendax non eſt, vitio tamen non credentis pro mendaci habetur.

Eſt autem hoc teſtimonium, quod vitam æternam dedit nobis Deus, & hæc vita in filio eius eſt.

Quale nam ſit Dei teſtimonium de filio, exponit, nimirum quod Deus dederit vitam æternam, quæ vita eſt in eius filio, qui eam omnibus credentibus & meruit & impertit. Hic quatuor obſeruentur. Primum, vnde vita æterna ſit, nempe à Deo Patre. Secundum, quod hæc vita ſit donum Dei gratuitum. Tertium, quod in Chriſto quærenda ſit hæc vita. Quartum, quod hæc vita contingat credentibus, nam cum dicit: Nobis dedit, credentes intelligit. Primum deſtruit omnia humana merita. Secundum commendat nobis Dei miſericordiam. Tertium fontem vitæ monſtrat Ieſum Chriſtum. Quartum fidei nos admonet, qua Chriſtus fons vitæ apprehenditur. Quicunque ergo vel operibus nituntur, vel mereri ſe putant cœlum, vel extra Chriſtum vitam & ſalutem quærunt, vel vacui fide degunt, expertes vitæ æternæ ſunt, donec reſipiſcant.

Qui habet filium, habet vitam: qui non habet filium Dei, vitam non habet.

Vita æterna, quæ eſt donum Dei gratuitum, offertur quidem promiſcue omnibus. Verum quia nõ omnes eius vitæ fiunt participes, duo hominum genera ſtatuit: quorum alij vitam oblatam & donatam conſequuntur, alij ſua culpa oblatæ vitæ non fiunt participes. Qui (inquit) habet filium, habet vitam: qui filium non habet, vitam nõ habet. Nam qui filium habet, Primum viam ad vitam æternam habet, filius enim via eſt, iuxta illud: Ego ſum via. Item: Nemo aſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit de cœlo, filius hominis, qui eſt in cœlo. Deinde, qui habet filium, ianuam vitæ habet, iuxta illud: Ego ſum oſtium. Tum, qui habet filium, meritũ vitæ æternæ habet. Nam filius non ſibi, cui iure debebatur vita æterna, ſed ſuis, hoc eſt, in ſe credentibus, vitam æternam meruit. Præterea, qui filium Dei habet, omnia cũ filio habet, qui enim filio proprio non pepercit, ſed pro omnibus tradidit ipſum, quomodo nõ etiam cum ipſo nobis omnia donaret? Rom. 8. Adhæc, qui filium habet, vnum eſt cum illo, fieri proinde non poteſt, quin vna cum filio, hæres vitæ æternæ ſit. Poſtremo, qui filium habet, ipſam vitam æternam habet, iuxta illud: Ego ſum vita. Quapropter ſiue viam vitæ, ſiue oſtiũ vitæ, ſiue meritum vitæ, ſiue fontem vitæ & Dominum, ſiue ipſam adeo vitam quæris, Chriſtus & via, & oſtium, & meritũ, & Dominus, atque adeo ipſa vita æterna eſt. Hæc omnia hoc Chriſti dicto intelliguntur: Ego ſum via, veritas & vita. Hoc dicto ſignificat Dominus, ſe & principium, & medium & vltimum eſſe, per quod veniatur ad vitam æternam. Si quæris, quiſnam habet filium? reſpondet ipſe, vt eſt in Euangelio Iohannis: Qui credit in filium, habet vitam æternam: cuius rationem hic ponit Iohannes, videlicet quod omnis qui credit poſsideat vitam æternam, quæ vita eſt ipſe Dei filius. Proinde in rectiſsima ad vitam via eſt, qui credit in filium, in qua cuſtoditur potentia Dei per fidem, & in eadem recta pergit, dum magis magiſque in omni cognitione & ſenſu rerum ſpiritualium proficit.

Hæc ſcripſi vobis credẽtibus in nomen filij Dei, vt ſciatis quod vitam habetis æternam, & vt credatis in nomen filij Dei.

Clauſurus Epiſtolam Apoſtolus, & quibus ſcripſerit, & in quem finem, oſtendit. Scripſit credentibus, qui iam filij

filij Dei per fidem effecti, hæredes sunt vitæ æternæ. Proinde quicquid in hac tota Epistola disputatur de sanctificatione, de dilectione & alijs virtutibus, ad fructum fidei, & non ad caussas hæreditatis cœlestis referendū est. Aliud enim est de rei caussis, aliud de rei iam constitutæ qualitatibus & proprietatibus disputare. Etsi enim ex adiunctis, proprietatibus & actionibus cognoscuntur res: tamen hæ rem non constituunt, sed constitutam sequuntur, & dum nō sequuntur, rei interitum indicant. Diligenter igitur discernere oportet, quo in loco habēda sint bona opera, stabilita iusticia fidei. Proinde quoties Sophistæ obijciunt ex hac Epistola sententias, quibus oppugnare volunt gratuitam adoptionem, quæ est credentium, hunc locum Ioannis opponamus, qui testatur se nō scripsisse prophanis, & nondum conuersis, sed credētibus tantum, quorū est adoptio & salus per vnicum λύτρον Iesu Christi. Finē scriptionis addit duplicem, Vnum cum inquit: Vt sciatis quod habetis vitā æternam: Alterū cū inquit: Vt credatis in nomen filij Dei: Primus finis monet quod fides Christiana non sit inconstans opinio aut fluctuans dubitatio: sed constans scientia, quæ ex certissimis & imotis principijs manat. Sunt aūt ista principia, Verbum Dei multis stupēdis miraculis confirmatum & demōstratum, & Spiritus sanctus, quo mentes illustrantur in vera Dei noticia, adeo vt beneficia Dei iam sensibus quodamodo percipiantur. Huc pertinent ea, quæ supra dicta sunt de triplici testimonio in cœlo, & de triplici testimonio in terra. Secundus finis monet vt quotidie crescamus in cognitione & fide, ne simus cōtēti primis initijs, sed quotidie magis magisq; proficiamus, donec ad metā peruenerimus. Quid autē sit credere in nomen filij Dei, in 3. cap. dictū est. Nomen enim filij Dei, prędicationē Euāgelij respicit. Vult ergo vt talem credamus nobis esse filiū Dei, qualis in Euangelio nominatur & prædicatur.

Et hæc est fiducia quam habemus apud Deum, quod si quid petierimus secūdum voluntatem eius, audit nos.

De spe, quæ cum fide cōiuncta est, agit, quæ est certa expectatio promissorum bonorum. vt enim fides est fiducia præsentis beneficij, seu gratiæ, vt quæ in præsentia accipiat remissionem peccatorum & recōciliationem ita spes est fiducia promissorum bonorum, inter quæ vnum est cuius hoc loco meminit Apostolus. Promiserat enim Deus se exauditurum preces nostras, & Christus ait: Quicquid petieritis Patrē in nomine meo, dabit vobis. In hac generali Christi promissione obseruanda est restrictio, quam hic exprimit Apostolus, cum inquit: Si quid petierimus secūdum voluntatem eius. Hæc ergo restrictio in promissione Christi subintelligēda est, vt sit sensus: Quicquid secundum voluntatem Dei petieritis in nomine meo, hoc dabitur vobis. Petimus antem secundum voluntatem Dei ea omnia, quæ gloriam Dei concernunt, & ad nostram salutem directe spectant, idque non ex nostro iudicio, sed iuxta consilium Dei. Hæc igitur spectantia ad gloriam Dei, petenda quidem sunt sine cōditione. Certi enim sumus de voluntate Dei, sed modus conferendi petita, sapientiæ Dei relinquendus est, præsertim cum nos ipsi à vero modo illustrandæ gloriæ Dei & acquirendæ salutis aberramus.

Et si scimus quod audit nos, quicquid petierimus, scimus quod habemus petitiones quas petimus ab eo.

Quod in genere dixit de oratione fidelium, id iam accommodat ad cuiusque vsum & praxin. Quilibet ergo Christianus statuere debet, se impetraturum, quicquid secundum voluntatem Dei, & non contra voluntatem petierit. Non enim debet Christiana oratio pugnare cum præceptis Dei. Porrò, si interdum Deus differt quod petitur, hoc fit & ad excitandum precandi affectum in nobis, & ad explorandam fiduciæ constantiam. Non est ergo tempus certum Domino præscribendum, quo exaudiet, id quod etiā sanctissima fœmina Iudith suos ciues docuit: sed paternæ voluntati relinquēdum est, vt is, cum tēpus sibi videtur cōmodissimum, manus auxiliatrices porrigat. Deinde, sciendum est, quod duplex modus exaudiendi suos sit Deo vsitatus, Alias enim simpliciter exaudit, iuxta orantis voluntatem, vt cum apertum auxilium prębet coniectis in Babylonicam fornacem, & cum Danielem obiectū leonibus liberat: Alias exaudit non iuxta voluntatē precantis, sed secundum id quod magis expedit in salutem orantis, iuxta illud Augustini: Sæpe non exaudit ad voluntatem, vt exaudiat ad salutem. Stephanum & Laurentium nō liberat è manibus hostium, sed sua gratia eos sub cruce cōfortat, vt ipsi coronā victoriæ in cœlis magis gloriosam accipiant. Hoc pacto multos sanctos Martyres olim exaudiuit, & hodie multos in varijs ærumnis exaudit. Quare non iudicandum est de exauditione semper ex euentu, qui incurrit in oculos, sed sæpe ex responso quod in se sentiunt sancti per spiritualem consolationē & Spiritus sancti assistentiam. Preces Dauidis sæpe in princi-

principio ſunt plenæ terroribus & dubitationibus, ſed inter precandum ex cogitatione, promiſsionum, concipitur fiducia, & læticia quædam ſpiritualis excitatur in corde. Vnde hoc? Iſta læticia inter precandum concepta, eſt teſtimonium Spiritus ſancti, qui teſtatur precantis orationem à Deo exauditam eſſe. Ad eundem modum & nos orare oportet, & non deſinere, priuſquam reſponſum per ſpiritum Dei in cordibus noſtris perceperimus, quod haud dubie ſemper fiet, quando orantis animus recte componitur ſecundum verbum Dei, hoc eſt, cum ex fide, cum pio propoſito & ſine hæſitatione Deum patrem inuoces in nomine vnici Mediatoris, Domini noſtri Ieſu Chriſti.

10 Si quis viderit fratrem ſuum peccãtem peccatum non ad mortem, petet, & dabit ei vitam, peccantibus non ad mortem.

Eſt & hic effectus veræ dilectionis ex fide natæ, imo officium debitum omnium piorum, videlicet, vt ſe mutuis precibus Deo commendent, & vt alij aliorum erratis medeantur, docendo, admonendo, corripiendo, comminando, atque etiam inuocando Deum. Nam noſter labor totus fruſtraneus eſt, niſi Deus manum adhibeat, iuxta illud: Niſi Dominus ædificauerit ciuitatem, fruſtra vigilat qui cuſtodit eam. Sũt autem in hac pericopa tria, mandatum, promiſsio & reſtrictio. Mãdatum eſt, vt frater pro fratre peccante oret. Promiſsio, quod orans ſit impetraturus peccanti veniam. Reſtrictio, quod tandum orandum ſit pro fratre peccante non ad mortem. QVANTVM autem ad 20 mandatum attinet, quo iubemur pro fratribus orare, nõ eſt quod multis agam, præſertim cum vniuerſa ſcriptura, & ſanctorum patrum approbata exempla, nobis hoc officium cõmendent. Vocatur autem hæc precandi forma ἐντεύξις, id eſt, poſtulatio, quæ eſt ſupplex eleuatio animæ hominis ad Deum, qua alius pro alio, vel omnes pro ſe inuicem precantur, non ſanctorum patrocinio, non proprio merito, non propria dignitate, ſed vnici Mediatoris Ieſu Chriſti interpellatione & merito freti. Vt autem Dominus excluderet prophanam & Ethnicam ſuperſtitionem de mediatoribus & ſuffragijs, clare dixit: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Ac ſi dicat, Me nominabitis interpellatorem, & propter me petetis, non iactantes veſtra opera aut merita in conſpectu Dei, more Ethnico & Phariſaico, nec deſperantes propter indignitatem veſtram.

30 Promiſsio eſt, quod orans ſit peccanti impetraturus vitam, qui antea ſub mortis imperio tenebatur propter peccatum. Petet (inquit) & dabit ei vitam. Sed quomodo dabit ei vitam? Non efficiendo, non conferendo, ſed impetrando per vitam, qui eſt Chriſtus Ieſus. Similis locutio eſt in Paulo, 1. Timoth. 4. Attende tibi ipſi & doctrinæ, hoc enim faciens & teipſum ſaluum facies, & eos qui te audiunt. Saluos facit miniſter Dei auditores verbi, non efficiendo, nec conferendo ſalutem, ſed prædicando & docendo ſalutis viam.

Reſtrictio eſt, quod orandum ſit tantum pro eo, qui non peccet ad mortem. Etſi autem omne peccatum mortis meritum infert, qualis eſt omnis actio interior & exterior pugnãs cum lege Dei, ſicuti clare ex comminationis verbis patet: Maledictus omnis qui non permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro legis: tamen ſpeciali modo peccatũ ad mor 40 tem dicitur blaſphemia in Spiritum ſanctum, ſeu peccatum in Spiritum ſanctum: quod quale ſit, mox ab ipſo Apoſtolo explicabitur. Quod autem hic locus non ſit de quouis peccato intelligendus, quod mortem & damnationem ſua natura meretur, vel ex eo patet, quod Dominus iubeat orare pro perſecutoribus & ipſe ita precatus eſt: Pater ignoſce illis, quia neſciunt quid faciunt. Et Stephanus orauit pro ijs, qui eum ſe lapidibus obruerunt. Et Paulus interpellat pro ſuis Iſraëlitis ad ſalutem. Sed pro Alexandro non orat, quem ſciuit in Spiritum ſanctum peccaſſe, quod tum temporis ſcire potuit, partim ex viſibili donatione Spiritus ſancti, quo donati erant quidam, qui poſtea defecerunt, partim ex ſingulari reuelatione & Prophetico ſpiritu. Noſtrũ autẽ non eſt de vllo homine pronunciare, quod in Spiritum ſanctum peccauerit. Cæterum quod ex hoc loco Papiſtæ diuidant peccatum 50 in mortale, & veniale, friuolum eſt, nam nullum peccatum natura eſt veniale, ſed gratia tantum. Omnia enim peccata, ſi naturam eorum ſpectes meritum mortis æternæ inferũt.

Eſt peccatum ad mortem non pro illo dico, vt quis roget. Omnis iniquitas peccatum eſt, & eſt peccatum non ad mortem.

Diſcernit inter peccatã, quorum alia ad mortem, alia non ad mortem eſſe pronunciat. Omnis (inquit) iniquitas, id eſt, quælibet legis diuinæ tranſgreſsio eſt peccatum, ſed non ad mortem. Ergo peccatum ad mortem noſtro Apoſtolo, non eſt legis tranſgreſsio, vt idololatria, periurium, homicidium, tyrãnis, adulterium, furtum, mendacium, &c. quia qui hæc peccarunt poſſunt reſipiſcere, & reſipiſcẽtibus pec-

cata hæc remittuntur. Nam, tametsi hæc peccata, vt supra dictum est, mortalia sunt, vt quæ mortem mereantur æternam sua natura, condonantur aūt resipiscentibus: tamen ab Apostolo nostro, non dicuntur ad mortem, quia remittuntur confugientibus ad propitiatorium. Ex his sequitur, peccatum ad mortem, peculiare peccati genus esse, quod non sit vel vniuersalis, vel particularis legis diuinæ transgreßio, sed Euangelij potius transgreßio, etsi non quælibet, sed ea tantum, quæ ab autore Epistolæ ad Hebræos, dicitur prolapsus post illuminationē. Proinde hoc peccatū esse nequit, vbi illuminatio nō processit, & prolapsus in abnegationem Euāgelij illuminationem est secutus. Illuminatio est certa veritatis Dei, de Christo & eius Euangelio, cognitio per Spiritum sanctum cordibus hominū obsignata. Prolapsus est defectio ab illa agnita veritate, & renunciatio voluntaria Christi & eius Euangelij. Hanc esse peccati ad mortem (quod Dominus blasphemiam in Spiritum sanctum vocat) rationem, patet ex 12. Matth. ex 3. Marci, ex 16. Lucæ, ex 6. & 10. ad Hebræos, & ex hoc loco Iohannis, nam isti loci collati suppeditant definitionem quam dedimus, plura de hoc peccati genere annotauimus super Epistolam priorem ad Timotheum. 10

Scimus quod omnis qui natus est ex Deo, non peccat.

Anticipat obiectionem, poterat enim ex dictis inferri: Si iniquitas & legis transgreßio non est peccatum ad mortem, licebit ergo peccare impune. Hanc obiectionem diluit Apostolus, sumto argumento à natura seu conditione nouæ natiuitatis, qua credentes filij Dei nascuntur. Nam cum liberorum sit virtutes paternas imitari, par est profecto vt filij Dei sanctitatis paternæ sint imitatores. Supra ostendit Apostolus discrimen inter filios Dei, & filios Diaboli, ex vtrorumque studio & actionibus, id quod hoc loco repetit. Quid autem sit natum ex Deo, & quid nō peccare, supra expositum est. Cæterum, cum verißimū sit, quod supra dictū est: Si dixerimus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & facimus Deum mendacem: necesse est ex modo peccandi distinctionem petere. Alij enim peccant studio, proposito & voluntate, alij non ita, sed tantum infirmitate & ignorantia, qui tamen perpetuam προαίρεσιν retinent bene agendi, illi quidem coram tribunali Dei rei peraguntur, & adiudicantur æternis pœnis, nisi fiat remißio: hi vero absoluti à reatu pronunciantur, vt quorum conscientiæ per sanguinem Christi à mortuis operibus ablutæ sint, atque ideo dicuntur non peccare. Etsi autem pij materiale quoddam peccati habent, quod perpetuo secum circumferunt, tamen formale, quod est reatus ipse, hoc est, obligatio ad mortem & damnationem æternam, sublatum est, iuxta illud: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Si beati, rei vtique non sunt, sed iusti. 20 30

Sed qui natus est ex Deo, seruat seipsum, & malus ille non tangit eum.

Definit quid sit natos ex Deo non peccare, & eius rei fructum adiungit. Non peccat qui conseruat seipsum, id est, qui perpetua cura cauet ne vllum peccatum sciens & volens contra conscientiam committat. Hoc Paulus vocat militare bonam militiam, retinendo fidem & bonam conscientiam: donec enim fides manet, salua est conscientia: Conscientia vastata, fides naufragium patitur. Porrò, conscientia retinetur salua & illæsa, hisce quatuor veluti fulcimentis, fiducia remißionis peccatorum, proposito cauendi omne peccatum, ardenti desiderio vitam omnem Deo approbandi, & sancta in vocatione cura. Fructus conseruantis se à peccato est, quod malus ille ipsum non tanget, scilicet lethali vulnere, intus enim per fidem habet eum qui mundum, mortem, peccatum & Satanam vincit. Vnde supra dictum est: Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides vestra. 40

Scimus quod ex Deo sumus, & mundus totus in malo iacet.

Discernit inter filios Dei & mundum. filij Dei sunt, qui fide stant & sunt renati per Spiritum sanctū. Proinde mundus hoc loco significabit omnes homines incredulos & non renatos. Vt autem credentes ex Deo sunt, id est, pendent ex Deo tuti & securi præsentia & defensione diuina: ita mūdus totus in malo iacet, hoc est, veluti prostratus & victus sub Diabolo captiuus tenetur. Habet enim Satanas imperium in filios cōtumaciæ, & efficax est in filijs incredulis. Quisquis ergo salutis suæ curā habet, Diabolo renūciet, ac se suauißimo Christi iugo subijciat. Nam fieri aliter non potest, quin qui Christi iugū subterfugiat, laqueis Satanæ inuoluatur & cōstringatur. Hinc omnino est, quod tot præstigijs humanū genus illudat Satan. Hinc incantationū magicarum virtutes proficiscuntur, quæ tantū in mundum, & nō in filios 50

lios Dei exerceri poſſunt, idque fit permittente Domino, vt intelligant homines Satanam ne- imperium exercere in omnes, qui regi Chriſto homagium præſtare recuſant. Et vt ſciant pij, ſe præſentia Chriſti defendi aduerſus hoſtem humani generis Diabolum.

Sed ſcimus quod filius Dei venit, & dedit nobis intelligentiam, vt cognoſcamus illum verum.

Quia dixit nos ſcire quod ex Deo ſumus, iam eius noticiæ cauſſam ponit, videlicet filij Dei apparitionem ſeu præſentiam. Filius enim Dei qui ſemper adeſt ſuæ Eccleſiæ, maieſtate, prouidentia & gratia, vt loquitur Auguſtinus, dicitur venire in verbo Euangelij, in ſpiritu, qui verbo efficax eſt, & per gratiam qua homines credentes Euangelio adoptantur in filios Dei. Quæ adoptio & interne ſeu inuiſibiliter, & externe ſeu viſibiliter, obſignatur. Interne quidem Spiritu ſancto, qui ideo dicitur arrabo hæreditatis noſtræ. Externe vero ſacramẽtorum vſu, videlicet Baptiſmi & Cœnæ Dominicæ. Hinc eſt quod Eccleſia filij Dei, nõ opinionibus incertis vacillet, ſed vera & infallibili ſcientia regatur. Quæ ſcientia potiſsimum ſita eſt in remiſsione peccatorum per viſcera miſericordiæ DEI, vt Zacharias in ſuo hymno canit. Non igitur moueant nos ſapientum huius mundi prophanæ voces, qui extenuantes fidem noſtram, eam reijciunt in tertiam claſſem poſt ſcientiam, & cum εἰκασίᾳ procul à veritate ſubmouent. Sed de fidei noſtræ immota certitudine ex firmiſsimis demonſtrationibus in primo capite, quædam annotauimus, & ſupra in hoc quinto, vbi dicuntur tres eſſe qui teſtificantur in terra, & tres in cœlo. Porrò, ne quis exiſtimet ſcientiam fidei rationis lumine cerni poſſe, addit Apoſtolus: Et dedit nobis intelligentiam, ſcilicet verbo & ſpiritu nos inſtruens, & diuinis ſuis operibus nos confirmans. Sed qualem ſcientiam dedit? Vt (inquit) cognoſcamus illum verum, ſcilicet Deum, & non amplius cum mundo ſeducti à Diabolo, ficticios Deos admiremur & colamus. Nam, cum verum Deum dicit, antitheſin vult intelligi inter verum Deum, quem Chriſtiani colunt, & ficticios Ethnicorum Deos, in quorum locum Papiſtæ ſuos ſanctos ſubſtituerunt, quos loco veri Dei volunt adorari, non ſine contumelia veri Dei, & Mediatoris vnici, Domini noſtri Ieſu Chriſti. Porrò, hanc noticiam veri Dei pronunciat Dominus eſſe vitam æternam, cum ait: Hæc eſt vita æterna, vt te cognoſcant verum Deum, & Ieſum eſſe Chriſtum quem miſiſti. Verum ſciendum eſt hanc noticiam conſtare duabus rebus, videlicet, vera Dei cognitione, quæ in mente eſt, & viuo ſenſu, qui eſt cordis fiducia in hunc verum Deum & Mediatorem Ieſum Chriſtum. Nam vt διάνοια apud Philoſophos conſtat ratione & ſenſu, vnde concluditur vniuerſale de re pronunciatum: ita διάνοια cuius hic meminit Apoſtolus noſter, conſtat firma noticia verbi Dei, & viuo ſenſu, ſeu experientia cordis, vnde concluditur firmiſsima expectatio bonorum, quæ in Euangelio credentibus promittuntur. Quare Paulus coniungit ad Philippenſes γνῶσιν & αἴσθησιν, id eſt, veram noticiam & ſenſum, hoc eſt, experientiam, qua ſancti in ſe ſentiunt præſentiam Chriſti, & viuos motus ſpiritus Chriſti in ſe habitantis.

Et ſumus in vero, nempe in filio eius Ieſu Chriſto.

Dixit nos ex Deo eſſe, hoc eſt, tutos & ſecuros aduerſus Diabolum, præſentia & defenſione diuina. Nunc vnde ſit illa ſecuritas, videlicet, quod ſumus in vero illo qui eſt filius Dei, quem fide induim⁹. Quia autem hic eſt victor mundi, id eſt, peccati, mortis & Satanæ, nos qui eius membra ſumus, huius victoriæ erimus participes.

Hic eſt verus Deus & vita æterna.

Hæc clauſula duo tribuit Ieſu Chriſto, filio virginis, videlicet quod ſit verus Deus, & quod ſit vita æterna. De vtroque ordine dicamus. VERVS Deus eſt Ieſus Chriſtus ab æterno à patre vero Deo ineffabiliter natus, eiuſdem naturæ & eſſentiæ cũ patre & Spiritu ſancto. Et tametſi alius eſt pater, alius filius, alius Spiritus ſanctus, quia diſtinctæ ſunt perſonæ: tamẽ nõ aliud eſt pater, aliud filius, aliud Spiritus ſanctus, quia patris & filij, & Spiritus ſancti vna eſt diuinitas, æqualis gloria, coęterna maieſtas. Hic ætern⁹ Dei filius, ſtatuto à patre tempore, aſſumſit humanam naturam in vnionem perſonalem, vt idem ſit perfectus Deus & perfectus homo, æqualis patri ſecundũ diuinitatẽ, minor patre ſecundũ humanitatẽ, qui licet Deus & homo, nõ tamen duo, ſed vnus eſt Chriſtus, ſeu vna perſona, non quidẽ conuerſione diuinitatis in carnem, ſed aſſumtione humanitatis in Deum, idq; non confuſione ſubſtantiæ, ſed vnitate perſonæ. Quoniam autem naturæ Chriſti ſine mixtione, ſine cõfuſione, ſine alteratione, vnitæ ſunt, vnaquæq; ſuam propriam differentiam

retinet. Nam, quorum diuersæ sunt naturæ, eorundem & diuersæ sunt naturales proprieta tes. Quia ergo non recte dicitur: natura diuina est natura humana, quæ huius sunt propria illi nequaquam attribuuntur. Verum quia secũdum scripturam dicitur recte & pie, Deus est homo, & filius Mariæ, seu homo est Deus, rectissime quæ sunt Dei, homini, & quæ sunt hominis, Deo tribuuntur. Non ergo communicantur proprietates in abstracto, sed in con creto tantum, idque propter ταυτότητα τῆς ὑποστάσεως, hoc est, identitatem personæ. Vt enim per abstracta naturæ, ita per concreta intelligitur persona. Falso igitur dicitur, Diuina natu ra est passa: sed recte & pie, Deus est passus. Item falsum est si dicas, Humanitas condidit cœ lum & terram, Verum autem, Homo filius Mariæ est creator cœli & terræ. Hanc commuta tionem proprietatum Græci Theologi vocant κοινωνίαν idiomatum, hoc est, cõmunicatio- nem seu alternationem proprietatum diuinæ & humanæ naturæ in Christo, quæ commu nicatio seu alternatio solumodo locum habet in concretis sicut dictum est. Iustissime pro- inde damnati sunt olim Eutychiani, qui vnam naturam ex duabus compositam fecerũt, male intelligentes symboli verba: sicut anima rationalis & caro vnus est homo: ita Deus & homo vnus est Christus. Nam collatio hæc non ad naturæ, sed ad personæ pertinet vnitatẽ. Nam, quemadmodum anima rationalis & caro vnus est homo, id est, vna humana natura specifica: ita Deus & homo, seu diuinitas & humanitas vna est persona, non vna natura. HÆC breuiter asscribere placuit, vt de Christi naturis & persona, recte secundum scriptu- ras iudicemus, videlicet, quod sit verus Deus, verus homo, & vna vera & æterna persona, non duæ personæ, vt sunt duæ naturæ, nec vna natura, vt est vna persona. IAM ad Aposto- lum nostrum redeamus, qui, cum Christum verum Deum pronunciat, occurrit varijs hæ- reticorum erroribus, quorum alij Christum Deum dici, & non reuera esse, mentiti sunt. A- lij participatione Christum Deum esse agnouerunt. Nonnulli imitatione tantum, sicuti alij pij, qui filij Dei dicũtur. Horum omnium vanitatem, vna voce euertit Apostolus, cum inquit: Hic est verus Deus, hoc est, non nomine, non imitatione, non participatione, sed veritate, id est, vera diuinitate. Deinde subiungit, Et vita æterna. Hæc vita æterna hic in san ctis inchoatur, per cognitionem Dei, & Mediatoris Iesu Christi, iuxta illud: Hæc est vita æ- terna, vt te cognoscant verum Deum, & Iesum esse Christum, quem misisti. Item: Qui cre- dit in filium, habet vitam æternam. Hæc vita plena conferetur resuscitatis mortuis, & dici tur æterna, quia nec fine clauditur, nec temporibus voluitur, nec ætatibus variatur, nihil ibi deest, quia totum in Christo, in quo securi semperque gloriosi erimus. Hæc vita est sco- pus ad quem tendimus, est finis ad quem properamus. Habetis, inquit Paulus, fructum vestrum in sanctificationem, finem autem vitam æternam. SED cur nam Christus dicitur vita æterna? Primum, quia est autor vitæ æternæ: nam is sua morte æternam mortem vicit, & meruit suis, hoc est, in se credentibus æternam vitam. Deinde dicitur vita æterna, quia solus via vitæ æternæ est. Hunc igitur cum sequimur fide, vitam æternam intramus. Præ- terea dicitur vita æterna, quia est obiectum illud & summum bonum, quo sancti fruentur in vita æterna, in qua ipsi Christo conformes erimus in omni æternitate. Huc illud Psalmi 16. pertinet: Notum facies mihi semitam vitæ, abundantiam delitiarum vultum tuum, & iucunditates in dextera tua in æternum. Hic ex aduerso cogitetur antithesis de morte æter na, quæ manet super omnes qui non conuertuntur vera pœnitentia, & fiunt membra Iesu Christi, qui solus merito ius æternæ vitæ habet, quod suis ex gratia largitur.

Filioli cauete vobis ipsis ab Idolis. Amen.

Quia in hac tota Epistola actum est de vero Deo, veroque ipsius cultu: Nunc addit necessariam commone- factionem de cauendis simulacris. Est autem in primis obseruandum, quod non tantum cultum simulacrorum caueri velit: verumetiam instrumenta ipsa, vt sunt simulacra seu I- dola. Nam fere semper Satan per simulacra simplices hominum mentes ludificare, & Dei gloriam obscurare nititur: Quod etiam Varro, licet Ethnicus, intellexit, cum ait: Qui insti- tuerunt populis simulacra, & metum demserunt, & errorem addiderunt. VT autem iu- uentus sciat, quid sit ex verbo Dei statuendum de Idolis, huc pauca asscribam de prima si- mulacrorum inuentione, de eorundem erigendorum in Ecclesijs Christianorum occasio ne, de sententijs Sanctorum, & certaminibus patrum de simulacris, quibus adijciam con- silium de imaginibus ferendis, & non ferendis in Ecclesia.

Liber sapientiæ cap. 14. de inuentis simulacris ita habet: Initium scortandi, excogitatio simulacrorum est, atque eorundem inuentio vitæ corruptela. neque enim erant ab initio, neque in ęternum erunt, quippe hominũ ambitione in mundum sunt introducta, & ideo celer eis interitus destinatus est. Nam acerbo luctu filij præmature erepti mœrens pater, effecta

effictaimagine iam antea mortuum hominem,nunc vt Deum colere cœpit, atque ſubditis ſacra ceremoniaſque tradidit. Deinde progreſſu temporis inualeſcens impia conſuetudo, pro lege ſeruata eſt, mandatiſque Tyrannorum effectum eſt, vt ſculptæ imagines religioſe colerentur. Hæc Sapiens de inuentione, propagatione & cultu Idolorum.

HISTORIAM autem, cuius hic meminit Sapiens, Fulgentius recitat ex antiquiſsimo ſcriptore Diophane, qui dicit apud Ægyptios fuiſſe quendam virum, familia ſubſtantiaq; locupletem, nomine Cyrophanem. Hic vnicum filium ineffabili, vltra quam paternitas exigebat, affectu proſequebatur: quem, cum immatura mors è viuis abſtuliſſet, pater ad ſedandam triſtitiam, imaginem filij ſibi fingi curauit, vt ſaltē filij ſimilitudo, triſtitiam aliquo modo leniret. Cui imagini vniuerſa familia in adulationem domini: nunc coronas nectere, nunc flores ſternere, nunc thura accendere conſueuit: & tandem ad illam imaginem, tanquam ad aſylum ſontes confugere, quaſi veniam petentes, cœperunt, & hos honores ſimulacro timore potius quam amore, exhibuere, De quibus Petronius:

Primus in orbe Deos fecit ineſſe timor.

Per Deos intelligens ſimulacra quæ colebantur Dei loco.

MOX Ninus tyrannus Babyloniorum patris ſui Beli imaginem effinxit, iuſsitque ei diuinos honores exhiberi. Hinc Bel nomen Idoli apud Babylonios, Eſaiæ 46. Huius Beli tanta fuit religio, vt nō ſolum humanas hoſtias captiuorumque & ignobilium, ſed etiam ſuos liberos immolaret, vt autor eſt Hieronymus in 46. caput Eſaiæ ſcribens. Huius Nini exemplū poſtea ſucceſſores eius imitati ſunt, quēadmodum ex Daniele patet, qui narrat Nabuchodonoſor regem, ſtatuā cultus gratia erexiſſe. Hoc imitati ſunt etiā Græci, & ſuos reges in numerum Deorum retulerunt, eorumq; ſimulacra erexerunt, quibus honores & cultum exhibere ſubditi cogebātur. Hinc multitudo Deorū apud Ethnicos initiū habuit.

VERVM cum Dominus ſuum populum educeret ex Ægypto, lege cauit, ne hāc Ethnicā conſuetudinem imitarentur, prohibuitq; ne vlla ſibi fingerent ſimulacra: Quæ prohibitio ſæpe in Moſe & Prophetis inculcatur, vt Exod. 20. Leuit. 16. Deut. 5. & 27. Eſaiæ 42. & 44.

HÆC ſint dicta de occaſione & progreſſu ſimulacrorum apud Ethnicos: iam de occaſione eorundem inter Chriſtianos breuiſsime quędam adijciam. POSTQVAM Chriſti veritas illuxit, aliquot ſeculis idola non curarunt, imo fugerunt, & aſpernati ſunt Chriſtiani. Et Apoſtolorum proximis temporibus plane ignorata fuerunt in Eccleſijs, & vſque ad Conſtantini Magni ætatē ſyncerior erat religio, quā vt ad idola ſe conuerterent, niſi quod Marcellina ſocia Carpocratis hęretici, circa annum Domini 200. imagines Ieſu, Pauli, Homeri, Pythagoræ & aliorum coluit adorando incenſoque ponendo. Cæterū poſtea circa annum Domini 400. cœperunt templa Chriſtianorum ornatiora extrui, auroq; & argento ornari. Et Paulinus, qui fuit Epiſcopus Nolæ in Campania, vt ſcribit Auguſtinus in libro de ciuitate Dei, pinxit parietes templi ſui picturis ex veteri teſtamento deſumtis, idque hac occaſione: Quotannis cum populo celebrare conſueuit natalem Diui Felicis, idq; in templo. Vt autem accubantes in communi menſa, ſancta quadam voluptate reficerētur, parietes templi hiſtoricis picturis ornari curauit, vt harum inſpectione admonerentur de hiſtoria Eccleſiæ. Conſilium ſane hoc, non fuit impium: ſed longe alius ſecutus eſt euentus. Nam huius exemplum, propter ſummam viri autoritatē, & vitæ ſanctimoniam, paulatim ſunt ſecuti & alij paſtores & Epiſcopi, donec omnia Chriſtianorum templa referta ſunt imaginibus & ſimulacris, ſpacio fere 300. annorum, vſque ad annum Domini 718. Nam tum Imperator Leo eius nominis tertius, animaduertēs abuſum ſimulacrorū in templis, edictum propoſuit, vt tollerentur omnes picturæ & ſimulacra de templis Chriſtianorum. Verum cum hoc Papa Gregorius ſecundus animaduerteret, Concilium celebrat, in quo obtinet, vt reſtituantur ſimulacra templis, & Imperator excommunicetur, quem inuidiæ cōciliandæ gratia εἰκονομάχον appellauit. Voluit autē hic Gregorius hoc ſuo facto oſtēdere, ſe Monarcham Eccleſiæ eſſe, quam dignitatem ipſius anteceſſores 100. iam annos obtinuerant.

MORTVO Leone Tertio, ſuccedit in imperio Conſtantinus Quintus, qui conuocatis 330. Epiſcopis, Synodum celebrat, in qua ſancti Patres propter ſcandala, & Ethnicam ſuperſtitionem, decreuerunt, templa Chriſtianorum ab Idolis & imaginibus purganda eſſe.

CONSTANTINO Quinto mortuo, Irene vidua, iuſſu Theraſij Conſtantinopolitani Patriarchæ, vocatis in Niceam vrbem 350. Epiſcopis, imagines & idola rurſus in templis erigi ſeueriſsime mandauit. Vt autem res abeſſet ab omni ſuperſtitione idololatriæ, formam cultus his duobus verſibus expreſſere:

Nam Deus eſt, quod imago docet, ſed non Deus ipſe.
Hanc videas, ſed mente colas quod cernis in ipſa.

Vide Polydorum de inuentione rerum lib. 6. cap. 13. POST hæc tempora Conſtantinus Irenæ fili⁹ melius edoctus, iterum Idola è tẽplis amouit, quæ res, cum diſpliceret Romanis Pontificibus, præbuit occaſionem Schiſmatis Imperij, adeo, quod non ſolum Grçcia defecerit à Romanis, verumetiam Imperij dignitas ad Germanos ſit translata, idque Põtificis conſilio, vt iſta ratione non ſolum ipſe potentior euaderet: Verumetiam vt propter hoc beneficium Imperatores ſemper ſibi ſubiectos haberet. Ex quo factum eſt, quod decretum illud de retinendis idolis in templis, ratum permanſerit, vſque ad noſtra tempora, nõ ſine graui veræ religionis iactura. Nam poſtquam Romani Pontifices, qui iam capita Eccleſiæ eſſe, & ſupra Imperatores & Reges prædicabantur, adeo certaſſent pro defendendis idolis, & tandem obtinuiſſent quod voluerunt, ſimplex plebecula vt fidei minimũ habebat: ita & pietatem in ſimulacris declarare ſtuduit. Nec moram fecit Sathan quin fallacib⁹ ſignis illa commendaret, quo diuinitatis opinionem obtinerent ſimulacra. Vnde factum eſt, vt nunc paſsim in Papatu, ab Epiſcopis papalibus conſecrentur, priuilegijs indulgentiarum donentur, ab ijs qui cæteris religioſiores exiſtimantur adorentur, anathematis & oblationibus cumulentur, gemmis ornentur, iugi lucernarum lumine honorentur, donis & legatis rebus donentur. Et quamuis tam manifeſta idololatria excuſari nequeat: habẽt tamen defenſores potentiſsimos, qui & armatis exercitibus & amarulentis ſcriptis ipſorum gloriam tuentur. NVNC quantum affuerint ſancti patres ab iſta Ethnica prophanitate, breuiter videamus. EPIPHANIVS in quadam Epiſtola, quã interpretatur Hieronymus, qui etiam ſentẽtiam ipſius amplexus eſt, ſic ſcribit: Cum veniſſem (inquit) ad villam, quæ Anablata dicitur, vidiſſemq; ibi præteriens lucernã ardentẽ, & interrogaſſem, quis locus eſſet, didiciſſemq; eſſe Eccleſiam, & cum intraſſem vt orarem, inueni illic velum pendens in foribus eius Eccleſiæ, tinctum atque depictum, habens imaginem quaſi Chriſti vel ſancti cuiuſdam, non enim ſatis memini cuius imago fuerit. Cũ ergo hoc vidiſſem in Eccleſia Chriſti, contra autoritatẽ ſcripturarũ hominis pendere imaginẽ, ſcidi illud, & magis, dedi cõſilium cuſtodibus eiuſdem loci, vt pauperẽ mortuum eo obuoluerent & efferrent. ET paulo poſt: Precor vt iubeas presbyteros eiuſdem loci, deinceps præcipere in Eccleſia Chriſti, eiuſmodi vela, quæ contra religionẽ noſtram veniunt, non appendi. Hæc Epiphanius Epiſcopus Conſtantiæ, vir ſanctus & doctus. LACTANTIVS autem hoc modo: Deus (inquit) ſupra hominem eſt, non in ima poſitus: ſed in ſumma regione quærendus eſt, quare non dubium eſt, quin religio nulla ſit, vbicunque ſimulacrum eſt: Nam ſi religio ex diuinis rebus eſt, diuini autem nihil eſt niſi in cœleſtibus rebus: carent ergo religione ſimulacra.

Athanaſius in hunc modum, in oratione contra Gentiles, ſcribit: Dicant quæſo (ſcilicet patroni ſimulacrorum) quo pacto per ſimulacra, aut reſpõdeat aut noſcatur Deus. An per circumpoſitam illius materiam? An per inductam materię formam? Nam ſi ob materiam, quæ iam formæ neceſsitas? Cur non etiã prius quam iſta fingeretur forma, ſcilicet per eandem prorſus materiam, apparuit Deus? fruſtra quoque templa iſti fabricati ſunt, includentes intrinſecus vel lapidem, vel lignum, aut quamlibet auri particulam, cum hiſce ſubſtantijs terra omnis plena ſit. At ſi ſuperinducta effigies diuinę cognitionis cauſſa eſt, quid iam auro cæteraque materia opus eſt? An non magis per ipſa vera animalia, quorum formæ ſimulacra ſunt, Deus cognoſcitur? Nam clarius profecto Dei gloria innoteſceret, ſi per animalia rationabilia & irrationabilia, quam per inanimata & imõbilia, manifeſtaretur, ijs enim rebus maximã impietatẽ in pernitiem ſuam, operantur. Cum ergo intelligendi Dei gratia, ſculpitis aut pingitis imagines, rem ꝓfecto dignã minime facitis. Hæc Athanaſius.

CLEMENS autem in hanc ſententiam: Per alios (inquit) Serpens ille proferre verba huiuſmodi ſolet: Nos ad honorem inuiſibilis Dei, imagines viſibiles adoramus, quod certiſsime falſum eſt. Si enim vere velitis Dei imaginem colere, homini benefacientes, veram in eo imaginem coleretis, in omni enim homine eſt imago Dei. HACTENVS ſatis oſtendimus, quodnam habuerint initium ſimulacra, cum apud Ethnicos, tum apud Chriſtianos, quem progreſſum, quæ fuerint de ijs in Eccleſia certamina, & quodnam de ijs ſanctorum Patrum fuerit iudicium. Nunc, quia nonnulli obijciunt diſputationem beati Lutheri & Caroloſtadij, breuiter ſententiam Lutheri recitabo.

CVM Lutherus, exhibita Cõfeſsione Auguſtana, coactus eſſet ad tempus abeſſe VViteberga, Caroloſtadius, ſtatuas oẽs, & imagines è templo VVitebergenſi per ſeditionẽ ſuſtulit: quem reuerſus Lutherus, iuſtiſsime reprehendit, non quod patronus Idolorum fuerit Lutherus, ſed ob alias cauſſas. Quatuor enim in Caroloſtadio iuſte taxabat Lutherus. PRIMVM, quod miniſter verbi, non verbo tantum, vt oportuit, ſed manu ſua Idola ſuſtulerit. SECVNDO, quod iſto periculoſo tempore ſeditionem mouerit. TERTIO, quod in Magiſtratus ciuilis officium temere irruperit. POSTREMO, quod omnes imagines promiſcue

miscue & omnia simulacra damnauerit. QVANTVM autem ad imagines ipsas, seu Idola attinet, hoc dedit consilium Lutherus: Nos verbo tollamus. Cuius & hoc votum erat: Vellem nullas statui. Porrò, cum ex Paulo petito principio aggreditur Carolostadium hoc argumento: Idolum nihil est in mundo. Si nihil est, non nocebit siue stet, siue cadat: valde infirmum est, id quod ex contextu Pauli patebit. Quæstio erat, Num liceret vesci Idolothytis: qui affirmatiuam thesin posuerunt, hoc argumẽto se tuebantur, Idolum nihil est. Ergo nihil refert, siue vescamur, siue non vescamur idolothytis. Antecedens agnoscit Paulus, & vt firmum principium recipit: sed ad connexionem respõdet per distinctionem: Sed non (inquit) in omnibus est scientia. Nam quorũ conscientia est infirma, polluitur. Ea est enim vis conscientiæ, vt opus natura sua medium, si bona fuerit, bonum reddat, si mala, malum. Quicquid enim fit vel repugnante vel errante, vel dubitãte conscientia, peccatum est. SIC ergo ad argumentum respondeo. Idolum est nihil, Ergo nihil nocebit siue stet, siue cadat. Respondeo, sed nõ in omnibus est scientia, quare ratio infirmorum habenda est, ne nostra conscientia pereant infirmi, propter quos mortuus est Christus. Deinde ad antecedens respondeo: Idolum nihil est, scilicet efficacia: nulla enim in eo vel ad sanctificandum cibum, vel ad polluendum vis est. Sed Idolum aliquid est, opinione infirmorum, quorum ratio à pijs habenda est. IAM quænam imagines ferri possint in templis Christianorum breuissime dicam. Etsi ego cum sanctis Patribus, Hieronymo, Epiphanio, Lactantio, Athanasio, Augustino, Cyrillo, Clemente & Luthero, vellẽ nullas prorsus imagines in templis Christianorum poni, non quod omnes promiscue damnem: sed quia olim obscurata luce Euangelij, poterunt veteris superstitionis instrumenta fieri: tamen quia violenta est cõsuetudo, hoc do consilium, vt ministri verbi ferant historicas picturas, & simulacra, quæ superstitione carent: curent quantum possunt, vt mensa Dominica fit ab Idolis munda. Si aũt omnino id efficere nequeant, exemplo VVitebergensium, permittant pingi in tabula historiam Cœnæ Dominicæ, lotionis quoque pedum, & passionis Domini, si placet. Idque tantisper admittant, donec viderint rem non rapi in superstitionem. Picturas impias & simulacra, coram quibus homines procumbunt religionis caussa, si nõ verbo amouerint, id est, reprehẽderint, & magistratus sui officij non admonuerint: pœnas neglecti officij, iusto iudici aliquando dabunt. HVC libet addere quæstionem: Licétne pio homini figuram crucis sculptam vel pictam habere? Hic inprimis cauẽda est superstitio Papistica, quæ est multiplex. Papistę enim primum in hoc errant, quod crucem erigant, vt se corã eo prosternant oraturi, quod non solum cum primo præcepto: verumetiam cum orationis forma à Domino præscripta, manifeste pugnat. Deinde errant, cum figuræ crucis virtutem aliquam, contra morbos aut Diabolum tribuunt. Præterea errant cum cultus gratia in vestibus circumferunt figuram crucis, quod plane idololatricum est. Verum tum demum licitum iudico, sculpere, pingere, erigere, & signare crucis figuram: si ea vt symbolo, quod te de Christi victoria admoneat, vtaris: si crucem illam loco synthematis Christiani militis, habeas, quo te testaris & profiteris hostem Diaboli esse, cuique hoc signo dato ἄσπονδον πόλεμον indicis, recipiens te strenue sub vexillo Christi pugnaturũ aduersus Sathanæ regnum. Quare minime improbo, imo laudo signum crucis erigi in templis Christianorum, in testimonium militiæ Christianæ. Nec improbo signum crucis imprimi fronti ac pectori infantis dum baptizatur, modo id fiat solummodo in signum nouæ istius inaugurationis, qua, qui baptizatur, Christo dat nomen, & se sub ipsius vexillo cõtra Satanam militaturũ promittit. Qui mane surgens & vesperi cubitum vadens, signat se cruce, in signum Christianæ militiæ contra Satanam, non est culpandus, modo absit superstitio. His rationibus existimo vsos esse signo crucis Augustinum, Epiphanium, Athanasium, qui multum signaculo crucis tribuerunt propter significationem & admonitionem.

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM IOHANNIS SECVNDAM.

HÆC EPISTOLA PARÆNETICA EST: CONTINET ENIM EXHORTAtionem ad constantiam & perseuerantiam in doctrina Euangelij, & ad caritatem fraternam. Dehortatur quoque à corruptelis doctrinæ, & à consortio hæreticorum.

Sunt

Sunt autem huius Epistolæ (præter Epigrapham & salutationem) partes quinque, quarum PRIMA est narratio. SECVNDA, exhortatio ad mutuam dilectionem, quæ suis quibusdam fulcitur rationibus. TERTIA, est dehortatio à corruptelis doctrinæ Euangelij. QVARTA, hortatur vt Pseudoprophetas ne in domum quidem recipiat hæc nobilis fœmina, aut Aue illis dicat. QVINTA, excusatio est breuitatis Epistolæ, cum clausula epistolari. Quod autem quidam hanc Epistolam inter catholicas numerant, errore factum est, non enim toti Ecclesiæ, sed priuatis personis est inscripta, videlicet eximiæ cuidam ac nobili matronæ, cum suis liberis, optime de se & alijs Christianis meritæ: quæ per prædicationem Iohannis conuersa, iam constans perseuerauit in doctrina accepta, & verum fructum Euangelij, cum vniuersa sua familia edidit. 10

EXEGESIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SENIOR electæ Dominæ, & filijs eius, quos ego diligo in veritate: & non ego solus, sed & omnes qui cognouerunt veritatem, propter veritatem, quæ manet in nobis & nobiscum erit in æternum.

Hæc Epigrapha est, & constat tribus partibus, videlicet, indicatione personæ scribentis, indicatione personarum, ad quas scribit, & amplificatione. Persona scribens per Antonomasian indicatur, cũ inquit: Senior, seu, vt in Græco est, Presbyteros, quod nomen & dignitatis est, & ætatis. Vt enim Presbyter in genere est, qui est alijs ætate grandior: ita interdum ad ministros Euangelij relatum, significat quemlibet Euangelij præconem, siue sit senex siue iuuenis. Ratio appellationis inde traxit originem, quo olim non nisi prouectioribus ætate committebatur tam augustum ministerium post longum doctrinæ & morum examen. Personæ quibus scribitur, similiter per antonomasian indicantur. Electę (inquit) Dominę & filijs eius. Videtur autem fuisse matrona diues & nobilis, quæ alijs pietate & caritatis officijs antecelluit. Est enim ἐκλεκτὸς electus hoc loco eximius, antecellens, & qui præ reliqua multitudine hominum, aliquid peculiare habet, quem Latini etiam egregium vocant, quasi de grege selectum. Hac significatione accipitur etiam hæc vox, in illo Domini dicto: Multi sunt vocati, pauci vero electi, id est, pietate & alijs fidei fructibus, tam augustæ vocationi respondentes. HIC obseruetur exemplum, quo docemur, nobilitatem, diuitias, pietatem erga Deum, caritatem erga Sanctos, & confessionem Christi in medio hostium Ecclesiæ, posse coniungi. Cum enim hæc Iohannes scriberet, paucissimi fuerunt potentes & nobiles, qui Christi Euangelium receperant. Voluit tamen hæc nobilis fœmina, potius paucorum piorum, etsi pauperum, socia esse, quam plurimorum potentum & diuitum, praua imitari exempla, parata ad ferendum quiduis nomine Christi, elegit cum Dauide potius abiecta esse in domo Dei, quam habitare in tabernaculis impiorum. Dignum est proinde, vt huius nobilis fœminæ exemplum non solum nobilibus, verumetiam omnibus alijs imitandum proponatur. Amplificatio sequitur, Quos ego diligo, &c. Hac amplificatione primum efficit Apostolus, vt sancta illa matrona hanc Epistolam ad se scriptam & amanter, & attente legat. Vt enim bene volumus ijs, quos nouimus nos syncero amore complecti: ita eosdem attentius audimus, admonentes, & tenacius quæ ab eis dicuntur, retinemus. Deinde, continet hæc amplificatio, semen argumentorum, quibus postea hortatur ad constantiam in doctrina. Non solum ego (inquit) diligo, sed omnes etiam qui cognoscunt veritatem, id est, doctrinam Euangelij. Hinc etiam monemur, vt amplectentes communem nobiscum doctrinam, syncero caritatis affectu, prosequamur. QVOD postremo loco additur, pertinet ad fiduciam confirmandam, Quæ manet (inquit) in nobis, & erit in ęternum. Vnde confutatur error eorum, qui iubent dubitare, an in gratia simus, nec ne, quæ sane dubitatio nequaquam stare potest cum ea fiducia, quam hic Apostolus commendat.

Sit vobiscum gratia, misericordia, pax, à Deo Patre, & à Domino Iesu Christo filio Patris in veritate & caritate.

Salutatio est, summam Euangelij continens. Optat enim matri & filijs à Deo Patre, per Mediatorem Iesum Christum, gratiam, misericordiam & pacem. Ex quo sequitur, quod sine Christo displiceamus Deo, vt qui perditi simus ob nostra peccata, quibus Deum prouocauimus, & eius hostes facti sumus. In veritate & caritate, id

te, id est, cum veritate, quæ est vera & salutaris cognitio Christi, quæ per prædicationem Euangelij contingit, operatione Spiritus sancti, quam veritatem caritas comitatur. Hinc proinde colligitur, & quod sine Euãgelij prædicatione hæreamus in tenebris & ignorantia, & quod sit nulla in nobis sincera caritas. Obserua hic duplicem ordinem, vnum beneficiorum Dei erga nos, alterum, partium officij nostri. Beneficiorum Dei erga nos hic est ordo. Primo loco est gratia, quæ est gratuita illa, & æterna Dei beneuolentia, qua nos Pater in dilecto complectitur. Secundo loco ponitur huius gratiæ effectus, videlicet misericordia, hoc est, gratuita iustificatio, per quam, qui prius miseri eramus, efficimur beati. De hac misericordia Syracides pulcre, in hunc modum: Quanta est maiestas eius, tanta eiusdem misericordia est. Illa facit vt omnia posśit: hæc vt velit suos conseruare. Cum hac coniuncta est pax, quæ est reconciliatio hominis cum Deo, & tranquillitas conscientiæ, ne sensus iudicij diuini perturbetur. Partium officij nostri ordo est, vt primo loco habeatur salutaris Euangelij cognitio, quæ fidem parit, à qua dilectio fraterna manat.

Gauisus sum valde, quod inuenerim ex filijs tuis ambulantes in veritate, quemadmodum mandatum accepimus à Patre.

Hac narratiuncula indicat Apostolus occasionem scriptionis huius Epistolæ. Audiuerat enim quosdam ex sanctæ huius matronæ liberis, veritatem, hoc est, Euangelium recepisse, vnde sibi magnum gaudium esse testatur, idque non immerito. Quid enim potuit carius esse Christi Apostolo, quã videre Christi magistri sui regnum magis magisque dilatari, ac quotidie plures in illud recipi? Quid potuit iucundius esse pio pastori, quam dulcisśimum sui laboris fructum percipere? Huc accedit, quod sancta illa Matrona, quam diligebat Apostolus, suam domum, iam templum Dei esse factam, cerneret, in quo mater & liberi dulcisśimi, cœlestem hæreditatem meditarentur. Merito igitur Apostolus gaudet cum gaudẽtibus, & gratulatur optimæ matri hanc in terris summam felicitatem, quæ est habere liberos pie in timore Domini educatos. Cũ nihil tristius sit, quam videre suos ferri præcipites in quæuis scelera, vnde fit lapsus in æternam mortem & damnationem. Debent proinde pij verbi ministri, adeoque omnes Christiani in primis gaudere cum angelis Dei, cum Euangelium à multis recipi audiunt. OBSERVANDA est hoc loco scripturæ Phrasis, quæ rationem institutionemque vitæ hominis viæ comparat: vt ambulare in via dicatur, qui certam vitæ rationem, institutionemque tenet. Vt cum Psalmus ait: Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini, hoc est, qui dum hanc viuunt vitam, ea faciunt, quæ lex Domini præcipit atque mandat. Ratio metaphoræ hæc est. Vt via est, qua itur de loco in locum: ita vitæ ratio institutumque est, quo itur ex hoc exilio, vel in felicitatis portum, vel in miseriæ perpetuos carceres, vt vna sit via vitæ, altera via mortis. Est proinde ambulare in veritate, totam vitam nostram ad normam veritatis Euangelij componere, donec venerimus ad metam propositam, quæ est vita æterna. Si vos, inquit Dominus, manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas vos vindicabit. Quomodo autem hæc veritas vindicet homines è seruitute peccati, ipse Dominus docet Iohannis 17. cum ait: Sanctifica eos in veritate, sermo tuus veritas est, hoc est, cum homines credunt verbo Euangelij, sancti efficiuntur per Spiritum, hoc est, segregantur à prophanitate mundi, purgantur sanguine Christi, & consecrantur Deo in hostiam: atque ita vindicantur à iure peccati, donãtur libertate filiorum Dei, statuuntur in via vitæ, cuius meta est vita æterna. Porrò, quod addit: Quemadmodum mandatum accepimus à Patre, significat mandatum Dei esse, vt homines audiant, & recipiant Euangelium, & in eius veritate ambulent. Quod dictum, vt monet nos obligari ad obœdientiam, visi velimus olim iustas contumaciæ pœnas subire: ita munit nos aduersus duo tentationum genera, quorum vnum est particularitatis, alterum indignitatis. Nam si mandatum Dei est, vt OMNES recipiant Euangelium, ac in eius veritate ambulent, profecto nec cogitatio particularitatis, nec sensus indignitatis quemquam impedire debet, quin huic mandato Dei obtemperet. Opponamus igitur istis grauisśimis tentationibus, mandatum Dei vniuersale, quo totum mundum inuitat ad regnum filij sui, per vocem Euangelij.

Et nunc rogo te Domina, non vt mandatum nouum scribens tibi, sed quod habuimus à principio, vt diligamus alij alios.

Exhortatio est ad caritatem mutuam, quam confirmat antiquitate præcepti, Quod, inquit, mandatum habuimus à principio. Potest autem hoc verbũ, à principio, varie exponi, vt intelligatur, vel à principio conditi hominis & formati ad imaginem Dei: vel à principio scilicet conuersionis per fidem in Iesum Christum.

[S]i de principio creationis accipiatur dictũ, argumenti vis hæc erit: Deus inde vsq; ab initio conditi humani generis, requirit ab omnibus hominibus mutuam dilectionẽ, quam legẽ postea per Mosen iterum promulgauit. Igitur propter hanc legis diuinæ primum insculptę diuinitus mentibus hominũ, deinde propositæ in mõte Sinai, non sine magnis miraculis, autoritatem, diligamus nos mutuo. Quanti autem fieri deberet hæc ratio apud pios potissimum, docere poterit primum legislatoris maiestas & autoritas. Deinde hominis cõditio. Tum cæterarum creaturarum obsequium spontaneũ, in ijs omnibus, ad quæ natura conditæ sunt. Taceo præmia, quibus ornantur præcepto obtemperãtes. Taceo pœnas, in quas merito incurrunt, qui sua contumacia hoc præceptum violant. Si de principio cõuersionis ad Deum per fidem in Iesum Christum dictum Apostoli accipias, hæc erit argumenti sententia: Christus filius Dei homo factus, passus pro nobis, ex mera sua caritate erga nos, dedit nobis hoc præceptum, vt diligamus nos mutuo, sicut ipse dilexit nos. Quare par est, vt memores tantæ caritatis Christi erga nos, eius exemplum & mandatum nobis proponamus, ac diligamus nos mutuo, ac nos foueamus tanquam eiusdem corporis membra. HIC diligenter cogitetur huius argumẽti amplitudo, quod tum demum fieri poterit, si cogitaueris magnitudinem caritatis Christi erga te, qui ex mera caritate iram Dei in se deriuauit, vt te à morte æterna liberaret. Si perpenderis quam deceat sincero amore cõplecti eos, qui imaginem Christi circumferũt, & qui iam per fidem membra Christi in eodem corpore effecti sunt. Si noueris ea omnia caritatis officia, Christo Domino exhiberi, quæ ipsius fratribus in hoc mundo præstantur. Si recolueris apud animum, societatem quam oẽs credentes inter se & cũ Deo habeant. Si cogitaueris communem filiorum Dei hæreditatem. Si ęstimaueris fructum veræ dilectionis in hac vita, est enim sincera dilectio vinculum perfectionis. Prætereo præmia temporalia & æterna, spiritualia & corporalia. Prætereo pœnas neglecti huius debiti officij. Postremo perpendamus fieri non posse, vt absit caritas à fide conuersionis: Si enim caritatẽ non habemus, extra familiã Dei sumus. Fides enim viua, qua apprehẽditur misericordia Dei in Christo, cogitatione quidem à caritate secerni potest, reipsa vero nunquam, quia qui credit, filius Dei est: qui autẽ filius Dei est, agitur Christi spiritu, vnde efficitur fidem iustificantem à caritate non posse magis diuelli, quã Solem à luce sua, 1. Ioan. 4. Qui dicit, noui eum, & mandata eius non seruat, mendax est, & in eo veritas non est.

Et hæc est caritas, vt ambulemus secundum mandata eius. Hoc est autem mandatum, quemadmodum audistis à principio, vt in eo ambulemus.

Ratio propositionis est, quæ hoc syllogismo clauditur. Iuxta mandatum Dei ambulandum est. Mandatum autem Dei est, vt diligamus nos inuicem. Proinde in caritate ambulemus, quemadmodum (inquit) audistis à principio, scilicet conuersionis vestræ ad fidem Christi.

Nam multi impostores ingressi sunt in mundum, qui non confitentur Iesum Christum venisse in carnem.

Ratio exhortationis à periculo sumta. Multi sunt in mundo impostores, proinde accuratius laborandum est, vt sinceram caritatem retineamus. Est enim caritas vinculum perfectionis, siquidem coniungit Ecclesiæ membra inter se in vno corpore Christi, vt coniuncta membra fortius se opponant impostoribus. Vbi enim Ecclesiæ membra odijs mutuis & rixis se inuicem fatigant, præbent impostoribus ansam calumniandi ac lacerandi Ecclesiam, quemadmodum hic dies in multis locis docet. Cæterum, de quo genere impostorum loquatur Apostolus, exponit, cum ait: Qui non confitetur Iesum Christum venisse in carnem, hoc est, qui negant Iesum Marię filium esse Messiam olim promissum. Fuit autem hæc hæresis Iudaica, quam adhuc impie in sui certissimam perniciem tuentur, & multis hodie simplicioribus imponunt, atque insigni sua versutia multorum animas miserrime perdunt.

Qui est eiusmodi, impostor est & Antichristus.

Hoc est, qui negat IESVM esse CHRISTVM, & venisse in carnem, hoc est, assumsisse humanam naturam, impostor est & CHRISTI aduersarius.

Attẽdite vobis ipsis, ne perdamus quod operati sumus, sed vt mercedem plenam accipiamus.

Exhortatio ad constantiam in doctrina, & vt caueant sibi à corrupte-

lis

lis doctrinæ, idq; facit duplici argumento, quorũ prius à damno amissæ sinceræ doctrinæ, posterius à mercede, id est, compensatione obœdientiæ erga Euangelium sumitur. EST præterea hic insignis locus obseruandus aduersus Stoicã prædestinatiouem. Nam Apostolus hoc loco testatur, quod vt homines sua sancta cura cauere possint, ne gratiam amittant: ita sua negligentia & ignauia sæpe efficiunt, vt gratia excidant atq; pereant. Huc illud Apostoli ad Rom. 11. Si manseritis in bonitate. Et ad Coloss. Si modo manseritis in fide fundati & stabiles &c. QVONIAM autem hoc loco mentionẽ Apostolus facit Mercedis, eiusq; plenæ, libet huc quædam de ratione Mercedis ascribere, ne quis existimet dictum Apostoli patrocinari Monachorum fabulis de meritis bonorum operum. Nam cum Monachi vr-
10 gent vsitatã vulgo significationem Mercedis, inde extruere moliuntur merita operũ. Nam si vita æterna est merces, concedendum videtur, quod & in homine sit meritum, & in Deo debitum, & quod merces negari non possit, sine iniuria. Contra autẽ, si demonstratũ fuerit ex verbo Dei, nec meritum esse in homine, nec debitũ in Deo: necessario sequetur, mercedẽ, vbi in scriptura promittitur à Deo nostris operibus, non accipi proprie, sed pro genere suæ significationis, hoc est, pro compensatione laboris, non quidẽ illa debita, sed ex gratia donata. VIDEAMVS igitur primum meriti rationem, originem operum bonorum, & promissionem mercedis. Ratio meritorũ operum est, vt sic fiant opera, vt ad ea facienda nemo obligetur simpliciter. Nam si quis obligatur ex debito, nequaquã mereri censendus est. Nunc autem Dominus Lucæ 17. ait: Cum omnia feceritis, quæcunq; præcepta sunt vo-
20 bis, dicite, inutiles serui sumus, quod debuimus facere, fecimus. Excludit igitur meritum debiti officij ratio: nam meritum est proprie cui iure merces rependitur, & nõ gratia. DEINDE opera, si qua sunt bona, oriũtur à gratia, qua præparamur ad bona opera. Ad Ephe. 2. Gratia saluati estis per fidem (& hoc non ex vobis, Dei donum est) non ex operibus, ne quis glorietur, ipsius enim factura sumus, creati in Christo Iesu ad bona opera, quæ præparauit Deus, vt in illis ambulemus. Præterea idem ostendit promissio mercedis remunerationis bonorum operum, in qua non est alia obligatio, quam promissionis gratiæ: quare pacti solummodo, & non meriti locus erit. Iam autem, quod Deus non debeat nobis quicquam, ex ijsdem rationibus concluditur. Et Paulus aperte dicit: Quis prior dedit ei, & reddetur ei? Hinc ergo firmissime, cum nec meritum sit in homine, nec Deus quic-
30 quam homini debeat, sequitur mercedis vocabulum, non significare compensationem laboris redditam ex debito, sed donatam ex gratia. QVARE igitur scriptura vtitur hac voce Mercedis? & cur Deus promittit mercedem, cum homo nihil mereatur? Vsitatum est scripturæ, sæpe speciem pro genere vsurpare, idq; nunc vt extollat, nunc vt extenuet. Et Ecclesia habet suas peculiares phrases, quæ nõ, nisi ab attentis lectoribus, qui dicta scripturæ inter se conferunt, obseruari possunt. Qui ergo ea conferunt inter se, quæ adduximus, facile videbunt Mercedis vocabulũ vsurpari pro genere, alioqui sequeretur multiplex ἀντιλογία, quæ tollitur ex collatione cũ alijs dictis. PORRO quantum ad mercedẽ attinet, quam Deus promittit bonis operibus, sciendum est quatuor caussas assignari posse, cur Deus Mercedis nomine dignatur remuneratione obœdiẽtiæ seu bonorũ operum. Harum Prima est,
40 vt sciamus seriũ mandatũ Dei esse, vt obœdiamus ipsius mandatis, & faciamus bona opera, vt cum pater non simpliciter promittit filio obœdienti remuneratione, sed mercedẽ, quam tamen non ex debito, sed ex bonitate paterna tribuit. Secunda, vt Deus ostendat obœdientiã sibi ex fide præstitam esse gratissimũ cultum, ac veluti sacrificium quoddam, quo vnice delectatur. Tertia, vt propositis præmijs inuitet nos Dominus ad præstandum officium, quod tamẽ ex obligatione debemus, modo germani filij censeri velimus. Quarta, vt ex cogitatione compensationis obœdientię, deducamur in cognitionẽ pœnæ contumaciæ, quę manet omnes qui Deo obœdire recusant. Nam sua contumacia satis ostendunt, quod nihil fidei habeant, sed vanã potius ostentationem fidei, quam ideo Iacobus mortuam appellat.

50 Omnis qui transgreditur, & non manet in doctrina Christi, Deum non habet: qui manet in doctrina Christi, hic patrem & filium habet.

Exhortationis ad constantiam in doctrina Christi, confirmatio à fructu doctrinæ sumta. Verum Apostolus suo more argumẽtum amplificat collatione contrariorum. Qui transgreditur (inquit) & non manet in doctrina Christi, Deum non habet, sed manet in sua damnatione sub imperio Satanæ. Transgreditur autẽ doctrinã Christi, & in ea vtpote recta ad vitam via non manet, qui eam quouis modo violat, hoc est, qui vel totam reijcit, vt Apostatæ: vel in parte corrumpit vt Hæretici: vel varietate rituum fraternitatem scindit, vt Schismatici: vel prophanitate morum offendit, vt criminosi: vel simulatione fallit, vt Hypocritæ.

...critæ. Hi omnes, quoniam à recta via deuiant, doctrinam Christi, quæ est via vitæ æternæ, παραβαίνειν dicuntur. Verum, qui manet in doctrina Christi, patrem habet cœlestem sibi propitium, & filium habet Mediatorem & Iustificatorem, atque ita vitæ æternæ hæres existit. Quid autem sit manere in doctrina Christi, ex collatione contrarij notum relinquo. Hæc commendatio Euangelij obseruanda est, vt in nobis acrius studium excitet discendi & meditandi verbum Dei.

Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, ne recipiatis eum in domum, & Aue ei ne dixeritis.

Quia magnum periculum infirmioribus est ab hostibus doctrinæ Euangelicæ, hortatur Apostolus sanctam Matronā & eius filios, ne in domum suam recipiant Christi aduersarios, ne vel ipsa cum suis cōtagione inficiatur, vel pijs fratribus & sororibus fiat suspecta, vt quæ foueat Christi aduersarios. Similis exhortatio est Pauli ad Ephes. 6. Ne commercium habueritis cum operibus infrugiferis tenebrarum, Et 2. Corinth. 6. Nolite iugum ducere cum infidelibus. Huic exhortationi grauissimæ rationes quinq; subijciuntur, cum inquit: Quæ enim participatio iusticiæ cum iniquitate? quę communicatio luci cum tenebris? quis cōsensus Christi cum Belial? aut quæ portio fideli cum infideli? quæ autē conuentio templo Dei cum Idolis? Et Syracides: Qui tangit picem, inquinabitur ab ea. Qui communicat cum stulto, similis ei efficitur. Sicut enim Polypus, colorem loci, cui adhæsit, refert: ita eos mores quisque induit, quales sunt illorum, quibus cum familiariter viuit. Quid? an non iubemur diligere inimicos? Cur ergo non sunt à nobis fouēdi hospitio? Iubemur etiam cauere à falsis Prophetis: Iubemur probare spiritus, an ex Deo sint: Iubemur odisse patrem & matrem Christi caussa: Iubemur declinare à malo. Quamuis igitur omnes homines diligendi sunt, tamen fugiendi sunt illi, à quibus periculum salutis nobis imminere videtur. Quare hic regulam Augustini sequamur: Securi odimus in malis malitiam, & diligamus naturam & creaturā, vt quod ibi fecit Deus amemus, quod ibi fecit ipse homo, oderimus. Fecit enim Deus ipsum hominem, fecit autem homo peccatum. Dilige quod fecit Deus, Odi quod fecit homo. Sic enim persequeris quod fecit homo, vt liberetur quod fecit Deus. Porrò vox Græca χαίρειν, quæ proprie gaudere significat, est & salutantis & valedicentis, respondet enim saluere & valere.

Qui enim dicit ei Aue, communicat eius operibus malis.

Ratio grauissima cur non velit hostes Christi à pijs salutari. Qui hoc (inquit) facit, communicat eius operibus malis. Dupliciter enim peccat qui hoc facit, videlicet facto & scandalo. Facto quidem, quia addit animū improbis, dum se vident alicuius pretij apud eos esse, quos nituntur subuertere. Scandalo vero, dum alijs speciem mali præbet, quasi fauere videatur illorū malitię, quorum non horret familiaritatem. Quare Paulus præcipit, ab omni specie mali abstinere. PORRO quia latissime patet hoc peccatum, communicare alienis delictis, huc quędam ascribemus, vt eius ratio apertior habeatur. EST itaq; in genere, communicare alienis delictis, quouis modo participem fieri reatus alieni peccati. Fit autē hæc cōmunicatio alieni delicti, multis modis, videlicet, indulgendo, consentiendo, cōuersando, oblectando, tacendo, approbando &c. Indulgendo, rei fiunt & proprij & alieni peccati, parentes, qui tenerę ætati nimium indulgent, ac ex inordinato amore delinquentibus liberis, quæuis errata remittunt, & ad ea stulte conniuent, vnde fit, vt cum ætate in liberis vitia crescant, & consuetudine paulatim abeant in naturam, vt postea corrigi nequeant, iuxta illud veteris Poëtæ:

Consuetudo valet longos mansura per annos,
Tempore naturam vires si sumserit æquat.

Huc & illud Horatij pertinet:

Quo semel est imbuta, recens seruabit odorem
Testa diu.

Ex hac indulgentia fit, vt adulti egressi paternis ædibus, pernitiosi fiant Reipub. & Ecclesiæ, vt qui & factis & exemplis alijs noceant. Horum scelerum sunt participes parentes, qui rectius teneram ætatem non instituerunt, vt in summo illo sacerdote Heli videre est, qui, quamuis ipse honestæ vitæ erat, tamē cum filijs, quibus nimium indulsit, diuinitus punitus est, vt discant parentes se communicare liberorum delictis, quibus nimium indulserint. PONTANVS cap. 9. de liberalitate, huius rei illustre exemplum recitat. Locuples (inquit) quædā mulier, cum vnicū filium nimis indulgenter educasset, fur factus filius, & ad crucem ductus, vidit matrem, cum qua, cum secretum petijsset colloquium, os præbens matri, nares matris dentibus auulsit, atq; in humum expuēs, alta voce dixit: Sit hoc, ciues,

pretium

pretium maternæ educationis. FIVNT etiam rei alieni peccati præceptores, qui ſuæ fi-
dei commiſſos pueros indulgentius inſtituunt. Hinc eſt quod indulgentiæ Leonidæ præ-
ceptoris Alexandri Magni, multi aſcribunt temulentiam Alexandri, quod adulari magis,
quam regem inſtituere videretur. Seneca præceptor Neronis, eius fere vitiorum magiſter
fuiſſe dicitur: non tam quod illum ad ea incitaret, quam quod ſponte currentem non re-
frenaret. Merito proinde carnifex factus eſt Nero magiſtri ſuæ crudelitatis. MAGISTRA-
TVS ciuilis & iudices ſimiliter implicantur alienis peccatis, cum nimium legum tranſgreſ-
ſoribus indulgendo, alios ſua indulgentia ad ſimilia flagitia perpetranda alliciunt. Vnde
fit, vt omnia blaſphemijs, periurijs, potationibus, homicidijs, libidinibus, atque alijs graſ-
10 ſantibus flagitijs plena videantur: quæ ſcelera Deus hodie in hoc regno peſte, fame, gla-
dio iuſtiſsime punit.

Ferunt quendam homicidam oblatum fuiſſe iudici, qui cũ perageretur reus homicidij
ſepties perpetrati, iudex vehementer excanduit, & de grauitate ſupplicij, quo erat afficien-
dus reus, cogitauit. At hic quidam ſurgens quaſi aduocatus rei, contendebat tantũ vnum
hominem à reo fuiſſe occiſum, reliquos autem ſex ab ipſo iudice. Quod dictũ cum inficia-
retur iudex, reſpondit alter: Si primum homicidiũ iuxta leges tuas puniuiſſes, ſex iſti, quos
poſtea occidit, ſuperſtites etiamnum fuiſſent. Significans iudicem alieno peccato inuolui,
qui peccatis cõmiſsis contra legẽ indulget: ſiquidẽ inde inuitantur homines ad male agen
dũ. PECCANT & miniſtri verbi, & fiunt participes alieni delicti, nimium indulgendo ac
20 conniuendo: nam qui peccantẽ, iuxta rationẽ officij, non corripit, fit reus ſanguinis ipſius
corã tribunali Dei. Vnde Ezechielis 3. ſcriptum eſt: Speculatorẽ dedi te domui Iſraël, & au-
dies de ore meo verbum, & annunciabis eis ex me. Si dicente me ad impiũ: Morte morie-
ris, non annunciaueris ei, neq; locutus fueris vt auertatur à via ſua impia & viuat, Ipſe im-
pius in iniquitate ſua morietur: ſanguinẽ autem eius de manu tua requirã. Viderint itaque
quanto in periculo concionatores verſentur, & quam nõ liceat eis deliciari & nugas agere.
VERVM hic ſingularis prudentia adhibenda eſt, iuxta hanc Auguſtini regulã: Omnia ſal-
ua pace faciẽda ſunt, & quantum admittit officiũ confirmandæ vnitatis, ne ſimul eradice-
tur & triticũ. Natan Propheta & Iohannes Baptiſta, quomodo cum illuſtrib. perſonis agen
dũ ſit, ſuo facto docent. Nam vt Natan ſeueram prudentiam miniſtris verbi: ita Baptiſta ſe-
30 ueritatem prudentẽ iiſdem commendat. Vterq; docet voce & facto, vt miniſtri verbi plu-
ris faciant gloriam Dei, quam propriam vitam, modo non velint alienis peccatis inuolui.

SECVNDO, fit communicatio alieni delicti, cõſentiendo, vnde Paulus Rom. 1. Qui-
cunq; ius Dei nouerint (nempe quod, qui talia faciũt, digni ſint morte) non ſolum ea faci-
unt, verum etiam aſſentiuntur iis qui talia faciunt. Aſſentire autẽ ſeu conſentire dicuntur,
qui apud ſe & in ſuo animo comprobant ſcelera, quibus & afficiuntur & veluti titillantur
cum ea audiunt. Ita enim malitia multorum animos occupauit, vt vehementius gaudeat,
quod ſuæ turpitudinis ſocios habeant. Vnde fit, quod non ſolum digni ſint morte proprio
reatu: verumetiã eorum peccatorũ rei ſunt, quæ ab alijs perpetrantur, videlicet cum iis affi-
ciuntur & delectantur. Firma eſt enim regula: Faciens & cõſentiens ſimul puniendus eſt.

40 TERTIO, communicant homines operibus aliorũ malis, conuerſando: quemadmo-
dum noſter Apoſtolus hic indicat, cum ait: Qui dicit ei Aue, cõmunicat eius operibus ma-
lis, idq;, vt ſupra dictum eſt, quia animũ addit improbis, & illis videtur ſimilis, quibus con
uerſatur, vnde fit, vt illorum quoque vitio polluatur, ac ſi ea ipſe perpetraſſet. CONVER-
SATIO enim cum malis & improbis triplex incommodum in ſe habet. Primũ periculum
eſt contagionis: Nam vt vna ſcabioſa ouis alijs ſuam ſcabiem affricat: ita vnius ſcelerati ne-
bulonis nequitia multis, qui cum eo conuerſantur, adhæret, iuxta illud Iuſtini Martyris:
ψωριᾷ ἡ γνώμη καὶ πολλῆς ἐμπέπλησται κακοχυμίας ἀπὸ τῆς ἄλλων ὁμιλιῶν, hoc eſt, Mẽs ipſa ſcabie qua-
dam infeſtatur, & multis malis humoribus impletur ex aliorũ cõuerſatione & colloquijs.
Et Agapetus: ἡ συνήθεια κακὴ τῆς πονηρίας νομὴ, hoc eſt, Conſuetudo cum malis nequitiæ eſt
50 pabulum. Hæc dicta congruunt cum illo Pauli: Modicum fermentum, totam maſſam fer-
mentat. SECVNDVM incommodum, quod eſt ex conuerſatione malorum, eſt iudicium
aliorum de te, qui te talem eſſe iudicant, quales ſunt illi cum quibus conuerſaris. Ex quo fit
vt multi exemplo inuitentur ad imitationem. TERTIVM incommodum, quod fias reus
ſceleris eorũ, qui tuo exemplo ſeducti peccant. Quare haud immerito obteſtatur ſuos Theſ
ſalonicenſes Paulus, vt fugiant conuerſationem malorum, cum ait: Denunciamus autem
vobis fratres, per nomẽ Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt ſubducatis vos ab omni fratre qui in-
ordinate ſe gerit, & non ſecundũ traditionẽ quam acceperunt à nobis. Eſt autẽ hæc ſubdu-
ctio ſolũmodo intelligenda de conuerſatione familiari & priuata, ne quis putet Paulũ pa-
trocinari Anabaptiſtis, qui definiunt Eccleſiã eſſe cœtũ hominũ, in quo nulli ſunt ſcelerati.

QVARTO, communicant homines operibus aliorum malis Oblectando se aliorũ turpitudine. Hic modus à secundo differt: nam aliud est affici & titillari cõmunibus vitijs, cõplectiq; eos, quos habent suorum scelerum socios: & aliud est odisse vitia, & tamen quasi in sinu gaudere, dum inimicos suos videt istis inuolui, aut etiã quouis alio modo affligi: Qui tales sunt, ἐπιχαιρέκακοι à Græcis dicuntur, propterea quod voluptatẽ captent ex alieno malo, & lætentur inimicorũ suorum calamitate & miseria. Hoc vitium non tam hominum, quam Diabolorum dicendũ est. Quare qui huius rei sunt, non tantum cõmunicant peccatis hominum, quibus male volunt: verum etiã Diabolorum, quos vt magistros imitantur.

QVINTO, fiunt homines rei peccati alieni, tacendo, videlicet, cum conscij sint turpitudinis aliorum, & eos tamen nec corrigunt, nec accusant, vt se emendent. Vnde fit, vt sæpe integra respub. vnius ob noxam plectatur. Achan vnus furatus est de Anathemate: sed quia conscij eius facti tacuerunt, exercitus Israëliticus repulsus est. Ita enim textus habet: Filij Israël præuaricati sunt præuaricationem, & vsurpauerunt de Anathemate: Nam Achan filius Charmi tulit aliquid de Anathemate, & furor Domini accensus est contra Israël. Ecce toti populo imputatur vnius factum, quia conscij sceleris tacuerunt. Incestus apud Corinthios solus peccauit: sed scelus imputatur tacentibus. Ad eundem modum, qui quid agendum sit norunt, & non dant consilia petentibus tacendo errantium peccatis implicantur. Nam caritatis legem, qua omnes tenentur, violant.

SEXTO, cõmunicant etiam homines alienis delictis, quando suis suffragijs, sua autoritate, approbant & eligunt, ad quæuis officia, siue Ciuilia, siue Ecclesiastica, siue scholastica, eas personas, quæ vel ob imperitiam, vel propter morum improbitatem, minus sunt idoneæ. Atq; ideo Paulus Timotheo scribens, ait: Manus cito ne cui imponas, neq; communices peccatis alienis. Hic Apostolus reum fieri alienorũ peccatorum eum Episcopum affirmat, qui inepto & minus idoneo cõmittit docendi munus in Ecclesia. Verum hæc hypothesis genus ipsum continet, & ab ipso dependet. Nam ideo Episcopus cõmunicat alienis peccatis, haud idoneũ præficiendo Ecclesiæ Christi, quia omnis qui autoritatem habet ordinandi personas ad quæuis officia, & eas rebus gerendis præficit, quæ vel ob imperitiã, vel malitiam minus aptæ sunt, communicat alienis peccatis, hoc est, quicquid peccatur, illi tanquã autori imputatur à Deo. SI ergo præficit Episcopus ministerio Ecclesiæ ineruditũ, id est, non tenentem fundamentum, ipse reatu ignorantiæ eius inuoluitur. Si potatorem, si scortatorem ordinat, ipse potationis & scortationis reus coram Deo peragitur, & sic de alijs. Videant proinde hodie quid agant, qui vel Rebuspub. vel Ecclesijs præficiunt personas ad res quas requirit officij ratio, parum idoneas, & caueant ne vel ob fauorem recipiant ineptos, vel ob odiũ reijciant aptos & idoneos: nam pessimi sunt in rebus agendis consiliarij, fauor & odium, quæ sæpe sapientum oculos perstringunt, vt verum non cernant,

Hactenus de communicatione alieni delicti, iam videamus quatenus liceat conuersari cum impijs & sinceræ religionis hostibus, neq; enim hoc dictũ Iohannis: Qui dicit ei Aue, cõmunicat operibus eius malis, sine exceptione accipiendũ est. Nam cum legimus Dominum ipsum sæpe conuersatũ esse cum impijs Pharisæis & Hypocritis, atq; cum eis comedisse, qui tamen non cõmunicauit illorum delictis, necesse est fateri non omnem conuersationem, cum impijs vitiosam aut damnabilem esse. Vt autem hanc quęstionẽ rectius excutiamus, considerandæ sunt prohibitiones conuersationis cũ impijs & earũ caussæ, vt ex caussarum differentijs, solutio quæstionis deprehendatur. Exod. vicesimo tertio, Non inibis cum eis fœdus, non habitent in terra tua, ne forte peccare te faciant, in me. Exodi trigesimo quarto, Caue ne vnquã cum habitatoribus terræ illius iungas amicitias, quæ tibi sint in ruinam. Item: Qui tangit picem, inquinabitur ab ea. Item: Qui cõmunicauerit stulto, induit superbiam. Hæc dicta & alia, quib. interdicitur conuersatio cum impijs & prophanis hominibus, caussas vitandæ cõuersationis eorum adiunctas habent, ne videlicet infirmi qui facile improborũ contagione pollui possunt cõuersando cum alijs deteriores fiant. Quare si nec ab infirmitate est periculũ, nec contagionis timetur malum, nec offensionis seu scandali ratio impedit, nõ prohibetur cum prophanis hominibus conuersatio. Possunt ergo pij cum impijs cõtractus exercere, fœdera & amicitias inire, vt Salomon cũ Hyram rege Tyri fecit: cuius factum non improbatur. DEINDE qui sunt in ministerio verbi, quorum interest oues errantes ad Christum adducere, possunt, imo debent, nonnunquam exemplo Prophetarum, Christi & Apostolorũ, cum improbis conuersari: sed sicuti Medicus conuersatur cum ægroto: Nam vt hic conuersatur cum ægroto, non vt eius scabiem sibi affricet, sed vt arte & consilio, ægrotũ sanitati restituat: ita ministri Dei, non modo possunt, verũ etiam necessitas officij & fides in ipsis postulat, vt improborum malitiã retegant, eamq; sanent, si modo id fieri possit. Verũ, si quis pertinaciter se opponit sanæ doctrinæ, & se in rectã viam

reuo-

reuocare non permittit, præceptū Pauli ſequendum eſt, qui ait: Hæreticum hominem p[illegible] vnam vtq; alteram admonitionem deuita, ſciens quod euerſus ſit qui eiuſmodi eſt & pec[illegible] cet, vt qui ſuo iudicio ſit condemnatus. HVC etiam pertinent quæſtiones duæ, de quibu[illegible] hodie inter multos controuertitur. Vna, num liceat pijs firmis aut infirmis intereſſe cere-monijs Papiſticis aut alijs abhorrentibus à vera religione? Altera, num liceat pio homin[illegible] connubio ſibi adiungere perſonam diuerſæ religionis? De his igitur quæſtionibus quid vi-deatur, ordine dicam.

QVÆSTIO PRIMA.

Num liceat pijs intereſſe ceremonijs Papiſticis nec ne?

Vt ad hanc quæſtioné diſerte reſpondeamus, omnium primum diſcernendum eſt inter ritus bonos ſiue Adiaphoros, & manifeſte impios pugnantes cū inſtitutis diuinis. QVANTVM autem ad bonos & adiaphoros attinet, Philippus præceptor noſter in hunc modum loquitur. Volo pios firmos & infirmos accedere ad baptiſmum infantium in ſuis Eccleſijs vbicunq; ſunt. Seruare etiam poſſunt ritus adiaphoros, vt intereſſe lectioni Pſalmorum in veſpertinis precibus & alijs honeſtis congreſsibus, etſi aliquid vitij aliquibus admixtū eſt, quia in eo cœtu ſunt adhuc aliqui electi & ſancti, vt pueri, & aliqui adulti recte ſentientes, ſed infirmi, qui tamē ſunt mēbra Chriſti, & ſunt paulatī prouehendi. Hactenus Philippus. Cuius ſententiā approbo, quatenus nec infirmis cedat in ſcandalum, nec obſtinatis & pertinacibus hoſtibus addat animum. Sententia præceptoris confirmatur ſanctorū exemplis. Tempore Zachariæ patris Baptiſtæ, multū erat vitioſorum cultuum & prauarum opinionum in templo Ieroſolymitano, eo tamen vera Eccleſia cōueniebat, vt Zacharias & Elizabet, Maria, & ipſe Dominus cum ſuis diſcipulis: ſed improbarunt errores, quare nec infirmis erant ſcandalo, nec obſtinatis addiderunt animum. QVANTVM autem ad manifeſte impios cultus attinet, quales ſunt prophanatio Cœnæ Domini in Miſſa Papiſtica, circūgeſtatio & adoratio panis, inuocatio ſanctorū, proſtratio ad ſtatuas religionis ergo, &c. clare dico & pronuncio, quod nullus pius, ſiue firmus, ſiue infirmꝰ poſsit illis intereſſe ſine iactura fidei & vaſtatione conſcientiæ. Caueat ergo quiſq; ne ſeipſum vllo fuco decipiat. fieri enim non poteſt, vt Chriſto corde ſeruias, & corpore Belial. RATIONES autem huius ſententiæ habeo grauiſsimas, quarum præcipuas ordine recitabo.

PRIMA. Omnes homines obligantur ad primum præceptum, vt Deum animo & corpore colant, vtq; fugiant idola. Cum hac obligatione manifeſte pugnat, impijs & idololatricis ceremonijs intereſſe. Quare nequaquam licet pijs contra æternā obligationem idololatricis cultibus ſua præſentia patrocinari.

SECVNDA. Omnibus pijs incumbit neceſsitas confeſsionis, cuius duæ ſunt partes, videlicet approbatio veræ doctrinæ, & improbatio falſæ doctrinæ & falſorum cultuum. Qui autē interſunt idololatricis ceremonijs, tacite confirmant idola, & neceſſariam confeſsionem abijciunt. Quanta autem ſit huius confeſsionis retinendæ neceſsitas, oſtendit dictum Domini: Qui me negauerit coram hominibus, negabo eum coram patre meo, qui eſt in cœlis. Neq; excuſare te poterit, ſi intus te purum ab idolis conſeruare dicis: Nam corde creditur ad iuſticiam, Ore fit confeſsio ad ſalutem.

TERTIA. Quicūq; intereſt impijs Papiſtarum ceremonijs, ſiue ſuperſtitione, ſiue ficta ſimulatione, is naufragium fidei facit, & vaſtat conſcientiam, & gratia rurſus excidit, & fit reus æternæ iræ Dei. Fieri enim non poteſt, vt ſimul & Deum & Belial colas. Vnde Elias 3. Reg. 18. Si Deus eſt Deus, ſequimini eum. Si autem Baal, ſequimini illum.

QVARTA. Diſsimulationis ſcandalum peſsimum eſt, in quod incurrunt, quicunq; vel ob metum, vel ob tranquillitatem, vel ob quæuis ſua priuata commoda, prophanitati Papiſticæ ſe ſubmittunt. Primum oſtendunt ſibi in non magno precio eſſe gloriam Dei, quam ita prophanant. Deinde alios inducunt ſuo exēplo ad eandem prophanationem: Infirmos dico, qui guſtum aliquem veritatis habent. Nam audaciores eos reddunt ad id, quod merito alioqui horrerent. Poſtremo, impios in ſua malitia obdurant, redduntq; obſtinatiores, atq; ita præter proprium reatum multis alienis peccatis communicant.

QVINTA. Exempla piæ confeſsionis ſunt nobis proponenda. Prophetæ vſq; adeo non aſſenſere doctrinis falſis, & ritib. iā receptis, & vulgo approbatis, vt oppugnarent etiā vſque ad vitæ periculū. Apoſtoli quoq; & Martyres, & Confeſſores vitæ ſuæ diſpendio teſtati ſunt magis obœdiendum eſſe Deo quam hominibus. Ex his perſpicue conſtat, homini Chri-

stiano minime licere, vt doctrinam, aut fidé, aut ceremonias institutis Christi aduersantes, vel per simulationé approbet. VERVM hic aliud alij obtendunt, dicunt aliquid dandũ esse infirmitati: dicunt vocationis rationem habendam esse: opponũtur exempla, vt Naaman Syri & aliorum. Fateor aliquid dandum esse infirmitati, sed vsque ad aras tantum. Cum enim Paulus iubet nos aliquid concedere fratrum ignorantiæ, & ruditati, ne illis simus offendiculo, non hoc requirit, vt in illorum gratiam illicitum aliquid tentemus, aut suscipiamus omnino vllum opus à Deo prohibitum, sed tantum vt in reb. medijs, quas in libertate nostra posuit Deus, & quæ per se non malæ sunt, habeatur à nobis infirmorũ & rudium ratio, ne turbentur aut labefactentur. QVAMOBREM hoc semper sit primum fundamentum, vt reputemus, num id, de quo agitur, nobis sit liberum, quo in vtramq; partem vti liceat pure & sine offensione Dei. Cum auté idololatria Papistica non sit eius generis, frustra scandali periculum obtenditur ad captandá eius excusationem. Fateor quoq; vocationis rationé habendam esse, sed Christianus homo suæ vocationi alligatus est, donec Deus non spoliatur debito honore. Quare nisi liceat Deo reddere quod suum est, nihil plane est quod retinere nos apud impios debeat vel possit. Proinde nec vocationis necessitas hic locũ vllum habere debet: siquidé aut Deus respicitur in vocatione, aut aliquid aliud. Si Deus respicitur, tunc omnium primum habenda est gloriæ Dei ratio. Proinde nos eatenus vocationi astrictos esse meminerimus, ne à vero sinceroq; Dei cultu nos impediat. At si nõ respicitur Deus principaliter, sed aliquid aliud in vocatione, frustra nomé vocationis ad excusationé obijcitur. Deinde vt prior tabula legis ordine secundá præcedat: ita omnia secundæ tabulæ officia, ad illam tanquam ad normam exigenda sunt. Neq; simulationi patrocinatur exemplum Naaman Syri aut aliorum: nam ex particularibus exemplis non est constituenda generalis regula sine alia probatione. CÆTERVM si de mercatoribus pijs & scholasticis, qui interdum coguntur morari in locis illis, vbi dominantur abominationes Papisticæ, quęris, hoc do consilium: Vt primum omnium pij prorsus fugiant publicos conuentus, vbi est prophanarum ceremoniarum vsus, nisi forte placuerit illis interesse, vt videas & cognoscas quanta sit illa abominatio Papistica, vt de illa testari possis interrogatus. Verum hic cauẽdum, ne vel superstitione, vel callida simulatione videaris impietaté approbare. Vtrumuis feceris, communicasti operibus tenebrarum. Nam tum demum flagitiosis & iniquis facinoribus cõmunicamus, cum illa nobis placere quoquo modo significamus. Contra vero immunes sumus ab illorum inquinamentis, quando ne fictam quidé imitationé in nos suscipiamus. Quapropter nec aspectu, nec ingressu, nec vicinitate vllam culpam aut maculá contrahit studiosus, siue quisquis fuerit, qui se à superstitione & simulatione alienũ ostenderit. Paulus illæsa pietate non modo circa omnes Atheniensium aras obambulauit, eaq; loca pedibus triuit, quę erant mille impietatũ notata vestigijs: verumetiam oculos huc atq; illuc circumtulit, & quid in vnaquaq; ara inscriptum fuit, contemplatus est. Verum quia superstitionũ omnium neglectum præ se tulit, magis probauit Deo suam constantiá, quod tot hostilibus copijs circumuallatus, se tamé expugnari nõ sit passus. Ad eundem modum, si vel mercator, vel studiosus, vel quisquis alius contemplatus fuerit abominationes Papipisticas, eum nõ damno, modo manifeste se improbare abominationem voce vel gestu testatur. Præterea suadeo, vt non obuio cuiuis rationem fidei tuæ reddas, nec disputationes non necessarias captes cum aduersarijs. nam temeritas est sponte periculũ adire, cum caueri possit. Verum si facta fuerit inquisitio doctrinæ & fidei publica autoritate, & nõ potes te subducere, nequaquá abijcienda est confessio. Quare si interrogatus fueris de necessario aliquo religionis capite, illic subticere est negare Filium Dei coram hominibus, nec simulatio hic locum habet. Quare hic potius perdas animam, vt eandé vindices ab æterno interitu.

SECVNDA QVAESTIO.

Num liceat pio homini connubio adiungere sibi personam abhorrentem à vera religione, nec ne?

DE hac quæstione variant sententiæ doctorum. Sunt enim qui nullo pacto licitum esse Christianis ducere vxorem diuersæ religionis, contendunt. Sunt rursus qui licitum esse defendunt. QVI nullo pacto licitum esse volunt, quatuor potissimum rationibus nituntur, quas ordine recitabo. PRIMA sumitur, vt ipsi dicunt, à definitione. Matrimoniũ (inquiũt) est cõmunicatio diuini & humani iuris, igitur inter quas personas nõ potest esse communicatio diuini iuris, hoc est, eiusdé fidei & religionis, inter eas nõ licite cõtrahitur matrimonium.

um. SECVNDA sumitur à iure Canonico. Caue (inquit) Christiane, Gentili aut Iudæo filiam tuam tradere. Caue (inquit) Gentilem vel Iudæam atq; alienigenã, hoc est, omnem hæreticam & alienam à fide tua, accipere tibi vxorem. Et paulo post subiungit pœnam, si quis cõtra fecerit. Si quis (inquit) Iudaicæ prauitati coniugali societate iungitur, siue Christiana Iudæo, siue Iudæa Christiano mulier carnali consortio misceatur, quicunque eorum tantum nefas admisisse cognoscitur, à Christiano cœtu atq; conuiuio, & à cõmunione Ecclesiæ protinus segregetur. TERTIA sumitur à iure diuino, Exod. 34. Nec vxorem de filiabus eorum accipies filijs tuis. Deut. 7. Neq; sociabis cum eis coniugia. Hæc lex sæpius repetitur. Huc etiã dictum Pauli accommodant 2. Cor. 6. Ne ducatis iugum cum infidelibus. QVARTA sumitur à iure ciuili. Est enim iure ciuili prohibitum, adiecta grauissima pœna videlicet adulterij, ne Christianæ religionis homo matrimonium cõtrahat cum ea quæ Iudaicæ superstitionis est. Sunt autem hæc verba legis: Ne quis Christianam mulierẽ in vxorem Iudæus accipiat: neque Iudææ Christianus coniugio societur. Nam si quis huiusmodi aliquid admiserit adulterij vicem commissi crimen obtinebit, libertate in accusandum, publicis quoque vocibus relaxata. Hæc legis sunt verba, ratio autem legis est vniuersalis, videlicet ne quauis superstitione vnius personę, altera polluatur, nam de similibus idem est iudicium. HISCE rationibus quatuor præcipue nituntur, qui contendunt non licere pio homini contrahere nuptias cum persona aliena à religione Christiana. VERVM qui his se opponunt, & tuentur licitum esse Christianis, vel cum Turcis, vel Iudæis, vel quibuscunque alijs connubia contrahere, ad superiora argumenta in hanc sententiam respondent. Ad PRIMVM dicunt, quod communicatio diuini iuris nec sit de essentia coniugij, nec substantialis eius proprietas. Nam multa fuerunt olim, & hodie sunt coniugia, in quibus nulla, aut perexigua ratio religionis habetur. Et Paulus fatetur coniugium esse posse inter fidelem & infidelem. Ad SECVNDVM respondent, quod ad obœdientiam iuris Canonici non obligentur pij, cum eius autor Papa sit Christi aduersarius, & persecutor veræ Ecclesiæ. Cum igitur talis sit, contemnendas leges eius iudicant. TERTIVM infringunt hac ratione, quod quæ à Mose præcipiuntur, sint vnius certi populi propria, atque ideo non debeant extendi ad Ecclesiam, quæ Christi libertate gaudet. Dictum Pauli perperam citari in hac caussa dicunt: Non enim Paulus loquitur (aiunt) de matrimonio, cum ait: Nolite iugum trahere cum infidelibus, sed de Idolothytis, à quibus vult pios abstinere propter scandalum. QVARTVM argumentum à iure ciuili sumtum, negant posse accommodari ijs, qui Christum agnoscunt, qualibuscunque implicantur erroribus: sed Iudæis tantum, qui Christianum nomen oderunt. Deinde in hoc casu aiunt minime obligari omnes, sed tantummodo eos, qui sunt sub Imperatoris iurisdictione & legibus. QVID ergo dicendum in hac varietate opinionum? cui parti assurgendum? Ego quidem existimo eos, qui nullo modo licitum esse contendunt contrahere connubia cum hominibus diuersæ religionis, voluisse cauere, ne disparitas religionis in coniugio domos paulatim euerteret, religionem extingueret, & afferret rebuspub. exitium, horũ consilium laudo. Rursus autem eos qui contendunt licitum esse, vel cũ Turcis vel Iudæis contrahere, voluisse libertatem Christianam tueri, ne laquei inijcerentur piorũ conscientijs. Hi autem vt ostendant simpliciter, in veteri testamento non prohiberi contractum coniugiorũ cum Ethnicis, adducunt legem, quæ est Deut. 21. Si egressus fueris ad pugnam contra inimicos tuos, & tradiderit eos Dominus Deus tu⁹ in manu tua, captiuosq; duxeris, & videris in numero captiuorum mulierem pulcram, & adamaueris eã, poteris eam sumere tibi in vxorẽ. Porrò in legib. adductis videtur ἀντιλογία quædam esse: nam quod vna prohibet, altera permittit. Hanc ἀντιλογίαν tollunt hoc modo: Dicunt priorẽ legem de certis populis loqui, nẽpe de septẽ illis gentibus, quarũ terram Dominus promiserat suo populo, ne videlicet propter vicinitatem aliquã labẽ contraherent superstitionis, instinctu fœminarũ, quæ patrios ritus non facile essent relicturæ. Posteriorẽ autẽ de alijs gentib. bello subactis, ex quo fieret vt minus periculi esset à mulieribus, si ducerentur à Iudæis in vxores: nam quodãmodo seruilis cõditionis erant, vt quæ tam facile dimitti, quã assumi possent. Sed ego simpliciter intelligo prohibitionẽ, & dico non pugnare cũ generis prohibitione, siue dispensationẽ, siue permissionẽ, quæ fit in certo casu, ob singulares caussas. Quod aũt prohibitio sit generalis, non restringenda ad septẽ illas gentes, apparet ex 13. capite Nehemiæ. Verum si daremus legem illam, quæ est Exod. 34. Nec vxorem de filiabus eorũ accipies filijs tuis, non esse vniuersalem, sed particularem tantum: tamen cum ratio legis, de nõ accersendis alienis à fide in consortiũ coniugale, sit communis, videlicet ne polluantur aliena cõtagione: genus ad nos pertinebit, ne videlicet cum hostibus Dei & populi eius ineamus cõiugia. Quanquam enim fateor Mosi legibus ciuilibus sicut & ceremonialib⁹ datis veteri populo, nos libertate

...ti donatos, non teneri, quantũ ad externas attinet circumſtantias, & mundi elementa, vt Paulus loquitur: tamen cum nullæ poſsint leges magis eſſe honeſtæ, iuſtæ & ſalutares, quam quas Deus ipſe tulit, æterna ſapientia & bonitas, non video cur Chriſtiani, in rebus, quæ ad ipſorum quoque vſum pertinent, qualis hæc eſt, de qua agimus, nõ debeant magis Dei, quam vllorum hominum leges ſequi. Sed demus, licitum eſſe per ſe, alienas à fide noſtra in vxores ducere. Quid ergo? Audiamus Paulum qui dicit: Omnia mihi licent, at non omnia conducunt. Omnia mihi licent, at ego non redigar in vllius poteſtatem. Et iterum: Omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt. Omnia mihi licent, at non omnia ædificãt. Res ſæpe in ſe eſt licita: ſed vſus eſt periculoſus, ſcandali plenus, & haud raro pernitiem affert. Quare ita reſpondeo: Sit ſane Chriſtiano licitum, ducere mulierem, vel Turcam, vel Iudæam, vel Papiſticam in vxorem: tamen id minime expedire contendo. Quare hic regulam Auguſtini amplector, qui ait: Vbi aliquid ita licitum eſt, vt aliud facere omnino nõ ſit illicitum, fiat quod expedit, & quod magis expedit. QVOD autem non expediat Chriſtianis cum ſuperſtitioſis contrahere coniugia, ſequentibus rationibus oſtendam.

PRIMA. Nulla vnquam coniunctio aut ſocietas firma, nullus amor ſolidus & ſincerus eſſe poteſt, niſi fundatur in vero & ſancto timore Dei. Sed cum & firmiſsimam coniunctionem in cõiugio, maximeq; ſincerũ amorem eſſe oportet, & timor Dei verus & ſanctus eſſe nequit, niſi vbi ſit vera religio, vera fides. Sequitur maxime expedire, vt vir pius quærat talem vitæ ſociam, quæ ſit eiuſdem religionis conſors, vt animi arctiori vinculo amoris in timore Dei copulentur. Paulus vult, vt viri diligant vxores ſuas, tanquam propria corpora: Sed quomodo poteſt vir pius diligere vxorem, quæ odit Dominum? Odiſſe autem Dominum cenſenda eſt, quæ eum vera religione non colit. Huc concio Prophetæ ad Ioſaphat regem alioqui pium, non inepte referri poteſt: Ita ne, inquit, fers auxilium impio, & diligis eos qui oderunt Dominum? Et ideo ira Dei venit ſuper te.

SECVNDA. Coniugium diuinitus inſtitutum eſt in Paradiſo, vt ſanctitas loci admoneat coniuges, vt ſint ſancti: huius etiam rei admonebit eos tempus: Nam ante lapſum hominis inſtitutum eſt coniugium. Hæc autẽ ſanctitas inde prouenit, ſi in vera & ſancta religione conſentiant coniuges. Idem monet autor coniugij qui ſanctus eſt, cũ innocentes & ſanctos copulat, quo facto ſatis indicat, ſe nolle ſuam ordinationẽ, quæ ſancta eſt, prophanari. Huc etiam pertinet conſilium Dei creantis mulierem: Ita enim ait Dominus: non eſt bonum eſſe hominem ſolum, faciamus ei adiutorium, quod ſit corã ipſo, vel vt vetus interpres habet, ſimile ſibi. Vult ergo Deus ſuauiſsimam & ſanctiſsimã in coniugio exiſtere concordiam, qua, vt vir in Deum reſpiciat, ita mulier ad eam rem fida ſit illi adiutrix: ambo autem vno conſenſu, ſanctam, amicam & placidam colant ſocietatẽ, idq; veluti ſub vno iugo illis diuinitus impoſito. Hinc eſt quod maritus & vxor cõiuges, quaſi compares ſub eodem iugo dicãtur. Vt qui parem conatum, parem curam, parem amorẽ, parq; ſtudium, cum in religione, tum in alijs rebus ad vſum vitæ ſpectantibus, habere debeant. Huc etiam referendum eſt ſymbolicũ illud pręceptũ, quod eſt Deut. cap. 22. Non arabis cum boue & aſino pariter, hoc eſt, non ſub idem iugum mittes animalia diuerſi generis, quorũ vnum eſt mundum, alterũ immundum: vnũ tractabile, alterum contumax. Non dubito Dominum his ſymbolis velle indicare, quod alias clare dicit: Ne fœdera, præſertim coniugiorũ, ineamus cũ infidelibus. Deus enim vult omnia ordine & æqualiter fieri, quo ſuæ ordinationes maneant incolumes & ſaluæ. Vult igitur Dominus, vt coniugiũ ſit ſancta quædã ſocietas, hoc eſt, Eccleſia domeſtica, quæ Deum veris cultibus, inuocatione, confeſsione, gratiarũ actione &c. colat. Etſi autem hæc diuina ordinatio polluta eſt per lapſum primorum parẽtum: tamen decet vt noui homines per regenerationis gratiã effecti, hanc ordinationem Dei ad primam formam reuocemus, quantum quidem hoc fieri poteſt: Qui autẽ contra facit, & ſibi vxorem accerſit abhorrentem à vera religione, parũ cogitat de prima coniugij inſtitutione, conſilium Dei creantis fœminã parui pendit, oblitus eſt autoris coniugij, qui vt ſanctus eſt, ita ſanctitatẽ in ſuis ordinationibus requirit: non meminit, quod coniugalis ſocietas debeat eſſe Eccleſia Dei, quæ ante omnia in puro Dei cultu occupabitur. Hanc rationem, ſi pius cogitat, abſq; omni dubio abhorrebit ab omni conſortio hoſtium Dei, nedum à coniugijs eorum. Taceo, quod qui nuptias cum impijs ſectantur, naturali legi aduerſari videantur: hæc enim ſimilitudinem animorum & morum quærit. Vt Plato ait: φέρεται δὲ πῶς κατὰ φύσιν πᾶς πρὸς τὸν ὁμοιότατον αὐτῷ, hoc eſt, quilibet natura appetit verſari cum eo qui ſibi ſimilimus eſt. Nunc autem cum pulcerrima ſimilitudo ſit, eandem Dei imaginem in pectore geſtare, & maxima diſsimilitudo ſit, ſi maritus Chriſti, & vxor Diaboli imaginem geſtat: vel econtra, quis non videt ſtulte agere eos, qui volentes & ſcientes fœdus ineunt coniugale cum contemtoribus Euangelij, qui animo Diabolum referunt.

TERTIA ratio. Deus ideo instituit coniugium,vt in eo,& ex eo,sibi procreentur li-
beri:Sibi inquã, hoc est, in suam gloriam:ita enim Deus apud Ezechielem testatur, vbi Iu
dæis exprobrat sua sacrilegia & crudelia sacrificia: Tulisti (inquit) filios tuos & filias tuas
quos peperisti mihi. Non ergo vt bestiæ, quæ tantũ in vsus hominũ gignuntur: sed vt crea
tura rationalis formata & condita ad imaginẽ Dei, formentur & instituantur liberi in ti-
more Dei. Id quod etiã Paulus monet,cũ ait: Educate liberos vestros in disciplina (qua sci-
licet fiunt tractabiles & humani) & νουθεσίᾳ Domini, id est, monitis ex verbo Dei petitis,
seu sanctis & Deo acceptis. Sed quomodo quæso hoc præstabunt isti coniuges, quorũ ani-
mi non sunt coniuncti in timore Domini? quomodo recte instituentur pueri in monitis
10 diuinis,cum quod suadet pater, dissuadeat mater, & cum exempla domestica ad contraria
inuitent? Hunc finem generationis cum ipse Plato agnouit, turpissimum est Christianos
ipsum vel non agnoscere,vel negligere. Ideo (inquit) generamus liberos,vt nos defuncti,
in nostrum locũ liberos relinquamus qui Deũ colant. Sunt autẽ hæc eius verba in sexto de
legibus: χρὴ τῆς ἀειγενοῦς φύσεως ἀντέχεσθαι τῷ παῖδας παίδων καταλείποντα, ἀεὶ τῷ θεῷ ὑπηρέτας ἀνθ'
αὑτοῦ παραδιδόναι, hoc est. Oportet naturam retinere sempiternã,& filiorum filios relinquen
do,semper Deo ministros pro se ipso tradere. Et paulo post: Gignẽtes & alentes,vitã,quam
ab alijs acceperunt, à se quasi tædas ardentes, alijs tradant, semper Deum secundum leges
colentes. Hic Plato etsi cœcus,hoc est,ignarus veræ religionis,vidit quod coniugiũ, non sit
tantum ordinatũ propter commoda huius vitæ: sed multo magis,vt homines in eo proge-
20 nerentur,qui Deum secundũ leges colant. Hoc autẽ fieri non potest nisi in eo coniugio, in
quo maritus & vxor in vera religione consentiunt. Atq; hic est ille consensus quem prædi-
cat Syracides capite 25. Tria me exhilarant, & coram Deo simul & hominibus cõdecorant,
concordia fratrum,amicitia propinquorum,& vir & vxor inter se bene consentientes. Ve-
rum nunquam bene consenserint,qui in pietate vera non conueniunt. Ex his tribus ratio-
nibus,quarũ Prima à vera caussa veri & sinceri amoris in coniugio, quæ est timor Dei. Se-
cunda à circumstantijs instituti coniugij. Tertia à fine procreationis liberorum, sumitur,
recte concludi posse arbitror, quod coniugium iuxta ordinationẽ Dei esse debeat talis so-
cietas viri & fœminæ,in qua vera communicatio sit,nõ solum humani iuris, verum etiam,
idq; multo magis,diuini iuris. Quare amplector & ius Canonicum,& ius ciuile, quæ con-
30 sentiunt cum iure diuino,quibus simul cauetur,ne pius ducat in vxorẽ alienam à vera reli-
gione. Neq; obest, quod multa fuerint olim & hodie sint coniugia inter prophanos & dis-
paris religionis homines. Nam aliud est loqui de rebus, vt sunt ordinatæ à Deo, aliud, vt
sunt pollutæ à Diabolis & hominibus. Qui ergo Deum vere timere statuerunt,summo co-
natu laborent,vt ordinationes Dei puras & sanctas absque omni pollutione retineant.

QVARTA. Coniugium tale quæri debet,quod sit vtile & commodum Ecclesiæ Dei &
Reipu. in qua viuimus, iuxta hanc Platonis iustissimam regulam: Vna sit communis ratio
nuptiarum,vt quisq; nõ iucundissimũ sibi,sed ciuitati vtile ineat coniugium. Cum autem
optima ciuitas sit,iuxta Aristotelem,quę beata est,vere autem beata nulla,nisi in qua viget
vera pietas erga Deum, vera inter ciues concordia, quæ habet promissionẽ diuinæ benedi-
40 ctionis. Proinde tale coniugiũ merito quærendum est, ex quo spes est vt prodeant pietatis
cultores,& concordiæ amantes, quo optimus sit & beatus ciuitatis status. Etsi autẽ Aristo-
teli beata vita cõtinetur tribus bonorum generibus, videlicet diuitijs,corporis dotibus, &
virtutum præstantia: tamen nos Dei verbo edocti, eam ciuitatem dicimus vere beatã esse,
quæ est Ecclesia Dei,in qua vera erga Deum pietas, & sancta fratrum concordia viget: sine
quib. nec rerum copia,nec corporum dotes,nec virtutum decora, ciuitatẽ beatam efficiẽt.
Iã vero cum in impari cõiugio,alij liberorũ patris pietatẽ,alij matris superstitionẽ sequun-
tur,aut cõtra,quę spes esse poterit,vt inde ciues prodeãt verę pietatis & concordię amãtes?
Impij proinde & erga Ecclesiã,& erga Remp. erunt,qui sibi adiungunt in cõiugio,propha-
nę superstitionis homines, vnde sperari nõ potest,vt liberi inde nascãtur, quibus vel pietas
50 vel concordia cordi sit futura: vel cõmitti posit cũ fructu Ecclesiæ aut reipub. vlla functio.

QVINTA, Sunt quoque exempla piorum hominum nobis proponenda, qui non se
cus abhorruerunt à prophanorum hominum nuptijs, quam à peste nocentissima. Ahra-
ham iam senex seruum suum seniorem iuramento obstringit, ne Isaaco filio alienigenam
vxorem det ex Cananæis: sed ex terra patria aliquam accersãt. Sed quare hoc fecit? Ne
pertinacia superstitionis Cananæorum fieret occasio distractionis animorum, & impedi-
retur inuocatio. Rebecca mater Iacobi ita ait: Si acceperit Iacob vxorem de stirpe terræ hu-
ius, nolo viuere. Ioseph & Moses in Ægypto, etsi in maxima dignitate erant constituti a-
pud Ægyptios, & poterant sibi delegisse nobilissimas & ditissimas: tamẽ Sacerdotum sibi
quærebãt filias, quæ Ægyptiaca idolo mania non ita erant contaminatæ: nã cum doctrina
Ioseph

[Ios]eph & Mosis essent patres instituti, filias habuerunt haud dubie veræ religionis amātes. [T]obias similiter iunior ex mandato patris duxit Saram, Raguelis contribulis sui & sancti [v]iri filiam in vxorem, ne impari coniugio implicitus à Deo paulatim deficeret, sicut multi [f]ecerunt, qui duxerūt alienigenas. Ita Prophetæ omnes & multi reges abhorruerunt à pro[p]hanis nuptijs. Sciuerunt enim sancti Patres maxime displicere Deo societatem coniugij cum impijs, nec ignorarunt hanc prophanam societatem, non minimam præbuisse vniuersali diluuio caussam.

SEXTA. Cogitandum est periculum contagionis, & communicationis alieni peccati. Propter hoc periculum Deus interdixit suo populo Israelitico ducere alienigenas, hoc est, alienas à fide in vxores, Exod. 34. Nec vxorem de filiabus eorum accipies filijs tuis, ne postquam ipsæ fuerint fornicatæ, fornicari faciant in Deo suo, filios tuos. Nehemiæ 13. Adiuraui eos in Deo, vt non darent filias suas filijs eorum, & non acciperent de filiabus eorū filijs suis, & sibimetipsis, dicens: Nunquid non in huiusmodi peccauit Salomon rex Israel? & certe in gentibus multis non erat rex similis ei, & dilectus Deo suo erat, & posuit eū Deus regem super omnē Israel, & ipsum tamen duxerunt ad peccatum mulieres alienigenæ. Augustinus: Dominus per Esdrā iussit viros dimittere vxores alienigenas, ne & ipsi seducerentur per eas, & colerēt Deos alienos. Merito enim quas duxerunt Domino prohibēte, Domino iubente dimiserunt. Et Ambrosius: Caue ne alienam à fide tua vxorē tibi accersas. Facillime enim fieri potest, vt vxor alterius religionis, & infecta superstitiosis cultibus, virū etiam pijssimū ac prudentissimū amore captum blanditijs suis, ad impias opiniones & idololatricos cultus traducat atq; seducat. Est autem hoc periculū contagionis omnibus quidem, ac omniū maxime illustribus personis cauendum, quarum vitia latius serpunt, & sæpe, nō dico familias, sed integra regna polluūt et euertunt. Notum est exemplū Salomonis, quod paulo antea attigimus. Notum est exemplū impij Achab, qui ducta in vxorē Iesabele, filia regis Sydoniorum, auxit impietatem cultu idolorum, quæ secum aduexit Iesabel: vnde secuta est maxima cœcitas in populo Dei, & horrenda persecutio Prophetarum Dei, qui istos idololatricos cultus reprehenderunt. Dici non potest quā grauiter vulnerentur piorū animi, quādo audiunt pios principes adiungere sibi in cōiugio personas Papisticæ religionis. Nam hanc rem facile intelligunt vergere in perniciē veræ religionis, non sine multarū animarum certissimo interitu. Hodie princeps quidā viuit, qui doctus veram religionē, quam & ipse amplexus est, & subditis cōmendauit, quæ res multis pijs & sanctis Dei angelis magno gaudio fuit. Hic postea ducta vxore papisticæ superstitioni addicta, voluit quidē constanter in vera religione, quā amplexus erat, persistere, putabat enim se suosq; superstitione vxoris minime pollui posse. Sperabat forte fore, vt vxor suo exēplo paulatim superstitioni valediceret, & verā religionē secum amplecteretur. Sed quid fit? Vxor papisticæ religionis Idolum pertinaciter colit, & Missam sibi celebrari quotidie curat. Verum cū progressu temporis animaduerteret à se deficere plerosq; eorum, qui in initio secū Papisticæ religioni adhærebant, & amplecti religionē veram, cui maritus eius addictus fuit, ægrius tulit, & tandē ex mœrore animi in μανίαν incidit. Hoc cū maritus animaduerteret, sperans se posse mutata religionis forma, vxoris animū offensum placare, vt ita tandem mens mota restitueretur, Papatū est iterū amplexus, repudiato Euangelio Christi, non sine maximo scandalo & ingenti piorum omniū dolore. Huius factum mox secuti sunt pleriq; ex subditis. Quid quęso hoc facto sceleratius? repudiatur Christus Ecclesiæ sponsus: Euangelij vox aboletur: mos geritur affectibus superstitiosæ fœminæ in contumeliā Dei: contristatur Spiritus sanctus in multorum cordibus: castra Christi perfide deserūtur: fit defectio proditoria à Christo duce ad Satanam hostem Dei: produntur Ecclesiæ ciues, atq; ita autor horum malorum fit reus multorum alienorū peccatorum: & nisi resipuerit, audiet olim Filium Dei se negaturū coram Patre cœlesti, quē hic coram hominibus turpiter abnegauit. Quare non est vt quisquā tantum suis viribus aut sapientiæ tribuat, vt putet se non posse mulieris aut blanditijs, vel querelis à veritate abduci in errores.

SAMSONE quis fortior? At ille à fœmina alienigena est deceptus. Salomone quis sapientior? at ille in gratiā fœminarum se turpiter prostituit idolis. Non igitur suaserim vt pius, spe cōuersionis eius quam cupit in vxorem, se in periculum cōijciat: nam vt euentus est incertus (superstitio enim vbi altas radices egit in personis potissimum pollentibus autoritate vix vlla arte euelli poterit) ita pericula certissima sunt: quæ qui non cauet, Deum tentat: nam fiducia sapientiæ & constantiæ suæ, corrigit legem Dei, qua cauetur ne quis alienā à fide in vxorem ducat. Quam legem non dubito vniuersalem esse, cum eius ratio sit communis. Nam non minus interest Christianis hodie, quam olim Iudæis fugere occasionem idololatriæ. Neque male dictum Pauli huc accommodatur: Ne ducatis iugum cum infideli-

delibus, hoc eſt, ne commiſceatis vos infideliū pollutionibus. Nam coniugia cōtracta cū infidelibus ſunt laquei, quibus implicantur tam viri quam mulieres ad impietatis cōſenſum. Hactenus de quæſtionibus propoſitis: nunc reuertamur ad noſtrum Apoſtolum.

Cum multa haberem vobis ſcribenda, nolui per cartam & atramentum, ſed ſpero me venturum ad vos, & præſentem præſentibus locuturum, vt gaudium noſtrum ſit completum.

Clauſurus Epiſtolam excuſat breuitatem, cuius rei cauſſam adiungit, à ſpe ſui aduentus ad ipſos, ſcilicet matrem & filios, cum quibus pollicetur ſe coram locuturum, vt gaudium mutuum ſit plenum, id eſt, verū, vt quod optimum obiectū habeat. Significat ergo, quod non de rebus huius vitę, ſed æternę potius, ſit cum illis collaturus, videlicet vt & ipſi plenius doceantur vias Domini, & ipſi Apoſtolus conſolationem percipiat ex mutua fide. Obſeruetur locus de mutuo Chriſtianorum gaudio, quod inde proficiſcitur, quod coram ſe mutuo verbi Dei confirment & conſolentur, vt Paulus loquitur ad Rom. 1. Deſidero, inquit, videre vos, vt aliquod impartiar vobis donum ſpirituale, ad vos ſtabiliendos, hoc eſt, vt communem conſolationem percipiam apud vos per mutuam fidem veſtram ſimul & meam. Porro inter gaudium piorum & impiorum, hoc eſt diſcrimen. Impij vel ex alieno malo gaudent, vnde ἐπιχαιρέκακοι græcis dicuntur: vel ex præſentis boni opinione, vt ille diues in Euangelio, qui de horreis deſtruendis, & nouis & amplioribus ædificandis deliberauit, quem Dominus ſtultum pronunciat. Non igitur immerito impiorum ſeu mundi gaudium ab Auguſtino dicitur, gaudium vanitatis. GAVDIVM autem piorum habet cauſſas Spiritum ſanctum, verbum Dei, quo concipitur firma cognitio miſericordiæ Dei in Chriſto Ieſu, viuam promiſsionis fiduciam in corde, bonam conſcientiam, & certam ſpem promiſſæ liberationis ab omnibus malis, & vitæ æternæ. Per hoc gaudium pij acquieſcunt in Domino, & in omnibus, cum proſperis, tum aduerſis, ſpe bona ſe ſuſtentant, ſcientes, quod non fallere poſsit, qui promiſit. Chriſtus Dominus iubet ſuos gaudere & exultare cum varijs premuntur afflictionibus & perſecutionibus. Et Iacobus vult vt Chriſtiani exiſtiment omne, id eſt, plenum & ſolidum gaudium eſſe cum in varias tentationes inciderint. Hoc, tametſi rationi videtur paradoxon, vt quod abhorreat ab omnium ſanorum cōmuni ſenſu: tamen vere pij experiuntur in ſe veriſsimum eſſe. Iob in ſumma ſua afflictione hoc ſpirituali gaudio exultauit, vnde prorupit in hanc vocem: Scio quod Redemtor meus viuit, & in nouiſsimo die reſurrecturus ſum. Atq; in hunc modum omnes Sancti ſub cruce & præſenti ſenſu, & futuro euentu gaudent. Senſu quidem, quia habent in ſe Spiritum ſanctum conſolantem & erigentem ſe aduerſus crucis acerbitatem. Euentu vero, quia ſciunt ſe glorificandos olim cum Domino, cui hic in cruce ſunt conformes. Dicitur autem hoc gaudium ſanctorum Auguſtino, gaudium veritatis.

Salutant te filij ſororis tuæ electæ, Amen.

Salutatio eorum mutua, qui in diuerſis locis degunt mutuum amorem veluti ſilentio ſopitum, excitare ſolet, quare eam non negligendam eſſe putauit Apoſtolus.

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM IOHANNIS TERTIAM.

POST EPIGRAPHAM ET SALVTATIONEM, CAII PIETATEM ET in pauperes ſanctos liberalitatem prædicat. Deinde quendam Diotrephen carpit, propterea, quod non ſolum primatum in Eccleſia expetierit: ſed etiam durior fuerit erga fratres, adeo quod ne hoſpitio quidem ſanctos excipere voluerit, cuius exemplum ne imitetur Caius, monet Apoſtolus. Poſtea, commendata Demetrij cuiuſdam pietate, Epiſtolium ſalutationibus claudit.

EXEGESIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Senior

SENIOR Caio dilecto, quem ego diligo in veritate.

Epigrapha hæc autorem Epiſtolæ, & cui ſit ſcripta indicat. Deinde, quo ſit acceptior Epiſtola, ſuum erga Caium affectum teſtatur Apoſtolus. In veritate diligere, id eſt, vere & ſincere.

Dilecte inprimis opto, vt proſpere agas & valeas, quemadmodum proſpere agit anima tua.

Optat Caio cum animæ ſalute corporis incolumitatem, ſeu felicem rerum ſucceſſum, quæ duo præcipua bona ſunt hominis, cum eius ſtatus optimus reſpiciatur. Vocabulum græcum, quo hic vtitur Apoſtolus εὐοδοῦσθαι, à facilitate viæ ſumtum eſt. Qui enim recta via bona & facili procedit εὐοδοῦσθαι dicitur. Deinde, quia via phraſi ſcripturæ rationē & inſtitutum vitæ ſignificat, transfertur vocabulum ad animi affectionem bonam, & actiones hominis cōgruentes, vt εὐοδοῦσθαι dicatur, qui bene affectus eſt, qui proſpere agit, cuiq; omnia feliciter cedunt. In hac ſignificatione accipitur vocabulum hoc, in Pſalmo primo: Omnia quæcunq; faciet, εὐοδωθήσονται, id eſt, bene cedent: ſeu vt vetus interpres reddit proſperabuntur, hoc eſt, felicia & fauſta erunt. 10

Gauiſus ſum valde cum veniſſent fratres, & teſtimonium reddidiſſent veritati tuæ, quemadmodum tu in veritate ambulas.

Teſtatur ſe Apoſtolus gaudere inprimis de honeſtate & integritate vitæ Caij, quam multi fratres ſuo teſtimonio ornant. Atq; oſtendit Apoſtolus quomodo affecti eſſe debeamus erga eiuſdem religionis conſortes. 20

Maius enim gaudium non habeo, quam quod audio filios meos in veritate ambulare.

Ratio gaudij à paterno affectu doctoris erga ſuos diſcipulos, quos filios ideo vocat, quia eos per verbum Deo genuit.

Dilecte fideliter facis quicquid operaris erga fratres & peregrinos.

Approbatio eſt pietatis Caij erga fratres, & peregrinos: Vt decet, inquit, pium & fidelem hominem, te humanum & beneuolum fratribus & peregrinis exhibes. Commendatur nobis hoc exemplo ſancta hoſpitalitas & pius erga peregrinos candor. 30

Qui teſtimonium ferunt tuæ dilectioni coram Eccleſia, quos, recte facies, ſi proſecutus fueris vt Deo dignum eſt.

Sponte, vt dicitur, currenti calcar addit. Dignum eſt Deo, inquit, fratres & peregrinos amāter complecti, eoſque fouere, nam ita Dominus ait, Qui vos recipit, me recipit. Proinde qui filij Dei eſſe & nominari volunt, ſe mutua caritate & beneuolentia complectantur. 40

Nam pro nomine eius profecti ſunt, nihil accipientes à Gentibus. Nos ergo debemus accipere huiuſmodi, vt cooperarij ſimus veritati.

Ætiologia eſt. Digne Deo facit, qui eos, qui nomine Dei legatione funguntur, complectitur, idq; maxime, ſi ob ingratitudinem hominum cogantur ſedes mutare, vt ſimus miniſtri ſeu cooperarij veritati, hoc eſt, vt ipſi quoque aliud conferamus ad veritatis propagationem & conſeruationem. Porro in Caio, cuius hic pietatem & liberalitatem erga fratres prædicat Apoſtolus, duo ſpectentur, videlicet præmium virtutis, & imitatio exempli. Præmium virtutis Caij non eſt minimum, quod ornetur teſtimonio tāti Apoſtoli, & cōmendetur ipſius pietas & dilectio toti Eccleſiæ. Donec enim hic mūdus ſtabit, manebit apud Eccleſiā Dei huius viri gloria, & perpetuo iuſticia eius celebrabitur, iuxta regulam Pſal. 112. In memoria æterna erit iuſtus. Etſi autem antiqua gratia, vt ait Pindarus, dormit apud homines: tamen Deum nulla vnquā capit oliuio piorum. & apud pios ſemper dulcis remanebit recordatio benefactorū. Cum, contra impiorum memoria vel prorſus nulla erit, vel omnino infamis & triſtis, vt alij exemplis deterreantur, ita enim Pſalmus ait: Vultus Domini ſuper facientes malum, vt ſuccidat è terra memoriā eorum. Quia autem hoc pietatis præmium nō in omnibus cernitur: multi enim pij 50

&

& sancti homines mortui sunt, quorũ ne nomina quidẽ sunt apud homines reliqua, testimonium est de futuro iudicio, in quo spectantibus omnib. creaturis reddetur præmium virtuti & pietati, & suppliciũ debitũ malitiæ & contumaciæ. Cogitatio proinde huius præmij nos excitet ad pietatis & virtutis studiũ, ad diligentiã in formandis moribus, iuxta voluntatem Dei, & laudabiliũ Sanctorum exempla. Non moueamur multitudine peccantium, sed dulcissima virtutis imago, & eius fructus nobis perpetuo versetur ob oculos.

Deinde spectetur in Caio imitatio exempli, qua nos eius pietatẽ & reliquas virtutes exprimamus. Ne quis autẽ erret in modo imitationis Sanctorum, tenenda est regula, quæ est vox Dei de faciẽdis & vitandis, & aspiciatur archetypus Iesus Christus. Ita enim Paulus ait: Estote imitatores mei, sicut & ego Iesu Christi. Imitemur ergo sanctos Patres, quatenus in sincera doctrina & sanctis moribus nos ad Christum ducunt. Non simus segnes, sed imitatores eorum, qui per fidem & patientiam obtinent promissam hæreditatem. Est præterea in imitatione videndum, an factum contineatur sub vniuersali mandato, ad quos omnes ex æquo obligantur: vel ad certas personas aut populos pertineat. Si vniuersale factum est, hoc est, si obligat mandatũ Dei vniuersaliter sine exceptione, imitatio est pia & laudabilis, vt cum fidem, pietatem, constantiam, liberalitatem, & alias quasuis virtutes quorumcunque sanctorum imitemur. At si factum sub personali mandato cõtinetur, imitatio non debet esse vniuersalis in specie, sed in genere tantum, ne violentur catholica præcepta. Abraham parat se ad iugulandum & offerendum Deo filiũ suum Isaac, quod factum vehementer Deo placuit. Verum cum hoc factum imitantur multæ gentes, adeoq; multi ex Iudæis, horribiliter peccant: nam personale præceptum datum Abrahamo, pugnat cum vniuersali præcepto, Non occides. Diues ille in Euangelio, iubetur si perfectus esse velit, vt vadat & vendat omnia quæ possidet, & det pauperibus. Hoc personale mandatum cum imitãdum proponitur pijs patribusfamilias, sanctis regibus & alijs, pugnat cum vniuersali quod est omnibus datum, videlicet vt patresfamilias, pij reges, sint domini suorum fontium, & prudenter eos deriuari foras permittant. Non ergo est hæc imitatio laudabilis, nec præcepta in specie. Iohannes Baptista vixit solitarius in deserto, veste non splendida vsus est, cibus illi fuit minime delicatus. Hunc primum κακοζηλίᾳ quadam imitati sunt Eremitæ, qui in deserto in suis mandris habitabant, & multos secum inuitarũt ad simile vitæ genus. Inter hos maxime prędicatur Barlaã quidam, qui etiam regnũ filijs persuasit, vt relictis regnis & possessionibus, se in solitudinẽ abderent. Deinde paulatim creuit superstitio, donec omnia lustris Monachorũ impleta sunt, non sine maxima veræ pietatis iactura. Verum in hoc errarunt omnes, q; ex speciali facto & personali fecerunt vniuersalẽ regulam. Atq; ita diligenter spectandũ est, quando Sanctorum exempla imitanda sunt in genere facti, & quãdo in specie, ne implicemur erroribus Monachorũ, cum certissimo animarum nostrarũ periculo.

Scripsi Ecclesiæ, sed qui primatum inter eos ambit Diotrephes, non recepit nos.

Hæc secunda Epistolæ pars querela est. Conqueritur enim Apostolus de Diotrephe homine superbo, garrulo, auaro & contumaci: qui cum primatum Ecclesiæ ambiret, ipsum etiam Apostolum in ordinem redigere voluit. Nam cum Apostolus scriberet Ecclesiæ, in qua fuit Caius, (quam nam autem putat Ecclesiam, Babylonicam ne, an aliam, incertum est) hic Diotrephes Apostoli autoritatem nõ agnouit, sed ipse sibi in Ecclesiam primatum vendicauit, forte quia penes illum fuerit summa Reipub. istius gubernatio politica. Est enim valde vsitatum, vt vbi superbi πλεονέκται veniant ad dignitatem aliquam, & sublimius munus siue in politia, siue in Ecclesia, rarius se contineant intra metas: sed se superbe ingerant in aliorũ quoq; officia, non cõtenti propriæ vocationis terminis. Sic in ciuili dignitate constituti, sæpe sibi dominium in Ecclesiam vsurpant, & contra fungentes munere Ecclesiastico, se interdum in magistratus ciuilis officiũ ingerunt, quæ res sæpe fuit, est & erit occasio magnæ ruinæ, cum in Ecclesia, tum in republica. Hoc vitiũ Græcis vocatur πολυπραγμοσύνη, latine curiositas, vitium omniũ pessimum & nocentissimum, iuxta græcũ illum versiculum: τῆς πολυπραγμοσύνης οὐδὲν χερεώτερον ἄλλο. Porrò, cum hoc loco superbia Diotrephis carpitur, qui primatũ in Ecclesia ambiuit, diligenter discernendũ est inter primatũ ipsum in certa & particulari Ecclesia, & primatus ambitionẽ. In Ecclesia, vt in alijs statibus opus est ordine, qui sine ordinatione personarum iuxta Geometricam proportionem nec esse, nec conuersari potest. Quare necesse est, vt in Ecclesia alij alios dignitate ordinis præcedant: sine tamen superbo dominio in clerum Domini, hoc est, in Ecclesiam. Nam vbi omnes pares esse volunt dignitate & ordine, ibi locum habet illud Poëtæ: ἔνθ' νομάδων ἀκούει οὐδεὶς οὐδὲν οὐδενός, hoc est, vbi est anarchia, nemo alterum audit quicquam, sed omnia sursum deorsum feruntur cæco

impetu. In Ecclesia primitiua alij fuerunt Apostoli, alij Euangelistæ, alij Pastores, alij Prophetæ: etsi autem hi omnes hoc habebant commune, quod eiusdem Ecclesiæ Dei fuerunt architecti: tamen præeminebant alijs Apostoli & dignitate officij, & donis. Sic Timotheus Ephesi, & Titus in Creta, alios dignitate & ordine præcedebant. Quibus regula agendi erat, nō affectus animi, sed vox Euangelij & exemplum Christi Domini. Non enim quicquam putabant sibi licere, nisi quod & vox Dei dictaret, & Christi exemplum cōfirmaret. Sciuerunt sibi potestatem datam esse ad ædificationem, non ad destructionem. Super fundamentum igitur, vt periti architecti ædificauerunt, non extra fundamentum. Fundamentum autem est vnicum, videlicet Iesus Christus. Ædificandi ratio ex Prophetis & Apostolicis scriptis petenda est. 10

Porrò, vt ordo ille, quem necessarium in Ecclesia esse iudico, sit sine vitio, in eo spectentur personarum ad officia electio, agendi regula, autoritatis modus & finis administrationis. Electio personarum in Ecclesia sit libera, iuxta honestam, piam, receptam approbatáque ordinationem. Censura morum, exploratio doctrinæ, facultatis præstandi officij examinatio, & legitima ordinatio, exemplo Apostolorum adhibeantur cum seria Dei inuocatione. Electus approbatus & ordinatus, in agendo sequatur certam regulam, hoc est, vel monstratam verbo Dei, cum de doctrina agitur, vel graui autoritate gubernatorū Ecclesiæ præscriptam & commendatam, cum de disciplina & morum externorum gubernatione quæritur. Contra, præter & vltra regulam non extendatur autoritas vllius, quantiscunque virtutibus aut donis pollere videatur: sed in rebus ambiguis, exemplo Apostolorum, & eorum piorum successorum, quærantur Synodorum & piorum Conciliorum voces & suffragia: quibus acquiescendum est, donec à prima regula, quæ est vox Dei, non discedant. Finis administrationis Ecclesiæ semper versetur ob oculos, qui est, vt colligatur Christo æterna Ecclesia, in qua concorditer Deum celebremus, nos inuicem diligamus, ac foueamus: quo integer sit & incolumis Ecclesiæ status in gloriam & laudem Dei. Quamdiu hos limites non transgredimur, non est in vitio si quis alijs donis, laboribus, pietate & vocatione, superior, etiam dignitatis locū obtineat sublimiorem. Verum ambitio primatus in Ecclesiam, qualis huius Diotrephis fuit, semper est culpabilis & pernitiosa. Nā, vt à mala caussa, nempe superbia & φιλαυτίᾳ procedit: ita tendit ad pessimum finem, videlicet ruinam Ecclesiæ, oppressionem bonorū in Ecclesia, euersionem veræ pietatis, & extructionem regni Antichristi: quod, qui non videt in pontificibus Romanis, plane cæcus est. Quid enim mali ambitio istorum Pontificum non pepererat? An non Ecclesijs in orbe maximam ruinam attulit? An non homines sanctos & pios innumeros perdidit? An non inde Antichristi imperiū cœpit, creuit & latissime dilatatum est? Adeo verum est vaticinium Gregorij Magni: nam hunc scribunt dixisse, illum fore Antichristum, qui vniuersalis Episcopus haberi vellet, & omnium Ecclesiarum caput. Etsi autē hoc rectum à Gregorio dictum est: tamen nemo vnquam tot monstra superstitionū & idolorum in Ecclesiā inuexit, sicut ille. Hic autor Canonis Missæ dicitur: hic ritus Missarum excogitauit pro viuis & mortuis: hic, loco Dei, spiritibus immundis, qui finxerunt se animas defunctorum, credidit: hic imagines sanctorum circumferri præcepit: hic infinitis alijs ceremonijs Ecclesiam obruit, atque adeo in locum verbi Dei traditiones humanas substituit. 40

Propterea si venero, suggeram ipsius facinora quæ facit, verbis improbis garriens in nos, quique etiam hic non contentus, neq; ipse recipit fratres, & qui volunt recipere prohibet, & ex Ecclesia eijcit.

Cōminatio est conditionalis. Nam iuxta Græcorum dictum, τὸ μέλλον ἄδηλον. Dicit enim: Si venero, scilicet Deo ita disponente, suggeram ipsius facinora, hoc est, in memoriam illi reuocabo, & ponā illi ob oculos, quę improbe facit. Et quatuor insignia eius flagitia, quæ sunt ambitionis ἀκόλουθα notat breuissime: PRIMVM, quod maledictorū garrulitate incessat Apostolum. Vocabulum autem quo hic vtitur Apostolus, φλυαρῶν, vel à feruentibus ollis sumtum est, quæ cum ebulliunt, φλυεῖν dicuntur: vel à vomentibus & eructantibus præ crapula, vt alludere videatur Apostolus ad dictum Salomonis Prouerb. 15. Os stultorum eructat stulticiam. Hęc linguæ petulantia extreme damnanda est. Nam cum lingua sit data vt alij alios de Deo, de natura rerum, de virtutū officijs. Item vt alios in quibusuis necessitatib⁹ & honestis rebus cōmunicatione sermonis iuuemus: profecto summū scelus est, si contra Deum, & ad nocendum alijs quouis modo conferatur. SECVNDVM, quod fratres non recipiat, quod sane nihil aliud est, quam ipsum Christum abnegare, quomodo enim putādus est Christum suscipere, qui eius mēbra in necessitate domo excludit. 50

TER-

TERTIVM, quod prohibeat ne quis recipiat. Hęc vehemens exaggeratio eſt ſceleris Diotrephis. Crudele eſt Chriſtum in ſuis membris domo excludere: ſed omnẽ crudelitatem & immanitatem excedit, prohibere ne alij hoc debitum officium præſtent. QVARTVM, quod etiam ſanctos ex Eccleſia eijciat. Hoc ſuperioribus atrocius eſt. Vt enim atrocius eſt animam lædere, quam corpus affligere: ita grandius eſt flagitium ab Eccleſia excludere inſontẽ, quam ex domo. Etſi illa excluſio non nocet excluſo, modo ſit ſine crimine: qui enim mente, corde, & vitæ innocentia eſt in ſocietate Sanctorũ, nihil illi nocet, quod ad ſalutem animæ, ſi corpore excludatur. Et contra, nihil prodeſt, ſi quis in cœtu ſanctorum ſuperbe exultat, ſi abeſt potiori ſui parte nempe anima, ſicut hic Diotrephes, Iudas & alij. Sed om- 10 nium optimum eſt, vt Dauid etiã teſtatur, eſſe & corpore & animo in cœtu ſanctorũ, vnanimi conſenſu inuocantiũ & laudantium Deum. Nos autẽ, vt ad certa capita omnia reuocemus, quo vſus huius loci magis ſit conſpicuus, duo ex hoc loco colligamus. Vnũ, quid faciat honorum cupiditas & ambitio. Alterum, quod nã ſit miniſtrorum Dei officiũ, quando in tales, qualis hic Diotrephes fuit, incidunt. Hic Diotrephes ſuperbus & garrulus, ordinem Eccleſiaſticũ ſeu φιλαδελφίαν verbis & factis labefactare conatur. Nam dum conſilio & exemplo alios præire deberet, ad ſanctam ſeruandam fraternitatem & cõcordiã, ipſe calumnijs concordiam ſcindit, ac pijs quantũ poteſt detrahit, adeo vt ne quidẽ Apoſtolo parcat. Iohannes autem Apoſtolus iſtius improbi maledica garrulitate & impia prophanitate nequaquam abſterretur, quo minus ſuum faciat officium: ſed eum, etſi paucis, grauiſsimis, 20 tamen verbis proprijs depingit coloribus. Hoc Iohannis factum miniſtris verbi Dei ſit pro regula. Quapropter vt ſimilibus Caij dignum ferre teſtimonium pietatis & innocentiæ debent: ita huius Diotrephis ſectatoribus, ſuam ſuperbiam, ineptias, garrulitatem, & alia vitia ponent ob oculos, idq; vt illi, hoc eſt pij, qualis Caius fuit, excitetur magis ad perſeuerantiam in ſinceritate doctrinæ, ad integritatem & innocentiã morũ. Creſcit enim laudata virtus: Hi vero, vt vel pudefiant & emendentur: vel ſi emendari nolint, alij ſciãt eos tanquã peſtẽ fugiendos eſſe. Neq; hoc facere pugnat cũ caritate, qua debemus etiam inimicos diligere: Nam inimici ſunt quidẽ diligendi, ſed vſq; ad aras tantum, & melius eſt vt vnus ſi aliter fieri non poteſt, pereat quam vnitas. Vt interim taceã neceſsitatẽ officij præſtandi pręferendam omnibus amicitiæ & dilectionis legibus, præſertim cum gloria Dei agitur & ſalus 30 animarum. Animabit præterea hoc Iohannis exemplũ miniſtros Euangelij, cum petulantius excipiantur, vel verbis, vel ſcriptis aliorum, qui calumniando & deprauando aliorum recte dicta & facta, quærunt ſibi nomen & famã apud homines, cum virtute & recte factis nihil laudis ipſi mereantur. Hic primũ pij miniſtri Dei ſe conſolentur conſcientia recte factorũ, quæ vel ſola, tanquã murus, opponi poteſt omnibus malignorũ hominũ calumnijs & obtrectationibus. Huc illud Poëtæ pertinet: Hic murus ahæneus eſto: Nil cõſcire ſibi, nulla q; palleſcere culpa. Deinde tueantur famã ſuam honeſta defenſione, ſeruata vnitate Eccleſiæ. Præterea euentum Deo committant, & imitentur Dauidis exemplum, qui ait: Pro eo quod ego diligo eos, aduerſantur mihi, ego autem orabam. Adhæc, quia vt Xenophon ait: οὐ πάνυ γε ῥᾴδιόν ἐστιν εὑρεῖν ἔργον ἐφ' ᾧ οὐκ ἄν τις αἰτίαν ἔχοι. χαλεπὸν γὰρ οὕτω τι ποιῆσαι, ὥστε 40 μηδὲν ἁμαρτεῖν. χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντας μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν. id eſt: Non facile eſt inuenire opus ſine querela, difficile eſt enim, aliquid ita facere, vt nihil aberres. Difficile etiam, vt qui ſine errore aliquid fecerint, incidant in iudicem non iniquum, Decet vt ſinguli ſuas infirmitates agnoſcant, & in erratis iudicijs piorum ſe ſubijciant: Præſertim cum ſibi conſcij ſint nihil ſe mali ex propoſito vel dixiſſe, vel ſcripſiſſe: ſed quæſiuiſſe gloriam Dei & ædificationem Eccleſiæ. Poſtremo reuocent in memoriam exempla piorum, vt Moſis, Prophetarum, Chriſti, Apoſtolorum & aliorum ſanctorum, qui ſimiles calumnias experti ſunt, quas tamen patientia & forti animo ſuperarunt. Ex multis vnum adijciam ex Caſsiano: Quidam, inquit, ſenex, cum apud Alexandriam infideliũ turba conſtipatus, maledictis impulſibuſq; agitaretur, & ab eo quærerent, quid vnquã mira- 50 culi feciſſet Deus eius Chriſtus: reſpondit, vt ijs, quas infertis atque maioribus nõ mouear neque offendar iniurijs. Hoc reſponſo ſignificauit, quantum ſit fidei robur in quauis perſecutione & calumnia. fieri enim non poteſt, vt qui vera fide præditus ſit, ſuccumbat in vllo, vel grauiſsimo perſecutionum certamine. Stat ſiquidem immotum dictum Apoſtoli: Hæc eſt victoria quæ vicit mundum, fides noſtra. Qui hiſce cogitationibus ſuum animum non confirmauerit, aduerſus calumnias & inſidias aduerſariorum vix quicquam audebit in tanta hominum peruerſitate & iudiciorum varietate. Nã ſi Iupiter, vt Poëta ait, non poteſt omnibus placere, ſiue pluat, ſiue ſerenus ſit: Non eſt quod nos ſperemus fore tutos à calumniatoribus quicquid fecerimus.

Cæterũ, cum iam oſtenſum eſt, quibus modis ſuperabimus iniuſtas calumnias, ne ijs

facti succumbamus: Nunc etiam nos admonendi sumus, vt & ipsi malum calumniæ fugiamus. Nam si eius, quod in alijs damnamus, nos ipsi rei deprehendimur, multiplici reatu obstringimur. Vt ergo nos frena linguæ nostræ, & calamo inijciamus, hæc ordine cogitentur: videlicet quanta sit calumniæ & mendacij grauitas: quam multiplex pœna calumniatoribus immineat, & seria Christianismi seu vocationis nostræ cogitatio.

Grauitas calumniæ ex eo intelligi potest, quod in calumnijs quatuor horrenda scelera concurrant. Primũ enim calumniator Deo conditori linguæ se opponit, cum eius opificium ad nocendum confert, quod ad iuuandũ erat collatum. Secundo, sibi ipsi grauissime nocet. Nã se eximit de cœtu sanctorũ hominũ & angelorũ, & concludit se in miserrimum Catalogum Diabolorũ & prophanorũ hominum. Nam & re & nomine communicat cum Diabolis. Dicuntur enim vtrique communi appellatione, Diaboli, hoc est, calumniatores. 10 Nam vt Satan primos nostros parẽtes suis calumnijs in mortẽ coniecit: ita calumniatores, patris sui Diaboli vestigijs insistentes, eodem occupantur studio, videlicet vt suis calumnijs hominibus insontibus pernitiẽ afferant, & si dicta & facta taxare nequeunt, mentem sibi ignotã vellicant, quasi per hypocrisin, vel collusionẽ cum hostibus non sincera mente omnia facta sint: ita imitantur plane geniũ patris sui Diaboli. Zoilus dictus κυὼν ῥητορικὸς ob calumniandi studiũ, interrogatur, cur sit tam effrenis linguæ & procliuis ad conuiciandũ, respondet, ὅτι ποιῆσαι κακῶς βουλόμενος οὐ δύναμαι, hoc est, quia cupiens male facere non possum: quo dicto significat calumniatoribus propositã esse pernitiem eorum quos calumnijs petunt. Tertio is qui audit calumnias & delectatur inclementibus dictis in absentẽ, fit eti- 20 am reus homicidij. Quarto, calumniator lædit grauissime eum quem calumnijs petit, atq; ita fit reus non solũ defectionis à Deo: sed etiã triplicis homicidij. SECVNDO, cogitetur pœna multiplex calumniæ, vt pœna Talionis. Iustissimum enim est iudiciũ Dei, iuxta regulã Spientiæ 10. Per quæ peccat quis, per hæc & torquetur: fit proinde sæpe, vt qui alijs struxit calumnias, ipse calumnijs oppressus tandem succumbat. Huc accedit fidei extinctio, gratiæ amissio, cõscientiæ vastatio: breuiter tristissima de regno Christi eiectio. TERTIO, cogitetur vocationis nostrę dignitas & excellentia. Sumus enim vocati ad sanctificationẽ, adoptati in filios Dei, vt patrem cœlestem, sanctũ, iustũ & veracem imitemur, & gestemus eius imaginẽ in vera iusticia & sanctitate, quæ non potest stare cum calumnia, quæ est propria nota filiorũ Diaboli. Nam si Christianismus, vt eum recte definit Gregorius Nyssenus, 30 est imitatio diuinæ naturæ, & diuina natura est iusta, sancta, verax, manifeste se prodũt nihil cõmune cũ Christianismo habere, qui se indignis Christiano nomine calumnijs maculant. Quare memores grauitatis huius peccati, multiplicis reat⁹, & augustæ nostrę vocationis, calumnias omnes & mẽdacia remittamus ad mendacij & calumniarũ patrẽ Diabolũ.

Dilecte ne imiteris quod malum est, sed quod bonum.

Generalẽ regulam tradit, quæ quid in exemplis fugiendũ, & quid sequendum sit, docet. Et quia nec omnia sanctorum facta imitanda sunt, nec omnia prophanorum opera sunt fudienda, vult vt quod malum est fugiamus à quouis perpetratum: & quod bonũ est imitemur in quocunq; cernitur. Siquidem & sancti sæpe labuntur, & alij interdum simulacra quædam virtutum osten- 40 dunt. Vt igitur Dauidis adulteriũ vt malum, est fugiendum, & resipiscentia eiusdem, vt bona, amplectenda: ita Scipionis prophanitas vitanda est, & castitas imitanda. Vt constantia confessionis Abdæ Persici in confessione est imitatione dignissima, & temeritas eiusdẽ destruentis πυρεῖα Persica, quę fuit occasio persecutionis 30. annorũ, vt noxia & intempestiua fugienda est. Ita Thiresiæ sacerdotis Thebani superstitio merito est vitanda, & constantia eiusdẽ in asserenda veritate, idq; corã Tyranno, omnib. pijs Euangelij ministris est imitanda. Ideo Paulus ait: Omnia probate, quod bonũ est tenete. Vult ergo Paulus, nõ vt quiduis vel in sanctissimis imitãdum nobis proponamus, sed quæ vt recto iudicio approbamus, ea etiã retineamus, imitando. Porrò quia hæc regula Apostoli latissime patet, placet nonnulla 50 huc ascribere quo eius vsus fiat familiarior. IMITATIO omnis vel est consilij, vel facti seu morum, sed quia vtraq; varia est & multiplex, primum de imitatione cõsilij dicemus, quia autem hæc variat pro consiliariorũ differentia, illorum discrimina videamus. SVNT itaq; sex consiliarij mali, quorum consilia vt pernitiosa fugienda sunt: horum quatuor sunt domestici, reliqui externi. Domestici seu interni à Paulo his nominibus appellantur: Caro, concupiscentia carnis, διάνοια carnis, & voluntas carnis: hi enim omnis mali suasores sunt, & ideo magis cauendi, quia sunt domestici & familiares, & sub melle venena promunt. Externi Paulo sunt duo, videlicet seculum mundi huius, & princeps aëris Diabolus. PRIMVS consiliarius malus & domesticus est caro, hoc est, corruptæ naturæ vitiositas, quæ dicitur

citur peccatum originis, vt in illo Domini dicto: Quod natum eſt ex carne, caro eſt, id e
corruptum, peruerſum, pollutum & inquinatum. Suggerit igitur talia conſilia, qualis ipſ
eſt, quibus qui obtemperat, mortis reus efficitur, iuxta illud Pauli: Si ſecundum carnem v
xeritis, moriemini, φρόνημα enim carnis mors eſt. SECVNDVS conſiliarius malus & do
meſticus eſt concupiſcentia carnis, qua ſcilicet caro ſeu peccatum originis efficax eſt ad
producendos fructus, indolem carnis referentes, hoc eſt, peſſimos. Huius concupiſcentiæ
vires, conſilia peſſima, omnes mortales in ſe experiuntur, quando autem huic obtempe-
rat homo, dicitur peccatum in eo regnare, vt in illo Apoſtoli dicto: Ne regnet peccatum
in mortali veſtro corpore, vt obœdiatis ipſi in concupiſcentijs eius. TERTIVS conſilia-
rius malus & domeſticus eſt διάνοια carnis, videlicet cum cogitatio excitata à concupi-
ſcentia carnis, ratiocinari ac diſputare incipit. Hæc, quia cœca eſt, non poteſt niſi de te-
nebris conſilia dare, vnde Paulus: Vani facti ſunt, & obtenebratum deſipiens cor eorum,
cum ſe profitentur ſapientes eſſe, ſtulti facti ſunt. QVARTVS conſiliarius malus & do-
meſticus eſt voluntas carnis, quæ obtemperat ratiocinationi cœcæ intelligentiæ, & exequi-
tur quicquid ſuadet. Hæc quia actionũ imperatrix eſt & domina, fit vt & internæ & exter-
næ vires illi obtemperent, & conentur efficere quod illa ſcelerate imperat. Hi quatuor con-
ſiliarij ſemper ſunt efficaces in nõ renatis, & ſuis conſilijs ad quæuis mala homines propha
nos flectũt. Et tametſi ratio interdum ex igniculis honeſti in natura relictis προκαλεῖ, vt A-
riſtoteles ait, ad optima, tamen voluntas ipſa impetu quodã carnis & cõcupiſcentiarũ eius
abripitur, non ſecus atq; nauicula ab aduerſis vndis, renitente nauta, propellitur. QVIN-
TVS conſiliarius malus, inter externos primus, dicitur à Paulo, Seculum mundi huius, hoc
eſt, mundi peruerſi mores, infinita ſcãdala, & omnium ſcelerũ innumerabilia exempla. Hi
mundi mores, hæc praua cõſuetudo pabulum eſt omnis nequitiæ, quo multi etiã inter eos
qui decreuerunt Deum timere veluti ſaginati ferociunt, & cõtra Deũ feruntur petulantiꝰ.
Hinc parentũ peſſimi mores, hinc peſſima natorũ educatio, hinc peſſimi ciues prodeunt.
Nam dum homines multitudinẽ peccantium intuentur, quaſi conſilio eorũ excitantur ad
omne malum perpetrandum. SEXTVS conſiliarius malus, inter externos ſecundus, eſt
princeps huius aëris, hoc eſt, Diabolus, qui, vt teſtatur hiſtoria de Iuda, intrat in corda ho-
minum, atq; eos ad varia flagitia hortatur & impellit, vt hoc modo deſtruat regnũ Chriſti,
habeat ſocios omnium ſcelerum aduerſus Deum, & conſortes æternorũ ſuppliciorũ. HIS
ſex malis cõſiliarijs obtemperant omnes, qui non per ſpiritũ Dei renati ſunt. Nam hi alios
habent conſiliarios, quibus obtemperare conantur, & ſunt ſimiliter ſex, qui ſe opponunt
malis iſtis conſiliarijs quos poſuimus. Horũ Primus eſt ſpiritus, qui ſe carnis cõſilijs oppo-
nit. Eſt autem hic ſpiritus motus quem excitat Spiritus ſanctus in cordibus credentium, &
eſt fons omnium piarum actionum in hominibus. Vt enim quod natum eſt ex carne, caro
eſt: ita quod natum eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt, hoc eſt, integrum, rectum, ſanctum, ſincerum.
SECVNDVS conſiliarius bonus eſt concupiſcentia ſpiritus, quæ in pijs ſolũmodo & con-
uerſis locum habet. Quomodo autem hæc ſe opponit concupiſcentiæ carnis, quam ſecun-
do loco poſuimus inter malos conſiliarios, oſtendit Paulus ad Galat. 5. vbi ait: Caro concu-
piſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem, hæc enim ſibi inuicem aduerſantur.
Quid autem hæc ſpiritus concupiſcentia ſuadet, exponit Paulus in eodem capite, cum ait:
Fructus ſpiritus eſt caritas, pax, lenitas, benignitas, fides, manſuetudo, temperãtia. TER-
TIVS conſiliarius bonus eſt διάνοια ſpiritus, quæ opponitur διανοίᾳ carnis. Hæc διάνοια ſpiri-
tus, principia ſuæ ratiocinationis tanquam conſultationes quaſdam habet oracula Dei, à
quib. nec concludendo nec agendo diſcedit. Hinc Dauid: Teſtimonia tua viri conſiliarij
mei. Ex his quid credendũ, quid faciendum, quomodo patiendum, concludit firmiſsimis
demonſtrationibus, tanq̃ amuſsi quadã diuina & infallibili. Nihil enim aggreditur, priuſ-
quã audiuerit hanc vocẽ: Hæc dicit Dominus Sebaoth. Vnde fit vt hæc ſpiritus διάνοια acu-
tum cernat, cum interim διάνοια carnis in rebus ad ſalutem ſpectantibus prorſus ſit cœca.
QVARTVS conſiliarius bonus eſt voluntas ſpiritus, quæ opponitur voluntati carnis. Hæc
ſpiritus voluntas cõſiſtit in bono propoſito, & ſemper impetrat quæ pia & recta ſunt iudi-
cio mentis illuminatæ Spiritu ſancto, & doctæ per verbum Dei: In hac cõſtanti voluntate
ſpiritus ſita eſt perfectio Chriſtiana, Nam hæc nihil aliud eſt, quã conſtanti voluntate ante-
ponere omnibus reb. mundi, vel nobis dulciſsimis, & pretioſiſsimis, obœdientiã erga Deũ,
exemplo patris noſtri Abrahæ, Geneſ. 22. QVINTVS conſiliarius bonus, qui opponitur
ſeculo mundi huius, eſt cœtus caſtiſsimorum ſpirituũ & piorum hominũ, quibus nihil iu-
cundius, nihil antiquius, nihil carius fuit, quam Deo obœdire, pie, ſancteq; viuendo. SE-
XTVS conſiliarius, qui opponitur principi aëris huius, hoc eſt, Diabolo, eſt Chriſtus Ieſus
Dominus noſter, qui venit in mundum, vt reparet imaginem Dei in homine. Hic pecca-

...m expiat, obœdientiam ſuam credentibus imputat, ſpiritu ſanctificat. Breuiter, facit vt ...c velimus & faciamus quæ Deo grata ſunt. HACTENVS de conſiliarijs malis, quorum ſcopus eſt mors & damnatio hominum, Et de bonis, qui rectum ſalutis iter monſtrant. ...am in hominis poteſtate eſt poſitũ, ſequi vel hos vel illos, iuxta illud Deut. 11. Ecce ego po...am coram vobis hodie benedictionem & maledictionem. Benedictionem, ſi obœdiueri...is præceptis Domini Dei veſtri: Maledictionem vero, ſi nõ obœdieritis præceptis Domini Dei veſtri, ſed receſſeritis de via, quam ego præcipio vobis. Huc vſq; de imitatione conſilij, Nunc de imitatione factorum ſeu morum dicam, idq; breuiſsime. Nam, qualis hæc imita...io eſſe debeat, facile intelligi ex ijs, quæ hactenus dicta ſunt, poteſt. Vt enim conſilia mala merito vitanda ſunt, & bona imitanda: ita etiã facta, quæ mala ſunt, cauere: Et contra, quæ vere bona ſunt, imitari oportet. Vere bona dico propter ea, quæ ſpeciem tantum boni habent: mala igitur à quibuſuis facta, ſunt vitanda, vt ſunt inepta geſtibus ſeu habitu, criminoſa moribus, impia doctrina & cultu, ſuperſtitioſa ſimulatione ſeu hypocriſi. Sunt ſiquidem, qui cum veras virtutes magnorum hominum aſſequi non poſſunt, geſtus quoſdã corporis imitantur inepte, more ſimiarum. Qui cum ſe ridiculos ſpectatoribus præbent, non carent culpa. Sunt qui adulterium Dauidis, ebrietatem Loth &c. imitari volunt, neglecta illorum pœnitentia, quam potius imitari debuiſſent. Non pauci impiam doctrinã & cultum idolatricũ amplectuntur, quia vident multos, eoſq; potentiſsimos & ſapientiſsimos in mundo, impiæ doctrinæ & idololatriæ defenſores & patronos eſſe, leuitati aſcribentes à maiorũ inſtitutis deficere: qua ratione multi decepti, religionem veram, cuius tamen aliquem guſtum habent, amplecti recuſant. Nonnulli Monachorum, tanquam hominum ſanctiſsimorum, ſuperſtitionem & hypocriſin in admiratione habent. His omnibus opponatur præceptum Pauli: Omnia probate, quod bonum eſt tenete. Et hæc regula Apoſtoli noſtri: Ne imiteris quod malum eſt, ſed quod bonum eſt. Summa huc redit. Moralia facta, præcepta lege Dei, imitemur à quibuſuis facta. Proponamus nobis fidem, obœdientiam & patientiam Abrahæ patris noſtri. Proponamus nobis filium Dei, adeoque omnes, qui eius virtutes imitantur. Exemplum, ait Dominus, præbui vobis, vt ſicut ego feci vobis, ita etiam & vos faciatis. Item: Diligite vos inuicem, ſicut ego dilexi vos.

Qui bene facit, ex Deo eſt, qui autem male facit, non vidit Deum.

Ratio exhortationis ab effectuum cõtrariorum in contrarijs cauſsis collatione. Qui bene facit, ex Deo eſt. Eſt enim Deus & bonus ipſe, & omnis boni cauſſa. Quare fieri non poteſt, quin bonus ſit, qui ex Deo eſt. Contra vero, qui male facit, non vidit Deũ, id eſt, non nouit Deum, nam ex Diabolo eſt, qui & ipſe malus eſt, & omnis mali cauſſa. Hoc pacto concludit Dominus aduerſus ſuos aduerſarios, Iohan. 8. Vos ex patre Diabolo eſtis, & concupiſcentias patris veſtri vultis facere. Proinde, vt benefaciendi ſtudiũ, quo declaratur Dei vera noticia & noſtri adoptio, nobis hoc loco commendatur: ita contraria vitia, vt tanquã peſtem, ſumma cura vitemus, monemur, vt quæ homines à Deo ſeparent, eoſq; Diabolo adiungant. Iniquitates veſtræ (ait Eſaias) diuiſerunt inter vos & Deũ veſtrũ, & peccata veſtra abſconderunt faciem eius à vobis. Ex Deo eſſe quid ſit, in prima Iohannis Epiſtola ſæpe declaratũ eſt: Nihil enim eſt aliud, quam per fidem à Deo natũ eſſe, & gratia Spiritus ſancti regenitum. Quid autem ſit benefacere, pulcra diſtributione docet Ezechias rex, Eſaiæ cap. 38. cum ait: Obſecro Domine, recordare nunc quomodo ambulauerim corã te, in veritate, in corde perfecto, & recte fecerim in oculis tuis. Hic duas partes boni operis facit, videlicet ſinceritatem ſeu integritatem cordis fide purificati, quæ excludit hypocriſin, & executionem externam operis à Deo præcepti, idq; tanquam in oculis Dei. Nam is qui eſt ſcrutator cordium æſtimat externum opus ex qualitate animi, qui, ſi integer fuerit, opus externum Deo probabitur: Sin vero pollutus, opus Deo quantumuis in ſpecie bonum & præclarum, eſt abominabile.

Demetrio teſtimonium redditum eſt ab omnibus, & ab ipſa veritate, ſed & nos teſtimonium perhibemus, & noſtis quod noſtrum teſtimonium verum eſt.

Vt exemplum Diotrephis affectãtis primatum in Eccleſia crudelis in fratres & inhoſpitalis, vitandum admonuit: ita pietatem & integritatem Demetrij imitandam Caio alijſq; pijs proponit. Prædicat autem Demetrium ex eo quod omnes pij, ipſa quoq; veritas teſtentur de ipſius beneficentia, qua proſecutus eſt omnes qui ad ipſum diuerterunt. Nam cũ Diotrephi inhumano aduerſus hoſpites pios, opponit Demetrium, non dubium eſt, quin hæc commendatio Demetrij ſit potiſsimum inſtituta propter hoſpitalitatem ipſius, qua ipſe

solebat excipere pauperes fratres, qui expulsis suis sedibus in exilium, propter cõfesio[nem] sanæ doctrinæ, opus habuerunt refocillatione.

HINC nos duo discamus, Vnum, silentio non prætereundos esse eos, qui bene de Ecclesia & eius membris merentur. Est enim virtus omnibus merito prædicanda, Beneficenti[a] erga membra Christi, qui sibi factum reputat, quicquid in suos cõfertur, quemadmodu[m] sententia iudicis Christi in extremo die declarabit. Alterum, exemplo Demetrij, studer[e] honestæ famæ, vt ea, nobis defunctis, supersit apud homines. Nam cum nihil in hac vita si[t] melius bona conscientia corã Deo, & bona fama apud homines: decet profecto vt præ om-nibus rebus demus operam, vt hæc duo seruemus integra. Propter nos (ait Augustinus) conscientia sufficit nobis, propter vos fama nostra non pollui, sed pollere debet in vobis. Item, Duæ sunt res, conscientia & fama: Conscientia necessaria est tibi, fama proximo tuo, qui fidens conscientiæ suæ negligit famam suam, crudelis est.

Multa habebam quę scriberem, sed nolo per atramentum & calamum tibi scribere, spero autem fore, vt breui te videam, vtque coram loquamur.

De hac conclusione Epistolæ vide ea, quæ in superiorem Epistolam annotauimus.

Pax tibi.

Votum est Apostolicum, adeoque Christianorum omnium. Pacis nomine significatur & nostri reconciliatio cum Deo, & omnis prosperitas.

Salutant te amici, saluta amicos nominatim.

Salutatio absentum admonitio est mutui amoris, & testimonium beneuolentiæ, quo animi amicorum magis deuinciuntur.

SPLENDORE GENERIS, EXIMIA VIRTVTE, INSIGNI ERVDITIONE, ET PIETATE PRAESTANTI VIRO NICOLAO CAAES, DOMINO DE TAARVP, SECRETARIO REGIO PRVDENTISSIMO, VETERI SVO AMICO AC FRATRI IN CHRISTO CARISSIMO, GRATIAM ET PACEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

QVANTVM REFERAT VIR CLARISSIME IN hac varietate opinionũ & cõfuſione, firma tenere argumẽta & immota de religionis Chriſtianæ, quam nos profitemur, certitudine, pij & cordati tentationibus ſpiritualibus tanquam procellis quibuſdam ſæuiſsimi maris agitati facile intelligunt. Siue enim ad latiſsimam orbis terrarum partem, vbi vel Mahometici furores recepti ſunt, vel aliæ horrendæ abominationes humanas mentes occupant, reſpicimus: ſiue Eccleſiæ vulnera intuemur, multa offeruntur quibus animi non ſatis confirmati horribiliter concutiuntur, Sed omiſsis alijs de Eccleſia ſola dicamus.

Quanta quæſo ſcandala deformantia Eccleſiam Dei ſuboriuntur? Quanti tumultus à Diabolis & hominibus indies magis magiſque excitantur? quantæ inſidiæ à falſis fratribus? quantæ perſecutiones à transfugis? Adeo Eccleſia Dei non immerito laceræ nauiculæ comparari poteſt, quæ & ventis & procellis huc illuc propellitur: quam non obrui & penitus ſubmergi omniũ maximum miraculum eſt. Potentes mundi, qui ſapientia, autoritate, & diuitijs pollent, obſtupeſcunt, quod non poſsint tam puſillum cœtum contemtorum in mundo hominum abolere, & nauiculam iſtam lacerã procellis perſecutionum obruere & ſubmergere: Sed qui hoc fit? Filius Dei victor mundi, hoc eſt, Diaboli & omnium munitionum ipſius, ſedet ad clauum huius nauiculæ, & ſua diuina potentia tuetur hunc exiguum cœtum agnoſcentium Euangelium & credẽtium. Ideo ipſe præmonuit ſuos, ne in his horrendis confuſionibus deſpondeant animum, ita enim ait Lucæ 12. Ne timeas tu puſille grex, nam complacitum eſt patri veſtro dare vobis regnum. Matth. 16. Aedificabo Eccleſiam meam, & portæ inferorum non præualebunt aduerſus eam: hoc eſt, nulla potentia, nulla ſapientia, nulla ſophiſtica, nulla conſilia, nullæ denique inſidiæ Diabolorum & hominum abolebunt Eccleſiam Chriſti. Siquidem is eſt qui dicit apud Prophetam: Conſilium meum ſtabit, & omnis voluntas mea fiet. Quamuis igitur intus pauor, & foris pugnæ ſint, vt loquitur Paulus: tamen contra omnem Satanæ potentiam inuicta ſtabit Eccleſiæ firmitas. Nam ſupra petram ædificata eſt. Quare vt inconcuſſa perpetuo manebit veritas Dei cui innititur fides: Ita Eccleſia nullis machinis euerti poterit. NE autem fluctuemus opinionibus extra hanc petram, & circumferamur quouis vento doctrinæ, prodeſt ſemper in conſpectu habere fundamenta certitudinis, quibus hæc Dei veritas nititur. Sunt itaque fundamenta immotæ certitudinis veritatis Dei, (hoc eſt verbi, ſuper quo Dei Eccleſia extructa eſt) duplicia, cum quibus nulla certi-

certitudo Philosophica conferri potest, videlicet Externa & interna testimonia. Externa voco, quæ in sensus nostros incurrunt, ac tanquam firmissima sigilla veritatem Dei, cui nititur Ecclesiæ fides victrix mundi, obsignant. Neque hæc externa testimonia vnius generis sunt, sed multiplicia inueniuntur, vt sunt patefactio diuina, miraculorum varietas, certissima Prophetarum completio, consensus in doctrina & cultibus, tam longi temporis duratio, ac cruenta plurimorum martyrum confessio. Has sex partes externi testimonij immotæ veritatis doctrinæ Ecclesiæ ordine videamus.

PRIMA igitur pars externi testimonij est patefactio diuina, per quam 10 Deus ipse de sua arcana sede procedens, se olim sanctis patribus patefecit: Quibus suum verbum, quod solum Ecclesia Dei amplectitur, commendauit de sui noticia, de vero cultu, de reparatione imaginis Dei in homine, per naturalem & essentialem imaginem Dei, Iesum Christum Dominum nostrum, de præmijs obœdientiæ erga Deum, & pœnis contumaciæ. In omnibus his apparitionibus diuinis, eadem doctrina alijs atque alijs verbis inculcatur. Tametsi autem Dominus sæpissime apparuisse legitur, nos tamen paucas eius apparitiones recitabimus: In quibus summam doctrinæ Ecclesiæ proponit, inculcat, illustrat.

PRIMVM itaque Adamo post lapsum apparuit Genes. 3. & doctrinam 20 Legis & Euangelij primus sua voce tradidit. Quod enim pœnas inflixit ob contumaciam primis parentibus nostris, in perpetuum testimonium iræ suæ aduersus peccatores, ad legem pertinet. Quod autem promisit Semen mulieris contriturum caput serpentis, vox Euangelij est. Quæ fidem requirit. Omnis enim promissio fide accipitur. Ex hac fide nouam obœdientiam Adam, Eua & Abel præstiterunt. In hac doctrina tradita primis parentibus semper acquiescit Ecclesia Dei. Hanc perpetuo amat, retinet, tuetur. Et sicut eam à maioribus accepit, ita transmittit ad posteros. Deinde Deus apparuit Nohe, Genes. 6. 7. 9. ac facto stupendo vtramque doctrinam Legis & Euangelij confirmauit. Nam cum impœnitentes diluuio perdidit, Legis suæ sententiam 30 executus est: At cum Nohe credentem verbo suo & obœdientem sibi fide liberat, testimonium edidit seruatæ promissionis gratiæ, quæ est Euangelij. Post diluuium, vt doctrinam, hominum malicia quæ inundauerat iam super terram, fere collapsam, instauraret, apparuit Abrahamo decies, eius filio Isaac bis, Nepoti Iacob septies. In quibus apparitionibus eadem doctrina est proposita, & promissiouis verbum clarius illustratum est, iustificationis gratuitæ ratio in Abrahamo proposita est, & obœdiendi necessitas monstrata. Post hæc in Aegypto Mosi apparuit Dominus, eandemque doctrinam repetit, & confirmat, facto declarans discrimen inter cœtum hominum verbum suum amplectentium, & reliquum mundum perseuerantem in sua aduersus Deum contu- 40 macia. Præterea multis Prophetis idē verbū Dominus in visionibus & in somnijs apparens commendauit. IN nouo quoque Testamento idem Deus suum verbum sonuit de cœlo, & proprio ore nobis Christum doctorem commendauit, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacuit, hunc audite, ac si diceret: Olim promisi Semen mulieris destructurum caput serpentis, & reparaturum imaginem meam in homine, sublata Legis maledictione, Ecce hic adest, eum audite, quibus vita & salus cordi est. In hoc enim mihi complacui, hoc est, per hunc reconciliatus sum mundo, id est, omnibus ijs, qui ipsum fide receperint. Ad hanc patefactionem diuinam pertinet dictum Iohannis, Iohan. 5. Tres sunt qui testimonium perhibent in 50 cœlo, Pater, λόγος, & Spiritus sanctus. Et hi tres vnum sunt, Pater enim sonabat de cœlo hanc vocem: Hic est filius meus dilectus, idque bis, scilicet in

Baptis-

[B]aptiſmo, & in transfiguratione Filius aſcendens viſibiliter in cœlum, & [s]edens ad dexteram patris, teſtatus eſt de Euangelio, non ſolum dum in ter[r]is ageret viſibiliter diuinis operibus: ſed etiam cum Eccleſiam mirabiliter [c]onſeruat. Spiritus ſanctus in baptiſmo Chriſti in ſpecie columbæ teſtatus [e]ſt de Chriſto & eius Euangelio, & viſibiliter illapſus in Apoſtolos ipſo die Pentecoſtes, hoc eſt, quinquageſimo à reſurectione Domini die, ſua apparitione Euangelium obſignauit. HAE omnes apparitiones cum multis aliis, vna cum Angelorum concionibus & reuelationibus noſtræ infirmitati inſeruire debent, vt confirment animos noſtros, ne cedamus impoſturis Diaboli, qui cum omnibus Sophiſtis, Mahometiſtis, incredulis Iudæis, prophaniſque gentibus in hoc totus incumbit, vt nos ab iſto verbo tot apparitionibus Dei nobis commendato abſtrahat: Quemadmodum noſtros primos parentes à verbo vitæ, quod acceperant, abſtraxit inſidioſis ſuis impoſturis verbum Dei corrumpens.

Secunda pars externi teſtimonij eſt varietas miraculorum, hoc eſt. peculiarium & extraordinariorum operum Dei: Quibus diuinæ clementiæ placuit verbum ſuum conſignare. Sunt autem miracula quæ vltra virtutem creatam, ſupra naturam, contra conſuetudinem obijciunt aliquid ſenſibus, quod in admirationem diuinæ maieſtatis adducit. Huiuſmodi miraculis & diuinis operibus Deus Legem & Euangelium quatuor annorum millibus confirmauit. Etſi autem alia ſunt veteris, alia noui Teſtamenti miracula: Tamen omnium vnus eſt ſcopus, vnus finis, nempe vt confirment veritatem Dei, hoc eſt, doctrinam Legis & Euangelij, atque adeo veri cultus Dei.

In veteri Teſtamento ante diluuium, duo inſignia miracula occurrunt. Primum in oblatione Abel & Cain, qua Legem & Euangelium diuinitus confirmauit Deus. Non reſpexit ad Cain, ſed ad Abel. Ille enim hypocrita fuit Lege damnatus, hic pius per fidem in promiſſum Semen declaratus. Sed quomodo Dominus reſpexit? miraculo ignis, quo accendebatur hoſtia Abelis, declarauit iſtum cultum ſibi placere. Legimus autem quater igni cœleſti accenſas eſſe victimas, in confirmationem doctrinæ & veri cultus Dei. Primum, de quo iam diximus, ſacrificium Abelis igni de cœlo demiſſo abſumtum eſt, quod cum videret Cain, concidit vultus eius, & cogitauit de nece fratris: Quem poſtea imitati hypocritæ pios extremo perſequuntur odio. Secundo Leuit. 9. ignis cœlitus demiſſus conſumſit ſuper altare holocauſtum & adipes: Quod videns vniuerſus populus laudauerunt Dominum. Hic ignis è cœlo demiſſus in ſacrificium Aaronis durauit vſque ad conſtructionem templi Salomonis: Quo tempore rurſus renouatus fuit de cœlis, & durauit vſque ad tempora Manaſſe, vt Hebræi ſentiunt. Tertio in dedicatione templi Salomonis ignis deſcẽdit de cœlo, & abſumſit holocauſta & victimas, & maieſtas Domini impleuit domum, 2. Paral. 7. Quarto Eliæ Sacrificium abſumtum eſt igni è cœlo miſſo, quo confirmabatur doctrina Eliæ, qui cum Domino locutus eſt in monte. Hic ignis cœleſtis, quo accenſa fuerunt ſacrificia patrum, pertinet & ad ſignificandam efficaciam ſacrificij Chriſti, & ad obſignationem doctrinæ, & cultus eorum, qui offerebant. Secundum in Enoch, quem virum Dominus è conſortio hominum ſuſtulit in cœlum, quo facto Deus doctrinam Euangelij confirmat; & ſignum edidit de futura vita, quæ credentibus eſt promiſſa. Prætereo miracula Diluuij, Confuſionis linguarum, Partus anniculæ Saræ, Ardentis rubi in Aegypto, Virgæ in colubrum verſæ, decem mirabilium per Moſen editorum ante exitum de Aegypto, exiccati maris rubri & Iordanis, Euerſionis Iericho, Legis datæ in monte Sinai, Ieiunij Moſis, Colloquij Moſis cum Deo, Miraculoſæ pœnæ

Choræ

Choræ, Datan & Abiron, Percussorum à serpentibus, Sanatorum ex intuitu suspensi serpentis ænei, Aquæ manantis de petra, Populi diuinitus sustentati per Mann cibum cœlestem in deserto 40. annis, vbi nec vestes, nec calcei detriti sunt. Prætereo quæ sub Iosua, sub iudicibus, sub regibus & ducibus contigere diuina miracula vsque ad aduentum Domini.

Noui Testamenti miracula non sunt minus stupenda. Primum occurrit sterilis aniculæ Elizabetæ partus. Deinde virginis Mariæ: vterque ab angelo annunciatus, non sine perpetuæ doctrinæ Ecclesiæ commendatione & confirmatione. Sequuntur Angelorum conciones, Magorum stella, Facta Christi diuina, eaque plurima, vt sanationes ægrotorum, suscitationes mortuorum, apparitiones in monte, resurrectio Domini, visibilis Spiritus sancti donatio quinquagesimo die post resurrectionem Domini, & multa per Apostolos, eorumque successores in nomine Christi edita miracula. Hæc omnia cum veteris, tum noui Testamenti miracula sunt testimonia veritatis Dei. Ita enim ait Moses, Exod. 13. Erit quasi signum in manu tua, & quasi monumentum in oculis tuis, vt Lex Domini semper sit in ore tuo. Nume. 14. Vsquequo non credent mihi in cunctis signis quæ feci in medio eorum. Iohan. 8. Si mihi non creditis, credite operibus meis. Vidua 3. Reg. 17. excitato filio suo dixit: Nunc scio quod vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum est. Tertia pars externi testimonij est certissima Prophetiarum completio. Vnde in Apocalypsi scribitur: Testimonium Iesu, est Spiritus prophetiæ. Et Iere. 28. Propheta, qui vaticinatus est de pace: cum euenerit verbum Prophetæ cognoscetur Propheta, quod miserit eum Dominus in veritate. Iacob de regno Iuda, & aduentu Christi vaticinatur, & euentus prophetiæ respondit: Balaam de Christo sub imagine stellæ prædixit, cuius vaticinij veritatem euentus comprobauit, vt testatur Magorum historia apud Matthæum. Esaias prædixit virgineum partum, quem completum testatur Euangelica Historia. Danielis de quatuor Monarchijs prædictio completa est. Hic Propheta annum passionis Christi, & inchoandi æterni regni quasi digito monstrauit. Dauid, Esaias, Oseas, & multi alij Prophetæ de vocatione gentium prædixerunt. Hîc cum euentus, qui à nulla creatura prospici poterant, vaticinijs Propheticis respondeant, manifestum est à Deo monstratos esse, & vocem Prophetarum, quæ in Ecclesijs nostris hodie sonat, diuinam esse. Hac igitur congruentia prædictionum & euentuum confirmati, firmissime statuamus doctrinam Ecclesiæ à Deo traditam esse. Augustinus ait: firmitas fidei in eo est, quia omnia, quæ euenerunt in Christo, prædicta sunt. Quarta pars externi testimonij, est consensus Mosis, Prophetarum, Christi, Apostolorum ac Catholicæ totius Ecclesiæ in doctrina & cultu. Nam hi omnes vnanimi consensu eandem Legis & Euangelij doctrinam, eandemque colendi Deum rationem tenuerunt. Neque hunc consensum diuersitas Ceremoniarum turbat, quæ pro temporis ratione mutatæ sunt. Neque subinde subortæ hæreses. Nam qui vere pij fuerunt, manserunt semper in fundamento. Quinta pars externi testimonij est duratio & conseruatio Ecclesiæ, quæ promissioni ac prædictioni Christi respondet. Nam si hæc ab hominibus fuisset, vel à Diabolo, nequaquam tot annis perdurasset, aduersus tot Tyrannorum insultus, contra tot Hæreticorum sectas, & in tantis Sophistarum insidijs, quibus mundus & Diabolus se opposuerunt Ecclesiæ, & doctrinæ cœlesti. Huc dictum senis Gamalielis, Actor. 5. pertinet: Si ex hominibus est opus hoc, dissoluetur &c. Sexta pars externi testimonij est cruenta confessio tot Martyrum inde vsq; ab Abel ad Christum Dominum: Et ab hoc in hunc vsque diem. Nequaquam. n.

tam

tam atrocia supplicia subijssent, pro incerta & erronea doctrina. Neque hoc testimonij genus ex eo infringitur, quod Enthusiasmis nescio quibus multi impulsi non dubitarunt pro erroribus suis confirmandis mortem oppetere. Nam defuerunt illis superiora testimonia, quæ veluti regula sunt, ad quam probanda sunt martyria. Hactenus de externis testimonijs. Internum testimonium non est expositum oculis hominum, sed cordibus hominum impressum, certificat homines de firmitate doctrinæ Ecclesiæ multo efficacius quam omnia superiora Hoc testimonium est arrabo seu pignus spiritus sancti, quo obsignantur corda fidelium de veritate Euangelij. Huc illud Iohannis, 1. Iohan. 5. pertinet. Tres sunt qui testificantur in terra: Spiritus, Aqua & Sanguis. Et hi tres vnum sunt. Spiritus est credentium persuasio, qua conuincuntur in suis cordibus de veritate Euangelij Christi & certitudine. Aqua est ipsa regeneratio & sanctificatio, qua sentitur præsentia spiritus Christi. Sanguis est iusticia, id est, expiatio peccati per sanguinem Christi, & iusticiæ Christi imputatio: Hinc nascitur ineffabile gaudium in cordibus piorum, & gustus quidam æternæ vitæ sentitur, quem præferunt pij omnibus mundi delitijs & diuitijs. Hoc duplici testimoniorum genere confirmati Sancti laudant Deum, & prædicant ipsius misericordiam & veritatem, quæ tam multis diuinis testimonijs ipsis confirmata est, vt amplius vacillare non possint, & simul precantur Deum, vt opus quod operatus est in ipsis confirmet, vtque abundent indies magis magisque in omni cognitione & sensu. Quod autem Dominus noster Iesus Christus sit ille, de quo Moses & Prophetæ omnes vaticinati sunt, præter ea quæ diximus, testantur etiam ruinæ templi Ierosolymitani. Promissus est enim vt in secundum templum veniret Messias, vnde ipsius gloria maior futura erat quam prioris, quod Templum per Vespasianum solo æquatum est. Verum Iulianus Imperator hostis Christianorum contra decretum Dei, & odio Christiani nominis, hortatus est Iudæos vt suam politiam instaurarent, Templum ædificarent, ac eis defensionem & immunitates promisit, vt isto pacto confirmaret errorem Iudæorum, expectantium adhuc Mesiam, & pios, extructo templo Iudaico, ab Euangelij confesione absterreret. Sed quid fit? Conuenit ingens multitudo Iudæorum, & magna spe collatis sumtibus & opibus templum ædificare cœpit. Sed cum fundamenta iacerent, magno terræmotu dehiscente terra, inter fulmina totum opus disiectum, & multa millia Iudæorum ruinis oppressa sunt. Ita didicerunt Iudæi se frustra niti contra Dei decretum. Inter ædificandum signa crucis in vestitu, & in panibus pasim Iudæis facta sunt. Non ergo voluit Deus rursus instaurari Templum. Nam vltima eius euersio testimonium esse debuit, quod missus sit Mesias, quem stante politia Mosaica, & Templo secundo conspici & audiri docentem, & ostendentem testimonia, & morientem, & resuscitatum oportuit, vt Daniel prædixerat. Sint ergo pij aduersus Satanam, & omnes hostes Christi, armati & muniti rationibus quas recitauimus, & simul precentur Deum, vt suam Ecclesiam inter tot furores Diabolorū & hominum tueatur. Scriptum est enim de rege Ecclesiæ: Dominare in medio inimicorum tuorum, neque speranda est vlla securitas, sed inter ærumnas Ecclesiæ decus lucebit. Porro quia vniuersa scriptura, filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, nobis vt vnicum Mediatorem & Saluatorem commendat, tenenda est imprimis eius salutaris cognitio, quæ in quatuor sita est. Videlicet quod sit verus Deus à patre ante secula natus consubstantialis patri: Quod sit verus homo ex semine Dauidis iuxta scripturam, ex castisima virgine Maria factus: quod sit vna persona Deus & homo: Quod sit vnicus Ecclesiæ Saluator, hoc est, Rex & Sacerdos siue Mediato. De his quatu-

quatuor Epiſtola ad Hebræos copioſe diſputat, & præcipue de regno & Sacerdotio Chriſti. Et docet vnicum ſacrificium Chriſti eſſe, quo hominum peccata expiantur, quoque in æternum ſanctificantur fideles, vt nec ſit locus amplius Leuiticis ſacrificijs, quæ vt vmbræ ceſſare debuerunt, adueniente veritate, nec alijs hoſtijs vllis, peracto iã ſacrificio Chriſti. Nã hic Sacerdos Dominus noſter Ieſus Chriſtus, per proprium ſanguinem intrauit ſemel in ſacrarium æternam redemtionem nactus. Huius Chriſti (qui per ſpiritum æternũ ſeipſum obtulit inculpatum Deo) ſanguis purgat conſcientias noſtras à mortuis operibus ad ſeruiendum Deo viuo, Hebr. 9. Omnia ergo ſacrificia alia quæ homines fingunt, contumelioſa ſunt in filiũ Dei, cui ſoli gloria hæc debetur, quod ſit Sacerdos & Mediator, quemadmodum Epiſtola ad Hebræos multis argumentis & demonſtrationibus oſtendit. In hanc Epiſtolam commentarium hunc edo, vt pijs lectoribus præſertim iunioribus monſtrem ſeriem argumentorum, & ſingula ad vſum noſtrum in tota vita transferam. Nam cum ad hæc duo videlicet γνῶσιν & αἴσθησιν omnia referri debeant, ſoleo in meis ſcriptis hæc duo lectoribus commendare, vt & recte cognoſcantur quæ ſcire oportet: & in cordibus ſentiantur, atque adeo in tota vita appareant, ne γνῶσις ſit ἄπρακτος.

QVOD autem hunc commentarium ſub tuo nomine, vir clariſſime, edere mihi placuit, rationes ſunt honeſtiſſimæ. Primum enim cum hanc Epiſtolam domi meæ ante ſedecim annos quibuſdam domeſticis diſcipulis enarrarem, tu inter præcipuos fuiſti. Nam cum publice Dialecticam explicarẽ, priuatim hanc Epiſtolam propoſui, vt in ea vſum artis monſtrarem. Neque enim tunc temporis propoſueram aliud, quam ſingula argumenta ad leges dialecticas reuocare: quo diſcipuli mei in alijs ſcriptis facilius analyſin argumentorum inſtituerent, & omnia ad normas artis reuocarent. Quare cum ipſe præ alijs omnibus fueris ſolers, & felix in retexendis argumentis & accommodandis ſuis locis, merito tibi debetur hic noſter labor. Deinde quia ab eodem tempore, quo meæ fidei cõmiſſus es, à fratre tuo Biornone Caaes Domino de Sparup, iam regni Daniæ Conſiliario & ſapienti & bono, ſemper te erga me gratiſſimum exhibuiſti, idque non ſolum verbis, verumetiam omni genere officiorum, cum erga me ipſum, tum erga meos, & præcipue filium Iohannem Hemmingium, quem & abeuntem Vuitebergam ingenij excolendi gratia, & abſentem ampliſſimis muneribus ornaſti. Hac tua erga me meoſque ſumma beneuolentia, & beneficentia ita deuinctum tibi tuiſque reddidiſti, vt plane nihil magis in votis habeam, quam me declarare gratiſſimum tam bene merito. Theocritus pulcre ait: χρύσειοι πάλαι ἄνδρες ὅκ' ἀντεφίλησ' ὁ φιληθείς. Plumbeum igitur eſſe oportet eum, qui tot affectus beneficijs gratitudinem non rependit. Proinde mi Nicolae, ne ſim plane in illorum numero, qui facile beneficiorum obliuiſcuntur, tua beneficia erga me profiteor maxima eſſe, pro quibus & gratiam habeo, & habiturus ſum, quoad vixero. Vt autem extet aliquod gratitudinis meæ erga te μνημόσυνον: hunc Commentarium ſub tuo nomine in lucem emitto, quo volo apud poſteritatem teſtatum, quo ſim erga te animo, & quo in loco habeam tua ingentia mihi præſtita beneficia. Te interea rogo, vt boni conſulas hanc animi mei erga te teſtificationem.

Rogo ęternum Deum patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt nos conſeruet in vera religione & ſancta animorum concordia, vt olim in æterna vita conformes filio Dei effecti, fructum lætiſſimum Euangelij Chriſti percipiamus, cum caſtiſſimis Angelis, & electis Dei. Bene, pie & feliciter vale, corpore, anima & ſpiritu integer. Ex muſæo noſtro. Anno 1567.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS.

GRÆCORVM PLERIQVE EPISTOLAM AD HEBRÆOS SCRIPTAM, Pauli Apostoli esse affirmant, id quod Latinorum nonnulli in dubium reuocarunt, Quemadmodũ Eusebius libro tertio Ecclesiasticæ historiæ, his verbis testatur: Pauli quoque manifeste quatuordecim sunt Epistolæ, quæ in autoritate habentur, licet sciam apud Latinos de Epistola, quæ ad Hebræos scribitur, haberi dubitationem. Hæc Eusebius. 10

Etsi autem de organo, per quod Spiritus sanctus hanc Epistolam Ecclesię Dei dedit, iusta dubitatio esse potest: tamen cum Ecclesia, præsertim Græca, eam pro Catholica habuerit, & ipse spiritus Dei se eius autorem manifeste prodat, reiectis inutilibus de autore homine disputationibus, eius artificem spiritum Christi, veneremur, ac Deo grati simus pro hoc ingenti thesauro, quo suam Ecclesiam donauit.

Præterea disputatur, Hebraice ne an Gręce scripta sit, Alij enim aliter sentiunt, sed argumenta nonnulla, ex virtute Græcarum vocum petita, conuincunt eam procul omni dubio Græce scriptam esse. 20

Sed his disputationibus omissis dicamus de rebus, quę nobis huius Epistolæ argumentum aperiant: atque videamus quæ fuerit scribendi occasio, quis status seu quæstio principalis, & quis tractationis ordo seu Methodus, his enim probe cognitis, viam paratam habebimus, ad hanc Epistolam planius intelligendam.

OCCASIO.

Occasionem huius Epistolæ scribendæ ad Hebræos, hanc fuisse totus contextus conuincit. Hebræi multi in Palæstina habitantes, doctrina & miraculis Apostolorum Christi conuicti, Christum promissum Mesiam agnouerunt, & in eum crediderunt: Sed nimium erant Mosaicis ritibus, nimirum ceremonijs & sacrificijs addicti, non satis, vt decebat, intelligentes finem, vim & fructum aduentus Christi, ad abolenda hæc omnia. 30

Hanc carnalem prudentiam secuti, putabant se extra periculum ex omni parte fore, si doctrinæ Apostolicæ de Euangelio Christi, adiungerent ceremonias ritusque Mosaicos.

Itaque vt hunc crassum errorem, qui vna cum Euangelio de Christo exhibito stare non potest, ex animis eorum penitus extirparet, homo Dei spiritu plenus, hanc Epistolam scribit, firmis argumentis & demonstrationibus conuincens, solius Iesu Christi, Dei & hominis, sacrificio, consummari & sanctificari credentes in perpetuum. 40

STATVS SEV QVAESTIO PRINCIPALIS.

Status igitur seu quæstio principalis hæc est: Quod Christi sacrificium vnicum & solum sit propiciatorium pro peccatis totius mundi, quo peracto debebant Leuitica sacrificia cessare, quæ huius veri sacrificij vmbræ quædam & typi fuerunt. Propterea etiam oportet iam Christum audire noui Testamenti sponsorem, eumque fide, exemplo sanctorum veterum, recipere & amplecti.

Atque ita hæc Epistola principaliter est generis Didascalici: cui, vt applicetur doctrina auditoribus, adhibetur exhortatio ex suasorio genere, quemadmodum fieri consueuit. 50

Nam hæc est Methodus omnium Prophetarum, Apostolorum, & aliorum recte docentium in Ecclesia, doctrinis admiscere, nunc exhortationes, nunc consolationes, nunc terrores & minas, vt isto pacto doctrinam accommodent auditoribus.

ORDO, SEV TRACTATIONIS METHODVS.

Ordo tractationis sapientissime & plane ex Rhetorum præscripto institutus est. Primo enim loco Narrationem seu expositionem de persona & officio filij Dei collocat. Quæ expositio est tanquam materia, ex qua reliquum corpus totius huius Epistolæ extruitur. Deinde expositionem Analysi retexit, ac de singulis eius membris fuse & doctissime disputat: ac primum quidem, quia filij Dei mentionem fecit, de eius duplici natura & officio disputat. Vnde & exhortationem extruit, vt ipsum audiant Hebræi. Postea, quia in Narratione dixerat, per Christum fieri purgationem peccatorum, de Sacerdotio Christi instituit disputationem copiosissime, ac docet solius Christi sacrificio cõsummari sanctos in perpetuum, ostendens iam finem esse Leuiticorum sacrificiorum. Hinc, quia applicatio sacrificij Christi fit per fidem, hortatur ad fidem, idque pluribus Sanctorum exemplis. Tandem additis communibus vitæ præceptis finit Epistolam.

CAPVT I.

Summa Capitis primi.

Vt olim patribus per Prophetas, ita nunc nobis Deus loquutus est per filium, Angelis excellentiorem, vt qui eos origine, dominio, operatione & honore antecedat.

Ordo & partes primi Capitis.

Primum caput narratione seu expositione (quæ continet fontes totius disputationis sequentis) propositione comparata, nimirum quod Christus sit angelis sublimior, & confirmatione petita ab origine, dominio, operatione, & honore Christi, absoluitur.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

MVLTIFARIAM, multisque modis olim Deus loquutus est patribus per Prophetas, in extremis diebus his loquutus est nobis per filium.

Orditur narrationem à patefactione diuina, seu ab euentu: videlicet quod Deus sit loquutus nobis per filium. Verum vt maius pondus orationi addat, instituit collatiõe quadruplicem, quæ pertinet ad commendationem Euangelij, à filio Dei prædicati: Vnde postea argumentum Suasorium in secundo capite extruit, videlicet vt Christum, nisi in grauissimas pœnas incurrere velint, Hebræi audiant.

Primum ergo memorabile est, quod dicit Deum semper loquutum esse Ecclesiæ, statuitque ipsum autorem esse sacræ scripturæ, vt nos eo magis in scripturæ admirationem ac venerationem adducat, vtque certo certius statuamus diuinum sermonem esse, qui nobis in Propheticis, Euangelicis & Apostolicis scriptis est & traditus & commendatus. HVC pertinent testimonia certitudinis verbi Dei, de quibus alibi à me dictum est, quare illis omissis, collationis membra, quæ quatuor esse dixi, declarabo.

PRIMA collatio, temporis est, Deus olim loquutus est, & his extremis diebus loquutus est, Vnde duo colligamus. PRIMVM, vtrique ministerio veteris & noui Testamenti commune esse, habere eundem autorem Deum, ex qua re quanta sit maiestas diuini ministerij, concludendum est, Deus loquutus, &c. DEINDE, cum dicit, extremis his diebus (vocat autem extremos dies, tempus totum à Christo exhibito vsque ad consummationem mundi) significat non restare tempus aliquod, in quo aliud verbum de cœlo expectandum est, præter id quod pater reuelauit per filium, in quem extreme ingrati sunt, qui noua dogmata præter ipsius verbum excogitant.

SECVNDA collatio continet auditorum discrimina, olim (ait) patribus ante Christum

tum exhibitum, nunc nobis post Christum exhibitum, locutus est. Hæc collatio significat patres nobiscum eandem habuisse religionem, eandem in Christum communem Saluatorem fiduciam, eundem cultum. Breuiter, vtrosque, id est, patres & nos, eiusdem familiæ Dei, hoc est, Ecclesiæ Christi domesticos esse.

TERTIA collatio continet ministrorum verbi discrimina. Patribus enim per Prophetas, nobis autem per filium locutus est vnus idemque Deus. Hæc collatio ostendit idem fuisse ministerium veteris & noui Testamenti, tametsi in ministris maximum est discrimen: Prophetæ enim serui fuerunt: at filius Dominus ipse est.

QVARTA collatio modum reuelationis diuini sermonis habet. Tametsi autē vtrumque collationis membrum expresse non ponitur, tamen alterum ex altero facile intelligi potest. MODVS ministerij diuini ante Christum exhibitum indicatur duabus vocibus, quæ sunt πολυμερῶς & πολυτρόπως: quarum illa ad quantitatem, hæc ad qualitatem referenda est. Cum enim dicit πολυμερῶς, significat non statim quasi in vnum fasciculum colligata salutis documenta proposita fuisse, Sed per partes & vices quātum cuiusque salutis intererat. Alias enim contractius, alias explicatius nostræ salutis mysteria proponebantur. POTEST igitur vox πολυμερῶς reddi multis vicibus, verum cum πολυτρόπως addit, id est, varijs modis, significat autor Deum varijs rationibus & dispensandi modis suam voluntatem ante Christi aduentum patefecisse. Nam interdum per clariora visa, interdum per obscuriora ænigmata, nonnunquam vigilantibus, & rursus interdum dormiētibus suam voluntatem patefecit Deus: Quemadmodum scriptum est Numerorum 12. Vbi Dominus Mosen à cæteris Prophetis discernit his verbis: Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione cognoscar ab eo, vel per somnium loquar ad eum. At nō talis seruus meus Moyses, qui in vniuersa domo mea fidelis est, Ore enim ad os loquar ei, per visionē & non per ænigmata & figuras. At longe secus se Christi ministerium habet. Siquidem nullæ in eo sunt temporum vicissitudines, quæ aliquid cogunt immutare, aut addere ijs, quæ à Christo dicta sunt. Christi enim aduentus, quasi postrema ministerij est periodus, & meta vltima, vltra quam nulla nouæ doctrinę accessio est expectanda. Neque enim per visa aut in somnis locutus est nobis filius, sed ipse suo sancto ore doctrinam cœlestem plenissime, quam ex sapientia patris, quæ ipsemet est, depromsit. Quare cum tantum habeat preconem verbi populus noui Testamenti, merito autor Epistolæ ad diligentiorem obœdientiam in secundo hortatur. EX his omnibus simul colligamus, vnum & eundem autorem diuini verbi Deum esse. Deinde consensum omnium Prophetarum, Christi, & Apostolorum, in doctrina & cultu. Præterea in verbo prædicato per filium, plenissime reuelatam esse voluntatem Dei de salute obtinenda per Christum. Quare intrepide reijciamus, quicquid cum hoc verbo non consentit.

Quem constituit hæredem omnium, per quem & secula fecit.

Apte descriptionem personæ instituit. Primum enim proponit, quæ sunt eius diuitiæ, & quæ potentia, vt his cognitis, libentius nos ei subijciamus. Nam cum audimus omnia bona ab ipso possideri, ab eo omnia bona haurienda monemur. Cum rursus pronunciat ipsum eum esse, per quem pater omnia condiderit, admonemur timoris ac reuerentiæ erga illum. HOC loco primum obseruandum est, quod tametsi hæc dicantur de vna persona, filio Dei, id tamen non fiat eodem respectu. Nam quod hæres constitutus sit omnium, ad officium redemtionis, & incarnationis mysterium pertinet. At quod per eum pater condiderit omnia, diuinitatis proprium est. Proinde in hoc filio Dei natura diuina & humana vnione hypostatica seu personali vnitæ sunt. PRÆTEREA cum fides hinc colligit, omnia bona in Christo hærede omnium esse, confirmantur pij, qui non aliunde expectant quicquam bonorum, nisi ab hoc hærede: à quo fidei manu omnia salutaria accipiunt. Et contra, confutantur hypocritæ, qui aliunde venantur salutem, quam à solo Christo. Nam cum hic solus sit hæres omnium, extra illum nihil bonorum est inuenire. Monemur igitur, vt ab hoc hærede, hæreditatem in cœlo petamus, qui ideo factus est hæres omnium, vt nos, rerum omnium inopes, hæredes cœli faceret.

RESPICIT autem hic autor ad secundum Psalmum, vbi filius Dei in hunc modum loquitur: Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. HÆREDITATIS nomine, Metonymia Hebraica significatur, plenissimum imperium & possessio. Quare cum dicitur, Christus est hæres omnium, sensus est, quod Christus sit plenissimus Dominus & possessor omnium rerum. PORRO, cum Apostolus affirmat, Deum

omnia

omnia fecisse per filium, Notanda est phrasis. Nam perinde est, ac si diceret, pater & filius simul omnia condiderunt. Ex quo concluditur contra Arrianos, quod filius Dei nequaquam sit creatura sed creator, hoc est, Deus, distincta tamen à patre hypostasis. Hinc confirmatur articulus nostræ fidei, qui requirit, vt in Christum secundam in diuinitate personam credamus. Confutatur Paulus Samosatenus, qui Christum à Maria originem duxisse mentiebatur. Monemur vt huius gubernationi nos subijciamus. CÆTERVM si breuius omnia, quæ in hoc breui Aphorismo continẽtur, euoluere placet, ex hisce paucis Apostoli verbis quatuor cõcludamus. PRIMVM, quod Christus sit filius Dei, hoc est, vnus & idem Deus cum patre, seu vt symbolum loquitur, ὁμοούσιος patri. Si enim per ipsum omnia facta 10 sunt, adeo, vt Iohannes inquit, vt nihil sine ipso factum sit, est profecto non creatura, sed creator, si creator & Deus. SECVNDVM, quod Christus sit verus homo: hoc enim respectu hæres appellatur. TERTIVM, quod sit vna persona, in qua duæ naturæ, diuina & humana vnione hypostatica vnitæ sunt. QVARTVM, quod sit omnium bonorum fons vnicus, adeoque Saluator mundi. HORVM quatuor attributorum Christi maximus vsus est. PRIMVM enim attributum, monstrat omnipotentiam Christi. Vnde fides confirmatur aduersus regnum Satanæ, & eruditur de potentia Christi, qua ipse potest suos ex omnibus periculis potenter eripere. SECVNDVM attributum, informat fidem de φιλανθρωπίᾳ Christi erga nos. Assumsit enim nostram naturam in certissimum testimonium sui amoris erga nos. Non enim maior amor esse potuit, quam quo Deus voluerit nobis coniungi societate naturæ, & in ea fieri victima pro peccatis nostris. TERTIVM attributum osten-20 dit quantum sit precium, quanta æstimatio omnium actionum Christi in ipsius sanctissima humanitate. Nam opera hominis Christi summum precium & valorem à diuinitate Christi accipiunt. Atque ideo mors Christi sufficiens λύτρον est, ad expianda omnium hominum peccata. Quia est mors hominis, qui est Deus. Atque ita iudicandum est de omnibus alijs actionibus in humana natura Christi. QVARTVM attributum, reuocat nos ab omnibus alijs medijs, cum salus nostra agitur, & adducit nos ad hunc vnicum fontem salutis, Iesum Christum, ex quo omnia salutaria, fidei manu haurienda sunt.

Qui cum sit splendor gloriæ & character substantiæ eius.

Hæc descriptionis pars valde sublimis est, in qua filius Dei imago patris 30 æterni esse affirmatur. Quoniam autẽ Christus est naturalis imago patris, idque nõ solum essentialiter, verumetiam virtualiter. seu, vt Irenæus loquitur, per gloriam virtutis, quæ in ipsius operibus diuinis refulget. Ideo Apostolus noster, hoc loco primum vocat ipsum ἀπαύγασμα, id est, resplendentiam gloriæ paternæ. Nam gloria patris in filio refulget. Est autem ἀπαύγασμα, propriè splendor è re illuminata aliunde refulgens. Ad eundem modum filius clara patris imago suos radios ad homines transfundit, dum diuina doctrina, operibus & Spiritus sancti donis se patefacit. Deinde vocat ipsum characterem (id est, expressam & viuam imaginem) ὑποστάσεως, hoc est, personæ patris. Est enim filius imago patris coæterna, quæ imago, quia in ipsam patris substantiam transfusa est, dicitur filius Dei. EX hoc loco dicitur, quod filius Dei sit persona à patre distincta, patri coessentialis & coæterna, minimeque ab eo separabilis. Vt enim 40 splendor luci est coæternus & inseparabilis, ex eius substantia manans: Ita filius Dei altera persona est à patre, patri coessentialis & coæternus. CONFVTAT & hic locus Arrium, qui vt plures personas, ita & plures οὐσίας esse in diuinitate docuit. MONENTVR igitur pij, vt hoc testimonio confirmati, constanter in fide Catholica de Christo, contra omnes hæreses veteres & nouas, persistant. HÆC ita breuiter de imagine Dei dicta sufficiant, sed interim meminerimus, corporalia & creata, collatione integra, æternis & increatis comparari non posse.

Ferensque omnia verbo virtutis suæ.

Quemadmodum supra CHRISTVM creatorem asseruit, Ita nunc 50 omnia ipsius prouidentiæ subijcit. Fert (inquit) omnia verbo virtutis suæ, id est, omnia tuetur, conseruat & moderatur suo potenti nutu. Verbum enim hoc loco nutum & voluntatem significat. Genitiuus virtutis, vice Epitheti ponitur more hebraico. Hinc discamus statum creaturarum incolumem consistere per filium. Hinc rursus & diuinitas filij concluditur, & nos admonemur obœdientiæ, timoris & reuerentiæ erga ipsum.

Purgationem nostrorum peccatorum per se ipsum faciens.

Hæc propositio continet præcipuum caput doctrinæ Ecclesiæ Dei, videlicet,

scelicet, quod Christus sua victima homines à peccato purget. Iohannes ait: Sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni peccato. Hinc cōfirmatur articulus fidei nostræ de remissione peccatorum gratuita, & confutantur Iudæi, Mahometistæ, Pelagiani & Papistæ, adeoque omnes qui alijs rebus quam solo sanguine Christi dicunt purgari peccata. Monemur proinde, vt vera fide & inuocatione hanc peccati purgationem expetamus. PORRO, vt ex superioribus propositionibus autor noster extruit, quæ vsque ad finem quarti capitis sequuntur: Ita hanc propositionem, Purgationem nostrorum peccatorum per seipsum faciens, à quinti capitis principio vsque ad finem fere decimi explicat, illustrat & confirmat.

Sedet ad dexteram maiestatis in excelsis. Hæc propositio, confirmat articulum fidei nostræ de Sessione Christi Dei & hominis ad dexteram patris in excelsis. Chrysostomus ordinem narrationis perpendens, in hunc locum sic scribit: οὐχ ἁπλῶς εἶπεν ἐκάθισεν, ἀλλὰ μετὰ τὸν καθαρισμὸν ἐκάθισεν, hoc est, non simpliciter dixit, sedet, sed post purgationem sedet. HÆC propositio digna est, quæ copiosius & clarius explicetur, præsertim cum contineat articulum fidei, hoc est, partem fundamenti, extra quod salus non est. NAM etsi extra omne dubium est, per dexteram maiestatis significari diuinam potentiam, maiestatem & imperium, Sic tamen significatio hæc accipienda & declaranda est, vt non euertatur, Quod de visibili & corporali ascensione & exaltatione corporis eius supra omnes cœlos, imo & angelos beatos in articulo antecedente, & alijs scripturæ locis traditum ac sæpe repetitum est. DE priori autem cum non sit opus longiori explicatione, de posteriori potissimum dicemus. AC quæ sit vera & catholica sententia de gloriosa corporis Christi ascensione & eleuatione in cœlum, primum plurima scripturæ dicta ostendunt. Deinde & consentientia Symbolorum testimonia, Et perpetuus ac constans scriptorum veterum consensus, de quo monere rudiores valde prodest. DICTA scripturæ inter multa hæc pauca annotare placuit. MARCI 16. Et Dominus quidem Iesus, postquam loquutus est eis, assumtus est in cœlum, & sedet à dextris Dei. LVCÆ 24. Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cœlum. ACTORVM 1. Et cum hæc dixisset, videntibus illis eleuatus est, & nubes suscepit eum ab oculis eorum, Cumque intuerentur illum euntem in cœlum, ecce duo viri astiterunt iuxta illos in vestibus albis, qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid statis respicientes in cœlum? Hic Iesus qui assumtus est à vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. ACTORVM 3. Quem oportet cœlum accipere, vsque in tempora restitutionis omnium. AD Ephesios 1. Quem collocauit ad dexteram suam in cœlestibus, supra omnem principatum, ac potestatem, & virtutem, & dominium. AD Ephesios 4. Cum ascendisset in altum, captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona hominibus. AD Philippenses 2. Ideo Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod est supra omne nomen, vt omnis lingua confiteatur, quod Dominus sit Iesus Christus, in gloria Dei patris. PHILIPPENSIVM 3. πολίτευμα nostrum in cœlis est, vnde & Saluatorem expectamus, Dominum Iesum Christum, qui transfigurabit nostra contemta corpora, vt sint conformia suo glorioso corpori, idque ea potentia, qua potest omnia sibi subijcere. COLOSSENSIVM 3. Si resurrexistis vna cum Christo, superna quærite, vbi Christus est ad dexteram Dei. 1. THESSALONIC. 1. Vt seruiretis Deo viuenti & veraci, & expectaretis filium eius de cœlis, quem excitauit à mortuis, Iesum, qui liberat nos ab ira ventura. 1. THESSALON. 4. Ipse Dominus cum tuba descendet de cœlo, & mortui in Christo resurgent primum. AD Hebræos 1. Postquam purgationem peccatorum nostrorum fecisset, consedit ad dexteram maiestatis in excelsis. HEBR. 9. Non enim manufacta sancta ingressus est Christus, exemplaria verorum, sed in ipsum cœlum, vt appareat nunc in conspectu Dei pro nobis.

CVM his congruunt Symbola. Apostolicum enim Symbolum ita habet: Ascendit ad cœlos, & sedet ad dexteram patris, vnde venturus est iudicatum viuos & mortuos. Nicænum Symbolum: Ascendit in cœlos, & sedet ad dexteram patris, & rursus veniet cum gloria iudicaturus viuos & mortuos. Symbolum quod Epiphanius scribit recitari solere ab ijs qui baptizandi erant: Ascendit ad cœlos in ipso corpore in gloria. Symbolum Athanasianum: Sedet ad dexteram patris, & Dei omnipotētis, vnde veniet iudicare viuos & mortuos. Symbolum Ambrosij & Augustini, vt fertur: Tu deuicto mortis aculeo aperuisti credentibus regna cœlorum. Tu ad dexteram Dei sedes in gloria patris, Iudex crederis esse venturus. HVC etiam facit scriptorum veterum pius consensus. Augustinus in libro Epistolarum, Epistola 57. Dardano in hunc modum scribit: Noli itaque dubitare ibi nunc esse hominem Iesum Christum, vnde venturus est, memoriterque recole, & fideliter tene Chri-

Chriſtianam cõfeſsionem,quoniam reſurrexit à mortuis, aſcendit in cœlum, ſedet ad dexteram patris,nec aliunde quam inde vẽturus eſt,ad viuos mortuoſque iudicandos.Et ſic venturus eſt, illa angelica voce teſtante, quemadmodum ire viſus eſt in cœlum, hoc eſt, in eadem carnis forma atque ſubſtantia, cui profectò immortalitatem dedit, naturam non abſtulit. Secundum hanc formam non eſt putandus vbique diffuſus. Cauendum eſt enim ne ita diuinitatem aſtruamus, vt veritatem corporis auferamus. NON eſt autem conſequens, vt quod in Deo eſt, ita ſit vbique vt Deus. Nam & nobis veriſsima ſcriptura dicit, quod in illo viuimus,mouemur & ſumus,nec tamen, ſicut ille,vbiq; ſumus. Sed aliter homo ille in Deo,Quoniã & aliter Deus ille in homine,proprio quodam & ſingulari modo.
10 Vna enim perſona Deus & homo eſt,& vtrumque eſt vnus Chriſtus Ieſus. Vbique per id quod Deus eſt:In cœlo autem per id quod homo. IDEM in eadem Epiſtola,Nam ſpacia locorum tolle corporibus,nuſquam erunt,Et quia nuſquam erunt,nec erunt,Tolle ipſa corpora qualitatibus corporum,nõ erit vbi ſint,Et ideo neceſſe eſt,vt non ſint. IDEM in fine eiuſdem Epiſtolæ:Chriſtum autem Dominum noſtrum vnigenitum Dei filium æqualem patri,eundemque hominis filium,quo maior eſt pater,Et vbique totum præſentẽ eſſe non dubites tanquam Deum,& in eodem templo Dei eſſe,tanquam inhabitantem Deum,Et in loco aliquo cœli propter veri corporis modũ.IDEM tractatu 50.In Iohannem:Sed quoniam verum eſt quod ait,Ecce ego vobiſcum ſum,vſque ad conſumationem ſeculi,& abijt & hic eſt,& redijt & nos non deſeruit. Corpus enim ſuum intulit cœlo,maieſtatem nõ ab-
20 ſtulit mundo.Idem:Secundum præſentiam maieſtatis ſemper habemus Chriſtum: ſecundum præſentiam carnis rectè dictum eſt diſcipulis: Me autem non ſemper habetis. IDEM in libro de Agone Chriſtiano: Nec eos audiamus, qui negant tale corpus Domini reſurrexiſſe,quale poſitum eſt in monumento,ſi enim tale non fuiſſet,non ipſe dixiſſet poſt reſurrectionem diſcipulis: Palpate & videte, quoniam ſpiritus oſſa & carnem non habet, ſicut videtis me habere. Sacrilegium eſt credere,Dominum noſtrum,cum ipſe ſit veritas, in aliquo fuiſſe mentitum.Nec nos moueat,quod clauſis oſtijs ſubito eum apparuiſſe diſcipulis ſcriptum eſt, vt propterea negemus illud fuiſſe corpus humanum, quia contra naturam huius corporis videmus illud per clauſa oſtia intrare: omnia enim poſsibilia ſunt Deo. Nã & ambulare ſuper aquas contra naturam huius corporis eſſe manifeſtum eſt, & tamen nõ
30 ſolum ipſe Dominus ante paſsionem ambulauit,ſed etiam Petrum ambulare fecit. TERTVLIANVS de Trinitate: Non ibi ante homo fuit,ſed illuc aſcendit vbi non fuit, deſcendit autem Dei verbum quod ibi fuit. IDEM de Reſurrectione carnis: Chriſtus eſt homo, etſi Deus,Adam nouiſsimus,etſi ſermo primarius, caro & ſanguis, etſi noſtris puriora, Idẽ tamen & ſubſtantia & forma quæ aſcendit, & talis etiam deſcenſurus. CYPRIANVS libro 6. cap.14. Hîc animaduertendum, quod etſi corporis ſui præſentiam hinc ſubduxerit, maieſtate tamen diuinitatis ſemper adeſt, ſicut ipſe à diſcipulis abiturus pollicetur. Ecce vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi. IDEM libro nono,ſupra Iohannem cap.21. Credere autem oportet fideles, quod licet à nobis corpore abſit, virtute tamen eius omnia & nos gubernari,adeſſeque ſemper ipſum omnibus qui eum dili-
40 gunt. IDEM in expoſitione Symboli: Aſcendit ergo ad cœlos, non vbi verbum Deus ante nõ fuerat, quippe qui erat ſemper in cœlis, & manebat in patre,ſed vbi verbum caro factũ non ſedebat. VIGILIVS aduerſus Eutichen.Dei filius ſecundum humanitatem ſuam receſsit à nobis,ſecundum diuinitatem adeſt nobis.Ecce vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad cõſummationem ſeculi. Si nobiſcum eſt,quomodo ait: Veniet quando deſideretis vnum diem filij hominis & non videbitis, ſed & nobiſcum eſt, & non eſt nobiſcum, quia quos reliquit, & à quibus diſceſsit humanitate ſua,nõ reliquit, nõ deſeruit diuinitate ſua. Per formam enim ſerui, quam abſtulit à nobis in cœlum, abſens eſt nobis. Per formã Dei, quæ nõ recedit à nobis in terris,pręſens eſt nobis,tamẽ & pręſens & abſens ipſe vnus idemque eſt nobis.Idem,Deinde ſi verbi & carnis vna natura eſt,quomodo cum verbum vbiq;
50 ſit,non vbique inueniatur & caro.Namque quando in terra fuit,non erat vbique in cœlo, & nunc quia in cœlo eſt,non eſt vtique in terra, & in tantum non eſt, vt ſecundum ipſum Chriſtum ſpectemus venturum de cœlo, quem ſecũdum verbum nobiſcum eſſe credimus in terra.Igitur ſecundum vos aut verbum cum carne ſua loco continetur,aut caro cum verbo vbique eſt. Quomodo vna natura contrarium quid & diuerſum non recipit in ſe ipſa? Diuerſum eſt autem & longe diſsimile circumſcribi loco & vbique eſſe. Et quia verbum vbique eſt,caro autem eius vbique non eſt,apparet vnum eundemque Chriſtum vtriuſq; eſſe naturę,& eſſe quidem vbique ſecundum naturam diuinitatis ſuæ,& loco contineri ſecundum naturam humanitatis ſuæ. Creatum eſſe,initium non habere, morti ſubiacere,& mori nõ poſſe, quorum vnum illi eſt ex natura verbi, qua Deus eſt,aliud ex natura carnis,

..a idem DEVS homo est. Igitur vnus DEI filius, idemque hominis factus filius, habet initium ex natura carnis suæ, & non est creatus per naturam diuinitatis suæ. Circumscribitur loco, per naturam carnis suæ, & loco non capitur, per naturam diuinitatis suæ.

IVSTINVS martyr in expositione fidei: Manet quidem corpus, siquidem Deus corpus non est, factum est quidem corpus, particeps diuinæ dignitatis, non naturæ.

GREGORIVS Nazianzenus: Circumscriptus corpore & non circumscriptus spiritu.

THEODORETVS Dialogo 2. Corpus Christi glorificatum habet quam prius habuit circumscriptionem. IDEM. Illud corpus priorem habet formam, & figuram, & circumscriptionem, & vt summatim dicam, corporis essentiam, etiamsi post resurrectionem immortale & immune à corruptione factum est. Idem: Etiam post resurrectionem cōspectum est corpus Christi habēs circumscriptionem, & manus & pedes & reliqua corporis membra, & tangi ac videri poterat, sicut ante resurrectionem. Idem: Corpus non in diuinitatis naturam mutatum est, sed etiam post resurrectionem, quamuis immortale & incorruptibile diuinæ gloriæ plenum, tamen suam habet cincumscriptionem. Hactenus dicta scripturæ recitauimus, Symbolorum verba signauimus, & pium veterum scriptorū consensum ostendimus: Nunc ex his omnibus sententię summam concludemus, idq; non nostris, sed beati Philippi verbis, qui in hunc modum in commentarijs in Epistolam Pauli ad Coloss. 3. scribit. In Symbolo (inquiēs) intelligatur dictum, vt sonat litera, & de corpore & de corporali locatione: Ascendit (scilicet) corporali & Physica locatione in cœlum, hoc est, in locum cœlestem, vbicunque est, quia hic non sunt fingendæ Allegoriæ. Ascensio fuit visibilis & corporalis, & semper ita scripsit tota antiquitas, Christum corporali locatione in aliquo loco esse, Vbicunque vult, & ascēsio corporalis facta est sursum. Ideo Paulus in hoc capite illum locum nominat sursum. At in propositione: Filius hominis qui est in cœlo, Dictum intelligatur communicatione Idiomatum, λόγος semper est in cœlo, etiamsi corporali locatione corpus est in Virgine, & infra. Vt autem de locali ascensione naturæ humanæ dictum est, Ascendit ad cœlos: Ita de exaltatione naturæ humanæ super omnes creaturas dictum est, Sedet ad dexteram patris, vt hic Paulus inquit: Vbi est ad dexteram Dei sedens. Ait Christū sursum esse, & quidem ad dexteram Dei, hoc est, non vt beati Angeli & homines sursum sunt, sed exaltatus supra Angelos, in illa arcana luce Dei regnans cum patre. Et tamen corpus localiter alicubi est secundum veri corporis modum, vt Augustinus inquit. Et hæ propositiones: Christus in vobis est, Ego in eis, Veniemus ad eum, & mansionem apud eum faciemus, intelligantur de communicatione Idiomatum. Et de hac præsentia filij in prædicatione Euangelij & in sanctis, necesse est Ecclesiam fideliter erudiri, vt agnoscamus Dominum nostrum Iesum Christum adesse Ecclesiæ, & esse caput omnia in omnibus perficiens. Hæc Philippus, cuius sententia cum plane cōueniat cum dictis scripturæ, cum Symbolis Ecclesiæ & orthodoxo veterum consensu, pie eam ac tuto nos sequi posse non dubitemus, etiamsi alij hoc tempore, quorum non videtur contemnenda doctrina & pietas, aliter sentire, & hoc explicare, nescio quo modo alio conentur, de quo litem non faciam.

Tanto præstantior angelis factus, quanto excellentius præ illis sortitus est nomen.

Dixit Christū sedere ad dexteram maiestatis in excelsis, nunc autem docet quænam sit ea maiestas, seu sessio ad dexteram patris, videlicet omnibus rebus creatis superiorem esse. Etsi autem hactenus simpliciter exposuit, quantum quidem satis esse potest obsequenti auditori, tamen idem sibi iusta confirmatione probādum esse existimauit: idque propter peruicaces Iudæos, qui Christum infra Moysen reiecerunt. Collationem itaque instituit inter ipsum Christum & Angelos, quibus cum sublimior ostenditur, simul illi omnia subijciuntur. Est autem hæc propositio comparata, quæ vsque ad finem huius capitis confirmatur.

Cui enim vnquam Angelorum dixit: Filius meus es tu, Ego hodie genui te, & rursus, Ego ero illi in Patrem, & ipse erit mihi in Filium.

Prima ratio propositionis ab origine, seu Lege naturæ perpetua, & Iure ciuili sumta. Filius herilis ministris præfertur. Christus est Filius Dei, & Angeli eiusdem ministri. Ergo Christus Angelis præstantior est. Sumitur autem prior pars huius testimonij, ex 2. Psalmo, posterior ex 7. capite, 2. libri Regum. Dictum 2. Psalmi: Ego hodie genui te, Exēplo Apostoli, veteres eruditiores ad sempiternam filij Dei generationem rectè referunt: vt hodie significet æternitatem. Æterna enim est filij generatio à patre, vt quæ nec præterierit nec futura sit. Sed alij referunt ad eam generationem,

tionem,qua manifeſtatus eſt mundo. De quorum ſententia dicemus infra capite quinto. At teſtimonium ex 2.Regum 7.deſumtum,etſi aliquibus videtur torqueri in alienum ſenſum,vtpote de Solomone intelligendum,Tamen Apoſtoli autoritatem pluris facio,& recte citari dictum arbitror. Et qui ſit ſenſus promiſsionis eo in loco, alibi exponitur copioſius. Et iuuari poſſunt diſcētes hac etiam commonefactione:Sæpe typo tribui,quæ rectius Antitypo,hoc eſt,rei ſignificatæ accommodentur. Cum igitur Solomon Chriſti Typum geſſerit,Ea quæ de illo,vt Typo,dici putantur,verius Chriſto Antitypo attribuuntur. Multa etiam typis tribui,quæ non niſi Antitypis conueniunt, haud dubium eſt.

Et rurſus, cum introducit primogenitum in orbem, dicit: Et adorent eum omnes angeli Dei.

Secundum argumentum, à collatione eius qui colitur, & eorum qui ipſum colunt.Concluditur autem argumentum hoc modo, Præſtantior eſt qui adoratur,quam qui adorant. Chriſtus adoratur ab angelis. Ergo Chriſtus angelis eſt maior. Ponitur autem minor propoſitio loco totius argumenti. Chriſtus primogenitus dicitur duplici reſpectu,videlicet diuinitatis ſolius,& fratrum qui adoptantur.De priori modo Paulus Coloſſ.1.Qui eſt imago Dei inconſpicui,& primogenitus omnis creaturæ,hoc eſt,ante genitus quam quicquam conderetur,Ideoque æterni patris filius. De poſteriori reſpectu hic locus intelligendus eſt. Dicitur enim primogenitus,eo quod excellat inter omnes fratres,quos Deus in Chriſto vnigenito in filios adoptauit. Eſt enim naturalis filius præſtantior adoptiuis.

Et ad angelos quidem dicit: Qui facit angelos ſuos Spiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis. Ad filium vero: Thronus tuus Deus in ſeculum ſeculi, Virga rectitudinis,virga regni tui. Dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem, propterea vnxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ conſortibus tuis.

Tertium argumentum,à relatiuorum gradibus ſumtum. Rex præferendus eſt ſuis legatis & miniſtris, regia mandata obeuntibus.Chriſtus eſt Rex, angeli vero legati & miniſtri regij: Proinde Chriſtus angelis eſt præferendus.Loco totius argumenti minoris probatio ponitur, cuius priorem partem, videlicet angelos eſſe legatos & miniſtros Dei, probat teſtimonio Pſalmi 104. In quo Pſalmo Dauid reuocat populo in memoriam beneficia Dei, inuitatque ipſum, vt Deo ſecum ſit gratus,pro tam mirandis & immenſis beneficijs. Texitur autem in principio Pſalmi longa narratio variorum operum Dei,inter quæ & hoc numerat Dauid,quod Deus faciat angelos ſuos Spiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis. Etſi autem exiſtimant aliqui, Pſalmum non ſimpliciter de angelis & eorum ſubſtantia, ſed per comparationem loqui,hunc in modum, vt ventos & fulmina comparet angelis, in hanc fere comparationis ſententiam:Facit ventos ſuos vt angelos,& fulmina vt miniſtros ſuos. Tamen iterum autoritate Apoſtoli eiuſque argumentatione moueor, vt aliam potius ſententiam ſequar & amplectar,facit angelos ſuos vt ventos,& miniſtros ſuos vt fulmina ſeu flammam ignis,nam naturam angelorum, etſi non intelligimus in hac caligine: tamen quibus ea naturis corporalibus quam proxime accedat, Pſalmi dictum oſtendit. Et hoc modo conſtare vim argumentationis Apoſtoli certiſsimum eſt. Nam ventis aut fulminibus non conferri filium Dei, ex antecedentibus, & mox conſequentibus dictis conſtat.

Poſteriorem partem minoris confirmat teſtimonio deſumto ex Pſalmo 45. Qui Pſalmus eſt prophetia de regno & Euangelio Chriſti, de ſponſo Chriſto, & eius ſponſa Eccleſia. In huius regis & ſponſi Eccleſiæ deſcriptione, ſunt verba ab Apoſtolo noſtro adducta, quæ de diuinitate,humanitate, regia Chriſti magnificētia & regni eius forma concionantur.Cum enim dicit:Thronus tuus ô Deus in ſeculum ſeculi,id eſt,in perpetuum,alloquitur Meſsiam, quem Deum nominat, cui tribuit regnum perpetuum, quod nequaquam Solomoni competit. Cum addit:Virga ſeu ſceptrum rectitudinis, virga regni tui, Chriſti regnum à mundi impijs imperijs ſeparat. Nam Chriſti regnum rectitudinis eſt & æquitatis:cuius rei cauſſam ſubiungit, cum inquit:Dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem, hoc eſt,Dilexiſti iuſtos,& odio habuiſti iniquos. Ponitur enim abſtractum pro Concreto. Verum quia non ſolum Rex eſt ſecundum diuinitatem, verumetiam ratione officij aſſumta humana natura,additur: Propterea vnxit te, ô DEVS, Deus tuus,oleo lætitiæ præ conſortibus tuis,hoc eſt, ô CHRISTE,qui es viuus & verus Deus, cum patre & Spiritu ſancto,

Deus pater, te hominem factum, oleo lætitiæ præ consortibus tuis, hoc est, Spiritu sancto vnxit in perpetuum regem, Prophetam & Sacerdotem: Idque præ consortibus: hoc est, Regibus, Prophetis & Sacerdotibus, quorum omnia officia in te vno concurrunt absolutissime. Nullus enim tibi similis fuit vnquam. Nam tu plenam in terris potestatem dimittendi peccata habes, tuum regnum est æternum: tu è sinu patris nobis attulisti verbum salutis: Tu denique vnico tuo sacrificio, totius mundi expiasti peccata. Omnes proinde tui consortes acceperunt Spiritum, cuius Symbolum fuit externa vnctio, At tu Domine sanctus sanctorum, accepisti Spiritum, non ad mensuram, sed plene: de cuius plenitudine alios sumere oportet, quicunque salutem consequentur.

Et tu in principio Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli, Ipsi peribunt, Tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, ac velut amictum conuolues eos, & mutabuntur, Tu autem idem es, & anni tui non deficient.

Quartum argumentum à comparatione Creatoris ad creaturam. Maior est creator creaturis, & immutabilis mutabilibus. Sed Christus est Creator, & immutabilis, Angeli vero creaturæ & naturæ mutabiles. Igitur Christus maior est Angelis. Sola assumtio loco totius argumenti ponitur. Et est desumta ex Psalmo 102. qui est oratio afflictæ Ecclesiæ in hoc mundo, In qua hæc confessio habetur, qua Ecclesia diuinitatem & potentiam Christi agnoscit. Atque inde fiduciam concipit sub cruce & persecutionibus, quibus premitur, vt non deleatur: sed hic sub cruce seruetur mirabiliter, & postea immortalitate donata in omni æternitate cum suo liberatore Christo viuat. Porrò, dictum illud: Ipsi peribunt, tu autem permanes, intelligatur simpliciter iuxta Petri dictum, 2. Pet. 3. Qui nunc sunt cœli, procellæ in morem transibunt, & Elementa æstuantia igne soluentur, &c. Ex his enim & alijs diuinæ vocis testimonijs Apostolos conciones suas de fine & innouatione cœli & terræ, quæ nunc sunt, desumsisse non dubitemus. Qui aliam sequuntur sententiam, & dictum Psalmi per comparationem exponunt hunc in modum: Etsi cœli ipsi perirent: Tu tamen non perires, non cum illis deficeres, sed idem maneres, cui tam facile est cœlos conuoluere, quam facile est homini amictum conuoluere, Quod cum Angelis negatum sit, Christus multo eis est præstantior. Hanc ergo sententiam qui sequuntur, non vident Argumenti se emphasin prorsus & eneruare & amittere, quod à comparatione rerum creatarum cum creatore Deo ac Domino horum Apostolus instituit. Ideo priorem simpliciorem & Apostoli Petri testimonio certam sequor & amplector.

Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: Sede à dextris meis, Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Nonne omnes sunt administratores Spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hæredes erunt salutis?

Quintum argumentum à comparatione honoris Christi & ministerij Angelorum. Maior est qui æquali gloria cum Deo patre regnat, ijs, qui diuino subijciuntur imperio. At Christus æquali gloria cum Deo patre regnat, Angeli vero diuino subijciuntur imperio. Christus igitur maior est Angelis. Minoris vtraque pars expresse ponitur. Prior, videlicet, de Christi eminentia & maiestate sumitur ex Psalmo 110. qui est prophetia de æterno Christi regno, Sacerdotio, passione, resurrectione & victoria. Posterior sumitur ab officio Angelico. Nonne (inquit) Omnes sunt administratores Spiritus in ministerium missi propter eos qui hæredes erūt salutis? Hæc pars tria continet de Angelis. Primum enim ostendit, quæ sit substantia Angelica, videlicet, spiritualis. Sunt enim Angeli spirituales naturæ, quemadmodum & animæ hominum. Deinde, quod Angeli sint ministri Dei, vt illorum nomen sonat, Angelus, id est, minister. Præterea quod illorum præcipuum munus sit hæredibus salutis, hoc est, Ecclesiæ Christi seruire. Nam, vt Psalmus inquit: Castrametatur Angelus Domini in circuitu timentium eum. Hinc primum confirmatur, quod plurima sit Deo cura electorum suorum, quos tantis præsidijs munit aduersus Satanam, & aduersus multos incidentes casus. Deinde confutatur hoc loco deliramentum Sadducæorum, qui nihil aliud angelos putarunt esse, quam motus diuinitus hominibus inspiratos. Monemur præterea, ne hos castissimos Spiritus custodes nostros à nobis impuris moribus repellamus: sed vt potius grati simus Deo animi & corporis puritate, Illi soli Angelorum Domino seruientes, & gratias agentes pro angelico ministerio.

CAPVT

CAPVT II.

Summa Capitis secundi.

Quoniam Christus maior est Angelis, par est vt doctrinam ipsius accuratius audiamus, ne in pœnam contumaciæ incurramus. Etsi autem Christus paßionis tempore, Angelis quodammodo inferior visus est, gloria tamen & honore coronatus regnat, Vt quos à morte liberauit, eosdem in gloriam euectos æternæ donaturus sit gloria.

Ordo & partes Capitis secundi.

Ex doctrina primi capitis extruit propositionem exhortatoriam, videlicet, vt Christum audiamus, & propositioni confirmationem subiungit. Deinde Prolepsi digreditur in doctrinam de Christi humanitate, & eius caußis. Atque ita duæ sunt partes huius Capitis, Prior exhortatoria, constans propositione & confirmatione, Posterior Didactica, quæ similiter propositione & confirmatione absoluitur.

EXEGESIS CAPITIS SECVNDI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVAMOBREM oportet nos magis attendere ijs quæ audiuimus, ne quando diffluamus.

Propositionis exhortatoriæ illatio ex primo capite, Christus filius Dei supra omnia est. Igitur Euangelio ipsius obtemperare oportet. Antecedens huius Enthymematis cum sua propositione, est totum primum caput. Consequens, est prima huius capitis propositio. Duæ sunt hic voces obseruandæ, prior est προσέχειν, attendere, id est, mentem adhibere, menteque audita cōtinere, Posterior παραρρυῶμεν, diffluamus. Metaphora sumta à pertusis & rimosis vasis, quæ infusum liquorem non continent. Est igitur sensus, vt ita audiamus verbum, ne vani & ignaui simus auditores. CONFIRMATVR hic ministerium verbi, & monstratur necessitas audiendi verbi. CONFVTANTVR Anabaptistarum Enthusiasmi, Qui homines à vocali verbo auocant ad Satanicas illusiones. TAXANTVR Epicurei, qui consuetudinis tantum gratia verbum audiunt, nihil continere valentes.

Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, Et omnis præuaricatio & inobœdientia accepit iustam mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?

Ratio propositionis à minori ad maius. Inobœdientia erga verbum, ab Angelis propositum, grauiter est punita, Multo magis inobœdientia erga Christi Euangelium punietur. Vocat autem Euangelium salutem, eo quod instrumentum sit salutis. Vnde docemur, quod quemadmodum salus offertur per Euangelium: Ita absque Euangelio nemini contingat. Qui igitur Euangelium spernunt, suæ salutis ὄργανον adeoque salutem ipsam auersantur.

Quæ cum enarrari ceperit per Dominum, ab ijs qui ipsum audiuerant, fuit nobis confirmata.

Digreßiuncula Exegetica est admodum oportuna. Postquam enim audiendum salutis verbum dixerat, commode de ipsius fonte seu autore, propagatione, atque certitudine monet. Fons seu autor est Dominus ipse, qui & sua victima salutis olim promissæ mysterium peregit, & voce propria Euangelium salutis hominibus commendauit. Propagatum est verbum salutis per eos, qui ipsum audiuerunt, hoc est, per Apostolos, quos huius salutis testes emisit in mundum, videlicet, vt testarentur de salu-

tę salute per Christum parta. Confirmatum in nos, id est, nobis (inquit) ab auditoribus ipsius. Huius autem confirmationis modum subiungit his verbis.

Attestante Deo signis, & portentis, & variis virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus, secundum voluntatem ipsius.

Quia Dominus suam doctrinam miraculis, veluti quibusdam solennibus & autenticis sigillis, ad medendum infirmitati humanæ, ac vacillantibus animis hominum, confirmare dignatus est: Hic Apostolus noster, quatuor miraculorum genera recitat, quibus veritas Euangelij nobis consignata est. Est autem miraculum factum Dei extraordinarium, & inusitatum, hominum animos in admirationem abducens. huius quatuor genera, vt dixi, enumerat autor. Ac primo loco, Signa ponit, quæ ita dicuntur, quod mentes hominũ excitent, ad cõsiderandum aliquid amplius, quam quod foris apparet. Christus sanat sola voce surdum & mutum: hoc signum excitat spectatorum mentes, ad aliquid altius cogitandum: videlicet, quod Christus diuina potentia sit præditus, & quod sit verus Messias, tametsi hoc foris non apparebat. Deinde portẽta ponit, quæ ita dicuntur, quia nouum aliquid & inusitatum continent. Nouum siquidem & inusitatum fuit hominem mortuum excitare sola voce. Græci σημεῖα & τέρατα ita distinguunt, vt, τέρατα portenta sint præter naturam: σημεῖα vero signa præter consuetudinem. Sanatio febricitantis, non fit præter naturam. Nam per naturam potest sanari febricitans. Sed quod socrus Petri febricitans, sola Christi voce sit restituta sanitati, præter consuetudinem fuit. Ideo eius sanatio signum fuit, non portentum. Mortuum hominem vitæ restituere, præter naturam fit. Nam per naturam haudquaquam vitæ mortuus restitui potest. Quare portentum fuit, quod Christus Lazarum iam in sepulcro fœtentem excitarit.

Addit tertio loco varias virtutes, seu potentias, quibus Christi Spiritus in sanctis efficax fuit, suam virtutem peculiarem ostendens. Harum virtutum genera ad Corinthios, 1. Corinth. 12. multa recitat Apostolus: quibus Deus Ecclesiam primitiuam ornauerat.

QVARTO, Spiritus sancti distributiones ponit, quibus non solum die Pentecostes obsignauit Euangelium, verumetiam sæpenumero in Apostolica Ecclesia ad preces Apostolorum imponentium hominibus manus. Hæc miracula, tanquam sigilla veritatis Dei esse nobis debent: quorum vsus perpetuo durabit in Ecclesia, qui nullus alius est legitimus & verus, quam obsignatio doctrinæ cœlestis.

ET quanquam hodie huiusmodi miracula non eduntur, tamen perpetuo ad illa olim edita miracula respicere oportet: quę confirmato per orbem Euangelio Christi, cessare debebant: non quidem vsu, sed facto. Ita enim Augustinus ait: Nec miracula illa in nostra tempora durare permissa sunt, ne animus semper visibilia quæreret, & eorum consuetudine frigesceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Nec iam nobis dubium esse debet, ijs esse credendum, qui cum ea prædicarent, quæ pauci assequuntur, se tamẽ sequendos populis persuadere potuerunt. Hactenus Augustinus.

Nõ enim Angelis subiecit Deus orbem futurum, de quo loquimur.

Redit vnde digressus est, & confirmat argumentum superius positum: Qui potentior est, potest seuerius contumaces aduersus se punire. Cum igitur Christus potentior sit Angelis, non dubium est quin obœdientes in Euangelio punire posit. Loco totius argumenti minoris confirmationem posuit. Si enim Christus habet orbem sibi subiectum, certe potentior est Angelis, quibus orbis non est subiectus. Orbem futurum, vocat per Christi aduentum renouatum: vetustus ille, peccato Adæ corruptus est, sed hic nouus, per Christum instauratus est, qui quidem incepit à Christi resurrectione, Sed consummabitur excitatis mortuis in extremo die, & communicata electis Dei gloria immortalitatis.

At testatus est in quodam loco quidam dicens: Quid est homo, quod memor es eius? aut filius hominis, vt visites eum? fecisti eum paulisper inferiorem Angelis, Gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius. In eo

Obiectio aduersariorum, atq; eius solutio à distinctione temporis, & circumstantiarum sumta. Obiectio hæc est: Christus non solum homo est, similem expertus cum alijs hominibus calamitatem: verumetiam visus est omnium hominũ abiectissimus, ob mortis quam passus est infamiã. Huic

autem

tem quod ei ſubiecit omnia, nihil omiſit, quod non eſſet ei ſubiectum.

obiectioni reſpondet Apoſtolus, v[er]bis Prophetæ ex Pſalmo 8. deſumtis, idq; per diſtinctionem (vt dixi) ac ſi diceret, fateor quidem, valde fuiſſe humiliatum Chriſtum per crucem, ſed mox crucis ſupplicio ſuperato & morte victa, glorioſe reſurrexit, cui iã victori & triumphatori omnia ſubiecta ſunt, in cœlo & in terra. Vt autem teſtimoniũ adductum clarius introſpiciamus, nonnihil de argumento Pſalmi, & eius applicatione ad præſentem locum dicendum videtur. ESTAutẽ hic Pſalmus encomiaſticus, omnino de Chriſto intelligendus, quemadmodum ipſe Chriſtus, Matth. 21. Et Paulus ad Epheſios, teſtatur. CELEBRAT enim Dauid ipſum
10 Deum in hoc Pſalmo, propter nunquam ſatis admirandum beneficiũ, videlicet, quod dederit nobis filium ſuum Ieſum Chriſtum, vt ſit nobis Rex glorioſus, Triumphator Diaboli, mortis & inferni. Cum exordio finis Pſalmi idẽ eſt. Nam vt orditur ab affectu cordis, & ſtupenda admiratione bonitatis Dei erga genus humanum: Ita Pſalmũ claudit eodem admirationis affectu. Quis enim ſatis bonitatẽ Dei, & φιλανθρωπίαν, ob hoc tam eximium beneficium ſatis admirabitur? EXORDIO ſubiungit gratiarum actionem: quam vniuerſa terra debet Deo ob ſuam immenſam bonitatem, adeo vt etiam infantes & lactentes in cœlo, hoc eſt, in cœtu fidelium, virtutem Dei ſint prędicaturi, huius rei ſpecimen exhibuerunt Chriſto pueri, cum die Palmarum intraret Ieruſalem. His ſubiungit Dauid verba, quę Apoſtolus hic adducit, Quid (inquit) eſt homo quod memor es eius? Admiratio eſt, quod Deus
20 tantam gerat curã humani generis. Aut filius hominis qui viſitas eum? Repetitio eſt eiuſdem ſententiæ per admirationem, mutata tantum ſermonis figura. Atq; hæc de homine in genere dicta intelliguntur. Quæ autem ſequuntur, ad filium Dei hominem factũ referenda ſunt. Et minuiſti eũ paulo minus ab angelis. Hæc ratio admirationis eſt, minuiſti eum, id eſt, Chriſtum, ſcilicet, per paſsionem & mortem. Gloria & honore coronaſti eum, ſcilicet, per glorioſam reſurrectionem & victoriam: Et conſtituiſti eum ſupra opera manuum tuarum, videlicet, vt omnium rerum plenum dominium habeat, adeo vt flectat ſe omne genu corã ipſo, cœleſtium & terreſtrium & inferorum. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius: Eiuſdem ſententiæ repetitio eſt, per mutuam Relatiuorum collationem. Si igitur Chriſtus eſt ſupra omnia dominator conſtitutus, ſunt ſane omnia illi ſubiecta. Vnde Apoſtolus no-
30 ſter infert ex verbis Pſalmi: In eo enim quod omnia illi ſubiecit, nihil omiſit nõ ſubiectum ei. Quare ſequitur quod ſupra dixerat, Angelos etiam ei ſubiectos eſſe.

At nunc nondum videmus omnia ſubiecta ei.

Obiectio contra ſolutionem. Tu dicis quidem omnia Chriſto ſubiecta eſſe, ſed nuſquam eius eminentia apparet in ipſius regno, quod eſt Eccleſia. Membra Chriſti multis modis affliguntur: huic obiectioni reſpondet Apoſtolus, hoc pacto:

40 Sed ipſum qui paululum imminutus fuit ab angelis, videmus Ieſum propter paſsionem mortis, Gloria & honore coronatum eſſe.

Reſponſio ad obiectionem, per conceſsionem & correctionem. Senſus autem eſt: Tametſi non apparet Chriſto omnia ſubiecta eſſe, tamen reuera vniuerſorum Dominus cõſtitutus eſt, per reſurrectionem, & breui futurum eſt, vt ſuum imperium palam exerceat reſuſcitatis mortuis. ORATIO Apoſtoli, Syncheſi nonnihil turbata, ſi tantum recte diſtinguatur, hoc modo illuſtrari poteſt. Sed Ieſum ipſum videmus gloria & honore coronatũ, quia paululum ſeu pauliſper fuit imminutus ab angelis (hoc eſt, inferior angelis) propter paſsionem mortis (hoc eſt, vt pati mortem poſſet) hic enim particula διὰ, vt ſæpiſsime ali-
50 as, cauſſam finalem notat. TEMPVS ergo humiliationis, fuit paſsionis tempus: quo peracto & victa morte, gloria & honore coronatus eſt, vt qui Deo æqualis ſit. SED quomodo videmus hanc Chriſti gloriam? Aſcendẽs in altum, dedit dona hominibus: in quibus donis Chriſti gloria conſpicitur. Multos ornauit donis edendi miracula: Multos inuicta fidei cõſtantia in confeſsione muniuit. In omnibus credentibus ſuam efficacitatem ita declarat, vt oculis fidei clariſsime intueantur Chriſti gloriam.

Vt gratia Dei pro omni guſtaret mortem.

Cauſſam & fructum paſsionis Domini addit, vt doceat, Chriſtum non ſine grauiſsima cauſa, adeo diminutũ fuiſſe. Ideo enĩ paſſus eſt, vt ſua paſsione pro omnib. ſatisfaceret, hoc eſt, vt ſua victima om-

...n in se credẽtium expiaret peccata, & communicaret suam iusticiam ad vitã æternam. ...ic igitur obseruemus omne humanũ meritum, quoad expiationẽ peccati attinet, euerti. GVSTANDI verbo, significatur victoria super morte, quod Christus non sit absorptus morte, sed à morte resurrexerit. Cum dicit, pro omni, collectiue intelligẽdũ est, vt sciamus, nec Iudæos, nec gentes à Christi beneficio excludi, modo in ipsum credere nõ recusauerint.

Decebat enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam abduceret, autorem salutis eorum per passionem perficere.

Ratio alia, cur assumta natura humana pati oportuerit Dominum, à patris æterno decreto, seu, à caussa efficiente, & fine conditionis omnium. Est enim Dei æternum decretum, humiliare antequam exaltet. QVIA autem in verbis Apostoli quædam videtur esse obscuritas, sensum in hunc modum reddamus. Decebat Deum patrem (quia humiliare solet primum quos decreuit exaltare) perficere, hoc est, consecrare, Filium, in ducem & autorem salutis filiorum Dei, idque per passionem eius: videlicet, vt conformatio quædam capitis & membrorum fieret. HIC præter locum proprium, qui est de fructu passionis Dominicæ, obseruemus crucem ex decreto Dei, veluti gradum quendam esse ad gloriam. Huius ergo decreti Dei cogitatione se erigant fideles, quoties grauius cruce premantur. VERBVM τελειῶσαι, vsum habet in sacrificijs, & significat proprie consecrare in hostiam, vel hostiam facere, τέλεια enim dicebantur plenæ & perfectæ hostiæ, in quibus nihil desiderabatur, & τελείωσις initiatio est, per sacrificium, vnde Baptismus Græcis τελείωσις dicitur.

Nam & qui sanctificat, & qui sanctificatur, ex vno sunt omnes.

Ætiologiam petit ab eiusdem naturæ participatione, ac si dicat: Christus, qui per passionem consecrat & sanctificat, & credentes, qui ab eo, tanquam summo Sacerdote, consecrantur & sanctificantur, ex vno sunt omnes, hoc est, eiusdem naturæ, videlicet humanæ, existunt. Etsi enim Christus, si naturam diuinam respicis, verus est Deus, æqualis patri: tamen homo natus, particeps est humanæ naturæ cum alijs hominibus. Quare vt ex vna materia sunt, ita persimilis est ad gloriam gradus. Sunt qui ita exponunt. Et qui sanctificat, & qui sanctificantur, ex vno, scilicet, Adamo, sunt omnes, sed sensus idem manet.

Propter quam caussam non erubescit fratres eos vocare, dicens: Annunciabo nomen tuum fratribus meis, & in medio Ecclesiæ laudabo te.

A pronunciatis probat humanitatem Christi, vnde texitur argumentũ à natura relatiuorum: Christus vocat sanctificatos fratres suos. Igitur cum illis eiusdem naturæ est, seu communem patrem habent, nempe Adam. Sumtum est autẽ hoc testimonium ex Psalmo 22. qui continet insignem prophetiam de Christo. Nam eius Sacerdotium, & regnum describens: Orationem, passionem, mortem & resurrectionem exponit, & simul vaticinatur de propagatione & amplitudine regni Christi.

Et iterum, Ego ero fidens in eum.

A proprio hominis humanitatem Christi probat. Solius hominis est Deo fidere, Christus fidit Deo, Igitur homo. Testimonium hoc ex 18. Psalmo desumtum est, Quod est Gratiarũ actio Dauidis, quod suos hostes profligauerit ac vicerit, verum quia Dauid in eo Psalmo typum Christi gerit, recte Psalmus ipsi Antitypo accommodatur, iuxta regulam: Quæ typis tribuuntur, recte Antitypis accommodantur.

Et rursus, Ecce ego & pueri, quos dedit mihi Deus.

Argumentum à communitate naturæ, patris & liberorum. Sunt enim pater & filij eiusdem naturæ, etsi multiplicatæ in pluribus. Hoc testimonium sumtum est ex octauo capite Esaiæ: vbi Propheta vaticinatur de ruina regni Israëlis, & regni Iuda, atque adeo ciuium sanctæ ciuitatis Ierusalem. Ac simul per os Prophetæ filius Dei orat, vt Deus doctrinam propheticam in aliquorum discipulorum mentibus obsignet, obsignatamq; cõseruet. Precationi subiungit hanc confessionis & fiduciæ vocem: Ecce ego & pueri, quos dedit mihi Deus, in signum & prodigium Israëli, à Domino exercituum qui habitat in Syon.

Quia

Quia ergo pueri communicarunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem.

Ex adductis Prophetæ verbis, apostolus argumentum in hunc modum extruit. Pater & pueri eiusdem sunt naturæ, At pueri Christi humanæ naturæ sunt participes, Igitur & Christus homo existit, humanæ naturæ consors.

Vt per mortem destrueret eum, qui mortis habebat imperium, hoc est, Diabolum.

10

Postquam de assumta humana natura, & de humiliatione disseruit satis, nunc commode istius mysterij caussas finales subiungit, ac inter eas primam ponit, destructionem, seu abolitionem imperij Satanæ, iuxta primā concionem post lapsum primorum parentum de reparatione, in qua concione Deus pater serpenti, idque audientibus primis parentibus, vt inde fidem reconciliationis conciperent, dixit: Semen mulieris conteret caput serpentis, quod Iohannes interpretatur his verbis: Christus apparuit, vt dissoluat opera Diaboli, hoc est, peccatum & mortem, placata ira Dei. Per corporis enim mortem, vt ait Ambrosius, mortis vincula dissoluit.

Et liberaret eos qui metu mortis per omnem vitam obnoxij erant seruituti.

20

Secundus finis, atque adeo præcipuus assumtæ humanæ naturæ, in qua mortem crucis sustinuit, videlicet, vt liberum redderet humanum genus à iure peccati & mortis, Deo persoluto λύτρῳ. Vnde 2. Corinth. 5. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in eo, hoc est, reatum totius humani generis Deus pater imposuit filio, vt ipse sua victima expiatoria pro peccato satisfaceret, quo nos, Christi obœdientia nobis imputata, iustificaremur coram Deo & adoptaremur in filios.

Non enim sane angelos assumit, sed semen Abrahæ assumit.

Amplificat collatione, quod dixerat de humana natura Christi, idque non solum vt affectum Christi ardentissimum erga genus humanum doceat, verumetiā vt ostendat quam necessariū fuerit nos in naturalem carnis & sanguinis Christi societatem venire, & tanquam in vnam carnē seu naturam coalescere, in qua natura, quod in capite lueretur, cæteris membris omnibus tanquam proprium imputaretur. TAMETSI autem hæc corporalis Christi nobiscum communitas, non satis est nobis ad felicitatem, nisi spiritualiter ei sociemur: tamen nulla nobis ad spiritualem societatē patet via, sine hac naturali societate, & cognatione, quę adeo arcta est, vt in Christo vna duntaxat Dei & hominis persona subsistat. Vt vere dici posit, Deum hominem factum esse, seu, vt Iohannes loquitur, Verbum carnem factū esse. Ab hac arctissima societate procul abest angelica natura. Nequaquam enim vere dici potest, Deum angelum esse factum. QVOCIRCA crucis illud supplicium, quo nos patri Christus reconciliauit, & pro nobis hominibus soluit perfectissimum λύτρον, nihil quicquā angelis præuaricatoribus contulit, ad tollendam simultatem, qua à Deo erant dissociati: quia nullā habent cum Christo naturæ societatem. Ex hoc loco primum discamus, quam necessaria fuerit illa Christi nobiscum naturæ cōmunio, sine qua nulla ad salutem patebat via. DEINDE cogitetur, quantus fuerit amor filij Dei erga genus humanū, qui se adeo humiliare voluit, quod massam nostram assumeret in vnionem personalem, vt Deus vere sit homo factus. TVM huius facti cogitatione erigēdus est animus noster, aduersus omnes Satanæ insidias, modo ne turpissime hac tanta Dei beneficentia abusi fuerimus. HINC quoque nobis pudor incutiatur, si nostra nos ingratitudine ea frustrari patiamur: Quod certe facim⁹, si huic Christo pro nobis crucifixo, non viua fide coalescimus, vt eius viua membra efficiamur.

30

40

50

Vnde fratribus debuit per omnia esse similis, vt misericors esset & fidelis pontifex, in eis quæ sunt erga Deum, ad expiandum peccata populi.

Conclusio est, in qua altius repetit caussas cur æternus λόγος humanam naturam assumserit, vt Deus & homo sit vnus Christus. ET quia summam doctrinæ de sacrificio Christi continet hæc pericopa, eam retexam, quo clarius, quid doctrinæ in se contineat, perspiciatur: Suntitaque 5. partes. PRIMA: Quod Christus fratribus per omnia similis esse debuerit, Quantum scilicet ad essentiam carnis, & alias proprietates, vtpote infirmitates & affectus proprios humanæ naturæ attinet, non quantum ad aduentitias qualitates peccatri-

[..]s carnis, nec quantum ad personales infirmitates, certorum scelerum pœnas. SECVNDA pars, Quod ideo filius Dei factus sit homo, vt fieret Pontifex, Mediator inter Deum & homines, verus Deus & verus homo. TERTIA pars huius pericopæ est descriptio huius pontificis ab affectu ipsius erga homines, pro quibus offerret, & fide erga Deum cui offerret. Nam vt legitimus, verus ac fidus Deo est pontifex, ita misericors & φιλάνθρωπος est erga populum, pro quo se offert. QVARTA pars, Quarumnam rerum sit pontifex, nempe diuinarum, vt scilicet in ijs quæ nos Deo conciliant, suo fungeretur sacerdotio. QVINTA pars, finem sacerdotij Christi indicat, qui est placata ira Dei, expiare peccata populi, hoc est, vt sua victima persolueret precium, satisfaceret iusticiæ Dei, & placaret iram Dei. Quam ob caussam à Paulo Propitiator dicitur, qua appellatione tria significantur. PRIMVM, quod hic propitiator offerat pro nobis sua merita. SECVNDVM, quod idem persoluat pœnam nobis debitam. TERTIVM, quod idem applicet nobis sua merita, & suam solutionem, atque hoc est, quod ipse Dominus ait apud Iohannem, cap. 17. Ego me pro eis sanctifico.

Nam in hoc quod accidit illi tentatio, potest tentatis opem ferre.

Hoc ad fiduciam in nobis alendam pertinet. Nam cum filius Dei assumta nostra natura expertus est humanas miserias, idoneus esse conuincitur, qui alijs miseris succurrat.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Cum Christus, quem confitemur esse nostrum Apostolum & pontificem, maior sit Moyse, par est vt ipsum, vtpote Dominum domus, ac filium Dei, magis audiamus quam Moysen, qui tantum pars erat domus & seruus Dei, quod nisi fecerimus, cum incredulis Iudæis, qui in deserto prostrati sunt, puniemur, promissa requie exclusi.

Ordo & partes Capitis tertij.

Ex doctrina superioris capitis, digreditur in exhortationem. Postquam enim docuit in secundo capite, Christum Deum & hominem esse, adeoque verum pontificem, tempestiue hic in tertio exhortatoriam propositionem infert, vt cogitemus quantus sit: quo ipsum auidius audiamus. Deinde exhortationem ipsam rationibus quibusdam confirmat. Sunt proinde huius capitis, quod est generis suasorij, duæ partes, propositio & confirmatio.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VNDE fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate Apostolum & Pontificem confeßionis nostræ Christũ Iesum.

Hæc propositio suasoria, extruitur ex doctrina superioris capitis. Obseruandum est autem, quod, quemadmodum in propositionibus suasorijs fieri solet, admisceantur propositioni rationes, quæ veluti in vnum corpus cum propositione ipsa coeunt, quas Dialecticus retexet, vt seorsim propositio ipsa conspiciatur, ac deinde propositioni accommodentur rationes, quibus vestita & ornata fuit, vt ex singulis rationibus cum propositione singula extruantur Enthymemata. EST autem hæc propositio: Christus à vobis audiendus est. Rationes autem, quibus hæc vestitur propositio, sunt plures. PRIMA sumitur à vocationis dignitate. Vos sancti estis, cœlestisq; vocationis participes. SECVNDA, Christus est vobis Apostolus à Deo missus. TERTIA, Vos confitemini Christum esse summum pontificem vestrum. HÆ tres rationes in propositionis complexu sunt, ex quibus dum concluditur propositio, Tria nascuntur Enthymemata. NOS hanc exhortationem nobis accommodemus, cogitemus de vocatione nostra, perpendamus quantus qualisque sit Apostolus Christus, nobis à Deo missus, cogitemus nullum accessum nobis patere ad patrem, sine hoc nostro pontifice, quem nisi audiuerimus, actum est de salute nostra.

Qui

Qui est fidelis ei qui fecit ipsum.

Ratio propositionis ab adiunctis. Christus est Deo patri, qui fecit ipsum, & constituit illum Apostolũ & Pontificem, fidelis. Igitur audiendus est, & in precio habendus. Hanc rationem, si ad Thesin transferimus, monemur, vt ministris Euangelij, hoc est, Christi seruis fidelibus, non minus quã ipsi Christo obœdiamus. Nam is est qui per eos loquitur, Quemadmodum ipse testatur Matth. 10. Qui vos audit, me audit. Contra vero infidelibus in ministerio, & ea quæ Christi non sunt docentibus, nulla obœdientia debetur.

Sicut Moses in tota domo eius.

Ætiologia à comparatis. Moses fuit dignus qui audiretur, etsi tantũ seruus erat. Igitur Christus multo magis dignus est, vtpote filius Dei. Hunc esse germanũ huius argumenti sensum totus contextus conuincit. Exæquatio igitur hæc non ad dignitatis æqualitatem (quomodo enim paris dignitatis erunt filius & seruus) sed ad fidelitatis commendationem pertinet. Vterque enim fidelis filius & seruus, etiamsi dispares dignitate & gloria. Hæc explicatio nostra confirmatur sequentibus argumentis. VSVS huius loci est, vt ministri Dei & præcones verbi intueantur in exemplum Mosis, eumq; fide & diligentia imitentur. Huc illud Pauli, 1. Corinth. 4. Sic nos existimet homo, tanquã ministros Christi & œconomos ministeriorum Dei, Quod autem reliquum est, quæritur in œconomis, vt fidelis quisq; inueniatur.

Ampliori enim gloria ipse præ Mose dignus est habitus, quanto maiorem honorem habet, quam domus, is qui fabricauit illam.

Declaratio est collationis, in qua Christum Mosi præfert, vt audiatur Christus maiori cum reuerentia. Conclusio & maior propositio expresse ponuntur. Argumentum autem hoc modo licebit absoluere. Architectus domus est ipsa domo dignior, Christus est Architectus domus, Moses vero pars quædam domus, Christus igitur Mose dignior est. Vt supra Christum angelis, ita hic eundem Mose superiorem facit: vt cogitemus contumaces aduersus ipsum non euasuros esse digna supplicia.

Omnis enim domus construitur ab aliquo.

Illustrat argumentum proximum à caussa efficiente. Omnis domus ab aliquo construitur, Nam omne quod fit, ex aliqua caussa fieri necesse est. Ecclesia igitur cum sit domus, ab aliquo eam extructam esse necesse est. A quo autem sit extructa hæc domus, exponit autor cum subiungit.

Qui autem omnia construit DEVS est.

Supra Christum architectum esse domus asseruit, hoc autem loco affirmat, Deum esse, qui omnia construat. Vnde Christum Deum esse haud obscure concluditur. Nam si Deus omnia construxit, & Christus domum Dei, hoc est, Ecclesiam construxit, sequitur Christum Deum esse.

Et Moses quidem fidelis in tota domo eius, tanquam famulus in testimonium dicendorum, Christus vero tanquam filius super domum eius.

Argumentum à natura seu gradibus Relatiuorum, filius præfertur famulo, vel fidelissimo, Christus est filius, Moses autem famulus constitutus in domo Dei, proinde Christus Mosi præfertur. Quare præ Mose considerandus, honorandus & audiẽdus est. OBSERVETVR hoc loco finis ministerij Mosaici, qui fuit vt testaretur Moses de dicendis, hoc est, vt pararet Christo viam, Lege à Deo accepta. Nam tota politia Mosis, & sacrificia Legis, fuerunt conciones de venturo Christo. Atq; hoc est quod dicit Iohannes: Lex per Mosen data est, Gratia autem & veritas per Iesum Christum facta est. Hinc monemur, quid in Mose sit quærendum, videlicet solus Christus.

Cuius domus sumus nos.

Quia ambiguum erat vocabulum domus, interpretatur domũ Dei esse credentes vsitata scripturæ Metaphora, qua continens pro re contenta sæpe accipitur. Hinc admonemur duplicem familiam in mũdo esse: Vnam Dei, Alteram à Deo abalienatam: vt quæ Diabolo subiecta sit, & necesse est quemlibet hominem in alterutra harũ familiarum esse.

Qui enim non est in domo seu familia Dei, vere est in familia Satanæ. Hinc est quod excommunicati dicantur tradi Satanæ, quia cum excluduntur à familia Dei, vere includuntur in familiam Satanæ. Deinde vt in domo Dei, Deus paterfamilias est: Ita par est, vt ipsi obtemperent quicunque in ea familia manere cupiunt: in quam vt recipimur fide, & custodimur bona conscientia, Ita excludimur rebellione & contumacia in patremfamilias. Atque hoc est, quod autor subijcit hisce verbis:

Siquidem fiduciam & gloriationem spei vsque ad finem firmam retineamus.

Hæc conditio diligentissime cogitanda est. Monet enim quousque sumus domus Dei, seu domestici Dei. Et exegeticô est. Fiducia enim hæc est gloriatio spei, hoc est, spes, qua gloriamur nos esse in familia Dei, per fidẽ in Iesum Christũ. Huc dictũ domini pertinet: Qui perseuerauerit vsq; ad finẽ, saluus erit: Et illud ad Col. 1. conuiuificauit vos in corpore carnis suę, per mortem, vt exhibeatis vos sanctos & immaculatos & irreprehẽsibiles corã ipso, si tamẽ permaneatis in fide. Diligẽter in his & similib. locis obseruetur conditionis particula, cõtra Stoicas imaginationes de prædestinatione: plura de hac cõditione annotauimus in cap. 1. ad Coloss. in illũ locum, Siquidẽ permaneatis in fide fundati. Eodẽ pertinet exhortatio quæ sequitur.

Quapropter, Sicut dicit spiritus: Hodie, si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione, in die tentationis in deserto: vbi tentauerunt me patres vestri, probauerunt me, & viderunt opera mea quadraginta annis. Quapropter infensus fui generationi isti, & dixi: Semper errant corde. Ipsi autem non cognouerunt vias meas. Quapropter iuraui in ira mea: si introibunt in requiem meam.

Conditionem positam confirmat autoritate Spiritus sancti, & exemplo veteris populi. Summa argumenti hæc est: Vetus populus in deserto, propterea quod fide deserta & abiecta contumaciter se Deo opposuit, punitus est exclusione requietis terræ promissæ. Igitur & vos vera & cœlesti requie excludemini, si in fide non perstiteritis. TESTIMONIVM Spiritus sancti ex Psalmo 95. petitum est, qui Psalmus exhortatio est prophetica ad populum noui Testamenti, vt Deum, hoc est, Christum Messiam celebret. Hanc exhortationem duobus argumentis cõfirmat, quorum prius sumtum est ab honesto, & debito Ecclesiæ Dei officio. Posterius ab exemplo puniti populi, propter contemtionem in deserto, seu in Meribba & Maspa. Historia habetur Exod. 16. & 17. Iam verborum Psalmi ideo breuiorem explanationẽ subijciemus, quia Apostolus noster pleraque explicat, & accõmodat suo instituto. Hodie significat tẽpus reuelati Euangelij. Nam huius temporis respectu præteritum tempus, noctis quandam rationem habet. Si vocem eius audieritis, in Hebræo hæc præcedentibus aptanda sunt, nos (inquit) sumus populus pascuæ eius, & oues manus eius, si modo vocem eius audieritis. Atq; ita conditio ponitur superiora confirmans. Tantisper enim manemus oues Christi, donec audimus vocẽ eius, eumq; sequimur. Ita enim ipse Pastor ait: oues meæ vocem meam audiunt. Huc spectat exhortatio, quæ sequitur hisce verbis: Nolite obdurare corda vestra, id est, Nolite vestra duritia resistere verbo Dei, sicut fecistis in acerbatione, id est, in Meribba, loco, qui accepit ab euentu nomen. Vbi me tentauerunt patres vestri. Mutatio personæ est, Nam Deum introducit loquentem, qui se hominum proteruia & contumacia tentari confirmat. Quid autem sit tentare Deum, pluribus explicandum iudico.

Est autẽ Tentare Deũ, non infirmitate labi, sed contemtu Dei, non ex ignorantia, sed malitia: videlicet cum vel negamus verbũ Dei, vel corrigimus ordinationem diuinam fiducia propriæ sapientiæ, hoc est, Tentamus Deũ, cum spreto verbo, ordinatione, & vocatione Dei, aliud quærimus quod magis placet, fiducia propriæ sapientiæ. Negãt Israelitæ se à Deo eductos esse à terra Ægypti, & cõtradicunt manifestis testimonijs Dei: propterea, quia non omnes euentus respondent ipsorum imaginationibus. Peccant igitur primũ impatientia, quia in aduersis Deo nolunt obœdire. Deinde addunt nouum & atrocius peccatum: Negant esse opus Dei, de quo conuicti erant certissimis miraculis: negant Mosen esse Ducem à Deo constitutum, sed vociferantur eum impostorem esse. Actor. capite 15. Petrus ait: Quid tentatis Deum, imponentes iugum super ceruicem discipulorum? Hic manifesta est correctio. Sciunt ex Euangelio remitti peccata & reconciliari homines, reputari iustos, & sanctificari, & fieri hæredes vitæ æternæ propter filium Dei gratis fide: non propter ceremonias Mosi. Sciunt finem esse politiæ Mosaicæ. Sciunt promissionem gratiæ pertinere

nere ad Israelitas & Gentes. Sciunt etiam nequaquam licere homini cultus instituere, scriptum est: Frustra colunt me mandatis hominum. Quanquam autem hæc omnia nōrunt, tamen aliqui humana sapientia volunt stabilire & amplificare politiam Mosaicam, cogitant pulcrum esse Ecclesias gentium inuitare similitudine rituum. Huiusmodi correctiones ortas à sapientia humana vocat Petrus tentare Deum. Talia peccata sæpe accidunt priuatim & publice, in cultibus, actionibus & doctrina. Monachi relicta via à Deo ordinata, fingunt sua vota meliores cultus esse. Pontifices relictis actionibus proprijs officij, quærunt imperia. Hæretici quęrunt vel concinniores opiniones, vel argutiores.

PROBAVERVNT me, scilicet dubitando de promissis & verbis meis, Et viderunt opera mea, hoc est, etsi conuicti erant multis miraculis, quibus meam præsentiam, potentiam, fauoremq; erga ipsos declaraui, atq; adeo verbum meum confirmaui (vt illi fidem haberent ac saluarentur) Idq; quadraginta annis. Quapropter infensus fui generationi illi. Etsi plerique libri cum Græci tum Latini ita distinguunt, tamen nonnulla exemplaria Græca & ipsa Hebraica veritas, ad pœnam contumaciæ refert circumstantiam temporis, hoc modo: Quadraginta annis infensus fui generationi illi, adeo quod in terram promissam eos non introduxerim. Et dixi, semper errant corde, id est, semper verbo relicto, suas sequuntur cogitationes, quibus etiam seducuntur.

IPSI autem non cognouerunt vias meas. Effectus est humanæ sapientiæ in rebus diuinis. Donec enim nostras cogitationes sequimur, nō possum⁹ vias Domini cognoscere. Porro cognitio viarū Domini est duplex, Vna ociosa siue ἄκαρπος. Hęc non differt ab ignorantia, quod ad vsum posidentis attinet. Altera est fructuosa, seu actuosa, videlicet cum sensus in corde & actio in tota vita respondent noticiæ. Augustinus: Bonum intellectum habet, qui quod faciendum est, recte intelligit & facit, alioquin talis est sine opere intelligentia, qualis sine timore sapientia, cum scriptum sit, Initium sapientiæ timor Domini.

Quapropter iuraui in ira mea: Si introibunt in requiem meam.

Hæc pœna fuit corporalis tantum, videlicet, quod propter inobœdientiam exclusi sunt ex terra promissa. Obseruetur iurandi forma apud Hebræos per Aposiopesin, ac si diceret: Si introierint, non viuam: vel tale aliquid subaudiendum est.

Videte fratres, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis, ad deficiendum à Deo viuo.

Applicat exemplum culpæ & pœnæ ad Ecclesiam, vt alieno incommodo cautior facta, vitet futuram pœnam, per obœdientiam erga Euangelium. Hîc gradus à felicitate summa ad miseriam sempiternam notantur. Primus est Incredulitas eius, qui conuersus fuit, quæ hoc pacto suboritur. Fides in segnescentibus paulatim extinguitur, & succedit dubitatio: quam mox excipit vetus incredulitas. Huic, vt effectus proprius adiungitur Malicia, hoc est, prauæ cogitationes & actiones sceleratæ, vnde fit, vt homo plane deficiat à Deo viuo, Quod vbi factum est, sub mortis imperio captiuus misere tenetur, ac ita fiunt homini isti posteriora peiora prioribus: iuxta dictum Domini. Sit igitur hæc exhortatio Apostolica omnibus pijs cordi, quæ de duabus rebus nos admonet. Nam, cum dicit, Videte siue cauete: & periculum indicat, & diligentiam commendat. Periculum graue est, videlicet defectionis à Deo: cuius rei multa exempla in scripturis recensentur, vt illis admoniti cogitemus de periculi magnitudine. Diligentia seria postulatur, vnde Paulus: Qui stat, videat ne cadat. Et alibi: Spiritum nolite extinguere. Item, Excita donum quod in te est. Oremus igitur quotidie cum Dauide: Doce nos Domine viam tuam, vt ingrediamur in veritate tua, vnias corda nostra vt timeamus nomen tuum, & vitemus lapsus contra conscientiam, militantes, iuxta consilium Pauli, bonam militiam, retinendo fidem & bonam conscientiam.

Sed adhortamini vos inuicē per singulos dies, donec hodie vocatur, vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.

Repetitio est propositionis Suasoriæ amplificata quatuor circumstantijs, quarum prima est: Mutua exhortatio, qua videlicet ali⁹ alium excitet ad pietatis officia, & obœdientiam erga Euangelium. Non enim tantum requirit à nobis Deus, vt ipsi aurem præbeamus sanctis admonitionibus, verumetiam postulat, vt alij alios crebris exhortationum stimulis incitemus, quo alacriter omnes curramus in salutis stadio. Fit autem hæc mutua exhortatio, & verbis & exemplis, vt enim verbis quid expediat

...mus, ita exemplis idem confirmamus. SECVNDA circumſtantia eſt temporis. ...lt enim Spiritus ſanctus, vt per ſingulos dies nos mutuo exhortemur: ſignificans carnis noſtræ rebellionem ac obliuionem, quæ caro inſtar aſini crebris & quotidianis opus habet veluti flagellis, vt impellatur, vel inuita, & ſubijciatur Spiritus imperio. TERTIA circumſtantia rurſus eſt temporis, videlicet reuelati Euangelij. Sicuti paulo antea admonui, per vocem Hodie ſignificari tempus reuelati Euangelij, quod ſane tempus ideo nobis commendatum eſſe oportet, ne noctis & ignorantiæ tenebris incauti inuoluamur, ſi hoc tempus acceptabile neglexerimus. QVARTA circumſtantia eſt finis mutuæ exhortationis, videlicet, ne quis noſtrum obduretur fallacia ſeu ſeductione peccati. Hæc circumſtantia diligenter obſeruanda eſt. Admonet enim, quod ex neglectu verbi & prætermiſsione exhortationum crebrarum, ſuboriatur paulatim cordis quædam duricies, priuſquam animaduertunt, ſeducuntur, ac in priſtinos errores labuntur, vt peccati iugo preſsi, tandem miſerrime pereant. Hoc quam verum ſit, non ſolum hiſtoria mundi docet, verumetiam multorum experientia hodie (proh dolor) teſtatur.

Participes enim Chriſti effecti ſumus, ſi tamen initium fiduciæ eius vſq; ad finem firmum tenuerimus.

Ratio exhortationis, à fructu perſeuerantiæ, & congruit hæc ratio cum dicto Chriſti: Qui perſeuerauerit vſque ad finem, ſaluus erit. Obſeruanda autem eſt hoc loco rurſus conditio. Nos (inquit) qui credimus, Chriſti participes ſumus, ſi modo conceptam de Chriſto fiduciam, vſque ad finem retineamus. Apoſtolus hoc loco ſignificanti admodum vocabulo vſus eſt, videlicet ὑπόστασις, quod nos fiduciam vertimus. Eſt autem, cum vocabulum ſit polyſemum, operæpreciū notare, quæ ſint eius præcipuæ ſignificationes, quas breuiter aſcribam. Interdum idq; in genere opponitur ἐμφάσει, & ſignificat quiddā vere ſubſiſtens, non euaneſcens, vt nubes eſt hypoſtaſis, arcus vero in nubibus Emphaſis, hoc eſt, fallax ſine re ſimilitudo. Item, ſpeculum eſt hypoſtaſis, imago vero in ſpeculum reſultans, eſt emphaſis tantum. Interdum ſignificat ὑπόστασις ſubſtantiam intelligentem, incommunicabilem, hoc eſt, perſonā, vt ſupra 1. cap. Character ὑποστάσεως ipſius, id eſt, perſonæ patris. Atq; ita Græci Theologi in diſputationibus de Trinitate vſurpant vocabulum ὑποστάσεως, & diſtinguunt ab οὐσία, quæ eſt communicabilis. Interdum ſignificat fiduciam, certo aliquid expectantem, & opponentem ſe inſtar animoſi militis omnibus impedimentis. Nam vt animoſus miles ſuum aduerſariū in ſe irruentem, forti animo expectat, & cum magna fiducia victoriam ſperat: Ita ὑπόστασις Chriſtiana, ſe omnibus procellis tentationum & ærumnarum opponit, certam ſibi in Chriſto victoriam pollicēs. In hac ſignificatione hoc loco accipitur, & infra in 11. cap. Item 2. Corinth. 9. & 11. Item Pſalmo 39. vbi pro Thochalthi, id eſt, expectatio mea, Græci interpretes poſuerunt ὑπόστασις μοῦ, id eſt, fiducia mea ſeu expectatio.

Dum dicitur: Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra, ſicut in exacerbatione.

Teſtimoniū ex Pſalmo adductum accommodat & interpretatur, vt exemplo vrgeat Hebræos. Vtitur autem interrogationibus & ſubiectionibus, quo eos magis conuincat, minuſque ſe dictis opponant.

Quidam enim, cum audiuiſſent, exacerbauerunt. At non omnes qui profecti ſunt ab Aegypto per Moſen.

Vt exemplum accommodet, diſtributione vtitur. Quidam (inquit) exacerbauerunt Dominum, quidam autem non. Illorum pœna cautiores oportet nos reddi. Horum fidem imitari conuenit, nihil morantes quod pauci fuerint. Non enim tam multitudo peccantium, quam paucitas piorum imitanda eſt.

Quibus autem infenſus fuit quadraginta annis? nonne illis qui peccauerunt, quorum membra proſtrata ſunt in deſerto?

Altera diſtributionis pars, nempe de incredulis, qui ſuæ incredulitatis pœnas in deſerto luerunt, ſua rebellione dignas: Non enim intromiſsi ſunt in terram promiſsionis.

Quibus autem iurauit non ingreſſuros

Repetit cauſſam puniti populi in
in

in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt? & videmus quod non potuerunt introire propter incredulitatem.

deserto, & exclusi à promissa requi[illegible] Pertinet autem hæc repetitio eo, vt [illegible]lorum malo edocti, caueamus nobi[illegible] impensius, ne nostra ingratitudin[illegible] vel pares vel maiores pœnas nobis accersamus.

CAPVT IIII.

10

Summa Capitis quarti.

Cum Iudæi requie promissa exclusi sint incredulitate, timeamus nos, & in vera fiducia perseueremus, quo requiem oblatam retineamus, & verum Sabbathismum obtineamus, alioqui pœnam minime euasuri sumus.

Ordo & partes Capitis quarti.

20 *Quia in superiori capite attexuit doctrinæ de Christi & Mosis collatione exhortationem ad audiendum Euangelium: nunc oportune, cum verbum sine fide nihil prodest, addit exhortationem & timorem & fidem, &, vt ipsos magis vrgeat, interserit asseuerationem de verbi efficacia. Atq; ita & hoc caput generis suasorij est, constans duabus partibus, videlicet propositione & confirmatione.*

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

TIMEAMVS ergo.

Illatio exhortatoria est, & ipsa ex-
30 hortationis propositio, ad perseuerantiam in fide & timore Dei. Nomine enim timoris Synecdochicôs verum cultum Dei intelligit Apostolus, qui in timore Dei situs est, & hoc pacto recte definitur: Timor Dei verus, est purus colendi Deum affectus, ex fide natus, cum humili subiectione & reuerẽtia, cumque serio studio omnem offensam Dei cauendi coniunctus. Dicitur autem hic timor filialis, vt discernatur à seruili timore. Nam vt seruus timet Dominum, cum indignatione & odio propter cruciatum: Ita filius timet Patrem, cum reuerentia & amore, propter fauorem paternum & beneuolentiam. Etsi interdum castigatur, paternum tamen animum, quem scit optimum erga se, veneratur. Timor atq; Dei filialis, est quo timetur Deus, non vt crudelis Dominus, sed vt pater dulcissimus.

40

Ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem eius, videatur aliquis ex vobis frustratus esse.

Prima propositionis ratio, à caussa finali. Hic rursus obseruetur conditio, neminem destitui, nisi qui gratiam respuit. Deinde commendatur nobis hoc loco sancta pro alijs solicitudo.

Etenim nobis Euangelizatum est, sicut & illis.

Secunda ratio à cõparatis: Quemadmodum illis per Euangelij prædicationem, promissa est requies terræ Pa-
50 læstinæ: Ita nobis promissa est requies æternæ beatitudinis. Atque hæc maior syllogismi est. Obseruetur exæquatio veteris populi, & noui Testamenti.

Sed illis nihil profuit sermo auditus, Quia non fuit mixtus fidei ijs qui audierant.

Hæc assumtio, seu, minor syllogismi est: in qua elegans Metaphora obseruanda est. Prædicationem Euangelij veluti vino comparat, quod vt nobis haustum, id est, auditũ & præceptũ prosit, oporteat fide quasi temperari. Requiritur proinde, quo nobis sit salutare Euangeliũ, vt illud tẽperemus fide, hoc est, fide recipiamus, ac ita dulcissimũ liquorẽ spirit⁹ in illo hauriam⁹. Conclusionẽ omittit, quę ita attexi debet.

Igitur

... neq; nobis proderit promißio æternæ beatitudinis, nisi Euangelio crediderimus & ...ixerimus in vero timore Dei. Hinc proinde manifestum est, vanam esse profeßionis gloriam, nisi fides & verus timor Dei affuerint.

Ingredimur enim in requiem eius, qui credidimus: quemadmodum dixit, sicut iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam.

Minoris assertio est per contrariorum collationem. Deus incredulum populum requie terræ promissæ exclusit. Ergo non nisi qui fidem habent, in veram & æternam ingredientur requiem. Consequentia ideo valet, quia requies terræ Palæstinæ, fuit typus requiei spiritualis Ierusalem, & æternæ beatitudinis.

Licet operibus ad creationem mundi perfectis.

Incipit requiei promissæ definitionem inquirere. Perfectis operibus creationis rerum Deus quieuit. Ergo Dei quies est cessatio ab operibus creationis rerum. Proinde requies nostra tum tandem erit, vbi perfuncti fuerimus laboribus in hac calamitosa vita, & ingreßi fuerimus requiem æternæ beatitudinis. Obseruetur typus Sabbathismi Dei: Admonet enim nos de vero piorum in æterna beatitudine Sabbathismo.

Dixit enim quodam loco de die septimo, sic: Et requieuit Deus die septimo ab omnibus operibus suis.

Testimonio scripturæ confirmat, quod dixerat de Domini requie, vt aliam requiem esse ostendat, cuius illa typus fuit, in quam ingressuri sunt credentes. Potest autem Apostoli argumentatio, cuius partes fusius explicantur hoc pacto concludi: Quod Dauid de requie loquitur, necesse est, vt aut de requie Domini ab operibus creationis, aut de requie Domini, quam adepti sunt Israëlitæ, Cananæam ingreßi, aut de aliqua alia requie Domini, quæ sit adhuc futura, accipiatur. Atqui de duabus primis intelligi non potest, cum earum prior, iam à principio mundi conditi fuerit: posterior, multis seculis ante ortum Dauidis. Necesse est igitur, vt Dauid de futura aliqua requie intelligatur, sed qualisnam illa sit, paulo post clare exponitur.

Est in isto rursus: Si introibunt in requiem meam.

Probat priorem partem minoris. Estq; vis argumenti in temporis circumstantia posita: Domini requies ab operibus creationis iam dudum præterijt. Sed illa requies, de qua loquitur Dauid, est futura adhuc. Igitur non est eadem requies, sed diuersa.

Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, & ij quibus prioribus annunciatum est, non introierunt propter incredulitatem, rursus quendam definit diem, hodie in Dauid, dicens: post tantum temporis, quemadmodum dictum est, hodie si vocem eius audiueritis, ne obduretis corda vestra.

Probat posteriorem partem minoris, nimirum, quod Dauid non sit intelligendus de requie populi in terra Canaan. Estque hæc probatio, similiter à temporis circumstantijs sumta. Longe post ingressum populi in terram Canaan, Dauid de futura quadam requie concionatur, ergo necesse est vt hæc sit diuersa ab ista.

Nam si eis Iosua requiẽ præstitisset, nunquam de alia loqueretur posthac die.

Probatio consequentię est superioris rationis. Si in veram requiem Iosua populum introduxisset, non eidẽ populo de alia requie fuisset locutus Dauid. Sed iam de alia requie loquitur Dauid: Igitur Iosua in veram requiem non introduxit populum. Loco totius argumenti sola propositio ponitur.

Itaque relinquitur Sabbathismus populo Dei. Qui enim est ingressus in requiem

Iam tandem definit requiem illam spiritualem, de qua Dauid conciona-

eius,

eius, & ipſe requieuit ab operibus ſuis, ſicut à ſuis Deus.

tus eſt. Hæc vera populi Dei requies dupliciter conſideratur. Nam eius duæ ſunt partes, pro duplici temporis ſtatu, videlicet, incoatio, & conſummatio. Incoatio in hac vita locum habet, quæ eſt ceſſatio ab operibus noſtris, per carnis mortificationem, vt Deo viuamus. Hæc ſæpe turbatur domeſticis & externis motibus, hoc eſt, malis affectibus & prauis actionibus. Coſummatio erit in futura vita, vbi nullis interturbabimur malis nullis affligemur ęrumnis, ſed ęterna Dei conſuetudine quieti & læti fruemur, ſine illa ad hanc nemo vnquam peruenire poterit, quare ſubiungit Apoſtolus hanc exhortationem.

Studeamus igitur ingredi in illam requiem.

Illatio exhortatoria eſt, vt ſtudeamus ac properemus in iſtam veram requiem introire.

Ne quis eodem cadat exemplo incredulitatis.

Ratio exhortationis ab exemplo, cuius antea meminit. Vetus populus propter incredulitatē ſuam excluſus eſt à temporali requie. Caueamus igitur ne & nos ſimiliter ab æterna requie excludamur, per incredulitatem noſtram.

Viuus enim eſt ſermo Dei & efficax.

Alia exhortationis ratio, ſeu ætiologia proximi argumenti, à vi & efficacia verbi Dei deſumta. Accommodabitur autem hoc pacto. Quemadmodum illi qui increduli erant, in deſerto non occubuerunt proſtrati gladio ferreo, ſed verbo Dei: Ita futurum eſt, vt qui Euangelio nunc non obtemperauerint, ſimiliter verbo Dei proſtrati pereant. Texit autem Apoſtolus longiorem commendationem verbi Dei, vt nos magis ad obœdientiam inuitet, ac tribuit ei ordine quinq; Epitheta, quorum primum eſt, quod ſermo Dei dicatur viuus, idq; per metonymiam. vt enim ψυχικὸς homo viuit per animam: Ita ſpiritualis homo, hoc eſt, verbo Dei regeneratus, viuit per ſermonem Dei fide apprehenſum. Nam ſermo hic fide apprehenſus, cor hominis renouatum excitat ad omnia pietatis officia, hinc Dauid: Hæc eſt conſolatio mea in afflictione mea, quia verbum tuum viuificauit me. Et pulcre Bernhardus ait: Licet fueris in peccato mortuus, ſi audieris vocē filij Dei, vines. Atq; hunc effectum ſermo Dei habet, quando fide recipitur, verum cum fide non recipitur: hominum culpa mortem affert, ſeu, mortificat. Sicuti Eſaias etiam teſtatur capite 11. Baculo oris ſui percutiet terram, & ſpiritu labiorum ſuorum interficiet impium. Si ergo fidem adhibuerimus verbo ſeu ſermoni Dei, nos vere viuificat. Sin minus, nos interficit, non ſua, ſed noſtrapte culpa. Deinde dicitur efficax. propterea quod non ſolum mouet & excitat, verumetiam fructum producit. Vt enim corpus operatur per animam: Ita Spiritus ſanctus per verbum, & in verbo eſt efficax.

Et penetrantior quouis gladio bicipiti.

Per comparationem vim verbi explicat (& eſt tertium Epitheton) vt gladius ferreus vtrinq; acutus facile penetrat, dum impellitur in corpus obiectum: Ita Dei ſermo, Spiritu ſancto vibrāte, penetrat intimos cordis receſſus. Videtur Apoſtolus hoc deſumſiſſe ex 41. capite Eſaiæ, vbi ſic ſcriptum eſt: Poſui os meum quaſi gladium acutum.

Pertingens vſq; ad diuiſionem animę & ſpiritus.

Collationē exponit addens quartum Epitheton: Vt gladius acutus vtrinq; penetrat: Ita ſermo Dei totum hominem cum omnibus ſuis viribus examinat. Vt per animam intelligendi ſunt affectus omnes. Ita per ſpiritus vocabulum intelligendi facultas. Hæc pars commendationis verbi Dei deſumta eſt ex 20. cap. Prouerb. Lucerna Domini dat hominibus vitam & ſpiritum, & penetrat in intimos ſinus cordis.

Compagum quoq; ac medullarum.

His verbis ſignificatur, quod nihil in homine tam ſit reconditum, quin eo pertingat efficacia verbi Dei. Atq; hoc in Dauide videre licet, omnia (inquit) oſſa mea conturbata ſunt. Hic vere ſenſit ſanctus vir verbi diuini in ſe efficaciam, quæ manat ex ſpiritu Dei: qui ſemper in verbo efficax eſt. Sed hæc magis ſentiuntur in pijs pectoribus, quam verbis explicari poteſt.

Et discretor cogitationum & intentionum cordis.

Hoc quintũ Epitheton verbi Dei, significat quod verbum Dei cor hominis examinet, vt ipsi suæ tenebræ, ignorantia, diffidentia, dubitatio de promissionibus & comminationibus diuinis, innotescant: vt lucem Euangelij, eiectis tenebris recipiat: vtque renunciata hypocrisi, vere ac sincere Deum colat.

Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius, omnia autẽ nuda & aperta sunt oculis eius, ad quem nobis est sermo.

Alia est exhortationis ratio, à proprio Dei, quod est omnia coram cernere, sumta. Nulla creatura oculos Dei subterfugere potest. Igitur illi tanquam præsenti fidendum est, & obtemperandum, ne aliquando ipsum vindicem experiamur. Notetur testimonium de præsentia Dei, qua omnia coram intuetur, quantumuis arcana & abscondita putentur ab hominibus. Agat proinde vnusquisq; omnia, tanquam in conspectu Dei iusti iudicis. Participium τετραχηλισμένα proprie significat diuisa per spinam dorsi, à vertice vsq; ad finem. Nam τράχηλος totam illam spinam dorsi significat. Quia ergo in mactatis animalibus & diuisis per spinam, omnia apparent interiora & exteriora, adeo vt nihil latere possit, Apostolus transtulit vocabulum ad suum propositum, vt significet ita omnia secreta cordium exposita esse Dei oculis, ac si anatomia facta, omnia aperta & nuda conspicerentur. Sunt igitur Deo notissimæ, vel minimæ cogitationes nostræ, vel affectiones, siue sint bonæ siue malæ. Deinde notetur quod hic πρὸς pro περὶ accipitur, vt supra etiam notauimus in 1. cap. vt, ad quem, sit idem quod: De quo.

Habentes igitur Pontificem magnum, qui penetrauit cœlos, Iesum filium Dei, Teneamus confessionem.

Generalis conclusio est exhortationis, quæ in tertio & quarto capitibus instituta fuit. Colligit autem summam exhortationis hoc Enthymemate. Habemus Pontificem magnum, qui nostras partes agit in cœlo apud Patrem: fiduciam igitur retineamus, ac ei obœdiamus, non fracti vel cogitatione præteritorum peccatorum, vel consideratione præsentis infirmitatis. Confessionis vocabulo fidem cum timore Dei & obœdientia coniunctam intelligit.

Non enim habemus Pontificem, qui nõ potest compati infirmitatibus nostris, sed tentatum per omnia, iuxta similitudinem, absq; peccato.

Anticipatio est, qua anteuertit infirmorum obiectionem, qui poterant obtendere maiestatem Christi, quo minus ipsi, cum sint miseri & ærumnosi, audeant eum compellare. Huic obiectioni contrariam asseuerationem opponit, cum ait: Non habemus Pontificem, qui non potest compati, hoc est, habemus Pontificem qui vere & serio compati, id est, aliena miseria affici, perinde ac sua propria nouit. Hoc probat à caussa τῆς συμπαθείας, affirmans Christum tentatum esse per omnia, iuxta similitudinem, id est, sicuti nos alij homines tentamur; sed absq; peccato. Sic igitur concluditur hæc ratio: Pontifex noster Christus Iesus tentatus est, vt alij homines, hoc est, infirmitatibus (vt sunt metus, tristitia, horror mortis &c.) est probatus, & veluti igni quodam examinatus. Igitur aliorum calamitatibus vere afficitur. Non est ergo quod propter ipsius maiestatem ipsum fugiamus, sed potiùs vt eum accedamus, qui & potest & vult iuuare confugientes ad se. Consequentia argumenti pendet ex hoc principio: Experti ærumnis, ærumnosorum miseria afficiuntur, cum contra, nihil experti nullius fere calamitate tanguntur. Huc illud. Si parua licet componere magnis. Haud ignara mali miseris succurrere disco. Vox συμπάθεια, qua hic vsus est Apostolus, à Clemente Alexandrino, hoc pacto definitur: συμπάθεια δὲ πάθος διὰ πάθος ἑτέρου. Fit autem hæc συμπάθεια propter conuenientiam & coniunctionem naturæ, vt Cicero testatur. Pugnat hic locus cum dogmate Papistarum, qui alios Patronos & Mediatores obtrudunt Ecclesiæ, quam solum Iesum Christum.

Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilium oportunum.

Repetit conclusionem amplificatam à caussa finali: quæ est misericordiæ & gratiæ inuentio. Dum misericordiam nominat, significat nos sine pontifice illo, & throno gratiæ, esse

extreme miseros: At cum gratiam dicit, innuit nos peccatores & reos esse. Tollit igitur ‑ster Pontifex, cum miseriam, hoc est, pœnam, tum miseriæ caussam, hoc est, peccatum. PORRO duplex thronus est Dei. Vnus gloriæ, à quo refugimus propter maiestatem iudicis. Nam peccatum nos ab isto throno repellit. Alter est gratię, ad quem fide per Pontificem nostrum accedimus, vt accipiamus misericordiam, & inueniamus gratiam in auxilium oportunum, hoc est, vt impetremus ad salutem necessaria, hoc nostræ vocationis tempore. Quamdiu enim in hac mortali vita versamur, oportunū tempus est. Nam in eo, voce ministrorum Euangelij, vocamur ad thronum gratiæ Christi, vt miseria nostra liberati, propitium patrem in Christo inueniamus.

CAPVT V.

Summa quinti Capitis.

Vt Christum verum Sacerdotem, à Deo constitutum, secundum ordinem Melchisedech docet: Ita obiurgat Hebræos, & eorum ruditatem arguit, propterea quod adhuc elementis doctrinæ indigere videantur.

Ordo & partes Capitis quinti.

Hactenus de persona Christi, quem verum Deum & verum hominem esse docuit, & de exhortatione ad audiendum hunc Christum.

Nunc de Christi pontificatu agit, quem pontificem esse, à proprio officio pontificis colligit. Deinde vt accommodet doctrinam auditoribus, digreditur in obiurgationem. Huius igitur capitis partes sunt duæ, Quarum prior est διδακτική, *seu demonstratiua. Posterior* δικανική, *& iudicialis.*

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

OMNIS namque pontifex assumtus ex hominibus, pro hominibus constituitur, in ijs quæ apud Deum agenda sunt, vt offerat dona & sacrificia pro peccatis, Qui moderate ferre potest ignorantes & errantes, quoniam & ipse circumdatus est infirmitate. Propterea debet quemadmodum pro populo, Ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis, nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo.

Hæc definitio est pontificis veteris Testaméti, quam infra accommodat Christo, & concludit ipsum verum pontificem esse. Argumentum autem hoc pacto formari potest. OMNIS ex hominibus assumtus, vocatus à Deo & cōstitutus pro hominibus, vt sit Mediator, offerens dona & sacrificia, est Pontifex. CHRISTVS autem est talis. ITAQVE Christus verus est Pontifex. DEFINITIO est pontificis veteris Testamenti, qui, vt Typus, officium Christi veri sacerdotis figurabat, & adumbrabat. MAIOR Syllogismi huius constat sex attributis. Quorum quædam ad personam, quædam ad officium pontificis pertinent. Ad officium pertinent hæc tria, Doctrina, Intercessio, Sacrificium. Sed de his attributis particulatim dicamus, ac repetamus textum ordine, vt singula meius percipiantur.

Assumtus ex hominibus.

Prima conditio, videlicet personæ, quod Pontifex vnus aliquis de genere humano esse debuerit: Non enim congruebat, vt sola diuina natura esset mediatrix, nec angelica natura potuit mediatrix esse.

Pro hominibus constituitur.

Secunda conditio, quod Pontifex pro hominibus intercessor esse debuerit.

Homines enim à Deo alienati fuerunt, per peccatum, Quare nullus acceſſus eis patet ad Deum ſine mediatore. Ita enim ait Eſaias, cap. 59. Iniquitates veſtræ diuiſerunt inter vos & Deum veſtrum, & peccata veſtra abſconderunt faciem eius à vobis. Et Sapient. 1. Peruerſæ cogitationes vos ſeparant à Deo.

In ijs quæ apud Deum erant agenda.

Tertia conditio Pontificis, videlicet, quod apud Deum debuerit eſſe Mediator. Nam homines offenderant Deum: Quare illis aut perpetuo pereundum fuit, aut aliquis Mediator conſtituendus, qui ſatisfaceret iuſticiæ Dei, & placata ira Dei, homines Deo reconciliaret.

Vt offerat dona & victimas pro peccatis.

Hæc quarta conditio eſt de officio Sacerdotis, quod erat placare offenſum Deum donis & victimis, hoc eſt, ſacrificijs. Nam ſacrificiorum alia ex fructu terræ & rebus vitæ expertibus fiebant, quæ Apoſtolus dona vocat. Alia ex animalibus fiebant, quæ iugulabantur, atq; ideo vocata ſunt θυσίαι, hoc eſt, victimæ. DVABVS autem de cauſis Deus olim Iudæis præcepit ſacrificia. PRIMVM, vt populus in idololatriam pronus ab idolis auerteretur, & in cultu vnius Dei contineretur. DEINDE vt typum haberet populus Dei ſacrificij Chriſti, quem aliquando oportebat in crucem agi, propter peccata humani generis. SIMVL etiam admoneretur populus de grauitate ſuorũ peccatorum, pro quibus mactãda eſſent innoxia animalia, quorũ ſanguine purgarentur, nõ quod conciliandæ Domini gratiæ aut delendæ iniquitati par eſſet Leuiticum ſacrificium, ſed quod verũ ſacrificiũ adumbraret: quod tamen ab vno Chriſto reipſa peractum fuit, & propterea ſacrificia iſta vocabantur expiationis ſacrificia.

Sacrificiorum autem Legis variæ fuerunt formæ, quæ ad duo genera omnes referri poſſunt. Aut enim pro peccato fiebat oblatio, quadam ſatisfactionis ſpecie, qua noxa coram Domino redimebatur. Aut Symbolum erat diuini cultus, religioniſque teſtificatio: Nunc vice ſupplicationis, ad fauorẽ Dei poſtulandum: Nunc gratiarũ actionis, & gratitudinem animi pro acceptis beneficijs teſtãdam. Nunc pro ſimplici pietatis exercitatione, ad renouandã fœderis ſanctionem. PRIVS illud Genus, ἱλαστικὸν, id eſt, propitiatorium, ſeu expiatorium dictum eſt, propter ſignificationem. POSTERIVS à præcipua ſua parte εὐχαριστικὸν à Melanchthone dictum eſt. HORVM veterum ſacrificiorum cum legitimus vſus, tum abominabilis abuſus, cernitur in duobus fratribus, videlicet Cain & Abel. Cain offerens, operis dignitate fretus, nõ reſpexit fide in ſemen promiſſum, per quod fieret vera peccati expiatio. Quare ipſius ſacrificium abominatus eſt Dominus. Abel offerens, intelligit ſanguine animalium nequaquam expiari peccata: Quare reſpexit fide in Mediatorem & ſacerdotem promiſſum, & hac fide iuſtificatus, placuit Deo & ipſe, & ipſius ſacrificiũ. Quod autem fide Chriſti, quaſi ſale quodam, cõdienda eſſent ſacrificia vetera, ſignificatur in præcepto legis, In omni oblatione offeres ſal. Iubet autem Spiritus ſanctus in omni ſacrificio ſalem adhiberi, vt hoc ritu depingat naturam Chriſti, qui per ſacrificiũ adumbratur. Chriſtus enim verus ille & cœleſtis ſal eſt, quo tam homines quam opera eorum redduntur Deo tanquam ſapidus cibus grati & iucundi, quo etiã homines in ipſum credentes, ita (quamuis mortui) à putrefactione conſeruantur, vt reſurgant ad perpetuam vitam. Etenim propter peccatũ homines facti ſunt Deo inſulſi & inſipidi, vt non ſolum non ſumat ipſos in cibum in mẽſa cœleſtis regni, verumetiã deteſtetur eos, tanquam abominabilẽ ſaporẽ. Cum autem conſperguntur homines, & condiuntur ſale, qui eſt Chriſtus, fiunt Deo gratiſsimus cibus & iucundiſsimus. Idem de operibus fidelium intelligendum eſt. CÆTERVM error Cain hæſit in maxima parte populi Iudaici, quemadmodum pauci Abelis exemplum ſecuti, diſcernebant recte inter vmbras & veritatem. HÆRET & hodie Cainicus error, in omnibus Papiſtis, Phariſæis & Hypocritis, qui ſuis operibus, quod Chriſti proprium eſt, attribuunt, & loco veri ſalis Ieſu Chriſti, condiunt ſua opera meritis proprijs: quorum pœna in ipſo Cain, quaſi in exemplo illuſtri, præſcripta eſt.

Qui condolere poteſt ignorantibus & errantibus.

Hæc quinta eſt ſacerdotis veteris conditio, videlicet, de affectu ipſius erga homines ignorantes & ſupplicantes, pro quorum peccatis abolendis offert Deo dona & victimas. Eſt autem μετριοπαθεῖν, miſerari, quantum ſatis eſt, vicem eorum, qui aliquo malo affliguntur, atq; adeo ipſis condolere.

Quoniam

Quoniam & ipse circundatus est infirmitate, propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis.

Hæc quintæ conditionis ratio est ab adiunctis personæ sumta. Qui ipse infirmus est & peccator, vicem peccatorum & errantium miseratur. Sacerdos legalis ipse fuit infirmus, & peccator. Quare aptus erat ad miserandū vicem eorū, qui simili cū ipso infirmitati obnoxij erāt.

Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo, tanquam & Aaron.

10 Sexta conditio veteris sacerdotis. Pontifex debuit esse diuinitus vocatus, quod Aaronis confirmat exemplo, qui non sibijpsi sumsit summi sacerdotis dignitatē, sed Deo vocanti, & mandanti officium, obtemperauit. Numer. 17. OBSERVANDVS est hic locus, de vocatione ad munus Ecclesiasticum. vt enim nemo sine diuina autoritate se ingerere debuit in typicum illud & Leuiticum sacerdotium: Ita nec in officium Ecclesiasticum quisquam se intrudere debet sine legitima vocatione. Et vt nihil suo arbitrio ordinare, ita verbum Dei ducem in omnibus sequi debet. CONFVTATVR præterea hac Pontificis descriptione Papale Sacerdotium, & Pontificatus Romanus, in quem nihil minus quadrat, quam hæc Apostolica pontificis definitio.

20 Sic & Christus non semetipsum glorificauit, vt fieret Pontifex.

Applicat definitionē veteris Pontificis Christo nouo & perfectißimo Pontifici, & vmbram veritati. Et loco minoris eius probationem ponit. Etsi autem singula definitionis membra rectißime accommodat Apostolus, ordinem tamen suprapositum in accōmodatione non seruat. Sed quod postremo loco ponebatur, primum confirmat. Deinde reliqua promiscue adiungit. Primum itaq; sextam conditionē Christo sacerdoti accommodat, cum inquit, Sic & Christus non semetipsum glorificauit, id est, Non sibi sumsit honorē, vt fieret Pontifex, hoc est, quemadmodum Aaron, non sibi vsurpauit honorem Sacerdotij sine diuina vocatione: Ita nec Christus gloriam Pontificatus sibi assumsit, sed à Deo patre sacerdotij dignitatem adeptus est. Colligamus membratim definitionem sacerdotis Christi, & ordiamur cum Apo-
30 stolo à sexta conditione hoc modo: CHRISTVS est à Deo constitutus Sacerdos.

Sed qui locutus est ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te.

Probat testimonium Dauidis, Psal mo 2. Christum à patre pontificatus munus accepisse. Sed qualis quæso est hæc consequentia, pater dicit filio: Filius meus es tu, ego hodie genui te: Igitur Christus est sacerdos à Deo patre constitutus? Respondeo: manifestatio filij in carne, de qua dixit: Ego constitui regē meum super Zion montem sanctū meum, &c. facta est propter sacerdotium. Apostolus autē vt dignitatem huius Sacerdotis illustret, hæc potius verba quā priora alle-
40 gat, Quia mox ex Psalmo alio citabit dictū, in quo expressa sacerdotij mentio fiet. Ac videtur textus vel mutatione voculæ vnius, vel certe Synchesi, quæ in hac Epistola perfrequens est, nonnihil turbatus. nam si pro καθὼς in sequenti versu legas οὗτος, manifesta & expedita erit sententia. Christus non semetipsum glorificauit, vt fieret Pontifex, sed qui dixit ei: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Idem & alibi dicit: Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Atq; hoc sane loco Apostoli mouentur nonnulli, vt dictum Psalmi, non de æterna generatione filij, sed de manifestatione filij Dei in carne exponant. Nam alioqui ineptā existimāt probationē videri in hunc modum institutam, Christus ab æterno natus est ex patre, Igitur à patre est Sacerdos constitutus. Intelligunt igitur dictum Psalmi, de manifestatione Christi in carne, vt sit sumta non obscurißima ratio à destinato
50 ad finē. SED supra cū capite primo Apostolus hoc ipso dicto allegato probarit, Christum vere filiū Dei esse, vbi non nisi de æterna generatione filij, exponi dictū Psalmi potest, Non libēter aliam ei expositionē affingi velim. Ne hac ceu æquiuocatione vis & euidentia testimonij citati, & argumentationis istic institutæ, euertatur aut labefactetur. Ac quo minus mouear eorum argumēto, qui de manifestatione filij in carne dictū Psalmi accipiunt, hæc etiam ratio facit: Quia vsitatum est Apostolis breuiter citare Prophetarum sententias, & veluti digito monstrare. quæ à Prophetis suo loco copiosius exponuntur. Ita si nō est voculæ vnius facta mutatio, vt paulo ante dixi, constat tamen Apostoli allegatio, in hanc sententiam: Psalmus filium ab æterno à patre genitum affirmat Regem esse, docētem ac prædicantem in Zion, Non ergo Rex tantum, sed & Sacerdos æternus eo loci intelligēdus est, cuius proprium est docere & prædicare. Ac proinde honorē hunc habet Christus, non à se-

metipso raptum,sed à patre sibi tributum,qui in Zion eum constituit,&c.

Quemadmodum & in alio loco dicit: Tu es Sacerdos in æternum, secundū ordinem Melchisedech.

Clarior vocationis Christi ad sacerdotium probatio, sumta ex Psalmo 110. Qui Psalmus est propheticus de regno, naturis, sacerdotio, morte & triumpho Christi super morte. Verum quia hic tantum additur testimonium Psalmi, vt probetur vocatio Christi ad æternū sacerdotium, & collationem sacerdotij Christi & Melchisedech, prosequetur iusta disputatione in 7. cap. Nolo hic copiosius de illa collatione disserere. Ex hoc testimonio, particulam vnam addamus incoatæ definitioni. CHRISTVS est à Deo conditus Sacerdos æternus. 10

Qui in diebus carnis suæ, preces, supplicationesq;, ad eum qui possit illum saluum facere à morte, cum clamore valido, & lacrymis offerens, exauditus est à metu.

Hic Prima, Secunda, Tertia, Quarta & Quinta conditiones attinguntur, quas supra attribuit pontifici Leuitico, & nunc Christo accommodat, vt vetus sacerdotium comprobetur. Cum enim dicit: In diebus carnis suæ, primā Christo accommodat conditionem, nimirū, quod sit Pontifex de hominib⁹ assumtus, vt qui nobiscum verus factus sit homo. cū addit, Preces supplicationesq; ad eum, qui posset illum saluum facere à morte offerens, intercessionem & sacrificium Dei factum per Sacerdotem indicat, vnde secundæ, tertiæ & quartæ 20 conditionis membra concluduntur. Præterea cum inquit, Cum clamore valido & lacrymis, Quinta conditio exprimitur, hoc est, affectus huius sacerdotis summi erga populum pro quo obtulit. Nam vt nostro nomine Sacerdos est factus: Ita etiā propter nos istum validum clamorem in cruce edidit, sustinens pœnas pro totius mundi peccatis, & persoluens λύτρον pro humano genere. QVARE subijcitur καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, hoc est, exauditus, id est, liberatus à metu, Idq; non solum, quantum ad ipsius personam attinet, Verumetiam quantum ad credentes, qui Christo fide inseruntur. Aboleuit enim per mortem eum, qui mortis imperiū habebat, hoc est, Diabolum, & reconciliauit hos Deo, qui metu mortis per omnē vitam obnoxij erant seruituti. ALII vertunt, exauditus est pro reuerentia, sed variant in explicatione. Quidam enim exponunt de reuerentia patris erga filiū, 30 quasi pater quodammodo reueritus fuerit Christi dignitatē, sed hæc expositio minus conuenire videtur. Quidam ad filij reuerentiam erga patrē hoc referunt, quod filij reuerētia & filialis timor ita placuerit patri, quod propter eam pater filium exaudiuerit. Quæ sententia etsi pia est, tamen huic loco minus congruere videtur. Nemini enim dubium esse potest, quin hic Apostolus loquatur de grauissimo certamine Christi, sustinentis irā Dei propter peccatum, sudantis sanguineos grumos, clamantis in ara crucis, Deus meus, Deus meus, cur dereliquisti me? Ab hoc certamine & metu Christum liberatū esse significat Apostolus, ita vt omnē metum mortis deposuerit. Neq; hoc ita accipiendum est, ac si Christus desperasset in pœnis: sed ad sensum vehementissimum pœnarum referri debet. Addamus & sententiam huius pericopæ, institutæ definitioni: CHRISTVS est à Deo constitutus Sacerdos 40 æternus, qui homo factus precibus supplicationibusq; oblatis impetrauit salutem.

Tametsi filius erat, didicit ab ijs, quæ passus est obœdientiam, & consummatus obœdientibus ipsi, omnibus factus est caussa salutis æternæ.

Per occupationē attexit virtutem sacrificij Christi, & ad quos pertineat eius virtus seu fructus ostendit. Primum dicit, Tametsi filius Dei erat, tamen cruce didicit obœdientiam, id quod sane nostro respectu dicitur. Etsi enim Christus patri obœdiētissimus semper fuit, tamen eius obœdientia nobis magis declarata est, quod vsq; ad mortē illā ignominiosam, videlicet crucis, fuit obœdiens. Hæc Christi obœdientia nobis stimulos addet, ad præstādam 50 Deo veram obœdientiā, non solum dum res secundæ sunt, verumetiam, idq; multo magis in tristibus & duris rebus, quando confessio ad supplicia vocat. Deinde dicit, quod sit consummatus, græce τελειωθεὶς, id est, consecratus perfecte Deo, id est, factus hostia plena & sufficiens placans iram Dei. Tertio addit finem huius victimæ, videlicet, quod sit caussa salutis, non momētaneæ, sed æternæ. Et quia non omnes huius salutis cōsortes fiunt. Quarto loco addit, ad quos pertineat ista salus, videlicet, ad obœdientes ipsi, hoc est, credentes Euangelio Christi. iuxta illud: Qui credit in filium, habet vitam æternam. Quinto & postremo loco notanda est particula vniuersalis. Omnibus enim credentibus salutarem pronunciat

nunciat Christi hostiã. Ex fructu igitur hostiæ Christi sola inobœdientia, hoc est, incredulitas excludit. Confirmantur præterea hac pericopa fere omnes conditiones, quas in principio capitis in Sacerdote requirit. Summam horum addamus incoatæ definitioni hoc modo: CHRISTVS est à Deo constitutus Sacerdos æternus, qui homo factus, precibus supplicationibusq; oblatis, impetrauit salutem λύτρῳ soluto, pro omnibus in salutem, qui in ipsum crediderint.

Appellatus à Deo Sacerdos iuxta ordinem Melchisedech.

A testimonio Dei confirmat minorem. Appellatus est à Deo Sacerdos iuxta ordinem Melchisedech. Igitur vere est Sacerdos à Deo ordinatus.

De quo nobis grandis sermo est, & difficilis explicatu, Quandoquidem tardi facti estis ad audiendum.

Disputationem quam inceperat de pontificatu Christi abrumpit, & digreditur in obiurgationem. Obiurgat enim Hebræos, ob suam in diuinis rebus ruditatem & ignauiã. Hæc obiurgatio eo spectat, vt Hebræi disputationi sequenti de sacerdotio Christi attentiores aures præbeant. Difficultatem, cuius hic meminit, non tam rebus quam ignauiæ auditorum ascribit. Vt enim res facile percipiuntur ab attentis: Ita ignauia hominum sæpe difficultatis caussa est. Vere enim dictum est à veteri Poëta, οὐ χωρεῖ μεγάλην σοφίην ἀδίδακτος ἀκούειν.

Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus, rursus indigetis, vt aliquis vos doceat elementa initij sermonum Dei.

Argumentum ignauiæ est, quod tametsi longo tempore audierant alios, adeo quod merito iam magistri aliorum esse possent, Si tempori diligentia in discendo respondisset: tamen adhuc indigeant elementari doctrina religionis. Tametsi autem nemo exhaurire potest fontes sacræ doctrinæ, tamen nõ in elementis perpetuo hærendum, sed progrediendum est indies magis magisque in schola Christi: Nam cum cognitione sensus etiam crescit: Atq; ideo Paulus optat suis Philippensibus, vt abundent in cognitione & omni sensu. Vult enim vt sensus respondeat cognitioni.

Et facti estis quibus lacte opus est, & non solido cibo.

Expolitio est, per aliam Metaphoram, ab infantibus sumtam. Vt enim infantibus rudes comparat in Christiana religione: Ita significat ministros Euangelij esse veluti nutrices quasdã, quæ, habita ratione infantum, cibum ipsis præbeant: quæ infantibus quidem lac, qui propter ætatẽ solidũ cibum ferre non possunt: profectioribus vero solidum cibũ ministrant. Atq; ita requiritur in ministris Euangelij, vt se captui auditorũ accõmodent, Lactis vocabulo quid significetur hoc loco, cum ex præcedentibus liquet. Nam quod supra elementa initij sermonum Dei vocauit, hic lac nominat, tum ex initio sexti capitis, vbi elemẽtorũ, quæ lactis nomine significantur, sex partes enumerat, de quibus suo loco. Petrus rationalis lactis meminit in prioris secundo, Quod sane ad viuendi rationem consentaneam infantię simplici, referendum est. Nam vt lac vitijs opponit Apostolus: ita infantiam vetustati naturæ. 1. Cor. 3. Apostolus lac vocat sermonem simplicem, cui opponit copiam orationis & grandiloquentiã.

Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis iusticiæ, paruulus enim est.

Expolitionis est confirmatio. Obseruanda est antithesis, qua sermo iusticiæ opponitur lacti, hoc est, initiali doctrinæ & elementali. quare sermo iusticiæ erit plena instructio Christianismi, quæ iuste requiritur à Christianis. Argumentum præsens concludatur hoc pacto. Lactis particeps non est idoneus ad solidum cibum capiendum. Vos Hebræi participes lactis estis. Igitur non estis idonei ad solidum cibum capiendum. Maior expresse ponitur cum probatione.

Perfectorum autem est solidus cibus, qui pro ipso habitu exercitatos habent sensus, ad discretionem boni & mali.

Eiusdem confirmatio, quæ concluditur hoc modo. Solidus cibus est perfectorum. Vos non estis perfecti. Igitur solidus cibus vobis non con-

[co]nuenit. Maiorem confirmat ex eo, quod ſolidus cibus conueniat aſſuetis, qui poſſunt diſcernere inter bonum & malum. Obſeruetur hoc loco, quod Apoſtolus noſter velit Chriſtianos habitum ex continuo vſu firmatum habere in doctrina religionis, quo poſsint diſcernere inter bonum & malum. Cum hæc diſcretio boni & mali regulam habeat verbum Dei, commendatur nobis ſerium verbi Dei ſtudium. Papa igitur ſacrilege facit, qui negat licere Laicis ſacra Biblia, in vernaculam linguam verſa, legere, ſed eos qui hoc faciunt, quouis ſuppliciorum genere perſequitur.

CAPVT VI.

Summa Capitis ſexti.

Reprehenſa ſegnitie & tarditate Hebræorum, hortatur eos Apoſtolus, vt ad altiora ſe conuertant, minitans ſimul pœnas, niſi in veritate agnita perſiſtant, & vt fideles animum non deſpondeant, mitigat quæ durius in eos qui ab Euangelio deficiunt, dixerat.

Ordo & partes Capitis ſexti.

In fine ſuperioris capitis in obiurgationem digreſſus eſt, nunc addit exhortationem, à qua rurſus ad minas fertur, quibus ſubiungit mitigationem, ne aſperiori obiurgatione fracti, animum deſpondeant. Conſtat autem præſens caput propoſitione, confirmatione & concluſione, à qua artificioſe redit ad diſputationem propoſitam de ſacerdotio Chriſti.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVAPROPTER omittentes incoationis Chriſti ſermonem, ad perfectiora feramur. Exhortatio eſt figurata reiectione. Hortatur enim Hebræos, vt non in Elementis ſolummodo hæreant, ſed ad perfectiora religionis myſteria cognoſcenda ſe accingant, ac ſe dociles præbeant. λόγον τῆς ἀρχῆς τοῦ χριστοῦ, vocat prima Chriſtianiſmi principia, quæ in Cathechiſmo traduntur.

Non rurſus iacientes fundamentum. Amplificat à contrario, & exponit per diſtributionem, quis ſit ſermo incoationis Chriſti, & quæ elementa exordij ſermonum Dei, quos lactis vice fungi dixerat. Ponit autem Apoſtolus ordine ſex capita elementaris doctrinæ Chriſtianiſmi, quæ ſunt etiam præcipua in Catechiſmo.

Pœnitentiæ ab operibus mortuis. Hoc primum elemētaris doctrinæ Chriſtianiſmi caput eſt, à quo Chriſtus ipſe & Iohannes ſuas ſunt exorſi conciones, vt autem homines præparari poſsint ad pœnitentiam ſeu conuerſionem, neceſſaria eſt noticia Decalogi, qui accuſat peccatum. Verum ne frangantur homines cogitatione reatus & iudicij Dei, neceſſaria eſt concio Euangelij, quæ ad conuerſionem inuitat omnes. Cum igitur nominat pœnitentiam, requirit & Decalogi noticiam & Euágelij, quod Chriſti merita prędicat, quę ſunt ſatisfactio pro peccatis. Porrò opera mortua, metonymicos opera mortem inferentia, qualia ſunt in nō ſanctis, omnia interna & externa contra Decalogum. In ſanctis vero lapſus cōtra fundamentum, aut contra conſcientiam admiſsi.

Et fidei erga Deum. Hoc ſecundum caput eſt elementaris doctrinæ Chriſtianiſmi. Pœnitentia enim ſalutaris eſſe nequit, imo pœnitentia vocari non poteſt ſalutaris, niſi fides erga Deum accedat. Nam hæc forma eſt conuerſionis. fide enim fit conuerſio, ac fide liberamur à terroribus peccati, & accedimus ad Deum per Chriſtum Pontificem.

Baptiſ-

Baptiſmatum doctrinæ.

Hoc tertium caput eſt Elementaris doctrinę Chriſtianiſmi. Baptiſmus olim pœnitentiam & fidem, cum iam recens Eccleſia plantaretur, ſequebatur, tanquã beneficij oblati per Euangelium applicatio, & obſignatio quædam fauoris Dei erga conuerſos. Quia autem plurali numero hic vtitur Apoſtolus, colligunt quidam plura Baptiſmatum genera, ſicut reuera fuerunt tempore Apoſtolorum. Multi enim baptizabãtur viſibili dono Spiritus ſancti, non quod immergerentur, vt in aquam: ſed quia veniebat ſuper eos Spiritus ſanctus, ac viſibiliter teſtabatur, quod intus agebat. Hoc Baptiſmi genus flaminis vocant, cui accedit fluminis, & ſanguinis Baptiſmus, quorũ ille aqua, iuxta inſtitutionem 10 Chriſti peragitur: hic fiebat, cum Catechumeni, perſecutionis tempore, martyrio coronabantur, ante ſuſceptum externum Baptiſmum.

Impoſitionis quoque manuum.

Quartum Catecheſeos veteris caput. Hæc impoſitio manuum fiebat per Epiſcopos & Presbyteros, qui examinatis imponebãt manus, addita fauſta precatione & benedictione. Ad hanc impoſitionem manuum, ſæpe viſibiliter donabatur Spiritus ſanctus. Hinc per cacozeliam quandam Papiſtę ſuam extruxerunt confirmationem. Examen vetus retinetur in emẽdatis Eccleſijs, ſuperſtitioſa vnctio, & tactus genæ, vt vana & inepta, recte omittuntur.

20

Reſurrectionis mortuorum & iudicij æterni.

Quintum & ſextum capita veteris inſtitutionis Chriſtianiſmi, videlicet reſurrectio & aduentus Chriſti ad iudicium. Iudicium hoc æternum dicitur, duabus de cauſsis. Primum, quia nullum erit poſt illud. Deinde, quia ſententia iudicis, quæ tum feretur, manebit rata in omnẽ æternitatem. Quare nec pij timebunt felicitatis, qua fruentur, terminum ſeu mutationem: nec impij expectabunt pœnarum relaxationem.

Et hoc faciemus, ſiquidem permiſerit 30 Deus.

Repetitio eſt propoſitionis, amplificata à cauſſa efficiente. Hoc faciemus, id eſt, feremur ad perfectiora, ſed ſi Deo ita videbitur. Hæc horribilem comminationẽ continent: Significat enim, non ſolum curſum & profectum in rebus pietatis, eſſe ſingulare donum Dei: verumetiam peccata hominum interdum iuſte puniri, deſertione diuinæ opis, vnde fit, vt homines magis magiſq; ruant in exitium. Quod autem hæc intelligenda ſint de peccato blaſphemiæ, ſatis indicat annexa ratio. Hoc proinde fulmine comminationis diuinæ tacti, mature reſipiſcamus, ne noſtra proteruia cęcitate puniatur.

Nam impoſsibile eſt eos qui ſemel fue-40 runt illuminati, guſtaueruntq; donum cœleſte, & participes facti fuerunt Spiritus ſancti, & guſtauerunt bonum Dei verbum, virtuteſque futuri ſeculi, & prolapſi ſunt, iterum renouari ad pœnitentiam, rurſus crucifigentes ſibi filium Dei, & oſtentui habentes.

Ratio comminationis, à iuſto Dei iudicio ſumta. Impoſsibile eſt iterum prolapſos renouari ad pœnitentiam, Sed qualẽ prolapſum intelligat Apoſtolus: ex peccati, quod hic accuſat, periphraſi ſatis intelligi poteſt. Eſt autem duplex lapſus, ſiue prolapſus, videlicet, particularis & vniuerſalis. Particularis quidem eſt impingere in particularia præcepta Decalogi, ſiue id fiat ex infirmitate, ſiue ignorantia, ſiue etiam voluntate, ſeu malitia. Huius generis ſunt 50 multi errores in vita, videlicet, Idololatria, homicidium, furtum, adulterium, & alia, cõtra præcepta Dei, vel aliquot, vel omnia, qualia fuerunt Manaſsis, & multorum aliorum. Etſi autem hæc, vel ſingula, æterna morte ſunt digna, venia tamen agentibus pœnitentiã non negatur. Quemadmodum teſtimonia ſcripturæ multa, & exempla illuſtria oſtendunt, vt Manaſsis, Dauidis, Magdalenæ, Pauli & aliorum. Non igitur poteſt præſens locus intelligi de particularibus lapſibus. VNIVERSALIS vero prolapſus eſt, non impingere ſimpliciter in vnum, aut plura, aut etiam omnia præcepta Decalogi: Sed eſt prorſus Chriſto, & eius Euangelio vere agnito renunciare, ita vt in Chriſtum poſthac non ſolum non credat aliquis, ſed contemnat, odio habeat, ludibrio & tyrannide perſequatur, vt Phariſæi & Iulianus Apoſtata fecerunt. Hi enim agnitam veritatem, conuicti

stimonio Spiritus sancti, rabiose repudiarunt, & Christum ludibrio affecerunt, ridentes ipsius crucem & afflictiones. Huiusmodi peccatis, & hic, & apud Euangelistas negatur venia, nam habent coniunctam finalem impœnitentiam, atq; hic genuinus sensus huius loci est. Nunc verba Apostoli altius expédamus, quo pateat firmitas nostræ explicationis. Sunt autem tria obseruanda in verbis Apostoli. Quid antecedat hoc peccatum. Qualitas siue potius substantia huius peccati, & pœna. Antecedit hoc peccatum, Illuminatio, gustus doni cœlestis, communio Spiritus sancti, gustus verbi Dei boni, & virtutum futuri seculi. Illuminatio, est vera lux, id est, noticia in mente, de Christo & eius beneficijs. Gustus doni cœlestis, est perceptio beneficiorum Christi, per fidem. Communio Spiritus sancti, est testificatio Spiritus sancti in cordibus credentium, de veritate Dei. Gustus boni Dei verbi, caussa superiorum est instrumentalis. Nam ex verbo est noticia Dei, ex hac fides nascitur, effuso in hominem Spiritu sancto. Virtutes futuri seculi, significant beatam illam immortalitatem, quam, Spiritu sancto renouante corda, gustarunt credentes. 10

SVBSTANTIA seu qualitas peccati huius, est horum omnium obliteratio quædam, & prolapsus in tantum furorem, vt filium Dei crucifigant, & ostentui habeant, seu ludibrio exponant, ac apud se sarcastice obijciant Christo mortis ignominiam, adeo vt filium Dei nō minus voluntate sua mala crucifigant, & ludibrio exponant, quam Iudæi, qui suo consilio & furiosis clamoribus Christum crucifigi petiuerunt.

POENA huius peccati horrenda est, nēpe, quod imposibile sit tales renouari, & reuocari ad pœnitentiam, adeo in profundum peccatorum se demerserunt. Sed quid? an nō Paulus dicit, Gratia exuberat super peccatū? Quomodo ergo imposibile erit renouari eos, qui in Spiritum sanctum peccarunt? Hæc imposibilitas non est ex parte gratiæ, quæ vere abūdat super omne peccatum, sed ex parte peruicaciæ & obstinatæ maliciæ hominis, qui in profundum peccatorū veniens contemnit. Alij quærunt alias mitigationes huius loci, sed nostra expositio conuenit cum concione Christi, in blasphemos Iudæos, Matth. 12. & Marci 4. Verum vt magis confirmentur animi nostri, ostendam breuiter quomodo Christi cōcio cum verbis Apostoli congruat. Primum omniū videamus, qualesnam fuerint, quib. obiectum est peccatū blasphemię à Domino, vt inde definitionem nostram concludamus. Pharisæi, quibus obiectum erat hoc graue peccatū, fuerunt Prophetijs, doctrina Christi, & miraculis, tanquam authenticis quibusdam sigillis, cōuicti in suis conscientijs, de veritate Euangelij, quod Christus proposuit. Deinde volentes & scientes, Christum agnitū & verbum eius cognitū odio habebant, eiq; rabiose sua obstinatione renunciarunt. Tum tyrannide, hypocrisi & sarcasmis oppugnabant Christum eiusq; Euangelium. Hinc clarisime concluditur, quod peccatum in Spiritum sanctum, sit voluntaria veritatis Dei, euidenter cognitæ, renunciatio & rebellio, ex odio veritatis nata, cum furiosa oppugnatione & persecutione. Hanc definitionem conuenire peccato, cui hic ab Apostolo nostro negatur venia, facile videt, qui analysin, quā fecimus, præsentis loci animaduerterit. Sed adijciamus huc dictū Iohannis, 1. Iohan. 5. Est peccatum ad mortem, non pro illo dico, vt quis roget. Omnis iniquitas peccatū est, & est peccatum nō ad mortem. Discernit hic Iohannes inter peccata, quorum alia ad mortem, alia non ad mortē esse pronunciat. Omnis (inquit) iniquitas, id est, quælibet legis diuinæ transgreßio, est peccatum: sed non ad mortem. Ergo peccatum quod ad mortem est, non est simplex legis transgreßio, vt Idololatria, periurium, homicidium, tyrannis, adulterium, furtum, mendacium &c. Quia qui sic peccarunt, possunt resipiscere, & resipiscentibus peccata hæc remittuntur. Nam tametsi hęc peccata vere mortalia sunt, vt quæ mortem mereantur sua natura: tamen ab Apostolo nostro non dicuntur ad mortem, propterea quod remittantur confugientibus ad propiciatorium. Ex his sequitur peccatum ad mortem, peculiare peccati genus esse, quod non sit vel vniuersalis vel particularis diuinæ legis transgreßio. Sed Euangelij potius cogniti renunciatio, & persecutio, quemadmodum exposuimus. Etsi autem, vt supra dixi, particularia peccata contra Decalogum, non veniunt sub huius peccati rationem: Tamen gradus sunt quidam ad hoc peccatum. Qui enim cognita doctrina Euangelij ruit contra conscieniam in peccata varia, & in illis se oblectat, in eo tandem suboritur contemtus pœnitentiæ, & dedolentia quædam, donec astutia Diaboli effectum fuerit, vt homo talis prorsus in Epicureismum præcipitetur, ac ita paulatim Euangelio renunciet. Quare principijs obstare profuerit vera pœnitentia, ne demersi in peccati baratrum, protrahamur tandem technis Satanæ, in hoc horrendum peccatum. 20 30 40 50

Terra enim sæpe venientem super se bibens imbrem, & germinans herbā opor-

Ætiologia est, seu rationis declaratio, per aptißimam, eamque bimembrem,

tunam,

tunam, illis propter quos colitur, accipit benedictionem à Deo, proferens autem spinas & tribulos, reproba est, & maledictioni proxima, cuius consummatio in combustionem.

brem cõparationem, cuius prior pars doctrinam & exhortationem, posterior, comminationem continet. Prior pars habet quinq; cõparationis membra. Primum, terræ cõparatur homo. Secundum, culturæ terræ confertur prædicatio Euangelij. Tertium, Imbri assimilatur cœlestis gratia. Quartum, Germinanti herbæ fidei fructus respondet. Quintum, Benedictioni terrę Gratiarum augmentum confertur. Vt igitur terra opus habet cultura & irrigatione, vt fructum producat, laudemq; mereatur: Ita homo, veluti terra, opus habet prædicatione Euangelij, & Spiritus sancti gratia, vt fructus laudabiles Deoq; gratos edat. Doctrina de caussis concurrentibus ad fructificationem hominis Deo gratam obseruetur, & simul exhortationis stimulus, vt cultura & imbri recepto fructificemus. Posterior pars Antithesin prioris partis habet. Quare explanatione non indiget: Sed tantum obseruetur accommodatio ad rationem superius positam. Quemadmodum terra culta, & sæpe copiosa pluuia irrigata, nihilominus proferens spinas & tribulos, maledicitur à suis cultoribus, & tanquam reproba contemnitur, & comburenda relinquitur, cum suis spinis & tribulis: Ita homo Euangelij & gratiæ cœlestis particeps, & nihilominus semen cœleste, spinis pungentibus, herbescentem Euangelij viriditatem, aut tribulis defectionis ab Euangelio, prauorumq; morum suffocans, deseritur, maledicitur, reprobus à Deo abijcitur, ac pœnis æternis ingratus reseruatur. Hæc grauis comminatio moueat vnumquemque nostrum, ne sua in Deum ingratitudine prolabatur in profundum vitiorum, donec reprobus plane factus à Deo abijciatur.

Confidimus autem dilectissimi de vobis meliora & viciniora saluti, tametsi ita loquimur.

Mitigat acerbitatem superioris sermonis, ne Hebræi fracti asperiori obiurgatione despondeant animum, putantes nullam lapsis viam ad gratiam reliquam esse. Tametsi, inquit, hæc ita recte dicimus in reprobos, qui Christum agnitũ contumelia afficiunt: tamen de vobis confidimus meliora, qui salutem vobis à Christo oblatam fide retinetis. Obseruandus locus de obiurgandi modo, ne ita obiurgemus errantes, vt omnem spem salutis videamur illis adimere.

Non enim iniustus est Deus.

Ratio mitigationis, à firmitudine promissionũ diuinarum sumta. Deus non est iniustus, hoc est, Deus est iustus & verax in promissis suis. Hinc consolatio petitur contra dubitationes, suborientes de promissionibus diuinis.

Vt obliuiscatur operis vestri, & laboris dilectionis, quem ostendistis in nomen ipsius.

Ex fructu colligit Hebræos bonas arbores esse: Non enim fieri potest, vt vbi sit fides, eius naturales proprietates nõ conspiciantur. Obseruetur hoc loco primum, studium pietatis & dilectionis erga proximum esse cœlestis vocationis ac veræ fidei testimonium. Admonet quoq; hic locus pios, de remuneratione obœdientiæ, & fide præstitæ, & quod Deo factum iudicetur, quicquid proximis impẽditur, ex vera caritate, quæ ex fide manat: Iuxta illud, quod vni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis. Id quod etiam testabitur Iudex viuorum & mortuorum, Christus Dominus, in extremo die, vbi sibi factum imputabit, quod ipsius membris factum est.

Quod ministrastis Sanctis & ministratis.

Exprimit in specie, quod in genere dixit, & Hebræorum perseuerantiam laudat. Non solum (inquit) ministrastis, verumetiam adhuc ministratis sanctis, opere, cõsilio, doctrina, facultatibus &c. prout eorum necessitas postulare videtur.

Cupimus autẽ vnumquemq; vestrum, idem ostendere studium, ad certitudinẽ spei, vsq; ad finem, vt non segnes efficiamini.

Quo referenda sunt ea, quę durius videbantur dici, ostendit: nimirum, vt Hebræi in pietatis studio sint diligentiores: non vt inde desperationis ansam

[c]aufam arripiant. Qui enim pietatis ſtudium oſtendit, is & ſibi & alijs ſpem ſalutis confirmat. Huc illud Petri pertinet, firmam facite vocationem veſtram, per bona opera. Ad certitudinem, ſeu, expletionem ſpei, hoc eſt, donec conſequamini id quod ſperatis. Commendatur igitur nobis hoc loco perſeuerantiæ ſtudium. Nam qui perſeuerauerit vſq; ad finem, hic ſaluus erit. Atque ideo ſubdit Apoſtolus, Vt non ſegnes efficiamini, ſcilicet, in pietatis curſu. Requiritur proinde alacritas animi in homine credēte, qua nititur quotidie ſeipſum in pietatis ſtudio ſuperare.

Verum imitatores eorum, qui per fidem & longanimitatem hæreditant promiſsiones.

Exempla ſanctorum iubet Hebræos aſpicere, ac duo in exemplis ſanctorum vult nos intueri, videlicet, vitæ rationem, & euentum ſeu exitum. Vitæ ratio Sanctorum, in fide & longanimitate ſita erat. Fide apprehenderunt oblatam Gratiam. Ex fide Deum coluerunt, & proximum dilexerunt. Longanimitas, ſiue tolerantia eos cohibuit: ne fracti cruce aut ſcandalis confeſsionem abijcerent, ac ſegniores fierent. De hac longanimitate loquitur Eſaias cum ait: In ſilentio & ſpe fortitudo veſtra. Euentus, eſt hæreditas promiſsionis, hoc eſt, poſſeſsio rei promiſſæ. Fieri enim non poteſt, quin Deus in ſuis promiſsis verax permaneat, cum ſit iuſtiſsimus: modo nos in fide perſtiterimus. De hoc euentu piorum loquitur Pſalmus hiſce verbis: Nouit Dominus dies immaculatorum, & hæreditas eorum in æternum erit. Huc ergo aſpiciant pij, quoties vel ipſi cruce premuntur, vel impios florere vident, quorum exitus erit confuſio, & ſempiterna ignominia. Huc pertinent Pſal. 37. & 73.

Abrahæ namq; promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem, iurauit per ſemetipſum, dicens: Certe benedicens benedicam tibi, & multiplicans muliplicabo te, & ſic patienter ferens, adeptus eſt promiſsionem.

Probat fide & patientia expectandam eſſe promiſsionem, idq; exēplo Abrahæ. Eſt autem tale argumentum. Abraham in fide & patientia perſeuerans accepit promiſsionem. Ergo & vos Hebræi, promiſſa bona, ſi modo per fidem & patientiam ea expectaueritis, conſequimini. Quo autem firmior ſit ratio, interponit iuramentum Dei, quo non ſolum promiſsio confirmatur Abrahæ, verumetiam omnibus credentibus, & expectantibus per patientiam promiſſa bona. Nam qui credunt, benedicuntur cum fideli Abraham, Galat. 3. Quare hoc Dei iuramētum, nos quoque confirmare debebit, de promiſsis diuinis. Sumptum eſt autem teſtimonium hoc ex 12. 17. & 22. capitibus Geneſeos.

Nam homines quidem per eum iurant, qui maior eſt, & omnis ipſis controuerſiæ finis, eſt iuramentum, in confirmationem.

Superioris Argumenti cōfirmatio eſt, à minori ad maius. Homines iurati merentur fidem. Ergo, multo magis Deo iuranti eſt credendum, qui fallere nequit, vt qui ſit iuſtiſsimus. Obſeruandus locus de iureiurādo. Hic enim locus duo docet, primum: quod iuramentum præſtari poſsit. Secundum, quod eius legitimus finis, ſit veritatis confirmatio, adeoq; finis controuerſiarum. Contra huius legitimum vſum, Syrach ita loquitur: Vir multum iurans, replebitur iniquitate, & non diſcedet plaga de domo ipſius. Cui autem iuranti credendum ſit docet Paulus ſuo exemplo, cum ait: Teſtis eſt mihi Deus, cui ſeruio in ſpiritu, ſignificans quod illis ſolis credendum ſit, cum iurant, qui Deum colunt. De alijs verſus Menandri meminerimus:

ἀνδρῶν δὲ φαύλων ὅρκον εἰς ὕδωρ γράφε.

In quo vberius volens Deus oſtendere pollicitationis hæredibus, immobile conſilij ſui certitudinem, interpoſuit iuſiurandum, vt per duas res immobiles, quibus impoſsibile eſt mentiri Deum, fortiſsimum ſolatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem.

Conſequens Argumenti ſuperioris eſt. Homines iureiurando cōfirmant ea de quibus controuertitur. multo magis iuſiurādum Dei eſt infallibile, quod additum eſt promiſsioni, factæ Abrahamo, & eius ſemini. His enim duabus rebus nos certificat Deus, videlicet, Promiſsione, & iureiurando,

quo promißionem confirmat. Obſeruetur hoc loco doctrina de certitudine promißionum diuinarum, quæ confirmatæ ſunt verbo & teſtimonijs verbo additis, interpoſito iureiurando, quibus accedunt mors & victima filij. Item donatio viſibilis Spiritus ſancti, vnde merito nos inuicem exhortari deberemus, verbis Pſalmiſtæ: Laudate Dominum omnes gentes, & laudate eum omnes populi, quoniam cõfirmata eſt ſuper nos miſericordia eius, & veritas Domini manet in æternum.

Quam, ſicut ancoram, habemus animæ tutam & firmam.

10 Commendatio ſpei eſt, vt enim ancora orta tempeſtate nauem tenet, ne ſcopulis & vado impingat & frangatur: ita ſpes vnica in tempeſtatibus tentationum & perſecutionum fiducia eſt, qua ſtabilitur Eccleſia, ne fluctibus obruta pereat.

Et ingredientem vſq; ad interiora velaminis.

Vnde tanta ſpei fiducia ſit, exponit, nimirum, ex eo quod ingrediatur cœlum, vbi eſt verum propitiatorium, Ieſus Chriſtus. Atq; ita exponit typum propitiatorij legalis, quod intra velum erat, in interiori templi parte, quo ſemel in anno Sacerdos ſummus ingrediebatur.

20 Quo præcurſor pro nobis introijt Ieſus, ſecundum ordinem Melchiſedech, factus Pontifex in æternum.

Probat fidem & ſpem in cœlum dirigendam eſſe: Nimirum, quia ibi eſt eius obiectum, nempe. Pontifex noſter Ieſus Chriſtus, hunc præcurſorem nominat, cum quia illum ſequi nos oporteat, tum quia ſine illo nemini pateat introitus. En quomodo à digreßione redit ad diſputationem, De pontificatu Chriſti.

CAPVT VII.

30

Summa Capitis ſeptimi.

Sacerdotium ſecundum ordinem Melchiſedech præferendum eſt Leuitico ſacerdotio. Quare non dubium eſt, quin Chriſti Sacerdotium excellentius ſit Leuitico. Merito proinde hoc abolito, illud æternum manet.

40

Ordo & partes Capitis ſeptimi.

In quinto capite Chriſtum Pontificem eſſe ſecundum ordinem Melchiſedech aſſeruit, ſed quia ſciebat Hebræos parum attentos & aptos, ad tam ſublimem doctrinam capiendam, in obiurgationem & monitionem digreditur, vſq; ad finem 6. capitis, vbi artificioſe redit ad diſputationem quam inſtituerat. In hoc igitur ſeptimo capite, diſputationem incoatam in quinto proſequitur hoc ordine. Primum, vt oſtendat quæ ſit comparatio Sacerdotij Chriſti cum ſacerdotio Melchiſedech, proſopographiam quandam inſtituit, in qua attributa perſonæ Melchiſedech nouem recitat, quæ Chriſto applicat. Et colligit Melchiſedechum primum Abrahamo, deinde Leuitis excellentiorem eſſe. Quo facto, Chriſti ſacerdotium Leuitico præferendum eſſe, hac ratione colligit. Chriſtus eſt Sacerdos ſecundum ordinem Melchiſedech. Melchiſedech eſt maior Abrahamo. Abraham eſt maior Leuitis. Igitur Chriſtus Sacerdos maior eſt Leuiticis ſacerdotibus. Tertio loco 50 *ſignificat vetus Teſtamentum per nouum ſublatum. Poſtremo vt vtilitatem, neceßitatem, & efficaciam ſacerdotij Chriſti perſpiciamus, multas Chriſti & ſacerdotum Leuiticorum comparationes cumulat. Proinde totum hoc caput generis eſt Didaſcalici, conſtans quatuor partibus, quæ ſe mutuo elegantißimo ordine conſequuntur.*

EXEGESIS SEPTIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Hic

HIc enim Melchisedeh rex Salem, Sacerdos Dei altissimi. Qui occurrit Abraham, reuertenti à cæde regum, Et benedixit ei, cui & decimas ex omnibus impartitus est Abraham. Primum quidem ex interpretatione Rex iusticiæ. Deinde vero etiam rex Salem, quod est Rex pacis, sine patre, sine matre, sine genere, neque principium dierum, neque vitæ finem habens, assimilatus vero filio Dei, manet Sacerdos in æternum.

Prosopographia est, seu, personæ descriptio, desumta ex 14. capite Genes. Et ex Psalmo 110. Sunt autem in hac prosopographia, nouem personæ Melchisedech attributa expendenda. Nam definiunt qualis sit ordo, seu ratio sacerdotij Melchisedech: quæ ratio Christo accommodatur: Sed vt veritas typo. Quæ enim vmbratilia sunt in Melchisedech, ipsa veritas est in Christo Iesu. Attributa autem hæc sunt. Primum, nomen personæ. Secundum, regia dignitas, cum asignatione loci. Tertium, Sacerdotalis eminentia, & prærogatiua. Quartum regia liberalitas in Abrahamum, quem redeuntem à cæde regum, conuiuio liberali excepit. Quintum, benedictio sacerdotalis. Sextum, Acceptio decimarum. Septimum, Originis, & exitus ignoratio. Octauum, Similitudo cum filio Dei. Nonum, perpetuitas Sacerdotij. In his consistit & ordo & ratio, iuxta quam Christus est Sacerdos, ad exemplar Melchisedech. Verum hoc discriminis est, quod vmbra solummodo veritatis fuerit delineata in Melchisedech. In Christo antem lux ipsa & veritas existat. Necesse est enim discernere inter ipsam figuram, seu, imaginem, & rem, seu, veritatem, quam repræsentat imago. Ita enim monet Chrysostomus, cum ait: εἰ δὲ πανταχοῦ ἔμελλεν ἡ ὁμοιότης εἶναι, οὐκ ἔτι τύπος ἦν καὶ ἀλήθεια, ἀλλὰ τύπος τὰ ἀμφότερα. Iam singula ἀναλογικῶς Christo applicemus, typum cum veritate conferentes. Primum igitur nomen occurrit Melchisedech, hoc est, vt Apostolus interpretatur, Rex iusticiæ: quod sane nomen in veritate, soli Christo vero Deo, & vero homini competit: Melchisedech autem vt vmbræ seu typo. Christus etenim iustus est, & Rex iusticiæ, non solum ratione diuinæ naturæ ab æterno: verumetiam in assumta humanitate. Plenissime enim Deo iuxta normam legis obœdiuit, vsq; ad mortẽ crucis, vt loquitur Paulus. Præterea iustus est etiã Actiue, adeoq; Rex iusticiæ, quia in se credentibus impartit suam iusticiam: qua ipsis imputata, habentur coram Deo iusti, & donatos Spiritu sancto sanctificat in hac vita, quos in resurrectione mortuorũ ita reparaturus est, vt sint cõformes Deo in omni æternitate. Secundo loco, rex Salem, hoc est, pacis, dictus est Melchisedech, quod quidem nomẽ Melchisedech à loco vbi habitauit accepit, & eatenus illi congruit, verum si rem spectes, plenissime Christo Domino competit. Nam huius intercessione æternam pacẽ cum Deo patre adepti sunt credentes. Hinc est quod chorus angelorum, nato recens Christo secundum humanitatẽ, cecinerit: Gloria in excelsis Deo, in terra pax, hominibus bona voluntas. Et Paulus ad Romanos 5. Iustificati ex fide, pacem habemus cum Deo, per Dominum nostrum Iesum Christum. Proinde vere Rex pacis dici meretur noster Pontifex, Iesus Christus. Tertio, Sacerdos Dei altissimi appellatur Melchisedech, qui in ista prophana gente, solus fere cum sua familia retinuit verum Dei cultum, obtulit sacrificia, & precabatur Deum. Sed hic titulus multo verius Christo sacerdoti conuenit, qui ex sinu patris prodiens, verbũ Dei nobis annunciauit. Intercedit pro nobis precibus, ac semel seipsum obtulit, per spiritum sempiternum, in sacrificium, & in odorem suauitatis Deo. Sed de sacrificio Christi suo loco copiosius. Quarto loco, in descriptione adijcitur, quod Melchisedech occurrerit Abrahamo reuertenti à cæde regum. Hic Apostolus noster excludit partem historiæ, videlicet, quod Melchisedech protulerit panem & vinum, excepturus Abrahamum & eius comites conuiuio. Sed hanc partem nequaquã omisisset Apostolus, si aliquid mysterij magni illic latere iudicasset, quod pertinere ad Sacerdotij Christi eminentiã extollendam videretur. Papistæ tamen inde extruunt suum panis & vini sacrificium. Sed vim manifestam faciunt historiæ, quæ est Geneseos 14. partim corrumpendo textum: partim addendo de suo, quod textus non habet. Primũ enim pro protulit, corrupte legunt, obtulit, vt inde Sacrificiũ faciant. Deinde particulam, Et, copulatiuã excludunt, & substituunt in eius locum, Enim, ac si ideo obtulisset Melchisedech, quia erat Sacerdos. Neq; eorum caussam iuuare potest, quod nonnulli ex patribus videantur in ea sententia fuisse. Non enim exẽplis, sed legibus iudicandum est. Verum si quis tamẽ contendat posse per illã regiam liberalitatem Melchisedech, qua Abrahamũ excepit, communicato illi & exercitui pane & vino, significari cœnam Domini, qua Christus ex liberaliter refocillat redeuntes à cæde regũ: hoc est, agentes pœnitentiã, profligato Diabolo, mortificata carne, & concupiscentijs eius, (id quod

quod patres ſenſiſſe reor) fruatur ſuo ſenſu: modo non inde impiam oblationem Papiſtarum faciat. Vere enim Chriſtus, defeſſos in pugna contra peccatum, mortem, dubitationes, &c. recreat, non ſolum ſpirituali ſui corporis & ſanguinis communicatione per verbum, verumetiam eorundem Sacramento: cuius elementa ſunt, panis & vinum. Verum quia Apoſtolus noſter hunc typum non adiecit, neque ego ſolicitus ero de eius accommodatione, hoc interim certum ſit, violenter & contra mentem Moſis, liberalitatem Melchiſedech trahi ad miſſale Papiſtarum ſacrificium. QVINTO loco ſequitur, quod Melchiſedech benedixerit Abrahamo, quod ſane intelligendum eſt de ſacerdotali benedictione. Verũ hoc diſcriminis eſt, Melchiſedech benedixit precando, Chriſtus vero benedixit bene præſtãdo, iuxta benedictionis vocem: Vos, inquit Dominus, inuocabitis nomẽ meũ ſuper filios Iſraël, & ego benedicam. SEXTO ſubijcitur, quod Melchiſedech acceperit decimas ab Abrahamo, quas ſane decimas Abraham ſua ſponte contulit, ſecutus haud dubie morem victorum, qui ſolebant decimas de ſpolijs ſuis vel Dijs conſecrare, vel ſacerdotibus conferre. Verum hæc decimarum collatio, multo meliori iure Chriſto ſacerdoti debetur, qui vt omnia nobis confert, ex mera bonitate: ita viciſsim illi non ſolum decimas, verumetiam omnia noſtra debemus. SEPTIMO, fit mentio ignorationis ortus & obitus Melchiſedech. Apoſtolus enim dicit ſine patre, ſine matre. Quod ſane non ita intelligendum eſt, quaſi Melchiſedech nec patrem, nec matrem habuerit, ſed ita accipi debet, ſicuti ipſe Apoſtolus ſe interpretatur, cum addit ἀγενεαλόγητος, hoc eſt, cuius Genealogia nuſquam extat in ſcriptura. Quare Chryſoſtomus hæc ita recte reſtringit. Eſt ſine patre & ſine matre, quoad noſtram cognitionem attinet, id quod ſingulari Dei conſilio factum eſt, vt typus aliquo modo adumbraret veritatem, quæ veritas ſoli Chriſto competit. Nam Chriſtus ſi diuinam naturam reſpicis, ἀμήτωρ eſt, natus ineffabili modo à patre, quem modum nemo mortalium nec angelorum enarrare pteſt. Quare vt ἀμήτωρ, ita & ἀγενεαλόγητος rectiſsime dicitur. Si humanam naturam Chriſti conſideras, ἀπάτωρ eſt, hoc eſt, ſine patre carnali conceptus, & natus eſt, id quod ſane rationis menſuram lõge excedit. OCTAVO, dicitur Melchiſedech aſsimilatus filio Dei, Sed quemadmodum typus ſeu figura veritati ſimilis eſſe poteſt. Hoc igitur ad qualitatem ſimilem, non ad pares qualitatis gradus referendum eſt. Sic ſimile eſt regnum cœlorum grano ſinapis, ſed non idem cum grano. Non enim omnis ſimilitudo, vt inquit Epiphanius, tota accipitur. Picta imago ſimilis eſt viuo homini, ſed quis non videt magnam diſtantiam? NONO & vltimo additur de Melchiſedech, Manet Sacerdos in æternum, Quod ſane ad æternitatis ſpeciem referri debet. Nam nullibi in ſcriptura legitur Melchiſedech, vel obijſſe, vel alteri tradidiſſe ſacerdotium, quo fungebatur, cuius æternitatis veritas in Chriſto Ieſu eſt. Nam hic ſolus manet Sacerdos æternus, perpetuo interpellans in Eccleſiam. IN omnibus his attributis, & collationis membris, nota ſit regula hæc: Sæpe tribuuntur typo, quæ veritati ſoli reuera conueniunt. Plurima iuxta hanc regulam explicanda ſunt in veteri Teſtamento, videlicet de ſtatutis perpetuis, De terra perpetuo poſsidenda, de perpetuo regno Dauidis, & de multis alijs eius generis, quæ omnia tribuuntur ſignis, cum ſint rerum ipſarum per Metonymiam. Nam res, quæ his ſignificantur, æternæ & perpetuæ intelligi debent. Sed cur ita loquitur ſcriptura? vt mentes hominum erigantur ad contemplationem cœleſtium rerum, & æternarum, quæ ſignificantur rebus terrenis & caducis.

Conſiderate autem, quantus ſit hic, cui & decimas Abraham dedit de ſpolijs Patriarcha ille.

Poſtquam Chriſtum Sacerdotem eſſe, ſecũdum ordinem Melchiſedech oſtẽdit, addit collationem inter Melchiſedech & Abrahamum, vt oſtẽdat Chriſtum Abrahamo maiorem eſſe, quo ipſum ſupra Leuitas, qui ex Abrahamo nati ſunt, extollat. Senſus igitur huius propoſitionis eſt, quod Melchiſedech ſit maior Abrahamo, hanc propoſitionem ex eo confirmat, quod Abraham dederit Melchiſedech decimas. Eſt autem argumentum hoc comparatum, quod hoc modo concluditur: QVI decimas accipit, maior eo eſt qui decimas dat. MELCHISEDECH accepit decimas ab Abrahamo. PROINDE maior eſt Melchiſedech Abrahamo. NON caret Emphaſi, quod Abrahamũ Patriarcham appellet, nam duo hinc cõcluduntur. Primum, quod neceſſe ſit illum excellentem fuiſſe, qui à tanto Patriarcha, id eſt, patrum principe, decimas acceperit. Deinde & hoc inde ſequitur, quod Leuitæ Abrahamo inferiores ſint. Nam ipſi Leuitæ Abrahamum Patriarcham ſuum agnoſcunt. Hinc ſequitur Melchiſedechum, qui Patriarcha Abrahamo fuit maior, etiam Leuitas dignitatis gradu ſuperare, ex quo & Chriſtum eminere ſupra Leuitas concluditur, vt qui ſecundum rationem Melchiſedech ſit ſacerdos.

Atque hi quidem, qui ſunt ex filijs Leui, ſacerdotium accipientes, præceptum habent à populo decimas accipiendi, iuxta legem, hoc eſt, ex fratribus ſuis, licet egreſsis ex lumbis Abrahæ. At is, cuius genus non recenſetur ab ipſis, decimas ſũſit ab Abraham, & habentem promiſsiones benedixit.

Probat Melchiſedech maiorem eſſe Leuitis, vt inde Chriſtum quoque Leuitis ſuperiorem eſſe concludat. Argumentum autem præſens hoc pacto ad leges Dialecticas reuocabitur. QVI non ducit genus ex Leuitica tribu, & nihilominus accipit decimas ab Abraham ſummo Patriarcha, atq; ei, tametſi habenti promiſsiones benedicit, non ſolum maior eſt ijs, qui 10 ducunt genus à Leui, & ſolummodo accipiunt decimas à fratribus ſuis, verumetiã ipſo Patriarcha Abrahamo. MELCHISEDECH autem non ducit genus ex Leui, & tamen decimas ab ipſo Abrahamo principe patrum ſumſit, cui etiam benedixit. PROINDE Melchiſedech non ſolum ipſis Leuitis, verumetiam Abrahamo ipſo maior eſt. SI ergo principe patrum maior eſt, eſt profecto ipſis patribus maior. Proinde Chriſtus merito Leuitis præferendus eſt, qui iuxta ritum Melchiſedech ſacerdos eſt conſtitutus. hic locum habet regula Dialecticorum: Quod maius eſt maiore, etiam maius eſt minore.

Porrò, ſine omni controuerſia quod minus eſt, à potiori benedicitur.

Confirmatio poſterioris partis maioris eſt. Qui minor eſt, benedicitur à 20 digniori, Sed Abraham benedicitur à Melchiſedech. Abraham igitur minor eſt quam Melchiſedech. Eſt autem hic ſacerdotalis benedictio intelligenda, ſicuti ſupra quoque admonuimus.

Atque hic quidem homines, qui moriuntur, decimas accipiunt, illic autem is, de quo teſtatum eſt quod viuat.

Alio argumento probat Melchiſedech ſuperiorem eſſe Leuitis. QVI ſemper viuit maior eſt ijs, qui poſtquã decimas acceperunt, moriuntur. MELCHISEDECH autem ſemper viuit, & Leuitæ moriuntur, ita vt alijs alij ſuccedant. MAIOR eſt igitur Melchiſedech Leuitis. QVOD autem affirmat Melchiſedech viuere, ad 30 veritatem, quæ in Chriſto eſt completa, & ad ſilentium de morte Melchiſedech, referendum eſt. MORS igitur Leuitarum, qui ſuis prædeceſſoribus ſucceſſerunt, fuit ſignum aliquando abolitum iri ſacerdotium Leuiticum. QVOD autem Melchiſedech vita commemoratur in ſcriptura, & non mors, figura fuit ſacerdotij Chriſti nunquam abolendi.

Et, vt ita loquar, per Abrahamum decimatus eſt ipſe Leui, qui decimas ſolet accipere, nam is adhuc in lumbis patris erat, cum occurreret Abrahæ Melchiſedech.

Senſus horum verborum eſt. Abraham cum ſubiecit ſe Melchiſedech ſolutione decimarum, ſimul totam ſuã poſteritatem, quæ ex ſe naſceretur, eidem ſubiecit. Quare & Leui, qui tum 40 in lumbis patris Abrahæ fuit, minor eſt Melchiſedech. Quod de Leui dicitur, etiam de reliquis tribubus intelligendum eſt. VERVM hic quæſtio de Chriſto oritur, qui ex tribu Iuda deſcendit: an non & ille eodem argumento conuincatur decimatus fuiſſe per Abrahamum? AD hanc quæſtionem facilis eſt reſponſio. Nam Chriſti fuit ſingulare priuilegium, ſiquidem non ſecundum legem communem natus eſt Chriſtus ab Abraham, ſicut Leui natus eſt, ſed conceptus eſt de Spiritu ſancto, & ex virgine natus. Vnde vt non contraxit originale peccatum, ita nec patris infirmitati ſubijcitur, vt cum eo ſit reus. Deinde Chriſtus non ſolum homo eſt, vt Leui, verumetiam Deus ab æterno natus, qua quidem ratione etiam angelis ipſis atque adeo omnibus creaturis excellentior eſt.

50

Porrò, ſi conſummatio per Leuiticum ſacerdotium erat, (populus enim ſub eo legem accepit) quid adhuc opus ſecundum ordinem Melchiſedech, alterum exoriri ſacerdotem, & non ſecundum ordinem Aaron dici?

Alio argumento idem probat, videlicet, Chriſti ſacerdotium præferendum eſſe Leuitico ſacerdotio. Sumitur autem præſens argumentum à deſtructione conſequentis. SI Leuiticum ſacerdotium fuiſſet conſummatum & perfectum, non fuiſſet opus nouo ſacerdotio ſecundum ordinem Melchiſedech. SED fuit opus ſacerdotio ſecundum ordinem Melchiſedech, iuxta

dictum Domini: Tu es Sacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedech. PROINDE conſummatum eſt imperfecto præferendum, meritò Chriſti ſacerdotium excellentius Leuitico prædicatur. SED quid ſibi vult parentheſis? (Populus enim ſub eo, ſcilicet, ſacerdotio, Leuitico legem accepit.) Hæc parentheſis ſignificat mutuam relationem fœderis & ſacerdotij. Eſt enim omne ſacerdotium, alicuius fœderis ſponſio. Quare cum Leuiticū ſacerdotium redigit Apoſtolus in ordinem infra Chriſti ſacerdotium, eodem argumento etiam fœdus Leuitici ſacerdotij cedere debere fœderi ſacerdotij Chriſti oſtendit. Sed hoc plenius oſtendit ſequenti ratione.

10 Tranſlato enim ſacerdotio, neceſſario & Legis fit translatio.

Sacerdotium & lex (hoc eſt ſacerdotij fœdus) natura coniuncta ſunt, vt ſimul vel maneant vel intereant. Si igitur mutatur ſacerdotium, mutari etiam fœdus neceſſe eſt, Sed iam translatum eſt ſacerdotium Leuiticum, & ei ſucceſsit Chriſti ſacerdotium. Igitur & legi ſeu fœderi ſacerdotij Leuitici, ſuccedet fœdus ſacerdotij Chriſti. Deinde etiam hinc concludamus, quod Lex Moſaica ceremonialis, quæ erat ſacerdotij Leuitici fœdus, debuit finē habere, adueniente nouo ſacerdote Chriſto.

20 Certe is, de quo hæc dicuntur, alterius fuit tribus particeps, ex qua nemo aſtitit altari, clarum enim eſt, quod de tribu Iuda natus ſit Dominus noſter: De qua tribu nihil locutus eſt Moyſes, quod ad ſacerdotium ſpectat.

Confirmatur minor ſuperioris argumēti, videlicet, quod ſacerdotium ſit translatum, à tribu Leui ad tribum Iudæ, quæ tribus non erat particeps veteris ſacerdotij: hoc eſt, vetus ſacerdotium non erat commiſſum tribui Iudæ. Cum ergo Chriſtus Sacerdos noſter, iuxta carnem ortum habet à tribu Iudæ, manifeſtum eſt & translatum eſſe ſacerdotium & mutatum eſſe fœdus.

30 Et amplius adhuc manifeſtum eſt, ſi ſecundum ſimilitudinem Melchiſedech exoritur Sacerdos alius, qui non iuxta legem mandati carnalis factus fuit, ſed ſecūdum potentiam vitæ inſolubilis.

Argumento à circumſtantijs temporis, & qualitatis, idem probat, videlicet, & translatum eſſe ſacerdotium, & translatam eſſe legem. Carnale ſacerdotium, & tēporale, habet legem carnalem & temporalem. Contra vero, ſpirituale & æternum ſacerdotiū, habet ſpiritualem & æternam legem, hoc eſt, fœdus in æternum durans. Ergo cum Aaronicum ſacerdotium ſit carnale & temporale: & Chriſti ſit ſpirituale & æternum, neceſſe eſt fieri legis translationem, vna cum ſacerdotij translatione.

40 Conteſtatur enim in hunc modum: Tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech.

Probat teſtimonio Pſalmi ſacerdotium Chriſti æternum eſſe, quia autem hoc dictum Pſalmi ſuprà declaratum eſt, & oſtenſum eſt, qualiſnam ſit ille ordo Melchiſedech, non eſt quod idem hic repetamus. Nam ex ſuperioribus patet, quod comparatio illa inter Melchiſedech & Chriſtum, potiſsimum ſita ſit in nomine, in regni ſede, in perpetuitate vitæ, in iure decimarum, & in benedictione ſacerdotali, de quibus ſupra.

50 Abrogatio fit prioris mandati, propter infirmitatem eius, & inutilitatem.

Cauſſam reddit curnam Lex vetus ſeu fœdus abrogatum ſit: nempe, quia inutilis & infirma erat Lex. Verum hic diligenter obſeruanda eſt relatio. Nam ſi reſpicis ſignificationem ſpiritualem, aut finem proprium legis, nequaquam vel infirma vel inutilis erat, fuit autem eius finis proprius, homines ad Chriſtum mittere, qui vt ſolus iuſtificat credentes, ita ſolus tollit peccatum & mortem. At ſi legem in ſe reſpicis, ſine ſpirituali ſignificatione, & fine, quemadmodum eam intuebantur Phariſæi, reuera & inutilis, & infirma erat. Dicitur igitur inutilis & infirma reſpectu perfectionis, quæ per nouum ſacerdotem Chriſtum, & per fœdus ipſius ſacerdotio annexum contigit.

Nihil enim ad perfectum adduxit Lex.

Hæc ratio est, cur legem inutilem & infirmam pronunciat, nimirum, quod nihil ad perfectionem adducat scilicet iustificando peccatores, expiando peccatum, & delendo mortem.

Sed accessit introductio ad spem potiorem, per quam appropinquamus Deo, atque hoc potiorem, quod non absque iureiurando res acta sit.

Prolepsis est, anteuertit enim Hebræorum obiectionem, qui poterant ex dictis ita inferre aduersus Apostolum: Tu dicis legem inutilem & infirmam esse, cur igitur Deus talem inu- 10 tilem & infirmam legem dedit? Respondet Apostolus, Legem fuisse quandam Pædagogiam ad Christum, seu, fœdus noui sacerdotis, per quem habemus accessum ad Deum, sed in maiorem rei confirmationem dicit accessisse iusiurandum, quo fœdus sacerdotij Christi sancitum sit, vt perpetuo duret.

Nam illi quidem citra iusiurandum sacerdotes facti sunt, hic verò cum iureiurando, per eum qui dixit, Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech.

Ratio comparationis hæc est. SACERDOS iureiurando Dei confirmatus in æternum, præferendus est illis, qui sine iuramento assumti sunt ad tempus. SED Christus per iusiuran- 20 dum confirmatus est Sacerdos in æternum. Leuitæ vero, sine iureiurando assumti sunt ad tempus. PROINDE Christus sacerdos Leuiticis sacerdotibus est præferendus. SOLA minor loco totius argumenti ponitur.

Tanto potioris Testamenti sponsor factus est Iesus.

Infert ex collatione sacerdotij Leuitici & Christi, collationem veteris & noui fœderis. Dignitas enim fœderis & præstantia, pendet à dignitate sacerdotij. Sensus igitur hic est: Tanto potioris Testamenti sponsor factus est Christus, quanto dignior est sacerdos quam Leuitæ. Dignitas au- 30 tem fœderis, cuius sponsor est Christus, sita est in quatuor potissimum, videlicet in firmitudine, nam iuramento Dei confirmatum est. 2. In perpetuitate, Immutabile enim est, vt quod in æternum duret. 3. In pactionis modo, nam Christi sanguine peractum est. 4. Et in forma, quæ est promissio remissionis peccatorum, seu peccatorũ abolitio in credẽtibus. HINC apparet quantum vetus fœdus annexum sacerdotio Aaronico differat à Christi fœdere. Nam sine iuramento, vetus fœdus initum est, nec est perpetuum, nec sanguine Christi sancitum, sed sanguine rufæ vaccæ, nec promissionem remissionis peccatorum in se cõtinet, quatenus sine Christo consideratur. IN hac pericopa, obseruetur immotum principium, videlicet, quod sacerdos omnis sit sponsor fœderis, seu Testamenti alicuius, vnde duo discamus: Primum, quod Christus sacerdos promittat aliquid. Secundo, quod illa 40 promissio fœdus respiciat, quo sibi mutuo obligatur, is qui promittit, & illi quibus fit promissio. Is qui promittit, videlicet Christus, salutem omnibus gratuitam offert. Illi quibus fit promissio, eandem salutem oblatam fide accipiunt. Proinde nouum fœdus seu Testamentum in mutua obligatione est positum. Est igitur nouum hoc fœdus stipulatio inter Deum & hominem, nam vt Deus salutem gratuitam offert per Christum, ita homo salutem oblatam fide accipit, & obœdientiam promittit.

Et alij quidem plures facti sunt sacerdotes, secũdum legem, propterea quod morte prohiberentur permanere, hic autem, eo quod maneat in æternũ, sempiternum habet sacerdotium.

Collatio Christi & Leuitarum, ex circumstantijs tẽporis sumta. ÆTERNVS Sacerdos, & semper viuens, ijs 50 merito præferendus est, qui ad breue tantum tempus viuunt, atque ideo morte prohibentur fungi sacerdotio. SED Christus est æternus sacerdos, & semper viuens, Leuitæ autem ad breue tempus permanent, propter mortalitatis conditionem. PROINDE Christus Leuitis præferendus est. Loco totius argumenti sola minor ponitur. VOCAT autem Apostolus noster, sacerdotium Christi ἀπαράβατον, quod successione non transeat ad alium. Hac vnica vocula totus Papatus conficitur, qui suæ religionis proram, quod aiunt, & puppim in sacerdotio Missatico collocat. Si enim Christi sacerdotium

est

est ἀπαράβατον, impudens est oratio Papistarum, qui de successione sui ficti sacerdotij in locum sacerdotij Christi gloriantur.

Vnde & saluare in perpetuum potest accedentes per ipsum ad Deum, semper viuens ad interpellandum pro nobis.

Hæc illatio tria habet. Primum, quis sit effectus sacerdotij Christi. Secundo, ad quos pertineat. Tertio, quo præsidio tuti sint participes fœderis Christi. EFFECTVS sacerdotij Christi, est salus corporis & animæ. HÆC salus offertur quidem omnibus, sed illi tantum eius fiunt participes, qui per hunc sacerdotem Deum accedunt, quod fit fide: Ita enim Paulus ait, ad Roma. 5. Iustificati igitur ex fide, pacem habemus cum Deo, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem etiam accessum habemus fide, in gratiam hanc in qua stamus. VERVM quia semper sancti in hoc mundo circumferunt peccata, addit Apostolus de perpetua interpellatione Christi apud patrem, qua, vt tutissimo præsidio, tuti sunt. Huc ergo in nostris infirmitatibus & lapsibus respiciamus, quemadmodum & Iohannes monet: Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Porrò hic locus diligenter obseruandus est, contra Pragensem Sophistam, impudenter negantem, Dominum nostrum Iesum Christum, nunc intercessorem esse, inter Deum æternum patrem, & Ecclesiam: vt in Christi locum euehat sanctos intercessores & mediatores. Fatetur quidem vafer ille Christum inuocandum, vt Deum, sed non vt mediatorem: quare hanc precandi formam damnat: Fili Dei intercede pro me apud æternum patrem. Sed sciamus vtroque modo filium Dei inuocandum esse, videlicet, vt Deum datorem bonorum, cum patre & Spiritu sancto, & rursus vt mediatorem & intercessorem, vt propter ipsum exaudiamur, ac vt ipse pro nobis sit deprecator, apud æternum patrem, & vt ipse perferat nostros gemitus & preces ad æternum patrem, quemadmodum hic locus Apostoli aperte docet. Et Paulus ad Romanos 8. diserte ait, Qui est ad dexteram Dei, & interpellat pro nobis. Huc ratio æterni sacerdotij Christi pertinet. Quicunque ergo negat Christum nunc mediatorem esse, sacrilege illi adimit, quod pater ipsi in æternum tribuit, cum ait: Tu es Sacerdos in æternum. Huc pertinet etiam promissio Christi, Quicquid petieritis patrem, in nomine meo, dabit vobis.

Talis enim decebat, vt esset nobis Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis factus, qui non necesse habeat quotidie, quemadmodum sacerdotes, primum pro suis peccatis hostias offerre, Deinde pro populi, hoc enim fecit semel cum seipsum obtulit.

A proprijs & necessarijs veri sacerdotis conditionibus, conuincit Christum esse verum Sacerdotem, Leuitas autem minime. Hæc veri sacerdotis descriptio, sita est in tribus, in qualitate personæ, in comparatione eiusdem ad homines alios, adeoque omnes creaturas, & in sacrificij virtute atque perfectione. QVALITAS personæ est, quod Christus Pontifex sit sanctus, innocens, & impollutus, idque non imputatione aut incoatione, sed veritate & perfectione. Hæc qualitas in solo Christo sacerdote inuenitur, & nequaquam in Leuitis. COMPARATIO, quod sit segregatus à peccatoribus. Etsi enim natura non est segregatus ab hominibus alijs, tamen à naturæ aduenticia contagione, hoc est, à peccato omnino ab omnibus alijs hominibus est segregatus. Deinde dicitur excelsior cœlis factus, id est, omnibus rebus, quæ in cœlo sunt, vt sunt angeli, & creaturæ reliquæ, vtraque proprietas Christo mediatori & sacerdoti nostro verissime conuenit, non Leuitis, non angelis, non creaturis vllis alijs. SED obijciat aliquis Ario hæretico assurgens: Si excelsior est factus, fuit aliquando humilior. Si humilior, quomodo ipsum Deum prædicas, cum hæc in diuinam naturam non quadrent? HVIC argumento Ambrosius de fide lib. 3. cap. 5. respōdet hisce verbis: Nemo excelsior factus dicitur, nisi qui in aliquo fuerit humilior: in eo igitur excelsior factus est, sedendo ad dexterā patris, in quo se, minor angelis factus, obtulit passioni. Hæc Ambrosius. IAM ex Apostoli verbis colligamus cōclusionem. Si sacerdotis est intercedere apud patrem, & nullus est legitimus Sacerdos, nisi sit à peccatoribus segregatus & cœlis excelsior, sequitur profecto mediatoris dignitatem in nullum quadrare, nisi in vnum Iesum Christum. SACRILEGI igitur sunt Papistæ, qui alios mediatores fingunt apud Deum, quam solū hunc Iesum Christū, qui solus perfecte omnia sacerdotis munera exequi potest. VIRTVS sacerdotis Christi, & perfectio est, quod vnica hostia semel peracta pro peccatis

hominum, Deum propitiet, & placet. Hoc etiam soli Christo sacerdoti, & non Leuiticis sacerdotibus, cõuenit, quoniam Leuitici sacerdotes, primum pro suis peccatis, deinde pro populi peccato obtulerunt hostias, idque non semel tantum, sed sæpissime. Proinde merito Christus verus sacerdos censendus, & non Leuitæ. OBSERVETVR hic diligenter, quæ sit proprietas sacerdotis eius, qui suo merito & efficaciter Deum placare possit, & imprimis obseruetur emphasis aduerbij, semel. Significat enim, quod semel factum est, ita absolutum fuisse, vt eius iteratio minime sit necessaria, vt taceamus sacrilegium esse id iterare, quod Deus semel factum esse voluit. Quicunque enim hoc facit, negat victimam Christi perfectam fuisse. Hinc facile est iudicare, quam sit sacrilega vox papalium, qui dicunt se Christum quotidie patri offerre pro viuorum & mortuorum peccatis. Quod autem quidam ex patribus vocant cœnam Dominicam hostiam, & sacrificium, hoc fit quia in cœnæ celebratione fiunt gratiarum actiones, quæ sunt hostiæ spirituales, & quia fit recordatio eius summi sacrificij, quod peractum est in ara crucis, quo illud mandatum Domini pertinet: Hoc facite in mei commemorationem.

Lex enim homines constituit sacerdotes, habentes infirmitatem. Sermo vero iurisiurandi, quod posterius est legi, filium in æternum perfectum.

Hæc ratio per comparationem sumitur ex caussis efficientibus, personarum adiunctis, & à temporum circumstantijs. Absoluitur autem hoc modo: IS Sacerdos, qui post alios iureiurando est constitutus, quique est filius Dei in æternum perfectus, iure præfertur prioribus, lege tantum sine iureiurando constitutis, quiq; sunt homines infirmi. CHRISTVS est post alios iureiurando constitutus sacerdos, estque filius Dei in æternum perfectus, vt qui non habeat successorem. Leuitæ vero lege tantum, sine iureiurando constituti sunt, & sunt homines infirmi. IGITVR Christus iure Leuitis præfertur. OBSERVETVR & hic locus de perfecto Christi sacerdotio, in æternum duraturo, & sufficienti, quis non videt hic confodi missaticum Idolum Papistarum, quo nullum aliud abominabilius Satan excogitare potuit, per Missam enim Papisticam, Christi sacerdotium, quod æternum esse oportet, abrogatur. Per Missam Papisticam, Sacrificium, quo semel omnia peccata Christus expiauit aboletur. Per Missam Papisticam, sanguis Christi, cuius munditie abluimur omnes, conspuitur. Per Missam papisticam, tota redemtio, morte Christi acquisita, dissipatur. Per Missam papisticam, cœna Dominica, qua nobis mortis suæ memoriam commendauit Dominus, prophanatur. Per Missam papisticam, maiestas Dei, erecto in eius locum Idolo, deijcitur. Denique per Missam papisticam, totum Christi regnum à Satana conculcatur. Cum tot abominationes sint in Missa papistica, non minus quam ipsissimus Satanas fugienda est. Nam vt Satanas primos parentes sophistica euertit: Ita nunc meretricio habitu Missæ multos decipit, & in æternam mortem præcipitat.

CAPVT VIII.

Summa Capitis octaui.

Christus eiusdem cum Deo patre maiestatis, Pontifex est summus, administrator sanctorum, mediator noui Testamenti, per quod vetus abolitum est.

Ordo & partes Capitis octaui.

Euicerat copiose Apostolus, in quinto & septimo capitibus, quod Christus sit Sacerdos, idque secundum ordinem Melchisedech, multis modis præferendus Leuiticis sacerdotibus, & quod cum translatione sacerdotij facta sit & legis translatio. Nunc schemate Rhetorico ἀνακεφαλαιώσει summam disputationis colligit, hoc ordine. Primum, Sacerdotem Christum describit, ab excellentia personæ & officij. Vt enim maiestate diuina fulget Christus, ita sanctorum, hoc est, rerum cœlestium administrator est. Deinde, quia Sacerdos noster ad offerendum ordinatus est, ostendit Christum non inferiorem Leuitis esse, sed multo superiorem. Vt autem Leuitis non videatur inferior, templum Christo assignat multo augustius illo terreno, in quo administrabant sacerdotes Leuitici. Hinc ad fœdus descendit. Nam cum omnis Sacerdos alicuius fœderis sit Sacerdos: debuit & Christus iuxta certam fœderis formam mediator esse. Id quod probat testimonio prophetico, ex quo etiam concludit vetus Testamentum abolitum esse.

EXEGESIS CAPITIS OCTAVI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAPVT autem eorum quæ dicuntur, hoc est.

Hæc est ἀνακεφαλαίωσις, per quam summam disputationis de sacerdotio Christi colligit, & eam breuiter ponit ob oculos, quo melius perspici possit.

Talem habemus Sacerdotem, qui consedit in dextera throni maiestatis in cœlis.

Descriptio est Pontificis Christi, ab excellentia personæ. Sedere in dextera throni maiestatis in cœlis, est ęqualem esse Deo patri, ac si diceret Apostolus: noster Pontifex non est homo fragilis, & peccator, sicut Leuitæ: Sed est homo purus à peccato, & verus Deus, maiestate, potentia, & honore, patri coæqualis. Obseruetur hoc loco testimonium de diuina maiestate, & potentia Pontificis nostri Christi: vnde sumamus fiduciam, quod possit promissam salutem præstare: & quia est Pontifex, velit etiam. Porrò, de maiestate Christi, vide quæ annotauimus in primum caput huius Epistolæ.

Sanctorum administrator.

Descriptio Christi ab excellētia officij, ac si diceret Apostolus: hic Pontifex noster, non est administrator rerum terrestrium, & caducarum, vt Leuitæ, sed Sanctorum, hoc est, rerum sanctarum, cœlestium, & ęternarum. Sanctorum enim hic non masculinum, sed neutrum est. Administrator, Græce λειτουργὸς, est qui publico nomine, ministerio aliquo fungitur. Christus enim non sui caussa, sed pro mundi salute est factus λειτουργὸς sanctorum, quo officio vere fungetur vsque ad extremum iudicium sine successore.

Et tabernaculi veri, quod fixit Dominus, & non homo.

Christo sacerdoti tabernaculū seu templum tribuit: quod & verum esse affirmat, & à Deo fixum. Quare multis modis hoc tabernaculum Christi, vmbratili, & à Mose extructo præferendum est. Vt enim veritas opponitur vmbræ: ita fixum esse à Deo, opponitur structuræ hominis, ex his etiam concluditur, quod Christus multo Leuitis sit præstantior.

Omnis Sacerdos ad offerendum dona & hostias constituitur.

Dixit Christum administratorem esse sacrorum, id nunc probat ab officio proprio sacerdotis: ac maiorem propositionem loco totius argumenti ponit. Omnis sacerdos ad offerendum aliquid constituitur, Christus est sacerdos. Igitur Christus est constitutus ad offerendū, seu, quod idem est, Christus est sanctorum administrator. Docet & hic locus, quod nihil impetretur à Deo sine sacerdote, atque ideo iubet Christus, vt in suo nomine inuocemus patrem.

Vnde necesse fuit, hunc quoque habere aliquid quod offerret.

Illatio est ex conclusione superioris argumenti, ab antecedentium & consequentium vi desumta. Quicunque debet offerre, habeat id quod offerat, necesse est. Christus debuit offerre. Igitur necesse est eum habuisse quod offerret. Quid autem obtulerit Christus, & supra expositum est, & repetetur in nono capite.

Sane, si in terra esset, ne Pontifex quidem esset, quamdiu essent sacerdotes, qui secundum legem offerrent dona, qui exemplari & vmbræ seruiunt cœlestium.

Dixit supra in descriptione sacerdotis Christi, quod in cœlis obiret munus sacerdotale: nunc id confirmat, à destructione consequentis. Si Christus esset in terra, non esset verus sacerdos. At est verus sacerdos. Igitur in terra esse non debet. Probat maiorem, quia sacerdotes terreni, offerentes secundum legem, non sunt veri sacerdotes, sed tantum vmbra quædam & typus Christi fuere. An non Christus hic in terra se obtulit? Verum quidem hoc est, sed Apostolus respicit ad spiritualem fructū sacerdotij Christi, nam victima & mors Christi, in cœlis semper est, in conspectu patris, tanquam recens peracta: vnde placatur peccatoribus

resipiscentibus,& confugientibus ad nostrum Sacerdotem vnicum Iesum Christum. Obseruetur & hic, quod cœlum sit templum nostri sacerdotis Christi. Deinde quis fuerit vsus veteris sacerdotij, videlicet, vt seruiret cœlesti, repræsentatione visibili.

Quemadmodum oraculo admonitus fuit Moses, cum perfecturus esset tabernaculum, Vide, inquit, omnia facito secundum typum, qui tibi in mõte ostensus est.

Probat carnale tabernaculũ tãtum fuisse typum, seu vmbram cœlestis tabernaculi ex 25. cap. Exodi, ex quo sequitur, quod etiam sacerdotes legales fuerunt vmbratiles: vt qui adumbrarent verum sacerdotem Christum.

Nunc autem excellentius consecutus est ministerium, quanto & melioris testamenti est mediator.

Extollit Christum rursus supra Leuitas, hoc argumento: Sacerdos melioris Testamenti mediator, habet excellentius sacerdotium, quam qui inferioris Testamenti sunt mediatores. Sed Christus est melioris Testamenti mediator. Proinde, Christus habet excellentius sacerdotium, quam Leuitæ.

Quod super melioribus promissionibus sancitum fuit.

Probat minorem ab excellentia promissionis noui Testamenti. Argumentum autem sic absoluitur. Illud Testamentum seu fœdus est præstantius, quod habet meliores promissiones, quam testamentum Leuitarum. Ergo testamentum Christi, hoc est, nouum, testamento Leuitico, seu veteri præstantius est.

Nam si illud prius fuisset irreprehensibile, non vtique secundi requiretur locus.

Alio argumento probat nouum fœdus veteri anteferendum esse. Est autem argumentum hoc à destructione consequentis sumtum. Si vetus Testamentum fuisset irreprehensibile, hoc est, firmum, stabile & absolutum, non fuisset ei subrogatum nouum fœdus. Atqui est ei nouum subrogatum. Igitur illud prius non fuit irreprehensibile, id est, absolutum. Loco totius argumenti sola propositio ponitur. Si quis interroget, cur Apostolus dicat, vetus fœdus non fuisse irreprehensibile, cum eius autor sit Deus, cuius opera sunt sancta & perfecta: Respondeo, ex Chrysostomo, cuius hæc sunt verba, ἄμεμπτος δὲ, τουτέστι, χρήσιμος, οὐχ ὡς ἐγκλημάτων ὑπεύθυνος, ἀλλ' ὡς οὐκ ἀρκοῦσα.

Vituperans enim eos, dicit.

Ex testimonio Prophetæ Ieremiæ cap. 31. probationem minoris adiungit. Sed qualis est hæc collectio? Deus reprehendit Iudæos violati fœderis: Igitur illud fœdus non fuit irreprehensibile? Respondeo, Argumentum hoc sumtum est ab effectu. Ex eo enim notatur infirmitas fœderis, quod eorum cordibus non fuerit inscriptum, vt ratum haberetur. Neque enim eo pertinebat, sed tantum fuit pædagogia ad meliorem spem: vt supra dictum est ab Apostolo, atque ita suam virtutem, & efficaciam, non à se, sed aliunde habuit, cum contra, nouum fœdus suapte virtute nouos reddat homines.

Ecce dies venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israël, & super domum Iuda, Testamentum nouum.

Ipsius Dei testimonium adducit ex 31. cap. Ieremiæ, ad probandum, nouum fœdus, seu testamentum, debere subrogari in locum veteris Testamenti: verum quia hoc testimonium longiusculum est, illud particulatim declarabo, quo melius doctrinæ, quæ in eo latent, aspiciantur. Cum igitur dicit: Ecce dies venient, excitat populum ad attentionem, vt auidius audiant, quid de rebus futuris dicturus sit. Cum addit: Dicit Dominus, autoritatem prophetiæ conciliat. Nam populus Dei non acquiescit in vlla doctrina, priusquam audiat hanc vocem, Hæc dicit Dominus. Hoc exordiolo, attentiore reddito populo, Propheta proponit summam rei, hisce paucissimis verbis: Consummabo super domum Israël, & super domum Iuda, Testamentum nouum, hoc est, feriam nouum fœdus cum populo meo vero Iuda, & vero Israële.

Non secundum Testamentum, quod

Propositionem amplificat per se-

feci

feci cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem illos de terra Aegypti, quoniam ipſi non permanſerunt in Teſtamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus.

iunctionem Rhetoricam. Nam cum plures res eodem ſignificantur nomine: opus eſt diſtinctione, ne confuſio turbet auditores. Hinc colligendum eſt, quod vetus Teſtamentum, ſit pactum quo populus Iſraëliticus, ritibus Moſaicis, atque adeo toti illi politiæ obligatus erat, de qua re lege caput 24. Exodi.

Quia hoc eſt Teſtamentum, quod diſponam domui Iſraël, poſt dies illos, dicit Dominus.

Propoſitionis clara expoſitio, in qua obſeruetur temporis circumſtantia, cum inquit, Poſt dies illos, hoc eſt, exhibito & glorificato poſt mortem Meſſia.

Dabo leges meas in mentem eorum, & in corda eorum inſcribam eas.

Hic ab effectibus incipit deſcribere nouum Teſtamentum. Primus effectus, eſt clara Dei noticia ſeu mentis illuſtratio per legem Dei, id eſt, per verbum Dei. Secundus effectus, eſt qui priorem ſequitur, nimirum quod Deus ſuas leges inſcribat in cordibus, quod fit dum vera & viua fiducia in Deum recumbimus, ac Deo iuxta ſuam voluntatem per Spiritum ſanctum obtemperare contendimus. Hæc ſcriptio legis in cordibus, non eſt noticiæ ocioſæ, ſed fiduciæ efficacis: qua ſtatuimus & ſentimus Deum nobis eſſe propitium remiſsis peccatis, quaque excitantur in nobis motus congruentes legi Dei: Atque hæc excitatio, eſt incoatio obœdientiæ erga Decalogum. An non patres, Abraham, Iſaac, & Iacob, & multi alij ſcriptionem hanc in cordibus ſuis habuerunt, participes noui fœderis? Reſpondeo: Hæc dicuntur per comparationem maioris & minoris, & de Oeconomia Eccleſiæ, in qua multo obſcurior erat notitia Dei in populo Iſraëlitico, quam nũc eſt, exhibito Chriſto in Eccleſia. Non ergo hic collatio fit perſonarum, ſed tantum duplicis œconomiæ Eccleſiæ, videlicet, ante Chriſtum exhibitum, & poſt Chriſtum exhibitum.

Et ero eis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum.

Hic tertius fructus eſt noui Teſtamenti, in quo mutua fœderis obligatio eleganter exprimitur. Deus promittit ſe recepturum homines in ſuam fidem, & vicißim ab eis requirit, vt ſe ſuæ fidei committant: quod fit cum in ipſum viua fide recumbunt. Obſeruetur hoc loco doctrina, de mutua obligatione inter Deum & hominem, ſeu, de legibus confœderationis nouæ inter Deum & homines, vt enim Deus vult noſter Deus eſſe: ita nos debemus ipſius populus eſſe, quod fit dum fide in ipſum recumbimus, non noſtris, ſed Chriſti meritis freti: Atque hic tandem propria differentia noui Teſtamenti expreſſa eſt. Eſt igitur nouum Teſtamentum, pactum ſanguine Chriſti ſancitum, quo vt Deus recipit homines in gratiam, propter Chriſtum: ita homines vicißim, ſe fidei Dei committunt, per fidem in Chriſtum, eique ex fide obtemperare promittunt. Huius fœderis exemplum vide Gen. 17. vbi initur fœdus inter Deum & Abrahamum.

Et nõ docebit vnuſquiſque proximum ſuum, & vnuſquiſque fratrem ſuum, dicẽs, Cognoſce Dominum. Quia omnes ſcient me, à minore inter eos vſque ad maximum eorum.

Hic quartus fructus eſt noui Teſtamenti, videlicet, clarior Dei noticia. Hoc teſtimonium miſerrimi Anabaptiſtæ torquẽt ad totius ſcripturæ con ſenſum de miniſterio verbi in Eccleſia euertendum, conanturque hoc Prophetico teſtimonio, ſuis ſectatoribus perſuadere, vocali miniſterio nullum locum ab exhibito Chriſto in Eccleſia eſſe, quia ſcriptum eſt (aiunt) nõ docebit vnuſquiſque proximum ſuum. Sed falluntur miſere. nullo enim pacto hoc dictum abolet miniſterium Euangelij. Quare in hunc modum reſpõdendum eſt Anabaptiſtis: Hæc promiſsio, Non docebit vnuſquiſque proximum ſuum, & ſimpliciter & cõparate intelligi poteſt: Si ſimpliciter intelligitur, inſtauratio quæ ꝓmittitur in nouo Teſtamento, cõſideranda eſt dupliciter, hoc eſt, prout incoata eſt in hac vita, & ſicut conſummabitur poſt reſurrectionem. Quatenus incoata tãtum inſtauratio in hoc mundo eſt,

est, opus habet profecto ministerio verbi, quemadmodum multa scripturæ oracula & exempla conuincunt. At quatenus olim consummata fuerit, post resurrectionem, nequaquam opus habebit ministerio verbi. Quia Deus erit omnia in omnibus. Verum si Prophetæ verba per compationem temporum Ecclesiæ acceperimus: Significatur hac orationis figura, quod clarior sit futura cognitio Dei in nouo Testamento, quam fuit in veteri, & hoc videtur significari, per doctrinæ formam, quæ hic exprimitur, Cognosce Dominũ. Nam multo illustrior est hodie Dei cognitio, quam fuit sub vmbris veteris testamenti.

Quia propitius ero iniquitatibus eorũ, & peccatorum eorum & iniquitatum eorum non recordabor.

Quintus & præcipuus fructus noui testamenti, videlicet, peccatorum remissio, hoc est, obligationis ad damnationem & æternam mortem solutio, & pœnæ peccatis debitæ condonatio, propter victimam filij. Hæc remissio peccatorũ, vt offertur Euangelio, & fide, per quam fit conuersio, accipitur: Ita habet duo adiuncta, scilicet, gratiam & donum per gratiam. Gratia est ipsa iustificatio. Credentes enim fide iustificantur. Donum per gratiam, est donatio Spiritus sancti, quæ incoat in conuersis sanctificationem, & eos continet intra metas viarum Domini, donec tandem plenam redemtionem nacti, æterna fruentur immortalitate. Atque ita apparet quomodo Christus sit nõbis natus à Deo sapientia, iusticia, sanctificatio & redemtio.

Dicendo autem nouum, antiquauit prius. Quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est.

Concludit ex Prophetæ verbis, vetus testamentum abolendum, & nouum subrogandum. Hic locus postulat, vt nonnihil dicamus de abrogatione legis, seu abolitione veteris Testamenti, quod fuit tantum vmbra quædam, & typus noui Testamenti. Iurisconsulti recte dicunt: Cessante ratione legis, cessat ipsa Lex. Cum ergo præcipua ratio, propter quam lex Mosaica, seu vetus Testamentum, diuinitus ordinatum erat, fuerit, vt Ceremonijs varijs adumbraret victimam vnicam Christi, quæ sola tollit peccata mundi, vt quæ sit infiniti precij & valoris, satis manifestum est, quod hac Christi victima exhibita, cessare debuerint Leuitica sacrificia, & Ceremoniæ aliæ, quæ stante & florente sacerdotio Leuitico, placuerunt nõ per se, sed propter fidem. Stat enim immotum hoc cultus diuini principium: Sine fide impossibile est placere Deo. Item, quicquid non fit ex fide, est peccatum. Iudæis qui vrgent promissiones de statutis perpetuis, Exodi 27. Leuitici 6.7. & 24. respondendum est, quod illa perpetuitas non ad vsum Ceremoniarum, sed ad spiritualem significationem, quæ perpetua est, referenda sit. Nam iuxta regulam: Multa tribuuntur Symbolis, quæ tãtum sunt rerum significatarum. Antinomi qui legem Moralem sublatam volunt, non animaduertunt sæpissime nomine totius seu generis, partem seu speciem designari, vsitata scripturæ phrasi. Nam legis nomen tribuitur illis quatuor doctrinæ sacræ partibus, communi normæ vitæ, Ceremonijs, iudicijs & fœderi Dei cum hominibus, sed peristasis loci facile monstrat, quæ pars, generis seu totius appellatione intelligi debeat.

CAPVT IX.

Summa Capitis noni.

Vt prius testamentum externos habuit ritus, videlicet, tabernaculum duplex, cum suis ornamentis, ceremonijs, sacerdotibus, & sacrificijs: Ita nouum Testamentum, non vmbras rerum, sed veritatem ipsam habet, hoc est, Christum sacerdotem, noui Testamenti mediatorem, qui in cœlum ingressus, semetipsum obtulit semel pro peccato, atque olim apparebit expectantibus se ad salutem.

Ordo & partes noni Capitis.

Cum hactenus disputatum sit de Sacerdote Christi: nunc commode ad eiusdem sacrificium describendum transit: idque hoc ordine: Primum proponit, vetus Testamentum habuisse suos ritus, & mundanum sanctum.

ſanctum. Deinde fuſe recenſet vmbras quaſdam, quæ fuerunt in vtroque tabernaculo exteriori & interiori, oſtendens omnia illa, per ſe conſiderata, inefficacia fuiſſe. Præterea affirmat Chriſtum, quem typi figurabant, qui & ſanctus & ſacrificium fuit, inueniſſe æternam redemtionem: quo per collationem illuſtrato, aſſerit Chriſtum noui Teſtamenti mediatorem eſſe, & per hanc occaſionem, propoſita natura teſtamenti, moriendum fuiſſe Chriſto, vt ratum haberetur teſtamentum, conuincit. His adiungit differentiam triplicem, inter ſacrificium Chriſti & Leuitarum. Quarum prima eſt, quod Leuitæ ſæpe offerant, Chriſtus autem vna oblatione peregit ſuum ſacrificium. Secunda, Quod Leuitæ offerant aliena, Chriſtus autem ſemetipſum. Tertia, Quod Leuitæ nihil ſuis multis ſacrificijs perducant ad perfectum: Chriſtus vero vnico ſacrificio plene omnia conſummauerit. Ideoque poſthac non offeretur ſæpius, ſed olim expectantibus ſe apparebit Saluator. Poterit autem præſens caput diſtribui in hunc modum: Primum exponitur typus. 2. Res ſignificata indicatur. 3. Adijcitur confirmatio & expolitio. 4. Teſtamentum exprimitur. 5. Proprietates ſacrificij Chriſti narrantur. Poſtremo, differentia inter ſacrificium Chriſti & Aaronicum indicatur.

EXEGESIS NONI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HABEAT quidem prius illud iuſtificationes cultus, & ſanctum mundanum.

Propoſitio expoſitionis typi, & eorum quæ veteri Teſtamento annexa erant. Eſt autem huius propoſitionis ſenſus. Prius, hoc eſt, vetus Teſtamentum habuit ritus & externa ſymbola cultus diuini, quibus videlicet, tanquam vmbris, exercerentur Iudæi, donec Chriſtus adueniret. Vt enim iuxta legem ſacrificantes, iuſti & ſancti in hominum conſpectu habebantur: Ita ijdem, ſi fide in Chriſtum intuebantur, qui per illorum ſacrificia adumbrabatur, eius gratiæ fiebant participes. Loquitur autem hic Apoſtolus tantum de ceremonijs, quæ in ſe, & per ſe nihil conferebant, ſed ſignificatione plurimum. Sanctum igitur (quo omnes ritus pertinentes ad vetus Teſtamentum intelligit) vocat mundanum, non quidem quoad ſignificationē, nā eo pacto ſpirituale fuit: ſed quoad eius naturam in ſe, durationem, & materiam. Δικαιώματα Chryſoſtomus interpretatur ſymbola, quia non vere iuſtificabant, ſed tantum comparatione quadam indicabāt, vnde quærenda eſſet vera iuſtificatio, & vera ſanctificatio. Vocabulum σκήνη non reddidi, ſecutus autoritatem veteris interpretis, & ſubintelligo διαθήκη, ex fine præcedentis capitis: id quod optime contextui quadrat. Quemadmodum & quidam Græcus interpres, & nonnulli ex recentioribus rectiſsime monent, affirmantes quod perperam vocabulum σκήνη ex margine in textum irrepſerit.

Tabernaculum enim conſtructum fuit prius quidem, in quo erat cādelabrum, & menſa & propoſitio panum, quod dicitur Sancta. Poſt medium autem velum, erat tabernaculum, quod dicitur Sancta ſanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam Teſtamenti, vndique circumtectam auro, in qua vrna aurea habens Manna, & virga Aaron quæ germinauit, & tabulæ fœderis. Supra hanc autem Cherubim gloriæ, obumbrantes propiciatorium. De quibus non eſt nunc dicendū ſingulatim.

Hæc ratio eſt propoſitionis, per expoſitionem typicam. Typ⁹ enim qui hic exponitur, ſeruiebat veteri Teſtamento, vt vmbra veritati, & ſymbolum rei ſignificatæ. Summa huc redit. quod hæc deſcriptio adumbret nouū Teſtamentum cum ijs omnibus, quæ ad illud pertinent. Priuſquam autem typum hunc exponam, tres regulas proponam, obſeruandas in accommodatione typorum veteris Teſtamenti, ad nouum Teſtamentum. Prima, Omnia typica veteris Teſtamenti, Chriſto, Eccleſię & eorum ſpiritualibus ornamētis accōmodanda ſunt. Secunda, vt allegoriæ omnes, quæ non pugnant cum analogia fidei, pie ferri poſſunt: Ita nulla allegoria recipienda eſt, quæ à fidei analogia aberrat. Tertia, permulta, etiam diuerſiſsima, Chriſto accommodari poſſunt, propter eius varias virtutes & officia, ſicut in Euangelio nunc paſtor, nunc agnus, nunc oſtium dicitur: Ita multa propter varios reſpectus, in veteri Teſtamento Chriſtum figurant. Hiſce regulis obſeruatis, conemur ſingula, quæ hic ab Apoſtolo recenſentur, accommodare veritati, vt videatur quam cōcinne veritas vmbris reſpondeat. Etſi aūt vnum tabernaculum Moſaicum fuit, tamē quia in medio diſtinctum

erat

erat velo, in duas partes, tanquam in duo tabernacula, duplicis tabernaculi hic meminit Apostolus, quorum prius, humanam naturam Christi & Ecclesiam, posterius cœlum & Ecclesiam adumbrat, quemadmodum Apostolus noster infra interpretatur. IN priori tabernaculo, quod dicitur sanctum, vel in plurali, vt hic legitur, Sancta, propter significationem, fuere candelabrum, mensa, panes propositionis. Candelabrum, cum suis lucernis Christum & Apostolos adumbrant. Vt enim Christus lux vera est, illuminans omnem hominem, Ita gestat lucernas, hoc est, Apostolos, Prophetas & doctores Ecclesiæ, sine quibus mundus in densissimis aberrat tenebris. Mensa similiter Christum adumbrat, & prædicationem Euangelij, qua tanquam cibo, aluntur animæ hominum. Panes duodecim ponebantur in cōspectu Domini, vt essent symbolum, quod admoneret populum Israëliticum sacrificij placationis, vt habetur Leuitici 24. cap. atque ideo adumbrant Christum, qui & sacrificium placationis nobis est, & panis quo animæ nostræ aluntur. In interiori tabernaculo (hoc est in ea parte tabernaculi, quæ erat post velum intermedium) quod dicebatur, Sancta sanctorum, fuerunt, aureum thuribulum, arca Testamenti circumtecta auro, vrna aurea cum Manna, virga Aaron, tabulæ fœderis, & supra arcam Cherubim. Hoc interius tabernaculum intimum sacrarium seu adytum erat, in quod semel in anno summus Pontifex ingrediebatur, & spirituale Christi templum, seu cœlum, & ipsam Ecclesiam Christi adumbrabat. In hoc sacrarium cum pij viderent Pontificem summum, semel in anno ingredi, admonebantur de promisso Mesia, qui semel ingressurus in Sancta sanctorum, inueniret æternam redemtionem. Aureum thuribulum, inuocationis cultum, eumque purissimum figurat, quo & Christus intercedit pro Ecclesia, & ipsa Ecclesia Deum patrē in nomine Christi inuocat, dum igni Spiritus sancti accenditur. Arca Testamenti, Primum ipsum Christum adumbrat. Vt huius arcæ vectes, annuli, & instrumenta reliqua auro coruscant: Sic iusti qui in Christo sunt, gloria Christi nitent. Deinde arca repræsentat Ecclesiam Christi. Nam vt arca custos erat tabularum Mannæ & virgæ Aaronis: Ita Ecclesia custos est Legis & Euangelij, adeoque veri cultus diuini. Quod autem hæc arca tegitur lamina aurea, quæ propitiatorium dicitur, significat, quod Ecclesia tegatur aduersus irā Dei mediatore Christo, qui est verus propitiator. Ita enim hunc typum Christo accommodat Paulus ad Rom. 3. Huc respexisse videtur Dauid, cum inquit: Beati quorum tecta sunt peccata. Vrna aurea, continens Manna, est prædicatio Euangelij continens Christum, qui est verum Manna, de quo si quis edit, hoc est, credit, quod caro eius data sit pro mūdi vita, & sanguis eius effusus in remissionē peccatorū, is habebit perpetuam vitam, Iohan. 6. Virga Aaron, quæ germinauit, adumbrat ministerium Euangelij. vt enim virga Aaron arida tumultuantibus seditiosis, maxime floruit: Ita ministerium Euangelij, spretum & sine honore iacens, tum maxime floret & efficax est, cum acerrime ab hæreticis & tyrannis oppugnatur. Cherubim, de quibus hic agitur, imagunculæ erant alatæ, humana specie, quibus adumbratum, Deum nusquam habitare verius, quam inter mentes, humanas quidem, sed quæ posita peccati mole & sumtis alis spiritus, in cœlis versantur. Deinde Cherubim significāt etiam angelos bonos, custodes Ecclesiæ, & ministros Euangelij. Hi obumbrant propitiatorium, quia ad nutum Christi se componunt, & veluti alati, hoc est, velocissimi & promtissimi, arcæ, id est, Ecclesiæ custodes sunt. De etymologia huius vocabuli Cherubim duæ sunt Hebræorum opiniones. Quidam componunt à Caph, similitudinis nota, & Riphia Chaldaico, quod significat puerum: atque definiūt Cherub, imaginem seu similitudinem repræsentantem pueri speciem, sed alatam. Deinde ad genus transferunt vocabulum, vt significet quamuis imagunculam seu similitudinem. Alij deducunt Cherub à Charab, quod significat vehi seu volare: atque ita significat alatum seu vectum, vnde etiam transfertur ad nubes, quæ videntur alatæ esse. Hæc breuiter de hisce figuris annotasse sufficiat.

His autem ita ordinatis, in prius quidem tabernaculum semper ingrediuntur Sacerdotes, cultus perficientes: in secundum vero semel in anno, solus Pontifex, nō sine sanguine, quem offert pro se ipso, & pro populi erratis.

Vsus tabernaculi exponitur, videlicet, quod in eo sacerdotes sacra peragerent: sed diuersimode, sicuti exponit. Nam in prius tabernaculum, hoc est, in priorem tabernaculi partem, quæ velo ab interiori distinguebatur, quotidie intrabant Sacerdotes sacras ceremonias peracturi, sed in secundū, hoc est, in interiorem tabernaculi partem solus summus Sacerdos, idq; semel quotannis, ingressus est. Sed quid sibi vult hæc diuersitas? Quotidiano ingressu, & quotidiano sacrificio, significabatur infirmitas & imperfectio sacrificiorū Leuiticorū. Nam si fuissent per se suffi-

cientia

cientia ad expianda peccata, non fuisset opus toties eadem sacrificia iterare. Verum vnic[o] ingressu summi sacerdotis per annum, significabatur perfectio summi sacerdotis Christi, cuius victima semel peracta, in æternum efficax futura est, & sufficiens ad expianda totius mundi peccata.

Hoc significante Spiritu sancto, nōdum manifestatam esse sanctorum viam, adhuc priori tabernaculo habente statum.

Ex ratione typi indicat quā inefficax fuerit Leuiticū sacrificium: nam illud quod sæpe iterandum est, non satis est efficax nec perfectum. Quare cum summus sacerdos quotannis iterat suum sacrificium, & alij sacerdotes quotidie: satis manifestum est, quod nec illius nec horum sacrificium perfectum fuerit, & satis idoneum, ad expianda peccata. Proinde typus tantum erat subordinatus ad significandum perfectum Christi sacerdotium.

Quæ parabola est temporis instantis.

Figuram explicat. Est autem sensus: Infirmitas veterum sacrificiorum, & inefficacia, admonebat sacrificantes, quod alia victima peragenda restaret per Pontificē Christum, cuius preciū inæstimabile & infinitum esset futurum. PARABOLA proprie est rerum quæ inter sese comparantur analogia aliqua, etiamsi pares non sint partes, quæ conferuntur. Sic vmbra & corpus παραβάλλονται, hoc est, conferuntur, & sibi inuicem collata cognoscuntur. Obseruetur locus de vsu omnium, quæ pertinebant ad tabernaculum, videlicet, quod erant quædam symbola rerum noui Testamenti.

Iuxta quam munera & hostiæ offeruntur, quæ non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem, solummodo in cibis, & in potibus, & in varijs baptismatibus, & iusticijs carnis, vsq; ad tempus correctionis impositis.

Extenuatio est virtutis sacrificiorum Leuiticorum. Detrahit enim illis Pharisaicam opinionem. Nam cum Pharisæi putarint ceremonias, & sacrificia Leuitica, cultum Dei esse, per se Deo placētem, ostendit illorum errorem, & docet quantum in se valuerint Leuiticæ ceremoniæ: videlicet, quod tantum ad externam sanctificationem in isto populo per sese erant efficacia sacrificia Leuitica. Etsi autem per se considerata, plane infirma & inefficacia erant ista sacrificia: tamen significatione spirituali ducebāt homines ad Christum: qui fide Christi in conscientijs purgati sunt, & non externis ceremonijs. Porrò tempus correctionis, vocat tempus exhibiti Christi, & promulgati Euangelij per orbem vniuersum, quando ceremoniæ Mosaicæ præstantioribus bonis noui Testamenti cedere debuerunt.

Christus autem asistens Pontifex futurorum bonorum, per maius & perfectius tabernaculum, nō manufactum, hoc est, non huius structuræ, neq; per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem introiuit semel in sancta, æterna redemtione inuenta.

Exposito typo, rem significatam producit in medium. Estq; hæc principalis huius capitis propositio, quæ dignisima consideratione est. Complectitur enim quodam pulcerrimo aphorismo, summam doctrinæ de sacrificio Christi, quam pulcerrime triplici comparatione illustrat. Tabernaculum enim vetus, confert cum tabernaculo Christi, quod est cœlum ipsum. Sanguinem taurorum, comparat sanguini Christi sacerdotis. Externam & mundanam iustificationem, confert æternæ redemtioni per Christum inuentę. Hanc redētionem, supra viam sanctorum nominauit. Hac triplici comparatione satis ostenditur, quanti precij sit sacrificium Christi. Quantum enim superat cœleste tabernaculum humanum, à Mose extructum: quantum Christi sanguis, sanguinem bestiarum, quantum æterna redemtio animarum, temporalé purgationem, & iustificationem externam: tantum excedit Christi sacrificium, Leuitarum sacrificia. OBSERVETVR igitur in primis hic locus, qui est præcipuus in hac disputatione, de sacrificio, sacerdotio, & effectu sacrificij Christi. CONFVTATVR etiam hoc testimonio, impium Papistarum sacrificium, qui se quotidie Christum offerre dicunt, quod apertisime pugnat cum hoc Apostoli dicto. Est enim hæc immota consequentia, & firmisima demonstratio, quam nulla sophistica euertere potest. Christus se obtulit, idq; semel, & inuenit æternam redētionem.

Proinde non poteſt vllo ſacrificio alio redemtio ſalutis acquiri. Quod ſi verum eſt, vt eſt veriſsimum, impietas Papiſtarum excuſari non poteſt, qui dicunt ſe quotidie offerre Chriſtum, pro ſalute viuorum & mortuorum acquirenda.

Si enim ſanguis taurorum & vitulorum, & cinis vitulæ aſperſus, inquinatos ſanctificat, ad emundationem carnis: Quanto magis ſanguis Chriſti, qui per ſpiritū æternum ſemetipſum obtulit immacularum Deo, emundabit conſcientiam ab operibus mortuis, ad ſeruiendum Deo viuenti.

Efficaciam ſacrificij Chriſti extollit, per locum à minori ad maius. Loco totius argumenti ſola propoſitio hypothetica ponitur: quæ eſt maior in ſyllogiſmo. Minor addetur ex antecedentis ſubſumtione: vnde conſequens concluditur hoc modo: SI ſanguis taurorum efficax fuit, ad externam emūdationem carnis, multo magis ſanguis Chriſti emundabit conſcientias. SED ſanguis taurorum ad emundationem carnis efficax erat. PROINDE multo magis ſanguis Chriſti, efficax eſt ad purgandas conſcientias.

Ratio conſequentiæ maioris ex eo ſumitur, quod Chriſtus ipſe Deus & homo, ſuum proprium ſanguinem, eumq; immaculatum obtulit, idq; nō per ignem, quemadmodum in ſacrificijs Leuiticis fiebat, ſed per ſpiritum æternum, vnde hæc maxima virtus & efficacia manat, quod mundare conſcientias à mortuis operibus poſsit. VOCAT autem mortua opera, morte digna, per metonymiam, & ponit fundamentū pro relatiuo ſeu termino. Hæc opera pluribus de cauſsis mortua dicuntur. Nam ſunt ſine vita ſpiritus, ſpirant fœtorem veteris hominis, offendunt conſcientiam, vt cadauer ſenſus offendit, afferunt animæ peſtem, vt putrida cadauera peſtilentiam excitare ſolent. HVC adiungit finem noſtræ emundationis per Chriſtum, videlicet, vt ſeruiamus Deo viuenti, & non amplius mortuis operibus indulgeamus. OBSERVETVR inprimis hoc loco, doctrina de modo oblationis Chriſti, de eius effectu, & ſimul conſideretur, quod qui mortuis operibus indulget, non poſsit Deo ſeruire, qui viuit. Sunt enim iſti contrarij Domino.

Ac propterea noui teſtamenti mediator eſt, vt morte intercedente in redemtionem tranſgreſsionum, quæ ſub priore Teſtamento erant, ij qui vocati ſunt, promiſsionem accipiant æternæ hæreditatis.

Poſtquā de efficacia ſacrificij Chriſti dixerat, ad Teſtamenti declarationem, & applicationem beneficij accedit. Omnis enim ſacerdos, alicuius fœderis, ſeu Teſtamenti ſponſor eſt. Vt autem ſeparet Chriſtum ſacerdotem à ſacerdotibus Leuiticis, ipſum noui Teſtamenti mediatorem eſſe pronunciat. Continet autem hæc pericopa tria, videlicet, Quod Chriſtus ſit mediator noui Teſtamenti: Quomodo ſit mediator, videlicet, intercedente ipſius ſanguine in redemtionem peccatorum. Et quod finis noui Teſtamenti ſit, vt vocati, hoc eſt, credētes conſequantur promiſſam hæreditatē videlicet vitā æternam. MINISTRAT quoq; hic locus perſpicuā noui Teſtamenti definitionem: videlicet, quod ſit pactum inter Deum & hominē, intercedente Chriſto ſacerdote, per ſuum ſanguinē, in quo, vt Deus promittit æternæ vitæ hæreditatem, remiſsis peccatis: Ita homo eandē fidem accipiat. OBSERVETVR prǽterea hic doctrina de firmitudine noui Teſtamenti, quod cū confirmatum ſit ſanguine mediatoris Chriſti, fieri nō poteſt, vt vnquam aboleatur, aut inefficax fiat ad expianda peccata quantumuis enormia. Hinc ergo conſcientia peccatoris, ſe ad prædicationem Euangelij cōuertentis, vberrimam conſolationem haurire poteſt, quoties conflictatur, vt ſæpe fit, cum peccati ſui magnitudine & turpitudine. Eſt ſiquidem ſanguis Chriſti mediatoris noſtri, infiniti precij & valoris, ſufficiens ad expianda omnia omnium hominum peccata, quantumuis enormia. DEINDE & hoc obſeruandū eſt, quod expiatio tranſgreſsionū in veteri Teſtamento, cōtigerit efficacia noui Teſtamenti. Nulla enim vnquā remiſsio cōtigit, niſi virtute ſanguinis Ieſu Chriſti vnici noſtri mediatoris. Etſi enim effuſio ſanguinis Chriſti certi temporis fuit, iuxta ſymboli verba, paſſus eſt ſub Pontio Pilato: Tamen efficacitas, & meritum, & applicatio per fidem, perpetua ſunt, atq; hoc vult illud Iohannis dictum: Agnus occiſus eſt ab initio mūdi. Vnicus eſt enim filius deprecator pro nobis, & mediator, redemtor humani generis & ſaluator. Hunc norunt patres, edita ꝓmiſsione ſeminis mulieris. Hūc cogitarūt patres, quoties miſericordię dei meminerunt. hic affuit patribꝰ & Eccleſię omnib. temporibus, & aderit iuxta ipſius promiſsionem

vſq;

vſq; ad conſummationem ſeculi. Huius filij Dei fiducia, omnes agentes pœnitentiã,& vi[...] re in eum credentes, ab initio Eccleſiæ & editæ promiſsionis vſq; ad finem, acceperunt, ac cipiunt, & accipient remiſsionem peccatorum, imputationem iuſticiæ, donationem Spi ritus ſanctificatoris, & æternam corporum & animarum redemtionem, vitam & ſalutem.

Nam vbi eſt Teſtamentum, illic neceſ ſe eſt mortem teſtatoris intercedere.

Ab adiunctis Teſtamenti, ſeu pro prio confirmat, quod Chriſtus debu erit mori, in confirmationem Teſta menti ſui. Loco totius argumenti ſola propoſitio ponitur. VBI eſt teſtamentum, illic mortem Teſtatoris intercedere oportet. IN Chriſto autem eſt Teſtamentum. IGITVR Chriſti mortem intercedere oportuit, quo fieret ratum Teſtamentum. SEQVITVR au tem maioris probatio hiſce verbis:

Teſtamentum enim in mortuis firmum eſt, quoniam nondum valet quando viuit Teſtator.

Senſus huius probationis eſt: Te ſtator, quamdiu vixerit, immutare ſententiam de legatis poteſt, & alijs atque alijs hæredibus attribuere ſua bona, in poteſtate habet, verum vbi mortuus fuerit teſtator, nequaquam poſtea mutabi tur ſententia de hæredibus & de legatis. Cum igitur Chriſtus teſtator mortuus ſit, manebit in æternum rata ipſius de legatis ſententia. EX his duo colligamus, Primum, quod mo net Ambroſius, peccatum noſtrum tantum fuiſſe, quod nunquam potuiſſemus ſaluari, ni ſi ſemel pro noſtro peccato fuiſſet mortuus vnigenitus filius Dei. Deinde, quod Teſta mentum nouum de ſalute per Chriſtum parta, ita ſit morte vnigeniti filij Dei confirma tum, vt nunquam mutari debeat aut poſsit. Hinc fides noſtra robur accipiat, ad expectan dam ſecure promiſſam hæreditatem.

Vnde nec prius quidem ſine ſanguine dedicatum eſt.

Alia ratio ab exẽplo veteris Teſta menti ſumta. Dedicatio veteris Teſta menti, quę fiebat per ſanguinem bru ti animalis, adumbrabat effuſionem ſanguinis Chriſti, quo ſanciretur nouũ Teſtamẽtum.

Lecto enim omni mandato legis à Moſe vniuerſo populo, accipiens ſanguinẽ vitu lorum & hircorum cum aqua & lana cocci nea & Hyſſopo, ipſum quoq; librum, & om nem populum aſperſit, dicens: Hic ſanguis Teſtamenti, quod mãdauit ad vos Deus, eti am tabernaculũ, & omnia vaſa miniſterij, ſanguine ſimiliter aſperſit, & omnia pene ſanguine ſecundum legem mundantur, & ſine ſanguinis effuſione non fit remiſsio.

Ætiologia eſt per expoſitionem. Exponit enim quomodo in veteri Teſtamento omnia mundabantur ſanguine. Summa huius ætiologiæ huc redit. Quemadmodum taberna culum, eius vaſa, atque adeo omnia mundabantur ſanguine. Ita Eccleſia, eius membra, atq; adeo omnia impu ra ſunt, donec ſanguine Chriſti puri ficentur. IAM diſtinctius ſingulas partes huius pericopæ videamus. LI BRO veteris Teſtamenti, reſpondet liber noui Teſtamenti. Vt igitur Moſes librum lectum aſpergit ſanguine vaccæ rufæ: Ita liber noui Teſtamenti, hoc eſt, cor fidelis hominis aſpergitur ſanguine Ieſu Chriſti. VT aqua foris corpus abluit: Ita ſanguis Ieſu Chriſti intus conſcientias lauat. VT Hyſſopus mirabiliter calida repurgat, & liberat corda ab impuro phlegmate: Ita Spiritus ſanct' cor da credentium accẽdit, purgat & conſeruat ab impuris affectibus. Vt Hyſſopus adhibeba tur in ſolenni ſacrificio pro peccato, Nume. 19. Item, in purgatione leproſi, Leuitici 14. ita mors Chriſti, prædicata per Euangelium, omni peccatorum generi, & cuiuis animæ lepræ medetur, cum miniſter Euangelij applicat nobis meritum & efficaciam mortis Chriſti. Hanc veritatem vmbræ reſpondentem, cogitauit Dauid, cum diceret, Pſalm. 51. Expiabis me Hyſſopo, & mundabor: lauabis me, & ſuper niuem dealbabor, hoc eſt, vere mundus ero. HÆC mundicies ſignificabatur etiam lana, quæ adhibebatur, tincta coccino refe rente colorem roſei ſanguinis. Ita enim Eſaias cap. 9. hunc typum explicat: Si fuerint pec cata veſtra tanquam coccinum, veluti nix albeſcent. Si fuerint rubra, tanquam vermicu lus, velut lana alba erunt.

Neceſſe eſt ergo, exemplaria quidem

Concluſio argumenti præſentis, cœle-

cœlestium his mundari: ipsa autem cœlestia melioribus hostijs quam istis.

verum, quia nota comparationis non expresse ponitur, obscurior est oratio, quæ in hũc modum complebitur. Necesse est ergo, vt quemadmodum exemplaria cœlestiũ, hoc est, typica illa Mosaica, quę adumbrabant illa cœlestia, mundabantur sanguine: Ita etiam cœlestia ipsa sanguine mundentur: hoc est, vt simplicius dicam: quemadmodum vetus Testamentum sanguine sacrificiorum confirmatum est: Ita nouum Testamentum sanguine sacrificij Christi confirmari oportuit. NECESSITAS hoc loco non est coactionis, sed ordinationis diuinæ, & analogiæ typi ad rem significatam.

10

Non enim manufacta sancta Christus introijt, exemplaria verorum, sed in ipsum cœlum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis.

De Testamento dixit, nunc Christo sacerdoti templum seu sacrarium assignat, non quale erat tabernaculum, quod dicebatur sanctum sanctorum, sed ipsum cœlum, quo ascendit Dominus peracta victima. Sicut enim Leuiticus sacerdos semel in anno, peracto sacrificio solenni, ingressus est sacrarium, vbi erat propitiatorium: Ita Christus peracta sua victima, cœlum ingressus est, vt ibi appareat vultui Dei interpellans pro nobis. OBSERVETVR hic insignis doctrina & memorabilis, quod noster Pontifex Christus, non desierit pro nobis interpellare, sed astet Deo Mediator, interpellans pro ijs omnibus, qui in ipsum credunt. Est enim æternus sacerdos. HINC summa consolatio conscientiarum in lucta cum peccato peti potest. Huc respexit Iohannes cum diceret: Si quis peccauerit, Aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse propitiatio est pro peccatis nostris. PROPTEREA confutatur hoc loco error eorum, qui Ecclesiæ Christi alios mediatores & sacerdotes obtrudere conantur, honorem vni sacerdoti Christo debitum in rasos & vnctos transferentes. 20

Neq; vt sæpe offerat semetipsum, quemadmodum pontifex intrat in sancta per singulos annos, cum sanguine alieno.

Propria adiuncta sacrificij Christi recenset, vt perspicuas differentias assignet, inter Christi sacrificium & Leuitarum. Leuiticus Pontifex semel in anno intrat sancta sanctorum, per alienum sanguinem. At Christus Pontifex semel ingressus est cœlum, per suum proprium sanguinem. 30

Alioqui oportebat eum frequenter pati ab origine mundi.

Confirmatio est ab absurdo: Si sæpius Christus esset offerendus: sæpius oportuisset ipsum pati. Verum hoc minime congruit: igitur vt mori semel, ita etiam semel offerri debuit. Pugnat & hoc dictum cum Missatico sacrificio Papistarum.

40

Nunc autem semel in consummatione seculorum ad destructionem peccati, per immolationem sui ipsius apparuit.

Minor est syllogismi, cuius hic sensus est. Semel apparuit in carne, vt fieret sacrificium in æternum efficax, idque in consummatione seculorum, hoc est, in postrema mundi ætate, nam in tres ætates mundus ab Helia distinguitur. Prima fuit ante legem, media sub lege, postrema sub Mesia, vsque ad consummationem seculorum. Sensus igitur huius loci est. SI Christus sæpius debuisset offerri, sæpius etiam apparuisset, idque ab origine mundi. SED semel tantum apparuit. ICCIRCO semel tantum offerri debuit. DOCET & hic locus, quanta sit efficacia hostiæ Christi, & destruit nundinas Romanensium, in quibus venale se habere iactant sacrificium in sua histrionica saltatione, quam Missam vocant. 50

Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium: sic & Christus semel oblatus est, ad multorum exhaurienda peccata.

Semel tantum Christum mortuum probat ex decreto Dei. Decretum Dei est, vt homines semel moriantur: igitur & Christus, cum fuerit verus homo, semel tantum mori debuit. Si semel mori, semel quoq; offerri. Vnde & vnitas sacrificij Christi concluditur, & finis eiusdẽ colligitur, qui est, exhaurire, hoc est, abolere multorum, hoc est, omnium credentium peccata,

cata, cum originalia, tum actualia. Pugnat & hic locus aperte contra idolum Papisticu
videlicet Missam, in qua se offerre mentiuntur Christum pro viuis & mortuis.

Secundo sine peccato apparebit omnibus expectantibus se in salutem.

Hoc ideo de secundo Christi a uentu additum est, vt efficacia host Christi clarius ponatur ob oculo Nam in extremo iudicio, dum iterum ad nos veniet Dominus visibiliter, soli illi consiste & non pudefient, qui Christi sacrificio freti hinc discedunt. Alij autem omnes sine discr mine ad resurrectionem iudicij, hoc est, ad pœnas æternas surgent. OBSERVENTVR hi tria: Primum applicatio sacrificij Christi, quæ fit per fidem. Nam expectatio, de qua hic lo quitur, fidei fructus est. Deinde vniuersalis particula, omnibus, inquit, expectantibus, i est, omnibus credentibus, & ex fide expectantibus lætum illum diem, quo filius Dei appa rebit redemtor suæ Ecclesiæ. Tertio, obseruetur finis vltimus sacrificij Christi, qui est salu animarum, à qua salute non potest separari prædicatio perpetua gloriæ Dei. Hæc enim, v creationis, ita & reparationis vltimus finis est.

CAPVT X.

Summa Capitis decimi.

Victimæ veteris Testamenti sæpius iteratæ, non auferebant peccata, sed tantum quædam commemoratio peccatorum erant: sed Christi vnica hostia ad expianda omnium hominum peccata efficax erat. Quare hæc victima fide apprehendenda est, caritati studendum, & per patientiam expectanda sunt promissa bona.

Ordo & partes Capitis decimi.

Persistit in eodem argumento, ac primum probat, quod aliquoties antea attigerat, videlicet, vetera & Leuitica sacrificia non auferre peccata, ne hinc instantia sumeretur contra propositionem principalem, qua asseritur, solius Christi hostia peccata tolli. Nā si admitteretur, Leuiticis hostijs auferri peccata, sequeretur vnica oblatione Christi non auferri. Quare hic per anticipationem, obiectionem istam soluit, & obiectionis antiprotasin, seu, contrariam propositionem argumentatione munit. Huc congerit testimonia, & addit collationem inter Christi & Leuitarum sacrificia, atq; adeo totam superiorem disputationem veluti in fasciculum colligit, quemadmodum fieri in prolixiorum disputationum epilogis consueuit. Deinde, doctrina de sacerdotio Christi absoluta, adduntur more Prophetico & Apostolico, parænefes: in quibus primum hortatur, vt Hebræi hostiam Christi fide recipiant, ac magnifaciant, tanquam vnicum contra peccatum remedium. Postea ad caritatem hortatur. Postremo, quia magna erat piorum persecutio, subiungit propositionem de patientia, in cuius commendatione diutius commoratur.

EXEGESIS DECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VMBRAM enim habens lex futurorum bonorum, nō ipsam imaginem rerum, per singulos annos ijsdem ipsis hostijs, quas offerunt indesinenter, nūquam potest accedentes perfectos facere.

Obiectionis antiprotasis, seu propositio opposita obiectioni eorum, qui retinere conabantur Leuitica sacrificia, & arbitrabantur, eis expiari peccata. Est autem sensus huius propositionis satis apertꝰ, videlicet, quod lex vetus cum suis hostijs, non tollat peccatum: sed tantū vmbra quædam fuerit sacrificij futuri, videlicet Christi. Doctrina hoc loco, sępius antea proposita, hic quoq; obseruetur: videlicet, quod vetus sacrificium tantum typicum fuerit. Vmbra enim hoc loco typum significat, obscure rem aliam repræsentantem. Opponitur enim vmbra, sicuti supra sæpe dictum est, veritati, quæ typo significabatur.

 Alio-

Alioqui cessassent offerri, ideo quod nullam haberent vltra conscientiam peccati, qui sacrificassent, & essent semel mundati.

Confirmatio à destructione consequentis. Si Leuitica sacrificia abstulissent peccata, tum cessassent offerri. Sed nõ cessabant offerri, proinde nequaquam abstulerunt peccata. AN non iam cessarunt Leuitica sacrificia? Verum quidem hoc est, & iustissima de caussa cessarunt. Quia is quem præfigurabant, aduenit cum suo sacrificio in æternum efficaci, ad expianda omnium hominum peccata, qui ad ipsum fide confugerint. Cur autem non antea cessarint, caussam reddit, quia qui obtulerunt, habebant conscientiam peccati, hoc est, agnouerunt peccata nequaquam per illa sacrificia tolli, id quod ipsorum conscientia testabatur. 10

Sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit.

Prolepsis est. Anteuertit enim obiectionem eorum, qui poterant ex dictis obijcere: Frustra ordinata fuisse Leuitica illa sacrificia, cum non tollant peccata. Respondet autem quod in ipsis hostijs Leuiticis commemoratio quædã peccatorũ facta sit, id est, quod deduxerint illa sacrificia homines in cognitionem suorũ peccatorum, ac Symbolo quodam indicarint reatũ. Nam cæsa hostia testimonium fuit, quod peccatum morte sit dignum, & fuit non ipsa expiatio, sed expiationis quædã adumbratio. Huc placet breuiter ascribere, quibus de caussis Deus in veteri Testamẽto præceperit Iudæis sacrificia, & possunt quatuor caussæ assignari. PRIMA, vt populus Dei in idololatriam pronus, istis exercitijs ab idolis auerteretur. Nam ex consuetudine gentis Ægyptiacæ, pronior fuit in idololatriam populus Israëliticus. SECVNDA, vt populus Dei retineretur in vnius Dei cultu. Tametsi autem sacrificia per se, & sine fide, non sunt cultus: tamen cum fides accederet, & fierent propter verum finem, fuerunt cultus, quia mandatum Dei expressum habuerunt. TERTIA, vt populus Dei haberet typum sacrificij Christi, quem aliquando oportebat in crucem agi, pro ipsorum peccatis: quo facto cessare debuerunt typi & vmbræ. QVARTA, vt populus Dei admoneretur, de grauitate suorum peccatorum, pro quibus mactanda essent innoxia animalia, quorum sanguine purgarentur: non quod recõciliandæ Domino gratiæ, aut delendæ iniquitati paria essent sacrificia illa, sed quod verum huiusmodi sacrificiũ adumbrarent, quod tandem ab vno Christo peractum fuit, & propterea sacrificia expiatoria vocabantur. 20 30

Impossibile est enim, sanguine Taurorum & Hircorum auferri peccata.

Argumentum præsens, cuius maior hic ponitur, huiusmodi est. IMPOSSIBILE est, sanguine taurorum & hircorum auferri peccata. Fieri enim non potest, vt infinitus reatus vllo humano opere redimi possit. nulla enim est proportio inter infinitum & finitum. SACRIFICIA Leuitica fuerunt sanguis taurorum & hircorum. IGITVR impossibile fuit Leuiticis hostijs auferri peccata. HIC ex maiore colligitur hoc axioma in Theologia. Omnia sacrificia reijciẽda sunt, præter solum Christum. Si enim ista opera & sacrificia à Deo mandata, non auferebant peccata: multo minus ficticia, aut humanæ traditiones peccata tollunt. Ruunt igitur Papistarum nugæ de expiationibus varijs, videlicet, per aspersionem aquæ, per sacrificium Missæ, & per alia quæ cumularunt Papistæ sine fine, quæstus gratia. 40

Ideo ingrediens mundum dicit: Hostiam & oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi: holocautomata & hostiam pro peccato non approbasti: tunc dixi: Ecce venio (in capite libri scriptum est de me) vt faciam, Deus, voluntatem tuam.

Hoc testimonio Psalmi 40. superiora probat, videlicet, abolendum fuisse vetus sacrificium, & subrogandum nouum. Primum itaque confirmat, hostijs Leuiticis peccata minime tolli. Deinde ideo Christum mundo fuisse manifestatũ asserit, vt sua victima Deũ placaret, & aboleret veteres hostias. NVNC Psalmum, vnde hoc testimonium desumtum est, videamus. Psalmus ipse totus, vel nostro Apostolo teste satis idoneo, scriptus est de filio Dei, per spiritum propheticũ in Dauide: & in summa continet prophetiam, de regno & sacerdotio Christi, de passione & liberatione, de abrogatione legis, de prædicatione Euangelij &c. Hinc quæ sit vis argumenti præsentis facile intelligi potest. Nam in verbis adductis ex Psalmo, Primũ reijciuntur, vt dixi, veteres ceremoniæ & Leuitica sacrificia, Deinde corpus sibi aptatum dicit, vt faceret voluntatem patris: hoc est, vt fieret victima, atq; placaret irã patris. Quod autem 50

additur

additur in parentheſi, in capite libri ſcriptum eſt de me, nonnulli ad principium libri Geneſ. referunt, vbi poſt creationem & lapſum hominis, additur promiſsio de Meſsia, qui erat aboliturus peccatum.

Cum ſuperius dixiſſet, ſacrificium & oblationes & hoſtiam pro peccato noluiſti, neque comprobaſti, quæ ſecundum legem offeruntur, tunc dixit: ego venio, vt faciam Deus voluntatem tuam, aufert prius, vt ſecundum ſtatuat.

Apoſtolus ipſe interpretatur verba Pſalmi, atq; ea ſuo accommodat propoſito. Summam autẽ ſententiæ complectitur hiſce verbis: Tollit prius, vt ſecundum ſtatuat, hoc eſt, vetera ſacrificia abolet, vt ſecundo, hoc eſt, ſacrificio Chriſti, tanquam perfectiſsimo, ſit locus. Hic ergo Pſalmus maniſeſtiſsime docet abrogationem veteris Teſtamenti, & omnium ceremoniarum eius, quo ad externum vſum attinet, non quoad ſpiritualem ſignificationem, quæ in Chriſto complectur, duratura in omnem æternitatem.

Per quam voluntatem ſanctificati ſumus, per oblationem corporis Ieſu Chriſti, ſemel peractam.

Hæc ſententia grauiſsima eſt, & digniſsima attenta cõſideratione, continet enim ſummã totius diſputationis præſentis, in qua ſententia quinq; ſunt obſeruanda. Primum enim mentio fit cauſſæ imperantis, quæ eſt voluntas patris. voluit enim Deus hac ratione lapſum genus humanum erigere. Secundo, oſtenditur cauſſa obſequens, videlicet, obœdientia filij, qui potius voluit in ſe deriuare iram Dei, & offerre ſe pro nobis in hoſtiam, quam vt in peccatis noſtris miſere periremus. Tertio, effectus ſacrificij Chriſti, voce ſanctificationis exprimitur. Eſt enim ſanctificatio hoc loco, expiatio à peccatis: cum qua coniuncta eſt imputatio iuſticiæ Chriſti, donatio Spiritus ſancti, & acceptatio credentium ad vitam æternam, gratis, propter Chriſtum. Quarto loco, ſequitur expiationis, ſeu ſanctificationis modus: qui eſt oblatio Ieſu Chriſti. Quinto loco, repetit id quod ſæpius dixerat, videlicet, hanc oblationem ſemel peractam eſſe: vnde concluditur eius efficacia, & virtus, & antefertur omnibus Leuiticis hoſtijs. Atque ita Apoſtolus noſter hoc breuiſsimo aphoriſmo rem vniuerſam complexus eſt.

Omnis quidem Sacerdos præſtò eſt, quotidie miniſtrans, & eaſdem ſæpe offerens hoſtias, quæ nunquam poſſunt auferre peccatum. Hic autem vnam pro peccatis offerens hoſtiam, in ſempiternum ſedet ad dexteram Dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum eius.

Collatio eſt, in qua rurſus ſummam totius diſputationis repetit: quæ eſt vice Epilogi totius diſputationis de ſacerdotio Chriſti. Quæ enim hactenus fuſius ab Apoſtolo explicata ſunt, nunc contractius, vt in Epilogis fieri ſolet, Lectori in memoriam reuocantur. Abſoluitur autem præſens pericopa tripartita collatione. Prima, Leuiticus ſacerdos quotidie miniſtrat, quia miniſterium eius nunquã rem ad perfectum deducit: Chriſtus autem perfectus Pontifex, non niſi ſemel ſacrificat. Eſt enim eius vnica oblatio in perpetuũ efficax, ad expianda omnia omnium hominũ peccata. Secunda, Leuiticus ſacerdos iterat hoſtias eaſdem: Chriſtus autem vnam & eandem ſemel obtulit, qua omnia perfecit. Tertia, Leuiticus ſacerdos nunquã ſuo ſacrificio peccatum aufferre poteſt: Chriſtus autem ſacerdos, ſedens in dextera Dei patris, potens eſt ſuo ſacrificio vnico peccatum totius mundi tollere. Porro, vt Hebræos cõmoueat Apoſtolus, vt ſerio cogitent de Chriſti ſacerdotio & eius efficacia, addit comminationem ex Pſalmo 110. ſumtam: in qua cõminatur hoſtibus Eccleſiæ extrema. Nam quicunque ſe huic ſacerdoti Ieſu Chriſto non adiunxerint per fidem, hoſtium loco habebuntur, qui tandem iuſtas ſuæ contumaciæ pœnas luent.

OBSERVETVR igitur hoc loco definitio hoſtium Chriſti, videlicet, quod omnes homines qui Chriſti ſacrificium non æſtimant, vt decet, habeantur & ſint hoſtes Chriſti, ſiue manifeſte perſequuntur nomen Chriſti, vt Turcæ, Iudæi, & prophanæ gentes, ſiue de Chriſti nomine glorientur, ſed virtutem eam non tribuunt ſacrificio Chriſti, quam deberent: vt ſunt Papiſtæ, & hypocritæ, & peccatores alij, qui deſperant ob peccatorum ſuorum magnitudinem, vt Iudas &c.

Vna enim oblatione consummauit in æternum sanctificandos.

Collationis ratio est, sumta ab efficacia sacrificij Christi. Est autem hæc sententia inprimis memorabilis, ex qua non solum Leuiticę hostiæ, verumetiam omnes præter vnicam Christi expiationes inutiles esse concluduntur. vnicam enim Christi hostiam, consummandi, & sanctificandi in æternum virtutem habere, manifeste affirmat Apostolus. Poterit igitur hic locus vel solus opponi omnibus nugis Papistarum, qui in alijs rebus collocant salutem, quam in vnico sacerdotis Christi merito.

Testificatur autem nobis & ipse Spiritus sanctus. Postquam enim dixit, Hoc est Testamentum, quod statuam cum eis, post dies illos, dicit Dominus, vt ponam leges meas in corda eorum, & in mentibus illorum inscribam illas, & peccatorũ & iniquitatum eorum non recordabor amplius.

Confirmat efficaciã sacrificij Christi, à fœderis qualitate, testimonio ex Ieremia desumto: q, quia antea declaratum est cap. 8. hic non copiosius explicandum videtur. Summa autem huc redit. Christus sua vnica hostia consummauit in perpetuum sanctificandos. nam sacerdotis huius fœdus est, quod promittit se remissurũ peccata eorum, qui in se credunt, nec vnquam memorem fore iniquitatum ipsorum, modo in fide huius sacerdotis, hoc est, in fœdere manserint.

Vbi autem remissio horum, iam non est oblatio pro peccato.

Hæc maior est propositio rationis positæ. Vbicunq; est remissio & obliuio peccatorum, ibi non requiritur hostia pro peccato. Sed in vna oblatione Christi est remissio & obliuio peccatorum. Igitur præter illam nulla requiritur alia oblatio pro peccato. Argumẽtum hoc à destinato ad finẽ sumtũ est. Hac demonstratione Apostolica, rursus cõfoditur sacrificium Papisticum, quod se Papistæ dicunt offerre, pro peccatis viuorum & mortuorum expiandis. Deinde obseruetur, quod non tollit Apostolus noster omnia sacrificiorum genera, sed tantũ quod est pro peccato expiando. Nullum enim reliquum est, nec vnquam expectandum est pro peccato sacrificium. Nam Christi sacrificiũ vnicum, satis efficax est ad omnia peccata expurganda, cuius applicatio fit per prædicationẽ Euangelij, & per fidem. Reliqua sacrificia, vt gratiarum actio, patientia sub cruce, mortificatio carnis, beneficentia erga proximum, perpetua sunt Christianorum sacrificia: quæ sacrificia Dauid Psalmo 4. vocat sacrificia iusticiæ. Requirit enim iusticia, hoc est, obœdientia quam Deo debemus, vt Deo gratias pro suis beneficijs agamus, vt Deum prædicemus, vt Deum inuocemus, vt patientes simus sub cruce, vt mortificemus veterem hominem Adamum, vt benefici & liberales simus erga pauperes, breuiter, vt iuxta legem Deo ex fide obœdientiam in ipsius gloriam præstemus.

Habentes igitur, fratres, fiduciam introeundi in sancta, per sanguinem Iesu, via quã dedicauit nobis recentem ac viuam, per velum, hoc est, carnem suam, & sacerdotẽ magnum super domum Dei, accedamus cum vero corde, in certitudine fidei aspersi cordibus à conscientia mala, teneamus confessionem spei inflexibilem.

Absoluta disputatione, parænèses more Prophetico & Apostolico subijcit, non quasuis, sed eas quæ ex superiori doctrina concludi possunt. Summa sententiæ hæc est. Nos sumus per sacrificium Christi absoluti à peccato, ergo illud sacrificium sincera fide amplectamur. Vtramq; enthymematis partem plurib⁹ verbis exornat, & exaggerat. Nam antecedens per collationem amplificat. In consequente, quales eos oporteat esse, qui sunt sancta ingressuri, hoc est, qui futuri sunt victimæ Christi participes, ostendit, sed nos singula retexentes videamus. Compellatio dulcissima est. agnoscit enim ipsos Hebræos fratres esse suos, cum propter cõmunem fidem, tum propter affectum fraternum erga ipsos. Hæc compellatio vim habet suasorij argumẽti: vnde & nos monemur, quales nos gerere oporteat erga eos, quos docemus & exhortamur: Habentes fiduciam introeundi in sancta. Respicit ad comparationem sanctuarij Mosaici & cœli. Sanctuariũ Mosaicum clausum erat, & ab eius ingressu arcebatur populus. nam solus summus Pontifex, in illud semel quotãnis ingressus est. Sed noster Pontifex Christus, suum sacrarium, hoc est, cœlũ omnibus credentibus aperuit. Addit per sanguinẽ Iesu. Vt enim summus Pontifex non est in suum sacrarium ingressus, sine sangui-

ſanguine hoſtię,ita Chriſtus per proprium ſanguinē ingreſſus eſt cœlum,& per ſanguinem alijs viam aperit. Via quam dedicauit nobis recentem & viuam. Vt viam ſibi Leuiticus ſacerdos parauit ſanguine,cum per velum eſſet ingreſſurus:ita filius Dei per velū, quo ſignificatur humana Chriſti natura,viam aperuit omnibus credentibus, idq; per ſanguinē, qui ſemper veluti ſtillat coram patre cœleſti,vt ſit via in ſanctuariū omnibus,qui Chriſto adhęrent. Vox græca,quam recentem reddunt,ſignificat proprie recens mactatū. Alludit enim ad hoſtias,quarum recēs effuſus ſanguis ſumebatur à ſacerdote ſummo,ingreſſuro in adytum. Præterea vt velum tegebat propitiatorium, ita vt non conſpiceretur ante introitum ſacerdotis in adytum ſacratiſsimum,ita caro Chriſti diuinā occultauit naturam,donec velo ſciſſo per ſanguinē intrauit in cœlum, reſurgens ex mortuis.Et vt corpora populi aſperſit ſacerdos Leuiticus ſanguine: ita Chriſtus cōſcientias noſtras ſanguine proprio aſpergit, & à peccato emundat. Cum addit Sacerdotem magnum,ſcilicet habentes, ſuper domum Dei, rurſus antitheſin vult cogitari. Vt enim ſacerdos Leuiticus, erat ſuper tabernaculum Moſaicum: ita noſter ſummus Pontifex Chriſtus Ieſus, eſt ſuper totam domum Dei, hoc eſt,Eccleſiam. Vnde relinquitur,veteris domus & tabernaculi apparatum,poſtquam apparuit verus Pontifex,ceſſare debuiſſe. Hæc omnia ad illuſtrandū enthymematis antecedens adiecta ſunt: nunc quæ ad conſequentis illuſtrationē addita ſunt,expendamus: Leuiticus ſacerdos corpus abluere debuit ante ingreſſum in ſacrarium, ornamenta & veſtes ſacerdotales induit ſanguine adhibito, quo ipſe externe purgari putabatur:ita nos ingrediemur cœlum,abluti prius ſpiritualiter ſanguine Chriſti,à conſcientia mala:quod fit cū peccatum remiſſum ſtatuimus per ſanguinem Chriſti, ornati ſinceritate & fide, hoc eſt, noticia & fiducia mediatoris,abluti pura aqua,hoc eſt, donati Spiritus ſancti gratia, & lauacro bapiſmi in cœtum externum filiorum Dei recepti. In hunc modum inſtructi, debemus ſpei inflexibilem tenere confeſsionem,quod enim corde credimus,ore confiteri debemus. Ex his omnibus collige pij hominis deſcriptionem: videlicet,quod pius homo ſit,qui aſperſus corde à cōſcientia mala, & ablutus corpore aqua munda,fiduciam habet introeundi cœlum, per ſanguinem Ieſu, quiq; ſincero corde, & in certitudine fidei tenet ſpei confeſsionem inflexibilem. Hinc etiam colligitur certiſsima fidei definitio, videlicet, quod fides ſit certa perſuaſio de veritate Dei, & noticia & fiducia certa mediatoris noſtri Chriſti.

Fidelis enim eſt qui promiſit.

Ratio exhortationis, à certitudine promiſsionis. Deus eſt fidelis: Non igitur dubitandum eſt, quin concepta fiducia, pateat introitus in cœlum, per Pontificem Chriſtum, omnibus qui eum Sacerdotē agnoſcunt, & in ipſum firma fiducia recumbunt. Obſeruetur hoc dictum de ſpei noſtræ certitudine. Nititur enim Deo ipſo, qui cum ſit fidelis,nequit fallere,vnde ad Titum,quam promiſit Deus ἀψευδὴς,id eſt,qui minime mendax eſſe poteſt: Teneatur proinde in omni periculo, atque adeo in agone mortis hoc Dei elogium, quod ſit fidelis in promiſsis. Hinc conſcientiæ inęſtimabile gaudium naſcitur,in omnibus ijs,qui hunc mediatorem Chriſtum agnoſcunt.

Et conſideremus nos mutuo, in æmulationem caritatis & bonorum operum.

Alia parænesis ad mutuā dilectionem, & bona opera. Fluit autem hæc parænesis ex priori,vbi enim fides, ibi caritas,vbi caritas,ibi bona opera neceſſario aſſunt. Hæc vbi deſunt,vana eſt de fide gloriatio, ſicuti Paulus copioſe, 1. Corin. 13. diſputat. Fides enim viua ſine his ſuis naturalibus fructibus eſſe nequit. Forma orationis Apoſtoli oblique taxat Hebræos, qui gentes præ ſe contemnebant & offendebantur, quod Ethnici reciperent fidem. ac ſi diceret Apoſtolus, æmulationem inter vos video, ſed cum omnis æmulatio, niſi ſit caritatis & bonorum operum,eſt improbanda, vos inuicem potius ad æmulationem mutuæ caritatis,& officiorum debitorum ex caritate prouocate. Hæc enim prouocatio,ſancta ac ſalutaris exiſtit: cum ex inuidia nihil niſi diſsipatio ac diſtractio oriatur. Obſeruetur hæc admonitio de ſancta inter Chriſtianos æmulatione.

Neque deſerentes aggregationem noſtri, quemadmodum mos eſt quibuſdam.

Effectus ſinceræ caritatis, aliorum ſaluti ſtudere: cum contra æmulationis inuidioſæ ſit, ſchiſmata facere, & in Eccleſia turbas per contentionem excitare: Quare hic monet Apoſtolus, vt Hebræi caritati ſtudeant,quod ſi fecerint,Eccleſiam domini nequaquā deſerent. fuerunt nonnulli inter Hebræos, qui tametſi Chriſtum & Euangelium acceperant, tamen acceſsionem illā ex genti-

gentibus ferre non potuerunt. Est enim ἐπισυναγωγὴ incrementum, & noua accesſio ad aliquam collectionem. Diruto enim interſtitio, gentium vocatio acceſsione noua Eccleſiam auxit. Monemur proinde hoc loco, vt in Eccleſia Chriſti agnoſcamus omnes eſſe, qui eundem Chriſtum nobiſcum colunt. Quare non eſt quod arroganter præponamus nos ijs, quibus noſtra opinione excellentiores aut ſanctiores videmur. Habēt enim Eccleſiæ membra, ſua quædam vitia, quæ caritas mutua ſi non tollere, ſaltē tegere debet, modo non contra Deum & Eccleſiæ tranquillitatem, ſub falſo pietatis prætextu, quis ſe erigat. Cum autem addit, Sicut mos eſt quibuſdam, notat quoſdam inter Hebræos qui ſuperbe ſe ab Eccleſia gentium ſubduxerunt: Hinc apparet, ſectarum & ſchiſmatum cauſſam eſſe arrogantiam in petulantibus ingenijs. 10

Sed exhortantes, idq; eo magis, quia videtis appropinquantem diem.

Antitheſis eſt. Non deſerenda eſt aggregatio noſtri, ſed potius colligenda magis, & conſeruanda mutuis exhortationibus. Rationem addit à temporis circumſtantia. Quia, inquit, videtis appropinquantem diem, hoc eſt, intelligitis diem Domini inſtare: in quo vt pietati gloria, ita impietati ignominia reddetur. Doctrina obſeruetur, quod cogitatio extremi iudicij, debeat nos ad acrius pietatis ſtudium excitare. Nec quenquam moueat, quod ante tot annos ſcribens Apoſtolus, appropinquantem diem nominat. Id enim facit, cum quia totum tempus à Chriſto exhibito vſque ad iudicium extremum dicitur, & mille anni apud Deum inſtar vnius diei ſunt, cum quia Chriſtianos ita paratos eſſe deceat, vt ſingulis momentis Chriſtum de cœlis expectent Saluatorem. 20

Voluntarie enim peccantibus nobis poſt acceptam noticiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hoſtia, terribilis autem quædam expectatio iudicij, & ignis vehementia, quæ conſumtura eſt aduerſarios.

Ratio alia eſt, cur tenenda ſit fiducia mediatoris, curq; ab Eccleſia non ſit diſcedendum, quia extra Eccleſiā nulla eſt pro peccatis hoſtia, ſed tantum ira Dei contumacibus & defectoribus ab Euangelio expectanda eſt. Neq; enim loquitur hic Apoſtolus, de quolibet lapſu, aut voluntario peccato, ſed de ijs tantum qui cognitū hunc Sacerdotē Chriſtum repudiant, ac ſeipſos excludunt ex Eccleſia, ſacerdotio Chriſti renunciantes cum omnibus Chriſti beneficijs. Periculoſe igitur errant Donatiſtæ ac Nouatiani, qui hunc locū de quolibet peccato intelligunt, contra mentē Apoſtoli, & contra infinita teſtimonia ſcripturæ ac exempla, Et, vt vnū tantum attingam, Paulus Apoſtolus nequaquā recepiſſet in Eccleſiam incœſtuoſum hominem, ſi hic locus de quolibet lapſu intelligendus eſſet. Quare iuxta cōtextum Apoſtoli, applicetur hic locus generali prolapſui, & renunciationi agnitæ veritatis, quo prolapſu multi inuidi Hebræi tum temporis periere. Potius enim voluerunt Chriſto renunciare quam ferre gentes conſortes Euangelij. Qui autem in Eccleſia manēt, tametſi ſæpe ſiue ſcientes, ſiue ignorantes labuntur: tamen cum agunt pœnitentiam, certiſsime recipiuntur in gratiam. Stat enim immotum hoc Dei decretum: Non volo mortē peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Et Chriſtus iubet, vt ſancti quotidie petant remiſsionem peccatorum: quod cum faciunt, aſperguntur cōſcientiæ illorum ſanguine perpetuo efficacis victimæ Ieſu Chriſti. Vna enim illa victima in perpetuum valet, ad expianda omnium hominū peccata confugientium ad gratiam, hoc eſt, conuertentium ſe ad Deum, per fidem in Ieſum Chriſtum. Gratia enim exuberat peccatum. Hæc Apoſtoli admonitio incutiat impijs terrorem, qui impie ab Eccleſia Chriſti deficiunt, & admoneat pios, vt viuant in timore Dei, ne ſuis crebris lapſibus ſibi aditum patefaciant ad defectionem ab Eccleſia. 30 40 50

Qui abiecerit legem Moſis, abſq; miſeratione ſub duobus vel tribus teſtibus moritur: quanto magis putatis deteriora merebitur ſupplicia, qui filium Dei conculcauerit, & ſanguinem Teſtamenti prophanum duxerit, in quo ſanctificatus eſt, & ſpiritui gratiæ contumeliam fecerit.

Comprobatio præcedentis rationis, à minori ſumta. Qui Moſis legem contemſit, ſeuere punitus eſt: multo magis punietur qui filium Dei contumelia affecerit, & ab eius Eccleſia defecerit. Hic clariſsime definit Apoſtolus peccatum, cuius ſupra meminit. Sunt autem tria huius definitionis membra, quæ natura coniuncta ſunt.

ſunt. Primum inquit, Qui filium Dei conculcauerit: hoc eſt, qui Chriſtum, quem ſupra omnia eſſe didicit, iam deſerit, tanquam contemtibilem aliquem hominem, qui pedibus conculcetur, & extreme contemnatur. Secundum mēbrum, Qui ſanguinem Teſtamenti prophanum duxerit, in quo ſanctificatus eſt: hoc eſt, qui ablutus ſanguine Chriſti à conſcientia mala, iam iſtum ſanguinem repudiat, ac prophanum ducit. Tertium, Et ſpiritui gratiæ contumeliam fecerit, hoc eſt, qui illuminatus Spiritu ſancto, gratiam Dei per Chriſtum agnouit, iam eandem gratiam abijcit, contumelia afficiens ſpiritum Dei, quem amplius doctorem non admittit. Ex hiſce clare patet, quod Apoſtolus noſter non loquatur de ijs, qui Chriſti confeſsionem retinent, ſed tantum de Apoſtatis, qui abnegant antè agnitum
10 Saluatorem: qualis fuit Iulianus, & multi temporibus Apoſtolorum.

Nouimus enim eum qui dixit: mihi vindicta, & ego retribuam, dicit Dominus.

Ratio à teſtimonio & decreto ipſius Dei ſumta. In hoc teſtimonio duo ſunt, videlicet, vendicatio iuris puniendi reos, & cōminatio vindictæ. Ex primo collige, neminē poſſe euadere iudicis manus, cum ſit Deus. Ex ſecundo, quod mora dilatæ pœnæ non debeat alicui præbere peccandi occaſionem. Tametſi enim Deus differt pœnam cōmeritam, vt aliquos ſaltem ſua lenitate inuitet ad pœnitentiam, tamen dilationem hanc pœnæ, compenſabit aliquando grauitate ſupplicij. Eſt enim magna Emphaſis in hoc dicto: Et ego retribuam, dicit Dominus, ac ſi
20 diceret: Etſi non ſtatim peccantes fulmine proſterno, tamen reuera oportuno tempore & loco, meæ iuſticię ſatisfaciam, & puniam eos qui me contemnunt. Atq; hoc eſt quod Deut. 32. ſubijcitur: Et tempore oportuno labetur pes eorum, hoc eſt, victi pœnas luent.

Et rurſus: iudicabit Dominus populum ſuum.

Ex eodem capite hoc teſtimonium ſumtum eſt, & hoc addit ſuperiori, vt ſæpe repetitis & inculcatis diuinis cōminationibus, magis ad timorem & pœnitentiam commoueamur,

Horrendum eſt, incidere in manus Dei
30 viuentis.

Epiphonematica aſſeueratio eorū, quæ dixit de pœnis deficientium ab Euangelio. Horrendum dicit, propter pœnæ acerbitatem, cuius cogitatio vt merito impijs horrorē incutere, ita eius dilatio benignitatem Dei commendans nos ad pœnitentiam inuitare deberet. Incidere in manus Dei dicit, vt iudicis, cum potentiam, qua omnia poteſt, tum ſeueritatē, qua ſuos hoſtes puniet, cogitandū impijs relinquat. Epitheton viuētis duplici de cauſſa appoſitum eſſe videtur. Primum, vt cogitetur antitheſis inter Deum iudicem, & homines iudices. Manus hominum iudicū interdum effugere cōtingit, idq;, vel quia ipſi non norunt omnia, vel quia morte præuenti pœnas iuxta leges ſuas nō exequuntur: vt taceam interim multos iudices conniuere ad multorum flagitia, quia eiſdem ſunt polluti. At Deus iudex cum vbiq; adeſt,
40 videt omnia, & cum nunquam moritur, interuentu mortis executionē ſuæ iuſticiæ in ſceleſtos minime negligit, & cum ſit ſanctus & pur⁹ ab omni crimine, nequaquam extenuabit flagitia, nec ad ea conniuebit. Deinde hoc Epitheton viuens, docet qualia opera Deus probet, & qualia improbet: Nam ſi Deus viuens eſt, profecto vt viua opera, hoc eſt, fructus Spiritus viuificantis credentes requirit: ita opera mortua, hoc eſt, carnis morti adiudicata improbat, damnat, punit, in omnibus ijs qui non fuerint conuerſi per Euangelium, neq; vult vt breue ad tempus in viuis operibus nos exerceamus, ſed vt perſeueremus vſq; dum ſcopum attigerimus. Nam quemadmodum qui in ſtadio currunt, illi ſoli qui ſcopum attingunt coronantur, qui vero ſtrenue quidē currunt, ſed deficiunt antequam ſcopum attingunt, ignominia & riſu afficiuntur: Ita ſe res habet etiam in curſu pietatis in hoc mundo.
50 Qui enim ad mortem vſq; corporis ſtrenue per fidem in pietatis curſu perſiſtunt, promiſſam coronam accipient. Sed quomodo hic locus congruit cum illa Dauidis optione, qua tribus propoſitis, eligit potius incidere in man⁹ Dei, quam in manus hominum: cū tamen illud Apoſtolus hic horrendū eſſe & intolerabile pronunciat? &c. Ex collatione perſonæ Dauidis, & eorum de quibus hic loquitur Apoſtolus, ſolutio eſt petenda. Dauid ideo eligit incidere in manus Dei, quia etſi peccator erat, miſericordiam tamen Domini intuetur, ac per fidem ſtatuit Deum fore propitium iudicem, ſicuti huius ſuæ optionis cauſſam reddit: Multæ enim miſericordiæ eius ſunt: at illi de quibus hic loquitur Apoſtolus, ſunt Apoſtatæ, quibus horrendū ſine miſericordia iudicium minatur Apoſtolus. Hinc igitur moneamur ita vitam componere, vt læti per fidem Chriſtum iudicem expectemus.

Recor-

Recordamini autem dierum ſuperiorũ, in quibus illuminati multum certamen ſuſtinuiſtis afflictionum.

Argumentum ab anteactis ſumtũ, quod in hunc modum concludetur. Honeſtum eſt bonum principium ad bonum finem perducere. Veſtrum principium fuit honeſtum, ac laudabile. Proinde veſtrum fuerit, hoc bonum inceptum ad bonum finem perducere. Vt enim ridiculum eſt & turpe, bene incepiſſe, ac turpiter deficere. Ita laudabilis eſt in bono cõſtantia vſq; ad finem. Incepto Hebræorum duo adiungit, videlicet, Illuminationem, quæ eſt gratuitum donum Dei, nam illuminatio eſt mentis illuſtratio per verbum, & Spiritũ ſanctum, vnde in corde concipitur fiducia in Deum, & multum certamen afflictionum. Hoc certamen euidens fidei teſtimoniũ eſt: quod neutiquam fallit. Facilis eſt confeſsio, dum prædicatur & honoratur: Verum cum crux & afflictio accedit, generoſam ac minime fucatam ſe teſtatur. Nam decus inter ærumnas lucet. DOCTRINA obſeruetur, quod anteacta vita noſtra ſtimulus eſſe debeat ad pietatem. Si enim anteacta vita parum honeſta fuit, monemur tempus eſſe abijciendi turpitudinem. Si vero honeſta & pia fuit, cogitabimus turpe eſſe, contaminare ſuperioris vitæ decus, idq; maxime, ſi cum certamine & cruce fuerit coniuncta. Pręterea illuminationis vocabulũ monet, qualeſnam ſint homines antequã Chriſti luce illuminantur, nẽpe, demerſi in ignorantię tenebras. Vocabulũ certaminis, ἄθλησις, duo cogitanda relinquit, alterum, fidei certamina propoſita eſſe: Alterum, mercedẽ certamini eſſe deſtinatam. nam ἄθλησις proprie eſt certamen cui præmium eſt propoſitum. Quare vt virtus ab vna parte, ita ab altera ſpes præmij ad fortitudinem animi, in ferendis duris pro Euangelio, nos incitare debet.

Partim dum probris & afflictionibus ſpectaculum eſtis facti, partim dum ſocij ita conuerſantium eſtis effecti.

Diſtributione quadam, qualenam fuerit Hebræorum certamen, oſtendit, facitq; duo membra, quorum prius eſt de eo certaminis genere, quod ipſi in ſua perſona paſsi ſunt: poſterius de eo quod ob ſociorum, hoc eſt, aliorũ Chriſtianorum perſecutiones ſunt perpeſsi. Prius genus rurſus in tres partes ſecatur: quarum prima eſt opprobriũ & contumelia, videlicet, cũ ab hoſtibus ſalſiſsime irrideantur, quod in Chriſtum crucifixum hominem credant, & deficiant à traditionibus maiorum ſuorum. Secunda, eſt afflictio in animo vel corpore. Tertia, quod hæc mala non ſint priuata & occulta (nam ſi occulta eſſent, lenius ferre poſſent) ſed publica, & ita publica, vt in theatrum mundi producantur, quo ſint omnib. ſpectaculo, ſannis & ſupplicijs durisſimis excipiendi. Talis fuit piorũ perſecutio in Eccleſia Apoſtolica. Nec dubium eſt, quin talia pij in Turcia, & in Papatu experiantur. Monemur proinde iſto exemplo, ne ob perſecutionum procellas deficiamus ab Euangelio. Poſterius genus certaminis eſt, quod affligerentur propter ſocios, quos cruciari in diuerſis locis audiuerunt. Vnde nos monemur, Primum quidem, affici Eccleſiæ calamitatibus. Deinde orare pro ipſis, vt Deus det ipſis conſtantiam, & eos conſeruet ſuo ſancto Spiritu, ne propter crucis acerbitatem abijciant confeſsionem. Poſtremum parare nos ipſos ad ſimilem fortunam. hoc enim certo certius eſt, quod Eccleſia cruce probanda ſit, nunc in hoc, nunc in illo loco, Quare poſt longam ſerenitatem nobis quoq; aliqua afflictionum tempeſtas metuenda eſt.

Nam & vinculis meis compaſsi eſtis, & rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis.

Cõprobatio eſt diſtributionis proximæ. Nam Hebræorum exemplo confirmat id quod ſupra dictum eſt, de probris & afflictionibus Eccleſiæ. Compati vinculis aliorum, eſt affici aliorũ malo, perinde atq; ſuo. eſt enim συμπάθεια πάθος διὰ πάθος ἑτέρου, hoc eſt, συμπάθεια eſt cum aliquis alterius ob malũ dolet, tanquam eiuſdem corporis membrum. Hæc συμπάθεια certiſsimum indiciũ eſt veri amoris erga Euangelium. Nam qui dicit ſe doctrinam Eccleſiæ magnifacere, ac nihilominus verbi miniſtros odio habet, ſuo ipſius iudicio ſe condemnat. Fieri enim nõ poteſt. vt qui legatos Chriſti odit, Chriſtum diligat, aut eius verbum, prætendat verbis quicquid velit. Ita enim veritas ait: Qui reijcit vos, me reijcit, & qui recipit vos, me recipit. Porro quod dicit Hebræos ſuſcepiſſe rapinam ſuorum bonorum cum gaudio, non eſt ita intelligendum, quaſi non ægre tulerint direptionem ſuorum bonorum, ſed quod hunc dolorem abſorpſerit gaudium ſpiritus, quo ſe intellexerũt poſsidere omniũ præſtantiſsimum theſaurum, nempe, Chriſtum ipſum, propter cuius confeſsionem paſsi ſunt perſecutionem, quo ſuo teſtimonio teſtentur verbum, quod amplectuntur, vere diuinũ eſſe, & ſalutare. Hoc loco monemur, ne frãgamur aduerſis

tempore

tempore persecutionis, sed intueamur potius illum, qui patientibus hæreditatem promisit immarcescibilem.

Cognoscentes vos habere maiorem & manentem in cœlis substantiam.

Hæc argumenti vis est: Bona maiora, diuturniora & diuina præferenda sunt bonis minoribus, caducis, & terrenis. Sed cœlestis hæreditas est maior, diuturnior, & diuina: Igitur præferenda est substantijs huius mundi, quæ caducæ sunt & terrenæ. HÆC ratio confirmat distinctionem nostram, videlicet, quod non tam gauisi sunt Hebræi spoliatione bonorum suorum, quam 10 intuitu promissæ hæreditatis. HIC locus duo nos docet. Primum præmia esse proposita obœdientibus Christo ex fide. Deinde in afflictionibus præsentis vitæ, oculos fidei sursum tollendos esse, vbi nostra consolatio, & nunquam peritura substantia reposita est. Hoc ipsum vult Dominus, cum pronunciat beatos esse qui lugent, & persecutionem patiuntur, nam huius dicti rationes has subiungit: quia (inquit) consolationem accipient: quia ipsorum est regnum cœlorum: quia merces eorum copiosa est in cœlo.

Ne abijciatis igitur fiduciam vestram, quæ magnam habet remunerationem.

Conclusio est exhortationis, videlicet, ne deserant Hebræi Ecclesiam, sed potius in pietatis cursu persistant. 20 In hac conclusione duo coniungit Apostolus. Primum fiduciæ meminit, vnde perseuerantia depēdet. Nam donec fiducia retinetur, nullis aduersis expugnabitur pius animus. Deinde stimulum addit, facta mentione remunerationis. Promittit persolutionem mercedis pro obœdientia sub cruce præstita. OBSERVETVR hic doctrina, quod fiducia in Deum sit totius pietatis & obœdientiæ erga Deum fundamentum. Obseruetur quoque testimonium de compensatione obœdientiæ ex fide præstitæ, quæ compensatio hæredibus vitæ æternæ ex gratia promittitur, non propter dignitatem obœdientiæ, sed ex bonitate patris cœlestis, qui suos filios tanto dignatur honore.

Patientia enim opus habetis, vt volunta- 30 tem Dei faciētes reportetis promissionem.

Quia patientia fiduciæ & spei effectus est, nunc hortatur ad patientiam, seu tolerantiam, ne fracti cruce confessionem abijciant Hebræi, quemadmodum multi eo tempore fecerunt, partim probris, partim cruciatibus victi. Coniungit autem hic tria, videlicet patientiam, obœdientiam, & promissionis acquisitionem. Vnde obseruetur, quod obœdientia, quæ Deo præstatur per patientiam sub cruce, sit cultus gratissimus. Testatur enim hic Apostolus, patientia voluntatem Dei fieri. Deinde quod patientia sit quædam via, ad bona promissa consequenda. Contra vero vt impatientia Deo summe displicet, ita quoque impedit quo minus promissa bona consequamur.

40

Adhuc enim modicum temporis, quando qui venturus est veniet, & non tardabit: iustus autem meus ex fide viuet, & si subductus fuerit, non placebit animæ meæ.

Ratio exhortationis ad patientiam à liberationis certitudine, quam breui futuram Prophetæ Abacuc testimonio confirmat. Sunt autem tria in hoc testimonio, videlicet, promissio, exhortatio, comminatio. PROMITTIT liberationem ab ęrumnis pręsentis vitæ. Quemadmodum enim Iudæi pressi tyrannide Babylonica tandem sunt iuxta scripturam tabulæ obiectam Abacuc in visione liberati: Ita vere populus Dei pressus cruce in hac vita, liberabitur gloriose. IN hac scriptura obseruandum est, quod Propheta addit: Si moram fe- 50 cerit expecta eum, quia veniens veniet: hoc est, certo veniet, & non tardabit. Non enim debemus Deo tempus pręscribere, sed tribuere ipsi laudem veritatis, & patienter expectare promissa bona. Nam tuta nobis & certa salus, in sola Dei promissione sita est. EXHORTATIO est in hisce verbis: Iustus autem meus ex fide viuit, hoc est, qui iustus est ex fide, is viuet, scilicet, spe liberationis: quare patientia opus est. Nam qui credit atque sperat, is saluus erit, atque iustus reputatus hæres vitæ æternæ. COMMINATIO est, Si subductus fuerit, non placebit animæ meæ, hoc est, qui fidem & spem abiecerit, is regno Christi excluditur. Nam gratia excidit, quæ sola retinetur fide. Dicitur enim hic se subducere, qui, abiecta fide in Deum, humana quærit præsidia qualiacunque. Cum autem talis sit desertor veræ Ecclesiæ, spem salutis amisit.

Nos autem non sumus subductionis (filij) in perditionem, sed fidei in acquisitionem animæ.

Ex sententijs positis summam doctrinæ propositæ colligit. Qui subducti fuerint, amissa fide, peribunt. At qui in fide manserint, vitam hæreditabunt. Quare si nos non subducimur à fide, sed in fide permanemus constantes, nequaquam peribimus, sed nostras animas saluas possidebimus. Notetur doctrina de certitudine promißionum diuinarum.

CAPVT XI. 10

Summa Capitis vndecimi.

Vt fides vera in sanctis patribus patientiæ effectrix fuit, adeo vt promissa bona sine hæsitatione expectarent: ita & nobis illorum exempla ad patientiam ex fide præstandam, incitamenta esse debent, vt nobis quoque promißio compleatur.

Ordo & partes Capitis vndecimi.

Propositionem de neceßitate patientiæ, quam cœpit confirmare in fine præcedentis capitis, hic copiosius confirmat, petito argumento ex natura fidei. Fides expectat per patientiam promißiones. Ergo patientia vt indiuisibilis fidei comes est necessaria. Antecedens congerie exemplorum confirmat: in quorum recitatione temporum ordinem seruat. Primo enim loco recitat exempla fidei Patrum, qui ante diluuium vixerunt. Deinde eorum qui fuerunt post diluuium, sed ante legem datam. Tertio, eorum qui sub initio legis datæ vixerunt. His quarto addit eos, qui ante terræ promissæ ingressum, in deserto errarunt. Postremo eorum meminit, qui iam occupata promißionis terra floruerunt. Post hæc præteritionis schemate longiorem exemplorum commemorationem abrumpit, admonens plurimos fuisse, qui fidei beneficio adeo fuerunt patientes, quod vel maxima mortis pericula non reformidarint. 20

EXEGESIS CAPITIS VNDECIMI, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM. 30

EST autem fides sperandarum fiducia rerum, argumentum non apparentium.

A natura fidei, necessitatem patientiæ probat. Fides necessaria est omnibus Christianis. Fides res speratas patienter expectat, & certo sibi persuadet euentura quæ nondum apparent. Proinde patientia à fide separari non potest. Debent itaq; pij patienter expectare promissa bona. QVIDAM putant fidem hoc loco definiri essentiali definitione, vt ὑπόστασις sit genus, res sperandæ, differentia, & mox idem, sed alijs verbis repeti, vt argumentum sit idem quod ὑπόστασις, & res non apparentes, idē quod res sperandæ. Etsi autem horum opinionē non impugno: tamē potius mihi videtur, quod hic tantum fiat mentio perpetuę proprietatis fidei: id quod ex verborū Grammatica enarratione clarisśime patebit. NOMEN ὑπόστασις varia habet significata, sicuti in 3. cap. attigimus. Interdum enim substantiā significat, seu, id quod singularem & propriā rationem habet: cui opponitur Emphasis. Nubes in aëre est ὑπόστασις, arcus vero est Emphasis. Interdum personam notat, vt supra cap. 1. Interdum subiectum. Interdum certitudinem & expectationem cum fiducia significat. Hisce cognitis significatis vocis, interpres eā significationem semper diliget, quam materia & circumstantia loci postulat: id quod potest alijs scripturæ locis confirmari. Cum igitur hoc loco de fide agitur, quatenus patientia necessario ex ea nascatur: non est dubitandum, quin hoc loco ὑπόστασις significet expectationem cum fiducia, seu fiduciam expectantem bonum euentum. In hac significatione Polybius hac voce vtitur. Coniungit enim ὑπόστασιν cum audacia, cum inquit: non adeo vires atq; ὑπόστασιν & audaciam reformidarunt aduersarij. Herodotus etiā eodem modo vsus est hoc vocabulo. Nam illi ὑπόστασις est confidentia, qua quispiam intrepide consistit, fixoque pede aduersarium inuadentem, certus de felici euentu, excipit. Ita fides quoque in ærumnis erigit animū, & est eiusmodi Christiani animi constans robur, quo luctetur contra omnia Christianum animum oppugnantia. QVOD autem in sacra etiam scriptura, hanc habeat interdum significationem, confirmatur sequentibus testimonijs. Psalmo 39. 40 50

vbi in Hebræo Thochalthi, id eſt, ſpes mea in te, ſeu expectatio mea ad te. Græci interp- tes habent ἡ ὑπόστασίς μου παρά σου ἐστὶ, vbi vetus interpres reddidit, ſubſtantia mea apud te eſ ſed ipſum fefellit Græcæ vocis ambiguitas, quæ tollitur conſulto fonte Hebraicæ veritatis & videtur omnino Apoſtolus ad hunc Pſalmi locum reſpexiſſe. Nam argumentum Pſalm cum hoc loco Apoſtoli plane congruit. 2. Cor. 11. & ſupra cap. 3. manifeſte pro fiducia ac cipitur. Mihi proinde dubium non eſt, quin hac militari voce, voluerit Apoſtolus cõſtan tem fiduciam Chriſtiani pectoris in ærumnis exprimere. LOMBARDVS lib. 3. diſtin ctione 23. reddit rationé, cur fides dicatur ſubſtantia. Dicitur, inquit, fides ſubſtantia, qui rebus ſperandis ſubſtat, & quia fundamentũ eſt bonorum, quod nemo mutare poteſt. Et autem hæc ratio concinna videtur: tamen interpretatio vocis hoc loco omnino falſa eſt VOCABVLVM ἔλεγχος, quod alij argumentum, alij conuictioné, alij certitudinem, non nulli demonſtrationem vertunt, cauſſam iſtius conſtantis fiduciæ exprimit. Eſt enim ἔλεγ- χος talis certitudo, qua mens conuicta diuinis teſtimonijs, firmiſsime amplectitur promiſ- ſiones diuinas. Hęc certitudo doctrinæ & promiſsionum diuinarum, parit illam inuictam fiduciam, ſeu πληροφορίαν, quam fides ſemper habet præſentem comitem. RES ſperandæ, & non apparentes, ſunt promiſſa bona, videlicet, liberatio ab omnibus calamitatibus, prę- ſentia Dei, donatio immortalis vitæ, ac gloria beatitudinis. Hæc bona qui in conſpectu per fidem habet, mitius præſentis vitæ ærumnas ſuſtinet: cum contra, qui hac ſpe carent, miſe- re torquentur, in quauis aduerſitate. OBSERVETVR imprimis hic locus de proprietate fidei, atque eius conſtanti robore, in ferendis ærumnis, quæ ſpe ſe ſuſtinet certiſsimæ libe- rationis. Confutatur etiam hoc Apoſtoli teſtimonio dogma Papiſtarum de dubitatione.

Per hanc enim conſecuti ſunt teſtimo- nium maiores.

Ratio quod aliunde non contingat ſalus, quam ex fide. Verum hoc argu- mentum in genere tantum hic pro- ponitur, & eſt propoſitio exemplorum, quæ ſequuntur vſque ad finem capitis.

Fide intelligimus aptata eſſe ſecula verbo Dei, vt ex inuiſibilibus viſibilia fie- rent.

A particulari probat fidem eſſe cer- titudinem eorum, quæ non viden- tur. Non vidimus formationem ma- chinæ mundi, ſed fide eam intelligi- mus. Igitur fides non eſt apparentium, ſeu rerum quæ non videntur.

Fide vberiorem hoſtiam Abel quam Cain obtulit Deo: per quam teſtimonium conſecutus eſt, quod eſſet iuſtus, teſtimoni- um perhibente de muneribus eius Deo, & per illam defunctus adhuc loquitur.

Iam incipit autor enumerare exem- pla fidei, ac primum proponit cõtra- ria exempla, quibus docet fidem inter opera piorum & impiorum diſcerne- re. Obtulit Abel, obtulit & Cain, vter- que ex mandato Domini, verum ille placuit, quia prælucebat fides: hic vero minime, quia fide vacuus erat. OBSERVETVR hoc loco imprimis catholica doctrina de cultu Dei. Nã hic manifeſte docemur, quod non ſolum requiratur mandatũ operis, verumetiã cauſſa efficiés, & formalis, nempe fides ipſa, quæ in gloriam Dei reſpicit. PATRES in ſuis ſacrificijs tria potiſsimũ ſpectarunt, quorum primum erat commemoratio peccati, admonebantur enim ſacrificantes ſui peccati, cum hoſtiæ ſanguinem inſpicerent, vnde & ſe reos coram Deo agnouerunt. Secundum fuit ty- pus. Nam cum cernerent victimam cruentam, fide intuebantur futuram victimã Chriſti: cuius ſanguine mundi peccata ſciuerunt expianda. Tertium fuit fides in Chriſtum, quæ ex typo accendebatur. Cum hac fide coniuncta erat gratiarũ actio, & ſanctificatio. Nam iu- ſtificati fide, ſunt rẹgeniti in nouos homines, vocatos ad ſanctificationem. VERVM Cain & impij tantum in opus externum intuentur, & putant ſe merito operis ſui Deo acceptos eſſe, atque ita ipſi opus, alioqui à Deo mandatum, ſua diffidentia abominabile reddunt. SED quid eſt quod dicit, Per illam defunctus adhuc loquitur. Hoc figurate dictum eſt, ac ſi diceret. Etſi Abel corpore mortuus eſt, ſpiritu tamen Deo viuit, qui Deus etiam mortuo- rum curam habet. Eſt enim hæc Abelis iniuſta trucidatio, teſtimonium iudicij diuini, in quo Abeli bene erit, vt qui Deo placuerit, & Caino male, qui fratrem innocentem crude- liſsime occidit. CHRYSOSTOMVS aliter. Loqui dicitur Abel cum in memoria homi- num maneat, celebratur, atque cum eius fides imitanda alijs proponitur. QVOD autem dicat Apoſtolus: Deum perhibuiſſe teſtimonium de oblatione Abelis: ita accipiendum eſt, quod Deus cœleſti igni incenderit oblationem Abelis in teſtimonium fidei ipſius.

Fide Enoch translatus est, ne videret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit illum Dominus.

Aliud exemplum fidei, quo probatur, quod Deus habeat curam in se credentium, eosque mirabiliter ab ærumnis huius vitæ liberet. Hoc exemplum inter alia est insigne, nam testatur de alia vita gloriosa, ad quam per fidē venire oportet. EST autem singulariter hic spectandum, quod vt Deus die septimo quieti se tradidit, cum absoluisset vniuersum hoc mundi opificium, ita idem Deus generatione septima accepit, ceu symbolum consummationis seculi, Enoch, vt primitias rationalis creaturæ. OBSERVETVR hoc loco, quod fides in præsentibus miserijs & in morte ipsa debeat vitam æternam & beatam ob oculos ponere. Atq; ita exemplo Enoch cum Deo ambulare, in vera obœdientia erga Deum, & non cum hominibus qui vias Domini deserunt. QVOD autem Papistæ fingant, Enoch & Heliā reseruatos esse in Paradiso, vt inde prodeant ante extremū diem, de aduentu secundo Christi concionaturi, nullum habet in scripturis fundamētum.

Nam ante translationē suam, testimonium obtinuerat, quod placuisset Deo.

Elegans probatio est, à consequentibus ad antecedentia. Translatio Enoch testatur ipsum antea placuisse Deo. Igitur eum fidem habuisse necesse est. Consequentia probatur sequenti axiomate, quod est vnum ex præcipuis in Theologia.

Sine fide autem impossibile est placere Deo.

Argumentū hoc in hunc modum formemus. Quisquis Deo placet, eum credere necesse est. Atqui Enoch Deo placuit, quod testatur ipsius in cœlum translatio, Proinde eū credidisse necesse est. PORRO fidei obiectum in Enoch fuisse verbū promissionis de benedicto semine, nemini dubium esse potest: ex quo vanitas eorum redarguitur, qui Ethnicos in speciē probiores putarunt lege naturæ saluatos, sine promissionis fide. OBSERVETVR hoc loco vtilissima regula, videlicet, quod nulla actio probāda sit, vt cultus Dei, nisi fide verbi Dei nitatur. Hæc regula ad Rom. 14. hisce verbis traditur, Quicquid non fit ex fide, est peccatum, hoc est, omnis actio quæ non nititur verbo Dei, & fit fiducia Christi prælucente, est peccatū. Hac igitur regula omnes superstitiones & ἐθελοθρησκείαι, tanquā fulmine quodā cœlesti prosternuntur.

Credere enim oportet accedentem ad Deum, quod Deus sit, & quod requirentibus se remunerator existat.

Ratio est, cur sine fide impossibile sit Deo placere: quia sine fide nemo recte iudicat de Deo, & eius beneficijs. Hoc testimonium arripiunt Papistæ, ad confirmanda merita operum. Nam hic colligunt, fiduciam nostrā niti meritis operum, quia Apostolus diserte dicit: Deum remuneratorem esse quærētibus se, & fatetur fidei ipsius esse, statuere Deum remuneratorem esse obœdientiæ nostræ. Verū hæc obiectio facile dissoluitur, cognito vero quærendi Deum modo. Hunc autē modum quærendi Deum sola scriptura recte docet: nimirum, vt homo in se prostratus, coram tribunali Dei, perculsus æternæ mortis reatu, ac de seipso omnino desperans, ad Christum, tanquam vnicum salutis asylum, confugiat. Hic enim se viam esse testatur, & inuitat ad se omnes laborantes & oneratos. Hac igitur via itur, vera contritione, ac in Christum fiducia. Remuneratio igitur non ad operum dignitatem, ac precium, sed ad fidem refertur: quæ extra iustificationis caussam expectat promissam remunerationem ex bonitate promittentis Dei.

Fide Noë responso accepto de ijs, quæ adhuc non videbantur, reuerentia ductus apparauit arcam in salutem domus suæ, per quam damnauit mundum, & iusticiæ, quæ per fidem est, hæres est institutus.

Est & hoc fidei insigne exemplum: in quo octo, quæ ad rationem fidei pertinent, obseruanda offeruntur: quorum primum est, quod fides ex verbo Dei nascatur. 2. Quod fides sit rerum nondū apparentium. 3. Quod fides habeat coniunctum timorē Dei. 4. Quod fidei scopus sit salus animarū. 5. Quod fides media salutis diuinitus mōstrata cum gaudio arripiat, componatq; se ad normā verbi diuini. 6. Quod fides nō sui tantum rationem habeat, sed communem salutem quærat. 7. Quod per fidem piorū damnentur increduli, propterea quod ipsorū exemplo credere recusant. In hunc sensum Niniuitæ dicuntur iudicaturi populū Israël. Potest etiam referri ad arcā, videlicet, quod Noë condemnauerit impium

impium mundum incredulitatis: quando ipse arcā parauit, fidē adhibens oraculis diuinis: sed eodem res redit. 8. Quod ex fide sit iusticia: ea enim sola coram Deo iustificamur. Vnde fit, vt adeo simus de iusticia certi, atq; nobis hæreditate quadam certißima obtigisset. HA octo fidei proprietates vnusquisq; sibi in genere saltē applicet, ac cum Noë futuram liberationem à diluuio illo horrendo, in quo omnes, qui in Christum non crediderint, peribunt expectet. Viuamus igitur in timore Dei, certi quod breui vniuersalis Cataclysmus oppressurus sit omnes impios, à quo diluuio soli electi, fidei (quæ in Christi promißis fundatur) beneficio euadent. Nam his instar arcæ filius Dei est, qui nouit omnes qui sui sunt.

Fide Abraham, cum vocatus esset, obœdiuit, vt in locum exiret, quem accepturus erat in hæreditatē, & exijt nesciens quo iret. Fide peregrinatus est in terra promissa, tanquam in aliena, in tabernaculis habitans, cum Isaac & Iacob cohæredibus promißionis eiusdem. Expectauit enim ciuitatem habentem fundamentum, cuius architectus & opifex est Deus.

Hactenus recensuit Apostolus noster patrum exempla aliqua, qui ordine vixerunt ante diluuium: nunc addit eos qui post diluuium in fide perstiterunt: quorum primus & ordine temporis & excellentia fidei, occurrit Abraham: cuius exemplo probat fidem esse certitudinem, non solum earum rerum, quæ non videntur: verumetiam earum quæ humanæ rationi plane impoßibiles apparent. Deinde docet hoc exemplum, quod fiducia promißionum diuinarum, & obœdiētia erga Deum coniungi debeant: vt quæ à se inuicem nequaquam separari poßint. Nam cum dicit: Et exijt nesciens quo iret, significat vtrumq;, videlicet, & fidei proprium esse Deo credere, & ipsi ex fide obœdire, etiamsi tota rerum natura reclamare videatur.

Fide & ipsa Sara virtutem ad concipiendum & semē ad retinendum accepit, ac præter ætatis rationem peperit. Quoniam fidelem credidit eum esse, qui promiserat, propter quod & ab vno orti sunt, & hoc emortuo tanquam sidera cœli in multitudine, & sicut arena quæ est ad oram maris innumerabilis.

Hoc Saræ exēplum tria de fide docet, Primum, quod aliquoties iam dictum est, fidem esse rerum non apparentium fiduciam. Secundum, quod fides cōtra naturæ cursum, & rationis iudicium, se erigat. Nititur enim verbo eius, qui nunquam vanus deprehensus est in suis promißis. Tertium, quod præmia proposita sunt ijs, qui in fide promißionum diuinarum persistunt constantes. QVANTVM autem ad secundū membrum attinet, videlicet, quod fides contra naturę cursum & rationis iudicium se erigat freta promißionibus diuinis, docet Sara sanctißima matrona, quæ cum esset & tempore, nam iam senuerat, & natura, nam infœcunda erat & sterilis, tamen credidit promittenti Deo. Etsi enim in principio, cum promißio ei proponeretur, riserit: tamen credidit Deū veracem, etsi natura tota reclamabat. PORRO Hyperbolen non inusitatam esse in scripturis, vel hic locus ostendit. Neq; enim stellarum numero, neq; multitudini arenæ maris, respondet numerus populi, qui ab Abrahamo descendit. Quare iuxta huius figuræ sensum, significatur innumerabilis fuisse multitudo eorum, qui ex Abraham descenderant. HANC & nos fidei hypostasin imitemur, exemplo Abrahæ & Saræ, nihil dubitantes de diuinis promißis, etiamsi videantur nobis quo ad sensum carnis attinet, impoßibilia.

Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, non accipientes promissiones, sed procul eas aspicientes & credentes.

Colligit ex enumeratis exemplis, fidem esse rerum non apparentium. DVO hoc loco haud intempestiue quæri possunt. Primum, cum superius dixerit, Transtulit Enoch Deus, ne videret mortem, Cur nunc dicat: Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti? Deinde, quod dicit, quod non acceperint promißiones, cum tamen supra dixerit, quod acceperint præmium fidei. SOLVTIO primi est. Mortui sunt omnes communi more præter Enoch, qui in momento mirabiliter immutatus est: sicut in extremo die immutabuntur omnes, quotquot filius Dei veniens ad iudicium inuenerit viuos. SOLVTIO secundi est. Duplices erant promißiones factæ patribus, videlicet, terrenæ & cœlestes. Terrenas non sunt consecuti in proprijs personis, sed in hæredibus & posteritate. Cœlestes vere sunt consecuti, quemadmodum infra probat, cum Deum ipsorum esse Deum

pronunciat. Iam præsentis loci sententiam videamus. Secundũ fidem, inquit, scilicet quã crediderunt se promissa cœlestia bona consecuturos. Item, Non accipientes promissiones, scilicet, terrenas seu possessionem terræ Canaan. ARGVMENTVM præsens nobis accommodabitur hoc pacto. Illi crediderunt qui procul promissiones viderunt, multo magis nos credere oportet, quibus promissiones nunc sunt exhibitæ, quibus Christus factus est ὑπρον & sponsor æterni fœderis, de salute per fidem consequenda.

Et cum salutassent professiq; fuissent se hospites & aduenas fuisse in terra. Nam hæc qui dicunt, palam significant, se patriam inquirere, etsi quidem ipsius meminissent, de qua exierant, habebant vtiq; tempus reuertendi: nunc autẽ meliorẽ expetunt, hoc est, cœlestem. Ideo non erubescit Deus vocari Deus eorũ. Parauerat enim illis ciuitatem.

Valido argumento confirmat Patriarchas patriam cœlestẽ potissimum quæsiuisse, & non hæsisse in terrenis 10 promissionibus de terra Canaan. Vt autẽ clarius argumentum præsens intelligatur, illud in carceres dialecticos includam hoc pacto. QVICVNQVE fatentur se hospites & aduenas esse, significant se in patria non esse, sed eam potius inquirere. SED Patriarchæ Abraham & Isaac testantur se hospites & aduenas esse in terra Canaan. ERGO significant se extra patriam esse, eamq; adhuc inquirere, proinde vel inquirebant terrenam patriam, videlicet, Chaldæam, de qua exierant, vel meliorem, nempe, cœlestem. Non autẽ in- 20 quirebant terrenam patriam, videlicet, Chaldæam. Nam si hoc fecissent, habuissent vtique tempus in eam reuertendi. Ergo aliam patriam, nempe, cœlestem inquirebant, quã etiam adepti sunt, id quod ex eo probatur, quod Deus se eorum Deum nominari patitur. Nam si mortui fuissent plane, & nihil iam essent amplius, absurdum esset Deum eorum Deum dici. Hoc ipso argumento probat Christus Matth. 22. Marc. 12. Luc. 20. resurrectionem contra Sadducæos. Deus non est mortuorum Deus, sed Deus est Deus Abraham, Isaac & Iacob. Igitur isti non sunt mortui, si non mortui, viuunt vtique.

Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, & vnigenitum obtulit, qui promissiones acceperat, ad quem dictum erat: in Isaac vocabitur tibi semen, putans quod etiam ex mortuis ipsum excitare posset Deus.

Probatur & hoc exemplo, fidem esse certitudinem rerum promissarum, 30 non apparentium. Abrahamo erat promissum, vt in Isaac vocaretur illi semen, hoc est, vt ex semine Isaac illa innumerabilis multitudo populi, quæ esset instar stellarũ in cœlo, & arenę maris, prodiret: Hoc cum iam sanctissimo Patriarchę ex promissione diuina constaret: accepit mandatũ de mactando filio in holocaustum. Hic Abraham grauissime tentatur, sed superat tentationem fides, & nihilominus statuit, ex semine Isaac nasciturũ illum numerosum populũ, iuxta promissionem. Verum quia id fieri non posse arbitrabatur mortuo, & in cineres plane redacto Isaaco filio, ita colligit sanctissimus Patriarcha: Deus qui promisit mihi semen in Isaac, est verax in suis promissis. Sed iam 40 ex mandato promittentis Dei, debeo & volo Isaacum mactare, in sacrificium holocausti. Igitur vt constet Dei veritas, necesse est vt Isaac mactatus reuiuiscat, & ex morte resurgat, quo pater sit promissæ multitudinis populorum. HOC exemplum fidei Abrahæ nos quoque excitet, ad confirmandam fiduciam nostram de promissionibus diuinis, etiamsi illis tota rerum facies reclamare videtur.

Vnde & ipsum similitudine quadam recepit.

Effectus fidei Abrahæ. Non secus restitutus est Abrahamo Isaac, atque è mortuis resurrexisset. Vnde, hoc est, à morte. Similitudine quadã, hoc est, quodammodo. Recepit eum. nam cum Dei mandato 50 neci addictus, incolumis patri sit restitutus, videtur ipsius liberatio quædam resurrectionis species. Hoc modo dicuntur etiam reuixisse, qui ex certissimo aliquo periculo, præter omnem spem sunt seruati.

Fide & de futuris benedixit Isaac Iacob & Esau: fide Iacob moriens singulis filiorum Ioseph benedixit, & adorauit super extremo baculi sui.

Hæc exempla etiã testantur fidem esse rerum non apparentium. Iacob spiritu prophetico per fidem, quid futurum esset, filijs suis prædixit, & inter alia quod ex Iuda nasciturus esset Mesias, significans etiam quo tempore esset venturus. Adorauit super extremo baculi sui,

hos

hoc eſt, baculo innixus propter infirmitatem corporis, Deum adorauit, eiq; gratias egi[t]. Ex Hebræo nunc legitur, incuruauit ſe Iſrael ad caput lectuli. Dicitur autē Iacob incuruaſ[ſe] ſe ſe, hoc eſt, adoraſſe ad caput lectuli. Quia cum plane aſſurgere non poſſet è lecto, in qu[o] iacebat, ſe tamen ad formam precantis prono vultu componit. Hic obſeruanda eſt varietas lectionis, quæ inde nata eſt, quod eadem vox Hebræa, quo ad literas, ſignificat & lectum & baculum, ſeu virgam: Sola puncta variant ſignificationem. Septuaginta interpretes videntur legiſſe matta, hoc eſt, virga ſeu baculus, at nunc in Hebræis legitur mitta, id eſt, lectus. Sed lectio ſeptuaginta interpretum verior eſſe videtur. Quia in ſequenti capite primum fit mentio ægrotantis Iacob. Ita enim habet textus: His itaq; tranſactis nunciatum eſt Ioſeph, quod ægrotaret pater ſuus.

Fide Ioſeph moriens de exitu filiorum Iſraël meminit, & de oſsibus ſuis mandauit.

Hiſtoria hęc habetur Geneſ. 50. Sed cur nam Ioſeph mādat fratribus ſuis, vt oſſa ſua tollāt de Ægypto, & transferant ſepelienda in terra promiſſa? Hanc ſepulcri electionē voluit Ioſeph eſſe redemtionis de ſeruitute Ægypti ſigillum. Poſtquam enim fidelem eſſe Deum aſſeruit, qui pręſtabit ſuo tempore, quod pollicitus eſt, mox fratres ſuos adiurat, vt oſſa ſua transferant. Illæ vtiles erant reliquiæ, quarum aſpectus clare perſonabat, hominum nequaquam extingui æternum Dei fœdus, in quo Ioſeph tuto quieſcere iubet poſteros. Nam quia dictum erat Abrahamo: in generatione quarta reuertentur huc, ſcilicet poſt quadringentorum annorum ſeruitutem: ſtatuit Ioſeph fide hanc promiſsionem ratam fore: ex quo colligitur quod propoſitum eſt, videlicet, quod fides ſit rerum non apparentium.

Fide Moſes natus occultatus eſt menſibus tribus à parentibus ſuis, eo quod vidiſſent elegantem infantem, & nō timuerunt Regis edictum.

Hæc hiſtoria habetur Exod. 2. de fide parentum Moſis. Hoc exemplum ideo obſeruandum eſt diligentius, vt videamus mirabilia Dei conſilia in ſeruandis ſuis, & horum exēplo concipiamus fiduciam, qua nos Tyrannis mundi opponamus, cum aliquid contra Deum imperent. PRÆTEREA hoc loco obſeruetur, quod prudentia fidei comes eſſe debeat, & non temeritas. Hic enim parentes Moſis, nō temere ſe committunt periculo, ſed rem clam agunt. Quorum exemplum & nos imitemur in timore Dei.

Fide Moſes grandis factus renuit dici filius filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalem habere iucunditatem: maiores diuitias æſtimans theſauris Aegyptiorum improperium Chriſti.

Hoc exemplum Moſis, præterquā quod confirmet id quod propoſitum eſt, de fidei ꝓprietate, videlicet, quod ſit fiducia rerum non apparentium: teſtatur etiam æterna bona breui voluptati, improperium Chriſti diuitijs mundi & crucem honoribus & glorię mundi præponenda eſſe. Hoc Moſis exemplum, ſi hodie imitaremur, minus ſocordes eſſemus, ad confitendum veram doctriuam, poſthabitis gloria, diuitijs, & fauore tyrannorum & potentum mundi.

Aſpiciebat enim ad remunerationem.

Hæc ratio eſt cur improperiū Chriſti ſit paſſus Moſes, dum affligitur à Pharaone. Intuemur enim fide promiſſam & gratuitā obœdientiæ remunerationem. PAPISTÆ ex hoc loco, contra analogiam fidei, & mentē Apoſtoli, colligunt pręmium bonorum operū eſſe obiectū fidei. Id quod ſane nemo inficiari poterit ſimpliciter, cū id manifeſte hic aſſeritur. Verum in hoc peccant Papiſtæ, quod illud q, ſimpliciter dicitur, detorqueant ad partē, cui non conuenit. Quare ne erretur, obſeruanda eſt hæc regula: Fides amplectitur & intuetur, quicquid Deus vel mādat, vel ꝓhibet, vel aſſeuerat, vel promittit. Iam cū omne verbū Dei fide accipiendum ſit: debet & promiſsio quælibet fide accipi. Hac regula conſtituta, diſtinguendæ ſunt promiſsiones: quarum aliæ ad iuſtificationem gratuitam, aliæ ad præmia obœdientiæ pertinent. QVATENVS itaq; quærenda eſt iuſtificatio coram Deo: fides ſolam miſericordiam in Chriſto promiſſam intuetur, ſecluſis omnibus meritis, operib. præcedentibus, cōiunctis, & conſequentibus. Nam hic ſola gratia in Chriſto Ieſu fidiſsima eſt ſalutis ancora, vt copioſe docet Paulus ad Rom. Corinth. Epheſ. Galat. Phil. &c. AT extra iuſtificationem, fides etiam præmia, & remuneratione obœdientiæ promiſſam,

[r]ecte cōſiderat, & expectat. Cum enim bonis operibus remunerationē promiſit, profecto fides iſtam promiſsionem intueri debet, & firmiter ſibi perſuadere, quod Deus ſit verax in ſuis promiſsis. Quare & promiſſam remunerationē expectabat, idq; non propter dignitatem ſeu meritum operantis hominis: ſed propter veritatem & bonitatē promittentis Dei. PORRO cauſſæ ob quas Deus promittit remunerationem ſeu mercedem bonis operibus ſunt hæ quatuor præcipuæ. PRIMA, vt ſciamus ſerio mandatum Dei eſſe, vt obœdiamus ipſius mandatis. Nam vt nihil temere mandat, ita ſerio mandati executionē poſtulat. SECVNDA, vt Deus oſtendat obœdientiam ſibi ex fide præſtitam, eſſe gratiſsimū cultum, & veluti ſacrificium quo delectatur. TERTIA, vt propoſitis præmijs inuitet nos ad præſtanda ea officia, quibus ornatur gloria Dei, quibus conſeruari poteſt ſancta ſocietas inter homines, quibuſq; paulatim regnum Satanæ deſtruitur. QVARTA, vt ex cogitatione compenſationis obœdientiæ, ducamur in cogitationem pœnæ contumaciæ, quæ abſque omni dubio manet omnes, qui Deo ex fide non obœdierint.

Fide reliquit Aegyptum, non veritus furorem regis. inuiſibilem enim ac ſi cum vidiſſet ſuſtinuit.

Exemplum hoc Moſis etiam confirmat, vt ſuperiora, fidem eſſe ὑπόστασιν rerum non apparentium. Eſt autē horum verborum ſenſus. Moſes Deum, quem non viderat, fide præ oculis habuit. credidit enim ſe, iuxta promiſsionem diuinitus ſibi factam, populū educturum de terra Aegypti, etiamſi id nequaquam videbatur in oculis hominum poſsibile. Ratio enim ſtatuere non potuit, vt vnus aliquis, vel ſapientiſsimus, vel fortiſsimus, poſſet ſe opponere tam potenti regno, & populum ſatis præfractum è ſeruitute liberare.

Fide celebrauit Paſcha, & ſanguinis effuſionem, ne qui vaſtabat primogenita, tangeret eos.

Eſt & hoc fidei inſigne exemplum. Dominus dixit Moſi, Exod. 20. Trāſibo per terram Ægypti per noctem iſtam, & percutiam omne primogenitum ab hominibus vſq; ad beſtias, & in cunctis dijs Ægypti faciā iudicia, & erit ſanguis ille vobis in ſignum, in domibus, in quibus vos fueritis: cumq; videro ſanguinē, præteribo vos, & non erit vobis plaga ad perditionem, quando percutiam terram Ægypti. HIC Dominus vt cōminatur Ægyptijs interitum omnium primogenitorum, ita Hebræis pollicetur quod velit illorum primogenitis parcere: & in ſignum huius fœderis, iubet vt ſanguinem agni Phaſe aſpergant poſtibus ianuarum. Hanc promiſsionē fide amplectitur Moſes cum populo Iſraelitico, non fretus ſanguine agni aſperſo, ſed verbo promiſsionis: cuius ſanguis ille aſperſus veluti teſſera fuit. Veritas autem, quæ huic figuræ reſpondet, à Petro indicatur hiſce verbis: Redemti precioſo ſanguine, quaſi agni immaculati. Hoc ſanguine aſpergūtur conſcientiæ noſtræ, quando in Chriſtū credimus, cuius virtute tuti ſumus ab interfectore Diabolo. ET Auguſtinus tractatu 50. in Iohannem: Sanguine occiſi pecoris, Iudæorum poſtes ſignati ſunt: ſanguine Chriſti frontes noſtræ ſignantur. Et illa ſignatio, quia erat ſignificatio, dicta eſt à domibus ſignatis exterminatorē prohibere. Signum Chriſti à nobis expellit exterminatorem, ſi cor noſtrum recipiat ſaluatorem. Quare hoc dixi? Quia multi poſtes habent ſignatos, & intus non manet habitator. Facile habent in fronte ſignū Chriſti, & corde non recipiunt verbum Chriſti, ideo dixi fratres, quod repeto: Signum Chriſti à nobis repellit exterminatorem, ſi cor noſtrum Chriſtum habitatorē habeat. Hæc ille. Quid autē per primogenita Ægypti ſignificetur, explicat Auguſtinus hiſce verbis: Primogenita Ægyptiorū non incongrue principatus & poteſtas mūdi huius, hoc eſt, Diabolus & angeli eius intelligūtur, quos in aduētu ſuo Chriſtus deſtruxiſſe dicitur, id eſt, captiuos duxiſſe & triumphaſſe in ligno crucis. POSSVMVS primogenita Ægyptiorum accipere etiam omnes hæreticorum auditores & inuentores falſarū quæ in mundo ſunt religionum, quas Chriſti veritas cum ſuis extinguit autoribus. PROCOPIVS dicit, occiſione primogenitorum ſignificari, primam mali originem ſeu generationem tollendam eſſe, quod fit ſane, cum renaſcimur fide in nouos homines, ſanguine agni immaculati Chriſti aſperſi.

Fide tranſierunt mare rubrum, tanquam per aridam terram, quod experientes Aegyptij, deuorati ſunt.

Populi totius ſeu præcipuæ partis fides hic deſcribitur, qui populus Moſi legati Dei verbis credidit, etiamſi totius naturæ curſus & neceſsitas Phyſica reluctabatur. Hoc typo ſignificatur, quod fide in Chriſtum, fiat tranſitus ex tumultuo-

ſiſsimo

ſiſsimo huius mundi mari ad immortalitatis gloriam: etiamſi hoc rationi videatur impoſibile. Vt enim Moſes dux fuit populi tranſeuntis mare rubrum: ita Christus Deus & homo dux noſter eſt, quem ſequemur fide in requiem promiſſam.

Fide muri Iericho corruerunt circuitu dierum ſeptem.

Tranſmiſſo Iordane, & erectis duodecim lapidibus, quos è medio fluminis tulerunt filij Iſrael, in memoriam miraculi & beneficij præſtiti: venerunt ad ciuitatem Iericho munitiſsimam: quæ plane humanis viribus inexpugnabilis videbatur. Hic Dominus alloquitur ducẽ populi Ioſua, hiſce verbis: Ecce dedi in manus tuas Iericho, & regem eius, omnesq; fortes viros. Circumite vrbem cuncti bellatores, girando vrbem ſemel. ſic facietis ſex diebus, Septẽ vero ſacerdotes ſeptem buccinas geſtabunt ante Arcam, ſeptieſq; circumibitis ciuitatem, & ſacerdotes clangent buccinis, cumq; prolixiorem ſonum fecerint, & ſonus in auribus veſtris increpuerit, conclamabit omnis populus vociferatione maxima, & muri funditus corruẽt ſubter eam. Ioſuæ 6. HÆC promiſsio rationi humanæ plane impoſsibilis videbatur. Quis enim ſtatuere poſſet, vt ciuitas, viribus humanis inexpugnabilis manibus hominũ, ſono tubarũ euerteretur? Sed Ioſua dux vir ſanctus, nequaquam dubitauit de promiſsis diuinis: ſed dedit gloriam Deo, ſtatuens ipſum veracẽ eſſe in promiſsis ſuis, vel reclamante tota natura. quare & exitum fide expectauit, & vidit impletam promiſsionem. Nam iuxta promiſsionis verbũ ſeptimo die clangentibus ſacerdotibus, & vociferante populo, muri Iericho corruerunt, & capta ciuitate, victores ſunt facti Iſraelitæ, non ſuis viribus, ſed diuino miraculo. HINC apparet verum eſſe quod propoſitũ eſt, videlicet, quod fides ſit firma fiducia rerum non apparentium. QVID autem myſtice intelligendum ſit, per deſtructionem murorũ Iericho, explicat Auguſtinus hiſce verbis: Muri ciuitatis Iericho, ſepteno circuitu præeunte teſtamẽti Arca corruerunt. Quid enim nunc aliud agit annunciatio regni cœlorum, quã circuitio arcæ ſignificauit: niſi vt omnia munimenta mortalis vitæ, hoc eſt, omnis ſpes huius ſeculi, quæ reſiſtit ſpei futuri ſeculi, dono Spiritus ſancti deſtruatur. monet ergo nos hæc hiſtoria, vt fide promiſsionibus diuinis adhærẽtes, ſtatuamus nos fore victores omnium munitionum Diaboli, adeoq; totius regni tenebrarum, per fidem in ducem noſtrum Ieſum Chriſtum: qui fecit nobis ſpem ciuitatis cœleſtis Ieruſalem, quæ ſane ſpes credentẽ nequaquam confundet, modo iuxta Chriſti dictum ad finem vſque perſeuerauerit.

Fide Rhaab meretrix non perijt cum incredulis, excipiens exploratores cum pace.

Hoc exemplũ primum docet, quod ſuperiora, videlicet, quod fides ſit rerum non apparentium. Deinde gentes fide recipiendas oſtendit. Tum quod non ſit perſonarum acceptio apud Deum. Poſtremo quod ſalus non pendet ex meritis præcedentibus. Si quis interroget: Vnde hæc mulier præ alijs infamis, tantam laudem conſecuta ſit? Reſpondeo plurima concurrere in hac Ethnica fœmina. Primum enim colloquium ipſius cum exploratoribus non fuit laſciuum, ſed ſanctum & caſtum, Vnde didicit, Deum Iſraelis verum Deum eſſe: Id quod ſane fundamentũ eſt & caput pietatis. Deinde, confirmatur ſigno diuino, & victoria populi Dei miraculoſa. Tertio, conuicta verbo & ſigno, quæ ſunt teſtimonia veritatis diuinæ, credit, & fide iuſtificata confitetur Deũ Iſraelis. Quarto, cum ſuo periculo populo Dei benefecit, & ita fidei caritatis opera adiunxit, & obœdientiæ mercedem accepit. Nam vt ipſa exploratores liberauit: ita per illos ſeruata eſt, reliquis habitatoribus Iericho pereuntibus. SED quid de mendacio huius fœminæ dicendum eſt: Auguſtinus in hunc modum quæſtionem ſoluit: Quod ſcriptum eſt, bene Deum feciſſe cum Hebræis obſtetricibus, & cum Rhaab meretrice: non ideo factũ eſt, quia mentitæ ſunt, ſed quia in homines Dei miſericordes fuerunt. Non eſt itaque in eis remunerata fallacia, ſed beneuolentia: benignitas mentis, & non iniquitas mentientis. Et paulo poſt, Rhaab in Iericho, quia peregrinos homines Dei ſuſcepit hoſpitio, quia in eorum ſuſceptione periclitata eſt, quia in eorum Deum credidit, quia diligenter eos, vbi potuit occultauit, quia per aliam viam remeandi conſilium fideliſsimum dedit, etiam ſupernæ Ieruſalem ciuibus imitanda laudetur. Quod autem mentita eſt, etiam aliquid ibi Propheticum intelligenter exponitur, non tamen imitandum ſapienter proponitur, quamuis Deus illa bona memorabiliter honorauerit, hoc malum clementer ignouerit.

Et quid adhuc dicam? deficiet enim me

Præteritio eſt. Abrumpit enim lõgiotempus

tempus, commemorantem de Gedeone, Barach, & Samson, & Iephthe, Dauidque & Samuele, atque Prophetis.

rem cõmemorationem exemplorũ, petita ratione ab exemplorum multitudine. Historia Gedeonis legatur Iudicum 7. qui adiunctis sibi 300. viris exercitum maximum Madianitarum superauit. De Barach qui Siseram vicit consilio mulieris, legatur Iudicũ 4. De Samsone, qui stupenda fortitudine præualuit, qui asini maxilla mille viros prostrauit, qui tandem cœcus effectus Philisteorum principes cõcussa domo interemit, legatur Iudicum 14. 15. & 16. De Iephthe, qui pugnauit contra filios Amon, legatur Iud. 11. De Dauide, Samuele & Prophetis, legantur libri Regum, & Prophetarum: Nam horum fides passim per totam scripturam prædicatur. 10

Qui per fidem vicerunt regna, operati sunt iusticiam.

Hoc intelligendum est, nõ de quibusuis regnis, sed tantum de regnis promissis filijs Israel, quę ex mandato Dei expugnauerunt. Nam cum Deus illa ingentia regna populo suo promitteret, duces populi fide aggressi sunt expugnationem regnorum, quæ & adepti sunt. Operari iusticiam, est mandata Dei iuste exequi pro ratione vocationis cuiusque.

Adepti sunt promissiones.

Hoc est, factæ sunt nonnullis ex patribus peculiares promissiones: sicuti Dauidi, obœdienti Deo ex fide, promittitur nouũ beneficium, iuxta illud: Iurauit Dominus Dauidi, de semine ventris tui ponam super sedem tuam. Doctrina obseruetur hoc loco, de bonitate Dei, noua beneficia præstantis recte vtẽtibus prioribus donis in vera fide. 20

Occluserunt ora leonum.

Vt Samson, Dauid, Daniel. Hæc occlusio externa symbolum est spiritualis occlusionis, quæ fit per fidem, videlicet, cum ora Diabolorum & Hæreticorum occluduntur sana doctrina & fidei confessione.

Extinxerunt vim ignis.

Vt tres viri illi in fornace Babylonica. Obseruandum est, quod dicat non ignem, sed ipsam virtutem ignis extinctam fuisse, hoc est, ita impeditam diuinitus, vt non potuerit lædere corpora eorum qui in ignem coniecti erant. Hoc miraculum non solum doctrinam Hebræorum confirmat: Verumetiam testatur, quod Deus interdum suos tueatur, non per media, sed contra omnia media. In extremo iudicio quando mundus purgabitur igne, simile miraculum in sanctis apparebit. 30

Effugerunt acies gladij.

Vt Dauid fugiens Saul, & alij multi omnibus temporibus.

Conualuerunt de infirmitate.

Vt Dauid, Ezechias & multi. 40

Fortes facti sunt in bello.

Vt Abraham, Moses, Iosua, multi Iudices & Reges.

Castra verterunt exterorum.

Id est, exercitus exterorum in fugam verterunt: vt Iephthe, Dauid &c.

Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos.

Hoc est, mulieres piæ fide Prophetarum verbis adhibita receperunt viuos suos carissimos filios, qui obierant. Vt Zarepthana per Heliam, 3. Reg. 17. Sunamitis per Helisæum, 4. Reg. 4. Hæc miracula confirmarunt doctrinam horum Prophetarum, & refutarunt falsos doctores qui se opposuerant Heliæ & Helisæo. 50

Alij autem distenti sunt, non accipientes redemtionem, vt meliorem consequerentur resurrectionem.

Quanta fecerint per fidem Patriarchæ, Reges, Prophetæ, Duces & quidẽ priuati homines in veteri Testamento, hactenus ostensum est. nũc additur

additur quanta ſint paſsi etiam alij quam plurimi ob fidei confeſsionem: qua re ſignificatur vera Chriſtiani militis fortitudo, vnde ſit, & quo ſpectet. Diſtenti ſunt, ſcilicet, in tormentis, Græce ἐτυμπανίσθησαν, id eſt, crebris ictibus percuſsi, vt tympanum. Chryſoſtomus dicit ἀποτυμπανισμὸς λέγεται ἀποκεφάλισμος, hoc eſt, obtruncatio capitis: & exiſtimat notari præcipue Iohannem Baptiſtam, qui ab Herode obtruncatus eſt. Cum autem addit, Non accipientes redemtionem, non de ſpirituali redemtione loquitur, cuius reuera erant participes: ſed de corporali redemtione.

Alij vero ludibria & verbera experti, inſuper & vincula & carceres, lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt.

Hæc vt præcedentia, non ſolum docent quale ſit fidei robur: Verumetiam monent Eccleſiam perpetuo cruci in hac vita ſubiectam eſſe. Plæriq; omnes ludibrijs impiorum expoſiti fuerunt: vincula & carceres paſſus eſt Ioſeph & multi alij: lapidatus eſt Naboth & Stephanus: Sectus eſt Eſaias: Tentatus eſt Abraham: occiſus eſt gladio Ionathas, & innumerabiles alij, vt videre eſt in hiſtorijs omnium temporum.

Circumiuerunt in Melotis.

Hoc eſt, in pellibus ouinis. Nam μηλωτὴ Græcũ ſignificat pellem cum lana ab oue detractam.

In pellibus caprinis, egentes, anguſtiati, afflicti.

Hæc varia ſanctorum afflictio, vt oſtendit ſanctis aliam vitam propoſitam eſſe, quam hanc ærumnoſam: ita conſtantiam in cruce, ipſorum exemplum nobis commendat.

Quibus dignus non erat mundus.

Prolepſis eſt, qua anticipat obiectionem, videlicet, quod non ſuo ſcelere tantas pœnas meruerint. Obſeruetur hic maximum fidei præconium, videlicet, quod fides tantam dignitatem afferat hominibus, vt mundo ſint ſuperiores, neque hoc mirum eſt, cum hæc ſit dignitas & honor cœleſtis credentium, quod cenſeantur eſſe filij Dei. Nam credentibus hanc dignitatem dedit, vt ſint filij Dei ex Deo nati. Iohan. 1.

In ſolitudinibus errantes, in montibus & ſpeluncis & cauernis terræ.

Exaggeratio eſt conſtantiæ ſanctorum in cruce, quæ eo pertinet, vt nos eorũ exempla imitari contendamus.

Et hi omnes teſtimonio fidei probati, non acceperunt promiſsionem, Deo de nobis melius aliquid prouidente, vt non ſine nobis conſummarentur.

Argumentum à minori ad maius, Accommodat enim exempla, quæ recenſuit ad noſtra tempora, qui Chriſtum exhibitum certo nouimus: & loquitur potiſsimum de exemplis veteris Teſtamenti, quæ hoc modo ad nos animandos & confirmandos accommodat. Sancti omnes veteris teſtamenti, Reges, Prophetæ, Patriarchæ, & alij cum viri tum mulieres, per fidẽ promiſsionis tanta perpeſsi ſunt, & tanta præſtiterunt, quanto magis nos conſtantes eſſe decet, quibus ipſa promiſsio exhibita eſt & completa. Vocat autẽ hic promiſsionem manifeſtationem & exhibitionem Chriſti in carne. Cum itaq; nobis maius lumen gratiæ fulſit, quam illis, decet profecto, vt in tolerandis malis ſimus cõſtantiores. Obſeruetur hic diſcrimen gratiæ ſub lege, & poſt exhibitũ Chriſtum: illic enim exigua lucis ſcintilla micabat, hic plenus ſol iuſticiæ fulget. Siue igitur noticiam, ſiue fruitionẽ gratiæ & ſalutis reſpicimus, maior ſane nobis in nouo teſtamento, quam patribus in veteri teſtamẽto refulget.

CAPVT XII.

Summa Capitis duodecimi.

Cum

Cum patientia pijs necessaria sit, vt ea quæ veram patientiam comitantur sectanda sunt, ita cauenda sunt omnia, cum quibus fides & patientia stare non possunt, atque ideo ante omnia verbo Christi auscultandum est.

Ordo & partes Capitis duodecimi.

Ex congerie exemplorum superioris capitis, vnde colligitur hæc propositio, seu thesis, videlicet, quod fidei necessario coniuncta sit patientia: infert in huius capitis initio hanc hypothesin, videlicet, quod Hebræi, exemplo tot sanctorum, debeant patienter aduersa tolerare. Atque hæc est præsentis capitis prima pars, quæ argumentatione colligitur, & habet iustæ confirmationis partes, nempe, propositionem, confirmationem, & conclusionem. Huc addit congeriem exhortationum ad varia Christianorum officia, & simul dehortatur ab ijs quæ fidei impedimento esse videntur. Atque hæc secunda capitis pars est, quæ suis etiam quibusdam rationibus fulcitur. Ex his delabitur ad principalem huius Epistolæ propositionem (idque plane Rhetorum more, qui in Epilogis principales propositiones fortius inculcant) nimirum, vt Christum de cœlo suum verbum sonantem audiamus: atque hæc est tertia capitis pars, cui etiam confirmationem subiungit.

EXEGESIS DVODECIMI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PROINDE nos quoq; tantam habētes circumpositam nubem testium, deponentes omne pondus, & circumstans nos peccatū: per patientiam curramus propositum nobis certamen.

Hæc verba, ad superiora quidem relata, sunt illatio, cuius summa est: Exemplo sanctorum præstanda est patientia: ad sequentia vero si referantur, propositio est primæ partis huius capitis, de patientia præstanda. verum quia grandi orationis genere hæc ab Apostolo proponuntur, nos verba altius expendamus. PRIMVM ergo, Nubem testium, pro immensa multitudine testium ponit: alludens haud dubie ad nubes, quarum ductu populus Israel de Ægypto in terram promissam properauit. Hinc nobis vtilis doctrina commendatur, de vsu exemplorum, videlicet, vt non secus sanctorum fidem & patientiā sequamur, ingressuri in promissam requiem, quam populus Israel olim nubes ductrices sit secutus, ingressurus in terram promissam. DEINDE duo patientiæ impedimenta vult tolli, videlicet omne pondus, & circumstans peccatum. Pondus hoc loco, est carnalium rerum amor seu concupiscentia. Vt enim festinanti & currenti sarcina esse solet impedimento, ita quæ caro amat, nos premunt, quo minus in patientiæ stadio curramus. Vnde Christus futuros suos discipulos, vult abnegare semetipsos, vt se totos fidei ipsius committant. CIRCVMSTANS peccatum, vocat affectus & occasiones peccatorum. Neque enim patientia esse potest, vbi conscientia vulneratur peccandi consuetudine. PRÆTEREA cum dicit, Propositum esse nobis certamen, tria monet: primum quod non sit otiandum, neq; ignauiæ indulgendum. Deinde, quod strenue oporteat currere in stadio huius vitæ, idque per patientiam ex fide. Tum, quod metam & βραβεῖον cogitare oporteat, quo victoriæ & præmij expectatione, labores libentius perferamus. Æquius enim labores vel grauissimos feret, qui animum spe bona læti exitus fouet, erigit, & obfirmat.

Aspicientes in ducem fidei, & consummatorem Iesum, qui viæ propositi sibi gaudij sustinuit crucem, confusione contemta, atque in dextra throni Dei sedet, &c.

Confirmatio propositionis, ab exemplo Christi. Christus, qui dux est Christianæ militiæ, sustinuit crucem, proposito sibi lætissimo exitu, quem & nactus est. Igitur & vos decet, vt proposito lætissimo euentu, sitis in ferenda cruce fortes. Nam vt ipse tandem gloriam adeptus est: Ita qui eum sequuntur ducem, læta tandem fruentur victoria. Argumenti consequentiam indicat, cum Christum autorem fidei & cōsummatorem proponit. decet enim vt milites suum sequantur ducem: Cum igitur ille præcessit, confusione, hoc est, ignominia crucis contemta, & animum erexit proposito gaudio: profecto & nos eum sequi decet, concepta fiducia de læto exitu. Doctrina hoc loco obseruetur, quod in cruce quauis aspicere oporteat Christum, vt cum illo nostræ crucis liberationem expectemus.

Recogitate enim eum, qui talem susti nuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem, ne fatigemini animis vestris deficientes.

Propositum exemplum Christi exaggerat, vt altius infigatur animis Hebræorum. Nullius enim exemplum nos magis mouere debet, quam Christi: de quo rectissime dicitur, Omnis Christi actio, nostra est instructio.

Nondum vsque ad sanguinem restitistis, aduersus peccatum decertantes.

10 Argumentum ab honesto & vtili simul: Christianos decet, vel vsque ad sanguinem aduersus peccatũ pugnare: Sed hoc fit per patientiam sub cruce. Est enim crux veluti pugna quædam aduersus peccatum, Igitur patientia sub cruce, imo crux ipsa pijs est vtilis. Huc illud Dauidis dictum pertinet: Bonum est mihi quod humiliasti me, vt discerem iustificationes tuas. cum dicit: Nondum vsque ad sanguinem restitistis, Significat & Hebræos procul adhuc sequi suum ducem Christum, qui sanguine prius effuso potitus est gloria, & peccatum armatum esse, & perpetuum bellum gerere aduersus pios.

Et obliti estis consolationis, quæ vobis tanquam filijs loquitur: Fili mi, noli negligere disciplinam Domini: neque fatigeris, dum ab eo argueris. Quē enim diligit Dominus, castigat: flagellat autem omnem filium, quem recipit.

20 Aliud argumentum à voluntate & consilio Dei sumtum, adducto in medium dicto Salomonis, ex tertio capite Prouerb. Tractat autem Apostolus hoc argumentum ad hunc modũ. Primum exordiolo obiurgat paterne Hebræos ipsos, tanquam obliuiosos: vt qui paterni consilij in Deo sint obliti. Hoc exordiolum sequitur propositio, videlicet, vt patienter disciplinam Domini suscipiant. Hanc propositionem confirmat, ratione à consuetudine seu consilio Dei sumta: Dilectionis Dei testimonium non est spernendum, Castigatio est dilectionis Dei testimoniũ. Igitur castigatio non est spernenda. Quare non est despondendus animus sub cruce, sed e-

30 rigendus potius consolatione & testimonio Dei erga suos filios, qui nullum recipit filium quem non flagellat. OBSERVETVR igitur hic vtilissima doctrina, de necessitate crucis ferendæ, & consolatione capienda ex consilio Dei, & paterna ipsius voluntate erga nos. Tanta enim est carnis nostræ petulantia & contumacia, vt spiritus imperium prorsus excutiat, nisi crucis iugo subinde prematur, ac veluti freno quodam refrenetur, ne in quoduis scelerum genus præcipitetur.

Si castigationem sustinetis, tanquam filijs vobis se offert Deus.

Maxima hæc est sub cruce consolatio, quod crux sit testimonium paterni animi in Deo erga homines. Sed

40 sunt duo hominum genera qui affliguntur. Quidam enim tanquam filij à patre castigantur, videlicet credentes. Hi enim affliguntur in carne, ne spiritus imperium excutiant. Quidam affliguntur vt hostes Dei, quorum rursus sunt duo genera. Nam quidam sunt emendabiles: hos flagellat Dominus vt emendentur, & vt ex hostibus, filij & amici fiant. Sic emendatus est Manasses, & Naaman ille Syrus. Hi enim humiliati cruce, resipuerunt & saluati sunt. Quidam sunt deploratæ maliciȩ, & plane inemendabiles: horum flagellum præludium est æternorum suppliciorum. In horum numero fuerunt Cain, Saul, Iudas, Iulianus, &c. Erit proinde tum demum crux gloriosa & salutaris, quando filiorum est, non hostium, quando resipiscentium est, & non contumacium & inemendabilium.

50 Quis enim filius est, quem non corripit pater?

Argumentum ab exemplo & consuetudine bonorum parentum. Concluditur autem hoc modo. Vt boni parentes filios suos corripiunt, & disciplina regunt, ne segnescant: ita optimus pater cœlestis, quos recipit in Christo filios, castigat, idque plane paterno animo, vt eos in officio cōtineat.

Quod si absque castigatione estis, cuius participes sunt omnes: nempe spurij estis & non filij.

Per contrapositionem argumentũ texit, ex superiori dicto: Quis est filius quem non corripit pater? Formandum est autem argumentum hoc pa-

cto: Omnis filius corripitur à patre suo, Ergo qui nō corripiūtur à patre Deo, nō sunt inter ipsius filios censendi, sed potius spurij iudicandi sunt. HIC locus docet, consolatur, confutat. Docet enim Ecclesiam esse subiectam cruci, idque Dei consilio. Consolatur cruce pressos, ex eo quod crux sit testimonium fauoris Dei ergo homines. Confutat rationis argumentum, iudicantis eos, qui Deo carissimi sunt, omnium malorum expertes esse debere.

Deinde patres quidem carnis nostræ castigatores habuimus, & reuerebamur eos: nonne multo magis obtemperabimus patri spirituum, & viuemus?

Argumentum à minori ad maius. Vos fertis patienter, cum patres vestri carnales vos castigant: multo magis Deum patrem cœlestem castigantem vos, ferre deberetis, cum in cruce veram vitam, gratiam & salutem afferat. Recte igitur Augustinus ait: Nulla caussa probabilior occurrit, cur iusti homines laborant plerunque in hac vita, nisi, quia hoc eis expedit.

Nam illi ad paucos dies, prout ipsis videbatur, nos castigabant: hic autē ad commodum nostrum, ad hoc vt participes simus sanctimoniæ ipsius.

Exaggeratio est superioris argumenti, & amplificatio à comparatis seu connexis. Ab illo potius castigatio ferenda est, à quo plura commoda & diuturniora expectantur, quam ab eo à quo pauciora bona & minus diuturna expectari possunt. Sed à Deo patre plura & diuturniora bona expectanda sunt, quam à parentibus carnalibus. Proinde ea castigatio potius ferenda est, quæ diuinitus contingit, quam quæ à parentibus carnalibus infligitur. Obseruetur hoc loco vsus crucis, videlicet, quod sit quędam veluti via ad recipiendam sanctimoniam Dei, Nam est quasi ignis, quo paulatim expurgatur peccati macula, ac veluti scoria.

Omnis autem castigatio in præsens quidem non videtur esse gaudij, sed tristiciæ: at postea fructum tranquillum iusticiæ exercitatis per eam reddit.

Argumentum à fine castigationis, amplificatum concessione, & correctione, à connexis petitis. Castigationem grauem esse fatetur, dum adhuc sentitur virgæ asperitas: At postquam petulantiam carnis repressit, sequitur fructus gratissimus, nempe, iusticia, hoc est, morum grauitas, & vitæ innocentia. Nam cum pueri castigati tempestiue ab illicitis abstinere coguntur, magis magisque assuefiunt honestati ac integritati vitæ. Ad eundem modum se res habet in Dei familia: Ibi enim carnis petulantia spiritus excuteret imperium, nisi virga patrisfamilias Dei petulantia hæc coërceretur. Vt ergo myrrha acris & amara est, & tamen sanat vulnera: Ita crux, etsi carni insuauis existit, tamen nequaquam exitialis, sed salutaris est, modo fide & patientia vera temperetur. DOCTRINA proinde obseruetur hoc loco, quod crux Ecclesiæ, non æstimanda sit ex sensu præsentis acerbitatis, sed ex fructu seu exitu, qui eam sequitur, iusticiæ, hoc est, innocentiæ vitæ & incoatæ obœdientiæ, in qua hominem exercet. Verum vbi homines non emendantur cruce, plane de eorum salute desperandum est. Nam perinde se res habet in animorum vitijs, atque in corporum morbis. In corporū morbis sic se res omnino habet, vt autor est Hippocrates: Quoscunque morbos medicamenta non sanant, ferrum sanat: quos ferrum non sanat, ignis sanat: quos verò ignis non sanat, hos scito immedicabiles esse. Ita in Ecclesia Deus arguit peccata verbo. Deinde impœnitentibus circūdat signa reatus. Postremo aliquibus prębet gustum iræ suæ. His remedijs qui non sanantur, sunt prorsus immedicabiles. Quare nos serio cogitemus de consilio Dei castigantis nos, & non obduremus corda nostra ad plagas diuinas, sed emendemus vitam nostram, ne Deus opinione citius abijciat nos in furore suo.

Quapropter remissas manus & soluta genua erigite, & gressus rectos facite pedibus vestris, ne quod claudum est aberret, sed sanetur potius.

Conclusio est præsentis exhortationis ad patientiam, exornata metaphora, sumta à viatoribus, qui haud raro defatigati, remissiores & segniores fiunt. Vnde fit sæpe, vt à recto itinere abducantur, & aberrent. Remissio enim manuum, & solutio genuum, notatio est inertiæ: quæ mentis & cordis ignauiam, & socordiam designat hominis despondentis animum. Quare Apostolus noster vult nos strenue pergere in cœpto itinere, tenentes rectum

cursum,

cursum, seu rectas orbitas, ita vt honestæ vitæ vestigia appareant, quæ nimirum alij ingrediantur. Nam tum demum vacillare mentes & claudicare dicuntur, cum vel in doctrina, vel in moribus à recto itinere deuiant: Huic claudicationi medetur docta patientia. Qui enim rectè se comparauit ad tolerantiam, recta via pergit, quocunque Dominus vocat, nec ad dexteram nec ad sinistram deflectens. Obseruetur hoc loco vberrimus patientiæ fructus, videlicet, quod homines ea assuefacti, teneantur in recto doctrinæ & vitæ cursu.

Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Dominum.

10 Hæc secunda pars capitis est, quæ continet parænes es, ad vitam Christianis dignam faciẽtes. Hactenus enim de fide, & patientia: iam autem de eorum effectibus concionatur. Vt enim fide Deo adhæremus: ita proximo mutua dilectione & pace. Hæc, si sincera sunt, habent sanctimoniam vitæ coniunctam.

Hvc addit grauem comminationem, Sine qua (inquit) nemo videbit Dominum. non enim alijs oculis videtur Deus, quam fidei, quæ habet sanctimoniam vitæ comitem. Obseruandum est hoc loco grauissimum hoc præceptum, sectandam esse pacem, idque cum omnibus, ita vt simul sanctimoniam sectemur. Quare si quis hostium Euangelij velit nos prætextu pacis ab Euangelio abducere, nequaquam illi assentiendum est: quia sanctimonia, quæ Deum respicit, læderetur. Porro quisquis cõstituit apud se, hanc pacem sectari cum omnibus salua sanctimonia, is debet primum se ipsum agnoscere, & perpen-
20 dere quid habeat, quo alios possit offendere, ex quo geminum fructum colliget, Primum enim eo citius condonandum esse alijs cogitabit, cum ipse se eisdem malis obnoxium esse animaduertit. Deinde, cum in alijs offensas videt, seipsum protinus intuetur, & communem culpam & infirmitatem deplorat. Præterea ad duo respiciet, ad Deum ipsum requirentem hoc officium, & ad imaginem Dei, tanquam notam peculij diuini, impressam hominibus. Huius imaginis consideratio nos ad mutuum amorem & pacem inuitabit.

Prospicientes, ne quis desit gratiæ Dei, ne qua radix amaritudinis sursum germi-
30 nans obturbet, & per hanc inquinentur multi.

Argumento sumto à consequentibus cõtrariorum ad pacem hortatur. Pax & discordia contraria sunt, Quorum sunt cõsequentia, pacis quidem, possesio gratiæ Dei, tranquillitas conscientiæ, sanctimonia, & innumeræ aliæ virtutes, Discordiæ vero, defectio à gratia Dei, germinatio amaritudinis impediens à recto cursu fidei, inquinatio mẽtis, cordis & vitæ. Hæc mala discordiæ cum tanta sint, merito pax est sectanda, cuius sane fructus & dulcissimus & vberrimus est. Obseruetur ergo doctrina hic, quod liuor, odium & discordia suffocent semen fidei, excutiant gratiam, & excitent radicem malignæ naturę, ad germinandum morti, cum in doctrina, tum in moribus. Obseruetur quoque hic officium Christiani hominis esse, fratres aberrantes suo studio in viam reuocare: quod qui non fecerit, ne-
40 quaquam perfunctus est officio Christiani hominis. Deinde cum iubet nos prospicere, ne quis deficiat à gratia Dei, significat, & fidem & gratiam amitti posse: Contra eos qui hodie docent, fidem semel conceptam nunquam amitti posse, nec Spiritum sanctum excuti propter vlla scelera, quantumuis enormia.

Ne quis fornicator, aut profanus, vt Esau, qui propter vnam escam vendidit primogenita sua.

Aliquot exempla ponit defectionis à gratia Dei: pendet autem oratio, ex verbo supra posito hoc modo, Prospicientes ne quis sit fornicator, aut profanus, vt Esau. Fornicatorem & religionis contemtorem optimo iure coniungit: quia vterque à Deo deficit: hic mentis, ille mentis & corporis impuritate. Legatur historia Ge-
50 nes. 25. Obseruetur hoc loco Apostoli definitio, qui profanum appellat, & extra familiam Dei collocat eum, qui pluris huius vitæ commoda facit, quam veram religionem. Est itaque profanus, definitore Apostolo nostro, quisquis huius vitæ commoda & voluptates gratiæ Dei & obœdientiæ erga ipsum anteponit, vt Esau fecit, cum pręedulio vno contemserit ius primogenituræ suæ, cui annexa erat benedictio, & sacerdotalis dignitas. Esau imitatores sunt, de quibus Psalm. 49. loquitur hoc modo: Hoc est cor eorum, quod domus eorum sint perpetuæ, & habitationes eorum à progenie in progeniem, & nomen sit illustre super terram. Prophano opponitur pius, seu perfectus, qui scilicet gratiam Dei & obœdientiam erga ipsum anteponit huius vitæ commodis & voluptatibus, seu qui retinet fidem & bonam conscientiam.

Scitis enim quod & poſtea cum vellet hęreditare benedictionem, reprobatus ſit.

Prophani contemtus Dei iuſtiſsima pœna. Excuſſo Spiritu ſancto, homo prophan⁹ carnali affectu rapitur, quo amiſſam ſua culpa benedictionem, & ius primogenituræ repetit, ſed fruſtra. Nam ius primogenituræ iam in ipſius fratrem tranſlatum erat. Monemur & hoc loco, ne procraſtinemus pœnitentiam, ac ita magis in nos prouocemus iram iuſti iudicis, magiſque abducamur à via.

Non enim pœnitentiæ locum inuenit, quãquam cum lacrymis exquiſiuiſſet illã.

Ratio ab euentu: Eſau non inuenit pœnitentiæ locum, Igitur Eſau eſt reprobatus. Nihil enim profecit ſera ſua pœnitentia, hoc eſt, terrore, quo propter peccatum perculſus eſt. Non enim egit pœnitentiam, vt debuit. Nam eo tempore propoſitum occidendi fratrem habuit. Apoſtolus hoc loco nequaquam præciſe contemtoribus religionis negat veniam, ſed exemplo & periculo monet, vt quiſque ſibi caueat à prophano verbi Dei contemtu. Lacrymas Eſau intellige fuiſſe hominis deſperati, abſque vera in Deum fiducia, ſine qua omnes pauores conſcientiæ, omnes lachrymæ ſunt irritæ & prophanæ. Obſerua quam ſit periculoſa illa mundi de religione negligentia, quę ad poſtremum deſperationem affert. VOCABVLVM μετάνοια, hoc ſolo loco in nouo Teſtamento, pro pauoribus conſcientiæ, ſine fide & conuerſione ad Deum accipitur. Doluit quidem Eſau, ſed non eſt ad Deum conuerſus. Quare duplex dolor obſeruandus eſt. Nam eſt dolor mundi, & dolor ſecundum Deum. 2. Corinth. 7. Dolor mundi eſt, cum homo, vel amiſsis terrenis angitur, vel alieno bono triſtatur, vel vnius pœnæ impendentis metu ſolicitatur. Talis fuit dolor Cain, Eſau, Achitophelis, Saulis, Iudæ, Iuliani. Dolor ſecundũ Deum, eſt cum homo non tam ob pœnam, quam ob culpam dolet: videlicet, quod clementiſsimum patrem Deum offenderit, & habet fidem coniunctam, qua ſtatuit peccatum remiſſum eſſe. Talis fuit dolor peccatricis Lucæ 7. & eſt omnium qui vere in Deum credunt.

Non acceſſiſtis ad tractabilem montem, & accenſum ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ ſonum, & vocem verborum, quam qui audiuerũt, petierunt, ne ſibi adderetur verbum. Non enim ferebant quod dicebatur: & ſi beſtia tetigerit montem, lapidabitur, aut iaculo configetur, & ita terribile erat quod videbatur: Moſes dixit, exterritus ſum & tremefactus.

Tertia huius capitis pars eſt, qua etiam ſuperiora confirmantur. Inſtituit autem hic collationem legis & Euangelij, à circumſtantijs petitam. Vt autem hic locus clarius excutiatur, primum ſenſum ſimpliciter videamus. Deinde membra particulatim excutiamus. SENSVS ergo hic eſt: Gloria Dei illuſtrior eſt in Euangelio, quam in lege: & Euangelium eſt amabilior doctrina, quam lex, Ergo decet Euangelium non profane contemnere, ſed pie amplecti, & exoſculari. MEMBRA collationis ſunt duo: quorum prius eſt de lege: Alterum de Euangelio, plures habens circumſtantias. Membrum de lege habet quatuor circumſtantias: locum, ſigna teſtantia præſentiam Dei, vocem Dei loquentis, & trepidationem populi, exhorreſcentis ad vocem Dei. Hæc omnia typus fuerunt perpetui effectus legis in hominibus. PRIMA circumſtantia loci eſt, nempe montis Sinai, quem tangibilem, hoc eſt, terrenum per metalepſin vocat: quo ſignificatur, quod terrores legis pertineant ad terrenos homines, hoc eſt, non fide iuſtificatos. Tantiſper enim legis onus premit hominem, donec manu Chriſti tollatur, quod fit, quando CHRISTVS fide induitur. SECVNDA circumſtantia, varia complectens ſigna, primum, arguit totum humanum genus ob peccatum. Nam terrores & minæ, ad reos pertinent, Deinde, docet legem diuina niti autoritate, Vnde & tertium ſequitur, immotam voluntatis Dei regulam eſſe, hominemque debere vitam ſuam ad iſtam regulam componere. Docet & hæc circumſtantia, de perpetuo vſu legis, qui eſt terrere conſcientias, & turbare propter violatam hanc normam iuſticiæ diuinæ. TERTIA circumſtantia, eſt vox Dei loquentis: quæ non ſolum teſtatur de lege, quod diuina ſit, verumetiam iuſtam Dei iram propter peccatum minatur, QVARTA circumſtantia, eſt trepidatio populi, quæ ſignificat agnitionem peccati, & teſtatur iuſtam iram iudicis. Quamobrem internuncio Moſe vti cupit, cum non ſuſtineat vocem diuinam. Porrò quod dicat Moſen exterritum fuiſſe, vel de populo intelligen-

dum

dum eſt, cuius perſonam ſuſtinuit Moſes, vel de ipſo Moſe (tametſi hæc verba de Moſe non leguntur in Exodo) Vnde monemur, quod vel ſanctiſsimi homines, non poſſunt ſe excuſare coram tribunali Dei, quin iure ſint damnabiles.

Sed acceſſiſtis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Ieruſalem cœleſtem, & multorum millium angelorum conuētum, & Eccleſiam primogenitorum, qui conſcripti ſunt in cœlis, & iudicem omnium Deum, & ſpiritus iuſtorum perfectorum, & Teſtamenti noui mediatorem Ieſum, & ſanguinem aſperſionis meliora loquentem, quam Abel.

Secundum hoc membrum eſt collationis inſtitutæ, continens circumſtantias, quibus Euangelij maieſtas & eminentia ſupra legem extollitur. PRIMVM igitur opponit locum loco, hoc eſt, montem Sion mōti Sinai, Vt enim ex monte Sinai prodibat lex terrens, Ita ex monte Sion (iuxta vaticinium Eſa: Ex Sion exibit lex & verbum Dei de Ieruſalem) prodibat lætū illud reconciliationis verbum, quod eſt Euangelium. DEINDE Sinai opponit ciuitatem Dei viuentis, quam interpretatur Ieruſalem cœleſtem, hoc eſt, Eccleſiam ſparſam per vniuerſum orbem. Tametſi enim hic in terris hoſpitatur Eccleſia, eius tamen ciuitas eſt cœlum, Vnde Paulus, Noſtrum πολίτευμα eſt in cœlis, vnde expectamus Saluatorem, &c. Hæc circumſtantia monet, ne cum Papiſtis Eccleſiam certo loco circumſcribamus. Omnes enim qui Chriſtum agnoſcunt, & ex fide inuocant, huius ciuitatis cœleſtis ſunt ciues, imo domeſtici Dei, vt Paulus loquitur: qua ſane gloria nulla alia maior eſſe poteſt. Ex quo æſtimare licet, quantum ſacrilegium committant, qui hanc Dei familiam turpiter peccandi conſuetudine commaculant. DEINDE meminit conuentus angelorum, & caſtiſsimorum ſpirituum, qui in hac Dei ciuitate excubias agunt. Vnde monemur, cauendum eſſe, ne hos caſtiſsimos ſpiritus, noſtris libidinibus & turpitudine offendamus. HIS addit Eccleſiam primogenitorum, hoc eſt, ſanctorum Patriarcharum, quos quoniam ante nos à matre Eccleſia in ciuitate illa ſancti nati ſunt, hoc honoris titulo appellat. HIS adiungit ſpiritus, hoc eſt, animas beatorum, quod ſane idem eſt cum eo quod paulò antea præceſsit, niſi quod hic etiam complectatur animas ſanctorum qui poſt exhibitum Chriſtum mortui ſunt. PRÆTEREA iuſti iudicis mentionem facit, idque duplici de cauſſa, Primum enim id facit, vt nos conſoletur in medijs huius vitæ ærumnis qui habemus iudicem, qui tandem cauſſam pauperum & afflictorum iudicaturus eſt. Deinde vt inijciat nobis diligentiæ ſtudium, in formandis moribus, ne iuſtum offendamus iudicem. VERVM ne iudicis mentio nos proſternat, addit mediatorem Ieſum, qui ſuo ſanguine aſpergit noſtras conſcientias, & eas abluit à mortuis operibus, quando vera fiducia in ipſum recumbimus. POSTREMO loco collationem ſanguinis Chriſti, & ſanguinis Abelis opponit, & vtrunque dicit clamare, ſed ſanguinem Chriſti meliora ſonare, Siquidem ſanguis Abel clamans de terra, loquebatur vindictam, Ita enim Dominus ait, Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me, At Chriſti ſanguis de cruce clamans, pacem loquitur & reconciliationem, ſeu, vt Bernhardus ait, clamat in cordibus piorum remiſsionem peccatorum.

Videte ne aſpernemini eū qui loquitur.

Hæc tertię partis huius capitis propoſitio eſt, quam ſupra in ſecundo capite propoſitam hic repetit: ad cuius declarationem tota diſputatio ſuperior de Chriſto referenda eſt. Hanc amplificat attentionis particula, videte, qua nobis in memoriam ſuperiorem diſputationem reuocat, vt cogitemus, quantus ſit ille quem iubet nos audire. Non aſpernari, eſt amplecti Chriſtum, eique ex fide obœdire.

* Si enim illi non effugerunt, qui auerſabantur eum, qui ſuper terram oracula reddebat: multo magis nos, ſi eum qui de cœlis eſt auerſamur.

Ratio propoſitionis gemina, prior à collatione perſonarū Moſis & Chriſti: Poſterior à pœna, vtraque à minori ad maius progreditur. Moſes fuit audiendus, qui de terra fuit, hoc eſt, qui homo tamen erat, Multo igitur magis Chriſtus audiendus, vt qui de cœlo ſit, verus Deus & verus homo. Aſpernantes Moſis verbum, ſunt puniti: multo igitur magis punientur Euangelij contemtores. Hæc breuis repetitio fuit argumenti, quod prolixius tractatum eſt ſupra, cap. 3.

Cuius vox concussit tunc terram, nunc autem denunciauit, dicens: adhuc semel ego mouebo, non solum terram, sed etiam cœlum.

Superioris argumenti amplificatio est, cuius hic est sensus, Cum lex dabatur in monte Sinai, Dominus concussit terram: sed Euangelij vox multo magnificentior est, quæ non solum terram, verumetiam cœlum concutit. Quare multo magis vox Euágelij audienda est. Testimonium hoc sumtum est ex secundo capite Haggai Prophetæ, vaticinantis de Christi aduentu & regno: in cuius aduentu commoti sunt cœlum & terra, propter varia & inaudita eius miracula, quæ cum virtute diuina & cœlesti fierent, ab hominibus terræ exaltabantur. Chrysostomus. Obseruanda Euangelij gloria, quæ nos in eius amorem rapere debet. 10

Quod autē adhuc semel dicit, declarat mobilium translationem, tanquam factorum, vt maneant ea quæ sunt immobilia.

Ex verbis Prophetæ collationem infert inter creaturas & regnū Christi. Creaturæ quidem concutientur & transmutabuntur in meliorem statum. Regnum autem Christi, quod hic immutabilitatis nomine designat, manebit inconcussum.

Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam: per quam seruimus placentes Deo, cum metu & reuerentia.

Conclusio est proximæ exhortationis, cuius hic est sensus: Quando recipimus verbum Christi, recipimur in ipsius æternum regnum, in quo est fauor Dei, in quo verus Deo præstatur cultus, cum metu & reuerentia. Obseruetur, quod extra regnum Christi nullus Deo cultus præstari posit. Nam quicquid non est ex fide, quæ in sola Ecclesia est, non potest placere Deo, vt cultus. Est igitur ingens thesaurus regni Christi, quod in eo sit vera colendi Deum ratio. 20

Est enim Deus noster ignis consumens.

Hæc comprobatio conclusionis est, sumta à iusticia Dei, & officio iusti iudicis, videlicet, quod sit vindex scelerum, Id quod imagine pulcerrime expresit. Vt enim ignis admotam materiam vrit & consumit: ita Deus punit eos qui suæ voci non obœdiunt. 30

CAPVT XIII.

Summa Capitis decimitertij.

Pietas operibus bonis exerceatur, fides retineatur: ac vnusquisque gloriæ Dei ornandæ, vita, precibus, voto ac omni beneficiorum genere studeat. 40

Ordo & partes Capitis decimitertij.

Ordo huius capitis plane est arbitrarius. Congerit enim Apostolus multas propositiones paræneticás, veluti aphorismos quosdam, quibus vita Christiana continetur. Vt tamen aliquem ordinem huius capitis habeamus, in sex partes illud distribuam. Prima continet multas propositiones exhortantes ad varia pietatis officia. Deinde vt pro se orent petit. Tertio, votum additur, quo optat Apostolus, vt Deus Hebræos in probitate & pietate conseruet. Quarto, subiungitur supplex petitio, vt Hebræi hanc exhortationem boni consulant. Quinto commendat Hebræis Timotheum, qui hanc Epistolam ad ipsos pertulit ex Italia. Postremo loco Epistolam salutationibus claudit. 50

EXEGESIS DECIMITERTII CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CARITAS fraternitatis maneat.

Hæc propositio exhortatoria, iure primum locū tenet. Est enim caritas officio-

officiorum omnium, quæ nobis inuicem debemus, fons & scaturigo. Vtitur autem hic significantibus vocibus. Primo loco Caritatem nominat, quæ est affectus cordis, ex fide manans, quo homines amanter complectimur, propter Deum. Hic affectus, quia est inuisibilis, debet proximo voce, manu, atque adeo omni officiorum genere ostendi. Deinde, Fraternitatem, abstractum pro concreto ponit, vt cogitatio communis eiusque arctissimæ copulæ, nos cum ad amorem cordis, tum ad operis exhibitionem excitet. Porrò, Fratres se mutuo compellarunt Christiani in primitiua Ecclesia, idque quatuor de caussis. PRIMA, quia agnouerunt se eiusdem cœlestis patris filios esse in Christo: sicuti & Dominus ipse ait, excitatus à mortuis: Ascendo ad Deum meum, & ad Deum vestrum: ad patrem meum, & 10 ad patrem vestrum. Idem vult, cum iubet nos orantes dicere: Pater noster qui es in cœlis. Quomodo autem hæc noua generatio fiat, explicat Ioãnes, cum ait, Dedit eis potestatem, vt filij Dei fierent, quotquot credunt in nomen eius. Vt ergo credentes filij Dei sunt, Ita & fratres inter se censentur. SECVNDA, quod se agnoscant Christiani esse eiusdem matris Ecclesiæ filios, vt qui in Ecclesia concepti & nati sint, ex semine immortali, quod est verbũ Dei. TERTIA, est mutuus affectus Christianorum inter sese, & summa illa storga, & vera fraterna, qua veri Christiani se mutuo complectuntur. QVARTA, vt hac appellatione dulcissima discrimen facerent inter Christianos & alios: quos extraneos & Paganos vocant. Nam vt pij pars sunt familiæ Dei: Ita impij profani habentur, vt qui in sacratissimum templum Dei intrare prohibeantur. TERTIA vox est, Maneat, qua significatur, quod caritas 20 erga fratres non debeat esse ad horam, sed perpetuo durare, ac indies magis magisque crescere.

Hospitalitatis nolite obliuisci.

Hæc exhortatio ad hospitalitatem, tempore quo hæc scripsit Apostolus, admodum necessaria fuit, sicuti & nunc est. Nam vt olim Ecclesiæ mẽbra suis sedibus propter confessionem doctrinæ eiecti sunt: Ita & hodie multi, propter persecutionem Papisticam, coguntur proprias ædes relinquere, & misere exulare. Hæc hospitalitas caritatem fraternam monstrat, cum erga ignotos & pauperes ipsa caritas fraterna se benignam præbet. Vnde & Petrus caritati mutuæ hospitalitatem adiungit, & Paulus inter attributa Episcopi hospitalitatem nominat. Vocabulum quo hic vtitur Apostolus φιλοξενία, proprie significat 30 affectum, quo amanter & benigne hospites complectimur.

Per hanc enim inscij quidam angelos hospitio exceperunt.

Ratio exhortationis ad hospitalitatem, sumta à premio. Intelligit autem hoc loco Apostolus, Abrahã & Loth, qui præmijs ornati sunt, adeo quod etiam nescientes receperint angelos, arbitrantes eos pauperes hospites fuisse. Vnde Albinius: hospitalem domũ angeli ingressi sunt, clausas hospitibus domos ingressus est ignis. Magnum est, angelum recipere, sed maius, pauperem Christianũ, in quo Christus per fidem habitat, comitatus multis angelorum legionibus. Qui igitur claudit misero exuli domum suam, maxime impius est. Christum ac angelos cũ 40 Sodomitis excludit. Verum si hæreticam doctrinam fouet peregrinus perniciosam familiæ tuæ: obtempera Iohanni Apostolo, qui in sua secunda Epistola in hanc sententiam ait: Si quis hanc doctrinam non affert, ne receperitis eum in domum, nec aue ei dixeritis.

Mementote vinctorum, tãquam simul vincti, & afflictorum, tãquam & ipsi in corpore morantes.

Vt eo acrius vrgeat Hebræos, ad officia caritatis præstanda, monet calamitatem frarum communem censendam esse. Vt enim alij in corpore morantes, duriora sunt experti: ita nobis eadem metuenda sunt. Impij ebrij suis voluptatibus, perpetuam fore felicitatem suam existimant, nihil cogitantes de Dei iudicio. Con-50 trà vero, pius ad vtramque fortunam se componit, Benedictionem Dei & felicem successum cum gratiarum actione accipit, & crucem cogitat ceruicibus suis imminere, donec in hoc mundo sibi peregrinandum est. Vnde illud, quod Ambrosio asscribitur, semper in animo circumfer: AVT sumus, aut fuimus, aut possumus esse, quod hic. HVC & illud Senecæ pertinet: QVEM sæpe transit casus, aliquando inuenit idem. Hoc quam verum sit, quotidiana experientia testatur, quæ nos merito timoris Dei admonebit, & seriæ inuocationis, quæ duo omnibus ærumnis opponi debent.

Honorabile coniugium in omnibus, & thorus immaculatus.

Vt à scortatione & adulterio dehortari possit efficacius, collationem

 instituit

instituit inter ordinationem diuinam, & turpitudinem ordinem Dei horribiliter vastantem: atque remedium contra impuritatem à Deo donatum proponit. Est autem hoc singulare preconium coniugij, quod opponendum est iudicijs omnium hominum, & diabolorum. Continet autem hoc preconium plurimas admonitiones. PRIMVM enim testatur, coniugium esse ordinationem Dei, Vnde sequitur, diuersissimum esse à confusione Diaboli. DEINDE inuitat Apostolus omnes ad hoc sanctum remedium: ne quis se polluat contra ordinationem Dei, & se ipse inuoluat laqueis diaboli. TERTIO, Spiritus sanctus in Apostolo præuidens doctrinam dæmoniorum, de prohibitione coniugij, in certis hominum ordinibus: hanc Dei ordinationem omnibus esse cõcessam aperte pronunciat. Ita enim ait: Honorabile est cõiugium in omnibus, hoc est, inter cuiusuis ordinis homines. QVARTO, vt anteuertat eorum obiectionem, qui impurum cœlibatum præferunt matrimonio, prætextu fictæ castitatis, definit coniugium esse thorum immaculatum, id est, castum. EX hisce admonitionibus colligamus, officium coniugium esse, hac ordinatione Dei cum timore & reuerentia vti, in gloriam Dei, qui se autorem coniugij esse testatur.

Fornicatores autem & adulteros iudicabit Deus.

Vt coniugium extulit, ita iam ordinationis diuinæ confusionem, videlicet scortationem & adulterium reprehendit, proposita pœna, quam Deus aliquando irrogaturus est suæ ordinationis violatoribus. Etsi autem omne iudiciũ, quod exercet magistratus, iuxta leges non dissentientes à lege naturæ & decalogo, iudicium diuinum dicitur: tamen hic non sine graui caussa pronunciat, Deum fore iudicem & vltorem violatæ suæ ordinationis, etiamsi magistratus ciuilis non rite defungatur suo officio. Habet igitur hæc sententia tacitam reprehensionem magistratus ciuilis, qui vagas libidines sinit impunitas, ac si dicat: Etsi magistratus conniuet ad ista scelera, & non exercet iudicium Dei sibi commissum: non tamen propterea impuritas ista erit impunita. Deus enim ipse, vt summus iudex, hanc suæ ordinationis contumeliam seuere aliquando puniet, in omnibus ijs, qui non vera pœnitentia ad ipsum conuertuntur. QVANTA autem sit turpitudo scortationis & adulterij, Paulus 1. Cor. 6. sex grauissimis argumentis ostendit. EXEMPLA pœnarum horum flagitiorum, non in scriptura tantum sacra, verumetiam in Athenæo & Aristotele plurima recitantur: quorum pleraque Philippus in tractatione de coniugio recitat. HOC ergo dictum Apostoli, & cogitatio pœnarum tanquam tuba sonet in auribus nostris, qua noster Imperator Christus nos à castris Satanæ auocat.

Sint mores sine auaritia.

Quia auaritia timorem & fiduciam Dei excutit, monet eam fugiendam esse. Auaritia vitium, cum Philosophis sanioribus, tum Prophetis & Apostolis semper infame fuit & execrabile. Philosophi tres formas auaritiæ faciunt. PRIMA est, auaritia in faciendis sumtibus necessarijs, quæ est eorum, qui in summa rerum affluentia sordide & immunde viuunt. Quare & Sordities dicitur hæc forma: de hac Horatius in primo sermonum:

Vuidius quidam (non longa est fabula) diues
Vt metiretur numos, ita sordidus, vt se
Non vnquam melius seruo vestiret: ad vsque
Supremum tempus, ne se penuria victus
Opprimeret, metuebat: at hunc liberta securi
Diuisit medium fortißima Tyndaridarum.

SECVNDA forma auaritiæ, est in dando. Cum autem nihil damus, aut minus quam oportet, hæc forma proprie Tenacitas dicitur. Qualis fuit diuitis purpurati in Euangelio, qui Lazari pro foribus iacentis non respexit ærumnas: cuius pœna nos cautiores reddat. TERTIA forma, est in accipiendo, & est nimium acquirẽdæ pecuniæ studium, Græce φιλαργυρία, de qua hic Paulus potißimum loquitur. De hac Salustius: Auaritia semper infinita & insatiabilis est, quæ nec copia nec inopia minuitur. Idem, Auaritia pecuniæ studium habet, quam nemo sapiens concupiuit, ea quasi veneni malis imbuta corpus animumque virilem effœminat. Non ergo præter caussam Syracides ait: Auaritia est lignum offendiculi, id est, occasio ruinæ: & Paulus auaritiam idololatriam nominat. Auarus enim, suas omnes cogitationes in pecunia acquirenda & obseruanda sitas habet, non fretus promißionibus diuinis.

Contenti præsentibus.

Quia hæc vita opus habet sustentatione

tione necessaria, modum cupiditati præscribit, nimirum, vt præsentibus, hoc est, honestæ partis sine diffidentia & iniuria aliorum simus contenti, id est, nobis satis esse præsentia putemus, abstinentes ab alienis. Commendatur nobis hoc loco magnanimitas in recto pecuniæ & facultatum vsu, vt siue abundemus, siue penuriam patiamur, contenti simus. Id quod Paulus se didicisse ad Philippenses scribit. Huc regula Dauidica pertinet: Spera in Domino, & fac bonum, & inhabita terram, & victum quære honeste.

Ipse enim dixit: non deseram, neque derelinquam.

Cõfirmatio à promißionibus Dei, seu prouidentia Dei, qui suos non deserit, nec finit perire. Sed qua ratione quod dictum est vni, nempe Iosuæ, successori Mosis, accommodatur omnibus: præsertim cum illic agatur de peculiari vocatione Iosuæ, & de fauore, quo Deus se pollicetur complexurum ducem sui populi, videlicet, quod Deus velit aßistere Iosuæ duci populi sui, sicut astitit Mosi, qui eduxit populum de terra Ægypti. VT autem hæc accommodatio recte intelligatur, duæ sunt regulæ in primis obseruandæ. PRIMA, quia Deus non est προσωπολήπτης, sed æqualis omnibus, iuxta regulam suæ iusticiæ. SECVNDA, Personales promißiones, etsi in specie ad certos homines pertinent, tamen in genere recte accõmodantur omnibus, seruata cõditione, quam promißio requirit. Vt ergo Deus in specie promittit Iosuæ defensionem in sua vocatione: ita in genere promittit tibi & mihi, quod non velit nos in nostra vocatione derelinquere, modo in eius promißionibus per fidem acquiescamus.

Ita vt confidenter dicamus: Dominus mihi adiutor, & non timebo, quid faciat mihi homo?

Επινίκιον, proueniens ex fidei certitudine, quam Paulus πληροφορίαν vocat: sumtum est autem hoc dictum ex Psal. 18. Quia autem Psalmus, ex quo depromtum est hoc testimonium, loquitur de Christo, & eius regno, satis clarum est, quod hæc fiducia de præsentia Domini alentis nos, pertineat tantum ad ciues regni Christi, hoc est, Ecclesiæ. Alij enim qui sunt extra hoc regnum, hoc est, qui viuunt sine pœnitentia, nequaquam possunt iuste gloriari, de Dei præsentia & defensione, sed magis eorum est, metuere seuerum & iustum iudicem: vt qui innumeris ipsius beneficijs non promoueantur ad gratitudinem & gratiarum actionem.

Memẽtote ducum vestrorum qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuẽtes exitum conuersationis imitamini fidem.

Quia non solum regulis seu præceptis docemur, verumetiam exemplis, in quibus regulæ quasi pictæ demonstrantur, atque ideo efficacius monét, quam sola præcepta: Iubet Apostolus, vt Hebræi intueantur fidem, conuersationem & exitum suorum ducum, qui ipsis locuti sunt sermonem Dei. DVCES hoc loco non solum Apostolos intelligit, verumetiam qui alios docendi munere inter Hebræos functi sunt. Quæ appellatio cum ministros Euangelij, tum eorum auditores monet sui officij. Vtenim piorum pastorum est, gregem ducere, doctrina sacra, fide sincera, conuersatione sancta, patientia vera, & constanti perseuerantia vsque ad finem. Vnde Lactantius: Quomodo poterit excusatio amputari, nisi vt qui docet, faciat quæ docet, & sit quasi præuius, & manum porrigat secuturo. Item, debet perfectus Doctor & docere præcipiendo, & confirmare faciendo. Habere enim non possunt quæ doces firmitatem: nisi ea prior feceris, quia natura hominum procliuis in vitia, videri vult non modo cum venia, sed etiam cum ratione peccare. Item, qui aliter viuit quam docet, doctrinæ suæ fidem detrahit: Ita auditorum erit vestigijs Ducum suorum insistere, cum in doctrina tum in moribus. Verum qui existimant se perfunctos esse suo officio, quando verbum publice docuerunt, & non statuunt se exemplaria doctrinæ, seipsos sua voce condemnant, ac perinde faciunt, atque architecti arcæ Noë, qui extructa arca per quam Noë cum suis saluus euasit, misere periere in diluuio. PORRO imitatio moralis duplex est, vna laudabilis, altera viciosa. Laudabilis est, cum recta ratio verbo Dei illuminata, imitationem suadet: vt cum fidem in Abrahamo & obœdientiam nobis imitandam proponimus. Quomodo autem laudatorum hominum exempla imitanda sunt, monet Apostolus, cum inquit: Estote imitatores mei, sicut ego Christi. Sunt autem duo in sanctis præcipue imitanda, videlicet, fides & opera, cum fidem imitamur Abrahę, iustificamur: cũ opera imitamur Abrahę, iusti declaramur. Viciosa imitatio triplex est, videlicet inepta, scelerata, & superstitiosa. Inepta, cũ nõ virtutes hominum, sed gestus quosdã ridicule imitamur. Scelerata imitatio, est cum hominũ vitia nobis imitãda ꝓponimus, excusantes nos aliorũ exẽplis, vt si quis ebrietatẽ Noë, periuriũ Petri, adulte-

adulterium Dauidis imitari velit. Hæc imitatio vt est pessima, ita & vsitatissima. Est enim publica cõsuetudo, violenta quædam tempestas, quia & facile patimur à multitudine nos huc illuc abduci, & quod vsu receptum est, quisque rectum ac licitum esse putat, nempe, vt porci alij ex alijs pruriginem contrahunt: nec vlla deterior est, vel magis sontica contagio, quam ex malis exemplis. Quare recte dictum est ab Agapeto, Consuetudo malorum, nequitiæ pabulum est. Superstitiosa imitatio est, cum religionis gratia, superstitiones Monachorum & Eremitarum, aut etiam aliorum nobis proponimus imitandas.

Iesus Christus heri & hodie, idem est etiam in secula.

Ratio retinendæ fidei hæc vnica est, Si perstiterimus in fundamẽto, nempe Christo, qui semper sibi similis est. Quemadmodum enim olim suis affuit, ita & hodie, & in perpetuũ, omnibus, qui conuertuntur, aderit. Bernhardus hunc locum sic explicat: Hesternum quidem ab initio seculi vsque ad Dominicam ascensionem: Hodiernum vero diem exinde vsque ad seculi consummationem. Æternum intellige, post cõmunem omnium resurrectionem. Chrysostomus vero hoc modo: Heri, omne preteritũ tempus notat, Hodie, & tempus presens & futurum, quod est infinitum. Cum itaque vnus idemq; sit Christus semper, semper quoque fuit, est, & erit, eadem Euangelij vox, eadem fides, eademq; salutis cõsequendæ ratio. Etsi pro temporum conditione in ceremonijs & sacramentis facta est quædam mutatio. Vt enim sacramenta vetera Christum venturum significabant, ita sacramẽta noua Christum exhibitum esse testantur. Obseruetur hic testimoniũ, de Christi diuinitate, & perpetua eius prouidentia, qua suis prospicit.

Doctrinis varijs & peregrinis ne circumferamini.

Hæc exhortatio à superiori fluit. Si enim Christi doctrinam statuimus fixam, & immotam esse, sequitur alias doctrinas cum Christi verbo pugnãtes, deserendas esse. Hæc exhortatio in primis necessaria est, idq; propter multas caussas. PRIMVM enim Satanas, hostis humani generis, iuxta parabolam Euangelicam, mittit sua zizania in agrum Domini, quibus suffocare conatur bonum illud semen, quod ipse paterfamilias in agrum iecerat. Hoc quã verum sit, & quantum damnum afferat mundo, omnium temporum historiæ docent. Cuius rei nos merito admonere deberet lapsus primorum parentum, & nostra ipsorum miseria. Nam hæc mala inde manarunt, quod primi nostri parentes audiuerunt Diabolum, cuius doctrina euersi sunt, & damnati cum sua posteritate. DEINDE, quia ratio humana non capit per se ea quæ sunt Dei, ideo facilius seducitur peregrina doctrina, idq; potissimum si videatur congruere ad captum humanum. Hoc modo omnia regna, quæ hodie sub Turca sunt, in Mahometicos furores sunt præcipitata. PRÆTEREA, quia sunt pauci & contemti, qui veram Euangelij doctrinam profitentur, multi fiunt transfugæ, in castra hostium se recipientes, offensi scandalo paucitatis credentium, & crucis Ecclesiæ. ADHÆC, quia multi non pauca vident certamina quotidie in Ecclesia crescere, paulatim labuntur in Epicureismũ, atque omnem religionem falsè derident: quales sunt hodie plerique Cardinales, & multi politici homines. PROPTER has caussas, & alias quas omitto, est hæc admonitio Apostolica obseruatione dignissima. VT autem in doctrina pura maneamus constantes, facit acre & diligẽs cœlestis doctrinæ studium, sobria cogitatio caussarum certitudinis doctrinæ Ecclesiæ, seria inuocatio, sancta vita, &c. nam vbi hæc assunt, Spiritus sanctus corda magis magisque obsignat. vt enim in pietatis exercitijs facimus incrementa, ita Spiritus sancti virtute roboramur, vt stemus immoti, aduersus omnes insultus Diaboli.

Optimum est enim gratia stabilire cor, non escis, quæ non profuerunt ambulantibus in eis.

Ratio à collatione effectuum contrariorum. Christi doctrina gratiam prædicat, qua cor spiritualiter stabilitur in salutis cursu: peregrina doctrina, videlicet, de ciborum mundorum & immundorum discrimine, vt superstitionem alit, ita ignorantiã Christi parit, dum homo in elementis externis & ceremonijs heret, ac in eis cultum Dei ponit. Nam ambulare in cibis, est superstitiose discrimen ciborũ retinere: ac in eo discrimine cultum Dei ponere. Sic omnem ceremonialem cultum (nam specie vna quam ponit, vniuersum genus cõprehẽditur per Synecdochen) spirituali cultui opponit, & vt illum abrogat vt inutilem, ita hunc requirit vt Deo gratissimum, ac hominibus salutarem. QVID? an non Deus mandauit ipse ceremonialem cultum? Mãdauit quidem, sed illi tempus præstituit, videlicet, vt aduenient & exhibito Christo cessaret. Deinde, notandum

dum est discrimen inter præcepta Dei, nam alia per se spectanda sunt, alia propter aliud. Lex iubet, vt colamus Deum ex fide, ac veneremur. Deinde, vt benefaciamus proximis. Hæc pergrata sunt Deo, & per se requiruntur. Lex de discrimine ciborum, dierum, sacrificiorum, & cætera, aliter se habent, sunt enim ceremoniæ exercitia, quæ non requiruntur per se, sed propter aliud, videlicet, vt in ijs populus sese ad pietatem exerceat, confirmet fidem suam, magis magisque sese in puro Dei cultu contineat. verum cum fides non adest, & spiritus non excitatur ad pietatem, ceremoniarum obseruationes plane sunt Deo abominabiles. ATQVE hæc ratio est, cur Dominus apud Esaiam cap. 1. reijciat istas ceremonias, quæ tamen ab ipso institutæ erant. Quorsum (inquit) multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Item, ne pergatis adducere oblationem vanitatis: incensum est abominatio mihi. ET Psal. 50. Nunquid comedam carnem taurorum, aut sanguinem hircorum bibam? Sacrifica Deo laudem, & redde altissimo vota tua. ET Micheas cap. 6. Nunquid complacitum est Domino in millibus arietum? Quasi diceret, minime. Et paulo post subijcit idem Propheta, indicabo tibi ô homo, quid sit bonum, & quid requirat Dominus à te, vtique facere iudicium, diligere pietatem, & solicite ambulare coram Deo tuo. EX his perspicuum est, ceremonias per se non esse cultum Dei, imo damnari à Deo, quando seiunguntur à fide. Nam fides quasi anima est omnium ceremoniarum, sine qua omnino mortuæ sunt, & plane Deo abominabiles, tametsi ab ipso institutæ sunt. Ex his etiam palam est, quam sint abominabilia sacrificia Ethnicorum, offerentium humanas hostias, exemplo (vt volunt) Patriarchæ Abraham.

Habemus altare, de quo edere non habent potestatem, qui deseruiunt tabernaculo.

Allegorica probatio. Altare Christum, tabernaculum carnem & externa omnia, vt sunt ceremoniæ Mosaicæ, & humanæ traditiones, significat. Sensus igitur est: qui carni seruiunt, hoc est, qui externis ceremonijs occupantur, non possunt esse Christi participes. Hoc clarius indicat Paulus alibi: Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. HIC locus, vt aperte euertit legale ciborum & dierum discrimen, atque adeo omnem ceremonialem cultum: ita manifestissime eorum taxat errorē, qui traditiones humanas cum opinione cultus Ecclesiæ Dei obtrudunt. SI quis autem obijceret, ista dici ab Apostolo, nō aduersus traditiones humanas, sed aduersus Mosaicos ritus, Christi aduentu abolitos, Respondeo, Apostolum nostrum ab ipsa Euangelici cultus natura argumentum petere: Quod multo maiorem vim habet, ad euertenda quæcunque homines sunt commenti, quam ea quæ Deus olim suis legibus sanciuit. Plane enim absurdum esset, sentire Mosis iugum, ideo nobis ademtum esse, vt Papistæ nobis multo grauius & iniustius imponerent, vt quod Christi meritum funditus euertat. Quid enim aliud faciant humanæ ἐθελοθρησκεῖαι, dum Christi sanguini adiunguntur, imo præponuntur. Monet igitur hæc Allegoria, vt nos totos regendos verbo committamus, & non pendeamus ex ceremonijs, aut vllis externis rebus.

Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sanctuarium per sacerdotem, eorum corpora cremantur extra castra.

Confirmatio allegorica, à ritu veteri, qui describitur Leuit. quarto, & sæpe alias. Sensus autem hic est: Sicuti Leuitæ nihil gustarunt de sacrificio, quod efferebatur extra castra: Ita exhibito Christo, qui ei seruiunt, abstinebunt à ceremonijs Mosaicis, quarum vsus fuit in tabernaculo.

Propter quod & Iesus, vt sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.

Idem significatum esse loco, in quo Christus crucifixus est, monet. Crucifixus est ergo extra portam, vt significetur ceremoniarum abolitio. Nam isto facto significatur, Christi sacrificium diuersum esse ab ijs, quæ ceremonijs peragebantur. Hoc loco obseruetur regula de vsu allegoriarum: Quod tum demum allegoriæ pondus habeant, quando facem cœlestem præeuntem habent. Hoc est, quando euidenter res quæ illis significantur alijs scripturæ testimonijs confirmari possunt. Si quando ergo Papistæ vrgent allegorias, contra analogiam fidei, eas intrepide reijciamus, vt commēta Diaboli.

Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium eius portantes.

Conclusio exhortatoria, cuius sensus hic est. Relictis varijs & peregrinis

egrinis doctrinis, relicto delectu ciborum, atque relicto ceremoniarum apparatu & pompa, ſequamur Chriſtum extra caſtra, non reſpicientes ad legales ceremonias, ſed ad crucem ipſius: cuius nos quoque participes eſſe oportet.

Non enim hic habemus manentem ciuitatem, ſed futuram inquirimus.

Comprobatio eſt concluſionis à conditione Eccleſiæ noui teſtamenti: Non habemus hic manentem ciuitatem, hoc eſt, Ieruſalem terreſtris ad nos non pertinet: igitur nec iure ipſius nobis vti licet. Quare cum ciuitate excluſi ſumus cum Chriſto, relinquamus ciuitatem cum ſuis ritibus & ceremonijs, & quæramus promiſſam, nempe cœleſtem Ieruſalem, ac iuxta eius leges in vera pietate viuamus.

Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo, hoc eſt, fructum labiorum confitentium nomini eius.

Dixit nos ciuitatem inquirere futuram, in qua Chriſtus eſt: nunc hoſtias offerendas docet, non quales Leuiticæ erant, ſed quæ cum ciuitatis ſtatu congruunt. Cum ergo ciuitas ſpiritualis eſt, par eſt vt hoſtiæ etiam ſint ſpirituales. Harum hoſtiarum ſeu ſacrificiorum duo genera facit. Quorum prius ad Deum, immediate, Alterum ad homines, ſed propter Deum refertur. Ad Deum pertinet hoſtia laudis, quæ eſt fructus labiorum, ex fide confitentium nomini Domini. Hoc genere hoſtiarum occupari oportet omnes, quotquot extra caſtra Chriſtum ſequuntur.

Beneficentiæ autem & communicationis nolite obliuiſci: talibus enim hoſtijs placetur Deo.

Alterum hoſtiarum genus, quod vocatur beneficẽtia erga proximum. Huius generis tot ſunt formæ, quot ſunt caritatis officia, ex fide profecta. Rationem præcepti ſubijcit, à proprio ſacrificij, quod eſt Deo placere. Vetus verſio habet, talibus hoſtijs promeretur Deus, ſed perperam, nam εὐαρεστεῖται, qua voce Apoſtolus hic vtitur, eſt bene placere, ſeu gratum eſſe Deo, ita vt Deum veluti exhilaret. Vnde nos monemur beneficentiæ erga proximum, quam tanti facit Dominus, vt ea ſe delectari teſtetur. VERVM ne cum Papiſtis hic hallucinemur, decepti veteri verſione, obſeruandus eſt ordo iuſtificationis, & ſanctificationis. Iuſtificatio gratuita, quam fide obtinemus, ſine qua nihil placet Deo, ordine præcedit: Sanctificatio ſequitur, quæ nos iuſtos eſſe teſtatur. Vnde omnis obœdientia manans placet Deo, non ob dignitatem operis, ſed propter perſonam, quæ iam fide reconciliata eſt. Huc illud Auguſtini pertinet: Bona opera non præcedunt iuſtificandum, ſed iuſtificatum ſequuntur. Falſo igitur Papiſtæ hoc dictum Apoſtoli torquent contra totam ſuperiorem doctrinam, de vnica hoſtia Chriſti, vt ſuam ſtabiliant expiatricem hoſtiam, ex operibus bonis conflatam.

Obœdite ijs qui præſunt vobis & ſubijciamini.

Requirit obœdientiam erga paſtores & gubernatores Eccleſiæ: in qua obœdientia duo ſpectanda ſunt, regula & finis. REGVLA ſit vox Euangelij, contra quam ſi paſtor iubet aliquid fieri, non eſt magis obtemperandum illi, quam Diabolo. Cornelius igitur recte beato Petro dixit: Omnes nos in conſpectu tuo ſumus parati audire omnia, quæcunque tibi præcepta ſunt à Domino. FINIS obœdientiæ duplex propoſitus eſt: prior, vt honeſta & graui diſciplina, politia Eccleſiaſtica gubernetur: Poſterior, vt obtemperantes miniſtris Dei, conſequamur promiſſam immortalitatis gloriam. Cum igitur Papiſtæ multum declamitant, de laudibus obœdientiæ, fateamur obœdientiam recte laudari, modo à regula & finibus proprijs non aberret.

Ipſi enim vigilant pro animabus veſtris, tanquam rationem reddituri, vt cum gaudio hoc faciant, & non gemẽtes: hoc enim non expedit vobis.

Ratio propoſitionis triplex. PRIMA ab officio paſtorũ ſumitur: quod eſt habere curam ſuorum auditorum, pro quibus aliquando reddituri ſunt rationem. Vnde duo colligenda ſunt, Vnum, grauiſſimum & laboris difficultatiſque pleniſſimum eſſe paſtorum officium, Alterum, quod ſupplicia ipſis immineant, ſi commiſſo ſibi officio nõ rite perfuncti fuerint, verum cum officium fecerint, extra culpam ſunt, nec imputabitur illis ſanguis pereuntium.

Huc

Huc pertinet grauißima illa commonefactio apud Ezechielem cap. 3. Et tu fili hominis, speculatorem dedi te domui Israël. Audies ergo ex meo ore sermonem, & annunciabis eis ex me. Si me dicente ad impium: Impie morte morieris: non fueris locutus, vt se custodiat impius à via sua, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem illius de manu tua requiram. Si autem annunciante te ad impium, vt à vijs suis conuertatur, non fuerit conuersus à via sua, ipse in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti. SECVNDA ratio sumitur ab honesto. Decet enim pios ita agere omnia, ne quid mali aut damni accedat alijs sua culpa. Ministri cum gaudio tum demum officium faciunt, quando auditores eorum indies magis magisq; in omni cognitione & sensu (vt Paulus loquitur) incrementa facere videntur: Contra, gementes id agunt, si quando se nihil aut parum proficere suis laboribus & vigilijs animaduertunt. TERTIA sumitur à pœna, quam luent aliquando, qui se ministris Dei non subiecerint. Nam cum dicit: Hoc vobis nō expedit, haud obscure significat pœnas imminere omnibus Euangelij contemtoribus, & contumacibus aduersus ministros Dei.

Orate pro nobis.

Ex eo quod petit Apostolus pro se preces fieri, discamus tum demum bene cedere quod agimus, si mutuis precibus iuuemur. Futuri enim euentus cum pendeant ex promißionibus Dei, & comminationibus, vere statuendum est, euentus respōdere promißionibus Dei, Is promittit opem inuocantibus, igitur vere statuamus Deum affuturum inuocantibus, iuxta suum verbum. Obseruetur hoc loco, officium debitum auditorū Euangelij, erga ministros Ecclesiarum, quod est, pro ipsis orare Deum, vt ipsorum labores fortunet. Deinde obseruetur refutatio Stoici deliramenti de fato, quo omnia statuuntur immutabili necessitate fieri. Nam si preces piorum efficiunt, vt ministerium Euangelij melius procedat, certe falsum erit omnia necessitate immutabili fieri.

Confidimus enim, quod bonam conscientiam habemus, in omnibus honeste volentes conuersari.

Ratio cur cupiat Apostolus pro se preces fieri, videlicet quod habeat bonam conscientiam, significans ijs demum salutares esse preces Ecclesiæ, quorum conscientia est bona. Etsi autē pro omnibus (iuxta præceptū Pauli) est orandum: tamen magnū discrimen est in effectibus orationis. Impij enim & non agentes pœnitentiam, suapte culpa nō redduntur participes orationis Ecclesiæ, quantum ad bona spiritualia attinet, priusquā conuertuntur. Pij autem retinentes fidem & bonam cōscientiam, participes sunt omnium bonorum spiritualium Ecclesiæ, & multum iuuantur mutuis precib. Hoc loco notetur pulcra definitio bonæ conscientiæ, nam cum dicit Apostolus: Confidimus quod bonam conscientiā habemus, in omnibus honeste volentes conuersari, significat, quod bona conscientia in conuersis, sit desiderium cordis, quo conuersi cupiunt honeste in omnibus conuersari. Hæc proinde ordine ad bonam conscientiam, quæ fundata est super Christo, requiruntur, atque adeo bonam conscientiam efficiunt. Primum, accusatio sui ipsius, in vera pœnitentia. Secundo, petitio & fiducia remißionis peccatorum. Tertio, conuersatio honesta. Quarto, bonum propositum, vt poßis cum Dauide dicere: Inclinaui cor meum ad facienda statuta tua in æternum. Verum vt maius excitetur in nobis studium conseruandæ bonæ conscientiæ, Fructus ipsius dulcißimos recitabo. Sunt autē hi præcipui. Primus, Obœdientia erga mandata Dei crescit. Secundus, Fides stabilitur. Tertius, Inuocatio accenditur. Quartus, Dona spiritualia augentur. Quintus, Voluptas quædam ex mandatorum Dei meditatione nascitur. Sextus, Triumphus spiritus super carne acquiritur. Septimus, Tranquillitas cordis augescit. Octauus, Consolatio in quouis ærumnarum genere percipitur. Nonus, Spes roboratur. Decimus, In mortis articulo victoriæ super morte & inferno fiducia, in Christo Iesu concipitur. Vndecimus & vltimus, Lætus fit ex hac vita in portum beatæ immortalitatis transitus. CONTRA vero malæ conscientiæ hi sunt fructus peßimi in ijs qui fidem habuerunt, & iam eam peccatis contra conscientiam admißis extinxerunt. Primus, Mandata Dei vilescunt. 2. Noticiæ Dei fit iactura. 3. Inuocatio extinguitur. 4. Spes amittitur. 5. Caro triumphat super spiritu. 6. Peccatum recuperat amissum dominium, per suas concupiscentias. 7. Satanas amissa castra recipit. 8. ἀπαλγησία quædam & dedolentia crescit. 9. Mens reproba efficitur. 10. In mortis articulo desperatio sequitur. 11. Tristißimum fit vitæ æternæ naufragium. COGITATIO huius collationis bonæ & malæ conscientiæ, accendat animos nostros ad acrius studium bonæ cōscientiæ, qua nullus thesaurus preciosior esse potest: & contra, nihil tristius mala consci-

...tia. Proinde non temere à Cicerone, etsi profano scriptore, dictum esse putemus: Magna ...is est conscientiæ in vtramq; partem, vt neq; timeant, qui nihil commiserint: & pœnam ...emper ante oculos versari putent, qui peccarint. Non igitur frustra vulgo dici solet: Conscientia mille testes.

Amplius autem obsecro vos, vt id faciatis, quo celerius restituat vobis.

Alia est ratio, cur pro se preces fieri cupiat Apostolus. Est autẽ argumentum sumtum ab vtili & cõmodo Hebræorum. Vtile enim erat Hebræis & commodum, præsentem suum doctorem audire. Nam inter viuam docentis vocem, & scriptionem, permagnum est discrimen. Viua enim 10 vox efficacius penetrat per aures in animos auditorum, & tenacius hæret. Vnde Hieronymus: Habet nescio quid latentis energiæ viua vox, & in aures discipuli de autoris ore transfusa, fortius sonat. Legatur prologus Hieronymi in vetus testamentum.

Deus autem pacis, qui reduxit à mortuis pastorem illum magnum ouium, per sanguinem testamenti æterni, Dominum nostrum Iesum Christum, absolutos vos reddat in omni opere bono, ad faciendum eius voluntatem, efficiens in vobis quod placeat in conspectu suo, per Iesum Christum, Cui sit gloria in secula seculorum, Amen.

Hæc tertia pars capitis est, votum continens. Optat enim Hebræis incrementa pietatis, & omnis operis boni absolutionem. Vt autem hanc pericopã distinctius intelligamus, eam in quinque partes retexam, quæ sunt. 20 Prima, votum ipsum. Secunda, finis voti. Tertia, vnde facultas præstandi quod optat. Quarta, quomodo illa facultas communicetur homini. Quinta, finis omniũ actionum, adeoq; totius vitæ Christianorum. Prima pars, quæ votum continet, his verbis exponitur. Deus autem pacis, qui reduxit à mortuis, pastorem illum magnum ouium, per sanguinem testamenti æterni, Dominum nostrum Iesum Christum, absolutos vos reddat in omni opere bono. Hic habemus & à quo optet & quid optet. Optat à Deo, fonte omnium bonorum largissimo, hunc prædicat à pacis studio, vt 30 qui pacem amet, pacẽ requirat, pacem faciat. Quare & nos inter nos concordes esse oportet. Deinde quomodo pacem faciat Deus exponit, videlicet, per mortem filij, qua nos sibi reconciliauit. Hæc reconciliatio æterna est, iuxta rationem fœderis ipsius sanguine Christi sanciti, & confirmati. Hunc vocat pastorem illum magnum ouium, vt qui per crucem perditas oues reduxerit, verbo & sacramẽtis, adeoq; suo spiritu reductas pascat, donec plenam liberationem seu redemtionem adduxerit. Quid optat? vt Deus absolutos reddat Hebræos in omni opere bono, ille enim incœpit, ille perficiet in audiẽtibus & obtẽperantibus Euangelio. SECVNDA pars de fine voti, qui est Facere Dei voluntatem, & quod illi acceptum est. Est autem Dei voluntas, vt in Christo Iesu plantati, fructificemus Deo, & opera nobis præcepta facere studeamus, vtq; nihil antiquius habeamus, quam totam vitam nostrã ad 40 normam voluntatis ipsius componere. Huc igitur respiciant pij, & non ad decreta hominum, quæ sæpe cum Dei voluntate pugnant. TERTIA pars, monstrat, quæ sit præstandi facultas, cum inquit, Efficiens in vobis, quod acceptum est in conspectu suo. Non igitur à nobis ipsis idonei sumus, sed omnis nostra idoneitas est à Deo. QVARTA pars, docet quomodo illa facultas contingat hominibus, cum inquit: Per Iesum Christum. Is enim fide indutus adest nobis, merito, & efficacia. Merito delet peccatum: Efficacia excitat in nobis motus congruentes spiritui suo, vestit nos sua iusticia, vt Deo placeamus, efficax in nobis est per suum spiritum, vt quæ grata sunt ipsi, præstare valeamus. QVINTA pars, finem omnium actionum Christianorum indicat, cum inquit: Cui sit gloria in secula seculorum, Amen. Huc igitur omnes suas actiones referant, qui Christo serio nomina dederunt, vt 50 Deum glorificent, mente, affectibus, voluntate, voce, & moribus.

Precor autem vos fratres, sufferte sermonem exhortationis. Etenim breuibus scripsi vobis.

Petit vt boni consulant hanc exhortatoriam Epistolam. Etsi autem maxima eius pars eaq; præcipua didascalica est: tamẽ exhortationẽ tantum vocat, ne videatur sibi plus illis sapere. Rationẽ addit à breuitate, quę plerisq; grata esse solet.

Nostis fratrem nostrum Timotheum

Ex his apparet Timotheum fuisse solutum

solutum esse: cum quo, si celerius venerit, visam vos.

incarceratum, & rursum è carcere dimissum esse, quod Hebræis indicare Apostolus voluit, vt & ipsi gauderent liberatum esse tam insignem verbi præconem, & vt Deo gratias agerent, pro ipsius liberatione & incolumitate. Paulus solet Timotheum filium appellare, sed hic autor vocat ipsum fratrem, vnde coniectura est, aliquem ex discipulis Pauli, videlicet, Lucam, vel Clementem autorem fuisse huius Epistolæ.

10 Salutate omnes duces vestros, & omnes sanctos.

Salutationes sunt pia vota, quæ animos conciliare solent, & confirmare, eorum qui se coram compellare non possunt. Duplex est salutatio, aut enim absentes salutamus per literas vel nuncios, aut præsentes, idq; vel gestu corporis vel voce. Studium salutandi præsentes magnum erat Romæ, & inter magnos honores erat salutari. Inter præcipua vero officia salutare. Vtraq; res erat mire plausibilis & popularis. Crassus Romanus infimi ordinis singulos homines nominibus semper proprijs salutasse dicitur, & Romani nobiliores habebant nomenclatores apud se, vt ciues nominatim salutare possent. SANCTI dicuntur fideles, eo quod separati sint à profanitate gentium, per fidem in Christum, & sanguine Christi purgati sint, & consecrati Deo, cui se ipsos hostias offerunt.

20

Salutant vos Itali.

De Ecclesia Italica intelligendum est, vnde hanc Epistolam scripsit Apostolus.

Gratia cum omnibus vobis.

Epistolarum Apostolicarum clausula est, summam Euangelij continens. Nam gratia & caussam & effectum significat, videlicet, fauorem Dei per Christum, & bona ex illo fauore donata, quæ sunt remißio peccatorum, imputatio iusticiæ Christi, donatio Spiritus sancti, diuina præsentia, augmentum donorum, incrementa pietatis.

30

Amen.

Hæc vox Hebræa propter sanctiorem autoritatem retinetur in Ecclesia. Est autem eius vsus quadruplex, videlicet in precationibus, votis, approbationibus, & asseuerationibus. IN precationibus, est fidei obsignatio, cum impetrationis fiducia. IN votis, est affectus comprecantis testimonium. IN approbationibus, est consensus testificatio. IN asseuerationibus adhibetur, in confirmationem dicendorum, & ad certificandos auditores, seu vt Basilius loquitur, in confirmationem dicendorum, & in certitudinem eorum qui audiunt.

ORNATISSIMO VIRO, NOBILITATE AC SAPIENTIA PRAESTANTI, FRANCISCO BROCKENHVS, DOMINO DE EGESKOV, AC SENATORI REGNI DANIÆ PRVDENTISSIMO, DOMINO AC PATRONO SVO,

NICOLAVS HEMMINGIVS.

PTOLEMAEVS PHILADELPHVS AEGYPTIORVM Rex hoſpitem conuiuam interrogat, quænam ſit maxima hominis gloria: cui hoſpes reſpondens, Deum, inquit, honorare, idque non tam donis & victimis, quam animi puritate & pio propoſito. Hoc reſponſum non ſolum rex ſapientiſsimus approbat, verumetiam Philoſophi, qui frequentes illi adeſſe ſolebant, magna conſtantia & aſſeueratione prædicant. Omnes enim homines vel natura ipſa magiſtra, intelligunt & Deum eſſe, & ſummam hominis felicitatē in puro Dei cultu eſſe poſitam. Quamobrem ſapientiſsimi Philoſophi omnia ſua ſtudia eo conuerterunt, vt rectū colendi Deum modum ſuis ſectatoribus traderent. Nam vt ſummam hominis gloriam in eo poſuerunt: ita maximam ſapientiam definiuerunt eſſe, rectam colendi Deum ſcientiam. Hoc pulcerrime in oraculo quodam, quod recitatur apud Iuſtinum Martyrem, indicatur:

Μοῦνοι χαλδαῖοι σοφίην λάχον ἠδ' ἄρ' ἑβραῖοι
αὐτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι θεὸν ἁγνῶς.

Hoc eſt (vt rudius & apertius reddamus)

Chaldæis ſolis ſapientia nota & Hebræis,
Soli namque Deum regem pure venerantur.

Eſt profecto procul omni dubio fatendum, ſummam gloriam, ſummam ſapientiam ac ſummam felicitatem hominis eſſe, Deum pure colere. Quare in hac re nec hoſpes Ptolemæi, nec Philoſophi hallucinati ſunt. Verum poſtquam Philoſophi hanc ſuam ſapientiam ad vſum & praxin transferre volunt, quantæ quæſo ſunt tenebræ? quanta ignorantia? Non ſolum ignoratur, in qua re ſit puritas mentis collocata, verumetiam ab ipſo Deo turpiter aberratur ad creaturas & ad creaturarum idola.

Cicero quidem vere pronunciat Deum colendum eſſe, non ſuperſtitione, ſed pietate: ſed quò ruit miſer? pro vero Deo idola colit Romana: antiquiſſimam religionem, quæ ſola Deum autorem habet, barbaram ſuperſtitionem ſacrilege nominat: veram religionem ſplendore imperij, grauitate nominis Romani, maiorum inſtitutis & fortunæ ſucceſsibus metitur. Hæc ſunt enim eius verba: Sua cuique ciuitati religio Læli eſt: noſtra nobis. Stantibus Hieroſolymis pacatiſque Iudæis, tamen iſtorum religio ſacrorum à ſplendore huius imperij, grauitate nominis noſtri, maiorum inſtitutis abhorrebat: nunc vero hoc magis, quod illa gens quid de imperio noſtro ſentiret, oſtendit armis: quam cara Dijs immortalibus eſſet, docuit, quod eſt victa, quod elocata, quod ſeruata.

Socrates apud Xenophontem rectiſsime etiam dicit, Deum eo cultu velle coli, quem ipſe inſtituit, ſed mox ipſe tanquam oblitus ſui, definit cultum

Dei

Dei esse, quem ciuitas recipit & approbat. In quo fœdissimo errore multi sunt hodie, qui putant Regum & Principum placita, normas esse religionis.

Philosophi saniores decalogum aliquo modo intellexerunt, & in eius obœdientia cultum diuinum positum esse tradiderunt: quemadmodum Syracusanus Philemon, qui floruit tempore Alexandri Magni, testatur. Ita enim ait: Si quis hostiam offerens, ô Pamphile, taurorum multitudinem, aut ceruorum, aut per Iouem, alia eius generis, aut si fecerit ornamenta, vt aureas chlamydes siue purpureas, aut si fabricauerit ex ebore, siue Smaragdo imagunculas, existimat se Deum sibi reddere beneuolum, errat ille omnino & leuem mentem habet. Oportet enim virum bonum esse, vt qui virgines non corrumpat, non mœchetur, non furetur, non occidat, non aliena videat & concupiscat, siue vxorem, siue domum, siue possessionem, siue seruum, siue ancillam, aut quicquam omnino, & addit μηδὲ βελόνης ἕν ἅμμα ἐπιθυμήσῃς πάμφιλε, hoc est, neque vnius acus funiculum concupiueris Pamphile. Et paulò post: θεῷ δὲ θῦε διὰ τέλους δίκαιος ὤν, hoc est, Deo sacrifica perennem iusticiam. HABEMVS quousque ascendere potuerint summi Philosophi, qui habuerunt aliquam legis noticiam, cui satisfieri putabant qualicunque externa obœdientia: etsi haud raro arcano conscientiæ iudicio damnati, suam quodammodo agnouerunt impuritatem & miseriam. QVID quæso magnis istis Philosophis defuit? id profecto quod ipsi potissimum prædicant, & in quo cultum numinis situm esse disputant, hoc est, puritas mentis: quæ sane non est externa simulationis larua, quemadmodum Philosophus ille putabat, cui vtinam verecundius reddenti Aristoteles obijcit: χεῖρες μὲν ἁγναί, φρὴν δ' ἔχει μιασματα, hoc est, manus quidem puræ sunt, at mens contaminata est: sed est longe alia res quam vt Philosophi eam sua perspicacia & acumine deprehendere potuerint. Nam illi nec originem impuritatis, qua contaminatum est totum genus humanum perspexerunt, nec remedium aduersus ignotum morbum tenuerunt, neque veræ puritatis scaturiginem quæsiuerunt, imo quo magis purgari se sua externa puritatis lacuna arbitrabantur, eo impuriores sunt effecti, atque omnino illis accidit quod porcis, qui cum cœno se abluere volunt, immundiores multo prodeunt, siquidem qui inter illos videbantur optimi, hostes Dei maximi fuere. Quando enim Deus illorum votis non respondit, statim irascebantur Deo, tanquam ingrato, qua sane animi macula nullum cœnum turpius, nullum pestilentius. Huius rei exemplum videre est in Agamemnone Græcorum Rege, qui Ioui hecatombas, quas obtulerat, exprobrat, atque ei ingratitudinem tragica voce obijcit, propterea quod ipsius petitioni non satisfecerit. Hecuba dicit, inuoco ignauos Deos. Cæterum Ecclesia Dei sola magisterio Prophetarum & Apostolorum edocta, nouit & vnde impuritas illa in genus humanum irrepserit, & quo remedio ablui possit, & quæ sit vera scaturigo, vnde aqua purissima purgandis mentibus hauritur, qua aqua mens purgatur, vt in ea sit puritas illa qua Deus ab homine vult coli: qui sane cultus, vt recte responsum est Ptolemæo, summa hominis gloria, maximum decus, adeoque felicitas ipsa, ad quam primum genus humanum conditum est. Nam vt sine hac puritate nemo eius felicitatis particeps fieri potest, quam Deus colentibus se vt coronam certaminis proponit: ita ea parta, tanta fit hominis gloria, vt filius Dei censeatur, cœlestiumq; bonorum scribatur hæres.

Ecclesia nouit hominem astu & fraude Satanæ deceptum, ruisse contra Deum, & amisisse imaginem Dei, in cuius locum successit imago Satanæ fœdissima & impurissima, qua humanum genus adeo conspurcatum est & deformatum, vt nihil sit eo impurius, nihil deformius. Nam qui inter homines

Hhhh 3 san-

ſanctiſſimi videri volunt (loquor autem de non renatis) ſimiles ſunt pomis Indicis, quæ ferunt foris quidē pulcerrima eſſe, ſed intus latere venenum mortiferum. Eccleſia nouit contra Satanæ venenum, adeoq; aduerſus totū imperium eius, promiſſum fuiſſe ſemen mulieris contriturū aliquando caput ſerpentis, vt ſerpens ille, hoc eſt, Diabolus, non amplius ſuo veneno noceret ijs, qui in fide ſeminis reperirentur. Eccleſia nouit filium virginis Mariæ Ieſum, ſemen illud promiſſum eſſe, qui iuxta promiſſionem protoplaſtis noſtris datam, & ſæpe deinde repetitam, vicit Satanam. Eccleſia nouit ſanguinem huius Ieſu filij Dei & virginis, efficax eſſe antidoton aduerſus ſerpentis venenum, eoque ablui & abſtergi impuritatem, quam ab Adam propagati contraximus. Eccleſia nouit hoc remedium & ſalutare antidoton omnibus per prædicationem Euangelij gratis offerri, & oblatum accipi fide in hunc medicum Ieſum Chriſtum, iuxta illud: Fide purificantur corda. Item: Sanguis Chriſti purgabit conſcientiam noſtram à mortuis operibus, vt colamus Deum viuentem. Eccleſia nouit quod Deus ab ijs ſolis, qui hoc pacto purgati ſunt & emundati ſanguine Chriſti, coli velit, idque non gentili ſuperſtitione, ſed in ſpiritu & veritate, quemadmodum ipſe Dominus teſtatur, cum inquit: Veri adoratores adorabunt patrem in ſpiritu & veritate, hoc eſt, homines quorum corda ſunt purgata in ſanguine Chriſti per fidem, verum cultum & ſpiritualem Deo præſtabunt. Nam Spiritus ſanctus in eis excitabit pios motus, fidem, dilectionem, timorem, patientiam, precandi ſtudium, gratiarum actionem, & alias virtutes cum lege & voluntate Dei congruentes. Quanquam autem obœdientia noſtra in hac vita nequaquam normæ legis diuinæ reſpondet: tamen placet, quia in filio dilecti ſumus, & quia obœdientia ipſa à purificato corde proficiſcitur. Fatendum quidem eſt plurimas maculas reliquas manere in nobis, donec circumferimus hoc mortale corpus: tamen hæc noſtra firmiſſima conſolatio eſſe debet, quod ſciamus eas lamina aurea in arca fœderis tegi, hoc eſt, per Chriſti expiationem ita purgari, vt amplius nobis non imputentur, modo non ſecundum carnem vixerimus, ſed ſecundum ſpiritum. Cæterum hic duo mala pijs in primis ſunt cauenda: Phariſaicus error, & Epicurea ſecuritas. Hæc duo mala omnibus temporibus plurimum damni Eccleſiæ Dei attulerunt. Sunt enim veluti ſcopuli quidam, ad quos impingentes naufragium circa fidem faciunt. Phariſaicus error partim ex opinione iuſticiæ Philoſophicæ, partim à legis Dei ignoratione oritur. Philoſophorum opinio fuit, quam ſupra attigi, quod iuſticia ſit externa officia mediocriter facere, & aliquam puritatem externam ſimulare. Deinde non intelligebant legem Dei requirere ſpiritualem obœdientiam, ſed tantum in externos ritus intuebantur, in quibus collocarunt iuſticiam, quam iuſticiam opponebant iudicio Dei, & putabant ſe ea iuſtos eſſe coram Deo, vt Phariſæus ille Euangelicus. HOC errore decepti Monachi, ſuis traditionibus partim ſtultis, partim impijs, partim hiſtrionicis, vim iuſtificandi & merendi vitam æternam tribuerunt: quo ſcelere nihil grauius cogitari poteſt. Quid enim quæſo aduerſus Deum magis contumelioſum eſſe potuit? quid magis ſacrilegum? quid magis impium aduerſus ſanguinem Chriſti, in quo ſolo virtus eſt expiandi peccata? quid denique magis ſtultum, quam tribuere meritum ſalutis & vitæ æternæ obœdientiæ erga regulam, quam homo hypocrita ſuis ſectatoribus præſcripſit? HVNC Phariſaicum errorem hodie defendunt Papiſtæ, ac non ſecus quam pro aris & focis pro eo defendendo ſunt ſoliciti, non quod ipſi non videant errorem prophanum eſſe damnatum verbo Dei: verum ne eo ſubuerſo, de fundamento Papiſtici regni actum ſit. Hunc igitur errorem omnes quibus ſalus curæ eſt, fugiant tanquam peſtem, atque eius propugnatores anathemata à Chriſto ſciant eſſe, iuxta hoc Pauli dictum: Qui aliud Euangelium prædicauerit, ana-

rit, anathema sit, etiamsi fuerit angelus de cœlo. Cum autem Spiritus sancti hic pronunciat anathemata eos, qui prædicant aliud Euangelium, non est cogitandum leue & vulgare maledictum esse. Nam primum significat Deum eiecisse de Ecclesia corruptores Euangelij. Deinde mandat eos fugiendos esse, tanquam diras pestes, quas Deus execratur. Tum indicat pollui bonos eorum societate & consuetudine. Præterea minatur graues pœnas ijs, qui cum illis amicitia coniuncti sunt. De hoc maledicti genere loquitur etiam Psalmus: Induit maledictionem sicut vestimentum, & intrauit sicut aqua in interiora eius, & sicut oleum in ossa eius. Nequaquam igitur existimetur parui momenti esse hoc maledictum: Si quis aliud Euangelium docuerit, anathema sit. Fugiant itaque pij, tanquam rem à Deo maledictam, errorem istum Pharisaicum, qui fingit hominem coram Deo iustificari operibus, siue legis, siue humanarum traditionum. Nam immota stat conclusio Pauli: Si iustitia est ex lege, Christus frustra mortuus est. Item: Non iustificatur homo ex operibus legis, sed per fidem Iesu Christi. Cum igitur hoc Euangelium Pauli est, manifesta anathemata sunt Pharisæi omnium temporum, qui operibus iusticiam, qua consistimus coram Dei tribunali, tribuunt. Epicurea securitas nascitur ex doctrina gratuitæ iustificationis praue intellecta. Nam cum homines carnales audiunt gratuitam esse iustificationem, salutemq; contingere non ex operib. sed ex fide, fiunt remissiores, & abijciunt bene operandi studium. Hæc Epicurea securitas non est minus perniciosa, quam error Pharisaicus, quæ locũ non habet in ijs qui vere credunt Euangelio, sed tantum in mortuis Ecclesiæ membris, hoc est, in ijs, qui vel palam flagitiosi sunt, vel hypocritæ. Hanc securitatem non solum vox Euangelij damnat, verumetiam omnes Propheticæ & Apostolicæ conciones execrantur, simul enim testantur nos renasci, vt sancti simus corpore & animo. Paulus cum Pharisaicum errorem, tum Epicuream securitatem impugnans, in hunc modum scribit Ephesijs: Gratia saluati estis per fidem, non ex vobis, Dei donum est, non ex operibus, ne quis glorietur. Dei enim factura sumus, creati in Christo Iesu ad bona opera, quæ præparauit Deus, vt in eis ambulemus. Hic Paulus docet aperte gratuitam esse salutem, eamque contingere credentibus sine operibus. Deinde addit finem regenerationis in Christo. Nam dicit, nos creatos in Christo Iesu, vt faciamus opera quæ Deus nobis mandauit, quod cum fit, non tantum sumus imputatione puri: verumetiam inchoatione sancti. Sed quid quæso hic fit? salutem gratuitam esse libenter audimus, at cum ad gratitudinem inuitamur, pigri sumus. Videmus scopum, sed iter intermedium conficere nolumus, atque omnino nobis iuxta prouerbium contingit: σῦκα φίλ' ὀρνίθεσι, φυτεύειν δ' οὐκ ἐθέλουσι. Hoc est, aues ficus amant, sed plantare recusant. Aduersus hanc Epicuream securitatem acerrime cum Prophetæ tum Apostoli pugnauerunt, inter quos diuus Iacobus non solum vita, verumetiam scripto validissime eandem oppugnat, spolians eam omni gloria, statuensque nudam coram tribunali Dei. De hisce rebus clarissime vir, ac patrone colende, disseruimus cum proxime apud te pranderem: errorem Pharisaicum cordate improbasti, securitatem Epicuream pie damnasti, & cum quidam ex conuiuis diceret, magis frigere bene operandi studium, postquam ministri Euangelij operum merita oppugnare cœperunt: sapienter dixisti, nulla merita nostrorum operum esse, si æstimentur è sua dignitate, sed benefaciendi studium ex eo pendere, quod filij Dei patri obœdientiam debeant, & quod fides non possit esse sine naturalibus proprietatibus. Hac occasione incidimus in mentionem Epistolæ Iacobi, quam cum dicerem me ante paucos annos in hac schola enarrasse, petijsti vt meam commentationẽ pluribus communicarem, quod & me facturum promisi. Nunc itaque votis tuis satisfacturus, in publicũ edo commentariolum

in ſanctiſsimam Iacobi Epiſtolam, quem vt æqui bonique conſulas, etiam atque etiam oro. Spero quod gratior hic noſter labor ſit futurus multis, quod ſub tuo nomine in lucem prodeat. In quinto capite vbi Iacobus diuites obiurgat, quæſtiones de diuitijs, contractibus, vſura & bonis Eccleſiaſticis prolixius quam inſtitueram tracto, idque hac occaſione: Clariſsimus vir D. Iohannes Frijs, Cancellarius Regis, & Academiæ noſtræ conſeruator primarius, petijt à me vt commonefactionem de vſura ſcriberem, idque in hunc finem, vt vera vſura & damnata verbo Dei diſcerni poſsit ab alijs contractibus, qui prætextu vſuræ à nonnullis iniuſte damnantur. HANC commonefactionem, ſicut me & omnia mea, iudicio piorum & doctorum ſubijcio. Spero autem me ita temperare omnia, vt nec à verbo Dei diſcedam, nec vim faciam legibus politicis, ſine quibus humana ſocietas conſeruari nequit. Bene vale cum vxore caſtiſsima & liberis. Hafniæ 21. Martij, anno Domini M. D. LXIII.

ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM IACOBI APOSTOLI.

QVATVOR IN INITIO ENARRATIONIS CVIVSQVE SACRI SCRIpti diligenter ſpectanda & examinanda iudico, videlicet, quis ſcripti ſit autor: Quæ ſcribendi occaſio: Quis ſcripti ſtatus: & quæ ſit tractationis via ſeu methodus, hoc eſt, ordo. Hæc enim quatuor dextre ac recte explicata, in cuiuslibet ſacri ſcripti aditum tanquam luce quadam prætenſa lectorem introducunt. De his ergo ordine dicam, quo explicatius teneatur huius Epiſtolæ argumentum.

AVTOR huius Epiſtolæ fuit Iacobus Apoſtolus, qui dicitur frater Domini. Hic vna cum reliquis Apoſtolis non ſolum triennium voce Domini & ſpiritu eſt inſtitutus, verumetiam poſt reſurrectionem Chriſti accepit cum alijs Apoſtolis Spiritum ſanctum & mandatum prædicandi Euangelium omnibus gentibus, & die Pentecoſtes viſibili ſacramento iterum inauguratus eſt Apoſtolatui. Hinc patet quid de hac Epiſtola ſit iudicandum: nimirum quod illi non minus ſit credendum, quam voci Dei. Eſt enim eius autor Apoſtolus Ieſu Chriſti, qui ad extremum ſanguine ſuo Euangelium Chriſti obſignauit. Nam cum Chriſtum doceret victorem eſſe mortis, & ſedere ad dextram Dei in cœlis, à Iudæis lapidibus petitus eſt, ac tandem genibus innixus & precatus pro perſecutoribus ſuis, fullonis fuſte eſt interemtus, idque Paulo ante oppugnationem Veſpaſiani. Siue ergo huius viri Dei miniſterium, ſiue vitam, ſiue confeſsionem, ſiue exitum ſpectes, teſtimonium de infallibili veritate doctrinæ ipſius habes.

OCCASIO ſcribendi Iacobo duplex videtur fuiſſe, vna perſecutio Eccleſiæ, altera hypocriſis in multis. Quanta fuerit Eccleſiæ perſecutio tempore Iacobi, hiſtoria Eccleſiaſtica prolixe docet. Nam non ſolum Iudæi diſperſionis per orbem malo affligebantur, verumetiam varijs tentationibus hæreticorum & Diabolorum fere obruebantur. Vt enim intus à falſis fratribus moleſtabantur, ita foris à Tyrannis ad defectionem ſolicitabantur, nunc minis, nunc pollicitationibus. Hypocriſis etiam non parum offendebat, multi enim Chriſtum profitebantur, quem agnoſcentes ſaluatorem, eius quidem beneficia deprædicabant, ſed ſine viua fide & pœnitentia viuebant. His procellis tum iactabatur Eccleſia, his malis affligebatur ſponſa Chriſti; quod cum videret Iacobus, ſumſit inde ſcribendi occaſionem, vt iſtis malis aliquo modo mederetur.

Ex occaſione, ſcopus Iacobi in hac Epiſtola & conſilium facile intelligi poteſt. Eo enim tota eius oratio pertinet, vt non ſolum Chriſtianos, ſeu vere pios aduerſus crucis ſcandalum muniat, quos hortatur ad patientiam, ne tentationibus fracti confeſsionem abijciant, ſed potius finem & euentum crucis intueantur: verumetiam vt hypocritas à ſuo errore reuocet, quos vt docet quam vana ſit gloriatio de fide, ſine viua fiducia & germanis fidei fructibus, ita hortatur ad mores Chriſtiana profeſsione dignos, & dehortatur à contrarijs vitijs, niſi malint ſuæ contumaciæ iuſtas pœnas luere. Via tractationis ſeu methodus eſt liberior, vt in exhortationibus & obiurgationib. eſſe ſolet. Hanc viam in explicatione ſingulorum capitum diligenter indicabo.

CÆTERVM quam neceſſaria ſit hodie hæc Epiſtola in Eccleſijs noſtris, facile intelliget is, qui plæroſque qui Chriſtiani dici volunt, de fide inani & mortua gloriari animaduertit: quam ſtulticiam noſter Apoſtolus retegit & iuſtiſsime damnat. Deinde qui quotidie intuetur, quam varijs ſcelerib. (magis magiſque diſciplina collabente) Chriſtianus populus polluatur: procul dubio fatebitur, opus eſſe aliquo Iacobo, qui iſta graſſantia ſcelera liberiore lingua taxet & damnet. Præter hæc omnia, ipſe Epiſtolæ autor ſpeculum pietatis dici meretur: ſiue enim officium ſpectes, ſiue vitam contempleris, ſine in confeſſione conſtantiam cogites, ſiue vitæ exitum perpendas, habes quod & admireris maxime, & quod imitari cupias, modo Chriſtianus vere cenſeri velis. Hæc de argumento & Epiſtolæ vtilitate & vſu ſint dicta. Iam cur Catholica dicatur, dicendum reſtat. Epiſtolæ Apoſtolorum Petri duæ, Iohannis prima, Iudæ vna, & hæc Iacobi Catholicæ dicuntur, propterea quod non certis ciuitatibus aut perſonis, (vt Pauli omnes, Iohannis ſecunda & tertia) ſint deſtinatæ & ſcriptæ, ſed omnibus promiſcue pijs, varijs in locis per orbem diſperſis datæ ſunt. Catholicum enim hoc loco priuato opponitur. Quidam has Epiſtolas Ca-

s Canonicas ad differentiam Epistolarum Pauli vocant manifesto errore. Nam non minus Epistolæ Pauli sunt canonicæ quam Iacobi, aut Petri, aut Iohannis. Quicquid enim legimus in Apostolorum Epistolis, tanquam canonem veritatis amplecti decet.

CAPVT I.

Summa Capitis Primi.

10

Ne Christiani sub tentationum mole succumbant, hortatur, idque proposito præmio superatæ tentationis. Et ne quis Deo imputet tentationis originem, docet & vnde proueniat tentatio, & quod à Deo, qui nos suo verbo regenuit, sint omnia bona.

Ordo & partes Capitis Primi.

Prima pars capitis huius est Epigrapha. Secunda, propositio suasoria, ne videlicet Christiani tentationibus frangantur. Tertia, quia fieri potest interdum, vt aliquis errore seductus succumbat tentationi, monet petendam esse sapientiam à Deo ex fide, sine hæsitatione. Quarta, ne qui fracti paupertate & contemtu, tentationib. succumbant, hortatur tum diuites, tum pauperes ad veram humilitatem. Quinta, tentationis superatæ præmium proponitur, & monstratur eius origo, vt magis ipsius insidiæ caueantur. Sexta, admonitio est à contrarijs, quod Deus non sit autor tentationis, sed omnis boni potius, proposito regenerationis beneficio, quod tanquam bonitatis Dei testimonio confirmat. Atque ita vnus scopus est huius capitis, ne videlicet sinamus nos tentationum mole obrui. Huic scopo reliqua deseruiunt.

20

EXEGESIS CAPITIS PRIMI, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

30

I IACOBVS Dei & Domini nostri Iesu Christi seruus duodecim tribubus dispersis: Salutem.

Hæc Epigrapha tria continet. Primum enim authoris huius Epistolæ nomen, cum eiusdem descriptione & officio habet. Deinde eorum mentionem facit, quibus scribit Apostolus. Postremo imprecationem salutis addit. AVTOR Epistolæ est Iacobus, qui professione quidem seruus Dei est, officio vero seruus Iesu Christi, hoc est, Apostolus. Hic scripsit duodecim tribubus Israel late quidẽ, vt & Petrus meminit, per orbem dispersis. Fit autem in historijs mentio multiplicis dispersionis Iudæorum. Primum enim decem tribus per regnum Babylonicum sunt dispersæ. Deinde duæ reliquæ in captiuitatem Babylonicam abductæ sunt, nec redijt soluta captiuitate, nisi minima pars tribus Iuda & Beniamin. His ergo Iudæis ita sparsim habitantibus & conuersis ad fidem Christi scribit Iacobus, ac ijs in initio precatur salutem, vel vt græce loquitur χαίρειν, id est, gaudere eos iubet, significans tutissimam ad verum gaudiũ viam, esse fidem in Christum. Dispersio Iudæorum significat longe maximum discrimen esse inter regnum Christi & regna mundi. Regnum Christi non clauditur certis terminis in hoc mundo, sed in conscientia bona, iusticia & gaudio spiritus, vt Paulus ait, situm est. In hoc regno sunt omnes, quotquot in Christum vere credunt, siue prope, siue procul sunt. Deinde monet hæc dispersio, quod Ecclesia Christi in hoc mundo, non sit alligata (vt Papa putat) certo loco & successioni, sed verbo potius Dei, sacramentis, & obœdientiæ erga Euangelium.

40

50

Omne gaudium existimate fratres mei, cum in varias tentationes incideritis.

Propositio primæ exhortationis, ne videlicet Iudæi credentes, tentationibus succumbant. Hæc exhortatio merito primum locũ occupat apud eos, qui expulsi sedibus, varijs vicinorum obruebantur iniurijs. Quod autem non simpliciter dicat: Nolite frangi tentationibus, vel tale aliquid, sed existimate Omne, id est, plenum gaudiũ esse, cum in varias tentationes incideritis: discernit inter effectus tentationis piorum & impiorũ. Vt enim euentus tentationis impiorum est tristitia & desperatio: ita tentationis piorum euentus est gaudiũ & victoria tentationis.

Cum

Cum varias dicit, significat non vno genere tentationum explorari credentes, sed multis & varijs. Quare excubias agere Christianos decet, ne circumuenti tentationum varietate, in manus incidant aduersarij.

Scientes quod probatio fidei vestræ, patientiam operatur.

Ratio propositionis est, ab effectibus tentationum piorum. Primum enim tentatio est veluti Lydius lapis ad quem fides Christianorum exploratur. Exemplum habemus in Abraham. Quorum enim fides vera non est, in tempore tentationis discedunt, iuxta parabolam Euangelicam 10 Matth. 13. Contra, quorum fides firmior est, redduntur confirmatiores per tentationes, Spiritu enim Dei sustentantur. Porrò fides probatior facta, patientiam operatur, hoc est, efficit vt æquo animo crucem feramus, propter spem liberationis. Vnde Paulus, probatio spem operatur, spes autem non pudefacit, id est, non frustratur nos, vt aliquando pudefiamus in conspectu filij Dei.

Patientia vero opus perfectum habeat.

Hæc hortatio est, ad perseuerātiam in tolerando. Vult enim Apostolus, vt pius perduret constans in patientia, vsq; ad finem. Beatus enim qui perseuerauerit vsq; ad finem. Perfectionis enim vocabulum hoc loco constantiam & perseuerantiam in patien-20 tia declarat. Veræ ergo patientiæ effectus est perseuerantia constans.

Vt sitis perfecti & integri, in nullo deficientes.

Finis & effectus crucis piorum significatur, qui est nostri consummatio in Christo. Toto enim vitæ tempore ad hanc consummatam perfectionem tendere oportet, quę cruce, veluti instrumento Dei, quotidie perpolitur, donec omnib. suis gradibus absoluatur. Hic locus monet, vt nonnulla de perfectione Christiana dicamus, quā Iacobus hic definire videtur integritatem. QVONIAM autem Monachi insulsè nugantur de perfectione Christiana, necessarium est pios rectè institui, vt intelligant quid de ea pie sentiendum sit. Sciendum est itaque, duplicem 30 perfectionem nobis in diuinis literis commendari, quarum vna absoluta est, & est imputatio perfectæ iusticiæ & obœdientiæ Domini nostri Iesu Christi. Vt enim Christus obœdientia crucis culpam expiat: sic obœdientia legis iusticiam imputat, ita vt omnis qui credit, perfect⁹ & iustus perfectione & Christi iusticia appareat in cōspectu Dei. Hac perfectione freti, expectam⁹ immortalitatis gloriam. Altera perfectio in renatis est, quam omnib. pijs cōmendat verbum Dei. Ambula, inquit Dominus ad patrem nostrum Abrahamum, coram me, & esto perfectus. Christus: Estote perfecti, quia pater vester perfectus. De præcepto, inquies, non est dubium, sed in quo sita sit illa perfectio quæritur. Sciendum est quod Paulus Philip. 3. vocabulo perfectionis dupliciter vtatur. Ita enim ait: Non quod apprehēderim, aut iam perfectus sim, sed sector si etiam apprehendam, quatenus apprehensus sum 40 à Christo Iesu. Fratres ego meipsum nondum arbitror assecutum esse, vnum autem illud ago, ea quidem quę à tergo sunt obliuiscens, ad ea vero quę à fronte sunt enitens, iuxta pręfixum signum insequor ad palmam supernæ vocationis Dei per Christum Iesum. Quotquot igitur perfecti sumus, hoc sentiamus. In his Pauli verbis apertissima est contradictio, nisi recipiamus plures esse perfectionis modos quam vnicum. Primùm dicit se non perfectum esse. Deinde se inter perfectos numerat. Est itaq; duplex huius vocabuli vsus. Alias enim perfectus dicitur substantia, vt puerum dicimus perfectū hominem, hoc est, substantia. Alias perfectus dicitur quantitate seu gradibus, vt cū dicimus: nemo habet perfectam obœdientiam iuxta legem Dei. Priori ergo perfectionis modo perfectus fuit Abraham, Dauid, Paulus, Latro in cruce, &c. Posteriori autem, nullus in hac vita perfectus inuentus 50 est, præter vnum Iesum Christum, sed eam perfectionem consequemur in æterna vita, vbi conformes Christo erimus. QVOD autem sit perfectio aliqua ratione status gratiæ in hac vita, partim descriptionibus, partim exemplis doceri potest. Ex verbis Pauli quæ ascripsimus, hæc definitio colligi potest. Quod perfectio Christiana sit, valedicere peccatis, fide in Christum recumbere, & eniti iuxta præfixū signum, ad palm āsupernæ vocationis Dei, per Iesum Christū. Seu vt Paulus ad Timotheū definit: Christiana perfectio est militare honestam militiam, & retinere fidē & bonam cōscientiam. Quisquis igitur valedicit peccato, renunciat prauis desiderijs, fiducia mediatoris se sustentat, ac Deo omnē vitā approbare conatur, vt non vastetur conscientia: vsu scripturæ perfectus dicitur, idque substantia, non gradibus. Solus enim Christus perfectus & substantia & gradibus fuit. Hoc ante clarius in exem-

[ex]emplis conspicere licebit. ABRAHAMO Genes. 17. dictum est: Ambula coram me,& [es]to perfectus. Huic præcepto quomodo obœdiuerit Abraham, quomodoq; ambulauerit [co]ram Deo & fuerit perfectus, Gen. 22. aperte declaratur præcepto Dei & obœdientia A-[b]raham. Vt autem hoc intelligatur melius, ascribamus Mosis verba. Ecce ego (ait Domi-[n]us ad Abrahamum) cape nunc filium tuum, vnicum illum tuum, quem diligis Isaac,& [v]ade ad terrã Moriah,& offer eum illic in holocaustum super vnum è montibus, quem di-[x]ero tibi. Habes præceptum. sequitur obœdientia. Surrexit itaq; Abraham summo mane [&] strauit asinum suum, accepitq; duos pueros suos secum,& Isaac filium suum: cumq; con[c]idisset ligna holocausti, surrexit & perrexit ad locum quem dixit illi Deus. Et paulò post. Accepit itaq; Abraham ligna holocausti & posuit illa super Isaac filium suum. Et postea se-quitur. Et ligauit filium suum,& ipsum imposuit in altari super ligna, misitq; Abrahã ma-num suam & accepit gladium, vt iugularet filium suum. In hoc Abrahami exemplo lucu-lenter apparet, quid sit perfectio, quã Dominus à suis seruis requirit in hac vita. Deus man-dat vt Abraham iam antè fide iustificatus, mactet filium suum. Abraham nihil habuit hoc filio carius, nihil dulcius. Fuit enim vnicum vitæ solatiũ seni Abrahamo & sanctisimę ma-tronæ Saræ. Quid hic facit Abraham? duo intuetur. Deum mandantem,& filium quo ni-hil carius ipsi in vita fuit. Sed mandatũ Dei præfert vitæ filij. Hinc ergo concluditur, quod perfectio sanctorum in hac vita sit, ex fide ita obœdire Deo, vt obœdientiã erga Deum om-nibus rebus mundi præferant. Qui ita sunt affecti, iure perfecti habentur. Verum illi qui ne affectum quidem vnicum ad mandatum Dei volunt iugulare, quomodo de hac perfectio ne gloriari possunt? Aliud exemplũ proponamus ex nouo Testamento. Christus Matth. 19. Iuueni, à quo interrogatus erat de vita æterna consequenda, dicit: Si vis perfectus esse, vade, vende tuas possesiones, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & huc me sequere. Christus sciuit hunc diuitem iuuenem nimium fuisse addictum diuitijs, nec posse facile animum ab ijs auertere. Vt ergo iuuenis intelligat, quantum absit à vera perfectione obœdientiæ erga legem, Dominus iubet vt renunciet diuitijs & se sequatur. DVAS hic partes facere videtur Dominus perfectionis. scilicet renunciare diuitijs,& sequi Christum. Verum sciendum est, quod vt personale præceptum fuit, quo Abraham iussus est mactare filium: ita personale est, quod hic datur iuueni. Quare neutrum in specie transferendum est ad definitionem generalem perfectionis, sed in genere tantum. Alioqui nec Nohe, nec Da-uid, nec Paulus fuisset perfectus. Quare exempla hæc ad generalem definitionem accom-modabimus hoc modo. Vt Abraham, quia ex fide prætulit obœdientiam erga Deum vitæ carisimi & vnici filij, perfectus dicitur: & si iuuenis secutus Christum prætulisset pauper-tatem & liberalitatem erga pauperes suis diuitijs, fuisset perfectus Christi sententia: ita om-nis qui ex vera fide præfert obœdientiam erga Deum omnibus rebus mundi, perfectus in scriptura dicitur. Et contra. Qui res mundi, suos affectus, honorem, gloriam, voluptates, technas varias, anteponunt obœdientiæ erga Deum, imperfecti sunt, imo de Christiano nomine frustra gloriantur. HÆC congruunt cum ijs quæ supra adduximus ex Paulo, ex quibus simul concluditur hæc perfectionis Christianæ definitio.

PERFECTIO Christiana est agnita imperfectione ex fide Christi obœdientiam erga Deum præferre omnibus rebus mundi, atq; Deo totam vitam approbare. HVIVS perfe-ctionis Christus duas partes facit, scilicet, se sequi, quod fit per veram conuersionem: & ob-œdientiam erga se, rebus vel nobis carisimis præponere. ATQVE hactenus de perfectio-ne Christiana quoad substantiam attinet. Gradibus autem tum demum perfecti erimus, vbi apparuerit filius Dei, cui similes erimus: quia videbimus eum sicuti est, & omnis qui habet hanc spem in eo, purificat se sicuti ille purus est.

Porrò si quis vestrum destituitur sapien-tia, postulet à Deo, qui dat omnibus simpli-citer, nec exprobrat, & dabitur ei.

Ne quis ignorantiam prætexat, quo minus persistat in tentatione, iubet Apostolus vt qui sapientiam non ha-bet, eam à Deo postulet: idq; in hunc finem, vt intelligat non solum, quomodo se gerat in tentationibus, ne tentationum mole pressus succumbat, verumetiam vt sciat quo consilio & quo fine Deus sinat suos cruce ex-aminari, ne eius fructu priuentur. Deus, inquit, dat simpliciter, id est, benigne. Deus enim non quærit vllum πλεονέκτημα, sed tantum bonitate & benignitate mera liberalis est, & nõ more hominũ exprobrat cuiquam benigne collata beneficia, modo gratus esse perrexe-rit. Si quæris, quænam sit illa sapientia, qua erudimur ad ferendas æquo animo tentatio-nes: Respõdeo, eam sitam esse in cognitione & sensu. Cognitio est, intelligere ex verbo Dei spectandum esse in quauis tentatione & cruce, cum iudicium, tum misericordiã Dei. Iudi-

cium

cium quidem est, vt intelligamus nos propter peccata nostra tētari, ac varijs ærumnis pre-mi. Propter peccata, inquit, corripis filios hominum. Misericordia vero est, vt intelligamus, consilium Dei esse, vt tentationibus & cruce vexemur, vt agamus peccatorum pœnitentiam & non cum impio mundo pereamus. Ita enim loquitur Apostolus, 1. Cor. 11. Cum iudicamur, à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. SENSVS sapientiæ est, sentire in animo consolationem per Spiritum sanctum, qui in cruce nos sustinet, ne labamur, & spe futuræ liberationis nos fulcit, sicuti in Iob videmus, qui cum cruce premeretur, hac fiducia se consolatur: Scio quod redemtor meus viuit, & in nouissimo die resurrecturus sum. Hinc est quod Paulus scribit Timotheo: Memento Iesum Christum resurrexisse ex 10 mortuis.

Postulet autem in fide nihil dijudicans.

Quomodo sit postulanda sapientia à Deo, præscribit, nimirum in fide & absq; hæsitatione. Hic locus multas doctrinas continet. PRIMVM enim docet, quod Deus sit omnis sapientiæ, adeoque omnis boni fons. DEINDE ostendit, quod idem sit liberalis ad communicandum petentibus de fonte suæ bonitatis. TVM monstrat ordinarium medium esse, per quod bona è manu Dei accipere & impetrare possumus, orationem ex fide manantem. ADHÆC indicat quod in oratione requiratur fides, quæ nititur benignitate mediatoris. PRÆTEREA ex hoc loco concluditur, quod ab oratione procul re-20 mouenda sit dubitatio. Qui enim inter orandum hæsitat, verba tantum profundit inutiliter, non autem efficaciter orat. Ex quo & hoc sequitur: Si non hæsitandum est in oratione, frustra statui plures mediatores. Qui enim plures mediatores quærunt, non putant se exaudiri per vnicum mediatorem Christum. INSVPER cum hoc Iacobi pronunciato, pugnat dogma Papistarum, qui fidem cum dubitatione conciliare conantur. HIS accedit, omnia quæ ad salutem animæ nostræ spectant, sine conditione petenda esse. POSTREMO confutatur hic Stoica opinio de necessitate euentuum. Vt enim hic petenti ex fide, promittitur sapientia, ita non petenti, sapientia (cuius hic fit mentio) non confertur.

30 Qui vero hæsitat, similis est fluctui maris, qui ventis agitur & iactatur. Neq; enim existimet homo ille, quod accepturus sit quicquam à Domino.

Ratio cur fidem absq; hæsitatione in oratione requirat. Nam qui hæsitat, inquit, fluctui maris confertur, hoc est, inconstans est. Nam vt fluctus maris, nunc in hanc, nunc in illã plagam pellitur, pro venti & ęstus maris ratione: ita homo dubitans, nunc hoc opinatur, mox mutata sententia aliud putat, prout erronea doctrina & cœcis affectibus impellitur. Talis frustra inuocat, propterea quod vera destituitur fide. Hæc nos admoneant constantiæ, cum in doctrina, tum in pietatis exercitijs. SED forte obijciet aliquis. In omni homine est du-40 bitatio. Ergo in nullo est firma fides sine hæsitatione. Respondeo, secundum diuersa principia, vtrumq; esse posse, & firmam fidem, & dubitationem. Nam si spiritum in regeneratis respicis, fides est firmus assensus nihil hæsitans, si vero carnem, subinde oriuntur dubitationes, quæ sunt opera carnis, contra quæ spiritus pugnat. Exemplum vtriusq; habemus in Abrahamo, Rom. 4.

Vir duplex animo, inconstans est in omnibus vijs suis.

Vir duplex animo hic dicitur, qui de doctrina aut voluntate Dei ambigit. Talis quia in omnibus factis suis est inconstans, nullam in oratione constantiam habere potest. Notemus ergo hoc loco fun-50 damentum omnium piarum actionum, adeoq; summi illius operis inuocationis, esse cōstantiam in doctrina de voluntate Dei, & in fide.

Glorietur autem frater abiectus in sublimitate sua. Diues autem in humilitate sua, quoniam sicut flos herbæ peribit.

Quia tentationis materiam ministrare potest, cum paupertas, qua omne calamitatis genus, tanquam specie seu exēplo notatur, tum diuitiæ, quarum nomine intelligitur omnis prosper in hac vita successus: oportune obiectioni occurrit, docetque vtrunque, hoc est, pauperem & diuitem. Pauperem quidem, vt non oculos defigat in præsentis vitæ calamitatem, sed potius eam sublimitatem respiciat,

qua filius Dei olim effectus, in gloriam immortalitatis subuehetur. Diuitem vero, vt cogitet, quam sint caducæ & fallaces huius mundi diuitiæ, quæ vt possidentem beatum nō reddunt, ita cito euanescunt, non secus atq; flos herbæ.

QVID? an non Paulus dicit, qui gloriatur, in Domino glorietur? cur ergo Iacobus iubet gloriari pauperem in sublimitate sua, & diuitem in humilitate sua?

NEQVAQVAM pugnant inter se Apostoli. Nam vterq; fundamentum verę gloriationis in Domino collocat. Quare hæ tenendæ sunt exceptiones. Primum acceptum feramus Deo, quicquid habem⁹ boni, nobis nihil arrogantes. Deinde retineam⁹ illud fundamentū in sola Dei misericordia sitā esse nobis salutis fiduciam. Postremo in solo bonorū omnium autore acquiescamus. Cum his exceptionibus, pia erit in omni bonorum genere gloriatio. 10

Et exarescit herba, & flos eius cecidit, & decor aspectus eius perijt: Sic & diues in suis vijs marcescit.

Amplificat comparationē, in qua comparat splendorem diuitiarum caduco flori, qui solis æstu ingrauescente flaccesit, decidit & perit. Vt ergo stultum est, in diuitijs vanis gloriari: Ita pius præpostere fecerit, si suæ paupertatis incommodo fractus, tentationibus succumbat.

Beatus vir, qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronā vitæ, quam promisit Deus diligentibus se.

Supra iussit, vt Christiani gaudeant, cum in varias tentationes inciderint, nunc refutatis, quæ obstare videbantur, rationem suæ exhortationis 20 reddit. Concluditur auttem argumentum hoc pacto: Beatus qui suffert tentationem, (id est, qui tentationum oneri non succumbit) Ergo merito gaudendum est pijs, cum in varias tentationes inciderint. Antecedens probat à fine superatæ tentationis, hoc modo. Cum probatus fuerit is, qui tentatur, accipiet coronam vitę. Ergo iure dicendus est beatus. Antecedens nititur promissionibus diuinis, quam, inquit, coronam Deus promisit diligētibus ipsum. Hoc loco abutuntur Papistæ, ad stabiliendum dogma suum de meritis operum. Verum peristasis loci eos confutat. Nam Apostolus hoc loco agit cum conuersis, qui iam antea fide iustificati, per tentationes varias tendunt ad beatitudinis portum. DEINDE aliud 30 est loqui de caussa salutis, aliud de via per quam ad gratuitam salutem perueniendum est. Neq; corona vitæ est præmium certaminis debitum, sed cōpensatio laboris gratuita. Non enim pugnãdo meremur coronam, sed eam filijs largitur ex mera bonitate pater, qui non tam quid mereantur filij, quam quod ipse ex paterna storga promiserit, considerat. Si quis præterea obijcit: Corona vitæ promittitur diligentibus. Ergo dilectio est meritum coronæ. Respondendum est, committi fallaciam non caussæ, vt caussæ. Antecedens enim non caussam coronæ, sed qualitatem coronandi cōtinet. Et quia sunt duo rerum principia. Vnum, vt sint res. Alterum, vt cognoscantur res quæ sunt: sciendum est, quod quantum quidem ad Deum attinet, eius mera εὐδοκία, & filij λύτρον, quantum vero ad nos, fides ipsa sint principia, quæ faciunt vt simus iusti & salui. VERVM si cognitionem spectes iustitiæ & salutis, 40 eius principia recte dicuntur tolerantia sub cruce, dilectio, misericordia erga pauperes, & aliæ virtutes. Hæ enim vt cognoscaris iustus & saluus, faciunt. Vnde Dominus: Esuriui & dedistis mihi cibum, nudus fui & cooperuistis me, &c. Ex his enim fructibus fidei, angeli Dei & homines arborem in extremo die iudicabunt, & inde iusticiam & salutem electorum rationabuntur. Verum de hac re plura in secundo capite, vbi de viua & mortua fide agetur.

Nemo cum tentatur, dicat à Deo tentor. Deus enim nec tētari malis potest, nec quen quam tentat ipse.

De caussis tentationis acturus, primum errorem eorum qui Deum ten- 50 tationis autorē putauerunt, amouet: ac prohibet, ne quisquam cum tentatur (id est, cum ad male agendum sollicitatur) dicat se à Deo tentari. Deus enim non vult peccatum, Ergo non sollicitat ad peccandum, nec delectatur perditione hominum. Quare vt ipse Deus expers est omnis tentationis: ita neminem tentat, hoc est, ad peccandum instigat. Locus hic aperte militat aduersus eos qui Deum autorem peccati faciunt.

Sed vnusquisq; tentatur, dum à sua concupiscentia abstrahitur & inescatur.

Tentationis, hoc est, sollicitationis ad male agēdum, caussam & fontem

tem indicat. Hunc fontem propriam cuiusq; concupiſcentiā facit, cui duplicem effectu[m] tribuit. Primum enim hominis cogitationem à bono abſtrahit. Deinde ineſcat homin[is] affectus & incautum obruit. Primis proinde motibus reluctandum, ne ineſcati concup[i]ſcentia ruamus in peccatum.

DE TENTATIONE ET REMEDIO ADVERSVS ILLAM.

TENTATIO hominis eſt eius impulſio ſeu inductio ad aliquid audendum, hoc eſt, 10 cōmittendum vel omittendum. Huius plura ſunt genera quæ à finibus differentias capi[u]nt. Eſt enim alia tentatio ſeductionis, alia præſumtionis, alia probationis. De his tribu[s] generibus ordine dicam & remedia aduerſus ſingula indicabo. TENTATIO ſeductioni[s] eſt, cuius finis eſt ſeductio. Hac homo ſollicitatur ad aliquid audendum aduerſus legem Dei, quo facto ſeductus miſere à familia Dei excluditur, excidit gratia, & fit reus æternæ mortis, donec reſipiſcat. Fides enim conſiſtere non poteſt, vbi homo cedit huiuſmodi tentationi, ac ſciens volenſq; contumaciter mandatum Dei contemnit. Eſt autem hæc ſeductionis tentatio, ſi cauſſas eius ſpectes, duplex. Aut enim eſt interna, aut externa. Internam voco, cuius principium & cauſſa in ipſo homine eſt, videlicet, mala concupiſcentia: quę tyranno domeſtico, hoc eſt, peccato originali militat, atq; hominem impellit ad peccādum, 20 vt hac ratione regnum in hominem obtineat vetus homo, hoc eſt, peccatum originis. Eſt autem in omni homine cōcupiſcentia duplex, vna naturalis, altera carnis. NATVRALIS eſt, qua naturaliter expetimus, quę vel honeſta, vel vtilia, vel ſuauia iudicamus, recto rationis iudicio. Hæc per ſe opus Dei eſt in homine, & nullo modo damnanda, donec manſerit intra ſuos terminos, hoc eſt, donec ſano rationis iudicio mōſtrata appetit, ea videlicet, quæ reuera honeſta, vtilia & ſuauia ſunt: quibus non contaminatur, ſed conſeruatur natura. CONCVPISCENTIA carnis eſt, cum ex corruptione carnis, ea appetimus quę carni placent, & Deo diſplicent. Vt cum aliquid appetimus quod lege Dei nobis interdictū eſt. Hæc merito à Platone θηρίον πολυκέφαλον, hoc eſt, belua multiceps dicitur. De qua in prouerbiali verſiculo dicitur, πάντων γὰρ πρώτιςα κακῶν ἐπιθυμίη ἐςιν. Nam hæc cōcupiſcentia pernicioſarū 30 prolium mater fœcūdiſsima eſt. Huic Marcus Eremita primum tribuit φιλαυτίαν, hoc eſt, amorem ſui. Ex hac naſcuntur, crapula, auaritia, inanis gloriæ ſitis, quam Græci κενοδοξίαν nominant. Ex crapula libidines & omnis generis voluptates pernicioſæ proueniunt. Ex auaritia fraus, dolus, iniuria, mendacium, violentia, homicidium. Ex ſiti inanis gloriæ, ſuperbia, turpis ambitio, technæ variæ. Breuiter contemtus Dei & proximi. VIDES quā fœcunda mater omnium vitiorum exiſtat carnis concupiſcentia quam non immerito quidā πάσης κακίας πηγὴν appellauit, vt quæ non ſolū προκαταρκτικὸν eſt omnis iniquitatis & θεοσυγίας, verumetiam à bono & honeſto auocat. Quando enim homines rebus cœleſtibus ſtudent & meditantur diuina: hæc accedit, ac ſuis illecebris tanquā funiculis quibuſdā eos retrahit. Quare non immerito Iacobus affirmat, homines propria ineſcari concupiſcentia. 40 Sed quomodo hanc carnis concupiſcenriā ſuperabimus? Hæc beſtia arte liganda eſt ſingulari, & mortificanda. Ligatur autē non humanis viribus, ſed diuina virtute, hoc eſt, ſpiritu fidei qui in homine renato generat nouā quandam concupiſcentiā, quæ dicitur concupiſcentia ſpiritus. Hæc vbi primū ſpiritu fidei cōcepta fuerit, opponit ſe cōcupiſcentiæ carnis vnde in omnib. pijs lucta quædā acerrima carnis & ſpirit[us] oritur. Hinc eſt quod Paulus ait: Caro cōcupiſcit aduerſus ſpiritū, & ſpiritus aduerſus carnē. Sed vnde illa ſpiritus concupiſcētia? Hæc proficiſcitur ex virtute mortis, ſepulturę, & reſurrectionis domini, quæ olim figurata fuit in veterib. ſacrificijs, quę ligabātur primū, deinde mortificabātur: ſed vis tota in ipſa cruce Chriſti eſt. Ligare itaq; concupiſcentiā carnis, eſt eam cruci Chriſti affigere, vt in illa mortificetur, ne ſit ad operandū efficax. Ligata proinde eſt hæc belua, quando non facis q, illa imperat. Mortificata eſt prorſus, quando eius vis nō ſentitur, quod nō fit priuſquam 50 hanc vitam ea morte cōmutauerimus, quæ ad verā vitam eſt tranſitus. Huic beſtiæ ligandæ & mortificādæ, deſtinātur omnia pietatis exercitia: vt precatio, lectio, meditatio, ſobrietas, diligentia in officio, fuga occaſionū, cogitatio prouidētiæ Dei, æſtimatio mali concupiſcentiæ, victoriæ glorioſus euentus, turpitudo quæ comitatur eos, qui huic beſtiæ colla ſubmittunt. Hæc breuiter de tentatione ſeductionis interna, & remedio contra ipſam. TENTATIO ſeductionis externa eſt, cuius principium & cauſſa extra hominē eſt, & hæc prout variant cauſſæ, diſtingui poteſt. Cum ergo cauſſæ ſint, nunc mundus, nunc Diabolus, nunc res nos circumſtantes, fit vt huius externæ tentationis tres ſint differentiæ.

MVNDVS itaq; tentat, quando ſua vanitate & improbitate ad peccatum nos ſollicitat.

hoc genere tentationis multi succumbunt. Nã cum intuentur mores deprauatissimos hominum, & vident simul impunitatem, multi inuitantur exemplo. Vnde recte dicitur, mala consuetudo malitiæ pabulum. Huic generi tentationis opponendus est splendor regni Christi, cum quo vanitas mundi comparata fumus est vanissimus. Deinde cogitetur breuitas vitæ humanæ, quæ etiamsi saturari posset vanitate mundi: tamen perpetuæ illæ deliciæ in regno Dei infinitis modis præferendæ sunt illi. Deinde intueamur Christum Dominũ & sanctos Dei multos, qui mundi vanitatem & improbitatem contemserunt, aspicientes ad brabium legitime currentibus propositum.

DIABOLVS varijs modis tentat homines, idque hoc consilio, vt vel impediat eos, ne in ouile Christi aggregentur, vel aggregatos turbet, ac rursus eijciat, ne salui fiant. Nihil enim illi dulcius est, quam omnium hominum interitus. ET hanc ob caussam, tribus potissimum machinis vtitur, ad inuadendum ouile Christi. Aut enim doctrinam corrumpit, aut scandala excitat, aut occasiones infinitorum scelerum objcit, vt interim taceam de hypocrisi ipsius, tyrannide, & sophistica: quibus perpetuo vtitur ad oppugnandam Ecclesiam Christi. Hic cor ingreditur hominis, & rapit verbum Dei ex corde hominis, vt Epicureus contemtus Dei succedat: sicut in Rhapsace: aut odium & ira aduersus Deum, vt in Saule: aut rabiosa propugnatio impij dogmatis, vt in Papistis. HVIVSMODI fuere tentationes Cain, Saul, Iudæ, Samosateni, Arij, & nostro seculo Serueti, & aliorum plurimorum: ac multo magis hoc tempore sæuit Satan, quam vnquam alias. Nam finem suorum furorum instare nouit, & breui affuturum filium Dei, qui ipsum cum omnibus suis membris, æternis pœnis adiudicaturus est. QVID hic est remedij? potens est aduersarius, magna est turba satellitum Satanæ, opus est igitur fortissimo præsidio. Quodnam quæso illud? Hæc est victoria, inquit Iohannes, quæ vicit mundũ, fides vestra. & Salomon: Turris fortissima nomen Domini, ad hanc confugiet iustus & saluabitur. Nam, cum nulla alia sit via superandi hanc Diabolicam tentationem, quam fiducia viua in Christum victorem Satanæ, & hæc viua fides ardenti oratione accendatur: summo studio conseruemus puritatem doctrinæ, vnde fides pendet. DEINDE aduersus scandala & alias technas Satanæ, muniamus nos exemplis sanctorũ, & erigamus nos spe futuræ liberationis per Iesum Christum: quem expectamus breui affuturum, vt iudicet viuos & mortuos. Plura præsidia aduersus insultus Satanæ, Paulus Ephes. 6. enumerat, quæ inde peti debent.

RES circumstantes etiam nos supra modum tentant. Ante nos, mors, iudicium Dei, infernus. Post nos, peccata præterita, commissiones, & omissiones plurimæ. A dextris, potẽtia, diuitiæ, honor. A sinistris, pericula, persecutiones, scandala, tristissima in hoc mundo Ecclesiæ forma. HIS malis solus Iesus Christus medetur, dum fide possidetur. Si enim ad ea quæ ante nos sunt respicis, mortem superauit vita, iudicio Dei satisfecit luens pœnas peccatorum nostrorum, infernum spoliauit. Si ad ea quæ post nos sunt, solus peccatorum expiator est. Si in eo thesauros omnium bonorum esse statueris, non facile potentia, diuitiæ, honor mundi, à Christo te abducẽt, nec vllis malis fractus succumbes, modo ipsum viua fide possideas, ac ipsius opem aduersus omnia te infestantia implores.

TENTATIO præsumtionis, est cum homo sollicitatur ad tentandum Deum, abutendo eius longanimitate, iusticia, misericordia, liberalitate, alijsque pluribus beneficijs. Periculosa sane hæc tentatio est. Si quis enim ea superatus fuerit, peccat licentius, quia statuit Deum bonum & misericordem esse & lentum ad iram, vt inquit Psalmus. Huic tentationi medentur potissimum hæc. PRIMVM, cogitatio breuitatis vitæ. DEINDE consideratio tragicorum exemplorum. Nam multi secure peccantes subito sunt præuenti ira Dei & sine pœnitentia hinc abrepti sunt. TVM indignitas ipsa. Quid enim indignius est, quam filium patrem contemnere, quia est sibi benignus & erga se misericors? Sollicite ergo vnusquisque ambulet in conspectu Domini, sciatq; furorem Satanicum esse deliberato animo peccare, vel differre pœnitentiam, propterea quod Deus prædicetur longanimis, clemens, & misericors. Nam prædicatur etiam iustus iudex, qui irascitur peccatis, & seuere decreuit punire impœnitentes.

TENTATIO probationis est, qua exploratur fides hominis erga Deum, videlicet cum vel opus aliquod homini commendatur, carni graue & molestum, vel crux aliqua diuinitus cõtingit explorationis gratia, vel permittitur hæresis aliqua oriri contra articulos fidei. ABRAHAM accipit mandatum à Deo, quo iubetur filium suum Isaac, vnicum hæredem, quem genuit ei Sara libera & nobilis matrona, mactare in holocaustum. Hoc mandatum graue & molestum carni haud dubie fuit: sed quid hic facit Abraham? obœdientiam erga Deum præfert huic suo dulcissimo filio, quo nihil in mundo ei preciosius fuit, & accingit se ad exequendum mandatum Dei, Genes. 22. IOB cruce in corpore & alijs multis

multis malis premitur, ſed in patientia obœdientiam Dei anteponit propriæ vitæ ac om-
bus rebus alijs: Scio, inquit, quod redemtor meus viuit, & innouiſsimo die reſurrectur
ſum. Item, Si bona ſuſcepimus, cur non mala ſuſtineamus? ECCLESIA primitiua mul
tentata eſt hæreſibus, & varijs, ſicuti & nos hodie tentamur, ſed velut illi, ita & nos fonte
ſaluatoris opponamus omnibus hæreticorum ciſternis plenis fœtore Satanico. De hoc g
nere loquitur Moſes Deuter. 5. Tentauit te Deus, vt ſciretur, quid eſſet in corde tuo, an ar
bulares, in mandatis eius, nec ne. Aduerſus hoc tentationis genus muniamus nos duab
rebus, conſeruatione puritatis Euangelij, & conſtanti obœdientia erga Deum, cum in pr
ſperis, tum in aduerſis.

Deinde concupiſcentia poſtquam conceperit, parit peccatum: peccatũ vero cum conſummatum fuerit, generat mortem.

In ſuperiori verſiculo comparat A
poſtolus cõcupiſcentiam eſcæ, qua p
ſcator hamum tegit, vt piſces fallat
capiat: hic confert eandem puerpera
vt eam ſignificet matrem eſſe & fontem omnium peccatorum, atq; adeo omnis mali. Di
citur autẽ concupiſcentia concepiſſe, quando affectum & voluntatem occupat: quod cun
fit, mox parit peccatũ ſcilicet actuale, cuius veluti proles quædam ipſa mors exiſtit & dam
natio. FIT ergo hic mentio duplicis peccati, videlicet, originalis & actualis. Original
concupiſcentiæ nomine, ab eius proprio & proximo effectu ſignificatur. Hoc etſi per ſe &
ſua natura eſt mortale peccatum: renatis tamen condonatum eſt, vt non inferat mortem
niſi regnare rurſus cœperit, per ſua mala deſideria. Vnde Paulus ad Roman. 6. Ne igitur re
gnet peccatũ in mortali veſtro corpore, ad obœdiendũ ipſi, in concupiſcentijs eius. Actual
eſt cum ſponte nos ſubijcimus concupiſcentiæ, ac ei obtemperamus, integrumq; in nobi
regimen ei permittimus.

Ne erretis fratres mei dilecti.

Quia perſuaſum nonnullis erat, à
Deo homines ad male agendum ten-
tari: rurſus monet eos & hortatur ne ſe iſto errore inuolui ſinant, ſignificans multa abſurda
& Deo indigna iſtam opinionem ſequi. Vt autem firmiſsimam rationem eius rei, attenti-
us & benignius audiant, fraterna compellatione, & dilectionis ſuę, qua illos complectitur,
ſignificatione, eos velut præparat. Libentius enim audimus illos quorum beneuolentiam
erga nos ſentimus, cum contra, eorum inſidias metuimus, quorum animos à nobis alie-
nos eſſe perſpeximus.

Omnis donatio bona, & omne donum perfectum ſuperne eſt deſcendens à patre luminum, apud quem nõ eſt permutatio, aut conuerſionis obumbratio, is quia voluit, progenuit nos ſermone veritatis, vt eſſemus primitiæ quædam ſuarũ creaturarum.

Hæc ratio firmiſsima eſt, qua Apo-
ſtolus eorum errorem refellit, qui De-
um homines ad male agendum ten-
tare, adeoq; peccati autorem eſſe con-
tenderunt. Vt autem huius rationis
membra melius conſpiciantur, & be-
neficia Dei erga nos agnoſcantur cla-
rius, analyſin huius pericopæ inſtitu-
am, & eam in ſex partes retexam, ex quarum ſingulis propoſitionem Apoſtoli inferam, vt
intelligatur quanta vis ſit totius huius rationis, ad refellendum aduerſariorum errorem.
PRIMVM itaq; dicit: Omnis donatio bona & omne donum perfectum (id eſt, minime
fucatum) ſuperne eſt. Quo dicto ſignificat nequaquam eſſe ſuperne ſollicitationem ad
male agendum. Quî enim congrueret, ex eodem fonte & bona & mala promanare. Ve-
rum ſi quis excipit malum pœnæ ſuperne eſſe, is viciſsim ſciat cauſſam, id eſt, malũ culpæ,
in homine eſſe, quod iuſtus Deus iuſte punit. Quare ſi iuſticiam Dei ſpectes, pœna non
mala, ſed bona dicenda. SECVNDO addit: Deſcendens à patre luminum, vt pater hic
autorem & fontẽ ſignificat: ita Luminum vocabulo omnia bona ſignificantur: veluti te-
nebrarum voce, calamitates omnis generis veniunt intelligendæ. Vnde hæc ratio confici-
tur. Deus eſt pater luminum, id eſt, autor omnium bonorum. Ergo non eſt tenebrarum
autor, vt illi tentatio ad malum ſit aſcribenda. Notetur hoc Dei elogium, quod ipſi ſoli
competit, nimirum, quod ſit ſolus fons & autor omnium bonorum. Vnde admoneamur
& inuocationis, qua ab illo bonorũ fõte bona petamus, & gratitudinis, qua nos gratos er-
ga ipſum exhibeamus. TERTIO addit, Apud quem non eſt permutatio. Hæc ſpeciem oc-
cupationis habent, ne quis enim eundem & bonorum & malorum autorem diceret, eius
conſtantiam qua in ſuis actionibus eſt immutabilis opponit. Cum ergo apud Deum per-

[m]utatio locum non habeat, & fons bonorum esse cõuincatur, quis ei sine blasphemia [m]ascribet? QVARTO addit, Aut conuersionis obumbratio. Habent & hæc occupationis [s]peciem. Videmus variam & multiplicem esse conuersionem cœlestium luminum & per[m]utationem. Sol enim nunc clarus & limpidus collucet, rursus veluti obscurus delitescit. [N]e quis huiusmodi obumbrationem Deo tribuat, eum à conuersionum obumbratione [v]endicat. Vnde colligatur, cum semper sit sibi similis, nõ nisi bona ab eo proficisci. QVIN[T]O, Is (ait) quia voluit, progenuit nos sermone veritatis. Hoc exempli caussa ponit. Deus, [c]um essemus prima natiuitate nostra filij irę & damnationis, ex mera paterna sua beneuo[l]entia fecit nos filios suos, per sermonem veritatis, id est, per Euangelium. Qui enim Euan[g]elio credit, filius Dei per spiritum Christi efficitur. Cum igitur tanto honore nos dignatus [e]st Deus, quis credit ipsum ad male agendum sollicitare quenquam? SEXTO, additur ar[g]umentum à fine regenerationis, cum ait, Vt simus primitiæ quædam suarũ creaturarum, [i]d est, vt simus sancti. Cum igitur nos regenuit, vt simus sancti, absurdũ est cogitare ipsum nos pollutos efficere, sollicitatione ad male agendum. Cum primitias sanctos vocat, alludit ad ritum legis, quo primi fructus Deo cõsecrabantur. Vnde admonemur vt veram sanctitatem perpetuo meditemur. DEINDE discernit inter Ecclesiam & reliquum mũdum. Vt enim illa sancta & Deo dicata est: ita mũdus reliquus suis pollutionibus inuolutus prophanus & impius existit. Porrò ex hac regenerationis doctrina, sequentes parænеses extruit Apostolus.

Itaq; fratres mei, sit omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum.

Exemplo Christi, Pauli, Petri atq; adeo Prophetarum & Apostolorum omnium ex regenerationis virtute, extruit necessitatem pie sancteq; viuendi. Est enim pietas & sanctitas effectus proprius regenerationis. Et quia Deus requirit circumcisionem quandam aurium & labiorum: Iacobus eandem vrget, & vult regeneratum velocem esse ad audiendum, discendumq; ea, quæ salutaria sunt, & tardum ad loquendum. Quo dicto vult, primum vt lingua non præcurrat mentem. Secundo, vt futiles & inanes obtrectatorios sermones fugiamus. Tertio, vt necessaria tantum, quæ faciunt ad ædificationem & honestatem loquamur. Huc optime quadret Græcus versiculus:
ἢ λέγε τι σιγῆς κρεῖττον, ἢ σιγὴν ἔχε, hoc est, aut dic aliquid silentio melius, aut silentium habe.

Tardus ad iram: Ira enim viri iusticiam Dei non operatur.

Quodnam iræ genus hic prohibeatur, & ratione subiecta & conclusione, imo ex tota peristasi loci huius colligendum est. Ira viri, inquit, iusticiam Dei non operatur, id est, non exequitur, quod Deus loquitur & præscribit, imo facit, vt frustra Deum loquentẽ audias. Quapropter ira hoc loco accipitur pro ea ira, quæ proficiscitur ex contendendi studio, quo impeditur audientia. Vult igitur Apostolus, vt sedatis affectibus alij alios audiamus. Vbi enim tumultibus & contentionibus est locus, exulat iusticia Dei, id est, in nullo loco habentur, quæ Deus nobis præscribit & à nobis exigit.

Quapropter deposita omni malitia immunditiæ & redundantia malitiæ, cum mãsuetudine recipite insitum sermonem, qui potest seruare animas vestras.

Conclusio est exhortationis, qua nos hortatur, vt simus ad audiendum veloces sine ira. Hic locus eleganter docet, qualesnam verbum Dei requirat auditores. Primum immunditia & redundantia malitiæ abesse debet, hoc est, carnis affectus & ratio debent cedere verbo Dei, vt non contentiones, vnde ira nascitur, moueant. Deinde adesse debet mansuetudo, quæ in locum iræ succedit. Est autẽ hoc loco mansuetudo, modestia & facilitas ad discendum composita. Tertio ita composito animo suscipiendus est sermo insitus, id est, recipiendus est fide sermo, qui inseritur vel implantatur opera ministrorum. Quarto, effectus recepti sermonis additur, vt eo veluti stimulo ad diligentius audiendum excitemur. Qui, inquit, potest seruare animas vestras, idq; ideo, quia ex auditu verbi Dei fides concipitur, quo homo iustificatus impellitur, vt nouitati vitæ studeat. Vnde sequitur.

Estote autem factores sermonis, & non auditores solum, decipientes vosipsos.

Qualem requirat auditorem, his verbis etiam declarat Apostolus. Vult vt non tantum simus auditores sermo-

ſermonis,vt maxima pars hominum eſt, ſed factores etiam, hoc eſt, tales,in quibus ſermo qui inſeritur,radices agat: quod fit dum fides ex verbo concipitur,& obœdientia noſtra teſtatur fidem. Hoc Chriſtus vocat cuſtodire ſermonem,cum inquit: Beati qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud. PORRO obſeruandum eſt, quod Factor ſermonis dicatur dupliciter,nempe iuxta regulam Legis,& iuxta gratiam Euangelij. IVXTA regulam legis dicitur is Factor legis,qui legem perfecte implet,quod Paulus Rom. 1. 2. & 3. nullum mortalium præſtare poſſe,quatuor euidentiſsimis demonſtrationibus oſtendit. SECVNDVM gratiam dicitur Factor ſermonis, qui fidem ex verbo conceptam vera pietate teſtatur, ac tota vita,quantum in hac corrupta natura fieri poteſt, veram pœnitentiam meditatur. Et ſi lapſus fuerit aliquando, ſiue ſciens, ſiue per ignorantiam, mox redit vera pœnitentia ad Dominum,quemadmodum infinita Sanctorum exempla teſtantur. CVR autem velit factores ſermonis, & non auditores tantum, oſtendit cum addit, Decipientes voſipſos, hoc eſt, fallacibus ratiocinationibus ſeipſos fallentes, ſeu propria Sophiſtica ſe ipſos decipientes,quemadmodum non ſolum hypocritę faciunt,qui externis operibus nituntur,ſine vera pœnitentia: verumetiam multi, qui ſub Chriſtiano nomine Turcicum geruntanimum. Hi ſemper in ore fidem habent,ſemper gloriantur de Mediatoris beneficijs,etſi nunquam de vera reſipiſcentia cogitent.

Nam ſi quis auditor eſt ſermonis & non factor, hic ſimilis eſt hominis conſiderantis faciem natiuitatis ſuæ in ſpeculo, cõſiderauit autem ſemetipſum,& abijt, & protinus oblitus eſt qualis ſit.

Pulcerrima ſimilitudine rationem reddit, cur non velit auditorem tantum ſermonis. Abſoluitur autem ſimilitudo hoc modo: Quemadmodũ qui intuetur ſuam in ſpeculo imaginem, labilem in mente cognitionem & debilem ſuæ formæ memoriam retinet, atq; ideo talis contemplatio nihil prodeſt: Ita auditor ſermonis tantum, nullam firmam cognitionem retinet. Nam mox vbi audiuerit, euaneſcit,ideoq; talis cognitio inutilis eſt,& nihil prodeſt auditori. ELEGANTER admodum Hypocriſis imagini in ſpeculo relucenti comparatur. Nam vt in ſpeculo, quamuis quædam ſimilitudo appareat, eo tamen falſa eſt,quod in ſpeculo quæ læua ſunt, dextera: quæ vero dextera, læua referantur, atque ita veritati fucus fiat: Sic in operibus hypocritarum, etſi quidam ſplendor oculis hominum obuerſatur, tamen falſus eſt, quod quæ impia ſunt, ſancta & vera habeantur. SI quis interroget, qui fiat quod adeo labilis ſit cognitio, & debilis memoria ex contemplatione ſpeculi: ſciat quod modus agendi ſecundum Philoſophos, eſſendi modum ſequatur. Nam cũ imago in ſpeculo habet, vt illi loquuntur, debile eſſe & intentionale potius quam reale, facit debilem in mente impreſsionem, quemadmodum in quibuſdam etiam inſomnijs fieri animaduertimus.

Qui vero introſpexerit in legem perfectã, quæ eſt libertatis,& permanſerit: hic nõ auditor obliuioſus, ſed factor operis, beatus in opere ſuo erit.

Exponit quis factor legis ſit habẽdus, idq; vt ante admonui, iuxta gratiam,& non ſecundum rigorem legis. Perfectam vocat legẽ, quia perfectam viuendi regulam præſcribit. Eandem libertatis dicit, quia quo magis illi quiſquam fuerit addictus, modo in Chriſtum credat, eo magis ſe liberum eſſe declarat. Seruire enim Deo, regnare eſt. Qui in hanc legem introſpexerit, vt eam penitus cognoſcat & vita exprimat, hic, inquit, non eſt obliuioſus auditor legis, ſed factor, qui etiam beatus in ſuo opere erit. Nam ex effectibus noſcitur fides, vt arbor ex fructibus, quæ fides ſola Chriſtum apprehendit, qui ſolus factus eſt nobis à Deo ſapiẽtia, iuſticia, ſanctificatio & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. LOQVITVR igitur hic Iacobus, de qualitate iuſtificatorum,& præmijs obœdientiæ illorum, non de cauſsis iuſtificandorum. Bernhardus: Bona opera non ſunt cauſſa regnandi, ſed via regni.

Si quis videtur religioſus inter vos eſſe, nec frenat linguam ſuam, ſed decipit cor ſuum: huius inanis eſt religio.

Hypocritas taxat, qui ſe religioſe legem obſeruare gloriabantur, & interim laborant obtrectandi libidine, quod vitiũ omnibus hypocritis familiare eſt. Quemadmodũ Euangelica hiſtoria in Phariſæo oſtendit, qui de ſua religione gloriabatur, ac interim alios homines accuſabat maledica lingua. Vnde autẽ iſtud vitiũ proueniat, oſtendit cũ addit, Sed decipit cor ſuũ, hoc eſt, φίλαυτος eſt, & de ſeipſo nõ recte iudicat.

iudicat enim se pium & religiosum esse, sed eius inanis est religio, id quod sequenti ratione probatur.

Religio pura & impolluta apud Deum & patrem, hæc est, visitare pupillos & viduas in afflictione ipsorum, incontaminatum seipsum seruare à mundo.

Probat à religionis quibusdã proprietatibus, hypocritas laborãtes obtrectandi studio, non vere religiosos esse. Concludit autem argumentum hoc pacto: Vere religiosi seruant se immaculatos à mundo, & misericordiam afflictis præstant. Hypocritæ qui volunt videri religiosi, non seruant se immaculatos à mundo, nec afflictis misericordiam præstant. Quare non sunt religiosi, sed vani potius iactatores religionis. NON fuit consilium Iacobi religionem integre definire, sed tantum eius aliquas proprietates ponere, pugnantes cum hypocritarum vanitate. Quare non sunt audiendi quidam, qui hic Iacobum flagellant, tanquam hominem ignarum veræ religionis. Aliud enim est rem definire, aliud eam notis quibusdam designare, id quod ignorare Iacobi flagellatores turpe est. CÆTERVM hæc plena & perfecta religionis Christianæ definitio est: Christiana religio est viua fiducia in Iesum Christum & eius confessio, cui cõiunctum est & purum colendi Deum studium, & sincera erga homines caritas, vna cum spe immortalitatis promissæ. PARTES proinde substantiales religionis Christianæ natura cõiunctæ sunt fides, cultus Dei, caritas proximi, & spes promissæ salutis per Christum.

CAPVT II.

Summa Capitis secundi.

Vt à contemtu pauperum & personarum acceptione conuersos dehortatur: Ita inanem fidei iactantiam, quæ suis germanis fructibus destituitur, damnat.

Ordo & partes Capitis secundi.

Duæ sunt partes huius capitis, quarum prior est ἀποτρεπτική. Dehortatur enim Christianos à personarum acceptione. Hæc pars absoluitur propositione & confirmatione. Posterior est διδακτική. Docet enim fidem inanem esse, quæ caret operibus. Absoluitur & hæc pars propositione & confirmatione.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FRATRES mei, ne in personarũ acceptionibus habeatis fidẽ Domini nostri Iesu Christi gloriæ.

Hæc prima propositio huius capitis est, cui implicita est ratio quædam, quare ita resoluenda erit: Fratres nolite personas acceptare. Hæc propositio pura est. Ratio propositionis hæc est, quia fides Domini nostri Iesu Christi & personarum acceptio ita repugnant, vt simul stare non possint. Quare? Quia Christi gloria requirit vt omnes eos veneremur, in quibus Christus habitat. Ita non frustra gloriæ vocabulum additum est. Et est notus Hebraismus, quo genitiui appellatiuorum ponuntur sæpe loco epithetorum. Quid? an non Psalmus: Inter habitatores tabernaculi Domini, hoc est, inter hæredes vitæ æternæ, collocat eum qui reprobos contemnit, & honorat timentes Dominum? Est ne illa personarum acceptio? PERSONARVM acceptio proprie est, cùm caussa vera, ex qua de persona pronunciari oportet, neglecta, aliquid aliud extra caussam in personis spectamus, propter quod vel pro persona sententiam falsam pronunciamus, vel alioqui personam acceptamus & complectimur. QVARE hoc Apostoli præceptum nequaquam subuertit ordinationem diuinam, in quarto præcepto sancitam, de honore superiorum. Verum si quis pauperem pium cõtemneret, & diuitem reprobum ei præferret, is vera caussa omissa male iudicaret, sicuti Iacobus ostendit, cum ait.

Si enim ingressus fuerit in cœtum ve-

Hoc exemplo declarat, qualẽ προσ-strum,

ſtrum, vir aureos annulos geſtans, veſte indutus ſplendida, ingreſſus fuerit, & pauper in ſordida veſte, & reſpexeritis in eum, qui veſtem fert ſplendidam, ac ei dixeritis, tu ſede hic honeſte, & pauperi dixeritis, tu ſta illic, vel ſede hic ſub ſcabello pedum meorum: nonne diſcrimen feciſtis apud vos, & facti eſtis iudices malarum cogitationum?

ωποληψίαν damnet, nimirũ eam, quæ falſum pro vero in iudicandis hominibus diſcrimen ſequatur. Qui enim id facit, non ſolum proprio ſuę conſcientię iudicio damnatur, verum etiam peruerſum eſt eius iudicium, qui diuitias accipit pro diſcriminis regula. Nõ ergo ſimpliciter prohibet honorare diuites, ſed per comparationem loquitur, & eum dãnat, qui diuites improbos cum piorum pauperum contemtu honorat. Hic proinde ea προσωποληψία damnatur, quæ falſum pro vero diſcrimen ſequitur, quæ modum non ſeruat, quæ à recto fine aberrat. Si quis ergo diuitem, quia diues eſt, pauperi anteponit, peruerſum eſt eius iudicium. Deinde ſi ita præponas diuitem pauperi, vt pauperem ignominioſe tractes, in modo peccatum eſt. Poſtremo ſi diuitem ineundæ gratiæ cauſſa præponas pauperi, à recto fine aberraſti. Quid enim indignius eſt, quam ſpreto pio, docto, egente, impium, indoctum, diuitem ſplendide excipere? Qui huiuſmodi diſcrimen apud ſe facit pauperis & diuitis, factus eſt iudex malarum cogitationum, hoc eſt, non recte affectus, peruerſe iudicat contra pietatis & caritatis regulam.

Audite fratres mei dilecti, nonne Deus elegit pauperes huius mundi, diuites in fide & hæredes regni, quod promiſit diligentibus ſe?

Exordiolo auditores excitat, vt argumentũ quod ſubiungit, attendant. Deus pauperes huius mundi, qui in fide ſunt diuites, elegit, vt ſint hæredes regni, quod promiſit diligẽtibus ipſum. Ergo pauperes huius mundi non ſunt contemnendi. In hoc argumento obſerua ordinem reparationis noſtri. PRIMO loco ponitur electio, quæ alibi non quærenda eſt, quam in filio: ad Epheſ. 1. SECVNDO ponitur fides, qua generalis electio accõmodatur auditoribus Euangelij. Elegit enim Deus hac conditione, ſi homines filio inſerantur fide: extra quem nulla eſt electio, ſed mera reprobatio. TERTIO ponitur hæreditas, qua ſignificatur adoptio, qua credentes ius filiorum accipiunt. QVARTO additur dilectio. Nam ea germanus fructus fidei eſt, & filiorum Dei propria affectio. Non igitur mirum eſt, Deum promiſiſſe diligentibus ſe regnum. Nam illi per fidem ius filiorum obtinuerunt, adeoque regni cœleſtis hæredes inſcripti ſunt. Nam dilectionem nõ eſſe cauſſam regnandi, conſtat ex Paulo, qui ait: Vita æterna donum Dei, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

DE ELECTIONE.

HIC locus monet vt nonnihil de electione dicam: Video enim non paucos ab huius electionis vera cauſſa aberrare. Paulus dicit, 1. Corinth. 1. Videte vocationem veſtram fratres, quod nõ multi ſapientes ſecundum carnẽ, non multi potentes, non multi nobiles: verum quæ ſtulta ſunt in mundo, elegit Deus &c. Et hic Iacobus dicit, pauperes huius mundi elegit Deus. Hinc quidam haud recte colligunt: Sapientes, potentes, nobiles, diuites reprobatos eſſe, & contra, rudes, impotẽtes, ignobiles & pauperes electos eſſe. Nam ſi ſapientia, potentia, nobilitas & diuitiæ, quæ omnia ſunt dona Dei, eſſent cauſſa reprobationis, & contra, ſtulticia, impotentia, ignobilitas & paupertas eſſet electionis cauſſa: ſequeretur & omnes diuites reprobatos eſſe, & omnes pauperes electos. Sed vtrumq; falſum eſt. Nam & nõ pauci diuites & nobiles pij ſunt electi & ſaluati, & multi pauperes impij ſunt repobati & damnati. Cur ergo Paulus dicit nõ multi ſapientes, nõ multi potentes, non multi nobiles? PAVLVS non loquitur de conſilio Dei, qui vult omnes homines ſaluos fieri & ad agnitionem veritatis venire, 1. Timot. 2. Qui nõ vult vllos perire, ſed omnes ad pœnitentiã recipere. 2. Pet. 3. Sed accuſat hominum malitiam, qui donis Dei abutuntur in ſui perniciem. EVANGELIVM quidem vocat omnes, ſed alij aliud prætendunt, iuxta parabolam Euãgelicam, quo minus veniant. Multi ſapientia mũdi, multi potentia, multi nobilitate, multi diuitijs, multi etiã alijs rebus, veluti ineſcati & inebriati, odorem bonũ Euãgelij auerſantur. Vnde fit vt non conſilio Dei, qui neminem creauit ad certam dãnationem, ſed ſuo vitio non ſint electi. Deus enim ita demũ vult omnes homines ſaluari, ſi ſalutis autorem fide fuerint amplexi. Qui hunc contemnunt, iure ſalute excidunt. Hos enim Deus abijcere vult & damnare, non ſecus atque pater terrenus abijcit & exhæredat filium proteruum & contu-

ontumacem, non hoc facturus si patri morem gesisset. Si igitur consilium creationis & eparationis per Christũ consideremus: Deus vere vult omnes homines saluos fieri, sed per alutem, hoc est, per Christum Mediatorem. At si euentum, vult omnes damnare, qui sibi per Euangelium vocanti non obtemperarint. Hoc confirmatur dicto Domini apud Matthæum, Multi sunt vocati, pauci vero electi. Huius dicti sunt duæ partes. Prior commendat nobis bonitatem Dei, qui multos per Euangelium vocat quo saluentur. Neq; enim cogitandum est, quod Deus vocat quos saluare nolit. Posterior est querela ingratitudinis maximæ partis hominũ, qui Euangelinm contemnunt, ac nolunt digne viuere tam augusta vocatione. Quod Christus apud Matthæum conqueritur, vbi reprehenditur, qui non habuit vestem nuptialem: cui reprehensioni subiungitur hæc Christi querela: Pauci sunt electi. Hanc querelã lacrymis etiam indicat, Matth. 23. cum inquit: Quoties volui congregare filios tuos, sicut congregat gallina pullos suos sub alis, & noluisti. Ecce Christus vult, Ierusalẽ non vult. Est ergo sensus dicti Domini, multi sunt vocati, scilicet ad consequendam salutem per Christum, modo Euangelio credere velint. Sed pauci sunt electi, hoc est, pauci habent vestem nuptialem, hoc est, pauci credunt ac vere pij sunt. QVOD hæc sit significatio vocis electionis, patet ex Psalmo, vbi electus & peruersus opponuntur. ita enim ait: Cum electo electus eris, & cum peruerso peruerteris. Ergo electus dicitur vere pius, & sincerus Dei cultor, retinens fidem & bonam conscientiam. QVARE non est quod quisquam electionis cogitatione perturbetur, ac si De⁹ certos quosdã homines destinasset saluti, & maximam partem hominũ certæ damnationi: sed potius cogitet, hanc immotã esse voluntatem Dei, quod vt velit pœnitentes omnes sine discrimine saluare: ita contra, omnes impœnitentes damnare. Atq; hi dicuntur non electi propter euentum: nam ipsi sibi viam salutis intercluserunt. OBTEMPEREMVS ergo Euangelio, viuamus in vera pœnitentia, non sinamus nos curis huius mundi abduci à Christo. Sed potius omnib. rebus mundi anteponamus obœdientiã erga Euangelium, quo salutem promissam consequamur per Dominum nostrum Iesum Christum, in quo Deus ante fundamenta mundi elegit credentes.

At vos contumelia affecistis pauperem.

Hac antithesi atrocitatem sceleris indicat. Deus pauperes credentes honorat, at vos contumelia afficitis pauperes. Scelus igitur vestrum graue & indignum hæredibus regni Dei est.

Nonne diuites per tyrannidem opprimunt vos? & trahunt vos ad iudicia? Nonne blasphemant præclarum illud nomen, quod inuocatum est supra vos?

Hæc duo argumenta plana sunt. Stultum est suos carnifices honorare, & eos qui vera sanctitate pollent contemnere. Id facitis, quando tyrannos vestros diuites, cum contumelia pauperum honoratis. Diuites impij præclarum illud nomen Christi, quo vos censeri vultis, & à quo Christiani appellamini, blasphemãt: Ergo indignum est, vt eos honoretis cum pauperum contemtu.

Si legem quidem regiam perficitis secundum scripturas: Diliges proximum tuum vt teipsum. Sin vero personam respicitis, peccatum committitis & redarguimini à lege veluti trensgressores.

Anticipatio est. Anteuertit enim hypocritarum obiectionem, qua poterant se excusare, vt qui honorando diuites bene facerent, cum honor in dilectione includatur, quã lex requirit erga proximum. RESPONDET per conditionem duplicem, Si perficitis (id est, ex fide & vera animi integritate præstare conamini, absq; fuco & hypocrisi. Hic enim perfectionis vocabulum non ad gradus, sed obœdientiæ substantiam, seu partes referendum est) legem regiam, (id est, legem quæ regia quædam via, hoc est, recta & plana est, quæ viatorem sine diuerticulis, ad locum destinatum ducit. Est autem illa regia via, diligere proximum, & hoc tantum in eo spectare, quod proximus sit, & non alia in proximo respicere) bene facitis, id est, iusta est vestra defensio. At si personam respicitis, peccatũ committitis. Quod autem personam respiciatis, manifestum est ex vestro facto. Diuites enim reprobos honoratis, & contumelia pios pauperes afficitis, quod sane non est regia via incedere ad dilectionem proximi.

Quisquis autem totam legem seruauerit,

Fortius hypocritas pungit, qui sibi

rit, offendit autem in vno, factus eſt omnium reus. Qui enim dixit non mœchaberis, dixit etiam non occides. Quod ſi non fueris mœchatus, occideris autem, factus es transgreſſor legis.

blandiebantur cum in vno capite le gis, viderentur ſibi bene perfuncti e ſe ſuo officio: quorũ hypocriſin taxa hoc argumento. Qui vnum aliquod caput legis violat, legis tranſgreſſor eſt, & iudicio legis reus. Nam totam legem violauit. Hoc propoſito exemplo quinti & ſexti præcepti, declaratur. Ex hoc loco, qui vel peccata paria eſſe, vel reatum omnis traſgreſsionis æqualem contendit, vim facit verbis Apoſtoli, qui hoc loco tantum agit cum hypocritis, qui perfectioné legis ex parte iudicarunt, cõtra quos Apoſtolus transgreſsionem ex parte opponit. QVOD autem peccata nõ ſint paria, ſicuti Stoici voluerunt: Primum ex cauſsis patet, quis enim nõ intelliget, grauius eſſe ex malitia peccare, quam ex infirmitate & ignorantia? Deinde euentus idem comprobat, qui ſciens & volens peccat, excutit Spiritum ſanctum. Qui vero ex imbecillitate labitur, nõ item. TERTIO, inæqualitas pœnæ quam Deus iuſtus iudex infligit, inæqualitaté delictorum cõcludit. Seruus ſciens voluntatem & nõ faciens, vapulabit plagis pluribus. QVARTO, propria cuiuſq; conſciẽtia peccatorum gradus naturaliter intelligit, ad alia enim magis, ad alia minus cruciatur. QVINTO, lex Dei, & omnes leges politicæ, gradus peccatorum, ad quos moderantur pœnas agnoſcunt. Argumenta Stoicorum ſpecioſa quidem ſunt, ſed nituntur falſo fundamento, contra quæ opponantur rationes quas aſcripſi.

Ita loquamini & ita faciatis, ſicut per legem libertatis iudicandi. Nam damnatio abſque miſericordia, ei qui non præſtiterit miſericordiam & gloriatur miſericordia aduerſus iudicium.

Infert generalé exhortationem ad pie ſancteq; viuendum, ſumto argumento ab extremi iudicij ſententia, quæ Matth. 25. recitatur. Cum enim dicit Apoſtolus, ſicut per legem libertatis iudicandi, reſpicit ad ſententiam Domini, qui iudicaturus orbem dicet ijs, qui à dextris ſunt: Venite benedicti patris mei, & hæreditate capite regnum vobis paratum à cõſtitutione mundi. Eſuriui enim & dediſtis mihi cibũ &c. Contra, ijs qui à ſiniſtris ſunt, dicet: Ite vos maledicti in ignem æternum: Eſuriui & non dediſtis mihi cibum. HVC illud Iohan. 5. Veniet hora in qua omnes, qui in monumento ſunt, audient vocem eius & prodibunt, qui bona fecerunt, in reſurrectioné vitæ, qui vero mala egerunt, in reſurrectionem iudicij. Et 2. Cor. 5. Omnes nos manifeſtari oportet coram tribunali Chriſti, vt reportet vnusquiſq;, quæ per corpus facta fuerunt, prout fecerit, ſiue bonũ ſiue malum. QVOD hæc dicta & ſimilia intelligenda ſint de qualitate ſaluandorũ, & nõ de cauſsis ſalutis: totius ſcripturæ conſenſus adeoq; ſanguis Chriſti precioſus, oſtendit, ſicuti paulo poſt diſtinctius declarabo. Sed cur vocat Legem libertatis? vt eo Epitheto oſtendat merito requiri libertatis fructus à Chriſtianis. Vt enim qui peccatũ facit, ſeruus eſt peccati: ita liberatus per Chriſtum, non amplius ſeruus erit, ſed liber, quare ſeruitutis iugum nequaquam in ſe recipiet. Ætiologiam ſubiungit Apoſtolus, cum ait. Nam dãnatio erit abſq; miſericordia, ei qui non præſtiterit miſericordiam. At ei qui præſtiterit miſericordiam, tantum abeſt vt damnetur, quod glorietur etiam aduerſus damnationem morti, peccato & Diabolo inſultans. HÆC docent quá neceſſaria ſit Chriſtianis perpetua pœnitentia, perpetuũ pietatis & iuſticiæ ſtudium, ne gratuitum beneficium ſalutis ſua culpa amittant. CÆTERVM quia aduerſarij gratuitæ ſalutis abutũtur hoc loco & ſimilibus, & faciũt ex indicijs & qualitatibus ſaluãdorum cauſſas ſalutis: breuiter reſpõſum colligam, quo pius lector habeat, quod ſolide & vere ad iſtam calumniã reſpondere poſsit. Cum igitur ſcriptura diſerte dicat, Dominum redditurum vnicuiq; ſecundum opera ſua, ſeu, vt Paulus ad Cor. loquitur, prout quiſq; fecerit ſiue bonum ſiue malum: omnium primum hoc tenendum eſt, quod iſta generalis ſententia ipſiſsima vox Dei, duob. hominum generibus accommodari debeat, iuxta fidei analogiam, hoc eſt, impijs quidem Legaliter, pijs vero Euangelice, hoc modo. Quando impijs reddit Dominus, ſecundum opera eorum, abſq; dubio illis infernũ reddit & dãnationem. Ea enim ſunt operũ impietatis merita. Verum cum de pijs ſeu conuerſis agitur, plura ſpectanda ſunt. Primum enim ex verbo Dei infallibili conſtat, quod vita æterna non ſit ſeruornm ſtipendium, ſed filiorum hæreditas & Dei gratuitum donum, Rom. 4. 5. 6. 8. Iohan. 1. 3. 5. Deinde analogia inter patrem terrenum & patrem cœleſtem conſiderandaeſt. Nam vt pater terrenus ſuis liberis reddit ſecundum eorum opera, hoc eſt, obœdientibus hæreditatem & contumacibus excluſionem ab hæreditate: Ita Deus pater ſuis filijs hære-

hæreditatem pollicetur, sed eos, qui ex filijs contumaces & hostes fiũt, hæreditate excludit. Nunc autem manifestum est, quod filij terreni patris nec filij sint, nec hæredes, suorum operum merito. Ad eundem modum filij Dei, nec filij facti sunt, nec hæredes propter opera, sed per adoptionis gratiam, quæ sola fide accipitur, nihilominus vterq; reddit suis filijs, secundum opera eorum. Verum vt hoc clarius adhuc intelligatur, quomodo Deus redditurus sit vnicuiq; secundum opera sua, quatuor nobis perpẽdendæ sunt circumstantiæ. Quarum prima est, quod pijs rigor legis sit sublatus, iuxta illud ad Galat.3. Christus nos redemit de maledictione legis. Secunda, quod persona iam credens fide placeat, & sit hæres vitæ æternæ, Iohan.1. Tertia, quod à persona credente Deus non solum requirat obœdientiam, sed etiam ei promittat mercedem, idq; nõ ex debito propter dignitatem operis, sed ex gratia propter paternam promißionem. Quarta, opera sic facta ex fide, sunt testimonia fidei, vt proprij effectus suæ caussæ certißima sunt indicia. Atq; ideo dicitur, Dominus redditurus est secundum opera, cum quia opera sunt vera indicia timoris Dei & fidei, tum vt tota creatura testetur de iusticia Dei in iudicando. Hæc responsio ex scripturæ collatione desumta est, quam firmiter tenere est necesse, ne vel cum Papistis operum meritis tribuamus salutem, vel cum Antinomis & Libertinis benefaciendi studium abijciamus. ILLVSTRATVR hæc solutio insigni paradigmate, Matth. 18. vbi Dominus ait: Regnum cœlorum esse simile homini regi, hoc est, spiritualem Ecclesiæ conditionem eandem rationem habere, quæ est inter regẽ terrenum & eius seruos in præsentis vitæ negotijs. Quemadmodum enim rex supplici seruo decies mille talentorũ debitori, condonauit totum debitum gratis ex sua mera liberalitate: Ita Deus Pater confugientibus ad se fiducia Christi, cõdonat gratis omnia debita, hoc est, peccata. Hinc patet gratuitam esse remißionem peccatorum. Verum sicuti rex seruum illum ingratum & durum erga conseruos, reuocauit ad pœnam, & quod antea supplicanti condonauit, iam à contumaci & duro in conseruos repetit: Ita Deus pater postquam recepit gementes in gratiam, vult nos imitari suum exemplum benignitate erga proximum. HOC ipsum docet Dominus, Luc.7. proposito paradigmate de duobus debitoribus, quorum alter debuit creditori quingentos denarios, alter vero quinquaginta, qui cum non haberent quod redderent, vtrisque condonauit. Hic Dominus interrogat Pharisæum, vter horum creditorem plus diligat, cui cum Pharisæus respondisset, is cui plus condonatum esset, ait Dominus, recte iudicasti: significans Deum requirere gratitudinem ab ijs, quos in gratiam gratis recepit. HINC duo colliguntur, videlicet, quod & remißio sit gratuita, & quod consecuti remißionem debeant Deo gratitudinem.

Quæ vtilitas fratres mei, si fidem dicat aliquis habere se, opera vero non habeat: num potest fides illa eum seruare?

Quia fuerunt inter eos, quibus scripsit Apostolus, hypocritæ, qui cum nulla vera pœnitentia tangerentur, gloriabantur tamen se fide seruari, quam veram & viuam nõ habuerunt, instituit istius erroneę opinionis confutationem, ac docet fidem inanem esse, quæ suos germanos fructus non edat. EST autem hæc propositio diligenter obseruanda, fides quæ non habet opera, est inefficax & inanis, seu vt Iacobus loquitur, seruare non potest. Hæc sola propositio confirmatur vsq; ad finem capitis. Quare turpiter hallucinantur, qui Iacobum cõmittunt cum Paulo, cum ille tantum de inani hypocritarum iactantia: hic de viua fiducia differat. PROINDE obseruemus hoc loco diligẽter quamnam Fidem appellet Apostolus inanem, nempe eam quæ nullam erga Deum habeat obœdientiã comitem, vt quæ nec Deum colat, nec proximo benefaciat: ex quo manifeste sequitur Iacobum nequaquam loqui de fide viua & salutari, à qua spiritus Christi separari non potest. Nam vbi spiritus est Christi, ibi nouæ sunt noui hominis actiones, etsi non perfectæ, incoatæ tamen: ex quibus fidei vis agnoscitur, & foras profertur. QVID ergo illa inanis fides? estne omnino inefficax? salutares fructus nullos edit, (destituitur enim vita) sed Gehennæ & mortis fructus edit amaros. Est enim vanitatis, superstitionis & hypocriseos mater fœcundißima, est gloriatio stulta, est veræ fidei larua, est seductio hominis, est pœnitentiæ pestis, est bonorum operum inimica, est salutis interclusio, est dux mortis: breuiter partem suam cum hypocritis & diabolis habet.

Quod si frater aut soror nudi fuerint, & egentes quotidiano victu, dicat autem eis aliquis vestrum, abite in pace, calescite & saturamini: non tamen dederitis eis apta

Simili aptißimo illustrat propositionem: Quemadmodum inanis oratio est, qua dicitur egenis, calescite & saturamini, vbi manus auxiliatrices corpori

corpori, quæ vtilitas? Sic & fides, si opera non habeat, mortua est per se.

non simul porriguntur: Ita fides m[illegible] nis est & mortua, quæ in ore est sine fructu operis. OBSERVA & hic Epitheton fidei (quam inanem vocat.) Nam cum dicitur mortua, confertur cadaueri, quare non rectius fides dici meretur, quam cadauer animalis animal dicitur. Hæc Catachresis satis ostendit Iacobum disserere de opinione vana, quæ fides dicebatur ab hypocritis. Ex horum ergo hypothesi loquitur Apostolus, per concesśionem Rhetoricam.

Sed dicet aliquis, tu fidem habes, & ego opera habeo, ostende mihi fidem ex operibus tuis, & ego ostendam tibi ex operibus meis fidem meam.

Alia ratio, quod fides quæ suis fructibus destituitur, sit inanis, ac si dicat: aliquis pius tuam vanitatem, ô hypocrita, retundere posset, ita tibi obijciendo. Tu hypocrita fidem habes, vt tu dicis, (est enim ironica concesśio) ego opera habeo, tu si potes, ostende mihi fidem tuam ex operibus tuis, quod sane non potes, quia nullam habes: ego ostendam tibi fidem meam ex operibus meis. Proinde manifestum est, tuam fidem, mortui instar cadaueris esse: meam autem viuam esse, quod ex fructibus & eius viuis motibus apparet. Quemadmodum enim spiritus intus in animali vigens, se prodit per motum & sensum & externas actiones: Ita viua fides se per opera bona ostendit. EST ergo ἀντανάκλασις in dictione fidei. Priori enim loco iactantiam fidei: Posteriori autem viuã fiduciam significat. Quædam exemplaria græca, in priori membro sic habent: ostende mihi fidem tuam sine operibus. Sed retineo vsitatam & receptam lectionem.

Tu credis quod Deus est vnus, recte facis, & dæmonia credunt & exhorrescunt.

Cum qualis sit hypocritarum fides, tum quam sit inanis, adeoque quod non seruet, docet. Eorum ergo fidem tantum esse noticiam historiæ, asserit, Credunt enim quod Deus sit. Hanc inanem esse, hac ratione conuincit: Fides Dæmoniorum non saluat. Nam Dæmonia non saluantur. Iactantia hypocritarum est fides Dæmoniorum: nihil enim in se habet, quod fides Dæmoniorum non habeat. Ergo iactantia hypocritarum, quam illi fidem falso esse dicunt, non saluat, proinde inanis est. CVM autem Apostolus hoc loco, non aliam fidem agnoscat in hypocritis, quam in Diabolis, non mirum est, quod ei iustificationis virtutem adimat. VERVM fides in disputationibus Pauli qualis sit, docetur ad Roman. 4. proposito illustri exemplo, nimirum, quod sit non solum noticia promissæ misericordiæ, verumetiam fiducia, qua quis statuit promisśionem ad se pertinere, cum qua coniuncta est, vt indiuiduus comes, gratitudo animi erga Deum, inuocatio, patientia, mortificatio veteris hominis, excitatio noui spiritus & alij fructus iusticiæ fidei, qui fructus etsi non iustificant, tamen ea est iustificantis fidei natura, quod semper eos producat, aliàs minores, aliàs maiores, prout ipsa incrementa ceperit.

Vis nosse, ô homo inanis, quod fides sine operibus mortua sit. Abraham pater noster nonne ex operibus iustificatus est, oblato suo filio Isaac super altare? Vides quod fides cooperata fuerit eius operibus, & ex operibus fides perfecta fuerit, atq; impleta fuerit scriptura, quæ dicit: Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam, & amicus Dei vocatus est. Videtis igitur quod ex operibus iustificetur homo, & non fide tantum?

Summa huius rationis hæc est: Qualis fuit fides Abrahæ, talis & aliorum credentium esse debet. (nam is pater credentium ideo dicitur, quia credẽtes eius fidem imitari debeant) Sed Abrahæ fides habuit adiuncta opera (quod ex eo probatur, quod tanti fecerit obœdientiam erga Deum, quod potius voluerit vnicum mactare filiũ, quam Deo non obœdire) Ergo & aliorũ fides opera adiuncta habere debet, quæ si non habuerit, merito inanis & mortua censenda est. HÆC argumenti summa est: nunc verba Apostoli perpendantur, quæ à Sophistis contra gratuitam iustificationẽ torquentur. PRIMVM occurrit verbum iustificatus est, quod idem est, ac si dixisset, iustus declaratus est, seu compertus est iustificatus fuisse. Atq; hoc ita esse, tribus demonstrationibus probo.

PRIMA sumitur à scopo præsentis disputationis. Non enim instituit Iacobus disputationẽ de causśis iustificationis, sed tantũ ostendit ex quibus effectis iustificatio colligi & ho-

…num oculis quaſi ſubijci poſsit. CVM igitur maximus ſit error, ex effectis cauſſas facere reſpectu eiuſdem, nullo modo ſunt ferendi, qui ſcopi diſputationis & propoſitionis probandæ obliti, in ſublime feruntur, & conantur Pauli doctrinam de gratuita iuſtificatione conuellere, cum longe alius fuerit ſcopus Pauli, quã Iacobi. Paulus enim cauſſam iuſtificationis quærit: Iacobus eiuſdem effecta. Paulus à cauſsis ad effecta deſcendit: Iacobus contra, ab effectis ad cauſſas aſcẽdit. Paulus quærit quomodo iuſtificemur: Iacobus quomodo iuſtificati eſſe declaremur. Paulus excludit opera, tanquam iuſtificationis cauſſas: Iacobus includit eadẽ vt iuſtificationis effecta. Paulus negat opera præcedere iuſtificandos: Iacobus affirmat opera ſequi iuſtificatos. Cum tantum ſit diſcriminis inter conſiliũ Pauli & Iacobi, quis non videt Sophiſtarum vanitatem, qui Apoſtolos ſibi inuicem contrarios eſſe dicunt.

SECVNDA demonſtratio ſumitur ab ordine cauſſarum & effectuum. Geneſis 15. pronunciatur Abraham fide iuſtificatus eſſe: Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſticiam. Verum hoc contigit triginta ad minimum annis, antequam mandatum acciperet de offerendo filio ſuo Iſaac, Geneſ. 22. Quomodo ergo fieri poteſt vt eo opere iuſtificatus eſſe diceretur, quod fecit 30. anno, poſtquam diuina voce iuſtificatus eſſe diceretur. Neceſſe eſt igitur iuſtificari apud Iacobum ſignificare iuſtificatum declarari.

TERTIA demonſtratio ſumitur à verbis angeli, Geneſ. 22. Poſtquã mactare filium ad Dei mandatũ propoſuiſſet Abraham, & à propoſito voce angeli reuocatus eſſet, audit ab angelo: Nunc cognoui, quod tu timeas Deũ, quia non peperciſti filio tuo vnigenito propter me. Quid, quæſo, hæc verba aliud volunt, quam ipſam ſpontaneam obœdiẽtiam Abrahæ fuiſſe timoris Dei teſtimonium, & iuſtificationis Abrahæ declarationẽ quandam. Atq; ita breuiter dictũ ſit, quid ſignificet iuſtificationis vocabulũ, in hac Iacobi diſputatione. DEINDE cum dicit, fidem fuiſſe cooperatam operibus, fidei viuæ naturã exprimit, nimirum quod ſit efficax & fœcunda bonorũ operum. Hanc naturã cum non habeat hypocritarum fides, nequaquã vera & viua iudicanda eſt. Hoc igitur dictũ Iacobi nihil aliud docet, quam quod bona opera proficiſcantur ex fide. QVOD ſubiungit Iacobus: Ex operibus fides perfecta fuerit, non aliud eſt, quã quod ex operibus fides Abrahæ ſit declarata non fuiſſe fucata & hypocritica, ſed vera & ſincera. Nam ſi perfectum hic ſuis gradibus abſolutũ dicas, nullus vnquam mortaliũ perfectam habuit fidem. PORRO cum dicit completã eſſe ſcripturam, quæ dicit: Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſticiam, id nõ ad cauſſam, ſed ad effectum referendũ eſt. Nam eo facto declarauit Abraham, ſe vere antea fide fuiſſe iuſtificatum. Iſtud ergo complere, ad experientiã hominũ, & nõ ad iudiciũ Dei referri debet.

Similiter autem & Rahab meretrix, an non ex operibus iuſtificata eſt, cum excepiſſet nuncios, & alia via emiſiſſet?

Alio exemplo probat fidem veram & viuam non eſſe ſine operibus. Rahab ſe fide iuſtificatam declarauit facto vel operibus, quando nuncios populi Dei, à quibus edocta fuit, cum periculo vitæ ſuæ dimiſit, ne venirent in manus eorum, qui eos quæſiuerunt.

Nam veluti corpus abſque ſpiritu mortuum eſt, ſic & fides ſine operibus mortua eſt.

Aptiſsima ſimilitudine propoſita oſtendit fidem hypocritarum vanam eſſe, vt quæ ſit inſtar cadaueris, in quo nullus ſpiritus viget, atque ideo nec vllus motus, aut ſenſus animalis in eo deprehenditur. Atque ita ſex firmis rationibus obtinuit Iacobus, fidem veram fœcundam eſſe bonorum operum, & fidem hypocritarum, quæ operibus deſtituitur, eſſe inanem iactantiam potius quam fidem.

DECLARATIO DOCTRINAE DE POENITENTIA.

CVM Chriſtus Euangelium definit prædicationem pœnitentiæ & remiſsionis peccatorum in nomine ſuo: duo nobis proponit, quorum vnum eſt beneficium, quod Euangelium offert, Alterum, modus quo beneficium hominibus applicatur. Beneficium quod offertur eſt remiſsio peccatorum. Modus eſt pœnitentia. Pœnitentes enim ſoli participes fiunt remiſsionis peccatorum, cũ qua coniuncta eſt iuſtificatio, ſalus & vita æterna. HINC facile patet, quod nihil homini magis in hac vita neceſſarium ſit, quam intelligere qua in re ſita ſit ſalutaris pœnitentia, ſine qua nemini contingit remiſsio peccatorum. De hac ergo ſalutari pœnitentia dicam, atq; ita verbo Dei & illuſtribus exemplis rem declarabo, vt nemo non agnoſcat & veritatem, & perſpicuitatem.

FVN-

FVNDAMENTVM itaque prædicationis pœnitentiæ, absque omni dubio e... misericordia Dei & gratia, iuxta hæc dicta: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum Dei. Est autem regnum Dei, regnum gratiæ in quo Christus rex & pontifex dominatur, Ierem. 36. Reuertatur vnusquisque à via sua pessima, & propitius ero iniquitati & peccatis eorum. Item. Nolo mortem peccatoris, reuertimini & venite. Item Reuertimini filij auertentes, & sanabo auersiones vestras. Et Christus dicit: Non veni in mundum vocatum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. HÆC testimonia satis conuincunt, quod misericordia per Christum sit fundamentum prædicationis pœnitentiæ. Est enim absque omni dubio hæc vox μετανοεῖτε, seu, vt Prophetæ loquuntur, Conuertimini, non legis damnantis, sed Dei miserentis & offerentis salutem, vitam & absolutionem à damnatoria legis sententia. Quare nullum dubium est quin prædicatio pœnitentiæ sit pars concionis Euangelicæ, præsertim cum constet legem prædicare peccatoribus pœnas æternas: & Christus resuscitatus à mortuis affirmat pœnitentiam & remissionem peccatorum in suo nomine prædicandam esse. VERVM quia duo sunt in homine quæ ipsum impediunt, quo minus sua mala videat, & ad vocem Euangelij agat pœnitentiã & resipiscat: ignorantia & stupor: vtrique malo Dominus medetur. Ignorantiæ enim nostræ, per legem occurrit. Nam per legis prædicationem deducit nos in cognitionem peccati, cuius nos pœnitere iubet Euangeliũ, quo saluemur. Per legem, vt inquit Paulus, est agnitio peccati. Stuporem seu veternum excutit varijs modis: proponit comminationes æternæ mortis, denunciat iram non resipiscentibus, pœnis corporalibus, morbis & alijs modis castigat impœnitentes, tragica exempla statuit ob oculos, vt Cain, Iudæ, Saulis, Achitophel & aliorum, quæ exempla Christus applicat ad omnes cum inquit: Nisi pœnitentiã egeritis, vos omnes similiter peribitis. Iram suam non raro varijs in cœlo, terra, mariq; signis testatur, nunc peste, nunc bellis nos ad obœdiendum voci Euangelij excitat: proponit mortem filij, quæ testatur de ira Dei in peccatores nisi resipiscant, Actor. 2. Christus, qui omnes oneratos & laborantes ad se vocat, vt conuersi per pœnitentiam ab onere suo leuentur. Legisperitum non agnoscentem suum malum, ad legem mittit. PICTVRA huius rei pulcerrima habetur, Luc. 15. in filio prodigo. Hic primum fame pressus sentit suum malum. Deinde spes melioris fortunæ, si ad patrem rediret, animũ resipiscendi iuueni dedit. Nam paternæ clementiæ fiducia, ad quærendam recõciliationem erigitur. Hoc paradigma docet clare, pœnitentiæ initium esse agnitionem diuinæ misericordiæ, quæ nos ad bene sperandum excitat, qui nostra mala & pericula sentimus. Vt enim hic iuuenis fiducia paternæ clementiæ fretus redit ad patrem, postquã fame edoctus, sensit sua mala: Ita nos fiducia misericordiæ in Christo redimus ad Deum, postquam legis prædicatione in cognitionẽ nostri deuenimus, & sensu maledictionis & iræ Dei stuporem & veternum excusimus. QVÆ autem sit salutaris & vera pœnitentia, & quibus constet partibus, scripturæ testimonijs & exemplis ostendemus. Ieremias inquit: Conuertimini ad me filij reuertentes & sanabo auersiones vestras. Item, Reuertatur vnusquisq; à via sua pessima, & propitius ero iniquitati & peccatis vestris. HOC dictum duo continet, præceptum & promissionem. Præceptum est, vt reuertatur impius à vijs suis malis. Promissio est propitiationis & expiationis peccati. Hinc colligitur quod pœnitentia sit conuersio hominis ad Deum, in qua conuersione disceditur à malo, creditur promissioni propitiationis, & vitæ nouæ transigendæ iuxta voluntatem Dei fit meditatio. Manifeste proinde tres pœnitentiæ partes numerari debent, desertio peccati seu cõtritio, fides, & noua vita.

ADAM in peccatum lapsus tegit se folijs ex arbore desumtis, & suum malum non sentit, nec adhuc promissionem de semine nouit. Verum cum accusatur voce Dei comminantis sibi mortem, agnoscit quidem peccatum, quod illi etiam vehementer displicuit. Vnde in Adamo extitit quidem μεταμέλεια, id est, displicentia facti, non autem μετάνοια, hoc est, vera resipiscentia. Verum cum audit promissionem de venturo semine mulieris, contriturο caput serpentis & abolituro peccatum: conuertitur ad Deum vera pœnitentia, dolet ob peccatum, fide promissionis se erigit, Deum inuocat, cauetque ne rursus contra conscientiam Deum offendat.

DAVID lapsus in adulterium, veluti quodam veterno consopitus, securus viuit. Verum cum à Propheta arguitur, incipit suum scelus deflere, & existunt in eo horrendi pauores, quales ipse in Psalm. describit. Non est pax ossibus meis à conspectu peccatorum meorum: metuit enim æternas pœnas. Verum audita hac Prophetæ voce ex mandato Dei: Non morieris, Dominus abstulit peccatum tuum: cõuertitur rursus ad Deum & resipiscit, odit peccatum, fide confugit ad misericordiam, dicens: Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam, promittit obœdientiam in posterum. Os, inquit, meum

annunciabit laudem tuam. Item: Docebo iniquos vias tuas, & peccatores ad te conuertentur. IN hoc etiam exemplo clare videmus & quid sit conuersio & quodnã eius sit fundamentum, & quæ partes. huiusmodi sunt Manassis, Peccatricis, Latronis, Petri, Pauli exempla: quæ exempla cum ad regulam accommodamus, clarissime veræ pœnitentiæ picturas nobis proponunt. VERVM quia doctrina pœnitentiæ est præcipua in Ecclesia, & valde vtile est de ea recte erudiri homines, volumus breuiter eius partes, vt in nostris Ecclesijs ex verbo Dei & illustribus exemplis docentur, definitionibus illustrare. Sunt autem partes vt supra dictum est, contritio, fides, & noua obœdientia.

CONTRITIO non est displicentia facti qualis in Iuda fuit, sed est veræ resipiscentiæ initium. videlicet, pauor conscientiæ ob peccatum, verum peccati odium, & fuga peccati non sine spe veniæ vt in prodigo filio apparet. Nam veram resipiscentiam necesse est præcedere noticiam misericordiæ. Huc illud Ambrosij: Pœnitentiam nemo potest agere, nisi qui sperat indulgentiam. Et illud Augustini. Non solum cum agitur pœnitentia, verumetiam vt agatur Dei misericordia necessaria est.

FIDES est noticia, assensus, & expetitio promissæ misericordiæ, & in Christum mediatorem firma fiducia. HANC definitionem etsi superiora exempla & quartum cap. ad Rom. cõfirmant, tamen plures rationes de proprietate fidei subijciamus. Christus pronunciat credentes saluos, ergo necesse est fidem significare fiduciam promisionis, cum nemo sola noticia saluetur. Deinde Paulus hanc fidem nunc hypostasin, hoc est, firmã fiduciam. nunc πεποίθησιν, hoc est, fiduciam, qua quis sibi certo persuadet quod Deus & velit & possit præstare quod promisit. HÆC est ergo illa fides, qua sola absque operibus legis, Apostolus Paulus contendit hominem iustificari corã Deo. Nam fides sola, qualem descripsimus, Christum apprehendit atque eum cum suis omnibus beneficijs possidet. De hac ergo iustificatione, quæ fit fide in Christum, claram & illustrem doctrinam proponam, & breuiter errores refellam, quibus hæc doctrina olim & nostro seculo obscurata est.

IVSTIFICATIO est hominis credentis in Christum absolutio à peccato, imputatio iusticiæ Christi, & acceptio iustificati ad vitam æternam, gratis propter Christum. In hac definitione quinque veluti elementa sunt spectanda. PRIMVM, fides qua recipitur oblata gratia, vnde Paulus: Iustificamur fide. Est enim fides veluti manus quædam, qua oblatum Christum cum sua obœdientia recipimus, vt nostra sit iusticia. SECVNDVM, emundatio seu absolutio à peccato, per expiationem factam per Iesum Christum: iuxta illud Iohannis: Sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni iniquitate. Huc & illud Dauidis: Beati quorum remissæ sunt iniquitates. Item, Beatus cui Dominus non imputauit peccatum. Quid autem sit absolutio, ex peccati definitione colligendũ. Nam vt peccatum est defectus à lege & voluntate Dei, cum obligatione ad mortem æternã & damnationem: Ita absolutio est liberatio hominis ab obligatione mortis & damnationis. Quod autẽ ista absolutio contingat credenti in Christũ, multa testantur testimonia. Qui credit in filium, habet vitam æternam. TERTIVM, imputatio iusticiæ Christi. Huius enim obœdientia, mors, passio, resurrectio, materia & fundamentum est nostræ iustificationis. 2. Corinth. 5. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso. Hanc iusticiã Dei, quam dicit nos fieri in ipso, definit Apostolus Rom. 5. cum ait: Quemadmodum per inobœdientiã vnius hominis, peccatores constituti sunt multi: Sic etiã per obœdientiã vnius iusti constituentur multi. EST igitur Christiana iusticia obœdientia Christi imputata credenti. Credenti enim in eum, qui iustificat impium, imputatur fides eius in iusticiam. Ex his sequitur & hoc, iusticiæ qualitatẽ esse in Christo, sed nobis imputari quod illi est proprium. Nam ad eum modũ iusti sumus coram Deo, qualiter Christus fuit peccator. Vt enim is personam nostram quodammodo suscepit, quo reus nostro nomine fieret, & tanquam peccator iudicaretur, non proprijs sed alienis delictis, cum purus foret ipse & mundus ab omni culpa, pœnamque subiret nobis, non sibi debitam: Ita nos nunc iusti sumus in ipso, non quia operibus nostris satisfacimus iudicio Dei, sed quoniã censemur iusti Christi iusticia, quam fide sola induimus vt nostra fieret. QVARTVM, acceptatio personæ ad vitam æternam. Nam hunc gradum ponit Paulus post iustificationem, Roman. 8. Quos iustificauit, hos & glorificauit. huc dictum Domini. Qui credit in me, non peribit, sed habebit vitam æternam. QVINTVM, differentia gratis propter Christum, gratis quidem vt omnia humana merita excludantur: Propter Christum vero vt solum λύτρον vnigeniti filij Dei meritum adeo ingentis thesauri agnoscatur.

ETSI autem hæc nostra Ecclesiarum doctrina solidissimo verbo Dei nititur: tamen alij atq; alij errores contra illã passim sparguntur. Sunt enim qui hanc hominis iustificationem collocant in operibus ab hominibus factis: alij eam cõstare ex fide & bonis operibus si-

bus ſimul contendunt, nonnulli eſſentialem quandam iuſticiã ſtabilire conantur. Horum errores etſi confutant quæ diximus, tamen ſigillatim de illis nonnihil dicemus. QVI operibus hominẽ iuſtificari contendunt, facilius refutari poſſunt, cum apertiſsima oracula Dei iſti errori reclament. Dauid aperte clamat: Domine ne intres in iudicium cum ſeruo tuo, quia non iuſtificabitur in cõſpectu tuo omnis viuens. & Paulus Rom. 3. propter hoc ex operibus legis, non iuſtificabitur omnis caro. Et ad Gal. Quotquot ex operibus legis ſunt, ſunt ſub maledictione. Item, Si iuſticia eſt ex lege, Chriſtus fruſtra mortuus eſt. Eſt igitur illorũ dogma manifeſte falſum, qui hominem operibus iuſtificari, id eſt, iuſtũ fieri, contendunt. VERVM ad huius iuſtificationis declarationem, agnoſcimus cum Iacobo opera bona requiri, vt arbor bona ex ſuis fructibus cognoſcatur, nec eſt vlla controuerſia inter Paulum & Iacobum. Nam cum Paulus dicit, hominem non iuſtificari operibus: ſignificat hominem non iuſtum fieri, & ἀνέγκλητον coram Deo per opera. Verum cum Iacobus dicit, homines ex operibus iuſtificari, ſignificat homines iuſtos declarari per opera. At eorum, qui fide & operibus ſimul cõſtare dicunt iuſticiam, qua corã Deo iuſtificatur impius, ſpecioſa magis eſt oratio. Dicunt enim fidem iuſticiæ initium eſſe, & opera complementum. Quorũ errorem confutat ſanctus Paulus his rationibus, Rom. 10. Teſtificor enim illis quod zelum Dei habent, ſed non ſecundum ſcientiam, ignorantes enim Dei iuſticiam, & propriam iuſticiam quærentes ſtabilire, iuſticiæ Dei nõ ſubiecti fuerunt. Finis enim legis Chriſtus, in iuſticiam omni credenti. Hic Paulus reiectionis Iudæorum cauſſam facit, quod voluerunt ſuam iuſticiam cum Dei iuſticia coniungere, quæ eſt ex fide, ac ex vtraq; coniuncta vnam iuſticiæ formam conflare. DEINDE Rom. 11. ita ratiocinatur: Si gratia, non amplius ex operibus, alioqui gratia non amplius eſt gratia. Si autem ex operibus, non amplius gratia, alioqui opus non amplius eſt opus. Paulus primũ hic duas ponit propoſitiones immediate cõtrarias. Si ex operibus eſt electio, & ſalus, nõ eſt ex gratia. Si ex gratia, non eſt ex operibus, cum debitum & donũ ita repugnent, vt neutrũ de altero, nec ambo de tertio recte dici poſsint. Aut igitur fide ſola iuſtificamur & ſaluamur, aut operibus. ſed operibus nõ iuſtificari quenquam probant ſuperius adducta teſtimonia. DEINDE ſi iuſticia Chriſtiana conſtaret fide & operibus ſimul, inepta eſſet argumentatio Pauli, Rom. 4. Operanti merces non imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum, at credẽti in eum qui iuſtificat impium, imputatur fides eius in iuſticiam. HIC Paulus duplicem iuſticiam ponit, quarũ vna ab altera eſt diuerſa. Nam habent contrarias cauſſas. Fidei enim iuſticia, qua iuſtificatur credens, imputatur & gratis donatur, ſed operum iuſticia nõ eſt gratuita. Præterea, ſi vna pars fidei, altera pars operibus tribuenda eſſet in iuſtificatione hominis: duo ſequerentur abſurda. Vnum quod promiſsio fieret incerta, quæ debet certa eſſe. Alterum quod Chriſti ſatisfactio non ſufficeret, niſi ſtabiliretur noſtris operibus. Quare Auguſtini dictum complectimur, qui dicit: Gratia eſt nullo modo, niſi ſit gratuita omni modo. Verum erroris Papiſtici occaſio fuit imaginatio philoſophica, quæ non nouit iuſticiam, niſi quæ in nobis ſit qualitas quædam. Non intelligit hominem imputatione alienæ iuſticiæ iuſtificari poſſe. IAM ad eſſentialem iuſticiam veniamus, de qua primũ ſciendum eſt, quod nullo pacto ſimus iuſti coram Deo, iuſticia Dei eſſentiali, niſi ratione efficientis cauſſæ principalis. Nam formalis iuſticia, qua nos coram Deo ſumus iuſti, non eſt aliud quam obœdientia Chriſti, ſicuti clare docet Paulus Roman. 5. Per obœdientiam vnius, iuſti conſtituentur multi. EST autem obœdientia Chriſti duplex, crucis & legis. Obœdientia crucis (qua humiliauit ſemetipſum, & factus eſt obœdiens vſq; ad mortem crucis, Philip. 3.) expiat Dominus peccatum noſtrum. Obœdientiam legis nobis imputat credẽtibus, vt ea iuſti appareamus in conſpectu Dei. Hanc Chriſti iuſticiam ſeu obœdientiam, dicit Paulus imputari credentibus: ergo non eſt in illis vel inhærens ſubſtantia, vel qualitas, qua formaliter homo fit iuſtus. Quare firmiter tenẽda eſt hæc aſſeueratio, quod iuſticia Chriſtiana eſt obœdientia filij Dei imputata credenti. VERVM interea & hoc tenendũ eſt, quod ſcriptura meminit triplicis iuſticiæ hominis. Quarũ vna eſt fidei, qua conſiſtimus coram Deo, & hęc eſt perfecta, vt Chriſti obœdientia eſt perfecta, nec minuitur nec augetur decremento vel incremẽto fidei. Nã hanc & Publicanus plenã habuit & Petrus, tametſi Petri fides fuit multo illuſtrior. ALIA eſt incoatio obœdientiæ, quæ & bonæ conſcientiæ iuſticia dicitur. Hæc non opponitur iræ Dei, quia non eſt perfecta legis obœdientia, eſt tamen neceſſaria, quia eſt fidei fructus proprius. ALIA eſt quæ expectatur adhuc, de qua ad Gal. 5. nos enim ſpiritu ex fide ſpem iuſticiæ expectamus. & 1. Iohan. 3. Cariſsimi, filij Dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt: & omnis qui habet hanc ſpem in eo, purificat ſe ſicuti ipſe eſt ſanctus. Hæc proinde iuſticia erit conformitas noſtri cum Deo, habitatio Dei in nobis, plena fruitio Dei, abſoluta dilectio. Et quanquam fatendum eſt corda cre-

redentium eſſe templa Spiritus ſancti,& Chriſtus dicit Iohan.14. Si quis diligit me,ſer-
ionem meum ſeruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus,& manſionem a-
ud ipſum faciemus : tamen non ſequitur hanc habitationem Dei in nobis eſſe iuſticiam,
ua conſiſtimus coram Deo,ſed eſt præſentia diuina in nobis,per quam renouamur,& cō-
plationem ſentimus, ac æternam vitam incoamus. PRÆTEREA ſi hic homines iuſtifi-
arentur iuſticia eſſentiali, non eſſet diſcrimen inter iuſticiam, qua in hac vita ſumus iuſti,
& eā qua conformes erimus Deo in omni æternitate. Sed Paulus manifeſte diſcernit hanc
ab illa. Nam fidei iuſticiam dicit nos nunc in hac vita habere, ſed expectare aliā iuſticiam
quam Iohan. definit conformitatem, qua Deo erimus conformes, quæ conformitas inde
emanabit quod videbimus eum ſicut eſt. NOVA obœdientia neceſſario cum fide con-
iuncta eſt,nam regeneratio quæ à fide iuſtificante abeſſe non poteſt,neceſſario ſuos produ-
cit fructus,qui in noua obœdientia conſpiciuntur. Poſtquam enim homo per regeneratio-
nis gratiam factus eſt noua arbor, debet nouos, id eſt, bonos fructus edere, quos Paulus
Philip. vocat fructus iuſticiæ fidei. Iacobus ijſdem ſua peculiari phraſi homines iuſtificari,
hoc eſt,iuſtos agnoſci ſeu declarari pronunciat. HÆC noua obœdientia alias ſanctificatio
dicitur, quæ conſtat mortificatione & viuificatione. Ita enim Paulus ait: Chriſtus eſt no-
bis natus à Deo ſapientia, iuſticia, ſanctificatio & redemtio. Sapientia noſtra fit in prædi-
catione Euangelij, iuſticia per expiationem peccati & imputationē iuſticiæ, ſanctificatio
dum Spiritum ſanctum donat, qui naturam noſtram quodammodo conuertit, facitq; vt
mortificato paulatim veteri homine,ſpiritu viuamus, hoc eſt, vt poſthac pietati erga Deū,
caritati erga proximū, ſanctimoniæ vitæ ac diligentiæ in noſtra vocatione ſtudeamus. bre-
uiter vt imperio ſpiritus nos totos committamus. In quocunque homine hæc regenerati-
onis vis ſeu ſanctificatio non ſentitur, ibi nec fidem eſſe neceſſe eſt. Fides enim vera & ſa-
lutaris ſpiritu feruet, & ſuos germanos fructus producere ſatagit, ac nihil magis in votis
habet, quam ſpiritu Deum colere,& abundare omni cognitione & ſenſu. CVM hæc reue-
ra iuſtificantis fidei & regenerationis proprietas eſt,quis poteſt ferre eorum vocem,qui to-
tis viribus, voce & ſcriptis impugnant neceſsitatem bonorum operum, quæ ſane nos dici-
mus neceſſaria, non quidem vt merita & cauſſas ſalutis, nam immotum eſt illud Pauli di-
ctū,Epheſ.2. Gratia eſtis ſaluati per fidem (& hoc non ex vobis,Dei donum) non ex operi-
bus,ne quis glorietur: ſed vt neceſſario comitantia fidem iuſtificam,& vt effecta regeneran
tis ſpiritus. PORRO vt magis intelligatur bonorum operum ratio, ſex quæſtiones de
bonis operibus ordine explicabo. Sunt autem hæ quæſtiones. PRIMA, quæ opera do-
cenda ſint & facienda. SECVNDA, Quomodo fieri poſsint. TERTIA, Quomodo
placeant. QVARTA, Quæ cauſſæ bonorum operum. QVINTA, Cur promiſsiones
ſint additæ bonis operibus. SEXTA, Quoniam omnes homines habent peccatum,me-
rito quæritur, quorum obœdientia placeat & quorum non. CVM quæritur quæ opera
docenda & facienda ſint, duo perpendere oportet: qui nos ſimus, & quis ille cui per opera
præſtanda eſt obœdientia. CVM nos intuemur conſiderata noſtra corruptione,admone-
mur ne nos fingamus opera quibus Deum colere ſtatuamus. Per nos enim nequaquā in-
telligimus, quid vel placeat,vel diſpliceat Deo,& Dominus pronunciat,ſe fruſtra coli mā-
datis hominum. Certo itaq; ſtatuamus, opera quantumuis ſpecioſa, excogitata ab homi-
nibus, nequaquam poſſe boni rationem habere.

AT ſi Deum intuemur, monemur reuerentiæ erga illum, ex quo fit vt hoc ſolū illi pla-
cere cogitemus, quod ipſe ſuo verbo præſcribit. Nam is ſolus eſt legislator noſter. Vtrun-
que complectitur Ezechiel. cap. 20. In præceptis patrum veſtrorum nolite incedere, nec
iudicia eorum cuſtodiatis, nec Idolis eorum polluamini, Ego Dominus Deus veſter, in
præceptis meis ambulate, & iudicia mea cuſtodite & facite ea. ET Ezechiel. 33. Specula-
torem dedi te domui Iſraël, audiens ergo ex ore meo ſermonem, annunciabis eis ex me.
Hinc ergo manifeſte ſequitur, nec alia opera docenda, nec facienda eſſe, quam quæ nobis
verbo Dei commendantur.

POSTQVAM mens pij hominis nouit, quænam opera ſint facienda, mox quærit
quomodo fieri poſsint. Ad hanc quæſtionem ex duobus ſcripturæ dictis petenda eſt ſolu-
tio: Apoſtolus dicit ad Heb. Sine fide impoſsibile eſt placere Deo. Et Chriſtus dicit: Sine me
nihil poteſtis facere. QVARE hęc ordine requiruntur, Primum cognitio Chriſti. Secun-
do fiducia Chriſti. Tertio viuificatio, qua nos Chriſtus per Euangeliū viuificat & effundit
in nos Spiritum ſanctum. Huc illud Eſaiæ 40. facit: Qui ſperát in Domino mutabunt for-
titudinem, aſſument pennas ſicut aquila, current & non laborabunt, & ſi laborabunt non
deficient. Nulla enim dilectio, nulla obœdiētia eſſe poteſt, niſi prius apprehenſa ſit miſeri-
cordia & reconciliatio propter mediatorē. In hac conſolatione diuinitas habitat in corde.

Quia

Quia æternus pater per filium conſolantem voce Euangelij, vere eſt efficax, & datur à pa[...] & filio Spiritus ſanctus, accendens læticiã & inuocationem iuxta dicta: Effundã Spiritu[...] gratiæ & precum. & in Iohan. Veniemus ad eum & manſionẽ apud eum faciemus. 2. Co[...] 3. Intuentes gloriã Domini, transformamur ad eandem imaginem, hoc eſt, intuẽtes λόγο[...] qui eſt imago æterni patris, & in conſolatione oſtendit præſentiã & bonitatem Dei, effici[...]mur ſimiles eius imaginis, Spiritu ſancto accendente corda. Poſtquam mens edocta eſt quomodo fieri poſsint bona opera, quęrit præterea, quomodo placeant. Fruſtra enim fiun[...] niſi placeant. Pugnat pro patria Scipio, pugnat & Dauid, ſed non vtriuſq; opus placet Deo Quare hic commode quæritur, quomodo placeant bona opera. Ad quam quæſtionem i[...] genere reſpondemus, quod placeant in cõuerſis. Scipionis opera non placuerunt, quia no[...] fuit conuerſus. At Dauidis militia placuit, quia fide erat acceptus Dauid. Verum hic tria or[...]dine ſunt ſpectauda. Primum ſtatuendum eſt de perſona, quod ſit fide reconciliata & iuſt[...] propter Chriſtum gratis. Deinde fatendum eſt quod perſona fide iuſtificata, nondum leg[...] ſatisfacere poſsit. Nam hærent etiam in pijs multa interiora peccata. Hæc immundicies deploranda eſt, & repugnandũ dubitationibus & malis affectibus, & ſimul precandum veris gemitibus cordis, ne Deus nobis has ſordes quib. inuoluimur, imputet. Tertio etſi has noſtras ſordes agnoſcimus, nihilominus ſtatuendum eſt, quod & Deus poſtulet incoatã obœdientiam, & quod placeat hæc incoata obœdientia propter Chriſtum. Sic enim Petrus clare docet: Offerte hoſtias ſpirituales acceptas Deo propter Chriſtum, qui & propitiator eſt, & nunc pro nobis interpellat. Non ergo placet Deo obœdiẽtia noſtra, propter ſuam dignitatem aut perfectionem. Eſt enim per ſe indigna vt prodeat in cõſpectum Dei, nec ſatisfacit legi, vt dictum eſt, ſed placet propter perſonã reconciliatam, quæ propter Chriſtum vt iuſta habetur, ita etiam placet, etſi circumferat in carne peccatum & magnã infirmitatem. Cum conſtet hominẽ nequaquam iuſtificari operibus, cõmode etiam quæri poteſt, quænam ſint bonorum operũ cauſſæ, quibus homines ad bene operandum accendi & impelli debent. Et numerantur tres cauſſæ grauiſsimæ, Neceſsitas, Dignitas, Præmium.

Neceſsitas quintuplex ſtatui poteſt. Mandati, Cultus, Debiti, Fidei retinendæ, Vitationis pœnarum, & conuerſionis ſeu regenerationis. Neceſsitas mandati eſt, quod Deus obœdientiam erga ſuam legem ſerio & ſeuere mandet. In præceptis, inquit, meis ambulate. & Paulus: Hæc eſt voluntas Dei, ſanctificatio veſtra. Neceſsitas debiti officij indicatur Rom. 8. Debitores ſumus non carni ſed ſpiritui, non enim ſumus noſtri iuris, ſed eius qui redemit nos ſuo ſanguine. 1. Cor. 6. Neceſsitas fidei retinendæ commendatur nobis à Paulo: Si quis, inquit, ſuorum & maxime domeſticorum curam non habet, fidem abnegauit, & eſt infideli deterior. Et rurſus: Milita militiam honeſtam, habens fidem & bonam conſcientiam, quarum neutra retinetur dum peccatis indulgetur. Neceſsitas vitationis pœnarum, confirmatur Dauidis teſtimonio: Propter iniquitatem, inquit, corripis filios hominum. Neceſsitas conuerſionis hoc dicto aſtruitur: Viuo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Cum igitur fit conuerſio, ſimul viuificatur homo fide, per Spiritum ſanctum. Præterea coniuncta eſt conuerſioni regeneratio, quæ eſt incoatio nouæ vitæ, noua lux, ſapientia, iuſticia & renouatio imaginis Dei in nobis.

SECVNDA cauſſa eſt Dignitas, quæ in hoc ſita eſt, quod homo conuerſus iam ſit filius Dei, iuxta illud: Dedit poteſtatem vt filij Dei fierent, quotquot credunt in nomen eius. Quanta dignitas eſt, quod credentes ſint templum Spiritus ſancti viuentis? quod Chriſtus in ipſis habitet per fidem? quod Pater, Filius, & Spiritus ſanctus ad illos venire, & in eis manſionem facere velint? quod Chriſti ſint membra? Econtra, perpende quantum ſcelus ſit, filios Dei imaginem hoſtis referre, quantum periculum ſit templum Dei Satanæ fœtore conſpurcare: quam immane ſit Deum è ſuo hoſpitio exturbare. Quare filios Dei decet imitari patrem cœleſtem, qui dicit: Sancti eſtote, quia ego ſanctus ſum. Hinc Paulus dicit nos vocatos ad ſanctificationem, non ad immundiciem.

TERTIA cauſſa eſt Præmium, hoc eſt, compenſatio patientiæ & obœdientiæ credentium. Hoc quidẽ præmium non datur propter operis in ſe dignitatem, ſed propter promiſſionem ex gratia. Cum bona opera à pijs facta, ſint & debita ſeruorum officia, & imperfecta atq; contaminata: quæri poteſt cur Deus promiſsiones bonis operibus adiecerit. Et numerari poſſunt quinq; cauſſæ. Prima, vt ſint teſtimonia prouidentiæ Dei. Vult enim ſciri Deus & bona corporalia res eſſe ab ipſo creatas & non caſu ſpargi, ſed ab ipſo Eccleſiæ dari & conſeruari iuxta dictum: Ipſe eſt vita tua & longitudo dierum tuorum, in diebus famis ſaturabuntur, diuites eſurierunt, timenti autem Dominum non deerit vllum bonum. SECVNDA, vt ſint teſtimonia, quod Deus velit etiam in hac vita ſeruare Eccleſiam. Quare

Paulus 1. Timoth. 4. inquit: Pietas habet promissiones præsentis vitæ & futuræ. Quia enim vult Deus immensa sua bonitate colligere Ecclesiam propter filium mediatorem, seruat hunc ordinē naturæ, fœcundat terram, vt alat Ecclesiam etiam in hac vita, & cum propter Ecclesiam cæteros pascat, nos præcipue gratos esse decet. TERTIA, Quia vult Deus & necessitatem corporalem esse commonefactionem de fide, inuocatione, spe, gratiarum actione: Ideo promissiones edidit, & quidem vult hæc ipsa bona fide peti & expectari, & in hac petitione & expectatione fidem, spem, patientiam crescere. QVARTA, Vt sint commonefactiones de promissione gratiæ, quia fidem, quæ agnoscit filium & accipit reconciliationem, oportet semper prælucere in petitione corporalium rerum, & quidem propter filium cæteræ promissiones editę & ratæ sunt. Hæc omnia cōprehenduntur in dicto: Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. QVINTA, Quia Deus vtrumq; vult esse, & subiectam esse Ecclesiam cruci, & tamen inter ipsa pericula mirabiliter seruari in hac vita, vt vniuersa admiranda conseruatio Ecclesiæ & omnes mirandæ liberationes, sint testimonia pręsentiæ Dei in Ecclesia, vt dicitur Num. 14. Vt sciant Ægyptij quod tu Domine sis in hoc populo. Iosuę 3. Scietis quod Domin⁹ Deus in medio vestri sit. 1. Reg. 17. Vt sciat omnis terra, quod sit Deus in Israel. Esaiæ. 37. Ecce nunc Dominus Deus, salua nos de manu Zenacherib, vt cognoscant omnia regna terræ, quod tu solus sis Dominus. Cum omnes homines habeant peccatum, recte quæritur quorum obœdientia placeat, quorum non. Ad hanc quæstionem ita respondemus. Peccata sunt duplicia: quædam fiunt à scientibus & volentibus contra conscientiam, qualia in credentibus non sunt. Nam si credens labitur contra cōscientiam, excutit Spiritum sanctum, abijcit fidem, & reus fit iræ Dei, & nisi agat pœnitentiam ruit in æternam pœnam. Præterea deficientes à fundamēto, hoc est, aliquem articulum fidei abijcientes, siue eum intelligant, siue nō intelligant, decepti præstigijs Diaboli: desinunt esse sancti, & excutiunt Spiritum sanctum, & fiunt rei æternæ iræ, vt Cherinthus, Ebion, Arius, Fotinus & similes hæretici. QVÆDAM peccata fiunt non contra conscientiam, vt caligo, dubitatio, multæ omissiones & vitiosi affectus, quibus malis sancti repugnant, & credunt ea deleri propter mediatorem. Etsi autem hęc immundicies est in sanctis, tamen placent propter filium, fide accipientes remissionem peccatorum, iuxta illud: Beati quorum tecta sunt peccata. Et Paulus: Si actiones carnis Spiritu mortificetis, viuetis. Hæc copiosius de salutari pœnitentia & eius partibus dicere volui, vt clare à quouis veræ pœnitentiæ seu conuersionis ad Deum ratio intelligatur, vt ordo partium pœnitentiæ consideretur, vt quod cuiq; proprium est illi tribuatur, vt non confundamus partium proprietates, vt intelligamus gratuitam esse iustificationem & salutem, vt non spoliemus fidem suis proprietatibus. Breuiter, vt fide gratis propter Christum iustificati, Deo suam tribuamus gloriam & cultum, & exerceamus nos in omni genere bonorum operum, donec in hac vita nobis peregrinandum erit, quam sequetur plena redemtio per Christum vnicum saluatorem nostrum, cui honor in secula seculorum, Amen.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Quemadmodum suadet ne quis temere magisterij ius sibi vendicet, sed potius linguam suam refrenet: Ita sapientiam per conuersationem modestam probari postulat, potius quam per contentionem & zelum, vnde plurima mala proueniunt.

Ordo & partes Capitis tertij.

Duæ sunt partes huius capitis. Prior de non temere affectando magisterio in alios, sed potius refrenandam linguam esse.

Altera de vsu sapientiæ & donorum sine zelo & contentione. Vtraq; pars suis comprobatur rationibus.

EXEGESIS TERTII CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Nolite

NOLITE plures magistri fieri fratres mei.

Sensus propositionis huius per se consideratæ est ambiguus, verum si rationes, quibus confirmatur propositio, quemadmodum necesse est fieri, restringitur, facilis est sensus. Cum ergo rationes omnes, quę subijciuntur, petulantis linguæ incommoda cõtinent, necesse est hic Magistros accipere pro ijs qui sibi ius cẽsorium in alios sumunt, seuereq; & rigide aliorum facta ad examen reuocant, ac interim propria vitia non cernunt. Non damnat igitur hic correptionem fraternam, quæ ex fide & caritate proficiscitur, quæ habet mandatum Christi, & est fundamentum disciplinæ Ecclesiasticæ, sed leuitatem, ambitionem & superbiam eorum damnat, qui non tam ædificationem spectant, quam calumniandi & obtrectandi studium sectantur. Christus Matth. 23. Vos nolite vocari Rabbi, vnus enim est Magister vester Christus. Vos autem omnes fratres estis. Et patrem nolite vocare vobis in terra, vnus enim est pater vester, qui in cœlis est, &c. si quis contendit ex his, non licere, vt aliquis pius, magistri titulum aut doctoris sibi vsurpet: ei obijcio appellationis paternæ prohibitionem. Nam non minus hic prohibemur vocari patres, quam magistri. Quare cum patres vocari non simpliciter prohibetur, sed secundum quid: ita nec simpliciter prohibemur vocari magistri, aut doctores. Sensus ergo hic spectandus est. Christus non moratur quo titulo vocaris, modo sub illius magisterio maneas, ac alas fraternam concordiam sine ambitione & aliorum contemtu. Paulus se vocat magistrum & doctorem gentium, non tamen violauit hoc Christi mãdatum, sed potius obtemperauit illi. Nam eo pertinebat ipsius magisterium, vt omnes subijceret imperio Christi. Qui ergo vel ex Iacobi verbis, vel ex Domini interdicto damnant promotiones scholasticas, vim faciunt scripturæ, ac vtilem Reipub. literariæ administrationem labefactant. Absit ambitio, omnes subijciamus nos magisterio Christi, ac œconomiam scholastica m reuerenter retineamus.

Scientes quod maius iudicium sumturi simus.

PRIMA ratio à pœna sumitur: Qui faciles sunt ad alios damnandos, qui tamen ipsi similibus vitijs laborant aut grauioribus, iram Dei in se prouocant. Nam cum caritas operit peccatorum multitudinem, & ipsi libidine laborant peccata aliorum retegendi, satis declarant se caritate vacuos esse.

In multis enim labimur omnes.

SECVNDA ratio à communi imbecillitate sumta. Debet enim communis infirmitas & facilitas in lapsum, monere nos, ne rigidiores simus in alios. Sunt autem lapsuum caussæ hæ præcipuæ. 1. Inhabitans peccatum. 2. Insidiæ Diaboli multiplices. 3. Exempla maximæ partis mundi, eaq; pessima. 4. Negligentia in gubernatoribus morum & disciplinæ, vt in parentibus, ministris Euangelij & politicis rectoribus.

Si quis in sermone non labitur, hic perfectus est vir, vt qui possit freno etiam moderari totum corpus.

TERTIA ratio ab vtilitate frenatę linguæ. Qui linguam suam moderari potest, perfectus est vir, id est, integer est, alijsq; multis virtutibus præditus. Ergo qui linguæ suæ petulanter indulget, nequaquam integer est, multis enim alijs vitijs est pollutus. Proinde non temere ius censendi aliorum mores captandum est.

Ecce equis frena in ora inijcimus, vt obœdiant nobis, & totum illorum corpus circumagimus. Ecce etiam naues cum tantæ sint, & à sęuis ventis pulsentur, circumaguntur à minimo gubernaculo, quocunq; affectus dirigentis voluerit: Ita & lingua pusillum est membrum & magna iactat.

QVARTA ratio similiter sumitur à continentis linguę vtilitate & commodo. Quemadmodum enim frenum in os equi iniectum, totum corpus equi circumagit, & vt gubernaculum nauis, nauem totam dirigit: Ita lingua continens magna iactat, id est, res magnas efficit, hominemq; totum quasi in perfectionis viam deducit: cum contra, petulans lingua laxato freno & soluto gubernaculo persimilis est.

Ecce exiguus ignis quantam syluam in

Quinta ratio ab incõmodis linguæ

cendit,

[...]dit, & lingua ignis est & mundus iniqui[...]tis. Sic, inquam, lingua constituta est in [...]embris nostris, inquinans rotum corpus [...] inflammans rotam natiuitatis & inflam[...]atur à gehenna.

effrenis & petulantis. Quemadmodũ, inquit, ignis exiguus totam syluã incẽdio absumit: Ita exigua lingua multorum vitiorum veluti incẽdium est, quæ tametsi est parua, mũdus tamen est iniquitatis, hoc est, congeries & cumulus omnium scelerum. Vt itaq; in [e]xiguo igni, vis est inflammandi magnam syluam: ita in lingua parua, vis est inquinandi [t]otum hominis corpus & inflammandi rotam natiuitatis, vbi ipsa prius inflammata fue[r]it à gehenna. Sed quid est rota natiuitatis, & quid linguam inflammari à gehenna? Vt rota 10 [n]atiuitatis est ipse orbis conditus: ita inflãmari à gehenna, est ab ipso Satana afflari linguã, [q]uo fit idoneum flabellũ omnib. malis in mundo excitandis. Huc illud Menandri: ἡ γλῶσσα πολλῶν ἐστὶν αἰτία κακῶν. Quam verũ hoc sit, lingua Mahomet & aliorũ hæreticorum testatur.

Omnis enim natura ferarum & volu[c]rum, serpentum & marinorum, à natura humana domatur & domita est: linguam autem nullus hominum domare potest, vt quæ malum incoërcibile est.

SEXTA ratio à comparatis sumta. Domari possunt feræ, volucres & beluæ marinæ: Lingua autem effrenis & consuetudine obtrectandi assueta, nullo modo domari potest: Maximũ igitur malum est. Proinde summope- 20 re cauendũ, ne frena linguæ nimium laxentur.

Plena veneno mortifero, per illam benedicimus Deum, & patrem, & per ipsam execramur homines ad similitudinem Dei factos. Ex eodem ore procedit benedictio & maledictio.

SEPTIMA ratio sumta à venenatæ linguæ prodigiosa incõstantia. Hæc enim simulat se Deum benedicere, sed mox eũdem execratur in sua imagine, quo scelere quidnam potest esse maius?

30

Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri.

OCTAVVM argumentum ab inconuenienti sumtum, nõ decet Christianos ista petulantia, quare in primis fugienda est.

An fons ex eodem foramine manat dulce & amarum? nunquid potest fratres mei, ficus oleas proferre, aut vitis ficus? Sic nullus fons salsam & dulcem gignere aquam.

NONA ratio ab impossibili. Quẽadmodum impossibile est fontem ex eodem foramine, posse eijcere dulcẽ & amaram aquam, Neq; enim id magis fieri potest, quam si ficus oleas & vitis ficus proferre possit: Ita impossibile est, quod ea lingua, quæ maledicẽdi & obtrectandi morbo laborat, possit aliquid boni promere nõ vitiatum linguæ & cordis veneno. Qua- 40 re cum ita sit, lingua benedicendi tãtum studio occupabitur, modo quis pius & inter filios Dei censeri velit. Proinde nemo temere censendi ius sibi vsurpet.

Quis sapiens & intelligens inter vos? ostendat ex honesta conuersatione opera sua in mansuetudine sapientiæ.

Hactenus superciliũ superborum censorum depressit, & firmis rationibus petulantiam linguæ refrenauit: Iam quia istud malũ proueniebat ex sapientiæ opinione, veram sapientię moderationem cõmendat, eiusq; vsum in vita & conuersatione tradit. Estq; hæc propositio: Vera sapientia & scientia pollens, ostendat eam operibus honestæ & mansuetæ cõuersationis, tanquam eius germanis & perpetuis fructibus. 50

Quod si zelum amarum habeatis & contẽtionem in cordibus vestris, nolite gloriari & mendaces esse aduersus veritatem.

PRIMA ratio propositionis à repugnantibus seu contrarijs effectis. Qui zelo amaro & contentionis libidine laborat, frustra gloriatur se sapientem esse. Nam isti affectus praui cum natura sapientiæ veræ, quæ honestatis & mansuetudinis amans est, pugnant. Esse mandacem aduersus veritatem hoc loco, est falso sibi sapientiæ nomen vsurpare.

Non

Non est hæc sapientia superne descēdens, sed terrena, animalis, dæmoniaca.

SECVNDA ratio à cōtrarijs causis. Sapiētia cum qua amaritudo animi & contentionis libido sunt coniuncta, est terrena, animalis, dæmoniaca: Ergo non est vera sapientia. Nam vera sapientia est cœlestis, spiritualis & diuina. Iacobus hoc loco non damnat Physicam sapientiam, quæ est bonum Dei donum per se, cuius nullam facit hic mentionem, sed prauos hominum affectus, & inanem iactantiam diuinæ sapientiæ.

Vbi enim zelus est & contentio, ibi seditio & omne opus prauum.

TERTIO ratio ab incōmodo zeli & contentionis, quæ inanem sapientiæ opinionem sectantur. Experientia satis conuincit, quod vbi homines zelo amaro & cōtentionis libidine laborant, illis ad seditionem & omnia praua ianuam esse apertam, id quod plus satis afflicta Germania hodie experitur.

Quæ autem superne est sapiētia, primum quidem pura est, deinde pacifica, moderata, tractabilis, plena misericordiæ & fructuum bonorum absque dijudicatione & sine hypocrisi.

QVARTA ratio ab adiacentibus seu adiunctis veræ & cœlestis sapientiæ. Hæc adiuncta antithesi declarabimus. Terrena sapientia est affectibus corrupta: cœlestis, pura, & casta, affectibus nō vitiata. Terrena sapientia contentionis libidine laborat: cœlestis est pacifica, id est, studiosa pacis conciliandæ inter homines. Terrena sapientia est rigida & dura, cœlestis est moderata, cedit rigori. Terrena sapientia nemini vult cedere: cœlestis tractabilis est, & facile imperanti recta obtemperat. Terrena sapientia immisericors est, cœlestis est plena misericordia & bonis fructibus. Terrena sapiētia personas accipit omissa caussa: cœlestis est ἀδιάκριτος, id est, ἀπροσωπολήπτης, vt quæ minime personas respicit, sed caussas: Illa enim hypocrisin habet adiunctam: hæc caret omni hypocrisi.

Fructus autem iustitiæ in pace seminatur facientibus pacem.

QVINTA ratio à fructu, qui ad eos venit, qui sapientia, atq; adeo alijs donis Dei pacifice ad ædificationē vtuntur, & regulam catholicam de vsu, non solum sapientiæ, verumetiam aliorū donorum tradit. Nam vt sapientia: ita de alijs donis, veluti iustitiæ fructibus vult nos vti pacifice in ædificationem. Quod si fecerimus, iustitiæ nostræ fructus aliquando læti metemus.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Vt concupiscentijs, vnde lites nascuntur, & humanis desiderijs exclusis, Deo adhæreant, potiusq; in luctu, quam inani mundi gaudio viuant, hortatur: Ita vt abiecta mutua obtrectatione, nihil se temere facturos præsumant, grauiter monet Apostolus.

Ordo & partes Capitis quarti.

Etsi vnus scopus huius capitis est, ne quid auare, fraudulenter & temere agant fideles, suis indulgentes concupiscentijs: tamen eius partes quatuor constituo, vt prima sit obiurgatoria dehortatio à studio priuatarum rerum per concupiscentias, vnde multa mala oriuntur, cui confirmatio adiungitur. Secunda, consilium seu remedium aduersus incendium concupiscentiarum proponitur. Tertia, dissuasio est ab obtrectandi & damnandi alios libidine. Quarta, temerariæ præsumtionis in consilijs & rebus agendis correctio est.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Vnde

VNDE bella & lites inter vos? nonne hinc ex voluptatibus vestris, quæ militant in membris vestris?

Fontem omnis cōtentionis & mali inter homines monstrat esse cupiditates animi, quibus homines ferūtur ad ea appetenda, quę sibi grata & suauia esse iudicant. Cum voluptates dicit militare in membris, respicit ad regnum peccati originis, quod tum dicitur Paulo Apostolo regnare, cum ei per suas cōcupiscentias, quæ veluti milites eius quidam sunt, obtemperamus. Has dicit militare in membris, quia membra corporis instrumenta sunt, quibus opus suum peccatū inhabitans peragit, & quibus homines ad perpetranda scelera vtuntur. Res autem in summa sic se habet. Concupiscentiæ fons est peccatum originis. Concupiscentia passiua & inuolūtaria irritatur à peccato originis, idq; ministerio vel sensus vel cōplexionis, vel memoriæ. Voluntas in consensum commouetur, vnde nascitur cōcupiscentia actiua & voluntaria. Huic imperanti, iam mēbra corporis ad opus perpetrandum se accommodant & obsequiū præstant, quod cum fit, peccatū quidem originis regnare, Concupiscentiæ vero militare, dicuntur, tyranno peccato morē gerentes, & militia sua per membra corporis perfungentes. Ne autem hoc fiat, prohibet Paulus cum inquit. Ne igitur regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt ei obœdiatis per concupiscentias suas.

Concupiscitis & non habetis, inuidetis & æmulamini & non potestis obtinere, pugnatis & belligeramini, non tamen obtinetis, propterea quod non petitis & non accicipitis, propterea quod male petitis, vt in voluptates vestras insumatis.

Describit graphice prauos motus & studia eorum, qui rei augendæ auaredant operam, vt suis voluptatibus prospiciatur. Concupiscunt enim res alienas, inuident habentibus, æmulantur, id est, studiose affectant, & pleno impetu feruntur, contentiones sectantur, vt per fas & nefas quæ cupiūt obtineant. Interdum etiam Deum precibus sollicitant, sed frustra, quia male petunt, quæ sibi in perniciem cederent, si acciperent. Videmus hic quam apte auarorum sollicitudinem pro rebus agendis describit. Pro φονεύετε omnino legendum est φθονεῖτε, ex cognatione vocum irrepsit error.

Adulteri & adulteræ, an nescitis quod amicitia huius mundi inimicitia est Deo? Quicunq; ergo voluerit amicus esse mundi: inimicus Dei constituitur.

PRIMA propositionis ratio, qua confutat peruersam eorū opinionem, qui simul pij esse & sectari mundi voluptates voluerunt, id autem fieri posse, impossibile esse ostendit. Nam alia placent mundo, alia Deo, & Deus & mundus contraria omnino imperant. Cum igitur vnusquisque aut amicus mundi erit & inimicus Dei: aut amicus Dei & inimicus mundi, par est, vt qui Christianus esse cupit, renunciet mundi amicitiæ, id est, concupiscentijs mundi prauis, & Deo adhæreat, eiq; obœdiat. LOCVS hic congruit cum illo Christi: Nemo potest duobus dominis seruire. Hinc manifestum est, multos gloriari hodie de Christiano nomine, qui re ipsa sunt hostes Dei prophani, & abominabiles corā Deo. Ad Titum 1. Deum profitentur se scire, sed factis negant, quia sunt abominabiles & cōtumaces, & ad omne opus bonum reprobi. POSTREMO adulteros & adulteras hic vocat desertores Dei, vt qui Deo relicto, cui tanquam marito prius adhærebant, alijs amatoribus adhæreant.

An putatis quod inaniter scriptura dicat? Ad inuidiam concupiscit spiritus, qui habitat in vobis.

Probat inter mundum & Deum amicitiam non posse constare, idq; à scripturæ testimonio: quod testimonium etsi his verbis non habetur in Biblijs, quoad sensum tamen attinet, sæpissime occurrit. Congruit enim cum illo Genes. 6. Vidit Deus quod figmentum cogitationum cordis hominis esset malum omni tempore. Et cum illo Genes. 8. Figmentum cor hominis malum à pueritia sua. His testimonijs significatur quod homines nō regenerati, toto impetu ferantur in malum, quod sane cum Deo optimo aduersetur, qui bona & vult & cogitat: non potest aliud fieri, quam sit quædam mundi & Dei inimicitia.

Sed maiorem offert gratiam, propterea dicit: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

Secunda ratio sumitur à præn. Deus promisit humilibus, id est, pauperibus spiritu, & mundi vanas concupiscentias contemnentibus, gratiam, quæ potior est omnibus mundi delitijs & diuitijs. Hanc ergo Christiani quærant potius, quam illam mundi gratiam & mundi voluptates, quas sectantur superbi. Verum v illis gratiam largitur: Ita his resistit, vt acerrimus hostis.

Subijcite vos Deo, resistite Diabolo, & fugiet à vobis.

Iam tradit remedia contra malum concupiscentiæ. Subijcere se Deo, est Dei verbum vitę regulam sibi proponere, ac se iuxta verbum subijcere in omni obœdientia. Resistere Diabolo est concupiscentijs reluctari, quæ sunt instrumentum Satanæ, per quod homines in exitium trahit. Huc addit promissionem: Et fugiet à vobis, hoc est, vobis nihil nocebit, non euertet vos suis technis & dolis.

Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis, emundate manus ô peccatores & purificate corda, duplices animo.

Mandat & promittit. Mandat vt Deo appropinquemus, scilicet, fide & vera obœdientia. Vt enim à Deo recedere dicitur, qui mundi indulget concupiscentijs, per quas Diabolo appropinquat: Ita qui ab his recedit, Deo appropinquare dicitur. Promittit, cum ait: Et appropinquabit vobis. Hæc promissio nititur perpetuo affectu Dei erga genus humanum, quo non vult mortem peccatoris. Peccatores vocat hic manifestam impietatem exercentes, & Duplices animo, qui verbis se Deum colere dixerunt, & interea suas concupiscentias sectati sunt.

Affligimini & lugete & flete, risus vester in luctum conuertatur & gaudium in mœrorem.

Hoc opponit voluptatibus eorum, qui suis concupiscentijs indulgent, & in ijs rident & lætantur. Decet enim pios, vt potius lugeant & affligantur, atq; ita pudefiant propter commissa scelera, vt demittant præ pudore vultum in terram, id enim significat græca vox κατήφεια, qua hic vsus est Apostolus.

Submittite vos in conspectu Domini & eriget vos.

Quia pij in mundo iacent cōtemti & spreti, animat eos Apostolus & iubet, vt maneant in ea subiectione, qua Deo subiecti sunt in vero timore: & consolatur eos dum dicit fore, vt Deus aliquando ipsos erigat & abstergat lacrymas à facie eorum. Erigendi enim vocabulo, significatur consolatio aduersus præsentis vitæ luctum, & liberatio ab omnibus huius vitæ ærumnis.

Ne alij aduersus alios loquamini fratres. Qui loquitur contra fratrem, & qui damnat fratrē suum, loquitur contra legem & damnat legem. Quod si damnas legem, non es factor legis, sed iudex.

Rursus linguæ petulantiam in accusandis & damnandis alijs reprimit, addita ratione firmissima à facti grauitate. Nemo debet loqui contra legem & eam damnare. qui loquitur contra fratrem, eumque damnat, contra legem loquitur & eam damnat. Proinde nemo debet loqui contra fratrem suum, eumq; damnare. Minorem probat, quia qui legem damnat, non est obseruator legis sed iudex. Est autem legem damnare, eius autoritatem reijcere, & sibi ius illud vendicare, quod est legis, & ita rerum ordinem peruertere. Legis enim est, normam vitæ præscribere & de factis iudicare. Hominis vero est se autoritati legis subijcere, eamq; obseruare. Qui autem contra facit, hoc est, qui sumit sibi censoriam potestatem in alios, quod legis est proprium, sibi sacrilege arrogat. IACOBVS hoc loco loquitur contra eos tantum, qui ex peruerso iudicio contra fratres loquuntur, vt eorum bonam famam obscurent, & sibi sanctitatis opinionem concilient: non reprehendit eos, qui ex officio iudicant, modo legis autoritatem & regulam in iudicando sequantur. Qui enim hoc facit, non tam iudicare ipse, quam Dei iudicium pronunciare dicendus est, id quod videmus hic Iacobum aliquoties fecisse.

Vnus eſt legislator & iudex qui poteſt ſeruare & perdere, tu quis es, qui iudicas alium?

Quod Dei proprium eſt, nemo ſine ſacrilegio ſibi vſurpare poteſt. Dei proprium eſt legislatorem & iudicem eſſe, quod ex eo patet, quod ſolus poteſtatem ſeruandi & perdendi habeat. Ergo nemo ſibi hoc ius vſurpare poteſt, ſine ſacrilegio. Loquitur & hic Iacobus, vt ſupra monui, de temerario iudicio ex libidine obtrectandi orto.

Age nunc quid dicitis: hodie & cras eamus in illam vrbem, & tranſigamus annum vnum, & mercemur & lucremur (qui ignoratis quid cras futurum ſit: quæ eſt enim vita veſtra? vapor enim eſt, qui ad exiguum apparet & deinde euaneſcit) pro eo quod dicere deberetis: Si Dominus voluerit & vixerimus, faciemus hoc vel illud.

Hæc correctio eſt temerariæ præſumtionis in cõſilijs de rebus agẽdis, 10 & præſcribit duas conditiones, quas in omnib. deliberationibus requirit. Prima eſt, vt voluntati Dei locum faciamus, nihilque tentemus ſine ipſius imploratione. Huius cõditionis cauſſa eſt, quod voluntas Dei pijs agendi regula eſſe debet. Altera conditio eſt, vt ſemper de vitæ noſtræ fragilitate cogitemus, quæ cum inſtar vaporis eſt, ad exiguum tempus durantis: ſtultus eſt qui futura & incerta ſibi promittit. ADMONEMVR proinde hoc loco, vt ita in omnibus actionibus nos geramus, quo poſsimus eſſe parati, cum nobis hinc migrandum erit. 20

Nunc autem gloriamini de arrogantia veſtra. Omnis huiuſmodi gloriatio mala eſt.

Vnde iſta in rebus agendis præſumtio naſcitur, indicat: nempe ex arroganti gloriatione, quæ cum ſit mala ſemper & fugienda: merito eius quoq; proles fugienda eſt.

Igitur qui nouerit & non facit, peccatum eſt ei.

Hæc concluſio directa eſſet: Nemo 30 igitur ex vana gloriatione debet temere aliquid agendum ſibi proponere, quaſi euentus in ſuis manibus poſitus eſſet. Verum in huius concluſionis locum, ſubſtituit exaggerationem eius peccati quod reprehendit. Grauius peccat qui volens & ſciens peccat, quam qui ex ignorantia delinquit. Quare excuſari non poteſt, qui nouit quid faciendum ſit & quomodo, non tamen facit.

CAPVT V.

40

Summa Capitis quinti.

Obiurgatis diuitibus, & pauperibus ad patientiam incitatis, vt temerarium iuramentum vetat & conſilia laborantibus communicat: Ita mutuam erratorum veniam, mutuas preces & diligentiam in reuocandis fratribus ab errore requirit.

Ordo & partes Capitis quinti.

Huius capitis quinq; ſunt partes. Prima, eſt obiurgatio diuitum. Secunda, exhortatio pauperum ad patientiam. Tertia, temerarij iuramenti prohibitio. Quarta, in varijs caſibus quid ſit agendum, inſtructio. Quinta, mutuorum officiorum commendatio. 50

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

AGITE nunc diuites, flete vlulantes ſuper miſerijs veſtris, quæ ſuperuenient.

Non omnes diuites compellat, ſed eos tantum, qui inhumani erant erga pauperes, & ſuis diuitijs aut auare

auare abuſi ſunt, aut male in delitias & voluptates inſumſerunt. Cum iubet illos flere, v[...] eos in memoriā reuocare miſerias, quas olim ſuæ crudelitatis & auaritię cauſſa luent. In h[...] ergo verbis hæc propoſitio continetur: Ne diuites abutantur ſuis diuitijs in propriū exiti[...]

Diuitiæ veſtræ putrefactæ ſunt, & veſtimenta veſtra tineis exeſa ſunt, aurum & argentum veſtrum ærugine vitiatum eſt, & ærugo eorum in teſtimonium vobis erit, & comedat carnes veſtras ſicut ignis, theſaurum conieciſtis vltimis diebus.

Hæc Apoſtoli verba tria cōtinen[...] Primum, ex ſigno inexplebilem diui[...]tum auaritiam Apoſtolus oſtendit[...] qui potius ſuos theſauros in arca peri[...]re volunt, quam inde aliquid confer[...]re ad ſupplendam miſerorum inopi[...]am. Secundo, crudelitatem eoru[...] aduerſus pauperes indicat, quos ſui[...] facultatibus fouere & iuuare deberent. Tertio, pœnam illis minatur, vt qui ſibi theſaurum iniquitatis, auaritiæ & crudelitatis colligant, in diem irę qui olim igni infernali ita exeden[...]tur, id eſt, perpetuis flammis crucientur, quemadmodum nunc eorum theſaurus ærugine exeditur.

Ecce merces operariorum, qui meſſuerunt regiones veſtras, à vobis intercepta clamat, & clamores eorum, qui meſſuerant, in aures Domini Zebaoth introierant.

Iniuſticiam diuitum negantium operarijs debitam mercedem accuſat & minatur pœnam. Nam clamoris nomine ſignificat iniuriam iſtam velut perſonare in auribus Domini & vindictam expetere.

In delitijs vixiſtis ſuper terram & laſciuiſtis, enutriſtis corda veſtra, vt in die mactationis.

Delitias, laſciuiam & indulgentiam, qua ſibi delicate indulſerunt diuites, reprehendit. Diem mactationis, diem dicatum largioribus & delicatioribus conuiuijs vocat.

Condemnaſtis & occidiſtis iuſtum, qui non reſtitit vobis.

Hoc cum ad crudelitatem in egenos referri poteſt, quos diuites dicuntur condemnaſſe & occidiſſe, cum eorum inopiam ſua non ſubleuauerunt copia, vnde illud Auguſtini dictum: Si non pauiſti, occidiſti: Tum ad rigidam exactionem, qua in iudicijs à ſuis debitoribus exegerunt debita, & non ſoluentes ſeruitute oppreſſerunt.

DE DIVITIIS ET CONTRACTIBVS.

CVM Iacobus hoc loco duriuſcule videatur aduerſus diuites huius ſeculi agere, viſum eſt mihi operæprecium, nonnulla de diuitijs & de contractibus, quæ facultatibus augendis ſeruiunt, huc adijcere, idq; in eum finem vt pij admoneantur, quatenus ipſis vti huiuſmodi vitæ adminiculis liceat.

CVM itaq; pij quidā ex benedictione Domini diuitias adipiſcuntur, & humana ſocietas contractibus carere non poſsit, ſatis liquet, quod nec diuitias habere, nec contrahere per ſe ſit peccatum. Nequaquā enim putandū eſt Euangelium, vel legitima humanæ ſocietatis vincula rumpere, vel ſubſidia neceſſaria tollere. Verum quia in acquiſitione diuitiarū, ſimiliter & in poſſeſsione & vſu ſæpe peccatur, & multa in cōtractibus incidunt vitia, neceſſe eſt vt pius animus recte informetur, quo ſciat quatenus ſine offenſione Dei & diuitias acquirere acquiſitiſq; vti, & quatenus contractus vſitatos exercere bona conſcientia poſsit.

OMNIVM igitur primum cōſtantiſsime teneatur hæc Chriſti regula: Quærite primum regnum Dei & iuſticiam Dei, & cætera adijcientur vobis. Matth. 7. Hæc regula duo continet, videlicet mandatum Chriſti, & promiſsionem cum obœdientia erga mandatum coniunctam. MANDATVM eſt: Quærite primum regnum Dei & iuſticiam Dei. Huic mandato qui non obtemperauerit, vt Chriſti gratiæ non eſt particeps: Ita hæret in regno peccati, & ſeruit Satanæ, cui ſtipendium mors æterna reſeruatur. Principem igitur locum obœdientia erga hoc mandatū Chriſti obtineat, hoc eſt, cura noſtræ ſalutis ſit prima & pręcipua. PROMISSIO eſt. Et cætera adijcientur vobis. Hæc promiſsio & fidem requirit,

..elicet, vt certo ſtatuamus Chriſtum eſſe veracem, ac noſtri curam habiturum, modo
..andato obtemperauerimus: & tacite poſtulat, vt quilibet ex fide, quæ ſua vocatio requi-
..t, gnauiter in timore Dei faciat, Ethnica & prophana ſollicitudine excluſa. Nequaquam
..im exiſtimandum eſt quod Chriſti promiſsio commendet nobis ignauiam. QVI igitur
..de Chriſti præditus eſt, ſciat partem pietatis eſſe, ſine qua fides ſalua eſſe non poteſt, offici-
..m ad quod quiſque vocatus eſt, haud ſegniter facere. Huc illud Apoſtoli: Qui ſuorum cu-
..am non habet, fidem abiecit & eſt infideli deterior. Promiſsio proinde Chriſti ſanctam cu
..uſq; in ſua legitima vocatione diligentiam, ac ſerium requirit laborem. VERVM ne quis
..ic ſtatim veluti in limine impingat, dubitetque an ſua vocatio ſit legitima nec ne: Breui-
..er attingam, quid ad legitimam vocationem, ſeu functionẽ requiratur. DVO in vniuer-
..um ſpectanda ſunt, videlicet, genus officij & executio. DE genere tenenda eſt hæc regu-
..a: Omne officium faciens ad conſeruandos & ornandos ſtatus à Deo ordinatos, vt ſunt,
..oliticus, œconomicus & Eccleſiaſticus, primo & quarto præcepto mãdatur, vt munus mi-
..iſtrorũ verbi, functio magiſtratuum, miniſteria eorũ qui magiſtratui ſuas operas locant,
..ura patrumfamilias, artificia eorum, quorũ opera in his ſtatibus ordinatis à Deo vtilis &
..eceſſaria eſt, negotiationes mercatorũ, qui merces vtiles important, breuiter, omnia offi-
..cia quæ vel Eccleſiæ Dei vel œconomico aut politico ordini ſeruiunt, legitima ſunt in ſe, &
..unt legitima etiã in perſonis, cum ad ea legitime aſſumuntur. ETSI autem cuilibet libe-
..rum eſt, eligere quoduis vitæ genus, ad quod ſe aptum ſenſerit: tamen diſcernendum eſt in-
..ter publicum & priuatum officium. Ad publicum requiritur autoritas ordinaria. Nemo e-
..nim publicũ munus vel in Eccleſia, vel politia ſibi aſſumat, niſi ad id autoritate ordinaria
..fuerit deſignatus: qui contra facit peccat, & in cruce nullam firmã conſolationem habere
poteſt. Quare hic pius in primis cauebit ne irrumpat in publicũ aliquod munus, ſine voca-
tione legitima. PRIVATVM quilibet poteſt ſibi deligere, etſi hic parentũ autoritas con-
temni non debet. Poteſt mercaturæ animũ adijcere, cui hoc vitæ genus placet: poteſt agri-
culturã ſectari, qui hoc ſibi commodum ſenſerit: poteſt artẽ aliquam & artificium deligere,
qui hoc ſibi vtile fore ſtatuerit. Ocioſa vita nõ eſt hominis pij, ſed Epicurei potius, quare de
ea nihil dicam. IN executione officij ſeu muneris plura ſpectanda ſunt. Primũ fides & ca-
ritas ſint actionum regulæ. Fides cauet ne Deum offendat, refertq; omnia ad gloriam Dei.
Caritas monet ne cui iniuria inferatur & vt proximi commodis ſeruiatur. Fides Deũ συνεργὸν implorat. Caritas proximum in Deo complectitur. Fides continet operantẽ in timore
Dei. Caritas eundem continet in amore proximi. HIC ſi laboranti in legitima vocatione
diuitiæ accedunt ex benedictione Domini, ſingularis ars adhibenda eſt, ne nobis diuitiæ
noſtræ propria culpa ſpinæ & laquei fiant. Qui enim diuites ſunt, habent inſtrumenta ad
virtutes & vitia, prout animi eorum ſunt, qui eas poſsident, affecti. Ideo Plato recte meo
iudicio dixit: Diuitias cœcas eſſe ſine prudentia, at acutum eaſdem videre, quando veram
ſequuntur prudentiam. Verus eſt enim verſiculus ille Græcus:

πλοῦτος τάχιστος τῶν κακῶν ὑφέτης. Item:
πλοῦτος ὕβριν τίκτει.

ATQVE ea de cauſſa Dominus dicit: Difficile eſſe diuitem intrare in regnũ Dei. Ple-
riq; enim diuitijs vtuntur male, quibus bene vti poſſent, ſi piam prudẽtiam adhiberent in
conſilium. Primum ergo omnium ſciat pius, quomodo affectus eſſe debeat in diuitijs ſuis.
Hoc pulcre ſciri poteſt cũ ex Dauidis, tum ex Pauli verbis. Dauid inquit: Si affluunt diui-
tiæ, noli cor apponere. Paulus ait: Præcipe diuitibus in ſeculo ne efferãtur, neue ſperent in
diuitiarum incertitudine, ſed in Deo viuo. HÆC duo dicta, cum de animo diuitis, tum de
vſu concionantur. Animus non debet eſſe affixus diuitijs, aut cupiditati habendi, nõ debet
pius metiri ſuam felicitatem fallaci diuitiarum menſura, ſed ijs debet vti recte, ne ſibi ipſe
laqueos ſtruat. NAZANZENVS pulcre animum pij erga diuitias deſcribit, inquiens:

ῥανὶς φρενῶν μοι μᾶλλον ἢ βύθος τύχης.

Cum contra auarus & impius dicat:

θέλω τύχης στάλαγμον ἢ φρενῶν πίθον.

PIVS præfert guttam prudentiæ fundo fortunæ: impius contra fortunæ guttã dolio
prudentię anteponit. Apud impios & auaros cõtemtores Dei, locũ habet verſiculus Gręcus:

τὰν ἀρετὰν καὶ τὰν σοφίαν νικᾶντι χελῶναι.

ILLI enim ſapientiam & virtutẽ poſtponunt numis. Quicunq; ergo pius eſſe velit, ab-
ijciat fiduciã diuitiarũ, ne ſibi in laqueos vertantur, ne ſibi intercludant aditũ regni cœlo-
rum. Sit ſpes firma in ſolo Deo ſiue augeantur ſiue minuantur, aut etiã omnino auferantur
fortunæ, retineamus verũ theſaurũ, qui eſt Chriſtus Ieſus. Qui enim hunc habet, vere diues
eſt, etiamſi cum Lazaro mendicet panẽ. PORRO cum ita affectus fuerit animus tuus erga
diuitias,

diuitias, hæc cura animũ ſubibit, vt recte diſpenſes diuitias tibi collatas à Deo, vtq; ſis fide-
lis œconomus earum. Quare huc pauca adijciam, de legitima earũ vſu. ISCHOMACHVS
apud Xenophontem interrogatus, de legitimo diuitiarum vſu, hiſce reſpondet verbis:
μέλει μοι καὶ θεοὺς μεγαλείως τιμᾶν, καὶ φίλους ἢν τινος δέωνται ἐποφελεῖν, καὶ τὴν πόλιν μηδὲν κατ' ἐμ
χρήμασι ἀκόσμητον εἶναι. Hic homo ignarus veræ religionis, triplicem vſum diuitiarum facit.
Primam partẽ tribuit cultui diuino. Secundam amicis indigentibus. Tertiam cõſeruatio-
ni & ornamento Reipub. in qua viuit. Etſi autẽ hæc prophani Philoſophi ſententia de vſu
diuitiarum, laudanda eſt, & digna eſt quæ pijs ſit cõmendanda: tamen diſtinctius paulò &
clarius oſtendam pium & verum facultatũ & diuitiarum vſum, qui in quatuor poſitus eſt.

10 PRIMVS & principalis diuitiarũ vſus eſſe debet, vt ſeruiant conſeruandæ religioni ac
propagandæ gloriæ Dei. Hic vſus cõfirmatur ex fine hominis. Homo primum conditus eſt
& deinde regenitus per Spiritum ſanctum, vt Deum glorificet. Ergo quicquid donorum
habemus, ad iſtum conditionis noſtræ & reparationis finem referendũ eſt. Hic miſere in-
eſcati multi peccant. Sunt enim qui nihil prorſus cõferunt ad conſeruandũ miniſterium:
ſunt qui rapiunt ſcelerate, quæ cultui diuino deſtinata ſunt à maiorib9 noſtris: Sunt qui di-
uitijs ſuis augent potentiam tyrannorum, ad opprimendã Eccleſiam & abolendã religio-
nem, quib. præſtaret ſi nunquam nati fuiſſent. Nam illorum portio erit cum Diabolo, cui9
membra ſunt. Pius ergo cui contigere facultates in hoc mundo, intueatur finem conditio-
nis ſuæ, & partem ſuarum facultatum conferat in hunc vſum, vt Dei gloriam ornet ac reli-
20 gionem veram tueatur. Proponat ſibi exempla piorũ hominum, vt Dauidis, Ioſię, Ezechię,
Cõſtantini, Theodoſij, Iohannis Friderici ducis Saxoniæ, Chriſtiani Tertij regis Daniæ, &
aliorum principum & piorum hominum, qui nihil magis in votis habuerunt, quam pro
ratione facultatum ornare gloriam Dei, iuuare docentes & diſcentes religionem, conſer-
uare ſcholas & ſcholarum honeſta priuilegia, defendere doctores pietatis contra ſæuitiam
& iniuriam hominum nequam, quibus nihil dulcius eſt, quam varias artes & vias excogi-
tare, quibus opprimere poſſunt docentes & diſcentes, quorum hominum vicem toto pe-
ctore doleo. Nam reproba ſua mente magis magiſq; ſe immergunt in gehennam.

SECVNDVS vſus verus & legitimus diuitiarũ eſſe debet, vt eas Reſpublicas in quibus
viuimus iuuemus & ornemus, pro noſtrarum facultatum modulo. Hanc ob cauſſam tri-
30 buta imponuntur, vt illis tanquam neruis contineatur Reſpublica, hoc eſt, vt ſint orna-
menta pacis, ſubſidia belli legitimi, præmia eorum qui Rempub. adminiſtrant. VERVM
hic non parũ peccatur à duob. generibus hominum: Sunt enim qui tametſi abundant fa-
cultatibus, ſplendore & gloria, pacis tempore: tamen cum aliquid erogandum eſt in vſum
Reipub. hoc vafre reijciunt in miſeram plebeculam, quæ cogitur vltra vires & facultates
conferre quæ petuntur. Hic etſi plebecula miſera recte obtemperat: tamen ἐφευρέται κακῶν
(ita enim à Paulo vocantur) ſuo iudicio reſeruantur. Sunt etiam forte, qui non contenti
ordinarijs reditibus, nouas exactiones ſubditis imponunt, qui teſtimonio Iohannis Ba-
ptiſtæ damnantur, vt qui fructus pœnitentiæ non proferant. Chriſtus dicit: Date Cæſari
quæ Cæſaris, & quæ Dei Deo. Sed Cæſar ſciat ſibi regulam eſſe certam, quã leges illi præſcri-
40 bunt. Contra hanc ſi peccauerit reus fit iræ Dei. At, inquies, nunquam ne ergo licet magi-
ſtratui, præter ordinariam taxam aliquid à ſuis exigere? Diſcernendum eſt inter tempora
pacis & belli. Tempore pacis ſit contentus ordinario ſtipendio, ne in Deum peccet: tem-
pore belli ſubditi non ſolum facultates, verumetiam corpora debent gerenti iuſtũ bellum.
& poteſt pius magiſtratus & tributa inſueta exigere, & operam ciuium aduerſus hoſtes po-
ſtulare. Poſſunt etiam neceſsitates illi incidere tempore pacis, vt magiſtratui non ſuffici-
ant ordinaria præmia. Hoc cum fit, debent pij ſubditi neceſsitatibus præſentibus occurre-
re, & licet pio magiſtratui acceſsionem iuſtam petere. Verum qui inde paulatim conſuetu-
dinem introducunt opprimendi ſubditos, tanquam infideles ſua expectabunt ſupplicia à
iuſto iudice, qui nouit etiam ceruices ſuperborum & tyrannorum incuruare.

50 TERTIVS vſus rectus & legitimus diuitiarum eſt, vt quilibet ſe pro ſuæ conditionis
ſtatu honeſte alat, ſuam familiam conſeruet. Sed cauenda ſunt duo vitia, ſordes & prodi-
galitas. Sordes ſunt indignæ pio homine. Prodigalitas effundit temere facultates, ſæpe in
ſplendorem minime conuenientem ſtatui. QVARE hic modus, qui in omni re laudatur,
ſeruandus eſt. Honeſtus ergo ciuis poteſt τὸ πρέπον ſui ſtatus tueri ſuis facultatibus, caueat
ne in alienum ſplendorem irrumpat, relinquat nobilitati ſuum decus. Sic honeſtus nobi-
lis tueatur ſuum ſtatum, & relinquat principibus ſuam magnificẽtiam. Ad eundẽ modum
Doctores pietatis in ſcholis & templis, tueantur modeſte ſuum ſtatum. Breuiter, quilibet
cogitet quid ſuæ perſonæ & conditioni congruat.

QVARTVS & poſtremus vſus rectus & legitimus diuitiarum eſſe debet, vt afficiamur

[et]iam calamitate egenorum, ac certo certius hoc teneamus, quod Deus permittat esse pau[p]eres & egenos in medio nostri, vt exploret & qua simus erga ipsius mandatũ obœdiendi [p]romtitudine, ipse enim mandat vt porrigamus manum indigentibus: & qua simus mi[se]ricordia erga filij Dei membra, quæ si contemnimus, caput etiam spernimus: Fieri enim [n]on potest, vt caput diligat, qui corpus cruciat. Sed de hoc vsu postea plura.

DE CONTRACTIBVS.

CVM ita conditi sint homines, vt in societate eos viuere necesse sit: atq; ea ipsorum sit [c]onditio, vt sine mutuis operibus & officijs, suũ statũ tueri non possint: opus profecto ha[b]et humana vita contractibus, quibus operarũ & officiorum fit cõmutatio quædã & vicis[s]itudo. Nec magis cõtractuum subsidio carere potest hominũ inter se societas, quã aqua & [i]gni. Quare cum pij & impij contractuũ vti solent vicissitudine, & non parũ in contrahen[t]ibus plerunq; vitio hominũ peccatur: necessariũ est erudiri pios, quo sciant quatenus bo[n]a conscientia & sine offensione Dei cõtrahere liceat, ne quid vel dubitante, vel errante, vel [r]epugnante conscientia aggrediantur. ETSI autem doctrina contractuũ plena & abso[l]uta pertinet ad Iureconsultos, qui ex professo de cõtractibus sapientissime docent: tamen quia sæpe conscientijs non satisfaciant politicæ regulæ, volo breuẽ quandã cõmonefactio[n]ẽ colligere, quam tuto pius animus in cõtrahendo sequi poterit. Primũ itaq; duo fundamenta iaciã, ex quibus quę sum dicturus, pendebunt omnia. Deinde genera præcipuorum contractuum declarabo, & ostendam quomodo fundamentis congruant. FVNDAMENTVM primũ sit hoc, ex lege naturæ petitũ: Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris. & cõtra, quod tibi recte vis, alteri facere poteris. Nazanzenus hisce senarijs hoc fundamentũ effert:

ὅια πρὸς ἄλλου μὴ παθεῖν, ὅλως θέλεις.
τοιαῦτα καὶ σὺ μήτε δρᾶν ἄλλῳ θέλε.

Super hoc fundamẽto Christus omnia officia inter homines, atq; adeo omnes actiones & contractus extrui vult. Ita.n.Matt.7.ait: Omnia quęcunq; volueritis vt faciant vobis homines, sic & vos facite ipsis. Rationẽ huius fundamenti subijcit. Hæc, inquit, est lex & Prophetę, id est, hic est scopus legis & Prophetarũ, seu quicquid pręcipiũt lex & Prophetæ, hoc communi capite cõtinetur. & Paulus ait: Qui proximũ diligit, legem impleuit. Item, finis præcepti est caritas, significans omnia officia inter homines ad caritatẽ tanquam Lydiũ lapidem probanda & examinanda esse. Hæc caritas vt non facit alteri, quod sibi non vult: ita recte facit cuilibet quod sibi factum vellet. Hoc fundamentũ vt in omni contractu requirit candorẽ, & excludit fraudem, ita postulat æqualitatẽ inter contrahentes, iuxta proportionem Arithmeticam: quæ æqualiter omnem commutationem mensurat, numerat, ponderat. Contractus igitur qui hoc fundamento nititur, æqualis & legitimus censendus est. Æqualis quidem, quia seruatur in eo Arithmetica proportio. Legitimus vero, quia legi naturali congruit, quam sapiens Iurisconsultus in contractuũ doctrina, sibi ob oculos ponit. Vnde fit vt legitimũ etiam dicatur, quod vel lege positiua vel sapientum virorum decreto sancitum sit, non pugnans cum decalogo, qui legis naturæ est epitome. SECVNDVM fundamẽtum sit hoc, ex natura Euangelij sumtũ. Euangelium approbat politicas ordinationes, quas prudens magistratus iudicat suæ Reipub. vtiles esse. Hoc ex eo patet, quod Apostoli Christi nunquã mutarint formam politicarum ordinationũ, vbi docuerunt Euangeliũ: quod sane haud dubie fecissent, si cum Euangelio stare non possent. Sciuerunt Apostoli discernendum inter regna mundi & regnũ Christi. Illa quia sunt mundana, administrãtur legibus & ordinationibus politicis, hoc, quia est spirituale, spiritualiter administratur. Ex hoc fundamẽto sequitur, quod vt pius possit vti ordinationibus politicis eius Reipub. in qua viuit: ita magistratui sapiẽti liceat vtiles suæ Reipub. leges ferre, quibus gubernantur contractus, & vitæ ciuilis officia. Verũ hæc ita accipi velim, vt à primo fundamento & decalogo non discedat legislator, hoc est, vt nullã legem ferat pugnantem cũ dilectione Dei & caritate erga proximos. Hæc duo fundamenta volo omnibus contractibus applicari tanquã consultationes, ex quibus pronunciabitur, quoties de vllo contractu fiat quęstio. Genera autem contractuum ciuilium, de quibus nos constituimus hoc loco verba facere, sunt hæc: 1. Permutatio rerum. 2. Emtio & venditio. 3. Mutuatio. 4. Cõmodatio. 5. Locatio & conductio. 6. Contractus societatis. Si qui sunt alij contractus, petantur ex sapientũ Iurisconsultorum scriptis, quos tuto sequi poterit pius animus, nisi animaduerterit eos esse cõtra dilectionẽ Dei & caritatem erga proximũ. Sunt qui duo contractuũ genera summa faciunt: vnũ quo transfertur dominium rei cum vsu: alterũ quo solus vsus rei conceditur. Aristoteles tripertitam permutationem esse docuit: primã qua res rebus: secundã qua res

pecunijs

pecunijs, tertiam qua pecuniæ pecunijs commutantur. Fateor vtramq; partitionem er-
ditam & plenam esse. Ego tamen hanc vulgarem quam posui antepono alijs, non quod
plenior aut doctior, sed quod magis accedat ad popularem captum & sit vsitatior. Qua
iurisconsultis & Philosophis cum illam bipertitam, tum Aristotelis tripertitam disputan-
dam relinquo, dicturus ordine de sex illis formis quas proposui.

DE PERMVTATIONE RERVM.

PERMVTATIO rerum ante inuentam pecuniã vsitatissima & vtilissima fuit, sine qu
humana societas conseruari non potuit. Sed inuento vsu pecuniæ, non ita apud omnes es
vsitata. Fit autem permutatio rerum, cum res nõ pecunijs, sed rebus permutantur. Vt cum
vinum frumento, aut pelles butyro permutantur. Hæc permutatio tum demum legitima
est, quando non discedit ab illis duobus fundamentis, quæ omni honesto contractui sub-
strauimus. Seruanda igitur est in permutatione rerum æqualitas sine fraude. Potest autem
hic fraus committi multipliciter, sed potissimum tribus modis, videlicet, in substantia, in
quantitate, & in qualitate. In substantia, si vinum dilutum pro mero vino: si frumentum
zizanijs aut lolijs admixtis, pro bono datur. In quantitate, si ponderis, mensuræ & numeri
non seruatur æqualitas. In qualitate, cum res vitiatæ & corruptæ pro puris & integris ob-
truduntur. Quicunq; in his fraudem committit, vt fundamẽta iusticiæ subruit: ita si sciens
ac volens hoc faciat, peccat in Deum, caritatis regulam transgreditur, & violatæ humanæ
societatis fit reus. Homines multi sibi ipsis blandiuntur, ac veluti se titillant, quando in re-
rum permutatione fraudem faciunt, sed his vsu venit, quod piscibus, qui cum esca hamum
deuorant. Lucrum enim dulce est, sed hamo Satanæ detenti, pœnam non effugient. Quid
autem belli homines contra hæc forte dicent, non ignoro. Habent enim vafri homines
mille artes, quibus seipsos fallunt, & non Deum, qui æquitatem caritate sincera tempera-
tam postulat.

DE EMTIONE ET VENDITIONE.

EMTIO & venditio proprie dicuntur, quoties res non rebus, sed pecunijs permutan-
tur. Hęc contrahendi ratio non antiquissima, nec vulgatissima. Nam & primis hominibus
ignota fuit, & hodie multis gentibus non est in vsu. Sed est tantum necessitate humanæ
vitæ inducta apud multos, vnde & numus nomen habet, dicitur enim numus quasi νόμος,
nam hominum arbitrio, instituto ac lege vsum suum habet & valorem sæpe. In hoc contra-
ctu, qui transfert rem in alterius dominium accepta pecunia, vendit: & res quæ transfer-
tur est merx. Contra, qui data pecunia mercem accipit, Emere dicitur. Hic non tam spe-
ctandum est, quid in se valeat numus, sed autoritas publica & vsus seu arbitrium. Valet
enim numus lege potius quã natura. Proinde æqualitas nõ est hic spectanda in substantia
numi, sed in vsu numi. Hic contractus iuxta fundamenta supra iacta, requirit inter emen-
tem & vendentẽ æqualitatem sine fraude. Qui hic sciens & volens circumuenit in negotio
fratrem, contra Pauli præceptum, iusticiæ commutatiuæ æqualitatem perturbauit. Quare
magnopere cauendum est pijs, ne vel in merce, vel in precio fraudẽ committant. Merx ta-
lis dicatur à venditore qualis est, aut saltem qualis putatur esse, sine dolo malo. Deinde pre
cium iustum respondeat, vt seruetur proportio Arithmetica. Sed hic non immerito quæri
potest, quodnã sit iustum precium. Ad hoc ita simpliciter respondeo. Non omne precium
esse iustũ, quod paciscuntur emtor & vẽditor inter se priuato arbitrio: sed quod vel à rerum
iustis & publicis à magistratu ordinatis æstimatorib. nominatur, vel q; penditur iuxta com
munem rei æstimationẽ, eo tẽpore quo initur cõtractus. Qui ergo hodie emit frumẽti mo-
dium, iuxta cõmune precium tribus solidis, is poterit postea interiecto tẽpore, eundẽ ven-
dere sex solidis, si hoc tum fuerit cõmune precium. Contra, si post mẽses aliquot vno solido
emitur vulgo, peccat qui tres petit, etiamsi ipse tribus emerat. Nam hic tẽporis & loci habẽ-
da ratio est, & rerum quæ venduntur copia & penuria cõsideranda. Verum hic tria genera
hominum grauissime peccant, vt sunt protopolæ, monopolæ, & propolæ, qui vulgo regra-
tiarij dicuntur. Protopolas voco eos, qui primum rebus suo priuato arbitrio imponunt
precium, vt suæ auaritiæ satisfiat. In horum numero sunt, qui butyro, bobus, vino, frumen-
to aut alijs rebus ex prouentu reddituum suorum abundant. Ab his dum alij opus ha-
bentes emturi sunt, coguntur velint nolint, tantum dare, quantum petitur: vnde sæpe

ntingit, vt venditor frumenti, aut aliarũ rerum, nondũ precio publice ſtabilito vendat
uam cariſsime. Huius exemplũ cum alij, qui etiã huiuſmodi rebus abundant, imitantur,
t vt modius qui forte alioqui emi poſſet duobus ſolidis, vendatur octo. AT dices, merx
nea eſt, cur non licet vendere vt poſſum? emtor liber eſt, poteſt emere vel non emere, quid
rgo pecco? Peccatum tuum maximum eſt. Pallies illud quouis velis titulo. nam non tam
n tuum emtorẽ peccas, quam in totã rempublicam, quam peius vulneras, quam ſi latro-
inio eã inuaderes. Tua enim auaritia fit, vt multi miſeria ac fame tabeſcant. Qui in vnum
ominem iniurioſus eſt, pœnas meretur æternas, quid de te ſtatuendũ, qui tot familias fa-
me enecas, aut ſaltem facis, vt in maiori miſeria viuant? Poteris te excuſare corã tribunali
ominũ, ſed Deus non moratur aſtuta ſubterfugia, nec fallitur peruerſa legis ſuæ interpre- 10
atione. Ipſius enim tribunal iuſtum eſt, vt quod perſonam non reſpiciat. Peccant etiã ſæ-
pe hic emtores. fit enim interdum vt carius emant, vel propter dilatam ſolutionem, vel vt
magnorum hominum, à quibus emunt, fauorẽ aucupentur, vt lucrum, quod ex rebus em-
is minime ſperatur, aliunde reſarciatur. Hic plura dicenda eſſent, ſed hæc intelligentibus
ufficiant. parum enim ſpero me effecturum apud eos, qui cum Aiace pietatẽ colunt. Aiax
voluit pius in Deũ videri, donec nihil ſenſit poſtulari, quod pugnaret cum ſuis affectibus:
t cum Vlyſsi mandaretur parcere, reſpondit, χαίρειν ἀθάνα, τ' ἄλλ' ἐγώ σ' ἐφίεμαι. In alijs, in-
quit, tibi morem geram, non autem in hac re. HVIVSMODI eſt hodie plerorumq; re-
igio, pietatis cultores eſſe volunt, dummodo nihil decedat ſuis affectibus, quibus omnino
volunt ſatisfieri, vel Deo irato. Quid, quæſo, magis horrendum, quam mandatum Dei ſuis 20
affectibus poſtponere? Sed ſatis eſt, iſti enim nos non ſunt audituri. QVÆSTIO de pa-
cto redimendi, ſoluitur ex Leuitico, vbi Dominus ſuo populo ius redimendi commendat.
Verum tum demum hunc contractum approbandum iudico, quando cum fundamento
ſupra tradito non pugnat: Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Hoc ſolo fundamento
conſcientia pij hominis, vt in omnibus: ita in contractu, vbi interponitur pactum de re-
dimendo, niti tuto poterit.

DE MVTVATIONE.

MVTVVM ab eo dicitur, quod de meo fit tuum, vel quia res quæ redduntur mutan- 30
tur, vt ſi ſal pro ſale, vinum pro vino, pecunia pro pecunia reddatur, hoc eſt, vbi eadem non
numero, ſed ſpecie redduntur. Proinde mutatio eſt contractus, quo transfertur rei domi-
nium in alterum, nullo quidem precio interpoſito, ſed cum pacto, vt eadẽ res reddatur in
ſpecie. SVNT autem hic pijs duo ſpectanda, æqualitas & obligatio. Æqualitas, ſi æquali
numero, menſura & pondere reddideris, quod accepiſti, ſine fraude, fraus excludit vitium
in ſubſtantia, quantitate & qualitate rei. Huc pertinet præceptum Heſiodi.

ἐῦ μὲν μετρεῖσθαι παρὰ γείτονος, ἐῦ δ' ἀποδοῦναι
αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον αἴκε δύνηαι, Hoc eſt, Recta quidem menſura à vicino mutuũ ac-
cipe, rectaq; redde eadẽ menſura, & amplius ſiquidem poſsis. Quod autẽ dicit, & amplius
ſiquidem poſsis, ad gratitudinem pertinebit, etſi Poeta aliam cauſſam facit, videlicet hanc, 40
ὡς ἂν χρηΐζων ἐς ὕστερον ἄρκιον εὕρῃς. Hoc eſt, vt inuenias promtum vicinum ad mutuan-
dum, ſi aliàs indigeas. OBLIGATIO duplex obſeruetur, naturalis & Chriſtiana. Natura-
lis eſt qua lege naturæ obligamur, ad mutuo dandũ ijs, qui noſtra re indigent. De hac obli-
gatione intelligatur præceptũ Heſiodi. Chriſtiana obligatio eſt, qua ſuos obligat Dominus
ad mutuum dandum omnibus indigentibus, hoc eſt, nõ ſolũ ijs, à quibus ſperamus τὰ ἴσα,
id eſt, æqualia, ſed etiã à quibus ſimile officium minime expectari poteſt. Date mutuo, in-
quit, nihil inde ſperantes. HIC nequaquam loquitur Chriſtus, de liberali donatione aut
Eleemoſyna, ſed de mutuatione, qua obligatur qui accepit mutuũ, vt idẽ in genere ſeu ſpe-
cie, ſine fraude reſtituat. Opponitur autem hoc Chriſti mandatum, vſitatæ malitiæ Iudæo-
rum, & deprauationi legis Moſaicæ. Lex iubet mutuum dare. verum Iudæi dictũ accepe- 50
runt cum exceptione hac: Date mutuũ, non quidem promiſcue omnibus indigentibꝰ, ſed
ijs ſolummodo à quibus ſimile officiũ expectari poteſt. HVNC errorem, & corruptelam
legis diuinæ corrigit Dominus, & præcepit ſuis, vt non ſolũ dent mutuo ijs, qui ſimile offici
um reddere poſſunt, verumetiã alijs, nempe ijs à quibus nunquã aliquod ſimile officium
expectamus. HOC illuſtremus aliquo exemplo: Piſcator aliquis abs te mutuum petit, tu
autẽ cogitas, quod is viciſsim tibi vel in ſimili, vel alio officij genere, aliquãdo commodus
eſſe poſsit. Huic ſi mutuum dederis, cum expectatione analogi officij, nihil peccaſti. Quid
enim peccat, qui pro beneficio expectat gratitudinẽ? Venit alius indigens, cuius conditio
talis eſt, vt ab eo nihil quicquã officij expectare poſsis. Huic ſi non dederis mutuum, regu-
lam

lam Christi transgressus es, secutus potius prauam Ethnicorũ consuetudinem, quam Christi mandatum qua re te declaras Christi vocem contemnere. Non ergo Christus hic præcipit, vt quod dedisti, non speres reddendum, sicut quidam insulsè hoc dictum interpretantur. nam tum nequaquam mutuum diceretur, sed eleemosyna potius: sed ad personas respicit, videlicet, vt pij mutuo etiam eos iuuent, à quibus nihil commodi aut officij vicissim expectant. Hanc meam interpretationem confirmant circumstantiæ loci. Nam in eo loco, Dominus corruptelas Pharisaicas corrigit, quibus illi legem Dei malitiosè suis affectibus seruientes corruperant. PRÆCEPTVM de mutuo dando, interpretabantur, sicut supra etiam attigi, hoc pacto: Da mutuo, sed ei qui vicissim tibi indigenti poterit mutuum dare, aut alio officio beneficium compensare & gratitudinem ostendere. Hanc restrictionem tollit Christus hoc fundamento: Si beneficeritis ijs, qui vobis benefaciunt, qualis erit vobis gratia? & si mutuo dederitis, à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia erit vobis? Nam & peccatores peccatoribus dant mutuum, vt recipiant paria, hoc est, vt ipsis alias paria officia præstentur, idq; vel in specie vel in genere. Summa igitur præcepti Christi est, vt nõ solum mutuum demus ijs qui possunt vicem rependere, verumetiam alijs, à quibus videlicet nullam expectamus beneficij præstiti compensationem. Huc pertinet dictũ Psalm. 112. Bene viro qui miseretur & mutuo dat. Hic Psal. inter fructus timoris Domini, officium mutuandi numerat. Etsi autem impij quoq; dant interdum mutuo, tamen diligenter discernendum est, inter mutuationem impiorum & piorum. Impij tantum respiciunt suum commodum, pij autem hæc ordine meditantur. Primum ad Dei mandatum respiciunt, quo se obligari norunt, atque ideo hilari animo & promta voluntate dant mutuo, quia Deus præcepit, & iudicant mutuationis officium, quo succurritur egentibus esse opus necessarium, & cultum, quem Deus serio à suis requirit. DEINDE fidem adhibent pij, qua intuentur promissionem Dei, qui promittit compensationem huius obœdientiæ, sicut inquit Psal. Beatus vir qui timet Dominum, &c. Item, quis habitabit in tabernaculo tuo? qui operatur iusticiam. PRÆTEREA pij considerant obiecta, perpendunt Christi membra esse, qui suum officium requirunt. Quare & illis dant mutuo, vt Christi membra refocillent. His differentijs distinguitur mutuatio pij ab impij, qui tantum se spectat & sua commoda.

DE VSVRA.

MVTVATIONEM fieri duobus modis, vel ipsa testatur experientia. Alias enim fit cũ pacto, vt tantundem seruato æquali pondere, mensura, numero, quantum acceptum est reddatur, & nihil vltra. De quo mutuationis genere hactenus à nobis dictũ est. Alias fit cũ pacto, vt aliquid vltra sortem, quam vocant, pro mutuationis officio detur. Hic excessus in vitio est, præsertim cum accedit propter officium mutuationis, iure diuino & naturali, proximo debitum. Et vsura vocatur ex eo, quod propter vsum rei cuiuslibet sorti accedat. Neq; enim existimandum est, vsuram solummodo locum habere in pecuniarum mutuatione. Nam in omnium rerum mutuatione, vsura dicitur, quod vltra id quod acceptum est, datur pro debito mutuationis officio. Quemadmodum lex aperte indicat, & Ambrosius testatur cum inquit: Esca vsura est, & vestis vsura est, & quod velis ei nomen imponas, vsura est. DEBITVM autem mutuationis officium dico, ad quod ita obligamur iure diuino & naturali, vt nisi mutuo dederimus petenti & reuera indigenti, peccemus in Deum, & caritatem proximo debitam violemus. Etsi autem ex ijs quæ de mutuatione dicta sunt, vtcunq; intelligi potest, quid de vsuris sit iudicandum: tamen clarioris instructionis gratia, nonnulla huc de vsuris adijcere operæprecium videtur. Vt autem iustus sit huius tractationis ordo, hæc ordine persequemur. PRIMVM, indicabimus quæ sint vsuræ prohibitiones, & quæ prohibitionum caussæ. DEINDE, vsurariorum pœnas notabimus, vt pœnarum cogitatio auaritiam vsurariorum nonnihil coherceat. Tum inuestigabimus, an sit vllus contractus vsuræ ex parte similis, non interdictus lege Dei. Etsi sit talis aliquis, quatenus pius bona conscientia & sine offensione Dei, illum exercere possit. ADHÆC, admonitiones quasdã colligemus, ad quas tanquam ad consultationes quasdam & consilij capiundi normas, vtile fuerit in omni contractuum genere & negotiorum respicere. POSTREMO, monebimus quomodo œconomi mysteriorum Dei, hoc est, præcones Euangelij, in re vsuraria se gerant: vt nec communicent alienis peccatis, nec aliquid quod in destructionem vergit, attentent.

DE PRIMO.

Vsuræ

VSVRÆ prohibitiones sunt quatuor, quas si pie & serio inspexerimus, luce clarius perspiciemus, quid de hoc vniuerso vsurario negotio iudicandum sit. Quare illas distincte & ordine recitabo.

PRIMA naturalis dicitur. Aristoteles enim, facile Philosophorum princeps, vsuram contra naturam esse docet, hoc motus argumento. Pecunia natura non potest parere. Ergo vsuram ex pecunia capere, pugnat cum natura. Atq; hac de caussa vsura Grecis dici putatur τόκος, à pariendo, quasi quidam pecuniæ partus, vt vel ipsa appellatione sit infamis. Aristophanes vsuram beluam vocat, quę temporis progressu argentũ semper numerosiore fœtura progeneret. PLATO etiam vsuram de sua eijcit Republica. Ita enim ait in quinto de legibus: Liceat, si quis in fœnus acceperit, nec τόκον, nec κεφάλαιον, id est, nec vsuram, nec sortem reddere. Hæc Platonis prohibitio nititur naturali principio, videlicet, quod quicquid legi naturæ de mutua caritate aduersetur & caussa existat ruinæ familiarum & politiarũ, quas conseruare natura iubet, sit in ciuitate minime ferendum. PLVTARCHVS ex hoc principio vsuram contra naturam esse concludit: Ex nihilo nihil fit. Cicero vsuram homicidio confert. Proinde, vt hoc, ita & illam cum natura pugnare manifestum est. ADHÆC, inæqualitas in contrahendo naturæ aduersatur. Nã eius opus est naturæ destructio. Lucrum igitur quod pro debito mutuationis officio soluitur, contra naturam erit. Nam manifeste inæqualitatem parit. POSTREMO cum societas ciuilis maxime sit secundum naturam, erit profecto vsura naturæ inimica, vt quæ humanam societatem labefactat.

SECVNDA prohibitio diuina est. Moses enim, Prophetæ & Psalmi, vsurã prohibent & damnant. Prohibitionis caussa in plerisq; locis diserte additur, videlicet, ne vsuris opprimatur proximus. EXODI 22. Si pecuniam mutuo dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non vrgebis eum quasi exactor, nec vsuris opprimes. LEVIT. 25. Pecuniam tuam non dabis ei ad vsuram, & frugũ superabundantiam non exiges. Præcepti caussa præcedit, vt viuere posit frater tuus apud te, videlicet, non oppressus vsuris. Deut. 23. Non fœneraberis fratri tuo ad vsuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem, sed alieno: fratri autem tuo absq; vsura, id quo indiget commodabis, vt benedicat tibi Dominis Deus tuus, in omni opere tuo. Loquitur & hic Moses de vsura opprimente proximum. Nam ex textu Hebraico ita potest reddi. Alienum mordebis vsura, fratrem autem tuũ non mordebis. Ezechi. 18. Is qui ad vsuram non dederit, & amplius non acceperit, hic iustus est & vita viuet. Hinc ex contrario sensu sequitur, eum iniustum esse & moriturum, qui ad vsuram dederit, & amplius acceperit. Psalmo 15. dicitur habitaturus in tabernaculo Domini, qui pecuniam suam non dederit ad vsuram. Quod etiam hic Psalmus loquatur de vsura mordente & opprimente proximum, manifestũ est. Nam Psalmus vtitur vocabulo Nesec, quod à morsu nomen habet. Deinde non est dubium, quin hic prohibeatur vsura, quæ ante in Mose fuit interdicta, nempe mordens & opprimens proximum. Prophetæ enim nullam nouam doctrinam afferunt, sed tantum Mosis sunt interpretes.

TERTIA prohibitio est politica. Apud antiquissimos enim Romanos, nullus erat modus, nulla permissio, sed publica execratio & punitio vsuræ. Sed procedente tempore, dũ simul cum imperio & diuitijs cupiditas & luxus augerentur, cœperunt paulatim vsuræ, & subinde auctiores factæ sunt, donec in seditionẽ & discordiã res vsuraria venerit. Quam ob caussam rerumpublicarũ moderatores, quia vsuras non poterant penitus abolere, legibus represserunt quantũ potuerunt. CIVITAS Atheniensis demandauit Soloni, vt vsuras quibus Athenienses fere oppresi erant, moderaretur. Nam cum seditio propter fœneratorum crudelitatem orta esset, qui cogebant debitorum filios & filias sibi in seruitutem adduci, aut vendi, vt vsuræ numerarentur: Solon petentibus ciuibus primã tulit legem, ne deinceps liceret vllum liberum corpus propter debita aut vsuras in seruitutem trahi. Et hunc modum vsurarum instituit Solon, ne plus peteretur quã centesima, id est, tanta quæ centesimo mense æquat sortem, hoc est, de centum aureis singulis mensibus aureus vnus. VERVM Imperatores vetuerunt recipi centesimas vsuras, nisi in traiectitijs, in alijs autem licitis negociationibus bessem centesimæ permiserunt, hoc est, de centum aureis in singulos annos, aureos octo. Illustribus autem quolibet contractu, non supra trientem centesimæ, hoc est, in singulos annos ex aureis centum, aureos quatuor, sed vulgo semissis centesimæ est permissa, hoc est, in annos singulos ex centum aureis aurei sex. HÆC moderatio imperatorum inprimis laudanda est, quæ & vsurariorum iniustam exactionem represit, & cauit ne immodicis vsuris exhaurirentur priuatorum facultates.

QVARTA prohibitio Ecclesiastica est. Voco autem Ecclesiasticam prohibitionem, non Papæ, quem nec caput, nec caudam Ecclesiæ agnoscimus, sed sanctarum Synodorum decreta, quibus vsuræ grauiter sunt prohibitæ. Præterea etiam sanctorum Patrum pronun-

ciata

ciata contra vſuram. IN Decretis 47. fit mentio canonum Apoſtolicorũ, in quibus vſur
damnatur. Synodus Nicena, in qua fuerunt Patres 318. etiam damnauit vſuras. ET Gra
tianus, contra Clericorum vſuram, hæc ex Decretis concilij Niceni aſcripſit. Quoniã mul
ti Clerici auaritiæ cauſſa, turpia lucra ſectantes, obliti ſunt diuini præcepti quo dictum eſt
Qui pecuniam ſuam non dedit ad vſuram, ſtatuit hoc ſanctum concilium, vt ſi quis inuei
tus fuerit poſt hanc definitionem vſuras accipere, vel ex quolibet tali negocio turpia lucr
ſectari, &c. deijciatur à Clero, & alienus habeatur ab Eccleſiaſtico gradu. Hieronymus di
cit: Vſuras quærere, vel fraudare, vel rapere, nihil intereſſe. Commoda fratri tuo, & accipe
quod dediſti & nihil ſuperfluum quæras, quia ſuperabundantia in vſura computatur. AV-
GVSTINVS: Quid dicam de vſuris, quas etiam ipſæ leges & iudices reddi iubent? an cru-
delior eſt qui ſubtrahit aliquid, vel eripit diuiti, quam qui trucidat pauperem fœnore? hæc
vtique atque huiuſmodi male vtique poſsidentur. Et vellem vt reſtituerentur. Sed non eſt
quo iudice repetentur. Iam vero prudenter intueamur, quid ſcriptũ eſt: Fideli homini to-
tus mundus diuitiæ ſunt, infideli autem nec obulus. Nonne omnes qui ſibi videntur gau-
dere conquiſitis, eiſq; vti neſciunt, alienum poſsidere conuincimus? Hoc enim certe alie-
num non eſt, quod iure poſsidetur. Hoc autem iure poſsidetur, quod iuſte. Et hoc iuſte,
quod bene. Omne igitur quod male poſsidetur, alienũ eſt. Hæc Auguſt. AMBROSIVS:
Cur in fraudẽ conuertis naturæ induſtriam? cur affectas inopiam? cur optari facis paupe-
ribus ſterilitatem, fles publicam fertilitatem. Exploras quando ſterilior prouentus. Hanc
vocas induſtriam, quæ eſt calliditatis verſutia, & quod tu remediũ vocas, eſt commentum
nequitiæ. Latrocinium autem fœnus appellem, (captantur tanquam latrocinij tempora,
quibus in viſcera hominũ durus inſidiator obrepas.) cui cõditæ frugis multiplicatur vſura?
quid imprecaris mala omnibus? lucrum tuum damnum publicũ eſt. Idem alibi: Sine fer-
ro dimicat, qui vſuras exigit: ſine gladio ſe de hoſte vlciſcitur, qui fuerit vſurarius exactor.
Chryſoſtomus: Mutuo da, ampliores cape vſuras, mutuo da accepturus ſcilicet, vbi nulla
inuidia, nulla accuſatio, inſidiatio, neq; terror. Mutua nulla indigẽti, ſed Chriſto & propter
te neceſsitatem habenti, eſurienti, & omnes nutrienti. Hæ enim vſuræ regnum, illæ gehen-
nam præparant: hæ ſunt pietatis & miſericordiæ, illæ crudelitatis & auaritiæ. Idem alibi:
Nihil vſuris turpius, nihil crudelius. Alienas hic negotiatur miſerias, & lucrum ſuũ alterius
aduerſitatem facit. Talis eſt, quaſi manum ſuſcipiens & in naufragiũ impellens. Idem ali-
bi: Similis eſt pecunia vſurarij morſui aſpidis. Percuſſus enim ab aſpide quaſi delectatus,
vadit in ſomnum & per ſuauitatem ſoporis moritur, quia tum venenũ latenter per omnia
membra decurrit. Sic qui ſub vſura accipit, ſub tempore quaſi beneficium ſentit, ſed vſura
per omnes ſuas facultates decurrit, & totum conuertit in debitum. LACTANTIVS: Pe-
cuniam ſi quam crediderit, non accipiat vſuram vt & beneficiũ incolume ſit, quod ſuccur-
rit neceſsitate & abſtineat ſe prorſus alieno. In hoc enim genere officij, debet ſuo eſſe con-
tentus, quem oporteat alias ne proprio quidem parcere, vt bonum faciat. Plus autem ac-
cipere, quam dederit, iniuſtum eſt. Quod qui facit inſidiatur quodammodo, vt ex alterius
neceſsitate prædetur. BERNHARDVS: Quid eſt vſura? venenum patrimonij. Quid eſt
vſura legalis? latro prædicens quod intendit. (ſcilicet rapere) LVTHERVS grauiſsime in
vſurarios inuehitur, cuius ſcripta, quia in manibus ſunt plerorumque, nolo huc quicquam
ex illis aſcribere. HACTENVS de prohibitionibus vſuræ, & cauſsis prohibitionum dixi-
mus, ex quibus omnibus hæc ſententia concluditur: Quod vſuræ ideo prohibeantur, ne
illis lædatur proximus, ne violetur inter homines caritas, ne ſocietas humana turbetur, ne
exhauriantur priuatorũ facultates, in ruinam familiarum & rerumpublicarum. Quoties
igitur legimus vſuras prohibitas eſſe, hos fines interdicti aſpiciamus, ne temere, aut nimis
acerbe prætextu prohibitæ vſuræ, iudicemus de contractibus quos approbant leges.

DE SECVNDO.

POENAM vſurariorum triplicem eſſe inuenio: nempe politicam, ſpiritualem & Ec-
cleſiaſticam. POLITICA pœna iuxta vetera Romana iura, teſte Catone fuit, vt fœnerato-
res punirentur quadruplo, fures tantum duplo. Hac ſane ſententia in vſurarios, ſatis decla-
rarunt veteres, ſe fœneratores peiores iudicare & nocentiores, quam vulgares fures. Atque
ob hanc cauſſam à dignitatibus & muneribus publicis, tanquam indigni arcebantur. SED
tanta hodie eſt, proh dolor, morum Chriſtianorum corruptio, vt qui apud prophanas gen-
tes infames & furibus deteriores habiti ſunt, nunc ſummis honoribus, idque apud Chri-
ſtianos, digni iudicentur. Memini puer, quando duo tantum in hoc regno erant fœnera-
tores vulgo noti: quorum vnus plebeius in Cherſoneſo Cimbrica habitauit. Hic tametſi

ex

ex vſuris ditiſsimus erat, tamen ad eā inopiā poſt eius fata, redacti ſunt liberi quos reliquit, quod filiam quandam eius in hac vrbe viderimus non ſolum lacera & ſordida veſte, eaque vix tegēte eas corporis partes, quas natura iubet tegi: Verumetiā obeuntem, in multorum conſpectu, ſordidiſsimum miniſterium, quo tamen ſe à mendicitate vindicare non potuit. Alter fuit ex familia meliori, cui non exiguæ ex hæreditate facultates ceſſerant. Hic ad vſuras, inſtigante auri ſacra fame, animū applicat, ac paulatim ita cumulat vſurariū lucrum, vt ditiſsimus pecuniarum reddatur. Sed quid hic fit? iniuſte cumulatæ opes partim ceſſerunt fiſco regio, neſcio quas ob cauſſas: partim adhuc ſeruiunt gulæ & luxui. Vnde facile eſt diuinare, qualis futurus ſit exitus, niſi mature, qui de illis adhuc opibus gaudent, reſipiſcant.

SED inquies, quid hæc ad politicam pœnam? maxime, per omnē modum. Eſt enim hic ordo iuſticiæ Dei, quādo magiſtratus policitus officio ſibi cōmiſſo negligentius fungitur, ſolet Deus, vt ſummus monarcha, manum adhibere & punire etiam ciuilia ſcelera corporalibus pœnis, vt homines cogitent non propterea ſe euaſuros debita ſupplicia, quia vel magiſtratum politicum latent eorum facta, vel magiſtratus ipſe ſiue metu, ſiue ignauia, ſiue ignorantia, ſiue molli quadam indulgentia non facit officium, nec omnia flagitia ad ſerium examen reuocat. 10

NON itaq; ex eo homines ſibi polliceantur impunitatē, quod videantur facile manus magiſtratus politici effugere poſſe, neq; ex eo, quod pœnæ non ſtatim comitentur facta, ipſo Deo non ſtatim puniente, ſed differente pœnam ſuo ſapienti conſilio. Neq; enim ideo aufertur pœna, quia differtur, quoniam tarditate vindictæ grauitatem ſupplicij Dominus compenſare ſolet. Mitigat haud raro Dominus pœnam, propter pœnitentiam, ita tamen, vt haud obſcura ſui iudicij teſtimonia relinquat. 20

QVAPROPTER admonitos volo omnes vſurarios vt mature reſipiſcant, ac potius pœnitentem Zacheum imitentur, cuius pœnitentiam Euangelium nobis commendat, quam Iudam, qui ſuo furto tandem ad laqueum adductus eſt. Etſi minus iudicium Dei timeant ipſi, miſereantur ſaltem ſuorum liberorum, ne venenum vſuræ, quod contrahunt parentes, ipſis liberis ſit mortiferum. Sciant veriſsimum dictum eſſe: Ex male quæſitis non gaudet tertius hæres.

SPIRITVALIS pœna vſurariorum tametſi eſt grauiſsima, non pauci tamen eam vt ridiculam contemnunt. Qui enim exercet vſuram, is abſq; omni dubio extra familiā Dei eſt, extra corpus Chriſti eſt. Quomodo enim membrum Chriſti eſſe poteſt is, qui Chriſtum in ſuis membris vſura trucidat? quomodo domeſticus Dei cenſebitur, qui militat Satanæ? qui verbum Dei, pro ludibrio habet? Iam qui non ſunt de corpore Chriſti, nihil habent commune cum ſanctorū theſauro, qui omnibus huius mundi diuitijs longe eſt precioſior. Quis theſaurus maior eſſe poterit, quā poſsidere Chriſtū? quæ diuitiæ præſtantiores, quam regni Dei hæreditas? Hos theſauros, has diuitias habet Lazarus vlceroſus, pauper, ſed timens Deum, quibus æternum carebit diues Epulo, & cum illo, quotquot abiecto timore Dei iniuſtis lucris dant operam. QVID quæſo eſt, ſi vel Crœſi diuitias tua vſura lucrari poſſes, ac interim iacturam animæ tuæ faceres? O peruerſum iudiciū. Temporis huius breui finiendi curam habes maximā, ſed nulla de futuro, cuius nullus terminus erit, cogitatio animum ſubit. EGO itaq; ſi quid mea valeat admonitio, hortor omnes qui Deū eſſe vere ſtatuūt, qui Deum iuſtum iudicem agnoſcunt, & qui vitā aliquam fore reliquā poſt hos cineres credunt, vt mature reſipiſcant, vt cum Dominus citius opinione aduenerit, deprehendat ipſos nuptiali veſtitos tunica, & non infernali, quam ſuis ſibi compararunt vſuris. 30 40

ECCLESIASTICA in vſurarios pœna olim huiuſmodi fuit. Primū reijciebantur à ſolenni oblationis ceremonia. Deinde arcebantur à ſacra Synaxi, hoc eſt, à communione corporis & ſanguinis Domini. Adhæc à ſepultura Chriſtianorum excludebantur. Hæc pœna in vſurarios grauiſsima quidem fuit, iuſtiſsima tamen. NAM primū, quantum ad oblationis ceremoniā attinet, ſeu eleemoſynam in vſum miniſtrorū Euangelij & in pauperum refocillationem attinet, ſciendū eſt, quod eleemoſyna ex vſuris erogata, Deo ſit abominabilis. Nulla enim ſacrificia (Eſt enim beneficentia erga pauperes recte facta, ſacrificij quoddam genus) placere Deo poſſunt, niſi quæ iuſte parta à puro animo & recta voluntate prælucente fide, proficiſcantur. Nam hoc veriſsimum eſt: quod nullius hominis opus placere Deo prius poſsit, quam animus placeat. Hic autem placet minime, niſi antea fidei ſpiritu, ſe coram Deo proſtrauerit. VTRVMQVE confirmatur hoc Eſaiæ dicto, cap. 66. ad hunc (ait Dominus) reſpicio, qui humilis eſt & contritus ſpiritu, tremitq; ad ſermonem meum. Qui mactat bouem (ſcilicet, ſine humilitate ſpiritus) ac ſi hominem occidat. Qui ſacrificat pecudem, ac ſi canē iugulet. His verbis vt vno verbo dicam Propheta ſignificat omnia impuris impura eſſe, & nihil Deo placere, niſi quod à vero timore Dei profectum, iuſte & 50

ex

ex iustis fiat. SED video quid contra obijciatur: Vſurarij, inquiunt, vnam nobiſcum pro-
fitentur fidem Chriſtianā: cur ergo nō licebit illis in rebus externis duntaxat, cū pijs com-
municare? Fateor quidē vſurarios nobiſcum fidem profiteri Chriſtianam, verū id ſolum-
modo verbis faciunt, atq; interim factis ſuis turpiſsime negant. Vnde fit, vt & abominabi-
lis ſit eorum profeſsio coram Deo, & ipſi, quę eſt ipſorū contumacia, ad omne opus bonum
reprobi. DEINDE quod à ſacra Domini cœna arcebantur vſurarij, iuſtiſsima ratio fuit.
Quid enim ſuibus cum corpore & ſanguine Chriſti commune eſt? Quid illis cū cibo filio-
rum, qui mancipia ſunt Satanæ? Nolite, inquit Dominus, ſanctū dare canibus, nolite mar-
garitas proijcere ante porcos. Quid, quæſo, illis cū menſa Domini conueniet, qui pabulo
Diaboli, hoc eſt, vſuris ſaginati luxuriant? Quapropter miniſtri Euangelij quicunq; ſcien-
tes & conſcij, vſurarijs ſanctiſsimum corpus & ſanguinem Domini porrigunt: non ſolum
impie alienis peccatis communicant, quarum & pœnas aliquādo luent: Verumetiā quan-
tum in ſe eſt, corpus & ſanguinem Domini in turpiſsimā & fœdiſsimam Satanæ cloacam
ſacrilege proijciunt, cuius flagitij pœnas nequaquam euadent. SED, inquies, multi æqu-
mali ac vſurarij accedunt ad cœnam Domini. Credo hoc quidem, nam & Iudas etiā, frater
vſurariorū acceſsit ad menſam Domini, ſed quid illi profuit? An non vna cum pane ſpiri-
tum Satanæ hauſit, idq; non porrigentis, ſed ſua propria recipientis culpa? Dominus quidē
ſalutem porrexit, verum ille auaritiæ veneno infectus, turpiter quod obtulit Dominus re-
ſpuit, & totus quod Satan præbuit, exhauſit. QVANTVM autem ad ſepulturæ pœnā per-
tinet, non caret ratione iuſtiſsima maiorū noſtrorum cenſura. Hoc autē optime intelligit
is, qui cauſſam cur ſanctorum funera honoramus pompa funebri & honeſta ſepultura per-
ſpexerit. SED quænam eſt illa cauſſa? Spes reſurrectionis glorioſæ. Digniſsimū enim eſt,
vt ea corpora honeſta ſepultura proſequamur, quæ ſperamus olim glorioſo corpori Chriſti
fore conformia. Nam dum videmus corpora ſanctorū pulueribus mandari, ſurſum leua-
mus mentem ad eum, qui olim, præcedente voce Archangeli, dicturus eſt: Surgite mortui.
Et mortuos excitatos immortalitatis gloria eſt donaturus. IAM autem cum impij, inter
quos ſunt vſurarij veluti anteſignani & ſtipendiarij Satanæ, primum locum occupātes re-
ſurgent, teſte Daniele ad ignominiam & confuſionē ſempiternam, quis pius iudicabit eos
dignos Chriſtianæ ſepulturæ honoribus? Pſalmus 15. eū inter pios numerat, qui reprobum
in oculis ſuis contemtū habet, & timentes Dominum glorificat: quomodo igitur, quē ab-
ominatur, glorioſa & honorifica ſepultura ornabit & proſequetur? Ieremias tyrannū ſepul-
tura aſini, idq; iuſto Dei iudicio, ſepeliendum prædicit: quid ſtatuendum ex eodem Dei iu-
dicio de vſurarijs, qui quibuſuis tyrannis crudeliores ſunt. Non moror, ſi Cyclops aliquis
vatidicum ſpiritum ſibi mentiatur, dicatq; fieri poſſe, vt multi qui hoſtes ſunt vſurariorum,
ſepultura aſini ſepeliātur ipſi, ac interea vſurarij magna cum pompa ſonantibus campanis
& prælucentibus tædis, ad ſepulturam deducantur. His nihil aliud reſponſum volo, quam
quod quemadmodum mors ſanctorū ſit in conſpectu Domini precioſa: ita & illorū ſepul-
tura coram Deo ſit honorifica. Quare quod nos teſtati ſumus de honeſta ſanctorū ſepultu-
ra, ad diſciplinam Eccleſiaſticā & non ad iudiciū Dei, cuius viæ ſunt imperſcrutabiles per-
tinet. QVID hic futurum mihi eſt? quos non habebo huius iuſtiſsimæ cenſuræ Eccleſia-
ſticæ oppugnatores? non deerunt profecto qui ſuis pigmentis & amuletis, vſuræ malū mi-
tigare volent. Multi clamabunt, Serpente, qui primos noſtros parentes decepit, præcepto-
re, legem Moſis ante multos annos per Chriſti aduentum antiquatā, abrogatam & aboli-
tam eſſe, & nihil pertinere ad Chriſtianum populum, qui ſua libertate gaudet, & non ſinit
ſe interdicto Moſaico conſtringi. ORATIO quidē hæc plauſibilis eſt, ſed conſcientiæ te-
ſtimonio arguitur. Nam qui hoc colore ſuam pingunt auaritiam, à domeſtica Eua, miſere
per ſerpentem ſeducta, decepti, in propriam perniciem ruunt, ac ſe ſua fallunt Sophiſtica.
Non enim recte perpendunt iſti Moſaicum indictum, nec ad legem caritatis, vt deceret,
reuocant vſuræ interdictum, quod ſi facerent non obſcure viderent, ſtabilita vſura euerti
caritatis normam, quam Deus æternam eſſe vult. Cum igitur caritas, nec in hac vita, neq;
in futura abolebitur, quantū quidē ad præceptū & voluntatem Dei attinet & debitam per-
petuo obœdientiam, quis non videt vſurā quę caritati ex diametro aduerſatur, damnatam
eſſe? Verum de hac re ſatis. Nam antea copioſe à nobis oſtenſum eſt, cū de cauſsis prohibi-
tæ vſuræ ageremus, interdictū vſuræ ex lege caritatis manare. Quapropter abſq; omni du-
bio, nudi corā iudice Deo deprehendentur qui iſtud perforatum folium, ſuæ tegendæ tur-
pitudini adhibent. EXCIPIENT forte adhuc & dicent: Volenti non fit iniuria. Qui mu-
tuo ab vſurario pecuniā ſupplex petit, paciſcitur vſuram, non quidem coactus, ſed volens,
non igitur vſurarius qui ſupplicem hominem iuuat, contra caritatem facere dicendus eſt.
PRINCIPIVM ex quo hæc ratio petitur, ambiguū eſt, vt quod in duas partes claudicet,

quarũ vna vera, altera falſa eſt. Nã non omnis voluntas eſt ſpontanea & αὐτόματος, quod facile in exemplis cernere licet. Viator latroni volens quidem theſaurũ tradit, non facturus niſi gladiũ latronis timeret. Nauta imminente naufragio iacturã merciũ facit idq; volens, ſed vnde quæſo illa voluntas? non ſane ex ſpontanea electione, ſed ex naufragij imminẽtis metu proficiſcitur. Nam ideo nauta merces volens abijcit, ne ipſe cũ mercibus ſuis vna pereat. Duobus igitur malis propoſitis, id quod minus malũ videtur, volens eligit. Ad eundẽ modũ voluntas accipientis mutuo ab vſurario, ad ſtipulationem vſuræ ſe habet, quã volens quidẽ promittit, non facturus niſi inopia cogeretur, ad maius malum vitandum. PORRO quod quidã obijciunt, familias & Reſpublicas ſtare non poſſe ſine vſuris. Hoc quidẽ verum eſſe, in hac mundi corruptione, & virtutis maſculæ, quę in maioribus noſtris fuit, exilio, fateor. Sed vnde, quæſo, illud commodũ, quo ſeruari familias & Reſpublicas clamitas? num ex vſura? nequaquã. nihil enim boni per ſe ex vſura eſſe poteſt, ſed potius malorũ pelagus. Verũ ſi quid fortuito boni ex vſuris prouenire videtur, id nequaquã vſuris, ſed mutuationi tribuendũ eſt, quę mutuatio ſi fieret ſine vſuris, magis familijs & Rebuſp. profutura eſſet. SED ſurdis, inquies, canis, qui vſurarios, idololatras (colunt enim vſurarij loco Dei Ariſtophanicum Plutum) in viam reuocare conaris. Sit ſane ita, ſiquidem illi tanquam aſpides, ad verbum Domini obſurdeſcunt. Nihil enim tãta cum animi indignatione audiunt, atq; ſuas damnari vſuras. Dulcius illis eſt peſſimum illud lucellum, quod captant, quam vt illo carere, vel quouis periculo propoſito velint. Atque adeo hinc eſt quod non pauci, qui ſatis ſplendide pro ſui ſtatus ratione, ex rebus fundi proprij viuere poſſent, vendant ſuam hæreditatem, vt pecuniaria aliqua ſumma corraſa, & ad vſurã expoſita, ocioſis liceat ſuis indormire vſuris, ac varias excogitare technas, quibus ſuos debitores non ſine vſurarũ vſuris retineant, donec prorſus eos exhauſerint, non ſine maximo œconomiarũ & politiarum incommodo. Etſi autem hi forte noſtram ſententiam non ſunt approbaturi, tamen noſtri officij eſt, eos admonere, ſaltem vt cogitent diem præter expectationẽ affuturum, quo iuſto iudici rationem reddituri ſunt, qui vt nulla acceptione perſonarum corrumpitur, ita nulla ſophiſtica decipitur. Atque tum demum ſentient vſurarij & ſalutaria nos monuiſſe, & Heſiodum Ethnicum illum ſacerdotem, verum dixiſſe, qui in hunc modum vates minime vanus canit: μὴ κακὰ κερδαίνειν, κακὰ κέρδεα ἴσα ἄτῃσι. HOC eſt, noli ſectari malum lucrum, non enim differunt à damnis mala lucra. Vnde hoc habuit Heſiodus? num ex verbo Dei, quod vſurarij contemnunt? nullo modo. Miſer enim ille, nec Prophetica nec Apoſtolica ſcripta vidit vnquam. Vnde ergo? experientia & natura magiſtris, hoc veriſſimum edidit oraculum, cum voce Prophetica & Apoſtolica apprime congruens. CVM Heſiodo concinit antiquiſſimus ille Thebanorum Poëta Pindarus, quem propter ſingularem ſapientiam Alexander Magnus amplexus eſſe dicitur: ita enim ait:

ἐντὶ γὰρ θνατῶν φρένες ὠκύτεραι
κέρδος αἰνῆσαι πρὸ δίκης δόλιον,
τραχεῖαν ἑρπόντων πρὸς ἐπίβδαν δ᾽ ὅμως.

Hoc eſt, mentes humanæ proniores ſunt ad laudandum fraudulentum lucrũ, quam ad ſectandam iuſticiam: tametſi repunt ad aſperum illum diem, quo pœnas ſuæ luent iniuſticiæ. Vocat autem Pindarus ἐπίβδαν, diem pœnis præſtitutam, quæ delitias & voluptates, quas impij ex ſuis iniuſtis lucris percipiunt, ſequetur. Vt enim ἐπίβδα proprie eſt poſtridiana dies feriarum (in quibus ſe plerique liberius in omne voluptatum genus & delitiarum præcipitant) qua homines in memoriam reuocare ſolent, quæ licentius per ebrietatẽ peccauerunt: Ita dies mortis & iudicij extremi, erit vſurarijs ἐπίβδα, in qua ſero tandem ſuorum peccatorum pœnitentiam agant, ſed fruſtra. nullo enim modo pœnitentiam veram agere putandus eſt, qui inuitus à peccato abſtinet. HÆC paulò copioſius de pœnis vſurariorum aſcribere placuit, vt fœneratores iræ Dei & pœnæ ſuis ceruicibus imminentis admonerem: quam nullo modo effugient, niſi mature reſipiſcant, & in teſtimonium reſipiſcentię, quod iniuſte acceperunt, iuſte reddant, modo poterunt. Verum ſi non potuerint, faciant ſaltem quod poſſint, deprecẽtur culpam apud Deum, deprecentur iniuriam apud eos quos ſua læſerunt vſura, ac reconcilientur Eccleſiæ publica ſatisfactione, ne portio ipſorum cum Iuda fiat. CÆTERVM ſi qui hæc noſtra conſilia & admonitiones contemſerint & deriſerint, id quod futurum eſſe non dubito, nihil mea refert. Salutem miſerorum hominum quæro, veritatem prædico, cui qui non paruerit, inueniet ſuo tempore iuſtum iudicem, qui & ſuum & ſuorum contemtum iuſtiſſime puniet.

10 20 30 40 50

DE TERTIO.

POSTQVAM iam dictum eſt de vſurarũ prohibitionibus, earumq; cauſſis, & de pœnis eorum,

eorum, qui prohibitam vſuram, ſpreto cum diuino tum humano iure, exercent: locus po-
ſtulat, vt videamus num ſit aliquis contractus vſuræ ex parte ſimilis, non tamen cum cari-
tate proximi pugnans. Et ſi ſit, quatenus pius eodem, bona conſcientia & ſine offenſione
Dei vti poſsit. HOC omnium primum certiſsimo certius tenendum eſt, quod vſura dam-
nata verbo Dei, ideo ſit illicita, prohibeatur, damnetur, quia pugnat cum fundamento ex
lege caritatis manante: Quod tibi non vis, alteri ne feceris. Quod autem hoc fundamen-
tum noſtrum ſit immotum, ſupra declarauimus, vbi fundamenta contractuũ iecimus. Ibi
enim ſcopum officiorũ omnium in hac humana ſocietate, caritatem eſſe demõſtrauimus.
Ex iſto fundamento immota conſequentia concluditur, nullum cõtractum damnari, qui
caritati proximi non aduerſatur. Quapropter ſi talis aliquis monſtrari poterit, licitus abſ-
que dubio cenſebitur, etamſi magna ex parte vſuræ ſimilis apparebit. Nequaquam enim iu-
ſtum eſt, vt omnes contractus vtiles in Republica, prætextu vſuræ propter ſimilitudinem
damnemus. ETSI autem multi huiuſmodi contractus à Iuriſconſultis ſapienter com-
mendantur, nos tamen de illis dicemus, de quibus maxime controuertitur, potiſsimũ in
hoc regno. Verũ vt de his contractibus ſine errore iudicemus, & id inueniamus, quod bo-
na conſcientia, ſine offenſione Dei, ſequi liceat: neceſſe erit de varijs hominum ordinibus
dicere, vt intelligatur quibus ex obligatione debeamus mutuum, & quibus non. Illic enim
proprie committitur vſura, hic leges magiſtratuum ſtatuere poſſunt, quæ ſapiẽter ſuæ Rei-
pub. ſalutaria eſſe nouerunt. NAM hæc regula vtilis in humana ſocietate tenenda eſt:
Contractus legibus & autoritate magiſtratus, hoc eſt, boni & ſapientis iudicis ſeu Iuriſcon
ſulti approbatos, conceſſos eſſe Chriſtiano homini. Licet enim Chriſtiano vti politicis or-
dinationibus, & hæ ordinationes valent non ſolum propter rationem, ſed etiã propter au-
toritatẽ magiſtratus. Sic ergo Chriſtianus conſcientiam ſuã erudiat, vt intelligat hæc con-
ceſſa eſſe, quia Deus approbat leges & magiſtrat⁹, & velit nos vti politicis ordinationibus,
& in contractibus ſit contentus eo medio, ea æqualitate, quam conſtituunt leges & magi-
ſtratus, modo aperte à decalogo & iure naturæ non diſcedatur. Hæc regula primũ monet,
vt reuerenter iudicemus de legibus & ordinationibus boni magiſtratus. Deinde, vt non te-
mere, aut nimis acerbe de contractibus, quos approbant leges iudicemus. Iã ordines homi
num, ſicuti propoſuimus, videamus. In primo ordine, ſint pauperes & mendici: vt qui im-
pediti ſenio, aut morbo grauati, aut alioqui aliqua ſingulari calamitate affecti, ſine aliorũ
eleemoſyna viuere non poſsint, nedum lucrũ facere. His ex obligatione debemus caritatis
officia & eleemoſynam. Quare his dandum eſt, abſq; omni compenſationis aut officij ex-
pectatione, propter mandatum Dei & caritatem, quam natura nobis inuicem debemus.
ATQVE hoc debitum adeo neceſſarium eſt, vt qui hoc ſoluere recuſauerit, mandatum
Dei cõtumaciter violet, Chriſti imperium impie detrectet, membra Chriſti crudeliter op-
primat, legem caritatis impie repudiet, ſibique ipſi certam accerſat perniciem. Hinc itaque
facile conſtare poteſt, quam ſit neceſſarium officium eleemoſynã dare, & vere egentes ſuis
facultatibus ſubleuare. QVONIAM autem multas video eſſe cauſſas, quibus plerique
impediantur, quo minus in hoc neceſſario & debito officio occupentur, vt ſunt in mul-
tis auaritiæ ſtudium, ignorantia prouidentiæ Dei, diffidentia Ethnica, luxus, abuſus re-
rum ad varias ineptias, multi inutiles ſumtus, & crudelis, proh dolor, in pleriſque ἀϛοργία,
qua fit vt miſerorum inopia minus afficiantur, volo locum de eleemoſyna hic copioſius
tractare, idque hoc conſilio, vt & neceſsitas debiti, quo vere indigentibus obligamur in-
telligatur, & nos admoniti alacriores faciamus officium, & liberaliores erga pauperes red-
damur. PRIMVM itaque oſtendam vnde ſit incoanda eleemoſyna, & quæ ſunt eius ge-
nera. DEINDE cauſſas recitabo, quibus pios ad dandam eleemoſynam excitari opor-
teat. TVM affectum dantis eleemoſynam ſignabo, & ſimul modum eleemoſynarum prę-
ſcribam. POSTREMO de finibus pie præſtitæ eleemoſynæ, & de fructu qui ad eos redit,
qui eleemoſynam hilari animo iuxta mandatum Chriſti largiuntur, agam. QVICVN-
QVE eleemoſynam dare decreuit, hoc ordine eleemoſynam ſuam faciat. Omnium pri-
mum ſibi ipſi ſit miſericors, hoc eſt, ſibi ipſi primam exhibeat eleemoſynam: quod tum de-
mum fit, quando homo ſe à ſuis malis vijs auertens, ad Dominum per veram pœnitentiam
ſe conuertit. Nulla enim miſericordia (hoc enim ſonat vox eleemoſynæ) ab eo præſtari po-
teſt, qui adhuc ſub Dei miſericordia non eſt. QVARE Syracides recte monet, cum inquit
cap. 30. Miſerere animæ tuæ placens Deo, & cor tuum conſolare ac mœrorem abs te longe
depelle. Cum dicit, miſerere animæ tuæ placens Deo, ſignificat qua in re miſericordia illa
ſita ſit, quam nobis ipſi exhibere debeamus, nempe in conuerſione ad Deum & in fide, ſi-
ne qua impoſsibile eſt placere Deo. Hoc modo Abraham ſuã incepit eleemoſynam: cuius
exemplo & reliqui pij omnes, à ſe ipſis incoauerunt eleemoſynas. HVC pertinet illud Au-

 guſtini.

ſtini: Si vis facere eleemoſynam, incipe à te ipſo. Quomodo enim poteſt eſſe miſericors teri, qui ſibi crudelis eſt? Qui hoc modo ſuam incoauit eleemoſyná, mox ſe ad proximũ nuertet, eique miſericordiam exhibebit. HINC prima eleemoſynæ diſtinctio naſcitur, ſit vna quam quiſque ſibi ipſi præſtat, altera quam quiſque alteri. Illa natura prior, hæc ſterior. POSTERIOR autem hæc, duplex rurſus ſtatui poteſt, vt vna ſit ſpiritualis, tera ciuilis. Spiritualis ad ſpiritum pertinet, quã is præſtat, qui erranté ob ouili Chriſti, viã reuocat, ac in ouile Chriſti introducit. Hac eleemoſyna nulla diuinior, nulla vtilior, ulla denique magis neceſſaria. Nã vt anima præſtat corpori, ita eleemoſyna, qua ſagina- r anima, multis modis præferenda eſt eleemoſynæ, qua neceſsitatibus huius caduci cor- oris ſuccurritur, & vt æterna bona anteponẽda ſunt omnibus huius vitæ cõmodis, ad bre- e tempus duraturis: ita eleemoſyna quæ æternæ vitæ acquirendæ confert, anteferenda eſt leemoſynæ huic caducæ vitæ ſeruienti. HVIVS magnum eſt encomium apud Iacobum poſtolum, qui ait: Fratres ſi quis inter vos aberrauerit à veritate, & conuerterit eũ quiſpi- m, ſciat quod qui auerterit peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſeruabit animã eius à morte, & periet multitudinem peccatorum. CIVILIS eleemoſyna pertinet ad hanc præſentem itam, videlicet, cum miſericordia tacti, pauperũ cuiuis ſuccurrimus inopiæ. Ad vtranque iſericordiã Chriſtus nos exemplo patris hortatur, cum inquit: Eſtote miſericordes, ſicut ater veſter cœleſtis miſericors eſt. Huius præcepti meminerit omnis, qui Chriſtum præce- ptorem agnoſcit. CAVSSÆ quibus pij ad dandam eleemoſynam excitari debent, ſunt plurimæ, inter quas hæ ſunt præcipuæ.

PRIMA Chriſtianiſmus ipſe, ſeu profeſsio religionis Chriſtianæ. Hæc enim requirit vt n omni opere bono abundemus, & vt nos inuicem tanquam membra vnius corporis, cu- ius caput eſt Chriſtus, complectamur foueamuſque. Hoc cum ex fide Chriſti fit, in timore Dei verum meditamur Chriſtianiſmum, hoc eſt, vere diuinam naturam imitamur. Nam cum Deus, quem imitari nos iubet Chriſtianiſmus, diues eſt miſericordia, nos miſericor- diã ipſius imitando, diuinæ quodammodo naturæ imitatores dicimur. CÆTERVM qui in hac imitatione nõ occupantur, ſibi Chriſtianum mentiuntur nomen. Præterea non le- gitimi Dei filij, ſed ſpurij potius habentur: nullum enim inter filios ſuos agnoſcit Domi- nus, niſi quem viderit conari ſaltem paternas imitari virtutes. Huc pertinet illud dictum Domini, apud Prophetam: Si ego pater veſter, vbi honor meus? Eſt autem præcipua ho- noris pars, qua filij ſuos parentes proſequi poſſunt, eorum virtutes imitari. Hanc cauſſam miſericordiæ proximo exhibendæ proponat ſibi, quiſquis Chriſtianiſmi gloriam ſerio ex- pectat, nec ſinat ſe exemplis malis ab hoc neceſſario & debito cultu Dei abduci.

SECVNDA, mandatum Dei, cui omnes creaturas parere oportet. Huius cauſſæ memi- nit Syracides cap. 29. cum inquit: Propter mãdatum ſubueni pauperi, atq; in eius egeſtate ne auertas eum. Et paulò poſt: Theſaurum tuum ſecundum mandatũ altiſsimi colloca, & tibi magis quam aurum proderit. Theſaurus quidem noſter qui nunquã deficit, deponen dus atq; aſſeruandus nobis eſt in cœlo, ſed tamen in hac vita apud pauperes collocatur, in quos beneficia collata Dominus ita accipit, quaſi in ipſum contuliſſemus. OMNIA teſti- monia ſcripturæ, quæ nobis dilectioné proximi commendant, requirunt maxime benefi- centiam erga egenos. Nam hæc dilectionis veræ præcipua pars eſt. Huc pertinet illud Do- mini Deut. 15. Præcipio tibi vt aperias fratri egenti manum. Hoc præceptum Dei qui con- temnit quomodo Deum diligere poteſt? quomodo timere? ita enim Iohannes ait: Qui habet facultates huius mundi, & non dat egenti, quomodo manet dilectio Dei in eo? Et Iob 6. Qui tollit miſericordiam à proximo, timorem Domini abiecit. QVICVNQVE igitur conſtituit Deum diligere, eumque ex animo timere, cogitet ſe Deo præcipienti de- bere obœdientiam. De qua re Micheas in hunc modum concionatur cap. 6. Indicabo tibi ô homo quid ſit bonum, & quid Dominus requirat abs te, vtique facere iudicium, & dili- gere miſericordiam, & ſolicite ambulare coram Deo ſuo ſemper.

TERTIA, Exemplorum imitatio, Chriſti Domini primum, ac deinde membro- rum ipſius. Chriſtus pro nobis factus eſt pauper, vt nos ditaret. Quid ergo viciſsim Chri- ſti membris debemus: præſertim cum ſibi factũ teſtatur, quicquid vel minimis eius mem- bris fecerimus, Matth. 25. SANCTIS patribus nihil fuit magis in votis, quam paupe- res ſanctos refocillare. Abraham peregrinos obſeruat, vt ipſis inuitatis beneficentiam præſtet. Loth inuitat angelos, quos peregrinos pauperes eſſe putabat. Cornelius aulicus vacaſſe perpetuæ orationi & eleemoſynis ſcribitur, quas aſcendiſſe coram Deo teſtatur ſcriptura.

QVARTA, Dignitas æſtimatioq; eleemoſynæ pie præſtitæ coram Deo, Prouerb. 21. Fa- cere miſericordiã & iudicium gratius eſt Domino, quam victima. Chriſtus Matth. 9. Miſe- ricordiam

ricordiam volo, & non sacrificiũ. Heb.13. Beneficentiæ vero & communicationis ne ob-
uiscamini, talibus enim victimis delectatur Deus. TANTA dignitas, tanta æstimatio e
eleemosynæ pie præstitæ coram Deo. Præfertur victimis: Deus dicitur ea singulariter affi
& delectari. Hæc dignitas merito eos commonere deberet, qui huius mundi facultatibu
abundant, vt studerent diuites esse, iuxta consilium Pauli, in bonis operibus.

QVINTA, proximus ipse. Quod autem omnis homo omni homini sit proximus, para
bola de Samaritano docet. Etsi cum alijs maior est ea necessitas. Omnis homo cum piu
tum impius, proximus mihi est: idq; primum ratione creationis. Deinde gratia similitudi
nis. Tum respectu communis vitæ & humanæ societatis. Etsi autem hoc triplex vinculum
10 quo inter se omnes homines deuincti sunt, magna caussa est, quare homines hominibu
benefacere debeant: tamen adhuc longe maior est copula, qua Christiani Christianis colli
gati sunt. Primum enim communis est Christianorum omnium vocatio, qua ad vnitatem
spiritus in vinculo pacis vocamur. Deinde per eundem spiritum Christi in filios Dei rege
neramur. Vnde fit, vt & vnum habeamus patrem Deum, & ipsi inter nos fratres simus. Ad
hæc, eiusdem corporis mystici membra sumus, cuius caput est Christus. Postremo eandem
spem futuræ gloriæ habemus, sumus enim æternæ vitæ hæredes, in Christo Iesu Domino no
stro. Si hanc quintã caussam misericordiæ erga proximũ serio cogitamus, nemo non agno
scit, quam necessario egenis exhibenda sit beneficentia. Taceo vinculum, quo omnes ho-
mines in hoc mundo sint sibi inuicem debitores. Quis vult videri contemtor vnitatis spi-
20 ritus, ad quam nos vocat Euangelium? quis spiritualis fraternitatis abnegator audire susti-
net? quis Christi membra ita contemnere audebit, vt ea frigore, inedia, & nuditate cruciari
sinat? quis non merito feret illum participem rerum huius mundi, quæ caducæ sunt quem
statuit secum cœlestium bonorũ fore hæredem? Si hæc beneficentiæ & misericordiæ caus-
sa pro sua dignitate æstimaretur à multis, minus fraudibus & iniustis lucris studerent, mi-
nus egena Christi membra spoliarent, ac magis de fouenda carne sua cogitarent. Memine-
rimus quæso, quoties videmus aliquem miserum nostram opem implorantem, dictum
Esaiæ Prophetæ: Carnem tuam ne despexeris.

SEXTA, Pœna eaq; multiplex, eorum qui duri sunt erga pauperes. Prima, ira Dei, Syra-
cides 4. Ab inope ne auertas oculos tuos, propter iram. Secunda, maledictio. Idem, maledi-
30 centis tibi in amaritudine animę, exaudiatur deprecatio eius, exaudiet autem eum qui fecit
illum. Tertia, repulsa precationis tuæ in necessitate tua inuocantis, Prouerb. 21. Qui obdu-
rat aures suas ad deprecationem pauperum, ipse clamabit & non exaudietur. Horrenda
sane pœna, qua nulla grauior esse potest: neq; mirum est eum à Deo non exaudiri, qui filiũ
Dei in suis membris clamãtem, non exaudit. Quarta, Spoliatio donorum, scriptũ est enim,
non habenti auferetur ab eo, quod habet. Is autem non habere dicitur, qui donis suis & fa-
cultatibus in gloriã Dei & subleuationem miserorum, non recte vtitur. Huc illud Prouerb.
3. Qui despicit deprecationẽ pauperis, patietur inopiam. Sexta, mendicitas liberorum, aut
flagitiosissima eorum vita, quæ omni egestate multo grauior est. Dixi de pœnis eorum, qui
sunt crudeles erga pauperes, idq; non ex Philosophia, quæ errare poterit, sed ex ipsis oracu-
40 lis Dei, quæ fallere aut mentiri non possunt. Hæc qui contemserit, breui iustum iudicem
inueniet. Iam dicemus de affectu, qualẽ requirimus in eo qui constituit eleemosynam da-
re, & de modo eleemosynæ iusto & congruo. Duo vitia vult Christus ab eleemosyna exclu-
di, Matth. 6. quæ sunt, hypocrisis, & inanis gloria. Hæc enim duo, tanquam pestifera vene-
na, inficiũt quicquid attingunt. Neq; id mirum est. Vbi enim hypocrisis, ibi nulla fides: vbi
inanis gloria, ibi nulla Dei dilectio, nullus timor Dei. Absint ergo ab eleemosyna nostra
Pharisaica hypocrisis, & stulta gloriatio. Quos igitur affectus requiris in eleemosyna? amo-
rem Dei, dilectionem proximi, candorẽ simplicem & hilaritatem. His enim affectibus tan
quam sale quodam diuino aspergi debet eleemosyna, quo gratũ Deo sacrificiũ esse debet.
Præterea cum eleemosyna cõiungenda est fides, qua non solum statuimus eleemosynã no-
50 stram placere Deo, sed etiã ipsi curę esse totam nostram vitam, suppeditari ab ipso nobis ne-
cessariam defensionẽ & victũ. Et quia postulat, vt nos iuuemus alios, ac promisit præmia,
propter Deum præstabimus beneficia, & vicissim fide expectabimus auxiliũ Dei. In modo
eleemosynę spectabimus quantitatem, iuxta consiliũ Tobię qui ait: Si multum tibi fuerit,
abundanter tribue, si parum, libenter impartiri stude ἰσότητα, hoc est, æqualitatẽ, vt ex de-
bito officio tu cõferas egenti eleemosynã, & ille vicissim grato animo accipiat, ac tibi bene
precetur. Promtitudinẽ animi, iuxta illud Pauli 2. Corinth. 8. Si assit promtus animus, is
acceptus est, pro eo quod habet aliquis, non pro eo, quod non habet. Discrimen externorũ
& domesticorum fidei, iuxta Pauli cõsilium, Gal. 6. Dum tempus habemus, simus benefici
erga omnes, maxime autẽ erga domesticos fidei, id est, eos qui per fidẽ sunt in eadem atq;

s familia Domini: possessionem, secundũ Salomonis dictum: Fontes tui deriuentur fo-
s, sed tu dominus eorum esto. IAM reliquum est, vt de finibus eleemosynæ piæ, & de
ctu eius dicamus. Etsi autem cum fines, tum fructus eleemosynæ sanctæ ex prioribus fa
e concludi possunt, tamen vt magis piũ lectorem ad hoc necessarium, sanctũ, & debitum
ficium excitem, nonnulla de finibus & fructibus eleemosynæ pie præstitæ adijciam. FI-
ES sunt quatuor: primus, subleuatio proximi indigentis, & refocillatio membrorũ Chri-
i. Secundus, prouocatio aliorum ad beneficentiam erga pauperes, iuxta illud 2. Corinth.
. Et ex vobis ortus zelus prouocauit complures. Tertius, testificatio fidei nostræ & timo-
s Dei, eo enim destinantur caritatis officia, vt illis testemur nos timere Deum, cuius man-
ato obsequimur. Quartus, gloria Dei, fructus varij & multiplices comitantur liberalitatẽ
rga pauperes. Paulus testatur fore, vt qui liberales fuerint & benefici erga pauperes, ab-
ndent in omni opere bono. Ita enim placet Domino, obœdientiam erga se nouis gratijs
ompensare. ATQVE hoc est quod Dominus dicit, Matth. 6. Dominus dabit mercedem
n propatulo. Et Psalm. Beatus qui intelligit super egenũ & pauperem, in die mala libera-
it eum Dominus. Salomon: Fœneratur Domino qui miseretur pauperis. Paulus ait: Qui
eminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. ISAIÆ 58. Cum effuderis esu-
ienti animam tuam, & animam afflictã repleueris, orietur in tenebris lux tua, & tenebræ
uæ erunt vt meridies, & requiem tibi dabit Dominus Deus tuus semper. SYRAC. 29. In
ellas tuas conclude beneficentiam, & ea te ex omni afflictione liberabit, magis quam scu
tum validum robustaq; lancea aduersus hostem pro te pugnabit. Hic Sapiens necessitates
proximorum cellas vocat, in quibus beneficia sunt & reponenda & asseruanda, vnde qui-
dam ex sanctis patribus eleganter & bene dixit: manus pauperis est gazophylaciũ Christi.
DEINDE subiungit sapiens beneficentiæ in illis cellis collocatæ maximum fructum, li-
berationem à malis atq; aduersus hostes firmissimam propugnationem ac defensionem.
Nulla enim re homo aduersus omnia pericula magis potest esse munitus ac tectus, quam
beneficentia & misericordia. Loquor autem de ea eleemosyna, quæ ex fide proficiscitur, si-
cuti satis ex superioribus patet, ne quis putet me cum Papistis sentire, qui suis eleemosynis
precium imponunt, sine Christo & sine fide. HÆC de liberali ac pia eleemosyna, ideo ad-
ijcere volui, vt ditiores potissimum sui admonerem officij, vt intelligant se diuino iure ob-
ligatos esse, ad conferendum aliquid egenis de suis facultatibus, idq; gratis propter man-
datum Dei, & multas alias caussas quas recensui. Præterea vt si mandato Dei obœdire re-
cusauerint, sciant se contumaciæ erga Deum reos esse. Ex his perspicue concluditur quod
proposui, videlicet, quod nemo ex hoc primo hominum genere lucrum captare possit, si-
ne grandi sacrilegio.

IN secundo ordine hominum colloco artifices, & qui labore manuum suarum victum
quæritant. His iuxta præceptum Christi, mutuo dandum est, & nihil inde sperandum. Vt
enim his dare gratis vetat Apostolus, cum ait: Qui laborat, manducet. Siquidẽ pietas nequa
quã flagitat, vt robustis hominibus & laborare valentibus, gratis nostra demus: ita si vrgen
te necessitate rem quampiam à te mutuo petierint, regulę Christi obtempera & mutuũ da-
to, sine expectatione compensationis, in simili aut alio officij genere. RATIO regulæ est,
quod qui in sudore vultus & labore manuũ suarum, victum quæritãt, parum vltra victum
& amictum lucrari soleant. Tales itaque si grauarentur vsuris, non sine Rerumpub. & fa-
miliarum magno incommodo, plane opprimerentur, atq; ita fundamentum contractu-
um, quod supra iecimus, penitus subrueretur. CÆTERVM non possum silentio præter-
ire, quod iustissime in hoc hominũ genere accusandum iudico. Nam præterquam, quod
plerique huius generis homines timorem Dei abiecisse videantur, tria grauissima vitia in
illis cohercenda iudico, quæ sunt: potatio plusquam barbarica, luxus vestiũ isti generi ho-
minum minime conueniens, & fraus malaq; fides in ipsorũ opificio & labore. ARTIFI-
CES & operarij pleriq;, quicquid tota lucrantur hebdomada, hoc diebus festis potando
insumunt, nulla habita vxorcularum, aut liberorũ miserorum ratione. Ex quo fit, vt sæpius
indigeant artifices & operarij, & sæpius mutuo cogãtur accipere. Tales si cohercerentur le-
gibus & pœnis, rectius consuleretur, non solũ ipsis, verumetiã Reipublicæ. Si quid è pocu-
lis superfuerit, hoc in luxum vestium conuertunt. Sæpe enim videre est, pellificem aut cal-
cearium, aut aliũ opificem elegantius vestitum esse, quã me puero fuit eques auratus, cum
adhuc heroica illa maiorũ nostrorum virtus in aliquo precio erat. Non sunt cõtenti com-
muni panno, qui apud maiores nostros in delicijs erat, sed nobiles & principes imitantes,
sericas vestes quærunt. Et quorũ facultates id non permittunt, illi oras manicarum & fim-
brias vestiũ holoserico cingunt, vt animi sui superbiã, tanquam symbolo quodã prodant.
Hic grauissime magistratũ peccare iudico, qui istã leuitatẽ legibus & pœnis non cohercet.

HIC insurget forte aliquis locutulei⁹ opifex, & hoc modo excipiet: Quid? an nō licet mi
rebus meis vti, prout mihi placuerit? an non sum rerum mearum Dominus? Decorum
omni vitæ genere seruandū est, quare nequaquam licet tibi cōtra decorum, rebus tuis ab
ti. Quod si feceris, magistratus officium est, vt te coerceat, doceatq; qualis ornatus calcea
um aut pellificem deceat. Tu putas te ornatiorem reddi & commendatiorem hominib
holosericis emblematis: sed homines cordati longe aliter de te iudicant. Nam ex vestiu
luxu, luxuriantem animum ratiocinantur. Quid dicam de fraude & mala fide opificum
quid de nouis fucis, quib. pingunt sua opera? quis non de opificum & operariorum vers
tia conqueritur? Liceat mihi paulo liberius dicere quod sentiam. Singula opificia suos ha
bent, si Dijs placet, inspectores, more veterum Atheniensium. Sed quid, quæso, hi inspecto
res faciunt? sunt forte inter eos, qui vt partem lucri percipiant, aut viliori precio sibi nece
saria ab illis comparent: ad multa conniueant opificum errata (quæ corrigere deberent, m
do rite inspectorum officio fungi vellent) parum de incolumitate corporis, hoc est, reipu
blicæ solliciti. Prudentum igitur gubernatorum officium est, vt & ipsos artifices & eorun
inspectores, seu assessores in ordinem redigant. Quod dixi de calcearijs & pellificibus, id d
omnibus opificibus & operarijs, quorum vsus in republica est necessarius, intelligi volo.

In tertio hominum ordine collocentur agricolæ, qui etiam laboribus manuum suarun
victum quæritant. Hi si in timore Dei officiū facerent, terramq; haud ignaue colerent, mi
nus profecto egerent: præsertim illi, qui mediocres agros habent. Terra enim quam labo
rant, reddit cum fœnore quod accepit, modo labor agricolæ timore Domini rigatus fueri
In hoc genere hominum, iniquissima exercetur vsura, & talis quidem vsura, quā Turcæ &
aliæ prophanæ gentes, haud dubie abominarentur: Accipit forte quis tonnā frumenti mu
tuo, tempore sationis, sed cum pacto, vt ei à quo accepit mutuum, aut duplum finito anno
reddat, aut seminet suis sumtibus gratis, quantū mutuo accepit. Taceo pecuniarū vsuram,
quæ priori multo iniquior est. Hanc iniusticiā cohercere, pium magistratū oportet, & pio-
rum pastorū est, inuitare agricolas ad mutua officia præstanda, sine omni vsura, in timore
Domini, & execrandā illam vsuram suis coloribus depingere, vt eam tanquam pestem ali-
quam fugere discant. Optarem etiam in hoc hominum ordine, & luxum vestium coher-
ceri, & inutiles sumtus in nuptijs & puerperijs prohiberi. Haud enim raro fieri solet, vt ne-
cessarijs destituantur, qui obliti conditionis status sui, modum nō seruant. In quartum ho-
minum ordinē referantur iuuenes delicatuli, de quibus Horatius in hunc modum scribit:

Imberbis iuuenis, tandem custode remoto,
Gaudet equis canibusq;, & aprici gramine campi,
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Vtilium tardus prouisor, prodigus æris,
Sublimis, cupidusq;, & amata relinquere pernix.

Huic ergo ordini ascribo ditiores iuuenes, nondum coniuges, siue sint nobiles, siue ciui-
um filij, qui iam dimissi à gubernatoribus morum, liberius pro libidine animi feruntur.
His sæpe contingit vt propter prodigam effusionem rerum (fieri enim plerunq; solet, vt illi
quibus panis, iuxta prouerbium, in ore nascitur, suarum rerum magis sint prodigi) pecuni-
am ab alijs mutuo petant. Quomodo autem cum his agendum sit, dicam, vbi prius osten-
dero, quid in ipsis desiderem, & quid corrigi vellem. Quanquam autem vereor, ne idem
mihi contingat, quod olim leporibus qui leonibus iura dicebant accidit, ipsa tamē veritas
præferenda est omni periculo. Primum, non pauci haud malæ indolis, praua educatione
corrumpuntur, & ea à primis annis contrahunt vitia, quæ tota postea ætate, ipsos plærunq;
comitantur. Nam cum parentes vel nimium indulgent liberis, vel domestico exemplo ad
deteriora eos inuitant, vel disciplinam debitam negligunt: quid quæso aliud fieri potest,
quā quod videmus in arboribus, quę ab initio neglectæ, tortuosæ fiunt & sterilescunt. Con-
tra quæ manu agricolæ & arte putantur, eriguntur, rigantur, rectę, feraces & fructiferę red-
duntur. Quantum aurem referat à teneris assuescere, Lycurgus suis Lacedæmonijs, hoc o-
stendit paradigmate: Duos catulos ex ijsdem procreatos parentibus educandos suscepit,
quorum alterum gulæ permisit, alterū venationi adhibuit. Hos ita educatos, in theatrum
frequens Lacedęmoniorū adduxit, & in medio collocauit: & simul in cōspectu catulorum
ollam carniū & leporē viuum posuit. Hoc facto: vtrunq; spectantibus Lacedæmonijs sol-
uit, quorum alter magno impetu in leporem fertur, alter in ollam carnium caput inseruit.
Cum autem Lacedæmonij, quid sibi hoc spectaculi vellet, mirarētur, respondit Lycurgus:
ambo isti catuli, ex ijsdem parentibus sunt progeniti, sed videtis alterum gulæ deditum,
alterum venatione delectari. Hoc diuersum studium educationi debetur. Magnum pro-
inde, ô Lacedęmonij, momentum scitote ad virtutem esse, vitæ rationem, educationem &

uefactionem. SAPIENTER quoq; Crates antiquus, conſcenſa vrbis editiſsima parte, clamari iuſsit: quo quo ferimini ciues? num æquũ eſt in opibus parandis totos vos occuri, & de liberis, quorum cauſa quæruntur opes, nihil eſſe ſolicitos? credite mihi, inquit, ulla poteſt liberis precioſior & melior relinqui hæreditas, qnam ſi bene à teneris educenr, ac ad virtutẽ recte à primis annis informentur. Hoc eis perpetuo manet patrimoniũ, rtunæ procellis minime expoſitum. QVOD autem parentes quidam negligentius ſus inſtitui liberos curent, duas præcipuas cauſſas eſſe animaduerto, indulgẽtiam nimiam, t tenacitatem.

INDVLGENTIA matres ſæpius peccant, & præſertim illæ, quæ non admodum numeoſam ſobolem habent. Hæ perinde faciunt, ac ſi agricola quiſpiam agrum recuſaret colee, propterea quod vnicum tantum habeat. Quis huius ineptias & iudicij peruerſitatem feret? an non multo magis colendus quia vnicus? Ita ſane eſt, vt multorum defectum vnius ſura compenſaret. Ad eundem modum iudico matrum officiũ eſſe, eo diligentius liberos ducare, quo fuerint pauciores. Sed quid matres impediat video, ſuos liberos habẽt carioes, quam vt eos è conſpectu ad horulã abeſſe patiantur. Sed amor crudelis eſt, ſic amare liberos, vt ad omnem nequitiam, veluti à matribus proſtituantur. Cuius peruerſi & crudelis moris non paucæ iuſtas luent pœnas, quæ cum ingenti animi mœrore & lacrymis, natorum effrenem petulantiã videre coguntur: cui iam nimis ſero medicinã parare meditãtur.

TENACITAS ab altera parte haud raro maior eſt, quam vt ſumtus facere velint parentes. Quicquid inſumitur in equiſones, moriones, citharœdos, canes, &c. id recte collocatum putãt: at ſi quid in liberorum inſtitutionẽ inſumi vident, id totum male perire exiſtimant, & multo maiori diligentia ſtudent, vt caballus bene ad ſaltus formetur, quã vt filius ad virtutem bene inſtituatur. PLVTARCHVS perpulcram hiſtoriam huc facientem narrat: Ariſtippus, inquit, interrogatus à quodam ſtulto parente, quantã pro filij inſtitutione mercedem poſtularet, reſpondet mille drachmas. Hoc reſponſo audito, pater indignabundus exclamat: Dij boni, inquit, mancipium mille drachmis comparare poſſum. cui Ariſtippus: emito, inquit, mancipium, atq; ita duo habebis mancipia, & quem emeris ſeruum, & quem genuiſti filium: ſignificans liberorum animos, neglecta honeſta diſciplina, ſeruiles fieri, & ad omnem nequitiam proſtitui. Vere enim dicit Poëta:

Neglectis vrenda filix innaſcitur agris.

Ita enim omnino eſt, ſi agrum incultum reliqueris, inuenies ipſum filicis & tribuli feracem: ad eundem modum ſi puerorũ ingenia inculta reliqueris, petulantiæ & nequitiæ frugem copioſiſsimã metes. HABEMVS quæ ſint effrenis & petulantis iuuentutis elementa, quibus poſtea accedunt peſsima eorũ, qui ſimili edocti ſunt ratione, exempla. Quid hic quęſo aliud expectari poteſt, quam quod de naphta ferunt, cui tanta (ait Plinius) cum igne cognatio eſt, vt flamma tranſiliat in eam vndecunq; viſam. Quicquid enim vitij in alijs eſt, quorũ conſuetudine vtuntur, hoc in illos veluti flamma quædam graſſatur, & ſi quid virtutis reliquum eſt, depaſcit. Vſq; adeo conſuetudo & conuerſatio malorum, pabulũ eſt omnis nequitiæ & effrenis libidinis. In hoc ſodalitio, exule virtute, voluptatis certamẽ initur. Hic pulcrũ eſt poculis certare & vincere. Maior gloria putatur eſſe, in poculis minime ſuccumbere, quam hoſtẽ fortiter repellere. Victores in hoc certamine nõ minus prædicantur, quam Achilles olim, quia Hectorẽ ſingulari certamine ſuperauit. Breuiter, iuxta Iſaiæ dictum, viros in ebrietate ſe præbent, atq; ita Sarmacida ſpolia ſine ſanguine & ſudore reportant. EST & aliud certaminis genus, quo alius alium vanitate, nouitate, precio, luxuque veſtium ſuperare contendit. Hic cũ nemo vult eſſe poſtremus, Dij boni, quam inutiles fiunt ſumtus, vt hoc certamẽ mercatoribus eſt maxime lucroſum, ita compendioſiſsima via eſt ad euacuanda ſtultorum marſupia. Taceo alia certamina parum memoratu digna, ad quæ non exigui ſumtus requiruntur. Quid tandẽ hic fiet? euacuatis marſupijs curritur ad amicos, petitur mutuo pecunia, vt militibus Epicuri nihil deſit. Hic ſi quis neget, quod petitur, hoſtem ſibi parat. Si numerat, oleum igni addit. Quid hic, quæſo, pio homini faciendum eſt? gratis ne, an mutuo his pecunia danda eſt? Nemo ſanus gratis dederit, quia eleemoſyna non luxui, non potationi, nõ aleę &c. ſed neceſsitati debetur. Parentes & cognati, qui hic liberaliores videri volunt, & miniſtrant petentibus pecunias, inſtrumẽta nequitiæ: perinde faciunt ac ſi furioſo gladium porrigerent. AN mutuo his quicquam dandũ erit? nequaquã. nullo enim iure, nec diuino, nec naturali, nec humano obligaris ad pecuniam mutuo dandam ijs, qui ea in propriã perniciem abutuntur, imo non parum peccas, ſi hoc feceris. Nam qui occaſionem damni dedit, damnum dediſſe videtur, quamobrem fit reus alieni peccati, ac ſi ſuum proprium onus ſibi non ſatis eſſet. Quando enim delicatùli iſti ad vſurã pecuniam promtam inueniunt, profuſius conſumunt, donec exhauſtis facultatibus,

ad

ad inopiam non sine familiæ, à qua originem ducunt, dedecore rediguntur. Quocirca c interest etiã reipublicæ, honestas & præcipue nobiles & antiquas conseruari familias, non parum in rempublicam peccat, qui mutuando, occasionem interitus honestarum familiarum præbet. Cordatus proinde, ac pius homo offensa istorum leuium hominum nequaquam moueatur, nec communicet alienis delictis, nec præbeat occasionem maioris profusionis, sed timeat Deum potius, ac iuuet eos mutuo, quos Dominus iuuari iussit. In quintum hominum ordinem referantur, qui virilem ætatem iam ingressi sunt & mariti facti, quorum vitæ studium Poëta describit his versibus:

Conuersis studijs, ætas animusq; virilis
10 *Quærit opes & amicitias, inseruit honori.*

Hi, relictis iuuentutis ineptijs, vt Poëta testatur, nouis occupantur studijs: quærunt opes, amicitias expetunt, honoribus titillantur. Qui si iustam rationem vitæ inirent, & reuocarent ad calculum suas facultates, satis ad suum statum tuendũ haberent. Verum non contenti sua mediocritate, sublimiora quærunt, & nõ habita suæ mediocritatis ratione, maiora moliuntur, quam facultates ferunt. Tales igitur cum pennis destituuntur, nihilominus cum aquila volatu certare contendunt: necesse habent aliunde pennas mutuare, quas ipsi domi non habent. Quid his quæso ineptius? quid temerarium magis? vident alios multo se ditiores, preciosas gestare vestes. Quid hi nostri faciunt? ne videantur minus, quam illi nobiles, pecuniã mutuo ad vsuram petunt, vt habeant quo suum splendorem foueant & auge-
20 ant. Mirantur aliorũ magnifica palatia, in qua re cum cedere ditioribus nolint, quouis modo pecunia quærenda est, vt similia palatia ipsi extruant. An non multo rectius facerent, si se suopte pede metientes, nidum sibi & suis pullis cõuenientem pararent? an nõ ridiculum esset, si cašita cernens oloris nidum, similem sibi parandum duceret? Fertur dictum Francisci regis Gallorum, inprimis venustum, de nobilis cuiusdam domo magnifice & regio apparatu instructa. Nam cum in domum introductus esset rex, & expectaret nobilis regiã de magnificentia structuræ vocem: tandẽ Rex de domo interrogatus iudicium respondit, pulcra quidem omnia & magnifica esse, sed pro tam parua auicula nimis magnum esse nidum. Pulcre quidem rex, & salse satis hominis ineptiam perstrinxit, & simul responso monuit, oportere quemlibet intra sui status & cõditionis terminos manere, vltra quos citráue
30 nihil cõsistere recte potest. Contemplantur præterea alios magnas ex auro gestare catenas, nobilitatis & autoritatis symbola, quibus nisi similes etiam in hac re fiant, suo honori male consultum putant. Quid hic fieri necesse est? facultates tenuiores sunt, quam vt tam preciosis & magnis catenis emendis sufficiant: quare aliunde aurum mutuo quærendum est, pro quo vel prædia oppignoranda sunt, vel pecunia ad vsuram accipienda. Nam nemo his gratis dat, nemo mutuum debet gratuitum. Nam indigentibus solis, teste Christo, gratuita mutuatio debetur. Syrac. 29. Proximo mutuum, tempore necessitatis eius, dato. Hic aperte sapiens restringit mutuationis debitum ad necessitatis tempus. Hinc fit, vt interdum reditus vix soluendæ vsuræ sufficiant. Maritus primum catenatus factus, vxoris amicum vultum frustra expetit, priusquam & illa catenis & alijs ornamentis innumeris fuerit ex-
40 culta. Deinde filiæ matris ornatum ambientes, nõ cessant stultum patrem precibus solicitare, donec & ipsæ catenatæ incedant. Animaduertunt præterea in magnorum hominum familijs, splendidiorem apparatum, in qua re nec ipsi extremos se esse patiuntur. Hic comparanda sunt pocula deaurata, vina preciosa, anathemata domorum & ornamenta magnifica. His ita paratis, conuiuia magna instruuntur, vt splendor hic etiam alijs innotescat. Sunt etiam in hoc ordine hominum, qui suis prædijs & agris, vnde possent satis pro sua conditione honeste viuere, non contenti, de agrorum aliorum & prædiorum emtione cogitant, vt suis liberis amplius patrimonium relinquant. Verum cum & hi destituuntur neruis, pecunia aliunde quærenda est, vt habeant quo suam expleant auaritiam. Quid hic faciet, qui pecuniam habet, qua illorum succurrere cupiditati potest? negare forte in-
50 ciuile erit: at dare, vel gratis, vel mutuo, nec mandatum Dei, nec caritatis regula te cogit. Quid igitur, inquies, faciam? Scit me habere pecuniam, quam si non acceperit, clamabit se ab amico desertum, atque ita negando quod petitur, pro amico mihi hostem creo. Licebit ne ergo mihi, pro mutuationis officio vsuram pacisci, præsertim cum petenti nec diuino, nec naturali iure, quod petit debeam. Pauperi debeo diuino & naturali iure eleemosynam. Indigenti vero, sed robusto, qui rem facere potest accepto mutuo, diuino & naturali iure mutuum debeo. Hic si quod debeo non reddo, pecco, & si pro officio debito precium peto, violo regulam Christi & ius naturæ peruerto. VERVM hic non obligor, nec diuino, nec naturali iure. Quare si quid hic beneficij præstitero minus debitum, quid vetat gratiam pro beneficio pacisci? & iuxta receptam consuetudinem, de cen-

centum quinq; in singulos annos accipere? dico vsuram hic proprie nō committi, propterea quod beneficiū istud fuit liberum, ad quod nec diuino, nec naturali iure eras obligatus. Nam vsura damnata verbo Dei proprie cōmittitur, cum propter mutuum, quod diuino & naturali iure gratis debes aliquid vltra sortē, pro debito mutuationis officio petis. Huc pertinet regula Gersonis: Omnis contractus qui ex suo genere, vel ex circumstantijs debet esse gratuitus, si interueniet pactum de recipiendo vltra sortem, efficitur vsurarius, & proprie solus talis vsura nominatur. Ex hac Gersonis regula sequitur, non esse vsurarium contractum, quē ex circumstantijs non oportet esse gratuitum. Quare si aliquid iuxta præfinitionem legū accipio, pro non debito mutuationis officio, vt sit æqualitas, vsuram non cōmitto. Pauperi eleemosynam debeo, indigenti mutuum debeo. Quare? quia lex Dei & ius naturę hoc postulat. At non indigenti, nulla lege mutuum debeo. Si ergo cum illo contraho, interposito pacto de recipiendo aliquid vltra sortem, non proprie cōmittitur vsura, præsertim si seruatur æqualitas, quam mgistratus statuit. Quocirca probo in hoc contractu sententiam D. Æpini, qui in Psalmum 15. scribens, tres ordines hominum enumerat, videlicet, mendicātium, reuera indigentium (qui tamen possunt pecunia mutuo accepta rem facere) & eorum qui sunt locupletes, habentq; vnde honeste cū sua familia viuerent, modo mediocritate sua essent contenti. De his tribus generibus erudite disputat Æpinus, ac tandem cōcludit, in tertio ordine non committi vsuram, modo alioqui ab æqualitate non decedatur. Est autem naturalis æquitas, vt pro officio, quod iure non debemus, reddatur officium, vt sit æqualitas. De hac æqualitate audienda est definitio magistratus. Rex laudatißimæ memoriæ Christianus Tertius lege cauit, ne quis vltra quinq; in singulos annos ex centum accipiat. Hos ergo limites qui transgreditur, ab æqualitate discedit. Huc libet ascribere regulam, quam Philippus Melanchthon de hac æqualitate tradit: Sic Christianus, inquit, conscientiā suam erudiat, vt intelligat hæc concessa esse, quia Deus approbet leges & magistratus, hoc est, bonus & sapiens iudex, nec requirat punctū seu medium indiuisibile. Nam & ipsę leges docent, mediū sumendū esse ἐν πλάτει, id est, in aliqua latitudine, nec posse vnam tantum formā in talibus negotijs, indiuisibiliter constitui. Etsi autem non dubito, hanc sententiam veram esse: tamē velim pios, certas quasdam admonitiones semper in conspectu habere, quas paulo post ascribam. In sextum hominum ordinem, mercatores repono, eos videlicet, qui tantas non habent facultates, vnde possunt se honeste sustentare, sed ex mercatura viuūt & ex rerum commutatione, exportatione, importatione rem faciunt: vnde sæpe non parum lucrantur. His sæpenumero vsu venit, vt mutuo quærant pecuniam, sine qua suam mercaturam mediocrem exercere non possunt. Hic quæritur num creditori liceat pacisci vsuram? respondeo simpliciter nō licere. Debes enim iure diuino & naturali fratri indigēti mutuationis officium. Nam cum is reuera indiget, & tu potes sine tuo certo damno iuuare, peccas nisi iuuas, & peccas si aliquid acceperis vltra sortē, pro debito mutuationis officio. Verum hic quatuor obseruationes notandæ sunt. Prima, mercatores prædiuites non contentos mediocritate concernit. Secunda, ad societatē pertinet. Tertia, ad pupillorun hæreditatē. Quarta, ad illud quod interest refertur. Quantū autē ad primam obseruationē attinet, sciendum est quod nemo prædiuiti mercatori, de cuius facultatibus amplis certo cōstat, iure diuino & naturali mutuum debeat. Mutuum enim debitū necessitati, & non auaritiæ insatiabili seruire debet. Quare cum hoc genere hominū agere licet, secundū regulam, quā, cum de quinto hominū ordine ageremus, tradidimus. Secūda obseruatio, quā ad societatem pertinere diximus, hoc pacto se habet: Petit mercator à te mutuo pecuniā, & tu stipularis partem lucri in eum euentum, si quid lucri ex tua pecunia perceperit promissor. Hic quæritur, num liceat tibi parte lucri pacisci. Respondeo, licet quidē, modo partem periculi in te receperis. Nam hoc cum fit, in vsuræ rationem non cadit. Poteris ergo in annum ex centum quinque petere, tanquam partem lucri, modo tu vicißim quinq; ex centum, si damnum patiatur, de sorte decidere patiaris. Nam qui paciscitur tantum cum conditione lucri, & damni vult esse expers, vsuram reuera committit. Quare diuini & naturalis sententia reus peragitur. Quantum autem ad pupillos attinet, tutores pupillorum, ne paulatim consumatur hæreditas illis concredita, mutuare possunt petentibus, præsertim ditioribus pecuniam pupillorum, & pro mutuationis officio & vsu pecuniæ, quod æquum est, postulare, hoc est, iuxta præfinitionem magistratus, quinque ex centum in singulos annos. Hic contractus nequaquam in rationem vsuræ cadit. Nam nec tutores de alieno obligantur mutuare, nec qui mutuum accipiunt, vbi nulla, nec diuina, nec naturalis præcesßit obligatio seu debitum, iuste gratitudinem pro accepto beneficio recusare possunt. OBSERVATIO ad id quod interest pertinens, etiam vsuræ rationem impedit. Nam si dilata solutione mutui, damnum patiatur creditor, æquitas postu-

poſtulat, vt debitor damnum reſarciat. Atque hoc vocant Intereſſe, quod dicunt oriri, a propter damnum emergens, aut propter lucrum ceſſans. Nam ſi debitor non ſoluerit m tuum, tempore ſolutioni præſtituto, naturalis requirit ęquitas, vt damnum quod inde cr ditori acciderit, reſarciat debitor. Simile eſt de lucro ceſſante. Verum hic caueat creditor, n doloſis vtantur lancibus. Quare adhibenda eſt caritas, omnium contractuum iuſtiſsim norma. Hæc ſi ſincera fuerit, facile æqualitatem inueniet. Cæterum ſi alij præter enumera tos ordines hominum offeruntur, non erit difficile ex prioribus regulis iudicare, quid d illis ſtatuendum ſit. Nam aliqua ſimilitudo in illis facile deprehendetur, cum ſuperioribu ordinibus, quæ quæſtionem ſoluet.

DE QVARTO.

SEQVITVR vt de quarto partitionis noſtræ membro verba faciamus, quod continebit admonitiones quaſdam, quæ pijs tanquam conſultationes quædam, non ſolum in hoc vſurario contractu, de quo iam ſatis multa diximus, eſſe poterunt: verumetiam in omni contractu nos in officio continebunt, modo illis pias aures adhibuerimus.

PRIMA, Paulus 1. Timoth. 1. ait: Finis præcepti eſt caritas ex corde puro, conſcientia bona, & fide non ſimulata. Diximus ſupra ideo prohibitas eſſe vſuras verbo Dei, ne caritas inter homines lædatur. Hæc autem Pauli regula vult, vt caritas illa ex puro fonte cordis proficiſcatur. Cauendum eſt itaq;, ne dum externe præ te fers caritatem proximi, cor immundum ſit, cuius ſordibus conſpurcatur officium, quod proximo præſtare videris. Conſcientiam præterea bonam requirit caritas, videlicet vt coram Deo vere teſtari poſsis, quod in omnibus actionibus gloriam Dei & commodum proximi quæras ſine fuco & ſimulatione. Vbi enim eſt fucus & ſimulatio, caritas exulat, conſcientia vaſtatur, fides perijt. Ex quo ſequitur, nihil recte fieri. Sit ergo hæc Pauli regula nobis perpetuo in conſpectu, ad quam noſtras actiones omnes, tanquam ad lydium lapidem reuocatas exploremus.

SECVNDA, Ab omni ſpecie mali (ait Apoſtolus 1. Theſſal. 5.) abſtinete. Hæc regula imprimis neceſſaria eſt. Monet enim vt non tantum quæ reuera mala ſunt fugiamus: verumetiam vt à ſpecie mali omnino abſtineamus, hoc eſt, vt quicquid vel vllam mali ſpeciem prę ſe fert fugiamus. Hęc regula admoneat pios, vt non ſolũ ab iſtis contractibus abſtineãt, qui ſunt reuera mali & illiciti: Verumetiam ab illis qui aliquam mali ſpeciẽ præ ſe ferunt.

TERTIA, Paulus Heb. 13. ait: Sint mores alieni ab auaritia. Hoc præceptum non ſolum ad animum pertinet, videlicet ne animus fœdiſsimo auaritiæ idolo prophanetur: Verumetiam ad mores externos. Sic enim vult nos viuere, vt nemo nobis notam auaritiæ inurere poſsit. Nam vbi mores teſtantur de cordis auaritia, pietas & fides procul dubio exulant. Quare non temere eſt, quod Dauid precetur, cum inquit: Inclina cor meum Deus ad teſtimonia tua, & non ad auaritiam. Hic Dauid obœdientiam erga Deum, & auaritiam inter ſe opponit, ſignificans eam eſſe earum conditionem, vt vbi vna ſit, altera eſſe non poſsit. Si ergo cor auaritiæ labe infectum eſt, ſincera erga Deum religio nequaquam illic eſſe poteſt. Si auarus interdum aliquã erga Deum obœdientiam præ ſe fert, mera eſt hypocriſis. Contra autem, ſi cor Dei amore & eius religione ardet, auaritia illic locum non habet. Quæ enim conſenſio eſt idolo auaritiæ cum templo Dei? Præterea quia ſanctiſsimus Rex Dauid, à Domino cor ſuum inclinari ad teſtimonia Dei petit, & non ad auaritiam: aperte indicat, quod cor ſuapte ſponte ad auaritiam feratur, & non poſsit ſeipſum ab auaritia vindicare, niſi Deus manum adhibeat. Præceptum igitur Pauli: Sint mores alieni ab auaritia, pios perpetuo habere ob oculos velim, & hanc orationem Dauidis: Inclina cor meum ad teſtimonia tua, & non ad auaritiam, ſerio precari. Quod ſi fieret, minus inter pios de vſuris decertaretur.

QVARTA, Paulus vult Chriſtianos ita viuere, ne noſtrum bonum maleſ audiat inter gentes. Iam certum eſt, quod vſurarius contractus infamis ſit apud Turcas, & omnes prophanas gentes. Quid ergo de Chriſtianis dicturi ſunt, ſi nos audierint cõtendere cum prophaniſsimis gentibus, atq; eas iniuſtis contractibus ſuperare? Hæc profecto merito omnes pios monere deberent, vt potius minus ſplendide viuerent, quam nomen Dei, ac Euangelium Chriſti prophanorum hominum conuitijs exponerent. Deceret nos omnibus pietatis & honeſtatis exemplis inuitare eos, vt Chriſtum vna nobiſcum colerent, ac ſaluarentur, ſed Dij boni quid fit? ſub Chriſtiano nomine in multis Turcicus animus latet.

QVINTA, Paulus iubet nos ſcandalũ vitare, ne infirmi factis noſtris offenſi impingãt. Neq; hoc vult tantum vt à malis per ſe abſtineamus, verumetiã à rebus licitis. Licuit Paulo per Chriſtianam libertatem carnibus veſci, ſed quid ait? priuſquam offendam fratrem meum,

cum, non vescar carnibus in æternum. Vsq; adeo vere piorum officium est, nõ solum cauere, ne se ipsos inquinent vlla peccati labe, verumetiam ne vlla occasione sint alijs lapsus caussa, vt de nobis minus sincere iudicent.

SEXTA, Nominis Christiani dignitas nobis in mentẽ veniat. Quod profecto nomen meritissime inter Christianos sanctum esse oportet. Homini ex nobili & clara familia nato, turpe est seruilia & contemta obire ministeria, ne labem aliquam nobilitati familiæ aspergat: multo minus decet, vt filij Dei aliqua labe se polluant, quæ postea in totam familiam Dei redundet.

SEPTIMA, Pœna in hæredibus metuenda est. si quis enim iniustis lucris, multa suis hæredibus congerit, pœnã non euadet. Deus enim, aut in conspectu illorum, hæredes quos sperabant è medio tollit, vt videant suam vanitatẽ, & resipiscant, aut hæredes punit desertione, sinens eos in varia flagitia ruere, vt quæ iniuste fuerunt conquisita, turpissime dissipentur & pereant, in certam hæredum perniciem.

OCTAVA, Cogitatio etiam hęc subeat animum: Sępe pauperum & honestorum parentum liberos venisse ad dignitates maximas, idq; non diuitiarum subsidio, quas nullas habuerunt, sed præclararum artium, honestatis, sapientiæ & prudentiæ beneficio. Exempla nominare etiã domestica possem, sed ea quia nota sunt, prætermitto. Contra autem, multos quibus ingentes opes à maioribus relictæ erant, vel ad extremam paupertatem suo vitio redactos esse: vel instar pictarum tabularum, ad nihil vtiles in Repub. fuisse, prorsus similes procis Penelopæ & porcis Epicuri, fruges consumere natis. Hæc cogitatio pios admoneat, vt potius liberis virtutem & bonum nomen relinquant, quam multas diuitias sine virtute, quibus raro nisi in propriam perniciem liberi vti solent. Memorabile dictum est hoc Ciceronis: Optima hæreditas quæ à patrib. traditur liberis, omni patrimonio præstantior est, gloria virtutis rerumq; gestarum. Et rursus: Nullum monumentum pater clarius relinquere potest, quam effigiem morum suorum, virtutis, constantiæ, pietatis, ingenij, filium. Has admonitiones, spero me vtiliter disputationi de vsuris addidisse, rogo autem pium lectorem, vt eas pie examinet, ac eas in omnibus negocijs in consilium adhibeat.

DE QVINTO.

RESTAT, quod postremo loco proposuimus, de officio ministrorum verbi, quorum est vice Dei, tanquam præcones ab eo missos, exaltare vocem vt tubam, & peccata hominum accusare, nulla personarum habita ratione: non tamẽ sine spirituali prudentia, qua cauetur ne quid fiat minus decenter. PRIMVM itaq; ministri Euangelij, omnẽ iniustum contractum, adeoq; ipsam verbo Dei damnatam vsuram, serio & grauiter damnent, ac ostendant nullum iniustum contractũ cum vera pietate stare posse. Deinde videant diligenter, ne aut temere, aut nimis acerbe iudicent de contractibus, quos magistratus approbat. Discernant inter eos contractus, quos Deus claro suo verbo prohibuit, & eos quos leges propter cõseruandam humanam societatem sapienter ordinant, nec prętextu vsurarum, eos contractus damnent, qui reuera vsurarij non sunt. Præterea errores manifestos in contractibus, disciplina Ecclesiastica emendent, quantũ possunt, idq; nõ priuato impetu, sed maturo & prudenti consilio, ne plus noceat intempestiua correctio, quam prosit. Adhæc etiamsi omnia vitia in contractibus præcones Dei corrigere non possunt, non tamen turbent Ecclesiam, sed Deo rem cõmendent, ac orent vt ipse manum adhibeat. Diligenter quoq; caueant, ne imprudenter extremum Ecclesiæ remedium adhibeant. Nam vbi periculũ est schismatis, lata in multos excommunicationis sententia, omnino ab excõmunicatione abstinẽdum iudico. Eradicanda sunt quidem zizania (vt inquit Augustinus) modo triticum vna non euellatur, Quare in emendandis moribus, sequantur hanc moderationem: Grassantia multorum scelera, nõ imperio, sed consilio corrigant, nõ minando, sed monendo sanent. Contra autem, paucorum scelera seueritate castigent, ne vires sumãt, & multitudinẽ inuadant. Quod cum fit, difficilius corriguntur. Postremo, diuites diligentissime admoneant, ne suis se sinant diuitijs inescari, caueantq; ne fallacibus stultæ carnis argumentis decepti, amittãt fidẽ, & in laqueos Satanæ incidãt. Admoneant quoq; non frustra Dominum dixisse: Difficile esse diuitem intrare in regnum cœlorum. Subinde verum diuitiarum vsum ipsis commendent: ostendant Christum ideo voluisse in Ecclesia quædã corporis sui membra egena & nuda esse, vt diuites tentaret, an se in suis membris ex vera fide diligerent necne. HÆC simplicioribus ministris Euãgelij cõsilia dedimus, alij per se, præsertim qui in ministerio exercitatiores sunt, facile intelligunt, quomodo verbum Dei sit secandum ac applicandum.

DE COMMODATIONE.

Commo-

COMMODATIO ſequitur, quæ non transfert rem in dominium accipientis, ſicut in ſuperioribus cõtractibus fit, ſed tantum vſum rei transfert, idq; ad tempus, vt ſuo tempore res eadẽ numero reſtituatur. Habet hic contractus nomen ab vſu, quia res quas accipimus cõmodato nobis commodum aliquod & vtilitatem afferunt. Hic contractus careat fraude, cum in commodante, tum in accipiente, & ſe legi caritatis ſubijciat.

DE CONDVCTIONE ET LOCATIONE.

CONTRACTVS conductionis & locationis conſuetudini ac conditioni temporis & 10 loci ſubijciantur, ita tamen vt à lege caritatis non diſcedatur. Qui igitur locat vſum rei ſuę aut operam ſuam, iuxta conſuetudinem regni & alias circumſtantias, precium à cõductore petere poteſt. Qui ſi non ſoluerit, iniuſtus eſt. HVC videtur mihi pertinere contractus, quem ἐμφύτευσιν vocant Iurisconſulti, hoc eſt, implantationem, ex eo ita nominatã, quod ſteriles agros olim conducentes, eos implantatione, hoc eſt, cultura meliores facerent, & dominis pro vſu agrorum, certum cenſum annuum ſoluerent, iure tamẽ poſſeſsionis apud locatorem manente. Hæc ſpecies deinde ad genus translata eſt: hoc eſt, ad quorumlibet agrorum & domorum locationem: vnde prædia dari in ἐμφύτευσιν dicuntur. CONSISTIT itaq; hic contractus ἐμφυτεύσεως, in rebus ſoli & fundi duntaxat, in quo fructus ex cultura conductori prouenit: ſed locator manet verus fundi Dominus, ideoq; iuxta leges & con- 20 ſuetudines regionum, partem fructus ex contractu iuſte percipit.

DE CONTRACTV SOCIETATIS.

IN contractu, quem vocant, ſocietatis, hoc eſt, vbi vel vnus ponit pecuniam tantum, & alter tantum operam, vel vnus ponit pecuniam & operam, alter tantum pecuniam aut operam, vel vterque ponit pecuniam & operam, ſed non æqualiter: ſequendum eſt fundamentum ſine fraude: Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris. Qui contra hoc fundamentũ, ſocium deceperit, iniuſtus eſt, & ſocietatis fraternæ iura violauit. HÆC de contractibus placuit adijcere, vt piorum conſcientijs in hac re conſulerem. Plena doctrina de contractibus, petatur ex Iurisconſultorum ſcriptis, qui ex profeſſo de hiſce rebus copioſiſsime vt arti- 30 fices ſcribunt, nec eſt quod quiſquã putet ſapientum gubernatorũ placita de contractibus aut alijs officijs in vita vtilibus, aduerſari Euangelio. Nam, ſicuti ſupra teſtati ſumus, Euangelium politicas ordinationes nequaquã abolet. Dominus enim dicit: Regnum meũ non eſt mundanum. Relinquit ergo Euangelium cuilibet regioni ſuas leges, quæ non diſcedentes à Decalogo, faciunt ad conſeruationem politiarum & familiarum. QVAPROPTER pij tutiſsime ſequi poſſunt hanc regulã: Omnes contractus approbati à legitimo magiſtratu, penes quẽ ſumma eſt gubernatio, liciti ſunt Chriſtianis, modo nõ aperte pugnent cum lege naturæ, aut Decalogo. Atq; ideo pij libere ijs bona conſcientia ſine offenſione Dei vti poſſunt, non ſecus atq; hiſce elementis, quæ nobis communia ſunt cum pijs & impijs.

40

QVÆSTIO DE BONIS ECCLESIASTICIS.

Num liceat hæredibus bona repetere, quæ ipſorum maiores contulerunt Eccleſiæ, pro celebrandis miſsis: ceſſantibus iam, imo abolitis miſsis?

DISCERNENDVM eſt inter finem proximum donationis, & finem vltimum. Finis proximus donationis fuit celebratio miſſæ, qui cum impius ſit, recte faciunt, qui miſſandi ritum abolent. Finis vltimus fuit conſeruatio cultus Dei. Huic fini, quia bonus & ſanctus 50 eſt, deſtinari debent bona olim ad celebrationem miſſarum collata.

OBIECTIO.

Obijciunt, in pleriſque donationum diplomatis, expreſſam eſſe hanc clauſulam, Si ceſſauerit talis miſſandi vel canendi ritus, habeant hæredes poteſtatem recipiendi ea bona, quæ ipſorum maiores contulere ad miſſas, &c.

RESPONSIO.

QVI ea bona contulerunt Ecclesiæ, errarunt in specie, non in genere. Species est, missæ celebratio. Genus est, cultus Dei. Hæredes proinde rectius edocti, deberent corrigere maiorum errata, & ad verum cultum Dei conuertere, quod prophanationi cœnæ Dominicæ destinatum fuit. Imo hoc potius pij magistratus officium esse statuo, ne priuatorum auaritiæ ista bona exponatur. FLORA meretrix Romana contulit suas facultates (quas habuit plurimas) ad conseruandum spectaculum annuum Romæ. Hoc spectaculum cum grauissimus censor Cato abolendum censuerit propter turpitudinem & obscœnos meretricum gestus, hæredes Floræ abolitis ludis Floralibus, repetunt bona à Flora collata. Verum Romanus Senatus sapientissime iudicauit, non debere ista bona ad hæredes redire, sed spectandum esse consilium Floræ legantis, cuius vltima voluntas fuit, vt sua bona quę legarat, seruirent Romanę Reipublicę. Flora etenim etsi in specie errauit, nō tamen in genere. Proinde vt genus conseruaretur, Senatus Romanus rectissime iudicauit, Floræ legata nō reddenda esse hæredibus ea petentibus, propterea quod ludi Florales essent aboliti. AD eundē modum legata ad conseruandas missas, nō sunt restituenda hæredibus, cessantibus missis, sed conuertenda sunt ad genus, vt seruiant Ecclesiæ Dei, hoc est, attribuantur docentibus, discentibus, emeritis & Ecclesię custodibus & defensoribus. Non debent hominū voluptatibus seruire, sed necessitatibus Ecclesiæ. Sic etiam iudicat Bartolus, præstantissimus Iureconsultus, qui hunc ipsum casum de missis attingit in commentarijs suis, in legem, De eo quod legatum est ciuitati. VERBA Bartoli hæc sunt: Si testator reliquit centum pro missis canendis, quæ missæ non possunt cantari propter interdictum: illud relictum debet conuerti in alium vsum. THESIN seu generalem sententiam paulò ante ponit idem Bartolus: Si, inquit, testator adijcit modum seu conditionem impossibilem (scilicet propter interdictum) ob aliquem finem licitum & honestum, tunc si non potest impleri eo modo, quo dixit, conuertitur in alium vsum licitum.

GRAVITAS PECCATI RAPIENTIVM BONA ECCLESIASTICA.

VTRANQVE tabulam violant raptores bonorum Ecclesiasticorum. Sunt enim & impij cōtra Deum, & crudeles aduersus Ecclesiā & eius membra. Nam & quę data sunt in cultum diuinum, sacrilege sibi vsurpant, & egena Ecclesiæ membra victu spoliant. CICERO affirmat illū grauius delinquere, qui è publico ærario aliquid surripit, quā qui priuati hominis thesaurū furto aufert. Proinde longe grauius eos peccare certum est, qui Ecclesiæ bona per iniuriam occupant. Dominus damnat eos, qui ex suo pauperibus nihil conferunt: quomodo putabimus eos iudiciū Dei euasuros, qui aliena rapiunt? Damnatur voce Dei, qui æquo animo iniuriā non fert: quomodo fieri potest, vt pœnas euadat qui mēbra Christi iniuria afficiat? Deus nō fallitur Sophistica, nō recipit excusationes iniquas. Quocunq; se vertunt raptores bonorum Ecclesiasticorum, nō possunt effugere, quin septimi præcepti reatu obstringantur. Nam cū Dominus dicit: Non furtū facies, prohibet ne ex alieno quicquam iniuste nobis vllo iuris prætextu vendicemus. ETSI autem multi hodie bonis Ecclesiasticis per iniuriā occupatis, suauiter vti videntur, tamen testem conscientiam secū circūferunt, quæ tametsi veluti cauterio vsta, ad tempus secure conquiescit, tamen aliquando idq; in mortis articulo, tanquā è graui somno excitata, instar mille testiū erit, & grauius affliget cor, quam vlla laceratio corporis corpus cruciare potest. Tum vere sentient, non de nihilo fuisse, quod olim ab Isaia dictum est, cap. 33. Væh qui prædaris, nonne & ipse prædaberis? & qui spernis, nonne & ipse sperneris? cū fatigatus desieris cōtemnere, contemneris? HÆC Prophetę verba tandem sentient non euanescere in aërem. Putant isti, nihil periculi esse, propterea quod non sentiant pręsentem Dei manū, quos tamē historia populi Iudaici satis docet, sacrilegorum pœnā non auferri, etsi ad tempus differtur, propter eos quos Dominus sua bonitate inuitat ad pœnitentiam. PROPHETARVM vocem contemsit populus Iudaicus, sed tandem impleta mensura peccatorū, prorsus interijt. Hodie sonat vox Dei in auribus nostris, & secure dormimus in vtranque aurem sine pœnitentia, sed expletis peccatis nostris, etiam in nos iram suam Dominus effundet, atq; tum futurum est, quod prædixit Ieremias: Sicut fur deprehensus in furto confunderis. Quo verbo significat spiritus Dei, fore vt iustas pœnas aliquando luant, qui verbum Dei pro ludibrio habentes, omnia quæ suadet animi libido sibi licere putant.

QVAESTIO DE RECTO VSV BONORVM ECCLESIASTICORVM.

QVIA

QVIA bona Eccleſiaſtica longo tempore fuerunt in magno abuſu, iuſte quæritur qu… nam ſit verus & legitimus vſus bonorũ Eccleſiaſticorũ, & quibus conferri debeant iſta bo na. Non enim propterea aliquis iure occupat Eccleſiæ bona, quia vel cucullũ gerit, vel bo at in templo, vel etiam linguã Latinam nouit, in quo errore hactenus fuerunt multi. Sed hic audiendi ſunt ſancti patres, qui ſincero iudicio iudicare poſſunt. Gratianus Auguſtini ſententiã referens, teſtatur ſtipẽdia Eccleſiæ, hoc eſt, annuos redditus & donationes, in qua tuor debere diſtribui partes. Quarum prima detur Epiſcopo & familiæ eius, propter offici um & hoſpitalitatem, non ad luxum, non ad alendã ſuperbiam, nõ ad torques aureas, non ad aureos annulos, non ad caballos alendos, non ad aulicũ ſtrepitum: ſed ad neceſſariam & honeſtã ſuſtentationẽ, ne diuitijs huius mundi ineſcatus, obliuiſcatur officij. Quemad modum olim factum eſſe in hoc regno ſatis notum eſt. SECVNDA pars detur clero, cu ius tres ordines facio. In primo ſunt docentes & diſcentes in Eccleſia, quibus ſumtus debẽ tur, ne paupertate coacti abijciant officium. In ſecundo ſunt, qui olim ſeruierunt Eccleſiæ, ſed nunc vel morbo affecti, vel ſenio confecti, officiũ facere non valent. His liberalis debe tur ex bonis Eccleſiæ ſuſtentatio. In tertio ordine ſunt, qui ſuis laboribus in ſtudijs Eccleſiæ vtilibus hoc merentur. Hi veluti milites in vſum Eccleſiæ foueri debent. TERTIA pars conferatur pauperibus, qui vere ſunt tales, quorũ tranſacta vita honeſta fuit. Nam qui ſcor tando & potando ſua bona abſumſerũt, indigni ſunt qui Eccleſiæ bonis alantur. Hi mẽdi citate victum quærant. QVARTA pars templis & domorum fabricæ reſeruetur. HÆC Auguſtini ſententia, de partitione bonorum Eccleſiaſticorum pia & vera eſt. Non vult ſan ctus ille vir bonis Eccleſiæ ali canes & meretrices, nõ vult ocioſos ventres & ignauos fucos bonis Eccleſiæ inpingueſcere, nõ vult agmina Monachorũ, inutiliſsima terræ pondera, de licate viuere ex bonis Eccleſiæ, nõ vult fumos & boatus vendi pro Eccleſiæ theſauro, ſed iu ſtam diſpenſationem requirit, iuxta proportionẽ Geometricam, quę rationem officij & la boris habet in aſsignandis ſtipendijs. ETSI autem hanc ſententiam Auguſtini, de partitio ne bonorũ Eccleſię probo, tamen hoc iuſta ratione addo. Primum quia Epiſcopis non con gruunt politica imperia, licet pijs regibus & principibus imperia, ditiones, iuriſdictionem ciuilẽ, exercitus Epiſcoporũ ad ſe transferre, modo ea conuertant in Eccleſiæ Dei conſer uationẽ, hoc eſt, pijs regibus & principibus licet ſe iſtis bonis munire, vt habeant quo tue antur Eccleſiã aduerſus hoſtes, & quo munifici eſſe poſsint erga pios exules & alios de Ec cleſia & Republica bene meritos. QVOD autem recte dicimus Epiſcopis non congruere politica imperia, id ſatis oſtendunt dicta, quæ diſcernunt miniſteriũ Euangelij, & politica imperia. Sicut pater meus miſit me (ait Dominus) ita ego mitto vos. Regnum meum non eſt de hoc mundo. Reges gentium dominantur, vos autem non ſic. Arma militiæ noſtræ non ſunt carnalia. SED Papiſtæ obijciunt donatas eſſe Romano Pontifici à Conſtantino certas prouincias. Si demus hoc verum eſſe, etſi eſt falſiſsimũ, tamen etiamſi delata eſſet po tentia illa Syluestro, nõ licuiſſet eam ipſi accipere in ea functione, in quo erat, & ſucceſſori bus tradere. Quia vnuſquiſq; debet officia ſuæ vocationis facere, iuxta dictum: In hoc ſitis ambitioſi, vt ſitis quieti & faciatis propria. Epiſcopus debet docere, Rex gubernare exerci tus, ſtipendia, bella, pacẽ corporum. Non ſunt igitur hæc mandanda paſtori, ſed vnuſquiſq; ſuo loco memor ſuæ regulæ, propria facite. Item, Vnuſquiſq; ſicut eum vocauit Deus ita ambulet. Item, Quæ tibi Deus præcepit, ea ſancte facito. Dictum itaq;, Vos autem non ſic: non tantum ita intelligatur, quod cum miniſterio Euangelij, nõ tradit Chriſtus politicam poteſtatem, ſed etiã ne accipiatur & exerceatur à tenente miniſterium. CVM Pontificij obijciunt reſponſum Domini, ad dictũ, ecce duo gladij hic, ſatis declarant ſe ſophiſtice a gere. Nam cum ille reſpondet, ſatis eſt, ſignificet querelam de duplici genere hoſtium. Satis eſt & Pontificũ & Pilati gladius aduerſus vos ſtringi. Hinc extra omne dubiũ concluditur, non cõgruere Epiſcopis & paſtoribus imperia politica. Pie igitur & recte Chriſtianus Ter tius, Rex Daniæ fecit, cum Epiſcoporũ principatus ad ſe tranſtulit ad conſeruanda Eccle ſiæ ſtudia neceſſaria, & ad reprimendos hoſtes Euangelij. DEINDE vbicunq; adhuc vbe riores Eccleſiæ ſunt redditus, & vbi bene proſpectum eſt ijs, de quibus dictum eſt, debet pi us Rex ſeu princeps tanquam œconomus & nutritor Eccleſiæ, bonorum quæ ſuperſunt ra tionem habere, ac inprimis cauere, ne ab ocioſis ventribus, qui nec ſeruierunt vnquã, nec ſeruiunt, nec ſeruire poſſunt Eccleſiæ aut Republicæ, bona Eccleſiæ occupentur. Nam vt ſu perior Dominus defenſor eſt aliorũ publicorum bonorũ: ſic eſt defenſor Eccleſiaſticorum bonorum. ET vt Regis intereſt, ſi ciuitas bona fiſci male adminiſtrat, curare vt diligentius & vtilius collocentur. Ita de facultatibus Eccleſiaſticis intereſt Regum & principũ curare, vt quæ hactenus ſeruierunt ſuperſtitioni, iam veris vſibus applicentur. VERVM interim caueat quiſq;, ne prætextu pietatis ad luxum & prophanos vſus bona Eccleſiæ conuertat.

Patientes igitur estote fratres vsq; ad aduentum Domini.

Ex obiurgatione diuitũ, infert adhortationẽ ad pios pauperes, vt cum videant qualis sit exitus futurus eorum, qui diuitijs suis in hac vita abutuntur: potius patienter ferant præsentes ærumnas, quam vt velint diuitias diuitum, cum salutis periculo expetere. Estque hæc exhortationis propositio.

Ecce agricola expectat preciosum fructum terræ, cum patientia super eo, dum accipiat pluuiam matutinam & serotinam. Patientes igitur estote & vos confirmate corda vestra. Quoniam aduentus Domini appropinquat.

Prima propositionis ratio ab exemplo agricolarum sumitur. Quemadmodũ agricolæ aborantes in serendis agris et parandis, patienter expectant fructum: ita pij per patientiam expectare debent finem fidei, qui est salus animarum. Pluuia matutina dicitur quę in vere decidit iacto iam primum semine in terram. Serotina quæ in autumno cadit plenis aristis, vnde grana turgescunt & redduntur maiora. Ratio appellationis est, quod totũ tempus quo semen in agris est, confertur diei vni. Huius principium est ver, & finis autumnus.

Ne ingemiscatis alius aduersus alium, fratres, ne condemnemini. Ecce iudex ante ianuam astat.

Secunda ratio à pœna impatientię. Gemitus nomine intestina quædam quærimonia notatur, quæ ex impatientia proficiscitur. Ad ianuam astare, est in propinquo esse.

Sumite pro exemplari, fratres mei, afflictionis & patientiæ Prophetas, qui locuti sunt nomine Domini.

Tertia ratio ab exemplo Prophetarum, qui etsi vice Domini in annunciando verbo functi sunt, non tamen erant immunes ab afflictione, in qua summam patientiam declararunt. Vide Hebr. 11.

Ecce beatos ducimus eos qui sustinent.

Quarta ratio ab adiacentibus. Beati dicuntur qui patiuntur, Matth. 5. Igitur patienter præsentes afflictiones ferre oportet. Sunt autem duobus modis beati, sensu & euentu. Sensu quidem quia reuera sub cruce sentiunt præsentiam Dei consolantis se. Euentu vero quia vere liberabuntur, iuxta promissionem Christi, Matth. 5.

Tolerantiam Iob audistis & finem domini vidistis.

Quinta ratio ab exitu præsentium ærumnarum, quem ostendit proposito illustri exemplo sancti Iob. Iob supra modum afflictus erat, sed finis Domini, id est, exitus quem Dominus dedit, fuit lætissimus. Nam afflictionis tempore superato, consolationem accepit & gloriose ab omnibus afflictionibus suis liberatus est. Atque ita in præsentibus ærumnis, oculi nostri non tam in has miserias, quam in earum lætum exitum defigendi sunt.

Nam valde misericors est Dominus & commiserans.

Quintæ rationis confirmatio est, ab affectu Domini erga eos, qui patienter in fide afflictiones sustinent. Quia sæpe misericordię Dei idq; meritissime fit mẽtio in scripturis, & Deus ipse prędicatur misericors & miserator (Misericors quidem, quia vere afficitur nostris miserijs & veluti compatitur nobis. Miserator vero, quia nobis miseris manũ porrigit, nosq; è miseria liberat) volo breuiter recitare, quæ nobis in mentẽ venire debent, quoties misericordiæ Dei erga nos fit mentio. PRIMVM, obiectum misericordiæ cogitandũ est, quod est miseria generis humani, qua totũ genus humanũ est in se miserrime perditum, subiectũ tyrannidi Diaboli, obnoxium omnibus calamitatibus, spiritualibus & corporalibus. SECVNDO, huius miserię caussa cogitanda est, quę est peccatũ, res omnium tristissima & turpissima, cuius iustissima pœna est animarũ & corporũ perpetuus cruciatus. TERTIO, cogitanda est immensa philanthropia Dei erga genus humanũ, quod Deus non abiecerit prorsus hominem, propter

tantam

tantam turpitudinem & fœditatem. QVARTO, antilytron cogitetur, hoc est, victima filij Dei, qua succurritur miseriæ nostræ, & peccatum expiatur. Huius antilytri cogitatione sancti patres in suis sacrificijs se consolati sunt. Ad hoc antilytron respicit Dauid, quoties in Psalmis implorat misericordiã Dei, id quod satis indicat Psalmus 50. vbi proponit precationem suam his verbis: Miserere mei Deus, secundũ magnam misericordiã tuam, secundum multitudinem miserationũ tuarum. dele iniquitates meas. Cum dicit, dele, respicit ad sanguinẽ mediatoris, sicut apertius indicat in septimo versũ, vbi meminit expiationis, ita enim ait: expiabis me hyssopo & mundabor. QVINTO, pœnitentia seu cõuersio hic requiritur, sine qua istius ineffabilis precij, victimæ filij Dei non reddimur participes. Huc pertinent multa Prophetarũ dicta. 2. Paral. 30. Pius & clemens Dominus, Deus vester, & nõ auertet faciẽ suam à vobis, si cõuersi fueritis ad eum. Iere. 3. Conuertimini filij reuertentes, & sanabo auersiones vestras. Idem 18. Couertimini & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, & non erit vobis in ruinam iniquitas. AD hanc conuersionem inuitat Euangelium: Pœnitentiam agite, appropinquat enim regnũ cœlorum. Et Christus ipse ait: Non veni vocatum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. SEXTO, Perpetua gratitudo in tota vita cum prædicatione gloriæ Dei requiritur, & sancta quædam sollicitudo adhibenda est in regendis moribus, vt corde, ore, lingua & tota conuersione Dei misericordiã prædicare videamur. SEPTIMO, Quia ingens imbecillitas est nostra, quæ nunc particularitatis, nunc indignitatis nostræ cogitatione augetur: cogitandum est quod misericordia Dei non claudatur angustis limitibus, nec superetur magnitudine peccatorum nostrorũ, sed quod extendatur ad omnes fines orbis terrarũ, & abundet infinitis modis supra peccatũ. Beata virgo in hunc modũ canit: Misericordia Dei in generationes generationũ timẽtibus eum. Et Petrus ait: Deus longanimis est erga vos, non volens vllos perire, sed omnes recipere ad pœnitentiam. DE hac ditissima Dei misericordia, Diuus Cyrillus in hunc modum scribit: Mons olíueti altitudinẽ & copiam diuinæ significat misericordiæ, per filij Dei in carnẽ aduentũ nobis affluenter ostensæ. Nempe olei nomine in scripturis, Dei misericordia sæpius exprimitur, quod illius natura huius conditioni congruat. Superfertur enim oleũ cæteris liquoribus, atq; supernatat: ita misericordia omnibꝰ supereminet Dei operibus, & plus cæteris in homines elucescit. Misericordia enim superexaltat iudiciũ: & miserationes eius super omnia opera eius. Insuper oleũ dolores vulnerum mitigat, & sanat tumores ac vlcera: Dei vero misericordia plagas animæ nostræ curat omnemq; depellit languorẽ peccati, vt canit Propheta: Qui propitiatur omnibus in iquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas, qui replet in bonis desideriũ tuum, qui coronat te in misericordia & miserationibus. Demũ qui palestram subire debebant, aut luctam, oleo delibuti prodibant in mediũ, quo eorũ corpora ad id genus certaminis essent accommodatiora. Sic in acie contra aëreas potestates certaturis, suam Deus misericordiã elargitur, ea nos præuenit, suggeritq; vires, quibus in tam difficili prælio ope sua muniti, tandẽ victores euadamus. In te (dicit Propheta) eripiar à tẽtatione, & in Deo meo transgrediar murum. Et iterum: Dominus illuminatio mea & salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ mæ, à quo trepidabo? Si consistant aduersum me castra, non timebit cor meum. Si exurgat aduersum me præliũ, in hoc ego sperabo. Demum alio loco: fortitudinem meam ad te custodiã, quia Deus susceptor meus es, Deus meus, misericordia eius præueniet me.

AVGVSTINVS in quodam sermone ita ait: Misericordia abundatissima est & larga eius beneuolentia, qui nos sanguine filij sui redemit, cum propter peccata nostra nihil essemus. Nam ipse aliquod magnum fecit, cum hominem ad imaginem & similitudinem suam creauit. Sed quia nos nihil fieri voluimus peccando, & traducẽ mortalitatis de parentibus duximus, & massa peccati (massa iræ) facti sumus, placuit tamen illi per misericordiam suam redimere nos tanto precio, dedit pro nobis sanguinem vnici sui innocenter nati, innocenter viuentis, innocenter mortui, qui nos tanto precio redemit. Non vult perire quos emit, non emit, quos perdat, sed emit quos viuificet.

Ante omnia, fratres mei ne iuretis, neq; per cœlum, neque per terram, neq; aliud vllum ius iurandum. Sit autem vestrum, est est, & non, non, vt ne in iudicium incidatis.

Vt temerariam iurandi consuetudinem damnat proposita pœna: Ita modũ præscribit affirmationis & negationis, cum inquit, sit vestrum ita, ita, & non, non, hoc est, quod affirmandũ fuerit simpliciter & sine iureiurando affirmate, quod negandũ simpliciter negate. Sequutus sum ẽa exemplaria Græca quæ legunt ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν πέσητε. Nam hæc lectio magis congruit, quam & vetus interpres secutus est.

DE IVRAMENTO.

QVIA hoc dicto abutuntur Anabaptiſtæ ad abolendum omne iuſiurandum, iudico peræprecium eſſe totum hunc locum pluribus explicare, vt conſtet quatenus licitum ſit urare & quatenus non, & vt certa ſit nobis tractationis ratio, hæc ordine dicã. PRIMVM, n genere oſtendam, interdum licitum eſſe iurare. DEINDE ea inquiram, quæ ad legitinum iuramentum requiruntur, vt conſtet quod licitum & quod illicitum ſit. PRÆTERA, quibus iuratis ſit credendum, non enim cuiuis iurato credendum eſt. POSTREMO oco argumenta Anabaptiſtarum refellam.

DE PRIMO.

IVRAMENTA interdum licita eſſe, docetur ſequentibus ſex argumentis. PRIMVM, S cundum præceptum Decalogi manifeſte requirit religionem iuriſiurandi. Nam dum vetat abuſum nominis diuini, requirit eius legitimum vſum, videlicet, inuocationem Dei, cuius pars eſt religioſa iuratio. SECVNDVM, Præcepti ſecundi declaratio Deut. 6. idem comprobat, ibi enim ait Moſes: Per nomen illius iurabis, hoc dictum & licitum eſſe iuramentum teſtatur, & modum iurationis oſtendit. Non enim vult, vt per nomina Dæmoniorum more gentium, ſed vt per ſuum nomen iurent Iſraëlitę. TERTIVM, Exodi 22. Præceptum Domini hoc eſt, cum controuertitur de re depoſita, ſed ablata: pręcepit Deus vt apud quem res depoſita erat ſe iuramento purget. QVARTVM, Exempla ſanctorum plurima, vt Abraham, Iſaac, Iacob, & aliorum multorum qui nequaquam vel ipſi iuraſſent, nec ab alijs iuramenta poſtulaſſent, niſi ſtatuiſſent licitum fuiſſe iurare. Verũ ipſorum iuramenta regulam legitimi iuramenti conſtituunt, vt infra dicam. QVINTVM, Exemplum Chriſti & Apoſtolorũ in nouo Teſtamento. Quoties Chriſtus vtitur hac iurationis forma? amen amen, &c. Quoties Paulus iurat, & alij Apoſtoli? Hæc nequaquam Apoſtoli & multo minus Chriſtus feciſſet, ſi omne iuramentum eſſet illicitum. SEXTVM, Finis iuriſiurandi. Heb. 6. Et omnis, inquit, ipſis controuerſię finis in confirmationem iuramentum eſt. HABEMVS firmas rationes, quibus clare oſtenditur, non omne iuramentum illicitum eſſe, vt Anabaptiſtæ vociferantur: nunc tranſeamus ad id quod ſecundo loco propoſuimus.

DE SECVNDO.

IN iuramento, quod eſt affirmatio vel negatio alicuius, cum atteſtatione nominis Dei, aut alterius rei quæ ſacroſancta & inuiolabilis eſſe debet, quatuor requiruntur, quæ & diligenter in omni iuramento ſpectanda ſunt: vt partes iurationis, cauſſæ, affectus iurantis, & finis iurantis. PARTES ſunt duæ, vna eſt atteſtatio Dei ſuper re quam affirmamus vel negamus. Iurans enim cum alios teſtes nõ habet, ad Deum quem nihil latet prouocat, ac eius petit teſtimonium, illudq; quod dicit tanquã à Deo teſte profectũ iureiurando confirmat. Hinc ſequiur, quod non ſit confugiendũ ad diuinum teſtimoniũ, niſi vbi & teſtes alij haberi non poſſunt, & res ita iuranti eſt nota, vt ſciat ſe non temere prouocaſſe ad tantũ teſtem. ALTERA eſt conditio vindictæ diuinæ in eum qui iurat, ſi iurando fallit. Nam ſi is non euadit pœnam qui mentitur teſtimoniũ regis terreni, quid fiet ei qui Deũ mendacem facit? Hæc conditio omnes reuocabit non ſolũ à periurio, verũ etiam à iurandi leuitate. CAVSSÆ iurationis duæ ſunt. Prior rei de qua agitur ignoratio. Poſterior rei grauitas. Nam in rebus nugatorijs & nihili aut parui momenti, non eſt confugiendũ ad iuſiurandũ. nomen enim Dei magis ſacroſanctũ nobis eſſe debet, quam vt ad illud confugiamus iurando, niſi maxima vrgente neceſsitate. AFFECTVS iurantis duplex eſſe debet. nam & odio mendacij & amore veritatis impelli debet. Vbicunq; hic affectus non eſt, in vanũ ſumitur nomen Dei. FINIS iurationis duplex quoq; eſt, vnus vt obtineatur veritas, alter vt Deus honoretur per quem iuratur. EX his quatuor rite collatis, facile patebit quando iurare licet & quando non. Quidã hanc diſtinctionem probant: quod iuramenrũ publicũ tantum, hoc eſt, poſtulatũ à legitimo magiſtratu ſit licitum, non autem priuatum, hoc eſt, quod aliquis ſponte facit, vel in ſua vel in aliena cauſſa. Verum quia exempla multa probant etiã priuata iuramenta, iſtam diſtinctionem non recipio. Sed definio licitum iuramentum, quod in timore Dei fit ad confirmandum veritatem eius rei, cuius ignoratio vel gloriam Dei impediret, vel proximi ſaluti & famæ noceret.

DE TERTIO.

IAM quibus iuratis sit credendum exponendum est. Non enim cuiuis, vel, irato credere oportet. Poëta Menander ait: ἀνδρῶν δὲ φαύλων ὅρκον εἰς ὕδωρ γράφε: hoc est, Prauorum hominum iuramentũ in aquam scribito. Significat ergo hoc signo, vanum esse quod iurant homines praui. Qui enim aperte mandata alia Dei transgreditur, vt idololatria, iniusticia, tyrannide, ebrietate, adulterio, scortatione, iniuria, & huiusmodi alijs: is facile etiã Deum contemnet iurando. Quare huiusmodi hominibus iuratis, nec pius magistratus, nec alius quispiam facile receperit. Paulus iurans his verbis, testis est mihi Deus, mox subiecit, cui seruio in spiritu: significans Deum colentibus, si quid iurarint credendum esse. Qui enim Deum vacui fide, colere nõ possunt, quomodo putandi sunt Deum colere religione iuris-
10 iurandi? quomodo tribues illi partem, cui totum ademisti?

DE QVARTO.

IAM videamus quibus fundamentis nituntur Anabaptistæ. Primũ adducunt dictum Domini: Matth. 5. Ego dico ne omnino iuretis. Deinde verba Iacobi vrgent: Nolite iurare neq; per cœlum, neq; per terram, neq; aliud quodcunq; iuramentũ. Sit, inquit Dominus, sermo vester est, est, non, non, quod autem his additur à malo est. HIS nituntur fundamentis Anabaptistæ, quibus cederẽ nisi superiores rationes me rectius instruerent. Vt autem intelligatur quid velit prohibitio Domini, quæ videtur vniuersalis esse, spectandũ est cõsilium Christi in tota ista concione de operibus. Non est consiliũ Domini, vt corrigat legem
20 patris sui, sed vt errorem interpretum legis patefaciat, & arguat. Lex patris est, per nomen meum iurabis. Hanc legem nõ abolet Dominus, sed tuetur potius, dum eius corruptelam reprehendit. Pharisæi ex lege hac ita concluserunt: Deus præcepit vt iuremus per nomen eius, ergo quauis de caussa & quouis modo iurare licet. Hanc erroneam cõsecutionem reprehendit Dominus, dum ait: Non peierabis, sed reddes Domino iuraméta tua. Ego vero dico vobis ne iuretis omnino, neq; per cœlũ, &c. omnino, ὅλως, vniuersalis particula referri debet ad morẽ iurandi tum receptũ, videlicet, quauis de caussa & quouis modo, more prophanorum hominum iurare. HIC ergo Christus prohibet ne discipuli sui & qui vere Deum timent, temere iurent quauis de caussa & quouis modo. Vult enim nomen Dei religio-
30 sius coli, quam vt in vanũ vsurpetur. IACOBVS similiter non abolet præceptũ Dei de religione iurisiurãdi, sed tantũ corrigit temere iurandi & quouis modo consuetudinẽ. Nam legitimus iurandi modus inter promissionis Euangelij numeratur: Ierem. 4. Iurabis, viuit Dominus, in veritate & iudicio & iusticia. Hoc dictũ non præcipientis, sed promittentis fore, vt verus Israël sit verus Dei cultor futurus, vtq; gentes verã Dei religionẽ amplectantur. Cuius rei argumentum erit, quod sint iuraturi hac forma: viuit Dominus, non autem hac: viuit Baal, Saturnus aut Iupiter. QVOD autem Hoseæ 4. dicitur, Neq; iuraueritis, viuit Dominus: comminantis est vox. Comminatur enim ingratis Iudæis, vt eorũ terra propter contumaciam aduersus Deum desoletur, vt in locũ veri cultus Dei substituatur idolorum cultus, ex quo fiet, vt non amplius iurent dicentes: viuit Dominus, sed viuit Baal, &c. A-
40 NABAPTISTÆ vrgent formã à Domino præscriptam: Sit sermo vester est, est, non, non. Quid his verbis vult Dominus? vt loco temerarij iuramenti vtantur cõstanti oratione. Requirit ergo Dominus constantiam in dictis, vt nostrum est sit est: & nostrum non sit non. Non prohibet quin liceat nobis confugere ad religiosum iusiurandum, vbi grauitas caussæ id postulat: sed vrgent fortius quod sequitur. QVOD autem (inquit Christus) his additur à malo est, hoc est, quod vltra simplicem affirmationem aut negationem temere additur, nulla graui vrgente caussa: à malo est, id est, à malo animi affectione, seu à mala cõscientia, seu ab ipso Diabolo. Non dicit legitimum iusiurandum à malo esse, sed temerariũ tantum, quod fit leuitate quadam & mala cõsuetudine & quauis de caussa. Deinde fieri interdum potest, vt iuramentum sit à malo non iurantis, sed simplicem asseuerationem non credentis, quod cum fit non propterea malum erit iuramentum religiosum. Non enim omne
50 malum est, quod à malo est. fit enim sæpe, vt malæ sint occasiones bonorum: Vt cum dicimus bonas leges à malis moribus esse, scilicet, per occasionem non effectiue.

Affligitur aliquis inter vos: oret. Paræneses speciales texuntur, ac primum, vt qui malis affligitur & persecutionem patitur, oret. Nullum etiam pharmacum præsentius est aduersus huius mundi ærumnas, quam oratio ex fide. Omnia, inquit Dominus, quæcunq; petieritis in oratione credentes, accipietis. Atq; eius ratio Iudic. 9. eleganter signatur, vbi sanctissima mulier ita orat in oratione sua: Humilium & afflictorum semper tibi placuit deprecatio. Est Psalm. 49. Inuoca me in die tribulationis, & eruam te.

Aequo animo est quisque: psallat. Suadet vt, qui rebus vtitur prospe-ris, psallat: Quo consilio tria docet Apostolus. Primum enim cum iubet psallere, vult vt agnoscamus autorem prosperitatis nostræ Deum esse. Secundo vult vt ipsum prædicemus ac laudemus, gratitudinem ipsi referentes pro beneficijs suis. Tertio, vt non cum mundo in Dei contemtum prosperitate nostra putamur, sed vt in autore potius acquiescamus ei psallentes, & non nobis ipsis quicquam tribuentes. Mundus autem contra facit: Nam nec Deum eum autorem suæ felicitatis agnoscit, nec illi gratus est, tantum abest vt Deo psallat, imo potius furenter prophano gaudio exultat.

10

Infirmatur quis inter vos, accersat presbyteros Ecclesiæ, & orent pro eo vngentes eum oleo in nomine Domini, & oratio fide seruabit laborantem, erigetque eum Dominus, quod si peccata commiserit, remittentur ei. Suadet infirmo, quid illi faciẽdum sit. Primum accersét presbyteros tanquam animæ medicos. Deinde presbyteri aduocati, orent pro laborante, & eum oleo vngant, nõ vt moriatur, sed vt miraculose sanitati restituatur. Sicut aperte hic Apostolus loquitur. Verum cum oleum symbolum doni sanationis fuit, quod donum ad tempus durauit confirmandæ doctrinæ caussa in primitiua Ecclesia: & nunc illud donum Ecclesia non habet: Stultum est symbolum retinere, sine re symbolo significata. Vt interim taceam idololatricos exorcismos & fiduciam vnctionis, qua putabatur firmissimum præsidium aduersus Diabolum esse, cuiusmodi etiamnum in Papatu retinent. Quare Papistis suum relinquamus pigmentum, quo mortuos suos in orcum mittendos commaculant. PRÆTEREA hic locus apertissime confutat Nouatianorum dogma, qui lapsis post agnitam veritatem negarunt ad gratiam reditum. Quare imprimis hoc Iacobi testimoniũ obseruandum est. dicit enim aperte: Si pecata commiserint, hoc est, aliquid commiserint contra conscientiam, remittentur eis.

20

Confitemini alius alij offensas. Alia hypothesis de mutua incidẽtium offensarum condonatione. Nõ enim aliud fieri potest, quam vt in hac naturæ imbecillitate & in hac corruptissima & velut delirante mundi senecta, multæ incidant offensæ, quas Apostlus vult vt & agnoscamus & alij alijs condonemus. Papistæ hunc locum interpretantur de cõfessione & enumeratione peccatorum, quę fit sacrificulo, quod commentum non solum pugnat cum Apostolicæ Ecclesiæ consuetudine (huiusmodi enim confessio ignota fuit Iacobo alijsque Apostolis) verumetiam aperte refutatur verbis Iacobi, qui ait: Confitemini alij alijs offensas. Nam si interpretatio Papistarum valeret, tum non solũ laicus sacerdoti, verumetiam sacerdos laico sua peccata confiteretur, quod nequaquam fert sacerdotalis, si dijs placet, dignitas.

30

Et orate alij pro alijs vt sani sitis. Alia hypothesis de mutuis precibus: Præcipit enim, vt pro nobis inuicem oremus, quo sani simus, hoc est, vt sit quam minimum offensarum inter nos. Nam hoc ad mentium & affectuum sanitatem refero, quibus laborantibus nunquam non vt pustulæ quædam erumpunt offensæ.

40

Multum enim valet deprecatio iusti efficax. Ratio proximæ rationis ab effectu orationis piæ. Et nota quod vt vnum in precante: ita alterum in ipsa oratione requirat. In precante requirit iusticiam: quare & Paulus iubet nos eleuare manus puras. Hæc iusticia in duobus sita est, nimirum, vt precaturus statuat sibi remissum esse peccatum, & omne peccandi propositum abijciat. Qui enim hoc non facit, operam ludit. In oratione requirit efficaciam, hoc est, singularem ardorem, qui ex fide proficiscitur, qua homo statuit se exaudiri merito & intercessione Domini mediatoris.

50

Elias homo erat ijsdem, quibus nos, obnoxius, & precatione precatus est, ne plueret, & non pluit super terram annos tres & menses sex, & rursus precatus est, & Rationis proximæ confirmatio est ab exemplo. Elias orauit efficaciter, Elias fuit iustus, Ergo iusti deprecatio est efficax. Pro maiori ponitur

cœlum pluuiam dedit, & terra protulit fructum suum.

eius confirmatio, de qua lege 17. cap. 3. lib. Regum. Verum ne quis excipiat & dicat id factum esse propter virtutem singularem sanctitatem & merita, anteuertit & dicit eum ὁμοιοπαθῆ fuisse nobis, vt qui iisdem affectibus & infirmitatibus corruptæ naturæ nobiscum fuerit obnoxius.

Fratres, si quis inter vos aberrauerit à veritate, & conuerterit eum quispiam, sciat quod qui auerterit peccatorem ab errore viæ suæ, seruabit animam eius à morte, & operiet multitudinem peccatorum.

Cōmendatur pijs diligentia in procuranda fratrum salute, vt alter alterum ab errore viæ suæ, id est, doctrinæ & vitæ, reuocet, quod qui facit, primum seruat animā eius, qui errauit: Deinde multitudinem peccatorum tegit, dum scilicet peccator eius admonitione cōuersus reconciliatur Deo, & peccata ipsius apud Deum teguntur, & in altam obliuionem veniunt. SED quomodo homo hominis animam seruare à morte poterit? Et quomodo multitudinem peccatorum operiet? Ministerio & non virtute propria. Sic Paulus dicit se genuisse Galatas. Et ad Timotheum scribens ait: Hoc faciens & teipsum saluum facies, & eos qui te audiunt. Quamuis autem solius Dei est saluare: tamen nos sibi veluti socios adiungit, & nobis ascribit propter ministerium, quod sibi soli reuera conuenit. HOC nobis dignitatem ministerij verbi commendatiorem reddet, cum audiamus nos in hominum salute procuranda συνέργους Dei esse, quibus impertit etiam quodammodo diuinum honorem. Quomodo autem homo operit multitudinem peccatorū, iam dixi: id non facit virtute, sed doctrina & venia. Doctrina facit vt peccator cōuertat se ad Deū, qui peccatum solus expiat: venia, dum ipse fratris errata tegit. Huc illud: Dilectio operit multitudinem peccatorū. Papistæ qui ex hoc dicto colligunt, hominem sua caritate mereri remissionem peccatorum, falluntur. Quemadmodum antithesis in Salomone satis ostendit: Ibi enim odium & caritas, vt contrariæ caussæ in contrarijs effectibus opponuntur. Odium (inquit) suscitat rixas, & vniuersas præuaricationes operit caritas. Nam vt odium caussa est rixarum inter homines: ita caritas errata tegit vel sanando vel conniuendo.

FINIS.

INDEX

DOCTRINAE SACRA[E] ET LOCORVM THEOLOGICO- RVM, QVI IN COMMENTARIIS EXPLICANTVR,

SECVNDVM NVMERVM PAGINARVM ET LINEA- rum: quorum prior paginæ est, reliqui lineæ.

A

Aduen

Ange-

B

Chri-

Cœna

Concu-

Cru[...]

D

Dauidis

Dilectio

Doctrina

E

Ecclesi[...]

Eleemo-

per Euan-

Fides

Gene[...]

H

De In

de

K

L

 uer[...]

Locus

Minis[...]

N

Necessitas

O

P

Partic[...]

Peccan[...]

Peccato

Primatus

Q

R

Reatus

S

Sacerdo-

Sal

Sanctos

Scien[...]

Sophistica

T

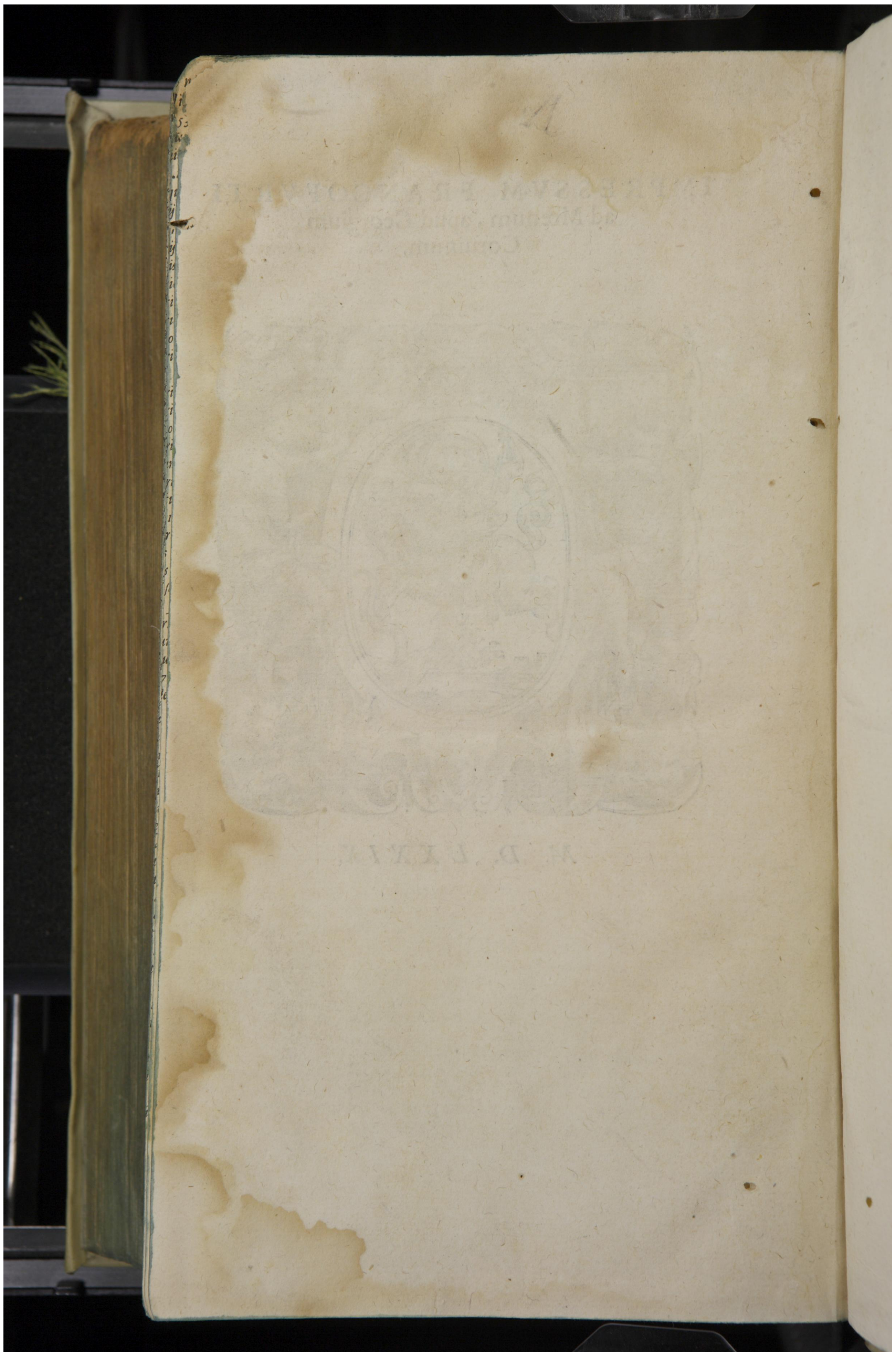
V

FINIS.

IMPRESSVM FRANCOFVRTI
ad Mœnum, apud Georgium
Coruinum.

M. D. LXXIX.

544

